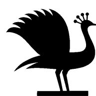
Pinsk Memorial Book

Pinsḳ

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

THE STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY PROVIDES
ON-DEMAND REPRINTS OF MODERN YIDDISH LITERATURE

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

Original publication data

TITLE	Pinsḳ : sefer ʾedut ṿe-zikaron li-ḳehilat Pinsḳ-Ḳarlin / ha-ʾorekh Zeʿev Rabinoṿits, [Naḥman Tamir (Mirsḳi)].
IMPRINT	880-02 [Tel-Aviv] : Irgun yotsʿe Pinsḳ-Ḳarlin bi-Medinat Yiśraʿel, 1966-1977.
DESCRIPT	3 v. : ill. ; 28 cm.
SUBJECT	Jews -- Belarus -- Pinsk -- History. Pinsk (Belarus) -- Ethnic relations. Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Belarus -- Pinsk.
ADD'L NAME	Rabinowitsch, Wolf Zeev, 1900- Tamir, Nachman, 1913-
ADD'L TITLE	Pinsk

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

פינסק

ספר עדות וזכרון לקהילת פינסק-קארלין

ls 4380

פינסק

ספר עדות וזכרון לקהילת פינסק-קארלין

כרך ב׳

העורך: נחמן תמיר (מירסקי)

בהוצאת אירגון יוצאי פינסק-קארלין במדינת ישראל

תל-אביב תשכ״ו - 1966

PINSK

SECOND VOLUME

Edited by
N. Tamir (Mirski)

חברי המערכת:
א. אבן-דר, י. אייזנברג, נ. בונה, ז. ליבנה

סודר ונדפס בדפוס „אחדות" בע"מ, תל-אביב
גלופות: הצינקוגרפיות הישראליות בע"מ

יעמדו על התודה ועל הברכה:

מאיר ווייסגל, סגן נשיא מכון ווייצמן, שהואיל להעניק סכום ניכר להוצאת הספר לזכר הנשיא הראשון של מדינת ישראל, איש האשכולות הפרופסור חיים ווייצמן, בן עירנו הדגול, שעליו תפארתה וגאוותה של האומה.

ג'ורג' ווייז, יליד פינסק, נשיא אוניברסיטת תל־אביב, שתרם את הנייר להוצאת כרך זה.

חברת „מגדל" ובנק לאומי לישראל, שהרימו תרומה לציון זכרו של בן־עירנו ד"ר גיאורג הלפרן, שהיה ממייסדי חברת „מגדל" ויו"ר מועצת המנהלים של הבנק.

אירגון יוצאי פינסק בארה"ב שסייע לריכוז כספים למען הספר.

מרדכי שוכמן ממונטריאל (קנאדה) יליד פינסק, שתודות לתרומתו הנדיבה הוכנו כל הגלופות בספר.

חברות „סולל בונה" ו„רסקו" על תרומתן הנדיבה.

משה יעקובסון מתל אביב, שתרם את דמי כריכת הספר הזה לזכר רעייתו רבקה.

ועד אירגון יוצאי פינסק

תוכן הענינים

עמוד

בשער הספר — נ. תמיר 9
איכה — י. רבינות 13
לדמותה של פינסק — פרופ׳ ב״צ דינור 14

פרקי זכרונות (17—94)

אגדת פינסק — ד״ר י. גוטליב 19
די לעגענדע פינסק — ד״ר י. גוטליב 22
כרטיס ביקור של עיר — י. גלבוע 24
דפים מתוך האלבום — ז. ליבנה 26
השוק והירידים — ש. טננבוים 29
מיומנו של תעשיין — י. אליאסברג 31
דאָס לאַנד פון די זומפּן — ד״ר נ. ברוסילאָוו 35
סולמו של גבריאל — ש. שילון 37
סחר העצים — ש. טננבוים 39
כיצד קמה קארלין? — י. אפל 43
ימי הגיוס — א. בריסקי 45
המצאותיו של סבא — ד״ר א. וולובלסקי 46
דער בוים פון גאון — ל. מארגנטוי 47
ר׳ אברהם לייזר — מ. קרמן 49
בית ממתקים — מ. קרמן 51
זאוואלנע גאַס — א. לעבענדיגער 52
אגדת המנהרה — פ. ברגשטיין 53
הנכספת — י. קרני 54
פינסק שלא ראיתי — א. כצמן 54
האור שבקע משם — י. בר־רצון 55
פינסקאים בצוותא — א. שופט 56
בימי הכיבוש הגרמני — ז. בן־ישי 57
בצל קורתנו — ח. ליכטנשטיין־וויצמן 59
חדרים ומורים — עבר הדני 61
מימי ילדות — ד״ר א. ריטרמן 63
מורים ומחנכים — י. משל 64
בעיני שליח ישראלי — ז. חביב 66
חורף 1934 — מ. גילר 68
בחג הסוכות ההוא — ל. מורגנטוי 69
בימים ההם — א. שופט 70
בתקופת הכיבוש הסובייטי — י. אליסברג 74
עיר עובדת — א. ישראלי 81
המלמדים הראשונים — י. הרמן 85
„בני ציון" ו„פרחי ציון" — י. אפרתי 86
סמינריון לידיעת הארץ — י. ברסלבי 87
מיין היים־שטאָט — א. לעבענדיגער 88
עלית קבוצת־נוער — ד״ר פ. רבינוביץ׳ 93

החינוך היהודי (95—138)

חדרים — מ. ליברמן 97
לפני היות ה„חדר המתוקן" — ד״ר א. וולובלסקי 99
החדר המתוקן — בערנארדסקי 100
ה„חדר המתוקן" הראשון — מ. ליכטנשטיין־וויצמן 101
החינוך לפני יובל שנים — י. חקלאי 102
תלמוד תורה דקרלין — א. ביגון 104
תלמוד תורה דפינסק — א. ביגון 105
כיצד למדנו בת״ת — א. בריסקי 106

עמוד

בי״ס ברנר — ד״ר פ. רבינוביץ 107
בי״ס תל־חי — ד. מירסקי־גת 108
הגימנסיה ע״ש צ׳צ׳יק — י. אייזנברג 110
הגימנסיה „תרבות" — ח. לוין 113
הגימנסיה שלנו — י. מינסקי 117
פרקי הוי בגימנסיה — א. שופט 123
המורים שהיו — א. מישלוב 126
המעיין ממנו שאבנו — א. שופט 127
הגימנסיה בכיבוש הסובייטי — ח. שרמן 128
„מדרשה תרבות" — י. אייזנברג 129
ביה״ס הטכני — א. אבן־דר 131
הגימנסיה הממשלתית — ז. מיכאלי 135
הפנימיה לנערות 137

מפלגות וארגונים (139—224)

הפעילות הציונית לפני מלחמת העולם — ש. בירב 140
הסתדרות הציונים הכלליים — י. אייזנברג 143
תנועת הנוער הציוני — ח. למדן—ש. ארנין 148
דרכה של מפלגת פוע״צ — א. ישראלי 158
סעד ופעולה תרבותית — ר. ברמסון 164
משמרת חדשה — ב. שמואלי 165
נערי עמל — ח. פסטרנק 166
מאגודת נוער — למפלגה — פ. וסרמן 168
תנועת הנוער של פוע״צ — י. שיינבוים 172
באיגוד המקצועי — א. בריסקי 179
בשנות השלושים — ארקה 180
כיצד גאלנו בית־יתומים — י. ברזילי 181
מטרופולין צ. ס. בפולסיה — ד״ר י. קלורפיין 183
ערבי שאלות ב„פרייהייט" — מ. שופט 184
בראשית הכיבוש הסובייטי — י. הלמן 186
לינקע פועלי־ציון — מ. מענאכאווסקי 188
ימי בראשית של השוה״צ — א. לבנדיגר 191
תנועת השומר הצעיר — א. רבינוב 192
ברית הצה״ר — ש. בס 201
ברית טרומפלדור — א. איינבינדר 203
ברית החייל — א. איינבינדר 208
המזרחי והחלוץ המזרחי — א. ז. תרשיש 209
החלוץ הכלל־ציוני — ב. לדרמן 211
וויצ״ו — נ. ב. 214
קרן קימת בעירנו — י. ברזילי 216
ה„בונד" — י. ברזילי 217
ביח״ר לוריא וה„בונד" — מ. גולדהור 224

הוי של עיר (225—246)

פאַליעסער יידן — ל. מארגנטוי 227
מוצאי־שבת — מ. שומר־צונזר 228
סעודות שבת לעניים — ז. ליבנה 229
ערב ראש השנה — מ. אלפערן 229
סוכות — מנוחה 231
ט״ו בשבט — א. שופט 232
חנוכה — חנן 232

פורים בעירנו — א. לבנדיגר . . . 233
„שלח מנות" — מ. קארל . . . 234
דער פורים שפילער — ל. מארגנטוי . . . 235
ערב פסח — מ. אלפערן . . . 237
מיינע יוגנט־יאָרן — א. לעבענדיגער . . . 238
כ'האָב ליב דיר, פאַלעסיע — נ. ליפשיץ . . . 239
לינישטשעס — מנוחה . . . 240
מיט דער „דוד הערמאַן סטודיע" — ז. הירשפעלד . . . 241
סטודיה דרמאטית עברית . . . 244
חסידים'לעך — י. קאלאדני . . . 245
היה היה — ארקה . . . 246

החיים הדתיים (247—279)

קורות ביה"כ הגדול — ב. מ. אפשטיין . . . 249
על חזנים ומקהלות — א. ערן . . . 250
חזנים וחזנות — מ. ש. גשורי . . . 252
ניגון המלקות — דוד כהן . . . 258
הישיבה — א. ז. תרשיש . . . 259
ישיבת „בית יוסף" — א. אביבי . . . 260
ביקור הנצי"ב — ברוך עפשטיין . . . 262
תפארת בחורים — מ. ברנשטיין . . . 263
אכסניא של תורה — ד"ר ז. רבינאוויטש . . . 264
טיפן פון קלויז — י. העקעלמאַן . . . 265
אנחת הנאמנים — ז. שזר . . . 266
אדמו"רים אחרונים — א. ז. תרשיש . . . 266
על ר' מלכ'קה ע. ביגון . . . 268
על ר' אהרון מקארלין — ש. צמח, א. שטילרמן,
מ. בובר . . . 269
עוללות על ה„ינוקא" — ע. ביגון . . . 270
ניגונים וגינונים — ד. מירסקי . . . 272
קארלינער חסידות — א. שטיינמאַן . . . 273

ספרות, אמנות ועתונות (281—292)

עיר יוצרת — נ. תמיר . . . 283
סופרים וספריהם . . . 284
כתבים בעתונות . . . 286
הנהלת הלשון בשנת תר"ן . . . 287
הנהלת הלשון בשנת תרע"ו . . . 288
המשורר ח. נ. ביאַליק בעירנו — ש. בס . . . 289
העתונות היהודית — י. אייזנברג . . . 290

לזכר ה' ניסן, תרע"ט (293—302)

ל"ה הקדושים . . . 293
נופלים ומעפילים — ש. נ. גיטלמן . . . 294
הכותל — ש. נ. גיטלמן . . . 296
דור של ונדלים — דוד פרישמן . . . 297
פינסק — יצחק קצנלסון . . . 298
מאגדות ה' ניסן — צבי אביבי . . . 298
כי חילצת נפשי ממות — י. בר־רצון . . . 299
ה' ניסן בעמק — חנה . . . 301
גבת, הקבוצה ע"ש קדושי פינסק — א. ישראלי . . . 302

✶

יוצאי פינסק בשער הגולן — א. רבינוב . . . 307
עם הפנים לגולה — יהושע רבינוב . . . 310
בימי הכיבוש הסובייטי — ד"ר י. מרגולין . . . 311
שלטון הסובייטים בפינסק — פסח פקץ' . . . 315

השואה והמרי — נחום בונה (322—388)

חורבן און ווידערשטאַנד — נחום בינה . . . 389—457
גערעדט האָט דער טויט — ל. מארגנטוי . . . 458
עירנו לאחר השואה — יצחק אייזנברג . . . 459
זאָלן דורות געדענקען — ל. מארגנטוי . . . 461

א י ש י ם (463—564)

אביבי צבי — 559, אוסטרובסקי מאיר — 513, אייזנברג אהרון — 472, אייזנברג מרדכי — 532, אייזנברג פנחס — 542, איינבינדר אלחנן — 558, איש שלום מרדכי — 532, אכט ש. — 548, אליאסברג י. — 557, אליאסברג א. — 564, אלפר דוד — 510, אפשטיין ברוך — 489, אפשטיין ב. מ. 543.

בודנקין דבורה — 550, בוניוק דוד — 538, בוסל מאשה וקופל — 543, בוקשטנסקי בנימין — 538, בורטנובסקי — 534, ביגון אהרון — 502, ביגון פסיה — 551, בסביץ מ. — 546, ברגר י. ל. — 497, ברגמן יוסף — 555, ברכוז ש. — 551, ברלין יצחק — 505, ברמן א. — 549, ברצ'ינסקי מ. — 517.

גוז'נסקי ש. ונ. — 549, גוטליב ב. — 554, גוטליב יהושע — 539, גוטליב ש. נ. — 563, גולדברג מ. — 538, גולדברג יעקב — 545, גולדמן מ. ד. — 520, גוחון יוסף — 531, גורינובסקי פ. — 547, גיטלמן ש. נ. — 525, גינדין י. — 503, גליקסברג ש. י. — 554, גלייברמן משה — 528, גרבוז ישראל — 552.

דבורקין (המגיד) — 535, דבורקין אריה — 544, דובובסקי א. — 534, דובז'ביץ — 525.

הוד מ. — 552, הולצמן יעקב — 529, הולצמן א. — 563, הורביץ י. מ. — 503, הורביץ אלעזר משה — 553, הלפרן גיאורג — 508, הלפרן ברנרד — 523, המבורגר רפאל — 515, הרמן יוסף — 540.

וילנצ'יק שלמה — 550, וילקוביץ' — 541, וויין משה — 529, ווינטרויב — 539, וייצמן חיים — 465, וייצמן חיה — 564, וולקין אהרון — 499, ולודבסקי צבי — 550.

זרצקי אייזיק — 524, זרצקי מרדכי — 524.

טויזנר מ. ח. — 517, טיר זליג, מאיר, מיכלה — 533, טנא דניאל — 551, טננבוים לייב — 538.

ילנקביץ ב. — 538, ינובסקי — 522, יעקובסון — 560.

כץ שמואל — 547, כצמן ברוך — 543.

לדרמן — 534, לווין אשר — 556, לווין לייזר — 561, לווינסקי יוטה — 545, לוריא אלכסנדר — 481, לוריא חיה — 477, לוריא ליפא — 480, לוריא משה — 479, ליכטנשטיין חיה 563, ליפשיץ א. ד. —521, ליפשיץ ישראל — 521, לרמן יעקב — 546, ליפשיץ חיה — 562.

מאירוביץ א. — 537, מזור אברהם — 511, מינקוביץ י. א. — 522, מינקוביץ׳ דובה — 550, מגדל ב. — 546, מנדלבוים יעקב — 546, מסליאנסקי צבי — 498.

ניידיץ׳ י. א. — 473, ניידיץ׳ יוסף — 535, ניימן אשר — 436.

סגלביץ׳ — 536, סלוצקי אלתר — 538, סנדרוביץ׳ — 534. סגלי מ. — 562.

פינסקי הרשל — 509, פיינשטיין א. א. — 493, פיינשטיין משה — 496, פיינשטיין (צור) אפרים — 495, פישקו מ. — 529, פלדמן א. מ. — 538, פלדמן אשר — 548, פלזן א. — 546, פקץ׳ י. — 536, פריצ׳נסקי ד. 544, פרידמן (קרלינר) דוד — 485, פרפלוצ׳יק יצחק — 564.

צ׳סלר יוסף — 562.

קולודני אלתר — 500, קולודני יוסף — 530, קפלן אברהם — 500, קפלן דוד — 545, קרמן מרדכי — 530, קרני יהודה — 493.

רבינסקי דוד — 504, רבינוביץ זאב — 521, רבינוביץ ש. מ. — 507, רבינוביץ רגינה — 560, רוזנבוים שמשון — 519, רוזנברג א. ח. — 518, רזניק מ. ח. — 558, רטנוף נתנאל — 556.

שומר מרים — 516, שומר אברהם — 518, שטילרמן א. — 542, שייקביץ׳ (שמ״ר) — 515, שלקמן א. י. — 526, שלמה השוחט — 552, שצקס מ. א. — 515, שקולניק יוסף — 559, שרשבסקי י. ל. — 518, שרשבסקי צבי — 520, שרתוק יעקב — 556.

תוספאה ש. א. — 515, תרשיש מ. — 564.

דמויות (565—580)

הפרח והזקן — אריה אביבי 567
יוצאי־דופן... — יעקב ברזילי 568
הזלה חצי־גלח — אהרון שטילרמן 568
פיניע דער באנדאר — צ. העקעלמאן 569
ר׳ זרח — א. שרמן 570
די חאדאשעס — מנוחה האלפערן 570
די אסטראוושטשיכע — מנוחה 570
פינסקער „פאנדרעס״ — שלמה באס 571
ה„כלי זמר״ מפינסק — רחל שטילרמן 572
פולקלור פינסקאי — א. שטילרמן 573
פינסק — ל. מארגנטוי 574
פנימער און פנים׳לאך — א. לעבענדיגער . . . 575
חקלאים יהודיים באיבניקי — י. מורשטיין 576
הפטיש של קפא״י — אנשל 577
דער גדר — נחמן תמיר 578

מוסדות עזרה וסעד (581—590)

המוסדות הציבוריים 583
לינת הצדק — שלמה באס 585
רופאים ורפואה — א. אבן־דר 586
ספורט — א. דר 588

יוצאי פינסק בתפוצות (591—608)

פינסקער אין אַמעריקע און קאַנאַדע 592
פינסקער אין אַרגענטינע — ג. סאַפּאַזשניקאָוו . . . 600
„שארית הפליטה״ 608
פינסקער אין בראַזיל 607

יוצאי פינסק בישראל (609—624)

מי ומי בישראל 611
אירגון יוצאי פינסק 615
ראשי העושים למען ספר פינסק 618
אימוץ זכר קהילת פינסק 620
דבר מנהלת ביה״ס — רחל אלפר 621
ילדי בית־ספר כותבים על פינסק 622
קרבנות מלחמת השחרור ומבצע סיני 623

נזכור (625—656)

עשרים וחמש שנים עברו מאז עלה הכורת על הקהילה היהודית בפינסק עם פלישת הנאצים לפולין, אך זכרה לא יסוף מליבנו. הן בה עמדה ערש־ילדותנו, בה ספגנו את התרבות היהודית, בה טווינו חלומות נעורים, בה ליבינו את הניצוץ היהודי, בה ארגנו גם חוטי־קשר ראשונים עם ארץ ישראל.

פינסק — „עיר ואם בישראל" במלוא המשמעות של הגדרה זו: ריח תורה ודעת נדף ממנה, רבנים וגאונים יצרו בתוכה, שושלות של חסידות הסתעפו הימנה, דרכים חדשות בחינוך עברי הותוו בה, רוחות התחדשות ומהפכה נשבו בה, תנועת התחייה העברית השתרשה בה, תנועת פועלים יהודית וחרושת יהודית צמחו בה, מוסדות יהודיים לתפארת הוקמו בה, חיים יהודיים תוססים פעמו בה.

הייפלא, שילידי פינסק, המפוזרים בקצווי עולם, גאים כל כך על מוצאם, מתרפקים בזכרונותיהם על אתריה, חוזרים ושבים אליה בעיני־רוחם? גדול יהודי פינסק בדורות האחרונים, הנשיא הראשון של מדינת ישראל פרופ' חיים וויצמן ז"ל, נוהג היה לומר בבדיחות־הדעת, כי יהודי מפינסק ניכר לפי הזרת הכפופה בידו השמאלית, שכן כל פינסקאי נוהג להתפאר במוצאו ולהכריז בכל הזדמנות בגאווה, תוך כדי כפיפת הזרת: „ראשית, צריכים אתם לדעת, מוצאי מפינסק!"...

מסתבר, כי גרעין של אמת באנקדוטה זו. נזדמן לנו לפגוש בארצות שונות יהודים מבני עירנו, שלשמע המילה פינסק היה נדלק ניצוץ בעינם, מעיין זכרונות וחוויות היה נפתח ומפכה, והם היו עוגגים אל מחוז־הילדות בלהט ובגעגועים טמירים ומנסים כאילו לשאוב שוב מהמעיין ההוא, ממנו שאבו בשנות־ילדות ונעורים.

עתה, משנחרב המעיין, היה זה רצונם הקולקטיבי של כל יוצאי פינסק באשר הם שם, להציב אנדרטא לקהילה מפוארת זו, ללקט מחדש את כל האורות שהפציעו מתוכה, לצרור אותם בספר ולשמרם, לא רק כדי לספק את יצר הנוסטלגיה הפינסקאית, אלא גם למען בנינו ובנותינו, למען ידעו גם הם את המקורות והשרשים של הוריהם ויספרו לבאים אחריהם.

במיוחד ראו את עצמם חייבים במשימה זו יוצאי פינסק במדינת ישראל, שכן חוב של כבוד חבים אנו לאותה קהילה בגולת פולין, שקירבה אלינו את שמי ישראל בעוד אדמתה כל כך רחוקה — — —

היתה פינסק פרוזדור לארץ ישראל בכל הזמנים ובכל הדורות. הנה עומדים מול עיני־רוחנו בתי־יהודים עם כתם „זכר לחורבן" שהזכיר יום־יום את הבית שחרב — — — רואים אנו שוב את ביה"כ „מאכעס", שקירותיו ספגו את הדרשות הציוניות של המטיף מסליאנסקי, והם חדורים ציונות רצופה ומזוקקת של הימים ההם — — — הנה ניצבים אנו שוב ליד ה„קערות" לישוב ארץ ישראל בבתי הכנסת בחגים ובמועדים ועינינו מלטפות כל אגורה המשתלשלת לתוכן — — — והרי

פירות „חמשה־עשר" המביאים ריחה ורוחה של ארץ ישראל לבתי יהודים בעיצומו של חורף — — — וגליונות „המליץ" ו„הצפירה", עם המליצות החביבות, כרוכים יחדיו עם אהבת־ציון, עם ובלי מרכאות — — —

ועולים באזנינו אותם ניגונים ספוגי המייה וערגה לציון שהיו בוקעים בשעות „חצות" מבתי־כנסת ובתי־מדרש — — — והרי שוב אותו לחן נוגה וחרישי של אמא יקרה בזמרה „על אם הדרך שושנה מתגוללת" וקולו של אבא מפזם שירו של ליפשיץ „נומה פרח בני מחמדי" — — — ומ„הקלויז" בקארלין נישא שוב קולו הערב של „המגיד מביליסטוק" (רפופורט) מייסר ומוכיח, ומלווה אותו נעימת־קולו של הציוני הגדול, המורה שלמה נתן גיטלמן, כשהוא מהלך ב„חדר" שלו ומדקלם בהתרגשות: „אייך, אייך, אדמת קודש, רוחי לך הומייה?" — — — וכרוייה האוזן שוב להורות ושירים ארצישראליים, הבוקעים ממועדוני כל תנועות הנוער, בלהט, בדבקות ובנשמה־יתירה — — —

והנה עומדים אנו שוב בבית־הנתיבות בפינסק באותם ימים מועדים לעליה בשעה 6 לפנות ערב, כשהרכבת היוצאת לוורשה מסיעה את החלוצים העולים לארץ־ישראל, ואלפי מלווים משתפים עצמם בלב ובנפש בעלייה זו, רוקדים ושרים ומזילים דמעה מעיניהם — — —

וה„אקדמיות" החגיגיות למיניהן, ואספות המחאה נגד ספרים לבנים ושחורים, כשאלפי יהודים תמימי־לב וישרי־דרך, מוסערים ונרגשים, מקמצים אגרוף חלש ומשמיעים קול־ענות גבורה נגד צוררים ומתנכלים — — —

ושוב רואות עינינו את החלוצים של „שחרייה", כשהם מסובבים בחוצות עיר עם משורים וגרזינים וממחישים את „ההכשרה" — הפרוזדור לתנועת הפועלים בארץ ישראל — — —

אלה וכיוצא באלה, מראות וחזיונות רבים מ„ארץ ישראל אשר בפינסק", עולים ובאים בזה אחר זה, עד בוא האחרון, חזיון מגיא־ההריגה אשר בזאפוליה: הורים ואחים ואחיות ברגעי חייהם האחרונים, מול מכונות ירייה, הנושאים עיניהם ומכוונים ליבם בצקון־לחש לארץ־ישראל — — —

בזכותם ובכוחם של כל אלה הגענו לישראל. בדין שניתן למורשת זו כבוד ויקר ונזכרה לנצח. אך כיצד נצרור את כל אלה בספר? כיצד נוכל לשקף את כל רבדיה, מכמניה ושפונותיה של פינסק היהודית? איך נעלה מתהום הנשייה את כל היהודים הטובים והישרים ההם ואת כל אשר היה אצור בתוכם? — שאלות אלו הטרידו אותנו מאז התחלנו בעריכת ספר הזכרון לפינסק. הננו מודים, כי גם עתה, בהביאנו לדפוס את הכרך הזה, עודנו מוטרדים, כי לא נעלם מידיעתנו, שהביטוי **השלם** לכל אשר היה שם לא נמצא עדיין.

ברור היה לנו, כי מן הראוי לשקף בספר פינסק את התפתחות הקהילה היהודית והחיים היהודיים **מראשיתם** על יסוד חומר תיעודי מהימן וסקירות היסטוריות יסודיות. ברם, רצינו לכלול בו גם פרקי הוי וחווייה, הלקוחים מן המציאות של דורות קרובים ורחוקים והכתובים בידי יוצאי פינסק עצמם, וכן גם פרקי זכרונות, שירים ותמונות, דיוקני אישים והערכות, שאף הם חושפים ומגלים תוכה של עיר ונשמתה. נקטנו איפוא בשתי הדרכים, ולפיכך מופיע ספר הזכרון לעירנו **בשני** כרכים.

כרך זה אינו אלא המשך לכרך א׳, בו ניתנה יריעה רחבה על התפתחות הקהילה היהודית בפינסק מראשית יסודה, צמיחת מוסדותיה והסתעפות החיים

הציבוריים בכל התחומים. שלא כבכרך א׳, שהוא פרי מחקר של היסטוריונים, היתה מגמתנו בכרך זה לשקף בעיקר את 50 השנים האחרונות לקיום הקהילה לא על יסוד מחקר אוביקטיבי, אלא בעיקר באמצעות דברי־עדות, התרשמויות, זכרונות וחוויות של אלה, שחיו ופעלו בתקופה זו והיו שותפים בלתי אמצעיים לעשייה ולהתפתחויות.

מגמה זו חייבה אותנו לשתף ככל האפשר יותר אנשים במתן ביטוי לתקופה זו. לא ייפלא איפוא, אם אי־פה־אי־שם אפשר למצוא גם חזרות מסויימות לגבי עניינים או אישים שונים, פעמים מתוך הארה שונה ופעמים עקב גישה שונה.

זכתה הקהילה היהודית בפינסק למה שלא זכו קהילות אחרות: קובץ גדול וחשוב „1000 יאָר פינסק" הוצא בארה"ב ע"י הסניף הפינסקאי (210) של „אַרבעטער רינג" בשנת 1941, בעריכת ד"ר ב. הופמן (צביון). אך עם כל הערכתנו לקובץ זה ולעבודה, שהושקעה בו — לא נעלמה מאתנו המגמה המיוחדת הבולטת בו. לפיכך ראינו צורך להרחיב את היריעה בכרך זה על התנועה הציונית ושלוחותיה השונות, על מוסדות התרבות העבריים, על תנועות הנוער וכו׳, שלא זכו להערכה הראוייה להם בספר הנ"ל. עם זאת השתדלנו לא לפגום גם בהערכת מפלגות אחרות. (לתנועת ה„בונד" הוקדש מקום רב, בעיקר בכרך א׳). צר לנו, שלא יכולנו להשיג סקירה כלשהי על המפלגה הקומוניסטית ברחוב היהודי, כי כל מאמצינו בכיוון זה עלו בתוהו.

*

עברית ויידיש משמשות בעירבוביה בכרך זה. אולי ייראה הדבר כפגם בעיני מישהו מהחוץ, אך בעיני אנשי פינסק הרי זה דבר טבעי ביותר, שכן יהודי פינסק חיו ויצרו בשתי הלשונות גם יחד ללא מחיצה וללא חציצה ביניהן. בבית וברחוב, בתנועת הנוער ובבית הספר, ב„חדר" ובישיבה — שלטו שתי הלשונות — חזיון שלא היה שכיח בערי פולין. אם בחיים היתה אחוות לשונות זו — לא ראינו צורך להפריד ביניהן גם בספר זה, הבא לתאר את החיים כמות שהיו. על פי רוב נהגנו לתת למחברים לדבר ולתאר בלשונם, ומה שניתן בעברית — לא ניתן ביידיש. מה שאין כן לגבי הפרק על השואה הגדולה בשנים 1942—1945. פרק זה, שנכתב עברית על ידי נחום בונה, על יסוד חומר תיעודי שהגיע אלינו, ראינו צורך לתרגמו ולתת חלקו המכריע גם בשפת יידיש. נענינו ע"י כך למשאלתם של רבים מיוצאי פינסק בפזורה היהודית, שאינם שולטים בלשון העברית, שרצו לדעת כיצד הושמדה הקהילה היהודית בפינסק ומה היה גורל יקיריהם־קרוביהם בתקופת חייהם האחרונה.

*

המדור „אישים" בספר זה מחייב אף הוא הסבר כלשהו. זכתה עירנו להוציא מקרבה שורת אישים חשובה, אנשי מעשה ואנשי רוח, שיצאו להם מוניטין בעולם היהודי. על כך תפארתנו וגאוותנו. העלינו במיוחד זכרם של מאות אישים מיוצאי עירנו, שאינם עוד בחיים, ואשר בזמנם תרמו, איש איש כיכלתו ואיש איש בתחומו, למען הציבור היהודי ומוסדותיו. כללנו ברשימה זו גם אישים, שעיקר פעולתם היה בחו"ל. ידענו, כי רשימה זו אינה כליל השלמות וודאי לא נפקדו בה הרבה אנשים הראויים לכך, אך יכולנו להסתמך בנידון זה רק על הערכות שהגיעו אלינו. נבצר ממנו לפרסם את ההערכות האלו לפי סדר הא־ב, אך יקל למצוא כל אחת לפי המפתח בתוכן העניינים, המסודר לפי א—ב.

לא היתה לנו כל יומרה לתת מונוגרפיות מקיפות על האישים, ובעיקר על אלה, שמרחב פעילותם חרג מעבר לקהילת פינסק (כגון ד"ר חיים ווייצמן, ר׳ ברוך אפשטיין, ר׳ דודל קרלינר ואחרים), שכן קצרה יריעתנו. לפיכך הבלטנו בעיקר את פעילותם בפינסק עצמה בעודם שם.

השתדלנו במיוחד להעלות על נס את התרומה של יוצאי פינסק לספרות ישראל ולחכמת ישראל על ידי פירסום רשימת הספרים, שמחבריהם הם יוצאי עירנו. דבר הלמד מעניינו, כי גם רשימה זו אינה שלמה, ודאי שאינה כוללת את כל הספרים, ואולי גם לא את כל המחברים, אך עשינו כמיטב יכלתנו. בכרך א׳ מתפרסמת הערכה מקיפה על תרומתם של רבני פינסק לספרות הרבנית וכן גם פרק מיוחד על החסידות הקרלינאית — והרי אלה משלימים את המדורות אשר בכרך א׳.

*

ולהבדיל בין הנפטרים והחיים: ראינו צורך לציין, ולו גם בקיצור נמרץ, את פעילותם והישגיהם של יוצאי פינסק, החיים אתנו ומוסיפים ליצור איש־איש בתחומו להעשרת חיינו הרוחניים והכלכליים, כי הלא גם באלה צפונה מורשתה העשירה של פינסק היהודית. לצערנו לא ניתן לנו, למרות מאמצינו המרובים, להשיג רשימה מלאה ומעודכנת, ובעיקר פגום אולי חלקם של יוצאי פינסק בארה״ב, אך גם זה המעט שהבאנו על יוצאי פינסק בישראל ובתפוצות, יש בו כדי ללמד, כי המעין, ממנו שאבו אישים אלה, העומדים בראש מוסדות תרבותיים, משקיים וכלכליים בארץ ובחו״ל, היה מעין לא־אכזב ראוי לתהילה.

*

עם חתימת הכרך הזה הריני רואה חובה נעימה להודות לכל שסייעו, ברוב או במעט, להוצאתו:

לכל אלה שהמציאו רשימות ותמונות (והסליחה עם אלה שלא יכולנו לפרסם את רשימותיהם);

לחברי **המערכת**, ובמיוחד **לזאב ליבנה**, שהתנדב ועבר על כתבי־היד;

ליצחק בונה, **וא. ישראלי (ווינר)** שהמציאו לי תעודות ורשומות ממקורות שונים.

ליחזקאל קמחי, שרישומיו מפארים את הספר הזה ואת מעטפתו;

לא. לבנדיגר, שטרח והכין את המפה המצורפת לספר;

לפייבל שבס, שדאג להרבה ענינים קטנים וגדולים בקשר להוצאת כרך זה.

לדפוס „אחדות״, שעשה כמיטב יכלתו במלאכת ההדפסה.

יעמדו כולם על התודה ועל הברכה.

נחמן תמיד

ה׳ תשרי, תשכ״ז

אֵיכָה!

אֶרֶץ פּוֹלֶסְיָה, נוֹף יַלְדוּתִי, אֵיכָה שֻׁכַּלְתְּ? אֵיכָה נִהְיָה הַדָּבָר הַנּוֹרָא? אֵיכָה תֵּשְׁבִי עַל רַחֲבֵי אֲגַמַּיִךְ וַאֲפָרַיִךְ וּבְנֵי עַמִּי אֵינָם, אֵינָם עוֹד בְּתוֹכֵךְ? מִבַּעַד לַדְּמָעוֹת רוֹאֶה הַלֵּב אֶת דְּרָכַיִךְ הָאֲבֵלִים וְאֶת מִשְׁכְּנוֹתַיִךְ הָעֲזוּבִים וְהוּא תָּר לְנֶפֶשׁ מִיִּשְׂרָאֵל. מְדַפֵּק עַל בָּתֵּי עֲיָרוֹתַיִךְ וְאֵין קוֹל וְאֵין עוֹנֶה. רַק הָרוּחַ לוֹ עוֹנֶה מִמֶּרְחַקִּים, הָרוּחַ הָאוֹמֵר „קַדִּישׁ" בְּעַרְבֵי הַנַּחַל אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ יַלְדוּתִי.

פּוֹלֶסְיָה, חֶבֶל־אֶרֶץ עַגְמוּמִי, אַתְּ גִּדַּלְתְּ דּוֹרוֹת שֶׁל יְהוּדִים לְתוֹרָה וְלִמְלָאכָה. בִּכְפָרַיִךְ נְמוּכִים הָלְמוּ הַנַּפָּחִים מִבְּנֵי־יַעֲקֹב בְּפַטִּישִׁים כְּבֵדִים וּפִרְזְלוּ סוּסִים. עָמְלוּ בַּעֲיָרוֹתַיִךְ הַזְּעִירוֹת בַּעֲלֵי־מְלָאכָה טוֹבִים וְסַבְּלָנִים וְהֶעֱלוּ אֶת אַדְמָתֵךְ הָעֲנִיָּה בְּעִצְּבוֹנָם וְהֵאִירוּ מֶרְחָבַיִךְ בְּעֶרְגּוֹנָם אֶל הַגּוֹאֵל.

פּוֹלֶסְיָה, בָּךְ יָדַע עַמִּי חַיִּים מְרוּדִים. עֹנִי וּבְדִידוּת יָדַע וּמַשְׂטֵמָה שֶׁל גּוֹי. אַךְ בְּנַפְשׁוֹ לוֹ אוֹר תָּמִיד. וְאוֹר נַפְשׁוֹ זֶה הִטִּיל אֶל מַחְשַׁךְ יְעָרוֹתַיִךְ עֲבֻתִּים, וְכִלְיוֹן נַפְשׁוֹ זֶה הִסִּיעַ יוֹמָם וָלַיִל בְּרַפְסוֹדוֹת עַל־פְּנֵי נַהֲרוֹתַיִךְ הַמְּתוּנִים. אָז יַעֲלוּ בִּדְרָכַיִךְ, פּוֹלֶסְיָה, בָּנִים וּבָנוֹת מִיִּשְׂרָאֵל לַחֲלוֹם וְלַעֲמֹל רָחוֹק, וְהֵם שׁוֹאֲבִים גַּעֲגוּעִים לְרָחוֹק וְלַיָּפֶה מִמְּדוּרוֹת הַשְּׁקִיעָה בַּאֲפָרַיִךְ. וְהֵם מַקְשִׁיבִים לְקוֹל צִיּוֹן בְּשִׁיר הַשִּׁפּוֹן וְהַכֻּסֶּמֶת אֲשֶׁר בִּשְׂדוֹתַיִךְ. וּבְעָמְדָם עַל גְּבוּלוֹתַיִךְ לְהִפָּרֵד מֵעִמָּךְ לְעוֹלָמִים וְלָקְחוּ אִתָּם הָעַגְמָה הַמְּפֹרָה הַנְּתוּנָה בְּחֵיקֵךְ הָרָחָב וְנָשְׁקוּ לַיַּלְדוּת הַיְקָרָה שֶׁנּוֹתְרָה חֲתוּמָה עַל גְּדוֹת אֲגַמַּיִךְ.

אֵיכָה שֻׁכַּלְתְּ מִבְּנֵי עַמִּי, אֵיכָה? אֵיכָה לֹא הִצְפַּנְתְּ אוֹתָם כֻּלָּם בְּסִתְרֵי־יַעֲרוֹתַיִךְ? אֵיכָה עָמַדְתְּ עַל הַדָּם וְלֹא פָּתַחַתְּ אֶת בִּצּוֹתַיִךְ נִרְחָבוֹת לִבְלֹעַ אֶת הַמְרַצְּחִים כֻּלָּם? אֵיכָה זֶה לֹא שָׁמַרְתְּ עַל יְהוּדַיִךְ וְהֵם בִּשְׁמוֹ אֶת אֲוִירֵךְ תָּמִיד בְּבֹשֶׂם שֶׁל שַׁבָּת, וְהֵם חִמְּמוּ סְתָוֵךְ בִּזְמִירוֹת־נְשָׁמָה תָּמִיד?

אֵיכָה? אֵיכָה? הַתִּשְּׂאִי דְּבָרֵךְ לִי, אֶרֶץ הַיַּלְדוּת, מֵעֵבֶר מֶרְחַקִּים?

י. רבינוב

פרופ' בן־ציון דינור / לדמותה ההיסטורית של פינסק

א

קהילת פינסק היא קהילה היסטורית, כלומר קהילה שהתקיימה ברציפות במשך דורות, ורישומה היה ניכר בחיי כלל היהודים בדורות אלה. קהילת פינסק היתה אחת משלוש הקהילות הראשונות של מדינת ליטא (שתים האחרות: בריסק וגרודנה) בכל ימי קיומו של „ועד המדינה", המוסד המרכזי של השלטון העצמי היהודי בליטא, אף שהיתה קהילה „חדשה" (היא נוסדה רק בשנת 1506 לערך). דמותה של קהילת פינסק נתייחדה ביהדות הרוסית (העיר נספחה לרוסיה עם חלוקתה של פולין — בשנת 1793) כדמותה של קהילה יהודית טיפוסית שעל אף היותה מן הקהילות הבינוניות — בשנת 1897 היה מספר היהודים בפינסק — 21,000, ובשנת 1910 כ־28,000 — היתה בעלת צביון יהודי מקורי ועצמי, גם מבחינה כלכלית חברתית, וגם מבחינה תרבותית־לאומית.

הגורמים שהעלו את השפעתה ההיסטורית של קהילת פינסק בימי שלטונה של פולין הם גם שעיצבו את דמותה וייחדו אותה בימי השלטון הרוסי.

ב

בעיקר היו אלה שלושה גורמים:

(1) ריחוקו של חבל הארץ, הנתון בין ביצות ונהרות על פרשת דרכים, שעל אף היותו תחום של השפעות ופגישות, הצטלבות והתנגשות של עמים (רו־סים, לבנים, אוקראינים, ליטאים ופולנים) ושל דתות (קתולים ופרבוסלבים), — היה מפגר ביותר מבחינה משקית, וזקוק היה כל הזמנים לאוכלוסיה בעלת כושר יזמה כלכלית הקשורה בעולם הגדול, המסוגלת לזרז את פיתוחו של החבל, והתקדמותו המשקית;

(2) שרשיותו ואורגניותו של הישוב היהודי בכל חייו המשקיים של חבל הארץ. הישוב היהודי ביזמתו ובפעלולתו המשקית המעיט ריחוקו של חבל הארץ מן העולם הגדול והירבה להפעיל את תושביו ולהזרים בהם מרץ של זריזות משקית ושל דירבון ליציאה מפיגור ונחשלות.

(3) האתגרים המשקיים והישוביים שהמסיבות ההיסטוריות העמידו את האוכלוסיה היהודית בפני־הם חייבו אותה גם לדינאמיות מרובה בפעולתם המשקית וגם לקיום קשרים הדוקים וריאליים ביותר של שיתוף פעולה עם יהודים מקהילות אחרות; מסחר הייצוא והייבוא של חבל ארץ רחוק זה חייב אותם לשתף יהודים רבים בערים אחרות ואף בארצות אחרות, ולשם פיתוח אדמות השממה של חבל הארץ היה עליהם לשקוד ולהרבות ישובים של יהודים בסביבותיה של פינסק.

ג

קהילת פינסק נוסדה כאמור בשנת 1506 (ה"א רס"ו). בשנה זו נתנו הנסיך של פינסק (מבית היא־רוסלביצ'ים) ואשתו ליהודי פינסק שני מגרשים, לבית כנסת ולבית קברות, ואישרו להם את הזכות להישפט לפני המלך או באי כוחו בלבד, זכות שניתנה לכל יהודי ליטא על ידי המלך. מנוסח כתב־הזכות הזה נראה, שיהודים בודדים ישבו כבר לפני זה בפינסק, על כך יש אולי להסיק גם מגידולה המהיר של הקהי־לה. כבר כעבור שנתים (1508 — רס"ח) אנו מוצאים את קהילת פינסק בין הקהילות הראשונות במדינה, וברשומות הראשונות הידועות לנו מוועד מדינת ליטא (ה"א שפ"ג — 1623), אנו מוצאים את פינסק בין שלוש הקהילות הראשיות של המדינה, על יד בריסק וגרודנה, ועל מקומה זה שמרה כל הדורות עד סיפוחה לרוסיה.

ד

מן הידיעות המפוזרות על קהילת פינסק במקו־רות חיצוניים ופנימיים מסתמנים קווי ייחוד אלה לדמותה: הישוב היהודי התמיד בגידולו גם בעיר וגם בסביבה. ההגירה היתה גם מאוקראינה המזרחית, בימי גזירות והתקוממויות, גם מן המערב. באוכלוסיה היהודית היתה שכבה אמידה ויציבה. ידועות לנו משפחות של סוחרים גדולים המייצאים מתוצרת החלב — עורות ופרוות, חלב ושעווה, והמכניסים סחורות מן המערב החל ממגלים וסכינים, אריגים, נייר, כל מיני תבלינים ופירות — עד קטיפה וקלפים... היו לא מעט יהודים בעלי־אחוזות בסביבה. מהם שקיבלו קרקעות ונחלאות מן הנסיכים והמלכים, לרוב על יושביהם הצמיתים, ומהם שקיבלו את הקר־

קעות אחרי שבעליהם לא סילקו להם את חובותיהם, ומהם שנרכשו על ידי היהודים. אמידותם של יהודי פינסק גרמה להם, שחלקם במסים, הן למלכות והן לצרכי הכלל, היו בערך גדולים מאלה של הקהילות האחרות והיה כנראה בגורמים שהעלו את מעלת הקהילה לדרגה שווה לזו של קהילת גרודנה שהיתה ותיקה ממנה וגם אוכלוסייתה היתה מרובה יותר.

קהילת פינסק היתה קהילה של „בעלי בתים": ברחוב היהודים וברחובות הסמוכים לשוק ולבית הקברות היהודי היו בימים ההם עשרות בתים יהודיים ובפרוורי העיר היו ליהודים גינות ירק לא מועטות. אמנם, כבכל קהילות ישראל היו בה רבנים, פחות או יותר מפורסמים, לעתים נזכר גם „ראש ישיבה" בפינסק, אולם הרב היחידי מפינסק שנתפרסם באותם הדורות היה דרשן ומוכיח, ר' יהודה לייב פוכאוויצר, מן הדרשנים שהירבו להוכיח „את חכמי הדור ומנהיגיו ובעלי תורה לבל יתרשלו לתקן ולגדור פרצות העם ולהורות להם הדרך ילכו בה והמעשה אשר יעשון". הנימה הסוציאלית בדרשותיו שבהן הוא יודע „למחות בפרנסי הדור ומנהיגיו" ולטעון נגד אלה שאינם שוקדים על תקנת המון העם, ללמדו „דרך ארץ ומוסר" אלא על „הכנסה שלהם למלא כליהם בר ואמתחתם כסף" — מוכיחה שמלבד בעלי בתים אמידים ועשירים מפורסמים היו בפינסק ובסביבותיה גם דלת־עם והמונים שהדרשנים ביטאו, במידה זו או אחרת, את תביעותיהם־ריטוניהם...

ה

בתחום המושב היהודי היתה, כאמור, קהילת פינסק — לא קהילה ראשית, אלא טיפוסית; השינויים והתמורות בדמותה של קהילה זו במשך מאה ועשרים ושתים השנים שהיתה שייכת לרוסיה (1793—1915) משקפים את התמורות והשינויים שחלו ביהדות הרוסית כולה ושהיו מיוחדות לה, גם מבחינה ישובית־כלכלית וגם מבחינה חברתית־תרבותית.

בחמישים וארבע השנים הראשונות גדל הישוב היהודי בפינסק פי שלושה ויותר (1600—5050), ובחמישים השנים הבאות גדל פי ארבעה (5050—21000), ובשנים הבאות עד מלחמת העולם הראשונה גדל שוב ב־30%. מבחינת הקצב בגידולה של האוכלוסיה היהודית העירונית היתה קהילת פינסק טיפוסית לגבי כל אותן הערים הבינוניות, אשר האוכלוסיה היהודית של כל אחת מהן מנתה — בסוף המאה הי"ט ובראשית העשרים — מעשרים עד ארבעים אלף נפש. מספרן של קהילות אלה ברוסיה היה עשרים, וביניהן קהילות כבריסק וגרודנה, כקובנה ובוברויסק, כדבינסק ומוהילב על הדניפר, כרובנה וקרמנצ'וג, כאומן ולוצק; בשמונה מהן היוו היהודים רוב, בעשר בין ארבעים לחמישים אחוז, ורק בשתים מהן (חרסון וניקולייב) היוו היהודים פחות משליש של האוכלוסיה הכללית. ואילו בפינסק היוו היהודים 75% של התושבים, ובשנות השמונים (לפני התפתחות התעשיה שהגדילה גם את האוכלוסיה הלא יהודית) אף — 84%. מבחינת אחוז האוכלוסיה היהודית בעיר היתה פינסק אחת הערים היהודיות ביותר ברוסיה.

ו

עד שנות השמונים של המאה הי"ט היתה פינסק מרכז מסחרי: עיר הנמל על נהר הפינא, במרכז רשת התעלות המאחדות את נהר הדניפר ומימיו בדרום עם הניימן ועם הויסלא ושלוחותיהם בצפון ובמערב. המשא והמתן המסחרי בין רוסיה הדרומית והצפונית לבין המערבית וגם בין רוסיה והמערב — דרך הנמלים של הים הבלטי — עבר במידה רבה דרך פינסק. תבואות ועצים, צמר ומלח, חלב וספירט — וכל מיני סחורות אחרות עברו דרך פינסק, וארגונו של משא ומתן זה היה בידיהן של כמה משפחות עשירות ומיוחסות מפינסק, אשר סוכניהם פרשו את רשת קניותיהם על פני רוב עריה של אוקראינה, על פני הפלכים של צ'רניגוב, פולטבה וקיוב, ורפסודותיהם וספינותיהם שטו על פני הנהרות והתעלות והם גם סידרו תחנות־קיבול לסחורות בנמלי הים הבלטי. אחד מחוקריה הכלכליים החשובים של רוסיה אף פירסם בסוף שנות הששים ספר מיוחד ומעניין על פינסק וסביבותיה, שבו הוא דן בהרחבה על חשיבותה הכללית של „עיר היהודית הזאת" כמרכז למסחר־המעבר שבין גלילות הדניפר והים הבלטי. חשיבותה של פינסק כמרכז מסחרי ירדה עם בניינה של מסילת־הברזל, שעברה דרך פינסק, קשרה את חבל הארץ ישירות עם המערב והמזרח והכנסותיו של הייצוא באניות וברפסודות ירדו בהרבה וההון והמרץ, היוזמה וכושר ההמצאה של האוכלוסיה הופנו לתעשיה. דרך המעבר מן המסחר לתעשיה, שילוב התעשיה עם פיתוחו המשקי של חבל הארץ כולו, לכניסתן של כל שכבות־הישוב היהודי לתהליכים אלה — גם בהן משתקפת דרכה של האוכלוסיה היהודית בפיתוח תחום־המושב כולו. פינסק היתה לעיר תעשיה. שפע החומר הגלמי בסביבתה, ההון המסחרי שהיה בידי סוחריה שהוליכו קודם את החומר הגלמי הזה חוצה לארץ והידים העובדות המרובות שהיו בסביבה, הכשירו את המעבר הזה. ובעיר זו שהיו בה כ־28 אלף יהודים היו למעלה מארבעת אלפים פועלים. ביניהם למעלה מאלפים פועלים בבתי־חרושת לגפרורים ולטבק, לנרות־חלב ולשמן, לפקקים ולמסמרי־עץ, לתיבות אריזה וללוחות לביד, לעיבוד עורות ולבישול שיכר וכיוצא בהם. ובכל בתי החרושת האלה (חוץ משלושה) היו בעליהם ומנהליהם, אומניהם ופועליהם, מעמידי המכונות ומסיקי התנורים, מספקי החומר הגלמי ומשווקי התוצרת — כולם יהודים. יזמתם של אנשי התעשיה

מפינסק היתה מפורסמת. חומר גלמי לפקקים היו מביאים מספרד, חלב וכבשים ואילים לבתי החרושת לנרות — מאוסטריה ומאמריקה, החומר הגלמי לבתי החרושת לשמן — מפלכיה הפנימיים של רוסיה, ברזל ומתכות אחרות — מפולין ומחבל הדון. פועלי פינסק היהודים בבתי החרושת גם הם היו ידועים כעובדים „מוכשרים ומרוצים, פקחים וישרים, העושים את מלאכתם באמונה". אנשי התעשיה ומומחי הטכ־ניקה, הירבו להלל אותם, אף שמלחמת המעמדות היתה כאן לא פחות אינטנסיבית מאשר בשאר מרכזי התחום. מלבד פועלי התעשיה היו הרבה פועלים פשוטים: גם פועלי נמל, מטעיני אניות ומפרקיהן, עובדי רפסודות וכל מיני סבלים, גם דייגים וגם גננים. פינסק היתה עיר עבודה, ומשטר חיי העבודה — משטר יהודי. ואת המשטר היהודי הזה אתה מרגיש ביחוד בימי שבת ומועד.

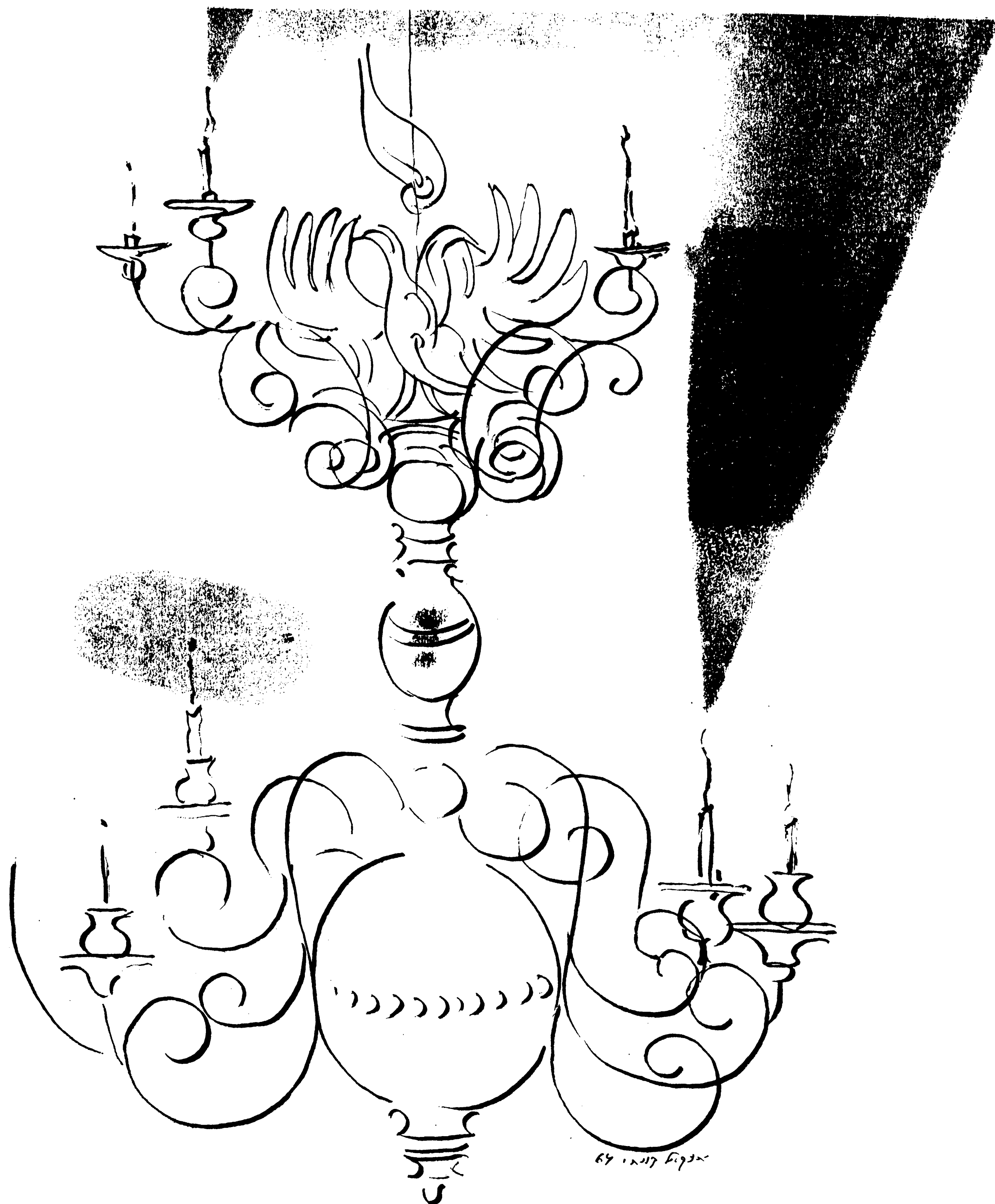
ז

הדמות היהודית של חיי הכלכלה בעיר עיצבה גם את דמותה החברתית והרוחנית של הקהילה, שגם בה השתקפה דרכה ההיסטורית של היהדות הרוסית. קהילת פינסק השתתפה בעירנות רבה בכל התסיסות הרוחניות והציבוריות שהיו בישראל במאה האחרונה. כאן ערשו של הזרם החסידי הקרליני, שרבי אהרון הגדול הבליט בו בבהירות רבה את הקו של תיקון סוציאלי, וכאן ראשית פעולתו התעמולתית של רבי לוי יצחק מברדיטשב. פינסק היא גם מקומה של ההתנגדות החריפה לחסידות שאופיה כאן היה קיצוני ביותר. והניגוד הזה, שרבה המיוחס והשנון, ר' אלעזר משה הורוויץ ניסחו כניגוד בין „חסידים מאמינים שהקב"ה מקיים את גזרותיהם של הצדיקים" ובין מתנגדים הדורשים מן הצדיקים שיקיימו את גזרותיו של הקב"ה — לא פסק בה.

כשם שלא חדלו בה משכילים מסבירי אגדות רציונליסטים מסוגם של משה שצקס ואברהם דוב דובז'ביץ' ומשכילים נתונים להשפעתה של רוסיה הרדיקלית משנות הששים (שרשבסקי), סופרי־עם פו־פולריים כשמ"ר (שייקביץ) ואחרים. ובוודאי, שבעיר של המוני פועלים יהודים אלה גברה ועלתה תנועת הפועלים היהודים. פינסק היתה אחד ממרכזי ה„בונד" ושל הציונות הסוציאליסטית. ברם, יותר מכל היתה פינסק אחת הערים שהציונות היתה בה לא רק תנועת־עם, אלא גם חוויה אישית לרבים וכן שלמים. כי יום יום היה היהודי לומד בעיר זו, שחיי־צוותא של יהודים, ריכוז המונים יהודים הם הם המסגרת הטובה ביותר לתיקונו של העם, לתקומתו של ישראל. בפינסק הופיעו ראשוני המטיפים הנלהבים לציון כמסליאנסקי, וחלוצים ראשונים לעליות כיעקב שר־תוק ואהרן אייזנברג, יוזמי תכניות ציוניות לעבודת ההווה בשטחי חינוך וכלכלה כיהודה לייב ברגר ושמ־שון רוזנבוים ורבים אחרים. פינסק היתה מעין „אי קטן" של קצת עצמאות יהודית. ובעצמאות זו היה מן החן של מזיגת־ניגודים וישוב־הדורים על ידי חיי־עם ונחת־רוח של „בתוך עמי אני יושב".

ואוירה זו של קורטוב עצמאות היא גם שהעלתה דוקא מפינסק את גדול המדינאים הציוניים, שידע בחן ובפקחות, באמונה ובהתמדה, להיאבק על תקומת ישראל — את חיים וייצמן.

פרקי
זכרונות

ד"ר יהושע גוטליב / אגדת פינסק

נתבקשתי לספר מעל דפי העיתון „פינסקער שטימע" מזכרונותי על פינסק. צר לי, שאיני יכול למלא משאלה זו. עוד לא הזדקנתי עד כדי כתיבת זכרונות, אף איני יכול לפצות את העורך במאמר על הבעיות האקטואליות של פינסק, כי כבר אינני צעיר כל־כך, שאוכל על רגל אחת להקיף את הבעיות ה„כאובות" שלכם עתה. בשבילי פינסק היא מה שהיא לכל ילדיה, אשר הגורל טלטל אותם למרחקים — אגדה.

לא מול עיני נתרקמה האגדה פינסק. עזבתי את העיר בימי נערותי. בימי ביקורי בעיר, תכופים תחילה ונדירים אחר כך, לא מצאתי, לצערי, עקבותיה של האגדה הזו, ובכל זאת קיימת וחיה האגדה הזאת דווקא בערים ובמדינות זרות. ככל שתרחיק מפינסק, כן קוסמת יותר אגדת פינסק...

לעיתים נדירות גאים אנשים על עיר מולדתם, כשם שגאים הפינסקאים, הגרים בווארשה, בברלין, בפריז, בלונדון, בניו־יורק. האל הטוב יודע, מה מקורה של הזיקה הזו והסנ־טימנט, המלווים אותם כל חייהם. אין זאת, אלא שמין קסם מיוחד נודע לה אי פעם לעיר זו, השוכנת ליד חוף הפינה בתוך תוכן של ביצות פולאסיה. יחד עם קדחת וטחול מוגדל ספגו הפינסקאים לתוך דמם מין חידק של גאווה, הגובל כמעט עם מיגלומניה. אני פינסקאי — הרי זו מין הכרזה של ייחוס, המכוונת לעורר כבוד ודרך ארץ כלפי המכריז... יצחק אשר ניידיץ חי עם מוסקבה יותר מאשר עם פינסק, ד"ר גיאורג הלפרין הוא איש סטניסלבוב ווינה, כשם שהוא איש פינסק, ד"ר שמשון רוזנבוים עזב את פינסק בעודו עול ימים, ובכל זאת פניהם מזדרחים ומתחייכים, כשמזכירים להם את מוצאם הפינסקאי. וחיים וויצמן? הרי אצלו פינסק היא מעין אהבת נעורים, שאותה לא ישכח לעולם. במרבית נאומיו הפומביים הזכיר פרופ' וויצמן את פינסק, ולא היתה מסיבה אינטימית, אשר בה לא ירענן את זכרונות הנעורים מפינסק. הוא שותה ממעין זה, כשם ששותים יין יקר ועתיק. כל אימת שהיה לי הכבוד להיפגש עם המנהיג הציוני הדגול, היה חוזר על הגעגועים המכרסמים את לבו ועל רצונו לראות עוד פעם את פינסק, לא רק כדי להשתטח על קבר אביו, אלא גם כדי להסתכל בפינה זו, אשר ממנה ינק לקראת שליחותו הגדולה. כאשר ביקר סיר הרברט סמואל בפעם הראשונה בתל־אביב כנציב עליון, נפלט מפיו משפט קצר: „איט איז א ניו פינסק" (זאת היא פינסק חדשה). איני יודע, אם היה זה דבר מחמאה או היפוכו של דבר, אך כיצד מגיע מנהיג המפלגה הליבראלית האנגלית לידי השוואה מעין זו? מסתבר, כי פרופ' וויצמן הירבה לדבר על פינסק בשיחותיו על הציונות,

עד שמושג גיאוגרפי זר ורחוק זה נחרת היטב גם בזכרונו של מדינאי אנגלי־יהודי זה. עד היכן הגיעה גאוותו של וויצמן על פינסק! ובינינו לבין עצמנו מותר לגלות, כי חיים וויצמן הוא יליד מוטלה, ואין הוא אלא מתפאר במוצאו הפינסקאי...

אכן, אין הוא הראשון ואף לא האחרון לכך. המטיף המפורסם צבי הירש מסלינסקי נולד, נדמה לי, בקאפוליה והתישב בפינסק רק לאחר נשואיו. ברם הוא דיבר על עצמו כעל פינסקאי, ומשהיו מזכירים לו את ביה״כ „מאַכעס״, היה קולו מתחיל לרעוד ומעיניו היו זולגות דמעות... גם העיתונאי והסופר הידוע ד״ר אלכסנדר קאפל (מוקדוני), שהוא יליד לכוביץ, מייחס עצמו לפינסק. בהיותו בפינסק מצא בקושי את להמו משעורים לעברית, אך אותן שנים שלו בפינסק אין הוא יכול לשכוח. הסופר הבונדאי הידוע העלפאנד (א. ליטוואק) היה מספר על השנים, שעשה בפינסק, ברגשנות יתירה מאשר על ייסוד ה„בונד״. מה קסם להם כל כך בבירה זו של מדינת הביצות?...

זוכרני, כאשר נזדמנתי באחרונה לניו־יורק, נפגשתי עם כמה ידידים מפינסק ועם בני עיר סתם. היתה זו מעין קבלת פנים מלווה נאומים. דבר הלמד מענינו הוא, כי הזכירו את כל הגדולים, אשר יצאו מפינסק, החל מצ׳צקס (בעל ה„מפתח״) וגמור ב— — — אך מאי נפקא מינה? התור היה גדול למדי. לאחר הנאומים ניגשה אלי אשה מבוגרת ושאלה אותי בלחש:

— אם אתה פינסקאי, ודאי זוכר אתה את מיכל בור־צ׳ינסקי? אני בתו.

— ודאי שאני זוכר, עניתי לה, אך אם את בתו של בורצ׳ינסקי, הרי את אשתו של המנוח נחום מאיר ש...

— כן, הפסיקה אותי האשה, אני גברת שמ״ר, ואני דווקא רציתי לשאלך, משום מה לא הזכרת גם את בעלי בין הפינסקאים?

ראיתי כי האשה נרגזת, וניסיתי לתרץ את שאלתה, כי הרי שמ״ר עצמו איננו יליד פינסק, אך הישישה עמדה על שלה: והרי מסלינסקי אף הוא איננו יליד פינסק ובכל זאת הזכירו אותו. לא יכולתי לשית עצה בנפשי, חשתי בכאבה ובצערה של האשה, כי הרי גזלו אצל בעלה ואצלה עדי יקר, את ייחוס פינסק...

חוף ה„פינה״

בעת ביקורי בארץ־ישראל באו למלון „אלנבי״, בו התאכסנתי בירושלים, שני בחורים, שהציגו עצמם כחברי קבוצת פינסק, שעבדה אז באחד מפרברי ירושלים — בבית הכרם. אין להניח, שבני הקבוצות השמאליות רואות בי מחותן קרוב, אך אין זאת, אלא שהמוצא הפינסקאי המשותף גבר אצלם על הניגודים המפלגתיים. הם הזמינוני לבבית להיות אורחם ואני נעניתי להזמנה. ארחתי לשולחנם הדל, שרתי אתם בצוותא ורקדתי אתם „הורה״ עד אור הבוקר. פרק זה של פינסק בארץ־ישראל לא אשכח לעולם.

פינסק בנכר היא בבחינת פולחן, הנשמר בדאגה יתירה. ביקרתי אי פעם במשרדה הראשי של ההסתדרות הציונית בברלין. ניגש אלי יהודי אחד ופותח כהאי לישנא: אתה אדון גוטליב? אני מזמין אותך לארוחת ערב בביתי.

— אני מודה לך... אבל... הרי עוד אינני יודע עם מי יש לי הכבוד לשוחח — אמרתי תוך תמיהה.

— וכי מאי נפקא מינה — השיב לי אותו אדון בחיוך — שמעתי, כי אתה פינסקאי וגם אני פינסקאי. וכי זה בלבד אינו די, כדי שנבלה יחד את הערב?

היה זה ד״ר א. ע—ג שהיה שקוע בעיצומו של דבר בספרים ובהוצאת ספרים, שניהל באותו זמן, אך מ־7 בערב עד 2 בלילה העתיק עצמו על כל רמ״ח אבריו לשם, לא „למקום שם ארזים יפרחו״, אלא למקום שם יהודים שוקעים בבוץ עד הברכיים...

מה פירושו של דבר? אנחנו, הפינסקאים בנכר, היינו „שוברים את ראשינו״ כדי לגלות זאת. ודאי היה משהו, שהבדיל את היהודי הפינסקאי מיהודים אחרים. יש מנסים להסביר זאת במצב הגיאוגרפי המיוחד. פינסק היתה תמיד תחנת מעבר, צומת תחבורה בין פולין לרוסיה, בין היבשת של רוסיה הלבנה וליטא לבין התחבורה הימית, שהיתה מובילה לווהלין, לדניפר ולמחוזות הרוסיים החדשים. מנדלי מוכר ספרים מספר שמץ מזה ב„מסע לווהלין״ שלו. דרכי התחבורה בנהרות ולאחר מכן קו הרכבת עם הצומת בלונינייץ פיתחו בפינסק את המסחר והתעשיה בהיקף רחב ובאפקים גדולים, ואתם יחד גדל המעוף, ומבט עינו של הפינסקאי הקיף את שיווק העצים בטורון ובדנציג, את שוק הפרוות בליפציג, והסוחר הפינסקאי הגיע באניות וברפסודות עד קיוב, קרמנ־צוק ויקטרינוסלב. הפינסקאי היה גם לחלוץ ההגירה היהודית, ובאמצעי התחבורה, שהעמדו לרשותו, הגיע עד קצוי תבל. פינסק היתה מביאה מלומדים מקלץ, משטויביץ, מלחוביץ ומניסביז׳ והיתה מייצאת מסוחריה ומהאינטליגנציה ללבוב, לאודיסה, לווארשה וללודז. כל זה פיתח אצל הפינסקאי את הנטייה לחילוניות ולהשתלמות, אך השאיר במלוא אונה את המסורת, המושרשת עמוק, של לומדיות והשכלה. הכרתי חנווני פינסקאי זקן וזעף, שהיה מצטט בע״פ את „מריה סטיוארט״ של שילר; קראתי מכתבים של סוחרי יערות, שהיו כתובים בלשון קודש מליצית ועסיסית; הכרתי בעלי מלאכה, שידעו להתאים פרקי מדרש למחלוקת על הרבנות בפינסק; ראיתי מגולחים, שהיו נוסעים אל הרבי מסטולין; אפיקורסים — שהיו עוברים לפני התיבה; משכילים — שהיו מדקלמים

בעל פה את כל כתבי י. ל. גורדון ומזמרים משירי גולדפדן וצונזר. כיצד נתמזג כל זה בהרמוניה מלאה בפינסק? — הרי זה סוד האגדה של פינסק.

שמעתי פעם בפולין בדיחה זו: רבי של חסידים מפולין ערך פעם מסע לפינסק. משחזר הביתה, סיפר בפני החסידים שלו, כי הוא מצא בפינסק לומדים מופלגים, יראי שמים, כן ירבו, וכן גם אפיקורסים מופקרים, ימח שמם.

— וכי מה רבותא בכך — תמהו ושאלו החסידים — הרי שכאלה יש למצוא בכל עיר?

— החידוש הוא בכך, ענה הרבי, שבפינסק אין אלה שני סוגי יהודים. אותו היהודי הוא למדן ואפיקורס כאחד, ירא שמים ומופקר כאחד...

ואין זה הכל, על קרקעה של פינסק צמח ועלה יהודי גאה, שנשא את יהדותו כדבר מובן מאליו בהכרה עצמית של כבוד, שקשה היה למצוא דוגמתה. מפינסק יצאו המניעים הראשונים לחיבת־ציון, לציונות, לרנסנס יהודי. בפינסק התעוררו גם הנטיות המהפכניות היהודיות הראשונות לכל צורותיו.

אכן, אגדה התרקמה בפינסק ונתפשטה בעולם הרחב.

תהלוכת ל״ג בעומר של הנוער הציוני

ד״ר יהושע גאטליב / די לעגענדע פינסק

חשובער ה׳ רעדאַקטאָר! איר האָט מיך געבעטן צו דערציילן אין אייער צייטונג מיינע עראינערונגען וועגן פינסק. איך באַדויער זייער, וואָס איך קאָן נישט דערפילן אייער בקשה. איך בין נאָך נישט אַזוי אַלט, אַז איך זאָל שרייבן מעמואַרן; איך קען אייך אויך נישט מפצה זיין מיט אַן אַרטיקל וועגן אַקטועלע פינסקער פּראָבלעמען. איך בין שוין נישט אַזוי יונג, אַז איך זאָל קענען זיך דורכנעמען על רגל אחת מיט אַלע אייערע איצטיקע „אַנגעוויטיקטע״ פראַגן. פאַר מיר איז פינסק דאָס זעלבע, וואָס זי איז פאַר אַלע אַנדערע אירע קינדער, וועלכע זענען דורכן שיקזאַל פאַרטראָגן געוואָרן אין דער פרעמד — אַ לעגענדע.

איך האָב די לעגענדע פינסק מיט מיינע אויגן נישט געזען. איך האָב די שטאָט פאַרלאָזט אין מיינע ייִנגלשע יאָרן. בעת מיינע שפּעטערדיקע, פריער אָפטע, נאָכהער זעלטענע, באַזוכן אין פינסק, האָב איך ליידער, פון דער לעגענדע קנאַפּע שפּורן געפונען. און דאָך עקזיסטירט זי און זי לעבט מיט איר פולן גלאַנץ גראָד אין פרעמדע שטעט, אין פרעמדע לענדער. וואָס ווייטער פון פינסק, אַלץ העררלעכער איז די לעגענדע פינסק...

זעלטן ווען מענטשן שטאָלצירן אַזוי מיט זייער געבורטשטאָט, ווי די פינסקער, וואָס וווינען אין וואַרשע, אין בערלין, אין פּאַריס, אין לאָנדאָן, אין ניו־יאָרק. דער גוטער יאָר ווייסט זיי, פון וואַנען עס נעמט זיך די דאָזיקע פּיעטעט און אָט דער טיפער סענטימענט, וואָס באַגלייט זיי דאָס גאַנצע לעבן. עפּעס אַ באַזונדערן כישוף האָט, משמעות, אַמאָל פאַרמאָגט אָט די דאָזיקע שטאָט אויפן ברעג פון דער פּינא, וואָס ליגט אין סאַמע צענטער פון די פּאָלעסיער בלאָטעס. צוזאַמען מיט דער מאַלאַריע און מיט אַ פאַרגרעסערטער מילץ האָבן די פינסקער מיטגענומען אין זייער בלוט אַ באַציל פון גאווה, וואָס גרעניצט זיך כמעט מיט מעגאַלאָמאַניע. איך בין אַ פינסקער — דאָס איז דאָס גרעסטע, וואָס עס קאָן זאָגן וועגן זיך אַ לאַנדסמאַן, ווען ער וויל אַרויסרופן צו זיך דרך־ארץ און רעספּעקט...

יצחק אָשר ניידיטש איז געווען פיל מער איינגעלעבט מיט מאָסקווע, ווי מיט פינסק. ד״ר געאָרג האַלפּערן איז אַזוי פיל אַ סטאַניסלאַוואָווער אָדער אַ ווינער, ווי אַ פינסקער. ד״ר שמשון ראָזענבוים איז אַרויסגעריסן געוואָרן פון פינסק אין זיינע יונגסטע יאָרן. און דאָך צעגיסט זיך אַ שמייכל פון זעלבסטצופרידנהייט איבער זייערע געזיכטער, ווען מען דערמאָנט זיי זייער פינסקער אָפּשטאַמונג. און חיים ווייצמאַן? ביי אים איז דאָך פינסק ממש אַ יוגנט־ליבע, וועלכע ער קאָן גאָר קיינמאָל נישט פאַרגעסן. אין דעם גרעסטן טייל פון זיינע עפנטלעכע רעדעס האָט פּראָפעסאָר ווייצמאַן דערמאָנט פינסק. און ס׳איז נישט געווען קיין איינציקע אינטימע אונטערהאַלטונג, אין וועלכער ער זאָל נישט אָפּפרישן זיינע פינסקער יוגנט־ערינערונגען. ער טרינקט פון דעם דאָזיקן קוואַל, ווי מען טרינקט אַ קאָסטבאַרן אַלטן וויין. וויפל מאָל איך האָב געהאַט דעם כבוד צונויפטרעפן זיך מיטן גרויסן ציוניסטישן פירער, האָט ער מיר אַלע מאָל איבערגעחזרט וועגן דער בענקשאַפט, וואָס נאָגט אים אין האַרץ — צו זען נאָך אַמאָל פינסק. נישט בלויז צו באַזוכן דעם קבר פון זיין פאָטער, נאָר אויך צו באַטראַכטן דעם ווינקל, וווּ ער האָט די יניקה פאַר זיין גרויסער שליחות געצויגן. ווען סיר הערבערט סעמואל האָט אַלס הויך־קאָמיסאַר פון ארץ־ישראל באַזוכט צום ערשטן מאָל תל־אביב, האָט זיך ביי אים אַרויסגעכאַפּט דאָס וואָרט: „איט איז ע ניו פינסק״ (דאָס איז אַ ניי פינסק). איך ווייס נישט, צי דאָס האָט געזאָלט זיין אַ קאָמפּלימענט, אָדער אפשר פאַרקערט. אָבער פון וואַנען נעמט זיך דער דאָזיקער פאַרגלייך צו אַ פירער פון דער ענגלישער ליבעראַלער פאַרטיי? נישט אַנדערש, אַז פּראָפ. ווייצמאַן האָט אין פּריוואַטע געשפּרעכן, אַגיטירנדיק פאַרן ציוניזם, אַזוי פיל אָנדערציילט זיך וועגן פינסק, אַז דער דאָזיקער ווייטער און פרעמדער געאָגראַפישער באַגריף האָט זיך אויף שטענדיק איינגעקריצט אין זכרון פון ענגליש־יידישן מלוכה־מאַן. אָט ווי ווייט עס גייט ווייצמאַנס שטאָלץ אויף פינסק. און מיר זענען דאָך צווישן זיך, מיר מעגן דאָך דעם סוד אויסזאָגן: חיים ווייצמאַן איז דאָך גאָר אַ געבוירענער אַ מאָטעלער און ער באַרימט זיך דאָך בלויז, אַך ער איז אַ פינסקער.

ער איז ווייט נישט דער ערשטער און ווייט נישט דער לעצטער. דער באַרימטער מטיף הירש מאַסלאַנסקי איז אַ געבוירענער, דוכט זיך, אַ קאַפּולער. ער האָט זיך באַזעצט אין פינסק, ווייל ער האָט דאָ חתונה געהאַט. ער רעדט אָבער וועגן זיך, ווי וועגן אַ פינסקער. און דערמאָנט מען אים מאָכעס שול — הויבט אָן זיין שטים צו ציטערן און די טרערן גיסן זיך אים פון די אויגן. צו פינסק איז זיך מתיחס דער באַקאַנטער יידישער זשורנאַליסט ד״ר אַלעקסאַנדער קאַפּעל (א. מוקדוני), אַליין אַ לעכעיוּוטשער, יעצט אין אַמעריקע. ער האָט זיך אין פינסק קוים ערנערט פון מאָגערע העברעאישע לעקציעס. אָבער די פינסקער יאָרן קען ער נישט פאַרגעסן. דער באַקאַנטער בונדיסטישער שריפטשטעלער העלפאַנד (א. ליטוואַק) פּלעגט דערציילן פון זיינע פינסקער יאָרן מיט מער סענטימענט ווי וועגן דער גרינדונג פון דער בונדיסטישער פאַרטיי. וואָס האָט זיי אַלע אַזאַ כישוף אָנגעטאָן אין דער דאָזיקער רעזידענץ פון זומפּ־לאַנד?

אַנומלט, בעת איך בין געווען אין ניו־יאָרק, האָבן זיך איינמאָל צונויפגעקומען מיט מיר איניקע פינסקער פריינט און סתם „לאַנדסלייט״. עס איז געווען אַ מין קבלת־פּנים און מען האָט געהאַלטן רעדעס. נאַטירליך האָט מען דערביי אויסגערעכנט אַלע גדולים, וואָס פינסק האָט פון זיך אַרויסגעגעבן, אָנגעהויבן פון שאַצקעס (בעל „המפתח״) און פאַרענדיקט מיט... נאָר וואָס איז די נפקא־מינה — די ריי איז געווען אַ גענוג לאַנגע. נאָך די רעדעס איז צו מיר צוגעקומען אַן עלטערע פרוי און מיך שטיל געפרעגט:

— אויב איר זענט אַ פינסקער, געדענקט איר אַוודאי מיכל באָרטשינסקי? איך בין זיין טאָכטער.

— יאָ — האָב איך געענטפערט — איך געדענק. נאָר אויב איר זענט באַרטשינסקיס טאָכטער, זענט איר דאָך די פרוי פון פאַרשטאָרבענעם נחום מאיר ש...

— יאָ — האָט מיר די פרוי שנעל איבערגעשלאָגן — איך בין פרוי שמ״ר. און איך האָב אייך טאַקע געוואָלט פרעגן, פאַרוואָס האָט מען נישט דערמאָנט צווישן די פינסקער מיין מאַן...

איך האָב געזען, אַז די אַלטע פרוי איז אויפגערעגט. איך האָב געפרווט פאַרענטפערן איר קשיא: בכן, שמ״ר איז דאָך נישט קיין געבוירענער פינסקער, האָט מיך אָבער די אַלטע גלייך געכאַפּט ביי דער האַנט. ווי ס׳טייטש, מאַסלאַנסקי איז דאָך אויך נישט קיין פינסקער און דאָך האָט מען אים דער־מאָנט. איך האָב זיך גאָר נישט געקענט קיין עצה געבן מיט דער אַלטער פרוי. איך האָב אַליין מיטגעמאַכט איר פאַרדרוס, איר ווייטיק. מען האָט ביי איר מאַן, ביי איר זעלבסט, אַוועק־גערויבט אַ שיינע צירונג, דעם יחוס פינסק...

בעת מיין באַזוך אין ארץ־ישראל זענען צו מיר געקומען אין האָטעל „אַלענבי״, אין ירושלים, צוויי יונגע־לייט. זיי האָבן זיך פאָרגעשטעלט אַלס מיטגלידער פון דער פינסקער קבוצה, וואָס האָט דעמאָלט געאַרבעט אין אַ פאַרשטאָט פון ירושלים, דוכט זיך אין בית־הכרם. מען קען נישט זאָגן, אַז די לינק־געשטימטע קבוצות האַלטן מיך פאַר זייער אַ נאָענטן מחותן. אָבער די געמיינזאַמע אָפּשטאַמונג פון פינסק האָט, משמעות, ביי זיי איבערגעוואויגן אַלע אונזערע פּאַרטייאישע דיפערענצן. זיי האָבן מיך אמת האַרציק איינגעלאַדן אַלס זייער גאַסט. איך בין צו זיי געפאָרן. איך האָב געטיילט מיט זיי זייער מאַגערן מאַלצייט, איך האָב מיט זיי צוזאַמען אַלע ארץ־ישראלדיקע לידער געזונגען און געטאַנצט אַ „הוירא״ ביז אין העלן טאָג אַריין. איך וועל דאָס דאָזיקע קאַפּיטל „פינסק אין ארץ־ישראל״ קיינמאָל נישט פאַרגעסן.

אין דער פרעמד איז פינסק אַ מין קולט, וואָס ווערט אָפּגעהיט מיט דער גרעסטער צערטלעכקייט. איך בין אַמאָל געווען אין בערלין און איך האָב באַזוכט דעם ציוניסטישן הויפּט־קוואַרטיר. אין צימער גייט אַריין אַ הער און גייט צו גלייך צו מיר מיט פאַלגענדע ווערטער:

— איר זענט ה׳ גאָטליב, איך לאַד אייך איין צו מיר אויף אוונט־ברויט.

— איך דאַנק אייך... אָבער... איך ווייס נאָך נישט... מיט וועמען... איך האָב דעם כבוד... — האָב איך פאַרוואונדערט אַרויסגעשטאַמלט.

— וואָס איז דען דער אונטערשיד — האָט דער הער שמייכלדיק געענטפערט — איך האָב געהערט, אַז איר זענט אַ פינסקער, און איך בין אויך אַ פינסקער. איז עס נישט גענוג, אַז מיר זאָלן פאַרברענגען צוזאַמען דעם אוונט?

דאָס איז געווען ד״ר א. ע—ג. אין עצם גענומען איז ער געווען פאַרטון אין ביכער און אין אַ פאַרלאַג, מיט וועלכן ער האָט דעמאָלט אָנגעפירט. אָבער פון 7 אין אוונט ביז 2 ביינאַכט האָט ער זיך פאַרטראָגן מיט זיין גאַנצער נשמה דאָרט אַהין, נישט אין דאָס „לאַנד, ווו די ציטרינען בליען״, נאָר ווו יידן טאָפּטשען אין בלאָטע איבער די קני...

וואָס זאָל דאָס באַדייטן? מיר, פינסקער אין דער פרעמד, האָבן נישט איינמאָל זיך געבראָכן די קעפּ דעריבער. געוויס איז עפּעס געווען אַזוינס, וואָס האָט דעם פינסקער טיפּ ייד אויסגעצייכנט פון אַלע אַנדערע. מען פרווט זיך דאָס ערקלערן מיט דער ספּעציפישער געאָגראַפישער לאַגע. פינסק איז שטענדיק געווען אַ טראַנזיט־פונקט, קאָמוניקאַציע־קנופּ צווישן פוילן און רוסלאַנד, צווישן דער ווייסרוסיש־ליטווישער יבשה און דעם טייכן־סיסטעם, וואָס פירט קיין וואָלין, צום דניעפּער און צו די אַזויגערופענע נייַ־רוסישע געביטן. מענ־דעלע מוכר ספרים דערציילט עפּעס וואָס וועגן דעם אין זיין „רייזע קיין וואָלין״. די וואַסער־וועגן און שפּעטער אויך די באַן־ליניע מיטן לונינעצער קנופּ האָבן אַנטוויקלט אין פינסק אַ האַנדל און אַן אינדוסטריע מיט אַ ברייטן פאַרנעם און מיט אַ ווייטן האָריזאָנט. דער בליק פון דעם פינסקער האָט אַרויס־געשוועבט איבער די האָלץ־מערק פון טאָרן און דאַנציג, איבער דעם פעלץ־מאַרק פון לייפּציג. דער פינסקער סוחר האָט אַנגע־שפּאַרט מיט בערלינעס און דאַמף־שיפן קיין קיעוו, קרעמענ־טשוק און יעקאַטערינאָסלאַוו. דער פינסקער איז אויך געווען אַן אַוואַנגאַרד פון דער יידישער אויסוואַנדערונג. ער איז פּשוט דורך דער קאָמוניקאַציע מיטגעריסן געוואָרן און האָט זיך אַוועקגעלאָזן לענגס פון אַלע פאַרקערס־אַרטעריעס. פינסק האָט אימפּאָרטירט מלמדים פון קלעצק, פון שטויבץ, פון לעכע־וויטש, פון נעסוויזש, און האָט עקספּאָרטירט זיינע סוחרים און אינטעליגענץ קיין ליבאַווע, קיין אָדעס, קיין וואַרשע, קיין לאָדזש. דאָס האָט אַנטוויקלט ביים פינסקער אַ נטיה צו וועלטלעכקייט, צו בילדונג, איבערלאָזנדיק אין איר פולער קראַפט די טיף איינגעוואָרצלטע טראַדיציע פון לומדות און השכלה. איך האָב געקענט אַן אַלטן פאַרכמורעטן פינסקער קרעמער, וואָס איז געווען בכוח צו ציטירן אויסווייניק שילערס „מאַריע סטיואַרט״; איך האָב נאָך געזען בריוו פון וואַלד־סוחרים, וואָס זענען געווען געשריבן אין אַ וווּנדערבאַרן מליצהדיקן לשון־קודש; איך האָב געהערט בעלי־מלאכות, וואָס האָבן אויסגעצייכנט צוגעפּאַסט אַ מדרש צו דער מחלוקת וועגן דער פינסקער רבנות; איך האָב געזען מגולחים, וואָס זענען געפאָרן צום סטאָלינער רבין; אפּיקורסים, וואָס האָבן געשמאַק געדאַוונט ביים עמוד; משכילים, וואָס האָבן געקענט דעקלאַמירן אויסווייניק גאַנץ יהודה־לייב גאָרדאָן און אָפּזינגען אַלע לידעלעך פון גאָלדפאַדען און זונזער. ווי אַזוי דאָס האָט זיך אַלץ האַרמאָניש צונויפגעלייגט אין פינסק — דאָס איז דער סוד פון דער פינסקער לעגענדע.

איך האָב אַמאָל געהערט אין פוילן פאַלגענדן אַנעקדאָט: אַ פוילישער חסידישער רבי האָט אַמאָל געמאַכט אַ רייזע קיין פינסק. ווען ער איז צוריקגעקומען אַ היים, האָט ער דערציילט פאַר זיינע חסידים, אַז ער האָט אין פינסק געטראָפן לומדים מופלגים, יראי שמים, כן ירבו, און ער האָט אויך געטראָפן אפּיקורסים, מופקרים, ימח שמם.

— רבי, וואָס איז דאָס פאַר אַ חידוש? דאָס טרעפט מען דאָך אין יעדער שטאָט! — האָבן זיך די חסידים געוווּנדערט.

— ניין, קינדערלעך, — האָט דער רבי געענטפערט. אין פינסק זענען עס נישט צוויי־ערליי סאָרטן יידן. איין און דער־

זעלבער איז אַ למדן און אַן אפיקורס, אַ ירא־שמים און אַ מופקר...

און נישט דאָס איז אַלץ. אויפן פינסקער באָדן איז אויסגעוואַקסן אַן עקשנותדיקער ייד, וואָס האָט זיין יידישקייט געטראָגן מיט אַזאַ זעלבסטפאַרשטענדלעכקייט, מיט אַזאַ ווירדיקן זעלבסטבאַוווּסטזיין, וואָס עס איז זעלטן געווען צו געפינען זיין גלייכן. פון פינסק זענען אַרויס די ערשטע שטויסן צו חיבת־ציון, צום ציוניזם, צום יידישן רענעסאַנס. אין פינסק האָבן אויך אויפגעבראַוזט די ערשטע יידישע רעוואָלוציאָנערע שטימונגען אין אַלע זייערע געשטאַלטן.

אין פינסק האָט זיך אַמאָל ווירקלעך אַ לעגענדע געוועבט און האָט זיך איבער דער ברייטער וועלט פאַנאַנדערגעטראָגן...

(„פינסקער שטימע״, 1930)

יהושע א. גלבוע (גלויברמן) / כרטיס ביקור של עיר

נולדתי בפינסק וגדלתי בה, כאשר היא היתה „פולין״. זמן מועט לפני כן היתה „רוסיה״. פרק־זמן קצר היתה „אוקראינה״, בשלטונו של הטמאן סקורופאדסקי, אשר ביקש לכונן ממלכה אוקראינית עצמאית. בימי מלחמת־העולם הראשונה ולאחריה היא עברה מיד ליד. משלו בה פטליורובצים. החזיקו בה באלאחובצים (כנופיות על שם מנהיגן בולאק באלאחוביץ׳). נפליג הלאה ונמצא, כי בשעתו היא היתה „ליטא״. בראשית המאה ה־18 ירד אליה קארל ה־12, מלך־השבדים, וצבאו החזיק בה שנה אחת. כיום היא בתחומי ברית־המועצות, ממרכזי הרפובליקה הביילורוסית־סובייטית.

אך למעשה, בכל תמורות העתים והדגלים וה„שלטים״ עד לזעזועי מלחמת־העולם השניה, נשארה אחת: עיר י ה ו ד י ת. עד היום היא מסתמלת בזכרוני ע״י שתי צפירות של בית־החרושת־לוריא (ללבידים) בערב־שבת: אחת — לסגירת החנויות, והשניה — לזמן הדלקת־הנרות...

מקובלת היתה פינסק כבת אלף שנים ורוויה היתה אגדות, מעשיות־פלא. סיפורים שובי־דמיון. במרכזה מצוי היה בית־עלמין יהודי „ישן״. זה כמאה שנה כבר לא היו טומנים שם את המתים. עורבים שחורים כאבלים קיננו בין ענפי עציו העבותים, שסוככו על מצבות־אבן דהויות. מצבות אלו היו מעין מגילת־יוחסין של העיר על רבניה וגאוניה. ובעיר לחשו מעשים ב„גויים״, שהיו חודרים לבית־העלמין כדי לחלל קברות ולשדוד מצבות, אך בעברם חזרה על פני הגדר — היו נתקפים שיתוק ונשארים רכובים עליה בלא רוח־חיים...

בכיכר המרכזית, הסמוכה לשוק, עמדה כנסיה נוצרית. אצל הקיר שלה נורו — בחמישה בניסן שנת תרע״ט (5 באפריל 1919), בראשית מלכותה המחודשת של פולין, — 34 עסקני־ציבור יהודיים. יחד עם אחד שנהרג בבית־העם היו אלה ל״ה „קדושי פינסק״, שעל שמם נקראה קבוצת גבת בארץ־ישראל — קרבנות עלילה שפלה והתפרעות אנטישמית של האדונים הפולניים החדשים. בבית־העם נערכה אסיפה בעניין עזרת־פסח לנצרכים (מעות חיטים) — ובתואנה, כי זו אסיפה „בולשביסטית״, שם צבא פולני מצור על הבית והמאיור לשצ׳ינסקי ציווה, בלא חקירה ומשפט, להוליך את הנתפסים אל „הקיר״ ולהוציאם להורג. על סערת־הרוחות, שנתחוללה בעולם עקב מעשה מחפיר זה, קראתי ברבות הימים בספרים ובאוספי־תעודות. אולם זוכר אני את ה„קיר״, שהיה מטיל דכאון בעוברים־ושבים לידו. היו בו הרבה סריטות וסדקים, שהטיח נתקלף מעליהם. בילדותי שותף הייתי לאמונה המושרשת בין יהודים שבעיר, כי סימני הכדורים, שנקלעו לקיר בעת שנורו לידו קדושי־פינסק, אינם מניחים לטיח שיכסם, שישתיק זעקתם: מורחים אותו והוא חוזר ונושר...

— — — רצה המקרה, כי בית־אבא, בית־עץ ישן ונמוך, עמד ברחוב שנקרא לכבודו של הגנראל ליסטובסקי, אשר שמו נתקשר בר׳צח הל״ה. הוא בא לעיר יומיים אחרי ההוצאה־להורג והרים על נס את מיבצעו של פקודו, המאיור לשצ׳ינסקי, שסיכל את מזימותיו של „הגייס הבולשביסטי״. ולא הרחק מביתנו נמצא בית־ספר „יבנה״, מין „חדר מתוקן״ של המורה שלמה־נתן גיטלמן, שאצלו למדתי בשנת־לימודי החמישית. מורה זה, שכינויו בפי אנשי־העיר היה „פטיש״ (על חוזק־יד או „ראש ברזל״?), היה משרידי חובבי־ציון בעיר ושמו הלך לפניו כסופר עברי. די היה באלה כדי לעשותו אגדה. אולם על הכל שלט פרט אחד בתולדות־חייו: הוא היה מהניצולים בדרך־נס מהשחיטה של שנת 1919. בית־הספר של גיטלמן שכן מול בית־העלמין הישן, שבו ניתן מקום לזמן מסויים — כיוצא מהכלל — לקבר־האחים של קדושי־פינסק — ומורי הוא שכתב בפואמה שלו „שלושים וארבעה״, שנדפסה באחת מחוברות „השלוח״:

„קבר רביע, גל תלול, מוקף ארבע קורות,
אין כתובת, אין ציון לספר לדור הקורות...״

פינסק — רוסית, פולנית? בשבעת ימי השבוע עמדה פה חיות יהודית, שהרוותה את כל הזרמים שבחיי־העם. דמיון־הילד היה שבוי בסיפורי־סוד של חסידים. מעיר זאת יצא זרם חדש של חסידות לעולם — החסידות הקארלינאית. מייסדה, ר׳ אהרון הגדול, נסתלק מעולם־ההיים בהיותו בן ל״ו. אמרו: נשרף באש־התלהבות בעת אמירת שיר־השירים. עוד אמרו: בצוואתו ביקש שלא יאמרו עליו שבחים.

זאת שמעתי. ובימי ראיתי: בתוך־תוכה של המולת־עיר התבודדו עם עצמם וחתרו לשלמות עילאית, לביטול כל יצר לקנייני עולם הזה, מאות בחירים של ישיבת ה„מוסר׳ניקים״. מובלעת־מיסתורין זאת בעיבורה של עיר פעלתנית עוררה תמיהה ורחמים, סקרנות והערצה.

בראשית שנות השלושים, זוכרני, ביקר אצל יהודות פולין ח. נ. ביאליק. הוא זכה לכבוד רב, אך מוסדות־החינוך העבריים לא הניחו דעתי. אבל את פינסק, ובעיקר את הגימנסיה „תרבות״ שלה, בה עמדתי (בשורות התלמידים) להקביל פניו, ייחד לטובה, ואילו הסופר אלתר דרויאנוב ברשמי־מסע שלו מפולין העיד: „תמהני, אם בין

תלמידי גימנסיה של גויים יש בוגרים, היודעים לשונם שלהם הרבה יותר, משיודעים את הלשון העברית בוגרי הגימנסיה „תרבות" בפינסק".

„מי ומי" של פינסק? ארוכה הרשימה של בני העיר, אשר מוניטין שלהם נתפשטו על פני כל העולם היהודי. אני אזכיר רק מה שהתנצנץ אלי כמתוך צעיף־קסם בימי־ילדות. זמן קצר ישב על כסא הרבנות בפינסק ר' לוי יצחק מברדיצ'וב — עוד בטרם היה ל„ברדי־צ'ובאי". הילד נצטער צער רב על שסניגורם הגדול של ישראל לא האריך בכהונת־הרבנות אצלנו — ואז אולי היה נודע כר' לוי־יצחק מפינסק... אבל את חיים וייצמן — הירהר הילד — אי־אפשר יהיה להפריד מפינסק, שהרי מצבה אחת בבית־העלמין הקארלינאי אמרה בגאווה: פ"נ עוזר ב"ר חיים וייצמן.

הרחוב שלנו עצמו רחש אגדות וסיפורי־פלאים. מי ידע סוד צמיחתם? זוכר אני את המרצפת: כמעט תמיד היתה הרוסה, מלאת „קרחות", בחלקה מפורקת וזרועה אבנים מוסטות ממקומן. היו אומרים: ככה זה נשאר עוד מימי ההפגנות נגד שלטון הצאר, שמהפכנים יהודיים היו נוטלים מכאן אבנים ומיידים בהן בז'אנ־דארמים...

נולדתי אחרי ימיו של אחרון־הצארים. אבל גם בתקופת השלטון הפולני ראיתי בסביבתי גרעינים, שמהם יכולים להצטמח אגדות. במרחק כמאה מטר מביתנו נחצה רחובנו ע"י רחוב, שנציגים יהודיים במועצת־העיר הצליחו לכבוש לו שם יהודי: רחוב י. ל. פרץ. לימים, כאשר שנאת־ישראל הרימה ראש, נתחולל מסביב לשם היהודי של הרחוב מאבק חריף: תושבים אנטישמיים מוסתים היו מורחים בלילות בזפת את השלטים הנושאים את שמו של פרץ — ובשעות־בוקר מוקדמות היו נשים וגברים יהודיים מגרדים את הזפת ומחזירים את פרץ למקום־כבודו. ימים ולילות מרובים נמשכה מלחמת־השלטים הזאת.

היה זה חזיון מרתק ומשעשע למדי. אולם באוויר גברה המועקה. מצב־הרוחות הקדיר והלך. ומאותם הימים מהבהבים בזכרוני זהרורים בודדים, שבהם משובצת דמותו של אבא.

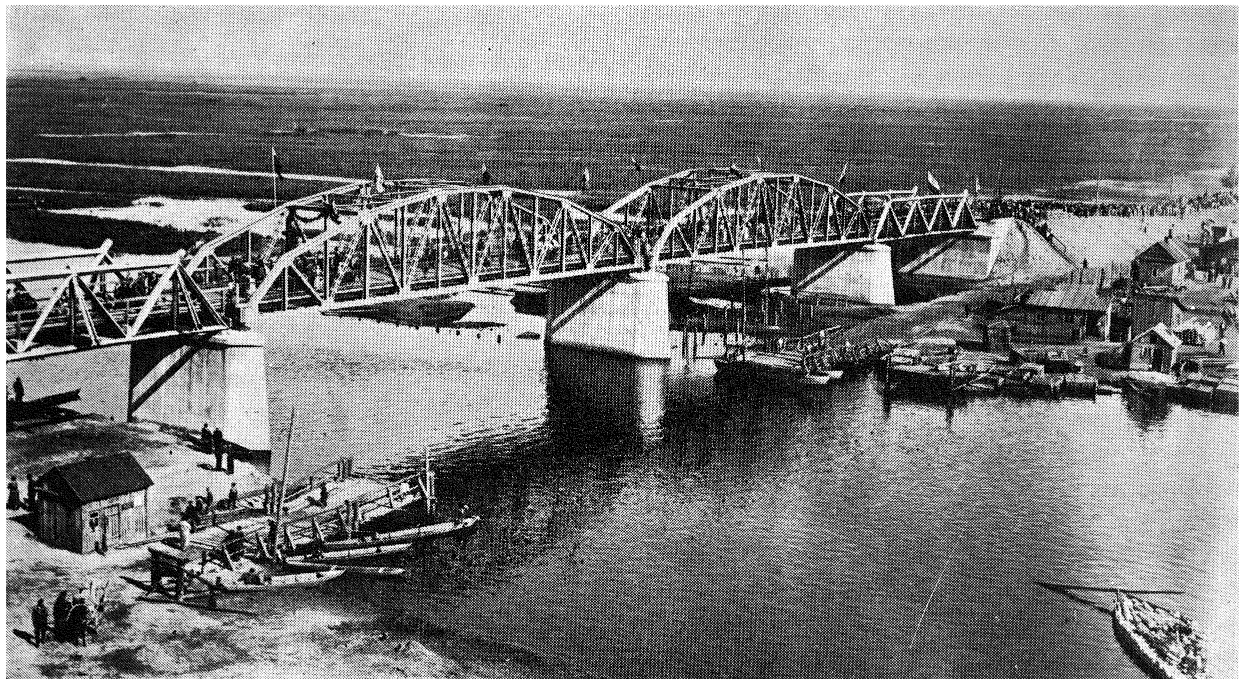
גם בעירנו אירעו התגרויות ביהודים. נשתררה מתיחות. ובליל־סדר אחד אמרה אמא (לעולם אשה יותר מתונה וזהירה) לאבא: „איציק (יצחק), אולי נפתח הפעם, ל„שפוך חמתך", את הדלת האחורית (הדלת שהוליכה מהמטבח לחצר) ולא את הדלת שבחזית? ועל כך השיב — באיזו רצינות תמימה! — אבא: „איך אני יכול, רחל, להכניס את אליהו הנביא בדלת האחורית?!"...

דו־שיח דומה חזר ונשנה בכמה לילות־שבת. יפה האגדה על המלאכים המלווים את היהודי מבית־הכנסת לביתו בליל־שבת — האגדה השזורה בתפילת־הברכה „שלום עליכם מלאכי השרת מלאכי עליון". אולם אצלי שמורה אגדה זו כנכס אישי, אינטימי. וזאת שוב מחמת עצה של אמא לאבא, שלפני היכנסו הביתה, בדרך מבית־הכנסת, היה מגיף את התריסים (אצלנו היו נסגרים מבחוץ): מוטב בזמנים כאלה „לא לדקור את העיניים". אבל גם על כך השיב — באיזו רצינות תמימה! — אבא: „איך אני יכול להניח למלאכים לחכות בחוץ?!"

אבא, אמא! ביום גזירה, כאשר נשמותיכם הזכות עלו מבור־השחיטה למרומים, מה כבוד החזירו לכם מלאכי־שרת — מלאכי־עליון?...

(מתוך הספר „לשמור לנצח")

חגיגת הגשר על ה„פינה"

זאב ליבנה (לרמן) / דפים מתוך האלבום

על השער של הכריכה הכחולה מודפס בצבע לבן: „לזאב לרמן — ביום נסעו מפינסק, מאת חבריו צעירי ציון". ו' ניסן תרע"ו".

אני מדפדף באלבום הזה, שהוגש לי כשי, וגל של זכרונות עולה, ואתו זכר חברים וחברות מהימים ההם בפינסק. היוזם של הגשת האלבום לחבר הנוסע, שהיה פעיל גם כמורה ומארגן שיעורי ערב, היה משה (מכס) אייזנשטט. מכס היה הער והתוסס מבין האחים אייזנשטט, שהתגוררו בביתו של משה ברגמן על שפת הנהר פינה בקרלין. הבן הבכור (מיכאל) כבר היה אז רופא שיניים בוורשה. הוא מת בעודו צעיר, ואשתו ובנו (הפרופסור לסוציולוגיה ש. נ. אייזנשטט) חיים עתה בירושלים. האח השני — בן ציון (בינו) נחשב ל„חקרן" ולאיש המדע בתוכנו והתייחסנו אליו בכבוד רב. משה — האח השלישי — היה מעורב בין הבריות, מרבה בציטטות מדברי חסידים, וביחוד מ„ר' אבא" לז. י. אנוכי, נוהג להתפלסף ולהשמיע דברי חידוד מתובלים בדברי תורה. הוא חי במוסקבה. האח הרביעי, אביגדור (עתה אביגדור עשת, מפעילי ההסתדרות בחיפה) יצא את פינסק בגיל צעיר. הצעיר במשפחה — ברוך — היה אז עוד ילד. אמנם ילד פלא. הפליא לשחק שחמט, ויש שהיו מביאים אותו לבית הכנסת (קונפדרק) בקרלין — שם התפללו בני המשפחה — ולעיני כל המתפללים היה עורך משחק אחר התפילה. ברוך זה הוא חבר הכנסת ברוך אזניה. את הדף הראשון של האלבום עיטר בציור אברמ'ל — הלא הוא אברהם מאירוביץ, שהיה נערץ על חבריו בגלל כשרונותיו הרב־גווניים כצייר, כמורה מצליח, כספורטאי חסון וזקוף־גו. הוא העתיק את ציורו המפורסם של ליליאן: ישראל־סבא נשען על מקל־הנדודים ונושא עיניו מזרחה — לציון. מתחת לציור הוסיף: „לך בלי פחד קדימה. בארץ הצבי תמית השמש הזורחת בקרניה את התולעת — גלות". ודווקא הוא, עבר לארה"ב ונפטר שם...

באיזה חן נעורים מביעים בברכות הפרידה שלהם חברי „צעירי ציון" אלה מלפני 50 שנה, אהבה וכמיהה לארץ ושאיפה להשתחרר מעקת הגלות. עשרות חברים היינו אז, אחים לדעה, לשאיפה ולפעולה. רק שרידים נשארו מהם. בה' ניסן תרע"ט נורו ל"ז הקדושים, וביניהם אלה, ששורותיהם מזדקרות עתה לעיני מעל פני האלבום הכחול הזה, שהוגש לי למזכרת.

ישראל ברגמן, אהוב חבריו, השופע חיים וחדוות חיים, פעיל ומפעיל, מצטט בברכתו את ביאליק. „רב לכם לנוע, לנוד בערבה, ולפניכם פרושה דרך גדולה רחבה" — — — ודרכו רבת המעשים היתה קצרה, קצרה מאוד. יצחק שטינברג הישר והתמים, ישראל בנקובסקי וצבי גוטליב הצנועים והישרים. גרשון נפח (כך חתם גרשון קוזניץ רב־המרץ) כותב: „אנה אוליך את עניי?" — — — משה זילברמן הרך והענוג כותב: „והחיים מלאי הוד כל כך" (טשרניחובסקי). גרשון גלייברמן, החולם ואוהב החסידות, עבד כמורה מצליח בשיעורי הערב של „צעירי ציון" ומת משחפת. הוא מברך ומצטט את שניאור: „ישנה שמש, אך לחינם. היא משביעה רק את השבעים... והרעב, הוי הרעב! יקח אופל את הרעב"... ומיכל בסביץ' — איש ההגיון. אף הוא חלה בשחפת. אח"כ נצטרף למחנה הקומוניסטי ונעשה לאחד מדבריו. מת בבית סוהר פולני וחבריו ערכו לו לווייה רבת עם, כשארונו עטוף דגל אדום. בדברי ברכתו באלבום הדגיש דווקא את המלים: כי ישוב וראה את ארץ מולדתו — את ישראל.

ועוד לפני ברכותיהם של גבריאל הולצמן — חניך האינסטיטוט למורים בוילנה, בנו של בעל תיאטרון הולצמן; וברכת דב גובסייב — עלה לארץ בימי העליה השלישית והתאבד לאחר כמה שנים...

אשר שרתוק, רב־המרץ, שהיה מראשי החבורה, כותב על התפקיד הציוני הקדוש, והוא — בהתאכזרות הגורל — הגיע מקיוב, שם למד יחד אתי בסמינר למורים של „תרבות" למוסקבה, גמר רפואה וחי שם רחוק מא"י משאת נפשו ומת שם לפני כמה שנים.

רבים מהחברים נספו בשואה הנאצית. ביניהם: צבי חיז'ין ששימש בהוראה בגימנסיה „תרבות", מרדכי סמורין, הקשיש בינינו, שהיה פועל דפוס (אחותו חיה בת"א), פרידל קליינמן הענוגה והתמירה (אחיה יחיאל חי בת"א ומשמש כמפקח על בתי הספר היסודיים), שמואל שוכמן, יפה המראה ובעל הקול הטוב, גרשון כהן, חי עתה בברוקלין (ארה"ב) כתב אז, שהוא אינו נפרד מחברו, אלא אומר לו „להתראות" בסוכת השומר בא"י...

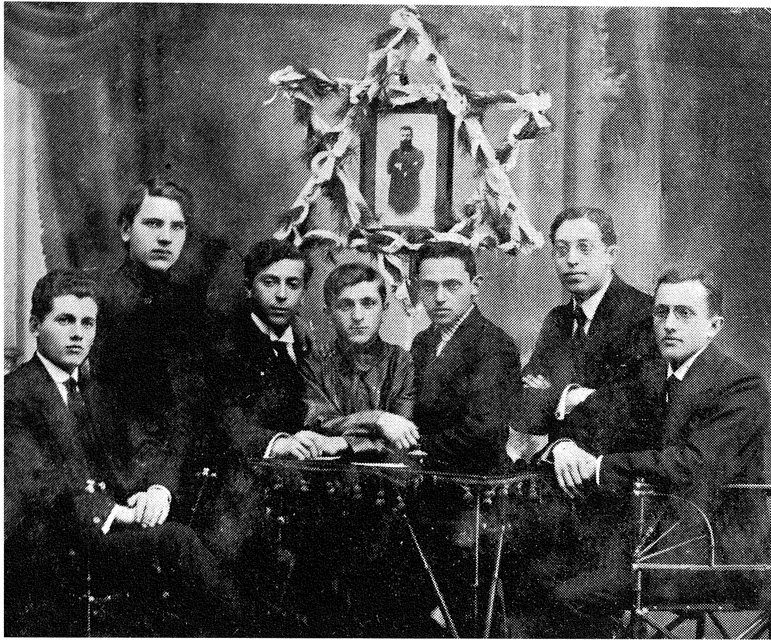
בין אלה שגורלם אינו ידוע לי אזכיר את אלתר אוברוב, סטודנט הטכניון בוילנה, שהיה כולו אחריות ורצינות; אסתר בנסמן החולמנית והעדינה; רוזה ליברמן השנונה והנאוה, קריינה טיקטינסקי, הגדולה בממדיה ונאה בהליכותיה; עכסה איליביצקי, הג'ינג'ית השנונה, הערה והפקחית; מרים לוין, בת המורה המלומד; ינטל פיינשטיין כחולת־העיניים ושחורת השער; יחיאל בליזובסקי, יצחק לדרמן, הרך והענוג; משה קורניץ שבא אלינו מהכפר; ליפשה גלייברמן ומיכאל קנטור, רב הידיעות ומעמיק בענייני הלכה; אסתר זרצקי — המקורית בדיעותיה והליכותיה, בתו של המורה ישראל זרצקי, המורה בתלמוד תורה בפינסק ומחבר ספר לימוד בחשבון. בנו הבכור, אייזיק, המסורבל והמגושם בתנועותיו היה התלמיד המצויין ביותר בביה"ס הריאלי הממשלתי, שרק מעטים מבני היהודים זכו להימנות על תלמידיו בגלל החוק האנטישמי של „הנורמה הפרוצנטית". אייזיק זרצקי נתפרסם כאיש מדע גדול, בייחוד במחקר השפה היהודית ושימש כפרופסור ברוסיה. אחיו מוטל, הצעיר ממנו, עסק במדעים טכניים ותפס אף הוא מקום חשוב בין המדענים ברוסיה. היכן הם עתה? אסתר זרצקי נישאה לטכנאי־שיניים פוסניצקי ונספתה בשואה עם כל בני משפחתה.

הגעתי לברכותיהם של אנשי ה„סאלקע". אלה היוו קבוצה מיוחדת. בעלת ה„סאלקע" (דירה בעליית גג) היתה לאה כהן הרצינית והמתונה. היא ריכזה בדירתה את החברים ואירגנה שיחות פוליטיות וספרותיות, חוגים ללימוד השפה וכלכלה

פוליטית. בן־אחותה, שמאי כהן המפוכח, היה עוזרה הקבוע. שמאי זה התכתב אז עם הסופר הפופולארי הרוסי רובאקין. הוא רשם באלבום חרוז משל טשרניחובסקי: „לי השיבו שירי נועם / „רעי אתי, בטוב ראו / תור הנוער שחוק ושיחות / מלב מלא אז נבעו". לאה עצמה נישאה לגר בלודז ושם נספתה. אף משפחתו של שמאי נספתה, ואילו הוא עצמו נשאר ברוסיה ואין ידיעות ממנו. באותו בית גר יצחק גרבובצקי, שהיה מפליא בדקלומיו מהשירה הרוסית, והוא היה מבקר קבוע של החוגים שלנו ושותה בצמא את השיחות על הספרות העברית. הוא נספה בלודז׳, ובנו, שניצל ונמצא בקיבוץ „לוחמי הגיטאות", כתב ספר על השואה. דבורהלה ברזר (עתה בקרית יוסף), למדה בהתלהבות עברית, והמדריכים לספרות היו אז צדוק רקלין (בנו של המלמד מליכוביץ׳), בעל העינים השחורות והעמוקות החולמות תמיד, שנרצח עם ל"ז הקדושים, וכותב השורות האלה. אף זליג טיר, שהיה מאנשי „התחיה", הוזמן לא פעם להרצות על בעיות פוליטיות. ברכתה של הינדה גולדברג אף היא בלשון טשרניחובסקי („גם שמשנו יעל") העלתה בזכרוני את האספות, שהיינו עורכים לעתים בביתה. אמא שלה היתה מרצה לפנינו בלהט רב על אויגוסט בבל ועל בעיות שחרורה של האשה. (הרי משום כך היתה בתו של „המגיד"...). שורותיה של אתקה (אסתר) אייזנברג, (בתו של הציוני הידוע מ. אייזנברג) הן נוגות מאד: „לא זמירות תשמע מכנף ארץ קרה, רק קינים, רק נוגות ונהי". אף היא נספתה בפינסק ע"י הנאצים. שמו של מ. אייזנברג הזכיר לי את משפחת אנדרונובסקי. בביתו הגדול שברחוב רובייץ היינו מתאספים במחתרת למרות הסכנה הצפוייה מצד המשטרה הצארית. אנדרונובסקי, הזקוף ובעל זקן המשי, ואשתו, צינה חשוכת הבנים, היו מקבלים פנינו במאור פנים וביתם שימש לנו מועדון ממש. אספות מחתרת היו נערכות גם בביתו של פנחס (אביו של יעקב ברזילי) אייזנברג וכן גם בביתי, ואבי, הלל לרמן ז"ל, היה שלא בידיעתנו יוצא לרחוב ועומד על המשמר, לבל תשלוט בנו עינו הרעה של שוטר.

תפקיד חשוב בחיי התנועה אז מילא יוסף ברגמן (יוסל חסיד). יהודי זה, שהיה קפדן ומהיר־חימה, נהג ביחס אלינו בארך אפיים ובחסד רב. הוא היה המדריך והמורה והמדרבן לפעולה. משנפתחו השיעורים להיסטוריה ב„קזינו" בהדרכתי ואני הייתי המרצה לתולדות ישראל ואחוז אימת ציבור, הדריכני יוסף ברגמן ואמר לי: „כשאתה עולה על הבמה ורואה את הקהל, עליך לחשוב, כי כולם כאחד הם עמי הארץ ובורים, כולם מייחלים למוצא פיך, ואין ביניהם אף אחד, שיוכל לתפוס אותך בקלקלתך, גם אם תיכשל בלשונך". הוא גם ציידני במכתבי המלצה אל ידידו מנחם אוסישקין, שעה שיצאתי ללמוד. מכתבים אלה לא הגיעו מעולם לתעודתם.

והנה הגעתי לשורות הברכה של יוסף צ׳סלר. נזכרתי מיד בעתון ההקטוגרפי בעברית, שהיינו מוציאים ובו מפרי עטו של צ׳סלר. הוא היה מורה לספרות, סופר מחונן (פרסם הרבה מאמרים ב„גליונות" של יצחק למדן ובכתבי עת אחרים) ומצטיין בידיעה עמוקה בלשון העברית. כחצי עמוד באלבום תופסים דברי הברכה של מרדכי רובינשטיין (מוטל), בנו של

חברי הועד של צעירי־ציון בפינסק בשנת 1916. מימין לשמאל: בנציון איזנשטט, בוברוב, גרשון נפחי (קוזניץ), זאב לרמן, ישראל ברגמן, מיכאל בסביץ, אשר שרתוק.

עומדים מימין לשמאל: 1) גרשון כהן, מינקוביץ דבורה, ל. גלייברזון, משה זילברמן, איזנשטין, לדרמן, מיזל, צבי חיזשין, ק. טיקטינסקי, יענטל פיינשטיין 2) צבי שטינברג, פנחס שוכמן, רחל רוזנברג, לאה כהן, לאה מינקוביץ, שרה ברזר, ח. ר. פדרמן, צבי גוטליב, מרדכי רובינשטיין, חשקה דודיוק, מרים לוין, אלעזר ברגמן, שמאי כהן, איזנברג, אסתר בנסמן, ג. הולצמן, גרשון נפחי, מיכאל בסביץ, הינדה גוטליב, דב גובסייב, מ. סמורין, קנטור. 3) שמואל שוכמן, משה יעקובסון, אשר שרתוק, גליברמן, אוברוב, לרמן, ישראל ברגמן, פרציק, אברהמל מאירוביץ. 4) מכס איזנשטט, חנה קושניר, רוזה ליברמן, אסתר איזנברג עכסה איליביצקי, קוסובסקי, אליעזר איזנבוד. (1915)

העסקן הציוני אהרון רובינשטיין. מוטל העדין ויפה־הנפש היה המדריך הדרמאטי שלנו. עוד מהדהדים באזני קולות שוועתו: „הילד איננו, ואני אנה אני בא?" מתוך המחזה „מכירת יוסף" של יצחק כצנלסון, שהוא בייס אתנו. מוטל היה נוהג לכבות את האור, כשהיינו מתכנסים יחד, ולהשמיע בקולו הרגיש ועשיר המבע את שירי ביאליק בע"פ. אנחנו היינו יושבים מוקסמים וסופגים את צלילי השירה ומתפללים, שרגעים אלה יימשכו — — — אומרים, שהוא עתה ברוסיה ועובד כבמאי ושחקן.

והרי ברכות של חברינו הנמצאים עתה בארץ. רחל רוזנברג (עתה — ברמסון, נמצאת בטבעון), מצטטת את ביאליק („קום עבוד, קום עשה, כי עמנו אל"). משה יעקובסון, שהיה תלמיד „הרצליה" ונתקע בפינסק עקב המלחמה, חתם „בברכת ציון וירושלים". האחיות לאה ודבורה מינקוביץ, בנות העסקן הציוני הנלבב יעקב אביגדור מינקוביץ, היו אף הן חברות בתנועה ולומדות בשעורי הערב, ודברי ברכתן למורה העוזב הם נרגשים מאד. הן מבטיחות בברכתן ללכת בדרך התנועה — והן הלכו בה.

חסיה דודיוק — חשקה החייכנית והעליזה, שקול צחוקה היה מדביק גם אחרים ברוח עליצות (עתה גננת בחיפה ושמה ח. ליבמן), וחנה קושניר (אשתו של צבי רבינוביץ מחיפה) — מוסיפות אף הן, כל אחת ברוחה ובסגנונה, דברי ברכה. זו האחרונה כותבת ביומן על „האש המפיחה חיים בעצמות היבשות" — הגדרה יפה לפעולתה של מורה ומחנכת. ואל. ברגמן, מי שהיה אח"כ סגן ראש העירייה — לקוני מאוד בדברי ברכתו. האופי המעשי שלו התבלט כבר בימי נעוריו. והרי גם חתימתו של אליעזר אייזנבוד, המסור והנאמן והנושא בעול כל הפעולות בתנועה. הוא היה בין ראשוני קבוצת גבת, ועתה — ביפעת. וכן פנחס שוכמן — עתה בת"א.

האספות של התנועות הפוליטיות היו נערכות בעיקר בלילות שבת ובשבתות. „הרחוב הגדול", המאחד את פינסק הפועלית על בתי החרושת שבה עם קרלין המיוחסת על סוחרי היערות שבה, היה הומה אז מהנוער, שהיה ממלא את המדרכות עד אפס מעבר. כאן היו נפגשים החברים והיו לוחשים את הסיסמה ואת הכיוון למקום האספה, שהיתה נערכת בעליית גג נידחת, בבית כנסת בסימטה רחוקה (ברשות השמש ואף בלי רשות), או בדירת חבר. אספות אחדות נערכו גם בחדר המתוקן של המלמד יוסף פוטרמן בזכות בנו חיים, שהיה חברנו (עתה בחיפה). נזכרתי כי בט' באב תרע"א (או תרע"ב) יצאתי עם חיים פוטרמן לאסוף תרומות לק.ק.ל. בחצר בית־העלמין שבפינסק. לאחר שבא אליעזר אייזנבוד להחליפנו יצאנו לראות בקמה המזהיבה בשדות הסמוכים לבית העלמין. פתאום כרע חיים לארץ, נשק את האדמה ופרץ בבכי של געגועים לאמא־אדמה תוך כדי אמירת פסוקי ביאליק, משירו „השדה" ברוב רגש והתלהבות כנה. אותה שנה עלה חיים ארצה. אחריו עלו: יוסף גוריון (גורשטיל ז"ל), ויבלח"א יוסף אפרתי (גרייבר) — אנשי גבע, זלמן אייזנברג — עתה פלד בנהלל, מרדכי איש־שלום ז"ל ואחיו מיכאל (עתה פקיד בכיר במחלקת החינוך בירושלים), אריה גוז'ני (גוז'נסקי) — עתה מורה בת"א, יעקב אייזנברג (ברזילי), האחים משה ושמואל יעקובסון, אהרן פלדמן (הסופר עבר הדני) ואחרים.

בפעולותינו להנחלת הלשון היינו מארגנים קבוצות של 4—5 חברים והיינו שולחים להם מורה חינם. רובם של המורים היו מחברינו, ורק מעטים מהם מורים מקצועיים. עם כניסת הגרמנים קיבלנו בעזרת הירש הילר הזקן ויוסף ברגמן רשיון לשעורי־ערב בעברית, שהפכו למוסד בן מאות צעירים שהתרכזו סביב פעולתנו הציונית והעברית. המורים בשעורי הערב היו: אברהם אשר פיינשטיין, מ. גלייברמן, מלצר, זאב בקלצ'וק (בן־ישי ז"ל מחולון), גרשון גלייברמן וזאב לרמן. פעולתנו הביאה פרי. במכתבים מאת אשר שרתוק וישראל ברגמן (לולה) ז"ל משנת 1917 אני קורא: „לבנו ירחב מעונג. תלמידי המחלקה הראשונה של הקורסים כבר מפטפטים עברית. להרצאות בעברית בא קהל של למעלה מ־250 איש. להרצאות בשבת בראי־נוע על ההיסטוריה של עמנו באים המונים". שיעורי הערב שימשו גם כהסוואה לפעולות ענפות של מפלגת פועלי ציון מעיני השלטונות.

כשחזרתי בשנת 1922 מקיוב לפינסק, מצאתי בעיר תנועה ענפה ותוססת, שתפסה מקום נכבד בין התנועות הפוליטיות בפינסק. מספר החוגים גדל והם הקיפו נוער מכל המעמדות בעיר, ובעיקר מתוך שכבת הפועלים, שחונך וטופח על ידי חברינו: הרשל פינסקי ז"ל, אהרון ווינר וחברו המורה משה קוטניק ז"ל שנפטר בגיל צעיר, חיים סביטץ' — הוא חיים גבתי, דוד אייזנברג, הוא ד. ברזלי ברחובות, איסר בריסקי, ברוך כצמן ז"ל, צבי איזנשטט ז"ל, מאיר טיר ז"ל ורבים אחרים. הצעירים מחוגי הנוער ומדריכיהם עלו כמעט כולם ארצה ונמנו עם בוני המשק העברי בהתיישבות העובדת, וביניהם גם משורר העמק — חברנו ברוך־הכשרון ויפה הנפש יהושע רבינוב (גבת) וחברתו ברכה — אז ברכה דובובסקי, המורה הנפלאה בהיקף ידיעותיה ובכשרונה הפדגוגי הרב.

שלום טננבוים

השוק ו„הירידים"

שוקה של פינסק שכן אף הוא ליד שפת הנהר פינה. השוק משתרע על רחבה גדולה שצורת ה לה. מדרום גבל השוק עם שפת הנהר; צלעו המזרחית נשענה על הבנין העצום של ה„מונאסטיר" ואילו מצפון וממערב סגרו על השוק חנויות היהודים, שסחרו עם האיכרים, אשר הגיעו לשוק, במים וביבשה, מכפרי הסביבה. בדרך היבשה הגיעו האיכרים בעגלות טעונות מפרי אדמתם הדלה — דגן ותפוחי אדמה, מהכפרים מולוטקוביץ, סטאכוויץ, פארשווייץ, חולושין (בכפר זה חי יהודי „בעל־מופת" שנקרא „דער גוטער יוד") *, פארעטשע, האלייע, קוזליקוביץ, טומושיץ ועוד — כל אלה מצד מערב. וכן הגיעו בדרך היבשה מהכפרים המזרחיים: פינקוביץ', וושוביץ' ועוד.

מצד דרום הגיעו בדרך הנהר, בסירות (בתקופת הקיץ) ובמזחלות (בחורף) מהכפרים: קנובאָווע, ווילאטיץ, פויהאטשי, פארע, לאדראזש, סטאָרוקון, איוואנציץ, מוראווין, פוהוסט־זארעצ'ע, לאסיצק, אוסטראווע, קראסאווע, דיקוביץ, סטצ'־קוביץ, סטאטיטשאמע, גם איכרים אלה היו מביאים מעט תבואה, עופות, תוצרת חלב וגם עצי־הסקה.

בדרך כלל היו מגיעים לשוקה של פינסק פעמיים בשבוע, בימים א' וד'. בשוק למעלה („תקרת" — ה„הא") היו כ־40 חנויות מסודרות במבנה משותף מעץ בשתי שורות מצרניות, בהן נמכרו לאיכרים כל צרכיהם, משרוך נעל ועד פרוות־חורף וכן: גפרורים, צרכי דלק, מכולת, כלי־אוכל וכו' — דבר לא יחסר והכל בדחיסות יתירה. חנויות אלה נקראו בשם כולל: „די ראַד־קראָמען" (חנויות השורה). באגף השמאלי של השוק (הצלע הקצרה של ה„הא") היו כמה חנויות, בהן היו גם מוכרים לאיכרים וגם קונים מהן (תבואה בעיקר). זכורים לי מקרב בעלי חנויות אלה מלפני מלחמת העולם הראשונה: משה־דוד, איזיק פינסקי „האדום", משה קולודני (שהיה ידוע בכינויו „חושים"). לאחר מלחמת העולם הרא־שונה, בימי שלטון הפולנים, התרבו החנויות בשוק, כיוון שהרבה סוחרי עצים, שירדו מנכסיהם בתקופת המלחמה, נאלצו למצוא לחמם במסחר הזעיר עם האיכרים. אז פתחו שם חנויותיהם, בין היתר: שמאי ליברמן (דער מאראווינער), יעקב־בער שקליאר ובניו (לשעבר בעל בית־מרזח), זיסקינד קאמיניאר ושותפו שלום טננבוים (סוחרי עצים לשעבר), אברין ועוד. בין החנוונים התנהלה תחרות קשה על „נפשות" האיכרים, וכרגיל בעסקי מסחר ותחרות לא הקפידו היהודים בבחירת אמצעים כשרים ביניהם לבין עצמם וכן גם כלפי האיכרים, שלא גילו בקיאות יתירה בעניני מישקלות ומידות. החנוונים המסכנים היו נוהגים להזמין איכרים מבין לקוחו־תיהם לבתיהם; מאפשרים להם לסעוד ארוחותיהם בביתם ואף ללינת־לילה היקצו להם את רצפות דירתם. בני המשפחה היו ישנים במיטותיהם והאיכרים היו מסתרחים על הרצפה בין המיטות ומיד היתה בוקעת מוסיקה של נחירות ש„הרעישה את אמות הספים". לא פעם נדדה שנתם של הפעוטים במשפחה בגלל ה„קונצרטים" האלה, אך מה לעשות — כורח־פרנסה הוא וההכרח לא יגונה...

שלוש פעמים בשנה היו מתקיימים בשוקה של פינסק „ירידים". הללו חלו בחגאות שלהם: האחד ב„טרויצה" (החג המקביל לחג השבועות שלנו), השני — ב„דיעסאטיכע" (בערך שבועיים לאחר ה„טרויצה") והשלישי היה מתקיים לאחר האסיף ב„ספלעננייע" (בחודש אב—אלול).

ל„ירידים" היו סוחרים יהודים מביאים למכירה סוסים, שוורים, פרוות וכו'. ה„יריד" היה נמשך מעלות השחר ועד קרוב לשקיעת השמש.

בתי־המרזח

ב„ירידים" היו עושים עסקים טובים בעלי בתי־המרזח. ששה בתי־מרזח רשמיים היו קיימים בפינסק עד שנת 1905 בערך. בתוך ששת בתי־המרזח היו שלושה בשטח השוק ליד החוף, והם של לייבא טשערטאָק (סבא של משה שרת), של יצחק קאטשאנובסקי ושל מנחם ניידיטש (שנקרא גם מנחם גאלדעס) הוא סבה של שרת־החוץ גולדה מאיר. ברחוב ר' זרח (יאסעלדאָווסקא) היה בית־מרזח רביעי של מאיר שקליאר (אביו של יעקב בר הנ"ל); בית־מרזח חמישי של ר' זאוול (ניידיטש?) היה בשוק למעלה בקירבת ה„ראַד־קראָמען"); ואילו בית־מרזח ששי היה בקארלין ובעליו היה משה ז'וכוביצקי.

את היין השרוף היו מקבלים בעלי בתי־המרזח משני בתי־מסחר סיטוניים ליי"ש, שנקראו „פאדוואל"; האחד נמצא ברחוב זאַמקאווע בקארלין ובעליו היה משל והשני ברחוב הלאהישינאי בבעלותו של זליג וולובלסקי (אביו של המשורר יהודה קרני ז"ל). את היי"ש היו קונים בעלי ה„פאדוואל"

* ראה בפרק „דמויות".

ממשרפות־היין, שהיו באחוזות בסביבת פינסק. 5 משרפות היו ומהן שלוש היו שייכות למשפחה המפורסמת של „פריצים" מבית סקירמינט (בפארעטשע, סווארישאוויטש ויטשער־ווישטש), אחת היתה שייכת לבעל האחוזה ניעלובוביץ באחר־זתו נענקאווייץ והחמישית היתה שייכת לאורדה באחוזתו ביזהוויץ.

כל בעל־בית־מרזח היה חייב לקבל כתב־הרשאה (פטנט) מהשלטונות להחזקת משקאות חריפים. מחיר הרשיון הגיע ל־150 רובל.

בכפרי האיכרים שבסביבות פינסק התגוררו יהודים, בכל כפר משפחות ספורות, ואלה היו מוכרים יי״ש ל„גויים", מי ברשיון ומי בלעדיו. על־פי־הרוב היו היהודים אלה „מסתדרים" עם המפקח הממשלתי על הרשיונות, שהיו מעלימים עיניהם ממסחר בלתי־חוקי זה, תמורת „מתנת־יד" נאה. היהודים הכפריים היו קונים את היי״ש מבעלי המשרפות במישרין.

מידות היי״ש בבתי המסחר הסיטונאים (פאדוואל) היו: ההין (20 ליטר), הסיר (5 ליטרים). בבתי המרזח היה היי״ש מוחזק בחביות של 200 ליטר ולחביות היו ברזים להוצאת המשקה. היו מוכרים לפי סיר (5 ליטרים) בקבוקים של 1 ליטר, חצי ליטר וכן „קרוטשוק" — בקבוקון קטן שהכיל כוס יי״ש (כדי 200 גרם) וגם „חצי־קרוטשוק" (100 גרם).

החוזק המינימלי של הייש היה 41°. חנווני, שמהל מים ביי״ש והוריד מזגו למטה מ־41°, היה צפוי לעונש חמור מטעם השלטונות. אך בחנויות ללא רשיונות היו מוכרים יי״ש גם במזג נמוך של 35°.

לפני 65 שנה נישלה הממשלה הרוסית את היהודים ממסחר היי״ש ונטלה מונופולין לעצמה למכירת היי״ש. בפינסק נוסדו אז 2 מפעלים ממשלתיים: אחד לזיקוק היי״ש, שהעלה את מזגו וטעמו וכן מפעל למילוי יי״ש בבקבוקים. מעלת היי״ש עלתה ל־57°. מידות היי״ש של הממשלה היו דומות למידות הישנות. הבקבוק הקטן („הקרוטשוק") נקרא עתה בשם „סוטקה" (מאית, כלומר: מאית ההין: 200 גרם מתוך 20 ליטר). הממשלה מסרה את המסחר הקימעוני ל„גויים" שהושיבה בכפרים ובעיר פינסק עצמה. „גויים" אלה נקראו „סידלשטשיקים" (מתיישבים), כנראה — הובאו מרחבי רוסיה הגדולה. הללו קיבלו דירות מיוחדות מהשלטונות ובהן שימש החדר הקדמי לחנות־המשקאות. וכלל קבעה הממשלה, שאין שותים את היי״ש בתוך החנות. רצה האיכר ליהנות לאלתר מהיי״ש שקנה — חייב היה לצאת החוצה ולהפוך את הבקבוק לגרונו תוך כדי עמידה לפני פתח החנות ולא בתוכה. מאית („סוטקה") עלתה 11 קופיקות. שתה האיכר את היי״ש והחזיר את הבקבוקון הריק לחנות, היה מקבל חזרה 3 קופי־קות — דמי הפקדון של הבקבוק.

ובהזדמנות זו אספר משהו על בעלי בתי־המרזח היהודיים בפינסק, שרובם ככולם היו יהודים הגונים וישרים. לייבע טשערטאק היה יהודי בר־אוריין ו„לץ" גדול. מנחם ניידיטש מפשוטי־העם היה. יש אומרים כי לא ידע קרוא וכתוב, אך היה יהודי גבה־קומה, בעל זקן עבות וישר־הליכות. מנחם ולייבע היו ידידים גדולים. על אף עיסוקם בענף דומה וקירבת עסקיהם היו נפגשים בידידות מרובה. מנחם היה חבר ב„חברה קדישא" ומספרים, שלייבע נפל פעם למשכב, בא מנחם לבקרו „ביקור חולים", אומר לו לייבע למנחם: בקשה גדולה לי אליך, כשתתעסקו בטהרה שלי, הזהרו לבל תדגדגו אותי, שכן קשה עלי הדיגדוג...

למנחם היו 4 בנות ובן (הבן נהרג — בתאונה? — בפטרבורג). אחת הבנות נישאה ליהודי בשם לוס, שהיגר למילווקי שבארצות־הברית ושם נולדה להם בתם גולדה, הלא היא שרת החוץ הדגולה גולדה מאיר.

(נרשם ע״י **דניאל טנא**)

יעקב אליאסברג / מיומנו של תעשיין

א.

בתי החרושת לתעשיית העץ של משפחת לוריא בפינסק קמו בשנת 1881, משהניח סבי את אבן הפינה למפעל למסמרי העץ לנעליים. עוד קודם לכן היתה לו טחנת־קיטור ובית חרושת לשמן־מאכל. באותם הימים לא היתה בפינסק תעשייה ועל כן לא היה גם פרולטאריון תעשייתי. אולם, מחוסרי עבודה, או כפי שנקראו בימים ההם — אנשים ללא עיסוק, היו גם היו בקרב האוכלוסיה היהודית. מקרב אנשים אלה, אשר על אף עוניים התייחסו לעמל כפיים בשלילה ובבוז עמוק, התחיל סבי לגייס פועלים למפעליו. יש להודות, כי רבים מהם לא החזיקו מעמד. אולם בודדים הצליחו בכל זאת להסתגל לעבודתם כפועלים פשוטים ועוזרים לפועלים מקצועיים. מספרם הלך וגדל בהתמדה. בדרך זו הונח היסוד להתהוותו של הפרולטאריון היהודי בפינסק. סבי לא שאף לפילנטרופיה גרידא, אשר כה משכה את לבם של כמה וכמה מבני משפחתי העשירים. על פעילותם זו נחלקו הדעות בפינסק. היו, אשר העלום על נס בשל נדבנותם הרבה, בשל הקמתם והחזקתם של מפעלי ציבור ומוסדות־צדקה, ואילו אחרים ראו בפעילותם את שורש הדי־מורליזציה וניוון היוזמה העצמית בקרב האוכלוסיה היהודית. ואילו לסבי היו השגות אחרות לגמרי, והוא אהב להשיח בהן בזמנים מאוחרים יותר.

מימי נעוריו היה סבי יד־ימינה של אמו חיה לוריא בעסקי הצדקה ובגמילות חסדים. חיה שלטה, כפי שמספרים, שלטון יחיד בעיר ובתושביה. תודות לפעילותו זו היטיב סבי להכיר את חייהם של בני דלת העם ואת העוני ששרר בעיר. לפי דעתו צריך היה להיאבק נגד הרעה הזאת בדרך של משיכת האנשים לעבודת כפיים. לעומת זאת היה הנימוק השני מעשי בטבעו. עם התרחבות מפעליו התעשייתיים ועם גידול מספר הפועלים התעוררו בלבו חששות מריכוז פועלים רוסיים במקום אחד. הוא חשש, פן יהיה הדבר הרה־אסונות במקרה של פרעות על רקע לאומי. התוצאות, אשר הושגו לאחר הנסיון הראשון, הפיחו תקוות בלבו והוא המשיך ללא היסוס לגייס פועלים יהודיים למפעלו החדש למסמרי עץ. שם התחילו, לראשונה בתולדות פינסק, לעבוד נשים־פועלות. למרות נבואותיהם של קטני־אמונה שבקרב תושבי העיר, ניצח הרעיון, אשר טיפח סבי בעקשנות רבה כל כך.

עברו שנים מספר. עינו החדה של בעל הבית הבחינה במוכשרים ובחרוצים וכך הופיעו בבית החרושת הפועלים האחראיים ומנהלי העבודה. והנה דוגמה של העלאה בדרגה מעין זו.

לאחר המלחמה בין רוסיה לתורכיה בא לפינסק פלוני בשם ברל גינאכוב. לאחר תקופת שירות צבאי מלאה הגיע לדרגת סמל. כפועל בבית החרושת נשא גינאכוב חן בעיני סבי למן הרגע הראשון בשל גברתנותו, פקחותו וזריזותו. פעם אחת, בהיותו בבית החרושת קרא סבי לגינאכוב ושאלו: „בערל, דו האָסט אַ שבתדיקן קאַפּטאַן?" („ברל, יש לך בגד של שבת?") משקיבל תשובה חיובית, הוסיף: „לך הביתה להחליף את בגדיך וחזור מיד לעבודה; מנהל עבודה הנך". בזה נסתיים טכס ההעלאה בדרגה. גינאכוב הוסיף להתקדם וכעבור עשר שנים היה למנהל הייצור. בנו אהרון, אשר נולד וגדל על אדמת המפעל, הגיע לאותו תפקיד עצמו, אשר בו שירת אביו עד יומו האחרון.

אהרון גינאכוב היה מומחה מעולה בייצור העץ הלבוד ובעל נסיון רב בהרכבת המכונות.

ברל גינאכוב היה אב לארבעה בנים. כולם כאחד גדלו והיו בני אדם נבונים, עלו והצליחו איש איש במקצועו. שני הבנים הבכירים (אתם שיחקתי בילדותי בעת ביקורי בבית החרושת) היו למומחים בולטים בתעשיית העץ הלבוד. השלישי מהנדס, בוגר הפוליטכניון שבשארלוטבורג, הגיע לעמדה רמה בתעשיית המלט. הצעיר סיים את חוק לימודיו ברפואה ופתח בפינסק קליניקה כירורגית משלו. ארבעתם ניספו בנסיבות טראגיות שונות בזמן מלחמת העולם השנייה.

סבי היה ראשון התעשיינים בפינסק. הוא נאלץ לסלול את הדרך באין יועץ ומדריך. היה עליו לפתור את כל בעיותיו בכוחות עצמו, יש להניח, שלא אחת שגה, אולם אין חכם כבעל הנסיון.

הוא לא ידע פשרות עת ניגש לביצוע החלטותיו. מעובדיו דרש משמעת עיוורת. ומאחר שלא הצטיין בסנטימנטאליות יתרה, היה מוכן ומזומן לפטר כל איש, שהעז לא למלא אחרי פקודתו. יש להניח, שאמיצי לב כאלה לא היו רבים ביותר, כי פיטורי פועלים בבית החרושת היו נדירים. אל נשכח, כי שחרור הצמיתים ברוסיה קדם אך במעט לתקופה הנדונה. טבעי הוא איפוא, שמנהלי העבודה, אשר עבדו בעצמם בתנאי משמעת חמורה, נהגו להעביר את הלחץ המופעל עליהם הלאה לפי קו ההתנגדות החלשה ביותר, היינו — על הפועלים. משטר וסדר כאלה היו מקובלים ברוסיה בכל אתר ואתר. בהמשך הזמן עברו כל פועלי התעשייה ובתוכם פועלי פינסק התפתחות ניכרת.

משעבר בית החרושת מידי סבי לרשות בניו הליברליים, רפה הלחץ במידת־מה. אולם השפעתם האישית לא יכלה להטביע את חותמה די הצורך, הואיל ומקום מושבם הקבוע היה בווינה ובענייני המפעל הסתפקו בקבלת החלטות עקרוניות בבעיות טכניות ומסחריות, ואילו ההנהלה הישירה היום־יומית של המפעל נשארה בידי הפקידות המקומית, אשר לא ראתה לנחוץ להתכחש למסורת. שרידי השיגרה הזאת לא נעקרו אפילו בסערת ימי המלחמה העולמית הראשונה. עם בואי לבית החרושת היה עלי ליטול על עצמי את מלאכת השיפורים.

ב.

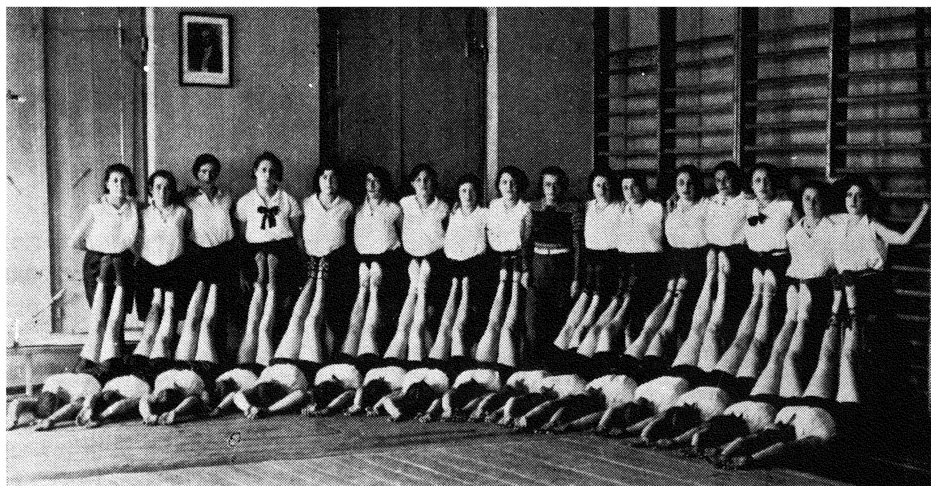
...ניגשתי ללימוד יסודי של תהליך הייצור. היה בדעתי להכירו באופן כללי ואחר כך לעמוד על כל פרטיו, שלב אחר

שלב. וכך באתי במגע הולך ומתהדק עם הפועלים. בסיורים, אשר ערכתי מדי יום ביומו בשטחו של בית החרושת, לא יכולתי שלא לשים לב לקלסתר פניהם האדיש והמדוכא. בבית החרושת שלי שבמוסקבה לא ידעתי כדבר הזה אף בזמנים הקשים ביותר. שם התנהלה העבודה במרץ ובחיוניות רבה. עובדי ההנהלה טענו, שהסיבה להיעדר העניין בעבודה ולרמת הייצור הירודה היא ההידרדרות המוסרית אשר פשתה בשנים שלאחר המלחמה או העצלנות, פשוטו כמשמעו. אולם הסבר זה לא נתקבל על דעתי.

העובדה שבאותה שנה היו כבר שלוש שביתות הוסיפה משנה תוקף לספקותי. יתר על כן, חשבתי, כי מתיחות מתמדת בין הפועלים לבין ההנהלה פוגעת גם ברמת הייצור. משנכנסתי לעובי הקורה של בעיות שכר העבודה, התמלאתי תמיהה על הכנסותיהם הזעומות של הפועלים. הדו״ח הסטטיסטי, אשר ערך למענִי הפקיד הראשי ליברמן, אשר הצטיין במסירותו ובזריזותו בעבודה, הראה על רמת ייצור נמוכה, כאשר ימי עבודה רבים מבוזבזים על יחידת ייצור אחת. יתר על כן התברר לי, כי המכונות שבתהליך הייצור, אינן מנוצלות דיין. הן היו עומדות בטל לעתים מזומנות, מכיוון שחומר הגלם לא הוגש להן באופן סדיר. הואיל והשכר שולם לפי שיטת הקבּ־לנות, היה כל עיכוב גורם להפסד לכל אנשי הצוות, אשר עמדו בחוסר מעשה ליד המכונה שהושבתה. לפיכך לא היתה לפועל כל אפשרות להשתכר למעלה מהמינימום המובטח בלאו הכי על ידי המפעל, גם כאשר התשלום עבור היחידה היה גבוה ביותר. לאחר ההתיעצויות עם הסגל ולאחר השיחות עם ותיקי הפועלים בעלי הנסיון, הוברר לי, שאפשר גם אפשר להסיר תקלות רבות ולמנוע עיכובים לא מועטים גם ללא החלפת הציוד. ואף על פי כן פקפקתי באפשרות להניע את כלל הפועלים למאמץ רב יותר בעבודה, וזאת מחמת היחסים הפגומים שבין הפועלים לבין מנהלי העבודה ובגלל חוסר העניין מצד הפועלים בייעול הייצור. הבינותי, כי הכרח הוא להרים את רוחם ולשתול בלבם את האמונה באפשרות של העלאת רמת חייהם. הזמנתי למשרד את נציגי הפועלים וגוללתי בפניהם את פרשת הקשיים, בהם נתון המפעל, אשר התרושש בשנות המלחמה. הסברתי להם, כי האמצעי לשיפור המצב הוא הורדת הוצאות מחיר הייצור על ידי הגדלת התוצרת, דבר העשוי גם לסלול את הדרך לייצוא. מסרתי להם פרטי התכנית להסרת העיכובים בעבודת המכונות על ידי ייעול התיאום בין המחלקות השונות. בסיימי את דברי הודעתי להם על החלטת ההנהלה להעלות את השכר המינימלי ב־10% וביקשתים שבתקופת הריאורגאניזציה העומדת לפנינו יגלו אורך רוח וקפדנות יתרה בעבודתם ויימנעו מכל בזבוז של חומר המוגש למכונה. לא העלמתי מהם את ההוראה אשר ניתנה למנהלי העבודה, להקפיד על עיבוד מעולה של התוצרת, כיוון שניתן לייצא רק תוצרת מעולה. נציגי הפועלים הבטיחו להשתמש בכוח השפעתם ברוח זו. הם אמרו לי כי ידועים להם פגמים רבים בסדרי בית החרושת ויהיו נכונים לעזור לי ושאוכל להיעזר בנסיונם.

אותו יום חל מפנה ביחסי עם הפועלים. כפי הנראה, נתנו אמון בדברי ובהבטחותי והחלו לשתף פעולה עם ההנהלה. הדבר הקל מיד על עבודתי.

אולם כל זה לא שימח את לבם של מנהלי המחלקות ומנהלי העבודה למיניהם, אשר עד כה הרגישו את עצמם כאדונים במקומותיהם. הם נהגו להחזיק את הפועלים בתלות מוחלטת ולפנות אליהם בלשון צווי. יחס מעין זה היה מעורר אצל הפועלים אי־בטחון ורוגז, אשר השתדלו לבלום — מתוך חשש, פן יינקטו נגדם באמצעים. שהרי יכול היה מנהל העבודה לפי שרירות לבו להעביר פועל לעבודה פחות נוחה, לא להגיש בעוד מועד את החשבון השבועי של ההספק בעבודה, לנזוף בו בגסות וללא הצדקה, לא לחתום על הבקשה למפרעה וכהנה וכהנה. גם סכנת הפיטורים היתה ממשית מאוד, אם עמד על כך מנהל העבודה. פירוש הדבר היה — אבטלה, כי למצוא עבודה אחרת היה קשה מאוד בימים ההם בעירנו. מקומות עבודה במפ־

פועלות בביח״ר לוריא
מתעמלות בשעת־הפסקה
(1934)

עלי הרכבת, בעיריה, בבתי המלאכה של הנמל וברבים אחרים היו סגורים בפני היהודים. לפועלים הלא־יהודים, אשר נהנו מאפ־שרויות רבות יותר בשטח זה, התייחסו מנהלי העבודה ביתר עדינות. הפועלים הנוצריים שלנו נמצאו במצב נוח יותר גם מסיבה נוספת: לרובם היו בתים משלהם, המוקפים גני־פרי וגינות־ירק. היו להם גם פרה, לול ודיר חזירים. הפועלים מתושבי הכפר הסמוך קוזליאקוביצ'ה היו בעלי משקים של ממש, אף כי לא גדולים ביותר.

ההבדל הרב באורח החיים ובתזונה בין היהודים ללא יהודים השתקף במראה החיצוני. אולם פירוד לאומי לא הורגש בבית החרושת והצוותות היו מעורבים. מעניין לציין, שרבים מבני המשפחות הרוסיות הוותיקות בפינסק ידעו להתבטא ביידיש.

מנהלי העבודה הביאו לפני את טענותיהם: הם חששו, פן תתערער עמדתם, אם אוסיף לעקפם ולבוא במגע בלתי אמצעי עם הפועלים. היה עלי להסביר, שעמדתם רק תתבצר, אם יצומצמו יחסיהם עם הפועלים לבעיות הכרוכות בטיב התוצרת, ליעילות העבודה ולפיקוח על הסדרי הבטיחות. יחד עם זאת הסכמתי להעניק להם את הרשות להעביר פועל לעבודה אחרת למשך משמרת אחת, אם היה הכרח בכך, אולם העברה לעבודה קבועה אחרת נשארה בסמכות מנהל־הייצור. לפטר פועל אפשר יהיה אך ורק על פי הסכמתי בכתב, ובעת היעדרי יהיה צורך בהסכמתו של ממלא מקומי. במשנה תוקף עמדתי על דרישתי לנהוג כלפי הפועלים בהגינות ולהימנע מניבול פה, דבר אשר היה, לצערי, מן המקובלים ביותר. הצהרתי באזניהם, שאדרוש ייצור מוגבר וטיב מעולה של התוצרת. בהזדמנות זו הועלתה גם משכורתם של מנהלי העבודה ב־10%. המגע הבלתי אמצעי עם הפועלים ועם מנהלי העבודה הקל מאוד על ביצוע תכנית השינויים והחידושים. תוך חודש ימים נרשמה עלייה בייצור ובשכר כאחד.

ג.

לפני מלחמת העולם היה המפעל משווק את תוצרתו בגבולות רוסיה.

אחרי המלחמה נמצאה פינסק בתחומי פולין, מנותקת משווקיה הקודמים. מהתחלת מלאכת השיקום שאף אלכסנדר לוריא, בעזרתו הפעילה של פאול, למצוא דרכים לייצוא לאר־צות אירופה שונות. אחרי מותו עברו כל העניינים לידיו של פאול, שהתנסה כבר בניהול עסקי היצוא של בית החרושת הווינאי. על כן, כאשר החלו מאמצינו הראשונים לשאת פרי והייצור הלך והתרחב, הגביר פאול את פעילותו בשדה היצוא. ההזמנות, אשר התחילו להגיע לידינו, עלו בהיקפן על אפשרויות הייצור שלנו. האמצעים הדרושים להקמת מבנים ורכישת ציוד חדש לא היו לנו עדיין. ריכזתי איפוא את עיקר מאמצי במחלקה הטכנית שבהנהלת בורשטיין. במהרה הותוותה התכנית לשי־פורים פנימיים, אשר תודות לה זכינו בשטח חדש נרחב. השטח נוצל לשכלולים בתעבורה פנימית ולהעתקת אי אלו מכונות למקומות חדשים. אמצעים אלה היה בהם כדי לזרז את קצב הייצור. במהלך השינויים נגרמו הפרעות לא מועטות לפועלים. אף על פי כן לא נשמעו כל קובלנות מצידם. נהפוך הוא, הם הביעו את הזדהותם אתנו. האפשרויות החדשות, אשר עמדו להיפתח בפניהם, שימחו את לבם, מה גם שיכלו לצפות לשי־פורים נוספים במבנים האפלים, אשר הוצפו אור, כאשר נקרעו בהם חלונות רחבי־ידיים. הושם קץ לתאורה החשמלית בשעות היום, אשר היה בה כדי לערער את הבריאות ולפגוע בכושר הראייה. באותה הזדמנות תוקנו הרצפות, טויחו וסוידו הקירות.

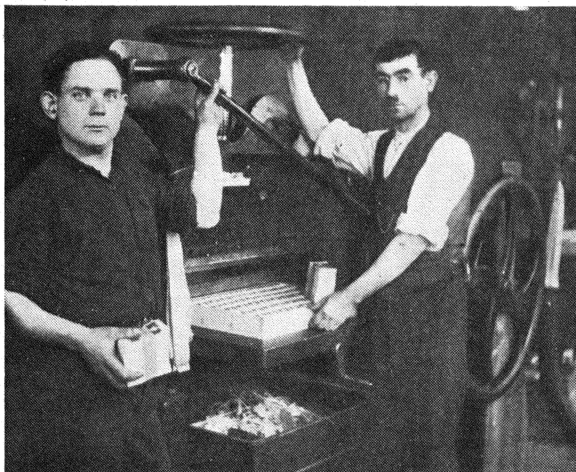
עם תום המבצע של נקיון וסדר ניהלנו שיחות רציניות עם הסגל ועם נציגי הפועלים בדבר ההכרח לשמור על נקיון בית החרושת בכל פינותיו. גם בבעיה זו זכיתי לתמיכה: היה עלינו רק להתקין פחי אשפה, לספק מטאטאים ראויים לשימוש ולמנות עובדי נקיון קבועים.

בשטחו רחב־הידים של מפעלנו התגלגלו פה ושם מכונות קטועות איברים — קורבנות מלחמת העולם. אחדות מהן אפשר היה עוד להציל, אולם לשם החזרתן למצב ראוי לשימוש היה דרוש תיקון יסודי. רבים מהחלקים החסרים נאלצנו לייצר בכוחות עצמנו. התברר, שממדי הסדנה וציודה לא הספיקו למילוי משימה כה גדולה. הוכרחנו להקים מבנה חדש ומרווח ולציידו במכונות חדשות. עבודות התיקון נמשכו לאחר מכן קרוב לשנתיים. תוך זמן זה עלה בידינו להוסיף לא מעט על ציודו של בית החרושת. כמו כן הרחבנו את גוש הבניינים המרכזי והתקנו מכונות חדישות. האמצעים לכך סופקו מרווחי המפעל. בית החרושת הלך והתרחב.

בבנין הסדנה הישנה סידרנו מחלקות לנשים. בעונת הקיץ השתמשו הפועלים במרחצאות, אשר הוקמו על האגם הסמוך לבית החרושת.

לנוחיות הפועלים הפכנו את המחסן, אשר ליד גוש הבנ־יינים המרכזי, לחדר אוכל, בו יכלו לסעוד את לבם בעת ההפ־סקה בת מחצית השעה. בחדר האוכל הותקן תנור הקרוי „רוסי", בו היו הפועלים מניחים את מזונם, אשר הביאו עמם לעבודה. בזמן הסעודה היו הפועלים מקבלים תה בסוכר. מתוך

שני פועלים ותיקים בביהח"ר לגפרורים.
אברהם לפצ'יק (מימין) עבד בביהח"ר משנת 1892 עד 1930.

דאגה לנקיון ולהיגיינה הותקנו במקומות רבים ברזים וכיורים ולידם סבוניות מלאות סבון נוזלי לשימוש הכלל.

בתי הכבוד הפרימיטיביים שבבית החרושת היו לנו לצרה צרורה. איזו זכות היתה לנו לדרוש מהפועל להקפיד על האולמות והמכונות שיהיו נקיים ללא רבב, ולשמור מכל משמר על לוחות העץ הלבוד אחרי עיבודם וליטושם, אם הוא עצמו היה נאלץ להשתמש בבתי שימוש מלוכלכים ובלתי היגייניים? מחשבה זו גרמה לי לא אחת נקיפות מצפון. אין כל ספק, שמגע עם זוהמה לא זו בלבד שמשפיל את כבוד האדם ומזיק לברי־אותו, אלא גם מטפח את הנטייה להתרשלות בעבודה. מר בורשטיין, שהיה מומחה לכל, עיבד תכנית להקמת בתי כבוד חדישים. התכנית אושרה על ידי המומחה הווינאי לעניינים סניטאריים ובוצעה ללא השהיות.

אחרי שננקטו כל האמצעים הללו, השתררו בבית החרושת נקיון וסדר. אז ניגשנו לחלוקת בגדי־עבודה לפועלים התפורים בהתאם לדגם של משרד העבודה: הפועלים קיבלו מעילים קצרים ומכנסים, והפועלות — חלוקים ומטפחות ראש.

כהמשך עקבי למפעלינו אלה הנחנו מדרכות, שתלנו עצים, סידרנו גינות נוי, אשר סיפקו פרחים לחלוקה בין הפועלים בערבי החגים. בעונת הקיץ היו הפועלות מוצאות את שולחנות האוכל שלהם מסודרים בצל האילנות. קבעתי בסיפוק, שבד בבד עם השיפורים בתנאי העבודה ובמבנים הלכו ונרגעו הרוחות. התנגשויות ומריבות אירעו עתה אך לעתים נדירות, ובמצב של שקט נפשי היה גם מהלך העבודה משופר יותר.

ד.

מאז התחדשה העבודה במפעל המשוקם, הורכב הצוות של עובדי הסדנה ממסגרים ומחרטים רוסיים בעלי רמה מקצועית גבוהה. לפני מלחמת העולם עבדו הללו בבתי המלאכה של הרכבת, אשר לא הופעלו מחדש על ידי השלטונות הפולניים. עם ריבוי המשימות החילונו מוסיפים על הפועלים המקצועיים גם מקרב היהודים. היינו מנהיגים את הדבר בהדרגה ותוך זהירות מרובה כדי למנוע חיכוכים עם הצוות הרוסי הוותיק. היינו מעוניינים, שהפועלים הרוסיים, אשר את נסיונם ידענו להוקיר, יקבלו את חבריהם החדשים לעבודה בעין יפה. החלטנו לקלוט מדי שנה שני מצטיינים מטובי הבוגרים של בית הספר המקצועי אשר בפינסק. בדרך זו נוצר במשך הזמן צוות פועלי־מתכת יהודיים מעולים.

הפעולה של תיקון המכונות הישנות והחזרתן לעבודה נמשכה. יחד עם זאת הוספנו אי־אלו מכונות חדשות ודוד קיטור שני. כתוצאה מכך גדל והלך מספר הפועלים, אשר הגיע לארבע מאות וביניהם שלוש מאות פועלים יהודיים.

באותו פרק זמן הושגו בווינה הישגים נוספים בהרחבת היצוא. לעבודה זו הזמין פאול את שני אחיו הצעירים, אנטון וארטור, ואת בנו של אלכסנדר בן משה ז״ל, אף הוא בשם ארטור. צעירים אלה יצאו למסעות לרכישת שווקים חדשים ובדרך זו למדו את התנאים המיוחדים בכל ארץ וארץ. פעולתם נשאה פרי. הודות לה ידענו להתאים את הייצור לדרישות הארצות השונות, והחילונו בייצור סוגים וממדים חדשים של לוחות העץ הלבוד, ומבחר הסחורה, אשר הוצאנו לשוק, גדל מאוד.

הפועלים עקבו אחרי התרחבות היצוא בהתעניינות ובגאווה. זכור לי מעשה באחד האורזים שלנו, אשר הראה לי מכתב, שקיבל מאחיו — נגר בבואנוס־איירס. האח כתב לו, שבארגנטינה נוהגים להשתמש בתעשיית הרהיטים בעיקר בעץ הלבוד מתוצרת „טובל״. היה זה הסמל המסחרי של מפעלנו, שהיה מוכר כבר באותה התקופה בהרבה ארצות.

למשרד הווינאי היו קשרים עם בנקים והוא סיפק לנו את האמצעים הדרושים ליצירת מלאי הגלם ולהרחבת בית החרושת. למיון הסחורה ולאריזתה היה צורך בשטח נרחב. אכן — הוקם בנין מתאים למטרה זו בשנת 1929. עבד שם צוות מומחים בעלי נסיון. הם בדקו כל לוח ולוח. עבודת האריזה בוצעה באמצעות מיתקנים ממוכנים. במחלקת האריזה החדשה עבד צוות, אשר היה כמעט כולו יהודי. במיון הסחורה הועסקו גם בחורות, אשר לא פיגרו אחרי הגברים בעבודתן ואף לא בשכרן. הממיינים, אשר היו אחראים על בדיקת התוצרת, היו מסמנים כל לוח בסמל המסחרי של המפעל ועל כל חבילה, אשר עמדה להישלח, היה נרשם שם הנמל אליו היא מיועדת. שמות אלה היו מופיעים גם על גבי הלוח הגדול, שהיה תלוי במקום בולט. באופן כזה היתה תמונת היצוא ברורה לעין. הלוח היה מעורר ענין רב אצל המבקרים. ועדות וסיורים למיניהם היו מגיעים לפינסק לעתים תכופות. משתתפיהם היו נוהגים לבקר בבית החרושת. ממדיו וציודו של המפעל, וכן האגם אשר על גדותיו שכן, היו עושים רושם על האורחים. תשומת לב מיוחדת עוררו שמות הנמלים האקזוטיים אשר התנוססו על גבי הלוח. ההסברה על איכות הסחורה וסוגיה היתה ניתנת על ידי הפועל הוותיק ממחלקת האריזה והמיון — שרייבמן. אהבתי להתבונן בפניהם של המאזינים, אשר הביעו רגשות מעורבים, עת ענה שרייבמן על שאלותיהם בפולנית נלעגת ובמבטא יהודי מובהק. עם תום סיורם היו האורחים נוהגים להקשות, כיצד זה הצליחה ההנהלה להשיג נקיון וסדר בביה״ח בעיר כמו פינסק. על כך היתה ניתנת התשובה השיגרתית בזו הלשון: „את הדבר יש לזקוף לזכותו של החומר האנושי המצוין, ממנו קורצו פועלינו״.

— „איזה מין חומר זה?״

— „פועלים יהודיים״.

לאחר תשובה זו היו המבקרים, אשר באו מאזוריה המערביים של פולין, נפרדים מאתנו בקרירות וממהרים להסתלק.

(פרק, מתוך ספר מוכן לדפוס)

ד״ר ניסן ברוסילאָוו / דאָס לאַנד פון די זומפּן

מיט טויזנט יאָר צוריק איז פּאָליעסיע געווען אַן אור־לאַנד, מיט די רויע צעריסענע קאַנטורן, וואָס דער גרויסער לאַנד־אייז פון דעם לעצטן אייז־פּעריאָד האָט אויסגעפּאָרעמט אין אים אין גרויען פּראַהיסטאָרישן באַגינען, אַ לאַנד — אַווילדערניש פון צעשווומטע אומצאָליקע אָזיערעס, פון פלאַכע טייכן און ברעגן, פון אומענדלעכע געשוואָלענע זומפּן, פון וויסטע טונדרעס און טאָרף־פּלוינען, אַ לאַנד געדיכט און ווילד פאַרוואָקסן מיט כל המינים אומגראָזן, קריי־טעכצער און קוסטאַרניקעס, מיט קאַרליקעס־ווערבעס, בלאָטע בערעזעס, זומפּ דעמבעס און מיט אייביק גרינע אור־וועלדער פון ריזיקע נאָדל ביימער.

די אויסטערלישע באַשעפענישן פון פּאַרצייטנס האָבן שוין דאַמאָלט מער ניט געלעבט אין פּאָליעסיע. אויך דער מענטש פון קדמונים, דער מעכטיקער יעגער און פישער, איז נעלם געוואָרן פון יענע קאַנטן. דער פּאָליעסיער נאָמאַד איז געווען אַ קריגס מאַן און אַ הירטנמאַן. ער האָט אַרומגעוואַנדערט מיט זיינע טאַבונעס פערד און סטאַדעס פיך איבער די סטעפּעס, ווען ס׳איז געווען גראָז; און ווען פּאַשע האָט אויסגעפּעלט, האָט ער געמאַכט איבערפאַלן אויף זיינע שכנים. געלעבט האָט ער שוין ניט ווי זיין אור פאָטער אין היילן און ערד־לעכער, נאָר אין געצעלטן פון פעל און אין ביידלעך פון קאָרע און אין הייזלעך פון קלעצער. אַפילו געצייג און כלי־זיין פון אייזן האָט שוין פאַרמאָגט דער מענטש פון פּאָליעסיע.

ביסלעכווייז איז דער נאָמאַד אויך פאַרשוווּנדן געוואָרן, גאָר דער פּאָלעסטשוק איז דאָרטן פאַרבליבן דער איינציקער תושב. דער זומפּ מענטש איז געוואָרן אַן איינגעזעסענער אויף דער ערד, האָט אָנגעהויבן באַאַרבעטן דעם אָרעמען גרונט פון ליים און זאַמד; האָט געפלאַנצט גערשטן און קאָרן, געהאָדעוועט פיך, געכאָוועט בינען, געלעבט האָט דער פּאָלעסטשוק אין צעוואָרפענע ישובלעך ביי די ברעגן פון די וואַסערן, געצאָלט צינז דעם פירשט מיט תבואה, פלאַקס און האָניק, דער עיקר אָבער מיט רויכוואַרג. אַמאָל פלעגט זיך קיין פּאָליעסיע אַריינכאַפּן אַ שייקע טייך פּיראַטן אין שיפלעך פון אויסגעהוילטע קלעצער, פלעגן זיי פאַנגען יונגען מיט האַרטע מוסקולן און מיידן מיט שטייפע ברוסטן און פאַרשלעפּן צום שוואַרצן ים אויף די ביזאַנטישע שקלאַפן באַזאַרן. אַמאָל פלעגט אַ באַנדע נאָמאַדן פון די סטעפּעס, וואָס ליגן אויף יענער זייט פּריפּיעט, די פּאָלעסיער דערפלעך באַפאַלן, אויסרויבן און פאַרברענען. דאַמאָלט פלעגט דער פּאָליעסטשוק לויפן אין וואַלד ראַטעווען דאָס לעבן.

איינמאָל איז אין פּאָליעסיע אַראָפּגעקומען דער ווילדער קניאַז וולאַדימיר, דער פירשט פון קיעוו, וואָס האָט איבערן לאַנד געוועלטיקט. האָט ער אַלע „טרעבישטשעס״. צי פּאָליעסיער געצנטעמפּלען, פאַרברענט; די געצנבילדער פון פּערון, דעם גרויסן אָפּגאָט פון דונער, האָט ער צעשטערט און אַלע פּאָליעסטשוקעס אין טייך פּריפּיעט געטריבן. דאָרטן האָט דער פירשט זיינע אונטערטעניקע געטויט און זיי אַ נייעם גאָט געגעבן, וואָס זיין סימבאָל איז דער צלם.

דאַמאָלט אויך, מיט אַ קנאַפּע טויזנט יאָר צוריק, האָט זיך אין פּאָליעסיע באַוויזן אַ נייער סאָרט נאָמאַד. ניט דער מאָנגאָלישער רייטער אויף זיין פאַרוואָקסענעם קאַרליקל פערד, ניט דער סקיף פון דעם פייערדיקן פערד, באַשמוקט מיט אַ זילבערנעם נאָז־באַנד; ניט דער קריגערישער כאַזאַר און ניט דער גרויזאַמער פּעטשעניעג — אַ ווילד פרעמדער מענטש איז אָנגעקומען אין די לאַנד פון די זומפּן, אַ טונקל אויגיקער און שוואַרץ בערדיקער. ערגעץ פון פּרייסישע און פּוילישע קאַנטן פון מערב, פון די פּערסישע און ביזאַנטישע מקומות פון מזרח און דרום. אַ וואַנדערפאָלק איז אַריין קיין פּאָליעסיע, ניט רייטנדיק אויף פערד און ניט באַוואָפנט מיט כלי־זיין, נאָר אין לייוונטענע בוידן געשלעפּט פון אָקסן און אָנגעלאָדן מיט ווייבער און קינדער און מיט היימישער באַלעבאַטישקייט. ניט צו רויבן זענען די נייע אַריינוואַנדערער אַראָפּגעקומען, נאָר אויפן לאַנד זיך באַזעצן. דאָס איז געווען דער מיסטעריעזער שטאַם פון דעם „זשיד״. דער יידישער גלות האָט אָנגעשפּאַרט אַזש קיין פּאָליעסיע. די קינדער פון ישראל האָבן זייערע געצעלטן אויסגעשלאָגן ביי די ווערבעס פון דעם פּריפּיעט צווישן די פלאַקסהאָריקע זומפּ שוועסטער־קינדער פון דעם יוון.

מיט הונדערט יאָר צוריק האָט די פּאָליעסיער לאַנדשאַפט אויסגעזען ניט פיל אַנדערש ווי מיט טויזנט יאָר צוריק. צווישן דעם פּוילישן פלאַכלאַנד און די פּלוינען פון דער

„פּינסקער בלאָטעס״

שוואַרצער אוקראַינישער ערד זיינען זיי געלעגן אויסגעשפרייט. די זומפיקע נידערונגען פון פּאָליעסיע, אַ בעט פאַרן פריפּיעט און פאַר זיין גרויסע פאַרצווייגטע פאַמיליע, — די פילע פאַרשלאָפענע טייכן, וואָס נידערן אַרונטער פלעגמאַטיש פון די כמורנע ליטווישע וועלדער, פון די קאַלטע בערגלאַך פון צפון און פון דעם זאַנפטן פּאָדאָלישן פלאַטאָ פון דרום. דאָרט ליגט פּאָלעסיע ווי פאַרצייטנס: אַ וויסטער שיטער באַפּעלקערטער שטח, אין פרילינג — אַ שטייענדיקער ים, אין זומער — אַ קאַליידאָסקאָפּ פון אָזיערעס, זומפּן, טאָרף לאַנד און זאַמדיקע און ליימיקע אינדזלען. אַ עלנטע געגנט מיט אַ ווילדער פלאָרא פון זומפּ פלאַנצן און געדיכטע קוסטאַרניקעס פון אטשערעט און ווערבעס, פון דעמב און בערעזע וועלדער און פון מעכטיקע וועלדער פון סאָסנער און יעלאָווע ביימער.

אויף די זאַמדיקע און ליימיקע אינדזלען פון די זומפּן ליגן די שיטערע פּאָלעסיער דערפלאַך האַרט ביי די שטויביקע שליאַכן. יעדער ישוב איז אַ שורה הילצערנע הייזלעך מיט שטרויענע דעכלעך און מיט פּיטשינקע פענצטערלעך. נאָענט צום הויז טוליעט זיך אַ שייערל מיט אַ קיילעכדיקן דעכל, אַזוי ווי אַ שטרויענער רעגנשירם. זומער הענגט דער שטויב געדיכט ווי אַ נעפּל איבער אַלע גאַסן און אַלע וועגן. קראָפּיווע, שטעכלקעס און בערעלעך וואַקסן פראַנק און פריי אויף אַלע הויפן און טראַקטן. אין פרילינג און האַרבסט ווערן אָפּגעמעקט די גרענעצן צווישן זומפּ און פעסטן לאַנד. די וועגן ווערן פאַרוואַנדלט אין שוואַרצע קאַנאַלן און דער פויער מיט זיינע הויז־חיות ווערן מגולגל אין אַמפיבישע באַשעפענישן. ווינטער צייט ווערן די דערפלאַך אין גאַנצן פאַרזונקען אין מעכטיקע שניי מאַסן, אַזוי ווי אין אַ ווייסע ווולקאַנישע לאַווע. נאָר די טונקעלע קוימענס סטאַרטשען אַרויס, אַזוי ווי אויסטערלישע שנויצן, וואָס אָטעמען אויס אַ בלויע פּראָסטיקע פּאַרע. זיי זיינען די איינציקע צייכנס פון לעבן.

צווישן די דערפלעך ליגן צעוואָרפן די יידישע ישובים געבויט אין דעם זעלבן פויערשן סטיל, נאָר אביסל גראַמער. אַ שטעטל פאַרמאָגט שוין צוויי רייען הילצערנע הייזלעך אויף ביידע זייטן פון טראַקט. צווישן די שטרויענע דעכלעך וואַרפט זיך שוין דורך אַ שינדל־דאַך. אָבער דער כאַראַקטעריסטישסטער קענצייכן פון שטעטל איז דער מאַרק־פּלאַץ מיט די קרעמלעך: דאָס איז אַן עמבלעם פון שטאָטישער סוווערעניטעט.

שוין קרוב טויזנט יאָר זינט די נאָמאַדישע קינדער פון ישראל האָבן זייערע געצעלטן אויפגעשטעלט אין פּאָלעסיע; שוין קנאַפּע צוויי טויזנט יאָר זינט זיי וואַנדערן אַרום צווישן די אומות העולם. די הערשער פון די פרעמדע לענדער פאַרטרייבן זיי מיט דער שווערד; די גלחים פאַרפאָלגן זיי מיטן צלם; די פויערן פאַריאָגן זיי מיטן מיסט־גאָפּל. אָבער פּונקט ווי שיפבראָכיקע קלאַמערן זיך אָן אַ שטיקל יבשה, אַזוי כאַפּן זיך אָן די יידישע וואַנדערער אָן יעדן אָרט, וווּ מען קען נאָר קריגן אַ דערווייליקן אָפּדאַך.

(אַ קאַפּיטל פון בוך „ביי די טייכן פון פּאָלעסיע”)

טיפוסי אכרים מפולסיה

ש. שילון (שטילרמן) / סולמו של גבריאל

בתי היהודים ברחובנו בפינסק בנויים היו עץ. קירותיהם — קורות עץ, תריסיהם — עץ, וביניהם ובין מרצפת האבנים הגדולות לא היו אלא מדרכות של נסרים. בית הורי לעומתם בנוי היה בלוקי בטון, תריסיו — ברזל, גגו — אבץ, וכל כולו יציבות ובטחון. בנה אותו פריץ בעל גוף ובעל עמדה, וגם כשנמכר להורי לא שינה הבית את מראהו, עמד תמיד בעומקו של מגרש רחב ידים, הריח פרחי גן ופירותיו, וגדר גבוהה ואטומה חוצצת בינו ובין הרחוב. חדר האוכל המרווח כינס את אלה, שחיבבו את ציון ודאגו להרים קרנה עד הקרן הקיימת לעולם שכולו עלייה. בשמחת־תורה ובבר־מצווה ובשאר ימים טובים היו מתעלים בו חסידים ואנשי־מעשה לדרגת „וטהר לבנו לעבדך באמת", ובימי פורענות, שבהם הכל הותר ודם יהודים לא כל שכן, היה שומר הבית על שכנות הרחוב, שהיו עולות לעליית הגג מפחד הפורעים, שלא ידעו, כי בבית יש יהודים ובודאי לא ידעו על העלייה ועל סוד הסולם ועל סוד נכדו של המלאך גבריאל.

כיצד עולים לעלייה זו? בסולם, כמובן. כשם שעולים לכל עליית גג. אלא שסולם זה, נדמה, לא נברא אלא לאותה עלייה בלבד, לא נגע בארץ מימיו וכל כולו תלוי היה בפתח לאותה עלייה, תלוי ממש, למעלה למעלה, על שני ווי ברזל, שפעמים לא היו אלא אצבעותיו החזקות של הנער גבריאל.

נער מסכן היה אותו גבריאל, ועל חטא כבד מנשוא, כדברי אמי, נדון להיות כל ימיו בעלייה ולשאת את הסולם הזה. במה חטא אותו גבריאל, שזה עונשו, לא ידעתי. אולי טעם בתפוחים מגננו טעם תפוחי־זהב ואולי עזב את ביתו שלא על דעת הוריו לחפש דרך חדשה, רחוקה מדרכי אבותיו והוא עורך גלות בעלייה זאת. לימים, כאשר למדתי על המלאכים, אשר עלו וירדו בסולמו של יעקב, הרהרתי, כי הנער גבריאל אינו אלא נכדו של המלאך גבריאל, אשר עדיין תוהה על המלאכים היורדים למטה לשבת בין הגויים, חולם ותוהה בעליית סתרים זו ומחזיק את הסולם אליה, כדי שכל הרוצה לעלות יהיה לו סולם מן המוכן.

בוקר אחד, ואני עודני ילד קטן, העזתי להרים רגל אחת על אותו שלב גבוה של הסולם, גבוה מעל הארץ, לפתי בשתי ידי הקטנות שלב גבוה הרבה יותר ומשכתי כל גופי למעלה אל אותה עלייה. אך פתאום נבהלתי מן האפשרות להיפגש פנים אל פנים עם אותו גבריאל ושמטה רגלי מן השלב הראשון ונשארתי תלוי בשלב הגבוה כאותו סולם עצמו, וכל כולי מתנדנד בפחד ובצעקות, עד שבאה אמי והחזירה אותי אל הרצפה, בה יכולתי לנוע ולתור אחר כל המושך אותי החוצה וממעל לה.

מאז לא פסקתי להתבונן באותו סולם ובאותה דלת בתקרה, שקראו לה „קלאפה", שהיתה בדרך כלל סגורה, עמוסה אפילה כבדה וסוד רובץ עליה, וכשהיתה אותה „קלאפה" נפתחת, היה נפער פה שחור של פחד וערגה, והפה היה בולע בתוכו את העוזרת עם הכבסים העומדים להיתלות או את הכבסים, שהיו יורדים נקיים וזכים ומריחים ככנפי מלאכים.

פעם מצאתי את ה„קלאפה" פתוחה, מלאתי עוז ועליתי בשלב ראשון, ומשם אחר היסוס קל מצאתי עצמי בשלב השני, השלישי וכן הלאה, עד כי מניין השלבים נשמט ממני וראשי כבר בעליית הגג, תוהה בתוך החלל האפלולי אחר גבריאל, ששתי אצבעותיו לא היו אלא ווי ברזל.

ידעתי גם ידעתי, כי אין בטוח כווי ברזל וכי גבריאל ממונה רק על העלייה, שלא תהיה תקלה, חס ושלום, והעולה יעלה בבטחה, מאחר ויש עין צופיה על עלייתו והוא עולה בתוך שלו ומתוך שלו. אך גם גבריאל הממונה פרח ואיננו ואף כי קראתי לו בשמו, לא ענה לי. עליתי לתוך עולם חדש. חיפשתי אותו בין יריעות הכבסים; כל העלייה לא היתה אלא מסכים מסכים, סדינים ומפות כמסכי תיאטרון, מסך מאחורי וילון ווילון לפנים יריעה, אך פרט לרוח, המטיילת ביניהם, לא מצאתי שם נפש חייה, או כי גבריאל כבקי וזריז שיחק אתי ב„תופסת" וב„מחבואים" במסתרי העלייה, ואולי נכנס לתוך הארובה, שהעלתה עוד מעשיות החורף של אשתקד.

ופתאום נתגלה לי צוהר, ודרך הצוהר — עולם חדש, כלומר זה העולם, שחייתי בו, אך ממעופה של צפור, ולא דומה העולם, שנעים בו מתוך פנימו פנימה, לעולם שמסתכלים בו מלמעלה למטה.

לרגלי השתרע הגן של ביתנו על תפוחיו האדומים, שילדי השכנים היו מתאמנים להעבירם מרשות לרשות באותם האמצעים, ששלום עליכם כבר ידע עליהם וחש במתיקותם. ובהמשך לאותו גן — בתים קטנים של ילדי הרחוב שלנו, שגגותיהם רעפי עץ וארובה אחת לפחות עומדת על הגג כדי להעלות עשן ממוצאי שבת ועד ערב שבת, ומעבר מזה של שורת הבתים — גן ירקות גדול, אחוזה ממש של בעל אחוזה בתוך העיר, זה בעל האחוזה והכלבים, שאחד מהם נעץ בי שיניו ועדיין ניכרים סימני הכלב בירכי. ואף כי עליתי בשלום לארץ־ישראל, עלו אתי סימני אותן שיניים, כי הכלב הנושך היה חי ובריא ולא לקה בשגעון, חס ושלום.

רחוק רחוק בקו האופק האדימו הביצות הבוערות, אף פעם לא הבנתי, איך יכולות אותן ביצות, שאינן אלא מים, לבעור, אך מדי פעם האדימו השמים, בעיקר בלילות של חורפים ארוכים, והביצות בערו באש אדומה כאות אזהרה לבאות.

קרוב יותר — העיר עצמה והמנזר הגבוה שכותלו הוא כותל הככר. זו הככר, שהיתה במת חזיון לאותה עלילה חוזרת ומתחדשת מדי פעם עם בוא מנצח חדש לעיר, זה הכותל, שספג דם קדושים בשבת הגדול וסויד אחר כך, אך הכתמים האדומים בצבצו מתוך הסיד, כל אימת שהקיר סויד, לקיים את דברי המאמינים, כי „אין סיד מכסה על הדמים".

קרוב יותר — בית הקברות הישן שבתוך העיר, שכולו אילנות עתיקים רמי־יחש מאהילים על אהלי צדיקים. אך מולי ממש, מול צוהר העלייה של גג ביתנו, התרומם בגאווה מגדל מכבי האש, אשר עינו פקוחה על כל הגגות ועל כל

העליות, כמו שנאמר, כי גבוה מעל גבוה, ושומרים עליהם מכבי האש, קסדותיהם נחושת קלל ועגלותיהם אדומות וסוסיהם ברודים ועם כל אש, האוחזת בפינת בית, או עמוד עשן, הם מריעים ותוקעים ומריעים, והסוסים אין רסן בפיהם והם דוהרים כרכב־אש ברחובות העיר ומעלים תמרות אבק ורעש ומהומה ומעוררים דאגה בלב כל איש לביתו. ולהקות של ילדים דולקים אחריהם, וכבר מכבי האש נאבקים עם לשונות האש הפורצות מן החלונות, עולים בקירות בגרזנים ובכילפות ובסילוני מים ובדליים, שכל השכנים נושאים במו ידיהם, עד כי בארות המים כבר חרבות, המשאבות בפרשות הדרכים שבורות, האש אוכלת בתאוה את אשר החלה וקורות עץ אחוזות אש נישאות ברוח והילדים המתקהלים חוזים ונבעתים מעוצמת האש, עד בוא השעה והרוח מתחילה לנשוב לעבר אחר, ואם אין רוח באש, אין בה רוח חיים והיא שוקעת על האודים המפוחמים, ורק הארובות הבנויות לבנים אדומות נשארות עומדות על תלי הבתים.

פעם לא עמדה להם גבורתם של מכבי האש והרוח נשבה כנגדם וכנגד כל העיר, והאש דלגה מגג לגג ומרחוב לרחוב ואחזה ב„שול־הויף" ובבתי הכנסת ונשרף בתוכם גם בית הכנסת שלנו וגם ארון הקודש היה למאכלת אש ולא עמדה להם גבורת האריות, שהחזיקו כתר תורה בלשונות אש שבפיהם ולא שרדה אלא התורה הזאת, אשר נישאה ספרים ספרים בידי יהודים שבאו בעבורה באש ובמים.

השריפה הזאת, שהיתה ידועה כ„שריפת הגדולה", קרתה שנים שלאחר סיפורי זה, ולפני השריפה הגדולה עוד יותר, כפי ש„ספר פינסק" מספר עליה. אך באותו יום של סיפורי זה, ואני עוד ילד קטן ונבוך בעליית הגג, והעלייה, פתאום והנה היא ריקה, לא כבסים, לא מסכים ולא יריעות, וגם הנער גבריאל אינו בנמצא וכל העלייה — חלל ריק, מטיל אימה בריקנותו, משל אותה עלייה שהשתוקקתי לה, אינה אלא במקום אחר ופה על גג ביתנו נער קטן ויחיד ובודד כגרגר נישא בחלל ואין איש יודע, היכן אני, ואף אני איני יודע, היכן אני, וגדולה בי התשוקה לרדת סוף סוף למטה ולעמוד על האדמה ממש או אולי —

כנראה שירדתי, אף כי ירידתי היתה ירידת עראי כי עליתי אחר כך והתגלגלתי לארץ־ישראל וניצלתי מאותה שריפה ש„ספר פינסק" כתב עליה, וניסיתי לעלות עוד כמה וכמה עליות, וברבות הימים רחק ממני בית הורי ושכחתי גם את הנער גבריאל, עד אשר — ביום מן הימים, ואני נמצא בתל־אביב במסיבת ילדים, בבית ספר „תל־חי", שאחות מורי היקר דוד אלפר מנהלת אותו, זאת מסיבת סיום, ואני מעלה בזכרוני את מורי דוד אלפר מלמד אותנו את „מגילת האש", ואיך השתרבבו לשונות אש בהר־הבית, ומהו בית, ואופף אותי גל של חום והתלהבות, מה גם שהילדים, וביניהם בתי, מעלים רמץ מן הערים שנכחדו ומגוללים את מגילת־האש האחרונה, זורם נהר דינור „דאָס שטעטעלע ברענט", מצית את הלבבות, בתי העץ משאירים את הארובות האדומות כמצבות בית העלמין, בית העלמין על קדושיו וצדיקיו שבתוך העיר מתרחב ובולע את העיר כולה — פינסק וקארלין. המצבות בשמלות לבנות מרקדות את עלילת העיר שהיתה ואיננה. הנה אוחזת האש במגדל הגבוה של מכבי האש והוא קורס תחתיו בקול נפץ עז, כי מכבי האש אין יודע, מה היה להם. איש מהם לא נע לכבות את השריפה, ואולי קשה היה להם לנוע בקסדות הנחושת הכבדות ובמדי השרד הנוקשים.

אך מעל ללהבות מרחף הנער גבריאל, זה הנער שחיפשתי אותו מאז עליתי לעליית נעורי, והוא מנופף בסולם עץ שהציל מן השריפה כדי לזכות כל מוצא עלייה ומשתוקק לעלות אליה בסולם מן המוכן.

ועדיין הוא מרחף...

שלום טננבוים / סחר העצים כיצד?

סחר היערות והעצים בפינסק עד למלחמת העולם הראשונה

בשנים הטובות ההן — ושנים טובות משמעותן בפי אנשי פינסק עתות השלום בתקופת הצאר — שימשה פינסק תחנת מעבר ראשית לסחר העצים המסועף, שהתנהל בין רוסיה הדרומית לבין פרוסיה המזרחית וגרמניה הצפונית.

פינסק זו, שביצות־עד סביב לה, ולכאורה היתה מנותקת מעולם ומלואו ושקועה בפינה נידחת של המעצמה הרוסית הענקית, שקקה על אף זאת חיים כלכליים וציבוריים ערים. ודומה היתה מבחינות רבות לכרך מכרכיה המרכזיים של המדינה. אף כי בחיצוניותה על בניני העץ השחורים והכעורים ועל רחובותיה המעיקלים ונעדרי־הכבישים דמתה יותר לעיירה גדולה ודלה.

קשה להבין, מהו מקורן העמוק של סגולות החן והערנות, בהן נתברכו יהודי פינסק, אך יש מקום להניח, כי התפקיד הכלכלי הנכבד, שמילאה עיר זו בסחר־העצים, שימש אחד הגורמים לפיתוח סגולות אלו. תודות למסחר בינארצי ובינ־לאומי זה, באו יהודי עיירה נידחת זו במגע מתמיד עם העולם הרחב, ומגע זה היפרה חושיהם, הרחיב אופקם, העשיר מוש־גיהם והכניס רוח רעננה לתוך חייהם הציבוריים.

בפינסק השתקעו סוחרים רבים של יערות ועצים וממסחרם הגדול שאבו פרנסתם לא יהודי פינסק בלבד, כי אם יהודים רבים מהעיירות וגם „גויים" מעיירות ומכפרים לעשרות ולמאות. הסוחרים היו חוכרים מהממשלה הרוסית ומבעלי האחוזות העשירים את היערות לשם כריתת עציהם. את היערות הממשלתיים היו מחלקים לחלקות (דיאָלאַנקעס) ומדי שנה בשנה היו כורתים כמה חלקות ויתרן נשארו לצמיחה חדשה. ואם קטן היה היער, היו משאירים במרחקים מסויימים מספר עצים, למען יוכלו זרעיהם להצמיח מחדש את היער.

בטרם ניגש הסוחר לכריתת העצים, או אף בטרם קנה את הזכות לכריתה, היה בודק היטב, בעזרת מומחים לדבר (בראַקערס), את טיבו של היער ועציו. אלה היו מחשבים בדרך אומדן את היקף העצים ומסווגים אותם לפי טיבם. ה„בראַקערס" היו נחשבים לבעלי מקצוע ובהיראַרכיה המגוונת של עיסקות העצים. תפשו את הדרג השני במעלה, לאחר הסוחרים הגדולים ובעלי תעשיות עיבוד העץ, שהיו בבחינת בני הדרג העליון בענף כלכלי זה.

כל העבודות המוקדמות הללו, לרבות כריתת העצים, בוצעו בעונת החורף, שכן בעונות אחרות היתה הגישה ליערות כמעט בלתי אפשרית, כיוון שהיערות היו שקועים בתוך בוץ, שאין רגל אדם יכולה לדרוך בו מפחד טביעה. רק לאחר שתקף הקור את מרחבי הביצות והנהרות והקרח כלא תחתיו את שכבות הכבול, פשטו אז על פני היערות גדודי האיכרים המצויידים במשורים וגרזינים, והיו מסתערים על היער הקפוא והדומם ומדבירים את עציו הגאים. לאחר מכן היו באות מיזחלות, שהיו גוררות את קורות העצים „הקטולים" אל הנהרות. לחופי הנהרות היו מתקינים את הרפסודות.

ומעשה הרפסודה הוא כך: מחברים קורות העצים השוות באורכן וקושרים אותן לאורך, על ידי הצמדת כלונסאות־עץ בעזרת מסמרים הראויים לדבר לרוחב הדוברה. רוחב הדוברה אסור שיעלה על חמישה מטרים בערך, לבל תכבד מלאכת השטה. דוברות הקשורות יחד לאורך, כקרונות של רכבת, מהווה רפסודת־ענק שהיתה קרויה בלשון הסוחרים „פאס". פס כזה עשוי להגיע באורכו לכדי 120—130 מטר. 10—15 „פסים" היו נקשרים יחד ל„מסילה" (קאַלייע).

משהוכנה „המסילה" ונמצאה ראויה להשטה, נקשרה לאנית קיטור (באַקסיר), שהיתה גוררת אותה במעלה הנהרות של אגן הפריפייט. עונת ההשטה היתה נפתחת עם הפשרת השלגים באביב. לעת זו היו מרחבי הביצות העצומים הופכים לים של מים, שמאות הכפרים הפזורים בו היו דומים לאיים גדולים, והגישה אליהם היתה רק באמצעות כלי־שייט.

מחזה מרהיב־עין ואף מרומם־נפש היה מתגלה לעין המשקיף מעל שפת נהרה של פינסק, שהפך בימים אלה ל„אוקיינוס", שהשמים הבהירים באופק נושקים לו לענק זה, ומאות כלי־שייט נעים אנה ואנה על פני המרחבים העצומים. יש לשער, כי מראות־טבע ונוף אלה היה בהם כדי להרחיב לבם ואופק־ראייתם ומחשבתם של בני פינסק.

משהיו אניות הקיטור מגיעות לאגמה של פינסק, והרפסו־דות צריכות היו מעתה להיות מושטות בתעלה ואחרי כן במורדות הנהרות, שזרמיהם בכיוון לים הבאלטי, היו עולים עליהם המוני „ערלים", מצויידים במשוטים ארוכים מאד (לאסקעס) ומקבלים עליהם את המשימה של השטת הרפסודות. כל עוד נגררו הרפסודות על־ידי אניות־הקיטור, היה מספר הרפסודאים מיצער, כי תפקידם הצטמצם בהשגחה על ה„מסי־לה" לבל תאונה לה תקלה כלשהי, כגון: הינתקות אחת הדוברות או התנגשות באיזה גוף זר. משהוחל לארגן את המסע מחדש בסביבות פינסק, היו באים ועולים רפסודאים מרובים, שהיו מגייסים אותם בעיקר מבין איכרי כפריה הדלים של פוליסיה (מומחים מיוחדים לכך היו איכרי העיירה מוטלה). ברפסודה השטה על פני המים היה מתרקם הווי מיוחד במינו. „אוכלוסית" הרפסודה היוותה מעין ישוב קטן וסגור הצף על פני המים במשך שבועות ואף חדשים. „המנצחים" על השטת ה„מסילה" היו פקידי הסוחרים, שהיו מגייסים את הרפסודאים ומשלמים את שכרם. בקיצה של ה„מסילה" היה נמצא מבנה עץ קטן, מעין צריפון, שהיה משמש „משרד" לפקידים ומקום מגוריהם במשך ימי המסע. כן היה בקצה הרפסודה מחסן ציוד וצידה, ואילו האיכרים היו מקימים לעצמם — למחסה מפני גשמים ורוחות — סוכות קש קטנות.

לשם עצירת ה„מסילה" בנהר היו מתקינים עמודי עץ עבים מאלון שנקראו „שריקעס". אלה היו מושחלים דרך חור מיוחד לכך בקצה הרפסודה, והיו נתקעים בתחתית הנהר ועוצרים באופן כזה את ה„מסילה" בלב הנהר.

לצרכי בישול היו האיכרים אוספים דרדרים וקוצים, מהם היו עושים מצע לאש לבל תאחז בעצי־הרפסודה. כמו־כן היו קולעים מזרדים גדר נעה ומציבים אותה סביב לאש־המדורה, לבל תדעך בנשוב בהם הרוחות.

יש לציין פרט חשוב בקשר להרכבת הרפסודות, והיא קשירת עצים מסוגים שונים, שכן היו עצים כבדים, כגון אלון, והיו בעלי משקל סגולי קל, כגון אורן. אסור היה להרכיב רפסודה מסוג אחיד כבד, כי הרפסודה היתה עלולה לצלול ולטבוע, לאחר שהעצים היו סופגים כמות גדולה מדי של מים, אי־לזאת היו קושרים לסירוגין רפסודה של אלון כבד לרפסודה של אורן קל, וחוזר חלילה.

אניות הקיטור היו כולן שייכות ליהודים עשירים מפינסק (האניה „מוסקבה" למשל, היתה שייכת לאהרון דננבורג). את האניות היו שוכרים סוחרי העצים מבעלי האניות בתיווכם של סרסורים, שהידועים בהם בפינסק היו זלמן שטינברג ויצחק סטופק. לביצוע הצד המינהלי של שילוח העצים ב„מסילות" מפינסק עד לגרמניה היו בעלי מקצוע מיוחדים (טראַנספּאַרטירער). הידועים ביניהם היו משה נימעץ, וכן דוד לייב גלויבערזאן (שהיה נקרא גם דוד לייב דער טראַנס־פּאַרטירער).

מבין סוחרי היערות הגדולים בפינסק יש להזכיר במיוחד את עוזר ויצמן (אביו של חיים ויצמן) וחתנו חיים ליובזינסקי, קלמן ליפשיץ, מאיר מוראווקין, חיים ביטקאווסקי, בנימין עקיבא אפשטיין, משה־מרדכי פולק. היו שני סוחרים גדולים, שמואל לוין וישעיהו עלשטיין, שעסקו בעיקר בשילוח עצים לאוקראינה, לערים יקטרינוסלב, קרמנצ'וג ועוד. לסוחרים אלה היה שם מיוחד „ניזאוויע סוחרים", כלומר סוחרי השפלה.

הובלת העצים — כיצד?

עצים שלא היו ראויים לרהיטים וממילא נפסלו למשלוח לגרמניה, נועדו לשמש עצי־הסקה לאוכלוסיה המקומית. הסוח־רים בעצי־הסקה נימנו עם המעמד הבינוני הנמוך, ומצבם הכלכלי היה רחוק מלהיות איתן, בניגוד לסוחרי־היערות. שנימנו עם המעמד הבינוני הגבוה. הסוחרים בעצי־הסקה היו קונים מרכולתם מסוחרי־היערות או מהממשלה. הממשלה הרוסית היתה נוהגת למכור גם חלקות־יער קטנות של 5—6 הקטרים. לאחר שהיו מסווגים את העצים לפי טיבם: החומר הטוב — למשלוח לגרמניה, ואילו פחות־הערך — להסקה. חומר זה היה נכרת ומנוסר בו במקום (ביער). עבודת הנסירה היתה נעשית גם היא בחורף. כפיסי העץ היו באורך אחיד של 14 וורשוק (בערך 60 ס"מ). לאחר נסירתם היו מובלים העצים במגררות לחופי הנהרות. באביב, לאחר הפשרת השלגים ופתיחת נתיבי־הנהרות, היו מטעינים את העצים על גבי סירות־נהר גדולות (מעין ארבות), שנקראו „דוּבּעס". בעבודת ההטענה היו מתחילים רק כחודש ימים מאז ראשית ההפשרה, כיוון שהעצים צריכים היו להתייבש תחילה.

כלי־קיבולה של ארבה מסוג „דוב" הגיע עד ל־40 טון. משהגיעו הארבות לפינסק, כשהן מושטות על ידי צמדים של „ערלים", איכרים מכפרי פוליסיה, היו קושרים אותן לחוף, והסוחרים היו מתחילים לחלק את העצים בין לקוחותיהם. כל „בעל בעמיו" מיהודי פינסק נהג היה להזמין אצל הסוחר שלו את עצי־ההסקה באביב לכל השנה מראש. מי שהיה לאל ידו לשלם מראש בעד כמות העצים הקנוייה — היה עושה כך לשביעות רצונו של הסוחר. אך רובם של יהודי פינסק לקחו את עציהם ב„הקפה", והסוחרים היו צריכים להתרוצץ הרבה מאוד במשך כל השנה, עד שקיבלו את המגיע להם מהקונים. לכל סוחר בעצי־הסקה היו בדרך כלל לקוחות קבועים, והסוחרים לא היו מתחרים ביניהם על הלקוחות, או מסיגים גבול. מבין הסוחרים כדאי להזכיר את האחים שלמה־זלמן ונפתלי גומן, יעקב־דב שקליאר, האחים יחזקאל ומיכאל פלדמן, אבא שיינמאן, האחים מיכאל ושמואל לוין, צבי כהן, האחים שלום וקלמן־ישעיה טננבוים ואחרים.

את העצים היו מובילים בעגלות ישר מהארבות אל חצרות הבתים, ושמה היו פועלים יהודים „מומחים"־לדבר, מסדרים אותם שתי וערב במידות־נפח קבועות. היחידה הבסיסית היתה נקראת „קלאַפּטר". מידותיו של „קלאַפּטר־האַלץ" היו 4 מטרים באורך ו־1 מטר בגובה. 4 „קלאַפּטרים" היוו מעוקב. הפועלים, שהיו עסוקים בקביעות בסידור העצים בחצרות, היו נקראים „קלאדשיקס" (מניחים או סדרים). עבודת ה„קלאדשיק" היתה קשה ופרנסתם דחוק...

את הארבות (דובעס) היו בונים איכרים בהשגחת יהודים תושבי העיירה הקטנה סרניק, המרוחקת כ־40 ק"מ מפינסק ושוכנת על חוף הנהר סטובלה. דפנות הארבה היו עבות כדי 10 ס"מ, והיו עשויות מעץ־אורן. סוחרי־העצים היו בדרך כלל שוכרים את הארבות מבעליהן היהודים לכל עונת הקיץ. אך יש והיו מוסרים את כל עניין הובלת העצים בנהרות לידי בעלי־הארבות. השטת הארבה נעשתה, כאמור, בידי שני איכרים. הם היו גם מטעינים את העצים מהחוף אל הארבה. במקומות שהארבות היו שטות מול הזרם, היו מוכרחים להזדקק לעזרתה של אנית־קיטור, שהיתה גוררת אותן, כי כוחם של האיכרים לא עמד להם להשיטן.

משהיה נפרק מטען העצים, היו האיכרים חוזרים עם הארבות לקחת מטענים חדשים. כיון שדרכן חזרה עשו, כשהן ריקות — היו האיכרים לבדם משיטים אותן גם נגד הזרם. במקרים אלה היה אחד משני האיכרים עולה לחוף, ומושך לאורך הנהר את הארבה, שעה שהאיכר השני היה נמצא בתוכה, בידו משוט ארוך, אשר מדי פעם בפעם היה נועצו בערוצי הנהר ומונע על ידי כך היגררות הסירה ליבשה.

בתקופה מאוחרת יותר, לא הסכימו האיכרים לגרור את הארבה בצורה מפרכת זו, ואניות־קיטור באו לגרור את הארבות במעלה הנהר, ביחוד למרחקים גדולים, מעל ל־30 ק"מ.

התעשיה לעיבוד עצים

בעקבות סחר־היערות והעצים התפתחה בפינסק תעשייה גדולה ומסועפת של עיבוד עצים. ביחוד ראויה לציון תעשית הלבידים, אשר לייצורם שימשו עצי האולחָה. לתעשיית הלבידים שימשו רק השכבות החיצוניות של הגזעים, ואילו הליבה של העץ, שאינה עשויה להתקלף ואינה ראויה לעיבוד ללבידים, שימשה לצורכי הסקה ודלק בבתי־החרושת. העצים

היו מגיעים לאגם הפינה ב„פסים", ככל שאר העצים שהיו מיועדים ליצוא לגרמניה. העצים בשביל בית־החרושת ללבידים הושארו בנהר והוחזקו במים כל עוד לא היו נחוצים לעיבוד מיידי. משהיו נחוצים לבית־החרושת, הושטו הרפסודות לקירבת החוף, ולתוך המים היו נכנסים קרונות ארוכים, כדי 7—8 מטרים הקרון. כל קרון שרתו 2 פועלים. אחד היה נכנס לנהר ודוחף את קורות העץ במים לתוך הקרון. הקורות היו קלות, שכן היו שרויות במים. הפועל השני עמד בקרון גופא וקושר את הקורות לקרון.

כאמור, היה מוחזק מלאי העצים, שהיה מיועד לבית החרושת, בתוך האגם, שכן עצים, שהיו מוטלים על היבשה היו מתקלקלים תוך זמן קצר, ואילו במים יכלו להחזיק מעמד, מבלי להירקב, במשך עשרות בשנים. אולם אין להחזיק את העצים זמן רב מדי במים, שמא יספגו לתוכם רטיבות יתרה ויצללו לתחתית הנהר. זכורני, כי במלחמת העולם הראשונה נמצא מלאי רב של עצים בתוך אגם הפינה. בית החרושת ללבידים הפסיק ייצורו בשנות המלחמה, וכל העצים ספגו כמויות מרובות של מים ושקעו במצולות הנהר. לאחר חמש שנים, משנגמרה המלחמה ובית החרושת חידש עבודתו, הומצאה מכונה מיוחדת שבעזרתה הועלו מתהום הנהר כל העצים, שטבעו לפני שנים, ושוב היו טובים לשימוש כחומר ללבידים.

בית החרושת ללבידים של לוריא נוסד, כמדומני, בשנות השבעים של המאה ה־19. מייסדו היה משה לוריא, מנכבדי העיר פינסק, שמוצאו ממשפחה רבת יחש. בבית חרושת זה עבדו כ־500 פועל, כולם — ללא יוצא מהכלל — יהודים. תנאי העבודה ויחסי העבודה בבית חרושת זה היו למופת, לפי מושגי הזמנים ההם. עובדה היא, כי במשך כל שנות קיומו של המפעל לא פרצה בו שביתת עובדים, אף כי בפינסק היתה קיימת תנועת פועלים חזקה ומאורגנת היטב, ובכללה — סניף גדול של ה„בונד" המהפכני.

משה לוריא זכור לי כיהודי טוב ומיטיב ובעל מזג נוח. היה מנדב ביד רחבה למטרות ציבוריות, לרבות לבניין הארץ, אם כי לא נימנה עם חובבי ציון. באורח חייו הפרטיים היה צנוע למדי והיה מרבה בדרך דיבורו במילי דבדיחותא. מספרים עליו, למשל, כי פעם הביא לסנדלר זוג נעלים לתיקון. התבונן הסנדלר בנעלים והביע דעתו, כי מן הראוי הוא למשה לוריא שיזמין אצלו נעלים חדשות, כי אלו שהביא לתיקון הן לדידו ישנות מדי בשביל יהודי כמשה לוריא. לחיזוק דבריו הוסיף הסנדלר, כי הוא משוכנע, שאהרון (בנו של משה לוריא) היה בודאי נוהג כך. נענה משה לוריא ואמר: נו, בודאי שכך, בני יכול להרשות לעצמו לנהוג כך, שהרי יש לו אבא עשיר, אך לי הלא אין אבא עשיר...

שלושה בנים היו להם למשה ולמרים־לאה לוריא: אהרון הבכור, ליפא ואלכסנדר. אהרון לא עסק בביהח"ר, ואילו ליפא עבר לנהל מפעל לבידים אשר משפחת לוריא ייסדה בוינה. את ביהח"ר בפינסק ניהל אלכסנדר.

בכל יום ששי אחה"צ היה ביהח"ר משמיע 2 צפירות: הראשונה שימשה אות לסגירת העסקים לכבוד שבת; הצפירה השניה, שניתנה כשעה בערך לאחר הראשונה, ציינה את מועד הדלקת נרות־השבת. והיו הצפירות נשמעות מקצה פינסק

ייבוש ביצות פולסיה

ועד למרחקים נתגלגלו: יהודים, שחיו בריחוק 30—40 ק"מ ממנה, קלטו את הצפירות וידעו לכוון לפיהן את זמני קבלת השבת.

המנהל הראשון של ביהח"ר ללבידים מיסודו של לוריא היה יהודי רובינשטיין, שנחנק על ידי עצם של דג, שנתקעה בגרונו ומת במיטב שנותיו. אחריו ניהל את ביהח"ר שאול בן זאב רבינוביץ, יהודי נאה, ישר מידות. שאול ניספה באופן טראגי, בתאונת־עבודה בביהח"ר, במפולת שהיתה במדור־הייבוש. אחריו היה מנהל ביהח"ר א. שטילרמן, מהעסקנים הבולטים בין ציוני פינסק, שעלה בסוף ימיו ארצה, ונפטר בחיפה.

אחרי מלחמת העולם הראשונה, בראשית שנות שלטונם של הפולנים בפינסק, ניסה פולני בשם קונופצקי לייסד ביח"ר ללבידים, ולמרות התמיכה המרובה, לה זכה ביח"ר זה מצד השלטונות, לא עלה בידי בעליו לבססו, ולאחר 5—6 שנים של ניהול כושל, נמכר לאלכסנדר לוריא, שהשקיע בו ממרצו ומכשרונותיו והפכו למפעל יציב ומכניס רווחים.

ביח"ר שלישי ללבידים נוסד אף הוא בימי הפולנים, על ידי שני שותפים צבי שניידר, יהודי מרובנה, ונחום צוקר, יהודי מווארשה. ביח"ר זה הוקם בסמוך לפינסק בכפר הורודישצה, בקרבת מסילת הברזל פינסק—לונינץ, ועל שפת נהר קטן.

ביח"ר רביעי ללבידים נוסד על ידי שלושה שותפים: שנידר, קונדה ופלדמן (המכונה סטק). שני האחרונים היו בעליהן של טחנות קמח גדולות בפינסק. ביח"ר זה הוקם ליד אלברכטווה בפינסק.

ה„ברלינס"

סחר־העצים של יהודי פינסק הסתעף בכיוונים שונים. אחד מהם היה המקח־וממכר עם גלילות אוקראינה, שאף הוא התנהל בנתיבי־המים, באמצעות ספינות־מסחר, שנקראו בשם „ברלינס". את ה„ברלינס", שהיו כולן בבעלות יהודית, היו בונים „גויים" בעיירה פיטריקוב שליד מוזיר, השוכנת על נהר

יהודה אפל / כיצד קמה קארלין?

או מעשה בשלושה מילין

ערב אחד טיילתי עם גריגורי לוריא (בנקאי מפורסם ממשפחה מיוחסת ומפורסמת לבנקאים ותיקים ונאמנים, נבחר מטעם הוועד הפועל הציוני לנהל ברוסיה את ההחתמה על מניות אוצר ההתישבות) בחוצות פינסק, ובין יתר הדברים הראני את המקום הגובל בין שתי הערים פינסק וקרלין. ידעתי את שתיהן עד אז רק על פי השמועה וחשבתי, שבין שתי הערים הללו מפריד איזה מרחק, ולא שיערתי כלל שהן סמוכות זו לזו עד שבית בבית נוגע.

ועל זה סיפר לי מר ג. לוריא את קורות ימי קרלין, שהנני מוסר אותן בשם אומרו:

לפנים היתה במקום קרלין חווה, ובה משק גדול, בתים לשרפת יין שרף, מבשל שכר ומרבקים לפיטום בהמות ואורוות לסוסים, כי המקום הזה היה משמש לתחנת דואר של הממשלה. כל החווה היתה שייכת לאיש אחד, שנתפרסם בכל הסביבה בשם מאיר קרלינר (על שם החווה). האיש הזה עשה עסקים גדולים ומסחרו פרץ ועבר את הגבול, כי קנה יערות וכרת עצים הרבה ושלח על פני הנהר „פינה" דוברות לדנציג וירבה ויעצם במאד מאד.

אך כגודל עושרו והונו, גדלה גם קמצנותו לצדקה. הוא נמנע מלהשתתף גם בהוצאות העדה הישראלית בפינסק ומשך ידו גם מלחם עניים וקמח־פסח, בכל מכל מוסדות הצדקה קמץ ידו ולא הרים תרומת נדבה, כראוי לעשיר כמוהו.

ראשי העדה בפינסק רעמו פנים, חרה להם עד מאד, אך התנחמו בתקווה, שעוד יבוא יומו ואז לא ינקוהו ויגמלו לו כראוי. כי אב זקן שבע שנים היה לאיש הזה ואם גם יאריך ימים עלי אדמות, אבל סוף כל האדם יבוא גם עליו, ואז יעשו עמו חשבון כללי ויקבלו מלבד דמי הקבורה כחוק גם בעד יתר מוסדות הצדקה שבעיר, קרן עם ריבית קצוצה.

והנה בא היום. האב הזקן שבק חיים לכל חי והלך לעולמו. אך לשוא חיכו גבאי הגחש"א למאיר קרלינר, שיבוא ויתרפס לפניהם לתת לו אחוזת קבר לקבור את מתו מלפניו, כי האיש הזה עשה מעשה נורא: הוא הקצה מקום לבית הקברות באחד משדות החווה ושם טמן את עצמות אביו.

איך זה? באיזה אומץ לקח לו את הרשות לנבלה כזאת? חקרו ומצאו, שהאלים הזה השתדל בעיר הפלך מינסק וגם שר המחוז היה בעזרו, והחווה הנמצאת בריחוק מקום שלושה מילין מעיר פינסק נרשמה בשם עירית „קרלין".

שלושה מילין? שקר כזה! הלא גם חצי מיל אין! — ערכו

נוף קארליניאי

אספה רבה והוחלט לשלוח את חיים פינקלשטיין השתדלן לעיר הפלך מינסק להגיש עצומותיהם לפני כס המשפט. חיים פינקלשטיין היה היחיד בעיר השולט בשפה הרוסית וגם היה בקי ויודע דת ודין. אבל הוא היה „נעלם" מספר הפקודים ולא היתה לו שום תעודה, ועל כן התנהג כרגיל: לקח את תעודת המסע של חיים שוסטרמן הסנדלר, שהסימנים בתעודה היו מתאימים: קומה ממוצעת, עיניים אפורות־כהות, חוטם בינוני, סימנים מיוחדים — אין — ועתה צא והכר את האיש, אם הוא זהה עם תעודתו!

אבל גם בעל הדין של העדה לא שקט במכונו, גם הוא לקח שתדלן במינסק להגן עליו ולהוציא לאור משפטו. מה עשה? הלך והלשין על חיים פינקלשטיין, שהוא איננו הוא, וכי הוא מתקשט בנוצות זרים. תפסו את השתדלן ושלחו אותו כאסיר בדרך המלך לפינסק להיווכח, כי אמנם הוא הוא חיים שוסטרמן. ובבוא החייל עם האסיר לפונדק אחד באמצע הדרך נתכבד בלוג יי"ש ובארוחה כדבעי, והאסיר נתחלף עם בעל התעודה האמיתי, ובבית הפקידות יצא לחפשי. השתדלן שב לעיר הפלך לקבול ולהשתדל, עד אשר עלתה בידו לפעול, שציר מיוחד יסע לאותו מקום להיווכח, הכצעקתה כן הוא, ואם אמנם אין בין פינסק וקרלין אלא שלושה מילין כאמור.

אך כאשר הגיע הציר לתחנת הדואר בקרלין להחליף את הסוסים, נערכה לכבודו כירה גדולה, וכל הלילה היתה הילולה וחינגא עם משחק בקלפים: גם המזל שיחק לו לציר השלוח, שזכה במשחק חמישים רובל במזומנים. ושם במקום נערך הפרוטוקול בחתימת ידו, כי אמנם נכון הדבר, שפינסק רחוקה מקרלין שלושה מילין, והכל שריר וקיים.

הפינסקאים, שגם את פני הציר לא ראו ולא ידעו על בואו ועל שובו, לא האמינו למשמע אזנם. האמנם אין צדק ואין משפט בארץ? ועיר גדולה לאלוקים כפינסק תתן את כבודה לשימצה לחלל את שמה המהולל? ריקא זה יירק בדייסה שלה! חילול שם כזה אסור לקהילה כפינסק, וגם אם עד בית המשפט בעיר הבירה יגיע, גם אם במושב הסנט נדרוש את צדקתנו — אסור לנו לסגת אחור.

בעיר הבירה כבר הרגיש השתדלן בעצמו, כי חדל אונים הוא. שם דרש עו"ד מפורסם בשכר טירחה סכומים גדולים, שהם למעלה מכוחות העדה. אבל עת לעשות היא! ועל כן המשיכו את המשפט, עד שנשלחה מפטרבורג ועדה בת 3 אנשים. בדרך לפינסק נילווה עליהם גם הציר הקודם, וארבעה אלה אכלו ושתו לשכרה בבית הקרליני שלושה ימים ושלושה לילות, התהוללו ושחקו בקלפים וזכו בארבע מאות רובלים, ומניה וביה נערך הפרוטוקול בחתימת ידי כולם, כי אמנם המרחק בין שתי הערים הוא שלושה מילין.

אחרי הדברים האלה רפו ידי הפינסקאים. ולאט לאט שקטה הארץ. אין פרץ ואין צווחה ברחובות פינסק.

עד אשר עברה השמועה בעיר, כי הקיסר ניקוליי הראשון עושה סיבוב בארץ. הוא נוסע מעיר לעיר להכיר את עמו וארצו ובדרכו יסור גם לפינסק. „הן לצדק ימלוך מלך", הוא לא יקח שוחד, הוא יראה ויווכח בכחש.

באספה הוחלט לנסוע לעיר הפלך מינסק לערוך שם בקשה כתובה בטוב טעם ודעת ולהמציאה לידי הקיסר על הטס יחד עם „הלחם והמלח", כנהוג. בשעה המיועדת הגיע המלך במרכבה גדולה. על הדוכן ישב מאיר קרלין ונהג בחוזק יד את השתוקק לשאת חן בעיני הקיסר ולהיות אזרח נכבד לדורותיו. הרב עם ספר תורה בידו וראשי העדה קיבלו את פני הקיסר וברכו את הברכה ויחד עם „הלחם והמלח" הגישו לו את הבקשה. הוא לקח את הגליון וקרא בו, הפך מעט את ראשו, העיף לעבר החווה ומבין שיניו נתמלטו המלים: אמנם כן, יש כאן שלושה מילין. ראשי העדה נדהמו כאילו פצתה האדמה את פיה ותבלע ראשיה ונשיאיה של העיר לשמע הדברים הללו היוצאים מפורשים מפי הקיסר. הם קיבלו את גזר דינם, הלא גזרת המלכות היא ואין להשיב. אבל הם נתאוו לדעת מה פשר הענין. איזו רוח עבר על הקיסר לעשות שקר בנפשו? הלא ראה בעיניו ונוכח בעצמו! ודאי דברים בגו. ואז פנו במכתב אל השתדלן בעיר הבירה: הלא יש לו מהלכים שם בבתי הפקידות העליונה, אולי יואיל וימצא את האפשרות להניח דעתם ולמצוא פתרון לחידה מופלאה זאת. והנה התשובה שקיבלו: „שוטים טפשים שכמותכם! האמנם חשבתם, שהקיסר ישלח, את כל המיניסטרים לארץ גולה ואת כל חברי הסנט לערבות סיביר אך ורק כדי ליישב סכסוך בין פינסק וקרלין? מוטב שיהיה 3 מילין וחסל! גזרת המלכות היא וכן יקום!"

(ככתבו וכלשונו של המחבר בספר „ראשית התחיה").

איסר בריסקי / ימי הגיוס

משהגיעו ימי הגיוס („פריזיוו") בפינסק, ירדה מרה־שחורה על בתים ומשפחות רבות בעיר. הפחד היה כפול: יהודים חששו לגורל בניהם העלולים, חלילה, לשרת בצבא הרוסי, אך לא פחות חששו רבים לאותם תעלולים ו„מעשי משובה", כביכול, של המגוייסים הנוצריים אשר בצאתם לצבא ובשובם מהצבא היו מרשים לעצמם לנפץ שמשות של בתים ובתי־עסק יהודיים, לבוז בז ואף להתנפל על עוברי אורח יהודיים. השלטונות היו מסתכלים „דרך האצבעות" על מעשים אלה בבחינת „ישחקו הנערים לפנינו", אך ליהודים היו אלה ימי סיוט ופחד. גם האיכרים הנוצריים לא ששו לקראת הגיוס, כי לא רצו להפסיד כוח עבודה צעיר במשק, אבל ברחוב היהודי היתה לו לגיוס זה משמעות אחרת לגמרי. שנות השירות בצבא לא היו קבועות (בחיל הרגלים שירתו קרוב לשלוש שנים, בחיל הפרשים — ארבע שנים ובצי — 5 שנים), ועל פי רוב היו הבחורים היהודיים שנתגייסו מרגישים כאילו חשך עליהם עולמם. הם היו יוצאים לשירות בהיותם בני 21 וחוזרים בני 25, וההכרה הכללית היתה, כי בגיל זה כבר מאוחר קצת לבנות בית־משפחה. השלטונות ידעו היטב, כי היהודים אינם להוטים אחר ההתייצבות לשירות והטילו קנס של 300 רובל על כל מי שלא התייצב בזמן שנקבע לו. קנס זה היה חל גם על בני המשפחה במקרה שהמועמד לשירות היה עורק או בורח לחו"ל, ובתנאי הימים ההם היה זה קנס רציני למדי. לא ייפלא איפוא, שהיהודים גייסו את כל כוח ההמצאה שלהם כדי למלט עצמם או את בניהם מהשירות בצבא. באוצר הפולקלור היהודי גנוזים סיפורים רבים על ההמצאות וה„קומבינציות" השונות בתחום זה. ברחוב היהודי הופיע אז „בעל מקצוע" מיוחד במינו — הלא הוא ה„מאכער" שהיו לו קשרים (לעתים היו אלה רק קשרים דמיוניים...) עם רבי השלטון או עם הרופאים הצבאיים ובזכותם הבטיח שחרור מהצבא. „מאכערים" אלה אספו מלוא חפניים כסף, אך רק מיעוט יכול היה להרשות לעצמו לבקש את חסדיהם של אלה, כי זה היה כרוך בהענקה הגונה, ואלו רובם של צעירי ישראל אז נזקקו ל„מומחים" אחרים יותר זולים. הללו „ידעו" להטיל מומים בגופם של הבחורים, בין אם זו עקירת שיניים, קלקול השמיעה, מחלת לב וכיו"ב. זכורה לי במיוחד אותה סגולה בדוקה של מניעת שינה מהמועמדים לגיוס. ההורים היו משגיחים בשבע עיניים ומתחלפים במשמרות, כדי שבנם מחמל־עינם לא יירדם חלילה ושיפסיד הרבה ממשקלו, אך כל הלהטוטים האלה היו ידועים גם לרופאים הצבאיים שלא היססו להשמיע את מילת האימה — „גודין" (כשר לשירות) גם בפני בחורים, שנראו כגל של עצמות לאחר שהדירו שינה מעיניהם במשך שבועות...

למזל היה גם תפקיד חשוב בעניין הגיוס לצבא, אשרי מי שהוציא „נומר גדול"! כי לבעלי ה„נומרים" הגדולים היה סיכוי כלשהו, שלא יגוייסו במקרה שהמיכסה, שהוטלה על העיר, היתה מושגת עוד בטרם שנקראו לפני הוועדה הרפואית. אלה היו נקראים אחת לארבע שבועות לאימונים, והרי זה הרע במיעוטו... בפינסק היו קוראים להם „די 6 וואכיקע".

המגוייסים לצבא מבני היהודים — ואלה היו על פי רוב מבני „עמך", שלא היו להם אמצעים להזדקק ל„מאכערס", — היו מבקרים אצל המשוחררים ומקבלים מהם מעין „פדיון נפש". את הסכומים שנצטברו היו מחלקים שווה בשווה בין כולם, והיה זה מעין ביטוי לסולידריות יהודית...

לעתים היה מתחשק להם לבני איכרים שנתגייסו, לאחר שהרטיבו גרונם בכוסית מיותרת, לשלוח ידם בחנויות יהודיות ב„ראד קראמען", אך ראוי לציין, כי הקצבים, העגלונים וסוחרי הדגים, שהיו מצויים בסביבה ידעו „להפיג" את זעמם על ידי „מתנת יד" הגונה ולהבריח אותם בטרם ביצעו את זממם.

ברצוני להציב יד ברשימה זו לאיש אחד — ד"ר גיאורגייבסקי, הרופא המחוזי, אשר בניגוד לעמיתיו ובניגוד לכל המקובל בימים ההם עמד על משמר הצדק והדין ולא ידע טעמו של שוחד ושלמונים. בפינסק עירנו, כבערים אחרות בימים ההם, אפשר היה לעבור על כל דין וחוק אם רק ידעו „למרוח" (שמירן) במקום הנכון. אפשר היה לסחור ולמכור בימי א' בשבוע בניגוד לחוק, אפשר היה למכור טבק בלי „בנדרולה" (העטיפה המעידה, כי שולמו המסים הממשלתיים), אפשר היה לעקוף את התור בהסעת קורות עץ לדנציג וכד' וכד' — אם המריחה היתה מריחה ראוייה לשמה. ד"ר גיאורגייבסקי היה אז היחיד, שידיו היו נקיות. לא היו לו משום כך מרכבה עם סוסים, ביתו היה בשכונת יהודית מובהקת („נייע פלעצער"), לבושו היה צנוע למדי וכל אורח חייו היה כשל אחד מפשוטי־עם, אך את תפקידו מילא באמונה וללא משא־פנים. ואוי לו למי שניסה לשחד אותו ולהציע שלמונים. הוא לא הבחין בין עני לעשיר, ואם ראה בקצה התור בן עניים חלוש, היה משחרר אותו ללא בדיקה יתרה או שולח אותו הביתה „נַא פּאָפּראַוּקוּ" — משמע להבראה. הוא היה גם ראש העיר במשך כמה שנים, ועזב אותה עם הנסיגה הרוסית ב־1915, אך חזר לפינסק לאחר הכיבוש הפולני. הואיל ולא היה מצוי אצל „פראקטיקה" פרטית, כפי שהיו קוראים לכך בעירנו, מהיותו כל ימיו רופא צבאי, והואיל והיהודים שמרו לו טינה — התהלך בלי עבודה ומרוב יאוש איבד עצמו לדעת וזרק עצמו תחת פסי הרכבת, שעברה לא רחוק ממקום מגוריו.

ד"ר א. וולובלסקי / המצאותיו של סבא

(על ר' לייבקע יוזפ'ס — הוא יהודה לייב וולובלסקי ז"ל)

סבי ז"ל מת בשנת 1895, כשהייתי ילד קטן, תלמיד ב„חדר", אך דמותו עומדת כמו חייה לנגד עיני: איש גבה קומה, רחב כתפיים, ראשו יפה ומעוטר זקן לבן, לבוש הדר ונקי — כולו אומר כבוד וגם הכרה עצמית.

הוא התגורר עם הסבתא חיה־שרה בביתנו, בקומה השניה, שנקראה אמנם עלית־גג, אך למעשה היתה דירה מרווחת בעלת 4 חדרים עם מטבח גדול. לדירה נכנסו דרך פרוזדור גדול, כולו שמשות. הפרוזדור היה משמש גם סוכה לחג הסוכות, באשר גגו היה עשוי שתי כנפים שהיו נפתחות כלפי חוץ על ידי משיכת חבל, מעשה ידיו של יוסל הבנאי. מובן מאליו, שהבית היה בנוי עץ דוגמת 98 אחוזים של הבתים בפינסק דאז.

סבי היה בעל אחוזה חקלאית בסביבת פינסק. כשיצאה הגזירה בימי ניקולאי I, שאסרה על היהודים את הישיבה בכפרים, מוכרח היה הסבא לנטוש את האחוזה ולהגר לתחום המושב, והוא בחר לו את העיר פינסק כמקום מושבו בעתיד. סבא היה אז בשנות הבינה ואמיד. בפינסק המשיך במסחר בתבואות ובמשרפות יי"ש, אך עד מהרה נטש את עסקיו לגמרי והמשיך כבעל בעמיו, החי מהמזומן וכעסקן ציבורי.

סבא ניחן בנטיה לעסקנות ציבורית ולסידורים היגיינו־סניטריים. כך, למשל, התקין מעין ביוב מקומי בשביל מי־השופכין של ביתנו. אבל היות ובפינסק לא היה אפילו זכר לביוב כללי, צריך היה סבא לדאוג גם למקווה למי השופכין. הוא סידר איפוא בור־שופכין בפינה המרוחקת של חצרנו (החצר השתרעה על שטח של 3 דונמים לפחות) ולתוך הבור הזה נשפכו המים מהמטבח דרך צינורות עץ. על הקרקע, על יד המטבח, היה משפך עץ, שלתוכו היו מוריקים את הקערות והדליים עם מי השופכין.

ואם אתם חושבים, שלא היה טלפון בדירתו של הסבא — אינכם אלא טועים. מאי שייך טלפון? מי חלם עז בפינסק על נוחיות מעין זו? ואולם סבי דוקא חשב על זה והגה המצאה פשוטה מאוד: בקיר, הפונה לרחוב, התקין צינור פח עם פייה מתרחבת; הצינור בולט מן הקיר החוצה כדי חצי ארשין. וכאשר ישב הסבא בחדרו ליד החלון וראה ברחוב אדם שנזקק לו — היה רועם בקולו בצינור־הטלפון וקורא לו לאיש שיגש אליו. וראה זה פלא — הטלפון־הצינור פעל כל כך טוב, עד שסבא החליט להתקין גם טלפון פנימי בין דירתו בקומה השניה לבין דירתנו בקומה התחתונה. בפינת אחד מחדריו פתח סבא חור ברצפתו, שהיא גם תקרתנו, תקע צינור פח בעל פיה מתרחבת, והרי לכם הטלפון הפנימי. במקום צלצול הטלפון היה סבא מכה פעמים אחדות במקלות על צינור הפח ואז היה מישהו מבני ביתנו ניגש אל הטלפון לשיחה. תפקיד חשוב אחר נועד לטלפון הפנימי: בחנוכה ובפורים היה סבא שולח לנו דמי־חנוכה ודמי־פורים דרכו, בצורת מטבעות כסף קטנות, העוברות דרך צינור הטלפון.

לסבא ז"ל היו 5 מקומות ישיבה בבית הכנסת הגדול בפינסק ו־2 מקומות ישיבה ב„קלויז". אולם „המגיד שוהל'כען" היה חביב עליו במיוחד. ומעשה בתוספת שלושה מקומות בכותל „המזרח" בבית־הכנסת „מגיד שוהל'כען". הגישה ל„ארון הקודש" היתה בעזרת מדרגות מימין ומשמאל הארון ונסתיימו בפודיום, שהגיע עד לקיר „המזרח". והנה מצא סבי, כי שלושה מקומות ב„מזרח" הולכים לאיבוד עקב הפודיום הזה והחליט על סידור דלהלן: במקום הפודיום הקבוע התקין פודיום תלוי ומצומד בצירים אל המדרגות המובילות לארון הקודש. כשהיה צורך להוציא ספר־תורה או לברך ברכת הכהנים היתה הכנף מתרוממת ומוצבת על רגל עץ — והנה לכם הפודיום החסר בין המדרגות לבין הכותל, ונוצרת איפוא רצפת־גישה אל הארון. הסידור היה בעזרת מנוף־יד, שהיה מופעל מן השול־„באַלעמער" על ידי השמש. קהל המתפללים לא פסק מלהביע את התפעלותו וקורת רוחו. בכל פעם, כשהופעל המתקן המיוחד הזה, וקהל סקרנים היה בא לראות במחזה.

אולם כל ההמצאות האלו וכיו"ב הן כאיין וכאפס לעומת סידור אספקת המים. מי השתייה סופקו לרוב הבתים על ידי שואבי מים, בעזרת עגלה רתומה לסוס וחבית עץ עליה. שואב־המים היה מכוון את הסוס והעגלה לתוך הנהר, מתרחק כשני מטרים מן החוף ומתחיל למלא את החבית בדלי עץ קטן מחובר למוט ארוך ששימש כידית לשאיבת המים מן הנהר. אולם סוס נשאר תמיד סוס ואינו יודע נימוסים, והיה משתמש בשעת כושר זו לעשיית צרכיו בתוך המים. גם מוביל המים אינו יודע קונצים והיה ממשיך לשאוב את המים ולמלא את החבית מים מעורבים... ואת התערובת הזו היה מספק לשתייה ובישול לבעלות־הבית. טיפוס הבטן, דיזנטריה, חלירע — היו קוצרות קציר בין האוכלוסין הודות להיגיינת המים המתוארה. והנה נחלץ סבי לתקן את המצב הפרוע הזה. ברשות השלטון הקים על שפת הנהר, במקום מתאים ועל חשבונו הפרטי, בעזרת מומחים מקומיים, משאבת מים ענקית, כולה עשוייה עץ קשה. בעת ובעונה אחת יכלו שואבי מים שונים למלא את חביותיהם בעזרת המשאבה הזו בתנאים היגייניים יותר באופן יחסי, ומבלי להכניס את העגלה ואת הסוס לנהר. סבא התנה, כי מוביל־המים יניע את המשאבה בעצמו וישלם עבור כל חבית מים מחצית הקופיקא כדמי בדק המשאבה. את התנאי הראשון קיבלו שואבי המים, כי מילוי החבית בעזרת משאבה היתה מלאכה קלה יותר מאשר בעזרת דליים. אבל לתשלום מחצית הקופיקא התנגדו. הם אמרו, לאחר מחשבה מעמיקה, שאין בעד מה לשלם. ואם תאמר: ההיגיינה ובריאות האוכלוסין? — מה לשואבי־מים ולשאלות כאלו? ולשם מתן תוקף לדעתם זו קמו בחשכת הלילה והרסו את המשאבה עד היסוד, ובזאת הגיעה לסופה אספקת מים פחות מזוהמים לתושבי פינסק. תגובת התושבים לעניין הזה — אדישות גמורה. חלקים אחדים מהמשאבה התגלגלו הרבה שנים במחסן סבא כ„זכר לחורבן", ואנו, הילדים הקטנים, השתמשנו בהם למשחקינו.

לייב מאַרגנטוי / דער בוים פון גאון

לעגענדע

א.

מיט יאָרהונדערטער פאַרוואָקסן איז דער אַלטער בית הקברות,
איינגעפּאַסט, ווי אַ קמיע, צווישן פּינסק און קאַרלין;
איינגעגלידערט, ווי אַ פּנקס, אויפגעהיט פון אַלטע צייטן,
זיינע טאָוולען — גרוי און מאָכיק; זיינע בלעטער —
טונקל־גרין.

שטיל געוויין פון ווייטע דורות, קומט צום אויער
פון די ווינטן,
פון די פּוסטע בוימער־שטאַמען, האַלבע נאַכט,
ווען ס׳קרייט דער האָן.
ווינטן בלעטערן לעגענדן... צווישן צווייגן־הערגליפן
שוועבט דער שאָטן פון כמעלניצקי און דער גייסט
פון נאַפּאָלעאָן.

איבער אַלע ריזן בוימער, איבער אַלע שטאָלצע קרוינען,
שטייגט דער בוים פון גרויסן צדיק, אויף דער
הייליק־אַלטער ערד.
אין זיין שאָטן שטום טוליעט לעצטער שטיין
פון גרויען אוהל
און דער בוים שטייט, ווי דער גאון —
הדרת־פּנימדיק, פאַרקלערט...

טרעפט אַן אומגליק צי אַ גזרה, פירט דער וועג
צום צדיקס קבר,
פאַלט מען צו מיט גרויס געיאָמער צו דעם מאָכיק
שוואַרצן שטיין...
און צו חצות, אין טיפער שטילקייט, שיילט זיך אויס
פון בוים פון אַלטן
דאָס געשטאַלט פון גרויסן גאון און ער שפּרייזט אַוועק געהיים.

צו דעם קלויז, וווּ פופציק יאָר ער האָט געזייט דאָס
ליכט פון תורה,
איינגעהילט אין ברייטן טלית, ער גאָטס הייליק הויז באַטרעט,
פּראַלט אויף ראש דעם ארון קודש, הייסע טרערן בעטן רחמים...
ביז ער ווייסט: דער האַר פון וועלטן האָט פאַרנומען
זיין געבעט.

ב.

היטער דעם בית עולם אַלטן,
צווישן פּינסק און קאַרלין —
אין דעם אַלטן שאָטן פון גאון,
וווינט דער פּריסטאַוו קאָנסטאַנטין.

דראַפּעט זיך זיין בליק מיט צאָרן,
איבער צווייג און מאָך פון פלויט.
בוים פון צדיק איז אַ דאָרן —
בלינדע פעסטונג פאַר זיין אויג.

שוואַרצט די זון פון זיינע שויבן
זאַמלט אַלע שטערן איין...
פאַנגט אין הויכן די לבנה
טרינקט איר ליכט, ווי ווייסן וויין.

זויגט דאָס ליכט פון זיינע שפּיגלען
הילט מיט קרעפּ דאָס בילד פון צאַר
דעם צוויי קעפּיק שטאָלצן אָדלער
דראָט זיין שאָטן מיט געפאַר...

פּיקן קראָען אויס אין חלום
בלויע אויגן פון זיין פרייד...
— פאַרוואָס זשע שווייגט, מיט ליבשאַפט פול,
דער בלאָנדער מאַן, וואָס אויפן קרייץ? —

ווען איבער אַלע פּראַוואָסלאַוונע
הייליקייטן — אין דעם רוים,
ווען איבער אַלע קלויסטער צלמים
הויבט זיך חוצפּהדיק דער בוים?

ווען איבער יעדער שיינקייט גלאַנצט
דעם צדיקס קרוין — פון גאָלד און גרין?
און ס׳וואַקסט די שנאה און דער האַס
פון יונגן פּריסטאַוו קאָנסטאַנטין.

וואָס קומען מחנות שוואַרצע יידן
מיט געבעט דאָרט און געוויין?
און ס׳נעמט דער צדיק אויף משפּטים
ווי זיין מאַיעסטעט אַליין...

און וואָס סודען זיך די בלעטער
אַזוי מיסטיש אין דער נאַכט?
ווערט געהיים ניט אַ פאַרשווערונג
אויף זיין לעבן דאָרט געמאַכט?

און מיט צאָרן וואַקסט זיין אומרו,
זיין בליק אַלץ טרויעריקער ווערט...
„אַ גרינע יידישע מלוכה
זיך אויסגעשפּרייט אויף רוסלאַנדס ערד" — — — —

און ס׳ווערט אַלץ מעכטיקער דער מלך
און ס׳לייכט אַלץ הערלעכער זיין קרוין.
עס וועט זיין שאָטן אַלץ פאַרשלינגען
און אין זיין ליכט וועט אַלץ פאַרגיין — — —

דער פריסטאַוו קניט פאַר דער איקאָנע:
„באַשיץ אונז, מוטער, אין געפאַר״.
און ברוגז גלאָצט דער שטאָלצער אָדלער,
פון בילד מיט פיינשאַפט קוקט דער צאַר...

און ס׳רעדט אַ שטים צו זיין געוויסן:
ראָט אויס דאָס שלעכטס פון פונדאַמענט!
דאָס שלעכטס וואָס קלייבט זיך אונז פאַרניכטן,
מעק אָפּ, פאַרוויש מיט דיינע הענט! — — —

ג.

נישט קיין נייער בית המקדש וועט היינט חרוב ווערן
און נישט מאַרטירער וועט מען פירן היינט שום עשאַפאַט.
דאָך זענען הערצער איינגעהילט אין קרעפּ פון טרויער
און יידן פאַסטן און יידן בעטן גאָט:

אַ נס, אַ מופת דאָס אומגליק זאָל פאַרמיידן!
און קריסטן שטוינען און ציטערן געהיים:
עס קלאַפּט אין בוים דאָס האַרץ פון גרויסן גאון,
טאָ ווער וועט וואַגן רירן אַזאַ בוים?״ — — —

נאָר קאָנסטאַנטין אַליין וועט זיין דער תליין,
און פייערן אין לעבן היינט זיין העכסטע פרייד.
ס׳וועט זיגעריש זיין האַק אין האַרץ פון גאון צילן —
צום צווייטן מאָל דער צדיק וועט ווערן היינט געטויט — — —

ד.

עס ציטערט גאָלד אין ווילד געדיכטע צווייגן,
און בלעטלעך פלאַטערן אין שטיפערישן ווינט.
די האַק איז שאַרף, די האַק איז בלאַנק
און ווי אַ בליציק פויגל פליט
און האַנט פון פריסטאַוו קאָנסטאַנטין.
נאָר — בוים איז ש ט אָ ל, איז מעכטיקער גראַניט
מיט חוזק ענטפערט טעמפּער ווידערקלאַנג.

אָט פאַלן אָפּ די הענט, שוין מיד,
אין אויגן ווילדער צאָרן גליט,
אין בליק — נקמה־פייער ברענט.
דאָך — ווידער בליצט די האַק און פליט
אין זיינע פיבערדיקע הענט.

נאָר — בוים איז מער שוין ניט גראַניט.
ס׳איז בוים אַצינדער — וואָרעם לייב.
אין אויער ציטערט אַ געשריי
און פּלוצים גיט אַ פלייץ מיט רויטס
מיט רויט און הייס און שוימיק בלוט — — —
און אַלץ ווערט לייב, און אַלץ ווערט ווונד.
און ס׳פלייצט דאָס בלוט פון יעדן צווייג
און ס׳פלייצט פון אַלץ מיט הייסן רויט,
פון גראָז, פון קוסט, פון אַלטן פלויט.

און אָט פאַרשווינדט דער אַלטער בוים
און ס׳ווערט פאַרווישט דער בלעטער־וואַלד,
און פּלוצלינג וואַקסט אויס אַ געשטאַלט,
מאַכט פול מיט זיך דעם גאַנצן רוים.
אַ באָרד אַ ווייסע־קלאָרער שניי,
געקרויזלטע זילבער פאות צוויי.

אים קוקן אָן צוויי אויגן שטיל,
זיי גלעטן פאָטערלעך און צאַרט,
און יעדער בליק איז אים באַקאַנט.
און ס׳בלייבט דער פריסטאַוו שטיין פאַרשטאַרט
דאָס בלוט אין לייב זיינעם פאַרקילט,
פאַרגליווערט בלאַנקט די האַק אין האַנט.
און קאָנסטאַנטין בלייבט נעבן בוים,
ווי אַ פיגור פון גיפּס און ליים — — —
— — — — — — — — — — — —

שוין לאַנג פאַרשוווּנדן דאָס געשטאַלט
און ווידער גרינט דער בלעטער־וואַלד.
ס׳איז שטיל. אַ סאַמעט ווינטל בלאָזט,
און שטערן ציטערן אין גראָז.
אין נאַכט, אין זילבער און אין גרין —
ווי אַ סלופּ שטייט קאָנסטאַנטין — — —

און ס׳וועקט אים מילד פון שלאָף דער ווינט:
העי קאָנסטאַנטין! העי קאָנסטאַנטין
וואָס שטייסטו דאָ לעם בוים פאַרטראַכט?
וואָס גייסטו נישט אַהיים ביינאַכט?
עס וואַרט דיין טיש, דיין ווייב און קינד!
דיין בעט מיט צערטלעכקייטן וואַרט.
העי קאָנסטאַנטין! העי קאָנסטאַנטין! — — — — — —

אַ פויגל שרייט אין שטילער נאַכט,
אין טהרה־שטיבל גרילצט אַ גריל,
אַ פרישער שטערן פאַלט אין גראָז
און אַלץ בלייבט ווידער טויט און שטיל.

מרדכי קרמן / ר' אברהם לייזר שואב המים

(מאוסף הפולקלור הפינסקאי)

איש פשוט ותמים היה אברהם־לייזר שואב־המים. הוא ושני פועליו היו מספקים מים לדרי ה„עיר־החדשה" בקרלין. שם הפועל האחד היה משה „טלפטשה", משום שבשעת דיבורו היתה לשונו מתפלטשת בפיו. כל ימיו היה מסור ונאמן לאדוניו, כאילו היה בן־משפחה ממש. הפועל השני היה „גוי".

אשתו, מיכליה־רייזל, היתה אשת־חיל. יצאו לה מוניטין כאשה צנועה, יראת־שמים וטובת־לב.

היה להם בית בסימטה המוליכה לבניין תלמוד־תורה דקרלין. פרנסתם של בני הבית היתה על „מאכלי החלב", שבהם נתפרסמה מיכליה־רייזל בכל הסביבה.

לרבים מן השכנים העניים היתה „חזקה" לקבל ממנה ביום חמישי כותח לאפיית עוגות־חלב, שלא חל עליהן דין של נטילת ידים, ונערי התלמוד־תורה העניים היו זוכים לקבל חינם מאת מיכליה־רייזל חובצה לשתייה בשעת ההפסקה.

אברהם לייזר וזוגתו מיכליה־רייזל היו מהמסתפקים במועט ולא התאוננו מעולם על גורלם. היו להם שלוש בנות ואף הן היו עסוקות בעסקי החלב של הבית. כל אנשי הסביבה היו מחבבים את המשפחה העמלה.

ויהי היום — ואותו יום ערב שבת היה — ואברהם לייזר סר לביתו של שכנו ר' אברהם־איטשה שץ הפנקסן, בשעה שדיירו ר' לייזר־איטשה, המשגיח בתלמוד תורה דקרלין, ישב אתו. שניהם — בעל הבית ודיירו — היו יהודים יראי־שמים ויודעי תורה. אברהם לייזר פרק מעליו את צמד הדליים האחרונים ואמר: „לגבי דידי הרי כבר שבת עתה, וכן גם לגבי משה הפועל שלי, רק הגוי מוסיף עוד לספק מים לבתי הנוצרים המעטים".

— „מה שלומך, ר' אברהם לייזר?" — שואלו ר' אברהם איטשה.

— „יהי שם ה' מבורך! אין לי, חס ושלום, כל טענות ליושב בשמים. מי יתן ולא יגרע ממנת חלקי, אלא שמיכליה־רייזל שלי, תחיה ותאריך ימים, טענות יש לה לקב"ה. מתפלל אני ליושב במרומים, שלא תחטא, חלילה, בלשונה. הנה אני חוזר הביתה לקבל פני שבת־מלכתא כדין וכדת, ככל אחינו בני ישראל, אך היא משביתה את קדושת השבת, ועם הדלקת הנרות היא מתייפחת כמו בערב יום כיפור".

— „וכל כך למה?"

— „לו היו לה בנים זכרים מסובים לשולחן, טוענת היא, היתה זוכה לשמוע „קידוש" ג' פעמים, זמירות בציבור וברכת המזון במזומן. אך מה אעשה, ולשולחני מיסב רק הפועל שלי משה, שאינו יודע אפילו לקדש על היין או על הפת"...

— „לך לשלום לביתך, ר' אברהם לייזר, לך וקבל פני שבת בשמחה, יהיה טוב, זוגתך לא תוסיף עוד לבכות בשעת ברכת הנרות. אשתך ודאי תסור אל ביתי ביום מן הימים ואז אשוחח איתה" — אמר ר' אברהם איטשה.

וכך הווה. בשבת סרה מיכליה־רייזל לבית שכנה.

אומר לה ר' אברהם איטשה: „מיכליה־רייזל, אמרי לי, בבקשה, מה קרה לך? בתי סיפרה לי, כי בשעת ברכת הנרות בערב שבת, בשעה שצריך לקבל פני שבת בשמחה, את פורצת בבכי? הלא את אשה יראת־שמים, טובת־לב ונבונה! חלילה, גורמות לך בנותיך עגמת נפש? היתכן? הן יודעים אנו, שהן בנות ישראל כשרות וצנועות. כלום יודעת את, שבנות עדיפות מבנים? הבנים כמות שהם — הנם, ואין לך כל אפשרות לשנותם. אבל את הבנות את יכולה להשיא לחתנים בני תורה ולמדנים מופלגים. ומה עוד כשמדובר בבנות כבנותיך! הנה שכננו לייבלה־אשר'ס בעל העגלה, — שלושת בניו בעלי־עגלה הם ואילו שלושת חתניו הם בני רבנים, לומדים, חכמים ומכובדים. חתנו האחד, מאיר פייקוב, הוא פרנס־חודש בקרלין. השני, קלמן גינזבורג, נתמנה על ידי הגבירים למנהל ה„הקדש" (בית החולים) בקרלין. גם את עתידה לזכות בחתנים כגון אלה. בנותיך עולות במידותיהן הטובות על בנותיו של לייבלה־אשר'ס! ובכן, מה בפיך, מיכליה־רייזל?"

— „הרי ידוע לכבודו — ענתה האשה — כי כל ימות השבוע אנו שקועים בעבודת פרך. באה שבת — באה מנוחה. כשאנו מסובים לשולחן נזכרים מי ומי סמוך לשולחננו. בבית אבי היה יום השבת שופע שמחה. אחי הלמדנים... את זמירות השבת שלהם אני זוכרת עד היום.

— היש לך אורח לשבת? — שואל ר' אברהם איטשה.

— במשך כל ימות השבוע סמוכים על שולחני מבני ה„תלמוד תורה", אבל לסעודת השבת אין לי אורח — ענתה האשה.

— אם כן אפנה אל שכני, המשגיח בתלמוד תורה, והוא ישלח אליך בחור בן־טובים להתארח בשבת, ובזכות מצווה זו יהיו מסובים לשולחנך שלושה חתנים לומדי תורה. אך עליך להבטיח, כי לא תוסיפי להזיל דמעה בשעת ברכת הנרות, ולא תשביתי את שמחת השבת לילדיך ולבעלך, השרוי כל ימות החול בגיהנום של עבודה קשה.

האשה הבטיחה לעשות כרצון ר' אברהם איטשה.

האברך

באותו שבוע הגיע אל משגיח התלמוד תורה, אברך, בן עירו, וולקוביסק. הוא היה חניך הישיבה דוולוז'ין ובא להשתלם בידיעת התורה, כדי שיזכה ל„סמיכה" מגדולי הרבנים ר' אלעזר משה דפינסק ור' דוד'ל קרלינר.

המשגיח הזמין בשבילו „ימים". לסעודת שבת נשלח אל אברהם לייזר וגם את ארגז חפציו הביא לבית אברהם לייזר. האברך היה לן בבית המדרש, אבל בבית מיכליה רייזל כיבסו ותיקנו את לבניו וסרגו את פוזמקיו, כאילו היה בן משפחה.

מאז החל האברך לסעוד בביתה, קרנו פניה של מיכליה־רייזל משמחה, אף על פי שידעה, שהאברך הוא „פרוש" ובביתו מחכה לו אשתו. בזכותו של אותו אברך היתה שרוייה רוחה של תורה בביתו של אברהם לייזר, בנותיו נישאו לתלמידי חכמים, ובשבת נשמעו בשעת הסעודה דברי חכמים. חתנו האחד היה חיים אליה, מלמד הגמרא, והשני היה מורה לעברית. גם הבת השלישית נתארשה לבן־תורה.

הפרוש הוסיף לסעוד על שולחנם. הם לא הרפו ממנו. רק לימות החגים היה הולך אל ר' יושה אטינגר — אחד מעשירי קרלין הנכבדים, שהיה קורא „שעור" לפני תלמידי חכמים בבית הכנסת ב„עיר־החדשה". ר' יושה ואשתו גיטה הצליחו בקושי להשפיע על מיכליה־רייזל, ש„תוותר" על „הפרוש" רק לימות החגים.

הגיע חג הפורים של שנת תר"ל, 1870.

ה„פרוש", המכונה ר' איטשה, כבר קיבל „סמיכה" לרבנות משני הרבנים דפינסק וקרלין ועמד לחזור לביתו אחרי חג הפורים. אותה שנה חל פורים ביום א' ו„הפרוש" צריך היה לסעוד על שולחנו של פרנס החודש מאיר פייקוב. בבית פייקוב היה „מניין" קבוע ו„הפרוש" היה בעל־קריאה. דבר הלמד מענינו שבפורים הוזמן לקריאת המגילה. לאחר תפילת שחרית נתאספו בבית פרנס החודש תלמידי חכמים לשיחת חולין, הם התכבדו ולגמו לכבוד החג. „הפרוש", שהיה מלא שמחה על שזכה כבר ב„סמיכה", לגם לגימה גסה, עד שחלשה עליו דעתו והתעלף. העבירוהו לטרקלין, השכיבוהו על הספה, הניחו שלפוחיות עם קרח לראשו והבהילו את הרופא אברהם לויטה מבית החולים הקרליני. הרופא פקד על האברך לשכב ולא לצאת באותו יום מן הבית וכן ציווה להמשיך בתחבושות קרח.

האברך נרדם ובני הבית ישבו על ידו בחרדה. משהתעורר, לא זכר מה קרה לו. הוא שתה תה מהמיחם הרותח. התפלל „מנחה" ורצה לשבת לסעודה, והנה נפתחה הדלת ושמש בית המדרש בא לקרוא ל„פרוש" לסעודה של ר' יושה אטינגר, כדרכו בימי חג.

קם מאיר פייקוב ואמר, שלא יניח לו ל„פרוש" ללכת מחמת חולשתו, פן יצטנן. „צער וחרדה לשלומו נפלו בגורלי — טען — מן היושר, איפוא, שאשבע גם נחת. יאכל בביתי ובזכותו יסעדו אתנו עוד תלמידי חכמים".

משחזר השמש וסיפר לר' יושה את דברי פייקוב, נחפזו ובאו שני בניו של ר' יושה, ינקל וסנדר, והכריזו:

— אבא פקד עלינו להביא את האורח בכרכרה. הוא הזמין לסעודה את ר' העשל רוקח ואת רבי ישראל אייגר (נכדו של ר' עקיבא אייגר).

עוד הם מדברים ור' אברהם לייזר הופיע, כשהוא לבוש בגדי חג וכובע של פלוסין על ראשו.

— יומא טבא, ר' איטשה — קרא. — בביתי עתה שמחת חג ממש. החתן הגיע לסעודה, והלא זהו החתן של בת הזקונים שלי!

כאן התערב ר' מאיר פייקוב ואמר: „עיניך הרואות, ר' אברהם לייזר, כי ר' איטשה אינו בקו הבריאות והרופא פקד שלא ניתן לו לצאת מן הבית. הנה באו להזמינו אל ר' יושה אטינגר, ואיני נותן לו ללכת".

פרץ אברהם לייזר בבכי וטען: „ר' איטשה, בנותי הנשואות זכו, שתשתתף בטכס אירושיהן וגם בטכס נישואיהן. בלעדיך לא היתה שמחה בביתי. תודות לך זכיתי לחתנים תלמידי־חכמים. לבתי הצעירה לא תהיה הזכייה הגדולה ליהנות מנוכחותך בחתונתה, משום שאתה חוזר לביתך. לכן מוטלת עליך החובה לבוא לסעודת פורים בביתי. ילדי לא יסבו לשולחן עד בואך. ואם אין אתה הולך אתי עתה — תבוא לכאן מיד אשתי מיכליה־רייזל".

ישב „הפרוש" נבוך ופנה אל המסובים: „הוציאו פסק דינכם, יהודים, איך עלי לנהוג עתה?"

ואברהם לייזר עומד ובוכה וטוען: „הם" הנם „למדנים", גבירים, להם שמחות יום יום. ואני ייחלתי כל ימי לאותו יום, שזכיתי לו, בו מסובים על יד שולחני תלמידי חכמים. ואם לא ישתתף ר' איטשה, שהיה בן ביתי זה חמש שנים בשמחה זו של סעודת פורים שבנוכחות החתן בביתי — ידוע אדע: אין זה לכבודו של ר' איטשה ליסב לשולחן בחג עם בני ביתי".

אז קם הפרוש ופנה אל הנוכחים ואמר: „להוי ידוע לכם, יהודים, כי עוד מישהי מחכה לי, מישהי שאין לראותה, וזוהי — תורתנו הקדושה. והיא מצווה עלי ללכת אל ר' אברהם לייזר שואב המים, כי אילמלא הוא ובני ביתו — לא הייתי מגיע לדרגתי בתורה. ר' אברהם לייזר! הריני הולך ובא אליך לסעודה. לך ואמרת לרעיתך בשמי, כי גם אני וגם עוד אורחים באים אליכם. ואתם — פנה אל בניו של ר' יושה אטינגר — לכו ואמרתם לאביכם — תורה מה אומרת. חמש שנים שרתוני אנשים אלה ודאגו לי כלבן משפחה, אף על פי שהיה גלוי וידוע לפניהם, כי אשתי, תחיה, מחכה לי בביתי. בנאמנות ובלי כל פניות שימשוני. ועתה אני חייב ללכת אך ורק אליהם. ואתה, ר' מאיר, אנא עשה עמדי חסד ובאת גם אתה וגם ר' קלמן גינזבורג אתי".

אז קם ר' מאיר פייקוב וישא דברו ויאמר:

„יען אשר בחרת ללכת אל ר' אברהם לייזר שואב המים ולא שעית אל הזמנות הגביר והמכובד ר' יושה, הנני נעתר לך. ראה ראיתי, כי כבוד התורה יקר לך, לכן אלך אתך וגם גיסי ר' קלמן יצטרף".

בביתו של ר' אברהם לייזר רבו ההכנות לקראת בואם של האורחים החשובים.

אורה ושמחה שררו בכל פינות הבית. הפמוטות, שבהם היו תקועים נרות חלב גדולים, הבריקו, המנורות התלויות ומשתלשלות מן התקרה התנוצצו בחן ובעליזות. משני עברי החלונות נדלקו מנורות, על המפה הצחורה שעל השולחן היתה מונחת החלה הקלועה הגדולה, שלא רצתה לצאת מן התנור עד שבא הגודר והרחיב את פי התנור. ביתו של שואב המים הפך להיכל תפארת. רוח של חן וחסד משמים היה נסוך בחלל הבית, כאילו היתה השכינה שרוייה כאן.

ריחות ערבים של מאכלי פורים נידפו וגירו את התאבון. המיחם המה־רתח כאילו רצה בלשונו לבשר ולהודיע: פורים היום, אורחים עומדים לבוא! ר' איטשה הולך ובא. ר' איטשה, העומד לעזבנו, הולך ובא!... נדמה, כאילו פצח הבית בזמר לכבוד פורים ולכבוד האורחים. ביחוד עלץ ליבה של מיכליה־רייזל.

„ראו מה עלה בגורלנו. אשרינו שזכינו לכך, אמרה בלבה, שידוכים עם בני טובים ויהודים מכובדים. תלמידי חכמים, גבירים מסובים אתנו בסעודת פורים!"

הבנות התקשטו בעדיים, וביחוד הכלה, שנראתה כבת מלכה ממש, וחן של בת ישראל כשרה היה נסוך עליה. החתנים התהלכו בחדר בנחת ופיזמו ניגון וחיכו לקבלת פני האורחים. ר' אברהם לייזר ציפה בקוצר רוח לבואם. דמעות של שמחה זלגו מעיניו וירדו על בגד השבת שלו: „אלי שבשמים! כלום ראוי אני לחסדך הגדול? האין אני מקבל את כל שכרי בעולם הזה?"

ה ס ע ו ד ה

ר' יצחק וחבריו הגיעו בברכה: חגים לשמחה. הם ישבו לשולחן וזמרו: „שושנת יעקב". אכלו ושתו והשמיעו דברי תורה. לפי בקשת

ר׳ יצחק דרש החתן נחמן מענייני דיומא. הדרשה הפיקה רצון מאת ר׳ יצחק והוא נשק לחתן. פני מיכליה־רייזל ובנותיה קרנו משמחה.

והנה קם „הפרוש״ ויאמר: „רבותי, עלי להיפרד מכם, וקשה עלי פרידתכם. ולחתן נחמן יש לי אגדה, הנושאת את שמו וכן גם את שמי. מצינו בגמרא: רבי יצחק ורבי נחמן היו מסובין בסעודה. ביקשו את רבי יצחק לומר בה מילתא. קם ודרש: יעקב אבינו לא מת. שאלוהו: והרי נחנט ונספד? ענה להם: בניו חיים והוא חי בהם״.

כשעה דרש והקסים את כל השומעים. הוא העלה אותם מעמק הבכא לעולם השמחה. ליהודים היתה אורה ושמחה. הפנים נזדהרו מנחת. תזמורת של כלי־זמר התקרבה והגיעה במפתיע, פתחה בניגון עליז וכל הקהל יצא במחול מחניים. ר׳ יצחק ואברהם לייזר וחתניו באמצע המעגל והקהל מסביב. מיכליה רייזל ובנותיה עמדו סמוכות לכותל והיא ניגבה בסינורה את עיניה הדומעות משמחה.

ראה זאת ר׳ אברהם איטשה, שבא גם הוא עם האורחים, וקרא: „מיכליה־רייזל! שוב את מזילה דמעות? הרי הבטחת לי למנוע עיניך מבכי. שאי עינייך וראי, מי האנשים שנתקבצו ובאו לביתך! הרי הם, גדולי פינסק וחכמיה. וכי לא אמרתי לך, טובות בנות מבנים?!״ ור׳ יצחק סיים: „במהרה יישמע בבית הזה קול ששון וקול שמחה, קול חתן וקול כלה״.

כך נסתיימה סעודת פורים בביתו של אברהם לייזר שואב המים. עין לא ראתה!

בין האורחים היו: שלושת בניו של ר׳ חיים מתמיד דקרלין, ר׳ יצחק (הוא ייסד בירושלים את הישיבה „עץ חיים״ ע״ש אביו), הרב ריינס מלידה, ר׳ עקיבא אייגר (נכדו של ר׳ עקיבא אייגר המפורסם), ראש הישיבה, המשגיח, מיכל אטינגר, גבאי דת״ת, כולם מנכבדי העיר.

בית ממתקים

בפינסק היה נודע לשם בית ממתקים, בית בעלי עגלה אמידים וישרים. מניין בא להם כינוי משפחתי זה? — הנה מה שסיפר לי אחד מבני ממתקים על סבו, ר׳ לייזר ממתקים, הראשון שזכה בשם זה וזיכה בו גם את כל יוצאי חלציו.

ר׳ לייזר היה מתפלל בכל ימות השנה בבית הכנסת „סיוועֶר שולכען״, ואילו בימים הנוראים היה משנה את מקומו ובא להתפלל בבית הכנסת הקרלינאי הגדול. הוא היה אומר: מי שלא התפלל בימים נוראים בבית הכנסת הקרלינאי לא טעם טעם תפילה מימיו. שלא כשאר בתי תפילה בית כנסת זה. שכן בראש השנה לאחר קריאה בתורה היו מביאים לשם מכל קצווי העיר תינוקות בני שמונה ימים להכניסם לבריתו של א״א. הרב ר׳ שמואל אביגדור היה יושב בסנדקאות על כסאו של אליהו הנביא, וחצר בית הכנסת הומה אז מאנשים מפה לפה. מכל בתי התפילה הקטנים בא הקהל לשמוע קול שופר. והנה חסל סידור ברית מילה. הרב ר׳ שמואל אביגדור, מסדר התקיעות, ור׳ הרצקה נחמנ׳ס הבעל־תקיעה, היו ממהרים אל המקווה שממול לטבול ולטהר עצמם לפני תקיעת השופר. משהיו חוזרים לבית הכנסת, היו עולים ישר על הבימה — שניהם רועדים ומרטטים מאימת יום הדין והמחכ־כים יד ביד כביום צינה ברחוב. היתה אימה אופפת גם את הציבור העומד ומחכה, עד שקולו של ר׳ הרצקה היה פולח את האוויר וחוצב להבות: „מן המיצר קראתי יה״...

לאחר התקיעות, עת ר׳ ברוך הקרלינאי היה מסלסל בגרונו „אשרי העם יודעי תרועה״ ואחרי זה „הנני העני ממעש״ — עייף העם מרוב בכי. ו„מלכויות״ שלו?! ב„כבקרת רועה עדרו״ — שמע העם בעליל רועה מחלל ביער על חלילו ומאסף עדרו, צאן קדושים. ו„זכרונות״ שלו?! ו„שופרות״ שלו?! — פלאי פלאים. ובסגנו מתוך פיו „וביום שמחתכם״ היתה שמחת לבבות מאחדת את קהל המתפללים, ואילמלא מוראו של יום הדין היו יוצאים בריקוד מסביב לבימה...

בשעה שלוש אחרי הצהרים היו גומרים להתפלל ובשעה חמש חוזרים לתפילת מנחה ולתפילת „תשליך״ עם הרב ור׳ הרצקה נחמנ׳ס. ומ„תשליך״ חוזרים שוב לבית הכנסת לתפילת „מעריב״. כך בראש השנה וכיוצא בזה ביום כיפור בבית הכנסת הקרלינאי הגדול.

ובמעמד קדוש כזה, ביום הקדוש, מה חשקה נפשו של ר׳ לייזר בעל עגלה לזכות ולעלות לתורה, אך הן לא ירהיב בנפשו לעמוד במקום גדולים בימים הנוראים! ואיך יכול הוא להגיע לכך? אך פעם אחת — הגיע. היה זה ביום הכיפורים, בשעת תפילת מנחה, עת מכרו את „העליות״. השמש הכריז: „עשרה זהובים מפטיר יונה״! מן הקהל הוסיפו והעלו את המחיר עד שהגיעו לח״י זהובים. נתמלא ר׳ לייזר עוז והכריז בקול: „שלושים זהובים״. מספסלי ה„מזרח״ ליוו את קריאתו בקולות צחוק. הרב ר׳ שמואל אביגדור שאל: מי הוסיף עד שלושים זהובים? עלה ר׳ לייזר על הבמה והודיע: אני, רבי, נותן שלושים זהובים ותיכף אחרי ההבדלה איה״ש אסלק את ה„ממתקים״ במזומנים. קרא הרב: זכית ר׳ לייזר במקחך ו„מפטיר דיונה״ הוא שלך. והוסיף הנכד: ואכן זכה סבא בעצם היום הקדוש ל„מפטיר״. סבא סילק, כמובן, את שלושים הזהובים מיד לאחר „ההבדלה״. ומני אז ועד היום הזה עובר בירושה השם „ממתקים״ ככינוי לבני משפחתו...

(עברית זאב לבנה)

א. לעבענדיגער / די זאוואלנע גאס

זאאוולנע. ווי קאָן איך דיר פאַרגעסן? אויף דיינע טראָטואַרן און שטיינערנעם ברוק האָבן מיינע יונגע פיס געטראָגן מער ווי 18 יאָר. קיינער האָט ניט געקאָנט אויסמיידן די הויפּט־גאַס, וועלכע האָט פאַרבונדן פּינסק מיט קאַרלין. אַלץ איז געגאַנגען דורך זאַוואַלנע. אין די פרימאָרגן שעה׳ן איז די ייאַוואַלנע „פאַרכאַפּט״ געוואָרן דורך די קינדער וועלכע פלעגן לויפן אין די שולן. אָט זע איך זיי די פּינסקער קינדערלעך מיט די ראַנצעלעך אויף די פּלייצעס, זומער — אין זייערע לייכטע שפּענצערלעך, און ווינטער — אין מאַנטעלעך, קוטשמעס און באַשליקן. ביי דער פּאָמפּע פון נעבן בית יתומים האָבן זיך פּינסק און קאַרלין אויסגעמישט. „די פּאָמפּע״ איז געווען די הויפּט־סטאַנציע. מיט קעסעלעך, קאַראָמיסלעך און שליטעלעך פלעגט מען אַהער קומען פון אומעטום און — פּאָמפּען...

און פון „פּאָמפּע״ גייסטו פאַרביי דעם בית־יתומים, וועלכער איז אָנגעפילט געוואָרן נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה, און גאַטליב־אייזנשטאט האָבן אַזוי פּי״ל מי אין דער אינסטיטוציע אַריינגעלייגט. קיילעכדיקע און האַלב־קיילעכדיקע יתומימלעך פלעגן אַרויפקוקן צו דיר און אין זייערע אויגן האָט אַרויסגעקוקט צו דיר דער גורל פון יתום. און נאָך דעם — דער בית־עולם פאַרקאַן, און האַרט נעבן פאַרקאַן די שטוב פון רב חיים קברות־מאַן. שטענדיק פלעג איך אַ קלער טאָן פאַרבייגייענדיק די הויז ווי האָט דאָס דער רב חיים קיין מורא ניט צו וווינען אַזוי נאָענט צום בית הקברות... דורך די שפּאַרונעס פלעגן מיר אָפּט כאַפּן אַ קוק און עס פלעגן זיך אַנט־פּלעקן פאַר אונדז די אַלטע מצבות און פאַרפוילטע הילצערנע שטיבלעך. די מצבה אויפן ברודער־קבר פון די 35 קדושים פלעגט אונדז שטענדיק דערמאָנען דעם פאַטאַלן טאָג פון ה׳ ניסן...

אַ ריח פון פרישע געבעקס פלעגט פאַרכאַפּן אַרום אַלטער דעם בעקער, און גלייך נאָך דעם: פרישע הוליקעס און רעטשענע מאַטשאַניקעס און „קיש־מיש״, וואָס פלעגט טראָגן אויפן קאָפּ אַ טיש מיט צוקערקעס באַלאַגערט שטענדיק פון קינדער וואָס פלעגן דרייען מיטן גורל ראַד און אויספּרובירן זייער מזל — — — און אָט איז שוין כאַשקע מיט די טערקישע ווייץ און פלטיאַליכע די שדכנ׳טע. איין גאָט ווייס וויפל מענטשן זי האָט גליקלעך געמאַכט און וויפל אומגליקלעך מיט אירע שידוכים — ניט ווייט פון ברוך ליבערמאַנס פאַרבן און אבאייעס געשעפט שטייט לאקרעץ און מאָלט זיינע שילדן פאַר קרעמעלעך, קראָמען און מצבות. מיר גייען פאַרביי דעם מאַגיסטראַט וואָס פלעגט שיטן מיט „אביאוולעניעס״ ווי ער וואָלט געוואָלט דערמאַנען אַז יידן זאָלן שטענדיק אין זינען האָבן אַז דער פּאָרזיצער פון דער שטאָט וואָס איז געווען 80% יידן איז דווקא אַ פּאָליאַק, אַ קריסט — — —

סטאָפּ. די רעשאַטקע. דאָ זיצן אַרעסטירטע פאַר קליינע „פאַרברעכנס״ ווי ניט רייניקן די טראָטואַרן ווינטער און ניט באַשיטן „פּילענעס״ אויף די שניי... און אין דער הויך די „פּאָ־זשאַרנע קאָמאַנדע״. דאָרט שטייט אויף דער וואַך מאיר צאַצקעס, וועלכער האַלט אַ אויג אויף דער גאַנצער שטאָט און אַלאַרמירט בשעת אַ שריפה. איך דערמאָן מיך די פּאַראַדן פון די פייער־לעשער מיט די מונדירן מיט מעשענע קנעפּלעך און מעשענע היטלעך. עס פלעגט ווערן לעבעדיק ווען דער אָרקעסטער מיט קאַ־זיאַלן אין דער שפּיץ און אַדוואָקאַט בושקין בראש פלעגן אַ מאַר־שיר טאָן איבערן שטאָט. דאַן זענען אויך געווען די „גרויסע מינוטן״ פון חצקל׳ע שאַסטאַקאָווסקי און קאַרזש דעם שוסטער. — — —

עס ווייזט זיך פלוצים פאַר דיינע אויגן משה׳לע קוטשמע — דער פאַרזאָרגער און עסקן פון די קליינהענדלער וואָס האָט געהאַט אַ השפעה ביי „מלכות״ און האָט זי טאַקע אויסגעניצט פאַר די „האַרעפּאַשנע״ קליינהענדלער אין שטאָט.

די „תרבות״־גימנאַזיע האַלט זיך אין בויען — עס וואַקסט אַ גייסטיקער צענטער פאַר דער נאַציאָנאַלער יוגנט פון פּינסק, אָבער דערווייל זעסטו גיין אַ סך מיידעלעך מיט ראַנעצלעך ביכער און „רוקאדיעליע״ — דאָס גייען זיי צו דער לאה פייגעלע שול. און אָט איז שוין די האַנטשאַרסקע גאַס. דאָ איז דער צענטער פון די איזוואשטשיקעס און די דראָזשקעס וואָס פירן פּאַסאַזשירן צום באַן. דאָ געפינסטו אויך די קאַמפּאַנסקע בעלי־עגלות מיט שלום פּאַרעוועך בראש. איך זע זיי די בעלי־עגלות ווי זיי פלעגן אין די פראָסטיקע פרימאָרגנס שטיין און מאַכוועון מיט די הענט כדי זיך דערוואַרעמען אַ ביסל.

אויך אין דער אַרומיקער „באַגאַדיעלינע״ פלעגט מען זיך דערוואַרעמען מיט אַ ביסל קרופּניק — אָבער שוין גאָר אַן אַנדער קאַטעגאָריע יידן: נצרכים און אביונים. פון דער זייט — די גרויסע באָלניצע מיט דר״ יעווסייענקא און קאָלאָדני, הלוואי זאָל מען זיי ניט באַדאַרפן, פלעגט זאָגן אָדער קלערן יעדער ייד אַדורכגייענדיק דורך דעם שפּיטאָל...

זאוואלנע איז געווען איבערהויפּט די גאַס פון די יוגנט. ביי שלאקמאנען פלעגט מען דינגען די „וועלאָסיפּעדן״ אויף אַ האַלבע שעה און דאָ פלעגן ייגלעך מאַכן „אַ ראַנדקע״ מיט מיידלעך, דאָ פלעגן זיך פירן דיסקוסיעס צווישן פּאַרטייען, דאָ איז געווען דער צענטער פון די ציוניסטישע פאָנדן, דאָ האָט שפּאַצירט מיט שטאָלץ די „טשעטשיקוונע״. ווי מיר פלעגן רופן די שילערינס פון דער טשעטשיק גימנאַזיע. דאָ האָב איך אויך געקעמפּט מיט 2 פּוילישע מאַטראָסן וועלכע האָבן מיר באַפאַלן פאַר ניט אָפּטרעטן פאַר זיי דעם טראָטואַר. איינעם פון זיי האָב איך אָפּגעריסן די זעלנערישע קנעפּ און אים דערנאָך איבערגעגעבן דער זשאַנדאַרמעריע. — — —

דורך זאַוואַלנע איז געגאַנגען די גאַנצע באַוועגונג אין דער ריכטונג פון האַלצמאַן טעאַטער צו דערקוויקן זיך מיט די קאַ־מינסקי׳ס פינגערהוט. שרייבמאַן און אַנדערע אַרטיסטן, וועלכע פלעגן קומען גאַסטראָלירן אין פּינסק.

פרייטיק צו נאַכט פלעגט די זאַוואַלנע קריגן גאָר אַן אַנדער קאָלאָריט. אַ מין שבתדיקייט פלעגט זיך אויסגיסן אויף דער שטענ־דיק רו׳שיקער גאַס. די „הודאקן״ פון די פאַבריקן פלעגן אָנזאָגן אַז שבת קודש קומט אָן און עס איז צייט צו פאַרמאַכן די קראָמען און די „הונדערטער קרעמער פון גאַס״ — ווי אין ליעסינס ליד — פלעגן מיט איין מאָל אַריבער אין אַנדערע עולמות, אין די עולמות העליונים, אויס מסחר, אויס וואָכעדיקייט — שבת קומט, דער הייליקער שבת.

פניה ברגשטיין / אגדת המנהרה

סִפְּרוּ יְהוּדִים אַגָּדָה עַתִּיקָה,
כִּי הָיְתָה בְּעִיר פִּינְסְק מִנְהָרָה עֲמֻקָּה,
מִנְהָרָה עֲמֻקָּה וּגְדוֹלָה עַד מְאֹד,
אַךְ אִישׁ לֹא יָדַע אֶת מְקוֹם הַמְּבוֹאוֹת
כִּי כֻּלָּם חֲתוּמִים בְּחוֹתֶמֶת הַסּוֹד.

וְשָׁנוּ וְאָמְרוּ תִּינוֹקוֹת בֵּית־רַבָּן:
לְאָן מוֹבִילָה מִנְהָרָה זוֹ, לְאָן?
אָמַר הָאֶחָד „אַרְצָה יִשְׂרָאֵל,
וְהִיא תִּפָּתַח עִם בּוֹאוֹ שֶׁל גּוֹאֵל
וְעָבוֹר יַעֲבוֹר בָּהּ כָּל עַם יִשְׂרָאֵל".

סָח הַשֵּׁנִי: „אֵינֶנָּה מִנְהָרָה, אֶלָּא דֶּרֶךְ רַבָּה
מֵעוֹלָם הַזֶּה אֶל עוֹלָם הַבָּא.
וּמִי שֶׁחַי בִּצְדָקָה וְיִרְאָה,
עָנִי לֹא עָשַׁק וְעָסַק בַּתּוֹרָה —
הוּא יִמְצָא הַמָּבוֹא אֶל עִמְקֵי מִנְהָרָה".

עָנָה הַשְּׁלִישִׁי: „מוֹלִיכָה מִנְהָרָה
מִתְּהוֹמוֹת הַיָּגוֹן אֶל פִּסְגוֹת הַגְּבוּרָה.
קְדוֹשֵׁי יִשְׂרָאֵל יְגַלּוּ הַמְּבוֹאוֹת
הֵם יוֹרוּ אֶת הַשְּׁבִיל וְיִתְּנוּ אֶת הָאוֹת
מִמַּעֲמַקֶּיהָ בְּאוֹר נִפְלָאוֹת".

כָּךְ סָחוּ־אָמְרוּ תִּינוֹקוֹת בֵּית־רַבָּן
בְּכָל הַדּוֹרוֹת וּבְכָל עֵת וּזְמָן.
וַיַּגִּיעַ לָעִיר יוֹם נִמְהָר מִיָּמִים,
וַתָּבוֹא סַעֲרַת נוֹרָאוֹת וְאֵימִים,
וְגָאוּ וְשָׁטְפוּ נַחֲלֵי הַדָּמִים

וַיִּשְׂאוּ יְהוּדִים אָז קוֹלָם וְזַעֲקָה:
„גַּלִּי מְבוֹאֵךְ, מִנְהָרָה עַתִּיקָה!"
אַךְ קוֹלָם עֲרִירִי וְיָתוֹם לֹא נִשְׁמַע,
לֹא הֵד רַחֲמִים וְלֹא זִיק נֶחָמָה,
וְהַמִּנְהָרָה נְעוּלָה, חֲתוּמָה.

אָז בָּכוּ תִּינוֹקוֹת בֵּית־רַבָּן בִּילֵל:
„הִפָּתְחִי, מִנְהָרָה, וְיָבוֹא הַגּוֹאֵל!
הִפָּתְחִי וְנִבְלַעְנוּ בָּךְ, הַמִּנְהָרָה
וְנִמְלַטְנוּ דַּרְכֵּךְ מֵאוֹיֵב הַנּוֹרָא
וּבָאנוּ אֶל אֶרֶץ שָׁלוֹם וְאוֹרָה"...

הֶחֱרִישָׁה אוֹתָהּ מִנְהָרָה, וַתִּדֹּם,
לֹא הִבְקִיעַ פִּתְחָהּ הַיְלֵל הָאָיֹם.
אָז הֵגִיחוּ בָּנִים מֵחָרְבוֹת שׁוֹמְמוֹת,
וְקָמוּ בָּנוֹת שֶׁעֻנּוּ כְּבָר עַד מָוֶת,
וְקָרְאוּ וְקָרְאוּ לָהּ בְּקוֹל נְקָמוֹת:

„הִפָּתְחִי, מִנְהָרָה, אֱלֵי קוֹל אַחֲרוֹן,
פִּתְחִי, מִנְהָרָה, מְבוֹאֵךְ בְּחָרוֹן.
וְהָיִית לָנוּ אַתְּ מְצוּדָה וּמִבְצָר,
וְהָיִית לְמוֹקֵשׁ וּמַלְכֹּדֶת לַצָּר,
פִּתְחִי, כִּי אֵלַיִךְ קָרָאנוּ בַּצָּר!"

אָז פָּתְחָה מְבוֹאֶיהָ בְּרֶז עֲטוּפִים,
אָז פָּתְחָה מְבוֹאוֹת בְּעִמְקֵי מַרְתְּפִים,
וְנָתְנָה בַּרְזִלָּהּ אֶל יָדוֹ שֶׁל גִּבּוֹר,
וְעָשְׂתָה חַלָּמִישׁ לְבָבָם בַּמָּנוֹר,
וְעָשְׂתָה מַחֲשַׁכֶּיהָ לָהֶם לְמָאוֹר.

וַיִּרְאוּ חֲלָלִים, כִּי נִגְלוּ מְבוֹאוֹת,
וַיָּבוֹאוּ שְׁחוּטִים אֲלָפִים וּרְבָבוֹת,
אֶל עוֹלָם הַבָּא דָּם לִפְסֹעַ דַּרְכָּהּ
מֵעֲמָקֶיהָ עֲלוֹת לִמְכוֹרָה רְחוֹקָה...

— — — — — — — — —

הָיֹה הָיְתָה מִנְהָרָה עַתִּיקָה...

הנכספת

בספרות דור ההשכלה קראו לה לפינסק בשם „נכספת". לא על שום היופי החיצוני ניתן לה שם זה, אלא מפני שהיתה „עיר מלאה חכמים וסופרים". לפני כשנה הוציאו יוצאי פינסק בניו־יורק ספר ביידיש „אלף שנים לפינסק" ובו מסופרים תולדות העיר, התפתחותה וגלגוליה השונים. צריך לשער, כי רובם של ילידי המקום בדורות האחרונים לא ידעו, כי עירם היא כל כך עתיקה. ראינוה כמו שהיא, על עשירותה ודלותה, על בתי העץ שלה וביצותיה, שקנו להן שם עולם: „ביצות פינסק". היא היתה גם עיר עשירה. לפני שני דורות פרח בה מסחר התבואה ואחר כך מסחר העצים, ועמדה בקשרים מתמידים עם פולין, וחלין, ובחו"ל עם דנציג, מהמל, לייפציג וכד'. בשנות משברים היו מהגרים כמה מתושביה לארה"ב של אמריקה, ובראשית חיבת ציון היתה עיר זו מן הראשונות, ששלחה כמה מטובי בניה להתיישב בארץ־ישראל.

בכל תקופת חיינו, כפי שאנו זוכרים, היו מפותחים בעיר זו חיים ציבוריים ומפלגתיים למעלה מקנה המידה שלה. לחיבת ציון ולציונות המדינית היא העמידה שורה של מנהיגים ועסקנים, שתפסו אחר כך מקומות ראשונים בתנועת התחיה. חיים ויצמן נולד וחונך בה עד שיצא לשווייץ. כאן נולדו מייסד „המזרחי" הרב ריינס, שמשון רוזנבוים, גיאורג הלפרן, יצחק ניידיץ', גריגורי לוריא וכמה מן התועמלנים הציוניים: י. ברגמן, ז. טיר ואחרים, שעשו נפשות לתנועתנו בכל רחבי רוסיה. כאן פעלו שנים על שנים צבי הירש מאסליאנסקי, י. ל. ברגר, ד"ר יהושע גוטליב, י. צ'רניחוב (דניאלי). כאן נולדו המשוררים: א. ד. ליפשיץ שנתפרסם בשעתו בשיר הערש „נומה פרח" וא. גוטליב, שפרישמן חזה לו עתידות, אלא שנסיבות הזמן עיכבו את התפתחותו. אחדים ממשכילי העיר השתתפו בשעתם ב„השחר" של סמולנסקין ובמאספים שונים של אותה תקופה. פינסק העמידה לראשונה שורה של מורים ידועים לחדרים מתוקנים, ואחר כך ל„עברית בעברית", כגון: ש. נ. גיטלמן, פ. ברגמן, יש"י אדלר וא. פיינשטיין, שהוציאו ספרי לימוד רבים והיו פעילים גם בעניני ספרות בכלל.

רבנים גאונים ישבו על כסא הרבנות בפינסק וקארלין.

בכלל נדמה לי, כי בני פינסק מהווים בארץ־ישראל את ה„קולוניה" הגדולה ביותר. כמעט שאין מושבה ומושב וקיבוץ, שלא תמצא בהם מבני העיר הזאת. אין מפעל ציוני, קטן או גדול, שפינסק לא השתתפה בו במיטב יכלתה. — — —

י. קרני

(נכתב ביום שהגיעה הידיעה על חורבן פינסק).

פינסק שלא ראיתי

מעולם לא ראיתיך. לעולם אף לא אחזה בך, כי הכחידוך זדים, היית כלא־היית.

נולדתי בארץ שמש ושמיה מלאי אורה, את — שמיך אפורים — קדורנים, סופות שלגים וקרה מנת חלקך; גדלתי בארץ מישור והררים, ואת — איוית לך למשכן שפת ביצות רחבות־ידיים ויערות סביבך. ידעתי חופש וחרות מנעורי — ואת בת גלות.

שמעך הגיע עדי. דבק בי משלך באוירת הבית, בו גדלתי. בחברתם של בניך ישבתי לא אחת, כשאזני קשובות ועיני פקוחות. שמעתים מדברים בך שוב ושוב, מזכירים בערגה כל פינה שבך, כל נדבך ואריח — משל היית אף היום עמנו וכאילו כל עשרות השנים, על גלגוליהן, מעולם לא חלפו, כאילו זה תמול שלשום אירעו והתרחשו מאורעות כסידרם.

עיניים נדלקות, צוחקות ובוכיות לסרוגין בהישמע קולך בהיזכר אורח חייך ויושביך. וכל המרבה לספר, כל המרבה לזכור זוטות מאי־שם והמיטיב להעלות נשכחות מתהום נשייה — במבטי כבוד יזכוהו. ושירים מימים משכבר עולים ומתנגנים בהתמכרות מוחלטת ללחן ולמילות ולכל אותם זמנים ומאורעות המקופלים בתוכם, ואנחה עולה כמלווה.

תיזכרנה אף קורותיך, שיש בהן משום צחוק ומהתלה. הבדיחה העממית, זו המסופרת באידיש העסיסית והרוויה, תצוף כשגלי צחוק מכסים אותה; צחוק עד כדי דמעות.

רבות האזנתי ורבות חלמתי. הן כה רציתי לראותך ממש ולו אחת בלבד; את, שלא ראיתיך מעולם — ניסיתי שוב ושוב להסתכל בך, כשאת ניצבת למולי.

אפרוריות חיים, קשיות יום, בתים דלים, סימטאות צרות... ודומה, כי העוני שולט בכיפה. אך בתוך כל אלה אנשים עם יקוד בלבם, שהצמיחו רעיונות, חלמו, פעלו והעזו. התמסרו לרעיון ללא תנאי ועוררין. החוויה הבלתי אמצעית לא היתה מעולם נחלתי בכל הנוגע אליך, ולכן נזקקתי, במקום מראה עיניים, להלך נפש.

ודומה, כי אשרי מי שטיפה ממימי פינסק, באה אל שפתיו, ניגרה לתוך פיו וקנתה מקומה בתוככי לבו.

טוב לדעת, כי המורשת, שהותירה פינסק זו, נבטה בארץ והצמיחה מאה שערים של און וכוח.

אמנון כצמן

י. בר־רצון / האור שבקע משם

(מתוך דברים באסיפת אזכרה לקדושי פינסק)

בשלהי שנת 1921 עליתי ארצה עם קבוצת חברים, ומשנת־גלתה לפני תל אביב של הימים ההם בלובן בתיה ובירק גינותיה; משהתחילו להדהד באזני צלילי השפה העברית — היה לי רושם, כי כל זה מתגלה לפני לא בפעם ראשונה, כי אי־שם ראיתי ושמעתי כבר כל אלה. כי אכן כך הוא: בחדרים של אורלינסקי, ירמובסקי, מושקובסקי, גיטלמן ופיינשטיין נתגלתה לפני ארץ ישראל בפעם ראשונה. שם נטעו בנו תחושה ארצישראלית. שם — בעודנו צעירים רכי־ימים — הכשירו אותנו לאזרחות במולדת.

לא ייפלא איפוא, כי שמרנו אמונים לנופה של העיר פינסק שנים רבות לאחר עלייתנו. בזכרוננו התרפקנו על מראות משכבר הימים בעיר זו ובעיני רוחנו הוספנו לראות, גם בהיותֵנו על חוף הים התיכון, את נהר ה„פינה" השקט, הפלגנו במימיו, חנינו על רפסודות העץ אשר באגמי הסביבה, החלקנו על מרחבי מקפאיו וטיילנו, כביכול, באותן חורשות של ה„גיי", איבאניק וכד'.

עתה הקיץ הקץ על מראות אלה. אנו משתדלים לעקור אותם מלבנו, כי מה זכות־קיום לחבל ארץ זה, אשר הפך לתל מוות ליקירנו? אך את טיפוס היהודי הפינסקאי אין לשכוח, את זה לא נוריד לעמק הנשייה, כי על כן טיפוס מיוחד במינו היה זה. חברו בו יחד: בריות־הגוף וחוסן־הנפש, ישוב־דעת וצמאון לדעת, חתירה לתיקון וחידוש ונאמנות למסורת ומורשת אבות ועוד מידות רבות וטובות, שיש להתברך בהן.

מי ימנה את גדולי הרוח, שצמחו מתוך היהדות הרבנית והחסידית בעירנו? נעלה את זכרו של ר' דודל קרלינר ז"ל, קטן הקומה וענק־הרוח, אשר המית עצמו באהלה של תורה ואשר יצאו לו מוניטין כגאון התורה בכל מזרח אירופה, ויחד עם זאת היה מהרבנים סוללי הדרך, אשר נתנו ידם לחיבת ציון.

נזכור את ר' אהרון הגדול, אשר חנה בעירנו ואֵצל מזיוו ומתפארתו לא רק על עדת חסידיו אלא על העיר כולה. הוא הוא שעיצב את דמות החסיד הקרלינאי, אשר אינו עובד את בוראו על ידי סיגופין וביטול היש, כי אם מתמזג אתו תוך סערת־נפש והזדהות עם פשוטי עם וטשטוש כל גבולות שבין אדם לחברו.

וכך אפשר היה להזכיר אישים רבים ונודעים לשם ולתהילה, אשר מקור מחצבתם הוא פינסק עירנו, אך לא רק עפ"י יחידים־גאונים תתנכר עירנו, אלא גם בהדרת המוני־בית ישראל ששכנו בה, בפועליה ובסוחריה, ובעיקר — בבני הנעורים. כמבעד לערפל רואה אני את חברי ה„קדרים המהפכניים" בעיר משנות 1905—1907, אלה שהיו מכונים „שווערטער און ברידער", חשופי חזה ומגודלי בלורית, שזרמו בהמוניהם ל„סאַבראַניעס" בירכתי העיר („די נייע פלעצער"), מקום שם גרתי בימי נעורי. לא יישכח הלהט המהפכני אשר דבק גם בנו לאחר מכן של הצעירים האלה אשר בזו לכל סכנה. נזכר אני בתמונה אחת מהימים ההם: גניבה היתה בביתנו, והואיל וגרנו סמוך לבית הקברות הקרלינאי הציע מישהו שנבדוק אם הגנבים לא החביאו בין המצבות את החפצים שגנבו. יחד עם אחותי ז"ל, שהיתה חברה במפלגת פועלים וחבריה, שוטטנו בין הקברים, ומשעברנו ליד שני קברות של 2 פרובוקטורים, שנשלחו במיוחד מעיר הבירה וריגלו אחרי התנועה המהפכנית לפי הוראות השלטונות וגרמו למאסרים המוניים, ירקו כולם באופן ספונטאני לעומת הקברים האלה. (יצויין כי 2 הפרובוקטורים נידונו למוות על ידי התנועה המהפכנית לאחר שפרצופם נתגלה ופסק הדין בוצע).

זוכרני, כי בשנת 1919 היה מבקר תכופות בפינסק אחד מראשי צעירי ציון אשר בעיר בריסק. הוא היה אומר: כשאני בא לפינסק, יש לי הרגשה, כאילו באתי לשילה, בה נמצא המשכן בשנים קדמוניות. כל זה משום שכאן היו מתעמקים בכל הרצינות בהלכות התיאורטיות של התנועות למיניהן והיו שוקדים על לימוד התורות החברתיות שהיו מנסרות אז בעורמנו.

הלהיטות הזאת לדעת ולהשתלמות עצמית ציינה לא את הנוער בלבד, אלא עברה ודאי „בירושה" מהדורות הקודמים. היתה גם השפעת גומלין בין הנוער החותר לדעת ובין הפרולטריון היהודי בפינסק. אכן, פרולטריון ולא במרכאות. גם על כך גאוותה של פינסק, שכן היו בעיר כחמשת אלפים פועלי חרושת, אשר היו גאים על היותם פועלים. הפועלים התהלכו זקופי קומה ובעיני הנוער נחשבו כ„מלח העולם", כי אלה היו פועלים בעלי הכרה. הם ניחנו במין פשטות אצילה, אשר קסמה לבני הנוער בימים ההם. גם בתקופת הכיבוש הגרמני (18—1915) שהיתה תקופת דיכוי ורעב, כשאנשים התהלכו כצללים, מזי רעב ועבדו בעבודות כפייה ביערות ובמקומות שונים, לא אמר נואש היהודי מפינסק. אותם ימים נערכנו לקראת הבאות, חישלנו את נפשנו, הכינונו עצמנו לקראת היום המקווה, כאשר „דרור ייקרא לאדם", וגילינו כוחנו בעזרה הדדית ליתומים, לחלכאים ולמדוכאים ולכל מוכי הגורל המר.

הנוער מכל המפלגות שיתף עצמו במשימה זו. ריכזנו את הילדים העזובים וסידרנו אותם בבתי־מחסה לילדים שהפכו ברבות הימים למוסדות חינוך תקינים, בהם גדל וטופח הדור הצעיר ומתוכם יצאו הרבה חלוצים, שהקימו אח"כ את הקבוצה ע"ש קדושי פינסק בגבת.

ראויה לציון מיוחד רשת בתי החינוך היהודיים בעירנו, אשר שימשה דוגמא לאידיאליזם חינוכי ומעשיות קונסטרוקטיבית. את כל הנשמה היתירה שלה שיקעה הקהילה היהודית במפעל חינוכי זה: בתי ספר למלאכה, בתי ספר תיכוניים, ובתקופה מאוחרת יותר הגימנסיה „תרבות", אשר בה התברכו רבים, כי זו היתה כמעט הגימנסיה העברית הגדולה ביותר במדינת פולין. בתי ספר אלה היו עטרת תפארת לעירנו ושיוו לה הוד מיוחד. את חניכיהם אפשר למצוא עתה בישובים רבים בארצנו — איש על משמרתו ובתפקידו, כשכל אחד מהם נושא בזכרו את מורשת עיר הנעורים — פינסק היהודית.

פינסקאים בצוותא

המכונית בלשה את דרכה בשני פנסיה הכהויים והביאתני אל העיר המואפלת וכבושת־המבט — תל־אביב. מאחורי — רוחות הכפר הצוננים, ולפני — ערב עירוני סומא ואטום.

אני דופק על דלתו של ידיד משכבר־הימים, בן־עיר, אח למשור ולגרזן בפלוגת־ההכשרה בפולין.

הופעתי, כנראה, מכה על נימים חבויות ומעלה בלב זכרונות מן העבר הרחוק. מעבר לקיר, מהדירה הסמוכה ואף מהרחוב השכן נזעקו לבואי בני־עיר אחדים, והנה אנו יושבים בצוותא בחדר־אורחים מואר, לפנינו כוסות־תה מהבילות והננו מתבוננים איש בפני רעהו. חמש שנים, עשר, שתים־עשרה שנה — אלה הן התחנות של פגישתנו האחרונה. וכטבעות בגזע אילן, המעידות על שנים עברו, כן יספרו קמטי הפנים הזעירים, מחשופי הראשים המלבינים, על מחיצת הימים שבינינו.

שררה דממה לא־מכוונת. נדמה שמחשבת כולם ריטטה מסביב לנקודה אחת, שבדמיון כולם ליהטה מלה אחת, אשר לוותה חיל ורעד, אהבה ואימה. זה היה השם הקצר: פ י נ ס ק. זו היתה האם ששלחתנו הנה, זה היה המחנך, אשר נשאנו על כפיו והעמידנו על פרשת־הדרכים לארץ־ישראל, זו היתה המדגרה של חלומותינו הנאצלים ביותר והיוקדים ביותר. כל אחד ראה את עצמו בינות הרחובות הארוכים, הרוחשים חיי אדם, המפכים חיים יהודיים. הפסק הזרם הזה? הקפאו המעיינות הללו? לא! את זאת אין לתאר בחזון השחור ביותר, את זאת לא ימחיש דמיוננו הנועז ביותר.

דממה. כוסות התה עמדו ללא נוע. האנשים הביטו רכות איש בפני רעהו.

ואני — רואה את עיר־מולדתי כביום עזבי אותה לפני תשע שנים — אמר אחד המסובים — הלאה מגבול זה אינני יכול לזוז. בעיני־רוחי אראה תמיד את התמונה האחרונה של העיר וכך אנצרנה עד היום.

— כנראה, שזוהי הדמות הגנוזה עמנו כולנו — השיב לעומתו איש שני מירכתי־השולחן. עוד לא הסתגלנו לרעיון, שהעיר פינסק איננה, שהיא טעונה הספד מר ומזעזע, כדרך בכיו של אדם על עצמו, על קברו הוא.

— הרי אנו עלינו ארצה — הידהד קול אחר מבין המסובים — עוד ב ט ר ם ירדנו בספינה ההולכת למולדת. אנו נולדנו באווירה של ארץ־ישראל בנוף הפינסקאי המיוחד. גדלנו עם ארץ־ישראל של מעלה, שהיתה לנו כשמש בערפלי האקלים הפוליסאי, שהתרוננה בתוך שירי־הארץ העבריים, שאימצה את ידנו לאחוז בכלי־עבודה כבדים ואשר מילאה את כל חלל עולמנו עד בואנו הנה.

חזרה הדממה לקדמותה. איש איש התייחד עם התמונות, שקמו לעיני־רוחו. העיניים הפיקו זעם לוהט, אך על הכל גבר ביטוי האהבה והגעגועים המוחשיים על אחים, על אחיות, על הורים שנשארו „שם", על מלוא־העיר ידידים ורעים.

לפתע הרים את ראשו הצעיר שבחבורה. עם פרוץ המלחמה עוד היה שם. עוד לא הוצנה בו חמימות בית אבא־אמא, ובעיניו יוקדים כסופים בלתי־כבויים. פניו וידיו מכוסים צלקות, פרי המלחמה הנוכחית. נפצע במדבר־לוב, ועתה הוא חייל־משוחרר. הוא הרים את ראשו, הפנה עצמו בכיוון א ל י והכריז:

— ההקשבת? אנא, כתוב לנו משהו על פינסק!

פני הצעיר לבשו רוך. הוא ניענע בידיו:

— אנא, כתוב על פינסק, זאת היהודית, החיונית, שנפתלה במלחמת קיומה, אך בתוכה דפק לב יהודי חם וגדול; על העיר שקסמה לנו בנהרותיה, ביערותיה, בבתיה הצנועים והחביבים, שחדה לנו את סוד לילותיה הרוגעים ומרחביה הגלויים, שבה ביקשנו את פשר קיומנו והווייתנו...

הצעיר נדם. המסובים נעצו בי מבטם, מפיהם נשמע כהד:

— כתוב לנו על כך! והננו לעזרתך נוכל...

— מה פירוש „כתוב!" — נעניתי להם. הננו לב אחד עם יקירינו הנשרפים שם בכליונם מעבר לגבולות רחוקים. הבה נעשה דבר־מה יחדיו, נפרוש נא את מגילת־הימים ונרשום בה מה היתה לנו, ומה הווה עדיין בשבילנו פינסק!

אשר שופט

תהלוכה על מגרש ה־3 במאי

זאב בן ישי (בקלצ'וק) / בימי הכיבוש הגרמני

שנות 1916—1918

סמוך לכיבוש העיר בידי הצבא הגרמני הגעתי לפינסק בתקוה למצוא בה מקלט מפורענויות המלחמה ומחמת זעמם של החיילים הרוסים. מצאתי את העיר שרוייה במבוכה ובמצב של תוהו־ובוהו. מוסדות הממשלה הרוסית היו במצב של חיסול ועקירה מן העיר. משפחות יהודיות רבות, בעיקר מהשכבה האמידה, אף הן ארזו את מטלטליהן ופנו מזרחה, בעקבות הרוסים הנסוגים. בלילות שמענו ממרחקים רעמים עמומים של התותחים.

בלילה שלפני ליל הכיפורים קרעו את הדממה רעמי התפוצצויות ולהבות אש האירו את השמים, — הרוסים פוצצו את בית־הנתיבות, את בתי המלאכה של הרכבת ואת בית זיקוק היי"ש. דרך העיר עברו־זרמו טורי הצבא הרוסי הנסוג. חיל ורעדה אחזו ביהודי פינסק, — ולאו דוקא מפני הגרמנים הקרבים אל העיר, אלא מפני תגרת ידם של הקוזאקים המובסים. היהודים הסתגרו בבתים והתבצרו בהם כמיטב יכלתם. איש לא העז לצאת מפתח ביתו. למזלנו, לא היה סיפק בידי הקוזאקים „לעודד את רוחם" הנכאה בפרעות ביהודי פינסק, ויותר מאשר לשדוד כמה חנויות לא הספיקו, כי הגרמנים כבר היו בשערי העיר.

לפנות בוקר נדמו הדי היריות ועל העיר ירד שקט מורט עצבים. פה ושם העזו הבריות לפתוח את התריס ולהציץ החוצה והנה הרחובות מלאים צבא גרמני וריח חריף של קפה מגרה את הנחיריים. מטבחי השדה עסקו בהכנת ארוחת הבוקר. התושבים החלו נוהרים החוצה כדי לנשום לרווחה ימלאי סקרנות לראות ולשמוע. בעיר נותרו אמנם כמה אלפי חיילים רוסים, אך היו אלה שבויים, — הגדודים שלא הספיקו לחצות את הנהר פינה במעבורת היחידה. בו במקום הקימו הגרמנים גשר זמני.

כאמור, היה זה ערב יום הכיפורים, ואכן היה זה לנו יום הרת־עולם. בתי הכנסת נתמלאו מתפללים כשבלב כולם מקננת החרדה מה יילד יום.

שלטון הכיבוש החדש הכריז על מצב מצור, וכך נותק הקשר עם העולם. אין יוצא ואין בא. גם חלק מהעיר עצמה, בעיקר הרחובות שבקירבת הנהר, הוכרז כ„מחוץ לתחום" לאזרחים. בתי־המידות שבעיר נתפסו על ידי הצבא הגרמני לצורך שיכון משרדיו ועל התושבים הוטל עוצר: משעה 9 בערב אסור היה להימצא ברחוב. התושבים הרוסים הוצאו מיד מן העיר על ידי צבא הכיבוש והועברו למקומות אחרים. בעיר נשארו, איפוא, היהודים והפולנים. המפקדה הצבאית שמה ידה על כל מלאי הסחורות שבחנויות ואף מחסני המזון הוחרמו. המושל הצבאי של העיר, הקומנדנט, מינה לעזרתו מועצה עירונית, שרוב חבריה יהודים, לשם טיפול בעניני האוכלוסיה האזרחית.

המצב בעיר

עם כיבוש העיר והחרמת הסחורות שבאה בעקבותיו, נעלמו מיצרכי המזון מן החנויות ומחירי מעט המיצרכים שלא נפלו בידי הגרמנים האמירו בקפיצות מסחררות. הספסרות החלה פורחת כשמעט הסחורות עוברות מיד ליד וכל יד תובעת את חלקה ברווח. עד מהרה הורגש מחסור חריף במיצרכים החיוניים ביותר.

המושל הצבאי ציווה על מיפקד האוכלוסיה. לכל תושב ניתנה תעודת זהות, זריקות חיסון וכן פנקס מזון המקנה זכות לקבלת מיצרכי המזון לכשיהיו... אמנם לא יצאו ימים רבים ושלטון הכיבוש החל לחלק לתושבים מנות לחם, תפוחי אדמה וסוכר צהוב, אולם המנות היו זעומות עד כדי כך שהגרמנים עצמם אמרו: „במנות מזון אלו אי אפשר לחיות, אבל גם למות אי אפשר". למען הנצרכים ביותר נפתח בית תמחוי, בו ניתן לענייי העיר „מרק גריסים" שלא נראו בתוכו כל גריסים... המצוקה החריפה מיום ליום ועד מהרה החל להציק הרעב פשוטו כמשמעו.

אבל לא על הלחם לבדו יחיה היהודי. תורה — מה יהא עליה? בעיר היה קיים בית־ספר עממי לבנות הידוע כבית־ספר „לאה פייגלה", על שם בעלת הבית בו שכן בית הספר. את בית הספר ניהל ועד מפקח ובראשו העסקן הציוני המכובד, יוסף ברגמן ז"ל. בית־הספר היה ילד שעשועיו והוא השקיע בו את רוב מרצו וכוחו. שבועות מספר לאחר כניסת הגרמנים לעיר נפתח בית הספר מחדש. כמו־כן נפתחו כמה „חדרים" וכן בית־ספר אידישאי. העסקנים הציונים הצעירים פתחו שעורי ערב לעברית, לתנ"ך ולתולדות עם ישראל. בערבים המו חדרי הכיתות מרוב התלמידים, נערים ונערות, הצמאים לתורה, למרות היותם רעבים ללחם. הפסוק „אם אין קמח, אין תורה" לא נתקיים בהם.

פינסק לא ידעה איפוא מצוקה בתורה וברצון לקנות דעת, אולם ידעה היטב את מצוקת הרעב לקמח, כלומר ללחם ממש. מיפקדת העיר הודיעה למועצה העירונית שאין עוד באפשרות הצבא לספק את מנת המזון לישוב כה גדול בעיר הנצורה השוכנת קילומטרים ספורים מקו החזית, ועל כן החליט להוציא מתוכה כמה אלפי משפחות ולהעבירן מערבה לערי פולין. משפשטה הידיעה בעיר קמה בהלה שאין לתארה במלים. הפרידה מהמשולחים היתה מחזה מחריד וקורע לב והצעקות והיללות בקעו שמים. הייתי עד למחזה העגום, כאשר יצאתי ללוות משפחה קרובה עם המשלוח הראשון. מראה עיני העלה בזכרוני את שירו של ביאליק „הרהורי לילה":

„נד דמעות חדשות, מרגיזות לבבות...
על יד דרך גולים התיצבי, עמודי,
איש איש לפי אידו יתנדב אל נאדי..."

חגיגת חנוכה „מטעם"

בפרוס שבוע חנוכה הופיעו ברחובות העיר מודעות המזמינות את הציבור היהודי לבוא לבית הכנסת הגדול (ואגב, העתיק ביותר), בו תוחג חגיגת חנוכה מטעם הצבא הגרמני על ידי הרב הצבאי, הד"ר טנצר. הזדרזתי לבית הכנסת לתפילת־מנחה, אך הקדימו אותי חיילים יהודים רבים וביד כל אחד סדור תפילה צבאי בכריכת חקי. סמל אחד הכריז:

„מי יודע לעבור לפני התיבה?" אחד החיילים התנדב לשמש שליח ציבור והכריז: „אשרי" עמוד 14, „שמונה־עשרה" עמוד 24! ראיתי שאך מעטים מהם ידעו לקרוא את האותיות העבריות מהסידור. תמה התפילה ובית הכנסת נתמלא קהל אזרחי. הרב־הדוקטור עלה על הבימה ופתח בדרשה נמלצת על „דויטשנטום" ו„יודנטום", כשהוא מוצא הקבלה בין מלחמת השחרור של המכבים לבין המלחמה הזאת. אחר התפילה ערך תפילה לשלום הקייזר ואחריה „אל מלא רחמים" לאלה שנפלו בקרב, ואם זכרוני אינו מטעה אותי — גם ברכת הכהנים. הרב־הדוקטור היה בבחינת „שחקן" יחיד שנשא את כל הטכס על כתפיו, ואכן הצטיין בכשרון תיאטראלי.

הטכס עבר בהצלחה וכפי הנראה, גם מן השמיים שמרו עלינו, כי תותחי הצבא הרוסי עמדו בסך־הכל מרחק של כמה קילומטרים ממרכז העיר ובנקל היו יכולים להפגיז את הבנין הגדול של בית הכנסת על הקהל הרב שהתאסף בו.

חגיגת חנוכה אמנם תרמה מעט עידוד, אך לא לזמן רב, כי בינתיים הלך המצב בעיר הלוך ורע והגירושים הלכו ותכפו. בין המגורשים היו גם המורים המטופלים במשפחות ואני הוזמנתי להורות במקומם. ברור שעל רקע המצב היה גם מצבו של בית הספר בכי־רע. המשכורת ששולמה למורים לא הספיקה אפילו ללחם צר, אך למרות זאת היה לנו סיפוק מעבודתנו. מאות התלמידים שכחו, לפחות למשך כמה שעות ביום, את המצוקה והרעב השוררים בבית. עקב השתדלותו של ראש הועד המפקח נפתח בית־תמחוי לתלמידים כשהמנה היומית כללה צלחת תבשיל ופרוסת לחם דקה.

הדי הצהרת בלפור בפינסק

זכורני באותו ערב ואני בדרכי הביתה משעורי הערב והנה מופתע אני לראות ברחובות קהל רב מהרגיל בשעת ערב זו והקהל מרומם ומשולהב. קריאות „מזל־טוב" נשמעות מפי כל ופני כולם קורנות. מה קרה? מסתבר שרק אני עוד לא ידעתי, אולם בשעות המעטות שהייתי בין כתלי בית הספר פשטה בינתיים הבשורה במהירות הבזק: ניתנה הצהרת בלפור! ארץ־ישראל תוחזר לעם ישראל!

מיהרנו לשוב הביתה כי עוד מעט ושעת העוצר תיכנס לתוקפה. למחרת בבוקר סיפרו, כי הגיעה הידיעה על הצהרת בלפור, אך כעבור רגעים נתקבלה גם הודעה לא לפרסם את הבשורה ברבים. ברם הרגעים הספורים הספיקו כדי שהידיעה תתפשט בכל העיר. חייל יהודי־גרמני, ציוני עמו התידדתי ושהיה ממציא לי את העתון „יודישע רונדשאו" והיה המקשר ביני לבין העולם היהודי והציוני, שאלני למחרת כיצד זה נתפשטה הידיעה בכל העיר תוך דקות ספורות. אמרתי לו שאין היהודי זקוק להודעה מהמיפקדה הגרמנית, יען כי האף היהודי הרגיש קלט את הידיעה בעודה באויר...

ביקורו של הפרופסור הרמן שטרוק

חורף שנת 1917 היה הקשה והנורא ביותר. בעיר נתרבו מזי־רעב ונפוחי־כפן. בית החולים היחיד בעיר היה צר מלהכיל את כל הזקוקים לאשפוז, הגם שלמעשה שימש בית החולים רק תחנת מעבר בדרך לבית הקברות...

יום אחד נתקבלה הודעה מהמושל הצבאי כי אוברלויטנ־נט, פרופסור הרמן שטרוק, עומד לבקר בעיר ובין היתר יבקר גם בבית הספר וכי יש להקפיד על הנקיון המוחלט, ועל התלמידות להופיע בתלבושת חגיגית. את ההוראה הראשונה מילאנו כלשונה ואילו מהשניה התעלמנו, כי היכן לקחת לבוש הדר לתלמידותינו? ביום המיועד הופיע הרמן שטרוק בלווית פמליה של קצינים ופקידים. הוא עבר את כל הכיתות והתעכב בכיתה שלי, היא כיתה ח׳. למדנו אז את שירו של י. ל. גורדון „בין שיני אריות". האורח הקשיב לקריאה של אחת התלמידות ואחר ביקש ממני רשות לבחון את התלמידות. הוא שאל שאלות בתנ"ך ובתולדות עם ישראל. על הקיר היתה תלויה מפת ארץ־ישראל והוא ביקשני להראות לו את המקימות ההיסטוריים וכן לציין לו את מקום המושבות החדשות. לפני היפרדו מאתנו שאל, בעברית, מה חסר לבית הספר. עניתי לו: מזון!

עם הרמן שטרוק נפגשתי בשניה, כעבור שנים, על אניה שהיתה בדרכה מטריסט לארץ. הייתי אז בדרכי חזרה מחופשת ריפוי בפולין (אוטווצק) עקב מחלת הקדחת. הרמן שטרוק הכירני ובמשך הנסיעה הירבה לספר על ביקוריו בקהילות יהודיות שונות בערים שנכבשו על ידי הצבא הגרמני לרגל תפקידו כמנהל המחלקה היהודית בחזית המזרח. על ביקורו בפינסק סיפר לי כי התייצבה לפניו משלחת מעסקני העיר והיא תינתה את צרותיהם ומחסוריהם. שטרוק עוד זכר את דברי המשלחת: „מילא, לרעוב ללחם כבר הורגלנו, אבל לא רגילים לרעוב למצות. הנה חג הפסח ממשמש ובא ואיך נתקיים ללא מצות?" הוא הבטיח להם לדאוג לאספקת מצות לחג.

חיילים יהודיים בביה"כ הגדול

חיה ליכטנשטיין־ווייצמן / בצל קורתנו

מארבעים אלף תושביה של פינסק היו שבעים אחוז יהודים. לפיכך הרגישו היהודים, כי בתוך עירם הם יושבים, ואין כוח, שישנה את דרכי־חייהם. שאננותם של התושבים התבטאה בכל דבר. היו משפחות, שישבו בפינסק כמה דורות, והפאטריוטיות המקומית היתה מפותחת אצלם מאוד. משפחת לוריה, שאבות אבותיה השתרשו בביצות פינסק, היו עשירי העיר והמחוז ופרנסי הקהילה. סח לי אחד מבני המשפחה הזאת, הנמצא בארץ, דבר אופייני ביותר. בין המשפחות האלה היו ר׳ ר. לוריה ואשתו, שעשרות שנים גרו באותו בית ובאותו רחוב. האשה היתה רגילה לצאת יום יום על הגזוזטרה, להסתכל במתהווה ברחוב ולהעיר הערות. פעם ראתה אשה עוברת על־יד הבית ומטפחת גדולה על כתפיה. „שמעי, שמעי, אשה צעירה" — קראה. האשה ניגשה נבהלת במקצת ל„גבירה", שהביטה עליה בביקורת מלמעלה למטה. והגבירה אמרה: „שמעי נא, אשה צעירה! למה את מתעטפת עכשיו במטפחת עבה, שתהיה נחוצה לך בחורף? עכשיו הרי אביב וחם, צריך לשמור על כל דבר. את יכולה גם להסתרק, כשאת יוצאת לרחוב, כך לא יאה להתהלך". יום אחר הבחינה הגברת באשה שעברה בלי מטפחת ושערותיה עשויות יפה. „שמעי, שמעי אשה צעירה, בואי הנה! מה עשית במטפחת? צריך להניח אותה בסדר, כדי שלא תתקלקל מחום הקיץ. לא יזיק לך גם לכבס את שמלתך, לא נאה לאשה צעירה להתהלך מלוכלכת". כך היתה יושבת שנים על שנים ומטיפה מוסר לעוברי הרחוב על פגימות בחיצוניותם, והכל שומעים בקולה ביראת כבוד, כיאה להתייחס ל„גבירה" כזאת. והנה באה שנת 1905, ומרת לוריה ממשיכה בהטפותיה מעל הגזוזטרה. והנה עברו בחור ובחורה. היא קראה לבחורה והעירה לה, שאיננה מסורקת, ושהיא מדברת בקול רם ברחוב. הבחורה הביטה ישר בעיניה וענתה: „אין זה ענינך, ביילקה! אם תתערבי בעניינים לא שלך, את עלולה לקבל מכות". מרת לוריה נכנסה הביתה חיורת ובעיניה חרדה ובהלה. היא פנתה ואמרה לבעלה: „זמננו עבר. שוב אין לנו מקום בפינסק". ואמנם, לאחר זמן מועט יצאו מפינסק והשתקעו בוויסבאדן ושם ישבו עד סוף ימיהם. כאלה היו ה„בעלי־בתים" בפינסק.

לפי השטח שתפסה היתה אמנם פינסק כרך גדול, אולם בעיר היתה עזובה רבה. רק רחובות מועטים היו מרוצפים באבנים גדולות, שאר הרחובות שקעו ביון־הטיט והבוץ בסתיו ובאביב ואף בקיץ. ואם עגלה בליל חושך שנטתה במעט מדרך המלך, שקעה בבוץ יחד עם הסוסים, היתה אנוסה לעמוד כך כל הלילה, עד שהגיע הבוקר ואנשים התאספו והוציאו את העגלה ונוסעיה מן הבוץ. פחד גדול היה נופל על העוברים ושבים בלילות־חושך. מדרכות של קרשי־עץ היו מונחות מעל לתעלות של בוץ ומים. הקרשים לא תמיד היו מהודקים לאדנים, ואם לא שמר ההולך על שיווי המשקל — היה קרש מתרומם כנדנדה, והעובר היה נופל מלוא קומתו לתוך התעלה. הפינסקאים כבר היו „מלומדי־מלחמה" ויודעי הליכה במדרכו־תיהם, והקרבנות היו על פי רוב אנשים מן החוץ.

מרכז העיר היה הרחוב הראשי (הרחוב הגדול הקיובי). כאן היו בתי־המסחר הגדולים, שני בתי־מלון מפוארים (בנוסח פינסק), בהם היו מתאכסנים בעלי־האחוזות והפקידים הגבו־הים, שהיו מבקרים בעיר, בית־הספר הריאלי הממשלתי, בנין בן שתי קומות, לבן ופשוט, ועל־ידו בית מנהל הגימנסיה וסגנו. הלאה משם היה בית הדואר, גן עירוני קטן וצנוע, שהיה נעול ורק יחידי סגולה מן האריסטוקרטיה הפקידותית הורשו לטייל בו ובידיהם הופקדו המפתחות. הרחוב הקיובי שימש לפינסקאים כטיילת בימות החורף, ובקיץ היו מטיילים על שפת הנהר והעיקר — תחנת סירות למטיילים על־פני הנהר. חוף הנהר היה המקום האהוב על התושבים. הנהר היה רחב על יד פינסק, ובאביב, בזמן הפשרת השלגים, התחבר עם הביצות ויחדיו היו נראים כים גדול, ואז מראה חוף הנהר בפינסק מרהיב עין.

הנהר חי את חייו שלו. אלפי רפסודות־עצים היו עוברות בו בשני הכיוונים, לתעלת דניפר—בוג לגרמניה, לפריפיט לקיוב, והלאה דרך הדניפר. פעמיים בשבוע היו באות מקיוב אניות־קיטור של נוסעים, ואניות־מסחר רבות באו יום־יום. גם עשרות דוברות טעונות כל טוב היו באות לחופיה של פינסק, וכל אלה הכניסו חיים, הביאו שפע לעיר. ההמולה בשעות הבוקר, שעות ההפלגה של האניות, היתה גדולה מאוד, וכן לפנות ערב, כשאנית־הנוסעים מקיוב היתה ניגשת לחוף הנהר.

— — — תושבי פינסק אהבו את רחוב־הנהר לא רק כמקור פרנסתם, אלא גם כפינה היחידה, שהעין נהנית בה מן הטבע, מאויר צח, מריח מים ואדמה. לפנות ערב היו רבים המטיילים על החוף ובסירות על־פני מימיה הזוהרים של

משפחת ווייצמן ליד משחק השחמט

הפינא. „למטה על פני וולגה האם" — נשמעו קולות בחורינו מן הסירה האחת, ומסירה אחרת מתחרים ושרים במקהלה „זועף כועס הדניפר הרחב". והנוער מתלהב בשירי העם הרוסיים והאוקראיניים ושר אותם מתוך דביקות, אף כי חיי פינסק הם רק חיי פינסק, ולא אוקראיניים ולא רוסיים.

פינסק היתה ברוכה בתלמידי־חכמים ובמשכילים, ולא ייפלא, שהציונות מצאה לה בה שדה נרחב לפעולתה. לפינסק זו החליט אבא להעתיק את מקום־מגורינו, אף כי קשיים מרובים עמדו בדרך. אולם השאיפה לתת לילדים השכלה כללית היתה חזקה והכריעה.

כעבור שנה לשבתנו בפינסק נכנס שמואל לבית הספר הריאלי. פרומה החליטה ללמוד את מלאכת הצילום, אני הכשרתי את עצמי להוראה, והקטנות נכנסו לבית־הספר. לאחר שנה אחת תפס כל אחד מאתנו את מקומו בלימוד וגם בחברה. משה, שמואל, אחותנו פרומה ואני היינו בין המארגנים את קבוצות הנוער הציוני. הרגשנו בתנועה החדשה של הציונות את המהפכנות, את שבירת אזיקי הגולה, ומצאנו בזה את הסיפוק למיטב שאיפותינו המהפכניות. אף־על־פי ששמואל אחינו היה מטבעו מהפכן ומרדן, לא עשה עליו ה„בונד" רושם כלל. לא ראינו ב„בונד" את העם, את תרבותו, את מסורתו. הציונות בפינסק מצאה אכסניה טובה בביתנו הגדול, שנעשה במשך זמן קצר מרכז לנוער המתלמד והמ־אורגן. דירתנו הגדולה על חוף הנהר איפשרה לנו לסדר את „המרכז" בביתנו. חדרי הילדים היו מרוחקים במקצת מחדרי הגדולים וחוץ מזה היתה אמא נהנית מרעש הילדים, משמחת בני הנוער. חברים, יהודים ולא־יהודים, מאורגנים ופוסחים על הסעיפים, עשירים ולרוב עניים, בעלי דעות שונות, היו מתאספים בביתנו, ובקולניות, הטבעית לגיל הנוער המתבגר, היו מבררים את דעותיהם ומחפשים את דרכיהם.

חיליק, אחינו הצעיר ביותר, עדיין לא מלאו לו ארבע שנים, בזמן שעברנו לפינסק. הילד הזה, בן־הזקונים, בא לעולם אחרי הפסקה של ארבע שנים, ואחרי ארבע בנות שנולדו זו אחר זו. ולא ייפלא, שהיה אהוב על כולנו. ראשית — מפני שהיה הקטן, „בנימין" של המשפחה, ושנית — משום שהיה באמת ילד נחמד. אהבתו לאמא היתה פיוטית ממש, ולפעמים היינו נדהמים מרוב רגשנותו אליה.

חברו הנאמן היה ילד עני, בנו של צבע אחד, שאמו היתה מספקת איזה מצרכים לביתנו במטבח, והילדים התידדו. החבר היה ילד מסכן, שעיניו טרוטות ואדומות, והיה עושה רושם מדכא על כל רואיו. אבל הרעות היתה חזקה, וביחוד בקשר למשפט דרייפוס. הילדים היו מסדרים „משחק דרייפוס" והחבר היה לאבורי, וכינויו היה מן הזמן ההוא לאבורקה. היה מצער לראות את חיליק הולך ל„חדר המתוקן", גאה על ילקוט ספריו ועל שהוא הולך ל„קלאס", ואילו לאבורקה הולך ל„תלמוד־תורה". אחרי שעות הלימודים נפגשו שוב „דוד ויהונתן" והוסיפו לשחק במשפט דרייפוס. וכשחלה חיליק ושכב במיטה כמה שבועות, היה לאבורקה מבלה על־יד מיטתו ימים שלמים ומציל אותו משעמום.

בן שמונה הכינו את חיליק לבחינה למכינה א' של בית־הספר הריאלי, ולא הצליח להיכנס: מקובל היה לקנות את זכות הכניסה לבית־הספר בשכר השיעורים הפרטיים מפי מורי המוסד, שהיו מקבלים סכומים הגונים. אבל אבא התנגד לצורת כניסה זו מבחינה עקרונית. חיליק הוסיף ללמוד אצל מורו הפרטי: „ייכנס מתי שייכנס — טען אבא — ובמקרה הרע ביותר יהיה „אכסטרן", אבל לא ייכנס לבית־הספר על־ידי שוחד. אם שלושת בני, שלמדו במוסד זה, והמורים יודעים את טיבם, לא סללו את הדרך בשביל הרביעי — נראה, שחיליק יהא אנוס ללמוד באופן אחר".

לאחר שנה נבחן חיליק למכינה ב', ודוקא בשנה ההיא נבחנו הרבה ילדי עשירים, ששילמו ממיטב כספם למורים־מכינים. לפי מספר הנבחנים יכלו להיכנס בשנה ההיא לבית־הספר רק שלושה יהודים. כי לא־יהודים לא היו להוטים ביותר אחרי ההשכלה, ואם באו לפינסק ומן הסביבה שלושים לא־יהודים, הרי זה היה מספר רב מאוד, ומספר היהודים המתקבלים היה עשרה אחוזים. היינו בטוחים שחיליק לא ייכנס, וביום ההכרעה לא בא איש מבני המשפחה להיוודע, מה הן תוצאות הבחינה. חיליק שיחק על־יד הבית יחף ובלי כובע, בחברת לאבורקה חברו, ואמא ישבה על הגזוזטרה וידיה עושות משהו, כרגיל. והנה עברה אחת האמהות, שגם בנה נבחן ולא עמד בבחינה, וקראה בקול תמהון וקנאה: „מה אתם יושבים כך? הביטו וראו! הלא חיליק נתקבל לגימ־נסיה!" אמא ענתה בקול שקט, כי אף לא חשבנו על כך, „אבל אם נתקבל, ילמד איה"ש לא רע מאחיו". אמא נכנסה הביתה והודיעה את החדשה, ולא הרגישה, שהילד נעלם. חיליק התרגש מן הידיעה, ויחף ובגילוי ראש רץ בכל המהירות לחנות, בה היו האחים הגדולים מזמינים כובעיהם, חנותו של מר איליוויצקי, בחר לו כובע של תלמיד הגימנסיה, הודיע את שמו לחנוני והלה נתנו לו בהקפה. ובכובע החדש, יחף ונרגש, בא במרוצה הביתה. משנכנס הילד בכובע הגימנזיסטים, כולו אדום מריצה, ובנשימה עצורה צעק „אני נתקבלתי" — פרץ צחוק מפי כולנו. אך יש להודות על האמת, גם אנו שמחנו מאוד.

(פרק מתוך ספרה של המחברת, אחותו של חיים וייצמן, שהופיע בהוצאת „עם עובד").

עבר הדני / חדרים ומורים

(לאמי שושנה שקנאה לחינוכנו העברי)

אולי לא כך היה צריך לכתוב על הנושא החשוב הזה — לא בעד המעטה של זכרונות־ילדות מעורפלים ולאורם בלבד. אפשר צריך היה להסב בחברותא גדולה ולהעלות דמויות; לדייק בשמותיהם של מלמדים וחצאי־מלמדים ומורים מתוקנים, אשר מילאו את התפקיד הנעלה והתמוה של הרבצת תורה עברית לילדים. כי לא בישיבה „הקלאסית״, אשר זכתה מזמן להכרה ולהוקרה בפי יוצרינו וגדולי רוחנו ידובר בזה, אלא באותה צורת הוראה עברית אשר על ברכי חיבת־ציון נולדה, ובהתחולל התנועה הציונית נעשתה לה מתחילה ושלא־מדעת בת־לווי חשובה ונאמנה. הוראה זו היא שהחיתה לנגד עיני הילד בנכר את פרקי התנ״ך כשלעצמם. ולא עוד אלא היא שרמזה על החוטים הנמשכים מהפרקים הללו אל אברהם מאפו ואל פרץ סמולנסקין — ומהם אל גורדון וביאליק עד לחוברות „השלוח״. ולבסוף — היא שהכשירה את הנוער ללחום בחום־נעורים על תשוקתו לעלות לארץ־ישראל — ללמוד או לעבוד או לשניהם כאחד.

ועדיין לא נסתברה לי עצמי החידה המופלאה: מה ראו אבות ואמהות להקריב קרבנות כספיים „ממשיים״ ולמסור את שנות בניהם, כדי ללמדם בעקשנות לשון, שלא היתה לה אחיזה בחיי המעשה? ומה ראה מעמד שלם של מורים ומלמ־דים, שנתפסו למקצוע זה בשיטה ובמסירות במידה כזאת, שלא רק קיימו כל אחד בגופו את מצוות ההוראה, אלא נצטרפו יחדיו כדי „קריה״ שלמה — מרכז חדרים ובתי־ספר, מרכז רוחני מעט בצומת הרחובות המחברים את שתי הערים — פינסק וקארלין — אל מול העצים הקודרים אשר הצלו על אבני המצבות של בית־הקברות הישן של פינסק?

בודאי רוחות הזמן סייעו גם הן לפלא: העתונות והספרות הקימו בראשית המאה הנוכחית דור אבות ואמהות, משכילים עבריים, אשר לא ראו לנגד עיניהם תכלית נאה וחיונית יותר מאשר חינוך בניהם לעברית (ובניגוד לכך נחשב בעיניהם שאינו יודע „עברי״ כ„בור ועם הארץ״, ולא היה גנאי גדול ממנו בעיני מעמד המשכילים הללו); אף פינסק של אותו זמן — הקהילה שהיוותה כמעט עיר יהודית במהותה וברוחה — ודאי יצרה גם היא אותה אוירה נוחה, בה נפתחו בתי־הספר זה בצד זה עד שהיוו מרכז שלם. מרכז זה משך אליו מאות רבות של ילדים, ואולי שימש גם אבן שואבת ליהודים מהסביבה, שיהיו מעתיקים את מושבם מכפר ועיירה העירה (שנות נסיון המהפכה ברוסיה הצארית של 1905!) מתוך דאגה לילדיהם, שלא יהיו גדלים בורים ועמי הארץ.

מקורות עצמי ובית־אבי אני לומד את הדבר, ואולי אחדש משהו, אם אומר, כי הגורמים המתוארים לעיל נצטרפו יחדיו במידה כזו ובמזיגה כזו, שכמעט ולא נודעה עוד בתוכנו „הנפש הרצוצה״, אשר גם אותה הרבו לתאר בני־דור קודם בספרותנו (ש. בן־ציון). בית־האב, המשכיל העברי, אשר תפארתו היתה כבר על ידיעת פרק מאיוב בעל־פה; הרחוב היהודי הרצוף כמעט, אשר נוצרי בודד נראה בו כשבוי בין היהודים; ונהירת מאות הילדים, ילקוטם על שכמם, בשעות הבוקר אל החדר, — בכל אלה היה משום עולם שלם, אשר הכשיר בלי ניגודים וקרעים — לבאות.

★

כיון שבאת אל החדר היתה ראשית־לימוד בסידורים, ובעיקר באותיות הגדולות של תפילת הבוקר „מה טובו אהליך״. אותיות אלו היו כה סדורות ושחורות, שהן זכורות לי עד היום כפרוזדור אל כל מה שבא לאחר מכן. ושוב עיקר: ספרי הנביאים הראשונים! בסיפור ריאליסטי זה היה לא רק חומר־לימוד מושך בשיעור עצמו, אלא היה בו משום חומר־קריאה נפלא בערבי החורף הארוכים, אצל כותל התנור, שחומו נשתמר ללילה — שם נגולו העלילות הנפלאות מימי השופטים והמלכים בריתוק לא פחות מסיפורי־רומניו של סנקביץ. מן התורה — ידע המורה המלמד שלנו, מר פלדמן (הגיע לעת זיקנה ארצה לשבת עם בניו אשר היו בחלוצי העליה השניה ושינו שמם ל„חקלאי״), ל„שחזר״ בצורה מיוחדת משלו את מעשה אהל מועד והמשכן במדבר. איני יודע אם זו היתה שיטה, אך כיון שהגענו למלאכת המשכן, המחיש לנו את תיאור העמודים העומדים על אדניהם ושאר פרטים, בפיסות ניר גזורות בדייקנות רבה. זו היתה איפוא אוירה לימודית „רכה״, אשר מכת הסרגל (על היד) לא נודעה בה אלא לעתים רחוקות ביותר, ואף דף בבא־קמא על צורתו הדחוסה בדברי מפרשים ובמקור הארמי הסתום לא יכול גם הוא להעיב עליה.

למדנו, גזרנו, נטינו פעלים ושמות — אף ידענו! ובצאתנו לעת הפסקה היו יוצאים ילדים גם מבתי־הספר הסמוכים של בקליאר וגיטלמן — אותה קריה היתה הומה איפוא מקול ילדים משחקים. ביחסינו עם בתי־הספר לא היה „דבק״, אך משום מה נכנסנו בקשרי מלחמה עם בית־ספר מרוחק מאתנו, דומה בשם מושקובסקי. ומלחמה על שום מה? מסתבר, כי התגרות ראשונה היתה בשל „זכות־המעבר״ ברחוב, ומיניה־וביה וקרוב לודאי גם בהשפעת השלג והקור, הגיעו הדברים בימי שישי למלחמה מרה עד לרדיפה אחרי הנמלטים לעבר הנהר... דומה היה כי חגיגות לא נודעו בחדר, אשר השיעורים בו היו עיקר, ומורה, שביקר אצל הורים לספר להם בשבח הילד, הסב נחת להורים.

עם זאת לא סיפק חוק הלימודים של החדר את הבית, ואז נודע שלב שני — הוראת בית, וגם לה מורים מומחים מיוחדים, אשר כוחם נודע בעיר למרחוק. אין ספק, כי מורי הבית דרגתם היתה גבוהה יותר משל מורים ומלמדים של בתי־הספר — אף התלמידים נחשבו כמשתלמים והם עצמם כ„משלימים״. בודאי גם ביניהם לבין עצמם היו דרגות, אך אזכור בחיבה רבה את מורה הבית הראשון שלי — גארבוז (ובודאי רבים מבני גילי זוכרים אותו). הוא היה בא ונותן את שעורו בדיקנות לפי השעה. אף זאת אזכור: אותה שעה

של המורה גארבוז היה בה כדי מתן ענין לעסוק בו במשך כל היום — ואפשר שעדיין לא הייתי מספיק הכל. זו היתה איפוא שיטה של הטלת עבודה עצמית על התלמיד, אף סמיכה על רגש האחריות שלו — ואולי בכך היה סוד הצלחתה.

יש לזכור, כי נער יהודי אחרי החדר התקשה למצוא בית־ספר כללי ללימודים. בתי־הספר התיכוניים היו נעולים בפנינו, והכניסה אליהם רק „בפתח הצר של הנורמה" שהותרה לגבי יהודים; ואם היה בית־ספר עירוני — הרי גם הוא חותם „צארי" היה טבוע בו (צארי וממשלתי היו זהים באותו זמן), והכניסה אליו לא היתה קלה גם היא. אפוף גזרות נורמה בכניסה לבתי הספר הרשמיים הללו, אבדה תשוקה לנוער היהודי לבקש לו חסד זה, וההוראה בבית, שניתנה לו, נעשתה יסוד גם בשאר הלימודים, שהיו מכונים בשם „לימודי אכסטרן". הווה אומר: לימודי בית בעברית ואפילו גמרא (מורה־בית לגמרא, ודאי נודע בזמנו גם הוא, היה יודביץ *); לימודי בית גם במקצועות הכלליים מפי מורים מומחים לכך — סטודנטים יהודים שבאו מערי האוניברסיטאות או תלמידי הכיתות הגבוהות של בית־הספר התיכון, הווה אומר, המעטים שזכו ולמדו בו (יחיאל, אחיו של נשיאנו ד"ר ויצמן ז"ל, היה מורה מסוג זה). אזכיר כי גזירות הנורמה המריצו פתיחת גימנסיות פרטיות, והורים עשו למעלה מכוחם כדי לשאת בשכר־לימוד בניהם או בנותיהם בגימנסיות הללו (והאחת זכורה לי בשם גימנסיית צ׳ייקובסקי, בה למד אחי הגדול ממני).

הווה אומר: אוירת לימודים קדחתנית — בכך זכורה לי פינסק. נער יהודי למד, ואשר לא נטה ללימודים לא עזרו לו עושר בית־אביב או יחוסו — דוגמתו נחשבה רעה — „פראית" („פרא־אדם" היה אף הוא כינוי לא חביב על ההורים...). אמנם תקופת העילויים חלפה כבר, או העילוי נשאר נחלתה של שכבה מסוימת בלבד, אך „הכשרון" ללימודים נחשב מאוד והורים התברכו בכשרונות בנם, אף עשו למעלה מיכלתם כדי להוסיף ולשכלל את כשרונותיו. נער שבלע את תורתו של גארבוז, הוריו החלו מחזרים אחרי מורי־בית נוספים (אחד מהם וילנצ׳יק — הוא ש. בירב, ודומה כי אדם צנוע זה הוסיף לשמש באיצטלה ההוראה בארץ) — עד למורה א. א. פיינשטיין ז"ל בכבודו ובעצמו. לאחר קודמיו היה המורה פיינשטיין מוחזק, בנוסח הרצאתו ובגישתו להוראה, כ„אוניברסיטה" בזעיר־אנפין — ואמנם רק במטען הגון של ידיעות עבריות אפשר היה להתקבל אליו ולקבל ממנו את ההשראה „האחרונה" לסגנון נאה ולכתיבה מושלמת.

אפשר יחייכו הקוראים למקרא דברי, שהרי הם אמורים, בכל השלבים שנמנו, בגיל צעיר מאוד ולא בסטודנטים מבוגרים. ברם, אין לשכוח כי אוירת הלימודים האינטנסיביים הבשילה, אולי בטרם־זמן, בגרות רוחנית בנוער, ובן שתים־עשרה קרא בהכרה שלמה את „השלוח", „הצפירה" ו„הזמן", טעם כגדול את מלוא־הטעם ב„אורח משבת לשבת" של נחום סוקולוב או ב„אוניות פורחות" של דוד פרישמן. הוצאות „מוריה" ו„רשפים" הגישו לנו פרקים של הספרות העברית הצעירה (באותו זמן). פיירברג וסטבסקי, קבק ושלום־עליכם העברי — מצאו מיד את קוראיהם.

בלי לחרוג ממסגרת הנושא אני רוצה לומר, כי הסופרים העבריים הצעירים, שקמו לנו באותה תקופה — יצחק כצנלסון, י. ד. ברקוביץ ומשה סמילנסקי בסיפוריו מארץ־ישראל, ואין צריך לומר המשוררים זלמן שניאור ויעקב כהן — כל אלה השלימו את האוירה העברית אותה נתנה לנו ההוראה, הם קרבו אותנו אל הפרקים הקלאסיים — הקשים יותר של ספרותנו — מנדלי, ביאליק וטשרניחובסקי — במידה כזאת, שאפילו מאמר של אחד־העם, פליטון של רבי קרוב (אל. לוינסקי), ומאמרים הגותיים או חקרניים כבדים של „השלוח" נעשו מקובלים עלינו באותו גיל. ולא היה משום סתירה בין נחלתנו אנו ובין מקור־היניקה שלנו מרוסית, אשר יצירתה הספרותית שפעה אז במלוא־הכוח.

*

ואיני יודע, אם ברוח הזמן היה הדבר או בכוח נסיבות לאומיות־כלכליות, נוסף על אוירת ההוראה אשר תיארתי, אבל עובדה היא כי נער רך תשוקתו ללמוד היתה תוכן חייו העיקרי; ללמוד — ואפילו לרשום פתגמים ומונחים מתחדשים מתוך הספרות והמאספים (זו היתה בלא ספק גם התקופה הראשונית של קביעת המונחים לצרכי הלשון והספרות המת־פתחות, לא רק בארץ בהשפעת אל. בן־יהודה וחבריו, אלא גם בגולה); להוסיף ללמוד — ואפילו צרפתית וגרמנית מפי מורה או על־פי מילון; ללמוד — והמעמד הספרותי העולה של חיי הרוח העבריים עורר אותנו להתכבד בכבודם של „הגדולים" ולשאוף להידמות אליהם. למנדלי סבא שחגג את יובלו שלחנו (ודאי רבים בצנעה) איש את ברכתו, וכן למשורר אשר יובלו נודע ברבים. זוכרני עד היום מה נאה היה בעיני הכתב הנקי של המשורר יהל"ל ז"ל בתשובתו על ברכת־

*) בנו משה נרצח על־ידי הפולנים בין ל"ה הקרבנות הי"ד. יודביץ היה גם בעל הקריאה בבית הכנסת הגדול.

קבוצת מורים בחדרים המתוקנים

נעורים ששלחתי לו... כל זה היה מושתת על יסודות ההוראה שניתנו לנו.

ואם הוכשרנו כבר בגיל בר־מצווה לקבל עלינו בהכרה שלמה ובחום־נעורים את שמחת העלייה ארצה; ואם לא בעליית יחידים מילאנו מצווה זו לפני מלחמת העולם הרא־שונה, אלא בעליה רצופה של חברים בקירוב מאותו גיל — הם בני פינסק אשר למדו גם כאן, מהם בבית־הספר החקלאי בפתח־תקוה ומהם בגימנסיה „הרצליה"; אם העליה שהחלה על־ידי ותיקים, ונמשכה על־ידי ר' אהרן אייזנברג ממיסדי המושבות נס־ציונה ורחובות (עלה בתרמ"ז—1887), מצאה לה ממשיכים; — על כל אלה יש להחזיק טובה בראש לכל אלה שהכשירו את עלייתנו במיטב כוחם הפדגוגי־העברי. אפשר אמצעיהם היו דלים ועלובים, ואיני צריך לומר כי לא עמדה להם רשות חינוכית מוסמכת — אך ידם היתה ביציקת המפנה לתחייתנו.

ואסיים בדוגמא: כיוון שעליתי ארצה (ב־1913), ואני כבן שלוש־עשרה, באתי מיד לחדר ההנהלה של הגימנסיה „הרצליה" „מחוז חפצי". שמעו המנהלים — ד"ר מוסנזון ז"ל וד"ר בוגרשוב (בוגר) ז"ל — את דיבורי העברי הרהוט וגערו בי: על שום מה הייתי משוטט, כביכול, בארץ, ולא התייצבתי מיד לבואי בפניהם, כמכתב הורי?! — משמע, דיבורי העברי היה רהוט במידה כזאת, שנדמה להם, כי שוטטתי בארץ ורק לאחר מכן הגעתי אליהם (ויש לדעת כי באותה תקופה היו מגיעים לארץ צעירים מפלכי רוסיה ואחרים, אשר הלשון הרוסית היתה שפתם והיא הפריעה כאן למעבר העברי, ואפשר היתה גם בגורמים שקבעו את קליטתם בארץ)... זו היתה איפוא תעודת כבוד להוראה העברית בפינסק ול„הכשרתנו" כולה; אפשר ומשום כך לא ידענו סטיות הרבה, לא חבלו בנפשנו ניגודים ולא התרוצצנו בין הקטבים — הלכנו איש איש „ישר דרכו" בארץ.

זכרונות מימי ילדות

א. ספורטאים

בגיל בר־מצווה למדתי בחדר. ביום ששי, כשהיינו משתחררים בשעה מוקדמת מן החדר, היינו ממהרים לנהר ושטים בסירות. כשהיתה מתקרבת אניית קיטור מקיוב, היינו מתחרים בינינו — מי יתפוש הראשון בגלגלי האנייה או בהגה. זה היה משחק מסוכן. אך מה יודעים נערים על סכנה? פעם השליכוני הגלים למרחק רב וחברי חשבו, כי טבעתי וחשו להודיע להורי.

לאחר שהתאוששתי, שחיתי לבנייני הרחצה ומיהרתי הביתה. מה גדלה אכזבתי, שבמקום דברי שבח על גבורתי ואומץ לבי קיבלתי מלקות.

ב. רבי שמואל „דער מיניסטער"

1. רבי שמואל היה נוהג לתת לאשתו כסף לצרכי שבת בכל יום חמישי. את המעות היה מניח בקצה השולחן ומבקשני לקרוא לאשתו לבוא מהמטבח ולקבל את הכסף, כי אין למסור משהו ביד לידי אשה.

2. הרבי היה מזהיר אותנו, שלא נעבור בין שתי נשים מחשש פן יפילו, רחמנא ליצלן. כששאלתיו: „ובין שתי בתולות מותר לעבור? סטר לי על לחיי סטירה מצלצלת.

3. פעם ביקשני הרבי, שאסתכל ואבדוק, אם לאשתו יש קפלט כדת וכדין. רינבו אחריה, כי היא „חפשיה". לא נועזתי לעשות כמצוות הרבי. עשתה זאת אמי ואישרה, כי לאשת הרבי קפלט כדין. ורבי שמואל נחה דעתו.

4. פעם בין מנחה למעריב, כשנשארנו לבדנו בחדר, התחלנו לשיר, לפי הצעתי, את ההימנון: אל, מלך נצור! כשחזר הרבי ושמע את קולותינו, נבהל וקרא: צריך לקרוע „קריעה", הלא ממש כגויים הייתם.

5. השכם בבוקר היה לוקחני להילוות אליו להצטרף לוותיקי המשכימים ללמוד לפני תפילת שחרית. הדבר עשה עלי רושם בל יימחה.

6. כשהייתי מביא „שכר לימוד" בעד ה„זמן", היה הרבי שואל ומכריז: — מי היום ילד טוב? והתלמידים היו עונים: אברהם וועלוול (זה שמי) הוא ילד טוב. — מי הוא אברהם וועלוול? — חזר הרבי ושאל. והתשובה במקהלה: אברהם וועלוול הוא ילד טוב!

ביום זה הייתי פטור ממלקות, שהיינו סופגים יום יום.

לכן ביקשתי את הורי, שיתנו לי להביא בכל יום „שכר לימוד" לרבי.

ג. בית ויצמן

1. חניכי החדר היינו. המורים אורלינסקי, מושקובסקי (מקדושי פינסק הי"ד), שלמה נתן גיטלמן ואחרים היו מטיפים לציונות.

בליל שבת הייתי מבקר בבית ויצמן כאורחו של יחיאל ויצמן, הצעיר בבני המשפחה. יחיאל זה היה מרצה לפנינו על ארץ ישראל.

2. שמעה אמא על ביקורי בבית ויצמן וקראה: אוי ואבוי! התכשיט יגיע לשמד! — הלא ויצמן עומד להעלותנו לארץ אבותינו — טענתי. אומרים, כי חיימקה מעשן סיגריה בשבת — אמרה אמא.

3. פעם בחן אותנו חיים ויצמן (סטודנט היה אז) בהיסטוריה. אותי שאל, מי הם המכבים. עניתי לו בדקלום שיר על ט"ו בשבט. חיים הטיף לי מוסר ואמר לי, כי כל נער חייב לדעת את תולדות עמו ולא להסתפק בשיר בלבד.

4. בני ויצמן נתפלגו בדיעותיהם. הבכור שמואל היה איש ה„בונד". פעם בשעת ויכוח אמר לחיים: יגרשו אותך מארץ ישראל ואז תבוא אלי. — אני בטוח, ענה חיים, כי אתה תקדים ותבוא אלי לארץ ישראל.

ד"ר א. ריטרמן

ירוחם משל / מורים ומחנכים

אני רואה צורך להעלות זכרם של מורים ומחנכים שעיצבו את דמותנו והרחיבו את אופקינו.

אני נזכר במחנכים וקודם כל במחנכים בשלבים הרא־שונים, מחנכי בחדר המתוקן בן ארבע הכיתות שהיה בפינסק. הראשון במחנכים אלה היה בירנאצקי, שלימד אותי בכיתה א׳ את האלף־בית העברי, השני, מחנכי בכיתה ב׳ היה דובובסקי והשלישי — טוביה אוגולניק.

על הראשון כמעט ואין לי לומר זולת זאת, שהיה יהודי טוב, מקפיד על משימתו להקנות לנו ביסודיות את תורתו. הוא הצטיין גם כש״ץ בבית הכנסת „מגיד שול״. אלא לגבי השניים האחרונים אוכל לומר, שהיה ביניהם הבדל מהותי יסודי. בעוד שדובובסקי היה תקיף באופיו, מטיל מוראו ונוהג בחומרה לגבי התלמידים — ואף הירבה להשתמש בעונשים לא קלים (כגון מכות סרגל על כף היד, עמידה בפינה בידים מורמות וכו׳) — הרי חברו, טוביה אוגולניק, שהיה גם הוא מורה מצויין, היה רך באופיו, והתלמידים, שחשו בכך, היטיבו לנצל את רוך אופיו והרבו להתעלל בו. והדבר גרם לו עגמת נפש וסבל רב. טוביה היה מבאי ביתנו ולא אחת שפך באזני אבא את מרי שיחו על התנהגות התלמידים כלפיו.

היתה הכיתה הרביעית של ה„חדר״, שבה לימד הרביעי במורי ה„חדר המתוקן״, שלמה נתן גיטלמן. מורה זה, שלימד בדרגה גבוהה, עברית בעברית, היה שנון והתלמידים זיכוהו בכינוי „פטיש״. הוא כעס על הכינוי הזה, אם כי כינוי זה היה שאול ממכלול התארים, שהיו מכתירים בהם תלמידי חכמים.

לא בכדי רחש לנו חיבה והוקרה... שכן לבד משנינותו וידיעתו היסודית בחומר הלימודים ויכולתו להקנות לתלמידיו מאוצר ידיעותיו הבלום, ידע ש. נ. גיטלמן את נפש תלמידיו ומעל לזאת ידע להשרות בכיתה אווירה של רוחב אופקים. על ידי כך נטע בנו תלמידיו את השאיפה לדעת דברים מעבר לאותה מסגרת פורמלית של תכנית הלימודים הקבועה, שהצטמצמה בלימוד עברית, תנ״ך, חשבון וכד׳. תודות לאווירה מיוחדת זו התגבשה בכיתה קבוצת תלמידים, ששמה לה למטרה להתעניין בספרות כללית, לא יהודית. לכאורה התגבשה קבוצה זו בהסתר ובלא ידיעתו, שכן בתוקף משרתו כמורה ב„חדר״, אף אם היה זה „חדר מתוקן״, אסור היה לו לדעת על פעולתה של קבוצה זו.

ברם על יחסו האמיתי לשאיפה זו של תלמידיו תעיד הדוגמא הבאה: באותה סימטא, שבה עמד ה„חדר״, היתה ספריה פרטית שכל חברי קבוצתנו, בהתאם לשאיפתם ולענינם, שאלו מבעליה ספרים לקריאה, בעיקר ספרות יפה, וכאמור לעיל בהסתר ממנו. יום אחד בשעת הפסקה הלכתי לספריה זו ולקחתי משם בהשאלה את הספר „מסתרי פריס״ לויקטור הוגו, ומשעמדתי להיכנס לכיתה הסתרתי אותו בבית שחיי מתחת למעילי וניסיתי מזלי להיכנס לכיתה, בלי שירגישו בו. אולם הוא, אשר בעינו החדה הבחין בדבר, ציווה עלי להרים את ידי למעלה והספר נפל, כמובן, על הרצפה. הוא הרים את הספר, זרק בו מבט ושם אותו בתא דוכנו ולאחר מכן הטיל עלי עונש — לעמוד במשך כל אותו שיעור על יד הספסל.

הספר לא הוחזר לי במשך כל השיעורים שבאותו יום וכבר הייתי בטוח, שהספר הוחרם ולבי היה מיצר, מה אומר לבעל הספרייה. אך בתום השיעורים, כשאחרוני התלמידים עזבו את חדר הכיתה, ביקש אותי להתעכב. ומשעמדנו פנים אל פנים, הושיט לי את הספר ורמז לי בחיוך דק, שאין הוא רואה כל רע בדבר, שאני מוצא ענין בספרות כללית. הוא רמז ולא הוסיף. אך הרמז היה ברור למדי.

לאחר ה„חדר המתוקן״ בא תור הלימודים בגימנסיה העברית „תרבות״. היה זה מעבר חד לחלוטין: אווירה שונה, מקצועות לימודים חדשים, עולם אחר, נוהגים אחרים ומשטר חיים אחר. לא ארחיב כאן את הדיבור על כל זה, ודאי כתבו רבים על הגימנסיה „תרבות״ בפינסק. אולם גם כאן אתעכב במקצת על שלושה מורים, שהיו בעיני — ואני סבור גם בעיני רבים מחברי לספסל הלימודים — בחזקת מעצבי אופי ובוראי דמות. שכן אלה לא היו רק מורים להקניית ידע באותם מקצועות שהורו, כי אם גם מורי דרך וכיוון לחיים; הם היו מורים, מחנכים וחברים כאחד לתלמידים.

אזכיר כאן לראשונה את המורה והמחנך של הכיתה הראשונה בגימנסיה, שאנו בישראל רגילים לכנותה בשם כיתה ט׳, הוא צבי פרלה ז״ל.

ילדים יהודים היינו, ילדי גולה. כל עיקרנו עול תורה ומצוות ולימודים, לרוב בחדרים מוצלים ובין ארבעת כתלים — ב„חדר המתוקן״, בגימנסיה, בבית אבא ואמא. והמעט מהחוץ — דשדוש והליכה ברחובות העיר ובסימטאותיה מעט ירק לרפואה. היה זה צבי פרלה, שנטל אותנו, תלמידים יהודים אולי קצת מפוחדים, והוציא אותנו לטיולים אל מרחבי שדות ואל מעבה היער, אל האויר החפשי. היה זה צבי פרלה אשר עודד אותנו להתחבר לתנועות נוער עבריות־צופיות־חלוציות; הוא נטע בנו יחס שלילה להווי הגלותי ויחס חיוב ברור לשאיפה ליעד, ליעוד — לעליה ארצה. ואכן היה לצבי חלק רב בנטיעת הציונות על תלמי לבבותינו הצעירים, תלמידיו במחלקה הראשונה. משום כך ומשום כל השאר, היה חביב ונערץ צבי על כל תלמידיו. צבי פרלה זכה והוא עצמו עלה לארץ, חי בה ונפטר רק לפני שנה.

בארץ היה מוכר בשם צבי אליאב, שימש כאחד המנהלים ב„תיכון חדש״ וכחבר נערץ במרכז הסתדרות המורים. וכשהזכרתי את צבי פרלה ז״ל, אשר הוציאנו אל מרחבי השדות והאויר החפשי, לא אוכל שלא להזכיר את הובר, המורה להתעמלות. ילד יהודי בגלות בכלל, ובגלויות מזרח אירופה בפרט, דומה שהוא נולד עם הפחד מפני השקץ העוין, המתעלל והמבזה. וגם כשהוא גדל ונעשה גבר בגוברין ובעל בית בעמיו, מלווה אותו תכונה זו לאורך כל ימי חייו. והפסוק „אשרי אדם מפחד תמיד״ משמש לו עקרון חשוב בחייו.

הזכרתי בראשית דברי את פינסק היהודית, אך איני שוכח אף לרגע, כי מסביב לה היתה גם פינסק גויית, פינסק הנכרית,

ובה גויים בעלי זרוע ובריונים, שהתעללות בילד ובנער יהודי היתה להם מעין לחם חוקם ושעשוע עילאי; ובה, בפינסק זו, בעולמם של המבוגרים, הקריאה הארסית „ז׳יד" אחרי יהודי או הטחתה בפניו — בפני יהודי כלשהו ובכל הזדמנות שהיא — היתה קריאה מורגלת ומעשה של יום יום עד כדי כך, שהיהודי היה מאושר, אם הסתפק בה בלבד ולא הוסיף עליה הרמת יד כלשהי. אודה ולא אבוש, ילדים יהודים היינו גם אנחנו, ילדי פינסק היהודית, ולא נפטרנו גם אנחנו ממגרעת הפחד. אך פחד זה היה לנו עד בואנו לגימנסיה „תרבות", כלומר עד שהכרנו את הובר, מורנו להתעמלות.

היה זה הובר, שנטל על עצמו לא רק לאמן ולחזק את שרירינו הרפים, אלא גם לעקור מלבנו את הפחד המסורתי מפני הבריון ולנטוע בנו במקום הפחד את האומץ. לשם כך נהג הובר לצאת אתנו לטיולי־לילה מאורגנים אל לב האיזורים הנוצרים הטהורים, כשאנחנו מצויידים באבנים ובמקלות ודרוכים וערוכים להשיב מלחמה שערה עם כל גילוי חוליגאני ראשון של השקצים. כתוצאה מכך הסתבכנו לא אחת בתגרות של ממש, אך איני זוכר אפילו פעם אחת, שבה עזבנו את המערכה בנסיגה; תמיד היו הם הנסוגים. הובר שילם על כך. הבריונים ידעו, שהוא הרוח החיה ב„חוצפה" הזאת של נערי היהודים, ויום אחד התנפלה עליו קבוצת חוליגאנים נוצרים ליד ביתו, היכוהו ודקרוהו בסכינים ופצעוהו קשה. אך זה לא הבהיל אותו ומיד לאחר החלמתו ושובו לגימנסיה חזר להוליך אותנו לאותם אזורים נוצרים, ללא שמץ של פחד וללא רתיעה. להובר היתה סיסמה ואותה שינן באוזנינו: אם לא תסוגו, יסוגו הם; אך אם תיסוגו, תיאלצו להיכנע.

ועתה אזכיר את מורי ומחנכי, צבי הרשל מרמינסקי, שהיה מחנך הכיתה הרביעית של הגימנסיה. אינני בטוח, אם היה ציוני באותה תקופה. לעומת זאת אני בטוח, שאם פרלה, מחנכי בכיתה הראשונה של הגימנסיה, היה האיש, שזרע בנו את זרע הציונות והובר היה האיש, שנטע בנו את האומץ, את הכבוד ואת זקיפות הקומה הגאוה היהודי, הרי מרמינסקי היה האיש, שנטע בנו את הכרת הפעולה הסוציאליסטית, את יצר המרד וההתקוממות נגד הקיים, נגד העוול הלאומי והסוציאלי. מרמינסקי הירבה לדבר אתנו, לרוב בעת הטיולים, על חופש עמים, על מרד בקיים ועל ההווי הפועלי — וזאת בין כתלי גימנסיה, שכל תלמידיה היו רחוקים בבית אבא מהווי פועלי.

זוכר אני יפה את אש התלהבותו בשעה שהיה קורא לנו על „טרס בולבה" — זה הגיבור האגדי, שמרד ולא נכנע גם לאחר שנתפס בידי אויביו ועונה קשות. בהתמדה וללא רתיעה שבהיסוס, נטע בנו את האהבה לחיי העמל, עד שיום אחד גברה יד המקטרגים עליו בין עסקני הגימנסיה והוא סולק, או כמו שאומרים אצלנו היום: הושעה מתפקידו. אולם הצלחתם של אלה היתה זמנית בלבד, שכן לאחר שנודע לתלמידיו על הצעד השרירותי הזה נגד המורה האהוב, התארגנו והודיעו, שיכריזו על שביתת לימודים, עד שיחזירוהו. התוצאות לא איחרו לבוא. צבי הרשל מרמינסקי הוחזר בכל הכבוד והושב על כנו. אך היש פלא בכך? הרי לאמיתו של דבר, לא נצחון תלמידיו היה זה, אלא נצחונו האישי הוא. שכן התארגנותם היתה פרי חינוכו. זרע ואף קָצַר.

אני מגיע לאחרון שבחבורה, בחינת אחרון אחרון חביב, הלא הוא מנהל הגימנסיה, דוד אלפר ז״ל, שהיה ללא ספק הגדול שבחבורה ונערץ ומקובל על כולנו, תלמידים ומורים כאחד.

דוד אלפר, ששיחתו עם תלמיד היתה לתלמיד חוויה בלתי נשכחת. תוכו היה שונה מברו. העומד מן הצד וצופה בו דומה היה עליו, כי פורמליסט נוקשה עומד לפניו. רכוס ומכופתר, גלוח וסרוק למשעי, מבט קפדני, הבעה מחמירה וצעדים מדודים — כזו היתה חיצוניותו של דוד אלפר ז״ל. אדם, מורה, תלמיד, שלא הכירו ודיבר אליו, היה צריך להצטייד במנה גדושה של העזה כדי לפנות אליו. ואילו אם העיז ופנה אליו, בביתו או בין כתלי הגימנסיה, הרי מיד היה מופתע מפגישתו עם אדם שונה לחלוטין מזה שנצטייר לו על ידי חיצוניותו המטעה. לפניו עמד אדם — אדם בה״א הידיעה — בעל נפש; איש היודע להקשיב לזולתו, איש שאין שני לו להבנת נפש הפונה אליו, בעל נכונות נפשית עמוקה לסייע, אף אם זה היה מחוץ לשורת הדין. אדם שידע להפיג מבוכת תלמידו, לדובבו, לרכוש אמונו ולהקנות לו שוב יציבות ואמון בעצמו.

בסיכום, מורי אלה ב„חדר המתוקן" ובגימנסיה „תרבות", אשר את דמויותיהם העליתי כאן בקצרה, הם הם אשר הניחו את המסד להשתייכותנו לתנועות נוער של ארץ־ישראל העובדת: „השומר הצעיר", „השומר הלאומי", „החלוץ הצעיר", „פועלי ציון" וכו׳. וכאן, כשבגרנו ועזבנו את כתלי הגימנסיה, הזדהה כל אחד מאתנו עם אחת מתנועות הנוער הציוני הסוציאליסטי החלוצי. מפעם לפעם היו מפגשים והיו ויכוחים סוערים על דרך וכיוון, ועל צורה ועל אופן. אך לי ברור דבר אחד: בכל אותם ויכוחים סוערים, בקע ועלה תמיד ההד החזק של מה שנזרע על ידי מורינו. ואולי אותו הד נפלא הוא שהורה לכל הדור היהודי העברי הצעיר של פינסק היהודית על כל פלוגותיו ללא יוצא מהכלל את הדרך האחת, החד־סטרית כמעט לעלייה לארץ־ישראל; והד מופלא זה הוא שגיבש את אופיו ואת השקפת עולמו של דור זה כולו — להיאבק ללא רתיעה למען אותם ערכים יהודים־ציונים וכלל אנושיים שהחדירו לליבותינו ולמוחותינו.

משום כך, למרות הזמן שחלף מאז, פגישת פינסקאים תמיד יש בה משום חוויה עזה; תמיד יש בה מה לספר ולהעלות מנבכי הימים ההם; ותמיד, בפגישות ובסיפורי זכרונות אלה אתה חש חמימות שבהתרפקות על הימים ההם, על ההווי שלהם, ועל אותן הדמויות יקרות של אותם מורים ומחנכים.

טוב איפוא, שספר פינסק ילקט ויכנס לתוכו את פרקי הזכרונות מהימים ההם וינציחם לא רק למען הדור הזה של יוצאי פינסק, אלא גם למען צאצאיהם, הדורות הבאים.

סח לי פעם יוסף שפרינצק, זכרונו לברכה. פעם שאל אותו קולונל קיש: „הכל מדברים על פינסק — מהי פינסק?"

ענה שפרינצק: „מהי אוכספורד בשביל אנגליה — אתה יודע? זו היא פינסק".

אכן, ראוי להקנות מושג על כך גם לדורות הבאים.

זרובבל חביב / פינסק בעיני שליח ישראלי

(דפים מיומן מסעות ב־1937)

בתחנת הרכבת חיכו לי שלושה אנשים: אַלפר — מנהל גימנסיה „תרבות", בוקסר — מורשה הק"ק וניידיץ — המזכיר המקומי. היה זה בעיצומו של החורף. העיר מכוסה שלג. ברחבה נראו רק מזחלות. ישבתי באחת מהן עם אלפר ועברנו ברהובות הריקים. כיליד ארץ־ישראל הופתעתי לא רק מן המעטה הלבן אלא מן הסגנון העיירתי העלוב של המקום, אשר תיארתי לי אותו אחרת לגמרי. בתים קטנים, צפופים ורק פה ושם בית חומה בעל קומתיים. הכניסוני למלון יהודי, „ורשבסקי" שמו. בעל המלון התיימר להיות ציוני זה חמישים שנה. הוא הספיק לבקר באמריקה, באנגליה, בצרפת והתכונן אשתקד לנסוע לא"י, בינתיים מתה עליו אשתו והוא נשאר בפינסק. ביתו, שהיה שווה פעם 3,000 זהובים, לא שווה היום החצי מזה. הביאוני לחדר גדול ואולם מיד עברה בי צמרמורת וביקשתי להעבירני לחדר יותר קטן. סוף סוף הרי באתי מארץ חמה. עד שעה מאוחרת ישבתי עם העסקנים בדיון בתכנית העבודה. כל הזמן ואף בשכבי לישון בסמוך לתנור הרגשתי, יפה בסערת השלג המשתוללת בחוץ. גם בבוקר, כשהשקפתי על העיירה, היתה לי הרגשה של קיפאון — עד שביקרתי בגימנסיה. זה בנין עץ ענקי מסודר להפליא. הכיתות מרווחות ועשויות להכיל עד 65—70 תלמיד ואפילו יותר. רוח עברית שלטת בכל. ובכל זאת הבנין כאילו אין לו אחיזה איתנה במציאות והוא נסמך על איזה עולם רחוק. התלמידים היו חייבים לדעת יפה שתי לשונות, לשנן לעצמם שתי מסורות, להצטיין בידיעות היסטוריות על שני עמים ולחיות בשני העולמות בעת ובעונה אחת. צו הגלות חתום בכל ההופעות הכפולות: אחת כלפי חוץ, אחת כלפי פנים וכל פגיעה בגזרות השלטון הקנאי עלולה לגרום לסגירת המוסד. הנה במרכז החדר תלויות תמונות של גבורי פולניה, נשיאיה וסופריה ובעיקר צריך להתנוסס הנשר הפולני. בקירבת מקום הותר לקבוע גם את תמונות מנהיגינו הלאומיים. אפס עם כל הופעה של מפקח, על המנהל להסביר לו מי ומה האנשים האלו — אוסישקין, ויצמן וכו' — בכל אופן ה„מזרח" צריך להיות שמור ל„שלהם". כמו כן בכל מגבית שנערכה היה צורך קודם כל לדאוג לקופות, כמו לקרן התעופה („לוט") של המדינה, או אפילו להבטחת קיומם של בתי ספר פולנים בכפרים.

רושם בל יימחה עשו עלי הסדר, הנקיון והמשמעת הנהוגים שם — גם מחברות התלמידים נקיות להפליא והכל כתוב בכתב ברור, מהודר. ניכר שידיים אמונות ומסורות טיפלו בכל פרט. המוסד מתקיים על שכר לימוד בלבד ורק תודות למסירותם של העסקנים והמורים יכולה הגימנסיה להתקיים.

מוסרים לי, כי בפינסק 23,000 יהודים בין 40,000 תושבים. אילו צירפו את סביבות העיר, כי אז היו היהודים הרוב. אף על פי כן ההרגשה היא, שהיהודי זר וצפוי לו חנק כלכלי ואולי עוד גרוע מזה. לא אשכח את הרחבה על יד השוק, שהצביעו שם על כותל, שעל ידו נוֹרו עשרות יהודים לאחר הלשנה והסתה. גם כשביקרתי בבית הקברות וניצבתי על יד קבר האחים הגדול, נדמה לי, שאפילו הקברים מתנודדים.

נקודות האור, הזורחות מתוך האפילה, הן בתי הספר, כגון „מדרשה תרבות". הכיתות צפופות, עד 82 תלמיד בכיתה. התלמידים לומדים 36 שעות בשבוע. מפותח מקצוע מלאכת יד. הספריה והחלפת הספרים מתנהלות על ידי התלמידים עצמם וכל מה שנרכש, בא רק מכוחות עצמיים. גם הבריכה נעשית על ידי התלמידים. כמה שמחתי למצוא שם „עשביה", שהוכנה בבית הספר בראשון־לציון שלי. אין חצר לבית־הספר, אין רחבות. ובכל זאת הכל מסודר ומאורגן ומנוצל להפליא.

בבית־הספר למלאכה, הנתמך על ידי יק"א, מלמדים באידיש ובפולנית אבל גם בעברית. המנהל — שמו קנט — מנסה לצאת ידי הכל. הוא אמר לי בפירוש — אנו מחנכים לאזרחות נאמנה לפולין ויחד עם זה לציונות. בוגרי בית־הספר שואפים להשתלם בטכניון בחיפה, אבל עד שהם מגיעים לשם, הם עוברים את הגיל המתאים.

אמש התקיימה אסיפה של ההסתדרות הציונית כאן. נתאספו כ־100 איש. היו"ר שקולניק דיבר אידיש, אני נאמתי עברית והכל הקשיבו בהתרגשות. לבסוף עברתי גם אני לאידיש וגם המורשה בוקסר דיבר. הנושא העיקרי היה הקופסה הכחולה.

יום ראשון ויום שני היו ימי שמש, רק בלילות ירד הקור עד ל־26°. על הזמנתי לתה התחרו סגלוביץ' מן העסקנים, שיש לו בת ב„השומר הצעיר" בראשון, ומר אליאסברג, בא כוח הפירמה לוריא — בית חרושת ענקי לדיקטים. כל אחד הוסיף זהובים על מה שהציע חברו וכך הוקדש כל הסכום לקרן הקיימת. בבית אליסברג התפתחה שיחה אינטימית וגלויית־לב על הציונות ועל ארץ־ישראל. בשעה מאוחרת הוסעתי בכרכרה (דראָשקע") למלון.

ביקור בבית־הספר „תל־חי". ההוראה באידיש. לאוזני הארץ־ישראליות זה מצלצל כל כך מוזר. אמנם המורה משלב מלים עבריות והמנהל מבטיח, כי במשך הזמן יעברו לעברית. על התמרמרותי וביקורתי מגיב המנהל וכן המורה מר מ. ח. רזניק. הם טוענים: הרי אנו מטפלים בבני העניים. אין זאת הגימנסיה שבה לומדים בני העשירים. גם הפרוטות שלנו לקק"ל שוות הרבה יותר מן הכספים הנאספים שם. לפעמים הפרוטה לקק"ל אצל ילדינו היא ממש גזלה מפת לחמם.

מראה בית הספר עלוב, החדרים קטנים, המפות קרועות, פני הילדים חיוורים. אף על פי כן ידיעות התלמידים הן ברמה גבוהה. אין להתעלם מן המאמץ לשלוט בשלוש שפות בבת אחת. אשר לעברית אצל אלה היודעים אותה, אפילו בפי חניכי הגימנסיה — היא עשירה ויסודית, נאה ומדוייקת, אבל

כל משפט כאילו הוא לקוח מן הספר. אין לו טעם של החיים השוטפים, גם ההברה נקלעת בין אשכנזית לספרדית, כששמעו את העברית החיה שלי, התמוגגו ממש משמחה. קראו לזה עברית עסיסית והרבו לשאול שאלות על ניבים וביטויים — איך נוהגים להשתמש בהם „אצלנו".

בבית החרושת של לוריא — שיחה עם אליסברג, בוקסר ואחרים. הם מעלים הצעות מעשיות להעלאת בעלי רכוש לארץ. בערב היתה מסיבה בויצ"ו, אחר כך בליגה של „פועלי ציון". התעוררה הבעייה המטרידה: הרי הנוער מכלה את כוחותיו בהכשרה ומקדיש את שנותיו הטובות, את העלומים, בהכנותיו בגולה ואחר כך הוא נעשה שבר־כלי פגום — והרופא הבודק פוסל. הממונים על ההכשרות — שליחי המפלגות תובעים המשכת ההכשרה, ונשאלת השאלה — מי הירשה לתנועה לבזבז כוחות אדם כאלה למטרות מפלגתיות?

לפני צאתי את פינסק נערך בנקט לכבודי, שנמשך עד 2 בלילה. היה זה ערב של חשבון הנפש ושל סיכום פעולות. בדרך כלל הרמה הפוליטית גבוהה מאוד בפולין. מבחינים היטב בהבדלים שבפרוגרמות. הציונים הכלליים, שהם החזקים במפלגות, אינם מצליחים להפעיל נוער, כי חסר להם הקשר המעשי עם הארץ. בבנקט דיברו אנשים מכל השדרות והמורים עמדו והתריעו ביחוד על לבטי הנער, הנקלע בין שתי להבות. מר אלפר התאונן על אנשי ארץ־ישראל, שאינם מעריכים את העבודה „הסזיפית" הנעשית בגולה, וטען, כי חסרה השפעת גומלין. הוא ביקש לתקן את המצב על ידי שליחת אנשים, עיתונים וספרים מהתם להכא.

בדברי אליהם עמדתי על כך, שיש לחזק את הנוער, שיהא יונק מן המקורות ואז ממילא יתחזק הקשר עם הארץ וגם יובן, למה אנחנו זקוקים כל כך לאיחוד הכוחות. דיברתי על הצורך לחזק את הקשר בין הסתדרות המורים בארץ עם המחנכים בחוץ לארץ. דברי, שנאמרו מלב חם, נכנסו עמוק ללבותיהם והם אמרו, כי תודות לי נמס השלג, שהעיק עליהם כל הזמן. הם פרצו בשירה, שירי גולה ושירי ארץ־ישראל ואולם אני דבקה לשוני לחכי — חום וקור שימשו בי בערבוביה, ואולם לשיר לא יכולתי — הלא זהו גורלם של הגולים מארצם מאז ומעולם: „איך נשיר"?

כינוס למען מגבית מיוחדת של הקק"ל

משה גילר / פינסק - חורף 1934

— — — בצדי־דרכים עומדת לה פינסק בשקט, כמנשמת לאט־לאט וממשיכה לחיות את חייה הרגילים, האפורים. מן ארובות בתי־החרושת האחדים והטחנות האחדות עולה ומתנשא העשן. מעבר לנהר משתרעים שדות במחשוף מערומיהם תחת שמים לא־גבוהים, שאפילו בימים בהירים נטוי על־פניהם צעיף אדים קלים כעין דוק רך. חודי בתי־הכנסיה מבקיעים ומתנשאים גבוהים, קרים, תומכים בגאותם שחקים. ובית־הכנסת הגדול מתערה קודר ושוקט ומסתכל על סביבו עגום ומבויש. כיפתו אינה נראית לעין. רק ארבעה הכתלים ניצבים ישרים, כגוף אשר נכרת ראשו ממנו. וכך הוא עומד כסמל לעם שהונמכה קומתו, ששח גבו, שנלאה להרים ראש.

ואולי הוא סמל לעולם אשר נתז ראשו והוא תועה ומפרפר אובד־עצות ופורש רשת לעצמו?...

לפינסק היהודית יש מסורת היסטורית. היא הקימה מתוכה אנשי־שם ומנהיגים מפוארים, רבי־מעשה אשר פרסומם הלך למרחוק. והיהודים הפינסקאים, פקחים, מיושבים ושקולים בדעתם, משקיפים בגאון על שלשלת־היוחסין הרוחנית אשר העמידו הדורות שחלפו. ואורח כי יבוא לפקוד את העיר, יראה חובה לעצמו להזכיר ולהטעים בכל הזדמנות, את יחוסה הנכבד ואת אשר היה לה. ובשם העבר הגדול הוא דורש ותובע מן ההווה. הן לא יתכן שהנכדים יביישו את זקניהם.

והפנסקאים חשים קורת־רוח מיוחדת במינה למשמע התהילות האלה. אכן, מענגת ההכרה שמתוך הבתים הקטנים הללו יצאו לעולם הרחב אנשי רצון ומעשה, אשר עצרו כוח לרסן ולבלום את שעת־הכושר הסוררת. נעימה ההרגשה שבני־העיר הזו, — מוניטין יצאו להם. ועל־כן רבים בפינסק סיפורי־האגדות על כל אותם המוחות הכבירים בעלי שאר־דעת שהופיעו כבאי־כוח מעולם אחר, עולם אשר גז.

עולם אשר גז. כי כל זה היה אז, בשכבר הימים. היום כאילו התרוקנה העיר והיא מתרוקנת והולכת. פנה זיוה. בניה הטובים יצאוה ואינם. כל צעיר נמרץ, הנושא בתוכו את הנבט של מה שעתיד לבוא, הולך למרחקים. אלה, הנוסעים להשתלם, שוב אינם חוזרים. אי־שם בארצות שונות, בעיקר בארץ־ישראל, מאדירים הם את שם פינסק, אך פינסק עצמה מתרוקנת. כך נפרדים נצרים רבים מהגזע־האם ומכים שורש בארץ חדשה באדמת־טרשים, ונלחמים שם את מלחמת־קיומם הקשה במשנה־עמל...

ובפינסק שוררת שלוה של נמנום. דממה שוררת בכל — במחשבות, בעינים, ברחובות. והפינסקאים מרגישים, שאין סיכויים לעתיד, שזרם החיים כאילו נעצר. על־פני הנהר נמתח הגשר החדש ביהירות ובקלות. אבל לאן הוא מוביל? לשדות מגודלי סוף וקנה, לנוף קודר, המהלך ומעיף רעיונות קודרים פי־שבעה, רעיונות כלהקות עורבים שחורים.

חסידים רבים יש בעיר, אבל החסידות נדפה ופגה.

מפלגות ציוניות ולא־ציוניות רבות בעיר. כאן היה אחד הקנ־ים הראשונים של חיבת־ציון. אך תנועת־עם, אמונה הנוסכת שכרון, אידיאלים, קריאה אל העתיד — אשר ירקידו את הלב ויכו גלים בדם — איה הם?

הכל מכוסה ענן כבד של שעמום ועצלנות.

בני־הנעורים אחוזים איזה פחד משונה מכל דבר, שיש בו משום רוחניות. אם העולם עם כל הישגיו מתנכר להם — פונים לו עורף גם הם. יום־יום הם לוטשים את העינים אל מדבר החיים ואינם רואים בלתי אם נד של שממון, חלודה. ואם אינם יודעים, מה צפון להם בחיק המחר, מאין יופיע אליהם הבלתי צפוי, מהו תוכן חייהם הבטלים באפס כל מעשה — הרי אופפים אותם יגון ומבוכה. ציפיה חרישית וכליון־נפש בלתי נתפס יהמו תוכם. הם עייפים ויגעים — מחוסר־פעולה, מלכת בטל. מתוך כל דבריהם נשמעים געגועים למשהו עליז־חיים. וכדי להשתיק את הכיסופים המוצצים, כדי למצוא ניחומים לעגמת־הנפש על הצבעים המהבהבים אשר פסו מאוצר דמיונם — הרי הם מנסים לנשות את עמלם ב...קלפים. או אולי יוכל שאון הג'ז והריקודים לתת להם לרגע אילוסיה, שהנה שבו ומצאו את מזלם האבוד?

ודאגת הפרנסה נותנת אותותיה בפנים. עינים רבות כלות על פת־לחם. הפנים נדעכים וקפואים, אלמי־ניבים ועוטים תוגה חרישית, וכשאלת־הקיבה עולה על הפרק, מקיצים באדם כוחותיו הפראיים והלב אינו הולך אחרי אידיאלים קורצים, ודם אינו הומה וסוער, ואין איש נאבק עם היאוש.

רחובות פינסק הרחבים, העקומים, מתפתלים כמו סימן־השאלה האיום המתעכן באופק העיר לפני יהודיה.

הוד־העבר מרחף על העיר כנשיקת־דורות.
קדרות ההווה חופפת עליה כמו ענני־עופרת נושאי־סגריר.
ובטבור העיר, כסמל, — בית־הקברות הישן.

ובמעונות ההסתדרויות רבה התשואה בערבים. הנעורים ניגרים וסואנים כאן בהמולה רוננת ובשמחת־חיים של עולי־ימים המלאים שאיפות עזות ומעיזות.

כל זמן שהאדם עודנו צעיר עשוי הוא לפנות עורף לחיים המפוררים ומביאים כליה ושממון: להקרע ממקומו וללכת אחרי קריאת הלב המבטיחה. הצעירים יודעים, שהדלת המוליכה לעבר נסגרה. ועל כן הם שמים את פניהם — לעתיד.

וכאן, במעונות — איים קטנים של בטיחות ומאמצים בים רחב־ידים של רפיון ונחשלות.

ועל־כן יש הרגשה, שכאן גדל וצומח הכוח הצעיר, הנאדר, המסתמך רק על עצמו והמוכן לעבוד עבודה קשה ומפרכת, למען התגבר על החיים האכזרים, ההפכפכים.

(„פסיעות")

ל. מורגנטוי / בחג הסוכות ההוא

היה זה בראשית הסתיו של 1920. פלוגות מן הצבא הסובייטי, אשר גורשו מווארשה, נתגלגלו מזרחה. החזית נמצאה אצל בריסק. בסמוך לראש־השנה נתמלאה פינסק חיילים, ואולם מצב־הנפש היה שלוו. דומה, בחזית באמת היתה הפוגה. בראש־השנה נערך במגרש־השוק שבפינסק מיצעד צבאי, בהשתתפותו של מצביא סובייטי גדול. אמרו כי היה זה לב טרוצקי, הוא בכבודו ובעצמו, אשר נאם בקול רם לפני החיילים וחיזק רוחם לקרבות.

בערך ביום־הכיפורים פשטו בעיר שמועות, כי בראש הצבא הפולני מהלכת ובאה פלוגה רוסית־לבנה, בפיקודו של גנראל אחד, בולאק באלאחוביץ' שמו. פלוגה צבאית זו היתה כנופיית־רוצחים איומה, השודדת ומאנסת והורגת באוכלוסיה היהודית. דובר כי בעיירה קאמין־קאשירסק קטלו הבלאחובצים את כל היהודים. אימה נפלה על העדה היהודית בפינסק. ואולם, מכיוון שהלך־הנפש הכללי שלוו היה, נתעורר ביהודים הבטחון העתיק, שריבון־העולמים יעזור, וכנופיית־הרוצחים לא תגיע לפינסק. החיים התנהלו כתיקנם: בתי־מלאכה עבדו, מאפיות אפו, איכרים הביאו את סחורתם הדלה אל השוק, יהודים קנו את הנחוץ להם והתכוננו לקראת החג השמח, סוכות.

ערב סוכות לעת הצהריים קמו פתאום חיל ובהלה בקרב אנשי־הצבא הסובייטיים. מפה לפה התהלכה הידיעה, כי הבאלאחובצ'אים פרצו בעד החזית והם נמצאים ליד פינסק.

הצפיפות ברחובות גדלה מרגע לרגע. בפחד־בהלה רצו רוכבים ורגליים, נהגים עזבו את מכוניותיהם ורצו ברגל: מפני הדחיקות אי־אפשר היה לנסוע. אופים נחפזו ויצאו בעצם לושם את העיסה, ובעוד הבצק על ידיהם התחילו נסים. בית־הנתיבות היה חסום במכוניות ועגלות, עמוסי ציוד ונשק. ברחובות נצברו רובים, מעילים צבאיים, ערימות של מגפי־חיילים, כלי־סדקית ושקי־קמח קרועים, שהחיילים השליכום מעל העגלות כדי להקל על עצמם את המנוסה. פתאום נשמעו קולות יריה והפגזה. האוכלוסיה היהודית פלצות אחזתה. נשכח החג השמח. לא נבנו סוכות, „אגפיים" לא נפתחו, שולחנות לא נערכו, נרות לא הודלקו. אפופי־אימה התחבאו יהודים במרתפים, בעליות־גג, בשוחות, ובנשימה עצורה חיכו קפואי־פחד לבאות... הרוצחים לא נתנו להם לחכות עד בוש. עד שלא שקעה החמה, נשמע קול דהרות פרסות־סוסים על המרצפות, ועל פני חוצות־העיר צילצל „מי שבירך" רוסי כפול ומכופל...

אתא ליל, לילה ראשון של סוכות. אני אז עוד ילד הייתי, אך זוכר אני את כל זה בדייקנות. שכבתי עם בני־משפחתי במרתף ורעדתי מפחד. באוזניים זקופות הקשבנו למה שנעשה בחוץ. הבטנו לתוך הלילה כמו אל תהום אפלה... מרחוק הגיע קול דפיקות ושבירת־דלתות. דממת־הלילה נקרעה על־ידי קולות־פרא של רוצחים שיכורים ושל צעקות־ובכיות פולחות־לב של קורבנותיהם. מדי רגעים מספר נישאו יללות האומללים ושוועותיהם־לעזרה מכיוון אחר. הרוצחים התהוללו ועשו את מלאכת־הדמים שלהם בכל חלקי העיר. כל עוד נפשנו בנו, זכינו לאור־היום.

עם בוקר, בזהירות־בזהירות, זחלנו ויצאנו מן המרתפים והצצנו מבעד סדקי־גדר. הדם קפא בעורקינו, בראותנו את הבאלאחובצ'אים, בכובעיהם נוצות וריקמות גולגלות־שלדים, ר:ביהם דרוכים וחרבות שלופים בידיהם. כחיות־טרף אצו על־פני הרחובות לבקש להם קורבנות ח־דשים ועוד שלל.

בלחישה נדברו היהודים אלו עם אלו בעד סדקי־הגדרות, וסיפרו זה לזה אילו פרטים מן הפוגרום הנורא. אחדים ידעו לספר את המעשה בחייט שברחוב זאוואלנה: ביקשו הרוצחים לטמא את בתו הצעירה והיפה. האב ניסה בכל כוחותיו להגן על בתו ולהצילה מחרפה. הרוצחים תלוהו על עץ שבחצר, אך הוא ניתק את החבל, ונפל ארצה. הרוצחים תלוהו בשנית, והוא שוב ניתק את החבל. וכן בשלישית. אז התחנן לפני הרוצחים: „הן תראו, כי האלוהים בעצמו רוצה להניחני בחיים!" אבל הם רצחוהו. נפל חלל על כבוד בתו...

ביום השני ראינו בחצר הסמוכה לשלנו כנופיה של באלאחובצים. הדם קפא בעורקינו. בין־רגע הפילו את הקיר והנה הם בביתנו... הם התחילו לגזול ולהכות, וכאשר ניסתה אמי לעכב בידם, הוציאוה אל החצר ואמרו לירות בה. לקול צעקותינו, נקהלו שכנים. הם התחננו לפני הרוצחים שיתנו לה לחיות. אבל זה לא הועיל. רק לאחר שנתקעה להם מתנת־יד הגונה, והועמד להם יי"ש עם קינוח־סעודה על השולחן, נתרככו לבותיהם קמעא. אך הזהר הזהירו את אמא כי אם תעיז להתקומם נגדם ימיתוה בירייה. ככה נצלה ממוות בטוח.

שלושה מעת־לעת התהוללו הבאלאחובצ'אים בעיר כאוות־נפשם ובאין מפריע. הסכם כזה היה להם עם הפולנים. ביום הרביעי נכנסו בסך פלוגות־הצבא הפולניות אל העיר. הללו ריסנו את תאבונות־הרוצחים, והתחילו להשכין סדרים בעיר...

רק אחרי החג נודע מה נורא החורבן אשר עשו הבאלאחובצ'אים בכפרים ובעיירות אשר מסביב לפינסק. הם שדדו, רצחו, אינסו בתולות ונשים מבנות־היהודים למאותיהן, ודיבקו בהן מחלות־מין.

במשך שבועות ארוכים התגוללו מאות משפחות יהודיות ביערות ובביצות אשר בסביבה. עירום ויחף נסו מפני הרוצחים, וניזונו משורשים ועשבי־בר שבביצות. רק הודות לשתדלנותם של עסקני־ציבור מקהילת־פינסק נתנו השלטונות רשות לנסוע מחוץ לעיר ולאסוף את היהודים האומללים, בני בלי־בית. נציגי יהודי־פינסק נסעו בלוויית חיילים, והביאו העירה הרבה משפחות יהודיות, אשר אוכסנו בבתי־כנסת; אף טופל בהן להחיותן ולרפאן.

ימים רבים עברו עד היכון החיים התקינים. אחרי החורבן הנורא ההוא.

ככה „חגגו" יהודי פינסק וסביבותיה בשנת 1920 את חג הסוכות.

אשר שופט / בימים ההם

(צרור זכרונות)

מי בפינסק לא הכיר ולא ידע את ה„תלמוד־תורה־שול״, אותו בית־כנסת הבנוי עץ, שניצב צמוד לבית־העלמין הישן. להולך מרחוב זאוואלנה בכיוון לקארלין, היה בית־כנסת זה כהתחלה של תחום בית־הקברות הישן, המשתרע על שטח נרחב בלב העיר וראשיתה של גדר־העץ העצומה שמסביבו. כותב השורות הללו לא היה מאורחי ה„תלמוד־תורה־שול״, ורק זמן מועט ביקר בו בהיותו נער בגיל תשע־עשרה.

הזכרונות הללו הם רשמים של „אורח לרגע״, כי אזרחותו הי׳תה בבית־הכנסת לחסידי סטולין, שעלה באש בעת השריפה הגדולה. אל ה„תלמוד־תורה־שול״ השתרך עם חברו, ידיד־נעוריו, שאמר אותה שנה „קדיש״ אחרי אמו המנוחה. אבל גם גיבור הזכרונות ר׳ שלמה לוקש בעצמו היה אורח בבית־כנסת זה. אף הוא הגיע לשם אחרי השריפה הגדולה. בעזרת־הנשים הוקצה לו מקום ל„חדר״, שבו לימד תפילה, כתיב וחומש לילדיהם של כמה בעלי־מלאכה ועגלונים מן המתפללים ויחד עם־זאת שימש במשרה של שמש ראשי בתלמוד־תורה־שול.

קצת פרטים על ר׳ שלמה לוקש

ר׳ שלמה לוקש היה יהודי בר־אורין מחסידי סטולין והוא ניחן בכמה וכמה סגולות: מלמד, בעל־תפילה, בעל־קריאה, בעל־תקיעה, ידען בזמר חסידי וראשון לריקוד חסידי. מפאת גבהו ורזונו, דבק בו הכינוי „לוקש״ (אטריה) ולא עזבו לעולם. „ר׳ שלמה לוקש״ — זה שמו וזה זכרו בפי כול, אך תמיד שלא־בפניו. שערות ראשו היו לבנות ופניו היו עטורים זקן דליל בעל שערות ישרות מחוסרות־גוון. הוא ואשתו גרו אי־שם רחוק ועיקר צרתם — חוסר ילדים. בעיניים בוערות היה ר׳ שלמה מלווה את התינוקות שנשרכו אחר אבותיהם לבית־הכנסת, ויש שהיה תופס תינוק שעבר על־ידו, מרכיבו על ברכיו, מגפפו ומנשקו, עד שהלז נחלץ מידיו בכוח. רבים נמנעו מלמסור את ילדיהם לחדרו, כי ידו של מלמד מחוסר־ילדים קשה לתלמידיו — כך אמרו.

בתלמוד־תורה־שול נודע כמלמד־דרדקי ורק בשעת־הדחק נתכבד בשאר כיבודים: ניתן לו לעבור לפני התיבה בתפילת מנחה, לקרוא בתורה בשבת בין־ערביים ובשני ובחמישי. בהרימו את קולו בחזקת ש״ץ, מילאו המתפללים צחוק פיהם לשמע הנוסח החסידי בנגינה מלעיל ובלחנו השונה בתכלית מן הנוסח ה„מתנגדי״ שלהם. וכדי שלא לבייש, היו המתפללים מרימים אף הם קולם בהתעוררות ומחרים־מחזיקים אחריו בכוונה מרובה.

מחפשי שעשועים — „חברה־ליצים״

מניין נתלקטה חבורת־נערים זו בתלמוד־תורה־שול? ידוע שכל בעל־בעמיו ובעל „עיר״ בבית־הכנסת מביא עמו בשבתות ובימים־טובים את ילדיו, למען יתחנכו במצוות ובמעשים טובים. אך באותם הימים יכולת לראות בתלמוד־תורה־שול חבורה נאה של נערים מגיל תשע עד שלוש־עשרה, שהיתה מתלקטת בבית־הכנסת מדי יום לשעת מנחה־מעריב. שניים מהם נתיתמו אותה שנה ונתחייבו באמירת „קדיש״, האחד בני, לאחר אמו, והשני — שמחה ציהון, לאחר אביו. אתם ומסביבם התגודדו שאר הנערים. ממרחק־השנים ייפלא להבין, מהו העניין שמצאו הנערים דווקא בבית־הכנסת, מקום תורה ותפילה ליראי־שמים? מה דחף אותם להסתופף ולהתגודד מדי ערב ומדי שבת בין כתלי בית־כנסת זה, להציק לשמש ולעוזריו, להרגיז עליהם את הקהל במעשי־קונדס ותעלולים, להקים רעש או גם לשבת שעות תמימות במנוחה, להאזין לחזנים, למגידים ולראות בטקסים הדתיים השונים? התשובה היא פשוטה. הזמן — סמוך לתום מלחמת־העולם הראשונה. החיים שבו אט־אט למסלולם, אך עדיין לא קם בית־הספר העברי המודרני, בתי־הספר והגמנסיה מיסודה של „תרבות״ עדיין לא היו, עדיין לא קמו תנועות־הנוער. לא היה כל בידור; ראינוע ותיאטרון היו בבחינת חלום באספמיה לנוער העני ברובו. מעשי־קונדס והוללות־נערים בין כתלי בית־הכנסת, בחצרו ובבית־העלמין הישן, היו האפיק לעודף־המרץ של הנערים. כאן נתקלו הפירחחים הקטנים בקיר־ההתנגדות של השמשים, — היה זה איפוא הסדן, שעליו היכה פטיש־התעלולים של הנערים, בחלקם בני־טובים ובחלקם נערי־רחוב עניים. כל עוד השמשים בכאן, היה על מי להערים, נגד מי להמציא תכסיסים ובקיצור להשתעשע ולצחוק־לצחוק מכל הלב. בעוד כמה שנים נראה אותם הנערים בבתי־הספר החדשים או באיגוד המקצועי, אך הבה ונראה אותם בזמן הנידון. בעוד בני ושמחה אומרים „קדיש״, נוהה כל החבורה לבית־הכנסת.

כל אחד מבני החבורה נודע בשמו ובכינויו פרט לבני, ראש־החבורה, שהגיע למעמדו המכובד בזכות כוחו, זריזותו ורוחו הטובה וגם כיסו המלא. ואלה שמות בני החבורה וכינוייהם, המתעדנים במיקצת בתרגומם העברי: פנחס גוץ, דב־תוף, חיים הסוסה, שמעון חסיד, שמחה ציהון, אהרון השמן, צבי בעל־אכסניה ויהושע רכב. לכל כינוי מקורו: „סוסה״ בגלל רעמת שערו הארוכה של הנער חיים, רכב בגלל אביו בעל הסוסים והכרכרה (איזוואָשטשיק) וכו׳. החבורה קראה לעצמה בשם „חברה לצים״. כשאהרון השמן, בעל הכתב המסולסל תלה פעם בבית־הכנסת מודעה מבדחת מטעם החבורה, חתם בשם „חברה לצים״. מטרתה היתה — שעשועים ובידור בתחום בית־המדרש. זו היתה האנטיתזה של ר׳ שלמה לוקש. כל אחד מבני־החבורה בהביטו אחורה ובראותו את דמותו הפרועה באספקלריה של הזמן, יפטיר לעצמו: ספיחי המלחמה, חוסר חינוך וכו׳, אך בימים ההם היה שטוף במשחקים ובתעלולים לתיאבון. התעלולים מרבי־הצחוק היו: כיבוי הנרות כולם מייד לאחר התפילה כשהקהל שרוי לפתע באפילה, אובד־דרך ומגשש בכיוון ליציאה; הקמת רעש מאורגן ובריחה מהירה מבעד לדלת מבלי לסגור אותה (חורף קר!); הפלת עמודים (סטענדערס) וריצה מסביב לבמה (באלעמער) תוך צעקות וצחוק קולני; נעילת הדלת הראשית (היתה שם אפשרות כזאת) והקהל נאלץ לצאת דרך עזרת־הנשים; התגרות עם השמשים באמצעות שמות־גנאי, דפיקות חזקות או פתיחת הדלת לרווחה והתחמקות החוצה; משלוח קללות טובות־לב לשמשים כולם באידיש עסיסית בנוסח „אַ שד אין טאַטנס טאַטנס טאַטן אַריין!״ (ייכנס השד באבי אבי אביך!). דבר זה נעשה בתום התפילה, כשבית־הכנסת התרוקן מבאי־מועד. היה זה דו־שיח עסיסי בין חברת־הלצים לבין השמשים, כשהנערים נמצאים בחוץ והשמשים מבפנים:

השמשים: הסתלקו חיש־מהר, שקצים! נערי בית־המרחץ! כת פראים! ממורים! הננו אליכם ונחלק מהלומות ללא אבחנה!

הנערים: ייכנס השד באבי אבי אמכם... וכאן באה קריאה מפולפלת של כינויי השמש ועוזריו, כינויים משונים, שמעט פרטים עליהם להלן.

דיירי התלמוד־תורה־שול

הקהילה הקדושה בפינסק דאגה לענייה ולנצרכיה על־ידי „הכנסת־אורחים" ו„לינת־הצדק" ושאר מוסדות סיוע. גם הספסל הקשה בבית־המדרש הוענק לא־אחת לחסרי־בית ומה גם בשלהי המלחמה ולאחריה. מלבד ה„חדר" של ר' שלמה לוקש בעזרת־הנשים של התלמוד־תורה־שול, מצאו את צל־קורתם שמה עוד שלושה יהודים, שהיו לנים בבית־הכנסת והיוו את צוות עוזרי השמש.

הראשון, סגן־השמש, יהודי בעל זקן גזוז, שהיה חוטב עצים, מסיק את התנור, מטאטא את הרצפה ועוסק בשאר מלאכות, פניו היו זועמים ומפניו חרדו הנערים בעיקר. את שמו לא ידעו ומחמת רגליו הנפוחות כינוהו „הנפוח" ומכאן „כלבא נפוח".

הדייר השני היה קבצן נודד, שבא מעיר אחרת והיה חוזר על הפתחים בפינסק. הלז היה בעל פנים שוחקות, מרושל בתנועותיו ובעל חוטם גבנוני ומחודד. גם שמו לא נודע והוא נתכנה על שם חטמו: „המחודד" ובקיצור „חוד" (דער שפיציקער או שפיץ).

הדייר השלישי היה אהרון־שמואל שואב המים. היה זה בחור עני, יתום מאביו ומאמו ולקוי בשכלו. לימים עזב את בית־הכנסת והיה מוצא את לחמו באסל וזוג־דליים. לפי־שעה נמנה עם עוזרי השמש, והנערים כינוהו „דער געבראָטענער יאָלד".

אלה הארבעה — לוקש, כלבא נפוח, המחודד ו„דער געבראָטענער יאָלד" היו שומרי החומות של התלמוד־תורה־שול, כשרוחם הטובה של החברה־לצים יצאה קצת מגדרה והעמידו בסכנה את החוק והמשטר של בית־הכנסת. הנשק הראשון היה גירושם של הקונדסים החוצה כתום תפילת ערבית ונעילת הדלת מבפנים על בריח, כשצוות השמשים טורח בהכנת העצים והמים למחר. ומשערכו הקונדסים מצור מבחוץ בכדורי־שלג, בצעקת הידד ובקריאת השם־המפורש של כל אחד מן השמשים, היו פורצים בבת־אחת מבפנים, מי ביעה ומי במטאטא ומי בדלי־מים, מוכנים ומזומנים לקרוע כדג את הקונדס הראשון, שיפול לידיהם. אך הללו חמקו־ברחו וברוך שפטרני, עד למחר בשעה זו.

מעשה בגיר ובלוקש

בין מנחה למעריב הסבו כמניין יהודים מסביב לשולחן־מידות ושמעו הלכות מוסברות מפי רבם ר' אברהם פלדמן. על כך גאוותו של התלמוד־תורה־שול — על הצירוף של תורה ותפילה. ומכאן גם שמו: בית־כנסת לתלמוד־תורה. מקרב הנערים מיודעינו, בני ושמעון חסיד היטו לא־אחת אוזן קשבת ללקחו הערב של ר' אברהם פלדמן ובייחוד באותם ערבים, שהחבורה לא נתלקטה משום־מה ואלו השניים היו לבדם.

באחד הערבים, נמצא בני יחידי בבית־הכנסת האפלולי ונפשו כלתה אל חבריו, שעדיין לא באו. הוא לא יכול לעזוב את המקום בגלל קדיש־יתום מיד לאחר לימוד התורה ובתפילת ערבית. ממרחק־מה התבונן בשולחן, שסביבו היו ישובים יהודים באים־בימים והיו מעיינים בדממה בספרים. קולו של ר' אברהם פלדמן הידהד בחלל בית־הכנסת בהורותו את לקחו והפעם לא משכו ההלכות את לבו של בני. הנרות הטילו צללים גדולים על הקירות, והשולחן ומסוביו נראו כאי מופרש ומובדל מן העולם. בני התהלך כתועה בין כתלי בית־הכנסת, נכנס לעזרת־הנשים ופישפש באפילה. איש לא היה שם. אי־שם בפינה עמד הלוח השחור של ר' שלמה לוקש. בני נמשך הפעם אל הלוח והחל למששו מכל עבריו. והנה גילה אוצר מופלג, שהפיג את שממונו בן־רגע. על קרש העשוי לכך היו מונחות חתיכות גיר לרוב. בני לא חשב מחשבות רבות, אסף את חתיכות הגיר, מהן גדולות ומהן קטנות, והכניסן לכיסיו. עם האוצר הזה חזר לעזרת־הגברים. על העמוד שלפני ארון־הקודש הודלקו הנרות. שמעון חסיד ושמחה ציהונה כבר היו כאן. לא ארכו הרגעים ונכנסו חיים הסוסה, יהושע רכב, פנחס גוץ, דב־תוף וצבי בעל־אכסניה.

שעת הלימוד נסתיימה. נשמעה אמירת קדיש־יתום ולאחריה תפילת ערבית. בכותל מזרח, משמאל לארון־הקודש, עמדו בני ושמעון חסיד. בני התפלל מתוך סידורו ושמעון עמד על־ידו ו„התפלל בעל־פה". בני הוציא בצנעה חתיכת גיר מכיסו והראה את המציאה לשמעון. אחרי זה תפס ביד־ימינו את כיסו והראה עד מה גדוש הוא בגיר.

כעבור דקה קלה רמז בני לשמעון שיסתכל. בני הרים דף תלוש של סידור, שהיה מונח על משענת הספסל ומתחתיו נראתה מילה כתובה בגיר. שמעון הסתכל וקרא: לוקש. בני חייך וכיסה בחזרה את המילה הכתובה. שמעון חשב: מה יהיה כשר' שלמה יסדר את האולם וימצא כאן את שמו המפורש? הוא חייך בלבו למראה פניו של ר' שלמה מול התגלית המפתיעה.

אחרי תפילת מעריב לא מיהר הקהל ללכת לביתו. המתפללים נעו אט־אט בכיוון ליציאה, נתעכבו חבורות חבורות ושוחחו. היה אור וחם, ובאווירה נעימה זו לא נחפזו גם הנערים לצאת. בני קרא לכולם, הרים לעיניהם את דף הסידור והצביע על הכתוב בגיר. צבי בעל־אכסניה קרא את הכתוב בקול: לוקש!

— הס! — קרא בני — ר' שלמה כאן.

— אל תחשוש! — אמר צבי בעל־אכסניה — הוא עומד מאחורי הבמה ומשוחח עם מאן־דהוא.

הנערים ראו את ר' שלמה עומד בריווח שבין הבמה ודלת עזרת־הנשים ומשוחח שיחה ערה עם יהודי אחד. היה שקוע בשיחה שלא היתה אלא מונולוג של ר' שלמה ונראה, כי כל העולם אינו נוגע לו ברגע זה. בני חילק לכל אחד מחבריו חתיכת גיר. על אותו ספסל שליד כותל המזרח הופיעו מייד כתובות צנועות נוספות: לוקש. הנערים רשמו על החלק התחתון של הספסל לבל ייראה. הנערים נדחקו בין רגלי האנשים והוסיפו כתובות פה ושם.

— חברה! — הודיע חיים הסוסה בשמחה — אני כתבתי על ארון־הספרים. הנערים הסתכלו, ואכן ראו על דלת ארון הספרים כתובת ברורה: לוקש. הנערים התפזרו והמשיכו בכתיבה על כל הספסלים.

פעם בפעם העיפו הנערים מבט לעברו של ר' שלמה. הוא המשיך את שיחתו הערה. הנה אחז בדש מעילו של איש־שיחתו, כשהוא דובר אליו במרץ ובהתרגשות. עני ומדוכא היה ר' שלמה ומשנזדמן לו לשפוך את מרי־שיחו לפני מישהו, לא החמיץ את ההזדמנות. מבית־הכנסת של החסידים היה ידוע היאך הוא שוקע בשיחה. ומעשה שהיה באחת השבתות בביהכ"נ של החסידים, הקריבו אליו בשעת שיחתו עמוד־תפילה וקשרו אליו את ציציות טליתו מכל עבר, ומש־

סיים סוף סוף ר' שלמה את דבריו, לא יכול למוש ממקומו מפאת הציציות הקשורות.

הנערים חמקו־עברו על־פני ר' שלמה וחתיכות הגיר בידיהם. קהל המתפללים הלך והתמעט. עתה נפתח בפני הנערים כר נרחב לפעולה. הספסלים הוסיפו להתמלא בכתובות עד אפס מקום. גם על כרעי הבמה הבהיקו המלים „לוקש" בכתבי־יד שונים. אחד המגדיל ואחד הממעיט. משתמה הכתיבה על הספסלים התחיל מישהו לכתוב על גבי צבע־השמן של הקירות ואחריו החרו־החזיקו אחרים.

בני בא בפנים צוהלים ובשורה בפיו:

— אני כתבתי על ארון־הספרים העומד סמוך לר' שלמה!

הנערים נעצו בו מבט של הערצה.

עתה התחילה תחרות, מי יכתוב יותר קרוב למקום־עמידתו של ר' שלמה.

— גם אני כתבתי על אותו ארון! — בישר דב־תוף.

חיים הסוסה נראה דוהר ופניו פני־להבים:

— כתבתי על דלת עזרת־הנשים מאחורי גבו של ר' שלמה.

כולם היו מדושני עונג. חיים הסוסה זכה לטפיחות־חיבה על גבו. מרחוק ראו את המילה „לוקש" מתנוססת על הדלת, ממש מאחורי גבו של ר' שלמה.

בני הלך סחור־סחור, הקיף את הבמה, נעמד על־יד ר' שלמה ושירטט שוב על אותה דלת: לוקש!

ר' שלמה לא חש ולא הרגיש מסביב לו צהלה ושמחה. הנערים באו מדי רגע משולהבים כחוזרים מן החזית:

— אני, אני... כתבתי על הדלת! ואני — על המזוזה! אני כתבתי על הרצפה!

— על הרצפה?!

— בחיי! על־יד ר' שלמה.

בית־הכנסת הלך והתרוקן. הנערים חשבו, כי גמרו את מלאכתם ונסתלקו החוצה לבתיהם.

ר' שלמה נפרע מעולביו

למחרת, ככלות תפילת מנחה, נתאספו מניין או שניים של יהודים מסביב לשולחן הכבד להקשיב לתורתו של רבם ר' אברהם פלדמן — כנהוג מימים־ימימה ב„תלמוד־תורה־שול". שאר היהודים הלכו לבתיהם.

בני ושמעון חסיד התיישבו על ספסל קרוב מתוך כוונה להקשיב אף הם. נערים אחרים זולתם לא באו היום. עניין הגיר מאמש כבר נשתכח מלבם. בעיני הנערים היה כל יום כרך־הנולד. המעשים של אתמול נמחו מזכרונם וגם לא תהו על כך, שאיש לא תבע מהם את עלבונו של יום־אתמול. גם הפעם לא חששו כלל. אור היום הלך ודעך לאפרוריות רוגעת. בית־הכנסת היה ריק פרט לפינה זו של תורה. לבם של הנערים הלך באמת ובתמים אחר ההלכות, שר' אברהם פלדמן עוד מעט ויתחיל להסביר מתוך ה„שולחן ערוך". הספרים נפתחו, כמה יהודים זקנים הוציאו משקפיים מכיסיהם, ניגבום והרכיבו אותם על אפיהם. הרבי התיישב בראש השולחן, זקנו הלבן והארוך נגע בספר שלפניו. בקול שקט וערב החל לקרוא את ההלכות ולהסבירן בשפה המדוברת, לנתחן ולפרשן במשלים למען יובנו על־ידי בעלי־המלאכה ואף ע"י בעלי־הבתים העניים שמסביבו.

ר' אברהם פלדמן — עיקר פרנסתו ב„חדר" שבו שנה לתלמידיו פרק בתנ"ך וגמרא, וכן לימד יהודים הלכות במשך כל ימות־השבוע בבית הכנסת דנן. בשבת לפני תפילת מנחה לימד את פרשת השבוע. המתפללים ב„תלמוד־תורה־שול" קראוהו „רבי" אך לא כרבי או צדיק של חסידים. היה הוא רבי של מתנגדים על שם תלמודו. גם הנערים קראוהו „רבי" ברוב דרך־ארץ. הוא קנה את לבם בצניעותו, בקולו הערב, בהילוכו המתון. הוא היה מאריך בתפילת „שמונה־עשרה" והנערים שמו לב לעובדה, שהש"ץ ממתין ולא היה פותח באמירה עד אם לא פסע ה„רבי" שלוש פסיעות לאחוריו. בעל־קומה בינונית היה וגוף כחוש, אך זקנו הלבן היורד על פי מידותיו שיווה לו חן והדרת־כבוד. בעלי המלאכה הביטו אליו באהבה וביראת־כבוד.

ר' אברהם פלדמן קרא את הדינים ופרשם בתנועות־ידיים מתונות ועיני היהודים זעו חליפות מן הספרים אל הרבי. הנערים ישבו דומם ולא גרעו עין משפתיו ומתנועות־ידיו. מסביב עמקה הדממה ונשמע רק קולו היחיד של הרבי.

לפתע־פתאום ראה שמעון חסיד, כי ר' שלמה הולך ומתקרב אליהם. שמעון לא הספיק לברר לעצמו את המתרחש וגם בני הסב

בי"ס יוסף אפשטיין (1926). בתו של אפשטיין—יהודית—מורה לחשבון ולפולנית יושבת ליד אביה.

את ראשו בתמיהה לעבר ר' שלמה המתקרב. ר' שלמה החזיק בידו שתי חתיכות גיר שלמות, ניגש ישר אל שמעון חסיד ואמר ברוגזה:

— שמא אתה זקוק לגיר? הא לך, בבקשה! הא לך גיר!

בטרם הספיק להשיב, ניתכה מהלומה על ראשו. שמעון קפץ ממקומו ותר לעצמו דרך להימלט, אך ר' שלמה חסם בפניו את דרכו וזעק:

— אני לוקש, מה?! קח גיר וכתוב, מהר! אטריה אני, כן!

שתי סטירות־לחי נשמעו בזו אחר זו.

— יום שלם עבדתי בניקוי הספסלים והקירות! — צעק ר' שלמה והוריד על ראשו של שמעון עוד כמה מהלומות ביד פתוחה ובאגרוף.

כל הלומדים הרימו ראשם והסתכלו בתמהון בנעשה. הרבי הפסיק את דיבורו ורצה להבין מה פשר המכות והצעקות.

שמעון חסיד לא בכה ולא צעק אלא נחלץ מידיו של ר' שלמה ורץ בכל המהירות לכיוון הדלת. היה עליו לעבור דרך ארוכה עד לדלת וחשש שמא ייתפס שנית. נשתלטה דממה, שבה נשמעו אך רקיעות נעליו של שמעון חסיד בברחו אל הדלת.

בהיותו ליד הפתח שמע את קולו של ר' שלמה:

— הא לך גיר, קח!

בהיותו בחוץ שמע את צעקותיו של בני. שמעון הבין כי בצדק ניגש ר' שלמה תחילה אליו, כי הוא זר בבית־כנסת זה ואך בזכותו של בני בא הנה ואין גם מי שיתבע את עלבונו כאן. אביו של בני היה בעל־בית מכובד בבית־הכנסת. אך משנמלט שמעון, ניגש להיפרע מבני. אך כאן התערבו הלומדים וגם הרבי. שמעון המתין רגע ומובטח היה, כי בני יצא מייד, אך הוא שמע כמה צעקות רמות של בני ואחר־כך קמה דממה. בעלי־הבתים הניאו את ר' שלמה מלעשות בו שפטים והנער נשאר בפנים.

שמעון חסיד הלך לביתו ולא סיפר לאיש את אשר קרה. הוא ישב אל השולחן ופתח את ספר התנ"ך לעיין בפרק למחר, אך לא יכול לקרוא. הוא יצא מן הבית והלך לחברו מן „החדר" שלא מן ה„חברה־לצים". גם משם חזר כעבור שעה קלה. בפני אמו התלונן על כאב־ראש, מבלי לדעת את הסיבה. שמעון שכב לישון בשעה מוקדמת. כאב־הראש נמוג לאטו, אך את חשבון־נפשו לא יכול להשתיק, עד שבא מלאך־השינה ופרש את כנפיו על גיבור „חברת־הלצים".

נגבה

כתבה ב„המליץ" ב־1895

בית לימוד המלאכה ע"י הת"ת דקארלין

פינסק 15 במאי.

„אתמול חגג בית הלימוד למלאכה את יובל עשרת השנים מיום היווסדו. הקישוט — דגלי שלושת הצבעים, עם שלל ירק, תמונות הקיסר והקיסרית מעוטפות ירקרק חריף ועליהם יציץ נזר פרחים ושושנים". על הכתלים „מכלי אומנותם של החרש והמסגר עשוי כוונים וזרי עלים ופרחים עם דגלי פאר עליהם".

„וזה סדר היום: בשעה 2 בצהרים נתאספו האורחים הקרואים, ואחד מהם קרא באזני חבריו, בשם הגבאים, את סדר תולדות בית המלאכה משנת 1881. בהשתדלות הגבאים מת"ת דקארלין וביחוד ה' איזידאר לוריא באה הסכמת פקיד ההשכלה מגליל ווילנא על פתיחת בית המלאכה. בשנת 1884 נבחר ר' אהרן לוריא לגבאי הת"ת ותהי ראשית מלאכתו אחר ההסכמה ההיא ובהשתדלותו קצבה עדת פינסק וקארלין סך 1900 רוב' לשנה מקופת מכס הבשר להחזקת בית המלאכה, וגם הועד אשר לחברת תומכי עבודת האדמה והאמנות ברוסיא קצב סך 300 רוב' לשנה למשען הבית. נשארה דאגת הדירה. אז „הוא הטה את לבב יורשי אשת החיל, רבתי במצוות צדקה ומעשים טובים ח' לוריא ז"ל — לנדב משכן בחדרי מגוריה לבית לימוד המלאכה, לעשות בזה מזכרת לנשמתה, כי נפשה השכילה תמיד אל כל יגיע־כפים, וידיה שלחה כל ימיה לתמוך כל בעלי אומנות. אז נפתח בחודש מאי 1885 „בית לימוד המלאכה למלאכת החרש והמסגר ע"י הת"ת של פינסק־קארלין".

במשך 10 השנים נכנסו יותר ממאתים נערים לבית המלאכה (רובם מתלמידי ת"ת) ומתוכם כ־70 איש גמרו את חוק לימודם לארבע שנים. מהם אומנים ועוזריהם בכל בתי הפאבריקים דפה, ויש אשר פתחו להם בתי אומנותם בערים אחרות ועל לחמם יחיו.

„ביום פתיחת בית המלאכה בשנת 1885, בימי מלוך הקיסר אלכסנדר ה־3 נ"ע פתחו החזן ומשורריו את סדר היום בתפלת אזכרה לנשמתו: ואחריו קרא רב העדה הר' סעמעזשעוסקי * תפילת האזכרה וגם מזמורי תהלים הראויים. אחרי כן שרו להקת תלמידים מבי"ס הממשלתי שירים שונים לכבוד הקיסר ניקאלאי II י"ה ואחרי תפילת „הנותן תשועה" וקריאת חשבון הכנסות והוצאות הבית בעשר שנותיו, אשר קרא אחד הגבאים, שרו התלמידים „אל מלך נצור" ויגמרו בשיר „סלאווסיא" ובזה תם החג".

היתה תערוכה של עבודת התלמידים על שולחן גדול והאורחים שבחוה. כיתב הרשימה טוען: למה לא הזמינו את הנשים לחגיגה? „כי רק כ־5 נשים באו אל החג, כי הגבאים הביאו איש אשתו ובתו, ואת יתר בנות העיר לא קראו".

המליץ 113, 26 במאי 1895.

יעקב צוקרמאן

* הרב מטעם הממשלה.

יעקב אליסברג / בתקופת הכיבוש הסובייטי

לכאורה נמשכו החיים בפולין באורח נורמאלי. התעשיה עבדה. סחר־החוץ התנהל ללא הפרעה. הבנקים פעלו. בתיאטראות נערכו הצגות, והקייטנות היו מלאות. רק ב־1 באוגוסט הופעלו אצלנו שרותי הג״א שבראשם הועמד מר ק., שהיה ידוע כלאומני ונתגלה אחר כך כנאצי וכסוכן גרמני. קבוצות נוער פולני, מצוידות באיתים, צעדו ברחובות ושרו שירי מלחמה. יהודים לא גויסו לעבודות הביצורים. ב־27 באוגוסט התקיים בשטחי היריד של פוליסיה טקס חלוקת פרסים למציגים. פתאום נשמעה ברמקול קריאה למספר אזרחים להתייצב מיד בעיריה — הסיבה לא פורסמה, אך לא היה ספק בכך, כי הגיוס הכללי החל. למחרת קיבלתי פקודה לפנות את הגדול שבמחסנים שלנו בבית החרושת ולהכינו לקבלת צבא.

עוד יום אחד קודם לכן נאחזנו בשביב של תקוה להתערבותן של המעצמות הגדולות בסכסוך על דנציג. עד שעות הלילה המאוחרות הקשבנו לשידורי לונדון ומוסקבה ושכבנו לישון בלי לקלוט אפילו מילת עידוד אחת.

השכם בבוקר הפתיעו אותנו שידורי וורשה באזהרות חמורות מפני התקפות אויר. האיזורים הנתונים לסכנה, צויינו במספרים ונמסר על הימצאותם של מפציצי האויב. [illegible] שעות ספורות הספיקו הגרמנים לגרום נזק רב למיתקני ההגנה ולשדות התעופה במחוזות המערביים. הם השתלטו על שמי פולין, והכוחות הפולניים נמצאו בנסיגת־בריחה. פליטים ללא ספור זרמו מזרחה. בפחד מוות מפני האויב השאירו את כל רכושם כדי להציל את נפשם. ברחו במכוניות, בעגלות איכרים, באופניים, אך לרוב — ברגל, ובדרכם היו נתונים להתקפות ממכונות היריה של הטייסים הגרמנים.

עוד בשעות אחה״צ של אותו יום נראו סימנים ראשונים של נדידת עמים זו. בעוד שמקודם נמנו בפינסק רק 5 מכוניות הגיע מספרם לעת ערב ל־50; למחרת נמנו כבר מאות ועד ל־1500 הגיעו. רוב המכוניות היו שייכות לפקידים ולקצינים, שהתעכבו מעט ואחר המשיכו בדרכם לעבר גליציה והגבול הרומני.

מספרם של היהודים בין הנודדים היה בתחילה קטן, אך משהגיעו המוני פליטים מוורשה, מלודז׳ ומביאליסטוק, היוו היהודים רוב בין הפליטים. כל בתי המלון נתמלאו מיד ורבים שכרו להם מקום בדירות פרטיות. תנועה רבה היתה ברחובות. אצלנו התגוררו ידידים טובים מוורשה ואורחים רבים נכנסו ויצאו. התנהלו שיחות והתיעצויות בלי קץ. מה לעשות? לאן לברוח? איש לא הטיל ספק בכך, שפינסק לא תימלט מגורלן של יתר ערי פולניה. מברקים אצו לקצווי עולם. המעטים, שלרשותם היו אמצעי תחבורה, החלו נעים: מי צפונה בתקוה להגיע לריגה דרך וילנה ומשם ללונדון ולארצות הברית ומי דרומה, שם היה, על פי השמועה, הגבול הרומני פתוח ואניות הלכו בין נמלי רומניה לחיפה.

אני הייתי עסוק בניהולו של ביהח״ר: השלטונות חייבו אותנו להמשיך בייצור במלוא הקצב באומרם, שזה ירגיע את האוכלוסיה.

פעמים אחדות ביום הופעלו הצופרים, הפועלים פינו את הבניינים ותפשו מקלט בחפירות ובכל פעם הופסק תהליך הייצור למשך זמן רב, אך ממילא לא היה טעם בעבודתנו, כי נפסק הקשר עם הלקוחות. מיום ליום פחת מספר האנשים, שהתייצבו לעבודתם, אך ההנהלה לא הגיבה על כך, כי אמצעינו הכספיים נדלו עד מהרה ומחשבוננו בבנק המרכזי בוורשה שוב אי אפשר היה למשוך כספים. צבאות האויב התקדמו לעבר המבצר האחרון: בריסק. משמסרתי למושל בעל פה על המצב בביהח״ר, אמר לי, כי אין טעם להמשיך בעבודה, אף יעץ לי לעזוב את העיר. לפי דבריו נהגו הגרמנים לאסור בכל מקום, אליו הגיעו, את חברי וועדת החרם היהודיים; לי ביחוד היתה צפויה סכנה, מפני שהמפעל היהודי שלנו סרב בעקביות לתת הזמנות לסוכני המסחר הגרמניים. לא יכולתי להעיז לצאת לדרך ארוכה מאחר שה„שברולט״ שלנו היה ישן ומשומש, לכן נצנץ במוחי רעיון הרפתקני לנסוע לעבר הגבול הרוסי המרוחק רק כ־120 ק״מ ולבקש מהשלטונות הרוסיים מקלט ומעבר דרך אודיסה לארץ־ישראל בשבילי ובשביל בני משפחתי.

המכונית תוקנה בבית המלאכה של ביה״ח במידת האפשרות והנהג שלנו היה מוכן ללוותני עד לצד הרוסי. קשה היתה הפרידה מהאנשים, אתם עמדתי 15 שנה ביחסים הטובים ביותר. זה היה מפעל יהודי: הבעלים, כל הפקידים ו־75% מהפועלים, בס״ה למעלה מ־500 יהודים. היחסים היו אישיים ואפילו פטריארכליים.

הנסיעה המייגעת במכונית, העמוסה לעייפה, על פני דרך בלתי סלולה לעבר עיירת הגבול מיקשביצה נפסקה פעמים מספר לרגל תיקונים וארכה 12 שעות. באכסניה לא התארח איש, כי רעיון הטירוף להימלט מפני הגרמנים המתקרבים לתוך זרועות הרוסים לא עלה כנראה במוחו של אף אחד זולתי. בעל האכסניה קיבל אותנו בסבר פנים יפות וסיפר על אוירונים גרמנים, שנראו יום יום. לפי דבריו החישו הרוסים תגבורת רבה מאז פרוץ המלחמה והגבול נשמר בקפדנות ואי אפשר לחצותו.

האזעקות תכפו. תנאי החיים הורעו מיום ליום; המזון, שהוגש לנו באכסניה, ירד בכמותו ובטיבו, עתונים חדלו להגיע והקשר היחיד עם העולם החיצוני היה הרדיו. מספר תחנות השידור הפולניות הפעילות פחת והלך החל מימי המלחמה הראשונים. גם התחנות בשטח, שטרם נכבש, — נדמו בזו אחר זו עקב התקפות מהאויר. ובכאב רב נוכחנו, שגם המשדר שבוילנה חדל לפעול. כלחוצים אל הגבול הרוסי הבלתי חדיר הרגשנו את הידוק הטבעת של צבאות הגרמנים המתקדמים. כל נסיון להתקשר עם ארצות המערב הושם לאל על ידי האויב. שידורי הגרמנים עוררו בחילה — פנינו מזרחה. אך גם מוסקבה מסרה על נצחונות הגרמנים בסיפוק גלוי ועברה בשתיקה על הפצצות של ישובים שלווים ועל המטרת אש על פליטים. מאין ברירה הקשבנו למוסקבה.

ב־16 בספטמבר בערב ישבנו בפונדק ליד הרדיו שהשמיע

מוסיקה קלה. פתאום נפסק השידור ונשמע קולו המוכר לנו היטב של הקריין: „הקשיבו! הקשיבו! מדברת מוסקבה: הקשיבו להודעתו של שר החוץ ויאצ׳סלב מיכאילוביץ׳ מולוטוב". כעבור רגע שמענו את הידיעה המזעזעת, כי הצבא הסובייטי קיבל פקודה לחצות את הגבול הפולני בחזית רחבה. תוך כמה שעות נפוצו שמועות, כי כניסת החיילים הרוסיים צפוייה כבר ביום המחרת, ובמשך הלילה יצאו כל הפולנים את העיירה. השלטון חדל מלהתקיים. היהודים חששו בפני פרעות והתכוננו להגנה עצמית. בשעות הצהרים התחילו תושבים רבים להתאסף בכיכר השוק בקירבת בית החרושת הגדול ללבידים. גם אנו התערבנו בהמון.

פתאום הופיע באחת הסימטאות ממזרח פרש אדום, התקרב בדהרה, עצר פתאום את סוסתו הקטנה והביט על סביבו כמבוהל. משנוכח, כי מסביבו אוכלוסיה שלווה, נשים וילדים, אותת בדגלון אדום ושאל בקול צרוד: היכן בית החרושת? והסתלק בדהרה לכיוון שהראו לו. בו ברגע זרמו כבר פרשים רוסיים דרך הרחובות. אחדים הלכו בעקבות החלוץ, אחרים נעמדו בכיכר השוק בקבוצות קטנות. היתה שעת הדמדומים והמראה הבלתי רגיל הטיל פחד ואימה. ההמון התפזר וגם אנו פנינו לאכסניה שלנו בדומיה. בלילה הזה בוצעה כניסת הצבא הסובייטי לפולניה. משעות הבוקר המוקדמות ראינו ברגשות מעורבים את תהלוכת הפלוגות האדומות ואתן מספר גדול ומפתיע של טנקים, תותחים וציוד למיניו. מדי החיילים נראו דלים, אך הקצינים היו מלובשים יפה יותר. גדוד פרשים עבר ואחריו עגלות איכרים עמוסות שחת. אחד העגלונים הסביר לי, כי „השחת נועד בשביל סוסינו, לפי הפקודה אסור לנו לקחת דבר מהאזרחים".

— „ולכמה זמן תספיק לכם שחת זה?"

על כך ענה בחיוך ערמומי והמשיך בדרכו.

פלוגת רגלים נעצרה והחיילים הסתכלו בקהל בסקרנות. פועלי חרושת אחדים קשרו אתם שיחה. קומיסארים פוליטיים, המכונים „פוליטרוקים", התקרבו והקשיבו, אך לא התערבו בדברים. אחד מהם, בעל צורה ומלובש יפה, עורר בי אמון בחיוכו האדיב, והחלטתי לפנות אליו בעניין שהתחיל להיות דחוף. תכניתנו להגיע לארץ־ישראל דרך רוסיה נכשלה סופית ולא נותר לנו אלא לחזור לפינסק. מי יוכל לספק לנו את האינפורמציה הדרושה בקשר לכך, אם לא פוליטרוק? על כן שאלתיו, היכן אפשר לקבל את תעודת המעבר הדרושה. — „מה בעצם מטרת נסיעתך לפינסק?" — „יש שם בית חרושת, ששותק עקב פלישת הגרמנים, ונדמה לי, שהגיע הזמן להפעילו מחדש". — „מעניין מאוד, ואתה חושב, כי הנך האיש המסוגל לבצע זאת?" — „טובריזצ׳י, פנה אל הפועלים

מראה ליד נהר „פינה"

שעמדו מסביב, השמעתם? האזרח הזה רוצה לנסוע לפינסק כדי להפעיל שם בית חרושת. מה דעתכם? האם הפרולטריון הפינסקאי מסוגל לבצע זאת בלי עזרתו או לא?"

— „אין כל ספק בדבר, כי יוכלו גם בלעדיו", ענו הפועלים במקהלה ושלחו בי מבטי לעג. עמדתו של הפוליטרוק הוכיחה, כי עם כניסתו של הצבא האדום נפתחה תקופה חדשה ואתה חוקים ואורח חיים לפי הדוגמה הסוביטית.

16 שנים עברו מאז עזבתי את מוסקבה עם אשתי. 15 שנים גרנו בפינסק ושם נולדה בתנו, שהיתה אתנו עכשיו, בת 13. תמורות רבות חלו מאז ברוסיה, ואולם איש לא ידע לאשורם מהם תנאי חיי יום־יום, כי רוסיה הקיפה את עצמה בחומה סינית, הנקראת בימינו מסך הברזל, והתבודדה מאחר־ריה. אף לאחד מבין תושבי העיירה, שנמצאה רק 4 ק"מ מהגבול, היתה אי פעם הזדמנות לבוא במגע עם רוסי, והנה הם עברו על פנינו באלפיהם כאילו הורם המסך.

ושוב נעצרה פלוגה וחיילים רוסיים צעירים נעמדו לפנינו, חייכו לנו, הביטו בנו ורק חיכו לכך, שמישהו יפנה אליהם. בהיסוס תחילה, אך עד מהרה בשטף, באו השאלות:

— „מכונית זו מיוצרת אצלכם?"

— „כמובן, עד למסמר האחרון".

— „האם יש לכם די נעליים ברוסיה?"

— „איש אינו יחף אצלנו".

— „ומה בדבר המסחר?"

— „בכל מקום יש חנויות, שם מוכרים כל מיני סחורות באופן חופשי — אצלנו יש הכל".

תוך זמן קצר נוכח הקהל, כי תשובות זהות היו בפי כל אלה שנשאלו. הם השתמשו באותם הניבים והביטויים כאילו התכוננו ולמדו אותם על־פה. הקהל נעשה ספקן. סיפרו, שהחיילים התפעלו מבגדי האזרחים וסרבו להאמין כי בדים כאלה נמצאים למכירה בכל החנויות. דבר זה עמד בסתירה לסיפוריהם ועשה רושם מדכא. יום ראשון זה לכיבושה וחלוקתה של פולניה נחרת בזכרוני גם מפני שהמכונית שלי הוחרמה, וכך נשארנו ללא אמצעי תחבורה משלנו. באותו ערב נודע, כי הדרך ללוניניץ ופינסק נסגרה לתנועה האזרחית עד להודעה חדשה.

החילות הסובייטיים התקדמו במהירות בכבישים המובילים מבילורוסיה ומאוקראינה לתוך פולניה. שני הצדדים התאמצו להגיע בהקדם לקו הגבול שנקבע בחוזה מחודש אוגוסט במגמה לתפוש עמדות נוחות ולמנוע מהאויב בנפש, המוסווה כידיד, יתרון מעבר למגיע לו על פי ההסכם. שני הצדדים לא חדלו מהתייחס באי אמון זה לזה. שאלתי קצין רוסי, כיצד זה קרה, שנחתם חוזה זה, הדומה לברית ממש, אחרי שהיטלר הראה לבולשביקים במשך שנים יחס של איבה גלויה. הלה ענה ללא היסוס: „אין בכך כלום, בסופו של דבר נלך לברלין".

בכל חבל הפריפט לא היה קיים אף כביש אחד. לכן התקדם הצבא, שנכנס דרך מיקשביצה, באיטיות ותוך הפסקות. מדי יום הופיעו פלוגות חדשות והרושם שלנו היה, כאילו צעדה זו לא תסתיים לעולם.

בזמן הזה נמצאו כבר מרבית יהודי פולניה תחת שלטון הגיסטפו ולא יכולנו לדעת ואף לא לנחש את הגורל, שהיה צפוי להם. רק בחלק המזרחי של פולניה, ניצלו היהודים, ואנחנו ביניהם, תודות להתערבותם הפתאומית של הרוסים.

בכובשם את מיקשביצה לא מצאו הרוסים מוסדות שלטון פולניים וארגנו מיד מינהל אזרחי משלהם. עוד בטרם פורסמו פקודות כלשהן מצדם, התמוטטו מיד מאליהם כל אָשיות המבנה החברתי. מושג הרכוש הצטמצם בחפצים אישיים, אי־אלה בגדים וכלי־בית. החרמות של אופניים, מכונות תפירה וכו' הפכו לתופעה יום יומית. מתוך הערות, שנפלטו מפי אנשי המינהל החדשים ומפי אנשי הצבא לדרגותיהם, הוברר לנו, שקיומם של מעמדות וסוגי אוכלוסיה מסויימים נראה להם לא רק כמיותר אלא כמזיק. לסוגים אלה השתייכו כמעט כל היהודים: סוחרים, בעלי חנויות, מתווכים, בעלי מלאכה וכו' — מרביתם חדלו באופן אוטומטי לעבוד במקצועם וכל התנועה נעצרה.

ביום הכיפורים נתמלאו בתי הכנסת עד אפס מקום: לא רק האדוקים באו להתפלל ולצום, כי הצורך להיות בינם לבין עצמם איחד את הכל. מזמן לזמן נכנסו קצינים אדומים, הסתכלו במתפללים בתמיהה והסתלקו תוך הבעת אי רצון. אצלי התעוררו זכרונות מיום כיפור קודם בשנת 1921, עת הייתי חבוש בכלא בוטורקי שבמוסקבה. אז הצליחו האסירים היהודיים לקבל רשות להתפלל בצוותא. אני, שבדרך כלל אינני נמנה עם האדוקים, הייתי אחד מ־3 החזנים, שהתחלפו כש"צ בהשתמשם במחזור, שנתגלה בדרך נס.

כעבור ימים מספר התחלנו להתכונן לשוב לפינסק. בעל האכסניה, שהתקשה בהמצאת מזון עבורנו, עזר לנו ברצון. 2 עגלונים יהודים הואילו בהמלצתו לקבל על עצמם את התפקיד להובילנו תמורת הבטחת התשלום באריגים. הדרך, שמצבה היה עלוב למדי בלאו הכי, נהרסה כליל על ידי הרכב הצבאי הכבד. בקושי רב הביאונו סוסי ה„בעל עגלה" הרעבים בשעה מאוחרת עד לוליניץ. במלון כבר לא סופקו לנו כלי מיטה או מים חמים, שלא לדבר על אוכל. בבוקר מצא אותי שליח מפינסק ומסר לי, כי בביהח"ר התקיימה אסיפה בראשותו של קומיסר סובייטי, בה הוצגתי כמועמד יחידי למשרת מנהל ונבחרתי בהסכמתו של הקומיסר. האיש נשלח באופן מיוחד להודיע לי, שאני נדרש לחזור מיד. לפי דבריו, כבש הצבא האדום את העיר ונתקבל על ידי האוכלוסיה אחוזת הבהלה בהכנעה ב־20 בספטמבר. החיילים המשיכו בדרכם אחרי מנוחה קצרה ובעיר הוקם מינהל אזרחי זמני ללא שיתוף התושבים. סניף הנ. ק. ו. ד. כבר נכנס לתפקידו ועסק בתפיסת הפקידים הפולניים, שלא הספיקו להסתלק בזמן.

משעברנו ברחובות עירנו בשעות הערב המאוחרות, לא נתקלנו בשום דבר מיוחד שיעיד על עובדת הכיבוש. הרחובות היו מוארים, מסעדת גריגורוביץ הידועה היתה פתוחה. רק בכיכר השוק ראינו, כי כיפת הכנסיה הגדולה נהרסה וליד ביתנו נוצר משפך גדול עמוק. בדירה הרגישו בבואנו והודלק אור. כל השמשות נופצו ושמענו כי לפני שבוע עמדו לפני הבית 3 פועלים מבית החרושת ואלכסי, שגר בביתנו, בשעה שנפלה פצצה גרמנית. אלכסי, כחייל ותיק, קרא ליתר „לשכב"

וזרק עצמו ארצה. היהודים לא הבינו או לא הזדרזו ושילמו בחיים. לאלכסיי נגרמו רק חבורות קלות.

בבית החרושת תחת שלטון הסובייטים

בביהח"ר נתקבלתי על ידי חברי הוועד בסבר פנים יפות, ונמסר לי מפתח מחדר עבודתי. במשרתי החדשה, כמנהל של ביח"ר מולאם, הייתי כפוף לעיריה ולפיכך התיצבתי שם. קיבלתי יפוי כוח בכתב לנהל את המפעל ולהשתמש בחשבון בבנק הממלכתי. המולאם אף הוא, שצריך היה לפקח על משק הכספים שלנו. בהתאם להחלטת העיריה חודשה העבודה ב־3 משמרות, כפי שהיתה נהוגה אצלנו זה שנים, אך מחוסר קונים הושמה התוצרת במחסנים.

מצב אספקת המזון הלך ורע. המחירים האמירו מיום ליום. כוח הקנייה של הכסף הפולני ירד פלאים. על פי בקשת ועד העובדים פניתי אל העיריה, אך שם נאמר לי בקיצור ובחריפות, כי ענייני שכר אינם מסמכותי, באשר הם נקבעים על ידי מוסדות הממשלה הגבוהים. פתרון זה היה לי נוח מאוד, כי באופן זה לא הייתי צד בכל סכסוך אפשרי, שעלול היה לפרוץ. כעבור זמן קצר הופיע בביהח"ר קומיסר בכיר ודרש מהפועלים, שנקראו לאסיפה, להתחשב במצב המלחמה הקיים, לא להיגרר אחרי אינטרסים אנוכיים, אלא לתמוך בממשלה הסובייטית בחריצותם ובמסירותם.

בתנאים החדשים לא הייתי עסוק ביותר, אף על פי שהמפעל עבד יומם ולילה: רוב התפקידים ניטלו ממני. שוב לא הייתי צריך לדאוג לאספקת העצים, לנהל מו"מ עם הלקר־חות, לדאוג לבטיחות, למיסים, תובלה וכו׳. משמעות העבודה גזה: איש לא שעה לניצול טוב של חומר הגלם או לטיב התוצרת.

יכולתי להתמסר לביתנו, שנראה מוזנח עקב העדרנו ובגלל נזקי הפצצה, שנפלה בקרבתו. בקושי רב השגתי את הזכוכית, הדרושה לתיקון השמשות. רבות נחוץ היה לפעול כדי להכין את הדירה לקראת החורף. אחרי שיפוצה טוב היה לנו בחדרים המוסקים היטב והרגשנו עצמנו מאושרים ובטו־חים, כאילו לא היה מאחורינו נסיון הנפל ההרפתקני של בריחה לגבול, כאילו לא היינו נתונים לשלטון הסובייטי וכאילו לא הדאיג אותנו מצב חוסר הודאות לגבי העתיד. חלומות רעים לא הדריכו את מנוחתנו בשנתנו תודות לנס, שקרה לנו עם היבחרי מחדש כמנהל. עם קבלת הפנים היפה מצד ציבור הפועלים הוקהתה עירנותנו ודימינו, כי אנו נמצאים בחוף מבטחים. אולם אשליה זו לא יכלה להאריך ימים. המציאות הקרה, חסרת הרחמים, נתגלתה ועד מהרה קרעה את עולם החלומות.

בין כה ובין כה נמשכה יציאתם של משפחות הפולנים. מנהל אחד הבנקים הממשלתיים בא במפתיע להיפרד מאתנו ודיבר על ווילנה כעל קרש קפיצה לעבר שודיה ואנגליה, שמא כדאי להצטרף אליו? שקלתי, שהוא, שמשרתו בטלה, נאלץ להסתלק, אולם מצבי היה שונה בתכלית. זמן קצר אחר כך בא אלי בריצה באישון הלילה סגני, שפוטר ושהמשטרה

נוף פינסקאי

חיפשה אחריו בלי למצוא אותו, כיון שחדל לישון בביתו. בעוד שעתיים, אמר, יוצאת הרכבת האחרונה לוילנה. הבה תארזו הכל ובואו לתחנה. איך יכולנו להרהיב עוז להוציא את הילדים מהמיטות ושוב לצאת למסע הרפתקאות? מצבו היה שונה בתכלית. משפחתו עלתה לארץ ישראל מזמן והוא התכונן ממילא להצטרף אליהם. בחיפזון יצא את ביתנו בלי להסתיר את אכזבתו. מנוחתנו הופרעה.

כפי שהוברר, לא היתה זו הרכבת האחרונה לוילנה או בכיוון לוילנה, אלא שעיר זו סופחה לליטא והרכבות נסעו מעתה רק עד לידה שנשארה בשטח פולניה. הבריחה לוילנה חודשה בהבדל חשוב זה, שעכשיו צריך היה לחצות את הגבול „הירוק" לליטא. עד שהשלטונות הסובייטיים שמו לב לכך, לבשה תנועה זו אופי המוני. נזכרתי בדבר ב־1956, כשקראתי בעיתון על המוני אזרחי הונגריה, שעזבו את מולדתם אחוזי בהלה.

לא עברו ימים מעטים עד שהרוסים אחזו באמצעים: על הגבול הופקדו משמרות והמאסרים תכפו. העונש הצפוי היה גלות תוך הפרדת הגברים ממשפחותיהם ולא רציתי להסתכן בכך, אף על פי שמצבי בביהח"ר שוב לא היה כבתחילה.

בסיורי היום־יומי באולמות נתקלתי בפנים חדשות — אנשים, שנתקבלו לעבודה בדרך בלתי מובנת וללא ידיעתי. גם פקידים חדשים התייצבו בהציגם פתקאות מאת העיריה, בהן צוינו תפקידיהם. כך נתקבלו מתכנן, ראש הקאדרים, טכנולוג, מנהל מחלקת העצים, עובד מעבדה ועוד אחדים, שאינני זוכר את תואריהם.

בתקופה הזאת סופח המפעל שלנו לטרסט הלבידים הבילו־רוסי כבית חרושת מס. 4. הטרסט נעשה אחראי בין השאר לאספקה הטכנית, בעוד שאספקת העץ הועברה לידי מרכז העץ, שאורגן זה עתה. ארגון כלכלי נוסף צריך היה לעסוק בשיווק התוצרת. כך סונף בית החרושת לשורה של ארגונים כלכליים, שהמטירו עלינו שאלות בלי הרף וחוזרים מחוזרים שונים. ללא קשר עם אלה ביקרו אותנו ב"כ משרדים רבים שונים, דרשו למלא שאלונים בעלי סעיפים ללא ספור וביקשו לבקר בכל המחלקות. מעולם לא הוברר לנו, מה סמכותם ומה מטרתם ומטרות החקירות. פקידים אלה התנהגו ביוהרה, מתחו ביקורת חריפה ביותר, לא חסכו באיומים ונעלמו ללא עקבות.

באסיפות, שנערכו לעתים קרובות, היתה השתתפותם של כל העובדים חובה. כרגיל ישבו ראש הפוליטרוקים של הצבא או של הצי והם אף היו בעלי הדעה. לפי הנוהג המקובל כלל כל נאום 4 „יחי":

1. יחי אבי העם הגדול והחכם, הגנרליסימו, המצביא הגאון, יורשו של לנין, משחרר מעמד הפועלים, החבר יוסף ויסריו־נוביץ סטלין (בחירת התוארים נשארה בידי הנואם).

2. תחי ארץ הסובייטים הגדולה.

3. יחי הצבא האדום הבלתי מנוצח.

4. תחי המפלגה הקומוניסטית הגדולה מיסודם של לנין וסטאלין.

אחרי כל „יחי" מחא כף ראשון הנואם עצמו ואז פרץ גל של מחיאות כפיים סוערות. כל אחד ניצל את ההזדמנות כדי להפגין את מסירותו למשטר הסובייטי.

באחת האסיפות הודיע היו"ר, שהועלתה הצעה לבחור בוועד. האם הכל מסכימים? ההצעה נתקבלה פה אחד. והנה רשימה של 12 מועמדים, — האם רצונכם שאשתמש ברשימה זו? — נתקבל פה אחד. „מאחר שהשלמתם את הסידורים החשובים האלה פה אחד, הוסיף הפוליטרוק הזריז, אקרא עתה מתוך הרשימה שמו של כל מועמד לחוד ואתם כפועלים סובייטיים ישרים תגידו בגלוי, אם החבר הנידון נהנה מאמונכם המלא או לא. אצלנו בברית המועצות מופיע כרגיל נואם אחד בעד ואחד נגד". נקראו שמות המועמדים בליווי הערות קצרות והססניות. משהגיע תורו של המועמד ברמן, קם אחד הפועלים הוותיקים שלנו, לייזר פיינר, ואמר: „את החבר ברמן הנני מכיר זה שנים רבות, עבדנו ביחד שכם אל שכם; תמיד הראה עצמו נאמן ומסור"... „אתה מספר, שיסעו היו"ר, שברמן הצטיין ביותר בפעילותו, שמא תגלה לנו, במסגרתה של איזו מפלגה ניהלתם את פעולתכם הפו־ליטית? אולי אצל פועלי ציון ואולי אצל הרביזיוניסטים?" הוא נדם רגע וסקר את שורות הנוכחים במבטו החודר. אחר הוסיף בלעג חריף: „ואולי אפילו אצל הבונד?" הנואם החויר כסיד, קומתו שחה, הוא נסוג אחור ונעלם.

כמנהל, ישבתי על יד הפוליטרוק ויכולתי לעקוב היטב אחרי המעשה. משמעות ההתערבות הובהרה לי תוך זמן קצר, כשהשלטונות אחזו באמצעים חמורים נגד חבריהם של כמה מפלגות, אף על פי שאלה כבר חדלו להתקיים.

בוועד החדש היוו את הרוב פועלים, שהגיעו מבריה"מ. אחרי מבול השינויים, שהתחוללו בשבועות האחרונים, הצטמצם שטח פעולתי במידה כזו, ששוב לא ידעתי, מה בעצם תפקידיו של מנהל ביח"ר סובייטי וכיצד „להרוג" את שעות עבודתי. ביקשתי מפלט בפעלתנות מדומה, אך עד מהרה חדלתי מכך, משום שלא הרגשתי בטוב במשחק זה. על כן שמחתי כשהת־ייצב אצלי אדם והציג עצמו כמנהל החדש שנתמנה על ידי הטרסט. הוא הראה לי את יפוי הכוח על שמו, דינר, והוסיף, כי מעתה ננהל את ביהח"ר במשותף, אף ביקשני להסביר לו את התהליכים. השתדלותי לבוא לקראתו לא עלתה יפה, כי חסרה לו הסבלנות לשמוע את דברי עד הסוף והוא שיסע אותי בלי הרף באומרו: ברור, מובן וכו'. ההדרכה ארכה יומיים שלושה ואז החל לתת הוראות גם בענייני ייצור וניהול. תשומת לבו היתה נתונה במיוחד לחינוך מחדש של ציבור הפועלים במגמה לעצב את דמותו לפי הדוגמה הסובייטית. במוסדות המפלגה המחוזיים תפש עמדה חשובה וניתנו לו סמכויות רחבות. לכן יכול היה להרשות לעצמו להכריע בשאלות רבות על דעת עצמו ובו במקום. הוראותיו לפועלים ולפקידים ניתנו בצורת פקודות ומעולם לא חסך בביקורת ובתוכחה חריפה. את מקום עבודתו קבע בלשכתי וישבנו זה מול זה. בהזדמנות אחת שאלני, של מי התמונה הגדולה, שהיתה תלויה מאחורי על הקיר. אמרתי, שזו תמונת סבי, שיסד את התעשייה במחצית המאה שעברה. זכותו היתה בכך שהיה ראשון להכשיר יהודים לעבודה בחרושת. אחרי שהסתכל זמן רב בתמונה בעניין רב, ענה בקורטוב של בושה: „אף על פי כן

נדמה לי, כי תמונתו של בעל הון פרטי גדול אין מקומה בביח״ר סובייטי. מקומה המתאים הוא בדירתך הפרטית, ואדאג לסדר את העניין״. למחרת נארזה התמונה ונמסרה לאשתי. לשיחתי זו עם דינר היתה השפעה רצויה: כיוון שדיברתי בעצמי על משפחתי, לא הוטח כנגדי אף פעם המוצא החברתי שלי.

יותר ויותר חדרים הוחרמו בדירות פרטיות. אצלנו כבר התגורר הפועל אלכסי עם משפחתו, אך לשם זהירות השכירה אשתי 2 חדרים נוספים למהנדס הסובייטי זרניצקי, יהודי מחרקוב. ביום היה עסוק במקצועו ובערב היה מבקר בחנויות לעריכת קניות. בדרך כלל ראינו אותו רק אחרי שעה 8, כשחזר עמוס חבילות, מלא תשבחות למבחר העשיר של אריגים ונעלים, והמחירים הזולים עוררו את תמהונו. כסף לא חסר לו ולשאר הפקידים הרבים, שזה מקרוב באו. במרתפי הבנק הממלכתי הפולני מצאו הרוסים מיליוני זלוטי פולנים וחילקו אותם ביד נדיבה בין אנשיהם. כסף סובייטי לא נראה במחזור. לבעלי החנויות גילו הרוסים יחס ידידותי ואף מחניף וזה נמשך כל זמן, שלקרבנות המסכנים הללו נותרו סחורות למכירה. משהתרוקנו המחסנים, הועברו בעליהם לישובים קטנים כ„יסודות בלתי רצויים״. כל מה שהשאירו אחריהם: דירות, ריהוט וציוד הועמד לרשותם של הפקידים, שזה עתה הגיעו למקום.

פרט לפועלי החרושת קיפחו כמעט כל התושבים את פרנסתם. הבנקים נסגרו והפקדונות נעלמו. כדי לקנות את צרכי הבית המינימליים באלצו למכור כלי בית ובגדים. הקונים היו למעשה אך ורק הפקידים הסובייטיים, שהיו קופצים על כל מה שהוצא למכירה. את האוצרות שרכשו שלחו מיד הביתה מי ברכבת מי באנייה.

בו בזמן הרחיבה הנ. ק. ו. ד. את פעולתה: חיפושי בית, מאסרים וגירושים בשעות הלילה תכפו יותר ויותר. רבים מידידינו ומכרינו היו בין הקרבנות. אחרים נעלמו ללא עקבות.

משנוכח דינר, שהנני מכיר בעליונותו על אף העובדה, שמעמדנו כמנהלים צריך היה להיות שווה, לא עשה לי קשיים. רק יחסי הידידות ביני לבין הפועלים לא מצאו חן בעיניו. ייתכן, שקינא בי או שמא נראתה לו תופעה כזו במפעל סובייטי כבלתי הולמת כמו תמונת סבי! ייתכן, שאפשר היה להמשיך עוד זמן מה ביחסים תקינים עם ד., אלמלא שתי תקריות בלתי נעימות, שלא הייתי אשם בהן אישית. יום אחד, כשישבנו שנינו בלשכתנו, נכנס ראש הועד עם חבריו ללא נטילת רשות וביקש מד. העלאת שכר, שנדחתה מניה וביה בהחלטיות. כמו כן גילה יחס שלילי מוחלט לבקשת האנשים להקציב להם בגדי עבודה ועצי הסקה. כשלון גמור זה עורר אצל איש הועד הוותיק, המסגר המומחה סטפנוב, תגובה ספונטנית: פניו האדימו וקרא ברוגז: אתה, מנהל אדום, יודע רק להשיב בלאו, אבל זה, המנהל הישן, היה רגיל לענות לנו „כן״! לא אשכח את המבט מלא השנאה, ששלח בי האיש שישב לידי.

כעבור זמן קצר קרה דבר גרוע יותר. באותו יום נערכו אסיפות המוניות במרכז העיר, בהן השתתפו כל הפועלים. לא הייתי בקו הבריאות ולא יכולתי להשתתף בחגיגות. בכל זאת יצאתי כדי לראות את אנשינו בשובם והנה התקרב כל הציבור בהליכה מהירה. אחד מאנשי הועד, אתו הייתי ביחסים טובים מאז ומתמיד, חייך אלי והרים את כובעו באדיבות. עניתי לו בהרימי אף אני את כובעי וכן פשט הדבר משורה לשורה. לא הייתי מעלה על הדעת, שיש משום סכנה בהפגנה ספונטנית זו, אלמלא העירו לי שכנים, שמלווי התהלוכה הקומוניסטיים כבר החלו להתעניין במקרה. למחרת דיבר ד. בכעס רב על הפסול שביחסים מעין אלה בין פועלים בעלי הכרה ובין נציג ההון הגדול. הגיעו לאוזני גם הערות ביקורת על פעולתי הקודמת בביהח״ר, כאילו אחזתי אז באמצעים שונים כדי להטעות ולהכשיל את הפועלים למען ישכחו את זיקתם המעמדית ולא ירצו לקלוט את התעמולה הקומוניסטית. חשתי איום מצדדים שונים וידעתי, ששוב לא אוכל לסמוך על עזרתם של וותיקי הפועלים שלנו, שהיו בעצמם חסרי אונים.

במפעל לא היה לי יותר מה להגיד. הדברים הגיעו לידי כך, שהפועלים לא יכלו להבין לשם מה נחוצה נוכחותי. הפכתי לכעין שריד מתקופה שנעלמה, ליצור נדיר, שראוי להציגו במוזיאום.

עם תחילת פעולתו סיפר לי ד., שבהנהלת הטרסט רווחת דעה טובה עלי, וייתכן כי בזה היתה נעוצה הסיבה לאי התוקפנות שלו כלפי. מאז עברו 6 שבועות והרושם הטוב עלול היה להתנדף. החלטתי לפנות אליו ללא שהיות נוספות. באחת משיחותינו נגעתי בשאלת זכויות החופשה של הפקידים הסובייטיים. כאילו חיכה לכך, הסביר לי ד. שמי שעבד 11 חדשים זכאי לחופשה של 4 שבועות. מאחר שסיפרתי לו, כי זה שנתיים לא קיבלתי חופשה, מגיעה לי איפוא חופשה של

סימטא אחת מני רבות...

חודשיים. הבנתי, שד. ביקש להיפטר ממני בצורה חלקה זו, ובאמת עשה הכל כדי לאפשר לי נסיעה ללבוב לנופש. לבקשתי ניתנה לי לא רק תעודת חופשה, אלא גם אישור לרכישת ציוד טכני עבור ביהח"ר.

במשך השבועיים הבאים היו ידיו של ד. מלאות עבודה מהיותו אחד מחברי המפלגה החשובים. צריך היה לבצע את משאל העם על סיפוחם של השטחים הכבושים, חלקם לאוק־ראינה, חלקם לריפובליקה הבילורוסית. ההחלטה, הרצויה לממשלה הסובייטית, אושרה פה אחד ביום 29 בנובמבר על ידי האוכלוסיה מוכת הפחד. למרות עומס העבודה, שהוטל עליו, מצא ד. זמן לעזור לי בעצה ובמעשה.

מאוחר בלילה לפני צאתי שמעתי דופקים בדלת. פתחתי בבהלה והנה לפני 3 מפועלינו הוותיקים, שסיפרו בהתרגשות רבה על הביקורת, שנשמעה עלי בתא המפלגתי שבביהח"ר ועל סכנה קרובה, המאיימת עלי. האנשים הפצירו בי להחיש את יציאתי — הכל בעצבנות ובחיפזון. הצצתי לרחוב שהיה ריק מאדם. אחרי פרידה קצרה הלכו השלושה והחושך בלעם — ללא שוב.

אף על פי שהכנתי את נסיעתי בהתאם לחוקים הסובייטיים, נזהרתי מאוד לא לעורר חשד של בריחה. אחד הפקידים מידידי קנה עבורי כרטיס הנסיעה וחיכה לי בקרון, שם כבר סידר את חפצי. הרכבת זזה ושוב לא חששתי לבטחוני. בצוֹמת לונינייץ ירדתי והיה עלי לחכות שעתיים לרכבת ללבוב. אולם ההמתנה היה מלא קהל, שהצטופף ליד הקופות. הכל היו לבושים כעניים, אחדים מפני שלא יכלו אחרת ואחדים על מנת להיראות כפרוליטרים. אני לעומת זאת לבשתי מעיל פרווה, שמיכה חדשה על זרועי ומזוודת עור בידי. נדחקתי לקיר כדי לא לעורר תשומת לב, אולם ללא הועיל. מבטים סקרניים הופנו אלי ושמעתי הערות שונות. פתאום הרגשתי בצעיר צנום במגפי עור ומעיל עור, שקרב אלי בנחת והנה פקודתו, שניתנה בשקט ובלחש: אתה מתבקש לגשת לחדר ההוא. בחדר ההוא נמצא צעיר שני לבוש בצורה דומה. נסיוני מכבר עם סוכני הצ׳קה עזר לי לשמור על קור רוחי ועל ישוב הדעת.

„מה מקצועך?" — „פקיד בביהח"ר". „התעודות בבקשה". הגשתי את האישורים שבידי. „למה חסרה החותמת?" „למש־רדנו טרם סופקה החותמת". כל הנירות נושאות רק את חתיימתו של המנהל החבר דינר. לאור הקלוש של מנורת נפט התכופפו השנים על תעודתי, הביטו איש באחיו בצער והאחד הפטיר „נראה שעלינו לתת לו ללכת". נזכרתי בכלב הצייד שלי, שיילל מרוב אכזבה, כאשר ארנבת, שכמעט ותקע בה את שיניו, הצליחה להימלט על נפשה...

„נוף" מוכר וחביב

א. ישראלי (ווינר) / עיר עובדת

יהודי פינסק התפרנסו רובם בדורות האחרונים מיגיע־כפיים ממש. בזה שונה היתה פינסק מערי מחוז אחרות שבתחום־המושב ברוסיה הצארית, ומאוחר יותר — גם מערי פוליסיה הפולנית. שוני זה אצל עליה צביון משלה, צביון של עיר עובדת.

ייחוד זה לא בא לה מכוח עצמה. יסודו בצמיחת הקאפיטליזם ברוסיה בעשורים האחרונים למאה ה־19 ובתמורות הכלכליות והסוציאליות שחולל במדינה כולה. תמורות אלה הביאו, כידוע, לשינויים ניכרים בפרנסות היהודים ולשידוד מַערכות כלכלי וסוציאלי בקרבם. המעבר לחיי עבודה היא איפוא תופעה כללית בקרב יהודי רוסיה ולווה משברים נפשיים עמוקים והיאבקות במסורות ובארחות־חיים מקודשים מדורי־דורות, עד כי אימצו מקורות מחיה חדשים. פרשה זו כתובה וחתומה בהיסטוריה היהודית שבגולה הסלאבית, ואין כאן המקום לעמוד עליה בפרוטרוט. אולם תהליך זה של מעבר לעבודה ולצורות ארגון חדשות לבושים רבים היו לו, גם קצבו וממדיו שונים היו בערים השונות, וזה שייחד אותן והבדילן אלו מאלו.

פינסק היתה אחת הערים הגדולות בפוליסיה, „בירת הביצות" כפי שכונתה ב„סלנג" העממי היהודי. שוכנת על שפת הפינה וחולשת על נתיב־מים חיוני, אשר מוקדם למדי נעשה למרכז החשוב ביותר של המסחר הגדול בין צפון־רוסיה לבין אוקראינה ורוסיה החדשה. נוף זה, של הטבע והאוכלוסייה, קבע במידה רבה את פרנסות היהודים בפינסק ועשאם לעוסקים במסחר לסוגיו השונים. בצילם של הסוחרים הגדולים חסו בעלי־מלאכה מכל הסוגים וסתם יהודים שוחרי־לחם. הכרוניקות והקורספונדנציות בעתונות של המאה הקודמת מספרות על עוני ודחקות בעיר, על מוסדות צדקה ועל נדבנים מקרב הסוחרים הגדולים, שעשו חסד עם העניים. לא חסרה, כמובן, גם מתיחות סוציאלית הקיימת מאז ומעולם בין אמידים לדלים, בין „בעלי בתים" ו„בעלי־מלאכה", כאשר כונו אז ברחוב היהודי. בזה ודאי לא נבדלה עירנו משאר ערי ישראל. אולם גם אז היו בה בשיעורים ניכרים אנשי עמל, אשר ידיהם, רגליהם וגביהם היו מקור פרנסתם, הלא הם הסבלים, העגלונים לרבות בעלי־המלאכה הרבים — „עמי הארצות" הללו, אשר ז. שניאור קשר להם כתרים וראה בהם התגלמותה של גבורת ישראל. נוסף לאלה גדול היה מספר „הנאמנים" המשגיחים, הלבלרים ודומיהם, אותם העובדים, הקרויים בימינו „הפרולטריון בעלי הצוארון הלבן", שבאותם הימים רובם ודאי היו פרולטארים בעלי זקן, פיאות וקאפוטה.

הפרולטאריון היהודי

עד כאן אנשי עבודה למיניהם. מהם מפרנסים עצמאיים, בעלי־מלאכה זעירים, המעסיקים שוליות ופועל אחד או שנים, ומהם פועלים שכירים בבתי־מלאכה גדולים שהיו מעסיקים מספר גדול יותר של פועלים. אולם בד בבד עם אלה קם בפינסק פרוליטאריון יהודי תעשייתי במובנו המודרני, כאשר תואר בספרות הסוציאליסטית הקלאסית. כלומר בצד המסחר הגדול, המלאכה המסועפת והתחבורה המפותחת — קמה בפינסק תעשיה, שבעליה, פועליה ופקידיה היו יהודים. הדחיפה להקמת התעשיה ניתנה — כך מסבירים כלכלנים, כאשר בשנות השמונים הופעלה מסילת־הברזל, שקשרה את פינסק אל רשת הרכבות בכל הכיוונים. נתיבי המים ירדו במקצת מגדולתם, אם כי הוסיפו להיות עורק פרנסה חשוב מאוד, אך לעומת זאת נפתחה הדרך לתחבורה יבשתית ליצוא וליבוא. באותה תקופה באה יזמה כלכלית נוספת. הוחל בפיתוח יתר של מפעלי החרושת הקיימים והוקמו בתי־חרושת חדשים וגדולים. החומר הגולמי, המצוי באיזור או בקירבתו בשפע (עצים, עופות, תבואה, צמחי־תעשיה ועוד), קבע את אופי התעשייה. נתיבי המנסרות אף שוכללו, קמו בתי־חרושת לעיבוד לבידים (דיקטים), גפרורים, פקקים, מסמרי־עץ לנעלים, גיר; הוקמו טחנות־קמח גדולות וקמו משרפות יין ובתי־חרושת לייצור נרות ועוד. בתי־החרושת האלה העסיקו אלפי פועלים יהודים מכל הגילים. חלק גדול מן העובדים, בעיקר בבית החרושת לגפרורים, היו תחילה פועלות, ואפילו ילדות צעירות, שעמלו כדי לאסוף כסף לנדוניה, לכשיגיעו לפרקן. אך במשך הזמן קמה שכבה של פועלים קבועים, אשר בית־החרושת היה מקור פרנסתם היחיד. היחסים ה„פטריארכאליים", כפי שהיו עד כה בבתי־המלאכה ובמפעלי המסחר והתחבורה, נתערערו. עשן הארובות הגבוהות, שהחל להיתמר אל על, ציין תקופה חדשה של מאבק מאורגן על תנאי־עבודה הוגנים יותר, על יחס אנושי, על מקום בחיי הציבור וכיוצא באלה. ולא רק בבתי־החרושת הגדולים, בכל מקומות העבודה הגדולים והקטנים כאחד — החלו פועלים לתבוע קיצור יום־העבודה והעלאת שכר. בעקבות אלה פרצו שביתות וכל המקובל בזמן המודרני במושג מלחמת־מעמדות.

זה לעומת זה

בספר „טויזנט יאר פינסק" ניתן תיאור מקוטע, יבש וסכימטי על חיי העובדים היהודים בשלהי המאה הקודמת ובראשית המאה הנוכחית. לשם הבלטת הנושא דנן נביא קטעים אחדים.

„...מקובל היה, כי בפינסק מצויים 4.000 פועלים יהודים. מהם כאלפיים בבתי־החרשת הגדולים, והשאר במקומות עבודה אחרים. מקום נכבד מאוד תפסו מקצועות הבנייה, כגון: בנאים, טייחים וצבעים, שכולם היו יהודים. תנאי העבודה היו קשים והשכר זעום. יום העבודה הארוך במקצוע הבנייה הגיע לכדי 18 שעות. על ה„מאושרים" נמנו עושי־סיגריות והעובדים בפרוונות. שני מקצועות אלה היו סגורים לרבים מדורשיהם, באשר לימוד המקצוע עלה בכסף, שבאותם הימים הגיע לסכומים ניכרים. ומשום כך היתה ברירה מסויימת, ורק בני הורים אמידים חדרו לכאן. הניצול הקשה ביותר והשכר הזעום ביותר היו בבית החרושת לגפרורים. כאן עבדו בעיקר פועלות, ילדות כמעט, והשכר — 10 קופיקות ליום.

בבית־החרושת לגפרורים נהוגה היתה עבודת־בית. כלומר את הקופסאות לגפרורים היו מתקינים מחוץ לבית־החרושת, בבתי הפועלות. התשלום ניתן לפי מיכסות של אלף קופסאות. בכדי להרויח רובלים אחדים לשבוע נאלצו כל בני המשפחה לעבוד, והעבודה — מהנץ החמה עד לשקיעתה. הבית היה מלא שבבים וקיסמי־עץ וקופסאות לרוב. יש ומשפחות אלה היו מקבלות פועלות לעזרה בשכר 5 קופיקות ליום־עבודה הארוך. את החומר הגלמי צריכות היו הפועלות להביא בעצמן מבית־החרושת וכן להחזיר לשם את הקופסאות המותקנות. גם את הדבק לחיבור הקופסאות צריכות היו להתקין במו ידיהן. ורק כאשר בית החרושת עבר מידי מייסדו הגרמני הירשמאן (או הירש) לידי האלפרין (בסוף שנות התשעים), שהביא מכונות חדשות, בטלה עבודת־הבית. הפועלות החלו לעבוד בתוך בית־החרושת, אולם השכר לא נשתנה בהרבה.

„בבתי־החרושת עבדו אך ורק פועלים יהודים, רק ליד הדוודים היו פועלים נוצרים אחדים (בגלל הצורך לטפל בהם בשבתות ובחגים היהודיים, כשהעבודה שבתה — המעתיק). אף מנהלי־העבודה היו יהודים. חלק ניכר מהם פועלים לשעבר באותם בתי־החרושת, וזה טבע חותם מיוחד על היחסים וגרם לחיכוכים. מנהלי־העבודה, העובדים מאתמול, אמרו לשכוח ולטשטש את עברם שלהם ואת ההשפלות, שנגרמו להם בשעתם — על־ידי השפלתם והעלבתם של הפועלים הנתונים לפיקוחם. הללו רצו לשאת חן וחסד בעיני החרשתן והמנהל בדרך של הטלת קנסות על פועלים, הורדת שכר או העברה למקומות עבודה קשים וגרועים יותר. החרשתנים, מנהלי־העבודה, הדירקטורים תבעו הכנעה, ציות והבעת־תודה. ביחוד סבלו הפועלות, שמלבד העבודה בבית־החרושת עוד נאלצו לעשות עבודות שירות בבתי הנ״ל״.

תיאור קרוב לזה, אם כי מבחינה אחרת ולשם מטרה אחרת, אנו מוצאים בספרו של ו. איבנס־גורדון,* ציר הפרלמנט הבריטי וחבר הוועדה המלכותית לעניני הגירה זרה (לא בריטית). הוועדה ביקרה בשנת 1903 ברוסיה כדי לעמוד על טיב המועמדים להגירה. בין השאר ביקרה גם בפינסק, והנה פיסקה אחת בספר הנ״ל: „במערב אירופה מקובל, שהעם היהודי אינו מסוגל לעבודה פיזית קשה. ואמנם נכון הדבר. המגמה, בת מאות בשנים, לצופף את היהודים בגיטאות, הרגילה אותם לפרנסות קלות. מכאן בא לגזע הזה הזלזול בעבודה גופנית והרצון להיות סוחר, סרסור ורוכל. השאיפה היא להיות מעביד, אך לא עובד. אולם ההכרח שינה במידה רבה את הנטייה הזאת. בעיירות שבתחום המושב אפשר לראות יהודים העוסקים בכל מיני עבודות גופניות. בוילנה, בקובנה, בגרודנה, בפינסק ובמקומות אחרים שביקרנו — אין כמעט פועלים נוצרים. אפילו עבודות כאלה, שלפי מושגי המערב אין יהודים מסוגלים להן, כמו בנייה, נפחות, מסגרות, או סלילת דרכים — אף הן נעשות בידים יהודיות. אלא שהצפיפות הרבה וגודש האוכלוסיה היהודית בעיירות אלה מביאים לידי התחרות קשה ואיומה.

„העיר פינסק נהפכה למרכז תעשייתי. יש בה 18 בתי חרושת קטנים וגדולים, בהם עובדים אנשים, נשים וילדים, כולם יהודים. התעשיה העיקרית היא תעשיית העץ. בבית־החרושת לגפרורים של האלפרין אפשר לראות, כיצד מצד אחד נכנס בול עץ ומן הצד השני יוצאים גפרורים, ומההתחלה ועד הסוף ידי פועלים יהודים עושים זאת״.

בכתב־העת היהודי־רוסי „ווסכוד״ מספר י. חארוש לאמור: „החרשתנים, המנהלים והטכנאים — כולם פיהם מלא תהילת הפועלים היהודים בפינסק. הם מדברים בגאוה על כשרונו־

* J. Gordon: The Alliah Immigrant

חגיגה בבית־חרושת לוריא בהשתתפות נציגי השלטונות הפולניים, הקהילה והמוסדות היהודיים — לציון הפרישה לפנסיה של קבוצת פועלים יהודיים.

תיהם, שקידתם, יושרם והינזרותם מיין. דעתם על הפועלים, העושים את המלאכה במפעלי התעשיה המצויינים, חדורה לבביות, שכמותה לא שמעתי לא בביאליסטוק ולא באזורי תעשיה אחרים בפולין.* מעדויות אלה מסתבר, כי הפועל היהודי בפינסק גילה כושר־עבודה רב והתמצאות מהירה בתהליכי הייצור, שהיו אז מהמודרניים ביותר וכן אחריות רבה בעבודה ובביצוע. אך בהיותו נתון בתנאי ניצול קשים, לא נותר לו אלא להיאבק על קיומו החומרי. עם הופעת הפרו־ליטאריון היהודי בפינסק, הופיעה באורח טבעי מלחמת־המעמ־דות המודרנית על כל סממניה.

המפלגה מופיעה

בסקירה לאחור נראים הדברים פשוטים למדי: גבר הניצול — גברה ההתנגדות, מול כוחו של התעשין „האוחז ביד" ובעל־המפעל — קם הכוח המאורגן של הפועלים בבית־החרושת ובמפעל. במציאות היו הדברים מסובכים וקשים עד למאוד. מקומות העבודה היו מסוגים וממדים שונים: מלאכה זעירה, בתי־מלאכה גדולים, בתי מסחר, מפעלי שירות, פועלים שחורים, מפעלי־תעשייה שונים ובתי־חרושת גדולים. גם העובדים היו מסוגים שונים: זעיר־בורגנים מרוששים, בעלי־מלאכה שלא יכלו להתחרות במכונות, בני עניים שלא מצאו להם מחייה, שוליות ופועלים החולמים להיעשות בעלי־מלאכה עצמאיים, דתיים ואלה שפרקו עול מצוות ודרך־ארץ ונכונים היו להשכיר עצמם לכל דורש ולכל מלאכה, אפילו למעשי בריונות.

ההיסטוריון ז. האניג ממיין בספר „טויזנט יאר פינסק" את הפועלים לשכבות גיל ומנטליות שונות, ומנסה לתאר את הפרצוף החברתי והציבורי של הפועלים בתקופה הנידונה.

* מצוטט לפי „טויזנט יאר פינסק".

וכה יאמר: „ארגון פועלים, שיעמוד על זכויותיהם ויעזור להם — טרם היה אז. גם לא היה ארגון לעזרה הדדית בכל צורה שהיא. היה זה המון חסר־תרבות, מפורר, מדוכא, מוזנח. כל אחד דאג לנפשו, כל אחד הגיב לפי דרכו ושיקע את מרצו, באשר נראה לו. הקשישים הלכו לבית־הכנסת להאזין לדברי־„מגידים", או שעסקו ברכילות ובמריבות של מה־בכך. ואילו הצעירים עסקו בתגרות, במשחקי קלפים, בשתייה וברדיפה אחרי בנות". לא טוב מזה היה המצב, לפי דברי הנ"ל, בקרב צעירי הסבלים, שמספרם בפינסק היה רב. יש להניח, שהתיאור דלעיל הוא מוגזם ויש בו משום הכללה יתירה, על כן אינו מתאים למציאות. יהודים, אנשי עבודה, ההולכים לבית־הכנסת לשמוע דרשות של „מגיד" — אין לכנותם „המון חסר תרבות", או לראותם כעוסקים בדברי רכילות, וזה כל עולמם. כן אין לומר, הצעירים שטופים היו בתגרות וכו'. אך נכון הוא, כי היה זה ציבור מפורר, האמון על ציות והכנעה וקבלת־דין, ולא קל היה לארגנו ארגון של קבע ולהוציאו למאבק על שיפור החיים, תוך סולידאריות וערבות הדדית. לזה יש להוסיף, כי גם המשטרה היתה „צד" בסכסוכי עבודה, שפרצו פה ושם, עוד בטרם קום הסתדרות פועלים מאורגנת. על כל פנים המשטרה שימשה שוט בידי מעבידים לרסן מתפרצים ו„מתחצפים".

מכאן מסתבר, כי המציאות הכלכלית בפינסק וההבדלים הסוציאליים שנוצרו הם בלבד לא עשו הכל, ונחוצים היו „מיילדים" ומארגנים כדי להניע פועלים לשבות ולעמוד על זכויותיהם. הווה אומר, בשלו התנאים ועלה הצורך להקים מפלגה, מפלגת פועלים, התובעת, המארגנת ועומדת בראש הפעולה.

והנה קטע מזכרונותיו של ר' מיכל גולדהורן,* מוותיקי

* כיום תושב גבת. דבריו נרשמו ופורסמו בעלון גבת באפריל 1953.

ההנהלה ונציגי המחלקות השונות בביהח"ר לגפרורים:
יושבים (מימין לשמאל): גרשטיין, פכטר, טנצמן, פלדמן, אינז' רייך, בויקו, מדניק.
בין העומדים: לוי (כימאי), אסתר (פקידה במשרד), ש. קפלן, פ. פלדמן, גיטה אפשטיין, קולודני, אייזנברג.

הפועלים בפינסק שכל ימיו שם (36 שנים) עבד בבתי־החרושת. וכה יספר: „נזכר אני, מה היה מצבו של הפועל לפני 52 שנים, מה גדולה היתה האפלה סביבו, ומה רבה היתה בערותו. לשבחו של ה„בונד" יוגד, כי הוא היה הראשון ברחוב היהודי, שהעיר את הפועל משנתו הליטארגית והפך רובוטים לפועלים בעלי־הכרה. אם תשאלוני, מה פעלו וערכו של ה„בונד" כעת — לא אדע להגיד דבר. אולם לפני 52 שנים קשה היה מאד לכבוש את הפועל היהודי ולארגנו. בוורשה ובביאליסטוק היתה תסיסה ופעולה, ואילו בפינסק היה הפועל היהודי עדיין שקוע בתרדמה. בבית־החרושת הגדול בפינסק, בית־החרושת לדיקטים של אלכסנדר לוריא, עבדו כחמש מאות פועלים יהו־דים, ורק בודדים, פחות ממניין, היו בעלי־הכרה ומחסידי „בונד". הבודדים האלה הם שהתחילו להפיץ את תורת הסוצי־ליזם בקרב חבריהם לעבודה.

„נזכר אני, כמה קשה היה אז לנהל פעולת הסברה בקרב הפועלים. כאשר נאמר, למשל, לפועלים, כי כוחו של הפועל בליכודו, ועל־ידי כך לא יהיה נתון לשרירות לבו של המעביד ולא יהא מושלך ממקום עבודתו — באה כרגיל שאלה מצד פועלים: כיצד עושים זאת? התועמלנים היו עונים על השאלה בסיסמה הידועה: הכלל למען היחיד והיחיד למען הכלל, והיה אם יפוטר פועל, צריכים כולם להכריז שביתה ולדרוש את החזרתו לעבודה. בתשובה לכך היו הפועלים עונים: מה לנו ולבית־החרושת, מה חלקנו בו, ומי אנו, כי נגיד לבעל בית־החרושת מה יעשה בשלו?!

„ביחוד קשה היה לנהל תעמולה בבית־החרושת של לוריא. אמנם הוא ניצל את פועליו, כאשר נוצלו בשאר בתי־החרושת, אלא שהוא נהג לפעמים מנהג פילאנטרופ, ובזה קנה את לב הפועלים. הפילאנטרופיה התבטאה בקטנות. בן כשנולד לפועל, ניתנה לו הענקה מיוחדת בסכום של שלושה רובלים, בת — רובל והצי. פועלת, שעבדה 5 שנים ועמדה להתנשא — קיבלה 25 רובלים במתנה. כך סינוורו את עיני הפועלים, ותהילת אלכסנדר לוריא נישאה בפי כל.

„היה אז תועמלן אחד מאנשי ה„בונד" והוא היה מסביר לפועלים בצורה מקורית את פשר נדבנותו של לוריא. וכך היה אומר: כסבורים אתם, שמטוב־לב יעשה זאת בעל־בית החרושת? להנאתו שלו יעשה! הנה — כך יחשוב — נולד עוד עבד, אם לא שלו, הרי של בניו־יורשיו. ושנת 1905 הוכיחה, כי אמנם צדק הבונדאי הלזה. בשנה זו פרצו שביתות בשני בתי־החרושת הגדולים בפינסק: בבית־החרושת לדיקטים של אלכסנדר לוריא ובבית החרושת לגפרורים של האלפרין. נזף לוריא בפועליו והצהיר: „לא אוסיף להיות טוב אליכם, וגם לבני אמסור שלא יהיו טובים אליכם". בטוח היה, שהוא ובניו יהיו גבירים עד סוף כל הדורות, והפועלים יעבדו למען בית לוריא.

„...וראה זה פלא, לא עבר זמן רב — ושביתה רודפת שביתה".

הנה כי כן, עם קום הסתדרויות פועלים בעיר, החל המפנה בחיי הפועלים, ועם זה — גם בחיי הציבור כולו.

קבוצת פועלים בביהח"ר לוריא (1934)

יוסף הרמן / המלמדים הראשונים שלי

גרנו ברחוב החוצה בין פינסק וקרלין, הוא רחוב רובייץ. חלקו הצפוני של הרחוב היה שייך לקרלין, ואילו חלקו הדרומי היה כבר שייך לפינסק. ברחוב שלי היו נפגשים בערבי שבתות השמשים של פינסק וקרלין, והיו קוראים את היהודים ללכת לביהמ"ד. אחד הם היה מפנה קריאתו לעבר קרלין, והשני — לעבר פינסק. רוב הבתים בפינסק ובקרלין היו בנויים מעץ די עבה והיו בני קומה אחת. מאחורי הבתים היו חצרות מרווחות עם רפתות לבהמות ומחסנים לעצי הסקה. היו רחובות שלמים עם בתים בני 100 שנה ולמעלה מזה. קירותיהם היו שרופים משמש וסדוקים מבחוץ. רבים מהם שחה קומתם מרוב שנים והיו גם בתים ששקעו מחמת זיקנה מופלגת. אזוב עלה בקירות ועל הגגות. כבישים לא היו ברחו־בות. בקיץ היה האבק מיתמר ועולה לאחר כל עגלה עוברת ובסתיו היו הרחובות מתמלאים מים, רפש וטיט והעגלות היו שוקעות ביוון המצולה. תכופות אי אפשר היה לעבור מצידו האחד של הרחוב השני, אלא אם כן היו גושרים גשר ארעי מלוחות עץ. ברחוב רובייץ אשר בו גרתי עברה תעלה מרכזית שהיתה מרכזת את מי הגשמים מחלק גדול של העיר ומובילה אותם לנהר הפינה, ומכאן שם הרחוב (רובייץ — ברוסית תעלה). תעלה זו לא היתה מכוסה ונשארה פתוחה במשך כל ימות השנה. בסתיו היו המים עולים על גדותיהם ומציפים את כל הרחוב. לעתים היו המים חודרים גם לביתנו שעמד מול התעלה. בימות החורף היתה התעלה הופכת למגרש ספורט למחליקים על קרח ———

ה„חדרים" שלי

במלאת לי 4 שנים התחלתי ללמוד בחדרו של מלמד דרדקים, שהיה מכונה בשם יענקל פארפאלאך. בדירתו, בת החדר האחד, היה מכנס 15—20 ילדים, אך לא היה כל הכרח, שכל התלמידים יהיו בתוך החדר. נוהג היה ללמד ילד אחד או שנים אלף־בית, ויתר הילדים היו משחקים אותה שעה בחוץ. גם אשתו של המלמד (היינו מכנים גם אותה „רבי") היתה משתמשת, כמובן, באותו חדר, ולעתים היתה מאכילה בחדר זה גם את העז שלה...

לאחר שידעתי כבר אלף־בית, העבירונו למלמד אחר — שמואל דער טעלעכאנער. ה„חדר" שלו היו מחולק לשלשה על ידי מחיצות רעועות. החלק הראשון שימש לתלמידים וכן גם לאפיה ובישול. כאן היה התנור ועל ידו היתה ה„רביצן" מבשלת ואופה לחם, ולא היתה כל מחיצה בין „החדר" ובין בית־המבשלים. בחלקו השני של החדר, מעבר למחיצה, ישב תמיד אביו של המלמד, זקן מופלג, שהיה תמיד גחון על גמרא ולומד בלי להוציא הגה מפיו. בחלקו השלישי של החדר היה, כביכול, חדר השינה של הרבי והרביצן. בתו של הרבי היתה ישנה לאחר שהיינו הולכים הביתה באותו חלק של החדר שנועד ללימודים שלנו. ב„חדר" זה ובתנאים אלה למדתי „עברי".

לאחר שנה או שנתיים עברתי ל„חדר" חשוב יותר, שהיה מקובל בבית המדרש של חסידי סטולין־קרלין — לחדרו של „יענקל דער געלער", שהיה מכונה כך בגלל זקנו הצהוב שהגיע עד לברכיו ממש. היה לו גם כינוי אחר — „די מעשענע בארד". כאן התחלתי כבר ללמוד „חומש", וזכרונותי מ„חדר" זה הם נעימים ביותר. ר' יענקל היה תמיד לבוש יפה, זקנו מסורק, החדר שלו לא היה במקום מגוריו ולפיכך לא היו אנשים זרים נוכחים בזמן הלימודים. גם אור ואויר היו בחדר זה יותר מאשר ב„חדרים" הקודמים שלי. דרך הלימוד היתה — תרגום מלה במלה ליידיש. לאחר זמן התחלתי ללמוד אצלו גם רש"י וגמרא (בבא מציעא). מלמד זה נתחבב עלי מאד. הוא היה חסיד נלהב, מתפלל בקול רם, ובבית הכנסת של החסידים היה נותן קולו בשיר בכל הזדמנות. היה מהראשו־נים לכל „ריקוד'ל" חסידי ולא החסיר אף „מלווה מלכה" או הילולא של החסידים. בפורים היה נוסע בעגלה בחוצות העיר ושר „שושנת יעקב". נזדמן לי לעתים לבקר בביתו הפרטי והתרשמתי מאד מהנקיון ששרר בו. הוא היה טיפוס של חסיד יפה, בעל מידות טובות. לראש השנה היה נוסע אל האדמו"ר לסטולין, וכשלא היה לו להוצאות נסיעה, היה נודד שבוע שלם ברגל.

משהתחילה רוח „החדרים המתוקנים" מנשבת בפינסק, נאלץ הרבי הזה לעזוב את פינסק ונדד לעיירות יותר קטנות, אשר אליהן עוד לא הגיעו הרוחות המנשבות ———

ה„מלמד" הבא שלי היה חתנו של המלמד מסטיבץ (סטול־בצי). אצלו למדתי תנ"ך, דקדוק וגם חיבור עברי. ה„חדר" שלו לא היה עדיין חדר „מתוקן" במושגי הימים ההם, אך בכ"ז היה בו משהו מן ההתקדמות לעומת חדרי הקודמים. דעם סטייבצערס איידים (שמו היה ר' משה, אך קראו לו ע"ש חותנו) היה אדוק מאד, אבל „מתנגד", ולפיכך לימד הרבה תנ"ך וגם עברית ודקדוק עברי. היה מקפיד על התפילה ו„שחרית" היו חייבים התלמידים להתפלל בבית הכנסת, ואילו „מנחה" ו„מעריב" היו מתפללים ב„חדר" בציבור, ולפי התור היה כל תלמיד עובר לפני התיבה. מלמד זה היה מסור בלב ונפש לתפקידו ולא ידע לאות במלאכתו. ניתן לומר, כי הוא לימד „לשמה". זמן־מה היה ה„חדר" שלו נמצא בביתנו. ואמי היתה לפעמים מתערבת ונוזפת בו על שהוא מכה את תלמידיו. אמי היתה מקשיבה ונהנית מסיפורי האגדה שהרבי היה משמיע לנו בהזדמנויות שונות.

כשסיימתי את חוק לימודי ב„חדר" זה, הגיע הזמן ללמוד תלמוד באופן רציני. אבי בחר לצורך זה במלמד, אשר יצאו לו מוניטין בבית המדרש של חסידי קרלין, ואשר בניהם של כל בעלי הבתים החשובים למדו אצלו — ר' אלתר ליבקעס. הוא היה חסיד נלהב וירא שמים, שסיגל לעצמו את כל מנהגי החסידים וגינוניהם. הוא לימד אותנו רק תלמוד, כי החסידים מהטיפוס שלו אינם מלמדים תנ"ך ואף לא מעיינים בו, אלא רק בפרקי התנ"ך של ההפטרה. מכל ספרי התנ"ך הם מעדיפים את ספר התהלים. ה„חדר" היה בדירתו של ה„רבי", שהיתה

בת חדר אחד מחולק לשניים. בחלק האחד — המטבח וה„חדר" ובחלק השני — הדירה הפרטית של הרבי. היו לו ילדים קטנים, אך תודות לאשתו, שהיתה אשת־חייל לא הורגשה נוכחותם ב„חדר". היא היתה עוזרת לבעלה ועוסקת בקליעת סלים ותפירת סנדלים מחוטי פשתן ומהשיירים של אריגי צמר, ה„ייתור" של החייטים, ודאי השתכרה לא פחות מבעלה.

אלתר ליבקעס היה הרוח החיה של בית המדרש של החסידים, היה בעל תפילה ובעל קורא, היה פותח ראשון בניגון וגם בריקוד חסידי. הוא היה מעין שר הטכס והפולחן בבית המדרש ונותן את הטון ב„סטאלינער שטיבל". אלתר היה בנו של לייבקה דעם שפולרס, שהיה שומר „הארמון" של האדמו"ר, אך בדבקותו בחסידות עלה בהרבה על אביו. הוא היה אחרון ה„מלמדים" שלי ולאחר שסיימתי את לימודי ב„חדר" שלו, מצאתי את עצמי על פרשת דרכים: להמשיך בלימוד תלמוד בישיבה או לעבור לבית ספר רוסי. אבי בחר ב„שביל הזהב".

בפינסק ובקרלין היה קיים „תלמוד תורה" שהיה מוחזק על ידי הקהילה בסיוע נדיבים אחדים, וביחוד אלה ממשפחת לוריא הנודעה. במוסד זה היו מקבלים חינוך מסורתי וכן גם השכלה כללית על קצה המזלג. כאן למדו בעיקר בני עניים ובני בעלי בתים קטנים וגם ילדים מחוץ לעיר. בגיל 12 שנה התחלתי ללמוד ב„תלמוד תורה".

המורה טוביה אוגולניק ותלמידות החדר המתוקן שלו

יוסף אפרתי / על „בני ציון" ו„פרחי ציון"

מימי העלומים שלי בפינסק זכורות לי שתי קבוצות צעירים מאורגנות: „בני ציון" ו„פרחי ציון". לא היו כל הבדלים רעיוניים בין שתי הקבוצות האלו, אלא שאחת מהן היתה בקרלין (בני ציון), ואילו השניה ריכזה בעיקר צעירים שגרו בפינסק. מרבית הצעירים היו בני 16־17. מבין הפעילים בקבוצה שנמניתי עליה זכורים לי לולה ז"ל ואלעזר ברגמן, שבח אייזנבוד, רחל ברמסון ואחרים.

קשה להגיד שהיתה לנו פרוגראמה אידיאולוגית מוגדרת, ולמעשה גם לא היינו מסונפים למפלגה כלשהי בימים ההם. לעתים תכופות היינו עורכים שיחות על הציונות והקפדנו מאוד על דיבור עברי. כאחד מתפקידינו העיקריים ראינו אז את הנחלת השפה העברית לנוער. משום כך היינו משתדלים אז לדבר דווקא עברית במקומות פומביים, וזו היתה מעין הפגנה של העבריות שלנו. המדריך הרוחני שלנו היה יוסף ברגמן, שהיה מכונה יוסל חסיד, אך גם ש. נ. גיטלמן והמורה פיינשטיין היו באים לקבוצתנו ומשוחחים אתנו בעניני דיומא. זוכרני, כי היו מנסים להפעיל אותנו אז למען הפצת השקל הציוני וכן גם באיסוף כסף למען הקרן הקיימת לישראל.

רבים מ„בני ציון" היו תלמידי הגימנסיה הרוסית שהיתה מכונה ע"ש מנהלה צ'ייקובסקי. לפי שזכור לי, היה צ'ייקובסקי עצמו איש ליבראלי בהשקפותיו, אך עם חבר המורים נימנו גם מורים ריאקציוניים ביותר. היהודים האדוקים בפינסק ראו בגימנסיה של צ'ייקובסקי מעין קן להתבוללות וכפירה ולפיכך ניהלו מלחמת־חרמה נגדנו. לעתים היו תופסים תלמידים של צ'ייקובסקי ומכניסים אותם ל„קלויז", וכאן היו מנסים להחזיר אותם לדרך הישר (כפי שהיו אומרים אז) בדברי כיבושין והסברה. איני סבור, כי הצליחו בכך. אותה תקופה היה ה„בונד" בפינסק בראשית הסתערותו על הפועלים היהודיים והציבור בכללותו. אין ספק, כי דברי התעמולה שלהם השפיעו לא במעט גם עלינו והיינו נזקקים לחיסון ממדריכינו המבוגרים נגד תורת ה„בונד" וס סמאותיו ברח׳ב היהודי.

זכורים לי גם הקצבים היהודיים בפינסק, שמילאו תפקיד חשוב בהגנה היהודית באותם הימים. אנחנו, הצעירים, ידענו על כך והיינו מביטים עליהם כעל ג בורים.

בשנת 1914 התחילה עלייה מאורגנת לארץ ישראל. יחד אתי עלו י. גוריון ז"ל (שהיה אף הוא בקבוצת גבע), מרדכי איש־שלים, פלד (אייזנברג). באמצעות חברת התנחלות עלינו על מנת ללמוד בבי"ס חקלאי של „חובבי ציון" בפתח תקוה. זו היתה תחנתנו הראשונה בארץ. המשכנו, כמובן, לקיים קשר מכתבים עם חברינו בפינסק ועודדנו אותם ללכת בדרכנו ולעלות לארץ ישראל.

יוסף ברסלבי (ברסלבסקי) / סמינריון לידיעת הארץ בפינסק

לקורס לידיעת־הארץ בפינסק, הראשון בארבעת הסמינריונים, שנקבעו על־ידי מרכז „תרבות" למורי פולין, לרגל בואי אל הסמינר של מרכז החלוץ בווארשה, בשנת 1938, נכבש הלב בצפיה רבה. בלשונו של מר ד. אלפר הי"ד, מנהל „ליציאון וגמנסיה מעורבים בלשון הוראה עברית של הסתדרות ,תרבות' בפינסק", במכתבו הנושא אותה כתובת רשמית, מיום ו' בחשון תרצ"ט, ניתן לי אז, בפעם הראשונה לשהותי בפולין, „לראות במו עיני את המורה העברי, אח זה שהופקד לשמור משמרת קודש את נשמת הדור הצעיר ולהכשירו לציונות, לחלוציות נאמנה ועקבית".

✶

היה זה הששה באוקטובר, שנת 1939, בו הגעתי עם חשכה לפינסק. בתחנת מסילת־הברזל קידם את פני מר ד. אלפר.

הרחובות, בהם התנהלה הכרכרה, שהובילתני אל בית־מלוני, היו דוממים, ריקים כמעט מאדם וחשכים למחצה. תריסי החלונות היו מוגפים ברובם. כאילו היתה השעה שעת־חצות. לאחר ווארשה, על רחובותיה המוארים ורבי־התנועה, היה בה, בשממת־הרחובות בפינסק, כדי לעורר תהייה.

— „לפני ימים אחדים הוכו יהודים בפינסק — סינן בן לוויתי מבין שפתיו, כאילו ירד לסוף תהייתי — מאז מקדימים שוכני סביבה זו להסתגר בבתיהם"...

אך הנה נעצרה הכרכרה לפני בית גדול. מחלונות קומתו השניה של הבית בקעו אורות. באולם קטן באותה קומה הוצגתי לפני צוות צעירים וצעירות דוברי עברית. היתה זו קבוצה, שהכינה הצגה או חגיגה, אולי לקראת חג החנוכה הקרוב. פגישה רגעית וארעית, אך סמלית: אפילה מבחוץ ואור מבית...

✶

ברחובות העיר למחרת היום, שהיו שטופים שמש סתווית רכה, לא ניכרה כל מתיחות... אכרים ארוכי חמילות וחבושים כובעי־לבד מוגבהים, כששערם המאורך קמעא מבצבץ להם מאחורי קדקדם, וביחוד סוסיהם הגרמיים, שקשת־הרתמה, המחברת את יצולי העגלה, מתקמרת להם מעל צוואריהם, כאילו העלו תמונות מטושטשות מנבכי הילדות הרחוקה־רחוקה באוקראינה...

נער ונערה, שחזות פניהם ענתה בהם, כי תלמידי בית־ספר יהודי הם, נשאו בידם קופסת־התרמה. דפנות הקופסה היו עטופים ניר לבן ועליו כתובת פולנית, אך מן העטיפה בצבצו ברורות צבעי תכלת־לבן. נוער יהודי, קופסת הקרן הקימת לישראל והתרמה לטובת הגויים...

אך מרעיד את הלב ביותר היה חדרו של הנער עמנואל בן הי"א למשפחת המנהל מר אלפר: אל הקיר שמעל למיטת הנער

קורס למורים לידיעת ארץ־ישראל שנערך בפינסק בימי סוכות תרצ"ט בהשתתפות יוסף ברסלבי (ברסלבסקי) מארץ־ישראל (יושב ליד ד. אלפר)

היו דבוקים עמודים ראשונים של עתוני ארץ־ישראל, כשהם עטורים כותרות שחורות ומחרידות: היו אלה כותרות לנופלים ב„מאורעות הדמים", שם, במולדת הנכספת... צללי ארץ־ישראל נתמשכו וחברו אל צללי פולין ועד מעמקי נפש הנער הגיעו...

*

ברם, הדעת כולה היתה משוקעת בהקניית ידיעת־הארץ למאזינים לה. בין הבאים אל הקורס גם מורים מערי־השדה. מרכז „תרבות" הטיל על מוסדות החינוך במחוזה של פינסק, כמו במחוזות, וילנה, רובנה ווארשה, שבהן נקבעו שלושת הסמינריונים האחרים, לשלוח לפחות מורה אחד מכל מוסד לסמינריון. אחד המשתתפים, קובנר היה שמו, הגיע לקורס ממרחק של 550 ק"מ. האחר נסע, לדבריו, ארבע עשרה שעות על „הפינה" עד בואו לפינסק. „חברי יקנאו בי" — אמר.

חמישה ימים ארך הסמינריון, ושלוש שעות ליום הוקדשו בו לידיעת ארץ־ישראל. השעות האחרות נועדו לקרטוגרפיה ולשאלות חינוכיות. חן רב היה נסוך על פניהם של המאזינים. השאלות וההתרפקות על ארץ־ישראל סעדו את הלב והבטיחו, כי ישאו פירות. ידעתי, כי על אדמת־קודש לחינוך העברי בגולה אני עומד.

„טוב שבא אלינו פעם אחת בא־כוח הישוב בא"י — כותב ד. אלפר במכתבו הנ"ל, לאחר הסמינריון — בימי גורל והכרעה ליהודים וליהדות בכל רחבי התבל, בלי תרועת פרסום, בלי פומביות זולה. דומני שתצליח למצוא את המבוע, ממנו יונקת היהדות בגולה בימים אלה עסיס־קיום ושממנו גם זורם כח ואיל לשורות החלוצים כאן בנקודות ההכשרה, ושמה בארץ תקומתנו, בחניתה ובתל־עמל. אמנם, יש הרבה והרבה עוד לתקן בשורותינו. אבל טרנספוסיה בריאה של כחות היצירה בארץ (ע"י מיטב באי כחה) אל גוף היהדות שבגולה תועיל לחסן את שתיהן אלה גם יחד ותדע להפעיל את ‚הקבוע' שבנו, את ‚הנצחי' לגבי כחות ההרס המשתוללים כיום בעולם".

אך מי פילל, שאחריתם של יהודי פולין ועמה אחריתה של יהדות פינסק כה קרובות היו לבוא.

אנשל לעבענדיגער / מיין היים־שטאָט - פּינסק

מיט איבער פערציק יאָר צוריק האָב איך פאַרלאָזט מיין היים־שטאָט פּינסק און בין אַוועקגעפאָרן קיין ארץ־ישראל, ווו איך געפין זיך ביז היינט. פיר צענדליק יאָר, צווישן זיי — יאָרן פון שוידער, בלוט און פייער, וואָס האָבן אָפּגעמעקט פון דער ערד דעם אייראָפּע־אישן יידנטום, ווי אויך דאָס יידישע פּינסק, און דאָך — ווי לעבעדיק שטייען נאָך אַלץ פאַר מיינע אויגן די אַלע דורכגעלעבטע מאָמענטן אין מיין ווייטער היים: פּערזאָנען, אינסטיטוציעס, געשעענישן און לעבנס־שטייגער — דאָס אַלץ וואָס האָט זיך טיף איינגעקריצט אין מיין זכרון פון מיין פריסטער קינדהייט אָן.

און אָט — זע איך זיך, אַ ייִנגל פון אַ יאָר דריי־פיר, אַרומלויפן איבער די פּינסקער גאַסן, מיט אַ סך אַנדערע קינדער, אין אַ פּאָר „שפּענצער"־הויזן, און זאַפּ איין אין זיך די פרייליכגדיקע פרייד פון לעבן, וואָס נאָר אַ קינד קאָן עס פילן, ווייל אַלץ אַרום איז פאַר אים ניי, פריש און וווּנדערלעך־שיין.

אונדזער הויז האָט זיך געפונען אויף שקאָלנע גאַס, נעבן טשאָרנע דעם פאַרזיכערונגס־אַגענט, און נאָענט איז געווען דער שול־הויף, מיט דער פּרעכטיקער גרויסער שול און די איבעריקע בתי־מדרשים, וואָס האָבן זיך דאָרט געפונען. און אָט — איז דער מאַרק, דער זילבער־פּאַס פון דער פּינאָ — דער טייך־ברעג פול מיט באַלעגאָלעס און טרעגער. און דאָ — פון דער צווייטער זייט — געפינט זיך באַיאַרסקיס קינאָ־„קאָזינאָ", וועלכער לאָקט אונדז, יונגע חברה, אַ בליק צו טאָן אויף די וווּנדער, וואָס ווערן דאָרט אינעווייניק געוויזן.

און אָט דערמאָן איך זיך דעם ערשטן טעם פון „מאָראָזשענע" (אייז־קרעם). טאַקע דאָ, נישט ווייט פון אונדז פלעגן פון וואָסינ־טשיכעס הויף אַרויספאָרן פינף האַנט־וועגעלעך, מיט גרין־געפאַרבטע קעסטלעך, אויף צוויי רעדער, און די „מאָראָזשניקעס", אָנגעטאָן אין ווייסע פאַרטיכער, פלעגן זיך אַרויסלאָזן מיט זייער סחורה איבער די פּינסקער גאַסן, שרייענדיק בקולי־קולות: „קאָנדיטערסקאַיע מאָראָזשעננאָיע!" און מיר, יונגע חברה־לייט, פלעגן קויפן פאַר אַ קאָפּיקע אַ פּאָרציע אייז־קרעם, זיך באַלעקן, און נאָכדעם פלעגן מיר גיין אַ גאַנצן טאָג מיט קלעפּיקע פינגער, וועלכע מיר פלעגן כסדר אָפּלעקן און נאָך אַלץ הנאה האָבן פון דעם זיסן טעם.

אָט זע איך פאַר זיך דעם קרעמער משה „פּאָמעלע", וואָס פלעגט שטיין אויפן שוועל פון זיין קראָם, אין טשאָרניס הויז, און אויסקוקן אַ קונה. אין זיין קראָם האָבן זיך געפונען: קוילן, בעזעמער, רויטע, געטריקנטע יאַגעדעס און... פּאָמעלעס, צום אויסשאָרן דעם אַש פון די אויוונס. זיין פּנים איז טאַקע געווען אויסגעשמירט אין אַש און זיין קאָלטענעוואַטע באָרד האָט אויסגעזען אַזוי ווי אַ... פּאָמעלע. אַ האַלב־געפרוירענער פלעגט ער אין די ווינטער־טעג שטיין און זיך וואַרעמען די הענט ביי אַ פייער־טאָפּ.

קעגנאיבער האָט געוווינט עליע דער פישער, וואָס אין זיין הויף האָט זיך געפונען די „ליאַדאָווניע", וועלכע מ'פלעגט ווינטער־צייט אָנפילן מיט אייז־בלאָקן — אויסגעהאַקטע פון דער פּינאַ. מיט די דאָזיקע אייז־בלאָקן פלעגן זיך זומער־צייט באַנוצן פיש־הענדלער און קצבים, ווי אויך די „מאָראָזשענע"־פאַבריקאַנטן און סאָדע־וואַסער־פאַרקויפער, און אויסער דעם האָט מען דעם אייז גענוצט צום אָנפילן פענכערס פאַר קראַנקע, אין גרויסער היץ, וואָס מ'פלעגט זיי אַרויפלייגן אויפן שטערן, און דערמיט לינדערן זייערע יסורים.

נישט ווייט פון אונדז האָבן געוווינט די ברידער גילער, וואָס זייערע הייזער זענען שטענדיק פול געווען מיט פויערים און שטאָטישע קריסטן, וועלכע פלעגן דאָרט אויסטרינקען אַ היפּש ביסל „מעדאָק" (מעד). די יידן פלעגן דאָרט איינקויפן משקה אויף שבת

און יום־טוב, זייף, ליכט און ספּעציעלע הבדלה־ליכט, וואָס די ברידער גילער פלעגן דאָס אַלץ אַליין פּראָדוצירן.

אין די קעלערן פון זייערע הייזער פלעגן שטיין די הענדלער־קעס, אָדער „סעמעניצעס", ווי מ׳פלעגט זיי רופן אין פּינסק און פאַרוקיפן גרינס און פּרוכטן. אין די ווינטער־טעג פלעגן זיי זיצן מיט אַ פייער־טאָפּ אונטער זייערע ברייטע „ספּאָדניצעס" און האָבן אויסגעקוקט אַ קונה. זומער־צייט פלעגן זיך דרייען איבער דער גאַס די הענדלערינס מיט טערקיש־ווייץ, וועלכע זיי פלעגן האַלטן אין שטרויענע קוישלעך, צוגעדעקט מיט האַנטעכער — עס זאָל נישט אָפּגעקילט ווערן. די הויפּט־הענדלערין איז געווען כאַשקע. וואָס פאַר אַ ווונדערלעך־געשמאַקע טערקיש־ווייץ דאָס איז געווען! ביז היינט ליגט נאָך מיר זייער טעם אין מויל.

די פּינסקער שולן און בתי מדרשים

דער שול־הויף איז יעדן אינדערפרי און אין אָוונט פול געווען מיט מתפללים, וועלכע האָבן זיך געלאָזן יעדער אין זיין שול. אַ שפע פון שולן זענען דאָרטן געווען: די מגיד־שול, קהל־שטיבל, און די שולן פון שניידער, פישער, קירזשנער און די קלויז. נישט ווייט האָט זיך געפונען די שול פון די סטאָלינער חסידים. היינט — די גרויסע שול, אַ ווונדערלעך־שיינער בנין, מיט אַ היסטאָרישער פאַר־גאַנגענהייט, וועלכע איז שבת און יום־טוב געפאַקט געווען מיט מתפללים. אַהין פלעגט מען זיך אויך אַריינכאַפּן פון אַנדערע שולן צו הערן דעם פּינסקער חזן, מיט זיין לייבן־שטים. אַ ייד, אַ הדרת־פּנים, מיט אַ שיינער, ברייטער, שניי־וואַסער באָרד.׳ ער פלעגט דאַוונען אין באַגלייטונג פונעם יינגלשן כאָר — משוררים — מיט הויכע, שוואַרצע סאַמעטענע יאַרמלקעס אויף די קעפּ און ווייסע, זיידענע טליתימלעך אויפן האַלדז. אָנגעפירט מיטן כאָר האָט דער הויכער שלאַנקער דיריזשאָר, מיט אַ דין שטעקעלע אין האַנט. ס׳אַראַ פאַרגעניגן איז געווען זיי צו הערן. באַזונדערס — אין אַ יום־טוב, אָדער ימים־נוראים.

איך געדענק ר׳ אהרונען, וועלכער פלעגט פאַר קריאת־התורה אַ זעץ טאָן מיטן „פּראַטש" אין טיש און אויסרופן: שאַ, רבותי, מ׳רופט אויף צו דער תורה! און אין אַ פאָר מינוט אַרום האָט זיך דערהערט אַ קול: יעמוד!...

מיר, ווייסע־חברהניקעס פלעגן דערווייל אויסנוצן די געלעגנהייט און זיך אַרויסכאַפּן אויפן שול־הויף און „כאַפּן אַ שפּיל" אין ניס, קאַשטאַנעס — אין די גריבלעך, וואָס מיר פלעגן אויסגראָבן מיטן אָפּצאָס. אָדער — אין קנעפּלעך, צי אין קאָפּיקעס — אין דער באַקאַנטער שפּיל „קאָפּ צי אָדלער"...

רעדנדיק וועגן די בתי־מדרשים דערמאָן איך זיך אין די מגידים, וועלכע פלעגן צווישן מנחה און מעריב „צענעמען" דאָס האַרץ... אַזוי אַז די ווייבער אין עזרת־נשים פלעגן „צעגיין פון געוויין"... באַזונדערס קאָן איך נישט פאַרגעסן איין מגיד, וועלכער פלעגט „זאָגן" זיינע דרשות אין דער שניידערשער שול. ער פלעגט רעדן זייער „מאָראַליש" און אויסרופן:

— זאָל דערוועקט ווערן אין אייערע הערצער אַ רחמנות צו אייערע געפּלאָגטע ברידער; נעמט קוישן אין אייערע הענט און זאַמלט צונויף ברויט, געבעקס, פלייש, הערינג און גייט באַזוכט די אָרעמע הייזער און שטילט מיט אייערע מתנות און נדבות דעם הונגער פון די הילפלאָזע אָרעמע מענטשן און זייערע קינדערלעך!

איך געדענק, ווי מיין פאָטער, ר׳ נתן לעבענדיקער ז״ל, פלעגט זאָרגן וועגן ווייַן און פּרוכטן, אויף צו דערקוויקן דאָס האַרץ דעם עולם אין בית־מדרש, נאָכן תהילים־זאָגן הושענה־רבא. אין די ימים־נוראים־טעג פלעגט ער לויפן אין מיטן דאַוונען צו בלאָזן שופר פאַר די קראַנקע אין שפּיטאָל און פאַר די אַרעסטאַנטן אין תפיסה.

קעגנאיבער די שולן, טיף אין הויף, אין אַ שטיבל־טיף־איינגע־זונקען אין דער ערד, האָט געוווינט דער צייטונגס־פאַרקויפער „גוט־שאַבעסל". יעדן פרייטיק פאַרנאַכט, פאַר די „הודאָקן" צו שליסן די קראָמען און ליכט־בענטשן, פלעג איך לויפן צו „גוט־שאַבעסלען" און איינהאַנדלען אַ פרייטיקדיקן „היינט" און אַ „מאָמענט", מיט אַ סך רייכע זייטן, וואָס האָבן פאַרשמעקט די שטוב מיטן פרישן ריח פון פאַרב און פּאַפּיר. אויף דער פריש־געוואַשענער הילצערנער פּאָדלאָגע איז געווען אָנגעשאָטן זאַמד אָדער „פּילענעס". אינמיטן שטוב — אַ ברייטער טיש, און אויף אים — די שבתדיקע פּרעסע, און נישט געקוקט אויף דער אָרעמקייט האָט אין שטוב גערוט די שכינה פון שבת.

איך דערמאָן זיך פּורים, ווען דער גאַנצער שול־הויף איז פול געווען מיט טישלעך און געשטעלן — פול מיט אַלערליי „גוטע זאַכן: פּרוכטן, זיסוואַרג, אַפּעלסינען, „מאָנענעס" און המן־טאַשן, וואָס מ׳האָט געקויפט לרוב צו שיקן שלח־מנות. די פּינסקער אָרע־מע־לייט האָבן יענעם טאָג ממש אָפּגעלעבט — זיי פלעגן קריגן נדבות און מתנות פון דער ברייטער האַנט. און אַפילו די באַוווסטע קראַנקע: די פּאַראַליזירטע, וואָס איז געלעגן אין שפּיטאָל, פלעגט מען אַוועקזעצן אויף אַ שטיפּ־וועגעלע און מ׳פלעגט זי פירן איבער דער שטאָט, ווו זי האָט געקראָגן נדבות בשפע.

דער מאַרק־פּלאַץ און דער טייך

כ׳פלעג מאַכן נאָך עטלעכע טריט פון שטוב און כ׳האָב זיך שוין געפונען אויפן מאַרק־פּלאַץ. נישט נאָר אין אַ יאַריד, אָדער סתם אַ מאַרק־טאָג, ווען ס׳איז פשוט נישט מעגלעך געווען אַדורכצושטופּן זיך, נאָר — טאָג־טעגלעך האָבן די דאָרפסלייט, פּויערים און צווישן זיי אויך פיל יידן, ישובניקעס, מיט בויד־וועגענער, אין ווינטער־צייט — מיט שליטנס — פאַרפולט דעם מאַרק, און עס איז גע־גאַנגען אַ האַנדל: מיט פּרוכטן, גרינסן, מילך, קעז, פּוטער, סמע־טענע — לרוב. און אַז די פּויערים האָבן געלייזט, האָבן אויך געהאַט פּרנסה די יידן־קרעמער פון די ראַד־קראָמען און אַנדערע געוועלבער. מיט פאַרקויפער און קונים זענען פול געווען די גאַסן אויך אַרום דעם מאַרק, ווי: „פּערעסטופּעס" געסל, און אַלע געסלעך אַדום דעם מאָנאַסטיר, ביזן ברעג טייך, וועלכער איז אַזוי פאַרפולט געווען מיט מענטשן, אַז מ׳האָט דאָרט אַ שפּילקע־קעפּל נישט גע־קאָנט אַדורכוואַרפן. אויך קיין בעטלער האָבן נישט געפעלט און קאַטערינקע־שפּילער, און ציגיינער מיט זייערע פערד און בוידן.

ס׳אַראַ פאַרגעניגן ס׳איז געווען פאַר אונדז, יאַטן, זיך אַרומ־צופּלאָנטערן צווישן די מענטשן אויפן ברעג פון דער פּינא, און רייסן סטרונעס פון פערדישע עקן. דער טייך איז פול געווען מיט לאָד־קעס און פישער־שיפלעך, און אומעטום — כל־טוב: פיש, גרינס, האָלץ, קאָנעשינע, וואָס האָט פאַרשמעקט די לופט מיטן זיסן ריח פון פעלד־בלומען. דער מסחר איז דאָ געווען אין פולן ברען. יידן זענען געשפּרונגען פון שיפל צו שיפל און איינגעהאַנדלט פולע

קוישן און זעק מיט „וואָס אַ מויל קאָן ריידן"... אויף יידישע טרעגער זענען געווען פאַרוואָרפן מיט אַרבעט. קצבים האָבן איינגעהאַנדלט „שטיקלעך". מ'האָט זיך געפּאַטשט אין די הענט און מ'איז געגאַנגען צו זעליק האָכשטיין אויפן מאַרק צו מאַכן אַ „לחיים".

און אָט איז דער פּאַראָם, וואָס מ'פלעגט אים אין פּינסק רופן „גאַלער". ער פלעגט אַריבערפירן אויף יענער זייט טייך פוסגייער און פורמאַנעס, פויערים מיט פערד און וואָגן.

כסדר פלעגט מען הערן אויפן ברעג דעם אויסגעשריי:

— העי, אַקסעניאַ, דאַוואַי פּאַראָם!

רעכטס, אויפן ברעג, האָט זיך געפונען כאָניעס באַרימטע באָד. כאָניע דער בעדער איז געווען אַ שם־דבר אין פּינסק. פון אים פלעגט מען אַרויסגיין „נקי"... אַז אַ ייד פלעגט זיך אַריינכאַפּן אַהין ערב־שבת, אָדער ערב יום־טוב, זיך גוט אויספּאַרען אויף דער אויבערשטער באַנק און קריגן אַ ביסל בעזעמער אויף דער נאַקעטער פּלייצע, פלעגט ער פילן, אַז ער לעבט אויף דער וועלט. אַהיים פלעגט ער קומען פאַר ליכט־בענטשן — רויט, ווי אַ בוראַק און פריש, ווי אַ נאָר־וואָס געבוירן עופהלע...

קעגנאיבער דעם נאַסיפּ (אָנשיט) אויף יענער זייט טייך, האָט זיך געפונען די „קופּאַלניע", וווּ מ'פלעגט זומער אין די גרויסע היצן זיך גוט אויסבאָדן און „דערקוויקן די נשמה", אין קילן וואַסער. פאַר עטלעכע גראָשן פלעגט מען זיך אַריבערפירן מיטן פּאַראָם צו דער „קופּאַלניע" און דאָרט איז געווען חי געלעבט! הימל און גרינס און וואַסער — אַן אמתער גן־עדן!...

מ'פלעגט דינגען שיפלעך — זיך אַדורכצופאָרן איבערן טייך און אָזיערע, ביז מ'פלעגט אַריינפאָרן אין די געדיכטע בלאָטעס אַריין. ס'אַראַ פרייד און פאַרגעניגן איז געווען פאַר יוגנטלעכע — צו מאַכן אַ שפּאַציר אויף אַ לאָדקע. די געגנט פלעגט פאַרהילכט ווערן פון פרייד, געזאַנג און געלעכטער. פון אַזאַ רייזע פלעגן מיר מיטברענגען פיל בלומען און באַזונדערס — די געלע „פּאַליטשקעס". ערב־שבועות פלעגן מיר, „חברה־פלעצל" פאָרן אָנרייסן „פּאַליעסניק", וואָס די ראָזע זייט דערפון פלעגט מען נעמען אין מויל אַריין און שפּילן אויף דעם, ווי אויף אַ פייפל. דער ריח פון „פּאַליעסניק" האָט אין שיינעם, גרינעם יום־טוב שבועות פאַרשמעקט די שטוב, צוזאַמען מיטן ריח פון מילכיקן שבועותדיקן קוכן און בלינטשעס.

מאָשקעס שטיבעלע

וואָס פאַר אַ פאַרגעניגן איז עס געווען צו מאַכן אַ שפּאַציר אויף אַ „פּאַרעכאָד" (דאַמפּער), מיט מוזיק און געזאַנג. מיר פלעגן צופאָרן ביז מאָשקעס שטיבעלע, וואָס האָט זיך געפונען אַ דריי קילאָמעטער פון פּינסק. שטעלט אייך פאָר אַ שטיבעלע אין סאַמע האַרץ פון די זומפּן, צווישן טייכן, טייכלעך און אָזיערעס, און דאָרט האָט, אָפּגעזונדערט פון דער אַרומיקער רוישיקער וועלט, געלעבט דער ייד מאָשקע, וואָס האָט פאַר די פּינסקער יידן געקלונגען ווי עפּעס אַ לעגענדאַרער נאָמען. ווי אָנגענעם איז געווען צו מאַכן אַזאַ שפּאַציר איבערן וואַסער, איבער אונדזער טייערער היימישער פּינאַ.

היינט די פּלאַזשע — פול מיט פרייד און געלעכטער, און דער פאַרשיכורנדיקער ריח פון די געדיכטע וועלדער אַרום. אויף דער פּינאַ פלעגן שווימען פליטן קיין דאַנציג און אַנדערע ווייטע שטעט.

און ווער געדענקט נישט די שפּאַצירן אין די וועלדלעך זאַפּאַליע, האַי און די שפּילן אין קראָקעט, „סטענקעס" א. אַנד.

און תשעה־באב, ווען מיר יאַטן פלעגן אָנרייסן פילע הויפנס שישקעס און אַריינשטעקן זיי אין די געדיכטע צעפּ פון די מיידלעך, וועלכע פלעגן קוויטשען און לאַכן.

און די שפּאַצירן אין „לישטשער וואַלד", דאָס אַראָפּקייקלען זיך

פון גרינעם באַרג. און ל״ג־בעומר — די שול־שפּאַצירן אין וואַלד אַריין, מיט „פייל און בויגן״ און פריידיקן געזאַנג.

וואָס פאַר אַ פאַרגעניגן איז געווען זיך דורכצופאָרן מיט דער בויד פון משה בעל־עגלה קיין איוואַניק, לאַהישין, וויגאָדקע, אַלברעכטאָווע.

און ווינטער, אַז דער טייך פלעגט פאַרפרוירן ווערן, פלעגט מען אויסהאַקן פּאָלאָנקעס אין אייז — צו שעפּן וואַסער אויף אָנצופּויען פערד, ווי אויך אָנצופילן די פעסלעך פון די פייער־לעשער, וואַסערטרעגער פלעגן אויף קאָראָמיסלעס פונאַנדערטראָגן פולע עמערס וואַסער, ווי אַן אויג, צו זייערע באַלעבאָסטעס. אין די פרעסט פלעגן די פיש אַליין אַרויסשפּרינגען פון די פּאָלאָנקעס און פאַרפולן דעם אייז אַרום, און פינסקער יידן האָבן אַ דאַנק דעם געגעסן אומזיסטע פיש אַ גאַנצע וואָך...

ווען דער טייך און די אַרומיקע טייכלעך און זומפּן פלעגן פאַרפרוירן ווערן, האָט די גאַנצע געגנט אויסגעזען ווי איין פאַרפרוירענער ים. ווי גוט פלעגט דאַן זיין צו כאַפּן אַ גליטש מיט די „קאָנקעס״ אויפן „קאָטאָק״, באַזונדערס אָוונט־צייט, ביים שיין פון לאַמטערנעס און קלאַנגען פון מוזיק.

היינט דאָס גליטשן זיך אויף שליטלעך באַרג־אַראָפּ, ווען איינער פלעגט דעם צווייטן איבערקערן אין שניי אַריין און מ׳פלעגט דערביי הילכיק לאַכן. און דאָס וואַרפן זיך מיט „שניעשקעס״ און דאָס קלעפּן „מענטשן״ פון שניי, אונטערזינגענדיק:

„גולם איש
קח פטיש״.

פינסק אין דער ערשטער וועלט־מלחמה

ווי יונג איך בין דאַן געווען, געדענק איך דעם אָפּקלאַנג אין פינסק פונעם בייליס־פּראָצעס, ווי יידן פלעגן זיך אין בית־המדרש אַמפּערן זיך וועגן אויסגאַנג פון פּראָצעס.

און אָט — אַ קורצע צייט נאָך דעם, אין אַ געוויסן פרייטיק — אַ ליקוי־חמה. מענטשן האָבן געקוקט דורך פאַרויכערטע גלעזער און פאָרגעזאָגט, אַז דאָס איז אַ שלעכטער סימן.

און דאָס שלעכטס האָט לאַנג נישט געלאָזט וואַרטן אויף זיך.

אין אַ געוויסן זונטיק, תשעה־באב איז עס, דוכט זיך, געווען, איז אויסגעבראָכן די ערשטע וועלט־מלחמה. אין שטאָט איז געווען חורבן — טאַקע אמתער תשעה־באב... אין אַלע גאַסן און הייזער — געוויינען און ספּאַזמען פון מאַמעס און פרויען, ביי וועמען מ׳האָט די זין און מענער צוגענומען... די שטאָט איז פול געוואָרן מיט מיליטער. און גאָר און גיכן זענען שוין די שפּיטאָלן פול געווען מיט פאַרוווּנדעטע. אַלע טאָג פלעגט מען טראָגן פון באַן אויף טראַגבעטלעך פאַרבאַנדאַזשירטע זעלנער, און אַלע טאָג פלעגט מען זען „פּאָכאָראָנעס״ (לוויות) פון צענדליקער טרומנעס, מיט מיליטערישן פּאַראַד און מוזיק, וווּ קאָזיאָל, דוכט זיך, איז געווען קאַפּעלמייסטער.

איך געדענק די שמחה, ווען די רוסן האָבן אויף אַ קורצער צייט פאַרנומען די דעמאָלט־עסטרייכישע שטאָט פּשעמישל. מ׳האָט איינגעאָרדנט אין פינסק אַ גרויסע פייערלעכע דעמאָנסטראַציע, אין וועלכער עס האָבן זיך באַטייליקט אַ סך הונדערטער מענטשן. פאָרויס זענען געגאַנגען די גלחים, מיט הייליקע בילדער, און באַלד נאָך זיי — הינטער דער „באָזשע מאַטקע״, זענען, להבדיל, געגאַנגען רבנים מיט ספר־תורות אין די הענט, און די חזנים האָבן געזונגען לויבגעזאַנגען און תפילות, אין וועלכע זיי האָבן אויסגעדריקט די „יידישע פרייד״ מיטן „גרויסן זיג״ און האָבן געבעטן ביי דעם, וואָס זיצט אויבן, אויף וויטערדיקע זיגן פונעם „צאַר באַטיושקאַ״ און זיין אַרמיי.

אָבער די תפילות האָבן נישט געהאָלפן. די דייטשן און עסטרייכער האָבן גיך צוריקגענומען פּשעמישל און האָבן אין אַ שנעלן מאַרש איבער פּוילן, זיך דערנענטערט צו פינסק.

די שטאָט איז דאַן פול געוואָרן מיט פּליטים, וועלכע פינסקער יידן האָבן איינגעאָרדנט אין בתי־מדרשים און געזאָרגט פאַר זייער באַשפּייזונג.

די רוסן האָבן זיך צוביסלעך עוואַקואירט. די צעווילדעוועטע קאָזאַקן האָבן באַרויבט און געשלאָגן יידן, וועלכע האָבן געוואָרט, ווי אויפן משיחן אויפן „פּעטער וועלוול״, ווי זיי האָבן אָנגערופן ווילהעלם דעם צווייטן.

דעם לעצטן פאַרנאַכט פאַר זייער אָפּטרעטן, האָבן די רוסישע זעלנער און קאָזאַקן אונטערגעצונדן דעם שיין־געבויטן וואָקזאַל, דעם „מאָנאָפּאָל״ און בערמאַנס וויין־געשעפט אויף בריסקער גאַס. אַ גאַנצע נאַכט האָבן די קאָזאַקן געצינדן, גערויבט, געשיכורט און געהוליעט און זייערע שיכורע געשרייען האָבן אָנגעוואָרפן אַ שרעק אויף די יידן — באַהאַלטענע אין פאַרשיידענע לעכער.

אינדערפרי זענען אַריין די דייטשן. יידן האָבן זיי באַגריסט מיט פרייד און האָבן טאַקע די ערשטע שעהן פרייער אָפּגעאָטעמט. אָבער גאָר אין גיכן האָבן די דייטשן אָנגעהויבן אַרויסצווייזן זייער אמתן פּרצוף. זיי האָבן גענומען קאָנפיסקירן די סחורות אין די לאַגערן און געשעפטן. זיי האָבן חלילה נישט „גערויבט״... נאָר אויף יעדעס שטיקל סחורה, וואָס זיי האָבן גענומען, האָבן זיי אויסגעשטעלט אַ „שיין״, אַ באַשטעטיקונג אַזאַ, אַז זיי האָבן גענומען און וועלן אם־ירצה־השם... קיינמאָל נישט באַצאָלן... אויך דאָס געהילץ פון טייך און פון די טאַרטאַקן האָבן זיי קאָנפיסקירט. ס׳האָט זיך אָנגעהויבן אַ תקופה פון הונגער, עפּידעמיעס, צוואַנג־אַרבעט און אַרויסשיקונגען פון דער שטאָט ערגעץ אין ווייטע ראַיאָנען פון פּוילן. פינסק איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ פראָנט־שטאָט. די רוסן זענען געשטאַנען אין די בלאָטעס הינטער פינסק און פלעגן כסדר באַשיסן די שטאָט, פון וואַנען די דייטשן פלעגן ענטפערן מיט פייער. אַזוי, אַז די פינסקער איינוווינער האָבן כסדר געלעבט אין טויט־שרעק. טאָג און נאַכט האָבן געבושעוועט שרפות אין שטאָט — פון די באַשיסונגען, און עס זענען געפאַלן נישט ווייניק קרבנות.

צום לויב פון די דייטשן מוז מען צוגעבן, אַז זיי האָבן איינגעפירט עלעקטריע אין שטאָט, וואָס איז ביז זיי נישט געווען. בעת דער הערשאַפט פון די רוסן האָט מען זיך באַנוצט מיט נאַפט און שפּעטער טיילווייז מיט גאַז־לאָמפּן. אַ ספּעציעלער מענטש פלעגט גיין יעדן פאַרנאַכט מיט אַ לייטער און מיט צינד־מכשירים און פלעגט אָנצינדן די נאַפט־לאַמטערנעס אין די גאַסן. אויף די גרעסערע גאַסן האָבן שוין שפּעטער געברענט גאַז־לאָמפּן. האַלבע נאַכט פלעגן די ספּעציעלע מענטשן ווידער גיין איבער די גאַסן און אויסלעשן די לאָמפּן. איך געדענק דעם נאָמען פון איינעם אַ ייד, וואָס האָט זיך דערמיט פאַרנומען, ער האָט געהייסן „מיכעלע גענעץ״. די ערשטע צייטן האָבן די פינסקער יידן געקוקט אויף די עלעקטרישע לעמפּלעך, וואָס האָבן זיך אַ דאַנק די דייטשן, אָנגעצונדן אין שטאָט, ווי

איף עפּעס אַ ווונדער — נישט פון דער וועלט... שפּעטער איז עס געוואָרן אַ נאַטירלעכע זאַך.

נאָכן אַוועקגיין פון די דייטשן

מיט דער דערקלערונג פון וואַפנשטילשטאַנד, האָבן אַ סך אַרויס־געשיקטע יידישע פאַמיליעס פון פּינסק זיך אָנגעהויבן צוריקקערן אין זייער היים־שטאָט און זוכן פּרנסה.

נאָכן אַוועקגיין פון די דייטשן, ווען די מאַכט האָט זיך כסדר געביטן אין שטאָט און דער הונגער איז געוואָרן נאָך גרעסער, זענען אָרגאַניזירט געוואָרן געזעלשאַפטלעכע קאָאָפּעראַטיוון, וועלכע האָבן אַרויסגעגעבן צו ביסלעך פּראָדוקטן פאַר דער באַפעלקערונג. געווען אויך ביליקע קיכן, וווּ מ'פלעגט נאָך אַ האַלבן טאָג שטיין אין דער ריי — קריגן אַ ביסל וואַסערדיקע זופּ.

מיטן אַריינגיין פון די פּאָליאַקן אין פּינסק, האָבן אָנגעהויבן קומען די ערשטע דעלעגאַטן פון אַמעריקע, וועלכע האָבן געבראַכט הילף פאַר דער אויסגעהונגערטער יידישער באַפעלקערונג פון פּינסק. דער ערשטער דעלעגאַט איז, דוכט זיך, געווען קוגעל. די שטאָט האָט דאַן אַ ביסל אויפגעלעבט נאָך די שווערע יאָרן פון הונגער און קראַנקהייטן.

קורץ נאָך דעם איז געקומען די מוראדיקע אויפטרייסלונג פאַר פּינסק: דער מאָרד פון די פּוילישע לעגיאָנערן איבער די 35 פּינסקער יידן, די בעסטע זין פון שטאָט, וואָס זענען אָן קיין שום חטא און שום אויספאָרשונג אין געריכט דערשאָסן געוואָרן ביי דער קלויסטער־וואַנט, אויפן מאַרק, ערב דעם טרויעריקן פּסח פון 1919. שפּעטער האָט זיך צו ביסלעך דאָס לעבן אָנגעהויבן נאָרמאַליזירן. ס'זענען אויפסניי געעפנט געוואָרן שולן און גימנאַזיעס. איך געדענק די גימנאַזיע אין דער רוסישער שפּראַך פון ברוך רובאַכאַ, דעם איידעם פון טאלקאָווסקי. כ'דערמאָן זיך דעם העברעאישן לערער גינזבורג, דעם איידעם פון וועלוול שקאָלניק. דעם אָרקעסטער פון פּלאַכאָווסקי, וואָס האָט זיך געפונען אין שאַטאָ־גאַס און איז שפּעטער איבערגעגאַנגען צו טשעשיקס גימנאַזיע. די יידישע שול א״נ פון משהל גלויבערמאַן און די באָראָכאָוו־שול. לאה־פייגעלעס פאָלקס־שול, וואָס האָט שפּעטער געהייסן תל־חי־שולע און די לערער זענען דאָרט געווען וואָלמאַן, קוטניק, ראָזנמאַן, משה־חיים רעזניק, מייעראָוויטש, יעקב אייזנבערג, אהרקע וויינער. די ווירטשאַפט־לייטערין האָט דאָרט געהייסן סליוזקע.

ס'פלעגן פאָרקומען קינדער־אָוונטן און פאַרוויילונגען אין גאָרטן פון קינאָ־קאַזינאָ און אין האָלצמאַן־טעאַטער. איך געדענק די לידעלעך, וואָס מ'פלעגט זינגען אויף די קינדער־אָוונטן:

שניי פון פאָרנט, שניי פון הינטן,
פון אַלע זייטן שניי,
און דער שליטן מיט די גלעקלעך
קלינגען אָט אַזוי.

און דאָס העברעאישע סוכות־ליד:
„מה בקופסה יש
אבא טוב שלי?״

די פּאַרטייען האָבן אָנגעהויבן פירן אַן אַקטיווע טעטיקייט. באַזונדערס דער בונד און די ציוניסטישע פּאַרטייען.

נאָך די אַלע טרויעריקע איבערלעבונגען, ווי די באַלאַכאָווצעס, וועלכע האָבן אין דער ערשטער נאַכט נאָך זייער פאַרנעמען די שטאָט, דערהרגעט: טיוקעלן, זשיכאָוויצקין און סענדעראָוויטשן פון זאַוואַלנע גאַס און דעם שוסטער דאָלינקאַ — פון אַלברעכטאָווסקע גאַס, האָט דאָס לעבן צו ביסלעך אָנגעהויבן אַריינצוגיין אין זיינע נאָרמאַלע ראַמען. ס'זענען געעפנט געוואָרן בענק, גמילות־חסדים־קאַסעס, אַ לינת־הצדק, וווּ דער אינקאַסענט איז געווען קאָפּעלעס. ס'האָט אויך אויפגעלעבט די טעאַטער־וועלט. ס'האָבן אָנגעהויבן צו קומען אַקטיאָרן־טרופּעס פון וואַרשע און ווילנע. עס זענען אויך אויסגעוואָקסן און געוואָרן טעטיק אָרטיקע אַקטיאָרן־כוחות, ווי פינגערהוט, שרייבמאַן, אָדער ווי מ'פלעגט אים רופן היימיש „שרייב־מאַנקע מיט זיין דראַמקרייז״. און איבער זיי אַלע: יאָסעלע קאָלאָדני און זיין פרוי און בינע־פּאַרטנערין אָליע ראַבינאָוויטש, אַ געבענטשטע קינסטלער־פּאָרל. איך דערמאָן זיך אַ לידל פון יאָסעלע קאָלאָדני:

„ווער וואָלט זיך ריכטן, אַז ס'וועט קומען אַזאַ צייט,
אַז קאָרן מיט קאַרטאָפלעך וועט זיין מיט גאָלד גלייך.
און פאַר אַ פּוד קאַרטאָפעלעך פאַרזעצט מען די פּאַנטאָפעלעך,
און פאַר אַ שטיקל ברויט — פאַרזעצט מען דאָך דאָס קלייד״.
און:
פּינסק איז דאָך אַ שטעטל, אַ שטעטל,
מען לעבט נאָר מיטן ביכל און מיטן צעטל א.אַ.וו.

עס זענען אויך געווען טעטיק יוגנטלעכע דראַמקרייזן, צווישן וועלכע עס האָט זיך באַזונדערס אויסגעצייכנט דער דראַמקרייז פון „מכבי״, וועלכער האָט אויפגעפירט די פּיעסע „צוריק אַהיים״, פאַרפאַסט דורך אַ פּינסקער איינוווינער ש. גוזמאַן פון האַנטשאַרסקע גאַס.

אויסער די יידישע טעאַטאָרן, פלעגן אויך קומען אויף גאַסטראָלן אין פּינסק רוסישע טעאַטערן, ווי קליטשעווסקאַיאַס א. אנד.

עס זענען אויך טעטיק געווען ספּאָרט־אָרגאַניזאַציעס, וועלכע פלעגן דורכפירן פאַרמעסטן אויפן גרויסן פּלאַץ, אין ספּאָרט־געסל, נעבן זאַוואַלנע גאַס. אויף פּראָסט יידיש האָט דער ספּאָרט־פּלאַץ געהייסן: גאַליגיכעס גאָרטן.

עס פלעגן אויך פאָרקומען ווילטעטיקע אָוונטן, מיט לאָטעריעס, לטובת נויט־באַדערפטיקע, און פאַרשידענע אינסטיטוציעס, ווי בית־יתומים, לינת־הצדק א. אַנד.

איך געדענק די פרייד אין פּינסק, ווען עס איז אָנגעקומען די ידיעה וועגן דער באַלפור־דעקלאַראַציע. די פאַרביקע דעמאָנסטראַציע אויף די גאַסן, מיט די ווייס־בלויע פענער, וואָס האָבן אויפגעוועקט האָפענונג אין יידישע הערצער, און די פייערלעכע פאַרזאַמלונג אין דער גרויסער שול, מיט רעדעס, תפילות און מוזיק.

יידן האָבן זיך דאַן אָנגעהויבן רייסן קיין ארץ־ישראל. באַזונדערס יוגנטלעכע, און אויך גאַנצע משפחות. אָבער דאַן האָט מען זיך ווידער אָנגעשטויסן אויף גרויסע שוועריקייטן ביים באַקומען סערטיפיקאַטן און דער עולם האָט באַלד איינגעזען, אַז די ישועה איז נאָך נישט אַזוי נאָענט, ווי מ'האָט זיך פאָרגעשטעלט. דאָך איז אייניקע געלונגען דורכצוברעכן אַלע שוועריקייטן און זיך דער־לאַנגען קיין ארץ־ישראל.

פינסקער שריפות

וואָס, וואָס, נאָר קיין שריפות האָבן אין פינסק נישט געפעלט. זיי זענען געווען בשפע... פינסק האָט געברענט. באַזונדערס האָט זיך מיר איינגעקריצט אין זכרון די גרויסע שרפה, וועלכע האָט „אויפגעפרעסן" עטלעכע הונדערט הייזער, מיטן שול־הויף, בתי מדרשים און דער גרויסער, שיינער היסטאָרישער שול.

די פינסקער פייערלעשער זענען געווען באַזאָרגט מיט „אַרבעט". ווי נאָר דער שומר אויפן טורעם פון העקלמאַנס מויער, אויפן ראָג לאַהישענער און זאַוואַלנע גאַס, פלעגט באַמערקן אַ פייער ערגעץ אויף אַ דאַך, פלעגן זיך צעטריבן די טרובעס איבער דער גאַנצער שטאָט, און די פערד פון די פייערלעשער מיט די הילצערנע פעסלעך פלעגן נעמען פליען ווי די שדים. איך געדענק, ווי שיין עס האָבן אויסגעזען אין זייערע אוניפאָרמען אַלס פייערלעשער מיט מעשענע „קאַסקעס" אויף די קעפ, די יידישע „וואָלנע־פאָזשאַרניקעס": דער שוסטער קאַרזש, אַדוואָקאט בושקין, חאצקעלע שאָסטאַקאָווסקי א. אנד.

פינסקער רבנים, דאָקטוירים, מלמדים און „עמך"

אַ קאַפּיטל פאַר זיך זענען די פינסקער רבנים און דיינים. איך געדענק דעם דיין ר' הורוויטש, וועלכער האָט געוווינט אין סידליקס הויז אויף לאַהישענער גאַס און שפעטער, נאָך דער שריפה, אין הויז פון בנימין וואָל, אויף סאָבאָרנע גאַס. כ'דערמאָן זיך דעם מאָנאַסטירשטשען דיין, דעם וואָקזאַלנער רב ר' ראווינסקי, דעם שפעטערדיקן רב ר' וואלקין, דעם קאַרלינער רבי.

ווער פון אונדז, קינדער, האָט אין יענע יאָרן נישט דורכגעמאַכט עטלעכע קראַנקהייטן ווי מאָזלען, דיפטעריט א. אַנד. דערמאָן איך זיך די מורא פאַר די דאָקטוירים און פעלדשערס, וועלכע פלעגן אַראָפּקומען מיט אַ רענצל מכשירים און מיט אַ לעפל אַריינקוקן אין האַלדז אַריין. דאָס זענען געווען טאָניעס, משהקע דער רופא, וואָס מ'פלעגט אים רופן „מייסקע מיט די פראָסקעס"... דער פעלדשער קאָלאָדני מיט די באַנקעס, פיקמאַן און די דאָקטוירים סקופעיעווסקי, באָקשיצקי, וואָלאָוועלסקי, מאַרגאָלין, ליובאַרט און שפעטער: יעווסעינקאַ, וועלכער האָט אויסגעבויט אַ שפיטאָל אויף האָנטשאַרסקע גאַס, און יאַקובסאָן, מאַנדעלבוים, געניאַכאָוו און די יונגע דאָקטוירים ווי ליעמעשאָוו א. אַנד.

ווי אויף אַ פילם־טאַשמע לויפן אַדורך מיינע חדר־יאָרן. מיין ערשטער מלמד איז געווען בערנאַצקי, און שפעטער — בוימאָן, טוביה, קליימאַן („שמערל די ציג"), און ווער געדענקט נישט די באַוווּסטע מלמדים אין פינסק: פוליק, היטלמאַן, לעדערמאַן, עפּשטיין, ביעגון, באָשעס, אָדער ווי די יונגע חברה פלעגט אים רופן „באָטשקע פאַס".

ווי בולט שטייען פאַר מיינע אויגן די פינסקער באַלעגאָלעס — די „עמך"־יידן, די „פאַנדרעס", מיט שלום פאקאָווער (ליפּסקי) בראש, מיט זייערע גרויסע פורן און ריזיקע פערד, וועלכע האָבן געאַרבעט ביי דער באַן־סטאַציע, טאַרטאַקן און פאַבריקן, און האָבן אויך געפירט קלעצער אין די הויפן פון די האָלץ־סוחרים: בערל לעווין, בן־ציון גאָראָדעצקי, עליאשעוו א. אַנד. היינט — די פינסקער טרעגער! וואָס פאַר אַ גיבורים! זיי האָבן געוויזן זייער שטאַרקע האַנט די אַלע, וואָס האָבן געוואָלט אָנרירן יידיש גוטס און דעם יידישן כבוד. צווישן זיי איז אויך געווען דער „שוואַכער" טרעגער יאַנקל „די גוליע", וועלכער איז געווען איינער פון די אָנגעזעענסטע פורים־שפּילער אין פינסק.

צום סוף וויל איך דערמאָנען די פאַרשטאַרקטע עליה, וואָס האָט זיך אָנגעהויבן אין יאָר 1924, צוזאַמען מיט אַ סך אַנדערע האָב אויך איך דאַן פאַרלאָזט מיין היים־שטאָט פינסק און דורך פאַרשידענע וועגן און אומוועגן זיך סוף־כל־סוף דערלאַנגט אין אונדזער אַלט־נייעם היימלאַנד — ארץ־ישראל.

ד"ר פ. רבינוביץ / עלית קבוצת נוער מפינסק

פינסק של שנת 1913 היתה עיר פרובינציאלית טיפוסית בתחום המושב הנרחב של רוסיה הצארית שמלפני מלחמת העולם הראשונה. היא נשכחה כמעט ונעזבה לנפשה על־ידי השלטונות המרכזיים, וצרכיה האלמנטריים של אוכלוסית העיר, ולו גם לפי מושגי הזמן ההוא, לא הדאיגו כלל את הפקידות הממשלתית, שהיתה שקועה ראשה ורובה בתאוותיה ובעינוגיה היום־יומיים. בית הספר הריאלי היחיד לבנים בעיר, שרק כ־10 אחוז מבין תלמידיו היו יהודים, לא יכול היה בשום אופן לספק את תשוקתו של הנוער הלומד להשכלה וצעירים רבים נאלצו לנדוד לערים אחרות, כגון וילנה, הומל ועוד, כדי ללמוד בגימנסיות היהודיות שם. פינסקאים רבים, ביניהם אחי זאב רבינוביץ וטוביה לוין (שמו הספרותי טל) ואחרים למדו בגימנסיה של כגן בוילנה. רבים אחרים (ואני בתוכם) נדדו לגימנסיה של רטנר בהומל. הכרח זה של נדודים, הוליד במוחם של קבוצת צעירים מתלמידים את הרעיון לנטוש את בתי הספר התיכוניים ברוסיה, בהם שררו רוח של כפייה ונטייה להתבוללות, ולעלות לארץ כדי להתחנך באוירה יהודית־לאומית בריאה ובתנאים של חופש מלא במובן הרוחני והנפשי, והכרח זה הוא גם שהניע אז קבוצת נוער גדולה, ביניהם: יעקב אייזנברג (ברזילי), אריה גוז'נסקי (גוז'ני), משה יעקובסון, טוביה לוין, זאב רבינוביץ ועוד — לעזוב בתי אמידים, לנדוד ל„ארץ לא נודעת" ולחיות בתל־אביב או יפו, בתנאים פרימיטיביים למדי. קבוצה זו היתה חדורה התלהבות ולהט נעורים בתוספת הכרה לאומית והיתה מוכנה לכל קרבן ובלבד שיוכלו להגשים את משאת־נפשם: חינוך עברי שלם. תקופת לימודיהם ב„הרצליה" היתה אחד הפרקים המאושרים

בחייהם, אך תקופה זו היתה קצרה למדי, כי לאחר שנת לימודים אחת פרצה מלחמת העולם הראשונה, והשלטונות התורכיים גרשו אותם — נתינים רוסיים — מהארץ. רוב התלמידים האלה חזרו לפינסק ועודני זוכר באיזה רטט של קדושה ממש סיפרו על הגימנסיה „הרצליה" שלהם, ששפת ההוראה בה היתה עברית ושפת הדיבור ברחוב אף היא עברית. אנחנו, הצעירים מהם, היינו כחולמים, ובלענו כל מלה על הארץ, על התחדשות הלשון והתרבות העברית ועל הרוח הלאומית המפעמת את הנוער בארץ ישראל. תלמידים אלה היו עברים קנאים ופעלו ללא ליאות להפצת הלשון והתרבות העברית בפינסק. השפעתם של חניכי „הרצליה" על הנוער בפינסק היתה בלתי רגילה. מאות צעירים נהרו לשעורי העברית שלהם, והם היו למעשה חלוצי החינוך העברי.

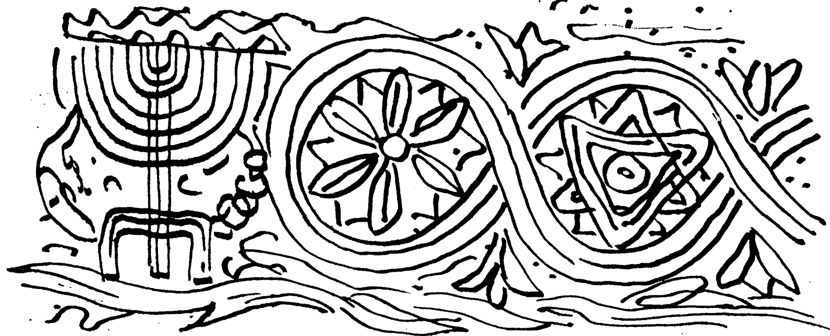
עם גמר המלחמה וחידוש הקשרים בין רוסיה לבין א"י חזרו רבים מהם ארצה והשתלבו בחייה של הארץ. כמה מהם שארו בפולין והמשיכו שנים רבות בפעולתם בשדה החינוך והתרבות העברית מתוך תקווה לחזור ארצה ולהקים כאן את ביתם, אולם תלייני היטלר שמו קץ לחייהם.

קבוצת הפינסקאים בגימנסיה „הרצליה" (1914)
בשורה עליונה (מימין לשמאל): אריה גוז'נסקי, בצלאל בסביץ', גלויברמן, טוביה לוין (טל), משה יעקובסון, פ. רבינוביץ'.
בשורה שניה: ברכוז (מורה), גלויברמן, ישי אדלר (מורה), גלויברמן, יעקב אייזנברג (ברזלי).

החינוך
היהודי

צו דער דאטשע-איוואניקע

פינסק

צוגעגרייט: א. לבענדיגער

ייִדישע גערטנער

קיין בריסק

לונינעצער

קיין לונינעץ

באליאוושטינע

ייִדישע גערטנער

קיין בריסק

טראנספארטן צום בוג און דאנציג

קיין האראדאק און סטאכאוו

פינע

פינסק

1. גרויסע-שול, קירזנער, פישער, קהל שטיבעל, חברה קטנה, מגיד, שניידערשע קלויז און אריבער 10 מנינים, גילערס פאבריקלאך.
44. גמילת חסד.
47. משה'ל גלויברמן.
48. יענקל מאטעלס.
49. מאגיסטראט, פאסט, רעשטקע.
60. סוחרים פאראמן.
63. קבר אחים "35"
68. מאגיסטראט, גימנאזיע, צצ'יק. באנק.
76. טעכנישע-האנדווערקער שולע.
77. גאראדסקאיע שול.
79. האנדעל-אינדוסטריע בנק. ריאל שולע.
80. שולן: סטאלין, ואלפערט, קלויז, קאפאדראצקע בערעזנעור, חייהלעס, חברה קדישא הכנ. אורחים.
81. שפיטאל, מושב זקנים, נוישטאדט שול, באד, תל. תורה.
83. זוואלינער שול, באד, מאיר זון פון משה גאראדעצקי'ס האלץ הייף.
89. קאסיטשינער בארג.
100. באנק ליודאבי.
109. ארט "מיידעל בורסע" האנדווערקער שולע.
110. "תל-חי" שולע.
115. קאטליארסקי, אפשטיין, פוליק, גולדשטיין, לדרמן, גוטלמן, מושקובסקי.

מ. ליברמן / „חדרים"

מי לא יזכור את שנות הילדות, בהיותו דרדק עדיין? טרם היה הדיבור בפיו ברור, אך מלאו לו 4 שנים, וכבר בא „הרבי". משהתחיל ה„זמן" בחוה"מ פסח, היה הלה צובט לו לנער בלחיו תוך כדי אמירה: „נו, בני, רוצה אתה ללכת לחדר? צורת ,אלף' יודע אתה?". הילד היה נמלט בפחד לסינורה של אמא והיה בחפץ לב מוותר על כל התענוג הזה. לבו הקט אמר לו, כי לא ישבע נחת שם בחדר, אולם הרי הברירה אינה בידו. אבא טוען, שהוא כבר בחור גדול והגיעה שעתו ליכנס לעולה של תורה... והוא נכנס.

אבא אינו מתענין כלל לדעת, מה תכנית הלימודים בחדר זה ואם יש בכלל תכנית, ואף בעיית הכושר הפדגוגי של הרבי אינה מעסיקה אותו כל עיקר. התורה, שחיימקה שלו זקוק לה דייה לו לכל רבי. לא יארכו הימים והריש־דוכנא בא ונוטל את הילד החדרה. הילד ממרר בבכי ומפיל תחנוניו לפני אמו. אך כשהריש־דוכנא בא ועומס את הילדים על כתפו, אין עוזר ואין מושיע.

ומהי הסיבה לאי רצונו של הילד ללכת לחדר? הרי בעצם צריך היה לרוץ בחשק רב לחדר, מקום שם הוא נפגש עם הרבה ילדים בני גילו? — את התשובה לשאלה זו נותן הילד עצמו, כשהוא מסביר, משום מה התחיל ללמוד חומש מספר „ויקרא". ספר זה — אומר הוא — דן בעיקר בעניני קרבנות, ואני הקטן הנני גם כן קרבן... ואכן כך הוא. בחדרים הישנים שלנו על סדריהם המיושנים ותכניות הלימודים הננו מקריבים קרבנות על מזבח הלימודים. שערו בנפשכם: נוטלים קטינא בן חמש, תולשים אותו מעולמו המיוחד, נוטעים אותו בעולם חדש ומשונה ומתחילים לקדוח במוחו ולהלעיטו מיני דברים משונים שכמוהם כלשון הסורסית בעינינו. הוסיפו נא לכך, שכל העבודה הזו נעשית בחדר, שאין בו אויר לנשימה ובו יושב הילד 10—12 שעות ונאלץ להקשיב לדברי הרבי המוזרים. נקל להבין, שסבלנותו של הילד פוקעת, אך אף הרבי אינו מחשה. אך ייעף הילד ומידת הקשבתו תתרופף הרי מיד מראה הרבי כוחו אם בצביטה או בחבטה והוא כופה על הילד בכוח ממש לעשות אזנו כאפרכסת ולאמץ שארית כוחו וסבלנותו. הסתכלו נא וראו, מה חזות פנים לילדינו: לחיים חיוורות, שפתיים נטולות דם, גב מעוקם. עצבניים ורגוזים הם לעתים קרובות, קצרי־ראי. ואלה חייבים ביום מן הימים לצאת אל החיים ולשאת בעול מלחמת הקיום.

— — — אנשים האוהבים את עמם ודורשים טובתו, לא יוכלו להתבונן בשוויון־נפש לענין כה מופרך ונפסד. מצווה עלינו לחפש דרכים לשיפור מעמדם של החדרים.

בערים רבות החלו מייסדים חדרים מתוקנים. אולם כשם שרופא מתחיל קונה לו את ראשית נסיונו הרפואי ב„הקדש" של בני עניים, כך החלו רבים לקנות את נסיונם בהוראה בחדרים לילדי עניים... ואילו בעירנו התחכמו וייסדו בשנת 1895 חדר מתוקן לילדי בעלי־בתים. עקרונות היסוד של חדר זה היו: ללמד בשיטה העשוייה להקנות הרבה דעת במינימום של זמן; לנטוע בלב הילד אהבה לעם היהודי ודבקות בדת ובערכי היהדות.

גם שיטת לימוד האלף בית ותורת הקריאה השתנו. בכל החדרים נהוגה כבר שיטת ההגה. אך למד הילד לצרף אות ונקודה (עיצור ותנועה) מרכיבים לו מיד מלה שלמה ומסבי־רים פירושה. אין גבול לשמחת הילד כשהוא עצמו מרכיב מלים ואף יודע פירושן. הענין שובה את לבו, והתעניינותו בלימודים גדלה והולכת. מעתה אין עוד צורך בריש־דוכנא, שיובילו בכוח לחדר, כי הוא עצמו שש לקראת ההליכה לחדר זה.

משרכש הילד אוצר מלים מסויים, מתחילים בסיפורים, המותאמים לתפיסתו של הילד. לאחר מכן מתחילים בסיפורים מדברי ימינו ועל גדולי עמנו. אין צורך לנטוש אגב הלימוד כמה מכללי הדקדוק היסודיים. רק לאחר שנתיים, כשאוצר [illegible] ואף זאת — בדרך הפשוטה יותר, בלי התפלפלות יתירה ואיפכא־מיסתברא. כלל גדול בפדגוגיקה הוא, כי יש ללכת בדרך הלימודים מן הקל אל הכבד, ולפיכך אין ללמד גם תנ"ך לפי הסדר הנהוג. פרקים מסויימים יש להקדים ובאחרים יש לאחר. (רבים מהמתנגדים לחדרים המתוקנים טוענים משום כך, כי בחדרים מדלגים על פרקים רבים מן התורה, אין מלמדים תורת כוהנים וכד׳. אין הדבר כן. בחדרים מלמדים את חמשת חומשי התורה, אלא שפרקים מסויימים מלמדים, רק לאחר שהילד מתבגר מעט. ושנית, למה אין הם קובלים על כך, שבחדרים הישנים היו מתחילים „ויקרא" דווקא ופוס־חים על „בראשית" ו„שמות"?).

רק לאחר שהילד רכש ידיעות בלשון ובתנ"ך, אפשר להתחיל בגמרא, אך אף זה באותה שיטה: מן הקל אל הכבד. אין פותחים מיד ב„סדר נשים" או בסוגיות עמוקות של מסכת „מועד" או „נזיקין", כי הילד ייעף ולא יעקוב אחרי דברי מוריו ויחדל מלהתעניין בסוגיות האמורות.

אולם אין לומר די בשיטה ובתכנית בלבד. כדי שהחדרים המתוקנים ישיגו את מטרתם יש צורך במורים מתאימים. לא כל מי שיודע את הלשון יודע גם איך להקנות לשון זו לילד. המורה חייב לאהוב את מקצועו, לאהוב את הילדים, להיות מסור ונאמן למלאכת החינוך. וזאת, להוותנו, אנו חסרים. המורים שלנו מתייחסים למלאכתם כלפרנסה — ואין תימה, שרבים הליקויים. כדי להוכיח, שהוא טוב, משתדל המורה להספיק הרבה, ולפיכך אינו יכול להתחשב בחוקי ההוראה. ועד היכן מגיעה האהבה לילדים אפשר לראות בעונשין שמטילים. על סטייה או עיוות כלשהו קונסים בלי שהמורה יהרהר בסיבות, שגרמו להתנהגות זו של הילד. המורים אינם יודעים, או שוכחים, שבעונשים מתמידים אי אפשר לשרש הרגלים או תכונות נפסדות של הילד, שכן אלה רק מגבירים את רוגזו. הואיל והילד הוא קטן, אין לו ברירה אלא לסבול, אך הוא מחפש תמיד אמצעים כשרים ולא כשרים כדי להוליך את המורה שולל. ומשהוא גדל, הוא הופך לאיש רגזן ושונא הבריות. אל תחשבו, חלילה, שאני נגד עונשין בכלל. המשמעת בחדר דרושה כמו הלימודים עצמם, ומורה, שתלמידיו אינם נשמעים לו, הוא מורה לא יוצלח. מוכרחים לדרוש מהילד, שאינו יודע להבחין בין טוב ורע, שיציית לתקנות מסויימות. אולם בדין שיהיה גבול למשמעת, ואין לתבוע מהילד, מה שנבצר ממנו לעשות. רק לעתים נדירות יש להעניש את הילד, ואף העונש צריך להיות כזה, שהילד יוכל לשאת בו. להחזיק את הילד עומד על רגליו במשך שעות אחדות, לכלאו בחדר אפל עד הערב או לאיים עליו, שאם לא ישנן, עורו יושלך למרתף — אלה הם עונשין מזיקים. וכל סנדלר, ולא רק פדגוג, יודע באיזו מידה הם מזיקים. המורים עצמם יודעים מנסיונם, כי הקנסות האלה אינם עשויים להביא תועלת כלשהי. כל הליקויים האלה מצעידים את החדרים המתוקנים שלנו אחורה ולא קדימה.

אם נעמיק לחקור, ניווכח, כי לא בכל אשמים המורים. המורה יכול להיות אידיאליסט מושלם, אולם אין לשכוח, כי ההוראה היא עניין של תרבות [illegible], והוא תלוי במידה רבה בהוריהם של הילדים. כל אב רואה את עצמו כפדגוג ומחווה דעה בענייני הלימודים: בחדר של פלוני כבר הספיקו ללמוד 10 סדרות, ואילו הבן שלו למד רק חמש. אצל פלוני כך ואצל אלמוני כך. המורה חייב לכרות אוזן לכל אותן טענות והוא רואה את עצמו אנוס למלא אחר משאלתם של ההורים. רק ממשלה הנושאת בעצמה בעול החינוך ומשלמת את המש־כורת למורה יכולה לשנות את זה. יתכן, שגם בתלמוד תורה אפשרי הדבר, כשהמורה מקבל את משכורתו מקופת הקהל ולא משכר הלימוד של ההורים, אך להוותנו אין מצב העניינים בתלמוד תורה טוב יותר. נהפוך הוא: הסדרים בת"ת ידועים לכל.

קבוצת אנשים מבני עירנו חיפשה דרך לשיפור החינוך, אם לא בכל המוסדות — הרי לפחות במוסד אחד שישמש לדוגמא. וכך נוסד לפני שנתיים חדר מתוקן לילדי עניים, מתוך מאמץ לתקן את כל הפגמים המצויים בחדרים. בחדר זה הונהגה גם שיטת „עברית בעברית". החל מהיום הראשון מדברים אל הילד רק בעברית, מקרבים אותו אל כל העצמים, המצויים בסביבתו, מציגים בפניו את חיי יום־יום, וכך מתרגל הילד לאט לאט ובהדרגה לדבר ולחשוב בעברית, ואנו מקווים, כי תוך שנתיים תהפוך שפה זו לשפת האם של הילד.

תחילה התייחסנו בספקנות לנסיון זה, כי לא האמנו שהדבר ניתן לעשותו, אולם הכיתה השנייה של החדר המתוקן לבני עניים הוכיחה לנו, כי אצל מורה טוב, אשר הלשון העברית חיה בפיו — ניתן להגיע להישגים גדולים. אתה נכנס לחדר, בו יושבים ילדים פעוטים, חיוורים וכחושים. הכרת פניהם עונה בהם, כי בתי הוריהם אינם מפנקים אותם יתר על המידה... פת הקיבר היא כל מזונם. אך ראו נא, כמה עירנים הם, כמה עליזים, הכל נשכח מלבם וכל מעייניהם

נתונים לחדר, לדיבור העברי המצלצל בפיהם והנשמע מכל עבר. אי אפשר שלא להתרשם מזה.

אכן, עוד מצויים בינינו אנשים, שמחמת ענייניהם הפר־טיים או בגלל פניות אחרות עדיין הם עומדים במריים נגד החדרים האלה, אולם שאלו נא אותם, אם הציצו פעם לתוך החדרים האלה על מנת להיווכח, מה טיבם. חלילה. וטעמם עמם: משיבואו ויראו — הרי לא יוכלו להטיל עוד דופי

יש עוד מקום להרבה שיפורים בחדרים אלה, אך אלה תלויים בתשומת הלב ובאמצעים, שהציבור יקדיש להם. דבר אחד ברור כבר: ניתן לחנך את הילד, שיהא בן נאמן לעמו ולתורתו. ניתן לאחד את כל היהודים סביב לשון אחת, כדי שיהודי ליטאי או חסיד פולני בבואם בכפיפה אחת עם יהודי גרמני או צרפתי, יוכלו להידבר יחד בלשונם עתיקת־היומין. לשון אחת משותפת לכל היהודים — הרי זה אחד מיעודיה העיקריים של האומה. זה יקשור יותר את כל היהודים. כל יהודי ירגיש עצמו כאיבר מגופו של העם היהודי הגדול, יתחיל להתעניין בכלל, ולא ירגיש עצמו בודד ועזוב, אלא ידע, שהוא בן לעם, שעברו עליו אסונות גדולים. אך נשאר נאמן לצור מחצבתו ולתורתו והוא עתיד גם לקבל את יתר ערכי הלאום, וביניהם — ארץ שלו.

(מתוך „פינסקער שטאָט־לוח" בהוצאת אגודת „צעירי ציון" בפינסק, שנת תרס"ג (1902)

ד"ר אלכסנדר וולובלסקי / לפני היות ה„חדר המתוקן"

המלמד הסלוצקאי

שמו היה הירש זילברמן, אולם בפינסק כינוהו „המלמד הסלוצ־קאי", או הרשל סלוצקר; וזאת, ראשית — על שום היותו מלמד, ושנית — מחמת מוצאו שהיה מסלוצק. בעיר מולדתו היה צורף זהב והתפרנס בכבוד מעמל כפיו, אך לימים נטל מקל נדודים, הגיע לפינסק ובחר במלמדות. מה המריץ את הירש זילברמן להמיר מקצועו באורח קיצוני כל כך? — אין יודעים. אולי נטיה טבעית פעמה בו לכס המלמדות, שבה ראה לא קרדום לחפור בו, כי אם יעוד; ואולי השתלשלות חייו הפרטיים בסלוצק היא שגרמה לכך. על כל פנים במשך שנים רבות קיים „הסלוצקאי" חדר בעירנו. שמו יצא לתהילה כמלמד מן הגדולים והשם „סלוצקאי" הפך במהרה לשם־דבר. כי לא כיתר המלמדים היה הרשל סלוצקר. מלמד מן השורה נאלץ היה להתרוצץ ב„בין הזמנים" ולחפש תלמידים, לשאת ולתת עם ההורים על גובה שכר הלימוד כדי להבטיח לעצמו קיום דל תמורת עבודת פרך של שתים־עשרה שעות ביום. אבל לא כן הסלוצקאי. ראשית כול, הגביל את מספר התלמידים עד המינימום (דומני, שמונה בסך הכול), ועם זאת דרש שכר טירחה הוגן ובלתי מקובל עד כה בפינסק. על ידי סלקציה זו היה הסלוצקאי מקבל לחדרו בעלי כשרון מעל לבינוני, בני טובים, למען יוכל להרביץ בהם תורה לפי שיטתו הוא. יש להניח, שהסלוצקאי יכול היה להתיר לעצמו צגזוס זה הודות לתמיכה בדולארים, שתמך בו אחד משני בניו, אשר היגר לאמריקה. בדרך זו היה בלתי תלוי בבחירת תלמידיו. וראה זה פלא, למרות התנאים המיוחדים האלה הרבו ההורים להתדפק על דלתות החדר הסלוצקאי על מנת לזכות במקום עבור ילדיהם. אולם הרשל סלוצקר לא נענה בקלות והקפיד על העקרונות שלו. דרך אגב, השם „חדר" לדעתי, אינו הולם את המוסד של הסלוצקאי. נכון יותר היה לקרוא לו בשם „סטודיו", לפי השגותינו היום. הטירו־נים, שנכנסו לסטודיו של הסלוצקאי, היו מסוג המתקדמים. הללו כבר הביאו עמם מטען מסויים של ידיעות, אחרי שעשו „זמנים" אחדים אצל מלמדי דרדקי ואצל מלמדי חומש, בחורים בגיל 9—10. אל הסלוצקאי באו לרכוש „השכלה גבוהה". חדרים „מתוקנים" טרם היו בפינסק, והסלוצקאי היה איפוא מן „הפרוגרסיביים" בעירנו. כי מלבד הלימודים הרגילים בתנ"ך, הרביץ הסלוצקאי גם ידיעות בלשון העברית, דקדוק, ונעשו הצעדים הראשונים בקריאת עתון עברי („המליץ", „הצפירה") וספרות עברית של הימים ההם. ארון ספרים היה אצל הסלוצקאי, שהכיל מלבד ספרי התנ"ך, משניות וגמרא, גם ספרות חילונית, ועל הכול קונקורדנציה עברית — ספר עבה וכבד, שהיה מונח על האיצטבא העליונה כדי שלא תשלוט בו „עינא בישא". סבורני, שלא היו בפינסק, אכסמפלרים רבים מקונקור־דנציה זו, ואולי היתה זו של הסלוצקאי היחידה בעירנו, שכן לעתים היו מופיעים אצל הרבי שלנו משכילים פינסקאים לשאול „בעצת" הקונקורדנציה. או אז היה הסלוצקאי עולה בסולם הבית, מוריד מן האיצטבא בכבודו ובעצמו את הספר כבד המשקל ופורשו בפני המעוניינים. ויש אשר גם לכבודנו הוציא מארון הספרים את האוצר הזה, ופירש לנו, המצטופפים סביבו, איזו מלה בלתי שכיחה. במעמ־דים אלה הרגשנו עצמנו לעילא ולעילא וערכנו העצמי עלה בעינינו עד אין שיעור.

שיטה מיוחדת היתה לו לסלוצקאי לגבי הוראת הדקדוק. כל תלמיד, שנתקבל אצלו, חייב היה להזמין אצל שכנא כורך הספרים מין פנקס כיס לפי המידות שקבע הסלוצקאי, ולתוך פנקס זה היה הסלוצקאי מכניס בהדרגה, בכתב ידו הוא, כללים נבחרים מן הדקדוק העברי, שהתלמיד חייב היה ללמדם על בוריים. במשך הזמן הפך פנקס־כיס זה מעין קיצור הדקדוק, שהכיל עיקרי הדברים שהספיקו, לדעת הסלוצקאי, לתלמיד בגילנו.

לוח שחור, ממש כבבית־ספר, עמד על כנו בפינת החדר, ופעמים אחדות בשבוע היינו מזיזים אותו לאמצע החדר, והסלוצקאי היה נותן לנו פרקים בתורת החשבון. כך למדנו את ארבע פעולות החשבון האלמנטריות.

גם שיעורים במשחק השח־מט שמענו מפי מורנו זה. משחק היה עם תלמידיו „פרטיה שח־מט", לפי התור, כששאר התלמידים מצטופפים סביב, מתבוננים ומשיאים עצות לכל צד. טיוליו של הסלוצקאי עם תלמידיו ברחובות העיר ומחוץ לעיר היו ידועים לכול. דבר זה, שהיווה חידוש מהפכני בתולדות ה„חדר", הכניס גיוון ובידור ללימודים וקשר את התלמידים בקשרי ידידות עזים אל מלמדם.

משנודע בפינסק, שהסלוצקאי הוא גם חרש־אבן, פנו אליו

גבאי בית־הכנסת הגדול, שיתקין שעון־שמש על גבי אחד הקירות של בנין בית הכנסת. הסלוצקאי נענה להזמנת כבוד זו ומבוקשם של הגבאים ניתן להם. לא עברו ימים רבים ותושבי פינסק יכלו לחזות בשעון הכרונומטר של הרשל סלוצקר, שהתנוסס על קיר בית הכנסת הגדול המופנה כלפי ה„קלויז" ולכוון לפיו את שעוני־הכיס

הסלוצקאי הצטיין בדייקנותו ובקפדנותו בנקיון, בלבוש ובסדר חייו הפרטיים, ובכך שימש דוגמא לתלמידיו. (חומדי לצון אמרו, שהסלוצקאי אפילו הקפיד שכל אחת מנשיו — הוא היה נשוי 3 פעמים — תישא את השם חיה־הניה...). גבה קומה, קוי פניו גלויים, אף בולט ויבלת לו בצד שמאל, זקן דליל במקצת, פאה דלילה, לא ארוכה ביותר, כיפת קטיפה שחורה לראשו, צווארון־כותנת נקי ועניבה שחורה — כל אלה שיוו לסלוצקאי הדרת־פנים ודיוקן שופע טוב לב, מר וכובד־ראש. הוא גם ידע לחמוד לצון בעת הצורך באזני הורים ותלמידים כאחת. מכובד ומקובל היה על הכול.

מאות רבות של בחורים משכילים העמיד הסלוצקאי, בחורים שרכשו יסודות מוצקים בידיעת התנ"ך ואהבה עמוקה ליצירות ספרותנו, והם אשר נשאו את גרעיני התחייה של השפה העברית, שזרע בנפשם הסלוצקאי, להפריית הדורות הבאים.

היתה לי הזכות ליהנות מתלמודו של הסלוצקאי במשך „זמנים" אחדים, אחרי הכנה מוקדמת אצל הדרדקאי ה„ליטבאק" ואצל ה„קוידונאי". בזמני התגורר הסלוצקאי, תחילה בביתו של יאנקל־אליק, ברחוב „סובורנאיא", מול בית המסחר של ריגרודסקי, ואחרי כן עבר לביתו של גדליה, מלמד גמרא בתלמוד תורה דפינסק. לא אוכל שלא להזכיר, שבמרתף ביתו של יאנקל־אליק חי זוג זקנים, שהיו אופים „מאצ'יוניקעס" מקמח שחור, ואנו, תלמידי הסלוצקאי, נהנינו הנאה יתרה מאותם „מאצ'יוניקעס". ריחם הנעים עוד היום עולה באפי ומזכירני אותם הימים, ימי ילדות.

הכיתה שלנו אצל הסלוצקאי מנתה בתחילה שמונה תלמידים, אך במריצת הזמן, ולפי רצונו של הרבי, הופחת מספרנו עד שלבסוף נשארנו רק שניים: יעקב פאפיש, המשמש כיום פרופיסור לכימיה באחת האוניברסיטאות באמריקה, ואנוכי. היינו מחזור אחרון בחדרו של הרשל סלוצקר. כשלמדתי בבית הספר התיכוני מחוץ לפינסק, הגיעתני השמועה על פטירתו של הסלוצקאי וחשתי עצמי כמיותם. הלוויתו, לפי השמועה, היתה רבת־עם ביותר. תלמידים והורים רבים הלכו אחרי ארונו. דאב לבי, שנבצר ממני ללוות את רבי בדרכו האחרונה, ואמלא במעט את החסר ע"י ציון זה לזכרו.

לפני 65 שנה

החדר המתוקן

לפני 5 שנים נוסד ה„חדר המתוקן" ע"י קבוצת משכילים ומהם כמה חובבי־ציון. כל שנה עברו הילדים למורה אחר. בשנת הלימוד השישית לומדים תלמוד ויודעים כבר טוב עברית, כפי שמוכיחות הבחינות הנעשות פעמיים בשנה.

הקשיים נגרמו למייסדים ולמורים בעיקר ע"י אורטודוקסים, שראו בשיטת הלימוד החדשה ניגוד למסורת ולאמונה. איפה זה נשמע, שבמקום חורבה יהיה חדר נקי, מאוורר ומבהיק; במקום שולחנות וספסלים צולעים יהיו רהיטים מודרניים, במקום ה„טייטיל" — לוח שחור, גדול; במקום „העוזר" שסחב בכוח ילדים צורחים בזרועותיו וצבטם כדי לגזול ארוחתם שהביאו, יושב עכשיו אדם נעים הליכות ומשגיח, שהכל יהיה נקי, מצוחצח ומסודר.

הילדים רצים עכשיו בשמחה לחדר. במקום שהילדים התגוללו בקיץ באשפה ובחורף על התנור, והרבי היה לומד עם ילד אחד בצעקות: „אמור! דבר! מהר! הלאה!" וקורא לילדים בשמות גנאי שונים — יושבים עכשיו הילדים ולומדים בצוותא ורואים מה שהמורה כותב על הלוח. אחרי ½ שעה לימוד יש ½ שעה הפסקה, והילדים משחקים ונחים. במקום שהילדים למדו משך שנתיים לאיית מלים בשגיאות, עכשיו הם לומדים זאת בלי שגיאות, משך חודש. במקום שהילדים היו סגורים כל היום עד מאוחר בערב והיו חוזרים עייפים, רצוצים, פצועים, רעבים, הרי עכשיו הם הולכים הביתה בשעה 3. במקום להתחיל את הלימוד מ„ויקרא" מתחילים עכשיו מ„בראשית", ספורים מובנים לילדים. במקום שכל אבא היה נותן עצות איך ללמד — יש עתה אסיפת מורים עם כמה משכילים, שמעבדים תכנית: מה ללמד ואיך ללמד וכמה ללמד, ועל זה מחליטים בהצבעה. במקום שה„מלמד" היה בא בשבת, בשעת האוכל, לבית הילד לראותו אחרי המכות, שקיבל ביום חמישי ועם חשבון המכות שיקבל ביום ראשון, והילד היה לכן מתהלך ממורמר וזעף, — הרי עתה יש בחינות שבועיות של כל המורים ובחינות שנתיות ע"י משכילים, היודעים פרק בחינוך ומתעניינים בו.

כל השיטות החדשות לא מצאו חן בעיני המתנגדים השונים, שרצו להרוס את החדש. הם ניהלו תעמולה שלא ישלחו את הילדים, כי הם יובלו לשמד, כי מלמדים שם, שאין אלהים ואין נסים. דרשן אחד צעק על הבמה: „בוער! הצילו! תינוקות של בית רבן כבר מעשנים סיגריות בשבת!" (הוא בעצמו ראה? הוא הגיע ביום שלישי ב־4 וב־6 כבר דרש ובלילה נסע). אח"כ התחילו לפנות לשלטונות. אבל הפעם גברה האמת על השקר, והרבה מהאדוקים נוכחו, שהחדרים מביאים תועלת, והם שולחים כבר ילדיהם לשם. בכ"ז עד היום המלחמה לא שככה ומנהלים אותה המלמדים לשעבר. הם ניסו הכל ולא הצליחו, עד שהיו מוכרחים להכניס לחדריהם ריהוט חדש, ויש להם עוזרים המתנהגים אחרת. עתה הם רוצים שיקראו להם „מ׳רה" ולא „רבי", הם קונים כבר את „המתחיל" במקום אלף־בית. ולמרות כל אלה עוד מלשינים עד היום. והנה ההלשנה האחרונה: אחד המורים (מ־6 החדרים) התחיל ללמד אחה"צ בנות מתחילות, והלימוד הצליח מאד. כידוע, חינוך הבנות הוא פי 10 גרוע מחינוך הבנים אצלנו, כי הבנות אינן לומדות עברית והיסטוריה — והנה הלשינו והפסיקו את הלימוד. (אולי ישתדלו אצלנו לקבל רשיון ללמד בנות?).

ולמרות כל זאת המורים אינם מתעייפים והם משתדלים לשפר ולשכלל כפי שהראו הבחינות. המלמדים, לאור הנ"ל, שיפרו כבר את החדרים שלהם. גם מהסביבה באים לקחת מורים טובים מפינסק וייסדו שם חדרים מתוקנים. בכל מקום מתנהלת עוד מלחמה נגד החדרים הללו אבל תודות לריב הפנימי, המתנהל בכל מקום בין רבנים וכלי־קודש הם אינם פוגעים בחדרים.

„דער יוד" מס. 29, קרקוב 19 יולי 1900. **בערנארדסקי**

חיה ליכטנשטיין־ויצמן / „החדר המתוקן" הראשון בפינסק

התנועה הציונית בפינסק התרחבה והתעמקה, וכמה מן הכוחות הציוניים המעולים התרכזו בה. המועדון הציוני, שנפתח אחרי הקונגרס הראשון, ובו התנהלה הפעולה הציונית (הרצאות, ויכוחים, הפצת השקל ומניות־הבנק) לא יכול היה עוד לספק את דרישות הנוער התוסס. לפני המנהיגים המקו־מיים עמדה השאלה: כיצד להרחיב את הפעולה? משבא חיים בשנת 1902 מברלין לפגרת הסתיו הביתה, אחרי שנתיים לימוד, הוחלט לגשת לחידוש החדר הישן ולפתוח „חדר מתוקן". זה היה החדר המתוקן הראשון בכל רחבי רוסיה, חדר מטיפוס חדש, שהלימודים מתנהלים בו עברית בעברית, משמע אף דיבור עברי.

פתיחת החדר הזה לא היתה מן הדברים הקלים. צריך היה קודם כל להכין את דעת הקהל לקראת השינוי הזה. היה ידוע, שתקום התנגדות גדולה מצד הדתיים, שהיו בדרך כלל גם מתנגדי הציונות. כמקומות התעמולה וההסברה באסיפות המו־ניות שימשו בתי־הכנסת, כי במקום אחר אי־אפשר היה להתקהל בלי רשיון, ורשיון אי אפשר היה לקבל. המקום המיועד לאסיפות ולתעמולה ציונית היה בית־הכנסת על שם ר' מוכה, „מאָכעס שולכען". כאן נערכו האסיפות והופיעו טובי הנואמים נושאי הרעיון הציוני: גריגורי לוריה, מאיר ליברמן, י. ל. חזנוביץ,* יהודה לייב ברגר ואחרים. נאומיו היפים ורבי־התוכן של יהודה ליב ברגר משכו המונים רחבים. גם חיים בבואו לפינסק היה נואם על במת בית־הכנסת הזה והיה מלהיב את קהל שומעיו הרבים. לשונו היהודית העסי־סית, אמונתו העמוקה בצדקת תנועתנו, ידיעותיו הרחבות בכל המתהווה בעולם המדיני, פגישותיו עם אנשי האמיגרציה הפוליטית הרוסית בשווייץ — הוסיפו גוון מיוחד להופעותיו, והנוער ראה בו כבר אז את מנהיגו. ידועים היו לכולנו הויכוחים הסוערים, שהתנהלו בשווייץ בין ראשי המפלגות הפוליטיות ובין הציונים, וההצלחה שזכה לה חיים בויכוחים האלה. לנוער הציוני בפינסק הגיעו תשובותיו הקולעות למתנגדי הציונות, יהודים ולא־יהודים. הוא ידע להשיב לפלכנוב ולאכסלרוד, והגיב בשצף־קצף על אמירתו של מֶדֶם: „הדם היהודי, הנשפך בפוגרומים, משמש שמן על גלגלי הריבו־לוציה"; ועל הסתמכויותיה ונימוקיה ההיסטוריים של „איס־קרה" נגד הציונות ענה פעם באסיפה רבת־עם, כי „הם נחשבים לעגלוני ההיסטוריה, ומצליפים על סוסיה שילכו בדרך שהם רוצים להוליכם".

זכור לי ויכוח בין ה„בונד" ובין הציונים בפינסק. מטעם ה„בונד" יצא קוליא (ניקוליי) טפר הנודע, ומטעם הציונים — חיים. טפר, התעמלן הבונדאי, העמיד לו למטרה להופיע בכל מקום שביקר חיים, כדי לטשטש את הרושם הרב, שדבריו היו עושים על הנוער ועל כל קהל שומעיו. ובמטרה זו בא גם לפינסק. לויכוח הזה התכוננו זמן רב שני הצדדים, הציונים והבונדאים. הז'נדרמריה ידעה על ביקורו של טפר, וודאי הרגישה גם בהכנות לויכוח. שאלת הבטחון באסיפה גדולה כזאת היתה חמורה מאוד, אבל מי שעה לדברים כאלה? בבית אחד הרופאים העשירים הידועים בעיר נערך הדו קרב, ושני הצדדים חילקו הזמנות לאנשים החשובים להם. אני, לצערי, הייתי חולה ולא יכולתי ללכת, אך נזכרת אני, כיצד התכונן חיים להרצאתו. עד שעה ארבע בבוקר לא עצמנו עין, לא הורי ולא אני, ישבנו וחיכינו לתוצאות הויכוח, אך התפללנו בלבנו, שהאסיפה לא תיכשל ולא יפלו כולם בידי הבולשת. בארבע לפנות בוקר שב חיים, ואחריו שלוש אחיותינו הצעירות, שהגדולה ביניהן היתה בת ארבע־עשרה והקטנה בת אחת־עשרה. בקול רפה, חיוור ועייף, סיפר חיים על הויכוח, איך היכה שוק על ירך את יריבו. „אבל, חביבי — הוסיף — את האודיטוריה „שלהם" היוו: אנקה, משה ומינה וחברותיהן. ואני נאמתי שלוש שעות כדי להוכיח את צדקת הרעיון הציוני!"

לא פעם היה הכרח לסגור את שערי בית־הכנסת בפני הקהל הרב, שהיה נוהר לשמוע את הנואמים האהובים עליו בתקופה ההיא. חיים ידע לשזר בהופעותיו אלו את ידיעותיו המרובות בעולם הפוליטי, והיה נלחם למגמה של „עבודת ההווה" והחדרת הציונות בכל שטחי החיים בגולה והפצת התרבות העברית בין ההמונים, כהכנה לעלייה ולעבודה מעשית בארץ־ישראל.

יהודה ליב ברגר ניגש לשאלת החדר המתוקן בכובד ראש וראה ב„חדר" הזה את הצעד הראשון להקניית התרבות העברית לדור, העתיד לעמוד בראש התנועה. ברגר היה אז איש צעיר, בעל מזג סוער וכשרונות מעולים, תלמיד־חכם ובקיא בספרות העברית החדשה. הוא תפס את שאלת החדר המתוקן לכל עומקה ועשה עבודת־הכנה ענפה. כדי לאפשר למורים ללמד את התורה בלי קשיים ובלי דילוגים, עיבד את חמשת חומשי התורה לסיפורי המקרא, ומסר את הספר להדפסה בווילנה. אין לתאר את ההתנגדות, שפעולתו הצנועה הזאת עוררה בין היהודים החרדים בפינסק. משהופיע הספר, ערכו אסיפות־מחאה בבתי־הכנסת, אף החרימו את ברגר ואת בית־מסחרו לספרים עבריים. בזה עירערו את מקור פרנסתו, אבל ברגר וכל הציונים לא נרתעו מפני האיומים האלה, ואחרי אסיפת־עם גדולה ב„מאָכעס שולכען", שמה נאמו ברגר וחיים, נתקבלה פה אחד החלטה, שכל ציוני מחויב לתמוך בחינוך העברי ומתחייב לשלוח את בניו לחדר המתוקן ולהש־פיע על מכריו, שיעשו כמוהו. בו במקום רשמו מאות אבות את ילדיהם לחדר המתוקן, שעמד להיפתח בשבועות הקרובים.

משנודע דבר ההחלטה הזאת לחרדים, יצאו לרחוב בהפ־גנה, לשביעת רצונה של הז'אנדרמריה, ששמחה תמיד לסכסו־כיהם הפנימיים של היהודים. המפגינים שיברו את הזגוגיות בחלונות דירתו של ברגר, אחר־כך צעדו בסך אל ביתנו ורגמוהו באבנים. אבא יצא אל הגזוזטרה הקטנה. משראו המפגינים את אבא יוצא אליהם בלי פחד, נרתעו אחורנית.

* מייסד הספריה הלאומית בירושלים.

בקול חזק ושקט הודיע אבא, ששום מעשה־אלימות לא יפריע לבנו ולחבריו להוציא לפועל את רעיון החדר המתוקן. „אתם עצמכם משלמים מאות רובלים, כדי שילדיכם יכנסו לבית־ספר ממשלתי, למה איפוא אתם נלחמים נגד תרבות עברית?! אני מודיע לכם בתקיפות, שאני תומך בכל לבי בתנועה העברית, ודעו לכם — הוסיף בקול רם — ששום שאלה אידיאולוגית לא נפתרה מעולם בדרך של מלחמה גסה כזו. אני דורש מכם וגם מייעץ לכם להתפזר תיכף ומיד!" איני יודעת, מה השפיע על הנאספים — אם תקיפותו של אבא או הדרת הכבוד שהיתה באישיותו או שתיהן גם יחד, אך עובדה היא, שהמד־רכה שלפני ביתנו התחילה מתרוקנת לאט לאט, ואבא נכנס הביתה מרוצה, שהצליח לפזר את המתקהלים.

כעבור זמן קצר נמצא סכום הכסף, הדרוש לדירה נאה ולרהיטים מתאימים, והמורה הראשון, אורלאנסקי, הוזמן להת־חיל בהוראה. הוא הנהיג סדרים נאים, לפי השגות הימים ההם, והחדר הפינסקאי, שהיה הראשון בחדרים המתוקנים, שימש מופת לאחרים. ר' יש"י אדלר בא לבקר בו, ואחרי הביקור נסע להומל ופתח גם שם חדר מתוקן, שהתנהל על־ידיו בהצלחה מרובה. כל הנוער הציוני השתתף בפעולה המהפכנית הזאת, שנתנה אמנם את פריה לאחר זמן קצר. לאשרנו הועמד החדר המתוקן על בסיס בריא, והשינוי בדרכי הלימוד מצא לו מהלכים בקרב הפינסקאים. החל מן השנה הראשונה התפתח החדר המתוקן לרשת של חדרים, עם תכנית לימודים לשש שנים. הממשלה לא הפריעה בעד פתיחת החדרים הללו, כי קדמה לכך הפקודה, שכל „מלמד" צריך להיבחן בשפה הרוסית ובחשבון, ושהחדר צריך להשתכן בדירה מתאימה. כעבור שלוש־ארבע שנים ביקר הרוב המכריע של ילדי פינסק בחדרים המתוקנים.

יהודה חקלאי / החינוך בפינסק לפני יובל שנים

...נולדתי בקרלין בשנת 1891. כרבים מבני גילי חונכתי על ברכי הורים ומורים מדור ההשכלה ומאנשי־בראשית של חובבי ציון.

אבי ז"ל ספג ממקורות ישראל ומהתרבות החיצונית, למד בשיעורי בית מפי מורים, שהאצילו עליו מרוחם ומתלמודם, עד ימי התבגרותו. למד קצת מזה וקצת מזה; התהלך באהלי שם והתענג על יופיותו של יפת; לשון הקודש היתה שגורה בפיו ובר־הכי היה בספרות ובעתונות העברית. כמנהג בני בעלי־בתים משכילים למד לפרוט עלי כינור, והכינור ליוהו ואהוב היה עליו עד סוף ימיו. גם אמי למדה בבחרותה כתוב וקרוא עברית ובמשך שנים רבות היתה שפת המכתבים בינינו עברית מליצית.

*

את משנתי קיבלתי מילדותי בחדר מתוקן מיסודם של חובבי שפת עבר וסופרים דגולים: יהודה לייב ברגר, אפריר דוב ליפשיץ (מחבר „נומה פרח, בני מחמדי"...) ועוד.

חדר זה נבדל לטובה מחדרי מלמדים אחרים בסידוריו הפנימיים ובתכנית לימודיו. כיתה מרווחת עם חלונות לאור ולאויר, עם ספסלים מתאימים, מפות ותמונות על הקיר.

תכנית הלימודים השתרעה על פני חמש או שש שנים. כל שנה אצל מורה אחר, בבית אחר וברחוב אחר. בכיתת המורה אורליאנסקי — לימוד א"ב' וקריאה בסידור. בשנה השניה עברו למורה באקליר. בשלישית — למורה מושקובסקי, ברבי־עית — למורה ש. נ. גיטלמן, בחמישית — למורה ברגמן ובששית — לבן־ציון, לכיתת התלמוד.

לכאורה לא היה כל קשר קואופרטיבי בין המורים השונים. כל מורה החזיק כיתתו על חשבונו הפרטי, אך מדי זכרי אותם ניצבים כולם לפני כצוות אחד ליד ההגה של מוסד חינוכי עברי, שממנו צמחו ברבות הימים בתי ספר וגמנסיות עבריות לפי כל כללי ההוראה.

*

תכנית הלימודים בכל הכיתות היתה כאילו מוסכמת ומותאמת לגילים השונים. ואף מורה לא השיג את גבול רעהו וכל תלמיד ידע את שלבי התקדמותו בתקופת השנים.

הלימודים התנהלו עברית בעברית ועלי להודות כי גירסא דינקותא מאז שימשה לי משענת ונר לרגלי בכל ימי חלדי.

*

בגיל המצוות נסתיימו השיעורים בחדר המתוקן ובמוחות ההורים החלה מנקרת הדאגה ל„תכלית" בניהם. לימוד מלאכה טרם היה מקובל בחוגים שלנו. השאיפה לתרבות כללית, במטרה להשיג דוקטור או אינג'ינר, החלה מכה גלים.

בית הספר הריאלי הממשלתי שבעיר ברחוב „בולשאיא קייבסקא" לא פתח דלתותיו לרווחה לכל דורש בכלל ולבני יהודים בפרט. מיכסת האחוזים המצומצמת, שהוענקה לבני הדת היהודית, סיפקה אך במעט את רעבונם להשכלה כללית של צעירי ישראל; תופעה מיוחדת במינה שהזמן גרמה היוו האכסטרנים הרבים, שמדי שנה בשנה היו ניגשים לבחינות, נכשלים וממשיכים עד הגיעם לבגרות.

*

הדרישה להשכלה תיכונית יצרה גם מעשים; נפתח בית אולפנא תיכוני ע"י ה' צייקובסקי, מורה מקצועי, בעל כושר ארגון. האות ניתן ואחינו בני ישראל נהרו למאות לגימנסיה זו. איני זוכר בין התלמידים בלתי יהודים. הלימודים נקבעו לפי תכנית ממשלתית והתנהלו למישרין. התלמידים ביניהם לבין עצמם דיברו יידיש וקצת רוסית. מסיבות כספיות, ואולי גם אחרות, לא האריך מוסד זה ימים. רק שנתים או שלוש הרביץ תורה בפינסק והעמיד מעמד של גימנזיסטים לובשי מדים להתחרות עם מחנה ה„ריאליסטים" שרובם לא היה מבני ברית.

*

בדברי על מוסדות חינוך חיצוניים בתקופה ההיא עלי להזכיר גם את בית הספר העירוני הממשלתי בתכנית של בית ספר עממי שמוריו ממונים ע״י הרשות, מבוגרי הסמינר למורים בוילנה, לבושי פראקים עם כפתורים נוצצים.

ביה״ס זה נקרא ע״ש מנהלו — „בי״ס דרונדיק״. בין מוריו הצטיין הציוני פולונסקי שהיה אהוב אמוד על תלמידיו. עם מוריו נמנו: שרייבר, ברקובסקי, מושקובסקי ועוד.

בית־ספר זה התקיים שנים רבות ונתן לרחוב היהודי, בייחוד לבני השכבות העממיות, ידיעות מועילות בשפה הריסית, בספרותה, בחשבון ובדברי ימי רוסיה.

*

על שפת הנהר התקיים גם בית ספר למלאכה, שנתמך ע״י חברת מפיצי ההשכלה. ממוסד זה יצאו בעלי מלאכה בנגרות, מסגרות, מכונאות ורבים מהם שימשו כמדריכים ומפעילים של תעשיות קטנות וגדולות. בראשו עמד יעקב ארליך מראשי הציונים בעיר וממוקירי הספרות העברית. (בנו, ד״ר ד. ארליך, בחיפה).

*

באותן השנים התקיימה גימנסיה ממשלתית לבנות ופרו־גימנזיום פרטי של האחיות לובזובסקי.

משכן הגימנסיה לבנות של צייקובסקי היה במקרה באותו הרחוב בו שכנה הגימנסיה הממשלתית לבנות וקשרי ידידות רבים נרקמו בין התלמידים, ולא במקרה אחד נקשרה הידידות לאורך החיים כולה.

הגימנסיה הממשלתית לבנות שמרה על משטר קפדני ועל מסורת והתערבה גם בחייהן הפרטיים של הבנות, ואף שרוב התלמידות באו מבתים יהודיים לא שפר שם חלקן של בנות ישראל.

אחר היה המצב בפרו־גימנזיום של האחיות לובזובסקי. התלמידות — כולן יהודיות, הלימודים הכלליים ניתנו ע״י האחיות לובזובסקי יצמן. בהתחשב עם אופיין והכשרתן של התלמידות, היתה גישה אינדיבידואלית ודאגה לכל בת. בתכנית היו גם לימודי עברית והיסטוריה יהודית. מרץ רב השקיעו האחיות במוסד והעמידו דור של בוגרות מוכשרות לתפקידים חשובים בחיים הכלכליים והציבוריים.

*

מן הראוי לציין כי כניסת ילדי ישראל לגימנסיות נתקלה בהתנגדות חריפה מצד החרדים שבעיר, שראו בכך חילול השם ולא אבו להשלים עם הלימוד בשבתות.

לא שבת אחת גויסו מבין האדוקים משמרות, שעמדו בסביבת הגימנסיות והפריעו לתלמידים ולתלמידות להיכנס פנימה.

לא נסיון אחד נעשה להשפיע על ההורים בטוב או בהחרמות.

אך לאחר ימים שקטו הרוחות והלימודים נמשכו; סייעו לכך התלמידים עצמם שמתוך גאווה לאומית ורצון לשמור על מסורת התחייבו שלא לכתוב בבית הספר בשבתות.

*

כאמור, לא הירבה המוסד של צייקובסקי להחזיק מעמד, ומשנסגר עמדו מאות צעירים על פרשת דרכים. לא כולם יכלו, מטעמים חמריים, לנדוד למקומות תורה בערים אחרות. רבים הפסיקו את לימודיהם לגמרי, אך לא מועטים מחניכי צייקובסקי הסתננו לגמנסיות אחרות ברוסיה, בפולניה ובליטא.

ביה״ס התיכון בהנהלת צ׳ייקובסקי

תלמוד־תורה דקרלין

(תקופת תר״ן—תר״ץ)

מייסדי המוסד הזה היו: משפחת לוריה ומשפחת אלישברג, ומהן קיבל המוסד עיקר תמיכתו. הגבאי הראשון והמפקח הקבוע על הת״ת היה ר׳ משה חיים אלישברג, שהיה מסור לתפקידו בכל נפשו. הוא מינה כמנהל רוחני את הגדול בתורה ובמדע שנקרא בפי כל: ר׳ שמואלקה ווילקומיר. המנהל הזה היה מפורסם בכך שהיה חודר במבטו החד לתוך נשמתו של כל תלמיד ותלמיד ואופיו של כל אחד ואחד היה ברור לו. אמרו עליו: לשמואל הקטן הזה (היה נמוך) נהירין נשמות התלמידים כשבילי הרקיע, כדומה לשמואל הגדול שבגמרא. העין הצופיה שלו חדרה גם ללב המורים, וכל מורה, שהמנהל המצוין הזה בחר בו, היה מתנשא אח״כ כגדול־הדור. הוא היה אומר: שכל מורה צריך ללמד רק מקצוע, שהוא מצטיין בו. למשל את צבי מסלנסקי בחר ללמד נ״כ. הוא באמת הצטיין במקצוע זה, ואח״כ התפרסם בעולם כאחד מהגדולים. את הרב ר׳ פרץ בחר ללמד גמרא בכיתות הגבוהות, והלימוד שלו היה מפליא את כל שומעיו, ולבסוף יצא שמו בעולם ונתקבל לאב״ד בסרניק. את המורה הורביץ בחר ללמד רוסית, ואת המורה סידליק ללמד חשבון, וכולם הצטיינו במקצועותיהם. הוא הקפיד על הכתיבה של התלמידים שתהא נקיה ויפה, וטעמו ונימוקו עמו, כי משפחת לוריה היתה רגילה לקבל כפקידים למשרדים שלה, רק בחורים שלמדו בת״ת, ובמשרדים היו אוהבים כתיבה נקיה. למטרה זו הזמין המנהל קליגרף אחד מאיר זילברמן (המכונה בשם „מאיר דער שרייבער״), והכתיבה שלו היתה מפליאה את העין, והאיש הזה התמסר למלאכה הזו בכל נפשו. בעיר ובכל הסביבה ידעו שכל מי שלמד בהת״ת דקרלין מצטיין במלאכת הכתיבה. שם הת״ת יצא לתהילה והודות להנהלה ולמרץ המורים היתה שרוייה ברכה בבית חינוך הזה ותלמידים רבים נהרו אליו מכל הסביבה, עד שראו שהבית כבר אינו מכיל אותם. בגלל זה וגם משום שהבית והרהיטים שבתוכו היו ישנים מאד ולא היו מתאימים מבחינה היגיינית, התעורר הגביר הנדיב ר׳ משה לוריה ז״ל ונדב סך עשרת אלפים רו״כ כדי לבנות בית חדש ורהיטים חדשים וציוה לבנו ר׳ אהרן לוריה ז״ל שישים עין על מלאכת הבנייה. בנין הבית נשלם בשנת תרס״ב. בית גדול בעל שתי קומות נהדר למראה, ארבעה עשר חדרים יפים. בחדר אחד היה גר ר׳ „ברוך נאמן״ שהיה משגיח על הבית והיה גובה מאזרחי קרלין תשלום חדשי בעד הת״ת. עוד חדר אחד היה שמור לממונה על הנקיון. שמונה חדרים לשמונה כיתות, ושלושה לכיתות נוספות, כפולות מריבוי התלמידים. בעת ההיא, ז״א בשנת תרס״ב, השתפרה יפה הצורה החיצונית של הת״ת.

לאחר זמן, משנפטרו המנהל המצוין רבי שמואל והגביר ר׳ משה חיים אלישברג, היה הכרח הסדר גבאים חדשים לנהל את המוסד הזה. כאן הראתה העיר קרלין את כוחה ובחרה משמנה וסלתה ארבעה מיטיבי לכת, יהודים מצוינים בתורה ובמעשים טובים: א) ר׳ אייזיק בסביץ, גדול בתורה וצדיק מפורסם, חריף ובקי, זך ונקי במשנתו, ב) ר׳ יצחק ברלין, גדול בתורה וצדיק מפורסם, ג) ר׳ יוסף שבת, סוחר נכבד ובן תורה, ד) ר׳ שלום ברנשטיין, בו היו תורה וגדולה במקום אחד. לאלו הארבעה נמסרה הנהלת הת״ת. יותר מכולם התמסר לעבודת הקודש ר׳ אייזיק בסביץ. לימוד הגמרא מכיתה ד׳ עד ח׳ ולימוד החומש בכל הכיתות היו בפיקוחו הוא. לא התנהג כמו גבאי, אלא חשב את עצמו כעובד פנימי. כמו כל העובדים בעבודת הקודש היה מפקח תמיד, לא מש מאהלה של תורה, לן בעומקה של הלכה. בלימוד החומש הקפיד ביותר, שהתלמיד ידע את הדינים של תורת כהנים לפי המסקנה של הגמרא. פעם אחת נכנסתי עם האדמו״ר מסטאלין, ר׳ ישראל פרלוב זצ״ל, לבחון תלמידים בכיתה ד׳, שלמדו ספר „ויקרא״ (הרבי היה חבר בועד של התלמוד־תורה כנשיא כבוד). שאל הרבי אחד מתלמידי הכיתה, שיגיד לו את סדר עבודת יוהכ״פ, והתלמיד מנה לפניו את כל „העבודות״ זו אחר זו. הרבי אמר: אי״ה, כשיגדל תלמיד זה, יהיה ראוי להיות כהן גדול. לאין סוף היתה שמחתו של ר׳ אייזיק כשראה, שהתלמיד מבין את התוכן של הסוגיה ועומק סברת ההלכה. ולהיפך — אם תלמיד נכשל — הצטער מאד. פעם אחת הזמין אותי כר״מ ומורה ראשי להשתתף אתו בבחינה בכיתה ב׳, שהיתה ברשותו של המורה שמואל לוין ז״ל. ילד אחד קרא את הפסוק מפרשת נח: „שופך דם האדם באדם דמו ישפך״. הילד לא ידע לבאר טוב. ר׳ אייזיק התרגז מאוד והוכיח את הילד: „מה יהא בסופך?״ המורה שמואל לוין ז״ל התנגד לכך באמרו, כי אסור לגלות רגזנות בפני התלמידים ואמר לר׳ אייזיק: אני אגיד לכ׳ מה יהיה סופו של התלמיד, הוא לא יהיה רב ולא מורה, אולי גבאי...

הצדיק המפורסם ר׳ יצחק ברלין ז״ל השפיע על התלמידים והאציל מרוחו עליהם. ר׳ יוסף שבת ור׳ שלום ברנשטיין התעניינו במצב הכספי של הת״ת והשגיחו על לימודי חול. הרב ר׳ יצחק הוכמן, שהוא כעת רב בארצות הברית, הגיד „שעור״ כל יום בגפ״ת. ר׳ דב קושנר מלמד גמרא, תמים וצדיק. המורים: יודיביץ ושמואל לוין הצטיינו בעבודתם ללמד ת״כ ועברית. המורים: ברקובסקי, רד״ק, בורטנוסקי. עבודתם היתה ברוכה ללמד רוסית וחשבון ושאר לימודי חול, כולל התעמלות. ע״י ההשגחה המעולה של הגבאים ומרץ המורים. זכתה הת״ת לשם עד כדי כך, שעשירי קרלין הוציאו את ילדיהם משאר בתה״ס והכניסו אותם להת״ת דקרלין. הת״ת לא נועדה רק לבני עניים והרבה מאזרחי פינסק מסרו את ילדיהם למוסד הנ״ל במקום לת״ת דפינסק. תלמידים גומרי הת״ת, שקיבלו תעודת־גמר, ידעו בעצמם ללמוד גמרא ובלימודי חול הספיקו הרבה יותר מתלמידי בתי ספר עממיים. הרבה מהם נכנסו לישיבות הגדולות להמשיך בתורת ד׳, והרבה מהם נכנסו לסמינריון להשתלם בלימודי חול, ואחדים מבני־עניים נעשו פקידים במשרדים. ההצלחה הזו של הת״ת דקרלין האירה פניה רק עד שנת תרע״ד, אך לאחר מכן פנתה עורף. המלחמה האיומה פגעה בת״ת ומצבה הכספי החמיר. הקברניט של הספינה ר׳ אייזיק בסביץ׳ זללה״ה הלך לעולמו בשנת תרע״ו ונתקיים בו „כי מפני הרעה נאסף הצדיק״. כי

תיכף אחרי השנה הזאת החרים מפקד הצבא את בנין הת"ת לצרכי הצבא ואז התמלאה הסאה של הפורענות והתרבו הצרות. בתחילה גלינו מבית הת"ת דקרלין לבית הת"ת דפינסק, לאחר זמן חזרנו שוב לבית הת"ת דקרלין, אחרי שנה שוב גלינו לבית הלפרן. כך הסתובבנו הרבה זמן, עד שבשנת תרפ"ה באנו אל המנוחה ואל הנחלה שלנו, — לבית הת"ת דקרלין. במשך הזמן, שעברו עלינו התלאות, נעדרו מאתנו כל הגבאים ז"ל גם מורים אחדים חסרו. סידרנו בחירות ואזרחי קרלין מסרו הנהלת הת"ת לאנשים דלקמן: אדמו"ר מקרלין הרבי אלימלך זצ"ל, ר' אהרן שוב, ר' משה ברגמן, ר' ישעי' גוירצמן, ר' גרשון ולוולסקי, ר' דוד ביניוק. נתקבלו ג"כ מורים למלא את מקומות החסרים. במקום המורה יודביץ ז"ל נכנס מר אהרן וינר שהצטיין בלימודיו לשביעת רצון כולנו. במקום המורה שמואל לוין ז"ל נכנס ר' זאב בושס. הלימודים התנהלו בסדר גמור ובהצלחה, והת"ת שלנו זכתה עוד פעם לשם ולתפארת.

הרב אהרן ביגון

מי שהיה ר"מ ומורה ראשי בת"ת דקרלין

תלמוד תורה דפינסק

ל„תלמוד תורה" בפינסק היה מיום היווסדה בניין נאה, עם 11 חדרי כיתות ושני חדרים עבור שירותי בית הספר. בנין זה הוקם בשנת 1860 על ידי הפילנטרופית פייגה לוין על המגרש שהוקדש למטרה זאת ע"י ר' בצלאל וואהלבלר.

בארכיון ה„תלמוד תורה" היה שמור פרוטוקול הייסוד משנת תרכ"ב (1862), כתוב בכתב ידו של הגאון העולמי, הרב ר' אלעזר משה זצ"ל אב"ד דפינסק. בפרוטוקול זה משביע הגאון את עדת פינסק שלו לתמוך לעולם וביד מלאה במוסד קדוש זה.

תלמידי הת"ת היו ברובם הגדול ילדי השכבות העניות ביותר: בנים של פועלי בתי־חרושת, בעלי עגלות, סבלים ומחוסרי עבודה. היו גם יתומים רבים.

בשנים הראשונות של הת"ת נלמדו רק מקצועות הדת. מספר התלמידים עד שנת 1900 הגיע ל־150. בשנת 1900 נתקבלה החלטה להכניס במידה מעטה גם מקצועות חילוניים, דבר שאושר, לאחר שתדלנות רבה, ע"י השלטונות הרוסיים. מספר התלמידים גדל אז מאד, ובשנת 1914 הגיע ל־300 תלמיד, מחולקים לשמונה כיתות. במשך שמונה שנות הלימוד למד הילד באופן יסודי תנ"ך, גמרא ורש"י, עברית, דקדוק ומקצועות חילוניים כלליים בהיקף של שתי כיתות גימנסיה. חבר המורים היה מורכב ממיטב הכוחות הפדגוגיים. למקצועות הדת: ר' יחיאל, ר' מרדכי'לה, ר' יהונתן, ר' ישׂשכר, ר' אלימלך ור' פנחס. למקצועות הכלליים: מסלנסקי, מינקוביץ, יודלביץ, ר' מאיר זילברמן ושרייבר. המשגיח היה ר' שמואל וילקומירר. הת"ת בעת היווסדו עמד תחת השגחת רבני העיר, הרב הג' ר' אלעזר משה זצ"ל, ולאחר מכן תחת השגחת חתנו הגאון ר' ברוך אפשטיין זצ"ל. בזמן היותו בחו"ל קיבל על עצמו את ההשגחה הרב הגאון ר' דוד רבינסקי זצ"ל, ולבסוף חתנו ר' שאול רוזנצוויג, רב דפינסק. חלק הארי של התקציב כוסה בזמנו ע"י ה„קורובקה", ואילו את היתר אספו הגבאים בין תושבי העיר. עד שנת 1914 שימשו כגבאים ר' שמואל צ'רניכוב, ר' שמואל נח שוב, ר' שמואל רבינוביץ' חורול ור' פנחס אליהו קולודני. זה האחרון התמסר במיוחד לחינוכו של הילד העני. קרוב ל־20 שנה נשא בעול החינוך הדתי בעיר והיה מעין יועץ פדגוגי למשפחות רבות בישראל. משנכבשה העיר ע"י הגרמנים הופסקו הלימודים בת"ת למשך זמן קצר וחודשו רק בשנת 1918. לאחר אסיפות והתייעצויות רבות נבחר אז כגבאי ר' ברל לוין, אשר למרות עסקיו המרובים והמסועפים השקיע הרבה זמן ומרץ בעבודה למען הת"ת. אותה תקופה שופץ הבנין והוזמנו מורים חדשים ללימודים כלליים וללימודי דת.

בשנת תרפ"א, לאחר שהפולנים פירסמו חוק כי כל בתי הספר נדרשים לסדר „קונצסיה", ובעל „הקונצסיה" ערב ברכושו לתקציב ביה"ס — קיבל על עצמו ר' צבי לוין את „הקונצסיה" ואחד הבתים שלו הועמד כ„משכון".

בשנת תרפ"ו—תרפ"ז נעשה תקון גדול בבנין הת"ת ומורים חדשים, פדגוגים מומחים נצטרפו לחבר המורים. הת"ת נעשה בי"ס מצוין במינו, שאין דוגמתו. אחרי שנת תרפ"ט, אחרי עשר שנות עבודתו בלי הפסק, התפטר הקונצסיונר ר' דב לוין מעבודתו וגם מהקונצסיה מפני חולשת בריאותו. והיות שלא היה אף אחד שירצה להיות אחראי בעד התקציב ולקבל עליו את המשרה הזאת, באין ברירה היה מוכרח הרב רבינסקי ז"ל, לקבל עליו הקונצסיה והוא נעשה אחראי לתקציב לחינוך החרדי. בשנת תרצ"ג בחודש שבט היתה אסיפה גדולה מכל גבאי בתי־כנסת שבעיר ומנציגי המוסדות ברשותו של הרב ונבחר ועד לת"ת. ובתוך ועד הזה נכנסו גם שנים מהוותיקים: דב לוין ור' יצחק גלויברמן. אותו הזמן נעשו שינויים גם כן בחבר המורים והוסיפו מורים ללמודי חול ובתור משגיח נתמנה ר' ישראל ברינברג, הודות למרץ וסבלנות שלו הצליח להנהיג משמעת תקיפה וסדר מצוין. גם נתמנתה למנהלת הגברת ליוליא ויטשבסקי, והמפקח העליון היה הרב שאול רוזנצוייג ז"ל. מספר התלמידים היה 355 בשש מחלקות. שכר הלימוד בס"ה 10% מן התקציב השנתי, הנהלה תמכה ב־20% והשאר נאסף ע"י נדבות. שפת ההוראה היתה יהודית, פולנית. בכל מחלקה שלוש שעות לימודי קודש בכל יום, שעה אחת עברית ושעתיים לימודי חול. המחזור של כל שנה היה 35—40 תלמיד, חלק מהם המשיכו למודיהם בישיבות וחלק גדול מהם הלכו לבתי ספר מקצועיים.

גם המורה ישראל זרצקי (אביהם של המלומדים אייזיק ומוטל זרצקי. הבכור אייזיק נתפרסם במחקריו על יסודות

האידיש ובמחקרים פילולוגיים אחרים. הצעיר מוטל, בוגר הטכניון, עסק במדע הטבע ברוסיה) מחבר ספר לימוד לחשבון ברוסית נמנה עם מורי הת"ת. (בתו אסתר זרצקי הי"ד היתה מחברי החוג של צ"צ). בין המורים לעברית בת"ת היה גם ר' יעקב גוטליב, שהיה מורי הפרטי לתנ"ך.

הרב אהרן בגון

כיצד היינו לומדים בת"ת

התחלתי ללמוד בתלמוד תורה בקרלין בשנת 1909. רובם של הלומדים במוסד זה היו בני־עניים, ובכלל זה — ילדיהם של בעלי־מלאכה, בעלי־עגלות, מובילי מים וכיו"ב. היו, אמנם, בין הלומדים גם בניהם של בעלי־בתים אמידים, אשר שלחו את בניהם לת"ת לא בגלל שכר הלימוד הנמוך, אלא משום שרצו להקנות חינוך דתי לילדיהם, ברם אלה היוו מיעוט. אותם ימים היה בפינסק גם בי"ס יהודי חצי־ממשלתי אשר שכר הלימוד בו היה נמוך למדי והמורים היו טובים (ביניהם גם כמה ציונים, כמו המורה פולונסקי), אבל במוסד זה למדו בלי כובע והתלמידים היו לבושים ב„רובשקות" — מה שלא התאים, כמובן, לילדי חסידים והורים אדוקים.

מרבית שעות היום — עד אחת וחצי בצהריים — הוקדשו ללימודי חומש, תנ"ך וגמרא, ואילו משעה 3 אחה"צ עד 7 בערב היינו לומדים עברית, רוסית וחשבון. אני זוכר במיוחד את המורים למתימטיקה באותו זמן ישראל זרצקי, לוינר ואחרים. לאחר זמן נצטרפו לחבר המורים גם מורים מהגימנסיה „דרונזיק". ניתן לומר, כי מבחינה פדגוגית עמד המוסד על הרמה המתאימה, אך תלמוד־תורה לא היתה ב„מודה", וזוכרני כי הייתי מתבייש לגלות לבחורות שאת קירבתן חיפשתי אז, כי אני לומד בת"ת והייתי אומר להן, כי אני לומד בשעורים פרטיים... ואני לא הייתי היחיד בכגון זה.

בנין הת"ת הוחזק תמיד במצב תקין ואחת לשנה היו מסיידים ומשפצים אותו. הבניין עצמו היה תרומה של ר' אהרון לוריא וזאת אישרה הטבלא שהיתה קבועה בפרוזדור, ואיבן השומר הקפיד על הנקיון, וכן היתה שמירה מעולה על התנאים הסניטריים בבנין. החצר אף היא היתה רחבה ונקייה ושימשה לנו לרחבת־משחקים שהיו אז באופנה: „שאראבאָטקעס", צ'יז'יקעס" וכיו"ב. שביתות מורים לא היו אז ויש לציין, כי המורים קיבלו בדרך כלל את משכורתם הזעומה בזמן. התלמידים היו מקבלים מהמוסד ציוד כגון: נייר, עפרונות, מחברות, ספרי גמרא ותנ"ך וכו'. לתקציב המוסד דאגה ה„קורובקה" (המס המיוחד על בשר כשר) ובהנהלה שימשו ר' יצחק ברלין, אייזיק בסביץ' ואף הרב מטעם סמז'ובסקי. לבחינות הגמר היה מגיע גם מפקח ממשלתי. ילדי העניים היו מקבלים בחורף מגפיים ומעילים עליונים חמים, אך אלה סופקו על ידי נשים כבודות מבנות העשירים, שראו בכך את שליחותן. היו גם שדאגו לכך, כי תלמידי העיירות הסמוכות שלמדו בת"ת, יהיו להם בעלי בתים לאכילת „ימים". זכר־מה להוי זה אנו מוצאים באותם פזמונים, שהיו מושרים אז ועברו מדור לדור: „די בעל־הבית'טע זאָגט: ייִנגעלע, ניט שעם זיך, און אין האַרצן מיינט זי: צום לעבעלע ברייט ניט נעם זיך". או אותו פזמון עליז, שהיה מושר ע"י אותם לומדים מהחוץ: „תם ונשלם כל הזמן — כאַפּ דעם פּעקל און גיי צום באַן; תם ונשלם כל החרד — כאַפּ דעם פּעקל און גיי צום פאַראַהאָד"...

בדרך כלל לא היו ילדי „עמך" מגיעים לכיתות הגבוהות, כי היו עוזבים את הת"ת והולכים לעבודה (חייטות, נגרות, סנדלרות וכד') ורק בניהם של האמידים היו זוכים לגמר הלימודים במוסד. בכיתות האחרונות היו התלמידים כבר לומדים בכוחות עצמם: דף גמרא, רש"י, תוספות ועוד.

בשנת 1912 עברתי לת"ת בפינסק, כי שם היו כיתות למתקדמים גם בלימודי קודש וגם בלימודי חול. בראש הת"ת בפינסק עמד אז ר' אלתר קולודני ז"ל, יהודי בר־אוריון שהיה מצוי גם אצל מקצועות חילוניים.

בניגוד למוסדות אחרים, אשר היו מקפידים על „הגבולות הטרי־טוריאליים" (לא לקבל תלמידים מפינסק לקרלין ולהיפך) היו לומ־דים בתלמוד תורה בפינסק רבים מבני קרלין.

בנין הת"ת בפינסק לא היה מרווח וטוב כזה שבקרלין. זה היה בנין עץ חשוך ושמשו — יונה „קטונתי" — לא השליט אותו משטר כאיבן השמש של ת"ת קרלין. שעור גמרא היינו לומדים עם „המש־גיח" אברמוביץ' וכן גם „יורה־דעה", „תוספות" וכו'. כאן, בתחום של לימודי חול, למדנו גם אלגברה, גיאומטריה, גיאוגרפיה עם מפות־עזר, היסטוריה רוסית וכו' (עם המורים שרייבר ולוין). אך גולת הכותרת ותענוג בלתי נשכח היו שעורי התנ"ך ועברית בעברית עם המורה ש. מ. גיטלמן (לפי ספר הלימוד „ביכורים", של שיפמן). כאן נגול לפנינו עולם חדש לחלוטין: שירי יל"ג, ביאליק, טשרני־חובסקי. כאן נתארגנו כבר קבוצות נערים מדברי עברית, קוראי עברית (עודני זוכר את הספרונים של „תושייה" — במחיר של קיפיקה אחת לכל ספרון). זוכרני, כי בשנת 1913, כשחגגו ברוסיה 300 שנה לקיום בית רומנוב, הוטל עלינו לכתוב חיבור על ערך החג הזה ליהודים, ואז ביטאתי את השקפתי הציונית בכתבי כי הפתרון לשאלת היהודים יימצא רק על ידי העליה לארץ ישראל. חיבורי זה שימח מאוד את המורה ש. נ. גיטלמן שציווני להעתיקו בכתב ברור במחברת משובחת („רנומה") למען יהיה שמור בארכיון שלו...

משפרצה מלחמת 1914, הוחרם בנין הת"ת לאיכסון חיילים, והילדים נאלצו ללמוד בבתי כנסת צדדיים, כי המרכזיים הוחרמו אף הם לצורך הנ"ל. ר' אלתר קולודני בחר אז בילדים המצטיינים, כינסם בביתו והיה מלמדם הנהלת חשבונות בשפה הרוסית, ואילו בתו חסיה לימדה אותנו מתימטיקה. כך למדנו עד הכיבוש הגרמני.

וייזכר שנית ש. נ. גיטלמן שהשפיע עלינו במידה רבה. בשנות העשרים — בהיותי כבר איש צעירי־ציון ופועלי ציון — הייתי משתתף תכופות בכינוסים וויכוחים ציוניים והייתי רואה איך היו מזדרחים פניו של הציוני הדגול והנאמן הזה בראותו, כי תלמידיו לשעבר הולכים בדרכו. דומה היה כאילו היה מהרהר אז: אכן, הזרע נבט ונשא פרי!

איסר בריסקי

בית־ספר עממי עברי ע"ש י. ח. ברנר

ביה"ס נוסד בסתיו 1919 ע"י קבוצת „צעירי ציון" בראשותו של זליג טיר. טיר לא מצא לו המקום הראוי לו במסגרת „צעירי ציון" הרשמית בעיר. הניגודים בינו לבין הנהגת המפלגה היו בעצם יותר אישיים מאשר רעיוניים. יום בהיר אחד קם ועזב את המפלגה והקים אירגון שני של „צעירי ציון". היו לו כל הסגולות של מנהיג מפלגתי פוליטי מחונן: בעל השכלה יהודית רחבה, נואם בחסד, בעל סגנון מבריק, ועל הכל — מתווכח שנון ביותר. הוויכוחים הסוערים שלו עם יריביו מה„בונד" היו מסעירים ביותר ועד היום שמורות בזכרוני הרבה אימרות־כנף, שבהן היה מכה על ראש הבונדאים בימים ההם.

רבים מבין הצעירים במפלגה נהרו אחריו והיו חסידיו המושבעים. הוא ידע להלהיב את דמיונם ולעוררם לפעולות תרבותיות ומפלגתיות. אף אני הושפעתי מאישיותו המקסימה, מנאומיו המצויינים ונהניתי גם משיחות־חולין שלו. הוא דגל בסוציאליזם יהודי עממי, בניגוד לסוציאליזם המעמדי הנוקשה והדוגמאטי. באותה שנה — 1919 — התרכזה העבודה הפוליטית־מפלגתית בעיקר סביב בתי הספר העבריים ומוסדות החינוך והתרבות הרבים, שקמו בעיר. לאחר שפרשנו מהמפלגה היתה פעולתנו הראשונה להקים בית־מחסה לילדים ב' נוסף על בית־מחסה א' שהיה כבר ובי"ס „לאה פייגעלאס", שנשארו בחסותם הרשמית של „צעירי ציון" הרשמיים. בשנת 1921, לאחר הרצחו של י.ח. ברנר במאורעות יפו, שונה שמו של בית מחסה ב' לבית ספר עממי עברי ע"ש י. ח. ברנר.

התנאים בפינסק באותם ימים היו, כידוע, קשים מנשוא, אולם במסירות בלתי רגילה התגברנו על כל המכשולים, שנערמו בדרכנו ותוך זמן קצר עלה בידינו להקים בי"ס עברי למופת. המחסור במורים מנוסים, העדר ספרי לימוד וספרי קריאה היו לאבני הנגף העיקריים, שנתקלנו בהם. הורכב אז צוות של מורים, שכלל צעירים בעלי השכלה עברית וכללית, שלא היתה להם אמנם ההכשרה הפדגוגית הנאותה או נסיון הוראה ראוי לשמו, אולם תודות ללהט הנעורים וע"י עבודה עצמית מתמדת רכשו להם את הידע הפדגוגי והדידאקטי, ובמשך שנים אחדות היו למורים מצויינים, מסורים לעבודתם החינוכית בכל נפשם ואהובים על ילדי ביה"ס. אני הייתי המורה לטבע ולגיאוגרפיה באותה תקופה וזוכר אני באיזה רטט של קדושה הייתי ניגש לשעורים יום־יום. נשאתי ברצון באחריות הכבדה, שהוטלה עלי, כי העבודה עצמה ריתקה אותי. ברם היו גם לבטים קשים. דפוסים אחידים של חינוך יסודי עברי לא היו קיימים עוד וצריך היה להשקיע עמל רב למציאת המונחים העבריים המתאימים ללימודי הטבע. היה ממש הכרח ליצור יש מאין.

מן הראוי להזכיר לשבח את הותיקה והמנוסה מבין המורים — הגב' חוה אטינגר־פפיש ז"ל, שבאה אלינו מבי"ס „לאה־פייגעלעס" והתחבבה על הילדים כמחנכת ומורה ממדרגה ראשונה. אגב, בי"ס „לאה פייגעלעס" שימש לנו תמיד כדוגמא, והאידיאל שלנו היה — להגיע לרמתו הגבוהה. קשה לתאר את המאמצים שנעשו ע"י הנהלת ביה"ס כדי להשיג את האמצעים הכספיים, שהיו דרושים להחזקת ביה"ס. היה הכרח לספק לילדים ספרים ומכשירי כתיבה, חמרים למלאכת־יד וכד'. וכיוון שלא תמיד עמדו לרשותנו הספרים המתאימים, היה הכרח להיעזר ברשימות המורים, הדפסת השעורים בסטנסל והפצתם בין התלמידים. הילדים היו מקבלים בבית הספר גם ארוחה קלה. אחרי עמל רב עלה בידינו להבטיח למוסד את תמיכתם של אירגונים יהודיים־אמריקאיים שונים, ביניהם ה„דז'וינט" ואירגוני הפועלים היהודיים בארה"ב. אכן, לא היה קל כלל וכלל לאזן תקציב של בית ספר, שהכיל כמה מאות ילדים מדלת העם ושצרכיו היו מרובים ומגוונים.

בראש המוסד עמדה ההנהלה שהיתה מורכבת מז. טיר ומכמה חברים צעירים יותר, חדורי התלהבות ורצון לפתח את המוסד ולהעמידו על רמה נאותה. הם דאגו ללא לאות להבטחת קיומו ולאירגון המשק שלו באופן רציונאלי. פרט לז. טיר עצמו התבלט במיוחד חבר ההנהלה הרשל אייזנשטט ז"ל, שפעל רבות והקדיש את מיטב כשרו וזמנו להצלחת המפעל החינוכי הזה.

עזבתי את פינסק בקייץ 1921 ולא חזרתי עוד להוראה, אולם עקבתי במשך כל השנים בדאגה אחרי התפתחות המוסד, ילד טיפוחינו, ושאר מוסדות החינוך המצויינים, שהיו בעיר. בשנת 1922 צורפה פינסק סופית למדינת פולין שקמה לתחייה. נתחדשו הקשרים התרבותיים עם מרכזי היהדות הגדולים בורשה ובוילנה, נפתח סמינריון למורים עבריים בוילנה ובית ספר לגננות בורשה. המחסור במורים עבריים צומצם, הסתדרות „תרבות" הענפה פרשה את חסותה על בתי הספר העבריים, שהוקמו ע"י גופים מפלגתיים שונים ובכלל זה גם על בית הספר ע"ש י.ח. ברנר. נוצרו דפוסים אחידים לחינוך עברי יסודי, ובתי הספר העבריים בעירנו התפתחו ושגשגו עד פרוץ השואה האיומה.

הפעולה החינוכית של בי"ס זה, המתואר כאן, ושל יתר מוסדות החינוך של „צעירי ציון" בפינסק היתה, בלי ספק, פרק מפואר בתולדות החינוך העברי בפזורה. אלפי ילדים מתוך השכבות העניות והמעמד הבינוני שהתרושש רכשו בבתי ספר אלה את חינוכם הראשון, קנו שם את ידיעת הלשון העברית וקיבלו השכלה יסודית כללית, ועל הכל — בתי ספר אלה החדירו ללבם את ההכרה הציונית־לאומית (והערגה למולדת, שעזרו להם אחר כך במבחניהם הנפשיים הקשים.

ד"ר פ. רבינוביץ

בית־ספר לבנות „תל־חי"

ביה"ס נוסד בשנת 1906 ע"י חברת מפיצי השכלה בפטרבורג ונועד לנערות בלבד. בהתאם למגמות „אפע" והחוקים, שהיו קיימים בתקופה ההיא, היתה השפה הרוסית השלטת בביה"ס, ופרט לזאת לימדו גם עברית במידה מסויי־מת. הנהלת ביה"ס היתה בידי אנשים, שראו בפעילותם זו מעין תפקיד פילנטרופי. במשך הזמן, ותחת לחץ הנוער בעל ההכרה הלאומית שהשפעתו גברה בביה"ס, הגדילו את מספר השעות שהוקדשו ללימוד עברית והיסטוריה עברית. מורי בית הספר העממי הזה הצטיינו באהבתם ובמסירותם לתפקידם הנעלה. רבים מהם היו ציונים והם הפיחו את רוח האמונה בעתיד העם ואת האהבה לשפה העברית ולערכי תרבותנו. מבין המורים זכורים לי שלמה וילנציק (בירב) שזכה והגיע לא"י, מלצר וגלייברמן בוגרי הקורסים הגרודנאים, ווּעלמאן (אחות הח' בר־רצון), מערל גרמאן, ר. פלדמן, משה'ל קוטניק.

בתקופת הכיבוש הגרמני נותקו הקשרים שבין המוסד לבין מרכז „אפע", וביה"ס הפסיד את התמיכה הרגילה, שניתנה לו על ידי מוסד זה וכן נעזב ע"י האפיטרופסים־הפי־לנטרופים ובשל כך נידלדל ועמד על סף השקיעה.

בתקופה זו התחיל נוער „צעירי ציון" בפעילותו בביה"ס ונטל על עצמו גם את עול החזקתו. הוא העמיד מתוכו כוחות הוראה, שהגבירו את הרוח הציונית. הלשון העברית נקבעה כשפת הוראה ויידיש — כמקצוע לימוד. זה היה ביה"ס החילוני הראשון מסוג זה בפינסק. ביה"ס לא הצטרף לרשת חינוך מרכזית כלשהי, כפי שנהגו מוסדות חינוך אחרים. זמן־מה התנהל ויכוח חריף בין עסקני ביה"ס והמורים בשאלת השפות, כי בין העסקנים היו גם כאלה שדרשו, כי ביה"ס יתנהל רק ביידיש. בסופו של ויכוח זה הושגה פשרה לכמה שנים: בכיתות הראשונות תהיה שפת ההוראה יידיש, ואילו השפה העברית תשמש כמקצוע לימוד, ובכיתות הגבוהות תהיה שפת ההוראה עברית ויידיש תשמש כמקצוע לימוד.

בתקופת המלחמה וכן גם בשנים הראשונות שלאחר מל־חמת העולם הראשונה דאג ביה"ס גם לצרכים החמריים של הילדים, כי העיר היתה מוכת־רעב. ביה"ס החל לקלוט גם בנים, למרות שמלכתחילה נועד רק לבנות, והפך ברבות הימים לבי"ס מעורב.

מַשברים רבים ושונים עברו על ביה"ס והוא נאבק קשה על קיומו. עם רצח הל"ה איבד ביה"ס מטובי מוריו ועסקניו, אולם חברים צעירים יותר נתגייסו והמשיכו במפעל החינוכי. השרפה הגדולה של שנת 1921 פקדה גם את ביה"ס שעלה בלהבות אש על כל הציוד שלו. ברם ידי העסקנים לא רפו. הם שכרו מעון זמני והמשיכו בתנאים קשים ביותר ונוכח האיום המתמיד של השלטונות הפולניים, כי יסגרו את המוסד. הכפילו ושילשו את מאמציהם כדי לבסס את ביה"ס ולהעלותו מכל הבחינות.

בי"ס „תל חי" (במרכז יושבים המורים: א. וויינר, י. אייזנברג, א. מאירוביץ ואחרים)

זכרונות מימי בי"ס „תל־חי"

זכורות לי היטב דמויותיהם של מורים ומחנכים, שעיצבו את דרכו של ביה"ס. המחנך של כיתתי היה א. מאירוביץ' שהיה אהוב ונערץ על כולנו, ועזיבתו את ביה"ס, לאחר זמן כשנסע לארה"ב, ממש זיעזעה אותנו אז. פרט למחנך זה, אשר נפטר לא מזמן בארה"ב, זכורים לי המורים: זלטקה רוזמן, יעקב אייזנברג־ברזילי, זאב לרמן־ליבקה וארקה ווינר. כמעט כל המורים היו חברים או קרובים למפלגת צעירי ציון־פוע"צ ימין — כפי שנקראה אז — והם השתדלו לטעת בנו את ערכי המפלגה הזו ולחנכנו ברוח ארץ ישראל העובדת. ואם רבים מחניכי בי"ס תל־חי נמצאים עתה בארץ — הרי אין ספק, שאפשר לזקוף זאת על חשבון החינוך, שקיבלנו אז ואשר הביא אותנו עד הלום. אזכור אותם נשפי ילדים מפוארים, שהיינו עורכים באולם תיאטרון „הולצמן", ואשר בהם הופ־גנו ההישגים שלנו והכשרונות של התלמידים. נשפים אלה איזנו במידה מסויימת את תקציבו הרופף של ביה"ס, אך הם גם סייעו להשלטת אוירה טובה במוסד, להגברת הפעילות החברותית וכו'. גם הנשפים הפנימיים עברו תמיד תוך השראה טובה והתרוממות הנפש. עד עתה זכור לי אותו רעד פנימי עמוק, שעבר על כל הילדים עם הידיעה על שריפת ביה"ס. השריפה פרצה בלילה, ולמחרת עמדנו כולנו הלומים על יד הבנין, שהיה למאכולת אש, כשפחד עמוק בעינינו ומועקה כבדה בלב — — —

בנין בית הספר הטכני, שקלט אותנו לאחר השריפה, לא יכול היה לקלוט את כל הכיתות. הכיתה שלי באותם ימים — כיתה ז' — היתה בחדר קטנטן בעליית הגג, כשפרוזדור אפל ובנוי למחצה חוצה בינה לבין יתר הכיתות. היינו יושבות צפופות ודחוסות באותה כיתה, כשראשנו כמעט נוגע בגג הפח שמעלינו, אך למרות כל התנאים הקשים האלה היתה זו שנת לימודים ברוכה ופורייה. מחנכנו אז היה ארקה ווינר והוא ידע לא רק ללמד, אלא גם ליצור את האוירה המלהיבה שהיא כה חשובה למפעל חינוכי.

אני רואה עתה בעיני־רוחי את חגיגת הסיום של מחזורי — המחזור הי"ד. איזה רטט פנימי עמוק ליווה בלב כולנו את החג הזה. חברי תנועה רבים ואורחים רבים מכל החוגים והשכבות שיתפו את עצמם בחג זה שלנו. עוד מצלצלות באזני מילות הברכה, שהשמיעה אמי זכרונה לברכה באותו חג. יצאנו מבית הספר עם מלאי של מצוות ודעת והם עמדו לנו בלי ספק בימים שלאחר מכן, כשיצאנו לדרך החיים.

נזדמן לי לבקר בבית הספר תל חי בשנת 1936, כשבאתי לבקר בפולין לאחר 4 שנים בארץ־ישראל. בית הספר שכן אז ברחוב קוסציושקו. מורים רבים התחלפו ושינויים ניכרים חלו בכל התחומים, אך דבר אחד לא נשתנה — הרוח. כן, פיעמה במוסד אותה רוח טובה, חלוצית ועממית, אשר כה יקרה לנו בימים ההם וגם בזמן הזה.

דבורה מירסקי־גת

יצחק אייזנברג

הגימנסיה לנשים ע"ש צ'צ'יק

כיתה ז' בגימנסיה לנשים (1925)

הגימנסיה הפרטית, שהיתה כל השנים בבעלותה ובניהולה של הגב' אלכסנדרה (סאשה) צ'צ'יק היתה מלכתחילה גימנסיה לבנות בלבד, ויהודים מכובדים ואמידים היו שולחים לשם את בנותיהם. שפת ההוראה היתה פולנית וכשפה זרה ראשונה היתה נלמדת צרפתית או גרמנית, ולפיכך ראו רבים במוסד זה מעין המשך ישיר לביה"ס היסודי „דרונזיק", שהיה קיים בעיר עוד לפני מלחמת העולם הראשונה ושפת הלימודים בו היתה, כמובן, הרוסית, שכן האזור כולו היה אז בידי רוסיה.

מתוך מגמה להחדיר את הלשון הפולנית ותרבותה גם לתוך רוסיה הלבנה, שהיתה מאוכלסת אז בעיקר רוסים ויהודים, הסתכלו בדרך כלל השלטונות הפולניים (המרכזיים והמחוזיים) בעין יפה על הקמת מוסדות חינוך מסוג זה ואף הגישו להם את מלוא העזרה מצדם. אכן, בניגוד לגימנסיה העברית „תרבות" בפינסק היו לגימנסיה צ'צ'יק כל הזכויות הממשלתיות המלאות ומסיימיה קיבלו, לאחר שעמדו בבחינות הגמר, תעודת בגרות ממשלתית מאת הקורטוריון של מוסדות החינוך במחוז בריסק (פולסיה). המנהלים ומורים אחרים היו משמשים בסוף שנת הלימודים כועדת בחינות ממשלתית לתלמידי המוסד.

בשנת הלימודים 1928/29 הפכה הגימנסיה למוסד חינוכי משותף לבנות ולבנים, אך אם כי מספר הבנים גדל משנה לשנה — היוו בה בכ"ז הבנות רוב מכריע, משך כל השנים.

במשך הזמן, כאשר מספר הנערים בגימנסיה זו גדל, גברה גם השפעתם בחיי המוסד ולאט לאט הם נעשו למכווני הענ־ינים בה וסייעו לא במעט להרמת קרן המוסד בציבור גם מבחינה יהודית־לאומית, באשר היו בינינו כבר אז תלמידים, שהיו פעילים בתנועות נוער שונות ורק שאיפתם לקבל תעודת בגרות ממשלתית מוכרת הניעה אותם ללמוד בגימנסיה זו ולא ב„תרבות", שהתפתחה ממש לעינינו בקצב מהיר ביותר. גובה שכר־הלימוד בשני המוסדות החינוכיים האלה היה כמעט שווה.

הקשיים העצומים שנערמו על דרכם של תלמידים יהודיים לגימנסיה הממשלתית לפי הוראות „מגבוה" סייעו אף הם להתפתחות הגימנסיה של א. צ'צ'יק, אשר שכנה ברחוב קטן בקירבת מקום לבניני הגימנסיה הממשלתית הפולנית, שברחוב קוסציושקו. ההורים היו ברובם חדורים הכרה, שבגלל שכר הלימוד בלבד לא כדאי לבנותיהם או לבניהם להאבק על זכות הכניסה לגימנסיה הממשלתית (חניכיה היו בחלקם נגועים ברעל האנטישמי ולעתים אף פגעו לרעה בחבריהם לספסל הלימודים). לכן הפנו אותם באופן טבעי לגימנסיה צ'צ'יק ולפיכך היה מספר התלמידים בגידול מתמיד. העובדה, שגם תלמידים ותלמידות מצטיינים פנו לגימנסיה צ'צ'יק, נתנה במרוצת הזמן את אותותיה גם ברמת הלימודים של הגימנסיה שלנו.

זוכר אני, שבאחד הימים מצאתי יושב לידי על ספסל הכיתה צעיר שחרחר ומרכיב משקפים, שהציג עצמו לפני כשלום טישלר־קליינמן. היה זה בנו של המורה קליינמן, שהיה אז אחד המורים הותיקים והפופולריים בגימנסיה „תרבות" בעיר. אינני זוכר, אם שלום סיים קודם לכן את הגימנסיה „תרבות" או לא, אך עצם העובדה, שבנו של מורה נודע ב„תרבות" בא אלינו גרמה לנו סיפוק רב, כי משום־מה יצאו מוניטין לגימ־נסיה שלנו, בתקופה מסוימת, כקן של התבוללות ועובדת היותו של בנו של מורה עברי וציוני ותיק בין תלמידי צ'צ'יק היה בה כדי לעודד את בניהם ובנותיהם של עסקנים ציוניים, מפינסק עצמה ומפולסיה כולה. נערים ונערות רבים מעיירות הסביבה כולל עיירות, כגון: לונינייץ, דוד־גרודק, קאז'אן־גרודק, קארטוז־ברזה, דומברוביצה, סטולין וכו' נמנו אף הם על תלמידי הגימנסיה שלנו. תלמידי הגימנסיה צ'צ'יק ידעו יפה

פולנית ורבים מהם נתנו שעורים בשפה זו בבתים פרטיים.

מנהלת המוסד, הגב׳ אלכסנדרה צ׳צ׳יק היתה אשה דינא־מית ושוקדת על התפתחות המוסד, וזוכר אני כיצד היתה מקבלת מדי בוקר בחיוך קל על שפתותיה, את פני התלמידים בכניסה לגימנסיה ומודדת אותם מכף רגל ועד ראש כדי להיווכח, אם הכל בסדר אצלם במובן הלבוש וההקפדה על הנקיון. הגב׳ פניה צייטלין סייעה לידה כל השנים בעבודתה הפדגוגית, ובעלה של הגב׳ צ׳צ׳יק, מר גולינקר — בהנהלה האדמיניסטרטיבית.

בין מורי המוסד, שהיו ברובם יהודים מגליציה ומפולין הקונגרסאית, היו גם יהודים לאומיים. אך היו גם מורים רחוקים מאד מעניני יהודים ויהדות. זוכר אני עד היום את המורה לפולנית ולהיסטוריה בעל שאר־הרוח פרופ׳ איזידור לידכובר, (שנפטר בשנת ה־42 לחייו בפינסק), שהיה נוהג להכריז על עצמו בכל הזדמנות, שהנו חייל ותיק ו„פולני בן דת משה״. לעומת זאת היו המורים פרופ׳ פונקנשטיין ווינ־טראוב ונוסבלאט, שבאו אלינו אף הם ממרחקים, יהודים בעלי השקפת עולם לאומית, ולפיכך היו לנו הרבה יותר קרובים ברוח ובהשקפת עולם. ביניהם לבינינו שררה רוח של הבנה הדדית. היו לנו, בכיתות הגבוהות בעיקר, גם מורים פולניים ממש, אשר שימשו בעת ובעונה אחת גם כמורים למקצועות ראשיים בגימנסיה הממשלתית בפינסק. מבין אלה זכורים לי הפרופיסורים זאמורסקי (שהיה משך שנים אחדות גם ציר ל„סיים״ הפרלמנט), ליפסקי, צ׳ירק ואובוכובסקי. זה האחרון שימש כמורה לגיאוגרפיה בגימנסיה הממשלתית, אך בשעוריו לא פסח על שום בעיה אקטואלית, הרבה להתלוצץ, ואילו את מקצועו הוא, הורה רק „על קצה המזלג״.

דמות מיוחדת במינה היה פרופ׳ רודולף נובובייסקי, שבא אלינו מאזור פומרן (פומוז׳ה), שימש כמורה לשפות הגרמנית והלטינית ואף תרגם ללטינית את יצירתו המפורסמת של אדם מיצקייביץ׳ „פאן טאדיאוש״. בראשית שנות השלושים השתתף במשלחת של פרופיסורים פולניים לאיטליה וחזר משם מלא התלהבות ממוסוליני וממשטרו, והשתדל להדביק גם אותנו בהתלהבות מופרזת זו. בהיותו מבושם לעתים מזומנות היה שואל אותנו בסיום השעור: „ואתם ילדי, האם אתם אוהבים אותי?״ לעתים קרובות היה קורא בפנינו, בהתלהבות רבה, קטעים מתרגומיו הלטיניים. זכורים לי גם המורה לספרות פולנית פרופ׳ רומאנובסקי (שבא במקומו של לידכובר המנוח), וכמו כן המורות הפולניות בכיתות הנמוכות והבינוניות הגב׳ מוז׳ייקו (מורה לטבע) וגב׳ ז׳מיגרודסקה (מורה לפולנית). המורות למלאכה היו הגב׳ פלדמן ופרושינסקה ומורה לזמרה — סוקולובסקי. כפי שנמסר לי חי כיום מר רומאנובסקי בעיר בידגושץ, אשר בפולין המערבית.

מבין המורים היהודיים במוסד ייזכר נא כאן לטובה המורה למתמטיקה היקר באדם, פרופ׳ מאיר (מיטיה) קוגלר, אדם עממי, שופע הומור, שהיה מקורב אז לחוגי ה„בונד״, פרסם בקביעות מאמרים מפרי עטו מעל עמודי השבועונים האידיים

טיול תלמידות הגימנסיה ע״ש צ׳צ׳יק (1930)

בפינסק (בחתימת ראשי התיבות של שמו מ. ק.) והתיחס יפה לכל תלמיד, שגילה בו ניצוץ של כשרון בתחום כל שהוא. קשר הדוק היה לנו גם עם המורה הותיק לציור, מר אהרן מכאניק (גם אביו היה מורה במקצועו) ועם המורה, הגב׳ הארליך, שבאה אלינו מחוץ למקום. זו האחרונה חיה זה שנים רבות בישראל. תושבת ארצנו הנה גם הגב׳ קפלן, שהיתה בתקופה מסוימת מורה לצרפתית בגימנסיה שלנו.

הלימודים בכל המקצועות התנהלו על טהרת הלשון הפולנית, אך התלמידים, בינם לבין עצמם, דיברו בעיקר אידיש, ורק בודדים בינינו ידעו אז עברית. במסגרת המקצוע „רליגיה" („דת") היינו לומדים היסטוריה יהודית. אחר כך החלו ללמוד בגימנסיה, בעזרת חוגים מיוחדים, גם עברית. הודות למורה הותיק מר יעקב איזנברג (כיום — ברזילי) הפך אצלנו לימוד ההיסטוריה היהודית למקצוע חשוב, ובשעורים האלה דובר רבות גם על הציונות ועל העליה לישראל. מר איזנברג־ברזילי (שהיה מתלמידי הגימנסיה „הרצליה" ביפו עוד לפני מלחמת העולם הראשונה והיה כל ימיו עסקן ציוני נאמן כיהן גם כמורשה הקהק"ל בעי־רנו) — היה אז מורנו ורבנו בשטח הציוני והודות לו ולקשריו האישיים לא פסח שום אורח חשוב מחוץ־לארץ או מוורשה הבירה גם על הגימנסיה שלנו. כתוצאה מכך נתקרבנו לציונות עוד בשבתנו על ספסל הלימודים בגימנסיה.

זוכר אני את ביקוריהם במדרשה „תרבות" בפינסק ובגימנסיה צ'צ'יק של המשוררת אלישבע, שליחי הקרנות הלאומיות הסופר אלתר דרויאנוב וגדליהו זקיף (אז ז'וכר ביצקי), שליח ייוו"א („המכון היהודי המדעי") מר שור ואורחים חשובים אחרים. בשנת 1932 עשה בפולין וסר גם לפינסק משוררנו הלאומי ח. נ. ביאליק, ומשלחת מצומצמת מטעם הגימנסיה צ'צ'יק באה לברכו בקבלת הפנים שנערכה לכבודו באולמי הגימנסיה „תרבות" במעמד קהל רב ומגוון.

בגימנסיה צ'צ'יק היה קיים במשך שנים אחדות חוג חברתי־ספרותי, שנועד לתלמידי הכיתות הגבוהות. חוג זה היה מתכנס בדרך כלל בשבת אחרי הצהרים, ובמקרים מיוחדים גם באמצע השבוע, ואחדים מבין התלמידים היי מרצים בו על בעיות אקטואליות. כיושבי ראש החוג הזה שימשו לסרוגין חברי הקרוב אליהו קבק הי"ד וכותב הטורים האלה. גם חברנו מר אברהם פרידמן, המתגורר זה שנים רבות בחיפה נמנה אף הוא על פעילי החוג והוא הדין בחברתנו, ליזה ספירשטיין, שאף היא ותיקה בארצנו. החוג הזה מצא נתיבות אל לב הנוער וסייע להרחבת אופקיהם בבעיות הזמן.

הרוב המכריע של תלמידי הגימנסיה צ'צ'יק נספה בשואה ומאז שעזבתי את בית הורי בפינסק לא הוספתי לראותם עוד, רק חלק קטן מבין חברי וחברותי לספסל הלימודים בגימנסיה זו עלו לישראל, מי לפני השואה ומי לאחריה, ורובם ככולם נקלטו בחיי הארץ והנם פעילים בשטחים שונים של חיינו, בעיר, במושבות ובקיבוצים. אכן גם גימנסיה זו השתלבה במרוצת השנים במפעל התחיה הלאומי, אם כי בראשית ימיה היו המטרות, שהנהלתה הציגה לעצמה, מסוג אחר לגמרי.

קבוצת ספורט מבנות הגימנסיה לנשים צ'צ'יק בהדרכת חיים קופלוב (שורה עליונה).

למעלה (מימין): בלומה מירסקי, רוזה ברמן, מירל גינזבורג, ש. גלוברמן.

באמצע: ר. קיפלוב, ר. פלדמן, ז'. סלוצקי, י. לוין, ב. גוטליב.

למטה: ח. גלוברמן, ו. גוטליב.

חנוך לוין / הגימנסיה העברית „תרבות"

ייסוד הגימנסיה

בחורף 1922 אסר הקורטוריון בבריסק על ביה"ס הריאלי הרוסי לקבל תלמידים ממוצא יהודי לכיתות הנמוכות של המוסד. איסור זה גרם לכך, שמספר ניכר של ילדי יהודים נשאר בלי בית ספר, כי מוסדות החינוך הקיימים, „תל חי" וביה"ס ע"ש משה"ל גלויברמן, לא יכלו לפתור את בעיית החינוך לילדי פינסק היהודיים. האיסור הזה של הקורטוריון הוא שהניע להקמת הגימנסיה. הועד הראשון היה מורכב מה"ה: יוסף ברגמן, א. ח. ניימן, זאב סגלביץ', מ. י. סגלביץ' ואריה פאפיש. הועד החליט בישיבותיו הראשונות להקים בי"ס תיכון עברי. למרות שהאוכלוסיה היהודית היתה מדולדלת לאחר מלחמת העולם ולמרות הנזקים העצומים, שגרמה השריפה הגדולה והשפל הכלכלי שבא בעקובתיה, הוכרז על מגבית בעיר למטרה זו, ולאחר כמה חדשים של פעילות הגיע מספר התורמים ל־478, והסכום שרוכז: 2.870.000 מרקים גרמניים, שהיוו אז כ־500 דולר.

חבלי הלידה של המוסד החדש היו קשים למדי: ללא דירה מתאימה, ללא רשיון מהרשות, ואף ללא הבנה מספקת ברחבי הציבור היהודי. ראוי לציין במיוחד את פעילותו המסורה של העסקן אריה (לייבל) פאפיש, שהיה מהחולמים הראשונים על גימנסיה עברית ובביתו היתה הורתו ולידתו של המוסד העתיד לקום, משהוקם שם גן הילדים העברי הראשון בהנהלת הגברות חשקה דודיוק וחוה אטינגר. לקראת שנת הלימודים 1922/23 נבחרה הנהלה חדשה עם מר א. מזור כמנהל ודוד אלפר כאינספקטור ומורה לעברית וחשבון. באופן חוקי היה קיים המוסד כבי"ס עממי, אם כי תכנית הלימודים היתה מותאמת לבי"ס תיכון.

לאחר השתדלויות מרובות הושג רשיון לבי"ס תיכון זה. 4 כיתות בשנת 24/23, ללא זכות להיקרא בשם גימנסיה. הרשיון (קונצסיה) המוסמך לגימנסיה ניתן רק ב־20.9.1926.

הלימודים התנהלו באותו זמן בשני בניינים, שהיו מרוחקים זה מזה כק"מ, מה שהכביד, כמובן, על המהלך התקין של הלימודים. במארס 1926 פרצה שרפה בבניין, אשר בו למדו הכיתות הגבוהות וציוד רב של הגימנסיה היה למאכולת אש. עובדה זו הניעה את ועד „תרבות" להקים בניין חדש לגימנסיה.

בשנת הלימודים 1927/28 חגגה הגימנסיה את גמר המחזור הראשון שלה, ובאותה שנה קיבלה זכויות ממשלתיות לשלוש הכיתות הראשונות.

ב־15.4.1931 עלה לישראל מנהל הגימנסיה אברהם מזור, והנהלת הגימנסיה עברה לידי האינספקטור דוד אלפר. בתקופת כהונתו התפתח המוסד ורמתו הפדגוגית עלתה במידה ניכרת.

ב־17.5.37 נתקבל מהקורטוריון אישור להקמת ליציאון למדעי הטבע ליד הגימנסיה, ואין ספק, כי אישור זה ניתן לאחר שהמפקחים הממשלתיים, שביקרו בגימנסיה, נוכחו, כי רמת המוסד מצדיקה זאת מכל הבחינות.

בשנת הלימודים 1937/38 היו במוסד 529 תלמידים מחולקים ב־14 כיתות כדלקמן:

6 כיתות בי"ס עממי ליד הגימנסיה;
6 כיתות גימנסיה (כיתות א' וב' היו כפולות);
2 כיתות ליציאון.

תלמידי הגימנסיה בשנים הראשונות היו בניהם של תושבי פינסק, אך במשך הזמן התחילו להגיע תלמידים מהסביבה הקרובה והרחוקה, שהיוו אחוז ניכר מבין התלמידים בשנים המאוחרות יותר. כדי לאפשר גם לבני עניים ללמוד במוסד ניתנו הנחות שונות וכן הוקמה קרן לסטיפנדיות לתלמידים מוכשרים. הסטיפנדיות היו ע"ש פילסודסקי, ח.נ. ביאליק ונחום סוקולוב.

בנין הגימנסיה

אבן הפינה לבנין הגימנסיה הונחה ב־9.8.1925 במעמד קהל רב מכל החוגים הלאומיים שבעיר. קומת היסוד הושלמה ב־1926 ורק בשנת 1935 הוקמה קומה נוספת, ועם זאת הגיע מספר החדרים ל־24 (כולל שני האולמות). חדרי הלימודים היו גדולים ומוארים, ואף הריהוט היה מודרני. במרתפי הבנין נמצאו המלתחה והמעבדות השונות של הגימנסיה (נגרות, מכניקה). מדי שנה היו משפצים את הבנין ושוקדים על צורתו החיצונית.

הנהלת הגימנסיה דאגה לקיומה של ספריה מיוחדת לתלמידיה. הספרים הראשונים נתרמו או נקנו עוד בשנת 1923. במשך השנים נרכשו ספרים רבים על ידי הנהלת הספריה, בה השתתפו ב"כ הכיתות הגבוהות של הגימנסיה. לראשית שנת הלימודים 37/38 היו בספרית הגימנסיה 1507 ספרים עבריים ו־1446 ספרים פולניים. בסה"כ כ־2953 כרכים. הספריה התנהלה בסדר מופתי ובמשך זמן־מה היתה בפיקוחו של המורה מר זומרפלד.

מלבד ספריית התלמידים היתה בגימנסיה ספריה פדגוגית מיוחדת למורי המוסד, ובה 1265 כרכים בחמש לשונות.

בשנים האחרונות לקיום הגימנסיה הותקן גם חדר קריאה ובו היו מצויים ספרי עזר, אנציקלופדיות, וכן גם עתונות פריודית שונה. אחד המורים היה מדי ערב תורן בחדר הקריאה הזה.

מעבדות לחינוך מקצועי

המעבדה וחדר הטבע, שהיו עד 1935 מצויים במרתף הגימנסיה, עברו לאחר מכן לקומה העליונה לאולם מיוחד, שהותקנו בו כל הסידורים. המעבדה הזאת צויידה באוספי צמחים מיקרוסקופיים, בשלדי אנשים וחיות, וכדומה. כמו כן צויידה המעבדה לפיזיקה ולכימיה בכל המכשירים הדרושים ושימשה את התלמידים והמורים גם יחד.

התחלה של חינוך מקצועי ניתנה בסדנאות למלאכה ליד הגימנסיה, שהיו מיוחדות לנערים ונערות. ראוי לציין גם את הלשכה הפסיכולוגית בהנהלת המורה בלבן, שערכה ניסויים ובדיקות שונות לקביעת כושר ההתרכזות והנטיות של התלמידים.

חינוך חברותי

תשומת לב מיוחדת ניתנה במסגרת הגימנסיה גם לחינוך החברתי. כל מחנך היה מכנס אחת לשבוע את חניכיו לשיחות בעניני דיומא בנושאים חפשיים וכד׳. שיחות אלו התנהלו על פי רוב על ידי התלמידים עצמם. תפקידו של המחנך היה מוגבל לסיכום השיחה או להמצאת ביבליוגרפיה מתאימה לנושא הנידון. לעתים היה נושא השיחה בכיתה עובר למסגרת רחבה יותר, הכוללת את כל תלמידי הכיתות הגבוהות, וכך נערכו לעתים מזומנות משפטים ספרותיים או ערבי ספרות מיוחדים.

הערכים הלאומיים היו ערכי היסוד בחינוך ומפעל התחייה בא״י היה שזור בכל מסכת הלימוד והחינוך. דבר זה חייב גם לשלב את התלמידים בפעולה המעשית למען הקרנות הלאומיות, ואכן הצטיינה הגימנסיה באוסף הכספים למען הק.ק.ל והגיעה למקום ראשון בין כל בתי ספר „תרבות״ אשר במדינת פולין.

כל חג לאומי וכל מאורע מיוחד צויין על ידי כינוסים ונשפים, שסייעו להיווצרות הקשר החי בין התלמידים וארץ ישראל.

חינוך גופני

גם החינוך הגופני תפס מקום נכבד במסגרת הגימנסיה. תחרויות בענפי ספורט שונים אורגנו לעתים תכופות, ובעיקר יצא מוניטין לספורט המים בצורותיו השונות על גדות נהר הפינה. לא מקרה הוא, שבתשובה לשאלון, שהועבר בין תלמידי הגימנסיה, ענו רוב התלמידים על השאלה: מה היית

חבר המורים והעסקנים של „תרבות״ בשנת 1922. על התמונה רואים רואים את: מ. י. סגלביץ׳, א. ניימן, י. ברזילי, מ. גינזבורג, ל. איטקין, ז. לרמן, א. מינקוביץ׳, א. מזור, ש. דטנר, ז. אורבך, דוד אלפר, שושנה אלפר, דובה אלפר, א. מ. פלדמן, י. פרנקל, טורונציק ואחרים.

בין המורים יושבים: חיז׳ין, דובה אלפר, דוד אלפר, קליינמן, א. מזור ואורבך

רוצה להיות בעתיד בארצך? — „מלח עברי על אניה עברית". תלמידי הכיתות הגבוהות חוייבו להשתתף באימונים גופניים במסגרת חג"ם (חינוך גופני מוגבר) מטעם הרשות, שנתן לתלמידים גם חינוך צבאי מסויים בהתאם לתקנות המחייבות מטעם השלטונות הפולניים.

סטודיה דרמאטית

ראוי לציין גם את ראשית הפעילות הדראמאטית־תיאטרונית במסגרת הגימנסיה, שבא לידי ביטוי על ידי נשפים והצגות שונות בהשתתפות התלמידים. וכך בויימו: „שני ניגונים", בת יפתח, דבורה הנביאה, במצר (חזיון מחיי החלוצים בארץ) ועוד. נשפי פורים, שנערכו בגימנסיה, הפכו לדבר שבמסורת והצטיינו ברב־גווניותם ובתפארתם. בשנת 1937 אורגנה ביזמת המורים חנוך לוין וד. אקסלרוד סטודיה דראמטית, אשר בה השתתפו גם תלמידים מבוגרי הגימנסיה.

פעולה מוסיקאלית

גם הפעולה המוסיקאלית תפסה מקום נכבד בגימנסיה. המנהל א. מזור דאג בראשית פעולתו לאירגון תזמורת. ב־1923 נרכשו כלי נגינה והוקמה התזמורת בניצוחו של מר פלכובסקי. ב־1929 היו כבר בתזמורת הגימנסיה 30 מנגנים בניצוחו של מר קוזיול. ליד ביה"ס העממי „תרבות" היתה קיימת מקהלה קבועה, שהיתה מתכנסת לאימונים פעמיים בשבוע.

עתונות

עתונים ועתוני קיר שונים הוצאו לעתים תכופות והם היו משקפים את החיים ואת הווי המוסד. מעל דפי עתונים אלה התחילו את פעילותם הספרותית תלמידים אשר ברבות הימים המשיכו בה בעתונים שונים בישראל. הקובץ הראשון של הגימנסיה שהופיע בדפוס היה „גידולי תרבות" שהוצא על ידי בוגרי הגימנסיה והוגש אח"כ כשי למשורר ח. נ. ביאליק עם ביקורו בפינסק. בשנת 1934 התחיל להופיע כתב־העת העברי הראשון בפולסיה בשם „פסיעות". בשנת 1935 הופיע דו־שבועון בשם „שער" שהוקדש לבעיות ספרות ואמנות. בתקופה האחרונה הופיע „ניבנו" כתוספת לעתון „פינסקער שטימע". בכל הבטאונים האלה השתתפו תלמידי „תרבות" וסייעו על ידי כך להפצת השפה והתרבות העברית.

דוד אלפר ז"ל המנהל האחרון של הגימנסיה

מעמדה של הגימנסיה בחברה היהודית

עם ייסוד הגימנסיה היה הכרח לכבוש גם את דעת הקהל ולעורר אהדה למוסד החדש ברחבי הציבור. זה חייב לאספות הסברה רבות, לכינוסי הורים ואספות עם. לאט לאט התחיל הציבור הרחב להעריך את המוסד הזה והאהדה אליו גברה. עוד בשנת 1925 ייסדה הנהלת הגימנסיה שעורי ערב למבוגרים. המקצועות היו: ספרות עברית ופולנית, מתמטיקה והיסטוריה. מספר הלומדים בשעורים אלה הגיע עד 150. בשנת 1931 קיבלה „תרבות" רשיון להקמת אוניברסיטה עממית בהנהלתו של מר דוד אלפר. מוסדות אלו סייעו להקמת הגשר בין המוסד והציבור הרחב. תודות לחבר המורים בגימנסיה זכה הציבור הרחב לסוספים שהיו מנחילים מידיעותיהם לישוב היהודי בעיר. מורי „תרבות" היו מופיעים לעיתים תכופות מעל במות אירגונים ציוניים שונים בהרצאות מעניני דיומא וכן גם על נושאים כלליים. זבלנה 26 היתה כתובת לכל מפעל תרבותי, ולפיכך היתה גם היענות הציבור גדולה כל אימת שהגימנסיה פנתה אליו.

המורים ראות את המוסד כביתם, ידעו לוותר בשעת הדחק על כל מיני תביעות פרופסיונליות ושיתפו עצמם בכל לבטי המוסד. עם התחלת הבנייה של הקומה הראשונה הגישו המורים גם את תרומתם בסך של אלפיים זלוטים, שנוכו ממשכורתם.

במחזור החמישי (1932) היו 27 תלמידים־ות, ו־27 מהם עלו ארצה.

במחזור הששי (1932) סיימו 18 תלמידים ו־15 תלמידות. זה המחזור הראשון שעמד גם בפני בחינות ממשלתיות (Matura) ו־5 מהתלמידים קיבלו תעודות ממשלתיות מוסמכות.

במחזור השביעי סיימו 21 תלמידים ו־11 תלמידות.

במחזור השמיני (1935) — 8 תלמידים ו־11 תלמידות.

בשמונת המחזורים הנ"ל סיימו את חוק לימודיהם בגימנסיה 245 תלמידים־ות, ולפי המשוער נמצאים 150 תלמידים במדינת ישראל.

המחזורים

המחזור	בוגרים	בוגרות	עמדו במבחן	עלו ארצה	סיימו בי"ס גבוה
א ב־1928	10	14	24	20	
ב ב־1929	27	9	35	20	13
ג ב־1930	26	7	31	19	12
ד ב־1931	29	18	46	24	6
ה ב־1932	27			27	
ו ב־1933	18	15			
ז ב־1934	21	11			
ח ב־1935	8	11			

בס"ה ב־8 המחזורים הראשונים סיימו 245 תלמידים־ות, מהם נמצאים כ־150 בישראל.

(סקירה זו היא תמצית סקירה מקיפה שעובדה בשנת 1937 ע"י המורה חנוך לוין לפי חומר שהיה מצוי בגניזה של הגימנסיה).

* קיבלו בגרות ממשלתית.

ישע מינסקי / הגימנסיה שלנו

שני אישים בנו את הגימנסיה מבחינה חינוכית־פדגוגית והעמידו אותה על רמה של אחת הגימנסיות המעולות ביותר של „תרבות" בפולין: אברהם מזור ודוד אלפר. ודאי, כי ועדי ההורים ועסקנים ציוניים מקומיים סייעו לכך כמיטב יכולתם, אך אילולא מאמציהם ויזמתם של שני אלה — לא היתה הגימנסיה מגיעה למה שהגיעה. רוח של התנדבות שררה במוסד מראשיתו ואפילו התלמידים תרמו ימי עבודה להקמת הבנין, וכך קם המוסד כמפעל דמוקרטי עממי, שההו־רים, המורים והתלמידים היו שותפים להקמתו וקיומו. עובדה זו הטביעה חותמה על העבודה הפדגוגית בכתלי המוסד והשרתה רוח חברתית טובה בכל תחומי העבודה.

את התכנית ושיטת הלימודים אימצה לה הגימנסיה בפינסק, לפי דוגמת יתר בתי הספר התיכוניים מיסודה של „תרבות", אך היא נהיתה ברבות הימים למרכז הלאומי של האוכלוסיה היהודית בפינסק וכמו־כן — למרכז תנועות הנוער הציוניות השונות, אשר מתוכה יצאו ובה מצאו קן וסעד. את חניכי הגימנסיה אפשר למצוא עתה בהרבה קיבוצים וקבוצות בישראל, בעמדות מפתח של המדינה, בצמרת צה"ל, עלית הנוער, בראשות הסתדרות העובדים, בראשות מפעלים כלכליים ומשקיים שונים, בהנהלת מוסדות חינוך ותרבות וכו׳ כל אלה נושאים אתם ערכי האדם וערכי העם היהודי שינקו ממעין לא אכזב זה — הגימנסיה העברית „תרבות" בפינסק.

בתי ספר „תרבות" והתפתחותם

הגימנסיה „תרבות" לא פעלה בחלל ריק ולא היתה היחידה. היא היתה אחת מ־10 גימנסיות ׳תרבות". מן הראוי לסקור בקיצור את התפתחות בתי־ספר „תרבות" בפולניה, כדי שנבין את מהותה והתפתחותה של הגימנסיה „תרבות" בעירנו.

החדר המתוקן בשיטת עברית בעברית היכה מזמן שרשים בכל רוסיה הלבנה וגם בפינסק. החדרים המודרניים של דובובסקי, פיינשטיין, ארלינסקי, מושקובסקי, גיטלמן, שולמן ואחרים היוו את היסוד לחינוך העברי בעיר ואפשר לראותם כחלוצים ליסוד „תרבות". „תרבות" — היה בית הספר העברי השלם הראשון, ובפינסק נוסדה תחילה הגימנסיה ואחר כך בית־הספר העממי.

כתום מלחמת העולם הראשונה עברה פינסק לפולין העצמאית וכבר בשנים הראשונות לעצמאות פולין הספיקו יהודי פינסק להרגיש ביד האנטישמית של הפולנים. רצח הל"ח בזמנו עורר תסיסה לאומית וציונית מוגברת.

יהודים רבים, שלא חשבו על א"י, הצטרפו לתנועה הציונית. הכרזת באלפור, הגנת תל־חי, יסוד קבוצת גבת ע"ש קדושי פינסק בעמק יזרעאל — עשו נפשות לרעיון הציוני בקרב הנוער הישראלי המתבגר. בתקופה זו היתה פינסק היהודית בטווח ההשפעה הבלתי פוסקת של רעיונות

בין המשתתפים במסיבת פרידה לא. בודנקין: המורים חיז׳ין, פונק, בלבן, חנוך ורחל לוין, ד. אלפר, אקסלרוד, זומרפלד, קוברינצ׳וק ואחרים.

המהפכה הבולשביסטית מצד אחד והכרזת באלפור וייסוד הבית הלאומי בא״י מצד שני.

ההגבלות הפוליטיות והאזרחיות על יהודי פולין בתחומי המסחר והכלכלה, ריבוי המיסים, שפגעו דווקא ביהודים עקב שילובם המיוחד בכלכלת הארץ, ההתפרצויות האנטישמיות, הן בסיים הפולני והן בערים ע״י המוני העם הפולני, מצאו ביטויים בפגיעות פיסיות קשות ביהודים וברכושם והגבירו עוד יותר את התסיסה הציונית. בית־ספר עברי מסודר ומתוכנן כהלכה היה צורך השעה לציונים. וכך נוסדה הסתדרות „תרבות״ בפולניה.

ביה״ס העברי השלם הראשון בפולין (רוסיה הלבנה), נוסד עוד בזמן המלחמה הראשונה בעיירה ע״י ביאליסטוק (גוניונדז) בשנת 1915. הגימנסיה העברית הראשונה נוסדה בוילנא בשנת 1915, ולאחר מכן קמו בתי ספר עבריים רבים במקומות שונים. בועידת „תרבות״ הראשונה (תרפ״ב—1922) השתתפו כבר 400 צירים אשר יצגו 140 מוסדות חינוך עבריים (גם ב״כ הגימנסיה „תרבות״ בפינסק). בועידה זו הונח היסוד להסתדרות „תרבות״ בפולין. המטרה העיקרית שהסתדרות „תרבות״ העמידה בפני עצמה היא — הקניית הלשון העברית. וכה נוסחו ההחלטות המציגות את מטרת „תרבות״ בכללה:

א. להשליט את הלשון העברית בחינוך, בתרבות ובכל מקצועות החיים.

ב. לעשות את יצירת התרבות העברית לקנינו של העם כולו.

ג. לסייע להתפתחותה של היצירה העברית בכל המקצועות.

הועידה ראתה צורך לדאוג לבילוי הזמן הנכון לתלמידים גם מחוץ למסגרת הלימודים הרשמיים, על כן המליצה על הקמת מועדונים לתלמידים וארגון חוגים למוסיקה, לספורט, לעבודה חקלאית ולמלאכת־יד. הוחלט גם להקים הוצאת ספרים מיוחדת לפרסום ספרי לימוד במקצועות השונים בעברית וכן ספרות פדגוגית להורים.

בועידה משנת 1922 הניחו את היסודות לחינוך עברי מקיף בכל שטחי החיים בגולה. נבחרו ועדות מבצעות — וכן החלט על דאגה להכשרת מורים לכל המקצועות בעברית. (החינוך — תרפ״ב־ג — עמ׳ 125).

כתוצאה מועידה זו קמו בתי־ספר עבריים רבים — מוסדות „תרבות״.

שיטות לימוד ודרכי חינוך בגימנסיה „תרבות״ בפינסק

הגימנסיה „תרבות״ בפינסק נאבקה קשה על קיומה מראשית צעדיה. המאבק היה כלפי חוץ (מוסדות החינוך הממשלתיים הפולניים) וכלפי פנים (בתי הספר היהודיים־פולניים כמו גימנסיה צ׳צ׳יק וכן מוסדות החינוך האידישאיים: ציש״א והפולניים ממש).

השלטונות הפולניים הכירו בבתי הספר העממיים של „תרבות״ כמוסדות של חינוך חובה, אבל לא תמכו בהם מבחינה כספית ושכר הלימוד היה מוטל על שכם ההורים. גרוע מזה היה יחס השלטונות אל הגימנסיות העבריות. השלטונות לא הכירו בהן כמוסדות, הרשאים להכין את תלמידיהם לתעודות בגרות, ובוגרי הגימנסיות הצטרכו לעמוד בבחינות מיוחדות.

רק ב־1926 הכירה הממשלה ב־4 שנות הלימוד הראשונות כבעלות זכויות של כיתות ממשלתיות בגימנסיות בפינסק ובאליסטוק, שנחשבו למעולות ביותר בין הגימנסיות „תרבות״ בפולניה. באין תמיכה ממשלתית, הצטרכו ההורים לשלם שכר לימוד גבוה בגימנסיה „תרבות״ ועל רקע זה קרו גם מקרים מעציבים כמו שביתת כיתה ח׳ ב־1927/8 לאות סולידריות עם התלמידים, שלא היו להם האמצעים לשלם את שכר הלימוד. ההורים גם חששו שבגמר הגימנסיה „תרבות״ לא יוכלו הבנים להמשיך לימודיהם בשום מוסד גבוה בפולניה ואמנם כך היה המצב. רוב הבוגרים מהגימנסיות העבריות, שיכלו מבחינה כספית להמשיך בלימודים, נסעו לחו״ל והש־

מורי הגימנסיה ב־1924:
דובה אלפר, כיז׳ין, אורבך, ח. קישניר, צבי פרלה, קליינמן, א. מזור, י. פלחובסקי, נ. בלום, שושנה ברלס, דוד אלפר.

למשורר (יושב ליד מנהל הגימנסיה ד. אלפר) הוגשה במעמד זה חוברת „גידולי תרבות" שהוצאה ע"י הגימנסיה לכבוד ביקורו בעיר.

תלמו באוניברסיטאות בלגיה, צרפת, גרמניה או — בטכניון בחיפה. אך רוב בוגרי הגימנסיה מהמחזורים הראשונים היו חברי תנועת „השומר הצעיר" והם עלו לארץ בגמר לימודיהם וכן נהגו גם התלמידים שהשתייכו ל„שומר־הלאומי" — והם הם שייסדו את הקיבוצים „שער־הגולן", נגבה ואושה. רבים התפזרו כקבוצות וכבודדים בגבת, בית־השיטה, בית־אלפא, ועוד.

ויכוח קשה היה ל„תרבות" עם הזרמים השונים שיוצגו בחינוך היהודי, ע"י המפלגות היהודיות הרבות בעיר.

האדוקים החרימו את „תרבות" בגלל אופיה החילוני. המתבוללים והיהודים, שנטו לראות את „נצח הגלות" כמציאות שאין לשנותה, שלחו את בנותיהם לגימנסיה הפולנית של צ'צ'יק, ואילו האידישיסטים טענו ש„תרבות" מתעלמת ממציאות המוני היהודים בגולה. ובמוסדותיה מלמדים שפה „מלאכותית וזרה".

„תרבות" בפינסק ובפולניה כולה לחמה נמרצות בכתב ובע"פ נגד התעמולה הזאת. בשנות השלושים נחלש הוויכוח בעקבות עליית בוגרי „תרבות" לא"י ובעקבות המאורעות הפוליטיים במדינה (התגברות האנטישמיות). היו חוגים של „תרבות" שהציעו ללמד אידיש בכיתות הגבוהות וגם בין בתי הספר האידישאיים היתה נטייה ללמד עברית כשפה בכיתות הגבוהות. האנטישמיות הגוברת, הרוחות המנשבות בפולניה ובגרמניה החלישו את הוויכוח הקיצוני ברחוב היהודי. מראשית היווסדה היתה הגימנסיה „תרבות" כרוכה בהסתדרות הציונית. („הציונות והעבריות ירדו לעולמנו כרוכות וברית עולם כרותה ביניהן" אמר מנהיג ציוני באחת האסיפות הפומביות).

א"י והחינוך הציוני היו התוכן והמטרה העיקריים של „תרבות". בהרבה דרכים ניסו המחנכים להמחיש את א"י ולהכשיר את התלמידים לעליה לא"י. החגים והמסיבות חינכו למציאות הא"י. הפעולה למען הקק"ל שימשה גשר לילד הגולה עם הארץ הרחוקה והנכספת. בגימנסיה „תרבות" למדו את כל המקצועות בעברית. היה מחסור בספרים ובמו־נחים. המורה ב„תרבות" צריך היה ליצור „יש" „מאין". ברחוב שמע הילד אידיש או פולנית וגם רוסית, בבית דיברו עפ"ר רק אידיש, ובבית הספר דיברו עברית. רבות נאבקו המורים לגיבוש שיטות לימוד מודרניות בלימוד הדקדוק העברי, התנ"ך והספרות — קשים במיוחד היו תפקידי

המורים למקצועות הריאליסטיים, ויש לציין את מסירות הנפש של מורי „תרבות" — הם עשו עבודה חינוכית ופדגוגית חלוצית גדולה.

התלמידים היו באים לגימנסיה גם אחר הלימודים. זה היה מרכז תרבותי וחברתי לנוער הציוני — ואפילו פעולות תנועות הנוער היו מתרכזות בד' אמותיה.

זוכר אני חוגים שונים, שהתקיימו אחר הלימודים: חוג לספרות בהדרכת מר דוד אלפר, חוג לספורט וריקודים בהדרכת המורה להתעמלות ועוד.

תנועות הנוער בכתלי הגימנסיה „תרבות" בפינסק

למרות רצונם להפוך את בית־הספר ל„בית־חינוך" כולל ומקיף, לא יכלו המורים וההנהלה להצליח במשימתם, כי הממשלה הפולנית שמה סייגים לכך, וכן גם מורים שונים. התלמידים זקוקים היו למסגרת מיוחדת למען ירגישו את עצמם „עצמאיים" ובלתי תלויים במורים ויוכלו לתת מוצא למאוויים המרדניים ולאידיאלים שלהם.

כך נולד „הקן" של השומר הצעיר בחיק הגימנסיה העברית ורכש עד מהרה את לבבות התלמידים. תנועת הנוער היתה גורם מוכר בגימנסיה „תרבות" והפעולות התנהלו באי־שור ההנהלה והמורים. בכל זאת היו לא פעם חיכוכים בין המורים ובין תנועות הנוער. המורים טענו, שהתלמידים עסוקים יותר מדי בפעולות התנועה והלימודים סובלים מכך. תמכו בטענות אלו הרבה הורים.

ב־1926 קמה תנועת „השומר הלאומי", ששאבה אף היא מהגימנסיה והשתדלה להגביר השפעתה על תלמידיה. זוכרני את הוויכוח הפומבי שהתנהל בכתלי הגימנסיה, באולם הגדול המלא מפה לפה, בין מרדכי פיאלקוב (סגלי) ז"ל ממייסדי התנועה ובין הח' ישע מינסקי ממנהלי קן „השומר־הצעיר" על דרכי הנוער וחינוכו.

בועידת „תרבות", בדיון על היחסים בין תנועות־הנוער ו„תרבות" שהתקיים ב־25 בדצמבר 1933 בורשה, אמר דוד אלפר ז"ל כדברים האלה:

„יש לחייב את המרכזים של הסתדרויות הנוער, כי תהיה להם ליגאליזאציה בבית הספר, זה ייטיב את המצב."

באותה ועידה ובאותו דיון השתתפו גם נ. מירסקי (נ. תמיר) מקן השוה"צ בפינסק ומשה קולודני (קול). נ. מירסקי אמר: „אנחנו רוצים להציל את הנוער משיני ההתבוללות, על כן עלינו לאמור: את הכיוון יתן המחנך של הסתדרות הנוער, את ההוראה — המורה. יש להשתדל, שתבוא התקרבות טבעית בין תנועת הנוער ובין „תרבות".

משה קולודני (מ. קול), שנאם בוועידה בשם „הנוער הציוני" אמר: „הקטגוריה שלי מכוונת בעיקר למורים מבתי ספר תיכוניים, שאינם משתתפים בפעולה ציבורית תרבותית. צדקו המורים, שטענו נגד שטחיות. אולם השטחיות היא לא רק בתנועות הנוער. היא תוצאה מהמצב הכללי בהסתדרות הציונית. המורים צריכים למצוא את האמצעים כדי לשנות את המצב. ד"ר זהר הזכיר את המקרה של מורה, אשר הירשה

תלמידי אחת הכיתות עם הסופר ד נ י א ל פ ר ס ק י שביקר בפינסק ב־1928

לעצמו לצאת בפומבי בצורה גסה נגד מנהיגים ציוניים. מקרים כאלה שכיחים אצלנו. יש לגבש עמדה מוצקת ועקבית. אילו הייתי בפינסק בעת שקרה המקרה הנזכר, הייתי מארגן שביתה של תלמידים, כדי להכריח את המורה, שיעזוב את בית הספר".

(הקטעים לקוחים מפרוטוקול של ועידת „תרבות" מ־25—30 דצמבר 1933 ופורסם בעתון „אפקים" מס' 1—2, הוצאת „תרבות", ורשה, ספטמבר־אוקטובר 1933).

מתוך הקטעים האלה מתברר לנו, שהיו חילוקי דעות רבים על סמכויות וגבולות ההשפעה של תנועות הנוער והמורים בכתלי הגימנסיות. חיפשו דרכים משותפות ומקבילות לכיוון נפש הדור הצעיר, להציל אותו מצפרני הטמיעה ולחנכו לערכי ארץ־ישראל. המשותף בין שתי הסתדרויות אלה היה רב מן המפריד ותוך כדי התנגשויות התגבשו תכניות לשיתוף הפעולה. מדריכי הקבוצות בתנועות הנוער היו בין תלמידי הכיתות הגבוהות בגימנסיה. בערבים התנהלו שיחות ערות בקבוצות על א"י, על „השומר", על הגנה עצמית ועל ערכים לאומיים.

למרות הבדלי תפיסות בין מורי בתי הספר „תרבות" ומדריכי תנועות־הנוער, התנהלו הפעולות מתוך שיתוף רב ועזרה הדדית, כי בעיקרו של דבר היו שתי ההסתדרויות תנועות שחרור, אשר התקוממו נגד הניוון הפיזי־הכלכלי והתרבותי של יהדות הגולה. לשתי ההסתדרויות היתה מגמה אחת יסודית — להקים דור עברי צעיר חלוצי, אשר יהיה ראוי ליעוד של שחרור לאומי בארץ־ישראל.

הביקור בגימנסיה ב־1939

ב־1939 עשיתי בשליחות ההסתדרות ועליה ב' בצ'כיה והגעתי לוורשה לועידת שליחי ההסתדרות. שם פגשתי במר אלפר ז"ל, שהזמינני לבקר כאורח הגימנסיה „תרבות". משפחתי לא שהתה אז בפינסק וזמני היה דחוק, אך לא יכולתי לעמוד בפני הפיתוי להציץ במעיין ממנו שאבתי את תורתי.

ב־11 באפריל 1939 הגעתי בלילה לפינסק. ע"י הרכבת חיכה לי מר אלפר ז"ל (מנהל הגימנסיה אז) ובכרכרה רתומה לסוס דהרתי שוב, לאחר עשר שנות היעדרות, ברחובות פינסק. התאכסנתי בביתו של מר אלפר. רעיתו שושנה ז"ל קיבלה את פני בחמימות ושוחחנו עד אור הבוקר על תלמידים לשעבר, שהיו כבר אותה שעה בארץ ישראל. למחרת ביקרתי בשיעורים בכיתות השונות ונפגשתי עם חבר המורים שמילאו את חדר המורים מפה לפה.

ב־12 באפריל בערב התקיימה אסיפת תלמידי הגימנסיה „תרבות" באולם הגדול. היו נוכחים כ־800 תלמידים על בגדי השרד הכחולים שלהם מכל הכיתות וכן גם מהכיתות הגבוהות של בית הספר העממי „תרבות".

תזמורת הגימנסיה בניצוחו של המורה טויבנפלד (יושב קיצוני מימין)

אשר שופט / פרקי הווי בגימנסיה

גושי חיים של מחזורי נעורים — מה לבור מהם, מן המוקדם או מן המאוחר שבהם? בעוד הללו, שעברם נעוץ בימי־היסוד של הגימנסיה עוזבים אותה עם סיום חוק־הלימודים, דורות צעירים תוססים עוברים בזה אחר זה, גדלים בה, רואים בה „בית" ועולים משלב אל שלב. כוחות רעננים חדשים עולים מאחוריהם, תוך הכרת היעוד המיוחד של הצעיר היהודי אז.

מתוך מגמה „להקפיא" רגעים מסוימים משטף החיים דאז ומשם, מתוך רצון להציג תצלומים אחדים מאלבום מרטיט זה של חיינו באחד המיגזרים של פינסק היהודית — נכתבו הקטעים הבאים.

הבית והחצר

בית רם, בעל חזות מכובדת, בנוי קורות־עץ משופות, מסוגנן לפי טעם וכוונות בוניו הראשונים — היווה את מעונה של הגימנסיה העברית. אולמות מרווחים, חלונות גדולים שופעי־אור ואוויר, ואולם מרכזי גדול עם קומת־מרתף רחבה שירתו את הצרכים הרבים והתפקידים שעל הבית הזה היה למלא. לנו שימש הוא הרבה יותר מבית־אולפנא. בו הגענו לתחושת עצמאות יהודית, ליד קירותיו נעצרו רוחות זידוניות מבחוץ.

רמת־הלימודים גבוהה, מגמת המוסד — ריאלית, ומכאן — הדגשה של לימודי טבע ומתמטיקה. אך הרנסאנס היהודי היה קשור לבלי־הפרד בלימוד הלשון העברית, תנ"ך, ספרות ותולדות־ישראל ולפיכך ניתן מעמד ראשוני למקצועות אלה, וחובה היה לקיים את התכנית הפולנית בדרגה התיכונית ולהשיג מורים מעולים בשטחי לשון, ספרות והיסטוריה פולנית. החיים בבית הזה חייבו עבודה ולימוד בראש־וראשונה, אך קשרים רבים נוספים, עשו בית זה למה שהיה. תזמורת, מקהלה, ספריה, פעילות של תנועות־הנוער, מסיבות, חוגים, ישיבות — אלה מילאו את הבית חיים מחוץ לשעות־הלימודים ובערבים. האולם הגדול, תכופות בתפקיד אולם הרצאות ומסיבות לציבור הרחב — תרם רבות להיות המקום למרכז.

בחצר נמצא הפורקן לאחר שעות של ישיבה על ספסל־הלימודים. המישחק הנפוץ — התופסת (כאפעניש). כל כיתה בפינה משלה בחצר — רודפים ונרדפים בלי סוף. הרודף מן ההפסקה הקודמת ממשיך בהפסקה הבאה, בורחים מפניו בכל טכסיסי התחמקות והטעיה. והנשאר בסוף־היום פותח ברדיפה מחר. מישחקים אלה ראשיתם במיגרש הגדול של הגימנסיה ברחוב הבריסקאי ועברו משם אל משכן־הקבע — הבית ברחוב זאוואלנה.

מיתקני ספורט שבאו לאחר־מכן הפחיתו את מישחקי־הילדות, אך החצר הרחבה, הגדורה היטב, שימשה המשך לבית במובנה הרחב של המלה.

טיולים באניית־קיטור

היה זה רעיון ראוי־לתודה להצמיד את מסורת הטיולים בל"ג בעומר להפלגה באניית־קיטור אל מרחבי הנהרות של פינסק ברוכת־המים. רעיון זה צץ לראשונה כשמעונה הערארי של הגימנסיה היה בבית הספר הטכני על שפת הפינא.

המחזור השני של הגימנסיה „תרבות"

כיתה ו׳ בגימנסיה (המחזור הרביעי)

מה היווה את עיקרו של הטיול? האם ההפלגה באניית־הקיטור במשך שעות או הטיול בין יערות וכרי־מרעה, שהאניה הביאה אותנו לשם מקץ נסיעתה על פני הנהר ויובליו? גם זה וגם זה! ריגוש רב נתלווה לטיולים אלה. נשכרה לרוב אניית־קיטור מרווחת והגימנסיה נבלעה בתאיה המרובים ועל הסיפון. עיקר החדווה היה בשהייה על הסיפון, כשאנו ישובים על ספסלים זה בצד זה, מספרים בקול, שרים או מאזינים לתזמורת, שנתלוותה לפעמים לטיול; ויש שמחרישים ומזינים את העיניים בנופי המים והצמחיה העשירה של גדות הנהר, המשתפך והמסתעף, ובכפרים המטפסים על גבעות מחמת שפעי המים של האיזור.

טיולים אלה היוו חריגה מחיינו אסירי העיר היהודית על אפשרויותיה המסוייגות ממרחבי שדה ומיער. אניית־הקיטור נישאת על גלי הנהר, גלגליה מקציפים את המים סביבה, הננו יושבים וחולמים חלום הווה ועתיד בלתי־ברורים.

ביקורי אישים

מזמן לזמן הפסיק אירוע חגיגי את שטף החיים הרגילים, ולרוב היה קשור בביקורה של אישיות יהודית. בפולין היו 3 מיליון יהודים והיהדות בעולם על מיליוניה העלתה אישים פופולאריים, ולפעמים היה די בביקור מוורשה הבירה, שיעורר צפייה וחגיגיות לעילא.

לביקור מסוג זה ניתנה צורה של טקס כמעט קבוע. תלמידי הגימנסיה מסודרים בטורים לפי הגיל והכיתות. המבקר מובא על־ידי מנהל הגימנסיה וכמה מלווים אל הבמה באולם (בקיץ — במרכז החצר). התזמורת הטובה של הגימנסיה, ניגנה שירי־לכת או שיר עברי ציוני. לאחר דברים קצרים של המנהל או ממלא־מקומו, משמיע המבקר את דבריו תוך הקשבה דרוכה של קהל תלמידים, מורים ואורחים. המבקר ופמלייתו עוברים אחר כך בין השורות, הוא מברך את התלמידים, חוזר למקומו ומסיימים בנגינת „התקווה" ולפעמים גם בהימנון הלאומי הפולני.

כמה מן האישים שביקרו: לייב יפה, ד"ר יהושע טהון, יצחק גרינבוים, המשורר יעקב כהן, ד"ר קלומל (ממרכז „תרבות"), דניאל פרסקי והמשורר חיים נחמן ביאליק.

המעמד היה חגיגי ומרגש. לבם של הצעירים מפרכס נוכח הדמויות הידועות מצילומי עתונות וספרי־הלימוד. הקשר הרעיוני ההדוק לציונות ולארץ־ישראל קיבל חיזוק והמחשה באמצעות צירים אלה של העם והארץ.

השפעתם של מורים

המורים של הגימנסיה מילאו גם תפקיד של חינוך ושימשו כדמויות להזדהות. לרובנו היתה זו תקופת־מעבר מחיים של השקפת־עולם דתית, על מנהגים ומידות לפי המושגים שלה, אל מודרניזציה במושגים ובאורח־חיים. המורים, עם מטען של ידע ותרבות, תמיד לבושים בקפידה, מגולחים למשעי, הטיפו לנימוסים ולהיגיינה והרביצו תורה.

כבר סופר כאן במקום אחר על ד. אלפר וא. מזור ז״ל, ובזה נתעכב על מורה, שגם מקצועו נתן ביטוי לרנסאנס שלנו — הרי זה המורה לטבע ב. גורדון. בהשפעתו דובבה הגימנסיה כולה על צמחים, פרחים ובעלי־חיים. כל ילד ידע על מערכות ומשפחות, על זיהוי פרחים ושיחים, על רכיכות ופרפרים וצפרים. באיזה להט לימד ופעל במקצועות הטבע, פיסיקה וכימיה! החל מתורת־התא וסיים במורפולוגיה וסיסטמאטיקה של צמחים. באמצעים של אז ובהישגים של אז חולל גדולות והדליק אותנו בדביקותו אל עולם הטבע למקצועותיו יגווניו. קירות הכיתה גדושים תמונות, ציורים, וביל־קוטינו — מחברות, ציורים ואוספי צמחים. עסקנו בהנבטה, בייבוש ובהדבקה מתוך סיפוק רב. בשיא פעילותו היו ספריו — הבוטניקה והפיסיולוגיה, שאילולא הופסקה עבודתו בגלל דיקדוקי פורמאליות של השלטונות (היו לו שני דוקטוראטים רוסיים — מדיצינה וכימיה, שלא הוכרו בפולין) היה מסיים את מפעלו המתוכנן — ספרים לקורס תיכוני של בוטניקה.

טיולים מחוץ לעיר, גילוי עולם כה עשיר של צמח וחי, גמיאת נופי המרחבים של שדה ואחו ביוזמת המורה — השלימו את ההשפעה של המורה ומקצועו.

אותה זכות לשאר העוסקים במקצועות הטבע — מן המתחילים במצווה — זאב לבנה ודובה אלפר, ואחר־כך צבי מרמינסקי ולבסוף — זאב קארפ. מקצועותיהם נתקשרו למושג ההתחדשות של הנוער חניך־החדר ובית־המדרש.

התלבושת האחידה

חליפות מבד ירוק־כהה וכובע ירוק היוו את התלבושת האחידה (אוניפורם) של תלמידי הגימנסיה. בד מצבע הגראנאט היה המיוחס והמקובל, אך זו היתה תלבושתם של תלמידי הגימנסיה הפולנית־הממשלתית („פאנסטבובה״), ושלנו — ירוק־כהה. בגד משובח וצנוע כאחד ציין את התלמידים של הגימנסיה „תרבות״. באירועי־חג בגימנסיה נועדו הכול בתלבושת זו ונראתה בעינינו כביטוי הטעם הטוב. גם הבנות הסתפקו לרוב, והעיקר בין כתלי בית־הספר, בשמלה מאותו צבע ירוק־כהה, סינור שחור צמוד תמיד לתלבושת זו וצווארון לבן משלים אותה. על הכובע סמל הגימנסיה מפח מוכסף בצורת מגן־דויד מסוגנן, ולבנות — ברט באותו צבע עם סיכת הסמל של הגימנסיה.

בחיי יום־יום היו אלה „מדים״ ששמו סייג להבדלי מעמדות ולרצון הייחוד והגינדור בבגדים, אך במיצעדים שונים שהגימנסיה אירגנה או שהרשות חייבה (3 במאי וכד׳) היו אלה מדים, שהבליטו את הליכוד ואת הצבר הערכים שמחנה צועד זה מייצג אותו.

ב־20.9.1928 הכריזה כיתה זו (מחזור ב׳) שביתה כמח־אה על נסיון ללמד מקצו־עות מסוימים בפולנית ולא בעברית, כפי שהיה נהוג עד אז. שביתה זו זכתה תחילה גם בתמיכת ההו־רים, אך לבסוף השלימו עם החלטת הרשות המוסמכת.

התצלום — מיום השביתה.

איסר מישלוב / המורים שהיו ואינם עוד

הנה הם לנגד עיני תלמידי הגמנסיה העברית. מדיהם ירוקים־כהים ופס לבן על כובעם הירוק. קטיפה ירוקה סביבו וסמל הגמנסיה — שני ענפים, מגן־דוד ביניהם ומעליו ג.ת.פ. (גימנסיה תרבות פינסק) — במרכזו. והתלמידות — שמלותיהן ירוקות וסינריהן שחורים וקשורים לאחור. גימנסיה עברית וכל המקצועות נלמדו בה בעברית ואת שפת המדינה — פולנית למדו כשפה זרה. אילו לימדו גם מקצועות אחרים בפולנית, לא היתה הממשלה שוללת את הזכויות ממוסד חינוכי זה. התלמידים הכינו עצמם לקראת עתידם בארץ ישראל וחוסר הזכויות לא הדאיגם. כשערכה הרשות משאל על „שפת האם" של אזרחיה, עברו תלמידי הגימנסיה מבית לבית ודאגו, למורת רוחם של השלטונות, כי עברית תירשם כשפת־האם, אעפ"י שבמעשם זה חיסלו את הסיכוי, שהרשות תקציב סכום מסויים לטובת החינוך היהודי.

והנה י"ג בכסלו תרצ"ב — יום ביקורו של ח. נ. ביאליק בגמנסיה. ההתרגשות שלנו ושל מורינו היתה גדולה. ביאליק בדבריו השווה את הגימנסיה לישיבת וולוז'ין שנסגרה שוב ואמר, כי הגימנסיה שלנו הוא מעיין התורה שהחל שוב לפכות...

עולות בזכרוני דמויות מחנכים וחברים ללימודים. המנהל אברהם מזור, איש התרבות ובעל הנימוסין וההופעה ההדורה, הקפיד וקיים משמעת חמורה במוסד. כשנסעתי ללא נטילת רשות לדויד־גורודוק, אל בית הורי, לקראת פגרת־החורף, שלח מכתב להורי (הוא שמור אתי), כי הוצאתי מהמוסד על חטאי, ואם ארצה להמשיך בלימודי, אידרש להיבחן כתלמיד חדש. רק לאחר השתדלותו של אבי ז"ל חזרתי למוסד. מזור היה שומר על מרחק מסויים בינו לבין התלמידים, אך החיוך היה כמעט תמיד נסוך על פניו. הוא ייצג את המוסד בכבוד לפני השלטונות ולפני מוסדות היהודים. הוא העלה את רמת המוסד ושיווה לו צביון של גמנסיה ממלכתית. כשהגשים את חלום חייו ועלה עם אשתו ובתו ארצה, ליוו אותו לרכבת כל תלמידי הגימנסיה ונפרדו ממנו בשירה ובברכות.

והנה דוד אלפר, שהחל את עבודתו בגמנסיה כ„אינספקטור", איש התרבות היהודית והחינוך המסורתי. אלפר המנהל הקדיש הרבה מזמנו וממרצו לחינוכנו. לא פעם התרה בנו: „תצאו לשוק החיים, החיים ירמסוכם". אלפר המסור והנאמן, שדיבר רק עברית עם בני משפחתו, נשאר על משמרתו כקברניט ונספה...

עומדת לעיני דמותו של המורה לעברית קליינמן הצנום, התמיר, יפה־התואר עם בלוריתו המכסיפה. את הציונים היה מסמן בפנקסו הארוך באותיות עבריות ואנו היינו מתחקים אחר תנועת ידו ברשמו ציון, כדי לקבוע, מהו הציון. שמורים בזכרוני שיעוריו בספרות על „העיירה" של ש. אש, סיפורי פרץ, שירי ביאליק וטשרניחובסקי. חיבה יתירה נודעה לו מהתלמידים גם שעה שהיה פוסק פסוקו: „שב, שום דבר לא למדת, ושום דבר לא שכחת".

המתמטיקאי שלנו בלבן, נמוך הקומה, עגול הפנים והמקריח היה אדם טוב־לב ומחייך תמיד. הוא היה חדור אהבת המתמטיקה עד לשד עצמותיו. לא פעם החליף את שיעוריו בפסיכולוגיה או בגיאוגרפיה ולימדנו מתמטיקה. היה גאון ממש במקצוע זה. לעתים חטאנו נגדו בהפרת סדר בשעוריו. הנני רואה אותו, איך היה נכנס לכיתה והיומן בידו, ניגש „לקתדרה", מכה שלוש פעמים על השולחן וצועק בקול רם: „שנה (שושנה), משה, לצאת" וכל זה עוד לפני התחלת השעור. אהב את תלמידיו ותלמידיו אהבוהו. זוכר אני כי לפני בחינות הבגרות, היה משכים ובא לגימנסיה שעתיים לפני התחלת יום הלימודים, כדי „להספיק" ללמדנו יותר ויותר לקראת הבחינה. מה מאושר היה, כשהבינונו את „הבעיות"!

והנה מגיסטר דריסויצקי, בעל המשקפיים עם הזגוגיות העבות כפנסי מכונית, על מבטו החד, הרציני, אף הוא מורה למתמטיקה — אך כה שונה מקודמו. הוא היה נזהר מ„הסתבכויות" בבעיות מתימטיות בעת השעור. זוכרני, כי קצה אפו היה אדמדם תמיד, ואולי משום כך זכה לכינוי „צימעס"... הקפיד תמיד על לבושו. היה מטופח ומסודר, בבחינת תלמיד־חכם שלא נמצא רבב על בגדו — — —

והנה צצה לפני דמותו של צבי חיז'י, המורה למשנה, בעל הגוף המלא במקצת, לבוש בקפידה, עם עניבת־פרפר בחליפתו הכחולה. מורה בכיתות הנמוכות, אך „עולה" אט־אט מהכיתות הנמוכות לכיתות הגבוהות יותר. אותו חיז'י המאופק, הרגיש למשמעת והנוהג לפתוח כל פסוק חדש במלה „כן" — לצורך ושלא לצורך.

והנה זיגמונט פונק, המורה למקצועות הפולניים. קומתו בינונית. תמיר זקוף, לבוש הדר, פנים מבריקות ושערות מבריקות ומסורקות בקפידה, מזיז בקושי את צוארו לצדדים (עקב קלע אשר נתקע בגופו בתקופת שרותו כקצין במלחמת העולם השניה). בשעוריו שררה דממה להפליא. פונק ידע להקנות לנו את אשר לימד, ואם כי היתה בנו מעין זרות טבעית למקצועות הפולניים, הצליח לעורר בנו עניין רב, שכן התלהב בעצמו משעוריו והלהיב גם אותנו לעתים תכופות.

והנה מגיסטר זומרפלד, המורה לשפה האנגלית. הוא הגיע מארצות הברית, ואנו התפעלנו מתלבושתו „האמריקאית" ומהעטים הנובעים האמריקאיים שהיה מחליפם חדשות לבקריב. הוא היה בעל חוש־הומור והתהלך אתנו כעם חברים. הקנה לנו את השפה האנגלית הזרה, אשר לא נשמעה לא ברחוב ולא בבית והיתה שפה זרה ממש, והצליח להנחיל לנו את השפה במידה כזו, שהיתה לנו לעזר רב בצעדינו הראשונים בארץ.

והנה מר טאובנפלד, המורה לפולנית, גבוה עם סומק בלחייו, מחייך, טוב לב מתרועע עם תלמידיו ועוזר להם — — —

ומר אקסלרוד, המורה לטבע, המגושם במקצת, ממושקף, נמוך־קומה ובעל מזג טוב. היה נוהג לחתום משום־מה את שמו בעברית, משמאל לימין — דבר שהיה לפליאה בעינינו...

וייזכרו גם מגיסטר קלומניצקי, המורה לכימיה, חוור הפנים, שהיה מוכן תמיד לעזור ושמח לכל הישג של תלמידיו... בד"ר צינדר המשופם, המורה לפולנית, הדייקן, הנוח, האדם האינטלגנטי, בעל התרבות והנימוסין.

והגברת לנדסמן, המורה להתעמלות, החיננית, השחומה, אשר מצאה חן לא רק בעיני המורים אלא גם בעיני התלמידים.

אכן, גלריה שלמה של מחנכים דגולים מסורים ונאמנים, אשר נספו בשואה הנאצית ולא זכו לראות בהתגשמות חלומם.

אשר שופט (ריכטר)

המעיין ממנו שאבנו

(הרהורי שמירה בשנה הראשונה במולדת)

שורות אלו, שנתפרסמו בזמנו באחד העתונים בישראל, נותנות ביטוי לרחשי ההערכה והתודה של רבים מתלמידי הגימנסיה „תרבות" לשעבר — למוסד החינוכי היקר והחשוב הזה.

ליל סתיו בארץ־ישראל. הוויה גדולה, איתנה; כות גלום, מסתורי. הלילה אינו רק האפלה והדממה. המרחקים הגדולים, האטומים בשבילך, הרוח המנשפת והנישאת בהקפות סביב כל בניין וכל גוש בולט, היללה המבעיתה של התנים, — זהו הלילה. הקיבוץ השקוע בשינה, הצריפים הדוממים, הבדידות המוחלטת — זהו הלילה בארץ־ישראל. רק מנורת־נפט יחידה קורצת מזווית המטבח, גלמודה ותשושת־כוח. בואי, האירי לי נתיבי האפל! אני — שומר־לילה!

כמתגנב, על ראשי אצבעותי, אני יוצא אל החשכה. אני סובב אט־אט בין אהלים וצריפים.

נשען בקרן־זוית אני עומד בלי־נוע. אני שותק גם בתוך־תוכי. תמה אני במקצת להימצא עם עצמי. ימים רבים לא היתה שעת־כושר להתייחד. וכשני אנשים זרים, המחרישים בראשית פגישתם, לא היה בפי דיבור אל עצמי. ומה רכושו של אדם בהיותו לגמרי לבדו, מה נכס יש לו בידיו הריקות? זכרונות! רישומי חוויות, שלכת ימים רבים־רבים, אשר נמוגו בחלל האין. לא עובדות נשכחות באות להיפקד, אלא תמונות חיות מן העבר, פרקי־חיים שונים, כשטעמם עומד בעינו וההרגשה של אותם הימים חופפת עליהם. חלמתי חלומות, שאפתי גבוהות — הייתי תלמיד. ספסל־הלימודים — מרכז העולם, וקהל התלמידים — ממלכת כוהנים. מתוך מרכז זה השקפנו על העולם כולו ועל העתיד: יחלפו הימים, נצא בסערה מבית־לימודנו וניאחז אי־שם בכרכי אירופה — אוניברסיטאות, סטודנטים, דוקטורים. ידעתי את הצפוי, אך נתיבי היה ברור: מלחמה עקשנית בעד אפשרות ההשתלמות גם כיהודי. זו היתה ההירואיקה הנערצת בעינינו ובה התאזרנו לעתיד. וחלפו הימים. כמו על הבד מתנועעת פרשת־החיים בין כתלי בית־הספר וממנו — הדרך קדימה. ניסיתי עוף בדרכי החלום, לחצות את שמי־התכלת שהאהלתי על עצמי, יצאתי ללמוד בבית־הספר הגבוה. המציאות היהודית טפחה על פני, לא ארכו הימים ואשמע קול בחובי: לא זו הדרך!

*

האמנם עומדות עתה רגלי על אדמת ארץ־ישראל? היכן ההתרגשות שבמעמד זה? האם הועב החזון המאיר משנים רבות? והגעגועים הלוהטים לארץ הרחוקה, אשר לא ידענוה, הנעמדו בצל? — פה מציאות, מעשה, עמידה יציבה על הקרקע. ללמוד יש גם פה ולעתים מן ההתחלה — בית־ספר החיים בארץ־אבות. הנה קיבוץ נסוך־שינה לנוכח גבעות חול ומרחבי חול שוממים והמית־גלי־הים מרחוק. אנשי־עמל ישנים בטח, „ישרים לא ייסרום כליותם", מחר ישכימו־קום ופניהם לעבודה ולשלום. הנה זאת לימדוני מורי, רוח זאת ספגתי ביודעין ובלא־יודעין בין הכתלים, שמה. הימנוני שלום ויצירה הושמעו באזני מפי פייטני־עולם על סף עולם מלא מרמה. על יושר ואחווה הטיפו מורים השכם והערב מבלי לגלות, שהרבה נעמול וניגע עדי נמצאם. כן, על חברת אנשים אלה למדתי, בלי דעת עוד מה שמם, בגימנסיה העברית. הגורל מתח את החוט, הנמשך משם לכאן, מקום בו עומדות רגלי.

ומדי הרהרי על מקום־חיי ועל הכוח הדוחף להכות פה שורש ולהמשיך גדול, אני רואה את תנועת הנוער, את הגימ־נסיה, את אווירה ואת אווירתה של העיר פינסק, כגורם מכריע בכוח זה. האם יודע צבא התלמידים הצעירים, העוברים בזה אחר זה בין כתלי בניין־העץ הנישא בפינסק, את ערכו הנכון של המוסד הזה? יתעמקו נא יותר באותם הספרים, בהם הם לומדים, יראו נא את גורל הנוער העברי באספקלריה של מנדלי, שלום־עליכם, ביאליק. היודעים הם את הזכות, שנפלה בחלקם לחיות בדור התחייה? עלוב הוא עדיין גורלו של היהודי ואטית, רבת־ייסורים היא תחייתו. אך היא חיה בלבבות ובין כתלי המבצרים של הרוח, הפזורים בגולה, כשחלום ארץ־ישראל וכיסופים אליה מקרינים עליהם.

*

כך אני משקיף על נוה־נעורי מרחוק. ופה בין חורבות עתיקות ושממה, במקום שחיי דורות ועמים קופלו על הר וגיא, כשההיסטוריה מקבלת בעיניך דמות מוחשית וחיה — תראה את הגימנסיה העברית בפינסק כשאר מוסדות התינוך הדומים לה בארץ הגולה כתופעה היסטורית. היא היתה הביטוי לכוחות הפורצים, שהתיימרו ליישר את הגב היהודי הכפוף ולטפח את הנפש היהודית הצעירה, שהציצה מפוחדת וחלשה לתוך העולם, המחכה לה עם משימות נכבדות ואחראיות לדורות.

חיה שרמן / הגימנסיה בתקופת הכיבוש הסובייטי

מיום פלישת הנאצים לפולניה ב־1 בספטמבר 1939 ועד לכניסת הרוסים לפינסק, תקופה של 2—3 שבועות, לא היו לימודים בגימנסיה. אולם ימים אחדים לפני כיבוש העיר על ידי הסובייטים, חולקו רוב הספרים מהספריה העברית של הגימנסיה בין התלמידים, כדי להחביאם במקומות שונים בעיר.

כמה שבועות לאחר השתלטות הרוסים על העיר, היו בתי הספר סגורים. יום אחד פורסמה הודעה, כי על התלמידים לחזור, כל אחד לבית ספרו.

תלמידי הגימנסיה העברית „תרבות" חזרו אף הם. לא נתקלנו בשום שינויים מיוחדים, פרט לזה, שהשלטונות הגבילו את הגימנסיה ל־10 שנות לימוד בלבד, וכתוצאה מזה היו שינויים בכיתות. נוסף על כך החלו נוהרים המון תלמידים חדשים, משום שהשלטונות פירסמו, כי החינוך יינתן חינם, וכן נודע מיד בעיר, כי הלימודים יימשכו בעברית.

כך נמשך הדבר כחדשיים ללא שינויים. המורים היו אותם המורים שלפני המלחמה, ספרי הלימוד אף הם לא שונו. אולם באחד הימים הודיעו לנו בכיתות, כי מהיום והלאה תהיה שפת ההוראה בגימנסיה, השפה האוקראינית. תגובת התל־מידים להודעה זו היתה ברעמי צחוק. אז הופיע מורה יהודי בשם גינזבורג והחל ללמד אותנו אוקראינית. ההתקדמות בשפה זו היתה קרובה לאפס. בעת ובעונה אחת הוכנסה עוד שפה לגימנסיה, היא אידיש, שנלמדה שעה אחת ביום.

במשך החודש הראשון של לימוד השפה האוקראינית נואשו כנראה השלטונות לאור ההתקדמות המעטה והוחלט לקבוע כשפת הוראה את השפה הביאלורוסית. התוצאות מלימוד שפה זו לא היו טובות יותר מאשר בלימוד האוקראינית. עבר עוד חודש והשלטונות נואשו מנסיון זה, ושפת ההוראה לכל המקצועות נקבעה אידיש. כשפה נוספת שימשה הרוסית, וכשפה זרה נשארה האנגלית.

עם העברת הגימנסיה לאידיש, הוחלפו ספרי הלימוד, אולם המורים נשארו ונוספו רק כמה מורים חדשים. פרט לשינויים בספרי הלימודים, חלו שינויים עצומים בתכנית הלימודים. לימוד התנ"ך — בוטל. המקצוע ידיעת הארץ (גיאוגרפיה של ארץ־ישראל) — בוטל אף הוא. בהיסטוריה ישראלית לא היה זכר לתקופת העצמאות העברית הקדומה ואף לא דבר על מלחמות הגבורה של המכבים, בר־כוכבא, החשמונאים וכו'.

כן שינתה הגימנסיה את פרצופה גם בשטח אחר. לא עוד אורגנו חגיגות ט"ו בשבט, חג הביכורים לא הוחג עוד, נשפי חנוכה והצגות לזכר גבורי המכבים לא היו עוד, חגיגות פורים בוטלו ומסכות ברחובות לא נראו עוד.

נוסף על כך הוסב יום המנוחה משבת ליום ראשון. בערבי חגים שונים, כגון חג הפסח, או ראש השנה וכו', היו עורכים נשפים בגימנסיה בערב, לא לזכר או לכבוד החג, אלא כדי להוציא את הילדים מאוירת החג הביתית.

ראוי לציין כאן, כי עד כדי כך הקפידו שבשום אופן לא ישתקף משהו יהודי בחיי התלמיד, עד שאסרו אפילו על ריקוד ה„שערעלע" בתחרות ריקודי־עם של כל פלך מינסק, כשתל־מידות הגימנסיה נבחרו לנסוע למינסק להצגת ריקודים.

כאמור לא היה זכר בגימנסיה לחינוך לאומי. המורים לעולם לא הזכירו נושא זה ולא דובר בו. ואשר לדת, דוקא נושא זה הוזכר על ידי המורים לא אחת, תוך הטפה לאנטי־דתיות.

לעומת זאת השתדלו שלטונות הגימנסיה להשפיע על התלמידים להצטרף אל שורות ה„קומסומול". עד כמה שידוע לי, היתה השתתפות התלמידים ב„קומסומול" דלה ביותר וגם אלה שהשתייכו לו, היו ברובם תלמידים חדשים.

למרות העובדה שלא היתה בגימנסיה כל פעילות לאומית, נתן הזרע העברי־הציוני שנזרע במשך השנים הקודמות את פריו במסתרים. והרי עובדה אחת, הזכורה לי היטב:

הדבר היה בשנה הראשונה לשלטון הסובייטים, בימי החנוכה. לאחר גמר הלימודים, כשהתלמידים ירדו למלתחה ללבוש מעיליהם, מצאו בכיסי המעילים כרוז מודפס בעברית, אשר כלל בין היתר את השורות הבאות:

זכרו ילדים, כי שפתנו היא עברית. היום חג החנוכה, חג המכבים. יחוג כל אחד את חג הגבורה העברית בביתו.

לכשנודע הדבר למנהל אלפר, קרא לאסיפה של כל תלמידי הגימנסיה, וביקש לא לעשות עוד מעשים כאלה, כי אין תועלת בדבר והסובל היחידי — יהיה הוא עצמו. כמו כן ביקש שדבר זה לא יצא מכתלי בית הספר. עד כמה שידוע לי לא נודע הדבר לשלטונות.

כעבור שנה פוטר המנהל אלפר ובמקומו נקבע מנהל חדש — יהודי מברית־המועצות.

י. אייזנברג

ביה"ס „מדרשה תרבות"

עם התגברות התנועה הציונית בעיר, בראשית שנות העשרים, ועם ייסוד הגימנסיה „תרבות" גבר גם הצורך בבי"ס יסודי שהלימודים בו יתנהלו בעברית וישמש מעין פרוזדור לגימנסיה העברית. בכל בתי הספר העממיים שהיו בעיר היתה היידיש שלטת בכיפה והכיוון היה ברובם לא ציוני. טבעי, איפוא, היה הדבר שהעסקנים הציוניים בעיר, ובעיקר אלה אשר עניני החינוך היו קרובים לליבם, נתנו דעתם על הקמת בי"ס יסודי עברי וציוני. מנהל הגימנסיה וחבר המורים היו להם לעזר רב בענין זה והדריכו אותם בעצה ותושיה. הלימודים החלו בביתו של מ. י. סגלביץ' בשנת 1925 ולאחר זמן עבר ביה"ס למעונו ברחוב הבריסקאי. זוכרני, כי חצר ביה"ס הזה היתה מרווחת למדי והתלמידים ניצלו אותה למישחקים בחברותא.

מרבית התלמידים היו יוצאי החדרים המתוקנים, ובעיקר מבית ספרו של ש. נ. גיטלמן, אך היו ביניהם גם יוצאי בתי הספר האידישאים. רוח ציונית שררה במוסד ואחדים מבין המורים עשו הרבה להחדרת רוח זו ואף הקדישו מזמנם לפעולה למען הקרנות הציוניות, הרצו באירגוני הנוער הציו־ניים וכד'. ראשי הפעילים למען „מדרשה תרבות" היו: ראש הקהילה יוסף שקולניק, מרדכי אייזנברג, אשר ניימן, מ. י. סגלביץ' ואחרים. המנהל הראשון של „המדרשה" היה קופל מנייביץ, שהגיע לפינסק מאזור ווהלין, כשהוא בעל ותק רב בהוראה. הוא עשה לילות כימים בבהי"ס ולמען ביה"ס, היה מארגן נשפים שיצאו להם מוניטין בעיר, היה מוביל את התל־מידים לראות בזריחת השמש ובשקיעת החמה, ואם כי כבן 60 היה בקבלו את הנהלת המוסד — עשה הכל במרץ נעורים ובהתלהבות רבה. ראשוני המורים במוסד היו, כפי שזכור לי, מרגולין (מתמטיקה), אהרון מזא"ה (עברית), יוסף צ'סלר (שעבר לפינס מזאמושץ), האחיות דובה ורחל אלפר. זוכר אני במיוחד כיצד הצליחה דובה אלפר, שהיתה מורה לידיעת הטבע, „להדביק" את התלמידים באהבה למקצוע זה. אחותה, רחל, התחילה כמורה בכיתות הנמוכות ואח"כ עברה לכיתות הגבוהות, כשמקצוע הלימודים העיקרי שלה היא — היסטוריה של פולין. פרט לאלה שימשו בהוראה בתקופות שונות המורים: משה פילצ'יק (ציור), רבקה בוטבינניק, א. קנט, חנה קושניר, ע. יוסלביץ', מלכה הרצמן, יהודית ליפשיץ, רוזה המבורג, ט. שפילמן ואחרים.

המנהל ק. מנייביץ' לא נשאר שנים רבות בפינסק ולאחר שהוא עזב קיבל את הנהלת ביה"ס יצחק קוברינצ'וק שטיפח ופיתח את המוסד, הרחיב את יריעותיו והצמיד הרבה פעילים למענו. הוא נפטר בשנת תרצ"ו בעודו צעיר לימים (ר' הרשימה המיוחדת להערכת פעלו בספר זה).

יוסף צ'סלר הקדיש לא מעט מזמנו לגילוי כשרונות בין תלמידי המדרשה, בעיקר בתחום הכתיבה, ואף ניסה לארגן חוג דראמאטי מבין תלמידי ביה"ס. לעתים מזומנות היו מבקרים במוסד גם מורי הגימנסיה, שראו בו את העתודה

במרכז — המנהל י. קוברינצ'וק. בין המורים רחל ודובה אלפר, קנת, י. פילצ'יק.

שלהם לעתיד, ובראשם המנהל דוד אלפר, שהתעניינו בהי־שגינו בלימודים ובהתקדמותו של המוסד מכל הבחינות.

בתקופת לימודי ב„מדרשה" היו בה 7 כיתות בלבד ובשנות הגיאות של המוסד הגיע מספר התלמידים בו עד כדי 300 ואף למעלה מזה. רוב בוגרי ביה"ס היה ממשיך לימודיו בגימנסיה „תרבות", אך היו גם (בעיקר הבנות) שפנו לגימנסיה צ'צ'יק, ששפת ההוראה בה היתה פולנית. היו, כמובן, גם תלמידים שנאלצו עם גמר ביה"ס לצאת ל„שוק החיים" — לעבוד בבתי החרושת שהיו בעיר כדי לסייע להורים שהיו שרויים בעוני ובדחקות.

זוכרני, כי בסיום שנת הלימודים הראשונה ב„מדרשה" נתגלע סיכסוך בין ההנהלה וראשי המדברים בועד ההורים של ביה"ס. כתוצאה מכך הקימו המתמרדים בי"ס עברי נוסף — „הרצליה". סיבת הסיכסוך היתה לפי מיטב זכרוני בעיית גובה שכר הלימוד. בי"ס זה, ששכן בבית משפחת גוז'נסקי, לא האריך ימים ובקושי הוציא את שנתו הראשונה. התלמידים חזרו לאחר מכן ל„מדרשה".

תלמידי ה„מדרשה" היו מסיימים את לימודיהם עם מיטען ניכר של ידיעות במקצועות העבריים והשפה העברית היתה שגורה בפיהם, אך ראוי לציין, כי ידיעותיהם בשפת המדינה היו קלושות למדי, ולפיכך היו נאלצים להשלים לימודיהם בפולנית עם גמר ביה"ס כדי להתקבל לגמנסיה. גומרי ביה"ס היו מתקבלים בלי בחינה לכיתה ד' בגימנסיה „תרבות", אך היו לא מעטים שהיו מתקבלים גם לכיתה ה' של הגימנסיה לאחר שהכינו עצמם במשך חדשי החופש.

בשנים האחרונות שלפני מלחמת העולם קם סניף ל„מד־רשה" גם בקרלין, כי מספר התלמידים היה רב, ואף בי"ס זה הגיע למאות תלמידים. אותן שנים היו ראשי המורים במוסד החדש הזה חנוך לוין (מכהן עתה כמנהל בי"ס בתל־אביב), יוסף צ'סלר ואחרים. המוסד החדש התפתח בתנופה גדולה ובשטחים מסויימים עלה על המוסד המקביל בפינסק, שהיה בעל ותק רב יותר.

ביה״ס העממי „תרבות״

כיתה בביה״ס „מדרשה תרבות״.
בשורה ראשונה — המנהל ק. מנייביץ׳.
בשורה שניה באמצע — המורה חנה קושניר.

המנהל ק. מנייביץ׳ וחבר המו־רים: חנה קושניר, דובה אלפר, רחל אלפר, פילצ׳יק, מרגולין, נ. ליפשיץ.

המעבדה לטבע של ביה״ס.
עומד: המנהל י. קוברינצ׳וק.

א. אבן־דר / בית הספר הטכני בפינסק

בית הספר הטכני היהודי (פינסקער יידישע פאכשולע), תחילתו במחצית השנייה של המאה ה־19 לבנים ראשונות למוסד מקצועי מפואר זה הניחה אחת הדמויות הססגוניות של יהדות פינסק במאה הקודמת — גד אשר לוין, בנה של חיה לווין־לוריה.

ניתן לשער, כי גד אשר בהפנותו את מרצו, יוזמתו ואפשרויותיו משדה הפילנטרופיה לאפיק של מעשים קונסטרוקטיביים, לא חלם כי ילדי „גאדעס פאלק" — הם הם אשר יסללו את הדרך להתפתחותו של בית ספר מקצועי מוכר ומכובד, ברמה גבוהה. על גד־אשר זה מסופר בפרקים אחרים של ספר פינסק, אולם כדאי בהקשר לנושא שלנו, לצטט מתוך ספר זכרונותיו של בן עירנו המהנדס יעקוב אליאסברג על אותו איש שקשרי־משפחה היו בינו לבין המחבר.

„מתוך רגש אנושי התמסר לפילנטרופיה. אולם לא מצא סיפוק בכך לאורך ימים. הוא הכיר לדעת שנתינת צדקה משחיתה את מקבלה, על כן חדל מזה ופנה למתן עזרה קונסטרוקטיבית. תודות לעזרתו ולעצתו המעשית יכלו רבים להקים להם בתי דירה ורבים היו הקמעונאים שהצליחו להחזיק מעמד תודות לגמילות החסד שקבלו מידי גד־אשר בשעת הדחק. אולם גם פעולה זו הפכה לשיגרה ושוב לא יכלה לתת סיפוק לרוחו הערה, ואז הפנה את תשומת לבו אל הבעיות הסוציאליות. ראה את תנאי החיים העלובים של מרבית האוכלוסיה היהודית והתחקה על שורש תופעה זו המעציבה והמבישה. מסקנתו היתה כי האשם הוא בסלידת היהודים מכל עבודה פיזית וממלאכה בפרט. מספר בתי מלאכה היה קיים בפינסק מאז ומתמיד והם עברו כרגיל מאב לבנו. הכשרת שוליות לא היתה מקובלת. מספר בעלי המלאכה נשאר קבוע והתחרות ביניהם לא היתה מורגשת. למרות מצבם הכלכלי, שהיה משביע רצון תודות למסיבות הללו, לא נהנו בעלי המלאכה ממעמד מכובד בקהל; הם נחשבו ל„בורים ועמי הארץ". אפילו בחור־ישיבה עני לא היה מסכים להתחתן עם בת סנדלר או חייט. בבית הכנסת היה מקומם בספסלים האחוריים. „עליה" של כבוד לא באה בחשבון כלל בשבילם. התושבים בקשו לילדיהם עיסוקים אחרים. „כאן טמון שורש הבטלה והעוני", אמר גד־אשר בלבו והחל להלחם בנגע. פנה לרובע העני ביותר — ליניש׳צ׳ה — ותיפש לו שם בנים מדלת־העם ויתומים. במסרו אותם להכשרה בידי בעלי־מלאכה עשה אתם חוזים בכתב, בהם נקבעו משך ההכשרה, המזון ותנאי העבודה. גם ללימוד מפי מלמד דאג. בהוצאות נשא גד־אשר בעצמו ואף הקציב לחניכים דמי־כיס. פעם בשנה ערך להם „סעודה" משותפת. הוא סיפק להם תלבושת אחידה וכך נוצרה ביניהם זיקה הדדית על אף היותם פזורים על פני העיר. הם היו קוראים לעצמם „גדודו של גד־אשר" וסופר לי עוד עשרות שנים אחרי מותו כי היתה קיימת בדרום־אפריקה אגודה בשם זה ושזכרו נשמר שם."

יש לחזור ולהדגיש כי משפחת לוריה, וביחוד צאצאי גד־אשר, היתה ונשארה עד יומו האחרון של בית הספר הטכני, האפוטרופסית והתומכת הבולטת של בית הספר. בחדר המזכירות של בית הספר היה תלוי מכתב הוקרה, בשפה הרוסית, שקיבל על עבודות נאות וברמה גבוהה, שהציג בתערוכה בשנת 1895.

ברחוב שעל נהר פינה היה משכנו, בבניין גדול דו־קומתי עם עליית גג (בזמן שלטון הפולנים בעיר היה שכנו הקרוב המשרד האיזורי (סטרוסטה). אפשר להגיד, כי היה זה אחד מן המקומות היפים ביותר בעיר — מול הנהר, שיופיו בלט בעיקר בסתו ובאביב, ולאורך הגדה — השדרה המטופחת.

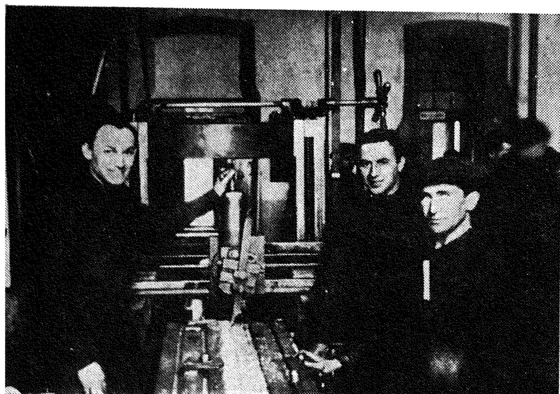
עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה היה מנהלו של ביה"ס אשר ארליך, שהיה אף ציר לקונגרסים הציוניים. בשנות מלחמת העולם הראשונה נסגר בית הספר, ככל יתר בתי הספר, ובגלל מקומו האיסטראטגי — מול הנהרות, הציבו הגרמנים על גגו מכונות ירייה ותותחים קלים.

בתום המלחמה בשנת 1920, יזמה ההסתדרות הציונית את פתיחתו מחדש של בית הספר, ואחר תקופה קצרה שבו קויימו שני בתי ספר מקצועיים נפרדים, אוחדו — ולמנהלו נבחר אברהם א. פינשטיין, שהיה מנהלו עד 1925 וממנו קיבל את הניהול המהנדס מרדכי בסביץ. מנהלו האחרון של בית הספר, משנת 1936, היה המהנדס שוורגולד מגליציה.

הרכב הנהלת בית הספר היה מבוסס על פריטט: מחציתו — ציונים כלליים ומחציתו — אנשי פועלי ציון (צ"ס). בשנת 1926 צורפו לוועד נציגים בלתי מפלגתיים, שנבחרו מחוגי המסחר והתעשייה.

הנהלת בית הספר ראתה לפניה תמיד כמטרתה העיקרית — הפניית הנוער היהודי לאפיק יצרני — לעבודה פרודוקטיבית ולאורח חיים כזה. החינוך הציוני תפס מקום נכבד בכל תכניות בית הספר והתבטא בקיום חוגים, איסוף כסף לקרנות הלאומיות וכו׳.

חברי הוועד בתקופות שונות היו לפי מיטב ידיעתנו: א. מזור, יהודה פקץ׳, חיים פולק, מרדכי קרמן, אשר ניימן, מרדכי סגלוביץ, וולף סגלוביץ׳ אהרון שטילרמן, יוסף שקולניק, פייבל גינזבורג, אפרים בודנקין, יעקב אביגדור מינקוביץ, מרדכי אייזנברג — נציגי הציונים הכלליים.

בכדנא. ראשון מ־מין — האומן הראשי ויניק. משמאל — מ. פקץ׳

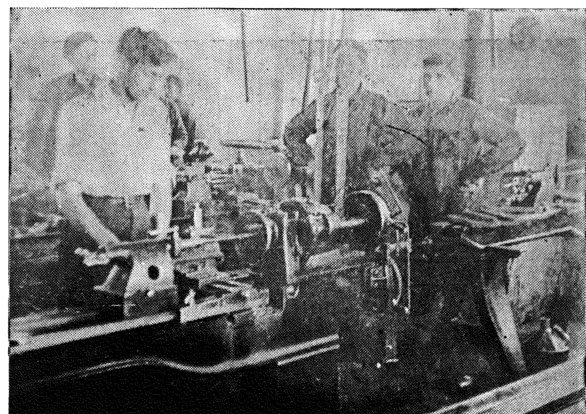
הנציגים של פועלי ציון צ"ס היו: יעקב אייזנברג (ברזילי), ד"ר אליעזר ברגמן, י. ריטרמן, ב. כצמן, א. ניימן, פסח פקץ, משה פאפיש, מאיר ברוק, הרשל פינסקי, איסר בריסקי א. וינר, אלי פלוטניצקי וכו'. במיוחד פעילים היו חברי ההנהלה המצומצמת: יהודה פקץ', שעל שמו ניתן גם הרשיון לניהול בית הספר, חיים פולק, יעקב אייזנברג, מאיר ברוק, אשר ניימן, פסח פקץ ועשרה־דבריא, מהנדס־מפקח מטעם „י. ק. א" על בתי הספר המקצועיים. במשך כל השנים שימש כיו"ר ההנהלה המהנדס יעקב אליאסברג.

על מורי ביה"ס לאחר מלחמת העולם, נמנו: פינשטיין (עברית), המהנדסים בסביץ' ורוזמן (טכנולוגיה ושרטוט טכני, תורת החומרים ומכניקה), משה פילצ'יק (גיאומטריה וציור) אורבייטל (ציור וזמרה), פ. שפילמן וד"ר ב. מנדל (פולנית, היסטוריה וגיאוגרפיה), ש. נ. גיטלמן (עברית ומדעי היהדות), טרמן (מטמטיקה), באקלצ'וק (יידיש וספרותה) וקוז'יול, המורה למוסיקה, שהיה המנצח על תזמורת בית הספר במשך מספר שנים.

על האומנים של בית הספר נמנו: שליאקמן ובגון שלמה; מרדכי ויניק (מכניק), ליברמן יהודה, יוסף ורסובסקי (נפחות), גרוכובסקי ופולכוב — שני אומנים נוצרים (מסגרות), רובכה ומיכאל פלוטניק (נגרות). בשנים האחרונות נתוספו לסגל האומנים בוגרי בית הספר כגון — מוצ'ניק — קמחי, אליהו פלוטניצקי, ומרדכי שטיינברג.

בבית הספר למדו כ־150 חניכים תקופת לימודים של שלוש שנים, ובסיימם קיבלו תעודת־גמר להשכלה כללית והסמכה לאומן.

מהיכן באו התלמידים ומה היה רקעם הסוציאלי? על אודות התהוותו ותחילתו של בית הספר ועל מוצאם הסוציאלי של תלמידיו שבאו מדלת העם, — עמדנו בתחילת הדברים. ואולם גם בשנים הראשונות לאחר מלחמת העולם הראשונה, בהתחדש פעילותו, המשיכו להיות בני השכבות העניות של

בסדנת החרטות בביה"ס הטכני

האוכלוסייה היהודית רוב מנינו ובניינו של הרכב התלמידים.

מצב זה השתנה לחלוטין עם ההתפתחות הטכנולוגית בעולם ועם חדירת תודעת ההשכלה המקצועית למשפחה היהודית. היינו עדים לתמורה זו בדעת־הקהל היהודי, לגישה הבריאה והמעשית, שהתבטאה, בעיקר, בכניסתם לביה"ס של נערים משכבת המעמד הבינוני ואף נערים מבין בני העשירים. בשנות השלושים נתווספו לבית הספר נערים מערים ומישובים מרוחקים: רובנה, סרנה, דומברוביץ', ברזה־קרטוסקה, קוברין וכו'.

תופעה נוספת הראויה לציון — לבית הספר פנו בחורים מהכיתות הגבוהות של בתי הספר התיכוניים ובפיהם משאלה — לרכוש מקצוע. מצב עניינים זה חייב את הנהלת בית הספר לפתוח „מגמה תיכונית". פרט לאלה פנו להנהלת בית הספר מבוגרים, ובפיהם בקשה לרכוש מקצוע. כוונת רובם היתה לעלות לארץ. כדי לאפשר למבוגרים לרכוש את אחד המקצועות שנלמדו בבית הספר, נוסדו קורסים מעשיים־מקצועיים, שבהם ניתנו שיעורים תיאורטיים הקשורים למקצועות שלמדו.

בית הספר הטכני היהודי בפינסק היה מורכב משני אגפים: אגף המסגרות והמכניקה שכלל לימודי נפחות, מסגרות יד, מסגרות בנייה, חרטות, ריתוך והלחמה וכן כרסום (פרזה); אגף הנגרות שכלל נגרות רהיטים, נגרות־בניין ובניית סירות וחסקות.

תקציב ביה"ס התבסס בעיקר על תמיכתו הקבועה של י. ק. א. (יידישע קאָלאָניזאַטאָרישע אַגענטור) מיסודו של הברון הירש; אגודה זו כיסתה כ־50% בערך מתקציב בית הספר וכן סיפקה את המכונות והציוד החדישים ביותר באותה תקופה — תוספת לציוד קודם שסופק על־ידי ה„ג'וינט" וה„אורט".

בתי המלאכה של ביה"ס נתפרסמו בכל הסביבה תודות לרמתם המקצועית הגבוהה ולעבודות המעולות שביצעו. אין ספק, כי אלה הושגו במידה רבה ע"י זה שביה"ס העסיק חלק מבוגריו שהצטיינו בלימודים. בין העבודות שנעשו שם: תיקון ספינות קיטור ותיקון מנועים של תחנות קמח ומנסרות; תיקון המכונות של בתי החרושת ללבידים; עבודות מסגרות וחרטות שונות; נגרות רהיטים, סירות, מגלשים ועוד.

בשנת 1932 פקד משבר כספי קשה את בית הספר. י. ק. א. הפסיקה את תמיכתה וביה"ס עמד בפני סכנת חיסול. יעקב אייזנברג (ברזילי) נתבקש לקבל את כהונת המנהל האדמיניסטרטיבי, ואמנם עד עלייתו ארצה, בשנת 1934, עשה רבות למען הבראת המצב הכספי והמינהלי.

יעקב אליאסברג מתאר בזכרונותיו, את העבודות שבוצעו בביה"ס בתקופתו הראשונה, במחצית השנייה של המאה התשע עשרה: „בהמשך הזמן (ז"א אחרי שנת 1862 לאחר השקת הספינה הראשונה) קיבל ביה"ס למלאכה על עצמו את

ביצוע התיקונים השוטפים והרחיב לצורך זה את בתי המלאכה שלו. אף הוחל בבנייתן של אניות נוסעים קטנות לתחבורה בין ישובי איזור הביצות".

אם נסכם את הישגיו של ביה"ס הטכני היהודי בפינסק, הרי שהמטרה שלשמה הוקם הושגה במלואה. ניתנה האפשרות לבני העניים, שבביתם לא תמיד היה לחם לשובע, לרכוש מקצוע ולהיות אנשים מועילים ופרודוקטיביים. רבים מן התלמידים שהיו בני השכבות העניות ובני המעמד הבינוני עלו לארץ־ישראל ולימודיהם בבי"ס זה סייעו להם להגיע למומחיות במקצועם ויש ביניהם המשמשים עתה כמנהלים במפעלים גדולים או כבעלי בתי מלאכה בעלי מוניטין.

הממשלה הפולנית ומניסטריון החינוך הפולני לא זו בלד שלא תמכו בבית הספר הטכני היהודי כשם שעשו זאת לגבי בתי ספר כאלה אם הנהלותיהם ותלמידיהם היו נוצרים, אלא שמו אבני נגף בדרכו. בשנות השלושים הקימו השלטונות הפולניים בית ספר מקצועי פולני, ולמרות התמיכה הגדולה שקיבל, לא הגיע אף פעם לרמתו של ביה"ס הטכני היהודי.

לאחר נפילת פולין, בתקופת השלטון הסובייטי, המשיך בית הספר להתקיים בהשגחת הנהלה חדשה — סובייטית.

ליחר הכיבוש הסובייטי הקימו השלטונות מחלקות נוספות והרחיבו את רשת הקורסים השונים. בית הספר מנה בתקופה זו כ־700 תלמידים. עובדה מעניינת שיש לציינה מתקופה זו: במסגרת ההסכם דאז בין ברית המועצות וממשלת הרייך השלישי של היטלר נשלחו אניות עמוסות מטענים דרך פינסק לגרמניה הנאצית. לעתים נתעכבו בפינסק לצורך שירותים ותיקונים. על בחורי בית הספר הוטל לבצע תיקונים באניות אלה, אבל לסובייטים לא היה אמון אליהם, (והם ציינו זאת בפה מלא, בהזכירם את אשר עוללו הנאצים ליהודים בשטחיהם) ועל כן, למען לא ייעשה „סבוטאז", שמרו עליהם בזמן העבודה אנשי נ. ק. וו. ד.

אחד המחזורים בביה"ס הטכני (למלאכה) עם חבר המורים וההנהלה.

בשורה שניה: וכרמן, אינג'. רוזמן, מ. פלוטניק, קרסובסקי.

בשורה שלישית מימין לשמאל: ב. דודיוק (המזכירה), יעקב איזנברג, אינג' בסביץ, ש. נ. גיטלמן, יהודה פקץ'.

א. בריסקי / הגימנסיה של צ׳ייקובסקי

בימי שלטון הצאר ברוסיה היה בפינסק רק בית ספר תיכון ממלכתי אחד לבנים והוא בית הספר הראלי. רק יחידי סגולה מבין בני יהודי פינסק זכו להימנות עם תלמידי המוסד הזה ברחוב קיאבסקי (הרחוב הגדול) ולהתקשט בתלבושת האחידה של הריאלי. חוק „נורמת האחוזים״, שלפיו מותר היה לקבל לביה״ס הריאלי לכל היותר 10% יהודים, חסם את כניסת בני היהודים לבי״ס זה. רק בעלי כשרונות מיוחדים שזכו בבחינות לציון „מעולה״ כגון חיים ווייצמן, איזיק זרצקי (בנו של המורה בתלמוד תורה ישראל זרצקי) והדומים להם בחרי־פות שהצטיינו בלימודים היו תלמידי הריאלי. בני העשירים בעיר זכו להתקבל לריאלי, לאחר שלמדו באופן פרטי עם מורי המוסד או עם מומלציהם. בימים ההם סיפרו, שיהודי פלוני היה מוכן לשלם שכר לימוד בעד 9 נערים שלא מבני ברית כדי שבנו יוכל להיות העשירי ולהתקבל כתלמיד הריאלי.

השאיפה לתת לבן חינוך תיכון שתוארה ע״י שלום עליכם בסיפורו „די גימנאַזיע״ היתה חזקה מאוד גם בלבות ההורים בפינסק. ביחס לבנות נמצא פתרון מניח את הדעת. בגמנסיה הממשלתית לבנות ברחוב בריסק היה אמנם מספר בנות היהודים מוגבל, אך השלטונות לא התנגדו לפתיחת גימנסיות פרטיות כמו אלו של האחיות לובזובסקי, של גב׳ צציק ושל ואלר. משרד החינוך הרוסי הקנה למוסדות האלה זכויות חלקיות ובוחני המשרד ערכו את בחינות הבגרות. גם בין המורים היו רבים שלא מבני ברית. ואילו לבנים, כאמור, לא היה בי״ס תיכון ממלכתי בפינסק פרט לריאלי הנ״ל.

היו יהודים, ששלחו את בניהם לבי״ס התיכון הפרטי של כהן בוילנה ולמוסדות אחרים. מעטים שלחו את בניהם לגימ־נסיה העברית הראשונה „הרצליה״ בת״א. אין פלא, שיזמתו של צייקובסקי להקים גימנסיה קלאסית פרטית לבנים הוכתרה בהצלחה ונערי ישראל מפינסק ומהסביבה נהרו אליה בהמונים.

צייקובסקי היה רוסי, בעל האחוזות לופטין והורנה. חוכרי אחוזותיו היו: יעקב פלדמן (דער לאפאטינער) ואחריו דיאטלוביצקי.

בילדותי סיפרה לי אמי הי״ד, כי אביו של צ׳ייקובסקי זכה באחוזות אלה במשחק קלפים מהפולני בוטרימוביץ. (בימי שלטון הפולנים בפינסק נקרא רחוב על שמו).

צ׳ייקובסקי היה אדם בעל דעות מתקדמות. לא התעניין בניהול אחוזותיו. היהודים חיבבוהו ותמכו בו בבחירתו לראש העיר בפינסק. בתפקיד זה שימש שנים אחדות. ביתו היה מול ביה״ס הריאלי (אח״כ רכש אותו א. ח. ניימן ז״ל), אך הוא ובני ביתו גרו בחווילתו היפה ע״י רחוב הונצ׳רסקה, בקרבת בית הנתיבות. מימי הבאר שעל יד חווילתו היו ידו־עים לתהילה ושכניו היהודים היו שואבים מהם להנאתם. כלבים עזים לא הבריחום (כנהוג אצל „גויים״ אחרים) וגם שומרי הבית לא הפריעו להם.

בהקמת הגימנסיה לבנים בפינסק השקיע צ׳ייקובסקי הון רב. הוא רכש את הבניינים של יעקוב פלדמן (לאפאטינער) ברחוב בריסק, שיפץ אותם והתאימם לצרכי מוסד חינוכי גדול ורחב ידיים. הבניינים היו מוקפים גן. הגימנסיה לבנים היתה במקרה מול הגימנסיה הממלכתית לבנות.

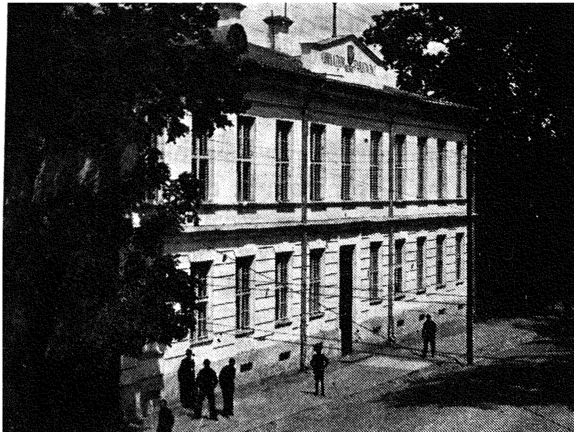
לבני הנוער בפינסק ניתנה האפשרות לחדור ללא הגבלה להיכלי הגימנסיה ולא רק בני האמידים נמנו עם תלמידיה. גם חנוונים בעלי אמצעים דלים, חסכו אוכל מפיהם ושלחו את בניהם לגימנסיה. זה היה בשנים 1909—1912 בערך. תל־בושת הגימנסיה קסמה אז לכל בן בעיר, ואמנם רבים זכו לה.

הגימנסיה לא האריכה ימים, אף על פי שמוריה היו מעולים ומצבה החומרי היה טוב. יש אומרים, כי השלטונות ראו בעין רעה את המוסד, שהיה למקום קליטה של מאות יהודים, ויש סבורים כי צ׳ייקובסקי מלכתחילה לא קיבל רשיון להקמת המוסד והשלטונות לא נענו לו. הימים — ימי התגברות הריאקציה לאחר הסערות המהפכניות של ראשית המאה ב־1904־1905 ולאחר המפלה במלחמת יפאן.

הגימנסיות לבנות המשיכו להתקיים בפינסק עד 1914. עם פרוץ מלחמת העולם מראשונה ופלישת צבא גרמניה נש־תנו דרכי החיים בפינסק והחלה תקופה חדשה גם בתחום החינוך היהודי בעיר.

ז. מיכאלי / הגימנסיה הממשלתית

גורמים שונים הניעו וודאי הורים יהודיים בעירנו לשלוח את בניהם לגימנסיה ממשלתית. היו שעשו זאת וודאי מתוך רצון להבטיח לבנים תעודת בגרות ממשלתית וממילא גם המשך הלימודים באוניברסיטאות; היו וודאי שעשו זאת מחמת שבבית ספר זה לא צריך היה לשלם שכר לימוד והוא היה מוחזק כולו על ידי הרשות, וכידוע, שכר הלימוד בגימנסיה היווה הוצאה ניכרת למדי בתקציבן של משפחות יהודיות; היו וודאי גם כאלה שחשבו, כי בכך הם מבטיחים עתיד טוב ומשרה חשובה לבן. על כל פנים עובדה היא, שבכל כיתה בגימנסיה זו היו 7%—8 יהודים — כך בכיתות, שנועדו לתלמידים, וכך גם בכיתות המקבילות לבנות.

בנין הגימנסיה הממשלתית

מסיבות שונות נתגלגלתי גם אני למוסד זה בשנת 1931 והרגשתי שם טעמה של „גלות", כפי שהרגישו כמעט כל התלמידים. היינו כתינוקות שנשבו בין עכו"ם... מעיקה ביותר היתה הרגשת הבדידות, שליוותה אותנו בשבתנו על ספסל הלימודים וגם בהפסקות ובכל אותן מסיבות, שנערכו בתחומי בית הספר. בודדים נקלטו בחברה הפולנית ובהווי הכללי של הכיתה, ואילו רובנו — והיו בין התלמידים גם כאלה שהיו חברים בתנועות נוער חלוציות, ואני אחד מהם — היינו שם בבחינת „נטע זר"... (רבים מהתלמידים היהודיים השתייכו למפלגה הקומוניסטית). רק אלה מאתנו, שיכלו מבחינה גופנית להשתוות עם בני הנוצרים או אפילו לעלות עליהם, התאקלמו יפה וזכו ליחס טוב מצד התלמידים והמורים גם יחד, כי בגימנסיה זו הוקדשה תשומת לב רבה לחינוך הגופני, שכן פרחי קצונה לעתיד לבוא התחנכו בה. דבר הלמד מעניינו, כי יהודים, שסיימו גימנסיה זו, ועל פי דין היו צריכים להישלח לבית ספר לקצינים, נאלצו לחכות הרבה הרבה זמן, עד שייקראו... (אחד מהיוצאים מן הכלל במחזור שלי היה שורה פריזנט, שנקרא לשירות בצבא, והוא גם היה זמן רב קצין בצה"ל). המוצא היהודי שלנו היה כצנינים בעיני הסביבה, אם כי אין להגיד, שסבלנו מאנטישמיות מופגנת. השעורים היו מתחילים מדי בוקר בתפילה וגם התלמידים היהודיים היו קמים לשעת התפילה. בכל יום א' היו התלמידים הנוצרים הולכים בליווי תזמורת לכנסיה, אך בני דת משה היו פטורים מחובה זו. שיעורי הדת התנהלו ב־3 קבוצות: קתולים, פרבוסלבים ויהודים. במסגרת השיעורים האלה היה מורנו יעקב אייזנברג (ברזילי) נותן לנו שיעורים בהיסטוריה יהודית, ולצורך שיעורים אלה היו מאחדים ומצרפים לכיתה אחת גם את הבנות היהודיות. זו היתה השעה, שהרגשנו עצמנו „כמו בבית" ללא אפלייה כלשהי.

התלמידים היהודיים בכיתה 7 של ביה"ס הממשלתי עם מורם לדת והיסטוריה עברית יעקב אייזנברג (ברזילי)

בית הספר עמד על רמה גבוהה מבחינת הבניין והציוד שלו, וכן גם מבחינת רמת הלימודים. מנהל הגימנסיה שלווינסקי היה איש ליבראלי וקפדן גדול. הוא השליט משמעת חמורה, אך לא הבליט כל יחס של אפלייה לגבי תלמידים יהודיים. מה שאין כן — המורה לגיאוגרפיה אובוכובסקי, שהיה בבחינת

„כל ולך" בפינסק והיה מעורב מאוד בכל תחומי החיים הציבוריים. הוא היה מתפאר בפנינו שלמד בכיתה אחת עם חיים וייצמן „הנשיא שלכם". הוא לא ניסה אפילו להצניע את האנטישמיות שלו. לעתים נדירות היה קורא לתלמידים היהודיים בשמותיהם ועל פי רוב היה מכנה אותם בשמות נרדפים, כגון: „צימעס", „שעפסל" וכיוצא באלה. הוא היה מרשה לעצמו להפליג מנושא השיעורים, וסטיות אלו היו שכיחות מאוד. הואיל והעריץ את הספורט, היה נותן בעיקר את הציון בגיאוגרפיה לפי היכולת הספורטיבית של התלמיד... משהיו באים אליו בתלונות — היה מנמק: „אינך יודע לשחות". אובוכובסקי היה חבר מועצת העירייה והיה מורה גם בבית הספר „צ'צ'יק", שכל תלמידיו היו יהודים, אך למרות זה הפגין תכופות את השקפותיו האנטישמיות.

הוגד לי, כי עם כניסת הגרמנים מילא תפקיד של מלשין על יהודים רבים. מבין המורים זכור לי גם המורה צ'יריק — המורה לשפה הגרמנית. הוא היה יוצא־צבא ממלחמת העולם הראשונה, ולאחר שחרורו מהצבא קיבל חלקת אדמה עם משק באחד הכפרים על יד פינסק. גם אשתו היתה מורה אצלנו. שנאתו לרוסים ולגרמנים לא העלים, אך יותר מאלה שנא יהודים. לא יכול שאת את העובדה שפינסק מאוכלסת ב־80% יהודים, אם כי לא היה להם חלק בניצחון הפולני... ראוי לציין, כי היחסים בין התלמידים היהודים והרוסים (בני הדת הפרבוסל־בית) היו טובים יותר מאשר היחסים עם הפולנים. לעתים היו התלמידים היהודיים מתאחדים עם הפרבוסלביים נגד הפולנים, אך בדרך כלל היו קיימים יחסי שלום בין כל התלמידים, ואילולא ההכוונה „מלמעלה" לא היו מופרעים כלל.

חבר המורים בגימנסיה הממשלתית וביניהם רק 2 מורים יהודיים: יעקב אייזנברג (ברזילי) וקוזיול (מנצח התזמורת).

הפנימיה המרכזית לנערות („דורמיטורי")

הפנימיה המרכזית לנערות בפינסק נוסדה בשנת 1929 על ידי החברה להגנת הילד ודאגה ליתומים „צנטוס" בפולסיה. בעיירות הקטנות של פולסיה לא היו בתי־ספר מקצועיים ולא נמצאו בעלי מלאכה מוסמכים, שאפשר יהיה להפקיר בידם ילדים לחינוך מקצועי. בית־הספר המקצועי היחידי לנערות נמצא בפינסק, אולם היהודים העניים מן הפרובינציה ידם לא השיגה דבר ה„מותרות" הזה — לקיים את הילדים מחוץ לבית. על כן לקחה על עצמה חברת „צנטוס" בתמיכת ה„ג'וינט" את המשימה להקים פנימיות (דורמיטוריס) שילדי הפרובינציה יוכלו להת־גורר בהן, בעת למדם מקצוע. כך נוסדה הפנימיה לנערות בפינסק. בתחילה נמצאו בה 17 נערות מן העיירות אולם עקב הזרם הבלתי פוסק של תלמידות חדשות נעשה המעון צר, ועם תחילת שנת הלימודים 1931/32 נתרחב המעון וכלל 35 תלמידות.

המעון הפינסקאי זכה מהר לשם טוב ולא פסקו מלהגיש בקשות, לא רק מפולסיה, כי אם מכל פולין — מוורשה, לודז', וולוצלבק וכו'. לקראת שנת הלימודים 1936/37 כבר נמצאו קרוב לשישים בקשות. המעון התרחב, שכרו דירה בקירבת מקום, אולם בכל זאת לא היו יותר מאשר 45 מקומות, והרבה בקשות לא באו על סיפוקן.

למעון נתקבלו בנות בגיל 14 עד 16, אשר סיימו לפחות שש כיתות בית ספר עממי. בתור ראשון התקבלו בנות מבתי־יתומים, או כאלו שהומלצו ע"י ועדי „צנטוס" בפרובינציה. הרוב הגדול של הילדים הוחזק חינם. רק חלק קטן שילם את המינימום עבור ההכשרה המקצועית, המזון, הכביסה ושרותים אחרים.

המעון זכה לשם טוב תודות לשיטות החינוך שהיו נקוטות בו והסדר המופתי, התנאים ההיגיניים ומפעלי התרבות שהיו מבוצעים לעתים קרובות.

מאז נוסדה הפנימיה, עברו דרכה 117 נערות (מ־39 עיירות שונות). 73 מהן סיימו את בתי הספר המקצועיים ועזבו את המעון אך המשיכו לקיים קשר לבבי עם המוסד, אשר העניק להן חינוך מעולה וע"י ההכשרה המקצועית הכשירן לחיים עצמאיים.

בית־הספר למלאכה לבנות מיסודו של „אורט"

ועידת היכוד של „התחיה" בפינסק (1906)

בין המשתתפים בועידה הראשונה של „התחיה": זליג ומיכלה טיר, משה'ל מדניק, איצקוביץ הלוי, אריה קולדוני. הערכה מקיפה על „התחיה" שהוקמה בפינסק — בכרך א'.

בכרך א' של הספר „פינסק" סוקר ד"ר י. שוחט בהרחבה את התפתחות התנועה הציונית בפינסק מראשיתה ועד 1939. במדור זה ניתנות סקירות על האירגונים הציוניים ותנועות הנוער בפינסק תוך הדגשה מיוחדת של פעילותם בתקופה האחרונה.

מפלגות וארגונים פוליטיים

ש. בירב (וילנצ׳יק)

הפעילות הציונית לפני מלחמת העולם הראשונה

(פרקי זכרונות מתקופת רוסיה הצארית)

בסוף קיץ התר״ע (1910) באתי לפינסק לעבודת הוראה בבית הספר לבנות מיסודה של חברת הנשים היהודיות לפיקוח על ילדים, שהיתה ברובה ציונית. עם בואי לעיר מצאתי שם מכרים מפגישות שונות בכינוסים ציוניים ואחרים ובראשם יוסף ברגמן ויעקב אביגדור מינקוביץ זכרונם לברכה. הם קיבלוני בסבר פנים יפות וצרפוני מיד לועד הציוני העירוני. על ידי כך נקלטתי מהר בעבודה הציונית ובעסקנות הציבורית הכללית.

ישיבות הועד הציוני התקיימו מזמן לזמן בבתים פרטיים, אבל העבודה הציונית לא היתה, לדאבוננו, מרובה ביותר. המצב המדיני ברוסיה בימים ההם היה קשה ומדכא. אחרי מהפכת־הנפל של שנת 1905 השתררה הריאקציה בכל תקפה ואכזריותה. הפעילות הפוליטית והחברתית של האזרחים כמעט שותקה כליל. עיני הבלשים והשוטרים היו פקוחות ונתונות בכל, וכל תנועה, שיש בה ריח של פוליטיקה וסוציאליזם, נאסרה ודוכאה, בשרירות־לב אכזרית. אך היד הכבדה של הריאקציה דיכאה במיוחד כל תנועה בחברה היהודית. תנועה לאומית — מאן דכר שמיה, וציונות — לא כל שכן. הכל פסול ואסור. לשם קבלת רשיון לאיזו אסיפה צריך היה להשתדל זמן רב, ואם כבר ניתן הרשיון במקרה אחד מני רבים, היתה האסיפה מתקיימת בפיקוחו החמור והגס של פקיד משטרה, שהתעלל ממש בנאספים: „שאלה זו צריך למחוק, על זה אסור לדבר, ואת זה אסור להזכיר וכו׳ וכו׳". אין פלא איפוא, שידי רבים רפו והיאוש גבר בלבם. הריאקציה החיצונית הביאה לידי ריאקציה פנימית קשה. נחלש הרצון ורפו הידים. במקום עניני חזון ואידיאליזם התרכזו כולם בעניני חומר יום יומיים. אין פלא, שלא רבו אז עסקני הציבור והפעולה הציונית היתה בשפל. לעתים קרובות היתה פעילות כזאת קשורה בענשים קשים. גם במרכזי ההסתדרות הציונית לא היתה נחת מרובה. הסיכויים להגשמת הציונות היו מעטים, והדינרים נפרטו לפרוטות, לפכים קטנים: קורטוב פה ומשהו שם, ולא יותר.

*

אכן „יום קטנות" היה, אבל „מי בז ליום קטנות?" האידיאלים אמנם לא הופיעו בגלוי ולא נתבלטו, השאיפות נתכסו ברמז, אך בתוך הרמז לחשו והבהבו ניצוצות רבים, וכל רוח חדשה יכלה ללבות אותם ולהפכם ללהבה. גם העבודה המעשית, כגון אספות ודיונים בשאלות שונות נתקיימו לפרקים, בהיתר או באיסור. בחורף התרע״א נפטרו שנים מגדולי סופרינו: א. ל. לוינסקי ומ. ל. ליליינבלום, זכרם לברכה. האבידות הללו צוינו בעצרת עם לגאלית וההספדים נישאו בעברית דווקא.

חלק מהאינטליגנציה המקומית הוציא אז עתון בשפה הרוסית, שכיוונו היה לאומי טהור ובמידה מסויימת גם ציוני, והציונים לקחו בו חלק בפרי עטם. העתון הזה סיפר בפרטות על העצרות לזכר הסופרים הנפטרים.

נוסדו חוגים לנוער ללימוד מקצועות תרבות שונים, עבריים וכלליים. כן נפתח בעיר סניף ל„חברת מפיצי השכלה בין יהודי רוסיה", שהציונים היו בו פעילים ביותר. ועד הסניף החליט לפתוח בית ספר עברי לבנים, מקביל לבית הספר לבנות, שהיה כבר קיים, ובתכנית יותר רחבה. תכנית בית ספר זו עובדה על פי קוי־התכנית של החברים הציונים והוגשה לממשלה בצירוף בקשה למתן רשיון לבי״ס זה. אך הממשלה סרבה אפילו לענות על הבקשה.

הועד הציוני העירוני לא קפא על שמריו. בכל ישיבה התחבטנו בשאלה איך להפיח רוח חיים בעצמות שנתייבשו במידה רבה, במה להתסיס ולעורר את הקהל ולהביאו לידי פעילות יותר גדולה. אכן, „אין נביא בעירו", והעסקנים המקומיים לא יכלו להרים את המשא הזה על שכמם. דרושים היו כוחות מן החוץ, וכוחות גדולים. אני הצעתי להזמין להרצאה אחת או שתים את הד״ר אלכסנדר גולדשטיין, חבר המרכז הציוני בפטרבורג. גולדשטיין היה ציוני ברוך כשרונות ורב פעלים, עתונאי מוכשר וחביב על קהל הקוראים של העתונות הציונית ונואם בחסד. המרכז הציוני ניצל אותו לתעמולה ציונית, בצידם של ז׳בוטינסקי ז״ל ואחרים. הצעתי להזמין את גולדשטיין נתקבלה מיד. קיבלנו רשיון מאת השלטונות המקומיים בפינסק להרצאה אחת בשפה הרוסית על נושא היסטורי וניטראלי בהחלט: „העקירה מן היהדות".

בנושא זה אין זכר לציונות. אפשר היה להגניב בו את הענין הציוני רק בעקיפין וברמזים. גולדשטיין בא להרצאתו בערב פורים התרע״א, ובאותו ערב נתקיימה ההרצאה באחד מבתי הראינוע בעיר בפיקוחו של פקיד משטרה. האולם הגדול היה מלא מפה לפה, ציונים ולא ציונים. ההרצאה היתה מזהירה, והקהל התרענן ממש ממנה. המרצה דיבר על המרת הדת והעקירה מן היהדות בהיסטוריה העברית ועל המומרים השונים, ועם זה דחס לתוך דבריו גם הרבה מן הציונות.

*

למחרת, ביום הפורים, נועד הועד הציוני עם המרצה בבית יוסף ברגמן. באו גם חברים פעילים מחוץ לועד ובתוכם פייבל וייצמן, אחיו של ד״ר וייצמן. דנו על ענינים ציוניים בעיר ובעולם. אגב הדיונים קיימנו גם מצוות „לבסומי בפוריא" ביין כרמל ובשירים עבריים, אך עד כדי „דלא ידע" לא הגענו, חלילה... וכך עבר היום. בערב הציע יוסף ברגמן לעלות בחבורה — כעשרים איש — לסעודה בבית וייצמן. פייבל לא התנגד לזה, אלא שביקש רשות לשאול את פי אמו בטלפון, אם היא נכונה לקבל לסעודה חבורה גדולה כזו. בשיחה הטל־

פונית שאלה האם, מי ומי הבאים, ופייבל קרא את כולם בשמו־תיהם. האם הסכימה ברצון לקבל את כולנו. דרך אגב, כל השיחה הטלפונית הזאת נמסרה על ידי הטלפוניסטית לראש הבולשת, כפי שנודע לנו אחר כך. שם אחד נשתבש בפי הטלפוניסטית: במקום ביילה סירוטה קראה ביילה שרה. גם שיבוש זה ניצל ראש הבולשת לרעתנו. הוא תבע אחו כך מאתנו את ביילה שרה...

באנו לבית וייצמן. הסעודה היתה ערוכה בטוב טעם ובשפע. האב, ר׳ עוזר וייצמן, היה כבר חולה אנוש. הוא ישב אתנו אל השולחן, אך לא טעם מן האוכל. אכלנו ושתינו, שרנו ושמחנו, כיאות לחג הפורים. עם חצות הלילה נכתב מכתב ברכה לחיים וייצמן במנצ׳סטר, וכל הנוכחים חתמו על המכתב.

מבית וייצמן עברנו לבית ציוני אחר — בית אברהם קריניוק* — ושם עשינו כמה שעות, ושוב עסקנו בשאלות ציוניות. לפנות בוקר ליווינו את המרצה לרכבת, והוא חזר לפטרבורג. במשך כל השעות הללו עקבה הבולשת אחרי כל צעדינו ורשמה, כנראה, את הכל.

בחודש סיון מת ר׳ עוזר וייצמן, אבי המשפחה המפוארת. פינסק היהודית ערכה לו לוויה רבת־עם כראוי לו. הועד הציוני העירוני קבע ישיבה מיוחדת לזכר המנוח והחליט לנטוע על שמו עשרה עצים ביער הרצל. כן שלח הועד מכתב תנחומים למשפחה והודעה על ההחלטה לנטוע עצם בבן שמן על שם אביהם. על המכתב חתמו כל חברי הועד. ובתוכם גם כותב הטורים האלה.

★

בחודש יוני 1911, עם התחלת חופשת הקיץ, יצאתי מפינסק לזמן החופשה. בהיעדרי מן העיר ערכה המשטרה, בפקודת שר הבולשת, חיפוש בבית וייצמן. החיפושים בבית הזה לא היו חזיון נדיר ביותר. הבולשת והמשטרה הביטו בעין רעה על המשפחה הזאת, ואין תימה: המשפחה היתה רבת בנים ובנות מבוגרים, כולם בעלי השכלה, תיכונית ואקדמית, כולם תוססים ומרדנים, הוגי דעות ובעלי השקפות פוליטיות שונות, שכולן היו פסולות בעיני הצריזם הרוסי. היו ביניהם ציונים, וחיים בראשם, ואנשי הזרמים השמאליים. פעילותם היתה בולטת ומשפיעה על חיי הציבור בעיר. לא ייפלא איפוא, שבית זה היה לצנינים בעיני השלטונות, שרצו לדכא כל רוח חיים בחברה. משום כך היו משגיחים על הבית ועל יושביו בעין פקוחה ו„מבקרים" בו לעתים קרובות.

בין יתר הדברים „הפסולים", שמצאו בחיפוש הנ״ל, היה גם מכתב התנחומים של הועד הציוני העירוני, הרצוף הודעה על נטיעת עצם על שם עוזר וייצמן בארץ ישראל. בעקבות המכתב נערכו חיפושים אצל כל חברי הועד, שהיו בעיר, ואצל עסקנים ציוניים אחרים. אצל כולם נמצאה ספרות אסורה, ציונית וסוציאליסטית. כי בבית מי מן הציונים, והיהודים בכלל, לא היו כתבות הרצל, נורדאו, אחד העם, בר בורוכוב, ואפילו של בבל, קויטסקי, פליכנוב ואחרים? זה שימש הוכחה נאמנה, שלא רק ציונים הם, אלא גם סוציאליסטים, וזו עילה מספקת לרדיפות ומאסרים.

* מנהל בית החרושת של לוריא?).

כל „המחופשים" נבדקו ונחקרו, אבל לא נאסרו. בחודש אוגוסט חזרתי לפינסק ולעבודה בבית הספר. על החיפושים, שנערכו בהיעדרי, לא סופר לי דבר. עברו ימים מועטים, והמשטרה באה אלי וערכה חיפוש בדירתי. גם אצלי מצאו אותן „הטרפות", שמצאו בחיפושים הקודמים. את כל הספרים שמו בשקים ובעגלה, אליהם צירפו גם איתי והביאוני לבית שר הבולשת. הלז החזיק אותי כמה שעות וחקר אותי על ההסתד־רות הציונית ועל שייכותי אליה. אני נסתבכתי והכחשתי את עצם קיומה של הסתדרות ציונית בפינסק וממילא גם את שייכותי אליה, כי לא ידעתי על כל החיפושים והחקירות שנערכו בהיעדרי מן העיר. ראש הבולשת תפס אותי מיד כבדאי בהראותו לי את מכתב הועד הציוני על מות וייצמן ואת חתימתי. עניתי מה שעניתי, רק כדי לקיים מצוות תשובה. סוף דבר היה, שהניח גם אותי לנפשי, ואילו את כל הספרים שלי, שהיה בהם זכר לציונות ולסוציאליזם, החרים.

★

עברו שבועות וחודשים ואין קול ואין קשב. חשבנו שה־עניין בטל. והנה בחודש כסלו, שנת תרע״ב הלך יהודי פינסקאי אחד לעיר הפלך מינסק לרגלי עסקיו. משחזר סיפר לנו שהיה בלשכת שר הפלך, שם נודע לו, כי שבעה עשר מציוני פינסק הוצעו על ידי שר הפלך המינסקאי לפני שר הפנים לגלות סיביר המזרחית לחמש שנים. המודיע הזה הביע את תמהונו הרב על בטלנותנו ורשלנותנו, שנתנו לעניין להגיע לידי מצב כזה. חרדה גדולה תקפה אותנו. מילתא זוטרתא? גלות סיביר לחמש שנים! (ורוב האנשים היו בעלי משפחות ועסקים). ואיזו השפעה תהיה למאורע זה על כל העבודה הציונית ברחבי רוסיה?! מוכי תדהמה נתכנסנו לטכס עצה. הוחלט לשלוח שליח מיוחד למרכז ציוני רוסיה בפטרבורג ולדרוש מהם עצה ותושיה. לשליחות זו נבחר מר יוסף ברגמן. אך כיצד נוסעים לפטרבורג, שעה שליהודים פשוטים אסור להיכנס ולשהות בעיר המעטירה של רוסיה? נמצא בפינסק סוחר יהודי בעל גילדה, המשלם מס־מסחר גבוה, שיש לו רשות לשלוח פקידים ובאי כוח אחרים אל מחוץ לתחום המושב של היהודים. הלז נתן לברגמן ייפוי־כוח לבקר בעיר הבירה בענין עסקיו הוא.

ברגמן בא לפטרבורג. הוא מסר למרכז הציוני על כל המאורע. גם הם נדהמו, שכן מחוץ לייסורי הנפגעים היה בזה יסוד להרס גמור של העבודה הציונית ברוסיה. הסתבר, כי למרכז היה מודיע קבוע במשרד הפנים במשכורת חודשית, שהיה ממציא ידיעות למרכז על כל העניינים הנוגעים לציונות ולציונים במשרד הפנים. פנו אליו בשאלה, אם נכונה הידיעה על ציוני פינסק. הוא ענה, כי אמנם נכון הדבר ולא שבעה עשר איש, אלא עשרים ושנים מוצעים לעונש זה. צירפו, כנראה גם אנשים ממחוזות אחרים. המרכז הציוני נתכנס מיד לישיבה דחופה. אחרי דיון רב צדדי עמדו על הצעה אחת, והיא: לבקש מאת הד״ר יחיאל צ׳לנוב במוסקבה, חבר ההנהלה הציונית המרכזית וראש הקרן הקיימת ברוסיה, שילך אל שר הפנים (בימים ההם היה שר הפנים מקרוב) וישתדל לבטל את רוע הגזירה. ומדוע דווקא ד״ר צ׳לנוב? כאמור, היה צ׳לנוב ראש

הקרן הקיימת ברוסיה, וגם הפעילות הזאת היתה אסורה. כמה פעמים נערכו חיפושים וחקירות מקומיות במוסקבה, מקום מושבה של הלשכה הראשית של הקה"ק אז, ובמיניסטריון הפנים בפטרבורג. אגב בעיות אלו נפגש כמה פעמים עם המיניסטר, והם „נתידדו".

המרכז הציוני הודיע לצ'לנוב על הענין ועל החלטתו, אך צ'לנוב ענה כי לא בכל יום שני וחמישי אפשר ללכת למיניסטר רוסי לבקש ממנו חסדים ורחמים, וכל הממעט בזה הרי זה משובח. לדעתו, צריך קודם לנצל את כל האמצעים האפשריים מחוץ לפנייה למיניסטר, ולשם זה צריך לפנות לעורכי דין. ורק אם שום אמצעים לא יועילו, ינסה את כוחו הוא, ואין חשש לאיחור ולהחמצת הענין.

וכן עשו. המרכז התייעץ עם עורכי הדין הידועים גרוזנ־ברג ושלוסברג. שלוסברג חיבר נוסח טלגרמה, שכל הנאשמים יחתמו עליה וישלחוה לשר הפנים. וזה נוסח הטלגרמה: „הוד מעלתו, שר הפנים! לפי השמועה שהגיעה אלינו הציעו השל־טונות של עירנו ושר הפלך להוד מעלתו, אחרי חיפושים שערכו אצלנו, להגלות אותנו לסיביר המזרחית לחמש שנים בעוון שייכותנו להסתדרות ציונית סוציאליסטית. הוד מעלתו! אמנם נוטים אנו במחשבתנו לרעיון הציוני, אך מעולם לא היינו שייכים להסתדרות ציונית סוציאליסטית. אנו מבקשים איפוא מהוד מעלתו להאמין לנו ולהגן עלינו מפני אשמה כבדה זו".

ברגמן חזר לפינסק ובידו נוסח הטלגרמה. כולנו חתמנו עליה ושלחנו אותה לשר הפנים.

*

בינתיים תיכננו תכניות שונות על כל צרה שלא תבוא. אני כשלעצמי גמרתי בלבי, שאם לא תועיל בקשתנו לשר והגזרה לא תבוטל, אתחמק ואמלט לארץ ישראל.

כעבור חודש בקירוב קיבלנו מאת חבר המרכז, עורך הדין הפרופסור בלקובסקי, מברק כי העניין סודר, ולאחר זמן־מה קיבלנו הודעה רשמית ממיניסטריון הפנים, שהאשמה בהש־תייכותנו לתנועה ציונית סוציאליסטית בטלה. והשוטר, שהביא את ההודעה הזאת, הוסיף: עכשיו הוסר מעליכם הפיקוח החשאי של המשטרה. ואנחנו לא ידענו כלל על הפיקוח הזה.

חברי הועד הציוני באותה תקופה היו:

1. יוסף ברגמן, 2. י. ב. רוזמן, 3. שמואל ליפשיץ, 4. יחז־קאל אייזנבוך, 5. שמואל בירב (וילנצ'יק).

זולתם היו פעילים גם:

1. אהרן רובינשטיין (מנהל ביח"ר), 2. ש. מ. רבינוביץ (מנהל ביח"ר), 3. יעקב אביגדור מינקוביץ, 4. פנחס מנדלבוים, 5. א. א. פיינשטיין, 6. מיכה רוזנמן, 7. ביילה סירוטה.

הערת המערכת:

שלמה בירב־וילנצ'יק היה מטובי המחנכים בבית הספר העממי „תל־חי". עשרות תלמידות בארץ התרפקו ומתרפקות בזכרונותיהן על דמותו הנעלה של המורה המסור, עדין הנפש וישר ההליכות. בארץ עבד כמורה בשעורי־ערב למבוגרים.

פליטים יהודיים בעבודות־כפייה בתקופת הכיבוש הגרמני במלחמת העולם הראשונה

יצחק אייזנברג / הסתדרות הציונים הכלליים

פינסק היתה עיר בעלת מסורת ציונית עוד מימי „חובבי ציון", ומעטות היו הקהילות היהודיות ברוסיה הצאריסטית ובפולין, שבין שתי מלחמות העולם, שחלקן היה כה רב בהפצת הרעיון הציוני ובממדי העליה לארץ־ישראל, כמו זה של פינסק היהודית. בל נשכח, שבפינסק פעלו בשחר נעוריהם וממנה יצאו לעולם הגדול אישים דגולים כמו ד"ר חיים ויצמן, גד (ג'ורג') הלפרין, יהודה לייב ברגר, יצחק ניידיטש, שמשון רוזנבוים זכרונם לברכה ואנשי שם רבים אחרים. עוד בשנת 1888 עלה ארצה אהרן איזנברג ז"ל מפינסק, ממייסדי רחובות. לקונגרס הציוני הראשון, שיגרה פינסק שני צירים: יהודה לייב ברגר וגריגורי לוריא. בראשית ימיה היתה התנועה הציונית אחידה, כי רעיון בניינה של ארץ ישראל איחד את כל חבריה ואוהדיה. רק בתקופה מאוחרת יותר החלה התפצלות המפלגתית לתת בה את אותותיה. למרות היחסים הפנימיים בין המפלגות הציוניות, שהיו לעתים גם מתוחים למדי, נשארו הציונים הכלליים, שהיו מאוגדים ב„הסתדרות הציונית בפינסק", הכוח הראשי הפעיל והמפעיל בתנועה. הם היו מראשי הפעילים למען הקרן הקיימת לישראל, קרן היסוד, מפעל החינוך העברי ואף דאגו להטיל השפעה על הבנקים ועל מוסדות כספיים אחרים בעיר.

הועד הראשון למען הקק"ל — בשנת 1902

הועד הראשון למען הקהק"ל בפינסק נוסד בשנת 1902 ואחד החברים הנכבדים בועד זה, ד"ר חזנוביץ, אף פירסם חוברת ברוסית על מטרות הקרן הקיימת. חבר אחר של הועד, המשורר אפרים דב ליפשיץ (מחבר השיר הנודע „בומה פרח") ערך בשנת תרס"ג ספר שנה בשם „פינסקער שטאָט לוח", שנדפס בכמה מאות עותקים וראה אור בהוצאת ההסתדרות הציונית בפינסק. חלק ניכר מהחומר הכלול בלוח זה דן בענינים ציוניים, ומתוך עיון קל בו ניתן לעמוד על הפעולה הציונית בפינסק, באביב ימיה. בשנת 1906 נבחר כציר ל„דומה" (בית המחוקקים) הרוסית במחוז פינסק הציוני שמשון רוזנבלום, שהתגורר אז במינסק. מיופי כוח האיזור בבחירות שימשו ציוני פינסק: ד"ר בוקשיצקי והירש הילר. רב השפעה ופעיל היה יוסף ברגמן, שעשה רבות בפינסק עצמה והן בארץ־ישראל בעיקר בשטח הקואופרציה הבנקאית. לא מעט סייעה להפצת הציונות בפינסק ובסביבתה העובדה, שבעלי שני בתי החרושת הגדולים שבעיר, בית החרושת לדיקטים של לוריא ובית החרושת לגפרורים של האלפר, שהעסיקו כמה מאות פועלים ופקידים, וכן חלק ניכר מהפקידות הבכירה, שבה היו ציונים נאמנים או קרובים מאוד ברוחם לציונות, אם כי לא כולם הכריזו על כך בגלוי. אכן גם לוריא וגם האלפר היו ציונים ותיקים. המנהל הכללי של בית החרושת לדיקטים היה אינג' יעקב עליאסברג (החי אתנו בישראל) ועם הפקידות הבכירה של מפעל זה נמנו אהרן שטילרמן ומרדכי (מוטל) איזנברג. ציוני היה גם אינג' ישראל חייך, שניהל משך שנים אחדות את בית החרושת לגפרורים ואף נ. יוסלביץ', שנתמנה במקומו, היה קרוב מאוד לציונות. בית החרושת של לוריא אף נתן בתקופה מסוימת מילגות לילדים, שלמדו בגמנסיה „תרבות", וכתוצאה מכך קיבלו גם ילדי „בונדאים", שנלחמו בעצמם בשצף קצף בציונות, את חינוכם בגמנסיה העברית הציונית.

בשנת 1906 הפכה פינסק לעיר־גליל ציונית ושנתיים אחר כך קיבלה לידיה ההסתדרות הציונית במקום גם את הפיקוח על בית הספר הטכני שבעיר, ומנהלו היה המהנדס יעקב אר־ליך, הציוני, נעים ההליכות, הבקי בספרות ישראל ובתרבותה. הפעילות הציונית לא נפסקה גם בתקופת מלחמת העולם הראשונה ובשנת 1921 שיגרו ציוני פינסק חמישה נציגים לועידה הארצית של ציוני פולין, שהתכנסה בלודז': א. א. פיינשטיין, ש. ג. גיטלמן, ש. פישמן, א. מ. פלדמן והגב' רגינה רבינוביץ. גם בכל הכינוסים והוועידות הציוניים האחרים, שנערכו בפולין העצמאית עד פרוץ מלחמת העולם השניה, היתה ניכרת השתתפותם של נציגי הציונים מפינסק.

ארבעה יושבי ראש

ארבעה יושבי ראש היו לה להסתדרות הציונית בפינסק בין שתי מלחמות העולם. הראשון היה המורה אברהם אשר פיינשטיין, שעלה לישראל בשנת 1922 ואף פירסם כאן את ספרו „מגילת פורענות" על ה' ניסן תרע"ט. השני היה יעקב אביגדור מינקוביץ', שהלך לעולמו בפינסק בשנת 1927. השלישי היה המנהל הראשון של הגמנסיה „תרבות" בפינסק, אברהם מזור. לאחר עלייתו של מזור לארץ ישראל כיהן בתפקיד זה יוסף שקולניק, שהיה גם יושב ראש הקהילה היהודית בעיר. מר שקולניק היה נתון ראשו ורובו בענייני הקהילה, ולכן נשא בעול העיקרי של הפעולה הציונית סגנו שלום מרדכי איזנברג. לאחר שהאחרון עלה לארץ־ישראל והשתקע בפתח־תקוה, בא במקומו מר פייבל גינזבורג (החי כיום אתנו בישראל). מר גינזבורג היה גם סגן יו"ר מועצת הקהילה היהודית בפינסק עד לכניסת הסובייטים לעיר בשנת 1939. הרביזיוניסטים היו חברים בהסתדרות הציונית בפינסק, עד שפרשו מההסתדרות הציונית העולמית בשנת 1933. בעקבות פרישה זו אף החלו לנהל מאבק חריף בקרנות הציוניות. עד לפרישה גילו נציגי ברית־הצה"ר פעילות ניכרת במוסדות ההסתדרות הציונית. היו אלה בעיקר: שלמה באס, עוה"ד שמעון אכט, המהנדס משה באסביץ', י. דוברושין והרב ברנשטיין (האחרון מטעם „אחדות ישראל").

המאבק הפנימי, שהיה נטוש בצמרת ההסתדרות הציונית בפולין ובשורותיה בשנות העשרים, בין שתי הסיעות, „על המשמר", בראשותו של יצחק גרינבוים, ו„עת לבנות", בראשותו של ליאון לויטה, נתן את אותותיו גם בחיי ההסתדרות הציונית בפינסק. אך הדבר לא פגע בפעולה היומיומית שלה ואף לא ביחסים האישיים בין העסקנים. כמעט כל ראשי ההסתדרות הציונית בעיר תמכו ללא סייג בדרכי מלחמתו, העשויה ללא חת, של יצחק גרינבוים למען זכויות האוכלוסיה היהודית

חגיגת סן־רימו בככר השוק (1922)

בפולין. הדעות היו חלוקות רק בבעיות הציונות. ורבים ראו צורך בעידוד עליית המעמד הבינוני לארץ־ישראל בהתאם לקו הפעולה, שנקבע ע״י „עת לבנות". היו ימים, בהם נטה הרוב של ראשי ההסתדרות הציונית בעיר אחרי „עת לבנות", אך תודות להשפעתו האישית של יצחק גרינבוים, שביקר פעמים רבות בעיר נשתנה המצב. חברי הועד הראשון של „על המש־מר" בפינסק היו: יעקב אביגדור מינקוביץ׳ ורגינה רבינוביץ ז״ל ופייבל גינזבורג יבדל לחיים. עם ראשי „עת לבנות" נמנו מרדכי איזנברג, אהרן שטילרמן, אברהם מאיר פלדמן ועוד. מן הראוי להזכיר בהקשר לכך עוד כמה וכמה עסקנים ציו־ניים, שגילו פעילות בתקופות שונות. היו אלה שומר היערות לייב פאפיש, שעלה לארץ ישראל עוד בשנת 1925 וכאן נפטר; יעקב משל, שהגיש להסתדרות הציונית עזרה כספית לעתים מזומנות (הוא הצליח להגיע לארצות הברית ושם נפטר); בנימין מרדכי אפשטיין, פנחס אייזנברג, סנדר רבינוביץ׳ ויעקב ליברמן (האחרון, שהיה גבאי בבית כנסת, עזר לארגן את הפעולה למען הקרנות בכל בתי הכנסת שבעיר. הוא עלה ארצה וכאן נפטר). ציוני נלהב היה כל ימיו אברהם יעקב דוביצקי, שהיה משמיע נאומים ציוניים ב„ניישטאט שול" בקרלין, עלה לארץ־ישראל באמצע שנות השלושים ונפטר בירושלים. מבין העסקנים הציוניים, שעלו ארצה, יש להזכיר את זאב אלשטיין, קלמן ישעיהו טננבוים (חי ונפטר בשער הגולן) ושמואל גינזבורג. אכן כל אחד מהם עשה בדרך המיוחדת לו למען ביצור התנועה הציונית.

בשלהי שנות העשרים החל להתבלט במחנה הציוני הכללי מר משה קולודני (כיום קול), שהיה אז מבין ראשי הפעילים בתנועת הנוער „השומר הלאומי". כעבור שנים אחדות עבר להנהגה הראשית של תנועה זו בוורשה ומשם הובילה דרכו לארץ־ישראל. במשך שנים אחדות אף היה קיים בפינסק משרד עליה („פּאַלעסטינע אַמט"). כיו״ר שימש מרדכי אי־זנברג ז״ל ואחד הפעילים הראשיים בו היה נציג פועלי־ציון מר פסח פייקץ׳ (החי אתנו בישראל). לאחר זמן קצר נסגר המשרד והמועמדים לעליה היו נאלצים לנסוע לוורשה לסידור עניני עלייתם. כמנהל בנק הסוחרים כיהן שנים רבות העסקן הציוני יצחק בודנקין ז״ל (בביתו דיברו עברית עוד „בימים ההם", נפטר בשיבה טובה בת״א, בנו היה מנהל מחצבי ישראל, ונכדו, יאיר מונדלאק, הוא פרופ׳ לחקלאות באוניברסיטה ברחובות) ומוניש פריזאנט, יבדל לחיים. את „בנק לודובי" („בנק עממי") ניהל אברהם מאיר פלדמן. אינג׳ מ. באסוויטש ז״ל, מראשי ברית הצה״ר, היה מנהל ביה״ס הטכני בפינסק. הוא מת בחיפה לפני שנים מספר.

השתתפות פעילה בבחירות

ציוני פינסק היו פעילים מאוד במערכות הבחירות השונות, הן ל„סיים" הפולני והן למועצת העיריה במקום. מר משה ברגמן, שהיה פעיל בפעולה הציונית עוד בפינסק וחי אתנו בישראל, זוכר עד היום מערכת בחירות אחת ל„סיים". כרוזים בשפות שונות בצירוף פתקי הצבעה הוכנסו למרתף בית בוסל ברחוב זבלנה, בו התרכזו משך שנים אחדות משרדי ההסתדרות הציונית, קהק"ל, קרן־היסוד, החלוץ המרכזי וכו׳. בבית לא היו תריסים, וכדי להסתיר את המתרחש פנימה בפני „עינא בישא" הועמדו ספסלים ליד החלונות. בליל שבת חדרו „אל־מונים" לתוך הבית, פיזרו חומר על הרצפה ולקחו אתם את החותמות של המוסדות הציוניים, אך ידם לא הצליחה להשיג את חומר הבחירות, שהיה מוסתר במרתף. החורבן שנגרם למשרדים, צולם. הצילומים הוחרמו ע"י המשטרה, אך אחת התמונות פורסמה בעתון יהודי בארצות הברית. סבורים, שאנ־שי המשטרה החשאית — ידם היתה במעשה מביש זה.

הפינסקאי, עוה"ד יוסף צ׳רניכוב מראשי ה„פולקיסטים" בווילנה, בא לעיר מולדתו לנאום באספת בחירות, שנערכה באולם התיאטרון הולצמן. אנשי פועלי־ציון שמאל הפריעו לו. המשטרה נאלצה להתערב בדבר. האספה פוזרה, וצ׳רניכוב נעצר לחקירה. המשטרה שיחררה אותו רק לאחר שהסכים לעזוב מיד את פינסק. פעם נזדמן לפינסק ציר הסיים" מ. א. הרטגלס ז"ל, שהופיע כעו"ד בביה"ד המחוזי. הציונים רצו, כמובן, לארגן אספת עם בהשתתפותו. הרטגלס סרב להופיע בטענו, שעברית אינו יודע, אידיש אין הוא מדבר, רוסית אינו רוצה לדבר ואילו בפולנית אין יהודי פינסק שולטים במידה מספקת. בלית ברירה כינסו הציונים ישיבה מצומצמת של העסקנים לשיחת חברים. לעתים מזומנות היה מזדמן מוורשה לפינסק העתונאי והעסקן הציוני הנודע ד"ר יהושע השל גוטליב, שהיה יליד פינסק, ואביו, ר׳ דוד גוטליב, היה תושב העיר עד יומו האחרון. באחד המקרים תבע, שציוני פינסק יגייסו כספים לפעולות דחופות של ההסתדרות הציונית בפולין. משה ברגמן נזכר, כי הד"ר גוטליב הכריז באזני העסקנים הציוניים „לא איכפת לי כיצד תבצעו זאת, אני יודע, שאנו זקוקים לכספים. אתם יכולים אפילו לצאת עם מטפחת אדומה בידיכם ובלבד שהכסף יאסף במהרה". לכותב הטורים האלה זכורה עד היום הופעתו רבת הרושם של ד"ר גוטליב בתיאטרון האחים הולצמן חדשים מעטים לפני עלות הנאצים לשלטון בגרמניה. שם הזהיר את כולנו בפני הסכנה הצפויה ליהודי פולין. אכן, כאילו דברי נבואה יצאו אז מפיו.

פעילות מיוחדת היתה מורגשת בעיר גם בעת הבחירות למועצת העיריה. אין לשכוח, שהיו ימים, שבהם היוו נציגי האוכלוסיה היהודית על מפלגותיה השונות את הרוב המכריע במועצת העיריה, ואף נמנו על מכווני פעולתה. שנים רבות שי־

מפעל למען קהי"ס בראשות מר יעקב אליאסברג.

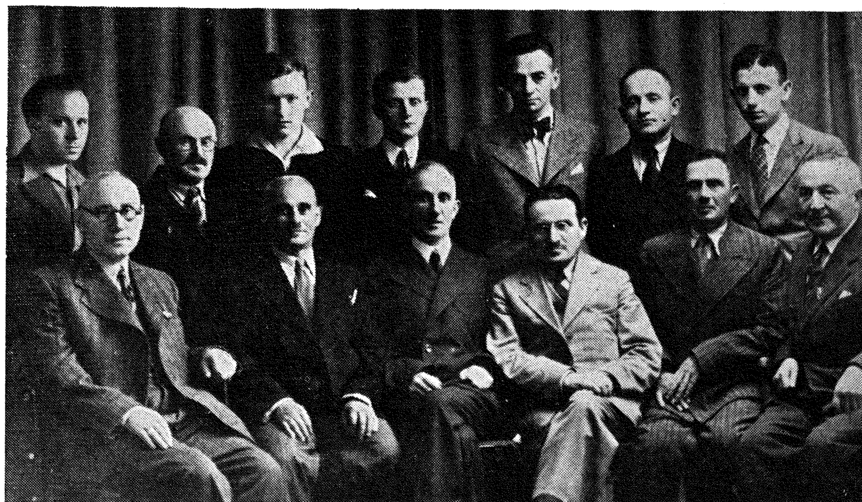

מש כסגן ראש העירי הבפינסק ד״ר אלעזר ברגמן, כימאי לפי מקצועו ומראשי צעירי־ציון בפינסק ובפולין החי אתנו בישראל. ההתגוששות הבינמפלגתית בין יהודי פינסק היתה במערכות בחירות אלו חריפה למדי. בועד הקהילה של העיר ייצגו את הציונים הכלליים בתקופה האחרונה נוסף על היו״ר מר יוסף שקולניק גם ה״ה שניידר (שהיה יו״ר מועצת הק־הילה), פ. גינזבורג (סגן יו״ר מועצת הקהילה), אברהם מאיר פלדמן, יהודה פייקץ׳ ואהרן שטילרמן. כמזכיר הקהילה כיהן מר האמרמן, שהיה לפני כן מזכיר אגודת הסוחרים בעיר. כיוון שבוועד הקהילה השתתפו גם נציגי ה„בונד״ ו„אגודת ישראל״, היה לא פעם נטוש בין כתלי מוסד זה מאבק רציני על מהותה הציונית־לאומית של הקהילה. אגב, בוועד הקהילה האחרון ישבו גם שלושה נציגים של הרשימה העצמאית של קרלין: דוד בוניוק, בנימין בוקשטנסקי ואייזנשטיין. עסקנים יהודיים, שהלכו יד ביד עם ה„בלוק הבלתי־מפלגתי לשיתוף פעולה עם הממשלה״ (או בקיצור ב.ב.), היו אף הם מתנכלים לא פעם לפעולה הציונית במקום והציונים חששו מהם לא מעט. בראש הפעולה למען „קרן היסוד״ בעיר עמד במשך כמה שנים אינג׳ יעקב אליאסברג ובתחום זה אף גילו פעילות רבה אהרן שטי־לרמן ועוה״ד פאס. בהנהלת „מכבי״ פעל מטעם הציונים הכ־לליים עוה״ד הוק, שגילה הבנה רבה לביעות הנוער היהודי ולצרכיו. בשנים 1932־33 עשה בפינסק כמתמחה במשפטים בביה״ד המחוזי וכמורה בגמנסיה „תרבות״ עוה״ד יוסף סרלין (כיום סגן יו״ר הכנסת ולשעבר שר הבריאות בממשלת ישראל) ואף הוא מילא תפקידים ציבוריים שונים מטעם הציונים הכ־לליים במקום. בתקופה מאוחרת יותר הוכנס למעגל הפעולה הציונית גם עוה״ד ריזנפלד.

להוקרה מיוחדת ראויה פעילות הציונים הכלליים בפינסק בשדה החינוך העברי. ואכן תודות ליזמתם ולמסירותם של אחדים מעסקניהם לענין קמו והתבצרו בעיר גם הגימנסיה „תרבות״ וגם המדרשה „תרבות״. ראשי הפעילים בתחום זה היו: אשר חיים ניימן, אפרים בודנקין ומרדכי יוסף סגלוביץ. תודות להם אף הוקם בנין „תרבות״ ברחוב זבלנה. ביה״ס העממי „מדרשה תרבות״ היה בראשית ימיו בביתו הפרטי של מרדכי יוסף סגלוביץ. עסקנים אלה הקדישו למפעל החינוך העברי ממיטב זמנם, מרצם וכספם. מבין חברי ההנהלה האח־רונה של הציונים הכלליים בפינסק שרדו בחיים רק שלושה והם: פייבל גינזבורג, יהושע גלבוע (גלויברמן) ובנימין לדר־מן, שלשתם בישראל. אברהם מאיר פלדמן נפטר בפינסק בשנת 1938; אהרן שטילרמן הצליח לעלות בשנת 1940, וכאן הלך לעולמו לפני שנים אחדות. כמזכירי ההסתדרות שימשו יעקב ליפשיץ ויעקב שבס. אייזל פרידמן, אשר חיים ניימן, יוסף שקולניק, מרדכי יוסף סגלביץ׳, שמואל ליפשיץ, יעקב שבס והרוקח שבח נרצחו בידי הגרמנים בשנת 1942.

השנים האחרונות והפסקת הפעולה

השנים האחרונות שלפני פרוץ המלחמה, שנות גידול ובי־צור להסתדרות הציונית בכל התחומים, אך כשנכבשה העיר ע״י הסובייטים ב־17 בספטמבר 1939 הקיץ הקץ. תחילה היו אמנם כאלה, שהשלו את עצמם, כי גם במשטר החדש אפשר יהיה להמשיך בפעולה הציונית. לאחר ישיבה מיוחדת של ועד ההסתדרות הציונית במקום פורסמה פנייה לציבור, בה נת־בקשו כל אלה, שברשותם קופסאות של הקהק״ל והחוששים להחזיקן בבתיהן, להביאן למשרדי ההסתדרות הציונית. כמה מאות יהודים נענו לפניה זו והקופסאות הוסתרו מתחת לרצפת המשרד הראשי של קהק״ל, שהיה אז בבית וואל ברחוב

הועד האחרון של הסתדרות הציו־נים הכלליים, תרצ״ז (1937).

יושבים מימין לשמאל: אייזל פרידמן, אשר חיים ניימן, אהרן שטילרמן, יוסף שקולניק (יו״ר), מרדכי יוסף סגלוביץ׳, אברהם מאיר פלדמן.
עומדים מימין לשמאל: א. גולדמן, פייבל גינזבורג, מגיסטר שבח, יעקב שבס, יהושע גלויברמן, שמואל ליפשיץ, בנימין לדרמן.

דומיניקנסקה. את הארכיון הציוני ושל יתר המוסדות שרף במו ידיו העסקן הצעיר מר בנימין לדרמן מתוך חשש, שהוא עלול לסכן את שלום העסקנים הציוניים. יו״ר ההסתדרות הציונית והקהילה היהודית בעיר, מר שקולניק, התיצב באחד הימים בפני הקומיסר הסובייטי, מר דרוז׳ינין, והכריז באזניו: „באתי להודיע לכבודו, שהנני נציג הקהילה וההסתדרות הציו־נית. טיפלנו כל השנים שחלפו באוסף כספים לצרכי גאולת הקרקע בארץ־ישראל לצרכי העם היהודי, הרוצה לבנות שם את ביתו מחדש. אם יותר לנו להמשיך בעבודתנו זו — נעשה זאת, ואם לא — נפסיקנה. אנו מחכים להוראותיכם״. הקומיסר השיב: „אתה יכול לשוב בשקט הביתה. לא יאונה לכם כל רע, אם רק תשמרו ותקיימו בנאמנות את החוקים הסובייטיים, החלים על כל אזרחי המדינה!״ אכן לשקולניק ולכמה עסקנים ציוניים אחרים לא אונה כל רע תחת השלטון הסובייטי והם אף המשיכו לעבוד ולהרוויח את לחמם בפינסק, אך רבים אחרים נאסרו והוגלו. מביניהם יש להזכיר את העסקנים: שלמה באס, ד״ר שמעון אכט, י. דוברושין, פסח פייקאץ ופייבל גינזבורג. פסקי הדין החמורים, שהוצאו נגדם, היו על „הש־תייכות לארגון לאומני שוביניסטי״ ואף נבצר מהם להגן על עצמם. כך בא הקץ לפעולה הציונית הפוריה ורבת השנים בפינסק.

הערה: בסקירה זו סופר בעיקר על הפעולה הציונית והעסקנים הציוניים בתקופה שלפני מלחמת העולם השנייה. פרק מקיף על ראשית הפעולה הציונית בפינסק, צעדיה הראשונים של הציונות הכללית, המנהיגים והעסקנים של הציונות הכללית בסוף המאה ה־19 וראשית המאה ה־20 — בכרך א׳ של ספר זה, בחיבורו המקיף של ד״ר ע. שוחט.

חנוכת בנין ההסתדרות הציונית שהוקם על מגרש הגימנסיה ברחוב זוולנה בשנת תר״ץ (1930) ביזמתם של אהרון שטילרמן ומרדכי אייזנברג. בבנין זה היו גם לשכות הקרן הקיימת וקרן היסוד וכן אולם גדול, ששימש אולם התעמלות לתלמידי הגימנסיה ולעתים — לכינוסים ואסיפות־עם.
בשורה הראשונה יושבים: א. מזור, פלזון, אינג׳ רייך, נציגי השלטונות, ראש המשטרה, עו״ד ילנקביץ׳, ב׳ מ. אפשטיין. בין האורחים נראים: א. מ. פלדמן, ר. המבורג, ליבמן, פולאק, שלייפשטיין, מוצ׳ניק, ליפשיץ, שפירא, בייזר ואחרים.

ה. למדן - ש. ארנין / תנועת „הנוער הציוני"

רקע ויסודות

הקן של „הנוער הציוני" בפינסק לא זו בלבד שהיה מן הקנים הגדולים והפעילים ביותר בקרב תנועות־הנוער שבעיר, אלא אף היה מן הסניפים התוססים, ובזמנים מסויימים אף המכריעים, בתנועת „הנוער הציוני" בכלל. לא נגזים אם נאמר שהוא הטביע את חותמו המיוחד בעיר, בגליל פולסיה, בתנועה הארצית בפולניה וגם בתפוצות אחרות ובארץ.

לא על פי צו ולא על ידי רשות חיצונית מרכזית צצו, משנת 1926 ואילך, קנים של תנועת נוער ציוני, בשמות שונים נוסדו. מעצמם צמחו, באופן ספונטאני, במקומות שונים, על פי צו התקופה וכורח המציאות היהודית והציונית.

„והשעה שעת תוהו ובוהו" היתה, שעת תהייה ומבוכה בקרב הנוער היהודי. בארץ־ישראל שררו, לאחר העלייה הרביעית, משבר כלכלי וחוסר עבודה. אף פרצו מאורעות תרפ"ט וסיכויי העלייה פחתו. בפולניה — נתבדו התקוות לשוויון זכויות. האנטישמיות גברה. באוניברסיטאות הפולניות הונהג „נומרוס קלאוזוס". היהודים נדחקו מעמדות של פרנסה. הרגשות יאוש, שיממון וחוסר תוחלת תקפו את הנוער היהודי. כלום פלא הוא שבמצב אין־מוצא זה נתפסו רבים, ובפרט בפינסק הסמוכה לגבול הסובייטי, למשיחיות־השקר של הקומוניזם וראו בגאולת האנושות פתרון גם ליהודים. אף ה„בונד" ניצל ימי־שפל אלה של הציונות והיווה כוח־משיכה ברחוב היהודי.

הורגש הצורך לשנות ערכים אשר נסתלפו, לחדש את פני הציונות המקורית, הטהורה, תוך מזיגה של ערכי תנועת־נוער צופית. כאילו מאליהם נוצרו חוגים של נוער ציוני שהחליטו ללכת נגד הזרם.

זו היתה המציאות היהודית והציונית שהולידה את התנועה.

מה היו היסודות עליהם נשענו בני־נוער אלה, שהקימו את הקנים של „השומר (הטהור) הלאומי", ששינה שמו ברבות הימים ל„הנוער הציוני"?

על ארבעה יסודות נשענה התנועה:

א. על ערכי תנועת־הנוער המודרנית והצופיות;

ב. על הציונות הצרופה ללא תוספת ולוואי;

ג. על ההומאניזם הדימוקרטי, המתבסס על סינתזה בין חופש הפרט ומרות הכלל;

ד. על התישבות וחלוציות בארץ — חלוציות של האומה ולא של המעמד.

„הנוער הציוני" פסל בדלנות, כיתתיות ומלחמת־מעמדות ודגל בהרמוניה ושיתוף פעולה של כל חלקי העם; פסל דוגמטיות נוקשה ונוסחאות עקרות ודגל בביקורת של ערכים וחופש המחשבה; פסל ניגודים בין יחיד לכלל, מעמד לעם, עבר לעתיד ודגל בסינתזה שלהם.

אמנם לא ביום אחד נתגבשה האידיאולוגיה של „הנוער הציוני". תורה זו לא ניתנה במעמד אחד ולא כהלכה פסוקה. בתחילה היא הורגשה על ידי חבריה אולי יותר משהובנה, היתה פעולת־הלב יותר משהיתה פעולת־המוח, אבל לאט לאט נתבססו יסודותיה. לא חסרו אמנם התלבטויות והתחבטויות, אבל אלה היו סימן לפתיחות הנפש ולערות המחשבה והחושים, לביקורת ותיקונים תחת קפאון ודוקטרינאריות.

נולדה תנועת־נוער לציונות הכללית והיא לא ידעה. בתחילה התיחסו אליה אנשי ההסתדרות הציונית, הציונים הקשישים, בחשדנות גלויה או מוסתרת, ומהם — אפילו בהתנגדות גלויה. רק לאט לאט גבר הבטחון שאמנם נפל דבר בתנועה הציונית — קמה תנועת־נוער לציונות הכללית.

בראשית

קן „השומר (הטהור) הלאומי" נוסד בפינסק בשנת 1926 על ידי מרדכי פיאלקוב ואהרון רוזנשיין. הם פנו בחוזר ובנאומים לתלמידי הגימנסיה העברית „תרבות" להצטרף לשורות התנועה החדשה. ואמנם ראשוני המצטרפים היו ברובם מבין תלמידי הגימנסיה „תרבות", שהיתה מעין „חממה" לתנועות־הנוער הלאומיות ונקודת מוקד של הפעילות הציונית בקרב הנוער בפינסק. היא טיפחה וסייעה לתנועות הנוער. ממנה שאבנו את רוב המנהלים (כך קראנו למדריכים), חברי ההנהגה בקן ובגליל ובחלקם גם בהנהגה הראשית שבוורשה. גם ה„מעון" הראשון שלנו, שהועמד לרשותנו בשנים הראשונות, מקום האסיפות והפעולות החינוכיות, היה בבניין הגימנסיה.

בימי בראשית אלה היו רוב המצטרפים — מבוגרים והשתייכו ברובם לגדוד ה„קשישים". ראש הקן הראשון היה מרדכי פיאלקוב ואחרי עלייתו ארצה שימש אהרון רוזנשיין כראש הקן עד שנת 1929.

התפתחותו של הקן היתה מהירה מאוד. במשך השנתיים הראשונות לקיומו הצטרפו אליו כ־150 אחים ואחיות, מתלמידי הגימנסיה והמדרשה „תרבות", וכן נוער מבתי־הספר הפולניים ונוער עובד. כבר בתקופה זו היו בקן 3 גדודים: א. „קשישים", בני 17 ומעלה; ב. „צופים", בני 13—16; ג. „זאבים", בני 10—13.

בשנת 1929 התרחב הקן והתענפה פעולתו הארגונית והחינוכית במקום וגם מחוץ למקום. חברינו משתתפים לראשונה במושבת־מנהלים של התנועה. בקן הפינסקאי הוקמה הנהגת גליל פולסיה, אשר ריכזה את הפעולה בקני התנועה בערים ובעיירות שבסביבה. בתקופה זו הצטרפו לקן מישה קולודני (משה קול), דניאל טננבוים (דנצ'ה) ז"ל, צבי איינגימאכץ

(מיכאלי) ואחרים, אשר הטביעו את חותמם על הפעולה בקן, בגליל ובתנועה כולה.

ראוי לציין שדווקא בתקופה קודרת זו של המשבר בארץ, מאורעות תרפ"ט, גזירות פוליטיות של ממשלת המנדט ויאוש ורפיון ידיים בתנועה הציונית — צמח ושגשג הקן בפינסק, שנלחם נגד המעטת דמותה של הציונות וזרע אמונה בקרב הנוער היהודי שבעיר.

אהרון רוזנשיין, ראש הקן והגליל, יוצא לשרת את התנועה בהנהגה הראשית שבוורשה ועקיבא אפשטיין, שהיה אף הוא ממייסדי הקן, עומד עתה בראשו.

השנים 1930—1933

לא רק שנים של התרחבות וגידול היו אלו, אלא גם שנים של ביסוס והעמקה. בָגר הקן ובגרו גם בוגריו אתו: החלה היציאה להכשרה ולעלייה, בתחילה של יחידים ולאחר מכן של קבוצות מאורגנות ומכוונות להתיישבות בקיבוץ.

בא גם גידול מלמטה: נוספה שכבת „אנקורים" — הצעירים ביותר. מספר האחים בקן גדל לכדי 400 בני נוער, ומכאן ואילך הוא תופס מקום ראשון בין תנועות הנוער שבעיר, לא רק במספרו כי אם גם בפעילותו הציונית, בראש איסוף הכספים למען הקרן הקימת ועוד. לא היתה משימה ציונית בפינסק, אשר קן „השומר הלאומי", שמשנת 1932 שונה שמו בתנועה כולה ל„הנוער הציוני", לא נרתם לה.

וראו זה פלא: תנועה בלתי פרולטארית זו, שלא חרתה על דגלה את סיסמת מלחמת־המעמדות, אלא להיפך, את סיסמת איחוד העם, משכה, בשנות השלושים, לתוך שורותיה בפינסק, פועלים ובני־פועלים ותלמידים מבתי ספר הנתונים להשפעות של מפלגות שמאליות. רוב חברי הקן בתקופה זו ואילך כאו מחוגים אלה. רבים היו החברים מבין התלמידים של בתי הספר למלאכה לבנים ולבנות ושל ציש"א, של בתי הספר הפולניים העממיים ומבין הנוער העובד. בשביל אלה שימש הקן כמקור יחידי לתרבות עברית וציונית.

הגידול במספר ובהיקף הפעולה הצריך כלים חדשים. ב־1931 עזבנו את המעון הקטן בבניין הגימנסיה ונהיינו עצמאיים. שכרנו מעון ברחוב ברנרדינסקה, מול בית החולים העירוני שבקרלין ואחר כך — את הבית שבּרחוב קוטלרסקה, מאחורי בית־העלמין הישן, ששימש כביתנו עד הסוף המר.

הקן כלל 4 שכבות חינוכיות לפי קבוצות גילים. השכבה הצעירה ביותר, ה„אנקורים", היתה מעין מכינה חינוכית של הקן, לחניכים עד גיל 10; שכבת ה„זאבים" כללה גילאי 10—13; שכבת ה„צופים" כללה גילאי 13—16, ואילו בני 17 ומעלה היוו את שכבת ה„קשישים". כל שכבה הקיפה מבחינה ארגונית גדוד אחד או מספר גדודים, בהתאם לגדלה של השכבה. השכבה לא היתה מתכנסת לעתים קרובות. לעיתים מזומנות התקיימו גם פגישות וכינוסים גליליים של שכבות.

הקן היווה את המסגרת הכוללת בעיר והיה מתכנס למִפקד ולאסיפה כללית, לרוב אחת לחודש, פרט להזדמנויות מיוחדות (ביקור של שליח מן הארץ או מההנהגה הראשית וכדומה). את פעולות הקן בכללו ניהלה הנהגת הקן, שהיתה מורכבת מחברים אחדים ובראשם ראש הקן. ההנהגת דאגה

אהרון רוזנשיין היה מהעולים הראשונים מהסתדרות „השומר הלאומי" ולציון עליתו נערכה חגיגה של הקן הפינסקאי.

לפעולות הכלליות של הקן, כגון מושבות (מחנות) קיץ, מפע־לים מיוחדים, קביעת תכניות פעולה, כספים, הופעות חיצר ניות, קשר עם גורמי חוץ וכדומה. בצד ההנהגה פעלה גם מועצת הקן, המורכבת על פי רוב מראשי הגדודים וממנהלים ראשיים.

העבודה בקן הסתעפה והתגוונה: פעולות תרבותיות, שיחות, ויכוחים והרצאות, הקניית יידע העם, הציונות והארץ, קורסים ללימוד השפה העברית, מסיבות חג ומועד, נשף פומבי שנתי של הקן, עתוני־קיר של קבוצות וגדודים, ספורט ומשחקים, טיולים, מחנות ומושבות־קיץ ועוד.

ראשי הקן בתקופה זו הם: צבי איינגימכץ (מיכאלי), משה ברגמן, מרדכי פלד, ולאחר עלייתם ארצה — ישראל לרנלייט (למדן).

השנים 1934—1936

בתקופה זו כיהן כראש הקן, לאחר עלייתו של ישראל, שמאי פלד. הגידול בכמות ובאיכות לא פסק גם עתה. הגענו ל־500 חברים בערך. תפשנו את המקום הראשון בעבודה למען הקרן הקימת, והדגל של הקהק"ל, שניתן לעומד בראש, לא הושמט מידינו שנה שנה. גם בפעולות למען מוסדות מקומיים השתתפו חברי הקן. בגלל מעמדו החשוב של הקן בפינסק — הופנו אלינו תביעות של עזרה, שאי אפשר היה שלא להיענות להן.

יחד עם הפעולה הציונית והתרבותית התנהלה בקן גם פעילות צופית ענפה ביותר. פעילות זו מילאה תפקיד חשוב בחייו של החניך. היא העניקה לו הרגשה של עצמאות, של עשיה במו ידיו, של חיים בחיק הטבע, של חופש.

מרובים היו הטיולים של קבוצות וגדודים. הטיול השנתי של הקן ליערות שבסביבות העיר היה נערך בל"ג בעומר לפי כל כללי הצופיות, כולל מחנה אוהלים צופי, שולחן־אדמה וכו׳. במוצאי ל"ג בעומר היה הקן מופיע כולו, בחזרו מהטיול, בתהלוכה חגיגית מרשימה, בליווי תופים, ברחובות העיר.

החניכים למדו את כל כללי הצופיות. הקימו אוהלים על סוגיהם השונים, חפרו שולחנות אכילה ואף שירותי נוחיות באדמה. למדו את תורת האיתות של מורס בדגלים צבעוניים.

גולת הכותרת של הפעילות הצופית היתה, כמובן, מושבת (מחנה) הקיץ, שנמשכה כמה שבועות. התכונה לקראת המו־שבה, הכנת הציוד האישי והקיבוצי, הכנת המקום, והעיקר — החיים במושבה עצמה על כל גינוני הצופיות, תרועת הבוקר וכיבוי האורות, הרפורט (מיפקד), סדר־היום המדוייק, התעמלות הבוקר, השירה בציבור, השיחה ביער, הפעולות הצופיות, המסעות, ולא פחות מכל אלה — ה"מריחות", הופעת "שדים" וסחיבת השמיכות בלילות וחברת "טרסק" בימים — כל אלה נחרתו עמוק בלבם של החניכים ושימשו מקור לא אכזב של רשמים, חוויות וזכרונות.

ההכנות למושבות התחילו בפינסק זמן רב לפני מועד פתיחתן. נרשמו המועמדים, והם היו רבים, אך הורים רבים סרבו למסור ילדיהם בידי מנהלים צעירים והיה צורך לחזור על פתחי הבתים כדי לשכנע אותם. למרות שדמי־ההשתתפות היו נמוכים, ניתנו הנחות לנזקקים, אבל באין כל תמיכה ציבורית במפעלים אלה, נאלצים היינו למלא את החסר על ידי מפעלים כספיים שונים ומשונים: מפעל "השרשרת", מפעל ההגרלה, מפעל הבקבוקים וכדומה. יוצאי הקן בפינסק בודאי ייזכרו, בחיוך על שפתותיהם, כיצד בראשית ימי החופש היו פושטים נערים ונערות בעיר כדי לאסוף בקבוקים ריקים, עתונים וכדומה, רכוש "רב־ערך", על מנת למכרם לחנויות ולאסוף כמה זלוטים לקופת המושבה. עסקו בזה נערים ונערות ללא הבדל במעמד הוריהם — ואפילו יכלו הוריהם לפטרם על ידי תרומה שוות־ערך לקופה...

החיים בקן היו סואנים תמיד. כל חניך ביקר לפחות פעמיים בשבוע, נוסף ללילות־השבת שנמשכו עד חצות, באווירה של שירה וריקודים. היו רבים־רבים שה"מעון" היה ביתם ממש ולא נעדרו ממנו אף ערב אחד. המסירות היתה ללא גבול! כל משימה נתקבלה בהתלהבות.

ב־1935 נוסד בפינסק, כבכל התנועה, בכנס גלילי, "ארגון הצופים" הראשון, ארגון המחייב את חבריו להגשמה בארץ. הותוו הדרכים להכשרה ולעלייה והנהדקו הקשרים של בני שכבה זו עם הקיבוצים שלנו בארץ, על ידי ביקורים מצד שליחים מן הארץ.

המעמד של הקן בתנועה

לקן של "הנוער הציוני", שגדל וצמח בפינסק היהודית השרשית, בעלת תרבות עברית ומסורת חלוצית, נועד מעמד מיוחד במינו בתנועת "הנוער הציוני" הפולנית והעולמית.

מבין בוגרי הקן בפינסק נבחרו, כמעט בקביעות, חברים להנהגה הראשית של "הנוער הציוני" בפולניה — מילאו שליחותם בתנועה ועלו ארצה. אלה היו בתקופות שונות: אהרון רוזנשיין, משה קולודני (קול), דניאל טננבוים (טנא) ז"ל, שמעון אנטין (ארנין), אליעזר פומרנץ (הדרי), שמאי פלד ויהושע גלויברמן (גלבוע).

ראשי הקן עמדו בקשרים הדוקים עם חבריהם בהנהגה

למטה (מימין לשמאל): מ. פלד, ש. אנטין, ש. פלד. במרכז: א. בוניוק, י. לרנלייט, ע. אפשטיין, משה קולודני, ב. גוברמן, י. ליברמן. עומדים: ש. כהן, פ. וולפסון, מ. ברגמן, ח. קרמן, י. צ'רטוק, מ. פלדמן, ז. ניימן.

ובארץ והקן השפיע השפעה כמעט מכרעת על עיצוב דמותה המתקדמת החלוצית של תנועת „הנוער הציוני". במיוחד נזכיר כאן את השפעתו של הקן ויוצאי הקן בקיץ 1934, בתקופת הפילוג הטראגי. התנועה הפולנית נתפלגה ל„הנוער הציוני" א', בפולין הקונגרסאית, ול„הנוער הציוני" ב', בגאליציה. קדם לפילוג ויכוח נוקב על מקומם של חלוצי התנועה: במחנה ה„הסתדרות" או מחוצה לו. חברי הקן בפינסק מילאו אז תפקיד גדול בתנועה והכריעו במתן כיוון לדרכה של התנועה בהסתדרות הציונית ובישוב ולזיקתה לציונות הכללית המתקדמת והליברלית ולהסתדרות העובדים בארץ־ישראל. ההתפתחות שבאה לאחר מכן הוכיחה את צדקתם. התפוררותו המתמדת של ארגון העובדים הנפרד, הצטרפותם של קיבוצי „הנוער הציוני" ב' לסיעת „העובד הציוני" ולבסוף עלייתו הבלתי פוסקת של „העובד הציוני" בהסתדרות — כל אלה אישרו את הדרך בה הלכנו, עד שלאחר עשר שנים התמזגו שני חלקי התנועה מחדש.

פעולות הקן בגליל פולסיה — מושבות קיץ — הכשרה ועלייה

מיד לאחר שנוסד הקן של „השומר הלאומי" בפינסק ניתנה הדעת לארגן קנים בעיירות הסמוכות. חברי „השומר הלאומי" של הקן הפינסקאי ראו כתפקידם הטבעי להפיץ את רעיונה של תנועת הנוער החדשה בקרב בני גילם בסביבה. קשה היה לצפות לסיוע ניכר מההנהגה הראשית, אשר נמצאה בוורשה — במרחק יחסי ניכר, בתנאי התחבורה של אותן השנים בפולניה. בעייה אחרת היתה שפת הדיבור — בעייה, שבדרך כלל היתה משותפת לכל תנועות הנוער הציוניות, דהיינו: פולסיה היתה איזור בו שפת הדיבור של הנוער בתנועות — היתה העברית, ושפת הדיבור בבית וברחוב — האידיש. לא כן היה הדבר בפולין הקונגרסאית, וביחוד בבירה הפולנית, ששפת הדיבור בה היתה, כידוע, פולנית. ילפיכך היה ייסוד קני „השומר הלאומי" בבחינת אתגר אידיאולוגי למנהלי הקן הפינסקאי.

הכתובת הראשונה בכל עיירה או עיר היה בית הספר העברי במקום. רשת בתי־ספר „תרבות" היתה, כידוע, מפותחת בסביבותינו. היו גם בתי־ספר של רשת „יבנה" וגם הם שימשו בסיס לפעולותינו. יש לציין כי בכל עיירה נמצאו גם עסקנים של ההסתדרות הציונית המקומית, שהיו מוכנים להטות שכם „משנשבו" לרעיונותיו של „השומר הלאומי". וכך, במשך זמן קצר יחסית, נוסדו הקנים בדויד־הורודוק, בלחבה, בינוב פול', במוטלה וכו'. הוקמה הנהגת גליל פולסיה בפינסק, כשבראשה אהרון רוזנשיין, אשר היה, כאמור, לאחר עלייתו ארצה של מרדכי פיאלקוב, גם ראש הקן של „השומר הלאומי" בפינסק.

במשך הזמן, כשמפת הקנים בגליל פולסיה התרחבה, התברר כי יש להפריד בין התפקידים בגליל ובהנהגת הקן הפינסקאי ושיש לבחור למען הפעולה בגליל בהנהגת גליל מיוחדת ובתוכה מבכירי הקן הפינסקאי ובחיריו, בתוספת חברים מהגליל. עיקר העבודה נעשתה, כמובן, על ידי הפינסקאים שבהנהגת הגליל, שנמצאו במקום מושבה של ההנהגה. יכולתו של הקן בפינסק גדלה עם הצטרפותם של חברים רבים חדשים לתנועה ועם „התבגרותם" של הצעירים, שהגיעו כבר לגיל 17—18.

גורם נוסף השפיע על חילופי גברי בהנהגת הקן והגליל והוא, כאמור, משיכת אנשים מהקן בפינסק להנהגה הראשית של התנועה. פתח במסורת זו, כאמור, אהרון רוזנשיין, אשר עבר להנהגה הראשית בוורשה ואז בא במקומו כראש הגליל מישה קולודני (משה קול) ואתו דניאל טננבאום (דנצ'ה) ז"ל ועוד מספר חברים. בשנים 1931 ו־1932 עבר להנהגה הראשית משה קול וזמן מה אחריו דנצ'ה, וכראש הגליל נתמנה שמעון אנטין (ארנין) מפינסק ואתו בהנהגה הגלילית ממנהלי הקן: זליג ניימן, אליעזר פומרניץ (הדרי), בלה גוברמן ועוד. בשנת

שלמה אנטין, אביגד:ר דודיוק, שמאי פלד, הרצל לרנלייט (למדן) ויהושע גלויברמן (גלבוע)

1933 נבחרו להנה"ר סיומה ואליעזר, והנהגת הגליל כוללת עתה את חברי הקן הפינסקאי: שמאי פלד, הרצל לרנלייט (למדן), יהושע גלויברמן (גלבוע) ואביגדור דודיוק. לאחר עלייתם של הרצל ואביגדור ובחירתם של שמאי ויהושע להנה"ר, תופשים ב־1937 את „הגה השלטון" בגליל: סלומון אנטין, ניסן רוזניק ואחרים מפינסק.

ליד הנהגת הגליל פעלה מועצת הגליל, אשר על חבריה נמנו קודם כל ראשי הקנים בפולסיה וכן מבין המנהלים הראשיים בכל קן.

פעולותיה של הנהגת הגליל היו מגוונות ורבות: ארגון קנים חדשים; טיפוח הקנים הקיימים על ידי ביקורים, הדרכה בכתב, תדריכי אסיפות, יעוץ וכו'; הדרכה בבעיות ובשיטות חינוך תנועתי; בירורים אידיאולוגיים, הן בעת הביקורים בקנים, הן בכתב והן בסמינריונים גליליים; ארגון ועידות גליליות; ארגון מושבות קיץ לשכבות „הזאבים" ו„הצופים הצעירים". ארגון השתתפותם של מנהלים במושבות המנהלים המרכזיות של התנועה; ארגון קיבוצי־הכשרה בגליל וגולת הכותרת — טיפול בעלייתם של חברי התנועה בפולסיה.

קבענו לעצמנו כלל — לקיים כינוסים גליליים לא רק בפינסק, למרות שאפשרויותיו של הקן בעיירה מוגבלות היו יותר מבחינת איכסון באי־הכנס, ריכוז מרצים מן החוץ וכדומה.

כל כנס — ותכניתו, אשר נקבעה מראש, והקנים הוכנו לקראתו על ידי „חוזרים" שהופצו על ידי הנהגת הגליל במשך מספר חדשים. כך היו כנסים מיועדים לבירורים אידיאולוגיים ושותפו בהם שכבות „הצופים" ו„הקשישים"; אחרים נועדו להרצאות ובירורים על שיטות חינוך „בשכבות" השונות; אחרים שוב נועדו לבעיות הכשרה, עלייה, הקיבוץ בארץ.

כל שנה, עוד לפני שהתחילה פגרת־הקיץ בבתי־הספר, התחילו ההכנות להוצאת ה„זאבים" וה„צופים הצעירים" למושבות־הקיץ. כל נושא הקשור במושבות — וכאב הראש המלווה אותו: מציאת מקום מתאים, ריכוז כספים לשכירת מקום, הבטחת סידורים נאותים, אספקה ומזון. הוכרז על מפעלים כספיים בקן ובגליל לשם הבטחת האמצעים, שאף פעם לא הספיקו, ואת הגרעון הצליחו לכסות איך שהוא... עד הקיץ הבא.

בכלל, בעיית האמצעים הכספיים לדואר, לנייר, לנסיעות־ביקורים, לארגון כנסים ומושבות, העיקה מאוד על חברי ההנהגה שבפינסק. לא היה כמעט חוזר שלא הזכירו בו לקנים, בתחנונים ובאיומים, את דבר תשלומיהם־חובותיהם להנהגת הגליל. ולמרות שכל העבודה נעשתה בהתנדבות, לא הספיקו המסים ומדי פעם בפעם הוכרז על תשלום חד־פעמי נוסף.

למרות זאת אין פעילי פינסק קופאים על השמרים וממשי־כים במשך כל השנים בארגון קנים חדשים בערי פולסיה. הוכח כי אם משקיעים מאמצים בעיר או עיירה — יימצא נוער, אשר כאילו חיכה שתבוא לארגנו. וכרגיל — תמיד התחלת מגרעין של צעירים, אשר מסוגלים במשך הזמן למשוך אליהם נוער נוסף ולפתח את הקן. וכך אנו קוראים בדו"ח הסטטיסטי, שהוגש על ידי ההנהגה הראשית לועידה המחוקקת השנייה, מדצמבר 1931, שבפולסיה יש כבר אז 15 קנים ומספר החברים והחברות בהם הוא די מאוזן: 48% חברים ו־52% חברות. הקיצוני והרחוק שבהם מפינסק היה הקן בבריסק ליט'. באותן ערים או עיירות בהן היה קיים „החלוץ המרכזי" (אחר כך „החלוץ הכלל־ציוני") סייעו חבריו בידי שליחי הנהגת הגליל בארגון הקן של „הנוער הציוני". יש לציין, כי הנהגת הגליל טיפחה את הקשרים עם סניפי „החלוץ המרכזי" בפולסיה ועודדה את הקנים לשיתוף פעולה בכל שטח אפשרי. ושני הצדדים, בדרך כלל, היו נשכרים משיתוף פעולה זה.

מאמצים מיוחדים הושקעו על ידי הקן בפינסק והנהגת הגליל בארגון קיבוצי־הכשרה בגליל. רב היה הרצון שההכשרה תהיה חקלאית דווקא. פולסיה, כידוע, עשירה היתה בכפרים ובאחוזות של „פומשצ'יקים" (בעלי־אחוזה). חברים של הנהגת הגליל התחילו במסעיהם ובעזרת הנהגות הקנים התחילו לחפש קשרים עם אכרי הסביבה. וכך אורגנה לראשונה „הכשרה" חקלאית בשנת 1930 בכפר זמושה, על יד מוטלה, בעזרתה של משפחה יהודית־ציונית (גרייבר), אשר היו לה קשרים מסחריים עם אנשי הכפר. חברי ההכשרה היו עובדים אצל אכרי הכפר, לעיתים כל איש אצל אכר אחר, לעתים 2 אצל אכר ובערבים היו מבלים בצוותא. בדרך כלל שימשה ההכשרה של פולסיה גם גלילים אחרים של „הנוער הציוני" — וכך „עברו" הכשרה בפולסיה חברים מהגלילים של וולין, וילנה ועוד.

היו אלה עדיין שנים, כשבקיבוץ־הכשרה שהה ה„מתכשר" תקופה קצרה יחסית והיה חוזר הביתה בתור ב. ה. (בוגר הכשרה) ומצפה לתורו לעלייה ארצה. אופי ההכשרה בגליל היה כזה, שכל שנה צריך היה להתחיל מחדש לחפש אחר אחוזה או כפר, אשר יסכימו ל„יישב" אצלם קיבוץ־הכשרה למשך חדשי האביב והקיץ עד לגמר עונת השדה. בשנת 1931 נערך הסכם עם ה„פריץ" של נָבֶל ונוסדה „הכשרה" במקום. גם בשנים שלאחר מכן נערכו הסכמים עם אכרים בכפרי הסביבה. משושבשו עניני העלייה והישיבה ב„הכשרות" התארכה, לא ניתן עוד להמשיך בהסכמים העונתיים ונתארגנה „הכשרה" עירונית בדויד־הורודוק. מיותר לספר על בעיותיו של קיבוץ הכשרה עירוני — תלאותיו בחיפוש אחר עבודה וסוגי התעסוקה. תעשייה לא היתה בדויד־הורודוק, ואפילו היתה — לא יכלו לחדור אליה חברים מקיבוצי־הכשרה. בעייה זו של קיבוצי־הכשרה היתה ידועה ברחבי פולין כולה. הנהגת הגליל לא חזרה עוד על נסיון של ייסוד קיבוץ הכשרה עירוני וחלוצי הקנים בפינסק ובגליל פולסיה הופנו אל קיבוצי־הכשרה מרכזיים של התנועה.

בסה"כ לא היה קן בגליל, אשר לא שלח חבריו להכשרות הגליליות או המרכזיות, וכמובן — את המקום הראשון מבין אלה תפס הקן הפינסקאי, שהיה הקן הגדול בגליל.

ומההכשרה — לעלייה. משנת 1930 ואילך, עם גבור הדרישה והתביעה להגשמה חלוצית, החלו לעלות בוגרי הקן בפינסק, בתחילה כיחידים, ואחר כך בפלוגות תנועתיות. בשנת 1932 עלתה ארצה הפלוגה המאורגנת הראשונה. ב־1933 עלתה פלוגה שנייה שהצטרפה למחנה העבודה של „הנוער הציוני" ליד בית־חנן הסמוכה לנס ציונה והניחה את היסודות לקיבוצי „הנוער הציוני" מפולין הקונגרסאית. בגבור מחלות הקדחת במקום, עבר הגרעין לכפר־סבא וייסד את קיבוץ „המפלס", שאליו הצטרפו העולים מפינסק משכבת הקשישים. קיבוץ זה

גדוד הקשישים של „הנוער הציוני".

התאחד אחר כך עם קיבוץ „הנוער הציוני" בפתח־תקוה ועלה להתיישבות כקבוצת אושא. עד היום נמצאים בקבוצה זו רבים מיוצאי הקן בפינסק.

בשנת 1937 התחילו לעלות לארץ יוצאי „ארגון הצופים" הראשון בפינסק, רובם בעליה ב'. ראשוני המעפילים של הקן בפינסק ייסדו את הגרעין הקיבוצי „גבעת המעפילים" שבמושבה הדר בשרון ואליהם הצטרפו הבאים אחריהם. גרעין זה התאחד עם גרעין אחר של התנועה בכפר שמריהו וייסדו את קבוצת „נצנים", שעמדה בגבורה במערכה עם המצרים בזמן מלחמת השחרור, ויוצאי הקן בפינסק היו בין המגינים והנופלים — יהא זכרם ברוך.

הקשרים עם ההסתדרות הציונית

היה בזה משום פרדוכס: קמה תנועת נוער בפולין הקונ־גרסאית, הרואה עצמה ציונית כללית ורוצה למצוא את ביתה הרוחני והפוליטי־ציוני בין כתלי ההסתדרות הציונית — אולם זו אינה ששה לקרבה ולראות בה בשר מבשרה.

כשנוסד הקן של „השומר הלאומי" בפינסק, ידענו על קיומו של פרדוכס מדהים זה מפי חברים בהנהגה הראשית. הרי בתופעה זו נתקלו לראשונה חברי ההנהגה הראשית של „השומר הלאומי" בפגישותיהם עם הועד המרכזי של ההסתד־רות הציונית בוואַרשה, אשר בראשו עמד המנהיג הדגול של ציונות פולין יצחק גרינבוים.

אפשר להניח, ולא פה המקום להרחיב על כך את הדיבור, כי מקורו של „הפרדוכס" הוא בחידוש שרצה „השומר הלאומי" להטיל לתוך האווירה הרגועה — מבחינת התפיסה הציונית, אשר שררה בביתה של ההסתדרות הציונית בפולין.

לפתע, נשבה רוח פרצים ליד ביתם, המנסה לקרוע חלונו־תיהם — ובכוחות עצמה קמה תנועת נוער המעמיסה על עצמה את עול הציונות הכללית וטוענת כי זוהי לא רק „סתם־ציונות", אלא זוהי „פרוגרמה" והשקפה ציונית, אשר יש להגשימה בארץ־ישראל, לחנך לקראתה — ובעיקר — מאמינה באפשרות הגשמתה.

בראשית הדרך ניתן היה להתווכח על ההשקפה ועל „התיאוריה" בלבד. ואז ניבאו לנו מנהיגיהם של ה„סתם־ציונים" ובראשם יצחק גרינבוים: תראו ותיווכחו, משיגיעו חלוציכם לארץ־ישראל ויהפכו פועלים בעיר או ייסדו קיבוצים — לא יוכלו לעמוד בשום פנים ואופן בתורתם הציונית הכללית, אלא יהפכו ציונים־סוציאליסטים.

גם ההסתדרות הציונית בפינסק הופתעה על ידי עצם הרעיון המשונה, כי נערים ונערות החליטו להקים תנועת נוער, לראות עצמם „סתם־ציונים" ולחפש את קירבתם. אך

סימנים של בקיעת הקרח התחילו להופיע לאט לאט. מובן, שעיקר פעולות „העיבוד" התחילו מצידנו אצל האישים המר־כזיים של ההסתדרות הציונית בפינסק. וכך לאט לאט רכשנו ביניהם ידידים — מהם פסיביים, אך רובם — אקטיביים, אשר הצטרפו אלינו בהמשך החריש. מבין הראשונים אפשר לציין את: יוסף שקולניק, שהיה אז יו"ר ההסתדרות הציונית בפינסק, מוטל אייזנברג ז"ל (עלה במשך השנים ארצה וכאן נפטר), מרדכי יוסף סגלוביץ ז"ל, פייבל גינזבורג (אשר הגיע ארצה אחרי תלאות מלחמת־העולם השנייה), משה'ל פרידמן ועוד אחדים.

מאידך, הקשר וההברות בהסתדרות הציונית היווה גם בעייה די קשה לפיצוח בפנים, כלומר בקן „השומר הלאומי" בפינסק גופו. הבעייה עמדה בפני גדוד „הקשישים" של הקן, אשר מהם תבעה הנהגת הקן השתייכות אישית להסתדרות הציונית. יתר על כן, מאלה אשר לא נשאו בתפקידי חינוך והדרכה בקן גופו, נדרשה אפילו פעילות בהסתדרות הציונית, במגמה להחיותה ולהפכה לגוף פוליטי ער ופעיל בחיים הציבוריים של פינסק. ראינו בכך שליחות ציונית בשביל התנועה ככלל ובשביל הפרט — שליחות זמנית, עד לעלייתם של החברים ארצה.

משהלך הקן וגדל, צר היה לנו ה„מעון" בבניין הגימנסיה „תרבות". במשך הזמן גם איים עלינו הפחד כי נאלץ לעזוב את ה„מעון", בעקבות חששותיו המוצדקים של מנהל הגימ־נסיה, מר דוד אלפר ז"ל, כי נוכחות תנועות הנוער בין כתלי הגימנסיה תגרום לנגישות מצד השלטונות העוינים את הגימ־נסיה העברית זה מזמן.

היתה לנו סיבה לקוות, כי ההסתדרות הציונית תוכיח יחס „פטרונלי" ותתן לנו משכן בביתה. משהחלו להקים את בנין־הלבנים של ההסתדרות הציונית בפינסק, ברחוב זבלנה, לצדו של בנין העץ של הגימנסיה, השתעשענו בתקוה כי עוד מעט נשכון בארמון. לא כן חשבו „בעלי הבית". ואמנם, בשיחות על נושא זה אמר לנו מוטל אייזנברג, בלשון פשוטה וברורה: לא נכניס את כל הרעש הזה לבית החדש; אתם תהרסו מיד את אשר בנינו... יחד עם זאת נהדקו יותר ויותר הקשרים בין הקן לבין ההסתדרות הציונית. הזרמת דם צעיר לעורקי ההסתדרות הציונית, על ידי פעילות חברי הקן, סייעה בעניין זה ונוצרו במשך הזמן יחסים תקינים.

גולת הכותרת של שיתוף הפעולה — היתה הועידה הגלילית של ציוני פולסיה בשנת 1932. שכנענו את פעילי ההסתדרות הציונית בפינסק, כי טוב יעשו אם תכונס ועידה גלילית של נציגי הסניפים בפולסיה ובהשתתפות שליחים מרכזיים של הועד המרכזי בוורשה. מר מוטל אייזנברג, שכיהן אז כיו"ר ההסתדרות הציונית, לאחר ששקולניק הפך לראש הקהילה בפינסק, נתפס לרעיון, ומסר לנו, אנשי „הנוער הציוני", את עבודות ההכנה. נקטנו בהכנות, בשיטות המנוסות שלנו. חדשים אחדים לפני המועד שנקבע לכינוס הועידה התחלנו בהפצת „חוזרים" לסניפים; העלינו בעיות אותן נעמיד לבירור בועידה, מהן בעיות אידיאולוגיות ומהן אירגו־ניות; עודדנו קיום אסיפות חברים בערים ובעיירות לבירור מוקדם של הבעיות; דרשנו דו"חים שוטפים על מהלך ההכנות ועודדנו משלוח צירים רב; הפכנו את ההכנות לועידה הגלי־לית למכשיר אירגוני רב־תנופה, שמשך חברים חדשים וכדומה.

במסגרת אותה יוזמה כינסה ההסתדרות הציונית בפינסק אסיפות חברים שלה כל שבת שנייה. לפתע הרגישו ה„סתם ציונים" בפינסק, כי „מטרידים" אותם ממנוחתם בשבת אחה"צ, מכנסים אותם באולמה של ההסתדרות הציונית, מרצים בפניהם בשאלות אידיאולוגיות ומעוררים ויכוחים. כך נסב הוויכוח על: הציונות הכללית — מהי? הציונות הכללית ותפקידיה בארץ־ישראל; אירגון עולמי של הציונות הכללית, ההסתדרות הציונית ותנועת הנוער וכדומה, בעיות שבהן לא טיפלו חברינו במשך שנים ובוודאי לא באינטנסיביות כזאת. גידול מספר הבאים לאסיפות משבת לשבת העיד כי העניין מצא חן בעיני החברים של ההסתדרות הציונית... אין זאת, כי התחילו להרגיש שהורדת הגיל הממוצע של החברים, יש בה ברכה בשבילם, מין פעולה נגד „הסתיידות עורקים" אפשרית...

את תוצאות עבודות ההכנה ראינו בועידה הגלילית. מוורשה הגיעו לועידה יצחק גרינבוים ומשה קליינבאום (משה סנה), דבר שהעיד על חשיבותה של הועידה כפי שראוה בוועד המרכזי. מהסניפים בפולסיה הגיעו מאות צירים ואורחים. היה זה מעמד, אשר כמוהו לא ראתה ההסתדרות הציונית בפינסק, ואכן פעיליה היו גאים על המפעל. מבחינת תכנה — רמת הדיונים היתה גבוהה. מנהיגי הציונות בפולין, יצחק גרינבוים ומשה קליינבאום, יכלו לעמוד על טיבם של הציונים, בטיעונם ובוויכוחם. המסירות, הכנות, הטיעון מעומק הלב ובהירות המחשבה הוכיחו מה ערכה של יהדות פולסיה לתנועה הציונית. ואכן, אם הרצאות חברי הוועד המרכזי בפתיחת הוועידה הצטיינו בהגיונן ובניתוחן הפוליטי, הקר והעקיב, הרי הרצאות התשובה למתווכחים היו מלאות התרג־שות לאחר החוויות שספגו המרצים עצמם תוך ימי הוועידה.

חברי „הנוער הציוני", שהיו צירים בועידה, תרמו את חלקם המכובד בוויכוח. הם היו ה„תוקפניים" ודרשו בהירות אידיאולוגית; זלזלו בציונות של „סתם" ותבעו הגדרת המט־רות על משקל החיוב שבהן; שינוי היחס לתנועת הנוער ומפעליה וכדומה.

וכ: צורה חותכת ומשכנעת הציגו אנשי הקן של ה„נוער הציוני" את הברכה הטמונה בשותפות בין תנועת הנוער לבין ההסתדרות הציונית. עבודת הריכוך היתה אולי ממושכת, אולם מוצלחת בתוצאותיה החיוביות.

השנים של ערב־מלחמה (1937—1939)

בשנים האחרונות שלפני פרוץ מלחמת העולם השנייה התרחבה הפעילות בקן ומחוצה לו. השפעת הקן חדרה לכל שכבות הנוער בעיר ובגליל. ביחוד התבלט הקן בכל שטחי הפעולה הציונית, ובראש ובראשונה הצטיין בעבודה למען הקק"ל. דגל הקק"ל, שניתן לעומדים בראש איסוף הכספים לקרן זו, נשמר בידי הקן של „הנוער הציוני" במשך שנים רצופות. אף ההופעות האמנותיות הפומביות, כבשנים הקודמות, נהפכו לשם דבר בעיר.

ברם עיקר הדגש הושם לא על הופעות חד־פעמיות חיצו־ניות ומרשימות, אלא על פעולה חינוכית וצופית סדירה והגונה.

נערכו פעולות חינוכיות יומיומיות וההשתתפות בהן היתה ערה וקבועה. בשבתות נערכו ערבי־הווי בשכבות וחדרי ה„מעון" ברחוב קוטלרסקה היו צרים מהכיל עם רב זה של משתתפים. עתוני־הקיר של השכבות, שנתנו ביטוי להשקפות ודעות של החברים, הפכו לתופעת־קבע. כל פינה ב„מעון" תפוסה על ידי „פינות": „פינת קק"ל", „פינת הארץ", „פינת התנועה" וכד'.

ספרית הקן התרחבה לממדים גדולים הן בכוחות חברי הקן והן על ידי ספרי־שי שנתקבלו מחברי הקן הפזורים ברחבי תבל, שלא שכחו את כור מחצבתם ושלחו, לרגל חג ומועד, ספרים לספרייה.

מחנות הקיץ וימי השדה הרבים יצרו סגנון של חיים צופיים חפשיים בתוך הטבע והתכונה לקראתם הכניסה רוח של חיים והתעוררות בקן ובכל בית ובית של משתתף בהם.

כראש הקן שימש בתקופה זו סלומון אנטין. בהנהגה הראשית של התנועה בווארשה פעלו אז חברי הקן שמאי פלד ויהושע גלויברמן (גלבוע) ובמרכז „החלוץ הכלל־ציוני" — יהודה בסביץ.

גם בגליל פולסיה, שהעבודה בו התנהלה על ידי חברינו בפינסק סלומון אנטין, ניסן רזניק ואחרים, התרחבה הפעולה על ידי הקמת קנים חדשים בלונינייץ, פרוז'ני, קוברין, אנטופול ועוד. נערכו פגישות איזוריות, מפגשי שכבות וגדודים לשם היכרות והידוק הקשרים ולשם כוננות לקראת הכשרה, עלייה והגשמה משותפת ב„ארגון הצופים".

גדוד „אילות" השתייך ל„ארגון הצופים" השני ופלוגתו הראשונה יצאה כבר להכשרה והשנייה התכוננה ליציאה.

את „ארגון הצופים" השלישי היוו האחים מגדוד „מולדת" ואף הם התעתדו לצאת בקרוב להכשרה. אלה היו חברים מסורים וחדורי הכרה, נלהבים ואחראים, שהצטרפו לקן בגיל צעיר מאוד והתחנכו בו עוד כ„אנקורים".

אכן, היציאות להכשרה ולעלייה רוקנו במידה ניכרת את השורות של המדריכים, אבל תמיד נמצאו אנשים שמילאו את מקומם. בשנים אלה נוספו גם מחנכים ופעילים, לאו דווקא מבוגרי הגימנסיה „תרבות".

בימי המלחמה — במחתרת ובמאבק

משהורגש שמלחמת העולם השנייה עומדת לפרוץ, הוכנו על ידי האחראים בקן תכניות של שעת־חירום למקרה של גיוס האחים המבוגרים לצבא הפולני. תוכנן שהחברות והצעי־רים ימלאו את התפקידים העיקריים בהעדרם של החברים המבוגרים. ברם, למרבה הצער לא היה כלל צורך לממש תכנית זו של שעת־חירום: המלחמה הוכרעה עוד בטרם החלה. פולין נמחקה במחי יד אחת ולא הספיקו כלל לגייס את החברים המבוגרים. פולין בותרה לשניים. את פינסק כבשו הרוסים והקומוניסטים השתלטו על החיים בעיר. ברור היה לחברינו שיש לרדת למחתרת.

אחד מראשי הקן מספר על הימים הטראגיים ההם: „זכורני את האסיפות הפתוחות והפומביות האחרונות ורבות־המשתתפים של הגדודים והקבוצות בקן, בהן נותח המצב

עומדים: מ. ברגמן, א. בוניוק, א. פומרניץ, י. לרנלייט, ש. פלד, א. גולדמן, ד. טננבוים.
יושבים: משה קולודני, י. צ'רטוק, ח. קרמן, ד. גלצקי, צ. איינגמכט.

שהתהווה והוכרז על הפסקת עבודתנו הליגאלית וניתנו רמזים על שינוי דרכי הפעולה ועל המשכה בעתיד.

החברים הצעירים מגדוד „מולדת" היו הפעילים ביותר בימי חירום וטירוף־זמנים אלה. הנני זוכר את הלילות בהם ארזו הם את ארכיון הקן והגליל בארגזי פח והעבירום למקום מחבוא, בבורות־אדמה, וכיצד העבירו את הספרים מספריית הקן וחילקום בין בתי החברים. הצעירים הרכיבו את מוסדות הקן במחתרת. מהם — כאלה שטרם נוסו בעול. כעת, בשעת־חירום, הוכיחו שהזרע שנטמן בהם לא היה לשוא".

במכתב מה־30.11.39, מקאונס שבליטא, לארץ, משחזר י. ג. את הרגשת חברינו בפינסק בתחילת ימי הכיבוש הסו־בייטי:

„קרבן ראשון לבניין המשטר החדש נפל בית־הספר העברי. אין כבר זכר לעברית שם. הכוח המהדק החזק ביותר הוא הרומנטיקה הארצישראלית. החברים קשורים באלפי נימים לארץ ואף אצלנו, בקן, כך. בפינסק התכנסו הצעירים לשמוע בצנעה רדיו מירושלים, לקרוא ספר עברי, לפטפט עברית ולשוחח על ,אל הגבול'..."

באותו זמן התחיל לנוע ממערב פולניה למזרח זרם של פליטים יהודיים, שברחו מאימת הפצצות והשלטון הגרמני. לזרם זה הצטרפו גם חברי הקן הפינסקאי, שהיו בזמן פרוץ המלחמה מחוץ לעירם, אם בהכשרה או בשירותה של התנועה בהנהגה הראשית. בדרך־לא־דרך שרכו רגליהם לפינסק. אבל לא הם בלבד. אליהם הצטרפו חברי „הנוער הציוני" מקנים שונים ומקיבוצי־הכשרה שבמערב המדינה. שמו ושמעו של

ה„כפירים" עם ראש הגדוד י. לרנלייט

הקן הפינסקאי הלכו לפניו במשך כל שנות קיומו בתנועה כולה והוא הפך עתה, בתחילת ימי הכיבוש, לאבן־שואבת ומרכז־קליטה לתנועה. „בנקוף ימים ושבועות — כותב אחד החברים — נפגשנו כמעט כולנו בפינסק ונתקבלה החלטה ראשונה: אנו ממשיכים את הפעולה אם בגלוי ואם במחתרת".

אחי הקן נחלצו לעזרה ולסיוע לבאים. קיבלו אותם בבתיהם, דאגו לצרכיהם הראשונים והשתדלו להקל עליהם במידת האפשר בזמן שהותם בעיר.

בין הבאים היו גם חברי ההנהגה הראשית מוורשה. הם, יחד עם פעילי־תנועה מרכזיים אחרים, התחילו לכוון מפינסק את חיי התנועה כולה. מכאן נשלחו שליחים שבירורו את המצב בקנים אחרים ונתנו הוראות על המשך הפעולה ודרכיה במצב החדש שנוצר. אמנם ברור היה שאי־אפשר יהיה להתמיד זמן רב בפעולה זו והחלו חיפושי־דרך ומוצא.

בינתיים נודע, שווילנה תימסר על ידי ברית המועצות לליטא. לאחר התייעצות בין־תנועתית הוחלט לכוון את זרם החברים לווילנה, בתקווה להמשך פעולה תנועתית תקינה שם ולפתיחת שערי־יציאה ועלייה.

שליחים יצאו למערב פולין וכן לקנים שבשטח הכיבוש הסובייטי ובפיהם הוראות לחברינו הבוגרים להגיע בכל הדרכים לווילנה, מקום־הריכוז התנועתי החדש.

תחילה עזבו את פינסק בדרכם לווילנה חברי־התנועה — הפליטים, ואחריהם אורגנה יציאתם של חברי הקן הפינסקאי עצמו.

יהושע גליברמן (גלבוע), חבר ההנהגה הראשית, יצא ראשונה ואחריו, תוך תקופה קצרה, יצאו לווילנה בערך 30 חבר וחברה. לאחי הגדוד „מולדת" הובטח לשלוח הוראות נפרדות, לאחר בדיקת התנאים. לאחר מכן ניסו עשרות נוספות של חברים אחרים להגיע לווילנה, אולם הגבולות נחסמו ורבים נעצרו על ידי המשמרות בזמן הברחת־הגבול. אף על פי כן הוסיפו חברים בודדים להגיע לווילנה.

וילנה משמשת עתה מרכז לתנועה כולה. „הספקנו לרכז כאן כשבעים איש ולהקים קיבוץ (הכשרה) — כותב ב. נ. מווילנה ב־29.10.39 — באו פליטים מהקיבוצים, חברים מפינסק ומערים אחרות. באלה הימים יגיעו וודאי עוד כמה עשרות, אם כי טרם ידוע איך יחרץ גורלם".

ארבעה קיבוצי הכשרה קמו אז בווילנה וביניהם אחד שלנו ובו חברי הקן הפינסקאי שהצליחו להגיע לשם. בנובמבר הגיע מספר החברים בו עד למעלה ממאה.

בתנאים אל־אנושיים ובמתח נפשי שאין לתארו עבדו חברינו מפינסק אשר בווילנה כדי להביא חברים נוספים מפולניה, ליצור קשר, לחפש דרך לארץ. ש. ס. (שאינו חבר הקן מפינסק) כותב ב־26.11.39:

„השבוע הגיעו לקיבוץ, לאחר שהבריחו את הגבול, 7 חברים חדשים. באלה הימים עומדים לבוא עוד חברים מביאליסטוק ומפינסק. עם פלוגת השבעה היה גם ס. א. (סלומון אנטין) מפינסק, אולם כאשר חטפו אותם פעם על יד הגבול חזר הוא לביאליסטוק והיתר ניסו עוד פעם — והצליחו".

יהושע יצא מווילנה לאיזור הכיבוש הסובייטי כדי לארגן את המחתרת בו, להתוות דרך להגברת הפעולה ומתן עידוד מוסרי לפעילים וכדי למצוא דרכים לחידוש דרכי המעבר לווילנה, אולם לאחר זמן מה נאסר גם הוא, נשפט וישב שבע שנים במאסר בברית־המועצות.

ההנהגה הצעירה של הקן בפינסק המשיכה לפעול במחתרת. היא אירגנה קבוצות קטנות שפעלו בבתים פרטיים. למדו ולימדו את תולדות העם והציונות. הצליחו ללכד גרעין של חברים מסורים שהתבלטו בחיים הקשים שבעיר בכלל ובבתי־הספר העבריים בפרט. עם התבססותו של השלטון הסובייטי, עם התגברות הטרור, העיקוב והבילוש אחר פעילים בתנועה הציונית ובתנועות הנוער החלוציות גבר הסיכון וגדלו הקשיים, אולם מכשולים אלה ליכדו אותם, ליכוד של גורל ומעשה.

לאחר זמן מה יצא מווילנה לאיזור הכיבוש הסובייטי שליח שני, חבר הקן מפינסק, יצחק כץ, שמתפקידו היה לרכז את הפעולה במחתרת. הוא הצליח לחדש את הקשר עם הקנים שהתקיימו עדיין במזרח פולין. לווילנה הגיעו הדים מפעולתו המאומצת והמסוכנת, אולם עם פרוץ מלחמת גרמניה — ס.ס.ס.ר. נפסק הקשר אתו.

השלטון הגרמני גילה את ידו הרצחנית בפינסק מיד עם בואו. המכה המוחצת שהונחתה על ידו הקדימה כאן לבוא ולא נתנה לחברינו שהות מספקת להיערך מחדש. הגרמנים כיוונו את חוד המחץ מיד בבואם, קודם כל נגד האינטליגנציה מצד אחד ונגד בני הנוער מצד שני — וביניהם נגד חברי הקן שלנו — כדי להכרית מראש גרעינים פוטנציאליים של התנגדות.

אמנם חברים בודדים שלנו הצליחו להיחלץ מטבעת־החנק הנאצית בפינסק ומצאו את מקומם בלחימה פרטיזאנית ובשורות הצבא האדום והצבא הפולני, אך על הקן שלנו בפינסק, כעל הישוב היהודי כולו שנשאר בעיר, עלה הכורת.

בינתיים המשיכו חברי הקן הפינסקאי אשר בליטא

ובפרט בווילנה, להתבלט בעבודתם הציבורית, הן בין יוצאי פולין והן כחברי ההנהגה הראשית, כפעילים בקנים וכמנהלים (מדריכים) בתנועתנו בליטא. חלק מהם הצליח לעלות ארצה וחלק נשאר בליטא, בתחילה מחוסר סרטיפיקטים ואחר כך מאין דרכים לעלייה.

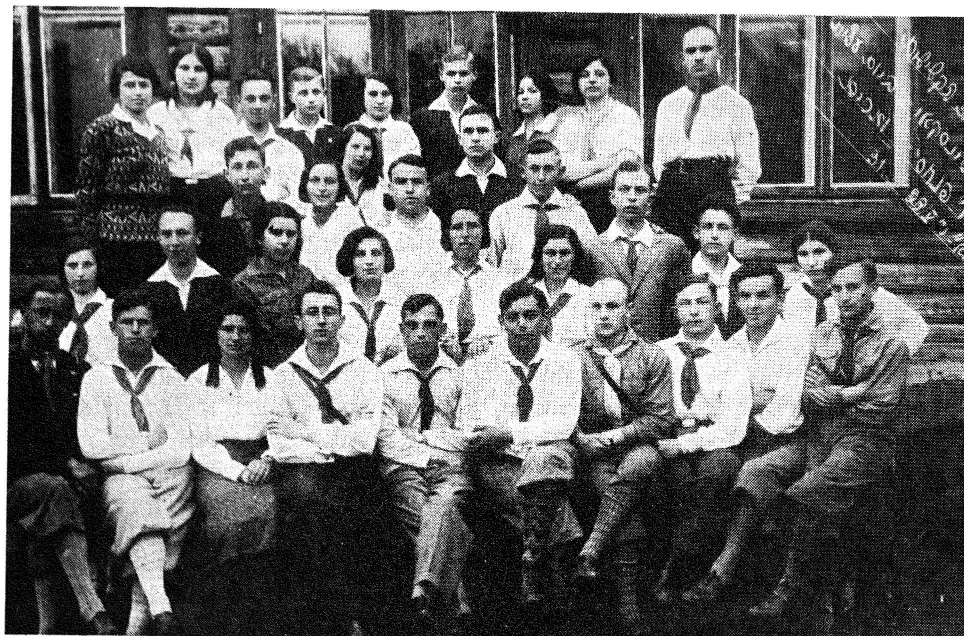
לאחר פרוץ המלחמה בין גרמניה ורוסיה התפזרו חברינו מפינסק קבוצות קבוצות: מי לס.ס.ס.ר., מי שהמשיך במקום בתקווה לחיות בגיטו עד יעבור זעם, ומי שרצה להצטרף אל חברינו בגיטו ווארשה.

בווילנה המשיך חלק מחברינו לפעול בקיבוץ אי־ליגלי. התחילו ה„אקציות" ואז החלה התסיסה בקרב הנוער שלנו: צריך להתכונן למרד. כך קמה המחתרת. כך קם ארגון פ.פ.א. (פאַראייניקטע פאַרטיזאַנען אָרגאַניזאַציע). בין הוגי רעיון המרד ומטפחי רוח ההתנגדות לצוררים הגרמנים בווילנה היו חברי ההנהגה האחרונים שבפינסק: סלומון אנטין הי"ד וניסן רזניק *. פעולת המרד נתקלה לא רק במכשולים חיצוניים אלא גם בקשיים פנימיים, בגיטו עצמו, ובעיקר מצד המשטרה היהודית והנהגת הגיטו, שחיבלו בארגון ההגנה. „החל החיסול של הגיטו — כותב ניסן רזניק — הובילו את היהודים לאסטוניה. קראנו להם לא ללכת. אחרי תעמולה רבה ניסו כאלפיים לברוח — 1200 מהם ניצלו ונשארו בחיים... הגרמנים עצמם נמנעו מלהיכנס לגיטו. הם פחדו מפני ההתנגשות עם תנועת המרד... רבות חשבנו אחר כך על צורת המרד. ידענו, שבקרב גלוי לא נוכל לגרמנים. החלטנו לצאת ליער ונשקנו עמנו. אותם ימים הגיעה שליחה ממוסקבה עם הוראות. החלטנו להצטרף לשורות הפרטיזאנים. פרשת מעשיהם של הפר־טיזאנים היא פרשה לחוד ולא כאן המקום לפרטה.

חברינו נשאו גם את רעיון המרד לגיטאות אחרים. נזכיר כאן רק את מעשיו וסופו הטראגי של ראש הקן האחרון של „הנוער הציוני" בפינסק, סלומון אנטין. הוא יצא בינואר 1942, בשליחות המחתרת האנטי־נאצית מווילנה, כדי להביא את רעיון המרד ליהודי ווארשה ולהעביר ידיעות משם על ההש־מדה במזרח לעולם כולו. תוך סיכון רב ובעזרת הפלדפבל האוסטרי שמיד, שהיה חצי יהודי, הגיע במשלחת לווארשה ומסר לחברינו שם את הכרוז של המחתרת הווילנאית, שקרא ליהודים לאחוז בנשק נגד הגרמנים (בעזרת אותו פלדפבל יצא מווילנה לביאליסטוק, על יסוד הודעתו־בקשתו של סלומון, חבר אחר של הקן בפינסק, כדי לפעול בעניין המרד, והוא משה שניידר). לאחר שמילא סלומון את שליחותו חזר לווילנה. למרות הפצרות החברים מכל הזרמים המאורגנים במחתרת שיישאר בווילנה, לא נענה להם סלומון. עליו לחזור לווארשה, ויהי־מה, לשם פעולת הטפה נמרצת יותר להנפת נס המרד! הוא יצא אחר כך בשליחות מסוכנת נוספת לביאליסטוק, ובמלקיניה הוא נאסר באפריל 1942, והוחזר ל„פביאק" שבווארשה ונהרג על ידי הנאצים.

וכך באה לסיומה פרשה רבת־הוד של קן „הנוער הציוני" בפינסק, שתישאר חרותה בלב כל חבריו, שגדלו בו וגידלוהו — פרשה של חיי־נוער תוססים וערים, של רעננות ופעילות, של התלהבות ואידיאליזם, אבל גם של יום־קטנות והתמדה אפורה.

* על פעילותו של ניסן רזניק במחנה הפרטיזנים ועל סלומון אנטין, מסופר ביתר פרטים בפרק מיוחד.

חבר הבוגרים והמנהלים של הסת. „השומר הלאומי" בשנת 1932.

מחנה פועלי ציון - צ"ס

פועלי־ציון (צ"ס), שנקראו בפי כל בשם „פועלי־ציון ימין", היו בפינסק מחנה גדול. היו לו למחנה זה מוסדות חינוך ותרבות, אגודות נוער; חברים, מזדהים ואוהדים באגודות המקצועיות; גוש גדול ב„החלוץ", הסתדרות „החלוץ הצעיר"; נבחרי ציבור במועצה העירונית ובקהילה היהודית; חבר פעילים במוסדות הכלל־ציונים (המשרד הארץ־ישראלי, הקרנות הלאומיות) ועסקני ציבור בכל תחומי הפעולה והתרבות בעיר. היה זה מחנה גדול במניין ובבניין. על כל הפעולות האלה חלשה המפלגה באמצעות מוסדותיה, מוסד מוסד לפי תפקידו ותחום פעולתו. דרך ארוכה מבחינת המתח וקצרה מבחינת הזמן, רק כמה עשרות שנים, עברו צעירי־ציון בפינסק, שנהיו לפועלי־ציון ימין, עד שהגיעו לאשר הגיעו. בפרק זמן קצר זה קמו „דורות" במפלגה, דורות מבחינת הגיל ומבחינת הגיבוש הרעיוני, עד אשר התמזגו והיו לאחדים. פרשה זו עד לסוף שנות העשרים, שהיא פרשה של דור בעם ישראל, ואשר בפינסק באה על ביטויה השלם, תוארה בהרחבה בספר „גבת, מקורות וקורות". במסגרת הספר הזה מעלים אחדים מאנשי פועלי־ציון—צ"ס שמץ מדרך חייהם, שהיא דרך התנועה, אותה יצרו ובה גדלו ופעלו ועשאוה לנכס ציבורי ותרבותי בעירנו.

א. ישראלי־וויינר / דרכה של מפלגה

הגרעין, שממנו צמחה הסתדרות פועלי־ציון—צ"ס על שלוחותיה הרבות בעיר ובסביבה, היה נוער יהודי מסוער ומזועזע ממאורעות השנים ההן: מלחמת העולם הראשונה, הכיבוש הגרמני, המהפכות ברוסיה, הצהרת בלפור, הריאקציה והדיכוי הלאומי והסוציאלי בפולין, שקמה לתחייה. המאורעות האלה, שהתחוללו בקצב מהיר כבסרט נע, טלטלו את בני־הנוער טלטלה עזה והם החלו לשאול לנתיבות עם, אדם ויהודי. יש מי, שנפל לזרועות הקומוניזם, שקסם אז בחידוש שבו ובהעזה שבו בהבטיחו ביטול אפליה לאומית והבדלים סוציאליים וכינון עולם, שכולו טוב. לנלהבים אלה נעשתה ברית־המועצות מרכז החיים והשאיפות, והם מצאו פורקן בהתרפקות עליה מרחוק ובפעולה במחתרת עם כל הקסם וההירואיקה של פעולה זו. יש מי שראה סיכוי ותקווה במלחמה על החיים והחופש והצדק הסוציאלי בפולין גופה, משאת־נפש ה„בונד" מאז ומתמיד, — הללו יצאו לעשות למען החיים במקום ושיקעו עצמם כליל בעשייה זו. יש שהיגרו אל מעבר לים, לאותה ארץ, ששעריה עדיין פתוחים היו, ותהא זאת ארגנטינה או מקסיקו, וכל ארץ שאפשר היה להסתנן לתוכה. והיו כאלה, והם לא מעטים, שעוד בשלהי מלחמת־העולם הראשונה הסיקו מסקנה פשוטה ונועזת: עליה לארץ־ישראל לחיי עבודה והתישבות. חזון העליה השלישית, כפי שהחל להתרקם ברוסיה בתקופת המהפכה ומלחמת האזרחים, — חזון זה הנץ בפינסק עוד קודם־לכן בקרב עובדי עבודת הכפייה ביערות בגזירת הכובשים הגרמנים, בלי שנערים אלה ידעו, כי בקרוב תקום תנועה גדולה במזרח־אירופה, שתדגול באידיאלים אלה, אף תצא להגשים את החזון.

כך התחילה הדרך. רק התחילה, והיא לא היתה פשוטה ולא קלה. רעיון זה, שברבות הימים כונה ברחבי התנועה בשם ציונות סוציאליסטית, חייב מהפכה במושגים ואף בחיים האישיים, ועד מהרה התברר, שהמהפכה הכרח לה, שתתפשט על פני שטח רחב, החורג מהתחום האישי ואפילו מתחום העליה לארץ־ישראל. מציונות מחייבת ומהכנה להגשמה אישית הגיעו לציונות סוציאליסטית, הדורשת פעולה ענפה במקום חיותם, בפינסק, ומכאן שכם אחד עם התנועה בפולין ובכל תפוצות ישראל ובארץ־ישראל.

התנועה בפינסק קמה מלמטה, בלי הדרכה והשראה מהחוץ, מתוך מציאות החיים צמחה, ונושאיה צעירים — צעירי־ציון — פשוטו כמשמעו. מכאן גדולתה של התנועה, כוח הסתערותה, עשייתה המבורכת, ואף לבטיה לבטי צעירים, שבגרות מוקדמת נכפתה עליהם, וחסרי נסיון ואוטוריטה נאלצים היו לפלס דרכם בציבוריות היהודית ובקרב ציבור הפועלים במקום. על כן קשתה הדרך, ורק צעירותם ורעננותם ואמונתם עמדו להם במשימתם.

מנעורים לבגרות

מבחינה היסטורית־כרונולוגית לא ראשונים היו צעירי־ציון בפינסק, שמציונות רומאנטית ותמימה של בני בעלי־בתים, מתלמדים ונוער עממי הגיעו לבסוף לציונות סוציאליסטית. קדמה להם בראשית המאה תנועת „התחיה", שלידתה וצמיחתה בפינסק, ומכאן התפשטה בערים אחרות בתחום המושב. אנשי „התחיה" בשעתם ראו עצמם סוציאליסטים לעתיד לבוא — בארץ־ישראל, ואף דגלו בהתישבות קולקטיבית.

„אחדות ותחייה" (1919). בין היושבים במרכז: א. מאירוביץ', ד"ר אל. ברגמן, איטקה פלדמן, א. צייטלין.

אלא שלתנועה זו לא היה בסיס לקיום עצמאי, באשר לפי הרכבה הסוציאלי ודרכי פעולתה בהתאם לעקרון העל־מעמדיות לא נבדלו ביותר מחוגים ציוניים דימוקראטיים אחרים, על כן לא האריכה ימיה וחבריה הצטרפו להסתדרויות אחרות ולחוגים ציוניים סוציאליסטיים אחרים, שקמו באותה תקופה ברוסיה (צעירי־ציון בעלי גונים שונים, פועלי־ציון לזרמיהם השונים), והם נבלעו בתוכם. נזכיר רק שנים מאנשי „התחיה" בפינסק: זליג טיר ז"ל, האיש המרכזי בתנועה זו שפעל רבות אחר־כך בצעירי־ציון, ומשה מדניק ז"ל מל"ה „קדושי פינסק".

אכן, לא ראשונים מסוג זה של נוער ציוני, העולה על דרך ציונית סוציאליסטית, היו צעירי־ציון בפינסק, אך שונים היו מאלה, שקדמו להם, ומאותם שבאו אחריהם (התאחדות, השומר הצעיר), שאף הם לפי מוצאם הסוציאלי והמנטליות שלהם קרובים היו לצעירי־ציון בפינסק בראשיתם. הללו אימצו להם בהדגשות שונות את הציונות הסוציאליסטית, הביאו אותה לחוגים זעיר־בורגניים ולנוער הגימנסיות כאידיאה מחנכת בהווה וכדרך־חיים בעתיד בארץ־ישראל (וזו זכותם הגדולה!) תוך התעלמות מהחלוקה הסוציאלית, הקיימת בגולה ומהמאבקים המעמדיים בקרב היהודים, כפי שזה בא לידי ביטוי גם בפינסק העיר. ואילו צעירי־ציון פנו אל הפועל והנוער העובד העובר לעבודה. שכבות אלה אמרו צעירי־ציון לכבוש לציונות סוציאליסטית ולכל המשתמע מזה: מלחמה על זכויות אזרח ולאום ליהודים, על דימוקראטיה וחופש במדינה, על זכויות הפועל, חילון חיי היהודים וכו'. כלומר, כבר בראשית התקופה שבין שתי מלחמות העולם הופיעו צעירי־ציון בפינסק כמפלגה פוליטית עם פרוגרמה מנוסחת לכל פרטיה ודקדוקיה בתחומי הציונות, בתחומי החיים היהודיים בפולין ובתחום הפעולה הפוליטית והמקצועית בקרב הפועלים היהודים והתנועה הסוציאליסטית בכללה. אולם כדי לפעול ולהשפיע בכל התחומים הנ"ל צריכה המפלגה להיות מפלגת פועלים הלכה למעשה, וכאן נתקלה בקשיים עצומים, ביחוד בשל יחסי הכוחות בתוך ציבור הפועלים היהודים בעיר.

מאבק ועשייה

ציבור הפועלים היהודים היה סגור ומסוגר ונתון לשלטון ה„בונד" ופועלי־ציון שמאל בזכות פעולתם בעבר עוד לפני המלחמה ובשל פעולתם בהווה עם סיפוח העיר לפולין. אליהם נתווספו הקומוניסטים, שזינקו לכבוש את הפועלים ואף הצליחו במידה מסויימת. צריך היה להבקיע את המבצר הזה או, לפחות, להסתנן לתוכו על מנת לרכוש את אמונם של אותם הפועלים, שלא השתייכו ארגונית ואידיאית למפלגות הנ"ל, אבל סמכו עליהן, שיגנו ואף יילחמו על תנאי עבודה ושכר טובים יותר. וזה לא ניתן למפלגה דנן בנקל, כי בתוך „המבצר" הזה, וקודם־כל באגודות המקצועיות, היתה היאבקות קשה על נפש כל פועל וכל נער עובד. כך היה בכל פולין, וכך היה

גם בפינסק. אולי משום שלכל מפלגות הפועלים היהודיות גם יחד לא היה די כוח להתמודד עם הקשיים של המציאות היהודית בתוככי פולין, על כן נאבקו קשות על מעט הכוח שהיה, או על שום הטמפרמנט היהודי הלוהט, שלא מצא פורקן בגדולות, משום כך שוקע בקטנות. אך העובדה הזדקרה: המתיחות בין מפלגות הפועלים היהודיות בפולין — ובתוכה גם בפינסק — הגיעה אז לריתחה, שאין דוגמתה בתנועת הפועלים בעולם וביחסי המפלגות המקובלים. מצב זה חיבל לא מעט בכושר הפעולה בכלל. וניתנה האמת להיאמר, מתיחות זו ביסודה היתה היאבקות אידיאית. עמידה על אידיאה לא נתנה אז, לא יכלה לתת, לפעילים לא שלטון של ממש, אף לא פרנסה בשפע. אדרבא, הנאמנים, המסורים והנלהבים שבתוך כל המפלגות תוך כדי „מלחמה לשם שמים" קיפחו לא אחת את פרנסתם, ומכאן גורם פסיכולוגי נוסף להתלהבות שבקיצוניות ולעמידה על קוצו של יוד.

ואכן היה אז על מה להיאבק. הימים ימי ראשית כינון „הבית הלאומי" בארץ־ישראל, אחרי מהפכת אוקטובר, משברים כלכליים ופוליטיים בפולין, אנטישמיות שפגיעתה בכלכלה ובחיי היהודים הולכת ורבה. הפעם לא עוד הויכוח הישן־נושן על סוציאליזם וציונות — שני „סוציאליזמים" הופיעו באופק, והרבה „ציונות" נאבקו ביניהן. היתה פוליטיזציה בכל החיים. ולא רק במערכות בחירות לסיים, לעיריות ולקהילה היהודית. גם עם בחירת ועד באגודה מקצועית קטנה כגדולה, ואפילו בחירת ועדה לשמירה על יום־עבודה של שמונה שעות בבית־מלאכה, או כינון תא חברתי מקצועי וציבורי כלשהו — בכל אלה ובדומים לאלה נקראו הבוחרים ע"י הרשימות המפלגתיות כאילו להכריע בשאלות: דיקטאטורה פרוליטארית נוסח ברית־המועצות או לא; בעד או נגד הציונות; ואיזו שפה היא הלאומית — יידיש או עברית, וכדומה שאלות של הלכה סוציאליסטית. כך פירשו מפלגות במרכזיהן ובסניפים המקומיים תוצאות של הצבעות בענינים שוטפים יום־יומיים, שאין ביניהם ו„לפוליטיקה גבוהה" ולא כלום. על כן המו אולמות האגודות המקצועיות בעיר — מקום המיפגש של חברי מפלגות שונות — ויכוחים וריב־שפתים ומלחמת כרוזים ופלאקאטים. לתוך „המבצר" הזה, הסוער בפנים והסגור בפני אחרים, אמרו צעירי־ציון — אשר לימים היו לפועלי ציון ימין — לחדור ולהופיע כמפלגת פועלים ציונית סוציאליסטית.

חברי ההנהלה, חבר המורים והעובדים במוסדות החינוך של צעירי־ציון (תל־חי, בית־מחסה א׳, בית־ספר למלאכה) — בראשית שנות העשרים.
בשורה א׳ (מימין לשמאל): מרל גרמן, רבקה רוזמן, גלויברמן, —, גולדשטיין, מ. פלוטניק, ברוך כצמן, א. מאירוביץ׳, דבורה, זלטקה רוזמן, גולדמן, א. בריסקי.
בשורה ב׳: מ. קוטניק, רחל פינסקי, אייזנברג, —, רישקה פלדמן, סליבקה, א. וויינר.
בשורה ג׳: ה. פינסקי, צבי רבינוביץ׳, חיה אטינגר, א. רוזמן, מ. בקלצ׳וק.

וכאמור, כדי לחדור לשם צריך היה לכבוש פועלים למפ־לגה. ולא נותר אלא להתחיל מבראשית, כלומר לכבוש את הנוער העובד או המחפש עבודה, לחנך את הנוער הזה ובכוחו להבקיע דרך אל הפועל המבוגר והותיק בכל מקום שהוא: בבית־החרושת, בסדנה, בבתי־עסק וכו׳ וכו׳. ולא ייפלא, שמרכז־הכובד בכל הפעולה היה חינוך. חינוך ילדים בגיל רך באוירה יהודית ציונית סוציאליסטית, חינוך נוער על סף הבגרות, חינוך פועלים צעירים, אשר שנות המלחמה והאנדרל־מוסיה גזלו את נעוריהם והם נכנסו לחיי עבודה חסרי השכלה אלמנטארית, חינוך נער, שלא מצאו להם אחיזה בחיים וחיפשו דרך חיים לעצמם ולדורם וציפו לבשורה אחרת מזו, שנתקיימה בפולין העצמאית, המדכאה מיעוטים לאומיים ופועלים. ואמנם צעירי־ציון בדרכם, שהובילה לפועלי־ציון, הם שהיו ראויים למשימה החינוכית, שנטלו על עצמם. היתה זו מפלגה צעירה, שחבריה צעירים. על כן מצאה דרך ושפה לצעירי ישראל. צעירות בצעירות נגעו, רעננות ברעננות נשקה והיבול היה רב.

בשדה החינוך הקיפה הפעולה בראשית שנות העשרים שלושה בתי־ספר עממיים (תל־חי, בית־מחסה א׳, בית־מחסה ב׳), שהיו קיימים עוד לפני סיפוח העיר והגיעו לשיאם תחת הנהלת צ״צ. לאחר זמן נותר רק אחד „תל־חי״, בשמו העממי „לאה פייגעלעס שולע״ (על שם בעלת הדירה). בית־ספר זה היה הותיק שבבתי־הספר העממיים היהודיים בפולין, הראשון בפינסק והגדול שבהם. וחשיבות מיוחדת נודעה ל„תל־חי״, שהיה אב־טיפוס של פעולה חינוכית חדשה בקרב היהודים: בית־ספר דו־לשוני (עברית ויידיש) וציוני סוצי־ליסטי. במתכונתו קמה אח״כ בפולין הסתדרות „שול־קולט״, שמיזגה את יסודות „תרבות״ ויש״א בצירוף חינוך לחלוציות מגשימה.

על בית־הספר למלאכה עברו גלגולים שונים, עד שהתאחד לבסוף עם בית־הספר הטכני, שרשמית היה משותף עם הציונים הכלליים, אך למעשה היה מוסד של פועלי־ציון — צ״ס. בית־הספר הטכני צויד במכונות חדישות לפי הרמה הטכנית דאז, הוציא מחזורים רבים של מסגרים, נגרים ומכו־נאים יודעי מקצוע.

נוסף לבתי־הספר הנ״ל הוקמה ספריה ע״ש י. ח. ברנר. בתקופה מסויימת קיים היה גם חדר־קריאה. בזמנים שונים היו קיימים שיעורי־ערב לנוער עובד ולמבוגרים וקהל הלומ־דים היה רב.

מוסדות חינוך ותרבות אלה מילאו בתקופות שונות גם תפקיד של אוניברסיטה עממית בזעיר־אנפין. תחת שלט המוס־דות נערכו במשך שנים אחדות הרצאות פופולאריות במדעי הטבע (פיסיקה, כימיה, בוטניקה), שהיו בשעתן חידוש גדול, והן משכו קהל רב מחוגי נוער שונים בעיר. כן נערכו

כיתת־המחזור בבי״ס לבנות „תל־חי״ (לאה פייגעלעס שול) בשנת 1916. המורים: גלוברמן, נשקה קמינסקי, ואלמן, רישקה פלדמן, זלטקה רוזמן, ז. בורמן, מלצר.

מחזור תלמידות „תל־חי" עם המחנך א. וויינר (1925)

מזמן לזמן הרצאות בעניני ספרות, היסטוריה, כלכלה, ציונות, סוציאליזם וכיוצא באלה. תלמידי בתי־הספר הנ"ל, שומעי ההרצאות, הקוראים בספריה — רובם התרכזו סביב המפלגה ותנועת הנוער שלה. מתוכם יצאו עושים בשטחי הפעולה השונים.

בעיריה ובקהילה

מספר החברים המאורגנים במפלגה היה גדול. אם נצרף אליהם את אגודות הנוער השונות, הרי מבחינה מספרית היתה זו הגדולה במפלגות הפועלים בעיר. אלא שבבחירות לעיריה ולקהילה לא הורגש הדבר, באשר היתה עליה בלתי־פוסקת של חברים לארץ־ישראל, והנמצאים במקום רובם היו צעירים לימים משוללי זכות בחירה. ביחוד בא הדבר לידי ביטוי בבחירות לקהילה, שזכות הבחירה ניתנה רק לגברים בגיל גבוה. והיה זה אחד מהגילויים המופלאים בחיים הציבוריים. ילדים ניהלו מערכות בחירות סוערות ואף זכו להצלחה ניכרת.

במועצה העירונית הראשונה, שנבחרה בשנת 1927, היו שני חברי פועלי־ציון צ"ס: ד"ר אלעזר ברגמן וא. וויינר (ברוך קצמן ז"ל בא במקום א. וויינר לאחר שעלה לארץ) ובבחירות למועצה השניה בשנת 1930 נבחרו שלושה: ד"ר אל. ברגמן, ברוך קצמן ויעקב ריטרמן. שלוש שנים לערך כיהן ד"ר אל. ברגמן כסגן ראש העיריה. המועצה העירונית בפינסק היתה מיוחדת במינה: רוב מכריע של נבחרים יהודים, ובתוכם רוב למפלגות הפועלים היהודיות, שהופיע יחד עם נציג הקומוניסטים (יהודי) ונציג פפ"ס כסיעה אחת — מקרה יחיד בכל פולין. פרשת המאבקים בעיריה, מקומם של חברי פוע"צ—צ"ס במאבקים אלה תוארו בזכרונותיו של אל. ברגמן ובספר „גבת, מקורות וקורות" ולא נעמוד עליהם כאן.

במועצת הקהילה הראשונה, שנבחרה בשנת 1928, היו שני חברים של פוע"צ—צ"ס: אל. ברגמן וא. וויינר. במועצה השניה בשנת 1930 שוב נבחרו שנים: א. ברגמן וב. קצמן. על הפעולה בקהילה מסופר בספר „טויזנט יאָר פינסק" ובספר „גבת, מקורות וקורות".

הפעולה הציונית

הציונות בשנים ההן בפולין, ובתוכה גם בפינסק, פנים אחדות לה ורבים ושונים טענו לכתר הציונות. מתן חינוך עברי לילדים היה ציונות. הצבעה בעד רשימות של מפלגות ציוניות, ויהא זה לסיים, לקהילה או לכל תא בארגון או במוסד — אף זו היתה ציונות. פרודוקטיביזציה של נוער — גם זו היתה אחד מסעיפי הפרוגרמה הציונית. אך קנה־המידה האמיתי ומבחן הנאמנות הציונית היו, ביסודו של דבר, עליה לארץ בפועל ממש. בנידון זה ניתן להגיד, כי לפי ממדיה שלה היתה פינסק, יחסית, אחת הערים הציוניות ביותר בפולין. אין להשיג עכשיו נתונים על מספר העולים מפינסק, אולם אלה, שעסקו בזמנם בעניני עליה, הן בסניף המקומי של המשרד הארץ־ישראלי והן בהסתדרויות החלוציות, זוכרים, כי רבים רבים עלו לארץ, מרביתם אנשים צעירים, אך גם משפחות שלמות. בארץ נקל למצוא פינסקאים בכל מקום: בעיר, במושבה, בקיבוץ ובמושב. מצויים כאן חברי כל המפלגות הציוניות וכל הארגונים החלוציים, סתם־יהודים מפינסק ואפילו בונדאים אחדים ומי שהיו קומוניסטים. אך האמת מחייבת לציין במפורש, כי פותחי העליה מפינסק ומרבית העולים מהמחנה החלוצי היו חברי צעירי ציון—פועלי ציון ואלה שהתרכזו סביבם (הנוער, החלוץ־הצעיר, החלוץ, חברי האגודות המקצועיות). צדקו המפלגות היריבות משמאל, שטענו, כי פועלי־ציון הללו „הם במערב ולבם במזרח". ואכן ציונות אצל כלל החברים היתה לא רק אידיאולוגיה, אלא דרך חיים. לרבים בפועל ממש — עליה לארץ, ולכולם סגנון חיים ומחשבה, שחייבם רבות גם בחיים בפינסק. הפרוגרמה הרשמית של המפלגה ותנועת הנוער שלה (צ"ס, „פריהייט") לא חייבה עליה לארץ, אבל כל חבר, שהיגר לארץ אחרת, חש הוא עצמו (וכך חשו חבריו), שיש בזה מן העריקות.

מחנה זה בפינסק היה מעין „אי" ארץ־ישראלי בגולת פולין. עוד בטרם קמו בפינסק הסתדרויות חלוציות, שהעליה לגביהן היתה חובה וזכות כאחת, ובטרם היות קיבוצי הכשרה בערי פולין — נמשכו לפינסק שליחי ארץ־ישראל העובדת לנשום אוירה חלוצית. בפינסק קמה הליגה הראשונה למען ארץ־ישראל העובדת. חבריה בראשיתה היו פועלי־ציון—צ"ס והנלוים אליהם מהנוער ומהאגודות המקצועיות. כאן הוחל לראשונה בפולין בהפצת מניות בנק־הפועלים. כאן גם הוקם בשנת 1925 קיבוץ ההכשרה הראשון בפוליסיה. בפינסק נוצר „נוסח" מיוחד של „החלוץ" ו„החלוץ־הצעיר", שנתפרסם בתנועה בהרכב הפרוליטרי של ההסתדרויות האלה, ביחסן הלבבי ליידיש ולספרותה, בידיעת העברית, ובפעילות פוליטית ענפה. פינסק זו היתה שם־דבר בתנועה בפולין, ועד להסתדרות בארץ הגיע שימעה. חלק רב להכרה ולחוויה הציונית החלוצית של המחנה הזה בפינסק היה לקבר

צת ע״ש קדושי פינסק, שהוקמה בארץ (עליה מסופר במקום אחר בספר הזה). נוצר גשר בין התנועה בפינסק לבין הקבוצה בארץ, גשר של ממש. בפינסק — חינוך לעליה, לחיי עבודה וקבוצה ועליית חברים לקבוצה בארץ, ככל שיכלה אז לקלוט. בקבוצה, בגבת — דאגה וחרדה, עידוד ועצה לנמצאים בפינסק. כמו טושטשו הגבולות בין „הכא״ ו„התם״. הקבוצה נהיתה גלעד לנרצחים, מפעל חיים לבוניה ומקור השראה למחנה, שחי ופעל בפינסק.

ייחוד וראשונות

התקופה על אורותיה ותקוותיה, צלליה ואסונותיה העלתה את פועלי־ציון—צ״ס בפינסק ואת כל אלה, שצמחו וגדלו יחד עמם ובמחיצתם. בהכרה ומתחת לסף ההכרה חשו הללו, כי אין דרך של שיגרה גם לתנועות, וכל דור ודור חייב לבחון את מעשיו ולעשות כאשר המציאות החדשה מחייבת. ואכן, „מוזרים״ נראו פועלי־ציון—צ״ס בעיני יריבים. לסוציאליס־טים ולסוטים חשבום הציונים הכלליים — וציונות היתה נשמת אפם; יידישיסטים — ו„תל־חי״ אינו רק שם של בית־ספרם אלא סמל ומגמה, והעברית שגורה בפי חבריהם; ציונים בעיני הבונד והקומוניסטים — והמוני נוער עובד ופועלים קשישים וותיקים נוהים אחריהם ונענים להם בענינים של חיי שעה ובענינים של חיי עולם. המציאות היהודית הנפתלת, על הקבע והתמורות שבה, השתקפה בתורתם ובפעלי־הם. על כן היו אבות התנועה הציונית הסוציאליסטית בעיר ובסביבה, גם אם הארגונים האחרים, שקמו אחריהם (השומר הצעיר, גורדוניה, התאחדות) חלקו עליהם, וחיפשו דרכי הגשמה אחרים. זכות ראשונות זו שמורה לפועלי־ציון—צ״ס בפינסק, וראויה זכות זו להיקבע גם אחרי ככלות הכל.

בית ואשר בו

עד כאן המפלגה מבחינה ציבורית ותנועתית, מקומה וערכה בחיי הציבור, החינוך והתרבות בעיר. אולם למפלגה, למוסדותיה ולארגוני הנוער שלה היה גם ערך כשלעצמו. היא היתה בית לחבריה. ובית משמעותו: דאגה לקיומו, להרח־בתו, להגנה מפני יריבים; בית פירושו — ויכוח על אופיו ודמותו, ופטריוטיזם הנותן טעם לחיים; ובבית זה מתרקמים חברות וידידות, קשרי אהבה. המפלגה לא העניקה פרנסה לחבריה. אדרבא, היא „ניצלה״ אותם בלי הרף, חבריה נתנו לעתים קרובות את פרוטותיהם האחרונות להחזקת המוסדות החינוכיים המקומיים, לניהול מערכות בחירות ולחלץ את המרכזים בוורשה מהמצוקה החמרית המתמדת שלהם. על כן יקר הבית הזה לבוניו.

ולבסוף, הפעולה היתה מפעל קולקטיבי של מאות חברים וחברות תוך תהליך מתמיד של חילופי־משמרות. גם אלה, שתוך כדי פעולה נהיו השכבה המדריכה והמכוונת והגיעו למנהיגות במקום ובמרכזי התנועה (המפלגה, הנוער, החלוץ, החלוץ הצעיר) — גם הם מכוחם ובכוחם של הרבים עלו.

לנגד עיני עוברות מאות דמויות, שעשו את המלאכה. לכל דמות קוי־אופי משלה, עולם מלא. הדמויות כמו „מבק־שות על נפשן״ להזכירן לפחות בשם, אלא שנבצר מאתנו לעשות זאת, כי רבים רבים היו העושים. ברדת המסך השחור על כל שהיה שם, עטו הכל צעיף של אלמוניות, ובתוך האלמ־ניות הזאת צרור פעלם של אלה, שאינם עוד, ושל אלה החיים עמנו כיום. רק מקצת נחמה נותרה: כל שנעשה שם לא לשוא נעשה, ניצוצות משם ניתזו ונתלקחו מחדש כאן, והם מזכרת חיה לכל שהיה ואבד.

הועד של הספריה ע״ש י. ח. ברנר

רחל ברמסון־רוזנברג / סעד ופעולה תרבותית בשנות המלחמה

הייתי בחוג הציוני, אשר קם בגימנסיה לבנות של האחיות לובזובסקי. השתתפתי באסיפות בלתי־ליגאליות, שהתקיימו בבית יעקב אביגדור מינקוביץ, בבית יוסף ברגמן ובביתם של הזוג המופלא אנדרונובסקי.

כשנתיים לפני פרוץ מלחמת־העולם הראשונה, הגיעה לפינסק הגננת כץ, צעירה מוילנה, ופתחה את גן־הילדים העברי הראשון. הגן שימש גם מקום לאסיפות של חוג הבנות „פרחי ציון", שהיה קיים במקביל לחוג הבנים „כוכבי ציון". הגננת לימדה אותנו שירים עבריים והמריצה אותנו להשתוות בידיעת העברית לבנים, שהיו חניכי החדר והישיבה. שני החוגים התאחדו אח"כ והצטרפו לצעירי ציון. החלה פעולה נמרצת למען הקק"ל, לימוד עברית, אסיפות בבתי־כנסת מואפלים, ביער מחוץ לעיר או בסירות על פני הפינה. עליית אחדים מחברינו לארץ־ישראל ללמוד ב„הרצליה", זו הגימנסיה העברית הראשונה שקסמה ליהודים בגולה, או לעבוד בשדות הארץ — העמיקה את הקשרים בינינו ובין ארץ עתידנו.

בשנת 1913 יצאו אבי ואחי הגדול לאמריקה. אמי, אחותי הקטנה ואנוכי נשארנו בפינסק. אני עמדתי לפני סיום לימודי בגימנסיה. והנה פרצה המלחמה. נותקנו מאבא ואימי המלחמה באונו. לפינסק החלו מגיעים קרונות מלאי פצועים. אנו, תלמידות הכיתה האחרונה בגימנסיה, התנדבנו לטפל בחיילים הצעירים האומללים. עד מהרה יצאה גזירת גירוש על היהודים, שגרו סמוך לקו החזית, ופליטים רבים הגיעו לפינסק.

עמדתי בבחינת הבגרות. קיבלתי את מדלית־הזהב האחרונה, שהגימנסיה העניקה לתלמידותיה. ובינתיים התקרב האויב. העיר הוצפה פליטים וחילים. ידינו היו מלאות עבודה. הפליטים היו רבים וסבלם קשה מאוד, ואנו הצעירים חשבנו, כי על כתפינו הוטלה כל משימת העזרה לעלובי גורל אלה.

*

והנה ליל פלישת הגרמנים לעיר. מחסני הדלק והכוהל עולים באש, המאירה את העיר השרויה באימה ופחד נוכח קול היריות וההתפוצצויות. התושבים קיבלו את פני החיילים העייפים בשמחה, כאילו באו להצילם מרצח ומהשתוללותם של צבאות הצאר. הסדר וכוח הארגון של הכובשים עוררו התפעלות. אך כעבור ימים אחדים באה האכזבה המרה. הרוסים שמו מצור על העיר והרעב התחיל להציק בכל מוראותיו. הכובשים אילצו את בני העיר לעבוד „עבודת כפייה בהתנדבות". נסתתמו מקורות הפרנסה. הפליטים חזרו למקומותיהם בפולניה הכבושה, אך התושבים סבלו רעב. החלה דאגה לפת לחם.

אנו, בני־הנוער הציוני, הסחנו דעתנו מהרעב ועסקנו בעבודת תרבות. פתחנו שיעורי־ערב לעברית, ערכנו בימי שבת הרצאות על היסטוריה וספרות. הקמנו בתי־חינוך לילדים, ובערבים היינו מתווכחים על בעיות פוליטיות, ועל שאלת השאלות — ערכי תנועתנו והדרך להצלת העם.

המצוקה גברה מיום ליום. חברים שיצאו לעבודה ביערות, היו מביאים לבית־הספר עצים להסקה, ומחלקים פתם היבשה עם אלה שהיו זקוקים לכך. גם אני הייתי יוצאת עם שחר לעבודה בשכר 15 פניג ליום. לא השכר היה העיקר. קסמה התקוה להביא מעט תפוחי־אדמה מהשדה, ירקות או פירות מהשדות הנטושים, ושמחנו כשבתרמילנו היה משהו להחיות נפשות.

לבסוף, החלטנו לעבור לכפר. הגרמנים עודדו יציאה מן העיר, כי רצו להקטין את מספר התושבים הכלואים בעיר הנצורה. גם לכפר הגיעו הדי המהפכה ברוסיה. וכשהגרמנים התקדמו לעבר אוקראינה, הוסר המצור מעל פינסק, ואנחנו חזרנו העירה על גבי רפסודה. הפעם היינו מצויידים בעצי הסקה, שקי תבואה ותפודים ופרה חולבת אתנו. כל זה בעזרת סמל גרמני שהתיידדנו אתו. לשמחתנו לא היה קץ. חזו תי לביתי, לתנועתי, לחברים, ובעיקר — לתפקידים חדשים שהוטלו עלי.

*

שנים רבות עברו מני אז. תחנות רבות עברתי, לארצות שונות נזדמנתי, לארצות־הברית הגעתי ואף שם המשכתי בפעילות בתנועה ובשלוחותיה השונות. אך את ימי־שחרות אלה בפינסק לא אשכח אף פעם. לא פעם הייתי נזכרת תוך כדי פעילות בתנועה, בימי משבר ומצוקה, באותה מסירות ונאמנות שהיינו מגלים בימים ההם, לא פעם היו זכרונות אלה מעודדים אותי בשעות־שפל, לא פעם הייתי מדרבנת את עצמי ואחרים על ידי סמלים ודימויים מהימים ההם. ההתמכרות הזאת לרעיון, הרצון העז שפעם בכולנו לעזור לזולת, להתנדב למען הקלת סבל ומצוקה — ינקנו אותם משחר ילדותנו בפינסק זו, שהיתה „שלנו" בימים ההם.

גם עתה, בעסקי בפעולה תרבותית בחוגים אחרים לגמרי, אני מרגישה לעתים משב־רוח זה מאותם ימים, לפני 50 שנה, והוא מלטף, מעודד, מנחה ומזרז.

עומדים: ל. פומרניץ, קובולניק, גולדהורן, רודמן, פידלמן.
יושבים: י. לרמן, קוסובסקי, י. רבינוב, ב' דובובסקי, ג. סטרובינסקי, גלייברמן (1922).

ברכה שמואלי / „משמרת חדשה"

את דרכי כחלוצה זוקפת אני גם לזכותה של אחותי (אסתר אביבי), אשר בביתנו, בית חסידים, סללה לפני הדרך, בהיותה חברה במפלגת צעירי־ציון (פועלי־ציון, אחרי האיחוד). בביתה של רחל ברמסון (רחל'ה רוזנברג), בבית י. א. מינקוביץ, שהמו ביקורי חברים פעילים בתנועה, קיבלנו את חינוכנו. רצח הל"ה זיעזע את כולנו ואז נשבענו: נמשיך בדרכם ונקים להם זכר לעד. בשנת 1919 נוסדה „משמרת חדשה", היא קבוצת נערים בהדרכת דוד ברזילי (אייזנברג) ונערות בהדרכת ישראל בר־רצון (סולה ואַלמן). עד מהרה הפכה „משמרת חדשה" לתנועה רבת היקף. חבריה חויבו לדבר רק עברית בבית וברחוב וכך גברה השפעתם על שאר בני הנוער בעיר. ערבים רבים הקדשנו להשתלמות בספרות עברית, בבעיות המפלגתיות, תורת הסוציאליזם וכלכלה מדינית. והיה זה לימוד ממש מלווה עבודה עצמית. הוצאנו עלון פנימי. חברי המערכת היו: ברוך אזניה (אייזנשטאט), שרה ברזילי (סוטשה גלויברמן) ואני. בהשפעתנו ובעזרתנו קמו קבוצות נוער ציוניות — קבוצות א' ב' ג' ד' של נוער עובד יותר צעיר בעיר ובסביבה. החברים ברובם עלו לארץ והם עתה בגבת, ביפעת, בקיבוצים אחרים, במושבים ומיעוטם בעיר.

שנתיים הדריך אותנו חברנו הנערץ דוד ברזילי. לאחר שעלה ב־1922, מילא את מקומו חברנו הבלתי נשכח הרשל פינסקי ז"ל. בזמנו הסתעפה הפעולה עוד יותר והתגוונה. נהיינו לנוער צ"ס, ואחר כך יחד עם כל התנועה בפולין — לחברי יסא"י (יידישע סאָציאַליסטישע אַרבעטער יוגנט), זה השלב שלפני האחרון — „פרייהייט" (דרור). נפתחו קורסים לתפירה לבנות, שהתכוננו לעלות לארץ. עם מדריכינו נמנו: ארקה וינר, איסר בריסקי, אפרים צור (פיינשטין) ז"ל, יעקב אייזנברג — ברזילי; ד. ב. מלכין, חבר מרכז המפלגה שהיה בא מוורשה לפינסק. גם המשורר יהושע רבינוב נמנה עם חברינו. וייזכר לטובה ר' פיניה גוטליב, אביה של אטל, חברת גבת, שהעמיד לרשותנו את חדרו היחיד לישיבות ואת חצרו לאסיפות[1] למרות הסכנה שבדבר.

באחד הימים בא הרשל פינסקי והודיע, שעלינו לארוז חפצים ולצאת לדרך, לארץ־ישראל. בכל בית היתה מבוכה. ההורים היו המומים. הרשל ארז את החפצים. נסענו באופן בלתי־ליגאלי. אסור היה ללוות אותנו לרכבת.

[1] אסיפות התקיימו גם בביתה של חברתנו ריכטר.

קבוצת „משמרת חדשה" בהדרכת דוד ברזילי (אייזנברג) וישראל ואַלמן (בר־רצון). בין החניכים: ברכה דובובסקי, יהושע רבינוב, ס. גלייברמן, ב. גלייברמן, שרה ריכטר, רבקה כצנלסון, צביה פינסקר חשקה, חנה פסטרנק, אטל גוטליב, י. גורשטל (גוריון), שמעון פלוטניק, רוזמן, ברוך אייזנשטט (אזניה).

בוגרי בית הספר למלאכה בשנת 1922, המורים, העובדים וחברי הועד. בשורה א׳: גודינר, פלוטניק, רזניק־אביבי, הרשל פינסקי, א. פלוטניצקי.
באמצע: משה׳ל פפיש, א. ווינר, א. בריסקי, ז. לרמן, צבי רבינוביץ, א. מאירוביץ, ז. רוזמן, י. ברזלי, גולדמן, משה׳ל קוטניק, דבורה

חנה פסטרנק / נערי עמל

הלב פעם והיסס בדרכי לאסיפה הראשונה של הנוער בבית־הספר למלאכה, ובידי ראשי פרקים בפנקס פעוט: דברי פתיחה לשורת הרצאות על הציונות. ראיתים כמה פעמים בשעת ביקורי בבית ספר זה. ידיהם למודות עמל, בגדיהם מטולאים — מלוכלכים, שערותיהם פרועות. ראיתים בהפסקות, כשהם משתובבים, גועשים, פראים בלתי מרוסנים. איך יקבלו־ני, ואצבעותי דקות ומעודנות? איך יקשיבו לדברי בעברית? האמצא שביל ללבותיהם? בבגדי שבת רחוצים ומסורקים למשעי ישבו סביב השולחן וחיכו לי. על השפתיים מרחפת בת־צחוק, שיש בה מן המבוכה והציפיה, ובעינים ברק הסק־רנות המתוחה. לפתע שוחרר הלב ממועקת החששות. כלידידים משכבר הימים ניגשתי לכל אחד והושטתי להם את ידי לשלום. הרגשה, שבאתי אל אחים צמאי דעת, אפפה והלהיבה אותי ודברי אליהם נישאו בחום וברטט, בבטחון ובעוז. עינים קשו־בות, נבונות וקורנות הופנו אלי. שקטה היתה הסימטה הצרה שמחוץ לעיר, והבית, בו התאספנו. קטן היה, ישן נושן ונקי. מעבר לחלון ירדו דמדומי ערב, שקשקו עצי הגן. קראנו „היה ואבד" לד. שמעונוביץ. והנה נעלמה התקרה מול הכתלים הנמוכים, והנפש הרכה התרוממה מעלה, מעלה לעולמות זיו, לקראת אפקים רחוקים. והקול הקירא דולה מירכתי הנפש את הכיסופים לנשגב, את הערגה לקסם המחר, את התשוקה לחבוק זרועות עולם, את החלומות על קרבות וקרבנות למען האור שלנו ושל האנושות כולה. נדם הקול, אך עדיין רטט בחלל האקורד האחרון. — „היה ואבד".

*

הערב הציץ בחלונות הפעוטים, צללים התנועעו חרש. והשיחה שוטפת, זורמת הלאה־הלאה על חתירה מתמדת למר־חבים, על שאיפה נצחית לאוויר פסגות, על צמאון לוהט למבוע מפכה ממעמקים ומימיו זכים. כשיצאנו את הבית, טייל חצי סהר בין צחור עבים בדרכו מערבה. בגן התלחשו עצים והשירו על קטיפת הדשא פרי בשל, והרוח ליטפה לחיים משולהבות. כבררת דרך ארוכה הלכנו יחד ושתקנו, כל אחד שקוע בעולמו. ועם הפרידה הרגשנו כולנו, מה קרבו ודבקו הלבבות עם „היה ואבד".

ראשוני „צעירי־ציון".

בתמונה: רחל רוזנברג, א. מאירוביץ, משה יעקובסון, פנחס שוכמן, יעקב גילר, יצחק שטיינברג, מינקוביץ, אוברוב, מנוחה רבינוביץ, אייזנברג, עכסה איליוויצקי, רבינוב, שמואל שוכמן, אנדרונובסקי, סליבקה, צבי רבינוביץ, יעקב ברזלי, רבקה רוזמן, הינדה גוטליב, לאה כהן, שמאי כהן, גובסייב, חיזין, חשקה דודיוק, זלטקה רוזמן, דר" אלעזר ברפמן, חנה קושניר, שרה ברזר, מינקוביץ.

*

עננים נמוכים ודלף טורד. חושך וקור. והדרך ארוכה מאד, והסימטאות ללא כביש, ללא מידרכה. בוץ ושלוליות מים. לא הגנו הערדליים, הנעליים לא חיממו והגרביים הרטובים נדבקו לרגליים. גדולה העיפות מהליכה ומגישושים באפלה. ליאות כבדה משתפכת כעופרת ומטמטמת את המחשבה, מר־דימה את הרצון. אך כשהגענו ונפגשנו עם הנערות הללו — פועלות בית־החרושת — שלבן מלא הערצה אלינו ולספר אשר בידנו, כשהצטופפנו אל השולחן והתחלנו בקריאת כתבי פרץ וניתוחם, ואותן בישניות, שתקניות ומדוכאות העוני התחילו להביע רעיון ולהשמיע מחשבה — מה גאה וצהל הלב.

*

יום חם, ארוך ומיגע. ישיבה רבת סעיפים וכבדת עניינים. ויכוחים ואי־הבנות ופליטת פה מעליבה וברק עינים לא טוב. ובלב מועקה: הזוהי הדרך? הזהו הנוער? חלוץ העיר? בונה חיים חדשים במולדת? יצאנו החוצה. רוגע וטהור אסף נהר ה„פינה" אל חיקו את קווי האורה ממרומים. ביד אוהבת ליטף ראשי גליו המסולסלים, ולחש ומילמל חרש את מנגינותיו.

„מה דעתכם, חבריא, מי הירדן יותר צלולים, יותר עמוקים?

„הלאה ירדן, הלאה זרום, יהמו גליך"...
„חבריא, נפליג לחוף השני ונערוך פיקניק"
„אויף יענער זייט סמבטיון, צו די רויטע אידעלעך"
„נפליג לארץ ישראל, לארץ ישראל"
„אי, אי ירדן, ירדני, כרמל, כרמלי"...
„בארץ הצבי שם, במושבות אחינו"...
„מכורתי, נוף מולדתי, שאון גלים בים"...

והנה שתי סירות ברשותנו ואנו מפליגים עליזים וסואנים. הפה מלא רינה, והלב עובר על גדותיו, הומה חדוות חיים, שופע חלומות וזהר על חיינו במולדת המתחדשת, בקבוצה.

פ. וסרמן / מאגודות נוער - למפלגת פוע"צ - צ"ס

בשנת 1922 נוסדה בפולין ההסתדרות של „נוער ציוני סוציאליסטי" ובפינסק היה קיים עוד קודם לכן נוער צ"ס, שאורגן וטופח ע"י צעירי־ציון במקום. ארגון זה היה צירוף של קבוצת „עמל" — הם תלמידי בית ספר למלאכה — עם „משמרת חדשה", שהיו נוער לומד. אליהם הצטרפו נערים ונערות עובדים ולומדים. נוער זה היה בעל הכרה ציונית וסוציאליסטית מגובשת, תחוּת לפעולה החינוכית והלימודית הרבה, שנעשתה במשך שנים ע"י דוד אייזנברג (ברזילי) שניהל את העבודה על טהרת השפה העברית, הרשל פינסקי ז"ל, ישראל ואלמן (בר־רצון), ארקה וויינר, אפרים פיינשטיין־צור ז"ל, חיים סביטאץ (גבתי), ישראל קלורפיין ורבים מתוך הנוער עצמו. באסיפה הכללית של נוער צ.ס. בפינסק נבחרתי כציר לכינוס היסוד של צ.ס. בפולין, שהתקיים בוורשה. התכנסנו כמניין צעירים בדירת מרכז צ"ס. מסניף ורשה השתתפו החברים: יאמין (גבת) יצחק טורקוב (ת"א), א. קרמזש (כנעני, גבת) ועוד חברים אחדים מערי־השדה. בכינוס זה עיבדנו תכנית פעולה בין הנוער העובד והלומד ברחבי פולין.

אחרי איחוד צעירי ציון עם פועלי־ציון ימין בפולין (1923) התכנסה בוורשה ועידת האיחוד של נוער צ"ס ונוער פועלי־ציון ימין תחת הדגל החדש: יידישע סאָציאַליסטישע ארבעטער יוגנט (יסא"י). לועידה הזאת נבחרו בפינסק שני צירים: איסר שטינברג ז"ל (היה חבר קבוצת גבת) ואני. בועידה, רבת הצירים מכל פולין, הוחלט על הסתערות לכיוון האגודות המקצועיות ועל פעולות למען ארץ־ישראל העובדת והתחלה של פעולה ב„החלוץ". אחרי הוועידה הסתעפה הפעולה בפינסק ובסביבה. נוסדו סניפי יסא"י, „החלוץ", המפלגה ו„החלוץ הצעיר".

בין החברים הבולטים והפעלתנים ביותר בחוגי הנוער היה הרשל פינסקי ז"ל. הוא היה בעל כושר הסברה ושכנוע. כוחו היה רב בהגיונו ובלבביותו. היה מנהל בית־הספר־למלאכה מטעם צעירי־ציון ושימש גם מורה בשיעורי־ערב לאותם התל־

המדריכים: יעקב לרמן, יהושע רבינוב (חברי „משמרת חדשה").בין החניכים: ע. ביגון, יעקב ריכטר, יצחק ריכטר, פ. קנטור, ש. שיפמן, קוזניץ, מומה אייזנברג, בנקובסקי

מידים, שעבדו ביום. הוא השפיע עלינו כמעט באופן מאגי לאהוב את המלאכה ואת התורה, את העם ואת המעמד. כאשר קרא לפנינו קטעים מכתבי פרץ ביידיש „צווישן צוויי בערג", „אויב נישט נאך העכער" וקטעים מ„די גאלדענע קייט", היה לי הרושם, שלפני איש בעל נפש חסידית במלוא עמקותה. אז הבינותי את משמעותה האמיתית של החסידות כתנועה עממית בתוך העם בתפוצות רוסיה ופולין. בלהט נפשו נטע בנו הרשל את הכמיהה לשיבת ציון, להיות עם בריא, עם עובד ויוצר. בקראו לפנינו מיצירות פרוג ואחרים העמיק את ערגת נפשנו לשינוי. ואז ידעתי, כי העבודה היא ייעודו של האדם בכלל והיהודי בפרט ומקור הטוב והיפה בחיים.

בשנת 1925 ייסדנו בפינסק קיבוץ הכשרה. הרשל הטיל עלי להתקין רהיטים לשיכון הקיבוץ. כנגר מקצועי קניתי עצים והכנתי את כל הדרוש. בהשפעת ביקורי הרשל בעיירות החלו לזרום אלינו צעירים וצעירות. באספה הראשונה הסברתי את מטרת הקיבוץ וההכשרה. מצב הרוח היה מרומם. שרנו וההורה היתה סוערת.

במשך הזמן סידרנו את החברים בבתי־חרושת, במינסרות ובעבודות שונות. הערבים הוקדשו לשיחות ולהרצאות. באותה תקופה הוטל עלי לבקר בעיירות פולסיה הן מטעם המפלגה והנוער והן מטעם „החלוץ". לא פעם היו אלה אותם החברים, וגם הנושאים, בהם עסקנו, הצטלבו. בעיירות נפגשתי בנוער, שראה בשליחי התנועה אנשים מעולם אחר, המביאים את בשורת התחייה וההתעוררות לחיים חדשים ומכשירים אותם לאותו יום גדול של עלייה לארץ.

ביקורינו בעיירות אלה על גבול רוסיה־פולין העמידו אותנו לא־פעם חשופים לעיני הבולשת הפולנית, שראו בנו אנשים לא כשרים. לכן השתדלנו לקיים אסיפות אלה בסתר. בביקורי בקיבוץ הכשרה ביער זולקין שע"י סרנה פגשתי יהודים, תושבי סטאחוב, עטורי זקנים ופאות, בעלי מראה פטריארכאלי, גרזניהם בתגורתם ומשור בידם. היו אלה עובדי יער יהודים בפועל ממש (תופעה נדירה!) ולידם בחורים כארזים מהקיבוץ, אליו באתי לביקור. לבי שמח בראותי את העתודה הצעירה הזאת, המתכוננת לעלות לארץ.

ביער של עצי האורן בסביבת ביילסקי בשם מיכאלין נוסד קיבוץ הכשרה, שהתקיים כמה שנים. מייסדו והרוח החיה בו היה החבר יוסקה בקרמן, כיום איש קיבוץ שפיים. קיבוץ זה קלט חברים מסביבות ברנוביץ, קוסוב, רוזאנוי, מיר, סטולפצי, פלוטניצה ועוד. ביקרתי את הקיבוץ הזה לשם הסברה ואישור חברים לעלייה לארץ. ביער זה היתה מינסרה גדולה אשר תוצרתה נשלחה לדנציג, לגרמניה לאנגליה. החברים תפסו בית גדול חצוי, חלק לחברות וחלק לחברים, מרוהט בפשטות כפרית. הם עבדו יחד עם הכפריים אשר ללא ספק הופתעו בראותם, כי צעירים יהודים פנו לעבודה פיזית קשה. וודאי לא תפסו את עומקת של המהפכה הזאת, שהתחוללה בתודעתו של הנוער היהודי בתקופה ההיא. החברים, שיצאו לביקורים בעיירות לסניפי המפלגה, הנוער והחלוץ היו: הרשל פינסקי, אהרקה וינר, ליוליק פומרנץ, פישל וסרמן, ברכה דובובסקי, אטל גוטליב ועוד.

פעולתנו במפלגה, בנוער, ב„החלוץ" וב„החלוץ הצעיר" התפשטה לבסוף על פני עיירות רבות בסביבה הקרובה והר־

ב״ת ספר למלאכה לנערים (האנדווערקער שולע — צעירי־ציון). בין היושבים במרכז: שלאקמאן (האומן הראשי) וסגנו — שלמה ביגון, יהודה פיקאטש, א. בריסקי, ה. פינסקי.

חוקה יותר: אנטופול, ברנוביץ, דויד־הורודוק, הורודישץ, הורודיץ ,הורודזי, האנציביץ, ז׳אבינקה, ז׳אטל, חומסק, טלכאן, לוניניץ, לאכווה, מיר, ניסביז׳, סאַרני, סטולין, סטולפץ, סטאכוב, פלוטניצה, קוברין, קוזאן־הורודוק, קוסוב פוליסקי, קליצק, רוז׳אנוי ועוד. כמפלגת פועלים היינו חייבים לחדור למבצר האגודות המקצועיות, שהיה תפוס בידי הבונד ובידי פוע״צ שמאל. בעזרתנו, הבוגרים הראשונים של ביה״ס למלאכה, שהתחלנו לעבוד כשכירי יום בעבודות העץ, העור והמחט, נעשה הדבר. התחלנו את פעולתנו בהקפדה על יום עבודה של 8 שעות ובדרישה להעלאת שכר. עלי הוטל הטיפול בפעולה זו. זכיתי לעבוד במחיצתו של נציג הבונד א. י. שלאקמאן, שהיה מכובד כלוחם וכמהפכן וותיק. ממנו למדתי הרבה בדרכי העבודה באיגוד המקצועי. הוא אמנם הוכיחני, על שאיני חבר הבונד, ואני הצעיר פירשתי לו את עקרונות בורוכוב על דרך הפועל היהודי.

בבית־החרושת של בנקובסקי הצלחנו, אחרי עמל רב, לשכנע את הפועלים להכריז שביתה, שנמשכה כשבוע ימים, ולבסוף נתקבלו דרישותינו וחזרנו לעבודה כמנצחים. נצחון זה פרסם את שמנו בעיר כמפלגה, היודעת גם להילחם בשטח המקצועי. בהפגנות אחד במאי בלט המחנה שלנו. תחת דגל פועלי־ציון (צ״ס) צעדו בהפגנה הכללית מאות צעירים ומבוגרים ברחובות הראשיים של פינסק, וסיסמאות ציוניות וסוציאליסטיות נישאות ברמה, ותרועות „הורה" מלוות כל הכרזה מפי אחד החברים, כאילו על ידי הכרזות אלה בלבד ניתן להשיג את הנצחון ולגאול את האדם העובד והעם המדוכא. בהפגנה הבינלאומית הראשונה, שהתקיימה בשנת 1924, בירך את המפגינים ביידיש קצרות ולבבית בשם המפלגה החבר יהושע גולדהור (כעת איש־יפעת). המחנה שלנו היה הגדול ביותר בהפגנה, והרושם על הקהל, שהצטופף על המדרכות, היה רב.

בכל הפעולה שעשינו שאבנו כיח והשראה מאישי התנועה בפולין ומחוצה לה. ברל לוקר, מזכיר התנועה העולמית, הסב לנו כבוד רב בהופעותיו. זלמן רובשוב (שזר) בא לפינסק בחורף שנת 1924 מטעם הסתדרות העובדים בארץ והליגה למען א״י העובדת להפיץ מניות של בנק הפועלים. שהה ימים אחדים בעיר ויחד עם חברים מהמקום ביקר בעלי יכולת כספית, הנאמנים לעבודה ציונית קונסטרוקטיבית, וההצלחה היתה ניכרת. שיא ביקורו היה באסיפת חברי המפלגה והנוער. הוא הירצה על עיקרי תורת ברוכוב והעלה קווים לדמותו. מי פילל אז, שנזכה לחזות בתקומת המדינה, וזלמן שזר יהיה נשיאה השלישי של מדינת־ישראל!

רבה היתה השפעתו החינוכית של הח׳ טיגר ז״ל (חי שנים

רבות ביגור), שהה בפינסק בשנים 1922—1926 והיה איש המרכז בוורשה. הרצאותיו בציונות, בסוציאליזם ובשאלות עיוניות רבות הקסימונו והיינו שותים בצמא את דבריו. הוא עורר בנו את הרצון לפנות למקורות, כפי שאמר הח׳ הדגול אברהם מאירוביץ: „הניחו את החוברות, פנו למקורות!" וכן עשינו. הח׳ י. שינבוים ואני שקענו בקריאת היצירות של הס, סירקין, הרצל. ברוסית (בעזרת מילון!) למדנו בעיון רב את דברי הרברט ספנסר, שפינוזה, הגל, מרכס, אנגלס, לאסל, בבל, ברנשטיין ועוד, ולפיהם היינו מכינים את הרצאותינו לפני החברים. עסקנו לא רק בתורה ובפעולות המפלגה. היו לנו אז חיי חברה והווי מיוחד משלנו. נערכו נשפים פומביים בהשתתפות חברינו שבחוגים הדרמטיים שלנו, והיו מסיבות פנימיות מאורגנות וספונטאניות, המלוות משירי חסידים, שירי הארץ, שירים ביידיש ועד לשירים רוסיים הגיעו. ומי לא ניסה אז כוחו בכתיבה? הלא היינו בגיל פריחתנו, חולמים חלום נעורינו, חלום ציון, יחלום על עולם חדש של צדק ושוויון וחובקים עולם ומלואו.

באחד מלילות חג השבועות, התאספנו בחדרה של אטל גוטליב. נכחו הרשל, כמה חברים מ„משמרת חדשה" ומ„עמל". ובין הנאספים גם אלה, שעמדו בקרוב לעלות ארצה. אחד החברים מקבוצת „עמל" תיאר לפי מיטב דמיונו, כיצד יהיו החיים בקבוצה בארץ. התיאור היה בערך כך: הקבוצה תהיה ריכוז של אנשים עמלים במלאכה, בשדה, בגן, בכרם, החיים חיי שוויון והבנה הדדית וביניהם מיטב האדם, טהורי לב, חופשיים מניצול, נאמני יעוד. בתוכם ימצא את מקומו החבר המדריך, המשורר, הצייר. כל איש, המחונן באחת משבע המוזות, ימצא לו כר נרחב של יצירה וביטוי; אחריו דיבר חבר מלא ספקות כרימון והתחיל לצייר מציאות אפורה, שרבים בה המכשולים, ומעט בה המעוף. הוא דיבר על טבע האדם, כי רע הוא מנעוריו. באור זה חזה את הקבוצה. חבר זה חי עתה מעבר לאוקינוס. לו היה מזדמן לארץ, לאחר 40 שנות הקבוצה, היה בוודאי רואה, מה רב האור בה במאבקיה עם גורמי חוץ ופנים. ואולי זה המוסד המוצק ורב ההבטחה והתקווה הממשי ביותר לאנשים בעלי נשמה יתירה, מחפשי דרך חדשה, בעולם מבולבל זה, בו אנו חיים.

באחת מאסיפותינו בינואר 1927 הופיע פתאום שליח הברשת ורשם דו"ח, המאשימני כיו"ר אספה של נוער עובד. לפי החוק הפולני דאז אסור היה עלי, הצעיר מבן י"ז שנים, לעסוק בארגון מקצועי. מעשה זה החיש את עלייתי ארצה בסרטיפיקט האחרון של העליה הרביעית. בהגיע אנייתנו, בה הייתי החלוץ היחיד בחברת קשישים שעלו לקרוביהם, ראינו שתי אניות מלאות יורדים, שחזרו לאירופה. בועה"פ של ההסתדרות הציגני הח׳ טבנקין לפני החברים במלים: „נצח החלוץ לא ישקר", והימים ימי תקופת הסיוע וחוסר העבודה המבהיל בארץ.

קיבוץ הכשרה של „החלוץ" שאורגן ע"י המועצה הגלילית של „החלוץ" בפינסק.

ישראל שינבוים / תנועת הנוער של פועלי־ציון – צ״ס

א. ניצנים ראשונים

פינסק — 1921 — רצוצה ודוויה מפורענויות מלחמת העולם הראשונה, שנתמשכה בה שנה וחצי נוספות עקב חלופי השלטון; האוקראינים, הבולשביקים ונסיגתם, המלחמה הסוביטית־פולנית, הפרעות של הכנופיות, הרס המלחמה, החורבן הכלכלי של מוצאי המלחמה ומלחמת האזרחים, „השחיטה" של ה׳ בניסן 1919, הנסיגה הפולנית והכיבוש הפולני בראשיתו.

המצב הכלכלי: מצוקה, אינפלציה, רעב ממש, שריפה גדולה שכלתה מחצית העיר, ניתוק ממקורות הפרנסה העיקריים — כריתת היערות ועיבוד העצים.

המצב החברתי־ציבורי: ענף מיותם של יהדות רוסיה, אינו קשור עדיין ליהדות פולין וזר לתרבות פולין השטופה בהתלהבות תחייתה. איזור־ספר מבודד של פולין המחודשת, „קרעסן" עם חוקי חירום מיוחדים.

נוער ללא לימודים סדירים בתקופת המלחמה, תוהה מול הזעזועים הגדולים: הצהרת בלפור והדיה, ראשית העליה השלישית (מעבר קבוצות חלוצים מרוסיה דרך פינסק), סער המהפכה הרוסית, זו הארץ הקרובה לגבול, וסיסמאות המהפכה העולמית: 21 העיקרים של זינוביב.

נוער שרשי־יהודי, נוער משכיל ונוער עובד, נוער חסידי־עממי מחדרים ו„חדר מתוקן", תלמוד־תורה, בתי־ספר וגימנסיות, — בחלקם הגדול ספגו הללו „יהדות" ויחס לא״י גם באוירת הבית. אף האינטליגנציה היתה עממית, וכמעט שלא היתה תופעת התבוללות. נוער זה, רגשני ורציונלי וצמא דעת, הועמד מול בעיות עולם, אדם ועם, „תועה בדרכי החיים".

בתקופת המלחמה צמחה בציבוריות היהודית קבוצת אנשי צעירי־ציון כמרכז עצמי משלה והם אנשים צעירים בגיל העשרים. קבוצה זו נפצעה קשה בהילקח ממנה — בשחיטת ה־35 ב־ה׳ ניסן — 16 מטובי חבריה, מורים ואנשי חינוך וציבור. הנשארים התרכזו בפעולת עזרה, בהקמת בתי־ספר לנוער וילדים, לימוד מקצועי ושיעורי ערב לנוער מבוגר.

בתקופה זו קמו ספונטנית קבוצות בני־נוער בשמות שונים עם משיכה לכיוון צעירי־ציון.

על קבוצת הנוער מספר איסר בריסקי:... „צעירים נסעו לרוסיה וצעירים חזרו ממנה, בעיקר אלה שלא ראו את הוריהם 4 שנים ובפיהם תהילה על המהפכה הרוסית. בבואם הדביקו גם אותנו ובעיקר את הנוער, אשר עבד קודם ביערות, סחב קורות. והנה אופקים חדשים בל שיערום... קבוצת נוער אורגנה על־ידי מפלגת צעירי־ציון אשר קראה לעצמה „אחדות ותחיה"... המדריכים מטעם צ״צ היו אברהם מאירוביץ ז״ל אלעזר ברגמן, הם הרצו על עבודה ודת עבודה בכיוון ארץ־ישראלי. לא היה ביניהם פועל ובן פועל, מגמתם היתה — השכלה גבוהה ומשהו חלוציות א״י. ספורים מהם נמצאים בארץ".

על התנאים, ששררו אז, כותב א. וינר (כעת ישראלי):*

„שפע כלכלי, אינפלציה, פוליטיקה אנטי פועלית של הממשלה, תסיסה גדולה בגלילות הספר — ו„הרחוב" המה מויכוחים. המצב חייב פתרונות דחופים, הנוער חלם על קומוניזם בימינו, על גאולה מיידית. סיסמאות המהפכה העולמית, שנזרקו בשעתן ע״י הקומינטרן, הגיעו עתה לנוער המתבגר באיחור של כמה שנים. בזמנן לא נתפסו סיסמאות אלה כראוי ועתה בשלה פתאום בלבות הדור הצעיר ההכרה המעמדית ובעקבותיה השנאה המעמדית לבעל־הבית. והשנאה לחשה מקרב־לב. כל שיתוף עם האויב המעמדי, כל רעיון על „אינטרסים של כלל ישראל" — פירושם: חטא, בגידה, מעילה. כל השתמשות בעזרת מדינה אימפריאליסטית — חתירה תחת המהפכה, נעיצת סכין בגבה. והציונות — הרי כל ה„מעלות" הטובות, הניתנות להימנות, כלולות רק בה: ריאקציה, שוביניזם, אימפריאליזם, אוטופיה, שאינה ניתנת להתגשם, סם הרדמה להמוני פועלים וכו׳. באטמוספירה זאת היה נתון חלק מהנוער העובד, שרצה ללמוד, לדעת, ולמצוא את דרכו, ומן הצד השני: בני בעלי־בתים, חניכי הגימנסיות הפולניות הפרטיות והממשלתיות, שהיו שקועים בסנטימנטים ציוניים ברוח הצהרת בלפור והבעל־ביתיות היהודית ואחוזי פחד הסוציאליזם, שהזכיר להם את רוסיה הסובייטית השכנה, רעבה הגדול והטירור האכזרי! נוער לומד זה נלחץ מכל העברים והיה אוביקט להתקפה ציונית וקומוניסטית עקשנית ומתמדת. אלה ואלה, הנוער העובד והלומד, ערגו למשהו גדול וציפו ליד נאמנה, שתנחם למישרים. יד נאמנה זאת הושטה על־ידי חברי צעירי־ציון".

קבוצה בשם „בני התחיה", 10—15 נערים בגיל 15—16 התארגנה עוד ב־1916 ביזמת צעירי־ציון (מיכאל איזנשטט היה המדריך שלהם). השתייכו אליה: הרשל פינסקי וא. זלצמן ז״ל וייבדלו לחיים: דוד ברזילי (איזנברג), חיים סויטטש — (גבתי), ישראל וולמן (בר־רצון) ועוד.

קבוצת נוער בולטת, שצעירי־ציון השקיעו בה כוחות רבים, היתה „משמרת חדשה", כ־30 איש. היא התרכזה בהשכלה כללית, ניתוח יצירות ספרותיות ובירורים עיוניים בבעיות התקופה. הפעולה התנהלה בעברית ולא קל היה להמציא טרמינולוגיה בעברית למונחים לנושאים של כלכלה מדינית. חלק מבין אנשי „משמרת חדשה" שמשו אח״כ כמדריכים לחוגי נוער אחרים.

בשנת 1921 התארגנה קבוצת נוער עובד, תלמידי בתי־הספר למלאכה, נערים ונערות עובדים, שוליות של אומנים וכד׳ בשם „עמל" (אח״כ — עמל א׳). על קבוצה זו מספר פישל (אפרים) וסרמן:

„בשנת 1920—21 היה בית־הספר למלאכה („האנטווערקער־שול") של צעירי־ציון ברח׳ זאוולנה מקום ללימוד

*) מפינסק ועד גבת — בספר גבת.

מקצוע (נגרות וכו'), להשכלה וגם לקבלת אוכל (לחמניות עם קקאו של ה„דזוינט") ובגדים. שיתפו אותנו באוסף כלים למען „קפא"י" (קופת פועלי א"י). האוסף הלך לאיבוד בשריפה הגדולה של 1921. ב„עמל" היו גם ילדים מחוץ לבית־הספר. בשנת 1922 נעשתה היכרות עם „משמרת חדשה" — שהיה בה רוב של בנות — וברכה דובובסקי היתה המדריכה. התאספנו בבית־הספר „לאה־פייגלה", המפגש היה הישג ל„צעירי־ציון".

במכתב לקבוצת חברים, שיצאו מפינסק לעלייה ארצה, כתב ביום 18.11.1921 ה. פינסקי:

„משמרת חדשה" ממשיכה בעבודתה, מתאספת 3 פעמים בשבוע ולומדת, אני וא. (ארקה) מתעסקים אתם. קבוצת „עמל" תלמידי ביתה"ס למלאכה, ג"כ עובדת ומת־פתחת יפה. היו כבר אפילו אספות, שהשתתפו בהן יחד ,עמל' ו,משמרת חדשה'".

הערגה של „צעירי־ציון" היתה לפרוליטריות, לחדירה לרחוב הפועלי, בראותם את עצמם כיורשי „פועלי ציון". לאחר הפילוג בועידת וינה ב־1920 עברו מפלגות פועלי־ציון ברוסיה ופולין לפוע"צ־שמאל (וחלקם לקומוניסטים), אשר בהתנג־דותם לקונגרס ו„החלוץ" היו למעשה גורם שלילי אנטי־ציוני. צ"צ רצו לתפוס מקומם כתנועת פועלים ציונית־סוציאליסטית וחלוצית בפועל ממש, לכן שמחו על כל קבוצת נוער עובד ואיחוד ומיזוג עם אלמנט כזה.

היו גם מקורות נוספים לנוער. בשיעורי־ערב, שהתקיימו באולמות בתי־הספר של צ"צ, (בעיקר בבית־הספר לבנות, אח"כ — „תל־חי") למדו נערים ונערות עובדים. כ־200 מבני 16 ומעלה השתתפו בשנים 22—1921 וכן באמצע שנות העשרים באופן סדיר בקורסים השונים. מתוכם התארגנו קבוצות שונות, קבוצה אחת של 40 איש בני 19—17 נקראה בשנת 1922 „נוער צ"ס" וכן קמו אז קבוצות שונות בשם „עבודה והתפתחות", שהתאחדו אח"כ בשם „הסתדרות נוער עבודה והתפתחות" בכיוון לצ"צ. באוגוסט אותה שנה היו כבר ליד „צעירי־ציון" יותר מ־200 צעירים. אנשי צעירי־ציון, מורים, מדריכים ומחנכים, פעלו רבות בנוער זה המדולדל ומורעב בשנות המלחמה בחומר וברוח. בחוגים אלה למדו בני הנוער תולדות התרבות האנושית, כלכלה מדינית, ניתחו יצירות אבות הספרות, ניתנה הסברה מאלפת ומקיפה על הוויות עולם, עם ומעמד. תוך כדי כך העלו ערכו של אבק אדם זה גם בעיני עצמם, והם התרגלו לראות בהסתדרות הנוער כר נרחב להתפתחות, לגידול ולצמיחה אישית.

התנועה התחילה להתפשט גם בסביבה, ובעיירות הוקמו סניפים וחוגים. בקיץ 1922 התקיימה ועידה מחוזית בפולסיה עם עשרות צירים והוקם ועד גלילי. הועידה קיבלה את האינטרנציונל „שנים וחצי" — הוינאי — ואת הציונות הסוציאליסטית־חלוצית כפרוגרמה שלה.

בדצמבר 1922 לאחר האיחוד הראשון, החלקי של צ"ס עם „פועלי־ציון ימין" — ופינסק ופולסיה היו בין הראשונים לאיחוד זה — קם איחוד בין „נוער צ"ס" לבין ייד. סוצ. דעמאקראטישע ארבעטער־יוגנט (נוער פוע"צ־ימין), שהקדים את האיחוד בין מפלגות צ"ס ופוע"צ־ימין (שהוקם רק ב־1925) * ונקרא „יידישע סאציאליסטישע ארבעטער יוגנט", ובקיצור יסא"י.

צרכי ההדרכה הלכו ורבו עם התווספות קבוצות נוער חדשות. ב־1922 אורגנה קבוצת נוער, כ־30 תלמידי „תלמוד תורה דקרלין" — ע"י ארקה ויינר כמורה שלהם — בשם „אחדות". המדריכים היו: יעקב לרמן ז"ל ויבל"א יהושע רבינוב, לפי עזריאל ביגון — מאנשי קבוצה זו — הם

* עם התמהמהות איחוד המפלגות נתפלג הנוער והוקם נוער צ.ס. חדש, שפינסק ופולסיה לא הצטרפו אליו ונשארו יסא"י. האיחוד בין יסא"י ונוער צ.ס. זה קם ב־1926 ונקרא בשם „פרייהייט".

קיבוץ ההכשרה הראשון בפינסק. בין היושבים: מ. פפיש, ר. חרמש, י. שיינבוים, ה. פינסקי. בין העומדים: א. פלוטניצקי, א. שרתוק, י. פלדמן.

אפילו הוציאו עלון בהקטוגרף. ב־1924 התאחדו עם קבוצה אחרת בשם „עבודה א׳״, תלמידים ותלמידות מבית־הספר לתפירה ונגרות, והיו לקבוצה, שבה למעלה מ־60 חבר.

בשנת 1923 היו ביסא״י בפינסק כ־200 חבר והתחילו לארגן קבוצות נוער צעירות יותר. יסא״י גם שלחה חבר לתפקיד מרכזי למרכז בורשה (ח. הדרי — לוליק) * הוקם חבר־מדריכים לתיאום ולהכוונה של עניני ההדרכה בנוער ובקבוצות וחוגים השונים. קראו לו אז „פרעלעגענטן־ראט״ **

בהתחלת 1924 אורגנה קבוצה גדולה של נוער־עובד ותלמידי ביה״ס הטכני שעל שפת הנהר, שם גם התקיימו האספות — בשם „עמל ב׳״. תחילה הדריכה אותם אטל גוטליב ובאותו זמן קבלתי אני את ההדרכה של קבוצה זו *** בידי שמחה קמינר (זיו), שארגן את הקבוצה, נשתמר פרוטוקול ולפיו — מתוך 78 חבר היו 45 בני 12—14 שנה, 33 בני 15—16 שנה. מעניין ההרכב המקצועי: כובענות, מסגרות, נגרות, חייטות, שענות, בתי־חרושת — 52, מתלמדים ומתלמדות — 19, פקידים ושונות — 7, ביחד 78. כלומר אותו החומר הפרולטרי, שכה ציפו לו.

באותו זמן התארגנה גם קבוצת „עבודה ב׳״, כ־40 חברים. והם תלמידים ונוער לומד מקצוע. באו גם מבתי־ספר של „בונד״. באותו זמן אורגנה גם קבוצה נוספת „עבודה ג׳״.

ב־1924 התקיימה בפינסק הועידה הגלילית השניה של יסא״י בפולסיה. המרצים הנ״ל היו הפעילים שביקרו בעיירות וארגנו סניפים. לועידה זו באו נציגים מ־21 סניפים בגליל: פינסק, בריסק, קוברין, ינוב, חומסק, דרוהיצין, אנטופול, פרוז׳ני, דיווין, הורודץ, לונינץ, פלוטניצה, דויד־גורודוק, ויסוקה־ליטבסק, לכווה, הנציביץ, סטאָחוב, פוהוסט־זאג, ז׳אַטל, סלונים ברנוביץ. מטעם המרכז של יס״י השתתפו אברהם קרמרזש (כנעני), ולוליק, זכורני, שמלבד עניני פרוגרמה סוציאליסטית ובעיות „החלוץ״ חדר גם ויכוח השפות — אם כי ניסו להחזיק את הנוער מחוץ לויכוח זה — אבל לא בצורה חריפה וקיצונית.

מזכיר הועד הגלילי היה אז עזריאל ביגון. התפתחה פעילות ענפה: נשלחו מורים והתקיימו ביקורים תכופים בעיירות בדרכים המשובשות של איזור פולסיה. ניתנה גם עזרה חמרית ניכרת להוצאת עתון הנוער בורשה.

ח. הדרי (לוליק) מעריך (בספר „דרור״) כך:

„דומה לא נעוות את דינם של מחוזות פולין האחרים, אם נצביע על פולסיה (פינסק וסביבתה) כערש תנועתנו המחודשת בנוער, לא מבחינה כרונולוגית, אלא כמעצבת דמות של תנועת נוער פוליטית־חלוצית, מגשימה ונאמנה לאמיתה ולערכים. נתיב זה, אותו סללה תנועתנו בפולסיה, הוא אם הדרך, בה התיצבה ברבות הימים תנועתנו בפולין כולה להליכה מאוששת אחרי תעיות וסטיות, מבחנים ומאבקים״.

וא. ווינר (בספר „גבת״):

„ארגון הנוער מגיל צעיר במסגרת חינוכית ורעיונית מיוחדת היה יצירתה העצמית והמקורית של המפלגה בפינסק. מחנכי הנוער ומדריכיו היו איפוא למניחי היסוד, לראשוני הבונים את תנועת הנוער הציונית־סוציאליסטית בפולין״.

בשנת 1924 עם עליתם של עשרות חברים לארץ, עברו הקבוצות של הנוער ליסא״י, וחלק מבוגרי יסא״י עבר למפלגה בהשתייכם באותו זמן ל„החלוץ״ המחודש. למעשה היה קשר של תנועה אחידה בין חוגי הנוער והמפלגה. הכל השתתפו בפעולות קק״ל ובמערכות הבחירות המקומיות. למעשה היתה השתיכות חובה גם ל„החלוץ״ וגם לאיגוד המקצועי — ולא היה ניגוד בכל זה.

ל. שפיזמן ז״ל מהמרכז בורשה כתב על כך (א.פ. 1935 — ספר „דרור״):

„החלוציות הנצה את ניצניה הראשונים בפולסיה. הנוער היהודי הסוציאליסטי בפינסק מפיח רוח חדשה בתנועה. נפגשים כאן שני עולמות — חברים מלודז ומוורשה, שנשמו את אוירה של העיר הגדולה ושאונה, ובחורי פינסק, החולמים בהקיץ. שתקנים ולוהטים באש קודש של אמונה סוציאליסטית, למדו בבית־הספר הפינסקאי „תל־חי״ פרקי עמוס וישעיהו. פולסיה ניצחה את לודז׳, התנועה החלה מדברת בשפת הפינסקאים — הותוותה הדרך ל„פרייהייט״.

* תרומת פינסק באנשים לפעולה מרכזית בכלל היא ענין לעצמו וחורג ממסגרת סקירה זו.

** השתתפו בו: הרשל פינסקי ז״ל, ויבדלו לחיים: ארקה וינר (ישראלי), לוליק, חנה ובתיה פסטרנק, ברכה גלויברמן, ברכה דובובסקי, יהושע רבינוב, אטל גוטליב, ס. גלוברמן, פישל וסרמן, יהושע גולדהור, לייבל קושניר, ישראל שינבוים (האחרון מרכז החוג) ועוד.

*** כמובן שהתחלתי אז, כנהוג, מפריהיסטוריה, לפי מקורות שונים לפי „תולדות השלמת האדם״ של ויפרט.

בשנות 1920—21 ה״ה „החלוץ״ בפינסק ציוני־בעל־ביתי כמו בכל פולין. הסניף בפינסק התעסק בפעולות ראווה. ערכו אפילו הצגה בתיאטרון „הולצמן״ * חלק נרשם כעולים והם עלו עם זרמי העליה השלישית. אבל בחלוצים, שעברו את הגבול מרוסיה לכיוון החופים, טיפלו אנשי צעירי־ציון. לאט לאט עם גמר העליה השלישית התפורר „החלוץ״ בפינסק.

על ראשית „החלוץ״ מספר איסר בריסקי:

בין ה׳ ניסן 1919 לנסיגה הפולנית — יצאה קבוצת חלוצים קטנה, „מעפילים״ (ביניהם ברל גובסיב ז״ל ממיסדי הקבוצה ע״ש קדושי פינסק), אליהם נצטרפו גם חלוצי מוזיר ב־1922 הגיעה עוד קבוצה ממוזיר ומחבויניק כ־30 איש. הכתובת עבורם היתה: צעירי־ציון בפינסק. האכלנו אותם מעודפי המנות, שניתנו לבית־הספר לבנות. סידרנו אותם בעבודה במנסרות, קבלנו תמיכה מהוועד האמריקאי (מנהלו היה שניאורסון ז״ל — אח״כ גזבר באוניברסיטה העברית) בשמיכות וסדינים, הם שהו אצלנו קרוב לשנה. מקרה מאסר גרם לכך, שנאלצנו להעבירם לוילנא ומשם עלו כולם ארצה. — — —״

„— — — היתה אמנם הסתדרות „החלוץ״ אבל למעשה רק חותמת היתה זו. „החלוץ״ גדל ונעשה דבר ממשי. רק כאשר בשנת 1923 נכנסה בעובי הקורה מפלגת פ״צ־צ״ס ונציגיה המסורים והמוכשרים הרשל פינסקי ז״ל ויבל״א ארקה ווינר״.

באותה שנה למעשה נוסד „החלוץ״ מחדש ע״י אנשי צעירי־ציון, שהיו כבר „פועלי־ציון־ימין״. אנשי „החלוץ״ היו חברי יסא״י וגם חברי „החלוץ״, שבאו אליו, הצטרפו ליסא״י (יש להעיר, כי השומר־הצעיר הצטרף ל„החלוץ״ רק בסוף 1928). את אספות „החלוץ״ ניהלו אנשי המפלגה והן נערכו אז בבית־הספר הטכני.

„החלוץ״ פתח לשכות־עבודה לשם הכשרה לעבודה בארץ. אבל למעשה שימשו גם כפתרון מסויים לחוסר־עבודה, שהיה אז בפינסק. הכסות של הכשרה לקראת א״י המתיקה את הגלולה של הליכה לעבודה קשה במנסרות העץ ועבודות קשות אחרות. כן אורגנו קורסים מקצועיים בביה״ס הטכני למסגרות ונגרות לשם הכשרה.

בקיץ של 1923 אורגנה גם קבוצה של הכשרה חקלאית עונתית בכפר היהודי איוואניק, 7 ק״מ מפינסק. עבדו בעבור־דות קציר שיבלים במגל־יד, ובערימת אלומות וכן יצאו עם הסוסים למרעה בלילה *. ב־1924 אושרו ועלו 30 צעירים ו־30 צעירות לעליה, בעיקר חברי יסא״י. עשרות חברים התקשרו לגרעין הקבוצה ע״ש קדושי פינסק.

באותו זמן הוקם קיבוץ־ההכשרה הראשון בפינסק. ברחוב וודופרובודני באולם גדול (שהיה פעם אולם לריקודים וחתונות). היו בו כ־60 חבר. רובם חברי יסא״י. החברים עבדו במנסרות וההחברות בעבודות בית. אנשי המפלגה דאגו

* הראו על הבמה „אוירה חקלאית״: אהל, ואפילו חמור העלו על הבמה. מניין לקחו חמור — לא אדע.

קבוצת ספורט של „פרייהייט״.

לו, הוא התקיים שנה עד אישור חבריו לעליה בשנת 1925, שהיתה גם שנת פריחה ל„החלוץ״ בפינסק בתקופת העליה הרביעית. גם קיבוץ עליה ע״ש קדושי פינסק, שמנה כ־100 איש משני עשרות סניפים, הוקם ע״י התנועה בפולסיה.

ב. מ„יסא״י״ ל„פרייהייט״

בשנת 1926 קבלה יסא״י בפולין, ופינסק בתוכה, את השם „פרייהייט״ ** (השם הרשמי האופייני לתקופה ההיא היה: „האיגוד הסוציאליסטי של הנוער־העובד היהודי „פרייהייט״,) התנועה בפינסק התפתחה יפה, גם לאחר שחלק גדול מהמד־ריכים עלה ארצה. צעירים מלאו מקומם. והימים ימי ירידה מהארץ לאחר העליה הרביעית. המשבר בארץ נתן אותותיו. היתה סטיכיה אנטי־ציונית. גם בתנועה השתרר דכאון רב לרגל עזיבתם של שני חברי מרכז המפלגה בורשה, שעברו ל„בונד״. חברים, שהלכו לבתי יהודים להתרים לקרן־הקימת, גורשו משם. זקוקים היו לסיועה של אמונה פנימית גדולה להחזקת מעמד. התנועה עמדה במאבק נגד הזרם. המקור לגידול היה: המחזורים השנתיים של בוגרי בית־הספר „תל־חי״ ובית־הספר הטכני, וכן הנוער משיעורי הערב, שהמשיכו להתקיים בבית־הספר „תל־חי״, ונוער עובד סתם.

חיים לוצקי מספר:

„בימי המשבר של 1926/27 צומצם „החלוץ״, אבל „פרייהייט״ התרחבה. בשנים 1927/28 מנתה „פרייהייט״ למעלה מ־200 חברים. אורגנו חוגים חדשים: „סירקין״,

** השתתפתי בקבוצה זו. המרכז שלה היה משה רבינוב. חילקו אותנו לאכרים היהודים. האוכל היה חלב חמוץ — מעין לבן — לבן — ולחם. ישנו במחסן על הקש. התכסיתי יחד עם חבר שני — מאיר לוין — במעיל גשם ישן.

* בוועידה הראשונה של „פרייהייט״ בדצמבר 1926 — ועידת האיחוד בין יסא״י ונוער צ. ס. — השתתפו עזריאל ביגון ואנוכי — כצירים מפינסק. בפתיחת הועידה חלה הפרעה לדברי ברכה בעברית, מצד צירי בריסק, ז׳טל ואחדים מפולין הקונגרסאית. לא הסכנו לריב השפות, שחדר אלינו, וביחד עם אנשי קרקוב עשינו להרגעת הרוחות.

„בורוכוב", „הס", „תל־חי", „לסל", „פרץ" ואח"כ החוג „ידידות" (ע"ש הסיסמה הוינאית) ונוספו עוד חוגים מבוגרי בית־הספר „תל־חי", ב־1927 נפסקה הופעת עתון „פרייהייט" בוורשה ,ואנחנו קיבלנו על עצמנו לחדש את העתון ע"י הוצאת הגליון הראשון המחודש על חשבוננו, ומאז המשיך העתון להתקיים. היתה גם פעולה בגליל ע"י ביקורים תכופים".

בזמן ההוא התקיים משפט מחוזי גדול נגד עשרות פעילים קומוניסטים באולם הקולנוע „קזינו". מוורשה הגיעו ראשי משטרת הבטחון הפולנית וכן טובי עורכי־הדין. למרות הדלתיים הסגורות הסתננו הנאומים של הנאשמים והסניגורים החוצה והיה להם הד בנוער. עצם הענין, שאנשים מקריבים שנות־חיים וסובלים למען רעיון השפיע, ולא קל היה להסביר הגיונית את חוסר הטעם בסבלם.

והנה דוגמא לפעולתם:

רחובות סיוור ובולוטנה כוסו באחד הימים בפרוקלמציות באידיש, אשר קראו לאכרים לא לחרוש ולא לזרוע את אדמות הפריצים־הפיאודלים. אנשי הרחובות האלו מעולם לא עסקו בחריש וזריעה. אליהם פנו ובעד זה סיכנו בחורים את נפשם והלכו לבית־הסוהר ברח' בריסק. אבל היה בכך משום פיתוי. לפעמים היה לחברינו מעין רגש נחיתות לעומת הקומוניסטים. ואם קרה והיו אוסרים חבר שלנו, על שלא דקדק בכתיבת הבקשה לרשיון לאסיפה, ומשחררים אותו למחרת, נתקבל הדבר, כאילו גם אנחנו בלתי־ליגליים וסוציאליסטים, שהרי „גושפנקא" של השלטונות ניתנה על כך.

ב־1927 הוקם ביזמתו של הח' ארקה וינר מעין סמינר לפעילים ומדריכים בשם „יוגנט־שול". פעלנו להעמקת החינוך התנועתי הציוני והסוציאליסטי שלנו. במיוחד התחלנו להתמסר לחינוך אינטנסיבי של חוגים מבין בוגרי „תל־חי". („סירקין" ו„הס" וכו'). חיים לוצקי וזכריה שוורץ היו פעילים בהם קודם. גם אני התחלתי בהדרכת החוגים הנ"ל, כי ראינו בהם מקור לחבר מדריכים בעתיד. ואמנם הם לא הכזיבו, שימשו כפעילים ומדריכים בסוף שנות העשרים וראשית שנות השלושים. כמעט כל חברי החוגים האלה נמצאים בארץ, חלק מהם בהתיישבות.

את „סירקין" הדרכתי תקופה ממושכת. התחלנו כרגיל מספרות (טגורי ואחרים), אבל כאן היה יותר מספרות. זה היה לימוד שיטתי של דרכי מחשבה סוציאליסטית. לא הסתפקנו, כפי שעשו זאת בחוגים בראשית שנות העשרים, בחוברות כגון: „האני מאמין הסוציאליסטי" או ה„אלף־בית הפרוליטרי" ו„התפתחות הסוציאליזם מאוטופיה למדע" של אנגלס, הכלכלה לפי בוגדנוב, וכד'. למדנו „ספר החיים" לאייפטון, סינקלר, קאוטסקי, אדלר ועסקנו גם בחומר רציני, שהקומוניסטים הוציאו, כגון: החומר של כתבי ריאזאנוב מהמכון מרקס־אנגלס במוסקבה, הרצאות דיבורין בסמינר שלהם בדנציג, — שהופיע בסטנסיל — והרצאות בוכרין באוניברסיטת מוסקבה, שהופיע באופן בלתי ליגלי גליונות־גליונות (כעבור כמה שנים נתפרסמו ההרצאות בשני ספרים). עברנו לתולדות תנועות חברתיות (לפי קאוטסקי, „תולדות

הועידה המחוזית החמישית של „פרייהייט"

הרעיון הסוציאליסטי", ג. קול ואחרים. השתמשנו בחומר הנ"ל לא רק כדי לתת נשק בידי החניכים בבחינת „ודע, מה שתשיב לאפיקורוס", אלא גם כדי להכיר את היריב ומכאן להגיע לידי העמקה.

מחוץ לפעולה בחוגים — שלוו לא פעם במנגינה חסידית ובשיר עממי ובסיפורי מעשיות פולקלור ובדיחה — התנהלה פעולה גם במסגרת הכללית של הסניף. באספות ובהרצאות במסגרת „פרייהייט" התקיימו דיונים על נושאים תרבותיים (כגון: ספרו של לונצ'רסקי „דת וסוציאליזם" ונושאים שונים חובקי עולם ועם) וכן על נושאים תנועתיים וארגוניים. אבל עיקר התרקמותם של יחסים אישיים וחברות אישית היה בחוגים.

פרייהייט" התחילה לארגן חוגי צעירים מגיל 15 למטה — נוער־צופי־סקויט, ילדים מרובעי־העוני ב„לינישצעס". הדריכו אותם חברי החוגים הצעירים. „פרייהייט" שיתפה פעולה עם המפלגה בשעת בחירות לעיריה. תהלוכת 1 במאי וכו'. בתהלוכת 1 במאי 1928, השתתפו 400 בני נוער שלנו. בשנת 1927 הת־קיימה ועידה גלילית של „פרייהייט". בשנת 1928 התארגן גם חוג של בנות מתלמידות הגימנסיה צ'צ'יק שהיה קיים ע"י „פרייהייט". *

בשנת 1929 — עם המאורעות בארץ ותגובת הקומוניסטים, שהרגיזה יהודים — התחיל נוער לזרום אלינו. אורגן „יוגנט־שול" שני (שהשתתפו בו גם אנשי הסביבה). הפעולה הגלילית התפתחה (מזכיר הועד הגלילי אחרי ע. ביגון היה זכריה שוורץ), נעזרנו באמצעים של „החלוץ" בארגון פעולות גליליות. התקיים מחנה גלילי (צוזאמענפלי) בכומסק ופעולה אינטנ־סיבית של מושבות־קיץ. (יש לזכור, שלא קל היה לנוער עובד להתפנות ליציאה לחופשה). ב־1930 נערכה מושבת קיץ בטליכן בהשתתפות הרשל פינסקי, שהגיע בשליחות ל„החלוץ" והכניס רוח חדשה לתנועה ומגע ישיר עם הארץ. בשנת 1931 היתה מושבת קיץ בסרניק — בהשתתפות הדרכתית של אנשי ה„חוג" (סירקין — ידידות). בשנים שלאחר מכן התקיימו מושבות־קיץ בפלוטניצה, איוואניק, טרבישץ, זולקין וכו'.

מלבד פעולות החוגים במסגרת הסניף הכללית היו גם פעולות משותפות עם המפלגה. חלק מחברי המפלגה עזר והיה קרוב במיוחד לנוער (אליהו פלוטניצקי, שמעון פלוטניק ועוד). אורגנה פעולה תרבותית־הסברתית מיוחדת במינה, שקראו לה „קעסטל־אָוונט": „ערבי שאלות ותשובות". על מה דברו, ועל מה לא דברו? — על דת ופילוסופיה, יהדות ואנושיות, דימוק־רטיה ודיקטטורה, גולה וא"י. פעולה זו נמשכה שנים אחדות.

עם בואו של הרשל פינסקי ז"ל לשליחות ב„החלוץ" — מינואר 1930 עד סוף 1931 — התחיל „החלוץ" להתרחב ולהגביר פעולתו.

מועצת „החלוץ" הגלילית בפולסיה הקיפה חלק ניכר מהת־נועה הארצית. אחרי הצטרפות „השומר־הצעיר" ל„החלוץ" — עם זכות לאוטונומיה בהכשרה ועליה — התקיימו מזמן לזמן אספות סניף משותפות. התחיל זרם מחודש של עליה ויציאה להכשרה (היו גם סניפים, שהיו רק סניפי „החלוץ" כגון: סטאלין, סרניק, ויסוצק, טלכן, ניסביז, סטולפצי, הורודישץ, מיר וכו'). קמו קיבוצי „שחריה" בצפולסיה — שהתרכזו בהם בעיקר אנשי „פרייהייט" מפולסיה (כשם שקלוסובה — לאיזור וולין, או קיבוצי „תל־חי" — לאיזור ביליסטוק וקיבוצי־„בורר־כוב — איזור לודז וכד'). ב־1932 היו כ־20 פלוגות — קיבוצי הכשרה — „שחריה" בברנוביץ, פינסק, קוברין, איבצביץ וכו'. קבוץ הכשרה בפינסק — השני — חודש עוד ב־1930 ושוכן על חוף הנהר.

ההתעוררות בפינסק באה לבטוי במערכות צבוריות. אם בבחירות המוניציפליות בשנת המשבר 1927 קבלה מפלגת פוע"צ־צ. ס. — 557 קול (ה„בונד" — 883), הרי בבחירות 1931 קיבלה 1441 קול והגיעה למעמד ה„בונד" (1460 קול) שהיה הראשון (בס"ה — 11.000 בעלי זכות בחירה היו אז). וה. פינסקי ציין אז את זה כהישג גדול במכתבו לארץ.

עם התגברות זרם העליה והיציאה להכשרה לא רק שלא צומצמה התנועה, אלא הלכה והתרחבה. התוספו חוגים חדשים כגון: ארלוזורוב (1934) ואחרים. בשנות 1930 — 1832 התקיימו הועידות הגליליות השלישית והרביעית, שעמדו בסימן ההתפתחות המתמדת.

בשנת 1933 קרה בפינסק דבר מיוחד במינו: סניף „החלוץ הצעיר" התאחד עם „פרייהיט" וכיוון שהבוגרים של החה"צ ומרכזי הפעולה היו חברי המפלגה ו„פרייהייט", נשאר הסניף קשור למרכז „פרייהייט". הוא גם שלח חוזר לסביבה לעשות כדוגמתו. הוא הקדים את האיחוד הארצי ב־5 שנים.

סניף „החלוץ־הצעיר" בפינסק הוקם יחד עם התנועה הארצית ב־1926/27. אז היו בפולסיה רק 8 סניפי החה"צ (לעומת 37 באיזור וילנה, למשל — לפי עתון החלוץ הצעיר מ־1927. רוב סניפי החה"צ היו קטנים — עד 20 חבר, והמקסימום 60) רק ב־1931 בועידת דומצ'בה התגבש החלוץ־הצעיר כתנועה.

לראשונה השתתפו גם חברי הנוער שלנו ביסוד סניפים אלו. בפינסק היה הדבר קצת קשה ובלתי מובן, כי לא תפשו את ההבדל בין „פרייהייט" לבין החה"צ ולא הכירו בצורך קיומו של האחרון, כיוון ש„פרייהייט" היתה תנועה חלוצית למעשה.

בפינסק התקיים איפוא סניף קטן של החה"צ — מעין „חוג", שראינו אותו כחוג שווה בתנועת הנוער תחת שם זה כמו יתר החוגים בשמות אחרים ולא החשבנו כלל את קשריו עם מרכזו בורשה ודאגנו להדרכה שלו ולצרכיו השונים.

כאשר נודע דבר האיחוד הנ"ל למרכזי התנועות בוורשה הוחלט להחזיר את הגלגל אחורנית ונשלחה משלחת משותפת לפינסק. אני השתתפתי במשלחת של מרכז „פרייהייט" כחבר המרכז הנמצא בוורשה. לא קל היה לי להשפיע על ביצוע ההחלטה הנ"ל. הפירוד היה מיותר. אבל מתוך שמירת יחסים ב„גוש הכללי" ב„החלוץ" (פרייהייט, החה"צ וחלוצים בלתי מוגדרים) רצינו להמנע מחיכוכים. חבר הפעילים בפינסק

* בין המורים בגימנסיה הממשלתית צ'צ'יק היה גם יעקב איזנברג (ברזלי) שעזר בכך. בין המדריכים היה — ארקה וינר (ישראלי).

לא ראה אפשרות לחזור ולקיים שני סניפים של תנועות זהות, ולא מצאו טעם וצורך בדבר וסרבו לבצע את ההחלטה. אח"כ הגיע שליח מיוחד של מרכז החלוץ־הצעיר וארגן סניף חדש, שהיה קיים עד האיחוד הארצי של שתי התנועות הנ"ל.

בשנים 1934—36 היו שנות יציאה להכשרה ותכונה רבה לעליה וכן גם שנים של עליה של רבים מהתנועה. בחורף 1935 ערכתי, כחבר מרכז החלוץ ומחלקת התרבות שלו, מערכת סמינרים מחוזיים חדשיים, ביניהם בפינסק. בסמינר זה השתת־פו כ־40 איש — רובם מאנשי דור צעיר וחדש ב„פרייהייט", ביניהם האחיות פרומקה וחנצ'ה פלוטניצקי. ישבתי אז כחודש ימים ונפעמתי לראות, כי אפע"י שהשכבות הבוגרות, שהכרתי והשתתפתי בחינוכן, היו ברובן בהכשרה, צצו ועלו כוחות צעירים חדשים.

„צעירי־ציון" בפינסק הורתם ולידתם כ„מרד־צעירים" בציונות הבעל־בתית ופניהם לסוציאליזם, לחלוציות הלכה למעשה וחדירה לרחוב הפועלי. תנועת צ"צ ראתה עצמה אחרי הפילוג של פועלי־ציון ב־1920 כיורשת האמיתית של הציונות הפועלית בניגוד לפלג השמאלי של פוע"צ, אשר אמנם השתמש בפראזות פלסטינאיות, אבל למעשה נלחם בציונות, כיוון שנלחם בציונות החלוצית, המעשית עד תקופת ההת־פכחות שלהם, שבאה במאוחר מאוד, ומצד שני, אחרי הקדמת ה„איחוד" עם פועלי־ציון־ימין פילסה תנועתנו בפינסק ופולסיה דרך לחלוציות של „פועלי־ציון־ימין, ובכך שיוותה אופי חלוצי לכלל התנועה — תנועת הנוער.

היה גם משהו מיוחד בתנועתנו: תנועת־נוער חלוצית למעשה, התופסת מקום רב, כמותי ואיכותי בהכשרה ועליה היתה גם תנועה פוליטית קשורה למפלגת פועלים, בו בזמן שתנועות נוער ציוניות אחרות היו עדיין רשמית אפוליטיות ובלתי־מפלגתיות. שלמות זו, על ניגודיה וההתגברות עליהם — ומתוך ראיה מרחיקה — הם הישג מיוחד חינוכי־רעיוני לתנועתנו, וראשיתו בפינסק — חלוצת המזיגה הארגונית של תנועת נוער פוליטית, ציונית־חלוצית וסוציאליסטית כאחד.

אולם במבט אחורנית ולאור הנסיון של ימינו — יש לראות כמשגה את ההדגשה המופרזת של שפת אידיש. אמנם זה נבע גם מתוך אהבה לאידיש והערכתה כנכס תרבותי וגם מתוך חתירה להדור לחומר אנושי פרוליטרי והתחרות ברחוב הפועלי והסתגלות אליו. אבל תודות ליחס לעברית והקשר הנפשי לא"י (הקשר עם הקב' ע"ש פינסק), ההליכה המתמדת לרכבת ללוות חברים ליציאתם לעליה ולהכשרה וראיית התנועה את עצמה כחלק מא"י, לא הפריעה כ"כ ההפ־רזה הנ"ל לרוח החלוצית של התנועה.

אופיה של פינסק, העיר היהודית, העממית־עסיסית, וכן אחיזתה בתרבות הפולנית, תרמו לעיצוב דמותו של הנוער הפינסקאי שלנו.

כאשר בא נוער זה במגע עם משבי־רוח מהעולם הרחב, כאשר נפגש עם אחרים — לא איבד את תכונותיו העצמיות. את איש תנועת הנוער שלנו ואת התנועה בכללה איפיינו רגש הגאווה העצמית, היהודית, הכרת הערך העצמי, תוך גישה סוציאליסטית מיוחדת ומתוך הרגשת הייחוד — אי התבטלות גם מפני הארץ ושליחיה — תוך כדי ההזדהות עם א"י וקשר עמוק אליה.

נוער שרשי זה עלה בגלים חדשים ומילא מקומם של אלו שעלו ארצה ותפסו מקומם בה, היה זה מעין לא אכזב מפכה ומתגבר של כוחות חלוציים, כוחות נעורים.

יד השטן סתמה אותו לנצח.

חברי „החלוץ"

א. בריסקי / הפעולה באיגוד המקצועי

עד שנת 1923 היו האגודות המקצועיות סגורות לפנינו. ולא משום שלא ניתן לנו להצטרף לאגודות, אלא משום שבשורותינו לא היו פועלים. הקשיים החלו, כאשר הופיעו פועלים בתוכנו וצריך היה לצרפם לאגודות הקיימות או להקים חדשות, וזה לא היה קל. המרכזים הארציים של האגודות המקצועיות היהודיות היו בעיקר בידי ה„בונד". שנתמך ע"י פפ"ס. פועלי־ציון שמאל שלטו במרכז הארצי של האגודות המקצועיות של עובדי המסחר. לפי חוקי פולין אז רשאי היה כל מרכז ארצי לפתוח סניפים בכל ערי פולין, לשם כך צריך היה רק להודיע לשלטונות המרכזיים בורשה, והסניף יכול מעתה לפעול בגלוי. לנו צ"ס לא היתה כל השפעה בוורשה הבירה. אדרבה, הסניפים בערי־השדה עלו בכוחם ובהשפעתם על המפלגה בוורשה. הנה, למשל, בבחירות לסיים השני קיבלה בוורשה רשימת פועלי־ציון—צ"ס 78 קולות ואילו באיזור הבחירות של פינסק קיבלנו למעלה מ־700 קולות (הבונד קיבל אלף קולות, ופועלי ציון שמאל כ־300 קולות). אנו בפינסק עשינו איפוא מאמצים לחדור לתנועה המקצועית בכוחות עצמנו. האגודה הראשונה „שלנו" היתה אגודת הצלמים. הכרזנו שביתה אצל נותן העבודה הגדול ביותר בעיר, אצל הצלם וינטרויב, ונחלנו כשלון חרוץ. הוא הסתדר בלי העוזרים שלו ולא רצה לבוא במגע עם האגודה. אחרי נסיון כושל זה ניגשנו לארגן את העובדים בבתי־המסחר. לעובדי מקצוע זה היו בוורשה שני מרכזים ארציים, אחד בידי פועלי־ציון שמאל ואחד בידי הקומוניסטים, ושניהם סירבו להקים סניף בפינסק, באשר ידעו, בידי מי יהיה. לפי חוקי המדינה אפשר היה להקים אגודות מקומיות למטרות שונות. פתחנו איפוא אגודה מקצועית מקרמית של עובדי מסחר, שהחלה לפעול כדת וכדין. ורק לאחר מכן הסכים האיגוד הארצי של הקומוניסטים להכיר באגודה ולצרפה אליו. וכך ניתנה לנו דריסת־רגל כלשהי בתנועה המקצועית בפולין. אחרי זה החלו בוגרי בתי־הספר המקצועיים שלנו בפעולה בקרב העובדים. פישל וסרמן נבחר לועד הפועלים בבית המלאכה, שעבד בו; יהושע גולדהור נבחר לוועד הפועלים בבית־החרושת ללבידים של לוריא, מצודת הבונד מאז ומעולם. חברה צעירה מהנוער נבחרה לוועד האגודה של פועלי המחט. באותה תקופה קמה בפינסק מועצה של האגודות המקצועיות, שייצגה ע"י באי כוח האגודות את כל ציבור הפועלים, יהודים ולא יהודים. לישיבה הראשונה של המועצה בא במיוחד ארתור זיגלבוים הי"ד (התאבד בלונדון כמחאה נגד אדישות העולם לשואת היהודים), איש האיגוד המקצועי של הבונד בפולין. בבחירות להנהלת המועצה קיבלתי אני יותר קולות מאהרון ידל שלאקמאן, איש 1905. מובן, שלא מתוך „אהבת מרדכי" הצביעו בעדי נציגי פועלי־ציון שמאל, הקומוניסטים וכן פפ"ס, אלא מתוך „שנאת המן" — כדי להוציא מה„בונד" את כתר "הנציג היחיד של הפרוליטאריון היהודי". אבל העובדה לא השתנתה: היינו לכוח באיגוד המקצועי ובקרב פועלי פינסק. זכורני, בשנת 1924 הוציא האינטרנציונל המקצועי חוזר וביקש לציין בכל מקום את תאריך 10 השנים לפרוץ מלחמת־העולם הראשונה בהפגנות פועלים נגד מלחמות. על הכרוז היה חתום גם ד. בן־גוריון בשם ההסתדרות „בפלשתינה". כונסה ישיבה של מועצת האגודות המקצועיות לקביעת סדרי ההפגנה. הבונד דרש לפסול את הכרזות הציוניות שלנו. תשובתי היתה: באינטרנציונל ידוע, מי הוא בן־גוריון, אנו חבריו לדעה. הוא חתם על הכרוז, בעוד לבונד אין נציג בוועד־הפועל של האינטרנציונל, ובשם פועלי פולין חתם ז'ולאבסקי, יו"ר פפ"ס, מזכיר הוועדה המרכזית של האגודות המקצועיות. במועצה הוחלט לאפשר לשאת כרזות הרצויות לנו. חלקנו בהפגנה היה גדול. מאות הלכו בשורותינו תחת דגלינו, ואני נאמתי נאום ציוני לוהט. גם לפני אחד במאי ניסה ה„בונד" לפסול את הסיסמאות שלנו, אך אנשי פ.פ.ס. הכריעו לטובתנו.

זכיתי בשנת 1925 לייצג את כל פועלי פינסק בקונגרס של האיגודים המקצועיים בפולין. בישיבת המועצה בפינסק נבחרתי ברוב קולות. בעד המועמד של הבונד הצביעו רק אנשי הבונד בלבד. הייתי הנציג היחיד מפינסק והנציג היחיד של מפלגתנו בפולין. לפועלי ציון שמאל היה נציג אחד, בוקסבוים הי"ד; ל„בונד" היו נציגים אחדים. נסעתי לקונגרס בעזרה הכספית של מורי בית־הספר „תל־חי" ובסיוע ניכר של סניף המשרד הארץ ישראלי בפינסק. יעקב אייזנברג, יושב־ראש המשרד הארץ ישראלי, הטיל עלי לסדר כמה דברים במשרד הארץ ישראלי בוורשה. וכך הגעתי לשם. דבר השתתפות פועלי־ציון ימין בקונגרס האיגודים המקצועיים פורסם למחרת בכל העתונים היהודיים בפולין, וגם ב„דבר" עתון פועלי ארץ ישראל. אנו היינו ציונים סוציאליסטים, ועל דעת חוגים מימין ומשמאל לא נתקבל הצירוף הזה של ציונות וסוציאליזם. משונה היה בעיני ציונים וסתם בעלי־בתים לראותני נואם בבתי־כנסת למען הקרנות הציוניות ומתרים יהודים לקרנות הללו, ולמחרת — אני מופיע לפני אותם יהודים ומאיים בשביתה, אם לא יעלו את שכר עובדיהם: „זה מתאים לבונד, אבל לא לכם" — אמרו. ואילו בעיני הבונד נחשבתי כל הזמן כ„בוגד" במעמד הפועלים, ביחוד כאשר נודע להם, כי נכחתי במסיבה, שערך ברנרד האלפרן, בעל בית־החרושת לגפרורים, לכבוד לייב יפה, שבא לפינסק בענייני קרן־היסוד. בישיבת מועצת הפועלים, שהתקיימה למחרת המסיבה הנ"ל, התקיפני ב"כ הבונד: „נבלה נעשתה, בריסקי סעד על שולחנו של האלפרן!" ואף־על־פי־כן, כוחנו והשפעתנו בציבור הפועלים עלו והתעצמו עד כדי הופעה משותפת שלי יחד עם ב"כ ה„בונד" לפני פועלי בית־החרושת לגפרורים בענייני שכר ותנאי עבודה.

לפני עלייתי לארץ נערכה בביתו של יעקב אייזנברג מסיבת פרידה. נכחו בה ועד פפ"ס בפינסק ובראשו ציר הסיים דזונגיליבסקי (זכור לטוב), חבר פועלי־ציון שמאל, וא. ש. יוריס, שבא אז לפינסק מטעם הקהק"ל. היה זה ודאי מקרה יחיד אז בפולין, שאנשי פפ"ס באו להיפרד מחבר פוע"צ ימין, העולה לארץ. באוקטובר 1925 הגעתי ארצה.

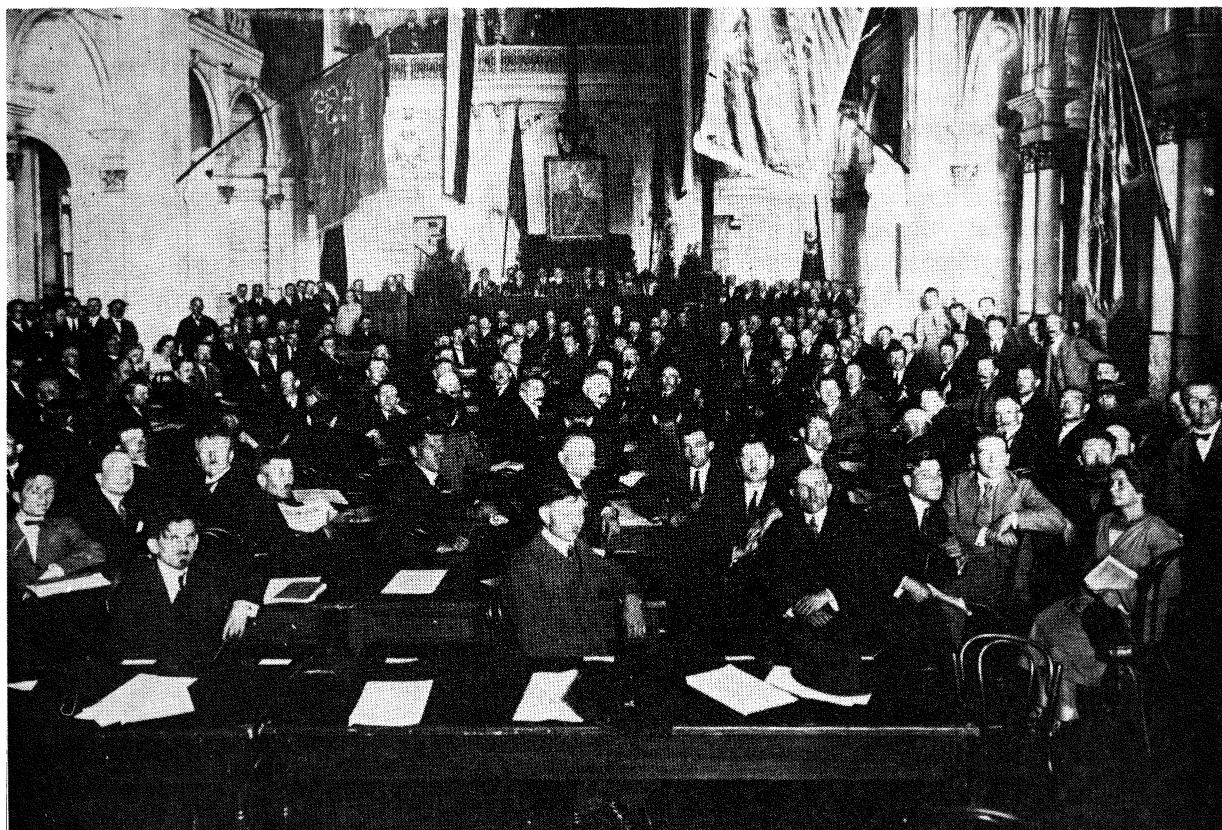
משנת 1926 ועד סוף שנות העשרים חדרו פועלי־ציון דנן לאגודות מקצועיות נוספות, וחיזקו מעמדם באגודות המקצועיות האחרות. באגודות פועלי העץ — אז אגודה, שהקיפה את כל פועלי העץ והיתה פעילה מאוד — היו כל חברי הוועד, פרט לאחד, אנשי פועלי ציון. כדאי לציין כקוריוז: המזכיר היה חבר הנוער שלנו, נער בן 16, הוא שמחה קומרניאר (זיו, באילת־השחר) וה„נגר" א. וינר היה היושב ראש של האגודה.

כך בערך היה המצב עד סוף שנות העשרים. מכאן ואילך באה תקופה חדשה בפולין כולה, היא תקופת הריאקציה של משטר פילסודסקי והבאים אחריו. המשטר אמנם קם בשנת 1926 במהפכת מאי הידועה, אלא שנתגבש לפאשיזם נוסח פולין ביחוד בשנות השלושים. באותו זמן החליטה מפלגתנו להקים איגודים ארציים משלה ועל ידי כך להגביר ולהרחיב את הפעולה בכל פולין. מובן, כי בפינסק ניגשו מיד לפעולה. אלא שהפעם עמדו לשטן כוחות אחרים. סניף פפ"ס בפינסק נחרב ע"י שכירי הממשלה וע"י בוגדים בפנים. השלטונות העניקו זכויות מיוחדות לארגוני הפועלים מטעם „הסאנאציה". האיגוד המקצועי בפינסק שוב לא היה בינלאומי כמקודם, והאגודות היהודיות נחלשו ובודדו. על המצב בשנת 1935 כתב אלי לגבת פסח פיקאץ: „לפי החלטת מרכז המפלגה (על הקמת איגודים מקצועיים) ניגשנו, כמובן, מיד לפעולה, אלא שפולין איננה זו, כפי שהנך זוכר אותה. זמנים אחרים — רוחות אחרות. השכן שלנו מצד מערב (הכוונה להיטלר — המעתיק) השפיע „עלינו" עד כדי כך, שעוד מעט קשה יהיה לנשום. אי־אפשר לעשות מה שרוצים, ונאלצים לעשות כפי שהשלטונות מצווים".

„יש לנו בפינסק אגודה מקצועית של עובדי מסחר, והיא מתפתחת יפה מאוד. אישרנו רשמית שתי אגודות שלנו: עובדי בשר ותחבורה. אולם הממשלה החליטה, שכל המפלגות הפוליטיות „צריכות להתחסל", ודי בזה כדי לא לאפשר לנו פעולה בשטח המקצועי. והנה דוגמה: עלי הוטל לעסוק באגודות המקצועיות בפינסק. פינסק, כידוע לך, נמצאת בפוליסיה, ושר הפלך שלה הוא קוסטק ברנאצקי (את „מיבצע בריסק" שלו ודאי עוד לא שכחת). יש לו לשר־פלך זה גיס והוא מושל־המחוז (סטארוסטה) בפינסק, המנהל את השלטון ביד חזקה. הוזמנתי אליו והוא אמר לי ברורות, שכל זמן שהוא בפינסק, לא יהיו „לי" אגודות מקצועיות. וכאן באו איומים, שעלי לזכור, כי לאנשים כמוני הוקמו מחנות־ריכוז, וכי ישימו עין עלי... וכשהודעתי, שאף־על־פי־כן אנו נמשיך בפעולתנו, נרמז לי, שלא כדאי להיות חכם יותר מדי".

כך השתלשלו הדברים בתנועה המקצועית בפולין, ולכך הגיעו גם בפינסק. אולם המשימה, שנטלו עליהם פועלי־ציון ימין בפינסק, בוצעה. הם היו למפלגת פועלים סוציאליסטית וציונית, וגורלם כגורל הפועל היהודי בפולין: תקוות והישגים, כשלונות ואכזבות.

ביוני 1925 נתקיים בורשה קונגרס כללי של האיגודים המקצועיים בפולין שייצג למעלה מרבע מיליון פועלים. בקונגרס זה השתתף כנציג האיגודים המקצועיים בפינסק איסר בריסקי. בנשיאות הקונגרס ישבו קווסינסקי (יו"ר) מטעם מפלגת פ. פ. ס., אלתר וויקטור ארליך מה„בונד" (נרצחו בברית המועצות). בין הצירים היו גם נתן בוקסבוים מפוע"צ שמאל וארתור (זיגלבוים) מה„בונד".

י. ברזילי / כיצד „גאלנו" בית יתומים?

אם זכרוני אינו מטעני קרה הדבר בשנת 1922. המלחמה העולמית הראשונה גרמה לכך, שיתומים רבים, מחוסרי קורת גג, הסתובבו בחוצות העיר. כמה מתושבי עירנו העמידו ענין זה בראש דאגתם והקדישו את מיטב מאמציהם וזמנם בכדי להקים בית בשביל היתומים הללו. ראשי העושים היו: יודל פקץ, אליהו הולצמן (שנקרא בצדק „אבי היתומים"), פולק, רגינה רבינוביץ', פניה רובין ואחרים. מלבד העסקנים האלה נרתמו לענין זה גם קבוצות צעירים, שנמנו על „צעירי ציון", אשר שיתפו פעולה עם העסקנים המבוגרים וסייעו להם באוסף כספים, ריכוז היתומים, פעולות הדרכה וכד'. כתוצאה ממאמצים משותפים אלה קמו אז שני בתי ספר: „קינדער אַרט" מס' 1 בהנהלת אלקה מילצקי ו„קינדער אַרט" מס' 2, שהתנהל על ידי זליג טיר, וכן גם 3 בתי יתומים: האחד בבית הלפרן ברחוב זבלנה פינת סובורנה, השני בחצרו של פלדמן (ברחוב בריסקר) והשלישי בדירת לופטינר (אף הוא ברחוב בריסקר). מוסדות אלה נתמכו על ידי ועד העזרה האמריקאי, ג'וינט, ומלבד זאת נערכו בעיר מגביות, שכיסו אף הן חלק מהתקציב. בתי היתומים מס' 1 ו־3 התנהלו על ידי הציונים ברוח הציונות. דגל כחול־לבן התנופף במוסד, תמונת הרצל היתה תלויה על הקיר ובערבי שבת היינו עורכים שם קבלת שבת עם תוכן ציוני מובהק. בין החברים הפעילים בועד היו א. מאירוביץ', אלתר בוברוב, יעקב אייזנברג ואחרים. לעומת זה עבר בית היתומים מס' 2 לחסותו ולהשפעתו של ה„בונד". דבר זה נעשה לפי הסכם מ„גבוה" — מוורשה, כי אחד ממנהליו היה מראשי ה„בונד". הצוות הקודם פוטר ומ„צישא" נשלח למוסד צוות של מורים־מדריכים בעלי יכולת פדגוגית רצינית, והוא אשר טבע את חותמו על המוסד הזה, שריכז למעלה ממאה צעירים מגיל 4 עד 15. המנהל הפדגוגי היה הח' מרדכי וילנסקי, חבר פ"צ שמאל, אשר נשלח מטעם „צישא" ואתו בא חבר מורים מעולה.

התוכן והרוח של ה„בונד" לא היו לרצונה של קבוצת צעירים בני 14—15, שהיו חניכי תנועת „צעירי ציון", והללו טיכסו עצה כיצד להיחלץ מההשפעה הבונדאית. באחד הערבים בא אלי אחד הצעירים האלה, פייבל קנטור, ושפך לפני את מרי שיחו וביקש, שאסייע להם להשתחרר מהאופוט־רופסות של ה„בונד". הבאתי את הענין לפני ועד „צעירי ציון",

בית היתומים 2, 1922.

קינדער־ארט

אך הועד החליט לא לנקוט שום פעולה בענין זה. הענין הדריך את מנוחתי ולחץ הצעירים עצמם גבר והלך. לבסוף החלטתי לעשות פעולה מסויימת על דעת עצמי ובעצה אחת, כמובן, עם אותה קבוצה של צעירים מתמרדים אשר החינוך הבונדאי היה כצנינים בעיניהם. לאחר שיקולים רבים ותיכנון מסויים החלטנו להבריח את כל היתומים מהמוסד הזה. באחד הלילות בוצעה הבריחה הזו, ו־104 צעירים עזבו את המוסד, בו התחנכו, ועברו לבית היתומים מס׳ 3, שהיה תחת השפעה ציונית. לא היתה ברירה, אלא להכניס את הילדים לאורווה גדולה, אשר בה הוכנו חבילות חציר, ששימשו מזרנים באופן זמני. למרות שהילדים הועמדו לפני תנאים חמורים, היו שרויים במצב רוח חגיגי עקב הצלחת המיבצע הזה וקיבלו את הכל באהבה.

בבוקר יום המחרת התחילה התרוצצות גדולה. המדריכים בבית היתומים מס׳ 2 לא מצאו את החניכים במוסד, ולאחר שנודע להם מקום הימצאם, הלכו לבית היתומים מס׳ 3 בראשות המנהל מרדכי וילנסקי ודרשו בתוקף, שיוחזרו להם הילדים. אמרנו להם אז: הילדים לרשותכם, אם ירצו ללכת אתכם — קחו אותם. המנהל וחבר המדריכים ניסו להסביר ולשכנע את הילדים, כי ישובו למוסד, אך העלו חרס. פה אחד הכריזו הצעירים, שלא ישובו למוסד הבונדאי. בו ביום הופיעה משלחת של ראשי ה„בונד" בפינסק, שכללה את א. א. שלאקמאן, לייזר לוין ופישקו, ואף הללו תבעו בתוקף, שיוחזרו הילדים, אך אנחנו המשכנו לטעון, כי היזמה לבריחה באה מהחניכים עצמם ואין לכפות עליהם להימצא במוסד המתנהל לא לפי רוחם. לאחר זמן מה הגיעה משלחת מורשה, בה השתתפו נציגי הג׳וינט ניישטט ושניאורסון (מי שהיה גזבר האוניברסיטה העברית לאחר זמן), ל. לווין ממרכז ה„בונד" וד. ב. מלכין, שליח מרכז המפלגה (צ. ס.). אנשי הג׳וינט איימו, שיפסיקו את התמיכה שלהם בבית יתומים זה ולא חסרו גם איומים מסוג אחר (שני הצדדים אירגנו אז „בויובקות"...), אך היינו עשויים ללא חת ולא נכנענו. לא היתה ברירה לג׳וינט, אלא לחדש את התמיכה שלו, ואילו העסקנים הציוניים בעיר הבינו, כי המוצא הטוב ביותר יהיה — להעביר את הילדים לארץ־ישראל. לאחר מאמצים רבים הצלחנו להעביר חלק ניכר של הצעירים האלה לכפר הילדים בגבעת המורה בגליל התחתון, ורבים מאלה, המצויים עתה במקומות שונים בארץ, אולי אינם יודעים כיצד ובזכות מה הגיעו ארצה.

הח׳ מרדכי וילנסקי עלה לארץ ב־1927. הוא מייסד הגימנסיה „שלוה" ומנהלה, פייבל קנטור — הוא חבר ההנהלה הראשית של חברת החשמל.

ד"ר ישראל קלורפיין / מטרופולין צ"ס בפולסיה

במישורים, המתמשכים של פוליסיה, פזורות קבוצות קטנות של בתים, פזורים כפרים ועיירות קטנות, דומים זה לזה במראם ובקדרותם. בכל עיירה בני נוער מתווכחים על ציונות, סוציאליזם, ספרות וכדומה. בעיירות אלה נישא שם פינסק לתהילה. הרימו על נס את מפעלי הנוער ואת ארגוניהם בפינסק.

השנה היא 1920. בעיירתי חומסק הסתובבו בני 16—18 ללא תכלית וללא מטרה. עייפים מחוסר מעש ציפו להשראה ולהתוויית דרך. באותה שנה זכינו לביקורו של הח' ישראל בר־רצון, שליח צעירי ציון בפינסק. בני הנוער הלומד והעובד בחומסק שתו בצמא את דבריו על תקוות העם לגאולה, על שינוי פני העם, על תפקיד הנוער כחלוץ, ההולך לפני המחנה, על שאיפתו לעולם צודק, ליושר סוציאליסטי ועל תקוות העולות מהמהפכה ברוסיה. אז הקמנו קבוצת צעירי־ציון בעיירתנו. בכנס האזורי הראשון, שהתקיים בפינסק בשנת 1921, השתתפתי יחד עם חברי מנדל ווייצל ז"ל — כשליח צ"צ מחומסק. בכנס נפגשנו עם נציגי עיירות אחדות בסביבת פינסק: לונינץ, דוד־הורודוק, יאנוב, דרוהיצ'ין, שגם שם הוקמה התנועה והודרכה ע"י חברינו בפינסק. האקלים הרוחני של התנועה בפינסק ופעליה דירבנו אותנו לפעולה. בכל העיירות הללו התמסרו החברים לייסד בתי ספר עבריים ולהחדיר השפעתם בבתי־הספר הקיימים. ראינו תמיד לנגד עינינו את הדוגמה של בית־ספר „תל־חי", וכחברינו בפינסק כן יצאנו גם אנו להתמודד עם בעיות השעה. ראינו צורך חיוני למצוא תמיכה בעם העובד. ואמנם במשך זמן קצר הצלחנו למשוך בחומסק לתנועה את רוב הנוער העובד. ארגנו את כל בעלי־המלאכה בעיירה, ודאגנו להשיג בשבילם כלי־עבודה באמצעות „אורט", שמרכזו הגלילי היה בבריסק. היינו למפלגה הפרולטרית היחידה בעיירה. כדוגמת פינסק ייסדנו גם אנו בעיירתנו ובסביבה הסתדרויות נוער, שנשאו אותו שם: „עמל", ולאחר מכן „פרייהייט". העבודה למען א"י העובדת בפינסק הסתעפה והלכה. גם אני גוייסתי לפעולה ע"י הרשל פינסקי ז"ל וע"י ארקה וינר (ישראלי), שכולנו רחשנו להם כבוד והערצה. נתמניתי למזכיר ביה"ס „תל חי" ולמזכיר המשרד הא"י בפינסק. בשאר שעות היום פעלתי בתנועה. הוטל עלי להתמודד עם מתנגדינו מבין וותיקי האגודות המקצועיות ולהתפלמס עמהם. חברי הבונד, פוע"צ שמאל והקומוניסטים התחילו לאט לאט להאזין לדברינו. חדרנו גם לאגודות מקצועיות חדשות ורכשנו שם חברים ואוהדים.

הפעולה בשטח זה הוציאה אותי כליל ממושגי העיירה הקטנה, בה גדלתי, ודחפה אותי לדרך המלך של הפרולטריון היהודי. השקפת עולמי נעשתה סוציאליסטית יותר, שקדתי על לימוד הבורוכוביזם וראיתי בו את קודש־הקודשים של הציונות הסוציאליסטית. רדיקליזציה זאת, שבאה מתוך מגע עם הפועל והעובד המאורגן, דחפה הרבה מאתנו, ואותי בתוכם,

ברל לוקר (במרכז) עם קבוצת חברי פועלי ציון (1925)
עומדים (מימין): פסח פקץ', י. שיינבוים, ב. כצמן, פ. ווסרמן, ריטרמן, פ. פלדשטיין.
יושבים (מימין): א. וויינר, י. אייזנברג, ב. לוקר, מ.פפיש, ז. מינקובסקי, חיה אטינגר, זלטקה רוזמן.

לשלילת העברית בגולה. בכל להט נעורי צידדתי ביידיש בויכוחים הרבים והממושכים בתוך המפלגה בשאלת השפה. היה זמן, שנדחפתי אפילו לקיצוניות של שלילת העברית בארץ. באותו זמן העמיסה עלי המפלגה ניהול חוג של נוער לומד בגמנסיות הפולניות בעיר. עבודתי כללה מלבד הסברת ערכי התנועה גם הוראת השפה העברית. ראיתי בזה כפילות משונה מצדי: היתכן? הנני חסיד יידיש מושבע לכל אורך החזית, ואני מלמד עברית. התביישתי בכפילות זאת וניסיתי בכל הדרכים להשתחרר מכך. במשך הזמן שיניתי את עמדתי לחיוב העברית בארץ למען מיזוג גלויות, אולם נשארתי לוחם ליידיש ומתנגד עז לרשת „תרבות".

לשם הכנת קדרים של מדריכים לנוער התקיימו מזמן לזמן סמינריונים מחוץ לעיר, שנמשכו מספר ימים, בהם השתתפו אלה, שהוכיחו כושר הדרכה והנהגה. הסמינריונים האלה היוו מקור השראה חברתית, והנני נזכר בהם עד היום בעונג רב. זכור לי ביחוד אחד מאלה, בו השתתף באופן פעיל הח' זאב שרף כשליח מהארץ לנוער בפולין.

כשם שהמפלגה בפינסק היתה מהחשובות בתנועה בפולין, כן היה גם חלקה של תנועת הנוער בעיר מימי „משמרת חדשה" ו„עמל" ועד „פרייהייט", שם שהוצע על ידי תנועת הנוער בפינסק ונתקבל בישיבת ה„פרטיי־ראט", בו השתתפתי כחבר. אכן זאת היתה תקופה סוערת ותוססת מאוד. תקופה שבה נמצאתי במחיצתם של אנשים קורני רוך וחמימות ודבקים בערכי מוסר וחברה, ועל כך הנני אסיר תודה לגורל.

יעקב שופט־ריכטר / ערבי שאלות ב„פרייהייט"

אנו, בני הדור, אשר ראה לראשונה את העולם בימי המלחמה והרעב, גדלנו עם התנועה בפרק זמן בעל אופי מיוחד. עיקר פעולתנו בתנועת „פרייהייט" (ובחלקה ב„החלוץ הצעיר") חל בשנות 1929—1935. לא אנו היינו מתחילים ורשונים בתנועה. המייסדים, פורצי דרך, היו מורינו־מדריכינו, שהלכנו אחריהם וגם הערצנום. הלא הם בני דורם של הרשל פינסקי ז"ל, ושל החיים אתנו כיום ארקה ויינר וא. גוברמן.

אספר בזה על אחת מפעולותינו החינוכיות וההסברתיות. הכוונה ל„ערבי־שאלות" (קעסטל־אָוונטן), שהנהגנו והן נהפכו למעין מוסד־קבע, שהיה קיים שנים אחדות. אחת לשבוע, במוצאי־שבת, היה „ערב שאלות") שמשך את רוב חברי המפלגות השונות בעיר. נוצרה בזה במת־ויכוח בין־מפלגתית על שאלות אקטואליות ביהדות ובעולם. פגישה זו התפתחה במשך הזמן לזירת התמודדות רצינית למדי, בעיקר בין מפלגות הפועלים. בסניפי המפלגות השונות שונתה, כנראה, תכנית הפעולה הפנימית וחבריהן היו פנויים ל„ערב־השאלות" של „פרייהייט". הנושאים, שהסעירו אז את תנועת הפועלים בעולם, דהיינו: כשלון הלייבור באנגליה אחר פרישת מקדונלד, או ההתקוממויות באוסטריה ובספרד, או — בין „סערה" עולמית אחת לשניה — ענין „ואדי חאווארית" בארץ (כלומר, רכישת אדמת עמק חפר, ונישולם — כביכול — של המוני ערבים בארץ); או בשעה אחרת, גידול מחנה הנאצים בגרמניה — מי מסייע לו ומי אחראי לו; ושאלות קואליציה של פועלים עם לא־פועלים ברחבי העולם, ובכלל דרך האינטרנציונאל „השני" ו„השלישי" — כל אלה הסעירו, כמובן, גם את הזרמים השונים בפינסק, ובאו לידי ביטוי פולמסני חריף, אך גם מעמיק ומאלף, מעל במה זו בפי באי־כוח המפלגות בעיר, ולפעמים מפי טובי דובריהם ומנהיגיהם. מפעל זה הוקם על ידינו בלי לחזות מראש, שהוא יגיע לממדים גדולים ויקיף משתתפים רבים כל כך בעלי רמה ויכולת. במשך הזמן גם הרגשנו לא־פעם, שכבד ממנו המשא. שורותינו נידלדלו ע"י עליית הותיקים המתבגרים לארץ וגם עם צאתם לוורשה — לפני העלייה — לפעולה במרכז. ולא כן היה המצב במפלגות האחרות, כגון ה„בונד" ואפילו פועלי־ציון שמאל, שהתנזרו מהכשרה ושלא היה להם כמעט חלק בעלייה לארץ. לא תמיד היה בתוכנו חבר אנשים, שיכול לשאת בעול הזה, שנטלנו עלינו לערוך במה ציבורית, כשמתנגדינו נמצאו בתנאי מאבק טובים יותר ובכושר של ויכוח רב יותר. מצידנו היו המרצים העיקריים „העונים" על השאלות: ישראל שיינבוים, מוטקה איזנברג, ברוך קצמן ז"ל, ולסירוגין — אחרים מהפעילים שלנו, כשנגדנו מתאחדים לפעמים כל האחרים. אנו ראינו בויכוחים האלה הזדמנות טובה — לנו ולמצטרפים אלינו — ללמוד נושאים ובעיות, להעמיק את הידיעה, ולהגביר את ההתעניינות במאורעות כלליים ובמפעלים בארץ ובתנועה. פעולה זו הופסקה בנסיבות, שהיו אז מאותות הזמן והמשטר, המחמיר בפולין כולה. ומעשה שהיה כך היה: באחד הימים הפיצו אלמונים בבתי־החרושת כרוזים: „לכו לערב השאלות של „פרייהייט" ותשאלו שם על המשטר המדכא בפולין, על הדיקטטורה וכו'". כרוזים אלה שימשו „בדרך הטבע" הזמנה למשטרה ולבולשת לבוא ו„לעמוד" על המתרחש כאן. הדבר נודע לנו בעוד מועד וניחשנו, שהערב עלול להביא לאיסור קיומנו ולרדיפת הפעילים שלנו, וכל זה על דברים, שלא אנו נאמר, אלא שחברי תנועות אחרות, המתנגדות לנו, ישמיעו מעל במה זו, שבפני השלטונות אנו אחראים לה. נזהרנו איפוא וכיוונו את השיחה לפי הנושאים, שעליהם קיבלנו רשיון מהשלטונות, (לפני כל אסיפה היינו מודיעים — כנדרש לפי החוק — על מועדה, מקומה ועל הנושאים, שעליהם ידובר), ואלה היו הפעם שאלות על תרבות עברית ויידיש, משהו בתולדות היהודים ועניינים כלליים בציונות.

הנושאים האלה לא סיפקו את אלה, שבאו מתוך כוונה להעביר את השיחה לפסים אחרים. הללו מחו, אך תכנית השיחה וכיוונה לא סטו מן המתוכנן. מאז הרגשנו, שאיננו יכולים לקבל עלינו אחריות על פעולה, שכוחות אחרים מתכוונים להשתמש בה למטרותיהם, בהסתתרם מאחורי גבנו הליגאלי (והליגאליות שלנו היתה רק רשמית ומוגבלת) ללא אחריות לתוצאות התנגדותם, ולא המשכנו ב„ערבי שאלות" אלה. **ואכן,** מכל התנועות האחרות לא נמצאה אף אחת, שתנסה למלא את החלל שנוצר וליזום הקמת במה ציבורית דומה לזו. כך פרצנו, בחיפושינו אחר דרכי הסברה וחינוך, את המסגרת שלנו והקפנו ציבור רב יותר, משפיללנו לו מלכתחילה.

יהודה הלמן / בראשית הכיבוש הסובייטי

הייתי אחד בזרם הפליטים האדיר בדרכי פולין המופצצות בספטמבר 1939, שנס מנוסת־בהלה מאימת הכיבוש הנאצי ונהר לעבר אזוריה המזרחיים של פולין מתוך תקווה, שכאן — הרחק־הרחק מגבולות פולין המערביים, בקרבת הגבול הסובייטי — לא תשיגהו הרעה. הסכם ריבנטרופ־מולוטוב באוגוסט 1939 על חלוקת פולין וכניסת הצבא האדום לאזורי פולין המזרחית שמו קץ למנוסה. מיליון ורבע יהודי פולין, תושבי האיזור הסובייטי, נשמו לרווחה. בשבילם נגמרה המל־חמה והם ניצלו מצפרני הנאצים. כך, לפחות, חשבו אז. אך להמוני הפליטים היהודים, שהצטופפו בערים ובעיירות בגליציה, בווהלין, בפוליסיה, טרם באה הארגעה. גברים מנותקים מנשותיהם ומילדיהם ומחוסרי פרנסה ומחיה, בחורים שעזבו משפחותיהם ומקומות מגוריהם, צעירים וצעירות עזובים ומיותמים — נדדו מעיר לעיר, מעיירה לעיירה, ולא ידעו במה לבחור: האם לשוב למשפחותיהם, שנשארו בשטח הכיבוש הנאצי, או לנסות להתערות בחיי החברה והכלכלה של המשטר הסובייטי, שהוחל בהקמתו גם באיזורים האלה. בתוך ההמון המסוער וההמום הזה התבלטה „משפחה" אחת — התנועה החלוצית. כבר בימים הראשונים, לאחר ששככו רעמי התותחים וההפצצות, החליטה משפחה זו לקבץ את חבריה המפוזרים כדי להצילם מניוון חברתי וכלכלי ולהביאם לפעילות חברתית וכלכלית כלשהי. כשליח מטעם הסתדרות העובדים בארץ־ישראל ל„החלוץ" הגעתי לפולין לפני פרוץ המלחמה. בכיסי דרכון־חוץ, המעיד על התפקיד, שלמענו הורשיתי להיכנס לתחומי פולין. אמנם הצלחתי להימלט מידי הכובשים הנאצים, אבל טרם סרה מעלי אימת המאסר בידי השלטון הסובייטי, שיחסו לציונות ולפעיליה היה ידוע וברור. בשטח הסובייטי הזה התרכז באותם הימים חלק ניכר מפעילי מרכז „החלוץ" ותנועות הנוער החלוציות. לאלה — המלחמה רק התחילה. האקטיבה החלוצית, שהתרכזה כאן, שימשה מרכז לשני חבלי הכיבוש: הרוסי והגרמני. מחבורה זו עם האיזור הסובייטי, ושליחים משם היו באים להביא ידיעות בשלחו לאיזור הנאצי: פרומקה פלוטניצקי, צביה ליובטקין, מרדכי טננבוים־תמרוף (לימים מפקד מרד ביאליסטוק). כשמרכז העניינים עבר לשטח הנאצי, עברו חברי האקטיבה לשם. חברי המרכז שבשטח הכיבוש הנאצי עמדו בקשר ובמגע ולקבל ידיעות. בין השליחים האלה היתה חנצ'ה פלוטניצקי.

בנאום הנצחון, שנשא הצורר היטלר לרגל סיום המערכה

בפולין, הכריז, כי מעתה הוא ניגש „לפתור את הבעייה היהו־דית". משמעות ההכרזה היתה ברורה: לא כיבוש ארצות ושטחים מידי עם חסר ארץ ושטח, אלא מסע השמדה של כל ריכוזי היהודים אשר יפלו לידו. כניסת אנגליה למלחמה בנאצים העמידה את הישוב היהודי בארץ־ישראל בחזית המרכזית של מאבק יהודי על גורלו ועתידו. חזית המלחמה של כל בן העם היהודי נעשתה עתה גלויה וברורה. האקטיבה החלוצית, הזעירה והמצומקת, ראתה לעצמה — בתמורת העתים — תפקיד ראשון במעלה: לגייס מבין שארית פזורי „החלוץ" וקיבוצי ההכשרה את הצעירים והצעירות, לנסות להבריחם בכל דרך אפשרית אל גבולות ארץ־ישראל ולשלבם בקרב הלוח־מים, שהישוב בארץ החל לגייס. בשליחות זו הגעתי ב־20 לספטמבר לעיר מולדתי פינסק. בבואי פגשתי שם את פרומקה פלוטניצקי, לימים חברת הארגון היהודי הלוחם בוורשה ובבנ־דין. לאחר מסע נדודים עם חברי קיבוץ גרוכוב הגיעה לפינסק לבקר את הוריה. התחלנו לאסוף בעיר ובסביבה את פזורי הקיבוץ החלוצי „שחריה", שהיה קיים בפינסק עד פרוץ המלחמה, וכן חברים מסניף „החלוץ" המקומי כדי להקים מחדש את קיבוץ ההכשרה בעיר. שכרנו דירה (שם הרחוב נשמט מזכרוני) והעברנו לשם מכונות־תפירה אחדות, שנשארו לפליטה מרכוש קיבוץ ההכשרה הקודם. וכך הצלחנו לרכז כ־15—20 בחורים ובחורות.

השלטונות הסובייטיים המקומיים השלימו עם קיומו של „הקולקטיב העובד", הם ראו בנו אלמנט פרודוקטיבי, שכדאי לטפחו. כפי שהתברר אחר כך, תלו השלטונות בבחורים אלה תקוות רבות והאמינו, שהם יהיו לעזר רב בהקמת קולחוזים בסביבת העיר פינסק. זכינו אפילו לביקור של חברת הסובייטים המקומי (בחורה יהודיה, את שמה איני זוכר). בשיחתה עם חברי הקיבוץ אמרה: אמנם אני מבינה, כי תחת השלטון הרי־אקציוני והאנטישמי של פולין הישנה היה מקום לתנועה לאומית־ציונית, אך עתה במשטר, שאינו מפלה בין עמים וגזעים, נמצא גם פתרון לשאלת היהודים ונפתחת דרך לבחו־רים יהודים להשתלב בחיי החברה הסובייטית כשבט נאמן ומסור למשטר.

רבים מיהודי העיר ראו אז בקיום קיבוץ חלוצי נטע זר ואפילו מסוכן, שכל השומר נפשו ירחק ממנו. יהודים אלה, לאחר שניצלו מצפרני הנאצים, שמחו והיו נכונים להשלים עם כל המגבלות, הכלכליות והלאומיות, שהמשטר הסובייטי הביא להם עמו. על כן פחדו מכל דבר, שעלול היה להחשידם בעיני השלטונות. הקיבוץ החלוצי הקטן היה איפוא מבודד בקרב היהודים וחשוד בעיני השלטונות. באווירה דחוסה זו רקם לו הקיבוץ תקוות חיים משלו: עלייה לארץ, הצטרפות למחנה לוחמים יהודים וכו' וכו'.

בעיר ביקר מרדכי טננבוים־תמרוף. אף הוא בא לעזור בארגון שארית הפזורה של „החלוץ" ולנסות להקים קיבוצים נוספים בעיירות הסמוכות. שיחותיו עם חברי הקיבוץ בפינסק היו מקור עידוד והשראה. קיבוץ הכשרה זה, האחרון בפינסק, קיים היה רק חדשים מספר. הוא „התחסל בעצמו" עם המאמץ הגדול, שנעשה ע"י האקטיבה החלוצית, להעביר את חברי הקיבוצים לליטא ומשם לפרוץ דרך לעלות לארץ־ישראל. יחידים מבין חברי הקיבוץ בפינסק הצליחו להגיע לארץ ישראל. האחרים, עם בוא הרעה הגדולה של פלישת הנאצים לברית־המועצות, מצאו מקומם בין הפרטיזנים ולוחמי הגיטאות.

היה זה השריד האחרון לתנועה הציונית המפוארת והמ־סועפת של העיר פינסק. עם חיסולו נסתם הגולל גם על תנועת „החלוץ" ושלוחותיו הרבות בפינסק ובסביבתה.

חברי „החלוץ" בקיבוץ בפינסק — 1924.
בשורה שניה: ה. פינסקי, פ. וסרמן, י. אייזנברג.

מ. מענאכאוווסקי / לינקע פועלי־ציון (1914–1905)

מיט דער אַנטשטייאונג פון דער אַלרוסלענדישער י. ס. ד. א. פּ. פּועלי־ציון נאָך דעם גרינדונגס־צוזאַמענפאָר אין פּאָלטאַווע אין 1905, איז אויך אין פּינסק אויפגעקומען אַ פּועלי־ציון גרופּע.

די אָרגאַניזאַציע איז באַשטאַנען פון אַרום 50 יונגע בחורים און מיידלעך, אַ סך פון זיי אַריבערגעקומען פון דער אַלגעמיין ציוניסטישער „שרש ציון" אָרגאַניזאַציע.

פון די אָנפירנדיקע חברים פון דער דאָזיקער אָרגאַניזאַציע זיינען געווען יעקב (יאַנקל) בריסקמאַן (אומגעקומען אין פּינסקער געטאָ), רבקה נון (היינט אין די פאַראייניקטע שטאַטן), יאַנקל מענאַכאָווסקי (היינט אין שיקאַגאָ), און יאַנקעלע דער קליינער.

פּינסק, די אַרבעטער פּינסק, איז דאַן שוין געווען פאַקטיש פאַרנומען פון „בונד", וועלכער האָט זיך זייער שטאַרק אָנגעזעצן. מיט אַ קורצער צייט שפּעטער איז זייער אַקטיוו געוואָרן די ס"ס אָרגאַניזאַציע.

דער צענטראַלער פּונקט פון צוזאַמענקומען זיך און פירן די גאַסן־אַגיטאַציע איז געווען: אין ווינטער — די גרויסע גאַס און זומער — דער ברעג.

די פּאַרטיי האָט פון זיך אויסגעשטעלט אַ גרופּע גאַסן־אַגיטאַטאָרן, וועלכע האָבן געדאַרפט דורך פּערזענלעכער אַגיטאַציע צוציען נייע חברים אין דער אָרגאַניזאַציע.

די מיטגלידער פון דער אָרגאַניזאַציע האָבן געדאַרפט שאַפן פאַרבינדונגען מיט אַרבעטער אין זייערע וואַרשטאַטן אָדער פאַבריקן, זיי צונויפפירן מיט די גאַסן־אַגיטאַטאָרן און די לעצטע האָבן באַדאַרפט איבערצייגן די באַטרעפנדע יונגע־לייט אָדער מיידלעך אין דער ריכטיקייט פון זייער פּראָגראַם.

ווען עמיצער האָט אַרויסגעוויזן זיין גרייטקייט געהערן צו דער פּאַרטיי, האָט מען אים אָנגעהויבן רופן צו אַלגעמיינע פאַרזאַמלונגען, וואָס פלעגן מערסטנטייל פאָרקומען אומלעגאַל אין בתי־מדרשים אָדער אין פּריוואַטע הייזער.

מען פלעגט דעם שמש געבן 50 קאָפּיקעס אָדער איין רובל, און ער האָט געגעבן דעם שליסל פון שול, אָדער מען פלעגט אַן אייגנטימער פון אַ דירה באַצאָלן די זעלבע סומע געלט פאַר דערלויבן זיך צוזאַמענקומען אין אַ צימער.

אויף די פאַרזאַמלונגען פלעגן אַרויסטרעטן די מער פעאיקע רעדנער פון דער אָרטיקער אָרגאַניזאַציע אָדער דורכפאָרנדיקע אַגיטאַטאָרן.

צווישן די אָנגעזעענע אַגיטאַטאָרן זיינען געווען א. שלימאָוויטש (א. רעוואָוצקי), מאיר גר, א. קיווין און א. טענענבוים. דאָס זיינען געווען מיטגלידער פון צ. ק.

דאָס צוזאַמענקומען זיך אויף אַלגעמיינע אומלעגאַלע פאַרזאַמלונגען איז געווען, פאַרשטייט זיך, פאַרבונדן מיט גרויס געפאַר. הגם מען איז געווען זייער פאָרזיכטיק, ביים שיקן די חברים צו די פאַרזאַמלונגען דורך פאַרשיידענע גאַסן און געסלעך (וועגן און אומוועגן), אָפט געביטן די דירה'ס פון די פאַרזאַמלונגען און אַרומגעשטעלט דעם גאַנצן וועג פון גיין צום פאַרזאַמלונג מיט פּאַטרולן, וועלכע האָבן געדאַרפט שיקן די חברים פון איינער צום צווייטן מיט אַ געוויסן פּאַראָל, דאָך איז יעדע פאַרזאַמלונג געווען פאַרבונדן מיט סכנה: ווער ווייס, צי די פאַרזאַמלונג וועט ניט דורכפאַלן און די אָנטיילנעמער וועלן ניט אַריינפאַלן אין דער פּאָליציי'ס הענט.

מען האָט דעריבער קיינמאָל ניט איינגעאָרדנט קיין פאַרזאַמלונג ווו אַלע חברים זאָלן אָנטייל נעמען, כדי אין פאַל פון אַ דורכפאַל זאָל בלייבן אַ גרופּע וואָס זאָל ווייטער פאָרזעצן די אַרבעט.

כדי אויסצוברייטערן די אַרבעט, האָט דער פּאַרטיי קאָמיטעט באַשלאָסן צו אָרגאַניזירן אומלעגאַלע קורסן צו לערנען אַרבעטער יידיש, רעכענען, געשיכטע און ציוניזם.

אין פּריוואַטע הייזער פלעגן זיך צוזאַמענקומען יונגע בחורים און מיידלעך אין עלטער פון 16 ביז 20 יאָר און אַ לערער האָט זיי געלערנט די אויבנדערמאָנטע קענטשאַפטן. יעדע גרופּע איז באַשטאַנען פון 5—7 מענטשן. די געפאַר פון צוזאַמענקומען זיך איז ניט געווען קיין גרויסע. אין יענער צייט, ווען קיין עפנטלעכע אָוונט שולן ווו מען זאָל לערנען יידיש, יידישע געשיכטע אָדער רעכענען פאַר דערוואַקסענע זיינען בכלל נישט געווען, האָבן די קורסן ביי אַרבעטער, וועלכע האָבן געוואָלט זיך בילדן, געהאַט דערפאָלג.

די פּועלי־ציון האָט געהאַט אַ גאַנץ פיינע גרופּע פון גימנאַזיסטן און די גימנאַזיסטן זיינען אַלע מאָביליזירט געוואָרן צו ווערן לערער אויף די גרופּן־קורסן.

די גרופּן־קורסן האָבן געהאַט די אויפגאַבע, ווי אויבן־געזאָגט, ניט נאָר אויסצולערנען יידישע אַרבעטער צו לייענען און שרייבן יידיש, רעכענען א. ד. ג., נאָר דער עיקר אַריינצוציען נייע מיטגלידער אין דער פּאַרטיי.

פּאַרטיי קאָמיטעט 1914.
יושבים (מימין): אשר קוטיקאָ, א. בריסקמן, יעקב גאָלדבערג, משה מנכובסקי.
עומדים: יחזקאל אייזנבוד, שייקה ליוב, שלום ליפשיץ.

דער עיקר האָט מען זיך אָנגעלייגט אויף די פאַבריק־אַרבעטער (פּאַניר און שוועבעלעך). דאָרטן האָבן געהאַט די השפעה דער „בונד" און די ס"ס.

אַ דאַנק די קורסן האָט די פּועלי־ציון פּאַרטיי טאַקע אַריינגעצויגן זייער אַ גרויסע גרופּע פאַבריק־אַרבעטער.

די יידישע אַרבעטער זיינער געווען אָרגאַניזירט און פּראָפעסיאָנעלע פאַראיינען, וועלכע פלעגן דורכפירן שטרייקן, כדי צו פאַרבעסערן די עקאָנאָמישע לאַגע פון די יידישע אַרבעטער.

מען קען ניט זאָגן, אַז די פּועלי־ציון האָט זיך אויסגעצייכנט אין האָבן אַ גרויסע ווירקונג אין דער פּראָפעסיאָנעלער באַוועגונג. דאָך זיינען אין אַלע פאַראיינען געווען פּועלי־ציון מיטגלידער.

פּועלי־ציון האָט געהאַט אָרגאַניזירט אַ זעלבסט־שוץ אָרגאַניזאַציע, וועלכע האָט צוזאַמען מיט אַנדערע יידישע אַרבעטער פּאַרטייען פאַרמידן אַ פּאָגראָם אין פּינסק. אַ ברייט פאַרצווייגטע אַרבעט האָט די פּועלי־ציון פּאַרטיי דורכגעפירט אין די יאָרן 13—1911.

די פּאַרטיי האָט איינגעשטעלט זייער אַ גוט פונקציאָנירדיקן פּראָפּאַגאַנדע־אַפּאַראַט, האָט אַרויסגעגעבן זייער אָפט פּראָקלאַמאַציעס ביי פאַרשידענע געלעגנהייטן און אַ ספּעציעלע אויסגאַבע געווידמעט א"י (אַלץ העקטאָגראַפירט).

דאַן זיינער געווען אַקטיוו קאָפּל בוסעל, עליע בריסקמאַן זאַוול ציפּערשטיין, שייקע ליעוו, ראובן פּלאַווקין, אשר קוטיקאָוו, שלום ליפשיץ, יוסף לאַנדאַן, כאַצקל אייזנבוד יאַנקל דער שניידער (גאָלדבערג), דער שרייבער פון די שורות און אַ גרויסע גרופּע חברטעס: סטירע גורין, יענטל פון שוועבל פאַבריק, פעשקע די שניידערקע, שרה מעשעל א. א.

יוגנט־קאָמיטעט פון לינקע פּוע"צ: מ. קנוביץ, חנה קרסילשצ'יק, מ. מאנדלבוים, י. ראָזנבוים, טאפּטשע, ליבערמאַן, ד. רעזניק.

דער פּאַרטיי קאָמיטעט איז דאַן באַשטאַנען פון די חברים פון בילד וואָס מיר ברענגען דאָ. (זייט 188)

אין יאָר 1912 האָבן די פּועלי־ציון געהאַט אַ גרויסן אַרעסט. עס זיינען אַרעסטירט געוואָרן די מערסטע אַקטיווע חברים. נאָכן אָפּזיצן אַ קורצע צייט אין תפיסה, זיינען אַלע באַפרייט געוואָרן אויף קויציע. שפּעטער איז דער פּראָצעס בטל געוואָרן. די מערהייט פון די אַרעסטירטע זיינען אַוועקגעפאָרן קיין אַמעריקע (פון זיי זיינען געווען: ראַבן פּלאַווקין, יוסף לאַנדזון, אפרים דער קירזשנער, זאַוול ציפּערשטיין).

אַלע, אויסער יוסף לאַנדזון, וואָס געפינט זיך אין ישראל, געפינען זיך יעצט אין די פאַראייניקטע שטאַטן.

אַ גאַנגבאַר מיטל אויף צוזאַמענקומען זיך זיינען געווען „חתונות", אָדער „תנאים". מען פלעגט דינגען אין אַ פּריוואַטער הויז אַ גרויסן צימער אויף אַן אָוונט. דער פּאַרטיי

מלך באקאלטשוק, מערל גערמאן, רישקע פעלדמאַן, שרה פעלד־קאָפּל בוסל, פּר' איזנברג, דאָראַ פיינער (וולמן).

קאָמיטעט פלעגט באַשטימען, אַז דעם אָוונט זיינען „חתן־כלה" די און די חברים, דער צימער איז געווען צוגעגרייט ווי צו אַזאַ „יום־טוב" כדי אין פאַל פּאָליציי וועט קומען, זאָל מען זיי דערקלערן, אַז עס קומט פאַר אַ חתונה אָדער אַ תנאים. אין דרויסן האָט מען אַוועקגעשטעלט אַ פּאַטרול, וואָס האָט געדאַרפט באַצייטנס אָנזאָגן, אויב זיי וועלן פון דערווייטנס באַמערקן אַ פּאָליציי־אָטריאַד.

די דאָזיקע צוזאַמענקונפטן זיינען געווען באַשטימט, ווען מען האָט באַדאַרפט צוזאַמענרופן אַ פאַרזאַמלונג פון דער גאַנצער אָרגאַניזאַציע, אָדער ווען ס'פלעגט קומען אין שטאָט אַ שליח פון צ. ק. און מען האָט געוואָלט, אַז אַלע חברים זאָלן זיך מיט אים צוזאַמענקומען.

פינסק האָט אויך געשפּילט די ראָל פון אַ צענטראַלן

די באָראָכאָוו־ביבליאָטעק

פונקט: אין פינסק איז געווען דער זיץ־אָרט פון ליטווישן ראַיאָן־קאָמיטעט פון דער פּועלי־ציון באַוועגונג און מיר זיינען געשטאַנען אין פאַרבינדונגען מיט די שטעט גראָדנע, בריסק, ווילנא, ריגע, אשמיאנע, סמארגאָן, מינסק, האראדעי, מיר, נעסוויזש א. א.

דער ראַיאָן־קאָמיטעט (ר. ק.) פלעגט אַרויסלאָזן העקטאָגראַפישע צירקולאַרן דורך וועלכע ער פלעגט געבן אָנווייזונגען וועגן דער פּאַרטיי־אַרבעט.

דער ר. ק. פלעגט אויך שיקן חברים פון פינסק אין פאַרשיידענע שטעט פון ראַיאָן אָנצופירן און דיקטירן די אַרבעט. פון צווישן די שליחים זיינען אָפט אַרויסגעשיקט געוואָרן עליע בריסקמאַן און דער שרייבער פון די שורות.

די גרעסטע שוועריקייט פון דער אַרבעט פון דעם ר. ק. איז געווען צו קריגן אַדרעסן אויף וועלכע ס'זאָל אָנקומען די קאָרעספּאָנדענץ אָדער פּעקלעך ליטעראַטור. דאָ האָבן אונדז זייער גוט געדינט די חברים וואָס האָבן געאַרבעט אויף דער שוועבל־פאַבריק.

אויף אויסגעטראַכטע נעמען פלעגט די קאָרעספּאָנדענץ אָנקומען אין דער שוועבל־פאַבריק. אַ חברטע פון פאַבריק האָט געוווסט וואָס די נעמען זיינען און פלעגט די קאָרעספּאָנדענץ אָפּנעמען.

אין אָנהויב פון דער ערשטער וועלט־מלחמה ווערט די אַרבעט ניט אָפּגעשטעלט. צום סוף 1914 הויבט אָן פינסק אַקטיוו זיך גרייטן צו אַן אַלרוסישער קאָנפערענץ, וועלכע האָט געדאַרפט אָנצייכענען די ליניעס פון ווייטערדיקע אַרבעט און טאַקטיק. די קאָנפערענץ קומט זיך צוזאַמען די צווייטע טעג פסח אין פינסק און קומט פאָר אין הויז פון חבר שלום ליפשיץ. פינסק איז פאַרטראָטן דורך די חברים: עליע בריסקמאַן, שייקע לעוו, שלום ליפשיץ און דעם שרייבער פון די שורות. ס'קומען זיך צוזאַמען פאַרטרעטער פון אַ גאַנצע ריי שטעט פון ליטע און פוילן. די חברים פון טיף־רוסלאַנד זענען ניט געקומען צוליב פערזענלעכע טעמים.

דער פראָנט רוקט זיך נעענטער צו פינסק. פינסק ווערט פאַרנומען דורך די דייטשן. די באַפעלקערונג ווערט עוואַקואירט. דער שרייבער פון די שורות קערט זיך מער קיין פינסק ניט אום. די פּועלי־ציון באַוועגונג צעשפּאַלט זיך נאָך דער מלחמה אויף רעכטע און לינקע. דער קאַפּיטל איז ראוי צו אַ באַזונדער באַשרייבונג.

א. לבנדיגר / ימי בראשית של השומר הצעיר

1919. הימים היו ימי תוהו ובוהו, ימי עירבוב התחומים. המלחמה העולמית אמנם נסתיימה מזמן, אך מעשי הפקרות, ביזה ושוד ביהודים נמשכו עדיין. גם אנשי השלטון החדש (הפולנים) ידעו להוכיח, כי ב„אומנות" זו של פרעות ביהודים הם אינם נופלים, חלילה, מאנשי השלטון הקודם...

כמבעד לערפל אני זוכר אותה תהלוכה חגיגית של יהודי העיר, שהתאספו בככר בתי הכנסת כדי לחוג את יום מלאת שנתיים להצהרת בלפור. כרזות גדולות וסיסמאות שונות התנוססו בעיר: „אשרינו שזכינו לכך!" „ארץ ישראל לעם ישראל!" וכד'. מצב רוח חגיגי שלט באוכלוסיה היהודית. גם הרבנים שיתפו עצמם בתהלוכה וספרי התורה הוצאו ללוויי תהלוכת החוגגים. המשטרה הפולנית שמרה על הסדר, לבל תופרע תהלוכת החוגגים. בתהלוכה השתתפה, זו הפעם הרא־שונה, קבוצה של בני נעורים שהופיעה בשם „השומר הצעיר", ואם כי לדעת ותיקי השוה"צ נוסדה הסתדרות זו בעירנו רק בשנות העברים — בידן הוא, שלא לפסוח גם על התחלה צנועה זו.

היה זה יענקלביץ', בחור צעיר מלומז'ה, שהופיע בעירנו מלובש חאקי וכובע מצבע תכלת־לבן, שאירגן אותנו לראשונה, ובאותה תהלוכה היתה „הופעת הבכורה" שלנו. הוא סידר אותנו ברביעיות. מאי שם הושג תוף קטן, שניתן לבמביל לבנדיגר, ולפי פקודות יענקלביץ' היינו צועדים בתהלוכה זו, כשהוא מכריז תכופות: „יחי הסקאוט העברי!" „יחי השומר הצעיר!" הקהל הרב הופתע למראה הנוער הצועד וקידם פנינו בתשואות. לאחר שעברנו „טבילת אש" ראשונה בתהלוכה זו, הודיע לנו המפקד לאחר החגיגה, כי מהיום והלאה אנו שייכים לסקויט, שהמרכז שלו הוא בורשה, ואף נקבע מקום למיפגש ליום המחרת.

הידיעה על הקמת ה„סקויט" התפשטה חיש מהר בעיר וצעירים רבים נהרו אליו. זוכרני, כי בין המדריכים הראשונים שעזרו ליענקלביץ' בארגון הקבוצות היו: משה'ל גלייברמן (מרחוב להישינער), קלמן אייזנברג, פאליק ואחרים. בלוויתם ובהדרכתם היינו עורכים טיולים ליערות הסביבה ולאיבניקי. עודני זוכר איך קיבל אותנו באיבניקי באחד מטיולינו המורה א. א. פיינשטיין וברך אותנו בעברית, שנזכה בקרוב לדרוך על אדמת המולדת. היינו מאמנים את עצמנו בתרגילי ספורט שונים והיינו מרבים בהתעמלות, ואם כי לא קיבלנו עזרה מהמפלגות הציוניות, גדלנו והתפתחנו. ובעזוב יענקלביץ' את פינסק היינו כבר כמאה בני־נוער מאורגנים במסגרת השוה"צ. הקן הראשון שלנו היה בבית ישן ברחוב להישינער מול ה„פאמפע" ובמו ידינו התקנו ושכללנו מעון זה. בין הנערים הפעילים בימים ההם בהסתדרות זו היו: שמעון קולודני, חיים קופילוב, אנשל לבנדיגר, שמואל דננברג, במביל לבנדיגר, מאיר טיר, שמחה גרבוז, צבי פיינשטיין, סנדר גולדברג, ריבה קופ־ליוב, שרה פושקו, פייבל רוזנברג, פייבל קנטור ורבים אחרים. כל חבר קיבל מקל, כובע תכלת־לבן וסמל השומר הצעיר. נוסף על דמי החבר היינו מרכזים תרומות, ורבים נענו. מפעם לפעם היינו עוזרים למשפחות נצרכות, היינו ממלאים תפקידי סדרנות באסיפות ציוניות ואף באסיפות בחירות לסיים הפולני. זוכרני, כי כשהגיע לייב יפה לביקור בעירנו, עמדתי אני עם שמעון קוולדני משני צידי הכרכרה של העירייה, בה הובל, כשומרי ראשו וליוינו אותו עד בית המלון „ורשבסקי" בו התאכסן אז. כשפרצה השריפה הגדולה שהקיפה את מרכז העיר, התנדבנו למלאכת כיבוי והצלה ועודנני זוכר, כי הוצאנו מאות קובים של עפר מתחת לחורבות בית הכנסת הגדול. בזכות מלאכתנו זו ניתנה לנו אחר כך רשות להשתמש בבית הכנסת לפעולות שונות, התעמלות וכד', ושמנו התנוסס לתהילה על הקיר על תרומתנו הנכבדה.

במרוצת הימים „אימץ" אותנו א. א. פיינשטיין והרשה לנו להשתמש בבית הספר הטכני שעל שפת הנהר לפעולותינו השונות. היה זה מקום אידיאלי לפעולות ולהתעמלות (זוכרני, כי פעם הפתיע אותנו בביקור מפקד המשטרה יאצינא בלוויית שוטרים מזויינים, שסבורים היו, כי גילו אירגון מחתרת רציני...). באולם זה הצלחנו לפתח פעולה ענפה ולהגדיל את מספר החברים. לאורך חוף ה„פינה" ניכרה השפעתנו וה„שק־צים" פחדו להתגרות בנו, כי אימתנו נפלה עליהם. אותה תקופה הצטרפו מדריכים נוספים: מילצקי, דוד ליבמן, טנכובסקי, רובאכא, קפלן (שחקן כדורגל מצטיין). בתי־אטרון הולצמן הצגנו „דער שומר" וכן גם את המחזה „דעם מילנער'ס טרערן".

עם יסוד הגימנסיה „תרבות" אירגן המורה להתעמלות הובר (חתנו של א. מזור) גרעין חדש של „השומר הצעיר" ונתאחדנו אתו.

גולובצ'יק וזילברפרב במשמר־כבוד לל. יפה. 1929.

תנועת „השומר הצעיר"

בבוקר סתיו אחד, בראשית שנת הלימודים 1922/23, עבר בכיתות ב' וג' של הגימנסיה העברית „תרבות" בפינסק המורה להתעמלות, מר יעקב הובר, ומתוך רשימה, שהיתה ערוכה בידו, הזמין קבוצת תלמידים מכל אחת מהכיתות הנ"ל לפגישה בערב בבניין הגימנסיה. שתי קבוצות אלו מתוך שתי המחלקות הגבוהות של הגימנסיה, שהיתה אז בראשית קיומה, היוו לאחר תקופת הכנה קצרה את גרעין היסוד של קן „השומר־הצעיר" בפינסק ואת חבר "בוגריך" ומדריכיו.

אולם נחטא לאמת ההיסטורית, אם נתחיל את תולדותיה של תנועת „השומר־הצעיר" בפינסק מתאריך הקמתה של תנועה זו בכתלי הגימנסיה „תרבות". שכן ראשיתה של תנועת „השומר־הצעיר" בפינסק היתה בתקופה ההיסטורית המסוערת ברחוב היהודי שלאחר מלחמת העולם הראשונה.

גל ההתעוררות הלאומית והסוציאלית, שעבר את אירופה עם תום מלחמת העולם הראשונה ועם מהפכת אוקטובר ברוסיה, גרם להתעוררות בקרב הנוער היהודי במזרח אירופה ובמרכזה. המאוויים לשחרור לאומי וסוציאלי, החיפושים אחר דרך אחרת ומציאות חיים אחרים לעם, הצמיחו את תנועת „השומר־הצעיר" והפכו אותה תוך שנים מעטות לתנועת הנוער העברית בה"א הידיעה בכל מקום באירופה, אשר נוער יהודי נמצא בו.

אירגוני נוער יהודי צצו ועלו בכל עיר ועיירה בפולין, בגליציה, ברומיה, בליטא, בס. ס. ס. ר. וכו', ובכולם פיעם הרצון לחיים יפים יותר, נועזים יותר, טהורים יותר ונוגדים את דרך האבות ואת אורח־החיים הגלותי שלהם. תוך זמן קצר מצאו את דרכם לאפיק הגדול של תנועת הנוער „השומר־הצעיר", שהיתה קיימת בגליציה ובפולין הקונגרסאית מאז 1913 ושהיו לה כבר דרכי אירגון ושיטות חינוך מגובשים.

קן „השומר־הצעיר" בפינסק בראשיתו, נמצא במצב „קיפאון" מסויים לאחר תקופת פריחה קצרה. שומה היה עליו לפעול בסביבה יהודית בעלת הכרה לאומית מפותחת ומגובשת, בדפוסים אירגוניים מפלגתיים ברורים, וקשה היה לו למצוא את דרכו המיוחדת והעצמאית בנוער היהודי המקומי, שהיה מאורגן ברובו באירגוני נוער מפלגתיים של צעירי־ציון, פועלי ציון ו„הבונד".

היה אמנם מן הקסם בהופעתו ברחובות העיר בתלבושת שומרית אחידה, עם מקלות צופים ביד ובשירה עברית על השפתיים. אולם קסם זה בלבד לא היה בו כדי לקיים ארגון נוער לאורך ימים. חסרו הרעיון המדריך והרגשת הייחוד; חסרו בו עדיין הערכים העצמיים של תנועת הנוער העברית.

הקבוצות, שאורגנו בחורף 1922/23 במסגרת הגימנסיה העברית, התמזגו תוך פרק זמן קצר עם שארית הקן הוותיק, הוא הגדוד „העירוני", כפי שקראו לו, ושעבד בהנהלתם של ברוך קולבובסקי, מאיר טיר וזאב כהן, ויחד יצרו את הקן המחודש, הער והתוסס, שמיזג בתוכו את מיטב הנוער הלומד מתוך תלמידי הגימנסיה העברית עם נוער עובד בסדנאות מבתי־הספר למלאכה ומשוליות בעלי־המלאכה.

במשך תקופת־מעבר קצרה יחסית, שנמשכה כשנה אחת, התקיימו זה בצד זה גדוד „הגמנסיה" והגדוד „העירוני". בשנת 1924 התמזגו כליל שתי חטיבות אלה לקן אחד וליחידות חינוכיות אחידות בהתאם לשכבות ולגיל. כן נבחרה הנהגה אחת לקן המאוחד.

האכסניה וראשית ההתארגנות: **בחצרו של הרוקח סגלרביץ ברחוב לאהישינסקה, מקום בו נוסדה והשתכנה הגימנסיה העברית, התחילה גם הפעולה בקבוצות השוה"צ בערבים בהדרכתו של יעקב הובר בעצמו. הוקם חוג, אשר נועד להוציא מתוכו ראשי קבוצות ומנהלים לקן בעתיד. ראשי הקבוצות היו בגיל 13—14. כתום חדשיים של עבודה מאומצת עמדו ראשי הקבוצות במיבחן לפני האח פייבל המבורג, חבר ההנהגה הראשית, וקיבלו את הדרגה השלישית ואת ציון־השומר „חזק ואמץ". מאז קיבלה העבודה בקן תנופה, מלבד הקבוצות הבודדות (שמחוץ לגימנסיה) נוסדו קבוצות רבות של שומרים מבני 10 ומעלה. כל ראש קבוצה קיבל קבוצה להדרכה. ראשי הקבוצה הראשונים היו: אפרים רבינוב, הניה שמיד, לאה גרינשפון, לאה מוליר, יעקב מינסקי, יוסף גינזבורג, שבתאי פיינשרייבר, שרה גלויברמן, פניה טננבוים, זאב כהן, ישראל גולובצ'יק.**

המיבנה ושיטת העבודה: **כשנוסד הקן בפינסק בשנת 1923, היו לו כבר שיטות חינוך מגובשות ודפוסי עבודה, שהוצקו על ידי ההנהגה הראשית בוורשה. הקן היה בנוי גדודים לפי הגילים: כפירים, צופים וקשישים. ההנהלה הורכבה מראש הקן, מהנהגת הקן, מראשוני הגדודים והקבוצות. בכל קבוצה היו עד 15 חברים, וכל חבר נקרא אח. החינוך הצופי ניתן לפי ספר הצופיות של בוידן פאול. המקל הארוך, החולצה הסקאוטית, הכובע רחב־השוליים, החגורות הצופיות הרחבות — אלה היו סימני ההיכר של השומרים בימים ההם, וחגור זה היה בבחינת חובה לכל האחים בזמן פעולה. התלבושת השומרית בצירוף תרגילי הליכה מרובים, בהם התאמנו אז, שיוו לתנועה אופי חיצוני חצי־צבאי, שהתבטא גם במשמעת חמורה וקפדנית. את הזיקה לקידמה ולהתנגדות לשמרנות ינקנו מתנועת הנוער „וונדרפוגל", מנסיונותיו של ויניקן ומסופרים מתקדמים, כמו טולסטוי, גורקי ואחרים. שירו של שמעונוביץ „אל תשמע, בן, למוסר אב ולתורת אם אל אוזן תט" — היה מעין סיסמת מרד נגד הקיים בחיי יום־יום. השיר הידוע**

ביותר מתקופה זו היה „היה מוכן, שומר, לפעולת יושר" והוא ביטא דרך החיפושים של „השומר" אחר האמת, הצדק והיפה בחיים.

בכתלי הגימנסיה העברית התפתח הקן בקצב נסער ומזורז, שנקבע על ידי הרגשת הייעוד והייחוד החלוצי. היתה זו מעין תחושה היסטורית, שפיעמה את הנהלת הגימנסיה, שהיתה ציונית בכל מאודה, עודדה את הקמת הקן ופעלה רבות להתפתחותו בשנותיו הראשונות. הגימנסיה אמנם היתה בראש וראשונה מוסד־לימוד ועמדה בפיקוח השלטונות הפר־לניים הריאקציוניים בכל מה שנוגע לתכנית הלימודים ולרוח הלימודים. היא עמדה תכופות גם בפני לחץ ההורים, שדאגו „לעתיד" ילדיהם ולקריירה שלהם בחיים. אבל היא היתה זקוקה לתנועת הנוער העברית כערובה להבטחת החינוך החלוצי לנוער ולקיומה של הרוח החלוצית בכתלי בית־הספר. הקן השומרי מילא משימה זו בהצלחה מלאה. הוא נשא את דגל החינוך החלוצי — דגל ההגשמה העצמית, והעמידה הלאומית הגאה מול מגמות חסלניות, שהתפתחו במרוצת השנים. אם הגימנסיה העברית בפינסק נשארה גימנסיה עברית במהותה ובצורתה עד הסוף ולא עלתה על דרך ההתכחשות, — תחילה לשפת־הלימוד ואחר כך לעצם מהותה וייעודה כדוגמת הגימנסיה העברית בברנוביץ' — הרי היה זה תודות לעמידתם האמיצה והנאמנה של חברי הקן, אשר לא נרתעו גם מליזום ולבצע שביתה מלימודים במשך למעלה משבוע ימים, עם ראשית הנסיון להשליט את השפה הפולנית כשפת לימודים עיקרית בשנים 1928/9.

בשנות קיומו הראשונות היה, כאמור, קן השומר־הצעיר סמוך על שולחן הגימנסיה. המועדון היה בבניין הגימנסיה, פעולות הקבוצות, הגדודים היו נערכות בין כתליה, ואף ארבעת ראשי הקנים הראשונים היו חברי תנועת „השומר־הצעיר", שגוייסו ממקומות שונים בפולין ובגליציה לשמש בה כמורים. הראשון מהם והוא גם שאירגן, כאמור, את הקן מחדש והחדירו לבין כתלי הגימנסיה היה יעקב הובר; אחריו היה צבי פרלה (הוא צבי אליאב ז"ל, מורה ואחד המנהלים ב„תיכון חדש" בתל־אביב); השלישי זלצמן, אשר הגיע לגימנסיה בפינסק מהארץ, בה היה מספר שנים חבר באגודת „השומר", ידע לרתק ולחנך בכוח סיפוריו מימי

בוגרי הקן עם נתן ביסטריצקי

הקן בשנים 29—1928

„השומר" בארץ. הרביעי והאחרון היה דסנר — מורה להת־עמלות ולהיסטוריה — שלא היה ראש קן בפועל, אולם עשה רבות לגיבוש שכבת מדריכים עצמאית מתוך השכבה הבוגרת, שכללה ברובה את תלמידי הגימנסיה. קרה גם שבמשך תקופת קיץ אחד, בשנת 1925, כשלא נמצא במקום איש „השומר־הצעיר" מבין המורים — נמצא והוזמן לריכוז הקן סמל יהודי — ינובסקי שמו — מחיל צי־הנהרות, שחנה בפינסק. ינובסקי זה, שנשא בגאון את יהדותו כיהודי יחיד בסביבה אנטישמית מובהקת, פיתח גם בקן גאווה לאומית, קנאות לאומית והקפיד על החינוך הגופני. פעולתו הצטיינה בטיולים נועזים ורבים, בפיתוח הספורט, בלימוד תרגילי ג'ודו והתאבקויות למיניהן. ביזמתו הועברה גם מגבית כספית לרכישת סירת־התחרות בת עשרה משוטים עבור הקן — הראשונה מסוג זה בפינסק בבעלות אירגון נוער יהודי. רכישה זו היכתה גלים הרחק מעבר לגבולות פינסק וצויינה גם בעתון המרכזי של תנועת „השומר־הצעיר" בפולין תחת הכותרת: „צי שומרי בפינסק". הסירה בשם „שומריה" שירתה גם את נבחרת הגימנסיה העברית בתחרויות החתירה השנתיות בין כל בתי־הספר התי־כוניים בעיר.

כבר ב־2—3 השנים הראשונות להתחדשותו (1922—1924) נעשה קן „השומר־הצעיר" בפינסק לאבן־שואבת למאות בני נוער לומד ועובד, והשפעתו חדרה והקרינה על המוני נוער, שלא היה מאורגן בקן. כמה מהפכות, שביצע „השומר־הצעיר" בשנות קיומו הראשונות, החדירו בקרב הנוער כולו הווי חיים חדש, תוסס, שופע שמחת־נעורים ומרץ־נעורים: הופעת מאות בני נוער בעיר בחולצות פתוחות ובמכנסיים קצרים, היציאה בסך, התרמילים על הגב ועם ציוד צופי ליערות ולשדות שבסביבה הקרובה והרחוקה — תחילה ליום ואחר כך ליומיים־שלושה ולבסוף למחנות־קיץ ולמושבות־קיץ לסביבות רחוקות — היה בהם חידוש מהפכני, שהסעיר והכניס מושגים חדשים והווי חדש לחיי הנוער בעיר כולה ואף בקרב אלה שלא היו מאורגנים ב„השומר־הצעיר". מהבחינה האירגונית היו אלה

שנים של התרחבות הקן בעיקר בין כתלי הגמנסיה העברית ותוך יחס אוהד ומסייע מצד הנהלתה.

במקביל לגידול באה גם העמקת החינוך השומרי. נעשתה פעולת השתלמות אינטנסיבית בקבוצות, בגדודים ובחוגים מיוחדים. ביחוד הודגשו החינוך הצופי והספורטיבי, טיולים ונדודים בקיץ ובחורף. רוח הנעורים והשירה השומרית הדביקה חיש מהר את כל תלמידי הגימנסיה. הקן הפך לחלק בלתי נפרד של כל חג ומאורע ציבורי, של תהלוכות חג ציוניות או ממשלתיות. הופעתו החיצונית הנאה הפכה לגורם מחנך לתלמידים ולנוער בכלל.

מראשית קיומו של הקן הוקם גם המגע עם מוסדות התנועה בפולין, תחילה באמצעות עיתונות התנועה וקשרי הדואר ואחר כך על ידי ביקורים של אישי התנועה. הקן ליווה את התפתחות התנועה ולבטיה תוך לימוד מתמיד של עתונות התנועה. המגע הבלתי אמצעי ההדוק הוקם בקיץ 1927, עת נשלחו כמה מדריכים מהקן למושבת המנהלים המרכזיים של התנועה בפולין, שהתקיימה במשך חודש ימים (בסביבות וורשה) בהדרכת משלחת מהארץ.

הדו"ח, שנמסר במשך ערבים אחדים על ידי משלחת זו עם שובה מהמושבה, הסעיר והתסיס את שכבת הבוגרים בקן. התקופה היתה תקופת גיבוש והכרעה בתנועה, ומושבה זו גיבשה וקבעה את דרך החינוך השומרי כחינוך לקיבוץ ולהגשמה עצמית מחייבת בארץ. דרך ההגשמה העצמית מצאה קרקע פורה והעלתה את פעולת הקן לדרך המלך של חינוך שומרי מגובש. דרך הציונות החלוצית והקיבוץ, הצמי־דות לתנועת הפועלים בעולם ובארץ, החתירה למשטר חיים אחר והחינוך להגשמתו — הפכו לתוכן העיקרי של תכנית החינוך וההשתלמות. בקיץ שלאחר זה, ב־1928 — הוגדלה המשלחת למושבת המנהלים המרכזית של התנועה.

יחד עם התנועה הפולנית והעולמית כולה צעדה שכבת הבוגרים בקן בדרך הגיבוש הרעיוני. במשך חדשים התנהלו בירורים נרחבים על דרכנו הרעיונית לקראת הקמת הקיבוץ־

הארצי של השוה"צ בארץ ב־1927 ולאחר הקמתו. בירורים אלה לא קלים היו ושותפו בהם תכופות גם שליחי ההנה"ר של התנועה מוורשה. היה בהם בבירורים אלה ומהמסקנות, שחוייבו לאחריהם כלפי כל פרט, משום משבר מסויים לנוער לומד ממוצא זעיר־בורגני, אשר עם כל מאווייו וגעגועיו לסגנון חיים אחר ומהפכני, לא תמיד נמצאו בו הכוחות לשחייה נגד הזרם, תוך ניגוד גמור לרצון ההורים ולדרך חייו „הטבעית" — דרך ההשתלמות הגבוהה והקריירה הקלה. גיבושה הרעיוני הנ"ל של שכבת הבוגרים בקן — הוא שהפסיק גם את היחסים „האידיאליים" בין הקן והנהלת הגימנסיה.

באה שנת 1928 — ואתה ההכנות לוועידה הארצית השביעית של התנועה בפולין. ועידה זו קבעה את דרך ההגשמה העצמית בקיבוץ כדרך היחידה והמחייבת כל בוגר בתנועה. יחד עם דרך החלוציות וההגשמה העצמית האכסקלוזיבית — התקדם גם הגיבוש הרעיוני־אידיאולוגי של התנועה כתנועת־נוער עצמאית ציונית־חלוצית וסוציאליסטית־מהפכנית. על רקע גיבוש זה זה פרש מהתנועה בפולין זרם מסויים אשר נרתע מדרכה הרעיונית של התנועה וייסד את הסתדרות „השמור הטהור", הוא „השמור הלאומי", אשר התגבש בסופו של דבר להסתדרות „הנוער־הציוני".

סמוך לאותה תקופה (1927) — נפגש מנהל הגימנסיה, מר מזור ז"ל, אשר סייע כל השנים לפעולות הקן וראה את עצמו עד אז כפטרונו, עם שכבת הבוגרים, ובגילוי לב, האופייני לו, הסביר את דעתו על המצב שנתהווה: הוא ראה את הקן כמעט כחלק אורגאני של הגימנסיה — כל זמן שהתנועה היתה, לדעתו, תנועת נוער צופית וציונית ללא גיבוש רעיוני עצמאי. מאחר שהתנועה התפתחה, כאשר התפתחה — הרי שמבחינה רעיונית הוא רואה את „השומר־הלאומי" כתנועה הקרובה לליבו ולהשקפת־עולמו הציונית הכללית. הוא היה שמח מאוד, לו היה קן „השומר־הצעיר" בפינסק מצטרף לתנועה החדשה והיחסים היו נמשכים אז במסלולם „התקין", אולם זה נתון להכרעתנו, ושכבת הבוגרים היא היחידה המוסמכת להכריע על דרכו של הקן.

הכרעתנו — הכרעת שכבת הבוגרים — היתה ברורה וללא לבטים. היינו כבר לאחר הבירורים הפנימיים, שהתקיימו עם הכרעות התנועה, והיינו שלמים בלב ובנפש עם דרכה של התנועה. נפרדנו כל אחד לדרכו תוך מתיחות מסויימת. הקן המשיך בדרכו בכוחותיו העצמיים, כשהנהלת הגימנסיה — שעוד אתמול היתה ידידותית — הפכה ליריב פוליטי ותכופות אף ניסתה להטיל מכשולים בדרך התפתחותו בעתיד.

תקופת הגיבוש

הקן עזב את כתלי הגימנסיה ועבר למעון עצמאי שכור. תוך זמן קצר התברר, שהוא נמצא נשכר על ידי מעשה זה: נוער רב, אשר ראה עד אז את תנועת „השומר־הצעיר" כתנועה, שהיא בעיקר תנועת נוער הגימנסיה, התחיל אז לזרום לשורותינו. בשנים 1928/9 — הקיף הקן למעלה מ־400 בני נוער מכל הגילים ומכל השכבות הסוציאליות שבעיר: נוער לומד (מכל בתי הספר שבעיר) ונוער עובד גם יחד.

באותה תקופה פרץ הקן גם את מסגרתו הלוקאלית

הנהגת הקן 1930: י. טולקובסקי, י. גוטליב, ל. גרינשפון, נ. גלוצר, ד. לוצקי, ש. אייזנברג, ב. רבינוב, מ. ברוק, נ. מירסקי, א. פינסקי, י. פורטנוי, פ. פלדמן.

הקים את הקשר הישר עם קני הסביבה. בקיץ 1928 התקיימה ביוזמת ההנהגה הראשית בווארשה מושבה גלילית בסביבות קוברין לשכבה הצעירה במשך חודש ימים. באותו קיץ, מאוחר יותר, התקיימה באותה סביבה פגישה גלילית של השכבות הבוגרות, אשר כינסה את כל קני פוליסיה ונמשכה שבוע ימים במחנה אוהלים נרחב בתוך יער. ובסתיו של אותה שנה התקיימה ועידה גלילית והוקם האירגון הגלילי, אשר מושב הנהגתו נקבע בפינסק. שכבת הבוגרים הצעירה, תלמידי הכיתות ז׳ ח׳ בגימנסיה, אשר רק שנתיים לפני זה קיבלה על עצמה תוך היסוסים רבים, את האחריות לקיומו והדרכתו של הקן במקום — קיבלה על עצמה עכשיו ללא כל היסוס את ריכוז הגליל והדרכתו.

הנהגת הגליל בפינסק הקימה מגע מהודק עם כל קיני הגליל הקיימים ופתחה במפעל הרחבת הקינים. ביקרה בישר־בים היהודיים, בכל עיירה בפוליסיה. תוך זמן קצר הגיע מספר קיני הגליל ל־18. ביניהם הוקם וקויים מגע הדוק על ידי ביקורים תכופים, מפעלים סמינריוניים משותפים בחורף ומוש־בות גליליות בקיץ. הוקם מגע אישי הדוק בין שכבות מקבילות בכל קן. וכתוצאה ממנו הוקם תוך זמן קצר קיבוץ העלייה הראשון בפוליסיה, במסגרת קיבוץ עלייה ארצי כולל של התנועה בפולין. קבוצת ההכשרה הראשונה מבין בוגרי הקן יצאה בקיץ 1928 לעבודה בחקלאות בסביבות וולקוביסק.

שכבת המייסדים התבגרה בינתיים והגיעה גם שעת ההכרעה. בימי חופשת החורף של 1928/9 התקיים בפינסק במשך שבועיים סמינר רעיוני גלילי בהשתתפות שליחי ההנה״ר מוורשה. עם סיומו של סמינר זה התקיימה פגישה של שכבת־הבוגרים ובה הוחלט על דרך ההגשמה האישית בהכשרה ובקיבוץ בארץ כדרך היחידה, וכל אחד נתבע לקבוע בו במקום את הכרעתו האישית.

פרט לבודדים היתה תשובת הבוגרים חיובית ושארית החורף עמדה בסימן ההכנות להכשרה. עם ראשית האביב 1929 יצאה להכשרה שכבת הבוגרים, שהיתה מורכבת מחברי התנועה בשני המחזורים הראשונים של בוגרי הגימנסיה ומבני הנוער העובד בשכבה זו. כמקום ההכשרה, שהיתה הכשרה גלילית, נקבעה העיירה זלבה ליד סלונים ובה עבד הקיבוץ במינסרות הגדולות במקום ובמטעי־הטבק שבאחוזה הסמוכה.

ההכשרה השלווה, שתוכננה לזמן ארוך, זועזעה במחצית הקיץ עם פרוץ מאורעות 1929 בארץ. סמוך לגמר המאורעות הגיע שליח מרכז „החלוץ״ בוורשה ואישר את כל חברי הקיבוץ לעלייה ארצה. לאחר חגי הסתיו פוזרו האנשים לבתיהם להכנת עלייתם, וביוני 1930 עלתה ארצה הפלוגה הגלילית הראשונה וביניהם עשרה מבוגרי הקן. פלוגה זו היתה בין מניחי היסוד לקיבוץ השוה״צ „עין־הקורא״ בראשון־לציון, אשר בהמשך הזמן עבר להתיישבות בעמק־הירדן וכיום הוא הקיבוץ שער־הגולן.

בראשית שנות השלושים (1930—1934)

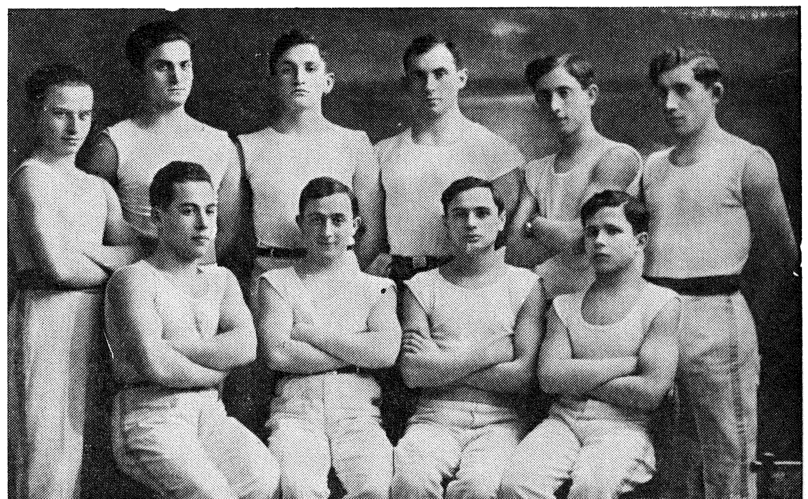
שנות 1930—1934 היו שנים של גיאות לרעיון הציוני בגולה ובארץ. בפינסק רבו תנועות הנוער הציוניות, ששיקפו את כל גוני הקשת בהסתדרות הציונית לזרמיה. בשנים ניכר אז בעיר ייחודו של „השומר־הצעיר״: בוותק ובמסורת של פעילות, בגיבוש החברתי והרעיונני של חבריו.

הקן בפינסק מנה בשנים אלו 600 נער ונערה. בחלוקה לשכבות לפי הגיל חלו בינתיים בהיקף ארצי שינויים טרמי־נולוגיים. הצעירים ביותר נקראו „בני־מדבר״ (מתוך הזדהות עם דור המדבר המכשיר עצמו לארץ־ישראל); אחר־כך באו צופים, צופים־בוגרים ושכבת הבוגרים. חלו שינויים גם בהרכב הקן, אשר נוער עובד נהר אליו בהמוניו.

מקום הקן היה בבית־עץ גבוה ברחוב רובייצקה, „מעון״ שהיה רחוק מלספק את הצרכים, אך הסתפקו בו בלית ברירה. בערבים היה בית זה הומה מצעירים ומילדים. בחדר קטן ישבה „ההנהגה המקומית״ על מדוכת בעיותיה ועניניה, בחדרים אחרים התנהלו שיחות של קבוצות, והחדר הכללי שימש כמועדון לשאר החברים, הפנויים אותו ערב מפעולות. הקירות היו מקושטים בסיסמאות חלוציות או במודעות מעוטרות מהקק״ל, ממרכז התנועה ומארץ־ישראל.

בכמה שטחים חרגה פעולתו של „השומר־הצעיר״ מחוץ למסגרתו הפנימית. הקן היה ידוע בפעולתו המסורה למען הקרן־הקיימת־לישראל; חבריו היו פעילים ב„משרד הנוער״ — מסגרת משותפת לפעולה ציונית של תנועות הנוער — שהוציא בפרק זמן את השבועון העברי „פסיעות״; מדי שנה היה הקן מקיים נשף עברי גדול בתיאטרון האחים הולצמן. נשפים אלה נתפרסמו לשבח והתיאטרון היה מלא מפה לפה. התוכן היה לרוב — מחזה עברי במרכז ואחר־כך מחול, נגינה, שירה והתעמלות. תהלוכות „השומר־הצעיר״ ברחוב (בעיקר בל״ג בעומר) היו רבות־רושם וזכו לאהדה. בוגרי הקן היו פעילים ב„החלוץ״, בליגה למען ארץ־ישראל העובדת, בהפצת השקל הציוני, והנהגת הקן השתתפה באקדמיות ציוניות ופעליות שונות.

קבוצת התעמלות של הקן

בתוך הקן פנימה התנהלה פעולה רעיונית־השכלתית מתמדת. תוכן הפעולה הותאם לשכבות ולגילים. מקרב השכבה של הצופים־הבוגרים באו מדריכי השכבה הצעירה, ואילו משכבת הבוגרים יצאו מנהלי הקן ומדריכי השכבה הצעירה ממנה. „השומר־הצעיר" לא לקח על עצמו את התפקיד של בית־ספר, אך פעולתו הקיפה שטחים רבים בחיי הצעירים וחוללה לרוב מהפכה בחייהם. פיתוח הצופיות והספורט פעלו רבות לחישול רוחו של הנער היהודי, המדוכא על ידי המציאות הגלותית. המשחק והטיול נתנו פורקן לילד היהודי, הצמא לפעילות ולחופש. ׳ככל שעלה הגיל, עלתה הרמה ונתעשר התוכן של הפעולה. בקבוצות או בחוגים נלמדו ונתבררו בעיות העם היהודי, התנועה הציונית, התפתחות היישוב היהודי בארץ־ישראל. נדונו והתבררו בעיות אקטואליות במדיניות הציונית, מן הנעשה בארץ־המוצא ובארץ־ישראל. הועלו פרקים מתולדות תנועת־העבודה הא"י, הקרנות הלאומיות, פרקים בכלכלה המדינית, יסודות הרעיון הסוציאליסטי, תורת מארכס, תורת בורוכוב ועוד.

בתקופות, שהפעולה התנהלה במישרין, הורגש הדבר בחללו של הקן המקומי ונתגבשו קבוצות יציבות בעלות הכרה ציונית־סוציאליסטית. חיי הקן שימשו בדרך־כלל ככוח דוחף לפעילות, נטעו את הרצון להשתלמות ולהרחבת אופקים. תקופה זו של להט עיוני וציבורי העלתה חברים מוכשרים, שפעילותם עברה אחר־כך לאיזור כולו ומשם למרכז התנועה בוורשה ופעילותם הסתעפה למרכז „החלוץ", מרכז „תרבות" והשתתפות בקונגרס הציוני. התפתחות זו, שראשיתה בקן בפינסק, היא שסיפקה אחר כך אנשי משק בארץ־ישראל, כובשי שממה, פעילים, מגינים ובעלי תפקידים ציבוריים בארץ.

בראש הקן עמדו בתחילה חברים מדור המייסדים וממשי־כיו, ששמותיהם היו ידועים בעיר. בתקופה הנידונה נסתיימה פעולתם של החברים: אפרים רבינוב, ישה מינסקי, ברוך רבינוב ואחר כך דוד לוצקי וניומה מירסקי (תמיר). משכבת הבוגרים הקודמת המשיכה בפעולה ג׳ניה יפה ונחום מוליאר (בונה) ואתם הנהגת הקן מן השכבה הבוגרת והבוגרת־למחצה. בשובו מן ההכשרה בלובלין נצטרף לפעולה בקן אשר ריכטר (שופט).

ברחוב הציוני והפועלי שימש הקן מעין חיל־מילואים לעיון ולמעשה. כן גם שאר תנועות־הנוער בעיר. בעצם ההשתייכות לקן היה כבר מן הניתוק מגולה חסרת־סיכויים. היתה בו ההרגשה של בית, המצמיח כנפיים לבני עם עני והנותן להם משענת בחיים. ההתכוננות וההליכה לקראת ארץ־ישראל נתנה תוכן חדש לחיי ההווה. הלשון העברית נהפכה לשפת יום־יום בפעולה הרעיונית וגם בחיי החולין של הקן. תחיית הלשון שימשה לאחד המנופים בחיי התנועה ובהתעוררות הציונית בדרך־כלל. בית הספר, הקן, אווירת עירנו בכללה, נתנו לנוער היהודי, שגדל בתוכה, את זקיפות הקומה כיאות לדור, הצועד לקראת ההגשמה ובתוכה. מחלונות המעון פרצו ובקעו השיר והזמר העבריים. כל שליח מארץ־ישראל היה מביא עמו שי מזמרת הארץ. הזמר העברי החדש היה נחטף ומרנין לבבות בתוכנו ובצליליו. המחול הארץ־ישראלי, ובעיקרו ההורה, היה אחד מגוונתי־הגוון של החיים בתנועה. השירים הושרו בעברית וגם באידיש. הם סחפו לא אחת את הנוער, שעמד עדיין מן הצד, אל תוך שורות התנועה שלנו ואל תנועות־נוער אחרות.

פלוגות פלוגות יצאו הבוגרים להכשרה. מקומות ההכשרה של אנשי „השומר־הצעיר" מפינסק היו בעיקר: האנצוויץ׳, לובלין, ולוצלאווק, מזריץ׳. הפגישה הזאת של הנוער מפינסק עם הנוער משאר ערים היתה לברכה לשני הצדדים.

עם הצטמצמות אפיקי העלייה לארץ־ישראל קמה שכבה

תזמורת לכלי מיתר בניצוחו של מ. ברוק

של בוגרים, שהמתינה לתורה לעלייה. עד אז נסתמנה תופעה של חילופי משמרות בקן. הבוגרים עלו והצעירים נצטוו למלא את מקומם. הצעירים נאלצו „להתבגר" יותר מהר. בקן נשבה רוח־פרצים מתמדת ולא היתה הסתיידות עורקים. הצעירים למדו, קיבלו על עצמם והעלו את עצמם תוך כדי פעילותם. עתה החלה להיווצר שכבה של בוגרים, שנאלצו להמתין לעלייה. בקן עצמו לא יכלו למצוא מרחב־מחיה מספיק, כי „השומר־הצעיר" הדיר עצמו מפעילות פוליטית מפלגתית בגולה, שכן העלייה לארץ־ישראל היתה משאת־נפשו, ולפיכך הצטמצמה פעילותם של הבוגרים בתחומים של „החלוץ", „הליגה למען ארץ־ישראל העובדת" ופעילות ציונית שונה בלבד; לקיומם חיפשו עבודה, שלא תמיד נמצאה, ורבים היו סמוכים על שולחן אביהם לדאבונם ולמפח־נפשם.

דרכו של „השומר־הצעיר" בהקמת קיבוצים היתה, כידוע, ארגון שכבת הבוגרים בגליל כולו לקיבוץ אחד. גוף זה נפגש ונתגבש בהכשרה ואחר־כך עלה ארצה ובנה במשותף את הקיבוץ שלו. הארגונים הללו, שקמו בגליל פוליסיה, נבלעו במרוצת השנים בתוך מיזוג הגלויות שבארץ. מיוצאי קן פינסק מצויים חברים בקיבוץ שער־הגולן (ראשוני הבוגרים של הקן וכן קיבוץ „המפלס", שחבריו נצטרפו כהשלמה לשער־הגולן); בקיבוץ נגבה (בשעתו נקרא קיבוץ „בנתיב"), בקיבוצים בית־אלפא, כפר־מנחם ואחרים. בתקופה הנידונה חלה עלייתם של חברי „בנתיב" ויציאתם להכשרה של חברי „המפלס". לאט לאט עלו גם אלה, שעמדו בראש פעולת הקן והגליל. הנהלת הקן עברה לידי חברים צעירים. התקופה הבאה עמדה כבר בסימן ערב מלחמת העולם השנייה.

בתנועה הוכרזו חודשי האינטנסיפיקציה. בהתחלת 1935 הפך הקן בפינסק לאחד מקיני היסוד של התנועה בפולין. מאות צעירים חדשים נקלטו בקן, החל מבני־המדבר ועד שכבת הבוגרים. המעון ברחוב רובייצקה היה צר מהכיל את מאות חבריו. לכן הוחלט לרכוש בית מרווח יותר. הוכרזה מגבית כספית, בין הקבוצות והגדודים התנהלה התחרות באי־סוף הכספים. על ידי מאמץ עצמאי ועליון הושגה המטרה. הקן נשם לרווחה. המעון הועתק לבית החדש במרכז העיר בקרן רחובות פילסודסקיגו וזבלנה בקומה ב' מעל לבית הקפה והמסעדה „סילינקה", על 10 חדריו ואולמו הגדול. ברוב חן וטעם סודר הקישוט. כל חדר לשכבתו ולגדודו על סמליו ותמונותיו. את שיא הקישוט היווה האולם הכללי. כל פרט היה מתוכנן ומסודר, כל סיסמא, כל תמונה מגלמת ערך וסמל חינוכי ועל הכל בולטת פינת הקק"ל על מפת הארץ המוארת בהבלטה מיוחדת של קיבוצי „השומר־הצעיר". הרבה יוזמה ויכולת, עבודת נמלים של החניכים, שבטיפוח אהבה ליופי ונקיון עשו ימים כלילות, כדי שהמעון יהיה בית חם למאות חברי הקן.

ב־1936 נאלץ הקן לעקור ממעונו המפואר. נצטמק המספר כדי 80—100 חברים בהרכב של גדוד „אחווה" — צופים, גדוד „מרחביה" — צופים צעירים. בגלל המצב הכספי הקשה שכרו דירה קטנה בסימטא נידחת בשכנות עם הקלוב הבונדאי. בימים ההם של משבר ושפל נתפסו כמה צעירים ליאוש ולדכאון והתרחקו מהתנועה ואחדים מהם נתפסו לכפירה ייבסקית ובונדאית. כזה היה המצב בסוף 1936. רק תודות לצוות חברים מסורים, שעמדו על־יד ההגה ונבחנו בימי מצוקה ומשבר (נוספו עליהם גם הח' נחום פישילוב, שחזר מההכשרה, והח' אהרן מינסקי, שהוחזר על־ידי ההנהגה הראשית לפינסק), יצא שוב הקן לדרך המלך. לאחר מאמצים בלתי פוסקים הושגה דירה נוחה ומרווחת בת 5 חדרים ומטבח ברחוב פילסודסקי. לאחר השיפוץ והקישוט לא נפל ביופיו מהמעון ב„סילינקה". לחגיגת חנוכת־הבית הוזמן הנוער מהגימנסיה ומבתי־הספר. ואז קצרנו יבול רב בכניסתם של חניכים חדשים לקן. הסתמן מיפנה חד של התאוששות בעבודת הקן בשטחים השונים של פעולתו.

באותם הימים ביקר בפינסק נתן ביסטריצקי. בנוכחותו ובמעמדו התפקד הקן כדי 300 שומרים. זו היתה חוויה וסיפוק נפשי גדול לכל אלה, שעבדו ועמלו ללא ליאות להחייאת המסורת המפוארת של תנועת השוה"צ בפינסק. הקן נכנס למסלול של עבודה חינוכית וארגונית נורמאלית. הח' א. מינסקי יכול היה ביתר שאת להתמסר לארגון קיני־הגליל, שגם אותם פקד אז המשבר. הגיעו ביקורים יותר תדירים מההנה"ר. באחת מישיבות המזכירות בהשתתפות חברי ההנה"ר, הוחלט לשלוח כמה מנהלים לסמינריון המרכזי, שהתקיים סמוך לוורשה. הסמינריון, שנמשך 6 שבועות, הקנה לחברים יסודות להשקפת־עולם וידיעות להלכה ולמעשה בשטח החינוכי. ושוב היה צורך, מסיבות בלתי תלויות בנו, להחליף את דירת המעון. התחילו חיפושים נמרצים אחרי מעון חדש. נמצאה דירה מתאימה — נוחה ומרווחת במרכז העיר ברחוב ספורטובה, מול מגרש הספורט של „מכבי". בד בבד עם סידורי הקישוט של המעון החדש והכרזת המבצע של הנחת היסוד לארגון ספרית־הקן וספרית־מנהלים, הוחלט להתכונן לנשף פומבי באולם התיאטרון, לציון יובל ה־25 של התנועה. ושוב הוכיח הקן יכולת עמידה במיבחן נועז וביצוע מזהיר של הנשף הפומבי. מנהל הגימנסיה, מר דוד אלפר הי"ד, שנכח באולם התיאטרון, נתן ביטוי להוקרתו על ביצוע האקדמיה המפוארת. בשבילנו היה בזה משום פיצוי ותגמול גדול, כי באותם הימים עמדנו בויכוח מר עם חבר מורי הגימנסיה בדבר ארגון תלמידי הגימנסיה — פעולה אשר לדבריהם גבלה בציד נשמות.

מפעל רדף מפעל. התחילה עונת הכינוסים הגליליים

חברי ההנהגה הראשית ב. רבינוב ונ. מירסקי עם הנהגת הקן בפינסק (1934).

וגברו ההכנות למחנות ולמושבות הקיץ, לטיול ולמיפקד השנתי והמסורתי בל״ג בעומר. תכננו על כל פרטיו ודקדוקיו את טיול הקן, שיצאו לו כבר מוניטין בעבר, הן בין חניכי הקן והן בין תושבי העיר, על הפגנתו היפה ברחובות העיר במצעד. החבר ישה גרבוז, אשר חזר זה מקרוב מהצבא, נתן ידו בלהט נעורים להכנת הטיול והמצעד בעיר. בתלבושת אחידה, בשורות מלוכדות, בדגל הקן ובדגלי־סער צעדנו באותו ל״ג בעומר 1939, — קרוב ל־400 שומרים עברו ברחובותיה הראשיים של העיר. במחיאות כפיים ובזרי פרחים קיבלו את פנינו תושבי העיר. לאור זרקורים סיימנו את מיפקד הקן במגרש „מכבי" בקריאה המשולשת של חזק, חזק ונתחזק! למרות העייפות עוד סגרו מעגלים, מעגלים ורקדו על המגרש רחב־הידיים של „מכבי". למחרת בערב התקהלו החניכים מכל השכבות ובכל פינות החדרים סיפרו זוטות וחוויות מיום הטיול.

על סף המלחמה

קיץ 1939. לאחר הפסקה של מיספר שנים, הצלחנו לארגן מושבות־קיץ בהיקף גלילי בשני מחזורים. מחזור ראשון בשביל הקינים המזרחיים של הגליל בסביבת לוניניץ והמחזור השני בשביל הקינים המערביים בסביבת קוברין — עבור שתי השכבות הצעירות: בני־המדבר והצופים. כותרת מפעלי־הקיץ היתה מושבת המנהלים על־יד ינוב, אליה הגיעו משלחות חזקות מפינסק ומבריסק. הקן הבריסקאי גם בימי הזוהר של הגליל נחשב כקן נחשל וידע עליות וירידות לסירוגין. גם הוא היה אז בקו של עליה תודות לח׳ חייקה גרוסמן (אחת הדמויות המוכרות במרד גיטו ביאליסטוק), שנשלחה מטעם ההנה״ר לעבוד בקן הבריסקאי והצליחה לרכז סביבה קבוצה חזקה מהגימנסיה ולהביאם למושבות־המנהלים. בין השאר השתתפו בהנהלת המושבה גם הח״ח שמואל ברסלב (אחת הדמויות הבולטות במרד גיטו ווארשה) וחייקה גרוסמן, שנשלחו מטעם ההנה״ר בווארשה.

חלפה כבר מחצית אוגוסט והגיע ליל המדורה של סיום המושבה. שיחת מדריכים וחניכים, עצב ותוגה בשירה. ליל־קיץ נהדר המזמין לשלב ידיים בריקוד אין־סופי, אך כושלות הברכיים, כי הגיעו כבר חוזרים והוראות מההנה״ר איך לערוך את שורות התנועה בימי המלחמה. נפרדנו בליל המדורה ובליבנו תחושת השואה לעמנו, המפוזר בין העמים, והחרדה לצפוי לו מגדול הרשעים בדורנו

1 בספטמבר — המלחמה פרצה. הוכרז מצב חירום. מודעות גדולות הודיעו על גיוס הגברים. בבית הקברות הישן ברחוב זבלנה על קבר האחים של קדושי פינסק התיפחו אמהות. בהלה ופחד, דאגה וחרדה היו חרותות בתווי הפנים של יהודי פינסק. על־יד החנויות והמאפיות הזדנבו תורים ארוכים. אמידים וזריזים אגרו מזון למכביר. הכסף כבר לא עבר לסוחר, האיכרים מהכפרים הסמוכים עשו חליפין בשווה־ממון, עבור ירקות וקמח תבעו נפט, מלח ואריגים. כבמטה־קסם נעלמו המצלצלין ובמקומם — שטרות נייר אינפלציוניים. תרועת

פגישת־היסוד של קיבוץ „השומר הצעיר" מיוצאי פולסיה, שנקרא אח״כ קבוץ „בנתיב".

האזעקה ממגדל מכבי־אש, שכרגיל היתה נשמעת כל יום בצהריים, היתה פולחת עתה לא פעם את האויר וכמו „להכ־עיס" נשמע זמזום המטוסים לפניה. בערב הוגפו התריסים, היציאה לרחוב היתה כרוכה בסכנות, אך בכל זאת הגיעו הברי מזכירות הקן למעון וישבו לאור נרות ושוחחו על המצב, התוו תכניות על פעולת הקן גם בימים טרופים אלה, אך המציאות טיפחה על פנינו. כבר בימים הראשונים התמוטטה החזית כבנין קלפים. רבבות פליטים מערי פולין המערביים נהרו לאיזורי מזרח־פולין. פשטו שמועות על בגידות ועל רשת ריגול. מנהיגיה המדיניים וקברניטיה הצבאיים של המדינה שוטטו בחוצות פינסק בהולים והמומים. גדודי צבא, שטרם הספיקו להגיע למחוז חפצם, נסוגו וברחו בבהלה. תחנת הראדיו הגרמנית בברסלאו ידעה לספר מי ומי משרי המדינה יושבים במסעדת סינקיביץ ברחוב קוסצ׳ושקו, סובאים וזוללים מכל טוב.

שיירות של אלפי פליטים יהודיים וביניהם חברי תנועתנו — בודדים ומאורגנים בקבוצות — הגיעו לפינסק. עיקר משי־מתנו היה להקל על חברינו שעברו או התעכבו בעירנו. גייסנו כל קורטוב של יכולת לעזרת חברינו בהגשת עזרה וסעד, בלינת לילה, בכיכר לחם, במרחץ, בארוחה חמה.

17 ספטמבר. הצבא האדום עבר את גבולות פולין. על רוסיה הלבנה, אוקראינה המערבית, שלטה ברית־המועצות. היהודים, המאוכלסים בתחומים אלה, וגם פליטי החרב, שברחו מפולין המערבית, נשמו לרווחה. השמחה פרצה לרחובות עם כניסתם של הטנקים הסובייטיים הראשונים. אך נמוגו ימי השמחה הראשונים, התחילו ימים אפורים בביצוע השינויים של סדרי השלטון, אשר פגע בראש וראשונה בחלק הארי של השכבות היהודיות בהלאמת חנויותיהם, עסקיהם ובתיהם. בצד חוסר היציבות בחיים הכלכליים בתקופת המעבר משלטון לשלטון נגרמו גם זעזועים נפשיים במעבר החד לסגנון חדש של חיים תרבותיים, שהיה זר לרוחם של יהודי פינסק ברובם. לפתע נגזר עליהם להתנכר לתרבות העברית ולעבור בבתי־הספר לשפת ההוראה ביידיש לפי הכתיב הייבסקי, ובעיקר להינתק מחזון הציונות והחלוציות. ידוע ידענו, כי הועמדנו לפתע לפני מיפנה מכריע, הפוגע בציפור נפשנו — בעלייה לארץ־ישראל...

התחלת הקץ

על רוב חברינו עבר משבר נפשי עמוק. התחילו כבר להציק לחברינו המרכזיים בהלוך ושוב במשרדי הביטחון. בחורים מקומיים, שתפסו עמדות־מפתח בשלטון החדש, יעצו לנו תוך פיתויים להצטרף לביצור שורות הקומסומול ולשרוף את גשרי התרמית עם העבר הציוני. אט אט למדנו מהנסיון, שיש לנקוט בכל כללי הזהירות והמחתרת, אם ברצוננו להמ־שיך בפגישות. ואומנם תוך נקיטת סודיות וזהירות מוחלטת התאספנו לישיבת הנהגת הקן כדי להחליט ולהכריע, איך לכלכל את ענייננו לאור המצב החדש. בהתייעצות זו החלטנו: א) לעמוד בקשרים עם בוגרי הקן, שיודעים נאמנה על דבקותם הרעיונית לתנועה. ב) להפקיד בידיים נאמנות את דגל הקן ולפזר בין החברים את ספרי הערך מספריית־הקן. ג) לשלוח את החן׳ נ. לעיר ר., כדי לעמוד בקשר ולקבל הוראות מהנהגת התנועה.

עיקר הריכוז השומרי היה אז בעיר רובנה, בה התרכזו מכל קצות פולין מאות חברים מההכשרות השומריות, כי עוד בשבועות הראשונים קיימו בכל הערים בתחומי השלטון הסובייטי את קיבוצי ההכשרה. להגיע בנתיבי הרכבת לעיר ר. היה קשה מאוד. היתה נדידה ותנועה גדולה ברכבות. פליטים נסעו מעיר לעיר, רבים ניצלו את המצב והתעסקו במסחר ובספסרות והכל נעו על גלגלים. בפגישה עם חברי ההנה״ר נקבעה המגמה, כי רוב קיבוצי ההכשרה והבוגרים ישתדלו להגיע לוילנה. המחוז והעיר וילנה עברו אז למדינת ליטא ועל־ידי כך נאחזנו בסיכוי, שנוכל להתרכז בתחנה ארעית כדי להתארגן ולחפש דרכים לעלייה.

ישיבת ההנהגה ופעילי הקן נערכה בבית משפחת בלכר כדי לשמוע דו״ח השליחות. בטחון וחמימות מצאנו בבית בלכר. אם המשפחה, מאז שיכלה את בנה מרדכי בקיבוץ שער־העמקים, התקשרה בכל מאודה לקן ובשנים האחרונות עמדה בראש ועד־ההורים והידידים שלו. בניה, צבי ושושנה, היו חברים פעילים ומסורים לתנועה. בעקבות הדו״ח ביטאו רוב החברים את דעתם, שהדרך היחידה היא לצאת לוילנה, ברם היו חברים שהיססו, בטענם, שאין להסתכן בהברחת גבולות, בזמן שהמצב הוא כה מעורפל, וליטא נמצאת כאי בודד בתוך ים סוער, ששלהבת המלחמה יוקדת מסביבה. ואיך נוכל במצב כזה לפלס נתיב לעלייה? היו גם חברים, שבגלל מצבם המשפחתי לא רצו לעזוב את הוריהם לנפשם בימים טרופים אלה. הוחלט, שקבוצה קטנה של חמישה חברים יצאו ראשונים לוילנה ואחריהם תצא קבוצה יותר גדולה. יחד עם זה דאגנו, שהחברים הנשארים ישמרו על התאים, שלא תדעך הגחלת התנועתית — — —

זו היתה פגישתנו האחרונה, שנחרתה בלב כולנו. בדברי פרידה נרגשים נפרדנו מהחברים. בדמעות בעיניים שרנו בפעם האחרונה את הימנון התנועה „תחזקנה" — הדגל קופל.

חברי הקבוצה הראשונה הגיעו אמנם, לאחר שנתפשו פעמיים על־ידי שומרי הגבולות, אך אחר־כך השתבשו דרכי הגבולות וכל נסיון היה קשור במאסר, ואחרים לא זכו להגיע...

בימי שבתנו בוילנה התחלנו לקבל מכתבים מהחברים. הגיע המכתב הראשון מהח׳ שושנה ב. ערב שלם ישבנו כדי לפענח את רזי המלים. כל משפט, שתיאר, לכאורה, דברים פרטיים, סיפר על עבודת החוליות. הבינונו, כי החברים נפגשים, ולמדנו, שהם שומרים אמונים לדרך התנועה גם בתנאי הדיכוי. ידענו, שחובה מוסרית מוטלת עלינו לעמוד אתם בקשרים, ואומנם תוך נקיטת זהירות בלשון המכתבים עודדנו אותם, שיעמדו במבחן העתים, רמזנו להם, שבכל זאת לא כלו כל הקצין ועליהם לשאוב אמונה מהעובדה, שבכל זאת עולים חברים טפין־טפין דרך רוסיה, מהריכוז החלוצי בוילנה. עמדנו בקשרים עם החברים עד פרוץ המלחמה הסובייטית־גרמנית ביוני 1941.

אפרים רבינוב

(סקירה זו הוכנה בעזרת ב. רבינוב, י. מינסקי, א. שופט וג. פישלוב)

שלמה בס / ברית הצה״ר

בתחילת שנת 1929 נוסד בפינסק הסניף של הציונים־הרביזיוניסטים (הצה״ר), ביזמתם של העסקנים הציוניים: אינג׳ מרדכי בסביץ, מנהל בית־הספר הטכני, שלמה באָס, חבר ההנהלה של ההסתדרות הציונית בפינסק, אברהם ברמן, י. אייזנברג ומשה פריידקס — עסקני קק״ל, משה שליפשטיין, עסקן קרן היסוד וחברים אחרים. אסיפת היסוד התקיימה בבית הספר הטכני ובה נבחר הוועד המקומי בהרכב זה: מרדכי בסביץ, שלמה באָס, אברהם ברמן, משה גולדנסקי (נציג בית״ר), משה פריידקס, משה שלייפשטיין, י. שפירא ומילייקובסקי.

תנועת הצה״ר בפינסק קמה והתפתחה תודות לציונים ותיקים, אולם את דרכם ברחוב היהודי סללו דווקא אנשי „ברית־תרומפלדור״ הצעירים, שהתארגנו עוד לפני כן והופיעו קודם בפני יהודי פינסק.

הפעילות של ברית־תרומפלדור והפעילות של ברית־הצה״ר שזורות בחוטים רבים זה בזה, ויהיה קשה לתחום ביניהן גבולות, באשר אבות ובנים חלמו, יצרו ולחמו גם יחד למען הרעיון של מדינת היהודים; צמח והתפתח אילן גדול, שגזעו בריא וחזק, וענפים רבים קישטוהו: בית״ר, „ברית־החייל״, „ברית נשים לאומיות״ (ווערעף), „מסדה״, „קדימה״, „אחדות ישראל״ ו„ברית ישורון״. מכל אלה נוצרה וגובשה שלמות אחת — התנועה הלאומית העממית הגדולה, שבה השתתפו בוגרים וצעירים מכל שדרות העם.

חברי הצה״ר ראו את עצמם כאבות לחברי בית״ר, ומאידך ידע כל בית״רי — שעתיד הוא להיות חבר הצה״ר בהגיעו לגיל הבגרות. מלחמת הגילים — „מלחמת אבות ובנים״ לא ידענו.

פעולות ועד הסניף החלו באסיפות המוניות, במאמרים בעיתונות המקומית, בהפצת חומר תעמולה, שנתקבל מהמרכז בוורשה וב„דרשות״ בבתי הכנסת. פעולות אלה הוכתרו בהצלחה ורבים מציוני פינסק ובלתי מפלגתיים הצטרפו לשורות הצה״ר. בין המצטרפים יש להזכיר את שמואל כ״ץ, ד״ר אכט, אינג׳ י. גורשטיין, ד״ר גרינברג, משה דוברושין, דוד קרמן, ד״ר פראגר, ד״ר ב. מנדל ועוד. כוח האדם האינטלקטואלי שבסניף, יחד עם ש. נ. גיטלמן, י. צ׳סלר, מרדכי קרמן, ד״ר גניכוב ואחרים, היוו בתקופה מאוחרת יותר את סגל המרצים של האוניברסיטה העממית, שהוקמה ורכשה אהדים ושומעים רבים בקרב יהודי פינסק להרצאות פופולריות על נושאים מדעיים וחברתיים שונים.

במועדון הסניף, שהיה משותף עם בית״ר, נעשו עבודה אירגונית ופעולות חינוכיות ופוליטיות גם יחד; זכורים היטב ה„קעסטל־אָוונטן״, שקויימו לעתים מזומנות. היו לנו ויכוחים עם יריבים שונים, ובעיקר הצטיינו בהם הקומוניסטים והבונדיסטים, שהיו באים עם שאלות מוכנות ונוקבות.

במשך תקופה ארוכה קויים בשבתות „עונג־שבת״ שבמרכזו הרצאה ונוסף עליה — תכנית קלה, שניתנה על ידי בעלי הכשרונות שבסניף. אולם הקריאה היה פתוח לחברים ואוהדים. קויימו גם שעורים לעברית וחברינו היו פעילים ב„ברית העברית העולמית״.

בשנים 1935—36 הופיע השבועון „נאציאָנאַלע וואָכענשריפט״ שעורכו היה המוסמך למשפטים, ברוך הכשרונות, מגר׳ ד. קפלן וחברי המערכת הח״ח ש. באָס, אינג׳ י. גורשטיין, ר״ר אכט ומ. דוברושין.

בין הפעולות הפוליטיות והאירגוניות הבולטות יש להזכיר את ההחתמה על הפטיציה לממשלת אנגליה; ההפגנות המאורגנות נגד שלטון המנדט וממשלת בריטניה הגדולה; החרם על סחורות מתוצרת גרמניה הנאצית והרפרנדום לפני הקמת ה. צ. ח.

נציגי התנועה בקק״ל ובקרן היסוד (מ. פריידקס ,י. אייזנברג, מ. שלייפשטיין וש. באָס) היו פעילים ביותר עד לעזיבת הקונגרס הציוני והקמת ההסתדרות הציונית החדשה. את מרצם הפנו אחר כך לפעילות למען „קרן תל־חי״ ועמם יחד העסקנים הבולטים אשר ברינברג ומשה דוברושין שנבחר כמורשה הקרן.

ביקוריו של ז. ז׳בוטינסקי בפינסק תרמו רבות לחיזוקה וגידולה של התנועה. כל ביקור הביא עמו משב רוח מרענן, כוחות חדשים ופעילות מוגברת.

פרק מיוחד בתולדות התנועה הלאומית בפינסק הוא הפעילות של נציגינו במועצת העיר ובוועד הקהילה היהודית. נציגינו במועצה העירונית היו ד״ר שמעון אָכט ואינג׳ י. גורשטיין. נציגינו בוועד הקהילה היו ד״ר אָכט ומשה דוברושין. זכורה הצעת ההחלטה לתמיכה בנפגעי פרעות פשיטיק על־ידי הקצבת סכום כסף, שיוזמה על־ידי נציגי התנועה והוגשה בימים ההם (כהצעה ראשונה בעיריה כלשהי בפולין) למליאת מועצת העיריה. ההצעה נתקבלה ללא התנגדות ואף הנציגים האנטישמיים לא הצביעו נגדה, אלא נמנעו מלהצביע. נציגי הצה״ר בעיריה ידעו לשמור תמיד על האינטרסים של היהודים. במועצת העיריה הועלתה על־ידי הנוצרים הצעה להעביר את השוק המרכזי ממקומו לשטח גדול ונרחב יותר, כדברי המציעים, אך כמובן באיזור המאוכלס

נוצרים. הלוחם הבולט ביותר נגד הצעה זו היה ד״ר ש. אַכט, שכושרו הרטורי והאוטוריטטה הגדולה שלו, גם אצל הגויים, תרמו רבות לדחיית ההצעה, שאילו נתקבלה, היתה מקפחת פרנסתם של מאות משפחות עבריות. בוועדת בנין ערים ישב אינג׳ י. גורשטין, שידע לשמור על האינטרסים של יהודי פינסק.

זאב ז׳בוטינסקי סוקר את שורות בית״ר

בענפים אחרים של החיים הציבוריים ובעיקר בשטח הכלכלי והסעד, היו בולטים חברינו: משה דוברושין — בהנהלת התאחדות הסוחרים ובבנקים; שלמה באַס — בהנהלת התאחדות הסוחרים, בהנהלת בנק „לודובי״ וב„לינת הצדק״; י. גורנובסקי, יו״ר ועד בית הכנסת הגדול, גמילות חסדים ובית היתומים. בעיקר היתה מסירותו גדולה כיו״ר בית היתומים, לילדים שהגורל התאכזר להם, בזמן כיבוש הנאצים. כמזכיר התאחדות הסוחרים שימש חברנו חשין.

נשי ברית־הצה״ר היו מאורגנות ב„וועראַף״ — ברית נשים לאומיות. הן היו פעילות וידועות כמתרימות למען הקרנות הלאומיות, באירגון ה„באזארים״ המפוארים של ק. ת. ח. ובעבודתן הסוציאלית־פילנטרופית למען האוכלוסייה העניה בפינסק. ייזכרו כאן הפעילות: הגב׳ וורטהיים, חנה באַס, צ. לווין, מ. דבורקין, כ. שמושקוביץ, שפירא, פלוטניק, סוניה מכנס ואחרות.

ליד ברית־הצה״ר התקיים במשך שנים סניף של הנוער הלומד בבתי ספר תיכוניים „מסדה״, ששורותיו קלטו, בזמנים שונים, למעלה מ־100 חברים וחברות. ראשוני הפעילים היו האחים זריצקי (שבתקופה מאוחרת יותר התרחקו מהציונות), מ. פאַלייב, פ. פלחובסקה, מולדבסקה, ד. פריזנט ובתקופה האחרונה — הצייר מ. גולדשטיין, יצחק שפירא, גד דייקסל, מ. קלצקי. כן היה קיים חוג „מנורה״ — צעירי הצה״ר בהנהגתו של יקותיאל פלדמן וחוג „קדימה״ של סטודנטים.

זאב ז׳בוטינסקי באיצטדיון „המכבי״ בפינסק.

לקונגרס של ה. צ. ח. בווינה נשלחו מפינסק הצירים: הרב ברנשטיין, משה דוברושין, שמואל כ״ץ, ד״ר גרינברג וד״ר אַכט. מספר המצביעים לקונגרס של ה. צ. ח. בפינסק הגיע לכדי 4,500 איש בקירוב.

בין הפעילים הבולטים בסניף הצה״ר בפינסק יש עוד להזכיר את הנואם המחונן אהרון סנדרוביץ, ד״ר ליפמן, חישין, מכנס.

עם כניסת הסובייטים לפינסק היו בין ראשוני העצורים החברים: אינג׳ בסביץ, ד״ר אַכט, שלמה באַס, מ. דוברושין, י. גורשטיין, מ. פריידקס, מ. ליובשבסקי, ד. פשניק ואחרים, ונוסף לאלה — קבוצה ניכרת של פעילי בית״ר. לאחר ישיבה בבתי־סוהר שונים הוגלו למחנות מעצר וריכוז באיזוריה הנידחים של ברית המועצות.

רובם של הגולים זכו לראות בתקומת ישראל ולהימנות עם אזרחיה של המדינה. ד״ר אַכט ואינג׳ בסביץ זכו להגיע ארצה, לחיות בה זמן קצר ולהסתלק לעולמם, לאחר שנים של פעילות בתנועה ושל סבל ודיכוי במחנות העצורים בברית המועצות.

אברהם מ. איינבינדר / ברית־תרומפלדור

בראשית

מקום המיפגש של ראשוני בית־תרומפלדור היה חצר בית הכנסת הגדול — „שולהויף". השנה — 1927.

הקבוצה מנתה פחות ממניין אנשים, וביניהם האחים משה ויוסף גולדנסקי, בעלי המרץ והיוזמה; יצחק סידלמן, המוצק והשתקן; ל. הלר, שכעבור זמן עבר למחנה הקומוניסטי; שלום קולודני, הפועל, בעל המזג הנוח; אפרים פוסניצקי, שעזב באמצע שנות השלושים את פינסק ופניו לברזיל וכן זאב קושניר.

ללא מסגרת אירגונית — במובן המקובל של המלה, ללא קשר וכתובת כלשהם עם מרכז־מַנחה, התקבצו הנערים, שתנו־עות נוער אחרות, קיימות לא קסמו להם וקראו עיתון עברי, והחלו בלימוד תולדות הציונות והיהודים. לפי בקשת הצעירים הרצה בפניהם יעקב אייזנברג, מורה ומחנך, על בעיות היהדות ובעיות אחרות, שעמדו אז ברומו של עולם ושהיה להן קשר גומלין לעמנו.

עידוד מיוחד ודחיפה להצטרפות הצעירים לתנועת ז'בו־טינסקי קיבלו מזקן התנועה בפינסק, אינג' מרדכי בסביץ'. בידיו ראו לראשונה את העתון „ראזסוויט", והוא תרגם להם את המאמרים שבו.

הטיולים, שנערכו מחוץ לעיר, שימשו בעיקר ללימוד הצופיות, לשדאות, לתרגילי־סדר ולאימונים במקלות. טיולים אלה היו, בדרך כלל, מלווים התנגשויות עם צעירים נוצריים, שהתנכלו ליהודים.

אותו זמן הגיעו לפינסק הדים ראשונים, על ייסוד תנועת ברית־תרומפלדור בלטביה על ידי זאב ז'בוטינסקי ועל קיומה של מפקדה ראשית של תנועה זו בוורשה עם סניפים בכמה מערי פולין. הידיעה על הוועידה העולמית הראשונה של תנועת ברית־תרומפלדור בוורשה הביאה למעשה לצעד הראשון בכיוון ההתארגנות השלמה של הקבוצה וצירוף צעירים נוספים אליה. בפגישה, במסגרת המורחבת, נתקבלה החלטה לשגר נציג לוועידה. כמועמדים נבחרו מ. גולדנסקי וש. קולודני. סוכם — בהעדר כל קרן כספית — כי הנציג ישא במרבית הוצאות הנסיעה, והאחד מהשניים, שברשותו יהיה הסכום הגדול יותר, יסע. בגורלו של משה גולדנסקי עלה להיות הנציג הראשון של תנועת ז'בוטינסקי בפינסק בוועידת התנועה.

החבורה חיכתה בכליון עיניים לשובו של נציגם מהוועידה, ומשבא — לא התאכזבו. באסיפה חגיגית בסימטא שליד בית הכנסת הגדול, כשכל חברי הקבוצה ערוכים בשורות, כל אחד והמקל הכחול־לבן בידו, מסר משה גולדנסקי את הדין וחשבון מהוועידה ואז הוכרז רשמית על יסוד ברית־תרומפלדור בפינסק.

בין ההחלטות הראשונות שנתקבלו היו:

א. מגע הדוק עם המפקדה הראשית בוורשה;
ב. הרחבת הסניף ע"י גיוס חברים חדשים והבאת דבר התנועה לנוער בעיר;
ג. ללבוש את מדי התנועה עם סמלה.

פעולות ההסברה למען התנועה נשאו במהרה פרי. השורות גדלו והתעצמו מיום ליום. מאורעות 1929 וקרבנות הדמים של הישוב, היוו לקח רציני לרבים מבני הנוער והחישו הצטרפות רבים לתנועה, שהפיצה את הסיסמה „ללמד בני ישראל קשת".

האחים בסניף חולקו לקבוצות, כל קבוצה לפי גיל ודרגת ההתפתחות. וכך קמו השכבות — הדרגות א, ב, ג — ילדים מגיל 10 ועד לבחורים שלאחר שירות צבאי.

המועדון הראשון של התנועה היה בבית ההסתדרות הציו־נית, השני — במרתפי הגימנסיה העברית „תרבות". ואחר כך — בבנין בית־הספר הטכני.

תושבי העיר הכירו על נקלה את חניכי ברית־תרומפלדור (בית"ר) במדיהם הלבושים בקפידה, בהליכתם הגאה ובקומתם הזקופה. רבים שמחו להופעת בני־נוער אלה. והיו, כרגיל, גם קטני־אמונה, שלעגו ורינננו אחריהם: „מיליטריסטים עליך, ישראל", „הילצערנע שווערדלאך" וכדומה. אולם הבחורים קיבלו את דברי הלעג בשמחה, מתוך אמונה עמוקה וכנה, שהעתיד יוכיח את צדקתם.

כבר בתקופה ראשונה זו התאמנו הראשונים במרתפי בית המלאכה של אברהם סידלמן, אביהם של שני האחים סידלמן, בסוגים שונים של נשק קל, על אף הסכנה שהיתה כרוכה בכך מצד השלטונות. כן למדו את תורת השדאות, הקונספירציה והקשר. הם גם עסקו בספורט ורכבו על סוסים בהדרכת מדריך פולני.

דרכי החינוך של חניכי בית"ר ועיסוקיהם במסגרת התנועה, תשומת הלב המרובה, שהוקדשה לחינוך הצבאי ולחישול הגוף, עוררו ויכוחים רבים וערים ברחוב היהודי דאז, שבחלקו טרם סיגל לעצמו מושגים, שברבות הימים נהפכו לנחלת הכלל.

השפה העברית היתה השפה השלטת במיסדרים, באסיפות, בפגישות ובהתכתבותו של הקן עם גורמים שונים. תשומת לב מיוחדת הוקדשה להחדרת השפה בקרב חברי הקן (חלק ניכר מהאחים לא שלט בה). בשטח זה היתה ההצלחה ניכרת. מכירת תוצרת הארץ (חלווה, שמן, ממתקים, מצה וסבון) ביטאה את אהבת האחים לתוצרת הארץ — פרי הידיים העבריות, וגרמה סיפוק רב למוכריה הצעירים במועדון וברחוב.

בשנת 1930 התקיים הכינוס של בית"ר פולסיה בפינסק בהשתתפות מפקד בית"ר בפולין א. פרופס. כן התקיים הנשף הגדול הראשון של התנועה באולמי בית הספר הטכני. ההצגה ב־3 מערכות, בבימויו של שרייבמן ובהשתתפות הביתרים יוסף דבורקין, אברהם גלייברמן ועוד היתה גולת הכותרת של נשף זה.

בשנת 1931 שוגר מ. גולדנסקי כנציג בית"ר בפינסק לכינוס העולמי בדאנציג. סניף ברית תרומפלדור בפינסק התרחב וגדל ללא הפסק, והשפעתו כבר בשנה השנייה לייסודו היתה ניכרת ומרשימה. הסניף מנה בתחילת שנת 1930 כ־200 אחים ואחיות.

בשנת 1929, ביזמת ציונים ותיקים ומסורים קוראי ה„ראזס־וויעט" (ה"ח אינג' מ. בסביץ', שלמה באס, יעקב איזנברג,

ביקורו של ז. ז׳בוטינסקי בפינסק ב־1930. בשורה השנייה יושבים: שלמה בס, אינג׳ מ׳ בסביץ׳, ד״ר ליפמן, י. שלייפשטיין, ל. דבורקין, מ. גולנדסקי.

משה שלייפשטיין, משה פרידקס ועוד), נוסד סניף הצה״ר — הציוניסטים־הרביזיוניסטים בפינסק. כעבור זמן קצר נוסד סניף הנוער הלומד „מסדה״, סניף הסטודנטים „קדימה״ וחוג „מנורה״.

קבוצה אקטיבית ובולטת היתה קבוצת הבנות בבית״ר. זכורות לנו הפעילות: מאשה הוברמן, מלכה שלייפשטיין, גרושקו דוברושקה, פיגל גלמן, ינטל רובין, חיה קנובובץ, ביאלר־אוסקי טייבל, מייטה כגן, שרה איינבינדר, מ. שוורץ, חיה קופלס, לאה גולדמן, גיטה גלייברמן, ש. דייקסל, רחל כגן ובנות אחרות.

מבין המבקרים הראשונים בסניף זכורים: ד״ר ראובן בן־שם, א. פרופס, קצין השלטון יואלסון, הסופר דניאל פרסקי.

כמפקדי הקן הראשונים של ברית תרומפלדור בפינסק כיהנו: מ. גולנדסקי, ל. דבורקין, שמואל קנטור. כסגנים וכאחי המפקדה שמשו בתקופה הראשונה: יוסף דבורקין, מרדכי פקץ, משל אהרון, אייזיק שמיד, גרבוז שלום, קוטנסקי יהודה, ד. פינסקי, ס. מכנס, ש. לוין, שלום קולודני, ר. כגן, סוניה כגן, א. ליפשיץ, י. וולפסון, י. אייזנברג, ד. כגן ואחרים. רובם נמצאים כיום בארץ.

ההצלחה הבולטת בארגון וליכוד התנועה הלאומית הז׳בוטינסקאית ומשיכת ההמונים אליה היתה הופעת „ברית־החייל״ כגוף חזק ונאה, שהשתזר יפה בגוני התנועה השונים. „ברית־החייל״ ליכד בשורותיו המוני עמלים ופשוטי־עם, שעד ייסודו היו מושפעים מה„בונד״ ומהקומוניסטים, והיו נגררים אחריהם.

קבוצות הבוגרים (מהם רבים שהיו ב„הכשרות״ בפרחו׳נסק, לונין, קלוסוב ומקומות אחרים) עלו ארצה, בהשאירם אחריהם קן בית״ר גדול ומאורגן היטב, בידיהם הנאמנות של אריה דבורקין ז״ל, דויד הוברמן ז״ל ויבל״ח יעקב גוטליב, שבעזרת הצעירים שעלו להנהגה המשיכו ברוב מרץ את פעלם.

התנועה בהתפתחותה ובפעילותה

חומר האדם, שנצטרף לתנועת בית״ר היה רב־גוני, בעיקר מהשכבה העניה ומהשכבה הבינונית של יהודי פינסק; היו אלה ברובם פועלים ופקידים, שהוריהם התקשו, מחמת מצבם הכלכלי הדחוק, לאפשר להם לימוד סדיר בבית־ספר עברי ובפרט בגימנסיה העברית „תרבות״. הבית״רים היו מיוצגים בכל ענפי החיים הכלכליים בעיר. היו ביניהם זבנים, עובדי־בנק, סנדלרים וחייטים, נגרים וחרטים ומסגרים וסתם פועלים יומיים. הנוער הלומד, שהצטרף לתנועה, היווה את החוליה המונוליטית ביותר, שתרמה רבות להעלאת רמת ההשכלה והמוסר של כלל החניכים בסניף. אולם נראה היה בעליל, שנוער לומד זה למד רבות מחבריהם בעלי־המלאכה והזבנים, שרכשו ידע וחכמת־חיים מנסיונם האישי.

מצב עניינים זה חייב גיבוש קבוצות חניכים, שיתאימו זה לזה בהיקף ידיעותיהם, באורח חייהם וברמת האינטליגנציה. ידענו, כי עלינו לשפר ולהעשיר את מטען הידיעות שלהם ולהקנות לחלק מהם את אשר נבצר מהוריהם דלי־האמצעים להעניק להם: לימוד השפה העברית, היסטוריה עברית, היסטר־

ריה של הציונות, תולדות תנועות השחרור אצל עמי־העולם, וכן לנטוע בהם את ההרגשה, שהם צעירים בריאים ויעילים בחברה תרבותית. הועמדנו בפני הרבה בעיות אירגוניות, סוציאליות וחינוכיות ויכולנו להן, כי ברבות הימים נוכחנו לדעת, מה עמוק החריש שחרשנו, ומה הדוק הקשר, שנוצר בין החניכים לבין עצמם ובין החניכים לתנועה.

בקן היתה גם ספרייה, אשר לפיתוחה התמסרו בעיקר — זרצקי וקיבמן המסורים וש. צייטלין השקטה.

עיתון הקיר במועדון נהפך למוסד־קבע: אחת לשבועיים הופיע גליון חדש. המערכת דאגה לכלול בו חומר חי, מעניין ואקטואלי, ושיוותה לו צורה מעניינת מבחינה גראפית. בין עורכיו ייזכרו כאן: א. איינבינדר וצבי גרוסמרק.

חברינו היו פעילים ביותר בשטח איסוף כספים לקרנות הלאומיות. מקומנו בהישגים בשטח זה היה מכובד ביותר בין הסתדרויות הנוער עד הפסקת השתתפותנו מסיבות מדיניות. לאחר הפסקת ההשתתפות במוסדות ק.ק.ל. וקרן היסוד, כוון כל המרץ של אנשינו להתרמה למען „קרן תל־חי". לצורך זה אורגנו „באזארים" מוצלחים בשבוע חנוכה, או בשבוע, בו חל חג הפורים, וההכנסות היו ניכרות.

אלה מאחינו, שנשארו בחיים — ורבים מהם מצויים בארץ — יזכרו בוודאי את הטיולים הרבים לאיוואניק, להאי, לזאסצ'אנק, לזאפולה, וכן בנתיב הנהרות פינה, ישולדה ופריפיט. טיולים אלה יצרו את השילוב הנאה של בידור בחיק הטבע מצד אחד, וחיים בתנאי מחנה על כל הכרוך בכך — מצד שני. שמירה היקפית של זקיפים, מסעות ארוכים ברגל, אימונים צבאיים, תחרויות ספורט, אוכל ממטבח שדה, שיחות ושירה ליד המדורה — כל אלה איפיינו מפעל חינוכי זה. בערבים סביב המדורה באיוואניק, הצטרפו לשירינו המלהיבים רבים מהנופשים והמתלימים המבוגרים, אמהות ואבות, שדבקו בהם ההתלהבות ושמחת החיים של הצעירים. טעם מיוחד היה לטיולים בל"ג־בעומר. היו שנים, שיצאנו את העיר ליער עם התזמורת שלנו, שאורגנה ונוהלה על־ידי מרדכי פקץ'.

הפעילות בשדה הספורט היתה רבה. קבוצת הכדורגל עם „כוכביה": י. ז'וכוביצקי, סיומה ולינסקי, איצל ווינברג ואחרים נודעה ברבים בהופעותיה על מגרשי הכדורגל; קבוצת איגרוף התאמנה בקביעות בהדרכת מדריך צבאי; קבוצת האטלטיקה הקלה היתה הבולטת והחשובה ביותר ורבת משתתפים. בהופעותיה בעצרות עם ובנשפים בתיאטרון „הולצמן" הפגינה כושר ספורטאי וזכתה לתשואות. רמה זו הושגה הודות למאמנה ומארגנה המסור מרדכי פקץ'. בקבוצה זו בלטו ביכולתם הספורטיבות האחים דייכובסקי — „דייך", בנו של המהנדס בסביץ — ישה וחברו אברהם איינבינדר, ידוביץ', גלייברמן אברהם, טוביה גלוצר, בוברוב, צבי גרבוז, ח. יפה, שלום קולודני, סיומה מכנס, פוסניצקי ואחרים. חברי הסקציה הספורטיבית השתתפו פעמים רבות בצעדות, שאורגנו ע"י ידי ה־P.W. והשלטונות במסגרת יום הספורט, ועמדו תמיד יפה במבחן. זכור המקרה, שאחד ממחלקת הצועדים, החי כיום בישראל, נחלש ועמד לצאת מהשורה ועל ידי כך עלול היה לגרום, שיפסלו את כל המחלקה. חבריו בשורה תמכו בו כברת־דרך ארוכה, עד שהמחלקה הגיעה בשלמותה ליעד.

אם הזכרנו את ענפי הספורט השונים בקן, לא תהיה התמונה שלמה בלי שנזכיר את משה כגן, המפקד המבוגר מכולם, בעל

פלוגת
הדרכה צבאית (P.W.)
של בית"ר

משפחה וסוחר אמיד, שלא חסך מזמנו והפעיל את מרצו לפיתוח הספורט ובעיקר את ענף הכדורגל.

האימון הצבאי תפס מקום נכבד ביותר בחינוכנו. בשיעורים, שקויימו למטרה זו, למדנו להשתמש בנשק קל, נערכו אימוני שדה, ת"ס, קשר ובתקופה מסויימת גם תס"ח.

אריה דבורקין, שמואל קנטור, יעקב גוטליב, אליעזר גולנדסקי, דוד הוברמן וצבי פרידמן (אחים מהשכבה הבוגרת — דרגה ג'), נשלחו לבית הספר הצבאי המרכזי של התנועה בפולין, בז'ילונקי ליד ורשה, ושם, בפיקודו של קפט. ירמיהו הלפרין ז"ל, הוכשרו לתפקיד של מדריך צבאי. לאחר שסיימו את הקורס, השקיעו המדריכים הרבה מרץ ועבודה „ללמד את בני־בית"ר קשת". יש להזכיר במיוחד לטובה את חברנו הרב־סמל צ. יגיד, החביב והנעים, היהודי היחיד בשירות מקצועי בצבי הפולני שבפינסק, שהגיש עזרה אישית ומעשית רבת ערך.

נוסף לפלוגות השירות הצבאי (פ.ש.צ.) בקן, שמדריכיו היו בוגרי ביה"ס הצבאי בזילונקי, השתלבה פלוגת בית"ר, בשנות השלושים הראשונות, במסגרת „ההכנה הצבאית" מטעם ממשלת פולין („Przysposobienie Wojskowe"). ה„הופיעץ" היה קיים בכל בתי־הספר התיכוניים, אולם תנועת בית"ר, שאחת ממטרותיה העיקריות היתה לימוד התורה הצבאית, היתה תנועת הנוער היחידה, שהתעניינה והשיגה את הבסיס הפורמאלי להשתלמות במסגרת רשמית זו.

לשיא הפעילות של ההדרכה הצבאית הגענו בשנים 1938—1939. באיוואניק, הסמוכה לפינסק אורגן ע"י הארגון הצבאי הלאומי קורס צבאי ארצי, שדבר קיומו נשמר בסוד אף מן האחים בקן, בגלל מגמתו הקונספירטיבית כשלעצמה, ובגלל אי ידיעת השלטונות הפולניים על היקפו המלא. (הפרטים, שנמסרו להם רשמית, התייחסו רק לחלק מהאימונים). שם התאמנו החניכים בתחמושת חייה, עסקו באימוני שדה מפרכים ובחפירת תעלות הגנה מסועפות, צעדו עשרות קילומטרים עם מטען צבאי מקובל על הגב, ובאופן כללי טעמו טעמו של בית ספר צבאי, שם הגיעו לדרג של סמלים. מלבד האימונים האלה שמעו הרצאות על נושאים צבאיים: טקטיקה, קשר, קונספירציה, סיוף וכיו"ב. מפקד הקורס היה שלמה בן שלמה, ארצישראלי ואיש הא.צ.ל. שמוצאו מבולגריה. ראש בית"ר ז. ז'בוטינסקי, בבקרו באותה תקופה בפינסק, ערך ביקור שם ועמד מקרוב על צורת ניהולו ועל בעיות ההדרכה.

משתתפי קורס זה לחמו לאחר תקופה קצרה בנאצים ביערות פולין וליטא. אחרים לחמו בצבאות בנות־הברית ואח־רים בשורות הארגון הצבאי הלאומי ולוחמי חירות ישראל (לח"י). בין המשתתפים — אשבול וא. פלדמן, שנפלו על אדמת המולדת במלחמתם במחתרת נגד שלטון המנדאט. הראשון — בשורות לח"י והשני בשורות א.צ.ל. ויבדל"ח גלויברמן אברהם, ב. אורינגל, י. אורלינסקי, שניהם מביאליסטוק, מ. בגין מבריסק. כן לחמו בשורות אירגוני המחתרת חניכי אצ"ל ואנשי בית"ר: יהודה שקליאר, יחיאל קרופצ'יק, שמוליק הולצמן ואחרים.

חניכי בית"ר: יצחק שפירא, אהרון הולצמן וא. אינבינדר, קציני הצבא הפולני וכן אייזיק א., מ. קלצקי ואחרים לחמו נגד החיה הנאצית. יעקב אינבינדר נפל במערכה נגד הנאצים על אדמת פולין ואשר חפץ, תלמיד הגמנסיה „תרבות" וחניך בית"ר פינסק מיוצאי לכווה, נפל ונשקו בידו כאחד מראשי ההתנגדות המזויינת בגיטו לכווה.

לאחר הכינוס הראשון של בית"ר פולסיה בשנת 1930, שהתקיים בפינסק, קוימו כינוסים נוספים, כולם בהזדמנות בי־קוריו של ז. ז'בוטינסקי בפינסק, בשנים 1933, 1936, 1939. לכינוסים אלה הגיעו בני־בית"ר מערי פולסיה ועירותיה.

ביוני שנת 1933, נערך הכינוס הגדול ורב הרושם ביותר של תנועת ז'בוטינסקי בפינסק; אלפים קיבלו את ראש בית"ר ז. ז'בוטינסקי בתחנת הרכבת. התזמורת, שיירת הרכב הארוכה, שהזדנבה לאורך הרחובות עד מלון „אנגלסקי", אלפי בני־נוער במדים, פלוגות פרשים ורגלים של „ברית החייל", הרביזיו־ניסטים והמוני בני־העיר, שבאו להזין עיניהם במיפגן הגדול, כל אלה העידו, כי רעיון הציונות המדינית חדר ללבם של יהודי פינסק ורבה השפעתנו על העם. נוסף לראש בית"ר השׂ־תתפו בכינוס זה: נציב בית"ר בפולין א. פרופס, א. רמבה, קצין הנציבות פ. יוניצמן ז"ל, ומפקד בית"ר בגליל פולסיה — מנחם בגין.

בעצרת עם, שהתקיימה בערב בתיאטרון הולצמן, נאם ז. ז'בוטינסקי. האולם היה מלא מפה לפה, ואלפים צבאו על הדלתות מבחוץ כדי לשמוע את הנאום באמצעות הרמקול. יודעי דבר קבעו אז, שנאום זה היה הגדול בנאומי ז. ז'בו־טינסקי.

אצ"ל

בשנים 1937—1939 התארגנו ופעלו תאי המחתרת של האצ"ל בגולה. בפינסק ביקר בשנת 1938 אברהם אמפר הי"ד (הלוחם שנפל בתל־אביב מכדוריו של המרצח מורטון), ואירגן את התא הראשון של האצ"ל בעיר. מטעם מפקדת האצ"ל בפולין ביקר בעיר גם נתן ילין פרידמן. הפגישות עם

קבוצת בנות בית"ר עם מדריכם י. דבורקין

הסופר דניאל פרסקי מארצות הברית מבקר בבית״ר

האורחים התקיימו בביתו של חברנו מוסיה קלצקי. כמפקד גליל פולסיה נתמנה לייב דבורקין (ובהיעדרו של זה — יוזוק) וכסגנו — גלייברמן הקוברינאי. כמפקד הסניף מונה אברהם גלייברמן „דער לאנגער״. קבלת החברים לתאים היתה מלווה טקס מיוחד. בטרם נתקבל מועמד, חייב היה לעבור מבחנים והושם עליו עיקוב סמוי. חברי התא התאמנו בבית־הקברות (בחסות בנו של הקברן — הבית״רי חזנוביץ) ובביתו של מ. קלצקי בנשק קל, ובדרך להלווה — באימונים צבאיים אחרים. לרשות התאים עמדו 3 כלי נשק קלים — „ברטה״, פי.בי. ובפרבללום + 200 כדורים. כן היו ברשותם רימוני־יד.

בשנים 1936—1938 גברה השפעת ה„בונד״ והקומוניסטים על הנוער ובעיקר על הנוער היהודי מבתי הספר התיכוניים. לתנועת בית״ר ולתנועות נוער אחרות הוחדרו או הסתננו אנשים, שמטרתם היתה לזרוע פירוד, דעות חבלניות, אי־אמון, ולעקרם אח״כ מהמחנה הציוני.

עמדנו על סכנה זו בעיתה ונקטנו אמצעי הסברה נרחבים בעיקר על ידי מגע אישי עם הנוער מהגימנסיה הפולנית הממלכתית ומהגימנסיה „צ׳יצ׳יק״. השפעת האנטי־ציונים על תלמידי הגימנסיה „תרבות״ היתה כמעט אפסית.

נגע האנטישמיות הפעילה־הכוליגאנית פגע גם בעירנו בשלוש השנים, שקדמו לפרוץ מלחמת העולם השנייה. בהש־פעת הסטודנטים, שינקו מאווירת הרצח במכללות פולין ובסיר־עם של מלחי־הצי, בני „פולין הצעירה״ ותעמלנים, שנשלחו במיוחד מפומרן ופויזן, אירעו מקרי התנפלות על יהודים והת־גרויות בהם. בסקטור המסחרי הורגש הדבר היטב. על קירות הבתים הופיעו הכרזות „Swoj do Swego״, („איש אל רעהו״) נוהלה תעמולה נרחבת בין הנוצרים, שיימנעו מלקנות אצל בני יהודים, ורשת החנויות „הנוצריות״ עם השלטים הירוקים התרחבה. בני בית״ר לא ישבו בחיבוק ידיים ולא הסתכלו בשלוות נפש למעשי הפורעים. הקבוצות שאורגנו שמו להם למטרה לא רק את ההגנה העצמית, אלא את הרחקתן וחיסולן של קבוצות הפורעים בעיר. לזכות בית״ר ואנשי העמל והזרוע של „ברית־החייל״ יש לזקוף יוזמה זו, שעוררה מייד לפעולה הסתדרויות נוער ציוניות אחרות ואף את צעירי ה„בונד״. היה זה, נדמה לי, המקרה היחיד של שיתוף פעולה כלשהו בימים ההם בין הסתדרויות הנוער בינן לבין עצמן ובינן לבין ה„בונד״. הפעילים שלנו בקבוצות אלה היו: יצחק ספיווק (איטשע), שלום סושניק, וולול הענאכ׳ס, משה ברזר, אשר פלדמן, ישראל אייזנברג, אברהם קוברינצ׳וק שאינם בחיים, ויבדל״ח: צבי גרבוז (הרשל), יהודה שקליאר, צבי גרוסמרק, איזיק א., יהודה רובאכה, מ. קלצקי וא. אינבינדר החיים בארץ. האגרופים והכלים, שהוכנסו לפעולה, הרתיעו את הפורעים והניעו אותם להיעלם מהאופק.

בשנים 1933—1936 עלו לארץ בהיתר ובאיסור הרבה ותיקים ומפקדים בגל שני ושלישי וביניהם: מרדכי פקץ, י. נוביק, משה הוברמן, רחל כגן, דוד כגן, שמחה לוין, סיומה מכנס, יעקב וולפסון, ברוך אולפינר, יצחק אייזנברג ואחרים. חלק עלה, כשבידיהם סרטיפיקטים ואחרים בדרך אי־לגלית. שגדלה וטופחה על־ידי תנועת בית״ר. בשנים 1936—1939 שימש נתיב זה, כדרך יחידה כמעט, לעליית אנשי בית״ר, מאחר שזכויותיהם קופחו והם לא סווגו כמועמדים לעלייה על ידי הסוכנות היהודית לארץ־ישראל. הוקמה ועדה לסיווג המוע־מדים לעלייה הבלתי ליגלית, בהשתתפות נציגי בית״ר, הצה״ר וברית־החייל. בראש הוועדה עמד ד״ר ב. מנדל ז״ל.

שורות בית״ר בשנים 1937—1939 מנו למעלה מ־500 אחים ואחיות. המועדון האחרון ברחוב רובייצקה המה תמיד מרוב אדם עד השעות המאוחרות של הערב. בשנת 1935 הועברה המפקדה הגלילית של בית״ר פולסיה לפינסק. כמפקדי הגליל בתקופות שונות שימשו: אריה דבורקין, ברוך אולפינר, י. ש. פקר ומשה כגן. כמפקדי קן בית״ר בפינסק לאחר המפקדים

הראשונים, שעלו ברובם ארצה, ובתקופת זוהרו של הקן, שימשו: מרדכי פקץ׳, דוד הוברמן, יעקב גוטליב ,יצחק שפירא, צבי פרידמן ומשה כגן. לידם עזרו כסגנים בתקופות שונות: גלייר־ברמן מקוברין, צבי גרבוז, א. אינבינדר; כאחי המפקדה: חיים וינשטיין, א. פדרמן מ. פרגר, אברהם לוין, ג. דייקסל, משה׳ל לוין, מ. גולדשטיין א. דבורין א. ברמן, א. קוברינצ׳וק, י. רובכא, מ. חזנוביץ ואחרים, ששמותיהם נשכחו מאתנו.

בפרוץ מלחמת העולם השנייה נקראו רוב חברינו המבר־גרים לשירות צבאי. עם תבוסת צבא פולין לא חזרו רבים מאנשינו לבתיהם, וביניהם לייב דבורקין ודוד הוברמן היקרים.

הכיבוש הסובייטי הפסיק את הפעילות שמעל פני־השטח, אולם בתנאי מחתרת קפדניים אורגנו קבוצות, שהמשיכו לשמור על הגחלת. במיוחד יש לציין את הקבוצה, שפעלה בגימנסיה „תרבות״ והרוח החיה שבה — בגון „הקטן״. קבוצה זו פירסמה עלונים לזכרם של המנהיגים הציונים הרצל וזאב ז׳בוטינסקי ומשורר האומה ח. נ. ביאליק. בעלונים אלה פורסמו גם דברי עידוד ותקווה. בקבוצה שנייה פעלו בלה קרליץ ז״ל וצבי גרוסמרק. היא עמדה בקשר מתמיד עם וילנה, שם נתקבצו אנשי התנועה מכל ערי פולין, שברחו מהשלטון הנאצי והסובייטי גם יחד.

חודש ימים לאחר שהוקם שלטון הסובייטים בעיר, אורגנה בסוד קבוצה של 25 בית״רים. פגישתה הראשונה התקיימה בביתם של משפחת דייקסל, ליד יער לישצ׳ה. כעבור ימים ספורים שמה קבוצה זו פעמיה דרך הגבול לעבר וילנה, שהיתה אז לבירת ליטא. הדרך הובילה מפינסק ללידה דרך ברנר־ביץ, שם התפלגה הקבוצה לשתיים: אחת עברה את הגבול הרוסי־הליטאי ליד בסטון, והשנייה — ליד רדון. כמקום מפגש נקבעה העיירה איישישוק, שהיתה בצד ליטא. חלק ניכר מקבוצת גונבי הגבול הגיע לאחר תלאות, מחנות־מעצר ומאמ־צים על־אנושיים לארץ, ביניהם: אשר פלדמן הי״ד, שקליאר יהודה, גלויברמן אברהם, אייזיק א., קרופצ׳יק יחיאל, קלצקי מוסיה, הולצמן שמואל, יהודה רובאכא ואברהם אינבינדר.

קבוצה אחרת של פעילי בית״ר והצה״ר נאסרה על־ידי הנ.ק.ו.ד. זמן קצר לאחר כניסת הצבא האדום לפינסק באשמת „קונטרוולוציה״ ואנשיה נכלאו בבתי סוהר שונים ברוסיה. בין האסורים והגולים: י. שפירא, צ. גרבוז, א. דיקסל, ג. דיקסל, מ. דיקסל (ויתר אנשי המשפחה), צ. גרוסמרק, א. יוזוק, א. ליפשיץ והבית״ריות: ב. קרליץ ז״ל, י. קליינמן, ל. פילקוב, מ. קפלן וצייטלין — רובם בארץ. מאסרים דומים בוצעו ע״י השלטונות הסובייטיים בין פעילי הצה״ר. חלק מהם הגיע לאחר תלאות ונדודים לארץ.

ברית החייל

קריאתו של זאב ז׳בוטינסקי ליוצאי צבא יהודים להתארגן בחטיבה נפרדת בעלת צביון לאומי, מצאה הד גם בפינסק ובשנת 1933 הוקם סניף „ברית החייל.

מאות גברים ששירתו בצבא הפולני, הופיעו במדים צבאיים כשסמל הגדודים — מגן דוד ואריה — על כובעם.

חברי „ברית החייל״ היו ברובם אנשי עמל — פועלים, עגלונים וסבלים משכונות העוני שהיו תחת השפעת ה„בונד״ שנים רבות. לתנועה הציונית לא היתה בשכונות אלו דריסת־רגל, זאת זכותה והצלחתה של התנועה הרביזיוניסטית שידעה לחדור לחוגים אלה ולצרפם לתנועה הציונית.

זכורה היטב פלוגת הפרשים של „ברית החייל״, רכובים על סוסיהם להנאתם והערצתם של התושבים. בשנת 1933 השתתפו חיילים־פרשים רבים בקבלת הפנים שנערכה בפינסק לזאב ז׳בוטינסקי.

פלוגות „ברית החייל״ במדיהם ועל דגלי התכלת־לבן, השתתפו במצעדים בחגים הלאומיים של פולין. הופעתם שהיתה גאה ונאה ביותר, גרמה סיפוק וגאווה לאומית ליהודים.

מפקדת „ברית החייל״ בפינסק היתה מורכבת בתקופות שונות מהחברים: ד״ר ב. מנדל (מפקד הגליל), ד״ר וינברג, מ. ליובשבסקי, ג. קנטרוביץ׳, נח פולין, א. וקסר, צבי ליפשיץ, נחמן ז׳וכוביצקי, אברהם בנקובסקי, דב סושניק ואחרים.

המפקדה הפעילה את חברי הארגון הזה בעיקר בשטחים דלקמן:

באימונים צבאיים;

בפעולות חינוך ותרבות;

בהגנה על יהודי פינסק נגד פורעים אנטישמיים.

אנשי „ברית החייל״ התייחסו ברצינות רבה לכל הפעולות, ומסירותם לתפקידים שהוטלו עליהם היתה למופת, כיאה לחיי־לים ממושמעים. במיוחד ראוי להזכיר את הצעדים שנקטו אחרי הפרעות ביהודים בפשיטיק, כאשר סטודנטים ואנשי התנועה האנטישמית „מלודה פולסקה״ החלו להציק ליהודים בפינסק ומקרי התקיפות והחבלות שחזרו ונישנו, גרמו לכך שהיו יהודים אשר העדיפו לא לצאת לרחוב בשעות הערב המאוחרות.

בסוכות שנת 1938, יצאו קבוצות חברים, יחד עם חברי בית״ר, לסיורים בעיר. הפורעים האנטישמיים חשו אז את נחת זרועם של החיילים והבית״רים על בשרם. הם נוכחו כי יש מי שדואג לשלומם של היהודים בעיר ולכל התגרות בהם תינתן התשובה ההולמת מצד ה„פנדרס״ היהודים שגדלו בעיר.

פעולות התרבות שאורגנו בסניף — הקורסים לעברית, ההרצאות על נושאים יהודיים וכלליים, ואף איסוף כספים לקרנות הלאומיות, שמשמעות חינוכית היתה לו בשביל חומר אנושי זה, תרמו רבות להרחבת אופקיהם של אנשי השורה. ייזכרו לטובה מסירותם ועזרתם הנאמנה של ותיקי הצה״ר

בעיר (המהנדס בסביץ, ד״ר אכט, שלמה באס והמהנדס גורשטיין) לפעולתו של ארגון זה.

בין החברים הפעילים ביותר בסניף יש להזכיר את מאיר ובלוצקי, האחים פייבל ומיכאל וולוול (הנכס), זאב גרובסקי, שלמה אייזנברג וד״ר בלומנפלד.

בשנת 1939, באוירת המלחמה שרחפה על אירופה, נתקבלה פקודה לגייס את כל אותם החברים המוכנים לצאת בכל דרך אפשרית לארץ ישראל. תכנית זו הכתה אז גלים בפולין. היו שלגלגו עליה והיו שהתלהבו ממנה. האחרונים ראו בתכנית זו מעשה ממשי במלחמה נגד ההגבלות בעליה והספר הלבן, אפשרות של הפגנה אדירת־כח. אך מלחמת העולם השנייה שפרצה אז שמה לאל תכנית זו, אולם ההיענות של חיילי הסניף להתגייס ולהיות מוכנים היתה מלאה.

תקופה קצרה לאחר שפינסק נכבשה על ידי הסובייטים, נאסרו אחדים מחברי „ברית החייל" והוגלו למקומות מרוח־קים ברוסיה. אחרים הועמדו בפני בתי־דין סובייטים בעוון אנטי־מהפכנות ונידונו לתקופות מאסר ארוכות.

משרידי „ברית החייל" שחיים עמנו כאן בארץ: חבר המפקדה אברהם בנקובסקי ומזכירו המסור של הסניף משה ליובשבסקי, שניהם אסירי־ציון לשעבר. מפקד הגליל ד״ר ב. מנדל הגיע ארצה בתום מלחמת העולם השניה, והיה פעיל בחיים הצי־בוריים בארץ. הוא נפטר בתל־אביב בשנת 1963.

א. ז. תרשיש / המזרחי והחלוץ המזרחי

בשנת תרס״ב נוסדה תנועת „המזרחי" על ידי הרב ריינס ז״ל בהשתתפות 40 רבנים, ובאותה שנה קמה גם האגודה בפינסק. ר' יעקב יצחק ריינס ז״ל, רבה של לידה, היה יליד פינסק והיה מבקר בעיר מולדתו על מנת לקרב את לב תושביה לציון ולפעולות למען בנין הארץ. ראש „המזרחי" באותה תקופה היה הרב גליקסברג ז״ל שנפטר בת״א. החברים הראשו־נים היו: פנחס אייזנברג ז״ל (אביו של יעקב אייזנברג־ברזילי), בנימין מרדכי אפשטיין ז״ל, מר זילברקוויט ז״ל, המורה בושס ז״ל, הרב פרפלוצ׳יק שעלה ארצה ונפטר כאן. אגודת „המזרחי" בפינסק נרשמה על ידי חבריה בשנת יסודה בספר הזהב של הקרן הקיימת לישראל, ועד פרוץ מלחמת העולם האחרונה היתה מוצגת תעודת הרישום בחתימת ד״ר הרצל וקרמניצקי במועדון „החלוץ המזרחי" בפינסק.

עד מלחמת העולם הראשונה היתה פעולת „המזרחי" בעי־

החלוץ המזרחי בפינסק

רנו קטנה ומצומצמת, משום שהפעולה התנהלה במחתרת. התסיסה וההתעוררות הגדולה, שהתחילו בכל התנועות הציוניות לאחר המלחמה, נתנו אותות גם בתנועת „המזרחי". גדל דור, שהתחנך בישיבות ברוח התורה והמסורה, ודור זה חיפש את הדרך המתאימה לגאולת גופו ונפשו של האדם בישראל. בציונות, המתבססת על תורת ישראל, ראה דור זה את הדרך. שעה שנתערערו עולמות וערכים, ידע הנוער הזה להתבצר בערכי היהדות והציונות, ובבנין ציון על יסודות דתיים ראה את עתידו. הנוער הזה ראה בתנועת „החלוץ המזרחי", שנוסדה בארץ, את המסגרת המתאימה להגשמת רעיונותיו ושאיפותיו.

סניף „החלוץ המזרחי" נוסד בפינסק בשנת תרפ"ד ועיקר שאיפתו היתה לתת אפשרות לצעירים דתיים לעלות ארצה ולהגשים חזונם בבניין הארץ על יסוד אורח חיים דתי. אחד מתפקידיו היה לרכז סביבו את חניכי הישיבות, אשר בהם ראה חיל־מילואים להסתדרות „החלוץ המזרחי". ואכן, הגרעין הראשון והעיקרי של הסניף היה הנוער שהתחנך בישיבות. צעירים דתיים באו בדברים עם יוסף ניידיץ' ז"ל, שהיה חבר התנועה עוד קודם לכן ועמד בקשרים עם מייסד תנועת הנוער שמואל חיים לנדוי ז"ל, והתחילו בהכנות לאירגון הסניף בעיר־רנו. תודות להשפעתו של יוסף ניידיץ' וקסם אישיותו הצטרפו לתנועה הרבה בני נוער, שלא היו לפני כן דתיים. ערבי ויכוחים סוערים קדמו להצטרפות זו, עד שנסתיימה תקופת הלבטים ונוצרה המסגרת, שהלכה והתרחבה לשיתוף פעולה עם כל יתר התנועות הציוניות בעיר.

חברי הסניף שיתפו עצמם בפעילות בפעולות למען הקרן הקיימת ואף קיימו מפעל מיוחד בכל שנה בט"ו סיון — הוא יום הזיכרון של ש.ח. לנדוי ז"ל, מייסד תנועת תורה ועבודה — יום סרט לטובת הקרן. חברים רבים יצאו לנקודות הכשרה וההסתדרות טיפלה בעלייתם. בסניף התנהלה פעולה אירגונית ותרבותית ענפה. נערכו שעורים לעברית, ידיעת ארץ ישראל, תנ"ך, אגדה, תולדות הציונות, תנועת תורה ועבודה וכו'. כל הפעולות התנהלו תוך תיאום מלא עם ההנהלה הראשית של התנועה בפולין ולפי הוראותיה.

הסניף בפינסק שימש גם מרכז לסביבה, וביזמתו הוקמו גם סניפים בדויד־גרודק, בלובישוב, בפוהוסט, במיקשביץ, בדומב־רוביצה, בסטולין, בסרניק ועוד.

בישיבה המקומית היה קיים סניף עצמאי, שלא היה תלוי בסמכויותיו בסניף העירוני ונשא אופי מיוחד מחמת התנאים המיוחדים, שתלמידי הישיבה היו נתונים בהם. סניף זה נשא את השם „אסף־קנאי", משום שחברינו קנאו את קנאת ארץ ישראל באווירה של הישיבה, שהיו נתונים בה, שלא לרצונם. „אסף קנאי" קיים קשרים אוטונומיים עם ההנהלה הראשית בוורשה בכל הנוגע לפעולתם האירגונית ושליחת חברים להכ־שרה. הסניף הפינסקאי קיים קשרים ויחסים טובים עם חברי „אסף קנאי" ואף הגיש עזרה כספית לחברים, שהצטרכו לצאת להכשרה בלי אמצעים להוצאות דרך. מבין אלה שהיו פעילים בסניף וזכו לעלות ארצה יש לציין את: יהושע גרושקין, לאה גרינברג, א.ז. וולפגור, שלום לוצקי, זהבה ניידיץ'־תרשיש, לאה ניידיץ'־לבנה, חיים סולניק־סולל, יעקב קלוסקי, זיסקינד קפלן, שלמה שטיפמן, א.ז. תרשיש.

עסקני התנועה העולמית וראשי הציונות הדתית ביקרו תכופות את הסניף, וכך זכתה ההסתדרות בפינסק לביקוריהם של: הרב ריינס, הרב משה אוסטרובסקי, הרב ברלין (בר־אילן), הרב י.ל. מיימון — זכרון כולם לברכה, וכן גם לביקוריהם של ד"ר ז. וורהפטיג, יעקב גרינברג, י.ל. יונגסטר, משה סקורד־טופסקי, נתן גרדי ואחרים.

וראוי להזכיר כאן את אלה, שהקדישו מזמנם ומאונם לפעולה ולא זכו להגיע למטרתם ולהגשים את שאיפת חייהם, והלא הם: יוסף ניידיץ' ז"ל (יו"ר הסניף וחבר המועצה הארצית והעולמית), משה גנדמן, יעקב בקלצוק, יעקב גרופן, זאב לוין, צבי ליברמן, שלמה סגלוביץ, שמאי פייגלמן, שכנא פרישברג, ב. ציפרשטיין — יהי זכרם לברכה.

מסיבה ב„החלוץ המזרחי"

ב. לדרמן / החלוץ הכלל־ציוני

„החלוץ המרכזי", שלאחר זמן שינה את שמו ל„החלוץ הכלל־ציוני" נוסד בפינסק בשנת 1926 והיה קיים עד ספטמבר 1939 — כשפרצה מלחמת העולם השנייה. הכיוון הרעיוני של תנועת „החלוץ" הוא אשר גרם לייסוד „החלוץ המרכזי" בערי פולין השונות. מניחי היסוד לתנועה זו ראו בה מסגרת כללית, א־פוליטית, לכל הנוער השואף לעליה לארץ־ישראל והמצווה להכשיר את עצמו בגולה לקראת עליה זו, בניגוד לתנועת „החלוץ" הכללית, שראתה את עצמה כחיל המילואים של ארץ־ישראל העובדת והסוציאליסטית.

הראשונים והפעילים בהסתדרות זו בפינסק היו, לפי מיטב זכרוני: יוסף גלצקי ז"ל, שמריהו רבינסקי, יהושע בגון ז"ל, אייזיק פידלמן ז"ל, חיים פרידמן, נוח פינצ'וק, דב בויאר, קלמן קוטוק ז"ל, משה ברגמן, בנימין לדרמן, ישראל מישוק, יעקב ברודסקי ז"ל, זלמן גיטלמן ז"ל, ירחמיאל גלוברמן, נחמן לומישוב, משה שבס ז"ל, אסתר ויניק, יצחק פילדמן, מאיר גרבוז ז"ל, מרדכי ברגמן, יהודה בסביץ' ז"ל, ישראל אייזנברג ואחרים.

לא על נקלה השלימו עם קיומנו אירגונים אחרים בעיר. נאלצנו להאבק על עצם הזכות להתקיים. רק לאחר פעולת הסברה ממושכת ופעילות רבה בכל התחומים, רכשנו את ההכרה בעצם קיומנו. ולא זו בלבד, אלא שנאלצנו להאבק על הכרה בזכויותינו בתוך מחנה הציונים הכלליים עצמו, שהיינו חלק ממנו. גם הם ראו אותנו תחילה כבנים חורגים. היה זה בעיקר הודות לעמדה הרשמית של מרכז ההסתדרות הציונית וראשה יצחק גרינבוים, שלא רצו להכיר בנו. העומדים בראש ההסתדרות הציונית בפינסק, י. שקולניק ז"ל ומרדכי אייזנברג ז"ל, שהיו אנשי „עת לבנות" והיו מחולקים בהרבה ענינים עם יצחק גרינבוים, מנהיג סיעת „על המשמר", לא רצו או לא יכלו בענין זה של „החלוץ המרכזי" שלא לקבל את מרות המרכז. אין ספק, כי עמדתם זו נגדנו נבעה בעיקר מתוך אי אמונה ביכלתנו, באפשרות התארגנותנו העצמית והקמת נקודות הכשרה משלנו. המאמצים שלנו, ההתמסרות של חברינו, שהאמינו בדרכם וברעיונם — הם הם שסללו לנו את הדרך ואילצו גם יריבים להכיר בנו כגורם חי וקיים. וכך השלימו אתנו לאט לאט גם המוסדות המרכזיים של ההסתדרות הציונית וגם המוסדות המקומיים בפינסק.

פעולותינו בסניף המקומי

בראש דאגתנו היה הסניף המקומי, רכישת חברים וקליטתם במסגרת הסניף. לאחר פעולת הסברה יסודית הבקענו את הדרך לרחוב הציוני. הסניף גדל. חומר אנושי רב־גווני זרם לשורותינו: אנשי „עמך", פועלים מבתי חרושת הלפרין ולוריא, בעלי מלאכה שכירים, בניהם של עובדי אדמה שהם ואבותיהם עסקו שנים רבות בחקלאות ובאספקות ירקות לתושבי העיר,

קיבוץ הכשרה של החלוץ המרכזי

והיו גם חברי ה„בונד", שעזבו את מפלגתם והצטרפו לתנועתנו. ראוי להזכיר בהזדמנות זו את ישראל מישוק, שהיה מפעילי האיגודים המקצועיים ולאחר שהצטרף אלינו עשה רבות לרכישת חברים מבין אנשי ה„בונד" והאיגודים המקצועיים. חומר אנושי זה היה זקוק לטיפול מיוחד. ברובם לא ידעו עברית ואף חסרו להם ידיעות אלמנטריות והשכלה מינימאלית. היינו מצווים, איפוא, לדאוג לכוחות אינטלקטואליים יותר אשר יסייעו להעלאת ההשכלה והרמה התרבותית של האנשים האלה. יגענו ומצאנו. לאחר זמן מה הצטרפו אלינו כמה מבוגרי הגימנסיה ותלמידיה: זלמן גיטלמן ז"ל (היה לאחר זמן מה נציגנו במרכז בורשה), מאיר גרבוז ז"ל, ירחמיאל גלוברמן, אריה בסביץ', שמואל דננברג, אבא ויניק, יחיאל טשרטוק ז"ל ואשר פלדלייט ז"ל. זה האחרון, שהיה אחד התלמידים המצטיינים בגימנסיה, התמסר במיוחד לפעילות בקרב חברי קיבוץ ההכשרה שלנו „פולסיה", שם לימד עברית, היסטוריה, ציונות וכד'. גם 2 מורים (רטשני וּבורשטיין) שהצטרפו לתנועתנו, סייעו במשימה זו. בעזרתם של כל אלה העברנו את הסניף שלנו למסלול של לימודים והכנת החברים לקראת החיים בקיבוצי ההכשרה והעליה. הצלחנו גם להקים ספריה, שהיו בה כ־1500 ספרים ובראשה עמדו החו' דב בויאר עד לעליתו ארצה ב־1932 ואחר כך — שמואל שרייבמן ז"ל. במשך זמן מסויים שימשה ספריה זו כספריה נודדת והסתייעו בה גם חברי קיבוצי ההכשרה שלנו בסביבות פינסק.

קיבוצי ההכשרה

נקודת ההכשרה הראשונה שלנו היתה „זמושה" שהוקמה בשנת 1929 בשיתוף עם „השומר הלאומי". בשנת 1930/31 קיימנו נקודת הכשרה אצל בעל האחוזה טברדובסקי בסביבות עירנו ובה נקלטו להכשרה גם חברים מסניפים שונים של התנועה בפולין. בשנת 1932 הוקם קיבוץ ההכשרה „פולסיה" בפינסק, שהיה קיים עד למועד פרוץ המלחמה. כל נקודות ההכשרה היו בפיקוחו של המשרד הארצישראלי בורשה.

הסניף הפינסקאי סייע במידה רבה להקמתם של סניפים בסביבה והיה מדריך אותם בכל התחומים. קיימנו כינוסים אזוריים וימי עיון, שהוקדשו לדיונים על דרכי העבודה בסניפים ובנקודות ההכשרה. הפעילים בגליל פולסיה היו בעיקר: ש. רבינסקי, ב. לדרמן, א. בסביץ', מרדכי ברגמן, ז. גיטלמן ז"ל, י. בגון ז"ל, יעקב ברודסקי ז"ל.

במרכז התנועה שלנו היו מיוצגים מפינסק: יוסף גלצקי ז"ל, שהיה חבר המרכז הראשון שמושבו היה בלודז', זלמן גיטלמן ז"ל, יהודה בסביץ' ז"ל.

בהסתדרות הציונית ובפעולה למען המוסדות

חברינו גילו פעילות רבה בהסתדרות הציונים הכלליים, יזמו וביצעו פעולות רבות שהיו לתפארת התנועה. בועד העירוני של הציונים הכלליים ייצגו אותנו בתקופות שונות: יוסף גלצקי, ש. רבינסקי, משה ברגמן, י. בגון, בנימין לדרמן, ישראל מישוק, מרדכי ברגמן ואחרים. מסיבות „עונג שבת" שהיינו מארגנים, ריכזו מאות מבקרים מבין יהודי פינסק ולהצלחתן סייעו בעיקר: ברלה פלד ויהודה בסביץ ז"ל, שהיו מקריאים מפרי עטם; פייבל קליטניק, שהיה מקריא בכשרון רב מיצירות סופרים; בנימין לדרמן, שהיה מנעים בזמרה ואחרים.

ראויה לציון מיוחד פעילותנו למען הקרן הקיימת לישראל

שזכתה להערכה כללית. שיתפנו את חברינו בכל הנשפים והמפעלים, שנערכו לטובת הקרן, ואולי כדאי לציין דוגמא אחת: חברנו נחמן לימישוב, שהיה סנדלר לפי מקצועו ועבד כפועל שכיר, היה מוותר על 2—3 ימי עבודה מדי חודש למען שתף עצמו באוספי כסף ומגביות שונות לטובת הק ק. ל. במסיבות שונות סייעו גם המורה יוסף צ׳סלר ז״ל ומרדכי שוכמן (עתה בקנדה) שהיו מהנים את קהל השומעים בשירי עם ושירים ישראליים.

חברי הסניף שלנו נתנו יד למגביות השנתיות של קרן היסוד, למפעל למען הפצת הספר העברי ולכל מפעל ציוני־ציבורי שנערך בפינסק.

בתקופה האחרונה

בשנת 1935 החליטה הועידה הארצית החמישית של תנר עתנו, כי כל החברים הותיקים והפעילים בסניפים חייבים לצאת להכשרה ולהתכונן לעליה. החלטה זו חייבה רבים מהחברים הפעילים לפרוש מהפעולה בסניף שאורגנה מחדש. חברי המזכירות החדשה היו: ש. רבינסקי, לדרמן בנימין, מרדכי ברגמן, יהודה בסביץ׳, נחמן לימישוב ואשר פלדלייט. כשנתיים לפני מלחמת העולם השניה הצטרפו למזכירות כמה מבוגרי הנוער הציוני: אברהם בוניוק ז״ל, א. גולדמן, שפרה פלד, ח. קולודני. פרט לאלה שיתפו פעולה אתנו: י. דובובסקי ז״ל ושמאי פלד (עתה בקבוצת אושה).

החלוץ המרכזי בשנים 27—1926

וויצ"ו

אירגון הנשים הציוניות וויצ"ו הוקם אמנם בשנות ה־20 של המאה הזאת, אך הרבה זמן לפני כן פעלו בעירנו אירגוני נשים שעסקו בפעולה ציבורית, בהסברה ציונית, בעזרה לקרנות ציוניות והשתלבו בערות בכל פעולה לטובת הציבור. עוד בזמנים שהפעולה הציונית היתה לא חוקית היה קיים אירגון נשים ציוניות פעילות שגילה פעילות רבה במסווה של פעולה פילנטרופית או תרבותית כללית. הודות לכך שימש הבית מבצר נגד השפעות של מתבוללים למיניהם, כי האשה־האם העברית ידעה לעמוד על משמר הערכים הלאומיים־הציוניים והחדירה אותם לבית.

במיוחד זכורה לי אותה פעילות נלהבת שגילה אירגון הנשים בתקופת הכיבוש הגרמני. האוכלוסיה המדולדלת והיגעה מתלאות המלחמה לא היתה מצליחה לאזור כוח ולהתנער אילולא אותה פעולה מבורכת של אירגון הנשים שעסק בהקמת בתי תמחוי לרעבים, עזרה ליתומים, ריכוז בגדי חורף לנצרכים ועצי הסקה. פרט לעזרה הכלכלית ראה האירגון של הנשים אז כאחד מתפקידיו הגשת סעד רוחני־מוסרי לכל נצרך. ביזמתו הוקמו קורסים לשעורי ערב לעברית בשביל הנוער המתבגר, וכן נחלץ להקמתם וחידושם של בתי הספר בעיר. על ידי פעילות זו היינו מרעיפות טל עידוד ונחמה לאוכלוסיה שנמקה בענייה.

זכור לי עדיין כיצד ציינו את מאורע הצהרת בלפור. ראינו אז במאורע זה אתחלתא דגאולה וחשנו צורך לבטא את חוויותינו בקשר לכך. השולחנות באולם בו התאספנו היו מכוסים מפות מנייר לבן והכיבוד שהיה ערוך על השולחנות היו דגים מלוחים ולחמניות. התה שהוגש היה בלי סוכר. אך הכיבוד הדל הזה לא האפיל על הרגשת החג שפיעמה את לב כולנו. דגלי ציון מנייר לבן־כחול נראו לנו אז כמבשרי הגאולה הקרובה לבוא.

זוכרת אני את הפעילות הרבה שגילו הנשים בזמן ביקורו הראשון של המשורר לייב יפה בעירנו. הוא בא אז בשליחות קרן היסוד. המצב הכלכלי בעיר אז היה בשפל המדרגה, אך למרות זה הצלחנו לגייס סכומי כסף ניכרים, וזה בעיקר תודות לנשים רבות שנחלצו לעזרה, שיתפו עצמן בביקורים ועודדו על ידי כך גם את הגברים.

אין ספק, כי פעולות אלו היו מעין חולייה ראשונה להסתדרות וויצ"ו שהוקמה אחר כך. היתה זו גב' בפזנר שבאה בשליחות מישראל להקים את ההסתדרות הזו, אשר ביקרה גם בעירנו והניחה את היסוד לאירגון הנשים הציוניות. היא קשרה אותנו למרכז של התנועה שהוקם בוורשה. מעתה היתה לנו כתובת, אך כתובת זו לא הניחה את דעתנו. החומר שהיינו מקבלות מהמרכז היה על פי רוב כתוב בפולנית, ושפה זו היתה זרה לרוחנו ואף לא היינו אמונות עליה. רק לעתים רחוקות היה מתקבל מהמרכז איזה כרוז או חוזר ביידיש. אנו, נשי וויצ"ו בפינסק, דרשנו תכופות שיישלח אלינו חומר בעברית. חונכנו אמנם בשפה הרוסית, אך חברות רבות ידעו עברית וראו בה את שפתן (גם אלו שלא ידעו עברית למדו בהתמדה בשעורי־ערב שהתנהלו בזמנו על־ידי

בלה הוברמן, בוגרת הגימנסיה „תרבות"). המרכז בוורשה ידע, כי סניף וויצ"ו בפינסק וחברותיו אינם דומים לסניפים אחרים וחברות אחרות בערי פולין הקונגרסאית.

במה עסקנו? יותר נכון יהיה לשאול: במה לא עסקנו? כל פעולה ציונית, פילנטרופית או ציבורית, מצאה בנו שותפות נאמנות: מגביות למען בתי ספר, למען הקרנות, מכירת כרטי־סים לנשפים ציוניים וכו' וכו'. אותם ימים כאשר ביקרו שליחים, ובעיקר שליחות, מהארץ, הפכו לימי חג בשבילנו. נשים רבות היו מזניחות את משק ביתן והבעלים נאלצו להשלים... זכור לי במיוחד ביקורה של המשוררת אלישבע בעירנו. היא היתה, כידוע, גרת־צדק והגיעה לפינסק בליווי בעלה. בטוחה אני, כי החמימות שמצאה אצלנו וההתלכדות סביבה בימי שהותה בעיר השאירו רישומם בלב המשוררת. גם המשורר נתן ביסטריצקי היה אורחנו וההתלהבות שעורר בחוגי וויצ"ו בנאומיו, ואולי בעיקר בשיריו, לא תישכח. מנהל הגימנסיה מר דוד אלפר ידע, כי לכל מפעל חשוב למען הגימנסיה או בית ספר „תרבות" עומד לרשותו לגיון של מתנדבות.

פרק בפני עצמו הוא פעולתנו למען הקרן הקיימת לישראל. בתקופה שי. אייזנברג (ברזילי) שימש בתפקיד מורשה של הקרן הקיימת לישראל אורגנו הבזרים הראשונים שהכנסתם היתה קודש לקרן. אולם ה„בזר" היה הופך למרכז העיר באותם ימים. היו אלה ימי עבודת פרך בשביל הנשים: היינו עוברות מבית לבית, מרכזות מוצגים, בעיקר מעבודות הנשים עצמן (סריגה, ריקמה וכד'), ועם זאת היינו מביאים דבר הקרן הקיימת לכל בית יהודי. חברות רבות היו עושות לילות כימים בתורנות בביתנים השונים, במזנון וכו', אך הסיפוק שהיה מנת חלקנו עם סיכום ההכנסות היה גמול נאה וראוי לנו. אכן, לא רק ההכנסה הכספית, החשובה לכשלעצמה, אלא בעיקר הסיפוק המוסרי וההתעוררות הציונית הגדולה שבאה בעיקבות השוק היה בבחינת רווח עיקרי.

נשים רבות השתלבו בפעילות זו, אך ראוי לציין במיוחד את הפעילות והדינאמיות של היו"ר של וויצ"ו גב' רגינה רבינוביץ, אשר במידה רבה סייעה להצלחת האירגון. היא ידעה להדביק באמונתה והתלהבותה חברות מחוגים שונים, לקרב למחננו מתבוללות למחצה ולשליש. היא עודדה אותנו תמיד בימי רפיון ואזלת־יד. היא שימשה במסירותה דוגמא ואי אפשר היה לסרב להצעה שלה. הכל ידעו שהיא אינה דורשת אלא גם מקיימת נאה.

1. פינה ב„בזאר" (שוק) ק.ק.ל. שנערך מטעם וויצ"ו.

2. פעילות וויצ"ו ב„שוק"

3. תלמידי הגימנסיה „תרבות" ב„בזאר" של וויצ"ו.

י. ברזילי / „קרן קימת לישראל" בעירנו

הקרן הקיימת לישראל היתה בעירנו לא רק מוסד לאיסוף כספים, אלא גם גורם מחנך בהא הידיעה. היא איחדה וריכזה סביבה את העסקנים הציוניים מכל המפלגות ותנועות הנוער, היא הכניסה רוח ציונית לכל בית יהודי וקשרה את היהודים עם המולדת.

עם יסודה התרכזו הפעולות בהפצת בולי הקק"ל, העמדת קערות לישוב א"י בבתי הכנסת בערב יום הכפורים ובהושענא־רבא. לאחר זמן הנהיג הנוער גם מעין דואר ציוני שהיה פועל לפני ראש השנה: הם היו עוברים בבתי יהודים ומוכרים בולי הק.ק.ל. בהתחייבם לחלק ברכות ראש־השנה שעליהם מודבקים הבולים האלה. לאחר זמן קיבלה הפעולה ממדים גדולים יותר, כל מורשה היה ממציא דרכים חדשות ומקוריות לאיסוף כסף, וכך חדרה הקרן הלאומית יותר ויותר בכל חוגי הציבור והשפעתה גדלה.

המורשה הראשון של הקרן עד מלחמת העולם הראשונה היה יוסף ברגמן („יאָסל חסיד"), בימי הכיבוש הגרמני עד 1919 שימש בתפקיד זה שמואל ליפשיץ. אחריו — יעקב אביגדור מינקוביץ (עד 1921), בשנת 1922 — זליג טיר, בשנים 1922—1926 — זאב אלשטיין.

הפעולה התחילה להסתעף בעיקר בשנות השלושים: ה„באַ־זאַר" של הקרן הקיימת יצאו לו מוניטין בעיר. לקראתו היתה תכונה גדולה, הנשים הציוניות היו מקיפות את כל העיר ואוס־פות מוצגים מכל בתי המלאכה והחרושת פרט למעשי ריקמה שונים שהן עצמן היו מכינות. גם החומר להקמת הקיוסקים, התאורה הדקוראטיבית ועצם העבודה בבנין ה„באַזאַר" — הכל על טהרת ההתנדבות. ימי ה„באזאר" היו ימי חג גדול לפינסק הציונית. הזבניות עבדו בלי ליאות והעסקניות לא חסכו כל מאמץ. בראשו עמדו הגב' רגינה רבינוביץ ז"ל ותיבדלנה לחיים הגב' שטילרמן, אוליה גולדמן, ורבות אחרות.

השליחים שהיו מגיעים מארץ ישראל חרשו אף הם חריש ציוני עמוק. ההתעוררות לקראת כל שליח היתה גדולה, וכל אחד מהם עשה לפי מיטב יכולתו ובסגנונו המיוחד. זכורים בעיקר: פנחס נאמן, א. ש. יוריס, ישעיהו הורביץ, הרב האגר, נתן ביסטריצקי, אלתר דרויאנוב, אברהם הרצפלד.

לפי גודל ההכנסות למען הק.ק.ל. עמדה פינסק בתקופה האחרונה במקום השלישי אחרי וארשה וביאליסטוק, ואילו יחסית למספר תושביה היהודיים היתה פינסק במקום הראשון.

המורשים בתקופה האחרונה היו: דוד אלפר (1926—1927), יעקב ברזילי (1927—1934) והאחרון — צבי בוקסר.

ועדות הק.ק.ל. בעיר היו מורכבות מנציגי כל המפלגות הציוניות ותנועות הנוער. ההתחרות בין האירגונים השונים על מילוי המיכסה היתה גורם מדרבן והירבתה הכנסות.

ההרשמות הראשונות בספר הזהב של הקרן הקיימת היו ע"ש הסתדרות „המזרחי" (תרס"ג), דוד סטרשון (מנהל בנק), משה סולובייצ'יק, יעקב רייגרודסקי, שבתאי רוסאטא, אברהם קריניוק, שמואל ליפשיץ, צבי מילר, א. א. פיינשטיין, עשור לשחרור פולין, גימנסיה „תרבות", אינג' ישראל רייך, בנק הסוחרים, שמעון בייזר.

בין העזבונות הראשונים למען הקרן ראוי להזכיר את זה של צבי מילר אשר השאיר 66 אחוז מרכושו שהיוו סכום של 3000 דולר (נפ־ר באב תרפ"ב) ואת העזבון של שמואל אביגדור לוין.

1. בודנקין, קרמן, סמורין, ברמן, קנס, גולדמן, פדרמן, ליפצ'וק.
2.ניידיץ', —, אייזנברג, רגינה רבינוביץ, בריסקי, פיאלקוב.
3. גולדברג, בוייר, וולפסון, לוצקי, ברגמן, לוצקי, חיים שוכמן.

ה„בונד" (1920-1939)

בכרך א' של ספר „פינסק" נתפרסמה סקירה מקיפה על תולדות „בונד" בעירנו והתפתחותו, החל מראשית קיומו (1897) ועד לשנות העשרים של המאה הזאת. כאן נסקור רק בקיצור את התקופה האחרונה — לאחר מלחמת העולם הראשונה.

אין ספק, שהיתה זו תקופת שגשוג ועליה למפלגת „בונד" בפינסק. בפעילות הפוליטית־כלכלית־תרבותית שהתחדשה בעירנו לאחר מלחמת העולם מילאה מפלגת „בונד" תפקיד חשוב ביותר. עוד בשנת 1919 החלו עסקניו באירגון בתי־מחסה לילדים ובתי־ספר שריכזו בעיקר נוער מהשכבות העניות ביותר של האוכלוסיה וילדי פועלים והתנהלו ברוח „הבונד" ולפי תכניות הלימודים של בתי ספר מסוג זה בהרבה ערים בפולין של הימים ההם. אותו זמן נוסד גם „בית יתומים" מס' 2 ע"י פעילי „בונד" וראוי לציין, כי היה זה מוסד למופת והעסקנים השקיעו בו ממיטב כוחותיהם.

תודות לעזרתם של שליחי ה„ארבעטער רינג" מארצות־הברית (שמואל דאביץ מניו־יורק ויוסף בראן משיקאגו) שהגישו עזרה המרית וסעד רוחני־מוסרי, קמו גם באותו זמן צרכניות של פועלים ומטבח־פועלים (ארבעטער־קיך), שהקלו במידה מסויימת על המצוקה והמחסור ששררו בתום המלחמה בין דלת־העם.

בשנת 1920 הונח היסוד לשלטון מוניציפלי דמוקראטי והוקמה המועצה העירונית הראשונית בעיר. עסקני „בונד", שהיו רגילים בעיקר לפעולה במחתרת הועמדו בפני תנאים חדשים והיו צריכים לסגל את עצמם ואת התאים האירגוניים והסוציאליים שלהם לפעולה גלויה. מעבר זה לא היה קל כל עיקר והיה מלווה משברים ותסיסה. אותו זמן (1922) השתתף ה„בונד" בפעם הראשונה בבחירות ל„סיים" הפולני (בית הנבחרים) שהיו מושתתות על חוק בחירות כלליות, ישירות, חשאיות ויחסיות. היתה זו „טבילת־אש" ראשונה למפלגה שהיתה אמונה בעיקר על פעולת־מחתרת (ר' ההסברים בענין זה בכרך א' בפרק על ה„בונד") ואפשר להגיד, כי המפלגה עברה אותה בכבוד. ההתלכדות לקראת הבחירות הקיפה את כלל החברים במפלגה והביאה לשורות ה„בונד" חברים רבים חדשים. המרכז בוורשה שלח למחוז הבחירות מס' 60, שהקיף את פינסק־לונינייץ וסרני, את הח' ב. זליקוביץ — גוטמן לריכוז מערכת הבחירות ולעזרתו נחלצו כל העסקנים המקומיים.

הרשימה מס' 4, היא רשימתו של ה„בונד", ריכזה הרבה קולות. בראשה עמדו א. ארליך, יוסף איזביצקי (הידוע בכינויו ביינישׁ מיכלביץ'), מ. ליכטנשטיין ואחרים. ה„בונד" בפינסק הוציא אז מודעה גדולה בנוסח זה: „4 קורא לכל 4 קצווי פולין להצביע בעד הרשימה 4". מודעה זו מצאה חן בעיני מרכז „בונד" בורשה שהדפיס מחדש את המודעה הזאת בנוסח פינסק, ושיגר אותה לכל סניפי המפלגה בפולין.

לא היה בכוחו של „בונד" בפינסק להעביר ציר משלו — ואיש גם לא ציפה לכך — אך המפלגה התחזקה במידה ניכרת וגם תנועת־הנוער של „הבונד" יצאה נשכרת.

ראוי לציין במיוחד את ההשפעה של ה„בונד" באגודות המקצועיות שהתחילה להסתמן בפרק זמן זה. אגודת הכימאים בביהח"ר לגפרורים, אגודת עובדי העור (סנדלרות, תפרות), אגודת האופים, ולאחר זמן גם עובדי־הדפוס היו תחת השפעת ה„בונד". בכל שבת נערכו אסיפות של האגודות האלו. שהיו מלוות ויכוחים בעניני־השעה.

תשומת לב מיוחדת גילה ה„בונד" להכשרת והעלאת רמת־

קבוצת חברים של ה„בונד" בביהח"ר לגפרורים: מ. פישקין, ש. פיק, מ. פיק, ק. שמוקלר, א. סרצ'וק, מ. פקטור, א. גולדברג, מ. ליבשובכקי, א. רוזנברג, זיסקינד, מ. לרמן, א. פישקו, י. גולנד, ש. קפלן, י. פ"שלב, י. וי־סוצקי, פומרנץ, י. לב, מ. פורטנוי, ר. ווקסמן, ח. כולודובניק, ע. סוקניק, מ. שוכטר, גוט־שבת, ז. שילדינסקי, אוסטרינכקי, זמדבייס, ספוז'ניק, פלדלייט, שקולניק, סמורין.

ההשכלה של אנשי האיגודים המקצועיים. שעורי־הערב (אָוונט־קורסן) שאורגנו ע״י המפלגה ריכזו הרבה לומדים שבשבילם היתה זו ההזדמנות להשלים את השכלתם האלימנטרית בתחומים שונים. שעורי־ערב אלה הצמיחו עסקנים בעלי שעור־קומה כמ. טמצ׳ין, שמילא אח״כ תפקיד חשוב באיגוד עובדי בתי־המסחר בוורשה, ש. קליטניק, שהפך לימים מנהיג קומוניסטי ברוסיה, לייזר קפלן, אייזל מנדלבוים, מוטל פישקו ואחרים.

תסיסה רצינית עברה על ה„בונד״ בפינסק בשנת 1923, והיה זה בעקב משבר כללי שפקד את המפלגה בפולין באותה תקופה. בימי הועידה השלישית של ה„בונד״ בפולין התגבשו 3 כיוונים רעיוניים במפלגה: 1 — מצדדי תזה א׳, 2 — מצדדי תזה ב׳, 3 — שמאלים קיצוניים בהנהגת ב. זליקוביץ־גוטמן שהוזכר לעיל, שדגלה בשיבה לפעולה במחתרת.

לאחר שועידת המפלגה לא קיבלה את ההצעות שהעלה זליקוביץ־גוטמן עזב הוא והמצדדים ברעיונותיו את המפלגה, ולעובדה זו היו הדים רבים במפלגה בפינסק.

הדו״ח על הועידה שנמסר באספת המפלגה בפינסק ע״י מ. פישקו עורר ויכוח סוער. נמצאו חברים שתמכו בדעותיו של זליקוביץ׳ והסיקו אותן המסקנות שהוא הסיק — עזיבת המפלגה. במיוחד העמיקה התסיסה בתוך הנוער — „צוקונפט״ — ורבים מהפעילים פרשו. רק החוג ע״ש וול. מדם, שריכז נוער לומד, שמר אמונים לקו הרשמי של המפלגה, אך לחוג זה לא היתה השפעה על הנוער העובד, שהיווה את עיקר כוחו של ה„בונד״. מרכז „צוקונפט״ בוורשה חשש מאד לתוצאות התסיסה הזו ושלח לפינסק את הח׳ אלטר שיעמוד בפרץ וינסה לשכנע את העוזבים, אך גם הוא לא הצליח להחזיר את החברים שפרשו, שהוסיפו לעמוד על דעותיהם לגבי דרך הפעולה של ה„בונד״, ואף עשו נפשות לה בתעמולתם בחוץ ובפנים. בשנים 1925—27 פיתחה המפלגה פעילות ענפה. אספות והרצאות רבות נערכו להחדרת דעות ה„בונד״ ברחבי הציבור, תפוצת העתון היומי „פאלקס צייטונג״ גברה בשיעורים ניכרים. עליתו של פילסודסקי לשלטון (מאי 1926) מחד והמשבר בארץ־ישראל בעיצומה של העליה הרביעית נוצלו על ידי ה„בונד״ לתעמולה מקיפה שחודה הופנה נגד הציונות. גם ארגון הנוער התאושש מהמשבר שעבר עליו ומספר חברי „צוקונפט״ בשנת 1926 מגיע כבר ל־100. הם התרכזו ב־3 חוגים ע״ש מרכס, גרוסר ולוקסמבורג.

תודות לתמיכה החמרית של אוהדי ה„בונד״ בחוגי יוצאי־פינסק בארצות־הברית נפתח ה„ארבעטער ווינקל״ בבית וול, שהפך למרכז של ה„בונד״ ומכאן התנהלו כל פעולותיו. 6 חדרים היו בבית זה והם שימשו את כל שלוחות המפלגה. הוקמה ספריה גדולה ולידה חדר־קריאה, בו היו מצויים עתונים יומיים, כתבי־עת שונים, חדר־משחקים (שחמט, דמקה וכיו״ב). במעון זה הותקן גם אולם־אספות, אולם לנוער ולעתים נערכו בו גם הצגות שונות. האספות הגדולות היו נערכות בחצר המעון, בעיקר בימות הקייץ, והן היו מרכזות ציבור רב.

בשנת 1927 נערכו בחירות למועצת־העיר וה„בונד״ ראה בהן מבחן ציבורי לכוחו וגייס את כל כוחותיו. נציגיו היו מופיעים אפילו בבתי־כנסת ומשמיעים דברי־תעמולה לפני קריאת התורה. בני הנוער עשו לילות כימים בהעברת חומר, משלוחים, הדפסת הזמנות וכד׳. י. ז׳לזניקוב הגיע במיוחד מוילנה ועזר הרבה למערכת הבחירות. בכינוסים הגדולים הופיעו גם זוברט, ארטור (זיגלבוים), יעקב פאַט, ביינוש מיכלביץ׳ ואחרים. למועצה העירונית נבחרו 3 חברים של ה„בונד״ והיה זה הישג ניכר של המפלגה. ראוי לציין את פעילותם הרבה של נציגי המפלגה במועצה העירונית ובמיוחד את הופעותיו של א. י. שלקמן, שהעלה את תביעות ה„בונד״ ברמה ולא חסך דברי־התקפה נגד הימין והשלטון הפולני.

באוקטובר 1927 ציין ה„בונד״ בפינסק בעצרת גדולה את חג מלאת 30 שנה ליסוד המפלגה. עצרת־עם זו יצאו לה מוניטין בעיר. הנואם הראשי בעצרת היה הח׳ ארליך, שהיה אז המנהיג הראשון של המפלגה ועורך ה„פאלקס צייטונג״. יריבים שונים של ה„בונד״ ניסו לפוצץ את העצרת הזו שנערכה בתיאטרון הולצמן והיתה גם התערבות מצד המשטרה שנאלצה לבסוף לפזר את הנאספים. יובל ה־30 צויין גם באקדמיה בביה״ס ע״ש מ. גלויברמן.

מיבחן ציבורי נוסף היה צפוי ל„בונד״ בבחירות לקהילה היהודית בעיר שנערכו ב־1928. בענין זה נחלקו הדעות במפלגה. היו שטענו, כי הקהילות הן מבצרי הריאקציה, עוסקות בעיקר בעניני דת, רבנים וכלי־קודש וה„בונד״ אין לו כל ענין במוסדות מסוג זה. לעומתם היו גם כאלה, שטענו כי המוני העם משלמים מסים לקהילה וה„בונד״ חייב להגן על האינטרסים שלהם ולנצל גם את מסגרת הקהילות למלחמה בריאקציה, דתיים, ציונות וכד׳. מרכז ה„בונד״ בפולין תמך בעמדתם של האחרונים ובהשפעתו החליט ה„בונד״ להשתתף בבחירות לקהילת פינסק.

תוצאות הבחירות הפתיעו אפילו את מנהיגי ה„בונד״ עצמם: הם זכו ל־5 מקומות בועד הקהילה שמנה 20 חברים והיוו את הסיעה הגדולה ביותר. מאמציהם של אנשי „האגודה״ אצל השלטונות שיבטלו את הבחירות האלו לא הוכתרו בהצלחה ובישיבה הראשונה של ועד הקהילה נבחר א. י. שלקמן כיו״ר הקהילה. כשהוא נתמך גם ע״י חברי פוע״צ ימין ושמאל.

עובדת היותו של ה„בונד״ בהנהלת הקהילה העמידה אותו בפני מצבים מיוחדים. כך היה גם כאשר ועד הקהילה צריך

אַ גרופּע בונדיסטן

היה לדון בבחירת רב והיו״ר הבונדאי חתם על ההזמנה לפר־נסי הקהילה לישיבה שתדון בענין זה. מתנגדי ה„בונד״ נאחזו בענין זה להוכיח את דו־פרצופיותה של המפלגה, אשר מצד אחד היא לוחמת בכלי־קודש ובדתיים ומאידך היא עצמה — ע״י נציגיה בועד הקהילה — מעסיקה את עצמה בבחירת רבנים. התכונה לקראת הישיבה הזו היתה יוצאת מגדר הרגיל. האולם בו נערכה הישיבה היה מלא קהל סקרנים שציפו לראות כיצד ייחלץ הבונד מן המיצר. ההפתעה שהכין ה„בונד״ בענין זה היתה אחר כך לשיחה בפי כל: א. י. שלקמן פתח את הישיבה ודיבר על מאבקיו של ה„בונד״ בתקופות שונות: נגד הצאר, נגד הרודנות ונגד הריאקציה בכל גילוייה וגלגוליה. הוא ייחד את הדיבור על חשיבות המאבק לאוטונומיה לאומית ותרבותית ובעד קהילה דמוקראטית שלא תגביל עצמה רק בעיסוק בעניני דת וכלי־קודש. בסוף דבריו הכריז, כי ה„בונד״ יתנגד גם להבא לדת בכלל ולרבנים בפרט ולפיכך הוא — כאיש מפלגה זו — לא יערוך בחירות של רב והוא נועל את הישיבה. נציגי ה„בונד״ עזבו את ועד הקהילה (רק לאחר שנים, בשנת 1938 חזר ה„בונד״ לועד הקהילה).

בשנות השלושים

בשנות השלושים גבר גם שיתוף הפעולה בין ה„בונד״ והמפלגה הסוציאליסטית (פ. פ. ס.) לעתים תכופות היו נערכים מיפגשים משותפים של נציגי 2 המפלגות והיו גם מקרים שאנשי פ. פ. פ. שמרו על המועדון של ה„בונד״ מהתנפלות של אנשי האיגודים המקצועיים הממשלתיים שהתנכלו ל„בונד״. באחת ההפגנות של 1 במאי היתה תיגרה רצינית כאשר חוגים אלה ניסו להתנפל על התהלוכה של ה„בונד״. בתיגרה זו נפצעו גם אנשים והשמועה אמרה, כי זוממים גם להתנקש בנפשו של א. י. שלקמן. הפ. פ. ס. העמיד אז שמירה משלו. חברי תנועת הנוער של ה„בונד״ היו אף הם במישמרות מצויידים באבנים ומקלות, דרוכים לקראת כל צרה שלא תבוא.

בימי חירום ומתיחות היו מתגייסים גם העגלונים ובעלי הכרכרות לעזרת ה„בונד״. בחוגים אלה היתה אהדה בולטת למפלגה, שידעה לטפח קשרים עם עגלונים וסבלים, שהיו ידועים באומץ לבם ובנכונותם להגן על הנפש והרכוש היהודי. הפעולה התרבותית־חינוכית של המפלגה אף היא קיבלה ממ־דים רחבים יותר בתקופה זו. ה„ארבעטער ווינקל״ היה הומה תמיד מאנשים מבוגרים ונוער. עד שעות הלילה המאוחרות אפשר היה לפגוש בו חברי אגודות מקצועיות שהיו כאן מתכ־ננים ומסדירים את עניניהם, תלמידי קורסים שונים, חברי „צוקנפט״ וכו׳. פרט לספריה וחדר־הקריאה היה בבית גם מרכז קבוצות הספורט והכדורגל („מארגנשטערן״) וכן גם נערכו כאן החזרות של התזמורת לכלי־נשיפה בהנהלתו של אורבייטל. הוא היה גם הרוח החיה בכל הנשפים הפומביים שאירגן ה„בונד״ ושהכנסותיהם נועדו על פי רוב להחזקתו של ביה״ס ע״ש מ. גלייברמן.

העסקנים העיקריים של המפלגה בתקופה זו היו: אהרון יודל שלקמן, לייזר לווין, פריינד (אלה היו הנציגים במועצת העירייה), לייזר קפלן (טייח, נהרג ברוסיה, עסק בעיקר בפעולה החינוכית בנוער), מיטלפונקט (היה מזכיר בי״הס גלייברמן), מוטל פישקו (שתום־עין ובעל השפעה רבה בקרב „עמך״), שמואל גלייברמן (עבד בביהח״ר לגפרורים), איזל מנדלבוים (נספה בוורשה). כתר המנהיגות נשא א. י. שלקמן, שהיה שם־דבר בפינסק. (ר׳ הערכות עליו במדור „אישים״ בספר זה).

פרק בפני עצמו הוא פעילות אנשי ה„בונד״ בבתי החרו־שת בעיר, בציבור העובדים בחנויות ובמפעלים שונים. גם במקומות שלא היתה לו השפעה מכרעת עקב השפעת הקומו־ניסטים באגודות המקצועיות ולאחר שגם פוע״צ ימין הגיעו לעמדות־מפתח בכמה וכמה איגודים מקצועיים — לא החמיץ ה„בונד״ שום הזדמנות, לחם על כל עמדת־מפתח, היה פעיל במיוחד באירגון שביתות והשתדל לחדור לכל ועד־עובדים. לא היתה זו דרך סלולה, כי הקומוניסטים ראו ב„בונד״ את יריבם העיקרי וקידשו מלחמה נגדו בכל האמצעים שהיו ברשותם. ברחובות בהם היו משוכנים פועלים ובני דלת־העם אפשר היה להרגיש היטב ברישומיו של המאבק הזה בין 2 המפלגות. הויכוחים הסוערים התנהלו לא רק במקומות העבודה, אלא גם ברחובה של עיר.

אַ גרופּע אַקטיוויסטן פון „בונד״

ביה"ס של „בונד" ע"ש משה'ל גלייברמן

קורות ביה"ס ע"ש משה'ל גלויברמן הם תולדות התר־בות החילונית היהודית בפינסק במשך למעלה מעשרים שנה.

בקיץ 1916 שרר בפינסק רעב ומחסור. הגברים נחטפו ע"י הכובשים הגרמנים לעבודות כפייה וברחובות פינסק התגוללו מאות ילדים מזי רעב.

באותו זמן החליטה קבוצת מורים ועסקנים מחוגי ה„בונד" לטפל בילדים אלה לחנכם ולהאכילם.

אמרו ועשו. הם שכרו את החצר הגדולה שעל יד התי־אטרון של הולצמן, וכך הוקם „בית המחסה" הראשון לילדים תחת כיפת השמים. 70־80 ילדים היו מבקרים שם יום יום, מבלים שם שעות אחדות ומקבלים כוס קפה ולחם לסעוד את ליבם.

„ועד האזרחים" תמך במוסד.

המורים והמחנכים בבית המחסה היו מטובי המורים והעסקנים: אלקה קפלן, ליולה הלפרן ואשתו, משה'ל גלוי־ברמן, בנימין הסנדלר, בירמן ועוד צעירות אחדות, שהיו מכינות את האוכל לילדים.

לאחר חודשי הקיץ שכרו ברחוב זבלנה אולם ובו חדרים גדולים אחדים. נרכשו רהיטים מעטים, מכשירי לימוד, והפעולה החינוכית נמשכה. וכך הוקם המוסד החינוכי החילוני הראשון באידיש בעירנו. המורים בבתי הספר העברים והרו־סים הופתעו מהרמה של המוסד החדש, מהיחס הלבבי, שהיה בין המחנכים לילדים ורבים מטובי המורים האלה הצטרפו לחבר מורי בית המחסה באידיש.

חברי ההנהלה: 2) א. י. שליאקמן, 5) לייזער לווין, 7) ת. ל. פריינד, 10) ד. גלויברמן
המורים: 1) ח. אייזנברג, 3) ס. באסעוויץ, 4) ב. פלדמן, 6) גרמן, 8) קארליץ, 9) ווסרמן, 11) אברמוביץ, 12) ב. גולדברג, 13) קניאזעוו 14) אורבייטל.

תוכנית קבועה לא היתה עוד למוסד. פינסק היתה מנו־תקת אז מן העולם הגדול ולא היו לה אז מורי דרך בהלכות חינוך וכך התנהלה הפעולה בצורת אילתור ובחיפושי דרך עצמאיים. אך המסירות של הנושאים בעול נשאה פרי.

בחורף 1916 היה המצב קשה מאוד. לא היה אז כסף למימון המוסד והוצאותיו. אך חבר האנשים המסורים התגבר על כל המכשולים. בייחוד הצטיין במסירותו משה׳ל גלוי־ברמן, אשר נשא בעול העיקרי של העבודה במוסד.

בשנה השנייה לקיומו עבר המוסד לדירה יותר גדולה ברחוב הדומיניקאני. אך לאחר שנתיים של ימי הרעב והמח־סור הנוראים של הכיבוש הגרמני, כשהתושבים התחילו לב־רוח על נפשם לכפרים הסמוכים כדי למצוא טרף לנפשותיהם, נאלצו לסגור את המוסד.

*

באביב 1918 לאחר חוזה השלום בבריסק החלו האזרחים לחזור העירה. העיר שבה ונתמלאה תושבים, אך המחסור לא פחת. אז החליטו פועלי ציון במועצה, שנקראה יחד עם חברי הבונד, לחדש את פעולת ביה״ס באידיש בהנהלה משותפת. ביה״ס נפתח ובו ארבע כיתות ובכל אחת 40 תלמידים.

מצבו החומרי של ביה״ס היה בכל רע. סכומים מעטים נתן „ועד האזרחים״ ומפקידה לפקידה נאספו סכומים כלשהם. המורים היו במצוקה איומה. הם קיבלו פרוטות בשכרם ורעבו ללחם, ושוב נפל כל העול על שכם משה׳ל גלויברמן. הוא היה מעודד את המורים ואת הילדים. הוא היחיד היה משיג בדר־כים שונות כספים לטובת ביה״ס.

בחורף 1918 לאחר המהפכה בגרמניה, לפני שהגיעו הכובשים האוקראינים לפינסק, הוקל קצת לעיר, שסבלה מעול הכיבוש. משה׳ל ניצל את המצב וערך בתיאטרון הולצמן נשף גדול לטובת המוסד. ההכנסה הגדולה מהנשף איפשרה לביה״ס קיום לזמן מה.

אז היו כבר 3 כיתות בביה״ס. במוסד נשארו רק מתי מספר נאמנים ובראשם משה׳ל גלויברמן. השאר נטשוהו.

משה׳ל גלויברמן היה לפני המלחמה פועל דפוס. בימי הכיבוש הגרמני שימש כעובד משרד בוועד האזרחים. הוא לא היה מורה מוסמך, ובכל זאת נחשב בעיני הילדים כבחיר המורים אעפ״י ששמו לא הופיע ברשימת המורים של חלוקת השעות.

את כל זמנו הפנוי הקדיש לעבודתו במוסד. לעתים קרובות היה נכנס לכיתות וידע תמיד לנצל את זמנם הפנוי של הילדים בצורה יעילה מאוד. ממכרים גרמנים, אנשי צבא. היה מקבל מישחקי ילדים, שירים עם תווים ותיאורים גיאוגר־פיים. הוא היה מתרגמם לאידיש וכך ערך לו אוסף חשוב של שירים ומישחקים. את השירים היה מלמד בעצמו על פי רוב בשבתות ואת המישחקים ערך בעזרת גננת מוסמכת.

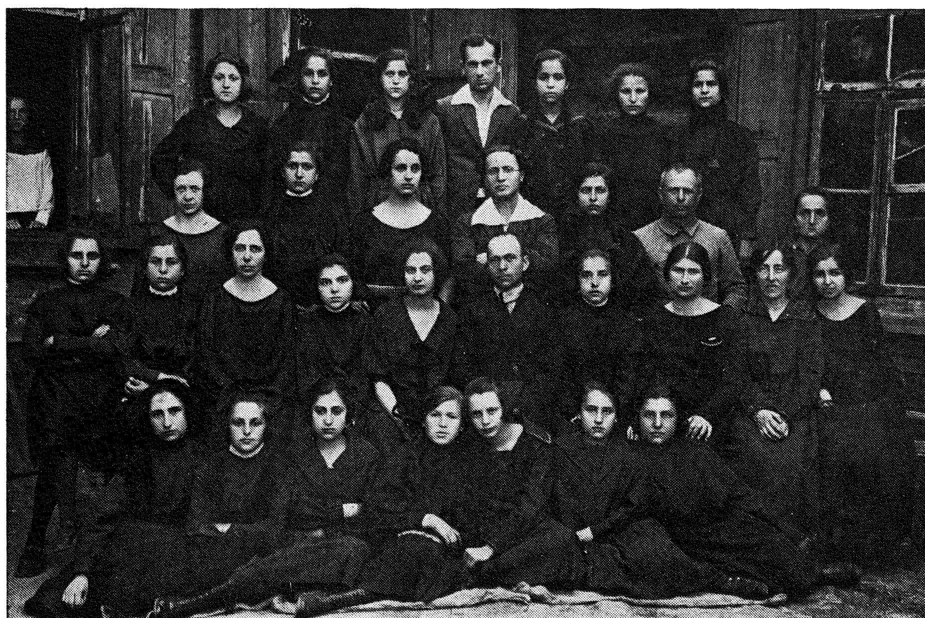
מלבד זאת היה משה׳ל ספק המזונות של מיטבח הילדים, שהתקיים כל הימים ללא הפסק. משה׳ל נשא בעול כל המוסד החל בעבודה הפדגוגית וכלה בציור ובפעולות הטכניות עד לאספקת דיו וגיר.

עד אוגוסט התנהלה העבודה בביה״ס. בימי שלטונם של האוקראינים בפינסק היה מצב ביה״ס לא רע. אך עם כניסת הבולשביקים ב־1919 הורע המצב, כי הרעב גבר בעיר. תודות למאמצים של משה׳ל נתקבלה תמיכה מהמוסד, שטיפל בפלי־טים ובשבויים (פלינדיז) במיצרכי מזון לתלמידים ולמורים.

בראשית מרץ 1919 נכבשה פינסק שוב ע״י הצבא

ביה״ס למלאכה לבנות ע״ש וו. מדם מיסודו של „בונד״

מחזור של בי״ס מקצועי של ה„בונד״ בשנות העשרים שנת־מך בזמנו ע״י יק״א. בין המו־רים: צדוק ריקלין, מ. ח. רזניק (מורה לספרות), ש. גרינברג (מנהל), ולודבסקי (ציור), קוזיול (התעמלות)

הפולני. רע ומר היה אז המצב הכלכלי בעיר. אז נערך „יום־פרח״ בשותפות עם מוסד ילדים פולני (אוכרונקה). זה היה בגדר מאורע חשוב. היוזמה היתה של מוסד הילדים הפולני, שפנה אל משה׳ל גלויברמן. יום־הפרח הכניס סכומים גדו־לים. בחלקו של ביה״ס היו מאות רובל אחדות, וסכום זה איפשר את קיומו של המוסד לתקופה מסויימת.

בסוף מרץ הגיע לפינסק שליחו הראשון של ג׳וינט, הח׳ ברוך צוקרמן, לארגן עזרה לנצרכי העיר. לוועד העיר הצ־טרף גם משה׳ל. נערך רישום הנצרכים וגליונות הרישום הובאו לעיבוד לביה״ס האידי. זה היה ב־5 באפריל בשבת. כיוון שהעבודה לא נגמרה, העביר משה׳ל את החומר ל„בית העם״, כדי שלא יהיו הפרעות בלימודים למחרת ביום א׳.

למרבה האסון הוקף אז בית העם ע״י אנשי צבא פולנים. כל הנוכחים שם נאסרו והובלו לטבח. בין ל״ה הקדושים היו גם משה׳ל גלויברמן ומורי המוסד אברהם הולצמן וצדוק ריקלין. המורה מינדל הרמן נשארה בחיים לאחר אימי המוות ומאסר של שבועות אחדים.

לאחר הטבח האיום, שזיעזע את כל העיר, נפסקו הלי־מודים עד לאחר הפסח. שבוע לאחרי החג נערכה אספת אבל צנועה, כמעט במחתרת, של הנהלת ביה״ס — ישיבה רא־שונה בהעדרו של משה׳ל... הכל ספדו ובכו על האסון הגדול והחליטו לקרוא את ביה״ס על שם משה׳ל, עסקן התרבות הנאמן והמסור.

לאט לאט חזרו חיי המוסד למסלולם. מורים חדשים הוז־מנו. הוועד האמריקני תמך בביה״ס. גם המצב הכלכלי הכללי שופר. בית הספר היה ברמה גבוהה. היו בו ארבע כיתות, מספר קבוע של תלמידים ומועצה פדגוגית. אך זעזועי הזמן לא פסקו.

הנהלת המוסד, כאמור, היתה מעורבת מנציגי ה„בונד״ ו„פועלי ציון״. משה׳ל ז״ל היה מצליח לשמור על שיווי המשקל של שתי נציגויות המפלגות, משום שכולם התיחסו אליו ביראת כבוד. אך לאחר הירצחו פרצו סכסוכים בהנהלה, ופועלי ציון החליטו לנתק את קשריהם עם ביה״ס. התוצאות היו מרות ומכאיבות למוסד. אך לאחר זמן מסויים הצליח לחזור לעבודה שקטה ופוריה. חבר המורים הורכב מחדש, ביה״ס הגיע לתקופת קיומו השלישית — תקופה של התפת־חות, התעלות וכניסה לחיי קיום נורמליים של מוסד חינוכי.

*

לאחר מלחמת פולין ורוסיה הבולשביסטית צורף המוסד כסניף של ההנהלה המרכזית של בתי הספר האידישאים החילוניים בפולין. אז נתקבלה תוכנית הלימוד וספרי הלימוד שהונהגו בכל בתי הספר של ציש״א (צענטראַלע יידישע שול אָרגאַניזאַציע — אירגון מרכזי של בת״ס באידיש).

בסוף 1921 הוציא ביה״ס את המחזור הראשון.

השנים 1921—1923 היו ימי התפתחות. בשנת 1923 הוצגה תערוכת הישגי המוסד. זו היתה התערוכה הראשונה וראשונה במינה בפינסק. היא עוררה התפעלות גדולה בעיר. המורים הפולנים בביה״ס הממלכתיים באו לבקרה והביעו את התפע־לותם. המפקח על בתיה״ס הביא לתערוכה את כל שומעי הקורס למורים פולניים שנערך אז בפינסק.

עם ההתפתחות ההולכת וגדלה של ביה״ס היה צורך להרחיב את המעון. בשנת 1925 הגיעו מאה דולר מחברים באמריקה. הבניין של פוטרמן (לאה פייגעלע) עמד ריק לאחר השרפה. בכסף הזה ובעזרת חברים פועלים הצליחו לבנות מחדש את הבניין. וכך נרכש למוסד אחד מטובי הבנ־יינים המתאימים למוסד חינוכי.

בשנת 1926 עבר ביה״ס לדירתו החדשה. ביה״ס גדל ורחב. ובשנת 1927־1928 נפתחה כיתה ז׳. מספר התלמידים הגיע ל־253, וביה״ס רכש לו מוניטין בעיר.

בשנת 1932 הורגשו ביותר הנגישות של השלטון הפולני. אסרו למוסד להיקרא בשמו של משה׳ל גלויברמן, משום שהוא נרצח ע״י הצבא הפולני... מלבד זאת שאפו להכניס את השפה הפולנית כשפת הוראה במקום האידיש. ההנהלה השתדלה להסתגל לרדישות הרשות, אך ללא הצלחה. באפריל 1933 הודיע הקוראטור על בתה״ס, כי ביה״ס נסגר. הנימוק היה — חסרונו של מקצוע הוראת הדת. הוגש ערעור לשר החינוך והתרבות והשתדלו לקבל רשיון לפתיחת בי״ס חדש. שום תשובה ממשרד החינוך לא נתקבלה. בתשובתי לשאלה ענה המפקח על בתה״ס, כי אסור לפתוח את ביה״ס בראשית שנת הלימודים.

ב־3 לספטמבר בבוקר צבאו על בנין ביה״ס הרבה ילדים עם הוריהם, אשר דרשו לפתוח את דלתותיו. ביה״ס נפתח והמפקח התעלם מקיומו במשך שנה שלמה. היה חשש, שיבואו לסגור את המוסד. אבל הדבר לא קרה.

רק בשנת 1934־1935 הגיעה תשובה, כי הערעור נדחה. מותר לביה״ס לסיים את שנת הלימודים ומ־15 ביוני 1935 ייסגר המוסד. הפעם כבר היה מוכן רשיון חדש, אשר הושג ע״י ציש״א בוורשה. רשמית היה ביה״ס חדש, אך לאמיתו של דבר היה ביה״ס הישן ע״ש משה׳ל גלויברמן, אשר חגג בשנת 1936 את יום מלאת 20 שנה לקיומו. חגיגה זו היתה להפגנה תרבותית גדולה בפינסק.

מחזור של בי״ס למלאכה (1932)
במרכז — המורה אורבייטל

בית חרושת לוריא ו„הבונד"

(מתוך פרק זכרונות)

נזכר אני מה היה מצבו של הפועל לפני חמשים־ששים שנה, מה גדולה היתה האפלה סביבו ומה רבה היתה בערותו. ייאמר לשבחו של ה„בונד", כי הוא היה הראשון ברחוב היהודי שהעיר את הפועל משנתו הלטארגית והפך רובוטים לפועלים בעלי הכרה. קשה היה אז לכבוש את הפועל היהודי ולארגנו. בורשה ובביליסטוק היתה כבר אז תסיסה ניכרת במחנה הפועלים ואילו בפינסק היה הפועל היהודי שקוע עדיין בתרדמה. בביהח"ר הגדול ללבידים של אלכסנדר לוריה עבדו אז כ־500 פועלים יהודים, אך רק בודדים היו בעלי הכרה ומחסידי ה„בונד". בודדים אלה התחילו להפיץ את תורת הסוציאליזם בקרב חבריהם לעבודה.

קשה היה אז לנהל פעולת הסברה בקרב הפועלים. כאשר נאמר, למשל, לפועלים, כי כוחו של הפועל בליכודו, היתה באה כרגיל שאלת הפועלים: „כיצד עושים זאת ?" התועמלנים היו עונים לשאלה בסיסמא הידועה: „הכלל למען היחיד, והיחיד למען הכלל" ומוסיפים להסביר, כי אם פועל יפוטר צריכים כל הפועלים להכריז שביתה ולדרוש את החזרתו לעבודה. על כך היו הפועלים מגיבים: „מה לנו ולבית החרושת ? מה חלקנו בו, ומי אנו כי נגיד לבעל ביהח"ר מה יעשה ברכוש שלו ?"

ביחוד קשה היה לנהל תעמולה בביהח"ר של לוריה. אמנם, הוא ניצל את פועליו כבכל בתי החרושת, אלא שהוא נהג לעתים כפילנטרופ, ובזה קנה את לב הפועלים. הפילנטרופיה התבטאה בקטנות. כשנולד בן לפועל ניתנה לו הענקה מיוחדת בסכום של 3 רובל, בת — 1½ ר'. פועלת שעבדה 5 שנים ועמדה להתחתן — קיבלה 25 ר' במתנה. כך סנוורו את עיני הפועלים, ותהילת אלכסנדר לוריה נישאת בפי כול.

היה אז אגיטטור אחד מאנשי ה„בונד", והוא היה מסביר לפועלים בצורה מקורית את פשר נדבנותו של לוריה, וכך היה אומר: כסבורים אתם שמטוב לב יעשה זאת בעל ביהח"ר — להנאתו שלו יעשה. הנה כך יחשוב: נולד עוד עבד, ואם לא עבד שלו — הרי של בניו־יורשיו. שנת 1905 הוכיחה כי אמנם צדק הבונדאי הזה. בשנה זו פרצו שביתות בשני בתהח"ר הגדולים בפינסק — לוריה והלפרין (גפרורים). נזף לוריה בפועלים והצהיר: לא אוסיף להיות טוב ביחס אליכם, וגם לבני אצווה לנהוג כך. בטוח היה כי הוא ובניו יהיו מעבידים עד סוף כל הדורות והפועלים תמיד יעבדו למענם.

בשנת 1905 רפו במקצת ידי הממשלה הצארית, והיא התעלמה כאילו מהמתרחש בקרב הפועלים. אלפי פועלים בפינסק היו מתכנסים תחת כיפת השמים ונאומים מהפכניים נשמעו בשפע. זה היה „תור הזהב" של המהפכנות. זכורני כי באחת האספות קפץ בחור וקרא: גורו לכם, הבורגנים, הפרולטריון צועד! לימים הוכח כי היה זה פרובוקטור שנשלח ע"י השלטונות, כדי להלהיב את ההמונים ולגלות בדרך זו את המנהיגים ולדכא את התנועה. לאחר המהפכה נאסרו כל מנהיגי מפלגות הפועלים. בשנות 7־1906 הרימה הריאקציה ראש וכל ההישגים המהפכניים משנת 1905 נעלמו ויהיו כלא היו.

מיכאל גולדהור

חניכי בית־יתומים, שהיה בפיקוח ה„בונד"

דוד

עול

עוד

פ.נ
נאסף אל עמיו
תנצבה
פ.נ
איש תם
וישר
פ.נ
איש תם
וישר

ל. מאַרגנטוי / פּאַליעסער יידן

(קאַפּיטל פון דער פּאָעזיע: „פּאָלעסיע“)

עס שלימערן וועגן און שליאַכן — קאַלוזשעס און זאַמדיקע וויסטעס.
עס הויבט אויף אַן אָקסן־געשפּאַן ווען אַ שטויב
אויף די זאַמדיקע שטעגן,
און איבער די זומפּיקע שליאַכן, וווּ ס׳לויערן אימה און אומקום,
קומט זעלטן אַ זינקענדיק פורל די האַרבסטיקע ווינטן אַנטקעגן.

עס קרייצט ווי אַ ווינט־מיל די ווייטן. אַ וואַסער־מיל
קרעכצט ביי אַ גרעבליע,
אַן ווילן זיך קעגנצושטעלן דעם שטראָם, וואָס באַפאַלט זיינע רעדער.
עס בראָדזשעט אין פעלד ווי אין וואַסער אַ סטויג,
צי אַ כאַטע אויף סלופּעס,
און ס׳דרימלט — אין ביימלעך און קוסטעס פאַרטוליעט
— אַן איינזאַמער כוטאָר.

מיט רויך פון מאַכאָרקע זיך וואַרגן אין ווינטער־נעכט
יידישע קרעטשמעס,
ווי וועג־סלופּעס, גרוי־אָפּגעשיילטע, צעזייט איבער עלנטע מיילן;
באַזאָרגט זענען טירן און לאָדנס מיט שלעסער
און אייזערנע שטאַבעס;
ס׳נאָגט טיף אין די הערצער די אימה פאַר רויבערשע
העק און קינזשאַלן.

און ס׳דרימלען אין שאָטן פון וועלדער, ביים שפּיגל
פון וואַסער ישובים.
בעריאָזיעס, ווי פּאַסטאַכער, היטן די כאַטעס, ווי דרימלענדע לעמער.
ביים יעטווידן דערפל — אַ צלם; אין יעטווידער וואָלאָסט —
אַ צערקווע;
אין יעטווידן שטעטל אַ ברונעם: אַ שטאַנג און אַ הילצערן עמער.

און ס׳וואַקסט, ווי דער מאָך אויף די דעכער, און ס׳בליט,
ווי דער שליים אויף די זומפּן,
דער עלנט אין יידישע שטעטלעך, וואָס צאַנקען,
ווי ליכט־פלעמלעך בלאַסע.
נאָר ס׳טרינקען, ווי ווייַן, שוין דעם אומעט די פּראָסטע,
די שטעטלשע יידן,
מיט הענט האַרעפּאַשנע, וואָס ציען חיונה פון וואַלד, און פון וואַסער.

ברייט־פּלייציקע יידן פאַרברוינטע, מיט גאַרטלען און שטריק
אויף די לענדן,
געפּרוווטע אין שרעק און סכנות, געוווינטע צו רעגנס און שנייען.
זיי ליבן דעם וואַלד און דאָס וואַסער און לאָזן
אין פינצטערע נעכט זיך
אין וועג אויף באַראָט פון די טייכן, אָן שפּריכן און סגולה־קמעות.

און ס׳ווייזט זיי זיין חסד דאָס וואַסער, און ס׳וועט זיי
דער זומפּ נישט פאַרפירן...
נישט מזיק זיין וועלן זיי רוחות און לצים אויף נאַכטיקע וועגן.
זיי ווייסן דעם גאַנג פון די שטערן, זיי קענען דעם לויף פון די ווינטן
און ברענגען די שיפן די שווערע בשלום צו שטאָטישע ברעגן.

מיט קוילן, געברענט אין די וועלדער, מיט האָלץ
און מיט טעפּ האָראָדנויער
און שפּייזן מיט ברויט, מיט קאַרטאָפל און הערינג
דעם טעגלעכן דלות.
אין מדבר פון וואָכן־טעג גרויע — אַן איינציקער
זון־פלעק — דער שבת
מיט ליכט אין אַלט־מעשענע לייכטער, מיט ווייַן און מיט
ווייצענע חלות.

נאָר מאַמעס, ווי בלעטער פאַרגעלטע, באַטרערן די פרייד פונם שבת.
צעטראָטענע האָפענונגען ליגן, ווי אין פרילינג צעטראָטענע בליטן.
עס זענען זיך קינדער פון היימען, ווי פייגל פון נעסטן צעפלויגן...
ס׳האָט צייט זיי אויף זעלטענע, קורצע פּאַפּירענע בריוולעך פאַרביטן.

עס האָבן די קינדער אין וועלט־שטעט פאַרביטן דעם זומפּ
— אויף אַספאַלטן...
די נעפּלען — אויף רויך פון פאַבריקן, דעם וואַלד־רויש —
אויף רויש פון טראַנסמיסיעס.
די הימלען געטוישט און די געטער, פאַרבונדן דעם גורל מיט מאַסן.
אַן נחת געלאָזט טאַטע־מאַמע... געלאָזן אין עלנט די וויסטעס...

און ס׳בענקען דאָ טעג נאָך די קינדער, וואָס האָבן
געליבט און געהייליקט
די ערד און דעם וואַלד און דאָס וואַסער, און גלייך
ווי די טאַטעס און זיידעס,
געזוכט אין די טייכן דאָס מזל — „דאָס גאָלדענע פישעלע“ פאַנגען...
און ס׳איז דאָ נאָך אָפּט די לבנה פון הייליקע שבועות אַן עדות.

און מעגן ווי פייפן סירענעס, און מעגן ווי רויען טראַנסמיסיעס,
דאָ קלינגט נאָך פאַרחלומט און האַרציק דאָס ליד,
פון דער „גאָלדענער פּאַווע“...
און טרעפט, אַז אַ פּאָרל פאַרבלאָנדזשעט ביינאַכט
אין די טונקעלע וועלדער,
איז פּשוט און פּראָסט זייער גליק, ווי די ליבע פון אדם און חוה.

מוצאי־שבת

השבת עומדת להסתיים, אבל שלוות היום עודנה שוררת בבית־סבי. הגברים נמצאים עוד בבית־הכנסת והצעירים מטיילים על שפת הנהר. המשרתים ישנים או יושבים באפס־מעשה על המדרגות המובילות לגן או מבקרים אצל משפחותיהם.

רק סושה הזקנה, המשרתת המזדקנת שנמצאת בבית זה 50 שנה, מסתובבת במטבח. היא משגיחה בעין טובה על המשפחה וחרדה, אולי ירצה מישהו כוס תה. הואיל ואסור להדליק אש ואין להשתמש במיחם, יש לה בתוך התנור החם סיר־חרס מלא מים חמים.

מפות־השבת הלבנות מכסות עדיין את השולחנות. הסבתא ינטל יושבת לבדה על יד שולחן קטן. כסאה נשען אל הקיר מול השעון שבחדר. היא לבושה בגדי־שבת: ז׳קיט מסטין שחור, סגור מהצד הקדמי עם הרבה כפתורים שחורים, קטנים, וזה מעל חצאית־סטין שחורה. צוארון התחרים הלבנים מבליט את פניה העדינים, העגולים והוורודים. עיניה החומות מבריקות מתחת לגבותיה העגולות והדקות. שער־הפיאה־הנכרית הוא חום ויפה, שביל באמצעיתו, והשערות מכסות את אזניה. החלק האחורי של ראשה מכוסה במעין כיפת־תחרים שחורה, ממנה יורדים על כתפיה תחרים שחורים, עדינים. באזניה עגילים ארוכים משובצים יהלומים קטנים, המאריכים בצורה בלתי־רגילה את תנוכי אזניה. הצמיד האהוב עליה ביותר, כולו פנינים אמיתיות, מקיף שלוש פעמים את צוארה. בגלל איסור־נשיאה בשבת קשורה מטפחתה מתחת להגורתה.

סבתה ינטל יושבת בכסאה. דמות מעוגלת וקצרה. ידה הלבנה והשמנמנת נחה על השולחן. שעת בין השמשות. היא מסובבת ראשה באיטיות ומסתכלת דרך החלון לראות ההופיע כבר כוכב־ערב ראשון, כי הרי זה סימן מובהק שהשבת הגיעה לקיצה. עם הופעת הכוכב מתחילה ינטל להתנועע בשקט כשהיא שרה בקול נמוך ומתוק: „גאָט פון אברהם״.

היא ממשיכה לשיר על תרנגול לבוש בגדי זהב וכסף שעמד במרומים, אבל תוכן השיר אינו חודר אלי. החדר הוא אפל עכשיו. דבורה סיפרה לי על שדים ועל נשמות אבודות, המסתובבים בין צללי השבת ואינם יכולים לחזור לגיהינום עד להדלקת האור.

פתאום נשמע רעש עליז על מדרגות הכניסה — סבא ויתר הגברים חזרו מבית־הכנסת. הם נכנסים בברכה עליזה „שבוע טוב״! וההדגשה היא על ה„טוב״. מיד מביא מישהו מן המטבח את נר ההבדלה יחד עם קופסת הבשמים הממולאת תבלינים מזרחיים. מופיע על השולחן גם גביע־כסף לקידוש. נר ההבדלה קלוע משׁשׁה נרות צבעוניים, כל צבע מסמן יום אחד של השבוע. כשהנרות דולקים יחד הם מייצגים את האור הקדוש, את זוהר השבת. הכוס גדולה, חרוטה ומבריקה. קופסת הבשמים עשויה ריקועי כסף ועליהם דגל של כסף. סבתא מביאה לשולחן עוגיות, ביצים ובקבוק יי״ש.

לאחר שהמשפחה מתרכזת, מדליק סבא את הנר וממלא את הכוס יי״ש. הוא נותן למשקה לעבור על גדות הכוס — סגולה לשבוע של שפע. הוא מחזיק את הכוס בידו ומברך „על הגפן״. סבתא מגישה לו את קופסת הבשמים. הוא פותח דלתה הקטנה וריח מוזר ממלא את החדר. משהו זר ורחוק עוטף אותנו. „בשמים מארץ־ישראל״ — אומרים לנו. הזרות אהובה עלינו, והרחוק נעשה קרוב, כי תמיד, בכל שעת שמחה, מספרים לנו על ביתנו, על ארץ־ישראל. שממנה הוגלינו, וביום מן הימים נחזור אליה.

סבא מברך על הבשמים וממשיך בברכות נוספות, בהן הוא מביע אמונה באלוהים ותקווה לרווחים שיבואו ביושר.

סוף סוף מגיע הרגע לו ציפו הילדים. סבא שׂם את הנר הדולק בתוך הצלחת בה מזג קצת יי״ש. הנוזל נדלק בלהבה כחולה, ודרכה מעביר כל אחד את אצבעותיו למזל טוב. הגברים עושים זאת מהר, כשהם תופסים כאילו את הלהבות בידיהם ומכניסים אותן לכיסם — סימן לעושר והצלחה בשבוע הממשמש ובא. הם משפשפים ידיהם וקוראים „שבוע טוב״! „שבוע טוב״!

השבת הסתיימה. מורידים את המפות ואת בגדי השבת. הכל משתנה: הקולות, ההתנהגות והשיחות. עבר זמנה של שיחה מתונה בנחת. חולי־חולין של יום־יום — חזרו ובאו.

(מתוך ספרה של מרים שומר־צונזר, נכדתו של שומר־שייקביץ, „Yesterday״ שהופיע בארצות־הברית.

„סעודות שבת לעניים"

הזמנת אורח לשבת — מנהג זה היה מקובל בפינסק. יהודים רבים, „בעלי בתים", נהגו להזמין לשבת אורח — אחד מהקבצנים, שמספרם היה לא קטן בערים ובעיירות. בספרו „מאה שנות פינסק" מספר ר' מרדכי קורמן על קבצן, שנתן לשמש בית הכנסת פרוטות אחדות, כדי שהלה ישלחנו אל יהודי „בעל בית", ששולחנו דשן ויוכל ליהנות שם מסעודות טובות. שלחו השמש לדייג דוד זינגר ברחוב ר' זרח בדרך לאגם. לאותו קבצן לא היתה סבלנות לחכות לליל שבת, ובליל ששי אפל הלך לרחוב ר' זרח לשאול על בעל הבית מארחו. מעשה שטן פגש בחשכה את דוד זינגר עצמו.

— מה לך ולזינגר זה? שאל את הקבצן.

— רציתי לדעת, אם אקבל אצלו ארוחה טובה בשבת, כי אורחו לשבת אנכי.

— איני מקנא בך — ענה הדייג — אמנם תאכל די שבעך, אך כל מזונך יהיו דגים. כששקע הקבצן במחשבות, עודד אותו ד. זינגר ואמר:

— אל דאגה, ר' יהודי. הן דגים וחלה תאכל לרוב, גם לגימת יי"ש תקבל, תאכל אפוא כאוות נפשך.

בליל שבת עשה הקבצן, כפי שיעץ לו היהודי, שפגשו באפלת הרחוב. קיבל מנת דגים גדולה ואכל. הציעו לו שנייה ואכל, קיבל גם לגימות יי"ש אחדות. כשמילא יפה את כרסו וסירב לאכול מנה נוספת של דגים, הגישו לשולחן בשר ומטעמים רבים.

התחיל האורח לרטון ולרגוז ושפך כל חמתו על אותו „אלמוני", אשר יעצו להתפטם בדגים ועתה אינו יכול ליהנות מהסעודה.

— מה אתה רוטן? — שאלו המארח.

סיפר לו הקבצן, כי פגש אמש בחשכת הלילה יהודי, וכששאלו לטיב הסעודה המזומנת לו בבית זה, יעצו לאכול דגים, כי יותר מזה לא יקבל.

ענה לו בעל הבית: להבא, ר' יהודי, תדע ותלמד לקח. יהודי המכניס אורח לשבת, חזקה עליו, שיכבדו בסעודה ראויה לשמה.

שנים אחדות לפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה נוסדה בפינסק אגודה בשם „סעודת שבת לעניים".

העניים והקבצנים היו באים למעון האגודה ברחוב לאהישין ושם היו ערוכים לפניהם שולחנות עם מטעמי שבת, והגבאים היו עומדים עליהם ומשרתים אותם במאור פנים של אהבת ישראל. הם היו משתתפים בזמירות לכבוד השבת והשמחה היתה רבה. עם הגבאים הפעילים במוסד זה נמנה אבי מורי ר' הלל בן יעקב לרמן, אשר היה רוכש תורמים לחברה זו, ובשבתות היה הולך מבית הכנסת אל הקבצנים להגיש להם את סעידתם ולהשגיח, שכולם יהיו מרוצים, וכן היה משתתף בקולו הערב בזמירות השבת שלהם.

אמא ז"ל ידעה כבר, כי את ארוחת השבת שלנו נאכל, רק לאחר שאבא יחזור מסעודת העניים. ומשנשמע מהבתים הסמוכים קול המברכים את ברכת המזון, היה אבא בא, מקדש על היין לכבוד שבת בהרגשה נעימה, שהוא מילא את שליחותו הציבורית בדאגתו לסעודת העניים.

זאב ליבנה-לרמן

ערב ראש־השנה

דאָס גאַנצע שטעטל אַ צושמעקטע מיט פריש געבעקס, אויף 2 טעג יום טוב. וואָס אַ רייכערע בעלהביתטע און אַ גרעסערע בריה אַלץ פולער איז דער אויוון מיט זיסוואַרג, לויט דעם מנהג — אויף אַ זיס יאָר. חוץ אַלע מינים קיכלעך פלאָדנס, געפילטע פיראָשקעס, אָדער די האָניק־לעקאך און פויגל־חלות.

דער גאַנצער ערב ראש השנה ווערט געגרייט, ווי אַלע אַנדערע ימים טובים, סיי מיט דער באַנייאונג פון דער הלבשה און — בפרט מיט דער געשמאַקער באַשפּייזונג, דאָך איז ניטאָ די פרייד, דער הילכיקער געלעכטער און דער פּייערלעכער ברייטער שמייכל, וואָס עס ברענגט אונדז למשל דעם יום־טוב פסח, אָדער — פורים, אָדער אַ שטייגער — שבועות!...

הייַנט אָבער ערב ראש השנה, הערשט אומעט, ציטער און אומרו, וואָס שוועבט אומעטום: אין שטוב, אין גאַס און אין זיך... אַן אומהיימלעכע דערוואַרטונג, פון שולדיקייט, פייניקט און פרעסט דעם געמיט און טיף אין האַרץ רייסט זיך געבעט, אַ תפילה, אַ יידיש־האַרציקע תפילה...

אין טיפן ווינקל אויף דרום זייט, אויף אַ הויכן געבעטן פּאָטעל זיצט אונדזער באַבעניו אייַנגעהילט אין אַ קנאַפּן יאָרהונדערט. די הויכע פּלייצע מיטן אויסגעבויגענעם רוקן אויפגעהויבן, אָנגעשפּיצט איבער דעם נידעריק געזונקענעם, באַטשיפּיקטן קאָפּ. דאָס געלבע פּנים צעאַקערט אין געקנייטשטע קאַרבן, אין רונצעלעך מיט אַ זיג־זאַג, פון פאַרוואָקסענע, טונקעלע בערגעלעך־בראָדאָווקעס, ערטערווייז — מיט ווערצעלעך גרויע האָר. הענגט די געשפּרינקלטע פאַרדאַרטע הויט, פון דער זקנה, אויף די אַרויסשטאַרצנדיקע קין־באַקן. די גרויע אויגן־שפּעלטעלעך טיף אַריינגערוקט אינטערן פאַרטראַכטן, געפאַלדעוועטן שטערן, — גלאַנצן, בליאסקען, ווי די בליקן, פון נידעריק־דאָרפישע פענסטערלעך, אין אַ האַרבסטיקן פאַרנאַכט. די מאַגערע, אייַנגעפאַלענע ברוסט, וואָס האָבן אַזויפיל קינדער אויסגעזויגן, ווי די ליידיקע פעלדער, פון די אַראָפּגענומענע תבואות. אויף אירע מאָגערע קניען, ווו עס פאַלן אין געדיכטע פאַלדן און מאַרשקעס די ברייטע, טוקל־קאַשמירענע קלייד, ליגט דער אַלטער, אויסגערייבענער קרבן מנחה, וואָס איז פאַרגעלט און פאַרפליאמעט פון טרערן

און — יאָר־צענדליקער, יענער, אַמאָליקער, ניי־בליאַסקנדיקער סידור ואַמלונג וואָס די באבעלע האָט באַקומען צוזאַמען מיט די שבת־לייכטער, צו דער חתונה מיטן זיידן, אהרן מרדכי, דער שטאָט־שוחט, — צו זייערביידנס חתונה.

די באַביניו ראדל, די געוועזענע שלאַנקע שיינהייט, פון שטעטל, איז איצטער קליין און קורץ, אָדערנדיק איינגעשרומפּן. איז ווי אַ לעבעדיק־באַוועגלעכער קנויל פאַרשפּונען און פאַרוועבט אין זכרונות, וויזיעס אין פאַרשטעלונגען, פון אין ווייטן, ווייטן פיל־פאַרביק, רייכן, בכובדיק־צערוישטן עבר...

פאַרנאַכט. אַ שווערע שטילקייט, פול מיט רמזים הויערט אינעם ערב ראש השנהדיקן פאַרנאַכט. דער טאַטע גייט אַרום אַ צעטראָגענער און אַ פאַרשלאָסענער אין זיך. ער גייט צו צום ספרים־שאַפע, זוכט עפּעס. קוקט אַריין אין אַ ספר און אין נאָך אייבעם, פאַרטראַכט זיך — שטעלט צוריק אַריין. דרייט זיך אום איבערן שטוב, ווי ער זוכט עפּעס, ווי אַן אומעטיק פאַרבלאָנדזשעטער וואַנדערער, דערזעט ער אונדז נישט; נאָר פאַרטראַכט אין די עולמות העליונים, ווי אַ פרעמדער גייסט באַוועגט זיך אַרום אים און פילט אינדז אָן מיט אַ שרעקעדיקער פרעמדקייט.

אויפן ווייס־געדעקטן טיש שטייען אַ סך לייכטער. יעדעס יאָר מערן זיי זיך. יעדע צוגעקומענע ליכט האָט איר געשיכטע.

די מאַמע -- אַ פול־צעוואָקסענע, אַ יאָדערדיק־ברייטע, ווי דער שטאַם, פון אַ באַרן־בוים מיט אַלע אירע זאַפטן, אויפן ראָזן פּנים מיט די חן־גריבעלעך שוועבט איצטער אַ פרומע מרה שחורה; אירע ווייסע שיינע הענט נעמען צניעותדיק אַרום דעם רוים פון די לייכטער און שטיל שעפּטשנדיק אַ תפילה, הויבט זי זיך אָן צו סודען מיטן אל רחום וחנון, ווערן אירע גוטע, בלויע אויגן אָנגעפילט מיט פאַרטרערטן צער און אַ ציטער, פון הייליקן גלויבן רעפלעקטירן אירע דינע, צאַרטע ליפּן. זי אינגאַנצן אין ווייסן אָנגעטאָן, ווי אַ פלאַטערנדיקע טויב, פאַר דער סכנה, פון אַ שטורעם. שעפּטשעט און שעפּטשעט און די געלב־בלויע ליכט־פלעמלאַך צעברענען זיך, ציען און רייסן זיך אינדערהויך און צעוואַרפן איבערן גאַנצן שטוב־שטח הייליקן יום טוב. יום טוב, פון קדושה...

ווען די מאַמע ענדיקט דאָס ליכט בענטשן מיט דער לעצטער, הויך קלינגענדיקער ברכה: אַ גוט יאָר! ווערט איר הייטערער פּנים אויסגעלייטערט מיט אַ זיסן שמייכל. דער טאַטע דערנענטערט זיך און קוקט איר אָן מיט אַ גליק־זעליש פאַרגעטערטן בליק. אַ ווײַלע שווייגן ביידע. מיט אַ ווונק רופט דער טאַטע אונז צו. ווי שטענדיק שטעלן מיר קינדער, זיך אויס אין תור, לויטן עלטער. אויף יעדן פון אונז לייגט ער אַרויף זיינע הענט אויפן קאָפּ און בענטשט אונדז. די מאַמע רויט ווערנדיק קוקט אונדז אָן מיט שטילן, מוטערלעכן גליק...

די באַביניו, ווי אַלע מאָל מורמלט איבערן קרבן־מנחה, ווי אַ שטיל פאַרבאָרגן קוועלכל — אירע באַבישע תפילות. נאָר דורך די פענצטער קוקט אַריין אַ שוואַרצע, פרעמדע נאַכט, פון דער גוישער גאַס. מיר דערשרעקן זיך און דערפילן זיך פלוצלונג עלנט. מיר קוקן זיך איבער מאַכטלאָז, פאַרלאָרן און — אַנטלויפן צו דער באָבען אין ווינקל.

מיר רינגלען איר אַרום און באַהאַלטן זיך מיט די פּנימער צו איר אין שויס אַריין שטופּנדיק זיך איינער הינטערן אַנדערן.

— ברוך אדוני המבורך — פאַרענדיקט די באַבע אַ פּסוק פון איר תפילה. זי הויבט לאַנגזאַם אָן צו באַוועגן די אַרונטער געלאָזטע גרויע קאָפּ און שפּיצנדיק מיט די פרומע ברעמען שטעלט זי אָן אויף אונדז די דאַוועגענדיקע אויגן מיט אַ פראַגע, מיינענדיק, אַז אירע אָדערדיקע פיס האָבן דערפילט, אַז מיר ציטערן און גראָבן זיך אין איר נאָך טיפער, פרעגט זי שטיל: וואָס איז קינדער?

— פאַר וועמען, פאַר וועמען האָט איר מורא?

נישט ענטפערנדיק דער באָבען דרייען מיר אויס די קעפּ אויף הינטן און כאַפּן אַ קוק: — די נאַכטיקע שויבן גלאַנצן, ווי ליאַקירטע בורשטיין און פון די ברענענדיקע ליכט פאַלן טונקעלע שאָטנס אַרום די ווייס געקאַלכטע ווענט. אונטערטאַנצנדיק מיט די פיסלעך שרייט אויס מיין קליין ברודערקע:

כ'האָב מורא! כ'האָב מורא! און מיר אַלע: מורא, מורא! און רייסן דער באָבען פאַרן קלייד, ציטערנדיק.

האָט נישט מורא קינדערלעך — רופט אויס די באָבע. דער טאַטע מיט דער מאַמען ווילן אויסבעטן פאַר אייך און פאַר אַלע יידן אַ גוט יאָר.

מנוחה האלפרין

סוכות

נאָך די אימה׳דיקע ימים נוראים׳דיקע טעג, פולע מיט אומעט, טרערן, פחד און רחמים — געבעט — האָבן ייִדן אויסגעבעטן אַ גוט יאָר, און זענען ערשט פרייליך און גוט געשטימט. הויבט מען אָן גלייך נאָך יום כפור, צו טראַכטן וועגן אַ סוכה. און מאַכן אַ סוכה איז נישט אַזוי לייכט. מען דאַרף אָנהויבן אַלץ פונדאָסנייַ. אפילו ביי אַלטע בעלי הבתים איינגעפונדעוועטע, פון לאַנגע יאָרן, וואָס ווינען אויף איינעם און דעם זעלבן פּלאַץ בלייבט אויך נישט אַלץ איבער אין רעזערוו, פון די סוכה מאַטעריאַלן, פון איין יאָר אויפן צווייטן.

בקיצור, כמעט די גאַנצע שטעטל מענער וועט איר זען זיך דרייען אין דרויסן אַרום זייערע הייזער. דאָס ערשטע ווערט געמאַכט דער פּלאַן: ווו די סוכה צושטעלן? אין וועל־כער זייט? און ווי די גרויס? געוויינליך פאַלן די סוכות־טעג אין די אָנהויבס פייכטע וועטערן, קלייבט מען דעריבער אויס דעם העכערן, טרוקענעם זייט אַרום דער שטוב אגב אויך עס זאָל זיין, וואָס נענטער, באַקוועמער — צום דערלאַנ־גען פון שטוב אַרויס דאָס געקאָכטע עסן־שפייז.

אויב דער פּאָטער פאַרמאָגט אייגענע זין — העלפן זיי אים, צו דערלאַנגען די ברעטער, לייסטן, טשוועקעס אָדער דראָטן. אויב נישט העלפן שכנים איינער דעם אַנדערן. בכלל זענען אַלע שכנים זייער סאָלידאַריש אויף דעם געביט. עס טרעפט בכלל אַ סך מאָל, וואָס די אַרומיקע שכנים קומען אַריין איינער צום צווייטן איינלאַדן צו דער קאָלעקטיווער סוכה, און אַמאָל אויך צוליב טעכנישע סיבות. דאַן איז שוין דער פּלאַן אַן אַנדערער, אַ פיל בעסערער און לויט דעם געשמאַק פון דער מערהייט.

פון דרויסן איז די סוכה צונויפגעקלאַפּט אויף אַ גאַנץ פּרימיטיוון אופן, טשעוועקעס מיט ברעטער, דערפאַר אָבער ווערט זי אינעווייניק אויסגעצירט ווי מעגלעך פיינער, פאַנ־טאַסטישער.

די הויפּט זאָרג איז די סכך צום צודעקן די סוכה פון אויבן. די גויים פּאַלעשוקעס פון דער אַרומיקער סביבה, וואָס שטייען שטענדיק אין פריידליכע קאָנטאַקטן מיט די אַרומיקע שטעטלדיקע ייִדן זענען באַהאַוונט און ווייסן שוין גענוי, ווי און ווען די שטעטלדיקע, יערליכע ירידים קומען פאָר און ווייסן אויך גענוי וועגן ייִדישע ימ״ם טובים. אַז עס קומט דער ערב סוכות איז ווי זיי פירן אָן פון די וועלדער פורן האָלץ צום גאַנצן ווינטער, צום הייצן די רובע, אַזוי פירן זיי אויך גרינעם סכך ערב סוכות. אַרום יעדער שטוב ליגן גאַנצע בערג גרינע צווייגן, פון סאָסנע ביימער, וואָס פאַרשפּרייט דעם נאַטור־אָרעמען קוואַרטל פון ייִדישע שטח, מיטן זיסן וואַלד־ריח, פון די אַרומיקע, גויאישע פעלדער. אינעווייניק ווערן די ווענט פון סוכה פאַרהאַנגען מיט פאַרשיידן פאַרביקע קאָלדרעס, דעקעס אָדער ליילעכער.

ס׳איז קאַלט און אומהיימלעך, דאָך אימפּאָנירט אונז די אַנדערשקייט, פון די שטענדיקע מנהגים, וואָס האָט ווי עפּעס אַ פאַנטאַסטישער געצעלט, פון אַנאַנדער וועלט ערגעץ... ווען דער טאַטע, מיט די קינדער קומען פון שול איז דער טיש אין סוכה סערווירט מיטן גאַנצן, פיינעם יום טוב געשמאַק, ווי אַלע געגרייטע יום טוב טישן. דער זעל־בער פייערלעכער קידוש, דער טאַטע זאָגט די אושפּיזן, אונז דאַכט זיך בעת מעשה ווי מיר וואָלטן געפילט און געזען די אומגעזעענע אושפּיזן־געסט, ווען דער טאַטע פאַרבעט אין זיינע פסוקים...

פון איין ווינקעל צום צווייטן אויבן ווערן אויסגעפלאָכטן פּאַפּיר־פאַרביקע קייטן און פון דעם סכך־באַלקן ווערן אויפגעהאַנגען: עפּל, באַרן, פלוימען און סתם אַלערליי דעקאָראַטיווע צייכענונגען און בילדער. גיסט אַ בליק — בילדלעך אָדער פאַרביקע פיגורלעך אויף די ווענט, אַזוי האָבן געלעבט אונזערע אור, אור אור זיידעס, אין זייערע געצעלטן, אויף זייער וואַנדער וועג דורך די מדבריות צום צוגעזאָגטן לאַנד כנען.

נאָכן קידוש, מיט פאַרבייסעכץ, פון דער מאַמעס געשמאַ־קע פלעדל, גיט די מאַמע אַרויס פון שטויביקן אויוון, די אַלע געקעכצער און מיר דערלאַנגען אַריין אין סוכה צום טיש די געשמאַקע, געפעפערטע פיש; די יויך מיט די עוף, בפרט די קרעפּלעך מיט דעם מערן צימעס, וואָס מיר דער־וואַרטן זיך קוים אויף דעם. דאָך האָבן מיר נישט אַזאַ הנאה, פון די שפּייזן, ווי אַלע יום טוב. עס פעלט די וואַרעמע, שטוביקע געמיטלעכקייט, מיט איר ווייסער, גלאַנציקער זויבער־קייט, וואָס עס גיט דעם יום טוב צו אַזאַ חן.

אין דרויסן איז שוין דער אָנהייב הארבסט. די פעלדער, פון אַרום דער שטעטל מיט אויפגעשטעלטע שטייגן היי זענען שוין ליידיק און פּוסט; מיט זייערע גרינסן זענען שוין אָנגעפילט אַלע שטוביקע און היימישע קעלערן. די ביימער פון די גויאישע סעדער שטייען שוין אויסגעטאָן נאַקעט מיט די ציטערדיקטע צווייגן — זייערע פרוכטן שיטן זיך שוין אויף די ווינטער בוידימער.

די הימלען אַרומיקע — צינק־גרויע הענגען מיט גרויע לאַטעס, לאַכמאַטשעס און זייען פון זיך רעגן־וואַסער, קאַפּען פון די דעכער און קלינגען אָפּ אין שוואַרצע לאָקשעלעך. דער ווינט פייפט אַריין, טרייסלט און שאָקלט די ברעטער, פון דער סוכה׳לה, אַז עס דאַכט זיך אַז מיר שוועבן גלייך מיט איר. דורכן דאַכיקן סכך שפּריצן אַריין גרינלעכפוילע טראָפּנס אין די שיסל און טעלער עסנס. כאָטש מיר זיצן אָנגעטאָן אין די מאַנטלען, דאָך קלאַפּט אונז אַ צאָן אָן אַ צאָן פון קעלט, שלינגען מיר דאָס עסן אַזוי אויף גיך, ווי אין אַ וואָקזאַל, וואַרטנדיק אויפן באַן.

מנוחה

ט״ו בשבט

חמשה עשר בשבט. יום חורף בהיר וקר. אומרים, כי בארץ ישראל שותלים עתה עצים. קשה להאמין. אני מתעטף יפה־יפה ויוצא עם בן זוגי למפעל ט״ו בשבט של הקרן הקיימת לישראל. תחת זרועי אני נושא את חבילת הפירות והנני צועד בקצת היסוס לרובע המיועד לביקורי. הנה מתחיל הרחוב, אשר בחלקנו נפלה הזכות לכבדו בתאנים ובחרובים. הבית הראשון הוא בית מסחר גדול. הגזבר לוטש עיניים ופניו — סימן שאלה כביר. אך בטרם פצה פיו לדבר, אץ אלינו פקיד יותר חשוב. הוא הסביר, שאין נוהגים פה לשלם, אלא כל שותף של בית המסחר יש לו ב״ה בית, ושם — בביתו — הוא מהנה ממתנת ידו. מילא, כל התחלות קשות. הנה בית מסחר ספרים. אנו נכנסים ומתקבלים בבת־צחוק. שקיק הפירות הראשון רואה את אוויר העולם. תאנה וחרוב יבש בתוספת אימרה מחוכמת של אוסישקין בן השבעים. פה גם מתבדחת דעתנו, אשר עגמה לאחר הביקור בבית הראשון. בבתים הבאים ביקשו מאתנו לבוא אחר כך. שוב עגמה נפשנו, אך אשה זקנה שיצאה לקראתנו מאחד הבתים הפיסה את דעתנו.

— מה תגידו, ילדים?

— סבתא, הבאנו לך פירות לכבוד חמשה־עשר!

— אי, פירות! קשה הפרוטה בימינו, אך צריך לתת. כמה לתת לכם?

היא מוציאה מסינורה מטבע קטן — עשר פרוטות.

— סבתא, שקיק עולה יותר. זה מעט.

— אח, נאנחה, אני זקנה כבר, ומה יש לי מזה? אתם הצעירים, לכם כדאי לעבוד, אתם תראו עוד במו עיניכם את ארצנו הקדושה.

— אל תדאגי, סבתא — ניחמנו אותה — זקנים ממך עלו ורואים חיים יפים שמה.

הזקנה התחילה להעתיר עלינו שפע של ברכות, ואולי זכותן עמדה לנו וההצלחה התחילה לשחק לנו בבתים הבאים. אנו הולכים מחנות לחנות ומבית לבית, מטפסים בעליות ומסתובבים בחצרות רחבות. בכל מקום אנו משאירים שקיק עם פירות, הזורע אור בכל מקום — אור ושמחה. אך לא רק ברכות הזקנה סייעו לנו. יש משהו יותר עמוק, המקשר את כל החנוונים, הסוחרים והאומנים הללו. זה נתברר לי בהוסיפי לכת. הנה אנו עולים במדרגות עץ רעועות. אנו נכנסים לחדר צר — מקום עבודתו של חייט. בעל הדירה העניה מביט עלינו בפנים זעומות, אך לאחר שאנו מודיעים, כי הבאנו פירות חמשה־עשר, מזדרחים פניו, חיוך רחב מופיע על שפתיו ועיניו מקבלות מיד מין ברק עליז. הוא מוציא מטבע ומקבל את השקיק בדחילו ורחימו. כל אנשי הבית מסבירים פניהם ומצטדקים על שהם נאלצים לצאת ידי חובה רק בפרוטות. אנו מעודדים אותם ומסבירים, כי לא המעשה עיקר, אלא הכוונה.

אנו ממשיכים לכת. יש יהודים דוחים: „בדרככם חזרה תקבלו". אחד, שעמד ליד חנותו, עושה עצמו כלא שומע: „מה, פירות? יש לי פירות למדי. פרי אחד יש לי בביתי, וזו חותנתי. בזה די לי..."

הגענו לחנות קמח ידועה. פה נושם לרווחה כל עסקן וגובה ציוני. התקבלנו כאורחים רצויים ומתנתנו אף היא נרצתה בתודה. קבוצת סבלים מאובקים ומקומחים עמדה בחנות ועם כניסתנו התחילו בוויכוח ציוני. חיצי המפלגתיות טרם פגעו בהם והם דיברו על א״י בתום לבב כעל אחד מפלאי עולם אחר. מישהו הציע לפדות פירות אלה שלנו ומיד פנו לסוחר, וביקשו שישלם על חשבונם עבור פירות לכולם. בשמחה מיוחדת הגשתי לכלד סבל את השקיק הקטן: „קבלו, יהודים, ובאהבתכם לארץ ישראל — חיו!"

נקלענו אחר כך לבתיהם של עורכי דין והללו קיבלו אותנו בטוב־מזג וכיבדונו במטבע הגון.

הסבלים — מצד אחד ועורכי הדין — מצד שני. מצוות חמשה עשר קכמה לכולם. זוהי העבודה השחורה של הציונות. עבודת יום־יום פשוטה בלי מליצות.

תרצ״ד

אשר ריכטר — שופט

חנוכה

ימי חנוכה היו ימי אורה ושמחה, ימי בידור בצוותא ובילוי בחברותא בפינסק היהודית. לימים אלה נועדו נשפים של האירגונים הציבוריים ותנועות הנוער. תיאטרון הולצמן וכל האולמות האחרים היו תפוסים משך כל ימי החג וברחובה של עיר אפשר היה להרגיש את רוחם וריחם המיוחד של ימי החנוכה.

נרות החנוכה נראו כמעט מבעד חלונות כל הבתים והם השרו מצב־רוח חגיגי בבתים וברחובות. פרט לנשפים הציבוריים נערכו בהרבה־הרבה בתים נשפים לקרובים וידידים ואת ריח הלביבות המטוגנות ודיבלולי־השומן אפשר היה להרגיש בכל רחוב בפינסק היהודית. ימים אלה סייעו גם לקירוב לבבות והתלכדות המשפחה. תמונה שכיחה היתה זו בכל בית: אב המשפחה יושב עם ילדיו בצוותא ומשחק בסביבון ואמא מגישה לביבות מהבילות לצלילי „מעוז צור" ושירי חנוכה מסורתיים. אותם ימים היו גם „עונת הקלפים". גם בבתים שמשחקי הקלפים נדירים היו שם בכל ימות השנה, יכולת למצוא בימי חנוכה קבוצות־קבוצות משחקות ב„יידישע אָקע", „טלפון" ועוד משחקים שהיו פופולאריים אז. והואיל וימי חנוכה היו גם ימי קרח וכפור, אפשר היה להרגיש רישומו של חג זה על ככר המחליקים („קאטאָק") שהיה הומה בני־נעורים וצהלתם. ראויים לציון מיוחד נשפי תנועות הנוער הציוניות, אשר בשבילם שימשו ימי התנועה כימי מיפגן להישגים של המקהלות, החוגים הדרמאטיים והספורטיביים.

אכן, גלי זכרונות נעימים מבית אבא, שהיה ואיננו, עולים בלבו של כל פינסקאי בהגיע ימי החנוכה. — — —

חנן

פורים בעירנו

„משנכנס אדר, מרבים בשמחה", אבל פינסק היהודית היתה בין הזריזים והמקדימים, ושמחת פורים בה התחילה עוד בטרם נכנס אדר. שושביני השמחה הראשונים היו, כמובן, „הסוחרים" שהיו מתייצבים ב„שולהויף" איש על מרכולתו הערוכה ושטוחה לפניו על הדלפקים, כשהם מכריזים בקולי קולות על המעדנים והממתקים, שהוצאו למכירה לכבוד חג הפורים הממשמש ובא: „מאנענעס! מאנענעס!" אלה היו המיצרך העיקרי ב„שלח מנות" ל„עמך", אך פרט לאלו היו, כמובן, „האָניג טייגלאך", „קרוליקעס" (תפוחי זהב) וכיוצא באלה. בעלי היכולת היו יכולים להרשות לעצמם לצרף גם „קרוליק" למשלוח־מנות שלהם, אך לא כן בני דלת העם. לפיכך היה התור גדול אצל ה„מאנענעס", אשר בהצטרפן לכמה „איריסלאך" (סוכריות), מרמולדות, קצת פול ומיצרכים „פרוליטריים" דומים היו כבר מהווים „מנה" הראויה להתכבד בה...

ברם חתני השמחה האמיתיים היו הילדים ובני הנעורים. פורים היה בעיקר החג שלהם והם ידעו לצקת בו תוכן משלהם. ברחובות זבלנה ולהישינר אפשר היה כבר לראות את הסנוניות הראשונות של פורים — ילדים מחופשים ובמסכות — שבוע ימים לפני פורים, ובטרם נשמע ה„המן" הראשון של המגילה, התהדדו כבר ברחובות העיר, קולות מחרישי אזניים של הרעשנים למיניהם, בליווי ה„אקדוחים" למיניהם ו„כלי משחית" אחרים היו מוסיפים על אותה בוקה ומבוקה ומבולקה שהשתלטה בעיר.

הילדים היו משתדלים לחקות את ה„קאפעליע" של יענקל די גוליע ואת פזמונותיהם, אך היו מצרפים לאלה גם שירים שונים, שהיו מהלכים אותו זמן ברחוב היהודי. הפזמון השגור בעיקר היה, כמובן — „היינט איז פורים, מארגן איז אויס — גיט מיר א גראשן און טרייבט מיר ארויס".

בפרוס ימי הפורים היו נראות כבר בחוצות העיר המודעות על נשפי המסכות שהיו נערכים בעיר, באולם „קולייובה", ביה"ס הטכני ותיאטרון הולצמן. בעלי המגררות היו „חופנים כסף מלא חופניים" באותם ימי הנשפים, כי כל בחור וטוב היה רואה חובה לעצמו ללוות את בחירת לבו לנשף ומהנשף הביתה. היו אלה ימים גדולים בשביל ברוך קורסק עם זקנו „אלא פראנץ יוזעף", ניאמע קאדיאלא, שלמה הצהוב וכל האיזוואשטשיקים * למיניהם. הנה אני רואה אותם עתה בעיני רוחי, את בעלי העגלות האלה, שהיו מחוננים בלב יהודי חם והיו מוכנים להערות נפשם במלחמה על כבוד ישראל. זלמן שניאור תיאר אותם ב„אנשי שקלוב" שלו, אבל גם בפינסק שלנו היו מצויים כאלה.

ימי פורים היו גם ימיהם הגדולים של הכלי־זמרים: מנשקה, האחים פינסקר, טיוקל עם ה„בס" ובדומה להם. לעתים היתה מפארת את שמחת נשפי פורים גם תזמורת צבאית ולאחר שהוקמה תזמורת הגימנסיה „תרבות" היתה גם היא מפארת את הנשפים. זוכרני, כי הרוקח סגלביץ' היה מהלל ומשבח תזמורת זו בכל הזדמנות והיה שואב נחת ממנה בכל הופעה שלה.

וייזכר לטוב מיודענו המכונה שלמה פונפץ'. הוא היה אמן ממש במחולות המודרניים בימים ההם ושיצאו מהאופנה בימינו. ה„שימי" שלו היה מעשה אמן ממש... כל בחורה, המכבדת את עצמה, היתה להוטה לרקוד עם פיניע, אם כי בימים רגילים לא היה זוכה להצלחה אצל המין החלש... פיניע זה היה זוכה ל„נשמה יתירה" עם התחלת הריקוד. היה זוקף קמעה את קומתו, מכוון את המצחייה של כובעו לאחור לבל תפריע לבת לווייתו אגב ריקוד, עיניו היו מקבלות מין ברק מיוחד, הפזמין היה יוצא מפיו בדחילו ורחימו: „אה באיאדערא, עס איז מיר קאלט אין די פיס..."

שותף נכבד לשמחה היה שצ'ורק, אמן המחולות, שהיה מרביץ תורה זו לבני פינסק ובנותיה. הוא היה מוליך את המחוללים בקצב, כשהוא מזמזם ופוקד: ראז, דווא, טרי... ואין לדלג, כמובן, על יאסעלע קאלאדני ואליא ראבינאוויטש, שהיו ממלאים חלק נכבד בתכנית הנשף במערכותיהם ובפזמוניהם. עד היום שמורים בזכרוני רבים מפזמונים אלה, שהיו שגורים בפי כל.

ויעמדו על הברכה חתני השמחה הגדולים יענקל די גוליע והקאפעליע שלו. הם היו מתפרצים במשובה לבתי היהודים — והיו בוחרים בתור ראשון את האמידים כמובן — ולא היו יוצאים מבית כלשהו מבלי לקבל מתנת־יד הגונה. גדול היה ודאי צערם של אלה על אשר ימי פורים אינם נמשכים 8 ימים כימי הפסח, כי הרי ביומיים בלבד אי אפשר „לעבד" את כל בעלי הבתים החשובים בפינסק ובקרלין...

א. לבנדיגר

---

* בעלי הכרכרות.

„שלח־מנות"

בשנת 1912 הופיע בפינסק מעין קובץ הומוריסטי־סאטירי ביידיש בשם „דער פינ־סקער פורים־קאַנטשיק". פזמוני־פורים, הניתנים כאן לקוחים מקובץ זה והם משקפים במידה מסויימת הוי של פורים בימים ההם.

אַ קראַנקער אָרימער ישוב'ניק,
אַ ייד, אַ מיטעלער אין יאָהרען,
פערלאָזען האָט זיין היים אום פורים
און איז קיין פינסק אַוועקגעפאָהרען.

ניט פראַווען דאָ אַ שענע סעודה,
ניט הערען דאָ אַ חזן ברומען,
נור פשוט לעגען זיך אין הקדש
איז, נעביך, אונזער ייד געקומען.

די כוחות, פיהלט ער, געהען אויס איהם,
ער טאָר שוין מעהר אָהן הילף ניט בלייבען;
אָט גייט ער אין קאַרלינעם הקדש
און בעט, מען זאָל אים דאָרט פערשרייבען.

„פון וואַנען זענט איהר?" — פרעגט דער גבאי
דעם קראַנקען יודען און דעם בלאַסען —
— „פון דאָרטען — ענטפערט ער — און דאָרטען"
— „טאָ געהט אייך!" — זאָגט מען אים געלאַסען —

איר קעהרט זיך מיט קאַרלין אָן וועניג,
צו פינסק געהערט גאָר אייער שטעדטיל,
זייט מוחל, געהט אין פינסקער הקדש,
איהר וועט שוין קריגען דאָרט אַ בעטיל"...

פערקלייבט דער ייד דעם פעקיל, נעביך,
און שלעפט זיך קוים אַוועק מיט צרות.
געקומען, און ער הערט די פראַגע
אַצינד שוין פון די פינסקער שררה'ס:

— „פון וואַנען קומט אַ ייד צופאָהרען?" —
— „פון יענער און פון יענער שטעדטיל" —
— „נו גוט, צי האָט איר אָבער, פעטער,
געבראַכט אָהער פון דאָרט אַ צעטעל? —

„אַ צעטעל?"... מאַכט דער ייד פערוואונדערט —
נאָך וואָס אַ צעטעל. ליבע ברידער? —
איהר גלויבט ניט, אַז איך בין אַ חולה? —
איך קאָן אייך שווערען ביי מיין סדור...

— „איהר דאַרפט אַ צעטל" — מאַכט דער שררה
און צינדט זיך אָן שוין ווי אַ פייער —
מיר זאָלן ביליגער דאָ נעמען,
אַז ניט וועט קאָסטען זעהר טייער".

„אָה, וויפיעל?"... — פרעגט דער ייד דערשראָקען —
דער שררה ענטפערט אָנגעבלאָזען:
„איהר וועט אַ פריהער זעכציג רובל
פאַר צוויי חדשים דאַרפען לאָזען".

„וואָס רעדט איר?"... — שפּרינגט דער ייד אונטער
איך בעט אייך, וואָס איז פאַר אַ לשון? —
איך בין אַנ'אָרימאַן, אַ קבצן,
כ'פערמאָג אפילו ניט קיין גראָשען,

און איהר ווילט איך זאָל דרייסיג רובל
אַ חודש צאָהלען — אַ לבבות! —
און איינצאָהלען פאַר צוויי חדשים
„איזגורע" נאָך — איהר טרייבט קאַטאָוועס"...

„ניט אונזער דאגה!" — זאָגט דער שררה
און גיט צו מיט אַ קוויטש אַ דינעם:
„איהר ווילט, עס זאָל אייך קאָסטען ביליג? —
נו, פּרובט זיך דורכגעהן אין קאַרלינעם!"...

געוועזען איז אויפ'ן קראַנקען יודען
צו קוקען, נעביך, אַ רחמנות,
ווי ס'האָבן איהם די צוויי הקדשים
אַרום־געשיקט פאַר „שלח־מנות"...

מאקס קארל

גוט־פורים!..

גוט־פורים. ליעבע פינסקער יודען! —
גוט־פורים, ליעבע, טרייע פריינד! —
לוסטיג, לעבעדיג און פרעהליך:
ס'איז דאָך יו"ט — פורים היינט!...

לויפט אין שוהל צו דער מגילה,
באָדט זיך דאָרט אין המנ'ס בלוט...
קומט אַהיים צום גוטן וואַרמעס,
קלייבט הרחבה, ווילט זיך גוט.

נעהמט דערנאָך די סעודה פראָווען,
קעהרט אַ כוסה'לע אַריין...
היינט איז יו"ט, היינט איז פורים —
שיכור, פרעהליך דאַרף מען זיין...

אַי די שטאָדט איז אַ בית־עולם:
שרעקליך פוסט, און וויסט, און טויט?..
אי עס זיצן פיעלע מענשען
אָהן פרנסה און אָהן ברויט?...

אַי עס ליגען די געשעפטן
אַכצעהן איילען אין דער ערד
און פראָטעסטען לויפן, פליהען,
ווי אויף גוטע, שנעלע פערד?...

אַי עס איז ניטאָ וואו שיקען
אונזער קינד צו לערנען גאָר
און ערציגן ווערט אָהן בילדונג
אונזער נייער, יונגער דור?

אַי די קהלשע שטאָדט־ענינים
זענען אויך ניט קיין אַנטיק
און עס וואָלט ניט שאַטען, כ'לעבען,
צושארען אַ הין אַ בליק?...

און עלעקטריע, וואַסער־לייטונג?
אויך דערפון האָט מען גערעדט,
וואָס זשע האָט זיך אויסגעלאָזן? —
נאָך אַ פוסטער חלום, זעהט?...

ווענענס עסק, וועמענס דאגה? —
וועמען — זאָגט מיר — געהט עס אָן?...
היינט איז יו"ט, היינט איז פורים —
עסט מען „המן־טאַש און מאָן...

ס'טויג ניט קלערען, ס'טויג ניט טראַכטען:
ס'קאָן דערפון קיין גוטס אַרויס...
פרעהט זיך, ליעבע פינסקער יודען,
היינט איז פורים. מאָרגען אויס!...

(„דער פינסקער פורים קאַנטשיק" 1912)

דער פורים־שפילער - יאנקל די גוליע

ווען איך זע אויף די ישראלדיקע מיט זון־באַגאָסענע גאַסן אונדזערע שיינענדיקע, צעזונגענע און צעטאַנצטע, פורימדיק־פאַר־מאַסקירטע קינדערלעך, דערמאָנט זיך מיר די אַלטע היים, די בלאָטיקע געסלעך, אין וועלכע עס רייסט זיך פורים־צייט אַריין דער ערשטער זוניקער שטראַל. דאָס זון־ליכט פאַרשווינדט אָבער גיך און עס הויבט ווידער אָן צו רעגענען און שנייען, ווי מ'פלעגט זינגען ביי אונדז אין אַ פורימדיק ליד:

„עס פאַלט אַ שניי, עס גיסט אַ רעגן
עס קאַפּעט פון די דעכער,
וויכנע־דוואָשע פירט די מעל
אין זעק מיט הוילע לעכער.

האָפּ מיינע המן־טאַשן
האָפּ מיינע ווייסע,
מיט מיינע המן־טאַשן
האָט פּאַסירט אַ מעשה.

פינף רויע המן־טאַשן
פאַר דער מומע יענטע,
ניט דערקנאָטן, נישט דערבאַקן
און אַרויס פאַרברענטע...

האָפּ מיינע המן־טאַשן,
האָפּ מיינע ווייסע,
מיט מיינע המן־טאַשן
האָט פּאַסירט אַ מעשה".

אָט אַזוי האָט דאָס פאָלק קלוג און מיט הומאָר באַזונגען דעם יום־טוב פורים.

נישט געקוקט אויף די רעגנס און שנייען האָט די פרייד פון פורים אָנגעפילט אַלע ווינקעלעך פון די אַמאָליקע יידישע שטעט און שטעטלעך אין דער אַלטער היים. די בלעכענע גראַגערס און הילצערנע קאַלאַקאָטקעס האָבן זיך אַזוי צערויעט און צעגראַגערט פורים־צייט, אַז נישט איין אָרטיקער המן האָט נישט אויף קאַ־טאַוועס זיך דערשראָקן פאַר דעם דאָזיקן פאַרדעכטיקן זשידאָווסקן האַרמידער... די פרייד פון פורים פלעגט אָנפילן די שטיבלעך פון דער יידישער אָרעמקייט. עס איז געווען, ווי מ'זאָגט: אָרעם און פריילעך. ווייל עס איז געווען אַ איינגעוואָרצלטע היים פון יאָרן, מיט טאַטעס, מאַמעס, זיידעס, באָבעס און אייניקלעך. די פרייד פון דער מגילה־לייענען, די פרייד פון שלח־מנות, די פרייד פון דער משפחהדיקער פורימדיקער סעודה, מיט די אָנגעצונדענע ליכט, מיטן ריזיקן קוילעטש, וואָס מ'פלעגט קוים פון אויוון אַרויסנעמען. מיט די גרויסע, פאַרברוינטע און בטעמטע המן־טאַשן, מיטן איינציקן גאָלדענעם פּאָמעראַנץ אויפן טיש, וואָס מ'פלעגט קומען אָנקוקן אויף ווונדער. היינט די קאַפּעליעס פורים־שפילער, וואָס האָבן פול געמאַכט די גאַסן און הייזער. דאָס איז נישט געווען קיין זאָרג־לאָזער פאַרביקער קאַרנאַוואַל, ווי דאָ ביי אונדז. אַ פורים־שפילער אין דער אַלטער היים, דאָס איז ביי געוויסע מענטשן געווען אַ פאַך. אָרעמע יידן, זינגער און שפילער, פלעגן פאַרשטעלטע זיך אַרויסלאָזן אין קאַפּעליעס איבער די הייזער און פלעגן אין דעם פורים־טאָג שיין פאַרדינען. איך מיין, אַז נישט איין אַרטיסטישער טאַלאַנט ביי יידן איז אַרויסגעוואָקסן פון די דאָזיקע פורים־שפילער־קאַפּעליעס.

אפילו די קינדער־קאַפּעליעס פלעגן נישט סתם זיך איבער־

טאָן, פאַרשטעלן און אויספּוצן און גיין סתּם זינגען און טאַנצן. אויך ביי זיי האָט עס געהאַט אַ מאַטעריעלן הינטערגרונט. עס פלעגן דאָס רוב גיין אין די קאַפּעליעס אָרעמע קינדער און זייער כאַראַקטעריסטיש איז געווען דאָס לידל, וואָס זיי פלעגן זינגען:

„היינט איז פּורים, מאָרגן איז אויס,
גיט מיר אַ גראָשן און טרייבט מיר אַרויס“.

צו די חשובֿסטע און אָנגעזעענסטע פּורים־קאַפּעליעס אין פּינסק האָט געהערט די קאַפּעליע פּורימשפּילער פון יאַנקל די גוליע. ס׳איז שווער צו זאָגן פאַרוואָס מ׳האָט אים גערופן: „יאַנקל די גוליע“, צי ווייל ער האָט טאַקע געהאַט אַ גוליע, אָדער, ווייל ער פלעגט גיין מיט אַ קוליע, וואָס גראַמירט זיך מיט גוליע. אַזוי צי אַזוי איז ער געווען אַ מייסטער אין זיין פאַך, און פלעגט טאַקע אין אַ פּורים־טאָג גוט פאַרדינען.

יאַנקל די גוליע איז געווען אַ פּראָסטער מענטש, אַ קליינער בקי אין די קליינע פּינטעלעך און אַ גרויסער אביון. „אַ גאַנץ יאָר אַרום אַראָפּגעקומען צוגאַסט אין דער היים־שטאָט אַ גאַנצער פּורים, מעג מיר אחשורוש אַליין מקנא זיין!“...

אַז יאַנקל האָט אין פּינסק נישט געקענט מאַכן קיין לעבן, איז ער אַוועקגעפאָרן קיין אַמעריקע, פונוואַנען ער איז אין עטלעכע יאָר אַרום אַראָפּגעקומען צוגאַסט אין דער היים־שטאָט אַ גאַנצער גראַף, אַ באַראָן ראָטשילד להבדיל. גאָרנישט צו דערקענען. אָנגעשטאָפּט מיט דאָלאַרן. האָבן אים יידן געפרעגט:

— היתּכן? וואָס איז געשען? איז דען אין אַמעריקע אַלע טאָג פּורים?

האָט יאַנקל געענטפערט:

— אין אַמעריקע בין איך געוואָרן אויס פּורים־שפּילער, אויס דלפון און אויס גוליע...

— וואָס זשע האָסטו דאָרט געטאָן, אַז דו האָסט פאַרדינט אַזוי פיל געלט?

— אין אַמעריקע בין איך געווען אַ רבֿ...

— כאַ, כאַ, יאַנקל די גוליע אַ רבֿ... — האָט דער עולם זיך געהאַלטן ביי די זייטן פאַר געלעכטער.

— יאָ, האָט ער געענטפערט — אין אַמעריקע איז גענוג צו פאַרלאָזן אַ בערדל און אָנטאָן אַ שטריימל און יאַנקל די גוליע ווערט אַ „רעווערענד“ און פּסקנט שאלות...

— און דאָס איז געווען דיין איינציקער פאַך אין אַמעריקע?

— ניין, איך האָב געהאַט נאָך אַ פאַך, אַ פיל בעסערן, ביי וועלכן איך האָב טאַקע פאַרדינט אַ סך געלט.

— למשל? — איז דער עולם געווען נייגעריק צו הערן.

— איך בין געווען אַ קימפּעטאָרין — האָט יאַנקל געענטפערט ערנסט.

— וואָס? — האָט דער עולם געשטויגט און נישט געגלויבט די אייגענע אויערן.

— יאָ, יאָ, אַ קימפּעטאָרין — האָט ער באַשטעטיקט.

— קוקט נאָר אָן דעם משוגענעם — האָבן מענטשן געפּלאַצט פאַר געלעכטער — אַמעריטשקע גנבֿ איז טאַקע אַ לאַנד פון בלאָף, אָבער אונדז וועסטו נישט אָפּנאַרן...

— און איך זאָג אייך נאָכאַמאָל, אַז אַ קימפּעטאָרין — האָט זיך יאַנקל געהאַלטן ביי זיינס — אָט הערט ווי אַזוי:

היות ווי אין אַמעריקע אַרבעטן אַלע פרויען און זענען שטאַרק להוט נאָכן דאָלער, איז ווען אַ פרוי געבוירט אַ קינד, קען זי זיך נישט דערלויבן צו ליגן מיטן ניי־געבוירענעם נפש אַכט טעג אין בעט, ווי דער איינפיר איז. פלעגט מען מיר דינגען, איך זאָל זיך לייגן אויף אַ וואָך צייט אין בעט מיטן עופה׳לע און די קימפּעטאָרין אַליין איז געגאַנגען צו דער אַרבעט און פאַרן דאָזיקן ליגן אין בעט און היטן דעם עופה׳לע פלעגט מען מיר גוט באַצאָלן. איך האָב געהאַט אַרבעט איבערן קאָפּ און האָב פאַרדינט שטיקער געלט...

פון דאַן אָן האָט ער שוין נישט געהייסן „יאַנקל די גוליע“, נאָר „יאַנקל די קימפּעטאָרין“...

אָבער דער עולם האָט גוט געדענקט דעם אַמאָליקן יאַנקל די גוליע, דעם פּורים־שפּילער, וואָס די גאַנצע שטאָט האָט געזונגען זיינע פּורים־לידלעך, מיט וועלכע ער פלעגט פּורים אַריינגיין מיט זיין קאַפּעליע אין די יידישע הייזער און מאַכן פריילעך.

אָט איז איינע פון זיי:

„הערט מיר אויס, מיינע ליבע מענטשן,
וואָס די וועלט טוט אייך בענטשן.
אַ גוטן פּורים אייך צו ווינטשן,
זענען מיר אַריינגעקומען.
צי געדענקט איר: פאַראַיאָרן
זענען מיר ביי אייך געווען?
היינט דאַרפט איר דאַנקען גאָט,
וואָס מיר האָבן זיך ווידער געזען.
ברויט מיט באָרשטש די בעסטע אכילה,
לחיים טובֿים די בעסטע תּפֿילה,
נישט קיין בראַק,
לאָמיר גיין אַ האָפּטשיקטשאַק“...

און די קאַפּעליע פּורים־שפּילער פלעגט אַוועק אין אַ פריילעכן טאַנץ.

ל. מארגענטוי

ערב פּסח

אָנגעהויבן וואַרטן אויף פּסח האָבן מיר קינדער שבועות צייט: מיט יעדער פרישער פרי וואָס איז אויפגעקומען, למשל: מאַלינעס, טרוסקאַווקעס, קאַרשן, ווייַנפּערלעך, סמאַראָדינעס און שוואַרצע יאַגעדעס האָט די מאַמע פרעגלענדיק איינגעמאַכטס צוביסלעך אַראָפּגענומען פון יעדן מין, אָנגעשאָטן אין ברייטע, קיילעכדיקע בוטליעס, צוזאַמען מיט צוקער און 45־ער יי״ש, אַוועקרוקנדיק ווייט אויפן זיידנס ירושהדיק־פּסחדיקער שאַפע, דערביי זאָגנדיק: „זאָל שטיין אַביסלע ווישניק אויף פּסח״.

סוף זומער, ווען ס׳האָבן צעצייטיקט אַלע פרוכטן אין סעדער פון די גויעשע שכנים, ווען די עפּל האָבן שווער זיך באַוועגט איבער די הוידנדיקע צווייגן און אין גאָלדיקער זונען־שיין זיך צערייצט מיט אונדזערע קינדערשע פאַנטאַזיעס, האָבן מיר מיט ליבע צו די ביימער אָנגעהויבן בענקען נאָך פּסח. דאַן האָט די מאַמע אין דער צווישנצייט פון ראש השנה ביז סוכות אָפּגעקויפט באַ פּאַוויליקן אָדער פראַנעקן די בעסטע ווינעווקעס און אַנטאָנאָווער עפּל, געמאַכט אַ משקה, און אַוועקשטעלנדיק ווידער אויפן זיידנס רויטער שאַפע אַ זאָג געטאָן שטרענג: „קינדער, קיינער זאָל זיך נישט דערוועגן אַהער אַרויפקריכן, איר הערט! דאָס איז ווייַן אויף פּסח!״...

חנוכה צייט, ווען דער געשמאַקער ריח פון די געגדזענע גריוון האָט געזעצט פון קיך אַרויס, האָבן מיר פאַרלאָזט דעם טיש אינמיטן דריידל שפּילן, קייענדיק די חנוכה לאַטקעס זענען מיר ווידער געפלויגן צום קיך. דאָ האָט די מאַמע ווידער אַמאָל דערלאַנגט אַ קאָמאַנדעווע: „נישט אַריינגיין אַהער מיט חמץ, ערשט ווערט געפרעגלט שמאַלץ אויף פּסח!״...

דעם ערשטן טאָג פּורים, ווען דאָס שטעטל האָט אָנגעהויבן באַקן מצות אויף פּסח, האָט עס געקאָכט, געהודזשעט, געליאַרעמט אין איילעניש און יאָגעניש דעם גאַנצן חודש ביז סאַמע ערב פּסח. דאָ האָבן מיר שוין גאָר פאַרלוירן די קעפּ. די מאַמע, זייענדיק פאַרנומען מיט ערב יום־טוב, האָט אַראָפּגענומען דאָס אויג פון אונדז. זענען מיר דאָך פרייע פויגל. לויפן מיר פון איין גאָרקיך אין אַנדערן. מיר העלפן שאָבן די ברעטער, די קאַטשעלקעס; מיר גיסן וואַסער ביי דער קנעטערין; מיר טרעטן נישט אָפּ פון דעם רעדלער; מיר פּלאָנטערן זיך דעם שיבער אונטער די פיס; מיר לייגן אַרויף כאָטש איין פינגער אויף די שווערע קערב געבאַקענע מצות, וואָס ווערן געטראָגן צו די רייכע בעלי־בתים אַהיים; מיר לויפן נאָך די מצה־וואַסער טרעגער צום טייך, מיר שטייען שעה׳ן לאַנג ביי די שוי־פענסטער פון די נייע, פּסחדיקע מכשירים און — ווו נישט?...

ענדלעך איז אָנגעקומען דער שוין לאַנג דערוואַרטענער טאָג פון ערב פּסח. פון גאַנץ פרי אָן האָט זיך אָנגעהויבן די ערב־פּסח־דיקע עמיגראַציע. די טיר רוט נישט. מען טראָגט אַריין און־אַרויס. אַלץ איז איבערגעדרייט און אָפּגערוקט פון איין אָרט אויפן אַנדערן. מיר וואַנדערן פון איין אָרט אויפן צווייטן און פון אומעטום ווערן מיר פאַרטריבן. די גאַנצע חמצ׳דיקע קיך־געשיר מיט דער גראָטקע פאַרויס איז שוין לאַנג נישטאָ. אויפן אָרט פון די טייג מולטערס און לאָקשן ברעטער שטייט שוין די נייע דיישקע מיטן רויטן בוראַקאָוון פּסחדיקן ראָסל, און דער גרויסער צערבער וואַסער מיטן לייוועטעטעם איבערזייער. אַרום די פּסח׳דיקע פאַנען און סקאָווראָדעס איז אויסגעקלעפּט שיינע, קאָלירטע פּאַפּיר שפּיצן מיט אָנגעהאַנגענע ווייס בלאַנקענדיקע האַנטעכלעך. אויף די בענקלעך, שטולן און טישן ליגן נייע ברעטער און פאַרשפּרייט מיט ווייסע סערוועטקעס און אויסגעבייטע טישטעכער. די בעטן זענען פאַרשפּרייט מיט די ווייס־געדרוקטע ליילעכער מיט די ברייטע שליאַרעס, וואָס די מאַמע האָט נאָך מיידלוויַיז אויסגעהאַפּטן צוזאַמען מיטן תפילין־זעקעלע, אויס ליבע צום טאַטן פאַר זייער חתונה.

נאָך פון זינט די מאַמע האָט אַראָפּגענומען פון בוידעם די פּסח׳דיקע כלים — רירן מיר זיך שוין ניט פון אָרט. טיף אַריינגערוקט אין ווינקל מיט חידוש און התפעלות, באַטראַכטן מיר די פּאָליוונע שיסלען, די ערדענע מאַקרעטעס מיט די גרויסע בייכער, די ציענדיקע פּאַלוכטשיקעס, די הילצערנע וואַזע לעפלען. דער עיקר גאַפן מיר מיט אַנטציקונג איבער די וואונדערלעך־פאַרביקע כוסות און קאַראַפינען, מיט די קיילעכדיקע בייכער און שמאָלע העלדזער, וועלכע זענען ענלעך צו די אינדיקעס פון די אָרומיקע פּריצישע הויפן...

דער טאַטע איז שטאַרק פאַרנומען מיטן טובלען די נייע פּסח־דיקע כלים. לויפן מיר פאָראויס צום גרויסן, ברייט צעעפנטן פרילינגס־טייך, וואָס איז נאָר וואָס באַפרייט געוואָרן פון זיינע ווינטערדיקע אייז קייטן און פריילעך־שטראָמנדיק קומט ער פון ערגעץ ווייטע, ווייטע האָריזאָנטן, איילנדיק זיך ערגעץ צו שכנה׳שע טייכן. כאַפּן מיר די טשייניקעס און פלעשער, טונקען נאָך אַמאָל און נאָך אַמאָל אין טייך: בולי־בולי־בולי... אין פייכטער לייכטקייט טראָגן מיר די כלים פון טאַטן צו דער מאַמען און זענען מלא שמחה...

די מאַמע מיט פאַרקאַטשעטע אַרבל, אין נייעם ברייטן פאַרטעך, מיט דער רויט צעצונדענעם פּנים, כשרט שוין צום דריטן מאָל דעם אויוון, און אין דער לעצטער אויסגעפּסח׳טער אויוון ווערט געקאָכט אַלע שפּייזן צו דער סדר נאַכט.

קוקט אַריין דער יונגער פרילינג־טאָג מיט זוניק־ליכטיקע אויגן, ווי מיט דער באַגריסונג פון אַ יוגנט־פריינט, שפּרייט זיך וואַרעם אויס אין דער געמיטלעכער ערב־פּסח׳דיקייט און פאַרוואַרפנדיק די שטראַלנדיקע פינגער אויף די בעטן און ווענט פאַרוועבט זי די לעגענדאַרע האַרמאָניע פון יידישן שלום־בית און יום־טוב שטימונגען...

מנוחה האַלפּערן

מיינע יוגנט יארן אין פינסק

סך הכל 18 יאָר בין איך געווען אין פינסק, פון 1906 ביז 1924. טראָץ דעם וואָס עס זענען שוין אַריבער קיילעכדיקע 40 יאָר, זינט איך האָב די שטאָט פאַרלאָזן — איז זי מיר טיף איינגעקריצט אין זכרון, און גאַנץ אָפט ווונדער איך זיך איבער זיך אַליין, ווען עס קומען מיך צו חלום גאַסן און געסלעך, פאַרשיידענע טיפּן יידן פון יענע ווייטע יאָרן און ווייטע מקומות. אָט כאַפּ איך איצט אַ שפּאַציר מיט מיינע יוגנט־יאָרן אין מיין היימאַט־שטאָט.

איך געדענק ווי צו 3־4 יאָר פלעג איך אַרומקריכן מיט מיינע „שפּענצער" הייזלעך אין די גאַסן פון פינסק און פלעג איינזאַפּן אין זיך די יוגנט פרייד פון שטאָט. מיין היים איז געווען נעבן „שולהויף" און אַרום אונדזער הויז זענען געווען קאָנצענטרירט אַלע שולן, באָיאַרסקיס, קאַזינאַ, בעלי עגלות. בקיצור — אַ וועלט מיט וועלטעלעך...

אַ טעם פון „מאַראַזשינע" איז מיר אָנגעקומען. פון לאָסינ־שטשיכעס הויף פלעגן זיי אַרויספּאָרן 5 וועגעלעך, און די „סוחרים" מיט ווייסע פאַרטוכלעך פלעגן יום־טובדיק אויסשרייען: „מאָ־ראַזשינע! קאַנדיטאַרסקע!"

אָט זע איך משה „פאַמעלע" וואָס פלעגט שטענדיק שטיין ביים שוועל פון זיין קראָם אין טשאַרניס הויז און אויסקוקן אויף אַ קונה. זיין פּנים איז שטענדיק געווען אויסגעשמירט אין סאַדזע און די האָר פון זיין באָרד האָבן געהאַט אַ פּנים פון אַ פאַמעלע (פון דאַנען שטאַמט וואַרשיינלעך זיין צונאָמען). אַנטקעגן — אליה דער פישער, וואָס אין זיין גרויסן הויף איז געווען די „ליאַדאָווניע", וועלכער פּען פלעגט סוף ווינטער אָנפּילן מיט שטיקער ליאָד פון דער פּינא, וועלכע האָבן געדינט פאַר 2 צוועקן: אָנפּילן די פענכערס פאַר קראַנקע, און — קאָנסערווירן די פיש... אַנטקעגן ווידער — די ברידער גילער, וואָס זייערע הייזער זענען געווען פול מיט גויים וואָס האָבן געטרונקען „מעדאָק" און יידן וואָס האָבן איינגע־האַנדלט משקה, ליכט און אַנדערע צרכי שבת. נעבן זיי, אין די קעלערס, איז געווען די „רעזידענץ" פון די „סימיניצעס" מיט אויבס און גרינוואַרג, טערקישע־ווייץ־פּאַרקויפערינס מיט כאַשקען אין דער שפּיץ.

און אַרום — די שולן: די גרויסע שול, דעם מגידס שול, די קלויז וואו ס'האָט געדאַוונט ר' חיים מתמיד, די שניידערשע שול, פישער שול, קירזשנער שול, קהל שול, און ביי דער זייט — די סטאָלינער שול. יעדע משפחה איז געווען פאַרבונדן מיט איר שול, אָבער אויסער דעם פלעגט מען זיך אַריינכאַפּן אין דער גרויסער שול הערן אַ „שטיקעלע" פון סיראָטען, צי הערשמאַן, קאָסעוויצקי א. אַ. די שול־הויפן האָבן פאַר אונדז, קינדער, געדינט אַלס שפּיל־הויפן. אויסגעגראָבן מיטן קנאַפּל פון שוך אַ לעכעלע און — גע־שפּילט אין וואָס עס לאָזט זיך: אין ניס, קאַשטאַנעס, קנעפּ־לעך, קאָפּ צי אָדלער און נאָך אַזעלכע קינדער שפּילן. די גרעסערע ייִנגלעך פלעגן זיך אַריינכאַפּן און קריכן הויך אויף די „שווינדל טרעפּ" ביים זייט פון דער גרויסער שול, ניט ווייט פון דער נישע אין פּאָליש וווּ מען האָט געקליבן די „שמות".

דאָך געדענק איך גוט פיל חזנים און מגידים וועלכע האָבן באַווירקט אונדזער קינדער־פאַנטאַזיע אין יענע יאָרן. ביז היינט קלינגען מיר אין די אויערן די הילכיקע ווערטער פון איין מגיד אין דער שניידערשער שול: „שטייט אויף יידן, פּילט אָן זעקעלעך מיט ברויט און הערינג און גייט צו נצרכים און גיט זיי עסן". (דאָ קומט מיר אויפן זכרון מיין פאָטער ר' נתן לעבענדיגער, וועלכער האָט געזאָרגט פאַר צובייסעכץ און וויין נאָך „תהלים" און פלעגט לויפן הושענא רבא, ראש השנה און אַנדערע יום־טובים בלאָזן שופר אין שפּיטאָל און אין דער טורמע).

אַ וויכטיקע אינסטיטוציע נעבן דער סטאָלינער שול איז גע־ווען די באָד מיט די 2 גרויסע פעסער וואַסער. גאַנץ אָפט פלעגן מיר, די ווייסע חברה, לויפן אַריינקוקן דורך די שפּאַרונעס אין דער ווייבער אָפּטיילונג — זאָל אונדז דער אויבערשטער ניט שטראָפן פאַר די מעשים...

אַ פּאָר טריט — און מיר זענען אויפן מאַרק. אָנגעפּאָרענע יידן און גויים פון אַלע אַרומיקע דערפער, זומער אין די בויד־וועגענער און ווינטער אין שליטנס, פלעגן אַראָפּברענגען אַלדאָס גוטס פון זייערע „אמיענעס" און דער עולם פלעגט קויפן, יעדער לויט זיין קעשענע און „גוסט". פון דאַנען כאַפּן מיר זיך אַראָפּ צו די „ראַד קראָמען" און צו דער פּינא. איך פלעג שטענדיק קלייבן נחת אָנקוקנדיק די הונדערטער שיפעלעך וועלכע האָבן אויסגעפילט דעם גאַנצן ברעג מיט האָלץ, שמעקעדיקע קאָלושינע, חוואָש־טשאַייקע און מכל המינים שהם. די קונים פלעגן אַרומטאַנצן פון שיפל צו שיפל זיך דינגען. אָנקומענדיק פון עק שולהויף גאָס, זומער צייט, פלעגסטו שוין זען און הערן דעם „פּאַראָם". און אַז דו ווילסט און האָסט אַ פּאָר גראָשן גיסטו אַ פּאָר אַריבער צו דער קופּאַלניע און צו די אמתע פינסקער בלאָטעס ביים אָזיערע, און קומסט צוריק מיט כל מיני בלומען, און איבערהויפּט מיט די געלע פּאָליטשקעס. ווינטער צייט, ווען דער טייך ווערט פאַרפרוירן, פלעגט זיך בייטן אינגאַנצן די פּאַנאָראַמע אַרום דער פּינא. יונגע יאַטן מיט קאָנקעס און לאָמטערנעס פלעגן כאַפּן אַ גליטש לענג אויס דער פּינא, שליטעלעך מיט קינדער, וואַסער־טרעגער מיט קאָראָמיסלעך, און — חי געלעבט... דאָ פלעגן איך אָפּשפּילן זיך די גרויסע קאַמפן מיט „סניעזשקעס" און ניט איין צופעליקער פאַרבייגער פלעגט אַריינכאַפּן אַ „קנאַל" ביט ווויסנדיק אפילו פון וואַנען און פון וועמען.

„עס ברענט, עס ברענט"! אַ שריפה אין שטאָט. פינסקער פייערלעשער פלעגן ווייזן וואָס זיי קענען... און זיי האָבן געהאַט גאַנץ אָפט געלעגנהייטן כדי דעמאָנסטרירן זייער כוח, ווייל ווען האָט אין פינסק ניט געברענט? דער הילצערנער טורעם (קאַלאַנטשאַ) אָבסערוואַטאָרן (און צווישן זיי די יידן מאיר צאַצקעס און קאַרזש דער שוסטער) איז געווען דער שומר ישראל פון פינסק, און אַז אויף אהילשענער גאַס, פון וועלכן עס פלעגן אַראָפּקוקן די 5 די אָבסערוואַטאָרן פלעגן אָנהויבן קלינגען אַלס סימן פון אַ שריפה, פלעגט די גאַנצע שטאָט אָנגעפילט ווערן מיט „טרעוואָגע", ווייל ווער־ווער, אָבער יידן געדענקען גוט ווי טייער זיי האָבן געצאָלט פאַר שרפות, רחמנא ליצלן. פאַר אונדז, קינדערלעך, איז דאָס גע־ווען אַ גאַנצע „שמחה". מיר פלעגן נאָכלויפן די „פּאָזשאַרנע קאָ־

מאַנדע" און צוגעבן מיט אונדזערע קולות צו דער אַלגעמיינער „טרעוואָגע"... אַ קלייניקייט ? — אַ שריפה...

פון די אַלע שולעס אין פינסק איז מיר אַמשטאַרקסטן איינגע־קריצט אין זכרון די „לאה־פייגעלעס" שול, וועלכע האָט דערנאָך געהייסן „תל חי". עס הילכן איצט אין מיינע אויערן די גימנאַסטיק לעקציעס אויפן הויף פון דער שולע :

„יד אחת הרמנה, הרמנה ! / יד אחת הורדנה, הורדנה !

„במעגל, במעגל, לכנה, לכנה ! במעגל, במעגל, עמודנה עמודנה".

איך געדענק גוט די פראַכטפולע קינדער־אָוונטן וואָס יד שולע פלעגט איינאָרדענען אין האָלצמאַנס טעאַטער און די לידלעך, וואָס מען פלעגט זינגען אויף די אָוונטן, פלעגן דערנאָך זיך לאָזן הערן פון אַ סך יידישע הייזער אין שטאָט. די לערער פון דער שולע (וועלמאַן, די שוועסטער פון אונדזער חבר בר־רצון, זלאַטקע ראָזמאַן, איצט אין תל־אביב, משה חיים רעזניק, אברהמל מאיראָוויטש, יעקב אייזנבערג (י. ברזלי), ארקע וויינער (א. ישראלי אין גבת), זאב לערמאַן (אַ קורצע צייט) א. אַ. האָבן זיך באַצויגן צו זייער אַרבעט ווי צו עבודת־קודש און אַריינגעפלאַנצט אין די קינ־דערלעך אַסך ליבע און טריישאַפט צו זייער פאָלק און לאַנד. לאָמיר זיי דערמאָנען ביי דער געלעגנהייט צו שבח.

יאָ, פינסק האָט דורכגעמאַכט גאָר שווערע יאָרן אין די צייטן פון דער דייטשער אָקופּאַציע, אין צייטן ווען די מאַכט פלעגט זיך בייטן, באַלאַכאָווצעס און אַנדערע קריטישע טעג, אָבער נאָך יעדן קריזיס פלעגט קומען אַן אויפשוווּנג. די יידישע געזעלשאַפט פלעגט ענערגיש און דינאַמיש זיך נעמען אין די הענט כדי באַנייען אינסטיטוציעס, כדי עס זאָל קלאַפּן דער דופק. נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה האָבן זיך געגרינדעט פיל יידישע בענק, גמילות חסדים, לינת הצדק און אַנדערע אינסטיטוציעס און דאָס פלעגט צוגעבן פיל מוט און קוראַזש דעם פשוטן ייד פון אַ גאַנץ יאָר. אויך דער טעאַטער האָט אויפגעשטיגן. עס פלעגן אַראָפּקומען קיין פינסק פיל טרופּעס פון ווילנע, וואַרשע און אַנדערע מקומות, אָבער באַזונדער געדענק איך דאָס אַרטיסטן פּאָרל יאָסעלע קאָלאָדני און אליע ראַבינאָוויטש, וואָס אַלע פינסקער האָבן זיך געגרויסט מיט זיי און זייערע קופּלעטלעך פלעגן אַרומגיין איבערן שטאָט. יאָסעלע קאָלאָדני האָט אין זיינע לידלעך און קופּלעטן אויסגעדריקט די שטימונגען אין שטאָט און דערפאַר זענען זיי אַזוי באַליבט געווען ביים עולם.

אַ טיפּיש לידל אַזאַ אין יענע נויט־יאָרן איז געווען די פאָלגנדע :

„ווער וואָלט זיך דאָס ריכטן, אַז עס וועט קומען אַזאַ צייט,
אַז קאָרן מיט קאַרטאָפעלעך, וועט זיין מיט גאָלד גלייך,
און פאַר אַ פוד קאַרטאָפעלעך — פאַרזעצט מען די פאַנטאָפעלעך
און פאַר אַ שטיקל ברויט — פאַרזעצט מען אויך די קלייד...
אוי, פינסק איז דאָך אַ שטעטל
מען לעבט דאָך אויפן ביכל מיטן צעטל — — —"

די יוגנט פלעגט שטענדיק פאַרכאַפּן די „גאַליאַרקע", בעלי־בתּישע יידן פלעגן אַפילו זיצן אין אַ „לאָזשע", אָבער דער טעאַטער איז כמעט שטענדיק געווען פול.

אנשל ל.

נחמיה ליפשיץ / כ'האָב ליב דיר, פּאָלעסיע

כ'האָב ליב דיר, פּאָלעסיע, מיין אָרימע היים,
כ'האָב ליב יעדעס גרעזל און ליב יעדן בוים,
וואָס האָבן געהאָדעוועט זיך אויף דיין שויס —
כ'האָב ליב דיר, פּאָלעסיע, אָן פּניות און הייס.

כ'האָב ליב דיינע פעלדער, וואָס ציען זיך וייט
און טראָגן דעם חותם אויף זיך פון דער צייט ;
כ'האָב ליב דיינע דערפער, אויף שליאַכן צוזייט —
די מענטשן, וואָס קייען דעם ראָזעווען ברויט...

כ'האָב ליב דיינע הימלען, וואָס תמיד פאַרקלערט,
כ'האָב ליב אָן אַ גרעניץ דיין יעדן שפּאַן ערד.
כ'האָב ליב דיינע לאָנקעס — דעם קאָמער פון היי —
די פויערשע כאַטעס, געדעקטע מיט שטרוי...

כ'האָב ליב דיר, פּאָלעסיע, ווייל ס'האָט אויף דיין ערד
די צייט מיינע יוגנט־חלומות פאַרצערט...
ווייל ס'וויגעלע מיינס איז געווען פון דיין האָלץ —
כ'האָב ליב דיר, פּאָלעסיע, און בין אויף דעם שטאָלץ.

כ'האָב ליב דיר, פּאָלעסיע, מיין אָרעמע היים,
כ'האָב ליב יעדעס גרעזל און ליב יעדן בוים,
וואָס האָבן געהאָדעוועט זיך אויף דיין שויס —
כ'האָב ליב דיר, פּאָלעסיע, אָן פּניות און הייס.

פינסק, 1933.

ליניִשטשעס

אַ גרויסע צאָל פון דער יידישער באַפעלקערונג אין פינסק האָט זיך קאָנצענטרירט אין די ליניִשטשעס. די טייל פון שטאָט איז געווען אַנדערש ווי אַנדערע טיילן, וועלכע האָבן אַרומגענומען דעם צענטער, ווי: בילאַווסטעינע", „מאָנאַסטירשטשענע", „וויגאָדקע", „ניישטאָט", „בראַזיליע" א. אַ. כאָטש די ליניִשטשעס ליגט אין דרום טייל פון שטאָט, נאָענט צום צענטער, דאָך האָט זי אויסגעזען לויט איר אויסערלעכער אָפּגעשטאַנענקייט, ווי אַן אַלטער אָפּגעשלאָסענער „געטאָ", וואָס איז פאַרבליבן פון אור־אַלטערטום.

אירע ניט־ברוקירטע גאַסן און געסלעך זענען געווען אָרעם אין נאַטור, אָן אַ גרעזל און אָן אַ בוים. קליינע, נידעריקע, אַלטע כאַטקעס, מערסטנטייל אויסגעצויגענע קרומע ווענט, ווי רוקנס פון אייזלען, און אויסגעדרייטע, צעלעכערטע אָדער פאַרלאַטעטע דעכער קוקן אַראָפּ אַזוי דלות'דיק, אַזוי נעבעכדיק... אַנטקעגן טראָטואַרן ציען זיך לענג אויס אַלטע, צעבראָכענע בריקלעך איבער דער אויסגעקרימטקייט פון דער ניט ברוקירטער אויברפלאַך און אירע שמאָלע שטויביקע געסלעך.

דערפאַר טאַקע, ווען עס קומען אָן די ערב־פריילינגדיקע און הערבסטיקע נאַסע וועטערן, ווערן פאַרשווונדן די סימנים פון די צעלעכערטע בריקלעך און אַלץ ווערט פאַרגאָסן ווי איין גרויסער, גלאַנציקער פאַנצער פון טיפן, נאַסן באָדן־זומפּ, מיט וואָס עס איז אַזוי רייך אונדזער פּאָליעסער געגנט...

צוקאָפּנס פון די „ליניִשטשעס" קרייזט אַרום דער אַלטער שטאָטישער בית־עולם, וועלכער איז פאַרבויט געוואָרן מיט דעם „אַרום" פון שטאָט און בילדעט זיך ווי אַ האַלב פאַרווילדעט וועלדל, וואָס מיט זיינע געדיכטע אַראָפּהענגענדיקע צווייגן, וואַרפט ער אָן אַן אומעטיק־מיסטישן שיין אויף דער אַרומיקייט... ווען מיר קוקן פון וויטנס אויף די איינגעהויקערטע פיגורן פון די געדיכט־פאַרביטע הייזלעך, דוכט זיך אונדז, אַז גרופּן אַלטע זקנים האַלטן זיך פעסט איינגעשלאָסן איינער אין אַנדערן, און מיט זייערע עובר־בטל'דיקע בליקן פאַרבינדן זיי דעם שטילן, ציטערדיקן קאָנטאַקט מיטן אַלטן בית־עלמין, וועלכער דערוואַרט מיט כבוד זייער סוף — —

די באַפעלקערונג פון די „ליניִשטשעס" איז אַ פאַראָרעמטע און באַשטייט הויפּטזעכלעך פון דער האָרעפּאַשנער אַרבעטער־משפחה: פורמאַנעס, טרעגערס, שניידערס, שוסטערס, שמידן, סטאָליאַרעס, שמאַטניקעס, און אויך פון יידן, וועלכע האַנדלען מיטן דאָרף. דעריבער טרעפט איר אין דער געגנט גראָב־פאַרהאָרטעוועטע פּנימער, רויטבאַקיקע הענט, אָדער בלאַסע איינגעפאַלענע געזיכטער פון אַנדערע בעלי מלאכות. דערפאַר ליגט אויף זייערע פּנימער דער שטעמפּל פון מידקייט און פשטות, פון נאַיוויטעט און גלויבן. דערפאַר קוקן אַרויס פון זייערע אויגן די ערלעכע פאָדערונגען פון באַ'עוולה'טע קינדער — — —

די אַרבעטנדיקע יוגנט זעט אויס טרוימעריש און אירע בליקן זענען אַנגעצונדענע. זי רייסט זיך צו האָריזאָנטן, צו נייע וועגן. די שול־יוגנט זעט אויס אויסגעמאַטערט פריצייטיק, מיט בלאַסע פּנימלעך. זומער און ווינטער מיט אָפּגעבליאַקעווטע מלבושים זעט מען די קינדער אויפן וועג אין און פון חדר. חוץ די געוויינלעכע הויז־חיות, ווי הינער, קאַטשקעס און קעץ — טרעפן מיר דאָ כמעט ביי יעדער הויז־ווירטשאַפט אַן אייגענע ציג מיט ציגעלעך. זומער־צייט איז אַלץ אין דרויסן. אַלטע ווייבער זיצן פאַר די פריזבעס, אַרבעטן אויס זאַקן אָדער הענטשקעס אויף ווינטער פאַר די אייניקלעך. די יינגערע שאָבן קאַרטאָפל אָדער שעפּן וואַסער פון ברונעם און וואַשן די כלים.

דורך די צעעפנטע פענצטער דערטראָגט זיך אָפט אַ קלאַנג פון אַ זינגענדיקן וואַרשטאַט און מישט זיך אויס מיט דעם הירזשען פון פערד און מעקען פון די ציגן. שטיפערישע יינגלאַך העגנען זיך אָן אין רוקן פון אַ באָק און הילכיקע געלעכטער־קולות פון קינדער, וואָס האָבן הנאה פון מעקען פון באָק, טראָגן זיך איבער דער גאַס.

ווען מיר קוקן זיך צו צו דעם שטילן איזאָלירטן לעבן פון דער טייל שטאָט, וואָס וועבט זיך איר אייגנאַרטיק אידיליש פאָדעם — דוכט זיך אונדז: אָט איז אַ שטעטעלע אין אַ שטאָט.

מנוחה

כשהגיע הרב ר' לוי יצחק (הברדיצ'באי) לפינסק כדי לשבת בה על כסא הרבנות, יצא עם כמה בעלי בתים לטייל בעיר. זקני העיר סיפרו, כי לאחר שהגיע לאיזור ה„לינישצ'ס" וראה את בתיה העלובים, שכולם עשויים עץ, ואת הצפיפות האיומה, הרים עיניו השמימה ואמר: „רבונו של עולם, אחד אני מבקשך, אל תגיע, חלילה, שריפה לאיזור זה!"

זו הסיבה — טענו יהודים — כי ה„לינישצ'ס" לא היו למאכולת אש, ושרפות רבות, שפרצו בפינסק, „דילגו" על איזור מגורים צפוף זה.

זלמן הירשפעלד / מיט דער „דוד־הערמאַן־סטודיע״ אין פּינסק

אין זומערצייט פון יאָר 1925 איז די טעאַטער־סטודיע אונטער דער קינסטלערישער לייטונג פון דעם באַרימטן רעזשיסער דוד הערמאַן אַרויסגעפאָרן פון וואַרשע אויף אַ טורנעע איבער די יידישע ישובים פון די „קרעסן״.

דער אַנסאַמבל איז באַשטאַנען פון יונגע, ענטוזיאַסטישע בחורים און מיידלעך, פאַרליבטע אין יידישע טעאַטער־קונסט; צוויי יאָר נאָכאַנאַנד האָבן די סטודיאַנטן געלערנט אין דער דראַמאַטיש̈ער שול אין וואַרשע אונטער דער אָנפירונג פון ד״ר מיכאל וייכערט, זיך געגרייט מיט התמדה צו דער הייליקער עבודה: ווידמענען זייערע יאָרן דעם בעסערן יידישן טעאַטער פון מאָרגן.

עס איז געווען אַן אמתדיקער טריומף־מאַרש: אומעטום איז די סטודיע אויפגענומען געוואָרן מיט יומטובדיקער פרייד און סימפּאַטיע און אַרויסבאַגלייט געוואָרן מיט „באַנקעטן״, וועלכע האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט קנאַפּע, מאָגערע מאכלים ומשקאות, און מיט אָן אַ שיעור לויב־געזאַנגען, קריטישע באַמערקונגען, באַגייסטערטע רייד וועגן יידישן קולטור־שאַפן — דאָס אַלץ האָט די יונגע שוישפּילער געמוטיקט און געשטאַרקט דעם גלויבן אין זייער טעאַטער־אידעאַל.

איין מאָל, אין ניעסוויעזש, נאָך אַ פאָרשטעלונג פון פּרץ הירש־ביינס „גרינע פעלדער״, איז אַרונטערגעקומען צו אונדז אויף דער בינע אַ מיטליעריקער ייד און זיך פאַר אונדז פאָרגעשטעלט:

— איך בין האָלצמאַן פון פּינסק; אונדזער משפּחה פאַרמאָגט אין פּינסק אַ שיינעם טעאַטער־בנין; מיר האָבן געהערט וועגן דעם דערפאָלג, וואָס די „הערמאַן־סטודיע״ האָט אין די אַלע מקומות, און כ׳בין ספּעציעל געקומען אַהערצו פון פּינסק צו זען אייער אַ פאָרשטעלונג; דעם ספּעקטאַקל, וואָס כ׳האָב היינט דאָ ביי אייך געזען, געפעלט מיר זייער און איר האָט אַלע שאַנסן נושא־חן צו זיין ביי אונדזערע פּינסקער פּיינשמעקערס און אַפילו ביי „עמך״, על כן לאַד איך אייך איין קיין פּינסק. אונדזער טעאַטער איז צו אייער דיספּאָזיציע, איר קענט ביי אונדז שפּילן וויפל אייער האַרץ גלוסט און אַזוי לאַנג ווי אונדזער עולם וועט פאַרלאַנגען. וואָס אַן אמת איז, מיר האָבן אין פּינסק אַן עולם, וואָס האָט טאַקע ליב „די רומענישע חתונה״ און אַפילו „כינקע־פּינקע״, מיר האָבן אָבער אויך אַ פיינע אינטעליגענץ, וואָס האָט ליב דעם „דבוק״, „טאָג און נאַכט״ א.אַ.

מיר זענען געקומען קיין פּינסק און אויפגעשטעלט אונדזערע געצעלטן אין האָלצמאַנס טעאַטער — כשמו כן הוא! עס איז טאַקע געווען אַ הילצערנער בנין, אָבער געבויט מאַסיוו ווי אַ לייטיש טעאַטער מיט אַ גרויסן פּאַרטער, באַלקאָן און גאַליאָרקע, און דער

„דער קאַרגער״ פון מאָליער, אויסגעפירט דורך דער פּינסקער דראַמאַטישער סטודיע. צווישן די אָנטייל־נעמער יאָסעלע קאָלאָדני, אָליא ראַבינאָוויטש, ברוך קאַצמאַן, יעקב אייזנבערג, פסק פעקאַטש א. א.

Na korzyść Domów Sierot

Program.

W Sobotę 14 kwietnia r. b.

odbędzie się

Wielki Wieczór Autorski

Przedstawiono będzie poraz pierwszy na scenie

DOLARY

Komedja w 3-ch aktach A.-M. FELDMANA

OSOBY:

Szepsyl Lemeszke	p. Łucki.
Trajne, jego żona	p. Żuchowycki.
Abram, ich syn	p. Tołstow.
Rywka	p. Rabynowicz.
Lejzer	p. Kołodny.
Heszeł, furman	p. Brester.
Gysze, jego żona	p. Frydman.
Szprynce jego córka	p. Gotlib.
Szmuel, szewc	* * *
Sztejman	p. Kacman.
Włodawski	* * *

DYWERTYSMENT

OSOBY:

Kuplety	p. Łucki.
Śpiewy humorystyczne	p. Tołstow.
Kuplety-parodji	p. Rabynowicz.
Humorystik	p. Kołodny.

TAŃCE, LOTERJA.

Początek o godz. 9 wiecz.

Drukarnia Worowskiego Pińsk.

לטובת די בתי־יתומים.

פראגראם.

שבת דעם 14 אפריל 1923 יאר.

וועט פארקומען

אגראנדיעזער אויטאר־אווענד

עס ווערט אויפגעפירט צום ערשטען מאל אויף דער ביהנע

דאלארן

קאמעדיע אין 3 אקטען פון א.־מ. פעלדמאן.

פערזאנען:

שעפסיל לעמעשקע	ה׳ לוצקי.
טריינע, זיין ווייב	פ׳ זשוכאוויצקא.
אברהם, זייער זון	ה׳ טאלסטאוו.
רבקה	פ׳ ראבינאוויץ.
לייזער שדכן	ה׳ קאלאדני.
העשל, פורמאן	ה׳ ברעיסטער.
גישע זיין ווייב	ה׳ פרידמאן.
שפרינצע זיין טאכטער	פ׳ גאטליב.
שמואל, שוסטער	* * *
שטיימאן	ה׳ קאצמאן.
וולאדאווסקי	* * *

דיווערטיסמענט

פערזאנען:

קופלעטען	ה׳ לוצקי.
הומאריסטישע לידער	ה׳ טאלסטאוו.
פאראדיען־קופלעטען	פ׳ ראבינאוויץ.
הומאריסטיק	ה׳ קאלאדני.

טענץ, לאטעריע

אנפאנג 9 אווענד.

עיקר — מיט אַ גרויסער, באַקוועמער בינע מיט אַלע נויטיקע איינ־ריכטונגען, ווי באַלייכטונג, דעקאָראַציעס און גאַרדעראָב־צימערלעך פאַר די אַקטיאָרן.

נאָך די „פאזשארנע סארייען" און בודעס פון די קליינע שטעט־לעך זשעטל, נאוואיעלניע, האָראָדיי, נאָך די נאַפט און קאָרביט־באַלייכטונג פון די פראָוויזאָריש־צונויפגעקלאַפּטע „דריי־בינעס" (וואָס מ׳קאָן זיך אַפילו נישט אויסדרייען), האָט אונדז האַלצמאַנס טעאַטער אויסגעזען ווי אַ קעניגלעך אָפּערע־טעאַטער...

אונדזער טרופּע האָט זיך באַזעצט ווי ביים טאַטן אין ווייגאָרטן אין ברעגמאַנס פיינעם האָטעל אַנטקעגן דעם שיינעם, ברייטן טייך פינא. געקומען קיין פינסק זענען מיר נאָר אויף צו שפּילן העכסטנס אַ וואָך צייט און מיר האָבן געשפּילט מיט אַ סך דערפאָלג גאַנצע זעקס וואָכן!

פון דער ערשטער רגע אָן האָט אויף אונדז אַ ווייע געטאָן אַ וואַרעמע כוואַליע פון גאַסט־פריינדלעכקייט און חברלעכער ליבשאַפט פון דער עיר ואם בישראל פינסק. טאָג און נאַכט האָט געזשומעט אַרום אונדז: די אינטעליגענטע יוגנט פון פינסק האָט זיך אַרום אונדז געפּאָרעט און אונדז פאַרלאָפן אַלע וועגן, געפירט אונדז איבער דער שטאָט און אונדז באַוויזן מיט אַן איבערלעכן ציטער און יראת הכבוד:

— איר זעט אָט דעם ווייס־אויסגעקאַלכטן מויער אין סאַמע צענטער־שטאָט? אָט ביי דעם מויער זענען דורך די פּאָליאַקן אויס־געהרגעט געוואָרן 37 מאַרטירער אונדזערע!...

וואָס האָבן מיר אין יענעם שיינעם זומער געשפּילט פאַר דעם פינסקער האַרציק־דאַנקבאַרן עולם?

— „ביינאַכט אויפן אַלטן מאַרק" — **פון י. ל. פּרץ**, „דער דיבוק"

סטודיה דרמאטית עברית

בשנת 1936 הוקמה ליד הגימנסיה „תרבות" סטודיה דרמאטית עברית בהנהלתם הפעילה ובהדרכתם של ד"ר אכסלרוד (מורה בגימנסיה לשעבר) וחנוך לוין (היה מורה ב„תרבות" ומנהל עתה בית ספר עממי בתל־אביב). סטודיה זו ריכזה את המוכשרים ביותר למשחק מבין הנוער העברי בעיר. חברי הסטודיה היו ברובם תלמידי הגימנסיה „תרבות". היו נפגשים אחת לשבוע לחזרות ושעורים, ולאחר תקופת הכנה אינטנסיבית היו מופיעים עם הצגה בתיאטרון הולצמן. התכנית הראשונה שהוצגה היתה — נשף י. ל. פרץ, וזו זכתה להצלחה גדולה. תכנית זו כללה את יצירותיו הנודעות של פרץ: הצדיק מנמירוב, למראשותיו של גוסס, שמע ישראל ועוד. ההצגה השניה הוקדשה ליצירותיו של ח. נ. ביאליק: על השחיטה, המתמיד, הרהורי לילה, זריתי לרוח ועוד. התכנית השלישית נועדה ליצירות שלום עליכם („עמך"), אך לא הספיקו להציג אותה, כי עם פרוץ המלחמה נפסקה העבודה.

על המחזת היצירות שקד חנוך לוין, ואילו מלאכת הבימוי היתה בעיקר בידי ד"ר אכסלרוד. ההצגות עוררו ענין רב בציבור היהודי בפינסק והעתונות המקומית גמרה את ההלל על עבודת הסטודיה. תלמידי בתי הספר השונים בעיר היו מבקרים בהצגות של הסטודיה, ואין ספק כי אילו לא היתה נפסקת העבודה בעטייה של המלחמה היה מפעל זה מגיע להישגים גדולים ביותר. ראוי לציין במיוחד את המשחק המעולה של פייבל קליטניק שהתבלט כבעל כשרון מזהיר ורבים ניבאו לו גדולות בשדה המשחק הדרמאטי, אך שירת חייו באמצע נפסקה והוא נספה. גם בנימין לדרמן, שהיה אז מזכיר בית הספר „תרבות" בקרלין זכה להערכות חיוביות על משחקו ושירתו.

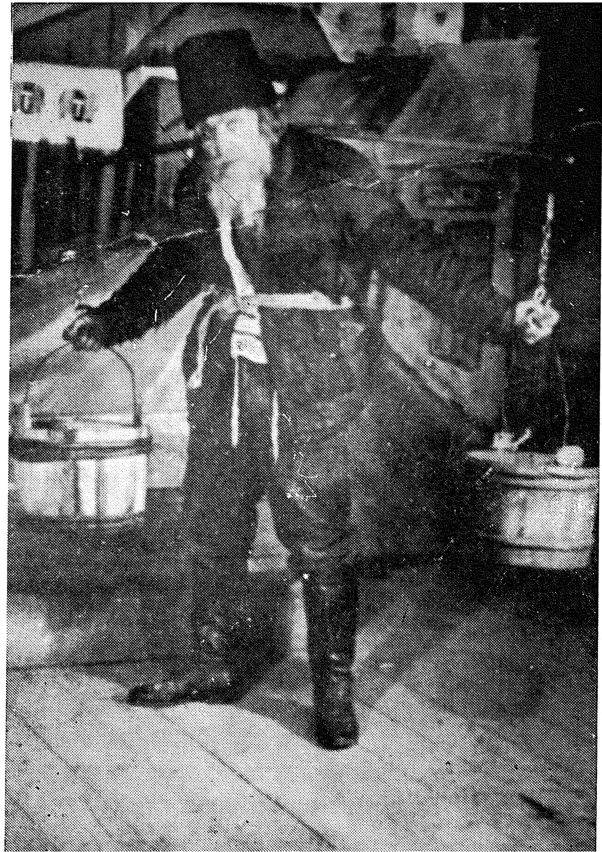
במאמר בקורת שנכתב על ידי יוסיפון ונתפרסם בגליון של „פינסקער שטימע" מיום 4.6.37 אנו קוראים דברים נלהבים על הצגת „חזון פרץ" על ידי הסטודיה.

לדעתו של המבקר הוכיחה הסטודיה בגרות ורמת משחק אשר תיאטרון של ממש לא היה מתבייש בהן. הוא מהלל ביחוד את התמונות הקולקטיביות ב„הצדיק מנמירוב", את השירה הכובשת של ב. לדרמן, את משחקו המעולה והמרתק של פ. קליטניק (הבטלן המשוגע) ושל חנה גרינבלט.

לדעתו הצליחה הסטודיה במקום שרבים־רבים נכשלו: בהצגת י. ל. פרץ דווקא. מר אכסלרוד נתגלה כבמאי רגיש ביותר עם אינטואיציה של אמן בעל טעם מעודן, וחנוך לוין הצליח ביותר בהמחזה ובהתאמת הטכסטים. בסיכומו של דבר: הסטודיה הצדיקה את כל התקוות שתלו בה, ובפינסק נוצר נכס תרבותי בעל ערך שעמד במבחן בכבוד ובהצלחה.

הסטודיה הדרמאטית העברית בהצגת נשפי פרץ

בנימין לדרמן בתפקיד שואב־מיים

פייבל קליטלניק בהצגת נשפי פרץ

חסידים'לאך*

חסידימלאך זינגען, חסידימלאך טאנצן,
פלעכטן זיך אריין אין א קרענצל,
בג'ילופנדיק צוביסלאך, טאפטשען מיט די פיסלאך,
גאר א וואזשנעם טענצל.

★

ווייל פנימער באפיאה'טע, באבערדלטע, באשטריימלטע,
פיסאלאך אין זאקן און אין לאטשן.
טאנצן זיי באריימעטע, פארשמייעטע, פארדייעטע,
און די הענטעלאך פאטשן.

נאך דעם עסן באם רבינס טיש,
גיט א ווונק דער גבאי ר' שעפסל,
און יעדער איינער, מונטער־פריש,
ווי נאך דעם גוטן שנעפסל,
ציט מען אויס א זמר,
אויסלאזנדיק מיט א ברען —
אלע זינגען, אלע שרייען,
יעדערער ווי ער קען.

★

ווער דאגה'ט איצט, ווער זארגט איצט ?
אוועק מיט די מרה שחורה !
מיר זענען באם רבין, און גאט וועט שוין געבן,
איז פאר וועמען האבן מיר מורא ?

חסידימלאך...

אונדזער שכן ר' מאירקה —
א ייד א בעל־מלאכה,
קען שוין קוים בא דער ארבעט שטיין
און לעבט פון גאט'ס השגחה.
פאר זיין ווייב אין מושב זקנים,
פאר איר דארף ער ניט זארגן,
אבער וואס זשע טוט מען מיט דעם זונ'ס יתומים,
ווער וועט פאר זיי זארגן ?
ווער דאגה'ט איצט...
פארטראכט זיך אמאל ר' שמואל לייב,
ווי עס פייפט אין שטוב דער דלות —
צרות האט ער אן א שיעור
און פרעגט שוין גאט קיין שאלות.
האבן האט ער זיבן טעכטער
און אלע שוין פאר כלות
און אז עס קומט ניט דער באשערטער
עלטערן זיי זיך אלע.
נאר ווער דאגה'ט איצט....

* פזמון זה, פרי עטו של יאסעלע קאלאדני, אחד הפזמונות שהומחזו ע"י הלהקה הדרמאטית היהודית, נפוץ בשעתו בכל ערי הפזורה היהודית

ארקה / היה היה...

על מפת פולין מלפני חמש שנים אפשר היה עדיין למצוא נקודה שחורה זעירה ולצדה חמש אותיות פ. י. נ. ס. ק.

אז, לפני חמש שנים, היתה עדיין נקודה זאת עיר ואם, בית ליהודים רבים. למעלה משתי רבבות נפשות בישראל שכנו בה. עתה שממה העיר, נדמה, אין קול ואין קשב. זכורני: נהר היה בה, נהר יפה ורחב המלטף את חופה. ויערות סביב לה: לבנה ואלון, אך על כולם — יערות אורן ואשוח. עצי־אורן מפיצי ריח־שרף ועמוסי איצטרובלים.

ושטחי־אדמה נרחבים השתרעו מסביב לעיר. הזהיבה הקמה, הוריקו גנים, ואף ארובות־עשן גבוהות הזדקרו בה לרוב, בעיר פינסק. שנים רבות עישנו הארובות את עשנן ויהודים עמלים מדורי־דורות הסיקו דוודים, ניסרו עצים, הדביקו לוחות, טבלו קיסמי־עץ דקיקים בגפרית, טחנו קמח, העמיסו משאות על גבם ועל גבי עגלותיהם. הם עבדו במשור, בפטיש, בגרזן — אב על בנים ואם על בנותיה. מדורי דורות עמלו יהודים וטרחו להוציא לחם מן האדמה, מהמים ומעשן הארובות. והעיר המתה מתינוקות של בית־רבן, קולות מקולות שונים, עליזים ועצובים, צלולים וחלושים ניסרו בין כתלי בתי האולפנא וברחובותיה. לבושי הדר ואף עטופי סחבות אצר־אצו בוקר־בוקר. מי לצלצול הפעמון, ומי לשריקת המ־כונה, מי לתורה ומי לעבודה. וככה יום־יום בכל ששת ימי המעשה. אך בשבת, ביום חג ומועד, ברגעי־נופש היו פושטים ילדים יהודים על פני היערות, טובלים בזיו שדות, משתכשכים במי־הנהר והאגם ומפליגים בסירות קלות. מחנות ילדים משול־הבים היו משתוללים־מתהוללים ומתעלסים ברחובותיה ונתי־בותיה של העיר.

סופות שלג זועפות ומכסות את עין השמש. עננים, ברקים ורעמים מעיבים לא פעם את ימי־האורה, אבל רבים מתושביה־יהודיה של העיר ידעו לפלח במבטם ערפל ועבים ולהשקיף למרחקים. ושם, מרחוק, קסמה הארץ, — ארץ ישראל. קסם העמק, הוא עמק־יזרעאל, וקרא־רמז החוף, הוא חוף המכורה.

ורבים־רבים היו, אשר עוד שם החלו לאחוז מכוש בידם ולנעוץ מחרשה באדמה, להצית שלהבת של הורה יוקדת ומזמור חדש לשיר. הלא הוא שיר המזמור לאדמה, לארץ.

רבים נהרו ובאו, רבים היו, שנכספו ולא הגיעו, ורבים־רבים היו, אשר קיוו והאמינו למצוא חיים גם שם.

...ויבוא הפליט לא מזמן משם ויספר: העיר ניצלה, הרחו־בות שלמים, הבתים על תילם עומדים, אולם יהודים אין בה. רק אוד מוצל אחד, רק אחד נותר בה לפליטה.

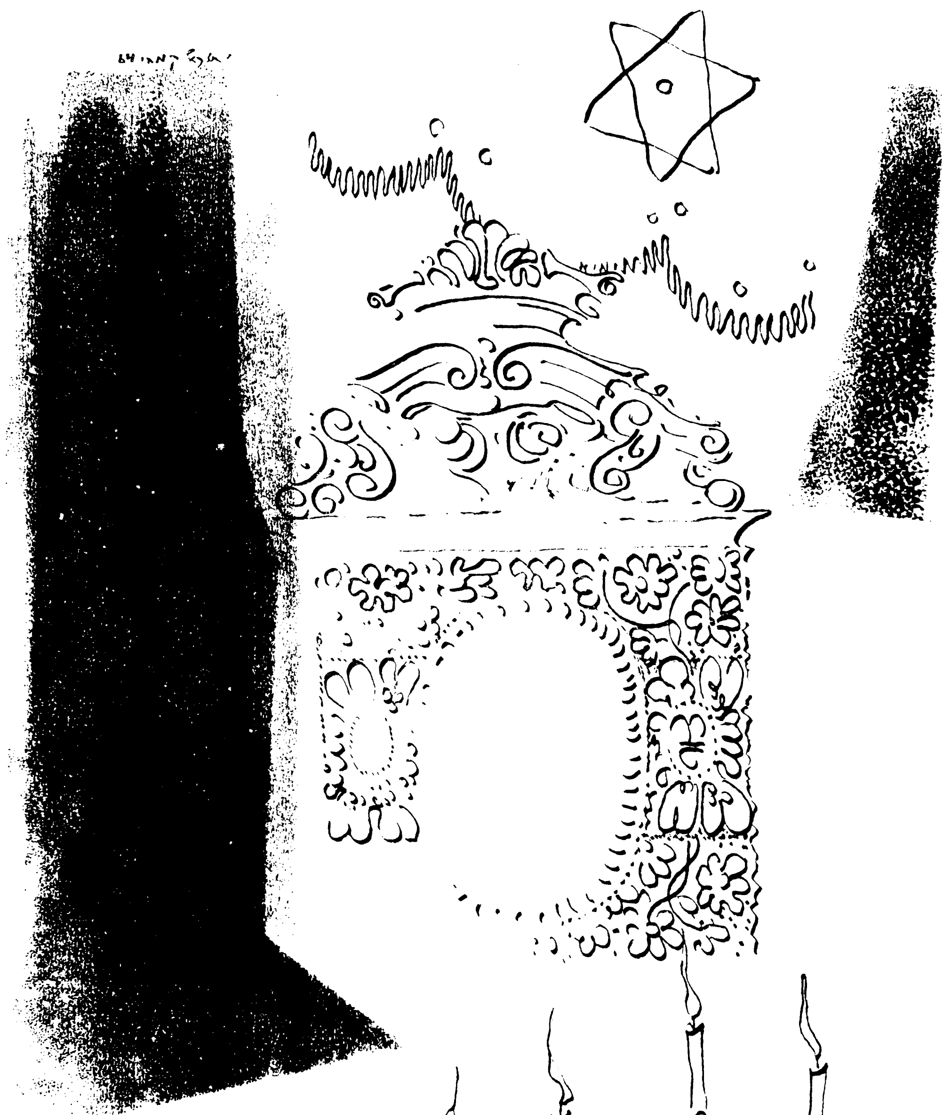
ותצאנה ביעף אגרות אל זה השריד האחד: מה אבא, מה אמא, מה אח ואחות, מה רע וידיד? ההגיח מי בינתיים מעמקי יערות, ממסתרי הביצות, או מעלית־גג של גוי בכפר שכן? יצאו אגרות ביעף ותשובה לא הגיעה.

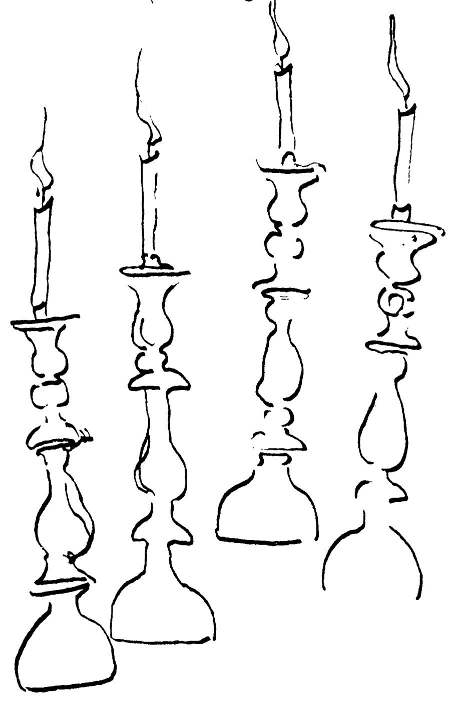
עיר ככל הערים, האין זאת? עשרות ומאות ערים כאלו קמות עתה „לתחיה" בפולין המשתחררת. אבל — הרי כאן נפקחו לראשונה העינים הצעירות וחזו תכלת שמים וכחול הנהר וירק דשא ועץ. והרי כאן נגלה לראשונה זיו פניהם של אבא־אמא וסבא־סבתא. הרי כאן התהלכו פעם החברים הראשונים של שחר הילדות: כלבלב וחתלתול, פרה ועגל. כאן גם שרדו קברי האבות... היה היה בית ואיננו עוד. והלב ממאן להינחם, ממאן להאמין.

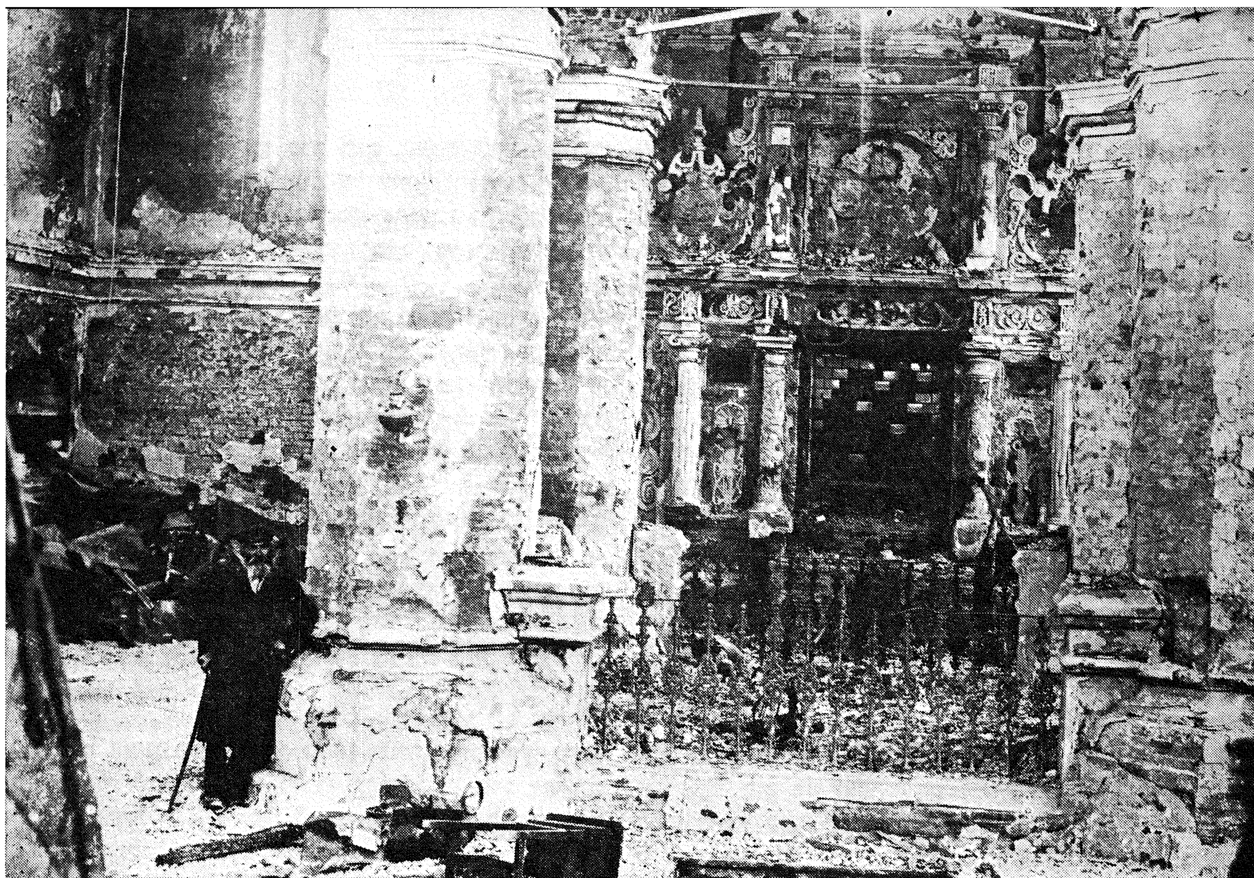
בית־העלמין הקרלינאי

החיים
הדתיים

השמש הזקן ליד חורבות בית הכנסת הגדול לאחר השריפה בשנת 1921

קורות בית הכנסת הגדול בפינסק

קבלה היא מאבות אבותינו שבית הכנסת הגדול בעירנו קיים קרוב ל־1000 שנים. אולם חסרים אנו תעודות היסטוריות שיוכיחו לנו אמיתות קבלה זו. הן נאבדו בשריפת בית הכנסת בשנת 1831. לפיכך לא נשארו שום ידיעות ממשיות על דבר בית הכנסת העתיק שלנו. מצב זה נמשך עד שנת 1894. בשנה זו נבחר לגבאי העסקן הציוני והצבורי המשכיל ר׳ צבי הירש הילר, שהתענין בתולדות בית הכנסת וברוב עמל עלה בידו, על סמך חקירותיו של הד״ר הרכבי מפטרבורג, לשחזר תולדות בית הכנסת מבוססים על יסוד תעודות היסטוריות. מידי ד״ר הרכבי הנ״ל קיבל העתק של תעודה רשמית מן הארכיון הממ־שלתי בפטרבורג משנת 1506. תעודה זו היא רשיון מאת הנסיך פידור ירוסלביץ ליהודי פינסק על שני מגרשים: אחד לבית הכנסת ושני לבית קברות. והרי תוכן התעודה בתרגומה העברי: „בהכנעה רבה ביקשונו היהודים שלנו מפינסק יוסף מירוביץ ואברהם רושקיביץ׳ וכל שאר יהודי פינסק שניתן להם מגרש לבנין בית כנסת ומגרש שני לבית קברות והם ביקשונו, בהכנעה רבה, שנאשר להם את המגרשים הנ״ל בתעודה רשמית, ועל מנת למלא את בקשתם החלטנו לאשר להם את המגרשים הנ״ל בתעודה רשמית לבית כנסת ובית קברות כשריר וקיים״.

ברם, הפרופסור בלבן חולק על הערכה זו ובמאמרו ב„ייב־רייסקאייה אנציקלופעדיא״ חלק א׳ עמ׳ 677 מצביע הוא על תעודה מן הארכיון של הנסיך סנגושקו מסלבוטה (וולין) אשר בה נאמר, כי תעודת ירוסלביץ ניתנה למעשה אחרי שבית הכנסת היה כבר קיים מזמן. לעומתם סותר צבי הירש הילר את שתי התעודות הנ״ל ומוכיח על יסוד העתקי כתבות שונות שהתנוססו על כתלי בית הכנסת, כי הוא קיים אליבא דכתובת אחת עוד משנת 1050. עד הזמן האחרון נשתמרו בבית הכנסת כלים עתיקים. אחד מהם היה טס כסף בצורת לב שעליו היתה רשומה ההקדשה הזו: „זה הטס נדב מר ראובן בר׳ משה ואשתו מרת מלכה בת יוסף עבור בתם חנה לסדר יחי ראובן ואל ימות ויהי ימיו מספר וזאת לפ״ק״, ופירושו של דבר — שנת ת״ד (1654). מלבד זה נרשם על הטס ברכת „הגומל״ וברכת „ברוך שפטרני״ לבר־מצווה ובסוף — רשימה של 17 חברות שהיו קיימות אז בפינסק ואשר הנדבן הנ״ל תמך בהן. מלבד הטס הנ״ל נמצאו עד התקופה האחרונה בבית הכנסת עדיי כסף לספרי תורה וכלים לתשמישי קדושה שונים אשר הוענקו על ידי נדבנים רבים בתקופות שונות.

שריפות רבות עברו על בית הכנסת, אך זאת הידועה על סמך תעודות היסטוריות היא משנת 1831. באותה שריפה הלכו לאיבוד תעודות היסטוריות חשובות וכן פנקס הגליל של פינסק שהיה אחד מחמשת הגלילות במדינת ליטא. יש אומרים שהפנקס לא נשרף, אלא נקרע על ידי החסידים, שהיו נרדפים בימים

ההם על ידי המתנגדים. וכן עלה באש באותה שריפה סידור עתיק יומין ויקר המציאות כתוב על עור קלף הצבי שנדבו ז"צ (זובחי צדק — קצבים) דפינסק. אף פרט זה מוכיח את קיומו העתיק של ביהכ"נ, כי על כן אותו סידור ניתן עוד לפני המצאת הדפוס.

שריפה שניה עברה על בית הכנסת בשנת 1853. השריפה הגדולה בשנת 1921 פקדה גם את בית הכנסת שהיה למאכולת אש ואגב פעולות ההצלה נאבד רכוש רב וכלים עתיקים הלכו לטמיון. שנים אחדות עמד ביה"כ בחורבנו עד שנתעורר פייבל צפוסניק שהקדיש את כל מרצו להקמתו מחדש ואסף סכום של 40 אלף זהובים בערך מנדבות יחידים ומפעלים שונים בעיר ומחוץ לה. מר ברנרד הלפרן, בעל ביהח"ר לגפרורים, השקיע בבדק הבית סכום ניכר. כאות הכרה על עבודתו נבחר צפוסניק לגבאי ביה"כ בשנת תרפ"ד היא שנת גמר הבדק. אחריו שימש בכהונה גבאי ראשי שמואל גורונובסקי ועל חברי הגבאות נמנו: ר' יצחק אליהו גוטליב ור' שלמה נתן גיטלמן. מן הגבאים הקודמים ידועים לנו רק אלה ששימשו בכהונה זו משנת תר"ל (1870): הגביר יוסף הלפרן, ר' בנימין וול, ר' הירש הילר. בשנת תרנ"ו (1897) נוסדה בבית הכנסת בסיועו של העסקן ר' זאב רנדל החברה „שיר ושבחה" — מקהלה שהיתה לבושה בגדי תפילה מיוחדים. מן החזנים הידועים לנו משנת תר"ל: ר' יואל זליג, רוטמן, הרב אברהם טיקטינסקי שהיה גם גדול בתורה. בעל־הקריאה היה יודיביץ' (בנו משה נמנה עם 35 הרוגי ה' ניסן).

(לפי בנימין מרדכי אפשטיין)

על חזנים ומקהלות בבית הכנסת הגדול

(זכרונות)

בשנת 1918, בעודני נער בן 11 שנה, הייתי חדור רצון לזמרה. בלי לשאול רשות מהורי עשיתי את דרכי מרחוב טיורמנה (קארלין) לפינסק לבית הכנסת הגדול על מנת להיבחן ולהתקבל כמשורר למקהלת בית הכנסת, שהיתה אז בהנהלת המנצח הדגול חנוך ווילקנסקי איש נובוגרודק. עמדתי בבחינות, ולשמחתי הגדולה נתקבלתי למקהלה. נצט־ויתי להופיע בחזרות ואחרי שבועיים ימים צורפתי למקהלה בפועל. עוד היום זכורה לי הרגשתי בשבת הראשונה, כשח־בשתי לראשונה את הכיפה השחורה, נתעטפתי בטלית הקטנה ופתחתי פי בשירה בפני הציבור. המנצח חנוך ווילקנסקי היה מוסיקאי מובהק ומלחין ברוך כשרון שידע לבצע את עבודתו האמנותית להלכה ולמעשה. הוא לא חסך מזמנו, ולא על מנת לקבל פרס לימד את הנערים והמבוגרים את תורת התווים. שעוריו אלה היו בשבילי מעין הנחת היסוד להשכלה המוסי־קאלית, וגם אם עברתי כברת־דרך ניכרת בתחום זה — שאני נתון בו עד היום — הרי אזכור תמיד את ה„גירסא דינקותא" מפי מנצחי הראשון.

עולה עתה בזכרוני מראה בית הכנסת הגדול על יפיו וקדושתו בערב יום כיפור. אימה והוד שבקדושה ליוו כל יהודי שבא לבית הכנסת הגדול ביום הדין. החזן ר' יוסף טיקטינסקי ז"ל, עטור זקנו הלבן כשלג, כיפתו הלבנה, הקיטל והטלית בעטרת הכסף; המנצח, המקהלה, ארון הקודש העטוף פרוכת לבנה בריקמה מיוחדת במינה, האורות הרבים ונרות הזיכרון המרובים — בכל אלה היה כדי לרומם את הרוח ולהחדיר בלב הרגשת קדושה מיוחדת.

בשנת תרפ"א, כשפרצה השריפה הגדולה בפינסק, אכלה האש את כל בתי הכנסת ב„שול־הויף" וביניהם את בית הכנסת הגדול. הייתי מבין אלה, שפרצו לבית הכנסת להצלת ספרי התורה, אביזרי הכסף, תשמישי הקדושה, וכן גם את כיפתי והטלית של המקהלה, שהן שמורות אצלי עד היום הזה.

זמן קצר לאחר השריפה, התחיל הנוער היהודי בפינסק להתארגן ב„סקאוט" (צופים) שהיה גרעין לייסוד „השומר הצעיר" לאחר מכן. גבאי בית הכנסת, ה' יצחק אליהו גוטליב ובנו דוד פנו אז לצופים בקריאה שיקבלו על עצמם את התפקיד של פינוי ההריסות של בית הכנסת כמצווה קדושה. הנוער לא היסס ונענה לקריאה ברצון ובשמחה, וכך היו מתאספים יום־יום בשעות אחה"צ עשרות בני נוער עם כלי עבודה לביצוע המשימה בהתנדבות. תחילה פינו מההריסות את 2 בתי התפילה של עזרת הנשים, והגבאים הכשירו את המקומות האלה לתפילה בציבור. הנוער המשיך לפנות ולנקות את בית הכנסת הגדול לגברים. לאחר השלמת הפעולה עברו המתפללים להיכל הגדול והנשים התחילו להתפלל בשני בתי התפילה שלהן.

זכור לי, כי באחת השבתות, אחרי קריאת התורה, עלה על הבמה פייבל צ'פוסניק ופנה בקריאה נרגשת לציבור המתפללים שיטול על עצמו את העול הקדוש והנכבד לשפץ את בית הכנסת מחדש ולהחזיר לו תפארתו מימים עברו. הוא צירף אליו מספר מתפללים ותיקים מכובדים מימים עברו ועל אף היותו עסוק וטרוד מאוד בחנות המעדנים הגדולה שלו, התמסר יומם ולילה לפעולותיו בשיפוץ בית הכנסת.

התחילו בעבודות השיפוץ והמקורות הכספיים נמצאו תר־דות לעמלם ולהתנדבותם של רבים מבני עירנו. פייבל צ'פוסניק מצא גם את הדרך לאמן היהודי הדגול פודוליאך ממזריץ', ששמו הלך לפניו בכל ערי פולין ונתפרסם גם בין העדות הנוצריות, והאמן קיבל על עצמו את בניית ארון הקודש וכיפת הבמה וציורים. זכורני, שפודוליאך הקדיש לעבודתו זו כשתי שנים והוציא מתחת ידו עבודה לעילא ולעילא. כמו־כן הוכנסו לבית הכנסת רהיטים חדשים מודרניים, תאורה יפה בנברשות מודרניות, ובית הכנסת קיבל צורה נאה ביותר.

לאחר שריפת בית הכנסת עזב המנצח חנוך ווילקנסקי את פינסק ושב לעיר מולדתו נובוגרודק. לאחר זמן קצר נתקבלה ידיעה שחלה ונפטר.

הואיל ותקציב בית הכנסת היה דל והחובות הכספיים היו גדולים, החליטו הגבאים דאז, להאריך כהונתו של שליח־

הציבור הישיש החזן יוסף טיקטינסקי, והטילו על אברהם פוטרמן (הבאס) לחדש את פעולות המקהלה בניצוחו, היות והיה משורר ותיק בבית הכנסת עוד מימי ר׳ יואל זליג החזן, והחזנות היתה בדמו. הוא ייסד מקהלה בעזרת בניו ומספר משוררים ותיקים *, וכך נמשכו התפילות עד לשנת 1931. אך ציבור המתפללים ש„טעם" ממיטב החזנות, כי כל החזנים הגדולים (סירוטה, הרשמן, קוסוביצקי, פינצ׳וק, גלפנט, קמי־ניצקי, פודרבינצ׳יק, דלין ועוד) היו מבקרים בפינסק — התחיל להתמרמר ודרשו לשלוח את החזן הישיש טיקטינסקי לפנסיה, ולהזמין חזן קבוע צעיר בעל קול ערב, וכמו כן גם מנצח מקצועי למקהלה — כראוי לבית כנסת גדול ונודע לתהילה ולתפארת.

גבאי בית הכנסת, ובראשם האיש הפעיל ביותר פייבל צ׳פוסניק, התנגדו בכל תוקף לדרישות המתפללים, וכך נוצרה אופוזיציה חזקה, שהביאה להתפטרותם של הגבאים. את הנהלת בית הכנסת קיבלו לידיהם ראשי האופוזיציה, אשר התאספו לאסיפה רשמית ובחרו בועד בית הכנסת. למרות גילי הצעיר (הייתי אז בן 24) נבחרתי, גם אני. והרי שמות אנשי הועד: לייבציק פוסניצקי, שלמה ווליניץ, האחים ראובן ופייבל רוזנשטיין, לייבה קראביץ, חיים צינובץ, עזריאל רוזנקרנץ, אהרן קופיליוב, נחמן גילר, ישעיהו קולודני, אברהם לבנדיגר (במביל) ואהרן ברוך מדניק. באחת מישיבות הועד בביתו של לייבציק פוסניצקי הופיע בחור ישיבה שלמד בפינסק ובפיו בקשה להזמין את גיסו מהעיירה רבז׳ביץ, שהינו חזן מתחיל, לתפילה בשבת כנסיון בהתנדבות. הועד נענה לבקשה, וכך הגיע החזן יוסף שמידט לפינסק, התפלל קבלת שבת, מעריב, שחרית ומוסף, וציבור המתפללים נהנה מתפילותיו במידה יתרה. אחרי מספר תפילות נוספות מצאו בו אנשי הועד חזן מתאים לבית הכנסת. קולו היה ערב (טנור לירי סוג א׳) והיה בעל „הדרת פנים". הוא נתקבל לתקופה של חצי שנה. הועד התחיל בהכנות לייסוד מקהלה, בניצוחו של ב. קוזיול, שהיה בימים ההם המועמד היחיד בפינסק. לפי בקשתו של קוזיול הצטרפתי גם אני למקהלה, כדי לנהל את תפקיד הבאסים, שהיו כולם בעלי קול, אבל בלי ידע בתווים ובלי נסיון מוסיקאלי.

התחילו במרץ וברצון רב בפעולות. קהל המתפללים התחיל לנהור לבית הכנסת הגדול בשבתות ובחגים כדי לשמוע אל הרינה ואל התפילה. החזן שמידט עשה חייל והתקדם מתפילה לתפילה, ואף בני נוער התחילו לבוא לבית הכנסת במיוחד כדי ליהנות מתפילותיו.

אחרי נסיון של חצי שנה עם החזן שמידט הוחלט לקבלו כחזן קבוע לפי חוזה שנתי. המנצח קוזיול, שמילא תפקידו בנאמנות ובמסירות, הודיע לוועד בית הכנסת, שלא יוכל להמשיך הרבה זמן בתפקידו, הואיל והוא עסוק בניצוח על התזמורות בבתי הספר, וביקש מהועד לחפש מנצח אחר במקומו. אז פורסם מיכרז על משרת מנצח על מקהלת בית הכנסת הגדול בפינסק, וכעבור זמן קצר הגיע לפינסק מנצח בשם מלמד מהעיר קובל.

המנצח מלמד התחיל את עבודתו כנסיון ולאחר זמן קצר ראו בו את האיש המתאים לעבודה אמנותית זו. הוא היה מוסיקאי מצויין, מלחין, מנצח ופדגוג מובהק. בהתקבלו כמנצח קבוע למקהלת בית הכנסת, הכניס שכלולים במקהלה ותושבי פינסק נהנו מפרי עבודתו עד שפרצה מלחמת העולם השניה.

בסיום זכרונותי עלי להזכיר את הערב השני של חג הפסח. בית הכנסת היה מלא עד אפס־מקום (מאות אנשים עמדו בחוץ מחוסר מקום). האנשים באו ליהנות מתפילת הספירה הרא־שונה של העומר, וביחוד שירתה של המקהלה „וספרתם לכם ממחרת השבת". המנגינות האלו של המקהלה שמורות בלבותיהם של אלפי יהודי פינסק.

אברהם ערן (במבל לבנדיגר)

* ה„באס" אברהם היה פועל בבית חרושת, אך משורר מבטן ומלידה. הוא היה וותיק המשוררים בבית הכנסת הגדול ואימן את המשוררים.

הועד והגבאים של בית הכנסת הגדול

מ. ש. גשורי / חזנים וחזנות

א. החזנות האנונימית

רצונך לעמוד על קורות החזנים בפינסק — עליך להת־חקות אחרי המוצאות את בית־הכנסת הגדול בפינסק, שלפי המסורה עמד על מכונו למעלה מאלף שנים. הוכחות ממשיור לכך לא נשארו, פרט לכמה כתבות שהיו מצויות וחרותות על חלונות בית־הכנסת שטושטשו אחר כך בסיד. העתקים מהן מצא צ. ה. היללר, שפירסמם מעל דפי הלוח העירוני של פינסק משנת תרס״ד, ובהן נמצאים שני פרטים חשובים שיש בהם טעם תפילה ורינה. כתובת אחת (בעברית) אומרת: המקום אשר אמרתי, יהיה שמי שם לשמון את התפלה אשר יתפללו עבדיך, לפ״ק". הפרט (ת——ת—א—ד—ה) מעיד על שנת ד׳תת. כתובת שניה אומרת (אף היא בעברית): „בשנת שמעתי את תפילתך ואת תחינתך אשר התחננת לפני הקדשתי את הבית הזה אשר בניתה לשום את שמי שם והיה עיני ולבי שם כל הימים. לפ״ק". הפרט מעיד על ה׳ת״ה. ואולם לפי כתב־הזכות של הנסיך תיאודור יארוסלאוויטש ניתן הרישיון לבית־הכנסת רק בשנת 1506.

בית־הכנסת הגדול בפינסק שימש במה לחזנים רבים ונודעים. ידוע, שתמיד ירדו לפני התיבה מטובי החזנים אך לא נשארו איזה ידיעות על חזני פינסק עד המאה הי״ט. ואולם בקובץ התקנות והפסקים, שנכלל בפינקס מדינת ליטא, המכיל את התקופה משנת שפ״ג, עד שנת תקפ״א, אפשר לעמוד גם על מצב החזנים בכל ערי ליטא, ופינסק בכללן.

בין המסים שניגבו מטעם ועד הקהילה בליטא היה קיים מס מיוחד בשם „מעות חופה" שהוטל על זוגות הנישאים. מעות־חופה ניגבו לא רק במזומנים, לפי אחוז מסוים מסכום הנדוניה, אלא גם מתכשיטי כסף וזהב. מעות־חופה נועדו להחזקת הרבנים, החזנים והשמשים. עני שהשיא בתו היה פטור מדמי־חופה, והחזן היה מקבל רק חצי הסכום שנקבע לפי שיעור הנדוניה.

החזנות הטיפוסית שבמזרח־אירופה, שנוצרה על יסוד הנגינה המזרחית, נתגלתה ראשונה בדרום: באוקראינה, וביחוד בפודוליה, בסרביה, ווהלין ובחופי הים השחור, ומשם עברה גם לליטא. כבכל מקום היו גם בפינסק חזנים שלא השתמשו בזמרה שבכתב ולא ידעו לקרוא בתוים, אלא קיבלו חזנותם כמורשה ממוריהם, והיו יוצרים וקובעים את ניגוניהם ונעימותיהם. מחוסר רשימת החזנים בפינסק אי אפשר לעמוד על טיבם ותולדותיהם במאות הראשונות לישוב היהודי בעיר. מאידך אין ספק שבבתי העלמין העתיקים שבפינסק אפשר היה למצוא ציוני חזנים על מצבות הקברים.

בתחילת המאה הי״ח הופיעו חזנים מצויינים במזרח־אירופה, שהניחו את היסוד לנגינת בית־הכנסת ורבה השפעתם על סגנון התפילה בדורות שלאחריהם. לשיא פריחתה הגיעה אמנות החזנות במאה הי״ט. גם בפינסק כיהנו חזנים שומרי מסורת שיצא להם שם בכל אירופה היהודית.

לבית־הכנסת הגדול בפינסק יש היסטוריה של חזנים, ומן הראוי שנזכיר את המצויינים שביניהם, כי על רבים אחרים אין לנו ידיעות מהימנות.

ב. החזן יואל זליג סטרוד (פינסקר)

במחצית השניה של המאה הי״ט יצאו מוניטין לחזן הפינסקאי יואל זליג סטרוד (או פינסקר). בשנות נעוריו, אף אחרי שנתפתח אצלו טנור לירי נעים ורך, היה שר יחד עם ישראלקה מיכאלובסקי הנודע אצל חיים לומז׳ר ואצל פיינ־זינגר בווילנה. הוא נתקבל לחזן ביאנושוק, ואחר זה — בעיר זאגר. משם בא לפינסק ונתמנה כחזן בבית־הכנסת הגדול. יואל זליג היה אינדיבידואליסטן במלוא מובן המלה, מקורי באורח „אמירתו", והיה נוהג באימפרוביזציה בסגנון משלו. המצאותיו עוררו התפעלות אצל גדולי המנגנים בדורו. הוא היה מזמר ברגש רב והרצאתו היתה נדירה וחיבר הרבה לחנים ורצ׳יטטיבים. הוא נפטר בן 75 שנים. בין תלמידיו הרבים נמנה גם החזן הנודע בסלסוליו ואמירתו אריה לייב רוטמן. קול לא היה לו ליואל זליג, ובכל זאת היה מנגן מופלא והקסים את מאזיניו בזמרתו עם מקהלתו.

ג. החזן יוסף בר׳ יחזקאל טיקטינסקי

אחרי פטירת ר׳ יואל זליג לא יכלו גבאי בית־הכנסת הגדול בפינסק לבחור להם חזן, אם כי ביקרו בה חזנים שונים ומהם אף ישבו בפינסק זמן קצר, כדי שבני העיר יוכלו לבחור להם אחד כיורשו של ר׳ יואל זליג, עד שהגיע אליהן החזן העירוני לשעבר בבריסק ר׳ יוסף בר׳ יחזקאל טיקטינסקי.

הוא נולד במיר בשנת 1857 לאחד משליחי הישיבה הגדולה של מיר, שנקראו אז ברוסיה בשם „ארזי הלבנון — אדירי התורה". ר׳ יוסף למד בישיבת מיר ויצא לו שם כעילוי. בן י״ח קיבל סמיכות לרבנות, נשא אשה ונסע לברדיצ׳ב ללמוד חזנות אצל ירוחם הקטן (בלינדמן), ואחר זה היה שר אצל ניסן בלזור הנודע, והלה כיבדו מאוד וקראו בשם ר׳ יוסף. שנים אחדות ישב בברדיצ׳ב. אחרי שידע היטב חזנות, שם למיר ומיד נתקבל כחזן עירוני. הוא יסד מקהלה שבה שר כטנור החזן הנודע אברהם משה ברנשטיין מווילנה. הוא כיהן בחזנות במיר, שדלץ ובריסק עד שנת 1922, ולבסוף עבר לפינסק ובה נשאר עד פטירתו.

הוא היה בעל הדרת־פנים וכל החזנים העריצוהו. הוא עצמו מעולם לא שאף לגדולות בחזנות. כל ימיו היה לומד תורה. את „הושענות" בהושענה־רבא היה אומר בעל־פה ועושה שבע ההקפות בעינים עצומות. מלבד היותו בר־אוריין בש״ס ובפוסקים היה בעל ידיעות עמוקות במוסיקה, מלחין גדול ובעצמו מנצח על המקהלה.

בפינסק כיהן בחזנות 22 שנים. שנה לפני פטירתו פרש לפנסיה עקב בריאותו החלשה. אך גבאי קהילת פינסק לא ידעו להעריכו יפה והסתפקו במתן זהובים מספר למחייתו. וכשנס־תלק (ה׳ באייר — 20 אפריל — תרצ״ד), ערכו לו בני העיר

לוויה גדולה. אלפי אנשים ליווהו לבית עולמו ונשמעו ארבעה הספדים.

אם יואל זליג אהב להשתמש ברפרטואר של לחנים חזניים יותר קלים, היה ר' יוסף מן המתקדמים יותר. הרפר־טואר שלו היה מורכב מיצירות קלאסיות ומקהלתיות. יתכן, שהשפיעו עליו שתי העובדות דלהלן: בגיל צעיר הוזמן לעבור לפני התיבה בימים הנוראים בלונדון, ושם עשה רושם רב בביצוע קול־יחיד ביצירות קלאסיות קשות. הוא הוזמן מיד כחזן קבוע. אך מתוך חשש, שבניו לא ייעשו פורקי עול תורה ומצוות בעיר החפשית לונדון — חזר לביתו. הוא ביקר גם באודיסה, שיצא לה שם כמרכז החזנות ברוסיה. ומיד יצא לו שם בין החזנים בשם „שאגת אריה" (הוא היה בעל קול בריטון נעים וחזק). ופעם קרה, שהמלחין הנודע דונאייבסקי נכנס לבית־הכנסת השאלאשי, כשטיקטינסקי התפלל מנחה של חול ותפילתו מצאה מאוד חן בעיניו. וכאות הכרה נתן לו שי את ספרו — סידור מוסיקלי לשלוש רגלים.

יעלי לציין, שעוד בכהונתו כחזן בשדלץ ערך פעם „הנותן תשועה" לקיסר הרוסי. והגנרל־גוברנטור נתן לו 50 רובל מרוב התפעלותו מזמרתו ומקולו הנאה.

רושם יוצא מהכלל היה עושה בזמרו את „שלוש־עשרה מדות" לרזובסקי ואת ה„קידוש" של עף־דור ו„ממקומך" (בקדושה השניה) בסול־מינור.

עם פטירתו אבד לעולם החזנות אחד מחבריו החשובים והמוכשרים ביותר, אחד מבניו המשכילים, שנשא תמיד ברמה את דגל החזנות ואף פעם לא פגע בו בלחנים זולים ובלתי הולמים. היה ת"ח גדול וידען בש"ס ובפוסקים, בקי בעברית ובספרותה הישנה והחדשה, בעל ידיעות עמוקות במוסיקה, ותמיד טייל לו בשבילי החזנות הקלאסית.

ד. החזן ברוך קרלינר

אחד החזנים הנודעים בדורו במאה הי"ט, שתלמידיו תפסו משרות חשובות בקהילות גדולות בארצות שונות. שם משפחתו היה „קינסטלר", אך הוא נקרא על שם עיר מושבו — קרלין. מן האחרונים לחזנות שבעל־פה. היה בר־אוריין גדול בתלמוד וירא־שמים. במקצוע שלו, בנגינה, לא קרא ולא שנה אפילו תמונת אות בכתב הנגינה, ואף על פי כן נחשב והיה אחד מגדולי החזנים בשעתו. מוצאו היה מקורלנד. אחרי שנשא אשה, את פייגל אייזנברג מפינסק, התישב בעיר זו, ושנים רבות כיהן כחזן בבית הכנסת הקרליני.

עם כל גדולתו בחזנות היה אביון מדוכא כל ימיו. בני קרלין קיפחו שכרו. החסידים אינם „גורסים" חזן כל עיקר, וקבלה היא בידם: „זבח רשעים תועבה" נוטריקון בהפוך האותיות: „חזן, באס, זינגער". ורוב בעלי־הבתים בקרלין היו מתנגדים קנאים, שרדפו את ברוך בגלל חסידותו. נוסף לזה היו פני־העיר נוקמים ונוטרים לברוך בגלל שגעונותיו וקנטוריו. הוא לא חת מפני כל ולא ידע להתרפס לפני שום עכברא דשכיב אדינרי, ולפיכך קיפחו פרנסתו.

זכות אחת נשארה לו — זכותם של כל החזנים שבעולם — חופשה לכל ימי הקיץ לחזור בעיירות ולאסוף ממון בתפי־לותיו. הנקל לומר על ברוך „לאסוף ממון". כאמור, לא ידע כלל מה זה כתב־נגינה. גם משלו לא שר מעולם מן המוכן ולא הרשה לעצמו שום זמר כל זמן שהשכינה לא היתה שורה עליו. וכשנסתלקה שכינה ממנו, היה עובר לפני התיבה ומתפלל תפילה חטופה אפילו בקבלת־שבת. נחה עליו הרוח באמצע תפילה — היה מתנער תוך כדי דיבור, וכל העם רואים „מה טיבו של ברוך". ושעת גילוי שכינה כזו אין ברוך מחמיץ; באותו רגע כנוח עליו הרוח, אם עומד הוא ב„לכה דודי" או ב„השכיבנו" מוטב, ואם בקדיש שאחרי התפילה או ב„עלינו" גם־כן מוטב. והוא הדין בשחרית ומוסף — או שהוא „גומע אטריות", או שהוא מתעורר פתאום ו„בוקע רקיעים" מעניינא ושלא מעניינא.

אם היו בעלי־בתים שבעיר פיקחים ויודעים את טיבו וטבעו של ברוך, לא היו דוחקים את השעה, ובתפילת שחרית של יום חול פשוט, וביחוד ב„והוא רחום" של „יום הכניסה" היו שומעים מפי ברוך מה שלא שמעו אחרים בשבתות ומועדות. ואם היו בעלי־הבתים קצרי־רוח, היו פוטרים את ברוך תיכף אחרי השבת בלי תשלום־גמול ונמצא הוא מוציא זמנו לבטלה ומפסיד את הוצאותיו.

היה מעשה וברוך עובר ברחוב ו„עניין חדש" החל מתרקם במוחו, שפריר של נגון יפה, והוא רואה בחושו הפנימי שעתיד „עניין" זה להשתלם, להתפתח לדבר מתוקן. ופתאום — קרא הגבר! מעשה שטן. תרנגול מגושם מוסיף לו לברוך נופך משלו. וברוך רודף אחרי התרנגול בחוצות ובשווקים, במבואות וסימטאות המטונפות, תופסו ומולק את ראשו...

וככה עושה ברוך גם למשורריו, כשהם נכשלים בטון: מקהה שיניהם באגרופו, ומטעם זה וגם משום שעני גדול הוא, אין לו לברוך משוררים הגונים המכירים את ערכו. אלא מאי? הקב"ה מזמין לו משוררים „לשמה". הם מתענים, כאשר הוא מתענה, מקבלים יסורי־שגעונותיו באהבה, יוצקים מים על ידיו ושותים בצמא את יצירותיו.

וכך היה דרכו של ברוך בקודש: עומד הוא לפני התיבה על האבנים, „מנעים זמירות ושירים אורג". התרקם הרעיון היסודי המבריח — הגרעין, והרי הוא מרצה אותו בקול והטינורים חוזרים, משנים ומשלשים. אבן השתיה כבר הוש־תתה על מכונה. עכשיו מתחילות ה„ווריאציות" — חילופים ושינויים, פירושים וביאורים, נוספות ומילואים. הניגון הולך ומשתלם, הולך ומתפתח, מתגדל ומתנשא מדרגות־מדרגות, עד שלבסוף הוא מגיע למרום פסגת שלימותו. ובכל תחנה ותחנה, מדרגה ומדרגה, הטינורים משנים ומשלשים קול ראשון, כמו שהוא מפורש יצא מפי ברוך, והשאר מסייעים ומלווים, קול שני, קול שלישי וכו', וברוך מפקח על כולם, מפקד צבאו בידיו ובראשו. יד ימנית כלפי ימין — אל המשוררים הגדולים, העומדים על הקרקע סמוך לו. ביחוד הוא מרמז לקולות הבאס העבים, כיצד מלווים בקיצור, בלי סלסולים יתירים, אלא רק את התוך למקוטעים, ומוליך בידו הימנית מימין לשמאל כמנגן על הפנדורא. ויד שמאלית מופנה למעלה כלפי הקטנים העומדים על שלבי הבימה של ארון־הקודש ומורה להם דרך, כיצד מצפצפים בבת־קול („ביי־קול" בלע"ז) וממשיכים את הניגון בנימה הדקה מן הדקה.

וברוך עצמו — „כל עצמותיו תאמרנה". ביחוד הוא מכבד את ה' מגרונו. גרון (קולורטורה בלע"ז) — עוגב. מתחיל הוא לגלגל אותו ניגון עצמו בגרגרתו ומתיז ניצוצות סלסולים כקטניות הללו, הנושרות משק נקוב ונופלות תכופות על הרצפה. אבל סלסוליו של ברוך אינם נושרים בפשטות מלמע־לה למטה, אלא ילפתו ארחות דרכם בנחש עקלתון, מתפתלים כזיר־ברק ונושרים תכופים בקשקוש „קשר"ק קש"ק".

הגיעה השירה למרום קצה, וברוך עם חבורת משורריו עדיין יש להם זמן: חוזרים הם על הראשונות מהדורא בתרא, הקובעת מסמרות בעניין. נזדמנה אגב אורחא עוד תנועה יפה מספחים אותה לנוסחא ראשונה, וכל החשוד קצת ממהדורא קמא נדון בגניזה — והכל שריר וקיים: נחתם הניגון ומונח בקופסא, זכרון לדור אחרון.

ומספרים על מאורע מיוחד במינו, שאירע פעם לברוך. ומעשה שהיה, כך היה. ברוך וחבורת משורריו עומדים על דוכנם בליל יום־כיפור בתפילת ערבית שאחרי „כל נדרי". הבית מלא מפה לפה. מלבד המתפללים הקבועים של בית־הכנסת נקבצו ובאו לכאן כל יודעי־נגן שבקרלין ובפינסק. חוש־ריחם הדק של בני קרלין ופינסק גילה להם, שהלילה יהיה ליל־שמורים לברוך, לילה שכולו שירה וסוד שיח שרפי־קודש. ובכן הבית מלא מפה לפה. כל העם מזיע מרוב חום. וברוך עומד ב„שמע קולנו" ורוקם שירה חדשה, עגומה, מלאה געגועים נפלאים ובקשת רחמים עד כלות הנפש ממש, וברוך מחלק ומפריד את התיבות שבתפילה הברות־הברות, כפי שהן מתישבות במידה ובמשקל על־פי ניגונו: „אוי אל תש־לי, — תש—לי, כנו—כנו, מל—מל—פ—ניך—ניך"... ופתאום צרה צרורה: פשפש עליון של חלון נפתח ורוח קרה ולחה נושבת אל תוך חללו של בית הכנסת. עדיין היא מרחפת בשכבות האויר העליונות. אבל רואה ברוך בחוש, שעוד מעט ותקרב אל העמוד, ואז — חסל! לא די שרוח־הקודש בלבד תלקח ממנו, אלא שגם קולו יפגם ויצטרד תיכף ומיד, ומי יודע, אפשר שגם תסכן בריאותו: לך, ברוך, וצוה לביתך. ומה יעשה עלוב זה? כל רמז דרמיזא „נו — א — נו" ישחית את הסגנון שכבר נתיישב ונתמזג עם הניגון לחטיבה אחת, וילד־שעשועיו זה ייבול בלא עתו. נמלך ברוך כהרף־עין בדעתו ומוצא דרך יפה להיחלץ מן המיצר: הוא ממשיך את ניגונו אלא שהוא מיישבו במלים אחרות באותו משקל ומידה, כשהוא פונה לתלמידו החביב מנדל: „אוי—מנ—דל, מנ—דל, סגור — סגור—החלון"...

מנדל וגם שאר הטינורים פוסקים פסוקם בנוסח החדש, אינם משנים ממטבע שטבע רבם. ובינתים מנדל עושה שלי־חותו וסוגר את החלון. לכאורה הכל שריר וקיים והדרא תפילת „אל תשליכנו" לדוכתא. אלא שכבר זז ה„מסע" בדרך הכבושה החדשה וברוך מפקד כבר על הבאסים, שיסעו גם הם, ואף הם שרים: „מנ—דל, מנ—דל"... ומעשה שטן, תוך כדי נגינה מזדמן לברוך סלסול חד שנפלא, שאין להחמיצו אפילו רגע אחד ואין שום שהות להחזירו למסלול הקודם, ל„אל־תשליכנו" שמא יפגם. ואף ברוך גופו כבר נמשך שלא מדעתו אחרי יצר סלסולו החדש, ומחרוזות של מרגליות נוצצות, מבריקות, מזהירות נושרות מתוך גרונו: „מ—נ—דל, מ—מ—נדל"... ומתוך סלסול נפלא זה הניגון קופץ ומתעלה פתאום לעילא־לעילא. המשוררים כבר ירדו לסוף דעתם של רבם, ואין כל הענין כולו חסר אלא הקשה אחרונה. והרי הם מסיימים כולם פה אחד: „מנ—דל, מנ—דל, סגור—ח—לון"...

וזקני הדור, כשהיו מספרים מעשה זה, היו מושכים בכת־פיהם ואומרים: מי יודע, אם דוקא תפילה זו לא בקעה כל השערים ולא הגיעה ישר לכסא הכבוד. רחמנא ליבא בעי"...

ברוך קרלינר החל בפעולתו החזנית בעיר מולדתו בקר־לין. משם עבר לכהן בבית־הכנסת הגדול בקובנה והוזמן לבריסק ובה החשיבוהו מאוד. מבריסק עבר לכהן בקמיניץ־פודולסק. אך הוא מת במגיפת החולירע בשנת 1896. היה אוהב לבקר בקרלין מפעם לפעם ולהיפגש עם מכריו וידידיו ולהחליף עמם דברים. שמו נישא עד היום בפי יהודי פינסק בהערצה.

ה. אמן המוסיקה מרק סילוור

קשה היה להעלות על הדעת, שהוא, מבניו של ברוך הירש, החזן הנודע מקרלין, לא יהא מוסיקלי כל עיקר. ברם אף הוריו לא יכלו לחשוב, שבנו של חזן יעלה לדרגת מוסיקאי גדול ויהיה מומחה בקונטרפונקט ומודרניסט קיצוני.

מרק סילבר, אחיו של המלחין הנודע זבולון (זנוול) זילברטס, סר מדרכי אביו ואחיו הגדולים וסלל לעצמו דרך לספירות הגבהות. לחני מרק סילבר מצויים בידי מנצחים נודעים של התזמורת הסימפונית בניו־יורק ואחרות וכבר יצאו מוניטין ליצירותיו.

הוא נולד בקרלין ביולי 1891. לא היה צורך בביתו של ברוך־הירש החזן ללמוד תוי־נגינה. השירה באה מאליה. אביו, ברוך החזן, מת בעודו ילד קטן, ומיד אפשר היה לראותו כמשורר אצל אחיו זבולון, שירש מקום אביו בחזנות. בן 24 כבר ניצח בפינסק על מקהלה וערך קונצרטים.

בשנת 1907 היגר לאמריקה, נכנס ללמוד באוניברסיטת קולומביה, בפיקוחו של הפרופסור מייסון, הרמונייה וקונטר־פונקט, והצטיין במקצוע האחרון וזכה מלבד הסטיפנדיה ללימודיו גם ב„מענק מוזנטל" (800 דולר). הוא חיבר לחנים חשובים רבים והצטיין בחיבור לחנים מודרניים. הוא המשיך בלימודיו ולמד תורת ליחון ותיזמור ונגינה בפסנתר במשך כמה שנים אצל הפרופיסור ריבנר באוניברסיטת קולומביה. בשנת 1917 זכה שנית ב„פרס פוליצר" בסך 1500 דולר. בן 28 ניצח על מקהלות ותזמורות בנוארק (ניו־ג'ירסי) במשך שנים אחדות והופיע בכמה קונצרטים.

גם מרק, כאחיו, על אף חדירתו העמוקה להיכלי הנגינה של אומות העולם, לא התרחק מן המקור וחיבר פואימה מוסיקלית ואופּרית „התנא והשטן", שבוצעה על הבמה בידי „ליגת המלחינים". הוא חיבר שש יצירות ל„ושמרו", הספוגות רוח היהדות, יופי וקדושה, והחזנים, המבצעים בבתי־כנסיות את יצירותיו, מלאים תהילתו. תודות לכך קיבל הזמנות לכתוב

מקהלת בית הכנסת הגדול בניצוחו של החזן י. שמידט

יצירות אחרות מאותו סוג, והוא יושב ויוצר מתוך שמחה יצירות ברוח החזנות.

הוא כיהן גם כמנצח בבתי־כנסיות אחדים בגבעות ושינג־טון ובחברת חובבי זמרה, ואף עסק במתן שיעורים ביסודות המוסיקה בביתו הפרטי ובאולם קרנג'י. מלבד חיבוריו הסימ־פוניים כתב סונטה לכינור, סולו יחיד לפסנתר, וכמה מהם הופיעו בדפוס ע"י המו"ל „שירמר ושותפיו".

ו. זבולון (זנביל) זילברץ

זבולון, יליד שנת 1880, ספג בבית הוריו הדתיים והמוסי־קליים מסורת חזנית ומנהגי היהדות. עוד בשחר נעוריו הרגיש תשוקה לנגינה. ומקהלת בית־הכנסת של אביו, החזן ברוך קרלינר, שימשה לו בית־ספר ראשון למוסיקה. החזן העירוני בפינסק ר' יואל ז"ל היה אומר על זבולון הנער, שלגדולות נוצר וכי הוא עתיד להיות גאון במוסיקה. את השכלתו הרא־שונה קיבל בפינסק אצל מלמדים, בביה"ס של דרונזיק ואח"כ כשומע חפשי. בן 13 כבר ניגן בתזמורת וכסולן היה עורך קונצרטים מפעם לפעם בביה"כ. בשנת 1896 מת אביו ר' ברוך הירש (קרלינר) החזן, והוא — אז בן 15 — נתמנה במקומו. החזן הצעיר נשא חן בעיני הגבאים וציבור המת־פללים, והם שינו לטובתו מנהג והוא נועד כבחור צעיר לחזן בית־הכנסת הגדול והישן.

בגיל 16 כבר היה זבולון זילברץ מפורסם בפינסק והסביבה. פרסומו גדל עם יצירותיו המקהלתיות שחיבר וגם כמבצע יצירות מוסיקה ליטורגיות של זולצר, לבנדובסקי וחזנים בעלי־שם אחרים מבני הדור. אך הוא לא חשב להישאר חזן לתמיד, והוא נמשך לאופקי מוסיקה רחבים, ללמוד אמנות הזמרה ומוסיקה בכלי־ניגון (פסנתר) וליחון. בשנת 1897, בהיותו בן 18, עזב את פינסק ונתקבל לקונסרבטוריון בוורשה. בשנת 1902 סיים את לימודיו בקונסרבטוריון בציונים גבוהים ובתעודה כשחקן־אופירה. ב־1903 הוזמן כמנצח על מקהלת אגודת „הזמיר" ללודז, ושם החלה, לכאורה, הקריירה המוסי־קלית־ווקלית שלו, הפוריה מאוד במשך עשרות שנים.

בימים ההם היתה אגודת „הזמיר" בלודז לא רק אגודת־זמרה גדולה וחברה ספרותית־אמנותית, אלא גם המוסד המוסי־קלי־יהודי הגדול ביותר בפולין. בלודז חיבר זבולון את חיבורו הראשון „הבט משמים", שנתפרסם מהר בין חזנים וחובבי המוסיקה הסינגוגלית. מיד אחר זה חיבר את „הבדלה" — יצירה מפוארת, הבנויה על ניגון של מוטיב עממי־דתי. ב„הז־מיר" היה מבצע את היצירות המקהלתיות הגדולות ביותר — של הנדל, היידן, מנדלסון ועוד.

שמו של אמן הניצוח הפינסקאי הגיע עד למוסקבה, ובשנת 1907 קיבל הצעה לכהן כמנצח על מקהלת בית־הכנסת במוסקבה. ז. נענה להזמנה ונשאר במשרה זו כשמונה שנים.

בן עשרים נסע לקרוביו בפינסק אל לוי־יצחק נימוביץ ואבא רוזנטל כדי להמשיך שם בלימוד ולהשתלם ברבנות. הוא התיידד ונעשה בן־בית עם הרב הגאון ר' אליעזר־משה הלוי איש הורביץ ז"ל ועם כל הלומדים בפינסק. בלמדו בפינסק דרשו ממנו קרוביו ללמד את בניהם החתנים, כי היה מלמד מוכשר. למרות רצונו נעשה מלמד בבתי עשירים בפינסק בשם „אברהם לייב הקאפוליער", ותלמידיו היו לאנשים גדולים, ביניהם ר' שמואל נוח גוטליב — השוחט הפינסקאי הנודע ואחרים (אחר כך נמנה גם חיים וייצמן עם תלמידיו). בהיותו מנגן גדול וחובב זמרה, בעל טנור לירי מצלצל ויפה, התיידד עם החזן הבלתי־נשכח ר' יואל זליג סטרוד והתחיל ללמוד אצלו תווי־נגינה. באותו זמן למד שחיטה ועשאה למקצועו, ממנו התפרנס עד לאחרית ימיו. בהימצאו בבית הנדבן הנודע ר' לייב סולץ ובהשתלמו בחזנות ובשחיטה, התחיל לחבר יצירות משלו. הוא כיהן כשש שנים כחזן ביאנובה (פלך גרודנה). בחול־המועד סוכות באה אליו משלחת מהעיירה מוטלה, (עיר מולדתו של חיים וייצמן) ואז מונה כחזן־שוחט. בתחילה נתעוררה עליו מחלוקת, אך הרב אליעזר משה הלוי מפינסק כיבה את אש המחלוקת יחד עם וועד הקהילה במו־טלה, ושם נשאר חזן ושוחט. הוא היה מזכיר תמיד בגאווה את השפעת פינסק על חזנותו.

בן 81 נפטר במוטילה בשבט תרפ"ב ואחד מבניו, ר' יעקב גובסייאוב ירש את כשרונו החזני, הוא החזן הנודע מעדת „שומרי אמונה" בסט.־לואיס באמריקה.

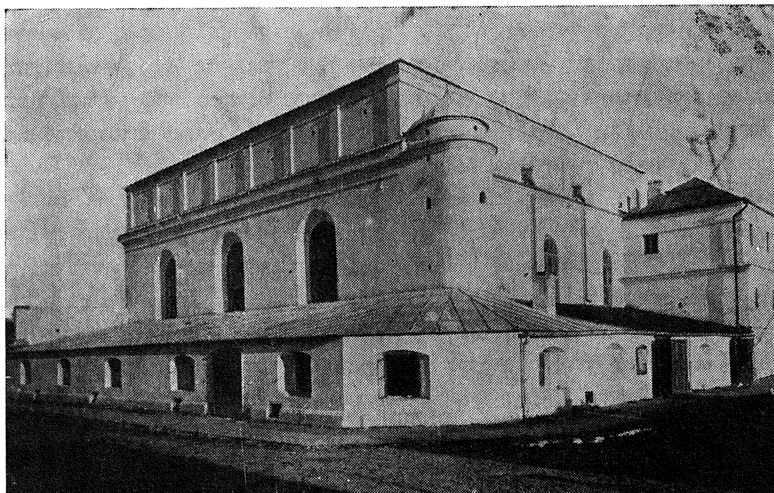
ט. המלחין אהרן הקלמן

אהרן הקלמן, יליד פינסק, ידוע באמריקה ובעולם המוסי־קה בשמו „אלברט הולם" כמלחין של מוסיקה קלה, ובשם „אלברט הארוס" כזמר של שירים. הוא הקליט את השירים האידיים „ביי מיר ביסטו שען" (הלחן של סקופרה והמלים של דזייקוב), „יוסל יוסל" (קסמן־שטיינברג). התקליטים הופקו בחברת „פאבוריט" במאי 1939.

י. ח. שמידט, החזן האחרון של פינסק

החזן הראשי האחרון של פינסק היה ח. י. שמידט. ביומא דפגרא היה עובר לפני התיבה בערים אחרות. בניסן תרפ"ז עבר לפני התיבה בבית הכנסת שעל שם מהרש"ל בלובלין.

וכן היה ידוע בפינסק שמו של המנצח האחרון על המק־הלה א. מלמד.

בית הכנסת הגדול שנבנה מחדש אחרי שריפת 1921

דוד כהן / ניגון המלקות

(אגדה על חסידי קרלין)

אם כי בימי ספירת העומר אין מרבין בשמחה, היו יודעי־נגן שבין חסידי קרלין מזמזמים להם את זה הניגון המתנגן בלבותיהם לקראת חג השבועות. והיה מי שזכה וניגונו התקבל, היו „אומרים" אותו בליל השבועות עם נצנוץ השחר, כשקהל החסידים מלווה את הרבי לטבילת שחרית, והניגון כולו שמחה, מרקיד את הרגליים ואומרים בו:

„לפיכך אנחנו חייבים להודות, להלל ולשבח"...

ומי הם יודעי נגן בין חסידי קרלין? הרי הם המקורבים והם גם הקשישים, שכמה מהם זכו ועמדו לפני הרבי הזקן והוא אשר עורבם לאמר את ניגוניהם — ניגונים לשבת ומועד. ומאין שאבו את הניגו־נים? חבל ארץ פולסיה על יערותיה, ביצותיה ונהרותיה — הם הם המקור לניגוני קרלין — ניגונים שיש בהם עליות ומורדות, השתפכות הנפש וכיסופים, ויש בהם אמונה ומאמונה באים לשמחה — שמחה שאנחנו יהודים, שמחה שהקדוש־ברוך־הוא — אבינו, ושמחה שאנחנו חסידי קרלין.

והיה זה פלא כי בין יודעי נגן היה אחד הצעיר לימים, שזכה וכמה מניגוניו התקבלו והיו אומרים בהם פרקי הלל וכן תפילות של הימים הנוראים. כיצד ואיך הגיע צעיר כזה למדרגה כזו? היו אומרים: קולו היה עולה ומסתלסל ומגיע לגבהים כאלה, שאין אחר יכול להגיע אליהם. ועוד אמרו: יחוס אבות יש לו — סבא שלו עמד לפני רבי אהרן הגדול ואף הוא, הסבא, היה בין יודעי נגן וכמה מניגוניו נאמרים עד היום. — וככה זכה הצעיר שבאחד מניגוניו אומרים את זה השיר — „יה אכסוף נועם שבת" — שיר שמחברו הוא רבי אהרן הגדול.

היו חסידי קרלין בטוחים — כי זה הצעיר, חובת־הצבא המוטלת עליו, לא תפגע בו: היו שתדלנים, פיזרו כסף, והוא הצעיר קיבל עליו סיגופים, ועל הכל הלך לעמוד בפני הרופאים, כשברכת הרבי מלווה אותו. אך היה זה מעשה שטן וכל הדברים האלה לא הועילו — והוא התקבל לצבא.

וכשעמד בפני הרבי, בטרם התיצב בפני הממונים עליו, היה הרבי נאנח ואומר: „אראלים ומצוקים נאבקו והאחרונים ניצחו. אין זאת, כי אומרים להעמידך בפני נסיונות וברכתי לך, שתעמוד בהם ותזכור תמיד ובכל שעה את קרלין".

כעבור שנתיים הגיע זה הצעיר לחג השבועות לקרלין, כשהוא במדי הצבא שלו. הרבי שמח עליו, קיבל אותו ביחידות — והיה שוהה בחדרו של הרבי שעה ארוכה, כשרבים מגדולי החסידים עומדים ומחכים ל„קבלת שלום".

ריחות של יער ואחו ממלאים את חלל בית־הכנסת. וכדרך קרלין מקבלים את חג מתן־תורה בהתלהבות, בשירה ובריקודים. היה „השולחן" מתמשך כל הלילה, אומרים ניגונים ישנים וגם חדשים, שומעים תורה מפי הצדיק והלבבות הומים לזו השעה, כשהשמים נפתחים והתפילות והניגונים עולים מעלה מעלה.

האשמורת השלישית של הלילה — כוכבים דועכים, שמים מחווי־רים, אילת השחר משקיפה ברחמים ונגוהות של שמש עולה יורדים ונופלים על פני הרבי ועל קהל החסידים ועל אלה יודעי נגן, האומ־רים לפתוח בניגון החדש — „לפיכך אנחנו חייבים".

ומי ומי הזוכה, שניגונו יתקבל? והרבי תולה את שתי עיניו השופעות אהבה בזה החסיד במדי־הצבא ואומר לו: „ספר, כיצד והאיך נולד בלבך זה הניגון, ששמעתי כבר מפיך בשעת התיחדות?" וזה החייל עומד על רגליו ומספר: „כשהלכתי לצבא לאחר שנפרדתי מהרבי, אמרתי בלבי: הולך אני לחיות בין נכרים ועויינים, אבל את קרלין אזכור — אעשה כל אשר הרשות הצבאית תטיל עלי — אבל את השבת לא אחלל ובשר פיגול לא יבוא אל פי. עברו עלי ימים קשים — אבל לאט הצלחתי לכבוש את לבותיהם של הממונים עלי והם התייחסו אלי בכב׳ד. אבל היה שם אחד מהנמוכים — הנקרא „פלדפבל" והוא שונא ישראל, ונטפל אלי, וירד ממש לחיי. ידע הצורר הזה, כי נזהר אני מחילול שבת, כשאין פקודה מלמעלה — והיה זה בשבת שלפני חג השבועות והוא מצווה עלי לצאת לגינה שליד הקסרקטין לחפור באדמה ולהכין ערוגות. אמרתי לו בכל הכבוד הראוי, כי היום שבת אצלי ואסור עלי לחלל את השבת. התרתח זה הצורר והעליל עלי, כי פגעתי בכבוד מלכות ויצא דיני למלקות. וזה הצורר קבע את יום הוצאת פסק־הדין לשבועות, והפקודה היתה — כי כל החיילים היהודים אשר בגדודי צריכים להיות נוכחים בשעה שילקוני. ציוו עלי לפשוט את בגדי ולהשתטח, ועל עשרה חיילים הוטל שכל אחד ילקני עשר מלקות ובכל הכוח. אותה שעה כששכבתי ולבי רועד לקראת המכה הראשונה — נזכרתי בקרלין, בחג השבועות ובאלה הניגונים שאומרים בהם — לפיכך אנחנו חייבים להודות להלל, — ובלבי התנגן ניגון, שהתחלתי לשיר אותו מתוך שמחה — כי הנה זכיתי להענש על כך שלא חיללתי את השבת. אני שר וירדה עלי המכה הראשונה, נחרדתי, אבל קולי הלך וחזק, ואני שר בכל כוחי: ,לפיכך׳, ,לפיכך אנחנו חייבים׳. והמכות יורדות עלי ואני כמעט לא חש כל כאב. הלקוני, והניגון הרך את לבותיהם. לאחר המלקות אמרו החיילים, שהם החלישו בכוונה את המלקות"...

עמד הרבי על רגליו ואמר: „תאמר אתה את הניגון — ובניגון זה נקבל את התורה". פתח זה החייל את הניגון, אמר פעם ופעמיים, עד שקהל חסידים החרה החזיק אחריו — היו הולכים ומלווים את הרבי לטבילת שחרית וכשבולם שרים ורוקדים: ,לפיכך... לפיכך אנחנו חייבים להודות, להלל, לשבח, לפאר, לרומם, להדר, לברך, לעלה ולקלס...

ולניגון הזה היו קוראים: ניגון המלקות.

א. ז. תרשיש / הישיבה בפינסק

בשנת תרפ״ב הגיעו לפינסק כמה עשרות בחורים מגודלי זקן ולבושי קרעים. איש לא ידע מי הם ומנין הם באים. השתכנו בבית המדרש „ניישטאט״, במזרחה של קרלין ומבלי לבוא בדברים עם איש החלו בתלמודם.

עד מהרה נתחוור הענין. הבחורים עברו זה לא כבר את הגבול מעבר רוסיה. קודם לכן למדו בהומל, בישיבת־המוסר, מיסודה של שיטת נוברודוק, אולם לאחר פטירת רבם, מייסד הישיבה, ר׳ יוסף יידל הורוביץ זצ״ל, נסגרה הישיבה ולבחורים לא נותרה דרך להמשיך בתלמודם ובאורח חייהם, אלא ע״י עקירה מרוסיה אל מעבר הגבול הפולני.

רבות עבר עליהם, עד שעלה בידם להבקיע דרך. שבועות רבים נדדו בכיוון הגבול. לילות עלטה היו וגשמי זעף. נוטרי הגבול, כנראה, הרגישו בהם ואף ירו עליהם. משהצליחו בכל זאת לחמוק ולעבור, נאסרו מיד ע״י שלטונות פולין והוחזקו במאסר עד שהוצאו להם דרכוני „ננסן״. סייעו בכך הצירים היהודים שבסיים הפולני הראשון.

באותם הימים רבה היתה תנועת הנודדים בשטח הגבול. לאחר שעבר על הבחורים אשר עבר והם הגיעו לפינסק והתישבו להם בשקט אל גמרותיהם, ראו עצמם תושבי העיר חייבים לספק להם את מזונם. וזאת למרות הימים הקשים שלאחר המלחמה, מיעוט הפרנסה וזרמי המוני הפליטים מן העיירות הסמוכות לאחר פרעות פטלורה ובלכוביץ ימ״ש. איש לא ניסה להשתמט, חלילה, מלהשתתף בהחזקתם של הבחורים, שישבו ולמדו בבית המדרש. קם ועד, שכלל כמה עסקנים, והם אשר דאגו להשגת „ימים״ אצל בעלי הבתים ולהחזקת התמחוי בשביל הבחורים הקשישים. כמקום לינה שימשו להם הספסלים העירומים שבבתי המדרש.

ראש הישיבה היה ר׳ משה רייז ז״ל, אחד מתלמידיו הוותיקים והמובהקים של מייסד המוסר הנוברידקאי ר׳ יוסף־יידל הורוביץ ז״ל. על שמו נקראה הישיבה בשם: „בית יוסף״. לקבוצה זו הצטרפו בחורים צעירים נוספים, ילידי פינסק וסביבתה. ציבור התלמידים גדל והמקום היה צר מלהכיל

בית המדרש של חיה לוריא, ליד הקלויז דקרלין, עמד אותו זמן ריק ושומם. הנהלת הישיבה ניאותה להשקיע כספים רבים, שנאספו בין תושבי העיר, לשיפוץ הבית וחידושו, על מנת שיישאר רכושה של הישיבה. כן מצאה לה סוף סוף הישיבה משכן של קבע. בחלק, ששימש „עזרת נשים״, סעדו הבחורים את סעודותיהם.

בראש ועד העסקנים למען הישיבה עמד העסקן הישיש, הוותיק והמסור ר׳ איצ׳ה (יצחק) ברלין ז״ל. הוא נתן את ידו הנדיבה לכל מפעל צדקה ולכל מעשה חסד בעיר. לאחר פטירתו המשיכה את פעולתו המסורה והמבורכת רעייתו הגב׳ ברלין.

ישיבה זו היתה סניף של ישיבות המוסר משיטת נוברודוק והשתייכה למרכז, שנמצא אז בביאליסטוק בהנהלתו של ר׳ יפין ז״ל, חתנו ותלמידו של ר׳ יוסף יידל ז״ל.

בשנת תרפ״ח הוחלט להעביר לפינסק אחד ממרכזי ישיבות נוברודוק, שהיתה אז בסמיאטיץ. שלוש ישיבות מרכזיות היו אז בפולין: בביאליסטוק, במזריץ ובסמיאטיץ. כל היתר היו מסונפות לשלושת המרכזים האלה.

בראש ישיבת המרכז, שעברה לפינסק, עמד הרב ר׳ שמואל וינטרויב ז״ל, יליד פרוסקורוב אשר באוקראינה. צעיר לימים היה עדיין כשהגיע לעירנו ונתפרסם כבר כלמדן מופלג וכגאון צעיר. גדלותו לא הצטמצמה רק בלמדנות. כוחו היה גדול במינהל ובארגון. הוא ארגן ועד קבוע של בעלי בתים אמידים ומסורים והם שדאגו לקיומה הכלכלי של הישיבה. רגיל היה לומר להם, כי על הכתוב: „ויגע בכף ירכו, ותקע כף ירך יעקב בהיאבקו עמו (בראשית ל״ג כ״א) אומר הזהר: „הכי תמכי דאורייתא״. כירך המחזיקה את הגוף ותומכת בו לבל יתמוטט, כך הם בעלי הבתים תומכי התורה, הודות לתמיכתם יש בכוחה של התורה להתקיים. הועד שהקים גילה יוזמה רבה בפעולותיו. הוא הצליח לאסוף כסף רב ובזמנו נבנתה בקצה קרלין פנימיה לתלמידי הישיבה.

אחד העסקנים המסורים לישיבה היה גיסו של ראש הישיבה, הרב יוסף גליק מקזן, אשר לימים נתקבל כרב בטלחאן. בעל כשרון ריטורי היה, מעמיק ורציני. המשגיח, שעסק בחינוכם של הצעירים, היה ר׳ יצחק ולדשן משרשוב, צעיר בעל כשרון, איש מחשבה והגות.

*

כאמור, היתה זו ישיבת מוסר משיטת נובהרדק. היו שם זמנים קבועים בכל יום ללימוד המוסר: מחצית השעה בצהרים לפני תפילת מנחה ומחצית השעה לעת ערב לפני תפילת ערבית. בימים מסויימים בשבוע היה ראש הישיבה או המשגיח דן עם התלמידים על אחד מנושאי המוסר.

תושבי פינסק היו רגילים לשמוע את צעקות בני הישיבה בעת לימוד המוסר, שהיו מתפשטות למרחק רחובות רבים. השכנים התרעמו וכעסו על הרעש שהקימו בשעת ערב מאוחרת אשר הטריד את מנוחתם. אנשים ראו בכך תופעה, שאין להבינה. אולם מי שהתענין בדבר מקרוב, חדל להשתומם והחל מתיחס לכך ברצינות רבה.

ראשי הישיבות ראו את תפקידם לא רק בהוראה ובהפצת התלמוד, כי אם גם בחינוך התלמידים. מטרתם בחינוך היתה הקניית מידות טובות והרגלי חיים נכונים לחניכיהם.

המוסר רואה בצרכי האדם, ברצונותיו, במאווייו ובתלותו בצרכים האלה מכשול בדרך עלייתו לשלימות, מכשיל המשעבד את האדם למאוויו ודורש ממנו הפעלת כל מידותיו ותכונו־

תיו הנפשיות, כדי להתגבר על אלה. על האדם לשקור על צמצום צרכיו עד למיעוט ההכרחי כדי לנתק את תלותו בהם ולעורר בקרבו רגשות טובים ונעלים לשם עשיית הטוב. אחד מיסודות המוסר הוא המאמר „איזהו גבור? הכובש את יצרו" (מסכת אבות ד'). המוסר מטיף לכיבוש היצר ולעידוד עשיית הטוב. מי שבכוחו להגיע למידת הסתפקות אפסית, הוא שהגיע למדרגה גבוהה ביותר.

בישיבת פינסק הוקדשה תשומת־לב מיוחדת ללימוד המוסר. הודגש הצורך בשלילת המידות הרעות ובעקירתן מן השורש. שנואים היו הגאווה, הרדיפה אחר הכבוד, החיפוש אחר הנוחיות, השנאה, הקנאה, התאווה, השאיפה לסיפוק היצרים. כל אחד חייב היה להילחם עם עצמו ומידותיו הרעות. הצעקות היו מעין הבעת חרטה על חטאים שעלו במחשבה.

היו לומדים שם את ספריו של מייסד השיטה ר' יוסף יידל ז"ל בשם „מדרגת האדם ביראה ואהבה", „מדרגת האדם בשלימות" ועוד.

אף על פי שהנהלת הישיבה אסרה כל פעולה מפלגתית בין תלמידיה, היה בתוכה בכל זאת גרעין ציוני פעיל ומסור, שהתארגן בסניף עצמאי של „החלוץ המזרחי" בשם „אסף קנאי". חבריו יצאו לקבוצי הכשרה וחלק הצליח גם לעלות ארצה.

כשפרצה מלחמת העולם האחרונה, עזבו הבחורים עם ראש הישיבה בראשו את פינסק. הוא הצליח להגיע ארצה ולחדש את ישיבתו בירושלים. הנדודים, והרדיפות התישו את כוחו, הוא חלה ונפטר בירושלים, בהשאירו בה את אשתו וילדיו. לאחר פטירתו עברה הנהלת הישיבה לידי חתנו.

אריה אביבי / ישיבת „בית יוסף" בשגשוגה ובחורבנה

א.

„לבנים, לבנים, הוסף לבנה לבנין הישיבה!" — קולו של הדרשן או קולותיהם של הדרשנים למיניהם על ניגוניהם מצלצלים באזני, והדם עדיין מהדהד כאילו בטווח שמיעתנו ובמעמקי תחושתנו.

„לבנים לבנין הישיבה" — כמה כוחות, מרץ ויוזמה הופעלו למען הכתר את המפעל בהצלחה. דרשנים נסעו וגם הלכו ברגל מעיר לעיר ומעיירה לעיירה ברחבי פולסיה, דשדשו בביצותיה, וגם מחוצה לה הרחיקו הלוך ונסוע, כינסו אסיפות, השמיעו דרשות והלהיבו המונים לטובת בנין הישיבה, שהוקם ברחוב ברנרדינסקה בקרלין המעטירה.

יהודים טובים בני טובים, קבצנים ועניים, ואין צורך לומר אמידים ועשירים, נתבעו ונענו, פתחו כיסם ונתנו. חסכו אוכל מפיהם למען זכות במצוות צדקה, למען היכלל במסגרת „ברוך אשר יקים את דברי התורה".

רבים היו נושאים עיניהם אל הפיגומים ואל הפועלים, שעמדו עליהם (שגם הם היו יהודים והתייחסו לעבודה כלעבודת קודש) וקובעים בסיפוק נפש רב: „אכן יש שכר למאמצינו, הלבנים שתרמנו נדבך לנדבך, עוד מעט ויושלם הבנין. מי יתן ובנין זה ישמש במהרה את תעודתו ונזכה לראותו כישיבה לתפארה, כבית לתורה ולאכסון לומדים". הזכו?

ב.

ישיבת „בית־יוסף" בפינסק בנשיאותו של הרה"ג ר' שמר־אל וינטרויב זצ"ל שמנוחתו כבוד בירושלים, מנתה כ־300 בחורי חמד, רובם פליטי רוסיה, שברחו משם לאחר חיסול הישיבות, הריסת בתי המדרשות ורדיפת היבסקים, ומיעוטם — מבני העיר מרחבי פולסיה בכללה, בני עניים שמהם יצאה תורה. הם עיצבו את פני העיר והוסיפו לה כבוד.

ישיבה זו כללה גם קבוצה של „בעלי־מוסר" — סוג תלמידים מיוחד ונדיר מאוד בימינו. בני תורה שדגלו בשיטות ה„בטחון" עד קצה היכולת ובשלילת החמרנות. הם חרתו על דגלם את סיסמת „בטול היש", שקדו על שבירת היצר וטוהר המידות. הם השתדלו להיראות כשוטים בפני הבריות (דבר שהתבטא בפנייה לבית המרקחת לקנית מסמרים ובפעולות דומות אחרות), בזלזול בצורה החיצונית, ברישול בתלבושתם וכו'.

מי איש פינסק, שעבר בימי אלול ליד הישיבה אשר בקרלין, ולא עמד ליד החלון, אשר מבעדו בקע קול לימוד המוסר של ה„מוסרניקעס", לימוד שלפעמים נשמע בקול נהימה כיונה, לפעמים בקול ענות גבורה כשאגת הארי, ולפעמים — בקול דממה דקה! ויש, כנוח עליהם הרוח, רוח אלול, ובגבור עליהם האימה, אימת ימי הדין, והצטיידו הבחורים בגזרי עץ בידיהם ודפקו בהם על השולחנות לתמיהת כל הרואה והשומע ולפחד האלקים, שנפל על העומד בקרבת מקום.

תלמידי ישיבה זאת למדו תחילה בצפיפות רבה בבית המדרש הנקרא על שם הנדבנית חיה'לה לוריא. ואם תנאי למודיהם היו כך, תנאי דיוריהם ומצב תזונתם היו גרועים מהם פי כמה וכמה, ויהודים טובים, אשר כבוד התורה יקר להם וצער לומדיה הוא צערם, נתנו דעתם על כך ונחלצו לעזרתם למען הקל על מצוקתם. הוחלט איפוא על הקמת בניין, שיתאים לתעודתו, שיכיל בקרבו את ישיבת „בית יוסף" על חדרי הפנימיה, לקליטת תלמידיה ולשיכונם בכבוד וברווחה.

ג.

— „אם ירצה השם, ניכנס בימים הקרובים למעוננו" — התנחמו בני הישיבה, ובכליון עינים ציפו ליום זה, „ואז...

אז בדירה הנאה תתרחב דעתנו ונוכל להקדישה ללימוד התורה". אך השם לא רצה, ובני הישיבה לא זכו לחנך את את ביתם. נתקיימה בהם ובנו קללת התוכחה, לצערנו ולהוותנו: „בית תבנה ולא תשב בו".

כרעם ביום קיץ בהיר, באה עלינו המלחמה, בי"ז אלול תרצ"ט ונחתה בכל מלוא אימיה ומוראותיה. במלחמת־בזק זו נפלה פולין ונתערערו יסודותיה כהתערער בית־קלפים. פינסק זכתה ל„רע במעוטו" ונפלה בחלקם של האדומים, שחילותיה הסתערו עליה כחגבים.

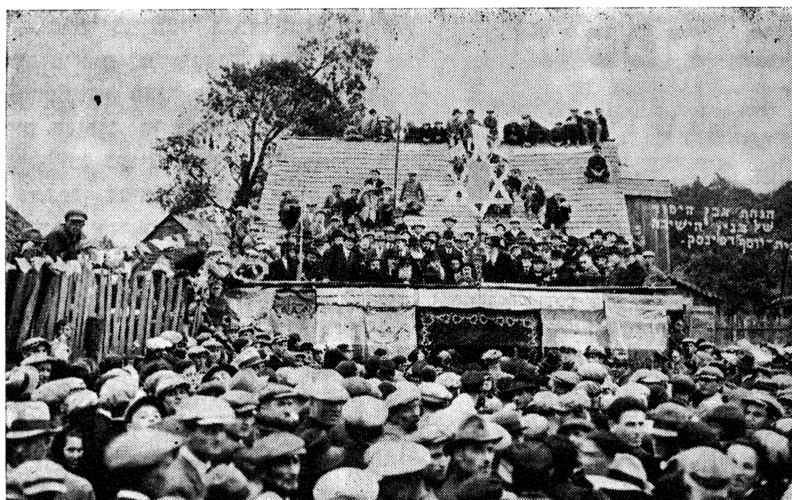
עם בואם אלינו והשתלטותם עלינו ביטלו במחי יד אחת את כל הקשור והמיוחס להווי דתי. מבצעי ההרס כללו: החרמת בתי כנסת, חיסולם של בתי ספר, ביטול השבת וכו', וישיבת „בית יוסף". תלמידיה, מנהליה וראשיה בדעתם ובחזותם מראש את הצפוי להם קידמו את פני הרעה ועזבו את הכל. באופן ספונטני, וכדבר המובן מאליו, קמו בלילה הראשון ל„שחרורה" של העיר, נטלו את תרמיליהם העלובים, כתפום על כתפיהם, וברחו, כל עוד אפשר היה לברוח וכל עוד לא נחסמו בעדם הגבולות.

לירושלים דליטא היו פניהם מועדות — לוילנא. אבל „הסתר פנים" זה פגשם גם פה ונתקיים בהם „הנס מפני הפחד — יפול אל הפחת, והעולה מן הפחת — ילכד בפח". וסופם המר ידוע, אם כי פרטי מותם אינם ידועים לנו.

בית מדרשה של חיה'לע לוריה, בית היוצר לנשמת האומה, נשאר שומם. לאחר הבריחה ההמונית של תלמידי הישיבה נשאר הבית לא רק בודד ומבודד, כי אם נתרוקן מתכנו, כשם שכל קהילת פינסק־קרלין הקדושה נתרוקנה מתכנה היהודי עם השתלטות השלטון האדום עליה.

הבניין החדש של ישיבת „בית יוסף" שקם והוקם בפרוטותיהם של יהודים דלים ועניים, נפל לידי השלטון. הבנין, שנבנה בחרדת קודש, הושלם על ידם בין־לילה, שופץ והוכשר במהירות מקסימלית, ונשתכנו שם משרדי הממשלה.

כותב שורות אלה בתוקף תפקידו כפקיד ממשלתי סוביטי ביקר לא אחת בבנין הזה. עברתי על החדרים, שהיו מיועדים לאכסונם של בני תורה, ועתה מה? עתה שועלים יהלכו בו... ועוד גרוע מזה. אנקה עמוקה ומרה פרצה מלבי ושאגת המקונן עלתה במוחי: „אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם".

הנחת אבן היסוד לישיבת „בית יוסף"

הרב ברוך הלוי עפשטיין

ביקור הנצי"ב (ראש ישיבת ולוז'ין)

ויהי בשנת תרנ"ב (1892), בחודש מנחם אב, זכיתי אני לעשות אכסניה לדודי (הנצי"ב) בעיר פינסק שבוע ימים; והסיבה לבואו הנה כי לאחר שנסגרה הישיבה בוולוז'ין, בפקודת השלטון הצארי, לפתע פתאום נשארה קופת הישיבה חייבת כאלפיים רובל. ובשעת ההסגר ובהלת הפקודה, אשר כל תלמידי הישיבה יעזבו תיכף את העיר היה הכרח לתת לרובם הוצאות הדרך וגם זאת עלתה לסכום קרוב לאלפיים רובל; וכל זה היתה תחת ערובתו של דודי עפ"י הלוואות מאנשים פרטיים, ולכן היה מוכרח לכתת רגליו ולבקר בעצמו איזה מעשירי ישראל ולעוררם להשתתף בצערו ולחלצו מן המיצר... ויבוא עד העיר התאומית פינסק־קארלין, אשר גדולי עשיריה הם מכריו ומיודעיו, אוהביו ומוקיריו משכבר הימים, ויעש שם כשבוע ימים, ויתאכסן בביתי.

השפעת הביקור והשראתו

כל הימים, אשר חנה בעיר, הרגישו עצמם בני העיר ברוממות הנפש וברוח אצילות גבוהה. ויהי להם השבוע ההוא מעין שבוע החג, ורוח נחת ורצון לבשה את כולם, ורבים מהם לבושים בגדי שבת ופתח ביתי לא פסק מלעמוד פתוח מבוקר עד חצות לילה. אלו יוצאים ואלו נכנסים, אנשים מכל הערכים ומכל המעמדים מבעלי השקפות שונות ונטיות שונות, ופניהם מאירים מהרחבת־הנפש, כי זכו לקבל פניו ולהשתעשע באורו ולעמוד במחיצתו ולשמוע שיחותיו, המפיקות אור ועונג לשמחת לב ולקורת הרוח; מלבד בני־העיר נקבצו ובאו מכל ערי הסביבה כמעט, רבנים ומו"צים (מורי־צדק), וסתם „בעלי בתים" ומשכילים רבים להשתעשע באור פניו, לשמוע ממנו ולדבר עמו אף כי דברים ספורים, מי בשאלה והוראה, מי בסוד ועצה, מי בענין כללי ומי בעניני עירו ועדתו...

וביום השבת בלכתו להתפלל בביהמ"ד הגדול, מקום אשר אני מתפלל בו ובשובו משם לאחר התפילה, היתה התנועה בעיר כל כך גדולה, עד כי הסבה עליה את עינם ולבם של פקידי־העיר, אשר לא הסכינו לראות תנועת־עם רבה כזו, וידרשו וישמעו מתכונתו ומערכו של האורח הגדול, היקר והחביב לכל עם ישראל ויעברו גם הם על פניו בנימוס וכבוד ויפנו לו דרך מפני ההמון הגדול, ויהי המחזה נהדר ומפואר.

לקורת רוחי והרחבת דעתי לכל הכבוד והעונג שזכיתי אני בגללו לא היה גבול וערך.

פגישתו עם הגבירים

בדברו עם הגבירים דפה על ערך סכום העזר, הדרוש לחלץ את קופת הישיבה ממשא החובות עפ"י ערובתו, אמר, כי באמת הוא אינו דרוש (זקוק) לשעל אחד, אך לוא יקיימו בו מצוות „פדיון שבויים", לפדות את שטרי החוב, אשר כתב וחתם, ואת קצב הערך שיחול על קבוצת עשירים — לו יסדרו ביניהם; ואחד הגבירים סרב לשלם סכום הערך, שהעריכו אותו בני משפחתו הגבירים; ובבוא הדבר הזה לפני דודי במעמד הגביר ובני משפחתו, פנה אליו בדברים אלה: „צר מאד, אשר מעלתו אינו חושש לכבוד הבריות, לעשות אותם כולם לכוזבים ולדוברי שקרים, וכן לא יעשה".

ולא הבינו השומעים פשר הדברים, ויוסף לומר בבאור דבריו: „הן אותי יתארו בתואר „הרב הגאון", והן השתדלתי לאשר דברי העולם. הייתי משיב תשובות בהוראות והלכות, בפסקים ודינים, בחידושי תורה ובביאורה, כתבתי ספרים, הטפתי „שעורים" רבים במשך עשרות שנים לחברים ולתלמידים, פקחתי על בית תלמוד גדול ונאדר אלי יום יום ידרשון בנוגע לתורה, לדת, למעמד הקהילות ולשלום האומה. והנה, עשיתי חובתי לבריות ומלאתי תפקידי אשר נוטל עלי.

ואת מעלתו יתארו בשם „הרב הגביר", ואם כן עליו לאמת דברי העולם לפזר נדבה ביד רחבה, כיד „הרב הגביר" לקבל ולקיים את מידת הערכת חבריו על יסוד תואר זה; ואם לאו — הרי הוא עושה את העולם כולו לכוזבים ולשקרנים! ואם יאמר לצאת חובתו בזה, שהוא אוכל תרנגולת פטומה ושותה יין ישן — לא בזה יצא ידי חובתו, כי זה אפשר לו למלאות בחדרי חדרים ועליו להפיץ פעולתו מחוץ לביתו ולעיני כל ישראל!"

וישב שם מכרו וידידו מנוער, הגביר ר' משה לוריא מקארלין, וישמח מאוד להגיון דברים אלה, ויקרא בהתפעלות נפש: „אמנם, כי זאת היא טענה (מענה) שאין עליה טענה"... והגביר הסרבן נטה מסרובו, וימלא חובתו כפי אשר הוטל עליו".

מתוך „מקור ברוך" (ווילנא, תרפ"ח)

ספר

תוספת ברכה.

יכיל חרושים ובאורים, במקרא ובתלמוד, בהלכה ואגדה,
נוסף על אלה שבאו בספרי הקודמים.

מסודר על סדר פרשיות התורה

הו מפתח ספרותי גדול, כפי המבואר בהקדמת הספר,
ונדפס בסוף ספר דברים.

מאתי **ברוך הלוי עפשטיין**, מפינסק.

מחבר ספרי: תורה תמימה, מקור ברוך לירושלמי, מקור ברוך (זכרונות),
גבל רסעה, שפה לנאמנים, גשמי ברכה ומלואים לס' אותיות מחכימות.

בשמו"ז הגאון מהרי"ם עפשטין ז"ל, אב"ד דנאוואהרדק, מחבר ספרי ערוך השלחן.

בראשית.

פינסק
בדפוס ש. וואלאוועלסקי
תרצ"ז.

Printed in Poland.

שער לספר „תוספת ברכה"

ד״ר ז. ראַבינאָוויטש / אכסניה של תורה

„פינסקער קלויז״ — אַזוי האָט דער בית מדרש געהייסן אין די פינסקער לומדישע קרייזן. ווען די אַלטע „פינסקער קלויז״ איז פאַרברענט געוואָרן, האָט מען אויף דעם זעלבן פּלאַץ אויפגעשטעלט אַ נייעם מויער, און די שול אין דעם מויער אויך גערופן מיטן זעלבן נאָמען. אָבער מיר מיינען אין דער אָפּהאַנדלונג טאַקע די אַלטע קלויז.

צווישן די צענדליקער בתי מדרשים וועלכע פינסק האָט פאַרמאָגט, זענען געווען איינצלנע וועלכע האָבן געהאַט אַן אויסגשפּראָכענעם גייסטיקן פּרצוף, מיט כמעט אַ באַשטימטער אידעאָלאָגיע און אַ קלאָרער שטעלונג צו פאַרשיידענע פראַגן פון קולטורעלן ווערט. אַזוי איז געווען די קאַרלינער „שולכן״ — דער צניעות׳דיקער אָרט פון וועלכן עס האָט זיך צעוואַקסן מיט דעם גאַנצן חסידישן ברען און חסידישער ברייטקייט די חסידישע באַוועגונג אין ר׳ אהרון קאַרלינערס צייטן. דער אַזוי־גערופענער „מאָכעס״ בית מדרש איז געווען דער בית מדרש פון די „המליץ״ס און „השחר״ס: דער קערן פון דער חובבי ציוניסטישער באַוועגונג, און נאָכדעם פון דער ציוניסטישער באַוועגונג, ווו עס האָבן געווירקט אַזעלכע ווי בערגער, גריגאָרי לוריע, שמעון ראָזענבוים און ווו עס האָט געלערנט דעם אלף־בית פון ציוניזם חיים ווייצמאַן.

גאָר אַן אַנדער אין גייסטיקן לעבן פון פינסקער ידן האָט פאַרנומען „פינסקער קלויז״, און אין דער ריי פון די בתי מדרשים, דערשיינט אין מיינע אויגן די פינסקער קלויז, ווי אַ שיינער הדרת־פּנים׳דיקער ייד, אַ זקן מיט זיין „זקנו היורד לו על פי מידותיו״, מיט דעם טיפן ערנסט, וועלכער איז אויסגעגאָסן אויף זיין געזיכט, טיף פאַרטראַכט אין מחשבות פון נצחיות׳דיקע ווערטן, ניט האָבנדיק קיין צייט פאַר די חיי־שעה׳דיקע ענינים און פאַר אינטערעסן פון צייטווייליקן ווערט.

פינסקער קלויז איז קודם כל געווען אַ מקום תורה, אַן „אכסניא של תורה״. זי האָט באמת פאַרדינט דעם נאָמען „בית מדרש״ ווייל די „קלויזנער יידן״, ווי מען פלעגט זיי רופן, פלעגן דאַוונענדיק לערנען, דאַוונענדיק „ריידן און לערנען״, ריידן טיף מיט דער טיפקייט פון דער תלמודישער סוגיא, און אַז אַ פינסקער ייד אַ למדן, פלעגט „האָבן אַ שאלה״ — פלעגט ער זוכן איר תירוץ אין פינסקער קלויז.

תורה! — דאָס איז געווען די ערשטע עמבלעם פון פינסקער קלויז, און קיין וווּנדער ניט: האָבנדיק אונטער איר דאַך אַזאַ גאון ווי ר׳ אליעזר משה הורוויץ — האָט ער דאָך געדאַרפט האָבן שכנים מיט וועמען אַ וואָרט אויסריידן.

„עם־הארצות״ איז ערגער פון אפיקורסות, האָט דערציילט יעדערן דער גייסט פון לערנען אין פינסקער קלויז... און די מעטאָדע פון די אויסאיינאַנדערזיצונגען און תלמודישע ויכוחים איז געווען ניט דער פּלפּול פון קאָוונער ישיבות, נאָר די קלאָרע מחשבה און אפילו קריטיק, דער אופן פון לערנען, וועלכן עס האָבן בשעתו איינגעפירט דער ווילנער גאון און וועלכע האָט געהערשט אין וואָלאָזשינער ישיבה. און דערפאַר האָט דאָ ניט געפונען זיין אָרט דער פאַרביסענער קלעריקאַלער פאַנאַטיזם פון דער „נשמה־השחורה״, פון וועלכער עס האָט זיך ניט געקענט באַפרייען אין יענער צייט אפילו אַזאַ מענטש ווי ר׳ יצחק אלחנן.

סימפּטאָמאַטיש איז געווען, אָט פאַר דער ניט הויכער, הילצערנער הויז, די פול גרויסע שאַפעס פון ספרים, וועלכע האָבן פאַרנומען די גאַנצע מערב־וואַנט און טיילן פון דרום און צפון ווענט.

אין דעם „קאַמף״ קעגן דער חסידישער באַוועגונג האָט פינסקער קלויז זיך באַטייליקט. זי איז געווען אויסגעשפּראָכן „מתנגדיש״. שוין דער פאַקט אַליין, אַז ר׳ אלעזר משה הורוויץ האָט דאָ געדאַוונט, דערציילט וועגן איר שטעלונג. אויך צום ציוניזם, מיט געוויסע אויסנאַמען, האָט „די קלויז״ ניט געהאַט קיין גרויסע סימפּאַטיע, נאָר ניט קיין צייט האָבן געהאַט די יידן פאַר די „טאָג־פראַגן״.

נאָך אַ כאַראַקטעריסטישן שטריך האָט געהאַט די קלויז, יועלכע האָט נאָך מער בולט געמאַכט דעם לערן־מאָמענט אין איר אַלס קעגנזאַץ צו דער, אין שכנות אויפגעבויטער „פינסקער גרויסע שול״, וועלכע איז געווען באַשטימט פאַר דעם המון צו דאַוונען, איז זי געווען פאַר די „פני־העיר״ פון צווישן די לומדים, פאַר די פינסקער יידישע לערנער: דאָ האָסטו געקענט זען דעם קעגנזאַץ פון בית־מדרש און בית־הכנסת.

אויך פאַר דעם יונגן דור איז געווען באַשטימט אַן אָרט פאַר תורה־לערנען. דאָס איז געווען די „סאַלקע״, ווי מען פלעגט דעמאָלט רופן די עזרת־נשים, ווו איר פלעגט קענען זען, אויך אין די לאַנגע טבת־נעכט, מיט ליכט אין די הענט, זיצן און לערנען, מיט התלהבות און מסירות נפש. אויך דאָ האָט געהערשט די פרייע מחשבה און קריטיק, דער „סלוצקער מלמד״ — אָט דער גרייז־גרויער תלמיד־חכם, וועמענס תלמידים זענען נאָכדעם געווען די ערנסטע טרעגער פון ציוניסטישן געדאַנק ניט בלויז אין די גרענעצן פון פּאָלעסיע.

אין משך פון די לעצטע צען יאָר פון פאָריקן יאָרהונדערט האָט אָנגעהויבן די קלויז ביסלעכווייז נתרוקן ווערן. ביסלעכווייז האָבן אירע תלמידי חכמים אָנגעהויבן איר פאַרלאָזן: כי לקח אותם אלוקים. און נאָך מיט יאָרן צוריק האָט מען געזאָגט, אַז די ווענט פון פינסקער קלויז פאַלן ניט אום צוליב דעם כבוד פון ר׳ ברוך עפּשטיין...

נאָך דער מלחמה איז ממש ווי אַ שכולה מבניה געשטאַנען די פינסקער קלויז. איינגעבויגן פון זקנה איז געשטאַנען איר אַלטער בנין. פאַרשטומט געוואָרן דער תלמודישער וואָרט אין אירע פיר ווענט. פאַרשטומט אינגאַנצן. ניטאָ יוצאים ונכנסים, ווי אַ מאָל. און זי ווערט געעפנט נאָר צום דאַוונען.

און ווי אַ גוף אָן אַ נשמה האָט דער אַלטער מקום־תורה אויסגעזען. און אַזוי איז דאָס געווען ביז... ביז דער פייער איז געקומען און האָט איר, מיט אירע ספרים, מיט אַלץ דעם, וואָס די לומדים האָבן נאָך זיך איבערגעלאָזן, פאַרברענט און אַוועקגעטראָגן אין די הימלען אַריין.

(„פינסקער שטימע״)

י. העקעלמן / טיפּן פֿון קלויז

אונדזער קלויז איז רייך געווען מיט ספּעציעלע אייגנאַרטיקע טיפּן. זי האָט געהאַט איר אייגענעם פּרוש, אַ חזן וואָס איז קיינמאָל ניט אַוועק אויף „פּענסיע", אַ בעל קריאה מיט אַ „חזקה", מגידים, משולחים און אַנדערע.

דער פּרוש

איז זע אים ווי דורך אַ נעפּל, שטענדיק צוגעשמידט צו זיין אייביקן אָפּגעבלאַקעווטן סטענדער. ער אַליין איז אויך געווען פֿאַרב־לאָזט. הונדערטער מאָל האָב איך אים געזען פֿאַרבייגייענדיק דעם פּלאַץ, וווּ ער איז געזעסן — אָבער זיין פּנים געדענק איך ניט. איך געדענק נאָר אַ בערדל, וואָס איז געוואַקסן ביט אין דער לענג ווי אַלע בערדלעך. אַ פּנים, אַז דאָס בערדל האָט אויך געוואָלט בלייבן באַשיידן, אומבאַמערקט...

ער איז געווען ווי אַ חפץ פֿון אַלטן בית המדרש, פּונקט ווי די אַלטע פֿאַרגעלטע אָן־רוקנדיקע ספֿרים — אַ מין גייענדיקע „שיימע". כ'האָב אים כמעט קיינמאָל ניט געזען שמועסן מיט עמעצן. שטענדיק איינגעשלאָסן אין זיין אַלמוני'שקייט. אַמאָל פֿלעגט זיך באַווייזן אַ סימן פֿון אַ ווייבל איינגעהילט אין אַ פֿאַטשיילע, וועלכע פֿלעגט בהכנעה'דיק דורכשטופּן דורכן שפּאַלט פֿון דער אָפּענער שווערער טיר אַ מין העמד, אָדער עפּעס אַזוינס, אָבער זי פֿלעגט גלייך נעלם ווערן. מ'האָט אַמאָל אָנגעוויזן אויף אים מיט אַ פֿינגער און אַ שושקע געטאָן עפּעס וועגן אַ טאָכטער, אָבער מער פּרטים האָט קיינער ניט געוווּסט.

דער חזן

קיינער האָט אים ניט גערופֿן ביים נאָמען. ער האָט געהייסן אַלע זיינע יאָרן „דער קלויזנער חזן". געווען אַמאָל אַ הויכער, שיינער ייד, אָבער אויף דער עלטער איז ער איינגעהויקערט געוואָרן מיט אַ קרומען אַקסל. נאָר די שיינע באָרד איז אים געבליבן לפּליטה, ווי אַ מין לעבעדיקער עדות פֿון אַמאָליקן גלאַנץ. קיינער האָט ניט געדענקט, ווען ער האָט אַמאָל געהאַט אַ שטימע, אָבער ער האָט נאָך אַלץ געדאַוונט ביים עמוד, ער וועט דאָך ניט אויס־שטעלן די האַנט, כל זמן ער ציט נאָך די פֿיס...

דער בעל קריאה

אַ זקן מופלג, אַ גרויסער תלמיד חכם און אַ בעל „חזקה" אויף קריאת התורה. אין מיטן וואָך איז ער געווען שטענדיק פֿאַרמעליקט, כמעט נאָר באָרד און פּאות, קוים אַרויסגעזען אים פֿון די זעקלעך מעל אין זיין שפּייכלער־קעלער. אָבער דערפֿאַר שבת איז ער געווען גאַנץ בולט. ער האָט ניט מותּר געווען אויף קיין מנין, ווייל ער איז געווען אַ „בעל קריאה" מיט אַ „חזקה" און האָט שטאַרק מורא געהאַט פֿאַר „השגת גבול".

אוודאי איז דאָס ניט קהל'ס שולד, וואָס ביי די 80־ער יאָרן פֿאַרלירט אַ מענטש זיינע ציין... האָט מען טאַקע ניט געהערט אַ וואָרט פֿון זיין „קריאה", אָבער אים האָט דאָס ניט געשטערט. ער האָט ווייטער געלייענט... פֿון צייט צו צייט האָט זיך געלאָזט הערן אַ קלאַפּעריי אין די סטענדערס, אָבער אויך דאָס האָט אים ניט אַרויסגעפֿירט פֿון זיין גלייכגעוויכט. „חזקה" בלייבט „חזקה"...

מגידים

אַלע מאָנטיק און דאָנערשטיק פֿלעגט דערשיינען אַ מגיד מיט אַ חיבור'ל. כדי דער ספֿר'ל זיינער זאָל בעסער „גיין", פֿלעגט ער אים אָפּצאַמען מיט אַ מין פּאַס, און אונטן איז געווען מאַטעריאַל אויך אין עברי־טייטש פֿאַר נשים־צדקניות. די דרשה פֿלעגט ער אָפּהאַלטן בין־השמשות, צווישן מנחה און מעריב, אָלץ מיט אַ ניגון וואָס „צענעמט". דער עולם האָט הנאה געהאַט פֿון משל און נמשל — פֿלעגט זיך די „קערה" זיינע אָנפֿילן מיט אַ סך קופּערנע מטבעות...

מאַנכע פֿון די מגידים פֿלעגן אויסניצן די ליידיקע פּרימאָרגנס כדי צוהאַנדלען מיט זאַכן, אָן וועלכע יידן קענען ניט אויסקומען...

ס'פֿלעגט זיך גאַנץ אָפּט אַ מגיד צעלייגן איבערן בית־מדרש־טיש מיט דראָבנע „בענטשערלעך", סידורים'לעך, קלייניקע תהלים'־לעך, וייבערשע מעשיות אין יידיש פֿון תנאים און רבנים, ווי למשל „ר' יוסף די־לה־רינה", דער סמבטיון א. ד. ג. אויסער די „סחורות" האָט איר דאָרט געקענט געפֿינען אַ בילד פֿון ר' משה מאָנטעפֿיאָרי, פֿון דעם ווילנער גאון, קאַפּיטאַן דרייפֿוס א. א. שפּעטער פֿלעגט מען אַלע פּאָרטרעטן „איינפֿראַווען" אין אַ רעמל פֿון אַ צעבראָכענעם שפּיגל, איינער נעבן אַנדערן. און טאָמער איז נאָך פֿאַרבליבן אַ שטיקל פּלאַץ, פֿלעגט מען צוטוליען צו זיי עפּעס אַ בילד פֿון אַ חתן־כלה. טאָמער פֿעלט אייך אויס אַ פּעקל „ציצית" אָדער אַ כשרע מזוזה, קענט איר זיי געפֿינען ביים מגיד. ער אַליין איז איינגעהילט אין אַ גרויסן טלית מיט אַ „עטרה". דער טלית איז טאַקע געלבלעך אַ ביסל און אויך צעפֿליקט. קענטיק, אַז ער האָט אַ גאַנצע וועלט אויסגעוואַנדערט מיטן מגיד. אַן אמתער ייד בייט ניט זיין טלית, כל זמן ער לעבט. אַז עס איז שוין „כלו כל הקיצין" — גיט מען אים צו שבע די שמש'טע פֿון דער חסידישער שול, זי זאָל אים אויסוואַשן...

שטייט זיך טאַקע איצט אונדזער מגיד איינגעוויקלט אין גרויסן טלית זיינעם און דאַוונט, אָבער ער לאָזט ניט אַראָפּ קיין אויג פֿון די קונדסים, וואָס האָבן באַלאַגערט זיין סחורה. אין סאַמע מיטן דאַוונען גיט ער טאַקע אַ געשריי און צעבייזערט זיך אויף אַ קונדס, וואָס געפֿעלט אים ניט, אָבער אויך דאָס מאַכט ער מיט לשון קודש־דיקע ווערטער פֿון סידור.

זלמן שזר / אנחת הנאמנים

עם שקיעת יום שבת, בהתכנס עדת שיירי הקרלינים באפלולית בית מדרשם אשר על גבי הבית המט לנפול (שבתוכו התגורר עוד בעל „פרי הארץ" הרב מנחם מנדל מויטבסק, אבי עליית החסידים) לסעודה השלישית להיפרד בצוותא מעל הנשמה היתירה, נדמה לך: הנאמן בין שומרי ישראל מתאבל כאן על יקר החמודות הגז ומתעלם. רק מניין ומחצה הם כאן, ככלואים בתוך החומה, אולם מכל הגילים, ישישים בני שמונים עונדי שטריימליך קדומים ו„לומדים" בני עמידה ותשחורת חבושי מגבעות ואברכים צעירים עם פיאות ללא סימן זקן ותינוקות של בית רבם חניכי ת"ת. וקולות כולם נישאים בניגון עגום וחרישי וקדום, שאין עצב כעצבו. זה הניגון, אשר אותו שרו על שולחנו של „הינוקא" מסטולין ושל ר' אשר הזקן ושל ר' אהרון הגדול עצמו לפני שבעים שנה, לפני מאה שנה, לפני מאה ושבעים שנה, כשר' אהרון הגדול, הוא גדול והוא צעיר, הוא רבי והוא פייטן (חיבר את „יה אכסיף נועם שבת") שכולו להב וכלות־נפש. רק האנחה העמוקה, המחייצת בין הניגונים, היא חדשה ורוטטת כולה ביגון הימים המרים האלה. זאת האנחה, הבוכה תמרורים על הרבי שיחיה, שהיה זה עתה כאן ויצא ונשאר שם בשבי, מוסגר לקלון ולחרפה, ומי יודע מה היה לו? זאת האנחה, המתייפחת על גורלם המר של האחים הרחוקים בפינסק ובקרלין, בסטולין ובקוברין, הנתונים שם עתה לחרב ולרעב ולשמד ומציל אין...

אי אוזן, אשר תשמע את אנקת ישראל, האצורה באנחה ההיא של צללי שיירי עדת הנאמנים באפלת השקיעה בין חומות טבריה העתיקה?

רק הכנרת מתחת ספגה אותה לתוך תפארת שלוותה — — —

א. ז. תרשיש / אדמור"ים אחרונים

רבי ישראל ה„ינוקא" מסטולין

ר' ישראל נולד בסטולין לאביו ר' אשר השני, ביום י"ז בסיון שנת תר"ל. אביו היה כבר כבן ארבעים ושלוש בהולדת בנו. הוא היה בנה של אשתו השניה, הרבנית פיגה'לה, בת הרב ר' אלימלך שפירא מגרודזיסק.

הועמד בראש ה„חצר" בהיותו בן 3 ונקרא בפי ציבור החסידים בשם: „הינוקא הקדוש מסטולין". סבו ר' אהרן נקרא משום כך גם בשם: „סבא קדישא מקארלין".

ה„ינוקא", כאבותיו במשך דורות, עסק אף הוא רבות, בעבודה פעילה, תמידית ומסועפת למען הישוב בארץ־ישראל. בזמנו כבר היה בישוב כוללים, שנקבעו לפי מקומות מוצאם הגיאוגרפי והחברתי. ישוב החסידים היה מחולק, בעיקר, לפי שושלותיהם של רבותיו. כולל חסידי קארלין־סטולין שהיה בירושלים, בטבריה ובצפת התבלט בין האחרים, בגדלו ובהשפעתו. ה„ינוקא" דאג לקיומו המכובד והמרווח בחומר וברוח גם יחד. דאגתו זו באה לכלל ביטוי בכמה פעולות גדולות וחשובות. ראשית כל, צריך היה לבצר את קיומו הכלכלי של ציבור החסידים אולם הוא לא הסתפק רק בזה, אלא שאף וחתר לשיפור מצבם בכל המובנים. לשם כך העמיד גובים שסובבו ועברו בכל מקומות ישוביהם של החסידים ועסקו באיסוף ההתחייבויות של כל הציבור הזה, שהגיעו לסכומים ניכרים. החסידים סיפרו, שה„ינוקא" היה מכלכל ביזמתו הוא, מאות משפחות של חסידים, מלבד מה שהקים גם מוסדות רבים ששימשו את הציבור, ביניהם בתי־כנסת, ישיבות ומקומות שיכון. הבתים שבירושלים ובטבריה רשומים היו על שמו.

הוא לא הסתפק במספר יושבי ארץ־ישראל הקיימים, אלא שאף כל ימי חייו להגדיל את מספרם, פעל להשפיע על הגדולים והטובים שעוד נשארו שם, שיסכימו לעלות, בקבלו על עצמו כיסוי כל הוצאות עלייתם, קיומם ופרנסתם של כל אלה, שקבלו הצעתו. אחת משאיפות חייו הגדולות ביותר היתה, לזכות ולעלות בעצמו, קודם על מנת לראות את ארץ שאיפותיו ומאוויו ואחר כך גם להתיישב בה בעצמו.

בזמנו, כמו בזמן אבותיו, היו מסובים אל שולחנו לא פחות ממניין חסידי ארץ ישראל, ובמקרים רבים גם הרבה יותר מזה. עצם נוכחותם של אלה וסיפוריהם הנפלאים על המקומות הקדושים ועל החיים בארץ־הקודש, שיהודי הגולה שמעו תמיד מפיהם, השפיעו במידה גדולה ורבה לקרב את לבם לאהבתה של ארץ ישראל ואף להביאם לכלל עלייה ממש. מושפעים ביותר משיחותיהם של החסידים האלה היו הילדים הקטנים, שהקשר הנפשי והרוחני עם ארץ ישראל והאהבה אליה נזרעו עמוק בלבם הרך, שהביאה אותם להצטרף עם גידולם לתנועת התחיה הלאומית, שהיתה אז בראשית צעדיה ופעולותיה.

אף הוא לא העלים את קשריו הנפשיים עם הארץ והבליטם בהזדמנויות רבות, כי על כן היה גם הוא, בנם של גדולים, שהושפע עוד בבית אבותיו מאהבה זו.

אהבתו של ה„ינוקא" לארץ־ישראל, השפיעה על הצטרפותו

של אחד מבניו לתנועה הציונית. היה זה ר' משה'לה זצ"ל, שישב אחר־כך במקומו בסטולין.

לפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה, כששוחח פעם לפני קהל חסידיו על ארץ־ישראל, שאלו אחד החסידים האהובים עליו, בדבר הציונות ההולכת ומתפשטת עכשיו בתוך הציבור. אמר לו הרבי: „הא לדידם!", כלומר, בשביל כל אלה, שטרם עשו משהו לבניינה ולישובה של ארץ־ישראל עד עכשיו, יעשו לפחות עכשיו. אולם לדידנו, שאנו ואבותינו ואבות־אבותינו פעלנו ועבדנו במשך דורות למען היישוב והארץ, עולים אנו בעבודתנו זו בהרבה על הציונים. הוא היה רגיל להסביר, שהעלייה לארץ וההשתקעות בתוכה היא דבר גדול, אולם מן הראוי שיעלו אלה הראויים לכך. ובמידה שאין למנוע בעד שום יהודי מלעלות ארצה, הרי אלה המתאימים לקדושתה של הארץ, ישפיעו גם על האחרים לטובה.

אף על פי שהרבי עצמו לא היה ציוני מאורגן ומוגדר, ראה תמיד את הציונות בעין יפה והעריך כל יהודי שעסק בבנינה של ארץ־ישראל ובישובה.

בבית־הכנסת הגדול בסטולין נערכה מסיבה והפגנה גדולה לרגלי מתן הצהרת בלפור. הבית היה מקושט בדגלי הלאום. לא היתה עלייה גדולה כל כך של בני חסידים לארץ ישראל מאזורו, כמו בימיו של ה„ינוקא". עולים אלה ראו בו אישיות ומנהיג רוחני גדול, שראה ברצון את עלייתם ארצה. עולים אלה לא באו, אמנם, להגדיל את ישוב החסידים בארץ, אולם הם הקימו קיבוצים וישובים חדשים ועסקו בבניינו ובהרחבתו של היישוב העברי.

הוא נפטר בפרנקפורט ביום ב' דראש השנה תרפ"ב.

האדמו"ר ר' משה'לע מסטולין

האדמו"ר ר' משה'לה (תרנ"ב—תש"ב), היה הרביעי בין בני ה„ינוקא" והושב על כסא אביו בהיותו כבן שלושים בערך. באותם הימים היו כבר מוחו, לבו ונפשו פתוחים ומוכנים לקלוט ולהבין את כל המאורעות וההתרחשויות שקרו בחיי בני ישראל בזמנו.

רבי משה'לה פרלוב נטה לציונות ולארץ־ישראל עוד מגיל צעיר ביותר. בין יתר ההשפעות השפיע עליו גם הגאון רבי אליהו־חיים מייזל זצ"ל, רבה של לודז', שאף הוא עצמו היה אחד מחובבי ציון הראשונים. הוא גם הוסמך לרבנות על ידו.

השפעה נוספת לאהבת ארץ־ישראל היתה עליו בתוך ביתו. אשתו הרבנית דבורה'לה נטתה אף היא לציונות.

ר' משה'לה המשיך, אמנם, ללכת בדרך אבות הדורות בשרשלת ושלח אף הוא כסף רב להחזקתם ולקיומם של חסידי קארלין־סטולין, שבערי א"י: ירושלים, צפת וטבריה, אולם הוא לא הסתפק רק בזה אלא שם עיניו גם בכל מה שהלך והתקדם, הלך והתפתח ביישוב החדש, שהרחיב את גבולותיו יותר ויותר בארץ.

בזמנו ביקר בפולין בן משפחתו, מנהיג הפועל המזרחי, הרב ישעיהו שפירא, נין ונכד לבית אדמו"רי גרודזיסק, בשליחות קרן־היסוד, שהיה אז אחד המתיישבים ביישובים החדשים שהוקמו ע"י החסידים על גבול עמק־יזרעאל ועמק־זבולון במפרץ חיפה. בדרך מעברו, בשליחותו, בעיירות ישראל וביישוביהם, ביקר גם את קרוביו ובני משפחתו ועשה עליהם רושם עצום, כאחד מבני ארץ ישראל ביישוב החדש. התרשמה מאד מאישיותו המקסימה הרבנית דבורה'לה, ועוד זמן רב לאחר מכן דובר על ביקור זה.

בני חסידים עלו אז לארץ בהמוניהם. רבים גם הצטרפו לעלייתם של גרעיני קיבוצים. אחרים השתכנו בערים ונאחזו בכל מקצועות העבודה והבנין. לפני עלייתם באו הבנים, בלווית הוריהם, להפרד מהרבי ולהתברך מברכות פיו, בדרכם החדשה. הרבי קיבל את כל אחד מהם באהבה רבה, ואמר: „כאלה ראויים לנסוע ולבנות את ארץ־ישראל". ר' משה'לה, כאביו ה„ינוקא", היה בדעה, שהעלייה לארץ היא זכות גדולה, משום כך לא רק שאסור להתנגד לה, אלא חייב האדם להיות ראוי למילוי תפקיד נכבד כל כך ואשרי מי שזוכה לכך.

פעם ניסה מישהו להלעיז בפני הרבי על החלוצים החדשים, ואמר: „יהודים ארצי־ישראלים חדשים". הציץ עליו הרבי בחיוכו התמידי, ואמר לו: „הלא עולם הזה בודאי שלא יהיה להם, שיהיה להם, לפחות העולם הבא, כי אוירת קדושת ארץ ישראל, תחזיר את כולם בתשובה שלימה".

עצם הדבר, שיהודים צעירים מוכנים למסור את נפשם על בניין הארץ ותקומתה הוא כבר מדרגה גבוהה מאוד לפי דעתו. כל החסידים קבלו דעה זו, מלבד מספר קטן, שלא ראה את זה בעין יפה.

הרבי לא הסתפק בדיבורים ובהבעת דברי אהבה בפה. פעמיים עלה בידו לבקר בארץ ולראות במו עיניו את הפלא הגדול של בניין המולדת שהלך וגדל מיום ליום. הוא נתקבל בהתלהבות ובמסירות ע"י היישוב הישן והחדש גם יחד. בירושלים נתקבל בכבוד רב ע"י רבניה הראשיים, וראה זכות גדולה בפגישתו פנים אל פנים עם הרב קוק זצ"ל, רבה הדגול והנערץ של ארץ ישראל. הוא קשר קשרים אישיים עם אחדים מראשי הסוכנות היהודית, והודות לכך עלה בידו להציל רבים מחסידיו, שכל משאלתם היתה לעלות לארץ ישראל.

עם ביקורו הניח יסוד לבית־מדרש גדול שלו בתל־אביב. פגישתו עם בן משפחתו בארץ היתה מאד נרגשת. בביקורו השני, בשנת תרצ"ח נתקבל בכבוד רב. הוא התפעל מאוד מרות היוזמה היהודית, שהלכה וגדלה מיום ליום. רושם גדול עשתה עליו עלייתה של קבוצת „טירת־צבי", שהתנחלה בימים ההם על הקרקע והתפעל לראות קיבוצים דתיים, שקיימו מצוות ישוב ארץ ישראל במסירות, שאינה נופלת מקיבוצים אחרים ואף עולה עליהם. זכיתי לפגשו באותם הימים בתל־אביב, והוא אמר אלי, כשבעיניו דמעות התרגשות: „מקדשי שם שמים בפרהסיה, הם הצעירים האלה".

בהפרדו מהארץ הביע תקוה לבוא ולהשתקע בתוכה יחד עם כל בני משפחתו.

ר' משה'לה הלך יחד עם כל בני משפחתו, קהילתו ומעריציו־חסידיו להשמדה. עד היום המר והנמהר, בו הועלו יהודי העיירה על המוקד, התענה הוא באשר התענו הם. כשקם הגיטו הוכנס אף הוא לתוכו לאחר שביתו הגדול והיפה נשדד ונלקח ממנו.

מאוד מעבודת הבניין והפיתוח ההולכת ונעשית בה ומגידולו של היישוב היהודי בתוכה.

ביקורו האחרון היה לפני מלחמת העולם האחרונה והוא אף תיכנן אפשרויות ודרכים להשתקעותו ולהתיישבותו יחד עם בני משפחתו וציבור חסידים גדול בתוכה.

כשהגיעה השמועה על פרוץ המלחמה מיהר לשוב לעירו

רבי אברהם־אלימלך מקארלין

נולד לאביו ה„ינוקא" מסטולין בשנת תרנ"ד. לאחר פטירתו של אביו, נבחר להיות אדמו"ר בקארלין, עיר מולדת השושלת. בהגיעו לשם נתקבל בכבוד גדול וברצון רב. חסידיו אף הם הקימו לו שם בית ו„חצר" משלו.

ר' מלך'קה לקח חלק פעיל בחיים הציבוריים והתורניים שבעיר. אף הוא ביקר בארץ־ישראל פעמים מספר, והתרשם

ולביתו. חסידיו ניסו למנעו מכך בטענם, כי כאן המצב יותר בטוח משם. הוא אמר, כי במצב כזה אין הוא רשאי ואין הוא מוכן להשאיר את בני־ביתו ובני עדתו לנפשם, ועליו להתחלק אתם יחד בגורלם המשותף.

הוא נהרג על קידוש השם בגיטו קארלין ע"י מרצח אוקראיני, ביום י"ד מרחשון תש"ג. כל בני משפחתו הובלו להשמדה יחד עם כל בני עדת פינסק־קארלין בי"ג בו.

מחקר מקיף על החסידות הקרלינאית, הסתעפויותיה והתפתחותה — בכרך א'.

מספרים על ר' מלכ'קה

הרבי ר' אלימלך מקרלין ביקר בפעם האחרונה בארץ ביוני 1939. באתי להיפרד ממנו לפני יציאתי לקונגרס הציוני בג'נבה. שוחחנו ארוכות. הרבי התמצא בכל ענייני המפלגות בארץ, בעניינים בטחוניים ואקטואליים. שאלתיו על השמועות המהלכות, כי החסידים שלו בארץ רוצים, שישתקע כאן ויעביר גם את משפחתו לארץ. הוא ענה לי: בדרך כלל קשה מאוד להיפרד מארץ ישראל. היא יקרה וחביבה עלינו ואנו אוהבים אותה אהבת־נפש. החסידים מחיפה ומירושלים וממקומות אחרים לוחצים עלי שאשתקע בארץ, אך לא קל להחליט. המצב בעולם מעורפל מאד ולא ידוע, מה ילד יום. ואיך אני יכול להשאיר שם את ר' פיניה (התכוון לפיניה המלמד, שלמד יחד עם הרבי בסטולין, ובפינסק לימד את הילדים של הרבי), יהושע יואל'ס מפלוטניצה, אהרון די באַרד (החייט), יוסל בורטניק (מצעירי החסידים) ועוד יהודים יקרים מלבד אלה שבפינסק?

*

אבי ז"ל מת בליל שבת פרשה תולדות בשנת תר"ט. הקרלינאי התענין בזמן מחלתו והיה גם בא לבקרו. בליל שבת כשהרבי ידע, ששעותיו של אבי ספורות, אמר לחסידים, שיש להזדרז עם „השולחן" ולקצר גם בזמירות כדי ללכת לבקר את יוסל דוד. בעשר בערב התמלא הבית חסידים. אבא היה בהכרה והכיר את כולם. התכופף יוסל בורטניק מצעירי החסידים והזמרים הידועים אצל הרבי ואמר: ר' יוסל דוד, למה נפלו פניך? (וואס האָט איר זיך אפגעלאָזן?) ענה אבי: בפינסק היה חסיד מכובד ועשיר — קולודני (הסבא של יוסלה קולודני — השחקן). משקרבה שעתו למות עמדו ליד מיטתו שלשת בניו. הצעיר שבהם, יהושע, התכופף ואמר לאביו מה שאמרת לי אתה. ענה לו: „פאַרך איינער, האָסט שוין פרובירט אַמאָל שטאַרבן?" (מצורע שכמוך, הניסית פעם למות?).

ע. ביגון

מפי העם

עוללות על ר' אהרן מקארלין

מעשה ברבי ר' אהרן הקארליני, שיצא מביתו בערב שבת לאחר הצהריים עם בני לווייה שלו לילך למקווה. באחת מקרנות רחוב לאהישין ישב עני ופשט ידו. ביקש הרבי ר' אהרן מן הגבאי 2 גילדן ונתנם לתוך ידו של העני. תמהו הרבה בני לווייתו על אותה פזרנות. הכל ידעו, והם ידעו שגם הרבי יודע, כי פושט־יד זה אינו נצרך ושני בתים לו ברחוב לאהישין. סוף סוף העיז אחד מן האברכים ושאל: „רבי, מפני מה מפזר הרבי ממונו לגונבי דעת הבריות?". התעכב הרבי ר' אהרן והרהר מעט וחייך והשיב: „הבוקר הקדמתי להשכים והארכתי בתלמוד תורה ולא פסקתי מאורייתא, עד שהגיעה שעתי להתפלל תפילה של שחרית, וכלל לא עלה על דעתי, כי לוזר המלמד אין לו במה לעשות שבת, עד שנכנס אלי הגבאי ואמר לי, כי לוזר בא ומבקש שני גילדן גמילות חסד, ונתתי לו מה שביקש, ולבי שקט ובטוח. עכשיו, כשיצאתי עמכם, נתחדדה ראייתי. מרחוק ראיתי אותו עני בקרן הרחוב ומיד נתרתח לבי עליו, כי זכרתי שגונב דעת הבריות הוא. אלא מניה וביה תפסתי את עצמי וגערתי בי: הרבי ר' אהרן מקארלין! גברא רבא אתה! ומפני מה אינך שואל, מי הוא זה שחיזק כאן כוח זכרונך כל כך? כלום אינו זה ממש שהחלישו שם, בשביל שתסיח דעתך מלוזר שאין לו במה לעשות שבת? — מיד ידעתי, לא יצר הטוב מנחני בארח מישור, אלא השטן והיצר הרע הולכים לפני, ואני כפרה בבקעה הולך אחריהם. ברצותם מטשטשים זכרוני ואיני הולך אל לוזר ואיני מביא לו שני גילדן גמילות־חסד; ברצותם מגבירים זכרוני ואני יודע הכל על עני זה ולבי מתרתח עליו. ואמרתי לעצמי בלשון, שאמא הצדקת ע"ה היתה מזהירה אותי: אהר'לי, תקח במחילה שני גילדן הללו, שלא הבאת לבית לוזר מרצונך, ותתנם בכף ידו הפשוטה של אותו רמאי, ותהא נדבה זאת עונשך וגם כפרתך".

וכשסיים הרבי ר' אהרן דבריו, שתקו בני לווייתו והוסיפו ללכת בנחת וביראת הכבוד ולחסות בצל רבם, ובלבם ידעו, כי תורת חיים גדולה קיבלו היום מפי רבם הקדוש.

(מפי ש. צמח)

קריאת שירת הים על ידי ר' אהרן מקרלין זצ"ל

האדמו"ר ר' אהרן קרלינר זצ"ל היה בעל קול חזק ונפלא וגם בעל־קורא מובהק ונעים. סיפרו כי הרב רבי מרדכי'לה ז"ל שישב בימיו על כסא הרבנות בפינסק והיה בעל דבבא שלו, כרוב הרבנים בזמנו, שהתנגדו לחסידות, היה נוהג לערוך ביקור אצל נכבדי העיר באחד מימי החג האחרונים של פסח וסוכות. והנה בשביעי של פסח אחד יצא ר' מרדכי'לה אחרי התפילה מן הקלויז (דפינסק) והתכוון ללכת לאחד מעשירי העיר ל„קידוש". לאחר שעשה כמה פסיעות מוכרח היה להתעכב, כי צלצלו באזניו בנועם מיוחד המלים „אשירה לה' כי גאה גאה" שנישאו ממרחק רב, מבית המדרש של ר' אהרן קרלינר, מפיו של הרבי עצמו. המום חזר הרב אל הקלויז, עצם את עיניו ונשען בראשו על אגרופו, שנצמד אל קיר הבנין, נשאר עומד, רועד ומלא התרגשות. הכל מסביב כאילו נאחז חרדה ודומיה לשמע הקולות חוצבי להבות: „זה אלי ואנוהו, אלקי אבי וארו־ממנהו!". משהתחיל הרבי לקרוא את הפסוק „מי כמוך", מעדו ממש רגליו של ר' מרדכי'לה ומוכרח היה להישען בכל גופו אל הקיר. כשהרבי גמר את קריאת השירה, שארכה כמובן זמן רב, התעורר ר' מרדכי'לה, פתח עיניו ואחרי כמה רגעים של שיקול דעת נזכר לאן עליו ללכת. בבית העשיר חיכו לביקורו והתפלאו מאוד על איחורו. כשנכנס לבית ביקש הרב סליחה על שלא בא מיד לאחר התפילה והסביר כי קריאת ה„שירה" של ה„רבי" עיכבה אותו.

„ההתפלל כבוד הרב בקרלין?", שאלוהו בתמיהה.

„לא", ענה להם, „בפינסק, על יד הקלויז שמעתי את השירה!" והוסיף בהתרגשות עצומה: „אחרי שמעי את רעם קולו של הרבי, שחדר ממש לעמקי לבי ונפשי, הרי זה למעלה מהשגתי לתאר לעצמי איזה רושם עשתה על בני ישראל אמירת ה„שירה" אז, בעמדם ליד ים סוף". — — —

שיחה בין הרב ר' מרדכי'לה ז"ל ור' אהרן קרלינר זצ"ל

אחד מנכבדי העיר פינסק הזמין לברית־מילה את הרב ר' מרדכי'לה והרבי ר' אהרן קרלינר, שהיה גם מוהל מובהק. הרב בא ל„ברית" ישר מן הקלויז, ואילו הרבי בושש לבוא. לאחר שהגיע הרבי ומל את הרך הנולד כדת וכדין ובמומחיות רבה, הסבו הנאספים אל השולחן לסעודת מצוה. הועמדו כורסאות בשביל הרב והרבי בראש השולחן, האחד על יד השני, מבלי להתחשב עם היחסים המתוחים שהיו אז בין החסידים והמתנגדים. לאחר שטעמו משהו ושתו „לחיים" פנה הרב ר' מרדכי'לה אל הרבי:

— במטותא מכבודך, רבי, למה אחרת כל כך לבוא ולא חשת לטרחא דצבורא?

— לא התמהמהתי בשום מקום ואחרי התפילה הלכתי מבית המדרש ישר הנה — הצטדק הרבי.

— ולמה, תסלח לי, התפללת בשעה כל כך מאוחרת?

— עמדתי להתפלל תיכף בשובי מן הטבילה.

— ולמה לא הקדמת לטבילה?

— הלכתי לטבילה לאחר שקמתי.

— ולמה לא השכמת בבוקר — לא הרפה הרב מן הרבי.

— יען כי לא מזמן שכבתי לישון — ענהו.

— וכי לא מן ההגיון היה לשכב במוקדם, לקום במוקדם וכו' — התפלא הרבי.

— אה... — הסביר לו הרבי בטוב טעם — אילו היו בני האדם בטוחים שיקומו!...

(מפי א. שטילרמן)

מ. בובר / על ר' אהרון מקארלין

מוצב ארצה

על דברי הכתוב „סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה" אמר רבי אהרן: אם האיש הישראלי מלוכד בקרבו ועומד איתן על הארץ, אז מגיע ראשו השמימה.

לא כלום

שאלו לו לרבי אהרון מקארלין, מה למד אצל רבי, המגיד הגדול. „לא כלום", אמר. וכשהפצירו בו לבאר את דבריו, הוסיף: „את הלא כלום" למדתי. את היותי לא כלום למדתי. למדתי שהנני לא כלום. ואף על פי כן הריני בנמצא".

אנכי

תלמיד אחד ממזריטש, שלמד אצלו כמה שנים, אמר לחזור לביתו. בדרך נתן דעתו לבקר אצל רבי אהרון בקארלין, שקודם לכן למד יחד עמו מפי המגיד. הגיע לקארלין בחצות לילה ותשוקתו לראות את חברו היתה גדולה כל כך, עד שהלך מיד אל ביתו ודפק על החלון המואר. „מי דופק?" שמא את קול חברו מבפנים. וכיון שבטוח היה, כי חברו יכירנו בקולו, השיב: „אנכי"!. אבל הדלת לא נפתחה, ומן הבית לא נשמע עוד דבר, אף על פי שדפק עוד כמה פעמים. לבסוף קרא כנפעם: „אהרן, מפני מה אינך פותח לי?" והנה ענה לו קול חברו בתקיפות, עד שנדמה לו כאילו אינו קולו: „מי זה מלאו לבו לכנות עצמו בכינוי הנאה להשם יתברך בלבד?".

כששמע התלמיד, אמר לנפשו: „אם כן, לא תמו עוד ימי למודי". ומיד חזר למזריטש.

הפגישה

הערים פינסק וקארלין סמוכות, כידוע, זו לזו, אחת יושבת על החוף הצפוני של הנהר ואחת על החוף הדרומי. בזמן שרבי שלמה היה עוד מלמד עני, ישב על כסא הרבנות בפינסק רבי לוי יצחק, מי שהיה אחר כך הרב בברדיטשוב. באחד הימים שלח את משמשו לקארלין וציוה עליו לפנות שם אל איש, ששמו שלמה בן יוסה, ולומר לו, שיבוא אליו לפינסק. זמן רב חקר המשמש ושאל עליו, עד שמצא בבית דל ורעוע בקצה העיר את שלמה המלמד ומסר לו את דברי הרב. „אבוא בזמן הנכון", אמר רבי שלמה. כשבא לאחר שעות אחדות אל רבי לוי יצחק, עמד הצדיק מכסאו וקרא: „ברוך הבא" והתקין לו בעצמו מקום לשבת. שעה תמימה ישבו זה מול זה, בפנים להוטות ובמבט מאומץ ושתקו. אחרי כן קמו ממקומם וצחקו זה אל זה — „מה טיבו של צחוק גדול זה?" חשב המשמש, שעמד והקשיב ליד הדלת — ורבי שלמה נפרד.

החסידים מספרים שעל ידי הפגישה של השנים הוסרה מיהודי המחוז גזירת הגירוש שהיתה מאיימת עליהם, ועל כן צחקו.

עזריאל ביגון / עוללות על ה„ינוקא"

בשנת תרפ"ו חלה ה„ינוקא", ולפי עצת הרופאים נסע לריפוי לגרמניה (המבורג). נלוו אליו שלושה מבניו וכן גם ר' שלמה מפלוטניצה כגבאי ושוחט, לבל יזדקק הרבי לשחיטה זרה. אותה שנה, בא' דראש השנה, יום אחד לפני הסתלקותו, הלך להתפלל לבית הכנסת. לפני קריאת התורה שאלוהו הגבאים, אם ברצונו לעלות לתורה היום או למחרת — ביום ב' דראש השנה. ה„ינוקא" ענה: כל מה שניתן לעשות היום — אין לדחות למחרת. אותו יום אחה"צ קרא לשלמה מפלוטניצה ואמר לו: אשמיע באזניך ניגון חדש, תאזין היטב כדי שתוכל להשמיעו אח"כ לאנ"ש. הניגון היה רווי עצבות וצער והדור רוח-נכאים. משסיים הרבי, ביקש מר שלמה, שישיר באזניו ניגון זה, למען יווכח, שלא נשתבש. ר' שלמה השמיע ניגון זה כמה פעמים באזני הרבי, והוא תיקן וחזר ותיקן, עד שהיה בטוח, כי הכל כשורה. אותו לילה נפטר הרבי. בפי החסידים מכונה ניגון זה „ניגונו של הרבי", או „דער מארלישער ניגון", והיו נוהגים לשיר אותו בכל בתי הכנסת של חסידי קרלין-סטולין ביום ההילולא של ה„ינוקא".

אגב, ר' שלמה השוחט היה ממקורביו של הרבי. הוא נוחן בקול ערב, היה שרוי תמיד במצב רוח עליז והניגון לא פסק מפיו. חיוך רחב היה תמיד שפוך על פניו והוא הירבה לשוחח עם ילדי החסידים בבית הכנסת בקרלין וכל ילד היה זוכה לצביטותיו. כל אימת שאני נזכר בר' שלמה, אני תמיה על כך, שיהודי עליז וטוב לב זה עסק בשחיטה דווקא...

*

ה„ינוקא" היה טורח הרבה כדי לגלות בין החסידים שלו יודעי שיר ונגינה. הוא עצמו היה מנגן בכנור ואף ידע לקרוא תווי-נגינה. נוהג היה ללוות את ה„מלווה מלכה" שלו בנגינה, ואף בניו היו מנגנים בכלי נגינה שוים, כשהוא עצמו מנצח עליהם. לחסידים הוותיקים זכורות יפה אותן מסיבות „מלווה מלכה", כשהם עצמם עומדים סביב הרבי ונותנים קולם בשיר.

לימים החליט בנו בכורו ר' אשר'קה ז"ל ללמוד נגינה בקונ־סרבטוריון בברלין ובלי לספר על כך לאיש — עזב את סטולין ונסע לגרמניה. משנודע הדבר בסטולין, יצאו מכתבים ושליחים דחופים להחזיר את הבן למוטב, כי ראו בכך מעין שערורייה וכדי בזיון וקצף. לאחר זמן־מה חזר לסטולין — בשידולם של ידידים שונים — ובמוצאי שבת ראשונה לאחר שובו, אמר ה„ינוקא": „הנגינה שלנו היא בבחינת עבודת קודש, ואם יכול היה לקרות, שבני יסע לקונסרבטוריון ללמוד נגינה וע"י כך לחלל את הקדושה — הרי בדין שנשבור את כלי הנגינה". מני אז לא נשמע קול נגינה ב„מלווה מלכה" והיו מסתפקים בשירה בלבד.

*

לפני כחמישים ושלש שנים בערך, חזר ה„ינוקא" מביקור אצל חסידי פלוטניצה ובדרך עבר בתחנת הרכבת הורין. אבי ז"ל, שהיה אותו יום בהורין לרגל עסקיו, יצא לקבל את פניו. בפגישה, כמנהגו של הרבי, שאל לשלום המשפחה ולמצב העסקים. תוך כדי שיחה אמר לו: יוסף דוד, דע לך שגם אנ"ש יכולים ללמוד מהידושי הטכניקה של ימינו והם: הרכבת, הטלגרף והטלפון. הרכבת מזהירה כי זמן הוא דבר יקר. בדקה אחת אפשר לאחר את הרכבת; הטלגרף — מהו בא ללמדנו? כל מלה עולה כסף בטל־פון, ובדברנו כאן — שומעים שם. ולפיכך יש להקפיד על כל מלה היוצאת מהפה. כל דקה צריכים לנצל ולעסוק במעשים טובים בין אדם לחברו ובין אדם למקום.

*

במלחמת העולם הראשונה, בראש חודש אלול תרע"ה ערב כיבוש פינסק ע"י הגרמנים ביקר הינוקא ז"ל בפינסק וכמנהגו בא להשתטח על קברי אבות בבית הקברות בקרלין. בשובו מבית הקברות טייל עם אבי ושוחח על המצב בחזית ולקראת הבאות ואמר: יש שני סוגי בעלות־בית. אחת לא פקחית ביותר שמה חלב בכד אחד גדול. בבקר כשקמה העוזרת היא מורידה לעצמה את השמנת, הילדים מורידים ממה שהשאירה העוזרת. כשקם בעלה הוא מוצא בכד רק חלב רזה. בעלת־הבית יותר פקחית שמה את החלב בכדים אחדים. ואז לכל אחד מבני הבית כד ויש לו שמנת, לבן וכו'. הרוסים מנהלים את המלחמה כמו בעלת הבית הראשונה. הם ריכזו בבת אחת את גדודי הצבא מסיביר, קווקז וכו' מהמובחרים ביותר ורובם ניגפו לפני הגרמנים בהתקפה הראשונה בגבול גרמניה־רוסיה. בודדים, עייפים ופצועים חזרו מההתקפה הזאת. ברם בזה לא נגמר. ניקולאי עוד יתן את הדין ויקבל עונשו על הפוגרומים ביהודי רוסיה שהוא אחראי להם. אשר ליהודי פינסק, הם חושבים כי הגרמנים יכבשו את פינסק, יאז יתחילו חיים חדשים, יתחילו לסחור עם הגרמנים, ירויחו כסף וביני לביני תסתיים המלחמה. דע לך, יוסל דוד, שהם יסבלו חרפת רעב, לא יהיה להם מה לאכול ומה ללבוש. לא תהיה להם מנוחה בכיבוש הגרמני. הייתי רוצה לעזור ולהקל את סבלם. לצערי, אינני יכול! חבל לי עליהם.

*

בפרוץ המהפכה ברוסיה בשנת 1917 התגוררה משפחתנו בעיירה אנטופוליה ליד קוברין — עיירת מולדתה של אמי ז"ל. הגיעו שמועות שהגבולות נפרצו ואפשר איך שהוא לנוע. אבי יצא ברגל. חלק מהדרך נסע בעגלה בכיוון לפינסק. בבואו לעיר ראה את ההרס והחורבן שנגרם לה. אך מגמתו העיקרית היתה לראות את הרבי בסטולין. הפגישה היתה נרגשת ולבבית אחרי הניתוק הממושך של שנות המלחמה. הרבי התעניין לדעת מה שלום המשפחה, איך עברו עלינו שנות הסבל ואיך החזקנו מעמד. בסוף השיחה אמר אבא: רבי, יש לי שאלה. לפני המלחמה הייתי נוהג ביום ששי ב־11—12 בצהרים להפסיק את עיסוקי וללכת ל„מקוה". כשהייתי חוזר הביתה הייתי עובר על פרשת השבוע, אומר „שיר השירים" וכו'. לפנות ערב הייתי הולך לבית הכנסת לקבלת שבת. בית־הכנסת היה מואר הרבה פנסים, נרות דלקו והיה נקיון בכל פינה. היו מתפללים בהתלהבות, גומרים את התפילה, מאחלים „גוט שבת" זה לזה וחוזרים הביתה. בבית היתה מחכה אשתי והילדים היו לבושים בגדי שבת. השולחן היה ערוך במפה צחורה, נרות דלקו, ואור היה זרוע בכל החדר. הייתי מקדש על היין, חלות היו על השולחן, היו דגים, מרק, בשר ואח"כ לפתן. בין מנה למנה היינו שרים זמירות שבת וכולנו היינו שמחים ובמצב רוח מרומם. בזמן המלחמה עברתי לגור לעיירה נידחת. גרתי בדירה קטנה, במקום יין קידשתי על תה מומתק קצת. במקום חלות היו לי שתי ככרות לחם קיבר, שלא תמיד היה מספיק לכל המשפחה. דגים ובשר בכלל לא היו. כל האור בבית נבע מקסת דיו קטנה ובה מעט נפט (ששימשה במקום מנורה). נרות לא תמיד השיגו. שואל אני, רבי, איך יכולתי לזמר זמירות שבת או להתפלל בהתרוממות הרוח במצב בו הייתי שרוי? הלא גם הקב"ה עצמו אינו נהנה משבת כזאת. ענה לו הרבי: אוי יוסל דוד, יוסל דוד! לו היית שר זמירות ומתפלל בתנאי המלחמה באותה התלהבות ורוממות הרוח, כפי שעשית לפני המלחמה אולי היה אז בא משיח!

*

בלהישין, עיירה קטנה ע"י פינסק, חי רב ושוחט ושמו ר' יום־טוב שמחה. הנ"ל היה מהמכובדים והחשובים אצל „הינוקא", חי חיי עוני ודחקות. אבי ז"ל היה מקורב אליו מאוד ודאג לעתים לצרכיו. כשחלה והרגיש, שימיו ספורים, קרא לאבי ואמר: בקשה לי אליך: אני הולך למות בימים הקרובים. כשתהיה בחג השבועות בסטולין תזכיר את שמי לרבי לפני הזכרת נשמות. אבי הבטיח למלא מבוקשו. ר' יום טוב שמחה מת כעבור כמה ימים. בחג השבועות נסע אבא, כנהוג, לסטולין. ביום השני של החג לפני הזכרת נשמות נגש לרבי ומסר את מבוקשו של השו"ב מלהישין. גער הרבי באבי: יוסל דוד! עליך לדעת, שאנחנו זוכרים היטב את אנ"ש ואיננו שוכחים אותם, ובפרט את ר' יום־טוב שמחה.

*

אחרי הסתלקותו של ה„ינוקא" ביום השני של רה"ש בתרפ"ב בעיר המבורג שבגרמניה, התאספו בסטולין בשבת הראשונה אחרי השלושים ב"כ בתי הכנסת מכל הסביבה להחליט, מי מבניו יירש את מקומו. אבי ז"ל נסע מטעם בית הכנסת בפינסק. נחלקו הדעות: חלק תמך בר' משהלה מסטולין, חלק — בר' יוחנצ'ה הצעיר. ה„גוורדיה" הותיקה, שחלק מהם היה נוסע עוד לאביו של ה„ינוקא" החליטה, שר' אברהם אלימלך ז"ל צריך להיות הרבי וכדי שלא להפריע לאחיו יעבור הוא לקרלין ויכהן שם.

במוצ"ש אחרי „מלווה מלכה" ואחרי גמר כל העיונים, ניגש ר' משהלה לאבי ואמר: גם אתה, יוסף דוד, מנאמני חצרו של אבי, הסכמת, שאחי יהיה בקרלין?! אבי הוריד את האבנט ופתח את הקפוטה עד הכותונת ואמר: רבי, אם אתה יכול לקחת את לבי — קח!

דב מירסקי / ניגונים וגינונים

לעתים, על פי רוב בפרוס החגים, אני מעלה בזכרוני שבתות וחגים בבית הכנסת בו הייתי מתפלל בימים שהייתי מתפלל עדיין — — — למראה החולי־חולין של חגינו עתה אני עוגן אל אותם ימי נעורים ואל אותן חוויות־חג עזות שהיו מנת־חלקנו בימים ההם.

אבי היה חסיד של ר׳ משה׳לע מסטולין והיה מתפלל בבית הכנסת של החסידים הקרלינאים של ר׳ מלכ׳קה. מדרך הטבע שהיה ב„אופוזיציה" ל„שלטון" הקיים ומבלי משים דבקה גם בנו, הילדים, מידה של אפיקורסות לגבי השלטון „הקרלינאי". כידוע היה ר׳ מלכ׳קה עוזב את פינסק באותן שבתות (ואם איני טועה היו אלו רק 2 בשנה) שר׳ משה׳לע היה בא מסטולין לפקוד את חסידיו בפינסק. לעתים הייתי נילווה אל אבי לביתו של משה ליברמן שם היה הרבי מתאכסן בבואו לפינסק או לבית הכנסת הסטולינאי, הייתי נותן „שלום" לרבי, אך על ההבדלים בין השניים לא יכולתי לעמוד לפי עניות דעתי והייתי צריך לסמוך בכגון אלה על דעתו של אבא. „מבין אתה — היה מסביר לי אבא בדרך הילוכי אתו — עם ר׳ משהלע יכול אתה לדבר על הוויות העולם, הוא מצוי בכל הענינים, עצתו היא עצת יהודי חכם והוא הוא היורש האמיתי של ר׳ ישראל׳קה". נער הייתי וסמכתי על דעתו של אבא אם כי, אני כשלעצמי נוח היה לי גם עם הקרלינאי. אהבתי את קולו הערב כשהיה עובר לפני התיבה, גם החייץ שהקים סביבו (אַ וואַרע) היה משרה דרך־ארץ, והואיל וברוב השבתות הייתי מתפלל בביה״כ הקרלינאי ממילא דבק גם בי שמץ של הקרלינאיות...

*

„ימים נוראים" בביה״כ הקרלינאי היו ימי מתח וחוויה גם יחד. בפרוס ראש השנה היתה העיר מתמלאת אורחים רבים שבאו מכל קצות פולין ואפילו מחו״ל. האכסניות והמלונות בעיר היו שוקקים תנועה והיו גם חסידים שהיו לנים בחצר ביה״כ עצמו מאין מקום אחר. ביה״כ היה דחוס ולא נתקיים בו אותו פסוק „עומדים צפופים ומשתחווים רווחים", כי גם בהשתחוות וב„כורעים" היו הכל צפופים, אך צפיפות זו היה לה חן מיוחד. עודני רואה בעיני רוחי אותה תמונה לאחר תפילת „מעריב" בליל ראשון של ראש השנה, כאשר מכל פינה ועבר היו מגיחים יהודים, תוקעים יד אחד לשני, בין הכירו זה את זה ובין לא הכירו, ומריעים בהתלהבות ובקול גדול: „גוט יום טוב! לשנה טובה תיכתבו לאלתר ולחיים". היתה זו עדות לאותה התלקחות של אחוות ישראל שהדביקה זקן ונער וילד. ניגון אחד היה עולה מהברכות האלו וכוונה אחת. תמונה כזאת לא נזדמן לי לראות בשום מקום אחר.

משהגיע ראש השנה היינו מצפים בקוצר רוח לשני אורחים נכבדים: יוסף קלוז׳ני מהורודוק ונטע גלויברמן מסטולין. שני חסידים אלה היו מביאים אתם מדי שנה את „צרור המור" — צרור ניגונים חדשים, שהיו הופכים ללהיטים (שלאגערים) והיו מושרים אח״כ במשך כל השנה. מסתבר, שהם היו מחברים את הלחן הרבה זמן לפני ראש השנה, מתכוננים היטב בינם לבין עצמם ואח״כ היו מקדימים לבוא 2—3 ימים לפני החג לפינסק וכאן היו משתפים בהכנותיהם את יוסף בורטניק שהיה בעל חנות־מכולת וזה האחרון היה מכין גם כמה מאברכי המקום, ובעיקר את 2 בניו של ר׳ אהרון החייט („אהרון די באָרד"), כדי שיסייעו לר׳ יוסף ור׳ נטע. איני יודע אם הם ידעו תווי־נגינה או לא, אך הם עשו כמיטב יכלתם למען להנעים בזמירות. הכל היו מצפים ודרוכים לניגונים החדשים שלהם. עד היום שמור בזכרוני ה„ויאתיו" שלהם או הניגון המיוחד ל„תשליך" וניגונים אחרים שכל הזכויות עליהם שמורות לאותם שני חסידים. לימים נצטרף לצוות גם אברך אחד, ר׳ דוד שמו, ממודז׳יץ, שהיה בעל קול ערב והוסיף לווית חן וטעם למקהלה כולה.

את תפילת ראש השנה היו מסיימים אצלנו קרוב לשעה 4 אחה״צ, לאחר שהמתפללים בכל בתי הכנסת האחרים אכלו כבר ארוחת צהריים והתכוננו ל„מנחה". לאחר הארוחה היו החסידים אוכלים בביה״כ עצמו (המדובר באותם חסידים שבאו מחוץ לעיר). גם את הדגים היו מבשלים בחצר ביה״כ בסירים גדולים ובהשגחה מיוחדת. ה„שיריים" של הרבי היו מתחלקים בדרך דמוקראטית ונכבדים ונגידים לא הועדפו על דלים ואביונים. הרבי עצמו היה עובר לפני התיבה בליל ב׳ של ראש השנה ובתפילת מוסף למחרת, כי הן זה היה יום השנה לפטירת אביו ר׳ ישראלקה. ה„הילולא" שנערכה לזכר נשמתו היתה נערכת ברוב עם ולקראת „תשליך" היו מגוייסים השוטרים המקומיים, כי המון עם רב היה מתאסף כדי להזין עיניו בתהלוכה הגדולה. ייזכרו בהזדמנות זו ר׳ פיניע המלמד, שהיה מעין „פוליטרוק" של הרבי, ר׳ יוסף דוד ביגון, ר׳ אהרון השוחט שהיו מקיפים את הרבי ועושים לו „וואַרע", מכל פרוורי העיר היו מגיעים ל„תשליך" ואפילו השוטרים הנכרים היו צופים במעמד זה במעין יראת דרך־ארץ. לאחר „תשליך" ותפילת „מעריב" היו מחלקים בביה״כ פלחי אבטיח וענבים לברכת „שהחינו". התור היה גדול, אך כל אחד זכה לקבל מנתו.

*

מרבית החסידים מחוץ לעיר היו מתפזרים למקומותיהם אחרי יום כפור, אך היו גם מהדרין שהיו נשארים עד לאחר שמחת־תורה. ה„הקפות" אצל הרבי היו משהו מיוחד במינו, מתנגדים וחסידים, אדוקים ואפיקורסים, צעירים וישישים היו נדחקים לליל ההקפות לביה״כ לראות באותה שמחה גדולה שהיתה מציפה את כל החסידים. ההכרזה של ר׳ פיניע (מלמד) לקראת ההקפה של הרבי שהיתה מונה את כל שלשלת היחוסין של ר׳ מלכקה — היתה מעשה־אמנות ממש. הרבי היה משתף עצמו עם רוקדי ההקפה החמישית („עוזר דלים") והיה אף זה גינון של דמוקרטיה. רואה אני לפני עתה טיפוסים שונים של מרקדים — איש איש והקפתו, איש איש ואורח ריקודיו שהיה מבליט ומאפיין את אישיותו. זכור לטובה ר׳ אהרון השוחט, שהיה בריקודו משום אצילות ממש, שלא כדרך ר׳ פיניע, למשל, שהיה מרקד כאילו היה אחוז סערה ממש. לעיתים היה ניגון מסויים מביא למעין „התערותא דלעילא", התפשטות הגשמיות ממש, והסערה היתה אוחזת בכרלם, וגם אנו, הצעירים, נסחפנו בה. אכן, חסידי קרלין ידעו לשמוח — — —

זוכרני, כד הווינא טלייא, בהיותנו בתנועת נוער „השומר הצעיר", היינו דבקים ומדביקים בניגונים חסידיים שקלטה אזננו בחצרו של הרבי. לא רק הניגונים דבקו בנו, אלא גם הגינונים. בעל אוזן שומעת ועיין רואה יכול היה להבחין על נקלה בהשפעתם של הרבי והחסידים בכל תנועות הנוער הציוניות והחלוציות בעירנו. ניגונים חסידיים, שהיו מובאים לביה"כ של חסידי קרלין, היו מוצאים להם דרך אל המעונות של תנועות הנוער ואף היו מקבלים „תיקון" שם... ההבעה היתה אחרת, הסלסול אף הוא אחר, אבל הדבקות נשארה. חוקרי תולדות תנועות הנוער והתפתחותן לא יוכלו להתעלם מהשפעה זו, שרישומה היה ניכר.

ראוי לציין כאן, כי היתה גם השפעה מסויימת בכיוון הפוך, אם כי הדבר ייראה מוזר. זוכרני, כי כל אימת שהייתי מביא מה„מעון" (כך קראו אצלנו למועדון התנועה) שיר ארץ־ישראלי חדש שנתגלגל אלינו מפי שליח מהארץ או חבר ההנהגה הראשית שבא לביקור, היה אבי־מורי מנסה מיד להתאים את הלחן של השיר החדש לנוסח ה„זמירות" של ליל־שבת. כך, למשל, נסתייע ימים רבים במנגינה של „שיר העמק" הידוע ל„זמירות" הידועות („מנוחה ושמחה אור ליהודים") ופניו היו מזדהרים כאשר הרגיש שהצירוף עולה יפה. אנחנו, הבנים והבנות, היינו גומלים לו בכך שהיינו משתפים עצמנו ב„זמירות" אלו בהתלהבות יתירה, שכן ראינו בכך מעין סינטזה ציונית־חסידית...

בתי־כנסת בפינסק ובקארלין

במפה המצורפת לספר זה סומנו כמה וכמה בתי כנסת מרכזיים בעירנו, אך לא כולם. הננו מביאים להלן רשימה של בתי־כנסת שהיו קיימים בתקופה האחרונה. יש להניח, כי גם רשימה זו אינה שלמה.

1. ביהמ"ד בעלית ביה"כ הגדול. 2. „קלויז" מול ביה"כ הגדול. 3. של החייטים — ע"י ביה"כ הגדול. 4. של חסידי סטולין (ר' משהלע, האדמו"ר מסטולין היה מתפלל בו בבואו לפינסק). 5. של חסידי לובישיי (ברח' קוסציושקי). 6. הבריסקאי (ברח' בריסקר). 7. של ר' זרח. 8. הווקזלני (ברח' הונצ'רסקי). 9. מניסטירשצ'ני. 10. בולבשצ'ינה. 11. וויגודקי. 12. ברח' פרץ. 13. הקלויז בקרלין (שימש כבית־תפילה לרבני קרלין הראשונים). 14. „חברא קדישא" (ליד ה„קלויז"). 15. „וולפרט". 16. של חסידי קרלין. 17. של חסידי ברזנה (ברח' ברנדינסקה — בו היה מתפלל בזמנו ר' דודל קרלינר). 18. של חסידי „קונפדרק" (ליד „הקלויז" דקרלין). 19. של חסידי הורודוק (ברח' זמקובה). 20. ברח' פולנוצנה. 21. במושב זקנים. 22. של משה יצחק לוין. 23. „תלמוד תורה" (רח' זבלנה). 24. של סוניה (על יד רחוב זבלנה — בו התפלל בקביעות הרב א. וולקין. 25. „ניישטאט" (במזרחה של קרלין). 26. „מוכס" (ברח' רוביץ) בו היה נושא דרשותיו המטיף צבי מסליאנסקי ובו היה בזמנו מרכזם של חובבי־ציון).

פרט לבתי־כנסת אלה היו גם בסביבות שונות של העיר בתי־כנסת ארעיים וכן גם „מנינים" שונים ובתי־תפילה קטנים.

„גניזה" של נשק בבית־תפילה

בראש חודש אלול תרצ"ד (1934) באו לפינסק שתי בנותיו של ר' עוזר וריצמן, חייה ומרים, להשתטח על קבר אבא. נלויתי אליהן ונסענו יחד אל בית העלמין הקרלינאי. משחזרנו משם, אמרה לי חייה: הסיעני נא אל „בית התפילה של מאכע". משנכנסנו לשם, פסעה חייה דרך כל ה„מקומות" של קיר המזרח ופרצה בבכי. כאן, אמרה, בילינו ממיטב שנותינו — את אביבה של חיבת ציון בעירנו. אילו הם דברים, שאתם, בני הדור הזקן, לא ידעתם אז: בשנות המהפכה ברוסיה ב־1905, שעה שאנו צעירי ציון ייסדנו את ארגון ההגנה העצמית הצנענו כאן, בבית תפילה זה בעליית הגג את ה„נשק", שהיה בידינו — מקלות ברזל ומגלבים של גומי אשר הכין למעננו סידליק חרש הנחושת... מחסן נשק זה היה מתמיד ידוע רק לי וליוסל חסיד (ברגמן). לו יכולנו להעביר בית תפילה זה כמות שהוא לארצנו! וכמה ציונים וגדולי רוח גידל וחינך בית זה! והלא אף נואם ציוני, לרבות אחי חיים, לא פסח על בית תפילה זה, אשר מעל במתו הטיף לתחייה לאומית, לעליה לציון...

מרדכי קרמן

אליעזר שטיינמאן / קאַרלינער חסידות

קאַרלין האָט ניט שטאַרק אויסגעקלונגען אויף דער וועלט; קיין מאָומדיקע זאַוועררוכעס האָבן אַרום איר ניט געבושעוועט. זי האָט זיך ניט פֿאַרנומען אויף די גרויסע שליאַכן און ניט קיין רווישיקע זענען אירע טייכן. קאַרלין איז אַ קליין טייכל, וואָס גראָבט טיף. קאַרלין מאַכט קליינע טריט און דערלאַנגט ווייט; בייגט איר קאָפּ נידעריק און פֿלוצלינג טוט זי זיך אַ פֿאַרמעסט מיט דער הייך. אין קאַרלין זענען ניט פֿאָרגעקומען קיין מרידות; קיין איין תלמיד האָט זיך ניט אַנטקעגנגעשטעלט זיין רבין און קיין זון האָט זיך ניט אָפּגעריסן פֿון דער אבות־קייט אויסצושרייען אויף זיך: אָט בין איך, אַ שפּאָגל־נייער, אַ פֿונזיכיקער, אַ מחדש, אַן אַליינגייער און חידוש־לעכער אויפֿטוער. אין קאַרלין איז מכלומרשט שאַ־שטיל, ווייל ס'ברענט אַ שטיל פֿייער. העכער הונדערט יאָר האָט זיך געצויגן דער שלום־בית און אַלע האָבן זיי דורות נאָך אַנאַנד נאָכגעזאָגט אין פֿלוג איינס און דאָס זעלבע. און דאָך האָט יעדערער פֿון די נאָכגייער בייגעטראָגן עטוואָס נייס, אייגנס, אַן אייגענעם קרעכץ, אַ טיפֿערן קנייטש, אַ נייערן בלישטש, אַ ניט פֿריער געזעענעם חן־פֿינטל. קאַרלין איז אַלע מאָל געטריי זיך אַליין. זי קוקט אַריין אין זיך און רעדט אַרויס פֿון זיך, מערער צו זיך, און חס ושלום ניט וועגן זיך.

עצבות איז ניט קיין חטא, אָבער דער טימטום הלב וואָס קומט פֿון איר אַרויס איז שוין דווקא יאָ אַן עבירה. און וואָס מיר זאָגן, אַז מע באַדאַרף זיין שטענדיק פֿריילעך און אויפֿגעלייגט איז ניט דער מיין משמח צו זיין זיך דורך אַ מיצווה. זיין מלא שימחה בשעת מען איז מקיים אַ מיצווה איז טאַקע אַ מדריגה. אָבער קאָן מען דען פֿאָדערן פֿון יעדן ייד צו זיין אַ בעל־מדריגה? נאָר די כוונה איז אַ גאַנץ פּשוטע, אַז מען זאָל קיין מאָל ניט אַריינפֿאַלן אין עצבות. גאַנץ קלאָר: אַ ייד, וועלכער קוועלט ניט אָן פֿון נחת דערפֿון, וואָס ער איז אַ ייד, איז ער דאָך אַ בפּירושער כפוי־טובה דעם אייבערשטן. אַ סימן איז דאָס אַז ער האָט ניט דערהערט מיט זיינע אויערן די ברכה, וואָס ער מאַכט יעדן טאָג: ברוך אתה ה׳ שלא עשני גוי, — אַ דאַנק דיר גאָטעניו, וואָס דו האָסט מיך ניט באַשאַפֿן אַ גוי. איי וואָס ער נישטערט שטענדיק ביי זיך צי איז ער אַן אמתער חסיד? איז דאָס פּשוטע גאווה. וואָס עפּעס מוזסטו אַ חסיד דווקא זיין? קודם־כל באַדאַרף מען אַ ייד צו זיין.

עצבות איז די שאול תחתיה, רחמנא ליצלן.

וואָס מיינט דען עצבות? עצבות מייגט: ס'קומט מיר אַן חוב, מאָן איך. עס פֿעלט מיר אויס דאָס און יענץ, סיי אין גשמיות און סיי אין רוחניות. שטעקט דאָך דערין אַזאַ כוונה: אַלץ איז פֿאַר מיר און צוליב מיר. איז דאָך די קשיא: וואָס הייסט ס'פֿעלט דיר אויס? דער עיקרשט איז דאָך, אַז דאָרט אויבן זאָל גאָר ניט אויספֿעלן. נעמען מיר אַזאַ ביישפּיל: וואָלט אַבֿרהם אבינו עליו השלום איינגעגאַנגען צו מאַכן מיט מיר אַ בייט, בין איך ניט מסכים דערויף. וואָרעם היתכן? אַבֿרהם אבינו איז דער גרויסער בעל מדריגה — און איך, ווער בין איך דען? אַ גאָר פּראָסטער פֿאַרשוין. מאַכן מיר אַן אומבייט — איז אבֿרהם אבינו אַ פּשוטער נפש און איך קום אַרויס אַ־איי, אַן אדם גדול. איז וואָס זשע קומט דעם אייבערשטן דערפֿון אַרויס? ס'אַראַ ריוות האָט מען דערפֿון אין הימל? אַ פֿאַרדינסט וואָלט אויסגעפֿאַלן נאָר אויף מיין חלק. הייסט דאָך, אַז אַלץ איז פֿאַר מיר, אַלץ איז אויך. איך און טאַקע נאָר איך. מע באַדאַרף אָבער ניט קיין איך. איך איז פֿע... טריף.

אַנדערש אָבער איז די מידה פֿון ביטערניש.

ביטערניש מיינט האַרצברעכעניש. דאָס האַר נאָגט און ס'באַפֿאַלט דעם אַ חלשות, טאָמער חס־ושלום האָב איך נאָך ניט די מינדסטע מי געמאַכט צו טאָן עפּעס. באַדאַרף מען דאָך טאַקע אַ טראַכט טאָן: קאָן מען דען דערגרייכן אַפֿילו אַ טראָפּעלע יראת שמים אָן זיך מוסר־נפש־צו־זיין? נו, איז ווען און ווו האָב איך געהאַט מסירות־נפש? וויבאַלד אַזוי האָב איך דאָך טאַקע לחלוטין זיך ניט באַמיט צו טאָן עטוואָס. פֿאַרשטייט מען דאָס, קומט מען צו דעם היפּוך פֿון עצבות. ס'הייסט אַזוי: וויבאַלד כ'האָב נאָך גאָר ניט אויפֿגעטאָן אין יראת־שמים, האָב איך דאָך נאָך גאָרניט פֿאַרדינט. איך האָב גאָרניט, ווייל ס'קומט מיר גאָרניט. האָט מען דאָך מיך ניט באַוועלט. גראָד פֿאַרקערט, מע האָט מיך זייער גוט באַהאַנדלט. אַ ראיה: כ'לעב און אָטעם ברוך־השם און מיין ביסל הצטרכות האָב איך אויך, געלויבט דער אייבערשטער. וויבאַלד אַזוי איז דאָך אַ שימחה צו מיר, אַ גדולה אויף מיר. קיינער איז מיר גאָרניט שולדיק, נאָר איך בין דער גרויסער בעל־חוב.

דערום האַלטן מיר, אַז ביטערניש איז אַ מדריגה. נאָר וואָס דען? די מחיצה צווישן די דאָזיקע צוויי מידות איז אַזוי דין ווי אַ האָרעלע. העגגט דאָך די גאַנצע הייליקע תורה אָפּ פֿון אַ האָר. אַ ראיה האָבן מיר פֿון הלכות שחיטה. איז די בהמה געקוילעט ביז צו אַ רוב פֿון איר האַלדז איז זי כשר; איז זי געקוילעט נאָר ביז צו אַ העלפֿט איז דאָס ניט קיין כשרע שחיטה. און וויפֿל איז דען דער שיעור פֿון אַ העלפֿט ביז צו אַ רוב? אַ קנאַפּע האָרעלע, ווי אונדזערע חכמים זאָגן, אַ משהו, די גרויס פֿון אַ פּיצינקעלע. אויף אָט אַ דעם פּיצינקעלע שטייט אַלץ און פֿון אים העגגט אַלץ אָפּ. איר, יונגע־לייטלעך, וואָס פֿידעט איר, וואָס הידעט איר, וואָס רייסט איר איין די הימלען? געדענקט, קינדער טייערע, אויף דעם משהו שטייט די וועלט.

און הערט אויס, יונגע־לייטלעך, וואָס איז דער חילוק צווישן דער מידה און יענער מידה, כאָטש יונגע־לייטלעך באַדאַרפֿן דאָס אַליין צו וויסן, דורך זייער באַמיען זיך אין עבודת הבורא, וואָס איז דער חילוק צווישן זיי. ווער ס'פֿאַלט אַריין אין עצבות איז דער סוף זיינער צו גיין שלאָפֿן. ווען מען איז אַריינגעלאָזט אין עצבות קאָן מען זיך אַליין ניט ליידן; אַ צווייטן אוודאי ניט. אַ טרויעריקער איז אויך אַן אָנגעברוגזטער, וועלכער האַנדלט שאַרף, בלאָזט זיך,

ביז ער ווערט אָפּגעשיידט פון זיינע חברים. אַזאַ איינער מאַכט שטענדיק אַ רעשט ביי דעם רבונו של עולם.

גאָר אַנדערש פירט זיך אויף דער פאַרביטערטער, וועלכער שטעלט ניט אויס אַ צעטל אויף יענעם, נאָר אויף זיך אַליין. ווען מען איז פאַרביטערט, פריינד מיינע, שלאָפט זיך שוין גאָר ניט. די אויגן זענען וואַך און דאָס האַרץ אויך. וואָרעם וואָס איז דען ביטער־ניש? דאָס איז האַרצקלאַפּעניש און דערמאָנעניש, אַז דער מענטש האַלט נאָך גאָר־גאָר פון פאַרנט, נאָך גאָר ניט אָנגעהויבן די עבודה. וויבאַלד אַזוי כאַפּט מען אַ דאַוון, כאַפּט מען אַ לערן. מען קוקט אַריין אין אַ ספר; מען מאַכט אַ שטיקעלע סך־הכל ווער און וואָס און ווען און צי האָב איך עפּעס אויפגעטאָן אויף דער וועלט, דענקט מען וואָס און ווער מע איז, דערמאָנט מען זיך, אַז מען איז אַ ייד. איי־איי, אַ טייערע זאַך אַ ייד צו זיין. פרייט מען זיך דערמיט וואָס מען איז אַליין אַ ייד, פרייט מען זיך אויך ווען מען זעט אַ צווייטן יידן. מען איז זיך פשוט מחיה אַריינצוקוקן אַ יידן אין זיין ליכטיקער צורה אַריין. מען פילט בלב ונפש אַז מען איז אַ ייד. און ווען ס'איז אויפגעלייגט אויפן האַרצן האַנדלט מען שוין ניט שאַרף און מע מאַכט פון זיך ניט קיין ווענז. גאָר פאַרקערט, מען דערגייט צו ביטול היש און מע פירט זיך אויף ענוותדיק. און דאָך שפירט מען אין זיך אַ ביטערניש. חס ושלום מען איז ניט פאַרביטערט אויף יענעם, נאָר מען איז צו זיך גופא ביטערלעך. און דאָך, זאָג איך אייך, פריינד מיינע, אַז אַפילו ביטערניש איז אַ נאָענטער שכן מיט עצבות. מוז מען דערווייטער זיין געוואָרנט פון איר. פאַרשטייט איר, קינדער, אַפילו אַ גאָר פשוטע שימחה ציט איר יניקה פון מקור הקדושה.

עצבות און שבת קודש

ר' שלמה קאַרלינער, אַ תלמיד מובהק פון ר' אהרן קאַרלינער, האָט איין מאָל געשמועסט איבער דער מידה פון עצבות, וואָס באַפאַלט אַמאָל אַ יידן אין דעם הייליקן טאָג שבת, און אַזוי געזאָגט:

עצבות אין שבת קאָן דען געמאָלט זיין? סטייטש און היתכן? ניין, עס לייגט זיך גאָר ניט אויפן שכל. באַדאַרף דאָך יעדער ייד זאָגן: שבת הייליקער, שבת קרוין, ביסטו דען נאָר מיין און ניט אויך איך דיין? שבת טייערער, דו ביסט דאָך אין אונדז, צעגאָסן אין אַלע אונדזערע אברים; דו ביסט דאָך אַ שטיק יידישע נשמה. באַדאַרף מען דאָך זיך שעמען פנים אל פנים מיט דיר טרויעריק צו זיין. און ווער ס'האָט בושה פאַר דעם הייליקן שבת וועט ער שוין פאַרשפּאַרן צו זיין מבויש אויף יענער וועלט, ווייל דער שבת קודש איז אַליין אַ שטיק עולם־הבא.

קינדער מיינע, צי ווייסט איר דען, וואָס ס'האָט אויסגעשטיין אַ ייד, וועלכער איז געווען אַ גרויסער למדן און אַ שומר מיצוות, האָט מקיים געווען די גאַנצע תורה, נאָר ער האָט אַלץ געטאָן אָן שימחה און התלהבות, און אַפילו אין דעם הייליקן שבת האָט דאָס האַרץ אין אים זיך ניט געפרייט? ווען ער קומט אויף דעם עולם האמת זאָגט מען אים: ליבער ייד, אייער אָרט איז אין גן־עדן. גייט ער אַריין אין גן־עדן אָן אַ ברען און אָן התלהבות. פון תענוג און שימחה שמועסט מען שוין ניט. ווי מען איז זיך נוהג אויף דער וועלט, אַזאַ שטייגער פירט מען אויף יענער וועלט. און איז איינער אַ טיפּש דערצו, פרעגט ער דאָרט מיט גרויס פאַרביטערטקייט: איי־איי, וואָס איז דער מער דאָ אין גן־עדן? און פאַר וואָס האָבן

ספר
בית אהרן
על התורה ועל העבודה
בבראדי
בשנת תרלה לפ״ק
BEIS AHRON
BRODY
Druck von M. L Harmelin. 1875

שער לספרו של ר' אהרון השני

אונדזערע גרויסע חכמים אַזוי פיל שבחים אָנגעזאָגט אויף דעם גן־עדן און געהאַלטן אין איין רימען דעם טעם גן־עדן? אָט זיץ איך אין גן־עדן, נו, איז וואָס? ס'איז דאָ נישקשהדיק, אָבער ניט איי־איי. לעילאַדיק איז דאָ אַוודאי ניט. ס'וואָלט געמעגט זיין בעסער און שענער אין גן־עדן.

וואָס זשע טוט מען דאָרטן אין דעם ליכטיקן גן־עדן צו אַזאַ איינעם, קינדער? הייבן מלאכים אָן אים צו וואָרפן אַהין און אַהער. אָט איז ער דאָ און אָט איז ער דאָרטן. ס'וואָרפט מיט אים אין גן־עדן גופא, ווי אין דעם כף הקלע. וואָס זאָל איך אייך זאָגן, קינדער? צו זיין נע ונד אין גן־עדן איז אויך ניט גוט. גלות, אַפילו גלות אין גן־עדן איז ניט קיין תכלית. דער גלות־אָפּריכטער אין גן־עדן ליידט ביטערע צרות און שטייט אויס שווערע נסיונות. נאָך ביטערער איז זיין מצב ווען ער קוקט זיך אַרום און זעט ווי גוט און פריילעך און ליכטיק איז דאָרט אומעטום. צדיקים זיצן אַזעלכע באַלויכטענע און געלייטערטע אין זייער פולער פּראַכט און גלאַנץ, דאָס חיות גייט זיי אויס מחמת גרויס חדווה. זיי טובלען זיך אין טייכן פון גליק. נאָר ער איינער איז אַזוי פאַרוואָגלט און געפּלאָגט, טרוקן איז אים אויף דער נשמה. און דערצו האָט ער נאָך אַ טענה: אוי, ווי גוט וואָלט אים געווען ווען אים וואָלט באמת גוט געווען, וואָרעם ווייסן ווייס ער דאָך, דער דאָזיקער גרויסער למדן און ערלעכער ייד, אַז עס קאָן זיין גוט, זייער און זייער גוט, וואָרעם דער קוואַל פון גליק, וואָס דער אייבערשטער האָט באַשאַפן, איז דאָך אין לשער. איז דאָס טאַקע דאָס גרויסע רחמנות אויף אים, קינדער, און ער אַליין באַקומט גרויס רחמנות אויף זיך. וואָס זשע טוט ער, מיינט איר? לאָזט ער זיך צו צו איינעם אַ זייער ליכטיקן און מלא־חדווהדיקן צדיק. כאַפּט אים אָן ביי די פּאָלעס פון זיין הימלישן בגד און בעט זיך ביי אים: ליכטיקער און מיט נחת־באַשאָנקענער צדיק, האָב אויף מיר רחמנות, טו מיר אַ טובה און טוליע מיך צו צו דיר; מאַך מיך אויך פאַרזוכן אַ ביסעלע פון טעם גן־עדן.

איז זיך דער גוטער צדיק מרחם אויף אים, לייטזעליקט אים מיט זיין ליבן און ליכטיקן שמייכעלע; טוליעט אים צו זיך צו,

שטראַלט אין אים אַריין אַ שפע פון גוטסקייט, פאַרטייטשט אים מיט מחיהדיקע און זיסע ווערטער דעם טעם גן־עדן; גיסט אים אַריין אין דער נשמה דעם ריח הניחוח פון גן־עדן; וועקט אים און דערמונ־טערט אים און זאָגט צו אים: הער זיך איין, ליבער און טייערינקער, אין דעם טעם גן־עדן, זאַפּ אַריין אין זיך, למדן גרויסער, די זיסע ריחות פון גן־עדן; שטעל אָן מויל און אויערן אויפצוכאַפּן די ניגונים פון גן־עדן. וויל דאָך טאַקע יענער בלב ונפש קומען צו דער מדריגה פון אַ טועם טעם גן־עדן. האָרעוועט ער נעבעך זייער שווער און ביטער, ביז השם יתברך איז זיך מרחם אויף אים און ער דערפילט דעם אמתדיקן טעם גן־עדן. אלא וואָס דען, דו שוטה איינער, דאַרפסט דען אַזוי לאַנג וואַרטן ביז מען ברענגט דיך אויף יענער וועלט? האָסטו דאָך דאָ דעם הייליקן שבת, דאָס לויטערע שפּיגעלע פון גן־עדן. פריי זיך מיט דעם שבת ווּעסטו כוח האָבן זיך משמח צו זיין מיט דעם גן־עדן.

תשובה

זאָגט ר׳ *שלמה*: מיינט ניט אַז מיר זאָלן זיך באַמיען מתקן צו זיין די עולמות העליונים. די עולמות העליונים מתקן צו זיין איז ניט פאַר אונדזער כוח און ווּעדליק אונדזער ערך. אונדזער עובדה איז בלויז זיך גופא אויסצובעסערן פון היינט אָן און אויף ווייטער. מיט תעניתים און פייניקן זיך באַנוצן מיר זיך נאָר אין די דאָזיקע דריי פאַלן: ווען דער גוף איז שטאַרק, די עבירה איז לא עלינו גראָב און די טעג זענען קורצע. דעמאָלט, זאָגן מיר, איז רעכט אָפּצוכאַפּן אַ גיכן תענית און בלויז איין מאָל, מער ניט, דערביי ראָטן מיר צו דערקוויקן דאָס האַרץ פרי־באַגינען, איידער ס׳הייבט אָן שאַריען אויף טאָג, מיט אַ גלעזל וואַרעמס. און ניט ווייל מיר האַלטן, אַז פאַסטן איז נוצלעך, נאָר פשוט כדי אָפּצוראַטעווען דורך דעם פאַסטן פון אַריינפאַלן אין עצבות. פון עצבות שטאַמט אַל דאָס בייז. אָפּגעהיט זאָל זיין אונדזער מויל צו ריידן קלאָרע דיבורים וועגן דעם עצבות־ענין.

מיט אַ ביסעלע חיות און דערמונטערונג קאָן מען אַלץ דורכ־קומען. נאָר דער בעל דבר רעדט אונדז אָן, אַז מיר זאָלן אַ סך חשבונען וואָס מיר האָבן אויפגעטאָן ביז איצט. ווי דאָס וואָלט זיין מכלומרשט אַ דרך צו באַקומען פאַר אונדז אַ תיקון אויף פון איצט אָן און ווייטער. גראָד פאַרקערט. דורך דעם מאַכן מיר נאָר קאַליע. דער שכל איז מחייב, אַז מע זאָל מאַכן אַ חשבון איין מאָל אין אַ טאָג, אָדער איין מאָל אין אַ וואָך, צי אין אַ חודש — און אַ סוף זאָל נעמען. וויבאַלד מיר לייגן אין דער לאַנגער באַנק אַריין, ביז עס זאַמלען זיך אָן גרויסע חשבונות, דערגייט דאָס צו דעם, אַז עס קלעקן אונדז ניט פשוט די כוחות אַזעלכע לאַנגע חשבונות דורכצופירן. מיר פּלאָנטערן נאָר דעמאָלט. ס׳איז ניט פאַר אונדזערע כוחות און ניט פאַר אונדזערע מוחות אין די איצטיקע דורות שטאַרקע פּלאָנטערן אויפצופּלאָנטערן. דער כלל איז: אין וואָס אַ מענטש שטעקט, דאָס קלעפּט זיך צו אים.

תשובה טאָן, ווּעדליק מיר פאַרשטייען, מיינט פשוט אַרויסרייסן פון זיך דאָס בייזע דורך דעם וואָס מען איז מקיים מעשים טובים. משיכה האָט אין זיך צוויי טייטשן. זיך ציען צום גוטן און זיך אָוועקציען פון דעם שלעכטן. איז מען אויף זיך ממשיך די קדושה, ווערט מען ממילא אָוועקגעצויגן און דערווייטערט פון דעם שלעכטן. מיר פאַרשטייען דעם פסוק והנדחים בארץ מצרים, דהיינו, די פאַר־שטויסענע קיין מצרים, אויך אין דעם זינען, אַז ס׳איז פאַראַן אויך אַ מצרים פון תעניתים און יסורים זיך אָנטאָן. לאָזט מען זיך אַריין אין דעם דאָזיקן מצרים קאָן מען חלילה, אויך דאָרטן פאַר־שטויסן ווערן און גיין לאיבוד. דאָס הייסט, אַז מען ווערט דאָרט גופא פאַרשטויסן פון דער קדושה. לאָזט מען זיך אָוועק אויף דעם ענגן דרך פון תעניתים און אויסשטיין ליידן איז דאָך אַ ממה נפשך. גייט מען ניט אויף דעם דרך הישר, וואָס איז מען מתקן מיט דעם פאַסטן און מיט געהאַקטע צרות וואָס מען טוט זיך אָן? אלא גייט מען יאָ מיט דעם דרך הישר, קאָן מען דאָך אויך עסן און טרינקען אויף אַן ערלעכן שטייגער, זיך מחיה זיין מיט דער וועלט פון דעם רבונו של עולם, שלאָפן ווי געהעריק און געניסן פון רו, טאַקע קומען צו אַ ביסל מנוחת הנפש, כדי דאָס האַרץ זאָל זיין בשלימות. דער עיקר תשובה איז דאָך די חרטה און דאָס האַרץ איז אַ כלי פאַר דער חרטה. אַ גאַנץ האַרץ האַלט אין זיך די חרטה. דורך אַ צעשלאָגן אויף שטיקער האַרץ רינט אַרויס די חרטה. דאָס האָבן מיר בקבלה פון אונדזערע הייליקע אבות און רביים. געלויבט איז זיין ליבער נאָמען, וואָס ער האָט אונדז ליכטיק׳ געמאַכט די אויגן דאָס אַלץ צו זען. זען איז פאַרשטיין.

ווי גוט איז זיך אָוועקצוזעצן אויף אַ פוסבענקעלע לעבן ר׳ שלמה קאַרלינער און זיך דאָרשטיק איינהערן אין אים. אים מוז מען הערן מיט אַ ציטעריקער גלוסטיקייט, כדי צו דערכאַפּן זיינעם אַ זאָג און זיינס אַ ניט־דערזאָגן. ער רעדט ניט, נאָר ער שושקעט זיך. און ניט ער רעדט אין דער וועלט אַריין סתם קלוגע רייד, נייערט ער רעדט אין דיר אַריין, צו דיר ממש, טאַקע דיך מיינט ער מיט יעדן וואָרט זיינעם. ווּעמען מען הערט און ווּעמען מען הערט גאָר ניט ווען מען הערט אים נאָר, וואָרעם אים באַדאַרף מען ד ע ר ה ע ר ן. דאָס הערן איז זייער לייכט און ווי שווער איז צו דערהערן.

ר׳ *שלמה* קאַרלינער לערנט אונדז אָפּ קורץ און שאַרף און אָטעם־פאַרכאַפּנדיק וועגן דעם וואָס איז אַזוינס גוט צו זיין.

גוט צו זיין, מיינט שטיל און עניוותדיק צו זיין. אַז מען הערט דיך ניט, ביסטו שוין ווויל און גוט. איז מען איין שעה גוט, איז מען די צווייטע שעה נאָך בעסער. ביסטו גוט, איז דאָך דיר גופא גוט.

טאַקע אַזוי. איז גוט, טוט מען דאָך גוטס. אלא וואָס דען? ס׳טרעפט אַ מאָל אַז ס׳איז ניט אַזוי אַיי־אַיי, דעמאָלט ערשט מוז מען דאָך גוט זיין. און אַז דערפון ווערט גוט איז דאָך אַוודאי גוט.

אהבת חברים איז שטענדיק מחיה. ממה נפשך, לאָזט מען פאַלן ליבלעכע דיבורים, איז דאָך צדיק כתמר יפרח. בליט דאָך די ליבע ווי אַ טייטלבוים. שווייגט מען — נו, איז וואָס? זיצט מען אַזוי אין איינעם מיט ליבשאַפט און ס׳איז ווויל און גוט. און וואָס איז דאָ צו זאָרגן? האָט מען גאָר ניט, איז דאָך אַ סימן, אַז מע באַדאַרף גאָר ניט, וואָרעם וואָס אַ מענטש באַדאַרף באמת, האָט ער דאָך.

דער עיקרשט מען זאָל זיך היטן פון שלעכטס צו טאָן. און ווען אַפילו מען מיידט אויס דאָס שלעכטע נאָר מחמת רחמנות אויף זיך, איז דאָס אויך אַ מדריגה.

אַיי־אַיי, מיט איין ביסעלע פרישקייט קאָן מען אַלץ אַריבער. וואָס איז? מ׳איז אָרעם. איז מען דאָך דערהייבן. גראָד פאַרקערט, ווען מען איז דערהייבן איז מען אָרעם.

נאָר ניט שרייען, ניט געוואַלדעווען.

אַז מע שרייט ווען מע וויל, וויל מען ניט ווען מע שרייט. און אַז מע וויל ניט ווען מע שרייט, שרייט מען ניט ווען מע וויל.

דאָס איז אַ שטראָף פון גאָט, ווען מע טוט אַ מיצווה און לייט ווייסן דערפון.

אוי, אַ מורא, אוי, אַ שרעק. קאָן מען דאָך ניט דערגרייכן אַפילו די מינדסטע תּנועה פון אמת און מסירות־נפש.

דער עיקר איז דאָך די האָרעוואַניע. און דערצו נאָך מוז מען האָבן אַ סיעתּא דשמיא. דער אומרו איז דער רוח אלקים אין דעם מענטשן. דער פויגל פליט ווייל דער ווינט טראָגט אים. ווינטיק איז אַ פויגל, גייסטיק דער מענטש, האָסטו אין זיך פיר יסודות. אָבער זע נאָר זע, דער יסוד פון גייסט — דאָס ביסטו.

גרויס און מאַכטיק און פּראַכטיק איז דער אייבערשטער, וואָס האָט אַזאַ שיינע וועלט באַשאַפן און האָט דעם עולם־הזה מיט אַזאַ שיינער און ליכטיקער צורה באַשאָנקען. אויך די ערד איז מלא חן.

— — — לערנען מוז מען, אָבער דאַוונען דאַרף מען. דאַוונען ווילט זיך. ס׳איז אַ גלוסטונג צום דאַוונען, אַן אמתער חשק.

גוט איז צו דאַוונען אַפילו אייניק אַליין. ווער שמועסט נאָך בציבור. אַפילו ס׳דוכט זיך, אַז מע וועט בעסער דאַוונען ביחידות, איז פאָרט געשמאַקער בציבור.

תּפילה מיינט תּפילה זכּה, אַ לויטערע, זויבערע, האַרציקע תּפילה, מיט וואָס ווינציקער פּלאָנטער, אָן אַ שווער געמיט, ניט צו פיל זיך אונטערטונקען אין די מוטנע וואַסערן. דריי זאַכן איז ניחא מען זאָל זיי אָפּטאָן ווי צום גיכסטן: די תּאווה, דעם וועג און דעם מרחץ. און, להבדיל, אַפילו דעם על חטא זאָל מען וואָס גיכער אָפּזאָגן, ניט אויף לאַנג בלייבן שטיין לעבן אים. אין פּסוק שטייט: ויאמן העם וישמעו כי פקד ה׳ את בני ישראל. דאָס הייסט, דאָס פאָלק האָט געגלויבט און דערהערט, אַז גאָט האָט געדאַכט אין די בני ישׂראל. פאַרשטייען מיר פּקד פון לשון פּקדון, געבן צו באַהאַלטן. דאָס פאָלק האָט דערהערט, אַז דער אייבערשטער האָט זיך געגעבן צו באַהאַלטן ביי יעטווידן יידן אין זיין האַרץ. אונדזער גרויסער אַלמעכטיקער ליגט טיף באַהאַלטן ביי יעדן ייד אין האַרצן.

און אַז מע האָט אַזאַ גרויסן גאָט ביי זיך אין האַרצן, פאַר וועמען זאָל מען נאָך מורא האָבן?

מיט דעם רבונו של עולם איז דאָך אַזוי גוט און ווויל, מחיה נפשותדיק. און ניט פאַרגעסן זאָלט איר: ביי איטלעכן אין מויל ליגט פאַרבאָרגן אַ טעלעגראַף צום האַרץ פון די עולמות העליונים. עפנט אַ ייד זיין מויל, פליען פונקען אין די עולמות העליונים אַריין. צעעפנט אַ ייד זיין האַרץ, נידערט אַראָפּ צו אים דאָס אש הקודש פון אויבן.

זייט זשע, יידן, לעבעדיקער, פלאַמפּייערדיקער; פאַטשט, זאָג איך, מיט אייערע נשמה־פליגל גלייך אין הימל אַריין.

— — — פאַרהאַלטן מיר זיך נאָך אַ ביסל אין דער שכנות פון ר׳ אשרן. ער איז אַ גרויסן טאַטנס אַ זון און אַ גרויסן רבינס אַ תּלמיד. ווען ער איז פאַריתומט געוואָרן קינדווייז פון זיין פאָטער, האָט אים ר׳ שלמה, זיין פאָטערס תּלמיד, גענומען צו זיך און אים דער־צויגן. אַזוי האָט ר׳ אשר איינגעזאַפּט קאַרלינער ציטערניש און וועלטפאַרעמדקייט אין זיין בלוט און אין זיין גייסט אַריין. אַ ליכט ציטערט, ווייל דאָס ליכט ווערט געבוירן יעדן אויגנבליק פון דאָס ניי. יעטוועדער געבורט איז אין ציטער און קומט פון ציטערן. זעט זשע, זעט, ווי די קאַרלינער שיטה פון חסידות באַשעפטיקט זיך שטענדיק מיט דעם ענין פון ליכט און ליכטיקייט־ליכט. ליכט איז ווייס און דאָס ווייסלעכע איז זייער איינפאָלטיק, איינפאַרביק, גאָר־גאָר־פּשוט. רעדט טאַקע ר׳ אשר זייער אָפט וועגן דעם וואָס איז אַזוינס פּשוט און פּשוטקייט?

פּשוט איז ליכט. פּשוט איז דאָס ריינע ווייסלעכע. וואָרעם דאָס עכטע ווייסלעכע האָט אין זיך קיין שום אַנדער פאָרב ניט. זי איז זי און נאָר זי; זי בשלימות אָן אַ שום צומיש. דערום צירט זיך די קדושה אין ווייסע קאָלירן. פּשוט איז דער אמת, דער ריינער לויטערער אמת. דאָס גוטע איז גאַנץ פּשוט און איינפאַרביק. דאָס גוטע איז פּשוט און איינפאַרביק. דאָס גוטע איז פּשוט גוט.

ווייל אמת איז פּשוט און ניט־צעטייליק, דערום איז אַ קליין ביסעלע אמת אויך אמת, פּונקט ווי איין פונק פייער איז אויך פייער. אַ קליין טיילכל פון אין־סוף איז אויך אין־סוף. נאָר דאָס ענדלעכע איז צונויפגעשטוקעוועט פון פאַרשיידענע טיילן און טיי־לעכלעך, פון פיצלעך און ברעקעלעך. פאַלט אַרויס פון דעם אַ מינדסט שטיקעלע, איז דאָס שוין ניט־גאַנץ. ווייל ס׳איז ניט־גאַנץ, צעפאַלט זיך דאָס; ס׳ווערט צעשוווּמען און צערונען. אָבער דער קוואַל פון אייביקייט איז אומאויסשעפּלעך. אַ ברעקל פון דער אומ־ענדלעכקייט איז אויך אומענדלעך.

דאָס איז דאָך אַזוי פּשוט און גאָר־גאָר פאַרשטענדלעך, אַזוי אַז ווען מע פאַרשטייט נאָר אַ קליין ביסל, אַ טראָפּעלע דערפון, איז מען שוין אויך אַ בעל־השגה.

ווען איינער זאָגט אַן אמת וואָרט, וואָס ער רעדט דאָס אַרויס פון האַרצן, איז ניט נאָר ער רעדט זיך אַראָפּ פון האַרצן, נאָר רעדט אויך מיט דעם האַרצן. אַ שטיק האַרץ גייט מיט מיט דעם וואָרט. וווהין דאָס וואָרט גייט, גייט זיין האַרץ מיט.

דערויף זאָגט דאָך דער פּסוק „קחו עמכם דברים” דאָס הייסט, נעמט מיט אייך מיט אייערע דיבורים, זיי זאָלן מיט אייך מיטגיין ווי שטיקער פון אייער האַרצן, צוגעקלעפּט זיין צו אייך, איר זאָלט זיין באַהעפט מיט לייב און לעבן צו יעדן דיבור וואָס גייט אַרויס פון אייער מויל. און ניט ווי איינער רעדט, וואָס זיין מויל איז באַזונדער און דאָס האַרץ באַזונדער. נאָר ווען אַ מענטש האָט דביקות מיט זיין דיבור באַשאַפט ער אויף אַזאַ שטייגער וועלטן מיט זיינע דיבורים און איטלעך וואָרט זיינס באַקומט חיות פון דעם מקור החיים. חיות גייט צו חיות. איז מען חיותדיק, אמתדיק, איז מען זיך מידבק צו דעם מקור החיים.

— — — ר׳ שלמה קאַרלינער, וועדליק דעם נוסח פון זיין תּלמיד ר׳ אשר, האָט געפּלעגט אַזוי צו זאָגן.

דין איז, חלילה, ניט דער פּשט האַרבער דין, אָדער סתּם מידת הדין. דין מיינט איידל. איידל זאָלסטו זיין. איידל שבאיידל. ווי זאָגט מען דאָס אויף דקות־לשון: דק זאָלסטו זיין. דער השם יתברך איז דק מן הדק. און ווי זינגט זיך דאָרט אין דעם כּתר־מלכותדיקן ליד: דק מן הדק עד לא נבדק. אַזוי איידל וואָס איידעלער און צאַרטער און דורכדרינגענדיקער, דורכגעלויכטענער קאָן שוין ניט זיין. ווילסטו דינען דעם בורא־עולם, מוזסטו אויך שאַרף זיין, אויסגעאיידלט און אויסגערייניקט ווערן פון דעם מינדסטן שיפלות און פּסולת.

און וואָס דער פּסוק זאָגט: שובה ישראל עד ה׳ אלהיך, איז די ריכטיקע כּוונה אָט וואָס: קער זיך אום דעם געטלעכן חלק, וואָס

רוט אין דיר. וועסטו צוקומען צו גאָטס חלק אין דיר, ביסטו שוין ניט דו. וואָרעם וואָס העכער איז די השגה פון דעם מענטש, אַזוי נידעריק איז ער ביי זיך.

און ווידער האָט מיין הייליקער רבי געזאָגט: וויל מען אויפהויבן אַ מענטשן, וועלכער ליגט טיף אין דער בלאָטע, מוז מען אַליין זיך אַראָפּלאָזן ביז אין דער בלאָטע אַריין, אָט אַזוי נידעריק, און פון דאָרטן דעם געפאַלענעם ביי די אויערן שלעפּן, ביז מע וועט אים אַרויסשלעפּן. שטייט מען אַליין גאָר הויך, קאָן מען דאָך ניט שלעפּן פון אונטן אַרויף. אָט אַזוי איז מען מתקן נשמות.

ווילסטו אַרבעטן פאַר דעם בוראָ, זאָלסטו אויף זיך פיל־פיל אַרבעטן, ביז דו וועסט זיך אַרויפאַרבעטן.

איין מאָל איז צו איינער צו מיין רבין מיט אַ ביטער געוויין און אויסגעשריען:

— געוואַלד, רבי, וואָס זאָל איך טאָן? ניטאָ דער שליסל, וואָס זאָל קאָנען עפענען מיין האַרץ.

האָט אים מיין הייליקער רבי געזאָגט:

— ווען דו האָסט ניט קיין שליסל צו דיין אייגענעם האַרץ, האָב איך אויך ניט.

האָט יענער אָנגעווייטיקטער ייד נאָך יאָמערלעכער זיך גע־וואָיעט:

— ווי איז מיר, רבי. אויב אויך איר האָט ניט קיין שליסל פאַר מיר, טאָ נעמט, איך בעט אייך, אַ האַק און צעהאַקט מיט איר די אייזערנע ווענט פון מיין האַרץ.

האָט דער הייליקער רבי מיט זיין ליכטיקער צורה צו אים גלייך אַ זאָג געטאָן:

— וויבאַלד דו זאָגסט אַזוי איז שוין מיט דיר דער נס געשען, און דיין האַרץ איז געעפנט געוואָרן.

— — — קליין און שטיל, טיף אין זיך אַריינגעשוויגן איז קאַרלין, זייער זייטיק, פאַרטראַכט און דאָך באַזאַכט. וואָס זי זאָגט, זאָגט זי לאַנגדויערנדיק. אויך ווען זי שווייגט, שווייגט זי אויף אַ לאַנגן מהלך. און כאָטש זייער אָפּט רעדט פון איר אַרויס אַ בת־קול פון די אמאָליקע, פון די ראשונים, פון אירע פאַרשפּרעכער, דאָך האָט יעדער פון אירע בת־קול־טראָגערס אויך זיין אייגן קול, זיין ניגון, זיין טיפערע כוונה.

ר׳ אהרן קאַרלינער, וועלכער הייסט ר׳ אהרן הגדול, איז נפטר געוואָרן אין יאָר תקלב; ר׳ שלמה קאַרלינער זיין תלמיד איז נכתלק געוואָרן אין יאָר תקנב; ר׳ אשר דער ערשטער איז פון דער וועלט געגאַנגען אין יאָר תקפו. ר׳ אהרן דער צווייטער, דער זון פון ר׳ אשרן און אַן אייניקל פון ר׳ אהרן דעם ערשטן, האָט געלעבט אויף דעם עולם ביזן יאָר תרלב. האָבן מיר אַ קיימא לן, אַז פון דער הסתלקות פון ר׳ אהרן דעם ערשטן, ביז צום סוף פון לעבנסוועג פון ר׳ אהרן דעם צווייטן, איז אַוועק אַ גאַנצער יאָר־הונדערט. און דאָס וואָס ר׳ אהרן דער ערשטער און ר׳ אשר זיין זון און ר׳ שלמה זיין תלמיד האָבן געזאָגט, האָט געזאָגט אויך ר׳ אהרן דער צווייטער. אַלץ הייסט געזאָגט. איז דען דער עיקר, וואָס מען זאָגט? דער עיקר איז דאָך ווער עס זאָגט, ווען און ווי מע זאָגט, אויף וואָס מע שטעלט דעם טראָפּ און מיט וואָס פאַר אַ ניגון מען פאַרפאַרבט דאָס געזאָגטע.

דער ניגון, דער ריטעם, דער ציטער פון דעם קול, די תנועה וואָס ווערט דערביי געמאַכט, די מינדסטע העוויה, אַ פינטל מיטן אויג, אַ שמייכל, אַ שטראַליק אָדער פאַרוואָלקנט געזיכט, דער סבר פנים יפות און סבר פנים שמחות בשעת מע זאָגט, אָדער בשעת ס׳זאָגט זיך — דאָס זענען די געווירצן, וואָס גיבן דעם גאַנצן טעם צו דעם געזאָגטן. אַ נייער מענטש מיט אַ נייער נשמה מעג זאָגן גאָר־גאָר אַלטע זאַכן, שפּיגלט זיך דאָך אָפּ אין זיי נייע און פרישע חכמה.

איז אונדז טאַקע אַזוי ליב און טייער צו הערן פון ר׳ אהרנען דעם צווייטן, ווען ער שמועסט זיך מיט אונדז דורך וועגן באַדאַכט און באַזאַכט צו זיין.

רויק און געלאַסן זאָל מען זיין. אָט אין דעם שטעקט דער עיקר. נאָר ניט ווערן מבולבל און מטושטש. איז מען צעטראָגן, איז ניט גוט. ס׳איז פשוט מיאוס אַ מבוהל צו זיין. איז מען צערודערט מוז מען זיך טאָן אַ גליטש אויס. מע ווערט, חלילה, אַ יורד, אָדער אַ נופל און מען הערט אויף צו גלייבן אין זיך. זאָל מען טאַקע שטענ־דיק זיך אויפפירן שטיל און סטאַטעטשנע. אָט אַזוי קאָן מען גובר זיין אַ סך מיכשולים. מי און האָרעוואַניע זענען דער יסוד פון אַלע טוונגען. און באַמיען זאָל מען זיך מיט דעם געדאַנק און מיט דעם האַרצן; טאָן זאָל מען ווערליק דער כוח פאַרטראָגט, אָבער ניט מערער. דו זאָלסט געבן לויט דיינע כוחות נאָך און אויך בעטן אַז ס׳זאָל דיר געגעבן ווערן ניט מער און ניט ווייניקער פון דיין כוח. אַ יידיש קינד באַדאַרף צו זיין זייער חשוב ביי זיך. און זאָל ער גלייבן דערין, אַז מיט יעדער מעשה זיינער איז ער וואָס מתקן. מיר מיינען ניט אין די עולמות העליונים. די כוונה איז אין דעם אייגענעם עולם קטן. נאָר ניט האַלטן, אַז מען איז דערווייטערט חס ושלום. וואָרעם פאַר וואָס דען זאָל ער זיין דערווייטערט? ווייל ער איז באַגאַנגען אַן עוולה? דער אייבערשטער איז זייער פאַרגעביק, אויב מען נעמט אויף זיך צו ווערן בעסער פון איצט און ווייטער.

אַיי אַיי, נאָר ניט קיין עצבות און מרה־שחורה. עצבות איז ניט מער ווי אַן אָנשטעל. ווען דו ביסט טרויעריק, און טאַקע זייער טרויעריק, טיף איינגעזונקען אין אַ חשכותדיקער עצבות, ביסטו פשוט אַ גענאַרניק. דאָס האָט דיך דער יצר־הרע אָנגעדראָדלט, כדי דו זאָלכט פון זיך פאַרטרייבן די חרטה און דאָס תשובה טאָן. ס׳זאָל מיינען אַז כלו כל הקצין, חושך מצרים, אַז מען זעט שוין ניט קיין ליכטיקע שיין. ממילא ביסטו פטור פון זיך אַ כוח אָנטאָן בעסער צו ווערן. ביסט פאַרפּלאָנטערט ניט אויסצופּלאָנטערן זיך. אָבער אַזוי צו טראַכטן איז פשוט מיאוס, פע. דער באַווייז, אַז מען האָט אַ צעבראָכן האַרץ פון חרטה, איז דווקא די שימחה. אַ ראיה: בשעת שימחת בית השואבה פלעגן זיך הערצער אויסגיסן ווי וואַסער. מען האָט זייער פיל געוויינט זיך פרייענדיק. דאָרטן אין יענעם געוויין איז געווען די אמתע שימחה. כעס איז אַ שלעכטע מידה. אויך כעס אויף זיך אַליין. אַ לאַנגע זאָרג נעמט זיך פון גדלנות. דער עיקרשט איז דער הילוך פון מענטשן. אַ פיינער און שטילער הילוך איז אַ סימן פון אַן איידעלער נשמה.

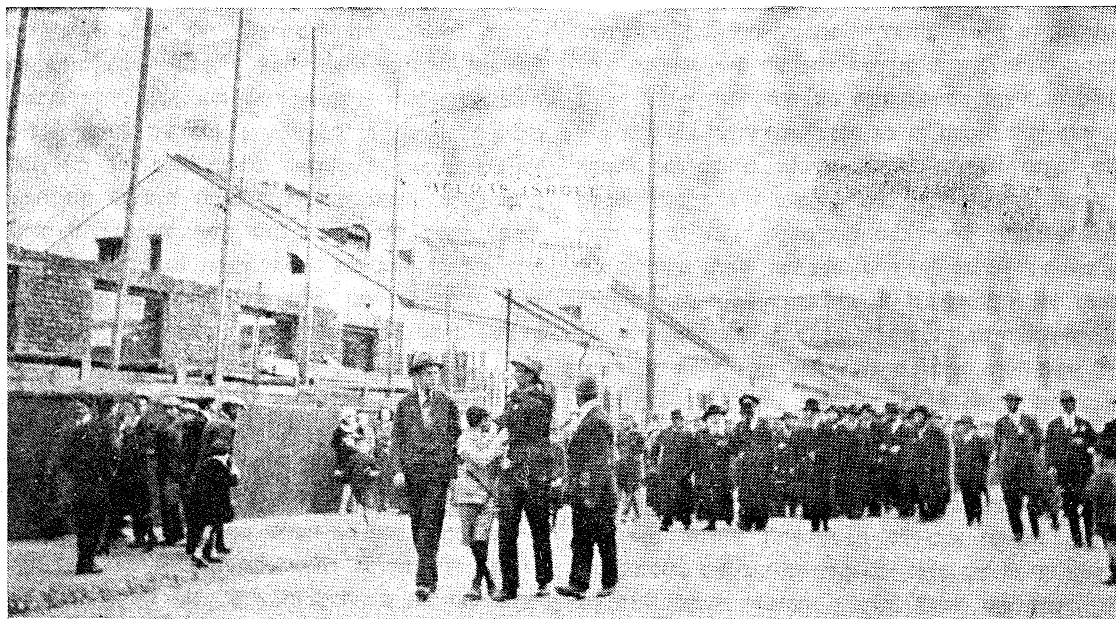
איז דען עצבות גופא נישט מעשה גיאות? באשר בכן איך בין אַ זייער וויכטיק נפש, איז לויט מיין ערך נאָך וואָלט איך דאָך באַדאַרפט זיין דער גרויסער בעל התלהבות און דער אמתער איבער־געשראָקענער פאַר דעם רבונו של עולם. בין איך דאָס ניט. פאַרזינק איך אין אַ טיפער עצבות. טרויעריק זיין הייסט ביי זיך חשוב זיין.

— — — אין דער עיקרשט איז דאָך די עבודה שבלב. דאָס מיינט, ליב האָבן די חברים.

דורך דער ליבע ווערן הערצער צונויפגעשמאָלצן. אין פסוק שטייט: אז נדברו יראי ה׳ איש אל רעהו. דעמאָלסט האָבן די גאָטספאָרכטיקע זיך צונויפגערעדט. עס שטייט ניט דברו, נייערט נדברו. ניט זיי האָבן גערעדט, נאָר ס׳האָט פון זיי אַרויסגערעדט. דער דיבור האָט, אַזוי צו זאָגן, פון זיך אַליין גערעדט. זיי האָבן דערהערט און דאָס פאַרשריבן אין זייערע הערצער — וישמע ה׳ ויכתב בספר. האָט גאָט געהערט און דאָס פאַרשריבן אין זיין ספר. אַלץ וואָס אַ ייד זאָגט און טוט אויף דער וועלט ווערט דאָרט אויבן פאַרשריבן אין ספר הזכרון פון השם יתברך. ווי אין הייליקן זוהר שטייט, אַז איבער דודס קאָפּ איז געהאָנגען אַ ספר. דוד איז דער שורש פון תשובה און חרטה. ווי אַזוי קומט מען צו דער אמתער חרטה? דורך דעם וואָס מען הערט זיך גוט איין אין דעם פירוש המילות. ניט מען זאָגט דאָס וואָרט פון מויל און אַרויס, נייערט פון מויל און אַריין, קריק אין האַרצן אַריין, אַזוי אַז עס ווערט פאַרשפרייט און צעגאָסן אין אַלע אברים. און אַז אַ קיבוץ פון יידן זענען אין גרויסער אחדות מיט אמתדיקע חברישע הערצער, ווערט פון זיי אַ ניב שפתים. ניב איז די שפראַך. ניב איז אויך אַ קוואַל. די נשמה ווערט כמעין המתגבר, דאָס האַרץ קוועלט אָן. כל־זמן ס׳וועט ניט זיין קיין פירוד הלבבות צווישן אַנשי־שלומנו בין איך זיי אַן ערב, אַז ס׳וועט זיי, חס ושלום קיין שום שלעכטס ניט געשען.

מיר האָבן געהערט וואָס ר׳ אהרן דער צווייטער זאָגט וועגן מידות און וועגן מענטשלעכער התנהגות, און זאָגן זאָגט ער אייגנט־לעך וואָס זיינע עלטערן און רביים האָבן געזאָגט. און דאָך זאָגט ער דאָס אַנדערש. דער חידוש איז אין זיין אופן און שטייגער, אין דעם ריטעם פון זיינע רייד. אופן, שטייגער און ריטעם זענען דער עיקר. דער תוך שטייט דאָך אין די הייליקע ספרים. רעיונות קאָן מען אויסבאָרגן. חידושי תורה פליען אַרום אויף דער וועלט ווי פייגל. ניגונים גייען איבער פון דור צו דור. ווי אין פסוק שטייט: דור לדור ישבחו מעשיך. יעדער דור ירשנט פון דעם פריערדיקן הימנען און לויבגעזאַנגען. וואָס אַ מענטש באַזיצט אין זיך אייגנס איז נאָר דער ריטעם פון זיין קלאַנג און גאַנג און געזאַנג. דער ריטעם איז דאָס מענטשלעכע חיות, די אמתדיקע נשמה יתירה. ריטעם מיינט מאָס. מאָס איז דאָך מידה. ווידער קומט דאָס דערויף, אַז יעדער איינציקער איז מחוייב צו מעסטן זיך און אַרום זיך, זיין אייגענע וועלט און אַלע וועלטן, מיט זיין מעסטערל. דער מענטש טראָגט מיט זיך די מידה און די מידה טראָגט אין זיך דעם מענטש. דער מענטש שאַפט זי און זי שאַפט אים.

דער חידוש פון ר׳ אהרן דעם צווייטן, וואָס ער מעסט די מידות מיט זיין אייגענעם מעסטל. דאָס וואָס ער זאָגט האָבן דאָך זיינע עלטערן און רביים אויך געזאָגט. וואָס זשע איז דער אונטער־שייד צווישן אים און זיי? זיי האָבן גערעדט איבער באַדאַכטקייט און באַזאַכטקייט מיט אַ ברען און התלהבות. אויסער זיך זענען זיי געווען ריידנדיק. און ער, ר׳ אהרן, רעדט וועגן געלאַסנקייט טאַקע רויק און געלאַסן. ביי אים זענען תוך און פאָרעם ענג גע־בונדן. זיין התלהבות איז איינגעהאַלטן און געדעמפט. אַ רעיון, וועלכער עגבערט אין אַ קיבוץ, אָדער אין אַן ענגער משפחה, אין דעם משך פון אַ יאָרהונדערט, ווערט ממילא איינגעצוימט, מער פאַר־פנימיותדיקט, טיף איינגעגראָבן. ער דרינגט אַריין אין אַלע גע־דערעם, אָבער גראָד אין דער אויסערלעכקייט, אין דעם פנים און אין דער שטים, ווי אויך אין די תנועות און די העוויות, איז ער ניט קענטיק. אַ טיף איינגעוואָרצלטע און פון דורות געירשנטע מידה איז שוין ניט דער בעל־הבית אויף דעם מענטשן, נייערט דער מענטש ווערט אַ בעל־הבית איבער איר. אָט אַזוי רעדט ר׳ אהרן וועגן אַלע הויכע ענינים מיט אַ שטילן און נידעריקן צוריק־געצויגענעם קול. ביי אים איז מער דממה דקה ווי קול. שטיל פייער. אויך אין זיין גערויש איז אַ טיף געשוויג.

הפגנת היהדות הדתית בפינסק, בראשות הרב א. וולקין

כיצד נפלה המחיצה?

פתחנו מדור זה על החיים הדתיים בעירנו ברשימה על ביה״כ הגדול ותולדותיו ונסיימו ברשימה אחרת על נושא זה. נזדמנה לידינו מחברת, שהיא יומנו של י. זיסלמן, שעלה ארצה מפינסק בשנת תרמ״ו, ואנו מפרסמים כאן קטע מכתב־יד זה, ככתבו וכלשונו.

העיר קארלין נבנתה בשנות תק״ל—ל״א, ל״ב, ובשנת התקצ״א נשרפה כולה עם ביה״כ וגם פנקס דברי ימי העיר אשר היו משמרת קודש בתוכה, בשנה ההיא שבו מארץ ישראל ת״ו האחים הגבירים ר׳ אריה לייב ור׳ אפרים יצחק, בני הרה״ג נחמן הלוי גרינברג מ״ס, כי לא מצאו חפץ לשבת בארץ ישראל, אשר היתה אז תחת שלטון העריצים התוגרים ואין משטר ובטחון החיים בתוכה. ויהי בשובם לקארלין, עיר מולדתם, וימצאו והנה היא שרופה כליל באש. וידור ר׳ אריה לייב לבנות ביכ״נ חדש להודות לה׳ חסדו, אשר השיבו לשלום אל ביתו, כי חייהם היו תלויים מנגד בנסעם באונייה ושודדי הים היוונים, תושבי האיים, פשטו בים לשלול שלל וישבו אנשים רבים וימכרום לעבדים ולשפחות.

ויצו ויסיעו קורות מן הנהר ויבן את ביהכ״נ ממסד עד הטפחות ויעש ארון קודש נחמד למראה ולא לקח מכל איש, אשר הביא נדבתו, אפילו אגורה אחת. ויהי ככלותו את מלאכת הקודש ויצו ויפתחו באותיות זהב על הפרוכת מלמעלה: „הבית הזה וארון הקודש נדב ר׳ אריה ליב ב״ר נחמן הלוי בשנת תקצ״ב״ והאנשים המתפללים עשו לו מזכרת כבוד ויתנו את העלייה לתורה בחג שמחת תורה („חתן תורה״) מתנה לו ולזרעו כל הימים, אשר יעמוד ביהכ״נ על תלו, וכל הימים אשר בני משפחתו יחיו על הארץ.

וזה הדבר אשר הסב לבניית העיר החדשה קארלין. בספר שו״ת לרב גאון, אשר חי במאה הששית לאלף החמישי, כתובים הדברים האלה:

בהיותי בעיר בירת הגליל פינסק יע״א התפללתי שם בביהכ״נ, אשר לא ראיתי כמוהו לחן ויופי בכל הערים אשר עברתי. גם נמצא כתוב באוצר הספרים בבית מקלט הנזירים הנוצרים, העומד במרכז העיר, אשר הוא עתיק ימים — יותר משבע־מאות שנה, כי בזמן בנייתו היה ביהכ״נ הגדול בנוי על תלו כבר מימים רבים מאוד. (גם אני, כותב הטורים האלה, עיני ראו כתובות על משקופי החלונות מלמעלה בפנים לזכרון בדק הבית, תיקון הבית האחד לאחר יותר מחמש מאות שנה, ותיקון שני לאחר למעלה משלש מאות שנה, ובשנת תרמ״ו, היא השנה אשר העלוני אלקי אבי ארצה ישראל ת״ו, תיקנו בדק הבית. וגם גנזו שרידי ספרי קודש אשר מלאו תקרת ביהכ״נ וימצאו ספר תורה עתיק, אמתיים ארכו, עם עצי חיים עבים חזקים.)

סופרי סת״ם שערו זמן כתיבתו כשלש מאות שנה. בעת ההיא, אשר בנו אבותינו את ביהכ״נ, תם הכסף באוצר הקהילה וילכו זקני העיר אל הכוהנים הנוצריים הדומיניקאנים הנזירים ויקחו מהם כסף בהלוואה על מנת לשלם הקרן עם הריבית בתשלומים שנתיים לימים רבים. אבותינו נתנו ערובה את ביהכ״נ ואת ביה״ק העתיק. אם לא ישלמו את התשלום השנתי, הרשות בידי הכהנים לסגור את בית האלקים ואת בה״ק. וירבו הימים וכל זקני הדור ההוא, באי ביהכ״נ, נאכפו אל אבותם.

ויקם דור חדש אשר לא ראה את מצוקות אבותיהם, אשר סבלו בימי בנין ביהכ״נ, ויחדלו לשלם את התשלום השנתי, ותעל הריבית ותיספח אל הקרן מספר השנים אשר לא שילמו. ויגדל חוב ביהכ״נ עד שמונים אלף רובל כסף, ותקצר יד העדה לשלם.

אז החלו הכהנים להציק להם ולתבוע את כספם. אבי אמי, הישר באדם, סיפר לי, כי בימיו סגרו הכמרים פעמים רבות את דלתות בית מקדשנו בערב ראש השנה ויעמידו שוטרים מבחוץ בלי לתת לאיש לבוא לשפוך שיחו בימי קדשינו הנוראים, עד אשר ישלמו את מכסת כסף החוב. וכן סיפרו לי זקני החברה הכבודה גשח״א, ר׳ לייב פאמעראנץ ור׳ יוסף אברהם הילר מ״כ, כי בימיהם כפרו פעמים רבות הכמרים את שער ביה״כ וגם העמידו שומרים מבחוץ לשמור שלא יטמנו את המתים, עד אשר ישלמו חוב ביהכ״נ.

ומה עשו אבותינו בימים ההם? לא אספו אסיפה לבקש עצה לשלם כסף, כי אם קראו עצרת לקדש צום להתפלל סליחות.

ותיפרדנה שתי העיירות ותרבינה במריבת קודש. העיר החדשה, אשר נאלצה לכלכל כל כלי הקודש וכל צרכי הקהילה לבדה עשתה לה הכנסה ממכס הבשר כמנהג כל קהילות ישראל בארצות גלותם. ויגזרו רבני פינסק העתיקה, שלא יקנו בשר כשר במקולין העיר קארלין החדשה. גם החרם החרימו לאסור גם הכלים אשר יבשלו בהם. האיסור והחרם הזה היו למכשול ימים רבים וכמה נפשות יקרות נלכדו ומתו בלא עת בעוון מעל החרם והאיסור הזה. ואם נקראו בע״ב מתושבי פינסק אל סעודת נישואין בקארלין, נאלץ בעל המשתה לערוך שולחן ומאכלים תבשילי בשר לבד, שלא יתערבו זה בזה. וראיתי כתב יד העתקה, פס״ד של שלושה רבנים, אשר נקראו לשפוט ריב שתי העירות. בהע״ב, תושבי פינסק, טענו, כי כל עשירי העיר יצאו את העיר החדשה ובעיר העתיקה נשארו דלת העם ולא יעצרו כוח לכלכל את כל העניים אשר בעיר. וישפטו הרבנים, כי בעה״ב, תושבי קארלין, מחויבים לכלכל מדי שבת בשבתו מאתיים איש מעניי פינסק שלוש סעודות. המריבה המרה הזאת הגיעה לאזני הממשלה ותשלח שרים לראות ולשפוט הריב ויכתב ויחתם בספרי הממשלה, כי העיר קארלין עיר לבדה רחוקה שלושה פרסאות מעיר העתיקה פינסק. החוב הגדול נשאר מוטל על העיר העתיקה. בצר לה עלה פרנס העיר מחולני ר׳ יעקב בר׳ יוחנן אדלר ועמו שתדלן העיר, סופר ודבר הקהל ר׳ יחיאל מיכל ברצינסקי, לקרית מלך רב, ובהשתדלותם ציוותה הממשלה לחלק את החוב הזה על מאתיים ושמונים עיר, אשר היו תחת ממשלת רבנות הגליל, בעת אשר משלו נסיכי ליטא בארץ. גם האיסור וחרם גזירת הבשר בטלו, כי בבוא הרה״ג ר׳ אלעזר משה הלוי איש הורוויץ זצ״ל לשבת על כסא הרבנות בעיר הבירה פינסק השלים בין שתי העיירות, וכך נפלה קיר הברזל אשר הבדילה בין שתי האחיות ותשובנה ותהיינה לבשר אחד. זכרה לו אלוק׳ לטובה, וכן יאר ה׳ דורו ויצו את ברכתו השלום לכל עמו.

ספרות
אמנות
ועדנות

נ. תמיר / עיר יוצרת

בפרקים רבים של הספר הזה צרורות עדויות רבות והערכות לכוחות היצירה התרבותית שהיו מפעמים בעירנו. בכתבי־יד מרובים, שהגיעו אלינו ולא זכו לפירסום מחמת קוצר היריעה, מעלים הכותבים על נס בעיקר את יתרונותיה המיוחדים של עירנו בתחומי היצירה התרבותית והאמנותית לכל סיגיהם. נראה לנו, כי רשימת הספרים הרבים שחוברו על ידי יוצאי עירנו המתפרסמת במדור זה (וזו ודאי לקוייה בחסר) היא ההוכחה הבולטת ביותר ליתרון זה. אילו לא היתה קיימת בפינסק היהודית אותה אוירה מיוחדת המסייעת לחקר ודעת, לתלמוד תורה ולהשתלמות — לא היינו זוכים לפרי־הילולים זה, למאות כרכים של ספרות תורנית וחילונית, שמחבריהם הם בני עירנו לשעבר.

הצימאון לדעת ולתורה היה משותף לכל השכבות בציבור היהודי. ב„פנקס" של אחת מחברות ש"ס, שמקום לימודיה היה בבית־המדרש של חברה קטנה (חברה־שע שול), מביאים המייסדים של החברה את הפירוש של הגר"א לפסוק „אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה": אין הכוונה — מסביר הגר"א — שיהודי ימית עצמו על תלמוד תורה, כי הרי נאמר במפורש „וחי בהם", אלא שאם רוצה יהודי לקבוע לו עתים לתורה וטירדות שונות מונעות בעדו, חייב הוא לתאר לעצמו שהוא כבר מת ואין לו טירדות כלל... בתתירתם זו להקניית תורה הגיעו מייסדי החברה הנ"ל עד כדי קביעת תקנה מפורשת „שכל המחסר איזה שיעור בלי הצדקה מקבל עונש ח"י גרוש קנס". תקנות אלו אינן אופייניות רק ל„חברה קטנה" שבפינסק, אלא גם לחברה גדולה. אילו ניתן לנו לעקוב אחרי שנות הילדות של כל אותם סופרים ומחברים שיצאו מפינסק היינו רואים בעליל, כי הם, בעצם היותם וביצירתם, מוכיחים כי נתאמת בפינסק היהודית כלל עתיק: „הזהרו בבני עניים שמהם תצא תורה".

הגדולים בתורה לא החזיקו טובה ותורה לעצמם, אלא הלכו אל העם ללמדו ולהשכילו. וכך מצאנו שהגאון ברוך אפשטיין היה מנהל „שיעור" ור' ברוך ליברמן ור' אהרון ביגון ומולדבסקי, מנהל ת"ת דקארלין, וסנדר רבינוביץ' וש. נ. גיטלמן ורבים אחרים — איש איש ב„חברה" שלו ובפרבר שלו.

גם בתחום ההשכלה הכללית בלט מאמץ גדול של המשכילים להקנות את ידיעותיהם לזולתם. ההשכלה למבוגרים, או כפי שזו היתה מכונה בימים ההם „אָוונט קורסן פאר דערוואקסענע", היתה בבחינת לחם־חוק בפינסק. הקורסים למיניהם ריכזו שומעים מכל החוגים ומרצים רבים מציינים בזכרונותיהם, כי „הקהל היה שותה בצמא" את דבריהם. אין ספק, כי המפלגות השונות היו אף הן גורם חשוב בעיצוב פני התרבות וההשכלה בעיר. ועדות התרבות של כל האירגונים הציבוריים והמפלגתיים היו מתחרות ממש זו בזו על כיבוש הקהל היהודי לאותם אירועים תרבותיים שונים שאורגנו על ידן. כל סממני הטכניקה המודרנית כדי למשוך קהל־ידועים היו כבר לועדות התרבות השונות בימים ההם בעירנו. זוכרני, כי בני הנוער, אבל לא רק הם, היו נוהרים לאותם ערבי שאלות ותשובות („קעסטל־אָוונטן") שאורגנו על ידי מפלגות שונות לבירור שאלות שנויות במחלוקת, להסברת ענינים אקטואליים, להתנצחות הדדית וכד'. היה זה מראה מרהיב־עיין לראות את ההמונים הנוהרים לאותם מקומות התכנסות, בעיקר בלילות־שבת ובמוצאי שבתות, כדי להתבשם מר־חה של תורה. עד היום מספרים מרצים שונים ושליחים שנזדמנו אי־פעם לפינסק, ובכללם נשיא ישראל, ז. שזר, על הקהל המיוחד שהיה להם בפינסק.

הספריות הרבות שהיו מצויות בעירנו סייעו במידה רבה להשכלת ההמונים. מצוי בידינו תיאור מקיף של חנן הלמן מארגנטינה על כוח ההשפעה של הספריות בפינסק. המחבר מתאר את התורים שהיו בספריות הציבוריות, את שקידתם של הספרנים שראו מלאכתם כעבודת־קודש ממש ואת הסיפוק העצום שנגרם להם, שעה שקוראים ותיקים התחלקו אתם ברשמיהם מהספרים שקיבלו.

פרק מיוחד הוא המאמץ העצום להקניית השפה העברית, שנעשה על ידי אנשי התחייה העברית בעירנו. הננו מביאים במדור זה שתי עדויות המוסבות לתקופות שונות, והן מדברות בעד עצמן. אין זה מקרה, כנראה, שמספר המנויים על „המליץ" בפינסק, יחסית לגודל האוכלוסייה, היה רב יותר מאשר זה שבכל ערי פולין בימים ההם. כשם שאין זה מקרה שהעיר היחידה בפולין בה הופיע עתון עברי (פרט ל„הדרך" — שבועון עברי שהופיע אז בוורשה) היותה זו פינסק שלנו. וכך אתה מוצא בעירנו את „שער" (בעריכת חנוך לוין) שהופיע בדפוס וולובלסקי בשנים 1935־36, ולאחר מכן את „ניבנו" (בעריכת חנוך לוין ומומה אייזנברג) ו„פסיעות" והוצאות חד־פעמיות שונות.

וכבתחום התרבות — כן גם בתחום האמנות: מאמץ בלתי פוסק ליצירה עצמית, לטיפוח חוגים דרמאטיים, חוגי־חובבים, מקהלות־עם, תזמורות וכד'. איציק טולסטוב מויניפג אשר בקנאדה שלח לנו סקירה מקיפה על „ימי הזוהר" ההם, כאשר הוא וחבריו היו מארגנים מדי שבוע הצגות וקונצרטים ב„אונדזער ווינקל". בין היתר הוא מזכיר פרט מעניין ואופייני: כאשר נשרף ביה"כ של החייטים בא הגבאי בעצמו, חנא הבלן, אל חמיו משה בקליאר כדי לשדל אותו שהוא ישפיע על חתנו, איציק טולסטוב, ש„ישחקו תיאטרון כדי להשיג כסף לבניית ביה"כ מחדש". ד"ר א. מ. פלדמן, שהיה אז הרוח החיה של החוג הדרמאטי, הסכים לכך. הוצג המחזה „דער דאַרפס־יונג" וכל ההכנסה הוקדשה לביה"כ של החייטים. הולצמן הזקן — מוסיף בעל הזכרונות — היה אומר, כי השחקנים הגדולים מוורשה אינם מסוגלים כך להציג את ה„דאַרפס יונג" כשם שעשו זאת החובבים הפינסקאים. — — — על הקהל הפינסקאי, להיטותו והבנתו לתיאטרון, מספר במקום אחר בספר זה השחקן הוילנאי זלמן הירשפלד (עתה שחקן „זוית" בתל אביב) ונאמנה עלינו עדותו, שכן ידענו קהל זה מקרוב־קרוב.

סופרים וספריהם

להלן רשימת סופרים, ילידי או תושבי פינסק, והספרים שנכתבו על ידם.

אביבי צבי	שבעים משל ומשל	תל־אביב
אהרנשטיין יצחק	קרן אורה	וילנא, תרי״ב
ר׳ אהרון הגדול	הצוואה	צ׳רנוביץ, תר״י
ר׳ אהרון (השני),	בית־אהרון	בראדי, תרל״ה
בן אשר	התנהגות וסה״י לצדיקי קארלין	
		ירושלים, תשט״ו
	תפילות סידור	ורשה, תרפ״ב
ר׳ אהרון (אב״ד		
קראטינגע ופינסק)	תוכפת אהרון	תרי״ח
אדלסון יהודה	זכרון יהודה	ברדיצ׳ב, תר״ן
	פתחי קדושה	וילנה, תרי״א
	זרע יצחק	ברדיצ׳ב, תר״ן
איש־שלום מיכאל	מקומות קדושים והיסטוריים בא״י	
		ירושלים, תרצ״ב
	א. ד. גורדון, י. ח. ברנר, י. טרומפלדור	
		ירושלים, תרצ״ד
	קברי אבות (לחקר מסורות הקברים)	
		ירושלים, תש״ח
	מסעי נוצרים לארץ ישראל	ירושלים, תשכ״ו
ר׳ אליעזר בר׳ מאיר	שיח השדה	תקמ״ו
הלוי	ריח שדה	תקנ״ח
אוסטרובסקי משה	המדות שהתורה נדרשת בהן	ירושלים, תרפ״ה
	מבוא לתלמוד	ת״א, תרצ״ה
	כנסת ישראל	ת״א, תרצ״ז
	תולדות המזרחי בא״י	ירושלים, תש״ד
	ארגון הישוב בא״י	ירושלים, תש״ד
	איש ירושלים	ירושלים, תש״ד
אליאסברג יעקב	בעולם ההפיכות	ירושלים, תשכ״ה
אפשטיין ברוך	נחל דמעה	ורשה, תר״ן
	שפה לנאמנים	ורשה, תרנ״ד
	מקור ברוך	וילנה, תרס״ב
	תורה תמימה	וילנה, תרס״ב
	תוספת ברכה	קרקוב, תר״ץ
	ברוך שאמר	פינסק, תרצ״ז
	גשמי ברכה	ניו־יורק, תשי״ט
	עבודת הלוויים	קרקוב, תר״ץ
	מחקרי שפה	פינסק, תרע״ג
בורשטיין זלמן	מגיני ארץ	ורשה, תרכ״ב
בגון אהרון	פרי אהרון	ת״א, תשכ״ד
ברגר י׳ ל.	כפורי התורה	וילנה
ברוכין יעקב	משכנות יעקב	וילנה, תקצ״ח
	קהילת יעקב	וילנה, תר״ז
ברוכין יצחק	קרן אורה	וילנא, תרי״א
ברושטיין צבי הירש	כפר תורת הניקוד	ורשה, תרס״ב
ברמן לייב	געלעכטער און טרערן	תר״פ
ברקוביץ דוד	חנה דוד	פינסק, תרצ״ו
ברכוז (ברגמן)	כפריה קטנה לילדים	
שמואל חיים	פניני רש״י	
	שפת־ילדים	
	מורה השפה	
	כפריה קטנה לילדים	

גוטליב שמואל נח	אהלי שם	פינסק, תרע״ב
גולדמן משה דב	שירים	וינה, תרמ״ב
	משלי חכמים	ניו־יורק, תרע״א
גולדין אייזיק בר	אותיות מחכימות	פינסק, תרע״ג
גולדמן יעקב	גמרא למתחילים	וילנה, תרס״ב
	פרוזדור לגמרא	וילנה, תרס״ב
	התחלת גמרא להלכה ואגדה	פטריקוב, תרס״ג
	ילקוט ארץ ישראל השלם	ורשה, תרנ״ד
גיטלמן שלמה בתן	מצפון ונגבה	פיטרקוב, תרס״ב
גלבוע יהושע	גחלים לוחשות	ת״א, תשי״ד
	לשמור לנצח	ת״א, תשכ״ג
	על חורבות התרבות היהודית בבריה״מ	
		ת״א, תשי״ט
	מסעות באפריקה	ת״א, תשכ״ה
גליקסברג חיים	ביאליק יום־יום	ת״א, תש״ה
גליקסברג שמעון	הדרשה בישראל	ת״א
יעקב	תורת הדרשה	״
	ישראל ואורייתא	״
	מושגי החיים	״
גינזבורג נפתלי		
הירץ	נפתלי שבע רצון	המבורג, תס״ח
גינזבורג אריה לייב	שאגת אר״ה	פרנקפורט, תקט״ז
	טורי אבן	מץ, תקמ״א
	גבורת ארי	וילנה, תרכ״ב
גינת (גינזבורג)	Between parents and children	
חיים	Psychotherapy for children	
		ניו־יורק, תשכ״ג
דב בער בר׳ נתן נטע	נטעי שעשועים	ז׳ולקבה, תק״ח
דובז׳ביץ אברהם דב	ארון הברית	יקטריניסלב, תרכ״ה
	תהילה למשה	אודסה, תרכ״א
	לא דובים ולא יער	ברדיצ׳ב, תר״ן
	המצרף	אודסה, תרל״ו
הדני עבר	צריף העץ	
(א. פלדמן)	המפעל בערבה	
	נהללים	
	„השומר״	
	עם במלחמתו	
	חדרה	
הורוביץ אלעזר משה	יד אליעזר	וינה, תר״ף
	אהל משה	ורשה, תרמ״ד
	פרושים והגהות	וילנה,
	הערות למדרש שוחרי טוב	ורשה, תרכ״ה
הירשנזון יצחק	קונטרסים	תר״ן
	דבר השמיטה	
	נהי בכי תמרורים	תרמ״ט
הלפרן ג׳ורג׳	די פארהעלטענישן פון די יידישע ארבעטער	
	אין לאנדאן	לונדון, תרס״ט
המבורגר רפאל הכהן	מרפא לשון	אלטונה, תק״ן
	דעת קדושים	אלטונה, תרל״ט
	ושב הכהן	אלטונה, תקנ״ב
	תורת יקותיאל	ברלין, תקל״ב

הורוביץ חיים מאיר	אגדת אגדות	ברלין, תרמ״א
	בית עקד האגדות	פרנקפורט, תרמ״ד
	בית־נכאת ההלכות	״ תרמ״ב
	ברכת אברהם	״ תרמ״ד
	כבוד חופה	״ תרמ״ה
	ספר תוספתא עתיקה	״ תרמ״ט
	שמעון הצדיק	״ תרס״א
ווייצמן חיים, פרופ׳	מסה ומעש	ירושלים
	Reden und Anfsatze	ברלין
ויצמן משה	מחקרים בכימיה	
וולק (פעשע)	תורה אור	ירושלים, תשי״ד
	כתר כהונה	ירושלים, תש״ך
וולק פעשע	האשה העבריה	ירושלים, תרפ״ו
וולקין אהרון, הרב	בית־אהרון	
	חשן אהרון	
	זקן אהרון	פינסק, תרצ״א
	מצה אהרון	
	סביב ליראים	פינסק, תרצ״ה
וולקין שמואל, הרב	הספד	פינסק, תרצ״ג
וייז גיאורג, ד״ר	The Polish Immigrant	
	Caudillo	
	El México de Alemán	
זילברטס זאוול	גגינות ישראל	ניו־יורק, תרצ״ב
זרצקי ישראל	ספר לימוד לחשבון	פינסק, תרס״ח
זרצקי מרדכי	ספרי־לימוד	
זריצקי דוד	למעלה מן השמש	תשי״ד
	לי השיר	תשי״ז
	אוצר משלי חסידים	תשי״ז
	משלי החפץ־חיים	תשי״ב
	מבחר ספורי מסורת	תשי״ח
	תורת המוסר	תשי״ט
הופאי (ברגמן) יעקב	ספר שירים	
ר׳ יעקב בר׳ שמעיה	חידושי הלכות מהרש״א	ברלין, תק״ה
ר׳ יצחק בן אהרון	קרן אורה	וילנה, תרי״ב
ר׳ יעקב, אב״ד קארלין	שו״ת בכפר „קהלת יעקב"	וילנה, תר״ז
ישראלי (ווינר) אהרון	היהודים בדורותינו	ת״א, תשי״ב
	ציוני־דרך	ת״א, תשי״ג
	בכוד היחד	ת״א, תשכ״ב
כהנא אליעזר	ש״ח כפונים	יאס, תר״ג
כץ נפתלי	פירות גינוסר	ברלין, תקכ״ז
כץ שלמה	הלכה פסוקה	שקלוב, תקמ״ז
כץ שבתאי	שאלות ותשובות	דעסוי, תנ״ז
	פועל־צדק	דעסוי, ת״פ
	גבורת אנשים	דעסוי, תנ״ג
	שפתי כהן	קרקוב, תט״ז
לוין שמואל זיסל	דברי חכמים	תרנ״ב
ליבנה (לרמן) זאב	מפלאי החי	ירושלים, תש״י
	פרוזדור לטבע	ת״א, תש״ט
	פרקים בהוראת הטבע	ת״א, תשכ״ד
	האדמה ואוצרותיה	ת״א, תשכ״ה
	הדקדוק העברי השימושי	ת״א, תשי״ג
	דקדוק ד׳, ה׳, ו׳, ז׳ ח׳	ת״א, תשכ״ב
	ספר הכתיב והדקדוק המעשי	ת״א, תשכ״א
ליפשיץ אפרים דב	פינסקער שטאט־לוח (קובץ)	פינסק, תר״ס

ליף ראובן	Arts and Crafts	ניו־יורק, תרצ״ד
ליכטנשטיין־ווייצמן חיה	בצל קורתנו	ת״א, תשי״ג
לוין מיכאל	באור חמה	מרחביה, תש״ג
מאסליאנסקי צבי הירש	דרשות	ניו יארק
	געזאמעלטע ארטיקלען	״
מנכובסקי משה	פראבלעמען פון יידישער אמעריקאנישער יוגנט	ניו יארק, תרצ״ח
מורגנטוי לייב	אויף פאליעסער ערד	ווארשע, תרצ״ז
	אכתרקה	ווארשע, תרצ״ט
	אונטער פאליעסער הימלען	מינסק, תש״א
	רואינען אין זון	לאדזש, תש״ט
	ביי דער ארבעט קלינגט דאס ליד	ווארשע, תש״י
	אלדאס גוטס פאר אייך	ווארשע, תשט״ז
מירסקי נחמן	דער אינסטרוקטאר	ווארשע, תרצ״ב
	גשר (קובץ)	ת״א, תשט״ז
הרב סגל נפתלי הירש	נתיב הישר	תע״ב
הרב יעקב חיים סופר	שיח־סופר	
	אמרי שפר	
	מורה דרך	
	מחסי עוז	
	שירי חיים	
	דברי חיים	
פולנאוסקי חיים	משלי־עם	אודסה, תרכ״ד
פוכוביצר יהודה לייב	„דברי חכמים"	המבורג, תנ״ב
	דרך חכמה	פרנקפורט, תנ״ג
	כבוד חכמים	ויניצה ת״ס
	מקור חכמה	המבורג, תנ״ג
	אגרת	המבורג תנ״ג
הרב פרידמן דוד בר׳ שמואל	פסקי הלכות	ורשה, תרנ״ח
	עמק ברכה	ירושלים, תרמ״א
	שאילת דוד	פיטרקוב, תרע״ב
פיינשטיין אברהם אשר	מגילת פורענויות	ת״א, תרפ״ט
פיינשטיין משה	חלום וגורל	ת״א, תרצ״ו
	שירים וסונטות	ניו יורק, תרצ״ה
צונזער מרים (שאמער)	Yesterday	ניו יורק, תש״י
קולודני אלכסנדר זיסקינד	שפתי יעקב	ווילנה, תרס״ו
קולודני אליהו (אלטער)	פראקטישע גערטנעריי	פינסק, תרע״ח
קול משה (קולודוני)	במבחן השעה ולקראת הבאות	ת״א, תש״ד
	במשעול הסינתזה	ת״א, ת״ש
	אריחים	ת״א, תשי״ב
	מסכת עלית הנוער	ת״א, תשכ״א
	הנוער הציוני	ורשה, תרצ״ח
	נתיבות בחינוך ובשיקום	ת״א, תשכ״ד

קליינמן יחיאל	דקדוק ולשון (ספרי לימוד)	ת"א, תש"ך
	לכיתות ד' ה' ו' ז' ח'	ת"א, תש"ך
קרמן מרדכי	100 יאָר פינסק	ת"א, תש"ג
קרני יהודה	בימה קטנה	ת"א, תשי"א
	בשעריך מולדתי	ת"א, תרצ"ו
	ירושלם	מרחביה, תש"ד
	שיר ודמע	ת"א, תש"ה
	שערים	ת"א, תרפ"ב
קנטור יעקב	צו הילף דעם שטעלטיקן לערער	בריה"מ
רבינוביץ שמואל	תולדות ש"ס	פינסק
רוזנקרנץ אהרון	יוחסין	ורשה, תרמ"ה
רוזנקרנץ יהושע־השיל	אורות מאופל	ורשה, תר"ס
ד"ר רבינוביץ זאב	תולדות חסידות קארלין	ירושלים, תשכ"ד
רבינוב יהושע	בשדמות יזרעאל	ת"א, תש"א
	מול הר העקדה	ת"א, תש"ט
	משעולים לאפק	עין־חרוד, תש"א
	שירת אמיתי	ת"א, תשי"א
רבינוב ברוך	בני מדבר	וורשה, 1933
רוזנברג אברהם חיים	גירוש שפאַניע	ניו יורק
רטנוף אהרן יהושע	Manual of Psychiatry	ניו־יורק
	The Diet in Ephylepsy	ניו־יורק

שאמער אברהם	"די אלרייטניקעס"	ניו־יארק
	"אייקעלע מזיק"	
	"סטא־ל"	
	"ברוך דיין אמת	
	"דער נייער דור"	
	קלאָרע משוגעים	
	דער גרינער מ'ליאָנער	
	א געהיימנ'ס אָדער דאָס גאַסט־הויז	
שרשבסקי צבי הירש	בסר אבות	אודיסה, תרל"ז
	עיון ספרות	וילנה, תרמ"א
	הערות למדרש "שוחר טוב"	ורשה
שאצקעס משה אהרן	המפתח	ורשה, תרכ"ו
שתל שמואל	חוט הלבן	ת"א, תשכ"ד
	מ'תרים לאבן	ת"א, תשכ"ו
שייקביץ' נחום מאיר (שמ"ר)	205 רומנים ביידיש	
	50 מחזות ביידיש	
	15 רומאנים וסיפורים בעברית	
שמולעוויטש שלמה	פאעזיע און לידער	ניו יאָרק, 1914
תוספאה ש. א.	חידושי הלכות	ורשה, תרנ"א
	כלילת שמואל	יוהנסבורג, תרי"א
	שארית הפליטה	ורשה, תרמ"א
	תוספתא מסדר זרעים ומועד	וילנה, תר"א

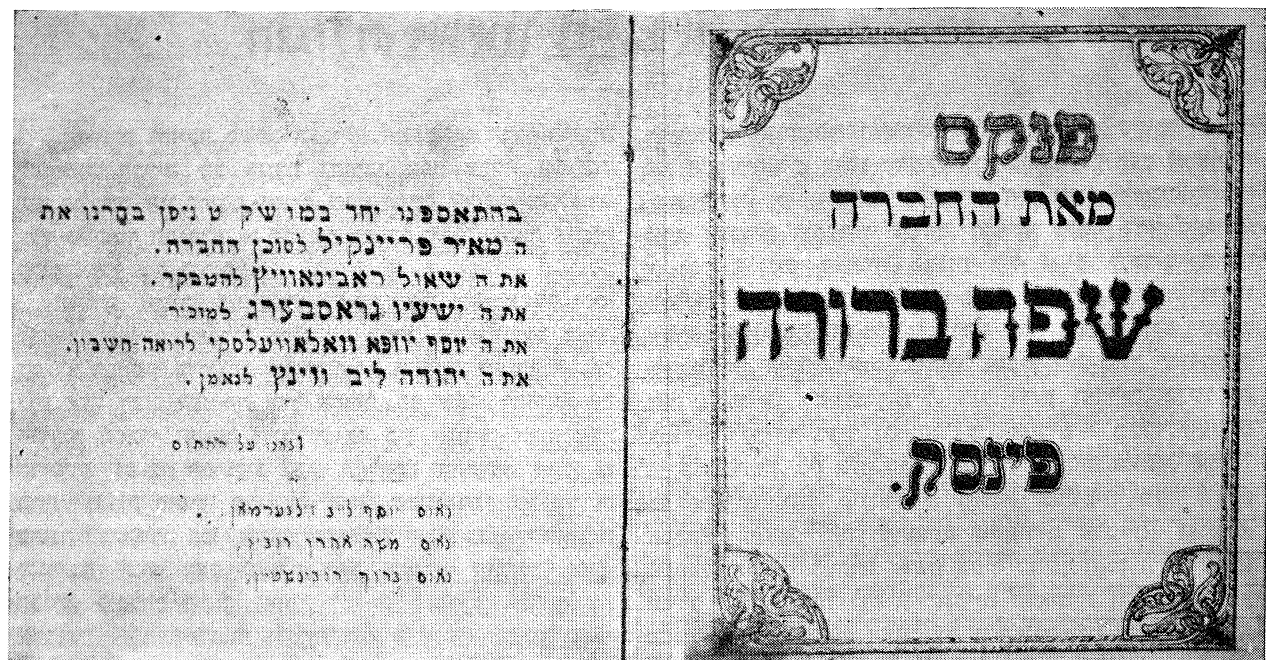
כּתבים מפינסק בעתונות היהודית (עד מלחמת העולם הראשונה)

"המליץ": אייזנבוד דוב־בער, אפשטיין מ. ה., ברגמן אביגדור־חיים, גיטלמן ש. נ., גרוסברג ישעיה־חיים, גלייברמן אברהם־חיים, גרבר יידל, גיטלמן שלמה־נתן, דוביצקי אברהם יעקב, היללר צבי, הכהן צבי־הירש, זילברמן מ. מ., זילברפניג שיינה, לוריא מ., ליפשיץ א. ד., סולובייצ'יק אליהו, פינקלשטיין א. א., קורנגולד בנימין, קולודני צ. נ., רבונוביץ' שאול מנדל, שרשבסקי צבי־הירש.

הצפירה: גולדמן יעקב, גולדמן אייזיק, גולדברג יהודה, הולצמן נ., זילברקוויט ל., לובזובסקי י. ל., סלוצקי ד., קרפמן ל., קפלן א. ב.

"המגיד": קמניצקי ש. צ., שקהבנזון מ.
"הכרמל": דובז'ביץ' אברהם דב.

"האור": רוזנבוים שמשון.
"העברי" רוזנברג א. ח.
"הד הזמן": טמצ'ין י.
"מאָמענט": גרינבלט י.
"היינט": גרינבלט י., גלייברמן משה.
"יידישע וועלט": צונזר־שומר מרים.
"יידישע טאָגבלאַט": צונזר־שומר מרים.
"פאָרווערטס": גרבוז ישראל.
"דאָס וואָרט": שוורצר מ.
"ווסחוד" (רוסית): טשרתוק יעקב.
"ניעדיעלא" (רוסית): ינובסקי שמואל־יוסף.
"דער פריינד": כהנוביץ'.
"די וועלט" (גרמנית): לוריא גריגורי.

פנקס
מאת החברה
שפה ברורה
פינסק.

בהתאספנו יחד במו שק ט ניסן בחרנו את
ה מאיר פריינקיל לסוכן החברה.
את ה שאול ראבינאוויץ להמבקר.
את ה ישעיו גראסבערג למזכיר
את ה יוסף יוזפא וואלאוועלסקי לרואה-חשבון.
את ה יהודה ליב ווינץ לנאמן.

ובאנו על החתום

נאום יוסף ליב זלנערמאן.
נאום משה אהרן רובין.
נאום ברוך רובינשטיין.

הנחלת הלשון העברית בשנת תר"ן

מטרת החברה: לרומם את קרן שפתנו הקדושה אשר כמעט נשכחה כמת מלב ולהשיבה לתחיה, ואלה תקנותיה:

א) **על החברים לדבר אך בשפת עבר בהתאספם יחד.**

ב) **האסיפה תהיה ביום שבת קודש מדי שבת בשבתו אחרי הצהרים.**

ג) **על החברים לשלם להחברה כפי נדבת לבם הטוב ומתת ידם הנדיבה.**

ד) **מטרת הכסף היא לקנות ספרים בשפת עבר.**

ה) **כל מלה בשפת עבר, אשר תיבצר מהחברים, עליהם להגיד לפני ראשי הועד והמה יחרצו משפטם.**

הערה: **אם דבר קל הוא, אז יחרץ הועד כרגע, ואם דבר קשה הוא, אז יפתר במשך שבוע.**

ו) **המלות, אשר הוצעו לפני ראש הועד ונפתרו, על המזכיר לכתוב זאת בספר המלים אשר להחברה.**

ז) **ראשי הועד המה חמישה אנשים אשר ינהלו את החברה רק במשטר נכון וכן לפתור את המלות הזרות.**

ח) **ואלה שמות ראשי הועד: סוכן, מבקר, מזכיר, רואה חשבון ונאמן.**

הערה א) **בידי הסוכן יפקד כסף וספרי החברה למקרא אשר יבואו.**

הערה ב) **על המבקר לדבר ולשוחח עם החברים החדשים, אשר יחפצו לכתוב בידם להחברה ולראות, אם שפתם אמת. לתקן את השגיאות, היוצאות מפי הנאספים בשגגה, ולראות כי הנאספים ידברו בשפת עבר בעת האספה.**

הערה ג) **על המזכיר להביא הכל במשטר ולנהל את הפנקס וספר החשבון וספר המלים אשר להחברה.**

הערה ד) **על הרואה חשבון לבקר את ספרי החשבון הנמצאים תחת יד המזכיר ואת הכסף הנמצא תחת יד הסוכן.**

הערה ה) **על הנאמן לגבות את הכסף אשר יתנדבו החברים מדי חודש בחדשו ולמסרו ליד הסוכן.**

ט) **אם אחד מראשי הועד לא יהיה בעת האספה, אז יוכלו הנאספים לבחור על מקומו איש אחר מהנאספים למלא את מקום האחד בפעם ההיא.**

י) **כל אחד מהחברה יוכל לקחת ספר אחד לביתו למקרא.**

הערה: **אך אל יאחרנו בביתו יותר משבוע.**

יא) **הרשות לכל אחד מהחברים לבוא בכל עת שירצה לדרוש אחרי ענין בהספרים הנמצאים בבית הסוכן.**

יב) **הספרים למקרא בשפת עבר יקנו בהסכם ראשי הועד והמה: הסוכן, המבקר, המזכיר, הרואה חשבון והנאמן.**

יג) **ארבעה ספרים להחברה:**

הערה א) **שלושה בידי המזכיר והאחד בידי הסוכן.**

הערה ב) **הראשון הוא הפנקס אשר בו נכתבו תקנות החברה, שמות החברים, נדבות החברים ושמות הספרים.**

הערה ג) **השני והשלישי המה ספרי החשבון, אשר בם יכתבו הוצאות והכנסות החברה, והמה בידי המזכיר.**

הערה ד) **הרביעי הוא ספר המלים אשר בו יכתבו המלים הזרות לחברים ונפתרו בידי ראשי הועד, והוא ביד הסוכן.**

יד) **כל אחד ואחד, שיחפוץ להספח אל החברה מהיום והלאה, עליו לבוא על דעת האספה.**

על התקנות האלה נוסדה החברה „שפה ברורה" ועל הדברים האלה באנו על החתום

נאום הסוכן (—) מאיר פריינקיל
נאום המזכיר (—) ישעיהו גראסבערג
נאום המבקר (—) שאול ראבינאוויטש
נאום הרואה־חשבון (—) יוזפא וואלאוועלסקי
ונאום הנאמן (—) יהודה ליב ווינץ.

הנחלת הלשון העברית בשנת תרע"ו

הציונות והזיקה לשפה העברית המתחדשת ירדו כרוכות לעולמנו. חבריה של אגודת „חובבי שפת עבר", שמרכזה היה בוורשה, היו ברובם ציונים. תחת מסווה של החיבה לשפת עבר הקדומה התנהלה אז למעשה ברחבי רוסיה פעולה ציונית מקיפה. וכן היה בפינסק.

אגודת „צעירי ציון" בעירנו הקדישה תשומת לב רבה להחדרת השפה העברית וספרותה בקרב חוגי הנוער בעיר. הם לא הסתפקו בדיבורם העברי בבית וברחוב, שעורר התפעלות אצל רבים ותמיהה אצל אחרים. הם שאפו להחדיר את הדיבור העברי והשפה העברית גם בין תלמידי הגימנסיות הרוסיות וגם בין הפועלים בבתי המלאכה והחרושת. היינו אז תחת השפעת סיפורו של י. ל. פרץ „המשומדת". בסיפור זה טוענת המשומדת בפני אחיה, שהאשימו אותה בבגידה לאומית ובגרימה למות האם ומחלת האב כדברים האלה: „אתם, הבנים, קיבלתם חינוך לאומי, למדתם ב„חדר", הכרתם את יצירותיו של העם העברי בדורותיו, ואילו אותנו, הבנות, שלחו לבתי הספר של המדינה, ושם הכרנו את יצירותיו הגדולות של העם הרוסי. גאוני הספרות הזאת תיארו לפנינו טיפוסים של יהודים מושחתים ונקלים. מה איפוא מנע בעדנו לעזוב אתכם ?"

אכן הרגשנו אז צורך ללחום ברגש הנחיתות הלאומית, שהתפתח בקרב הנוער, וביחוד בקרב הבנות, שקיבלו חינוך זר, ולא היה להן מושג מהמאבק ההיסטורי של העם ומיצירות סופריו. לא יכולנו, בגלל התנגדות השלטונות, לפתוח שעורי ערב לעברית ולספרות עברית, ולפיכך נקטנו דרך מקורית. היינו מארגנים קבוצות קטנות של 4—5 לומדים והיינו שולחים אליהם מורה שילמדם חינם. מרבית חברינו, שידעו עברית, התנדבו לתפקיד זה, ובין אלה זכורים לי: ישראל ברגמן ז"ל, אלעזר ברגמן, מיכאל סבביץ ז"ל, משה יעקובוסון, זאב (וועליע) רבינוביץ ז"ל, זאב לרמן ואחרים. פנינו גם למורים לעברית בעיר, ואף הם נענו. אחדים — בשכר, ואחדים — בהתנדבות. בין אלה האחרונים היו: המורה הוותיק והמכר־בד אברהם אשר פיינשטיין, המורה אפשטיין בעל השפם הבלונדי הגדול (היה מתפרנס משעורים פרטיים) ואחרים. המפעל הזה של הנחלת הלשון הקיף במשך הזמן חוגים רבים וקירב את הלבבות לרעיון התחייה הלאומית והחברתית של עמנו. כאשר נכבשה העיר על ידי הגרמנים ב־1916 החלה פעולה תרבותית רבת־ממדים, ובין היתר הוקמו שעורי ערב לעברית בקנה מידה רחב יותר. מיזגנו איפוא את הקבוצות הקטנות עם תלמידים ותלמידות אחרים וקבוצות הלומדים גדלו בשיעור ניכר.

זאב ליבנה

הועד של שעורי־הערב לעברית בשנת תרע"ו

עומדים (מימין לשמאל): בן־ציון איזנשטט, אשר שרתוק, אלתר אוברוב, איזנשטין
יושבים: ליולה ברגמן, גרשון קוזניץ, יוסף ברגמן, ליפשיץ.

שלמה בס / המשורר ח. נ. ביאליק בעירנו

ביקורו של המשורר ח. נ. ביאליק בפינסק חרות בזכרוני ולמרות שעברו מאז 35 שנה לא ניטשטשו גם הפרטים הקטנים ביותר הכרוכים בביקור זה. זכיתי להיות חבר בועדה שנקבעה לקבל פני המשורר ואירגון הביקור יחד עם מנהל הגימנסיה „תרבות" דוד אלפר ומנהל „מדרשה תרבות" י. קוברינצ'וק, ליוויתי את המשורר בביקוריו וסיוריו השונים בעיר, הייתי עד־ראייה ושמיעה לתגובות שונות שלו על כל אשר ראה בעירנו — והכל זכור לי כאילו תמול־שלשום היו הדברים.

התכונה לקראת ביקורו של ביאליק התחילה כמה שבועות לפני שהגיע לעירנו. רצינו, כמובן, לנצל את הביקור לעידוד תנועת התרבות והתחייה העברית ככל היותר, אך הזמן שעמד לרשותו של ביאליק היה מוגבל מאוד, ופרט לזה לא רצינו לייגע אותו יתר על המידה, כי ידענו שהמשורר אינו בקו הבריאות ואף חלה בעיר רובנה לפני בואו לעירנו. בקושי רב עלה בידינו להאריך את הביקור ביום נוסף ואף לבטל הצגה של הלהקה הוילנאית („ווילנער טרופע") שנועדה לאותו זמן בתיאטרון הולצמן. שלושת העתונים השבועיים שהופיעו בעיר הקדישו את עמודיהם להערכת אישיותו ויצירתו של המשורר, כל האירגונים הציוניים הועמדו במצב „הכן", פינסק העברית והלאומית התגייסה כאילו לקראת הביקור הזה. האירגונים הציוניים, תנועות הנוער, המוסדות החינוכיים — כולם רצו לזכות בביקור של ביאליק, אך גם אילו היינו מעבידים את ביאליק יומם ולילה לא היה הזמן מספיק לכך. הועדה נאלצה לייגע את עצמה הרבה עד שתכנית ביקוריו נקבעה סופית.

רק מספר ימים עשה ביאליק בעירנו — והיו אלה ימי חג ושמחה גדולים. 2 הנאומים הפומביים שלו ריכזו קהל רב והמשורר התרשם מאוד ממידת ההקשבה והדריכות של הקהל היהודי בעירנו, שלא לדבר על ההתרשמות העזה של הקהל מהנואם. המשורר התאכסן במשך ימי היותו אצלנו במלון „אנגילסקי" שבעליו היה מר א. שמיד, ורבים דפקו על דלתותיו. נציגי תנועות הנוער ואירגונים שונים רצו „לחטוף" שיחה קצרה עם המשורר, להחתים אותו בספרי־הכבוד שלהם, לספר על פעולתם ובעיותיהם, אך המשורר נאלץ להקדיש רגעים מועטים לכל אחד מהם. זוכרני, כי באה אליו משלחת מ„השומר הצעיר" שהביאה את ספר החיים של הקן וכשהוגד לביאליק, כי זו משלחת מ„השומר", רשם מיד ביומן: „נפשי לה' משומרים לבוקר" וחתם את שמו. וכך היה לו פסוק מתאים לכל אירגון ותנועה — אם כי הביקורים והמשלחות ייגעוהו לא מעט.

ביאליק התרשם בעיקר מהישגי החינוך העברי בעיר ומסיבת גומרי הגימנסיה שנערכה לכבודו עשתה עליו רושם רב. הוא עיין בחוברת „גידולי תרבות" שהוצאה לכבודו על ידי הגימנסיה והוגשה לו ונתרשם מהסגנון הטוב של כמה מהכותבים ואף הביע זאת בדבריו לכותבים עצמם. עם זאת לא הסתיר את דעתו ובקורתו על ההתבוללות ועם־הארציות הפושים במדינת פולין. באחת השיחות אמר לי: „חוששני, כי אילו הייתי דוחה את ביקורי לאיזה זמן — לא היה נשאר ציבור אשר אוכל בפניו לדבר"...

ביאליק העריך את הייחוד והמיוחד אשר בפינסק על כל האישים הדגולים שעיר זו הוציאה בתקופות שונות. וכך ראה צורך להתנצל בפני על שלא הספיק לבקר אצל הרב הגאון ברוך אפשטיין אשר עליו ידע ושמע לא מעט.

תורה שבעל־פה של ביאליק — תורה היא ולימוד היא צריכה. אמרי־שפר היו יוצאים מפיו במפתיע וכאילו בהיסח הדעת וחבל שרק מעט מזעיר מאלה לוקטו בימי ביקורו בגולת פולין. בשבילי אישית היו ימי ביקורו של ביאליק חווייה עזה שלא תישכח. התחלתי להרגיש ולהבין יותר את ביאליק שבכתב לאחר שזכיתי להתבשם מתורתו שבעל פה ומזיו פניו.

יצחק אייזנברג / העתונות היהודית

לאחר שהפולנים כבשו את העיר, נעשו נסיונות ראשונים להוציא גם בפינסק כתב־עת, אך במה עיתונאית קבועה ראשונה באידיש הוקמה רק בשנת 1925, ומאז ועד פרוץ המלחמה היה השבועון „פינסקער שטימע" (עורכו והמו"ל שלו היה מיכאל בולין), מופיע בקביעות כל יום שישי. בולין עצמו לא היה ציוני, אך הוא גילה הבנה רבה לפעילות הארגונים הציוניים בעיר ובמרוצת הזמן הפך „פינסקער שטימע" לכלי־ביטוי רשמי למחצה של ההסתדרות הציונית בפינסק על כל חלקיה, כולל אירגוני הנוער שבתוכה. בולין עצמו כתב מעט מאד, אך היתה לו זיקה עתונאית והבנה גם בעניני ספרות.

בשנת 1931 החל להופיע בפינסק שבועון שני „פינסקער וואָרט". העורך האחראי שלו היה במשך זמן קצר ניסל רובאכו, ולאחר מכן — ראובן פורמאַן (החי כיום בישראל). את השבועון הזה הוציאה לאור קבוצת פועלי דפוס על בסיס קואופרטיבי והיה נדפס בבית הדפוס וולובלסקי.

כמו כן יצא לאור בפינסק בשנים 1935—36 שבועון של ברית־הצה"ר בשם „נאַציאָנאַלע וואָכנשריפט", שהמערכת שלו היתה מורכבת מה"ה שלמה באס, אינג' גופשטיין, משה דוברר־שין ומגיסטר דוד קפלן. זוכר אני כיצד היו פועלי הדפוס מסדרים את העתון כולו ביד, והמדפיס, ר' פייבל גוטליב, היה ביום חמישי בערב עומד ומסובב את מכונת ההדפסה בידו, משך כמה שעות, עד שזכינו לראות גליון חדש של השבועון.

בשנת 1932 אירע פילוג בקבוצה קואופרטיבית זו ואחדים מבין חבריה, ובראשם מנדל טרייבמאן, פרשו מהשותפות האמורה והוציאו לאור משך זמן מה שבועון שלישי בשם „פינסקער וואָך". בשנת 1936 החל לצאת לאור שבועון נוסף בשם „פינסקער לעבן". לכל אחד מהשבועונים האלה, שהיו כולם מופיעים ביום ששי בבוקר, היו כותבים וקוראים קבועים משלהם, והיו יהודים שבבתיהם אפשר היה למצוא את שלשתם גם יחד.

עד כניסת הרוסים לעיר, בראשית ספטמבר 1939, הופיעו בפינסק שלושת השבועונים „פינסקער שטימע", „פינסקער וואָרט" ו„פינסקער לעבן". עם זאת מאלפת היא העובדה, שבעיר היתה אז רק מכונת סידור אחת ויחידה: בבית הדפוס החדיש של ווילקוביץ'. גם הנהלת בית הדפוס וולובלסקי הזמינה לאחר זמן „לינוטיפ", אך בינתיים פרצה המלחמה והמכונה, כמובן, לא הגיעה.

מעל עמודי שלושת השבועונים באידיש התנהל לא פעם פולמוס חריף למדי בבעיות ציבוריות, וקנאת הסופרים בין משתתפיהם עשתה את שלה. הויכוחים, שהיו נטושים אז בצי־בוריות היהודית בפולין, לא פסחו מעולם על עירנו והעירנות היתה רבה. „פינסקער וואָרט" נשא אופי בלתי־מפלגתי ועם משתתפיו נמנו ציונים בלתי מפלגתיים ואף מתנגדי הציונות וביניהם „בונדאים" פעילים. „פינסקער לעבן" היה לעומת זאת מקורב מאד לחוגי ה„סאנאציה" (המפלגה השלטת בפולין עד פרוץ המלחמה) ואחד ממבטאי קו פוליטי זה היה עסקן הסוחרים משה גולדברג (או כפי שכינוהו „קוטשמע"). מעל עמודי שבועון זה פורסמו לא פעם גם מאמרים אנטי־ציוניים מובהקים שהיו מעוררים רוגז באוכלוסיה היהודית.

שלושת השבועונים, שהופיעו בפינסק ריכזו סביבם אנשי עט רבים מפינסק והסביבה, וקצרה היא היריעה מלהזכיר את כולם. בעתוני פינסק החל לפרסם את ביכורי שיריו המשורר לייב מורגנטוי (קודם לכן כ. סאפאזשניק) החי עתה בישראל. (ר' הערכה בספר). שיריו פורסמו אחר כך גם מעל עמודי כתבי העת „ליטעראַרישע בלעטער", „וואָכנשריפט פאַר ליטעראַטור" ובאחרונה גם במדור הספרותי של העתון היומי „דער מאָ־מענט". המשורר משה ברודרזון גילה בעת ביקורו בפינסק — תודות לגיסו ד"ר מנדלבוים — התעניינות רבה בעבודתו הספ־רותית של מורגנטוי ופרסם עליו דברי הערכה נלהבים.

אישיות בולטת בעתונות המקומית של פינסק ובחיי הציבור שלה היה המורה יוסף צ'סלר. כל שעה פנויה מהוראה בבית הספר הקדיש לקריאה, לכתיבה ולהרצאות, כי היה גם נואם מחונן. בשנת 1932 ביקר בארץ־ישראל כתייר ל„מכביה" הראשונה ובשובו לפינסק התחיל לחלום על עלייה ארצה יחד עם בני ביתו. על נסיעתו הראשונה פירסם רשמי מסע נלהבים.

נוסף על השתתפותו בעתונות המקומית היה צ'סלר מפרסם מסות ספרותיות ומאמרים פובליציסטיים גם בעתונות היהודית בוורשה (ב„דאָס וואָרט" של „פועלי ציון", „דער מאָמענט", „העתיד", הירחון הספרותי „ראשית" וכו'). הוא כתב עברית ואידיש וסגנון כתיבתו היה יפה ומלוטש. בשנים האחרונות שלפני השואה הירבה להשתתף. גם בכתבי־העת „כתובים" ו„טורים" והיה מנאמני קבוצת „יחדיו" בראשותו של המשורר אברהם שלונסקי. יוסף צ'סלר היה מורי לספרות עברית במדרשה „תרבות" וגם לאחר שלא נמניתי עם תלמידיו המשכתי להיות מבאי־ביתו הקבועים.

אחד מאלה שכתב רבות על העיר פינסק ואסף בחריצות סיפורי פולקלור ואגדות שונות על עברה, היה ניסל פורמאן. הוא היה פועל פשוט בבית חרושת ואב לשלושה ילדים. בנערותו היה פעיל בחוגי ה„בונד", אך בתקופה מאוחרת יותר התרחק מתנועה זו ולא עסק עוד בפוליטיקה. את זמנו הפנוי היה מקדיש לכתיבה. לפי מהותו היה איש כלל־ישראל ואהב גם לפזם ניגונים חסידיים. בשטח הפולקלור פעל גם למען ייוו"אָ („יידישער וויסנשאַפטלעכער אינסטיטוט" — „מכון יהודי מדעי"), שמרכזו היה אז בוילנה. סידרת מאמריו של ניסל פורמאן, שהיו מתפרסמים מדי יום ו' בעתונות המקומית (ב„פינסקער וואָרט"), עוררה עניין רב בציבור הקוראים. מחברם שאף לרכז את מאמריו ולהוציאם לאור בספר מיוחד, אך לא זכה לכך. מאמריו אלה היו מתפרסמים תחת הכותרת „יידישע לעגענדעס און פאָלקס־מעשה'ס"

בביתו של פורמאן הכרתי באחת השבתות את הסופרת

פרייז 10 גר. Pinskier Sztyme. צוועלפטער יארגאנג 3 (588)

פינסקער שטימע

פינסקער ווארט

אונזער פינסקער לעבן

מנוחה אלפרין, שכבר אז היתה מפרסמת סיפורים ונובילות. זה שנים רבות היא חיה במדינת ישראל ומפרסמת גם כאן מפרי עטה בעתונות יידיש. דירתו של ניסל פורמן היתה משמשת בשבת מקום מיפגש לחלק מבין אנשי העט הפינס־קאים.

יעקב איזנברג (בחתימת הגלעדי), מנוחה אלפרין, ח. ב. בודאנסקי, קופל בוסל, שלמה בס, אינז׳ מ. בסביץ, ד״ר אלעזר ברגמן, זליג גבירצמן, מכס גוטליב (מרדכילה) פייבל גינזבורג, זכריה גלובמן, ד״ר אשר גלויברזון, מ. גלויברמן (חבר מועצת העיריה), בן ציון דבורקין, יעקב הולצמן (חבר מועצת העיריה) מח״ר הלוי (משה חיים רזניק), משה הקמן, אליהו וישגרד, ז. זינגמן, המורה מ. זמצ׳קבוסקי (זאמסקי), לייזר לוין, חנוך לוין, ישה מינסקי, ז. מיכאניק, מ. מיטלפונקט, ד״ר ב. מנדלבוים, דויד סולוביי (בן ישי) ראובן פורמן, פסח פיקאטש, עו״ד פס, מאיר קוגלר, ד״ר זאב רבינוביץ, אהרן יודל שלקמן וכן רבים אחרים, היו בזמנים שונים משתתפים קבועים בעתונות יידיש בפינסק. כל גווני הקשת של הציבוריות היו מיוצגים כאן. בעל עט סופרים היה גם מנהל הגימנסיה „תרבות" בעיר ואיש האשכולות מר דוד אלפר. גם חבר הכנסת, עוה״ד יוסף סרלין, החי בישראל, שמוצאו מביאליסטוק, עשה בפינסק כמורה ב„תרבות" בראשית שנות השלושים והשתתף בעתונות הפינסקאית וכך גם הסופר ד״ר יוליוס מרגולין, שהיה אז תושב קבוע של לודז׳ והיה בא לעתים מזומנות לפינסק.

שירה, סיפורים ונובילות, מסות ספרותיות, רצנזיות על תיאטרון וקולנוע ובעיקר מאמרים פובליציסטיים על בעיות השעה היו מתפרסמים בקביעות מעל עמודי העתונות המקומית בפינסק במשך 15 שנות קיומה. מאמרים רבים היו מעוררים תגובה מידית, לחיוב ולשלילה, ולא היה כמעט נושא, שנידון מעל עמודי העתונות היהודית היומית הגדולה בוורשה, שגם העתונות הקטנה של פינסק לא הקדישה לו תשומת לב מצידה, במוקדם או במאוחר. העתונות המקומית נתנה גם דחיפה חזקה להתפתחות חיי הציבור בעירנו. עם התגברות התנועה הציונית והעלייה לישראל הקדישה גם העתונות הפינסקאית מקום ניכר לכל הבעיות הללו. ככתב הראשון של עתונות פינסק בארץ־ישראל שימש תקופה ארוכה למדי מאיר טיר ז״ל, ופינסקאים אחרים, שעלו לארץ בתקופה מאוחרת יותר, שלחו אף הם כתבות מיוחדות משלהם.

ייזכרו נא כאן גם שמותיהם של המשוררים יעקב חופאי (ברגמן) ונחמיה ליפשיץ. חופאי היה מפרסם שירים ומסות ספרותיות בעברית בכתב־העת „העתיד", בטאונה של תנועת „החלוץ" וכן גם ביידיש, בשבועוניה של פינסק. הוא סיים את חייו באופן טראגי שנים אחדות לפני פרוץ מלחמת העולם השניה. נחמיה ליפשיץ היה משורר ענוג, ושיריו היו חדורים פסימיזם עמוק. נוסף על כתיבתו האוריגינלית היה מתרגם סיפורים מאנגלית ליידיש בשביל העתונות המקומית, ואף היה מועסק בעתונות זו כמסגנן וכמגיה. הוא עסק כל השנים בהוראת האנגלית לילדים ולמבוגרים, וכל ימיו היה נתון במצוקה כספית. העבודה העתונאית הספרותית היתה בשבילו כסם חיים ועודד אותו, והוא גם ידע לקרב אחרים למלאכה זו.

השחקן הנודע, יוסלה קולודני, שהיה בעל בית מסחר למוצרי ברזל בפינסק ובשלהי שנות השלושים יצאו לו מוניטין בפולין כולה ואף יצא לסיורים אמנותיים מחוץ לגבולותיה,

היה מפרסם אף הוא חרוזים מפרי עטו מעל עמודי ה„פינסקער שטימע", ואחר כך גם בעתונים המקומיים האחרים. יחד עם רעיתו, אוליה רבינוביץ ומיימה טננבוים היה יוסלה בשנים 1932/33 ממארגני חוג חובבים דרמטי ליד ביה"ס העממי „תל־חי". כשפרצה המלחמה ערך סיבוב אמנותי בקרים ומשם מיהר לשוב לפינסק, בה נשארה אשתו. שניהם נרצחו באכזריות ע"י הגרמנים יחד עם שאר יהודי פינסק, בשנת 1942. יוסלה קולודני היה מחבר בעצמו את הרפרטואר שלו, ואף היה מתאים לו את התווים *.

דמות מעניינת בין אנשי העט בעיר היה גם מחיר הלוי, שהיה זוכר כל שורה, שיצאה מתחת עטו. התגורר יחד עם אמו הישישה לא הרחק מביתנו, ורק שנים מספר לפני פרוץ המלחמה נשא אשה ואף ילד נולד להם. הוא התפרנס כל השנים על ההוראה, והכתיבה היתה ה„שבת" שבחייו. הוא חיבב מאוד גם תיאטרון וכתב רבות על הופעות של להקות אורחות. לעתים היה מפרסם רשימות גם בכתבי־עת בוורשה.

פופולארי בינינו היה אז בן־ציון דבורקין, בן למשפחת ה„מגיד". הוא היה בעל מאפייה בקארלין, אך זו העסיקה אותו רק במידה שהיה זקוק לפרנסה לו ולבני־ביתו. כל שעה פנויה, בשעות הערב והלילה, היה מקדיש לקריאה ולכתיבה. זוכרני, שהפילוסופים האהובים עליו היו שפינוזה, שופנהאואר וקאנט. לא היה כמעט ספר חדש, שהופיע בפולין הטרום־מלחמתית, שלא נתגלגל ביום מן הימים לבית הדבורקינים ושראש המשפחה לא יעיין בו. בן־ציון דבורקין היה גם איש נעים־שיחה ואהב כל אדם בעל עין פקוחה המסוגל לראות ולקלוט. הוא נספה באכזריות בימי השואה, אך אלמנתו, בנו ובתו הצליחו להינצל והם חיים עתה אתנו בישראל. גם אמו של דבורקין היתה אישיות מעניינת ובני הנעורים היו שומעים ברוב ענין את הרצאותיה על אוגוסט בבל ועל אישים מפורסמים אחרים.

השלישיה — יוסף צ'סלר, מאכס (מרדכי) גוטליב וזליג גבירצמן קיימו ביניהם יחסים אישיים טובים ואת שעות הערב היו בדרך כלל מבלים בצוותא בביתו של אחד מהם, בעיקר אצל מאכס גוטליב. הם היו לא פעם נועצים ביניהם לבין עצמם ביחס לנושאים לכתיבה, וכשיוסלה קולודני היה בא מוורשה לפינסק — היה גם הוא סר לאכסניה ספרותית זו. בעל עט פליטוניסטי־סטירי היה זכריה גלובמן, אשר השתלם בשעתו ברפואה, אך לא סיים את חוק לימודיו באוניברסיטה. מדור הומוריסטי ניהל בקביעות אליהו וישנגרד (שהיה רגיל לחתום דבריו בשם ר' אלי). גם משה'ל מינסקי היה פליטוניסט מוכשר.

כעורך ה„פינסקער וואָרט" שימש משך זמן מה גם המורה והמשורר העברי טל (טוביה לוין) שהיה אז תושב העיר סארני ומפרסם דבריו מעל עמודי השבועון „גלים", שיצא לאור „בימים ההם" בוילנה, העתון היומי „הצפירה" בוורשה וכו'. טל היה בנו של העסקן הציבורי ר' שמואל אביגדור לוין. כסופר „הצפירה" במחוז פולסיה שימש אז פאול מילאקובסקי (ש. ימואלי), שהתגורר תחילה בבריסק ואחר כך בפינסק, ואף הוא היה במשך זמן מה עורך ה„פינסקער וואָרט" הנ"ל ופירסם אז מעל עמודיו גם פרקי היסטוריה על היהודים בפינסק, על מאבקם ותלאותיהם.

הכנר משה ליפשיץ (אחיו של נחמיה ליפשיץ) והרמן גרוסמן (מהעיירה דרוהיצ'ין) בבואם מאמריקה לביקורים בפולין היו סרים למשך שבועות אחדים גם לפינסק והיו מפרסמים אף הם מפרי עטם מעל עמודי שבועוניה.

רק מעטים שרדו בחיים מבין כל אלה, אשר את שמותיהם הזכרתי לעיל. רובם ככולם נספו בשואה האיומה בפינסק או במקומות אחרים בפולין ויש שמתו מיתה טבעית. זליג גבירצמן, למשל, היה בין האחרונים ה„מאושרים". הוא בא אלינו מביאליסטוק, ושימש שנים אחדות גם כמזכיר „לינת הצדק" בעיר. נפטר עוד לפני המלחמה בפינסק והובל בה למנוחת עולמים. גבירצמן היה אף הוא בתקופה מסוימת העורך בפועל של ה„פינסקער וואָרט" ואילו חיים בר בודאנסקי היה עורכו של ה„פינסקער לעבן" במשך כל שנות הופעתו ואף הצליח לרכז סביבו אנשי עט ממחנות וחוגים שונים. הוא בא לפינסק מוורשה והיה רגיל להכריז באזני ידידיו הקרובים, שיצק בשעתו מים עלי ידיו של הסופר דוד פרישמן. כוחו היה בעיקר בכתיבת מאמרים על נושאים אקטואליים בחרוזים. זכור לי עד היום גם הצעיר הנלהב מומה איזנברג, שלמד בסמינריון למורים בוילנה ופרסם בפינסק חוברת קטנה משלו בעברית.

העסקן הבונדאי משה'ל גלייברמן פירסם אף הוא כתבות מפינסק מעל עמודי העתון „היינט" בוורשה עוד בימי מלחמת העולם הראשונה. הוא נאסר ע"י הפולנים, בשנת 1919, לאחר שהללו כבשו את העיר, והיה בין ל"ה היהודים הצעירים שנרצחו בה' ניסן. ע"ש נקרא בי"ס יסודי באידיש בפינסק.

בפינסק החל בתקופה ההיא בעבודתו הספרותית משה גיל (אז גילר) מבוגרי הגימנסיה „תרבות", אשר ח. נ. ביאליק, בעת ביקורו בפינסק בשנת 1931, ניבא לו גדולות. יחד עם אשר ריכטר (א. שופט) ערך לקראת בואו של ביאליק קובץ בשם „גידולי תרבות". בהוצאה זו השתתף גם ניומה מירסקי (נ. תמיר) שהיה מפרסם מאמרים ופליטונים גם בעתונות המקומית והמשיך בפעולה ספרותית גם בישראל.

---

* ר' הערכה מיוחדת.

לזכר ה' ניסן תרע"ט

הרצח האכזרי של ל"ה קדושי פינסק זיעזע את היהדות בתפוצות ובארץ ישראל. סופרינו ומשוררינו הורעדו והגיבו אף הם איש איש לפי דרכו והתרשמותו. נציין כאן את מאמרו של דוד פרישמן ב„התקופה" כרך ד' (דור הונדלים), שיריהם של דוד שמעוני ויצחק קצנלסון, סיפורו של דוד פינסקי (די וואַנט), וכן גם רבים אחרים. למאורע זה, (ר' הערכה מקיפה על מאורעות ה' ניסן בכרך א' של ספר פינסק) היו גם תוצאות רבות־משמעות בהתפתחות התנועות הפוליטיות בפינסק.

בין ל"ה הקדושים:

אברהם בנקובסקי

היה בן יחיד להוריו. נפצע ביריות רק ברגלו. הועמס על עגלה יחד עם כל ההרוגים בעודו חי. קצין פולני ירה בו והמיתו לאחר שגילה, כי הוא חי עדיין.

ליולה (ישראל) ברגמן

עסקן ציבורי היה לפי טבעו, מעורב בין הבריות, וער לצרכי הכלל. היה הרוח החיה במפלגת „צעירי ציון" והכוח המניע להרבה מפעולותיה. עשה הרבה בעצמו ותבע גם מאחרים. תקיף היה בדעתו והכל ידעו, כי ליולה יוכל לפלס דרך בין מכשולים. בעל מזג עליז, וכל שעשה — מתוך חדווה עשה. פניו מחייכים לקראת החיים והאנשים, ולבו היה פתוח לחברות ולרעות. הוא קבע לו עתים כדי ללמד את תורת הציונות לבני הנעורים ועמל על הכנסתם ל„צעירי ציון". כל הישג ציבורי טוב ומועיל שלו היה זוקפו לזכות מפלגתו כדי להאדירה.

(מ. ח. רזניק)

צבי גוטליב

בן כפר ליד פינסק. בחזרו מחו"ל, שם גמר את הפקולטה לכימיה, ושבילי המתמטיקה נהירין לו. עבד באחוזות אביו כבסיס לעבודה חקלאית חלוצית בארץ ישראל. ידו היתה פתוחה להושטת עזרה לנצרכים והיה להם לסעד ולמשען.

(אלעזר)

אהרון גלויברמן

היה הקרבן הראשון. חבר צ"צ והתכונן לעלות כחלוץ. שעה שהחיילים הקיפו את בית־העם ניסה להתחבא אך נואש ואמר: „לארץ ישראל נתגלגל כבר מתחת לאדמה". אותו רגע נורה.

משה'ל גלויברמן

את השכלתו רכש בעיקר על ידי השתלמות. שלט יפה בשפה הרוסית והגרמנית ובתקופת הכיבוש הגרמני שימש כמתרגם בעלון הגרמני־רוסי, שהוצא אז על ידי המפקדה הצבאית. היה אוסף ילדים עזובים בחוצות העיר ומכניסם לבית־המחסה שהקים, כדי שיימצאו בהשגחתם ובהדרכתם של מורים ומחנכים. את כל מרצו ושעותיו הפנויות היה מקדיש לבית־מחסה זה. את הרשיון המיוחד, שהיה לו להלך בחוצות העיר גם בשעות האסורות בתקופת הכיבוש, היה מנצל כדי לבוא השכם בבוקר לבית המחסה, להסיק את התנורים, לכבד את הרצפות, להביא מים, כדי שהילדים ימצאו שם פינה חמה ונוחה בבואם בבוקר. היה שר ורוקד עם הילדים, מלמדם משחקים שונים ומשתדל לבדר דעתם של מוכי הגורל. החיוך לא מש מפניו הרכים והענוגים. היה הראשון לכל מעשה של צדקה וחסד בעיר.

ר' רשימה מיוחדת לזכרו.

(מ. ח. רזניק)

משה יודביץ ומשה זילברמן

הראשון — בנו היחיד של המורה ובעל־הקריאה בבית הכנסת הגדול. שניהם חברי צעירי־ציון, שניהם בני 21. גרו בשכנות בפינסק.

צבי ליבמן

בן 23, חבר צ"צ. משנלקח ע"י החיילים רצה ארוסתו לקראתו וזעקה: „מות אמות אתך יחד!" החיילים הפרידו ביניהם במהלומות והוא נורה לעיניה.

משה'ל מדניק

היה עניו ומקופל בתוך עצמו. בא אלינו כ„סטודנט" ונשאר סטודנט. ראינו ערך רב בהצטרפותו אלינו, כי הן בא לאחר חיטוטים וחיפושים מרובים אחרי התוכן הדמוקראטי בציונות. שאפנו רוח לרווחה, לאחר שהצטרף אל חוג הצעירים התוסס. הוא הביא אתו את ירושת ימי הסער של שנת 1905, ימי הויכוח הגדול בין מחייבי הציונות ושולליה. הוא הביא אתו את אי הסיפוק בקנין הרוחני המקובל של הציונות בימים ההם. יריבינו בויכוחים, שנערכו אז, היו תמיד אנשים מבו־גרים, בעלי נסיון בהערכות מפלגתיות. אנחנו, הצעירים הצנו־עים, שמחנו והתפארנו, כי גם בינינו יש אחד בר־סמכא, בר־פלוגתא הגון ומנוסה במלחמת תנופה והגנה מפלגתית. הוא ידע להשיב מלחמה שערה. מי שראה אותו מגיח אל שולחן הנואמים מתוך קהל השומעים, מצליף ושולח חיצי לשון שנו־נים, עוקף ורודף עד חרמה — ידע להעריך את כוח ההסתערות הצפון בו. תמיד היינו בוחרים בו כשליחנו ובא כוחנו כלפי חוץ והיינו מעמידים אותו בראש כל פעולה ציבורית.

הרוצחים הפולנים הציעו לו לצאת משורת הנדונים למות על יד החומה. החטוטרת על גבו, כנראה, עוררה אותם לכך. אך הוא אמר: עם חברי אשאר, ונספה אתם.

(אלעזר)

שמחה פוריצקי

צנוע וענו. חבר תנועת צ״צ. אך נפשו היתה נתונה לספרי העיון הרבים שבדירתו הדלה ואעפ״י שלא היה משתתף בוי־כוחים במפלגה ידענו להוקירו ולהעריכו.

(אלעזר)

נחום יצחק פידלמן

נולד בכפר ואבוליץ ולמד בפינסק. בחדרים שונים. לאחר 4 שנות לימוד נשלח לעבודה כפועל בבית חרושת בוורשה ושם הצטרף ל„צעירי ציון״. בפרוץ המלחמה חזר לכפרו ובתקופת הכיבוש הגרמני עשה ככל שיכול כדי לסייע לפליטים מפינסק, שהגיעו לכפרים הסמוכים. אחרי המלחמה עברה משפחתו לפינסק. הכדור שפילח את בטנו לרגלי המנזר לא שם קץ לחייו. הוא המשיך לחיות כל הלילה, עד שהובא לבית הקברות. מאמצי העגלונים לחלצו לא הצליחו. אנחותיו הסגירוהו לידי החיילים שירו בו ליד הקבר הפתוח. בן 24 היה במותו.

נ. פ.

גרשון קוזניץ (נפח)

נודע כפועל וחבר מסור רב־מעש וממעיט דברים בוועד של צ״צ. מכנס אספות, מבקר בלי רחמים כל גילוי שלילי בחיי המפלגה, כולו התלהבות ומסירות לעבודה הציבורית. מכובד ע״י חבריו על יושרו ונאמנותו הרבה.

(אלעזר)

פנחס קרסילשציק

את חינוכו קיבל ב„חדר״ ובבי״ס עממי. בגיל 14 שנה למד מסגרות ובגיל 17 נכנס ל„פועלי ציון״. השתתף באופן פעיל בעבודת המפלגה. ב־1914 נקרא לעבודת הצבא, אך לא יכול היה לסבול את משטר הקסרקטין, ברח לקיוב וחי שם בעילום שם. חזר אח״כ לפינסק ואירגן את האגודה המקצועית של פועלי המתכת. אף שימש כמזכירה ובא כוחה בועד המרכזי של האגו־דות המקצועיות. היה אמיץ ועשוי ללא חת ובתקופות מחתרת מילא תפקידים חשובים ביותר.

(יידישער אַרבעטער פנקס)

צדוק ריקלין

שתקן, צנוע וחולם. היה משתדל לחדור לתוכו של כל דבר ועניין. מרבה לשקול בדעתו עד שיחרוץ משפט. היה בעל טעם וכשרון ספרותי ניכר. נאומיו הצטיינו בתכנם הלאומי ובסגנונם הספרותי, ורבים אהבו להאזין לדבריו. כל שעה פנוייה היה מקדיש ללימוד וקריאה. ספריו היו כאבר מאבריו. ידע רעב ומחסור, קור ויאוש, אך כל אלה לא הפריעו להשתלמותו. לא היה נחשב כאיש מעשה דווקא, אולם כשנתבע על ידי מפלגתו לעבודה מעשית — נענה ועשה.

ברגע יאוש וטירוף הדעת, לאחר שהגיעה הידיעה על הרצחו של צדוק — שרפה אמו את קובץ כתביו, בשיר ובפרוזה, שכל כך עמל ושקד עליהם בחייו. זוכרני, כי באותו בוקר של יום השחיטה הייתי אתו בבית העם. הוא ניגש אלי, הצביע על הספר שבידו ולחש: קרא נא את זה, הלכה ואגדה לח. נ. ביאליק, תיהנה.

(מוח״ר הלוי רזניק)

נופלים ומעפילים

הם טוו להם חוט של חיים לאומיים,
תחילתו בגלות וסופו כבארץ.
הסתובב החוט על פלכו והשתזר.
פתאום — נפסק ועל טוויו בא קרץ.

ויקומו אחרים וימשיכו הטויה,
האריכו התקוה, הגיעה לקצה,
קדחה העבודה, התקדמה בזריזות,
הרסת כל־גבול, כל גדר ומחיצה

אל ראש ההר העפילו הטווים,
הקימו שם מבצר לא ימוט לנצח:
קרקע־עולם, אף היכלות של מדע, —
לא תשלוט בם יד אדם ורצח.

לגבורים נופלים על מרומי שדה־קטל —
יקימו מצבות ופאר־עמודים,
זכרם יכתב בקורות הדורות,
ויחוגו היום, בו נפלו שדודים.

על שם נופלינו בארץ הכמיהה —
לזכר עולמים כוננה קבוצת גבת,
שם עובדים במסירות־נפש חלוצית —
צעירים חפשים מעול גלות וצבת.

ש. נ. גיטלמן

בשיחת חולין לא היתה לשונו שוטפת, אבל כשהגיע לדברים, העומדים ברומו של עולם, בשאלות התחיה העברית — היו נעלמים כל המוקשים והיה מתנשא וממריא מעלה־מעלה. היה מורה לדקדוק ולתנ״ך בחדר של אביו, הרבי לגמרא מליאחוביץ׳, והיה מסביר שעוריו בלשון לוטשת ומהוק־צעת. משהתחיל להורות את השפה העברית וספרותה בשעורי הערב לבוגרים, נודע שמו לתהילה כמומחה לביקורת הספרות. צדוק היה ראש המדברים בכל שיחה על נושא ספרותי. הוא שקד גם על ספרי מדע וחברה, אם כי בעניינים אלה לא היה מרבה להופיע בציבור.

(אלעזר)

זיידל שטיינברג

שחרחר, עיניו שחורות גדולות ותמימות. חבר נאמן, הממלא בדומיה ובדייקנות כל משימה שהוטלה עליו. עבד בעבודה פיסית יחד עם אביו הסנדלר. במשך תקופה מסויימת היה המארגן הראשי בהסתדרות הנוער והכניס בה סדר ומשטר. עסק במסירות בפעולות הקרן הקיימת ובענפי פעולה ציונים אחרים.

(אלעזר)

קדושי פינסק
שנהרגו ה' ניסן תרעט.
הנה עגלי הסבה הנה הם כלם - ואם יש שלומים למותם מני ישלם?

הכותל

על ככר השוק, מסביב לבית המנזר, יתנוסס קיר אבנים גבוה, מכוסה רעפים מלמעלה. המקום הזה הומה תמיד מאדם רב: אכרים ותגרנים נאספים שמה לשם מסחר וקנין: לקנות סוסים ופרות וכל מיני סחורות; שידה, תיבה ומגדל, עביטים וערובות, אופנים ומכשירי־עגלות, נעלים ופרוות, עצי בנין והסקה. לעתים קרובות תהיה הככר למקום מערכה, שבו יתפרץ ריב בין המוכרים והקונים, ומתוך הריב יעברו למלחמת אגרופים קשה ושפיכת דמים. אכן אנכי יודע מקרה כזה, שככר־השוק בחלקה שעל יד כותל המנזר, נהפכה באחד הלילות לגיא הריגה...

והלילה הזה — הוא ליל ה׳ לחודש ניסן שנת תרע״ט.

הכותל...

ימים רבים יראתי לעבור על ידך. כסמל בלהות היית לי להזכירני ליל־פחדים, בו חדלו לבות צעירים, פאר האדם והדרו, לדפוק את דפיקות חייהם. קריאותיהם האחרונות המלאות יאוש — בטחון ואמונה טהורה, פלחו כאלפי חצים שנונים את לבי, הקפיאו את הדם בעורקים וזעזעו את נימי הנפש היותר דקים, הבלתי נראים לעין. גם יד העת, המעלה ארוכה לכל מדווה, קצרה להיטיב גהה לשבר לבי, שמאז הנהו מתרגש תמיד וכאילו אש המזבח תיקד בו וכל הגשמים לא יכבוה.

הכותל...

אנוכי ראיתי את מראה המורא ומחזה האימה, שנערכו על ידך. נערי־אדם, קלי האבר, שהתרוממו להרקיע שחקים, עמדו לרגליך. כפירי אריות, שלבם חזק כצורי מצוק ופניהם מפיקים הוד־גבורה וגודל־רוח, הביטו בעיני בוז אל הציידים, שארבו את נפשם לקחתה. בן־רגע גודעו כנפי הנשרים; כפירי אריות נפלו שדודים לרגליך, מתבוססים בדם לבם השותת, נערמו צבורים־צבורים, כהערם חול־ערבה מרוח עז מתחולל. אולם גם בנפלם נראתה גדולתם ותפארת הודם: במבט ישר הביטו אל פני המוות בלי חת, כראוי לאיתני תבל, ויתנו מגבורתם בלב אלה שראו את אחריתם הנוראה, אשר פתאום באה מבלי אשר פיללו לה...

— — —במקום הנופלים קמו אחרים, ונאזרי כח־עלומים הם הולכים בצעדי עוז ועושים דרכם לבטח, קדימה. אלי כותל יגיעו, גם המה, אך הכותל ההוא, אשר הדרת־שיבה חופפת עליו, יהיה לתל־אביב, שצמחים רעננים יעלו מתוך חריציו וסעיפיו. שם יפרשו הנשרים את כנפיהם האדירות, והכפירים ישאו את ראשם היהיר, ולא יקופד עוד פתיל חייהם באמצע ימי־עלומיהם מידי מרצחים פריצים, השואפים לדם — כי אם במלחמת־חובה להגן על ארצם ומולדתם.

ש. נ. גיטלמן

(„העולם", 26 במרץ 1921).

כותל ה„מונסטיר" — מקום רצח ל"ה הקדושים. בולטים הכתמים שהיו מופיעים תכופות על הכותל ושימשו נושא לאגדות שונות

דוד פרישמן / דור של ונדלים

— — — ונדליסמוס הולך וצועד ועובר על אירופה, הוללות של פראים הולכת ובאה. דמדומי־אֵלים חדשים!

בעיירה קטנה אחת נטלו 35 בחורים ממיטב צעירי ישראל, בחורים קדושים וטהורים, שלא חטאו שום חטא, העמידו אותם לגבי כותל, ירו בהם והמיתום. איזה ערך יש להם לחיי 35 נפש אדם באותו זמן, שעל גבי שדי המלחמות נהרגו 40,000,000? דבר קטן כזה אינו כדאי כלל לדבר בו. בשעה גדולה כזו אין מתעסקים בציפרות בטלות כאלו. אין אני יכול אפילו להרשיע את האנשים, שעשו אותו מעשה. לא ה ם עשו אותו, אלא רוחו של הזמן הזה. המלחמה עשתה שמות חמש שנים תמימות, עתה עושה שמות אותה השעה ש א ח ר י המלחמה...

שלושים וחמש נפש אדם — אמת, חוץ מה שהן ציפרות, הן גם נפשות אדם. ואם ידעתם מה זאת נפש אדם? תחת הבגד, שעליו כוננו היורים את כלי זינם, היה מעיל, ותחת המעיל — כתונת, ותחת הכתונת — לב, ואותו הלב היה דופק והיה מפרפר מתוך גיל ומתוך מכאוב, ואלפי חלומות היו לו ללב הזה ואלפי תקוות, והנה בא כדור פתאום ופגע בו, וברגע א ח ד הומתו אלפי חלומות ואלפי תקוות. ועוד גם זאת: בבית חיכו לאדם כזה אב או אם, אחות או כלה, אשה או ילד, וגם תקוותיהם וחלומותיהם של אלו כבו ברגע א ח ד. שלושים וחמשה בחורים מבחורי ישראל באו לאיזו אספה, כדי לעשות מעשה טוב, לחלק לחם לרעבים ולבם לא נבא להם שום רע, והם לא ידעו שעה אחת קודם לזה, כי מדרכם זו לא ישובו עוד חיים. יכול אדם להשתגע בשעה שהוא נותן דבר זה אל לבו! אבל מי ידבר בדברים קטנים כאלה בשעה גדולה כזו? לא נאה כלל לאדם מן הישוב לבוא לידי סנטי־מנטליות, ובפרט לרגלי מיתתם של בני אדם אחדים. הן יודעים אנו כבר גם ציפרה של ארבעים מיליונים, והשמש עלתה והשמש שקעה גם אחר כך, ואדוני העולם נכנסו לישיבותיהם ולאספותיהם גם אחר־כך, ודיברו, והתוכחו והתפלפלו זה עם זה, איך עליהם לדאוג לשלומו של הכלל האנושי ומה יֵּליהם לעשות, כדי שיביאו ברכה ואושר על כל העולם כולו. יכול אדם לצאת מדעתו בשעה שהוא נותן אל לבו גם דבר זה!

ואני יודע: מחר, כשיבואו לדון בדבר זה בפרהסיה, יענו ויאמרו לי מה שענו ומה שאמרו לי זה שבע ושבעים פעמים, ומה שאני יודע כבר בעל־פה. יאמרו לי: היהודים ירו מתוך איזה מחבוא אל אנשי הצבא; היהודים הם בולשביקים והם אומרים להכניס את הבולשביסמוס אל הארץ; היהודים מרעי־שים את העולם על לא־דבר, כדי להבאיש את ריחם של יושבי הארץ בעיני הגויים שבחוץ־לארץ ובאופן כזה אין הם אלא פרובוקטורים פשוטים. ואחר־כך תעלה השמש ותשקע השמש, ואחר־כך יעלו האנשים על משכבם בשלום וירדו בשלום, והכל יהיה כשהיה, עד — עד שתבוא איזו שחיטה חדשה באיזו עיר חדשה ועד שיבואו שוב להשמיע את הפזמון בדבר יריה מתוך איזו מחבוא ובדבר יהודים־בולשביקים ובדבר יהודים־פרובוקטורים. יכול אדם לבוא לידי טירוף־דעת בשעה שהוא שומע את כל אלה.

זה לי אלף, זה לי שני אלפים שנה שאני שומע את האמתלאות האלה בכל צורותיהן השונות והמשונות. אימתי לא ניבלנו את ההוסטיות הקדושות והם מצאו את עצמם מחויבים לעשות בנו שחיטות קצת? אימתי לא הרעלנו את הבארות, ולהם לא היתה עצה אחרת אלא לשרוף אותנו קצת על־גבי מדורות האש? אימתי לא הרגנו איזה נער מנעריהם לכבודו של חג הפסחה והם לצערם לא ידעו תחבולה אחרת אלא לבוא עלינו בקצת פוגרומים? וחוטי טלפונים אימתי לא הסתרנו בהיכלי הקודש, בבתי תפילותינו, כדי למסור על פיהם ידיעות מסותרות לאויביהם בשעת מלחמה, ובני האדם עם אהבה הנוצרית שבלבם הי: מוכרחים לנקום בנו את נקמתם? הוי, כמה נתישן כבר כל זה וכמה אני בעצמי מתביש בגללם, שבני אדם שכבר נתבגרו לא יהיה להם כוח של דמיון ב מ י ד ה זו, שיהיו יכולים לחדש איזה דבר ולהמציא איזו המצאה חדשה והם מוכרחים עדיין לבוא אלינו ערב ובוקר וצהרים באותם הפזמונות הישנים! הוי, לוּ רק היה להם די אומץ בלבם לבוא אלינו בלי אותן האמתלאות הנבערות, אלא שיאמרו בפה מלא, שכך וכך הם רוצים לעשות עמנו — ולנו אין שום עצה ואין שום תחבולה כנגדם! רק לא אמתלאות, רק לא „הֶכשֵר” על אצילות הרוח שלהם!

ואני יודע: לא על־ידי מה שנצעק אל אזנים חרשות תבוא ישועתנו. לכל־היותר יבואו האנשים האלה מחר וידרשו איזו דרשות חדשות מלאות רעל ויפרסמו בעתוניהם איזו מאמרים חדשים הקוראים להרג ולביזה — סוף־סוף יהיו הם הצדיקים. העצמות הקדושות של ההרוגים תרקבנה בתוך הקבר המשותף, והשמש תעלה והשמש תשקע וצללי ההרוגים ירחפו מסביב לנו ודמיהם יצעקו אלינו מן האדמה וירעילו את חיינו ביום ואת שנתנו בלילה...

ואני יודע: לא באזני אירופה עלינו לצעוק ולא אל היושר האנושי עלינו לבוא בקובלנתנו. ולא משום שאני ירא שמא יאמרו עלינו „פרובוקטורים אתם”, אלא משום שאירופה חרשה והיושר אבד מן העולם. חמש שנות מלחמה, עם 40 מיליונים הרוגים ועם אלפי תועבות, שלא נשמעו כמוהן, השלימו את מעשה ההתנוונות גם שם ואת לבה של האנושיות טמטמו. מה להם ולדמנו? מה להם ולעם, שיש לו רק דמעות ואין לו אגרוף? בשביל אשרם של העמים הקטנים והנלחצים, אומרים הם, יצאו למלחמה — ולבסוף רואים אנו, כי עינם ולבם אל הענינים השונים מסביב רק ככל מה שהם נוגעים אל האינטרסים שלהם בעצמם. בשביל זכויותיהם של העניים המרודים, אומרים החולמים שחלמו סדר עולם חדש, יצאו לריבולוציות — ולבסוף יוצא מכל זה רק מיליטריסמוס חדש ומבהיל. בשביל השלום הנצחי, אומרים מנהיגי העולם, נשפך כל הדם הזה, וכדי לשחרר ולעודד מחדש עמים ומדינות — ולבסוף אין העמים המחודשים הללו עושים במדינותיהם המחודשות שום דבר, אלא תומכים את השלום הלז בזה שהם שופכים יום יום נחלי דם חדשים. כמין התנוונות באה על כל האנושיות כולה. המלחמה מתחילה להנקם ממנו, בנו, החלשים

מכל החלשים, האומללים מכל האומללים, התחילה, ומעט מעט תבוא גם עד החזקים ועד החזקים מכל החזקים.

איזה ערך יש להם לשלושים וחמש נפש אדם, לשלושים וחמש נפש מן היהודים, שנהרגו בעצם הצהרים לעיני כל העולם כולו? — יקברו נא המתים את מתיהם. וזה אשר לבכות לא יוכל — ידום. אם יש כי יבוא אביב והיה גם עָלֵנו רענן.

(„התקופה", כרך ד')

יצחק קצנלסון

פ י נ ס ק

חָלַמְתִּי:
אֲנִי מוּבָל
בִּרְחוֹבוֹת עִיר,
וּמָעֳמָד אֶל קִיר
שֶׁל מִנְזָר.

הַמַּעֲרָב —
הוּא טָפַח
בְּלַבַּת אֵשׁ עַל פָּנַי,
זָהָב יוֹקֵד שָׁפַךְ
עַל הַמִּנְזָר.

הַשֶּׁמֶשׁ
שָׁהָה רֶגַע וָרַד,
וְנִפְרַד מֶנִּי
לְעוֹלְמֵי עַד,
לָנֶצַח.

אַט־אַט יֵעָלֵם
כֹּל מֵעָיִן,
רַק קוֹל פּוֹלָנִים
וּצְלִיל כְּלֵי זַיִן
מֵרָחוֹק בָּאִים.

וּמִן הַמִּנְזָר
יִתְגַּנְּבוּ צְלָלִים
וְהֵמָּה כֵּהִים
כְּמֵהִים —
מִן הַמִּנְזָר.

וְסָבִיב סָבִיב
יְגַשְּׁשׁוּ,
בֶּעָפָר רַגְלַי יִתְפַּלְּשׁוּ
וְיִלַּחֲשׁוּ חֶרֶשׁ:
יֵשׁוּ.

ט"ו אייר, תרע"ט

מאגדות ה' ניסן

כשהובלו בחורי ישראל לשחיטה, אחזו כולם זה בידו של זה. עברו והלכו ברחובות העיר, כשהם שלובי־זרוע. הלכו ושרו משירי ציון. כשהביאום לכותל המנזר, למקום ההריגה, העמידו השובים את הזקנים והנשים לחוד ואת הצעירים לחוד. אמרו: ילכו הללו לתפיסה והללו למיתה.

הבדילו משם אחד, שהיה חלש ביותר וגיבן, ורצו להעמידו לכת הזקנים והנשים. מחה הבחור וקרא לשובים: „אי אפשי! כיוון שממיתים אתם את אחי — המיתו גם אותי. עמם יחד חייתי — עמם יחד אמות!" — לקחוהו והשיבוהו לכת הבחורים. העריב עליהם היום וכיסה עליהם החושך.

עמדו כולם בתפילת ערבית, התפללו במניין בכוונה. כשגמרו את תפילתם, היה כבר לועו של זורק הכדורים פתוח כנגדם. עמדו ונפלו איש על צואר רעהו, חיבקו ונשקו זה לזה כמה וכמה פעמים, ענו ואמרו:

לא זכינו, שנעלה יחד לארץ ישראל על פני האדמה, נעלה נא לשם מתחת לאדמה.

צבי רזניק (אביבי)

(„הצפירה", 1921)

הנוער היהודי ליד קבר הל"ה

י. בר־רצון / כי חילצת נפשי ממוות

(סיפורו של עד־ראייה)

אתא יום ה׳ בניסן, 5 באפריל 1919, יום השחיטה האיומה, בו המיתו חוליות הצבא הפולני בפינסק ביריות ל״ה בחורים ממיטב הנוער בפינסק ונציגי הציבור היהודי בעיר זו — מהזוהרים ביותר. ובחלקי נפל להיות בגוב־האריות, להתנסות בגיהינום ולשרוד עד היום הזה. ומעשה שהיה, כך היה.

לאחר שנות הכיבוש הגרמני בפינסק במלחמת־העולם הראשונה, כאשר הלימודים נדחקו הצידה מפני עבודת־הפרך אצל הגרמנים, שוב נעור הרצון לקנות דעת, וישבתי רכון על ספרי שבת שלמה, צחה וזוהרת. בערך בשעה 6 סגרתי ספרי ויצאתי לרחוב לשאוף אויר צח. ברחוב היו עוד שלוליות מים ושרידי בוץ, אבל עין השמש התנוצצה בהם. הלכתי מקצה רח׳ זבלניה אל בית־העם אשר ברחוב הסוחרים. הוזמנתי כחבר חדש לישיבה של קבוצת האופוזיציה במפלגת צעירי־ציון אשר אורגנה ע״י החברים משה זילברמן וצבי גוטליב. והנה — מהומה. אנשים בורחים, והשמועה עוברת — חיילים פולניים תופשים אנשים לעבודה וגם מכים על ימין ועל שמאל ובוזזים בז. מרחוק כבר ראיתי את קבוצת החיילים המשתוללת. אבל לא ראיתי לנכון להיסוג בגלל אי־נעימויות כאלו. טיפסתי ועברתי חצרות עד לרחוב סובורני המקביל, המוביל גם הוא לבית־העם. אחרי תלאות רבות שבתי ושרכתי הלאה את דרכי וכך אני הגעתי לבניין בית־העם. כאן פגשתי את שלוש אחיותי יורדות מהמדרגות של קומה ב׳: דורה (פיינר), אוליה ומלכה, כולן ז״ל — היו מורות בפינסק ומסורות לענין החינוך בכל לבן ומאודן היום כולן בעולם־האמת. שתיים מתו בארץ ומלכה בחרקוב, ברוסיה הסובייטית. הן שמחו לקראתי: „טוב שבאת הנה, בעיר משתוללים חיילים ותופשים אנשים לעבודה״. זחה דעתי, שהנה באתי אל המנוחה.

נכנסתי לבית־העם. באולם הגדול היתה אסיפה כללית של הקואופרטיב הציוני, שדן באספקת המזון לרעבי העיר לחג הפסח. באולם השני היתה ישיבה של ועדי כל המפלגות בפינסק. הם טיפלו בעניין הקמח למצות, שנשלח ע״י הג׳וינט לנצרכים.

בחדר האחרון, היתה אסיפה של האופוזיציה של צעירי־ציון ואליה באתי. ופתאום קמה מהומה וקולות: תופשים לעבודת כפייה.

הספקנו לברוח דרך המדרגות האחוריות ולהסתתר בכניסה האחורית של דירת ה׳ דובוב אשר בקומה א׳. בעל־הבית סגר את הדלת ונשארנו דוממים חמשתנו — אהרן גלויברמן, יוסף שבזיז, צבי גוטליב, משה קרמן ואני — במבוא האפל של הבית. דרך החיץ, המשותף לחדר־המדרגות ומקום מחבואנו שמענו שוב ריצת אנשים במדרגות ולאחר־מכן צעקת חיילים ויריה. עם היריה נפתח חור עגול בקיר שלנו והשמש הציצה דרכו. קיסם של עץ ניתז מהקיר ושרט לי על לחיי. אולם לפתע פתאום נשמעה זעקה: „גוואלד, בלוט!״ התחלנו לבדוק את עצמנו ומייד ראינו בפלצות, כי משה׳ל גלויברמן אשר עמד על־ידי נורה למוות. לאחר שהתברר האסון, כבר לא התעניינו בנעשה בחוץ. פרצנו בכוח את הדלת של מר דובוב ורצינו לצאת לרחוב בצעקות: אדם נרצח לידנו! אך כל הבית הוקף המוני חיילים מזויינים והמשמר אינו נותן לנו לצאת לחוצה. להיפך, הוא דחק אותנו חזרה לתוך הדירה שממנה רצינו לצאת. אנו צועקים: „אדם נהרג!״ „צריך להביא רופא!״ המשמר אז הסכים שאחד מאתנו, מלווה ע״י חייל ילכו לחפש רופא.

נתנו לצבי גוטליב בלווית חייל לצאת ולהבהיל רופא. לרוע הגורל שרך החייל דרכו עם גוטליב ברחובות העיר. הם עדיין חיפשו את הרופא, ובינתיים עברה התהלוכה של אנשינו מבית־העם שהובלו לשחיטה. אז החליט החייל לצרף גם את גוטליב אליהם — וגם הוא נורה עמהם למוות ליד כותל המינזר.

ואילו אנחנו שלשתנו נשארנו עם ההרוג כלואים בדירתו של דובוב, ומחכים לרופא. ידענו, שהרופא כבר לא יעזור, כי האיש נשאר ללא רוח־חיים. מדי־פעם נכנס קצין, בדק את הענין והלך. והמשמר עמד ליד הדלת הקדמית והאחורית ולא נתן לצאת. לא ידענו בשעה זו, ששר־החיים שלנו הפקיד את המשמר הזה כדי שיקויים בנו הנס ולא נוצא למוות.

שמענו פעמי צעדים של המון רב יורד בחדר־המדרגות הסמוך ואח״כ נשתרר שקט. כך הוצאו כל האנשים מקומת „בית־העם״ והובלו מלווי מכות לשוק, ושם נורו ע״י פלוגת רובאים. במקום מעצרנו שמענו רעם יריות ולא תיארנו לעצמנו כלל את גודל האסון. היינו בטוחים, שמתחילה התקפה של הצבא האדום, כפי שהיינו רגילים בדבר הרבה מונים בתקופה האמורה. ואצלנו המשמר על משמרתו עומד ואנו תוהים ובוהים, למה מחזיקים אותנו ובאיזו פורענות נתנסה. אבל בעצם נדחקה השאלה הצדה בשל הזעזוע שנגרם לנו במות חברנו, כי — כך סברנו — מה יכול להיות מפתיע ואיום מכך? אז לא שיערנו את גודל האסון, שקרה לכלל החברים, גם לא את פרשת היסורים, שנכונו לנו.

לאחר שעה ארוכה של צפיה וחרדה נפתחה הדלת ונכנס וַכמייסטר של ז׳נדרמיה נמוך־קומה, ופניו פני רוצח מכורכמים ומעוותים ושופעים זדון. לידו אונטראופיצר גבה־קומה, בלונדיני ותמיר, שעיניו גדולות ופוזלות וכל תהום הרשע ניבט מפרצופו החוורור והסדיסטי. התחילו לחקור אותנו. מי אנחנו? האם ערכנו התקוממות והיכן הנשק שלנו? נצטוויתי לחלוץ את המגפיים ולחפש בהם. אחר־כך צוויתי לנעול אותם חזרה. אני נועל מגף אחד ורוצה להמשיך בשני — אולם באותו רגע אני מקבל מכה בקת האקדח בפני — והוא האונטראופיצר אומר לי לנעול ומונע אותי מכך במכה בקת אקדחו, עד שנאלצתי לעזוב את המגף השני ונשארתי רק במגף אחד. וכך נסחבתי והובלתי ושרכתי נתיבי־יסורים במשך 5 ימים עד שחרורי — כשרגל אחת

נעולה והשניה יחפה ומבוססת בחוצות העיר — בדרך לכל תחנות היסורים, אשר נתיסרנו בהן אז.

וכאן נכנס הווכמייסטר לחדר האפל של הדירה, אשר נמצאנו בה, נכנס ויצא ובידו אקדח: הנה מצא את הנשק שהחבאנו. ושוב מטר של מהלומות עלינו בדרישה שנגלה היכן יתר הנשק. ולאחר־מכן הוציאו אותנו אל הרחוב, בחזית הבית, העמידו את שלשתנו מול הקיר, בין שתי מידרכות הקרשים והחיילים הביאו כלב בלשים עצום ואיום למראה, אלא שהוא רחרח כל־אחד ולא נגע בנו לרעה. לאחר־מכן ניגשה פלוגת החיילים למלאכה „העדינה" ביותר: ציוו עלינו להרים את הידים למעלה, ומטר של מהלומות בקתי־הרובים נתך על ראשינו ועל גופותינו (חברי שבזיז — עכשיו באמריקה — היה אח"כ חולה אנוש, מרותק למיטה במשך שנה תמימה ונאבק במר־המוות, כי בחזהו נקרש מישטח של דם בצורת תחתית קת־רובה, ולשמחתנו עמדו לו כוחות הנעורים ונשאר בחיים).

לאחר ה„דיש" השאירו אותנו עומדים באמצע הרחוב והעמידו עלינו משמר של שני חיילים והווכמייסטר פקד עליהם: — „אתם תהיו אחראים לשלמותם של שלושת אלה". והוא עצמו עם היתר הלכו לערוך חיפושים בבתים הסמוכים. והנה אנו עומדים ופלוגת חיילים על תחמושתם הולכת ברינה מכיוון השוק, בו נערכה השחיטה האיומה. ראו אותנו והתעכבו: „אה, ז'ידים!" כיוונו נגדנו את הרובים לירות בנו. כאן התערב המישמר בצעקות ובתחנונים, שירחמו עליהם, כי הופקדו לשמור עלינו והם אחראים אישית עבורנו. יש לחקור אותנו, וצפוי להם עונש גדול, אם לא ישמרו עלינו. ברוב עמל הצליח המשמר לשכנע — והרובים הורדו והחיילים המשיכו דרכם.

לאחר שחזרו מהחיפוש בבתים הקרובים, צוו עלינו לצעוד בדרך הארוכה לבית־הסהר הפינסקאי. ברגלי היחפה צעדתי בשלוליות ובבוץ והגעתי למקום המיועד. הכניסונו לאחד האולמות הזרוע מישכבים לאורך שני הקירות ופגשנו כאן פנים מוכרות — השרידים, אשר שרדו מאלה, שהובלו אל קיר־המוות. הוציאו משם 4 נשים ו־10 זקנים. 4 הנשים נמצאו בחדר אחר ורק למחרת נפגשנו אתן בחצר בית־האסורים. והזקנים סיפרו לנו על השחיטה הנוראה, ונפשם חרדה גם לגורלנו. למשמע הסיפור מילאנו עגמת־נפש ודכאון ללא־גבול ולא ידענו מה יעלה לנו. ידענו, כי אל הצבא הפולני נתלוו חיילים אוקראינים מסוגי „הלבנים" והם התחרו, כמובן, בפולנים בתאוות הרצח ובמזימות ההתעללות.

בחצות נכנסו האוקראינים לתאנו, ניגשו לכל־אחד מאתנו, צוו עלינו לפעור את פינו והכניסו את לוע אקדחיהם ממש לתוך הפה. אך לא ירו... מרוצים מאד מהתחכמותם הלכו ועזבונו לנפשנו.

למחרת ב־9 בבוקר הזעיקו את כולנו לחקירה בקומה התחתונה. ריכזו אותנו באולם גדול שבקצהו חדר סגור. כאן הופיע לפנינו קצין במשקפי „פנסנה". הוא טען, כי אנו בולשביקים מורדים, קשורים בטרוצקי, ודרש שנספר הכל, ואם לאו, רע ומר יהיה גורלנו.

אז הזמינונו לחדר הסגור ל„המשך החקירה". נכנסנו לחדר ובו דרגש עץ ארוך וצר. 3 חיילים מכל־צד ועוד שניים — האחד מול הדרגש והשני מאחוריו. בידי כל חייל היה שרביט־ברזל דק וארוך לניקוי הרובים (שומפול בלע"ז) והם ציוו עלי לפשוט המכנסיים ולהשתרע על הדרגש. כשהתמהמהתי, תפשוני, השכבוני — האחד ישב על צוארי והשני על רגלי, ומשני הצדדים ניתך דיש של שומפולים על בשרי הרך — 25 מלקות באופן רשמי, ומי יודע, כמה היו באמת. צרחתי והרגשתי, שעוד רגע יתפוצץ הלב מעוצם המכאוב. כשהפסיקו, קפצתי מהדרגש. וכאן ניצבו כולם משני הצדדים והשומפולים בידיהם, כדי להעבירני ב„משמר־כבוד" של הצלפות עד לדלת היציאה. „על מה?" — זעקתי. „אתה עוד שואל? אז שכב שנית!" קראו. הצלחתי לקפוץ בין שורותיהם ישר אל הדלת בטרם שהספיקו להנחית עלי את מכותיהם ופרצתי אל האולם הגדול. התחלתי להתגולל על הרצפה מעוצם־הכאבים. אחר־כך הכניסו את יתר האנשים אחד אחד וכל־פעם פרץ אומלל מתוך החדר, התגלגל על הרצפה תוך צעקות, עד שנשאר שוכב באפיסת כוחות.

למחרת הביאונו ברגל מבית־האסורים לבית־הקברות הישן בקצה רחוב זבלניה עד לקבר־האחים של חברינו וציוו לחפור את הבור העמוק, עד שהגענו לקרשים אשר כיסו על החללים. שוב העלונו, העמידו נגדנו פלוגת רובאים ואמרו לנו, שנגיד „ודוי". אמרנו „שמע ישראל".

אך הנה ברגע האחרון, לפני שניתנה הוראת הירייה, הרגשנו איזו פעולה חפוזה מאחורינו. בא רץ־קצין ומסר ידיעה למפקד הפלוגה, ולאחר שהות־מה ציוו עלינו לחזור אל הבור ולסתום אותו באדמה. שוב ערכו אותנו בשורה ערפית והביאונו לבית־האסורים. (כפי שהתברר, הביא הרץ הודעה מהסיים הפולני לרשויות בפינסק, שלא יוציאו עוד אנשים להורג). וכך היינו ממש על סף המוות.

בבית־האסורים ישבנו עוד מספר ימים. לא ידענו פשר הצלתנו ומה עוד זוממים לעשות לנו. מפי הזקנים אשר נשתיירו שמענו את הפרטים המזעזעים של ההרג הרב ליד קיר־המוות של המנזר הגדול בשוקה של העיר.

נס קרה לנו, שלושת הצעירים, 4 הנשים ו־10 הזקנים שלאחר עינויים והתעללויות זוועה נשארנו בחיים.

ימים רבים שמרתי את הסיפור הזה ודחקתי אותו לתחתיות התודעה, כי הכרת אזלת היד דיכאתני עד תום.

גייסתי את מלוא כוחותי הצעירים לקראת ארגון הנוער בפינסק בדרך לפתרון הגדול — הגשמת הרעיון הציוני, על־מנת לשים קץ לחרפת הגלות הארורה.

עליתי ארצה ב־1922, והשארתי בפינסק נוער בריא, תוסס, צמא לפעולה ומגמתו גם היא לעלות ארצה ואמנם רובם עלו ויצרו כפרים עבריים (גבת ויפעת) ע"ש קדושי פינסק בעמק־יזרעאל. ורבים אחרים התערו בישובים אחרים ובערי הארץ.

זכר הפרשה המעציבה הזאת המית בי כל רצון לעזוב את הארץ לזמן־מה אפילו לשם טיול בחו"ל. זכר העינויים הגדולים והבזיון הגדול של חולשתנו הטרגית היו מזדקרים תמיד לנגד עיני, ומנעוני מכל מחשבה של פרידה מהמולדת.

חנה / ה' ניסן בעמק

בבוקר ברוך־זיו ועתיר ניחוחות מהלכים בשדות שלושה — סבתא עם נכדתה והאביב.

צהלת חדוותו מקרינה שביבי אור לאין ספור והם משתקפים, מזהרים ומרצדים בעינים, מיישרים קמטים, מעלים רעננות סמוקה, פורצים מבעד לדלתות לב סגורות ופורקים נטל שנים רבות.

וכה דומות הן השתים: בקלות צעדן, בצלילות קולן, בעליצות משובתן ובצחוק אושרן.

והאביב —

הנה הוא אץ לפניהן, מטפס על גבעות ומדליק בפסגתן אש הפרגים והנה הוא מלטף מדרונותיהן בזהב החרדל והסביון.

פה הוא מפלס להן נתיב בין חלקות תלתן בשום, נוגע באצבעות הרוח הקלילות בתפרחת הדגן הזקוף, השליו, הבוטח.

שם הוא מראה להן את הגנים המלבלבים בתפארתם הבהירה, זוהרת, חוגגת.

יש והוא מצמיח להן כנפים והן מתרוממות אלי תכלת רקיעים וטובלות בעדנת צחור עבים וטסות עם הפרפרים העליזים בלהקות להקות ומצטרפות למקהלת ההלוליה של בעלי הכנף שיכורי אהבה וגיל.

בצהרי היום מגיעות השתים לחורשת האורנים. אפלולית נעימה וקרירה אופפת אותן והן שוכבות לנוח על מרבדי דשאים בצל העצים העתיקים שיד מסורה נטעה לפני רבות בשנים.

דומיה. ארשת תוגה עמוקה פרושה על פני סבתא המחווירים. שוקעת היא בזכרונות עבר רחוק המקימים גשרים מעל תהומות ימים רבים ובין הרי חויות גדולות.

מחשבות הילדה מתערבלות, מתערפלות ועל סף היכל התרדמה קושרת היא חוט דקיק בין פניה העצובות של סבתא ובין סיפור המורה בכיתה אתמול על ה' ניסן, בו נרצחו מורים ומדריכים של החבריו הותיקים ועל שמם הם יסדו את הקבוצה ע"ש קדושי פינסק.

בחלומה מהלכת היא בעולם אגדות קסומות. ארמונות בנויים בדולח וזהב פתוחים לפניה וסביבם ערוגות פרחים מופלאים שלא ראתה עין אדם.

שמשות וכוכבים גדולים זורחים בשחקים למעלה ובשבילי הגנים, באגמים וביובלים למטה.

בין העצים והשיחים העבותים רנות הצפרים וקוראות ומזמינות למרחקים לא נודעים.

והנה עוברת בסאן עולז חבורת ילדים מאושרים. היא מצטרפת אליהם בדרכם לבית המורה. עוד מעט קט והיא תצא לקראתם יפה וחייכנית והם יקיפוה, יקחו מידיה את הספרים והמחברות, יתרפקו עליה, ימטירו שאלות ויספרו ויפטפטו לאין קץ.

אך למה תתמהמה הפעם? מדוע אינה מופיעה בפתח חדרה?

ולפתע נקרע מתוך דממת הצפיה קול יבבה: „ה' ניסן היום. המורה נרצח"...

הילדה מתיפחת ודמעותיה החמות והגדולות זולגות ומתמזגות עם דמעותיהן של ילדות קטנות כמוה העומדות על יד קבר האחים בבית־העלמין הישן בפינסק ומבכות מר את מוריהן שנהרגו באביב חייהם ודמם הותז על לובן קירות מנזר רדום בתפילותיו.

ניסן. שדות, גנים מתעוררים מתרדמת החורף. הנהר מזרים מימיו במלמול וזמר על שחרור מאזיקי הקרח. בבתים נפתחים חלונות ודלתות ומפזזים בהם קרני שמש צעירה. ריח מצות מרחף בחוצות העיר מעל תכונת ערב חג.

ובשלוות בין ערבים מהדהדים פעמוני הכנסיות מתחת לשמי אביב גבוהים ורוגעים וקוראים להתיחד עם קדושת האלהים.

נגמרה המלחמה הגדולה והעולם מחלים מפצעיו וצועד לקראת עתידו עטור חלומות ותקוות.

ליל ניסן ודם טהור על קיר מנזר.

הילדה מתעוררת ומספרת על חלומה מבוהלת ונרגשת.

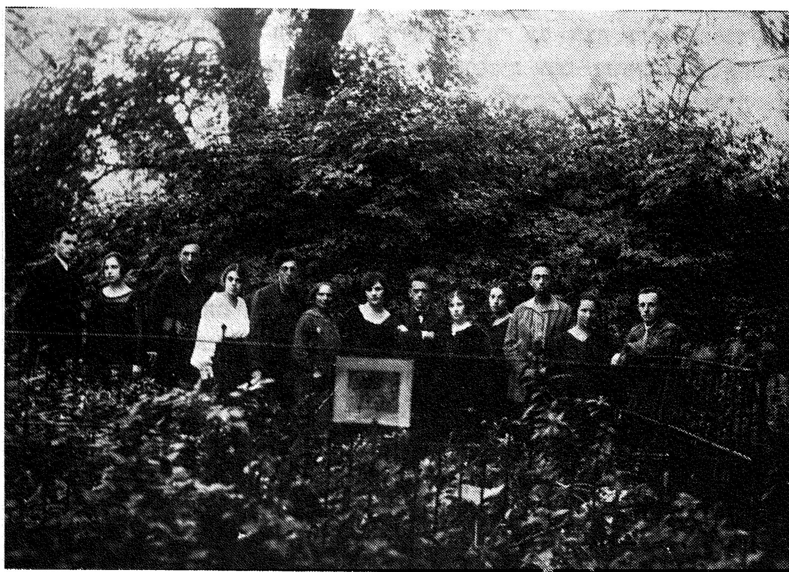
סבתא מרגיעה, מלטפת, מנשקת וחרש־חרש אומרת:

חלומך הנורא הנה גז וגם בלהות עברי לא ישובו.

יום האביב נוטה לערוב. נצא בעקבותיו, נאזין לצליל מנגינותיו, נתבשם ביין ריחותיו, נסתחרר במעגלות צבעיו.

ואם תרצי, אספר לך על ימי הראשונים במכורה, בעמק, ימי הגדולים והנהדרים.

ראשי פוע"צ פוקדים את קבר הל"ה ביום הזכרון. ביניהם: הרשל פינסקי, חיים סביטץ (גבתי), י. אייזנברג (ברזילי), א. וויינר (ישראלי)

א. ישראלי (וויינר) / גבת, הקבוצה ע"ש קדושי פינסק

החלטנו לנטוע לזכרונכם חורשת אורנים. לזכרון מאורעות דמים, לזכר חיים, שגודעו בלא עת, יעלו חיים חדשים של צמחים ומטעים על שטחים שקמו לתחיה.

שנים תעבורנה ובצל העצים הענפים והעבותים ישחקו ילדים צוהלים ותסופר להם אגדת חייכם ומותכם.

הרשל פינסקי

ד' ניסן תר"ץ

אכן, שנים עברו. העצים גדלו. גם הנוטעים בגרו, אף זקנו. „פינסק" שבעמק התרחבה והתגוונה. יוצאי „שבטים" אחרים נתווספו מערי פולין שונות ומארצות ויבשות אחרות, ותיקי הקבוצה בנים ונכדים להם כאן — אולם השם „קדושי פינסק", הצמוד לגבת, שריר וקיים עד היום הזה. תייר מחוץ־לארץ ומהארץ, הבא לכאן, קבוצות נוער מארצות הגולה ומהארץ, הבאות להכשרה — לכולם יסופר בבואם לכאן על „קדושי פינסק", על העיר ויהודיה. מין מצבה חיה הוקמה כאן, שאינה דֵהה ואינה מתמוטטת, ומשנה לשנה מזדקרת ומתבלטת עוד ועוד.

מה בעצם קרה בה' ניסן תרע"ט, על מה ולמה קודש השם בגבת? אף בממדים של השנים ההן, שנות פטליורה ודניקין ושאר רבי־פורעים — רק „תקרית" קלה היתה אז: שלושים וחמישה יהודים נרצחו בידי קלגסים פולנים בעוון „קומוניזם" ונעיצת סכין, כביכול, בגב הצבא הפולני במסע הכיבוש שלו לעבר אוקראינה. אולם לגבי הדור ההוא משמעות מיוחדת נתייחדה להירצחם. באשר יחד עם הל"ה נרצחה האמונה התמה, כי שחרור לאומי של עם מדוכא משך מאות בשנים, יביא בכנפיו זכויות אזרח ולאום גם ליהודים, השוכנים בקרבו זה עידן ועידנים. צער על רצח מורים ומדריכים ואישי ציבור דגולים והתמוטטות תום נעורים חברו יחדיו, ו„קדושי פינסק" נעשו סמל לגורל היהודי, ועד מהרה גם דגל וצו.

לא נוכל עתה להתפאר ולהגיד, כי כבר אז ידעו הצעירים שהפכו את קדושי פינסק לדגל — שהרצח הזה הוא אות לבאות ונושא בחובו גרגרי רעל אשר ברבות הימים יציפו את מרבית ארצות אירופה ויטאטאו במטאטא השמד קיבוצים יהודים בני אלף שנים. אולם גם נכון, כי במעומעם, בכוח אינסטינקט אנושי, חשו הצעירים הללו, שהתמוטטות חיי היהודים קרבה והולכת, וכי לא די לעטור הילה של זוהר וקדושה על ראש הנרצחים ולהתרפק רק על זכרם. חפץ החיים לחש: קום ועשה! אתה בכבודך ובעצמך, בלי לסמוך על ישועות ונחמות מן החוץ, בלי לבטוח בנדיבים ומטיפי אידי־אלים אנושיים נעלים. ואנשים קמו ועשו.

ואלמלא „קדושי פינסק", ההיו אותם צעירים עולים לארץ? ההיה קם ישוב בפינה זו בעמק? כן וכן! שהרי אור וצל, חיים ומוות, תקוה ואכזבה, סיכויים ומעצורים שימשו אז בערבוביה במשכנות ישראל בגולה המזרח־אירופית ויצרו תסיסה רבתי ועוררו עשיה. צעירים באלפיהם מרוסיה ומפולין ומרומניה חצו גבולות באיסור ובהיתר ונהרו לארץ־ישראל. אלא, רצח הל"ה הוסיף רצון וכוח לחבריהם ולתלמידיהם ולתלמידי־תלמידיהם, נסך מין „לוקאל־פטריוטיזם", שעורר למאמצים, לאמביציה פוריה והפך לצו פנימי מחייב. אמנם לא רבים נחלצו לקידוש שם הנרצחים על־ידי הקמת ישוב חקלאי חדש בארץ, אך הללו קיימו בגופם ובנפשם את ההב־טחה המוסרית המצפונית לזכר המומתים ולמען החיים, וכוננו את הקבוצה, את גבת.

חמש־עשרה שנה אחרי קום הקבוצה, כתבה חברה, ילידת איזור אחר בפולין, בעלון של גבת: „אל כל אשר תפנה, אל כל אשר תציץ — קברים על קברים. כל יום בשנה, כל דף בלוח הזמן — קברו ואבלו. מפעלנו אנו וחיינו אנו — לא רק למען החיים ולמען הבאים, אלא לנחם ולכפר, להציב יד וזכר ליקרים אשר נפלו על לא דבר, על היות גורל אכזרי מקשר את כולם. ה' ניסן לכולנו הוא יום הסמל, לכל אשר הוקם פה, לכל אשר עוד יוקם וייבנה".

אולם, הקבוצה קמה לא רק בארץ, היא היתה גם בפינסק. מאחוריה עמד שם מחנה גדול, שאימץ את הקבוצה כדגל, כקריאה לדרך חיים, כהוכחה רבת־משקל לאמיתות הדרך של ציונות סוציאליסטית חלוצית, כגורם מחנך למחנה, אשר ראה עצמו ממשיך דרך הקדושים. לשמה של הקבוצה ובשמה נעשתה הפעולה החינוכית בבתי־הספר בפינסק, בארגוני נוער, במוסדות הציוניים בעיר. בשמה באה החדירה לאיגוד המק־צועי. שמה נישא במערכות בחירות למוסדות מוניציפאליים ולקהילה היהודית. בקבוצה קופלו כל האידיאלים הלאומיים והסוציאליים, שריחפו אותה תקופה כתקוה, כמשאלה, כחלום שניתן להגשימו.

ולא רק המחנה, שמתוכו יצאו מייסדי הקבוצה ובוניה. הציבור הציוני בפינסק לכל גווניו ראה בקבוצה התגלמות מאוויים של דור חלוצי מגשים, והיא שימשה דוגמה ואתגר לאירגונים החלוציים האחרים, שקמו במשך הזמן וטבעו חותמם על חיי הנוער בעיר ובסביבה. הקשרים בין פינסק וגבת נתקיימו כל עוד פינסק היהודית היתה קיימת. מעין ברית של „ערים־תאומות" שבין ערי ישראל וערים בארצות אחרות, כפי שנהוג עכשיו. אלא שברית זו בין פינסק וגבת, ברית דמים ואחווה וחיים היתה. כל יהודי מפינסק שבא לארץ, אם להשתקע בה או רק לראותה, ראה צורך וחובה לבקר את גבת. גם בימי מלחמת העולם השנייה ולאחריה, היתה גבת „כתובת". בתיקים כאן שמורים מכתבים מרחבי רוסיה, ממחנות עבודה ומפליטים בארצות אירופה ומכל חבל־ארץ שיהודים מפינסק נקלעו לשם. המכתבים כתובים בלשון סגי־נהור וכותביהם שואלים ומבקשים על עליה וגאולה. ועד היום הזה מציצים לגבת רבים מיוצאי פינסק בארצות אמריקה ואירופה בסיירם במדינת ישראל. הם באים לראות את „הקבוצה".

„נוה־קיץ" של ילדי גבת בחורשה ע"ש קדושי פינסק

בראשית

בְּרֵאשִׁית הָיְתָה דְּמָמָה וְרוּחַ שִׁמָּמוֹן עַל אֶרֶץ מְרַחֶפֶת.
אֵי־שָׁם עַל קַו חַכְלִיל פָּסְעוּ גְּמַלִּים וְיָם גִּלְגֵּל נִגּוּן.
וַיֵּצֵא הָעֶלֶם אֲמִתַּי בְּבֹקֶר קָדִים בָּעֵל בְּמַחֲרֵשָׁתוֹ הַטֶּרֶשׁ.
פְּרָדִים עִקְּשִׁים, עוּלֵי־יָמִים מָשְׁכוּ סַכִּין פְּלָדָה חוֹתֶכֶת.
וַתִּתְהַפֵּךְ בִּכְאֵב־תַּעֲנוּגוֹת הָאֲדָמָה וְהִיא מְגִידָה, מְבָרֶקֶת.
מִתַּרְדֵּמַת שְׁנוֹת אֶלֶף הֵקִיצוּ רְגָבִים וְקָמוּ גְּדוּדִים, עָמְדוּ:
חוּמִים, חַמִּים, מַהְבִּילִים, וּתְמֵהִים לַשֶּׁקֶט הַמְּקַטֵּר.

יהושע רבינוב

(מתוך „שירת אמיתי")

אכן בראשית. לגבת יש פריהיסטוריה, כרונולוגיה והוויה מתפתחת. הפריהיסטוריה היא פינסק בעשורים הראשונים למאה זו, והיא מסופרת בספר דנן. הכרונולוגיה — תחנות נדודים בארץ במשך חמש שנים עד היותה גבת. מכאן ואילך עליה וגידול והתפתחות והשתנות עד לימינו.

נציין במקוטע את הכרונולוגיה. מייסדי הקבוצה הם מבאי העליה השלישית בשנות 1921—1922. אחד אחד עלו עד שנתלקטו למנין ומעלה, ובמחנה העולים בחיפה, בח' טבת תרפ"ב (8.1.1922) נמנו וגמרו: „אנחנו מייסדים קבוצה על שם חברינו קדושי פינסק ז"ל, שביסודה יהיו מונחים חיי חקלאות משותפים על קרקע הלאום — ביטוי שאיפות החברים, שידי המרצחים מנעו מהם להגשים אותן בחיים".

„לייסד קבוצה" קל היה יותר מאשר לקיימה, מאשר להתקיים בה חמרית וחברתית־רוחנית. הצעירים האלה, כמר־בית בני הדור ההוא בארץ, חולמי חלומות היו בלי דעת פשרם מה יהא, כיצד יוגשמו בחיים, וכיצד הם, החולמים, יעמדו בהם. הארץ מלאה התלהבות ובנייה ומתח, אך גם משופעת משברים חמריים ורוחניים חדשים לבקרים. הבחירה הנלהבת בדרך חיים של קבוצה לא הבטיחה התמדה, ועד מהרה נתגלו נרתעים בקרב קומץ המייסדים. בראשית שנת 1923 מתייסדת הקבוצה מחדש, הפעם — בתלפיות שבירושלים, מתוך מגמה לעזוב ככל האפשר בהקדם את העיר ולהתכונן הלכה למעשה להתיישבות, לתבוע מהמוסדות המרכזיים התיישבות. ובארץ אז, מלבד מקוה־ישראל, אין מכונים לחק־לאות, אין מומחים, אין ספרות מקצועית, אין הדרכה מרכזית. יש קבוצות בודדות בגליל ובעמק הירדן המשמשות ליחידים בתי־אולפנא לעבודת אדמה. יש איכרים בגליל התחתון, אשר הפרד והמחרשה הם אמצעי הייצור שלהם, וכמוהם הרמה החק־לאית. איכרים אלה מקבלים פועלים עברים לעבודה בתנאים הדומים לתנאי עבודה של פועל ערבי, יש משקי פועלות אחדים — לכל המקומות האלה נשלחים אחדים מכל פלוגות הקבוצה שהיו בעיר ובמושבות. בעשרים וכמה מקומות בארץ נמצאים חברי הקבוצה כמתלמדים וכפועלים המכשירים עצמם לקראת ההתישבות. ואדמה יהודית להתישבות מעטה אז בארץ, ומועמדים להתיישב הרבה. על הזכות להתישבות ועל התור

צריך להיאבק, כי יש קיבוצים רבים וקבוצות ומושבים התובעים התישבות, ומאחוריהם מפלגות הטוענות לזכות חבריהן להתיישב. אנשי קבוצת פינסק, שגילו נכונות ונענו לכל צו של ההסתדרות, שהלכו למושבות לעבודות כיבוש ויבוש, שהוכיחו יכולת בעבודות בנייה, שהיו להם קשרים עם התנועה בפינסק ובפוליסיה אשר חינכה לעליה ולקבוצה, שהכשירו מספר חברים לחקלאות, והיתה להם גם תמיכה נמרצת של „אחדות העבודה" — בזכות כל זה היתה „הקבוצה" לגבת.

כאן, בגבת, התחילה הבראשית על הודה ותפארתה, על קשייה ולבטיה ומבחניה. לא נרבה בתיאור ה„הרפתקה" הזאת של אדמה ללא מים, נקודת ישוב ללא דרכים אליה וממנה בחורף, בדידות וניתוק ממרכזי הארץ כפי שהיו אז, פגעי טבע במחזוריותם הקבועה כמעט, חוסר ידיעה ונסיון לפתח ולטפח משק גדול ומסועף, חיי צנע שבצנע, כינון חיי אדם וחברה במשטר חיים לא ידעוהו הם ואבותיהם ואבות־אבותיהם. עיין ב„בשדמות יזרעאל" וב„שירת אמיתי" ליהושע רבינוב, וב„בציר" לפניה ברגשטין — וראית אושר ולבטים, קריעת אופקים רחבים, התערות בנוף העמק וחוויות אנוש עמוקות; וראית חיי אדם וחברה בהשתלשלותם, ביש שבהם ובמיוחל, ובבלתי ניתן להשיג.

בגבת

כְּפָרִי הַגָּדוֹל
הוּא כְּנֵבֶל רוֹנֵן,
שֶׁעֵר בּוֹ מִזְמוֹר
וְהוֹמֶה הַמֵּיתָר.
וְאָדָם בּוֹ זָקוּף
כַּנִּימָה הַדְּרוּכָה
בֵּין תְּכֵלֶת שְׁחָקִים
וּבֵין צֶלַע הָהָר.

מִבַּעַד זְקִיפוּת
מֵיתָרָיו הָרָנִים
מַשְׁחִירִים הַתְּלָמִים,
מַזְהִיבוֹת הַגְּרָנוֹת.
וְחוֹפְזִים הַיָּמִים
לְהַצְלִיל הַמֵּיתָר,
וְגוֹחֶנֶת כְּנַף־לֵיל
לָאֱרוֹת נְגִינוֹת.

פניה ברגשטין

(מתוך „שיר הפלך")

שנים־עשר חברים עלו בכ' כסלו תרפ"ז (28.11.1926) על אדמת ג'בתא, היא גבת, ובלבם אמונה ובטחון ורצון עז לבנות בית בישראל להם ולאלה הזוקקים ומצפים לו. ובית בארץ־ישראל, בעמק יזרעאל — פירושו שדות רחבים, וגנים ורפתות וסוסים. ובית, פירושו — רבים ככל האפשר ולמעלה מן האפשר. וצמצום לשם הרחבה, ומצוקה היום למען המחר. ובית לא רק לנוחות יושביו, ל„רמת חיים", אלא שליחות מתמדת לשירות העם והארץ, מתן מחסה לפליטים, למעפילים מהארצות השכנות, לילדים ולנוער מארצות הנאצים. ובית פירושו: בסיס להגנה, מחסני נשק תת־קרקעיים ופלוגות פלמ"ח. ובית, פירושו — קבלת נערים ונערות מהנוער העובד ומתנועת המחנות העולים והצופים — ללמדם תורת חיים של יהודי ארץ־ישראלי, בטרם מאבק ובימי מאבק. ובית פירושו — בנים היושבים עדיין על ספסל הלימודים יוצאים בלילות לארוב לכנופיות, ועוד מעט יָצאו אף הם למערכות משמר־העמק, עמק הירדן והגליל התחתון. כזה הוא הבית שהוקם לזכר קדושי פינסק.

תוך כדי בנייה רבתי בפנים, תוך כדי מתיחת כל הכוחות „לעבודה, לשלום ולהגנה" — שינתה גבת פניה וממדיה. שלושת אלפים וחמש מאות דונם אדמה ל־37 משפחות אישרה המחלקה להתישבות של הסוכנות. כעבור שנתיים הוגדל השטח עד ל־3700 דונם, יען כי המומחים חישבו שרק שטח זה יוכל לכלכל 37 משפחות. אך משנה לשנה נוספו ענפים, הוקמו בתי־מלאכה, והורגש מחסור באנשים לבנין המשק והחברה, לסיפוק צרכי ישוב חי ומתפתח וגדל. באופן טבעי, לפי העבר התנועתי בפולין כחלק ממחנה פועלי־ציון (צ. ס.), לפי המנטליות והזיקה של חברי גבת להסתדרות ולמפלגה — משתלבת גבת בקיבוץ המאוחד ובפעליו בארץ ובתנועה החלוצית בחוץ־לארץ. ואין זה מקרה, כי חברים חדשים, הבאים מפולין לגבת, הם מאותם שהיו בקיבוצי הכשרה של „החלוץ" בפינסק ובסביבתה. בשנת 1938 הגיעו לראשונה מי „מקורות" לגבת ונפתחה הדרך להתרחבות ולגידול. הקמה גָבהה בשדות, הגנים גדלו, בעלי החיים נתרבו, מבני משק מודרניים נבנו, ובמשך הזמן גם בתי מגורים של ממש, אמנם עד היום לא במידה מספקת. המכונה והחשמל שולטים בכל. גבולות הנקודה נפרצים פעם ופעמיים ושלוש, באשר לא יכלו להכיל את יבולי השדות ותנובות בעלי־החיים, את צהלת הילדים ומשובת הנעורים ושיבת הסבים. שלב אחרי שלב, עם תמורות העתים, גדל שטח האדמה, רבו הענפים וגדל במידה ניכרת מספר האנשים.

וזהו כעת המשק של גבת: 9320 דונם אדמה. גידולי שדה, בעל ושלחין — 8690 דונם, מטעים — 980 דונם, והשאר — דרכים וחורשות. ראשי בקר — 410, צאן — 610, עופות — 13,000. בתי־מלאכה: מוסך, מסגריה, נגריה, סנדלריה, מתפרה. והאוכלוסיה לפי סוגיה היא: חברים — 332, ילדים — 276, הורים — 20, אולפן לעברית — 44, זמניים ושונים — 8. ס"ה — 680. אכן, יכולנו להיות ישוב גדול יותר בכמה מאות נפשות, גם שלם יותר. אך לתדהמת כל אנשי גבת, ולתהיית ידידינו בארץ — הפילוג בקיבוץ המאוחד שחל בשנת 1951 לא פסח גם על גבת, וחלק מחבריה, בתוכם מראשוניה ומבוניה, עזבוה והקימו יחד עם קבוצת השרון את יפעת. ומאז שדה בשדה מגיע, וגן בגן נוגע, יחסי שכנות טובים, וגבת ממשיכה דרכה כמימים ימימה.

לעיל אמרנו „332 חברים", וזה לא רק „כוח אדם". במספר כלולים 85 בני הדור השני, דור של בנים ובנות מבוגרים הממשיכים יחד עם הוריהם בבנין החיים. ועמם 40 חניכי גבת, מאותם שבאו לכאן בגיל ילדות כתלמידים בבית־הספר, ומאותם שעלו בגיל ילדות וראשית נעורים מארצות הנאצים לפני השואה ואחריה. אלה ואלה בגרו כאן, קשרו קשרי חברות

וחיים וגבת היתה להם בית. רובם אבות ואמהות לבנים. 45 נכדים ונכדות לותיקי גבת, בכוריהם הגיעו השנה לגיל מצוות והחורשה ע"ש קדושי פינסק היא גם להם אגדה ומציאות כאחת. האם לא כך שרנו לפנים: „ונזכה לראות בנים, בנים ובני בנים, עוסקים בתורה ובעבודה". שנים־עשר מבני הדור השלישי זכו למתת מיוחדת: הם נינים לאמהות ולאבות של ותיקי גבת.

ממעוף הציפור תיראה הפנורמה של גבת: רחובות ושדרות עצים לכל אורכם. בתים עטורים עצים ודשאים וגינות־נוי. חדר־אוכל גדול מוקף דקלים ופרחים. בית־הרשל המתנוסס בכניסה ומשקיף על סביבותיו. „בית ע"ש קהילות ישראל בפינסק ובפוליסיה" מתנת „פין־פור־קלוב" בניו־יורק. בריכות שחיה לגדולים ולקטנים. מגרשי ספורט. מגרש משחקים לקטני קטנים. וברחובות ובשבילים נעים, בבגדי עבודה ובבגדים שאחרי העבודה, זקן ובוגר, נער וילד, ולומדי האולפנים, וסטודנטים יהודים מאמריקה הבאים „לקיץ בקיבוץ", ומת־למדים מארצות אפריקה. תינוקות בחצרותיהם מַהגים ומש־תעשעים. עדה מגוונת, סולם גילים ודורות: סב ואב ונכד ונין — כולם במחיצה אחת.

הבית ע"ש הרשל פינסקי בגבת

מדרום מזרח לנקודה משתרעת־מוריקה החורשה ע"ש קדושי פינסק, והיא ניטעה בראשית שנות השלושים כמתנת יהודי פינסק באמצעות הקק"ל. בחדשי החופש מלימודים, „נוה־קיץ" היא החורשה לילדים: למשחקים, לבילויים, לרובינ־זונדות, לנופש.

ומעבר לשערים ולגדרות, בסמוך ובמרחקים, משתרעים לכל מלוא העין שדות דגן ומספוא וירק, ועצים עמוסי פרי. טרקטורים וקומביינים ומכבשים וקטפות נעים בתלמים ופרי הדר ועץ — „משרכות" גלגליהן אל האסמים ובתי־הקירור והמחסנים והמתבנים ומגדלי התחמיץ. עדרי צאן ובקר מתפר־סים על פני השטחים. ולעת ערב נעות שיירות של מכוניות ואנשים ובעלי־חיים לעבר הבית.

כן, יש עוד „ענף" שגדל יחד עם גבת, הלוא הוא יצירה ספרותית היונקת מהחיים האלה ואוצלת עליהם מזיוה. פניה ויצירתה בשירה ובפרוזה לגדולים ולקטנים ולקטני־קטנים. יוסף פינסקי, אשר רוחו, כרוח אביו, מרחפת כאן, והותיר לנו „עזה כחיים" — סיפור של נער סעור בתקופה גדולה וסעורה. וייבדלו לחיים, יהושע — משורר העמק והאדמה והאדם. חנה ו„ניסן היה בעמק" שלה, ובו חוויות נעורים בראשית ההת־אחזות בגבת. ארקה התוהה על „היהודים בדורותינו" ועל „בסוד היחד" של חיי קיבוץ. ועמם עוד חברים התורמים מתבונתם ויכולתם בכתבי־העת של הקיבוץ המאוחד.

אולם לא רק שקידה על גידול ורווחה חמרית. כבימים שבטרם מדינה, כן גם עתה — עמידה לרשות המשימה הציונית ההתישבותית שלא על מנת לקבל פרס. הפעם, מרבית העושים הם בני הדור השני, בנים ובנות אחרי סיום שרותם בצה"ל, יוצאים לשנה נוספת לישובי־ספר, שהם צעירים וזעירים, באשר הרוח בארץ היא אחרת, ולחלוציות ישנם פירושים חדשים. בנינו עושים שם כל עבודה במשק ובחברה, ומצילים לא פעם ישובים אלה מהתמוטטות, בעזרם להם לעמוד עד אשר יגיע גרעין נוער לחיי קבע. יש ואחדים גם מתקשרים למקום ובונים שם ביתם. נוסף לעזרה זו של משוחררי צה"ל, יוצאים שנה שנה לשבועות אחדים בנים ובנות, תלמידי הכיתות הגבוהות בבית־הספר, לישובים צעירים לעזור בעבודה. התגייסות זו היא על חשבון ימי חופשה מלימו־דים, וגם על חשבון ימי לימודים. עזרה זו ניתנת, על אף המחסור החמור בעובדים בגבת, כשהעונה הבוערת היא רצופה במשך כל השנה ולעתים אין סיפק לאסוף יבולים. כן תמצאו אנשי גבת, מבוגרים וצעירים, כמדריכים בתנועות הנוער החלוציות בארץ וכשליחים בארצות אמריקה ואירופה, ועד לפני זמן קצר גם בארצות צפון־אפריקה. מספר ניכר של אנשים עסוקים גם כעת בפעולה ציונית מחוץ למקום ומחוץ לארץ. הזמנים השתנו — גם האפשרויות והצרכים נתרבו, המשימה דורשת את שלה, וגבת נענית למעלה מיכולתה, כאז כן עתה.

אותם שהלכו...

אנחנו מוכרחים לזכור. נדמה שאנו חייבים, כי חיינו שלנו יהיו זכרון מותם, שחיינו יהיו תוחלת לחדלונם. נדמה, שאנו חייבים לשוב ולחיות כחיים שלמענם לא שבו הרעים.

יוסף פינסקי

גם בית־עלמין לא קטן בגבת. בני כל הדורות והעליות שוכנים כאן. סבים וסבות, שבאו לביתם הקיבוצי של בניהם ומתו בשיבה טובה במחיצת בנים ונכדים. חברים וחברות שתמו גועו בחָלים, תינוקות שעדיין לא טעמו טעם חיים, וחברים וחניכים ובנים ובנות שנפלו על עצמאות ישראל בפריצת דרכים, בשדות העמק, בכיבוש לוד ורמלה, במבואות הנגב ועל אדמת סיני. כולם נאספו לאדמת גבת, אותה הרוו בזיעתם ובדמם, ממנה ינקו חיותם ואליה שבו.

*

לפני ארבעים ושתים שנה הונח בארץ היסוד ל„קבוצה ע"ש קדושי פינסק". אמור אמרו המייסדים להנציח שמם של ה־35 שנרצחו. אך בגזירת הגורל היהודי המר, נמחקה פינסק היהודית מהמפה הגיאוגרפית של הגולה במזרח אירופה, וגבת היא עתה ישוב יהודי יחיד הכולל את שמה של פינסק וקדושיה. ותפילה בפינו: יהי רצון ונדע לשמור על הפקדון הגדול, שההיסטוריה היהודית רוויית־הדמים הפקידה בידינו.

קבוצת פינסק תלפיות (פועלי בניין) עם ד"ר י. גוטליב וד"ר פלדמן מפינסק (יושבים בשורה המרכזית), שביקרו בארץ ישראל בפסח תרפ"ד. א. פיינשטיין, א. שוכמן, אל. ברזילי, ד. משל, מ. פלדמן, ר. פלדמן, ב. בן־שחר, א. גילר, פ. שוכמן, גובסיוב, ב. ברזילי, ד. ברזילי, א. אייזנברג, ש. ליפסקי, ר. פלדמן, י. גוריון, ס. ליפסקי, ס. גילר, י. גילר.

א. רבינוב / יוצאי פינסק בשער הגולן

קבוצת הבוגרים מקן השומר הצעיר בפינסק, אשר יצאה לראשונה בקיץ 1928 בתקופת החופש מלימודים, למחוז היערות שבסביבות וולקוביסק־סלונים להכשרה — לא העלתה במחשבתה כי אין זו אלא ראשיתה של דרך ארוכה, ארוכה...

כשאנו מתחקים היום ממרחק של זמן — ע״פ המקורות ששרדו בידינו — אחרי ציונים נוספים בדרך הזאת, אנו נתקלים בהם כעבור שנתיים (1930) בעיתון „פינסקער שטימע״, ברשימה על קבוצה של 9 מבוגרי הקן, שיצאו את פינסק בדרכם לארץ־ישראל ולקיבוץ, ושנה לאחר מכן (1931) בעתון „דבר״, ברשימתו של י. רואה: בקיבוץ השומר־הצעיר בראשון־לציון, כי קבוצה ראשונה זו מבוגרי הקן בפינסק הקימה את בסיסה בראשון־לציון * יחד עם עוד מגשימים מגלילות הספר המזרחיים של התנועה בפולין (שראשוניהם עלו עוד בשנת 1929) ובראשית 1933 התאחדה עם קיבוץ השומה״צ מצ׳כוסלובקיה במסגרת קיבוץ „עין הקורא״. לימים נקלטו בבסיס זה גלי העליות הבאות מפינסק ומסביבתה — בין אלה שעלו והגיעו בהיתר ובין שלא בהיתר; בין שנטלו אתם את ברכת הדרך מבית אבא־אמא הישן, שנשאר עומד עוד על תילו ובין שעזבו בחיפזון מחמת המציק, כשמתחתם רועדת האדמה ומאחוריהם — בתי אבות עומדים כבר בלהבות...

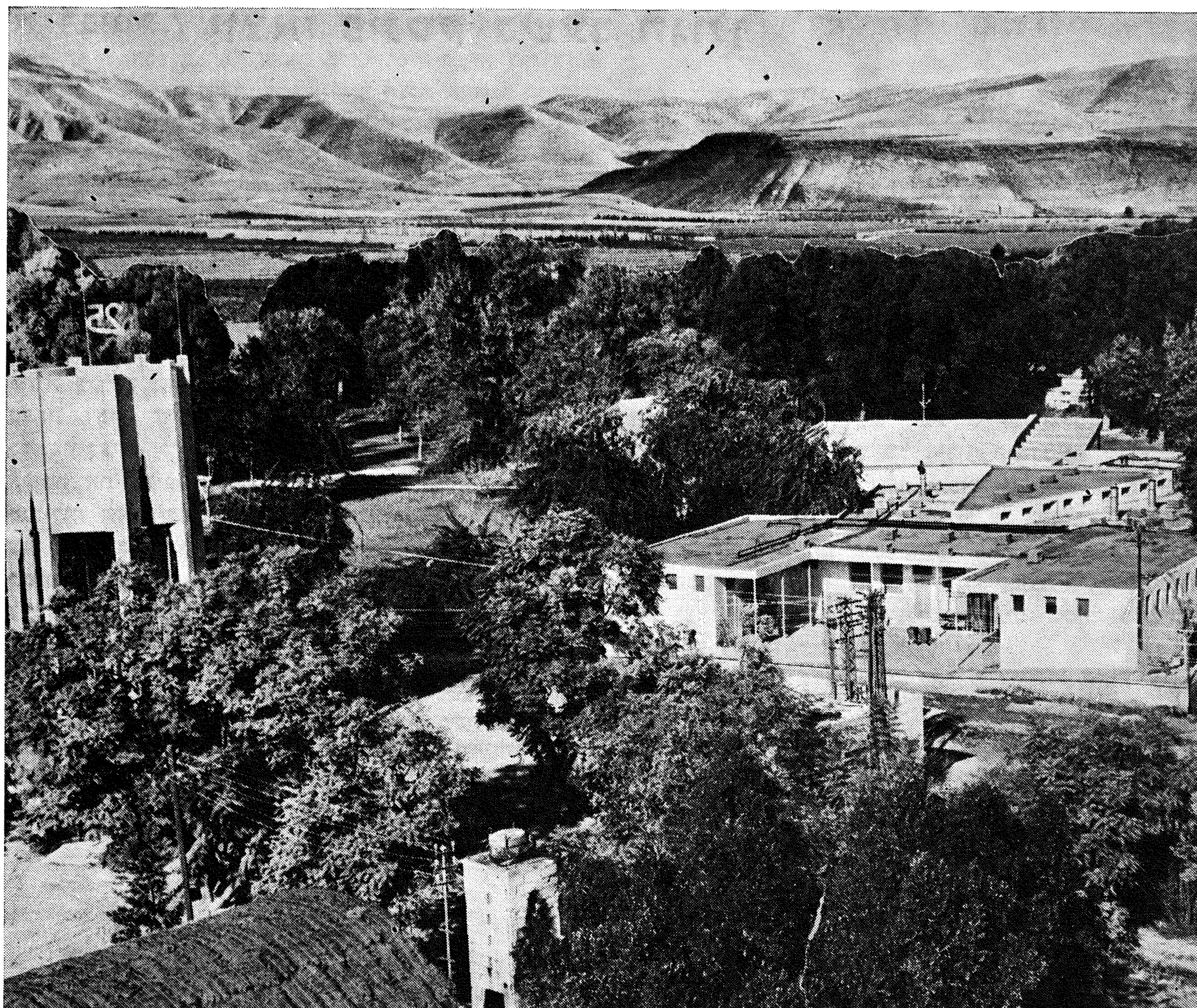
חבלי קליטה והיאחזות בקרקע

ראשון־לציון המתנכרת והבועזית בימים ההם לא הסבירה פניה לקיבוץ ונוכחותם של פועלים עברים במקום, היתה למעמסה וכצנינים בעיניו של ציבור הפרדסנים. מלבד זאת הועמד כל פרט במיבחן קשה ואכזרי של הווי חיים חדש; של מלחמה על זכות עבודה וקיום לפועל העברי; של עבודה מפרכת בהתחרות עם פועלים ערביים זולים ושל צימצום בכל שטחי החיים. אכן, רובם של חברי קבוצת היסוד הפינסק־אית יצאו ממיבחן זה מחושלים ואיתנים, כשהם ממשיכים בדבקותם ברעיון ונאמנותם לדרך — —

עם ההתבססות במושבה באו גם גילויי יוזמה בשטח הכלכלי והמשקי. בצד החדירה למקומות עבודה קבועים בחקלאות הוכנס מיספר רב של חברים וחברות למעגל עבודות הבניין למקצועותיהם השונים, במיסגרת קבוצת הבניין

* לימים התברר כי בקיבוץ השומה״צ בראשון־לציון (שעבר לאחר מכן לשער הגולן), התרכז גרעין של עשרות מבין בוגרי הקן והוא מהווה עד היום את הריכוז הגדול ביותר מבין חניכי השומה״צ בפינסק, במשקי הקיבוץ הארצי בארץ. ריכוז שני בגודלו נמצא בקיבוץ נגבה ולאחריו בקיבוצים: מסילות, בית־אלפא, עין־דור, גן־שמואל, כפר־מנחם ואחרים.

פינה בשער־הגולן

הקבלנית שהוקמה ע"י הקיבוץ. פעילות זאת וכן גם טיפוח משק עזר, היוו לימים את הגרעין להקמת המשק החקלאי העצמאי והמריצו את הטיפול ברעיון ההתיישבות העצמית. ואכן, ההתנחלות בעמק הירדן — על אדמת שער הגולן כיום — יצאה לפועל במיסגרת העליות הראשונות של „חומה ומגדל", ביום ה־21 במרץ 1937.

כל העלאת נקודה חדשה — שהיה בה משום פריצת חומת ההסגר של מישטר עויין ומתנכר לעלייה ולהתיישבות יהודית — היתה מעוררת באותן שנים גלי התלהבות ביישוב. לא כל שכן — ההתנחלות בתקופת המאורעות 1936—1939, כשהיישוב היה מוצף ים של שינאה ועמד בודד מול חזית של אפנדים וכוהנים חשוכים בברית עם כוחות האימפריאליזם. כיבוש הקרקע וההתנחלות ביום אחד, במיסגרת עליות „חומה ומיגדל", שיוו למיבצע הוד ותפארת שבגבורה. רבים היו בני היישוב, ששיתפו עצמם מרצון ביום העלייה והם נושאים בלבם עד היום, את תחושת הימים הגדולים ההם...

בקו ראשון

המשק נכנס לתקופה של בנין ופיתוח מזורז. באותן שנים — שנות מלחמת העולם השנייה — נקלטו הגרעינים וחברות הנוער הראשונות — פליטי חרב ואודים ניצולים מאירופה המנואצת, במשק. משום קירבתו הבלתי־אמצעית לגבולות ערב שימש גם הקיבוץ שער לעלייה הבלתי ליגאלית מארצות אלו ומיקלט ראשון מעינו הבולשת של שלטון המנדאט העויין. שליחי הקיבוץ פשטו — במסגרת הבריגדה ובתום המלחמה, במסגרת שליחויות שונות, על פני ארצות אירופה השדודה להגיש סיוע לניצולים ולהדריכם בנתיבי העלייה וההעפלה השונים. לא מעטים מבני עירנו וסביבתה

הקרובה, מצאו את דרכם לארץ ולקיבוץ בנסיבות אלו *.

ההתפתחות השקטה של המשק הופרעה עם המטחים הראשונים של הארטילריה הסורית, שהנחיתה את פגזיה על חצר הקיבוץ, בשחר יום ה־15 במאי 1948. פרצה מלחמת העצמאות. קיבוץ שער־הגולן, הנמצא במיפגש של 3 גבולות ושעצם מיקומו בחבל ארץ רגיש זה היווה מחסום טבעי לכל נסיון פלישה מהחוץ, נטל מידה גדושה של הרס והורבן, של אבידות בקרבנות אדם ובסבל אנושי רב, במשך 15 חודשים רצופים של חזית פעילה (להוציא את תקופות ה„הפוגה", בהן התנהלו „מלחמות זעירות" לסירוגין לאורך הקוים) ועד לחתימת חוזה שביתת הנשק.

פני המשק והחברה

עם תום פעולות האיבה אחזה את הקיבוץ קדחת השיקום, הבנייה והפיתוח. משבצת הקרקע יכלה עתה לגדול ולהגיע ל־2500 דונם בקירוב בעמק הירדן וכ־1500 דונם אדמה נמסרה זמנית למשק לעיבוד סמוך לעפולה. כל האדמות בבית הוכנסו למעגל ההשקייה ולעיבוד אינטנסיבי. שטח המטעים גדל לכדי 1100 דונם, העוטרים את המשק מסביב ב„שרשרת ירוקה"; ראי הכסף אשר לבריכות הדגים, המשתרעות דרומה מהחצר עד לגבולה של ממלכת ירדן, מתנוצץ באור השמש ביום ומכסיף באור נוגהו החיור של הירח בלילות; קירקור התרנגולות בלולים וגעיית הפרות ברפתות משווים למקום את הצורה הקלאסית של כפר במולדת, המיושב ע"י חקלאים מעבדי אדמותיהם מדורות.

300 חברים מונה כיום הקיבוץ ומיספר ילדיו מגיע ל־200. כ־50 מתוך בניו ובנותיו ומתוך הנוער, שהתחנך בתוכו, משרתים כיום בצה"ל.

הנוף החברתי של הקיבוץ שזור ורקום מכל צבעי הקשת אשר לסולם הגילים הביולוגי והחצר השוקקת חיים ועבודה, מלאה מצהלות ילדים ושאונם. לצדם של בני־תשחורת, הצועדים באון, משתרך הילוכם הכבד קמעא של בני גיל העצה. ואילו ברחוב, שנתייחד להם במרכזה של החצר, חיים להם בכבוד ובנחת הורים של חברים — מעין קיבוץ גלויות בזעיר־אנפין — המשלימים את מעגל הדורות בקיבוץ.*

זכתה אותה קבוצה קטנה מפינסק, שיצאה לפני 36 שנים לדרך ההכשרה ביערות פולין ושהשתתפה לאחר מכן בהנחת היסוד לקיבוץ שער־הגולן כיום, שחניכיה וחניכי־חניכיה יצטרפו אליה במרוצת השנים וישתתפו שכם אחד אתה בבנין הקיבוץ; חלקם רב בשטחי העשייה השונים — בפעילות המסועפת של הקיבוץ והתנועה, בהסתדרות ובמוסדות הציבור השונים, במשק, בכלכלה, בחינוך ובחברה; אלה וכן אלה זכו לכך, שבניהם ובנותיהם ממשיכים אתם בצוותא את דרך חייהם וכבר זכה חלק מהם בשמחת נכדים. כן ירבו!

שער־הגולן

---

* ר' משה שמידט ורעייתו מפינסק, היו בין הנקלטים — לאחר 5 שנות גירוש לסיביר הרחוקה ונדודים ע"פ פולין וגרמניה שלאחר המלחמה — בקיבוץ. עם פרוץ מלחמת העצמאות ופינוי האוכלוסיה הבלתי־לוחמת מהמקום, עבר לגור אצל בנותיו בת"א. אולם לאחר פטירת רעייתו חנה ז"ל, חזר לקיבוץ וכאן נפטר, בשנת תשכ"ג, בשיבה טובה.

* מבין קבוצה זו בלטה במיוחד דמותו החביבה של מיודענו־בכבדנו, ר' קלמן ישעיהו טננבוים שהגיע כבר — עד מאה ועשרים! — אל מעבר לגבורות. הליכותיו הצנועות, שיחו ושיגו והשתלבותו המלאה בחיי המשק — בעבודה ובחברה, הפכוהו לחביבם של החברים והילדים כאחד, במקום. הוא נפטר בתשכ"ד.

יהושע רבינוב

הפנים לגולה

לֵילָה. סוּפָה. בּוֹכִיָּה אֲדָמָה בְּעָקַת הַמְּצוּקָה.
נִלְבָּטִים הַדְּקָלִים עַל סִפֵּי כִּנְּשָׂרִים רְתוּקֵי כְּבָלִים.
כְּאַחֵי הַמְּעוּנִים יִלָּבְטוּ. כְּאַחֵי הַדְּקוּרִים הַטְּבוּחִים.
אֶת דְּמוּיוֹת אַחְיוֹתַי יְקָרוֹת, אַחְיוֹתַי אֲפֵלוֹת אֶחֱזֶה
בִּדְמוּיוֹת הַבְּרוֹשִׁים הַנּוֹשְׂאִים קְלָלָה עַל שִׂפְתֵי־עֲפָאִים.
הַבָּרָק הַנּוֹפֵל עַל סִפֵּי פּוֹתֵחַ עֵינֵי תִּינוֹקוֹת.
עֵינֵי תִּינוֹקוֹת עֲרוּפִים בְּפִקְעֵי שׁוֹשַׁנִּים יְשֵׁנוֹת.
לֵילָה. לֵיל־עוֹלָם. אֶל מְקוֹם אֵין־חֲזוֹר, אֶל הַשָּׁם הַשָּׁחוֹר
פּוֹסְעִים בְּנֵי עַמִּי קְדוֹשִׁים שַׁיָּרוֹת זוֹעֲקוֹת.
וְהָאָרֶץ שׁוֹקַעַת. שׁוֹקַעַת. שׁוֹקְעָה. בּוֹכִיָּה וְשׁוֹקְעָה.
רַק מַרְאוֹת מֵהָעֵמֶק עוֹלוֹת. מַרְאוֹת מִשֶּׁכְּבָר. מִיַּלְדוּת בַּגּוֹלָה —

...עַל כִּבְרַת הַיַּלְדוּת, הַיַּלְדוּת הָרְחוֹקָה נוֹסֵעַ עֶגְלוֹן יְהוּדִי לְאִטּוֹ.
מוֹשֶׁכֶת הַדֶּרֶךְ. בְּחֶרֶק עָגוּם פּוֹזֵם הָאוֹפָן עַל הַסֶּרֶן.
הָרוּחַ מַרְכִּין אֶל הַנַּחַל אִבִּים. הָרוּחַ רוֹחֵשׁ אִי בַּדֶּשֶׁא.
וּבְפֶתַח הַיַּעַר הַפַּחַד נִצָּב. מְנַצְנֵץ כְּמוֹ אֶלֶף עֵינַיִם.
אַךְ עֵינֵי יְהוּדִי רוֹאוֹת אֱלֹהִים פּוֹסֵעַ בַּשְּׁבִיל מְאַפְסַיִם.
הַיּוֹם כְּבָר פָּנָה. וְהָעֶרֶב עֲנָק הִנֵּה מִתְמוֹדֵד עַל הַדֶּרֶךְ.
— מַה יַּעַשׂ עֶגְלוֹן יְהוּדִי לְנַפְשׁוֹ כִּי תֵּצַר לָהּ יֵשׁוּת לְעֵת־עֶרֶב ?
— יַפְרִיחַ פְּסוּקֵי הַתְּהִלִּים הַחַמִּים כְּהַפְרֵחַ יוֹנִים מֵהַשֹּׁבֶךְ.
יוֹרְדִים הַפְּסוּקִים כְּיוֹנִים לַמִּישׁוֹר. נוֹשְׁקִים לַשִּׁפּוֹן הַנּוֹסֵעַ.
עוֹטְפִים כָּל שָׂרָךְ וְאַשּׁוּחַ נָמוֹךְ בִּקְטִיפַת־רַחֲמִים שֶׁלְּעֶצֶב
וּמַשְׁקִים אֶת לִבּוֹ הָאָפֵל שֶׁל עוֹלָם בִּתְפִלַּת־יִשְׂרָאֵל מְטַהֶרֶת.
הַיּוֹם מַעֲרִיב. וְהַיַּעַר קָרוֹב. הַדֶּרֶךְ בַּיַּעַר נִבְלַעַת
וְקוֹרֵא אֱלֹהִים מִשּׁוּלֵי הַמֶּרְחָב: אַיֶּךָּ, עֶגְלוֹן. הֵי, אַיֶּךָּ ?!

הַיַּעַר נָסוֹג. וְהִנֵּה גַּם בִּקְתָה. וּמִי הַנִּשְׁקָף שָׁם בַּפֶּתַח ?
נַפָּח יְהוּדִי בַּמַּקֶּבֶת הוֹלֵם כְּאַחַד הַנְּפִילִים שֶׁמִּקֶּדֶם.
הוֹלֵם הַנַּפָּח וְאוֹרָה בְּפָנָיו. וְנֹגַהּ לוֹ חַם בָּעֵינַיִם.
פַּרְסָה כִּמְטִיל שֶׁל זָהָב יְנַגֵּד. יְרַקַּע בְּשִׁיר עַל שְׂפָתַיִם.
כָּנָף לוֹ לַשִּׁיר וְלַהֹלֶם — מִקְצָב. דַּהַר בָּהֹלֶם בּוֹקֵעַ.
דַּהַר פָּרָשׁ אֲשֶׁר אֵי־שָׁם נִשָּׂא בְּגַיְא מְחַכֶּה לַמָּשִׁיחַ.
שֶׁמֶשׁ עוֹלָה וְשׁוֹקַעַת נוֹגָה. דֶּרֶךְ עוֹלָה וְיוֹרֶדֶת
וְאֵין עוֹד לִרְאוֹת הַפָּרָשׁ הַלָּבָן מֵעֵבֶר גִּבְעָה מְקוֹמֶרֶת.
אַךְ נַפָּח לֹא יִיעַף מִנַּגֵּד הַבַּרְזֶל. יַתְמִיד אֵשׁ־כִּסּוּף לְהָפִיחַ.
אֶת כָּל לֵב יְהוּדִי בְּתוֹחֶלֶת יַפְעִים. וְכָל עֶצֶב בַּקֶּצֶב יָנִיעַ.
הַנַּפָּח הָאַדִּיר שֶׁלִּבּוֹ לֵב־זָהָב הוֹלֵם וְהוֹלֵם שָׁם בַּפֶּתַח.

שָׁקְעָה מַפָּחָה וַיִּשְׁקַע הַנַּפָּח בְּעֹמֶק הַלֵּיל הַנּוֹסֵעַ.
וּדְיוֹקָן שֶׁל חַיָּט לְבֶן־מֶצַח כְּבָר צָף בְּרִבּוּעַ חַלּוֹן שֶׁבַּכֹּתֶל.
מַשְׁחִיל הַחַיָּט בַּמַּחַט הַחוּט. מַשְׁחִיל מַחֲשָׁבָה בְּמַחֲשֶׁבֶת:

קָטֹן הָאָדָם וּקְטַנִּים הַחַיִּים וְגָדוֹל, מַה גָּדוֹל הוּא הָאַיִן.
וְהַיּוֹם הוּא קָצֵר וְרַבָּה הַמְּלָאכָה. וְרַבָּה הָעָקָה שֶׁבַּנֶּפֶשׁ.
כִּי הַגְּדִי שֶׁהָלַךְ בַּיַּלְדוּת הַיָּפָה לֹא יָשׁוּב, לֹא יָשׁוּב עוֹד מִדֶּרֶךְ.
תּוֹפֵר הַחַיָּט וְרוֹאֶה בַּחַלּוֹן: עָפִים עֲגוּרִים בַּשָּׁמַיִם.
עוֹבְרִים עֲגוּרִים בְּטוּרֵי הַחֲלוֹם, בְּטוּרִים שְׁקֵטֵי הַתִּפְאֶרֶת
וּמְנִיעַ רָחוֹק שֶׁל כְּנָפַיִם חוֹצוֹת בָּא לְפֶתַע נִגּוּן אֶל הַנֶּפֶשׁ.
נִשָּׂא הַחַיָּט עַל כַּנְפֵי הַנִּגּוּן. מִשִּׂמְחָה עַצְמוֹתָיו תְּרַנֵּנָּה.
הִנֵּה יִתְמוֹגֵג בִּכְלוֹת־נֶפֶשׁ עַזָּה. יִתְעַטֵּף בְּעֶדְנָה מְלַפֶּפֶת,
וְרָאָה הַבִּקְתָה כְּפַלְטִין אֲגָדִי. וְרָאָה הַדַּלּוּת כְּקוֹרֶנֶת.
וְלִבּוֹ מְעוֹפֵף כְּעָגוּר הֶחָמוּד אֶל שַׁבָּת שֶׁל עוֹלָם מְפֹאֶרֶת.

עוֹד שׁוֹלֶה הַחַיָּט הַשִּׁירִים מִנַּפְשׁוֹ וְהִנֵּה הוּא פָּרַח וְאֵינֶנּוּ.
אַרְבָּעָה כְּלֵיזְמֶרִים אֵי בַּדֶּרֶךְ בָּאִים. בָּאִים יְהוּדִים לְשַׂמֵּחַ.
הִנֵּה הַחֲתוּנָּה. הַבַּיִת הִנֵּה. הִנֵּה הָעֵדָה הַמְּזוּמֶּנֶת.
הִנֵּה הַלְּבָנִים שֶׁבָּרוּחַ נָעִים, נָעִים וְשָׁרִים בְּמַקְהֵלֶת.
בּוֹכֶה וְצוֹהֵל הַכִּנּוֹר הַכַּשָּׁף. עוּגָב מְתַנֶּה בִּדְחִילוּ.
הַצֶ׳ילוֹ, כְּלֵב מְחַשֵּׁב הַשֶּׁבֶר, מְדוֹבֵב, מְדוֹבֵב בִּרְחִימוּ.
וְהַתֹּף — הוּא נוֹתֵן לְרַגְלַיִם כְּבֵדוֹת אֶת הַקֶּצֶב הַחַם שֶׁלַּפֶּרֶט.
רוֹקְדִים יְהוּדִים מִזָּקֵן וְעַד טַף. שִׂמְחַת אֶבְיוֹנִים — אֵשׁ בּוֹעֶרֶת.
רוֹקְדִים כְּנֶגְדָּם הַלְּבָנִים עַל הַסַּף. רוֹקְדִים הָרוֹעִים שֶׁבָּאָחוּ.
נִשְׁקֶפֶת בַּצֹּהַר. נִשְׁקֶפֶת כַּלָּה. רוֹאָה כְּבָשִׂים בַּשָּׁמַיִם.
וְאָבִינוּ יַעֲקֹב מְנַהֵל אֶת צֹאנוֹ וְרוֹמֵז לְרָחֵל שָׁם מִנֶּגֶד.
רוֹקְדִים יְהוּדִים שְׁלוּבִים בִּסְעָרָה. בְּסַעֲרַת־שִׁכְחָה כֹּל סוֹחֶפֶת.
כִּי מָה עֹנִי, מַה סֵּבֶל, מַה זַּעַם־זְמַנִּים, מַה שִּׁבְרוֹן הַלֵּבָב וּמַה צַּעַר ?
עֵת שׁוֹלָה נְגִינָה מִיֵּשׁוּת יְהוּדִית תּוּגָה מְתוּקָה שֶׁל מוֹרֶשֶׁת,
שִׂמְחַת־אֱמוּנָה וְחִיּוּת־נְשָׁמָה וְאַנְחַת־נֶחָמָה מְרוֹמֶמֶת.
רוֹקְדִים יְהוּדִים וְנוֹפְלִים עֲיֵפִים עַל פִּי־תְּהוֹמָהּ שֶׁל קֶבַעַת.
וְרוֹאִים בְּתַחְתִּית שֶׁל כּוֹסִית נוֹצְצָה אֶת יְרוּשָׁלַיִם הָעִיר הַנִּצַּחַת.

וְחָדְלָה הַנְּגִינָה וְקוֹל זֶמֶר נוּגֶה כְּקוֹל אוֹב יַעֲלֶה מֵהָאָרֶץ.
הוּא קוֹל אֵם עִבְרִיָּה מְלַוָּה בִּתְחִנָּה אֶת שַׁבָּת מִסְתַּלֶּקֶת.
שְׁלֹשָׁה כּוֹכָבִים עַל הַיַּעַר דּוֹלְקִים. עֵדִים לַפְּרִידָה הָאִלֶּמֶת.
וּלְמַטָּה בָּאֹפֶק, כְּסֶרֶט סָגוֹל חֶרֶשׁ יֵלֵךְ נְהַר־עֵדֶן
לִקְסֹם לְיַלְדֵי־יִשְׂרָאֵל הַחוֹלְמִים וְהַשְׁקוֹת אֶת נַפְשָׁם בְּזַךְ־כֶּסֶף.
הָלְכָה הַשַּׁבָּת, יָצְאָה הַכְּבוּדָּה אֶת תְּחוּמֵי־עֲיָרָה נֶעֱצֶבֶת.
וְיָצְאוּ כָּל יַלְדֵי־יִשְׂרָאֵל יְקָרִים לְנַשֵּׁק אַדַּרְתָּהּ הַזּוֹהֶבֶת.
הֵם אוֹסְפִים נְגֹהוֹת הַדּוֹרוֹת הָרַבִּים מִדְּלֵקַת־צַמָּרוֹת שֶׁל הַיַּעַר.
הֵם שׁוֹלִים גַּעֲגוּעֵי הָאוּמָּה הַגְּדוֹלִים מִנִּי אֹפֶק סָגוֹל לָרָקִיעַ.
הֵם שׁוֹתִים אֶת עֲסִיס הַתּוּגָה שֶׁל תְּחִנּוֹת עַד שֶׁאֹפֶל סָבִיב יִשְׁתַּקֵּעַ,
עַד שֶׁתַּעַל אִמֵּנוּ רָחֵל מִשָּׂדוֹת לְמַלֵּא חֲלָלוֹ שֶׁל הָעֶרֶב.

ד"ר י. מרגולין / בימי הכיבוש הסובייטי 1939–1941

הדבר אירע באותו זמן כשרבים חשבו, כי — „הצבא האדום מציל יהודים": — הגימנסיה העברית „תרבות", אשר היתה גאוות העיר, נחרבה בן לילה. שירתי של ביאליק הפכה ל„ספרות בלתי חוקית". תרבות יהודית נעקרה בכידונים — כל זאת ראיתי במו עיני. פינסק הפכה בספטמבר 1939 לעיר סרביטית. „הפיכה" זו עברה על פינסק קל יותר מאשר על למברג, משום שפינסק לא ידעה קשיי־שפה. בפוליסיה דיברו מאז ומעולם רוסית. זוהי שפת הכפר אשר היתה שגורה בפי כל יהודי. לעומת זאת לא ידע איש את שפת השלטון החדש, את השפה הרוסית־לבנה המודרנית, שפותחה ברוסיה הסוביטית למן המהפכה. תלמידי בתי הספר היהודים, אשר עד עתה „קשקשו" פולנית ורוסית, להגו כבר מעתה שלוש שפות סלביות ונעקרו לחלוטין ממסלולם. פינסק המתה ורעשה בדומה לתזמורת, אשר כליה מכוונים בטרם יגיע המנצח. הנה הגיע המנצח, אולם איש לא ידע, מה המנגינה, אשר תנוגן. העיר היתה מלאה חסידי המשטר החדש, אשר עד אתמול חיו במחתרת, אנשים מבוהלים ונפחדים עד מוות, פליטים, מהגרים מרוסיה הסוביטית, אויבים נסתרים ו„בעלי־בתים" אפורים, זעירים, אשר לא היו שונאים ואף לא ידידים, אלא ציפו לראות מה ילד יום. מיד עם בואי לפינסק, פניתי ל„אובירי", זו מחלקת הויזות והמקום לרישום אזרחי חוץ. בקלות עלה בידי לשכנע את ה„שקץ" הצעיר, האנאלפבתי וטוב־הלב, אשר קיבלני שם לשיחה, כי איני אלא בן־אדם לא מקומי ועלי לנסוע לארץ־ישראל. ברור היה מתוך שיחתנו, כי אינו מתנגד לכך, אלא שלא היה בידיו הוראות למתן אשרות יציאה. בקשה כזאת יש לשגר לבירת רוסיה הלבנה, למינסק. אך משראיתי, באלו קשיים ועמל חורט אותו קצין ה„אובירי" את האותיות על גבי הנייר, הוצאתי את העט מידו וכתבתי עבורו את הבקשה הדרושה. איני יודע, אם אי־פעם נשלח הנייר הזה למינסק. לדעתי, שלח הבחורון את הנייר, פשוטו כמשמעו, מעבר לרחוב, אל הלשכה המחוזית של ה־נ.ק.ו.ד. שאינה אלא הגסטאפו הסובייטי, מקום שם ישבו אנשים פקחים ממנו. עניבת החנק על הצוואר הוטלה כבר על צווארי ולא עברו ימים רבים ואני חשתי בה היטב. את שלבי הסוביטיזציה השונים בפינסק חזיתי מבשרי. לראשונה נעלמו מעל פני האופק נציגי האדמיניסטרציה הפולנית, ואיש גם לא נתן דעתו על גורלם לעתיד. לא זו בלבד שפוטרו ממשרותיהם, אלא שחוסלו כקבוצה באוכלוסיה. הם פשוט נעלמו בלי להשאיר אחריהם עקבות. אחריהם נעלמו „המתישבים". במשך עשרים שנות קיומה של פולין העצמאית חילקה הממשלה את נכסיהם של בעלי־האחוזה במזרח פולין ועל האדמה המשוחררת לא הושיבה את האוכלוסיה המקומית, אלא מתישבים פולנים, ברובם חיילים מצטיינים ממלחמת רוסיה־פולין של שנת 1920, אשר היה עליהם לחזק את כוחה של האוכלוסיה הפולנית, ילידת המקום, ולהיות משען לממשלה. בני המקום לא נתכוונו לפגוע במתישבים הללו, אשר היו עובדי אדמה כמוהם. אולם השלטון הסובייטי, אשר זה מקרוב בא, הוקיע אותם כאויבים וגירשם. ימים אחדים היו יהודי פינסק תחת הרושם של גירוש המתישבים הפולנים. זה היה בעצם ימי החורף, בקור הנורא. לאחר חיסול המתישבים, הוחל בגירושם השיטתי הרחק לרוסיה של מנהיגי הכפרים, של אנשים ידועים, של עסקנים צבוריים. לא זו בלבד שחוסלה הבורגנות הכפרית, האינטליגנציה או היסרדות הלאומיים הפולניים, אלא כל אדם, אשר היתה לו סמכות כלשהי, לרבות רוסים־לבנים ואוקראינים. ככל שהיה אדם ידוע יותר, כן גרוע היה מצבו. רובם של אנשים אלה ודומיהם גוועו במחנות שבצפון ארץ הסוביטים.

והרי שתי דוגמאות: באביב 1944 פגשתי במחנה שבצפון רוסיה „לנדסמן" מכפר ע"י פינסק. לפי הטיפוס, השפה וההשכלה, היה האיש איכר פולני מאזורי הספר. הוא סיפר לי, כי ביחד אתו נלקחו מכפרו 14 אנשים ורק שנים מהם נשארו עדיין בחיים. אחד מבין „החיים" היה הוא עצמו — בר־מינן למחצה. פגישתי השניה היתה עם איקראיני, ראש מועצה מקומית לשעבר של עיירה בפודוליה. איש זה, אשר היה לפני האסרו עורך־דין מכובד ועסקן צבורי, נידון ל־8 שנות מאסר. בקשה חתומה ע"י 300 פועלים, שהוגשה לשחרורו, הזיקה לו רבות.

הוחל בגירוש יהודים ובעקירת יהדות; כיצד נפרד מורה מתלמידיו?

במהרה הגיע השלב השני בפינסק, כשהוחל בגירוש האוכלוסיה היהודית מן העיר. „הגיס החמישי" של המלשינים מבין אחינו בני־ישראל במקום סייע בהרכבת רשימת „היסרדות הבלתי־עמלים" של היהודים. ברשימה נכללו הסוחרים, בעלי־הבתים, עורכי־הדין, הסוכנים, החנוונים — מאות משפחות. כל אלה הוגלו מן העיר. הם נשלחו לעיירות ולכפרים בסביבה, מקום לא הכירם איש ושם הפכו לפליטים חסרי בית. מובן, כי זה היה טוב מן הגיטאות ההיטלראיים, אולם אותו זמן טרם ידעו לערוך השוואות כאלה וההגליות היו כאסון עצום, כמשבר גדול בחיים. אנשים אלה נאלצו לזנוח את קני־משפחותיהם, את רהיטיהם, שלא ניתן לקחתם אתם מפאת חוסר אמצעי תובלה ולנסוע אל הבלתי ידוע. עצם העובדה, כי הם מגורשים, מושפלים ומחוסלים מבחינה ציבורית זיעזעתם עד היסוד. ה־נ.ק.ו.ד. היה אוסף את המיועדים לגירוש בלילות. פכורים לי לילות מרס של 1940, כשהייתי מתעורר משנתי ומאזין באפלה לקולות הזוועה. ברחובות נשמעו בכיות ומאי־שם הגיעו קולות התיפחות וקינה של נשים. „הם נכנסו לשכנים!" אמרתי לעצמי, ותיארתי לי את המחזה, כשאנשים מזויינים מתפרצים בעיצומו של לילה צורחים ומאיימים: במשך שעתים לארוז ולהיות מוכנים. חנות המכולת הקרובה, שאך אתמול אפשר היה להשיג בה חמאה וגבינה, היתה עד בוקר ריקה, החלונות סגורים, התריסים מוגפים והדלתות נעולות כלאחר פרעות. באותם לילות בכי ונהי עלתה בליבותיהם של תושבי פינסק השקטים הרגשת זעם וחרון אף על השלטון, המצפה לאפלת הלילה כדי להתפרץ לבתים ולהפר סדרי חיים. הצעד הבא היה הריסת מוסדות התרבות וסוביטיזציה של בתי־

הספר. העתונים, הספריות ובתי־המסחר לספרים נסגרו. במקו־מם נוצרו אחרים לפי הדוגמא הסוביטית הרגילה. „מהפכת התרבות" הזו נעשתה באופן מכוון וגס, בדומה לעקירת שן בריאה וקביעת שן תותבת במקומה. הגיע הדבר לידי כך, שנאסר עלינו ללמד לילדינו כל שאינו קומוניזם. אבדה לנו זכותנו לקרוא את אשר נראה לנו, לחשוב לפי שכלנו אנו ולחיות לפי ראות עינינו. וכל אותו תהליך לא עבר אלא בייסורים. ברגע שהבולשביקים הגיעו, נצטוו מורי הגמנסיה „תרבות" להחליף את שפת הלימוד לאידיש. הקלסיקונים של השירה העברית הפכו בן לילה לסופרים בלתי־חוקיים. כל הספרים העבריים הוצאו מן הספריות. באותם ימים פנה אחד המורים אל תלמידיו בזו הלשון: „ילדים, אני מדבר אליכם היום בפעם האחרונה בעברית". שפתיו רעדו בדברו והוא פרץ בבכי ואחריו התייפחו כל תלמידי הכיתה. הנוער הלומד התעקש. אותו חורף המשיכו הנערים והנערות ללמוד במחתרת את השפה האסורה ונשבעו לא לשכוח את ציון ולא להינתק מן התרבות הלאומית.

ציונים ובונדאים מושלכים לכלא

באביב 1940 נסתיים חיסולם של הארגונים הפוליטיים ושל מרכזי החיים הציבוריים. נאסרו והוגלו מנהיגי ה„בונד". באפ־ריל נאסרו הציונים, שהוגלו למשך 8 שנים למחנות. באופן שיטתי וללא רחם הוצאו מתוך ההמונים כל הפעילים, שעשויים היו להביע התנגדות בעת „החינוך מחדש" של האוכלוסיה. יש אומרים, כי לא ניתן להחניק אידיאה בכידונים, כי אין לתרבות מחיר צבאי. בפינסק שוכנעו, כי כידונים והשתלטות צבאית בכוחם, כשלב ראשון, לקצץ אברים מתוך גוף תרבותי חי. אף על פי כן לא די היה בכך כדי לשתק את ההמונים ע"י פירוקם מבחינה פוליטית וע"י הוצאת היהודים הפעילים, המנ־היגים והמצטיינים מתוכם. איש ההמון ימצא לו תמיד דרך נסיגה. הוא נסוג ומתכנס לתוך מבצר קיומו הפרטי. הוא זחל כחלזון אל תוך קליפתו הקשה, הסתגר בחוג משפחתו ושכניו והשליך יהבו על רכושו החמרי, על המלאי או על שיירי הזמ־נים הטובים. אולם השלטון הסובייטי לא הירפה ממנו.

הוטל משטר הכפיה הסוביטי של עמל־עבדים

בינואר 1940 הוצא מן המחזור הזלוטי הפולני לפתע וללא כל התראה. עד אז שימש הזלוטי כאמצעי חליפין חוקי וכמעט יחיד. בזלוטים שילמו לפועלים. האכרים והאוכלוסיה העירונית העניה החזיקו בזלוטים את חסכונותיהם הדלים. בינואר, בעת אשר הוצא הזלוטי מן המחזור, היה סכום הכסף הגדול ביותר, שניתן להחליף לרובלים, סך 300 זלוטים. יש לזכור, כי מאז הסתיו של 1939 ואילך נדרשה האוכלוסיה של המחוזות הכבו־שים ע"י הבנק הממשלתי הסוביטי להפקיד את חסכונותיה בידי הממשלה, כפי שעשתה קודם לכן בפולין. בינואר הוחרמו, פשוט כמשמעו, כל אותם הכספים שהופקדו בכל מקרה, שהחסכונות עלו על ערך של 300 זלוטים. תוצאות צעד זה ניכרו מיד. אנשים, אשר חסכו קצת כסף, אבדוהו לפתע, ומשפחות רבות נשארו ללא פרוטה לקנית לחם. משמעותו של דבר היתה, כי כל מי, שעד אז נמנע מלעבוד במוסד סוביטי, היה נאלץ עתה לחפש עבודה ולקבל כל תעסוקה, שהוצעה לו ע"י נותן העבודה הבלעדי — הממשלה. האדם הקטן הועמד באופן כזה על ברכיו בפני הממשלה. בכל עבר לפתע תהליך של פרולטריזציה. בתחילת שנת 1940 הפכנו כולנו, לרבות ספסרים וכל מי שלא היה לו מקור הכנסה קבוע, לעובדים סוביטיים, עד אז הספקנו להכיר את שיטת העבודה ואת חובת הברזל לעבודה, שאין בוחרים בה ברצון חפשי. המעבר בוצע בשלבים. לא בבת אחת הוטל עלינו משטר העבודה הסובייטי. אולם אנו ידענו כבר אז את אשר צפוי לנו. ידענו, כי בברית המועצות קיים ריתוק למקום העבודה, כי על עזיבת מקום העבודה ללא רשות נענשים באופן חמור ביותר, כי קל יותר להתגרש מן האשה מאשר לעזוב עבודה, שאפילו אינה מתאימה כלל. גט ניתן לפי דרישת אחד הצדדים, אולם על מנת להשתחרר מעבודה מן ההכרח לקבל על כך הסכמת השלטונות. בהכרתם של אנשים רבים היה מצב כזה כמוהו כשעבוד.

תנאי העבודה המציאותיים היו אף הם בלתי צפויים לפינסקאים. אין הממשלה חברה פרטית, שאפשר להציג לה תנאים וללכת הביתה לאחר שמונה שעות עבודה. הממשלה דורשת יראת כבוד, נאמנות ומסירות. הפינסקאים לא היו רגילים לעבוד שעות נוספות בערבים, לעבוד בימי המנוחה ולאחר העבודה, במקום לחזור לבתיהם לארוחתם להיות נאלצים ללכת לאספה כפויה או להרצאה, להביע, כביכול, הת־פעלות מהנאומים ולא לקבל את שכרם בזמנו. פני הפינס־קאים נפלו. למרביתם היתה בכך מעין תגלית, כי תנאי העבודה והביטוח הסוציאלי בברית המועצות היו גרועים מאשר בפולין הבורגנית.

רופאים ועורכי־דין נרדפים

בעצם מה יכול להיות יותר טוב מבית חולים ועזרה רפואית חינם? אולם יחד עם זאת נאסרה על הרופאים פרק־טיקה פרטית ומשכורתם נקבעה ל־300 רובל לחודש, כשקילו־גרם לחם עלה 0.85 רובל. הפינסקאים חשו מיד על בשרם את ההבדל בין רופא בתשלום ובין רופא חינם. גרוע מהם היה מצבם של עורכי הדין הרבים, אשר העבודה במקצועם נאסרה עליהם. רק חמישה מהצעירים שבהם, אשר בימי שלטון הפו־לני לא הורשו לעבוד, נתקבלו כעורכי דין. לחלק מבין עורכי הדין היתה בכך ממש טרגדיה. כל העיר דיברה על עורך הדין, שהיה בעל כשרונות של משפט, והיה מאוהב במשלח־ידו, אשר בכה בלשכתו של הפקיד הסוביטי והתחנן לפניו, שלא יהרוס את חייו. אך ללא הועיל. עורך דין זה מונה כמנהל משרד דואר קטן וכעבור זמן קצר הוגלה ללב רוסיה. אשתו הגישה בקשה לשלטונות להישלח אל בעלה. כעבור זמן לא רב הוגלתה אף היא, אבל לא אל בעלה, אלא לקולחוז נידח בקזקסטאן. משם כתבה, שהיא „מקנאה באליה". כתבה ולא פירשה. אך עשרות פינסקאים, אשר קראו את המכתב, ידעו, כי אליה לא היתה אלא אחותה, שנפטרה לפני כשנה. וכך, שלב אחר שלב, נעלמה ההתפעלות הראשונית. העבר הקרוב נראה עתה באור חדש. מצבם החומרי של הפועלים הורע באופן ניכר. וכיון שאחיזת העינים של השבועות והחדשים הראשונים נמוגה, לא ניתן עוד להתנחם במחשבה, כי אין זו אלא תופעה זמנית

של זמן־מעבר וכי החיים הנורמליים עוד יחזרו. לא היה ספק, כי ברוסיה הסוביטית עצמה תנאי החיים גרועים מאשר באזו־רים הכבושים.

הכלא הסוביטי בפינסק. גורל הפליטים אשר סירבו לקבל אזרחות סוביטית — כיצד התייחסו אלינו הפקידים הבולשביסטיים

איזה גורל היה צפוי לאותם הפליטים, שלא רצו לקבל דרכון סוביטי? מספרם הגיע לכדי חצי מליון וכבר בתחילה נראה הדבר בלתי מציאותי, כי הגרמנים יקבלו המון כזה, וביחוד כשמרבית הפליטים היו יהודים. קשה היה לתאר, כי גרמניה ההיטלראית תפתח את גבולותיה למאות אלפי יהודים. באופן כזה ניתן היה לשער, כי שלטון הסוביטים יושיב את כל אותם מאות האלפים במחנותיו עד סוף המלחמה. אולם לא כולם היו בדעה זו. באותו זמן, שברחובות פינסק הודבקו מודעות הנוגעות ללב מאת „הועד המפקח לפליטים" וכולנו הרגשנו, לשביעת רצוננו, כי הממשלה מגינה עלינו, החלו בינתיים בצפון הרוסי הרחוק, לחופי הים הלבן, לחדש ולהביא בחפזון סדר בצריפין ובמחנות עבור פולנים. לא היו אלה מחנות עבור חסרי הנתינות, אלא „איטל" סוביטיים (מחנות עבודה והחזרה למוטב) עבור פושעים. השלטונות המקומיים בפינסק לא ידעו על כך דבר. גורלנו נקבע במוסקבה. במשטרה המקומית יעצו לאנשים, שבאו לקבל דרכונים סובייטיים, לשקול היטב, אם כדאי להם הדבר. הנוער, נערים בני 17—18, אשר בתחילה רצו לקבל דרכונים, סיימו בכך, שעמדו ונרשמו לח־זור לפולין. הוסבר להם, כי כל מי שיירשם יסע במהרה ללא שהיות. הם נשאלו, אם מסרו לעצמם דין וחשבון, כי במשך שנים לא יוכלו לראות את הוריהם, אחיהם, כלותיהם, משום שהשלטון הסוביטי אינו מסוגל כרגע להביא את משפחותיהם מעבר לגבול. דיברו אתם רכות, יעצו להם כיועץ אב לבנו ולבסוף סיימו בכך, שיצהירו בכתב, כי הם מבקשים להישלח חזרה לפולין. כך אירע לאחדים מבין מכרי. הם הלכו למשטרה לקבל דרכונים, שם שכנעו אותם ארוכות והם חתמו, כי ברצו־נם לנסוע חזרה, דבר שדומה היה, כאילו נידונו לכמה שנות עבודת־פרך.

באפריל ובמאי 1940 נוצר מצב מוזר בקרב המון הפליטים בפינסק. כל אלה אשר קיבלו עליהם את האזרחות הסוביטית, נאלצו עד לזמן מסויים לעזוב את העיר ולעקור לכפר או לעיירה, ואילו אנו — בערך כאלף נפש, אשר לא נתאזרחנו וחיכינו להישלח לגרמנים ולא נשלחנו. כנראה, לא יכלו לשלחנו — אנו נשארנו במקומותינו והמשכנו לעבוד. בעיר, אשר במשך החורף הוצאו ממנה אלפים נגד רצונם, נשארנו אנו, המועמדים הרשמיים לנסיעה. מכל צד הזהירונו ונדו לנו בראש, כי כל זה יסתיים בכל רע. „אנו מונים אלף איש", היינו עונים, „ובכל אוקראינה המערבית וברוסיה הלבנה מגיע מספרנו לכדי חצי מליון וילדים לנו ומשפחות וזקנים, מה הרעה אשר עלולים לגרום לנו? להגלות? ניסע. הן לא יכלאו חצי מליון אנשים בבית סוהר?" כה תמימים היינו בהערכת אפשרויותיה של ממשלת הפרולטריון הסובייטי. חשבנו, כי רבים אנו מכדי לכלוא את כולנו.

אלפים לגלות

חודש יוני. העיר פינסק טבעה בגלי אור וחמה. הקיץ הפוליסאי הנהדר והשלו הגיע. הטבע דימה לפצות את הפינ־סקאים על כל אשר קלקלו ולכלכו בני־אדם. העיר נתרוקנה. אלפים מבין תושביה הובלו והוגלו ונשלחו נגד רצונם לבתי כלא ולמקומות רחוקים. המלחמה השתוללה באירופה. נודעה הטרגדיה. צרפת נפלה, האנגלים עמדו בפני שואה, הרע ניצח ואנו ברוסיה הסוביטית רצינו לנסוע רק לארצו של השודד. משפחות, שבטים ועמים שלמים הופרדו באמצעות גבולות ואיסורים. נשללה מאתנו הזכות לנוע ואנו הרגשנו, כי המצב האיום וחסר הטעם, בו נתקענו, עלול ומוכרח יום אחד להתפוצץ. הפולנים והאכרים שנאו את היהודים. היהודים פחדו מפני הסוביטים. הסוביטים חרדו מכל מי שאינו סוביטי. המקומיים שנאו את החדשים אשר לא מכבר באו על מנת לנצח עליהם. הכפויים עלינו שנאו כל מי שהיה חשוד בעיניהם באי־נאמנות למשטר הסוביטי ובחבלה. אף על פי כן נראה הכל מבחוץ חלק ונאה, מקושט בפרזות סוביטיות רשמיות, אולם מבפנים נצטברו עבי משטמה סמיכים, שעמדו בכל עת להת־פרק. באותם ימים אחרונים בחיי הנורמליים חדלתי מלחשוב ומלדאוג לעתיד. כל בוקר לוקח הייתי את מנת הספרים שלי מידי הממונים עלי ומשאירם אצלי מבלי לפתחם עד הערב. בינתים הייתי הולך לי לשפת הנהר, חוצה אותו בסירה אל עברו השני, אל הגדה הנמוכה. שם הייתי לוקח דוגה זעירה ומפליג בה הרחק מאחורי העיר. מיד נעלמו חודי בתי הסוהר והכנסיות, אשר ניזוקו בהפצצת ספטמבר. הנהר עטוף דממה וחום, זרם בין חופיו הירוקים המדושאים עשב רם, צפרים ציצו בשיחים. הייתי מגיע לחוף שטוח וחולי, מתפשט ושוכב על החול, מביט בשמים הצחים, השקופים. לבדי הייתי, רק הדוגה על החול קשרה אותי אל העולם הנורא והמוזר, מקום של מליוני אנשים נחנקים בין הגסטאפו הגרמנית, ה־נ.ק.ו.ד. הסוביטית וה„מדיניות הפקחית של סטאלין". והנה כאן בחול שכב אדם, ערום וחסר־הגנה, ללא זכויות וללא מורא, ללא מולדת וללא קשר לעולם החיצון, אדם מרומה, שדוד, מגורש לפינה אפלה ותו המות על מצחו.

מאסרי פליטים

ב־15 ליוני 1940 החלו בפינסק מאסרי הפליטים, אשר היו רשומים ליציאה מרוסיה הסוביטית. ידעתי, כי רבים, מכ־רים ואחרים נאסרו כבר. לא ברור היה עדיין, אם יוצאו מן הכלל פועלים נדרשים, שאין להשיג אחרים במקומם. כן לא ברור היה, מה הגורל הצפוי לאסירים. המאסרים הראשונים לא גרמו לשום פניקה בקרב הפליטים, אשר חיכו בשקט לתורם מתוך אמונה, כי כל רע לא יאונה להם, וכי במקרה הגרוע ביותר יישלחו לפנים רוסיה, מקום שם יוכלו לקבל עבודה ולשבת בשקט עד לגמר המלחמה. בבוקר של ה־19 בחודש, בעת העדרי מן הבית, נכנס אלינו שוטר ושאל, באיזו שעה אני רגיל להיות בבית. ענו לו, כי אני חוזר הביתה בערך בשעה 10 בערב. הוא הודיע, כי יחזור באותה שעה. בערב ישבתי בחדרי. הכינותי הכל, ארזתי חפצי, הכינותי מזוודה ואת כל הדברים הדרושים. בדיוק בשעה עשר נכנס אלי

נציגה של רוסיה החדשה, בדמותו של בחור צעיר חרום־אף, שפני ילד לו. בראותו את המזוודה חייך השוטר ואמר: „אין צורך בזה. אתה נקרא לחצי שעה בלבד לשיחה אל המפקד". הוקל לי. לא ידעתי, כי זוהי התחבולה הרגילה במקרים דומים. במשך שעות הערב על השוטר לכנס כמות מסויימת של אנשים ואינו רוצה להפחידם. יחד עם זאת אינו רוצה גם לחכות, עד שכל אחד יארוז חפציו. נוסף על כך אין בידיו פקודת־מאסר. הוא פשוט מזמין אותם להיכנס למשטרה. את שכני אסרו באופן אחר. אליו התפרצו בחצות הלילה אנשים מזויינים, הקיפו את הבית. בעלי הבית פרצו בבכי, כיון שסברו, כי באו לקחת אותם. ערכו חיפוש מדוקדק בדירת שכני. מיד לאחר מכן הובילוהו לכלא במשאית, אשר היתה עמוסה מעל ליכולת קליטתה. גם לי הבטיחו, כי מיד יחזור. זה, כמובן, לא היה נכון. איש מבין העצורים לא חזר ורבים מהם נספו בדרך למקום גלותם. אני יצאתי החוצה, כפי שישבתי ליד השולחן, ללא בגדים וללא כסף. בעמדי בפתח פנה אלי השוטר ואמר, כי מוטב לי לקחת את מעילי, במקרה ויהיה עלי לחכות זמן רב בתור. לקחתי מעילי על היד. הפשפש בחוץ נטרק ואנו יצאנו תוך כדי שיחה רגועה. משדרכו רגלי על מפתן המשטרה שברחוב לאהישין, לא ידעתי בכלל, כי עברתי את קו־הגבול, המפריד בין שני עולמות. אולם מיד לאחר דקות ספורות הבינותי, כי אירע משהו, שלא ייאמן. מימי לא הייתי כלוא ומעולם לא בקרתי אפילו בבית־סוהר. בעת מאסרי הייתי בן 39. הייתי בעל־משפחה, אדם עצמאי מבחינה חומרית ורוחנית כאחד ורגיל ליחס של כבוד מן הסובבים אותי. כן הייתי תמיד אזרח נאמן, לא העלבתי איש, לא עברתי על החוק והייתי משוכנע, כי אני רשאי לזכות בהגנתם של מוסדות כל ממשלה, פרט להיטלראית. בכלל הייתי אירופאי אינטליגנטי תמים במקצת. לאחר 9 חדשי פרפורים בתוך קורי העכביש הסוביטיים, המשכתי עדיין להרגיש את עצמי בלב ונפש כאזרח של אותה אירופה הנהדרת, אירופה של פריז, של אתונה, של מרחקי התכלת הים־תיכוניים.

מאבדים את צלם האדם

ליד מפתן הבית ברחוב לאהישין חדלתי בבת אחת מלהיות אדם. מעבר זה אירע ללא הכנה כל שהיא, כה לפתע פתאם. דומה הדבר, כאילו בעצם יום בהיר נפלתי לתוך בור עמוק. מן הספרות ומתוך תיאורים שונים, מסרטים ומסיפורים ידעתי, מה מראהו של בית כלא. הבנתי, שיעצרוני וכי תתקיים חקירה וכי יאסרוני מאחורי מנעול ובריח. אולם למה שאירע, לא הייתי מוכן לחלוטין. זרקו אותנו — כמה עשרות אנשים — לחצר ריקה. מסביבנו הסתובבו אנשים במדים ובאקדחים. אלה לא היו עוד אותם הסוביטיים, שהיכרנו עד עתה — אנשים מנומסים, אשר ידעו כיצד להתנהג. קודם כל פנו אלינו בלשון „אתה" *, שנית לעגו לנו בפנינו. מצבנו העגום שעשע אותם ביותר. הם נהנו לראות, כיצד השפיעה עלינו פגישתנו הראשונה עם רוסיה האמיתית. באויר נשאו מלים גסות ביותר, שעד עתה בכלל לא שמענו. חשבנו, כי בברית המועצות נעלמה כבר הקללה המאוסה „בערות אמך". התברר, כי אנשים אלה היו בחברה כולאים בקושי את לשונותיהם, אולם כאן הרגישו עצמם כמו בביתם הם ולא הגבילו עצמם. לכן, כאשר ראיתי את התנהגותם, הבנתי, כי אין אנו משמשים עוד כעדים בעיניהם, אשר חובה עליהם להתחשב בנו. אנו לא היינו לגביהם, אלא אנשים מתים, אשר נוכו מן החשבון. בחצות הלילה הובאנו לכלא של ה־נ.ק.וו.ד. זה היה בקצה רחוב אלברכטובסקה בבניני הקסרקטינים הפרלניים לשעבר. כינסו אותנו לחדר קטן ללא חלונות וללא אוורור. עד צאת הלילה דלקה מנורה והחום והסרחון היו לבלתי נשוא. כ־15 גברים שכבו לחוצים ודחוקים על הרצפה. התפשטנו ערומים, הזיעה „זרמה" מתוכנו, כמעט שנחנקנו. החילונו לדפוק על הדלת. מפעם לפעם פתחו את הדלת על מנת להחדיר קצת אויר מן הפרוזדור. הלילה עבר עלינו בייסורים ובחוסר שינה. למחרת בצהרים הועברנו לתא, שהכיל מיטות עליונות ותחתונות. היה זה מרתף, ששימש בימי הפרלנים לאחסנת תפוחי אדמה. התא היה אפל למחצה. מאוורר אחד היה קבוע בקיר בגובה של אדם. שכבנו על גבי קרשים חשופים לאורך ארבעת קירות המרתף. באמצע שכבו אנשים על הרצפה. כולם, ללא יוצא מן הכלל, היו יהודים. באמצע שכב אדם קטן ועגלגל ובכה ללא הפסק כילד קטן. היה זה בורקו, רוקח מבית המרקחת העירוני, אשר רק לפני יום אחד קניתי אצלו תרופה. שבוע ימים ישבנו במרתף הבולבוסים של ה־נ.ק.וו.ד. ניתן לנו לחם ומרק ולא הורשינו לצאת לשום מקום, פרט לבית השימוש שבקצה הפרוזדור. אנשים היו שבעים עדיין מן החופש ובהשפעת מאסרם ניטל מהם רעבונם. באוכל כמעט שלא נגעו. נשאר הרבה לחם. ביקשו שתיה ללא הפסק והיום עבר במאבק למים, שלא היו מספיקים. המים היו ניתנים כמעין פרס עבור התנהגות טובה. באותו תא נמצא גם נוער חסר מנוחה, זועם. האנשים היו מדברים, והם, היו דופקים על הדלת בבקשת מים או לשם יציאה לצרכים. במשך כל היום היה תמיד מישהו נמצא ליד הדלת ומתחנן, שיתנו לו לצאת לבית שימוש. לבסוף היתה נפתחת הדלת, ושוטר, שעמד על הסף מבלי להיכנס פנימה (הדבר נאסר עליו), העריף עלינו מטר של קללות זעם „בערות האם" לאסירים, וטרק את הדלת. מישהו הפליט „טוברישץ" (חבר). בור ענק כעין גורילה פתח בצריחות פרא: „איזה חבר אני לך? הזאב ביער הוא חבר לך ולא אני!"

החקירות

החלו החקירות בלילות. כאשר קראו לאחד, לא היה חוזר עוד לתאו. היו מעבירים אותו למקום אחר ולאחר שעות אחדות היו מוציאים מן התא את חפציו, אם היה מה לקחת. כולנו חיכינו חסרי סבלנות לתורנו. כאשר התייחסו אלינו שומרים סוביטיים אלה מסביבנו כאל פושעים, הסברנו את הדבר בכך, ש„הם אינם יודעים", „הם אינם מסוגלים להתמצא", „מה אפשר לדרוש מהם". אולם בשיחה עם חוקר ניתן לצפות, שיתברר, מה רוצים מאתנו. הרי לא ביצענו

* ברוסית פונים בגוף שני רק לחברים טובים ולבני משפחה. פניה לאדם זר בגוף שני נחשבת לעלבון.

כל פשע. שלושה־ארבעה ימים עברו בציפיה. בשעה מאוחרת בלילה הוציאוני מן התא. אותו זמן הייתי כבר מלוכלך די צרכי, לבוש סמרטוטים, בלתי מגולח ומראי היה כשל פראי — כפי שאדם, הנרדף ע״י השלטונות, חייב להיראות. סבון ומים להתרחץ לא היו אתי. לפיכך היתה לי הרגשה חזקה של אי־ האחרים לא היו אתי. לפיכך היתה לי הרגשה חזקה של אי שויון חברתי, כאשר התיישב מולי החוקר הצעיר של ה־נ.ק.וו.ד. מגולח למשעי, ממורק ומפורכס ושבע־שינה, כש„חרב״ תפורה לו על שרוולו, לאות כי הוא שייך למחלקה המשפטית־ מדינית. חצות הלילה. הקומה השניה, מקום משכנה של ה־ נ.ק.וו.ד., הוא עולם אחר. למטה נמצאים המרתפים, „עמוסים בני אדם מבוהלים, למעלה — פרוזדורים לבנים, נקיים. הם אהילים ירוקים על השולחנות. בחדר הגדול הריק עומד בקבוק למונדה על שולחנו של החוקר וליד הבקבוק — קופסת סיגריות. שני אלה עבורי — חלום קסמים. לימונדה לא ניתן לקנות בכלל. זו היתה, כנראה, חלוקה בין אנ״ש. אני מתענה מצמאון, אולם הלימונדה אינה ניתנת לשתיה, אינה בת השגה והיא בלתי מציאותית, כשם שביתי וחופשתי אינם מציאותיים ונעדרי השגה. החוקר מציע לי סיגריה. כך הוחל גם בחקירת האסירים האחרים. כפי הנראה, צויין כך בהור־ אותיהם. האיש, שחקר אותי, היה בעל השכלה מיוחדת — הוא היה בוגר בית הספר לחוקרים של ה־נ.ק.וו.ד. בחקירות אלו היתה מומחיותו והוא היה מבצע אותן בדייקנות רבה. גלות ללא דין ומשפט, מחנות ריכוז, בתי סוהר — כל אלה הם פרקי סבל וייסורים נוספים של תושב פינסקאי במשטר הסוביטי.

שלטון הסובייטים בפינסק / פסח פקץ'

א. ערב מלחמה

במרץ 1939 הוחרפה „המלחמה הקרה״ בין גרמניה לפולין. המשא והמתן, שנוהל ביניהן, נידון מראש לכשלון. דרישותיה של גרמניה הורחבו והקיפו מפעם לפעם אזורים חדשים. התגרויות הגרמנים בגבול הפכו לתופעה יומית. הגרמנים, תושבי האזורים הפולניים, המכונים „גרמנים עממיים״ („פאלקס־ דויטשה״), הביעו בגלוי את שנאתם לפולין ואת נאמנותם ל„פירר״. הם בכלל לא הסתירו את רגשותיהם ועסקו בחבלה לפי הוראות הריגול הגרמני, שהציף את פולין. שלטונות הצבא הפולני התרברבו ובטחו בנצחונם. הממשלה גייסה מילואים ופתחה בהכנת האזרחים למצב מיוחד. גייסו אנשי הג״א („לופ״). הכבאים התאמנו בכיבוי פצצות תבערה, שירות הצוות הרפואי הוגבר וכדומה. פורסם חוק בדבר האפלה. את פנסי כיס היה צריך לעטוף בנייר ירוק. היה מצב־רוח של חירום. אולם בשטח מדיניות הפנים לא שונה דבר. דווקא בשעה גורלית זו לקיומה של פולין דן הפרלמנט („סיים״) בהצעת חוק לאיסור השחיטה היהודית. המדיניות הכללית ובמיוחד המדיניות הכלכלית כלפי האוכלוסיה היהו־ דית לא שלא שונתה לטובה, להיפך, היא הוחרפה במידה רבה. הצירים היהודים נאבקו בפרלמנט נגד הפליה והזהירו מפני התוצאות; הם קראו לעירנות ונגד מדיניות מוכתבת ע״י סוכנים גרמניים, אולם איש לא האזין להם וקריאתם היתה כקול קורא במדבר. האוכלוסיה היהודית מחתה, העתונים האשימו את הממשלה באנטישמיות. הצנזור פעל ללא רחמים — כתמים לבנים בעתונות ומאמרים שהוחרמו היו תופעות שכיחות מדי יום. בבתי כנסת ובבתי מדרש היו רבנים ודיינים שופכים את לבם בפני הקדוש ברוך הוא. לעתונות הפולנית לא היתה אפילו „מלה טובה״ עבור האוכלוסיה היהודית (פרט ל„רובוטניק״ * בטאון פ.פ.ס.**) לא היה איש, אשר יעכב את התהליך. אפילו בימים קשים אלה נשארה פינסק „עיר אחרת״. החיים היהודיים, הציבוריים והתרבותיים התנהלו, כאילו לא אירע דבר. לא משום שלא חזו בסכנה, או לא העריכו כראוי את המצב. להיפך, לא היו כל אשליות שהן ולא זלזלו בסכנה המאיימת. נעשה אפילו משהו בעניין הגנה עצמית. מפלגות הפועלים נועצו בדבר המצב והוחלט, כי כל חברי המפלגות והסיעות חייבים להיות שותפים להגנה עצמית אפשרית. למרבה הצער הקדימו המאורעות את הזמן. הכל התפתח במהירות עצומה (נוסף על כך היו כאלה, שהתנגדו ל„זריעת פניקה״, בחינת לא לקרוא את הזאב מן היער, והטיפו נגד פטליזם). באמצע הדיונים הגיעה הידיעה המעציבה בדבר הסכם היטלר־סטאלין (אשר נחתמה ברוב הדר במוסקבה ע״י מולוטוב וריבנטרופ). הידיעה פגעה באוכלוסיה היהודית כרעם ביום בהיר. לא היה עוד מי שיפקפק, כי ההסכם פירושו מלחמה. כפי הנראה, נודע לממשלה הפולנית, כי משהו עומד לקרות ויומיים לפני חתימת ההסכם נדרשה האוכלוסיה לחפור תעלות הגנה נגד הפצצות. החוק בדבר ההאפלה נכנס לתוקפו. ברחובות הסתובבו אנשי אג״ה („לופ״) והשגיחו, שלא יבקע אור מחרכי התריסים. הכבאים הועמדו בכוננות מתמדת. אולם בתי המסחר היו פתוחים, בבתי הספר התנהלו הלימודים כרגיל, בתי החרושת פעלו, הרכבות המשיכו במהלכן. ואף החלו להישמע קולותיהם של אנשים „מפוכחים״, כי „ההגזמה״ היא רבה, כי „אין הדבר נורא כל כך״ וכדומה. בערך ב־20 באוגוסט הוחמר המצב ביותר. הממשלה פרסמה אזהרה נגד „יסודות בלתי אחראיים״, העלולים לנצל את המצב ולפתוח במעשי שוד וביזה ודרשה עירנות מצד האוכלוסיה. בעת ובעונה אחת נקראו כל השנתונים לדגל — גיוס כללי של כל יוצאי צבא. הממונה על העיר (סטארוסטה) הודיע, כי כל אלה, אשר לא ייקראו לצבא, מפאת איזו סיבה שהיא, יירשמו בהגנה האזרחית. האוכלוסיה קיימה את כל ההוראות. על

* הפועל.

** מפלגה פולנית סוציאליסטית.

„ההגנה האזרחית" הוטלה משימה לשמור על השקט ועל הסדר בעיר, לא לאפשר כניסת זרים, לבדוק זהותם של חשודים ולהיות לעזר למשטרה, אשר מרבית אנשיה גויסו לצבא. חברי „ההגנה האזרחית" ענדו סרטים מיוחדים על זרועם והיו בלתי מזויינים. למרות כל ההכנות לא היתה בהלה; לא אגרו מצרכים ולא חטפו מן החנויות. פשוט לא האמינו, כי תקופה איומה ממשמשת ובאה. בתי יהודים נתרוקנו. אבות, בנים, חתנים הלכו לצבא. חלק מהם חזר, לא היה נשק עבורם; היה מחסור במדי צבא. עוד בטרם החלה המלחמה, ניתן היה לראות את אי־הסדר והאנדרלמוסיה. לא היתה אפילו הכנה אלמנטרית. המהומה היתה גדולה. אנשי צבא נראו מתרוצצים מקצה העיר אל קיצה ואיש לא ידע מה לעשות.

האחד בספטמבר

ב־7 בבוקר באחד בספטמבר הודיע הרדיו, כי כ־400 מפציצים גרמניים הפציצו את ורשה וכי „המלחמה הבוגדנית" החלה. הודיעו, כי בנקודות מסויימות עלה בידי הפולשים לחדור „קילומטרים ספורים" בתוך אדמת פולין וכי בנקודות אחרות היה זה הצבא הפולני,שעבר את הגבול הגרמני. היהודים בפינסק נתבהלו. איש לא עזב מקומו ליד הרדיו. האזינו להבטחות מאת הממשלה הפולנית, כי „אנו ננצח", ולרדיו ההילטראי, אשר הודיע, כי הצבא הנאצי מתקדם ואינו נתקל בשום התנגדות. „הצי" הפינסקאי הפליג לבוג ומשם לדנציג... הרחוב נתקף בהלה. יהודים לא ידעו את אשר עליהם לעשות. מפלגות, חברות, ארגונים נעלמו. הנוצרים הביעו צער על פולין שלהם, המתמוטטת כבנין קלפים. אולם המלחמה — אמרו — הן לא תארך לנצח וחוץ מזה הרי אין הם יהודים ולהם לא יארע דבר. הם היו אומרים דברים אלה בהנאה ובבטחון. הבלבול ואבדן העצות בקרב היהודים עוררו בהם שמחה גלויה. כה חלפו שנים־שלושת הימים הראשונים. ביום הרביעי הופיעו אוירונים. הם לא הפציצו את העיר ולא פתחו באש, המשיכו טוס סתם כמעט מעל לגגות הבתים. ניתן היה לראות בברור את צלבי הקרס. לא היה מי שיירה עליהם יריה אחת. הכל היה במצב של שיתוק. רק פה ושם היה מישהו מכוון רובה כלפי מטוס. לפתע פתאום פתחו האוירונים בנסיגה, התרחקו לעבר דוברה־ווליה ומצנחים נראו מתפרשים באופק. שיירי הז'נדרמריה הצליחו ללכוד כתשעה עשרה צנחנים, בחורים צעירים בני 18—20, כולם נושאי סמלים של „היטלר־יוגנט" (נוער נאצי). מול בית החולים היהודי (ברחוב זאוואלנה) היה משרד הריגול הנגדי („דוויקה"). לשם הובאו הצנחנים ולאחר חקירה קצרה נורו והומתו בחורשת האי. בדרך למקום ההוצאה להורג נרגמו באבנים וכוסו רוק. אולם הצנחנים הנאציים הלכו בראש מורם ובחיוך ואף לא הגיבו להשפלות. יהודי פינסק היוו את הרוב בין „המלוים" ושפכו את זעמם על ההיטלריסטים הצעירים... לאחר שעות אחדות הופיעו 5 אוירונים חדשים. הם טסו סביב למונסטיר (המינזר) ומשהשגיחו בקהל סקרני מתכנס, פתחו באש ישר על הציבור. היו פצועים והקהל פרץ בחיפוש אחר מחסה לתוך בתי מסחר ושערים בבניני הסביבה. זו היתה ההתחלה.

ב. פליטים

כעבור שלושה־ארבעה ימים לאחר פרוץ המלחמה הוצפה פינסק פליטים. באלפיהם באו, גברים, נשים, ילדים ותינוקות, זקן ונער, בעלי אמצעים וחסרי כל. מי שהיה לו קרוב ומי אשר ברח מאש וחרב. לשבחם של הפינסקאים ייאמר, כי הפליטים זכו לקבלת פנים חמה. הם הוזמנו לבתים, הוצע להם אוכל ומשקה, חלב לתינוקות וקורת גג מעל לראשם. הקהילה היהודית עשתה כל שביכלתה כדי להקל על סבלותיהם של הפליטים. בתי הקפה והמסעדות היו מלאים מן הבוקר ועד לשעות המאוחרות בלילה. קירות הבתים בעיר כוסו מודעות: כולם חיפשו. למשפחה אחת אבד בן או בת בדרך, לשניה — אב או אם, אח או אחות. כל מי שיודע דבר אודותם מתבקש להודיע פה ושם. דמעות, בכיות, היסטריקה — כל אלה הפכו לחולין, משום שבינתיים קרבה המלחמה והלכה אל בריסק. הנוער החל לחשוב, כי הגיעה העת לעזוב את העיר. בינתים נודע, כי הממשלה הפולנית ביחד עם „המר־שאל הלוחם" שלה רידז־שמיגלי נמלטה לרומניה. הנחתה המכה האחרונה על כל אלה, אשר האמינו, כי עוד אפשר היה לקיים התנגדות כלשהי, לפחות עד אשר בצרפת ואנגליה יכריזו מלחמה וימשכו אליהם את צבאות היטלר. בריחת הממשלה הפולנית היוותה סוף לכל החלומות. החלו להכין שקי חפצים ולצאת בדרך לזאלרצ'וק, אל הגבול הרומני.

כפי שנאמר לעיל, שותקו כליל החיים הציבוריים בקרב יהודי העיר. אנשים החלו לפחד מצילם עצמם והדאגה למשפחה השתלטה על כל איש. לא היתה כל אפשרות של התדברות. לאמיתו של דבר, לא היה מה לעשות מלבד מתן עצות לברוח. אמצעי הקהילה אזלו מהר. הפקידים עזבו את משרותיהם. החורבן ריחף באויר. המפלגות ציפו לאות או להוראות ממר־כזיהם. אולם הוועדים המרכזיים היו „בדרך". גם הם „רצו". גם הם אבדו זה את זה. זה נוגע, כמובן, לכל המפלגות, ללא יוצא מן הכלל (כיוצא מכלל זה אפשר לראות את הקומוניסטים בלבד אשר קיבלו רמז להישאר במקוומתיהם), החל ב„בונד" וכלה ב„פועלי ציון" שמאל. כך היה לציונים הכלליים משתי הסיעות („על המשמר" ו„עת לבנות") ול„פועלי ציון" ימין. רצו ללא מטרה מעיר אחת לשניה. בינתים הופצצה העיר. 12 איש נספו. היו גם פצועים. פחד נפל על האוכלוסיה ומת־יראים היו לצאת החוצה. מכבי־האש היו מקיימים תורנויות בלילות. הפחד נפל גם עליהם וכדי להרים את רוחם תקעו בחצוצרות הנחושת שלהם כבעת שריפה. כך ידעו, היכן נמצא כל אחד מהם על מנת לקיים קשר ביניהם. חברי המשמר האז־רחי אף הם היו זוחלים ליד הקירות מפחד. בידיהם משרוקיות משטרה והיו שורקים כל חמש דקות, כדי שידעו, כי הם קיימים. בלילות — אימה, בימים — סיוט. נאומו של שר החוץ הסוביטי מולוטוב בא כישועה. הוא הודיע, כי הממשלה הסוביטית החליטה להושיט את ידה לעזרת האחים הרוסים־לבנים והאוקראינים ולשחרר אותם מן העול הפולני ומדכוי הפריצים ושעבודם. פירוש הדבר היה, כי הגרמנים לא יבואו לפינסק. ואין צורך עוד לברוח. אפשר להישאר בחיק המשפחה. פינסק הרי אינה מרוחקת אלא כ־150 ק"מ מן הגבול הרוסי והיום־מחר עשויים הם להגיע וירווח אז לכל. שמחה קפצה

על יהודי פינסק, והיו חשים איש אל רעהו לבשר את הבשורה, כי הישועה קרובה לבוא מן המזרח. השמחה גברה ביותר, לאחר שנודע מפי הפליטים על מעשי הזוועה של הנאצים כלפי היהודים באזורי פולין הכבושים. בצבא האדום ראו יהודים ממש מושיע וגואל. כל מי שזכר את השלטונות הסובי־טיים מן השנים 1918/1917 הביע בטחונו, כי עתה יהא הכל אחרת, כי „הם נשתנו", כי „גם בשלטונם אפשר לחיות", גם „אצלם אינם מתים" וכיוצא בזה. יגון ופחד הוטל דווקא על הפולנים, אשר היו כה מלאי תקוה, „משום שהם נוצרים ולא יאונה להם כל רע". הם נתיראו מפני הסוביטים ובתמי־מותם האווילית האמינו, כי עתה מגיעה „ממשלה יהודית" ומשום כך רצוי לבקש ידידותם של יהודים. הדבר יהא בר־תועלת. אם תידרש פרוטקציה או „טובה" כל שהיא, יוכלו היהודים לעשות זאת. אחרים אמרו, שמעולם לא טעו בטענם, כי כל היהודים הם קומוניסטים (ג'ידוקומונה). הנוצרים החלו להזכיר ליהודי פינסק, כי זה מאות בשנים חיים ביחד שני העמים, וכי עתה, עם בוא תקופה חדשה, כאשר הזמנים נשתנו, על היהודים לא לשכוח... והיהודים הבטיחו ובעצמם היו שרויים בפחד גדול וביראה מפני הבאות. אמנם היו, שטענו בינם לבין עצמם, כי בעצם אין היהודים צריכים לפחד, משום שהם עצמם היו קרבנות המשטר הקודם. — ככה הוסיפו לעצמם אומץ רוח ועדוד.

ג. „השחרור"

והנה הגיע ה־17 בספטמבר 1939. שרידי הצבא הפולני המוכה נסוגו אל „מעבר לנהרות"; הם חצו את הפינה על פני הגשר החדש מול המנסרה של לוין ומיקשו אותו. סמוך לשעת הצהרים לא נראה עוד כל חייל וכל שוטר. על הסדר שמרו חברי המשמר האזרחי ומכבי־האש. הצופר של מכבי האש על גג ביתו של בסביץ' ברחוב לאהישין נדם. לא נשמע עוד רעש אוירונים. דממה אפפה את העיר. מעולם לא היתה פינסק כה דוממה כבאותו אחר־הצהרים. שמועה פשטה, כי הצבא האדום נמצא קרוב מאד לפינסק וכי כל רגע עשוי הוא להכנס העירה. סקרנים החלו להתאסף באלברכטובה על מנת לברך לשלום את חיילי הצבא האדום. היו גם כאלה, שנתכוונו ע"י כך להביע את נאמנותם לשלטון החדש. לבסוף באה תקוות הציפיה. החלו להתקרב ראשוני הטנקים מקוש־טים בדגלים אדומים ובכרזות. על הטנק הראשון, שנע באטיות רבה, (משום שגם הצבא האדום ידע, כי בעיר אין עוד כל צבא שהוא) עמד „בעל בית" גוטשבת החייט ובידו דגלון אדום. על יתר הטנקים ישבו עוד קומוניסטים (כמעט כולם יהודים). כפי הנראה, יצאו עוד בשעות הבוקר המוקדמות לפגוש את המשחררים. בהיכנסם העירה נתבקשו כל „המבר־כים" לרדת מן הטנקים, אשר נתפזרו ברחובות העיר ופתחו בירויות על מנת לגלות, אם קיימות קבוצות התנגדות. כמה מן הטנקים פנו לגשר החדש כדי לרדוף אחר מחלקות הצבא הנסוג. אך הטנק הראשון עלה על מוקש. נשמעה התפוצצות אדירה והגשר הועף באויר. בחלק אחר של העיר (פינת רחובות זאוואלנה ולאהישין) התקיימה אספה ראשונה תחת כיפת הרקיע והפוליטרוקים הסבירו, כי הם באו לשחרר את המדוכאים והמשועבדים, אשר סבלו מן הפריצים, הפולנים העריצים. האספה נסתיימה בקריאה לאוכלוסיה להתפזר לבתי־הם. יש מי שישמור על השקט ועל הסדר. מותר כבר להאיר את הבתים. ההאפלה בוטלה. סמוך לשעה שש לפנות ערב נראו חיילים מביאים תותחים וממקמים אותם מול ה„סובור"* ומול ה„מונאסטיר"** (בשוק ובחוף נהר הפינא). החיילים ביקשו מן הקהל להתפזר, משום ש„יורים עלינו מן ה„סובור" וה„מונאסטיר", מקום שם התבצרו כנופיות של קצינים פאשיס־טיים". התותחים טווחו לכיפות הכנסיות ולקשתות הפעמונים. כל יריה פגעה במטרה. אולם מלבד הטיח שנשפך למטה, לא אונה דבר לכנסיות. ברחובות מסביב נופצו כל השמשות בחלונות הבתים מן המטחים. לאחר שעות אחדות נתקבלה פקודה להפסיק את האש ולסלק את התותחים. נתברר לכל אדם, כי הכוונה היתה להרוס את ה„סובור" ואת ה„מונסטיר". היהודים שאלו מיד: ומה יהא גורל בית הכנסת הגדול? דבר זה עצמו היה בו כדי לדכא את לבות היהודים. ובהת־רוקן הרחובות מאדם, הלך כל אחד מהם, ומחשבות עגומות בלבו. למחרת אירע דבר, שאיש לא הבינו: כל בחורי המשמר האזרחי נאספו לאמצע השוק, כשחיילים מזויינים משגיחים עליהם, שלא יברחו ולא ידברו אל איש, אף לא אל בני משפחותיהם. (כפי שנתברר נאסרו מיד עם בוא הצבא האדום העירה). את רוב העצורים שחררו לאחר מכן. בעיני הסוביטים היו אלה חלק מן המשטרה הפולנית ונציגי השלטון הפולני, והיה צורך לחסלם באופן זה או אחר. דוגמא מאלפת לאפיו של המשטר החדש יכול לשמש אופן טיפולו בראש העיר וב־מושל העיר („סטרוסטה") וחבר פקידיו. ראש העיר וה„סט־רוסטה" נשארו במשרדיהם, כדי להעביר את מפתחות העיר לידי מוסדות השלטון החדש. אולם לא ניתן להם אפילו להגיד מלה אחת, הם נאסרו מיד והועברו לבית הסוהר (ברחוב בריסק) ואיש לא ראה אותם עוד. מן היום הראשון לבואם הטילו הסוביטים פחד על האוכלוסיה. כאשר הורו, כי כל בתי המסחר ייפתחו וכי ימשיכו במסחר כמקודם — בוצעה ההוראה תיכף ומיד. כן הודיעו גם השלטונות, כי שער הרובל ושער הזלוטי שווים הם. חיילים סוביטיים, קצינים ופקידים התנפלו מיד על כל החנויות ובתי־המסחר וקנו כל מה שהיה בהם. הם לא התעניינו באיכותן של הסחורות והמושג „ביוקר" לא היה קיים לגביהם. הכל היה טוב והכל היה בזול. הם רק התפלאו, שהאוכלוסיה מתאוננת על התורים וכי כיצד יכול להיות אחרת? אחרים אמרו לעומתם: „אתם נאנחים בטרם עת". אולם אלה שקנו „מציאות" (ומה לא היה בחזקת „מציאה") לא גילו את לבם וטענו: „אצלנו יש הכל". בתי המסחר נתרוקנו מהר והסחורות „הוגלו" הרחק לפנים רוסיה.

ד. בחירות לאגודות המקצועיות

חדשיים לפני שהעיר נכבשה ע"י הצבא האדום, נקבעו הבחירות לועדי האגודות המקצועיות של עובדי מסחר ופקידים. שאלנו בהנהלת העיר (השלטון האזרחי), האם צריך לבטל

* כניסה.
** מנזר.

את האספה שנקבעה. התשובה היתה, כי להיפך, הם ישמחו מאד, אם הכל יתנהל כקודם, וכי כל האספות שנקבעו יתקיימו במועדן. תמימותנו היתה עצומה! אנו האמנו להם. מיד עם פתיחתה של אספת הבחירות בקשו את רשות הדיבור שני צעירים זרים ואחד הציע את מועמדותו של השני. לא ידענו, מי הם ופסלנו אותם. הודיעו לנו, כי השנים הנם קומוניסטים־פליטים. אף על פי כן הסירונו את מועמדותם. הם מחו על כך והצהירו, כי עתה הנם הם „בעלי־הבית" וכי נשלחו ע"י השלטונות. כאשר גם זה לא הועיל, נכנסו כמה רוסים לבושי מדים והודיעו, כי האספה אינה חוקית ועליה להתפזר. בצאתי נאסרתי והובאתי בפני המפקד הזמני של משטרת העיר, קומוניסט פינסקאי — ניומה דודיוק. לאחר מכן שוחררתי ע"י ראש העיר הזמני. הוא הצהיר בפני כי היתה זאת טעות. נתברר, כי שני הצעירים היו קומוניסטים שעבדו בבולשת. האחד היה ממזריץ' ושמו אינו זכור לי והשני — שמו הימלר־ברסקי, אשר לאחר מכן עבר את הגבול אל הגרמנים וכיום הוא נמצא בוורשה. טיפוס אנטיפטי ביותר, שעשה צרות רבות לאוכלוסיה היהודית. לאחר שאספת עובדי המסחר והפקידים פוזרה בכוח, נקראה מחדש (כעבור שבועיים). אולם הפעם לא הוזמנו כל החברים, אלא רק אלה שמצאום מתאימים, ואתו הימלר־ברסקי וחבריו (מין בחור אדמדם) נבחרו „פה אחד" כמנהיגי האגודה. היה זה קומץ העפר האחרון, שסתם את הגולל על התנועה המקצועית החפשית בפינסק. האגודות הנוצריות לא ניסו אפילו לעשות משהו. מועצת האגודות המקצועיות בעיר נתפסה ע"י אנשי המשטר החדש.

ה. ארכיונים

בשלטון העיר (סטארוסטה), בעיריה ובמשטרה נשארו הארכיונים בשלמותם. השליטים החדשים היו סקרנים מאד ורצו לדעת מה„סודות", שהמסמכים מקפלים בתוכם. והחלו לחטט. מצאו להם „חמורים" בלתי־מפלגתיים, אשר שלטו בשפה הפולנית והם תרגמו את המסמכים לרוסית. איש לא העלה על דעתו, כי עבודה תמימה זו, תנוצל אחר כך באופן גס ושחצני כמעט נגד כל אזרח. כל דבר היה בו כדי להחשיד. אין לדבר כמובן על מפלגות, קהילה, מועצת ארגונים צבוריים, עסקני קק"ל וקרן־היסוד, ספריות וכו', שהיו בבחינה „טרפה", אלא כל איש, אשר קיבל אי־פעם דרכון חו"ל — הוחשד. על סמך הרשימות שהכינו החלו בחקירות. פירוש הדבר היה — אנשים נקראו ל־נ.ק.ו.ד., אשר שכנה בבניין העיריה (מול הגימנסיה של צ'צ'יק). עצם הכניסה לשם (יותר נכון, ההובלה לשם) עוררה פחד לא ישוער. השמירה המוגברת ליד כל דלת, „תעודת המעבר" („פרופוסק") על מנת להיכנס לחדר, שנקראו אליו, וציון שעת הכניסה המדוייקת, כל אלה הטילו בהלת מוות. החקירות, שהיו מתחילות בנימה ידידותית למדי, היו הופכות לסיוט, מלווה איומים בלתי פוסקים, חירופים וגידופים והתראות ש„אנו יודעים הכל". והעיקר — היציאה מן הבנין האיום הזה. מאושר היה מי שזכה לכך. בדרך כלל רצו לדעת הכל, אפילו מה שאירע לפני 20—30 שנה אודות מפלגות, בתי־ספר, בתי־כנסת, הקהילה, העיריה וכיוצא בזה, אישית אודות כל אזרח בעיקר, על העבר. נצטוו לרשום תולדות חיים וכעבור ימים אחדים — עוד הפעם ופעם שלישית ורביעית, ולאחר מכן היו קוראים את הכתוב. ואם, חס וחלילה, לא התאימה מלה אחת מכתיבה אחת לשניה, החל כל התהליך הזה מחדש. וכיצד היו מזמינים לחקירה? לכך היו עשרות אופנים. היו שהזמינו ישירות ל־נ.ק.ו.ד., אבל זה נעשה לעתים רחוקות, על פי רוב היו מזמינים לבנק, ללשכת הגיוס („ווינקומט"), למועצת העיריה, למשרד החינוך למשרד המס וכדומה. שם נמצא תמיד איש ה־נ.ק.ו.ד. לבוש אזרחית, אשר היה אומר רק שלוש מלים: „נא ללכת בעקבותי" („סלידויטיה זה מנוי") והיה מוליך ל־נ.ק.ו.ד. העיר התעטפה מורא גדול. קשה לתאר מין בעתה כזאת. בני־אדם הפסיקו לדבר אפילו עם מכרים, אלא על מזג אויר בלבד. נמנעו מהיפגש אפילו עם קרובי משפחה. אבדה האמונה בידידים, לא הלכו להתארח ולא קיבלו אורחים, הפסיקו לספר בדיחות — בכל הילך הפחד. פחדו להאזין לרדיו (לתכניות מחו"ל) אף כי לא היה איסור מפורש. אולם החוקרים היו מתענינים יותר על המידה ושאלו מה מדברים עליהם בחוץ לארץ (על שלטון הסוביטים). מכאן התברר, כי בריא יותר לדעת פחות על ארצות חוץ. אולם למרות הכל אי אפשר היה לוותר על „מה נעשה בעולם" ועל האזנה ל„קול־ירושלים" ובעיקר בליל שבת לקריאת ההפטרה בטעמי המקרא הנהוגים בארץ ישראל ולחדשות היום. נמצא איפוא אמצעי: היו נועלים דלת וחלון ומגיפים תריסים. על החלונות נתלו שמיכות עבות. מקלט הרדיו נעטף אף הוא שמיכה. הראש נתקע מתחת לשמיכה והיו מאזינים. מישהו מבני המשפחה היה „מטייל" אותה שעה מסביב לבית ומודיע על כל תנועה חשודה — מיד הועבר המקלט לגלים אחרים. לעתים תכופות ביותר היו נראים שכנים מסביב לבית או בחצר. איש לא שאלם למעשם או לחפצם. בביתנו היתה קבוצת מאזינים: הבוקסרים (מבית החרושת ללבדים של סטאק, יצחק או אידל פלדמן, סטאק ואחרים). הבהלה גברה בהוודע דבר מאסרם של קומוניסטים. הקרבן הראשון היה דוד שלוסברג, לשעבר אסיר קרטוז־ביריזה, אשר נשא נאומו המעודד ב„קאזינו" בעת משפטו בעוון קומוניזם, אשר אמר לשופטיו, כי יום יבוא והם ישבו על ספסל הנאשמים והוא יהיה שופטם. לאחר שלוסברג נלכדו עוד קומוניסטים ועוד. הוטל ממש משטר אימים ותיאוריו של כרושטשוב בקונגרס ה־20 של המפלגה הקומוניסטית ברוסיה חיוורים הם לעומת האמת ולעומת הרגשותיהם של יהודי פינסק.

ו. פינסק ניספחת אל רוסיה הלבנה

יום אחד הודיעו, כי חלקים גדולים מאוכלוסית ה„אזורים המשוחררים" פנו בבקשה אל הממשלה הסוביטית לספח את מערב רוסיה־הלבנה ואת אוקראינה המערבית, אשר שוחררו מעולה של פולין, אל הרפובליקות הרוסית־לבנה והאוקראינית, וכי בעיה זו תובא בפני משאל־עם. ידיעה זו פגעה בנו כרעם ביום קיץ בהיר. ראו בזה סוף לתקוה, כי עם גמר המלחמה אפשר יהא להשתחרר באמת. ראו בכך סוף לחלומות של איחוד המשפחות ושבת אחים יחד בארץ־ישראל. צער החיים הובע בכנות רבה. הובעה דאגה לגורל הילדים — מה יהא עליהם, מה יהא על חינוכם, על יהודתם? פריסות השלום אשר הביאו יהודי רוסיה, שהגיעו לפינסק היו עגומות ביותר. נראה היה

בעליל, כי עם כל יום חולף הולך המצב ורע. יום השבת כיום מנוחה בוטל. הונהג שבוע עבודה בן 5 ימים ולכל אחד במש־פחה היה יום מנוחה אחר. (לאחר מכן „לפי דרישת האכרים והפועלים" הונהג שבוע עבודה בן 6 ימים, כשיום המנוחה הוא יום ראשון). חגי ישראל אבדו את ערכם ואת חנם, משום שבני המשפחה לא יכלו להתאסף יחד. אשר להוראה החדשה בדבר משאל־העם — ראו בזה מעין הוספת גוון חוקי לכל ההסדרים האנטי־יהודיים ומי יודע, אם אי־פעם יהא ניתן לשנותם. בדבר אי־הצבעה — אף איש לא חלם. אי־הצבעה — פירושה הצהרה גלויה נגד המשטר הקומוניסטי — ומי זה יעז להסתכן ולהעלות על עצמו חשד כזה? ולהצביע — פירושו להצביע בעד ולא נגד, לפי שהם משגיחים מאד, כי החל משעה 6 בבוקר יסתדרו כבר תורים גדולים ליד הקלפי. הם מפרסמים בעתונות, מי הצביע הראשון ומי היה בין הראשונים. מלבד זאת דואגים הם, כי לא יצביעו פחות מ־99,9% בעד חוקיהם והצעותיהם. מי איפוא יתנגד? מה הטעם במחאה, כשאין יודעים עליה. משום שהתוצאות מתפרסמות, לפי שהם מוצאים לנכון ולכדאי. כיצד, אם כן, ניתן לשנות ממה שנקבע מראש? ויהודי פינסק הלכו והצביעו והעיר סופחה אל הרפוב־ליקה הרוסית־לבנה. מובן מאליו, כי קדמו לכך אספות לאין ספור, כנסי הסבר ודיונים בבתים. באספות השתתפו והיו פעילים גם אחדים מבין חברי המפלגות הציוניות לשעבר ומן ה„בונד", אשר לא שכחו אף לתקוע פרח אדום לדש בגדם. באותם הימים מכרו למצביעים סוכריות ושוקולד, אשר במשך שנה שלמה לא נראו לעין.

ז. התאזרחות

השכל הישר מחייב, כי הואיל והפכנו להיות אזרחים סוביטים, מן הדין שנקבל גם דרכונים סוביטיים. ואכן „הבינו" השלטונות והודיעו, כי ביום פלוני מתחילה חלוקת הדרכונים. החלוקה תסתיים תוך שבועיים. קבלת דרכון סוביטי אינה מן הדברים הפשוטים. אין מחליפים את התעודה הישנה בחדשה, אלא נציגי נ.ק.ו.ד. יושבים ובודקים בציציות העבר וההווה של כל אחד. מתעמקים בניירות, המספרים על כל איש. לפיכך לאו כל אדם זוכה לקבל דרכון. יש שנאסרים בו במקום ונשלחים למקום בלתי ידוע. יש שמקבלים דרכון רק לשלשה חדשים או לששה. התקופה הארוכה ביותר היא 5 שנים. על המקבלים דרכון לתקופה קצרה להופיע שוב בפני ועדה. פירוש הדבר, שעדיין לא ידוע הכל עליהם. אדם מסוג זה נתקף פחד לא ישוער, משום שידוע לו, כי גורל חייו מונח על כפות המאזנים. מי ששירת בצבא הפולני והסתתר, לא סיפר על כך לאיש. קצינים לשעבר, שוטרים * ו„חשודים" אחרים היו נעצרים ונשלחים ואיש לא ידע היכן לחפשם. לא היה גם מי שיענה, כי איש לא ידע. בעיה מיוחדת היוו הפליטים. בחלקם הגדול ויתרו על האזרחות הסוביטית, משום שהיו „אזרחי פולין". רובם היו יהודים וויתורם כאמור עלה להם ביוקר רב. חטפו אותם ממש ברחובות, סחבום מתוך בתיהם ביחד עם ילדיהם

* מסוגים אלה, לפחות, היו יהודים פטורים.

וזקניהם. הובילום במשאיות עמוסות לרכבת ושלחום הרחק לפנים רוסיה (לסיביר ואף הרחק מזה). לא אחת ארעו טרגדיות מזעזעות, משום שהפרידו בין משפחות. הורים לא ידעו, היכן נעלמו ילדיהם, וילדים התייפחו וחיפשו את הוריהם. מחזות קורעי־לב היו דבר של יום יום. אף תאונות לא חסרו. במו עיני ראיתי ברחוב זאוואלנה פינת רח' לאהישין, כיצד שתי משאיות עמוסות פליטים יהודים, התהפכו כשגלגליהן כלפי מעלה. צעקות הפצועים ואנקותיהם בקעו שמים. (היו גם חללים). אולם ה־נ.ק.ו.ד. חסמה מיד את הרחוב, פיזרה את הקהל בלי להרשות אפילו להגיש עזרה ראשונה. לאחר מכן היה מקום זה אדום מדם, כשאיש אף לא הטריח עצמו לנקותו. אכזריות ללא מטרה, שאין להבינה. כל זה עוד הוסיף על דכ־אונם של היהודים, אשר נסתגרו בתוך עצמם והפכו לשתקנים מאונס. היו יהודים, שרשמו להם בתוך דרכוניהם את הסעיף 11, אשר משמעותו היתה, שאין לגור בעיר, שאסור להימצא בקרבת גבול וכו'. סעיף זה פגע בעיקר בסוחרים, חנוונים, בעלי בתים וגם סתם יהודים. סוג אנשים זה הוגלה אף הוא. בעיצומו של לילה הוצאו ממיטותיהם, לא הורשו לקחת מבתיהם וב„כותנתם לעורם" הובלו לרכבת והועמסו דחוסים לתוך קרונות משא מלוכלכים. איש לא הורשה לגשת אליהם, אף כי לעתים עמדו על המסילה יומים־שלושה, מפאת מחסור בקטרים שיובילום ליעודם.

ח. חנצ'ה ופרומקה

הדבר אירע בערך ב־15 נובמבר 1939. בשתים אחר חצות נשמעו דפיקות על תריסי חדרי. הדופקים, נכון יותר, הדופקות היו האחיות פלוטניצקי, לבושות ככפריות. הן הגיעו מוורשה (דרך בריסק). בשום אופן לא רצו להיכנס הביתה וביקשו בכל לשון של בקשה, שאיש לא ידע על נוכחותן בעיר, וכי לא תגיע הידיעה, חס ושלום להוריהן, משום שבלאו הכי לא תוכלנה לבקרם. הן הגיעו ליום אחד בלבד והן זקוקות להרבה כסף. הכסף דרוש לורשה, לביאליסטוק (בביאליסטוק גר אחיהן הצעיר). קבענו להפגש למחרת. במשך היום נאסף הכסף ונמסר לידן. נקודת המפגש היתה ליד בית החרושת ללבידים של לוריא. בהזדמנות זו סיפרו הבנות על מצב היהודים באיזורים שנכבשו ע"י ההיטלריסטים. הן גם אמרו, כי בפעם הבאה יבואו בערך כעבור שלושה־ארבעה חדשים. לרוב הצער, היתה זאת הפעם האחרונה שראיתין בחיים. על ביקור הבנות ידעו רק חמישה אנשים — הועד המרכזי של „פועלי ציון" (צ"ס) במח־תרת. החברים היו: יוסף קרסובסקי, מיכאל שווארץ, שייקה גילדברג, גדליהו ויגוטוב ואנכי (מזכיר המפלגה). פעולת הועד היתה בה סכנה מרובה, אך החברים ביצעוה במסירות נפש, באמונה ובהקרבה. משוכנעים היו, שהצדק אתם ואין בפעולתם הקדושה משום התנגדות לשלטון הסוביטי. לפי שהצלת יהודים והעברתם לארץ־ישראל דרך וילנה — אין לראותה בשום פנים כפעולה נגד האינטרסים של השלטון, כי ללמד ילדי ישראל יהדות ולספר להם על ארץ־ישראל, על קבוצים, על הקרן הקיימת לישראל, על גבורת ישראל והישגיו — אף הם אינם מנוגדים לשלטונות הסוביטיים. ובעיקר שלא ראינו את עצמנו כאזרחים סוביטיים, אלא כאנשים, שהוטל עליהם שלטון כיבוש.

ט. פועלים יהודים מוחים

הפועלים היהודים בבית החרושת של לוריא לא רצו לעבוד בשבת. לא הועילו ה„הסברים" וה„שיכנועים". הפועלים היהודים בבית החרושת של לוריא תבעו, כי יום המנוחה שלהם יהיה ביום השבת. במשך זמן מסויים סבלו הקומוניסטים את הדבר. אולם לאחר מכן החלו ללחוץ על הפועלים, שלא ייבדלו מכל יתר הפועלים (הנוצרים) הנחים ביום ראשון. המחלקה הפוליטית (בכל מפעל היתה מחלקה פוליטית) הכינה פטיציה לשלטונות והפועלים נדרשו לחתום עליה, כי הם מבקשים, שיום המנוחה שלהם יועתק משבת ליום ראשון. יחד עם זאת מבקשים הם, כי כמה וכמה בתי מדרש (ביניהם ה„קלויז" של פינסק) ייהפכו למועדוני פועלים. הפועלים, כמובן, לא חתמו על הפטיציה הזו וכתגובה נאסרו „מנהיגי המרי" והוגלו. השלטונות החליטו איפוא להנהיג את השינוי באופן אדמיניסטרטיבי. חלק מן הפועלים עזב את העבודה, כיון שלא רצו לחלל שבת. לאחרים לא היתה ברירה, וכה נהרסה עוד עמדה יהודית — אחת מן האחרונות, שנותרו עדיין.

י. וילנה

יהודים הרגישו, כי וילנה היא עיר מקלט והצלה, והחלו נוהרים אל העיר הליטאית החדשה. חברי תנועות ציוניות הלכו ובאו אל העיר וממנה עודדו יהודים לבוא לוילנה, בטרם ייחסם הגבול. קשה לומר, כי השלטונות הסוביטיים לא ידעו על הנסיעות לוילנה. קשה גם להבין, מה היתה סיבת סבלנותם. אולם עובדה היא, כי מאות רבות של יהודים, במיוחד אנשים צעירים, ניצלו דרך וילנה. מר ברקוביץ, כיום חבר קיבוץ „עינת" למשל, הביא לי דרכון ליציאה דרך וילנה ליפאן. לא ניצלתי את ההזדמנות. יש להודות, כי יהודים רבים לא העריכו את המצב כראוי. ואכן כעבור זמן קצר נסגר הגבול וכל נסיון להבריחו נסתיים באסון. או שהמבריחים נורו והומתו, או נתפסו והוגלו למקומות הגלות הקשים ביותר ברוסיה.

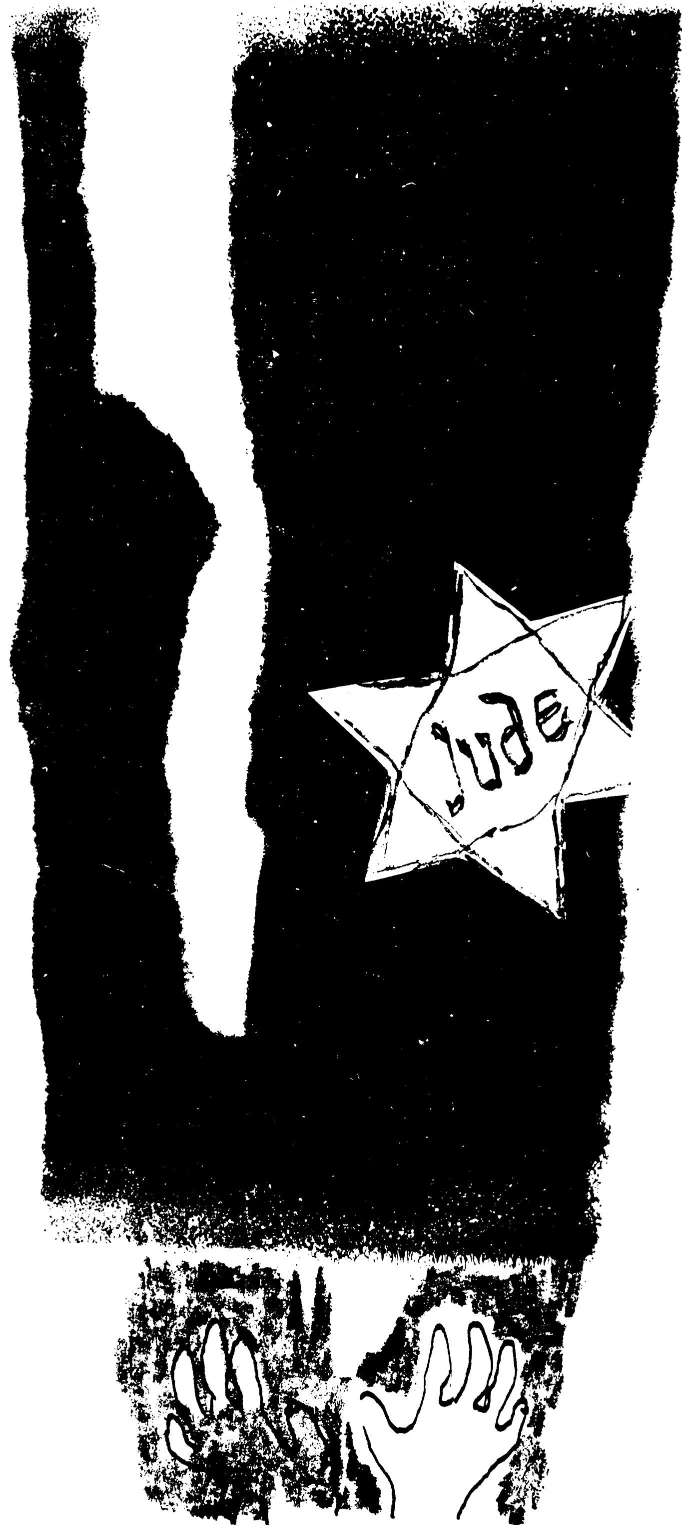
יא. חתונה בפינסק

הדת לא נרדפה באופן רשמי. איש לא דיבר על כך, אלא כל אחד חש, כי היא בחזקת איסור. התנהלה תעמולה חריפה נגד הדת. כל מי שעבד לא היתה לו אפשרות ללכת לבית הכנסת משום שלא ניתן לעזוב את העבודה לפני סיומה. עזיבת העבודה ללא רשות פירושה „פרוגול", ו„פרוגול" משמעו ששת חדשי מאסר, לפחות. מצב הרבנים היה בכל רע. הם היו „על הכוונת" ולא גרעו מהם עין. מן הראוי לציין חתונה, שנערכה במשפחתנו. חופה וקידושין אפשר היה לערוך רק בביתו של הרב. הרב היה וואלקין. וכאן המקום לתאר את אומץ לבו. ידוע היה, כי עריכת חופה וקידושין היא בחזקת סכנה. אולם מעולם לא סירב הרב לעשות כן. בטרם נתאספו לבית הרב, נשלחו אנשים מהוגנים כדי לשמור עליו מ„עין רעה". החתן והכלה הלכו „לטייל" ליד ביתו של הרב (ברחוב דומיניקנסקה). המחותנים נכנסו אחד אחד, ברובם דרך החצר. החתן והכלה הגיעו אחרונים. הכל היה כבר מוכן. הם נעמדו מתחת לחופה, הרב סידר קידושין והזוג הנשוי עזב מיד את המקום. לו היה במקרה מופיע מישהו בלתי קרוי, הרי יושבים להם סתם יהודים בבית הרב ללא מטרה מסויימת. ההכנות עד לבואם של החתן והכלה לבית הרב ארכו שעות רבות. החתונה עצמה — דקות ספורות. מעמד זה הזכיר את האנוסים בספרד. מבית הרב הלך הזוג להירשם במשרד הנשואים האזרחי (ולא להפך). וטעם הסבר עמו: אם ינסו לעקוב אחר הזוג הנרשם, אם מנסה הוא ללכת לרב, יווכחו, כי לא כן הדבר. כזה היה „מנהג" הנישואים של יהודי פינסק בימי הסוביטים, ואף פעם לא נודע על כשלון.

יב. יהודי פינסק בין הפטיש והסדן

מלחמת גרמניה־רוסיה קרבה והלכה. אותו זמן עבדתי ב„„פרודסטבו" (בצי המסחר). המסחר בין גרמניה ורוסיה עבר דרך פינסק; באמצעות הפינא — תעלת המלך („קאנאל קרולבסקי") — הבוג עד לבריסק, אשר היתה עיר הגבול. יום אחד נכנס למשרדי קצין ה־נ.ק.וו.ד. ופנה אלי בזו הלשון: „אנו יודעים הכל את אשר עושה היטלר ליהודים שלך. אתה עובד במשרה חשובה. שלא יעלה בדעתך, חלילה, לחבל, כי תשלם עבור זה בראשך". יום יום הגיעו מברקים בחתימתו של סטאלין, המפרטים את המוצרים, שיישלחו לגרמניה והמוצרים, שיש לעכב משלוחם. במשך יום אחד היו מגיעים מברקים, המכילים הוראות לשלוח ולא לשלוח אותה סחורה הטעונה כבר בספינות. כל פעם היה עלינו לשאול להוראות איזה מברק לציית. הכל חשו, כי משהו עומד להתחולל, אולם איש לא ידע מהו. ה־נ.ק.וו.ד. חשדו בכל אדם. היו חוטפים יהודים ברחובות והם היו נעלמים, אנשים הוצאו ממטותיהם וללא טענות ומענות נאסרו. ציונים נאסרו בכל הזדמנות. ב־20 ביוני, בשעה 2 אחר חצות הוקף ביתנו ע"י נ.ק.וו.ד. וכולנו נאסרנו, הורי, אחותי ואנכי. הובאנו לרכבת והוכנסנו לקרון, שהיה מלא עד אפס מקום יהודים. ביניהם הרבי מסטולין עם משפחתו. הגברים הופרדו ממשפחותיהם והועברו למרתפי הכלא של משרד החקירה. המשפחות יצאו בינתים ברכבת לסיביר. אולם הרבי מסטולין הוצא ברגע האחרון מן הרכבת ושוחרר. והרי סיבת השחרור המפתיע: בביתו של הרבי השתקע פוליטרוק של ה־נ.ק.וו.ד. יהודי בשם בוריס צימרמן, בחור סימפאטי ביותר, רגיש למסורת יהודית. הוא ידע קצת אידיש. והנה כאשר נודע לו על הגליית הרבי ומשפחתו, עשה כל מה שביכלתו והוציאם ממש מתוך הרכבת היוצאת. בהודע דבר הגליית הרבי התאספו מאות חסידים ליד הרכבת. ניסו לפזרם בקתי רובים, אולם ללא הועיל, עד אשר זכו לראות בשחרור רבם ביחד עם משפחתו. החסידים השתדלו, ככל שהשיגה ידם, לתמוך ברבם בכל תקופת הכיבוש הסוביטי בפינסק, אך הרבי אסר עליהם לעשות כן והיה מוכר כל חפץ מן הבית ובלבד שלא יצטרך למתנת בשר ודם. פינסק היהודית נתרוקנה. השיירה האחרונה של גולים הכילה עשרות קרונות מלאים מפה לפה וכששת אלפי יהודים בקירוב.

השואה

Jude

נחום בונה (מוליאר) / השואה והמרי

גורלם של יהודי פינסק, כגורל רוב יהודי אירופה, היה השמדה כמעט מוחלטת. עם השמדת הנפש והרכוש הוכחדו גם כל התעודות, אשר יכלו לסייע בהנצחת הפרק האחרון של חיי היהודים בקהילת פינסק. לא נשאר זכר לארכיון של ה„יודנראט", ואף לא נותרה רשימה או עדות כלשהי, שנכתבו בעיצומה של תקופת השלטון הנאצי בעיר, כפי שהיה הדבר בכמה וכמה גיטאות אחרים.

בידינו מצויות רק שתי תעודות מאותם הימים:

א. מכתבו של ד"ר אלחנן איינבינדר, אשר נכתב ב־12 באוקטובר 1942 — כלומר, 17 יום לפני החיסול של הגיטו.[1]

ב. 17 דפים, ובהם אלפי שמות של יהודים בגיטו פינסק, עם פירוט מקומות עבודתם, מספר התלויים בהם וכתובתם.[2] נרשמו בהם לפי מספר סידורי, כל היהודים, אשר קיבלו רשיונות־עבודה בחודש יוני 1942.

העדויות האחרות אשר בידינו, נגבו ונרשמו אחרי המלחמה, ורק שתיים מהן — כשנה אחת לאחריה:

בנובמבר 1945 נגבתה בלינץ (אוסטריה) עדותו של יהושע גורביץ',[3] ובספטמבר 1946 סיים אריה דולינקו את זכרונותיו, שהופיעו לאור בספר (בסטנסיל)[4] בהוצאת איגוד יוצאי פינסק.

4 עדויות נוספות נגבו ונרשמו בתל־אביב בשנת 1955, מפי ניצולי השואה: גלצקי־שרמן גולדה, ניידיץ' יהושע, קוברינצ'יק־גרבוז תמר ושרמן חיה.

מלבד אלה העלו זכרונותיהם בכתב בשנים האחרונות:

מוטל שוכמן — בשנת 1961 במונטריאול—קנדה, והוא הניצול היחיד מפקידי ה„יודנראט".

דוד גלוב (גלייבמאן) בשנת 1962 בניו־יורק, ארה"ב. לדבריו, הסתמך על רשימות, שנרשמו על־ידיו בימי השלטון הנאצי ונשמרו אצלו עד היום.

צילה דולינקו־פלדמן — על הגיטו הקטן.

מיליה כהן־רטנובסקי — רשמה את זכרונותיה לאחר עשרים שנה.

אהרן קליבץ' ופני לוץ סלומיאן — מסרו לנו עדות כתובה.

כחומר נוסף שימשו לנו העדויות, אשר נמסרו בשנת 1962 במטה הארצי של משטרת ישראל בתל־אביב, בבית־המשפט המחוזי בתל־אביב ובבית־משפט השלום בחיפה נגד פושעי המלחמה הנאציים, שנתפסו כמעורבים ברצח יהודי פינסק. נוסף על הניצולים, שהוזכרו כבר לעיל, העידו שם גם: מניה שיינברג־פינקל ואברהם פרצ'יק.

בארכיוון יד־ושם" בירושלים מצאנו 2 עדויות, אשר פינסק נזכרת בהן: עדות מס' 1790 — נגבתה בגרמניה בשנת 1948, מפי הרשל טורקן[5], ועדות מס' 297/139 — נגבתה בגרמניה בשנת 1946 מפי יוסף הופמן, יהודי יליד הונגריה, שהובא לפינסק בשנת 1943 כעובד־כפייה להקמת גשר. הוא אינו מזכיר בעדותו כל פגישות עם יהודים, אף לא בין הפרטיזנים שביקרו אותם בעת עבודתם בעיר.

כחומר מסייע שימש בידינו גם הדין־וחשבון המסכם של התובע ד"ר ארצט במרכז להנהלת השירותים המש־פטיים אשר בלודוויגסבורג ליד שטוטגרט, המכין את המשפט של הפושעים הנאציים המעורבים בחיסול יהודי פינסק.[6]

על סמך החומר הזה אשר פירוטו ניתן בעמוד הבא ועל יסוד שיחות נוספות עם הניצולים רשמתי בדחילו ורחימו את קורות היהודים בתקופת השואה והמרי בפינסק, עיר מוצאנו.

ההסברים להערות המובאות בפרק זה — ראה בסוף הפרק על השואה.

מקורות ל„השואה והמרי בפינסק"

1. כך נחרבו קהילות פינסק וקארלין — מאת אריה דולינקו.
המבוא והתירגום של זאב ליבנה (לרמן), בהוצאת איגוד יוצאי פינסק והסביבה בארץ־ישראל — תל־אביב, ספטמבר 1946.
2. עדות דוד גלייבמאַן — גלאב — ניו־יורק, 1962.
3. " יהושע ניידיץ' — תל־אביב, 1955.
4. " מוטל (מרדכי) שוכמן — מונטראל, 1961.
5. " חיה שרמן — תל־אביב, 1955.
6. " גולדה שרמן־גלצקי — תל־אביב, 1955.
7. " תמר (טמה) גרבוז־קוברינצוק — תל־אביב, 1955.
8. " יהושע (שייע) גורביץ — לינץ, 1945.
9. מכתב ד"ר אלחנן איינבינדר להוריו ברוסיה מיום 12 באוקטובר 1942.
10. עדות הופמן יוסף — (ארכיון „יד ושם" מס' 297/139).
11. עדות טורקן הרשל (ארכיון „יד ושם" מס' 1790).
12. פרטי־כל מגביית עדות בבית־המשפט המחוזי בתל־אביב — מרץ, 1962.
13. פרטי־כל מגביית עדות בבית־משפט השלום בחיפה — מרץ 1962.
(שני האחרונים ניתנו לקראת משפטי הפושעים הנאציים בגרמניה).
14. לייזער לעווין — חורבן פינסק (בקובץ „דאָס לעבן אין און אַרום אונזער ברענטש" — הוצאת ברענטש 210 — ניו־יאָרק, 1948).
15. רשימות הפרטיזן שלום גלצקי.
16. דוד פלאָטניק — מיין פאַרטיזאַנער וועג (פון אוראל ביז פינסק), רוים — 1946; 162 עמ' (כתב־יד).
17. תשובות לשאלון על פעולות הפרטיזנים ע"י גולדה ושלום גלצקי.
18. עדות פאני לוץ — סולומיאן.
19. מלך באַקאַלטשיק־פעלין — זכרונות פון יידישן פאַרטיזאַן — בהוצאת צענטראַל פערבאַנד פון פוילישע יידן אין אַרגענטינע.
20. דין־וחשבון סופי של התובע ד"ר ארצט (לודוויגסבורג — גרמניה).
21. עדויות במטה הארצי של המשטרה — תל־אביב, אפריל 1962.
22. בגיטו הקטן — צילה דולינקו.
23. אחרי 20 שנה — זכרונות מאת מיליה רטנובסקי־כהן.
24. עדות אהרון קליבץ' — חולון, 1964.
25. מנשה אונגער — קאַרלינער רבי האָט זיך ניט געוואָלט ראַטעווען פון די נאַצי מערדער — „טאָג־מאָרגן זשורנאַל" — ניו־יאָרק 30/8/1959.

חלק א׳

השואה

פרק א׳

החודש הראשון תחת השלטון הנאצי

הגרמנים באים

ביום השישי, 4 ביולי 1941 — ט׳ בתמוז תש״א, 13 יום לאחר שהחלה התקפת הצבא הנאצי על ברית־המועצות, הגיעו הגרמנים אל שערי פינסק, אשר מנתה אז — לפי מקור גרמני — 80,000 תושבים, ומהם 35—40 אלף יהודים [7].

„בשעה 11 לפני־הצהרים הופיעו המטוסים הגרמנים הרא־שונים בשמי העיר. הקהל ברחובות התפזר בבהלה איש־איש לביתו. גם האיכרים, אשר באו ליום השוק, נחפזו לשוב לכפריהם.

אנשי הנ. ק. וו. ד. (הקומיסריון לענייני פנים), אשר נשארו האחרונים ממוסדות השלטון הקודמים, החלו אורזים את חפציהם בחיפזון ומכוניותיהם אצו בכיוון הגשר שעל נהר פינא.

פתאום נשמעה התפוצצות אדירה: הגשר פוצץ בידי הרוסים הנסוגים. בקצווי העיר עלו באש בניינים שונים, אשר הובערו על־ידי הרוסים. אחר־כך נשתלטה דומייה, שהופרעה מדי פעם על־ידי מטח תותחי הגרמנים. פגזיהם התעופפו מעל העיר בכיוון הרוסים הנסוגים מעבר לנהר״ [8].

„ירד גשם דק. ראשוני הגרמנים נכנסו לעיר על אופנועים. אחריהם — מכוניות עטורות דגלים״ [9].

התושבים הנוצרים יצאו לקבל את פני הגרמנים בלחם, מלח ופרחים, בעוד עיניהם המבוהלות של היהודים עוקבות אחריהם מאחורי תריסי־חלונות מוגפים [10].

קרבנות ראשונים

„הגייסות, שעברו דרך רחוב ליסטובסקי — שהיה רחוב יהודי כולו, הוציאו מבתים אחדים 16 צעירים, וביניהם האחים אברהם וזאב ניידיץ׳ (שניהם היו בארץ־ישראל וחזרו) בתואנה, שהם נלקחים לעבודה, לאחר מכן הוסיפו: ברחוב זה ירו על גרמנים״ [11].

סימוכין לכך מצאנו בעדות הבאה: „ברחוב זה רדפו בשעתו יהודים אחרי שני צנחנים ולא הצליחו ללכוד אותם. היה זה חלק ממצוד על צנחנים אשר פשטו בעיר ובסביבתה והכינו את כניסת הגרמנים לאיזור. הם היו מתחפשים במדי משטרה, צבא או בלבוש אזרחי, וחוקרים את התושבים בעניינים, שנראו להם חשובים. שני הצנחנים הנ״ל הובילו את קלגסי הנאצים לרחוב זה״ [12].

את 16 היהודים הובילו לבניין בית־המשפט המחוזי בקארלין, אשר בו שכנה מפקדת הצבא הגרמני.

למחרת, כאשר לא חזרו ה־16 לבתיהם „מהעבודה״, נודע, כי מבית המפקדה הובלו לחורשת לישצ׳ה הסמוכה, נורו ונקברו שם. רק אחד מהם הצליח להיחלץ, פצוע בידו, מתחת לערימת הגוויות ולברוח [13].

הורי הקרבנות חיפשו את בניהם כמה ימים, עד אשר עלה בידיהם לגלות את מקום קבורתם. הם פנו בבקשה אל הגרמנים להרשות להם להביא את בניהם לקבר ישראל. הנאצים דרשו מהם חתימות, שתאשרנה, כי הרוסים הנסוגים הם־הם אשר ירו בצעירים, וההורים חתמו. הגרמנים צילמו את ההורים על־יד גוויות הקרבנות וניצלו את התצלום לתעמולת זוועה נגד ברית־המועצות [14].

גירסה שניה מוסרת, כי „לאחר הסירוב של הנאצים להרשות את הבאת הקרבנות לקבר ישראל ניצלו הורי הנרצחים את המקרה של חילופי היחידה, שכבשה את העיר, ביחידה אחרת ופנו שנית בבקשתם אל המפקד החדש. אף זה חזר על דרישות קודמו בנוגע לחתימות. אך לאחר ששיחדו אותו בכמה חליפות־בגדים ניתנה הרשות לערוך את ההלוויה.

כאשר הועלו הגוויות על העגלות הפשוטות, התברר, כי הקרבנות עונו קשה, ואף התעללו בהם לפני מותם ואחריו.

מסע ההלוויה של ראשוני קרבנות הנאצים בעיר היה מחזה מזעזע ומדכא ביותר״ [15].

גזירות

הגזירות באו זו אחר זו מהימים הראשונים. „ביום שלאחר כניסת הגרמנים לעיר ניתנה הוראה למאפיות לאפות לחם לצבאם, וכל כיכר, שתחסר מן המיכסה המוזמנת, תגרור אחריה את הוצאתם להורג של 10 יהודים״ [16]. נאסר על היהודים: לעזוב את העיר, להימצא ברחוב אחרי השעה 6 בערב, לקנות בשוק. כל היהודים, מילד עד זקן, נצטוו לענוד סרט לבן עם מגן־דוד בצבע צהוב על הזרוע השמאלית. העובר על הצוו — יירה במקום [17].

היהודים נצטוו למסור את מקלטי־הרדיו. כל יהודי אשר יימצא אצלו מקלט לאחר התאריך שנקבע — יוצא להורג. מקום ריכוזם נקבע בבית „בנק פולסקי״ ברחוב אוגינסקה. התפרסמה הוראה להמציא כמות מסויימת של סבון, ולאחריה הוראות נוספות על מסירת חגפיים, בדים ואריגים [18].

רבו והלכו החטיפות לעבודה בלווית חבטות ובעיטות. כל גבר, שהיה במקרה ברחוב, עשוי היה להיחטף. בזמן הראשון היו הנחטפים חוזרים מדי ערב לבתיהם מוכים ופצו־עים. לכן נמנעו גברים ככל האפשר מהיראות ברחוב. בתורים הארוכים ליד המאפיות עמדו איפוא אך נשים וילדים וחיכו בסבלנות לכיכר לחם. הגרמנים, העוברים ברחוב, היו מוציאים אחדים מהם מהתור, מכים ללא רחם ומתקלסים בהם להנאתם ולהנאת התושבים הפולנים והרוסים, שעמדו מן הצד והסתכלו במחזה המביש [19].

מהיום הראשון לכיבוש העיר היו חיילים גרמניים נכנסים לבתים שונים, בוזזים ולוקחים אתם כל אשר מצא חן בעיניהם.

לאחר זמן קצר קיבלה ה„גיסטאפו״ את התפקיד הזה לידיה, והיא התחילה בביקורים שיטתיים בבתי היהודים לשם ביזה וסימנו כל בית שגמרו בו את „טיפולם״. החפצים

המבוקשים ביותר היו; פרוות, בדים, תכשיטים. כל דבר־ערך שנתקלו בו — החרם. בהמשך הזמן החרימו גם כל דברי מתכת, כגון: מיחמים, גרזינים, פטישים, מסמרים, סירי־נחושת, פמוטות, מיטות ברזל, כלי־אוכל מפליז ומכסף, וכדומה.

התושבים הנוצרים שיתפו פעולה עם הנאצים

האוכלוסיה הנוצרית של העיר שיתפה פעולה עם הכובש. היא חשה מייד בשינוי המעמד של שכניהם היהודים, אשר חייהם ורכושם נעשו הפקר, ואף הם שלחו ידם בשלל. הגרמנים הגיבו על תופעות אלו בפקודה, האוסרת כל מגע בין יהודים לנוצרים־ארים, תוך איסור מפורש למכור, להחליף או להעניק רכוש יהודי לשכנים נוצרים.

המשטרה הפולנית, אשר אורגנה על־ידי הכובשים בימים הראשונים לשהותם בעיר, סייעה בהתלהבות לגרמנים בביזה, בהשפלה ובהלשנות. למפקד המשטרה מונה סולוגוב, לשעבר פקיד בבית־המשפט, ולסגנו — בנו של העורך־הדין שמיגלסקי.

„בפקודת המפקד הצבאי ובהדרכתו פתחו השוטרים הפולנים במאסרים של אנשים, שתפסו משרות בימי השלטון הסובייטי. בין הנאסרים היה מורה הגימנסיה „תרבות" מר בלבן, והוא נורה מעבר לנהר. „אחדים מהנאסרים הצליחו להשתחרר תודות לדמי־כופר מרובים"[20].

חשבונות ישנים בין נוצרים מקומיים ליהודים שונים הוגשו עתה לפרעון־דמים.

„הכרתי אשה בשם בשקה — מספר אחד העדים — אם לארבעה ילדים. בתחילת המלחמה הסתתרה האשה מאימת התקפות־האויר בגן פירות. פרש רוסי שעבר באותו מקום נורה על־ידי שני צעירים פולנים, אך לא נפגע. הוא ירד מסוסו לחקור מי היו היורים. האשה הצביעה על שני הצעירים, והם נאסרו. עם כניסת הגרמנים גילו את האשה ומסרוה באמצעות המשטרה הפולנית לגיסטאפו, ושם עינו אותה עד מוות.

ומקרה שני: צעיר יהודי, שהיה בזמן הסובייטים מנהל עבודה בבית־חרושת ללבידים, תפס אשה נוצריה בעת גניבת כמה לוחות־לבידים, וזו נידונה לשלושה חדשי מאסר. עתה נאסר הצעיר. במשטרה דקרוהו בסכינים וסחבו אותו גוסס אל מחוץ לעיר, שם נורה.

על צעיר יהודי אחר הלשין מנהל־העבודה שלו בזמן הרוסים, כי היה חבר בקומסומול. במשטרה היכוהו עד לעילפון, חתכו את בשרו וזרו מלח על הפצעים. הבחור היה בריא וחזק ועינוייו נמשכו זמן רב, עד שגאלו המוות"[21].

הרחובות היו שוממים. כל החנויות ובתי־העסק נסגרו. בעלי המקצוע העצמאיים נשארו ללא עבודה. בתי־הספר הושבתו. בגימנסיה „תרבות" השתכן מוסד גרמני. לבתי־הכנסת לא הלכו מפחד. רק פועלי בתי־חרושת ומפעלים מעטים קיבלו רשיונות מיוחדים והמשיכו בעבודתם.

הרכב ה„יודנראט" ומוסדותיו

במחצית השניה של חודש יולי התפרסם צו מטעם מפקד העיר להקים „יודנראט", שיקשר בין המפקד והאוכלוסיה היהודית ויוציא לפועל את פקודותיו[22].

כיושב־ראש ראשון ל„יודנראט" נבחר מנהל הגימנסיה „תרבות" דוד אלפר, וכחברים נבחרו: המרמן, סמיז'ובסקי, מונבייז, קופל בוסל, לרמן, משל, שקולניק, שברצבלט, ברגמן, פרוצ'נסקי ואחרים.

יומיים לאחר בחירתו לכהונתו התפטר דוד אלפר. ודאי ידע, כי סכנת־חיים כרוכה בהתפטרות זו, אך הוא העריך נכונה, כי תפקיד מוסד זה אינו לניהול משא־ומתן עם הגרמנים אלא למילוי פקודותיהם והוראותיהם.

ואמנם בטבח הראשון (להלן נכנה אותו: אקציה ראשו־נה), שנערך כעשרה ימים לאחר ההתפטרות, הוצא אלפר מביתו ונרצח עם עוד כ־20 חברי היודנראט — מראשוני הקרבנות בפינסק[23]. בחיים נשארו 7—8 מחברי ה„יודנראט", יהם מילאו את תפקידם זה עד הסוף.

היות וחברי ה„יודנראט" מילאו תפקיד פעיל בזירוז ריכוזם של האלפים, אשר נרצחו ב„אקציה" הראשונה, וביניהם כאלה, אשר בניהם נשארו משום־מה בחיים, נוצרה סביבם אווירה עויינת, אשר מצאה את ביטויה באימרה, שהיתה שגורה באותו זמן בין אלפי האלמנות והיתומים: „אתם וילדיכם לא הלכתם להתייצב, ואילו את בעלינו ואבותינו שלחתם למוות". באווירה זו ניהל ה„יודנראט" את פעולותיו בכל זמן קיומו.

חלוקת התפקידים בין חברי ה„יודנראט" היתה כדלקמן:

1. בנימין בוקשטנסקי — יושב־ראש — ממונה על עניינים כלכליים.
2. מוטל מינסקי — סגן יו"ר — המקשר עם הגרמנים.
3. פיינברון — כספים.
4. גולדמן — נוטריון — עניינים משפטיים.
5. קופר — מחלקת העבודה.
6. משהל אייזנברג — אספקה.
7. זילברבלט — אספקה.
8. מאיר גרינשטיין — אספקה.

בוקשטנסקי היה היו"ר המוכר, אך היו"ר למעשה היה מוטל מינסקי, אשר כתושב דנציג בעבר היטיב לדבר גרמנית, ועיקר פעולתו היה המגע היומיומי עם קומיסריון־המחוז (געביטס־קאָמיסאַריאַט).

כמעט בכל יום לפנות ערב התקיימה מעין ישיבת ה„יודנ־ראט", בה מסר מינסקי את „החדשות". כנראה, לא נוהל פרוטוקול בכתב, וכל ישיבה היתה כעין התייעצות איך להי־ענות ולספק את התביעות הבלתי־פוסקות של הגרמנים. בתחילה ניסה ה„יודנראט" לרכך ככל האפשר את הפקודות הגרמניות, אך בכל זאת נאלצו חבריו לסייע לגרמנים בביצוע הגזירות.

מנהל החשבונות ב„יודנראט" היה אפרים עלשטיין — לשעבר מנהל החשבונות בבית־החרושת ללבידים בהורודיש־צה, ועוזרו היה מוטל שוכמן. הקופאי הראשי היה איצל גילר.

בחודש הראשון לפעולתו הקים ה„יודנראט" פוליקליניקה בבית לווין שליד בית־הכנסת הגדול, ועבד בה ד"ר אלחנן איינבינדר (מבוגרי גימנסיה „תרבות"). כן הוקם בית־חולים יהודי. גם „חברא קדישא" פעלה בפיקוח ה„יודנראט" וידיה היו מלאות עבודה. מבין הרבים, אשר קיימו מצוות חסד־של־

אמת במסירות נפש, מוחכרים בעדויות סוחר הברזל יודל אוקסמן וסוחר האריגים אברהם־ליזר מוליאר[24].

חלוקת העבודה

מאות יהודים עבדו במחלקות השונות של ה„יודנראט". מספר הפקידים הגדול ביותר היה במחלקה לענייני עבודה. 4—5 אלפים פועלים יהודים עבדו במקומות עבודה שונים. מחלקה זו הכינה את רשימות העובדים במפעלים ובבתי־המלאכה. רוב העובדים היו קבועים במקום עבודתם, ויתרם סודרו והתחלפו כפועלים זמניים. בכל יום חייב היה ה„יודנראט" לספק מיכסת עובדים יומיים לצרכי הגרמנים. גברים בגיל 16—65 ונשים בגיל 16—55 חויבו לעבודת־כפייה שלוש פעמים בשבוע, לפי הרשימה אשר עובדה מראש. העובדים חייבים היו להימצא ב־8 בבוקר לפני בנין ה„יודנ־ראט", אשר היה בתחילה ברחוב זבלנה, מול בית־החולים העירוני והועבר לאחר מכן לבית־האבן של לייב טננבוים ברחוב אלברכטובסקה. שעות עבודה קבועות לא היו. המפקח הגרמני העסיק את העובדים כראות עיניו.

יגעים, רעבים, ולעתים גם מוכים, היו עובדים אלה חוזרים לבתיהם עם חשיכה.

פלוגות־עבודה יהודיות, שאורגנו על־ידי ה„יודנראט" הועסקו גם אצל קבלנים־נוצרים מקומיים — בגני־ירק, בתי־קוני דרכים וגשרים ובעבודות אחרות[25].

פעולות ה„יודנראט"

מאין השיג ה„יודנראט" את האמצעים הכספיים לניהול פעולותיו?

המקור העיקרי היה מס על לחם. הלחם נמכר באופן רשמי לפי תלושים, במחיר 2 רובל הקילו (מאוחר יותר — 3 רובל). מזה היה 75% מס. בשוק השחור עלה מחיר כיכר לחם עד 200 רובל. חלק מהכספים בא ממכירת עודף הזהב מהתושבים שנאסף בגזירת הגרמנים ונשאר בידי ה„יודנראט" בלי ידיעת הגסטאפו.

הכספים הוצאו לשלוש מטרות עיקריות:

1) למילוי הדרישות השונות והמשונות של הגרמנים, 2) לשכר־עבודה למועסקים על־ידי ה„יודנראט", 3) לצרכי סעד. בראש מחלקת הסעד עמדה מנהלת הגימנסיה לשעבר, הגב' צ'צ'יק־גולינקר.

מאות אנשים צבאו יום־יום על דלתה בבקשת תמיכה ועזרה. כל אחד הגיש בקשה בכתב. גובה התמיכות נקבע על־ידה בהתאם לאמצעים הכספיים, אשר עמדו לרשותה, והם סיפקו אך מעט מזעיר את הדרישות. יש מציינים, כי למרות תפקידה הקשה והמסובך, היתה לה תמיד עצה ומלה טובה לפונים אליה, וגילתה יחס של אם רחמניה.

את מחלקת האספקה ניהלו זילברבלט, אייזנברג וגרינ־שטיין (זילברבלט הכיר אישית את הגרמנים, שהיו ממונים על עניני האספקה, „בזכות" זו, שהם נישלו אותו מביתו ברחוב ווישניובצקה וקבעו שם את משרדם). שום מיצרכים, פרט ללחם, לא חילקו הגרמנים ליהודים. כדי להשיג מיצרכים אלה הזדקקו היהודים לאיכרי הסביבה, אתם החליפו בגדים ואריגים בצרכי־אוכל, בעזרת הפועלים היהודים אשר עבדו במקומות־עבודה בכל קצווי העיר. הכניסה לשוק היתה אסורה, וכן אסור היה לבוא לרחוב הגדול (קוסציושקי) ואל שפת הנהר.

רק זמן קצר מאוד נהנו היהודים מהסידור של קניית מיצרכי מזון בשוק במשך יומיים בשבוע. לאחר מכן נקבע לכך רק יום אחד בשבוע, ולבסוף — בוטל הרשיון באופן מוחלט[26].

מספרת אחת העדים:

„יום אחד ניסיתי את מזלי, וחמקתי בהסתר לבין עגלות האיכרים בשוק. היה אתי סבון להחלפה בצרכי־אוכל. עוד בטרם הספקתי לגשת אל מישהו ולהציע את העיסקה, תפס אותי שוטר פולני. לאחר שספגתי ממנו כמה סטירות־לחי וקללות, חזרתי הביתה בידיים ריקות, אך בלב מפעפע שנאה ונקם על העלבון וההשפלה"[27].

פרק ב'

2 ימים של טבח המונים

תם החודש הראשון של השלטון הנאצי בעיר. „היה זה חודש של השפלה, יסורים וצרות. בדומיה נשא הציבור את הסבל הרב, שבע חרפות וכלימות, צופה בחרדה לבאות. סגורים בבתיהם, נמנעים מלהלך ברחובות העיר מאימת הפגישה עם הגרמנים ועם עושי־דברם מהמשטרה הפולנית — קיוו רבבות היהודים, כי חיי הרעב והעוני, חיי עבדים כפותים, לא יימשכו עד אין סוף, ויום יבוא וייפטרו מהמשעבדים"[28].

מאסר בני הערובה

במלאת חודש ימים לכיבוש היתה החרדה לממשות איומה. בליל יום שני, י"א באב תש"א — 4.8.41, החל הדבר. אותו לילה פשטו הגרמנים בליווי המשטרה הפולנית על בתי היהודים בחלקים שונים של העיר ואסרו 300 גברים, רובם צעירים. מוכים בקתות הרובים הובלו על־ידי הפולנים ועל־ידי מפקדם שמיגלסקי והושמו בבית־החרושת לחומרי שעם אשר ברחוב אלברכטובסקה, ששימש כמעונה של הז'נדרמריה. פצועים עד זוב דם הושלכו למרתף. אחדים מהם הצליחו להימלט וסיפרו בעיר על המתרחש.

יום ג' — 5 באוגוסט — ה„אקציה" הראשונה

בשעות הבוקר המוקדמות של אותו יום שלישי רצו הורי האסורים ונשותיהם אל ה„יודנראט" וזעקו לעזרה דחופה, כי בינתיים נפוצה שמועה, כי הגרמנים דורשים כופר־נפש תמורת האסורים. אנשי ה„יודנראט" פנו בבקשת עצה אל ראש־העיר שליבינסקי (לשעבר מנהל הגימנסיה הפולנית). הוא אמר, כי אין לו כל ידיעות בעניין זה ולא קיבל שום הוראות מהשלטונות הגרמניים. לבסוף הסכים להיכנס יחד אתם אל מפקד העיר.

סמוך לשעות הצהריים נכנסה משלחת ה„יודנראט" עם ראש־העיר אל המפקד. הלה גירש את היהודים מחדרו בצווחה: „צאו, כלבים ארורים!". על ראש הע"ר, שנשאר בחדרו, פקד למסור ליהודים, כי כל הגברים מגיל 18 עד 60 ייצאו לעבודה בתחנת־הרכבת. אם לא ימלאו אחר הצו, יירו 300 היהודים,

שנאסרו בלילה. הנעצרים ישמשו לו איפוא כבני־ערובה.

חברי ה„יודנראט" ושליחיהם התפזרו מייד ברחובות העיר והכריזו: „יהודים! כל הגברים בגיל 16—60 חייבים ללכת לתחנת־הרכבת לעבודה. כל אשר יסרב — ייהרג יחד עם בני־ביתו". גם המשטרה הפולנית עברה ברחובות וזירזה את יציאת היהודים. השמועה אמרה, כי יוצאים לתקן את פסי מסילת־הברזל בזזירייה אשר ליד הורודישץ׳[29]. אנשי ה„יודנ־ראט", שעברו מבית לבית והאיצו למלא אחר הפקודה, הציעו ליהודים להצטייד במזונות לשלושה ימים.

חששות כבדים מילאו את לב האלפים, והם גברו, כאשר צירפו להולכים גם את חנווני המכולת לייבל הוברמן, שהיה גידם יד שמאלו. אם לעבודה — למה לוקחים גם איש זה?[30]. היו יהודים, אשר הלכו לשאול בעצת ידידיהם הפולנים, חברי מועצת־העיר, איך עליהם לנהוג. גם אלה יעצו להם ללכת לעבודה. היו, שניסו לבקש תעודה מרופא, כדי להתחמק ממילוי הפקודה, אך נתקלו בסירוב. מובן, שלא כל בני־העיר שהצו חל עליהם, נשמעו לו. רבים החליטו לסרב — ויהי־מה, והתחבאו.

חלק מהמתחבאים יצא בכל זאת למקום הריכוז לאחר הפצרות בני־ביתם — ההורים, הנשים, אשר האיצו בהם ללכת, כשהם משתדלים לשכנעם בטענה: „מוכרחים ללכת! תעבדו כמה ימים ותחזרו בשלום. מדוע תסכנו גם את חיינו? הלא מות נמות כולנו, אם תשתמטו".

על חברי ה„יודנראט" ועוזריהם, וכן על הרופאים, לא חלה הפעם גזירת ההתייצבות לעבודה. אולם לאחר שקצב ההתייצבות לא סיפק את הגרמנים, הם ציוו על רוב חברי ה„יודנראט" להצטרף להולכים[31]. על אף הבהלה והחרדה בלב החלו אלפים לנהור אל תחנת־הרכבת. מספרת עדת־ראייה: „מחלון ביתי בקרן הרחובות זבלנה—הונצ׳רסקה ראיתי בשעות הצהריים אלפי גברים, ביניהם נערים בני 16 וזקנים בני 60, הולכים במצב־רוח רגיל — כהולכים לעבודתם היומיומית — לעבר תחנת־הרכבת"[32].

בתחנת הרכבת

ברחוב תחנת־הרכבת חיכו הגרמנים ערוכים וחמושים. כל הבאים נאלצו לעבור על ידם, ורבים ספגו מכות מקת הרובה. המשטרה הפולנית, שהיתה מצויידת באלות, הוסיפה את חלקה במכות אכזריות.

8000 הגברים סודרו חמישה־חמישה בשורה בשני טורים ארוכים. ניתנה פקודה להניח על האדמה את כל התעודות, הכסף, השעונים והחפצים אחרים ולהפוך את כל הכיסים כלפי חוץ. אחר זה הוצאו מתוך השורות פועלי הגשר — כ־150 איש. אך לפני ששוחררו והוחזרו העירה, הם נצטוו „לעשות סדר" ברחבת התחנה, ולאסוף את כל החפצים, שהיו מונחים ללא־סדר על הרצפה.

„הייתי בין פועלי הגשר המשוחררים — מספר עד ראייה — ובדרכנו העירה ראיתי איך נרצחו כמה מהחוזרים בידי שוטרים פולנים בתואנה, שהם ברחו ממקום הריכוז. גם אותי עצר שוטר פולני, אך אשה נוצריה, שעברה ברחוב, העידה בו במקום, כי שוחררנו ולא ברחנו מתחנת הרכבת, והוא הרשה לי להמשיך בדרכי. נכנסתי לבית יהודי והסתתרתי שם, עד שהחשיך היום, ואז חזרתי לביתי"[33].

משני עברי הטורים עמדו הגרמנים, חלקם רכובים על סוסים ואופנועים. על כל אופנוע היתה מוסווית מכונת־יריה. כך עמדו עד שעה 4 אחרי־הצהריים, ובינתיים הוצאו מהשורות כמה מאות בעלי־מקצוע ושוחררו. במקומם הובאו למקום ה־300, אשר נאסרו באותו לילה. כמה נערים צעירים, אשר הוכיחו, כי לא הגיעו עדיין לגיל 18, הוצאו אף הם וצורפו לבעלי המקצוע.

המצעד אל המוות

מספר עד ראיה:

„בשעה 4 הופיע מטוס, אשר הנמיך טוס. ראש הס. ס. הביט בשעונו, נתן פקודה לשוטרים הפולנים, שיחדלו להכות בנו ויסורו הצידה, והכריז: „עכשיו נצעד. כל אשר יזוז ממקומו למרחק של מטר אחד — יירה"! מוקפים גרמנים, רגלים ורוכבים על סוסים ואופנועים, הובלנו לאורך פסי מסילת־הברזל עד להצטלבותם עם רחוב להישין. משם פנינו שמאלה בדרך המובילה לאיווניק והתרחקנו מהמסילה. עתה הוברר לכולנו, כי לא לעבודה אנו מובלים.

אך התרחקנו מהעיר, התנפלו עלינו המרצחים, ותוך מכות אכזריות ציוו, שנפשוט את הבגדים מעלינו בצרחם: „כלבים ארורים! לא תחזרו לבתיכם! זרקו כל מה שעליכם, אין לכם עוד צורך בבגדים!" אלי התקרב פרש וציווה לפשוט את מעילי. תוך כדי מילוי פקודתו שאלתי: „ומה לעשות בסרט אשר על השרוול?" רציתי בדרך זו לבחון את כוונת הגרמנים.

— „אין צורך בו — ענה הגרמני — אנו יודעים, שאתם יהודים, זרוק הכל מעליך!"

לפתע ראינו אוירון מנמיך טוס, יורד וחונה בקרבתנו. מן האוירון יצא, כנראה, ראש־המרצחים, איש ס. ס. שמן. הוא נעמד וסקר את הצועדים כשידיו שלובות מאחוריו.

היה יום קיץ בהיר וחם. תימרות אבק סמיך התנשאו מרגלי האלפים, אשר הוכרחו לצעוד מהר, כמעט בריצה, ומרגלי סוסי הפרשים ומגלגלי האופנועים, אשר הקיפונו מכל צד בשרשרת הדוקה בלי להשאיר כמעט רווח ביניהם. הטור הצפוף והדחוק, אשר נתמשך אולי לקילומטרים, התקרב אל הכפר פוסיניץ׳. במשך רגעים מועטים ירדנו לתעלה בצד הדרך ועמדנו מלכת. לא עברה אפילו דקה וקול יריות נשמע.

למראה הבורות והגרמנים אשר ליד מכונות־היריה המופ־עלות, החלה ריצת בהלה מתוך מאמץ לברוח. רוב האנשים פרצו לצד ימין בכיוון לוניניץ. שדות הקמה ותפוחי־האדמה שהיו באותו צד, משכו את הבורחים לכיוון זה. הראשונים, אשר פנו לשם, נרתעו מיד. בצד זה היו 14 בורות גדולים, לועיהם הפעורים חיכו לקרבנות. לא היתה ברירה, אלא לרוץ לכיוון ההפוך. שם היה הקרקע מכוסה עשב נמוך בלבד, אך באופק השחירה חורשת האַי.

מטר יריות ניתך משני העברים. זעקת הפצועים וצריחות הרוצחים נתערבבו אלו באלו. הכל נתערפל בתוך תימרות האבק. מרבית היהודים נשארו עומדים על־יד הבורות. פקד־עליהם לכרוע ברך, ובמצב זה הוכרחו לזחול אל הבורות

בריחת הצלה

כותב אריה דולינקו:

„אני עמדתי במרחק חצי קילומטר מראש הטור ופרצתי מיד בריצה אל כיוון הַיְ. בעיצומה של הריצה נפצעתי בבטני וכך הגעתי לחורשה.

פגשתי שם עוד שלושה בחורים, שהצליחו לברוח. הם לא היו פצועים. היות ואיבדתי הרבה דם בדרך, הייתי נאלץ לחפש מייד דרך העירה, ולא לחכות כמוהם בחורשה עד הערב.

לכלכתי בחול את בגדי המוכתמים בדם ויחף יצאתי מייד לדרך (נעלי אבדו לי בעת הבריחה). בנס לא נעצרתי על־ידי כמה נוצרים, שפגשו אותי, והצלחתי גם להתחמק ממשמר גרמני בקרבת המסילה.

מתחת לקרונות רכבת־משא, שעמדה בתחנה, זחלתי ועברתי לרחוב קוליובה. בקירבת מקום עמדו עדיין חלק מקבוצת היהודים בעלי־המקצוע ששוחררו. התערבתי ביניהם והלכתי יחד עמהם. הם התבוננו בי, אך לא שאלו דבר. ההליכה קשתה עלי. הצמא הציק לי. סרתי לבית יהודי וביקשתי מעט מים. משם עברתי דרך גני־הירק והחצרות והגעתי למגרש „מכבי", ומשם אל דירת ד"ר יוז ברחוב טראוגוטה. הלכתי יחד עם הרופא אל בית־החולים היהודי, כשהוא מזהיר אותי, לבל אספר לאיש, מאין באתי. אותו לילה סיפרתי לרופאים לימישוב ומיילס את כל הקורות אותי.

למחרת נודע דבר שובי ב„יודנראט". הם באו אלי לבית החולים. סיפרתי להם את הקורות אותנו.

בלילה השני הובאו לבית החולים שני פצועים נוספים: מרדכי גוטליב ויעקב פפיש. הם סיפרו, כי עד שעה 9 בערב הספיקו המרצחים לירות בכל קרבנותיהם. הם שניהם שכבו פצועים ברגליהם על ערימת החללים ובלילה הצליחו לזחול ולהסתלק מהמקום"[34].

במטה הארצי של משטרת תל־אביב סיפרה אשתו של עד הראיה הנ"ל: „לפנות ערב קיבלתי ידיעה, שבעלי נמצא בבית־החולים. רצתי לשם, ובעלי סיפר לי, כי כולם נרצחו. למחרת הובאו ל„יודנראט" בגדי הקרבנות[35]. באו עוד כמה עשרות יהודים, אשר נמלטו מהבורות, אך הם גילו את אשר התרחש רק ליחידים, כדי שדבר הימצאם של הנמלטים לא יגיעו לאזני הגרמנים"[36].

בליל יום שלישי

בלילה פשטו שוב הגרמנים בלווית המשטרה הפולנית אל בתי היהודים לחיפושים נוספים. הם ציוו על הגברים אשר נמצאו בבתיהם לקחת מעדרים וללכת אתם. גם נערים בני 12—13 לקחו אתם: „יש לנו צורך בפועלים רבים" — אמרו.

כ־300 יהודים הובלו למקום הטבח, שם הוכרחו לאסוף את הקרבנות אשר נורו בעת בריחתם וגופותיהם היו פזורים בשדות. כאשר סיימו את עבודתם, נורו גם הם, פרט לשניים אשר נצטוו לכסות את הבורות[37].

למחרת, ביום רביעי, מלאו הרחובות נשים וטף, אשר התרוצצו בציפיה לבעליהם ולהוריהם. בתוך הרעש וההמולה נראו רק גברים מעטים — חברי ה„יודנראט" הבודדים שנותרו והרופאים.

יום חמישי — 7 באוגוסט — ה„אקציה" השניה

אותו יום, השכם בבוקר, החלו חיפושים בבתים, אשר נערכו על־ידי חוליות של נאצים, שעברו מבית לבית בליווי עוזריהם מהמשטרה הפולנית. הגברים ששרדו היו עדיין במי־טותיהם.

הפעם הוציאו באכזריות גם ילדים מבני 8 ומעלה וגם זקנים, כלומר — גם את אלה, שלא נגעו בהם לפני יומיים. הזקנים והחולים, שהתקשו בהליכה, הובלו בעגלות, אך חלקם הומתו במיטותיהם.

הפעם חיפשו וחיטטו במקומות מחבוא, וכאשר מצאו שם אדם צעיר — היכוהו באכזריות וצווחו: „למה לא הלכת לעבודה שלשום?" וסחבו אותו אתם. היו מקרים, שאמהות הציעו זהב כופר־נפש עבור ילדיהם. כמה גרמנים ניאותו לכך, אך רובם לקחו את הזהב וגם את הילד גררו אתם. רק במקרים בודדים נרתעו הגרמנים מקולות וזעקותיהן של האמהות, באָמרם להן להחביא יפה את הילדים ונסתלקו כלעומת שבאו.

מבתים רבים הוציאו אבות ובניהם גם יחד. בעיצומו של הגשם העז, שירד כל אותו היום, הובלו ברחובות הילדים והמבוגרים, כשידיהם על ראשיהם, מלווים גרמנים לבושים מעילי־גשם בכתמי־הסוואה. היו אלה גרמנים, שהובאו במיוחד לעיר לביצוע ה„אקציה"[38].

2500—3000 גברים — בתוכם זקנים וילדים — ניספו ב„אקציה" השניה של יום חמישי.

דרך רחובות שונים הובלו הנתפסים למכלאות הצאן, שהקימו הרוסים בשעתם בקצה רחוב בריסק, בכיוון לכפר קוזליקוביץ'. המבוגרים הובלו בשורות נפרדות, ואילו הילדים — בטור לחוד. בדרך נצטוו הילדים לשיר שירים סובייטיים. ילד אחד, כבן 10, הצליח להימלט, בעת שנכנסו המלווים של הטור לאחד הבתים להוציא גברים נוספים.

אותו יום לא עזרו גם רשיונות־העבודה. הנאצים קרעו את הרשיונות לעיני הנתפסים. אחד החיילים היה מכניס את ראש הקרבן בין הרובה לרצועתו ומושך אותו אחריו למקום הריכוז, בעוד שהשני מכה בו מאחור בקת הרובה.

אותו יום נתפס גם הרב גליצקי, אשר התגורר ברחוב הונצ'רסקה — פינת קוליובה. המרצחים הוציאוהו החוצה, תלשו את פיאותיו, הרימוהו וזרקו אותו מעבר לגדר פסי־הרכבת, כשהם צורחים: „הביאו מים! נגענו ביהודי מסריח"[39].

יהודים זקנים הוכרחו לעבור שלולית מים עמוקה. אחרי שיצאו משם, נאלצו להמשיך ללכת תוך שירה. בין ההולכים היה הקצב מוטל פורמן, מהכפר וביץ' — נכה מלחמת העולם הראשונה. לתחנוניו, שאין בכוחו ללכת, שיחרר אותו החייל הנאצי, אך משהתקרב לביתו, נורה על־ידי שוטר פולני.

אותו בוקר הוצאו ממיטותיהם באחד הבתים שני אחים בני 10 ו־13. גשם ירד בחוץ, והאם אמרה להם לנעול נעליהם. ענו לה הנערים: „אמא, כבר איננו זקוקים לכך". כל אימת שפגשתי את האם האומללה — מוסר המספר — היתה ממררת בבכי ואומרת: „ילדי המסכנים, איך ידעו, מה צפוי להם"?!

באותו יום הסתתרו 3 יהודים אצל הנוצריה וולק. שכנתה, מינה גרבובסקה, גילתה לגרמנים את המחבוא. שלושת

היהודים נורו ואת האשה, אשר בביתה הסתתרו, היכו באכזריות[40].

בקבוצות של 50—60 איש הובלו היהודים לקירבת הכפר קוזלקוביץ'. ליד חורשה הוכנו בורות מבעוד יום. הקרבנות הוכרחו לשכב בבורות ונורו בראשיהם. איכרי הכפר, אשר עקבו מרחוק אחר הנעשה, סיפרו זאת בעיר והוסיפו, כי גם המשפחה היהודית היחידה בכפרם — משפחת קרולינסקי — הוצאה להורג באותו מעמד[41].

ניצולים מעטים

רק בודדים הצליחו להתחבא באותם הימים ולא יצאו ממחבואם במשך שבוע שלם. איש לא ידע מי התחבא אצל השכן, ואף אם שאלה אשה את שכנתה מי הלך ומי נשאר? — לא קיבלה תשובה.

ואלה דברי עד ראייה: „ביום חמישי בבוקר השכם שמעתי לפתע את הרעש, שהקימו חוליות הנאצים בערכם את חיפושיהם בבתים הסמוכים. ברגע האחרון קפצתי לתוך המרתף, שהיה מלא שערות שנערמו מהמספרה שלנו. מחבוא זה וכן מחבוא שני התקנתי לאחר אותו יום שלישי, בו הוצאו שמונת אלפים הגברים לתחנת הרכבת. מפי אחד הנמלטים מהטבח — יעקב פפיש — נודעה לי האמת עוד באותו ערב. הוא סיפר: מבעד לסדקים אשר במכסה המרתף ראיתי את החיות הנאציות, כשהם מחפשים בבית ובעליית־הגג ושואלים את אמא, היכן הגברים. אמי ענתה כי הם נלקחו לעבודה עוד ביום שלישי. תשובה שיכנעה אותם ואחד מהם אמר: „אה, ביום שלישי? זה טוב מאוד!"[42]

עד ראייה אחר מספר: „לא רציתי להתייצב לעבודה. כאשר שמעתי ביום חמישי, כי הגרמנים עורכים חיפושים הסתתרתי ברפת סמוכה. חוליה ראשונה שלהם נכנסה לרפת, אך מחוסר זמן, כנראה, היה החיפוש שטחי. עזבתי מיד את הרפת והסתתרתי בפינה שנייה של החצר. באותו זמן הגיעה למקום חוליה שניה של גרמנים אשר ערכו חיפוש יסודי ברפת. כך ניצלתי יחד עם שכני, ישה גרבוז"[43].

בשלושת ימי הטבח של אוגוסט 1941 נרצחו כ־11,000 גברים מיהודי העיר — בחירי האוכלוסיה מבחינה גופנית ורוחנית. היו ביניהם כמעט כל בני־הנוער העובד והלומד, המנהלים והמורים בגימנסיות ובבתי־הספר וכל אנשי האינ־טליגנציה — פרט לרופאים.

הקזת הדם האיומה השאירה את האוכלוסיה היהודית בעיר תשושה וחדלת־אונים.

פרק ג'

עדות הרוצחים על טבח אוגוסט

21 שנים לאחר מעשי הזוועה הנ"ל, כותב ד"ר ארצט — הפרקליט הראשון של התביעה הגרמנית במרכז להנהלת השירותים המשפטיים (צענטראַלע דער יוסטיץ־פערוואַלטונ־גען) בלודוויגסבורג על־יד שטוטגרט בדין־וחשבון הסופי (אַפשלוס־בעריכט), בו הוא מסכם את החקירות והעדויות נגד המרצחים של יהודי פינסק אשר נתפסו בינתיים, והמאש־רות את כל הפרטים שהבאנו לעיל, וזה נוסח דבריו:

„כ־80,000 תושבים היו בפינסק בעת כיבושה על ידי הגרמנים, ובתוך זה 35,000—40,000 יהודים, אשר התגוררו בכל חלקי העיר. בתחילת אוגוסט 1941 החלו בפינסק האקציות הראשונות להשמדה המונית של היהודים. ב־4.8.41 פירסם ה„יודנראט" הודעה, שכל היהודים בגיל 16—60 יופיעו למחרת — 5.8 עד שעה 2 אחה"צ בתחנת־הרכבת, משם יישלחו לעבודה לשלושה ימים. עליהם לבוא מצויידים בצרכי־אוכל לימים אלה. במקרה של אי־הופעה צפוי עונש מוות לכל בני המשפחה. בהודעה צויין עוד, כי ייערכו חיפושי־בית באותו זמן.

(בעדויות אשר בידינו אין אישור לכמה פרטים, המובאים לעיל: א. רק אחת מבין חמישה עדים באותו עניין (ת. שרמן) מזכירה הודעה של ה„יודנראט", שפורסמה ביום 4.8; ב. העדים, המזכירים את גיל החייבים לצאת לעבודה, נוקטים את המספרים 18—60, ולא 16—60 — נ. ב.).

בתחנת הרכבת נתאספו אלפי יהודים, אשר הוסלו בהמר־ניהם. ההמתות בירייה בוצעו בידי גדוד הפרשים ה־2 של חטיבת הפרשים ס. ס. פגליין בפיקודו של שטורמבנפירר (דרגת רב־סרן בס. ס.) מאגיל, המתגורר עתה בבראונשווייג, שבגרמניה המערבית.

מפקדת החטיבה, שחנתה בתחילת אוגוסט בברנוביץ', נתנה פקודה לפלוגות הגדוד ה־2 לערוך סריקה של ביצות הפריפט ולהמית את כל היהודים, אשר יימצאו בכפרים באותו איזור. ההמתות יבוצעו בשיתוף עם הס. ד. (שרות הבטחון של המפלגה הנאצית). הפקודה הזו הסתמכה על פקודה כללית של רייכס־פירר א. ס. ה. הימלר.

השטורמבנפירר מאגיל הופיע בתחילת אוגוסט במפקדת הס. ד. ובמשטרת הבטחון בפינסק, לפני הס. ס. — אובר־שטורמפירר (דרגת סגן בס. ס.) וורטהוף, והציג עצמו כמפקד גדוד ס. ס. של פרשים. הוא הציג פקודה בכתב, המצווה להרוג את כל היהודים של אותו מרחב ולגרש לביצות את הנשים והילדים היהודים. בפקודה נתבקשו חילות המצב לסייע לס. ס. שטורמבנפירר מאגיל.

הנאשם וורטהוף — כותב הפרקליט הראשון ד"ר ארצט — אמר למאגיל בעדותו, כי לדעתו, אין אפשרות לבצע את פקודת גירוש הנשים והילדים. הוא דרש גם לשחרר יהודים בעלי־מקצוע, אך מאגיל ראה הסתייגויות אלה בעין רעה.

לפי עדותו של וורטהוף צעדו היהודים, שהתאספו בתחנת הרכבת, לפי פקודתו של מאגיל ובליווי פיקודיו למרחק של 6 קילומטר אל מחוץ לעיר למקום, בו היו בורות מוכנים, ושם הומתו כולם בירייה על־ידי חיילי גדוד הפרשים ה־2 של ה־ס. ס. יחידות משטרה אחרות לא נכחו שם.

הנאשם מאגיל מסר בעדותו, כי אמנם הועמדו לפקודתו 4 פלוגות מאותו גדוד. כמו כן — הוסיף — נצטוויתי למצוא מערבית מפינסק מקום חנייה לאווירון מסוג פיזלר־שטורך (אווירון סיור קל).

למחרת — המשיך מאגיל בעדותו — הגעתי לפינסק. הפלוגה הראשונה החלה כבר בפעולת ההמתה, כפי שמסר לי בדו"ח שלו מפקד הפלוגה, אתו נפגשתי שם. אמרתי לו, כי

יש לסיים את הפעולה תוך יומיים. חיפשתי ומצאתי גם את מפקד פלוגה 4 באמצע המצעד של היהודים מפינסק אל מחוץ לעיר, וכן התקשרתי עם מפקד הס. ד. המקומי, אשר את שמו אינני זוכר. מפקד הס. ד. הודיע לי, כי הפעולה תסתיים למחרת. באותו ערב נפגשתי שנית עם מפקדי הפלוגות 1 ו־4. הוריתי להם לסיים את הפעולה למחרת היום, ויחד ערכנו את התכנית לכך.

למחרת בדקתי אישית במקום את אופן ביצוע התכנית. ההמתה בוצעה על־ידי הפלוגה ה־4, בפיקודו של ראש־הפלוגה ווגנר. אני רק נכחתי במקום כצופה והשגחתי, שכל הפעולה תבוצע מהר וללא הפרעות.

אולם לדעת התובע לא היה לרצח יהודי פינסק כל קשר עם הפעולה נגד הפרטיזנים, עליה נצטווה גדודו של שטורמבנפירר מאגיל. האקציות בפינסק ב־5 ו־7 באוגוסט 1941 בוצעו אך ורק בהתאם למטרות הנציונל־סוציאליזם להשמדה מוחלטת של היהודים, כפי שפורשו על־ידי קצין הס. ס. המאומן מאגיל. אי־מילוי פקודה זו לא היה גורר אחריו כל סכנה למעמדו או לחייו של קצין זה"[44].

פרק ד'

שלטונות הדיכוי בפעולתם

כ־20,000 תושבים יהודים נותרו בעיר, לאחר הימים האיומים של ראשית אוגוסט. ברובם המכריע כללו: נשים וילדים קטנים, ומספר מועט של גברים. אלה היו בעלי המקצוע, שהושארו על־ידי הגרמנים, ואף אלה שהצליחו להסתתר ולהישאר בחיים.

כשבוע אחרי האקציות קרא אליו המפקד הצבאי של העיר את חברי ה„יודנראַט", העמיד פני תם ומסר להם, כי ידוע לו, שלא כל היהודים יצאו לעבודה כאשר צוו, וכי רבים עדיין מסתתרים בעיר ובסביבתה. הם יכולים ללא היסוס לחזור לבתיהם, מאחר שהגרמנים הממונים על הגיוס לעבודת־הכפייה עזבו את העיר. מעתה ישרור כאן שקט ובקרוב יחזרו גם אלה, שגויסו לעבודה. על ה„יודנראט" מוטלת, אם כן, החובה להחזיר את המסתתרים לבתיהם, והוא — המפקד — אף מוכן לסייע בכך על־ידי העמדת כמה מכוניות לרשותם בליווי חיילים כדי להוציא לפועל את הפקודה.

היהודים לא נתנו אמון בהבטחות הגרמנים ולא יצאו ממקומות המחבוא. רק אחד אחד ובאישון לילה חזרו העירה, ולא הופיעו ברחוב עוד זמן ממושך לאחר זה.

מבצע „ביזה"

באותם ימים נערך על־ידי השלטונות הצבאיים מבצע שוד של הרכוש היהודי, כשהאוכלוסיה הנוצרית משמשת להם עוזר נאמן ושותף לביזה. פלוגה גרמנית מיוחדת הגיעה לעיר לצורך זה. בלוויית נשים נוצריות מהמקום באו הגרמנים לבתי היהודים, מחטטים בארונות ובוחרים בבגדים ובחפצים הנראים להם. את הרהיטים והחפצים הטובים ביותר הטעינו הגרמנים על מכוניות, ובשאר הדברים מילאו הנוצריות את סליהן ושקיהן.

בדרך כלל הסתתרו היהודים, ברגע שהיו מגיעות פלוגות הביזה לביתם. נשים, שניסו לשמור על רכושן ולא להפקירו לשודדים, הוכרחו לשאת במו־ידיהן את רכושן אל המכוניות. שני ימים נמשכה פעולה זו.

תעודות

אחרי צאת פלוגת הביזה מהעיר הזמין המפקד הגרמני את חברי ה„יודנראַט" והודיע, כי כל הגברים, שנותרו בעיר, חייבים להצטייד בתעודות המוכיחות, שהם עסוקים בעבודות מועילות. כל יהודי, שיימצא ללא תעודה כזו, ייאסר.

שוב אחזה חרדה גדולה ומבוכה את היהודים. האין זו תחבולה חדשה של הנאצים לתפוס את שארית הגברים שנותרו בעיר? — שאלו כולם. וכיצד יש לנהוג עתה?

הראשונים, אשר מילאו אחר הוראת תעודות־העבודה, היו הרופאים, חברי ה„יודנראט" ועובדיו. מפיהם נודע, כי אין הכרח לקבל אישית את התעודה, ואפשר לעשות זאת באמצעות אדם אחר. הנוצרים, אשר עבדו במשרדי המפקדה הצבאית, ניצלו יפה את המצב ועשו „עסקים" שהכניסו להם רווחים עצומים. הם קיבלו סכומי כסף, חפצי־ערך ואריגים תמורת התעודות שסיפקו. לא ארכו הימים וכל אחד צויד בתעודה. בכל זאת נמנעו גם עתה הגברים להופיע ברחוב מחשש הסכנה לחייהם.

כעבור זמן קצר הוציא ראש העיר שליבינסקי פקודה, המחייבת כל תושב לקבל תעודת־זהות, והפעם חייבת הפנייה להיות אישית. לא היתה כל ברירה — כבשו את הפחד בלב והלכו.

עברו ימים אחדים וגם הגברים העזו לצאת ממחבואיהם. מיום ליום גדל מספרם. רבים מהם הועסקו בעבודות שונות אצל הגרמנים. אווירה של קנאה נשתררה בין יהודי העיר, ובמיוחד בין הנשים, עם הופעתם של הגברים שהסתתרו.

ביחוד רבו הרוגז והשנאה כלפי חברי ה„יודנראַט" ופקידיו, אשר זירזו את הגברים בימי ה„אקציות" של אוגוסט — כפי שהוזכר כבר לעיל. לפי עדויות שונות היו ביניהם גם כאלה, שחיפשו בעצמם את הגברים והוציאום „לעבודה" תוך השמעת האיום בפקודה הגרמנית על עונש המוות למשפחות המסרבים[45].

מוסדות שלטון אזרחיים

כמה שבועות לאחר הטבח הגיעו השלטונות האזרחיים ובראשם קומיסר המחוז (געביטס־קאָמיסאַר) פאול גרהרד קליין * וסגנו אלפרד עבנר (Ebner) **. מיד עם בואם הוזמנו יו"ר ה„יודנראַט" וסגנו ללשכתם, ושם נצטוו להקפיד על קיום כל הפקודות, אשר תימסרנה להם מאת קומיסריון המחוז. ואכן, הפקודות החדשות לא איחרו לבוא.

* נולד ב־1906 באורמבורג — פומרן. מת ב־1945. נשא תואר מורה ביי"ס תיכון (שטודיען־ראַט)

** נולד ב־1913. עתה סוכן מסחרי בשטוטגרט — בירקך. היה ארדענס־יונקער.

גזירות חדשות

הראשונה היתה גזירת הטלאי הצהוב. במקום הסרט הלבן עם מגן־דוד צהוב על יד שמאל ציוו לתפור שני טלאים צהובים עגולים על החזה ועל הגב. „עלינו להבחין מרחוק בתושבים היהודים" — נימק הקומיסר את פקודתו.

אחר זה נגזר על היהודים ללכת רק באמצע הרחוב ולא על המדרכות. „כל אשר ייתפס בלכתו על המדרכה — אמרה הפקודה — יירה!" עברו כחדשיים — וגזירה זו בוטלה[46].

אחד העדים סיפר על סיבת השינוי: „באחד הימים עבר גנרל גרמני בעיר. בראותו הולכי־רגל באמצע הרחוב וכלי־רכב נוסעים על המדרכות, פקד להחזיר את המצב לקדמותו. ברם, עד שנודע השינוי ליהודים ועד שהתמצאו במצב החדש, נחבלו רבים באלות המשטרה הפולנית ובקתות רובי הגרמנים על אי־מילוי הפקודה"[47].

היהודים נצטוו לפנות את הדרך לכל נוצרי, הבא לקראתם ברחוב. איסור חמור הוטל על כל מגע בין נוצרים ליהודים.

מס הזהב

באחד הימים נתפרסמה פקודה, כי תוך 3 ימים יש לאסוף 20 קילוגרם זהב ולמסור אותם לגרמנים. אם לא תקויים הפקודה — יגורשו היהודים מן העיר ולא יורשו לקחת אתם דבר — הוסיף קומיסר המחוז *. לאחר התייעצות ב„יודנראַט" נשלחו רצים לרחובות היהודים, אשר הכריזו: „יהודים, נציל את נפשותינו! ניתן את הרכוש בעד הנפש. אחרת — נגורש מן העיר".

היהודים הנתבעים ידעו מנסיונם המר, כי אין הגרמני חומד לצון ויוציא לפועל את איומיו, ולכן נזדרזו להביא את כופר־הנפש: שעונים, טבעות, שרשרות, צמידים, שיני־זהב שבורות וכדומה.

כדי להדגיש את חשיבות ה„מבצע" הוקמה על־יד ה„יודנ־ראַט" וועדה מיוחדת לצורך ריכוז הזהב ובראשה הועמד הרבי ר' משה'לה (הסטולינאי).

הזהב והכסף, שנמסרו לפקידי ה„יודנראַט", נשקלו ונרשמו, לאחר שומה שנערכה על־ידי צורפים מומחים. על הרכוש שהובא נמסרו קבלות מתאימות לידי בעליו[48]. כומר הכנסיה הפרבוסלבית בעיר, שהיה ידוע כאוהב ישראל, מסר לוועדת מס־הזהב את צלב הזהב שלו במשקל חצי קילוגרם. הקונטריבוציה בוצעה במלואה. לציון סיומה המוצלח ערך ה„יודנראַט" נשף לכבוד השלטונות הגרמניים בלווית שירה, ריקודים ושתייה כדת.

יו"ר ה„יודנראַט" הוטל במבוכה, כאשר נתבקש על־ידי המפקד הגרמני, בעיצומו של הנשף, להביא לו עלמה יהודיה בגיל 18—24[49].

גזילת הרכוש

אחרי גזירת הזהב וביצועה במידה המניחה דעתם של הגרמנים, המשיכו הגרמנים בשוד הרכוש היהודי. הדבר נעשה לא בבת־אחת, אלא לשיעורים: אריגים למאה חליפות בגדים מהמין המובחר ביותר; חליפות מוכנות; סדינים; שמיכות; סוליות ועור עליון לנעליים; מגפיים; פרוות; סוסים וכל צאן ובהמה. איומים בצורות שונות ומשונות ליוו את השוד, כדי שהביצוע יהיה „חלק" ושקט ככל האפשר.

החורף התקרב, ועם התקדמות הצבא הגרמני לפנים רוסיה הורגש בחריפות המחסור בלבוש חם לחיילים.

על כן חמורה ביותר היתה גזירת הפרוות וכל הבגדים מצופי־פרווה, ואפילו כסיות. הנאצים לא בחלו בסוגים ישנים ומרופטים של בגדי חורף. גם לתביעת הפרוות צורפה התוספת רבת־המשמעות: „העובר על פקודה זו — ירה יירה". ואמנם, קיימו הגרמנים את איומם.

תליות

לאחר הלשנת שכנו הנוצרי מצאו אצל משה גלוצר (אחד מבני חאַניע דער בעדער) פרווה בתוך בור בחצר. כעונש תלו אותו ואת אשתו בכיכר השוק. אותו גורל נועד גם לאשה אחת ולשתי בנותיה, לאחר שמצאו פרווה בביתן. הכריחו אותן לשים את חבל התלייה, אחת על צוואר רעותה. שלושה ימים היו גופותיהן תלויות בכיכר המרכזית — כיכר 3 במאי. בדרכם לעבודה, אולצו הפועלים לעבור דרך כיכר זו דווקא, למען יראו וייראו.

החנווני בסחורות־ברזל, הישיש נטע מלביק, ניתלה בעוון החלפת חרמש בקמח. בת האופה לסובסקי נתלתה בעוון החלפת אריג בצרכי־מזון, אושפיז — על אשר שחט עגלה. על זהב שנמצא נתלו שלוש נשים וגבר אחד.

העמודים וחבלי התליה אשר בכיכר היו יום־יום עמוסים קרבנות — נשים וגברים, אשר נאשמו בכל מיני האשמות דמיוניות. הזוועה הזאת היתה מורטת את העצבים. איש לא היה בטוח, שלא יפרצו לביתו בלילה, לא יוציאוהו ולא יתלוהו ללא משפט[50].

ושוב חזרה התביעה לזהב. הפעם דרשו למסור מטבעות־זהב רוסיות של 5 ו־10 רובלים (אימפריאלים). הפעם — כמו גם במקרים אחרים — אסרו 30 עד 50 בני־ערובה ובאיום הוצאתם להורג תבעו למלא את הפקודה למועד שנקבע. היהודים נתנו את הנדרש מהם ואמרו לעצמם: „תן לי הנפש, והרכוש קח לך"[51].

דאגה למזון

הרעב אילץ את היהודים לא להכנע לגזירות, על אף ההמתות והתליות. אמנם, גם מי שנשאר בידו חפץ בעל־ערך, לא יכול היה בנקל לקבל תמורתו את המזון המבוקש, מפאת האיסור החמור על כל משא־ומתן בין יהודים לנוצרים. אך איכרי הסביבה התאמצו לעקוף את האיסור, להגיע לבתי היהודים ולקיים את החליפין, אשר הפיקו מהם תועלת מרובה. הדבר היה כרוך, כמובן, בסכנה. איכר, שנתפס בידי המשטרה הפולנית בביתו של יהודי, היה מובל לבולשת או שהיה סופג מכות בו במקום.

אז פנה ה„יודנראַט" אל הקומיסר וביקש להרשות ליהודים לקנות צרכי־אוכל בשוק. „האם אפשר לעבוד למענכם בלי

---

* בעדות מס' 2 מדובר על איסוף כלי זהב וכסף, כולל כלים מוזהבים ושעונים. בעדות מס' 8 מצויין, כי נדרשו לאסוף 12 ק"ג כלי כסף ו־8 קילוגרם זהב.

שינתן אוכל לעובדים ?" — טענו נציגי ה„יודנראט".

הפעם נעתר קומיסר־המחוז וקבע שני ימים, בהם מותר ליהודים לקנות בשוק. חלף „חסד" זה, קיבל סכום כסף הגון. אבל ה„חסד" לא האריך ימים. כעבור זמן הגבילו את הרשיון ליום אחד בשבוע, ולאחרונה — בוטל כליל.

היהודים לא יכלו לעמוד בפני הגזירה. למרות האיסורים וסכנת־המוות היו יוצאים לשוק להשיג מזון. אזהרות ה„יודנ־ראט" לא הועילו. המשטרה חזרה והזהירה את ה„יודנראט", כי העונש לא יאחר לבוא ו„החוטאים" יירו.

משטרה יהודית

אז החליט ה„יודנראט" להקים משטרה יהודית. מתפקידה היה להשגיח בשוק, על שפת־הנהר ובמקומות אסורים אחרים, לבל יהיה כל מגע בין יהודים ואיכרי הסביבה. כן היה צורך לשמור ביום על הסדר במשרדי ה„יודנראט" ובקירבתם, כי שם היו נאספים יום־יום אלפים לסידור ענייניהם, ובלילה — שמרו על החפצים יקרי־הערך, שהיו מרוכזים שם, בטרם נמסרו לגרמנים.

המשטרה הורכבה ממפקד ומשנים־עשר שוטרים מתנדבים, אשר קיבלו משכורת חדשית מתקציב ה„יודנראט". מפקד המשטרה הראשון היה אשר פלדלייט, בוגר הגימנסיה „תר־בות", שהיה בחור הגון מאוד [52].

„לשבחה של המשטרה היהודית בפינסק — קוראים אנו באחת העדויות — יש לציין, שלא היו שום מקרי אכזריות, מכות והתנהגות בלתי אנושית מצד השוטרים לגבי האוכלוסיה היהודית, — כפי שקראנו ושמענו על ערים אחרות. לפחות מנסיוני אני לא ידוע לי על כך, וכן לא שמעתי על כך מפי אחרים" [53].

אולם עדה אחרת יודעת לספר, מתוך נסיונה האישי, כיצד נטפלו אליה פעם כמה שוטרים יהודים, כאשר ראו אותה לבושה חליפת־סקי ומחליקה בסקי שלה ברחוב. הם ניסו בכוח לאסור אותה כדי להחרים את התלבושת והמחלקיים, אשר חמדו לעצמם. רק עמידתה התקיפה מנעה את הדבר [54].

החורף הקשה

החורף של 1941—1942, שהיה קר וקשה במיוחד — היה איום ליהודי פינסק. הקשיים להשיג עצים להסקת תנורי החי־מום היו עצומים. אז החלה כריתת העצים בבית־הקברות בקארלין, על אף ההרגשות הכבדות, שליוו מעשה זה.

רעבים, קפואים, ללא בגדים חמים יצאו יום־יום אלפי עובדים יהודים לעבודתם בבתי־החרושת ובבתי־המלאכה, בשירותים השונים של הגרמנים ושל הקבלנים הנוצרים ולעבודות ציבוריות שונות. אף היציאה לעבודות־כפייה שלוש פעמים בשבוע של גברים, נשים וגם ילדים גדולים יותר — נמשכה והתנהלה לפי תור על־ידי ה„יודנראט".

באותו זמן — לדברי מילה רטנובסקה — נפטרו שני אישים דגולים: הרב וולקין ור' ברוך אפשטיין ז"ל. ברב וולקין טיפל במסירות ד"ר יעקובסון, שהציב ליד מיטתו צוות אחיות ששמרו עליו יומם ולילה. כשבוע ימים נמשכה מחלתו עד שנפטר בביתו, על מיטתו. גם ר' ברוך אפשטיין נפטר בביתו לאחר שני ימי מחלה. זאת היתה זכות גדולה באותם ימים.

שמועות על גיטו

עם התקרב האביב החלו נפוצות שמועות על הקמת גיטו גם בפינסק כדוגמת הגיטאות, שהוקמו ליהודים בערים אחרות. אישור לכך ניתן על־ידי קומיסר־המחוז בתחילת חודש אפריל. הוא קרא אליו את בוקשטנסקי ואת מינסקי והודיע להם, שקיבל צו על הקמת גיטו בעיר.

נרעשים והמומים עמדו אלפי היהודים בהיודע דבר הגזירה. ה„יודנראט" החליט לנקוט באמצעים כדי לדחות את רוע הגזירה. הם שילמו בעין יפה והגזירה נדחתה לזמן קצר. הקהל נשם לרווחה. אין אדם רוצה לצאת מביתו, להינתק מפינתו ולהרוס את מקום מקלטו האישי האחרון.

סמוך לחג הפסח הובאה לפינסק שארית הפליטה מיהודי כמה עיירות באיזור, כשהם מחוסרי־כל, לאחר שגורשו מבתיהם באכזריות. בהגיע הפקודה על הקמת הגיטו היו יהודי העיר, שבעי־היסורים ומתוחי־העצבים עד קצה הגבול, במצב של אפיסת־כוחות.

„עוד יום לפני זה — מספר אחד העדים — ראינו, כי בסביבת הרחובות זבלנה, ליסטובסקה והלאה לעבר לונינייצ־קה — מצד אחד, ואלברכטובסקה, מצד שני, החלו פועלים יהודים לתקוע עמודים ולמתוח גדר של תייל דוקרני. לא קשה היה לנחש, כי מכינים את שטח הגיטו. האמת היא, כי עניין הגיטו לא העסיק אותנו ביותר. רבים התרגלו למחשבה, כי גורלנו נחרץ ממילא. אחרים ראו בגיטו ניצוץ תקוה, והסבירו כי לאחר הטבח באוגוסט החליטו, כנראה, הרוצחים להשאיר זכר לחורבן, ועל מנת לשלוט ביתר יעילות באוכ־לוסיה היהודית — „כלאוה בגיטו" [55].

פרק ה'

בגיטו

הפקודה על הקמת הגיטו התפרסמה ביום החמישי — 30 באפריל 1942 — י"ג באייר תש"ב, והיתה קצרה ופסקנית:

כל היהודים, הגרים ברחובות, אשר לא נכללו בתחום הגיטו, חייבים לעבור לשם למחרת — ביום ה־1 במאי עד שעה 4 אחר־הצהריים.

שטח הגיטו וגבולותיו

לגיטו היתה צורת מלבן גדול, הגדור מארבעת עבריו בתייל דוקרני. גבולותיו היו כדלקמן (ראה מפה בעמוד הבא):

1. בדרום — הרחובות זבלנה ואלברכטובסקה — מרחוב להישינסקה (פילסודסקייגו) עד רחוב ווישניובייצקה (רחוב אחד לפני חורשת לישצ'ה). 2. במזרח — רחוב ווישניובייצקה — מאלברכטובסקה ועד תיאודורובסקה. 3. בצפון — רחוב תיאודורובסקה — לאורך גדר בית־הקברות בקארלין, עד רחוב להישינסקה. 4. במערב — רחוב להישינסקה — מתיאו־דורובסקה ועד זבלנה. הרחובות הראשיים: זבלנה, אלברכ־טובסקה, ווישניובייצקה ולהישינסקה, לא נכללו בתחומי הגיטו.

התייל הדוקרני נמתח לאורך החצרות אשר מאחורי הבתים של אותם רחובות ראשיים, ולשם כך הרסו אפילו מבנים וגדרות שהפריעו למתיחת גדר־התייל. הנימוקים לכך היו: א. למנוע אפשרות של קשר בין תושבי הגיטו לבין העוברים והשבים ברחובות אלה. ב. להסתיר את הנעשה בגיטו מעיני לא־יהודים.

שלושה שערים הובילו לשטח הגיטו:

1. ברחוב ליסטובסקה — כמה עשרות מטרים מרוחק מפינת זבלנה.

2. ברחוב פולנוצנה (סיוועך) — במרחק־מה מפינת אלברכטובסקה.

3. ברחוב אלברכטובסקה — מאחורי הכנסייה הקטנה.

תחילה נפתח גם שער רביעי לרחוב להישינסקה כדי לאפשר כניסה ויציאה נוחות לרופאים, אשר רוכזו כמעט כולם על־יד הגדר ברחוב זה. אבל כעבור ימים אחדים הוא נסגר, מחשש שמא ישמש פתח לעסקים.

שטח הגיטו היה קטן מאוד, ביחס לשתי רבבות ומעלה היהודים, שנצטוו לעבור לשם. היה זה חלק העיר הגרוע והצפוף ביותר גם בזמנים רגילים, רובע הדלות והעוני — לינישטשעס.

ההעברה

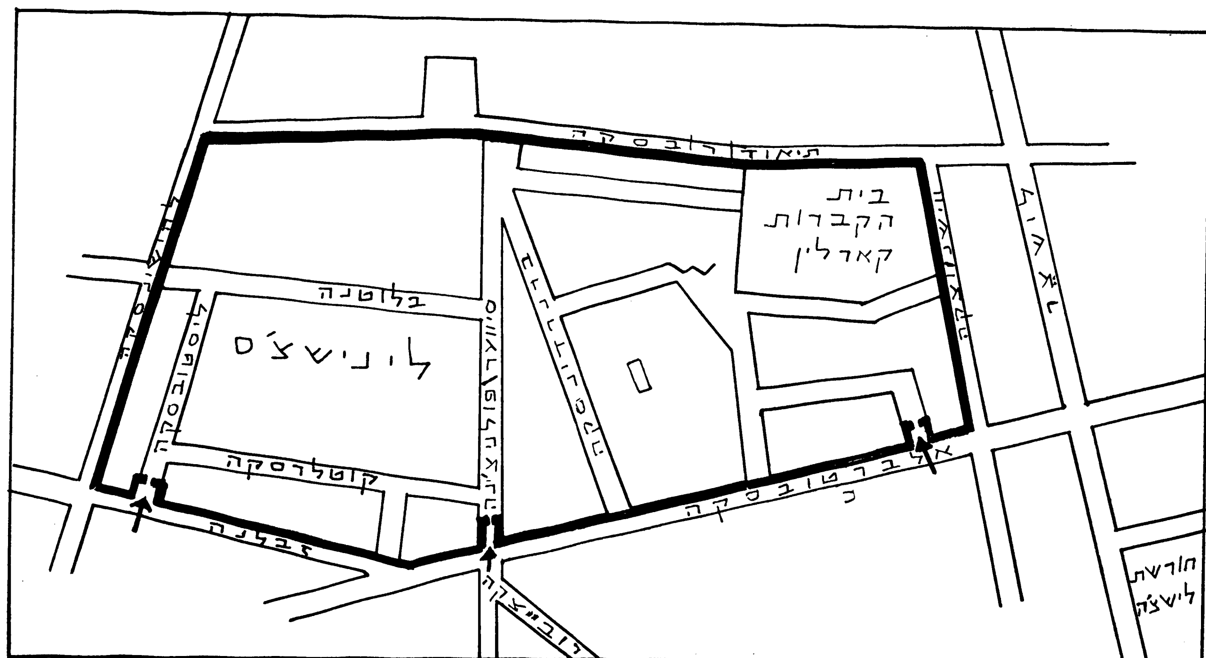
בהתאם לפקודה שנתפרסמה, מותר היה להעביר לגיטו רק כלי־מטבח, כלי מיטה ומעט בגדים (אחד מעדי הראייה מפרט: 2 זוגות לבנים ו־2 חליפות: אחת לחול ואחת לשבת.[56]). אסור היה לקחת רהיט כל שהוא. השימוש בעגלות להעברת החבילות — נאסר בתכלית, אך — כדברי כמה עדים — העבירו הרבה יותר, משהותר בפקודה.

בבוקר השכם עוד בטרם עלה השחר של יום ה־1 במאי המו כל הרחובות גברים, נשים וילדים, צעירים וזקנים, שסחבו צרורות על שכמם. אלה, אשר גרו מקודם בתחומי הגיטו, היו המאושרים, והם עזרו לאלה שגרו בריחוק מקום. הגרים בקירבת מקום לגיטו יכלו ללכת ולשוב מספר פעמים, ואילו למרוחקים לא הספיקה השעה לכך, כי ההעברה היתה צריכה להסתיים בשעה 4 אחר־הצהריים.

גרוע ביותר היה מצבן של הנשים העזובות, אשר בעליהן נלקחו מהן ב„אקציות" הראשונות. הן היו מיואשות לגמרי. הדבר האחרון, שנותר להן בחיים — פינתן הדלה, אף היא נגזלה מהן. על כל בעל־בית הוטל לנעול את ביתו, לכתוב על פיסת ניר את שמו ואת כתובתו, לקשור את הפתק למפתח ולמסרו ל„יודנראט".

עוד באותו יום, כשהאוכלוסיה היהודית עזבה את בתיה ועברה לגיטו, נתפסו מרבית הבתים על הרכוש שנשאר בהם על־ידי תושבים נוצריים מהעיר והסביבה. היו יהודים, שמסרו את הרכוש לפיקדון בידי נוצרים „ידידים" מתוך תקווה, שיצליחו להישאר בחיים ולקבלו חזרה.

כפופים תחת משא צרורותיהם שירכו אלפי היהודים את דרכם לכיוון הגיטו. בכל קרן רחוב עמדו הנאצים יחד עם

מפת הגיטו.

השוטרים הפולנים ואספסוף, ווירזו את ההולכים בצריחותיהם, ואגב זה חיטטו בצרורות ונטלו את אשר חשקו עיניהם, בלי לשים לב להתייפחותם של הנשים והילדים, הזקנים והגברים המעטים. ליד שלושת השערים עמדו ז'נדרמים גרמנים ושוטרים פולנים ובדקו את הצרורות, ואם נמצא משהו החורג מן המיכסה שנקבעה בפקודה, הוחרמו החפצים האסורים ובעליהן הוכו קשות [57].

התנאים בגיטו

למעלה מ־20,000 נפש נכלאו בתוך שטח הגיטו, — כולל יהודי הסביבה — אשר גם בימים כתיקנם היתה שם צפיפות הדיור הגדולה ביותר בעיר. ה„יודנראַט" הכין מראש את חלוקת החדרים בגיטו, לפי 1.20 מטר מרובע לנפש, וקבע את מקום מגוריה של כל משפחה. בתוך המהומה, שנשתררה באותו יום, לא נשמרו הסדרים, שנקבעו על־ידי ה„יודנראַט". בכל חדר נכנסו לגור 3—4 משפחות — לפחות 10 נפשות. כל בית היה מלא וגדוש עד אפס מקום. כולם ישנו על הרצפה, כי לא היה מקום להעמיד מיטה. לא היה די מקום לחבילות ולמטלטלין המעטים. בתנור אחד בישלו משפחות רבות לפי תור. היו כאלה אשר תורם להשתמש בתנור או בכיריים הגיע רק בערב או בלילה.

גם החצרות היו מלאות אנשים. בכיים של הילדים והתי־נוקות וצעקותיהם החרישו את האזניים. המשחק האהוב והמ־קובל על הילדים היה „משחק הלוויות". היו מכסים כיסא בסמרטוט שחור ועושים את עצמם בוכים ומייללים.

„השבוע הראשון בגיטו — מספר עד ראייה — היה איום ונורא, ומי שלא חזה זאת מבשרו, לא יוכל להעלות זאת על הדעת. משפחות רבות נשארו בחוץ. אחרות נכנסו לגור ברפ־תות, באורוות ובמחסנים.

המשפחות שהיו שרויות ללא גברים סבלו בעיקר. בבית אחד הצטופפו משפחות ואנשים בעלי אופי שונה, ועל רקע זה פרצו מריבות וסכסוכים בין הדיירים. קשיי החיים אמנם ריככו את היחסים בהמשך הזמן, אך המריבות לא פסקו עד הסוף המר. נשים וגברים זרים זה לזה, הפסיקו להתבייש זה בפני זה. התלבשו והתפשטו ללא כל התחשבות. בחדרים אלה נולדו גם ילדים. כחיות היינו" [58].

בכל הגיטו היו שתי משאבות־מים בלבד — ברחובות בולוטנה ופולנוצנה. עמדו לידן תורים ענקיים והמשטרה היהודית שמרה על הסדר. מחוסר תנאים היגייניים מינימאליים פשטו מחלות מידבקות במהירות עצומה.

גם הרעב החל לתת אותותיו המזוועים. מספר המתים גדל משבוע לשבוע, והגיע ל־30—40 ביום. האימרה הנפוצה בגיטו היתה: „פעם אחת לאכול לשובע — ולמות!"

ה„יודנראט" בגיטו

משרדי ה„יודנראַט" הועברו אף הם לשטח הגיטו, לבית בו היה בית־הספר היסודי „תרבות" ברחוב אלברכטובסקה (בית סאמורין לשעבר). הכניסה הראשית היתה מרחוב אל־ברכטובסקה, ובה השתמשו הגרמנים בבואם ל„יודנראַט". גם חלק מהפועלים היהודים, אשר נשלחו לעבודה אל מחוץ לגיטו, עברו בכניסה זו.

ה„יודנראַט" היה מעין ממשלה בזעיר־אנפין. פעולותיו הסתעפו והמחלקות השונות היו עמוסות עבודה. גם המשטרה היהודית גדלה ומספר השוטרים הגיע ל־50. במקום אשר פלדלייט, אשר מת מניתוח־קיבה, נבחר מפקד חדש — גולדברג. על השוטרים היהודים הוטל לשמור על הסדרים רק בפנים הגיטו, ואילו על השערים מבחוץ שמרה המשטרה הפולנית.

ה„יודנראַט" פתח כמה חנויות במקומות שונים בגיטו. קיבלו שם את מנת הלחם היומית לפי תלושים: לילד — 150 גרם ולמבוגר — 300 גרם, במחיר 2—3 רובל הקילו. הקמח הוקצב על־ידי קומיסר המחוז, והוא גם אשר היקצה שטח אדמה לגידול ירקות — בגני קפלן מעבר למסילת הברזל מול האחוזה אלברכטובה. עובדים מטעם ה„יודנראַט" גידלו שם: תפוחי־אדמה, מלפפונים, עגבניות, סלק, לפת וירקות אחרים.

הקומיסר מסר לרשות ה„יודנראַט" כמה עגלות וסוסים כדי להעביר בהם את הירקות לחנויות אשר בגיטו, שם היו נמכרים לפי כרטיסים. הגרמנים מכרו את הקמח ל„יודנראַט" בהתאם למספר התושבים ולמנת הלחם, שהוקצבה לכל אחד, אך במחירים מופרזים ביותר. את החשבונות עם מנהלי החנו־יות בגיטו — מצד אחד ועם הגרמנים — מצד שני, ניהלה מחלקת האספקה של ה„יודנראַט".

האופים היהודים היו יוצאים אחת לשבוע ברשיון מיוחד אל הטחנות אשר מחוץ לגיטו לקבל את מנת הקמח. בהזדמנות זו היו קונים קמח נוסף מהאיכרים, מצרפים אותו לשקי הקמח „הכשרים" ומביאים באותן העגלות ובאותו רשיון לגיטו. כך ניתנה האפשרות לאופים למכור לחם גם מחוץ המיכסה. בגלל המחיר הגבוה, בו נמכר לחם זה, נהנו ממנו רק מעטים מתושבי הגיטו.

הספקת הקמח לא היתה סדירה ביותר, והיו מקרים, שלא אפו לחם במשך כמה ימים מחוסר קמח. הקמח היה בעל ערך מזוני ירוד, כי הוא נטחן מהדגן ומהחיטה החרוכים למחצה מהמחסנים, שהוצתו על־ידי הרוסים הנסוגים. נוסף על כך הוסיפו הגרמנים לקמח נסורת עצים, והדבר הורגש בעת הלעיסה והעיכול.

ה„יודנראַט" הוציא כסף מיוחד, שהיה עובר לסוחר רק לשימוש פנימי בגיטו בלבד.

בית־חולים הוקם בבית־עצים לפני הכנסיה הקטנה סמוך לבית־הקברות בקארלין וה„יודנראַט" קיים אותו בתקציבו. הבית היה מלא תמיד עד אפס מקום חולים נפוחי־רעב, נגועי־טיפוס ומחלות אחרות. עבדו בו הרופאים: יעקובסון, פרגר, יוז, ליימישוב, מיילס, לב, רופא העיר גרינברג, רופא הנשים גלויברזון, המומחה למחלות קיבה פרופיסור רובין וד״ר וויינברג. בקירבת מקום היתה הפוליקליניקה (מרפאה) שבראשה עמד ד״ר לב ועבדו שם ד״ר אלשטיין — רופאת הילדים — ד״ר איינבינדר, מיילס, קוגן, קפלן והאחיות מאשה בוסל, פליסקין, ריבה גרינבלט ומילה רטנובסקי. התשלום שקיבלו היה סמלי. העיקר היה מנת המזון הנוספת, שקיבלו העובדים מדי פעם. היא כללה כמה ראשים מדגי־סרדינים או עצמות מבשר־סוס. בית־מרקחת אחד היה בגיטו והרוקח היה בעלה של ברטה שוורצמן.

Nr. | Datum | Unterlage | Personalausweis | Name u. Vorname | Arbeitsort | Adresse | Gültig bis

N-rus currens confirmatorum	N-rus currens parochianorum propriorum confirmatorum: virorum	mulierum	Cognomen confirmati nominaque, quo baptisatus et confirmatus est	Nomina parentum et matris cognomen	Nomen et cognomen patrini	Paroecia et dioecesis confirmati extranei	Annus susceptionis baptismi	N-rus currens confirmatorum ex canonicum secundum paroecias
4829	[illegible]	Liste	[illegible] 1	Kurie Beata	Judenrat	Meschtschanska 15	12.6.42	
4830			1	Norkin Golda	Judenrat	Holawska 10	10.6.42	
4831			1	Kagan Leba	Frau Czerkaschyna	Nord 32	12.6.42	
4832			1	Mildar Abram	Judenrat	Bolotna 51	10.6.42	
4833			1	Schames Chaja	Frau Jaroslawska	Meschtschanska 15	19.6.42	
4834			1	Bendner Rybka	Jurewska	Bernardynska 57	31.7.42 15.6.42	15.7. 30/6-42
4835			2	Schraibman Ch.	Judenrat	— " — 54/2	11.6.42	
4836			1	Meerowitsch E.	Judenrat	Albrechtow 51	10.6.42	
4837			1	Gavler Aron	Judenrat	Polaticowa 55	10.6.42	
4838			1	Ferdman M.	Schuhfabrik	Bernard[illegible] 39	31.VI.42	K.8 15.VI.[illegible]
4839				Feldman Leib	— " —	[illegible] 34	31.VI.42	15

תצלום של קטע מהגליונות של רשימות העובדים שנמצאו בבית היודנראט.

מוסד בית־היתומים, אשר גורש מביתו הגדול בפינת הרחובות זבלנה ודומיניקנסקה, עבר לבית קטן בתוך הגיטו, אשר הוקצה למענו על־ידי ה„יודנראַט". היתומים העלובים חיו בתנאי רעב, קור, ליכלוך ודוחק כשאר תושבי הגיטו. מדריכם המסור ליוב המשיך לטפל בהם בתנאים איומים אלה. המדריך השני פייבל אייזנשטט נספה באקציה הראשונה.

ה„יודנראַט" הקים מטבח לנצרכים עניים, לחולים ולזקנים. ההמולה על־ידו היתה קשה מנשוא בגלל הקהל העצום, שהיה סביבו בכל שעות היום. מנת האוכל שקיבלו שם היתה זעומה מאוד.

גם בית־דין ובית־סוהר היו בגיטו. אב בית־הדין היה עורך־הדין עלשטיין, ויועצו — העסקן הציבורי גורינובסקי, אשר היה גם יושב־ראש הוועד למען בית־היתומים.

על מה היו מתדיינים בבית־דין זה? בעיקר על סיכסוכים בין יהודי לרעהו, אשר ניתן לכנותם סיכסוכים על פכים קטנים. כאן נידונו גם יהודים אשר לא מילאו אחר תביעות ה„יודנראַט". אם אחרי חקירה נקבע, שהמסרב אינו משלם כפי שהוטל עליו, אף־על־פי שיש ביכולתו לעשות זאת, היו מושיבים אותו בבית־הסוהר לימים אחדים.

אנשי „חברה קדישא" שהיו אף הם, כאמור לעיל, עובדי היודנראט, טיפלו יום־יום בעשרות הלוויות של מתים, שנקברו בבית־הקברות בקארלין, אשר גדרותיו פורקו[60]. (אחד העדים נזכר באימרתו של ד"ר יעקובסון על נושא הגדר הפתוחה. בעת הלווייתה של אשת ד"ר יוז אמר: „באיזה עולם הפוך אנו חיים — את הגדר מסביב למתים פירקו והקימו אותה מסביב לחיים. מתי נזכה, שזה יהיה להיפך?"[61]).

ללא חיי תרבות וחיי ציבור

ה„יודנראַט" לא עסק כלל בתחום חיי־התרבות, אשר היו בשפל המדרגה. רובם של המורים, האינטליגנציה ועסקני הציבור הוותיקים הוצאו להורג ב„אקציות" של אוגוסט. לא היה מי שיארגן ויורה בבית־ספר או יערוך הרצאה. לא ידוע על כל נסיון לקיים הופעה של בידור, נשף, מסיבה וכד'. אפילו האמן העממי הידוע, יוסלה קולודני, שהיה אף הוא בגיטו, נאלם דום. לא היה זכר לאירגון של נוער או למפלגה.

רק כמה בתי־כנסת היו פתוחים, ומרבית המתפללים בהם היו זקנים. „הרבי מקארלין — ר' אברהם אלימלך פרלוב, שהיה בגיטו, השתדל בכל האמצעים להקל על הסבל — כותב מנשה אונגער, בעתון הניו־יורקי „טאָג־מאָרגען זשורנאַל" — הוא חזר מארץ־ישראל בסוף קיץ 1939 לנוכח הסכנות לחיי יהדות אירופה, ולא רצה להיענות להפצרות חסידיו ולהישאר בארץ. הוא הלך למוות בראש חסידיו בעת ה„אקציה" האחרונה.

לא היה גם מקום בגיטו, בו יוכל להכנס קהל של כמה מאות נאספים. לפני ההעברה לגיטו פחד יהודי לצאת מפתח ביתו, ועתה היו יותר „חפשיים".

באותם ערבי הקיץ היו דרי הגיטו נמצאים בחוץ. מרכז הפגישות היה בפינת הרחובות פרץ (בולוטנה)—גלינישצ'נ־סקה—שירוקי. בשבתות לא הכריחו הגרמנים משום־מה את היהודים לעבוד, ובאותו יום היו תושבי הגיטו „מטיילים" בבית הקברות בקארלין.

שני נושאים היו חוזרים ונשנים בשיחות בעת מיפגשים אלה: לחם ו... עד מתי יישארו בחיים? השיחות על הנושא

השני היו מסתיימות לרוב בהבעת מישאלה: „מי יתן ולפני מותנו נזכה לראות במפלת הנאצים".[62]

עבודה ועובדים

בשעה 7 בבוקר היו אלפי עובדים מתאספים ליד שערי הגיטו ומסתדרים קבוצות־קבוצות לפי מקצועותיהם ולפי מקומות עבודתם שלושה־שלושה בשורה. על כל קבוצה היה ממונה ראש־קבוצה יהודי מטעם הנהלת בית־החרושת או בית המלאכה (גרופן־פירער — כינוהו הגרמנים, והיהודים בהומור המר שלהם כינוהו: יודן־געגעראַל). הוא היה קורא בקול מתוך רשימה מוכנה את שמות העובדים, ורק אלה הורשו לצאת מהגיטו.

לאחר זה הגיע תורם של השוטרים הפולנים, אשר בדקו את תעודות־המעבר וערכו חיפוש בכליהם של היוצאים כדי לבדוק אם אין הם מוציאים משהו אסור. בתום בדיקות אלה ניתנה הרשות ליציאה. לפנות־ערב, עם שובם מהעבודה, חזרה ונשנתה התמונה: שלושה־שלושה בשורה צועדים העובדים באמצע הרחוב, וליד השער — קריאת השמות, בדיקת התעודות וחיפושים אישיים.[63]

לאחר סיום המלחמה עבר את העיר, בדרכו מרוסיה, עסקן ה„בונד" לייזר לווין, ובין ניירות שונים הוא מצא רשימות שמיות של אלפי אנשים, אשר קיבלו רשיונות־יציאה מהגיטו לעבודה בחודש יוני 1942.

הגליונות, עליהם נערכו הרשימות, היו שייכים, כנראה, לאחת הכנסיות הנוצריות בעיר. מעל הסעיפים המקוריים בגליונות, הכתובים בשפה הלטינית, נרשמו בגרמנית הסעיפים, עליהם ניתנו התשובות. (ראה צילום בעמוד הקודם).

ואלה הסעיפים: מספר סידורי; תאריך הרישום; אסמכתא; מספר הנפשות; שם משפחה ושם פרטי; מקום עבודה; כתובת; כוחו יפה עד תאריך... הרשימות אשר בידינו כוללות 42 עמודים — 29 שורות בכל עמוד. הן מתחילות במספר סידורי 2971 ומסתיימות במספר 5779. באמצע חסרים כמה דפים. רשומים בדפים אלה 3654 מפרנסים, שהם 20% בערך מיהודי הגיטו, אך כנראה קרוב למחצית מספר העובדים.

בכל שורה מ־1218 השורות רשום שם מקבל הרשיון. ליד רבים מהשמות מופיעים בעמודה „מספר הנפשות" מספרים שונים (מ־2 עד 50). משמעות הדבר היא, כי הרשיון ניתן לקבוצת־עבודה, והוא נרשם על שם ראש־הקבוצה.

בטבלה להלן, אשר עובדה לפי הרשימות הללו, חולקו 3654 העובדים לפי מקומות־העבודה המפורטים בגליונות.

כמה מקומות עבודה חוברו יחד לצורך הטבלה, והם:

פרטיים בחוץ — כלולים בזה שמות של מאות נשים, שהיו עוזרות־בית אצל נוצרים מחוץ לגיטו והן היוו את רוב המועסקות בסעיף זה. מיעוטן — הועסק בבתי־מלאכה של נוצרים.

משרדים — בסעיף כולל זה, מפורטים ברשימות מקומות העבודה הבאים: הנהלת־העיר, מחלקת הרשיונות, בית המשפט, שירות סניטארי, תחנת־הרכבת, משרדי המחוז, קולנוע, שירות המזון, דואר, מחסן המזונות, וכן המשרדים: ליבוא וייצוא, הדגים, העבודה, הרפסודות.

חקלאות — ברשימות מפורטים מקומות העבודה באחוזות ובחוות החקלאיות: האַי, אלברכטובו, זפוליה, פוצ'פובו.

קומנדנטורה, ז'נדרמריה ומשטרה — הגרמניים. השוטרים היהודים בגיטו נכללו בין עובדי ה„יודנראַט".

מקומות עבודה ועובדים בגיטו

מקום העבודה	מספר העובדים
פרטיים בחוץ	733
„יודנראַט"	698
משרדים	361
חקלאות	450
קומנדנטורה, ז'נדרמריה, משטרה	107
שירות הבנין	266
שירות ל־או 7046	95
מאפייה צבאית	5
בית־הסוהר	8
אספקה צבאית	7
בית החייל	4
קזינו הקצינים	3
שירות אוויר ושדה התעופה	60
מחנה הבנזין	4
מספנה ונמל	25
בתי־חולים (יהודי וארי)	128
בית מרקחת	6
בית חרושת ללבידים	192
בית חרושת לגפרורים	45
בית חרושת לסודה	11
בית חרושת לנעליים	82
בית חרושת לעורות	44
בית חרושת לשמן	11
בית חרושת לרהיטים	7
בית חרושת לסבון	2
בית חרושת לנקניק	2
בית חרושת למברשות	4
בית מלאכה לטריקוטז'	48
בית־מלאכה מכני	39
בית מלאכה לחייטות	36
דפוס וכריכיה	12
תובלה עירונית	92
מנסרות	12
בית־המטבחיים	8
מחלבה	12
בית־ספר למלאכה	4
גן־ילדים מס' 1 ו־2	4
בסך הכל	3654

הטבלה משקפת, כאמור, באופן חלקי את הנעשה בתחום העבודה בין יהודי הגיטו, אך יש בה חומר ממקור ראשון

לתיאור תמונה כוללת יותר. לא לשוא נאמר אז, כי גיטו פינסק הוא גיטו של יהודים עובדים. אף הגרמנים העריכו כראוי את התרומה שלו למאמץ המלחמתי שלהם, כפי שהדבר בא לביטוי במכתבו של ראש הס.ס. היינריך הימלר אל הגנרל פרוצמן, אשר יובא להלן.

מחומר העדויות אשר בידינו נוסיף עתה פרטים של עדי־ראייה להבהרה ולהסברה של הנעשה בתחום העבודה בגיטו.

אחד העדים אומר: „רבים מאוד מתושבי הגיטו חיפשו להם אפשרות לצאת לעבודה מחוצה לו. כל אחד רצה לנצל את ההזדמנות ולהיחלץ, ולו לזמן קצר, מתוך הכלוב המגודר. אחרים נימקו רצונם בכך, מתוך סברה, כי רק העובדים אצל הגרמנים יישארו בחיים. אך רובם עשו זאת כדי להינצל מרעב — הם ומשפחותיהם"[64].

עדה אחרת מספרת: „תחבולות שונות ניסינו כדי להיות בין המאושרים היוצאים לעבודה. אם כי היה לי ילד בן 3, השארתיו לטיפולה של אמי, ויצאתי לעבודה גופנית קשה בנמל. עזר לי בכך מנהל־העבודה במקום זה — מדיאנובסקי, אשר עוד בטרם הוקם הגיטו החלפנו אתו מכונת־תפירה במיצרכי־מזון. היכרות זו ניצלתי עכשיו. בהמלצתי נתקבלו אחרי יהודים נוספים לעבודה בנמל"[65].

ומוסיפים אחרים: „בגיטו התארגן בית־מלאכה גדול לחייטים. עבדו בו כל החייטים והתופרות שבגיטו. כן היה בית־מלאכה לסנדלרות. שני בתי־מלאכה אלה שוכנו בבית־אבנים ברחוב ברנרדינסקה, סמוך לבית־החולים הכפרי, אשר נועד בשעתו ל„ישיבה". לבתי המלאכה היו שתי כניסות:

בכניסה מהרחוב באו הגרמנים והתושבים הנוצרים להזמין להם בגדים ונעליים. אריגים ועורות היו להם דיים מהשוד והביזה, אך בעלי־מקצוע לתפירה וסנדלרות לא היו להם מחוץ לגיטו. שני בתי־המלאכה פירנסו יפה את עובדיהם. מלבד כסף היו הלקוחות מביאים קמח, שומן ומיצרכי־מזון אחרים, לבאים מהגיטו נועדה כניסה שניה"[68].

„משפחות אשר אחד או כמה מבניהן עבדו בחוץ היו בעלי־הלחם". במקומות העבודה היו נפגשים עם איכרים ועם תושבים נוצרים מהעיר ומחליפים אתם חפצי־ערך שונים בלחם, בגריסין או בתפוחי־אדמה"[67].

„היו בתי־חרושת, שהיו בהם מטבחים לפועליהם. גם ארוחת־הצהריים הדלה, שניתנה שם, היה לה ערך רב בתנאים ההם"[68].

סיפר אחד: „הייתי בן 20 — בחור בריא וחזק. סודרתי לעבודה ב„ור"פ" — היה זה תשלובת של מנסרות, בתי־חרושת ובתי־מלאכה לצורך המספנה. מקום עבודתי היה על שפת הנהר במקום, בו העבירו אל בית־החרושת ללבידים של לוריא את גזעי העצים, אשר הגיעו בדרך המים קשורים כרפסודות. היו גזעי עצים, ששקעו בתחתית הנהר. עלי הוטל לצלול לתוך המים עם שרשרת ברזל בידי ולקשור בה את הקורה השקועה, ואז משך אותה סוס החוצה. הייתי יהודי יחיד, שעבד בעבודה כזו. בשכר עבודה קשה ומסוכנת זו קיבלתי מנת־לחם של „ארי" — 800 גרם ליום (במקום 300 כרגיל) בתוספת מרק מימי לארוחת־הצהריים.

בין האיכרים, עובדי־הכפייה, שגויסו מכפרי הסביבה, היו גם יהודים. בשעת הפסקת הצהריים היו נטפלים אלי, משמיעים דיבורים פוגעים ומנסים להכשילני ולהפילני בתחבולות שונות. הצעתי להם פעם לעשות זאת בדרך ישרה של התחרות בהיאבקות. מאחר שאיש מהם לא הצליח להכריע אותי בהיאבקות, הפכנו זאת אחר־כך להתערבות.

מדי פעם היו נוספים איכרים חדשים כעובדי־כפייה במקום, והוותיקים יותר היו „מותחים" אותם לנסות את כוחם עם ה„יהודון" היחיד. הפרס בהתערבות היה כיכר לחם. כך זכיתי מדי פעם בכיכר לחם נוסף, שהייתי מגניבו לגיטו ומביאו לאמי ולשבע אחיותי. שתיים מאחיותי עבדו אף הן בחוץ, והצעירה בת ה־13 היתה פועלת מצטיינת בבית־החרושת ללבידים של קונדה, שם עבדה כעגלון והובילה את הקורות מהמגרש לבית־החרושת"[69].

בהתאם לטבלה דלעיל, היה המספר הגדול ביותר של עובדים כלול בסעיף „פרטיים בחוץ".

אחד העדים הוסיף הבהרות באותו עניין: „היות ואף העובדים בחוץ לא יכלו לכלכל את משפחתם, היו נשותיהם ובנותיהם משכירות את עצמן לעוזרות בבתי־נוצרים. לא בנקל השיגו עבודה זו, כי צריך היה למצוא משפחה נוצרית, שתסכים להגיש בקשה לשלטונות עם שם העוזרת. רק לאחר אישור הבקשה ניתן רשיון־העבודה. מובן, כי לא שולם כל שכר לעוזרות אלו והן עבדו רק תמורת האוכל. לפעמים היו מצליחות לחסוך פרוסת־לחם מפיהן ולהגניבה לבני־המשפחה הרעבים בגיטו. היו נשים, אשר מכרו את עבודת־ידיהן וגם את גופן לנוצרים תמורת לחם"[70].

המאבק על מזון

העובדים היהודים היו מנצלים, כאמור, את שהותם מחוץ לגדר הגיטו ומכינים קצת צרכי מזון — כמה פרוסות־לחם, גריסין, תפוחי־אדמה, שומן. אך עיקר הבעייה היה, כיצד להכניס זאת לגיטו? התפתחה בנידון זה אמנות מושלמת של תחבולות. גריסין היו גברים מכניסים בתוך גרביהם. תפוחי־אדמה היו מבשלים, מוסיפים מים ומכניסים כמרק, שניתן במקום העבודה. פרוסות לחם היו נשים מסתירות מתחת לבגדיהן.

ליד שערי הגיטו היה נערך חיפוש מדוקדק על־ידי השוטרים הפולנים. היו ביניהם אחדים שנתגלו כבעלי־לב אנושי כאותו שוטר, שמספרו היה 27, שסיפרו עליו, כי הוא קשור גם בפרטיזנים, וכן גם השוטרביילצקי. אלה היו מעמידים פנים, כאילו הם בודקים ומחרימים משהו, אך את השאר הצליחו היהודים להביא לבני־ביתם הרעבים. אך כאלה היו מעטים ביותר.

מרבית השוטרים הפולנים היו קשוחי־לב ואכזריים. לדר־און ייזכרו כאן הגרועים ביותר השוטרים דז'ביצקי, שמספרו היה 15, והוליבנייה — נושא המספר 41, וכן נושאי המספרים 9 ו־17, ששמותיהם אינם זכורים[71].

כל מיצרכי המזון, שנתפסו בידי אלה, רוכזו בערימה ליד השער וה„עבריינים" הוכו ללא רחם. בחיפושים אלה לא שפר גורלן של הנשים מזה של הגברים.

אף סכנת המוות לא הפחידה ולא הרתיעה את תושבי

הגיטו, וכל אחד ניסה להערים על הצוררים ולהשיג מזון כלשהו לפי הטף המתנוון במצוקת הרעב. רבים שילמו בחייהם בעד מאמצים אלה.

סיפרה אחת העדות: „יום אחד חזרתי מהעבודה ביחד עם שמואל לרנלייט מרחוב ברוברנה. הוא החזיק מתחת לבית־שחיו חתיכת עץ. ליד השער נצטווה על־ידי השוטרים להשליך אותה אל ערימת החפצים המוחרמים. לאחר שמילא אחר הפקודה, חזר והשתדל באין רואים להרימה שנית ועבר את השער. אחד השוטרים השגיח בכל זאת במעשה, רדף אחריו, הוציא את העץ מידו והחל לבדקו. לרוע המזל התפרקה חתיכת העץ לשניים, ובתוך החלל החרוט מצא השוטר חתיכת חמאה. השוטרים הכניסוהו לחדר המשמר, ציוו עליו לכרוע על ברכיו וירו בו במפרקתו. הוא מת במקום"[72].

שני הוסיף: „שמואל לרנלייט היה הקרבן הראשון של מאבק המזון. הקרבן השני היתה דבושה, אשת יוסף מינקובסקי מבניו של בעל המכבסה הכימית. בעת בדיקת העובדות בבירור תפוחי־אדמה בחורשת האַי שליד קסרקטיני הצבא נמצאו בכליה קצת תפוחי־אדמה. המשמר הגרמני הוליך אותה הצידה וירה בה. שאר הנשים זרקו מיד בזהירות את תפוחי־האדמה, שהטמינו אצלן. לבקשתן הירשו להביא את גופת הנרצחת אל הגיטו. הלווייתה של האשה, אשר השאירה שני יתומים קטנים, דיכאה מאוד את רוחם של תושבי הגיטו"[73].

סיפר שלישי: „מקרה אחד מזעזע קרה לנער בן 15 — ישעיהו, בנו של אליעזר פלוטניק, ספר מרחוב בריסק. הנער השיג כיכר לחם מחוץ לגיטו, חשש לעבור את השער ועבר את הגדר ברחוב קוטלרסקה, הרגיש בו השוטר מס' 41 רדף אחריו וכיוון נגדו את רובהו. הנער קפץ, תפס ברובה והחל להיאבק אתו. אך השוטר גבר עליו, ירה בו והרגו.

במו־עיני ראיתי פעם את איציק לייזרוק, בן פסח הקצב, שנתפס עם קצת גריסים בגרביים. הוא נצטווה לחלץ מגפיו, לשפוך את הגריסים ולאסוף אותם גרגיר־גרגיר, כשהמרצחים הולמים בראשו בקתות רוביהם ובמגפיהם. נפוח כולו חזר אל ששת ילדיו, המחכים למעט אוכל"[74].

רביעית מסרה: „אצל הילדה בת ה־15 — לאה טנצמן, מצאו פעם נתח כבד ליד השער. השכיבו אותה על קרש בקירבת מקום והלקוה 25 מלקות. חדשיים שכבה הילדה במיטה. פעם אחרת, כשחזרנו מהעבודה, ראינו ליד השער, כיצד שוכבת על האדמה האשה שורה ליובשבסקי וכמה שוטרים מכים אותה במגלביהם בכל חלקי גופה. כמעט ללא רוח חיים היתה כשהכנסנו אותה לגיטו"[75].

ואני ראיתי — סיפרה עדה — איך נרצח היהודי גלוברמן בידי סגן־הקומיסר עבנר ליד השער, לאחר שמצאו אצלו חתיכת חמאה מוסתרת"[76].

הרעב הלך וכבד. המכות והמוות לא מנעו את המשך המאבק על החיים, שניהלו תושבי הגיטו עם הנאצים ועושי דברם מהאוכלוסיה המקומית. היה זה מאבק לחיים ולמוות, אשר לקחו בו חבל יהודים מכל השכבות והגילים, והוא נערך בחלקו החפשי של העיר, בכפרי הסביבה ועל יד שערי הגיטו. היה זה מאבק רצוף מעשי־גבורה לאין ספור, אצילות־נפש והקרבה למען הזולת.

הילדים במאבק

פרק מזהיר במאבק זה רשמו הילדים. מדי בוקר היו עשרות מהם זוחלים ויוצאים מתחת לגדרות הגיטו, מצויידים בשקים ובתרמילים. הם היו מתפזרים בכפרים הסמוכים, מעוררים את רחמי האיכרים בפשטם ידיהם לבקש פת־לחם וקצת תפוחי־אדמה. רבים מהאיכרים לא יכלו לעמוד בפני המבטים האילמים של הילדים מזי־הרעב, נענו ונתנו.

כך אספו הילדים במשך היום קצת מזון, ועם ערב הזדרזו להביא אותו לאמם החולה או לאחיהם ולאחיותיהם הקטנים, היתומים מאביהם, שנפל ב„אקציה" הראשונה. אולם לא כולם הגיעו לבתיהם.

„3—4 מהם — מסר אחד העדים — היו נופלים יום־יום ליד או מתחת לגדרות הגיטו. היו שוטרים פולנים, ש„התמחו" ברצח הילדים בעודם מתחת לתיל, כשהללו חרפו נפשם בדאגה להשגת מזון כלשהו ולא הבחינו בלועו של קנה האקדח או הרובה המכוון אליהם. קול היריה וזעקת „אמא" היו מרעידים ומריצים אמהות אומללות אל הגדר לראות, אם לא ילדן הוא אשר נפל הפעם קרבן"[77].

היו ילדים, שלא יצאו מחוץ לגיטו, והיו מחכים בתוך הגיטו ליד השער, אולי ירחם מישהו מהנכנסים ויעניק להם פירור לחם. „כך היינו רואים בכניסתנו לגיטו יום־יום אחרי העבודה — סיפר עד אחר — שורות של ילדים נפוחי־כפן יושבים על המדרכות. אדישים ישבו. ראשיהם גדולים, רגליהם כשני שקים נפוחים, ועל פניהם תו המוות. לאחר כמה ימים היינו רואים כבר ילדים אחרים. קודמיהם גוועו והובאו לקבורה. אותו גורל נועד גם לחדשים"[78].

גורל זה של מוות ברעב נועד גם למבוגרים, שלא היו להם מקומות עבודה. האנשים ניסו להאריך את ימיהם בכל מיני תחליפי־מזון כגון: קציצות מעשבים או תבשילים מקלי־פות תפוחי־אדמה, אך לא היה באלה כדי להחיות את הנפש לזמן רב. היו מקרים, שאנשים גוועו ברעב באמצע העבודה, במקום עבודתם שמחוץ לגיטו.

ה„יודנראַט" פנה אז אל סגן־הקומיסר עבנר, מסר לו על התמותה הגדולה ודרש ממנו להגדיל את מנת הלחם לעובדים. המפקד הגרמני ביקש לראות את רשימות תעודות־המוות ובדק אותן בקפידה.

„לפי חשבוני — אמר בציניות ,הממונה על היהודים' — אינם מתים די יהודים". ואמנם, משבוע לשבוע עלה מספר המתים ברעב ובמחלות.

רצח החולים

באחד מימי יולי הגיע אל ה„יודנראַט" עבנר בליווי הרופא המחוזי דילבסקי. הגיטו עצר נשימתו. מה הגזירה החדשה?

הדבר התברר עד מהרה. הם דרשו רשימה של חולי־הרוח והחולים הקשים חשוכי־המרפא אשר בגיטו. ברצונם — כך אמרו — לקחת את כולם לבית־החולים בבריסק.

אנשי ה„יודנראַט" ניסו להתחמק בטענה, שהם אינם יודעים למי הכוונה.

„הרשימה כבר הוכנה על־ידי ד"ר דילבסקי — אמר עבנר

— ואם אתם לא תשתפו פעולה, נוציא בעצמנו את החולים, אבל כעונש — יחד עם משפחותיהם".

בלית־ברירה נשלחו פקידי ה„יודנראַט" יחד עם כמה רופאים ושוטרים יהודים לערוך את הרשימה, והיא כללה 40 קרבנות. לאחר יומיים הגיעו כמה מכוניות גרמניות אל שערי הגיטו לאסוף את החולים. החולים האומללים ומשפחותיהם ידעו את הצפוי להם והם התנגדו לשוטרים היהודים, אשר באו ללוות אותם אל המכוניות.

„היה זה מחזה קורע לב — מסר עד ראייה — לראות את החולים, הנגררים אל שער הגיטו בידי יהודים. עד כמה שזכור לי, היה זה מקרה יחיד שיהודים נאלצו בפינסק למסור את אחיהם לידי הגרמנים".

שתי המכוניות הגדושות יצאו בכיוון בריסק. כעבור כמה שעות ראו אותן חוזרות ריקות. עד מהרה נודעה האמת: החולים נורו בקירבת הכפר קוזלקוביץ'.

כדי להרגיע את הרוחות הנסערות לאחר „הפעולה" הזו, חזרו עבנר וד"ר דילבסקי לגיטו והבטיחו, שחולים נוספים לא יוצאו.

עדה אחרת מסרה: „הרופאה־הפסיכיאטרית ד"ר יוז, פליטה מוורשה, ממשפחת דווידזון הידועה, אשר טיפלה בחולים הנ"ל במסירות רבה, איבדה את עצמה לדעת למחרת היום.

כעבור כמה ימים הופיע המשוגע, שכונה „נחומקע טעפעלע שמאַלץ". „איך ניצלת?" — שאלוהו. „ברחתי" — ענה. „וכי איך תוכל להתקיים קהילה בלי משוגע?"[78].

חלוקה לשני גיטאות

בעת ביקורם זה של עבנר ודילבסקי, ציוו השניים על הריסת כל הגדרות בפנים הגיטו פרט לאלה, שאינן גבוהות יותר מ־80 סנטימטר. הנימוק היה — להקל על השומרים, למען ייטיבו לראות את השטח כולו...[79].

באותם ימים ניתנה הוראה לכל בעלי־המקצוע בגיטו לסמן על שני הטלאים הצהובים את שם מקום העבודה ואת המיספר, שהיה לכל פועל במקום עבודתו.

„הנוצרים מנהלי העבודה — מסר בעדותו פועל דפוס בגיטו — באו אל בית־הדפוס, בו עבדנו, ובידם הטלאים הצהובים, והיה עלינו להדפיס עליהם את שמות מקומות העבודה"[80]. מהם נודע, כי המהנדס פרידמן הובהל אל הבולשת, שם נאסר ונצטווה לערוך את הרשימה של היהודים העובדים מחוץ לגיטו. הרשו להביא לו אוכל ואיפשרו לחברי ה„יודנ־ראַט" להיפגש אתו.

נפוצו שמועות, כי יחלקו את הגיטו לשניים: A ו־B. לגיטו הראשון יועברו בעלי המקצוע והפועלים בבתי־המלאכה והחרושת. ואילו בשני יגורו הזקנים, הילדים, החולים, כלומר אלה שאינם מסוגלים לעבודה. משמעות החלוקה היתה ברורה לדרי הגיטו: העובדים — יישארו בחיים, האחרים — יושמדו.

כל אלה, אשר לא עבדו, התרוצצו בבהלה לבקש להירשם כפועלים במקום עבודה כלשהו. מנהלי העבודה הנוצרים צברו אז רכוש רב, כי תמורת סיפוח יהודי למקום עבודה קיבלו סכומים גדולים. הם היו פונים אל המהנדס הגרמני זיג, הממונה על מחלקת העבודה בלשכת הקומיסר המחוזי, ומו־דיעים לו, שהם זקוקים לתוספת פועלים ובעלי־מקצוע. ואמנם, יהודים נוספים רבים קיבלו עבודה מחוץ לגיטו.

פשטו אז שמועות, כי רק עשרת אלפים פועלים יהודים ייוותרו בחיים. השאר — יוצאו למחנות. יהודים ניחמו את עצמם ואת זולתם, כי עד פינסק לא תגיע הרעה. פינסק עיר עובדת היא, ובתי־החרושת שלה הם חיוניים למאמץ המלחמה הגרמני — כגון בתי־החרושת ללבידים, המנסרות, בתי־הבורסקי לעיבוד עורות, בתי־החרושת לנעליים ועוד.

כאשר החלו להגיע הידיעות על חיסול היהודים בעיירות הסביבה, לא יכלו חברי ה„יודנראַט" לעמוד עוד בפני לחץ דעת־הקהל, והם מיהרו אל הקומיסר, סיפרו לו על הידיעות שנפוצו ושאלו לפשר הדבר. הקומיסר לא בוש להודות, כי הדבר נכון. „אין בדעתנו להמיתם — אמר — כי אם לבחור מתוכם את הצעירים ולשלחם לעבודה לגרמניה, ואת הזקנים — למחנה־עבודה. אבל מה לכם ולהם? לכם לא יאונה כל רע. כמעט כל אנשי פינסק הם בעלי־מקצוע וכולם עובדים בחריצות. העיר — עיר תעשייה היא, ואנו עוד נביא לכאן יהודים נוספים מהסביבה, כי דרושים לנו כוחות עבודה. אין כל יסוד לחששות"[81].

תשובתו לא הרגיעה את הרוחות.

חיסול יהודי הסביבה

אם כי הגרמנים לא הרשו גם לנוצרים מהסביבה לבוא לעיר, כדי שלא יגלו את הידוע להם על הטבח שערכו ביהודים, — אי־אפשר היה למנוע בעד התפשטות הידיעות על הנעשה בערים ובעיירות של פולסיה ווהלין. היו יהודים, אשר לא רצו להאמין בשמועות הזוועה. אך גם אלה, שטיפחו אשליות, עמדו על טעותם.

„היה זה ביום, בו הגיעו לגיטו פליטי השחיטה בעיר סרני — מסר עד — וביניהם גם שני בני פינסק: בנקובסקי מחנות הברזל ובחור צעיר, אשר את שמו שכחתי. הם סיפרו, כי יהודי סרני רוכזו למגרש גדור בתייל דוקרני מחוץ לעיר, שם הוחזקו כמה ימים, עד שכונסו למקום כל היהודים מהסביבה. הודיעו להם, כי משם יישלחו למחנות־עבודה. בימי הקיץ הלוהטים לא ניתן לעצורים כל מזון ומשקה. היהודים הציעו זהב תמורת כוס מים בשביל הילדים והתינוקות, אשר התעלפו בצמא.

כאשר הגיעו מכוניות הגרמנים, הטעינו על כל אחת מהן עשרות יהודים, ובקירבת מקום ירו בהם והמיתום.

למראה הטבח חתכו צעירים אחדים את התייל ופרצו לברוח. זרם אנשים הגיח דרך הפתח בגדר. בעצם המהומה שנוצרה נדרסו נשים וילדים, ו„המאושרים" שהצליחו לברוח, נורו על ידי הגרמנים. אך מעטים ניצלו וביניהם הפליטים, שהגיעו לפינסק, לאחר שנודע להם, כי כאן חיה עדיין עדה של יהודים"[82].

הגיעו ידיעות גם מבריסק על השמדת כל יהודי הגיטו בעיר, פרט לבעלי־מקצוע מעטים. יהודי דרוהיצ'ין נספו גם הם בטבח ביום 25 ביולי 1942. על קיצם המזעזע של יהודי ינובה, הרחוקה אך כ־25 ק"מ מערבה מפינסק, הגיעו ידיעות מזעזעות. היהודים הכינו שם את עצמם לקראת הצפוי להם, והם חפרו

מחילות מאחורי הבתים ובגנים, בונקרים ומעברים תת־קרקעיים מרחוב אחד למשנהו — למען ישמשו להם מחבוא. המרצחים הציתו את הבתים והעשן המחניק אילץ את היהודים לנטוש את מחבואיהם ולנסות להימלט. רובם הומתו ביריות, ואף ספורים הצליחו להגיע ליערות. מתוך 80 יהודים בעלי־מקצוע, שהותירו הגרמנים בחיים, ברחו מעטים ליערות, ויתרם — נורו לאחר זמן קצר.

לפני יום הכיפורים הגיעו לפינסק פליטי החרב מהעיירה הסמוכה פוהוסט־זגורודסקי. בצריף הגדול של המיטבח לנצ־רכים, שם נערכו תפילות יום הכיפורים, סיפרו אנשי פוהוסט, כשהם ממררים בבכי, על חורבן קהילתם בראש־חודש אלול (אמצע אוגוסט).

חורבן שתי הקהילות היהודיות, הסמוכות ביותר לעיר משני עבריה, היה מהלומה כבדה לתושבי הגיטו, שנראה להם עתה כאחרון הגיטאות בחבל פולסיה כולה.

ידיעות קלושות, אך ברורות, הגיעו לפינסק על התקוממות יהודי העיירה לאחווה, אשר הצליחו אפילו להפיל חללים גרמנים (חורבן גיטו לאחווה היה בימים 2—3 בספטמבר). הדים להתנגדות המזויינת בלאחווה נשמעו גם מפי סגן־הקומיסר עבנר, אשר התפאר בפני אנשי ה„יודנראַט", כי הוא השמיד את כל יהודי הסביבה בעוון אותו מרד[83].

השתררה ההרגשה, כי החבל מתהדק והולך גם על צוואר יהודי פינסק. אצל רבים כבה כל זיק של אור ותקווה. המאבק על החיים התיש את כוחם עד תום. אולם היה חלק, אשר חיפש מוצא כלשהו גם במצב שלאחר יאוש.

היו שאמרו, כי ה„אקציה" העתידה לבוא, תימשך כמה ימים, ומי שלא יימצא באותו זמן על ידי המרצחים, יישאר בחיים.

לפיכך החלו רבים לחפור מתחת לבתים ולרפתות, בגינות ובחצרות ואף לבנות קירות, תקרות ורצפות — כפולים. כל אחד חפר את מאורת מחבואו כיד ההמצאה הטובה עליו. חפרו ביום ובלילה ללא ליאות. האמינו, כי זו הדרך להצלה.

הקומיסר, שהדבר לא נעלם מידיעתו, הוציא פקודה להביא אליו את כל האתים, המעדרים והגרזינים, כדי למנוע בפינסק את „הטירחה", שגרמו לגרמנים יהודי ינובה בעת החיסול.

פרק ו'

גילויי התנגדות

ההתחפרות והכנת המחבואים היתה צורה חדשה של התנגדות יהודית לצורר הנאצי, כשם שגם קודם לכן היו גילויי התנגדות וגבורה נגד הרוצחים.

כל חתיכת שומן, שהוגנבה דרך שערי הגיטו או מתחת לגדרותיו תוך סכנת נפשות; בכל כיכר לחם או חופן תפוחי־אדמה, שהביא ילד יהודי מהכפר הסמוך והכניסו בזחילה תחת גדר התייל; בכל קילו גריסין, שהוחלף בחפץ בעל־ערך והוגנב לגיטו הסגור ומסוגר והגווע ברעב — היו אלה גילויים של גבורה עילאית, ופעולות התנגדות לתכניתו השטנית של האויב הנאצי לכלות את היהודים ברעב ובמגיפות.

הקזת הדם האיומה של שתי ה„אקציות" באוגוסט 1941 כמעט לא היה כדוגמתה בקהילות יהודיות אחרות בחודש הראשון לכיבוש הנאצי (ידוע על ימי פרעות, שנערכו ביהודי ביאליסטוק בחודש הראשון לכניסת הגרמנים בימים 27.6, 3.7, 1941, אך לא בהיקף כזה ובמספר קרבנות כבפינסק). באותם ימים של שלישי וחמישי נכרת הענף החיוני ביותר של יהודי פינסק, — הושמד הרוב המכריע של האוכלוסיה הגברית מגיל 16 עד 60.

על אף הייאוש ואזלת־היד, אשר השתררו לאחר הטבח, היו נסיונות התנגדות ספונטאניים, ובהמשך הזמן — גם נסיונות לאירגון התנגדות פעילה ומתוכננת.

מספר עד: „ביום חמישי, 7.8.1941, יומיים לאחר טבח ה־8000, נערכו חיפושים מדוקדקים אחרי גברים נוספים. באחד הרחובות נתקל שוטר פולני בהרשל (בן ניאכע) לווין (ממש־פחת בעלי המנסרות). הרשל ברח. השוטר ירה בו ופצעו בצוואר. הוא נפל ופניו ארצה. משקרב אליו השוטר וראה, כי הוא עודנו חי, התכונן לירות בו שנית. הרשל הפצוע קפץ ממקומו אל גדר סמוכה, עקר מתוכה קרש וחבט בו בידו של הרוצח. הרובה נשמט מידיו, ובאותו רגע קפץ הבחור מעבר לגדר, נמלט וניצל". מקרה זה הוא היחיד הידוע לנו עד להקמת הגיטו.

בתוך הגיטו נעשו כמה נסיונות לארגן התנגדות לשם נקמה והצלה, וכולם בחודש־חודשיים האחרונים לפני החיסול.

העד הקודם ממשיך ומספר: „כאשר החלה פעולת חפירת הבונקרים והמחבואים, נתעורר בגיטו הרעיון לצאת ליערות, לחפש את הפרטיזנים ולהצטרף אליהם.

נתארגנה קבוצה של 50 איש בערך. בראש הקבוצה היו הרשל לווין הנ"ל, שייקה קולודני, לוליק סלוצקי הצולע, הרשל לווין (ממשפחת לווין אחרת), נח ווינר ואנוכי. רכשנו רובים אחדים, חצי־אוטומט, כמה אקדחים ושני רימונים. את הנשק החבאנו בשטח גני הירק של קפלן, אשר השומר עליו היה יהודי.

כאשר נודע הדבר לאנשי ה„יודנראַט", ביקשו אותנו לבל נצא לעת־עתה, משום שדבר צאתנו ליער יגרום נזק לכל עדת ישראל בגיטו, וקודם כל למשפחות היוצאים עצמם, אשר הגרמנים יעשו אותם בני־ערובה לבורח. הנימוקים השפיעו והיציאה נדחתה מיום ליום"[84].

מחתרת בלבטיה

אולם נעשו בגיטו גם נסיונות רציניים יותר להקים מחתרת, אשר בבוא יום החיסול תארגן התנגדות ותסייע ליהודים להימלט ולהינצל. שתי עדויות שנמסרו בתקופות שונות (ב־1955 ו־1962) ובמקומות שונים (ניו־יורק ותל־אביב) מספרות על אותו אירגון מחתרתי.

עדות ראשונה, היא של עד־ראיה ומשתתף פעיל, וזו לשונה:

„ההרגשה של החבל, המתהדק על צווארנו, החריפה עם הידיעות על חיסול יהודי הגיטאות בסביבה. כתגובה למצב הקשה החלה להתארגן מחתרת, אשר תיכננה התנגדות לגרמנים

כדי לאפשר בדרך זו הצלת ליהודים רבים ככל האפשר, ודוגמת העיירה לאחווה היתה לנגד עינינו.

הקבוצה, אותה הכרתי בתוך האירגון, היתה מורכבת משני עובדים בבית־החרושת ללבידים של לוריא, אני — כנציג בית־החרושת לעורות, ואתנו היו קשורים שני עובדי ה„יודנראט": המהנדס טנגבוים (חתנו של זליג קוטוק), ניימן (מבעלי הספינות) וכן מפקד המשטרה היהודית גולדברג. התחלנו לגייס בחשאי חברים נוספים לאירגון ולדאוג לרכישת נשק. הצלחנו לקנות מפולנים כמה אקדחים, אשר הסתרנום במקומות שונים מחוץ לגיטו. אני הסתרתי נשק בגנו של קפלן.

בפגישותינו החשאיות נידונו כמה הצעות לאירגון הפעו־לה: היו שהציעו להצית בעת העבודה את בתי־החרושת והמלאכה בעת ובעונה אחת, לנצל את המהומה שתשתרר ולברוח; אחדים הציעו להרוג את הקומיסר הגרמני, והיו אשר שמו את הדגש על התארגנות לקראת הצטרפות לפרטיזנים.

בסופו של דבר הוסכם על הצעה אחת, והיא: להתארגן להצתה מאורגנת של העיר ברגע המכריע. לכל מקומות העבודה, שם עבדו יהודים, סיפקו חומרי־הצתה, כגון: נפט, סמרטוטים, גפרורים. בכל מקום נקבע האחראי, אשר יבצע את ההצתה בהתאם לפקודה, שתינתן בסיסמה סודית.

הבעייה היסודית, שנשארה ללא סיכום ובה התלבטנו בכל אסיפותינו, היתה: מתי יינתן האות לפרוץ ההתנגדות? ידענו, כי כל התנגדות תגרור אחריה נקמת־דמים של הגרמנים בכל תושבי הגיטו, ולמעשה תביא לחיסול יהודי העיר. על כן אספנו כל ידיעה אפשרית — בעזרת עובדי ה„יודנראט" ומפקד המשטרה היהודית — על המזימות הקרובות של הגרמנים כדי לפעול רק ברגע המכריע לפני ה„אקציה" הסופית. לא רצינו לקבל על עצמנו את האחריות להיות הגורמים הישירים להשמדת רבבות יהודים.

חברי ה„יודנראט", אשר גונב אליהם דבר ההתארגנות המחתרתית, הזהירו אותנו לבל נעמיד בסכנה את קיומם הפיזי של יהודי הגיטו בפעולה בלתי־מחושבת ובלתי־אחראית. הם גם ניסו להשפיע, לבל ייעשו נסיונות של בריחה, לאחר שקבוצת צעירים, אשר עבדה באחד מבתי־המלאכה בחוץ, התארגנה לבריחה כזו, ובאחד הימים לא חזרו מעבודתם לגיטו. חברי ה„יודנראט" באו אל משפחות הצעירים ואיימו עליהן, שיהיו נאלצים למסור אותם לגרמנים תמורת הצעירים הנעדרים, אם לא יעשו מיד הכל כדי להחזיר אותם לגיטו. בגלל בריחתם — אמרו — מאיימים הגרמנים להשמיד את הגיטו כולו.

ואמנם, בלחץ המשפחות וה„יודנראט", וכן בגלל חוסר אפשרות להתקשר עם פרטיזנים, חזרו הצעירים לאחר שהות של יומיים מחוץ לעיר.

ב־22 באוקטובר נפוצו שמועות בגיטו, כי בשדה־התעופה בדוברובוליה חופרים תעלות ארוכות ועמוקות ועובדים שם רק נוצרים מהסביבה בפיקוח מהנדס גרמני. כן נודע, כי הובא לשם קרון עם סיד והונחו צינורות לאספקת מים.

השמועות גרמו לבהלה שהדיה הגיעו גם לאזני עבנר. וכמה ימים לאחר מכן הזמין אליו את מינסקי בלווית חבר שני מה„יודנראט" וסיפר להם — מה שהיה ידוע כבר בגיטו — כי החפירות בשדה־התעופה הן לצורך אחסון מיכלי דלק נוספים. הצינורות נועדו להזרים את הדלק מהמכוניות למיכ־לים. בצעדים אלה נקטו, כי החליטו לבטל את שדה־התעופה בז'בצ'יץ ולהעבירו לדוברובוליה. באותו מעמד הזהיר מפני בריחה מהגיטו ומפני נסיונות התנגדות.

לחיזוק דבריו טילפן במעמד שני חברי ה„יודנראט" אל המהנדס בשדה־התעופה בדוברובוליה ושאל אותו לפשר החפירות. את התשובה בטלפון שמעו גם היהודים והיא אישרה את דברי סגן־הקומיסר.

„אני מבטיח בהן־צדק גרמני — אמר עבנר לחברי ה„יודנראט" — כי ליהודי פינסק לא יאונה כל רע, כי הרי הם עובדים למען מאמץ המלחמה הגרמני". כמחווה נוסף של רצון טוב הבטיח עבנר להפסיק את החיפושים בשערי הגיטו ולהגדיל במקצת את מנת הלחם לעובדים, וכן מסר להם שטח קרקע נוסף לגידול ירקות.

שני חברי ה„יודנראט" חזרו וכינסו מיד אסיפה של כל תושבי הגיטו, בה מסרו את „החדשות" המרגיעות. אירגון המחתרת שלנו התכנס להתייעצות לאחר האסיפה בגיטו. חלק טען, כי אין להאמין לגרמנים ודרש לפתוח בפעולות התנגדות לאלתר. אולם רוב הנוכחים הושפעו מדברי הארגעה והציעו לדחות את הפעולה לכמה ימים, עד שהמצב יובהר יותר.

למחרת הופצה ידיעה בגיטו — כנראה על־ידי הגרמנים עצמם, כי לפי הרשימות של העובדים, אשר נערכו בידי המהנדס פרידמן, יוצאו מהגיטו 3000—4000 יהודים שאינם עובדים. כל היתר — יישארו.

שמועה זו חיזקה את ידי חברי המחתרת, שהתנגדו לפעולה מידית, ואמרו: לא ייתכן, כי נקח על אחריותנו השמדת כל יהודי פינסק, שעה שלפי ידיעות מוסמכות יש סיכוי, כי רובם המכריע יישאר בחיים. החלטת הרוב היתה: להיות מוכנים לפעולה בהתאם לצעדים, שיינקטו על־ידי הגרמנים, ולדאוג לקבלת ידיעות סודיות מבעוד זמן על מהלכיהם. כך הצליחו הגרמנים להוליך שולל את כולנו עד לרגע האחרון"[85].

העד השני באותו עניין מספר:

„בתוך הגיטו היו כמה נסיונות להתארגנות של צעירים. סיפר לי חברי, בן העגלון גלויברמן, כי באחד הימים מסר שומר־יער נוצרי לכמה יהודים, שעבדו בחוץ, כי ביער הנתון לשמירתו, הוסתרו 150 רובים, שנשארו אחרי הרוסים הנסוגים. בקרב הצעירים בגיטו החלה תזוזה, וכמה מאות התכוננו לצאת ליער לאסוף את הנשק ולהישאר שם. בראש האירגון הזה עמד ד"ר פראגר.

ההתארגנות נמשכה זמן רב והיציאה נדחתה מפעם לפעם, עד אשר יום אחד הודיע ה„יודנראט" על ההבטחה החגיגית של הקומיסר הגרמני כי גיטו פינסק העובד יישאר בחיים. היתה זו מכת־מוות לתכנית היציאה. גורל דומה היה גם לנסיון שני של התארגנות צעירים בגיטו.

ככל שרבו הסימנים להשמדה המתקרבת, החליטה קבוצת

לוליק סלוצקי

צעירים, אשר בראשה עמד לוליק סלוצקי *, להצית את העיר מכל עבריו, ברגע שיוקף לחיסול הסופי.

למטרה זו חולקה העיר לאיזורים. כל איזור נמסר לאחריותם של כמה צעירים, שהוטל עליהם להישאר אחרי העבודה באחד הבתים הריקים אשר באיזורם ולא לחזור לגיטו. באותו בית הכינו בקבוקי נפט ובנזין, פתילים, סמרטוטים וגפרורים. האירגון היה סודי ביותר והפעולה היתה מחושבת עד הפרט האחרון. מטרתה היתה להטיל את העיר בלהבות, ובתוך המהומה והמבוכה, שישתררו בין הנאצים, לנצל את ההזדמנות, לפרוץ את טבעת הכיתור ולברוח.

גם תכנית זאת סוכלה על־ידי הודעת הארגעה הגרמנית שהופצה על־ידי ה„יודנראט" [86].

כך ניטלה האפשרות האחרונה להפעיל את תכנית ההתנגדות, אשר רקמה המחתרת היהודית בעיר. הגרמנים הצליחו להוליך שולל את יהודי הגיטו ממש עד הרגע האחרון, בו החלה פעולת החיסול הגמור.

בתוך מהלך ה„אקציה" עצמה היו כמה נסיונות של בריחה והתנגדות.

מספר עד־ראייה: „ברגע שהתברר, כי הגיטו מוקף, וידענו כולנו, כי זה הסוף, הסתערו מאות צעירים על הגדרות בנסיון לפרוץ אותן ולברוח. מכונות היריה המוסתרות קצרו בהם.

הסתערויות אלו חזרו ונשנו פעמים אחדות, ומדי פעם נסוגו הצעירים בהשאירם אחריהם עשרות הרוגים" [87].

אישור לנסיונות נואשים אלה מוצאים אנו בדו"ח המיבצעי של מפקד פעולת ההשמדה (המובא להלן), המוסר על „יעילות השימוש בפרשים, כאשר בשעת נסיון בריחה של 150 יהודים, נתפסו שוב כל הבורחים, אף כי אחדים מהם הצליחו להתרחק כדי קילומטרים מספר".

באותו דו"ח נמסר על יהודי אלמוני, אשר בידיים ריקות ולעיני מאות המרצחים מסביבו, התקיף פרש נאצי וחטף ממנו את רובהו ואת מקלו. לפני שעלה בידו להפעיל את הנשק, נפל חלל מידיהם של חברי הנתקף, אשר חשו לעזרתו. כן מציין הדו"ח, כי „אנשים לאין ספור היו מסתתרים בבורות מוסווים היטב".

נסיונות אחרונים ונואשים אלה אותות כבוד המה לאחינו בעמדם פנים אל פנים מול האויב האכזרי וצמא־הדם. מעטים בלבד מיהודי פינסק זכו להלחם עם נשק ביד ולקיים את צוו הנקם. היו אלה הפרטיזנים ומשתתפי ההתנגדות המזויינת במקומות אחרים, להם נקדיש פרק מיוחד בספר זה.

פרק ז'
חיסול יהודי הגיטו

שמועות מרגיעות

יום ד', י"ז חשון תש"ב—28.10.42, היה יום של שקט יחסי בגיטו. החיפושים אצל החוזרים מהעבודה ליד שערי הגיטו לא היו קפדניים. רוב החבילות הוכנסו ללא קושי. גם המכות מצד השוטרים הפולנים לא היו שכיחות משום־מה ביום זה. החוזרים סיפרו בתימהון על הודעה גרמנית, שהתפרסמה ברחובות שמחוץ לגיטו, ובה אזהרה חמורה לא לנגוע ברכוש יהודי, בליווי איום של מוות לעוברים על הפקודה [88].

באותו ערב נפוץ בגיטו הסיפור הבא, אשר נמסר כאילו מפי ברטה שברצמן: המזכירה הגרמניה של קומיסר המחוז, שהיתה ידידתה, הראתה לה מברק בחתימתו של „המנהיג" בכבודו ובעצמו, ובו הוראה לא לנגוע ביהודי פינסק, כי על כן אנשי עבודה המה... מרוב שמחה התנשקו שתי הידידות...

תקוות ההצלה הבהבה מחדש. יהודי הגיטו שכבו לישון בלב שקט יותר. באותו ערב הוחזרו לגיטו הפועלים, אשר עמדו לעבוד במשמרת־הלילה. רק בבית־החרושת ללבידים נמשכה העבודה, אך באמצע הלילה כינסו את כולם לאחד המחסנים וכלאו אותם שם [89]. בשעה 2 אחרי חצות פונו הבתים הסמוכים לגבולות הגיטו מדייריהם הנוצרים ומרגמות ומכונות־יריה הוצבו בתוכם.

הגיטו מוקף

עוד לפני עלות השחר הבחינו כמה יהודים, כי הגיטו

* לוליק סלוצקי, היה כבן 27 באותו זמן, חניך בית־הספר העברי. מספר עליו אחיו — ירחמיאל סלוצקי מרמת־גן: „אופיו ורוחו של לוליק חושלו בכור היסורים, עת נאבק חדשים עם המוות ויוכל לו.

בהיותו כבן 11 נפגע ביום חורף על־ידי בחור פולני ברגלו הימנית, בשעה שהחליק על הקרח, ולקה בהרעלה במוח העצם של הרגל. למעלה משנה פירפר בין החיים והמוות בבית־החולים היהודי ברצון חיים עז גבר על מחלתו, למד ללכת מחדש, תחילה על קביים ואחרי־כן בלעדיהן, אך נשאר צולע. הוא לא השלים עם נכותו, וכדי להוכיח את כוח רצונו רכב יחיד על אופניו מפינסק לוורשה וחזרה. לתמהון כולם היה יורד לשחות מרחקים גדולים בנהר, כשרגלו החולה נתונה בתחבושות.

הוא לא יכול היה להשלים עם גורל עיוור והיה חדור אמונה לוהטת בכוחו של האדם לעצב ולכוון את דרך חייו.

היה בעל רגש לאומי מפותח מאוד ונהג להגיב בחריפות על כל פגיעה בזהותו הלאומית.

רחב־כתפיים, מוצק ויפה־תואר, שנון וחריף — היה נערץ על חבריו ובני־הנוער בעיר. טבעי היה שלוליק ייחלץ לפעולות נקם בצוררים ושסביבו יתלכד גרעין המחתרת".

הוקף על־ידי כוחות גרמניים. אחד מהם רץ לגדר למלט נפשו ונורה במקום. יריה זו בשעה 4 לפנות בוקר החרידה את כל דרי הגיטו. החלו לצאת מן הבתים וראו, כי הגיטו סגור ומסוגר.

השמועה פשטה במהירות הבזק. אלפי יהודים יצאו לרחובות אחוזי בהלה ופחד. רבים התרוצצו ללא מטרה, ורבים אחרים רצו אל הפרצות, אשר הכינו בגדר לעת צרה, אך שם כבר קידמו את פניהם רוביהם המכוונים של הגרמנים.

בשעה 6, משהאיר היום, נראו כבר המוני גרמנים צובאים מעבר לגדר הגיטו.

על יד הגדר היתה שרשרת אחת של גרמנים, אשר עמדו בקבוצות של שלושה, המרוחקות כ־10 מטר זו מזו, והם מזויינים באוטומטים, ברובים ובאקדחים. שרשרת שנייה, ליד מכונות־ירייה, רוכזה בחלונות ועל הגגות של הבתים הסמוכים לגיטו[90]. ליד השערים לא היו הפעם השוטרים היהודים (בפנים) והפולנים (בחוץ), אלא אנשי ה„גיסטאפו". איש לא הורשה לצאת.

„ניגשתי אל השער — מספר עד־ראייה — ואמרתי, כי עלי ללכת למקום עבודתי בבית־הדפוס. היום תעבוד כאן — ענה לי הגרמני והצביע על האדמה"[91].

מאות אנשים החלו רצים לשער כדי לצאת לעבודה כרגיל, כיוון שנפוצה שמועה, שבעלי רשיונות־העבודה מוטב להם להסתדר בסך מוכנים ליציאה, ובדרך זו אולי ישארו בחיים. כעבור דקות ספורות עמד טור ארוך ומסודר של מאות־מאות יהודים לאורך רחוב גלינישצ׳ינסקה.

בשעה 6.30 בבוקר חדרו לגיטו חיילי פלוגת ס. ס. — עם סמל ס. ס. על המעיל וגולגולת מת על הכובע, כשהם חמושים באלות, בגרזינים דו־להביים ובליווי כלבים. הם התפזרו ברחובות הגיטו, וכשהם צועקים ומכים החלו להריץ את היהודים אל מקום הריכוז, שנקבע ליד בית־הקברות בקארלין. אחדים מהם הצעידו את הטור המסודר של בעלי־רשיונות העבודה, אשר כאילו רק חיכה לכך — לאותו מקום. בעיצומה של ההמולה הצליח חלק מהיהודים להיכנס למחבואיהם המוכנים.

כל הבאים למקום הריכוז, נצטוו לכרוע על ברכיהם ולהשאר במצב זה עד שיובלו הלאה. בעלי־המקצוע, הרופאים, המהנדסים ועובדי בתי־החרושת ובתי־המלאכה הוצאו מהמקום והועברו אל המגרש שממול ל„יודנראט".

בעלי־המקצוע נשארים

כאן הופיע עבנר עם רשימות מוכנות בידו. הוא מסר את הרשימות לראשי־הקבוצות של בתי־המלאכה לנגרות, החייטים, המדפיסים, עובדי בית־החרושת לעורות, „לוריא", „ריקורד" ואחרים.

כל ראש קבוצה קרא בקול מתוך הרשימה את שמות הפועלים ודרש מהם לעמוד בקבוצה נפרדת. הרעש היה ללא נשוא.

שמות פועלים, אשר לא התייצבו, חזרו וקראו פעמים נוספות, אבל רבים חסרו, משום שהסתתרו בינתיים. נשים וילדים לא הורשו להצטרף לקבוצות אלו[92].

סיפרה אחת העדות (בשנת 1962) במטה הארצי של משטרת ישראל בתל־אביב:

„כאשר קראו את רשימת בעלי־המקצוע הנשארים, היו כלולים בה גם שמות אבי, אמי, אחי ושלי. החזקתי על ידי את אחותי הקטנה בת החמש, וניסיתי לעבור אתה יחד עם השאר אל קבוצת בעלי המקצוע, שעמדה בצידו השני של המגרש. עבנר השגיח בכך, ובצעקה פקד על אחד הגרמנים לקחת ממני את הילדה. הלז התנפל עלי, הוציא בכוח את אחותי מזרועותי והעביר אותה חזרה אל הקבוצה הקודמת"[93].

אישור לדברים אלה מוצאים אנו בעדות אחרת, שנמסרה עוד ב־1945:

„החייט שרמן החזיק בין ילדיו גם את בתו, בת 4. גרמני, שהשגיח בכך, בעט בקטנה, והיא התהפכה והתגלגלה כמה פעמים"[94].

את הנאספים ציווה עבנר להכניס לכמה בתים ריקים בקירבת מקום, ואחרי ששהו שם כמה שעות רוכזו כולם בבית־החולים הסמוך לגיטו (זעמסקי שפיטאל), והמשטרה הפולנית הופקדה לשמור עליו. שם נשארו 3 ימים וראו מבעד לחלונות את מהלך ה„אקציה" של החיסול ואת ריכוז היהודים שנמצאו במחבואיהם, כשהם מובלים לבית־הקברות ונרצחים שם.

בפני נשיא בית־המשפט המחוזי בתל־אביב, ד״ר נתן בן־זכאי, סיפרה אחת העדות:

„נזכרת אני בתמונה מזעזעת, שראיתי מבעד לחלון בית־החולים — היו אלה שתי ערימות של גוויות יהודים. בשבקדקדי ראשיהם תקועים עדיין הגרזינים. בכל ערימה היו 30—40 גוויות.

במשך שלושת הימים ציווה עבנר לירות בכל אלה, שנדחקו לבית־החולים, בלי שיהיה להם הטלאי עם הכתובת „נוצליכער יודע". הנשארים בחיים נצטוו לצאת לחצר, וההמתה בוצעה ביריות בתוך אחד האולמות של בית־החולים. ראיני רבים מהקרבנות מטפסים על החלונות בנסיון נואש לצאת ולהיחלץ מהמוות. נורו שם כ־200 איש"[95].

באותו בית־משפט סיפרה עדה אחרת:

„כשהובאנו לבנין בית־החולים הוצאו לחצר החולים והילדים, שהיו שם, ונרצחו לעינינו. במקרה פגע אחד הכדורים בעינו של גרמני, וזה גרם לכך, שהמרצחים החלו להשתולל בחמתם והתנפלו בגרזיניהם על כל מי שהיה שם, כולל אלה שהועמדו בצד כעובדים נדרשים. בבהלה נדחקנו לתוך הבית, ומי שלא הספיק להיכנס פנימה, נרצח יחד עם האחרים בחוץ"[96].

גם בין בעלי־המקצוע נערך מיון נוסף, ולא כולם נועדו להישאר בחיים.

במגרש הריכוז

משנסתיים מיון בעלי־המקצוע, החלו אנשי הס. ס. להכין קבוצות ולהובילם לבורות. אלפי היהודים אשר רוכזו בשטח בית הקברות חולקו לקבוצות של 200—300 איש.

בבית־משפט השלום בחיפה, סיפר העד הנ״ל:

„אנשי הס. ס. הוציאו אותנו מהבית, היכו בנו בקתות

רוביהם וציוו עלינו לצעוד לבית־הקברות. ראיתי, שהמצב מסוכן ואנו הולכים לקראת המוות.

היו שם כ־30 איש, ואני בתוכם, שניסו לפרוץ דרך השער. החיילים פתחו עלינו באש והרגו כ־10 מאתנו. נסוגותי בריצה והגעתי למבנה ליד בית־החולים, אשר שימש כמחסן עצים. אני ועוד חבר טיפסנו למעלה, נכנסנו מתחת לגג המשופע והתחבאנו שם. מצאנו שם רופא ומשפחתו, שהת־חבאו במקום עוד לפנינו.

במשך כל היום הסתכלתי דרך הסדקים וראיתי, איך הביאו אנשי ס. ס. את היהודים לשטח בית־הקברות, חילקו אותם לקבוצות, — התעללו בהם, היכו אותם וגם הרגו חלק מהם במקום.

ראיתי, איך הוציאו ילדים קטנים מזרועות הוריהם, תפסו אותם ברגליהם, כשראשיהם תלויים למטה, והרגו אותם בירייה[97].

חברי ה„יודנראט", אשר אף הם הובאו למגרש הריכוז, הועמדו בצד יחד עם בעלי־המקצוע. הם ניסו לקחת דברים עם עבנר על גורלם. מספר עד ראייה:

„הראשונה נחפזה ובאה אליו ברטה שברצמן. תשובתו היתה: „את, ברטה, תלכי הראשונה אל הבור!", ומיד הציב אותה ואת בעלה בשורה הראשונה של הקבוצה, שהובלה לדוברוביליה. כגורל ברטה היה גורלם של כל חברי ה„יודנ־ראט", שהלכו בתיר ראשון אל הבורות.

גם יהודים אחרים, שהכירו את עבנר, ניסו לבקש על נפשם, ביניהם היה סוחר־הרהיטים סגלביץ, זקן גבה־קומה. עבנר ציווה עליו לכרוע על ברכיו כשראשו מורכן אל הקרקע. משעשה זאת — שלף את אקדוחו וירה בו בערפו.

אחת העדות מזכירה, כי ראתה כמה מחברי ה„יודנראט" מתים בבית־הקברות — אחדים נורו במקום, ואחדים איבדו עצמם לדעת על־ידי בליעת רעל[98].

סריקת המחבואים

בשני הימים הבאים — ששי ושבת (י"ט, כ' מרחשון — 30, 31 באוקטובר) המשיכו הרוצחים, שהיו מלווים כלבים, בסריקת הגיטו ללא ליאות.

מספר אחד העדים:

„ביום ששי בשעה 2 אחר־הצהריים שמענו במקום מחבו־אנו קולות של גרמנים מדברים ביניהם: הנה כאן מצויים יהודים. כהרף־עין הגיח כלב, פרץ למאירתנו והחל לנבוח. מיד חדרו הגרמנים לחפירה וקראו בקול: מדוע אינכם הולכים לעבודה? האם אינכם רוצים לעבוד? אם לא תצאו מיד — תמותו כולכם! ברימונים נשמידכם!

ישבנו בנשימה עצורה ולא השמענו הגה. האזהרה חזרה ונשנתה. כעבור רגעים מספר שמענו קול התפוצצות של רימון־יד, ולאחריו התפוצצות שנייה סמוך לכניסה. עוד רגע והיינו נחנקים. התחלנו זוחלים ויוצאים. כאשר יצאתי, ראיתי כמה מרצחים כורעים על ברכיהם, לוטשים בנו עיניים פראיות ואכזריות ובידיהם אקדחים שלופים. הם חבטו באלות הגומי בראשינו והושיבונו על הקרקע. קצין ס. ס. ניגש וציווה למסור לו את כל אשר נמצא אתנו. הם לא הסתפקו בחפצים, אלא גם פשטו כמה מבגדינו העליונים. הראיתי לקצין את תעודת־העבודה שלי. הוא עיין בה והחל צורח: „בן כלבים! למה נחבאת? כל עובדי בית־הדפוס נאספו אל בית־החולים ונשארו בחיים". את התעודה קרע לגזרים.

לאחר שצורפה אלינו עוד קבוצת יהודים שנתפסה, נצטווינו לקום ולצעוד אל בית־הקברות בקארלין, שם כרענו ברך יחד עם אלפי יהודים, שהיו שם לפנינו. פתאום נשמעה צווחה אכזרית: „לקום! לצעוד!"

מצעד המוות

קמנו והתחלנו צועדים. יצאנו מגבולות הגיטו בכיוון לדוברוביליה במרחק 3 קילומטר.

היה יום חם ובהיר. צעדנו במהירות. האיכרים מן הכפרים הסמוכים עמדו חבורות־חבורות והסתכלו בנו בנחת, ואולי גם מתוך קורת־רוח. קרבנו לבורות. לעינינו המבוהלות נתגלו גופות חללים המושלכות בצידי הדרך — גופות הנחשלים, מרוטשות בכדורי דום־דום. על־ידי הלכה אשה עם שלושת בניה הקטנים, כשהם ממררים בבכי. תינוק אחד נשאה האשה בזרועותיה, ולשנים האחרים לא היה יותר כוח ללכת. גרמני אחד מהליווי ציווה עלי לקחת אחד מהם על זרועותי. נשאתי את הילד, כשהוא בוכה וצועק: „אני רוצה אל אמא, אל אמא!" כאשר קרבנו אל הבורות ביקשתי את הגרמני, שיצווה על מישהו אחר לשאת את הילד, משום שאני רוצה להיות עם אשתי שהלכה לצדי, ברגעים האחרונים של חיי. הוא נענה לבקשתי ומסר את הילד לאחר. כל האנשים הלכו דוממים ושקטים.

בשדות החשופים שלאחר הקציר ראינו את הגרמנים הפזורים בשטח, מי ברכיבה על סוס ומי על־יד כלב. ערימות החול שליד הבורות נעשו יותר ויותר קרובות. כמה מטרים לפני הבורות נשמעו צריחות: „עמדו! פישטו הכל מעליכם! סדרו את בגדיכם לפי הסדר! כל בגד לערימה שלו! מהר! מהר! כלבים ארורים!" — המשיך לצרוח.

מול עינינו היו הבורות הפעורים. התבוננתי בגופותיהם של היהודים המומתים בירייה. הם שכבו ופניהם למטה, אחד על גבי השני, וראשיהם רסוקים.

המרצחים החלו לדחוף את היהודים הערומים אל הבורות, כשהם מכים באכזריות ובחימה שפוכה, מכריחים לרדת למטה במדרגות, שנחצבו לצורך זה בדפנות הבור, לשכב על גבי המתים והפצועים המפרפרים והפנים למטה, כשהם יורים בערפם של הקרבנות. מתוך הבורות נשמעו אנקות הפצועים אשר הכדורים לא המיתום מיד"[99].

מוסיף אחד העדים: „בנו של הבנאי דוד גיטלמן מרחוב ברודנה (חי עתה בקובה) סיפר לי, כי בהיותם ליד הבורות הגיעה לשם פלוגת ס. ס. החיילים הוציאו 50 יהודים מבין המחכים בתור ליד הבורות וערכו אתם משחק־רצח בצורה זו: נאצי אחד עמד אל מול פני היהודי האומלל, מאחוריו היה נאצי שני דוחפו כלפי הראשון, ושלישי — שעמד בצד היה באותו רגע מניף מכוש ותוקע אותו בגבו של הקרבן ומושך אותו במהירות החוצה, כשהאומלל נופל לרגליהם.

הוא סיפר לי, כי היה עד למחזה איך בחורה יפהפיה

סרבה להתפשט ערומה. בחימה שפוכה קרעו מעליה את הבגדים. תוך דקות ספורות אלו הלבין שערה השחור, ממש לפני עינינו"[100].

בתוך הבורות

לתיאורי גיהינום אלה מוסיף עד־ראייה, שהיה בתוך הבורות:

„ביום השני של ה„אקציה" נשלחתי לעבוד בבורות בדוברובוליה. במשך כל היום הביאו יהודים. כולם הוכרחו לכרוע ברך ולהתפשט עירומים. גרמני הוביל את היהודי העירום לבור. על שפת הבור עמד גרמני וירה בראשו באקדח שבידו. היה עלינו לסדר אחר כך בשורות את כל אלה שנורו. כאשר אפסו הכדורים באקדח, היה הגרמני משליך אותו הצידה, ואקדח טעון שני הוגש. הרצח השטני נמשך ללא הפוגה.

עלינו הוטל גם לספור ולרשום את מספר הקרבנות המומתים. משראו, שאיננו מסוגלים לרשום כראוי, לקח אחד הגרמנים את הנייר והעפרון ולא מנינו עוד. כמה פעמים ביום היו משכיבים אותנו על האדמה ואומרים לנו, כי גם בנו יירו. אך לאחר מכן ציוו עלינו לקום ולהמשיך בעבודתנו.

עבדתי כך יחד עם קבוצה קטנה של יהודים במשך 4 ימים. ללינת לילה היו מובילים אותנו לבית־הסוהר ברחוב בריסק. עד היום אינני יודע איך קרה הדבר, שבתום עבודתנו האיומה צורפנו אל הנשארים בחיים בבית־החולים"[101].

עד אחר מספר: „השוטר הפולני טשרני סיפר לידידי ואיש חסדי, אצלו הסתתרתי אז, כי הוא הופקד על שמירת הבורות בלילה שלאחר היום הראשון של ה„אקציה". במשך הלילה זעה האדמה והתרוממה כגלים, זרם דם וקצף לבן היה פורץ מתוכה מלווה המייה עד אור הבוקר, כאשר הגיעו למקום אנשי ס. ס. ושפכו סיד רותח על הערימות.

השוטר סבל לאחר מכן מהלם ובמשך שבוע שלם לא אכל ולא ישן"[102].

נס ברגע האחרון

נס של הישארות בחיים כדוגמת זה שזכה לו העד אשר עבד בתוך הבורות, נישנה בצורה אחרת לגבי שלושה מנידוני המוות האחרים. מספר על כך אחד מהם בעדותו:

„בדרך לבורות ביקשה ממני אמה של ברטה שברצמן, אשר צעדה עם נכדתה לידי, להגיד לקצין הגרמני, כי השאירה בביתה צנצנת מלאה זהב. עשיתי כבקשתה, אך הגרמני לא ענה דבר.

שעה שעמדנו לפני הבורות והתחלנו להתפשט, הבחנתי באותו קצין, כשהוא הולך בחיפזון, מתבונן לכל עבר כמחפש מישהו. יצאתי לקראתו. הוא רמז לי לגשת אליו. אחזתי ביד אשתי וגררתיה אחרי.

„לא לה, לך בלבד קראתי!" — צרח ונפנף באקדחו. משראה, כי לא אוותר, ציווה על שנינו לשבת בצד. הלך לשאול את פי מפקד הס. ס. וחזר אלינו בלי לומר דבר. מרחוק ראיתי כי בתה של שברצמן כבר עומדת עירומה, והיא בלבד ידעה על מקום הזהב. אזרתי עוז, ניגשתי לקצין ואמרתי לו, כי רק בעזרת הנערה אוכל למצוא את האוצר. הוא קפץ כנשוך־נחש, צרח וקילל, ולבסוף אמר: „היכן היא?" קראתי לנערה. היא חטפה מעיל מערימת הבגדים, התעטפה בו, ובאה במרוצה אלינו. שלשתנו ישבנו על הקרקע וגרמני שמר עלינו.

כעבור זמן קצר נצטווינו לעלות על מכונית, ובלוויית כמה גרמנים, אשר פרצופיהם היו אדומים מאוד ושטופי־דם, חזרנו לבית שברצמן אשר ברחוב אלכסנדרובסקי שמחוץ לגיטו. קצין ס. ס. נכנס לבית וחיפש יחד עם בת שברצמן, אך יצאו בידיים ריקות. נסענו לגיטו, חיפשנו בתוך המחבוא שלהם מתחת לבית־המרקחת ומצאנו תיק עם שטרות־כסף, טבעות וקופסה לסיגריות. הקצין לקח את הטבעות והקופסה, אך לא את הכסף.

ירדנו והמשכנו לחפש. מצאנו את הצנצנת, אך החלטנו לא להודיע על כך ולהמשיך בחיפושים, עד שיחשיך. מעט מן הזהב מסרנו לגרמני, ששמר על פתח המחבוא, ואמרנו, שאנו ממשיכים לחפש את יתר הזהב. משהחשיך, ציווה עלינו לעלות וללכת אתו. הוא הביא אותנו אל הקצין ומסר לו את הזהב, שקיבל מאתנו. הלה שילשל זאת לכיסו. ניגשתי אליו ואמרתי: „עדיין לא מצאנו את כל הזהב. מחר עם שחר נמשיך לחפש ובוודאי נמצא". הוא ציווה להובילנו אל הס. ד. החיילים, שליוו אותנו, היו מפלוגת ההשמדה המיוחדת ולא ידעו את המקום. אמרתי להם להוביל אותנו לבית־החולים, שם רוכזו בעלי־המקצוע, ומחר בבוקר יחזירו אותנו לחיפוש. הם ניאותו. לתמהוננו ולאשרנו לא באו משום־מה למחרת, וכך נותרנו עם בעלי־המקצוע".

בין החיים בבית־החולים

אל המאות, אשר מוינו כבעלי־מקצוע וכעובדים מבוק־שים, הצטרפו בשלושת ימי ה„אקציה" מאות אנשים נוספים, אשר נמשכו אל הריכוז בבית־החולים כאל מקור הצלה אחרון. הצפיפות והדוחק גברו, ואתם — הליכלוך והזוהמה. אוכל לא ניתן והמזון היחידי היה סלק ולפת בלתי־מבושלים, אשר הובאו מן הגינות הסמוכות. אפילו מן הבורות הובאו לבית־החולים כעשרים בחורים צעירים. כאשר הם היו כבר עירומים, הבחינו הגרמנים במבנה גופם הבריא ואמרו: „הרוצים אתם לעבוד? אם תעבדו — תשארו בחיים".

מיון אחרון

ביום ראשון, — 1 בנובמבר, ב־9 בבוקר הופיע עבנר בבית־החולים. הוא ציווה על האחראים לפועלי בית־החרושת ללבידים של לוריא לסדר אותם בשורה ולצאת לעבודה. הם מיהרו לצאת החוצה, הסתדרו כמצווה והבעת שמחה על פניהם. את המהנדס יוסלביץ' ומנהל־העבודה ברונבוים קרא לפתע לחזור פנימה אליו.

באותו רגע הוקפו הפועלים על־ידי פלוגה של ס. ס במקום להוליכם לעבודה הובלו לבית־הקברות ונורו שם, לעיני מאות היהודים, אשר עקבו אחר הנעשה מחלונות בית־החולים. האנשים החלו מתרוצצים כמטורפים, בוכים וזועקים. אם זה הוא גורלם של הפועלים מבית־חרושת חיוני לגרמנים — אמרו הנשארים — ברור, מה צפוי לנו. כמה מהנוכחים

איבדו עצמם לדעת במנת הרעל שהכינו לעצמם. הראשון עשה זאת רופא־העיר גרינברג, אחריו — בתו של הרבי מקארלין (אבל היא נשארה בחיים). רבים פנו אל הרופאים והתחננו למנת רעל, אבל להם היו מנות רק לעצמם. היו שהחלו להשמיד את אשר היה להם: שברו שעונים, קרעו שטרי־כסף.

עבנר חזר ואתו המהנדס זיג. האנשים נסוגו וחיפשו להם מסתור בפינות. הוא הוציא גליון נייר והודיע, שבעלי המקצוע, אשר יכריז את שמותיהם, ייצאו מייד לחצר.

הוא פתח ברשימת החייטים. מתוך 60 שמות קרא 20. גם מתוך עובדי העירייה לקח את מחצית הרשומים וכן היה לגבי המסגרים, הגודרים, הנגרים, הסנדלרים, הרצענים, עובדי הדפוס וכל האחרים. כל היתר נצטוו להישאר בתוך בית־החולים [103].

בפני השופט א. נוימן, בבית־משפט השלום בחיפה, סיפר אחד העדים:

„לאחר רצח קבוצת פועלי בית־החרושת של לוריא הוצאו קבוצות נוספות, וגם הם נרצחו. לאחר מכן הוצאה קבוצה של רופאי־שיניים, רופאים כלליים, חייטים וסנדלרים, פועלי־דפוס — בסך־הכל כ־30 איש, והעמידו אותם בצד שני. אותו רגע רץ איש ס. ס. ושאל תוך כדי צעקה, אם יש בינינו נגרים. חשבתי, שאין לי מה להפסיד. פתחתי חלון, קפצתי החוצה וצעקתי, שאני נגר. מיד קפצו אחרי עוד כמה אנשים.

הקצין, שעמד בקירבת מקום, צעק תוך כדי הבעת פנים זועפת ואכזרית: „קיינע טישלער! צוריק, פערפלוכטע יודען!" פנים אלה לא אשכח לעולם. באותו רגע נפתחה אש ואחדים מאלה, שקפצו אחרי, נהרגו. עד היום אינני מבין, כיצד הצלחתי להגיע ולהצטרף אל הקבוצה של ה־30" [104].

143 היהודים, שנותרו לאחר המיון, נמסרו לידי המשטרה הפולנית, אשר הובילה אותם דרך הרחובות אלברכטובסקה וזבלנה אל בית־הסוהר העירוני ברחוב בריסק.

אחד העדים מונה את השמות הבאים מבין ה־143: חיה כרפונסקי, משפחות החייטים שרמן וצ'רטוק, משפחת גייער מרחוב קוסציושקי, רופאת־השיניים בקרמן ושני אחיה ובקה ומיקה, אברהם פרצ'יק (חי בחיפה), ברוך פרידמן (חי בארה"ב), ד"ר יעקובסון ורופאים אחרים [105].

ועד אחר מוסיף על רשימה זו את השמות הבאים: הרופאים פרגר, יוז, ליימישוב, וולובלסקי, בוניה יוילקוביץ', סיומה ילינסקי (חי בגרמניה), ליודביניצקי, הכורך קולומ־ניצקי, ליובשבסקי מתעשיית הסבון, דוד גלייבמן (חי בארה"ב), יוסף בנקובסקי (מסגר), ראובן דולינקו (פרוון), משהל רוז'נסקי (מסגר), דוד פדרמן, יודל פורמן, יחיאל גרושקו (בן החייט מרחוב הונצרסקה), ברזנבוים (מבית־החרושת לוריא), החיגר פלדשטיין (טכנאי־שיניים), בנקובסקי (מחנות הברזל, שברח מהשחיטה בסרני).

בין הנשים היו: נעמי קאזש, גלויברזון (מבית־המסחר לנוצות), קרמן (בת מוכר השמרים), הנשים והילדים של החייטים שרמן, גייער, צר'טוק, הנערה קלוצמן, חיה שטיינברג וחנה'לה, בתו של הרבי מקארלין, אשר בגלל הרעל שבלעה הגיעה בקושי לבית־הסוהר ושם מתה בלילה הראשון.

לימים נודע, כי הנשארים בבית־החולים נצטוו להתפשט עירומים, הוצאו לחצר ונורו שם.

פרק ח'

קיצם של השרידים

בבית־הסוהר

המשטרה הפולנית מסרה את 143 היהודים לידי שומרי בית־הסוהר. מספר עֵד אחד:

„כאן שררו יחסים אחרים, אנושיים יותר. הבאים קיבלו בגדי אסירים וחולקו לחדרים — גברים ונשים בנפרד, 30—40 בחדר. לרופאים ניתן חדר נפרד. בכל חדר היו שולחן ושני ספסלים. השוטרים אמנם שאלו, אם בא אוכל לפיהם, אך אוכל לא הובא. רעבים שכבו לישון על רצפת האבן הגלוייה והקרה. למחרת בבוקר ניתנה פרוסת־לחם קטנה ומים רותחים. באותו יום הוליכו את כולם לבית־המרחץ. שם גם חטאו החפצים. אחרי הרחצה קיבלו ארוחת־צהריים: מרק של מים בלבד.

אחרי הצהריים הוצאו לטיול בחצר בית־הסוהר לרבע שעה. לאחר שחזרו לתאים, הופיע עבנר ואמר: „להווי ידוע לכם, שהנכם כנולדים מחדש. עליכם לעבוד בחריצות ואז תישארו בחיים. תשהו בבית־הסוהר ימים אחדים, עד שיקימו לכם גיטו קטן ושם תחיו". הוא פנה לכל אחד ושאל למקצועו. אחד אמר, שהוא נפח. עבנר ביקש לראות את ידיו, הסתכל בהן וצרח: „מה, בעל־ידיים כאלו נפח הוא?", והוציא את האיש החוצה. מאז לא ראוהו עוד" [104].

אחת הנשים מספרת:

„גם בחדרי הנשים נהג עבנר באותה צורה. בניד אצבע, ימינה או שמאלה, קבע — מי יחיה ומי ימות. זוכרת אני, כי ביום הראשון ציווה להוציא מהתא את רופאת־השיניים בקרמן ואת ארוסתה של אחיה, ושתיהן הומתו. עבנר היה פעיל מאוד באותם ימים וביקר כמעט יום־יום בבית־הסוהר, וכל ביקור שלו פירושו היה גזר־דין מוות לכמה יהודים נוספים. ביום השלישי בא והפריד את הרופאים מן האחרים ואמר להם, שהם יוצאים לעבוד בקופת־חולים. (לימים סיפר אחד הנוצרים לחייט שרמן, כי הרופאים הובאו לבית־הקברות ולאחר שהתפשטו נורו כולם).

אחד מהם, טכנאי־השיניים ובקה בקרמן, ניסה לברוח אך נתפס ונורה" [105].

מוסיפה עדה אחרת: „נודע לנו, שהרופאים הוצאו להורג, משום שהרופאים הנוצרים דילבסקי ומיכיילוב הצהירו בפני הנאצים, כי לדעתם אין הרופאים היהודים מסוגלים עוד לעבודה בגלל מתיחות עצביהם ותלאותיהם בגיטו" [106].

ביום החמישי לשהותם בבית־הסוהר יצאו הקבוצות הראשונות לעבודה. מנהלי־העבודה הנוצרים באו לבית־הסוהר ובידם תעודות מאת המהנדס הגרמני זיג, שהם רשאים לקבל פועלים.

מספר אחד מפועלי הדפוס:

„יצאנו לעבודה רק ביום הששי. הלכנו ברגליים כושלות דרך רחוב בריסק. הנוצרים הסתכלו בנו, כאילו היינו יצורי־

פלא מעולם אחר. בבית־הדפוס דיברו אלינו הנוצרים, חבריגו לעבודה, בידידות והשתתפו בצערנו. הרגשנו, שדיבוריהם הם מהשפה ולחוץ. שם קיבלנו גם משהו לאכול. אחרי העבודה הוחזרנו לבית־הסוהר, כשפועל נוצרי מלווה אותנו ושומר עלינו. כך היה הנוהג יום־יום.

באותם הימים התחלנו לנשום לרווחה, לקבל מזון, ואף יכולנו להביא משהו לאלה מהאסירים, שעדיין לא יצאו לעבו־דה. עבנר היה עורך ביקורת בכל ערב ובודק, האם כולם עובדים. כמה נשים עדיין לא עבדו. הוא הוציא אותן והמיתן ביריות.[107]

לאחר 11 ימים — היה זה ב־12 בנובמבר — בקור עז, הוחזרו הבגדים לאסירים.

נערך מיפקד בחצר ומפקד בית־הסוהר נפרד מהם בידידות וניחם אותם, כי מעתה יוטב להם. לבושים בלויי סחבות הובלו דרך רחובות העיר השוממים והריקים מלווים ע"י שומרי בית־הסוהר אל הגיטו הקטן.

הגיטו הקטן

הגיטו הקטן הוקם מאחורי בית־החולים המחוזי. מרכזו היה הבית, בו היתה ה„ישיבה" הקרלינאית וכמה בתים קטנים מסביבו. בסך הכל — 11 בתים מוקפים גדר תייל דוקרני. מהחלונות נראה שטח הגיטו הגדול, שהיה עתה חרב, ריק ואפוף דממת־מוות. כל אחד מצא לו מקום והסתדר בו. בחוץ שמרו השוטרים הפולנים. על־יד השער בערה מדורה והם היו ערים כל הלילה. בוקר־בוקר היו יוצאים לעבודה בלויית מנהלי־העבודה הנוצרים, שחיכו ליד השער, אל מקומות העבודה מחוץ לגיטו. השוטרים מנו את היוצאים. בכל בית הורשה איש אחד להישאר כדי לשמור על הסדר ולהכין ארוחת־ערב מהמיצרכים שנמצאו בבתים: צנימים, תפוחי־אדמה, גריסין. בערב היו מתכנסים אצל החייטים, אשר עבדו בתוך בתיהם בגיטו, לשמוע ולהשמיע חדשות.

האחראי לקבוצת החייטים היה לייבל שרמן, בעל־מקצוע מעולה, שגם הגרמנים העריכו אותו מאוד. בערב הראשון סיפר שרמן, כי עבנר וזיג ביקרו בגיטו בצהרי אותו יום כדי לראות איך הסתדרו. הוא פקד על שרמן ועל ברל גייער להשגיח, שיהא נקיון שורר בגיטו ושלא ישתמטו מעבודה, ואז ידאג הוא — הקומיסאר — לכלכלתם. כמו־כן הזהיר לבל יחדרו לגיטו יהודים, שאינם רשומים אצלנו. אם יקרה כדבר הזה, תיפול האחריות על כולם.

מצטרפים לגיטו הקטן

ואמנם לילה־לילה חדרו לגיטו הקטן יהודים, שעדיין נשארו בחיים מהגיטו הגדול. במשך שבועות הסתתרו בחפירות ובמאורות, ועתה, עם בוא החורף, לא יכלו עוד לסבול קור ורעב והצטרפו לגיטו. שמותיהם לא הופיעו ברשי־מות העובדים ועל־כן היו נאלצים להישאר בפנים. השומרים הרגישו בכך היו עורכים סריקות פתע ומוציאים יהודים להורג.

כדי להתגבר על הסריקות החלו גם היהודים הנוספים לצאת עם העובדים. מנהלי־העבודה קיבלו תמורת „חסדם" זה תשלום יפה. בין הנוספים זכורים השמות של: מוטל שוכמן, גוטקה פלדמן, הסנדלר פלדמן, בתו ובנו, משפחת הולצמן — בעל אשה ובן, חיה פורטנוי, בתו של ד"ר יעקובסון, פסח שרמן.[108] אולם רע ומר היה גורלן של הנשים והילדים, אשר הצטרפו במשך הזמן לגיטו הקטן. הן, כמובן, לא יכלו לצאת לעבודה, והיו צפויות למוות בכל יום.

מספר עד: „מקרה מיוחד אירע לאשתו ולשתי בנותיו של מנהל בית־הספר „תרבות" בקארלין, הסופר העברי טל (טוביה לווין). שלושתן התחבאו בבית שברחוב ברנרדינסקה. בעת החיפושים מצא אותן גרמני. הבת הגדולה נבהלה ופרצה בבכי. בלב הגרמני התעוררו רגשי־אנוש. הוא כיסה אותן בסמרטוטים ואמר, כי באותו מקום לא יחפשו עוד, ובערב יביא להן לחם. ואמנם קיים את הבטחתו. הן התחבאו שם שלושה שבועות. אי־פעם, כשחזרנו מהעבודה ועברנו ליד אותו בית, הן נכנסו בין שורותינו ונכנסו לגיטו. באחת הסריקות נתגלו שלושתן והוצאו להורג".[109]

החיפושים בגיטו הישן

לאחר זמן התחדשו החיפושים בגיטו הישן, ומדי יום נמצאו שם יהודים והוצאו להורג. מארגן החיפושים האלה היה מפקד המשטרה הפולנית סולוגוב. בלילות היו תושבי הגיטו הקטן רואים מבעד לחלונות את היהודים שנת־פסו, כשהם יושבים על הקרקע בקור העז בקירבת מדורת השומרים. כמאובנים היו. לא דיברו ולא בכו. במשך השב־עות שהסתתרו היו קפואים, מזי־רעב נרדפים מפחד ואפסו כוחותיהם כליל. ביניהם היו גם תינוקות. עם שחר היי מובילים אותם לס.ד., שם נעצרו וחיכו, עד שתתרכז קבוצה גדולה יותר של יהודים, ואז הוליכום לדוברובוליה והמיתום ביריות.

היו גם מקרים, שהגרמנים עצמם הביאו יהודים נוספים לגיטו. כך הובא גם דוד ניידיץ' (מזכיר הגימנסיה „תרבות). יחד עם קבוצת יהודים הצליח להתחמק ממקום מחבואו בגיטו הישן ולצאת לאחד הכפרים. בדרך פגשו באיכר, שמסר אותם לס.ד. כשנשאלו שם למקצועם, מסר ניידיץ', שהוא נגר, ובזכות מקצועו זה הגיע לגיטו.

סיפרו בגיטו הקטן, כי בין המסתתרים, שנתגלו בחיפושים, היה גם הרב רוזנצווייג. כאשר ניסה השוטר להוציאו ממח־בואו, פגע בו הרב בסכין וברח. שוטר שני ירה בו והמיתו.

קנה המידה למשך חיי הגיטו

עבר חודש ימים בגיטו הקטן. האנשים כאילו התרגלו לאורח החיים החדש — עבדו, בישלו, ישנו ואפילו שיחקו בקלפים. אולם המתיחות לאשר עתיד לקרות — לא פסקה. היתה הרגשה, כי עד תחילת 1943 תהיה פינסק „יודן־ריין". עד אז חייבים הפועלים הנוצרים ללמוד מחבריהם היהודים את מקצועם, למען יוכלו למלא את מקומם בעבודה.

גם בולמוס ההצטיידות של הגרמנים בבגדים, בנעליים ב"דברי־עור" העלה את החשש, שנותר עוד זמן קצר, ועל כן הם מנצלים את בעלי־המקצוע היהודיים. החייטים, הסנדלרים, התפרים והנגרים היו ממש מוצפים עבודה. וכדי לספק את

ההזמנות של הגרמנים נאלצו לעבוד עד שעה מאוחרת בלילה. קנה־המידה למשך חייו של הגיטו היו החייט שרמן וטכנאי־השיניים פלדשטיין. לפי מנין הימים, שהיו זקוקים להם למילוי ההזמנות, חישבו את הימים, שנותרו לקיומם בגיטו.

יוצאים ליערות

בכל אותם הימים נערכו תכניות שונות להתחמק מהגיטו אל היערות. היו שרכשו נשק, כי ידעו, שזה התנאי להצטרפות לפרטיזנים.

עם כל הסכנה, שהיתה צפוייה לנשארים בגיטו עקב יציאת קבוצות מאורגנות מתוכו ליערות, לא יכלו לכסות על היעדרן במספר האנשים המועט בתוכו. במוצאי־שבת אחת יצאה אחת הקבוצות ליער יום ראשון היה יום שבתון, ועל־כן עמדו לרשותם שני לילות ויום בטרם שירגישו בהיעדרם. כשנשאלו הנשארים ביום שני, היכן חבריהם, ענו, כי חולים הם. רק ביום רביעי נתגלה הדבר. ראש הס.ד. קרא אליו את החייט שרמן ואמר לו, כי ידוע לו, שבגיטו חסרים יהודים, אשר ברחו לפרטיזנים, אך הם כבר נתפסו. הגרמני שיקר כדי להפחיד ולמנוע בריחות נוספות.

גורלם של הבורחים ליערות

אחד העדים מקבוצה זו, סיפר:

„היינו יחד 20 איש, שיצאנו מהגיטו הקטן לחפש את הפרטיזנים ביער. נוצרי הראה לנו את הכיוון. פגשנו 4 פרטיזנים, שבירכו אותנו לשלום ואמרו, שיחזרו עם מפקדם אחרי כמה שעות באו אלינו כ־20 רוכבים מזויינים. הם לקחו מאתנו את כל אשר היה לנו: רובה, אקדח וכל חפצי־הערך ועזבו אותנו. היינו נאלצים לחזור העירה. לאחר שהסתתרנו 6 ימים בבית עזוב, יצאתי עם הרשל בוברוב, עברנו את הנהר הקפוא והסתתרנו בביצות. כמה איכרים ממכרינו הביאו לנו כמה פעמים לחם. כך חיינו 4 חודשים בתנאים איומים, עד אשר עברנו למקום מרוחק יותר, שם הצטרפנו לפרטיזנים — לפלוגת מיסיורא. מפקדנו הישיר היה וולודיה קובלצ׳יק.[110]

על קבוצה שניה של בורחים מהגיטו הקטן סיפרה עדה אחרת:

„יום אחד בא אלי ברוך פרידמן, אשר עבד מחוץ לגיטו, וגילה לי בסוד, כי עשרת העובדים אתו החליטו לצאת ליער. באחד הימים הכינונו אוכל ומגפיים. הבחורים יצאו בבוקר לעבודה ואני הורדתי מבגדי את הטלאי, ובשעה אחת בצהריים יצאתי מהגיטו למקום עבודתם של עשרת הבחורים. מנהל העבודה הנוצרי לא היה באותו זמן במקום והם החביאו אותי בתוך ספה. בערב הוציאו אותי משם, ואחד־אחד יצאנו למקום המיפגש — ברחוב להישינסקה, ליד פסי־הרכבת. שם חיכה לנו נוצרי, שהוביל אותנו בדרך מקבילה אך מרוחקת מהמסילה לכיוון קוברין.

לאחר הליכה של 6 שעות הגענו לכפר וולקה, שם הופיע נוצרי אחר, שהעביר אותנו בסירתו לגדה השניה של הנהר, הצביע על היער הקרוב ואמר: „לכו בשם אלוהים". כל הלילה תעינו ביער. למחרת פגשנו חבורת אנשים, שדיבר רוסית והציגו עצמם כפרטיזנים, הנמצאים בדרך לפעולה מסויימת, ולכן כיוונו אותנו אל המטה שלהם. במרחק כ־40 ק״מ מקוברין פגשה אותנו חבורת פרטיזנים. הכניסו אותנו לבית ולקחו את כל אשר היה לנו. אמרו לנו לישון שם ולמחרת יבואו לקחת אותנו אל הפרטיזנים. השומר, שהופקד עלינו, גילה מיד, כי זוהי כנופיית אוקראינים, וכי עלינו להסתלק מיד, אם רצוננו להישאר בחיים. ברחנו משם ויצאנו שוב ליער. לאחר זמן־מה פגשנו פלוגת רוכבים. היו אלה פרטיזנים יהודים, שהביאו אותנו אל מפקדם הרוסי. הלז סירב לקבל אותנו בלי נשק ושלח אותנו חזרה לפינסק.

עייפים ורצוצים יצאנו לדרך. מדי פעם היינו שולחים אחד מאנשינו לבית איכר להשיג אוכל. איש מהנשלחים לא חזר. עד שהגענו חזרה לפינסק נשארנו שלושה מתוך ה־17 שיצאו: אני, פרידמן ופרצ׳יק. לאחר תלאות רבות בפינסק יצאנו שנית לחפש פרטיזנים, הפעם בכיוון למורוצ׳נה. הגענו לאיזור ההוא בעת קרב בין הפרטיזנים לגרמנים, ולכן פנינו משם לעבר העיירה סרניק. בכפר סווריצ׳ביץ׳ הצלחנו להצטרף אל קבוצת פרטיזנים, אשר זה עתה החלה להתארגן, והודות לכך קיבלו אותנו גם בלי נשק".[111]

עד אחד סיפר על גורל שני יהודים בודדים ביער:

„באחת הסריקות בגיטו הישן גילו גם את המחבוא שלנו. הובלנו אל בית הס. ד. לגיסי — שמואל קורביניק, היו מספריים מוסתרים במגפו. הצלחנו במשך שעות ראשונות של הלילה להוציא כמה מטילי־ברזל מהשבכה, שהיו נתונים בתוך משקוף העץ של החלון, ויחפים, למען לא יישמעו צעדינו, ברחנו משם והגענו לגיטו. שם מצאנו נעליים, קומקום, אספנו מיצרכי מזון בכמה בונקרים עזובים, ועם עלות השחר נכנסנו למרתף בית עזוב ברחוב גובה ליד פסי־הרכבת. שם ישבנו כל היום. עם ערב הקפנו את העיר, הגענו אל הנהר, שהתחיל כבר לקפוא, עברנו אותו והגענו ליער בקירבת הכפר וולקה.

מתחת לעץ עקור, ששרשיו מופנים אל על, סידרנו לנו מחבוא וישבנו שם 4 חדשים, כי לאותו משך זמן הספיקו לנו המיצרכים אשר הבאנו. היינו אוכלים פעם אחת ביום ומר־תיחים את השלג באש, שהיינו מבעירים רק לפנות־ערב או לפנות־בוקר. במרס 1943 אזל המזון. שנינו חזרנו לגיטו העזוב בפינסק, חיטטנו במחבואים ומצאנו עוד קצת גריסין וקמח ועוד באותו לילה חזרנו ליער. באפריל החלטנו למצוא פרטיזנים ויהי מה, כי נשארנו ללא מזון. פעמיים נתקלנו בכנופיות איכרים, אשר שדדו כל אשר היה לנו. בפעם ראשונה הצלחנו שנינו לברוח, אך בפעם שניה — נהרג גיסי, ויחידי הגעתי לאחר תלאות ומחופש כאיכר, לסביבות פוהוסט־זגורודסקי, שם הצטרפתי לפלוגת הפרטיזנים היהודים על־שם קגנוביץ, אשר מפקדה היה דוד בוברוב".[112]

הימים האחרונים בגיטו הקטן

גם שאר דרי הגיטו הקטן היו נתונים לתכניות בריחה. קבוצות־קבוצות קבעו לעצמם את אחד הבתים הריקים אשר מחוץ לגיטו, בו ייפגשו בבוא הרגע המכריע. היו מסתירים שם לחם ומיצרכי־מזון אחרים בעת חוזרם מהעבודה. „קבענו את בית־האבנים של פישקו בכיכר השוק — סיפר אחד — כמקום מיפגשנו הסודי".[113] בימים אלה היו נשארים רבים

ללון מחוץ לגיטו הקטן, כדי שלא תפתיע אותם „אקציה" פתאומית בלילה. גם אלה, אשר לנו בגיטו, גילו באותם לילות עירנות מיוחדת.

„תמיד היינו על המשמר — סיפרה אחת העדות. בוקר בוקר עם עלות השחר עמדנו — אני ובעלי — עם צרור קטן בידינו ליד גדר התייל. אם יקיפו אותנו, אולי נצליח להימלט — אמרנו לעצמנו. בעלות השחר היו חברינו לועגים לנו: „רואים אתם, כי לא קרה דבר. אנו ישנו כל הלילה בשקט ואתם קפואים מקור".[114]

העבודה אצל החייט שרמן פחתה והלכה. פלדשטיין סיפר, כי הגרמנים לקחו ממנו בחזרה את הזהב להכנת השיניים התותבות. הורגש בעליל, כי אלה הם הימים האחרונים. באחד הימים נודע, כי קבוצה נוספת התחמקה מהגיטו ויצאה אל היער. הגרמנים עשו עצמם, כאילו לא השגיחו בכך.

בשחרו של יום רביעי — 23 **בדצמבר** 1942 — **ט"ו בטבת תש"ב**, הוקף הגיטו הקטן על־ידי הגרמנים וכל יושביו הוצאו להורג בבית־הקברות בקרלין. אנשים ספורים הצליחו לברוח בעת ה„אקציה" ממש, והסתתרו בבתים הסמוכים. קבוצה קטנה אחרת הסתתרה בבור אשפה, בתוך שטח הגיטו הקטן. המרצחים היו עסוקים בהכנות לחג המולד, ועל כן הצליחו היהודים לברוח משם באין רואים, אך רובם נתפסו אחר־כך בעיר ובסביבתה ונרצחו.[115]

אחד הבורחים סיפר את קורותיו באותם ימים:

„הסתתרנו, יחד עם בת־דודתי נעמי קאזש, אשר נראתה כארית — אצל נוצריה — מכירה שלה. זו סידרה לנו אפשרות לעבור לבריסק ואני עברתי למכר נוצרי אחד, שניאות להשאירני אצלו יום אחד בלבד. לאחר שנתן לי פרוסת־לחם יבשה ומים, הלכתי בערב לחפש את המחבוא המוכן בעלית־הגג בבית פישקו ההרוס בכיכר השוק, עליו ידעתי עוד מימי הגיטו הקטן. נקשתי לפי האות המוסכם וטיפסתי למעלה. לאחר שנוכחו לדעת, מי אני וכי אין איש למטה, הורידו לי את הסולם הקטן. מצאתי שם קבוצת יהודים, ביניהם ווילקו־כיץ' מבית־הדפוס. לאחר התייעצות החלטנו לצאת מהעיר. לשם כך ניסינו להשיג נשק. אני וחבר התגנבנו אל בית גרמני, שהיה מפקח בבית־הסוהר, כדי לסחוב ממנו את רובהו. לצערנו לא מצאנו את האיש ולא את הנשק. לקחנו אתנו יק כמה בקבוקי י"ש ומיצרכי מזון. למחרת באנו אל פולני, אשר לפי מיטב ידיעתנו היה ברשותו אקדח. לאחר משא־ומתן מייגע והענקת שק עם עורות, שהוצאתי בסתר מבית־החרושת, בו עבדתי, קיבלנו את האקדח עם 10 כדורים. באותו לילה התפזרנו וקבענו מקום בין חורבות בית־הכנסת הגדול, שם נשאיר ידיעה אחד לרעהו, וכל אחד יצא לקראת גורלו".[116]

פרק ט'

השמדת יהודי פינסק לפי תעודות האויב

בדין־וחשבון הסופי שהוכן לקראת משפט פושעי המלחמה המעורבים ברצח יהודי פינסק, סיכם התובע את תקופת הגיטו בעיר, כדלקמן:

בגיטו פינסק, שהוקם במאי 1942, הצטופפו כ־30,000

יהודים. עד אוקטובר 1942 לא היו עוד אקציות גדולות נגד היהודים. ב־27 באוקטובר 1942 הוציא הרייכספירר של ס.ס. הימלר את הצוו הבא:

סודי

אל המפקד העליון של ס.ס. ומפקד המשטרה באוקראינה ס.ס. אוברגרופנפירר וגנרל המשטרה פרוצמן.

קייב

המטה הראשי של הוורמכט מודיע לי, כי המרחב בריסק־גומל סובל יותר ויותר מהתקפות כנופיות, המעמידות בסימן שאלה את התיגבור לכוחות הלוחמים.

על יסוד הידיעות, שנמסרו לי יש לראות בגיטו פינסק מרכז לתנועת הכנופיות באיזור ביצות הפריפט.

לכן אני מצווה, על אף השיקולים הכלכליים, לחסל ולהשמיד את גיטו פינסק.

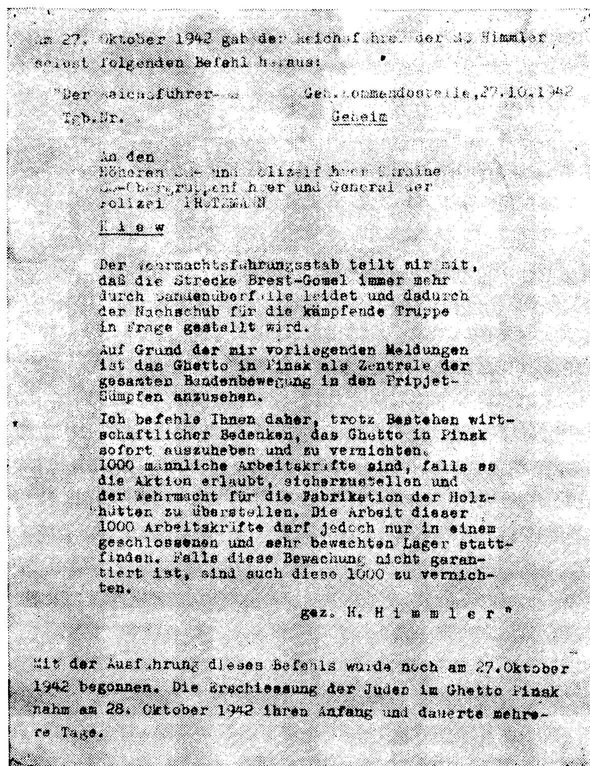
יש להבטיח 1000 עובדים־גברים, במידה שהפעולה מרשה זאת, ולהעמידם לרשות הוורמכט לשם ייצור צריפי־עץ.

1000 העובדים חייבים להימצא במחנה סגור ושמור היטב, אם השמירה אינה מובטחת כראוי, יש להשמיד גם את ה־1000.

חתום: ה. הימלר".

(התעודה נמצאת בתיקים של מרכז התיעוד בברלין, ומוזכרת גם במאמרו של ד"ר יוסף קרמיש: מקורות האויב מספרים על גבורה יהודית, בגליון 6—7 של ידיעות „יד־ושם" — טבת תש"כ — ינואר 1956).

גלגלי המכונה הנאצית החלו לנוע ביעילות השטנית הרגילה, ולאחר יומיים — **ביום 29 באוקטובר בשעה 04.00** הגיעו לעיר פלוגות־ההשמדה המיוחדות.

Am 27. Oktober 1942 gab der Reichsführer der SS Himmler selbst folgenden Befehl heraus:

"Der Reichsführer-SS   Geh. Kommandostelle, 27.10.1942
Tgb.Nr.   Geheim

An den
Höheren SS- und Polizeiführer Ukraine
SS-Obergruppenführer und General der
Polizei PRÜTZMANN

Kiew

Der Wehrmachtsführungsstab teilt mir mit, daß die Strecke Brest-Gomel immer mehr durch Bandenüberfälle leidet und dadurch der Nachschub für die kämpfende Truppe in Frage gestellt wird.

Auf Grund der mir vorliegenden Meldungen ist das Ghetto in Pinsk als Zentrale der gesamten Bandenbewegung in den Pripjet-Sümpfen anzusehen.

Ich befehle Ihnen daher, trotz Bestehen wirtschaftlicher Bedenken, das Ghetto in Pinsk sofort auszuheben und zu vernichten. 1000 männliche Arbeitskräfte sind, falls es die Aktion erlaubt, sicherzustellen und der Wehrmacht für die Fabrikation der Holzhütten zu überstellen. Die Arbeit dieser 1000 Arbeitskräfte darf jedoch nur in einem geschlossenen und sehr bewachten Lager stattfinden. Falls diese Bewachung nicht garantiert ist, sind auch diese 1000 zu vernichten.

gez. H. Himmler"

Mit der Ausführung dieses Befehls wurde noch am 27. Oktober 1942 begonnen. Die Erschiessung der Juden im Ghetto Pinsk nahm am 28. Oktober 1942 ihren Anfang und dauerte mehrere Tage.

על ההכנות ועל הפעולה של פלוגות אלו בעת השמדת יהודי פינסק נמצא בידינו הדין־וחשבון המיבצעי והסיכום של מפקד הפעולה המובא במלואו בדין־וחשבון הסופי של התביעה הגרמנית, כנ״ל. דו״ח זה נמצא בין התעודות, שנתפסו על־ידי הצבא האדום במפקדת רגימנט המשטרה ה־15 ופורסם לראשונה בצורה מקוצרת בעתון „דבר" ביום י״ב שבט תש״ד — 6 בפברואר 1944 כמברק מאת איליה ארנבורג באמצעות הוועד היהודי האנטי־פשיסטי במוסקבה.

תרגומו המלא של המיסמך נתפרסם ב„דבר", ב־15 בנובמבר 1953.

הדו״ח מובא גם בספר הרוסי „תעודות מאשימות" — חלק שני, עמודים 34—36, מוסקבה־1945* והרי הנוסח המדוייק:

דו״ח המוסק מהנסיון

(ערפאהרונגס־בעריכט)

לאחר ששונתה הפקודה לצאת מייד לדרך, קיבלה הפלוגה ב־27.10.42 פקודה לבוא ב־28.10.42 בשעה 21.00 לקוברין. הפלוגה הגיעה במכוניות לקוברין בהתאם לפקודה, ומשם נצטוותה להתקדם לפינסק והגיעה לכניסה המערבית של העיר ב־29.10 בשעה 04.00.

בהתייעצות, שנערכה ב־28.10.42 בפינסק אצל המפקד קורסק, הוסכם, כי שתי מחלקות, והן 2/פול. 15 ו־ר. א. 2 (רוכבים), יבצעו את ההסגר החיצוני, ואילו 10/פול. 15 ו־11/פול. 11 פחות שתי כיתות, יעסקו בסריקה בתוך הגיטו.

על 11/פול. 11 בהיעדר כיתה אחת (זו תשוחרר אחר־הצהריים מפעולת הסריקה) הוטלו תפקידים של שמירה במקום הריכוז, הבטחת המשלוחים למקום ההוצאה להורג, שהיה מרוחק כ־4 ק״מ מפינסק וסגירת מקום ההוצאה להורג.

לתפקיד האחרון השתמשו במהלך האקציה גם בפרשים. אמצעי זה היה יעיל ביותר, הואיל ובשעת נסיון בריחה של 150 יהודים נתפסו שוב כל הבורחים, אף כי אחדים מהם הצליחו להתרחק כדי קילומטרים מספר.

ההסגר הוטל על הגיטו בשעה 04.30, והוברר, כי עקב פעולת הסיור המוקדמת, שנעשתה תוך כדי שמירת הסוד על פעולת ההסגר הקרובה, הושלם הכיתור במהרה, וליהודים לא היתה אפשרות להימלט.

לפי הפקודה צריך היה לגשת לפעולת הסריקה בשעה 06.00. מחמת החשיכה, ששררה עדיין בשעה ההיא, נדחתה ראשית הסריקה למחצית השעה. היהודים, שהבחינו בינתיים במתרחש, התאספו ברובם הגדול מרצונם החפשי בכל הרחובות, ובעזרת שני שוטרים אפשר היה להוליך כבר בשעה הראשונה כמה אלפים למקום הריכוז.

כשראו היהודים האחרים, לאן מכוונת התנועה, הצטרפו להולכים. וכך לא היתה לס. ד. אפשרות לבצע את פעולת המיון במגרש הריכוז בגלל ההמון הרב שהתאסף לפתע במקום (לפי התכנית צריך היה ביום הראשון לטפל ב־1000 עד 2000 איש). הסריקה הראשונה נסתיימה בשעה 17.00, ללא כל תקרית. ביום הראשון הוצאו להורג קרוב ל־10.000 איש. בשעות הלילה חנתה המחלקה במצב הכן במועדון החיילים.

ב־30.10 בוצעה הסריקה השניה בגיטו, ב־31.10 — השלישית, וב־1.11 — הרביעית. בסך־הכל הובאו למגרש הריכוז כ־15.000 יהודים. יהודים חולים, ואתם ילדים חולים, שהשאירו אותם בבתים, הוצאו מיד להורג בחצרות הגיטו. בתוך הגיטו הוצאו להורג כ־1200 יהודים.

לא אירעו תקריות, פרט לתקרית אחת ויחידה. לאחר שהובטח, כי ייגצלו ממוות היהודים, שהסתירו זהב באדמה, בתנאי שיגלו את מקום המחבוא — התייצב יהודי אחד וטען, כי הסתיר כמות גדולה של זהב. שוטר ליווה אותו אל מקום המחבוא. הואיל והיהודי היסס כל הזמן וחזר ודרש מהשוטר שילוהו לעלית הגג, החזירו השוטר למגרש הריכוז שבגיטו. שם סירב היהודי לשבת על הקרקע ככל היהודים, שנצטוו לעשות זאת. לפתע התנפל היהודי על אחד הפרשים, נטל את רובהו ואת המקל שבידו והחל תוקף את הפרש במקל. רק בהתערבות יתר אנשי המחלקה הוכשלה התקפה זו הואיל ולא היתה אפשרות להשתמש בנשק חם, נפגע היהודי בעת התיגרה בגרזן בראשו ונפל ארצה. הוא הוצא להורג בו במקום.

ב־1.11 משעה 17.00 השתמשו בפלוגה להטלת ההסגר החיצוני ויחידת הפרשים מס׳ 2 נצטוותה לשוב לבסיסה. לא אירעו תקריות מיוחדות במינן.

ב־2.11.42 בשעה 08.00 שוחררה הפלוגה מתפקידה המיוחד בפינסק ונצטוותה לשוב לבסיסה. היחידה הגיעה בשעה 13.00 בערך לקוברין ותפסה שוב את כל עמדותיה.

מסקנות:

1. הכרחי בהחלט למסור לכיתות המבצעות את פעולות הסריקה: גרזינים, קרדומים וכו׳, הואיל והוברר, כי כל הדלתות כמעט נסגרו וננעלו ואפשר היה לפרוץ אותן רק בכוח.

2. אם גם אין להבחין בכניסה לעלית־הגג, יש להביא בחשבון את האפשרות, שמסתתרים בה אנשים. יש לערוך חיפוש מדוקדק בכל עליית־גג, בשעת הצורך — אף מן החוץ.

3. גם אם אין בבתים מרתפים, מסתתרים אנשים רבים במקום הצר שבין הקרקע לרצפה. מקומות אלה יש לפרוץ מן החוץ ולערוך בהם חיפוש בעזרת כלבי־משטרה (בימי האקציה בפינסק הצטיין ביותר הכלב „אסטא" בשעת החיפושים), או להטיל למקום רימון־יד, דבר המניע בכל המקרים את היהודים לצאת ממחבואם.

4. יש לבדוק בעזרת מכשיר חד את סביבת הבתים, הואיל ואנשים לאין ספור מסתתרים בבורות המוסווים היטב באדמה.

5. הריני להצביע על ניצולם של קטינים לגילוי המחבואים הללו, באמצעות הבטחה, שלא ייהרגו. בשיטה זו הושגו תוצאות טובות.

6. לא נרכש שום נסיון בשעת פעולת ההסגר".

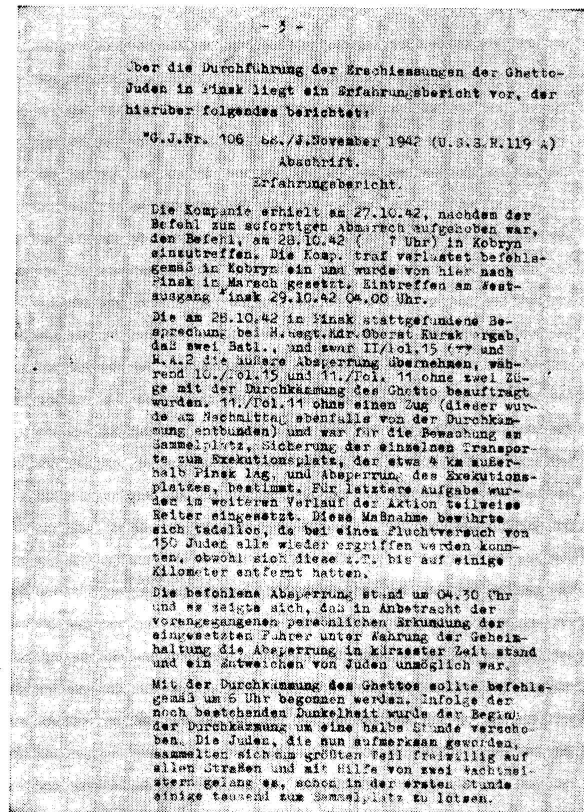
חתום: זאור

האופטמן של שוצפוליציי ומפקד פלוגה

מפקד הפלוגה השניה של גדוד המשטרה 310 בחטיבת המשטרה ה־15 — הלמוט זאור נולד בברמן ב־1914 ומתגורר עתה בנירנברג־פירט, ברחוב שטילער ווינקל 6. עובד כפקיד בבית־מסחר. ההליכים המשפטיים נגדו התנהלו ב־1964 והוא הוצא לחפשי בערבות, לאחר שהיה אסור כבר פעמיים.

* תורגם גם ליידיש בידי הרב דב ורשבסקי משיקגו ופורסם על ידו בעתון „לשון און לעבן" ב־1949 וכן גם בספר־הזכרון לעיירת דרוהיצ׳ין.

בחקירה הכחיש, שפלוגתו הרגה חולים וילדים. תפקידה היה — אמר — להקיף את הגיטו, לעבור בבתים ולהביא יהודים למגרש הריכוז. הוא הורה לפיקודיו להגיד לילדים, שלוקחים אותם לעבודה...

- 3 -

Über die Durchführung der Erschiessungen der Ghetto-Juden in Pinsk liegt ein Erfahrungsbericht vor, der hierüber folgendes berichtet:

"G.J.Nr. 106 geh./J.November 1942 (U.S.S.R.119 A)

Abschrift.

Erfahrungsbericht.

Die Kompanie erhielt am 27.10.42, nachdem der Befehl zum sofortigen Abmarsch aufgehoben war, den Befehl, am 28.10.42 (7 Uhr) in Kobryn einzutreffen. Die Komp. traf verlustet befehlsgemäß in Kobryn ein und wurde von hier nach Pinsk in Marsch gesetzt. Eintreffen am Westausgang Pinsk 29.10.42 04.00 Uhr.

Die am 28.10.42 in Pinsk stattgefundene Besprechung bei H.Regt.Kdr.Oberst Kursk ergab, daß zwei Batl., und zwar II/Pol.15 (?) und K.A.2 die äußere Absperrung übernehmen, während 10./Pol.15 und 11./Pol. 11 ohne zwei Züge mit der Durchkämmung des Ghetto beauftragt wurden. 11./Pol.11 ohne einen Zug (dieser wurde am Nachmittag ebenfalls von der Durchkämmung entbunden) und war für die Bewachung am Sammelplatz, Sicherung der einzelnen Transporte zum Exekutionsplatz, der etwa 4 km außerhalb Pinsk lag, und Absperrung des Exekutionsplatzes, bestimmt. Für letztere Aufgabe wurden im weiteren Verlauf der Aktion teilweise Reiter eingesetzt. Diese Maßnahme bewährte sich tadellos, da bei einem Fluchtversuch von 150 Juden alle wieder ergriffen werden konnten, obwohl sich diese z.T. bis auf einige Kilometer entfernt hatten.

Die befohlene Absperrung stand um 04.30 Uhr und es zeigte sich, daß in Anbetracht der vorangegangenen persönlichen Erkundung der eingesetzten Führer unter Wahrung der Geheimhaltung die Absperrung in kürzester Zeit stand und ein Entweichen von Juden unmöglich war.

Mit der Durchkämmung des Ghettos sollte befehlsgemäß um 6 Uhr begonnen werden. Infolge der noch bestehenden Dunkelheit wurde der Beginn der Durchkämmung um eine halbe Stunde verschoben. Die Juden, die nun aufmerksam geworden, sammelten sich zum größten Teil freiwillig auf allen Straßen und mit Hilfe von zwei Wachtmeistern gelang es, schon in der ersten Stunde einige tausend zum Sammelplatz zu lotsen.

„תיאורו של זאור בדו"ח הנ"ל שלו — אומר בדין־וחשבון הסופי התובע ד"ר ארצט — אושר בכל היקפו על־ידי העדים היהודים". ואמנם העדויות, אותן הבאנו לעיל בהרחבה, שימשו חומר מאשים במשפט נגד זאור ושאר הפושעים המעורבים ברצח רבבות יהודי פינסק. עדי הראייה נסעו לגרמניה כדי להעיד במשפט נגד הפושעים.

הדו"ח הצבאי הזה, המוסר על הרצח בדם קר בנוסח של „לקח מפעולה צבאית", שופך אור על מצבם האיום של יהודי פינסק — אם בנסיון בריחתם, אם בהתקפת פנים אל פנים של יהודי יחיד על פרש נאצי, ואם בהתחפרות „אנשים לאין ספור" במחבואים, למען הערם על האויב ולסכל מזימתו השטנית.

דע את הרוצחים!

והרי עדויות נוספות של גרמנים, אשר השתתפו בהשמדת יהודי פינסק.

ארנסט ביגאלק סיפר, כי פעל תחת פיקודו של זאור והשתתף באקציה במסגרת הפלוגה, שהטילה את ההסגר החיצוני על הגיטו (רוב העדים הגרמנים היו משום־מה בפלוגות, אשר מחוץ לגיטו ולא בתוכו...). לדעתו, ביצעו את הסריקה בגיטו — אנשי ס. ד. הוא נכנס לגיטו לאחר הסרת ההסגר החיצוני, ראה ברחובות גופות של ילדים ומבוגרים שנרצחו, אך לא העריך את מספרם ב־1200.

לאחר חקירה נוספת הודה, שגם אנשי פלוגתו השתתפו בסריקה בפנים הגיטו. ביגאלק הוא עתה מפקח בשירות המשפטי בברלין — שפנדאו.

וולטר ריבערג, ששירת בפלוגת השריון של חטיבה 15, ניסה להגיע אל מקום ההוצאה להורג ברכבו, אך הוחזר על־ידי אנשי ס.ד. בדרך ראה קבוצות של כ־100 איש בכל אחת, רובן נשים וילדים. בין הצועדים היו גם נשים שנשאו ילדים מתים בזרועותיהן. כמה מהן ניסו להטיל עצמן תחת הרכב המשוריין, בו נסע, ולכן היה נאלץ לעצור ולהמתין, עד אשר עברו. מלווי הקבוצות היו מ„שופו" (שוץ־פאליציי). ריבערג הוא עתה מפקד במשטרה הפלילית בגרמניה המערבית.

המלצר וולהם רונה, הגר עתה בברלין—נויההולן, השתתף בעצמו בסריקה, ראה הרוגים ברחובות, אך לא ירה.

קורט סגנר, עתה בברלין—שטיגליץ, היה בפליגת־השריון. ראה את המובלים אל בורות המוות מלווים על־ידי המשטרה הירוקה ואנשי ס. ס. עם כלבים. בדרך ירו בגברים ובנשים, שפיגרו בלכתם ואת גופותיהם דחפו ברגליים לתעלות בצידי הדרך.

אריך הירסקורן, הגר בברלין—רודוב, ראה את האקציה דרך גדר הגיטו, והתבייש למראה התנהגותה של המשטרה הגרמנית „הירוקה". הוא ראה הרוגים ברחובות וקבוצה של 150—200 יהודים, שהובלו בכיוון מסויים. למשטרה היו גם כלבים. מה שעורר בו חששות מיוחדים. מפקד פלוגתו — קוקוס, גינה את הענשה ביחס ליהודים וציווה על חייליו לא לבקר בגיטו מתוך סקרנות. הירסקורן הוא עתה יועץ לבנייה.

להלן נביא רשימה חלקית של משתתפי פעולת ההשמדה בגיטו פינסק.

המפקד של חטיבת המשטרה 15 היה אמיל קורסק — נולד ברוול — אסטוניה ב־1893 ומת ב־1944.

8 חדשים לאחר פעולת חיסול הגיטו, עליה פיקד, הושעה מתפקידו. התברר, כי אשתו הלגה לבית פלדהוין (ילידת טלין — אסטוניה) היא בת־תערובת יהודית מדרגה ראשונה. עתה היא מתגוררת בארה"ב.

קציני־מטה אחרים מגדוד זה, שנותרו בחיים, לא נמצאו עד כה.

גדוד 306 היה הגדוד השני בחטיבת המשטרה 15. מפקדה היה פאול לנדוור (נולד 1906, מת — 1945). שלישו היה סרן (אובר־לויטננט) של השוץ־פאליציי היינריך פלנטיוס (נולד 1914), המשמש כיום קומיסר ראשי במשטרת פרנקפורט ע/נ מיין. קצין־מטה אחר בפלוגה זו היה עקשטיין, שגם הוא, כפלנטיוס, משמש כיום באותה דרגה במשטרת פרנקפורט.

על הפלוגה ה־3 בגדוד 306 פיקד הסרן יוהן יוסף קור (נולד 1916), המשמש כיום קומיסר במשטרת הרובע ה־3 בפרנקפורט. ידוע, כי ניסה לקיים פגישה של פקודיו, לפני כמה שנים, אך לא רבים השתתפו בה.

לאותה מחלקה היו שייכים עוד: מפקד הכיתה היינריך

קבוצת יהודים יוצאי פינסק
על קבר הקדושים (1944)

גרוס (נולד 1911). מתגורר עתה בפרנקפורט. מפקד הכיתה גרד קורצה, עתה מפקח ממשלתי בפרנקפורט. לפי עדותו של האחרון שירתו בכיתה שלו גם: פריץ יאושדה — עתה קצין משטרה בפרנקפורט, ושול — עתה קצין במשטרת הבטחון בפרנקפורט. ממלא מקומו היה הנס הוט, עתה פקיד במשטרת פרנקפורט. כן שירתו שם: קליינה, עתה פקיד במשטרת הסן, והיינריך לם, עתה קצין במשטרת פרנקפורט.

ווילהלם פרידריך, מקס ברינקמן, המתגורר עתה בבד־נויהיים, היה אף הוא באותה מחלקה ומסר בעדותו, כי השתתף באקצית החיסול בפינסק בהסגר החיצוני. כפקיד במחלקה לא השתתף ברצח ממש, אך שמע מפי תושבי הסביבה, כי 12—18 אלף יהודים נורו שם.

גדוד 310 היה הגדוד השלישי בחטיבת המשטרה 15 שהשתתפה בפעולה בפינסק.

הפלוגה ה־2 בפיקודו של הלמוט זאור, אשר כתב את הדו"ח מהמיבצע, שפורסם לעיל, היה חלק מגדוד זה. מפקד הגדוד היה רב־סרן הולינג, שמת מפצעיו ברוסיה, שלישו היה אדוארד פסוטה (נולד 1908), עתה סוחר־סיטונאי במינכן.

פלוגת הפרשים ה־2 השתתפה באופן פעיל ביותר בחיסול. מפקדה היה רב־סרן ווילהלם הופמן (נולד 1908), המתגורר עתה בהמבורג. בחקירתו העיד, כי אמנם ראה נשים וילדים הרוגים. שלישו היה אוטו מיגה (נולד 1906), גר עתה בלאואנברג על האלבה. מפקד הפלוגה ה־1 בגדוד זה היה ווילהלם ווסטרינג (נולד 1908) — עתה מפקד משטרה בהמ־בורג. הוא נאסר ב־1961 ומסר בעדותו, כי השתתף בהסגר החיצוני של הגיטו, ולא ראה נסיונות של בריחת יהודים, אך שמע מתוך הגיטו צעקות ובכי, כאשר הוציאו את האנשים מבתיהם.

למשטרת הבטחון והס. ד. היה חלק נכבד ברצח יהודי פינסק. האחראי מטעם מוסד זה לרצח היה גרופנפירר ס. ס. (גנרל) של אוקראינה ד"ר מקס תומאס, אשר מת אחרי המלחמה תחת שם בדוי. המפקד בפינסק היה שטורמבנפירר (רב־סרן) ס. ס. ד"ר פיץ, אשר איבד את עצמו לדעת ב־1945.

לשלוחה זו של חיילות הנאצים בפינסק היו שייכים עוד:

1. ווילהלם ראספ, גר עתה במינכן. 2. מפקח המשטרה הפלילית בקאל—אייפל, כיום הנס דומן. 3. היינריך גייגנשדר — גר עתה בגילכינג. 4. הנהג פטיק — יליד ברין. 5. אדולף פעטש, מארץ הסודטים, אשר הודה, כי השתתף ברצח המוני של יהודים, וכי במו־ידיו ירה ב־6000 עד 7000 יהודים (לפי כתבה ב„מעריב" מיום 18.9.1962). 6. מסיק — יליד ברסלאו. 7. ווילי בירקל מלודוויגסהפן. 8. בלבק מקייזרסלאוטרן. 9. יוסף ווגנר — גרמני מאיזור הוולגה. 10. גוצי — מארץ הריין. 11. קוך — אף הוא מארץ הריין.

ששת האחרונים ברשימה מבוקשים על־ידי משטרת גרמניה המערבית ולא אותרו עדיין. כן לא אותרו עד כה: מפקד המחוז של משטרת ס. ס. טסמן ומפקד הג'נדרמריה באותו משרד — פוקנהנס[117]. בסוף הקיץ 1962 נאסרו יוסף קור, היינריך פלנטיוס, רודולף אקרט ואדולף פעטש — ומשפטם ייערך בפרנקפורט. הפרטים על השלטונות האזרחיים וראשיהם קומיסר המחוז קליין וסגנו עבנר נמסרו כבר לעיל בפרק, הדן בהקמת השלטונות האזרחיים בעיר.

פרק י'
ניצולים ומציליהם

ביום 14 ביולי 1944 נכנסו הצבאות המשחררים של הצבא האדום לפינסק. מכל קהילת יהודי פינסק על רבבותיה, יצאו ממחבואיהם באותו יום 17 (שבעה־עשר!) יהודים סחופים ודוויים, לאחר שהסתתרו מתחת לאדמה או בעליות־גג במשך קרוב ל־650 ימים ולילות ארוכים של רעב וצמא, כשהם אפופים פחד־בלהות מפני המוות, האורב להם בכל רגע.

היו אלה:

מלכה שנברג־פינקל ובתה רניה, בת ה־9, גיסה מרק שנברג וחברו סיומה ילינסקי — הארבעה יצאו ממחבוא אחד.

4 אחרים, שהסתתרו בעלית־גג כל אותו זמן, היו:

תמר (טמה) קוברינצ'וק־גרבוז, בנה חיים בן ה־6, גיסתה פירה זילברמן־טנצמן ובנה לולק, בן ה־16 (הוא נפטר 3 חדשים אחרי השחרור ממחלת השחפת).

ממחבוא אחר יצאו 6 נפשות:

מיליה כהן־רטנובסקי ואמה זלטה רטנובסקי, האופה ישראל קופר, אשתו חוה, בתו סוניה ובת־אחיו — חיה.

כן יצאו כבודדים:

חיה שרמן, דוד גלאב־גלייבמן, גוטקה פורמן־פלדמן.

לכל אחת מקבוצת האנשים הנ"ל ולאלה, שהסתתרו כבודדים, סיפור משלהם על הנסים והנפלאות, אשר קרו אותם ואשר תודות להם ניצלו ממוות. המצילים היו נוצרי או נוצריה, אשר חירפו נפשם למען הצלת יהודי.

הסיכון לכל נוצרי, המסתיר יהודים, היה איום, דינו של נוצרי בעבירה זו היה מוות.

דרגות שונות היו במניעים למעשה זה: החל ממצפון אנושי טהור, אשר כיוון צעדיו של האיש, דרך הרגשת חובה של חברות או היכרות קודמת, עד ניצול המצב לתועלת חומרית לעצמם על־ידי סחיטה וגזילה של כל דבר־ערך, שהיה בידי המסתתרים, ועד להחזקת האנשים במחבואם בעל כרחו של הנוצרי, אשר המשיך להסתירם אך ורק בגלל הפחד מפני עונש המוות, המחכה לו במקרה של גילוי היהודים.

בסך־הכל מדובר כאן במספר נוצרים, אשר אפשר למנות אותם על אצבעות שתי ידיים.

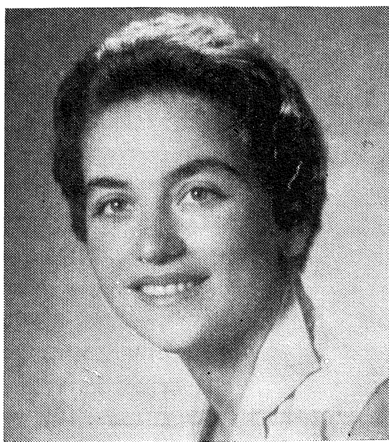
האוכלוסיה הנוצרית כולה — פרט ליוצאים מהכלל הבודדים הנ"ל, כדוגמת הכומר הפרבוסלבי, שמסר את צלב הזהב שלו בעת גזירת מס־הזהב, ושאר הנוצרים, שנספר עליהם כאן להלן — חיכתה מתוך פאסיביות, ואף בשמחה לאיד לרגע, בו יחוסלו היהודים, ואפשר יהיה להסתער ולגזול את הרכוש היהודי.

אמנם הגרמנים הקדימו ופירסמו זמן־מה לפני פעולת החיסול של הגיטו את הפקודה „לא לנגוע ברכוש ממלכתי תוך איום במוות (ראה לעיל — פרק ז'), אך הנוצרים, תושבי העיר, קיוו, כי על אף הכל יהא גם להם חלק בביזה אחרי השוד הגרמני הרשמי.

מן הראוי איפוא לשלב בתוך תיאור מקרי ההצלה המופלאים של השרידים גם את שמות מציליהם לאות הכרה ותודה לאותם נוצרים בודדים, יוצאים מן הכלל. לצערנו לא יכולנו לרכז ולהביא כאן את סיפור תולדותיהם של כל ה־17, אך סיפורי הניצולים הנמסרים כאן יש בהם גם כדי ללמד על תלאותיהם של כל הניצולים.

מלכה (מניה) שנברג לבית פינקל **(תל־אביב) מספרת:**

„יחד עם בתי רניה בת ה־8 התגוררתי בגיטו בקירבת רחוב להישינסקה — בין בולוטנה וזבלנה. בקירבת מקום התקנו מחבוא יחד עם עוד 4 משפחות. הצלחנו להסתתר שם כשבועיים מיום חיסול הגיטו, אך המחסור במזון ומים אילץ אותנו לצאת משם. עטופה במעיל החם של בעלי המנוח יצאתי עם בתי לפנות־ערב לרחוב דרך חצרות וסימטאות והגענו לביתנו ברחוב קרמליצקה 30.

רניה שנברג (צ'צ'קס)

היו לנו שם שני בתים — זה שבחצר היה הרוס וריק ולתוכו נכנסנו. אך בתי, שמשקלה היה בסך הכל כ־10 קילוגרם ונראתה כבת 5, סבלה מאפיסת־כוחות, ולכן החלטתי בשעה 4 לפנות בוקר להיכנס לבית השני אשר בחזית הרחוב, בו התגוררו שכנינו הנוצרים.

למשמע דפיקותי בדלת החלו הכלבים בבית לנבוח. מאחד החלונות הציצה נינה, בתה בת ה־12 של שכנתנו שורה דוחמצקה. משנודע לה מי הדופק, — פתחה את הדלת.

— „מה אתך — קידמה אותנו האם ברוגז — הבאת לנו מוות הביתה?"

— „אל תפחדי — עניתי לה — נהיה פה רק היום, ועם חושך נלך. תני לנו מים ופרוסת־לחם".

הגישה מים ולחם — ונעלמה.

משחזרה לאחר כמה דקות, נודע לי מפיה, כי במרתף הבית כבר מסתתר זה ימים מספר גיסי — מרק שנברג. הוא הצליח להתחמק ולברוח מטור המובלים למות ביום חיסול הגיטו. ירדה אליו להודיעו על בואנו. (מרק שנברג נהרג בתאונת־מכונית באירופה ב־1955).

ירדנו שתינו למרתף ונשארנו שם.

לאחר חיסול הגיטו הקטן הגיע למחבוא חברו של מארק — סיומה ילינסקי (חי עתה בגרמניה). הוא הובא לשם על־ידי

דוחמצקה, לפי בקשתו של אלק — ידידו הפולני של סיומה. מחודש ינואר 1943 ישבנו שם ארבעתנו.

כדי להסוות את מקום המרתף הרסה הנוצריה את חלקו של הבית אשר מעליו וערמה עליו את ההריסות.

החלק של הבית, שנשאר בשלמותו, חולק לשניים: בחדר אחד ובמטבח, — שם גרה דוחמצקה עם שתי בנותיה — נינה, וללה בת ה־3. בשני חדרים אחרים עם כניסה נפרדת — גרו קצינים גרמניים.

דוחמצקה היתה לוקחת מהבגדים של בני משפחתנו, אשר נמסרו לה למשמרת, היתה מחליפה אותם אצל אכרים תמורת מצרכי־מזון, ומספקת לנו תפוחי־אדמה, לחם ומים. בחגים היתה משתדלת להוסיף משהו ל„תפריט" מהשיירים של המטבח הגרמני, בו היא עבדה.

אלק — ידידו של ילינסקי, היה איש קשר של הפרטיזנים, ובספטמבר 1943 הביא למחבואנו שני אקדחים כדי לאפשר את הצטרפות שני הגברים לפרטיזנים. כן סחבו מארק וסיומה 2 רימונים מחדר הקצינים, שהתגוררו בבית.

יום אחד באו שני נוצרים להוליך אותם ליער. בעמדם לחצות את הנהר ציוו עליהם השניים להתפשט ערומים. מארק וסיומה הבינו, שכוונתם לשדוד את בגדיהם ונשקם ולרצחם. לאחר תיגרה קשה עם מלוויהם, ברחו שניהם מחוף הנהר וחזרו למחבוא. מארק היה פצוע קשה, ואני טיפלתי בו עד שהחלים.

במרץ 1944 תפסו הגרמנים מחנה פרטיזנים ביערות, הסמוכים לפינסק, ובין החומר, אשר נמצא שם, היתה גם כתובתי, אשר נמסרה בשעתו על־ידי אנשי הקשר של הפרטי־זנים, למען יוציאו אותי ואת בתי ליער.

הגרמנים באו לבית דוחמצקה לחפש אותנו. נינה בתה, שהיתה יחידה בבית, החלה לבכות ואמרה, שאין כאן יהודים, היא שונאת אותם ואילו היו באים, היתה מוסרת אותם מיד לידיהם.

הגרמנים ערכו, כמובן, חיפוש בבית. באורח פלא השכילה נינה לשים במקום שהיה מכסה המרתף את הכלבה וגוריה, וכך לא נמצא מחבואנו. אחרי החיפוש עברנו ארבעתנו לבית ההרוס בחצר והתקנו מחבוא חדש. היה מנוי וגמור אתנו להשתמש באקדחים וברימונים, שהיו בידינו, אם נתגלה על־ידי הגרמנים.

לאחר כמה ימים שקטים חזרנו אל המרתף, בו ישבנו עוד כ־4 חדשים.

לפני נסיגתם הציתו הגרמנים בתים רבים בעיר ובתוכם גם את הבית בקרמליצקה 30.

איך־שהוא הצלחנו לצאת מתוך המרתף של הבית הבוער ולהסתתר בחצר. לאחר 3 ימים הגיעו הרוסים".

תמר (טעמע) קוברינצ'וק לבית גרבוז (רמת־גן) מוסרת בעדותה:

„בליל ה־27 באוקטובר 1942 התעוררתי לקול יריה, ויחד עם כל דרי הגיטו יצאתי החוצה, כשאני מחזיקה בידי בני, בן ה־4. התרוצצתי המומה וללא מטרה בחפשי מחבוא. פתאום שמעתי קול אמי חנה קורא לי. ניגשתי אליה.

„הכנסי למרתף ואני אשאר ואהיה כפרתך" — אמרה לי, הזיזה את הארון, שעמד על מכסה המרתף, וירדנו למטה.

שמעתי, כי הארון הוזז והוחזר למקומו על המכסה.

במרתף היו אנשים רבים. שכבנו וחיכינו לבאות. לאחר זמן קצר שמענו את צעקות הנאצים: „על כולכם לצאת!" שמעתי, שאחד נכנס ושאל את אמי: היכן כולם? והיא ענתה: „יצאו כבר והלכו".

הוא קרא לה ללכת אתו החוצה. ושוב נשתררה דומיה.

כך שכבנו במרתף שלושה ימים. ביום הרביעי שמענו, כי הגרמנים מתקרבים אל מחבואנו. משגילו אותנו, עקרו את לוחות הרצפה והחלו להוציא את כולנו החוצה.

אני, בני וגיסתי פירה זילברמן לבית טנצמן (גרה עתה ברמת־גן) ובנה לולק, בן ה־14, נדחקנו בשארית כוחותינו, וכך חדרנו אל מתחת למבנה התנור.

הנאצים המשיכו לאיים, כי הם יזרקו רימונים למרתף, אם לא נצא כולנו.

לחשתי לגיסתי: „מוטב להיקרע לגזרים מרימון, מאשר ליפול בידיהם הטמאות". וכך נשארנו.

הנאצים הסתלקו עם קרבנותיהם ושללם, ובמשך השבועות הבאים שכבנו מתחת לתנור. אכלנו את שיירי הירקות הרקו־בים במרתף, ולעתים היינו יוצאים בלילה לחפש פירורי לחם ליד הבית. מה שמצאנו — מסרנו לילדים.

יום אחד, אחרי כשבועיים, שמענו, כי בדירה למעלה מתפלל יהודי. „נדמה לי, כי אביך הוא" — אמרתי לגיסתי. היא יצאה בזהירות, ואמנם היה זה אביה — דוד טנצמן. התברר, כי כל אותו זמן הוא הסתתר בדיר העצים להסקה והזין עצמו בסוכר. מרוב תלאות נתבלבלה עליו דעתו. בכוח הורדנוהו למרתף, אך למחרת התעקש, חזר למעלה ושכב במיטה.

שמענו את קולות אחד הנוצרים, שבא לחטט בבית והסגיר את טנצמן לידי הנאצים, ואלה גררוהו החוצה, ירו בו והמיתוהו.

למחרת שמענו, כי הנוצרים המקומיים בפיקוח הנאצים מסתובבים בבית ומריקים את כל החפצים מתוכו. אחד מהם אמר לחברו: „לא פיללתי, כי רכוש כה רב השאירו היהודים. מחר נבוא ונחפש במרתף, שם, בודאי, הוסתרו כל דברי־הערך".

ידענו, כי הפעם יגלו אותנו והחלטנו להסתלק מהמחבוא.

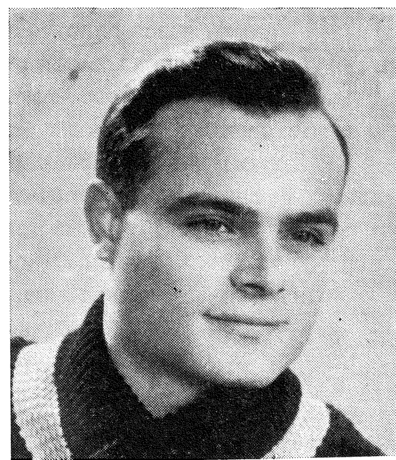
עלה בדעתי לנסות ולהגיע אל הנוצרי מדיאנובסקי, שהיה מנהל העבודה שלי בנמל בתקופת הגיטו, והכרתיו כאדם הגון. מתוך תקוה קלושה, כי הנוצרי יסכים להסתירנו, יצאנו מהמרתף בשעת ערב מוקדמת. גיששנו באפלה, נתקלנו בגוויות ובחפצים פזורים ברחוב. לפתע שמענו קולות משוח־חים. היו אלה פולנים ונאצים. בהולים חזרנו וירדנו למרתף.

למחרת עם ערב — היה זה יום שבת — יצאנו שוב. עמדנו תוהים מבלי לדעת לאן לפנות. בני בן ה־4 הרגיש במבוכתנו ואמר: „אמא, בואי ואראה לך כיצד לצאת". הוא הוביל אותנו אל הגדר של הגיטו. היתה שם מחילה שטוחה אשר הילדים עשו בעת משחקיהם בגיטו. זחלנו במחילה

מתחת לגדר ומצאנו עצמנו בבית־הקברות הישן. משם יצאנו לרחוב זבלנה.

בדרך קבענו בינינו, שאם לא יהיה מדיאנובסקי בבית, נסתגר בבית־השימוש שבחצר ונחכה שם עד שובו. אך בבואנו לרחוב קרייבסקי, שם גר בבית בן 2 קומות, ראינו אור בדירתו, אשר בקומה השניה.

עלינו במדרגות. דפקתי בדלת. היה זה מדיאנובסקי שפתח לנו. אך ראה אותנו החל לרעוד מפחד. הכניס אותנו פנימה ונעל את הדלת. עברו כמה דקות עד שנרגע מעוצם הפחד והחל לחקור אותנו: איפה היינו עד כה ומה עבר עלינו. תוך כדי דיבור הכין לנו אוכל. כחיות התנפלנו על המזון ובלענו אותו.

חיים תמיר, בנה של תמר גרבוז (קוברינצ'וק)

„עתה — אמר לנו — עלו לעלית־הגג לישון, אך מחר בבוקר עליכם לעזוב את הבית. כל נוצרי, המסתיר יהודי בביתו, צפוי למוות ביסורים נוראים. הנה השבוע — המשיך — נתפס נוצרי, שהסתיר יהודים. הנאצים הוציאו אותו לשוק וקרעו אותו שם לגזרים".

למחרת היום הסתובבו בבית נוצרים, שבאו אל מדיאנובסקי לרגל מסחרם ברכוש יהודים ולא ניתנה לו אפשרות להתקשר אתנו. ביום שלאחר מכן הלך לעבודה, ועם חזרו לעת ערב עלה אלינו והודיע לנו, כי עלינו לעזוב, כיוון שישיבתנו אצלו כמוה כגזר־דין מוות עליו.

עניתי לו: „אם אתה מוציא אותנו, אלך ואספר שהסתתרנו אצלך במשך השבועיים".

האיש החל לצעוד בחדר ולעשן סיגריה אחר סיגריה, כשהוא שוקל מה עליו לעשות, ובסוף פסק: „בינתיים תשארו כאן ובהזדמנות ראשונה אעבירכם למקום אחר". ההזדמנות הזו לא באה לידו, ואנו ישבנו באותה עלית־גג כ־20 חודש.

היו אלה חדשים של עינויים בלתי־פוסקים בגלל הרעב, הקור והזוהמה, בהם היינו שרויים. עיקר מזוננו היו תפוחי־אדמה, אחת ליומיים. הגרוע מכל היה חוסר הבטחון לחיינו, והפחד שמא יסגיר אותנו הנוצרי או יהרוג אותנו בעצמו.

בני — בן 4 וחצי אז — צווח מרעב וזה סיכן את כולנו. הייתי תופסת אותו ומנסה לסתום את פיו. לא פעם נעצתי צפרני בפניו עד זוב דם. שלוש פעמים ניסה הנוצרי להתנפל על הילד הצווח ולחנוק אותו, ובשארית כוחותי הדפתי אותו והצלתי את הילד.

כאשר ראינו באחד הימים דרך הסדקים חיילים מזויינים צועדים בסך ברחוב, לא העזנו לחשוב כי אמנם רוסים הם. רק לאחר חצי יום נוסף הרהבתי עוז וירדתי למטה.

פגשתי שני חיילים ועמדתי מולם מבוהלת. ראיתי שגם הם נבהלו, ושאלו מפוחדים: „מי את?". „יהודיה" — עניתי. אחד מהם אמר: „עכשיו בשבילכם כל העולם חפשי".

חיה שרמן (תל־אביב) מספרת:

אבי עמד בראש בית־המלאכה לחייטות בגיטו. ב־22 בדצמבר 1942 — יום אחד לפני חיסול הגיטו הקטן — החלו הגרמנים לקחת חזרה את הבגדים אשר מסרו לתפירה, אף כי לא היו גמורים עדיין. היה זה אות לחיסול המתקרב. עם חשיכה הוציא אותי אבי מתוך הגיטו לרחוב אלברכטובסקה, שם חיכה לי ברוניסלב ניימוטקו, אשר לקח אותי לביתו, ברחוב אוניצקה.

ניימוטקו בא לפינסק עוד בימי הרוסים מכפר ליד ביאליסטוק ללמוד בבית־ספר למכונאות־רכב, ונשאר במקום עם בוא הגרמנים. בן איכרים היה, ועל כן הטילו עליו הגרמנים לארגן ולפקח על שלושה גני־ירק, אשר סיפקו ירקות לצבא. את אבי הכיר, כאשר הזמין אצלו חליפה.

הוא התגורר בבית משפחה נוצרית, וליד בית זה היה ביתו הנטוש של פלדמן וגן־הירק שלידו. אחת העובדות היהודיות בגנו הכינה מחבוא באותו בית, אך היא נספתה באקציה האחרונה בטרם שהספיקה להגיע למחבוא. לכאן הכניס אותי ניימוטקו וסיפק לי מנת אוכל יומית.

בחודש פברואר 1943 הגיע למחבואי אחי אשר סמוך לחיסול הגיטו הקטן ניסה להגיע לפרטיזנים, נשדד בדרך ליער, נאלץ לחזור העירה, והתחבא זמן־מה בבית־המרחץ הישן ברחוב ברובריה. משם הגיע אלי.

חדשיים שהה אתי. הבית בו ישבנו נידון להריסה. אחי ניסה שוב להגיע לפרטיזנים ועקבותיו נעלמו מאז. אני עברתי לגור לחדרו של ניימוטקו, ללא כל מחבוא.

יחד עם ברונק התכוננתי לצאת אל הפרטיזנים, אבל רציתי להבטיח לעצמי תעודה ארית. גזרתי את תמונתי מצילום המחזור של הגימנסיה הפולנית בה למדתי, והוא לקח אותה לצלם כדי להגדילה ולהתקין ממנה תמונה בשביל התעודה המבוקשת. לרוע מזלי היה הצלם תלמיד אותה גימנסיה והכיר אותי. הוא מסר על כך למשטרה, אך הספיקו להזהיר אותנו, והתחבאתי אצל אשה פולניה במשך שבוע ימים. בזמן זה שכר ניימוטקו דירה חדשה עם כניסה נפרדת ועברתי לשם.

ישבתי בחדר מבלי לצאת ממנו וקראתי ספרים, שהוא שאל מעורך־דין פולני (הלז התפלא מאוד איך הוא מספיק לקרוא כל כך הרבה...).

סוף־סוף קיבלתי תעודת־זהות מאחד האיכרים על־שם

הלנה שולומיצקה, כי תעודות האיכרים היו ללא תמונות.

באחד הימים נכנס במקרה שוטר פולני לחדר ומצא אותי, אך לא מסר אותי לגרמנים. אדרבה, הוא עוד יעץ לנו לעבור לכפר, ואמנם עברנו אל אותו איכר ממנו קיבלתי את התעודה.

לאיכר זה היה קשר עם הפרטיזנים, אך הוא לא הסכים להוביל אותנו אליהם ליער. הוא גם ניסה להוציא ממני חזרה את התעודה, אך ללא הצלחה.

בחודש מאי 1944 חזרנו העירה ושכרנו דירה בפרבר מרוחק, מעבר לפסי הרכבת. היה מסוכן להימצא בעיר, ולכן עברנו לאחר שבועיים לכפר לובל, שם גרה עוזרת אשר עבדה בביתנו. בשורת השיחרור השיגה אותנו שם".

מילה כהן לבית רטנובסקי (רמת־גן), היא היחידה מבין הניצולים, אשר סיפור הצלתה פורסם גם על־ידי מצילתה — זופיה פיודורצ'נקו, בעתון היהודי „פאָלקס־שטימע" המופיע בוורשה.

בגליון של יום 15 באפריל 1958, במדור: „אלה אשר הצילו", מספרת פיודורצ'נקו את קורות חייהן של מילה ואמה, אשר אושרו במילואם בדבריה של מילה המובאים להלן:

„זופיה פיודורצ'נקו, נוצריה אדוקה כבת 70, עבדה בביתנו שנים רבות. עם כניסת הגרמנים נאלצנו להפסיק כל קשר אתה, בעקבות האיסור החמור, שהטילו על כל מגע בין יהודים לנוצרים.

האשה עברה אז לעבוד במאפיה, ולמרות האיסור היתה עוזרת לנו תמורת כסף או חפצי־ערך כדי לספק לעצמה בדרך זו את היי"ש, אחריו היתה כרוכה ביותר.

ביום כניסתנו לגיטו הדביקה לבגדיה את הטלאי הצהוב ועזרה לנו להעביר לשם את חפצינו וקצת עצים להסקה.

בהיותנו בגיטו הייתי יוצאת החוצה לרגל עבודתי בפוליקליניקה. בהזדמנויות אלו הייתי סרה לבית פיודורצ'נקו ברחוב מרשלקה פושה לאכול משהו לשובע.

נדברתי אתה, כי ברגע המכריע נבוא אליה — אני ואמי זלטה ז"ל (נפטרה ברמת־גן בשנת 1962) — ונסתתר אצלה.

ארבעה ימים לפני החיסול באה ידידתנו אשת האופה קופר, וסיפרה על הבורות בדוברובוליה ועל המחבוא שלהם אצל נוצרי אשר ברגע המכריע סרב לעמוד בהבטחתו.

פנינו אז לפיודורוצ'נקו שתסכים נוסף לשתינו להסתיר גם את ארבעת בני משפחת קופר.

קופר הביא לה יי"ש וסיגריות, וכך נעתרה לבקשה. את המרתף בבית פיודורצ'נקו חצינו לשתיים, ובחלק הסמוי הסתתרנו — 6 נפשות.

בחדרה של הזקנה התגוררה גם חברתה — אלז'בייטה ברנובסקה. גם לה הענקנו חפצי־ערך (שעון, טבעת), ושתיהן דאגו לנו. פעמיים ביום קיבלנו מנות־רעב: קצת מרק ופרוסת־לחם.

„היו לי חיים קשים — כותבת פיודורצ'נקו ברשימה הנ"ל בעתון — בישלתי ואפיתי לחם לי ולששת האנשים אשר במרתף. עשיתי עוד עבודה נוספת — כיבסתי לבנים בשביל הגרמנים, על מנת להוכיח לשכנים ולמכרים כי אני מתקיימת על עבודתי בלבד".

פעם, ב־3 בלילה, דפקו בדלת. „אלה ז'נדרמים", אמרתי לברנובסקה. ואמנם לא טעיתי. הראשון פרץ לחדר כלב גדול. לפתע קרה משהו בלתי־צפוי. מתוך סל נצרים בפינת החדר קפצה החתולה שלנו שהמליטה את גוריה לפני ימים מספר, ונעצה את צפרניה בעיני הכלב. הז'נדרמים הרחיקוה בקושי מהכלב. בלי לשים לב לנעשה בחדר לקחו את כלבם הפצוע והלכו.

לאחר מספר חדשים החלו הנוצריות לתבוע, כי נמיר את דתנו, בטענה כי אינן מסכימות להסתיר יהודים, אלא רק נוצרים. הן הציקו לנו בדרישתן זו עד ה־9 באוגוסט 1943. באותו יום דרשו שנלך משם. כומר־הווידוי שלהן הרגיע אותן ואמר, כי ישמרו עלינו אפילו במצב זה והוא מוכן לקחת על עצמו את „החטא" הזה.

יצאנו לשדה של קמה גבוהה בקירבת מקום, אך לא יכולנו להמשיך ולהסתתר שם וחזרנו לאורווה בחצר ביתה של פיידורצ'נקו, שם ישבנו עוד 4 וחצי חודשים.

בסוף דצמבר 1943 חזרנו למרתף. הזקנה ברנובסקה לא החזיקה מעמד וסיפרה לבנה השוטר ולמשפחתו עלינו ועל המחבוא. להפתעתנו לא מסרו אותנו לגרמנים. מצבנו אף קצת שופר, מאחר שהחלו להביא לנו עבודות סריגה, וזה שימש לנו מקור הכנסה. בכסף זה שילמנו עבור האוכל ועבור תרופות שהזדקקנו להן בגלל המחלות התכופות, אשר פקדו אותנו בתנאים האיומים בהם חיינו.

כחודש לפני השיחרור נערך בעיר חיפוש קפדני אחר פרטיזנים. השוטר ברנובסקי הזהיר אותנו על כך בעוד מועד, והיה סיפק בידינו לחזק את המחבוא ולהסוות אותו יותר.

לאחר השיחרור המשכנו לעמוד בקשר עם שתי הנשים. משפחת קופר דאגה לפיודורצ'נקו, ואני ואמי — לברנובסקה. עד יום מותה של הזקנה שלחנו לה חבילות, ואחר מותה דאגנו לתשלום עבור המצבה על קברה".

דוד גלאַב־גלייבמן (ניו־יורק) כותב על תקופה זו, בהמשך לעדותו בסוף פרק ח':

„לאחר שהיה בידי אקדח וכדורים, הרגשתי עצמי בטוח יותר. ידעתי כי הגרמנים ישלמו ביוקר בעת שיתפסוני ואני לא אפול חי בידיהם.

בחיפושי אחר מקום מקלט נזכרתי, כי ברחוב וודוציונגובה (וודופרובודנה) מתגוררות שתי אחיות נוצריות זקנות — כבנות 70 — אשר הכירו אותי ואת משפחתי, ובימי הטבח הראשון באוגוסט 1941 הגישו הן ומשפחותיהן עזרה לכמה יהודים: אנטונינה סקרברז'בסקה וסטניסלבה צ'ייגוצקה

עם ערב דפקתי על דלתן ונכנסתי. מלאות תמיהה על הופעתי אצלן, שאלו אותי על גורל בני משפחתי ואיך ניצלתי אני. הן הביעו השתתפות בצערי. אמרתי להן, כי השעה מאוחרת ולא אוכל עתה ללכת ברחוב. ובכלל — אמרתי — אין לי לאן ללכת, אך תמורת המחבוא אצלן אני מוכן לספק להן אמצעים לרכישת מזון מהחפצים ומהבגדים, אשר הסתרתי, וזה יספיק לי ולהן גם יחד. לאחר שהבטחתי להן, כי איש לא ראני בבואי אליהן, הסכימו, כי אלון אצלן.

חפצי־ערך רבים מסרתי למשמרת אצל הנוצרי קוזקביץ, שהיה בעבר פקיד בעיריה ובימי הגרמנים ניהל את בית־החרושת לעורות בו עבדתי. למזלי גר האיש בקירבת מקום ובקלות הגעתי לביתו בערב. הוא היה נרגש בפגישתו אתי וסיפר לי, שהגרמנים מחפשים אותי לאחר שנתברר, כי התחמקתי מהם.

גיסו החל צועק, כי אני ממיט אסון עליהם ועלי לעזוב מיד את הבית. שלפתי את האקדח ואמרתי כי אינני לבדי, ומוטב שימסרו לי את חפצי, שאני מתכוון לקבלם לשיעורים ולא בבת אחת. (חששתי למסור את הכל, שמא יגרום הדבר להסגרתי לגרמנים על־ידי הנוצרים, אשר לא ימצאו בי תועלת עוד).

דברי השפיעו. קיבלתי כמה מחפצי והבאתי אותם למח־בואי. למחרת הלכה אחת האחיות והחליפה אותם במיצרכי מזון רבים ואפילו חתיכת חמאה — שהיתה אז מיצרך יקר המציאות — הביאה. הבטחתי, כי אם אשאר אתן יהא כל מחסורן עלי.

התקנתי מחבוא זמני מאחורי ארון בגדים ומאוחר יותר ירדתי למרתף. מלוחות בניתי קיר כפול, שם יכולתי לשכב במקרה של חיפוש או סכנה אחרת. מדי פעם הייתי נכנס לקוזקוביץ ומביא מקצת מחפצי.

באחד הלילות דפקו בדלת. מיהרתי לרדת למרתף. לאחר ביקור האיש ירדה אחת האחיות למרתף וסיפרה לי כי היה זה בן אחיה, קוליה, הנרדף על־ידי הגרמנים. מכאן הלך לכפר אוהובה, שם הוא מקווה להפגש עם פרטיזנים. יתכן — הוסיפה — כי יבוא שוב בקרוב. ביקשתי ממנה להפגיש אותי אתו באותה הזדמנות.

ואמנם הוא בא. דיברתי אתו. הוא הבטיח לברר עם הפרטיזנים האם יסכימו לצרף אליהם יהודי ויביא לי תשובתם בעוד זמן־מה. שם משפחתו היה: וליכוביץ׳.

בביקורו הבא הביא תשובה חיובית. הוא הלביש אותי בגדי איכרים, ובעגלתו יצאנו לכפר.

יומיים חיכיתי אצל דודו, עד אשר באו הפרטיזנים ולקחו אותי אל מפקדם. נחקרתי בקפדנ־ת. רק אחרי שהתברר, כי אחד הקומיסרים ממיודעי שהזכרתי נמצא בפלוגת הפרטי־זנים, גבר אמונם בי. „ידיעותיך בשפה הגרמנית והיותך תושב פינסק וותיק — אמר המפקד — ינוצלו לצרכינו״.

התפקיד הראשון שהוטל עלי, היה להביא לפינסק מצבר של רדיו למילוי. ניסיתי אמנם להסביר, כי יותר מדי מכירים אותי שם, מה שיכול לסכן את המשימה, אך הם דחו טענותי.

עם קוליה ונוצרי שני יצאנו בעגלה, כשהמצבר טמון בסל איכרים.

הגעתי אל בית האחיות הזקנות. הבאתי להן בשר ומזון אחר ובו בערב התקשרתי עם איש המחתרת אליו כיוון אותי המפקד. היה זה פועל בית־חרושת, שהיה צריך למלא את המצבר במקום עבודתו.

„אוכל לעשות זאת רק בלילה — הסביר לי — ולכן זה ימשך כשבוע ימים״. לא מסרתי לו על מקום המצאי. בבוא היום שלחתי את אמו של קוליה והיא קיבלה את המצבר המוכן. היא גם הודיעה על כך לקוליה, אשר הגיע למחרת בעגלה לקבל אותו.

הוא מסר לי את פקודת המפקד, כי עלי להשאר במקום עד להודעה חדשה, והוטל עלי לתרגם את מאמרי גבלס בעתונות הגרמנית ולהעביר ידיעות על תנועות הצבא הגרמני.

בעזרת בעלת הבית קיבלתי עתונים ואת הידיעות על היחידות הגרמניות בעיר. את החומר המוכן היה מקבל מידי שליח הפרטיזנים.

באותו זמן התעכב בעיר גדוד של וולסוב, ומחשש התגלות הועברתי במהירות לכפר. אחרי שלושה שבועות הוחזרתי העירה.

ביוני 1944 — כחודש לפני השחרור, ניצלתי ברגע האחרון, כאשר הספקתי לקפוץ למחבואי במרתף בשעה ש־4 גרמנים באו להשתכן בבית.

הם היו רק 3 ימים במקום ובמשך זמן זה לא זזתי מהמרתף.

באותו חודש נערך בעיר מצוד מבית לבית אחר פרטיזנים. בהגיעם לבית הסמוך תפסו שם הגרמנים שני איכרים מהסביבה שבאו למכור צרכי־אוכל. כל תשומת־לבם הועברה לבית זה. בעלת־הבית ניסתה להשפיע עלי שאעבור מהמרתף לאורווה שבחצר. אך לא הסכמתי, כי בחוץ היו הגרמנים עם כלביהם. וכך ניצלתי שוב.

זמן קצר לאחר זה הגיע יום השיחרור. גם המשפחה הנוצרית אשר הסתתרתי אצלה עברה לפולין, ואני עזרתי להם שם. לאחר מותה של בעלת־הבית שלי דאגתי למצבה על קברה״.

מבין העדויות האחרות נזכרים עוד נוצרים אחדים, אשר עזרו ליהודים. היה זה לאו דווקא באותם תנאים של הנזכרים לעיל, אשר עליהם עברו כל 650 ימי הכיבוש הגרמני לאחר חיסול הגיטו בעיר עצמה.

יהושע ניידיץ (תל־אביב) מספר על פועל בית־החרושת ללבידים וולודיה דרגץ׳.

בשבועות הראשונים לאחר חיסול הגיטו סייע וולודיה לי ולקבוצה של 8 יהודים אחרים להסתתר. כשבועיים סיפק להם צרכי אוכל, עד אשר נתגלה מחבואם והיו נאלצים לברוח משם.

ברחוב וודוצ׳נגובה גרה בחורה נוצריה בשם דוניה. היא היתה ידידה של אחד הבחורים, והסכימה לעזור לנו רק לאחר שהוא הבטיח להתחתן אתה אחרי המלחמה.

במקום זה שהינו עד מאי 1943. באותו חודש יצאנו אל הפרטיזנים.

צילה דולינקו (פתח־תקוה) מספרת:

בערב של ה־22 בדצמבר 1942 החלטנו, אני ובעלי אריה, לא לחזור לגיטו ממקום עבודתנו בבית הדפוס הפולני ברחוב קוסציושקי (לשעבר גלייברמן).

בפיקוחו של המלווה הפולני צעדנו כבכל יום שורות־שורות בסיום יום העבודה. במקום מסויים יצאנו והתחמקנו מהשורה.

בהסכמת החובש (פעלדשער) הפולני מרטיניאק, בילינו את הלילה במחסן שלו בפינת הרחובות ברנרדינסקה— אלברכטובסקה. לפנות־בוקר חזרנו לבית־הדפוס ושם נודע לנו על חיסול הגיטו הקטן באותו לילה.

מאין לנו כל מחבוא מוכן, החלטנו לעלות לעלית־הגג באותו בית אבנים, בו נמצא הדפוס. היתה שם פעם נגריה יהודית, אך הכל היה הרוס, החלונות פרוצים והשלג והכפור חדרו פנימה.

בקומת הקרקע של הבית היה בית־המשפט הפולני — עבדה שם כמנקה ושומרת האשה הנוצריה ברברה מכייסקה.

באין ברירה ירדנו אליה וגילינו לה את סודנו, וכך הפקדנו חיינו בידיה.

האשה הפרימיטיבית, שהיתה נוצריה אדוקה, לא הכזיבה. 6 שבועות רצופים חילקה עמנו את לחמה, שהיה אז כה יקר. לילה־לילה היתה מורידה אותנו ללינה בחדרים המוסקים של בית המשפט, ומגישה לנו מרק מבושל עם שעועית או גריסי־פנינה שטעמו שמור בפי עד היום.

אחר זה היתה נועלת את הדלתות בחוץ ולוקחת אתה את המפתחות לביתה. כך יכולנו לישון בבטחון יחסי עד עלות השחר. בנה ובתה לא ידעו כלל על קיומנו, כי היא לא סמכה על מהימנותם.

לאחר 6 שבועות — בחודש פברואר, התחלנו לחשוש להפשרת הנהר הקפוא והחלטנו לעבור אותו בעוד מועד ולחפש דרך להצטרף לפרטיזנים.

רק בשעת הפרידה שאלה אותנו מכייסקה לשמותינו. היא הביאה לנו כיכר לחם ומסרה בידינו את כתובתה של דירתה החדשה, באומרה: „אם יהיה לכם רע — שובו אלי".

יצאה אתנו בדרך לנהר ללוותנו, ועמדה ממרחק מסויים לראות אם לא עוקבים אחרינו.

לאחר השיחרור, חזרנו כפרטיזנים משוחררים לפינסק החרבה.

מצאנו את מכייסקה. שמחתנו שלנו ושלה — היתה ללא גבול.

לצערנו, לא השיגה אז ידנו לגמול לה על הטוב שהעניקה לנו, אך מהארץ אנו שומרים על קשרי־מכתבים אתה ושולחים לה חבילות בקביעות — כגמול־מעט לאשה זו מפשוטי־עם, האצילה ובעלת התכונות הנפשיות הנעלות".

פני לוין לבית סולומיאן (תל־אביב) כותבת בעדותה:

„כאשר נשמעו היריות הראשונות ב־2 בלילה, לפני חיסול הגיטו, ניסיתי להגיע ולהסתתר בכנסיה הקטנה אשר ברחוב אלברכטובסקה. בבואי קרוב לשם נוכחתי לדעת, כי על מגדל הפעמונים הותקן זרקור, ולידו יושבים כבר גרמנים. משם ניסיתי לחדור אל בית־החולים המחוזי ברחוב ברנרדינסקה — ולא הצלחתי.

ליד בית היודנראט עברתי את הגדר וניסיתי לצאת לרחוב אלברכטובסקה. משמר גרמני תפס אותי, לתמהוני לא ירו בי, אלא החזירו אותי לגיטו.

חזרתי אל אבי, אך הוא שילח אותי ואמר, כשהוא מחזיק גרזן בידו, כי מוטב שכל אחד ידאג לעצמו.

יצאתי ובאתי לחצר היודנראט, לשם נמשכו המוני יהודים. משראיתי את הקהל העצום בחצר, התקרבתי לגדר ועברתי דרכו לבית הקרוב ביותר, הוא ביתו של רופא השיניים גוטליב. קפצתי למרתף וסגרתי את המכסה עלי. במשך היום הקשבתי למהלך ה„אקציה" בגיטו.

עם חשיכה יצאתי משם, ודרך רחוב ברוברנה הגעתי לחצר ביתנו בסמוך לחוף הנהר, עליתי לעלית הגג באחת האורוות שבחצר והסתתרתי שם.

בבוקר נכנס מכרי העגלון יאן שפינאק כדרכו לתת מספוא לסוסים, כיוון שהוא היה אחראי למחלקת הביוב בעיריה, והסוסים היו ברשותו. ירדתי אליו, סיפרתי לו את קורותי וביקשתי אוכל. היא הבטיח, אבל רק בערב הביא לי משהו לאכול, וסיפר לי על מהלך היום השני של ה„אקציה" בגיטו. הוא הוסיף, כי שמע שאבי הרג גרמני בגרזן כאשר נכנסו לקחת אותו.

כשבוע ימים דאג לי שפינאק, אך עם הקמת הגיטו הקטן הציע לי לעבור לשם. לא הסכמתי. במקום זה ניסיתי להתקשר עם המהנדס מייצ'ניקובסקי, אתו הייתי בידידות עוד מימי הרוסים.

עם ערב הגעתי אליו, למרות שמקום מגוריו היה בקירבת מפקד המשטרה סולוגוב. קיבלתי אוכל חם, אך לא יכולתי להישאר שם, כי אשתו היתה בהריון. חזרתי לאורווה.

במשך 4 השבועות הבאים ביקרתי גם אצל ד"ר דמצקי, שהיה רופא בית־הסוהר. הכרתיו תודות לאחותו, אתה עבדתי, והסתרתי אצלו קצת מחפצי, עוד בהיותי בגיטו. הוא גר ברחוב קרייבסקי, והייתי מגיעה לשם מכיוון פסי הרכבת, כלומר, הקפתי את העיר כולה.

כמה חפצים מסרתי למשמרת גם לזיילינסקי, שהיה ראש מחלקת הנקיון בעיריה, ואני עבדתי במחלקה זו כמטאטאת רחובות, וגם שימשתי כעוזרת בביתו תמורת כמה תפוחי־אדמה.

זיילינסקי ואשתו לא מיהרו להחזיר לי את חפצי, ונימוקם אתם: „למה לך? הן בין כך יהרגו אותך"...

זלנט, המפקח לחינוך גופני, בוגר הגימנסיה הפולנית בפינסק, עבד אתי, כאשר הייתי מורה חלקית להתעמלות בבית־הספר היהודי בזמן הרוסים. כאשר נודע לו על מקום מחבואי, הביא לי כסף ולקח את נעלי לתיקון.

אולם בסוף נובמבר דרש ממני שפינאק לעזוב את האורווה, היות ובני משפחתו, וביניהם חתנו הפולקס־דויטשה, השוטר מיכל ווגנר, חשדו שהוא מסתיר אותי.

תבעתי ממנו שיתקין לי מכמה לוחות מחלקי־סקי כדי שיקל עלי לעבור את הקרח הדק שעל הנהר. לרוע מזלי הפשיר הנהר באותו יום ואני חזרתי לאורווה. שפינאק עמד על שלו ולמחרת — היה זה ביום „יריד", ולמזלי גם יום קור וסערה, יצאתי והגעתי בשלום דרך הגשר אל מעבר לנהר. שמתי פעמי לכפר פרכריסטטייה, אל הפרטיזנים ביער זבישצ'ה — לשם כיוון אותי המהנדס מייצ'ניקובסקי, שהיה איש קשר שלהם. הייתי מצויידת בתעודה פולנית על שם הלנה שצ'רבצ'ביץ' שהכנתי עוד בתקופת הגיטו".

לסיום יאמר:

יתכן, כי היו מקרים נוספים של יהודים ניצולים בידי נוצרים, אך אלה לא הגיעו לידיעתנו ולכן לא פורסמו כאן.

קרני אור מועטות אלו, עליהן סופר כאן, מעמיקות עוד יותר את תמונת העלטה הכבדה אשר ירדה על הציבור היהודי שנדון למוות בגיטו.

היוצאים מן הכלל אך מאשרים את הכלל, והכלל: האוכלוסיה הנוצרית — אשר חיתה בשכנות עם היהודים מאות בשנים — בגדה בשכניה בצורה מחפירה ונתנה ידה למכונת ההשמדה הנאצית, אם בפעילות של ממש ואם מתוך סבילות של הסכמה.

אלה כן אלה עמדו על הדם ועל הרכוש היהודי ושותפותם באיום שבפשעי ההיסטוריה — רצח שליש של עם, לא תימחק לעד.

ביום השיחרור, לאחר 4 שנים פחות 10 ימים של שלטון הדמים הנאצי בפינסק, עמדו 17 השרידים המיותמים על קבר האחים הענקי של רבבות יהודי קהילות פינסק וקארלין, כשהאדמה ספוגת הדם צורבת את רגליהם ורוח הנכאים מייבבת באזניהם:

שאו רגליכם מכאן!

פינסק היהודית נמחקה מעל פני האדמה, וההיסטוריה שלה בת מאות השנים תמה ונשלמה!

הסברים להערות המובאות בחלק „השואה"

1) המכתב של ד"ר איינבינדר נמסר על־ידו לידיד נוצרי של המשפחה, אשר הבטיח להעבירו להוריו, שהוגלו על־ידי הרוסים לסיביר. ואמנם המכתב נמסר בתום המלחמה, ע"י הפולני הצעיר, שהיה אז סרן בצבא הפולני — לאביו, והוא מסרו לידי בן משפחתו אברהם איינבינדר־אבן־דר בתל־אביב. פרטים ביאוגרפיים עליו — במקום אחר בספר זה.

2) הדפים הללו הגיעו אלינו מידי עסקן ה„בונד" לייזר לווין. בסוף יולי 1944 עבר לווין את פינסק בדרכו מרוסיה לפולין. ברחוב אלברכטובסקה, במחסן בנוי אבן, מצא ערימת תעודות וניירות מתוך ארכיון עיריית פינסק, משרד הרישום היהודי (יידישער ציוויל־אמט) ופנקסי היודנראט.

בערימה זו נמצאו הרשימות, כתובות ביד, של כל יהודי הגיטו אשר קבלו רשיונות־יציאה לעבודה, וכן היו שם גליונות כתובים במכונת־כתיבה של עובדי היודנראט ושל המשטרה היהודית — גליונות תשלום המשכורת של אנשים אלה בחודש מסויים.

גליונות אלה היו חתומים על־ידי הנהלת היודנראט.

לאחר חצי שנה בבואו ללובלין, בקשו אותו המורה מלך בקלצ'וק מפינסק וד"ר פיליפ פרידמן זכרונם לברכה, שהחלו לייסד את הוועדה ההיסטורית היהודית, לעיין בניירות, תוך הבטחה שיחזירו אותם לו, אך הם לא הוחזרו.

רק כמה עשרות הדפים שנשארו אז אצלו הגיעו אלינו, ובהם השתמשנו לצרכי הסקירה שלנו.

3) את עדותו של יהושע גורביץ, נפח מפינסק, גבה מלך בקלצ'וק, שהיה עצמו פרטיזן, ובאותו זמן היה עורך העתון היהודי „אויפגאַנג" בלינץ — בטאון שארית פליטה באוסטריה, אשר הופיע ביידיש, באותיות לטיניות (מחוסר אותיות דפוס עבריות).

ספר זכרונותיו של בקלצ'וק, הופיע בבואנוס־איירס בשנת 1958 (ר' מקורות מס' 19).

מקום מגוריו הנוכחי של גורביץ' אינו ידוע לנו.

4) ר' מקורות מס' 1.

5) הרצל טורקן היה — לפי העדות — כבן 12 בעת חיסול הגיטו, והדבר נודע לו מפי איכר נוצרי בכפר פישצניצה, שם הוסתר על־ידי הוריו, שניספו אחר־כך בפינסק.

היה בפרטיזנים, בפלוגתו של מיסיורא.

6) אבשלום־בעריכט — די פערניכטונג דעס געטאס פינסק אוקטובר 1942 (בשפה הגרמנית).

ברשותו האדיבה של המטה הארצי — משטרת ישראל — תל־אביב.

המספר, הבא לאחר האות מ' ברשימה זו, מציין את מספר המקור. רשימת המקורות במלואה — בעמוד מס' 324.

7. מקור — מספר 20; 8. מ. 1; 9. מ. ; 10. מ. 3; 11. מ. 2; 12. מ. 3, 8; 13. מ. 1, 8; 14. מ. 1; 15. מ. 2; 16. מ. 3; 17. מ. 2; 18. מ. 5; 19. מ. 1; 20. מ. 1, 2; 21. מ. 8; 22. מ. 4; 23. מ. 2; 24. מ. 4, 8, 9, 23; 25. מ. 1; 26. מ. 1; 27. מ. 18; 28. מ. 1; 29. מ. 1, 8; 30. מ. 3; 31. מ. 1, 2; 32. מ. 7; 33. מ. 8; 34. מ. 1; 35. מ. 21; 36. מ. 1, 3; 37 מ. 1; 38. מ. 3; 39. מ. 3; 40. מ. 8; 41. מ. 2; 42. מ. 3; 43. מ. 2; 44. מ. 20; 45.מ. 1, 8; 46. מ. 1, 2, 23; 47. מ. 8; 48. מ. 1, 4; 49. מ. 8; 50 מ. 1, 2, 3, 8, 9; 51. מ. 2; 52. מ. 1; 53. מ. 4: 54. מ. 18; 55. מ. 1, 3, 7, 8; 56. מ. 9; 57. מ. 1, 2, 3, 7, 9; 58. מ. 3, 9; 59. מ. 1, 2, 7; 60. מ. 1, 4; 61. מ. 18, 23; 62. מ. 1, 3, 7, 25; 63. מ. 7, 8; 64. מ. 1, 8; 65. מ. 7; 66. מ. 1; 67. מ. 3; 68. מ. 2; 69. מ. 24; 70. מ. 3; 71. מ. 18; 72. מ. 7; 73. מ. 1; 74. 4. 3; 75. מ. 7; 76. מ. 12 (שנברג); 77. מ. 8; 78. מ. 3, 23; 79. מ. 2; 80. מ. 1; 81. מ. 1; 82. מ. 1; 83. מ. 2; 84 מ. 1; 85. מ. 2; 86. מ. 3; 87. מ. 1, 8; 88. מ. 2; 89. מ. 8; 90. מ. 1; 91. מ. 21 (שרמן); 95. מ. 13 (פרצ'יק); 96. מ. 6; 97. מ. 1; 98. מ. 3; 99. מ. 8; 100. מ. 3; 101. מ. 1; 102. מ. 13 (פרצ'יק); 103. מ. 6; 104 מ. 1; 105. מ. 22; 106. מ. 6; 107. מ. 11 108. מ. 1, 22; 109. מ. 1; 110. מ. 8; 111. מ. 6; 112. מ. 24; 113. מ. 1; 114. מ. 22; 115 מ. , 2; 116. מ. 2; 117. מ. 20.

חלק ב׳ במרי

פרק א׳

בפרק ח׳ של חלק א׳ („השואה״) סיפרנו על „קיצם של השרידים״ ועל גורלם של הבורחים מהגיטו הקטן ליערות. אין בידנו כל ידיעות על בריחה מפינסק ליערות לפני כן. בעדויות שונות נמסר אמנם על תיכנון של בריחה מהגיטו, אך שום תכנית מעין זו לא יצאה לפועל — עד כמה שידוע לנו. על כן זכו רק מעט מאד מבני עירנו להשתתף במלאכת הקודש של הנקם והשילם על רוצחי עמנו.

הלכנו איפוא בעקבות העדויות אשר בידנו אל ספרות השואה והמרי וליקטנו מתוכה כל זכר לבני פינסק במאבק הפעיל נגד האויב הנאצי. בעיקר הסתמכנו על „ספר הפרטי־זנים היהודים״ בהוצאת ספרית פועלים — מרחביה — 1955, וכן גם על „מלחמת הפרטיזאנים היהודים במזרח אירופה״ מאת משה כהנוביץ — הוצאת עיינות — תל־אביב — 1954.

הרשימה שבידנו כוללת בסך הכל 20 שמות. נעקוב אחריהם לפי השתייכותם ליחידות הפארטיזאניות ולפי מקומם בתנועת המחתרת היהודית הלוחמת ובין מורדי הגיטאות במקומות אחרים.

9 מהם היו ביחידה אחת — היא יחידת הפרטיזנים ע״ש וורושילוב — חטיבת פיודורוב, אחר כך גנראל־מאיור בייגמה, ביערות פולסיה, ואלה הם:

1. באקאלצ׳וק מלך, 2. גורביץ יהושע (שאיע), 3. גאלצקי גולדה לבית שרמאן, 4. גאסמאן דוד, 5. גראובארט תמרה 6. דולינקו אריה, 7. דולינקו צילה לבית פלדמן, 8. פרידמן ברוך, 9. פרצ׳יק אברהם.

7 אחרים פעלו כבודדים ביחידות אחרות, וביניהם אף אחדים שאין לנו ידיעה על יחידתם:

1. גלייבמאן־גלוב דוד, 2. טמצ׳ין מישה (מיכאל) ד״ר — ביחידות „ארמיה לודובה״ היא הפארטיזאנקה של מפלגות השמאל הפולניות — ביערות ווישקוב, גליל לובלין, 3. לוץ פאני לבית סולומיאן — ביחידה ע״ש קוטוזוב — בריגאדת מולוטוב — החטיבה „הפינסקאית״ ומאוחר יותר בבריגאדה ע״ש לאזו וביחידה הפולנית „קוסציושקו״ ביערות פולסיה, 4. פלדמן משה — פלוגה פארטיזאנית — ביערות זאמויסקי, גליל לובלין, 5. פלוטניק דוד — בפלוגה 620 ע״ש צ׳קאלוב, ואחר כך — בגדוד ע״ש קאלינין, בריגאדה קומסומולץ, חטיבת גנראל־מאיור פלאטון — ביערות נליבוקי — מיר — ברנוביץ, 6. קאליבאץ׳ אהרון — ביחידה ע״ש קאגאנוביץ׳, בריגאדה קויבישב החטיבה „הפינסקאית״, אחר כך — ביחידה ע״ש קירוב, באותה חטיבה. 7. שוסטר שמאי (סיומה) — בבריגאדה „1 במאי״ — יער רודמינסק, בסביבות הורודישצ׳ה — גליל ברנוביץ׳.

בתנועת המחתרת היהודית הלוחמת ובין מורדי הגיטאות בערים אחרות:

1. אנטין שלמה — בווילנה ובנדודים באיזור הכיבוש בפולין, 2. פלוטניצקי חנצ׳ה — בנדודים באיזורי הכיבוש של פולין, בבנדין ובוורשה. 3. פלוטניצקי פרומקה — בוורשה, בנדודים באיזור הכיבוש בפולין ובבנדין, 4. רזניק ניסן — במחתרת פ.פ.א. בווילנה, ואחר כך פארטיזאן ביערות קאזיאן (צפונית מזרח מווילנה).

פרק ב׳

ארץ פולסיה — בסיס לפרטיזאנים

(על פי „ספר הפרטיזנים היהודים״)

האיזור ואוכלוסיתו

„פולסיה — ארץ הביצות הגדולות מבותרת על ידי יובלים, פלגים ופלגי־פלגים של הפריפט. בין שטחי הביצות מצויים שטחים קטנים הניתנים לעיבוד חקלאי. האוכלוסיה דלה ומפגרת, עוסקת בעיקר בגידול בקר לבשר ובעיבוד האד־מות המעטות לצרכי אספקה עצמית, וכן במכירה של עצי־היער. במשך רוב ימות השנה מנותקים הכפרים על־ידי הבי־צות, ורק בחורף, בעונת הקשרים עם „העולם הרחב״, יוצא האכר הפוליסאי במזחלתו עם כמה ראשי־בקר, עצים וכלי־עץ למיניהם לעיירה למכור את תוצרתו ולקנות תמורתה את מצרכיו החיוניים כגון: מלח, נפט, גפרורים ודגים מלוחים. אחוזות ושטחי יער גדולים בפולסיה היו קניינם של אצילים פולנים, אשר לא עשו דבר לפיתוחו של האיזור.

היהודים ושכניהם

שטחי ביצות אלו, על גדותיהם של הנהרות ויובליהם, היו בית גידול נאמן לדורות יהודים — לדבקות, לתרבות ולחינוך יהודי, להתעוררות לאומית בעם ובנוער היהודי, שהתרכז בבתי־ספר עבריים ובתנועות־נוער חלוציות.

היהודים היוו את רוב האוכלוסיה בעיירות, ועסקו מלבד במסחר הקימעוני גם במלאכות, בהן, התברכה העיירה היהו־דית, וחלק לא מבוטל היה קשור במלאכות ובמסחר בענף העצים — מיערות האיזור, שהן אוצרו הטבעי העיקרי.

המבנה הכלכלי של האיזור ותולדות גידולו לא היו עשויים ליצור יחסים טובים בין היהודים ושכניהם. היהודים, שהיו סרסורים של בעלי־האחוזות הפולנים או חוכרי אגמיהם לדייג או קוני עציהם, נמצאו במעמד ביניים ולכן הוכוונה כלפיהם כל המשטמה של האכרות לבעלי־האחוזות, למשטר הניצול.

בעת תמורות שלטון

עם בוא שלטון הסובייטים חלו תמורות רבות וחיוביות בחבל ארץ זה, אך האיבה ליהודים נשארה בעינה ואף הוגברה. אכרים בעלי־גוף, ששנאו את המשטר מפחד הקולקטיביזציה, „הפולנים — האוסאדנ׳קים" — ראו ביהודים את הגורם שתודות לחילופי המשטר זכה בזכויות־יתר והתבסס במנגנון השלטון הסובייטי.

חלק ניכר של האוכלוסיה המקומית קיבל את פני הפולש הנאצי בסבר פנים יפות. ראשית מלאכתם היתה ביזת בתי היהודים. רבים מבני־הנוער התגייסו למשטרה הביילורוסית וליחידות צבאיות שונות שהקימו הגרמנים.

חלק קטן מיהודי פולסיה ניצלו בזמן נסיגת הכוחות הסובייטיים אפשרויות בריחה לאיזורי ברית־המועצות, והיו ביניהם גם שנתגייסו לצבא האדום. רק מעטים הספיקו לברוח היערה והיו בין מארגניהן של היחידות הפארטיזאניות בפולסיה, לאחר שעבר על האיזור גל החיסול בקיץ ובסתיו 1942.

בסיס ללחימה פארטיזאנית

פולסיה היא שטח אידאלי ללחימה פארטיזאנית. בחלק המזרחי (שהיה בין שתי מלחמות העולם תחת השלטון הסובייטי), התארגנו עוד במחצית חודש יולי 1941 קבוצות פארטיזאנים, שהזדיינו בנשק שנעזב על־ידי הצבא האדום הנסוג. רוב הכפרים באיזור זה נהפכו ל„נייטראליים", כשהגר־מנים מבקרים בהם ביום והפארטיזאנים בלילה. שטחים גדולים טוהרו והוכרז בהן שלטון פארטיזאני. הגרמנים היו נאלצים לבחור מקומות חנייה מועטים בעיירות המרכזיות, בהן התחפרו והתבצרו כהלכה.

באביב 1942 עברו יחידות וקבוצות פארטיזאנים אחדות ממזרח פולסיה למערבה, על מנת להתקשר עם הקבוצות הפארטיזאניות הבודדות במקום כדי לעודדן ולהכשירן למערכות גדולות. באותו זמן עבר קומרוב לאיזור פינסק־לנין־ז׳יטקוביץ׳ והקים את „החטיבה הפינסקאית". כן הגיעו לאיזור יחידות קאפוסטה ולניקוב („באטיה") והיחידות המפורסמות של קובפאק.

באיזור סרניק־וויסוצק ביערות סבוריצ׳ביץ, בפולסיה הדרומית, פעלו יחידותיו של פיודורוב (הרובנאי) עם מטהו של גנרל בייגמה.

בפולסיה חנו מחנות משפחה ופלוגות קרביות אחדות פולניות, וביניהם יחידת „קוסציושקו" עם מפקדה משה סאטאנובסקי.

פולסיה שימשה בסיס לקבוצות פארטיזאניות מוצנחות שעסקו בחבלה. לרוב היו קבוצות אלה חונות בגבול הביצות והאיזורים היבשים, כשאלה האחרונים משמשים להם שדה־פעולה והביצות — שטח נסיגה, תימרון ומחסה.

פארטיזאנים יהודים רבים לחמו כבודדים ביחידות פארטי־זאניות רוסיות. על אדמת פולסיה לא היתה יחידה פארטי־זאנית שלא היו בה לוחמים יהודים, וביניהם נועזים וראשונים בקרבות. וכן בקבוצות ויחידות יהודיות.

פרק ג׳

יהודים ביער

הטבע לא פינק את הלוחמים ביער. אך האנשים ידעו להסתגל לתנאים ולמצבים שונים. אחרי ליל־מיבצע או סיור בחורף היתה קבוצה חוזרת לאור בוקר ליער הקרוב לאיזור הפעולה, משתרעת על השלג וישנה, במידה שהעייפות גברה על הקור ועל הלחות. בלילות סתיו לא תמיד היה ללוחמים מה להציע על האדמה.

ה„זמליאנקות" — אותן ביקתות־אדמה שהותקנו למגורים שימשו את הלוחמים כאשר הבסיס היה קבוע פחות או יותר. באיזורים בהם שרר בטחון יחסי הורשו הלוחמים להיכנס לבתים ולנוח שעות מספר. עם בוא האביב רבו המים ומכת היתושים גדלה ללא־נשוא. נפוצה הפורונקלוזה. הצפיפות בתוך בקתות האדמה תרמה הרבה להתפשטותו של נגע זה, ולא היתה תרופה לו.

עם האביב בא גם הטיפוס. בפני מחלה זו הונהגה איזולאציה. היה מחסור גדול בתרופות וגם ברופא. בין התרופות היו רבות מתוצרת פוליסאית: עלים שונים, גרגרים שחורים מיובשים וכיו״ב. ואת מקום הרופא מילאה לפעמים חובשת בלבד. ההסתגלות לתנאי הביצות לא היתה קלה. מזון צריך היה לחפש באיזורים מרוחקים. פעולה כלכלית באיזור מרוחק ארכה לפעמים שבוע או שבועיים. מן ההכרח היה להדק את החגורה. המחסור העיקרי היה בלחם ובמלח.

היו ימים ביער, שהאנשים אכלו מזון מבושל בלי מלח. אם היה איזה „רכוש פרטי" לגיטימי כמעט ללוחמים, הרי היה זה „תרמיל המלח", שלפעמים קטן היה מתרמיל הטאבאק. תרמיל המלח ותרמיל הטאבאק נשמרו עם הנשק והתחמושת ושרידי מזכרת מהבית.

לעתים ניתן הבשר בכמות בלתי־מוגבלת בתוספת תפוחי־אדמה אך ללא מלח ולחם. לכן אספו האנשים כל מיני תבלינים וירקות, כגון: שום ובצל.

כדי להשיג את הבקר צריך היה לנדוד רחוק. בדרך הארוכה השתרעו שטחי ביצה עצומים. פה ושם, ליד שטחי קרקע משובחים יותר, עמדו כפרי פולסיה המדולדלים.

בבתים — עוני לא יתואר. הבקר, אשר עליו היה עיקר קיומו של האיכר, נלקח ממנו על־ידי הגרמנים והפארטיזאנים. היו אכרים, שנלקחה מהם פרתם האחרונה לאחר מאבק נואש, והם הוצמדו כשותפים לפרה אחת שהושארה לשתיים שלוש משפחות. היו חוקים בלתי־כתובים ביחס לאיכרים ידידותיים — מוסרים בעדותם גולדה ושלום גלצקי — אשר אסרו לנחור חזירה הרה או לקחת פרה אחרונה של האיכר.

אין פלא, כי משלחת כלכלית פארטיזאנית צריכה היתה לעבור כפרים רבים על פני שטח נרחב, עד שהשיגה את מבוקשה.

מצב היהודים ביער

בתנאים איומים אלה, בהם התנהל אורח החיים הפרטי־זאני, היה מצבו של הפארטיזאן היהודי חמור פי כמה ממצב חברו הנוצרי. ולעומת שניהם היה מצבם של היהודים במחנות המשפחות — נואש.

לפארטיזאן הנוצרי ארבה הסכנה רק מצד אחד: מהאויב הגרמני האכזרי וחסר־הרחמים, ואילו לפארטיזאן היהודי, ועוד יותר מזה ליהודים נטולי הנשק במחנות המשפחות, היו אורבות נוסף על סכנת הגרמנים שתי סכנות נוספות: הגדולה בהן — האוכלוסיה האזרחית הנוצרית, אם כיחידים ואם כמאורגנים ב„סמוחובה" (הגנה עצמית) ובכנופיות „לב־נות" (בלחובצים, בנדרובצים וכד'), וקטנה יותר — אך מוחשית מאוד — מהפארטיזאנים הנוצרים עצמם, אשר רבים מביניהם היו אנטישמיים גלויים, והיו אף ביניהם קבו־צות שלמות ש„התמחו" בהרג יהודים, כגון „הז'ורקינצים" הידועים לשימצה. גם בפיקוד הפארטיזאני על כל דרגותיו היו אנטישמיים לא מעטים. בתנאים אלה היה חוק ולא יעבור, כי לא יתקבל איש לשורות הפארטיזאנים ללא נשק.

מספר מלך באקאלצ'יק בספרו: „היהודים ברחו מעירם בשעות האחרונות לפני הטבח, ומובן שלא ערכו תכניות להכנת נשק לצרכי הגנה והתקפה. סמוך לבואם ליער נרצחו בידי כנופיות אכרים. באותם חדשים ראשונים לאחר חיסול הגיט־אות ועד למחצית השניה של 1943 נפל מספר הקרבנות הגדול ביותר מבין היהודים חסרי הנשק ביערות".

היהודים הגיעו ליער עם משפחותיהם מתוך חשבון פשוט: לא נראה סיכוי כלשהו להתקיים ביער. נשק לא היה להם ועדיין לא היתה קיימת תנועה פארטיזאנית באיזור, פרט לקבוצות משוטטות של בורחים משבי. אם נגזר הדין — הרי מוטב להיכספות יחד עם בני המשפחה.

מיהודים אלה קמו והתקבצו מחנות המשפחות, אשר מנו בהמשך הזמן כ־15,000 נפש בכל האיזור הפארטיזאני במזרח אירופה".

בכמה עיירות, בדומה לפינסק, הוליכו את היהודים שולל עד רגעם האחרון. ההבדל היה בכך, שבפינסק היה הגיטו סגור ומסוגר הרמטית ושום איש כמעט לא הצליח לברוח על אף נסיונותיהם של כמה עשרות צעירים (ר' לעיל — פרק ז').

בעיירות לא הצליחו הגרמנים למנוע בריחה המונית מגאיות ההריגה. נזכיר כאן רק כמה מקרים:

בלאחווה — ברחו כ־600 יהודים מתוך 2300 לאחר ההת־קוממות המזויינת ביום חיסול הגיטו. כ־120 מהם הגיעו ליער, ויתרם נרצחו בדם קר בידי אכרי הסביבה.

בברזוב ליד סטולין ברחו כ־70 יהודים מתוך 200 מובלים לבורות.

בסרניק ברחו 272 איש מבין כ־1000 היהודים שהוקפו בכיכר השוק.

בסיכומו של דבר, ניצלו כמה אלפים בורחים אך מאות ספורות שהגיעו ליער.

סיפרנו בפרק ח' על קורותיהם של כמה בני פינסק אשר ברחו ליערות. כזה היה גורלה של קבוצת 18 היהודים, אשר ברחו מהגיטו הקטן בכיוון לקוברין, ולאחר שלא מצאו מקלט חזרו על עקבותיהם, ורק 3 מהם הגיעו חיים לפינסק: פרצ'יק, פרידמן וגולדה גלצקי־שרמן. כל היתר, אשר שמות כמה מהם מזכרים בעדותו של פרציק: האחים קופרמן, ברזנ־בוים, יענקלה מאיבניקה — נרצחו בדרך על ידי בני האוכ־לוסיה המקומית.

כזה היה גם גורלו של שמואל קורוביניק, ואילו גיסו אהרן קאליבאץ ניצל בנס פעמיים מידי אכרי הסביבה, שהת־נכלו לרצחו נפש, והצליח להגיע לפארטיזאנים.

מבין ניצולים אלה החלו להתארגן היחידות הפארטיזאניות היהודיות.

נביא בזה במפורט את קורותיה של היחידה הפארטי־זאנית, לה השתייכו 9 בני פינסק, הנזכרים לעיל, שהיא אופיינית לתולדותיה של יחידה פארטיזאנית בכלל, ושל יחידה יהודית בפרט.

בתוך הסיפור על היחידה, נשלב את קורותיהם של 9 בני־עירנו.

פרק ד'

בני פינסק ביחידה אחת

קבוצת צעירים מסרניק, שיצאו מהגיטו יום לפני החיסול, שנערך ב־28.9.1942, אירגנה את היחידה על־שם וורושילוב בסביבות סבוריצ'ביץ'. בתוכה נקלטו בהמשך הזמן ה־9 מפינסק יחד עם קבוצות קטנות של בורחים מגיטאות פוהוסט־זרטשני, מורוטשנה, הורודנויה, ברזניץ, ויסוצק, וולדימרץ, דומברוביצה.

ראשיתה בקשרים, שקשרה קבוצת הצעירים עוד בגיטו ביוזמתו של פייבל גלאזר (יו"ר „החלוץ" בסרניק), עם מיסיורה — תושב הכפר וויטשבקה (5 ק"מ מסרניק), אשר שירת בימי הסובייטים במשטרה. אתו היה קשור גם אפרים באקאלצ'וק (בן־דודו של מלך באקאלצ'וק) אשר שירת בימי הסובייטים יחד עמו באותה תחנת משטרה והתיידד אתו תוך כדי עבודה משותפת.

מיסיורה הבטיח נשק לקבוצת הבחורים היהודים. לפי התכנית שהוסכמה ביניהם, הוטל על הבחורים לצאת את הגיטו ערב הטבח, להתקיף יחד עם מיסיורה את הגרמנים ולשחרר את היהודים מהעיירה. אולם הנשק שהובטח לא הושג. האכ־רים, בעלי הנשק, הקשיחו את לבם ברגע האחרון, לכשהריחו את ריח הביזה והשוד מנכסי היהודים.

מיסיורה ואפרים באקאלצ'וק ישבו נחבאים באחד החו־טורים. לאחר תעיות ונדודים התלקטה קבוצה של אנשי סרניק וביניהם מלך באקלצ'וק מפינסק, והחליטה להתקשר עם מיסיורה. אצל אחד האכרים השיגו רובה ציד, ובעזרתו — עוד כמה כלי־זין.

היתה זו קבוצה פארטיזאנית יהודית, אמנם קטנה, אך מאורגנת ובחלקה מזויינת.

מלך באקאלצ'וק

מלך באקאלצ'וק היה יליד סרניק, אך את רוב שנותיו בילה בפינסק, בה עבד כמורה בבי"ס „תל־חי" ואחר־כך בבית־הספר „תרבות" בקרלין, ובה הקים משפחה בנשאו לאשה את בתו של בעלהמלון אייזנשטיין ברחוב קוסציושקי.

אשתו ובתו פלה ניספו בגיטו.

הוא ניצל בנס והגיע ליערות סבוריצ'ביץ' בקרבת עיירת מולדתו, והצטרף לפארטיזאנים, כאחד מראשוני היחי־דה היהודית באיזור.

על אף גילו (היה בקרבת שנות החמישים שלו) מילא בה תפקידים חשובים וחיוניים — כמסופר כאן.

לאחר המלחמה שהה באוסטריה והיה שם מראשי אירגון שארית הפליטה ועורך העתון „אויפגאנג" ביידיש (תקומה),

מלך בקלצ׳וק

אשר מחוסר אותיות דפוס עבריות, הופיע באותיות לועזיות. היה מיוזמי הוועדה ההיסטורית היהודית.

ביקר בארץ והשתקע בדרום־אפריקה, שם כתב את ספרו „זכרונות פון א יידישן פארטיזאן" שיצא לאור בבואנוס־איירס אשר בארגנטינה, בהוצאת צענטראל פערבאנד פון פוילישע יידן אין ארגענטינע — ביכער־סעריע „דאס פוילישע יודנטום", באנד 135. שם גם ערך את ספר „יזכור" של העיר חלם. נפטר ביוהניסבורג בשנת 1961.

באיזור שוטטה קבוצת שלום גלצקי (כיום בעלה של גולדה שרמן) שיצאה ליער מכפר סבוריצ׳־ביץ׳ ביוני 1942. הקבוצה מנתה 8 אנשים. בנשק־עץ היו אורבים בדרכים ומח־רימים צרכי מזון, שהיו מובלים לגרמנים. לשם זהירות נהגו לכסות את „מכונות הירייה" שלהם במעיל גשם. ברבות הימים השיגו שני רובי־ציד ואקדח גרמני. גלצקי מוסר בעדותו, כי רובה ראשון השיגו בעת העברת פארטיזאנים את נהר הורין ליד וויסוצק, ושני עם 5 כדורים — מפולני ליד הכפר דובה.

לאחר השחיטה בדומברוביצה הצטרפו אליהם כמה יהו־דים מעיירה זו, וביניהם ברוך מינקובסקי שהיה סוחר בכפרים וידע יפה את הסביבה ויערותיה. הם נפגשו עם קבוצת הסרניקאים. שכנו בקבוצות נפרדות בקירבת מקום אך את הפעולות ערכו במשותף.

היו ביער עוד קבוצות קטנות של יהודים אשר עם רדת הלילה היו יוצאים למצוא טרף לנפשם. בעוברם ביער היו מחפשים אולי יתגלו עקבות יהודים. „מדברים פה יידיש!" היה מלחש אחד למשנהו. בפגישות אלו נקשרו החוטים, שחיברו קבוצות מפוזרות בחלקות שונות של היער הגדול, לעדה יהודית.

כנס „תושבי" היער

בסוף אוקטובר 1942 התקיים כנס של „תושבי" היער, ובה נכחו נציגים של כל המחלקות. בכנס זה החליפו אינפור־מציה על יהודים משוטטים ונדונה בעיית הנשק. אנשי הקבוצה המאורגנת סיפרו, כיצד הם רכשו את נשקם מהאכרים בידיים ריקות. הם הדגישו חזור והדגש את דרכי הזהירות בשמירה ובתנועה, אף מפני אכרים טובים ומכרים. ואכן סודות היער הפכו לדבר שבקדושה. יהודים, שנתפסו על־ידי גרמנים עונו עינויים אכזריים ביותר אך צו האחווה היהודית לא נתנם להוציא מלה, שתגלה את מחבואי היהודים.

באחד מימי נובמבר 1942 יצא איכר מהחוטורים של בוטוב למפקדת האיזור בסטולין וסיפר על ריכוזי יהודים חסרי־נשק ביערות סבוריצ׳־ביץ׳. למחרת נראו מבעד לערפל, במרחב היער, אורות חשמל. בכיוון המשמר נפלו יריות בודדות ובחלל הידהדה הקריאה: גרמנים! בין־רגע החלה מנוסת־בהלה והתרוצצות אחר מקום־מחבוא. באותו זמן עברה ביער קבוצת פארטיזאנים, בראשותו של פופוב, שיצאה מיערות ליבשיי. הפארטיזאנים פתחו באש חזקה והפתיעו את הגרמנים שלא היו מוכנים כלל להתנגדות. הגרמנים נבוכו ונסוגו בהשאירם חללים. כתום הקרב חנו הפארטיזאנים מספר ימים ביער, ועזרו ליהודים לאגור מזון ולבוש. ביניהם נמצאו שלושה יהודים: יוסף וברוך פליישמן (מינוב פולסקי) ואליק אבוגוב, יליד אודיסה, קצין בצבא האדום, שברח ממחנה־השבויים בקובל (עתה גר בתל־אביב).

הפגישה עם קבוצות היהודים ביער עוררה באבוגוב רגשי־זיקה ליהודים והוא החליט להצטרף לקבוצה היהודית המזויינת, והשפיע גם על שלושה רוסים מיחידתו שישארו בקבוצת מיסוורה. היו אלה אנאטולי קוראצ׳קין — מפקד כיתה ביחידת פופוב, סרגיי קורטשוב — רב־סרן בצבא האדום וניקנורוב.

יחידה פארטיזאנית מאורגנת קמה

למפקדה של היחידה היהודית הקטנה נבחר סרגיי קור־טשוב. מיסיורה, אליק אבוגוב ואפרים באקאלצ׳יק היו חברי הפיקוד. בראש הסיור עמדו אבוגוב ומנקובסקי.

הצטרפותם של ארבעת הלוחמים מקבוצת פופוב הוסיפה עידוד לקבוצה היהודית. משהגיעה לאחר זמן יחידות פיודו־רוב (הרובנאי) לאיזור, הועבר קורטשוב לפיקוד החטיבה ולמפקד היחידה נבחר מיסיורה. היחידה היהודית שכונתה „יחידת מיסיורה", אם כי היתה קטנה עדיין במספרה, החלה לפעול בתנופה. על הלוחמים היהודים הכביד מצבן של הקבוצות היהודיות המפוזרות ביער. הם יצאו לשטח ואספו מזון ולבוש ליהודים, שהחלו להתארגן כמחנה־משפחתי בקירבת היחידה הלוחמת. מחנה זה נמצא כמעט במשך כל הזמן בחסותם של הלוחמים היהודים, שדאגו הן להגנתו והן להזנתו.

פעולותיה הראשונות של היחידה באיזור, אם כי היו בהיקף קטן, היה בכוחן לשנות לאט־לאט את יחסה של האוכלוסיה כלפי הלוחמים. כל ידיעה על מבצע־עונשין כלפי איכר, שסירב לתת מזונות לפארטיזאנים היתה מתפשטת

חיש בכפרים. האכרים החלו לכבד את הלוחמים. וכך מספרים, כי לאחר שהגיעה ידיעה על איכר בכפר סמוך שחתך את עורקיהם של שני נערים יהודים, יצא אליק אבוגוב ואתו מספר לוחמים והגיעו בר־בלילה לבית האיכר, הוציאוהו החוצה וירו בו. תגובה מהירה ונחרצת זו היתה מרתיעה רבים ממעשי רצח, הסגרה והלשנה. עוז וכושר־הפתעה פעלו לעתים לא פחות מהנשק עצמו.

מפעולותיה של היחידה

רשימת הפעולות של היחידה היתה ארוכה ורצופת קרבות וקרבנות. נזכיר כאן כמה מהן.

א. בעת התקפה על שוטרים בכפר ויטשבקה בזמן חתונה נפל ברל בוברוב ונפצע קשה לייבל טורקניץ׳.

ב. הכומר מסבורצ׳ביץ׳ נתפס באוזירסק לאחר עיקוב, הובא ליער, והיה למקשר פארטיזאני.

ג. בעת ביקור בעיירה סרניק הוצאו להורג משתפי־פעולה ורוצחי יהודים.

ד. התקפה על הקומנדנטורה הגרמנית בעיירה וויסוצק ותפיסת מכשיר רדיו.

ה. הבלה בבית־חרושת לכוהל בדומברוביצה והחרבתו.

ו. הוצאת כ־100 ראשי בקר מלופטין, חווה ליד קוניוכי.

ז. התקפה על תחנת המשטרה בלובישביץ (12 ק״מ מפינסק.

ח. תפישת 12 רובים משוטרי הכפר ז׳ולקין.

עם ריבוי הנשק נתרחבה היחידה ונתבססה בקרב אוכ־לוסיית האזור. במיסיורה נתנו הלוחמים היהודים אמון. הם ראו בו אכר צנוע ואדם טוב, איש לוחם, בעל השקפות מתקדמות. הוא היה אסיר פוליטי בימי הפולנים. מיסיורה אף הוא חיבב את הלוחמים היהודים והעדיף לצאת אתם לפעולות קרב. מעמד הלוחמים היהודיים ביחידה היה מבוסס. זכויותיהם, זכות ראשונים וזכויות הלחימה, נשמרו להם במשך כל זמן קיומה של היחידה. בשלהי סתיו 1942 מנתה היחידה מאה ושלושים איש, מהם למעלה משמונים יהודים, רובם מעיירות הסביבה. ביחידה עבד הרופא היהודי ד״ר ברוך ארליך, שהוצא על־ידי הפארטיזאנים מבית החולים בדומברוביצה, והובא ליער, וכן האחיות הרחמניות תמרה גראוברט מפינסק ומאטילדה חוינה — ילידת פולטוסק — שתיהן הגיעו ליער לאחר חיסול הגיטו בסטולין. הן נשארו בחיים תודות לקומיסר המחוז הגרמני, שהוציא אותן משורות המו־בלים למות על פי דרישת מנהל בית־החולים המקומי, שהיה זקוק להן כאחיות מנוסות. הן ידעו כי גם יומן קרב, והתקשרו עם אכר אשר בתו החולה שכבה בבית־החולים. משבא להוציא אותה, ברחו אתו. ביום היו ביער, ובלילה — בבית האכר. באחד הימים פגש אותן במקרה אפרים באקאלצ׳וק והביא אותן לביקתת היחידה.

תמרה גראובארט

תמר גראובארט היתה אחות במקצועה והגיעה לפינסק בתחילת שנות השלושים עם בעלה המורה גראובארט, אשר עבד בביה״ס בורוכוב, מיסודה של מפלגת פועלי־ציון שמאל. כבעלה, היתה גם היא פעילה בחוגי המפלגה הנ״ל. ידוע לנו כי בעלה נספה בגיטו לבוב, והיא משום־מה נשארה בפינסק, עברה אחר־כך לסטולין, ומשם — כמסופר כאן — ליער יחד עם האחות מטילדה חוינה.

תעמולה והסברה

עוד בראשית צעדיה החלה היחידה בפעולות הסברה ותע־מולה בכפרים. הופעתו של כוח לוחם ביערות ופעולתו הקרבית הרצופה מעשי חבלה נגד אובייקטים גרמניים, הכשירו את הקרקע לקליטת התעמולה הפארטיזאנית. ולא קלה היתה מלאכה זו. גדול היה הפחד בקרב האיכרים מפני הפארטיזאנים מזה, ומפני עונש הגרמנים מזה. בפגישה עם לוחמים יהודים התעוררה חרדה נוספת, בגלל הרכוש היהודי השדוד, שנמצא בבתיהם. בפחד, בשנאה ובבערות, ששררו בכפר הפוליסאי, צריך היה להלחם בעל־פה ובכתב.

מלך באקאלצ׳וק, שעמד במרכז פעולות אלה ביחידה מספר בספרו, כי „באחד מימי ראשון בשבוע עבר בליווי כמה לוחמים, כינס אספות ב־5 (!) כפרים ונאם בהן: ב־10 בבוקר בכפר ז׳ולקין — בפני 600 איכרים; ב־1 בצהריים בכפר ניצ׳טוב —בפני 400 איכרים. ואחר־כך בכפרים: אוסטרובה, פרה (700 משתתפים באסיפה) ולדורוז׳״.

אולם בדרך כלל קשה היה לאסוף אסיפות בכפרים, כי הרי עיקר הפעילות הפארטיזאנית התרכזה בלילות. לכן ניהלו הסברה בכרזות כתובות או מודפסות. תחילה נכתבו הכרזות הללו במכונת־כתיבה במספר עתקים מועט, ומאוחר יותר בדפוס. לפעולה זו היה הד, ואנשים בודדים, אך נאמנים, בעלי־הכרה ועבר פוליטי וסתם אנשים ישרי־דרך הצטרפו לפארטיזאנים או החלו לשמש מקשרים נאמנים עם אנשי היער.

למלאכת ההסברה בכתב הצטרפו עם בואם ליער, אריה וצילה דולינקו.

אריה וצילה דולינקו

לעיל, בפרק י׳ („ניצולים ומציליהם״) — מסרנו על דרך הצלתם של אריה וצילה דולינקו. ביום 14 בפברואר 1942 יצאו מפינסק, דרך נהר פינה הקפוא, לאחר שהסתתרו קרוב לחודשיים בעליית הגג של אשת חסדם ברברה מאכייסקה — כפי שמספר דולינקו בספרו (ב׳ „מקורות״ מס׳ 1). ברשותם היה אקדח וכמה כדורים. מגמת פניהם היה היער, אך לא ידעו היכן הוא המקום בדיוק. ניסו לעמוד על כך בדרכם מפי אכרים מכיריהם בכפרים. בווילאטיץ׳ שהו 12 ימים, באוסטרבה — יומיים ובוויצ׳בקה — 10 ימים. למזלם — נתקבלו בכל מקום בסבר פנים יפות. בוויצ׳בקה ניקרה להם מפקד פארטיזאנים, אשר כיוון אותם אל המפקדה בכפר סווריצ׳ביץ׳. בבואם לשם נפגשו עם הפינסקאים: מלך באקאלצ׳וק, דוד גאסמאן, ברוך פרידמן, אברהם פרצ׳יק וגולדה שרמן.

כאשר נתקבלו על־ידי המפקד מיסיורה, אמר להם הלה כי בידו יש כבר המלצה של באקאלצ׳וק עליהם. (עובדה זו מזכיר גם באקאלצ׳וק בספרו). אריה — כפועל דפוס, צורף על־ידי מלך באקאלצ׳וק לקבוצת ההסברה והתעמולה. צילה

— ר׳ לעיל פרק ח׳, בקטע „גורלם של הבורחים ליערות״).
נפרדתי מהחבורה בדרכנו חזרה מקוברין, ובלילה של ה־23 בדצמבר 1942 הגעתי רעב ורצוץ למקום עבודתי הקודם שמחוץ לגיטו, ובעזרת השומר הזקן במקום הסתתרתי בעליית הגג. למחרת בא השומר וסיפר לי, כי היהודים מהגיטו הקטן הוצאו לפנות בוקר להורג. בלילה שלאחר מכן נגשתי לנוצריה מכירה ובקשתי מחבוא ואוכל. היא הסכימה לספק לי מזון רק בתנאי שאמצא לי מחבוא במקום אחר ולא אצלה. הסתתרתי במרתף ביתו של החייט צ׳רטוק („פטקר״) ושהיתי שם כ־20 יום. בלילות הייתי סר לבית הנוצריה והייתי מגיע גם לבית נוצרי ממכירי ברחוב יסילדובסקה (ר׳ זרח׳ס געסל). עוד נודע לי שבָרוך פרידמן, ממנו נפרדתי בחזרנו מקוברין, נמצא בעיר. בעזרת הנוצרי נפגשתי אתו למחרת בלילה. הוא סיפר לי על קורותיו ועל כך שאתו חזרה גם גולדה שרנו והם מסתתרים יחד. היות ורגליה של גולדה קפאו, העברנו אותה למחבוא שלי. לאחר 5 ימים התברר לנו, כי הנהר כבר קפא עד כדי אפשרות מעבר, ויצאנו לדרך. במשך 4 ימים הלכנו דרך הביצות והגענו לסביבות מורוטשנה. על־יד אחד החוטורים נודע לנו שיש שם פארטיזאנים. ואמנם באותו לילה היינו עדים להצתת האחוזה במורוטשנה על־ידיהם.

בכפר פארה נפגשנו עם פארטיזאנים סובייטים, שהיו שם במקרה בעת עברם בסביבה זו. הם נתקלו בגרמנים וניהלו אתם קרבות זה כמה ימים. הם אסרו את שלשתנו ובמפקדתם חקרו אותנו. לאחר החקירה קיבלנו מהם פתק ליחידה הפאר־טיזאנית בסצבוריצ׳ביץ ויצאנו לשם. לא בנקל קבלנו הסכמה לצרפנו ליחידה הלוחמת, והיינו קודם ביחידת־מעבר בתוך הכפר, בעת שמקום הלוחמים היה היער. פרצ׳יק היה אחר־כך מפקד אחת המחלקות ביחידה ועבר אתה את כל נתיב קרבו־תיה עד יום השחרור ברובנה לאחר כיבושה.

בספרו מספר באקאלצ׳וק: „בעת אחד הקרבות נפצע פרצ׳יק. אך הוא לא נטש את שדה־הקרב, ופצוע המשיך להלחם״ (עמ׳ 95). פרצ׳יק גר עתה בחיפה.

ברוך פרידמן

בשנות הנדודים והלחימה של פרצ׳יק היה ברוך פרידמן שותפו לדרך ולמאבק מאז ימי הגיטו הקטן. פרידמן חי עתה בארצות־הברית, ומעט הפרטים שהננו מוסרים עליו כאן, נמסרו ע״י א. פרצ׳יק.

הוא גר בפינסק ברחוב רובייצקה ועבד במקצוע המשפחתי שלהם — בנגרות. בכל המצבים הקשים נתגלה ברוך כחבר מסור, וביחוד בלט הדבר באותם ימים מלאי הסכנות בין בריחתם מהגיטו והגיעם לסבורוצ׳ובץ׳, שסיפרנו עליהם לעיל. ביחידה הפארטיזאנית הצטיין באומץ־לבו ובכוננותו להגיש עזרה לכל הזקוק לה.

רוחות אנטישמיות

„עם בוא אביב 1943 רבו הסכנות. בכפרים התרבו יחידות פאשיסטיות רוצחות, שגויסו מבין האכרים. הגרמנים החלו בפעילות מוגברת להתקיף את הפארטיזאנים ואת האוכלוסיה השוכנת בקרבתם. האויב חדר גם פנימה. אכרים מכפרים ושבויים רבים מעבר לבוג הגיעו ליערות הפארטיזאנים. למעשה גבר הזרם עוד בימי סטאלינגראד. אולם מחמת תנאי־החורף הקשים חלה הפסקה עד האביב. לא מעטים בין הבאים היו ברנשים, שלקחו חבל פעיל בהשמדת יהודים, וביניהם גם בעלי כוונות בוגדניות וסוכנים גרמניים. אלה היו מראשי המתנכלים לחיי היהודים בתוך היער.

ברוך פרידמן

ביחידת מיסיורה גדל מספר הפארטיזאנים הלא־יהודים. המתיחות בפנים גברה. לפלוגה הגיע הפרטיזאן הצעיר ואסקה. במשך כמה ימים התידד עם כמה מאנשי המטה ומונה כמפקד. במשך ימים ספורים עמדו היהודים על אפיו המושחת והת־נגדו למינוי זה, ואף איימו לא לציית לפקודות המטה. לאחר אזהרות ואיומים הוריד אותו המטה מתפקידו, אך הטיל עליו משימות נכבדות אחרות. ואסקה החל להתנכל ליהודים משוט־טים. באחד הימים רצח יהודי מהורודנוייה. ואסקה נאסר והוצא להורג. לאחר מותו נקבע, שהיה סוכן גרמני.

במטה היחידה גברו הניגודים. סרגיי קורטשוב ניסה לסלק את היהודים מכמה עמדות פיקוד. בעיקר כוונה ההסתה כלפי בני המחנה המשפחתי, אשר כונו על־ידי הפארטיזאנים הרוסיים — „אוכלי־לחם חינם״.

קומיסאר היחידה פלוז׳ניקוב שלל בתוקף את „זכות הנדידה״ של הבלתי־מזויינים יחד עם הלוחמים׳ בזכות זו תלוי היה גורלו של המחנה־המשפחתי. אך הלוחמים היהו־דים הגישו להם סיוע ניכר בכלכלה ובהלבשה חרף כל ההתנגדות. לגנרל בייגמה, שהגיע אז ממוסקבה וקיבל עליו את פיקוד החטיבה היו זרים רגשות של אפליה לאומית. עובדה זו השפיעה במידה מסויימת על ריכוך היחס הנוקשה של הפארטיזאנים הרוסים כלפי היהודים.

לאזור סבוריצ׳ביץ ולאזורים הסמוכים הגיעו יחידות פיודורוב, אשר קשרו קשרים הדוקים עם יחידת מיסיורה. לא ארכו הימים והיחידה היהודית סופחה לבריגאדה של פיודורוב וקיבלה את השם: יחידה פארטיזאנית ע״ש וורושילוב. הרכב מפקדת היחידה היה כדלקמן: מפקד — מיסיורה; סגנו וראש קבוצת החבלנים — אפרים באקאלצ׳יק; ראש־המטה — ירמולנקו; הקומיסאר — פלוז׳ניקוב; ראש שירות הידיעות

— אליק אבוגוב; תרבות והסברה — מלך באקאלצ׳יק; רופא — ד״ר ב. ארליך. בבריגאדה היו שש יחידות. עם בואה של היחידה היהודית הורגש ביער משב־רוח מרענן ויתר אירגון ומשמעת, אשר ריסנו את היצרים האנטי־יהודיים״.

כנס נציגי היחידות

ב־12 במרץ 1943 התקיים כנס כל נציגי היחידות של הסביבה בכפר דוברובסק. ל„כנס המוזר״, כפי שמכנה אותו מלך באקאלצ׳וק, הוא מקדיש בספרו פרק שלם בשם „הוועידה הפארטיזנית, עמ׳ 148—162. במשלחת של היחידה ע״ש וורושילוב היו: מיסיורה, ירמלנקו, פלוז׳ניקוב ובאקאלצ׳וק. הכנס לא הצטיין בגינוני טכס, אך האווירה שבו היתה חגיגית ומעודדת מאוד. הורגש בו הכוח העצום, שהצטבר ביחידות הפארטיזאניות. לאחר דברי הפתיחה של גנראל בייגמה, מסרו נציגי היחידות דינים וחשבונות על פעולותיהם. „את הדין וחשבון על יחידתנו מסרתי אני — מספר שם באקאלצ׳וק. סיפרתי כיצד הוקמה הקבוצה הפארטיזאנית היהודית הראשונה שלנו, כיצד רכשו היהודים נשק בידיים ריקות ואיך לחמה נגד הכנופיות הפאשיסטיות, נגד המשטרה והגרמנים. הדגשתי כי ליד היחידה קיים מחנה משפחות של יהודים, החסרים עדיין נשק, וביניהם זקנים וילדים״.

הרבה סיפורים על מעשי גבורה הושמעו בכנס זה ובאקאל־צ׳וק מספר על רבים מהם באותו פרק. היה בהם מהמאלף והם הופצו בכל היחידות.

הד מרד גיטו וורשה ביער

כנס זה ליכד ועודד את הרוחות, כשם שכחודש לאחר זה גדולה היתה ההתרגשות, לאחר שנקלטה ביער הידיעה על מרד גיטו וורשה. בעיקר התרגשו היהודים. ניצולי הגיטאות ביער חשבו, שהם הנם היהודים האחרונים בארצות הכיבוש, ושיהודי פולין חוסלו זה מזמן כבעיירות וולין ופו־לסיה.

מלך באקאלצ׳וק מספר: „בעת אחד מביקורי במטה החטיבה שוחחתי עם גנראה בייגמה על מרד גיטו וורשה. הגנראל אמר לי: „זהו המרד האנטי־גרמני הגדול ביותר במלחמה זו באירופה, זוהי פתיחה ממשית של חזית שניה, שלא בעלות־הברית יזמוה, אלא יהודים נידונים למוות״.

הפארטיזאנים ביחידת מיסיורה התכנסו. סופר להם על המרד. לבות הלוחמים היהודים ביערות פולסיה גאו משמחה ומצער. דמעות וכאב חנקו את הגרון, כשפאר־טיזאנים רוסים במרחבי פולסיה הריעו לחיי המורדים בגיטו וורשה.

פעילות קרבית

לוחמי היחידה היהודית עמדו בפעולה קרבית מתמדת. שמה של היחידה נתפרסם כאחת היחידות המעולות באזור כולו. אזור יערות סבוריצ׳ביץ היה נתון כולו לשליטתם של הלוחמים היהודית. מבסיס זה היו יוצאות קבוצות חבלניות לאזורים מרוחקים יותר לפעולה במסילות־הברזל, למארבים ולחיסול תחנות־משטרה. הפעילות הקרבית גברה עם הסיוע בתחמושת ובחומרי נפץ שנתן פידורוב ליחידה. הלוחמים הותיקים ומייסדי היחידה קנו להם שם במעשיהם הקרביים. הם הכירו יפה את האזור והיו בין יוזמי הקרבות. רוב הפעולות בוצעו על־ידי יחידות קטנות. צורת לחימה זו נראתה כיעילה ביותר, לאחר שהלוחמים היו בחלקם הגדול מזויינים בנשק אוטומאטי וברימונים. הפארטיזאנים היהודים הירבו לנקום במשתפי פעולה וברוצחי יהודים.

במאי 1943 הפילו הבאנדרובצים והבולבוצים חתיתם על הסביבה. באחד הלילות נשחטו על־ידיהם 75 יהודים מהמחנה המשפחתי ליד הכפר וויצ׳בקה. עוד באותו לילה התנפלו הפארטיזאנים על הכנופיה ושילמה להם כגמולה. בין הנרצ־חים היתה גם האחות הרחמניה מאטילדה חוינה שנהרגה בעת הגשת עזרה לפצועי המחנה המשפחתי. באקאלצ׳וק מסכם בספרו, כי „החל מהמחצית השניה של 1943, כאשר הגיע נשק ממוסקבה, הצטרפו אל הפארטיזאנים כמעט כל היהודים המסוגלים לשאת נשק במחנה המשפחות, ושם נותרו רק זקנים וילדים. פקודת המטה הפארטיזאני במוס־קבה היתה לתת הגנה למחנה המשפחתי ולדאוג לכל צרכיו״.

במאבק נגד פגיעה אנטישמית

באותם ימים ניתנה הוראה על ידי המטה (בו פעלו אז שני רוסים אנטישמיים — כקומיסאר וכראש־מטה) לגרש 10 בנות יהודיות, אשר נימנו על היחידה מימיה הראשונים. בחורות אלו שמרו על כבודן האישי בהיותן ביחידה, מילאו בנאמנות את תפקידיהן בשירותים החיוניים של היחידה.

התואנה לגירוש היתה, כי נוכחותן יש בה כדי להחליש את הרוח המלחמתית של הגברים. מיסיורה שלח אמנם גם הוא את אשתו וילדו, אך להם היה מקום בטוח להתגורר או להסתתר, שלא כן הבנות. כמחאה על כך עזבו את היחידה קבוצה מטובי הלוחמים היהודים. הם שהו זמן־מה בקרבת מחנה־המשפחה, שמרו עליו וסייעו לו. מיסיורה שלח את ד״ר ארליך אליהם לנהל משא ומתן שיחזרו. אך אליק אבוגוב דרש בתור עונש את פיטורי ראש המטה ירמולנקו והקומיסאר פלוז׳ניקוב. אבוגוב לא חזר עוד ליחידת מיסיורה, אם כי קיים קשרים הדוקים אתה גם אחר־כך, כאשר היה סייר ראשי של הבריגאדה, תפקיד ששירת בו בכשרון עד לשיחרור. ברוך מנקובסקי ואחרים חזרו לאחר זמן לפי צו הפיקוד אל יחידת מיסיורה. 10 הנשים היהודיות הוחזרו ליחידתן.

קרב פרקאליה

„האויב לא שקט. הוא התקיף מהגדה השמאלית של הסטיר קבוצות פארטיזאניות נודדות וחונות. מטה הברי־גאדה החליט להנחית מכה בריכוזיו בכפרים פרקאליה ומורוטשנה. על יחידת מיסיורה הוטל להיות הכוח המוחץ בפעולה זו תוך תיאום עם יחידות אחרות. באחד הלילות חצו בסירות את הסטיר ויצאו דרך השדות בכיוון פרקאליה. המגע עם יתר היחידות קויים וכן תואמו הוראות הקרב. אברהם פרצ׳יק מספר: „ההתקפה החלה עם שחר. כוחם של הגרמנים היה רב ועמדות ההגנה שלהם נוחות ומבוצרות, כי הכפר היה על גבעה והפארטיזאנים נמצאו במישור. תחילה לא עמדו הגרמנים בפני התקפתם של הפארטיזאנים ונסוגו

תוך אבידות קשות. לאחר־זמן ריכזו הגרמנים אש בלוחמים שנמצאו במישור חשוף. „לרוע המזל לא הצטרפו יתר היחידות הפארטיזאניות להתקפה, כפי שתוכנן — כותב באקל־צ׳וק בספרו — עמ׳ 184). היחידה ע״ש וורושילוב, שרוב לוחמיה היו יהודים, נשארה לבדה בשדה־הקרב. ניתן צו לסגת. לאורך קילומטר וחצי השתרע שדה פתוח והנסיגה קשתה ביותר״. בקרב זה נפל פייבל גלאזר, מארגנה של היחידה היהודית ומטובי לוחמיה. פצוע בשתי רגליו נשאר בודד בשדה. הוא ירה ברובהו בבטנו, בחששו ליפול בידי האויב, אך עוד פירפר בין החיים והמוות. לפי בקשתו של הפצוע ירה בו אחד הפארטיזאנים הנסוגים. בקרב זה נפלו כמה לוחמים וותיקים וביניהם דוד גאסמאן מפינסק.

מספר פרצ׳יק: „היינו קבוצת פארטיזאנים, וביניהם דוד גאסמאן, שכבנו זה ליד זה וירינו. לפתע התפוצץ פגז בקר־בתנו. קראתי לדוד, אך תשובה לא באה. קראתי לפייבל גלאזר, והוא אמר לי בקול חלוש: „אברהם, ספר עלינו, כיצד נקמנו את הדם היהודי השפוך״, הוציא את נשקו וירה בעצמו לבל יפול בידי הגרמנים״.

דוד גאסמן

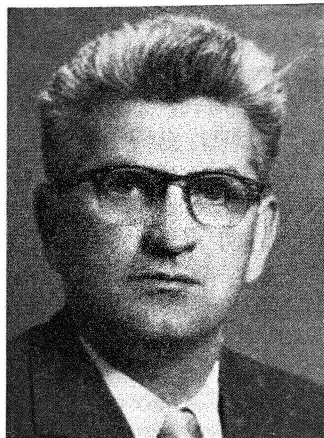
כל הזוכרים את דוד מהללים אותו כאיש בעל ערכים נעלים. אברהם פרצ׳יק מספר: „דוד נולד בפינסק וגר ברחוב נאדבז׳ונה, בקירבת ביה״ס למלאכה. היה לוחם עקשני ביחידה, בקרב היה תקיף וללא־חת, כשלנגד עיניו תמיד דם אחיו הטבוחים. שעות הייתי יושב אתו ביער והיינו שותקים, ושתיקה זו דיברה יותר ממלים״. באקאלצ׳וק (בספרי — עמ׳ 91) אומר: „דוד היה לוחם אמיץ ואמביציוני. היה פעיל בנוער הקומוניסטי בפינסק, עוד בתקופת המחתרת שלה״. שלום גאלצקי מוסיף: „בקרב פרקאליה ראיתי, איך גאסמאן לקח את רובהו של פארטיזאן הרוג, ובסערת הקרב רץ וזחל עם שני רובים בידיו לבל יפול חלילה הנשק היקר לידי האויב. היו אלה הרגעים האחרונים, אשר ראיתיו חי״. למרבית צערנו לא השגנו את תמונתו לשם פירסומה כאן.

גולדה גאלצקי לבית שרמן

בדרך נסיגתם של הלוחמים מכפר פרקאליה הגיעו אל חופי הסטיר. אחד הלוחמים הודיע, שאנטולי קוראצ׳קין נמצא פצוע בשדה. המפקד היסס לצוות על הבאת הפצוע, כי השדה נמצא עדיין באש ההפגזה. השתררה דומיית־עצב.

„החובשת גולדה גאלצקי — מסופר ב„ספר הפרטיזנים היהודים״ — התייצבה ובקול שקט ונמרץ אמרה: „זו חובתי!״, ניתקה ממקומה ויצאה לשדה אל הפצוע. הפגזים כיסו את השטח. גולדה הביאה את הפצוע אל היער. מעשה נועז זה, כמעשיה האחרים של גולדה בעת הקרבות, זכה לשבחים מטעם הפיקוד ולהערכה של הלוחמים. היא קיבלה את אות ההצטיי־נות „פארטיזאנים — דרגה שניה״ בין שלושת הראשונים כיחידה״

לעיל מסרנו על דרך היסורים של גולדה (יחד עם פרצ׳יק ופרידמן) מהגיטו עד ליערות סבוריצ׳ביץ׳. בבואה לשם נפ־גשה עם המדריך שלה בתנועת „גורדוניה״ בפינסק — שלום גאלצקי, שהיה מראשוני הפארטיזאנים. הוא עזר לה להצטרף

שלום גלצקי

גולדה גלצקי (שרמן)

ליחידה הלוחמת. שלום, שהיה יליד סבוריצ.ביץ׳, הגיע לפינסק בגיל 13, סיים בה את ביה״ס למלאכה. כמה חדשים לאחר הפגישה ביער נישאו גלדה ושלום, ועמדו בקשיים רבים בגלל כך, עד כדי הכרח לעבור בספטמבר 1943 ליחידה אחרת (של שושמארוב) באותה חטיבה, אתה לחמו עד השחרור.

כששה שבועות לאחר בואה של גולדה ליער אירגן ד״ר ארליך והאחות גראובארט קורס לחובשות. היא התנדבה לקורס יחד עם עוד 3 בחורות אוקראיניות וסיימו אותו לאחר 6 שבועות. בסיום הקורס נערך מעין בחינות וכל חובשת נדרשה להדגים, איך עושים זריקה. האוקראיניות לא הסכימו שגולדה תדגים זריקה על אחת מהן, ללא היסוס הזריקה גול־דה לירכה שלה.

משפחת גאלצקי חיה בגבעתיים, ליד תל־אביב.

הבחורות היהודיות ביחידות הפארטיזאניות

אומר מלך באקאלצ׳יק בספרו: „בדרך כלל נתקלו הבחו־רות היהודיות שביקשו להתקבל ליחידות הפארטיזאניות, בקשיים הגדולים ביותר. המטות הפארטיזאניים היו בדעה שאין הבחורות מתאימות לעבודה וכי שכרן יוצא בהפסדן. רוב הבחורות היהודיות חיו במחנות המשפחות. רק מספר מועט מהן נכללו בשירות הפארטיזנים. עם זאת היתה כל בחורה יהודית חדורה שאיפה ללחום בנשק ביד.

הנשים שהיו ביחידות הלוחמות, עמדו כזקיפות בכניסה ליערות ורבות קיפחו כך חייהן. שכבו במארב, ביצעו פשיטות ופוצצו גשרים, שימשו כטבחיות, כיבסו בגדים, היו תורגמ־ניות ומזכירות במטות צבאיים וטיפלו בחולים״.

הזכרנו בפרק זה את האחות תמרה גראובארט מפינסק, את החובשת גולדה שרמאן־גאלצקי ואת צילה דולינקר־פלדמן. להלן, נספר על פעילותה ביחידה פארטיזאנית אחרת של אחות־רחמניה נוספת מפינסק — פאני לרן לבית סולומיאן. אלה הן ארבע נשים מפינסק בתוך ה־21, שהננו מספרים עליהן בחלק זה. תפקידן החיוני בשירות הבריאות של היחידות הפאר־טיזאניות, בהן שירתו, שמר עליהן מאותן סכנות שהיו צפו־יות לנשים בתנועה הפארטיזאנית, בשל עצם היותן נשים.

ומוסיף בקאלצ׳וק בספרו: „היו מפקדים, שקיבלו נשים ליחי־דותיהם בתנאים מחפירים. אותן הנשים, שקיבלו את התנאים האלה, לא היתה להן כל ברירה, כי במחנות המשפחה סבלו חרפת רעב והיו משוללות כל הגנה״.

יחידות פולניות

בקרבת הכפר דובה — ביער, שכנו 300 משרידי הפולנים באזור, שרוב תושביו נשחטו וכפריהם נהפכו לתלי עפר בידי התושבים האוקראינים והרוסים. מלך באקאלצ׳וק ושלום גאלצקי נשלחו אליהם במטרת הסברה: לעודד אותם, וביחוד את צעיריהם, להצטרף ליחידה הפולנית ע״ש קוסציושקו, בפיקודו של הגנראל משה סאטאנובסקי, שהוצנח לאיזור באוירון. אולם רק 25 בלבד נרשמו ליחידה. יתרם נשארו במקום ורעו את עדרי הבקר, שהביאו אתם מכפריהם. לאחר ימים מספר התנפלו עליהם הבלכובצים וערכו בהם טבח גדול.

היחידה היהודית מגבירה חיילים

בחודש יוני 1943 קיבל מטה החטיבה פקודה לנוע עם החטיבה בפיקודו של הגנראל בייגמה ליערות דובניצק פלך מוזיר, להביא משם נשק ותחמושת.

היחידה היהודית ע״י וורושילוב נשארה במקום לשמור על האזור הפארטיזאני, ולמרות היותה לבדה באזור החזיקה מעמד בין אויבים רבים שהקיפוה. דוקא בימים אלה הגבירו התבלנים היהודים את פעולותיהם. גם פעולות ההסברה הוג־ברו, אם בכפרים באסיפות ובעלונים וכרזות ואם ביער — בהאזנה בוקר־בוקר של כל הפארטיזאנים לחדשות מהרדיו.

באותם ימים אורגן גם בית־החולים ביער בהנהלתם של ד״ר ארליך ותמרה גראוברט.

לקראת שובה של החטיבה מיערות דובניצק והבטחת העברה של הנשק הוטל על היחידה היהודית לבנות גשר על ההורין. גוייסו 150 עגלות אכרים להעברת המטען היקר. הגשר נבנה בהדרכתו של שלום גלצקי — תפקיד מסובך וקשה בהתחשב עם העובדה שחיל־המצב הגרמני חנה במרחק 3 ק״מ ממקום בניית הגשר. אך המבצע כולו עבר בהצלחה. בייגמה בליווי אנשי המפקדה בא לבקר בבסיסה של היחידה היהודית. בזמן הביקור קיבל דין־וחשבון על פעולות היחידה וחילק אותות הצטיינות ללוחמים. עם שובה של החטיבה גברה הפעילות הקרבית. בעקבות ההתקפה של היחידה היהו־דית על העיירה הורודנוייה נאלצו הגרמנים לפנותה. הכוח הפארטיזאני באיזור סבוריצ׳ביץ׳ הגיע אז ל־2000 לוחמים, והיחידה היהודית מנתה 400.

מדובניצק הובאו מכשירים וחומרי דפוס. במטה החטיבה הוחלט להרחיב את התעמולה ולנהל בשלוש שפות — אוקר־אינית, רוסית ופולנית. המשימה הוטלה על מלך באקאלצ׳וק, אריה וצילה דולינקו, שנשאו בעולה זה חדשים.

בחודשי הסתיו 1943 זזה החטיבה לדרך כדי להגיע ליע־רות דובניצק. בקרבת הנהר הורין על־יד הכפר ליטינקי ניטש קרב עם הגרמנים, שנסתיים בנצחונם המלא של הפאר־טיזאנים. בחניית החטיבה בכפר אוזירי פעלו חבלניה בקו המסילה סרני—רוקיטנה—אולבסק. ביערות דובניצק הוטלה על היחידה היהודית השמירה החיונית על שדה־התעופה, דרכו קיימו הפארטיזאנים קשר הדוק עם מוסקבה.

עם התקדמותו של הצבא האדום ניתנו הוראות למטה החטיבה לחדור יותר לעורפו של האויב. שוב החלה הנדידה והמעבר של ההורין תוך קרבות והרעשה כבדה של האויב. בימי ינואר 1944 ניתנה הפקודה לנוע בכיוון לרובנה, לחסום, להכות בגרמנים הנסוגים ולשחרר כפרים וישובים. היחידה היהודית גדלה תוך כדי מסעה והגיעה ל־500 איש. יחד עם החטיבה נעה היחידה היהודית דרך ראפאלובקה ליערות צומאן.

יהושע (שאיע) גורביץ׳

עם חטיבה זו עשה את דרכו איש פינסק נוסף — יהושע גורביץ׳. בפרק ח׳ לעיל, בקטע „גורלם של הבורחים ליערות״ מסרנו מעדותו של גורביץ׳, איך חי עם חברו הרשל בוברוב 4 חדשים בביצות הקפואות. (ר׳ „מקורות״ מס׳ 8). 3 פארטי־זאנים רוסים אשר גילו אותם צירפו אותם אליהם, ובמשך זמן קצר גדלה קבוצתם עד 10. היתה זו קבוצה בודדת ביער מבלי כל קשר לאחרים.

באחת מפעולותיהם בקרבת פלוטניצה נפל הרשל בוברוב, וגורביץ׳ נשאר היהודי היחיד בקבוצה. כאשר נוספו אליהם אנשים נוספים, הצטרפו אל יחידת מיסיורה.

שלום גאלצקי נזכר, כי אמנם היתה קבוצה קטנה כזו ביחידתם, אך לאחר זמן קצר אירגן מפקדם וולודיה קובלצ׳וק עם דיקוביצקי יחידה מיוחדת וגורביץ׳ היה, כנראה, בתוכה — כך שהם לא היו בקשר אתו.

גורביץ׳, היה יליד הכפר וולקה, חי כל שנותיו בפינסק והיה נפח במקצועו. עליו סיפרנו לעיל כי השתתף בקבוצת הקברנים בבורות דוברובוליה בעת טבח החיסול של גיטו פינסק, ונשאר בחיים בלי שידע להסביר את הדבר לעצמו.

בשנת 1945 הגיע ללינץ, באוסטריה, שם נפגש עם מלך באקאלצ׳וק, אשר רשם מפיו את קורותיו. עדותו זו נמצאת בידנו. לא ידוע לנו על מקום הימצאו הנוכחי של גורביץ׳ ומשום כך לא יכולנו להשיג את תמונתו.

קרב צומאן

על חופי הנהר סטיר התלכדו כוחות הפארטיזאנים, אשר יצאו מהיערות. סיירים־רוכבים הכשירו את הדרכים מעבר לנחלים, לביצות לאגמים, ולחורשות. אחרי הסיירים נעו העגלות מלוות הולכי רגל. ביערות צומאן מן ההכרח היה להבקיע דרך בין ביצות. השלג ירד בלי הפסק. בשעות המנוחה כיסו ערימות־שלג את הלוחמים, ששכבו בצידי דר־כים. ליד אנטאנובקה נפגש הטור הפארטיזאני עם סיירי הצבא האדום הסדיר. התקדמות הטור הבקיעה דרך לצבא ונוצר טריז עמוק, אשר חצה את כוחות האויב וסגר עליו מערפו. לאחר קרב עקוב־דם נכבשה בכוח הארטילריה הפאר־טיזאנית העיירה צומאן, בה התבצר כוח גרמני משוריין.

מלך באקאלצ׳וק, המתאר בספרו את המסע הזה ואת קרבותיו לפרטיהם, מספר בין היתר על „הזעזוע שעבר על התברר, כי כל כלי־הבית, הארונות, כלי המטבח הגם שלמים היחידה היהודית, כאשר מצאו בעיירה וולודימרץ את בתי־

היהודים שלמים וסגורים. כאשר פתחו אותם ונכנסו פנימה ומסודרים באותו מצב, שהשאירו אותם היהודים, כאשר הוציאום מהגיטו לבורות. מקרה מוזר היה זה, שלא ראינו כמותו בשום עיירה חרבה לכל אורך דרכנו" (עמ' 274).

בשלב האחרון התחיל ממש מירוץ לעבר רובנה. המפקדה החליטה ליטול חלק בכיבוש העיר ולשתף־פעולה בקרב המכריע. לא הרחק מרובנה פשט הטור הפארטיזאני לאורך עשרות קילומטרים. המפקדים איבדו את המגע עם יחידותיהם ארבה סכנה של התפוררות המחנה. בטרם הגיע הטור, שעמד לאגף את הגרמנים, הספיקו אלה לסגת. הטור הפארטיזאני נפגש עם השריון הסובייטי, שנע לעבר פרברי רובנה.

„היחידה הראשונה שחדרה לפרברי העיר — מספר מלך באקאלצ'וק בספרו — היתה היחידה היהודית ע"ש וורושילוב, ונכנסה בקרב עם גדוד גרמני באחד מרחובות רובנה. הפארטיזאנים היהודים גילו גבורה ואומץ בכיבוש העיר וסללו את דרך־הקרב נגד הרוצחים הנאצים לחטיבה כולה".

היה זה ב־4 בפברואר 1944. הפארטיזאנים היהודים, ובתוכם 8 מבני פינסק, צעדו עם צבא הנצחון, כשהם שבורים ומדוכאים למראה העיר הריקה, ששכלה את יהודיה.

פרק ה'

בודדים ביחידות פארטיזאניות

דוד גלייבמאן (גלאב)

לעיל, בפרק י' („ניצולים ומציליהם") — הבאנו את עדותו המפורטת של גלייבמאן על תקופת חייו מיום חיסול הגיטו הקטן ועד יום השיחרור של העיר על־ידי הצבא האדום. היתה זו דרך של „זאב בודד", אשר נשאר בחיים תודות לשתי נשים

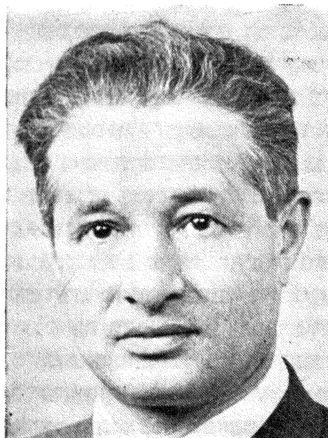

דוד גלייבמן (גלאב)

נוצריות זקנות ולצעיר קוליה פוליכוביץ'. קוליה שימש כמקשר בין פלוגת הפארטיזאנים לבין נאמניהם בעיר, והוא אשר הוציא ליער את היהודי עם נשקו, אשר הסתתר אצל בני משפחתו בעיר. כך הצטרף גם גלייבמאן לתפקיד הקשר, בו פעל ידידו הנוצרי, על אף הסכנה החמורה, שהיתה צפוייה לו בתפקיד זה כיהודי — כפי שתוארו הדברים על־ידינו בפרק שהוזכר. בתנאים של הימים ההם, כאשר כל נוצרי, אשר נקרה בדרכו של יהודי בודד היה יכול לרצחו נפש או למסור אותו לידי הגרמנים, וכאשר גם ביחידות הפארטיזאניות היו לא מעט אנטישמים, שניצלו כל הזדמנות (ואלו לא חסרו) לחסל יהודים, אף אם היו פארטיזאנים — יכלה רק נאמנותו הבלתי מסוייגת של ידיד נוצרי לשמש תריס נגד הסכנות. למזלו של גלייבמאן היה קוליה ידיד מסוג זה. גלייבמאן־גלאב חי כיום בניו־יורק והוא פעיל ב„אגודת ידידי־פינסק" שם, כאחד מסגני יו"ר האגודה.

ד"ר מישה (מיכאל) טמצ'ין

פנינו אל ד"ר טמצ'ין (החי בארצות־הברית) בדבר פרטים על פעילותו הפארטיזאנית — ולא נענינו, לצערנו הרב. פנינו איפוא אל הספרים. ב„ספר הפרטיזנים היהודים" (חלק ב' — עמ' 210) אנו קוראים: „ד"ר טמצ'ין כינויו: „זנאכור" (רופא־אליל) היה תחילה מפקד יחידת פארטיזאנים של א. ל. („ארמיה לודובה" — הארגון המחתרתי של מפלגות השמאל בפולין) ואחר־כך ראש שירותי הרפואה של הפארטיזאנים. היחידה

ד"ר מיכאל (מישה) טמצ'ין

הפארטיזאנית, שבראשה עמד ד"ר טמצ'ין, היתה מורכבת מיהודים ומלא יהודים ופעלה בסביבת קראשניק (אזור לובלין). הפארטיזאנים היהודים והפולנים תיכננו, כיצד להציל את יהודי הגיטו בקראשניק ערב שילוחם לכיבשנים. הפארטיזאנים חיכו לאות מן הגיטו, כי אפשר לפתוח בהסתערות על העיירה ולשחרר את היהודים. שליחים מן הגיטו דחו בכל פעם את ההכרעה. הפארטיזאנים הזהירו, כי יכול להיות מאוחר מדי, אך בני הגיטו לא מיהרו לקרוא לפארטיזאנים לעזרה. ייתכן, והשפעה לא מועטה על מהלך־עניינים זה היתה לידיעות על רציחות המוניות שמבצעות כנופיות פאשיסטיות פולניות ביהודים — פארטיזאנים — שוכני היערות. הפארטיזאנים לא רצו, כמובן, לפתוח בהתקפה בלי הסכמתם של הנתונים בסכנה באופן בלתי־אמצעי — היהודים. לילה אחד חוסל כל הגיטו, ורק מעטים נמלטו והגיעו לשורות הפארטיזאנים". מ. כהנוביץ

בספרו „מלחמת הפארטיזאנים היהודים במזרח אירופה" (עמ' 250, 252) כותב: בין הנודעים בפארטיזאנקה הפולנית היה מאיור „זנאכור" (ד"ר מיכאל טמצ'ין). גנרל רולה־ז'ימרסקי, מפקד ה„אל", הצהיר בישיבת „המועצה הלאומית" הפולנית ב־2 בינואר 1946: „יה דים, חיילים וקצינים, נלחמו בכנופיות הכובש בהקרבה ובאומץ־לב. הם היו לוחמים אמיצים, ולעתים קרובות — גיבורים". ובמכתבו ל„אגודת הפארטיזאנים היהודים" כתב הגנרל: „מבין היהודים שנשארו בחיים, יצאו אלפים ליערות כדי להילחם עם נשק ביד שכם אחד עם חבריהם הפארטיזאנים הפולנים נגד האויב המשותף. בתוך הרשימה של לוחמים מצטיינים מזכיר הגנרל גם את שמו של מאיור טמצ'ין („זנאכור"), ומסיים את מכתבו: כל אלה מעידים, כי העם היהודי יכול להיות גאה על בניו ועל הפארטיזאנים שלו".

פאני לוץ לבית סולומיאן

עדותה של פאני נמסרה לנו בתל־אביב בשנת 1964, תוך עיון והשוואה של התעודות השונות מהתקופה ההיא ואותות ההצטיינות הנשמרים אצלה. הגברת לוץ סיפרה: „קשרי הראשונים עם פארטיזאנים בסביבות פינסק החלו ביולי 1942. עבדתי אז כמנקה רחובות והייתי יוצאת לשם כך יום־יום מהגיטו. האיש, שעזר לי בכך, היה מכירי המהנדס מייצ'ניקובסקי, קומוניסט פולני עוד מלפני המלחמה, שהיה המקשר הראשי עם היער. בעזרתו הוקם הקשר עם סשקה ווילקוביץ', יהודי מרוסיה, שהיה אחד מפעילי הקומסומול בפינסק בזמן הכיבוש הרוסי ונמצא אז ביערות הסמוכים לעיר. כבוגרת האקדמיה לחינוך גופני בוורשה ומסיימת קורס להתעמלות רפואית בשבדיה בשנת 1939 (הגעתי בחזרה לוורשה דרך ריגה ווילנה ביום 31.8.39), נתקבלתי כמורה לחינוך גופני בבית־הספר בפינסק בתקופת הרוסים, ושם הכרתי את סשקה. אחת הפעולות החשובות של אותה תקופה היתה העברת רדיו מהעיר ומסירתו לסשקה. ב־28 באוקטובר 1942 (יום לפני התחלת חיסולו המוחלט של הגיטו) היתה לי איזו הרגשה, שעלי לא לחזור לגיטו. הלכתי לחצר ביתנו ברחוב נדבז'ז'נה והסתתרתי בעלית הגג של האורווה, אשר היתה שייכת ליחידת עגלונים בפיקוד גרמני, שעסקה בריכוז ובהובלה של גוויות היהודים ההרוגים. העגלון יאן שפינאק, שהיה אחראי לאספקת הסוסים והכיר אותי יפה, הופתע, כאשר נגליתי בפניו, והסכים לא למסור אותי לגרמנים. מדי פעם היה אף מביא לי פרוסת־לחם. כמה פעמים הצלחתי לעבור בשעות המוקדמות של הבוקר דרך הרחובות השורצים גרמנים ושוטרים פולנים, אל מייצ'ניקובסקי, ממנו קיבלתי מזון וידיעות על הנעשה. באמצעותו היה לי הקשר עם שני פולנים אחרים: האינספקטור זלנטי, שהיה בזמנו מפקח על החינוך הגופני ועם רופא בית־הסוהר ד"ר דאמצקי, שאחותו היתה ידידתי. לפי בקשתי התקין לי שפינאק מגלשי־סקי משני לוחות כדי לעבור את הנהר, שהחל קופא. בהגיעי לנהר התברר, שהקרח עדיין דק מדי, ונאלצתי לחזור לאורווה על אף אי־רצונו הגלוי של שפינאק. ב־29 בנובמבר יצאתי לבושה כאיכרה בכיוון לשוק ואתי תעודה, לבנים ואוכל, שסיפק לי מייצ'ניקובסקי. ליד הגשר פגשתי באכר, שהתעניין לדעת לאן אני הולכת. אמרתי לו: „לסחור בכפרים". הוא נלווה אלי עד לחוטור שלו ואף הזמין אותי ללון בביתו. למחרת המשכתי ללכת והגעתי לכפר פרכריסט־יה. באחד החוטורים שם נתקלתי לראשונה בכמה פארטיזאנים. סיפרתי להם, מי אני, ובקשתי, שיצרפוני אליהם. הם הבטיחו לבוא למחרת לקחתני, ולאות הוקרה נתתי להם את הסאכארינה, שהיתה לי. אך הם לא באו, ובעלת הבית שהיתה אשת שוטר, גרשה אותי. לא היתה לי ברירה, אלא להכנס ליער הסמוך. 10—12 ימים הסתובבתי שם יחידה. כמה פעמים הייתי נכנסת לחוטורים הסמוכים לבקש משהו לאכול וחוזרת מהר ליער. ניסיתי לשיר בקול רם שירים רוסיים למען ישמעו אותי הפארטיזאנים. לבסוף מצאתי שביל ביער והלכתי בו שעות. פתאום שמעתי קול, המצווה עלי לעמוד. היו אלה שני יהודים. זכרתי את אזהרתו של מייצ'ניקובסקי לבל אצטרף

פאני לוץ (סולומיין)

ליהודים, כי רוצחים אותם ביער, ואמרתי להם, שאני פולניה־נוצריה. אחד מהם אמר לשני ביידיש: „יש לקצר אותה בראש". אך בכל זאת הביאו אותי למקום ריכוזם. פשטתי את בגדי העליונים על מנת לייבשם ליד המדורה. פתאום אחזה האש במעילי ואני פלטתי צעקה ביידיש: „אוי, די שמאטעס ברענען". בשמעם זאת אמרו היהודים, כי אני בוודאי מרגלת אחר הפארטיזאנים מטעם הגרמנים. לפתע שמעתי קול מתוך החבורה, שהתקהלה מסביבי: „לערערין, וואס טוט איר דא?" (מורה, מה מעשיך כאן?). היה זה תלמידי ווייס מפינסק, אשר הגיע אל הקבוצה היהודית ביער, שהיתה מורכבת ברובה מבין ניצולי יהודי יטנובה. שאלתי אותם. האם ידוע להם משהו על סשקה ווילקוביץ'. הם הובילו אותי לעגלה, עליה היתה מוטלת גופתו של סשקה. התברר, כי באותו יום היתה התקפה גרמנית, סשקה הוקף. ומשנוכח לדעת, כי לא יוכל להתחמק מהגרמנים, איבד עצמו לדעת. לאחר הקרב נמצאה גווייתו והובאה למחנה היהודים. מישקה דיסטניק, ממפקדי הפלוגה הפארטיזאנית, בא לקחת את גווייתו של סשקה והביע הסכמתו לצרף אותי לפלוגתם, כי הם זקוקים לחובשת. סרבתי ונשארתי עם הקבוצה היהודית שמנתה כ־50 איש, ואשר היו בה גם שניים מקרובי משפחתי — משפחת

גרבר. 6 שבועות הייתי אתם. היינו נאלצים להתחלק לקבוצות קטנות, ואני יחד עם הגרברים ועוד 4 אנשים סידרנו לנו מאורת־אדמה, חפרנו בור למים ושאבנו ממנו במימייה (הנשמרת אצלי עד היום). הבחורים היו יוצאים בלילה להשיג מזון ואני הייתי נשארת במקום, מכבסת ומתקנת בשבילם בגדים ונעליים. אחת הקבוצות נרצחה באותם ימים בידי קבוצת פארטיזאנים רוסיים. בראשה עמד אחד מוסטאפה, ורק אחד — משה איינשטיין, החי כיום בחיפה — ניצל. לאחר שהחלו גניבות הדדיות בין שתי קבוצות יהודיות ביער (בתוך זה גנבו גם את נעלי) והתרוצצות וחיכוכים — החלטתי לעזוב אותם. היה זה בינואר 1943. לאחר הליכה של 10 קילומטר הגעתי לכפר קורסין, שהיה כבר באיזור הפארטיזאני. משנודע לכמה פארטיזאנים, שהיו בכפר, כי הנני חובשת, הביאו אותי בעגלתם אל המטה של פלוגת „קוטוזוב", שהיתה שייכת לבריגאדה „מולוטוב" מ„החטיבה הפינסקאית". מיד נכנסתי לתפקיד בשירות הרפואי של היחידה. רופא לא היה שם, ונעזרנו בד"ר קוטל ווֹלודאבסקי, יליד ינובה וחניך הגימנסיה „תרבות" בפינסק, שהיה הרופא ביחידה הסמוכה ע"ש „לאזו". יחד עם עבודתי בפלוגת קוטוזוב, הגשתי עזרה גם לפלוגת צ'אפּייב הסמוכה, שהיתה מורכבת מפארטיזאנים, שהגיעו מפולין. היו לי כמה חיכוכים עם מטה הפלוגה ובעיקר עם מפקד המטה פטיה, שלא ראו בעין יפה את עזרתי במזון למחנה המשפחות הסמוך מינובה, ממנה הגעתי אליהם. היה זה לפי הקו האנטישמי החריף, ששרר באותה פלוגה. כאשר נדרשתי על־ידי ד"ר וולודאבסקי לעבור לפלוגת „לאזו" לשם הקמת בית־חולים משותף לשלושת היחידות, עשיתי זאת ברצון, כי ב„לאזו" היו יותר יהודים מאשר בפלוגות האחרות. המפקד היה גורבצ'בסקי. הקומיסר — קונקוב, יליד פינסק. ב„זמליאנקה" מירחדת הקימונו בית־חולים עם 18 מטות. ששירתו אף יחידות מרוחקות יותר כמו „שצ'ורס". המחלות, אשר בגללן נתקבלו לבית־החולים, היו: קדחת ושפעת קשה. הפצועים היו מעטים, כי הפעולות הקרביות היו מועטות עדיין והתרכזו בעיקר בפיצוץ רכבות ובפעולות נגד תחנות קטנות של המשטרה הפולנית. הגשתי עזרה רפואית גם לכפרי האיזור, והודות לכך קיבלתי צרכי מזון שהעברתי למחנה המשפחות. לקחתי חלק פעיל בפעולה התרבותית של היחידה. ב־8 במרץ — ביום האשה הבינלאומי, נאמתי באסיפה חגיגית. ב־1 במאי הוצאתי עתון קיר. ספרים שהובאו ליער לשם חלוקת דפיהם כניר סיגריות, הייתי מסתירה ומחלקת אחר־כך לחולים לקריאה בהם. מאפריל 1943 החלה פעילות פארטיזאנית ניכרת בכל הסביבה ובגלל פעולות־הנגד של הגרמנים היינו נאלצים לנדוד ממקום למקום. רק כשהגענו ליערות פוסלבסקי, בנינו שוב בית־חולים חדש, בממדים גדולים יותר מהקודם, ואף היתקנו בו חלונות מבנייני בתי־הכפר בכפרים הסמוכים. באוגוסט 1943 אירגנתי קורס מזורז לעזרה ראשונה לכמה מפועלות הנקיון בבית החולים. לחולים קשים סידרנו מקומות בבתי האכרים שבסביבה וטיפלתי בהם על־ידי בקורים תכופים. בספטמבר 1943 נפגשתי עם קבוצת פארטיזאנים פולנים שהיו בעיקר „אוסאדניקים" מבלאנציץ', ובראשם רוברט סאטאנובסקי, יהודי מלודז', שחי כפולני. אליהם הצטרף גם השוטר הפולני מפינסק, שמספרו היה 27, בראש קבוצה של שוטרים, שהגיעו ליער על נשקם. הם הוו חלק של „החטיבה הפינסקאית", ונשאו את השם „יחידה ע"ש קוסציושקו". מפקדם היה מאיור קלים. חשבתי, שאביא יותר תועלת ליחידה הפולנית, בקשתי העברה אליהם וקבלתי הסכמת הקומיסר קונקוב. בבואי לשם נתמניתי מפקדת שירות הבריאות של הבריגאדה והאיזור. הקימותי שם בית חולים קטן של 12 מיטות, אך מאורגן יפה מאוד. בסוף אוקטובר 1943 הגיע ליער מדאוויד־גרודק ד"ר סקיטניצקי, שהיה ידוע בכינויו „ד"ר זמסטה" (נקמה). הוא היה משמש כמתורגמן לגרמנים, אשר לא ידעו, כי יהודי הנהו. לאחר שפיצץ את המפקדה הגרמנית, ברח ליער והביא אתו חומרי רפואה שמסר לצרכי בית־החולים. הפעולות הקרביות של היחידה גברו עם בואם של כמה צנחנים ממוסקבה, וביניהם גם יהודים, כמו: ליאון קאסמאן, בשמו הפולני: סטניסלב יאנובסקי, קזק ובחורה יהודיה, ששמה לא זכור לי. אמנם לא כולם הודו, שהם יהודים. היו אתם גם מריאן צ'רבינסקי, בז'ובסקה ואחרים. הם הביאו רדיו ומכשירי קשר. לפני החג של מהפכת אוקטובר אורגנה פעולה נרחבת של מיקוש רכבות. ב־18 בדצמבר 1943 השתתפתי בקרב נגד מטה ה„בנדרובצים" בכפר דומברובקה, שם נפלו 4 מאנשינו. ב־23 בדצמבר הגיע לפלוגתנו מיכל וואגנר, חתנו של העגלון יאן שפינאק מפינסק, והביא אתו 2 רובים. על אף היותו משתף־פעולה עם הגרמנים בפינסק, המלצתי על קבלתו ליחידה בתנאי, שילך אתי לפינסק להרוג את מפקד־המשטרה הפולנית סולוגוב. אולם אחרי שהלכנו כ־4 קילומטר, השיג אותנו רוכב ומסר פקודה לחזור מיד. במטה נאמר לי, כי לא נראית להם כל התכנית, וחייו של מפקד משטרה פולני אינם שווים לסיכון ראש השירות הרפואי של היחידה, כי כל אחר יכול לבצע משימה זו. וואגנר ניסה להתחמק ממני ולקבל העברה אל הפארטיזאנים אל מעבר לבוג על־ידי התנדבות ליחידה שם. אולם פארטיזאן, שליווה אותו, ידע על עברו המזוהם, וירה בו בדרך, 5 קילומטר מהמחנה שלנו. בפברואר 1944 התקיפו הגרמנים את היער מן האויר והיינו נאלצים לברוח ביום מהזמליאנקות ולחזור אליהן רק עם ערב.

באותם ימים פרצה מגיפת טיפוס קשה בין אנשינו. החולים שלאחרי המשבר של המחלה פוזרו בכפרים. אך הגרמנים לא הניחו לנו. החזית המתקרבת חייבה לעבור מהמקום. התכוננתי להעביר את החולים הקשים בעגלות של בית־החולים, אך המפקד קלים ציווה להעמיס עליהן קש למאכל הסוסים. לא מלאתי אחר פקודתו והוצאתי בהן את 17 החולים הקשים. בבואנו לקוחוצקה־וולה ניסיתי לגייס סוסים מהאוקראינים בכפר, שהסתירו הכל מפנינו. אשה אוקראינית ניסתה לשחד אותי בבקבוק ספירט, לבל אקח את סוסיה. הספירט היה מאוד נחוץ לי למרפאה שלנו ולקחתי אותו, אך גם את הסוסים לקחתי, לאחר שמסרתי על כך למפקד. קלים ערך לי בכל זאת משפט על כך — בעקבות תלונתה של האשה. סיפרתי את האמת במשפט. הם פסקו, שעלי למסור את תת־המקלע שלי ופיטרוני מתפקידי כמפקדת שירות הבריאות. אך המצב היה קשה ביותר (500 חולי טיפוס היו אז), ולאחר שבוע ימים בכפר סודצ'ה נתמניתי כמפקחת על המחלות המידבקות. בסודצ'ה היינו בחודשים מרץ ואפריל. ב־5 במאי יצאתי עם

הפלוגה למטה המרכזי של הפרטיזאנים בנובה־ביליציה ליד הומל. קלים ניסה בדרכים שונות למנוע ממני להגיע אל המטה. רק בגלל מחלת פתאומית עלה הדבר בידו. חליתי בטיפוס והוכנסתי לבית־החולים הצבאי בראפאלובקה, שם ריפאתי עצמי בתרופות, שנשמרו בילקוטי. באמצע יוני 1944 יצאתי מבית־החולים ודרך רובנה הגעתי למטה בנובה־ביליצ׳ה. מהמטה נשלחתי למוסקבה לקורס צנחנים. בבואי לשם ב־29 ביוני, נתקפתי בדלקת כיס־המרה וחודשיים ימים שכבתי בבית־חולים למפקדי צבא במוסקבה. אחרי זה נשלחתי לבית־הבראה בסוצ׳י לחוף הים השחור ושהייתי שם 6 שבועות. בהתחלת נובמבר קיבלתי אישור נסיעה כפארטיזאנית לשעבר ויצאתי דרך מינסק ופינסק ללובלין. בפינסק מצאתי את ביתנו הרוס. מקצת מחפצי הפרטיים היו מצויים בידי העגלון שפינאק, אשר בשעתו הכחיש את הימצאם אצלו. היחידי, ששמח לבואי והכיר אותי לאחר כמה שנות היעדרי, היה כלבי. דרך בריסק, שם נאסרתי פעמיים, הגעתי ללובלין ב־15 בנובמבר״.

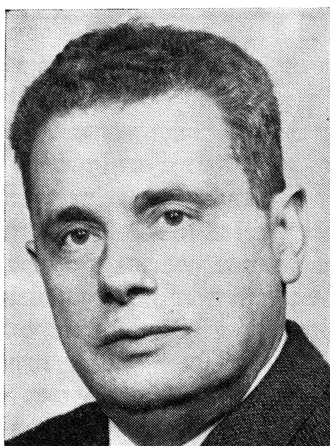
קורותיה המתומצתים של פאני לוץ־סולומיאן כפארטיזאנית נמסרו כאן לראשונה. שמה אינו מוזכר בשום ספר מן הספרים על התקופה הזו, כיון שלא נגבתה ממנה עדות לפנינו. בידה הרבה חומר לכתיבת ספר, ואמנם ייתכן, כי הדבר ייעשה בקרוב, והוא יתפרסם על־ידי אחד המוסדות, המטפלים בהנצחת השואה והגבורה. בשנים 1946—1950 היה בעלה רפאל לוץ קונסול כללי של פולין בתל־אביב. עם קום המדינה זכה להיות נציג ראשון של מדינה זרה בישראל. בשנת 1954 הגיעה משפחת לוץ לישראל על מנת להשתקע בה. פאני עובדת כפיזיותיראפיסטית במחלקה האורטופדית של בית־החולים „איכלוב״ בתל־אביב.

משה פלדמן

בספר הפרטיזנים היהודים״ חלק ב׳ (עמ׳ 209, 746) וכן בספרו הנ״ל של מ. כהנוביץ׳ (עמ׳ 294) נמסרים פרטים על משה פלדמן. ניסינו למצוא מבין בני עירנו אנשים, אשר הכירו את האיש ואשר יוכלו למסור יותר, ממה שהועלה עליו בשני הספרים. לדאבוננו, לא מצאנו כאלה. לכן נסתפק במסופר עליו שם: „בסביבת וולודאבה התפרסמה הקבוצה בפיקודו של משה פלדמן. פלדמן, אשר נולד בפינסק בשנת 1917, חזר בשנת 1942 מהשבי לוולודאבה והתכוון להגיע אל משפחתו שבפינסק, אך לא הצליח. על־כן נשאר בוולודאבה, בה היה זר וללא קרובים. באותו זמן הוקם בעיירה מחנה עבודה ובו עבדו צעירים רבים. פלדמן לא האמין, שיש בכך כדי להציל את היהודים מידי הגרמנים. על כן חלם על רכישת נשק ועל מלחמה בגרמנים. לאחר מגע עם חברים התחיל לארגן קבוצה. הוא פעל בצנעה. לאחר יום־עבודה קשה היה יוצא בלילות לכפרים להשגת נשק. תודות להתמדתו הצליח להביא למחנה שני רובים ומספר רימוני־יד והסתיר אותם בחדרו. אז מנתה כבר קבוצתו 15 חברים. בזמן שרוב היהודים חיו את חייהם השיגרתיים במחנה, החליט פלדמן לעזוב את המקום ולצאת קבוצתו לייערות חרוזן וזאזמויסקי. בשני רובים ורימוני־יד אחדים ערכו הפארטיזאנים התנפלות על שוטרים אוקראינים, שחזרו מהעיר. הפעולה הצליחה. השוטרים המבוהלים קפצו מהעגלה וברחו, בהשאירם ששה רובים ומכונת־ירייה. בנשק זה הזדיינו חברי הקבוצה. פלדמן חזר למחנה־העבודה, אירגן אנשים נוספים והוציא אותם היערה. בחודש מאי 1943 התנפלה הפלוגה על תחנת המשטרה בווירריק, כעשרה קילומטרים מוולודאבה. בלילה אפל התקרבה הפלוגה לתחנה. המפקד פלדמן התנפל הראשון על השוטר, שעמד על המשטר וחנק אותו. הפלוגה הקיפה את התחנה מקרוב והטילה לתוך הבית שלושה רימוני־יד. חמישה שוטרים נהרגו ורבים נפצעו. הפארטיזאנים הוציאו ממחסן הנשק 8 רובים, 2 אקדוחים אוטומטיים, 2 אקדוחים רגילים, רימוני־יד ותחמושת. קבוצת הפארטיזאנים, שמנתה אז 30 איש, הזדיינה איפוא היטב. המפקד הנהיג בפלוגה משמעת למופת. הפלוגה יכלה להוציא לפועל פעולות מסוכנות. היתה עורכת התנפלויות, שורפת מחסנים של הגרמנים, מחלבות וכו׳. בזמן המצור הגרמני הראשון על היערות הנ״ל, — ביולי 1943, נפצע פלדמן ברגלו. בהיווכחו שאין סיכויים לבריחה, התאבד בירייה״.

דוד פלוטניק

דוד פלוטניק נולד בפינסק בשנת 1916. אביו נרצח בשנת 1920, ומספר שנים לאחר האסון גר עם אמו בכפר איבאניקה (שהיתה ילידת כפר זה). למד בתלמוד־תורה שבקארלין ובבתי־ספר אחרים. מקצועו — נגר. לאחר שנשא את טייבלה זילברמן, גרו בסימטת פולאבסקי. פלוטניק חי עתה בניו־יורק והוא בעל בית־חרושת לרהיטי־משרד. את קורותיו בשנות המלחמה נמסור להלן, על פי רשימותיו, שנכתבו בשנת 1946 בהיותו פליט באיטליה. „מיין פארטיזאנער וועג פון אוראל ביז פינסק״ (דרכי הפארטיזאנית מאוראל עד פינסק). זוהי הכותרת בראש 196 העמודים הצפופים, הכתובים במכונת־כתיבה, בהם מספר פלוטניק בהרחבה לא בלבד על פעלו הוא כפארטיזאן, אלא מביא חומר רב על התנועה ועל הלחימה הפארטיזאנית בכללה תוך הדגשה מיוחדת על חלקם ומקומם של הפרטיזאנים היהודים בתוכה. רשימות אלו נתפרסמו גם בשנת 1948 בעתון

דוד פלוטניק

„דער טאג" בניו־יורק. לא יכולנו להביא כאן את הדברים כולם, ואנו מצטמצמים בהכרח באותם חלקים ברשימות, הנוגעים לדוד פלוטניק עצמו כלוחם וכפרטיזאן, ואף זה באופן תמציתי.

„ב־24 ביוני 1941 התייצבתי בתחנת הגיוס בבית־הספר העממי ברחוב הונצ׳רסקי בהתאם לקריאת השלטונות הסובייטיים עם פרוץ מלחמת רוסיה־גרמניה. ב־26 יצאנו בכיוון לונינייץ. צנחנים גרמנים ירו מתוך היערות לאורך הדרך על הרכבת שלנו. גנרל סובייטי, שהקביל את פנינו בלונינייץ, מסר, כי בפינסק שורר שקט והחזיר אותנו לשם. ב־28 ביוני השגחנו בעובדה, שהפולנים והביילורוסים מסתלקים מתחנת הגיוס עם התרופפות הממשל הסובייטי בעיר. אנו היהודים ידענו, מה צפוי לנו מצבאות היטלר, על כן חכינו בסבלנות בתחנה לפקודת היציאה עם הצבא הסובייטי לפנים רוסיה. כדי להיות בטוחים שהרוסים לא ישאירו אותנו ברגע האחרון, אירגנו בינינו תור למעקב בלתי־פוסק אחר הנעשה. אחד מאנשי המשמרת שלנו הודיע באותו יום, כי הרוסים אורזים חפציהם. דרשנו, שיצרפו גם אותנו. הקצין הסובייטי הסביר לנו, כי המצב הוא אמנם לאחר יאוש, וכל הרוצה להצטרף לצבא הנסוג רשאי לעשות זאת. ב־29 ביוני ב־4 לפנות־בוקר נפרדנו בעיניים דומעות מעיר מולדתנו ויצאנו לדרך הארוכה, מלווים בהפצצה גרמנית על הרכבת, בה נסענו. בדרך דארני־קיוב־בריאנסק הגענו ב־6 ביולי לאוריול. הועברנו למחנה צבאי בקרבת העיר, ובמשך כמה שבועות חילקנו זמננו בין תירגול צבאי לבין עבודה בחפירת תעלות הגנה ומקלטים. יום אחד הודיעו לנו, כי כל תושבי השטחים המערביים (שטחי פולין לשעבר) יוצאים לכיוון בלתי־ידוע. היתה זו תוצאה של חוסר אמון בנו מצד הסובייטים. אחרי נסיעה של 18 ימים בקרונות דחוסים, הגענו לעיר איז׳בסק שבאוראל, שם התרכזו לפי הערכתי מאות בני פינסק. הוכנסנו למחנה אוהלים וחולקנו לפי מקצועות. הלבוש והאוכל היו דלים ובתנאי האקלים של אוראל בחורף חלו אנשים רבים ומתו. ב־15 באפריל 1942 הגיעה אלינו הידיעה ממוסקבה על הגיוס לצבא פולין של גנרל שיקורסקי. במאי פורסמה קריאת המפלגה הקומוניסטית ברוסיה הלבנה להצטרף לפארטיזאנקה. חככתי בדעתי האם להתגייס, כי על אף התנאים הקשים באוראל, היינו בטוחים בחיינו. אך נאומו של מולוטוב על רצח 10,000 היהודים בפינסק בידי הנאצים הכריע את הכף. יחד עם בן עירנו שמאי שוסטר הגעתי ב־1 באוגוסט 1942 למוסקבה והתייצבנו במרכז המפלגה הביילורוסית ברחוב קומסומולסקייה. לאחר חקירה על השקפותינו הפוליטיות ועל מוצאנו הסוציאלי נשלחנו לבית־הספר לפארטיזאנים ליד תחנת־הרכבת נובושינה (מחוז גורקי). היינו כ־1000 צעירים, מהם כ־100 יהודים. בקורס אינטנסיבי למדנו על חומרי־נפץ, פעולות חבלה, הסוואה, בניית מאורות־אדמה, מלחמת־תנועה וצניחה. ב־10 בנובמבר 1942 הורכבה קבוצתנו הפארטיזאנית, שמנתה 14 איש, בתוכה עוד יהודי אחד — גורליק מהומל ו־3 בחורות ביילורוסיות. ב־15.11 קיבל כל אחד תת־מקלע, 2 רימונים, 500 כדורים, 6 קילו חומר־נפץ ומנות אוכל. אחדים קיבלו רובים וכן מכונת ירייה אחת. המפקד קיבל מפה עליה היתה מסומנת הדרך שלנו עד לאיזור באראנוביץ׳. יצאנו ברכבת, שהובילה מערבה דרך השטחים השוממים, בהם התנהלו הקרבות עם הגרמנים. אחרי 5 ימי־נסיעה הגענו לטאראפץ, 30 קילומטר מהחזית. לפנינו היו 180 קילומטר לעבור ברגל. אחת מפגישותינו הראשונות באזור זה היתה עם 40 יהודים, רובן נשים, שסיפרו על מוראות הטבח הנאצי. עד כה שמענו, כי הגרמנים רוצחים את כל האוכלוסיה, בלי כל הדגשה על יהודים במיוחד — וכאן שמענו את האמת לאמיתה. בעיירה אושאצ׳י, שם נרצחו כל 700 התושבים היהודיים, חצינו את מסילת הברזל וויטבסק־נוול, ותוך קרב עברנו אחר זה את המסילה וויטבסק־פולוצק. בתחילת ינואר 1943 הגענו למסילה מולוצ׳נה־מינסק, ובקרבתה מצאנו סוף־סוף את המחנה הפארטיזאני של הפלוגה 620 ע"ש צ׳קאלוב בתוך יער וולוז׳ין, אשר מפקדה היה וולדימיר קוזניצוב, ראש המטה מישה גריבאנוב והקומיסר — איוואן קוזאק. היו שם כ־20 ביקתות אדמה, מטבח ובית־מטבחיים, ובקרבתם, בנינו גם אנחנו ביקתות אדמה בשבילנו. כאן נפגשתי לראשונה עם פארטיזאנים יהודים, אשר עברו עליהם מוראות הגיטו והרצח. היו שם יהודים מהעיירות מיר, וולוז׳ין, קרוסנה ואחרים. הכרתי שם בין הייתר את הפארטיזאנים היהודים ממיר—הרחס, גילמובסקיה, הרוקח טשרני ואחרים. זה האחרון סיפר לי על נס הצלת 300 יהודי מיר על־ידי היהודי אוסוואלד, ששירת שם כשוטר גרמני. (אוסוואלד — הוא שמואל רופאייזן מהעיירה זיוויץ בגליציה המערבית, ועתה — האח הקתולי דניאל, במנזר הכרמליתים על הר הכרמל בחיפה — „ספר הפרטיזנים היהודים" חלק א׳ מעמ׳ 469 ואילך — נ.ב.). הפעולה הראשונה, בה השתתפתי, היתה ההתקפה על חיל המצב הגרמני ותחנת־המשטרה בעיירה הורודוק (מחוז מולודצ׳נה), שלא הצליחה. לקחתי חבל גם בהתקפה השניה (והמוצלחת) על העיירה יחד עם עוד 25 יהודים, בעיקר בני העיירה וסביבותיה. בפיקודו של מפקד הפלוגה היהודי לייזר רוגוזין השתתפתי בפיצוץ רכבת גרמנית. בתחילת מרץ 1943 נתקלתי לראשונה באויב פנים אל פנים, כאשר עלינו על מארב של גרמנים וליטאים ליד החוטורים של מאשאני בדרכנו לפעולת פיצוץ מסילת־הברזל. את יערות וולוז׳ין עזבנו בגלל מריבות בין המפקדים של פלוגתנו על עסקי בחורות ועברנו ליער רודמינסק לגדוד ע"ש קאלינין, בריגאדה קומסומולץ, חטיבת גנרל פלאטון. המפקד היה ראצ׳ינסקי וסגנו — מוסקלוב. אחר זמן־מה עבר הפיקוד לידי שימיאטובייץ. עיקר פעולותינו היו פעולות חבלה של מיקוש מסילות־הברזל ופיצוץ רכבות. רק אחרי התערבות נמרצת מצדי במפקדה הסכימו לשתף גם אותי בפעולות אלו. ראצ׳ינסקי סיים את השיחה הנרגזת בינינו באמרו לסגנו: „קח אותו אתך, שייהרג שם". בסוף מרץ השתתפתי בפיצוץ רכבת ליד התחנה נייגורלוייה ולכבוד 1 במאי שותפתי במיקוש הכביש בארנוביץ—מינסק והריסת מכוניות גרמניות עליו. תוך כדי הליכתנו לפעולות השונות אירעו לי כמה מקרים של פגישות מוזרות עם נשים יהודיות, שהשתדלו להיראות כנוצריות והיו עלולות לשלם על כך בחייהן. פעם עם שתי נשים יהודיות ממינסק, שנתפסו על־ידי פארטיזאנים ונאשמו בריגול, ורק אחרי חקירה נמרצת מצדי — משום שחשדתי, שיהודיות הן — הודו בכך וניצלו בדרך זו. פעם אחרת עם בחורה יהודית, לאה דינרשטיין, שחייתה באחד החוטורים תחת השם לידקה

ביידאק, הופיעה ממש כאנטישמית כדי להסוות את עצמה. באותם ימים נפגשתי גם במפתיע בבחורה פינסקאית — בתיה סטוליאר, שהגיעה ליער מגיטו לידה, שם נתקעה עם הכיבוש הגרמני, והיתה במחנה־המשפחות של טוביה בלסקי. כבן־עיר השתדלתי לעזור לה בבגדים ובמזון, ככל שהייתי יכול באותם ימים. אך יום אחד נודע לי, כי היא הלכה להוציא את הפציה מגיטו לידה, ולא חזרה עוד ליער. בכפר קליטששצ׳ה נתקלתי בילד יהודי בן 9 — מאקסים קאצמאן (אביו היה מביאליסטוק), שרעה את הבקר של אחד האכרים. לקחתי אותו לפלוגתנו. הוא היה אתנו, עד אשר חלה בתחילת שנת 1944 והועבר באוירון למוסקבה. ביוני 1943 נסינו לערוך פעולת הצלה של 20 יהודים מהעיירה איביה, שנותרו שם כבעלי־מקצוע מבוקשים לאחר חיסול הגיטו. היהודים התנגדו לכך, כי לא רצו לסכן פארטיזאנים יהודים. בהמשך הפעולות השתתפתי בפיצוץ תחנת הרכבת גוביה וכן בהתקפה על יחידה פולנית, שבראשה עמד מילושבסקי. היא רצחה יהודים באכזריות רבה, ותודות להתערבותנו היא פוזרה. על אף התקפות קדחת קשות, מהן סבלתי באותו קיץ, לא הפסקתי לקחת חלק בפעולות. בסוף אוגוסט 1943 נתמניתי למפקד מחלקת החבלה בפלגתנו. פעולתנו המוצלחת הראשונה בתפקידי זה נערכה ליד תחנת־הרכבת פארדיץ׳. בעקבותיה הופסקה תנועת הרכבות במקום זה ל־3 שבועית תמימים. על פעולה זו נתכבדתי באות הצטיינות. באותם ימים ערכנו פעולת־ביעור של ה„סאמרכובה" (ההגנה העצמית של האכרים, בהשראה גרמנית) בכפר האזור זאגוריה, בוהודקי וזאלסיה, אשר חבריה רצחו עשרות פארטיזאנים, ובראש־וראשונה, כמובן, פארטיזאנים יהודים. עם בוא החורף ערכנו פעולות חבלה רחבות ממדים בקשרי הטלפון, ובין 23 ל־29 בינואר 1944 חיבלנו 3 פעמים במסילות־ברזל. מפעולות החבלה בחודש מרץ 1944 כמעט נתפסתי חי על־ידי גרמנים שהקיפונו ובנס ניצלתי. בסוף מרץ ערכנו פשיטה לעיירה מיר וחזרנו משם עם בגדים ומזון לרוב. כמו במקרים אחרים, כן גם הפעם השתדלתי להעביר חלק מהשלל למחנה־המשפחות של בלסקי. בחגיגת 1 במאי 1944, שנערכה ביער, התקיים מיסדר צבאי רב רושם. בין הייתר צויינתי גם אני על־ידי הקומיסר צארוק, כחבלן, אשר לזכותו עשרות רכבות־אויב הרוסות. בחודש מאי התחלנו להשתמש בהצלחה — בעזרת מדריך שהגיע ממוסקבה — במוקשים שכונו „פ.מ.ס. — הרכבת השניה". מוקש זה התפוצץ, רק אחרי שעברה עליו רכבת שניה. היתה זו תשובה רוסית לתחבולה הגרמנית לשלוח לפני כל רכבת אספקה או מובילה־צבא קטר עם כמה קרונות עמוסי חול ואבנים כדי לפוצץ בדרך זו מוקשים טמונים. שתי רכבות נהרסו בפעולותינו הראשונות עם המוקש החדש. הדבר המופלא של פיצוץ הרכבת השניה עשה רושם כביר על כל אוכלוסיית האזור. ביוני השתתפתי בקרב קשה עם 600 מחילות וולאסוב ליד הכפר בארא׳נויה. בעד פעולת חבלה מוצלחת ב־22 ביוני 1944 על גשר מסילת־הברזל על הנהר גאבייה הומלצתי לקבל את אות ההצטיינות „הדגל האדום", לאחר שקודם לכן כבר נתכבדתי באותות־ההצטיינות „הכוכב האדום" ו„מלחמת המולדת". בתחילת יולי קבלנו פקודה להרוס את הגשר על נהר מירונקה (ליד העיירה מיר), בכביש מינסק־ברנוביץ, החשוב לתחבורה הגרמנית. לקחתי אתי עוד 5 פארטיזאנים מצויידים בנשק אוטומאטי ומטען חומר־נפץ. כ־5 קילומטר לפני מיר נכנסנו לכפר פרילוקי כדי לנוח ולסעוד לבנו. אכר אחד בא בריצה והודיע לנו שכוח גרמני מתקרב לכפר, ובקש אותנו לצאת משם, כדי שהגרמנים לא ינקמו בתושבים. האצתי בחברי לצאת מהכפר ולארוב לגרמנים בחורשה הסמוכה. המארב הצליח במלואו והגרמנים נסוגו בבהלה. 6 מהם, בתוכם 2 קצינים, נלקחו בשבי. הבאנו אותם למחנה שלנו. כמפקד, היודע גרמנית, נתבקשתי על־ידי המטה לחקור את אחד הקצינים. שאלתי הראשונה היתה: „למה אתה נלחם בנו?" „אין אני לוחם בכם הרוסים, אני לוחם רק ביהודים" — ענה הקצין. שלוש פעמים חזרתי על שאלתי ושלוש פעמים השיב הקצין אותה תשובה. רק לבסוף הבין הגרמני, שהוא נפל בידי אלה, שבהם נלחם. כל ששת הגרמנים קיבלו את עונשם הראוי. המחצית הראשונה של חודש יולי היתה רצופה קרבות של יחידתנו עם הגרמנים הנסוגים ובעקבותיהם ה„וולסובצים" הבוגדים, שצירפו אליהם גם את בני משפחותיהם. קצרנו בהם, ככל שיכולנו. פעלנו הפארטיזאני האחרון היה הקמת גשר על נהר ניימאן ליד הכפר סינייאבקה. אלפי פארטיזאנים מכל האזור נחלצו לעבודה, שמטרתה היתה לאפשר התקדמות מהירה של הצבא האדום. תוך יום נתמלאה המשימה — על אף הפגזה כבדה של תותחים גרמניים. דרכי כפארטיזאן נסתיימה בעיירה מיר באמצע יולי 1944".

נסיים את עדותו של דוד פלוטניק ככתבו וכלשונו: „דאס וויכטיקסטע, פארוואס איך האב אזוי העלדיש און פאנאטיש געקעמפט נישט מורא האָבנדיק פאַר געפאַר, איז דער באוווסטזיין, אַז איך קעמף פאַר די מיליאָנען אומשולדיקע, דערמאָרדעטע שוועסטער און ברידער, פאַר פאַרפייניקטע פרויען און קינדער, אז איך נעם נקמה פאר מיין מוטערס בלוט, פאר מיין היים־שטאָט פינסק און פארן כבוד פון אונזער פאלק".

(„הנימוק החשוב, אשר בגללו לחמתי בגבורה וללא־חת, היתה ההכרה, שהנני נלחם את מלחמת מליוני אחי ואחיותי הטבוחים והחפים מפשע, מלחמת הנשים והילדים המעונים, שאני נוקם נקמת דם אמי ונקמת פינסק עירי למען כבוד עמנו").

בספרו של מ. כהנוביץ: „מלחמת הפארטיזאנים היהודים במזרח אירופה" נזכר פלוטניק בעמודים 136, 285, 314, 139. כן מתפרסמת תמונתו בספרו של שמערקע קאטשערגינסקי „איך בין געווען א פארטיזאן" — עמ' 241. ב„ספר הפרטיזנים היהודים" — חלק א', עמ' 468—498 בפרק „בירכתי יער" (מיר, וולוז'ין, קורניץ), נמסרים פרטים רבים ומלאים על מעללי־הפארטיזאנים באותו אזור. אף כי פלוטניק אינו נזכר שם (רשימותיו לא היו בידי עורכי הספר) — עדותו מקבלת אישור מלא ממקור נוסף זה.

אהרון קאליבאץ'

נולד בפינסק בשנת 1921. הגיע לישראל עם משפחתו בשנת 1960, לאחר שהתגורר בפינסק בשנים 1945—1959. גר עתה בחולון. מובן איפוא, מדוע אין שמו נזכר כפארטיזאן בספרים השונים, שהופיעו עד כה על התקופה ההיא. רק בשנת

1964 גבינו ממנו עדות על קורותיו בתקופת השואה בפינסק ומעת היותו פארטיזאן. לשם השלמת העדות העלה קאליבאץ' את זכרונותיו גם על הניר. (ר' „מקורות" מס' 24). לעיל, בפרק ח' של החלק הראשון, בקטע „גורלם של הבורחים ליער־רות", סיפרנו על תולדות בריחתו של קאליבאץ' וגיסו לאחר חיסול הגיטו ותלאותיו, עד אשר הגיע יחידי בחודש אפריל 1943 אל אזור פוהוסט־זגורודסקי. מספר קאליבאץ' בעדותו: „למזלי, בהגיעי ליערות בוגדאנובקה נפגשתי עם פלוגת פאר־טיזאנים יהודים, רובם ילידי פוהוסט, אשר נשאה את השם „קאגאנוביץ'", והיתה חלק מבריגדת קויבישב, חטיבת קומארוב — „הפינסקאית". הפיקוד היה כולו יהודי, מפקד הפלוגה היה דוד בוברוב. סגנו — אברהם פלדמן. ראש המטה — שלום פלדמן. הק.מיסר — הניק סולובסקי. (הוא בא לסביבתנו מאזור לובלין). הם ניאותו לצרף אותי לשורותיהם, אך נדברו לבל לספר על כך לאיש, כי באתי ללא נשק. היו שם עוד יהודים ללא נשק ואף ילדים, נשים וזקנים. במאי 1943 יצאתי לפעולה ראשונה. הוטל עלינו למקש את מסילת־הברזל לונינייץ־פינסק. נשקי היה 2 רימוני־יד וכידון. בעת שובנו בלילה מהפעולה המוצלחת עברנו את הכפר בוגדאנובקה. המפקד הטיל עלי להכנס אל בית ה„סולטיס" (ראש־הכפר) ולבקש לחם. היה זה שונא־ישראל ידוע לשמצה בכל האזור ואיש בעל כוח פיזי בלתי־רגיל, שהכיר את כל יהודי פוהוסט הסמו־כה. ליהודי העיירה היה חשבון־דמים עם האיש על רצח יהודים בעצם ידיו ועל מסירת יהודים לידי הגרמנים. על כן בחרו בי להכנס אליו לבקש לחם ולבדוק תוך כדי כך, האם הוא נמצא בביתו, אולי יוכלו בהזדמנות זו לנקום בו. נקשתי בחלון ואמרתי את מבוקשי. אשת ה„סולטיס" הציצה דרך החלון ולאחר שנוכחה לדעת, כי איש זר אני, פנתה אל מישהו בפנים. „תנו לו לחם וילך לו" — שמעתי מהבית קול גבר. רמזתי לחברי, כי האיש בפנים. הקפנו את הבית ובקשתי להיכנס ולקבל את הלחם. משפתחה האשה את הדלת, נכנסו אחרי בחשאי הפוהוסטאים פאסטרנאק, יוז'וק, קוז'ושניק ופלדמן. אחד מהם הצית גפרור לוודא, האם זהו האיש המבוקש, ואז הבחין ה„סולטיס" מי הם, קפץ לעברם, תפס שניים מהם והחל להיאבק אתם בחושך, כשהוא זועק תוך כדי כך לעזרת הגרמנים. „הביאי לי את הגרזן" — צעק לאשתו. הסתערתי עליו ובשתי דקירות כידון השתקתי אותו. היתה זו נקמתי הראשונה. לר־שות פלוגתנו היה נשק מועט, ולכן התרכזנו יותר בפעולות חבלה מאשר בהתקפות על חילות־המצב הגרמניים או המש־טרות, אשר כבר תוגברו אז בעקבות פעולות הפארטיזאנים. את חומר־הנפץ הדרוש לפעולות החבלה הוצאנו מפגזים ופצ־צות שלא התפוצצו והיו מפוזרים לרוב באזור. כן עסקנו בהתמדה מדי לילה בלילה בהפלת עמודי הטלפון על פני שטחים נרחבים. במיקוש הצטיין הרשל יוז'וק, חבר השומר־הצעיר, שנהרג בעת אחת מפעולות חבלה אלו. האפשרויות למצוא פגזים נטושים פחתו והלכו. על מנת למנוע מהפארטי־זאנים הנוצרים ללעוג לנו על שבתנו בחיבוק ידיים התחלנו להשתמש בטריזים עשויים מעץ אלון, אשר הותקנו לצרכי חבלה והושמו על פסי הרכבת. את הטריז הכבד הראשון נשאנו למרחק כ־20 קילומטר, דרך ביצות ויער והנחנו אותו על פסי־הרכבת במסילת מלקביץ־בסטון. הקטר שנסע במלוא המהירות נתקל בטריז הגדול וירד מן המסילה וגרר אחריו 8 קרונות־תחמושת. (אישור לתיאור זה נמצא גם ב„ספר הפרטיזנים" חלק א' — עמ' 645). במחצית השניה של שנת 1943 נשלח לנו ע"י קומארוב מפקד חדש — שלמה זאמדורייס (יליד סארני) — בחור בעל־מרץ ויהודי גאה. בבואו הביא אתו חומר־נפץ בכמויות רציניות, ויכולנו להתארגן לפעולות חדשות. באותם ימים אירע המקרה המדכא, כאשר הקומיסר היהודי שלנו, הניק סולובסקי, שהיה חבר טוב לכולנו, נפל

אהרון קליבץ'

קרבן לדיבת הפארטיזאנים הנוצרים והוצא להורג בירייה. ביחידה נשארה אשתו בחדשי הריונה האחרונים. בהקשר לכך נזכר אני, כי בסתיו, כאשר כותרנו ע"י הגרמנים, פרצנו לנו דרך בתוך פס צר של ביצות ברוחב של קילומטר אחד. לפתע החל תינוקה של אשת סולובסקי לבכות. הדבר סיכן את כולנו, אולם איש לא העלה על דעתו להמית במו־ידיו תינוק יהודי. לאחר התייעצות קצרה יצאה קבוצה קטנה מפלוגתנו ובראשה אהרון יוז'וק מפוהוסט. עם סולובסקה ותינוקה לכיוון החוטו־רים בסביבה. משפחה פולנית בשם נאדלאכי, ניאותה לקבל את התינוקת וגידלה אותה עד כניסת הצבא האדום לאיזור, ואז החזירה אותה בריאה ושלמה לאמה. למרות מיעוט הנשק יזמנו פעולות נוספות. יצאנו למסילת הברזל מאלקוביץ—לונינייץ להתקיף משמר גרמני, ששמר על קבוצת עובדים, שהטעינה עצים. בין הגרמנים היה הקומיסר המחוזי הגרמני. מדיו החדשים גירו את מפקדנו והוא החליט לצלוף בו ולפגוע בראשו. אך החטיא את המטרה, ובכך ניתן האות לגרמנים לפתוח בהתקפה עלינו בכלי־הנשק העודפים שהיו ברשותם. מכונת־היריה היחידה שלנו נשתתקה לרגע, כאשר המקלע, עקיבא קרוגלי נפצע. אך הוא המשיך לירות, עד שנפח את נשמתו, וכך פתח לנו דרך נסיגה. לידו נפל פצוע שלמה קורנצוויג מקורברין. הוא ביקש ממני להתרחק, על־מנת לפוצץ את עצמו ברימון־יד. לא מלאתי בקשתו, אלא לקחתי אותו על זרועותי, ותחת האש הנתכת מסביב הלכתי כחצי קילומטר עד לביצות הקרובות. שקעתי את עצמי עד מחצית קומתי

בהם, כשהפצוע על ידי. למזלנו לא היו כלבים לגרמנים ולכן לא מצאו אותנו. לאחר שהסתלקו זחלתי עם הפצוע למקום יבש וחבשתי את פצעו. השארתי אותו עם אקדח ביד למקרה, שהגרמנים יגיעו עדיו. נטלתי רובהו והלכתי לחפש עזרה כדי להעבירו משם. בקושי התמצאתי בשטח, ולכן סימנתי את דרכי בזרדים שבורים. מרחוק השגחתי באיכר החורש בשורו. קראתי לו ועם השור הגענו אל שלמה. הושבנו אותו על הבהמה והובלנו אותו למחנה שלנו. שלמה הבריא במשך הזמן. בשלהי הסתיו עברנו ליערות ליפניקי. קיומה של יחידה יהודית לא נראתה, כנראה, לפיקוד החטיבה. לאחר סיכסוך בין מפקדנו זאמדוייס לראש־המטה פולקוב נתן קומארוב, מפקד החטיבה, פקודה לפזר את היחידה שלנו בין היחידות „זא רודינו", „אורדז'ניקידזה" ושצ'ורס. מפקד הבריגדה היה מיכאלקוביץ'. אני ועוד כמה חברים מפלוגתנו נתמנינו למשמר המטה. עם התקרב החזית לאזורנו קיבלנו פקודה ממטה הבריגדה „קוי־בישב" להתקשר עם הצבא האדום. דרכנו הובילה מיערות לפינסק לקרבת ליהישין ותעלת אוגינסקי בכיוון לפינסק. כל האזור היה מוקף על־ידי אנשי ולאסוב. 50 אנשינו התנהלו בכבדות, אך במשך שלושת הימים הראשונים עברנו בכל זאת כ־80 קילומטר ואף חצינו את תעלת אוגינסקי בהצלחה. ליד החוטורים של הכפר אולשאנקי, קיבלנו פקודה לרגל את הכפרים פורצ'ה ואולשאנקי. אני עם שני היהודים זאווין ויודל אושרובסקי יצאנו לאולשאנקי. האכרים מכרינו פחדו לדבר אתנו, כי אך לפני זמן קצר יצאו הגרמנים מהכפר, והתחננו, שנתרחק ליער. בחוטור, שם נדברנו להפגש עם אנשינו, לאחר הסיור, לא מצאנו איש. בעל־הבית מסר לנו, כי כולם חזרו לבסיס מחשש כיתור וכי גם עלינו לעשות כן. אך פתחנו את הדלת, ראינו את הגרמנים המתקרבים. הם קראו לנו, מתוך רצון לתפוס אותנו חיים. כהרף־עין הטלנו בהם רימוני־יד ובתוך הבהלה שהשתררה פנינו אל מאחורי הבית ופתחנו בריצה. אך גם שם הקדימו אותנו הגרמנים. שני חברי, בראו־תם שאפסה תקוה, פוצצו את עצמם על רימוניהם, בעוד אני דוהר בכל כוחותי תחת ברד הכדורים לכיוון היער. נשארתי יחידי בתוך שטח עויין. מדוכדך ממות שני חברי שרכתי דרכי עד לקרבת הסכר העשירי של תעלת אוגינסקי. במשך היום הסתתרתי עם נשקי, שכלל רובה אוטומטי ס.וו.ט, אקדח ורימון, בתוך סבך שבקרבת התעלה. עם ערוב היום נכנסתי לבית הפר־לני השומם על הסכר ובקשתי אוכל. בעוד אני יושב ואוכל בקירבת החלון למען אוכל לראות את הנעשה בחוץ, הבחנתי בתוך הדמדומים בקבוצת פרשים גרמנית, מתקרבת לבית מהצד השני של התעלה. גם בני־הבית שהשגיחו בהם, צעקו: „גרמנים" ונעלמו מיד. אחד הקצינים ירד מסוסו והחל מתקרב ברגל לבית. דרך סדק הדלת עקבתי אחריו ובהגיעו סמוך לדלת לחצתי על ההדק של הרובה האוטומטי. הכדורים נקבו את הקצין, שנפל על מדרגות המובילות לדלת. בטרם תפסו הגרמ־נים את הנעשה, נעלמתי בחשיכה בכיוון הביצות. האינסטינקט הפארטיזאני הובילני לאורך היער עד לחוטורים של ליהישין. עברתי באותו לילה 30 קילומטר. אחד האכרים, שהייתי נאלץ לקשור אותו לחגורתי, העביר אותי, תחת איומי אקדח, את הכביש הראשי לליהישין. על־יד הכפר וולקה־לובסקה נפ־גשתי בגדוד פארטיזאנים. לאחר חקירה במטה הם מילאו את בקשתי ונתנו לי סוס, בו הגעתי סוף־סוף אל בסיסי. חברי לא האמינו למראה עיניהם, כי היו בטוחים שנהרגתי. סיפור קורותי לא נתקבל על דעתם והם חשדו בי, כי נתפסתי על־ידי הגרמנים, אך שוחררתי לצרכי ריגול. נחקרתי על־ידי מפקד הבריגאדה, ורק לאחר שכמה פארטיזאנים, אשר נשלחו על־ידו לבדיקת אמיתות דברי, אישרו אותם, שוחררתי. באפריל 1944 נצטווינו להגיע אל מעבר לפריפט ולסייע לפעולות הצבא האדום, שהחל חודר לאזור. הייתי אז מקלען במכונת־יריה „דיכטיאר" ועוזרי היה בחור יהודי בשם פורמן. עם בואנו לגדות הפריפט נתברר, כי הנהר נמצא בשליטה גרמנית. שלושה ימים חיפשנו דרכים להבקיע לגדה השניה — אך ללא הועיל. מזוננו אזל. רעבים ותשושים התחלנו לסגת בתוך אזור של ביצות טובעניות. סוס, שנקרה בדרכנו, נקרע ממש לגזרים על־ידינו. כזאבים טורפים התקפנו את הגרמנים, השומ־רים על המסילה לונינייץ־לונין, בעת שחצינו אותה. הכפרים, שעברנו אותם אך לפני כמה ימים, עמדו עתה שרופים ותוש־ביהם נעלמו. גם פה לא מצאנו מזון. בכפר ביילוייה־אוזיירו מצאנו רק את הכוורות שלמות. ברעבנו פרצנו אותן. מליוני הדבורים שעטו עלינו היו וודאי ממיתות אותנו, אילולא השׁ־קענו את עצמנו עד פינו בתוך מי האגם שבקרבת מקום. בכפר בוגדאנובקה אכלנו את שיירי האוכל אשר בדירי החזירים. כך הגענו חזרה אל בסיסנו. הקרב האחרון, בו השתתפתי, היה בכביש לונין־פוהוסט. נצטווינו, לא לתת לאויב לעבור. כל הבריגאדה שלנו „קויבישב" התחפרה לאורך הכביש לונין־לונינייץ ומשם ניהלנו את הקרבות עד לבואו של הצבא האדום". פרטים נוספים על היחידה היהודית ע"ש קאגאנוביץ כלולים ב„ספר הפרטיזנים היהודים" חלק א' (עמ' 643—646).

שמאי (סיומה) שוסטר

נולד בפינסק בשנת 1916. בגיל צעיר התחיל לעבוד בבית־החרושת לגפרורים והשתייך לתנועת הנוער של פועלי־ציון שמאל. כפי שנמסר לעיל בעדותו של דוד פלוטניק, יצא מהעיר ב־28 ביוני 1941 עם הצבא האדום הנסוג והגיע עד איז'בסק, באוראל. לאחר שנתקבלו הידיעות על השמדת יהודי פינסק (טבח אוגוסט 1941), התנדב שוסטר לפארטיזאנים. הוא עבר את הקורס בבית־הספר הפארטיזאני לחבלה בנובושינה והגיע לאחר תלאות רבות ליחידה „1 במאי", שחנתה ביער רודאמינסק, בסביבות העיירה גורודישץ' באזור בארנוביץ'. הוא הצטיין כחבלן אמיץ. מפקדו קוזלוב, שהיה יחד אתו בביה"ס הפארטיזאני, מינה אותו לתפקיד חשוב ביחידה אך גם קשה ביותר — מפקד פלוגת האפסנאות, שהיתה אחראית לאספקת המזון כולה. מ. כהנוביץ בספרו הנ"ל (עמ' 300—301) מספר: „לזכותו של סיומה שוסטר היו רשומים הרבה מעשי־חבלה וגרמנים הרוגים. שמו הופיע ברשימת המפקדה לקבלת אותות הצטיינות". למוסר אצל כהנוביץ מצטרפים הפרטים מרשימותיו של דוד פלוטניק: „בספטמבר 1943 יצא סיומה מהבסיס לביצוע פעולה כלכלית של גיוס צרכי מזון. בהגיעו עם שלושה מאנשיו לקרבת הכביש קארליץ—הורודו־שיץ' שמע קול דובר רוסית מהיער הסמוך, אשר שאל מי

הם. מהיער יצאו שני אנשים שהציגו עצמם כפארטיזאנים מפלוגת „מולוטוב". שוסטר וחבריו התקרבו אליהם, ובאותו רגע קפצו מהיער כמה עשרות אנשים ופתחו באש על הארבעה. התברר, כי היו אלה שוטרים לבושים אזרחית. אחד מהארבעה נהרג במקום, שניים האחרים — הצליחו לברוח. שוסטר נתפס חי. בתיל דוקרני כבלו את ידיו וכך הובא להורודישץ'. הגרמ־נים ניסו להוציא מפיו ידיעות על התנועה הפארטיזאנית, תמו־רת הבטחה להשאירו בחיים, אך הוא דחה את הצעתם בשאט־נפש. אז חתכו את אפו ואת אזניו, אבל לא הצליחו להוציא מפיו אף מלה. הוציא את נשמתו ביסורים נוראים". 21 שנים לאחר מותו כתב אלינו ידידו דוד פלוטניק מניו־יורק: „שוסטר ראוי למקום כבוד ב„ספר פינסק". היהודים מאזור באראנוביץ' שנותרו בחיים, יזכרו ללא ספק את מסירות־הנפש של היהודי הגאה הזה, אשר הגן עליהם ועל כבודו".

גם ב„ספר הפרטיזנים היהודים" חלק ב', עמ' 773 מזכירים את פעלו הפארטיזאני של שמאי שוסטר בהערכה רבה.

פרק ו'

בתנועת המחתרת היהודית ובין מורדי הגיטאות

אנטין שלמה (סלומון)

האח שמעון ארנין־אנטין (רמת־גן) כותב:

סלומון (כך קראנו לו בבית) נולד ב־1916. חניך „תרבות" בפינסק. כבן למשפחה ספוגת אורח־חיים יהודי ואווירה ציונית הצטרף בגיל 12 לקן „השומר־הלאומי", שנוסד אז בפינסק, נשאר בתנועה („הנוער־הציוני") עד ליומו האחרון.

כבר בגיל צעיר החלו להתבלט בו תכונותיו העיקריות: מסירות לחברים; דבקות במטרה; אומץ והעזה.

תכונות אלו הכתיבו את התפתחותו בקן ובתנועה — מחניך צעיר בשכבת „הזאבים" עד למדריך וחבר לצוות המנ־הלים בקן ובגליל פולסיה. בעודו חניך צעיר השקיע מטעמו הטוב בפיתוח „פינת הקרן הקיימת" במועדון של הקן, ויחד עם הילדים האחרים הפכוה לפינת חמד בתוך ה„מעון" — בבנין העץ הישן, בסימטה שמאחורי מבית־הקברות הישן בפינסק.

בגיל צעיר נאלץ להפסיק למודיו והתחיל לעבוד בבית החרושת ללבידים של לוריא, עד שעזב את פינסק בעת כיבוש הרוסים בשלהי 1939.

את יומו חילק לעבודה ולצרכי עזרה בבית, ובשעות הערב פעל בקן. כקפדן בסדר יומו ידע למצוא את הזמן לעיסוקי ספורט וביחוד אהב את נהר פינה. המשפחה גרה ברח' זמקובה 12, בבית שכור ממשפחת אכרים דייגים נוצרים. כילד התחבב על הנוצרים האלה ואהבתו את הנהר — מצאה חן בעיניהם.

ושוב בעית־העלייה ארצה, התכלית אליה התחנך ומחנך אחרים. כל כך מובן וברור לו, שעליו להגשימה, בזה אין פשרות, אולם — מתי? בסוף 1934 נתייתם מאמו. בבית נשארו אבא ואח צעיר, עדיין תלמיד הגימנסיה „תרבות" והאח הבכור מתעתד לעלייה. בעייה זו הטרידה את סלומון במשך כל הזמן... היה זה בשנת 1939 — כשנזדמן לנו לחזור לנושא זה בצורה נוקבת מאד. מרה — אחיו הצעיר — (נפל במלחמת השחרור ב„ניצנים") — היה בדרך ארצה באניית מעפילים.

„מה בדבר עלייתי? — חזר סלומון לשאול; — נשארתי עם אבא בלבד, ולא אוכל לעזבו סתם ככה; מרה בדרך ארצה — מה יהיה?" „אצטרך עוד לחכות" — כאילו ענה לעצמו...

משפרצה המלחמה האיומה ופינסק נכבשה ע"י הרוסים, התחילה נדידה המונית של יהודי פולין מזרחה. אלפים עברו דרך פינסק; חברי ההנהגה הראשית מוורשה ופעילי תנועת אחרים עברו דרך פינסק, ומצאו „לינת לילה" בביתו של סלומון. וניצבה הבעייה בכל חריפותה — להישאר בפינסק בכיבוש הרוסי פירושו ויתור על העלייה ארצה, ניתוק מכל אפשרות של הגשמת האמונה הציונית הגדולה! ומצד שני עזיבת פינסק היא עזיבת אבא לבדו בבית מול עתיד בלתי ידוע ומאיים. השיחה עם אבא משכנעת וקובעת. סלומון ועוד מספר חברים מפעילי הקן בפינסק מצטרפים לזרם ההולך לוילנה. משם, מליטא דאז, היה קיים הסיכוי הגדול לעלות ארצה...

שלמה (סלומון) אנטין

נפתחה פרשה חדשה בחייו של סלומון. החברים התחילו להתמקם בוילנה, לחפש מקורות פרנסה, כאלפי הפליטים האח־רים. ;נעשה נסיון לרכז את האקטיבה התנועתית. הסתבר, כי בוילנה לא ניתן להבטיח מקורות קיום לציבור תנועתי גדול והוחלט ליצור קבוצות קטנות בערים ובכפרים ליטאים שונים. סלומון וחברו מספסל הלימודים ומהקן— ניסן רזניק נמצאו בקבוצה, שיצאה לשאולי. התחילו הצרות של קבוצות הכשרה קטנות במקומות ישוב קטנים — הופכים לחוטבי עצים ושואבי מים — ומצפים לאפשרויות העלייה. עם כיבוש וילנה ע"י הרוסים נוצרו בעת הראשונה אפשרויות של עלייה או עזיבת וילנה בכיוון למזרח הרחוק, לכן החליטו ה„פזורים" לחזור לוילנה. סלומון וניסן היו בין החוזרים. בינתיים התחילו חברי ההנהגה הראשית לעלות ארצה ואתם עוד חלק מהפעילים. באו שוב חילופי משמרות. סלומון, ניסן רזניק ואחרים קיבלו הענ־יינים לידיהם. נעשו מאמצים לריכוז האקטיבה התנועתית בווילנה ולקשרים עם הקנים והפליטים בסביבה; קשרים עם תנועות נוער ציוניות אחרות ליצירת שיתוף פעולה במאבק

על תנאי חיים אנושיים ושמירת צלם האדם הציוני. חברים יצאו בשליחות לפנים רוסיה, אחרים הצליחו לצאת למזרח הרחוק.

ובינתיים בא 22 ביוני 1941 והחלה הפלישה הנאצית לרוסיה. וילנה נכבשת ע"י הנאצים; יהודים רבים החלו לצאת עם הצבא האדום הנסוג, ביניהם מחברי תנועות הנוער. סלומון נשאר בוילנה עם חבריו לעבודה. המאורעות תחת הכיבוש הנאצי התחילו להתפתח במהירות.

לפינסקאים שבקבוצת וילנה הגיעו ידיעות על הנעשה בפינסק הכבושה ועל מעשי הנאצים. סלומון, המצוייד בניירות אריים, ניסה להגיע לפינסק. הוא הגיע עד לונינץ והתברר, כי פינסק במצור נאצי — אין יוצא ואין בא. הוא חזר על עקבותיו — לוילנה. נסיון שני להגיע לפינסק נעשה ע"י חברו ניסן רזניק, אך גם זה לא הוכתר בהצלחה. ניסן הגיע עד ברנו־ביץ — וחזר.

ובווילנה רדיפות היהודים, גזרות ושמועות על הגיטו, העומד לקום. האקטיבה הציונית התיעצה בקדחתנות — להישאר בתוך החומות שיקומו יחד עם כל הפליטה היהודית או לצאת ליערות ולהציל את הניתן להציל. ההכרעה נפלה — להשאר בגיטו ולא להשאיר את יהודי וילנה למשחק הגורל — לבדם.

סלומון מונה מנהל המטבח־הציבורי המרכז ברחוב סטר־שון 2, אשר הפך למרכז הציבורי בגיטו ולמרכז המחתרת היהודית.

היה זה ערב יום הכיפורים בשנת 1941 — הזמן הראשון בגיטו. כצעירי התנועות שמרו על בתי היהודים מפני הפורעים הליטאים, אשר שמחו לשתף פעולה עם אדוניהם הנאצים. סלו־מון עמד על המשמר ברחוב רודניצקה, כשקבוצת פורעים ליט־אים נכנסה לגיטו. קור רוחו ובאומץ לבו — עמד נגד קבוצת הפורעים, ותושבי הבית ניצלו. ברם ידוע היה, כי אלה הן רק התחלות. המזח, שטוף הטירוף, של החיה נאצית יתנכל לגיטו וירחף את השוכנים בו. החלו ויכוחי סנוקבים בין תנועות הנוער הציונית כיצד לנהוג מול הסכנות הנשקפות. סלו־מון היה בין הראשונים, אשר העלה את הרעיון להתארגן למאבק פיזי־מזויין על הגיטו.

חבר מגיטו וילנה סיפר: „הכרתי את סולומון מילדותו; יחד עברנו כברת דרך בחיים; ידעתי את מסירותו ואומץ לבו. אולם לא יד כדי כך ידעתי... לפתע הופיעה בפני דמות חדשה של סלומון — מנהיג אמיץ, המעורר חברים לפעולה; מדבר דב־רים נוקבים, כואבים — בכל האמת שבהם — וקורא לפעולה נועזת".

הויכוח בין התנועות היה חמור ונוקב. אין זה יותר ויכוח על דרכי הציונות, על קשת האידאולוגיות. הפעם המדובר הוא — להישאר בגיטו ולארגן בו התנגדות אקטיבית לכובש הנאצי, או להסתנן מבעד לחומות, לעזוב את וילנה ולנסות לעבור לגיטאות האחרים, בהם החיים „מסודרים". מנהיגי „דרור" — ובראשם מרדכי טננבאום (טמרוף) היו בעד העברת האקטיבה הציונית אל שטח ה„גנרל־גוברנאמנט", ביחוד לבי־ליסטוק; פעילי „הנוער הציוני" (סלומון, ניסן רזניק ואח־רים) „השומר הצעיר", טענו להישארות בגיטו ולהתארג־נות למאבק. בינתיים הושמדה המנהיגות של הדור המבוגר ע"י הכובש הנאצי; המנהיגות הוילנאית הצעירה יותר לא בשלה לתפקיד הכבד, שהועמדה בפניו — לכן החליט הדור הצעיר של פעילי התנועות לקחת את העניינים בידים. המטבח המרכזי, אותו ניהל סלומון, הפך למרכז המחתרת הציונית המתארגנת.

בדצמבר 1941 החליטה הקואורדינציה החלוצית על משל־חת לגיטו ורשה. שתי מטרות עיקריות למשלחת: לספר למנ־היגי גיטו ורשה על פעולות ההשמדה של יהודי וילנה ולעורר את גיטו ורשה להתארגן למאבק פיסי; לגייס כספים ולהביא למחתרת בוילנה. סלומון — בתעודה מזויפת על שם יאן סטאנקייביץ — יחד עם אדק ־דקס מ„השומר הצעיר"; ישראל קמפנר ויהודה פינצ׳בסקי — מהרביזיוניסטים — — יצאו לדרך. בשליחותם זו נתפסו ע"י הנאצים. אולם הודות להעזה ולאומץ לב הצליחו להתחמק ולהגיע לוורשה. התחילו שיחות קדחתניות, ויכוחים עם פעילי גיטו ורשה, פגישות עם מנהל הג׳וינט בורשה מר גיטרמן — בדבר כספים לגיטו ויל־נה. ההנחה היתה, כי השליחים יישארו בורשה וישתדלו להע־ביר את הכספים בצינורות שונים של המחתרת. סלומון ואדק התנדבות לחזור לוילנה ובאמתחתם כמיליון זלוטי, שקבלו ממר גיטרמן. יחד אתם חזרה גם פרומקה פלוטניצקי.

בינתיים — בשהותו בורשה למד סלומון לדעת, כי בקרב פעילי ה„נוער הציוני" אין פעילות מספקת — יחסית למצב הקיים. הדים דומים הגיעו לגבי ביאליסטוק. וסלומון החליט כעבור שבועיים, מאז שובו מוורשה, לחזור ולעזור בהתארגנות ההתנגדות שם ולעודד את הפעולה. החברים בוילנה כ חבריו האישיים, חבריו בתנועה, חבריו בתנועות האחרות, השתדלו להניאו מתכניתו זו. הם תיארו את הסכנות, הצפויות בדרך הארוכה, אולם סלומון החליט ועמד על החלטתו.

סלומון חזר לורשה ופתח בפעולה בין חברי התנועה והשתדל להעביר מרוח המלחמה והמאבק של וילנה אל פעילי גיטו ורשה. לאחר פרק זמן בורשה החליט לנסוע לגיטו ביא־ליסטוק. מראהו הארי — כמעט בלונדי — עם רעמת שערות סרוקה לאחור — ואומץ לבו נטעו בו את הביטחון היצמי. הוא עשה זמן מה בין חברי התנועה בביאליסטוק והחליט לחזור לורשה — מקום שיעד לו לפעולה ממושכת יותר.

בספרה „אנשי מחתרת" כותבת חייקה גרוסמן (עמ׳ 133, 134): „בגיטו ביאליסטוק פגשתי את סולומון אנטין, שעמד לצאת לוורשה. ביקשתיו ממנו שימתין לי, לפי שבעוד כמה ימים אחזור גם אני לשם".

„אין פנאי, בווארשה מחכים לי" — ענה.

סולומון היה מה שנקרא „בחור מצויין".

— — — גבוה, רחב כפתיים, טיפוס ספורטאי מובהק, בלונדי, ולו שפם שגידל לרגל תפקידו. עיניים כחולות, „שייגץ" יפה ובריא, היה מיטלטל גם הוא בין ורשה לביאליסטוק ווילנה. הואיל והיה יליד נינסק, לא היתה הלשון הפולנית רהוטה בפיו. מה צורך היה בלשון הפולנית בפינסק היהודית?

בדרך בחר לשתוק. אך פניו הארית היו מהלכות לפניו.

סולומון נסע. כעבור יומיים יצאו באותה דרך שרה זילבר

פרומקה

גם מחוץ לבית עשתה פרומקה דרכה בצנעה. עבודתה הציבורית בתחילת שנות השלושים היתה בהסתדרות הנוער „פרייהייט", וכנציגת תנועה זו בוועד „החלוץ" בפינסק.

משהגיע תור יציאתה להכשרה ב־1935 הצטרפה לקיבוץ „תל־חי" בביאליסטוק. היתה זו תקופת גיבוש חיי־החברה בקיבוצי ההכשרה ופרומקה מצאה סדן לפעילותה. הופעותיה הראשונות ביידיש העסיסית שלה חרגו מן המקובל והיו עמוקות בפשטותן.

בשנות המשבר של חוסר העלייה, בשנים 1936—1937, החלה לצאת לביקורים בסניפי גליל ביאליסטוק. ב־1938 עברה לעבודה במרכז התנועה, אך לא הסכימה לשבת בוורשה, אלא המשיכה במסעותיה בגלילות השונים, ניהלה סמינרים ומחנות־קיץ. במאי 1939 ניהלה סמינר גלילי של 40 בני־נוער מעיירות פוליסיה בעיירה טלכאני, הסמוכה לפינסק. ביוני, אותה שנה, שהתה כשבועיים בביתה בפינסק.

„כאילו התרפקתי על הורי — כתבה באחד ממכתביה — ואולי העובדה, שאיבדתי את ביתי בגולה, הגבירה בי את הגעגועים למשפחה. כמה נהניתי מגידול סניף תנועת־הנוער המאוחדת (פרייהייט — החלוץ הצעיר) בעירנו".

יודקה הלמן, איש פינסק וחבר קבוצת גבת, שהיה בשליחות „החלוץ" בפולין ב־1939, העלה אף הוא בקובץ הנ"ל קוים לדמותן. הוא כתב:

„פגישותי עם פרומקה היו מקוטעות ומקריות. סיפרו לי, כי היא עומדת על סף העלייה לארץ, אולם התנועה עיכבה את עלייתה. לחברים המרכזיים בתנועה קשה היה להאמין, שמעשים תנועתיים רבי־היקף ותנופה — כפי שתוכננו אז — ייעשו בלי פרומקה.

ב־1 בספטמבר הציפה אימת המלחמה את אדמת פולין. ב־6 לחודש נתכנסה הישיבה האחרונה של הנהגת „החלוץ", בה חולקו התפקידים לשעת־חירום. פרומקה עמדה לצאת לקיבוץ ברוכוב הסמוכה לוורשה, שסביבתו הופצצה איומות. נפרדתי ממנה פרידה רוויית־צער ומועקה כבדה כדי להיפגש למחרת. יום המחרת כבר מצא את כולנו נודדים בדרכי פולין המופצצות.

שוב נפגשתי עם פרומקה לפני צאתה בשליחות גדולה אל שטחי הכיבוש הגרמני. היה זה בפינסק. נשלחתי לשם כדי להקים מחדש את הקיבוץ הפוליסאי ולקבץ את פזורי החלוצים".

איך ולמה הגיעה פרומקה לפינסק?

בקובץ „בימי שואה" — מפי שליחים ל„החלוץ" — הוצאת הקיבוץ המאוחד 1940 — מספר יודקה הלמן:

„בישיבת המרכז הנודד בקובאל נמסר על גורל התנועה בחבל הגרמני. צפה הצעה, שמישהו מחברי המרכז יחזור לוורשה. מה? לתופת ההיא? הן לא ייתכן הדבר! מוטב לעבור ל„סדר־היום". שתיקה עיקשת. פרומקה קמה והציעה את עצמה לשליחות זו. רגע של מועקה אכזרית. הניתן להכריע כאן? פרומקה מודיעה, כי לא יזיזוה מהחלטתה. כמה פשטות היתה בהליכתה זו".

מקובאל עשתה דרכה לפינסק, להיפרד מבני משפחתה, בטרם תצא אל לוע הארי. בהזדמנות זו נפגשה עם חברי הקיבוץ בפינסק ואצלה עליהם הרגשת בטחון.

„כאשר ליוויתיה לתחנת הרכבת — מספר יודקה — בדרכה אל הגבול הגרמני, חלפו על פנינו מפציצים גרמניים. פרומקה נשתהתה בדרכה, שלחה מבט ממושך במפציץ ואמרה: „אילו היה מפציץ־משחית זה נושאני אל־על ומעבירני מרחבי־ימים להציץ, לו גם במבט אחד, על פני ארצי־מולדתי, בחיי — הייתי סולחת למפלצת זו כל מוראותיה וזוועותיה".

בחשכת הלילה יצאה הרכבת לביאליסטוק.

על פרומקה בביאליסטוק של אותם ימים מספרת חייקה גרוסמן בספרה „אנשי מחתרת" (הוצאת ספרית פועלים 1950):

„מיד לבואי לביאליסטוק פגשתי בפרומקה. היא עסקה באירגון הנקודה שלה. פגשתיה ליד גשר הנחל המעופש, ביאלקה, שחצה את הגיטו. הכרתיה מרחוק לפי גבה הכפוף קצת וראשה המשוקע בכתפיה. פרומקה פעלה כאן פעולה חשובה, פעולת „החלוץ" בנקודה חדשה (עמ' 101). ועל פגישה אחרת כותבת שם (עמ' 61) חייקה גרוסמן: „זוכרת אני את פרומקה מאותם הימים בווילנה. בשערותיה הבלונדיניות־הכהות, באפה הארכרך ועיניה הענוגות. היא נדמתה לי כיהודיה אצילת־מראה, שאהבת־ישראל וצרת־ישראל טבועות בכל תנועותיה, בכל מוצא פיה. עוד אזכרה בשבתה בחדר האפור והריק במסעדת ניסן רזניק בווילנה. המסעדה היתה בית־תמחוי לעניים והוא, ניסן, ניהל אותה".

על שהותה של פרומקה בווילנה באותם ימים, כותבת גם רייזל קורצ'אק (רוז'קה) בספרה „להבות באפר" (הוצאת ספרית פועלים — 1946):

„זו לא הפעם הראשונה שראיתי את פרומקה. עשתה רושם על כולנו ביישותה, בשקט הבלתי־מצוי, שבו הצטיינה. פניה לא היו מן הטיפוס הארי, אפה היהודי העיד על עצמו ועליה. רק אדם בעל עוז־נפש וביטחה עצמית מופלגת היה יכול להוציא לפועל, על אף כל ההסתכנות הכרוכה בעצם מראיה, את כל אותן המשימות, שהוטלו עליה.

בווילנה שהתה אך ימים מספר. דרכה הובילה לביאליסטוק. תכניותיה הקיפו את וולין ושורה של גיטאות רבים, קטנים" (עמ' ע"ז).

על ביקורה בעיירה ראדומסק באותה תקופה קוראים אנו ברשימה מתוך העיזבון של טוביה ביז'קובסקי (מלוחמי גיטו וורשה) בחוברת „מבפנים" מס' 2—3, כרך כ"ה, יוני 1963 (עמ' 205), בין היתר:

„במשך 6 שעות, שבילתה פרומקה אצלי, יצאתי כליל מטירדות יום־יום בגיטו. הידיעה, כי כוחות מבין כל תנועות המחתרת היהודיות גמרו אומר להיות לפה ליהודים הנרדפים ולעמוד לימינם בכל צרה, היה בה משום נחמה פורתא.

שעות שהותה של פרומקה בעיר היו קצובות, שכן עבודה רבה היתה לפניה. היא עברה במדינה בדרך־לא־דרך, ובכל מקום, שהיה קיים לפני המלחמה סניף או איזה גרעין של התנועה, ולו אך חבר פעיל בודד שנותר לפליטה, הביאה בשורת התארגנותה של התנועה במחתרת. בשליחויות התנועה הגיעה לכל קצוי פולין רבתי, חצתה גבולות, שהגרמנים הציבו אותם. היתה מעין קטר מעפיל הרים. היא הבינה, מה צפוי לה

לבחורה יהודית עם תעודות אריות מזוייפות ובאמתחתה הרבה חומר לא כל כך „כשר", אולם לא נמנעה משום נסיעה בשל הסכנה האורבת".

בתעודה, שנשלחה באביב 1944 בצנורות המחתרת הפולנית והגיעה ללונדון, נמסר, כי בינואר 1942 הגיעה פרומקה לווילין וקבעה שבכל עריה ועיירותיה הושמדו היהודים ורק בקובאל נשאר מרכז יהודי גדול למדי („ספר מלחמת הגיטאות" — הוצאת הקיבוץ המאוחד — 1954, עמ' 102).

ב־19.5.1942 רושם היסטוריון הגיטו ד"ר עמנואל רינגל־בלום ביומנו: „הבנות הגיבורות, חייקה, פרומקה ועוד — נושא הוא הראוי לעט של סופר גדול — — — דף יפה רושמת האשה העבריה בתולדות היהודים במלחמת העולם השניה, והחייקות והפרומקות יתפסו בתולדות אלו מקום ראשון. נערות אלו לא תדענה מנוח: אך זה עתה הגיעו מצ'נסטוחוב, למקום שהובילו סחורה „טריפה", והנה בעוד שעה הכרח הוא לחזור ולהפליג, והן עושות זאת ללא רגע של היסוס, ללא שעה של מנוחה" (שם, עמ' 43).

בתעודה הנ"ל, שהגיעה ללונדון, נמסר, כי ב־28 ביולי 1942 נקבעה פרומקה על־ידי הארגון היהודי הלוחם כחברת המשלחת לעבר ה„ארי" (יחד עם אלטמן, טוסיה, פרלשטיין לאה, ווילנר אריה). לנוכח פעולות החיסול של גיטאות פולין החליט מרכז „החלוץ" לשגר שליחים לכל הערים הגדולות לשם אירגון והגנתם של הגיטאות, שנשארו עוד.

לבאנדין שלחנו את צבי בראנדס ואת פרומקה פלוט־ניצקה (שם, עמ' 107).

„בדצמבר 1942 באה פרומקה אלינו, לקיבוץ באנדין — מספרת רניה ק., בקובץ „חנצ'ה ופרומקה", עמ' 145—148.

תשושה ורצוצה הגיעה. חוויותיה הטביעו חותמן בפניה הלאים. נחרתו בהם מחזות האימים, שראתה בדרכה. באספות הקיבוץ סיפרה פרומקה ממה שראו עיניה ועוררה את השומעים למות אחרת: היא קראה להגנה, לא למות כצאן המובל לטבח.

פרומקה שבה מעט לאיתנה. הטתה שכם לדאגות הקיבוץ וריכזה פעולות חשובות ואחראיות בעיר. עם שחר היתה נעלמת וחוזרת בשעה מאוחרת אחרי חצות. לא היתה מדבה לספר על פעולותיה, אך הכל הרגישו בהן: היא עזרה לכלואים בגיטו. הצליחה לקבוע מגע עם חוץ־לארץ. שמחה כילד לכל בשורה טובה והשפיעה בשמחתה גם עלינו.

כל העיר הכירה אותה. כל הלבבות רוחשות לה אהבה ותודה ללא גבול. „די מאַמע" — כינויה בפי העם. כל רגע קודש לזולת — לא איש אחד הצילה מצפרני המוות. החברים מוורשה היו שולחים אליה מכתב אחר מכתב ודורשים ממנה במפגיע לצאת מיד לדרך. עוד אפשר להימלט. בל תאחר את המועד! אולם פרומקה החליטה להישאר. אין היא יכולה למלט נפשה בנפול אחיה לעיניה. היא דחתה כל אפשרות יציאה. גם את האפשרות להימלט בתעודות מארץ נויטראלית לא קיבלה".

בחוברת „ידיעות יד־ושם" מספר 30 — ירושלים, מארס 1963, הובא תצלומו של הדרכון הפאראגוואי שהוכן ונשלח על ידי ד"ר זילברשטיין מז'נווה לפרומקה ב־1943. בזמן ההוא האמינו רבים, שדרכונים אלה יועילו להצלת מקבליהם. כ־3000 בעלי „דרכוני־הצלה" מסוג זה הועברו אל מחנות ההסגר לנתיני־חוץ — אך משם שולחו בסופו של דבר להשמדה באושוויץ. פרומקה לא השתמשה בדרכון זה ונשארה בבאנדין.

„במרץ 1943 — ממשיכה לספר רניה ק. — מקבלת פרומקה ידיעות על ההשמדה האכזרית של יהדות וורשה. אחרי זה מגיעים הדים ראשונים על קרבות הגיטו האיומים ועל מות ריב חברינו. על חנצ'ה לא נמסר בידיעות דבר. אנו כבר ידענו את האמת, אך העלמנו אותה מפרומקה. משנודע לה הדבר, היא הכתה באגרופה על לבה וצעקה, כי היא האשמה במות אחותה. הן היא שלחה אותה לוורשה.

אולם האדם לפלדה ידמה — היסורים יחשלוהו. היא התאו־ששה ממכות הגורל האכזריות. החליטה לקחת נקם, למות עם המרצחים! ולכך הקדישה את שארית חייה. יש להתכונן להגנה, תבעה השכם והערב. ויום אחד אמרה אלינו: האנשים אינם אנשים והחיים אינם חיים — לא כדאי לחיות — ההגנה היא המוצא היחיד והגואל! ואחר־כך התחילה עבודה קדחתנית לקראת הקרב! הבשורה המשמחת ביותר בימים ההם: על מות־גיבורים של יהודים. פרומקה מעודדת את החברים לקראת הקרב, באורח־פלא היא משיגה כספים לקניית נשק וציוד לצרכי הגנה".

ב־17 ביולי 1943 הגיע לבאנדין גרמני מפרג, בשליחות וועד ההצלה היהודי בקושטא. לאחר ששוטט יומיים בעיר ולא פגש יהודי וגם פחד לשאול היכן גר יהודי — עמד כבר לחזור בלי למלא שליחותו. אך במקרה נתקל באדם חבוש כובע תכלת־לבן עם מגן־דוד עשוי מתכת. אולם השוטר היהודי לא רצה, או פחד, לפתוח עמו בשיחה. השליח הלך איפוא בעקבו־תיו, עד שהגיע ל„שופ" — החייטים שיהודים עבדו בו. שם הוא דיבר אתו ולפי בקשתו הובא לראש היודנראט. אך את המכתב והכסף שהביא לא הסכים למסור לידו אלא רק לאלה שהיו כלולים ברשימה שבידו, והיו אלה חברי התנועות החלוציות. היות ובית הקיבוץ היה סמוך למקום היודנראט קראו לפרומקה ושני חברים אחרים, וכן שלחו לקרוא לנציגי כל יתר התנועות, כדי שיהיו נוכחים בזמן קבלת הכסף והמכתב.

השליח חיכה לקבלת תשובה. פרומקה ניסחה בעל־פה את מכתב התשובה וחבר הקיבוץ, מרקוס פוהורילה, כתב אותו גרמנית.

והרי כמה קטעים ממכתב זה:

„חברים יקרים,

לאחר צפיה ממושכת קיבלנו רק היום בשמחה עצומה, את השליח ואת המכתב שלכם. לצערנו, איחר השליח שלכם במקצת לבוא, שנים חלמנו למצוא הזדמנות כדי לספר לכם על חיינו ומל־חמתנו".

(כאן מונה פרומקה את העובדות על ההשמדה באזורים השונים של פולין, על מרד גיטו וורשה וסופם של שרידיו, על הישוב היהודי האחרון במחוז באנדין ותנאיו ועל ההשמדה באושביאנצ'ים, גם של אלה, שהשיגו דרכוני־חוץ).

— — „בכל המחוזות, שכתבתי עליהם, ביקרתי אני עצמי והייתי עד־ראייה לכל פעולות ההשמדה.

— — עשו ככל שתוכלו. אני מסופקת, אם תוכלו לעזור לנו

בעוד מועד, כי אנו עומדים בפני ימינו האחרונים.

— — בשעה שתקבלו את מכתבנו, כבר לא יהיה איש מאתנו בחיים.

— — תקוותנו להפגש עם המולדת לא תתגשם לדאבון לבנו. דרישת שלום לבבית לטבן (טבנקין) *, אליעזר (גראביצקי), בנדרסקי (פ. בנדורי), יערי (מאיר), קולודני (משה), גולדשטיין (יצחק), פנחס (לוביאניקר) וכל הקרובים.

אנו כותבים מכתב זה מתוך חפזון רב, כי שעתו של השליח דחוקה מאוד. אין לנו עוד כוח וסבלנות לכתוב אליכם הכל, מה שדרוש ביותר ומה שהיה רצוי לנו.

אנו מברכים אתכם מקרב לב".

(ספר מלחמות הגיטאות — עמ' 358—359).

אור ל־1 באוגוסט 1943 החלו ההשמדה והגירוש בגיטו באנדין.

„פרומקה וששה חברים, שהיו עמה באחד מחדרי הקיבוץ — מספרת רניה ק. — תפשו את נשקם ורצו לבונקר המוכן. ההתקפה הפתאומית של הגיסטאפו סיכלה את תכנית ההגנה: לא הספיקו לבוא במגע עם שאר החברים, אולם רוח המגינים לא נפלה עליהם.

פתאום נשמע קול צעדים. ברוך גאפטק, שהופקד על המשמר, ניתר ממקומו ואחריו — פרומקה. גרמנים מתקרבים! כבר שומעים קול דיבורם. הם גילו את מקום המחבוא! ברוך יורה ואחריו יורה גם פרומקה. שני אנשי הס. ס. מתבוססים בדמם. האחד נהרג מיד, השני — נפצע קשה והרים קול זעקה. כנופיית גסטאפו עטה אל הבונקר. אך החברים החליטו לא להיכנע. מטר יריות ניתך מכל צד. הגרמנים זורקים פצצות־תבערה אל המרתף ולהבות אש מתלקחות ועולות. הבונקר בוער על מגיניו. היריות פוסקות. הגרמנים קוראים למכבי־האש ומציפים את הבונקר במים. האש כבתה, על הקרקע המפויח מוטלות הגופות השרופות למחצה ומתפתלות ביסורים. פרומקה מכווצת בכף ידה את האקדח, מרימה בשארית כוחה את ראשה, עוד רוח־חיים בה. היא רוצה להגיד משהו, וידה אינה מרפה מן האקדוח — מיד קופץ גרמני אחד ורומסה במגפיו, הוא מבקש להוציא את האקדוח מאגרופה המכווץ.

זמן רב התעללו הנאצים בגופות הגיבורים. לבסוף נקבו את הגויות בכדוריהם וציוו על אנשי המיליציה היהודית להעלות את השרידים למכונית־משא.

כך נפלה פרומקה".

חנצ'ה

בעקבות אחותה הגדולה, פרומקה, מגיעה גם חנצ'ה בתחילת 1936 לקיבוץ־ההכשרה בברנוביץ'. גם לה, כמו לפרומקה, לא ניתן לשבת בשלווה, ומתוך הקיבוץ מתחילה היא בפעולה באיזור, בתנועת „פרייהייט — החלוץ הצעיר".

באחד ממכתביה, מיום 9.10.1938 לחברתה ברכה ריכטר, המתפרסם בקובץ „חנצ'ה ופרומקה", היא כאילו מתנצלת על כך: „אנחנו חיים בסתירה מתמדת. אין בנו ברובנו נטייה לעבודה ציבורית. כל אחד רוצה היה לעבוד עבודה גופנית בפינתו, ללמוד ולאהוב. אולם ישנן התחייבויות פנימיות, יש לחץ המציאות, וצרות חברתיות, הדורשות ממך התערבות מתמדת".

דמותה של חנצ'ה, אנינת־הרגש, עזת־הביטוי ועתירת המעשים, משתקפת במכתבים וברשימות שלה שנתפרסמו בקובץ הנ"ל. אנו מוצאים בהם גם ביטוי ליחסה לעיר מולדתה:

„יש לי יחס מיוחד לפינסק עיר מולדתי — כותבת היא ביום 8.11.38.

אוהבת אני את פוליסיה על העוני והעצב שבה (16.1.39).

הלשון הפינסקאית שלנו היא לי בבחינת צרי לפצעים. היא מדגדגת אותי היטב ומציתה בעיני ברק חסידי. הידד ביצות פינסק! (17.2.39).

בספטמבר 1938 עברה חנצ'ה לעבודת התנועה בגליל לודז' וחיתה בקיבוץ ההכשרה שם. באחד ממכתביה מלודז' היא כותבת לאחיה אליהו בתל־אביב:

— — — „פרומקה היא כעת חברת „המרכז". לא הסכימה לעבוד עבודה משרדית בוורשה, לכן עובדת היא בגלילות, מנהלת עכשיו סמינריון גלילי. היא יצאה לפולסיה כדי שתוכל להיות בבית ולהכין תעודות בשביל שתינו. היא חושבת מזמן על עליה. עוברת עליה תקופה קשה מאוד".

— — — „חבל לי על פרומקה — אינני רוצה שתצא את העבודה בהרגשת ,בריחה מהחזית'. והיא יודעת לעבוד יפה ובמסירות יוצאת מהכלל. היא אדם יפה. חייה לא קלים. אדם כזה לא יכול לחיות קל. תתראו בסוף הקיץ. אני דוחה את תשוקתי לעליה. אני רוצה לחיות את הרגע כמו שהוא, להיות שלימה עם העבודה, אולם ה„לקראת" שבחיינו פה מוצץ את הכוח. אני רוצה בחיים קשים פי שבעה, אבל חיי קבע במולדת".

— — — „נהייתי אחרת. אתה זוכר אותי קולנית, חצופה, לפעמים מתמרמרת ועל הכל קליפה של תרבות פולנית. נשרה כבר מזמן הקליפה והניצוץ היהודי (בכל אחד מאתנו ישנו הניצוץ הזה) התלקח. והנה העברית. לא פיללתי לעצמי! ואם כי כותבת עוד בשגיאות — מתחילה כבר להשתלט על מעינות השפה. — — — "

באותם ימים פגשה בה רחל כצנלסון—שזר (רעיתו של נשיא ישראל) שהעלתה לאחר מכן את זכר הפגישה בקובץ „חנצ'ה ופרומקה" (עמ' 153).

„אינני יודעת אם אוכל למסור את הרושם שעשתה עלי חנצ'ה. אך לא אזכור בשנים האחרונות פגישה מסעירה כזו עם אדם, כאשר היתה לי הפגישה אתה. זה היה בוורשה לפני המלחמה. חנצ'ה היתה אז בעצם ליבלובה — התום הראשון הרודם של נוער היה מאחריה והיא כולה מוכנה לשבות שבי, להעניק אושר. הקסם שבפניה, בת־צחוקה, בתנועת שתי צמותיה — הרעיד את הלב. אבל יופי של אשה — הוא בלבד — לא יכול היה כך להשפיע. היה משהו יותר, וקרוב עד אין קץ, ומעורר אהבה לאדם בעמידתה מול העולם — פתוחת־נפש, גלויית־עיניים ומוכנה לתת ולקחת. והעובדה, שהפגישה היתה בגולה, וזו היתה בת העיירה היהודית, בת העיירה הקרובה, וכל הליכותיה גלויות — העלתה בכוח קסמים את זכר הנעורים ורמזה להתחדשות, לדור הולך ודור בא.

---

* הסוגריים אשר במשפט זה אינם בגוף המכתב.

והיה ברור: לידיה היא יש למסור את הערכים היקרים. היא תמשיך".

יודקה הלמן, שנפגש אתה בכנס מועצת הקיבוצים בלודז' ביולי 1939, מציין לאחר שיחה ממושכת עם חנצ'ה:

„כמה קווי־דמות של חנצ'ה נעשו לי פתאום נהירים וברורים: להט ופאטוס, רגש ותום, אמונה ומסירות, כיסופי־נפש וכלות־הנפש... אַ חסידישע נשמה" (בקובץ הנ"ל — עמ' 160).

כשפרצה המלחמה השתתפה חנצ'ה בישיבה האחרונה של מרכז „החלוץ" ובו ביום חזרה לקיבוץ לודז', אף כי קשרי התחבורה כבר נפסקו. אולם לא הרבתה לשבת במקום.

„לאחר חודשיים, בימים הטרופים בנובמבר 1939 — כותב יודקה הלמן: „פגשתי את חנצ'ה בלבוב, לשם הגיעה בשליחות התנועה. היינו נתונים אז ללחץ האיומים של חיי המחתרת באיזור הסובייטי החדש, ולתומנו חשבנו, שאין מועקה כבדה מזו שלנו. אך חנצ'ה, בראותה אותנו בכך, אמרה: מה הדמיון בין חייכם כאן ולבין חיי העלבון והאימה שם! — ולא הדמיון קשה — קשים ממנה העלבון וההשפלה שבחיים אלו: הטלאי הצהוב, האיסור על יהודי לבקר בקולנוע, לנסוע בחשמלית, להלך על מדרכה וכאן — חיי היהודי כמו שהוא, הולך באין מכלים ומעליב. ואם גם כאן רב הסבל, הריהו מנת כל אדם, ולא רק של היהודי באשר הוא יהודי.

בישיבת המרכז, שנערכה אז בלבוב, תבעה פרוקה כל הזמן לשלוח אנשים לחבל הגרמני. הוחלט שחנצ'ה תחזור לוורשה. ליווינו אותה לתחנת־הרכבת כלאחת הנסיעות הרגילות, התבדחנו על חשבון סדרי המדינה ומנהגיה. עברו יומיים לצאתה והיינו בטוחים שחנצ'ה כבר מעבר לגבול. בלילה הבא, ליל חושך וסופה, התדפקו חרש על דלת דירתנו. נדהמנו לראות בפתח הדלת את חנצ'ה. פניה היו עייפים, יגעים ורצוצים. הרגשנו, שמשהו איום ומכאיב עבר עליה. לא העזנו לחקור ולהיוודע. למחרת סיפרה לנו את אשר קרה אותה: הכל התנהל למישרים, המעביר — גוי ישר ותמים — הכין הכל בזהירות, ובשעה היעודה — בלילה היה עליה לחצות את הנחל, להגיע לעבר השני. אך כאשר עמדו רגליה במים הקרים אפף את כל גופה קור עז, דוקר ומענה. היא נרתעה וחזרה. באשמורת הבוקר יָשבה ברכבת היוצאת ללבוב. לא יכלה לסלוח לעצמה על חולשתה, וחשבה שעליה לכפר על כך. רצתה שוב לנסות בדרך הזאת. לא הסכמנו, והוחלט שתישאר בחבל הסובייטי. אינני חושב שהחלטה זו הושפעה במשהו מן המקרה ההוא. כעבור ימים אחדים יצאה חנצ'ה לביאליסטוק כדי למסור ל„מעביר" חומר וידיעות בשביל פרומקה בוורשה. בגמר השליחות הזאת היה עליה לחזור ללבוב. מביאליסטוק כבר לא חזרה. ואחרי־כן נודע לנו שהיא עברה שוב את הגבול והלכה לוורשה" („חנצ'ה ופרומקה" — עמ' 166—168).

עם שובה לגנרל־גוברנאמנט נרתמה לפעולות חידוש הסניפים ההרוסים של התנועה.

„ביוני 1942, בימי שילוח היהודים מוורשה ב„כיוון בלתי ידוע' — כותבת רניה ק. בקובץ ,חנצ'ה ופרומקה' עמ' 100 — חזה מרכז ,החלוץ' את הרעה המתקרבת בכל אימתה. הוחלט אז לחסל את נקודת־ההכשרה המאורגנת האחרונה בחוות גרוכוב, ולרכז את אנשיה שוב בקבוצה בוורשה. חנצ'ה, שהיתה אף היא בגרוכוב, נשלחה על־ידי המרכז לבֶאנדין. אחרי הרפת־קאות מסוכנות הגיעה חנצ'ה אלינו.

את חנצ'ה לא עזבה הרוח הטובה גם בימים המרים ההם. היא עוררה אותנו מן הדכאון: רק לא לאבד את העשתונות, חבריא, היתה חוזרת ואומרת. היא הכירה את כל חברי הקיבוץ. ידעה לגלות את המיוחד שבכל אחד מאתנו, להכיר את החיוב שבחיינו ולעקור בעוז רוח את הגילויים השליליים. היא לא השלימה עם הפסקת הפעולה התרבותית בסניף התנועה. אחר יום עבודה מפרך היתה אוספת את חברי הסניף לשיחה. ובדברה על הארץ, על חיי הקיבוץ ועל חבריה הפזורים במש־קים — היו פניה קורנים באור גדול.

היא תבעה בלי־הרף מן החברים לאמן את ידם לקרב ולהגנה. היא היתה מן המתאמנים הראשונים. לא חדלה מלבקש קשרים עם החברים הפזורים בסביבה ועמדה בקשר מָתמיד עם שארית החברים בוורשה ועם אחותה פרומקה.

יום אחד הגיעה גם פרומקה לבֶאנדין. ודאי היה זה היום המאושר ביותר בחיי שתי האחיות! זוכרת אני איך ישבו השתים וסיפרו זו עם זו שעות על שעות, כל אשר עבר עליהן.

פרומקה נשלחה על־ידי המרכז מוורשה לבאנדין, כדי למצוא דרך לארץ־ישראל. חנצ'ה זרזה אותה שתמהר בשלי־חותה, אולם פרומקה לא נענתה להפצרותיה: היא החליטה להשאר בפולין!

בינתיים גברו והלכו הרעות. חנצ'ה, שנשאה עד אז את כל היסורים בגבורה, נפלה למשכב. סיוטים עינו אותה ביום ובלילה, ובחום־מחלתה עברו לעיניה מראות־האימים והזוועות, אשר ראתה בגרוכוב ובדרכים.

בקיבוץ שרר רעב. ובטרם הספיקה לשוב לאיתנה נאלצה לעמוד ברגליים כושלות ליד הדוד ולכבס. לא היתה לנו ברירה.

במרץ 1943 נקראה חנצ'ה לבוא תיכף לוורשה: מרכז התנועה החליט לשלוח אותה לחוץ־לארץ, כדי להזעיק את העולם היהודי.

לחנצ'ה נראתה ההצעה כפתח להצלת חייה, והיא לא רצתה לשמוע על הצלת חייה בלבד. אבל כולנו הפצרנו בה, שתסכים להצעה ותסע. ובעיקר הפצירה בה פרומקה. בפני תביעת אחותה לא יכלה לעמוד, לא יכלה לצער אותה. מתוך עצבות גדולה החלה להכין צקלונה, אחרי שהתאימה לה תלבושת, התחפשה כארית ויצאה לוורשה. והצליחה בדרכה! כעבור זמן קצר קיבלנו ממנה מכתב. פרומקה היתה מאושרת: בעוד ימים מספר עמדה הפלוגה של אזרחי חוץ־לארץ, אליה היתה צריכה להצטרף, לצאת למחנה השבויים — חנצ'ה תנצל!

אולם השתלשלות הדברים היתה אחרת".

ב„ספר מלחמות הגיטאות" עמ' 176 ו־744 מסופר:

„אחרי שבועות של חיפושים נמצאות כל הדרכים ליציאתה של חנצ'ה לחוץ־לארץ כבלתי־ריאליות והיא יוצאת ב־18 באפריל בחזרה לבאנדין. מחוסר מקלט־לילה בצד הארי בוורשה היא חוזרת לגיטו, למחרת פורץ המרד. ב־20 באפריל היא מנסה, בלווית הלוחמים אדאֵק הימלפארב, האנִיאֵק קלינוויס ומאיר שווארץ להבקיע דרך לצד הארי. בדרכם לרחוב קרמ־

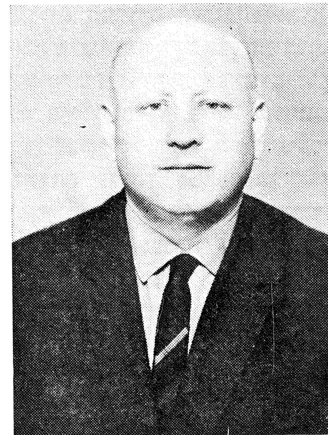
ליצקה, במקום שנמצאה מינהרה, שהוליכה אל מחוץ לחומת הגיטו, נתקלו במשמר גרמני. בהתנגשות המזויינת נפלה הנצ"ה".

ניסן רזניק

ח"ים לזר, מפעילי המרי בגיטו ווילנה, כותב עליו:

ניסן נולד בפינסק בשנת 1919. למד בבית הספר „מדרשה תרבות" ובבית־הספר למלאכה, מילדותו — חבר בתנועת „השומר־הלאומי" שנקראה אח"כ „הנוער הציוני".

עם פרוץ המלחמה ב־1 בספטמבר 1939 נמצא ניסן בפינסק. ב־17 בספטמבר פולש הצבא הרוסי לפולין מן המזרח ופינסק עוברת לשטח הכיבוש הרוסי.

ניסן רזניק

שני זרמי פליטים הציפו אז את שטחי פולין לשעבר: אחד העובר מהשטחים הכבושים על־ידי הגרמנים מזרחה — לשטחי הכיבוש הרוסים. כאן, תחת השלטון הרוסי, קיוו למצוא לפחות מפלט לגופם. הכיוון האחר הוביל לעבר ליטא, אשר בימים ההם עדיין היתה עצמאית ומשגשגת ונדמה היה, שסערות המלחמה האיומות יפסחו עליה.

במחנה הפליטים הגדול, שזרם לעבר ליטא, היה רב חלקם של תנועות־הנוער הציוניות. אלה קיוו, כי ליטא תשמש מקום מוצא לעזוב את אירופה, הנתונה במערבולת דמים איומה. וילנה, בירת ליטא, היתה למקום ריכוזם של מאות ואלפים צעירים — פליטים ובעיר זו התארגנו מחדש ההנהגות של תנועות־הנוער, אשר עזבו את השטחים הכבושים על־ידי הגרמנים והרוסים כאחד. בעיר זו הוקם ארגון „הבריחה", תוכננו נקודות מעבר בגבולות, שיגור שליחים ומורי־דרך לבאים החדשים, שהגיעו כעת באורח מאורגן, והונחו היסודות לארגון עלייתם לארץ בדרכים שונות ומשונות ובניירות מזוייפים דרך רוסיה, תורכיה וסין, שהיו בימים ההם ארצות המעבר היחידות.

בין הקבוצות הראשונות שהגיעו לוילנא נמצאה קבוצה בת ארבעים צעירים יוצאי תנועת „הנוער הציוני" בפינסק, ובראשה שני צעירים מוכשרים, בעלי יוזמה ומרץ ובעלי עבר תנועתי עשיר — סלומון אנטין וניסן רזניק.

חלק מצעירים אלה הגיע לעיר בתקופה הקצרה, בה נמצאה תחת השלטון הסובייטי, לפני שנמסרה וילנא על ידם לליטאים. כיוון שגם פינסק היתה תחת שלטון סובייטי — היתה דרכם קלה וליגאלית. פשוט קנו כרטיסים, התיישבו ברכבת, נסעו והגיעו. אחרים, הגיעו לוילנה לאחר הצבת הגבולות וטעמו הרבה סבל וסכנת־חיים במעבר דרך „הגבול הירוק". יהדות וילנא וליטא קבלה את אחיה הפליטים בזרועות פתוחות וברחמימות רבה. עד מהרה מצאו הבאים את מקומם בחיי החברה היהודית בליטא. לבאים הוגשו יחד עם העזרה החומרית הדרושה גם תמיכה וסעד מוסרי. ואם ביהודים „סתם" כך, לא כל שכן בתנועות הנוער. אלה ראו בבאים תוספת־כוח, כוחות ארגוניים, מנהליים והדרכתיים אשר יצעידו את תנועותיהם ויאדירו את כוחם.

ניסן רזניק מצא לעצמו שטחי פעולה רבים וחיוניים לתנועתו. הוא היה נציג תנועתו כלפי הג'וינט והשתדל להשיג מארגון זה עזרה מקסימלית לחבריו. הוא ריכז במשך שנה כמעט את קן תנועתו בקובנה וראה ברכה בעמלו ובפעולותיו. הוא עשה ימים כלילות בעבודתו התנועתית־ציבורית הענפה.

העבודה נעשתה קשה יותר ומסובכת יותר כאשר גזרו הליטאים על הקיבוצים לעזוב את וילנא ולהתפזר על פני עריה ויערותיה של ליטא. קיבוצו של ניסן עבר בחלקו לשאבלי ובחלקו לזיאמיאליס — והשפעת ניסן ופעולותיו הקיפו את וילנא וקובנה וגם את שאבלי וזיאמיאליס.

הימים הטובים של שלטון הליטאים חלפו מהר. מוסקבה האשימה את ליטא בפרובוקאציות ובלי לתת שהות לליטאים להוכיח את צדקתם, החל הצבא האדום במצעדו לעבר ליטא, וביוני 1940 (סוף חודש תמוז) כבר שלטו בה הסובייטים.

התנועות הציוניות נאסרו עתה מטעם החוק. העבודה התנהלה במחתרת. הוקמה קואורדינציה של תנועות הנוער הציוניות, שעסקה בחלוקת מספר הסרטיפיקטים הזעום שנתקבל, אך עיקר פעולותיה היה בארגון עלייה בלתי ליגאלית, בחיפוש דרכי יציאה, בזיוף מסמכים — דרכונים ויזות וכיוצא באלה — ובשמירה על הרוח הציונית ותורתה בין הנוער. ניסן ייצג את תנועתו בקואורדינציה זו. כרגיל וכתמיד היה מראשי דבריה ופעיליה ודאג לתנועתו במסירותו ונאמנותו האופייניות לו.

ניסן היה אז תושב קבוע בוילנא, הוא התגורר בחדר אחד עם עוד שני פינסקאים — אנטין וגרושקו, אך זה היה רק לכאורה, למעשה חילק ניסן את זמנו בין קובנה לוילנה. יום יום היה נוסע הלוך וחזור להסדיר ענייני עליה וענייני תנועה אחרים. פעילותו גברה והלכה, הזמן דחק. מאז נכנסו הרוסים לליטא, הרגישו הכל כי זוהי התחלת הקץ. איש לא ידע, מה עתיד לקרות, אך הלב ניבא רעות, ועל כן צריך היה להספיק ולהוציא ממקום זה מספר אנשים גדול ככל האפשר. ודבר זה דרש מאמצים גדולים לאין שיעור.

ב־22 ביוני 1941 החל הצבא הגרמני בהסתערותו לעבר רוסיה ובתור הראשון פרץ את גבולותיה של ליטא. הציבור

היהודי היה אז מופתע ונדהם, אחוז פחד וחסר אונים.

במהומה ובמבוכה הכללית התקיימו התיעצויות, האם יש ללכת בעקבות הצבא האדום הניגף והנסוג בבהלה לעבר רוסיה או לא.

ניסן ואנטין התנגדו להצטרף לזרם הבורחים. אין להפקיר את החברים שנשארו במקום. יש להשאר עמם ולכוון את צעדיהם.

בתקופה הראשונה לאחר בוא הגרמנים הצטמצמו הפעולות לעזרה חומרית והבטחת קיומם של החברים. לא היתה אפשרות לפעולות מאורגנות ונרחבות. כל מה שנעשה בתנאים המיוחדים ההם, נעשה ביוזמה פרטית ובאורח אינדיבידואלי, אך ערכם לא נפגע על ידי כך. ניסן לא ישב בחיבוק־ידיים. גם כעת, ואולי ביחוד כעת, הרגיש את כובד האחריות שהוטלה עליו, והאפשרויות היו כה קטנות, כה מוצמצמות, והצרכים כה גדולים וכה רבים!

עם הקמת הגיטו, פתח היודנראט מטבחים זולים לנצרכים. אחד המטבחים נפתח ברחוב שטרשון מס׳ 2, וכמנהל מונה סלומון אנטין. מטבח זה הפך למקום הוועדות של כל תנועות הנוער הציוניות. במטבח זה התקיימו הדיונים, הויכוחים וההתלבטויות על הקמת הארגון הלוחם המאוחד פ.פ.א.; (פארייניקע פּאַרטיזאַנער אָרגאַניזאַציע) בגיטו וילנא. כאן, במטבח זה, החליטו אנשי „הנוער הציוני" כי ניסן רזניק יהיה נציגם במטה הפ.פ.א. אשר הוקם ב־21 בינואר 1942. שמו המחתרתי היה „חיים", וכך הוא חתום על התקנון הקרבי של פ.פ.א. (התקנון במקורו הובא לארץ ונמצא בארכיון „מורשת"). אחת הפעולות הראשונות של הפ.פ.א. היתה שיגור משלחת לוארשה, להביא משם ידיעות־איכה על ההשמדה ואת הבשורה על הקמת תנועת ההתנגדות (ר׳ לעיל — בפרק על שלמה אנטין).

עם צאתו של אנטין לוארשה, נתמנה ניסן כמנהל המטבח, ועד מהרה הפך לאחת הדמויות המפורסמות בגיטו, כאחד האנשים המסורים והנאמנים המוכנים לעזור לזולת בכל עת ובכל שעה.

מאז הקמת הפ.פ.א. כבש ארגון מחתרתי זה את כל לבו של הנוער, אשר השתייך אליו. את כל מרצו, כוחו וזמנו. התחילה עבודה קדחתנית לרכישת אנשים ונשק. נערכו שיעורים ואימונים, נתקיימו פגישות וישיבות. צריך היה לגייס אמצעים ולפעול בזהירות.

בתנאי הגיטו היתה עבודה זו קשה עד מאוד. קשה היה לתת אמון באנשים בלתי ידועים ורכישת הנשק היתה קשה שבעתיים, ובלי נשק לא היה טעם והצדקה לקיומו של ארגון המפיץ סיסמאות מרד.

על אף הקשיים העצומים — התפתח הארגון במהירות, שורותיו התרחבו, אוירה של אמון הדדי שררה בין החברים, למרות הבדלי השקפות. הכל הבינו כי בשעת סכנה לעם כולו, בשעה שהמשחית עושה שמות, הכרח הוא ליצור חזית מאוחדת. ואחד מראשי המנצחים על העבודה הקדושה היה ניסן רזניק.

לאחר האקציות הגדולות השתרר שקט בגיטו שנמשך מספר חדשים. היהודים התרגלו למצבם. תקוות חדשות התעוררו בלבבות. אידיאולוגית הארגעה של המנהיגים בכל הגיטאות נפוצה גם בגיטו וילנא, וכבשה לבבות.

בינתיים, בשעה שמנהיגי הגיטו הבטיחו שקט ושלווה, הכינה הגיסטפו את תוכניותיה לשלב הבא של ההשמדה. עבודתה של המחתרת נעשתה קשה יותר ומסוכנת יותר. כעת היה צורך במשנה מרץ להזהיר את ההמונים, לעוררם מתרדמת הארגעה, לייסר אותם על שאננותם ולספר את הצפוי להם, להחדיר בהם את האמת על ההשמדה הטוטאלית ולקראם להתנגדות ולמרד — כדרך היחידה והמוצא היחיד למות בכבוד ואולי להינצל. ניסן היה מראשי המטיפים והמוכיחים.

בקיץ 1943 עבר על הגיטו משבר חמור. מפקד הארגון הלוחם איציק ויטנברג הוסגר למושל הגרמני. הכל הרגישו כי זוהי ראשית הקץ. הגרמנים התחילו בהוצאת אלפים מתושבי הגיטו למחנות עבודה באסטוניה. הארגון החליט להוציא את כוחותיו ליערות.

ניסן היה ראש קבוצת הלוחמים השניה שיצאה ליערות נארוץ׳ (רוסיה הלבנה).

היה עליהם לעבור דרך של כמאתיים קילומטר בשטח האוייב, דרך מלאה משמרות גרמניים, סכנות ופחדים.

כבר בלילה הראשון ליציאתם מן הגיטו נתקלה הקבוצה בכוחות האוייב. היא התפלגה לשניים ובקשיים עצומים הגיעו ליער.

גם היער קיבל את פניהם בקרי. זמן קצר לאחר בואם פורקה היחידה היהודית, נשק הלוחמים שהשיגוהו בקשיים ובסכנות כה רבים והביאוהו ליער, נלקח מהם והיחידות הפארטיזאניות הרוסיות בפיקודו של מארקוב, סירבו לקבל לתוכן את הלוחמים היהודים.

עוד טרם הספיקו להתאושש מ„קבלת הפנים" זו, החלה ה„אבלאווא" — ההתקפה הגרמנית הגדולה על יערות אלה. כל הגדודים הפרטיזאנים התפצלו ליחידות קטנות ויצאו לחפש מקלט במקומות אחרים עד יעבור זעם. וליהודים אין דואג, אף גוי בסביבה לא יתן להם מחסה. ואכן, רבים היו הלוחמים היהודים, שניספו בהתקפה גרמנית זו.

ניסן וחלק מאנשיו הצליחו לעבור את המצור במצאם מחסה באיזור ביצות, שהגישה קשה אליו. הפרטיזאנים התחילו לחזור לבסיסים, החיים ביער קיבלו את צביונם הרגיל, את היהודים לא קיבלו לשורות היחידות הלוחמות. האבדות היו כבדות, אך העלבון הצורב היה קשה מכל. פיקוד הבריגאדה הציע ליהודים להתארגן בפלוגות יצרניות. כלומר — ליהפך ל„חוטבי־עצים ושואבי־מים" לפרטיזאנים הגויים.

ניסן לא היה מוכן לכך. הוא לא בא היערה להציל את חייו וליהפך ליהודי־חסות. בעצמותיו קדחה אש הנקמה, עליו להלחם באוייב ויהי מה! הוא ניהל משא ומתן ממושך ומייגע עם מפקד הבריגאדה הליטאית קאזימיר על הקמת יחידה יהודית לוחמת או על הכללת קבוצת לוחמים יהודים ביחידות הקרביות. המפקד הבין לרוחו של ניסן, אך לא היה מוכן להיענות. וניסן לא הרפה, הוא ניצל כל הזדמנות נאותה ובלתי נאותה והפעיל את לחצו על המפקד, עד שלבסוף הסכים לקבל מספר של לוחמים יהודים ליחידות קרב.

ניסן נמנה כעת על יחידה פרטיזאנית ליטאית שמנתה 120 איש ופעלה בסביבות יער קאזיאן. עד כיבוש האזור ע"י הרוסים,

עשה ניסן ימים כלילות במלחמתו באוייב הגרמני. לא החמיץ אף הזדמנות מלהיפגש אתם בשדה הקרב.

הגיעו ימי השחרור. בוילנא החרבה החלו להתאסף השרי־דים, שרידי הפרטיזאנים, שרידי הבונקרים והמחנות, ובלב כולם הרצון לברוח ממקום נורא זה. אף אחד לא רצה לבנות מחדש את חייו על האדמה רווית דם אחיהם, קרוביהם וידידיהם. אך לאן יפנו? וניסן הפך לאחת הכתובות המרכזיות של השרידים. הוא היה מעמודי התווך של הארגון המחתרתי החדש אשר קם רק עתה ומטרתו היתה להוציא את היהודים משטחי הכיבוש הרוסיים ולהובילם בדרך לארץ. וכאילו היה זה המשך של הארגון המחתרתי בגיטו, גם הפעם היו מאוחדים בארגון זה כל התנועות הציוניות — רק הציוניות, וכך הונח היסוד לאר־גון „הבריחה".

כשליח ארגון זה, יצא ניסן לחפש דרכי יציאה ולארגן נקודות מעבר. הוא הגיע עד לרובנו ובדק את אפשרות המעבר לצ'רנוביץ כמקום־מעבר לרומניה שם נמצאו נמלי ההפלגה לארץ. בדרכו לרובנו סר לפינסק השוממה וברח ממנה לאחר חצי יום.

ברובנו נפגש ניסן עם קבוצת פרטיזאנים יהודים מקומיים ויחד אתם הקים את נקודות המעבר הדרושות. ניסן חזר לויל־נה. בודדים וקבוצות התחילו ללכת בדרך אותה סלל. עשרות עברו בה והגיעו לרומניה עד שיום אחד נתפסה קבוצה על ידי משמרות הגבול והדרך נפסלה.

דרכי הבריחה הובילו כעת לפולין. התחילה ריפטריאציה של אזרחי פולין מהשטחים הרוסיים. ראשי הבריחה וניסן בתוכם, ראו בריפטריאציה אפשרויות להוצאה כמעט המונית של היהודים מוילנא. התחילה חרושת לזיוף ניירות. עשרות ומאות צעירים הפכו בין לילה לאזרחי פולין ועשו דרכם ללוב־לין — בעיר זו התרכזו כעת השרידים. בה הוקם ועד יהודי מרכזי, בה היו קיימות נקודות קליטה לבאים בשעריה. כאן גם התמקם מרכז „הבריחה" וכאחד מראשי ארגון זה היה ניסן חייב להימצא שם.

במירצו הבלתי רגיל ובעבודתו ללא ליאות, הפך ניסן עד מהרה לאחד האנשים המרכזיים — לאחת הדמויות הבול־טות בין שארית הפליטה בפולין.

יחד עם ענייני ה„בריחה" הכלליים, הקים ניסן את תנועתו, תנועת „הנוער הציוני", מהריסותיה ונתן לה דפוסים ארגוניים, אירגן קיבוצים, ליקט מתוכם את השרידים הותיקים והצעירים שזה מקרוב באו להסתופף תחת כנפי תנועתו, והוא שימש להם מורה ומדריך ומחנך, שדאג למזונותיהם, ללבושם וסיפק להם גם מזון רוחני. הוא דאג להוציאם מפולין ולקרבם לחופי הים התיכון, כי משם בודאי יימצאו הדרכים להעלותם לארץ.

וכך עבר ניסן על פני ארצות אירופה יחד עם מרכז הברי־חה מפולין לרומניה. בבוקרסט היה קיים מרכז לעליה הבלתי ליגאלית, בה ישבו שליחי הארץ שעסקו בכך וארץ זו הפכה למקום משיכה טבעי לשארית הפליטה.

מרומניה הלך ניסן לאיטליה. הוא פעל במסגרת המרכז לגולה והיה חבר מרכז ארגון הפליטים ומרכז החלוץ, ורכז פעולות תנועתו — „הנוער הציוני".

ניסן לא היה רק מטיף — הוא גם הגשים. לאחר שהות של שנתיים ומעלה באירופה תוך פעילות בלתי פוסקת, הגיע לארץ. דרכו הובילה ישר לקיבוץ, לניצנים. הימים היו ימי ערב הקמת המדינה, כובד המשקל של כל הפעולות הושם על ענייני בטחון. ניסן נרתם בעול הבטחון במקום, באימונים צבאיים, בהכנת מקלטים, בשמירה וכדומה. צבאות ערב דפלשו לארץ, הצבא המצרי התקדם בדרומה של הארץ והגיע עד לניצנים. חברי המשק עמדו בגבורה מול כוחות עדיפים, חלק מן הלוחמים נפל בקרבות, תחמושתם אזלה והנקודה נפלה בידי המצרים. אלה שלא הספיקו לסגת — נפלו בשבי.

כנראה, שסאת הסבל והיסורים של ניסן לא תמו עדיין; אחרי יסורי הגיטו והיערות, לאחר שראה בחורבן עמו באירופה — עלה בגורלו להתענות אחד־עשר חודש במחנה שבויים במצרים — בעבסייה, מחנה לפי המתכונת של מחנה ריכוז גרמני. כתמיד כן עתה — רוחו של ניסן לא נפלה בקרבו. גם כאן מצא שטח נרחב לפעילות ציבורית, הוא סייע בארגון חיי מחנה תקינים בתנאים הקיימים ובארגון קורסים שונים ללימוד ולהשתלמות, מתוך אמונה בלתי בחזרה הקרובה לארץ.

עם חזרו מהשבי נבחר על ידי תנועתו כשליח לארצות אמריקה הדרומית. משך שלוש שנים עבר על פני ארצות אלו, אירגן את הנוער, הקים קבוצי הכשרה, שלח גריעינים מאור־גנים לארץ שנלקטו בקיבוצי תנועתו ובמערכת הכלכלית הכל־לית של הארץ.

כאשר חזר משליחותו, נבחר כיושב ראש המועצה האיזו־רית שבמחוז אשקלון. באותה מסירות ונאמנות שכה אופייניות לו הוא דואג לצרכיהם של ישובי האיזור ומצליח לקדם את ענייניהם. זמן כהונתו כיו"ר המועצה האיזורית זכור לטובה בפי כל.

בשנים האחרונות מתגורר ניסן ברמת־גן.

נחום בונה (מוליאר) *

חורבן און ווידערשטאַנד

אריינפיר

דער גורל פון די יידן אין פינסק איז געווען דער זעלבער גורל ווי פון די יידן פון אייראָפּע אין אַלגעמיין. ד. ה. — כמעט פולשטענדיקער אויסראָט. צוזאַמען מיט דעם יידישן לעבן און פאַרמעגן זענען אויך פאַרטיליקט געוואָרן אַלע שריפטן און דאָקומענטן פון דעם לעבן אין געשיכטע פון די קהילות אין פינסק און קאַרלין.

עס איז נישט איבערגעבליבן קיין זכר פון דעם יודנראַט־אַרכיוו אָדער וועלכע נישט איז רשימה אָדער עדות פון דער צייט פון דער נאַציסטישער הערשאַפט אין דער שטאָט, הגם אין אַנדערע געטאָס איז דאָך געלונגען עפּעס אָפּצוראַטעווען אויף דעם געביט.

מיר האָבן פאַר זיך בלויז צוויי דאָקומענטן פון יענע פינצטערע טעג:

א. אַ בריוו פון דר׳ אלחנן איינבינדער, פון דעם 12־טן אָקטאָבער 1942, ד. ה. 17 טעג פאַר דער ליקווידירונג פון דעם געטאָ.

ב. 21 בלעטלעך מיט 1218 נעמען פון יידן אין דעם פינסקער געטאָ, מיט זייערע אַדרעסן, אַרבעטס־פּלעצער. דאָס איז אַ רשימה פון יידן וועלכע האָבן באַקומען אַרבעט־דערלויבנישן אין יוני 1942.

אַנדערע עדות זענען אויפגענומען און פאַרצייכנט געוואָרן נאָך דער מלחמה. צוויי פון זיי אַ יאָר נאָך איר. אין נאָוועמבער 1945 האָט יהושע גורביטש איבערגעגעבן זיין עדות אין לינץ (עסטרייך) און אין סעפּטעמבער 1916 האָט אריה דאלינקא פאַרענדיקט זיינע זכרונות, וועלכע זענען פאַרעפנטלעכט געוואָרן אין אַ בוך־פאָרם. ווייטערדיקע עדות־פאַרהערן זענען פאַרשריבן געוואָרן אין תל־אביב אין יאָר 1955 ווי עס האָבן זיי איבערגעגעבן גאלאצקי־שערמאַן גאָלדע, ניידיטש יהושע קאַברינטשוק־גאַרבוז תמר און שערמאַן חיה, אַלע 4 פון דער פינסקער שארית הפליטה.

5 אַנדערע האָבן אָנגעשריבן זייערע זכרונות אין די לעצטע יאָרן. מאָטל שוכמאַן, דער איינציקער פון די אָפּגע־ראַטעוועטע, וואָס איז געווען אַ באַאַמטער אין יודנראַט, האָט פאַרענדיקט זיינע זכרונות אין יאָר 1961 אין מאָנטריאָל (קאַנאַדע); דוד גלאָב, (גלאַבמאַן) אין יאָר 1962 אין ניו־יאָרק. זיינע זכרונות האָט ער געשריבן אויפן יסוד פון נאָטיצן, וועלכע זענען פאַרבליבן ביי אים ביז דעם היינטיקן טאָג; צילה דאלינקא האָט געשריבן וועגן דעם קליינעם געטאָ; מוליא כהן־ראַטנובסקי — „נאָך 20 יאָר״; אהרן קאַליוואָטש און פאַני לוץ־סולומיאַן האָבן מינדלעך איבערגעגעבן וועגן זייערע זכרונות און איבערלעבענישן.

פאַר אונדזער דאָזיקער אַרבעט האָבן מיר זיך אויך באַנוצט מיט די עדות, וועלכע זענען אָפּגעגעבן געוואָרן אין יאָר 1962 אין דער תל־אביבער פּאָליציי, אין דעם תל־אביבער קרייז־געריכט און אין דעם פרידנס־געריכט אין חיפה, קעגן די נאַציסטישע פאַרברעכער, וועלכע זענען באַשולדיקט געוואָרן אין דעם מאָרד פון די פינסקער יידן. מאַניא שיינבערג־פינקל און אברהם פאַרטשיק זענען צווישן די אויבנדערמאָנטע עדות.

דער אַרכיוו פון „יד ושם״ האָט אויך צוגעשטעלט צו אונזער רשות צוויי דאָקומענטן אין פעלכע פינסק ווערט דערמאָנט.

1. די עדות נומער 1790 פון הערשל טאַרקען, וועלכע ער האָט איבערגעגעבן אין יאָר 1948 אין דייטשלאַנד און
2. די נומער 297/139 פון יוסף האפמאַן, אַ הונגאַרישער ייד, וועלכער איז אין יאָר 1943 געברענגט געוואָרן קיין פינסק צו צוואַנגס־אַרבעט ביים אויפשטעלן אַ בריק. ער דערמאָנט אָבער נישט אין זיין עדות קיין שום באַגעגענישן מיט יידן און אַפילו נישט פאַרטיזאַנער, וועלכע פלעגן באַזוכן זיין אַרבעטס־פּלאַץ.

אויף דער באַריכט פון דעם פּראָקוראָר דר׳ ארצט, פון לודוויגסבורג, וועלכער גרייט צו דעם באַשולדיקונגס־אַקט קעגן די נאַציסטישע פאַרברעכער פאַר דעם אומקום פון די פינסקער יידן, האָט געדינט אַלס מאַטעריאַל פאַר אונדזער ווייטערדיקער באַהאַנדלונג.

אויפן יסוד פון אָט די אַלע דאָקומענטן און עדות, ווי אויך אויפן סמך פון פערזענלעכע שמועסן, וועלכע איך האָב געהאַט מיט די אָפּגעראַטעוועטע פון דעם פינסקער אומקום, טרעט איך צו פאַרצייכענען די תקופה פון דעם אומקום און ווידערשטאַנד אין פינסק — די שטאָט אין וועלכער מיר זענען געבוירן.

אַ באַזונדער קאַפּיטל ווידמען מיר דעם אַקטיוון ווידערשטאַנד פון פינסקער יידן אין אַנדערע געטאָס און אין דער פאַרטיזאַנען־באַוועגונג. מאַטעריאַל פאַר אָט דעם טייל האָבן מיר גענומען פון די דערציילונגען פון די ווידערשטענדלער, פאַרטיזאַנען און זייערע משפחות, ווי אויך פון ביכער וועלכע זענען דערשינען וועגן אָט דער תקופה.

* די איבערזעצונג פון דעם קאַפּיטל פון עברית אויף יידיש — לייב מארגנטוי.

ערשטער טייל

דער חורבן

ערשטער קאַפּיטל

דער ערשטער חודש אונטער דער נאַצישער הערשאַפט

די דייטשן קומען

פרייטיק דעם 4־טן יולי 1941 — ט׳ תמוז תש״א, 13 טעג נאָך דעם אָנגריף פון דער נאַצישער אַרמיי אויף ראַטנפאַר־באַנד, זענען די דייטשן דערגאַנגען צו די טויערן פון פינסק, וואָס האָט דעמאָלט לויט דייטשע מקורות געציילט 80.000 איינוווינער און צווישן וועלכע 40.000 זענען געווען יידן.

„11 אַזייגער פאַרמיטאָג האָבן זיך די ערשטע דייטשע אַעראָפּלאַנען באַוויזן אונטער די הימלען פון שטאָט, דער עולם האָט אין פּאַניק פאַרלאָזט די גאַסן און יעדער איינער האָט זיך אומגעקערט צו זיך אין שטוב. אויך די פּויערים וועלכע זענען געקומען אויף דעם יריד האָבן זיך שנעל אָפּגערוימט פון שטאָט.

די מענטשן פון נ.ק.וו.ד. (קאָמיסאַריאַט פאַר אינערן ענינים) וועלכע זענען איבערגעבליבן אַלס לעצטע פון די פריערדיקע רעגירונגס־אינסטיטוציעס האָבן גיך פאַרפּאַקט זייערע זאַכן און אין איילעניש געטריבן זייערע אויטאָמאָבילן אין דער ריכטונג פון דער בריק, וואָס ציט זיך איבער דעם טייך האַפּינאַ.

פּלוצלינג האָט זיך דערהערט אַ געוואַלדיקער אויפרייס: די רוסן האָבן דאָס אויפגעריסן די בריק נאָך זייער אריבער־פאָר. אין די אויסגענג פון שטאָט האָבן זיך געטראָגן פלאַ־מען פון ברענענדיקע געביידעס, וועלכע די רוסן האָבן אונ־טערגעצינדן בשעת זייער צוריקצו פון שטאָט.

שפּעטער האָט אַ שטילקייט באַהערשט דעם אַרום, וועלכע איז איבערגעריסן געוואָרן פון צייט־צו־צייט דורך די קנאַלן פון דייטשע האַרמאַטן וועמענס קוילן האָבן זיך געטראָגן איבער דער שטאָט פון די זיך צוריקציִענדע רוסן פון דער צווייטער זייט פון טייך.

עס איז געפאַלן אַ דינער רעגן. די ערשטע דייטשן זענען אַריין אין שטאָט אויף מאָטאָציקלען. נאָך זיי זענען געפאָרן אויטאָמאָבילן באַצירט מיט פענער.

די קריסטלעכע איינוווינער פון שטאָט זענען אַרויס אין גאַס און מיט ברויט, זאַלץ און בלומען מקבל פּנים געווען די דייטשע סאָלדאַטן, בעת די יידן האָבן נאָכגעפּאָלגט זייער אָנקום דורך די שפּאַרונעס פון די פאַרמאַכטע לאָדן.

די ערשטע קרבנות

„אין דער צייט ווען די מיליטער־לייט האָבן אַדורכגעמאַר־שירט די ליסטאָווסקי־גאַס, וואָס איז געווען אין גאַנצן באַ־וווינט דורך יידן, האָבן זיי פון איינציקע הייזער אַרויסגעטריבן 16 בחורים צווישן וועלכע עס האָבן זיך אויך געפונען די ברידער אַברהם און זאב ניידיטש (ביידע האָבן זיך אומגעע־קערט פון ארץ־ישראל). דער תירוץ איז געווען, אַז זיי דאַרפן זיי האָבן צו אַרבעט. שפּעטער האָבן זיי געזאָגט אַז זיי זענען פאַרהאַלטן געוואָרן צוליב דעם, וואָס אין דער גאַס האָט מען געשאָסן אויף די דייטשן״.

אַ באַשטעטיקונג פאַר אָט דער באַשולדיקונג האָבן מיר געפונען אין פאָלגענדער זאַץ: „אויף אָט דער גאַס האָבן די יידן נאָכגעיאָגט צוויי פאַראַשוטיסטן, וועלכע זיי האָבן, אָבער, נישט געקענט כאַפּן. דאָס איז געווען אַ טייל פון אַן אַלגעמיינעם אָנפאַל אויף פאַראַשוטיסטן וועלכע האָבן פונאַנדערגעשפּרייט אין דער שטאָט און איר סביבה און צו־געגרייט דעם אַריינקום פון די דייטשן אין דעם ראַיאָן.

זיי פלעגן זיך פאַרשטעלן אַלס פּאָליציי־לייט, סאָלדאַטן אָדער אַפילו אַלס ציווילע מענטשן, פאַרבונדן שמועסן מיט איינוווינער און אַרויסבאַקומען פון זיי פאַרשיידענע ידיעות.

די צוויי פאַראַשוטיסטן, וועלכן זענען דאָ דערמאָנט געוואָרן האָבן דאָס געפירט די נאַצי־באַנדיטן אויף אָט דער גאַס״.

די 16 יידן האָט מען אַוועקגעפירט אין דעם בנין פון דעם קרייז־געריכט אין קאַרלין, ווו עס האָט זיך געפונען דער שטאַב פון דעם דייטשן מיליטער.

אויף צומאָרגנס, ווען די 16 האָבן זיך נישט אומגעקערט פון דער „אַרבעט" האָט מען זיך דערוווּסט אַז די 16 זענען פון דעם שטאַב־הויז אַוועקגעפירט געוואָרן אין דעם נאָענטן לישטשער וועלדל און דאָרט דערשאָסן און באַגראָבן געוואָרן, נאָר איינעם פון זיי איז געלונגען זיך אַרויסצורייסן פון אונטער דער קופּע פון קערפּערס און מיט אַ וווּנד אין האַנט אַנטלויפן. די עלטערן פון די קרבנות האָבן אייניקע טעג געזוכט זייערע קינדער, ביז זיי איז געלונגען צו געפינען דאָס אָרט פון זייער קבורה. זיי האָבן זיך געווענדעט צו די דייטשן מיט דער בקשה זיי צו דערלויבן צו ברענגען זייערע קינדער צו קבר ישראל. די נאַציס האָבן געפאָדערט פון די עלטערן אַז זיי זאָלן אונטערחתמענען אַ דערקלערונג, וואָס שטעלט פעסט אַז די רוסן האָבן דאָס דערמאָרדעט זייערע קינדער, און די עלטערן האָבן געחתמעט.

די דייטשן האָבן די עלטערן פאָטאָגראַפירט לעבן די קערפּערס פון די קרבנות און זיך באַנוצט מיט דעם בילד אין זייער גרויל־פּראָפּאַגאַנדע קעגן ראַטנפאַרבאַנד.

לויט אַן אַנדערער ווערסיע קומט אויס, אַז נאָכדעם ווי די נאַציס האָבן נישט דערלויבט צו ברענגען די קרבנות צו קבר ישראל, האָבן די עלטערן פון די געפאַלענע אויס־גענוצט די געלעגנהייט וואָס די מיליטער אָנפירונג אין שטאָט האָט זיך געטוישט און זיי האָבן זיך אופסניי געווענדעט מיט זייער בקשה צו דעם נייעם קאָמאַנדיר.

אויף דער דאָזיקער קאָמאַנדיר האָט פאַרלאַנגט פון די עלטערן חתימות, אָבער עס איז געלונגען אים אָפּצוקויפן מיט עטלעכע אַנצוגער און ער האָט דערלויבט איינצואָרדענען די לוויה.

בעת מען האָט די קערפּערס אַרויפגעלייגט אויף די פּשוטע וועגעלעך האָט מען געקענט זען ווי די קרבנות זענען שווער געפּייניקט געוואָרן פאַרן טויט און ווי אויך נאָך אים האָט מען געווילדעוועט איבער זיי.

די לוויה פון די ערשטע נאַציש־קרבנות אין שטאָט האָט געמאַכט אַן אומגעהויער דערשיטערנדיקן און אויף־טרייסלענדיקן איינדרוק".

גזירות

פון די ערשטע טעג אָן האָבן זיך אָנגעהויבן די גזירות.

„אויף צומאָרגנס נאָך דעם איבערנעמען די שטאָט דורך די דייטשן איז אַרויסגעגעבן געוואָרן אַ פאַראָרדנונג צו אַלע בעקערייען צו באַקן ברויט פאַר דעם מיליטער. אין פאַל ווען עס וועט נישט צוגעשטעלט ווערן די פאַרלאַנגטע צאָל ברייטלעך, וועלן 10 יידן באַצאָלן מיט זייער לעבן פאַר יעדן ברייטל, וואָס וועט פעלן.

עס איז פאַרבאָטן געוואָרן די יידן צו פאַרלאָזן די שטאָט, זיך צוגעפונען אין גאַס נאָך 6 אַזייגער אין אָונט, צו קויפן אין מאַרק.

עס איז אַרויסגעגעבן געוואָרן אַ באַפעל אַז יעדער יידיש קינד, פרוי, מאַן זאָלן טראָגן אויף דעם לינקן אָרעם אַ ווייסע לענטע מיט אַ געלן מגן דוד. ווער עס וועט דאָס נישט טאָן — וועט געשאָסן ווערן אויפן אָרט.

די יידן האָבן געמוזט איבערגעבן זייערע ראַדיאָס. ביי וועמען מען וועט געפונען אַ ראַדיאָ נאָכן פעסטגעשטעלטן טערמין — דערוואַרט טויט־שטראָף. אַלע ראַדיאָס האָט מען געדאַרפט איבערגעבן אין „באַנק פּאָלסקי" אויף דער אַגינסקאַ־גאַס.

די יידן האָבן געדאַרפט צושטעלן אַ באַשטימטן כמות פון זייף ווי אויך שטיוול, לייוונט און געוועבן.

עס האָבן זיך כסדר געמערט די פאַלן, ווען מענטשן זענען געכאַפּט געוואָרן צו אַרבעט און דערביי זיך באַנוצט מיט קלעפּ און געשלעג. יעדער מאַן, וועלכער האָט זיך גע־פונען אין גאַס האָט געקענט געכאַפּט ווערן. אין דער ערשטער צייט פלעגן די געכאַפּטע זיך אומקערן אַ היים אין אָונט געשלאָגענע אָן פאַרוווּנדעטע. דעריבער האָבן מענער — ווי ווייט־מעגלעך — אויסגעמיטן די גאַס.

אין די לאַנגע רייען ביי די בעקערייען פלעגן שטיין נאָר קינדער און פרויען און געדולדיק וואַרטן אויף אַ שטיקל ברויט.

די פאַרבייגייענדיקע דייטשן פלעגן זיי אַרויסנעמען פון די רייען און זיי שלאָגן אומברחמנותדיק און מאַכן זיי צו שאַנד און שפּאָט אין די אויגן פון די פּוילישע און רוסישע איינוווינער, וועלכע זענען געשטאַנען פון אַ זייט און הנאה געהאַט דערפון.

פון דעם ערשטן טאָג אָן, זינט זיי האָבן אָקופּירט די שטאָט, פלעגן דייטשע סאָלדאַטן באַפאַלן יידישע שטובן און צערויבן אַלץ, וואָס איז זיי נאָר געפעלן.

שפּעטער האָט אויף זיך גענומען אָט די „אויפגאַבע" די געסטאַפּאָ. זי האָט אָנגעהויבן סיסטעמאַטיש באַזוכן יידישע הייזער לשם רויבעריי און גזלה. נאָך אַזאַ באַזוך פלעגט מען דאָס הויז אָפּסטעמפּלען. בעיקר פלעגן זיי זוכן: פוטערס, לייוונט, צירונג. יעדער ווערטפולע זאַך פלעגן זיי צונעמען.

שפּעטער פלעגט מען אויך קאָנפיסקירן פאַרשיידענע מעטאַלן: סאַמאָוואַרן, העק, האַמערס, שערן, קופּערנע טעפּ, לייכטער, אייזערנע בעטן, געשיר, זילבערוואַרג א.אַ.וו.

די קריסטלעכע איינוווינער אַרבעטן צוזאַמען מיט די נאַציס

די קריסטלעכע באַפעלקערונג פון שטאָט האָט צוזאַמען־געאַרבעט מיט דעם אָקופּאַנט. זי האָט גלייך דערפילט אין וואָס פאַר אַ אויסנאַמסלאַגע די יידן זענען געשטעלט געוואָרן, ווי זייער לעבן און פאַרמעגן זענען געוואָרן הפקר און זי האָט אויך אויסגעשטרעקט איר האַנט צו רויב און גניבה.

די דייטשן האָבן דערויף געענטפערט מיט אַ באַפעל, וועלכער פאַרבאָט יעדן קאָנטאַקט צווישן יידן און קריסטן און וועלכער פאַרווערט צו פאַרקויפן, בייטן אָדער איבערגעבן יידישן פאַרמעגן צו קריסטן.

די פּוילישע פּאָליציי, וואָס איז אָרגאַניזירט געוואָרן דורך די דייטשן אין די סאַמע ערשטע טעג פון דער אָקופּאַציע, האָט מיט התלהבות צוגעהאָלפן די דייטשן מיט רויבעריי, דערנידערונגען און מסירות. אַלס דער פּאָליציי־קאָמענדאַנט איז באַשטימט געוואָרן סאָלאַגאַוו — אַ געוועזענער געריכטס־באַאַמטער און אַלס זיין שטעלפאַרטרעטער — דער זון פון דעם אַדוואָקאַט שמיגעלסקי.

לויט אַ באַפעל פון דעם מיליטערישן שטאָט־קאָמענדאַנט און אונטער זיין אָנפירונג, האָבן די פּוילישע פּאָליציאַנטן אַרעסטירט מענטשן, וועלכע האָבן דערפילט וועלכע נישט איז פונקציע אין דער צייט פון דער סאָוויעטישער הערשאַפט. צווישן די אַרעסטירטע איז געוועזן דער לערער פון דער תרבות־גימנאַזיע באלאבאַן. ער איז דערשאָסן געוואָרן פון דער אַנדערער זייט פון טייך.

„אייניקע פון די אַרעסטירטע זענען באַפרייט געוואָרן אַדאַנק גרויסע סומען פון „אָפּקויף־געלט".

אַלטע חשבונות צווישן אָרטיקע קריסטן און יידן זענען איצט צוגעשטעלט געוואָרן פאַר זייער בלוטיקן אויסצאָל.

„איך האָב געקענט אַ פרוי מיט דעם נאָמען באַשקע — דערציילט איין עדות — אַ מוטער פון 4 קינדער. אין אָנהויב פון דער מלחמה האָט זיך די דאָזיקע פרוי באַהאַלטן אין אַ פרוכט־גאָרטן אויס פחד פאַר לופט־אַטאַקעס. צוויי פּוילישע יונגעלייט האָבן אויף אָט דעם אָרט געשאָסן אויף אַ אַדורכרייטנדיקן רוסישן קאַוואַלעריסט אָבער אים נישט גע־טראָפן. ער איז אַראָפּ פון פערד אין געפרעגט ווער האָט דאָס געשאָסן אויף אים. די פרוי האָט אָנגעוויזן אויף די צוויי יונגע לייט און זיי זענען אַרעסטירט געוואָרן.

ווען די דייטשן זענען אַריין אין שטאָט האָט די פּוילישע

פאָליציי אויסגעפינען די פרוי און איר איבערגעגעבן אין די הענט פון דער געסטאַפּאָ, וועלכע האָבן איר פאַרפּייניקט ביז טויט.

אַ צווייטער פאַל: אַ יידישער יונגערמאַן, וועלכער איז געווען אין דער צייט פון דער סאָוויעטישער אָקופּאַציע אַן אַרבעט־לייטער אין אַ פאַבריק פון דיקטן, האָט איינמאָל געכאַפּט אַ קריסטלעכער פרוי בעת זי האָט געגנבעט עטלעכע דיקטן. זי איז דערפאַר באַשטראָפט געוואָרן מיט 3 חדשים אַרעסט. איצט ווען די דייטשן זענען אַריין איז דער יונגערמאַן אַרעסטירט געוואָרן. מען האָט אים צעשטאָכן אין דער פאָליציי און אַ גוססדיקן האָט מען אים אַרויסגעשלעפּט הינטער דער שטאָט און דאָרט דערשאָסן.

אַן אַנדערן יונגערמאַן האָט מען געמסרט אַז ער איז געווען אַ חבר אין קאָמסאָמאָל. מען האָט אים, דעריבער, געשלאָגן בין חלשות, געשניטן זיין פלייש לעבעדיקערהייט און געשיט זאַלץ אויף זיינע ווונדן. דער יונגערמאַן, זייענדיק אַ שטאַרקער און אַ געזונטער, האָט מען אים לאַנג געפּייניקט ביז דער טויט האָט אים אויסגעלייזט פון זיין פּיין.

די גאַסן זענען געווען פּוסט. די געוועלבער און האַנדלס אונטערנעמונגען — געשלאָסן. די בעלי־מלאכה זענען פאַר־בליבן אָן אַרבעט; די שולן זענען פאַרמאַכט געוואָרן, און די תרבות־גימנאַזיע איז פאַרנומען געוואָרן דורך אַ דייטשער אינסטיטוציע, אין די בתי־מדרשים איז מען נישט געגאַנגען אויס פחד. נאָר פאַבריקס־אַרבעטער און אייניקע אונטערנע־מונגען האָבן באַקומען ספּעציעלע דערלויבענישן און פאָר־געזעצט זייער אַרבעט.

דער צוזאַמענשטעל פון יודנראַט און זיינע אַנשטאַלטן

אין דער צווייטער העלפט פון חודש יולי איז פאַר־עפנטלעכט געוואָרן דורך דעם שטאָט־קאָמענדאַנט אַ דעקרעט אויפצושטעלן דעם יודנראַט, כדי עס זאָל זיין אַן אַדרעס לויט וועלכן מען קען זיך ווענדן צו דער יידישער באַפעלקערונג מיט דער פאָדערונג אויסצופילן פאַרשיידענע באַפעלן און גזירות.

אַלס ערשטער פאָרזיצער פון יודנראַט איז אויסגעוויילט געוואָרן דער דירעקטאָר פון דער תרבות־גימנאַזיע דוד אַלפּער. צוזאַמען מיט אים זענען אויסגעוויילט געוואָרן האַמערמאַן, סעמיזשאַווסקי, מאַנביעז, קאָפּל בוסעל, לערמאַן, מעשעל, שקאָלניק, שוואַרצבלאַט, בערגמאַן, פּרוטשאַנסקי און אַנדערע.

נאָך צוויי טעג פון זיין אין זיין אַמט אַלס פאָרזיצער פון יודנראַט האָט דוד אַלפּער רעזיגנירט. ער האָט גוט געוווּסט אַז דורכדעם שטעלט ער איין זיין לעבן, אָבער ער האָט פאַר־שטאַנען אַז דער יודנראַט איז נישט באַשאַפן געוואָרן כדי צו פירן פאַרהאַנדלונגען מיט די דייטשן נאָר כדי בלינד אויסצופירן זייערע באַפעלן און אָנווייזונגען ד.ה. צו זיין אַ געהילף אין די הענט פון שונא. און באמת אין דער ערשטער שחיטה (ווייטער וועלן מיר זי אָנרופן: ערשטע אַקציע) וועלכע איז אַדורכגעפירט געוואָרן 10 טעג נאָך דער רעזיג־נאַציע פון דוד אַלפּער, איז ער געווען צווישן די ערשטע וועלכע זענען פאַרהאַלטן געוואָרן און ער איז דערמאָרדעט געוואָרן צוזאַמען מיט נאָך 20 מיטגלידער פון יודנראַט און טויזנטער אַנדערע קרבנות. פאַרבליבן לעבן זענען נאָר 8—7 מיטגלידער פון יודנראַט וועלכע האָבן דערפילט זייער אויפ־גאַבע ביזן סוף.

היות ווי די מיטגלידער פון יודנראַט האָבן גענומען אַן אַקטיוון אָנטייל אין דער קאָנצענטרירונג פון טויזנטער יידן, וועלכע זענען אַלע אומגעקומען בעת דער ערשטער אַקציע און צווישן די לעבן פאַרבליבענע זענען אויך געווען די קינדער פון די יודנראַטלער, האָט זיך אַרום זיי געשאַפן אַ פיינטלעכע אַטמאָספער וועלכע איז געקומען צום אויסדרוק אין דעם זאָג מצד טויזנטער אלמנות און יתומים: „איר און אייערע קינדער האָבן זיך נישט צוגעשטעלט אָבער אונדזערע מענער און פאָטערס האָט איר געשיקט צום טויט”.

אין אָט אַזאַ אַטמאָספער האָט דער יודנראַט געפירט זיין אַרבעט אין משך פון דער גאַנצער צייט פון זיין קיום.

זיין צוזאַמענשטעל איז געווען ווי פאָלגנד:

1. בנימין באקשטאנסקי — פאָרזיצער, באַשטימט פאַר די עקאָנאָמישע ענינים.
2. מאטל מינסקי — וויצע־פאָרזיצער, פאַרבינדער מיט די דייטשן.
3. פיינבראָן — פאַראַנטוואָרטלעך פאַר די געלט־ענינים.
4. גאלדמן — פאַראַנטוואָרטלעך פאַר די יורידישע ענינים.
5. קופּער — אַרבעט־פאַרטיילונג.
6. משהל א־זנבערג — אַפּראָוויזאַציע.
7. זילבערבלאַט — אַפּראָוויזאַציע.
8. מאיר גרינשטיין — אַפּראָוויזאַציע.

באקשטאַנסקי איז געווען דער אָפיציעלער פאָרזיצער אָבער דער פאַקטישער פאָרזיצער פון יודנראַט איז געווען מאָטל מינסקי, וועלכער זייענדיק אַמאָל אַ תושב פון דאַנציג האָט גוט געקענט דייטש און זיין עיקר־טעטיקייט איז באַשטאַנען אין די טאָג־טעגלעכע פאַרבינדונגען מיט דעם געביטס־סעקרעטאַריאַט.

כמעט יעדער טאָג — אין אָוונט — איז פאָרגעקומען אַ זיצונג פון יודנראַט אויף וועלכער מינסקי האָט איבערגעגעבן וועגן די „בייעסן” פון טאָג.

ווייזט אויס, אַז עס איז נישט געפירט געוואָרן קיין שריפטלעכער פּראָטאָקאָל און די זיצונג איז באַשטאַנען בלויז אין דעם אַדורכרעדן זיך וויאַזוי צו דערפילן די אומאויפ־הערלעכע דייטשע גזירות. אין דער ערשטער צייט האָט דער יודנראַט זיך באַמיט אָפּצושוואַכן אויף ווייט מעגלעך די דייטשע באַפעלן. שפּעטער אָבער זענען די מיטגלידער פון יודנראַט געצוווּנגען געווען מיטצוהעלפן די דייטשן אין דעם אויספירן פון זייערע גזירות.

דער בוכהאַלטער פון יודנראַט איז געווען אפרים על־שטיין — געוועזענער בוכהאַלטער אין דער דיקטן־פאַבריק אין האָראָדישטשע און זיין געהילף איז געווען מאָטל שוכמאַן.

דער הויפּט־קאַסירער איז געווען אידל גילער.

אין דעם חודש פון זיין טעטיקייט האָט דער יודנראַט אויפגעשטעלט אַ פּאָליקליניק אין דעם הויז פון לעווין, נישט ווייט פון דער גרויסער שול. אָנגעפירט מיט איר האָט ד״ר אלחנן איינבינדער. אַזוי איז אויך אויפגעשטעלט געוואָרן אַ יידיש שפּיטאָל. אויך די חברא קדישא איז געווען טעטיק אונטער דעם אויפזיכט פון דעם יודנראַט און אירע הענט זענען געווען פול מיט אַרבעט. פון די יידן וועלכע האָבן מקיים געווען מיט מסירות־נפש די מצווה פון חסד של אמת ווערן אין די עדות באַזונדערס דערמאָנט דער אייזן־סוחר יודל אקסמאַן, דער מאַנופאַקטור־סוחר אברהם־לייזער מוליאַר.

אַרבעט פאַרטיילונג

הונדערטער יידן האָבן געאַרבעט אין די פאַרשיידענע אָפּטיילונגען פון דעם יודנראַט. די גרעסטע צאָל באַאַמטע איז געווען באַשעפטיקט אין דער אַרבעט־אָפּטיילונג.

4—5 טויזנט יידישע אַרבעטער האָבן געאַרבעט אויף פאַרשיידענע אַרבעט־פּלעצער. די אַרבעט־אָפּטיילונג האָט צוגעגרייט די ליסטעס פון די אַרבעטער פאַר די פאַרשיידענע אונטערנעמונגען און וואַרשטאַטן. די מערהייט אַרבעטער זענען געווען סטאַבילע אַרבעטער און נאָר אַ קלענער טייל איז געווען באַשעפטיקט צייטווייליק.

יעדער טאָג האָט דער יודנראַט געמוזט צושטעלן די נויטיקע צאָל טעגלעכע אַרבעטער לויט די פאָדערונגען פון די דייטשן. מענער פון 16—65 יאָר און פרויען פון 16—55 יאָר זענען פאַרפליכטעט געוואָרן צו צוואַנגס־אַרבעט דריי מאָל אין דער וואָך לויט אַ ליסטע, וואָס איז צוגעגרייט געוואָרן פאָרויס.

די פאַרשריבענע צו דער אַרבעט האָבן זיך געמוזט שטעלן 8 אַזייגער אין דער פרי פאַר דעם הויז פון דעם יודנראַט, וואָס האָט זיך געפונען לכתחילה אויף דער זאבלאנא גאַס אַנטקעגן דעם שטאָטישן שפּיטאָל און איז שפּעטער איבערגעפירט געוואָרן אין דעם בנין פון לייב טענענבוים אויף דער אלבראכטאָווסקי גאַס.

עס זענען נישט געווען קיין באַשטימטע אַרבעט־שעהן. דער דייטשער אויפזעער האָט באַשעפטיקט די מענטשן, ווי לאַנג עס האָט זיך אים פאַרגלוסט.

מידע, הונגעריקע און נישט איינמאָל צעשלאָגענע פלעגן די באַשעפטיקטע זיך אומקערן אַ היים בעת אַרום איז שוין אַלץ געווען איינגעטאָן אין פינסטערניש. יידישע אַרבעטס־גרופן, וועלכע זענען אָרגאַניזירט געוואָרן דורך דעם יודנראַט האָבן אויך געאַרבעט ביי אָרטיקע קריסטלעכע אונטערנעמער — אין גרינוואַרג־גאָרטנס, ביי פאַבריכטן ווענגן און בריקן און ביי אַנדערע אַרבעטן.

די טעטיקייט פון יודנראַט

פונוואַנען האָט דער יודנראַט גענומען געלט אָנצופירן מיט זיין טעטיקייט? די וויכטיקע הכנסה איז געקומען פון דעם ברויט־שטייער. ברויט האָט מען פאַרקויפט לויט קאַרטן. אַ קילאָ האָט געקאָסט 2 רובל (שפּעטער — 3 רובל) דערפון זענען 75% געווען שטייער־אָפּצאָל. אויפן שוואַרצן מאַרק האָט מען פאַר אַ ברייטל געצאָלט 200 רובל. אַ צווייטער מקור פון פרנסה האָט געדינט פאַר דעם יודנראַט דער פאַרקויף פון אַ טייל פונם גאָלד, וועלכן די דייטשן האָבן קאָנפיסקירט.

דאָס געלט איז אויסגעגעבן געוואָרן פאַר דריי עיקרדיקע צילן:

א. צו באַפרידיקן די דייטשע פאַרשיידענע און משונהדיקע פאָדערונגען.

ב. פאַר אַרבעט־לוין פאַר די באַשעפטיקטע דורך דעם יודנראַט.

ג. פאַר סאָציאַלע צוועקן.

בראש פון דער סאָציאַלער אָפּטיילונג איז געשטאַנען די געוועזענע דירעקטאָרין פון דער גימנאַזיע די פרוי טשיטשיק־גאלינקער.

הונדערטער מענטשן פלעגן טאָג־טעגלעך באַלאַגערן איר אַמט און בעטן הילף און אונטערשטיצונג. יעדער איינער האָט דערלאַנגט אַ שריפטלעכע בקשה. די גרויס פון דער הילף האָט פרוי טשיטשיק באַשטימט לויט די פינאַנסיעלע מעגלעכקייטן, וועלכע זענען געשטאַנען צו איר רשות. פאַרשטייט זיך אַז זי האָט געקענט נאָכקומען די פאַרשיידענע ביטעס נאָר אויף אַ מינימאַלן אופן. נישט געקוקט אויף איר שווערער דענערווירנדיקער אַרבעט, האָט זי תמיד געפונען אַ גוט וואָרט פאַר אַלע וועלכע האָבן צו איר געווענדעט און זי איז געווען פאַר זיי ווי אַ באַרמהאַרציקע מוטער.

מיט דער אַפּראָוויזאַציע־אָפּטיילונג האָבן אָנגעפירט זילבערבלאַט, אייזנבערג און גרינשטיין. זילבערבלאַט האָט פערזענלעך געקענט די דייטשן וועלכע זענען געווען באַשטימט פאַר די אַפּראָוויזאַציע־ענינים. ער האָט זיך מיט זיי פאַרבונדן בעת זיי האָבן אים אַרויסגעוואָרפן פון זיין הויז אויף דער ווישניאָוועצקאַ־גאַס און דאָרט איינגעאָרדנט זייער אַמט.

אַחוץ ברויט האָבן די דייטשן גאָרנישט געגעבן די יידן. כדי צובאַקומען אַנדערע לעבנס־מיטלען האָבן די יידן געמוזט אָנקומען צו די פויערים און פאַר מלבושים און שטאָפן קריגן ביי זיי עסנוואַרג. די יידן וועלכע האָבן געאַרבעט אין פאַרשיידענע טיילן פון שטאָט זענען געווען די פאַרמיטלער אויף דעם געביט.

יידן איז געווען פאַרבאָטן צו קומען אויפן מאַרק. אַזוי האָבן זיי זיך אויך נישט געטאָרט באַווייזן אויף דער גרויסער גאַס (קאָשטשושקא) און אין דער געגנט פון טייך.

נאָר אַ קורצע צייט האָבן די יידן גענאָסן פון דער פרייהייט צו קויפן לעבנס־מיטל אויפן מאַרק צוויי טעג אין דער וואָך. שפּעטער איז דערלויבט געוואָרן נאָר איין טאָג אין דער וואָך און צום סוף איז לחלוטין פאַרבאָטן געוואָרן פאַר יידן זיך צו ווייזן אויפן מאַרק.

דערציילט איינער פון די עדות:

„איינמאָל האָב איך געפּרוווט מיין מזל. איך האָב זיך אַריינגעגנבעט צווישן די וועגענער פון די פויערים אויפן מאַרק. איך האָב געהאַט זייף כדי פאַר אים צו באַקומען לעבנס־מיטל. נאָך איידער איך האָב באַוויזן צו גיין צו עמעצן האָט מיך פאַרהאַלטן אַ פּוילישער פּאָליציאַנט. נאָכדעם ווי איך האָב

געקריגן פון אים עטלעכע פּעטש און אויסגעהערט כלערליי קללות האָב איך זיך מיט ליידיקע הענט צוריקגעקערט אַהיים פול מיט שנאה און צאָרן אויף דער דערנידערונג און באַלייידיקונג״.

צווייטער קאַפּיטל

2 טעג פון א מאַסן־שחיטה

דער סוף פון דעם ערשטן חודש

עס איז אַריבער דער ערשטער חודש פון נאַצישער הערשאַפט אין שטאָט. דאָס איז געווען אַ חודש פון דערנידערונג, יסורים און צרות. שטילשווייגנד האָט דער יידישער ישוב געטראָגן די גרויסע ליידן, איינגעזאַפּט חרפּות און בושות און מיט ציטער געוואַרט אויף די ווייטערדיקע טעג.

פאַרשלאָסענע אין זייערע דירות און צוריקגעהאַלטנדיק זיך פון אַרויסגיין אין גאַס אויס פחד פון זיך טרעפן מיט דייטשן אָדער מיט זייערע באַהעלפער, די פּוילישע פּאָליציי — האָבן צענער טויזנטער אויסגעהונגערטע פאַרפּייניקטע יידן געהאָפט אַז נישט לאַנג וועט אָנהאַלטן דאָס שקלאַפערישע לעבן און אַז עס איז נישט ווייט דער טאָג פון זייער באַפרייונג פון דעם יאָך פון זייערע אונטערדריקער.

דער אַרעסט פון 300 מענער

פּונקט צום סוף פון דעם ערשטן חודש פון דער נאַצישער אָקופּאַציע איז די שרעק פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ גרויזאַמע ווירקלעכקייט.

מאָנטיק ביינאַכט, דעם 4־טן אויגוסט 1941, איז געשען די זאַך. אין אָט דער נאַכט זענען די דייטשן צוזאַמען מיט דער פּוילישער פּאָליציי באַפאַלן יידישע הייזער אין פאַרשיידענע טיילן פון שטאָט און אַרעסטירט 300 מענער. די מערהייט פון זיי יונגעלייט.

געשלאָגענע און פאַרוווּנדעטע זענען זיי דורך דער פּוילישער פּאָליציי בראש מיט זייער קאָמענדאַנט שמיגעלסקי געבראַנגט געוואָרן אין דער פאַבריק פון קאָרקעס, וואָס האָט זיך געפונען אויף דער אַלבראַכטאָווסקאַ־גאַס און וווּ עס האָט אַמטירט די דייטשע זשאַנדאַרמעריע. פאַרבלוטיקטע זענען זיי אַריינגעשליידערט געוואָרן אין דער קעלער־שטוב. אייניקע פון זיי איז געלונגען צו אַנטלויפן און זיי האָבן איבערגעגעבן, וואָס עס האָט מיט זיי פּאַסירט.

דינסטיק דעם 5־טן אויגוסט — די ערשטע אַקציע

אין די פרימאָרגן שעהן פון אָט דעם דינסטיק זענען די עלטערן פון די פאַרהאַפטעטע אַוועק צו דעם יודנראַט און געבעטן הילף, ווייל אינדערצווישנצייט האָט זיך פאַרשפּרייט אַ קלאַנג אַז די דייטשן פאָדערן אויסלייז־געלט פאַר די פאַרהאַפטעטע. די מענטשן פון יודנראַט האָבן זיך געווענדעט צו דעם שטאָט־פּרעזידענט שליווינסקי וועגן אַן עצה. אָבער ער האָט געזאָגט אַז ער האָט נישט קיין שום אַהנונג וועגן דעם ענין און אַז ער האָט נישט דערהאַלטן קיין שום אָנווייזונגען מצד די דייטשן. צום סוף האָט ער מסכים געווען צו באַזוכן צוזאַמען מיט די פאָרשטייער פון יודנראַט ביי דעם קאָמענדאַנט פון שטאָט.

אַרום מיטאָג־צייט האָט זיך דער שטאָט־פּרעזידענט פאָרגעשטעלט צוזאַמען מיט דער דעלעגאַציע פון יודנראַט פאַר דעם שטאָט־קאָמענדאַנט. דער לעצטער האָט גלייך אַרויסגעטריבן די יידן שרייענדיק: „אַרויס פאַרשאָלטענע הינט״. דעם שטאָט־פּרעזידענט, וועלכער איז פאַרבליבן אין זיין צימער, האָט ער באַפוילן צו מאָביליזירן אַלע יידישע מענער פון 60—16 צו אַרבעט אויף דער באַן־סטאַנציע. דערביי האָט ער צוגעגעבן אַז אויב דער באַפעל וועט נישט אויסגעפילט ווערן וועלן די 300 פאַרהאַפטעטע דערשאָסן ווערן.

די מיטגלידער פון יודנראַט און זייערע שליחים האָבן זיך גלייך פונאַנדערגעלאָפן איבער די גאַסן פון שטאָט מעלדנדיק: אַז אַלע יידן פון 60—16 יאָר דאַרפן זיך גלייך צושטעלן צו אַרבעט אויף דער באַן־סטאַנציע און ווער עס וועט דאָס נישט טאָן, וועט דערשאָסן ווערן צוזאַמען מיט זיין משפחה.

אויך די פּוילישע פּאָליציי האָט פּאַטראָלירט די גאַסן און גערופן צו אַרבעט. מען האָט געזאָגט אַז מען גייט פאַריכטן די באַן־ליניעס אין זאַזירי׳ע לעבן האָראָדישטש.

די מענטשן פון יודנראַט האָבן געהייסן מיטנעמען עסן אויף 3 טעג און געפאָדערט אויסצופילן דעם באַפעל. דאָס האַרץ פון די טויזנטער איז, אָבער, געווען פול מיט ציטער און שרעק, באַזונדערס איז די שרעק געוואָקסן בעת מען האָט געזען אַז דעם קרעמער לייבל הובערמאַן, וועמען עס האָט געפעלט די לינקע האַנט, האָט מען אויך אַרויסגעטריבן צו אַרבעט. אויב אַרבעט — האָט מען זיך געפרעגט — דאַן פאַר וואָס שלעפּט מען אויך דעם אינוואַליד?

עס זענען געווען יידן, וועלכע זענען אַוועק צו זייערע פּוילישע פריינט, מיטגלידער פון שטאָט־ראַט און געפרעגט וואָס זיי דאַרפן טאָן. אויך זיי האָבן געעצהט צו גיין צו אַרבעט. אייניקע האָבן זיך געוואָלט אַרויסדרייען דורך אַרויסבאַקומען אַ קראַנקהייט־באַשטעטיקונג פון אַ דאָקטאָר, נאָר עס האָט נישט געהאָלפן.

פאַרשטייט זיך אַז נישט אַלע יידן האָבן אויסגעפילט דעם באַפעל. פיל יידן האָבן באַשלאָסן נישט צוגיין און האָבן זיך באַהאַלטן. אַ טייל פון זיי האָט זיך אונטערן דרוק פון זייערע בני־בית דאָך צוגעשטעלט. זייערע עלטערן און פרויען האָבן געטענהט אַז מען מוז זיך צושטעלן צו דער אַרבעט און אַז נאָך אייניקע טעג וועלן זיי זיך אומקערן בשלום אַהיים. צוליב וואָס דען איינשטעלן דאָס לעבן? זיי וועלן דאָך אונדז אַלע דערשיסן, אויב מען וועט ווידערשפּעניקן זייער באַפעל״.

אַן אויסנאַם האָט געבילדעט די מיטגלידער פון יודנראַט און דאָקטוירים. זיי האָבן זיך נישט געדאַרפט צושטעלן צו דער אַרבעט. אָבער ווען די דייטשן זענען נישט געווען צופרידן פון דעם טעמפּאָ פון דער דורכפירונג פון דעם באַפעל, האָבן זיי געהייסן די מיטגלידער פון יודנראַט אויך זיך צושטעלן אויף דער באַן־סטאַנציע.

נישט געקוקט אויף דער פּאַניק און שרעק האָבן טויזנטער געשטראָמט צו דער באַן־סטאַנציע.

דערציילט אַ פרוי אַן עד־ראיה: „דורך דעם פענסטער

פון מיין שטוב אין דעם עק־גאַס צווישן זאַבלאַנא און האַנטשערסקע האָב איך געזען מיטאָגצייט טויזנטער מענער, צווישן זיי 16 יאָריקע ייִנגלעך און 60 יאָריקע זקנים גייענדיק רואיק ווי עס גייען מענטשן צו זייער טעגלעכער אַרבעט פון דער אַנדערער זייט פון דער באַן־סטאַנציע.

אויף דער באַן־סטאַנציע

אויף דער באַן־סטאַנציע האָבן זיי דערוואַרט באַוואָפנטע דייטשן. יעדער איינער האָט געמוזט פאַרבייגיין זיי באַקומענדיק קלעפּ מיט די ביקסן. די פּוילישע פּאָליצייַ, האָט פון איר זייט צוגעגעבן גרויזאַמע שמיץ מיט די שטעקנס אין זייערע הענט.

8000 מענער זענען פונאַנדערגעטיילט געוואָרן אין פינפטלעך אויסגעשטעלט אין צוויי לאַנגע רייען. דאַן איז געגעבן געוואָרן אַ באַפעל: אַלע צייגנישן, געלט, זילבערוואַרג, זייגערלעך א.אַ. אַוועקצולייגן אויף דער ערד און די אויסגעליידיקטע קעשענעס אַרויסנעמען און זיי איבערדרייען. שפּעטער זענען אַרויסגענומען געוואָרן פון די רייען אַ 150 בריק־אַרבעטער. זיי האָבן דאָס געדאַרפט מאַכן „אָרדענונג" אויף דעם סטאַנציע־פּלאַץ, צונויפזאַמלען אַלע זאַכן און צום סוף זענען זיי באַפרייט געוואָרן און געשיקט געוואָרן אַ היים.

„איך בין געווען צווישן די בריק־אַרבעטער — דערציילט איינער — און אויפן וועג אַהיים האָב איך געזען ווי אייניקע פון אונדז זענען דערמאָרדעט געוואָרן דורך די פּוילישע פּאָליציאַנטן מיטן דעם אויסרייד אַז זיי זענען מכלומרשט אַנטלאָפן פון דעם זאַמל־פּונקט. אויך מיך האָט פאַרהאַלטן אַ פּוילישער פּאָליציאַנט, נאָר אַ קריסטלעכע פרוי האָט זיך אַריינגעמישט און געזאָגט אַז מיר זענען נישט אַנטלאָפן נאָר באַפרייט געוואָרן און דאַן האָט ער מיך אָפּגעלאָזט און דערלויבט ווייטער צו גיין מיין וועג. איך בין אַריין אין אַ ייִדיש הויז און דאָרט זיך אויסבאַהאַלטן ביז עס איז געוואָרן פינסטער און דאַן זיך אומגעקערט אַהיים".

פון ביידע זייטן פון די רייען זענען געשטאַנען דייטשן. אַ טייל אויף פערד, אַ טייל אויף מאָטאָציקלען, וועלכע זענען געווען באַלאָדן מיט שיס־מאַשינען.

אַזוי איז מען געשטאַנען ביז 4 אַזייגער נאָך מיטאָג. עטלעכע הונדערט פּאַכלייט זענען אַרויסגענומען געוואָרן פון די רייען און באַפרייט געוואָרן. אויף זייער פּלאַץ האָט מען געברענגט די 300 פאַרהאַפטעטע, וועלכע זענען פאַרהאַלטן געוואָרן אַ נאַכט פאַר דעם. אייניקע ייִנגלעך וועלכע האָבן באַוויזן אַז זיי זענען ייִנגער פון 16 יאָר, זענען אויך צוגעשיקט געוואָרן צו די פּאַכלייט.

דער מאַרש צום טויט

דערציילט אַן עד ראייה:

„4 אַזייגער איז דערשינען אַן אַעראָפּלאַן, וועלכער איז געפלויגן זייער נידעריק. דער פירער פון די ס. ס. האָט אַ קוק געטאָן אויפן זייגער, באַפוילן די פּוילישע פּאָליציאַנטן אָפּצושטעלן דאָס געשלעג און אַוועק אין אַ זייט און דערקלערט: „איצט וועלן מיר מאַרשירן, יעדער איינער, וועלכער וועט זיך דערווייטערן אויף אַ מעטער פון זיין באַשטימטן אָרט, וועט דערשאָסן ווערן!". אַרומגערינגלט מיט דייטשע פוסגייער און רייטער אויף פערד און מאָטאָציקלען, זענען מיר געטריבן געוואָרן לענגאויס די באַן־רעלסן ביז צו דער ליעשין־גאַס. דאָרט האָבן מיר זיך געווענדעט לינקס אויפן וועג, וואָס פירט צו ליוואַניק, זיך דערווייטערנדיק פון די באַן־רעלסן. איצט איז קלאָר געוואָרן פאַר אַלעמען אַז נישט צו אַרבעט ווערן מיר געטריבן.

גלייך ווי מיר זענען אַרויס פון שטאָט זענען אויף אונדז אָנגעפאַלן די מערדער, אונדז גרויזאַם געשלאָגן און געהייסן אויסטאָן זיך נאַקעט שרייענדיק: „פאַרשאָלטענע הינט! איר וועט נישט צוריק אַהיים! וואַרפט אַלץ אַראָפּ פון זיך, איר דאַרפט מער נישט קיין קליידער!"

צו מיר איז צוגעגאַנגען אַ רייטער און געהייסן אויסטאָן די מאַרינאַרקע. דערפילנדיק דעם באַפעל האָב איך אים געפרעגט: וואָס זאָל איך מאַכן מיט דער לענטע אויפן אַרבל? ווילנדיק אויף אַזאַ אופן זיך דערוויסן וואָס עס טראַכטן די דייטשן מיט אונדז צו טאָן.

„זי איז מער נישט נויטיק", האָט געענטפערט דער דייטש. מיר ווייסן אַז איר זענט ייִדן, טו אַלץ אויס!

פלוצלינג האָבן מיר געזען ווי אַן אַעראָפּלאַן פליט נידעריק און לאַנדעט נישט ווייט פון אונדז. פון דעם אַעראָפּלאַן איז אַרויס — ווייזט אויס — דער הויפּט־מערדער, אַ גראָבער ס.ס.־מאַן. ער איז געבליבן שטיין, די הענט פאַרלייגט הינטער אים און זיך צוגעקוקט צו די מאַרשירנדיקע.

עס איז געווען אַ לויטערער, וואַרעמער זומער־טאָג. זיילן־שטויב האָבן זיך געטראָגן פון אונטער די פיס פון טויזנטער מענטשן, וועלכע האָבן געמוזט מאַרשירן שנעל, כמעט לויפנדיק ווי אויך פון אונטער די פיס פון די פערד און די רעדער פון די מאָטאָציקלען, וועלכע האָבן אונדז אַרומגערינגלט פון אַלע זייטן.

די געפּרעסטע מחנה, וואָס האָט זיך געצויגן אפשר קילאָמעטער לאַנג האָט זיך דערנענטערט צו דעם דאָרף פּאָסיניעטש. דאָרט זענען מיר אַראָפּ אין אַ קאַנאַל, געבליבן שטיין און עס איז נישט אַוועק אַ רגע און שוין האָט מען געהערט דאָס קול פון שיסערייען.

זעענדיק אַרום זיך די גרובן און די דייטשן מיט דעם שיסגעווער, האָט זיך אָנגעהויבן אַ ווילדער געלויף. די גרעסטע צאָל מענטשן איז געלאָפן רעכטס אויפן וועג קיין לוניניעץ. די תבואה־און קאַרטאָפל־פעלדער האָבן דאָס געווירקט אַז אַלע זאָלן לויפן אין דער ריכטונג. באַלד האָט זיך אַרויסגעשטעלט אַז גראַדע דאָרט זענען צוגעגרייט געוואָרן 14 גרויסע גריבער, וועלכע האָבן געוואַרט אויף זייערע קרבנות און די מענטשן האָבן זיך אָנגעהויבן צוריקציען. עס איז נישט געווען קיין אַנדערע ברירה ווי לויפן אין דער פאַרקערטער ריכטונג. דאָרט איז די ערד געווען באַדעקט נאָר מיט נידעריק גראָז, אָבער, פון דערווייטנס האָט מען געזען דאָס וועלדל הי. אַ רעגן פון קוילן האָט זיך אַראָפּגעלאָזט פון ביידע זייטן. דער געיאָמער פון די פאַרוווּנדעטע האָט זיך אויסגעמישט מיט די געשרייען פון די מערדער, דער שטויב, די שיסערייען —

אַלץ צוזאַמען האָט געשאַפן אַ גיהנום ממש. פיל זענען געבליבן שטיין לעבן די גריבער. מען האָט געהייסן שטיין אויף די קניען און קניענדיק אויף אַלע פיר, האָט מען זיי געצוווּנגען אויספילן די קברים.

איך בין געשטאַנען אַ האַלבן קילאָמעטער ווייטער פון דער מחנה. איך בין, דעריבער, אַנטלאָפן אין דער ריכטונג פון הי. לויפנדיק אַזוי בין איך פאַרוווּנדעט געוואָרן אין בויך, אָבער איך האָב באַוויזן צו דערגרייכן צו דעם וועלדל. דאָרט האָב איך געטראָפן נאָך דריי בחורים, וועלכע זענען אויך אַנטלאָפן. זיי זענען נישט געווען פאַרוווּנדעט. היות איך האָב פאַרלאָרן אַ סך בלוט, בין איך געווען געצוווּנגען צו זוכן אַ וועג אין שטאָט אַריין און נישט וואַרטן אין דעם וועלדל ביז נאַכט ווי זיי.

מיינע פאַרבלוטיקטע קליידער האָב איך פאַרשאָטן מיט זאַמד און אַ באָרוועסער בין איך אַוועק אין דער ריכטונג פון דער שטאָט. על פי נס האָבן מיך די קריסטן, וועלכע איך האָב אָנגעטראָפן אויפן וועג, נישט פאַרהאַלטן און איך האָב מצליח געווען פאַרבייצוגיין אַ דייטשן וואַך־פּאָסט נישט ווייט פון די באַן־רעלסן. עס איז מיר געלונגען אַדורכצוקריכן אונטער די וואַגאָנען פון אַ לאַסט־באַן און דערגרייכן צו דער קוליאָוואַ־גאַס. דאָרט האָב איך זיך אויסגעמישט מיט דער גרופּע פאַכלייט, וואָס זענען באַפרייט געוואָרן און געגאַנגען צוזאַמען מיט זיי. זיי האָבן מיך אָנגעקוקט אָבער גאָרנישט נישט געפרעגט. עס איז מיר געווען שווער צו גיין, דער דורשט האָט מיך געפייניקט. איך בין, דעריבער, אַריין אין אַ יידיש הויז און געבעטן אַ ביסל וואַסער. פון דאָרט בין איך איבער די גערטנער און הויפן דורכגעגאַנגען צו דעם „מכבי״־פּלאַץ און פון דאָרט צו דאָקטאָר יוז אויף דער טראַוגושע־גאַס.

דער דאָקטאָר האָט מיך גענומען אין יידישן שפּיטאָל, וואָרנענדיק מיך נישט צו דערציילן קיינעם פון וואַנען איך בין געקומען. ביינאַכט האָב איך דערציילט די דאָקטוירים לומישאוו און מיילס אַלץ וואָס עס האָט מיט מיר פּאַסירט. אויף צומאָרגנס האָט זיך דער יודנראַט דערוווּסט וועגן מיין צוריקקער. זיי זענען געקומען צו מיר אין שפּיטאָל און איך האָב זיי אַלץ דערציילט.

די צווייטע נאַכט האָט מען געברענגט אין שפּיטאָל נאָך צוויי פאַרוווּנדעטע: מרדכי גאָטליב און יעקב פּאפּיש. זיי האָבן דערציילט אַז ביז 9 אָוונט האָבן די רוצחים באַוויזן אויסצושיסן אַלע זייערע קרבנות. זיי ביידע זענען געבליבן פאַרוווּנדעטע אויף די געפאַלענע און ביינאַכט איז זיי געלונגען צו פאַרלאָזן דאָס אָרט און קריכנדיק דערגיין צו דער שטאָט.

די פאַרניכטונג פון דער יידישער באַפעלקערונג אין פּינסק

אין לאַנדס־שטאַב פון דער ישראל־פּאָליציי האָט די פּרוּוי פון אויבנדערמאָנטן עד־ראייה דערציילט פאָלגענדעס: „פאַרנאַכט האָב איך דערהאַלטן אַ ידיעה, אַז מיין מאַן געפינט זיך אין שפּיטאָל. איך בין געלאָפן אַהין און ער האָט מיר דערציילט, אַז אַלע זענען אומגעבראַכט געוואָרן. צומאָרגנס האָט מען געבראַכט אין יודנראַט די מלבושים פון די קרבנות.

עס זענען געקומען נאָך עטלעכע צענדליק יידן, וועלכע זענען אַנטלאָפן פון די גריבער, אָבער זיי האָבן דערציילט דאָס געשעענע בלויז פאַר יחידים, כדי עס זאָל נישט דערגיין צו די דייטשן די ידיעה וועגן זייער עקזיסטענץ״.

ביינאַכט האָבן זיך ווידער אַרויסגעלאָזט דייטשן אין באַגלייטונג פון דער פּוילישער פּאָליציי און האָבן דורכגעפירט צוגאָב־זוכונגען אין די יידישע הייזער, זיי האָבן באַפוילן די מענער, וועלכע זיי האָבן געפונען אין די הייזער, מיטצונעמען גראָב־אייזנס און מיטגיין מיט זיי. אויך 12—13 יאָריקע יינגלעך האָבן זיי מיטגענומען מיט זיך. „מיר נויטיקן זיך אין אַ סך אַרבעטער!״ — האָבן זיי געזאָגט.

ביי 300 יידן זענען דאַן געבראַכט געוואָרן אויפן אָרט, ווו די שחיטה איז פאָרגעקומען. דאָרט האָבן די דייטשן זיי באַפוילן צונופצוקלייבן די קרבנות, וועלכע זענען דערשאָסן געוואָרן בעתן אַנטלויפן און זייערע גופים זענען געלעגן צעזייט איבער די פעלדער. ווען די יידן האָבן פאַרענדיקט זייער אַרבעט ביים צונויפקלייבן און באַערדיקן די קרבנות, זענען אויך זיי דערשאָסן געוואָרן, אויסער צוויי, וועמען מ׳האָט באַפוילן צו פאַרשיטן די גריבער.

צומאָרגנס — מיטוואָך — האָבן פרויען און קינדער פאַרפולט די גאַסן פון שטאָט. זיי זענען אַרומגעלאָפן פאַרלוירענע און צעטראָגענע, זוכנדיק זייערע פאַרשוווּנדענע מענער און עלטערן. אין גרויסן רעש און געפילדער האָט מען געזען זייער ווייניק מענער — בלויז איינצלנע מיטגלידער פון יודנראַט, וואָס זענען פאַרבליבן און די דאָקטוירים.

דאָנערשטיק — 7־טן אויגוסט די צווייטע „אַקציע״

אין יענעם טאָג האָבן פון פריסטן באַגינען זיך אָנגעהויבן זוכונגען אין די הייזער וואָס זענען דורכגעפירט געוואָרן דורך גרופּעס דייטשן, וועלכע זענען געגאַנגען פון שטוב צו שטוב, אין באַגלייטונג פון זייערע מיטהעלפערס — די פּוילישע פּאָליציי־לייט. די יידישע מענער, וואָס זענען דורך פאַרשידענע צופאַלן ניצול געוואָרן פון דער פאָריקער שחיטה, האָבן זיך נאָך געפונען אין זייערע בעטן.

דאָסמאָל האָבן די נאַצישע רוצחים מיט אַ באַזונדערער אכזריות אַרויסגעשלעפּט פון די הייזער אפילו 8־יאָריקע קינדער און זקנים. ס׳הייסט: די, וועלכע האָבן זיך, לויט זייער עלטער, מיט צוויי טעג צוריק נישט געדאַרפט זיך צושטעלן צו דער „אַרבעט״... די אַלטע און קראַנקע לייט, וואָס האָבן נישט געקאָנט גיין, האָט מען אַרויפגעזעצט אויף פורן. טייל פון זיי האָט מען דערשאָסן אין די בעטן.

דאָסמאָל האָבן זיי געזוכט און גענישטערט אין אַלע לעכער און באַהעלטענישן, און אַז זיי האָבן ערגעץ ווו געפונען אַ יונגן ייד, האָבן זיי אים געשלאָגן מכות־רצח און געשריען: „פאַרוואָס ביזטו אייערנעכטן נישט געגאַנגען צו דער ,אַרבעט״?... און האָבן אים אַוועקגעשלעפּט מיט זיך. עס זענען געווען פאַלן, ווען מאַמעס האָבן פאָרגעלייגט גאָלדזאַכן — אויסקויף־געלט פאַר זייערע קינדער. אַ טייל דייטשן זענען איינגעגאַנגען אויף דעם. אָבער — די גרעסטע טייל פון זיי האָבן צוגענומען דאָס גאָלד און... אויך דאָס קינד האָבן

זיי מיטגעשלעפּט מיט זיך. בלויז אין איינצעלנע פֿאַלן זענען געוויסע דייטשן גערירט געוואָרן פון די געשרייען און געוויינען פון די מאַמעס, און אָנזאָגנדיק די מוטערס זיי זאָלן גוט באַהאַלטן זייערע קינדער, האָבן זיי זיך שטיל אַרויסגערוקט.

פון פיל הייזער האָבן די רוצחים אַרויסגעשלעפּט די טאַטעס און זין צוזאַמען. אין סאַמע פליוך פון שטאַרקן רעגן, וואָס האָט דאַן אַ גאַנצן טאָג געגאָסן, זענען די קינדער און דערוואַקסענע געפירט געוואָרן איבער די גאַסן, האַלטנדיק די הענט אויף די קעפּ, ווי די רוצחים האָבן זיי באַפוילן. זייערע באַגלייטער, די דייטשן, זענען געגאַנגען אָנגעטאָן אין גוטע רעגן־מאַנטלען. דאָס זענען געווען דייטשן פון דער ספּעציעלער קאָמאַנדע, וואָס איז אַראָפּגעבראַכט געוואָרן אין שטאָט אויף דורכצופירן די „אַקציע".

ביי 2500—3000 מענער — צווישן זיי אַלטע לייט און קינדער — זענען אומגעקומען אין דער צווייטער „אַקציע", אין יענעם טרויעריקן דאָנערשטיק.

דורך פאַרשידענע גאַסן זענען די געכאַפּטע יידן געבראַכט געוואָרן אויף אַן אַרומגעצוימטן פּלאַץ פאַר בהמות, וואָס די רוסן האָבן אין זייער צייט געהאַט אויפגעשטעלט, ביים עק פון בריסקער גאַס, אין דער געגנט פון דאָרף קאָזליאַקאָוויטש.

די דערוואַקסענע זענען געבראַכט געוואָרן אין באַזונדערע גרופּן, און די קינדער — אין איין לאַנגער קאָלאָנע. אויפן וועג האָט מען זיי באַפוילן צו זינגען סאָוויעטישע לידער. איין 10־יאָריקן איז געלונגען צו אַנטלויפן, ווען די באַגלייטער פון דער קאָלאָנע זענען אַריין אין אַ שטוב — אַרויסצושלעפּן נאָך מענער.

אין יענעם טאָג האָבן אפילו נישט געהאָלפן די אַרבעטסקאַרטן. די דייטשן האָבן צעריסן די דאָזיקע שיינען פאַר די אויגן פון זייערע באַזיצער. איינער פון די זעלנער פלעגט אַריינכאַפּן דעם קאָפּ פון זיין קרבן צווישן ביקס און דעם לעדער־רימען, וואָס הענגט אויף אים, ווי אין אַ פּעטליע, און אַזוי פלעגט ער שלעפּן דעם געכאַפּטן צום זאַמל־פּונקט. אין דער זעלבער צייט פלעגט אַ צווייטער זעלנער פון הינטן שלאָגן דעם יידן מכות־רצח מיט דער קאָלבע פון זיין ביקס.

אין יענעם טאָג איז געכאַפּט געוואָרן דער רב גאַליעצקי, וועלכער האָט געוווינט אויף האָנטשאַרסקע גאַס, ראָג קאָליעיאָווע. די רוצחים האָבן אים אַרויסגעשלעפּט אין דרויסן, אָפּגעריסן זיינע פאות, דערנאָך אים אויפגעהויבן און אַריבערגעשליידערט איבערן פּלויט, צו די באַן־רעלסן, שרייענדיק: „ברענגט אונדז וואַסער! מיר האָבן זיך אָנגערירט אין אַ שטינקענדיקן ייד!"

אַלטע יידן האָט מען גענויט אַריבערצוגיין אַ טיפע קאַליוזשע וואַסער. ווען די יידן האָבן זיך, ווי עס איז אַרויסגעקריגן פון דאָרט, זענען זיי געצווונגען געוואָרן פאַרצוזעצן זייער גאַנג מיט געזאַנג. צווישן דער גרופּע יידן האָט זיך געפונען דער קצב מאָטל פורמאַן, פונעם דאָרף וואַוויטש — אַן אינוואַליד פון דער ערשטער וועלט־מלחמה. אויף זיינע געבעטן, אַז ער האָט נישט קיין כוח צו גיין, האָט אים אַ דייטשער זעלנער באַפרייט. אָבער, ווען דער ייד איז צוגעקומען צו זיין שטוב, האָט אים אַ פּוילישער פּאָליציאַנט דערשאָסן.

יענעם פרימאָרגן זענען אַרויסגעצויגן געוואָרן פון זייערע בעטן צוויי ברידערלעך, פון 10 און 13 יאָר. אין דרויסן האָט געפּליוכעט אַ שטאַרקער רעגן און די מאַמע האָט זיי געהייסן אָנטאָן די שיך. דערויף האָבן די יינגלעך איר געענטפערט: „מאַמע, מיר נויטיקן זיך שוין נישט אין דעם!"... ווען איך האָב באַגעגנט די אומגליקלעכע מאַמע — גיט איבער דער דערציילער פון דעם פאַקט — האָט זי, באַגיסנדיק זיך מיט הייסע טרערן, געזאָגט: „מיינע אומגליקלעכע קינדער, ווי אַזוי האָבן זיי געוווסט, וואָס עס שטייט זיי פאָר?"...

אין יענעם טאָג האָבן זיך דריי יידן באַהאַלטן ביי אַ קריסטין מיטן נאָמען יאַלק.

איר שכנה, מינא גראַבאָווסקאַ, האָט אָנגעוויזן די דייטשן די באַהעלטעניש. די דריי יידן זענען אויפן אָרט דערשאָסן געוואָרן און דער פרוי, וואָס האָט זיי באַהאַלטן, האָט מען געשלאָגן מכות רצח.

גרופּעסווייז — צו 50—60 מאַן האָט מען די יידן אַוועקגעפירט צו אַ וועלדל, נאָענט פונעם דאָרף קאָזליאַקאָוויטש, וווּ עס האָבן זיך שוין געפונען פאַרטיקע גריבער. די קרבנות האָט מען געצוווּנגען זיך צו לייגן אין די גריבער מיטן פּנים אַראָפּ און מ'האָט זיי געשאָסן אין קאָפּ. פּויערים פון דאָרף, וועלכע האָבן באַהאַלטענערהייט נאָכגעפאָלגט פון וויַיטן דאָס געשעענע, האָבן עס דערציילט אין שטאָט און צוגעגעבן, אַז אויך די איינציקע יידישע משפחה אין זייער דאָרף — קאַראָלינסקי — איז אומגעבראַכט געוואָרן אויפן זעלבן אופן.

איינצעלנע געראַטעוועטע

בלויז איינצלנע יידן איז געלונגען זיך אויסצובאַהאַלטן אין יענע טעג און זענען אַ גאַנצע וואָך נישט אַרויס פון זייערע באַהעלטנישן. אפילו די בעסטע פריינד און שכנים האָבן איינער ביי דעם צווייטן נישט געקאָנט זיך דערוויסן, ווער עס איז אַוועק און ווער עס באַהאַלט זיך אויס.

איינער, אַן עד־ראיה, דערציילט וועגן יענעם טאָג פאָלגענדעס: „דאָנערשטיק פאַרטאָג האָב איך פלוצים דערהערט אַ רעש און געשרייען פון היטלעריסטן, וועלכע האָבן דורכגעפירט זוכונגען אין די נאָענטע הייזער. ממש אין דער לעצטער מינוט בין איך אַריינגעשפרונגען אין קעלער, וואָס איז פול געווען מיט האָר, אָנגעזאַמלטע פון אונדזער פריזירּאַנשטאַלט. די דאָזיקע באַהעלטעניש, ווי אויך אַ צווייטע, האָב איך צוגעגרייט באַלד נאָכן בלוטיקן דינסטיק, ווען אַכט טויזנט מענער זענען, מיטן אויסרייד, אַז מ'נעמט זיי אויף אַרבעט, אַוועקגעפירט געוואָרן צום טויט... דורך איינעם פון די על־פּי נס געראַטעוועטע פון די טויט־גריבער — יעקב פּאַפּיש — האָב איך נאָך דעם זעלבן אָוונט זיך דערוווּסט דעם אמת — וועגן דער גרויליקער שחיטה"...

„דורך די שפּאַלטן פון מיין באַהעלטעניש אין קעלער — דערציילט ווייטער דער עדות — האָב איך געזען די נאַצישע חיות, ווי זיי זוכן און נישטערן אומעטום — אין הויף, אין שטוב, קלעטערן אויפן בוידעם און פרעגן ביי מיין מאַמען:

„וווּ זענען די מענער?" די מאַמע האָט זיך געענטפערט, אַז זיי זענען נאָך דינסטיק צוגענומען געוואָרן צו דער אַרבעט. דער דאָזיקער ענטפער האָט זיי איבערצייגט און איינער פון זיי האָט געזאָגט: „אַזוי? דינסטיק? דאָס איז זייער גוט!"

אַ צווייטער עד־ראיה דערציילט: „איך האָב זיך נישט געוואָלט צושטעלן צו דער אַרבעט דינסטיק. ווען איך האָב זיך דאָנערשטיק דערוווּסט, אַז די דייטשן פירן אַדורך זוכונגען, האָב איך זיך באַהאַלטן אין נאָענטן שטאַל. אַ גרופּע דייטשן איז אַריין אין שטאַל, אָבער צוליב מאַנגל אין צייט, ווייזט אויס, איז זייער זוכן געווען אַן אויבנאויפיקער. נאָך זייער אַוועקגיין האָב איך גלייך פאַרלאָזט דעם שטאַל און האָב זיך באַהאַלטן אין אַן אַנדער ווינקל פון הויף. אין דער זעלבער צייט איז געקומען אַ צווייטע גרופּע דייטשן אין שטאַל, וועלכע האָבן דאָרט דורכגעפירט אַ גרינטלעכע זוכונג. אַזוי בין איך ניצול געוואָרן צוזאַמען מיט מיין שכן יאשע גאַרבוז".

אין משך פון די דריי שחיטה־טעג פון אויגוסט 1941 זענען אומגעבראַכט געוואָרן ביי 10,000 מענער פון די פּינסקער יידן. ס'איז פאַרניכטעט געוואָרן דער בעסטער מענטשן־מאַטעריאַל, סיי אין פיזישן, סיי אין גייסטיקן זין. צווישן זיי איז געווען סיי די אַרבעטנדיקע, סיי די שטודירנ־דיקע יוגנט; דירעקטאָרן און לערער פון גימנאַזיעס און פאָלקס־שולן און די גאַנצע יידישע אינטעליגענץ פון שטאָט בכלל — חוץ די דאָקטוירים.

די דאָזיקע שוידערלעכע בלוט־אָפּצאַפּונג האָט איבערגע־לאָזט די יידישע באַפעלקערונג אין פּינסק אין אַ צושטאַנד פון אויסשעפּונג און מאַכטלאָזיקייט.

די עדות־דערקלערונגען פון די רוצחים וועגן די אויגוסט־שחיטות

21 יאָר נאָך די אויבנדערמאָנטע גרויל־טאָטן — שרייבט ד"ר אַרצט, דער הויפּט־פּראָקוראָר פון דער דייטשישער באַ־שולדיקונגס־צענטראַלע (צענטראַלע פון יוסטיץ־פאַרוואַל־טונגען) אין לודוויגסבורג, נעבן שטוטגאַרט, אַן ענדגילטיקן באַריכט (אבשלוס־באַריכט), אין וועלכן ער פירט אונטער אַ סך־הכול פון די אויספאָרשונגען און עדות־דערקלערונגען קעגן די מערדער פון די פּינסקער יידן, וועלכע זענען אין משך פון דער צייט געכאַפּט געוואָרן. דער באַריכט באַשטע־טיקט פולשטענדיק די אויבנגעבראַכטע פאַקטן. מיר ברענגען דאָ איינציקע ציטאַטן פון דעם דאָזיקן באַריכט און וואָס דאָרט ווערט געזאָגט:

„ביי 80 טויזנט איינוווינער האָבן זיך געפונען אין פּינסק, ווען די שטאָט איז אָקופּירט געוואָרן דורך די דייטשן. אין דער דאָזיקער צאָל זענען געווען: 35,000—40,000 יידן, וועלכע האָבן געוווינט אין אַלע טיילן שטאָט. אין אָנהויב אויגוסט 1941 האָבן זיך אָנגעהויבן אין פּינסק די ערשטע אַקציעס פון מאַסנהאַפטער פאַרניכטונג פון דער יידישער באַפעלקערונג. דעם 4־טן אויגוסט 1941 האָט דער יודנראַט אַרויסגעהאַנגען אַ באַקאַנטמאַכונג, אַז אַלע יידן: מענער — פון 16 ביז 60 יאָר, דאַרפן מאָרגן — דעם 5־טן אויגוסט, ביז 2 אַזייגער ביי טאָג, קומען צו דער באַן־סטאַציע, פונוואַנען זיי וועלן געשיקט ווערן אויף אַרבעט אויף דריי טעג. אַלע מענער דאַרפן מיט־ברענגען מיט זיך אויף דריי טעג עסן. אין פאַל פון נישט מעלדן זיך, דראָט טויט־שטראָף דעם מאַנסביל מיט זיין גאַנ־צער משפּחה. אין דער באַקאַנטמאַכונג איז אויך אונטערגע־שטראָכן געוואָרן, אַז אין דער זעלבער צייט וועלן אויך דורכגעפירט ווערן הויז־זוכונגען אין אַלע טיילן שטאָט.

(לויט די עדות־דערקלערונגען, וואָס געפינען זיך אין אונדזער האַנט, איז נישטאָ קיין באַשטעטיקונג צו אַ ריי פּרטים, וואָס ווערן אויבן געבראַכט: א) בלויז איינע פון 5 עדות וועגן יענעם ענין (ה. שערמאַן) דערמאָנט וועגן דער באַקאַנטמאַכונג פון יודנראַט, וואָס איז אַרויסגעהאַנגען געוואָרן דעם 4־טן אויגוסט 1941. ב) די עדות ווייזן אָן, אַז די עלטער פון די מענער, וואָס האָבן זיך דאַן געדאַרפט צושטעלן, איז געווען: פון 18 ביז 60 יאָר און נישט פון 16 ביז 60 — נ. ב.).

אויפן זאַמל־פּונקט, ביי דער באַן־סטאַציע, האָבן זיך פאַרזאַמלט טויזנטער יידן, וועלכע זענען מאַסנווייז פאַרניכ־טעט געוואָרן. דאָס טויטן דורך שיסן איז אויסגעפירט געוואָרן דורך דעם 2־טן רייטער־פּאָלק פון דער קאַוואַלעריע־דיוויזיע ס. ס. אויפן באַפעל פון שטורמבאַנפירער, ס. ס.־מאַיאָר, מאַגיל, וועלכער וווינט איצט אין ברוינשווייג, מערב־דייטשלאַנד.

די קאָמאַנדשאַפט פון דער ס. ס.־דיוויזיע, וועלכע האָט זיך אָנהויב אויגוסט געפונען אין באַראַנאָוויטש, האָט געגעבן אַ באַפעל די באַטאַליאָנען פון 2־טן פּאָלק: דורכצופירן אַ „דורכקעמונג" אין די זומפּן ביים טייך פּריפּעט און צו פאַר־ניכטן אַלע יידן, וואָס זיי וועלן געפינען אין די דערפער פון יענעם קרייז. דאָס טויטן דאַרף דורכגעפירט ווערן ביי דער מיטבאַטייליקונג פון דער ס. ד. (פאַרטייאישע זיכערהייטס־דינסט פון דער ס. ס.). דער דאָזיקער באַפעל האָט זיך גע־שטיצט אויף דעם אַלגעמיינעם באַפעל פונעם רייכספירער א. ס.

דער שטורמבאַנפירער — מאַגיל — איז דערשינען אָנ־הויב אויגוסט אין דער קאָמענדאַנטור פון ס. ד. און דער זיכערהייט־פּאָליציי אין פּינסק, פאַרן אָבערשטורמפירער פון ס. ס. (לייטענאַנט־ראַנג פון ס. ס.) ווערטהאָף. ער האָט אים געוויזן אַ שריפטלעכן באַפעל צו דערמאָרדן אַלע יידן פון יענעם קרייז און צו פאַרטרייבן אין די זומפּן אַלע יידישע פרויען און קינדער. אין באַפעל ווערן געבעטן די שלאַכט־גרייטע מיליטער־טיילן מיטצוהעלפן אין זיין אויפגאַבע דעם ס. ס.־שטורמבאַנפירער מאַגיל.

דער באַשולדיקטער ווערטהאָף — שרייבט דער ערשטער פּראָקוראָר ד"ר אַרצט — האָט אין זיין עדות־זאָגן דערקלערט, אַז ער האָט דאַן געזאָגט מאַגילן, אַז לויט זיין מיינונג איז נישטאָ קיין מעגלעכקייט אויסצופירן דעם באַפעל: וועגן אַרויסטרייבן די פרויען און קינדער. ער האָט אויך געפּאָדערט צו צאַפּרייען און לאָזן לעבן די יידן בעלי־מלאכות, אָבער מאַגיל האָט אויפגענומען זיינע דאָזיקע פאַרשלאָגן מיט גרויס אומצופרידנקייט, זעענדיק אין זיי אַ פּרוּוו: זיך אַרויסצודרייען פון אויספירן דעם באַפעל.

לויט די עדות־דערקלערונגען פון ווערטהאָפן האָבן די

ייִדן, וועלכע האָבן זיך פֿאַרזאַמלט ביי דער באַן־סטאַציע, מאַרשירט, לויטן באַפֿעל פֿון מאַגילן און אין באַגלייטונג פֿון זיינע אונטערגעאָרדנטע, ביז אַ זעקס קילאָמעטער הינטער דער שטאָט, ווו עס האָבן שוין געוואַרט פֿאַרטיקע גריבער. דאָרט זענען זיי אַלע דערשאָסן געוואָרן דורך די זעלנער פֿון 2־טן קאַוואַלעריע־פּאָלק פֿון ס. ס. קיין אַנדערע פּאָליציי־איינהייטן זענען דאָרט נישט אַנוועזנדיק געווען.

דער באַשולדיקטער מאַגיל האָט דערקלערט אין זיין עדות־זאָגן, אַז עס זענען ווירקלעך צוגעשטעלט געוואָרן צו זיין דיספּאָזיציע 4 באַטאַליאָנען פֿון יענעם פּאָלק. ער האָט אויך געקריגן אַ באַפֿעל צו געפֿינען אין מערב־זייט פֿון פּינסק אַ לאַנדונגס־פּלאַץ פֿאַר אַן עראָפּלאַן פֿונעם טיפּ: „פּיזלער שטאָרך” (אַ לייכטער אויסשפּיר־עראָפּלאַן).

צומאָרגנס — זעצט פֿאָר מאַגיל אין זיינע עדות־דערקלערונגען — בין איך געקומען קיין פּינסק. דער ערשטער באַטאַליאָן האָט שוין אָנגעהויבן זיין טויטונגס־אַרבעט, לויט ווי עס האָט מיר איבערגעגעבן אין זיין באַריכט דער באַטאַליאָן־קאָמאַנדיר, מיט וועלכן איך האָב זיך דאַן באַגעגנט. איך האָב אים געזאָגט, אַז מ׳מוז זען פֿאַרענדיקן די „אַקציע” אין משך פֿון צוויי טעג. כ׳האָב געזוכט און געפֿונען אויך דעם קאָמאַנדיר פֿון דעם 4־טן באַטאַליאָן, אין מיטן פֿונעם מאַרש פֿון די פּינסקער ייִדן הינטער דער שטאָט. כ׳האָב זיך אויך פֿאַרבונדן מיטן קאָמאַנדיר פֿון דער אָרטיקער ס. ד., וועמענס נאָמען איך געדענק נישט. דער ס. ד.־קאָמאַנדיר האָט מיר צוגעזאָגט, אַז די „אַקציע” וועט מאָרגן פֿאַרענדיקט ווערן. דעם זעלבן אָוונט האָב איך זיך ווידער באַגעגנט מיט די קאָמאַנדירן פֿון די באַטאַליאָנען 1 און 4. איך האָב זיי געגעבן אָנווייזונגען, ווי אַזוי צו פֿאַרענדיקן די „אַקציע” מאָרגן און צוזאַמען האָבן מיר אויסגעאַרבעט דעם פּלאַן דערצו.

צומאָרגנס האָב איך פּערזענלעך נאָכגעפֿאָרשט דעם אופֿן פֿון אויספֿירן דעם פּלאַן. די טויטונגס־אַרבעט איז דורכגעפֿירט געוואָרן דורכן פֿערטן באַטאַליאָן, אויפֿן באַפֿעל פֿון איר קאָמאַנדיר, וואַגנער. איך בין בלויז אַנוועזנדיק געווען אויפֿן אָרט, ווי אַ צוקוקער און האָב אַכטונג געגעבן, אַז די „אַקציע” זאָל דורכגעפֿירט ווערן גיך און אָן שטערונגען.

לויט דער מיינונג פֿונעם באַשולדיקער, האָט דער מאָרד איבער די פּינסקער ייִדן, נישט געהאַט קיין שום שייכות צו דער „אַקציע” קעגן פּאַרטיזאַנער, וועגן וואָס עס איז באַפֿוילן געוואָרן דעם פּאָלק פֿונעם שטורמבאַנפֿירער, מאַגיל. די „אַקציעס” אין פּינסק, דעם 5־טן און 7־טן אויגוסט 1941, זענען דורכגעפֿירט געוואָרן בלויז און נאָר אין הסכם מיטן פּראָגראַם פֿון נאַציאָנאַל־סאָציאַליזם, וועגן פֿולשטענדיקער פֿאַרניכטונג פֿון דער ייִדישער באַפֿעלקערונג אין די אָקופּירטע שטעט און לענדער, אַזוי האָט דייטלעך דערקלערט וועגן דעם דער ס. ס.־אָפֿיציר, דער ספּעץ אויף דעם געביט — מאַגיל. דאָס נישט אויספֿירן דעם דאָזיקן באַפֿעל, איז נישט געווען פֿאַרבונדן מיט קיין שום קאָנסעקווענצן און געפֿאַר פֿאַרן לעבן און ראַנג פֿונעם דאָזיקן אָפֿיציר”.

די אונטערדריקונגס־מאַכט ביי איר טעטיקייט

ביי 20,000 ייִדן זענען פֿאַרבליבן אין פּינסק, נאָך די גרויליקע טעג פֿון אָנהויב אויגוסט. אין גרעסטן טייל זענען פֿאַרבליבן פֿרויען און פּיצלעך קינדער און אַ קליינע צאָל מענער. דאָס זענען געווען פּאַכלייט, וועלכע די דייטשן האָבן איבערגעלאָזט פֿאַר זייער נוצן און אויך די געציילטע, וועמען ס׳איז געלונגען זיך צו באַהאַלטן און בלייבן ביים לעבן.

בערך אין אַ וואָך אַרום נאָך די „אַקציעס”, האָט דער מיליטערישער שטאָט־קאָמענדאַנט גערופֿן צו זיך די מיטגלידער פֿון יודנראַט. ער האָט זיך געמאַכט תמעוואַטע און איבערגעגעבן זיי, אַז אים איז באַוווּסט, אַז נישט אַלע ייִדן זענען אַרויס יענעם טאָג צו דער אַרבעט, ווי ס׳איז באַפֿוילן געוואָרן, און באַהאַלטן זיך נאָך אויס ביז היינט סיי אין שטאָט און סיי אין איר סביבה. ער דערקלערט דעריבער, אַז אַט די אַלע ייִדן קאָנען אָן קיין וואַקלעניש, צווייפֿל און מורא זיך צוריקקערן אין זייערע היימען, ווייל די דייטשן, וואָס זענען באַשטימט געווען אויף דורכצופֿירן די מאָביליזאַציע אויף צוואַנגס־אַרבעט, האָבן שוין פֿאַרלאָזט די שטאָט. פֿון איצט אָן און ווייטער וועט שוין אין פּינסק הערשן רו און אינגיכן וועלן זיך אומקערן אַהיים אויך די ייִדן, וואָס זענען דאַן מאָביליזירט געוואָרן אויף אַרבעט... אויף דעם יודנראַט ווערט דעריבער אַרויפֿגעלייגט די פֿליכט: צו זען אומקערן די באַהאַלטענע ייִדן צו זייערע היימען. און ער — דער קאָמענדאַנט — קאָן זיי אַפֿילו מיטהעלפֿן אין דעם, דורך צושטעלן אויטאָס צו זייער דיספּאָזיציע, אין באַגלייטונג פֿון זעלנער, וואָס וועלן זיי העלפֿן אויסצופֿירן דעם באַפֿעל.

די באַהאַלטענע ייִדן האָבן נישט אַרויסגעוויזן קיין צוטרוי צו די הבטחות פֿון די דייטשן און זענען נישט אַרויס פֿון זייערע באַהעלטענישן. בלויז איינציקווייז און זייער פֿאַרזיכטיק פֿלעגן זיי שפּעט אין דער נאַכט זיך אומקערן אַהיים, און האָבן נאָך אַ לאַנגע צייט נישט געוואַגט צו באַווייזן זיך אין גאַס.

די רויב־אַקציע

אין יענע טעג איז דורך די מיליטערישע מאַכט־אָרגאַנען דורכגעפֿירט געוואָרן אַן אַקציע פֿון צורויבן דאָס פֿאַרמעגן פֿון דער ייִדישער באַפֿעלקערונג אין פּינסק. די קריסטלעכע באַפֿעלקערונג האָט אַרויסגעוויזן די דייטשן איר געטרייע מיטהילף אין דעם און האָט זיך צוזאַמען מיט זיי געטיילט מיטן צוגערויבטן ייִדישן פֿאַרמעגן. אַ ספּעציעלע דייטשישע מיליטער־אָפּטיילונג איז צו דעם צוועק געקומען אין שטאָט אַריין. אין באַגלייטונג פֿון קריסטלעכע פֿרויען, זענען די דייטשן געגאַנגען אין די ייִדישע הייזער, געזוכט און גענישטערט אין די שאַפֿעס און אַרויסגעשלעפּט די קליידער און אַנדערע חפֿצים, וואָס זענען זיי געפֿעלן געוואָרן. די בעסטע מעבל און אַנדערע זאַכן האָבן די דייטשן אַרויסגעטראָגן און אויפֿגעלאָדן אויף מאַשינעס. די איבעריקע זאַכן האָבן די קריסטינס צוגענומען, אָנשטאָפּנדיק מיט זיי זייערע קוישן און זעק.

בדרך־כלל פֿלעגן די ייִדן זיך באַהאַלטן, ווען די רויב־

קאָמאַנדערס פלעגן צוקומען צו זייער הויז. יידישע פרויען, וואָס האָבן געפרווט עפּעס אָפּראַטעווען פון זייערע זאַכן און נישט לאָזן זיי אויף הפקר פאַר די רויבער, פלעגן זיין געצווונגען דורך די דייטשן מיט די אייגענע הענט אַרויסצוטראָגן זייער שווער־פאַרהאָרעוועט ביסל האָב און גוטס און אַרויפלייגן עס אויף די דייטשע מאַשינעס. די דאָזיקע „אַקציע" האָט געדויערט צוויי טעג.

לעגיטימאַציעס

נאָך דעם, ווי די מיליטערישע רויב־אָפּטיילונג האָט פאַרלאָזט די שטאָט, האָט דער דייטשער קאָמענדאַנט איינגעלאַדן צו זיך די מיטגלידער פון יודנראַט און האָט זיי געמאָלדן, אַז אַלע יידן דאַרפן זיך באַזאָרגן מיט לעגיטימאַציעס, וואָס זאָלן באַשטעטיקן, אַז זיי זענען באַשעפטיקט ביי נוצלעכער אַרבעט. יעדער ייד, וואָס וועט געכאַפּט ווערן אָן אַזאַ לעגיטימאַציע, וועט אַרעסטירט ווערן.

ווידער האָט אַ שרעק און אַ צעמישעניש אַרומגעכאַפּט די פינסקער יידן. צי איז עס נישט ווידער עפּעס אַ דייטשישע קאָמבינאַציע צו כאַפּן די פאַרבליבענע מענער. יעדער האָט זיך געשטעלט די פראַגע, וואָס זאָל מען איצט טאָן? ווי אַזוי האַנדלען אין אַזאַ לאַגע?

די ערשטע, וואָס האָבן זיך צוגעשטעלט צו באַקומען אַרבעטס־קאַרטן, זענען געווען די דאָקטוירים, די מיטגלידער פון יודנראַט און זיינע מיטאַרבעטער. דורך זיי איז באַוווסט געוואָרן, אַז עס איז נישטאָ קיין מוז, אַז יעדער זאָל זיך פערזענלעך מעלדן, כדי צו באַקומען די אַרבעט־קאַרטע. ווער עס קאָן נישט קומען אַליין, קאָן עס דערליידיקן דורך אַ צווייטער פערזאָן. די קריסטן, וואָס האָבן געאַרבעט אין דער מיליטערישער קאָמענדאַנטור, האָבן גוט אויסגענוצט די לאַגע און געמאַכט „געשעפטן", וועלכע האָבן זיי אַריינגעבראַכט גרויסע רווחים. זיי האָבן באַקומען געלט־סומעס, ווערט־זאַכן און שטאָפן פאַר די לעגיטימאַציעס, וואָס זיי האָבן צוגעשטעלט. ס'האָט נישט געדויערט לאַנג און אַלע זענען שוין געווען באַזאָרגט מיט אַרבעטס־קאַרטן. פונדעסטוועגן האָבן אויך איצט די מענער אויסגעמיטן צו באַווייזן זיך אין גאַס, צוליב דער מורא פאַר אַ סכנה פאַר זייער לעבן.

אין אַ קורצער צייט אַרום האָט דער פוילישער שטאָטפרעזידענט שליווינסקי אַרויסגעגעבן אַ באַפעל, וואָס פאַרפליכטעט יעדן איינוווינער פון שטאָט צו באַקומען אַ פערזענלעכן דאָקומענט (פּאַספּאָרט). וועגן דעם מוז זיך יעדער איינער מעלדן פערזענלעך. ס'איז נישט געווען קיין אַנדער ברירה. מ'האָט דערשטיקט די מורא אין האַרץ און מ'איז געגאַנגען.

עס זענען אַריבער עטלעכע טעג און די מאַנסבילן האָבן שוין ריזיקירט אַרויסצוגיין פון זייערע באַהעלטענישן. פון טאָג צו טאָג איז געוואָרן גרעסער זייער צאָל. אַ סך פון זיי זענען אָנגענומען געוואָרן אויף פאַרשידענע אַרבעטן ביי די דייטשן. אַ געפיל פון קנאה האָט באַהערשט די יידן אין שטאָט, באַזונדערס די פרויען — מיטן באַווייזן זיך פון די מענער, וועלכע האָבן זיך באַהאַלטן.

באַזונדערס שטאַרק איז געווען די שנאה און דער כעס אויף די מיטגלידער פון יודנראַט און זיינע באַאַמטע, וועלכע האָבן צוגעטיילט די מענער אין די טעג פון די אויגוסטאַקציעס, זיי זאָלן וואָס גיכער גיין צו דער „אַרבעט", ווי ס'איז שוין אויבן דערמאָנט געוואָרן. לויט, ווי עס גיבן איבער עדות, האָבן זיך אין יודנראַט געפונען אַזעלכע באַאַמטע, וועלכע האָבן אַליין געזוכט און די געפונענע מענער אַרויסגעשלעפּט צו דער „אַרבעט", סטראַשענדיק זיי מיטן באַפעל פון די דייטשן, וועגן טויט־שטראָף, וואָס עס דראָט די משפחות פון יענע, וואָס וועלן זיך נישט צושטעלן צו דער צייט אויפן באַשטימטן זאַמל־פּלאַץ.

ציווילע מלוכה-אַנשטאַלטן

עטלעכע וואָכן נאָך די אויגוסט־שחיטות, זענען געקומען אין שטאָט אַריין די ציווילע מאַכט־פאָרשטייער, מיטן קרייזקאָמיסאַר (געביטס־קאָמיסאַר) פּאַול גערהאַרד קליין * און זיין פאַרטרעטער אַלפרעד עבנער ** אין דער שפּיץ. באַלד נאָך זייער קומען זענען איינגעלאַדן געוואָרן דער פאָרזיצער פון יודנראַט און זיין פאַרטרעטער אין זייער ביוראָ, ווו ס'איז זיי באַפוילן געוואָרן: אַכטונג צו געבן, אַז אַלע באַפעלן פונעם קרייז־קאָמיסאַריאַט זאָלן פּינקטלעך אויסגעפירט ווערן. און די נייע באַפעלן האָבן לאַנג ניט געלאָזט אויף זיך וואַרטן.

נייע גזירות

די ערשטע גזירה איז געווען: די געלע לאַטע אָנשטאָט דעם ווייסן באַנד, מיטן געלן מגן־דוד אויף די לינקער האַנט, וואָס די יידן האָבן ביז דאַן געטראָגן, איז באַפוילן געוואָרן אָנצונייען צוויי קיילעכדיקע געלע לאַטעס — אויף דער ברוסט און פּלייצע. „מיר דאַרפן באַמערקן פון ווייטן די יידישע איינוווינער" — האָט דער קאָמיסאַר באַגרינדעט זיין באַפעל.

נאָך דעם האָט מען די יידן באַפוילן צו גיין נאָר אין מיטן גאַס און נישט אויף די טראָטואַרן. „יעדער ייד, וואָס וועט געכאַפּט ווערן גייענדיק אויפן טראָטואַר — איז געזאָגט געוואָרן אין באַפעל — וועט דערשאָסן ווערן!" אָבער אין צוויי חדשים אַרום איז דער דאָזיקער באַפעל בטל געוואָרן.

איינער פון די עדות דערציילט וועגן די סיבות פון דער ענדערונג: „אין איינעם אַ טאָג האָט אַ דייטשער גענעראַל — באַזוכנדיק די שטאָט — באַמערקט אַז פוסגייער גייען אין מיטן גאַס און פורן און אויטאָס פאָרן אויף די טראָטואַרן. האָט ער באַפוילן איינצושטעלן צוריק די פריערדיקע אָרדנונג, אַז מענטשן זאָלן גיין אויפן טראָטואַר און פערד אין מיטן גאַס. אָבער די יידן האָט מען ניט צוויסן געגעבן וועגן דער פריישער פאַראָרדנונג, און ביז דאָס איז צו זיי דערגאַנגען, האָבן זיי זיך געהאַלטן ביים פריערדיקן סדר פון גיין אין מיטן

* געבוירן אין 1906. אין אַטיבורג — פּאָמערן, געשטאָרבן אין 1945. געהאַט דעם טיטול: לייטער פון מיטל־שול (שטודיען־ראַט).

** געבוירן אין 1913, איצט — אַ האַנדלס־אַגענט אין שטוטגאַרט — בירקאַך. געווען אַן אַרבעטס־יונקער.

גאַס און האָבן דערפאַר געכאַפּט קלעפּ פון די פּוילישע פּאָליצײ־שטעקנס און פון די דײַטשישע ביקסן־קאָלבעס, פאַר נישט צופּאַסן זיך צום נײַעם באַפעל.

די ייִדן איז באַפוילן געוואָרן אָפּצוטרעטן דעם וועג יעדן קריסט, וואָס קומט זיי אַנטקעגן אין גאַס. ס׳איז שטרענג פאַרווערט געוואָרן יעדער קאָנטאַקט צווישן ייִדן און קריסטן.

דער גאָלד־שטײַער

אין איינעם פון די טעג איז דערשינען אַ באַפעל, אַז אין משך פון דרײַ טעג דאַרפן די ייִדן צונויפזאַמלען 20 קילאָ גאָלד און זיי איבערגעבן די דײַטשן. אין פאַל, אויב דער באַפעל וועט נישט אויסגעפירט ווערן, וועלן די ייִדן אַרויסגעטריבן ווערן פון שטאָט און ס׳וועט זיי נישט דערלויבט זײַן מיטצונעמען מיט זיך קיין שום זאַך — האָט צוגעגעבן דער קרייז־קאָמיסאַר אין זײַן באַפעל *.

נאָך אַ דרינגענדיקער זיצונג פון יודנראַט וועגן דער דאָזיקער פראַגע, זענען צעשיקט געוואָרן לויפערס אין די ייִדישע גאַסן, וועלכע האָבן מודיע געווען: „ייִדן, לאָמיר אָפּגעבן דאָס פאַרמעגן און ראַטעווען דאָס לעבן! אַנדערש וועלן מיר אַרויסגעטריבן ווערן פון שטאָט, פון אונדזערע היימען".

די אויפגעפּאַדערטע ייִדן האָבן געוווסט פון זייער ביטערער דערפאַרונג, אַז דער דײַטש טרײַבט קיין קאַטאָוועס און ער וועט פּינקטלעך אויספירן זײַנע דראָאונגען. דעריבער האָט מען זיך צוגעאײַלט מיטן געבן דעם כופר־נפש: גאָלדענע זייגערלעך, רינגעלעך, קייטעלעך, בראָנזלעטן, גאָלדענע ציין און דאָס גלײַכן.

כדי אונטערצושטרײַכן די וויכטיקייט פון דער „אַקציע" איז דורכן יודנראַט צוזאַמענגעשטעלט געוואָרן אַ ספּעציעלע קאָמיסיע, וואָס איר אויפגאַבע איז געווען: צונויפזאַמלען דאָס גאָלד. אין שפּיץ פון דער קאָמיסיע איז אַוועקגעשטעלט געוואָרן דער רבי ר׳ משה׳לע (דער סטאָלינער).

דאָס גאָלד און זילבער, וואָס זענען איבערגעגעבן געוואָרן צו די באַאַמטע פון יודנראַט זענער געוויגן און פאַרצייכנט געוואָרן, נאָך דער שאַצונג און קאָנטראָל, וואָס איז פריער דורכגעפירט געוואָרן דורך יובעלירן־מומחים.

אויף דעם פאַרמעגן, וואָס איז איבערגעגעבן געוואָרן דעם יודנראַט, האָבן די אייגנטימער באַקומען אַנטשפּרעכנדיקע קבלות. אַ גלח פון דער פּראַוואָסלאַוונער קירך אין שטאָט, וועלכער איז באַוווסט געווען, ווי אַ ייִדן־פרײַנד, האָט איבערגעגעבן צו דער קאָמיסיע פונעם גאָלד־שטײַער זײַן גאָלדענעם צלם, וואָס האָט געוויגן אַ האַלבן קילאָ... די גאָלד־אַקציע איז דורכגעפירט געוואָרן אין איר פולן פאַרנעם און כדי אונטערצושטרײַכן איר געלונגענע פאַרענדיקונג, האָט דער יודנראַט אײַנגעאָרדנט אַ פײַערלעכן אָוונט, לכבוד די דײַטשישע מאַכט־אָרגאַנען, בײַ דער באַגלייטונג פון געזאַנג, טענץ און אַ גוטן לחיים...

דער פאָרזיצער פון יודנראַט איז שטאַרק געפּלעפּט און צעמישט געוואָרן, ווען אין סאַמע מיטן פון דער פאַרווײַלונג האָט דער דײַטשישער קאָמענדאַנט אים אויפגעפאָדערט, ער זאָל אים גלײַך צושטעלן אַ ייִדיש מיידל אין עלטער פון 18 ביז 24 יאָר...

רויב פון פאַרמעגן

נאָך דער גאָלד־גזירה, וואָס איר דערפאָלגרײַכע דורכפירונג האָט צופרידנגעשטעלט די דײַטשן, האָבן די היטלעריסטן ווײַטער פאַרגעזעצט דעם רויב פונעם ייִדישן פאַרמעגן. די זאַך איז נישט געמאַכט געוואָרן מיט איין מאָל, נאָר צוביסלעך: שטאָפן פאַר הונדערט אַנצוגן פון בעסטן סאָרט; פאַרטיקע אַנצוגן; לײַלעכער; קאָלדרעס; זוילן און ווײַכן לעדער צו די שיך, שטיוול; פערד, שאָף און רינדער. פאַרשיידענע דראָאונגען האָבן באַגלייט דעם רויב, כדי די דורכפירונג זאָל אויספאַלן „גלאַט" און שטיל ווי ווײַט מעגלעך.

דער ווינטער האָט זיך דערנענטערט אין מיטן אַרײַנדרינגען פון די דײַטשן טיפער אין רוסלאַנד, האָט זיך זייער שאַרף בײַ זיי גענומען פילן אַ מאַנגל אין וואַרעמע זאַכן פאַר דער אַרמיי.

דעריבער איז זייער האַרב און שטרענג אויסגעפאַלן דער באַפעל, אַז די ייִדן דאַרפן אָפּגעבן די פוטערס און די בגדים, באַצויגענע מיט פוטער, און אפילו הענטשקעס. די דײַטשן האָבן זיך אַפילו נישט געשעמט און נישט געמיאוסט צו נעמען אַלטע, שטאַרק־אויסגעריבענע ווינטער בגדים. אויך צו דער פוטער־גזירה איז צוגעגעבן געוואָרן די דראָונג: „טויט־שטראָף פאַר נישט אויספירן דעם באַפעל". און זיי האָבן זייער דראָונג ווירקלעך אויסגעפירט.

תליות

צוליב דער מסירה פון אַ קריסטלעכן שכן, האָט מען בײַ משה גלאַצער (איינער פון די זין פון כאַניע דעם בעדער) געפונען אויפן הויף אין אַ גרוב אַ באַהאַלטענעם פוטער. פאַר דעם דאָזיקן „גרויסן פאַרברעכן" האָט מען אים און זײַן פרוי אויפגעהאַנגען אויפן מאַרק־פּלאַץ. דער זעלבער גורל האָט אויך געטראָפן אַ פרוי מיט אירע צוויי טעכטער, נאָך דעם, ווי מ׳האָט בײַ זיי געפונען אַ פוטער. די רוצחים האָבן געצוווּנגען די אומגליקלעכע פרויען: זיי זאָלן אײנע דער צווייטער פאַרלייגן די שטריק אויפן האַלדז. דרײַ טעג זענען זייערע טויטע קערפּערס געהאַנגען אויפן דריטן מאַי־פּלאַץ. די אַרבעטער זענען געצוווּנגען געווען: גיין צו דער אַרבעט דווקא דורכן דאָזיקן פּלאַץ, כדי זיי זאָלן זען און דאָס זאָל אַנוואַרפן אויף זיי אַ פחד.

דער אַלטער אײַזן־קרעמער, נאָטע מעלניק, איז אויפגעהאַנגען געוואָרן פאַר דער „עבירה" פון אויסבײַטן אַ קאָסע אויף אַ ביסל מעל. די טאָכטער פונעם בעקער לאַסאָווסקי איז אויפגעהאַנגען געוואָרן פאַר אויסבײַטן שטאָף אויף שפּײַז־אַרטיקלען. דער קצב אשפּיז — פאַר קוילענען אַ קאַלב.

* אין דער עדות־דערקלערונג נומ. 2, ווערט גערעדט וועגן צונויפזאַמלען גאָלד־און זילבער־כלים, אײַנגעשלאָסן אויך באַגילדעטע כלים און זייגערס. אין דער עדות־דערקלערונג נומ. 8 ווערט אונטערגעשטראָכן, אַז מ׳האָט געפאָדערט צו זאַמלען 12 קילאָ זילבער־כלים און 8 קילאָגראַם גאָלד.

פאַר גאָלד־אַרטיקלען, וואָס מ׳האָט געפונען — זענען אויפגעהאַנגען געוואָרן דריי פרויען און איין מאַן.

די סלופּעס און תליה־שטריק אויפן מאַרק־פּלאַץ זענען שטענדיק געווען באַלאָדן מיט קרבנות — פרויען און מענער, וועלכע זענען באַשולדיקט געוואָרן אין כל־מיני אויסגעטראַכטע פאַרברעכנס. די דאָזיקע גרוילן האָבן צעטרייסלט די נערוון. קיין שום ייד איז נישט געווען זיכער, אַז ביינאַכט וועט מען זיך נישט אַריינרייסן צו אים אין שטוב, אַרויסשלעפּן פון בעט און אויפהענגען אים אָן אַ חטא און אָן אַ משפּט.

און ווידער איז געקומען אַ פאָדערונג וועגן גאָלד. דאָסמאָל האָט מען געפאָדערט רוסישע גאָלדענע 5 און 10־רובלדיקע מטבעות (אימפּעריאַלן). ווי אין אַנדערע פאַלן, זענען אויך איצט אַרעסטירט געוואָרן פון 30 ביז 50 פּערזאָן אַלס ערבניקעס, און מיט דער דראָונג צו טויטן זיי, האָבן די דייטשן געפאָדערט אויסצופירן דעם באַפעל צום באַשטימטן טערמין. די יידן האָבן געגעבן דאָס געפאָדערטע און האָבן געזאָגט צו זיך אַליין: „תן לי הנפש, והרכוש קח לך!" — „נעם צו דאָס גוטס, אַבי לאָז אונדז לעבן!"

זאָרג וועגן שפּייז

דער הונגער האָט געצוווּנגען די יידן זיך נישט אונטערצוואַרפן די דייטשישע באַפעלן און זוכן וועגן צו באַקומען אַ ביסל שפּייז. דאָך איז נישט לייכט אָנגעקומען צו קריגן די נויטיקע שפּייז, צוליב די כסדרדיקע דערשיסונגען און תליות פאַר אַזעלכע „פאַרברעכנס". אפילו אויב עמעצער האָט געהאַט ביי זיך אַ ווערט־זאַך אויף אויסצובייטן, איז עס אים אויך אָנגעקומען זייער שווער, צוליב דעם שטרענגן פאַרבאָט פון באַגעגענישן און קאָנטאַקטן צווישן יידן און קריסטן. דאָך האָבן יידן געזוכט וועגן — זיך צו באַגעגענען און אָנקניפּן פאַרבינדונגען מיט קריסטן, פּויערים פון דער סביבה.

אויך די פּויערים פון די אַרומיקע דערפער, האָבן, טראָץ דעם שטרענגן פאַרבאָט, געזוכט וועגן און מיטלען זיך צו קאָנטאַקטירן מיט יידן. זיי פלעגן זיך מיט גרויס פאָרזיכט דערלאַנגען אין יידישע הייזער און אויסבייטן עסנוואַרג אויף פאַרשידענע סחורות און ווערט־זאַכן, וואָס זענען געווען פאַר זיי זייער נוצלעך, נישט געקוקט דערויף, וואָס דאָס איז געווען פאַרבונדן מיט גרויסע סכנות. אַ פּויער, וואָס איז געכאַפּט געוואָרן דורך דער פּוילישער פּאָליציי אין אַ יידיש הויז, איז אַוועקגעשלעפּט געוואָרן אין דער זשאַנדאַרמעריע, אָדער ער האָט גלייך אויפן אָרט געכאַפּט קלעפּ פונעם פּאָליציאַנט.

דאַן האָט זיך דער יודנראַט געווענדעט צום קרייז־קאָמיסאַר, וועגן אַ דערלויבניש פאַר יידן איינצוקויפן שפּייז־אַרטיקלען אויפן מאַרק. „צי דען איז מעגלעך אַרבעטן פאַר אייך, נישט געבנדיק די אַרבעטער קיין עסן?" — האָבן געטענהט די פאָרשטייער פון יודנראַט. דאָסמאָל איז דער קרייז־קאָמיסאַר אַנטקעגנגעקומען זייער ביטע און האָט באַשטימט צוויי טעג אין דער וואָך, ווען יידן איז דערלויבט געווען איינצוקויפן שפּייז אויפן מאַרק. פאַרשטייט זיך, אַז דער דאָזיקער „חסד" איז נישט געקומען אינגאַנצן אומזיסט. מ׳אָט דערפאַר גוט „באַשמירט"... אָבער אויך דער דאָזיקער „חסד" האָט לאַנג נישט געדויערט. אין אַ קורצער צייט אַרום איז די דערלויבעניש באַגרענעצט געוואָרן אויף איין טאָג אין דער וואָך און שפּעטער איז זי אינגאַנצן בטל געוואָרן.

פאַר די יידן איז עס געווען אַ טויט־קלאַפּ. זיי האָבן זיך געפונען אין אַ שווידערלעכער לאַגע, און נישט געקוקט אויפן שטרענגן פאַרבאָט און טויט־געפאַר, פלעגן זיי אַרויסגיין אויפן מאַרק איינצוקויפן שפּייז־אַרטיקלען. די וואָרענונגען פון יודנראַט האָבן נישט געהאָלפן. די פּאָליציי האָט ווידעראַמאָל געוואָרנט דעם יודנראַט פאַר ערנסטע קאָנסעקווענצן: די געכאַפּטע יידישע „פאַרברעכער" וועלן דערשאָסן ווערן.

דאַן האָט דער יודנראַט באַשלאָסן צו אָרגאַניזירן אַ יידישע פּאָליציי, וואָס איר אויפגאַבע איז קודם־כל געווען אַכטונג צו געבן אויפן מאַרק, אויפן ברעג טייך און אַנדערע פאַרבאָטענע ערטער, אַז עס זאָל נישט זיין קיין שום מגע ומשא צווישן די יידן מיט די פּויערים פון דער סביבה און מיט קריסטן בכלל. איר אויפגאַבע איז אויך געווען צו היטן ביי טאָג די אָרדנונג אין די ביוראָס פון יודנראַט און אויך אין דרויסן, ווייל דאָרט פלעגן זיך פאַרזאַמלען טאָג־טעגלעך טויזנטער יידן צו דערליידיקן זייערע ענינים און ביינאַכט האָבן זיי געהיט די גרויסע צאָל ווערט־זאַכן, וואָס האָבן זיך דאָרט געפונען, איידער מ׳האָט זיי איבערגעגעבן די דייטשן.

די יידישע פּאָליציי איז צוזאַמענגעשטעלט געוואָרן פון 72 פרייוויליקע פּאָליציאַנטן און אַ קאָמענדאַנט, וועלכע האָבן באַקומען אַ חודש געהאַלט פונעם בודזשעט פון יודנראַט. דער קאָמענדאַנט איז געווען: אשר פעלדלייט, אַן אַבסאָלווענט פון דער „תרבות"־גימנאַזיע אין פּינסק. ער איז געווען זייער אַ פיינער און אַ ליטישער בחור.

„צום לויב פון דער פּינסקער יידישער פּאָליציי — לייענען מיר אין די דערקלערונגען פון איינעם אַן עדות — איז כדאי אונטערצושטרייכן, אַז עס זענען נישט געווען קיין שום פאַלן פון אכזריותן און אוממענטשלעכער באַהאַנדלונג מצד דער יידישער פּאָליציי לגבי דער יידישער באַפעלקערונג, אין פאַרגלייך מיט אַנדערע שטעט, ווו די יידישע פּאָליציי האָט געשפּילט אַ געמיינע, פאַררעטערישע ראָל, לגבי די אייגענע ברידער — יידן. אַלנפאַלס — פון מיין אייגענער דערפאַרונג, איז מיר נישט באַוווּסט וועגן ענלעכע זאַכן אין פּינסק און אויך פון אַנדערע איז מיר נישט אויסגעקומען צו הערן וועגן דעם".

דאַקעגן — דערציילט אַן אַנדער עדות — אַ פרוי — פון איר אייגענער דערפאַרונג, ווי אַזוי יידישע פּאָליציאַנטן אין פּינסק זענען זי באַפאַלן אין גאַס און געוואָלט פון איר אַראָפּציען דעם סקי־קאָסטיום און צונעמען די גליטשערס, וואָס זי האָט געטראָגן. בלויז אַ דאַנק איר דרייסטער און פעסטער האַלטונג, איז די זאַך זיי נישט געלונגען.

דער ווינטער פון 1941—1942 איז געווען אַ באַזונדערס קאַלטער און שווערער, מיט שטאַרקע פרעסט און שנייען, און האָט, ווי אַ גרויזאַמע חיה, זיך איינגעגעסן אין די אויס־

געטריקנטע גופים — הויט און ביין — פון די פּינסקער ייִדן. ס'איז פּשוט אוממעגלעך געווען צו קריגן האָלץ אויף איינצו־הייצן די אויוונס און דערוואַרעמען אַ ביסל די נשמה. דאָרט האָט מען זיך גענומען אויסצושניידן די ביימער אויפן קאַר־לינער בית־עולם, נישט געקוקט אויפן שווערן געפיל, וואָס האָט יעדן באַגלייט ביים דאָזיקן טאַט...

הונגעריקע, דורכגעפרוירענע, אָן וואַרעמע קליידונג, זענען טאָג־טעגלעך אַרויס הונדערטער ייִדן צו זייער אַרבעט אין פּאַבריקן, אַרבעטס־וואַרשטאַטן, צו פאַרשידענע אַרבעטן ביי די דייטשן און קריסטלעכע אונטערנעמער, ווי אויך צו עפנטלעכע אַרבעטן. אויך דאָס אַרויסגיין דריי מאָל אַ וואָך אויף צוואַנג־אַרבעט, צו וואָס עס זענען פאַרפליכטעט געווען מענער, פרויען און דערוואָקסענע קינדער, איז פאָרגעזעצט געוואָרן, לויט אַ פּלאַן און לויט אַ ריי, וואָס איז באַשטימט געוואָרן דורכן יודנראַט.

קלאַנגען וועגן געטאָ

מיטן דערנעענטערן זיך פון פרילינג, האָבן זיך אָנגעהויבן פאַרשפּרייטן קלאַנגען, וועגן שאַפן אַ געטאָ פאַר די ייִדן אין פּינסק. אַ באַשטעטיקונג פאַר די דאָזיקע קלאַנגען איז געקומען פון קרייז־קאָמיסאַר גופא, וועלכער האָט אָנהויב אַפּריל גערופן צו זיך די פאָרשטייער פון יודנראַט: באָקשטאַנסקי און מינסקי, און האָט זיי געמאָלדן, אַז ער האָט באַקומען אַ באַפעל וועגן אויפשטעלן אַ געטאָ פאַר די פּינסקער ייִדן, לויטן מוסטער פון די געטאָס אין אַנדערע שטעט.

אויפגעטרייסלטע, צעטומלטע און דערשראָקענע האָבן די צענדליקער טויזנטער פּינסקער ייִדן אויפגענומען די דאָ־זיקע ידיעה וועגן דער נייער, שוידערלעכער גזירה. דער יודנראַט האָט באַשלאָסן אָנצונעמען שריט, אַז די ביטערע גזירה זאָל לכל־הפּחות אָפּגעלייגט ווערן אויף אַ לענגערער צייט. מ'האָט גוט באַצאָלט און די געטאָ־גזירה איז אָפּגע־לייגט געוואָרן. דער עולם האָט פרייער אָפּגעאָטעמט. קיין שום מענטש ווילט זיך נישט פאַרלאָזן זיין הויז, אָפּגעריסן ווערן פון זיין אייגן ווינקל, צעברעכן זיין דורך מי־און־מאַטערניש אויפגעבויטע היים — זיין לעצטער שוץ־פּונקט אין אַן עת־צרה.

נאָענט צו פּסח איז געבראַכט געוואָרן קיין פּינסק די שארית־הפּליטה פון עטלעכע שטעטלעך אין דער פּינסקער סביבה, וועלכע זענען געבליבן הויל און נאַקעט, נאָך דעם, ווי זיי זענען מיט אכזריות אַרויסגעטריבן געוואָרן פון זייערע היימען. דאָס האָט נאָך מער דערדריקט דאָס געמיט פון די פּינסקער ייִדן, און ווען עס איז געקומען דער ענדגילטיקער טערמין פון אויפשטעלן אַ געטאָ אין פּינסק, איז די ייִדישע באַפעלקערונג אין שטאָט שוין געווען איבערגעזעטיקט פון יסורים, מיט צעטרייסלטע נערוון און פולשטענדיק אויס־געשעפּט פון די כוחות, רעזיגנירט און גלייכגילטיק צו אַלץ.

„אַ טאָג פאַר דעם — דערציילט איינער פון די עדות — האָבן מיר געזען, ווי אין דער געגנט פון די גאַסן: זאַוואַלנע, ליסטאָווסקע, און ווייטער — אויף יענער זייט לונינעצער גאַס — פון איין זייט, און אַלברעכטאָווסקי גאַס — פון דער צווייטער זייט — האָבן ייִדישע אַרבעטער אָנגעהויבן אַריינהאַקן סלופּעס און אויפשטעלן אַ פּלויט פון שטעכל־דראָט. ס'איז נישט שווער געווען זיך אָנצושטויסן, אַז דאָס צוימט מען אַרום דעם שטח פון געטאָ. דעם אמת געזאָגט, האָט דער ענין געטאָ שוין אונדז ווייניק וואָס אינטערעסירט. אַ סך פון אונדז זענען שוין צוגעוווינט געוואָרן צו דעם געדאַנק, אַז אונדזער גורל איז אַ געחתמעטער סיי ווי סיי... אַנדערע האָבן גאָר אין אויפשטעלן אַ געטאָ געזען אַ פּונק פון האָפענונג פאַר די לעבנסגעבליבענע ייִדן. זיי האָבן עס אויסגעטייטשט, אַז נאָך די אויגוסט־שחיטות, האָבן די דייטשן, קענטיק, באַשלאָסן איבערצולאָזן אַ זכר לחורבן פון די פּינסקער ייִדן. און כדי צו קאָנען אַרויסציען פון זיי וואָס מער נוצן, שליסט מען זיי איין אין אַ געטאָ".

דאָס געטאָ

דער באַפעל וועגן אויפשטעלן אַ געטאָ, איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן דאָנערשטיק, דעם 30־טן אַפּריל 1942 — י"ג באייר תש"ב און איז געווען קורץ און אולטימאַטיוו:

„אַלע ייִדן, וואָס וווינען אין די גאַסן, וועלכע זענען נישט איינגעשלאָסן אין תחום פון געטאָ, זענען פאַרפליכטעט אַריבערצוגיין אַהין מאָרגן — דעם 1־טן מאַי, ביז 4 אַזייגער נאָכמיטאָג".

דאָס געטאָ האָט געהאַט די פאָרם פון אַ פּירעק. פון אַלע זייטן — אַרומגעצוימט מיט שטעכל־דראָט. זיינע גרע־נעצן זענען געווען פאָלגענדע (זע די מאַפּע אויף דער דאָ־זיקער זייט):

1. פון דרום־זייט — די גאַסן: זאַוואַלנע און אַלברעכ־טאָווסקע — פון לאַהישינער (פּילסודסקי־גאַס) ביז ווישניאָ־וועצקי־גאַס (איין גאַס פאַרן לישטשער וואַלד). 2. פון מזרח־זייט: ווישניאַוועצקי־גאַס — פון אַלברעכטאָווסקע ביז טעאָדאָ־ראָווסקע. 3. פון צפון־זייט: טעאָדאָראָווסקע, לענגאויס דעם פּלויט פון קאַרלינער בית־עולם, ביז לאַהישענער גאַס. 4. פון מערב־זייט: לאַהישינער גאַס, פון טעאָדאָראָווסקע ביז זאַוואַלנע. די הויפּט־גאַסן: זאַוואַלנע, אַלברעכטאָווסקע, וויש־ניאָוועצקי און לאַהישינער זענען נישט איינגעשלאָסן געוואָרן אין תחום פון געטאָ.

דער צוים פון שטעכל־דראָט איז אַוועקגעשטעלט גע־וואָרן לענגאויס די הייפן, הינטער די הייזער פון די אויבנ־דערמאָנטע הויפּט־גאַסן. פאַר דעם ציל, זענען אפילו צעוואָרפן געוואָרן געביידן און פּלויטן, וועלכע האָבן געשטערט אויפ־צושטעלן דעם געטאָ־צוים. דאָס איז געטאָן געוואָרן מיטן ציל: א) אויסצומיידן קאָנטאַקטן און פאַרבינדונגען צווישן די געטאָ־איינוווינער און די קריסטלעכע דורכגייער אין די דאָזיקע גאַסן. ב) צו באַהאַלטן און פאַרדעקן דאָס, וואָס עס קומט פאָר אין געטאָ פון די אויגן פון נישט־ייִדן.

דער שטח פון געטאָ האָט געהאַט דריי טויערן:

1. אויף ליסטאָווסקע גאַס, עטלעכע צענדליק מעטער פון ראָג זאַוואַלנע.

2. אויף פּאָלנאָצנע (סיווער גאַס) — אַ ביסל ווייטער פון ראָג אַלברעכטאָווסקע.

3. אויף אַלבערכטאָוסקע גאַס — הינטער דעם קליינעם קלויסטער.

פון אָנהויב איז געעפנט געוואָרן אויך אַ פערטער טויער צו לאַהישינער גאַס, כדי צו דערמעגלעכן אַ באַקוועמען אַריינ־גאַנג און אַרויסגאַנג פון די דאָקטוירים, וועלכע האָבן זיך אַלע כמעט קאָנצענטרירט נישט ווייט פונעם צוים פון דער דאָזיקער גאַס. אָבער אין עטלעכע טעג אַרום איז דאָס טויער געשלאָסן געוואָרן, אויס מורא — עס זאָל נישט דינען, ווי אַ טיר פאַר פאַרשידענע געשעפטן און שמוגל.

דער שטח פון געטאָ איז געווען זייער אַ קליינער, אין פאַרגלייך מיט דער צאָל איינוווינער — איבער 20,000 יידן, וואָס זענען אַהין אַריינגעשפּאַרט געוואָרן. דאָס איז בכלל געווען דער ערגסטער און ענגסטער קוואַרטאַל פון שטאָט, אפילו אין נאָרמאַלע צייטן. דער קוואַרטאַל פון דלות, צער און נויט — די לינישטשעס.

אין הסכם מיטן באַפעל, וואָס איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן, האָט מען געמעגט אַריבערפירן אין געטאָ, נאָר קיך־כלים, בעטן, בעט־געוואַנט און אַ ביסל מלבושים. לויט די דער־קלערונגען פון איינעם אַן עדות, האָט מען געמעגט מיט־נעמען: 2 פּאָר וועש און צוויי אנצוגן: איינער אויף אינדער־וואָכן און איינער אויף שבת. דאָס באַנוצן זיך מיט אַ פור, אַן אויטאָ אָדער מיט אַן אַנדער קאָמוניקאַציע־מיטל ביים אַרי־בערפירן די פעקלעך, איז געווען שטרענג פאַרווערט. פונ־דעסטוועגן האָט מען — לויט די רייד פון אייניקע עדות — אַריבערגעפירט אין געטאָ פיל מער זאַכן, ווי ס'איז געווען דערלויבט — לויטן באַפעל.

דעם 1־טן מאַי, באַגינען, ווי נאָר ס'האָט זיך באַוויזן אַ שיין פון טאָג, זענען שוין אַלע גאַסן פאַרפלייצט געווען פון מענער, פרויען און קינדער, יונג און אַלט, וועלכע האָבן געשלעפּט פעקלעך אויף זייערע פּלייצעס. די, וואָס האָבן פון פריער געוווינט איפן שטח פון געטאָ, זענען געווען די גליקלעכסטע און זיי האָבן מיטגעהאָלפן, מיט וואָס מעגלעך, יענע יידן, וואָס האָבן געוווינט ווייט. די מענטשן, וואָס האָבן געוווינט אין די נאָענטע גאַסן אַרום געטאָ, האָבן געהאַט אַ מעגלעכקייט צו גיין אַהיים און זיך אומקערן מיט פעקלעך אַ סך מאָל. אָבער פאַר יענע, וואָס האָבן געוווינט ווייט, האָט נישט געקלעקט קיין צייט דערצו, ווייל דאָס אַריבערגיין אין געטאָ האָט געמוזט 4 אַזייגער נאָכמיטאָג פאַרענדיקט ווערן.

אין דער ערגסטער לאַגע האָבן זיך געפונען די עלנטע פרויען, וועלכע האָבן פאַרלוירן זייערע מענער אין די ערשטע „אַקציעס". זיי זענען געווען פולשטענדיק צעבראָכן און פאַר־יאושט. דאָס איינציקע, וואָס איז זיי נאָך פאַרבליבן אין זייער לעבן איז געווען דאָס אָרעמע, היימישע ווינקל. אָבער איצט איז ביי זיי אויך די היימישע נעסט צוגערויבט געוואָרן.

ס'איז באַפוילן געוואָרן, אַז יעדער באַלעבאָס מוז צו־שליסן זיין דירה, אָנשרייבן אויף אַ צעטעלע זיין נאָמען און אַדרעס, צובינדן דאָס צעטעלע צום שליסל און איבערגעבן אים אין יודנראַט.

דעם זעלבן טאָג נאָך, ווען די יידן האָבן פאַרלאָזן זייערע וווינונגען און אַריבער אין געטאָ, זענען שוין פיל הייזער פאַרכאַפּט געוואָרן, צוזאַמען מיטן פאַרמעגן, וואָס איז דאָרט פאַרבליבן, דורך קריסטלעכע איינוווינער פון שטאָט און דאָרף. עס זענען געווען יידן, וואָס האָבן אַליין איבערגעגעבן זייער פאַרמעגן צום אויפהיטן, אין די הענט פון זייערע קריסטלעכע „פריינד", האָפנדיק, אַז זיי וועט געלינגען צו בלייבן לעבן און נאָך דער מלחמה זייער גוטס צוריקבאַ־קומען...

געבויגן אונטער דער לאַסט פון זייערע פעקלעך, האָבן טויזנטער יידן, אין יענעם טאָג, זיך געשלעפּט אין דער ריכטונג פון געטאָ. אויף יעדן ראָג־גאַס זענען געשטאַנען דייטשן, מיט פוילישע פּאָליציאַנטן און סתם אַן ערב־רב פון כוליגאַנעס, וועלכע האָבן מיט ווילדע געשרייען צוגעאײַלט די יידן אין זייער גאַנג אין געטאָ אַריין. אַ גרויסע צאָל יידן האָבן זיי פאַרהאַלטן אין וועג, גענישטערט אין זייערע פעק־לעך און צוגענומען, וואָס עס איז נאָר געפעלן געוואָרן, נישט געקוקט אויף די געבעטן און געיאָמער פון די פרויען, קינדער, אַלטע לייט און קליינער צאָל מאַנסבילן.

ביי די דריי געטאָ־טויערן זענען געשטאַנען זשאַנדאַרמען און פוילישע פּאָליציאַנטן, וועלכע האָבן בודק געווען די פעקלעך און אויב זיי האָבן דאָרט געפונען עפּעס, וואָס האָט נישט געשטימט מיטן באַפעל, האָבן זיי די נישט־דערלויבטע זאַכן צוגענומען און זייערע אייגנטימער נאָך „מכבד" געווען מיט מערדערישע קלעפּ...

איבער 20,000 יידן זענען איינגעשלאָסן געוואָרן אין געטאָ, צווישן זיי — אויך די יידן פון דער סביבה. ווי שוין געזאָגט, האָט אין די דאָזיקע געסלעך אויף פאַרן געטאָ געהערשט אַ שטאַרקע ענגשאַפט. איצט איז דאָרט פשוט געווען דערשטיקט צו ווערן. דער יודנראַט האָט פון פאַרויס צוגעטיילט די טויזנטער נייע משפחות וווין־ערטער אין געטאָ: איין מעטער און צוואַנציק צענטימעטער אין קוואַדראַט אויף אַ פּערזאָן. נישט געקוקט דערויף, וואָס יעדע משפחה האָט געהאַט איר צוגעטיילטן וווין־אָרט אין געטאָ, איז אין דער גרויסער מהומה דער סדר נישט אָפּגעהיט געוואָרן. אין יעדן צימער האָבן זיך באַזעצט צו 3—4 משפחות — ווינציקסטנס, אַ 10 פּערזאָן. יעדע שטוב איז געווען איבערפולט ביז איבער די גרענעצן. אַלע זענען געשלאָפן אויף דער פּאָדלאָגע, ווייל ס'איז נישט געווען קיין אָרט, וווּ אַ בעט אוועקשטעלן. ס'האָט אַפילו נישט געקלעקט קיין אָרט פאַר די פעקלעך און ביסל חפצים, וואָס יעדער האָט געבראַכט מיט זיך. אין איין אויוון האָבן געקאָכט פיל משפחות, לויט אַ ריי. עס זענען געווען אַזעלכע, וואָס זייער ריי צו באַנוצן זיך מיטן אויוון אָדער אייזנדלעך איז איצט געקומען אין אָוונט, אָדער ביינאַכט.

אויף די הייפן זענען געווען פול מיט מענטשן. דאָס געוויין און געשרייען פון די קינדער און עופה׳לעך האָט פאַרטויבט די אויערן... די באַליבסטע שפּיל ביי די קינדער אין געטאָ, איז געווען: די „שפּיל אין לוויות"... זיי פלעגן צודעקן אַ שטול מיט אַ שוואַרצער שמאַטע און האָבן פאַרהילכט די לופט מיט זייער יאָמער און געוויין...

„די ערשטע וואָך אין געטאָ — דערציילט אַן עד־ראיה — איז געווען אַ שוידערלעכע. און ווער עס האָט עס אַליין נישט

געזען מיט זיינע אויגן און געפילט אויף זיין אייגן לייב, קאָן זיך ער גאָרנישט פאָרשטעלן... אַ סך משפחות זענען דאַן געבליבן אין דרויסן. אַנדערע האָבן זיך אַריינגעקליבן וווינען אין שטאַלן, שאָפּעס, מאַגאַזינען, און סתם בודקעס.

צומיינסטנס האָבן געליטן די משפחות, וואָס זענען נאָך די „אַקציעס" געבליבן אָן מאַנסבילן. אין איין הויז האָבן זיך צונויפגעשטופּט משפחות און מענטשן פון פאַרשידענע ספערן און כאַראַקטערן, און אויף דעם באָדן זענען אויסגעבראָכן פיל קריגערייען און סכסוכים צווישן די איינוווינער. אין משך פון דער צייט, האָבן די אַלגעמיינע שווערקייטן און צרות לינדער געמאַכט די באַדינגונגען צווישן די מענטשן. אָבער די קריגערייען האָבן נישט אויפגעהערט ביזן ביטערן סוף.

פרעמדע מענער און פרויען האָבן זיך לגמרי אויפגעהערט צו שעמען איינער פאַר דעם צווייטן. מ'האָט זיך אויסגעטאָן און אָנגעטאָן אָן בושה אין די אויגן פון פרעמדע. אין די דאָזיקע געמיינזאַמע הדרים זענען אפילו געבוירן געוואָרן קינדער. מיר זענען פאַרוואַנדלט געוואָרן אין חיות".

אין גאַנצן געטאָ זענען געווען בלויז צוויי וואַסער־פּאָמפּעס אויף די גאַסן: באַלאָטנע און פולנאָצנע (סיווער). נעבן זיי זענען געשטאַנען ריזיקע רייען נאָך וואַסער. די יידישע פּאָליציי האָט געהיט די אָרדנונג. צוליבן מאַנגל פון די מינדסטע היגיענישע באַדינגונגען, זענען אויסגעבראָכן עפּידעמיעס און אָנשטעקנדיקע קראַנקהייטן, וועלכע האָבן זיך מיט אַ בליץ־שנעלקייט פאַרשפּרייט איבערן געטאָ.

אויך דער הונגער האָט אָנגעהויבן צו ווייזן זיינע גרויליקע צייכנס. די צאָל פון די שטאַרבנדיקע איז געוואַקסן פון וואָך צו וואָך, און האָט דערגרייכט צו 30—40 אַ טאָג. דאָס פאַרשפּרייטסטע ווערטל אין געטאָ איז געווען: „אפשר איין מאָל צו זאַט און... שטאַרבן"".

דער יודנראַט אין געטאָ

די ביוראָען פון יודנראַט זענען אַריבערגעפירט געוואָרן אין געטאָ, אינעם הויז, ווו עס האָט זיך פריער געפונען די (העברעאישע) גרונט־שול „תרבות", אויף אַלברעכטאָווסקע גאַס (אין געוועזענעם הויז פון סאַמורין). דער הויפּט־אַריינגאַנג איז געווען פון אַלברעכטאָווסקע גאַס. מיט אים האָבן זיך באַנוצט די דייטשן, ווען זיי זענען געקומען אין יודנראַט, ווי אויך אַ טייל פון די יידן, וואָס זענען געשיקט געוואָרן אויף אַרבעט אויסערן געטאָ.

דער יודנראַט איז איצט פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ קליינער „מלוכה". עס זענען אויסגעברייטערט געוואָרן זיינע פולמאַכטן און די צווייגן פון זיין טעטיקייט. זיינע אָפּטיילונגען זענען געווען איבערגעלאָדן מיט אַרבעט. אויך די יידישע פּאָליציי איז פאַרגרעסערט געוואָרן און האָט שוין געציילט ביז 50 פּערזאָן. אויפן אָרט פון אשר פעלדלייט, וועלכער איז געשטאָרבן פון אַ מאָגן־אָפּעראַציע, איז אויסגעוויילט געוואָרן אַ נייער קאָמענדאַנט, מיטן נאָמען גאָלדבערג. די יידישע פּאָליציי האָט געהאַט די אויפגאַבע צו היטן די אָרדנונג בלויז אינעווייניק אין געטאָ. פון דרויסן זענען די טויערן געהיט געוואָרן דורך דער פּוילישער פּאָליציי.

דער יודנראַט האָט געעפנט עטלעכע געוועלבער אין פאַרשידענע ערטער אין געטאָ. דאָרט האָט מען באַקומען די צוגעטיילטע פּאָרציעס ברויט אויף טאַלאָנען. אַ קינד — 150 גראַם און אַ דערוואַקסענער — 300 גראַם. דער פּרייז: 2—3 רובל אַ קילאָ. דאָס מעל איז אויך צוגעטיילט געוואָרן דורכן קרייז־קאָמיסאַר. ער האָט אויך צוגעטיילט פאַרן געטאָ אַ שטח ערד צו האָדעווען גרינסן — אין קאַפּלאַנס גערטנער־אויף יענער זייט פון די באַן־רעלסן, קעגנאיבער דעם גוט אַלברעכטאָווע. אַרבעטער — געשיקטע דורכן יודנראַט האָבן באַאַרבעט אָט די ערד און דאָרט פאַרזייט: קאַרטאָפל, אוגערקעס, פּאָמידאָרן, בוראַקעס, ריבן און אַנדערע גרינסן.

דער קאָמיסאַר האָט צוגעשטעלט צו דער דיספּאָזיציע פון יודנראַט עטלעכע פערד און וועגענער, כדי מיט זיי אַריבערצופירן די גרינסן אין די געטאָ־געוועלבער, ווו זיי זענען פאַרקויפט געוואָרן אויף קאַרטן. די דייטשן האָבן די מעל־צוטיילונגען פאַר דער באַפעלקערונג פאַרקויפט דעם יודנראַט, לויט דער צאָל איינוווינער און לויט די נאָרמעס, וואָס זיי באַקומען, צו הויכע פּרייזן. די חשבונות מיט די געוועלב־פאַרוואַלטערס — פון איין זייט, און מיט די דייטשן — פון דער צווייטער זייט — האָט געפירט די באַזאָרגונגס־אָפּטיילונג פון יודנראַט.

די יידישע בעקערס פלעגן איין מאָל אין וואָך, מיט אַ ספּעציעלער דערלויבעניש אַרויסגיין צו די מילן, וואָס האָבן זיך געפונען אויסערן געטאָ, צו באַקומען די צוגעטיילטע נאָרמע מעל. ביי דער דאָזיקער געלעגנהייט פלעגן זיי קויפן צוגאָב־מעל ביי די פּויערים.

די צוגעקויפטע זעק מעל פלעגן זיי צוזאַמען מיט די „כשרע" אַריינפירן מיט די זעלבע פורן און זעלבער דערלויבעניש אין געטאָ אַריין. אַזוי אַרום האָבן די בעקערס באַקומען אַ מעגלעכקייט צו פאַרקויפן ברויט, אויסער דער צוגעטיילטער נאָרמע. אָבער — צוליבן הויכן פּרייז, וואָס זיי פלעגן נעמען פאַרן דאָזיקן ברויט, האָבן נישט קיין סך געטאָ־איינוווינער געהאַט אַ מעגלעכקייט צו געניסן פון אים.

די מעל־צושטעלונגען פאַר דעם געטאָ, זענען נישט געווען קיין רעגולערע און עס זענען געווען פאַלן, ווען אין משך פון עטלעכע טעג האָט מען בכלל נישט געבאַקן קיין ברויט, צוליב פעלן פון מעל. דאָס צוגעטיילטע מעל איז נישט געווען פון גרויסן נאַרהאַפטן ווערט, ווייל עס איז געמאָלן געוואָרן פון די האַלב־פאַרברענטע תבואות, וואָס האָבן זיך געפונען אין די מאַגאַזינען, וועלכע די רוסן האָבן אונטערגעצונדן פאַר זייער אָפּטרעטן פון שטאָט. דערצו האָבן נאָך די דייטשן צוגעמישט צום דאָזיקן מעל — האָלץ־מעל, וואָס עס האָט זיך געלאָזט פילן ביים עסן און פאַרדייען דעם דאָזיקן „ברויט".

דער יודנראַט האָט אַרויסגעלאָזט אַ ספּעציעל געלט, וואָס האָט געדינט פאַר די אינערלעכע באַדערפעניש פון געטאָ בלויז.

ס'איז געעפנט געוואָרן אַ שפּיטאָל אין אַ הילצערן הויז, נעבן דעם קליינעם קלויסטער, נאָענט פון קאַרלינער בית־עולם, און דער יודנראַט האָט אים אויסגעהאַלטן פון זיין

בודזשעט. דער שפּיטאָל איז שטענדיק געווען פאַרפולט מיט קראַנקע — געשוואָלענע פון הונגער, טיפוס־קראַנקע און מענטשן, וואָס האָבן געליטן פון פיל אַנדערע מחלות. אין שפּיטאָל האָבן געאַרבעט די דאָקטוירים: יאַקובסאָן, פּראַגער, יאָז, ליעמישאָוו, מיילעס, לעוו, דער הויט־דאָקטאָר — גרינבערג, פרויען־דאָקטאָר — גלויבערזאָן, דער מומחה אין מאָגן־קראַנקהייטן, פּרופ. רובין און ד"ר ווײנבערג.

נישט ווייט פון שפּיטאָל האָט זיך געפונען אַן אַמבולאַטאָריע, וואָס זיין אָנפירער איז געווען ד"ר ליעוו און געאַרבעט האָבן דאָרטן: די קינדער דאָקטאָרין י. עלשטיין, און די דאָקטוירים: מיילעס, קאָגען, קאַפּלאַן, און די קראַנקן־שוועסטערס: מאַשע בוסעל, ראָזע פּליסקין, ריווע גרינבלאַט און מיליא ראַטנאָווסקאַ. דער געצאָלט איז געווען בלויז אַ סימבאָלישער. דער עיקר איז געווען די צוגאָבנאָרמע שפּייז, וואָס די אָנגעשטעלטע האָבן פון צייט צו צייט באַקומען. דאָס זענען געווען קעפּלעך פון סאַרדינען־פיש און ביינער פון פערד־פלייש. איין אַפּטייק איז געווען אין געטאָ און אָנגעפירט האָט מיט אים דער אַפּטייקער שוואַרצמאַן (דער מאַן פון בערטא).

דער בית־יתומים־אנשטאַלט, וועלכער האָט זיך געפונען אינעם גרויסן הויז — אויפן ראָג פון די גאַסן: זאַוואַלנע און דאָמיניקאַנסקע, איז אַריבערגעפירט געוואָרן אין אַ קליין שטיבל אין געטאָ, וואָס איז צוגעטיילט געוואָרן פאַר אים דורכן יודנראַט. די אומגליקלעכע, עלנטע, נעבעכדיקע יתומים האָבן געלעבט אין הונגער־באַדינגונגען, קעלט, שמוץ, ענגשאַפט, ווי די איבעריקע געטאָ־איינוווינער. דער איבערגעגעבענער אָנפירער, פריינד און דערציער פון יתומים־הויז ליאָוו, האָט פאָרגעזעצט זיין אַרבעט אין די דאָזיקע שוידערלעכע באַדינגונגען. דער צווייטער דערציער פון יתומים־הויז פּייוול איינזשטאַט איז אומגעקומען אין דער ערשטער „אַקציע" פון די מענער אין אויגוסט 1941.

דער יודנראַט האָט אָרגאַניזירט אַ קיך פאַר נויטבאַדערפטיקע, קראַנקע און זקנים. דער רעש און טומעל אַרום דער קיך איז געווען נישט אויסצוהאַלטן, צוליב דעם ריזיקן עולם, וואָס האָט באַלאַגערט דעם בנין אין משך פון גאַנצן טאָג. די פּאָרציע עסן, וואָס מ'האָט דאָרט באַקומען, איז געווען זייער אַ נישטיקע.

אויך אַ געריכט און אַ תפיסה האָבן זיך געפונען אין געטאָ. פאָרזיצער פון געריכט איז געווען אַדוו. עלשטיין, און זיין ראַטגעבער דער געזעלשאַפטלעכער טוער אין פּינסק, גאָרינאָווסקי, וועלכער איז אויך געווען פאָרזיצער פון דער פאַרוואַלטונג פון יתומים־הויז.

וואָס פאַר אַ משפטים זענען פאָרגעקומען אין געריכט? דער עיקר: וועגן סכסכים צווישן איין ייד און צווייטן. דאָס זענען אין רוב געווען סכסוכים אַרום קלייניקייטן. עס זענען אויך געמשפּט געוואָרן יידן, וועלכע האָבן נישט אויסגעפירט די פאָדערונגען פון יודנראַט. אויב, נאָך אַן אויספאָרשונג, איז קלאָר געוואָרן, אַז דער, וואָס זאָגט זיך אָפּ צו באַצאָלן די שטייערן־סומע, וואָס דער יודנראַט האָט אויף אים אַרויפגעלייגט, איז עס יאָ ביכולת צו באַצאָלן, האָט מען אים אַריינגעזעצט אויף עטלעכע טעג אין תפיסה.

די מיטגלידער פון „חברה־קדישא", וואָס זענען אויך געווען מיטגלידער פון יודנראַט, האָבן יעדן טאָג זיך מטפל געווען מיט צענדליקער לוויות פון מתים, וועלכע מ'האָט מקבר געווען אויפן קאַרלינער בית־עולם, וואָס זיינע פּלויטן זענען צענומען געוואָרן.

איינער פון די עדות געדענקט אַ ווערטל פון ד"ר יאַקובסאָן וועגן דעם צענומענעם פּלויט פון בית־הקברות, וואָס ער האָט געזאָגט בעת דער לוויה פון דער פרוי פון ד"ר יאָז: „אין וואָס פאַר אַ פאַרקערטער וועלט מיר לעבן — דעם פּלויט אַרום די מתים האָט מען צענומען און מ'האָט אים אויפגעשטעלט אַרום די לעבעדיקע... ווען וועלן מיר שוין זוכה זיין, אַז דאָס זאָל זיין פאַרקערט?"

אָן אַקולטורעל און געזעלשאַפטלעך לעבן

דער יודנראַט האָט זיך בכלל נישט פאַרנומען מיט דעם געביט פון קולטור־לעבן אין געטאָ, וואָס איז געשטאַנען אויף אַ זייער נידעריקן ניוואָ. די גרעסטע טייל לערער, אינטעליגענץ בכלל און שטענדיקע געזעלשאַפטלעכע טוער זענען אומגעבראַכט געוואָרן אין די אויגוסט־שחיטות... ס'איז נישט געווען, ווער עס זאָל אָרגאַניזירן און אָנפירן מיט אַ שולע, אָדער — זאָל האַלטן אַ רעפעראַט. עס איז נישט באַוווסט וועגן קיין שום פּרוּוו פון איינאָרדנען אַוועלכע עס איז קולטור־אימפּרעזע אָדער פאַרוויילונג אין געטאָ. אפילו — דער באַוווסטער פאָלקס־קינסטלער יאָסעלע קאָלאָדני, וועלכער האָט זיך אויך געפונען אין געטאָ, איז פולשטענדיק אַנטשוויגן געוואָרן. עס איז אויך נישט געווען קיין שום סימן פון אַ פּרוּוו צו אָרגאַניזירן, אָדער אויפלעבן די טעטיקייט פון אַ פּאַרטיי.

עס זענען בלויז געווען עטלעכע בתי־מדרשים, ווו די הויפּט־דאַוונער זענען געווען אַלטע לייט. „דער קאַרלינער רבי, ר' אברהם אלימלך פּערלאָוו, וועלכער האָט זיך געפונען אין געטאָ, האָט זיך באַמיט מיט אַלע מיטלען צו שטאַרקן דעם גייסט, הויבן דעם מוט און דורך דעם פאַרלייכטערן אַ ביסל די ליידן פון די געטאָ־איינוווינער — שרייבט מנשה אונגער אין ניו־יאָרקער „טאָג — מאָרגן־זשורנאַל" — ער האָט זיך אומגעקערט פון ארץ־ישראל קיין פּינסק סוף־זומער 1939, ערב דער גרויסער קאַטאַסטראָפע און די אומגעהויערע סכנות, וואָס האָבן זיך אָנגערוקט אויפן אייראָפּעאישן יידנטום. זעענדיק בולט די אָנקומענדיקע געפאַר האָט ער פונדעסטוועגן נישט געוואָלט אַנטקעגנקומען דער ביטע פון זיינע חסידים אין ארץ־ישראל, צו פאַרבלייבן אין לאַנד. צוזאַמען מיט זיין עדה האָט ער דורכגעמאַכט דעם גיהנום־וועג אין פּינסקער געטאָ און אין שפּיץ פון זיין עדה געגאַנגען צום טויט בעת דער ליקווידאַציע פון געטאָ".

וואָס שייך קולטור־אַרבעט און אימפּרעזן, איז איינע פון די שטערונגען אויך געווען דאָס, וואָס אין געטאָ האָט זיך נישט געפונען אַזאַ גרויסער לאָקאַל, וואָס זאָל קאָנען אַרייננעמען עטלעכע הונדערט מענטשן. פאַרן אַריבערגיין אין געטאָ, האָבן יידן מורא געהאַט איבערצוטרעטן די שוועל

פון זייער הויז. איצט זענען זיי געווען מער „פרייער", ס'איז אָבער נישט געווען ווהין און נאָך וואָס צו גיין.

אין יענע אָוונטן פלעגן די געטאָ־איינוווינער זיך געפינען אין דרויסן. דער צענטער פון באַגעגענישן איז געווען: ראָג פּרץ־גאַס (באַלאָטנע) — גלינישטשאַנסקע — שיראָקע. אין די שבתים האָבן די דייטשן, צוליב עפּעס וואָס, נישט געצווּנגען די יידען צו גיין אויף אַרבעט, און אין דעם דאָזיקן טאָג פלעגן די געטאָ־איינוווינער „שפּאַצירן" אויפן קאַרלינער בית־עולם.

צוויי טעמעס פלעגן זיך שטענדיק איבערחזרן בעת די דאָזיקע באַגעגענישן: ברויט און — ביז ווען וועט מען בלייבן לעבן?... די שמועסן אויף דער צווייטער טעמע פלעגן זיך שטענדיק פאַרענדיקן מיט איין פאַרלאַנג: „מיר זאָלן נאָך, פאַר אונדזער טויט — זוכה זיין צו זען די מפּלה פון היטלערן".

אַרבעט און אַרבעטער

זיבן אַזייגער אינדערפרי פלעגן טויזנטער מענטשן זיך פאַרזאַמלען ביי די געטאָ־טויערן און זיך אויסשטעלן גרופּנווייז לויט זייערע פאַכן און לויט די אַרבעטס־ערטער — צו דריי אין אַ שורה. יעדע גרופּע האָט געהאַט איר „גרופּן־עלטסטן" — אַ ייד, וואָס איז באַשטימט געוואָרן דורך דער פאַבריקס־אָנפירונג, אָדער אַרבעטס־וואַרשטאַט, ווו די גרופּע איז באַשעפטיקט געווען (די דייטשן האָבן אַזעלכן אָנגערופן: „גרופּן־פירער", און די יידן, מיט ביטערן הומאָר, פלעגן אים רופן „יודן־גענעראַל"). ער פלעגט פון אַ רשימה אויסרופן די נעמען פון די אַרבעטער, און נאָר די איז דערלויבט געווען אַרויסצוגיין פון געטאָ.

נאָכדעם האָבן זיך גענומען צו דער אַרבעט די פּוילישע פּאָליציאַנטן, וועלכע האָבן קאָנטראָלירט די דורכגאַנגס־צייגענישן פון די אַרבעטער און האָבן דורכגעפירט אַ רעוויזיע אין די כלים פון די אַרויסגייענדיקע, צי זיי נעמען נישט מיט מיט זיך קיין פאַרווערטע זאַכן. נאָכן פאַרענדיקן די קאָנטראָל, איז געגעבן געוואָרן די דערלויבעניש אַרויסצוגיין. בעתן צוריקקומען פון דער אַרבעט, פלעגט זיך ווידער איבערחזרן דאָס זעלבע בילד: צו דריי אין אַ ריי קומט אָן די קאָלאָנע אַרבעטער אין מיטן גאַס און ביים טויער ווערן ווידער אויסגערופן די נעמען, מ'קאָנטראָלירט די דאָקומענטן און מ'פירט דורך אַ פּערזענלעכע רעוויזיע.

נאָך דער פאַרענדיקונג פון דער מלחמה, האָט באַזוכט פּינסק, בעת זיין צוריקוועג פון רוסלאַנד, דער בונדישער טוער לייזער לעווין, און צווישן אַנדערע פּאַפּירן האָט ער געפינען רשימות מיט נעמען פון טויזנטער יידן, וועלכע האָבן באַקומען אַרבעטס־דערלויבענישן אין געטאָ אין חודש יוני 1942.

די אַנקעטע־בויגנס, אויף וועלכער עס זענען געמאַכט געוואָרן די רשימות האָבן, קענטיק געהערט אַמאָל צו איינעם פון די קלויסטערס אין שטאָט. איבער די אָריגינעלע פּאַראַגראַפן אויף די פּאַפּירן, וואָס זענען געשריבן געוואָרן אין לאַטיין, זענען אָנגעצייכנט געוואָרן אין דייטש די פּאַראַגראַפן אויף וועלכע עס זענען געגעבן געוואָרן די תשובות.

און דאָס זענען די פּאַראַגראַפן: לויף־נומער; דאַטע פון דער רעגיסטראַציע; דאָקומענט; די צאָל מענטשן; נאָמען און פאַמיליע־נאָמען; אַרבעטס־אָרט; אַדרעס; גילטיק ביז דער דאַטע...

די רשימות, וואָס געפינען זיך אין אונדזער באַזיץ האָבן צו 42 זייטן — 29 שורות אויף יעדער זייט. זיי הויבן זיך אָן פון לויף־נומער 2971 און פאַרענדיקן זיך מיטן נומער 5779. אינמיטן פעלן עטלעכע זייטן. אין די דאָזיקע רשימה־בויגנס זענען רעגיסטרירט 3654 אַרבעטער, וואָס עס מאַכט אויס בערך 20 פּראָצענט פון די יידן, וואָס האָבן זיך דאַן געפונען אין געטאָ.

אין דער טאַבעלע וועלכע מיר ברענגען דאָ און וואָס איז באַאַרבעט געוואָרן לויט די דאָזיקע רשימות, זענען 3654 אַרבעטער באַשעפטיקט געווען אין די אַרבעטס־פּלעצער, וואָס ווערן אָנגעגעבן אין די בויגנס.

עטלעכע אַרבעטס־פּלעצער זענען פאַראייניקט געוואָרן צוזאַמען, צוליב דער באַדערפעניש פון דער טאַבעלע. דאָס זענען:

פּריוואַטע אַרבעטס־ערטער אויסערן געטאָ — אין זיי זענען איינגעשלאָסן נעמען פון הונדערטער פּרויען, וועלכע האָבן געאַרבעט אַלס הויז־דינערינס ביי קריסטן, אויסערן געטאָ, און זיי שטעלן מיט זיך פאָר די גרעסטע צאָל באַשעפטיקטע אין דאָזיקן פּאַראַגראַף. אַ קליינע צאָל איז באַשעפטיקט געווען אין קריסטלעכע אַרבעטס־וואַרשטאַטן.

ביוראָען — אין דאָזיקן פּאַראַגראַף זענען אין די רשימות אָנגעגעבן פאָלגענדע אַרבעטס־ערטער: שטאָט־פאַרוואַלטונג; אָפּטיילונג פון אַרויסגעבן דערלויבענישן; געריכט; סאַניטאַר־דינסט; וואָקזאַל; ביוראָען פון קרייז־אַמט; קינאָ; שפּייז־באַזאָרגונג; פּאָסט; שפּייז־מאַגאַזינען; ווי אויך די ביוראָען פאַר אימפּאָרט און עקספּאָרט; פיש; אַרבעט א. אַנד.

לאַנדווירטשאַפט — אין די רשימות זענען גענוי אָנגעגעבן די אַרבעטס־פּלעצער אין די פאָלגענדע לאַנדווירטשאַפטלעכע אונטערנעמונגען: האַי; אַלברעכטאָווע; זאַפּאָליע; פּאָטשעפּאָווע.

קאָמענדאַנטור, זשאַנדאַרמעריע און פּאָליציי — דייטשן. די יידישע פּאָליציאַנטן אין געטאָ זענען פאַררעכנט געוואָרן צווישן די אַרבעטער פון יודנראַט.

אַרבעטס-פּלעצער און אַרבעטער אין געטאָ.

אַרבעטס־אָרט	צאָל באַשעפטיקטע
פּריוואַט־אַרבעטער, אויסערן געטאָ —	337
יודנראַט —	698
ביוראָען —	361
לאַנדווירטשאַפט —	450
קאָמענדאַנטור, זשאַנדאַרמעריע, פּאָליציי —	107
דינסט ביי בנינים —	266
דינסט אין ל־או 7046 —	95
מיליטערישע בעקעריי —	5

אַרבעטס־אָרט	צאָל באַשעפטיקטע
תפיסה —	8
מיליטערישע באַזאָרגונג —	7
זעלנער־קלוב —	4
אָפיצערן־קאַזינאָ —	3
לופט־דינסט און פלי־פּלאַץ —	60
באַן סטאַציע —	27
בענזין־סטאַציע —	4
וואַרשטאַטן פאַר שיפן־בוי און פּאָרט —	25
יידישע און אַרישע שפּיטעלער —	128
אַפּטייק־וועזן —	6
דיקטן־פאַבריק —	192
שוועבעלעך־פאַבריק —	45
סאָדע־פאַבריק —	11
שיך־פאַבריק —	82
גאַרבעריי —	44
פאַבריק פון אויל —	11
מעבל־פאַבריק —	7
זייף־פאַבריק —	2
וואורשטן־פאַבריק —	2
באַרשטן־פאַבריק —	4
טריקאָטאַזש־וואַרשטאַט —	48
מעכאַנישער וואַרשטאַט —	39
שניידער־וואַרשטאַט —	36
דרוק־וועזן און איינבינדעריי —	12
שטאָטישע קאָמוניקאַציע —	92
טאַרטאַקן —	12
שעכט־הויז —	8
מילכעריי —	12
פאַך־שולע —	4
קינדער־גערטנער נומ. 1 און 2 —	4
אין סך־הכל	3654

די טאַבעלע שפּיגלט אָפּ, ווי שוין געזאָגט, בלויז אויף אַ טיילווייזן אופן, וואָס עס איז פאָרגעקומען אויפן אַרבעטס־געביט צווישן די יידן אין געטאָ. אָבער ס'איז פאַראַן אין איר מאַטעריאַל פון דער ערשטער קוועלע, פון וועלכן מיר קאָנען זיך שאַפן אַ מער בולט בילד דערפון. נישט אומזיסט האָט מען דאַן געזאָגט, אַז דער פּינסקער געטאָ, איז אַ געטאָ פון יידן — אַרבעטער. אויך די דייטשן האָבן ווי געהעריק אָפּגעשאַצט דעם צושטייער פון פּינסקער געטאָ פאַר זייער מלחמה־כוח, ווי עס איז געקומען צום אויסדרוק אין דעם בריוו פון דעם הויפּט־פירער פון ס. ס. היינריך הימלער צום גענעראַל פראַצמאַן, וואָס מיר ברענגען דאָ ווייטער.

פון די מאַטעריאַלן פון די עדות־דערקלערונגען, וואָס געפינען זיך אין אונדזער באַזיץ, קאָנען מיר צוגעבן פּרטים, כדי נאָך קלאָרער און בולטער מאַכן די לאַגע אויפן אַרבעטס־געביט אין פּינסקער געטאָ.

איינער פון די עדות דערציילט: „זייער אַ סך געטאָ־איינוווינער האָבן זיך באַמיט אַרויסצוגיין אויף אַרבעט אויסערן געטאָ. יעדער האָט געוואָלט אויסנוצן די געלעגנ־הייט, זיך אַרויסצוררייסן, און נישט אויף קיין קורצער צייט, פון דער אַרומגעצוימטער שטייג. אַנדערע האָבן אויסגעדריקט זייער פאַרלאַנג דערצו דערפאַר, ווייל זיי האָבן געהאַלטן נאָר די אַרבעטער, וואָס זענען באַשעפטיקט ביי די דייטשן, האָבן שאַנסן צו בלייבן לעבן. אָבער — די גרעסטע טייל האָט עס פּשוט געטאָן, כדי אויף דעם וועג צו קאָנען ראַטע־ווען פון הונגער־טויט זיך און זייערע משפחות".

אַ פרוי דערציילט אין אירע עדות־דערקלערונגען: „פאַרשידענע וועגן און מיטלען האָבן מיר געזוכט כדי צו זיין צווישן די גליקלעכע, וואָס גייען אַרויס אויף אַרבעט אויסערן געטאָ. איך האָב געהאַט אַ קינד פון דריי יאָר. האָב איך עס איבערגעלאָזט ביי מיין מוטער, זי זאָל זיך פאַרנעמען מיט דעם און איך בין אַרויס צו שווערער, פיזישער אַרבעט אין פּאָרט. אין דעם האָט מיר געהאָלפן דער אָרטיקער אַרבעטס־פאַרוואַלטער — מעדיאַנאָווסקי, ביי וועלכן מיר האָבן, נאָך איידער מ'האָט אונדז פאַרטריבן אין געטאָ, אויס־געביטן אַ ניי־מאַשין — אויף שפּייז. די דאָזיקע באַקאַנט־שאַפט האָב איך איצט אויסגענוצט, און אַ דאַנק מיינע רעקאָ־מענדאַציעס, זענען אויך אַנדערע יידן צוגענומען געוואָרן אויף אַרבעט אין פּאָרט".

אַנדערע גיבן צו: „אין געטאָ איז אָרגאַניזירט געוואָרן אַ גרויסער שניידער־וואַרשטאַט. דאָרט האָבן געאַרבעט אַלע שניידער און שנײדערינס. ס'איז אויך אויפגעשטעלט גע־וואָרן אַ שוסטער־וואַרשטאַט. די דאָזיקע ביידע אַרבעטס־וואַרשטאַטן האָבן זיך געפונען אין אַ געמויערט הויז אויף בערנאַרדינער גאַס, נאָענט פון דעם פּאַוויאַטאָוון שפּיטאָל. דאָס איז דער נייער בנין, וואָס איז פאַר דער מלחמה ספּע־ציעל אויסגעבויט געוואָרן פאַר דער „ישיבה".

דורכן דרויסנדיקן אַריינגאַנג פלעגן אַריינקומען די דייטשן, ווי אויך אָרטיקע קריסטלעכע איינוווינער, צו באַ־שטעלן פאַר זיך קליידער און שיך. שטאָפן און לעדער האָבן זיי געהאַט גענוג פון דעם, וואָס זיי האָבן צוגערויבט ביי די יידן. אָבער קיין פאַכמענער — שניידער און שוסטער, האָבן זיך נישט געפונען אויסערן געטאָ. די צוויי אַרבעטס־וואַר־שטאַטן האָבן זייער פיין געשפייזט זייערע באַשעפטיקטע. אויסער געלט, פלעגן די קליענטן אויך ברענגען שפּייז־אַרטיקלען: מעל, פעטס און אַנדערע פּראָדוקטן. זיי האָבן אַלץ געקאָנט דורכטראָגן, ווייל די פּאָליציי פלעגט דאָך נישט קאָנטראָלירן, וואָס זיי טראָגן מיט זיך".

„משפחות, וואָס איינער אָדער עטלעכע פון זיי האָבן געאַרבעט אויסערן געטאָ, האָבן פאַרמאָגט גענוג ברויט. אויף די אַרבעטס־פּלעצער פלעגן זיי זיך באַגעגנען מיט פּויערים און קריסטלעכע איינוווינער פון שטאָט און אויסבייטן פאַר־שידענע ווערט־זאַכן אויף ברויט, גרויפּנס און קאַרטאָפל".

„געווען פאַבריקן, ווו עס זענען געווען קיכן פאַר זייערע אַרבעטער. אויך דער דאָזיקער מאָגערער מיטאָג־עסן האָט פאַר זיי געהאַט אַ גרויסן ווערט אין יענע באַדינגונגען".

איינער דערציילט: „איך בין דאַן אַלט געווען 20 יאָר — אַ געזונטער, שטאַרקער בחור בין איך געווען, האָב איך זיך

איינגעאָרדנט אויף אַרבעט אין „ווררייפ”. דאָס איז געווען אַ קאָמבינאַט פון טאַרטאַקן, פאַבריקן און אַרבעטס־וואַרשטאַטן צו אויסאַרבעטן האָלץ־אַרטיקלען. מיין אַרבעטס־פלאַץ האָט זיך געפונען אויפן ברעג טייך, פונוואַנען מ׳האָט אַריבערגעפירט אין דער דיקטן־פאַבריק פון לוריע, די קלעצער, וועלכע זענען געקומען מיטן וואַסער־וועג — געבונדן אין פליטן. עס זענען געווען פאַלן, ווען אַ קלאָץ האָט זיך אָפּגעריסן און איז אַראָפּגעזונקען אויפן גרונט פון טייך. מיין אויפגאַבע איז געווען: אַראָפּצולאָזן זיך אין טייך מיט אַן אייזערנער קייט, וואָס איך פלעג צובינדן צו דער פאַרזונקענער קלאָץ און דאַן האָט אַ פערד עס אַרויסגעשלעפט אויפן ברעג. איך בין געווען דער איינציקער ייד, וואָס איז באַשעפטיקט געווען ביי אַזאַ מין שווערער און געפערלעכער אַרבעט. דערפאַר האָב איך באַקומען אַן „אַרישע” פאָרציע ברויט — 800 גראַם אַ טאָג (אָנשטאָט 300 גראַם, ווי געוויינלעך), מיט אַ צוגאָב פון אַ וואַסערדיקער זופּ אויף מיטאָג.

צווישן די פּויערים, צוואַנגס־אַרבעטער, וואָס זענען מאָביליזירט געוואָרן אין דער סביבה, האָבן זיך אויך געפונען דאָרפישע יידן. בעת די מיטאָג־איבעררייסונגען פלעגן די פּויערים זיך טשעפּען צו מיר, באַליידיקן און פלעגן זוכן פאַרשידענע קאָמבינאַציעס, מיך אונטערצושטעלן אַ פּיסל. האָב איך זיי פאָרגעלייגט, זיי זאָלן עס טאָן אויף אַ גלייכן וועג, דורך אַ פאַרמעסטונג אין אַ געראַנגל מיט מיר. נאָך דעם, ווי קיינער פון זיי האָט מיך נישט געקאָנט אין געראַנגל בייקומען, איז די זאַך פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ געוועט.

פון צייט צו צייט פלעגן צוקומען פרישע פּויערים — צוואַנגס־אַרבעטער, און די, וואָס האָבן שוין דאָרט געאַרבעט אַ לענגערע צייט, פלעגן „אָנציען” די נייע אַרבעטער, זיי זאָלן זיך פאַרמעסטן אין כוחות מיט דעם שטאַרקן „זשידעק”. די פּרעמיע איז געווען: אַ לעבל ברויט. אַזוי אַרום פלעג איך פון צייט צו צייט געווינען אַ צוגאָב־ברויט, וואָס איך פלעג, ווי עס איז, אַריינשמוגלען אין געטאָ און עס ברענגען מיין מאַמען און מיינע זיבן שוועסטער. צוויי פון זיי האָבן אויך געאַרבעט אויסערן געטאָ, און די ייִנגסטע, וואָס איז אַלט געווען 13 יאָר, איז געווען אַן אויסגעצייכנטע אַרבעטערין אין דער דיקטן־פאַבריק פון קונדען. זי האָט דאָרט געאַרבעט אַלס אַ פורמאַן און געפירט די קלעצער פונעם פלאַץ אין פאַבריק אַריין”.

לויט ווי מען זעט פון דער טאַבעלע, וואָס מיר האָבן געבראַכט, געפינט זיך די גרעסטע צאָל אַרבעטער אין דעם פּאַראַגראַף: „באַשעפטיקטע אין פּריוואַטע אונטערנעמונגען, אויסערן געטאָ”.

איינער פון די עדות האָט אויפגעקלערט דעם דאָזיקן פאַקט אויף אַזאַ מין אופן: „אַזוי ווי אפילו די אַרבעטער, וואָס זענען געווען באַשעפטיקט אויסערן געטאָ, האָבן נישט געקאָנט באַשפּייזן זייערע משפחות, זענען זייערע פרויען און טעכטער געווען געצוווּנגען זיך צו פאַרדינגען אַלס דינסטן אין קריסטלעכע הייזער. נישט לייכט איז געווען צו קריגן די דאָזיקע אַרבעט, ווייל מ׳האָט קודם כל געדאַרפט געפינען אַ קריסטלעכע משפחה, וואָס זאָל מסכים זיין צו דערלאַנגען אַ ביטע צו די מאַכט־אָרגאַנען וועגן דעם, מיטן נאָמען פון דער דינסט. ערשט נאָכדעם, ווי די בקשה איז באַשטעטיקט געוואָרן, האָט מען אַרויסגעגעבן די אַרבעטס־דערלויבעניש. אַזאַ הויז־דינערין האָט נישט באַקומען קיין געהאַלט און זי האָט געאַרבעט בלויז פאַרן עסן, וואָס זי האָט דאָרט באַקומען. צייטנווייז איז עמעצן געלונגען אָפּצושפּאָרן אַ שטיקל ברויט און אַריינברענגען עס פאַר דער הונגעריקער משפחה אין געטאָ. עס זענען אויך געווען פרויען, וואָס האָבן פאַרקויפט סיי זייערע הענט, סיי זייער גוף צו קריסטן פאַרן פּרייז פון ברויט”.

דער קאַמף פאַר שפּייז

די יידישע אַרבעטער האָבן אויסגענוצט, ווי געזאָגט, זייער געפינען זיך אויסערן געטאָ און פלעגן זיך איינשאַפן אַ ביסל שפּייז: עטלעכע שטיקלעך ברויט, גרויפּן, קאַרטאָפל, פעטס. אָבער — די עיקר־פראַגע איז געווען: ווי אַזוי ברענגט מען עס אַריין אין געטאָ? אויפן דאָזיקן געביט האָט זיך אַנטוויקלט אַ גאַנצע קונסט פון פאַרשידענע קאָמבינאַציעס. די גרויפּנס פלעגן די מענער אַריינשיטן אין די שקאַרפּעטן, קאַרטאָפל פלעגט מען אָפּקאָכן, צוגעבן וואַסער און פלעגן עס דורכשמוגלען, אין אַ טעפּל, ווי זופּ, וואָס מ׳האָט באַקומען אויפן אַרבעטס־פּלאַץ. שטיקלעך ברויט פלעגן פרויען באַהאַלטן אונטער זייערע קליידער.

נעבן געטאָ־טויער פלעגט דורכגעפירט ווערן אַ גענויע רעוויזיע דורך די פּוילישע פּאָליציאַנטן. געווען צווישן זיי איינציקע, וואָס האָבן אַרויסגעוויזן מענטשלעכע האַרציקייט, ווי, למשל, דער פּאָליציאַנט נומ. 27, וואָס מ׳פלעגט דערציילן, וועגן אים, אַז ער האָט פאַרבינדונגען מיט פאַרטיזאַנער. און אַזוי אויך דער פּאָליציאַנט ביעלעצקי. די דאָזיקע פּאָליציאַנטן פלעגן מאַכן אַן אָנשטעל, אַז זיי פירן דורך אַ גרינטלעכע רעוויזיע און נעמען כלומרשט עפּעס צו. ביי די דאָזיקע אָרדנונגס־היטער פלעגט די יידן געלינגען אַריינצוברענגען אין געטאָ עפּעס עסן פאַר זייערע הונגעריקע משפחות. אָבער אַזעלכע פּאָליציאַנטן זענען לײדער געווען זייער ווייניק.

די גרעסטע צאָל פּאָליציאַנטן זענען אָבער געווען ברוטאַלע יונגען, סאַדיסטן. צו זייער שאַנד זאָלן דאָ דערמאָנט ווערן די נעמען פון די ערגסטע פּאָליציאַנטן: ווערזשביצקי, וואָס האָט געטראָגן דעם נומער 15, און האַליבנייע — נומ. 41, און אַזוי אויך די פּאָליציאַנטן: נומ׳ 2 און 17, וואָס זייערע נעמען זענען פאַרגעסן געוואָרן.

אַלטע שפּייז־אַרטיקלען, וואָס זענען דורך די דאָזיקע פּאָליציאַנטן געפונען געוואָרן בעת דער רעוויזיע ביי די יידן זענען געוואָרן צוגענומען און אַנגעוואָרפן אין אַ בערגל, נעבן טויער, און די „פאַרברעכער” זענען מערדערלעך צעשלאָגן געוואָרן. בעת די דאָזיקע רעוויזיעס האָבן זיי אויך נישט געשוינט קיין פרויען — געזוכט, צוגענומען און צעמיימיתט זיי...

אָבער אַפילו די טויט־געפאַר, וואָס עס האָט זיי געדראָט, האָט נישט אָפּגעשראָקן און נישט צוריקגעהאַלטן די געטאָ־איינוווינער דערפון. יעדער איינער האָט זיך באַמיט איבער־

צוקליגן די רוצחים און דורכצושמוגלען א ביסל שפייז פאר די הונגעריקע קינדער. א סך האבן פאר די דאזיקע אנשטרענגונגען באצאלט מיט זייער לעבן.

איינע א פרוי האט אין אירע עדות־דערקלערונגען דערציילט: אין איינעם א געוויסן טאג האב איך זיך צוריקגעקערט פון דער ארבעט צוזאמען מיט שמואל לערנלייט פון בראווארנע גאס. ער האט געהאלטן אונטערן ארעם א שטיקל האלץ. ביים טויער האבן אים די פאליציאנטן באפוילן אוועקצווארפן דאס שיטקל האלץ אויפן בערגל צוגענומענע חפצים. נאך דעם, ווי ער האט אויסגעפירט דעם באפעל, האט ער זיך אומגעקערט, און זיך באמיענדיק, אז קיינער זאל נישט באמערקן, האט ער דאס שטיקל האלץ צוריקגענומען און איז אדורך דעם טויער. איינער פון די פאליציאנטן, וואס האט עס באמערקט, איז אוועקגעלאפן נאך אים, ארויסגעצויגן ביי אים דאס האלץ און עס גענומען באטראכטן. צום אומגליק האט זיך דאס שטיקל האלץ צענומען אויף צווייען און אינעווייניק, אין א ספעציעל־אויסגעשניצטער לאך, האט דער פאליציאנט געפונען א שטיקל פוטער. די פאליציאנטן האבן לערנלייטן אריינגעפירט אין זייער וואך־שטיבל, אים באפוילן צו שטעלן זיך אויף די קני און מ׳האט אים אריינגעשאסן א קויל אין נאקן. ער איז געפאלן טויט אויפן ארט”.

א צווייטער עדות האט צוגעגעבן: „שמואל לערנלייט איז געווען דער ערשטער קרבן פונעם געראנגל פאר אריינבדענגען א ביסל שפייז פאר דער הונגעריקער משפחה. דער צווייטער קרבן איז געווען: דוואשע, די פרוי פון יוסף מינקאווסקי, איינער פון די זין פון דעם אייגנטימער פון דער כעמישער וועשעריי. בעתן באזוכן די ארבעטערינס, וועלכע זענען געווען באשעפטיקט ביים איבערקלייבן קארטאפל אין וועלדל האי, נעבן די מיליטערישע קאזארמעס, זענען געפונען געווארן אין אירע כלים א ביסל קארטאפל. די דייטשישע וואכלייט האבן זי אפגעפירט אין א זייט און דערשאסן. די איבעריקע פרויען האבן גלייך ארויסגעווארפן פארזיכטיק די קארטאפל, וואס זיי האבן ביי זיך באהאלטן. אויף זייער ביטע, איז זיי דערלויבט געווארן צו ברענגען דעם גוף פון דער דערהרגעטער אין געטא אריין. די לוויה פון דער פרוי, וואס האט איבערגעלאזט צוויי פיצלעך יתומים, האט זייער שווער געווירקט און פולשטענדיק צעטרייסלט דאס גייסטיקע גלייכגעוויכט פון די געטא־איינוווינער”.

א דריטער עדות דערציילט: „נאך אן אויפטרייסלענדיקע געשעעניש האט פאסירט מיט א 15 יאריק יינגל, שאיע, א זון פון דעם שערער לייזער פלאטניק, פון בריסקער גאס. דאס יינגל האט געקריגן א לעבל ברויט, אויסערן געטא, האט ער מורא געהאט מיט דעם אדורכגיין דורכן טויער און האט זיך אריינגעקריגן אין געטא דורכן צוים אויף קאטליארסקע גאס. האט אים באמערקט דער פאליציאנט נומ. 41 און האט נאכגעיאגט דאס יינגל, צילנדיק אין אים מיט זיין ביקס. ווען ער איז צוגעקומען נאענט, האט דאס יינגל א כאפ געטאן ביים פאליציאנט די ביקס און גענומען מיט אים זיך ראנגלען. דער פאליציאנט איז אים בייגעקומען און האט דאס יינגל גלייך דערשאסן אויף טויט”.

„מיט מיינע אייגענע אויגן — דערציילט ווייטער דער עדות — האב איך געזען איציק לייזערוק, דעם זון פון פסח דעם קצב, וואס איז געכאפט געווארן מיט א ביסל גרויפן אין די שקארפעטן. מ׳האט אים באפוילן אויסצוטאן די שיך, אויסשיטן די גרויפן און אויפקלייבן זיי צוריק איינציקווייז פון דער ערד. ווען ער האט זיך איינגעבויגן און געטאן, וואס מ׳האט אים געהייסן, האבן אים די פאליציאנטן געשלאגן מכות־רצח מיט די ביקסן־קאלבעס און שטיוול, ווו נאר זיי האבן געטראפן. איינגאנצן א געשוואלענער פון די קלעפ און א צעבלוטיקטער, האט ער זיך צוריקגעקערט צו זיין משפחה, מיט די זעקס הונגעריקע קינדער, וואס האבן, נעבעך, געווארט אויפן ביסל עסן, וואס דער טאטע וועט זיי ברענגען”.

א פערטער עדות דערציילט: „ביי דעם 15 יאריקן מיידל, לאה טאנצמאן, האט מען איינמאל געפונען א שטיקל באהאלטן לעבער, ווען זי איז אדורך דעם טויער. מ׳האט זי אוועקגעלייגט אויף א ברעט, נישט ווייט פונעם טויער און מ׳האט איר געגעבן 25 שמיץ. צוויי חדשים איז דאס מיידל נאכדעם געלעגן צום בעט.

א צווייטן מאל, ווען מיר האבן זיך צוריקגעקערט פון דער ארבעט, האבן מיר געזען נעבן טויער ליגן אויף דער ערד די פרוי שורא ליובאשעווסקי און עטלעכע פאליציאנטן האבן זי געשלאגן מיט זייערע שפיצרוטן אין אלע טיילן פון גוף. כמעט אן א סימן פון לעבן האבן מיר זי געבראכט אין געטא אריין”.

„און איך האב געזען — דערציילט אין איר עדות־דערקלערונג א פרוי — ווי אזוי עבנער האט נעבן טויער דערהרגעט דעם ייד גלויבערמאן, ווען ער האט ביי אים געפונען א שטיקל באהאלטן פוטער”.

דער הונגער אין געטא האט זיך פארשטארקט פון טאג צו טאג. די רוצחישע קלעפ און די מארדן פאר אריינברענגען א ביסל עסן אין געטא, האבן נישט אפגעשראקן און נישט אפגעהאלטן די יידן צו פארזעצן זייער געראנגל פארן קיום. דאס איז געווען א געראנגל אויף לעבן און טויט, וואס די געטא־איינוווינער האבן געפירט מיט די דייטשן און זייערע ארטיקע מיטהעלפער. אין דעם דאזיקן געראנגל האבן זיך באטייליקט אלע שיכטן פון דער באפעלקערונג — גרויס און קליין. ער איז געפירט געווארן סיי אין פרייען טייל פון שטאט, סיי אין די דערפער פון דער סביבה און סיי ביי די טויערן פון געטא. דאס איז געווען אן אומאויפהערלעכער געראנגל — א קייט פון העלדנטאטן, וואס איז נישט מעגלעך מיט ווערטער צו שילדערן. ס׳איז געווען אין דעם אן א שיעור נשמה־דערהייבנקייט, הארציקייט און אפפערוויליקייט פון איין ייד לגבי דעם צווייטן.

די קינדער אין געראנגל

א גלענצענדיק קאפיטל אין דער עפאפייע פונעם געראנגל פאר עקזיסטענץ, האבן אריינגעשריבן די קינדער אין געטא. יעדן פרימארגן פלעגן צענדליקער קינדער פויזנדיק ארונטערקריכן אונטער דעם געטא־צוים, באוואפנטע מיט זעק און רענצלעך. זיי פלעגן זיך פאנאנדערשיטן איבער די נאענטע

דערפֿער און האָבן דערוועקט דאָס געפֿיל פֿון רחמנות ביי די פּויערים, ווען זיי פֿלעגן מיט אויסגעשטרעקטע הענט און פֿאַרטרערטע אויגן בעטן אַ שטיקל ברויט, עטלעכע קאַרטאָפֿל. אַ סך פּויערים האָבן נישט געקענט ביישטיין די שטומע בעטנדיקע בליקן פֿון די קינדער און האָבן זיי געגעבן, וואָס זיי האָבן געקענט.

אַזוי פֿלעגן די קינדער צונויפֿקלייבן אין משך פֿון טאָג אַ ביסל שפּייז און אין אָוונט האָבן זי געאײַלט צו ברענגען עס אַהיים צו זייער קראַנקער מאַמען, אָדער פֿאַר זייערע קליינע ברידערלעך און שוועסטערלעך — יתומים, וואָס זייערע פֿאָטערס זענען אומגעבראַכט געוואָרן אין דער ערשטער „אַקציע". אָבער נישט איין קינד האָט באַצאָלט מיט זיין לעבן דערפֿאַר...

„דריי־פֿיר קינדער — האָט איבערגעגעבן איינער פֿון די עדות — פֿלעגן יעדן טאָג פֿאַלן נעבן אָדער אונטער דעם געטאָ־צוים. געווען פּוילישע פּאָליציאַנטן, וואָס האָבן זיך ספּעציאַליזירט אין מאָרדן קינדער, ווען זיי פֿלעגן אַרונטער־קריכן אונטערן צוים. אין זייער זאָרג און געיעג צו ברענגען וואָס גיכער אַביסל שפּייז אַהיים, האָבן די קינדער נישט באַמערקט די רער פֿון רעוואָלווער, אָדער ביקס, וואָס זענען געווען געצילט אין זיי. דער הילך פֿון שאָס און אויסגעשריי פֿון קינד: „מאַמע!" פֿלעגן דערשיטערן די אומגליקלעכע מאַמעס, וועלכע פֿלעגן אין טויט־שרעק קוים דערלויפֿן צום צוים, אַ קוק צו טאָן, צי נישט זייער קינד איז דאָסמאָל געפֿאַלן אַ קרבן".

געווען קינדער, וועלכע פֿלעגן נישט אַרויסגיין אויסערן געטאָ. זיי פֿלעגן וואַרטן ביים געטאָ־טויער, אפֿשר וועט זיך עמעצער פֿון די אַרייַנגעקומענע דערבאַרעמען און שענקען זיי אַ פּיצל ברויט.

„דאָס פֿלעגן מיר זען טאָג־טעגלעך, בעת אונדזער צוריקקומען פֿון דער אַרבעט אין געטאָ אַריין — דערציילט נאָך אַן עדות — שורות, פֿון הונגער־געשוואָלענע קינדער פֿלעגן זיצן אויף די טראָטואַרן, שטילע און גלייכגילטיקע. די קעפּ — גרויסע די פֿיס, ווי צוויי קלעצער, געשוואָלענע, און אויף די פּנימער — דער צייכן פֿון טויט. אין עטלעכע טעג אַרום פֿלעגן מיר שוין זען אַנדערע קינדער זיצן אויף זייער אָרט. יענע האָבן שוין אין די נעגל פֿון דער גרויזאַמער הונגער־חיה, אויסגעהויכט זייערע לויטערע נשמה'לעך און געבראַכט געוואָרן צו קבורה. דער זעלבער גורל האָט אויך דערוואַרט די נייע קינדער, זיצנדיק אויפֿן טראָטואַר".

דער גורל פֿון אַ הונגער־טויט, איז אויך געווען באַשטימט פֿאַר די דערוואַקסענע, וועלכע האָבן נישט געהאַט קיין אַרבעטס־פּלאַץ. די דאָזיקע מענטשן האָבן געפּרוווט פֿאַרלענגערן זייער לעבן דורך פֿאַרשידענע ערזאַץ־שפּייזן, ווי: קאָטלעטן פֿון גראָז, אָדער געקעכטס פֿון קאַרטאָפֿל־שאָלעכץ, אָבער דאָס איז נישט געווען גענוג אויף צו קאָנען דערהאַלטן אַ מענטשן אַ לענגערע צייט ביים לעבן. געווען פֿאַלן, ווען מענטשן זענען פֿאַרשלאָפֿט געוואָרן פֿון הונגער אין מיטן דער אַרבעט און זענען געשטאָרבן אויף זייער אַרבעטס־פּלאַץ, אויסערן געטאָ.

דער יודנראַט האָט זיך געווענדעט צום פֿאַרטרעטער פֿון קרייז־קאָמיסאַר, עבנער, אים אינפֿאָרמירט וועגן דער גרויסער שטערבלעכקייט אין געטאָ און געפֿאָדערט צו פֿאַרגרעסערן די ברויט־נאָרמע פֿאַר די אַרבעטנדיקע. דער דייטשישער קאָמענדאַנט האָט געבעטן צו ווייזן אים די רשימות פֿון די טויט־צייגענישן. באַטראַכטנדיק זיי גענוי און גרינטלעך האָט ער ציניש געזאָגט:

„לויט מיין חשבון שטאַרבן נאָך צו ווייניק יידן"... אַזוי האָט דערקלערט דער ממונה איבערן לעבן און טויט פֿון דער יידישער באַפֿעלקערונג... אוןווירקלעך — פֿון וואָך צו וואָך האָט גענומען שטייגן די צאָל מתים — פֿון הונגער און פֿאַרשידענע קראַנקהייטן אין געטאָ.

די דערמאָרדונג פֿון די קראַנקע

אין איינעם פֿון די יולי־טעג איז געקומען אין יודנראַט עבנער, אין דער באַגלייטונג פֿונעם קרייז־דאָקטער, דילעווסקי. דאָס געטאָ האָט פֿאַר פּחד איינגעהאַלטן דעם אָטעם: וואָס פֿאַר אַ פֿרישע גזירה האָבן זיי געבראַכט?

די סיבה פֿון זייער קומען איז זייער גיך אויפֿגעקלערט געוואָרן: זיי האָבן געפֿאָדערט אַ רשימה פֿון די גייסטיק־קראַנקע און די שווערע, אומהיילבאַרע קראַנקע אין געטאָ בכלל. זייער פֿאַרלאַנג איז — האָבן זיי דערקלערט — אַריבערפֿירן די אַלע קראַנקע אין אַ שפּיטאָל אין בריסק.

די מיטגלידער פֿון יודנראַט האָבן געפּרוווט זיך אַרויסדרייען דערפֿון, טענהנדיק, אַז זיי ווייסן נישט וועגן וועמען דאָ האַנדלט זיך.

„די רשימה איז שוין געמאַכט געוואָרן דורכן ד"ר דיילעווסקי — האָט געזאָגט עבנער — און אויב איר וועט אונדז נישט העלפֿן אין דורכפֿירן די זאַך, וועלן מיר אַליין נעמען די קראַנקע, און אַלס שטראָף — צוזאַמען מיט זייערע משפּחות".

בלית־ברירה זענען געשיקט געוואָרן באַאַמטע פֿון יודנראַט, צוזאַמען מיט עטלעכע דאָקטוירים און יידישע פּאָליציאַנטן, כדי צוצוגרייטן די רשימה, אויף וועלכער עס זענען פֿאַרצייכנט געוואָרן 40 קרבנות. אין צוויי טעג אַרום זענען געקומען עטלעכע דייטשישע מאַשינעס צו די טויערן פֿון געטאָ, כדי אויפֿצוקלייבן די קראַנקע. די אומגליקלעכע קרבנות און זייערע משפּחות האָבן געוווסט, וואָס עס דערוואַרט זיי און האָבן זיך קעגנגעשטעלט די יידישע פּאָליציאַנטן, וועלכע זענען געקומען זיי נעמען צו די מאַשינעס.

„דאָס איז געווען אַ האַרצרייסנדיק בילד — האָט איבערגעגעבן אַן עד־ראיה — ס'איז געווען שרעקלעך צו זען, ווי אַזוי די קראַנקע ווערן געשלעפּט דורך יידישע פּאָליציאַנטן צום טויער פֿון געטאָ. אויף וויפֿל איך געדענק, איז עס געווען דער איינצעלנער פֿאַל, ווען פּינסקער יידן זענען געצוווּנגען געווען איבערצוגעבן זייערע אייגענע ברידער אין די הענט פֿון די דייטשן".

די צוויי איבערגעפֿולטע מאַשינעס זענען אָוועקגעפֿאָרן אין דער ריכטונג פֿון בריסק. אין עטלעכע שעה אַרום האָט מען זיי געזען שוין צוריקפֿאָרן ליידיקע... גאָר גיך איז באַ־

ווּוסט געוואָרן דער טרויעריקער אמת: די קראַנקע זענען דערשאָסן געוואָרן אין דער געגנט פון דאָרף קאָזליאַקאָוויטש.

כדי צו באַרויקן אַ ביסל די אויפגעבראַוזטע געמיטער, נאָך דעם דאָזיקן „טאַט", זענען נאָכאַמאָל געקומען אין געטאָ עבנער און ד"ר דילעווסקי און האָבן פאַרזיכערט, אַז מער קיין קראַנקע וועלן נישט אַרויסגעפירט ווערן.

אַ צווייטער עדות — אַ פרוי — האָט איבערגעגעבן, אַז די פסיכיאַטאָרין, ד"ר יאָז, אַן אַנטלאָפענע פון וואַרשע, זי שטאַמט פון דער באַוווּסטער משפחה דאַווידסאָן, איז געווען די, וואָס האָט זיך מטפל געווען מיט די אויבנדערמאָנטע קראַנקע, מיט גרויס איבערגעגעבנקייט. נאָך דער בלוטיקער געשעעניש האָט זי נישט געקאָנט אַריבערטראָגן די טראַגעדיע פון אירע קראַנקע און איז צומאָרגנס נאָך דעם גרויליקן פאַל, באַגאַנגען זעלבסמאָרד.

אין עטלעכע טעג אַרום האָט זיך אין געטאָ באַוויזן דער משוגענער וועלכן מ'האָט גערופן: „נחומקע טעפּעלע שמאַלץ". „ווי אַזוי האָסטו זיך געראַטעוועט?" — האָט מען אים געפרעגט. „איך בין אַנטלאָפן — האָט ער געענטפערט — ווי אַזוי קאָן עקזיסטירן אַ יידישע קהילה אָן איין משוגענעם?"...

די צעטיילונג אויף צוויי געטאָס

בעתן באַזוך פון עבנערן און ד"ר דילעווסקי אין געטאָ, האָבן זיי באַפוילן צו צעוואַרפן אַלע פלויטן, אויסער די, וואָס זענען נישט העכער פון 80 צענטימעטער. „דאָס איז נויטיק — האָבן זיי דערקלערט, אַז די שומרים זאָלן בעסער קאָנען זען דעם גאַנצן געטאָ־שטח".

אין יענע טעג איז געגעבן געוואָרן אַן אָנווייזונג די פאַכלייט אין געטאָ: אָנצוצייכענען אויף די צוויי געלע לאַטעס דעם נאָמען פון אַרבעטס־פּלאַץ און דעם נומער, וואָס יעדער אַרבעטער האָט געהאַט אויף זיין אַרבעטס־אָרט.

„די קריסטלעכע ארבעטס־אָנפירער — האָט דערציילט אין זיינע עדות־דערקלערונגען אַ דרוקער־אַרבעטער — זענען געקומען אין דער דרוקעריי, ווו מיר זענען געווען באַשעפטיקט, און האָבן געבראַכט די געלע לאַטעס פון זייערע אַרבעטער, אויף וועלכע מיר האָבן געדאַרפט אָפּדרוקן די נעמען פון די ארבעטס־ערטער. פון זיי האָבן מיר זיך דערוווּסט, אַז דער אינזשינער פרידמן איז געבראַכט געוואָרן אין דער זשאַנדאַרמעריע, ווו ער איז אַרעסטירט געוואָרן און מ'האָט אים באַפוילן צוצוגרייטן אַ רשימה פון די אַרבעטנדיקע יידן אין געטאָ. מ'האָט דערלויבט צו ברענגען אים עסן און מ'האָט דערמעגלעכט די מיטגלידער פון יודנראַט צו טרעפן זיך מיט אים.

עס זענען פאַרשפּרייט געוואָרן קלאַנגען, אַז מ'וועט דעם געטאָ צעטיילן אויף צוויי: A און B. אין ערשטן געטאָ וועלן אַריבערגעפירט ווערן די פאַכלייט און די אַרבעטער באַשעפטיקטע אין ארבעטס־וואַרשטאַטן און פאַבריקן. אין צווייטן, דאַקעגן, וועלן זיך געפינען די אַלטע לייט, קינדער און קראַנקע. דאָס הייסט: די אַלע, וואָס זענען נישט פעאיק צו קיין אַרבעט. די געטאָ־איינוווינער האָבן די זאַך אויסגעטייטשט פשוט: די אַרבעטנדיקע וועלן בלייבן לעבן און די איבעריקע וועלן פאַרניכטעט ווערן.

די אַלע, וואָס האָבן געאַרבעט, זענען געלאָפן אין בהלה זיך צו רעגיסטרירן אין וועלכן עס איז אַרבעטס־אָרט. די קריסטלעכע אַרבעטס־פאַרוואַלטער האָבן דאַן געמאַכט אַ גרויס פאַרמעגן דערפון, ווייל פאַר איינשרייבן אַ ייד אין אַן אַרבעטס־אָרט האָבן זיי גענומען גרויסע סומעס געלט. זיי פלעגן זיך ווענדן צום דייטשישן אינזשינער, זיג, וואָס איז געווען דער ממונה איבער דער אַרבעטס־פאַרטיילונג אינעם דייטשישן קרייז־קאָמיסאַריאַט, און מעלדן אים, אַז זיי נויטיקן זיך אין צוגאָבלעכע אַרבעטער און פאַכלייט, און דאַן האָבן טאַקע נאָך אַ סך אַרבעטער געקריגן באַשעפטיקונג אויסערן געטאָ.

עס זענען דאַן אַרומגעגאַנגען קלאַנגען, אַז בלויז צען טויזנט יידישע אַרבעטער וועט מען לאָזן לעבן. די איבעריקע וועלן אַרויסגעשיקט ווערן אין לאַגערן. יידן האָבן אָבער געטרייסט זיך, אַז צו פינסק וועט די גזירה נישט דערגיין, ווייל פינסק איז אַן אַרבעטס־שטאָט. אירע פאַבריקן זענען לעבנס־וויכטיק פאַר דעם דייטשישן מלחמה־כוח, ווי למשל, די דיקטז־פאַבריקן טאַרטאַקן, גאַרבערייען, שיף־פאַבריקן א. אנד.

ווען עס זענען דערגאַנגען קיין פינסק די ידיעות וועגן דער ליקווידאַציע פון די יידן אין די שטעטלעך פון דער סביבה, האָבן נישט געקאָנט מער די מיטגלידער פון יודנראַט ביישטיין דעם דרוק פון די מאַסן געטאָ־איינוווינער און זיי זענען אַוועק צום קאָמיסאַר, אים דערציילט וועגן די ידיעות, וועלכע זענען דערגאַנגען אין פינסקער געטאָ און געבעטן אַ דערקלערונג וועגן דער דאָזיקער פראַגע. דער קאָמיסאַר האָט זיך נישט געשעמט מודה צו זיין, אַז די זאַך שטימט. אָבער — האָט ער צוגעגעבן — מיר האָבן נישט בדעה זיי אומצוברענגען, נאָר אויסצוקלייבן פון זיי די יונגע און אַוועקשיקן זיי קיין דייטשלאַנד אויף אַרבעט, און די זקנים — אין אַרבעטס־לאַגערן. אַבער — וואָס פאַר אַ שייכות האָט איר צו זיי? אייך וועט נישט געשען קיין שום שלעכטס. כמעט אַלע פינסקער יידן זענען פאַכלייט און אַלע אַרבעטן פלייסיק. פינסק איז אַן אינדוסטריע־שטאָט און מיר וועלן נאָך ברענגען אַהער אויך יידן פון דער סביבה, ווייל עס פעלן אונדז אויס אַרבעטס־כוחות. איר האָט זיך גאָרנישט וואָס צו שרעקן. אייך וועט נישט געשען קיין שום שלעכטס".

זיין ענטפער האָט די געמיטער נישט באַרויקט.

ליקווידאַציע פון די יידן אין דער סביבה

נישט געקוקט דערויף, וואָס די דייטשן האָבן נישט דערלויבט די קריסטן פון דער אַרומיקער געגנט צו קומען אין שטאָט אַריין, כדי זיי זאָלן נישט דערציילן, וואָס זיי ווייסן, וועגן דער שחיטה, וואָס די דייטשן האָבן דורכגעפירט איבער די יידן אין דער סביבה — איז אָבער אוממעגלעך געווען צו פאַרמיידן די פאַרשפּרייטונג פון ידיעות, וועגן דער פאַרניכטונג פון די יידן אין די שטעט און שטעטלעך פון פּאָלעסיע און וואָלין. עס זענען געווען יידן, וואָס האָבן פשוט נישט

געוואָלט גלויבן אין דער ריכטיקייט פון די גרויליכע קלאַנגען. צום גרויסן באַדויערן אָבער האָבן זיך די דאָזיקע קלאַנגען באַשטעטיקט, און די וואָס האָבן זיך נישט געשפּייזט מיט פאַלשע האָפענונגען, זענען געבליבן שטיין דערשיטערט אין אָנבליק פון דער טרויעריקער ווירקלעכקייט.

„דאָס איז געווען אין יענעם טאָג, ווען עס זענען געקומען אין פּינסקער געטאָ, די צופעליק ניצול־געוואָרענע יידן פון סאַרנע — האָט דערציילט אַן עדות — און צווישן זיי, צוויי פּינסקער יידן: באַנקאָווסקי, דער אייגנטימער פון אייזן־געוועלב, און איינער, אַ יונגער בחור, וואָס זיין נאָמען געדענק איך נישט. זיי האָבן דערציילט, אַז די סאַרנער יידן האָט מען צונויפגעקליבן הינטער דער שטאָט, אויף אַ פּלאַץ, אַן אַרומגעצוימטן מיט שטעכל־דראָט. דאָרט האָט מען זיי געהאַלטן עטלעכע טעג, ביז עס זענען אַריינגעבראַכט געוואָרן אַהין אַלע יידן פון דער סביבה. מ׳האָט זיי צוּוויסן געגעבן, אַז פון דאָרט וועט מען זיי שיקן אין אַרבעטס־לאַגערן. בישט געקוקט אויף די שטאַרק־הייסע זומערדיקע טעג, האָט מען די יידן נישט געגעבן קיין טרונק וואַסער און קיין שום שפּייז. די יידן האָבן געצאָלט מיט גאָלד־חפצים פאַר אַ גלאָז וואַסער פאַר די קינדער און עופה׳לעך, וועלכע האָבן געחלשט פון דורשט.

ווען עס זענען אָנגעקומען מאַשינעס מיט דייטשן, האָט מען צענדליקער יידן באַפוילן אַרויפשטייגן אויף זיי און אין דער נאָענטער געגנט זיי דערשאָסן.

דערזעענדיק מיט גרויל, וואָס מ׳טוט מיט די אַוועקגעפירטע יידן, האָבן אייניקע יוגנטלעכע איבערגעשניטן דעם שטעכל־דראָט פון צוים און גענומען אַנטלויפן. אַ שטראָם פון מענטשן האָט זיך אַ ריס געטאָן צו דער עפענונג. אין דער מוראדיקער בהלה, וואָס איז אַנטשטאַנען, האָט מער צעטראָטן פרויען און קינדער, און די „גליקלעכע”, וועמען ס׳איז געלונגען צו אַנטלויפן, זענען דערשאָסן געוואָרן דורך די דייטשן. בלויז געציילטע זענען ניצול געוואָרן, און צווישן זיי, די פליטים, וואָס זענען געקומען קיין פּינסק, ווען זיי האָבן זיך דערוווּסט, אַז דאָ לעבט נאָך אַן עדה יידן”.

עס האָבן אויך דערגרייכט קלאַנגען וועגן דער פאַרניכטונג פון די יידן אין בריסק, חוץ אייניקע פאַכלייט, וואָס מ׳האָט איבערגעלאָזט. די דראָהיטשענער יידן זענען אומגעבראַכט געוואָרן דעם 25־טן יולי 1942. וועגן דעם ביטערן סוף פון די יידן אין יאַנעווע, וואָס געפינט זיך בלויז אויף אַ מרחק פון 25 קילאָמעטער פון פּינסק, זענען אָנגעקומען אויפטרייסלענדיקע ידיעות. די דאָרטיקע יידן, וויסנדיק, וואָס זיי דערוואַרט, האָבן באַצייטנס צוגעגרייט באַהעלטענישן און בונקערס אין די הייפן און גערטנער, הינטער די הייזער, און האָבן אויסגעגראָבן אונטערערדישע דורכגענג פון איין גאַס אין דער צווייטער, כדי צו קאָנען זיך באַהאַלטן און אַנטלויפן, ווען דאָס וועט נויטיק זיין. די דייטשן האָבן אונטערגעצונדן די הייזער און דער שטיקנדיקער רויך האָט געצוווּנגען די יידן צו פאַרלאָזן זייערע באַהעלטענישן און אַנטלויפן. די גרעסטע טייל פון זיי איז לויפנדיק דערשאָסן געוואָרן. פון די 80 יידן, פאַכלייט, וואָס די דייטשן האָבן איבערגעלאָזט ביים לעבן, איז אַ קליינע צאָל אַנטלאָפן אין די וועלדער, און די רעשט איז אין אַ קורצער צייט אַרום דערשאָסן געוואָרן דורך די דייטשישע אויסוווּרפן.

ערב יום־כיפור זענען געקומען קיין פּינסק פליטים, ניצול־געוואָרענע פון דער שחיטה אין פּאָהאָסט־זאַגאָראָדסקי. אינעם גרויסן בנין פון דער קיך פאַר נויטבאַדערפטיקע, ווו מ׳האָט יום־כיפור געדאַוונט, האָבן די פּאָהאָסטער יידן זיך באַגיסנדיק מיט טרערן, דערציילט וועגן דעם חורבן און פאַרניכטונג פון זייער קהילה, וואָס איז פאָרגעקומען ראש־חודש אלול (אינמיטן אויגוסט).

די ידיעה וועגן דער פאַרניכטונג פון די צוויי יידישע קהילות, די נאָענטסטע צו פּינסק (פון צוויי באַזונדערע זייטן), איז געווען אַ שווערער קלאַפּ פאַר די פּינסקער יידן. לויט אַלע באַווייזן, איז דער פּינסקער געטאָ איצט געבליבן דער לעצטער אין גאַנץ פּאָלעסיער קאַנט.

זעלטענע, אָבער בולטע קלאַנגען זענען דערגאַנגען קיין פּינסק וועגן אַן אויפשטאַנד פון די יידן אין שטעטל לאַכווע. וועלכע האָבן אפילו באַוויזן אומצוברענגען עטלעכע דייטשן (די ליקווידאַציע פון לאַכוואָער געטאָ איז פאָרגעקומען דעם 2־טן און 3־טן סעפּטעמבער). אַ באַשטעטיקונג פון די לאַכווער יידן, האָט געגעבן ער אַליין, דער פאַרטרעטער פונעם קרייז־קאָמיסאַר, עבנער, וועלכער האָט זיך באַרימט פאַר די מיטגלידער פון יודנראַט, אַז ער האָט אַלס שטראָף פאַרן אויפשטאַנד, פולשטענדיק פאַרניכטעט אַלע יידן פון לאַכווע און דער סביבה.

עס איז אַנטשטאַנען דאָס געפיל, אַז די שטריק אויפן האַלדז פון די פּינסקער יידן, פאַרציט זיך אַלס שטייפער און שטייפער. ביי זייער פיל פון זיי איז אויסגעלאָשן געוואָרן יעדער פונק פון האָפענונג. דער כסדרדיקער קאַמף און געראַנגל פאַרן לעבן האָט אויסגעשעפּט זייערע כוחות ביזן סוף. פונדעסטוועגן איז נאָך געווען אַ געוויסע טייל מענטשן, וואָס האָבן זיך נישט געלאָזט באַהערשן פון יאוש און האָבן געזוכט אַ וועג פון רעטונג.

געווען אַזעלכע, וואָס האָבן געזאָגט, אַז די „אַקציע” וועט דויערן עטלעכע טעג און ווער עס וועט אין יענע טעג נישט אַריינפאַלן אין די הענט פון די רוצחים, וועט בלייבן לעבן.

דעריבער האָבן אַ סך מענטשן אָנגעהויבן גראָבן באַהעלטענישן — אונטער די הייזער, שטאַלן, אין גערטנער און הויפן. מ׳האָט זיך גענומען בויען טאָפּל־ווענטלעך, טאָפּל־סופיטן און פּאָדלאָגעס. מענטשן האָבן אַרויסגעוויזן אַ סך קינסטלערישקייט און איינפאַל ביים בויען די באַהעלטענישן. מ׳האָט געגראָבן בייטאָג און ביינאַכט, אָן איבעררייס, גלויבנדיק, אַז דאָס איז דער איינציקער וועג פון רעטונג.

דער קרייז־קאָמיסאַר, צו וועמען עס זענען דערגאַנגען קלאַנגען וועגן דעם, האָט אַרויסגעגעבן אַ באַפעל, אַז אַלע געטאָ־איינוווינער דאַרפן צושטעלן אין קרייז־קאָמיסאַריאַט אַלע לאָפּאַטעס, גראָב־אייזנס, „קאָפּאַטשקעס” און העק, וואָס געפינען זיך אין זייער באַזיץ, כדי אויסצומיידן די „אומאַנגענעמלעכקייטן” וואָס די יאַנעוועער יידן האָבן פאַרשאַפט די דייטשן בעת דער ליקווידאַציע פון יאַנעוועער געטאָ.

קאַפּיטל פינף

דערשיינונגען פון ווידערשטאַנד אין פינסקער געטא

די גראָבונגען און דאָס צוגרייטן באַהעלטענישן אין געטאָ, איז געווען אַ נייע פאָרם פון קעגנשטעלן זיך די דייטשישע אויסוואורפן, ווייל אויך פריער זענען שוין געווען צו מערקן נישט ווייניק דערשיינונגען פון ווידערשטאַנד און העלדישקייט־אַקטן פון די יידן לגבי זייערע רוצחים.

יעדעס שטיקל פעטס, וואָס איז אַריינגעשמוגלט געוואָרן דורך די געטאָ־טויערן, אָדער אונטער די געטאָ־צוימען, דורך סכנות־נפשות; יעדעס לעבל ברויט, אָדער ביסל קאַרטאָפל, וואָס אַ יידיש קינד האָט געבראַכט פון אַ נאָענטן דאָרף און עס אַדורכגעשמוגלט דורכן צוים פון שטעכל־דראָט; יעדער קילאָ גרויפּן, פאַר וועלכן מ׳האָט באַצאָלט מיט אַ ווערט־זאַך און עס אַריינגעבראַכט אין אויסגעהונגערטן געטאָ — אָט די אַלע דערשיינונגען אָדער ענלעכע צו זיי, זענען געווען אַקטן פון ווידערשטאַנד לגבי די טייוולשע פלענער פון נאַצישן שונא — אויסצוועדיקן די יידן דורך הונגער און מגיפות.

די שווידערלעכע בלוט־אָפּצאַפּונגען פון די צוויי „אַקציעס" אין אויגוסט 1941 יאָר, האָבן כמעט נישט געהאַט צו זיך קיין גלייכן אין אַנדערע יידישע קהילות, אין דעם ערשטן חודש פון דער דייטשישער אָקופּאַציע (עס איז באַוווסט וועגן פּאָגראָמען, וואָס זענען דורכגעפירט געוואָרן איבער די ביאַליסטאָקער יידן אין די ערשטע טעג פון דער דייטשישער הערשאַפט אין שטאָט: דעם 27־טן יוני און 3־טן יולי 1941. אָבער דאָס איז נישט געווען פון אַזאַ פאַרנעם און מיט אַזאַ צאָל קרבנות, ווי אין פּינסק). אין די צוויי אויגוסט־שחיטות פון יאָר 1941 איז אונטערגעשניטן און אָפּגעהאַקט געוואָרן דער זאַפטיקסטער און קרעפטיקסטער צווייג פון די פּינסקער יידן: ס׳איז פאַרניכטעט געוואָרן די איבערוויגנדיקע מערהייט פון דער מענלעכער באַפעלקערונג; ס׳זענען אומגעבראַכט געוואָרן: די בליענדיקע, אַקטיווע יוגנט, די ווידערשטאַנדס־פעיקע קרעפטיקע מענער — אין עלטער פון 16 ביז 60 יאָר.

נישט געקוקט אָבער אויפן יאוש און מאַכטלאָזיקייט, וואָס האָבן באַהערשט און דערדריקט די יידישע באַפעלקערונג, נאָך די דאָזיקע שחיטות, זענען דאָך געווען ספּאָנטאַנע פּרוּוון פון ווידערשטאַנד, און אין משך פון דער צייט — אפילו פּרוּוון צו אָרגאַניזירן אַ פּלאַנירטן ווידערשטאַנד פון ברייטערן פאַרנעם.

אַן עדות דערציילט: „דאָנערשטיק, דעם 7־טן אויגוסט 1941, צוויי טעג נאָך דער גרויליקער שחיטה איבער די 8000 מענער, זענען פאָרגעקומען גרינטלעכע זוכונגען אין שטאָט, צו געפינען באַהאַלטענע מענער — יידן, און דאַן האָט אין איינער אַ גאַס אַ פּוילישער פּאָליציאַנט אָנגעטראָפן דעם בחור הערשל ליעווין (דער זון פון ניאַכע), פון דער משפחה פון די טאַרטאַק־אייגנטימער. הערשל איז אַנטלאָפן. דער פּאָליציאַנט האָט אים נאָכגעשאָסן און פאַרוואונדעט אין האַלדז. ער איז געפאַלן מיטן פּנים אַראָפּ. ווען דער פּאָליציאַנט איז צוגעגאַנגען צו אים און געזען, אַז ער לעבט נאָך, האָט ער אָנגעלאָדן די ביקס, כדי אויסצושיסן צו אים נאָכאַמאָל. דאַן איז הערשל בליץ־שנעל אויפגעשפּרונגען פון זיין אָרט, צוגעלאָפן צו אַ נאָענטן פּלויט, אַרויסגעריסן אַ ברעט און דערמיט אַ זעץ געטאָן דעם פּאָליציאַנט איבער דער האַנט. די ביקס איז אַרויסגעפאַלן פון דעם רוצח׳ס האַנט. אין דער זעלבער רגע איז דער בחור אַריבערגעשפּרונגען דעם פּלויט און איז נעלם געוואָרן פון פּאָליציאַנטס אויגן". דער דאָזיקער דרייסטער פאַל פון קעגנשטעלן זיך, איז דער איינציקער וואָס איז אונדז באַוווסט, ביז דער אַנטשטייאונג פון געטאָ.

אין געטאָ גופא זענען געמאַכט געוואָרן עטלעכע פּרוּוון צו אָרגאַניזירן אַ ווידערשטאַנד — כדי צו קאָנען נקמה נעמען אין די רוצחים און צו געפינען אַ וועג פון רעטונג. געשען איז עס אין די לעצטע פּאָר חדשים פאַר דער ליקווידאַציע פון געטאָ.

דער זעלבער עדות דערציילט ווייטער פאָלגענדעס: „ווען מ׳האָט אין געטאָ אָנגעהויבן גראָבן די בונקערס און באַהאַלטענישן, האָט זיך ביי אַ טייל געטאָ־איינוווינער דערוועקט דער געדאַנק וועגן אַנטלויפן אין די וועלדער, געפינען פּאַרטיזאַנער און זיך פאַראייניקן מיט זיי.

ס׳איז אָרגאַניזירט געוואָרן אַ גרופּע פון אַ 50 מענטשן בערך. אין שפּיץ פון דער גרופּע זענען געשטאַנען: דער אויבנדערמאָנטער הערשל ליעווין, שייקע קאָלאָדני, דער הינקענדיקער ליאָלעק סלוצקי, נאָך איינער מיטן נאָמען הערשל ליעווין (פון אַן אַנדער משפחה), נח וויינער (ווינער?) און איך. מיר האָבן זיך איינגעשאַפן אייניקע ביקסן, אַ האַלבן אויטאָמאַט, עטלעכע רעוואָלווערן און צוויי האַנט־גראַנאַטן. דאָס געווער האָבן מיר באַהאַלטן אין קאַפּלאַנס גערטנער, וואָס זייער שומר איז געווען אַ ייד.

ווען די זאַך איז באַוווסט געוואָרן די מיטגלידער פון יודנראַט, האָבן זיי אונדז געבעטן, מיר זאָלן זיך דערווייל אָפּהאַלטן פון אַרויסגיין אין וואַלד, ווייל דאָס קאָן ברענגען פיל שאָדן דער גאַנצער יידישער באַפעלקערונג אין געטאָ, און קודם־כל טאַקע — די משפחות פון יענע, וואָס וועלן פאַרשווינדן פון געטאָ. די דייטשן קאָנען זיי אַרעסטירן און האַלטן אַלס ערבניקעס פאַר די אַנטלאָפענע. די דאָזיקע מאָטיוון האָבן געווירקט און דאָס אַרויסגיין אין וואַלד איז אַפּגעלייגט געוואָרן פון טאָג צו טאָג".

די אונטערגרונט־אָרגאַניזאַציע אין אירע וואַקלענישן

אין דער זעלבער צייט זענען אויך געמאַכט געוואָרן ערנסטע פּרוּוון צו אָרגאַניזירן אַן אונטערערדישע אָרגאַניזאַציע, וועמענס אויפגאַבע עס האָט געזאָלט זיין: אַרויסצורופן אומרוען און שטעלן אַ ווידערשטאַנד — אין טאָג, ווען עס וועט זיך אָנהויבן די ליקווידאַציע פון געטאָ, און אַזוי אַרום העלפן די יידן צו אַנטלויפן און זיך ראַטעווען.

דאָס עדות זאָגן פון צוויי פּערזאָן אין באַזונדערע תקופות (אין 1955 י. און אין 1962 י.), און אין באַזונדערע ערטער (איינער אין ניו־יאָרק און דער צווייטער — אין תל־אביב), האָבן אויפן זעלבן אופן באַשטעטיקט דעם פאַקט —

וועגן דער עקזיסטענץ פון אַן אונטערערדישער אָרגאַניזאַציע אין פינסקער געטאָ.

דער ערשטער, אַן עד־ראייה, און אַקטיווער אנטיילנעמער אין דער אונטערגרונט־באַוועגונג, דערציילט:

„דאָס געפיל, אַז די שטריק ווערט אַלץ שטייפער פאַרצויגן אַרום אונדזערע העלדזער, איז פאַרשאַרפט געוואָרן מיט די ידיעות וועגן דער פאַרניכטונג פון די יידן אין דער סביבה.

אַלס רעאַקציע אויף דעם שווערן מצב, וואָס האָט זיך געשאַפן אין דער גרויסער סכנה, וואָס האָט באַדראָט אונדזער לעבן, איז אַנטשטאַנען די אונטערערדישע אָרגאַניזאַציע, וועמענס פלאַן און אויפגאַבע איז געווען: אין אַנשטיידנדיקן מאָמענט צו שטעלן אַ ווידערשטאַנד די דייטשן, כדי דורך דעם, אין די ראַמען פון די מעגלעכקייטן, עפענען אַ וועג פון רעטונג, פאַר אַ באַדייטנדיקער צאָל יידן, וועמען עס וועט אין דער מהומה געלינגען צו אַנטלויפן. מיר האָבן געוואָלט נאָכטאָן דעם ביישפיל פון די לאַכווער יידן.

די ווידערשטאַנד־גרופע, אין דער אַלגעמיינער אונטערגרונט־אָרגאַניזאַציע, צו וועלכער איך האָב געהערט, איז באַשטאַנען פון צוויי אַרבעטער פון לוריעס דיקטן־פאַבריק. איך, ווי אַ פאָרשטייער פון אַ גאַרבעריי; מיט אונדז זענען אויך געווען אין קאָנטאַקט צוויי מיטגלידער פון יודנראַט: דער אינזשינער טענענבוים (דער איידעם פון זעליק קאָטאָוו), ניימאַן (פון די שיף־אייגנטימערס), ווי אויך דער קאָמאַנדיר פון דער יידישער פאָליציי — גאָלדבערג. מיר האָבן אָנגעהויבן אין געהיים מאָביליזירן און אַריינציִען נאָך חברים אין דער אָרגאַניזאַציע, און באַזאָרגן זיך מיט געווער. אונדז איז געלונגען צו קויפן ביי פאָליאַקן עטלעכע רעוואָלווערן, וועלכע מיר האָבן באַהאַלטן אין פאַרשידענע ערטער, אויסערן געטאָ. איך האָב באַהאַלטן געווער אין קאַפלאַנס גאָרטן.

בעת אונדזערע געהיימע באַגעגענישן זענען באַהאַנדלט געוואָרן איייניקע פאָרשלאַגן וועגן דער טעטיקייט פון אונדזער אָרגאַניזאַציע. געווען אַזעלכע וואָס האָבן פאָרגעשלאָגן אונטערצוצינדן אין דער צייט פון דער אַרבעט די פאַבריקן און וואַרשטאַטן, אין וועלכער מיר זענען געווען באַשעפטיקט, אין איין און דער זעלבער צייט, לויט אַן אָפגערעדטן צייכן, אויסנוצן די מהומה, וואָס וועט דאַן אַנטשטיין, און אַנטלויפן. אַנדערע האָבן פאָרגעלייגט צו דערהרגענען דעם דייטשישן קאָמיסאַר, און געווען אַזעלכע, וואָס זייער עיקר־ציל איז געווען: אָרגאַניזירן דאָס אַנטלויפן און פאראייניקונג מיט די פאַרטיזאַנער־מחנות.

צום סוף איז מען געקומען צו אַן אַלגעמיינעם הסכם, וועגן אונטערצינדן אויף אַן אָרגאַניזירטן אופן, אין אַנטשיידנעם מאָמענט, די שטאָט. אין אַלע אַרבעטס־פלעצער, וווּ עס זענען געווען באַשעפטיקט יידן, האָט מען צוגעשטעלט צינדמאַטעריאַלן, ווי: שוועבעלעך, נאַפט, שמאַטעס. אויף יעדן אַרבעטס־פלאַץ איז באַשטימט געוואָרן אַ פאַראַנטוואָרטלעכער, וועלכער דאַרף אויספירן די דאָזיקע אויפגאַבע, אין הסכם מיטן באַפעל, וואָס וועט געגעבן ווערן דורך אַ ספּעציעלן פאַראָל.

דאָס וויכטיקסטע פראָבלעם, וואָס איז געבליבן אָן אַ לייזונג, און וועגן וואָס מיר האָבן כסדר דיסקוסירט, געטראַכט, זיך געוואַקלט און נישט געקאָנט אָננעמען קיין פעסטן באַשלוס אויף אַלע אונדזערע זיצונגען, דאָס איז געווען די פראַגע: ווען זאָל געגעבן ווערן דער צייכן צו אָנהויבן דעם אויפשטאַנד? מיר האָבן געוווסט, אַז, ווי יעדער ווידערשטאַנד, וועט אויך אונדזערער, זיך ענדיקן מיט אַ בלוטיקער נקמה פון די דייטשן אין דער גאַנצער יידישער באַפעלקערונג אין געטאָ, און וועט דערפירן צו דער ליקווידאַציע פון אַלע פינסקער יידן. צוליב דעם האָבן מיר צונויפגעזאַמלט אַלע מעגלעכע ידיעות, ביי דער מיטהילף פון יודנראַט און קאָמענדאַנט פון דער יידישער פאָליציי, וועגן די פאָרשטייענדיקע פרישע גזירות און פאַרניכטונגס־פּלענער פון די דייטשן לגבי דעם געטאָ, כדי מיר זאָלן קאָנען אָנהויבן אונדזער טעטיקייט אינעם אַנטשיידנדיקן מאָמענט, פאַר דער לעצטער „אַקציע". מיר האָבן נישט געוואָלט נעמען אויף זיך די אחריות פאַר דער טאַט, מיט וועלכער מיר האָבן געקאָנט גורם זיין די פאַרניכטונג פון פיל טויזנטער יידן. אַ צו איילעקער, נישט־באַרעכנטער שריט האָט געקאָנט זיין זייער געפערלעך.

די מיטגלידער פון יודנראַט, צו וועלכע עס האָבן זיך דערטראָגן קלאַנגען וועגן דער אַנטשטייאונג פון אַן אונטערערדישער אָרגאַניזאַציע, האָבן אונדז געוואָרנט קעגן אומבאַרעכנטע שריט און אומפאַראַנטוואָרטלעכע טאַטן, וועלכע האָבן ווי שוין אויבן געזאָגט, געקאָנט שטעלן אין סכנה די פיזישע עקזיסטענץ פון די יידן אין געטאָ. זיי האָבן אויך געפרוווט ווירקן אויף אונדז, עס זאָלן נישט געמאַכט ווערן קיין פרוון פון אַנטלויפן, נאָך דעם, ווי אַ גרופּע יוגנטלעכע, וועלכע האָט געאַרבעט אין איינעם פון די וואַרשטאַטן, אויסערן געטאָ, האָט אויף אַן אָרגאַניזירטן אופן, אין איינעם אַ טאָג זיך נישט צוריקגעקערט פון דער אַרבעט אין געטאָ אַריין. די מיטגלידער פון יודנראַט זענען אַוועק צו די משפחות פון די דאָזיקע יוגנטלעכע און זיי געוואָרנט, אַז דער יודנראַט וועט געצוווּנגען זיין איבערצוגעבן די משפחה־מיטגלידער אין די הענט פון די דייטשן, אויפן אָרט פון די פאַרשוווּנדענע יוגנטלעכע, אויב זיי וועלן נישט אָננעמען קיין תיכפדיקע שריט און מיטלען, כדי צוריקקערן זייערע אַנטלאָפענע קינדער אין געטאָ אַריין.

און ווירקלעך — אַ דאַנק דעם דרוק פונעם יודנראַט אויף די משפחות, ווי אויך, מסתם, צוליב די שוועריקייטן צו פאַרבינדן זיך מיט פאַרטיזאַנער, האָבן די יוגנטלעכע זיך צוריקגעקערט צו זייערע משפחות אין געטאָ, נאָך צוויי טעג אַרומבלאָנקען הינטער דער שטאָט.

דעם 2־טן אָקטאָבער 1942, האָבן זיך אין געטאָ פאַרשפרייט קלאַנגען, אַז אויפן פלי־פּלאַץ אין דאָבראָוואָליע גראָבט מען לאַנגע, טיפע ראָוון, און ביי דעם זענען באַשעפטיקט בלויז קריסטן פון דער סביבה, אונטער דער אויפזיכט פון אַ דייטשישן אינזשינער. ס'איז אויך באַוווּסט געוואָרן, אַז מ'האָט געבראַכט אַהין אַ וואַגאָן מיט קאַלך און אייזערנע רערן פאַר וואַסער־באַזאָרגונג.

די דאָזיקע ידיעות האָבן גורם געווען צו אַ גרויסער פּאַניק און בהלה אין געטאָ, וואָס אירע אָפקלאַנגען האָבן דער־

גרייכט אויך צו עבנערן. אין עטלעכע טעג אַרום האָט ער איינגעלאַדן צו זיך מינסקין אין באַגלייטונג פון נאָך אַ מיטגליד פון יודנראַט, און האָט זיי דערקלערט, אַז די ראָוון, וואָס מ׳גראָבט אויפן פלי־פלאַץ, זענען באַסיינען צו האַלטן ברען־שטאָף. די רערן זענען נויטיק אויף אַריבערצוגיסן דעם ברען־שטאָף פון די מאַשינעס אין די באַסיינען אַריין. דאָס ווערט געטאָן דערפאַר, ווייל מ׳האָט באַשלאָסן צו ליקווידירן דעם פלי־פלאַץ אין זשאַבטשיץ און אַריבערפירן אים קיין דאָבראָוואָליע. באַרויִקנדיק די געמיטער האָט עבנער גלייכצייטיק געוואָרנט קעגן פרוּוון פון אַנטלויפן און פון ווידערשטאַנד.

כדי צו באַפעסטיקן זיינע רייד, האָט ער, אין דער קעגנוואַרט פון די צוויי פאָרשטייער פון יודנראַט, אָנגעקלונגען צו דעם דייטשישן אינזשינער פון פלי־פעלד אין דאָבראָוואָליע און געפרעגט אים וועגן דער באַדייטונג פון די ראָוון, וועלכע מ׳גראָבט דאָרט. זיין ענטפער דורכן טעלעפאָן האָבן געהערט אויך די אָנוועזנדיקע מיטגלידער פון יודנראַט, און זיינע ווערטער האָבן באַשטעטיקט די דערקלערונג פון עבנערן.

— איך פאַרזיכער אייך און גיב אייך מיין דייטשישן ערנוואָרט — האָט עבנער דערקלערט די פאָרשטייער פון יודנראַט — אַז די יידן אין פינסק וועט נישט געשען קיין שום שלעכטס, ווייל זיי אַרבעטן פאַרן דייטשישן מלחמה־כוח. און, ווי נאָך אַ באַווייז פון זיין גוטן ווילן, האָט עבנער צוגעזאָגט: אָפּצושטעלן די זוכונגען און רעוויזיעס ביי די געטאָ־טויערן און פאַרגרעסערן די ברויט־נאָרמע פון די אַרבעטנדיקע. גלייכצייטיק האָט ער איבערגעגעבן נאָך אַ גוטע בשורה, אַז דעם געטאָ איז צוגעטיילט געוואָרן נאָך אַ שטיק פעלד צו האָדעווען גרינסן.

די צוויי פאָרשטייער פון יודנראַט האָבן זיך צוריקגעקערט אין געטאָ און תיכף גערופן אַ פאַרזאַמלונג פון אַלע געטאָ־איינוווינער, אויף וועלכער זיי האָבן איבערגעגעבן די באַרויִקנדיקע „נייעס”. אונדזער אונטערגרונט־אָרגאַניזאַציע איז באַלד נאָך דער פאַרזאַמלונג זיך צונויפגעקומען אויף אַ באַראַטונג. אַ טייל האָט געטענהט, אַז מ׳קאָן נישט האָבן קיין צוטרוי צו די הבטחות פון די דייטשן און זיי האָבן געפאָדערט, אַז מ׳זאָל גלייך אָנהויבן אַקטן פון ווידערשטאַנד. אָבער די גרעסטע טייל אָנוועזנדיקע, וואָס זענען באַווירקט געוועזן פון די באַרויִקונגס־רייד פון עבנערן, האָבן פאָרגעלייגט, אַז מ׳זאָל דערווייל נישט אָננעמען קיין שום שריט און צווואַרטן עטלעכע טעג, ביז די לאַגע וועט קלאָר ווערן.

צומאָרגנס זענען אין געטאָ פאַרשפּרייט געוואָרן קלאַנגען — קענטיק דורך די דייטשן גופא — אַז לויט די רשימות פון די אַרבעטנדיקע, וועלכע זענען צוגעגרייט געוואָרן דורכן אינזשינער פרידמאַן, וועלן אַרויסגעפירט ווערן פון געטאָ אַ דריי אָדער פיר טויזנט יידן, וואָס אַרבעטן נישט, אַלע איבעריקע וועלן פאַרבלייבן אויפן אָרט.

די דאָזיקע ידיעות האָבן געשטאַרקט די שטעלונג פון יענע מיטגלידער פון דער אונטערגרונט־באַוועגונג, וועלכע האָבן זיך קעגנגעשטעלט די מיינונג פון דער גרופּע, וואָס האָט געפאָדערט אַ באַלדיקע האַנדלונג. זיי האָבן געזאָגט:

מיר האָבן נישט קיין שום רעכט צו שטעלן אין סכנה דאָס לעבן פון די פינסקער יידן, אין דער צייט, ווען לויט באַגרינדעטע ידיעות, זענען פאַראַן אויסזיכטן, אַז די איבערוויגנדיקע מערהייט פון דער יידישער באַפעלקערונג אין פינסקער געטאָ זאָל בלייבן לעבן. די שטעלונג פון דער מערהייט איז געווען, אַז מ׳דאַרף זיין גרייט צו אַ ווידערשטאַנד, אָבער די טעטיקייט דאַרף מען אָנהויבן בלויז אין מאָמענט, ווען דאָס וועט נויטיק זיין. מ׳דאַרף זען טאָן אַלץ דערפאַר: צו קריגן באַצייטנס געהיימע ידיעות וועגן דעם, וואָס די דייטשן גרייטן זיך צו טאָן. און אַזוי אַרום איז די דייטשן געלונגען אונדז אַלעמען אָפּצונאַרן און אַראָפּפירן פון ריכטיקן וועג, מיט כיטרע צוזאָגן און פאַלשע הבטחות, ביז דער לעצטער מינוט”.

אַ צווייטער עדות דערציילט וועגן זעלבן ענין:

„אין געטאָ זענען פאָרגעקומען עטלעכע פרוּוון צו אָרגאַניזירן די יוגנט. עס האָט מיר דערציילט מיין חבר, דער זון פון פורמאַן גלויבערמאַן, אַז אין אַ געוויסן טאָג האָט אַ קריסטלעכער וואַלד־שומר דערציילט בסוד עטלעכע יידן, וועלכע האָבן געאַרבעט אויסערן געטאָ, אַז אין וואַלד, וואָס געפינט זיך אונטער זיין שמירה, זענען פאַראַן באַהאַלטענע 150 ביקסן, וואָס עס האָבן איבערגעלאָזט די אָפּטרעטנדיקע רוסן. צווישן דער יוגנט אין געטאָ האָט זיך אָנגעהויבן אַ באַוועגונג און עטלעכע הונדערט יונגעלייט האָבן זיך געקליבן אַרויסצוגיין אין וואַלד, צונויפזאַמלען דאָס געווער און פאַרבלייבן דאָרט. אין שפּיץ פון דער דאָזיקער אָרגאַניזאַציע איז געשטאַנען ד״ר פּראַגער.

דאָס אָרגאַניזירן די זאַך האָט געדויערט אַ סך צייט, און דער טערמין פון אַרויסגיין אין וואַלד איז כסדר אָפּגעלייגט געוואָרן, ביז אין איינעם אַ טאָג האָט דער יודנראַט צוויסן געגעבן וועגן דעם פייערלעכן צוזאָג פונעם דייטשישן קאָמיסאַר, אַז דער פינסקער געטאָ, וואָס אַרבעט אַזוי פלייסיק פאַרן דייטשישן מלחמה־כוח, וועט בלייבן לעבן. דאָס איז געווען אַ טויט־קלאַפּ פאַר אונדזער אַרויסגאַנגס־פּלאַן. צוליב דעם איז אויך נישט צושטאַנד געקומען אַ צווייטער פּלאַן: צו אָרגאַניזירן די יוגנט אין געטאָ.

דערשפּירנדיק, לויט אַ גאַנצער ריי סימנים, אַז די שעה פון פאַרניכטונג דערנעענטערט זיך, האָט אַ גרופּע יונגטלעכע, וואָס אין איר שפּיץ איז געשטאַנען ליאָלעק סלוצקי * באַ־

* „ליאָלעק סלוצקי איז געווען אַ בחור פון אַ יאָר 27, אַ דערצויגלינג פון אַ העברעאישער שול — דערציילט וועגן אים זיין ברודער ירחמיאל סלוצקי, פון רמת־גן — זיין כאַראַקטער און ווילן זענען פאַרהאַרטעוועט געוואָרן אין גיהנום פון יסורים, ווען ער האָט זיך לאַנגע חדשים געראַנגלט מיטן טויט און אים בייגעקומען.

ווען ער איז אַלט געווען 11 יאָר, האָט ער אין אַ ווינטער־טאָג געכאַפּט אַ שטאַרקן קלאַפּ פון אַ יונגן פּאָליאַק אין זיין רעכטן פוס, ווען ער האָט זיך געגליטשט אויפן אייז. ער האָט באַקומען אַ פאַרגיפטונג אין ביין־מאַרך פון פוס, און איז איבער אַ יאָר צייט געלעגן אין יידישע שפּיטאָל, אין אַ צושטאַנד צווישן לעבן און טויט. זיין שטאַרקער ווילן האָט גובר געווען די קרענק. נאָכן אַרויסגיין פון שפּיטאָל, האָט ער זיך, ווי אַ קליין קינד, געלערנט גיין. די ערשטע צייט — אויף קוליעס, און שפּעטער — אָן זיי. ער איז שוין

גאַס און האָבן דערפאַר געכאַפּט קלעפּ פון די פּוילישע פּאָליציי־שטעקנס און פון די דייטשישע ביקסן־קאָלבעס, פאַר נישט צופּאַסן זיך צום נייעם באַפעל.

די יידן איז באַפוילן געוואָרן אָפּצוטרעטן דעם וועג יעדן קריסט, וואָס קומט זיי אַנטקעגן אין גאַס. ס׳איז שטרענג פאַרווערט געוואָרן יעדער קאָנטאַקט צווישן יידן און קריסטן.

דער גאָלד־שטייער

אין איינעם פון די טעג איז דערשינען אַ באַפעל, אַז אין משך פון דריי טעג דאַרפן די יידן צונויפזאַמלען 20 קילאָ גאָלד און זיי איבערגעבן די דייטשן. אין פאַל, אויב דער באַפעל וועט נישט אויסגעפירט ווערן, וועלן די יידן אַרויסגעטריבן ווערן פון שטאָט און ס׳וועט זיי נישט דערלויבט זיין מיטצונעמען מיט זיך קיין שום זאַך — האָט צוגעגעבן דער קרייז־קאָמיסאַר אין זיין באַפעל *.

נאָך אַ דרינגענדיקער זיצונג פון יודנראַט וועגן דער דאָזיקער פראַגע, זענען צעשיקט געוואָרן לויפערס אין די יידישע גאַסן, וועלכע האָבן מודיע געווען: „יידן, לאָמיר אָפּגעבן דאָס פאַרמעגן און ראַטעווען דאָס לעבן! אַנדערש וועלן מיר אַרויסגעטריבן ווערן פון שטאָט, פון אונדזערע היימען”.

די אויפגעפּאָדערטע יידן האָבן געוווסט פון זייער ביטערער דערפאַרונג, אַז דער דייטש טרייבט קיין קאַטאָוועס און ער וועט פּינקטלעך אויספירן זיינע דראָאונגען. דעריבער האָט מען זיך צוגעאיילט מיטן געבן דעם כופר־נפש: גאָלדענע זייגערלעך, רינגעלעך, קייטעלעך, בראָנזלעטן, גאָלדענע ציין און דאָס גלייכן.

כדי אונטערצושטרייכן די וויכטיקייט פון דער „אַקציע” איז דורכן יודנראַט צונויפגעשטעלט געוואָרן אַ ספּעציעלע קאָמיסיע, וואָס איר אויפגאַבע איז געווען: צונויפזאַמלען דאָס גאָלד. אין שפּיץ פון דער קאָמיסיע איז אַוועקגעשטעלט געוואָרן דער רבי ר׳ משה׳לע (דער סטאָלינער).

דאָס גאָלד און זילבער, וואָס זענען איבערגעגעבן געוואָרן צו די באַאַמטע פון יודנראַט זענער געוויגן און פאַרצייכנט געוואָרן, נאָך דער שאַצונג און קאָנטראָל, וואָס איז פריער דורכגעפירט געוואָרן דורך יובעלירן־מומחים.

אויף דעם פאַרמעגן, וואָס איז איבערגעגעבן געוואָרן דעם יודנראַט, האָבן די אייגנטימער באַקומען אַנטשפּרעכנדיקע קבלות. אַ גלח פון דער פּראַוואָסלאַווער קירך אין שטאָט, וועלכער איז באַוווסט געווען, ווי אַ יידן־פריינד, האָט איבערגעגעבן צו דער קאָמיסיע פונעם גאָלד־שטייער זיין גאָלדענעם צלם, וואָס האָט געוויגן אַ האַלבן קילאָ... די גאָלד־אַקציע איז דורכגעפירט געוואָרן אין איר פולן פאַרנעם און כדי אונטערצושטרייכן איר געלונגענע פאַרענדיקונג, האָט דער יודנראַט איינגעאָרדנט אַ פייערלעכן אָוונט, לכבוד די דייט־

* אין דער עדות־דערקלערונג נומ. 2, ווערט גערעדט וועגן צונויפזאַמלען גאָלד־און זילבער־כלים, איינגעשלאָסן אויך באַגילדעטע כלים און זייגערס. אין דער עדות־דערקלערונג נומ. 8 ווערט אונטערגעשטראָכן, אַז מ׳האָט געפּאָדערט צו זאַמלען 12 קילאָ זילבער־כלים און 8 קילאָגראַם גאָלד.

שישע מאַכט־אָרגאַנען, ביי דער באַגלייטונג פון געזאַנג, טענץ און אַ גוטן לחיים...

דער פאָרזיצער פון יודנראַט איז שטאַרק געפּלעפט און צעמישט געוואָרן, ווען אין סאַמע מיטן פון דער פאַרווײַלונג האָט דער דייטשישער קאָמענדאַנט אים אויפגעפּאָדערט, ער זאָל אים גלייך צושטעלן אַ יידיש מיידל אין עלטער פון 18 ביז 24 יאָר...

רויב פון פאַרמעגן

נאָך דער גאָלד־גזירה, וואָס איר דערפאָלגרייכע דורכפירונג האָט צופרידנגעשטעלט די דייטשן, האָבן די היטלעריסטן ווייטער פאָרגעזעצט דעם רויב פונעם יידישן פאַרמעגן. די זאַך איז נישט געמאַכט געוואָרן מיט איין מאָל, נאָר צוביסלעך: שטאָפן פאַר הונדערט אנצוגן פון בעסטן סאָרט; פאַרטיקע אנצוגן; ליילעכער; קאָלדרעס; זוילן און ווייכן לעדער צו די שיך, שטיוול; פערד, שאָף און רינדער. פאַרשידענע דראָאונגען האָבן באַגלייט דעם רויב, כדי די דורכפירונג זאָל אויספאַלן „גלאַט” און שטיל ווי ווייט מעגלעך.

דער ווינטער האָט זיך דערנענטערט אין מיטן אַריינדרינגען פון די דייטשן טיפער אין רוסלאַנד, האָט זיך זייער שאַרף ביי זיי גענומען פילן אַ מאַנגל אין וואַרעמע זאַכן פאַר דער אַרמיי.

דעריבער איז זייער האַרב און שטרענג אויסגעפאַלן דער באַפעל, אַז די יידן דאַרפן אָפּגעבן די פוטערס און די בגדים, באַצויגענע מיט פוטער, און אפילו הענטשקעס. די דייטשן האָבן זיך אַפילו נישט געשעמט און נישט געמיאוסט צו נעמען אַלטע, שטאַרק־אויסגעריבענע ווינטער בגדים. אויך צו דער פוטער־גזירה איז צוגעגעבן געוואָרן די דראָאונג: „טויטשטראָף פאַר נישט אויספירן דעם באַפעל”. און זיי האָבן זייער דראָונג ווירקלעך אויסגעפירט.

תליות

צוליב דער מסירה פון אַ קריסטלעכן שכן, האָט מען ביי משה גלאָצער (איינער פון די זין פון כאַניע דעם בעדער) געפונען אויפן הויף אין אַ גרוב אַ באַהאַלטענעם פוטער. פאַר דעם דאָזיקן „גרויסן פאַרברעכן” האָט מען אים און זיין פרוי אויפגעהאַנגען אויפן מאַרק־פּלאַץ. דער זעלבער גורל האָט אויך געטראָפן אַ פרוי מיט אירע צוויי טעכטער, נאָך דעם, ווי מ׳האָט ביי זיי געפונען אַ פוטער. די רוצחים האָבן געצוווּנגען די אומגליקלעכע פרויען: זיי זאָלן איינע דער צווייטער פאַרלייגן די שטריק אויפן האַלדז. דריי טעג זענען זייערע טויטע קערפּערס געהאַנגען אויפן דריטן מאַי־פּלאַץ. די אַרבעטער זענען געצוווּנגען געווען: גיין צו דער אַרבעט דווקא דורכן דאָזיקן פּלאַץ, כדי זיי זאָלן זען און דאָס זאָל אַנוואַרפן אויף זיי אַ פחד.

דער אַלטער אייזן־קרעמער, נאָטע מעלניק, איז אויפגעהאַנגען געוואָרן פאַר דער „עבירה” פון אויסבייטן אַ קאָסע אויף אַ ביסל מעל. די טאָכטער פונעם בעקער לאַסאָווסקי איז אויפגעהאַנגען געוואָרן פאַר אויסבייטן שטאָף אויף שפּייז־אַרטיקלען. דער קצב אשפּיז — פאַר קוילענען אַ קאַלב.

פאַר גאָלד־אַרטיקלען, וואָס מ׳האָט געפונען — זענען אויפגעהאַנגען געוואָרן דריי פרויען און איין מאַן.

די סלופּעס און תליה־שטריק אויפן מאַרק־פּלאַץ זענען שטענדיק געווען באַלאָדן מיט קרבנות — פרויען און מענער, וועלכע זענען באַשולדיקט געוואָרן אין כל־מיני אויסגעטראַכטע פאַרברעכנס. די דאָזיקע גרוילן האָבן צעטרייסלט די נערוון. קיין שום ייד איז נישט געווען זיכער, אַז ביינאַכט וועט מען זיך נישט אַריינרייסן צו אים אין שטוב, אַרויסשלעפּן פון בעט און אויפהענגען אים אָן אַ חטא און אָן אַ משפּט.

און ווידער איז געקומען אַ פאָדערונג וועגן גאָלד. דאָסמאָל האָט מען געפאָדערט רוסישע גאָלדענע 5 און 10־רובלדיקע מטבעות (אימפּעריאַלן). ווי אין אַנדערע פאַלן, זענען אויך איצט אַרעסטירט געוואָרן פון 30 ביז 50 פּערזאָן אַלס ערבניקעס, און מיט דער דראָונג צו טויטן זיי, האָבן די דייטשן געפאָדערט אויסצופירן דעם באַפעל צום באַשטימטן טערמין. די יידן האָבן געגעבן דאָס געפאָדערטע און האָבן געזאָגט צו זיך אַליין: „תן לי הנפש, והרכוש קח לך!" — „נעם צו דאָס גוטס, אַבי לאָז אונדז לעבן!"

זאָרג וועגן שפּייז

דער הונגער האָט געצווונגען די יידן זיך נישט אונטערצוואַרפן די דייטשישע באַפעלן און זוכן וועגן צו באַקומען אַ ביסל שפּייז. דאָך איז נישט לייכט אָנגעקומען צו קריגן די נויטיקע שפּייז, צוליב די כסדרדיקע דערשיסונגען און תליות פאַר אַזעלכע „פאַרברעכנס". אפילו אויב עמעצער האָט געהאַט ביי זיך אַ ווערט־זאַך אויף אויסצובייטן, איז עס אים אויך אָנגעקומען זייער שווער, צוליב דעם שטרענגן פאַרבאָט פון באַגעגענישן און קאָנטאַקטן צווישן יידן און קריסטן. דאָך האָבן יידן געזוכט וועגן — זיך צו באַגעגענען און אָנקניפּן פאַרבינדונגען מיט קריסטן, פּויערים פון דער סביבה.

אויך די פּויערים פון די אַרומיקע דערפער, האָבן, טראָץ דעם שטרענגן פאַרבאָט, געזוכט וועגן און מיטלען זיך צו קאָנטאַקטירן מיט יידן. זיי פלעגן זיך מיט גרויס פאָרזיכט דערלאַנגען אין יידישע הייזער און אויסבייטן עסנוואַרג אויף פאַרשידענע סחורות און ווערט־זאַכן, וואָס זענען געווען פאַר זיי זייער נוצלעך, נישט געקוקט דערויף, וואָס דאָס איז געווען פאַרבונדן מיט גרויסע סכנות. אַ פּויער, וואָס איז געכאַפּט געוואָרן דורך דער פּוילישער פּאָליציי אין אַ יידיש הויז, איז אַוועקגעשלעפּט געוואָרן אין דער זשאַנדאַרמעריע, אָדער ער האָט גלייך אויפן אָרט געכאַפּט קלעפּ פונעם פּאָליציאַנט.

דאַן האָט זיך דער יודנראַט געווענדעט צום קרייז־קאָמיסאַר, וועגן אַ דערלויבניש פאַר יידן איינצוקויפן שפּייז־אַרטיקלען אויפן מאַרק. „צי דען איז מעגלעך אַרבעטן פאַר אייך, נישט געבנדיק די אַרבעטער קיין עסן?" — האָבן געטענהט די פאָרשטייער פון יודנראַט. דאָסמאָל איז דער קרייז־קאָמיסאַר אַנטקעגנגעקומען זייער ביטע און האָט באַשטימט צוויי טעג אין דער וואָך, ווען יידן איז דערלויבט געווען איינצוקויפן שפּייז אויפן מאַרק. פאַרשטייט זיך, אַז דער דאָזיקער „חסד" איז נישט געקומען אינגאַנצן אומזיסט. מ׳האָט דערפאַר גוט „באַשמירט"... אָבער אויך דער דאָזיקער „חסד" האָט לאַנג נישט געדויערט. אין אַ קורצער צייט אַרום איז די דערלויבעניש באַגרענעצט געוואָרן אויף איין טאָג אין דער וואָך און שפּעטער איז זי אינגאַנצן בטל געוואָרן.

פאַר די יידן איז עס געווען אַ טויט־קלאַפּ. זיי האָבן זיך געפונען אין אַ שוידערלעכער לאַגע, און נישט געקוקט אויפן שטרענגן פאַרבאָט און טויט־געפאַר, פלעגן זיי אַרויסגיין אויפן מאַרק איינצוקויפן שפּייז־אַרטיקלען. די וואָרענונגען פון יודנראַט האָבן נישט געהאָלפן. די פּאָליציי האָט ווידעראַמאָל געוואָרנט דעם יודנראַט פאַר ערנסטע קאָנסעקווענצן: די געכאַפּטע יידישע „פאַרברעכער" וועלן דערשאָסן ווערן.

דאַן האָט דער יודנראַט באַשלאָסן צו אָרגאַניזירן אַ יידישע פּאָליציי, וואָס איר אויפגאַבע איז קודם־כל געווען אַכטונג צו געבן אויפן מאַרק, אויפן ברעג טייך און אַנדערע פאַרבאָטענע ערטער, אַז עס זאָל נישט זיין קיין שום מגע ומשא צווישן די יידן מיט די פּויערים פון דער סביבה און מיט קריסטן בכלל. איר אויפגאַבע איז אויך געווען צו היטן בייטאָג די אָרדנונג אין די ביוראָס פון יודנראַט און אויך אין דרויסן, ווייל דאָרט פלעגן זיך פאַרזאַמלען טאָג־טעגלעך טויזנטער יידן צו דערליידיקן זייערע ענינים און ביינאַכט האָבן זיי געהיט די גרויסע צאָל ווערט־זאַכן, וואָס האָבן זיך דאָרט געפונען, איידער מ׳האָט זיי איבערגעגעבן די דייטשן.

די יידישע פּאָליציי איז צוזאַמענגעשטעלט געוואָרן פון 72 פרייוויליקע פּאָליציאַנטן און אַ קאָמענדאַנט, וועלכע האָבן באַקומען אַ חודש געהאַלט פונעם בודזשעט פון יודנראַט. דער קאָמענדאַנט איז געווען: אשר פעלדלייט, אַן אַבסאָלווענט פון דער „תרבות"־גימנאַזיע אין פּינסק. ער איז געווען זייער אַ פיינער און אַ לייטישער בחור.

„צום לויב פון דער פּינסקער יידישער פּאָליציי — לייענען מיר אין די דערקלערונגען פון איינעם אַן עדות — איז כדאי אונטערצושטרייכן, אַז עס זענען נישט געווען קיין שום פאַלן פון אכזריותן און אוממענטשלעכער באַהאַנדלונג מצד דער יידישער פּאָליציי לגבי דער יידישער באַפעלקערונג, אין פאַרגלייך מיט אַנדערע שטעט, ווו די יידישע פּאָליציי האָט געשפּילט אַ געמיינע, פאַררעטערישע ראָל, לגבי די אייגענע ברידער — יידן. אַלנפאַלס — פון מיין אייגענער דערפאַרונג, איז מיר נישט באַוווּסט וועגן ענלעכע זאַכן אין פּינסק און אויך פון אַנדערע איז מיר נישט אויסגעקומען צו הערן וועגן דעם".

דאַקעגן — דערציילט אַן אַנדער עדות — אַ פרוי — פון איר אייגענער דערפאַרונג, ווי אַזוי יידישע פּאָליציאַנטן אין פּינסק זענען זי באַפאַלן אין גאַס און געוואָלט פון איר אַראָפּציען דעם סקי־קאָסטיום און צונעמען די גליטשערס, וואָס זי האָט געטראָגן. בלויז אַ דאַנק איר דרייסטער און פעסטער האַלטונג, איז די זאַך זיי נישט געלונגען.

דער ווינטער פון 1941—1942 איז געווען אַ באַזונדערס־קאַלטער און שווערער, מיט שטאַרקע פרעסט און שנייען, און האָט, ווי אַ גרויזאַמע חיה, זיך איינגעגעסן אין די אויס־

געזען מיט זיינע אויגן און געפילט אויף זיין אייגן לייב, קאָן זיך ער גאָרניט פאָרשטעלן... אַ סך משפחות זענען דאָן געבליבן אין דרויסן. אַנדערע האָבן זיך אַריינגעקליבן וווינען אין שטאַלן, שאָפעס, מאַגאַזינען, און סתם בודקעס.

צומיינסטנס האָבן געליטן די משפחות, וואָס זענען נאָך די „אַקציעס" געבליבן אָן מאַנסבילן. אין איין הויז האָבן זיך צונויפגעשטופט משפחות און מענטשן פון פאַרשידענע ספערן און כאַראַקטערן, און אויף דעם באָדן זענען אויסגעבראָכן פיל קריגערייען און סכסוכים צווישן די איינוווינער. אין משך פון דער צייט, האָבן די אַלגעמיינע שוועריקייטן און צרות לינדער געמאַכט די באַדינגונגען צווישן די מענטשן, אָבער די קריגערייען האָבן נישט אויפגעהערט ביזן ביטערן סוף.

פרעמדע מענער און פרויען האָבן זיך לגמרי אויפגעהערט צו שעמען איינער פאַר דעם צווייטן. מ'האָט זיך אויסגעטאָן און אָנגעטאָן אָן בושה אין די אויגן פון פרעמדע. אין די דאָזיקע געמיינזאַמע חדרים זענען אפילו געבוירן געוואָרן קינדער. מיר זענען פאַרוואַנדלט געוואָרן אין חיות".

אין גאַנצן געטאָ זענען געווען בלויז צוויי וואַסער־פּאָמפּעס אויף די גאַסן: באַלאָטנע און פולנאַצנע (סיווער). נעבן זיי זענען געשטאַנען ריזיקע רייען נאָך וואַסער. די יידישע פּאָליציי האָט געהיט די אָרדנונג. צוליבן מאַנגל פון די מינדסטע היגיעניש באַדינגונגען, זענען אויסגעבראָכן עפּי־דעמיעס און אַנשטעקנדיקע קראַנקהייטן, וועלכע האָבן זיך מיט אַ בליץ־שנעלקייט פאַרשפּרייט איבערן געטאָ.

אויך דער הונגער האָט אָנגעהויבן צו ווייזן זיינע גרויליקע צייכנס. די צאָל פון די שטאַרבנדיקע איז געוואַקסן פון וואָך צו וואָך, און האָט דערגרייכט צו 30—40 אַ טאָג. דאָס פאַרשפּרייטסטע ווערטל אין געטאָ איז געווען: „אַפּעסן איין מאָל צו זאַט און... שטאַרבן"".

דער יודנראַט אין געטאָ

די ביוראָען פון יודנראַט זענען אַריבערגעפירט געוואָרן אין געטאָ, אינעם הויז, ווו עס האָט זיך פריער געפונען די (העברעאישע) גרונט־שול „תרבות", אויף אַלבערעכטאָווסקע גאַס (אין געוועזענעם הויז פון סאַמורין). דער הויפּט־אַריינגאַנג איז געווען פון אַלבערעכטאָווסקע גאַס. מיט אים האָבן זיך באַנוצט די דייטשן, ווען זיי זענען געקומען אין יודנראַט, ווי אויך אַ טייל פון די יידן, וואָס זענען געשיקט געוואָרן אויף אַרבעט אויסערן געטאָ.

דער יודנראַט איז איצט פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ קליינער „מלוכה". עס זענען אויסגעברייטערט געוואָרן זיינע פולמאַכטן און די צווייגן פון זיין טעטיקייט. זיינע אָפּטיילונגען זענען געווען איבערגעלאָדן מיט אַרבעט. אויך די יידישע פּאָליציי איז פאַרגרעסערט געוואָרן און האָט שוין געציילט ביז 50 פּערזאָן. אויפן אָרט פון אשר פעלדלייט, וועלכער איז געשטאָרבן פון אַ מאָגן־אָפּעראַציע, איז אויסגעוויילט געוואָרן אַ נייער קאָמענדאַנט, מיטן נאָמען גאָלדבערג. די יידישע פּאָליציי האָט געהאַט די אויפגאַבע צו היטן די אָרדנונג בלויז אינעווייניק אין געטאָ. פון דרויסן זענען די טויערן געהיט געוואָרן דורך דער פּוילישער פּאָליציי.

דער יודנראַט האָט געעפנט עטלעכע געוועלבער אין פאַרשידענע ערטער אין געטאָ. דאָרט האָט מען באַקומען די צוגעטיילטע פּאָרציעס ברויט אויף טאַלאָנען. אַ קינד — 150 גראַם און אַ דערוואַקסענער — 300 גראַם. דער פּרייז: 2—3 רובל אַ קילאָ. דאָס מעל איז אויך צוגעטיילט געוואָרן דורכן קרייז־קאָמיסאַר. ער האָט אויך צוגעטיילט פאַרן געטאָ אַ שטח ערד צו האָדעווען גרינסן — אין קאַפּלאַנס גערטנער. אויף יענער זייט פון די באַן־רעלסן, קעגנאיבער דעם גוט אַלבערעכטאָווע. אַרבעטער — געשיקטע דורכן יודנראַט האָבן באַאַרבעט אָט די ערד און דאָרט פאַרזייט: קאַרטאָפל, אוגער־קעס, פּאָמידאָרן, בוראַקעס, ריבן און אַנדערע גרינסן.

דער קאָמיסאַר האָט צוגעשטעלט צו דער דיספּאָזיציע פון יודנראַט עטלעכע פערד און וועגענער, כדי מיט זיי אַרי־בערצופירן די גרינסן אין די געטאָ־געוועלבער, ווו זיי זענען פאַרקויפט געוואָרן אויף קאַרטן. די דייטשן האָבן די מעל־צוטיילונגען פאַר דער באַפעלקערונג פאַרקויפט דעם יודנראַט, לויט דער צאָל איינוווינער און לויט די נאָרמעס, וואָס זיי באַקומען, צו הויכע פרייזן. די חשבונות מיט די געוועלב־פאַרוואַלטערס — פון איין זייט, און מיט די דייטשן — פון דער צווייטער זייט — האָט געפירט די באַזאָרגונגס־אָפּטיי־לונג פון יודנראַט.

די יידישע בעקערס פלעגן איין מאָל אין וואָך, מיט אַ ספּעציעלער דערלויבעניש אַרויסגייִן צו די מילן, וואָס האָבן זיך געפונען אויסערן געטאָ, צו באַקומען די צוגעטיילטע נאָרמע מעל. ביי דער דאָזיקער געלעגנהייט פלעגן זיי קויפן צוגאָב־מעל ביי די פּויערים.

די צוגעקויפטע זעק מעל פלעגן זיי צוזאַמען מיט די „כשרע" אַריינפירן מיט די זעלבע פורן און זעלבער דער־לויבעניש אין געטאָ אַריין. אַזוי אַרום האָבן די בעקערס באַקומען אַ מעגלעכקייט צו פאַרקויפן ברויט, אויסער דער צוגעטיילטער נאָרמע. אָבער — צוליבן הויכן פרייז, וואָס זיי פלעגן נעמען פאַרן דאָזיקן ברויט, האָבן נישט קיין סך געטאָ־איינוווינער געהאַט אַ מעגלעכקייט צו געניסן פון אים.

די מעל־צושטעלונגען פאַר דעם געטאָ, זענען נישט געווען קיין רעגולערע און עס זענען געווען פאַלן, ווען אין משך פון עטלעכע טעג האָט מען בכלל נישט געבאַקן קיין ברויט, צוליב פעלן פון מעל. דאָס צוגעטיילטע מעל איז נישט געווען פון גרויסן נאָרהאַפטן ווערט, ווייל עס איז געמאָלן געוואָרן פון די האַלב־פאַרברענטע תבואות, וואָס האָבן זיך געפונען אין די מאַגאַזינען, וועלכע די רוסן האָבן אונטערגעצונדן פאַר זייער אָפּטרעטן פון שטאָט. דערצו האָבן נאָך די דייטשן צוגעמישט צום דאָזיקן מעל — האָלץ־מעל, וואָס עס האָט זיך געלאָזט פילן ביים עסן און פאַרדרייען דעם דאָזיקן „ברויט".

דער יודנראַט האָט אַרויסגעלאָזט אַ ספּעציעל געלט, וואָס האָט געדינט פאַר די אינערלעכע באַדערפענישן פון געטאָ בלויז.

ס'איז געעפנט געוואָרן אַ שפּיטאָל אין א הילצערן הויז, נעבן דעם קליינעם קלויסטער, נאָענט פון קאַרלינער בית־עולם, און דער יודנראַט האָט אים אויסגעהאַלטן פון זיין

3. אויף אַלבערכטאָווסקע גאַס — הינטער דעם קליינעם קלויסטער.

פון אָנהויב איז געעפנט געוואָרן אויך אַ פערטער טויער צו לאַהישינער גאַס, כדי צו דערמעגלעכן אַ באַקוועמען אַריינגאַנג און אַרויסגאַנג פון די דאָקטוירים, וועלכע האָבן זיך אַלע כמעט קאָנצענטרירט נישט ווייט פונעם צוים פון דער דאָזיקער גאַס. אָבער אין עטלעכע טעג אַרום איז דאָס טויער געשלאָסן געוואָרן, אויס מורא — עס זאָל נישט דינען, ווי אַ טיר פאַר פאַרשידענע געשעפטן און שמוגל.

דער שטח פון געטאָ איז געווען זייער אַ קליינער, אין פאַרגלייך מיט דער צאָל איינוווינער — איבער 20,000 יידן, וואָס זענען אַהין אַריינגעשפּאַרט געוואָרן. דאָס איז בכלל געווען דער ערגסטער און ענגסטער קוואַרטאַל פון שטאָט, אפילו אין נאָרמאַלע צייטן. דער קוואַרטאַל פון דלות, צער און נויט — די ליניִשטשעס.

אין הסכם מיטן באַפעל, וואָס איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן, האָט מען געמעגט אַריבערפירן אין געטאָ, נאָר קיך־כלים, בעטן, בעט־געוואַנט און אַ ביסל מלבושים. לויט די דערקלערונגען פון אייניגע אַן עדות, האָט מען געמעגט מיטנעמען: 2 פּאָר וועש און צוויי אנצוגן: איינער אויף אינדערוואָכן און איינער אויף שבת. דאָס באַנוצן זיך מיט אַ פור, אַן אויטאָ אָדער מיט אַן אַנדער קאָמוניקאַציע־מיטל ביים אַריבערפירן די פּעקלעך, איז געווען שטרענג פאַרווערט. פונדעסטוועגן האָט מען — לויט די רייד פון אייניקע עדות — אַריבערגעפירט אין געטאָ פיל מער זאַכן, ווי ס׳איז געווען דערלויבט — לויטן באַפעל.

דעם 1־טן מאַי, באַגינען, ווי נאָר ס׳האָט זיך באַוויזן אַ שיין פון טאָג, זענען שוין אַלע גאַסן פאַרפלייצט געווען פון מענער, פרויען און קינדער, יונג און אַלט, וועלכע האָבן געשלעפּט פּעקלעך אויף זייערע פּלייצעס. די, וואָס האָבן פון פריער געווען אויפן שטח פון געטאָ, זענען געווען די גליקלעכסטע און זיי האָבן מיטגעהאָלפן, מיט וואָס מעגלעך, יענע יידן, וואָס האָבן געוווינט ווייט. די מענטשן, וואָס האָבן געוווינט אין די נאָענטע גאַסן אַרום געטאָ, האָבן געהאַט אַ מעגלעכקייט צו גיין אַהיים און זיך אומקערן מיט פּעקלעך אַ סך מאָל. אָבער פאַר יענע, וואָס האָבן געוווינט ווייט, האָט נישט געקלעקט קיין צייט דערצו, ווייל דאָס אַריבערגיין אין געטאָ האָט געמוזט 4 אַזייגער נאָכמיטאָג פאַרענדיקט ווערן.

אין דער ערגסטער לאַגע האָבן זיך געפונען די עלנטע פרויען, וועלכע האָבן פאַרלוירן זייערע מענער אין די ערשטע „אַקציעס״. זיי זענען געווען פולשטענדיק צעבראָכן און פאַריאושט. דאָס איינציקע, וואָס איז זיי נאָך פאַרבליבן אין זייער לעבן איז געווען דאָס אָרעמע, היימישע ווינקל. אָבער איצט איז ביי זיי אויך די היימישע נעסט צוגערויבט געוואָרן.

ס׳איז באַפוילן געוואָרן, אַז יעדער באַלעבאָס מוז צרשליסן זיין דירה, אָנשרייבן אויף אַ צעטעלע זיין נאָמען און אַדרעס, צובינדן דאָס צעטעלע צום שליסל און איבערגעבן אים אין יודנראַט.

דעם זעלבן טאָג נאָך, ווען די יידן האָבן פאַרלאָזן זייערע וווינונגען און אַריבער אין געטאָ, זענען שוין פיל הייזער פאַרכאַפּט געוואָרן, צוזאַמען מיטן פאַרמעגן, וואָס איז דאָרט פאַרבליבן, דורך קריסטלעכע איינוווינער פון שטאָט און דאָרף. עס זענען געווען יידן, וואָס האָבן אַליין איבערגעגעבן זייער פאַרמעגן צום אויפהיטן, אין די הענט פון זייערע קריסטלעכע „פריינד״, האָפנדיק, אַז זיי וועט געלינגען צו בלייבן לעבן און נאָך דער מלחמה זייער גוטס צוריקבאַקומען...

געבויגן אונטער דער לאַסט פון זייערע פּעקלעך, האָבן טויזנטער יידן, אין יענעם טאָג, זיך געשלעפּט אין דער ריכטונג פון געטאָ. אויף יעדן ראָג־גאַס זענען געשטאַנען דייטשן, מיט פּוילישע פּאָליציאַנטן און סתם אַן ערב־רב פון כוליגאַנעס, וועלכע האָבן מיט ווילדע געשרייען צוגעאיילט די יידן אין זייער גאַנג אין געטאָ אַריין. אַ גרויסע צאָל יידן האָבן זיי פאַרהאַלטן אין וועג, געבישטערט אין זייערע פּעקלעך און צוגענומען, וואָס עס איז נאָר געפעלן געוואָרן, נישט געקוקט אויף די געבעטן און געיאָמער פון די פרויען, קינדער, אַלטע לייט און קליינער צאָל מאַנסבילן.

ביי די דריי געטאָ־טויערן זענען געשטאַנען זשאַנדאַרמען און פּוילישע פּאָליציאַנטן, וועלכע האָבן בודק געווען די פּעקלעך און אויב זיי האָבן דאָרט געפונען עפּעס, וואָס האָט נישט געשטימט מיטן באַפעל, האָבן זיי די נישט־דערלויבטע זאַכן צוגענומען און זייערע אייגנטימער נאָך „מכבד״ געווען מיט מערדערישע קלעפּ...

איבער 20,000 יידן זענען איינגעשלאָסן געוואָרן אין געטאָ, צווישן זיי — אויך די יידן פון דער סביבה. ווי שוין געזאָגט, האָט אין די דאָזיקע געסלעך אויך פאַרן געטאָ געהערשט אַ שטאַרקע ענגשאַפט. איצט איז דאָרט פּשוט געווען דערשטיקט צו ווערן. דער יודנראַט האָט פון פאָרויס צוגעטיילט די טויזנטער נייע משפחות וווין־ערטער אין געטאָ: איין מעטער און צוואַנציק צענטימעטער אין קוואַדראַט אויף אַ פּערזאָן. נישט געקוקט דערויף, וואָס יעדע משפחה האָט געהאַט איר צוגעטיילטן וווין־אָרט אין געטאָ, איז אין דער גרויסער מהומה דער סדר נישט אָפּגעהיט געוואָרן. אין יעדן צימער האָבן זיך באַזעצט צו 3—4 משפחות — ווינציקסטנס, אַ 10 פּערזאָן. יעדע שטוב איז געווען איבערפולט ביז איבער די גרענעצן. אַלע זענען געשלאָפן אויף דער פּאָדלאָגע, ווייל ס׳איז נישט געווען קיין אָרט, ווו אַ בעט אַוועקשטעלן. ס׳האָט אַפילו נישט געקלעקט קיין אָרט פאַר די פּעקלעך און ביסל חפצים, וואָס יעדער האָט געבראַכט מיט זיך. אין איין אויוון האָבן געקאָכט פיל משפחות, לויט אַ ריי. עס זענען געווען אַזעלכע, וואָס זייער ריי צו באַנוצן זיך מיטן אויוון אָדער אײַזנדלעך איז איצט געקומען אין אָוונט, אָדער ביינאַכט.

אויך די הייפן זענען געווען פול מיט מענטשן. דאָס גיוויין און געשרייען פון די קינדער און עופה׳לעך האָט פאַרטויבט די אויערן... די באַליבסטע שפּיל ביי די קינדער אין געטאָ, איז געווען: די „שפּיל אין לוויות״... זיי פלעגן צודעקן אַ שטול מיט אַ שוואַרצער שמאַטע און האָבן פאַרהילכט די לופט מיט זייער יאָמער און געוויין...

„די ערשטע וואָך אין געטאָ — דערציילט אַן עד־ראיה — איז געווען אַ שוידערלעכע. און ווער עס האָט עס אַליין נישט

פון זייער הויז. איצט זענען זיי געווען מער „פרייער", ס'איז אָבער נישט געווען וווהין און נאָך וואָס צו גיין.

אין יענע אָוונטן פלעגן די געטאָ־איינוווינער זיך געפינען אין דרויסן. דער צענטער פון באַגעגענישן איז געווען: ראָג פּרץ־גאַס (באַלאָטנע) — גלינישטשאַנסקע — שיראָקע. אין די שבתים האָבן די דייטשן, צוליב עפּעס וואָס, נישט געצוווּנגען די יידען צו גיין אויף אַרבעט, און אין דעם דאָזיקן טאָג פלעגן די געטאָ־איינוווינער „שפּאַצירן" אויפן קאַרלינער בית־עולם.

צוויי טעמעס פלעגן זיך שטענדיק איבערחזרן בעת די דאָזיקע באַגעגענישן: ברויט און — ביז ווען וועט מען בלייבן לעבן?... די שמועסן אויף דער צווייטער טעמע פלעגן זיך שטענדיק פאַרענדיקן מיט איין פאַרלאַנג: „מיר זאָלן נאָך, פאַר אונדזער טויט — זוכה זיין צו זען די מפּלה פון היט־לערן".

אַרבעט און אַרבעטער

זיבן אַזייגער אינדערפרי פלעגן טויזנטער מענטשן זיך פאַרזאַמלען ביי די געטאָ־טויערן און זיך אויסשטעלן גרופּנ־ווייז לויט זייערע פאַכן און לויט די אַרבעטס־ערטער — צו דריי אין אַ שורה. יעדע גרופּע האָט געהאַט איר „גרופּן־עלטסטן" — אַ ייד, וואָס איז באַשטימט געוואָרן דורך דער פאַבריקס־אָנפירונג, אָדער אַרבעטס־וואַרשטאַט, ווו די גרופּע איז באַשעפטיקט געווען (די דייטשן האָבן אַזעלכן אָנגערופן: „גרופּן־פירער", און די יידן, מיט ביטערן הומאָר, פלעגן אים רופן „יודן־גענעראַל"). ער פלעגט פון אַ רשימה אויסרופן די נעמען פון די אַרבעטער, און נאָר די איז דערלויבט געווען אַרויסצוגיין פון געטאָ.

נאָכדעם האָבן זיך גענומען צו דער אַרבעט די פּוילישע פּאָליציאַנטן, וועלכע האָבן קאָנטראָלירט די דורכגאַנגס־צייגענישן פון די אַרבעטער און האָבן דורכגעפירט אַ רעווי־זיע אין די כלים פון די אַרויסגייענדיקע, צי זיי נעמען נישט מיט מיט זיך קיין פאַרווערטע זאַכן. נאָכן פאַרענדיקן די קאָנטראָל, איז געגעבן געוואָרן די דערלויבעניש אַרויסצוגיין. בעתן צוריקקומען פון דער אַרבעט, פלעגט זיך ווידער איבער־חזרן דאָס זעלבע בילד: צו דריי אין אַ ריי קומט אָן די קאָלאָנע אַרבעטער אין מיטן גאַס און ביים טויער ווערן ווידער אויסגערופן די נעמען, מ'קאָנטראָלירט די דאָקומענטן און מ'פירט דורך אַ פּערזענלעכע רעוויזיע.

נאָך דער פאַרענדיקונג פון דער מלחמה, האָט באַזוכט פּינסק, בעת זיין צוריקוועג פון רוסלאַנד, דער בונדישער טוער לייזער לעווין, און צווישן אַנדערע פּאַפּירן האָט ער געפינען רשימות מיט נעמען פון טויזנטער יידן, וועלכע האָבן באַקומען אַרבעטס־דערלויבענישן אין געטאָ אין חודש יוני 1942.

די אַנקעטע־בויגנס, אויף וועלכער עס זענען געמאַכט געוואָרן די רשימות האָבן, קענטיק געהערט אַמאָל צו איינעם פון די קלויסטערס אין שטאָט. איבער די אָריגינעלע פּאַראַ־גראַפן אויף די פּאַפּירן, וואָס זענען געשריבן געוואָרן אין לאַטיין, זענען אָנגעצייכנט געוואָרן אין דייטש די פּאַראַ־גראַפן אויף וועלכע עס זענען געגעבן געוואָרן די תשובות.

און דאָס זענען די פּאַראַגראַפן: לויף־נומער; דאַטע פון דער רעגיסטראַציע; דאָקומענט; די צאָל מענטשן; נאָמען און פאַמיליע־נאָמען; אַרבעטס־אָרט; אַדרעס; גילטיק ביז דער דאַטע...

די רשימות, וואָס געפינען זיך אין אונדזער באַזיץ האָבן צו 42 זייטן — 29 שורות אויף יעדער זייט. זיי הייבן זיך אָן פון לויף־נומער 2971 און פאַרענדיקן זיך מיטן נומער 5779. אינמיטן פעלן אייניקע זייטן. אין די דאָזיקע רשימה־בויגנס זענען רעגיסטרירט 3654 אַרבעטער, וואָס עס מאַכט אויס בערך 20 פּראָצענט פון די יידן, וואָס האָבן זיך דאַן געפונען אין געטאָ.

אין דער טאַבעלע וועלכע מיר ברענגען דאָ און וואָס איז באַאַרבעט געוואָרן לויט די דאָזיקע רשימות, זענען 3654 אַרבעטער באַשעפטיקט געווען אין די אַרבעטס־פּלעצער, וואָס ווערן אָנגעגעבן אין די בויגנס.

עטלעכע אַרבעטס־פּלעצער זענען פאַרייניקט געוואָרן צוזאַמען, צוליב דער באַדערפעניש פון דער טאַבעלע. דאָס זענען:

פּריוואַטע אַרבעטס־ערטער אויסערן געטאָ — אין זיי זענען איינגעשלאָסן נעמען פון הונדערטער פּריוען, וועלכע האָבן געאַרבעט אַלס הויז־דינערינס ביי קריסטן, אויסערן געטאָ, און זיי שטעלן מיט זיך פאָר די גרעסטע צאָל באַשעפ־טיקטע אין דאָזיקן פּאַראַגראַף. אַ קליינע צאָל איז באַשעפ־טיקט געווען אין קריסטלעכע אַרבעטס־וואַרשטאַטן.

ביוראָען — אין דאָזיקן פּאַראַגראַף זענען אין די רשימות אָנגעגעבן פאָלגענדע אַרבעטס־ערטער: שטאָט־פאַרוואַלטונג; אָפּטיילונג פון אַרויסגעבן דערלויבענישן; געריכט; סאַני־טאַר־דינסט; וואָקזאַל; ביוראָען פון קרייז־אַמט; קינאָ; שפּייז־באַזאָרגונג; פּאָסט; שפּייז־מאַגאַזינען; ווי אויך די ביוראָען פאַר אימפּאָרט און עקספּאָרט; פיש; אַרבעט א. אַנד.

לאַנדווירטשאַפט — אין די רשימות זענען גענוי אָנגע־געבן די אַרבעטס־פּלעצער אין די פאָלגענדע לאַנדווירט־שאַפטלעכע אונטערנעמונגען: האַי; אַלברעכטאָווע; זאַפּאַ־ליע; פּאָטשעפּאָווע.

קאָמענדאַנטור, זשאַנדאַרמעריע און פּאָליציי — דייטשן. די יידישע פּאָליציאַנטן אין געטאָ זענען פאַררעכנט געוואָרן צווישן די אַרבעטער פון יודנראַט.

אַרבעטס-פּלעצער און אַרבעטער אין געטאָ.

אַרבעטס־אָרט	צאָל באַשעפטיקטע
פּריוואַט־אַרבעטער, אויסערן געטאָ —	337
יודנראַט —	698
ביוראָען —	361
לאַנדווירטשאַפט —	450
קאָמענדאַנטור, זשאַנדאַרמעריע, פּאָליציי —	107
דינסט ביי בנינים —	266
דינסט אין ל־או 7046 —	95
מיליטערישע בעקעריי —	5

בודזשעט. דער שפּיטאָל איז שטענדיק געווען פּאַרפולט מיט קראַנקע — געשוואָלענע פון הונגער, טיפוס־קראַנקע און מענטשן, וואָס האָבן געליטן פון פיל אַנדערע מחלות. אין שפּיטאָל האָבן געאַרבעט די דאָקטוירים: יאַקובסאָן, פּראַגער, יאַז, ליעמישאָוו, מיילעס, לעוו, דער הויט־דאָקטאָר — גרינבערג, פרויען־דאָקטאָר — גלויבערזאָן, דער מומחה אין מאָגן־קראַנקהייטן, פּראָפ. רובין און ד״ר ווײַנבערג.

נישט ווייט פון שפּיטאָל האָט זיך געפונען אַן אַמבולאַ־טאָריע, וואָס זיין אָנפירער איז געווען ד״ר ליעוו און גע־אַרבעט האָבן דאָרטן: די קינדער דאָקטאָרין י. עלשטיין, און די דאָקטוירים: מיילעס, קאַגען, קאַפּלאַן, און די קראַנקן־שוועסטערס: מאַשע בוסעל, ראָזע פּליסקין, ריווע גרינבלאַט און מיליא ראַטנאָווסקאַ. דער געצאָלט איז געווען בלויז אַ סימבאָלישער. דער עיקר איז געווען די צוגאָב־נאָרמע שפּייז, וואָס די אָנגעשטעלטע האָבן פון צייט צו צייט באַקומען. דאָס זענען געווען קעפּלעך פון סאַרדינען־פיש און ביינער פון פערד־פלייש. איין אַפּטייק איז געווען אין געטאָ און אָנגעפירט האָט מיט אים דער אַפּטייקער שוואַרצמאַן (דער מאַן פון בערטא).

דער בית־יתומים־אַנשטאַלט, וועלכער האָט זיך געפונען אינעם גרויסן הויז — אויפן ראָג פון די גאַסן: זאַוואַלנע און דאָמיניקאַנסקע, איז אַריבערגעפירט געוואָרן אין אַ קליין שטיבל אין געטאָ, וואָס איז צוגעטיילט געוואָרן פאַר אים דורכן יודנראַט. די אומגליקלעכע, עלנטע, נעבעכדיקע יתומים האָבן געלעבט אין הונגער־באַדינגונגען, קעלט, שמוץ, ענגשאַפט, ווי די איבעריקע געטאָ־איינוווינער. דער איבערגעגעבענער אָנ־פירער, פריינד און דערציער פון יתומים־הויז ליאָוו, האָט פאַרגעזעצט זיין אַרבעט אין די דאָזיקע שווערלעכע באַ־דינגונגען. דער צווייטער דערציער פון יתומים־הויז פּייוול אייזנשטאַט איז אומגעקומען אין דער ערשטער „אַקציע״ פון די מענער אין אויגוסט 1941.

דער יודנראַט האָט אָרגאַניזירט אַ קיך פאַר נויטבאַ־דערפטיקע, קראַנקע און זקנים. דער רעש און טומל אַרום דער קיך איז געווען נישט אויסצוהאַלטן, צוליב דעם ריזיקן עולם, וואָס האָט באַלאַגערט דעם בנין אין משך פון גאַנצן טאָג. די פּאָרציע עסן, וואָס מ׳האָט דאָרט באַקומען, איז געווען זייער אַ נישטיקע.

אויך אַ געריכט און אַ תפיסה האָבן זיך געפונען אין געטאָ. פאָרזיצער פון געריכט איז געווען אַדוו. עלשטיין, און זיין ראַטגעבער דער געזעלשאַפטלעכער טוער אין פּינסק, גאָרינאָווסקי, וועלכער איז אויך געווען פאָרזיצער פון דער פאַרוואַלטונג פון יתומים־הויז.

וואָס פאַר אַ משפטים זענען פאָרגעקומען אין געריכט? דער עיקר: וועגן סכסוכים צווישן איין ייד און צווייטן. דאָס זענען אין רוב געווען סכסוכים אַרום קלייניקייטן. עס זענען אויך געמשפט געוואָרן יידן, וועלכע האָבן נישט אויסגעפירט די פאָדערונגען פון יודנראַט. אויב, נאָך אַן אויספאָרשונג, איז קלאָר געוואָרן, אַז דער, וואָס זאָגט זיך אָפּ צו באַצאָלן די שטייערן־סומע, וואָס דער יודנראַט האָט אויף אים אַרויפ־געלייגט, איז עס יאָ ביכולת צו באַצאָלן, האָט מען אים אַריינגעזעצט אויף עטלעכע טעג אין תפיסה.

די מיטגלידער פון „חברה־קדישא״, וואָס זענען אויך געווען מיטגלידער פון יודנראַט, האָבן יעדן טאָג זיך מטפּל געווען מיט צענדליקער לוויות פון מתים, וועלכע מ׳האָט מקבר געווען אויפן קאַרלינער בית־עולם, וואָס זיינע פּלויטן זענען צענומען געוואָרן.

איינער פון די עדות געדענקט אַ ווערטל פון ד״ר יאַקובסאָן וועגן דעם צענומענעם פּלויט פון בית־הקברות, וואָס ער האָט געזאָגט בעת דער לוויה פון דער פרוי פון ד״ר יאַז: „אין וואָס פאַר אַ פאַרקערטער וועלט מיר לעבן — דעם פּלויט אַרום די מתים האָט מען צענומען און מ׳האָט אים אויפגעשטעלט אַרום די לעבעדיקע... ווען וועלן מיר שוין זוכה זיין, אַז דאָס זאָל זיין פאַרקערט?״

אָן אַקולטורעל און געזעלשאַפטלעך לעבן

דער יודנראַט האָט זיך בכלל נישט פאַרנומען מיט דעם געביט פון קולטור־לעבן אין געטאָ, וואָס איז געשטאַנען אויף אַ זייער נידעריקן ניוואָ. די גרעסטע טייל לערער, אינטע־ליגענץ בכלל און שטענדיקע געזעלשאַפטלעכע טוער זענען אומגעבראַכט געוואָרן אין די אויגוסט־שחיטות... ס׳איז נישט געווען, ווער עס זאָל אָרגאַניזירן און אָנפירן מיט אַ שולע, אָדער — זאָל האַלטן אַ רעפעראַט. עס איז נישט באַוווסט וועגן קיין שום פּרוּוו פון איינאָרדנען אַוועלכע עס איז קולטור־אימפּרעזע אָדער פאַרוויילונג אין געטאָ. אפילו — דער באַ־וווסטער פאָלקס־קינסטלער יאָסעלע קאָלאָדני, וועלכער האָט זיך אויך געפונען אין געטאָ, איז פולשטענדיק אַנטשוויגן געוואָרן. עס איז אויך נישט געווען קיין שום סימן פון אַ פּרוּוו צו אָרגאַניזירן, אָדער אויפלעבן די טעטיקייט פון אַ פּאַרטיי.

עס זענען בלויז געווען עטלעכע בתי־מדרשים, ווו די הויפּט־דאַוונער זענען געווען אַלטע לייט. „דער קאַרלינער רבי, ר׳ אברהם אלימלך פּערלאָוו, וועלכער האָט זיך געפונען אין געטאָ, האָט זיך באַמיט מיט אַלע מיטלען צו שטאַרקן דעם גייסט, הויבן דעם מוט און דורך דעם פאַרלייכטערן אַ ביסל די ליידן פון די געטאָ־איינוווינער — שרייבט מנשה אונגער אין ניו־יאָרקער „טאָג — מאָרגן־זשורנאַל״ — ער האָט זיך אומגעקערט פון ארץ־ישראל קיין פּינסק סוף־זומער 1939, ערב דער גרויסער קאַטאַסטראָפע און די אומגעהויערע סכנות, וואָס האָבן זיך אָנגערוקט אויפן אייראָפּעאישן יידנ־טום. זעענדיק בולט די אָנקומענדיקע געפאַר האָט ער פונ־דעסטוועגן נישט געוואָלט אַנטקעגנקומען דער ביטע פון זיינע חסידים אין ארץ־ישראל, צו פאַרבלייבן אין לאַנד. צוזאַמען מיט זיין עדה האָט ער דורכגעמאַכט דעם גיהנום־וועג אין פּינסקער געטאָ און אין שפּיץ פון זיין עדה געגאַנגען צום טויט בעת דער ליקווידאַציע פון געטאָ״.

וואָס שייך קולטור־אַרבעט און אימפּרעזן, איז איינע פון די שטערונגען אויך געווען דאָס, וואָס אין געטאָ האָט זיך נישט געפונען אַזאַ גרויסער לאָקאַל, וואָס זאָל קאָנען אַריינ־נעמען עטלעכע הונדערט מענטשן. פאַרן אַריבערגיין אין געטאָ, האָבן יידן מורא געהאַט איבערצוטראָגן די שוועל

איינגעאָרדנט אויף אַרבעט אין „וורייפּ". דאָס איז געווען אַ קאָמבינאַט פון טאַרטאַקן, פֿאַבריקן און אַרבעטס־וואַרשטאַטן צו אויסאַרבעטן האָלץ־אַרטיקלען. מיין אַרבעטס־פּלאַץ האָט זיך געפונען אויפן ברעג טייך, פונוואַנען מ׳האָט אַריבערגעפירט אין דער דיקטן־פֿאַבריק פון לוריע, די קלעצער, וועלכע זענען געקומען מיטן וואַסער־וועג — געבונדן אין פּליטן. עס זענען געווען פֿאַלן, ווען אַ קלאָץ האָט זיך אָפּגעריסן און איז אַראָפּגעזונקען אויפן גרונט פון טייך. מיין אויפגאַבע איז געווען: אַראָפּצולאָזן זיך אין טייך מיט אַן אייזערנער קייט, וואָס איך פלעג צובינדן צו דער פֿאַרזונקענער קלאָץ און דאַן האָט אַ פערד עס אַרויסגעשלעפּט אויפן ברעג. איך בין געווען דער איינציקער ייד, וואָס איז באַשעפטיקט געווען ביי אַזאַ מין שווערער און געפערלעכער אַרבעט. דערפאַר האָב איך באַקומען אַן „אַרישע" פּאָרציע ברויט — 800 גראַם אַ טאָג (אָנשטאָט 300 גראַם, ווי געוויינלעך), מיט אַ צוגאָב פון אַ וואַסערדיקער זופּ אויף מיטאָג.

צווישן די פּויערים, צוואַנגס־אַרבעטער, וואָס זענען מאָביליזירט געוואָרן אין דער סביבה, האָבן זיך אויך געפונען דאָרפישע יידן. בעת די מיטאָג־איבעררייסונגען פלעגן די פּויערים זיך טשעפען צו מיר, באַליידיקן און פלעגן זוכן פֿאַרשידענע קאָמבינאַציעס, מיך אונטערצושטעלן אַ פּיסל. האָב איך זיי פֿאָרגעלייגט, זיי זאָלן עס טאָן אויף אַ גלייכן וועג, דורך אַ פֿאַרמעסטונג אין אַ געראַנגל מיט מיר. נאָך דעם, ווי קיינער פון זיי האָט מיך נישט געקאָנט אין געראַנגל בייקומען, איז די זאַך פֿאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ געוועט.

פון צייט צו צייט פלעגן צוקומען פרישע פּויערים — צוואַנגס־אַרבעטער, און די, וואָס האָבן שוין דאָרט געאַרבעט אַ לענגערע צייט, פלעגן „אָנציען" די נייע אַרבעטער, זיי זאָלן זיך פֿאַרמעסטן אין כוחות מיט דעם שטאַרקן „זשידעק". די פּרעמיע איז געווען: אַ לעבל ברויט. אַזוי אַרום פלעג איך פון צייט צו צייט געווינען אַ צוגאָב־ברויט, וואָס איך פלעג, ווי עס איז, אַריינשמוגלען אין געטאָ און עס ברענגען מיין מאַמען און מיינע זיבן שוועסטער. צוויי פון זיי האָבן אויך געאַרבעט אויסערן געטאָ, און די ייִנגסטע, וואָס איז אַלט געווען 13 יאָר, איז געווען אַן אויסגעצייכנטע אַרבעטערין אין דער דיקטן־פֿאַבריק פון קונדען. זי האָט דאָרט געאַרבעט אַלס אַ פאָרמאַן און געפירט די קלעצער פונעם פּלאַץ אין פֿאַבריק אַריין".

לויט ווי מען זעט פון דער טאַבעלע, וואָס מיר האָבן געבראַכט, געפינט זיך די גרעסטע צאָל אַרבעטער אין דעם פּאַראַגראַף: „באַשעפטיקטע אין פּריוואַטע אונטערנעמונגען, אויסערן געטאָ".

איינער פון די עדות האָט אויפגעקלערט דעם דאָזיקן פאַקט אויף אַזאַ מין אופן: „אַזוי ווי אפילו די אַרבעטער, וואָס זענען געווען באַשעפטיקט אויסערן געטאָ, האָבן נישט געקאָנט באַשפּייזן זייערע משפּחות, זענען זייערע פרויען און טעכטער געווען געצוווּנגען זיך צו פֿאַרדינגען אַלס דינסטן אין קריסטלעכע הייזער. נישט לייכט איז געווען צו קריגן די דאָזיקע אַרבעט, ווייל מ׳האָט קודם כל געדאַרפט געפינען אַ קריסטלעכע משפּחה, וואָס זאָל מסכים זיין צו דערלאַנגען אַ ביטע צו די מאַכט־אָרגאַנען וועגן דעם, מיטן נאָמען פון דער דינסט. ערשט נאָכדעם, ווי די בקשה איז באַשטעטיקט געוואָרן, האָט מען אַרויסגעגעבן די אַרבעטס־דערלויבעניש. אַזאַ הויזדינערין האָט נישט באַקומען קיין געהאַלט און זי האָט געאַרבעט בלוי פֿאַרן עסן, וואָס זי האָט דאָרט באַקומען. צייטנווייז איז עמעצן געלונגען אָפּצושפּאָרן אַ שטיקל ברויט און אַריינברענגען עס פֿאַר דער הונגעריקער משפּחה אין געטאָ. עס זענען אויך געווען פרויען, וואָס האָבן פֿאַרקויפט סיי זייערע הענט, סיי זייער גוף צו קריסטן פֿאַרן פּרייז פון ברויט".

דער קאַמף פֿאַר שפּייז

די יידישע אַרבעטער האָבן אויסגענוצט, ווי געזאָגט, זייער געפינען זיך אויסערן געטאָ און פלעגן זיך איינשאַפן אַ ביסל שפּייז: עטלעכע שטיקלעך ברויט, גרויפּן, קאַרטאָפל, פעטס. אָבער — די עיקר־פראַגע איז געווען: ווי אַזוי ברענגט מען עס אַריין אין געטאָ? אויפן דאָזיקן געביט האָט זיך אַנטוויקלט אַ גאַנצע קונסט פון פֿאַרשידענע קאָמבינאַציעס. די גרויפּנס פלעגן די מענער אַריינשיטן אין די שקאַרפּעטן, קאַרטאָפל פלעגט מען אָפּקאָכן, צוגעבן וואַסער און פלעגן עס דורכשמוגלען, אין אַ טעפל, ווי זופּ, וואָס מ׳האָט באַקומען אויפן אַרבעטס־פּלאַץ. שטיקלעך ברויט פלעגן פרויען באַהאַלטן אונטער זייערע קליידער.

נעבן געטאָ־טויער פלעגט דורכגעפירט ווערן אַ גענויע רעוויזיע דורך די פּוילישע פּאָליציאַנטן. געווען צווישן זיי איינִיקע, וואָס האָבן אַרויסגעוויזן מענטשלעכע האַרציקייט, ווי, למשל, דער פּאָליציאַנט נום. 27, וואָס מ׳פלעגט דערציילן, וועגן אים, אַז ער האָט פֿאַרבינדונגען מיט פּאַרטיזאַנער. און אַזוי אויך דער פּאָליציאַנט ביעלעצקי. די דאָזיקע פּאָליציאַנטן פלעגן מאַכן אַן אָנשטעל, אַז זיי פירן דורך אַ גרינטלעכע רעוויזיע און נעמען כלומרשט עפּעס צו. ביי די דאָזיקע אָרדנונגס־היטער פלעגט די יידן געלינגען אַריינצוברענגען אין געטאָ עפּעס עסן פֿאַר זייערע הונגעריקע משפּחות. אָבער אַזעלכע פּאָליציאַנטן זענען לײדער געווען זייער ווייניק.

די גרעסטע צאָל פּאָליציאַנטן זענען אָבער געווען ברוטאַלע יונגען, סאַדיסטן. צו זייער שאַנד זאָלן דאָ דערמאָנט ווערן די נעמען פון די ערגסטע פּאָליציאַנטן: ווערזשביצקי, וואָס האָט געטראָגן דעם נומער 15, און האַליבנייע — נום. 41, און אַזוי אויך די פּאָליציאַנטן: נומ׳ 2 און 17, וואָס זייערע נעמען זענען פֿאַרגעסן געוואָרן.

אַלטע שפּייז־אַרטיקלען, וואָס זענען דורך די דאָזיקע פּאָליציאַנטן געפונען געוואָרן בעת דער רעוויזיע ביי די יידן זענען געוואָרן צוגענומען און אָנגעוואָרפן אין אַ בערגל, נעבן טויער, און די „פֿאַרברעכער" זענען מערדערלעך צעשלאָגן געוואָרן. בעת די דאָזיקע רעוויזיעס האָבן זיי אויך נישט געשוינט קיין פרויען — געזוכט, צוגענומען און צעמיימיתט זיי...

אָבער אַפילו די טויט־געפאַר, וואָס עס האָט זיי געדראָט, האָט נישט אָפּגעשראָקן און נישט צוריקגעהאַלטן די געטאָ־איינוווינער דערפון. יעדער איינער האָט זיך באַמיט איבער־

ארבעטס־אָרט	צאָל באַשעפֿטיקטע
תפיסה —	8
מיליטערישע באַזאָרגונג —	7
זעלנער־קלוב —	4
אָפֿיצערן־קאַזינאָ —	3
לופֿט־דינסט און פֿלי־פּלאַץ —	60
באַן סטאַציע —	27
בענזין־סטאַציע —	4
וואַרשטאַטן פֿאַר שיפֿן־בוי און פֿאַרט —	25
יידישע און אַרישע שפּיטעלער —	128
אָפּטייק־וועזן —	6
דיקטן־פֿאַבריק —	192
שוועבעלעך־פֿאַבריק —	45
סאָדע־פֿאַבריק —	11
שיך־פֿאַבריק —	82
גאַרבעריי —	44
פֿאַבריק פֿון אויל —	11
מעבל־פֿאַבריק —	7
זייף־פֿאַבריק —	2
ווורשטן־פֿאַבריק —	2
באַרשטן־פֿאַבריק —	4
טריקאָטאַזש־וואַרשטאַט —	48
מעכאַנישער וואַרשטאַט —	39
שניידער־וואַרשטאַט —	36
דרוק־וועזן און איינבינדעריי —	12
שטאָטישע קאָמוניקאַציע —	92
טאַרטאַקן —	12
שעכט־הויז —	8
מילכעריי —	12
פֿאַך־שולע —	4
קינדער־גערטנער נומ. 1 און 2 —	4
אין סך־הכל	3654

די טאַבעלע שפּיגלט אָפּ, ווי שוין געזאָגט, בלויז אויף אַ טיילווייזן אופן, וואָס עס איז פֿאָרגעקומען אויפֿן אַרבעטס־געביט צווישן די יידן אין געטאָ. אָבער ס'איז פֿאַראַן אין איר מאַטעריאַל פֿון דער ערשטער קוועלע, פֿון וועלכן מיר קאָנען זיך שאַפֿן אַ מער בולט בילד דערפֿון. נישט אומזיסט האָט מען דאָן געזאָגט, אַז דער פּינסקער געטאָ, איז אַ געטאָ פֿון יידן — אַרבעטער. אויך די דייטשן האָבן ווי געהעריק אָפּגעשאַצט דעם צושטייער פֿון פּינסקער געטאָ פֿאַר זייער מלחמה־כוח, ווי עס איז געקומען צום אויסדרוק אין דעם בריוו פֿון דעם הויפּט־פֿירער פֿון ס. ס. היינריך הימלער צום גענעראַל פּראַצמאַן, וואָס מיר ברענגען דאָ ווייטער.

פֿון די מאַטעריאַלן פֿון די עדות־דערקלערונגען, וואָס געפֿינען זיך אין אונדזער באַזיץ, קאָנען מיר צוגעבן פּרטים, כדי נאָך קלאָרער און בולטער מאַכן די לאַגע אויפֿן אַרבעטס־געביט אין פּינסקער געטאָ.

איינער פֿון די עדות דערציילט: „זייער אַ סך געטאָ־איינוווינער האָבן זיך באַמיט אַרויסצוגיין אויף אַרבעט אויסערן געטאָ. יעדער האָט געוואָלט אויסנוצן די געלעגנהייט, זיך אַרויסצורייסן, און נישט אויף קיין קורצער צייט, פֿון דער אַרומגעצוימטער שטייג. אַנדערע האָבן אויסגעדריקט זייער פֿאַרלאַנג דערצו דערפֿאַר, ווייל זיי האָבן געהאַלטן נאָר די אַרבעטער, וואָס זענען באַשעפֿטיקט ביי די דייטשן, האָבן שאַנסן צו בלייבן לעבן. אָבער — די גרעסטע טייל האָט עס פּשוט געטאָן, כדי אויף דעם וועג צו קאָנען ראַטע־ווען פֿון הונגער־טויט זיך און זייערע משפּחות".

אַ פֿרוי דערציילט אין איר עדות־דערקלערונגען: „פֿאַרשידענע וועגן און מיטלען האָבן מיר געזוכט כדי צו זיין צווישן די גליקלעכע, וואָס גייען אַרויס אויף אַרבעט אויסערן געטאָ. איך האָב געהאַט אַ קינד פֿון דריי יאָר, האָב איך עס איבערגעלאָזט ביי מיין מוטער, זי זאָל זיך פֿאַרנעמען מיט דעם און איך בין אַרויס צו שווערער, פֿיזישער אַרבעט אין פֿאַרט. אין דעם האָט מיר געהאָלפֿן דער אָרטיקער אַרבעטס־פֿאַרוואַלטער — מעדיאַנאָווסקי, ביי וועלכן מיר האָבן, נאָך איידער מ'האָט אונדז פֿאַרטריבן אין געטאָ, אויס־געביטן אַ ניי־מאַשין — אויף שפּייז. די דאָזיקע באַקאַנט־שאַפֿט האָב איך איצט אויסגענוצט, און אַ דאַנק מיינע רעקאָ־מענדאַציעס, זענען אויך אַנדערע יידן צוגענומען געוואָרן אויף אַרבעט אין פֿאַרט".

אַנדערע גיבן צו: „אין געטאָ איז אָרגאַניזירט געוואָרן אַ גרויסער שניידער־וואַרשטאַט. דאָרט האָבן געאַרבעט אַלע שניידער און שנוודערינס. ס'איז אויך אויפֿגעשטעלט גע־וואָרן אַ שוסטער־וואַרשטאַט. די דאָזיקע ביידע אַרבעטס־וואַרשטאַטן האָבן זיך געפֿונען אין אַ געמויערט הויז אויף בערנאַרדינער גאַס, נאָענט פֿון דעם פּאָוויאַטאָוון שפּיטאָל. דאָס איז דער נייער בנין, וואָס איז פֿאַר דער מלחמה ספּע־ציעל אויסגעבויט געוואָרן פֿאַר דער „ישיבה".

דורכן דרויסנדיקן אַריינגאַנג פֿלעגן אַריינקומען די דייטשן, ווי אויך אָרטיקע קריסטלעכע איינוווינער, צו באַ־שטעלן פֿאַר זיך קליידער און שיך. שטאָפֿן און לעדער האָבן זיי געהאַט גענוג פֿון דעם, וואָס זיי האָבן צוגערויבט ביי די יידן. אָבער קיין פֿאַכמענער — שניידער און שוסטער, האָבן זיך נישט געפֿונען אויסערן געטאָ. די צוויי אַרבעטס־וואַר־שטאַטן האָבן זייער פֿיין געשעפֿטיזט זייערע באַשעפֿטיקטע. אויסער געלט, פֿלעגן די קליענטן אויך ברענגען שפּייז־אַרטיקלען: מעל, פֿעטס און אַנדערע פּראָדוקטן. זיי האָבן אַלץ געקאָנט דורכטראָגן, ווייל די פּאָליציי פֿלעגט דאָך נישט קאָנטראָלירן, וואָס זיי טראָגן מיט זיך".

„משפּחות, וואָס איינער אָדער עטלעכע פֿון זיי האָבן געאַרבעט אויסערן געטאָ, האָבן פֿאַרמאָגט גענוג ברויט. אויף די אַרבעטס־פּלעצער פֿלעגן זיי זיך באַגעגנען מיט פֿויערים און קריסטלעכע איינוווינער פֿון שטאָט און אויסבייטן פֿאַר־שידענע ווערט־זאַכן אויף ברויט, גרויפּנס און קאַרטאָפֿל".

„געוועזן פֿאַבריקן, וווּ עס זענען געווען קיכן פֿאַר זייערע אַרבעטער. אויך דער דאָזיקער מאָגערער מיטאָג־עסן האָט פֿאַר זיי געהאַט אַ גרויסן ווערט אין יענע באַדינגונגען".

איינער דערציילט: „איך בין דאַן אַלט געווען 20 יאָר — אַ געזונטער, שטאַרקער בחור בין איך געווען, האָב איך זיך

דערפער און האָבן דערוועקט דאָס געפיל פון רחמנות ביי די פויערים, ווען זיי פלעגן מיט אויסגעשטרעקטע הענט און פאַרטערטע אויגן בעטן אַ שטיקל ברויט, עטלעכע קאַרטאָפל. אַ סך פויערים האָבן נישט געקענט ביישטיין די שטומע בעטנדיקע בליקן פון די קינדער און האָבן זיי געגעבן, וואָס זיי האָבן געקענט.

אַזוי פלעגן די קינדער צוזאַמענקלייבן אין משך פון טאָג אַ ביסל שפּייז און אין אָוונט האָבן זי געאײַלט צו ברענגען עס אַהיים צו זייער קראַנקער מאַמען, אָדער פאַר זייערע קליינע ברידערלעך און שוועסטערלעך — יתומים, וואָס זייערע פאָטערס זענען אומגעבראַכט געוואָרן אין דער ערשטער „אַקציע". אָבער נישט איין קינד האָט באַצאָלט מיט זיין לעבן דערפאַר...

„דריי־פיר קינדער — האָט איבערגעגעבן איינער פון די עדות — פלעגן יעדן טאָג פאַלן נעבן אָדער אונטער דעם געטאָ־צוים. געווען פוילישע פאָליציאַנטן, וואָס האָבן זיך ספּעציאַליזירט אין מאָרדן קינדער, ווען זיי פלעגן אַרונטערקריכן אונטערן צוים. אין זייער זאָרג און געיעג צו ברענגען וואָס גיכער אַביסל שפּייז אַהיים, האָבן די קינדער נישט באַמערקט די רער פון רעוואָלווער, אָדער ביקס, וואָס זענען געווען געצילט אין זיי. דער הילך פון שאָס און אויסגעשריי פון קינד: „מאַמע!" פלעגן דערשיטערן די אומגליקלעכע מאַמעס, וועלכע פלעגן אין טויט־שרעק קוים דערלויפן צום צוים, אַ קוק צו טאָן, צי נישט זייער קינד איז דאָסמאָל געפאַלן אַ קרבן".

געווען קינדער, וועלכע פלעגן נישט אַרויסגיין אויסערן געטאָ. זיי פלעגן וואַרטן ביים געטאָ־טויער, אפשר וועט זיך עמעצער פון די אַריינגעקומענע דערבאַרעמען און שענקען זיי אַ פּיצל ברויט.

„דאָס פלעגן מיר זען טאָג־טעגלעך, בעת אונדזער צוריקקומען פון דער אַרבעט אין געטאָ אַריין — דערציילט נאָך אַן עדות — שורות, פון הונגער־געשוואָלענע קינדער פלעגן זיצן אויף די טראָטואַרן, שטילע און גלייכגילטיקע. די קעפּ — גרויסע די פיס, ווי צוויי קלעצער, געשוואָלענע, און אויף די פנימער — דער צייכן פון טויט. אין עטלעכע טעג אַרום פלעגן מיר שוין זען אַנדערע קינדער זיצן אויף זייער אָרט. יענע האָבן שוין אין די נעגל פון דער גרויזאַמער הונגער־חיה, אויסגעהויכט זייערע לויטערע נשמה'לעך און געבראַכט געוואָרן צו קבורה. דער זעלבער גורל האָט אויך דערוואַרט די נייע קינדער, זיצנדיק אויפן טראָטואַר".

דער גורל פון אַ הונגער־טויט, איז אויך געווען באַשטימט פאַר די דערוואַקסענע, וועלכע האָבן נישט געהאַט קיין אַרבעטס־פּלאַץ. די דאָזיקע מענטשן האָבן געפּרוווט פאַרלענגערן זייער לעבן דורך פאַרשידענע ערזאַץ־שפּייזן, ווי: קאָטלעטן פון גראָז, אָדער געקעכטס פון קאַרטאָפּל־שאָלעכץ, אָבער דאָס איז נישט געווען גענוג אויף צו קאָנען דערהאַלטן אַ מענטשן אַ לענגערע צייט ביים לעבן. געווען פאַלן, ווען מענטשן זענען פאַרשלאָפט געוואָרן פון הונגער אין מיטן דער אַרבעט און זענען געשטאָרבן אויף זייער אַרבעטס־פּלאַץ, אויסערן געטאָ.

דער יודנראַט האָט זיך געווענדעט צום פאַרטרעטער פון קרייז־קאָמיסאַר, עבנער, אים אינפאָרמירט וועגן דער גרויסער שטערבלעכקייט אין געטאָ און געפאָדערט צו פאַרגרעסערן די ברויט־נאָרמע פאַר די אַרבעטנדיקע. דער דייטשישער קאָמענדאַנט האָט געבעטן צו ווייזן אים די רשימות פון די טויט־צייגענישן. באַטראַכטנדיק זיי גענוי און גרינטלעך האָט ער ציניש געזאָגט:

„לויט מיין חשבון שטאַרבן נאָך צו ווייניק יידן"... אַזוי האָט דערקלערט דער ממונה איבערן לעבן און טויט פון דער יידישער באַפעלקערונג... און ווירקלעך — פון וואָך צו וואָך האָט גענומען שטייגן די צאָל מתים — פון הונגער און פאַרשידענע קראַנקהייטן אין געטאָ.

די דערמאָרדונג פון די קראַנקע

אין איינעם פון די יולי־טעג איז געקומען אין יודנראַט עבנער, אין דער באַגלייטונג פונעם קרייז־דאָקטער, דילעווסקי. דאָס געטאָ האָט פאַר פחד איינגעהאַלטן דעם אָטעם: וואָס פאַר אַ פרישע גזירה האָבן זיי געבראַכט?

די סיבה פון זייער קומען איז זייער גיך אויפגעקלערט געוואָרן: זיי האָבן געפאָדערט אַ רשימה פון די גייסטיק־קראַנקע און די שווערע, אומהיילבאַרע קראַנקע אין געטאָ בכלל. זייער פאַרלאַנג איז — האָבן זיי דערקלערט — אַריבערפירן די אַלע קראַנקע אין אַ שפּיטאָל אין בריסק.

די מיטגלידער פון יודנראַט האָבן געפּרוווט זיך אַרויסדרייען דערפון, טענהנדיק, אַז זיי ווייסן נישט וועגן וועמען דאָ האַנדלט זיך.

„די רשימה איז שוין געמאַכט געוואָרן דורכן ד"ר דילעווסקי — האָט געזאָגט עבנער — און אויב איר וועט אונדז נישט העלפן אין דורכפירן די זאַך, וועלן מיר אַליין נעמען די קראַנקע, און אַלס שטראָף — צוזאַמען מיט זייערע משפחות".

בלית־ברירה זענען געשיקט געוואָרן באַאַמטע פון יודנראַט, צוזאַמען מיט עטלעכע דאָקטוירים און יידישע פאָליציאַנטן, כדי צוצוגרייטן די רשימה, אויף וועלכער עס זענען פאַרצייכנט געוואָרן 40 קרבנות. אין צוויי טעג אַרום זענען געקומען עטלעכע דייטשישע מאַשינעס צו די טויערן פון געטאָ, כדי אויפצוקלייבן די קראַנקע. די אומגליקלעכע קרבנות און זייערע משפחות האָבן געוווסט, וואָס עס דערוואַרט זיי און האָבן זיך קעגנגעשטעלט די יידישע פאָליציאַנטן, וועלכע זענען געקומען זיי נעמען צו די מאַשינעס.

„דאָס איז געווען אַ האַרצרייסנדיק בילד — האָט איבערגעגעבן אַן עד־ראייה — ס'איז געווען שרעקלעך צו זען, ווי אַזוי די קראַנקע ווערן געשלעפּט דורך יידישע פאָליציאַנטן צום טויער פון געטאָ. אויף וויפל איך געדענק, איז עס געווען דער איינצעלנער פאַל, ווען פּינסקער יידן זענען געצוווּנגען געווען איבערצוגעבן זייערע אייגענע ברידער אין די הענט פון די דייטשן".

די צוויי איבערגעפולטע מאַשינעס זענען אַוועקגעפאָרן אין דער ריכטונג פון בריסק. אין עטלעכע שעה אַרום האָט מען זיי געזען שוין צוריקפאָרן ליידיקע... גאָר גיך איז באַ־

צוקליגן די רוצחים און דורכצושמוגלען אַ ביסל שפּייז פאַר די הונגעריקע קינדער. אַ סך האָבן פאַר די דאָזיקע אָנשטרענגונגען באַצאָלט מיט זייער לעבן.

איינע אַ פרוי האָט אין אירע עדות־דערקלערונגען דערציילט: אין איינעם אַ געוויסן טאָג האָב איך זיך צוריקגעקערט פון דער אַרבעט צוזאַמען מיט שמואל לערנלייט פון בראָווארנע גאַס. ער האָט געהאַלטן אונטערן אָרעם אַ שטיקל האָלץ. ביים טויער האָבן אים די פּאָליציאַנטן באַפוילן אַוועקצוואַרפן דאָס שיטקל האָלץ אויפן בערגל צוגענומענע חפצים. נאָך דעם, ווי ער האָט אויסגעפירט דעם באַפעל, האָט ער זיך אומגעקערט, און זיך באַמיענדיק, אַז קיינער זאָל נישט באַמערקן, האָט ער דאָס שטיקל האָלץ צוריקגענומען און איז אַדורך דעם טויער. איינער פון די פּאָליציאַנטן, וואָס האָט עס באַמערקט, איז אַוועקגעלאָפן נאָך אים, אַרויסגעצויגן ביי אים דאָס האָלץ און עס גענומען באַטראַכטן. צום אומגליק האָט זיך דאָס שטיקל האָלץ צענומען אויף צווייען און אינעווייניק, אין אַ ספּעציעל־אויסגעשניצטער לאָך, האָט דער פּאָליציאַנט געפונען אַ שטיקל פּוטער. די פּאָליציאַנטן האָבן לערנלייטן אַריינגעפירט אין זייער וואַך־שטיבל, אים באַפוילן צו שטעלן זיך אויף די קני און מ׳האָט אים אַריינגעשאָסן אַ קויל אין נאַקן. ער איז געפאַלן טויט אויפן אָרט״.

אַ צווייטער עדות האָט צוגעגעבן: „שמואל לערנלייט איז געווען דער ערשטער קרבן פונעם געראַנגל פאַר אַריינבדענגען אַ ביסל שפּייז פאַר דער הונגעריקער משפּחה. דער צווייטער קרבן איז געווען: דוואָשע, די פרוי פון יוסף מינקאָווסקי, איינער פון די זין פון דעם אייגנטימער פון דער כעמישער וועשעריי. בעתן באַזוכן די אַרבעטערינס, וועלכע זענען געווען באַשעפטיקט ביים איבערקלייבן קאַרטאָפל אין ווערלדל האַי, נעבן די מיליטערישע קאַזאַרמעס, זענען געפונען געוואָרן אין אירע כלים אַ ביסל קאַרטאָפל. די דייטשישע וואַכלייט האָבן זי אָפּגעפירט אין אַ זייט און דערשאָסן. די איבעריקע פרויען האָבן גלייך אַרויסגעוואָרפן פאַרזיכטיק די קאַרטאָפל, וואָס זיי האָבן ביי זיך באַהאַלטן. אויף זייער ביטע, איז זיי דערלויבט געוואָרן צו ברענגען דעם גוף פון דער דערהרגעטער אין געטאָ אַריין. די לוויה פון דער פרוי, וואָס האָט איבערגעלאָזט צוויי פּיצלעך יתומים, האָט זייער שווער געווירקט און פולשטענדיק צעטרייסלט דאָס גייסטיקע גלייכגעוויכט פון די געטאָ־איינוווינער״.

אַ דריטער עדות דערציילט: „נאָך אַן אויפטרייסלענדיקע געשעעניש האָט פּאַסירט מיט אַ 15 יאָריק ייִנגל, שאַיע, אַ זון פון דעם שערער לייזער פלאָטניק, פון בריסקער גאַס. דאָס ייִנגל האָט געקריגן אַ לעבל ברויט, אויסערן געטאָ, האָט ער מורא געהאַט מיט דעם אַדורכגיין דורכן טויער און האָט זיך אַריינגעקריגן אין געטאָ דורכן צוים אויף קאָטליאַרסקע גאַס. האָט אים באַמערקט דער פּאָליציאַנט נומ. 41 און האָט נאָכגעיאָגט דאָס ייִנגל, צילנדיק אין אים מיט זיין ביקס. ווען ער איז צוגעקומען נאָענט, האָט דאָס ייִנגל אַ כאַפּ געטאָן ביים פּאָליציאַנט די ביקס און גענומען מיט אים זיך ראַנגלען. דער פּאָליציאַנט איז אים בייגעקומען און האָט דאָס ייִנגל גלייך דערשאָסן אויף טויט״.

„מיט מיינע אייגענע אויגן — דערציילט ווייטער דער עדות — האָב איך געזען איציק לייזערוק, דעם זון פון פסח דעם קצב, וואָס איז געכאַפּט געוואָרן מיט אַ ביסל גרויפּן אין די שקאַרפּעטן. מ׳האָט אים באַפוילן אויסצוטאָן די שיך, אויסשיטן די גרויפּן און אויפקלייבן זיי צוריק איינציקווייז פון דער ערד. ווען ער האָט זיך איינגעבויגן און געטאָן, וואָס מ׳האָט אים געהייסן, האָבן אים די פּאָליציאַנטן געשלאָגן מכות־רצח מיט די ביקסן־קאָלבעס און שטיוול, ווו נאָר זיי האָבן געטראָפן. אינגאַנצן אַ געשוואָלענער פון די קלעפּ און אַ צעבלוטיקטער, האָט ער זיך צוריקגעקערט צו זיין משפּחה, מיט די זעקס הונגעריקע קינדער, וואָס האָבן, נעבעך, געוואַרט אויפן ביסל עסן, וואָס דער טאַטע וועט זיי ברענגען״.

אַ פערטער עדות דערציילט: „ביי דעם 15 יאָריקן מיידל, לאה טאַנצמאַן, האָט מען איינמאָל געפונען אַ שטיקל באַהאַלטן לעבער, ווען זי איז אַדורך דעם טויער. מ׳האָט זי אַוועקגעלייגט אויף אַ ברעט, נישט ווייט פונעם טויער און מ׳האָט איר געגעבן 25 שמיץ. צוויי חדשים איז דאָס מיידל נאָכדעם געלעגן צום בעט.

אַ צווייטן מאָל, ווען מיר האָבן זיך צוריקגעקערט פון דער אַרבעט, האָבן מיר געזען נעבן טויער ליגן אויף דער ערד די פרוי שורא ליובאַשעווסקי און עטלעכע פּאָליציאַנטן האָבן זי געשלאָגן מיט זייערע שפּיצרוטן אין אַלע טיילן פון גוף. כמעט אָן אַ סימן פון לעבן האָבן מיר זי געבראַכט אין געטאָ אַריין״.

„און איך האָב געזען — דערציילט אין איר עדות־דערקלערונג אַ פרוי — ווי אַזוי עבנער האָט נעבן טויער דערהרגעט דעם ייִד גלויבערמאַן, ווען ער האָט ביי אים געפונען אַ שטיקל באַהאַלטן פּוטער״.

דער הונגער אין געטאָ האָט זיך פאַרשטאַרקט פון טאָג צו טאָג. די רוצחישע קלעפּ און די מאָרדן פאַר אַריינברענגען אַ ביסל עסן אין געטאָ, האָבן נישט אָפּגעשראָקן און נישט אָפּגעהאַלטן די ייִדן צו פאַרזעצן זייער געראַנגל פאַרן קיום. דאָס איז געווען אַ געראַנגל אויף לעבן און טויט, וואָס די געטאָ־איינוווינער האָבן געפירט מיט די דייטשן און זייערע אָרטיקע מיטהעלפער. אין דעם דאָזיקן געראַנגל האָבן זיך באַטייליקט אַלע שיכטן פון דער באַפעלקערונג — גרויס און קליין. ער איז געפירט געוואָרן סיי אין פרייען טייל פון שטאָט, סיי אין די דערפער פון דער סביבה און סיי ביי די טויערן פון געטאָ. דאָס איז געווען אַן אומאויפהערלעכער געראַנגל — אַ קייט פון העלדנטאַטן, וואָס איז נישט מעגלעך מיט ווערטער צו שילדערן. ס׳איז געווען אין דעם אָן אַ שיעור נשמה־דערהייבנקייט, האַרציקייט און אָפּפערווילִיקייט פון איין ייִד לגבי דעם צווייטן.

די קינדער אין געראַנגל

אַ גלענצענדיק קאַפּיטל אין דער עפּאָפּייע פונעם געראַנגל פאַר עקזיסטענץ, האָבן אַריינגעשריבן די קינדער אין געטאָ. יעדן פרימאָרגן פלעגן צענדליקער קינדער פּויזנדיק אַרונטערקריכן אונטער דעם געטאָ־צוים, באַוואָפנטע מיט זעק און רענצלעך. זיי פלעגן זיך פאַנאַנדערשיטן איבער די נאָענטע

געוואָלט גלויבן אין דער ריכטיקייט פון די גרויליכע קלאַנ־
גען. צום גרויסן באַדויערן אָבער האָבן זיך די דאָזיקע
קלאַנגען באַשטעטיקט, און די וואָס האָבן זיך נישט געשפּייזט
מיט פאַלשע האָפענונגען, זענען געבליבן שטיין דערשיטערט
אין אַנבליק פון דער טרויעריקער ווירקלעכקייט.

„דאָס איז געווען אין יענעם טאָג, ווען עס זענען געקו־
מען אין פינסקער געטאָ, די צופעליק ניצול־געוואָרענע יידן
פון סאַרנע — האָט דערציילט אַן עדות — און צווישן זיי,
צוויי פינסקער יידן: באַנקאָווסקי, דער אייגנטימער פון אייזן־
געוועלב, און איינער, אַ יונגער בחור, וואָס זיין נאָמען
געדענק איך נישט. זיי האָבן דערציילט, אַז די סאַרנער יידן
האָט מען צונויפגעקליבן הינטער דער שטאָט, אויף אַ פּלאַץ,
אַן אַרומגעצוימטן מיט שטעכל־דראָט. דאָרט האָט מען זיי
געהאַלטן עטלעכע טעג, ביז עס זענען אַריינגעבראַכט געוואָרן
אַהין אַלע יידן פון דער סביבה. מ'האָט זיי צוּוויסן געגעבן,
אַז פון דאָרט וועט מען זיי שיקן אין אַרבעטס־לאַגערן. נישט
געקוקט אויף די שטאַרק־הייסע זומערדיקע טעג, האָט מען
די יידן נישט געגעבן קיין טרונק וואַסער און קיין שום שפּייז.
די יידן האָבן געצאָלט מיט גאָלד־חפצים פאַר אַ גלאָז וואַסער
פאַר די קינדער און עופה'לעך, וועלכע האָבן געחלשט פון
דורשט.

ווען עס זענען אָנגעקומען מאַשינעס מיט דייטשן, האָט
מען צענדליקער יידן באַפוילן אַרויפשטייגן אויף זיי און אין
דער נאָענטער געגנט זיי דערשאָסן.

דערזעענדיק מיט גרויל, וואָס מ'טוט מיט די אָוועקגע־
פירטע יידן, האָבן אייניקע יונגטלעכע איבערגעשניטן דעם
שטעכל־דראָט פון צוים און גענומען אַנטלויפן. אַ שטראָם
פון מענטשן האָט זיך אַ ריס געטאָן צו דער עפענונג. אין דער
מוראדיקער בהלה, וואָס איז אַנטשטאַנען, האָט מער צע־
טראָטן פרויען און קינדער, און די „גליקלעכע", וועמען ס'איז
געלונגען צו אַנטלויפן, זענען דערשאָסן געוואָרן דורך די
דייטשן. בלויז געציילטע זענען ניצול געוואָרן, און צווישן
זיי, די פליטים, וואָס זענען געקומען קיין פינסק, ווען זיי
האָבן זיך דערוווּסט, אַז דאָ לעבט נאָך אַן עדה יידן".

עס האָבן אויך דערגרייכט קלאַנגען וועגן דער פאַר־
ניכטונג פון די יידן אין בריסק, חוץ אייניקע פאַכלייט, וואָס
מ'האָט איבערגעלאָזט. די דראָהיטשענער יידן זענען אומגע־
בראַכט געוואָרן דעם 25־טן יולי 1942. וועגן דעם ביטערן סוף
פון די יידן אין יאַנעווע, וואָס געפינט זיך בלויז אויף אַ
מרחק פון 25 קילאָמעטער פון פינסק, זענען אָנגעקומען
אויפטרייסלענדיקע ידיעות. די דאָרטיקע יידן, וויסנדיק, וואָס
זיי דערוואַרט, האָבן באַצייטנס צוגעגרייט באַהעלטענישן און
בונקערס אין די הייפן און גערטנער, הינטער די הייזער,
און האָבן אויסגעגראָבן אונטערערדישע דורכגענג פון איין
גאַס אין דער צווייטער, כדי צו קאָנען זיך באַהאַלטן און
אַנטלויפן, ווען דאָס וועט נויטיק זיין. די דייטשן האָבן אונ־
טערגעצונדן די הייזער און דער שטיקנדיקער רויך האָט
געצוואונגען די יידן צו פאַרלאָזן זייערע באַהעלטענישן און
אַנטלויפן. די גרעסטע טייל פון זיי איז לויפנדיק דערשאָסן
געוואָרן. פון די 80 יידן, פאַכלייט, וואָס די דייטשן האָבן
איבערגעלאָזט ביים לעבן, איז אַ קליינע צאָל אַנטלאָפן אין די
וועלדער, און די רעשט איז אין אַ קורצער צייט אַרום דער־
שאָסן געוואָרן דורך די דייטשישע אויסוואָרפן.

ערב יום־כיפור זענען געקומען קיין פינסק פליטים, ניצל־
געוואָרענע פון דער שחיטה אין פּאָהאָסט־זאַגאַראָדסקי. אינעם
גרויסן בנין פון דער קיך פאַר נויטבאַדערפטיקע, ווו מ'האָט
יום־כיפור געדאַווענט, האָבן די פּאָהאָסטער יידן זיך באַגיסנדיק
מיט טרערן, דערציילט וועגן דעם חורבן און פאַרניכטונג פון
זייער קהילה, וואָס איז פאָרגעקומען ראש־חודש אלול (אינ־
מיטן אויגוסט).

די ידיעה וועגן דער פאַרניכטונג פון די צוויי יידישע
קהילות, די נאָענסטע צו פינסק (פון צוויי באַזונדערע זייטן),
איז געווען אַ שווערער קלאַפּ פאַר די פינסקער יידן. לויט אַלע
באַווייזן, איז דער פינסקער געטאָ איצט געבליבן דער לעצ־
טער אין גאַנץ פּאָלעסיער קאַנט.

זעלטענע, אָבער בולטע קלאַנגען זענען דערגאַנגען קיין
פינסק וועגן אַן אויפשטאַנד פון די יידן אין שטעטל לאַכווע,
וועלכע האָבן אפילו באַוויזן אומצוברענגען עטלעכע דייטשן
(די ליקווידאַציע פון לאַכוועער געטאָ איז פאָרגעקומען דעם
2־טן און 3־טן סעפּטעמבער). אַ באַשטעטיקונג פון די לאַכ־
וועער יידן, האָט געגעבן ער אַליין, דער פאַרטרעטער פונעם
קרייז־קאָמיסאַר, עבנער, וועלכער האָט זיך באַרימט פאַר די
מיטגלידער פון יודנראַט, אַז ער האָט אַלס שטראָף פאַרן
אויפשטאַנד, פולשטענדיק פאַרניכטעט אַלע יידן פון לאַכווע
און דער סביבה.

עס איז אַנטשטאַנען דאָס געפיל, אַז די שטריק אויפן
האַלדז פון די פינסקער יידן, פאַרציט זיך אַלס שטייפער
און שטייפער. ביי זייער פיל פון זיי איז אויסגעלאָשן געוואָרן
יעדער פונק פון האָפענונג. דער כסדרדיקער קאַמף און גע־
ראַנגל פאַרן לעבן האָט אויסגעשעפּט זייערע כוחות ביזן סוף.
פונדעסטוועגן איז נאָך געווען אַ גרויסע טייל מענטשן, וואָס
האָבן זיך נישט געלאָזט באַהערשן פון יאוש און האָבן געזוכט
אַ וועג פון רעטונג.

געווען אַזעלכע, וואָס האָבן געזאָגט, אַז די „אַקציע" וועט
דויערן עטלעכע טעג און ווער עס וועט אין יענע טעג נישט
אַריינפאַלן אין די הענט פון די רוצחים, וועט בלייבן לעבן.

דעריבער האָבן אַ סך מענטשן אָנגעהויבן גראָבן באַ־
העלטענישן — אונטער די הייזער, שטאַלן, אין גערטנער
און הויפן. מ'האָט זיך גענומען בויען טאָפּל־ווענטלעך, טאָפּל־
סופיטן און פאָדלאָגעס. מענטשן האָבן אַרויסגעוויזן אַ סך
קינסטלערישקייט און איינפאַל ביים בויען די באַהעלטענישן.
מ'האָט געגראָבן בייטאָג און ביינאַכט, אַן איבעררייס, גלוי־
בנדיק, אַז דאָס איז דער איינציקער וועג פון רעטונג.

דער קרייז־קאָמיסאַר, צו וועמען עס זענען דערגאַנגען
קלאַנגען וועגן דעם, האָט אַרויסגעגעבן אַ באַפעל, אַז אַלע
געטאָ־איינוווינער דאַרפן צושטעלן אין קרייז־קאָמיסאַריאַט
אַלע לאָפּאַטעס, גראַב־אייזנס, „קאָפּאַטשקעס" און העק,
וואָס געפינען זיך אין זייער באַזיץ, כדי אויסצומיידן די
„אומאַנגענעמלעכקייטן" וואָס די יאַנעוועער יידן האָבן פאַר־
שאַפט די דייטשן בעת דער ליקווידאַציע פון יאַנעוועער געטאָ.

ווּסט געוואָרן דער טרויעריקער אמת: די קראַנקע זענען דערשאָסן געוואָרן אין דער געגנט פון דאָרף קאָזליאַקאָוויטש.

כדי צו באַרויקן אַ ביסל די אויפגעברויזטע געמיטער, נאָך דעם דאָזיקן „טאַט", זענען נאָכאַמאָל געקומען אין געטאָ עבנער און ד"ר דילעווסקי און האָבן פאַרזיכערט, אַז מער קיין קראַנקע וועלן נישט אַרויסגעפירט ווערן.

אַ צווייטער עדות — אַ פרוי — האָט איבערגעגעבן, אַז די פסיכיאַטאָרין, ד"ר יאָז, אַן אַנטלאָפענע פון וואַרשע, זי שטאַמט פון דער באַוווּסטער משפחה דאַווידסאָן, איז געווען די, וואָס האָט זיך מטפל געווען מיט די אויבנדערמאָנטע קראַנקע, מיט גרויס איבערגעגעבנקייט. נאָך דער בלוטיקער געשעעניש האָט זי נישט געקאָנט אַריבערטראָגן די טראַגעדיע פון אירע קראַנקע און איז צומאָרגנס נאָך דעם גרויליקן פאַל, באַגאַנגען זעלבסמאָרד.

אין עטלעכע טעג אַרום האָט זיך אין געטאָ באַוויזן דער משוגענער וועלכן מ'האָט גערופן: „נחומקע טעפּעלע שמאַלץ". „ווי אַזוי האָסטו זיך געראַטעוועט?" — האָט מען אים געפרעגט. „איך בין אַנטלאָפן — האָט ער געענטפערט — ווי אַזוי קאָן עקזיסטירן אַ יידישע קהילה אָן איין משוגענעם?"...

די צעטיילונג אויף צוויי געטאָס

בעתן באַזוך פון עבנערן און ד"ר דילעווסקי אין געטאָ, האָבן זיי באַפוילן צו צעוואַרפן אַלע פּלויטן, אויסער די, וואָס זענען נישט העכער פון 80 צענטימעטער. „דאָס איז בויטיק — האָבן זיי דערקלערט, אַז די שומרים זאָלן בעסער קאָנען זען דעם גאַנצן געטאָ־שטח".

אין יענע טעג איז געגעבן געוואָרן אַן אָנווייזונג די פאַכלייט אין געטאָ: אָנצוצייכענען אויף די צוויי געלע לאַטעס דעם נאָמען פון אַרבעטס־פּלאַץ און דעם נומער, וואָס יעדער אַרבעטער האָט געהאַט אויף זיין אַרבעטס־אָרט.

„די קריסטלעכע אַרבעטס־אָנפירער — האָט דערציילט אין זיינע עדות־דערקלערונגען אַ דרוקער־אַרבעטער — זענען געקומען אין דער דרוקעריי, ווו מיר זענען געווען באַשעפטיקט, און האָבן געבראַכט די געלע לאַטעס פון זייערע אַרבעטער, אויף וועלכע מיר האָבן געדאַרפט אָפּדרוקן די נעמען פון די אַרבעטס־ערטער. פון זיי האָבן מיר זיך דערוווּסט, אַז דער אינזשינער פרידמאַן איז געבראַכט געוואָרן אין דער זשאַנדאַרמעריע, ווו ער איז אַרעסטירט געוואָרן און מ'האָט אים באַפוילן צוצוגרייטן אַ רשימה פון די אַרבעטנדיקע יידן אין געטאָ. מ'האָט דערלויבט צו ברענגען אים עסן און מ'האָט דערמעגלעכט די מיטגלידער פון יודנראַט צו טרעפן זיך מיט אים.

עס זענען פאַרשפּרייט געוואָרן קלאַנגען, אַז מ'וועט דעם געטאָ צעטיילן אויף צוויי: A און B. אין ערשטן געטאָ וועלן אַריבערגעפירט ווערן די פאַכלייט און די אַרבעטער באַשעפטיקטע אין אַרבעטס־וואַרשטאַטן און פאַבריקן. אין צווייטן, דאָקעגן, וועלן זיך געפינען די אַלטע לייט, קינדער און קראַנקע. דאָס הייסט: די אַלע וואָס זענען נישט פעאיק צו קיין אַרבעט. די געטאָ־איינוווינער האָבן די זאַך אויסגעטייטשט פשוט: די אַרבעטנדיקע וועלן בלייבן לעבן און די איבעריקע וועלן פאַרניכטעט ווערן.

די אַלע, וואָס האָבן געאַרבעט, זענען געלאָפן אין בהלה זיך צו רעגיסטרירן אין וועלכן עס איז אַרבעטס־אָרט. די קריסטלעכע אַרבעטס־פאַרוואַלטער האָבן דאַן געמאַכט אַ גרויס פאַרמעגן דערפון, ווייל פאַר איינשרייבן אַ ייד אין אַן אַרבעטס־אָרט האָבן זיי גענומען גרויסע סומעס געלט. זיי פלעגן זיך ווענדן צום דייטשישן אינזשינער, זיג, וואָס איז געווען דער ממונה איבער דער אַרבעטס־פאַרטיילונג אינעם דייטשישן קרייז־קאָמיסאַריאַט, און מעלדן אים, אַז זיי נויטיקן זיך אין צוגאָבלעכע אַרבעטער און פאַכלייט, און דאַן האָבן טאַקע נאָך אַ סך אַרבעטער געקריגן באַשעפטיקונג אויסערן געטאָ.

עס זענען דאַן אַרומגעגאַנגען קלאַנגען, אַז בלויז צען טויזנט יידישע אַרבעטער וועט מען לאָזן לעבן. די איבעריקע וועלן אַרויסגעשיקט ווערן אין לאַגערן. יידן האָבן אָבער געטרייסט זיך, אַז צו פינסק וועט די גזירה נישט דערגיין, ווייל פינסק איז אַן אַרבעטס־שטאָט. אירע פאַבריקן זענען לעבנס־וויכטיק פאַר דעם דייטשישן מלחמה־כוח, ווי למשל, די דיקטל־פאַבריקן, טאַרטאַקן, גאַרבערייען, שיף־פאַבריקן א. אנד.

ווען עס זענען דערגאַנגען קיין פינסק די ידיעות וועגן דער ליקווידאַציע פון די יידן אין די שטעטלעך פון דער סביבה, האָבן נישט געקאָנט מער די מיטגלידער פון יודנראַט ביישטיין דעם דרוק פון די מאַסן געטאָ־איינוווינער און זיי זענען אַוועק צום קאָמיסאַר, אים דערציילט וועגן די ידיעות, וועלכע זענען דערגאַנגען אין פינסקער געטאָ און געבעטן אַ דערקלערונג וועגן דער דאָזיקער פראַגע. דער קאָמיסאַר האָט זיך נישט געשעמט מודה צו זיין, אַז די זאַך שטימט. אָבער — האָט ער צוגעגעבן — מיר האָבן נישט בדעה זיי אומצוברענגען, נאָר אויסצוקלייבן פון זיי די יונגע און אַוועקשיקן זיי קיין דייטשלאַנד אויף אַרבעט, און די זקנים — אין אַרבעטס־לאַגערן. אָבער — וואָס פאַר אַ שייכות האָט איר צו זיי? אייך וועט נישט געשען קיין שום שלעכטס. כמעט אַלע פינסקער יידן זענען פאַכלייט און אַלע אַרבעטן פלייסיק. פינסק איז אַן אינדוסטריע־שטאָט און מיר וועלן נאָך ברענגען אַהער אויך יידן פון דער סביבה, ווייל עס פעלן אונדז אויס אַרבעטס־כוחות. איר האָט זיך גאָרנישט וואָס צו שרעקן. אייך וועט נישט געשען קיין שום שלעכטס".

זיין ענטפער האָט די געמיטער נישט באַרויקט.

ליקווידאַציע פון די יידן אין דער סביבה

נישט געקוקט דערויף, וואָס די דייטשן האָבן נישט דערלויבט די קריסטן פון דער אַרומיקער געגנט צו קומען אין שטאָט אַריין, כדי זיי זאָלן נישט דערציילן, וואָס זיי ווייסן, וועגן דער שחיטה, וואָס די דייטשן האָבן דורכגעפירט איבער די יידן אין דער סביבה — איז אָבער אוממעגלעך געווען צו פאַרמיידן דיי פאַרשפּרייטונג פון ידיעות, וועגן דער פאַרניכטונג פון די יידן אין די שטעט און שטעטלעך פון פּאָלעסיע און וואָלין. עס זענען געווען יידן, וואָס האָבן פשוט נישט

וועגן דער עקזיסטענץ פון אַן אונטערערדישער אָרגאַניזאַציע אין פינסקער געטאָ.

דער ערשטער, אַן עד־ראייה, און אַקטיווער אנטיילנעמער אין דער אונטערגרונט־באַוועגונג, דערציילט:

„דאָס געפיל, אַז די שטריק ווערט אַלץ שטייפער פאַרצויגן אַרום אונדזערע העלדזער, איז פאַרשאַרפט געוואָרן מיט די ידיעות וועגן דער פאַרניכטונג פון די יידן אין דער סביבה.

אַלס רעאַקציע אויף דעם שווערן מצב, וואָס האָט זיך געשאַפן אין דער גרויסער סכנה, וואָס האָט באַדראָט אונדזער לעבן, איז אַנטשטאַנען די אונטערערדישע אָרגאַניזאַציע, וועמענס פּלאַן און אויפגאַבע איז געווען: אין אַנשטיידנדיקן מאָמענט צו שטעלן אַ ווידערשטאַנד די דייטשן, כדי דורך דעם, אין די ראַמען פון די מעגלעכקייטן, עפענען אַ וועג פון רעטונג, פאַר אַ באַדייטנדיקער צאָל יידן, וועמען עס וועט אין דער מהומה געלינגען צו אַנטלויפן. מיר האָבן געוואָלט נאָכטאָן דעם ביישפּיל פון די לאַכווער יידן.

די ווידערשטאַנד־גרופּע, אין דער אַלגעמיינער אונטערגרונט־אָרגאַניזאַציע, צו וועלכער איך האָב געהערט, איז באַשטאַנען פון צוויי אַרבעטער פון לוריעס דיקטן־פאַבריק. איך, ווי אַ פאָרשטייער פון אַ גאַרבעריי; מיט אונדז זענען אויך געווען אין קאָנטאַקט צוויי מיטגלידער פון יודנראַט: דער אינזשינער טענענבוים (דער איידעם פון זעליק קאָטאָוו), ניימאַן (פון די שיף־אייגנטימערס), ווי אויך דער קאָמאַנדיר פון דער יידישער פּאָליציי — גאָלדבערג. מיר האָבן אָנגעהויבן אין געהיים מאָביליזירן און אַריינציען נאָך חברים אין דער אָרגאַניזאַציע, און באַזאָרגן זיך מיט געווער. אונדז איז געלונגען צו קויפן ביי פּאָליאַקן עטלעכע רעוואָלווערן, וועלכע מיר האָבן באַהאַלטן אין פאַרשידענע ערטער, אויסערן געטאָ. איך האָב באַהאַלטן געווער אין קאַפּלאַנס גאָרטן.

בעת אונדזערע געהיימע באַגעגענישן זענען באַהאַנדלט געוואָרן אייניקע פאָרשלאַגן וועגן דער טעטיקייט פון אונדזער אָרגאַניזאַציע. געווען אַזעלכע וואָס האָבן פאָרגעשלאָגן אונטערצוצינדן אין דער צייט פון דער אַרבעט די פאַבריקן און וואַרשטאַטן, אין וועלכער מיר זענען געווען באַשעפטיקט, אין איין און דער זעלבער צייט, לויט אַן אָפּגערעדטן צייכן, אויסנוצן די מהומה, וואָס וועט דאַן אַנטשטיין, און אַנטלויפן. אַנדערע האָבן פאָרגעלייגט צו דערהרגענען דעם דייטשישן קאָמיסאַר, און געווען אַזעלכע, וואָס זייער עיקר־ציל איז געווען: אָרגאַניזירן דאָס אַנטלויפן און פאַראייניקונג מיט די פּאַרטיזאַנער־מחנות.

צום סוף איז מען געקומען צו אַן אַלגעמיינעם הסכם, וועגן אונטערצינדן אויף אַן אָרגאַניזירטן אופן, אין אַנטשיידענעם מאָמענט, די שטאָט. אין אַלע אַרבעטס־פּלעצער, וווּ עס זענען געווען באַשעפטיקט יידן, האָט מען צוגעשטעלט צינדמאַטעריאַלן, ווי: שוועבעלעך, נאַפט, שמאַטעס. אויף יעדן אַרבעטס־פּלאַץ איז באַשטימט געוואָרן אַ פאַראַנטוואָרטלעכער, וועלכער דאַרף אויספירן די דאָזיקע אויפגאַבע, אין הסכם מיטן באַפעל, וואָס וועט געגעבן ווערן דורך אַ ספּעציעלן פּאַראָל.

דאָס וויכטיקסטע פּראָבלעם, וואָס איז געבליבן אָן אַ לייזונג, און וועגן וואָס מיר האָבן כסדר דיסקוסירט, געטראַכט, זיך געוואַקלט און נישט געקאָנט אָננעמען קיין פעסטן באַשלוס אויף אַלע אונדזערע זיצונגען, דאָס איז געווען די פראַגע: ווען זאָל געגעבן ווערן דער צייכן צו אָנהויבן דעם אויפשטאַנד? מיר האָבן געוווסט, אַז, ווי יעדער ווידערשטאַנד, וועט אויך אונדזערער, זיך ענדיקן מיט אַ בלוטיקער נקמה פון די דייטשן אין דער גאַנצער יידישער באַפעלקערונג אין געטאָ, און וועט דערפירן צו דער ליקווידאַציע פון אַלע פינסקער יידן. צוליב דעם האָבן מיר צונויפגעזאַמלט אַלע מעגלעכע ידיעות, ביי דער מיטהילף פון יודנראַט און קאָמענדאַנט פון דער יידישער פּאָליציי, וועגן די פאָרשטייענדיקע פרישע גזירות און פאַרניכטונגס־פּלענער פון די דייטשן לגבי דעם געטאָ, כדי מיר זאָלן קאָנען אָנהויבן אונדזער טעטיקייט אינעם אַנטשיידנדיקן מאָמענט, פאַר דער לעצטער „אַקציע". מיר האָבן נישט געוואָלט נעמען אויף זיך די אחריות פאַר דער טאַט, מיט וועלכער מיר האָבן געקאָנט גורם זיין די פאַרניכטונג פון פיל טויזנטער יידן. אַ צו איילקער, נישט־באַרעכנטער שריט האָט געקאָנט זיין זייער געפערלעך.

די מיטגלידער פון יודנראַט, צו וועלכע עס האָבן זיך דערטראָגן קלאַנגען וועגן דער אנטשטייאונג פון אַן אונטערערדישער אָרגאַניזאַציע, האָבן אונדז געוואָרנט קעגן אומבאַרעכנטע שריט און אומפאַראַנטוואָרטלעכע טאַטן, וועלכע האָבן ווי שוין אויבן געזאָגט. געקאָנט שטעלן אין סכנה די פיזישע עקזיסטענץ פון די יידן אין געטאָ. זיי האָבן אויך געפּרוווט ווירקן אויף אונדז, עס זאָלן נישט געמאַכט ווערן קיין פּרוון פון אַנטלויפן, נאָך דעם, ווי אַ גרופּע יוגנטלעכע, וועלכע האָט געאַרבעט אין איינעם פון די וואַרשטאַטן, אויסערן געטאָ, האָט אויף אַן אָרגאַניזירטן אופן, אין איינעם אַ טאָג זיך נישט צוריקגעקערט פון דער אַרבעט אין געטאָ אַריין. די מיטגלידער פון יודנראַט זענען אַוועק צו די משפחות פון די דאָזיקע יוגנטלעכע און זיי געוואָרנט, אַז דער יודנראַט וו'עט געצוווּנגען זיין איבערצוגעבן די משפחה־מיטגלידער אין די הענט פון די דייטשן, אויפן אָרט פון די פאַרשוווּנדענע יוגנטלעכע, אויב זיי וועלן נישט אָננעמען קיין תיכפדיקע שריט און מיטלען, כדי צוריקקערן זייערע אַנטלאָפענע קינדער אין געטאָ אַריין.

און ווירקלעך — אַ דאַנק דעם דרוק פונעם יודנראַט אויף די משפחות, ווי אויך, מסתם, צוליב די שוועריקייטן צו פאַרבינדן זיך מיט פּאַרטיזאַנער, האָבן די יוגנטלעכע זיך צוריקגעקערט צו זייערע משפחות אין געטאָ, נאָך צוויי טעג אַרומבלאָנקען הינטער דער שטאָט.

דעם 2־טן אָקטאָבער 1942, האָבן זיך אין געטאָ פאַרשפּרייט קלאַנגען, אַז אויפן פּלי־פּלאַץ אין דאָבראָוואָליע גראָבט מען לאַנגע, טיפע ראָוון, און ביי דעם זענען באַשעפטיקט בלויז קריסטן פון דער סביבה, אונטער דער אויפזיכט פון אַ דייטשישן אינזשינער. ס'איז אויך באַוווסט געוואָרן, אַז מ'האָט געבראַכט אַהין אַ וואַגאָן מיט קאַלך און אייזערנע רערן פאַר וואַסער־באַזאָרגונג.

די דאָזיקע ידיעות האָבן גורם געווען צו אַ גרויסער פּאַניק און בהלה אין געטאָ, וואָס אירע אָפּקלאַנגען האָבן דער־

קאַפּיטל פינף

דערשיינונגען פון ווידערשטאנד אין פינסקער געטא

די גראָבונגען און דאָס צוגרייטן באַהעלטענישן אין געטאָ, איז געווען אַ נייע פאָרם פון קעגנשטעלן זיך די דייטשישע אויסוואורפן, ווייל אויך פריער זענען שוין געווען צו מערקן נישט ווייניק דערשיינונגען פון ווידערשטאַנד און העלדישקייטאַקטן פון די יידן לגבי זייערע רוצחים.

יעדעס שטיקל פעטס, וואָס איז אַריינגעשמוגלט געוואָרן דורך די געטאָ־טויערן, אָדער אונטער די געטאָ־צוימען, דורך סכנות־נפשות; יעדעס לעבל ברויט, אָדער ביסל קאַרטאָפל, וואָס אַ יידיש קינד האָט געבראַכט פון אַ נאָענטן דאָרף און עס אַדורכגעשמוגלט דורכן צוים פון שטעכל־דראָט; יעדער קילאָ גרויפּן, פאַר וועלכן מ׳האָט באַצאָלט מיט אַ ווערטזאַך און עס אַריינגעבערענגט אין אויסגעהונגערטן געטאָ — אָט די אַלע דערשיינונגען אָדער ענלעכע צו זיי, זענען געווען אַקטן פון ווידערשטאַנד לגבי די טייוולשע פּלענער פון נאַצישן שונא — אויסצוועגדיקן די יידן דורך הונגער און מגיפות.

די שוידערלעכע בלוט־אָפּצאַפּונגען פון די צוויי „אַקציעס" אין אויגוסט 1941 יאָר, האָבן כמעט נישט געהאַט צו זיך קיין גלייכן אין אַנדערע יידישע קהילות, אין דעם ערשטן חודש פון דער דייטשישער אָקופּאַציע (עס איז באַוווסט וועגן פּאָגראָמען, וואָס זענען דורכגעפירט געוואָרן איבער די ביאַליסטאָקער יידן אין די ערשטע טעג פון דער דייטשישער הערשאַפט אין שטאָט: דעם 27־טן יוני און 3־טן יולי 1941. אָבער דאָס איז נישט געווען פון אַזאַ פאַרנעם און מיט אַזאַ צאָל קרבנות, ווי אין פּינסק). אין די צוויי אויגוסט־שחיטות פון יאָר 1941 איז אונטערגעשניטן און אָפּגעהאַקט געוואָרן דער זאַפטיקסטער און קרעפטיקסטער צווייג פון די פּינסקער יידן: ס׳איז פאַרניכטעט געוואָרן די איבערוויגנדיקע מערהייט פון דער מענלעכער באַפעלקערונג; ס׳זענען אומגעבראַכט געוואָרן: די בליענדיקע, אַקטיווע יוגנט, די ווידערשטאַנדספעיקע קרעפטיקע מענער — אין עלטער פון 16 ביז 60 יאָר.

נישט געקוקט אָבער אויפן יאוש און מאַכטלאָזיקייט, וואָס האָבן באַהערשט און דערדריקט די יידישע באַפעלקערונג, נאָך די דאָזיקע שחיטות, זענען דאָך געווען ספּאָנטאַנע פּרוון פון ווידערשטאַנד, און אין משך פון דער צייט — אפילו פּרוון צו אָרגאַניזירן אַ פּלאַנירטן ווידערשטאַנד פון ברייטערן פאַרנעם.

אַן עדות דערציילט: „דאָנערשטיק, דעם 7־טן אויגוסט 1941, צוויי טעג נאָך דער גרויליקער שחיטה איבער די 8000 מענער, זענען פאָרגעקומען גרינטלעכע זוכונגען אין שטאָט, צו געפינען באַהאַלטענע מענער — יידן, און דאַן האָט אין איינער אַ גאַס אַ פּוילישער פּאָליציאַנט אָנגעטראָפן דעם בחור הערשל ליעווין (דער זון פון ניאַכע), פון דער משפחה פון די טאַרטאַק־אייגנטימער. הערשל איז אַנטלאָפן. דער פּאָליציאַנט האָט אים נאָכגעשאָסן און פאַרוווּנדעט אין האַלדז. ער איז געפאַלן מיטן פּנים אַראָפּ. ווען דער פּאָליציאַנט איז צר־
געגאַנגען צו אים און געזען, אַז ער לעבט נאָך, האָט ער אָנגעלאָדן די ביקס, כדי אויסצושיסן צו אים נאָכאַמאָל. דאַן איז הערשל בליץ־שנעל אויפגעשפּרונגען פון זיין אָרט, צוגעלאָפן צו אַ נאָענטן פּלויט, אַרויסגעריסן אַ ברעט און דערמיט אַ זעץ געטאָן דעם פּאָליציאַנט איבער דער האַנט. די ביקס איז אַרויסגעפאַלן פון דעם רוצח׳ס האַנט. אין דער זעלבער רגע איז דער בחור אַריבערגעשפּרונגען דעם פּלויט און איז נעלם געוואָרן פון פּאָליציאַנטס אויגן". דער דאָזיקער דרייסטער פאַל פון קעגנשטעלן זיך, איז דער איינציקער וואָס איז אונדז באַוווסט, ביז דער אַנטשטייאונג פון געטאָ.

אין געטאָ גופא זענען געמאַכט געוואָרן עטלעכע פּרוּוון צו אָרגאַניזירן אַ ווידערשטאַנד — כדי צו קאָנען נקמה נעמען אין די רוצחים און צו געפינען אַ וועג פון רעטונג. געשען איז עס אין די לעצטע פאָר חדשים פאַר דער ליקווידאַציע פון געטאָ.

דער זעלבער עדות דערציילט ווייטער פאָלגענדעס: „ווען מ׳האָט אין געטאָ אָנגעהויבן גראָבן די בונקערס און באַהאַלטענישן, האָט זיך ביי אַ טייל געטאָ־איינוווינער דערוועקט דער געדאַנק וועגן אַנטלויפן אין די וועלדער, געפינען פאַרטיזאַנער און זיך פאַראייניקן מיט זיי.

ס׳איז אָרגאַניזירט געוואָרן אַ גרופּע פון אַ 50 מענטשן בערך. אין שפּיץ פון דער גרופּע זענען געשטאַנען: דער אויבנדערמאָנטער הערשל ליעווין, שייקע קאָלאָדני, דער הינקענדיקער ליאָלעק סלוצקי, נאָך איינער מיטן נאָמען הערשל ליעווין (פון אַן אַנדער משפּחה), נח וויינער (ווינער?) און איך. מיר האָבן זיך איינגעשאַפן אייניקע ביקסן, אַ האַלבן אויטאָמאַט, עטלעכע רעוואָלווערן און צוויי האַנט־גראַנאַטן. דאָס געווער האָבן מיר באַהאַלטן אין קאַפּלאַנס גערטנער, וואָס זייער שומר איז געווען אַ ייד.

ווען די זאַך איז באַוווסט געוואָרן די מיטגלידער פון יודנראַט, האָבן זיי אונדז געבעטן, מיר זאָלן זיך דערווייל אָפּהאַלטן פון אַרויסגיין אין וואַלד, ווייל דאָס קאָן ברענגען פיל שאָדן דער גאַנצער יידישער באַפעלקערונג אין געטאָ, און קודם־כל טאַקע — די משפּחות פון יענע, וואָס וועלן פאַרשווינדן פון געטאָ. די דייטשן קאָנען זיי אַרעסטירן און האַלטן אַלס ערבניקעס פאַר די אַנטלאָפענע. די דאָזיקע מאָטיוון האָבן געווירקט און דאָס אַרויסגיין אין וואַלד איז אָפּגעלייגט געוואָרן פון טאָג צו טאָג".

די אונטערגרונט־אָרגאַניזאַציע אין אירע וואַקלענישן

אין דער זעלבער צייט זענען אויך געמאַכט געוואָרן ערנסטע פּרוון צו אָרגאַניזירן אַן אונטערערדישע אָרגאַניזאַציע, וועמענס אויפגאַבע עס האָט געזאָלט זיין: אַרויסצורופן אומרועז און שטעלן אַ ווידערשטאַנד — אין טאָג, ווען עס וועט זיך אָנהויבן די ליקווידאַציע פון געטאָ, און אַזוי אַרום העלפן די יידן צו אַנטלויפן און זיך ראַטעווען.

דאָס עדות זאָגן פון צוויי פּערזאָן אין באַזונדערע תקר־פות (אין 1955 י. און אין 1962 י.), און אין באַזונדערע ערטער (איינער אין ניו־יאָרק און דער צווייטער — אין תל־אביב), האָבן אויפן זעלבן אופן באַשטעטיקט דעם פאַקט —

שלאָסן אונטערצוצינדן די שטאָט פון אַלע זייטן, אין מאָמענט, ווען די דייטשן וועלן אָנהויבן די ענדגילטיקע ליקווידאַציע פון געטאָ.

פאַר דעם דאָזיקן ציל איז די שטאָט איינגעטיילט געוואָרן אין ראַיאָנען. פאַר יעדן ראַיאָן איז פאַראַנטוואָרטלעך געווען אַ גרופּע יוגנטלעכע, וועמענס אויפגאַבע ס'איז געווען צו פאַרבלייבן נאָך דער אַרבעט אין איינס פון די ליידיקע הייזער אין זייער ראַיאָן און זיך נישט צוריקקערן אין געטאָ. אין יענעם הויז זענען צוגעגרייט געוואָרן פלעשער נאַפט און בענזין, קנויטן שמאַטעס און שוועבעלעך. די זאַך איז אָרגאַניזירט געוואָרן שטרענג געהיים, און דאָס שטיקל אַרבעט, וואָס זיי האָבן געדאַרפט דורכפירן, איז געווען דורכגעטראַכט ביזן מינדסטן פּרט. דער ציל פונעם דאָזיקן פּלאַן איז געווען: אונטערצינדן די שטאָט אין אַלע עקן און אין דער מהומה און צוטומלעניש, וואָס וועט אַנטשטיין צווישן די דייטשן בעת דער שריפה, זאָלן די יידן זיך דורכרייסן דורכן רינג פון די דייטשישע וואַך־לייט אַרום געטאָ, און אַנטלויפן.

אָבער אויך דער דאָזיקער פּלאַן איז דורכגעפאַלן, צוליב די באַרואיקונגס־קלאַנגען, וואָס די דייטשן האָבן פאַרשפּרייט דורכן יודנראַט".

אַזוי איז צוגענומען געוואָרן די לעצטע מעגלעכקייט צו רעאַליזירן דעם פּלאַן פון ווידערשטאַנד, וואָס איז אויסגעאַרבעט געוואָרן דורך דער יידישער אונטערגרונט־באַוועגונג אין שטאָט. די דייטשן איז געלונגען אָפּצונאַרן און פאַרבלענדן די יידן יאָן געטאָ, ממש ביז דער לעצטער מינוט, ווען עס האָט זיך אָנגעהויבן די ענדגילטיקע ליקווידאַציע, די פאַרניכטונג פון איינער פון די עלטסטע און שענסטע יידישע קהילות אין אייראָפּע.

פונדעסטוועגן זענען אין סאַמע גאַנג פון דער לעצטער „אַקציע", געווען עטלעכע פּרוּוון פון אַנטלויפן און קעגנשטעלן זיך.

אַן עד־ראייה דערציילט:

„אין דער רגע, ווען עס איז קלאָר געוואָרן, אַז דאָס געטאָ איז אַרומגערינגלט, און אַלע האָבן מיר געוווּסט, אַז דאָס איז דער סוף, האָבן עטלעכע הונדערט יוגנטלעכע זיך געוואָרפן דורכצורייסן דעם געטאָ־צוים און אַנטלויפן. די פאַרמאַסקירטע דייטשישע קוילנוואַרפער האָבן זיי תיכף פון אַ באַהעלטעניש באַהאָגלט מיט קוילן און אויסגעקאָסיעט, ווי זאנגען.

דאָס שטורעמען דעם געטאָ־צוים אין פאַרשידענע ערטער, האָט זיך איבערגעחזרט עטלעכע מאָל און יעדעס מאָל, איז די יוגנט געווען געצוווּנגען אָפּצוטרעטן, איבערלאָזנדיק נאָך זיך צענדליקער הרוגים".

אַ באַשטעטיקונג פאַר די דאָזיקע פאַרצווייפלטע פּרוּוון, געפינען מיר אין דעם באַריכט וועגן דער „אַקציע", געשריבן דורך דעם קאָמאַנדיר, וועלכער האָט אָנגעפירט מיט דער פאַרניכטונג פון די פּינסקער יידן (וואָס מיר ברענגען דאָ ווייטער), און וועלכער ווייזט אָן אויף „דער גרויסער נוצלעכקייט פון אָנווענדן רייטער בעת דעם ליקווידאַציע־אַקט: ווען 150 יידן האָט זיך איינגעגעבן צו אַנטלויפן, זענען זיי געכאַפּט געוואָרן, כאָטש אַ טייל פון זיי איז שוין געלונגען זיך צו דערווייטערן עטלעכע קילאָמעטער פון שטאָט".

אין זעלבן באַריכט ווערט איבערגעגעבן וועגן איינעם אַ ייד, וועלכער האָט זיך מיט ליידיקע הענט, און פאַר די אויגן פון הונדערטער רוצחים אַרום, אָנגעגריפן אַ דייטשישן רייטער און אַרויסגעכאַפּט פון זיינע הענט די ביקס און דעם שטעקן. אָבער נאָך איידער דעם ייד איז געלונגען צו לאָזן אין גאַנג דאָס געווער, איז ער דערהרגעט געוואָרן דורך די אַרומיקע דייטשן, וועלכע זענען תיכף געקומען צו הילף זייער חבר, דעם באַפאַלענעם רייטער. אין זעלבן באַריכט ווערט אונטערגעשטראָכן, אַז „אַן אַ צאָל יידן האָבן זיך באַהאַלטן אין גוט־פאַרמאַסקירטע בונקערס".

די דאָזיקע לעצטע פאַרצווייפלטע פּרוּוון פון אונדזערע אומגעקומענע ברידער און שוועסטער, וועלכע האָבן אַרויסגעוויזן העלדישקייט, שטייענדיק פּנים אל פּנים קעגן דעם גרויזאַמען בלוט־דורשטיקן שונא, פאַרשאַפן פיל כבוד און רום זייער נאָמען און הייליקן אָנדענק! כאָטש בלויז געציילטע פון די פּינסקער יידן זענען זוכה געווען צו קעמפן מיט געווער אין האַנט קעגן די דייטשישע אויסוואורפן און אויספירן נקמה־אַקטן אין די מערדער פון אונדזערע נאָענטסטע און טייערסטע. דאָס זענען די פאַרטיזאַנער און אנטיילנעמער אין באַוואָפנטע ווידערשטאַנד־אַקטן אין פאַרשידענע ערטער, נישט בלויז אין פּינסקער געגנט. זיי וועלן מיר ווייטער ווידמען אַ באַזונדער קאַפּיטל.

קאַפּיטל זעקס

די ליקווידאַציע פון פּינסקער געטאָ

באַרואיקנדיקע קלאַנגען

מיטוואָך — דעם 29־טן אָקטאָבער 1942 — איז געווען אַ פאַרהעלטנישמעסיק־רואיקער טאָג. די זוכונגען נעבן די געטאָ־טויערן, ביי די יידן — צוריקגעקומענע פון דער אַרבעט אין שטאָט — זענען געווען בלויז אויבנאויפיקע, נישט קיין

אָבער פאַרבליבן אַ הינקענדיקער. ער האָט בשום אופן ניט געוואָלט שלום מאַכן מיט זיין לאַגע אַלס אינוואַליד, און כדי צו ווייזן, אַז ער איז עס נישט, פלעגט ער פאָרן אויף אַ ראָווער פון פּינסק קיין וואַרשע און צוריק. צו אַלעמענס פאַרוווּנדערונג פלעגט ער זיך וואַרפן אין טייך און שווימען גרויסע שטרעקעס, מיט זיין קראַנקן פאַרבאַנדזשירטן פוס.

ער האָט קיינמאָל נישט געגלויבט אין די כלומרשטע באַשטימונגען פון בלינדן גורל, נאָר אין כוח פון מענטש, וועלכער קאָן זיך אַליין אָנצייכענען, באַשטימען און אויספלאַסטערן אַ וועג אין לעבן. ער האָט פאַרמאָגט אַ טיף־נאַציאָנאַל געפיל און פלעגט שאַרף רעאַגירן, ווען דער ייד אין אים איז געווען געטראָפן אָדער באַליידיקט.

אַ ברייט־פּלייציקער, אַ פעסט־געבויטער און אַ שיינער, מיט אַ שאַרפן קלוגן קאָפּ, איז ער באַליבט און געשעצט געווען ביי זיינע חברים, ווי ביי דער יוגנט אין שטאָט בכלל. איז דעריבער זייער נאַטירלעך, וואָס ליאָליעק איז אַרויסגערוקט געוואָרן אַלס איינער פון די אַקטיוויסטע אָנפירער פון דער קאַמפּס־גרייטער יוגנט אין געטאָ און אַרום אים האָט זיך קאָנצענטרירט דער טיכטיקסטער טייל פון דער אונטערגרונט־באַוועגונג".

גרייכט אויך צו עבנערן. אין עטלעכע טעג אַרום האָט ער איינגעלאַדן צו זיך מינסקין אין באַגלייטונג פון נאָך אַ מיטגליד פון יודנראַט, און האָט זיי דערקלערט, אַז די ראָוון, וואָס מ׳גראָבט אויפן פלי־פלאַץ, זענען באַסיינען צו האַלטן ברען־שטאָף. די רערן זענען נויטיק אויף אַריבערצוגיסן דעם ברען־שטאָף פון די מאַשינעס אין די באַסיינען אַריין. דאָס ווערט געטאָן דערפאַר, ווייל מ׳האָט באַשלאָסן צו ליקווידירן דעם פלי־פלאַץ אין זשאַבטשיץ און אַריבערפירן אים קיין דאָבראָוואָליע. באַרויִקנדיק די געמיטער האָט עבנער גלייכצייטיק געוואָרנט קעגן פרוון פון אַנטלויפן און פון ווידערשטאַנד.

כדי צו באַפעסטיקן זיינע רייד, האָט ער, אין דער קעגנוואַרט פון די צוויי פאָרשטייער פון יודנראַט, אָנגעקלונגען צו דעם דייטשישן אינזשינער פון פלי־פעלד אין דאָבראָוואָליע און געפרעגט אים וועגן דער באַדייטונג פון די ראָוון, וועלכע מ׳גראָבט דאָרט. זיין ענטפער דורכן טעלעפאָן האָבן געהערט אויך די אַנוועזנדיקע מיטגלידער פון יודנראַט, און זיינע ווערטער האָבן באַשטעטיקט די דערקלערונג פון עבנערן.

— איך פאַרזיכער אייך און גיב אייך מיין דייטשישן ערןוואָרט — האָט עבנער דערקלערט די פאָרשטייער פון יודנראַט — אַז די יידן אין פינסק וועט נישט געשען קיין שום שלעכטס, ווייל זיי אַרבעטן פאַרן דייטשישן מלחמה־כוח. און, ווי נאָך אַ באַווייז פון זיין גוטן ווילן, האָט עבנער צוגעזאָגט: אָפּצושטעלן די זוכונגען און רעוויזיעס ביי די געטאָ־טויערן און פאַרגרעסערן די ברויט־נאָרמע פון די אַרבעטנדיקע. גלייכצייטיק האָט ער איבערגעגעבן נאָך אַ גוטע בשורה, אַז דעם געטאָ איז צוגעטיילט געוואָרן נאָך אַ שטיק פעלד צו האָדעווען גרינסן.

די צוויי פאָרשטייער פון יודנראַט האָבן זיך צוריקגעקערט אין געטאָ און תיכף גערופן אַ פאַרזאַמלונג פון אַלע געטאָ־איינוווינער, אויף וועלכער זיי האָבן איבערגעגעבן די באַרויִקנדיקע „נייעס". אונדזער אונטערגרונט־אָרגאַניזאַציע איז באַלד נאָך דער פאַרזאַמלונג זיך צוזאַמענגעקומען אויף אַ באַראַטונג. אַ טייל האָט געטענהט, אַז מ׳קאָן נישט האָבן קיין צוטרוי צו די הבטחות פון די דייטשן און זיי האָבן געפאָדערט, אַז מ׳זאָל גלייך אָנהויבן אַקטן פון ווידערשטאַנד. אָבער די גרעסטע טייל אָנוועזנדיקע, וואָס זענען באַווירקט געוועזן פון די באַרויִקונגס־רייד פון עבנערן, האָבן פאָרגעלייגט, אַז מ׳זאָל דערווייל נישט אָננעמען קיין שום שריט און צוואַרטן עטלעכע טעג. ביז די לאַגע וועט קלאָר ווערן.

צומאָרגנס זענען אין געטאָ פאַרשפרייט געוואָרן קלאַנגען — קענטיק דורך די דייטשן גופא — אַז לויט די רשימות פון די אַרבעטנדיקע, וועלכע זענען צוגעגרייט געוואָרן דורכן אינזשינער פרידמאַן, וועלן אַרויסגעפירט ווערן פון געטאָ אַ דריי אָדער פיר טויזנט יידן, וואָס אַרבעטן נישט, אַלע איבעריקע וועלן פאַרבלייבן אויפן אָרט.

די דאָזיקע ידיעות האָבן געשטאַרקט די שטעלונג פון יענע מיטגלידער פון דער אונטערגרונט־באַוועגונג, וועלכע האָבן זיך קעגנגעשטעלט די מיינונג פון דער גרופּע, וואָס האָט געפאָדערט אַ באַלדיקע האַנדלונג. זיי האָבן געזאָגט: מיר האָבן נישט קיין שום רעכט צו שטעלן אין סכנה דאָס לעבן פון די פינסקער יידן, אין דער צייט, ווען לויט באַגרינדעטע ידיעות, זענען פאַראַן אויססיכטן, אַז די איבערוויגנדיקע מערהייט פון דער יידישער באַפעלקערונג אין פינסקער געטאָ זאָל בלייבן לעבן. די שטעלונג פון דער מערהייט איז געווען, אַז מ׳דאַרף זיין גרייט צו אַ ווידערשטאַנד, אָבער די טעטיקייט דאַרף מען אָנהויבן בלויז אין מאָמענט, ווען דאָס וועט נויטיק זיין. מ׳דאַרף זען טאָן אַלץ דערפאַר: צו קריגן באַצייטנס געהיימע ידיעות וועגן דעם, וואָס די דייטשן גרייטן זיך צו טאָן. און אַזוי אַרום איז די דייטשן געלונגען אונדז אַלעמען אָפּצונאַרן און אַראָפּפירן פון ריכטיקן וועג, מיט כיטרע צחאָגן און פאַלשע הבטחות, ביז דער לעצטער מינוט".

אַ צווייטער עדות דערציילט וועגן זעלבן ענין:

„אין געטאָ זענען פאָרגעקמען עטלעכע פרוון צו אָרגאַניזירן די יוגנט. עס האָט מיר דערציילט מיין חבר, דער זון פון פורמאַן גלויבערמאַן, אַז אין אַ געוויסן טאָג האָט אַ קריסטלעכער וואַלד־שומר דערציילט בסוד עטלעכע יידן, וועלכע האָבן געאַרבעט אויסערן געטאָ, אַז אין וואַלד, וואָס געפינט זיך אונטער זיין שמירה, זענען פאַראַן באַהאַלטענע 150 ביקסן, וואָס עס האָבן איבערגעלאָזט די אָפּטרעטנדיקע רוסן. צווישן דער יוגנט אין געטאָ האָט זיך אָנגעהויבן אַ באַוועגונג און עטלעכע הונדערט יונגעלייט האָבן זיך געקליבן אַרויסצוגיין אין וואַלד, צונויפזאַמלען דאָס געווער און פאַרבלייבן דאָרט. אין שפּיץ פון דער דאָזיקער אָרגאַניזאַציע איז געשטאַנען ד"ר פראַגער.

דאָס אָרגאַניזירן די זאַך האָט געדויערט אַ סך צייט, און דער טערמין פון אַרויסגיין אין וואַלד איז כסדר אָפּגעלייגט געוואָרן, ביז אין איינעם אַ טאָג האָט דער יודנראַט צוּוויסן געגעבן וועגן דעם פייערלעכן צוזאָג פונעם דייטשישן קאָמיסאַר, אַז דער פינסקער געטאָ, וואָס אַרבעט אַזוי פלייסיק פאַרן דייטשישן מלחמה־כוח, וועט בלייבן לעבן. דאָס איז געווען אַ טויט־קלאַפּ פאַר אונדזער אַרויסגאַנגס־פּלאַן. צוליב דעם איז אויך נישט צושטאַנד געקומען אַ צווייטער פּלאַן: צו אָרגאַניזירן די יוגנט אין געטאָ.

דערשפּירנדיק, לויט אַ גאַנצער ריי סימנים, אַז די שעה פון פאַרניכטונג דערנעענטערט זיך, האָט אַ גרופּע יונגטלעכע, וואָס אין איר שפּיץ איז געשטאַנען ליאָלעק סלוצקי * באַ־

* „ליאָלעק סלוצקי איז געווען אַ בחור פון אַ יאָר 27, אַ דערצויגלינג פון אַ העברעאישער שול — דערציילט וועגן אים זיין ברודער ירחמיאל סלוצקי, פון רמת־גן — זיין כאַראַקטער און ווילן זענען פאַרהאַרטעוועט געוואָרן אין גיהנום פון יסורים, ווען ער האָט זיך לאַנגע חדשים געראַנגלט מיטן טויט און אים ביינעקומען.

ווען ער איז אַלט געווען 11 יאָר, האָט ער אין אַ ווינטער־טאָג געכאַפּט אַ שטאַרקן קלאַפּ פון אַ יונגן פּאָליאַק אין זיין רעכטן פוס, ווען ער האָט זיך געגליטשט אויפן אייז. ער האָט באַקומען אַ פאַרגיפטונג אין ביין־מאַרך פון פוס, און איז איבער אַ יאָר צייט געלעגן אין יידישע שפּיטאָל, אין אַ צושטאַנד צווישן לעבן און טויט. זיין שטאַרקער ווילן האָט גובר געווען די קרענק. נאָכן אַרויסגיין פון שפּיטאָל, האָט ער זיך, ווי אַ קליין קינד, געלערנט גיין. די ערשטע צייט — אויף קוליעס, און שפּעטער — אָן זיי. ער איז שוין

פּאַכלייט פּאַרבלייבן

דאָן איז געקומען עבנער מיט פּאַרטיקע רשימות אין האַנט, וועלכע ער האָט איבערגעגעבן צו די אָנפירער פון די אַרבעטס־גרופּן: פון די סטאָלערײַ־וואַרשטאַטן, שניידער, דרוקערײַ־אַרבעטער, באַשפעטיקטע אין די גאַרבערייען, ווי אויך אין די פאַבריקן „לוריא", „רעקאָרד" א. אנד.

יעדער פאָרשטייער פון אַ גרופּע האָט פון דער רשימה אויסגעלייענט הויך אויף אַ קול די נעמען פון זיינע אַרבעטער און געהייסן זיך שטעלן באַזונדער. דער רעש און די מהומה זענען געווען אומדערטרעגלעכע.

אויב עמעצער פון די אויסגערופענע אַרבעטער האָט זיך נישט גלייך געמאָלדן, האָט מען אויסגערופן דעם נאָמען עטלעכע מאָל, אָבער אַ סך האָבן געפעלט, ווייל פיל פון זיי האָבן זיך אינצווישנצייט באַהאַלטן. פרויען פון קינדער האָט מען נישט דערלויבט זיך אָנצושליסן אין די דאָזיקע גרופּן.

איינע אַ פרוי, אַן עדות, האָט אין יאָר 1962 דערציילט אין לאַנד־שטאַב פון דער ישראל־פּאָליציי אין תל־אביב, פּאָלגענדעס:

„ווען מ׳האָט אויסגערופן די נעמען פון די פּאַכלייט, וואָס בלייבן, האָבן זיך אין די רשימות געפונען די נעמען פון מיין פאָטער, מוטער, ברודער און אויך מיין נאָמען. איך האָב געהאַלטן אויף מיין האַנט מיין פינפיאָריק שוועסטערל און איך האָב געפּרוווט אַריבערגיין צוזאַמען מיט די איבעריקע אין דער גרופּע פון די פּאַכלייט. עבנער, וועלכער האָט עס באַמערקט, האָט מיט אַ געשריי באַפוילן איינעם פון די דייטשן, ער זאָל צונעמען ביי מיר דאָס קינד. דער דייטש האָט זיך אַ וואָרף געטאָן צו מיר, אַרויסגעריסן מיט כוח מיין שוועסטערל פון מיינע אָרעמס און האָט זי אַריבערגעפירט אין דער פאָריקער גרופּע".

אַ באַשטעטיקונג צו די דאָזיקע ווערטער געפינען מיר אין אַן אַנדער עדות־דערקלערונג, וואָס איז אָפּגעגעבן געוואָרן נאָך אין יאָר 1945:

„דער שניידער שערמאַן האָט געהאַלטן צווישן זיינע קינדער אויך זיין 4 יאָריק טעכטערל. אַ דייטש, וואָס האָט עס באַמערקט, האָט דערלאַנגט אַ זעץ די קליינע אַזוי, אַז זי האָט זיך איבערגעקערט און איבערגעקייקלט עטלעכע מאָל"...

די אָפּגעטיילטע גרופּן אַרבעטער האָט עבנער אַריינגעפירט אין עטלעכע ליידיקע הייזער אין דער געגנט, און אין עטלעכע שעה אַרום — זיי אַלעמען איינגעקוואַרטירט אין פּאַוויאַטאָון שפּיטאָל, נאָענט פון געטאָ, ווו זיי האָבן זיך געפונען אונטער דער אויפזיכט פון דער פוילישער פּאָליציי. דאָרט האָבן זיי זיך געפונען דריי טעג און האָבן געזען דורך די פענצטער דעם גאַנג פון דער ליקווידאַציע פון געטאָ און די דערמאָרדונג פון די יידן, וועלכע מ׳האָט אַרויסגעשלעפּט פון זייערע באַהעלטענישן, אַרויסגעפירט אויפן קאַרלינער בית־עולם און זיי דאָרט דערשאָסן.

פאַרן פאָרזיצער פון תל־אביבער קרייז־געריכט, ד״ר נתן בן־זכאי, האָט איינע פון די עדות דערציילט:

„איך געדענק דאָס שוידערלעכע בילד, וואָס איך האָב געזען דורכן פענצטער פון שפּיטאָל. די דערמאָרדעטע יידן זענען געלעגן און צוויי בערגלעך, און די העק, מיט וועלכע מ׳האָט זיי דערהרגעט, האָבן נאָך געשטעקט אין די שאַרבנס פון זייערע קעפּ. אין יעדן בערגל האָבן זיך געפונען אַ 30—40 טויטע קערפּערס.

אין משך פון די דריי טעג, וואָס מיר האָבן זיך געפונען אין שפּיטאָל האָט עבנער באַפוילן צו דערשיסן די אַלע יידן, וועמען ס׳איז געלונגען זיך אַריינצוכאַפּן אַהין, נישט באַזיצנדיק אויף דער געלער לאַטע די אויפשריפט: „נוצלעכער יודע". אונדז, די גליקלעכע באַזיצער פונעם לעבנס־צייכן, האָט מען באַפוילן אַרויסצוגיין אויפן הויף און די דערשיסונג איז פאָרגעקומען אין איינעם פון די שפּיטאָל־זאַלן. מיר האָבן געזען, ווי אַ סך פון די קרבנות האָבן געקלעטערט אויף די פענצטער, מאַכנדיק פאַרצווייפלטע פרוון צו אַנטלויפן און זיך ראַטעווען פון טויט. אין שפּיטאָל זענען דערשאָסן געוואָרן ביי 200 יידן".

פאַרן זעלבן געריכט האָט אַ צווייטע פרוי, אין אירע עדות־דערקלערונגען, דערציילט:

„ווען מיר זענען געבראַכט געוואָרן אין שפּיטאָל, זענען אַרויסגעפירט געוואָרן אויפן הויף די קראַנקע און קינדער, וואָס האָבן זיך דאָרט געפונען, און זענען דערמאָרדעט געוואָרן פאַר אונזערע אויגן. צופעליק האָט איין קויל געטראָפן אין אויג פון אַ דייטש, און דאָס האָט גורם געווען דערצו, אַז די רוצחים האָבן גענומען שרעקלעך ווילדעווען און אין זייער רציחה האָבן זיי זיך געוואָרפן מיט די העק אויף אַלע, וואָס האָבן געהאַט דעם צייכן: „נוצלעכע יודע" און זענען וואָ סהאָבן געהאַט דעם צייכן: „נוצלעכער יודע" און זענען אַוועקגעשטעלט געוואָרן אין אַ זייט. אין דער גרויסער בהלה, וואָס איז אַנטשטאַנען, האָבן מיר זיך אַריינגעכאַפּט אין בנין, און ווער עס האָט נישט באַוויזן עס צו טאָן, איז דערמאָרדעט געוואָרן צוזאַמען מיט די איבעריקע אויפן הויף".

אויך צווישן די פּאַכלייט איז דורכגעפירט געוואָרן אַ צוגאָב־סעלעקציע און נישט אַלע זענען באַשטימט געוואָרן אויף צו בלייבן לעבן.

אויפן זאַמל־פּלאַץ

נאָכן אַרויספירן די פּאַכלייט פון געטאָ, האָבן די ס״ס־לייט גענומען צוגרייטן גרופּעס יידן אויף אַוועקצופירן זיי צו די גריבער. די טויזנטער יידן, וואָס זענען פאַרזאַמלט געווען אויפן פּלאַץ, נעבן בית־הקברות, זענען איינגעטיילט געוואָרן אין גרופּעס, צו 200—300 פּערזאָן.

אין חיפה׳ער פרידנס־געריכט האָט דערציילט דער אויבנדערמאָנטער עדות:

„די ס״ס־לייט האָבן אונדז אַרויסגעשלעפּט פון שטוב, שלאָגנדיק מיט די קאָלבעס פון די ביקסן און באַפוילן אונדז צו מאַרשירן אין דער ריכטונג פון בית־הקברות. כ׳האָב דערזען, אַז די לאַגע איז אַ געפערלעכע, אַז מ׳פירט אונדז צום טויט.

איך האָב זיך דאָן אַריינגעכאַפּט אין אַ גרופּע פון אַ דרייסיק מענטשן, וועלכע האָבן געפּרוווט זיך אַרויסכאַפּן דורכן טויער. די דייטשן האָבן געעפנט אויף אונדז אַ פייער

גרינטלעכע. די גרעסטע טייל פעקלעך זענען אָן שום שוועריקייטן אַרייַנגעבראַכט געוואָרן אין געטאָ. אויך די קלעפּ פון די פּוילישע פּאָליציאַנטן זענען געווען סתם אַזוי זיך, אויף צופּלייסן. די צוריקגעקומענע פון דער אַרבעט אין שטאָט האָבן מיט גרויס פאַרוואונדערונג און איבעראַשונג דערציילט וועגן אַ דייטשישער מעלדונג וואָס איז אַרויסגעהאָנגען געוואָרן אין די גאַסן, אויסערן געטאָ, אין וועלכער עס איז געווען אַ שטרענגע וואָרענונג צו דער קריסטלעכער באַפעלקערונג: נישט צו רירן קיין יידיש האָב און גוטס. פאַר עובר זיין אויפן דאָזיקן באַפעל דראָט טויט־שטראָף.

אין יענעם אָוונט איז אין געטאָ פאַרשפרייט געוואָרן אַ פריידיקע ידיעה, וואָס איז, לויט ווי מ׳האָט געזאָגט, איבערגעגעבן געוואָרן דורך בערטאַ שוואַרצמאַן. די ידיעה איז ווירקלעך געווען אַ וויכטיקע און אַ דערפרייענדיקע: די דייטשישע סעקרעטאַרין פון קרייז־קאָמיסאַר, וואָס איז געווען בערטאַס אַ פריינדין. האָט איר אין יענעם טאָג געוויזן אַ טעלעגראַמע, מיט דער חתימה פון „פירער", בכבודו ובעצמו, ווו עס ווערט באַפוילן: נישט צו טשעפּען די פּינסקער יידן, ווייל זיי זענען אַרבעטס־מענשטן... פאַר גרויס שמחה האָבן זיךביידע פריינדינס צעקושט...

די האָפענונג אויף רעטונג האָט ווידער אויפגעלויכטן, גאָר אומגעריכט, און די געטאָ־יידן האָבן, נאָכן אָנפרייען זיך מיט דער „גוטער בשורה", זיך געלייגט שלאָפן מיט אַ רואיק געמיט. אין יענעם אָוונט זענען צוריקגעבראַכט געוואָרן אין געטאָ אַריין די יידן, וואָס האָבן געזאָלט אַרבעטן די נאַכט־שיכט. בלויז אין די פאַניס־פאַבריקן איז די אַרבעט פאָרגעזעצט געוואָרן. אָבער אין מיטן נאַכט האָט מען די יידישע אַרבעטער אַריינגעפירט אין איינעם פון די מאַגאַזינען, וווּ מ׳האָט זיי פאַרשלאָסן. אַרום 2 אַזייגער ביינאַכט זענען באַזייטיקט געוואָרן פון זייערע הייזער די קריסטלעכע איינוווינער, וועלכע האָבן געוווינט נאָענט פון געטאָ און דאָרט זענען אַריינגעשטעלט געוואָרן קוילנוואַרפערס און מאַשין־געווער.

דאָס געטאָ אַרומגערינגלט

נאָך איידער ס׳האָט אָנגעהויבן טאָגן, האָבן עטלעכע יידן באַמערקט, אַז דאָס געטאָ איז אַרומגערינגלט דורך דייטשיש מיליטער. איין ייד, וואָס איז געלאָפן צום געטאָ־צוים און זיך געוואָלט אַרויסקריגן אין דרויסן, כדי זיך צו ראַטעווען, איז דערשאָסן געוואָרן אויפן אָרט. דער דאָזיקער שאָס האָט געמאַכט אויפציטערן די געטאָ־איינוווינער. מ׳האָט אָנגעהויבן אַרויסגיין פון די הייזער און דערזען, אַז דאָס געטאָ איז אַרומגערינגלט פון אַלע זייטן.

בליץ־שנעל האָט זיך די דאָזיקע ידיעה פאַנאַנדערגעטראָגן איבערן געטאָ. טויזנטער יידן זענען אַרויס אין די גאַסן, באַהערשט פון אַ שוידערלעכן פחד און בהלה־שטימונג. אַ סך זענען, ווי צעמישטע, סתם געלאָפן אָן אַ ציל. אַ גרויסע טייל האָט געאיילט צו די עפענונגען אין געטאָ־צוים, וואָס זיי האָבן פריער נאָך געהאַט צוגעגרייט, אויף אַן עת־צרה. אָבער דאָרט האָבן זיי שוין באַגעגנט די אָנגעשטעלטע ביקסן פון די דייטשן.

אַרום זעקס אַזייגער, ווען ס׳האָט אָנגעהויבן טאָגן, האָט מען שוין דייטלעך געזען די גרויסע מאַסן באַוואָפנטע דייטשן, וואָס האָבן געדיכט אַרומגערינגלט דאָס געטאָ.

דער פלויט פון שטעכל־דראָט איז פון דרויסן געווען אַרומגענומען דורך אַ קייט פון דייטשן, וועלכע זענען געשטאַנען צו דריי אין אַ גרופּע, — אַן ערך 10 מעטער איין גרופּע פון דער צווייטער, אַלע באַוואָפנטע מיט אויטאָמאַטן, ביקסן און רעוואָלווערן. אַ צווייטע קייט האָט, מיט מאַשין־געווער, זיך קאָנצענטרירט אין די פענצטער און אויף די דעכער פון די הייזער אַרום געטאָ. נעבן די טויערן זענען דאָסמאָל נישט געשטאַנען קיין יידישע פּאָליציאַנטן אינעווייניק און פּוילישע — אין דרויסן, נאָר געסטאַפּאָוצעס. קיינעם איז נישט דערלויבט געווען אַרויסצוגיין פון געטאָ.

„איך בין צוגעגאַנגען צום טויער — דערציילט אַן עדות־ראייה — און האָב געזאָגט, אַז איך דאַרף גיין צו דער אַרבעט אין דער דרוקעריי, ווו איך בין באַשעפטיקט. היינט וועסטו אַרבעטן דאָ — האָט מיר געענטפערט דער דייטש — און אָנגעוויזן אויף דער ערד"...

הונדעטער מענטשן זענען געלאָפן צום טויער, כדי אַרויסצוגיין, ווי געוויינלעך, צו דער אַרבעט, ווייל עס האָט זיך פאַרשפרייט אַ קלאַנג, אַז די וועלכע באַזיצן אַרבעטס־שיינען, דאַרפן זיך אויסשטעלן, ווי שטענדיק, אין שורות, גרייט אַרויסצוגיין צו דער אַרבעט, און אפשר אַזוי אַרום וועלן זיי בלייבן לעבן. אין משך פון געציילטע מינוטן, איז שוין געשטאַנען אַ לאַנגע קאָלאָנע פון הונדערטער־הונדערטער יידן, אין מאַרש־אָרדענונג, איבער דער גאַנצער לענג פון גלינישטשאַנסקע גאַס.

האַלב זיבן אַזייגער זענען אַריין אין געטאָ אָפּטיילונגען ס״ס־לייט, מיטן ס״ס־צייכן אויף די מאַנטלען און טויטן־קאָפּ אויף די היטלען, באַוואָפנטע מיט שטעקנס און העק מיט צוויי שאַרפן, אין באַגלייטונג פון הינט. זיי האָבן זיך צעשפרייט איבערן געטאָ, מיט געשרייען און קלעפּ האָבן זיי גענומען טרייבן די יידן צום זאַמל־פּונקט, נעבן קאַרלינער בית־עולם. אַ טייל פון זיי האָט באַפוילן אַוועקצומאַרשירן די געאָרדנטע קאָלאָנע יידן, מיט אַרבעטס־שיינען, פּונקט ווי צוליב דעם וואָלטן זיי זיך אויסגעשטעלט, צום באַשטימטן זאַמל־פּלאַץ, באַגלייטנדיק זיי מיט קלעפּ, געשרייען און הינט־בילעריי. אין דער גרויסער בהלה, וואָס איז אנטשטאַנען, איז אַ טייל יידן געלונגען זיך אַריינצוכאַפּן אין זייערע פון פריער־צוגעגרייטע באַהעלטענישן.

די אַלע צונויפגעטריבענע אויפן זאַמל־פּלאַץ, האָט מען באַפוילן צו שטעלן זיך אויף די קני און נישט רירן זיך פון אָרט, ביז מ׳וועט זיי פירן ווייטער. פאַכלייט און ספּעציאַליסטן, ווי דאָקטוירים, אינזשעניערן, אַרבעטער פון פאַבריקן און וואַרשטאַטן, זענען אַרויסגענומען געוואָרן פון צווישן די פאַרזאַמלטע מאַסן און זענען אַריבערגעפירט געוואָרן צום פּלאַץ אַנטקעגן יודנראַט.

גופים פון די אָפּגעשטאַנענע, וועלכע האָבן נישט געקענט ווייטער גיין. די קערפּערס זענען געווען צעריסענע פון די דום־דום־קוילן, מיט וועלכע מ׳האָט זיי דערשאָסן. נעבן מיר איז געגאַנגען אַ פרוי מיט דריי פּיצלעך קינדער, וועלכע האָבן שרעקלעך געוויינט. איין עופה׳לה האָט די מאַמע געטראָגן אין אירע אָרעמס, און די אַנדערע צוויי האָבן שוין נישט געהאַט קיין כוח צו גיין. איינער פון אונדזערע דייַ־טשישע באַגלייטער האָט מיר באַפוילן צו נעמען איינס פון אירע קינדער אויף די הענט. איך האָב געטראָגן דאָס קינד, וואָס האָט כסדר געוויינט און געשריען: „איך וויל צו דער מאַמע!" ווען מיר האָבן זיך דערנענטערט צו די גריבער, האָב איך געבעטן דעם דייטש, ער זאָל הייסן עמעצן אַנדערש נעמען דאָס קינד, ווייל איך וויל זיין צוזאַמען מיט מיין פרוי, וועלכע איז געגאַנגען נעבן מיר, אין די לעצטע רגעס פון אונדזער לעבן!... ער איז אַנטקעגנגעקומען מיין בקשה און האָט איבערגעגעבן דאָס קינד עמעצן אַנדערש. אַלע זענען מיר געגאַנגען שטיל־שווייגנדיק אַנטקעגן דעם טויט.

אויף די פּוסטע פעלדער, נאָכן שניט, האָבן מיר געזען די דייטשן, וועלכע זענען געווען צעזייט איבערן שטח, טייל רייטנדיק אויף פערד, טייל מיט הינט ביי דער זייט. מיט יעדן טריט האָבן מיר זיך אַלץ מער דערנענטערט צו די בערגלעך ערד, אַרום די אָפענע גריבער. ווען מיר זענען צוגעקומען עטלעכע מעטער פון די גריבער, האָבן מיר דער־הערט געשרייען: „שטיין בלייבן! טוט אויס אַלץ פון זיך און לייגט אַוועק אייערע מלבושים לויט אַ סדר, יעדער בגד אויף זיין באַשטימטן אָרט! גיך! גיך! פאַרשאָלטענע הינט!"...

פאַר אונדזערע אויגן האָבן זיך אַנטפּלעקט די אָפענע גריבער. כ׳האָב זיך איינגעקוקט אין די גופים פון די דער־שאָסענע יידן, וועלכע זענען געלעגן מיטן פּנים אַראָפּ, שורותוויַיז, איינער אויפן צווייטן. זייערע קעפּ זענען געווען צעלעכערט און צעריסן פון די קוילן.

די רוצחים האָבן אָנגעהויבן צו שטופּן און שטויסן די נאַקעטע יידן אין די גריבער אַריין, שלאָגנדיק זיי מיט וויל־דער רציחה. מ׳האָט זיי געצוווּנגען אַראָפּצוגיין אויף די טרעפּ, וואָס זענען אויסגעגראָבן געוואָרן דערצו אין די ווענט פון די גריבער, זיך לייגן מיטן פּנים אַראָפּ אויף די רוקנס פון די טויטע און פאַרווונדעטע, און די מערדער האָבן זיי געשאָסן אין נאַקן אַריין. פון די גריבער האָבן זיך געטראָגן די קרעכצן פון די פאַרווונדעטע, וועלכע האָבן זיך נאָך גע־וואָרפן און געצאַפּלט אין טויט־יסורים".

עס גיט צו איינע פון די עדות:

„דער זון פון דעם בויער דוד גיטעלמאַן, וועלכער וווינט איצט אין קובאַ, האָט מיר דערציילט, אַז ווען זיי האָבן זיך געפונען נעבן די גריבער, איז געקומען אַן אָפּטיילונג ס״ס־לייט, וועלכע האָבן אַרויסגעשלעפּט 50 יידן, פון צווישן די וואַרטנדיקע אויף זייער ריי, נעבן די גריבער, און איינגע־אָרדנט מיט זיי אַזאַ מין מאָרד־שפּיל: איין דייטש האָט אַוועק־געשטעלט אַ ייד מיטן פּנים צו זיך, אַ צווייטער דייטש, וואָס איז געשטאַנען הינטער אים, האָט אַ שטויס געטאָן דעם ייד צום ערשטן. אין דער זעלבער רגע האָט אַ דריטער דייטש, וואָס איז געשטאַנען פון זייט, אַריינגעהאַקט אין פּלייצע פון יידן דעם שפּיץ פון אַ קירקע און דערמיט אים אַרויסגע־שלעפּט אַ טויטן אָדער אַ האַלב־טויטן און אַוועקגעשליידערט אויף דער ערד.

ער האָט מיר אויך דערציילט, ווי ער האָט געזען, ווי אַ וווּנדערשיין יונג מיידל האָט זיך קאַטעגאָריש אָפּגעזאָגט אויסצוטאָן נאַקעט. מיט אַ ווילדער רציחה האָבן די אויס־וווּרפן זיך געוואָרפן אויף איר און מיט גוואַלד אַראָפּגעריסן פון איר די קליידער. אין משך פון די דאָזיקע מינוטן זענען פאַר אונדזערע אויגן אירע פעך־שוואַרצע האָר געוואָרן ווייס ווי שניי.

אין די גריבער

צו די דאָזיקע גרויליקע גיהנום־בילדער גיט צו אַן עדות־ראייה, וועלכער איז געווען אין די גריבער:

„דעם צווייטן טאָג פון דער „אַקציע" בין איך און אַנדערע געשיקט געוואָרן אַרבעטן אין די גריבער אין דאָבראָוואָליע. אין משך פון גאַנצן טאָג האָט מען געבראַכט יידן. אַלעמען האָט מען געצוווּנגען זיך אויסצוטאָן נאַקעט און זיך שטעלן אויף די קני. אַ דייטש האָט צוגעפירט יעדן נאַקעטן יידן צום גרוב און אים געשאָסן אין קאָפּ אַריין פון זיין רעוואָלווער. אונדזער אויפגאַבע איז געווען אויסצולייגן די געשאָסענע אין גרוב שורותוויַיז. ווען אין רעוואָלווער האָבן זיך גע־ענדיקט די קוילן, האָט דער דייטש אים אַוועקגעשליידערט אין אַ זייט און ס׳איז אים דערלאַנגט געוואָרן אַ צווייטער אָנגעלאָדענער רעוואָלווער. די דאָזיקע טייוולאָנישע שחיטה איז נישט אָפּגעשטעלט געוואָרן אפילו אויף אַ מינוט.

אונדז האָט מען באַפוילן צו ציילן און פאַרצייכענען די צאָל הרוגים. ווען די דייטשן האָבן געזען, אַז מיר זענען נישט מסוגל צו פאַרצייכענען, ווי געהעריק, האָט אַ דייטש צוגע־נומען ביי אונדז דאָס פּאַפּיר און בליי־פעדער און האָט עס אַליין געטאָן. עטלעכע מאָל האָט מען אונדז געהייסן זיך לייגן אויף דער ערד, זאָגנדיק, אַז אויך אונדז וועט מען באַלד שיסן. אין עטלעכע מינוט אַרום האָט מען אונדז געהייסן אויפשטיין און פאַרזעצן אונדזער אַרבעט.

איך האָב אַזוי געאַרבעט צוזאַמען מיט אַ קליינער גרופּע יידן פיר טעג. אויף נאַכט־לעגער האָט מען אונדז געפירט אין תפיסה אויף בריסקער גאַס. ביז היינט קאָן איך נישט פאַרשטיין, ווי אַזוי האָט עס פּאַסירט, אַז נאָכן ענדיקן די אַרבעט, האָט מען אונדז אַוועקגעפירט אין שפּיטאָל און פאַראייניקט מיט דער גרופּע לעבנגעבליבענע יידן — פּאַכ־לייט".

אַן אַנדער עדות גיט איבער:

„דער פּוילישער פּאַליציאַנט טשאַרני האָט דערציילט מיי־נעם אַ פריינד, אַ קריסט, ביי וועמען איך האָב זיך באַהאַלטן און ער האָט געראַטעוועט מיין לעבן, אַז ער איז באַשטימט געוואָרן צו היטן די גריבער בייַנאַכט, דעם ערשטן טאָג נאָך דער „אַקציע". אַ גאַנצע נאַכט האָט זיך די ערד געהויבן, אַזוי ווי כוואַליעס פון אַ ים. אַ שטראָם פון בלוט און אַ ווייסער שוים האָט זיך געריסן פון אינעווייניק, באַגלייט פון

און 10 פון אונדז דערהרגעט. איך האָב זיך צוריקגעצויגן אין געלויף און זיך דערלאַנגט צו אַ בנין, נעבן שפּיטאָל. דאָס איז געווען אַ האָלץ־סקלאַד. איך און נאָך אַ יונגער מענטש, זענען זאַלבעצווייט אַרויפגעקראָכן אויפן בוידעם, אונטערן משופּעדיקן דאַך און זיך דאָרט באַהאַלטן. מיר האָבן דאָרט געטראָפן אַ דאָקטאָר מיט זיין משפּחה, וועלכע האָבן נאָך פריער, פאַר אונדז, זיך דאָרט באַהאַלטן.

אין משך פון גאַנצן טאָג האָבן מיר געקוקט דורך די שפּאַרונעס אין דאַך און געזען, ווי די ס״ס־לייט האָבן כסדר געפירט יידן צום זאַמל־פּלאַץ, נעבן בית־עולם. מ׳האָט זיי איינגעטיילט אין גרופּן, זיך איזדיעקעוועט איבער זיי, געשלאָגן און אַ טייל פון זיי אפילו געהרגעט אויפן אָרט.

כ׳האָב געזען, ווי מ׳האָט אַרויסגעריסן קליינע קינדער פון די עלטערנס אָרעמס, אָנגעכאַפּט זיי פאַר די פיסלעך, ווען די קעפּלעך זענען אַראָפּגעהאַנגען אונטן און זיי דערשאָסן״.

די מיטגלידער פון יודנראַט, וועלכע זענען צוגלייך מיט אַלעמען געבראַכט געוואָרן אויפן זאַמל־פּלאַץ, זענען אָוועקגעשטעלט געוואָרן אין אַ זייט, צוזאַמען מיט די פּאַכלייט. זיי האָבן געפּרוווט כאַפּן אַ שמועס מיט עבנערן וועגן זייער גורל און אָט וואָס עס דערציילט וועגן דעם אַן עדות־ראייה:

„די ערשטע האָט געאיילט און איז צוגעגאַנגען צו אים בערטא שוואַרצמאַן. זיין ענטפער איז געווען: „דו, בערטאַ, וועסט גיין די ערשטע צום גרוב!״ און באַלד האָט ער זי אַוועקגעשטעלט, צוזאַמען מיט איר מאַן אין דער ערשטער שורה פון דער גרופּע. וואָס איז געפירט געוואָרן קיין דאָבראָוואָליע. דעם זעלבן גורל האָבן אויך געהאַט די איבריקע מיטגלידער פון יודנראַט, וועלכע זענען געפירט געוואָרן די ערשטע צו די גריבער.

אויך אַנדערע יידן, וועלכע האָבן זיך געקענט מיט עבנערן, זענען צוגעגאַנגען צו אים און געבעטן רחמים, ער זאָל זיי לאָזן לעבן. צווישן זיי איז געווען דער מעבל־סוחר סעגאַליעוויטש, אַ הויכער, שלאַנקער זקן. עבנער האָט אים באַפוילן צו שטעלן זיך אויף די קני, זיין קאָפּ אַראָפּגעבויגן צו דער ערד. עבנער האָט דאַן אַרויסגענומען זיין רעוואָלווער און אים געשאָסן אין נאַקן״.

איינע פון די עדות דערציילט, ווי זי האָט געזען עטלעכע מיטגלידער פון יודנראַט — דערמאָרדעטע אויפן בית־עולם. אייניקע זענען דערשאָסן געוואָרן אויפן אָרט און עטלעכע זענען באַגאַנגען זעלבסטמאָרד, דורך אַראָפּשלינגען סםטאַבלעטן.

די דורכקעמונג פון די באַהעלטענישן

אין די צוויי ווייטערדיקע טעג — פרייטיק און שבת (י״ט, כ׳ מרחשון — דעם 30־טן און 31־טן אָקטאָבער) האָבן די רוצחים, אין באַגלייטונג פון שפּיר־הינט, אָן איבעררייס פאָרגעזעצט די דורכקעמונג פון געטאָ.

איינער אַן עדות דערציילט:

„פרייטיק, אַרום צוויי אַזייגער נאָכמיטאָג, האָבן מיר אין אונדזער באַהעלטעניש דערהערט די שטים פון דייטשן, וואָס האָבן איינער צום אַנדערן געזאָגט:

— אָט דאָ געפינען זיך יידן!

באַלד האָט זיך אַ הונט אַריינגעריסן אין אונדזער באַהעלטעניש און אָנגעהויבן שטאַרק בילן. די דייטשן האָבן אַריינגעשריען צו אונדז: „פאַרוואָס גייט איר נישט צו דער אַרבעט? צי ווילט איר נישט אַרבעטן? אויב איר וועט תיכף נישט אַרויסגיין, וועט איר אַלע אומקומען. מיר וועלן אייך פאַרניכטן מיט גראַנאַטן!״

מיר זענען געזעסן מיט איינגעהאַלטענע אָטעמס, אין טיפן שטיל־שווייגן און זיך נישט גערירט פון אָרט, ווי קיין לעבעדיק וועזן וואָלט זיך אינעווייניק נישט געפונען. די דייטשן האָבן זייער וואָרענונג נאָכאַמאָל און נאָכאַמאָל איבערגעחזרט, און אין עטלעכע מינוט אַרום האָבן מיר דערהערט ד׳עם אויפרייס פון אַ האַנט־גראַנאַט, און באַלד דערנאָך — אַ צווייטן אויפרייס, נאָענט פון אַריינגאַנג. די באַהעלטעניש איז פול געוואָרן מיט רויך. נאָך אַ רגע און מיר וואָלטן דערשטיקט געוואָרן. בלית־ברירה האָבן מיר גענומען פויזען און אַרויסקריכן פון דער נאָרע. ווען איך בין אַרויס, האָב איך דערזען: דייטשן שטייען אויף די קני, נעבן אַריינגאַנג פון דער באַהעלטעניש און קוקן אויף אונדז מיט ווילדע גזלנישע אויגן, האַלטנדיק אַנטקעגן אונדז אויסגעשטרעקטע רעוואָלווערן אין זייערע הענט. זיי האָבן אונדז גענומען שלאָגן מיט גומי־שטעקנס איבער די קעפּ און אונדז אויסגעזעצט אויף דער ערד. אַן ס״ס־אָפיציר איז צוגעגאַנגען צו אונדז און באַפוילן אָפּצוגעבן אַלץ, וואָס מיר האָבן ביי זיך. זיי האָבן זיך נישט באַנוגנט מיט אונדזערע חפצים, וואָס מיר האָבן זיי אָפּגעגעבן און האָבן אויך אַראָפּגעצויגן די אויבערשטע זאַכן פון אונדז. איך האָב געוויזן דעם אָפיציר מיין אַרבעטס־קאַרטע. ער האָט אָנגעקוקט און ווילד גענומען שרייען: „דו הינטישער זון! פאַרוואָס האָסטו זיך באַהאַלטן? אַלע אַרבעטער פון דרוקעריי געפינען זיך איצט אין שפּיטאָל־בנין און וועלן בלייבן לעבן״. און ער האָט מיין אַרבעטס־קאַרטע צעריסן אויף פּיצלעך.

נאָך דעם ווי מ׳האָט אונדז פאַראייניקט מיט נאָך אַ גרופּע געכאַפּטע יידן, האָט מען אונדז געהייסן מאַרשירן צום זאַמל־פּונקט נעבן קאַרלינער בית־עולם. דאָרט האָט מען אונדז באַפוילן זיך צו שטעלן אויף די קני, צוזאַמען מיט אַנדערע טויזנטער יידן. פּלוצים האָט זיך דערהערט אַ רציחהדיק אויסגעשריי: „אויפשטיין! מאַרשירן!״

מיר האָבן זיך אויפגעשטעלט און גענומען שפּאַנען, מיר זענען אַרויס פון די גרענעצן פון געטאָ און געגאַנגען אין דער ריכטונג פון דאָבראָוואָליע, וואָס געפינט זיך ביי אַ דריי קילאָמעטער פון שטאָט.

ס׳איז געווען אַ וואַרעמער, לויטערער טאָג. מיר האָבן מאַרשירט גיך. פויערים פון די אַרומיקע דערפער זענען געשטאַנען גרופּנווייז און אונדז אָנגעקוקט מיט צופרידנקייט און פאַרגעניגן. מיר האָבן זיך דערנעענטערט צו די גריבער. מיט שוידער האָבן מיר דערזען טויטע גופים, וואָס זענען געלעגן צוואָרפן אין די זייטן פון וועג. דאָס זענען געווען

זיך אויסגעשטעלט ווי מ׳האָט זיי באַפוילן, און אויף זייערע פּנימער האָט זיך געלאָזט מערקן אַן אויסדרוק פון צופרידנקייט. דעם אינזשיניער יאָסעליעוויטש און דעם אַרבעטסלייטער, בערעזנבוים, האָט ער פּלוצים געהייסן זיך אומקערן צוריק אין בנין אַריין.

די אויסגעשטעלטע אַרבעטער אין דרויסן זענען גלייך אַרומגערינגלט געוואָרן דורך אַן אָפּטיילונג ס״ס־לייט. אָבער — אַנשטאָט זיי פירן צו דער אַרבעט, האָט מען זיי אַוועקגעפירט אויפן בית־הקברות און דאָרטן זיי דערשאָסן. פאַר די אויגן פון הונדערטער יידן וואָס האָבן זיי נאָכגעפאָלגט מיט די בליקן דורך די שפּיטאָל־פענצטער. די מענטשן אין שפּיטאָל האָבן גענומען אַרומלויפן איבער די פּאַלאַטעס, ווי משוגעים, געוויינט און געשריען. ווייל, אויב מ׳האָט אומגעבראַכט פאַבריק־אַרבעטער, וועלכע זענען אַזוי נויטיק פאַר די דייטשן — האָבן די איבערגעבליבענע געזאָגט — איז דאָך שוין קלאָר, וואָס אונדז דערוואַרט... עטלעכע פון די אָנוועזנדיקע זענען באַגאַנגען זעלבסטמאָרד דורך אַראָפּשלינגען סם־טאַבלעטן, וואָס זיי האָבן געהאַט ביי זיך גרייט. דער ערשטער האָט עס געטאָן דער הויט־דאָקטאָר גרינבערג. נאָך אים — די טאָכטער פון דעם קאַרלינער רבין (זי איז נישט באַלד געשטאָרבן). אַ סך מענטשן האָבן זיך געווענדעט צו די דאָקטוירים און געבעטן רחמים מ׳זאָל זיי געבן צו פאַרציעס סם. אָבער די דאָקטוירים האָבן געהאַט צוגעגרייט סם בלויז פאַר זיך און זייערע משפּחות. געווען אַזעלכע, וואָס האָבן זיך גענומען פאַרניכטן זייערע חפצים: צעריסן געלט, צעבראָכן זייגערס א. א. וו.

עבנער האָט זיך צוריקגעקערט און מיט אים דער אינזשיניער זיג. ביי זייער אַריינקומען האָבן די מענטשן זיך צוריקגעצויגן אין שרעק און געזוכט אַ באַהעלטעניש אין די ווינקלען. עבנער האָט אַרויסגענומען אַ בויגן פּאַפּיר און געמאָלדן אַז די פאַכלייט, וועמענס נעמען ער וועט אויסרופן, זאָלן גלייך אַרויס אויפן הויף.

ער האָט אָנגעהויבן מיט דער רשימה פון די שניידער. פון 60 נעמען האָט ער אויסגערופן בלויז 20. אויך פון די מיט־אַרבעטער פון שטאָט־ראַט האָט ער גענומען בלויז אַ העלפט פון די פאַרשריבענע. אַזוי איז אויך געווען מיט די שלאָסערס, בויערס, פּלויטן־מאַכערס, סטאָליאַרעס, שוסטערס, רימאַרעס, דרוקעריי־אַרבעטער און אַנדערע. די איבעריקע האָבן זיי באַפוילן צו פאַרבלייבן אין שפּיטאָל־בנין.

פאַרן ריכטער א. נוימאַן פון פרידנס־געריכט אין חיפה האָט דערציילט איינער פון די עדות:

נאָכן מאָרד איבער די אַרבעטער פון לוריעס פאַבריק, זענען אַרויסגעפירט געוואָרן צוגאָב־גרופּן און אויך זיי זענען דערמאָרדעט געוואָרן. נאָך דעם האָט מען אַרויסגעפירט אַ גרופּע ציין־דאָקטוירים, אינערלעכע דאָקטוירים, שניידערס, שוסטערס, דרוקערס, אין סך־הכול — אַ 30 מענטשן און מ׳האָט זיי אַוועקגעשטעלט אין אַ זייט. אין דערזעלבער רגע איז צוגעלאָפן אַן ס״ס־מאַן, מיט אַ געשריי: אויב עס געפינען זיך צווישן אונדז סטאָליאַרעס. איך האָב געטראַכט, אַז ס׳איז סיי־ווי נישטאָ וואָס צו פאַרלירן, האָב איך געעפנט אַ פּענצטער, אַרויסגעשפּרונגען אין דרויסן און געשריען: „איך בין אַ סטאָליער!“ גלייך נאָך מיר האָבן גענומען אַרויסשפּרינגען נאָך מענטשן.

דער אָפיציר, וואָס איז געשטאַנען דערנעבן, האָט מיט אַן אויסדרוק פון שרעקלעכער רציחה אויפן פּנים, גענומען שרייען: „קיינע טישלער! צוריק, פאַרפלוכטע יודען!“ דאָס דאָזיקע פּנים וועל איך קיינמאָל נישט פאַרגעסן. גלייך איז געעפנט געוואָרן אַ פייער און אייניקע פון די, וואָס זענען געשפּרונגען הינטער מיר, זענען דערהרגעט געוואָרן. ביז היינט קאָן איך נישט פאַרשטיין, ווי אַזוי מיר איז געלונגען צו דערלאַנגען זיך און פאַראייניקן מיט דער גרופּע פון די 30 פאַכלייט“.

143 יידן, וועלכע זענען פאַרבליבן נאָך דער סעלעקציע, זענען איבערגעגעבן געוואָרן צו דער פּוילישער פּאָליציי, וועלכע האָט זיי אַוועקגעפירט דורך די גאַסן אַלברעכטאָווסקע און זאַוואַלנע, אין דער שטאָטישער תפיסה, אויף ברישקער גאַס.

איינער פון די עדות רעכנט אויס אייניקע נעמען פון די 143 יידן: חיה כראַפּונסקי; די משפּחות פון די שניידער שערמאַן און טשערטאָק; גייער פון קאָסטושקאָ־גאַס; די ציין־דאָקטאָרין בעקערמאַן און אירע צוויי ברידער: וואָווקע און מיקי; אברהם פערטשיק (וווינט היינט אין חיפה); ברוך פרידמאַן (געפינט זיך איצט אין אַמעריקע); ד״ר יאַקובזאָן און 7 אַנדערע דאָקטוירים.

און נאָך איינער גיט צו אַ ריי נעמען: די דאָקטוירים פראַגער, יאָז, ליעמישאָוו און וואָלאָוועלסקי; אויסער זיי: באָניע וואָלקאָוויטש; סיאָמע יעלינסקי (לעבט היינט אין דייטשלאַנד); ליודוועניצקי; דער איינבינדער קאָלאָמיצקי; ליובאַשעווסקי פון דער זייף־פאַבריק; דוד גלייבמאַן (געפינט זיך היינט אין אַמעריקע); יוסף באַנקאָווסקי (אַ שלאָסער); ראובן דאָלינקאָ (אַ פוטער־אַרבעטער); משה׳ל ראָזשאַנסקי (אַ שלאָסער); דוד פעדערמאַן; יודל פורמאַן; יחיאל גרושקאָ (דער זון פון שניידער אויף האָנטשאַרסקי גאַס); בערעזנבוים (מייסטער פון לוריעס פּאַפּיר־פאַבריק); דער הינקענדיקער פעלדשטיין (אַ ציין־טעכניק); באַנקאָווסקי פון אייזן־געשעפט, וועלכער האָט זיך געראַטעוועט פון דער שחיטה אין סאַרנע.

צווישן די פרויען האָבן זיך געפונען: נעמי קאַזר; קלוי־בערזאָן (פון פעדערן־געשעפט); קערמאַן (די טאָכטער פונעם הייוון־פאַרקויפער); די פרויען און קינדער פון די שניידער: שערמאַן, גייער, טשערטאָק; דאָס מיידל קלאָצמאַן; חיה שטיינבערג און חנה׳לע, די טאָכטער פון קאַרלינער רבין, וועלכע האָט צוליבן סם, וואָס זי האָט איינגענומען, מיט מאַטערניש זיך קוים דערשלעפּט ביז דער תפיסה, ווו זי איז ביינאַכט געשטאָרבן.

אין עטלעכע טעג אַרום איז באַוווּסט געוואָרן, אַז די פאַרבליבענע אין שפּיטאָל, האָט מען באַפוילן זיך אויסצוטאָן נאַקעט, נאָכדעם האָט מען זיי אַרויסגעפירט אויפן שפּיטאָל־הויף, ווו מ׳האָט זיי דערשאָסן.

אַ רעש. אַזוי איז געווען ביז אינדערפרי, ווען אויפן אָרט זענען געקומען ס״ס־לייט און באַגאָסן מיט הייסן קאַלך די בערגלעך ערד פון די פאַרשאָטענע גריבער.

דער פּאָליציאַנט האָט שפּעטער געליטן פון אַ נערוון־דערשיטערונג און אין משך פון אַ גאַנצער וואָך נישט געגעסן און נישט געשלאָפן.

דער נס אין דער לעצטער רגע

אַ נס, ענלעך צו דעם, וואָס האָט געטראָפן מיט דעם ייד, וואָס האָט געאַרבעט אין די גריבער און געבליבן לעבן, האָט אויך געטראָפן מיט אַנדערע דריי פאַראורטיילטע צום טויט. איינער פון זיי דערציילט אין זיינע עדות־דערקלערונגען:

„אויפן וועג צו די גריבער האָט מיר געבעטן די מוטער פון בערטאַ שוואַרצמאַן, וועלכע איז געגאַנגען צוזאַמען מיט איר איינינקל, צו זאָגן דעם אָפּיציר, אַז זי האָט איבערגעלאָזט אין איר שטוב אַ פולע גלאָז מיט גאָלד. איך האָב אירע רייד איבערגעגעבן דעם דייטש, נאָר ער האָט מיר אויף דעם גאָרנישט געענטפערט.

אין מאָמענט, ווען מיר זענען שוין געשטאַנען ביי די גריבער און גענומען זיך אויסטאָן, האָב איך באַמערקט, ווי יענער אָפּיציר לויפט אין געאייל, קוקט זיך אַרום אין אַלע זייטן, ווי ער וואָלט עמעצן געזוכט. איך בין אים אַרויס אַנטקעגן. ער האָט צו מיר אַ ווונק געטאָן, איך זאָל צוגיין צו אים. איך האָב אָנגעכאַפּט מיין פרוי ביי דער האַנט און זי מיטגעשלעפּט מיט זיך.

— ניין, ניין, נאָר דיך האָב איך גערופן! — האָט ער געשריען און געפאָכעט מיט זיין רעוואָלווער. אָבער, ווען ער האָט געזען, אַז איך וועל אָן מיין פרוי נישט גיין, האָט ער אונדז ביידן געהייסן זיך זעצן אין אַ זייט. ער איז וועגן דעם געגאַנגען פרעגן דעם ס״ס־עלטסטן און האָט זיך צוריקגעקערט, נישט זאָגנדיק אונדז גאָרנישט. פונוייטן האָב איך דערזען, אַז די טאָכטער פון בערטאַ שוואַרצמאַן שטייט שוין אַ נאַקעטע, און נאָר זי האָט געוווּסט ווו דאָס גאָלד איז באַהאַלטן, האָב איך זיך אָנגענומען מיט מוט, צוגעגאַנגען צום אָפּיציר און אים געזאָגט, אַז בלויז מיט דער הילף פון דעם דאָזיקן מיידל, קאָן איך געפינען דעם באַהאַלטענעם אוצר. דער דייטש איז אויפגעשפּרונגען, ווי פון אַ ביס פון אַ שלאַנג און געשאָלטן און צום סוף געפרעגט:

— ווו איז זי?

איך האָב גערופן דאָס מיידל. פון דעם באַרג מלבושים האָט זי אַ כאַפּ געטאָן אַ מאַנטל, זיך איינגעהילט אין אים און צוגעלאָפן צו אונדז. אַלע דריי האָבן מיר זיך געזעצט אויף דער ערד און אַ דייטש האָט אונדז געהיט.

אין אַ קורצער צייט אַרום האָט מען אונדז געהייסן אַרויפגיין אויף אַ מאַשין, אין באַגלייטונג פון עטלעכע דייטשן, וואָס זייערע פנימער זענען געווען זייער רויט — באַשפּריצט מיט בלוט. מיר זענען געקומען צום הויז פון די שוואַרצמאַנס, אויף אַלעקסאַנדראָווער גאַס, אויסערן געטאָ. אַן ס״ס־אָפּיציר איז צוזאַמען מיט שוואַרצמאַנס טאָכטער אַריין אין שטוב און געזוכט, אָבער זיי זענען אַרויס מיט ליידיקע הענט. מיר זענען דאַן אַוועקגעפירן אין געטאָ, געזוכט אין דער באַהעלטעניש, אונטער דער אַפּטייק, און געפונען אַ טעקע מיט פּאַפּיר־געלט, גאָלדענע רינגלעך און אַ פּאַפּיראָסן־פּושקע. דער אָפּיציר האָט צוגענומען די רינגלעך און פּאַפּיראָסן־פּושקע, דאָס פּאַפּיר־געלט האָט ער איבערגעלאָזן.

מיר זענען אַראָפּ אין דער באַהעלטעניש אָן דעם דייטש און נאָכאַמאָל גענומען זוכן. דאַן האָבן מיר געפונען די גלאָז מיטן גאָלד, אָבער מיר האָבן באַשלאָסן נישט צו מעלדן וועגן דעם און פאַרזעצן אונדזער זוכן, ביז ס׳וועט טונקל ווערן. אַ ביסל פונעם גאָלד האָבן מיר געגעבן דעם דייטש, וואָס האָט געהיט ביים אַריינגאַנג. ווען עס איז טונקל געוואָרן, האָט ער אונדז געהייסן אַרויסגיין און מיטגיין מיט אים. ער האָט אונדז צוגעפירט צום אָפּיציר און איבערגעגעבן אים דאָס גאָלד, וואָס ער האָט פון אונדז באַקומען. יענער האָט עס אַריינגעלייגט אין קעשענע. איך בין צו אים צוגעגאַנגען און געזאָגט, אַז מיר האָבן נאָך דערווייל נישט געפונען דאָס גאַנצע גאָלד. מאָרגן, גלייך פון באַגינען וועלן מיר פאַרזעצן דאָס זוכן און מיר וועלן געוויס געפינען. ער האָט אונדז צוגעפירט צו די ס״ד־זעלנער, וועלכע האָבן אונדז באַגלייט. זיי זענען געווען פון דער ספּעציעלער פאַרניכטונגס־אָפּטיילונג, וואָס איז געקומען און האָבן נישט געקענט די שטאָט. איך האָב זיי געבעטן, זיי זאָלן אונדז אָפּפירן אין שפּיטאָל־בנין, ווו עס געפינען זיך די פאַכלייט, און מאָרגן אינדערפרי זאָלן זיי אונדז קומען נעמען, כדי פאַרזעצן דאָס זוכן אין דער באַהעלטעניש. צו אונדזער גרויסער פאַרוווּנדערונג און גליק זענען זיי, צוליב עפּעס אַ סיבה, נישט געקומען, און אַזוי זענען מיר פאַרבליבן אין שפּיטאָל, צווישן די פאַכמענער״.

צווישן די לעבנגעבליבענע אין שפּיטאָל־בנין

צו די הונדערטער יידן, וועלכע זענען אויסגעטיילט געוואָרן ווי פאַכלייט און נוצלעכע אַרבעטער, זענען אין משך פון די דריי טעג פון דער „אַקציע״ צוגעקומען נאָך הונדערטער יידן, וועלכע האָבן זיך דורך אַלע מיטלען און וועגן דערלאַנגט צום שפּיטאָל, ווי צום לעצטן און איינציקן רעטונגס־פּונקט. די ענגשאַפט איז פאַרשטאַרקט געוואָרן און צוזאַמען דערמיט די אומריינקייט און שמוץ. קיין עסן האָט מען נישט געגעבן. די איינציקע שפּייז איז געווען: בוראַקעס און ריבן, נישט קיין געקאָכטע, וואָס זענען געבראַכט געוואָרן פון די נאָענטע גערטנער. אין דער זעלבער צייט זענען פון די גריבער געבראַכט געוואָרן ביי אַ צוואַנציק יונגע בחורים, וועלכע זענען שוין געשטאַנען נאַקעטע. די דייטשן האָבן באַמערקט זייערע שיין־געבויטע שטאַרקע קערפּערס און האָבן צו זיי געזאָגט: „אויב איר ווילט אַרבעטן, וועט איר בלייבן לעבן!״

זונטיק — דעם 1־טן נאָוועמבער, 9 אַזייגער אינדערפרי, איז עבנער געקומען אין שפּיטאָל און ער האָט באַפוילן, אַז די פאַראַנטוואָרטלעכע פאַר די אַרבעטער פון לוריעס פאַניר־פאַבריק, זאָלן אויסשטעלן זייערע מענטשן אין שורות און גיין צו דער אַרבעט. זיי זענען איילנדיק אַרויס אין דרויסן,

עטלעכע אַרומיקע קליינע שטיבלעך. צוזאַמען — 11 הייזער — אַרומגעצוימטע מיט שטעכל־דראָט. דורך די פענצטער פלעגן מיר זען דעם שטח פון געוועזענעם גרויסן געטאָ, וואָס איז איצט געשטאַנען חרוב, פּוסט, איינגעהילט אין אַ טויט־שטילקייט... יעדער איינער האָט פאַר זיך געפונען אַ שטיקל אָרט און זיך, ווי עס איז, איינגעאָרדנט. פון דרויסן האָבן אונדז געהיט פּוילישע פּאָליציאַנטן. נעבן טויער האָט געברענט אַ שייטער און אונדזערע היטער זענען וואַך געווען גאַנצע נעכט.

יעדן פרימאָרגן פלעגן מיר אַרויסגיין צו דער אַרבעט, אין באַגלייטונג פון די קריסטלעכע אַרבעטס־לייטער, וועלכע פלעגן וואַרטן אויף אונדז ביים טויער, פון וואַנען זיי פלעגן אונדז פירן צו אונדזערע אַרבעטס־פּלעצער. פאַרן אַרויסגיין פלעגן אונדז די פּאָליציאַנטן ציילן. אין יעדן הויז איז דערלויבט געווען צו פאַרבלייבן איין מענטש — צו מאַכן אָרדענונג און צוגרייטן אָוונט־ברויט פון די קאַרטאָפל, גרויפּנס, סוכאַרעס און אַנדערע פּראָדוקטן, וואָס האָבן זיך געפונען אין די הייזער, ווי אַ זֵכר פון זייערע פריערדיקע איינוווינער, וועלכע האָבן עס דורך אומגעהויערע שוועריקייטן און מסירת־הנפש זיך דערוואָרבן... אין די אָוונטן פלעגט מען זיך צונויפקומען צו די שניידער, וועלכע האָבן געאַרבעט אין געטאָ גופא — צו הערן און דערציילן נייעס.

דער פאַראַנטוואָרטלעכער פאַר דער גרופּע שניידער איז געווען לייבל שערמאַן, אַ גרויסער ספּעציאַליסט אויף זיין געביט, אַזוי, אַפילו די דייטשן האָבן אָפּגעשאַצט זיין פאַכמענישקייט. אין איינעם אַן אָוונט האָט אונדז שערמאַן דערציילט, אַז עבנער און אינזשיניער זיג האָבן בייטאָג באַזוכט דאָס געטאָ, כדי צו זען, ווי אַזוי מ׳האָט זיך דאָ איינגעאָרדנט. ער האָט באַפּולמעכטיקט שערמאַנען און בערל גייער אַכטונג צו געבן, אַז אין געטאָ זאָל זיין ריין און אַז מענטשן זאָלן זיך נישט אַרויסדרייען פון דער אַרבעט, און דאַן וועט ער זאָרגן וועגן זייער באַשפּייזונג. ער האָט אויך באַפוילן: מ׳זאָל אַכטונג געבן, אַז אין געטאָ זאָלן נישט אַריינדרינגען קיין יידן, וואָס זענען נישט רעגיסטרירט צווישן די געטאָ־איינוווינער. אויב אַזאַ פאַל וועט געשען — האָט ער אָנגעזאָגט — וועט פאַלן די פאַראַנטוואָרטלעכקייט אויף אַלעמען.

מ׳שמוגלט זיך אַריין אין קליינעם געטאָ

און ווירקלעך — נאַכט נאָך נאַכט זענען אַריינגעדרונגען אין קליינעם געטאָ יידן, וואָס האָבן זיך אויסגעבאַהאַלטן זינט דער שחיטה, אין גרויסן געטאָ. און איצט — מיטן קומען פון ווינטער — האָבן זיי נישט קאָנענדיק מער אויסהאַלטן די קעלט און דעם הונגער, זיך אַריינגעקריגן אין קליינעם געטאָ. זייערע נעמען האָבן נישט פיגורירט אויף די רשימות פון די אַרבעטנדיקע און דעריבער האָבן זיי געמוזט זיך היטן פאַר פרעמדע אויגן. די פּוילישע פּאָליציי האָט עס אָבער דערשפּירט. זי פלעגט דורכפירן אומגעריכטע רעוויזיעס און די געפונענע נישט־לעגאַלע יידן פלעגן דערמאָרדעט ווערן.

כדי אויסצומיידן די זוכונגען און דורכקעמונגען פון געטאָ, האָבן די צוגעקומענע יידן אָנגעהויבן אַרויסצוגיין אויף אַרבעט, צוזאַמען מיט די באַרעכטיקטע דערצו. די אַרבעטס־לייטער פלעגן פאַרן דאָזיקן „חסד״ זייערן קריגן גוט באַצאָלט. צווישן די צוגעקומענע האָבן זיך געפונען: מאָטל שוכמאַן; גוטקע פעלדמאַן; דער שוסטער פעלדמאַן, זיין טאָכטער און זון; די משפּחה האָלצמאַן — דער מאַן און אַ זון; חיה פאָרטנאָי; די טאָכטער פון ד״ר יאַקובסאָן; פּסח שערמאַן. אָבער שלעכט און ביטער איז געווען דער גורל פון די פרויען מיט קינדער, וועלכע האָבן זיך אַריינגעקריגן אין קליינעם געטאָ. זיי האָבן, פאַרשטייט זיך, נישט געקאָנט אַרויסגיין צו דער אַרבעט און די סכנה פון טויט איז געהאַנגען איבער זיי יעדן טאָג און יעדע רגע.

איין עדות דערציילט: „אַ באַזונדערער פאַל האָט פּאַסירט מיט דער פרוי און צוויי טעכטער פון געוועזענעם דירעקטאָר פון דער תרבות־שול אין קאַרלין, טוביה לעווין, וועלכער האָט אַלס העברעאישער שרייבער זיך אונטערגעשריבן מיטן פּסעוודאָנים טל (ער איז אומגעקומען אין דער ערשטער אַקציע פון די 8000 מענער). די אַלע דריי פרויען האָבן זיך באַהאַלטן אין אַ הויז אויף בערנאַרדינסקע גאַס. בעת די זוכונגען האָט זיי אַ דייטש געפונען. די גרויסע טאָכטער האָט זיך זייער דערשראָקן און אויסגעבראָכן אין אַ ספּאַזמאַטיש געוויין. אין האַרץ פון דייטש האָבן זיך דערוועקט מענטשלעכע געפילן. ער האָט זיי צוגעדעקט מיט שמאַטעס און געזאָגט, אַז אין דעם דאָזיקן אָרט וועט מען שוין מער נישט זוכן, און אין אָוונט וועט ער זיי ברענגען ברויט. און ווירקלעך — ער האָט געהאַלטן וואָרט. די דריי פרויען האָבן זיך דאָרט באַהאַלטן דריי וואָכן צייט. איינמאָל, ווען מיר האָבן זיך צוריקגעקערט פון דער אַרבעט און אַדורך יענץ הויז, האָבן זיי זיך אַריינגעכאַפּט אין אונדזערע רייען און אַריין אין געטאָ. בעת איינער פון די דורכקעמונגען און רעוויזיעס האָט מען זיי געפונען און דערהרגעט.

די זוכונגען אין אַלטן געטאָ

אין אַ געוויסער צייט אַרום האָבן זיך באַנייט די זוכונגען אין אַלטן געטאָ, און יעדן טאָג זענען דאָרט געפונען געוואָרן באַהאַלטענע יידן, וועלכע זענען אומגעבראַכט געוואָרן. דער אָרגאַניזאַטאָר פון די דאָזיקע זוכונגען איז געווען דער קאָמענדאַנט פון דער פּוילישער פּאָליציי: סאָלאָגיאָוו. אין די נעכט פלעגן די איינוווינער פון קליינעם געטאָ זען דורך די פענצטער די געכאַפּטע יידן, ווי זיי פלעגן זיצן אויף דער ערד, אין דער שטאַרקער קעלט, נאָענט פון דעם שייטער, ווו די פּאָליציאַנטן פלעגן זיך וואַרעמען. זיי האָבן אויסגעזען, ווי פאַרשטיינערטע. אין משך פון די וואָכן, וואָס זיי האָבן זיך אויסגעבאַהאַלטן, פאַרפרוירענע, אויסגעהונגערטע און דורכגעדרונגענע פון שרעק, ווי געיאָגטע חיות, זענען זיי אינגאַנצן אויסגעשעפּט געוואָרן פון די כוחות. געווען צווישן זיי אויך פּיצלעך קינדער. מיטן באַגינען פלעגט מען זיי אָפּפירן אין אַרעסט־הויז פון ס. ד., דאָרט זענען זיי געזעסן און געוואַרט, ביז עס פלעגט זיך צונויפקלייבן אַ גרעסערע גרופּע יידן, און דאַן פלעגט מען זיי אַוועקפירן אין דאַבראָוואָליע און דערשיסן.

דער סוף פון די לעבנגעבליבענע

די פוילישע פּאָליציי האָט איבערגעגעבן די 143 יידן צו דער תפיסה־מאַכט. איינער פון זיי דערציילט:

„דאָ האָבן געהערשט בעסערע, מער־מענטשלעכע באַציונגען און בעסערע באַדינגונגען. די געבראַכטע יידן האָבן באַקומען אַרעסטאַנטן־קליידער און די פרויען און מענער האָט מען פונאַנדערגעטיילט אין באַזונדערע קאַמערן, צו 30—40 פּערזאָן אין אַ קאַמער. די דאָקטוירים האָט מען געגעבן אַ באַזונדערן צימער. אין יעדן קאַמער האָבן זיך געפונען: אַ טיש און צוויי בענקלעך. די תפיסה־אויפזעער האָבן געפרעגט די יידן, צי זיי האָבן עפּעס געגעסן? אָבער קיין עסן האָט מען זיי נישט געבראַכט. הונגעריקע האָט מען זיך געלייגט שלאָפן אויף דער שטיינערנער, הוילער און קאַלטער פּאָדלאָגע. צומאָרגנס אינדערפרי האָט מען געגעבן צו קליינע שטיקלעך ברויט און זודיק וואַסער. אין יענעם טאָג האָט מען אַלעמען געפירט אין באָד אַריין. דאָרט זענען אויך דיזינפעקציאָנירט געוואָרן זייערע מלבושים און חפצים. נאָך דער באָד, האָט מער געקריגן מיטאָג: אַ ביסל וואַסערדיקע זופּ.

נאָך מיטאָג האָט מען די אַרעסטאַנטן אַרויסגעפירט אויף אַ שפּאַציר אין תפיסה־הויף, אויף אַ פערטל שעה. נאָך דעם, ווי מ׳האָט זיי צוריקגעקערט אין די קאַמערן, איז געקומען עבנער און געזאָגט: „זייט וויסן, אַז איר זענט ווי ניי־געבוירענע. איר דאַרפט אַרבעטן פלייסיק און דאַן וועט איר בלייבן לעבן. אין תפיסה וועט איר זיך געפינען עטלעכע טעג, ביז מ׳וועט אויפשטעלן פאַר אייך אַ קליינעם געטאָ". ער האָט זיך געווענדעט צו איינעם און געפרעגט אים זיין פאַך. יענער האָט געענטפערט, אַז ער איז אַ שמיד. עבנער האָט אים געהייסן ווייזן זיינע הענט. ער האָט זיי באַטראַכט און זיך צעריטשעט:

— וואָס? אַ שמיד מיט אַזעלכע איידעלע הענט? — ער האָט אים אַרויסגעפירט אויפן הויף און מער האָט מען אין תפיסה דעם מענטש נישט געזען.

איינע אַ פרוי דערציילט:

„אויך אין קאַמער פון די פרויען האָט זיך עבנער אויפגעפירט אויף אַן ענלעכן אופן. דורך זיינס אַ באַוועגונג מיטן פינגער: רעכטס אָדער לינקס, איז געחתמעט געוואָרן דער גורל פון אַ מענטש — לעבן אָדער טויט. איך געדענק, ווי דעם ערשטן טאָג האָט ער געהייסן אַרויספירן פון קאַמער די ציין־דאָקטאָרין בעקערמאַן און די כלה פון איר ברודער אוןביידן האָט ער געטויט. עבנער איז געווען זייער טעטיק אין יענע טעג. ער האָט כמעט יעדן טאָג באַזוכט די תפיסה, און יעדער באַזוך זיינער האָט באַדייט: אַ טויט־אורטייל אויף נאָך עטלעכע יידן. דעם דריטן טאָג איז ער געקומען און האָט אָפּגעטיילט די דאָקטוירים פון די איבעריקע אַרעסטאַנטן, זאָגנדיק זיי, אַז זיי גייען אויף אַרבעט אין קראַנקן־קאַסע (אין עטלעכע טעג אַרום האָט איינער אַ קריסט דערציילט דעם שניידער שערמאַן, אַז די דאָקטוירים האָט מען אַוועקגעפירט אויפן בית־עולם און נאָך דעם, ווי מ׳האָט זיי באַפוילן זיך אויסטאָן נאַקעט, זענען זיי אַלע דערשאָסן געוואָרן).

איינער פון זיי — דער דענטיסט וואָוקע בעקערמאַן, האָט געפּרוווט אַנטלויפן. ער איז אָבער געכאַפּט געוואָרן און מ׳האָט אים דערשאָסן.

נאָך אַ פרוי, אַן עדות, גיט צו: „מיר האָבן זיך שפּעטער דערוווּסט, אַז די דאָקטוירים האָט מען דערשאָסן דערפאַר, ווייל די קריסטלעכע דאָקטוירים: דילעווסקי און מיכיילאָוו האָבן דערקלערט די דייטשן, אַז לויט זייער מיינונג זענען די יידישע דאָקטוירים מער נישט פּעאיק צו קיין אַרבעט, צוליב זייערע דערשיטערטע נערוון, נאָך די שווערע איבערלעבונגען אין געטאָ".

נאָכן פינפטן טאָג פון געפינען זיך אין תפיסה, זענען די ערשטע גרופּעס אַרויס צו דער אַרבעט. די קריסטלעכע אַרבעטס־לייטער זענען געקומען אין תפיסה, מיט באַשטעטיקונגען פון אינזשיניער זיג, אַז זיי האָבן דאָס רעכט צו באַקומען אַרבעטער.

עס דערציילט איינער פון די דרוקעריי־אַרבעטער:

„מיר זענען אַרויס צו דער אַרבעט ערשט אויפן זעקסטן טאָג. מיר זענען געגאַנגען מיט וואַקלענדיקע פיס דורך בריסקער גאַס. די קריסטן האָבן אונדז באַטראַכט, אַזוי־ווי מיר וואָלטן געווען עפּעס וונדער־באַשעפענישן פון אַן אַנדער פּלאַנעט...

די קריסטלעכע אַרבעטס־חברים אונדזערע אין דער דרוקעריי האָבן גערעדט צו אונדז מיט פריינדשאַפט און זיך באַטייליקט אין אונדזער צער. מיר האָבן אָבער געפילט, אַז דאָס זענען פּוסטע רייד, סתם פון יוצא וועגן.

דאָרט האָבן מיר אויך געקראָגן עפּעס צו עסן. נאָך דער אַרבעט האָט מען אונדז צוריקגעפירט אין תפיסה אַריין, אין דער באַגלייטונג פון אַ קריסטלעכן אַרבעטער, וועלכער האָט אונדז געהיט. אַזוי איז געווען יעדן טאָג.

אין יענע טעג האָבן מיר אָנגעהויבן פרייער אָפּצואָטעמען, קריגן שפּייז און מיר האָבן געקאָנט אַפילו ברענגען עפּעס פאַר אַנדערע אַרעסטאַנטן, וועלכע האָבן נאָך דערווייל נישט געאַרבעט. עבנער פלעגט מאַכן „באַזוכן" ביי אונדז יעדן אָוונט, כדי צו קאָנטראָלירן צי אַלע אַרבעטן. עטלעכע פרויען, וועלכע האָבן נאָך פאָרלויפיק נישט געאַרבעט, האָט ער אַרויסגעפירט אין דרויסן און זיי דערשאָסן".

אין עלף טעג אַרום, דעם 12־טן נאָוועמבער, ס׳איז דאַן געווען זייער אַ קאַלטער טאָג, האָבן די אַרעסטאַנטן צוריקבאַקומען זייערע מלבושים.

מ׳האָט אונדז באַפוילן זיך אויסצושטעלן אין הויף אויף אַן אַפּעל, און דער תפיסה־נאַטשאַלניק האָט זיך מיט אונדז פריינדלעך געזעגנט. ער האָט אונדז געטרייסט, אַז פון איצט אָן וועט זיך אונדזער לאַגע פאַרבעסערן. אָנגעטאָן אין שמאַטעס, זענען מיר געפירט געוואָרן דורך די פּוסטע און וויסטע גאַסן פון דער שטאָט, אין באַגלייטונג פון תפיסה־וועכטער, אין קליינעם געטאָ אַריין.

דער קליינער געטאָ

דער קליינער געטאָ איז אויפגעשטעלט געוואָרן הינטערן פּאָוויאַטאָוון שפּיטאָל אין קאַרלין. זיין צענטער איז געווען דאָס הויז, ווו עס האָט זיך פריער געפונען די ישיבה, און

נישט געווען אויפן פלאַץ און זיי האָבן מיר באַהאַלטן אין אַ טאַפּטשאַן. אין אָוונט האָבן זיי מיר אַרויסגענומען פון דאָרטן און איינציקווייז זענען מיר אַוועק צום אָפּגעשטימטן פלאַץ, אויף לאַהישינער גאַס, נעבן די באַן־רעלסן, און פון דאָרט האָבן מיר זיך אַוועקגעלאָזט אין דער ריכטונג פון קאָברין.

נאָך 6 שעה גאַנג זענען מיר אָנגעקומען אין דאָרף ווולקע. דאָרט האָט אויף אונדז שוין געוואַרט אַ קריסט, וועלכער האָט אונדז געפירט דורך אַ זייטיקן, ווייטן וועג, און אונדז איבער־געגעבן צו אַ צווייטן קריסט, וועלכער האָט אונדז אויף אַ שיפל אַריבערגעפירט אויף דער צווייטער זייט טייך. ער האָט אָנגעוויזן אויפן נאָענטן וואַלד און וואַרעם געזאָגט: „גייט, און גאָט זאָל אייך העלפן!" אַ גאַנצע נאַכט האָבן מיר געבלאָנדזשעט. צומאָרגנס האָבן מיר געטראָפן אַ גרופּע מענטשן וועלכע האָבן גערעדט רוסיש. זיי האָבן זיך פאָר־געשטעלט פאַר אונדז אַלס פאַרטיזאַנער, און געזאָגט, אַז זיי קאָנען זיך מיט אונדז נישט פאַרנעמען, ווייל זיי גייען אויס־פירן אַ באַשטימטע אויפגאַבע. דעריבער האָבן זיי אונדז אָפּ־געשיקט צו זייער שטאַב, אָנווייזנדיק די ריכטונג, וווהין מיר דאַרפן גיין. ביי אַ 40 קילאָמעטער פון קאָברין האָט אונדז באַגעגנט אַ גרופּע פאַרטיזאַנער, וועלכע האָבן אונדז אַריינ־געפירט אין אַ שטוב און האָבן אונדז געזאָגט, אַז מיר קאָנען דאָרט איבערנעכטיקן און צומאָרגנס וועלן זיי אונדז קומען נעמען צו די פאַרטיזאַנער. דער שומר, וועלכער האָט אונדז געהיט, האָט אונדז פאַרטרויט, אַז דאָס איז אַ באַנדע אוקראַי־נער און מיר דאַרפן תיכּף אַנטלויפן פון דאַנען, אויב מיר ווילן בלייבן לעבן. מיר זענען אַנטלאָפן און ווידער געקומען אין וואַלד אַריין. נאָך אַ געוויסער צייט בלאָנדזשען האָבן מיר באַגעגנט אַ גרופּע רייטער. דאָס זענען געווען יידישע פאַרטיזאַנער, וועלכע האָבן אונדז אַוועקגעפירט צום רוסישן קאָמאַנדיר. ער האָט זיך אָפּגעזאָגט אָנצונעמען אונדז אָן געווער און האָט אונדז אָפּגעשיקט צוריק קיין פינסק.

אויסגעמאַטערטע און צעבראָכענע האָבן מיר זיך געלאָזט אין וועג אַריין. יעדעס מאָל האָבן מיר געשיקט עמעצן פון אונדזערע מענטשן אין אַ הויז פון אַ פויער צו קריגן עפּעס עסן. ליידער האָט קיין איינער פון די געשיקטע זיך נישט צוריקגעקערט... ביז מיר זענען אָנגעקומען צוריק קיין פינסק, איז פון אונדזער גרופּע פון 11 פּערזאָן, וואָס זענען אַרויס פון געטאָ, געבליבן בלויז דריי: איך, פרידמאַן און פערטשיק. נאָך פיל ליידן און מאַטערניש אין פינסק, זענען מיר ווידער אַרויס זוכן פאַרטיזאַנער. דאָסמאָל — אין דער ריכטונג פון מאָלאָדעטשנע. מיר זענען אָנגעקומען אַהין פונקט בעת אַ שלאַכט צווישן דייטשן און פאַרטיזאַנער. דעריבער זענען מיר אַוועק פון דאָרטן אין דער ריכטנג פון שטעטל סערניק. אין דאָרף סוואַריצעוויטש איז אונדז געלונגען צו פאַרייניקן זיך מיט אַ גרופּע פאַרטיזאַנער, וועלכע האָט זיך ערשט אָנגעהויבן צו אָרגאַניזירן און אַ דאַנק דעם האָט מען אונדז אָנגענומען אין דער גרופּע אָן געווער".

איין עדות האָט דערציילט וועגן דעם גורל פון צוויי בלאָנדזשענדיקע פינסקער יידן אין וואַלד:

„בעת איינער פון די דורכקעמונגען פון גרויסן געטאָ, האָט מען אַנטדעקט אונדזער באַהעלטעניש און מ'האָט אונדז אַוועקגעפירט אין הויז פון דער ס. ד. מיין שוואָגער שמואל קאָראָבייניק האָט געהאַט ביי זיך אַ באַהעלטענע שער אין אַ שטיוול. ס'איז אונדז געלונגען אין משך פון די ערשטע שעה'ן פון דער נאַכט אַרויסצוציען עטלעכע אייזערנע קראַטעס פון פענצטער־ראַם, און באַרוועסע, מ'זאָל נישט דערהערן אונדזערע טריט, זענען מיר אַנטלאָפן און זיך דערלאַנגט אין געטאָ. דאָרט האָבן מיר געפונען שיך, אַ טשייניק און צונויפגעקליבן אַ ביסל שפּייז־פּראָדוקטן אין עטלעכע פאַרלאָזטע בונקערס, און פאַרטאָג זענען מיר אַריין אין אַ קעלער פון אַ פאַרלאָזט הויז אויף נאָוואַ גאַס, נעבן די באַן־רעלסן. דאָרט זענען מיר אָפּגעזעסן אַ גאַנצן טאָג. אָוונט־צייט האָבן מיר דורך הינטער־געסלעך פון שטאָט, זיך דערלאַנגט צום טייך, וואָס האָט שוין אָנגעהויבן פאַרפרוירן ווערן. אַריבערגייענדיק דעם טייך, זענען מיר נאָך פיל בלאָנדזשענישן אָנגעקומען אין אַ וואַלד, נאָענט פון דאָרף ווולקע.

אונטער אַן אַרויסגעריסענעם בוים, וואָס זיינע וואָרצלען האָבן זיך געצויגן אין דער הויך, האָבן מיר איינגעאָרדנט אַ באַהעלטעניש, וווּ מיר זענען געזעסן 4 חדשים. אויף דער דאָזיקער צייט האָבן אונדז געקלעקט די שפּייז־פּראָדוקטן וואָס מיר האָבן געבראַכט מיט זיך פון געטאָ. מיר פלעגן עסן איין מאָל אין טאָג און שטילן דעם דורשט מיט שניי, וועלכן מיר האָבן צעלאָזן ביי אַ פייער, וואָס מיר פלעגן אָנצינדן אין די פאַרנאַכטן, אָדער באַגינען. אין מערץ 1943 האָבן זיך ביי אונדז געענדיקט די שפּייז־פּראָדוקטן. מיר זענען געווען געצוווּנגען זיך צוריקצוקערן אין פאַרלאָזטן פוסטן געטאָ אין פינסק, ווו מיר האָבן געזוכט, און אין פאַרשידענע באַהעלטע־נישן נאָך געפונען אַ ביסל גרויפּן און מעל און די זעלבע נאַכט זענען מיר צוריקגעגאַנגען אין וואַלד אַריין. אין אַפּריל האָבן מיר באַשלאָסן צו געפינען פאַרטיזאַנער, פאַר יעדן פּרייז, ווייל מיר זענען אינגאַנצן געבליבן אָן שפּייז. צוויי מאָל האָבן מיר זיך אָנגעשטויסן אויף באַנדעס פויערים, וועלכע האָבן ביי אונדז צוגערויבט אַלץ, וואָס מיר האָבן געהאַט ביי זיך. דאָס ערשטע מאָל איז אונדז געלונגען ביידע צו אַנטלויפן, אָבער — ביים צווייטן מאָל איז מיין שוואָגער געהרגעט געוואָרן דורך די פויערים. בלייבנדיק אַליין, האָב איך, נאָך פיל מאַטערנישן, איבערגעטאָן זיך ווי אַ פויער, זיך דערלאַנגט אין דער געגנט פון פּאָהאָסט־זאַגאָראָדזקי. דאָרט האָב איך זיך אָנגעשלאָסן אין אַ גרופּע יידישע פאַרטיזאַנער, אויפן נאָמען פון קאַגאַנאָוויטש, וואָס איר קאָמענדאַנט איז געווען דוד באָבראָוו".

די לעצטע טעג פון קליינעם געטאָ

אויף די איבעריקע איינוווינער פון קליינעם געטאָ האָבן זיך געגרייט גרופּעסווייז צו אַנטלויפן. יעדע גרופּע האָט באַשטימט איינע פון די ליידיקע הייזער, אויסערן געטאָ, אַלס אַ טרעף־פּונקט, ווען עס וועט קומען דער דעצידירנדי־קער מאָמענט. דאָרט האָבן זיי אָנגעגרייט ברויט און אַנדערע שפּייז־אַרטיקלען, וואָס זיי פלעגן ברענגען צוריקגייענדיק

געוועז אויך פֿאַלן, ווען די דייטשן אַליין פֿלעגן ברענגען צוגאָב־יידן אין געטאָ. אַזוי איז אויך געבראַכט געוואָרן דוד ניידיטש (דער געוועזענער סעקרעטאַר פֿון גימנאַזיע „תרבות"). צוזאַמען מיט אַ גרופּע יידן איז אים געלונגען צו אַנטלויפֿן פֿון זיין באַהעלטעניש אין אַלטן געטאָ און זיך צו דערלאַנגען אין איינעם פֿון די דערפֿער. אויפֿן וועג האָבן זיי אָנגעטראָפֿן אַ פּויער, וועלכער האָט זיי איבערגעגעבן צו דער ס. ד. ווען מ׳האָט זיי געפֿרעגט וועגן זייער פֿאַך, האָט ניידיטש געזאָגט, אַז ער איז אַ סטאָליער, און אַ דאַנק דעם איז ער געבראַכט געוואָרן אין געטאָ.

אין קליינעם געטאָ האָט מען דערציילט, אַז בעת די דורקעמונגען פֿונעם שטח פֿון גרויסן געטאָ, האָט מער דאָרט געפֿונען דעם רב ראָזענצווייג. ווען דער פּאָליציאַנט האָט אים גענומען אַרויסשלעפּן פֿון זיין באַהעלטעניש, האָט דער רב אים געשטאָכן מיט אַ מעסער און איז אַנטלאָפֿן. אַ צווייטער פּאָליציאַנט האָט אים נאָכגעשאָסן און דערהרגעט.

דער באַראָמעטער פֿאַר דער עקזיסטענץ פֿון קליינעם געטאָ

די מענטשן אין קליינעם געטאָ האָבן, ווי עס איז, זיך צוגעוווינט צום נייעם לעבנס־שטייגער — געאַרבעט, געקאָכט, געשלאָפֿן און צייטנווייז אַפֿילו געשפּילט אין קאָרטן. אָבער דאָס אָנגעשטרענגטע טראַכטן און שרעק פֿאַרן מאָרגן — האָט קיינעם אויף אַ רגע נישט געגעבן קיין רו. עס זענען אַרומגעגאַנגען קלאַנגען, אַז ביז יאַנואַר 1943 וועט פּינסק זיין „יודן־ריין"... ביז דאַן דאַרפֿן די קריסטלעכע אַרבעטער זיך אויסלערנען ביי די יידן זייערע פֿאַכן, כדי זיי זאָלן קאָנען פֿאַרטרעטן די יידן אויף זייערע אַרבעטס־פּלעצער.

אויך דאָס פֿיבערהאַפֿטע פֿאַרגרייטן זיך פֿון די דייטשן מיט קליידונג, שיך, לעדערוואַרג און אַנדערע אַרטיקלען, האָט פֿאַרשטאַרקט אין געטאָ די זאָרג און מורא, אַז בלויז אַ קורצע צייט איז פֿאַרבליבן פֿאַר דער עקזיסטענץ פֿון געטאָ, און דערפֿאַר נוצן זיי אויס וואָס מער די יידישע בעלי־מלאכות, — די שניידערס, שוסטערס, גאַרבאַרעס און סטאָליאַרעס זענען געווען פֿאַרוואָרפֿן מיט אַרבעט. און כדי אויסצופֿירן די גרויסע צאָל באַשטעלונגען פֿון די דייטשן, זענען די יידישע בעלי־מלאכות געווען געצוווּנגען צו אַרבעטן ביז שפּעט אין דער נאַכט. דער באַראָמעטער פֿאַר דער צייט פֿון דער עקזיסטענץ פֿון געטאָ זענען, בעיקר, געווען — דער שניידער שערמאַן און דער ציין־טעכניק פֿעלדשטיין. לויט דער צאָל טעג, וואָס זיי איז נויטיק געווען אויף אויסצופֿירן די דייטשישע באַשטעלונגען, האָט מען אויסגערעכנט די צאָל טעג, וואָס זענען פֿאַרבליבן פֿאַר דער עקזיסטענץ פֿון געטאָ.

מ׳גייט אַרויס אין די וועלדער

אין יענע טעג זענען אויסגעאַרבעט געוואָרן כלערליי מינים פּלענער, ווי אַזוי אַרויסצוגיין פֿון געטאָ אין די וועלדער. געווען אַזעלכע, וואָס האָבן זיך איינגעשאַפֿן געווער, ווייל זיי האָבן געוווּסט, אַז דאָס איז דער ערשטער באַדינג, כדי אריינגענומען צו ווערן אין די רייען פֿון די פּאַרטיזאַנער.

ביי דער גאַנצער סכנה, וועלכע האָט געדראָט די געבליבענע אין געטאָ, צוליב דעם אַרויסגיין פֿון אָרגאַניזירטע גרופּעס אין וואַלד אַריין, האָט זיך דאָך געלאָזט מערקן דאָס פֿעלן פֿון אַ טייל מענטשן, וועלכע זענען פֿאַרשוווּנדן געוואָרן פֿון געטאָ. אין אַ געוויסן שבת־צונאַכטס איז איינע פֿון די גרופּעס אַרויס אין וואַלד. אַזוי ווי זונטיק איז נישט געווען קיין אַרבעטס־טאָג, האָבן די אַנטלאָפֿענע געהאַט צו זייער דיספּאָזיציע צוויי נעכט און אַ טאָג, ביז מ׳וועט באַמערקן זייער פֿאַרשווינדן. ווען מ׳האָט מאָנטיק געפֿרעגט ביי די פֿאַרבליבענע אַרבעטער: ווו זענען זייערע חברים? האָט מען געענטפֿערט, אַז זיי זענען קראַנק. ערשט מיטוואָך איז אויפֿגעדעקט געוואָרן די זאַך, אַז אין געטאָ פֿעלן יידן, וואָס זענען אַנטלאָפֿן צו די פּאַרטיזאַנער. אָבער „מ׳האָט שוין זיי געכאַפּט!" — אַזוי האָבן ליגנעריש דערקלערט די דייטשן, כדי אָנצושרעקן אַנדערע, זיי זאָלן נישט אַנטלויפֿן פֿון געטאָ.

דער גורל פֿון די אַנטלאָפֿענע אין די וועלדער

איינער אַן עדות דערציילט:

„מיר זענען צוזאַמען געווען 20 פּערזאָן, ווען מיר זענען אַרויס פֿון קליינעם געטאָ צו זוכן פּאַרטיזאַנער אין וואַלד. אויפֿן וועג האָט אונדז איינער אַ קריסט געוויזן די ריכטונג, וווהין צו גיין. מיר האָבן באַגעגנט פֿיר פּאַרטיזאַנער, וועלכע האָבן אונדז פֿריינדלעך באַגריסט און געזאָגט, אַז זיי וועלן באַלד צוריקקומען מיט זייער קאָמאַנדיר. אין עטלעכע שעה אַרום זענען געקומען ביי אַ צוואַנציק באַוואָפֿנטע רייטער. זיי האָבן ביי אונדז צוגענומען אַלץ, וואָס מיר האָבן געהאַט ביי זיך: אַ ביקס, אַ רעוואָלווער און אַנדערע ווערט־זאַכן און האָבן אונדז איבערגעלאָזט. מיר זענען געווען געצווּנגען צוריקקערן זיך אין שטאָט אַריין. נאָכן באַהאַלטן זיך עטלעכע טעג אין אַן אַלט פֿאַרלאָזט הויז, בין איך אַוועק צוזאַמען מיט הערשל באָבראָוו, מיר זענען אַריבער דעם פֿאַרפֿרוירענעם טייך און זיך באַהאַלטן אין די זומפּן. עטלעכע פֿון אונדזערע באַקאַנטע פּויערים האָבן אונדז אייניקע מאָל געבראַכט ברויט. אַזוי האָבן מיר געלעבט 4 חדשים אין שוידערלעכע באַדינגונגען, ביז מיר זענען אַוועק ווייטער און דאָרט ענדלעך זיך פֿאַראייניקט מיט דער פּאַרטיזאַנער־אָפּטיילונג: „מיסיוראַ". אונדזער דירעקטער קאָמענדאַנט איז געווען: וואָלאָדיאַ קאָוואַלטשיק".

וועגן אַ צווייטער גרופּע אַנטלאָפֿענע פֿון קליינעם געטאָ, דערציילט אַ פּרוי, אַן עדות, פֿאָלגענדעס:

„אין איינעם אַ טאָג איז צו מיר געקומען ברוך פֿרידמאַן, וועלכער האָט געאַרבעט אויסערן געטאָ און האָט מיר פֿאַרטרויט אַ סוד, אַז 10 אַרבעטער, צוזאַמען מיט אים, האָבן באַשלאָסן אַוועקצוגיין אין וואַלד אַריין, און אויב איך וויל, קאָן איך מיטגיין מיט זיי. אין איינעם אַ טאָג האָבן מיר צוגעגרייט עסן און שטיוול. די בחורים זענען אַרויס אינדערפֿרי צו דער אַרבעט. איך האָב אַראָפּגענומען פֿון מיינע מלבושים די געלע לאַטעס און אַזייגער איינס בייטאָג בין איך אַרויס פֿון געטאָ און אַוועק צום אַרבעטס־פּלאַץ פֿון די צען בחורים. דער קריסטלעכער אַרבעטס־לייטער איז בעת־מעשה

פאַרטיזאַנער־באַנדעס, וועלכע זענען טעטיק אין דער געגנט פון די זומפּן אַרום פּריפּעט.

דעריבער באַפעל איך, נישט געקוקט אויף די עקאָנאָמישע וואַקלונגען (אָדער עקאָנאָמישער נויטווענדיקייט), צו פאַרניכטן און ליקווידירן דעם פינסקער געטאָ.

מ׳דאַרף איבערלאָזן 1000 מענער — פאַכלייט, אויף וויפל דאָס וועט מעגלעך זיין אויסצופירן, און זיי האַלטן אונטער אַ געהעריקער אויפזיכט. אויך די 1000 וועט מען שפּעטער דאַרפן פאַרניכטן״.

געחתמעט:
ה. הימלער.

(דער דאָזיקער דאָקומענט געפינט זיך אין די טעקעס פון דאָקומענטאַציע־צענטער אין בערלין, און ער ווערט אויך דערמאָנט אינעם אַרטיקל פון ד״ר יוסף קערמיש א. נ. „יידישע העלדישקייט לויט די דאָקומענטן פון שונא״, פאַרעפנטלעכט אינעם העפט נומ. 6—7: „ידיעות פון יד־ושם״ — טבת תש״ך — יאַנואַר 1956).

די רעדער פון דער נאַצי־מאַשין האָבן זיך אָנגעהויבן באַוועגן מיט דער נאַטירלעכער דייטשישער פּינקטלעכקייט און טייוולאָנישער שנעלקייט, און אין צוויי טעג אַרום — דעם 29־טן אָקטאָבער, 4 אַזייגער פאַרטאָג, זענען שוין אָנגעקומען קיין פינסק ספּעציעלע פאַרניכטונגס־קאָמאַנדעס.

וועגן די צוגרייטונגען און טעטיקייט פון די דאָזיקע אָפּטיילונגען ביים פאַרניכטן די פינסקער יידן, געפינט זיך ביי אונדז דער דין־וחשבון פון דער אויספירונג און דער סך־הכול־באַריכט פונעם קאָמאַנדיר אונטער וועמענס אָנפירונג די ליקווידאַציע פון געטאָ איז דורכגעפירט געוואָרן. דער דאָזיקער דאָקומענט ווערט געבראַכט אין זיין פולן טעקסט אינעם ענדגילטיקן באַריכט פון דער דייטשישער פּראָקוראַטור. דער אָריגינאַל פונעם אויבנדערמאָנטן דאָקומענט געפינט זיך צווישן די דאָקומענטן, וואָס די רויטע אַרמיי האָט פאַרכאַפּט ביי דער קאָמאַנדשאַפט פון 15־טן דייטשישן פּאָליציי־רעגימענט, און איז צום ערשטן מאָל פאַרעפנטלעכט געוואָרן, אין אַ געקירצטער פאָרם, אין דער צייטונג „דבר״ אין ארץ־ישראל — דעם 6־טן פעברואַר 1944 (י״ב שבט תש״ד), אַלס אַ טעלעגראַמע פון איליאַ ערנבורג, וואָס איז דערהאַלטן געוואָרן דורך דער פאַרמיטלונג פון יידישן אַנטיפאַשיסטישן קאָמיטעט אין מאָסקווע.

אַ פולע איבערזעצונג פונעם דאָקומענט איז אָפּגעדרוקט געוואָרן אין „דבר״ דעם 15־טן נאָוועמבער 1953.

דער דאָזיקער באַריכט איז אויך פאַרעפנטלעכט געוואָרן אינעם רוסישן בוך א. נ. „באַשולדיקנדיקע דאָקומענטן״ — צווייטער טייל — אויף די זייטן 34—36, און אָט איז זיין פולער טעקסט:

סך־הכול באַריכט (ערפאַרונגס־באַריכט)

נאָך דעם, ווי עס איז אָפּגערופן געוואָרן דער באַפעל וועגן דעם באַלדיקן מאַרש, האָט די קאָמפּאַניע באַקומען דעם 27.10.42 אַ באַפעל צו קומען דעם 28.10.42, 21 אַזייגער, קיין קאָברין. אין הסכם מיטן באַפעל איז די קאָמפּאַניע געקומען אויף מאַשינעס קיין קאָברין און פון דאָרט איז זי געשיקט געוואָרן קיין פינסק. צו דעם מערב־אַריינגאַנג פון שטאָט איז די קאָמפּאַניע אָנגעקומען דעם 29.10 — 04.00 אַזייגער פאַרטאָג.

אויף דער באַראַטונג, וואָס איז פאָרגעקומען דעם 28.10.42 אין פינסק, ביים רעגימענט־קאָמאַנדיר, קורסק, איז באַשלאָסן געוואָרן, אַז צוויי באַטאַליאָנען, און נעמלעך, דער צווייטער באַטאַליאָן פון דעם 15־טן פּאָליציי־פּאָלק און די צווייטע רייטער אָפּטיילונג, וועלן נעמען אויף זיך די אויסערלעכע אַרומרינגלונג, בעת די 10־טע ראָטע פונעם 15־טן פּאָליציי־פּאָלק און די 11־טע ראָטע פונעם 11־טן פּאָליציי־פּאָלק, אָן צוויי אָפּטיילונגען, ווערן באַשטימט אויף דורצוקעמען דאָס געטאָ.

די 11־טע ראָטע פונעם 11־טן פּאָליציי־פּאָלק, אָן איין אָפּטיילונג (וועלכע וועט אין אָוונט באַפרייט ווערן פון דורכקעמען) איז באַשטימט געוואָרן צו באַוואַכן דעם זאַמלפּונקט און די באַזונדערע טראַנספּאָרטירונגען צום טויטונגס־אָרט, וואָס האָט זיך געפונען 4 קילאָמעטער פון פינסק, ווי אויך אויף אַרומצורינגלען דעם טויטונגס־אָרט.

צו אָט דער לעצטער אויפגאַבע זענען שפּעטער טיילווייז אויסגענוצט געוואָרן רייטער. דאָס דאָזיקע מאָסמיטל האָט זיך גלענצנדיק באַרעכטיקט, ווייל, ווען 150 יידן האָבן געמאַכט אַ פּרווו צו אַנטלויפן, האָט מען זיי אַלע געכאַפּט, הגם אייניקע פון זיי איז שוין געלונגען אַוועקצוגיין עטלעכע קילאָמעטער פון שטאָט.

די אַרומרינגלונג איז באַשטימט געוואָרן אויף 04.30 פאַרטאָג, און עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז אַ דאַנק דעם, וואָס די אָנפירער האָבן באַצייטנס פערזענלעך דורכגעפירט די אויסשפּירונג און אויך אַ דאַנק דעם, וואָס אַלץ איז דורכגעגאַנגען געהיים, איז די אַרומרינגלונג געמאַכט געוואָרן זייער גיך און די יידן האָבן נישט געהאַט קיין מעגלעכקייט זיך אַרויסצודרייען.

לויטן באַפעל האָט די דורכקעמונג פון געטאָ געדאַרפט זיך אָנהויבן 06.00 אַזייגער פאַרטאָג, אָבער צוליב דער פינצטערקייט איז דער אָנהויב פון דער דורכקעמונג איבערגערוקט געוואָרן אויף אַ האַלבער שעה. די יידן, וועלכע האָבן זיך אַרומגעקוקט, וואָס עס קומט פאָר, האָבן, צום גרעסטן טייל, אָנגעהויבן פרייוויליק זיך זאַמלען אויף אַלע גאַסן — צו דער דורכקאָנטראָלירונג, אַזוי אַז מיט דער הילף פון צוויי וואַכמייסטערס האָט זיך גלייך, אין דער ערשטער שעה איינגעגעבן צו ברענגען עטלעכע טויזנט יידן צום זאַמלפּונקט. ווען די איבעריקע יידן האָבן דערזען ווהין עס גייט דער שטראָם, זענען זיי אַליין צוגעשטאַנען צו דער קאָלאָנע, אַזוי אַז צוליב דעם קאָלאָסאַלן מענטשן־געזאַמל, האָט זיך נישט איינגעגעבן דורכצופירן די קאָנטראָל אויפן זאַמל־פּלאַץ, וועלכע די וואַך־פּאָליציי האָט געהאַט פאַרפּלאַנירט (אין דעם ערשטן טאָג פון דער דורכקעמונג האָט מען אויסגערעכנט בלויז אויף 1000—2000 מענטשן). די ערשטע דורכקעמונג האָט זיך פאַרענדיקט 17.00 אַזייגער, אָן קיין שום פּאַסירונגען.

פון דער אַרבעט. „מיר האָבן באַשטימט פּישקאָס מויען אויפן מאַרק־פּלאַץ — דערציילט איינער — אַלס אונדזער געהיימען טרעף־פּונקט". אין די דאָזיקע טעג פלעגן אַ סך בלייבן נעכטיקן ערגעץ אויסערן קליינעם געטאָ, כדי עס זאָל זיי נישט איבעראַשן אַ פּלוצלינגע „אַקציע" אין מיטן דער נאַכט. אפילו די, וואָס האָבן גענעכטיקט אין געטאָ, האָבן אין יענע נעכט אַרויסגעוויזן אַ באַזונדערע וואַכזאַמקייט.

„שטענדיק זענען מיר געווען אויף דער וואַך — האָט דערציילט איינע, אַן עדות — יעדן פרימאָרגן, פון סאַמע באַגינען, זענען איך און מיין מאַן, געשטאַנען מיט קליינע פּעקלעך אין די הענט ביים צוים פון שטעכל־דראָט: אויב מ'וועט אַרומריגלען דאָס געטאָ — האָבן מיר געטראַכט — וועט אונדז אפשר געלינגען צו אַנטלויפן. יעדן פרימאָרגן פלעגן די חברים לאַכן פון אונדז: „איר זעט שוין, אַז עס האָט גאָר־נישט פּאַסירט! מיר זענען רואיק געשלאָפן אַ גאַנצע נאַכט און איר זענט געפרוירן געוואָרן פון קעלט אין דרויסן".

די אַרבעט ביים שניידער שערמאַן איז אַלץ וויניקער געוואָרן. פעלדשטיין האָט דערציילט, אַז די דייטשן האָבן ביי אים צוריקגענומען דאָס גאָלד, וואָס זיי האָבן אים געהאַט געגעבן אויף צו מאַכן ציינער. עס האָט זיך ממש געשפּירט אין דער לופט, אַז די טעג פון געטאָ זענען די לעצטע. אין איינעם אַ טאָג האָט מען זיך דערוווּסט, אַז נאָך אַ גרופּע יידן האָט זיך אַרויסגעקריגן פון געטאָ און איז אַוועק אין וואַלד. די דייטשן האָבן זיך געמאַכט, אַז זיי באַמערקן עס נישט.

מיטוואָך באַגינען — דעם 23־טן דעצעמבער 1942 — ט"ז בטבת תש"ב — איז דאָס קליינע געטאָ אַרומגערינגלט געוואָרן דורך די דייטשן און אַלע זיינע איינוווינער זענען אַרויסגעפירט געוואָרן אויפן קאַרלינער בית־עולם, ווו זיי זענען דערשאָסן געוואָרן. בלויז געציילטע מענטשן איז גע־לונגען צו אַנטלויפן בעת דער „אַקציע" ממש. זיי האָבן זיך באַהאַלטן אין די אַרומיקע הייזער. איינע, אַ קליינע גרופּע, האָט זיך באַהאַלטן אין אַ מיסט־גרוב, אויפן שטח פון קליינעם געטאָ. די רוצחים זענען געווען פאַרנומען מיט זייערע צוגריי־טונגען צום ווייַנאַכט־יום־טוב, דעריבער איז פיל יידן גע־לונגען צו אַנטלויפן אומבאַמערקטערהייט. אָבער די גרעסטע טייל פון זיי זענען געכאַפּט געוואָרן שפּעטער אין שטאָט און אין דער סביבה און זענען אומגעבראַכט געוואָרן.

איינער פון די אַנטלאָפענע אין יענע טעג דערציילט וועגן זיינע איבערלעבונגען:

איך האָב זיך באַהאַלטן צוזאַמען מיט מיין קוזינע, נעמי קאַזור, וועלכע האָט אויסגעזען ווי אַן אַריערין, ביי אַ קריסטין — אירס אַ באַקאַנטע. זי האָט פאַר מיין קוזינע געשאַפן אַ מעג־לעכקייט אַריבערצוגיין קיין בריסק.

איך בין אַוועק צו אַ באַקאַנטן קריסט, וועלכער האָט מיר דערלויבט צו פאַרבלייבן ביי אים בלויז איין טאָג. ער האָט מיר געגעבן ברויט מיט וואַסער. אין אָוונט בין איך אַוועק זוכן די באַהעלטעניש, וואָס איז צוגעגרייט געוואָרן אויפן בוידעם־שטיבל אין פּישקאָס חרובן הויז אויפן מאַרק־פּלאַץ. וועגן דעם האָב איך נאָך געוווּסט אין די טעג פון קליינעם געטאָ. איך האָב אַנגעקלאַפּט, לויטן אָפּגערעדטן צייכן, און האָב אַרויפגעקלעטערט אין דער הויך. נאָך דעם, ווי איך האָט זיי געזאָגט, ווער איך בין, אַז איך בין אַליין, און אַז אונטן איז קיינער נישטאָ, האָבן זיי מיר אַראָפּגעלאָזט דעם קליינעם לייטער. כ'האָב דאָרט געטראָפן אַ גרופּע יידן, צווישן זיי — ווילקאָוויטשן פון דער דרוקעריי. נאָך אַ באַ־ראַטונג האָבן מיר באַשלאָסן אַרויסצוגיין פון שטאָט. צו דעם צוועק האָבן מיר זיך באַמיט צו קריגן געווער. איך, צוזאַמען מיט מיינעם אַ חבר, האָבן זיך אַריינגעקריגן אין הויז פון אַ דייטש — אַן אינספּעקטאָר אין תפיסה, כדי צוצונעמען זיין ביקס. ליידער האָבן מיר אין שטוב נישט געפונען נישט דעם דייטש און נישט זיין ביקס. מיר האָבן מיטגענומען בלויז עטלעכע פלעשער שנאַפּס און שפּייז־פּראָדוקטן, וואָס מיר האָבן געפונען אין דעם הויז. צומאָרגנס זענען מיר אַוועק צו אַ פּאַליאַק, וועלכער האָט, לויט אונדזערע ידיעות, געהאַט אַ רעוואָלווער. נאָך לאַנגע אונטערהאַנדלונגען און דינגענישן, און נאָכן געבן אים אַ זאַק מיט לעדער, וואָס איך האָב פאַר־זיכטיק אַרויסגעטראָגן פון פאַבריק, ווו איך האָב געאַרבעט, האָבן מיר באַקומען דעם רעוואָלווער מיט 10 קוילן. יענע נאַכט זענען מיר זיך פונאַנדערגעגאַנגען אין פאַרשידענע זייטן און אָפּגעשטימט זיך צו טרעפן צווישן די חורבות פון דער גרויסער שול, כדי זיך צו טיילן מיט ידיעות, און יעדער איינער וועט דאַן זיך לאָזן אין זיין וועג, אויפן באַראָט פון זיין אייגענעם גורל".

די פאַרניכטונג פון די פינסקער יידן — לויט דאָקו־מענטן פון שונא

אין דעם ענדגילטיקן באַריכט, וואָס איז צוגעגרייט גע־וואָרן צום משפט פון די נאַציסטישע מלחמה־פאַרברעכער, וועל־כע זענען פאַרמישט געווען אין דער פאַרניכטונג פון די פינס־קער יידן, האָט דער פּראָקוראָר אונטערגעצויגן פאָלגנדיקן סך־הכול פון דער געטאָ־תקופה:

אין פינסקער געטאָ, וועלכער איז אויפגעשטעלט געוואָרן אין מאַי 1942, זענען אין גרויס ענגשאַפט אַריינגעשפּאַרט געוואָרן ביי 30,000 יידן. ביז אָקטאָבער 1942 זענען מער נישט פאַרגעקומען קיין גרויסע אַקציעס קעגן די יידן. דעם 27־טן אָקטאָבער 1942 האָט דער רייכספירער פון ס"ס, הימלער, אַרויסגעגעבן פאָלגענדיקן באַפעל:

„געהיים.

צום הויפּט־קאָמאַנדיר און קאָמענדאַנט פון דער פּאָליציי אויף אוקראַינע, ס"ס־אויבערגרופּנפירער און פּאָליציי־גענע־ראַל, פּראַצמאַן:

דער הויפּט־שטאַב פון דער וועהרמאַכט איז מיר מודיע, אַז דער שטח: בריסק—האָמעל ליידט אַלץ מער און מער פון איבערפאַלן פון פּאַרטיזאַנער־באַנדעס, וועלכע שטעלן אונטער אַ פראַגע־צייכן אונדזערע מעגלעכקייטן פון צושטעלן פאַר־שטאַרקונגען פאַר די מלחמה־כוחות.

אויפן סמך פון די ידיעות, וואָס זענען מיר איבערגעגעבן געוואָרן, געפינט זיך אין פינסקער געטאָ דער צענטער פון די

מענטשן", כדי איבערצוקליגן דעם גרויזאַמען פּיינט און זיך אַרויסדרייען פון זיינע טייוולשע פאַרניכטונגס־פּלענער.

באַקען זיך מיט די רוצחים!

און אָט זענען צוגאָבלעכע עדות־דערקלערונגען פון דייטשן, וועלכע האָבן זיך באַטייליקט אין דער פאַרניכטונגס־אַקציע פון די פּינסקער יידן.

ערנסט ביגאַלק דערציילט, אַז ער האָט אויסגעפירט די באַפעלן פון זאָורן און האָט זיך באַטייליקט אין דער „אַקציע" אַלס זעלנער פונעם באַטאַליאָן, וואָס האָט דורכגעפירט די אַרומרינגלונג פון געטאָ (דאָס רוב דייטשישע עדות, אַנטיילנעמער אין דער „אַקציע", האָבן צוליב עפּעס וואָס, געהערט בלויז צו די אָפּטיילונגען, וועלכע האָבן זיך געפונען אויסערן געטאָ, און נישט אינעווייניק...). לויט אים, האָבן די דורכקעמונג פון געטאָ אויסגעפירט די ס. ד.־לייט. ער איז אַריין אין געטאָ, נאָכן אַראָפּנעמען די אויסערלעכע אַרומרינגלונג, און האָט געזען אין די גאַסן טויטע קערפּערס פון קינדער און דערוואַקסענע, וועלכע זענען דערמאָרדעט געוואָרן אויפן אָרט. אָבער ער האָט נישט געשאַצט זייער צאָל אויף קיין 1200.

נאָך אַ צוגאָבלעכער אויספאָרשונג האָט ער מודה געווען, אַז אויך די מענטשן פון זיין באַטאַליאָן האָבן אַנטיילגענומען אין דער דורכקעמונג פון געטאָ — אינעווייניק. ביגאַלק אַרבעט איצט אַלס אינספּעקטאָר אין אַ געריכטס־אַמט אין בערלין — שפּאַנדאַו.

וואַלטער ריבערג, וועלכער האָט געדינט אינעם פּאַנצער־באַטאַליאָן פון 15־טן פּאָליציי־פּאָלק, האָט געפּרוווט זיך דערלאַנגען צום טויטונגס־אָרט אין זיין געפּאַנצערטן אויטאָ, אָבער ער איז צוריקגעקערט געוואָרן דורך די ס. ד.־לייט. אויפן וועג האָט ער געזען גרופּעס מענטשן צו 100 פּערזאָן, אַן ערך, אין יעדער גרופּע — אין גרעסטן טייל זענען עס געווען פרויען און קינדער. צווישן די מאַרשירנדיקע יידן, זענען אויך געווען פרויען, וועלכע האָבן געטראָגן טויטע קינדער אין זייערע אָרעמס. אייניקע פון זיי האָבן זיך געפּרוווט וואַרפן אונטער זיין פּאַנצער־מאַשין. צוליב דעם האָט ער אַלעמאָל געמוזט זיך פאַרהאַלטן און איבערוואַרטן, ביז די גרופּע וועט אַדורכגיין. די באַגלייטער פון די גרופּן זענען געווען פון „שופּאָ" (שוץ־פּאָליציי). ריבערג איז איצט קרימינאַל־אָבערמייסטער אין דער פּאָליציי אין מערב־דייטשלאַנד.

דער קעלנער, ווילהעלם רונאָ, וועלכער וווינט איצט אין בערלין — נויהאַלן, האָט זיך פערזענלעך באַטייליקט אין דער דורכקעמונג פון פּינסקער געטאָ. ער האָט געזען הרוגים אין די גאַסן, אָבער אַליין האָט ער נישט געשאָסן...

קורט סעגנער, וווינט איצט אין בערלין — שטיגליץ, האָט געדינט אין פּאַנצער־קאָמפּאַניע. ער האָט געזען די געפירטע צו די טויט־גריבער, באַגלייט דורך דער גראַנאַט־פּאָליציי און ס"ס־לייט, מיט הינט. אויפן וועג האָבן די באַגלייטערס געשאָסן אין מענער און פרויען, וועלכע האָבן נישט געהאַט קיין כוח מיטצוהאַלטן דעם גיכן גאַנג. זייערע טויטע קערפּערס האָבן די באַגלייטערס אַריינגעוואָרפן מיט די פיס אין די גראַבנס ביי די זייטן וועג.

עריך הירשקאָרן, וועלכער וווינט איצט אין בערלין — ראַדאָוו, האָט פון דרויסן, דורכן געטאָ־צוים צוגעזען דעם גאַנג פון דער „אַקציע" און ער האָט זיך געשעמט מיט דער אויפפירונג פון דער דייטשישער פּאָליציי. ער האָט געזען הרוגים צעזייט אין די גאַסן. ווי אויך אַ גרופּע פון אַ 150—200 יידן, וועלכע איז געפירט געוואָרן אין אַ באַשטימטער ריכטונג. די דאָזיקע פּאָליציאַנטן האָבן אויך געהאַט מיט זיך הינט, וואָס עס האָט דערוועקט ביי אים באַזונדערע פּאַרדאַכטן. דער קאָמאַנדיר פון זיין קאָמפּאַניע, קאַקאָט, וועלכער איז געווען קעגן די שטראָף־מעטאָדן און די אכזריותן, וואָס ווערן אָנגעווענדעט לגבי די יידן, האָט פאַרווערט זיינע זעלנער אַריינצוגיין אין געטאָ און פון נייגעריקייטס־וועגן זיך צוקוקן צום גאַנג פון דער „אַקציע". הירשקאָרן אַרבעט איצט אַלס ראַטגעבער אין בויאונגס־וועזן.

ווייטער ברענגען מיר אַ טיילווייזע רשימה פון די אַנטיילנעמער אין דער פאַרניכטונגס־אַקציע אין פּינסקער געטאָ.

דער קאָמענדאַנט פון 15־טן פּאָליציי־רעגימענט איז געווען עמיל קירסק, געבוירן אין רעוועל — עסטאָניע, אין יאָר 1892 און איז געשטאָרבן אין יאָר 1944. 8 חדשים נאָך דער ליקווידאַציע פון פּינסקער געטאָ, מיט וועלכער ער האָט אָנגעפירט, איז ער באַזייטיקט געוואָרן פון זיין אַמט, ווייל עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז זיין פרוי לעהענאַ פון דער משפּחה פעלדהויז (אַ געבוירענע אין טאַלין — עסטאָניע) איז אַ האַלבע יידישקע, פון דער ערשטער מדרגה. זי וווינט היינט אין אַמעריקע.

אַנדערע שטאַב־אָפיצירן פון זעלבן רעגימענט, וועלכע זענען געבליבן לעבן, זענען ביז איצט נישט געפונען געוואָרן.

דער פּאָליציי־באַטאַליאָן 306, איז געווען דער צווייטער באַטאַליאָן פון 15־טן פּאָליציי־רעגימענט. זיין קאָמאַנדיר איז געווען פּאַול לאַנדוער (געבוירן אין 1906, געשטאָרבן אין 1945). זיין אַדיוטאַנט איז געווען: אויבערלייטענאַנט פון דער שוץ־פּאָליציי — היינריך פעלאַנטיוס (געבוירן אין 1914). ער דינט היינט אַלס הויפּט־קאָמיסאַר פון דער פּאָליציי, אין פראַנקפורט אַם־מיין. אַן אַנדער שטאַב־אָפיציר פון זעלבן באַטאַליאָן איז געווען עקשטיין, וועלכער דינט היינט, אַזוי ווי פעלאַנטיוס, אין זעלבן ראַנג, אין פראַנקפורטער פּאָליציי.

מיט דער דריטער אָפּטיילונג אין 306־טן באַטאַליאָן האָט אָנגעפירט דער אויבערלייטענאַנט יאָהאַן יוזעף קור (געבוירן אין 1916), וועלכער דינט היינט, אַלס קאָמיסאַר אין דריטן פּאָליציי־קאָמיסאַריאַט אין פראַנקפורט. ס'איז באַוווסט, אַז ער האָט זיך באַמיט מיט עטלעכע יאָר צוריק צו אָרגאַניזירן אַ באַגעגעניש מיט זיינע געוועזענע קאָמאַנדירן, אָבער קיין סך האָבן זיך נישט באַטייליקט אין איר.

צו יענער אָפּטיילונג האָבן אויך געהערט: דער גרופּן־פירער היינריך גראַס (געבוירן אין 1911), וווינט היינט אין פראַנקפורט; גרופּן־פירער גערד קורצע, היינט — אַ מלוכה־אינספּעקטאָר אין פראַנקפורט. לויט זיינע עדות־דערקלערונגען האָבן אין דער זעלבער גרופּע אויך געדינט: פריץ יאָרשעדע — איצט אַ פּאָליציי־אָפיציר אין פראַנקפורט, און

דעם ערשטן טאָג זענען געטויט געוואָרן ביי 10,000 פּערזאָן. ביינאַכט האָט זיך די אָפּטיילונג, אין שלאַכט־גרייטקייט, גע־פונען אין זעלנער־קלוב.

דעם 30.10.42 איז דאָס געטאָ דורכגעקעמט געוואָרן אַ צווייטן מאָל. דעם 31.10 — אַ דריטן מאָל און דעם 1.11.42 — אַ פערטן מאָל. אין אַלגעמיין זענען צום זאַמל־פּלאַץ צונויפ־געטריבן געוואָרן ביי אַ 15,000 יידן. די קראַנקע יידן און די קינדער, וועלכע זענען פאַרבליבן אין די הייזער, זענען גע־טויט געוואָרן אויפן אָרט. אין געטאָ זענען געטויט געוואָרן ביי 1,200 יידן. קיין שום פּאַסירונגען, חוץ איינע, זענען נישט פאָרגעקומען. ווען ס'איז געמאָלדן געוואָרן די יידן, אַז די, וועלכע וועלן אָנווייזן, ווו זיי האָבן באַהאַלטן גאָלד, וועט געשענקט ווערן דאָס לעבן, איז געקומען אַ ייד און האָט גע־מאָלדן, אַז ער האָט באַהאַלטן אַ מאַסע גאָלד. איין וואַכ־מייסטער איז אַוועק מיט אים. צוליב דעם, וואָס דער ייד האָט די גאַנצע צייט אָפּגעצויגן, בעטנדיק דעם וואַכמייסטער, ער זאָל אַרויפגיין מיט אים אויפן בוידעם, האָט אים דער וואַכ־מייסטער אומגעקערט צוריק צום זאַמל־פּלאַץ, אין געטאָ. דאָרט האָט דער ייד זיך אָפּגעזאָגט צו זעצן אויף דער ערד, ווי די איבעריקע יידן, און פּלוצלינג האָט ער זיך געוואָרפן אויף אַ רייטער פון עסקאַדראָן, האָט אַרויסגעכאַפּט ביי אים די ביקס און דעם שטעקן און אָנגעהויבן שלאָגן דעם רייטער. בלויז אַ דאַנק דעם, וואָס עס האָבן זיך אַריינגעמישט די זעלנער פון דער אָפּטיילונג, איז דער דאָזיקער אָנפאַל נישט געלונגען. צוליב דעם פאַרבאָט צו באַנוצן זיך מיט הייס געווער, האָט מען דעם יידן בעתן געראַנגל דערלאַנגט אַ זעץ מיט אַ האַק איבערן קאָפּ. ער איז געפאַלן אויף דער ערד און איז תיכף געטויט געוואָרן.

דעם 1.11.42, 17.00 אַזייגער, איז די קאָמפּאַניע באַ־שטימט געוואָרן אויף אויסערלעכער אַרומרינגלונג. דער צוויי־טער רייטער־אָפּטיילונג איז צוריקגעשיקט געוואָרן צו זיין איינקוואַרטירונגס־פּלאַץ. קיין שום באַזונדערע פּאַסירונגען זענען נישט פאָרגעקומען.

דעם 2.11.42, 08.00 אַזייגער, איז די קאָמפּאַניע אָפּגע־רופן געוואָרן פון איר ספּעציעלער אויפגאַבע אין פּינסק און איז צוריקגעקערט געוואָרן צו איר איינקוואַרטירונגס־פּלאַץ. 13.00 אַזייגער איז די קאָמפּאַניע געקומען קיין קאָברין און 17.00 אַזייגער האָט זי זיך צוריקגעקערט אויף אירע באַזעס.

אויספירן

1) די אָטריאַדן, וואָס פאַרנעמען זיך מיט דורכקעמען, דאַרפן אומבאַדינגט האָבן מיט זיך העק, האַקמעסערס, און אַנדערע אינסטרומענטן, ווייל ס'האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז כמעט אַלע טירן זענען געווען פאַרשלאָסן, און מ'האָט זיי געמוזט עפענען נאָר מיט כוח.

2) אַפילו אַז מ'באַמערקט נישט קיין אַרויפגאַנג אויפן בוידעם, דאַרף מען נעמען אין אַכט די מעגלעכקייט, אַז דאָרט געפינען זיך מענטשן. מ'דאַרף גענוי באַטראַכטן די בוידעמער סיי פון אינעווייניק, פיי פון אויסנווייניק.

3) ווען מ'זעט אַפילו נישט קיין קעלערס, געפינט זיך אַ באַדייטנדיקע צאָל מענטשן אויפן ענגן שטח, אונטערן דיל. אַזעלכע ערטער דאַרף מען אויפברעכן פון אויסנווייניק און דורכפירן דאָרט זוכונגען, ביי דער מיטהילף פון שפּיר־הינט (בעת דער „אַקציע" אין פּינסק האָט זיך ביי די זוכונגען באַזונדערס אויסגעצייכנט דער שפּיר־הונט „אַסטאַ"), אָדער אַריינוואַרפן אהין אַ האַנט־גראַנאַט. נאָך דעם גייען די יידן אין אַלע פאַלן אַרויס אין דרויסן.

4) מ'דאַרף מיט אַ האַרטן און שאַרפן מכשיר בודק זיין אַלץ אַרום די הייזער, ווייל אַן אַ שיעור מענטשן באַהאַלטן זיך אויס אין גוט־פאַרמאַסקירטע גריבער.

5) עס ווערט רעקאָמענדירט צוצוציען קינדער, וועלכע זאָלן אָנווייזן די דאָזיקע באַהעלטענישן, צואָגנדיק זיי דער־פאַר צו שענקען דאָס לעבן. דער דאָזיקער מעטאָד האָט געגעבן גוטע רעזולטאַטן.

האַופּטמאַן (קאַפּיטאַן) פון דער שוץ־פּאָליציי

דער קאָמאַנדיר פון דער צווייטער קאָמפּאַניע פונעם באַטאַליאָן 310 — 15־טן פּאָליציי־רעגימענט — **העלמוט זאַוּר**, איז געבוירן געוואָרן אין ברעמען, אין יאָר 1914, און וווינט איצט אין נירנבערג־פּירט, אין שטילער־ווינקל גאַס, נומ. 6, און אַרבעט אַלס באַאַמטער אין אַ האַנדלס־פירמע. אין די געריכטס־פאַרהאַנדלונגען, וואָס זענען געפירט געוואָרן קעגן אים אין יאָר 1964, איז ער באַפרייט געוואָרן אויף קויצע, נאָך דעם, ווי ער איז צוויי מאָל אַרעסטירט געוואָרן. בעת דער אויספאָרשונג האָט ער געלייקנט די באַשולדיקונג קעגן אים, אַז זיין קאָמפּאַניע האָט געהרגעט קראַנקע און קינדער. זיין אויפגאַבע — האָט ער געזאָגט — איז געווען בלויז: אַרומריגנגלען דאָס געטאָ, אַרויסנעמען יידן פון די הייזער און זיי ברענגען אויפן זאַמל־פּלאַץ. ער האָט געגעבן אָנווייזונגען די אָנפירער פון זיינע אָפּטיילונגען, זיי זאָלן זאָגן די קינדער, אַז זיי ווערן גענומען אויף אַרבעט...

„די שילדערונג פון זאַוּר אין דעם אויבנגעבראַכטן באַ־ריכט זיינעם — דערקלערט אין זיין ענדגילטיקן באַריכט דער פּראָקוראָר ד"ר ארצט — ווערט באַשטעטיקט אין פולן פאַרנעם דורך די יידישע עדות".

און ווירקלעך — די עדות־דערקלערונגען, וועלכע מיר האָבן ברייטער געבראַכט אויבן, האָבן געדינט, ווי אַ באַ־שולדיקונגס־מאַטעריאַל אין פּראָצעס קעגן זאַוּרן און די איבעריקע פאַרברעכער, וועלכע זענען פאַרמישט געווען אין דער פאַרניכטונג פון צענדליקער טויזנטער יידן פון פּינסק. עדות, וועלכע האָבן דאָס אַלץ געזען, זענען געפאָרן קיין דייטשלאַנד, כדי אָפּצוגעבן זייערע עדות־דערקלערונגען אין דעם פּראָצעס קעגן די פאַרברעכער.

דער אויבנגעבראַכטער מיליטערישער באַריכט, וועלכער דערציילט בולט וועגן דעם קאַלט־בלוטיק־אויסגעפירטן מאָרד, אינעם נוסח פון „דיסציפּלינירטן אויספירן אַ מיליטערישן באַפעל", וואַרפט אַ בולט ליכט אויף דער שוידערלעכער לאַגע פון די פּינסקער יידן — סיי אין זייערע פּרוּוון צו אַנטלויפן, סיי אינעם איבערפאַל פון אַן איינציקן יידן אויף אַ דייטשישן רייטער, סיי אינעם באַהאַלטן זיך פון „אַן אַ צאָל

צווייטער טייל

ווידערשטאַנד

קאַפּיטל איינס

אונדזערע פּינסקער לאַנדסלייט אין אַקטיוון קאַמף קעגן נאַצישן שונא

אין אַכטן קאַפּיטל פונעם ערשטן טייל: „די קאַטאַסטראָפע" („השואה") האָבן מיר דערציילט וועגן דעם סוף פון די לעצטע לעבנגעבליבענע יידן אין פּינסק און וועגן דעם גורל פון די אַנטלאָפענע פון קליינעם געטאָ אין די וועלדער אַריין.ליידער באַזיצן מיר נישט קיין ידיעות וועגן דעם אַנטלויפן פון יידן פון פּינסקער געטאָ אין די וועלדער — אין פריערדיקן פּעריאָד. פונדעסטוועגן זענען מיר פון פאַרשידענע עדות־דערקלערונגען געוואויר־געוואָרן, אַז געוויסע אָרגאַניזירטע גרופּעס האָבן געהאַט אַ פּלאַן צו אַנטלויפן פון געטאָ. אָבער, אויף וויפל אונדז איז באַוווּסט, איז, צוליב פאַרשידענע סיבות, ליידער, דער דאָזיקער פּלאַן נישט רעאַליזירט געוואָרן, און בלויז יחידים פון אונדזער שטאָט האָבן זוכה געווען זיך נוקם צו זיין אין אונדזער בלוטיקסטן שונא, קעמפנדיק אַלס פּאַרטיזאַנער, מיט געווער אין האַנט.

זיך שטיצנדיק אויף די עדות־דערקלערונגען, וואָס מיר באַזיצן, האָבן מיר אויך דורכגעשטודירט די ליטעראַטור וועגן דער קאַטאַסטראָפע און וועגן דעם ווידערשטאַנדס־קאַמף קעגן די נאַציס, און אַרויסגענומען פון דאָרט אַלץ, וואָס האָט אַ שייכות צו פּינסקער יידן, וועלכע האָבן אַלס פּאַרטיזאַנער געקעמפט קעגן די היטלער־רוצחים. בעיקר — האָבן מיר זיך געשטיצט אויפן „בוך וועגן די יידישע פּאַרטיזאַנער", וואָס איז דערשינען אין פאַרלאַג „ספרית פועלים", מרחביה, אין יאָר 1955, ווי אויך אויפן בוך „די מלחמה פון יידן־פּאַרטיזאַנער אין מזרח־אייראָפּע", פון משה קאַהאַנאָוויטש, דערשינען אין פאַרלאַג „עיינות", תל־אביב, 1954.

די רשימה, וואָס מיר באַזיצן, ציילט 21 נעמען פון פּינסקער יידן־פּאַרטיזאַנער. מיר ווילן דערציילן וועגן זיי, אין פאַרבינדונג מיט די פּאַרטיזאַנער־איינהייטן, צו וועלכע זיי זיי האָבן געהערט; וועגן זייער אָנטייל אין די רייען פון דער יידישער קעמפנדיקער אונטערגרונט־באַוועגונג; ווי אויך צווישן די געטאָ־אויפשטענדלער, אין די פאַרשידענע ערטער, ווו זיי האָבן זיך געפונען און געקעמפט.

9 פון זיי האָבן זיך געפונען אין דער זעלבער איינהייט — דאָס איז די פּאַרטיזאַנער־איינהייט אויפן נאָמען פון וואָראָשילאָוו, אין פּיאַדאָראָווס דיוויזיע, אין די פּאָלעסיער וועלדער, וואָס איר קאָמאַנדיר איז שפּעטער געווען: גענעראַל־מאַיאָר בייגאַמאַ.

און דאָס זענען די נעמען פון די פּינסקער פּאַרטיזאַנער אין דער אויבנדערמאָנטער דיוויזיע:

1) באַקאַלטשוק מלך, 2) גורוויטש שאַיע, 3) גאַלעצקי גאָלדע, פון דער היים: שערמאַן, 4) גאַסמאַן דוד, 5) גראָוּבאַרט טאַמאַראַ, 6) דאָלינקאָ לייב, 7) זיין פרוי דאָלינקאָ ציליע, פון דער היים פעלדמאַן, 8) פרידמאַן ברוך, 9) פּערטשיק אברהם.

8 אַנדערע פּינסקער יידן זענען געווען טעטיק אַלס פּאַרטיזאַנער אין פאַרשידענע באַזונדערע איינהייטן, וואָס נישט אַלע נעמען פון די אָפּטיילונגען און זייער טעטיקייט זענען אונדז באַקאַנט. און דאָס זענען:

1) גלייבמאַן־גלאָב דוד, 2) ד"ר טעמטשין מישאַ (מיכאל), (ער האָט זיך געפונען אין אַן אָפּטיילונג פון „אַרמיא לודאָוואַ" (פאָלקס־אַרמיי) — דאָס איז אַ פּוילישע פּאַרטיזאַנער־אַרמיי וואָס איז געגרינדעט געוואָרן דורך די לינקע פּוילישע פּאַרטייען — אין די ווישקאָווער וועלדער, לובלינער וואָיעוואָדשאַפט), 3) לוא פאַניע, פון דער היים סאָלאָמיאַן. זי האָט זיך געפונען אין דער פּאַרטיזאַנער־איינהייט א.נ. פון קוטוזאָוו, אין דער בריגאַדע א.נ. פון מאָלאָטאָוו — אין דער „פּינסקער" דיוויזיע, און שפּעטער — אין דער בריגאַדע א.נ. פון לאַזאָ, און אין דער פּוילישער פּאַרטיזאַנער־איינהייט „קאָסטשושקאָ", אין די פּאָלעסיער וועלדער, 4) מישאַלאָוו שכנא (אין וואָס פאַר אַן אָפּטיילונג ער האָט זיך געפונען, איז אונדז נישט באַוווּסט), 5) פעלדמאַן משה — אין דער פּאַרטיזאַנער־אָפּטיילונג אין זאַמויסקיס וועלדער, לובלינער וואָיעוואָדשאַפט, 6) פּלאָטניק דוד — אין דער 620־טער פּאַרטיזאַנער־אָפּטיילונג א.נ. פון טשקאַלאָוו, און שפּעטער — אינעם רעגימענט א.נ. פון קאַלינין, אין דער קאָמסאָמאָל־בריגאַדע, דיוויזיע פון גענעראַל־מאַיאָר פּלאַטאָן, אין די נאַליבאָקער וועלדער, אין דער געגנט פון מיר—באַראַנאָוויטש, 7) קאַליוואַטש אַהרן — אין דער פּאַרטיזאַנער־איינהייט א.נ. פון קאַגאַנאָוויטש, אין דער קויבישעוו־בריגאַדע — „פּינסקער" דיוויזיע, און שפּעטער — אין דער איינהייט א.נ. פון קיראָוו, אין דער זעלבער דיוויזיע, 8 שוסטער שמאי (סיאָמע), אין דער 1־טער מאַי־בריגאַדע, אין ראָדימינסקער וואַלד — האָראָדישטשער געגנט, באַראַנאָוויטשער וואָיעוואָדשאַפט.

אין דער אונטערגרונט־באַוועגונג און צווישן די געטאָקעמפער אין פאַרשידענע שטעט האָבן זיך געפונען 1) אַנטין שלמה — אין ווילנע און אין פאַרשידענע אַנדערע געטאָס און ערטער אין אָקופּירטן פּוילן, 2) פּלאָטניצקי חנה — אין פאַרשידענע געגנטן פון אָקופּירטן פּוילן, אין בענדין, וואַרשע א. אַנד., 3) פּלאָטניצקי פרומקע — אין וואַרשע, בענדין און אַנדערע ערטער פון אָקופּירטן פּוילן, 4) רעזניק ניסן — אין דער ווילנער אונטערגרונט־באַוועגונג: פ.פ.א. (פּוילישע פּאַרטיזאַנער־אַרמיי) און שפּעטער — אַלס פּאַרטיזאַן, אין די וועלדער פון קאַזיאַן (צפון־מזרח פון ווילנע).

שולץ — היינט אַן אָפיציר אין דער זיכערהייטס־פּאָליציי אין פראַנקפורט. זיין פאַרטרעטער איז געווען: האַנס הוט — היינט אַ באַאַמטער אין דער פראַנקפורטער פּאָליציי. דאָרט האָבן אויך געדינט: קליינע, איצט אַ באַאַמטער אין דער פּאָליציי אין העסן, און: היינריך לאַם — היינט אַן אָפיציר אין פראַנקפורטער פּאָליציי.

ווילהעלם פרידריך מאַקס ברינקמאַן, וועלכער וווינט היינט אין באדנהיים, האָט זיך אויך געפונען אין יענער אָפּטיילונג און האָט אין זיינע עדות־דערקלערונגען איבערגעגעבן, אַז ער האָט זיך באַטייליקט אין דער פאַרניכטונגס־אַקציע פון פינסקער געטאָ, דורך אנטיילנעמען אין דער אויסערלעכער אַרומרינגלונג. ווי אַ קאָמאַנדיר פון דער אָפּטיילונג האָט ער זיך נישט באַטייליקט איז דער שחיטה גופא. ער האָט בלויז געהערט פון די איינוווינער פון דער סביבה, אַז דאָרט זענען דערשאָסן געוואָרן פון 12 ביז 18 טויזנט יידן.

דער באַטאַליאָן 310 איז געווען דער דריטער באַטאַליאָן פון 15־טן פּאָליציי־רעגימענט, וועלכער האָט זיך באַטייליקט אין דער פאַרניכטונגס־אַקציע פון פינסקער געטאָ.

די צווייטע קאָמפּאַניע, אונטער דער קאָמאַנדשאַפט פון העלמוט זאור, וועלכער האָט געשריבן דעם אויבנגעבראַכטן באַריכט וועגן דער ליקווידאַציע פון פינסקער געטאָ, איז געווען אַ טייל פון דעם באַטאַליאָן. קאָמאַנדיר פונעם באַטאַליאָן איז געווען מאַיאָר פון דער שוץ־פּאָליציי, האָסינג, וועלכער איז געשטאָרבן פון זיינע ווונדן אין רוסלאַנד. זיין אַדיוטאַנט איז געווען עדואַרד פסאטאַ (געבוירן אין 1908). איצט איז ער אַ הורט־סוחר אין מינכען.

די צווייטע רייטער־אָפּטיילונג האָט זיך צום אַקטיווסטן באַטייליקט אין דער פאַרניכטונגס־אַקציע. איר קאָמאַנדיר איז געווען מאַיאָר ווילהעלם האפמאַן (געבוירן אין 1908), וועלכער וווינט איצט אין האַמבורג. בעת דער אויספאָרשונג האָט ער זיך מודה געווען, אַז ער האָט ווירקלעך געזען געהרגעטע פרויען און קינדער. זיין אַדיוטאַנט איז געווען אָטאָן מיגע (געבוירן אין 1906), וווינט איצט אין בלאונבערג אויף דער עלבע. קאָמאַנדיר פון דער ערשטער אָפּטיילונג אין זעלבן באַטאַליאָן איז געווען ווילהעלם וועסטרינג (געבוירן אין 1908) — היינט פּאָליציי־קאָמאַנדיר אין האַמבורג. ער איז אַרעסטירט געוואָרן אין יאָר 1961, און ער האָט אין זיינע עדות־דערקלערונגען געזאָגט, אַז ער האָט זיך באַטייליקט אין דער אויסערלעכער אַרומרינגלונג פון געטאָ און ער האָט נישט געזען קיין פרוון פון אַנטלויפן פון געטאָ. ער האָט אָבער יידן אַרויסגעשלעפּט פון זייערע הייזער.

די זיכערהייטס־פּאָליציי און ס. ד. האָבן גענומען אַ באַדייטנדיקן אנטייל אין דער פאַרניכטונג פון די פינסקער יידן. דער פאַראַנטוואָרטלעכער פאַר דער פאַרניכטונגס־אַקציע איז געווען דער ס״ס־גרופּנפירער, ס״ס־גענעראַל פון אוקראַינע, ד״ר מאַקס טאָמאַס, וועלכער איז געשטאָרבן נאָך דער מלחמה, אונטער אַ פאַלשן נאָמען. קאָמענדאַנט אין פינסק איז געווען שטורמבאַנפירער פון ס״ס, ד״ר פּיץ, וועלכער איז אין יאָר 1945 באַגאַנגען זעלבסמאָרד.

צו די נאַצישע מיליטער־אָפּטיילונגען, וואָס זענען געשיקט געוואָרן קיין פינסק, האָבן אויך געהערט:

1) ווילהעלם ראַספּ וווינט איצט אין מינכען; 2) דער אינספּעקטאָר פון דער קרימינאַל־פּאָליציי; 3) היינריך גייגענשעדער, וווינט איצט אין גילכינג; 4) דער שאָפער פּאַטיק — געבוירן אין ברין; 5) אַדאָלף פּעטש, פון סודעטן־לאַנד, וועלכער האָט זיך מודה געווען, אַז ער האָט זיך באַטייליקט אין מאַסן־מאָרד פון יידן, און אַז מיט די אייגענע הענט האָט ער דערשאָסן פון 6000 ביז 7000 יידן. (לויט דער קאָרעספּאָנדענץ אין „מעריב" פון 18.9.1962). 6) מאַסיק — געבוירן אין ברעסלאַו; 7) ווילי בירקעל פון לודוויגסהאַפען; 8) בעלבעק פון קייזערסלאַוטערן; 9) יוזעף וואַגנער — אַ דייטש פון וואָלגע־געגנט; 10) גוצי פון ריינלאַנד; 11) קאָך — אויך פון ריינלאַנד.

די פיר לעצטע געפינען זיך אויף דער רשימה פון די געזוכטע דורך דער מערב־דייטשישער פּאָליציי און זענען נאָך ביז איצט נישט געפונען געוואָרן. אַזוי זענען אויך ביז היינט נישט געכאַפּט געוואָרן:

דער קרייז־קאָמענדאַנט פון ס״ס־פּאָליציי, טעסמאַן, און דער זשאַנדאַרמעריע־קאָמאַנדיר קאָפּענהאַנס.

סוף זומער 1962 זענען אַרעסטירט געוואָרן: יוזעף קור, היינריך פּעלאַנטיוס, רודאָלף עקראַט און אַדאָלף פּעטש. זייערע פּראָצעסן וועלן פאָרקומען אין פראַנקפורט. פּרטים וועגן דער ציוויל־מאַכט אין פינסק און אירע אָנפירער: קרייז־קאָמיסאַר קלעי און זיין פאַרטרעטער, עבנער, האָבן מיר שוין געבראַכט אויבן, אינעם קאַפּיטל, ווו עס ווערט באַהאַנדלט דאָס אנטשטיין פון דער ציוויל־מאַכט אין פינסק.

אַ באַזע פאַרן פאַרטיזאַנישן קריג

די פּאָליעסער וועלדער און זומפּן האָבן מיט זיך פאָרגעשטעלט אַן אידעאַלן שטח פאַר אַ פאַרטיזאַנער־באַוועגונג אין קאַמף מיטן דייטשישן אָקופּאַנט. אין מזרח־טייל פון פּאָלעסיע, וואָס האָט זיך צווישן ביידע וועלט־מלחמות געפונען אונטער דער סאָוויעטישער הערשאַפט, האָבן זיך נאָך אין מיטן חודש יולי 1941, אָרגאַניזירט פאַרטיזאַנער־מחנות, וועלכע זענען באַוואָפנט געוואָרן מיטן געווער, וואָס איז פאַרבליבן נאָך דער סאָוויעטישער אַרמיי, וועלכע האָט פאַרלאָזט די געביטן, אונטערן שטאַרקן דרוק פון אָנגרייפנדיקן שונא. די גרעסטע טייל פון די דאָרטיקע דערפער זענען פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ „נייטראַלער זאָנע”, ווו די דייטשן פלעגן קומען אויף „באַזוכן” בייטאָג און די פאַרטיזאַנער — ביינאַכט... גרויסע שטחים זענען דאָרט אָפּגערייניקט געוואָרן פון דער באַפעלקערונג און זענען פּראָקלאַמירט געוואָרן אַלס פאַרטיזאַנער־זאָנע.

די דייטשן זענען געצווּנגען געווען צו אויסגעפינען פאַר זיך ספּעציעלע לאַנדונגס־פּלעצער אין די צענטראַלע וועלדער, ווו זיי האָבן זיך איינגעגראָבן און פאַרפעסטיקט.

פרילינג־צייט 1942 זענען גאַנצע איינהייטן און גרופּן פאַרטיזאַנער איבערגעגאַנגען פון מזרח־פּאָלעסיע קיין מערב, מיטן ציל זיך צו פאַרבינדן מיט די וואַנדערנדיקע פאַרטיזאַנער־גרופּן, כדי צו פאַרשטאַרקן זייערע כוחות, געבן די נויטיקע הילף און אָנווייזונגען און צוגרייטן זיי צו ערנסטע שלאַכטן מיטן שונא. אין יענער צייט איז קאָמאַראָוו אַריבערגעגאַנגען אינעם ראַיאָן: פּינסק—לענין—זשיטקאָוויטש, און האָט אָרגאַניזירט די „פּינסקער דיוויזיע”. און אַזוי זענען געקומען אין דעם ראַיאָן די איינהייטן פון קאַפּוסטאַ און לינקאָוו („באַטיאַ”) און די באַרימטע איינהייטן פון גענעראַל קאָווּפּאַק.

אינעם ראַיאָן סערניק—וויסאָצק, אין די סוואָריטשעווישער וועלדער, אין דרום־פּאָלעסיע, זענען געווען טעטיק די איינהייטן פון גענעראַל פיאָדאָראָוו (הרובענאָי), מיטן שטאַב פון גענעראַל בייגאַמאַ.

אין פּאָלעסיע האָבן זיך אויך געפונען קרובישע פּוילישע פאַרטיזאַנער־גרופּן און איינהייטן, און צווישן זיי — די איינהייט א.נ. פון קאָשטשושקאָ, וואָס איר קאָמאַנדיר איז געווען משה סאַטאַנאָווסקי.

אין פּאָלעסיע האָבן זיך אויך געפונען באַזעס פון פאַרטיזאַנישע פאַראַשוטיסטן־איינהייטן, וועלכע האָבן זיך פאַרנומען מיט דיווערסיע־אַקטן. דער מערסטער טייל פון די דאָזיקע גרופּן פלעגן לאַנדן ביים ראַנד פון די זומפּן און אין די טרוקענע ראַיאָנען. די דאָזיקע געביטן האָבן פאַר זיי געדינט ווי אַלס אַ פעלד פאַר קאַמפּס־טעטיקייטן, און די זומפּן — אַלס געביט פון צוריקציִען און זיך שיצן קעגן אָנגרייפנדיקן שונא.

איינצלנע יידישע פאַרטיזאַנער האָבן געקעמפט אין די רייען פון רוסישע פאַרטיזאַנער־איינהייטן. אויף פּאָלעסיער ערד איז נישט געווען קיין איין פאַרטיזאַנער־איינהייט, אין וועלכער עס האָבן זיך נישט געפונען קיין יידן־קעמפער, צווישן די יידישע קעמפער האָבן זיך געפונען אַזעלכע דרייסטע, וואָס זענען די ערשטע געגאַנגען אין שלאַכט. עס זענען אויך געווען באַזונדערע יידישע פאַרטיזאַנער־איינהייטן און גרופּן.

קאַפּיטל דריי

דער וואַלד — אַ רעטונגס־אָרט פאַר יידן

שווער זענען געווען די באַדינגונגען פון די וואַלד־קעמפער — די נאַטור האָט זיך נישט געצערטלט מיט זיי. אָבער — די דאָזיקע מענטשן האָבן זיך צוביסלעך צוגעוווינט און זיך צוגעפּאַסט צו די שווערע וואַלד־באַדינגונגען און צו יעדער מין לאַגע בכלל. נאָך אַ ווינטער־נאַכט פון קאַמפן אָדער אויסשפּיר־אַקציעס, פלעגט די גרופּע זיך צוריקקערן אין וואַלד אַריין, וועלכער האָט זיך געפונען נאָענט פון זייער טעטיקייטס־פעלד, זיי פלעגן זיך דאָרט אַוועקלייגן אויפן הוילן שניי און איינשלאָפן. אין זייער אומגעהויערער מידקייט, האָבן די מענטשן נישט געפילט נישט די קעלט און נישט די פייכטקייט. אין די רעגנדיקע האַרבסט־נעכט איז נישט שטענדיק געווען וואָס אונטערצולייגן אויף דער נאַסער ערד. מיט ערד־שטיבלעך („זעמליאַנקעס”) האָבן די פאַרטיזאַנער זיך געקאָנט באַנוצן בלויז דאַן, ווען זיי האָבן זיך געפונען אויף אַ מער־ווייניקער שטענדיקער און זיכערער באַזע. אין ערטער, ווו עס האָט געהערשט פאַרהעלטנישמעסיקע רו און זיכערקייט, האָבן די פאַרטיזאַנער־קעמפער געקאָנט אַפילו אַריינגיין אין וווין־הייזער און זיך אָפּרוען עטלעכע שעה. מיטן קומען פון פרילינג און מיטן פאַרגרעסערן זיך פון די וואַסערן, פלעגט נישט מעגלעך זיין אויסצוהאַלטן פון דער ריזיקער צאָל קאָמאַרעס. צוליב דער אומגעהויערער ענגשאַפט אין די ערד־שטיבלעך, זענען מענטשן קראַנק געוואָרן אויף פאָרונקלען, וואָס פלעגן זיך גיך איבערטראָגן פון איינעם צום צווייטן, און ס'איז גאָר קיין עצה דערצו נישט געווען.

מיטן אָנקום פון פרילינג פלעגט אויך אָנהויבן בושעווען דער פלעק־טיפוס. אין אַזעלכע פאַלן פלעגט מען זיך באַנוצן מיט איזאָלאַציע־בונקערס. ס'איז געווען אַ גרויסער מאַנגל אין מעדיקאַמענטן און זייער אָפט איז אויך קיין דאָקטער נישט געווען. צוליבן מאַנגל אין רפואות פלעגט מען זיך מוזן באַנוצן מיט „באַבסקע” מיטלען, ווי פאַרשידענע בלעטער, שוואַרצע, געטריקנטע יאַגעדעס א.אַ.וו. דאָס אָרט פון אַ דאָקטער פלעגט אָפטער פאַרטרעטן אַ קראַנקן־שוועסטער. דאָס צוגעוווינען זיך צו די לעבנס־באַדינגונגען אין די זומפּן, איז נישט געווען פון די לייכטע זאַכן. שפּייז פלעגט מען מוזן גיין זיך איינשאַפן אין ווייטע ראַיאָנען און דער גאַנג הין־און־צוריק פלעגט אָפט דויערן אַ וואָך און צוויי. אַזוי, אַז מ'איז גאַנץ אָפט געווען געצווּנגען „איינצוציִען דעם פּאַסיק”... דער עיקר מאַנגל האָט זיך געלאָזט פילן אין ברויט און זאַלץ. געווען פיל טעג, ווען מ'האָט געגעסן געקעכטס אָן זאַלץ. אויב עמעצער אין וואַלד האָט פאַרמאָגט אַ „פּריוואַט־אייגנטום”, איז עס געווען „דאָס זעקעלע זאַלץ”, וואָס איז אָפטער געווען קלענער פונעם זעקעלע טאַבאַק. דאָס זעקעלע זאַלץ און זעקעלע טאַבאַק האָבן אין וואַלד געהערט צו די טייערסטע חפצים, צו־

דער פּאָלעסיער קאַנט — אַ באַזע פאַר דער פּאַרטיזאַנער־באַוועגונג (לויט דעם „בוך וועגן יידן־פּאַרטיזאַנער")

די געגנט און איר באַפעלקערונג

פּאָלעסיע — דאָס לאַנד פון די גרויסע זומפּן, איז דורכגעשניטן פון פיל־צאָליקע אָזיערעס, טייכן און טייכלעך, וועלכע פאַלן אַריין אין פּריפּעט. צווישן די גרויסע זומפּן און טייכן, געפינען זיך קליינע ערד־שטחים, פאַר לאַנדווירטשאַפטלעכער באַאַרבעטונג. די דאָרפישע באַפעלקערונג, וואָס איז מאַטעריעל אָרעם און גייסטיק אָפּגעשטאַנען, פאַרנעמט זיך מיט האָדעווען פי, בעיקר — אויף פליישצוועקן, און באַאַרבעטונג פון די מאָגערע פעלדער — פאַר זעלבסט־אויסהאַלטונג, ווי אויך — מיט האָלץ־פאַרקויף. אין משך פון אַ סך וואָכן און חדשים אין יאָר זענען די באַפעלקערטע ישובים, דערפער, וואָס ליגן צעזייט, ווי אינדזעלעך צווישן די פּאָלעסיער זומפּן, אָפּגעשניטן פון די אַרומיקע שטעט און געגנטן, און בלויז ווינטער־צייט, ווען די זומפּן ווערן איינגעפרוירן, עפנט זיך פאַרן פּאָלעסיער פויער אַ וועג צו דער „ברייטער וועלט" און ערשט דאַן קאָן ער אָנבינדן אַ קאָנטאַקט מיט די אַרומיקע ישובים. ער פאָרט אַרויס אויף זיין שליטן, וואָס איז באַלאָדן מיט זיין „גוטס". עטלעכע שטיקלעך פי, האָלץ און האָלץ־אויסאַרבעטונגען, דאָרפיש לייוונט — זיין אייגענע פּראָדוקציע, א. אַנד. וואָס ער פאַרקויפט אין שטאָט און פאַרן אָפּגעלייזטן געלט קויפט ער איין לעבנס־וויכטיקע אַרטיקלען, הערינג א.אַ.וו.

פיל גרויסע וועלדער און גיטער אין פּאָלעסיע, זענען געוועזן דאָס אייגנטום פון פּוילישע גראַפן און גוט־באַזיצער, ביי וועמען די ערדלאָזע אָרעמע פויערים האָבן שווער געהאָרעוועט פאַר גראָשנס, און וועלכע האָבן זיך ווייניק אינטערעסירט און גאָרנישט געטאָן פאַר דער אַנטוויקלונג פון פּאָלעסיער קאַנט.

די פּאָלעסיער יידן און זייערע שכנים

צווישן די אומענדלעכע זומפּן, ביי די ברעגן פון די פּאָלעסיער טייכן און אָזיערעס האָבן דורות איינגעוואָרצלטע יידן געבויט זייער היים, זייער לעבן פאַרבראַכט, קינדער געהאָדעוועט און אויסגעגעבן, דערלעבט אייניקלעך און אוראייניקלעך. די יידישע קינדער האָבן באַקומען אַ יידיש־טראַדיציאָנעלע און קולטורעלע דערציונג. אין די העברעאישע שולן און אין דער חלוצישער באַוועגונג איז די יוגנט דערצויגן געוואָרן אין נאַציאָנאַלן גייסט, און ס'איז איינגעפלאַנצט געוואָרן אין זייערע הערצער די ליבע צום אַלטן יידישן היימלאַנד — צו ארץ־ישראל.

די יידן אין די פּאָלעסיער שטעט און שטעטלעך האָבן מיט זיך פאָרגעשטעלט די מערהייט פון דער אָרטיקער באַפעלקערונג. זיי האָבן זיך פאַרנומען מיט מסחר און מלאכה. דער גרעסטער טייל יידן איז באַשטאַנען פון האַנטווערקער. אַ באַדייטנדיקער טייל פון זיי איז געווען באַשעפטיקט אין דער האָלץ־פּראָדוקציע, אין די ריזיקע פּאָלעסיער וועלדער, וואָס שטעלן מיט זיך פאָר די נאַטירלעכע אוצרות פון דער געגנט.

די ספּעציפישע באַדינגונגען, אין וועלכע ס'האָבן געלעבט די אָרטיקע פויערים, און די לאַגע פונעם פּאָלעסיער יידן — האָבן נישט געדינט און נישט מיטגעווירקט צום איינשטעלן און פאַרפעסטיקן גוטע און פריינדלעכע באַציונגען צווישן די יידן און זייערע שכנים.

די יידן — חוץ זייערע אויבנדערמאָנטע פאַכן, האָבן זיך אויך באַשעפטיקט מיט האַלטן אין אַרענדע ביי די פּוילישע פּריצים און גוט־באַזיצער אָזיערעס צו פיש־פאַנג, גיטער און וואַלד־שטחים צום עקספּלאָאַטירן. אַזוי, אַז דער דאָזיקער רייכערער קלאַס יידן, איז געשטעלט געוואָרן אין אַ לאַגע פון פאַרמיטלער צווישן דעם פּריץ און פויער, און דעריבער איז די שנאה פונעם פויערטום צו די גוט־באַזיצער גאַנץ אָפט געווענדעט געוואָרן צו די דאָזיקע יידן, ווי צו פאָרשטייער פונעם עקספּלאָאַטירנדיקן קלאַס, פונעם קאַפּיטאַליסטישן רעזשים.

דער איבערגאַנג פון מאַכט צו מאַכט

מיטן אַריינמאַרש פון דער סאָוויעטישער אַרמיי אין מערב־ווייסרוסלאַנד, זענען געקומען פיל ענדערונגען צום בעסערן אינעם דאָזיקן לאַנד־טייל. אָבער איין זאַך איז געבליבן ביים אַלטן: די שנאה צו יידן. דער אַנטיסעמיטיזם איז אַפילו נאָך מער פאַרשטאַרקט געוואָרן. דער רייכערער פויערים־קלאַס, די קולאַקעס, די פּוילישע „אוסאַדניקעס" וועלכע האָבן פיינט געהאַט די סאָוויעטן, צוליב דער מורא פאַר קאָלעקטיוויזאַציע, האָבן געזען אין די יידן אַ פּריווילעגירטן עלעמענט, וועמענס מצב האָט זיך פיל פאַרבעסערט מיטן קומען פון דער סאָוויעטנמאַכט, און וועלכע האָבן זיך גוט אַריינגעפּאַסט און אַקטיוויזירט אין דער נייער אָרדענונג.

אַ באַדייטנדיקער טייל פון דער קריסטלעכער באַפעלקערונג האָט אויפגענומען מיט צופרידנקייט דעם דייטשישן אָקופּאַנט. זייער ערשטער „אויפטו" איז געווען: דאָס באַרויבן די יידישע באַפעלקערונג. פיל יוגנטלעכע ווייסרוסן און פּאָליאַקן האָבן זיך פרייוויליק מאָביליזירט אין דער ווייסרוסישער פּאָליציי און אין די מיליטערישע איינהייטן, וואָס זענען אויפגעשטעלט געוואָרן דורך דעם נאַצישן אָקופּאַנט.

זייער אַ קליינער טייל פון די פּאָלעסיער יידן האָט געהאַט די געלעגנהייט צו אַנטלויפן אין טיף־ראַטנפאַרבאַנד, בעת די סאָוויעטישע אַרמיי איז אָפּגעטראָטן און פאַרלאָזט די פּאָלעסיער געביטן. צווישן די, וואָס זענען דאַן אַרויס, זענען אין אַ באַדייטנדיקער מאָס געווען יענע, וואָס זענען מאָביליזירט געוואָרן אין דער סאָוויעטישער אַרמיי. בלויז אַ גאָר קליינעם טייל פון די פּאָלעסיער יידן איז געלונגען צו אַנטלויפן אין וואַלד אַריין, ווו זיי זענען געוועזן צווישן די ערשטע אָרגאַניזאַטאָרן פון פּאַרטיזאַנער־איינהייטן אין די פּאָלעסיער וועלדער. צום מערסטן טייל איז דאָס אַנטלויפן אין וואַלד אַריין פאָרגעקומען זומער־צייט פון יאָר 1942, ווען עס האָט זיך אָנגעהויבן די ליקווידאַציע פון די געטאָס אין פּאָלעסיער קרייז.

פנדיק זיך אויף די דייטשן, מיט וואָס איינער האָט געקאָנט. פון די 600 אַנטלאָפענע יידן איז אָבער בלויז ביי אַ 120 געלונגען זיך צו דערלאַנגען אין וואַלד. די איבעריקע פון זיי זענען קאַלטבלוטיק דערמאָרדעט געוואָרן דורך די אָרטיקע פויערים.

אין שטעטל בערעזעוו, נעבן סטאָלין, זענען פון 200 יידן, געפירטע צו די גריבער, אַנטלאָפן ביי 70 פערזאָן.

אין שטעטל סערניק איז געלונגען צו אַנטלויפן 272 פערזאָן פון די 1000 יידן, אַרומגערינגלטע אויפן מאַרק־פּלאַץ, בעת דער לעצטער „אַקציע".

דער סך־הכל איז, אַז פון עטלעכע טויזנט אַנטלאָפענע יידן, איז בלויז עטלעכע הונדערט געלונגען זיך צו דערלאַנגען אין וואַלד אַריין. די איבעריקע זענען דורך די אָרטיקע איינוווינער דערמאָרדעט געוואָרן אויפן וועג.

אין אַכטן קאַפּיטל „השואה" האָבן מיר דערציילט וועגן די איבערלעבונגען פון עטלעכע פינסקער יידן, וועלכע זענען אַנטלאָפן פון געטאָ אין וואַלד אַריין. זייער גורל איז געווען ענלעך צו דעם גורל פון די אַנטלאָפענע יידן אין די קליינע שטעטלעך. פון די 18 פערזאָן, וועלכע זענען פון פינכקער געטאָ אַנטלאָפן אין דער ריכטונג פון קאָברין, און האָבן, נישט געפינענדיק קיין שוץ־ווינקל, זיך צוריקגעקערט קיין פינסק, זענען בלויז דריי צוריקגעקומען אין פינסקער געטאָ. דאָס זענען: אברהם פערטשיק, ברוך פרידמאַן און גאָלדע גאַלעצקי־שערמאַן. די איבעריקע — וואָס אייניקע נעמען פון זיי ווערן דערמאָנט אין די עדות־דערקלערונגען פון אברהם פערטשיק, און דאָס זענען: די ברידער קופערמאַן, בערעזנבוים און יאַנקעלע דער איוואַניקער — זענען דערמאָרדעט געוואָרן אויפן וועג דורך די אָרטיקע איינוווינער.

דעם זעלבן גורל האָט געהאַט שמואל קאָראָבייניק. דאַקעגן זיין שוואָגער, אהרן קאַליוואַטש, איז צוויי מאָל דורך נסים געראַטעוועט געוואָרן פון די הענט פון אָרטיקע פויערים, וועלכע האָבן אים געוואָלט דערמאָרדן, און ס'איז אים געלונגען זיך צו דערלאַנגען צו די פּאַרטיזאַנער.

פון די דאָזיקע איינצלנע געראַטעוועטע יידן האָט זיך אָנגעהויבן אויסצובילדן די יידישע פּאַרטיזאַנער־איינהייט.

איצט וועלן מיר דאָ געבן אַ געויע באַשרייבונג וועגן דער פּאַרטיזאַנער־איינהייט, אין וועלכער עס האָבן זיך געפונען די 9 פינסקער, וואָס די געשיכטע פון איר אַנטשטייאונג און קאַמפס־וועג איז כאַראַקטעריסטיש אויך פאַר אַנדערע פּאַרטיזאַנער־איינהייטן, באַזונדערס פאַר יידישע.

אין דער באַשרייבונג וועגן דער איינהייט, טיילן מיר באַזונדערס אויס די 9 פינסקער לאַנדסלייט אונדזערע, וועלכע האָבן פיל בייגעשטייערט צו איר אַקטיווער טעטיקייט.

קאַפּיטל פיר

די געשיכטע פון א יידישער פּארטיזאנער־איינהייט

אַ גרופּע יוגנטלעכע פון סערניק, וואָס זענען אַרויס פון געטאָ אַ טאָג פאַר דער ליקווידאַציע, וועלכע איז פאָרגעקומען דעם 28־טן סעפּטעמבער 1942, האָבן געגרינדעט די פּאַרטיזאַנער־איינהייט א. נ. פון וואָראָשילאָוו, אין דער געגנט פון סוואַריטשעוויטש, אין וועלכער עס זענען אויך אַריינגענומען געוואָרן די 9 פינסקער צוזאַמען מיט קליינע גרופּעס, אַנטלאָפענע פון די געטאָס פון די שטעטלעך: פּאָהאָסט־זאַרעטשי, מאָראָטשנע, האָראָדנויע, ברעזניטש, וויסאָצק, וולאַדימירעץ און דאָמבראָוויץ.

אָנגעהויבן האָט זיך די זאַך נאָך דאַן, ווען אַ גרופּע סערניקער יוגנטלעכע האָט, נאָך זייענדיק אין געטאָ, אַ דאַנק דער איניציאַטיוו פון פייוול גלעזער (געוועזענער פּאָרזיצער פון „החלוץ" אין סערניק), אָנגעקניפּט אַ קאָנטאַקט מיט מיסיוראַן — אַן איינוווינער פונעם דאָרף וויטשעווקע (5 קילאָמעטער פון סערניק), וועלכער האָט אין דער צייט פון די סאָוויעטן געדינט אין דער מיליץ. מיט אים איז אויך געשטאַנען אין קאָנטאַקט אפרים באַקאַלטשוק (אַ קוזין פון מלך באַקאַלטשוק), וועלכער האָט אין דער סאָוויעטן־צייט געדינט צוזאַמען מיט מיסיוראַן אין דער דער זעלבער מיליץ־אָפּטיילונג, און האָט זיך, ביי דער געמיינזאַמער אַרבעט, שטאַרק באַפריינדעט מיט אים.

מיסיוראַ האָט צוגעזאָגט דער גרופּע יידישע בחורים צו באַזאָרגן מיט געווער. לויטן פּלאַן, וואָס זיי האָבן צוזאַמען אויסגעאַרבעט, האָט די גרופּע יוגנטלעכע געדאַרפט אַרויסגיין פון געטאָ ערב דער שחיטה, צוזאַמען מיט מיסיוראַן האָבן זיי געדאַרפט אַרומרינגלען די דייטשן אין סערניק און דערמיט געבן די יידן פון שטעטל אַ מעגלעכקייט צו אַנטלויפן. אָבער דאָס צוגעזאָגטע געווער איז מיסיוראַן נישט געלונגען צו באַקומען, ווייל די פויערים, וועלכע האָבן געהאַט צום פאַרקויפן דאָס געווער, האָבן אין דער לעצטער מינוט חרטה געקריגן. זיי האָבן, קענטיק, דערשמעקט די נאָענטע שחיטה אין סערניק און ס'איז זיי אַ שאָד געווען צו פאַרלירן די געלעגנהייט צו באַרויבן די יידן און זיך צעטיילן מיט זייער פאַרמעגן.

מיסיורא און אפרים באַקאַלטשוק האָבן זיך געפונען אין אַ באַהעלטעניש אין דער געגנט פון די כוטאָרס. אין יענער צייט איז אַ קליינער גרופּע יידן פון סערניק, צווישן וועלכע ס'איז געווען אויך מלך באַקאַלטשוק, געלונגען זיך אַרויסצורייסן פון געטאָ און דורך וועגן און אומוועגן זענען זיי געגאַנגען אויפצוזוכן און אָנבינדן אַ קאָנטאַקט מיט מיסיוראַן. ס'האָט זיך זיי איינגעגעבן צו קויפן ביי אַ פויער אַ יאַגדביקס, און אַ דאַנק דער מיטהילף פון דעם זעלבן פויער, איז זיי געלונגען איינצושאַפן זיך נאָך אַ ביסל געווער. אַזוי איז אַנטשטאַנען אַ גרופּע יידישע פּאַרטיזאַנער, אַ קליינע אין צאָל, אָבער אַ גוט־אָרגאַניזירטע און טיילווייז־באַוואָפנטע.

מלך באַקאַלטשוק

דער פּאַרטיזאַן מלך באַקאַלטשוק, אַ געבוירענער אין סערניק, האָט אַ סך יאָרן געלעבט אין פינסק, ווו ער האָט געאַרבעט אַלס לערער אין דער פאָלקס־שולע „תל־חי", און שפּעטער — אין דער פאָלקס־שול „תרבות" אין קאַרלין. ער האָט חתונה געהאַט אין פינסק מיט דער טאָכטער פונעם האָטעל־אייגנטימער אייזנשטיין, אויף קאָשטשושקאָ־גאַס. זיין פרוי און טאָכטער זענען אומגעקומען אין געטאָ. ער אליין איז דורך אַ נס ניצול געוואָרן און האָט זיך דערלאַנגט אין

גלייך מיטן געווער און אַמוניציע, און די פאַרבליבענע זעלטענע אָנדענקונגען פון דער היים, וואָס זענען אָפּגעהיט געהיט געוואָרן, ווי הייליקייטן...

צייטנווייז האָט מען באַקומען ברויט און קאַרטאָפל — אומבאַגרענעצט, אָבער — אָן ברויט און אָן זאַלץ... די מענטשן האָבן דעריבער געזוכט און געפונען דערצו אין פעלד פאַרשיידענע שאַרפע גרינסן, ווי ציבעלע און קנאָבל.

כדי צו געפינען שאָף, איז די פאַרטיזאַנער אויסגעקומען צו וואַנדערן זייער ווייט. צווישן טיפע זומפּן, וואָס האָבן זיך געצויגן אויף ווייטע קילאָמעטערס, האָט דאָ און דאָרט זיך געפונען אַ שטיקל טרוקענער שטח, פון וואַנען כ'האָבן נאָכבעכדיק אַרויסגעבליקט די אָרעמע, צאַנקענדיקע פּאָלעסיער דערפלעך.

אין די דאָרפישע כאַטקעס האָט געהערשט אַן אומבאַשרייבלעכע נויט און דחקות. דאָס בידנע שטיקל פאַרמעגן — די עטלעכע שטיקלעך שאָף זענען ביים פויער צוגענומען געוואָרן סיי דורך די דייטשן, סיי דורך פּאַרטיזאַנער. עס זענען געווען פויערים, ביי וועלכע מ'האָט די לעצטע בהמה צוגענומען, און צוויי־דריי פויערים־משפחות פלעגן זיך מוזן טיילן מיטן פלייש פון איין בהמה.

„ביי די פּאַרטיזאַנער האָבן געהערשט נישט־געשריבענע געזעצן, וועלכע האָבן פאַרוועררט צוצונעמען ביי אַ פריינדלעך־געשטימטן פויער די לעצטע בהמה, אָדער חזיר" — האָבן אין זייערע עדות־דערקלערונגען איבערגעגעבן גאָלדע און שלום גאַלעצקי.

איז דעריבער נישט קיין וווּנדער, וואָס די גרופּן פּאַרטיזאַנער, וועלכע פלעגן געשיקט ווערן צו קריגן שפייז, פלעגן מוזן דורכגיין אָן אַ שיעור קילאָמעטערס, ביז זיי פלעגט געלינגען זיך איינצושאַפן אַ ביסל עסנוואַרג.

די לאַגע פון די יידן אין וואַלד

אין אַזעלכע באַדינגונגען איז די פּאַרטיזאַנער אויסגעקומען צו פירן זייער לעבנס־שטייגער. אָבער די לאַגע פון דעם יידישן פּאַרטיזאַן איז נאָך געווען אַ פילפאַכיק־ערגערע, ווי די לאַגע פון די נישט־יידישע פּאַרטיזאַנער, און אין פאַרגלייך מיט זיי, איז די לאַגע פון די יידן און משפחות־לאַגער געווען פשוט אַ פאַרצווייפלטע.

אויף דעם קריסטלעכן פּאַרטיזאַן האָט געלויערט בלויז איין סכנה: דער שוידערלעכער דייטשישער פיינט. אָבער אויף דעם יידישן פּאַרטיזאַן, און נאָך מער, אויף די יידן אין משפחות־לאַגער, וועלכע האָבן נישט פאַרמאָגט קיין געווער, האָבן — אויסער דער סכנה מצד די דייטשן — אויך געלויערט צוויי אַנדערע געפאַרן: די קריסטלעכע באַפעלקערונג אין די אַרומיקע ישובים, סיי איינצלנע, סיי אָרגאַניזירטע אין דער זעלבסט־שוץ: „סאַמאָאָכאָוואַ" און אין די „ווייסע" באַנדעס, ווי די „בולבאָווצעס", „באַנדאַראָווצעס" א. אַנד., ווי אויך מצד די נישט־יידישע פּאַרטיזאַנער גופא, וואָס פיל פון זיי זענען געווען אָפענע אַנטיסעמיטן. געווען צווישן זיי אַפילו גאַנצע גרופּעס, וואָס פלעגן זיך ספּעציאַליזירן אין הרגענען יידן, אַזוי ווי די טרויעריק־באַרימטע זשורקינצעס א. אַנד. דער אַנטיסעמיטיזם האָט זיך געלאָזט פילן אַפילו אין דער פּאַרטיזאַנישער קאָמאַנדשאַפט, ווו עס זענען געווען נישט ווייניק שונאי־ישראל. ביי די דאָזיקע פאַרהעלטענישן איז אַנטשטאַנען דאָס האַרטע, נישט־געשריבענע געזעץ, אַז מענטשן אָן געווער ווערן אין די פּאַרטיזאַנער־רייען נישט אָנגענומען. פאַרשטייט זיך, אַז אין דער ערשטער ריי האָט דאָס דאָזיקע „געזעץ" אָנגערירט יידן, און באַזונדערס: יידישע משפחות, ווייל ווו האָבן זיי געקאָנט זיך איינשאַפן געווער, ווען זיי זענען קוים מיטן לעבן אַרויס פון געטאָ.

דער פּאַרטיזאַן מלך באַקאַלטשיק, וואָס שטאַמט פון שטעטל סערניק, ביי פּינסק, דערציילט אין זיין בוך:

„די יידן זענען אַנטלאָפן פון זייער שטאָט, אָדער שטעטל אין די לעצטע שעהן פאַר דער שחיטה. ס'איז דעריבער פאַרשטענדלעך, אַז זיי האָבן נישט געהאַט קיין צוגעגרייטע פּלענער צו איינשאַפן זיך געווער — פאַר זעלבסטשוץ־צוועקן, אָדער אָנגריף־צילן. שוין זייענדיק נאָענט צום אַריינגאַנג אין וואַלד, זענען זיי באַפאַלן און דערמאָרדעט געוואָרן דורך פויערים־באַנדעס. אין די ערשטע חדשים נאָך דער ליקווידאַציע פון די געטאָס אין יאָר 1942, ביז דער צווייטער העלפט פון 1943, איז געפאַלן די גרעסטע צאָל קרבנות פון צווישן די יידן, וועלכע זענען אַוועק אין וואַלד אַריין אָן געווער אין האַנט".

„די יידן זענען געגאַנגען אין וואַלד אַריין מיט אַ פּשוטן חשבון: קיין אויסזיכטן צו עקזיסטירן דאָרט זענען נישט געווען, קיין געווער האָבן זיי נאָך דאַן נישט געהאַט, קיין אָרגאַניזירטע פּאַרטיזאַנער־איינהייטן זענען נאָך דאַן אויך נישט געווען, אויסער צופעליקע גרופּעס, אַנטלאָפענע פון דייטשישער געפאַנגענשאַפט. האָבן די יידן באַשלאָסן איינס: אויב עס איז זיי באַשערט אומצוקומען, אָדער אויסגיין פון הונגער אין וואַלד, טאָ זאָל כאָטש די גאַנצע משפחה זיין צוזאַמען. ווי עס זאָל נישט זיין — איז צוזאַמען לייכטער. און אפשר וועט פאָרט עמעצן געלונגען זיך צו ראַטעווען?..

פון די דאָזיקע יידן האָבן זיך נאָכדעם אויסגעבילדעט די משפחה־לאַגערן אין וואַלד, וועלכע האָבן שפּעטער, אין גאַנצן פּאַרטיזאַנער־ראַיאָן אין מזרח־אייראָפּע, געציילט ביי 15.000 פּערזאָן". (118).

אין אַ גאַנצע ריי שטעטלעך און שטעט, ווי פּינסק, האָבן די דייטשן אָפּגענאַרט די יידן ביז דער לעצטער מינוט, צוזאָגנדיק זיי, אַז זיי וועט קיין שלעכטס נישט געשען. באַזונדערס שווער איז געווען די לאַגע פון די יידן אין פּינסקער געטאָ, וועלכער איז געווען הערמעטיש פאַרשלאָסן. אַזוי, אַז קיין שום יידן כמעט איז נישט געלונגען צו אַנטלויפן, טראָץ די פּרווון פון עטלעכע צענדליק יוגנטלעכע — זיך אַרויסצורייסן פון געטאָ און אַנטלויפן אין וואַלד אַריין (זע אויבן — קאַפּיטל זיבן).

געווען אָבער שטעטלעך, ווו די דייטשן איז נישט געלונגען אוממעגלעך צו מאַכן דאָס אַנטלויפן פון יידן, בעת, אָדער ערב דער לעצטער „אַקציע". מיר וועלן אָנווייזן אויף עטלעכע פאַלן:

אין דעם שטעטל לאַכווע זענען פון 2.300 יידן אַנטלאָפן ביי 600, נאָכן שטעלן אַ באַוואָפנטן ווידערשטאַנד — וואָר־

פּאַרטיזאַנער־אָפּטיילונג האָבן זיך געפונען דריי יידן: יוסף און ברוך פליישמאַן פון יאַנעווע, ביי פינסק, און אַלעק אַבוגאַוו, אַ געבוירענער אין אָדעס — אַן אָפיציר אין דער סאָוויעטי־שער אַרמיי, וועלכער איז אַנטלאָפן פונעם סאָוויעטישן גע־פאַנגען־לאַגער אין קאָוועל (ער וווינט היינט אין תל־אביב).

די באַגעגעניש מיט גרופּעס יידן אין וואַלד, האָט אויפ־געוועקט אין אַבוגאַוון דאָס פינטעלע ייד, און ער האָט באַ־שלאָסן צו פאַרבלייבן אין דער יידישער באַוואָפנטער פּאַר־טיזאַנער־איינהייט. ער האָט אויך משפּיע געווען אויף דריי רוסן פון זיין גרופּע, זיי זאָלן זיך אָנשליסן אין דער איינהייט פון מיסיוראַ. דאָס זענען געווען: אַנאַטאָלי קוראַטשקין — קאָמאַנדיר פון אַ קאָמפּאַניע אין פּאַפּאָווס פּאַרטיזאַנער־איינ־הייט, סערגיי קאַרטשאַוו — אַ מאַיאָר אין דער סאָוויעטישער אַרמיי, און דער דריטער — מיטן נאָמען ניעקאַנאַראַוו.

ס'איז אַנטשטאַנען אַן אָרגאַניזירטע פּאַרטיזאַנער־איינהייט

אַלס קאָמאַנדיר פון דער קליינער יידישער פּאַרטיזאַנער־איינהייט איז אויסגעוויילט געוואָרן סערגיי קאַרטשאַוו. מיט־גלידער פון דער קאָמאַנדשאַפט זענען געווען: מיסיוראַ, אַלעק אַבוגאַוו און אפרים באַקאַלטשוק. אין שפּיץ פון דעם אויס־שפּיר־גרופּע זענען געשטאַנען: אַבוגאַוו און מינקאָווסקי.

דאָס אָנשליסן זיך פון די פיר געניטע פּאַרטיזאַנער פון פּאַפּאָווס אָפּטיילונג אין דער יידישער פּאַרטיזאַנער־איינהייט האָט שטאַרק אויפגעמונטערט און אָנגעשטעקט מיט קאַמפּס־גייסט די יידישע פּאַרטיזאַנער. שפּעטער, ווען אין דער געגנט איז געקומען די פּאַרטיזאַנער־איינהייט פון גענעראַל פּיאָ־דאַראַוו (הרובענאָי), איז קאַרטשאַוו אַריבערגעפירט געוואָרן אין דער קאָמאַנדשאַפט פון דער דיוויזיע, און אַלס קאָמאַנדיר פון דער יידישער איינהייט איז אויסגעוויילט געוואָרן מיסיוראַ. פון דאַן אָן האָט די יידישע פּאַרטיזאַנער־אָפּטיילונג געהייסן: די איינהייט פון מיסיוראַ. און כאָטש זי איז נאָך געווען קליין אין צאָל, האָט זי אָנגעהויבן צו אַנטוויקלען אַ לעבהאַפטע טעטיקייט.

די פּאַרטיזאַנער־איינהייט האָט אויך גענומען אויף זיך די פליכט צו זאָרגן פאַר די גרופּעס יידן, וואָס זענען געווען צע־זייט און צעשפּרייט אין פאַרשידענע ווינקעלעך פון וואַלד. זיי האָבן געקריגן שפּייז און קליידונג פאַר די דאָזיקע יידן, וואָס פון זייערע גרופּעס איז שפּעטער אַנטשטאַנען דער משפּחה־לאַגער — נאָענט פון דער קעמפנדיקער פּאַרטיזאַנער־איינהייט, אונטער וועמענס אויפזיכט דער לאַגער האָט זיך געפונען. די אַקטיווע פּאַרטיזאַנער האָבן מיט דער פולסטער פאַראַנטוואָרטלעכקייט געזאָרגט סיי פאַר דער זיכערקייט, סיי פאַר דער באַשפּייזונג פונעם לאַגער.

שוין די ערשטע שריט אין דער טעטיקייט פון דער איינ־הייט, כאָטש זיי זענען נאָך געווען פון קליינעם פאַרנעם, האָבן זיי דאָך מיטגעווירקט דערצו, אַז די באַציונג פון דער אָרטיקער באַפעלקערונג צו די פּאַרטיזאַנער האָט זיך בהדר־רהגה'דיק געענדערט צום בעסערן. די פּויערים האָבן געקריגן דרך־ארץ פאַר די פּאַרטיזאַנער. מ'דערציילט, אַז באַלד, ווי מ'האָט זיך דערוווּסט, אַז אַ פּויער פון אַ נאָענטן דאָרף האָט געכאַפּט צוויי יידישע יינגלעך און זיי אויפגעשניטן די אָדערן, זענען אין דער זעלבער נאַכט אַוועק צום פּויער עטלעכע פּאַרטיזאַנער, מיט אַלעק אַבוגאַוו בראָש, זיי האָבן אַרויסגע־פירט דעם פּויער אין דרויסן און אים אויפן אָרט דערשאָסן. די דאָזיקע דרייסטע, גיכע און אַנטשלאָסענע האַנדלונג האָט ביי פיל פּויערים אָפּגענומען דעם חשק צו פאַרנעמען זיך מיט מאָרדן יידן, אָדער — מסרן און איבערגעבן זיי צו די דייטשן, ווי זיי האָבן עס פריער געטאָן. דרייסטקייט און שנע־לע, אַנטשלאָסענע האַנדלונג האָבן דאַן צייטנווייז אויפגעטאָן מער, ווי דאָס בעסטע געווער.

די טעטיקייט פון דער יידישער איינהייט

די יידישע פּאַרטיזאַנער־איינהייט האָט צו פאַרצייכענען זייער פיל ווירקזאַמע אויפטוען, וואָס זענען געווען פאַרבונדן מיט ערנסטע שלאַכטן און קרבנות פון איר זייט. און אָט זענען אייניקע פון זיי:

1) בעת אַן איבערפאַל אויף פּאָליציי־לייט, אין דער צייט פון אַ חתונה, אין דאָרף וויטשעווקע, איז אומגעקומען בערל באַבראַוו און ס'איז שווער פאַרוווּנדעט געוואָרן לייבל טור־קעניטש.

2) אין רעזולטאַט פון אַ לענגערער נאָכשפּירונג, האָט אַ גרופּע פּאַרטיזאַנער געכאַפּט אין אָזירסק און געבראַכט אין וואַלד אַרײַן [illegible] וועלכער איז געוואָרן אַ פּאַרטיזאַנישער פאַרבינדלער.

3) בעת אַ באַזוך פון מיטגלידער פון דער איינהייט אין שטעטל סערניק, איז דורך זיי אויסגעפירט געוואָרן אַ טויט־אורטייל איבער עטלעכע פּויערים, וועלכע האָבן מיטגעאַרבעט מיט די דייטשן און געמאָרדעט יידן.

4) ס'איז דורכגעפירט געוואָרן אַ געלונגענער איבערפאַל אויף דער דייטשישער קאָמענדאַנטור אין שטעטל וויסאָצק, וווּ מ'האָט פאַרכאַפּט אַ ראַדיאָ־אַפּאַראַט.

5) מ'האָט אויסגעפירט דיווערסיע־אַקטן אין דער אַלקאָ־האָל־פאַבריק אין דאָמבראָוויץ און לסוף — פאַרניכטעט די פאַבריק.

6) צוגענומען 100 שטיקלעך שאָף אין דער לאַנדווירט־שאַפט אין לאַפּאַטין, נעבן דאָרף קאַניוכי.

7) אויסגעפירט אַן אָנפאַל אויף דעם פּאָליציי־פּאָסטן אין ליובאַשעוויטש, 12 קילאָמעטער פון פינסק.

8) מ'האָט פאַרכאַפּט 12 ביקסן ביי דער פּאָליציי אין דאָרף זשולקין.

מיט דער פאַרגרעסערונג פון דער צאָל געווער איז אויס־געברייטערט געוואָרן די איינהייט, וועלכע האָט מיט איר טעטיקייט אַרויסגערופן אָנערקענונג ביי דער אָרומיקער באַ־פעלקערונג. די יידישע פּאַרטיזאַנער האָבן געהאַט דעם פולסטן צוטרוי צו מיסיוראַן, וועלכער איז געווען אַ גוטער, באַ־שיידענער און פאַרגעשריטענער מענטש, ווי אויך אַ געניטער און דרייסטער שלאַכטמאַן. ער האָט געהאַט הינטער זיך פיל יאָרן פון תפיסה אין פאַרמלחמהדיקן, סאַנאַצאָרישן פּוילן, ווו ער איז פאַרפאָלגט געוואָרן פאַר זיינע לינקע פּאָליטישע אָנ־

די סוואָריטשעוויטשער וועלדער, נישט ווייט פון זיין היימשטעטל, ווו ער האָט זיך פאַרבונדן מיט די פאַרטיזאַנער. ער איז געווען איינער פון די ערשטע אין דער יידישער פאַרטיזאַנער־איינהייט אינעם ראַיאָן.

נישט געקוקט אויף זיין עלטער — ער איז שוין געווען אַ מענטש אין די פופציקער — האָט ער פאַרנומען זייער וויכטיקע פּאָסטנס און האָט געשפּילט אַ באַדייטנדיקע ראָל אין די פאַרטיזאַנער־רייען.

נאָך דער מלחמה האָט ער זיך געפונען אין עסטרייך, ווו ער איז געווען איינער פון די ערשטע גרינדער פון דעם פאַרבאַנד פון דער שארית־הפליטה. ער איז דאָרט אויך געווען רעדאַקטאָר פון דער צייטונג „אויפגאַנג" אין יידיש. צוליבן מאַנגל אין יידישן שריפט, איז די צייטונג געדרוקט געוואָרן אין דער יידישער שפּראַך מיט לאַטיינישע אותיות. ער איז אויך געווען איינער פון די אָרגאַניזאַטאָרן פון דער יידישער היסטאָרישער קאָמיסיע.

מלך באַקאַלטשוק האָט, נאָך אַ באַזוך אין ישׂראל, זיך באַזעצט אין דרום־אַפריקע. דאָרט האָט ער אָנגעשריבן זיין בוך: „זכרונות פון אַ יידישן פאַרטיזאַן", וואָס איז דערשינען אין בוענאָס־איירעס, אינעם פאַרלאַג פונעם צענטראַל־פאַרבאַנד פון די פּוילישע יידן אין אַרגענטינע. זיין בוך איז געווען די 135־טע אויסגאַבע פון דער ביכער־סעריע א.נ. „דאָס פּוילישע יידנטום", אַרויסגעגעבן דורכן אויבנדערמאָנטן פאַרלאַג. ער האָט אויך רעדאַגירט דאָס יזכור־בוך פון דער שטאָט כעלם.

ער איז געשטאָרבן אין יאָהאַנעסבורג אין יאָר 1961.

אין דער סערניקער געגנט איז געווען טעטיק די פאַרטיזאַנער־גרופּע פון שלום גאַלעצקי (היינט דער מאַן פון גאָלדע שערמאַן), וועלכער איז אַרויס אין וואַלד פונעם דאָרף סוואָריטשעוויטש, אין יוני 1942.

די גרופּע האָט געציילט 8 מענטשן, באַוואָפנטע מיט הילצערנע ביקסן (אייגענע פּראָדוקציע). מיטן דאָזיקן „געווער" האָבן זיי געלויערט אויף די וועגן און פלעגן צונעמען שפּייז, וואָס איז געפירט געוואָרן פאַר די דייטשן. פון פאָרזיכטיקייטס־וועגן פלעגן זיי אַרומוויקלען די „מאַשין־ביקסן" מיט רעגן־מאַנטלען, כדי אָפּצונאַרן די פּויערים, זיי זאָלן מיינען, אַז ס'איז עפּעס... אין משך פון דער צייט איז זיי געלונגען צו איינשאַפן זיך צוויי יעגער־ביקסן און איין דייטשישן רעוואָלווער. גאַלעצקי דערציילט אין זיינע עדות־דערקלערונגען, אַז די ערשטע ביקס האָבן זיי באַקומען בעתן אַריבערגאַנג פון פאַרטיזאַנער איבערן טייך האָרין, ביי וויסאָצק, און די צווייטע — מיט 5 קוילן — האָבן זיי זיך איינגעשאַפט ביי אַ פּאָליאַק, נעבן דאָרף דובא.

נאָך דער ליקווידאַציע פונעם געטאָ אין דאָמבראָוויץ, זענען צו זיי צוגעשטאַנען נאָך עטלעכע יידן פונעם דאָזיקן שטעטל, און צווישן זיי — ברוך מינקאָווסקי, וועלכער פלעגט זיך פאַרנעמען מיט האַנדל אין די דערפער און האָט דעריבער גוט געקענט די געגנט און אירע וועלדער. זיי האָבן זיך צונויפגעטראָפן מיט דער סערניקער גרופּע, געוווינט האָבן זיי אין באַזונדערע ערטער, נאָענט איינע פון די אַנדערע, אָבער די פאַרטיזאַנישע אַקציעס פלעגן זיי דורכפירן צוזאַמען.

אין וואַלד האָבן זיך געפונען נאָך גרופּעס יידן, וועלכע פלעגן, מיטן צופאַלן פון דער נאַכט, זיך אַרויסלאָזן אין דער סביבה, כדי זיך איינצושאַפן שפּייז. גייענדיק אין וואַלד פלעגן זיי זוכן צו געפינען די שפּורן פון נאָך יידן.

„מ'רעדט דאָ יידיש!" — פלעגט איינער צום צווייטן זאָגן שעפּטשענדיק. אַ דאַנק די דאָזיקע באַגעגענישן האָבן זיך די באַזונדערע גרופּעס, צעזייטע אין באַזונדערע ווינקעלעך פונעם גרויסן וואַלד, באַהעפט און פאַראייניקט צוזאַמען אין איין יידישער פאַרטיזאַנער־איינהייט, אין אַ קיבוץ יידן.

צוזאַמענקום פון די „וואַלד־איינוווינער"

סוף אָקטאָבער 1942 איז פאָרגעקומען אַ צוזאַמענטרעף פון די „וואַלד־איינוווינער", אין וועלכן עס האָבן זיך באַטייליקט פאָרשטייער פון אַלע גרופּן. בעתן דאָזיקן צוזאַמענקום האָבן די פאָרשטייער זיך געטיילט מיט ידיעות וועגן איינצלנע בלאָנדזשענדיקע יידן אין וואַלד. ס'איז אויך באַהאַנדלט געוואָרן די פראַגע פון געווער. די מיטגלידער פון דער אָרגאַניזירטער גרופּע האָבן דערציילט, ווי אַזוי זיי האָבן מיט ליידיקע הענט זיך איינגעשאַפט געווער ביי די פּויערים. די סודות פון וואַלד־לעבן זענען צווישן די פאַרטיזאַנער פאַררעכנט געוואָרן, ווי אַ הייליקייט. יידן, וועלכע זענען געכאַפּט געוואָרן דורך די דייטשן, זענען שוידערלעך געפּייניקט געוואָרן, אָבער זיי האָבן געשוויגן, ביזן אויסהויכן די נשמה, אָפּהיטנדיק שטרענג דעם נישט־געשריבענעם פאַרטיזאַנער־אָפּמאַך: נישט אַנצוווייזן קיין באַהעלטעניש, ווו עס האַלטן זיך אויף יידן.

אין איינעם פון די נאָוועמבער־טעג אין יאָר 1942, איז אַ פּויער פון די כוטאָרס אין באָטאָוו אַוועק אין דער דייטשישער קאָמענדאַטור אין סטאָלין און געמאָלדן, אַז אין די סוואָריטשעוויטשער וועלדער באַהאַלטן זיך אויס אַ סך גרופּעס אומבאַוואָפנטע יידן.

צומאָרגנס האָט מען דורכן נעפּל אין וואַלד באַמערקט עלעקטרישע פייערן. אין דער ריכטונג פון דער פאַרטיזאַנער־וואַך זענען דאַן אָפּגעגעבן געוואָרן עטלעכע שאָסן, און אין דער וואַלדיקער שטילקייט האָבן אָפּגעקלינגען דערשראָקענע אויסרופן: דייטשן!" אין דער זעלבער רגע האָט זיך אָנגעהויבן אַ פּאַנישער געלויף אין די באַהעלטענישן אַריין.

אין דער זעלבער צייט איז דורכן וואַלד דורכגעגאַנגען אַ פאַרטיזאַנישע אָפּטיילונג, וועמענס קאָמאַנדיר עס איז געווען פּאָפּאָוו. די דאָזיקע אָפּטיילונג, וואָס איז אַרויס פון די ליבישייער וועלדער, האָט געעפנט אַ שטאַרקן פייער אויף די דייטשן, וואָס עס האָט זיי געטראָפן אומגעריכט, ווייל זיי האָבן אינעם דאָזיקן אָרט נישט דערוואַרט קיין שום ווידערשטאַנד. די דייטשן האָבן אין שרעק זיך צוריקגעצויגן, איבערלאָזנדיק נאָך זיך געהרגעטע און פאַרוווּנדעטע. נאָך דעם, ווי די שלאַכט האָט זיך פאַרענדיקט, זענען די פאַרטיזאַנער נאָך פאַרבליבן אין וואַלד עטלעכע טעג און זיי האָבן געהאָלפן די יידן זיך איינצושאַפן עסן און קליידונג. אין דער דאָזיקער

ראַטעוועט געוואָרן לייבל און ציליע דאַלינקא. דעם 14־טן פעברואר 1943 זענען זיי אַרויס פון פינסק, איבער דעם פאַרפרוירענעם פינאַ־טייך, נאָך דעם, ווי זיי האָבן זיך ביי צוויי חדשים צייט אויסבאַהאַלטן אויף אַ בוידעם, ביי זייער רעטערין און וויל־טוערין, די פּוילישע פרוי באַרבאַראַ מאַכייסקא — דערציילט אין זיין ביכל (ר׳ „מקורות" מס׳ 7) לייבל דאַלינקאַ:

זיי האָבן געהאַט ביי זיך אַ רעוואָלווער מיט עטלעכע קוילן. זיך לאָזנדיק פון פינסק אין וועג אַריין, איז זייער ציל געווען: דערלאַנגען זיך אין וואַלד און זיך אָנשליסן צו די פּאַרטיזאַנער. אָבער זיי האָבן נישט געוווּסט גענוי דאָס אָרט, וווּהין זיי דאַרפן גיין. זיי האָבן געפּרוּווט זיך דערוויסן וועגן דעם, אין וועג גייענדיק, ביי זייערע באַקאַנטע פּויערים, אין די אַרומיקע דערפער. די באַקאַנטע פּויערים האָבן זיי צום גליק זייער גוט אויפגענומען, געגעבן עסן און אַ ווינקל צום אָפּרוען זיך, און זיי אויך געגעבן די נויטיקע ידיעות און אָנווייזונגען וועגן זייער ווייטערדיקן וועג. אַזוי האָבן זיי פאַרבראַכט אין דאָרף ווילאַטיטש — 12 טעג, אין אָסטראָווע — 2 טעג, און אין וויטשעווקע — 10 טעג. בעת זייער געפינען זיך אין וויטשעווקע, האָבן זיי זיך אומגעריכט באַגעגנט מיט אַ פּאַרטיזאַנער־קאָמאַנדיר, וועלכער האָט זיי אָפּגעשיקט אין דער פּאַרטיזאַנער־קאָמאַנדשאַפט אין דאָרף סוואָריטשעוויטש. קומענדיק אַהין האָבן זיי זיך געטראָפן מיט די פינסקער מלך באַקאַלטשוק, דוד גאַסמאַן, ברוך פרידמאַן, אַברהם פּערטשיק און גאָלדע שערמאַן.

ווען זיי זענען אויפגענומען געוואָרן דורכן קאָמאַנדיר פון דער פּאַרטיזאַנער־איינהייט מיסיוראַ, האָט ער זיי געזאָגט, אַז ער האָט שוין וועגן זיי אַ רעקאָמענדאַציע פון מלך באַקאַלטשוק (דעם דאָזיקן פּרט דערמאָנט אויך מלך באַקאַלטשוק אין זיין בוך).

לייבל דאַלינקאָ, ווי אַ דרוקער־אַרבעטער, ווערט דורך מלך באַקאַלטשוק איינגעשלאָסן אין דער גרופּע פון אויפקלערונג־און פּראָפּאַגאַנדע.

זיין פרוי — ציליע דאַלינקאָ, האָט אָנגעהויבן צו אַרבעטן אַלס קעכין אין דער זעלבער גרופּע און אין איר פרייער צייט איז זי געווען טעטיק ביי איר פאַך, אַלס לערערין און אַלס איבערזעצערין פון רוסיש אין פּויליש. גלייכצייטיק האָט זי אויך מיטגעהאָלפן אין דער דרוק־אַרבעט.

אין אַ געוויסן טאָג האָט אַ סאָוויעטישער עראָפּלאַן, וועלכער האָט געבראַכט געווער אין וואַלד, אויך מיטגעבראַכט אַ קליינע פּרימיטיווע דרוק־מאַשין, ווי אויך שריפט צום דרוקן. די גאַנצע „דרוקעריי" האָט זיך געפונען אין אַ קאַסטן, אויף אַ וואָגן, און ביי דער מינדסטער סכנה איז אַלץ איינגעפּאַקט געוואָרן און איז גרייט געווען זיך צו לאָזן אין וועג אַריין.

די צאָל שריפט איז געווען אַ צו קליינע אויף צו קאָנען אויסזעצן דערמיט אַ גאַנצע צייטונג פאַר איין מאָל. פלעגט מען אויסזעצן אַ זייט, זי אָפּדרוקן, פאַנאַנדערוואַרפן דעם שריפט לויטן אַלף־בית, און ווידער אויסזעצן אַ פרישע זייט. און אַזוי, צוביסלעכווייז, פלעגט אָפּגעדרוקט ווערן אַ צייטונג. מען דאַרף דערביי אונטערשטרייכן, אַז די דאָזיקע גאַנצע אַרבעט איז געטאָן געוואָרן אין דרויסן, אין קעלט און רעגנס. די דרוקער־אַרבעטער האָבן דאַן געהערט צום פּאַרטיזאַנער־שטאַב, וועלכער האָט זיך געפונען אין דאָרף דאָברוויסק. אַ געוויסע צייט האָבן לייבלען מיטגעהאָלפן אין דער דרוק־אַרבעט אַ פרוי מיטן נאָמען וויערא יעוווסייעווּטאַ, וועלכע איז אַראָפּגעלאָזט געוואָרן פון אַ סאָוויעטישן עראָפּלאַן אין וואַלד, אין יוני 1943, צוזאַמען מיט אינגנאַצי בעסקראָמני, וועלכער איז געשיקט געוואָרן פון דעם פּאַרטיזאַנער־שטאַב אין מאָסקווע — אַלס פאַראַנטוואָרטלעכער רעדאַקטאָר פון די פּאַרטיזאַנער־אויסגאַבן אין וואַלד, און פון די צוויי צייטונגען, וועלכע האָבן אָנגעהויבן צו דערשיינען א.נ. „טשערוואָני פּראַפּאָר" אין אוקראַיניש און „טשערוואָני שטאַנדאַר" אין פּויליש.

דער ערשטער נומער פון „טשערוואָני פּראַפּאָר" איז דערשינען אין יולי 1943, אין דער צייט ווען די רעדאַקציע האָט זיך געפונען אינעם גוט לאַסיטשקאָ. אין משך פון דעם חודש פון זייער זיין דאָרט, זענען דערשינען נאָך צוויי נומערן פון דער צייטונג אין אוקראַיניש און דער ערשטער נומער פון דער פּוילישער צייטונג („טשערוואָני שטאַנדאַר"). יעוווסייעווּנאַ איז דאַן אַריבערגעפירט געוואָרן אין אַן אַנדער איינהייט און לייבל דאַלינקאָ איז געבליבן דער איינציקער זעצער און דרוקער. ער האָט זיך פאַרנומען נישט נאָר מיט אויסזעצן און אָפּדרוקן די צייטונג, נאָר אויך מיט אויסזעצן פלוג־בלעטלעך. זיין פרוי ציליע האָט אים געהאָלפן ביים אָפּדרוקן די אויסגעזעצטע זייטלעך.

מלך באַקאַלטשוק שטרייכט אונטער אין זיין בוך, אַז „אויב אין די דאָזיקע באַדינגונגען האָבן מיר מצליח געווען אַרויסצוגעבן אַ גאַנצע ריי אויסגאַבן, איז עס הויפּטזעכלעך צו פאַרדאַנקען דער איבערגעגעבנער, מסירת־נפשדיקער אַרבעט און אידעאַליזם פון לייבל דאַלינקאָ" (זייט 225). אויף אַ צווייטן אָרט דערציילט באַקאַלטשוק וועגן די באַדינגונגען פון דער דרוקעריי־אַרבעט אין וואַלד: ‚מיר האָבן זיך געפינען ביים ברעג וואַלד פון פלאַטער ביולין, אין שכנות פונעם דאָרף ליסינסק.

ס׳איז נאָך געווען פינצטער אין דרויסן, ווען דאַלינקאַ האָט אַרויסגעצויגן די וואַליזע מיטן שריפט, כדי אויסצוזעצן די ראַדיאָ־ידיעות, וועלכע איך האָב די נאַכט אויפגענומען און צוגעגרייט צום דרוק. פּלוצלינג האָט זיך אָנגעהויבן אַ דייטשישע אַטאַקע אויפן וואַלד. פעדיאַ דער פורמאַן, אויף וועמענס וואָגן עס האָט זיך געפונען די דרוקעריי, האָט זיך גיך אָוועקגעלאָזט צו ברענגען און איינשפּאַנען די פערד. לייבל דאַלינקאָ האָט אויף גיך איינגעפּאַקט זיין וואַליזע מיט די דרוק־מאַטעריאַלן און אַרויפגעלייגט אויפן וואָגן" (זייט 247).

די פאַרשידענע וואַלד־אויסגאַבן זענען דערשינען אין 1000 עקזאַמפּלאַרן, און ביי אַ דרייסיק רייטער האָבן זיי פונאַנדערגעפירט און צעטיילט אין דער פּאַרטיזאַנער־זאָנע. אָבער — מ׳האָט זיך מיט דעם אַליין נישט באַנוגנט און מ׳האָט אָנגעהויבן צו דרוקן פּראָפּאַגאַנדע־מאַטעריאַלן אויך אין דער דייטשישער שפּראַך, וואָס איז אַריבערגעפירט גע־

שוי־אונגען. די יידן אין דער איינהייט האָבן מיט זייער דרייסטער און אַקטיווער טעטיקייט אַרויסגערופן אָנערקענונג און גרויס צוטרוי צו זיי, מצד זייערע נישט־יידישע חברים. געניסנדיק פון אַלע רעכט, זענען די יידן שטענדיק, אומעטום און אין אַלץ געווען די ערשטע און זענען אויך די ערשטע געגאַנגען אין שלאַכט קעגן די דייטשן.

אין האַרבסט 1942 האָט די איינהייט געציילט 130 פּערזאָן. אין דער דאָזיקער צאָל זענען געווען איבער 80 יידן. די גרעסטע טייל פון זיי — איינוווינער פון די שטעטלעך אין דער אַרומיקער געגנט. אין דער איינהייט האָט געאַרבעט דער דאָקטער ברוך ערליך, וועלכער איז דורך די פּאַרטיזאַנער צוגענומען געוואָרן פונעם שפּיטאָל אין דאָמבראָוויץ און איז געבראַכט געוואָרן אין וואַלד אַריין. צוזאַמען מיט אים האָבן אין וואַלד אויך געאַרבעט די קראַנקן־שוועסטערס: שאַמאַראַ גראַובאַרט פון פּינסק, און מאַטילדאַ כאַווינא — אַ געבוירענע אין פּולטוסק —ביידע זענען געקומען אין וואַלד אַריין נאָך דער ליקווידאַציע פונעם געטאָ אין סטאָלין. זיי זענען ביידע לעבן געבליבן אַ דאַנק דעם צופאַל, וואָס דער דייטשישער קרייז־קאָמיסאַר האָט זיי אַרויסגענומען פון דער קאָלאָנע יידן, וואָס איז געפירט געוואָרן צום טויט. ער האָט עס געטאָן אויף דער ביטע פונעם דירעקטאָר פון אָרטיקן שפּיטאָל, וועלכער האָט זיך געניטיקט אין זיי, ווי אין גוטע שוועסטערס. בלייבנדיק צייטווייליק לעבן, האָבן זיי אָבער גוט געוווּסט, אַז אויך זייער גורל איז אַ געחתמעטער און מאָרגן אָדער איבערמאָרגן וועט מען אויך זיי אָוועקפירן צו די גריבער. זיי האָבן זיך דעריבער פאַרבונדן מיט אַ פּויער, וואָס זיין קראַנקע טאָכטער איז געלעגן אינעם זעלבן שפּיטאָל. ווען דער פּויער איז געקומען אָפּנעמען זיין טאָכטער, זענען די צוויי קראַנקן־שוועסטערס אַנטלאָפן מיט אים. ביי טאָג האָבן זיי זיך באַהאַלטן אין וואַלד און ביינאַכט — אין הויז פונעם פּויער. אין אַ געוויסן טאָג האָט זיי צופעליק געטראָפן אפרים באַקאַלטשוק און האָט זיי געבראַכט אין דער איינהייט מיט מיסיוראַ, ווו זיי האָבן זיך איינגעבירגערט.

טאַמאַראַ גראַובאַרט

די קראַנקן־שוועסטער טאַמאַראַ גראַובאַרט איז געקומען קיין פּינסק אין אָנהויב פון די דרייסיקער יאָרן, צוזאַמען מיט איר מאַן, דעם לערער גראַובאַרט, וועלכער איז געווען באַשעפטיקט אין דער באָראָכאָוו־שול, פון די לינקע פּועלי־ציון. אַזוי ווי איר מאַן, איז אויך טאַמאַראַ געווען טעטיק אין די רייען פון דער אויבנדערמאָנטער פּאַרטיי. לויט, ווי ס'איז אונדז באַוווּסט, איז איר מאַן, דער לערער, אומגעקומען אין לעמבערג, און זי איז, צוליב געוויסע סיבות, געבליבן אין פּינסק. שפּעטער איז זי אַריבערגעפאָרן קיין סטאָלין, און פון דאָרט — ווי מיר האָבן שוין אויבן דערציילט — איז זי געקומען אין וואַלד אַריין, צוזאַמען מיט דער קראַנקן־שוועסטער — מאַטילדאַ כאַווינאַ.

אויפקלערונג און פּראָפּאַגאַנדע

שוין באַלד ביי אירע ערשטע שריט האָט די איינהייט אָנגעהויבן צו פירן אַן אַקטיווע אויפקלערונג־און פּראָפּאַגאַנדע־אַרבעט אין די אַרומיקע דערפער. דאָס אַנטשטיין פון אַ קעמפנדיקן כוח אין די וועלדער און זיינע כסדרדיקע דיווערסיע־אַקטן און איבערפאַלן אויף דייטשישע אָביעקטן — האָט רייף געמאַכט דעם באָדן פאַר דער איינפלאַנצונג פון דער פּאַרטיזאַנישער פּראָפּאַגאַנדע אין דער געגנט. אָבער — דאָס איז נישט געווען קיין לייכט שטיקל אַרבעט. צווישן די פּויערים האָט געהערשט אַ שטאַרקער פּחד: סיי פאַר די פּאַרטיזאַנער, סיי פאַר דער שטראָף פון די דייטשן: פאַר אָנהאַלטן קאָנטאַקטן און העלפן פּאַרטיזאַנער. באַזונדערס גרויס איז געווען זייער מורא פאַר אַ באַגעגעניש מיט יידן־פּאַרטיזאַנער, צוליב דעם צוגערויבטן יידישן פאַרמעגן, וואָס האָט זיך געפונען אין זייערע הייזער און די יידן האָבן עס געקאָנט דערקענען... אַזוי, אַז סיי מיט דעם אַנטיסעמיטיזם, סיי מיט דער שנאה צו אַלדאָס פּראָגרעסיווע, וואָס האָבן געהערשט אין פּאָלעסיער דאָרף, איז אויסגעקומען צו קעמפן סיי מינדלעך, סיי מיטן געשריבענעם וואָרט.

מלך באַקאַלטשוק, וועלכער איז געשטאַנען אין צענטער פון דער אויפקלערונג־און פּראָפּאַגאַנדע־אַרבעט אין דער איינהייט, דערציילט אין זיין בוך, אַז אין איינעם אַ זונטיק, האָט ער, אין באַגלייטונג פון עטלעכע באַוואָפנטע פּאַרטיזאַנער, דורכגעפירט פאַרזאַמלונגען אין 5 דערפער, ווו ער איז אַרויסגעטראָטן פאַרן פאַרזאַמלטן עולם. 10 אַזייגער אין דער פרי — אין דאָרף זשולקין — ביי דער אָנוועזנהייט פון 600 פּויערים, 1 אַזייגער בייטאָג — אין דאָרף ניטשעסאָוו — ביי דער באַטייליקונג פון 400 פּויערים, און שפּעטער איז ער אויפגעטראָטן אין די דערפער: אָסטראָווע, פּאָרע — מיט 700 באַטייליקטע, און אין דאָרף דאַראַזש.

אָבער בדרך־כלל איז שווער געווען צונויפרופן פאַרזאַמלונגען אין די דערפער, צוליב דעם, ווייל די עיקר־טעטיקייט פון די פּאַרטיזאַנער איז געווען אין די נעכט. דעריבער איז די אויפקלערונגס־אַרבעט געפירט געוואָרן בעיקר דורך געשריבענע, אָדער געדרוקטע פלוג־בלעטלעך. די ערשטע צייט זענען די דאָזיקע אויפרופן געשריבן געוואָרן אויף אַ שרייבמאַשין, אין אַ באַגרענעצטער צאָל עקזעמפּלאַרן. שפּעטער זענען די פלוג־בלעטלעך דערשינען צום מיינסטנס געדרוקטע. די דאָזיקע אויפקלערונג־און פּראָפּאַגאַנדע־אַרבעט האָט געהאַט אַ שטאַרקן אָפּקלאַנג אין דער סביבה, ווו געציילטע, אָבער איבערגעגעבענע און באַוווּסטזיניקע מענטשן, וועלכע האָבן געהאַט הינטער זיך אַ פּראָגרעסיווע פּאָליטישע פאַרגאַנגנהייט, ווי אויך סתם פּשוטע, ערלעכע פאָלקס־מענטשן זענען אַריבער צו די פּאַרטיזאַנער, אָדער זענען געוואָרן איבערגעגעבענע פאַרבינדלער מיטן וואַלד, שטייענדיק אין אַ כסדרדיקן קאָנטאַקט מיט די פּאַרטיזאַנער.

צו דער אויפקלערונגס־אַרבעט אין שריפט זענען שפּעטער צוגעטראָטן אויך ציליע און לייבל דאָלינקא, באַלד נאָך דעם, ווי זיי זענען געקומען אין וואַלד אַריין.

לייבל און ציליע דאָלינקא

אויבן, אין קאַפּיטל צען א.ב. „גראַטעוועטע און זייערע רעטער" האָבן מיר שוין דערציילט, ווי אַזוי עס זענען גע־

און מיר זענען אַהין אַוועק. מ'האָט אונדז נישט געוואָלט גלייך אָננעמען אין דער קעמפנדיקער איינהייט און מ'האָט אונדז דערווייל איינגעקוואַרטירט אין דער איבערגאַנגס־איינהייט אין דאָרף, אין דער צייט, ווען די קעמפנדיקע איינהייט האָט זיך געפונען אין וואַלד״.

פערטשיק איז שפּעטער געוואָרן אַ קאָמאַנדיר פון איינער פון די פּאַרטיזאַנער־אָפּטיילונגען אין וואַלד, מיט וועלכער ער האָט אַדורכגעמאַכט דעם גאַנצן קאַמפּס־וועג, ביז דער באַפרייאונג פון דער שטאָט ראָוונע.

מלך באַקאַלטשוק דערציילט אין זיין בוך: „בעת איינער פון די שלאַכטן איז פערטשיק פאַרוואונדעט געוואָרן, אָבער ער האָט נישט פאַרלאָזן דאָס שלאַכט־פעלד, און זיך ווייטער באַטייליקט אין די שלאַכט־אָפּעראַציעס״. (זייט 95).

אברהם פערטשיק וווינט היינט אין חיפה.

ברוך פרידמאַן

אין די שווערע פּיין־און קאַמפּס־יאָרן פון אברהם פערטשיק, איז ברוך פרידמאַן געווען זיין טרייער חבר און שותף צו אַלע ליידן און קאַמפן מיטן נאַציזם שונא, אָנהייבנדיק פון די טעג פונעם קליינעם געטאָ אין פּינסק. ברוך פרידמאַן לעבט היינט אין אַמעריקע און די עטלעכע פּרטים וועגן אים, וואָס מיר ברענגען דאָ, האָט אונדז איבערגעגעבן זיין חבר, אברהם פערטשיק:

ברוך פרידמאַן האָט געוווינט אין פּינסק, אויף ראָוויעצקע גאַס און ער האָט געאַרבעט ביי זיין משפּחה־פאַך — סטאָלעריי. אין אַלע שווערע באַדינגונגען און אומשטענדן האָט זיך פרידמאַן אַרויסגעוויזן אַלס אַ גוטער חבר און פריינד, און באַזונדערס האָט זיך עס געלאָזט מערקן און פילן אין די סכנות'פולע טעג, בעת זייער אַנטלויפן פון פּינסקער געטאָ און ביזן דערלאַנגען זיך קיין סוואַריטשעוויטש, וועגן וואָס מיר האָבן שוין אויבן דערציילט. אין משך פון דער צייט, וואָס ער האָט זיך געפונען אין דער פּאַרטיזאַנער־איינהייט, האָט ער זיך אויסגעצייכנט מיט זיין מוט און דרייסקייט, און מיט זיין מסירת־נפשדיקער גרייטקייט צו העלפן מיט וואָס ער האָט נאָר געקענט, יעדן איינעם, וואָס האָט זיך אין זיין הילף גענויטיקט.

אַנטיסעמיטישע ווינטן

מיטן אָנהייב פרילינג 1943, האָבן זיך אָנגעהויבן צו פאַרגרעסערן די סכנות אין די דערפער, צוליבן פאַרמערן זיך פון פאַשיסטישע רוצחישע באַנדעס, וועלכע זענען אין זייער גרעסטן טייל באַשטאַנען פון אָרטיקע פּויערים. אויך די דייטשן האָבן זיך גענומען מיט פאַרשטאַרקטע כוחות אָנצוגרייפן די פּאַרטיזאַנער, ווי אויך דער באַפעלקערונג, וואָס האָט געוווינט אין דער נאָענט. די דייטשן האָבן אויך אָנגעהויבן אַריינצודרינגען אינעווייניק — אין די דערפער און אין וואַלד אַריין.

אין יענער צייט האָבן פּויערים פון די דערפער און אַנטלאָפענע קריגס־געפאַנגענע פון יענער זייט בוג — אין אַ פאַרגרעסערטער צאָל אָנגעהויבן צו שטראָמען אין די פּאַרטיזאַנער־וועלדער. פּאַקטיש האָט זיך דער פאַרשטאַרקטער שטראָם צו די פּאַרטיזאַנער נאָך אָנגעהויבן ווינטער־צייט — אין די טעג פון דעם גרויסן היסטאָרישן זיג פון דער סאָוויעטישער אַרמיי ביי סטאַלינגראַד. אָבער — די שווערע ווינטער־באַדינגונגען האָבן דעם שטראָם אַ ביסל פאַרלאַנגזאַמט. נישט ווייניק פון די געקומענע אין וואַלד אַריין זענען פריער געווען צווישן די, וואָס האָבן אַקטיוו מיטגעהאָלפן די דייטשן ביים פאַרניכטן דער יידישער באַפעלקערונג. געווען אויך צווישן זיי פיל פאַרעטער און דייטשישע אַגענטן. אָט די דאָזיקע עלעמענטן זענען עס געווען די, וואָס האָבן מיט פייער פאַרדאָרבנקייט און יידן־שנאה געשטעלט אין געפאַר די זיכערקייט פון די יידן אין וואַלד.

אין דער איינהייט פון מיסיוראַ האָט זיך פאַרגרעסערט די צאָל נישט־יידן און ס'איז דערמיט געשטיגן די שפּאַנונג אין דער איינהייט. אין וואַלד איז געקומען דער יונגער פּאַרטיזאַן יאַשקע (יאַסקע?). אין משך פון עטלעכע טעג האָט ער זיך באַפריינדעט מיט איניקע מיטגלידער פונעם שטאַב און איז באַשטימט געוואָרן אַלס קאָמאַנדיר. אין משך פון עטלעכע טעג האָבן די יידן דערקענט זיין פאַרדאָרבענעם כאַראַקטער און האָבן שאַרף פּראָטעסטירט קעגן דעם נאָמינירן אים אַלס קאָמאַנדיר. זיי האָבן אפילו געדראָט מיט נישט אויספירן צוליב דעם די באַפעלן פון שטאַב. נאָך אַ ריי וואָרענונגען און דראָאונגען מצד די יידישע פּאַרטיזאַנער, האָט דער שטאַב סוף־כל־סוף באַזייטיקט יאַשקען פון זיין אַמט אַלס קאָמאַנדיר. ער האָט אים אָבער אָנגעטרויט אַנדערע וויכטיקע פונקציעס. יאַשקע האָט אָנגעהויבן צו פאַרפאָלגן און אָנטאָן צרות די איינצלנע בלאָנדזשענדיקע יידן אין וואַלד, ביז אין אַ געוויסן טאָג האָט ער דערמאָרדעט אַ ייד פון האָראָדנויע. יאַשקע איז אַרעסטירט געוואָרן און ס'איז קעגן אים אַרויסגעטראָגן געוואָרן אַ טויט־אורטייל, וואָס איז גלייך אויסגעפירט געוואָרן. נאָך זיין טויט איז מען געוווירגעוואָרן, אַז ער איז געווען אַ דייטשישער אַגענט.

אין יענער צייט האָבן אין שטאַב גופא זיך אָנגעהויבן אַנטי־יידישע שטימונגען. סערגיי קאָרטשאָוו האָט געפּרוווט באַזייטיקן איניקע יידן פון אָנפירנדיקע אַמטן. די עיקר־סיבה דערצו איז געווען — די אומצופרידנקייט פונעם שטאַב מיטן יידישן משפּחה־לאַגער אין וואַלד, וועלכן די רוסישע פּאַרטיזאַנער פלעגן אָנרופן: „אומזיסטע ברויט־פרעסער!״

דער קאָמיסאַר פון דער איינהייט, פּלאָזשניקאָוו, האָט מיט כוח צוגענומען די „וואַנדערונגס־רעכט״ פון די אומבאַוואָפנטע — צוזאַמען מיט די באַוואָפנטע שלאַכט־לייט, און פון די דאָזיקע רעכט איז אָפּהענגיק געווען דער גורל פון דעם פאַמיליען־לאַגער. אָבער טראָץ די אַלע דערווידערונגען און פאַרבאָטן האָבן די יידישע שלאַכט־לייט דערלאַנגט ערנסטע הילף דעם משפּחה־לאַגער — באַזאָרגנדיק די שוצלאָזע מענטשן סיי מיט שפּייז־פּראָדוקטן, סיי מיט קליידונג.

נאָך דעם, ווי עס איז געקומען פון מאָסקווע דער גענעראַל בייגאַמאַ, וועמען ס'איז פּרעמד געווען דער באַגריף: אַנטיסעמיטיזם און ראַסן־דיסקרימינאַציע, און וועלכער האָט איבערגענומען די קאָמאַנדשאַפט איבער דער דיוויזיע, האָט

וואָרן אין די שטעט, ווו מ'האָט עס צעטיילט צווישן די
דייטשן. פאַר זיין איבערגעגעבענער אַרבעט איז לייבל דאָלינ־
קאָ אויסגעצייכנט געוואָרן מיטן פאַרטיזאַנער־מעדאַל, צווייטע
מדרגה, און ער איז געווען אַ קאַנדידאַט אויף צו באַקומען
דעם הויכן סאָוויעטישן אָרדן „רויטער שטערן". ציליע איז
געווען אַ קאַנדידאַטין אויף צו באַקומען אַ פאַרטיזאַנער־
מעדאַל.

אין דער צייטונג „אָגאָניאָק", וואָס דערשיינט אין מאָסק־
ווע, אינעם נומ' 17 פון יאָר 1945, זענען דערמאָנט געוואָרן די
נעמען פון לייבל און ציליע דאָלינקאָ, און פון מלך באַקאַל־
טשוק, אין אַן אַרטיקל וועגן דער דיוויזיע, אין וועלכער זיי
האָבן זיך געפונען. זייער פאַרטיזאַנער־לעבן האָט זיך פאַר־
ענדיקט מיטן פאַרנעמען דורך דער סאָוויעטישער אַרמיי, ביי
דער מיטהילף פון די פאַרטיזאַנער־איינהייטן, אין פעברואַר
1944, די שטאָט ראָוונע. זיי האָבן זיך נאָך באַטייליקט אין
אַ שלאַכט מיט די דייטשן ביי דעם שטעטל צומאַן. אַ טאָג
פאַר דער באַפרייאונג. דאָס פאָרפאָלק דאָלינקאָ לעבט היינט
אין פתח־תקוה.

פאַרטיזאַנער־זאָנע

די געגנט פונעם דאָרף סוואָריטשעוויטש איז פאַר־
וואַנדלט געוואָרן אין אַ פאַרטיזאַנער־זאָנע, וועלכע האָט זיך
פונאַנדערגעשפרייט אויף הונדערטער קילאָמעטער. די פאַר־
טיזאַנער האָבן זיך דאָרט פריי באַוועגט בייטאָג און ביינאַכט.
די פויערים איז פאַרווערט געווען אַרויסצוגיין פון די גרענעצן
פונעם דאָרף. איבער דעם הויז אין דאָרף, ווו די פאַרטיזאַנישע
קאָמאַנדשאַפט האָט זיך געפונען, האָט געפלאַטערט אַ רויטע
פאָן. אַ געוויסע צאָל יידן איז צוגעקומען אין וואַלד אין משך
פונעם ווינטער 1942—1943, און צווישן זיי — דער לעצטער
איבערבלייב פון פינסקער געטאָ, וועגן וועלכע מיר האָבן
שוין אויבן דערמאָנט, דערציילנדיק וועגן דער באַגעגעניש
פון לייבל און ציליע דאָלינקאָ מיט די פינסקער יידן, בעת די
לעצטע צוויי זענען געקומען אין וואַלד אַריין.

וועגן דעם ליידנס־וועג פון דריי פון זיי: גאָלדע שער־
מאַן, ברוך פרידמאַן און אברהם פערטשיק, וועלכע האָבן צו־
זאַמען דורכגעמאַכט דעם וועג פון פינסקער געטאָ — אין
דער ריכטונג פון קאָברין און צוריק, ביז צו די סוואָריטשע־
וויטשער וועלדער, דערציילט אברהם פערטשיק:

„איך בין דאַן אַלט געווען דרייסיק יאָר. פאַר דער מלחמה
האָב איך געאַרבעט אַלס האָלץ־בראַקער ביים באַקאַנטן פינס־
קער גביר משה שמיד. בעת דער ליקווידאַציע פון געטאָ בין
איך על־פי־נס צוגעטיילט געוואָרן צו דער גרופּע „אַרבעטס־
נויטיקע יידן" און אַזוי אַרום בין איך ניצול געוואָרן פון דער
שחיטה (זע אויבן קאַפּיטל זיבן: „די לעצטע ציילונג").
זייענדיק אין קליינעם געטאָ האָב איך, צוזאַמען מיט אַ
גרופּע חברים, אויסגעאַרבעט אַ פּלאַן אויף אַרויסצוגיין אין
וואַלד אַריין. מיר זענען אַרויס אַ גרופּע פון 18 פערזאָן און
צוריקגעקערט זיך קיין פינסק האָבן מיר זיך בלויז דריי...
די איבעריקע זענען אין וועג אומגעבראַכט געוואָרן — ווי
מיר דערציילן וועגן דעם אין אַ צווייטן אָרט (וועגן דעם דאָ־
זיקן פאַל דערציילט אויך גאָלדע שערמאַן אין איר גביית־
עדות — זע אויבן: קאַפּיטל אַכט, אין דעם טייל: „דער גורל
פון די אַנטלאָפענע אין די וועלדער"). איך האָב זיך צעשיידט
מיט דער גרופּע, בעתן צוריקוועגס פון קאָברין קיין פינסק,
און אין דער נאַכט פון 23־טן דעצעמבער 1942 — האָב איך,
אַ הונגעריקער, אַ צעבראָכענער, זיך דערלאַנגט צו מיין
פריערדיקן אַרבעטס־פּלאַץ, אויסערן געטאָ, און מיט דער
הילף פון דעם אַלטן שומר, האָב איך זיך דאָרט באַהאַלטן אין
אַ בוידעם־שטיבל. צומאָרגנס איז צו מיר אַרויפגעקומען דער
שומר און האָט מיר דערציילט, אַז אַלע יידן פון קליינעם
געטאָ זענען פאַרטאָג אַרויסגעפירט געוואָרן און מ'האָט זיי
אַלעמען אומגעבראַכט.

די צווייטע נאַכט בין איך אַוועק צו אַ באַקאַנטער קריס־
טין און האָב געבעטן עפּעס עסן און אַן אָרט אויף צו באַ־
האַלטן זיך. זי האָט מיר צוגעזאָגט צו באַזאָרגן מיט שפּייז,
אָבער בלויז מיטן באַדינג, אַז אַ באַהעלטעניש זאָל איך פאַר
זיך געפינען ערגעץ אַנדערש. איך האָב פאַר זיך אָפּגעזוכט
אַ באַהעלטעניש אין דעם הויז פונעם שניידער פסח טשער־
טאָק (מ'פלעגט אים רופן „פסח פעטקאָ"). דאָרט האָב איך
זיך באַהאַלטן 20 טעג. אין די נעכט פלעג איך קומען אין
הויז פון דער קריסטין, וועלכע פלעגט מיר פאַרזאָרגן מיט
שפּייז. איך פלעג אויך קומען צו אַ באַקאַנטן קריסט אויף
יאַסלעדאָווסקע גאַס (ר' זרחס געסל). ביי אים האָב איך זיך
דערוווּסט, אַז ברוך פרידמאַן, מיט וועלכן איך האָב זיך
צעשיידט אויפן וועג פון קאָברין, געפינט זיך אין פינסק.
ביי דער מיטהילף פונעם קריסט, האָב איך צומאָרגנס ביי־
נאַכט זיך באַגעגנט מיט ברוך פרידמאַן. ער האָט מיר דער־
ציילט וועגן זיינע איבערלעבונגען, און אויך, אַז צוזאַמען מיט
אים האָט זיך אומגעקערט גאָלדע שערמאַן, וועלכע באַהאַלט
זיך אויס מיט אים צוזאַמען. אַזוי ווי גאָלדעס פיס זיינען געווען
טיילווייז אָפּגעפרוירן, האָבן מיר זי אַריבערגעפירט אין מיין
באַהעלטעניש, ווו עס איז געווען אַ ביסל וואַרעמער און
גאָלדע האָט ביסלעכווייז אָנגעהויבן קומען צו זיך.

אין עטלעכע טעג אַרום האָבן מיר זיך דערוווּסט, אַז
דער פּינא־טייך איז שוין פאַרפרוירן געוואָרן און מ'קאָן אים
שוין אַריבערגיין. מיר האָבן זיך דאַן געלאָזט אין וועג אַריין.
אין משך פון 4 טעג זענען מיר געגאַנגען דורך זומפּן און
געקומען אין דער געגנט פון מאָראָטשנע. ביי די כוטאָרס
האָבן מיר זיך דערוווּסט, אַז דאָרט געפינען זיך פאַרטיזאַנער.
און ווירקלעך — די זעלבע נאַכט האָבן מיר געזען ווי עס
האָט געברענט די לאַנדווירטשאַפט אין מאָראָטשנע, וועלכע
איז אונטערגעצונדן געוואָרן דורך פאַרטיזאַנער.

אינעם דאָרף פאָרע האָבן מיר זיך באַגעגנט מיט סאָ־
וויעטישע פּאַרטיזאַנער, וועלכע האָבן זיך דאָרט צופעליק גע־
פונען, בעת זייער דורכמאַרש אין דער דאָזיקער געגנט,
ווייל זיי האָבן זיך דאָרט אָנגעשטויסן אויף דייטשן, מיט
וועלכע זיי האָבן געפירט אַ קאַמף עטלעכע טעג. זיי האָבן
אונדז אַלע דריי אַרעסטירט און געפאָרשט אין דער קאָ־
מאַנדשאַפט. נאָך דער אויספאָרשונג האָבן זיי אונדז געגעבן
אַ בריוו צו דער פּאַרטיזאַנער־איינהייט אין סוואָריטשעוויטש

אַ כוס פֿאַרן לעבן און געזונט פֿון די וואַרשעווער געטאָ־אויפֿשטענדער.

שלאַכט־אָפּעראַציעס

די שלאַכט־לײַט פֿון דער ײדישער פּאַרטיזאַנער־אײנהײט האָבן כסדר געפֿירט קאַמפֿן מיטן שונא. די געגנט פֿון די סוואָביטשעווער וועלדער איז אָנפּאַרטרויט געוואָרן דער הערשאַפֿט פֿון די ײדישע פּאַרטיזאַנער. פֿון דער דאָזיקער באַזע פֿלעגן אַרויסגײן סאַבאָטאַזש־גרופּן אין ווײַטערע ראַיאָנען: אויף לויערונג, צעשטערן באַן־רעלסן און פֿאַרניכטן פּאָליצײַ־סטאַציעס. די שלאַכט־אָפּעראַציעס זענען פֿאַרשטאַרקט געוואָרן אַ דאַנק דער הילף אין געווער און אויפֿרײַס מאַטעריאַלן, וועלכע גענעראַל פּיאָדאָראָוו האָט צוגעשטעלט דער אײנהײט. די שטענדיקע קעמפֿער און גרינדער פֿון דער אײנהײט האָבן זיך דערוואָרבן אַ נאָמען מיט זײערע באַדײַטנדיקע שלאַכט־פֿאַרדינסטן און אויפֿטוען. זײ האָבן גוט געקענט די געגנט און זענען געווען צווישן די איניציאַטאָרן פֿון די קאַמפֿן. די גרעסטע צאָל אַקציעס זענען דורכגעפֿירט געוואָרן דורך קלײנע גרופּעס. די דאָזיקע שיטה פֿון קאַמפֿן האָט זיך אַרויסגעוויזן אַלס די ווירקזאַמסטע. די שלאַכט־לײַט זענען באַוואָפֿנט געווען מיט אויטאָמאַטיש געווער און האַנט־גראַנאַטן. די ײדישע פּאַרטיזאַנער האָבן אויך אויסגעפֿירט אַלץ מער נקמה־אַקטן איבער די אָרטיקע דײַטשישע מיטהעלפֿער און ײדן־מערדער.

אין מאַי 1943 האָבן די באַנדעראָווצעס און בולבוואָצעס מיט זײערע אָנפֿאַלן אָנגעוואָרפֿן אַ שרעק אויף דער אַרומיקער געגנט. אין אײנער אַ נאַכט זענען זײ באַפֿאַלן און אויסגעקוילעט 75 ײדן פֿונעם משפּחה־לאַגער נעבן דאָרף וויטשעווקע. נאָך אין דער זעלבער נאַכט האָבן די פּאַרטיזאַנער אויסגעפֿירט אַ קעגן־אָנפֿאַל און האָבן ווי געהעריק אָפּגעצאָלט די רוצחים. צווישן די אומגעבראַכטע דורך די מערדער־באַנדעס איז אויך געווען די קראַנקן־שוועסטער, מאַטילדאַ כאַווינא. די רוצחים האָבן זי דערמאָרדעט בעתן דערלאַנגען מעדיצינישע הילף די פֿאַרוווּנדעטע פֿונעם משפּחה־לאַגער...

מלך באַקאַלטשוק דערצײלט אין זײַן בוך, אַז: „אָנהויבנדיק פֿון דער צווײטער העלפֿט פֿון יאָר 1943, ווען עס איז אָנגעקומען געווער פֿון מאָסקווע, זענען צוגעשטאַנען צו די קעמפֿנדיקע פּאַרטיזאַנער כמעט אַלע ײדן, פֿעאיקע צו טראָגן געווער, פֿונעם משפּחה־לאַגער, און דאָרט זענען פֿאַרבליבן בלויז זקנים און קינדער. פֿונעם פּאַרטיזאַנער־שטאַב אין מאָסקווע איז אָנגעקומען אַ באַפֿעל צו געבן די געהעריקע שוץ דעם משפּחה־לאַגער און צו זאָרגן פֿאַר אַלע זײַנע באַדערפֿענישן”.

דאָס ארויסשיקן 10 ײדישע מײדלעך פֿון דער אײנהײט

אין יענע טעג איז געקומען אַן אָנווײַזונג פֿון שטאַב, ווו עס זענען געווען טעטיק צוויי אַנטיסעמיטן: דער הויפּט פֿון שטאַב — יערמאָלענקאָ און דער קאָמיסאַר פּלאָזשניקאָוו: אַרויסצוטרײַבן פֿון די פּאַרטיזאַנער־רײען 10 ײדישע מײדלעך, וועלכע האָבן זיך געפֿונען אין דער אײנהײט פֿון ערשטן טאָג אָן זינט איר אַנטשטײאונג. די דאָזיקע מײדלעך האָבן אָפּגעהיט זײער מײדלשן כבוד און אויסגעפֿירט לעבנס־וויכטיקע אויפֿגאַבן פֿאַרן נוצן פֿון דער אײנהײט.

צווישן די אַרויסגעשיקטע מײדלעך האָבן זיך געפֿונען: פֿײגע־חיה — אַ מײדל פֿון דאָמבראָוויץ; זשעניע און בײלע — פֿון האָראָדנויע; בוניע טורקעניטש; מיכליע מאַרקלס, מיט אַ שוועסטער און אַנדערע.

די כלומרשטע סיבה פֿאַר דעם באַזײטיקן זײ איז געווען אַז זײער אָנוועזנהײט ווירקט נישט גינסטיק אויפֿן קעמפֿערישן גײַסט פֿון די מענער. מיסיוראַ אַלײן האָט, וואָס אַן אמת, אויך אָפּגעשיקט זײַן פֿרוי און קינד. אָבער זײ איז געגעבן געוואָרן אַ זיכער אָרט צום וווינען און באַהאַלטן זיך, וואָס די באַזײטיקטע ײדישע מײדלעך האָבן נישט געקריגן. אַלס פּראָטעסט קעגן דער דאָזיקער האַנדלונג, האָבן פֿאַרלאָזט די אײנהײט אַ גרופּע פֿון די בעסטע ײדישע שלאַכ־לײַט, צווישן וועלכע עס האָבן זיך געפֿונען: אַלעק אַבוגאָוו, שמואל פּורים, משה ערדמאַן, משה בראָמבערג, אברהם מאיר טורקעניטש, ברוך מינקאָווסקי אַ. אַנד. זײ האָבן זיך אַ געוויסע צײַט געפֿונען נאָענט פֿון דעם משפּחה־לאַגער, וועלכן זײ האָבן באַשיצט און אויך אים אַנטקעגנגעקומען מיט הילף. מיסיוראַ האָט געשיקט דעם ד״ר ערליך צו זײ, ער זאָל מיט זײ אונטערהאַנדלונגען, וועגן צוריקקערן זיך אין דער אײנהײט, אָבער אַלעק אַבוגאָוו האָט געפֿאָדערט אַלס שטראָף פֿאַר דער נישט ריכטיקער האַנדלונג לגבי די ײדישע מײדלעך, צו באַזײַטיקן פֿון זײערע אַמטן דעם שטאַב־עלטסטן י. יערמאָלענקאָ און דעם קאָמיסאַר פּלאָזשניקאָוו. אַבוגאָוו האָט זיך מער נישט צוריקגעקערט אין דער אײנהײט פֿון מיסיוראַ, הגם ער האָט אָנגעהאַלטן אַן ענגן קאָנטאַקט מיט איר — אַלס עלטסטער פֿון דער אויסשפּירער־אָפּטײלונג — אַ זײער וויכטיקע ראָל, וואָס ער האָט אויסגעפֿירט מיט גרויס פֿלײַס און פֿעאיקײט, ביז צום טאָג פֿון דער באַפֿרײַאונג. ברוך מינקאָווסקי און אַנדערע האָבן זיך שפּעטער יאָ צוריקגעקערט, לויט אַ באַפֿעל פֿון דער קאָמאַנדשאַפֿט, אין דער אײנהײט אַרײַן. די 10 ײדישע פֿרויען זענען צוריקגעקערט געוואָרן אויף זײערע פֿריערדיקע ערטער אין דער אײנהײט.

די שלאַכט בײַ פּערקאַליאַ

דער שונא האָט נישט גערוט. ער האָט אָנגעגריפֿן פֿון לינקן ברעג סטיר גרופּעס וואַנדערנדיקע און רוענדיקע פּאַרטיזאַנער. דער שטאַב פֿון דער פּאַרטיזאַנער בריגאַדע האָט באַשלאָסן צו דערלאַנגען אַ פֿעסטן קלאַפּ דעם נאַציִשן שונא און זײַנע מיליטערישע קאָנצענטראַציעס, אין די דערפֿער: פּערקאַליאַ און מאָראָטשנע. די דאָזיקע אויפֿגאַבע איז אַרויפֿגעלײגט געוואָרן אויף מיסיוראַס אײנהײט, וועלכע זאָל, בײַ דער מיטהילף פֿון אַנדערע פּאַרטיזאַנער־אײנהײטן, דערלאַנגען דעם שונא אַ דעצידירנדיקן קלאַפּ. אין אײנער אַ נאַכט איז די אָפּטײלונג אויף שיפֿלעך אַריבער דעם סטיר און האָט דורך די פֿעלדער זיך אַוועקגעלאָזט אין דער ריכטונג פֿון פּערקאַליאַ.

אברהם פּערטשיק דערצײלט: „דער אָנגריף האָט זיך

זיך די לאַגע אין גאַנצן געענדערט. אַ דאַנק זיין השפּעה און אונטער זיין ווירקונג, האָט זיך באַדייטנדיק פאַרבעסערט די באַציִונג פון די פאַרטיזאַנער־רוסן, לגבי די יידן אין וואַלד.

אין ראַיאָן פון סוואָביטשעוויטש און אין די אַרומיקע ראַיאָנען זענען געקומען די אָפּטיילונגען פון גענעראַל פּיאָדראָוו, וועלכע האָבן אָנגעבונדן פעסטע קאָנטאַקטן מיט דער אײנהייט פון מיסיוראַ. ס׳האָט לאַנג נישט געדויערט און די יידישע אײנהייט האָט זיך אַרײנגעגאָסן אין דער בריגאַדע פון גענעראַל פּיאָדראָוו, און האָט באַקומען דעם נאָמען: פּאַרטיזאַנישע אײנהייט אויפן נאָמען פון וואָראָשילאָוו. דער צוזאַמענשטעל פון דער קאָמאַנדשאַפט איז געווען פאָלגענדער: קאָמאַנדיר — מיסיוראַ; זיין פאַרטרעטער און אָנפירער פון דער דיווערסיע־גרופּע — אפרים באַקאַלטשוק; פּאָרזיצער פון שטאַב — יערמאָלענקאָ; קאָמיסאַר — פּלאָשניקאָוו; לייטער פון אינפאָרמאַציע־דינסט — אַלעק אַבוגאָוו; לייטער פון דער אָפּטיילונג פאַר אויפקלערונג־און־פּראָפּאַגאַנדע — מלך באַקאַלטשוק; געזונטהייטס־דינסט — ד״ר ב. ערליך. אין דער בריגאַדע זענען געווען זעקס אײנהייטן. מיטן קומען פון פּיאָדראָוס בריגאַדע האָט זיך דערפילט אין דער פּאַרטיזאַנער־סביבה אַן אָפּפרישנדיקע לופט, אַ בעסערע אָרגאַניזאַציע און דיסציפּלין, וואָס עס האָט געהאָלפן אַרויסצונעמען די איניציאַטיוו פון די הענט פון די אַנטי־יידישע עלעמענטן און האָט צונישט געמאַכט זייערע פאַרברעכערישע פּלענער.

צוזאַמענטרעף פון פאָרשטייער פון די פאַרטיזאַנער־אײנהייטן

דעם 21־טן מערץ 1943 איז אין דאָרף באָברויסק פאָרגעקומען אַ צוזאַמענטרעף פון פאָרשטייער פון אַלע פּאַרטיזאַנער־אײנהייטן אין דער סביבה.

דער „מאָדנער צוזאַמענטרעף״ — האָט אים אָנגערופן מלך באַקאַלטשוק, וועלכער האָט דעם דאָזיקן צוזאַמענפאָר געווידמעט אין זיין בוך אַ גאַנץ קאַפּיטל א. נ. „די פּאַרטיזאַנישע קאָנפערענץ״ (אויף די זייטן: 148—162). אין דער דעלעגאַציע פון דער אײנהייט א. נ. וואָראָשילאָוו, האָבן זיך געפונען: יערמאָלענקאָ, פּלאָזשניקאָוו און מלך באַקאַלטשוק. דער צוזאַמענטרעף האָט זיך נישט אויסגעצייכנט מיט קיין צערעמאָניאַלער יום־טובֿדיקייט, אָבער די אַטמאָספערע זיינע איז געווען אַ פייערלעכע און אויפמונטערנדיקע ביז גאָר. מ׳האָט ממש דערפילט בחוש דעם מעכטיקן כּוח, וועלכער האָט זיך אָנגעזאַמלט אין די פּאַרטיזאַנער־אײנהייטן.

נאָכן דערפעפענונגס־וואָרט פונעם גענעראַל בייגאַמאַ, האָבן די פאָרשטייער פון די אײנהייטן איבערגעגעבן באַריכטן וועגן זייער טעטיקייט. „דעם באַריכט פון אונדזער אײנהייט, האָב איך איבערגעגעבן — שרייבט אין זיין בוך מלך באַקאַלטשוק — כ׳האָב דערציילט, ווי אַזוי ס׳איז אַנטשטאַנען די ערשטע יידישע פּאַרטיזאַנער־גרופּע אונדזערע, ווי אַזוי די יידן האָבן מיט ליידיקע הענט זיך איינגעשאַפן געווער, און ווי אַזוי זיי האָבן געקעמפט קעגן די פאַשיסטישע באַנדעס, קעגן דער פּוילישער פּאָליציי און קעגן די דייטשן. כ׳האָב אונטערגעשטראָכן, אַז ביי דער זייט פון דער קעמפנדיקער אײנהייט, געפינט זיך אַ יידישער פאַמיליען־לאַגער, וועלכער איז נאָך אומבאַוואָפנט, און צווישן די לאַגער־מיטגלידער געפינען זיך אויך אַלטע לייט און קינדער״.

וועגן אַ סך העלדישע טאַטן איז דערציילט געוואָרן אויפן דאָזיקן צוזאַמענפאָר, און מלך באַקאַלטשוק ברענגט אין זיין בוך אַ סך פּרטים וועגן זיי. מ׳האָט זיך געטיילט מיט דערפאַרונגען און באַקומען אינסטרוקציעס וועגן די ווייטערדיקע אויפגאַבן. די אַלע באַלערנדיקע מאָמענטן און פאַקטן זענען שפּעטער אַריבערגעטראָגן געוואָרן אין אַלע אײנהייטן און האָבן געדינט, ווי אַ ריכט־ליניע פאַר דער ווייטערדיקער טעטיקייט.

דער אָפּקלאַנג פון וואַרשעווער געטאָ־אויפשטאַנד צווישן די פאַרטיזאַנער אין וואַלד

דער דאָזיקער צוזאַמענטרעף האָט געאייניקט די קרעפטן און געהויבן דעם גייסט פון די שלאַכט־לייט, אָנגעפילט זיי מיט טיפן גלויבן און זיכערקייט אין נצחון. אין אַ חודש נאָך דעם צוזאַמענטרעף האָבן אַלעמענס הערצער אויפגעצאַפּלט פון איבעראַשונג און פרייד, ווען עס איז אין וואַלד טראַנסמיטירט געוואָרן די ידיעה וועגן אויפשטאַנד אין וואַרשעווער געטאָ. באַזונדערס אויפגערודערט זענען געווען די יידן פון דער אויסערגעוויינלעכער ידיעה, ווייל די לעצטע לעבן־געבליבענע און דורך ניסים־געראַטעווטע יידן אין וואַלד, נאָך דער ליקווידאַציע פון די געטאָס אין די שטעט און שטעטלעך פון פּאָליעסיע און וואָלין, האָבן געמיינט, אַז זיי זענען די לעצטע מאָהיקאַנער און איינציקע לעבנסגעבליבענע יידן, אונטער דער דייטשישער הערשאַפט, און אַז די יידן אין פּוילן עקזיסטירן שוין לאַנג נישט. און דאָ — האָבן זיי זיך פּלוצלינג און אומגעריכט דערוווסט, אַז אין וואַרשע געפינען זיך נאָך יידן, וועלכע זענען אַזוי העלדיש אַרויס אין קאַמף קעגן נאַצישן אָקופּאַנט און רוצח.

מלך באַקאַלטשוק דערציילט אין זיין בוך: „בעת איינעם פון מיינע וויזיטן אין דיוויזיע־שטאַב, האָב איך געשמועסט מיטן גענעראַל בייגאַמאַ וועגן דעם אויפשטאַנד אין וואַרשעווער געטאָ. דער גענעראַל האָט געזאָגט: „דאָס איז דער גרעסטער אויפשטאַנד קעגן נאַצישן אָקופּאַנט אין דער איצטיקער מלחמה אין אייראָפּע. דאָס איז דער פאַקטישער אָנהייב פון אַ צווייטן פראָנט, וואָס זיינע איניציאַטאָרן און אויספירער זענען נישט געווען די מערבֿ־פעלקער, — די פאַרבינדעטע אין איצטיקן קריג, נאָר שוצלאָזע יידן, פאַרשלאָסענע אין אַ געטאָ־שטייג און פאַרמשפּטע צום טויט״...

אין שייכות מיט דער נישט־געוויינלעכער ידיעה איז גערופן געוואָרן אַ פאַרזאַמלונג פון די פאַרטיזאַנער פון מיסיוראַס אײנהייט, אויף וועלכער מ׳האָט איבערגעגעבן פּרטים וועגן דעם אויפשטאַנד. די הערצער פון די יידן אין די פאַלעסיער וועלדער זענען איבערפולט געווען מיט שטאָלץ, פרייד און צער. טרערן פון פרייד און ווי האָבן זיי געשטיקט אין האַלדז, אין דער צייט, ווען די רוסישע פאַרטיזאַנער האָבן געשטורעמט פון פרייד, געשריען הוררא! און געהויבן

„פּאַרטיזאַנער־מעדאַל — צווייטע מדרגה״. זי איז געווען איינע פון די ערשטע דריי אין דער איינהייט, וואָס האָבן באַקומען די דאָזיקע אויסצייכענונג.

מיר האָבן שוין אויבן דערציילט וועגן דעם יסורים־וועג, וואָס גאָלדע האָט אַדורכגעמאַכט (צוזאַמען מיט אברהם פּערטשיק און יצחק פרידמאַן), פון פּינסקער געטאָ אָן, ביז צו די סוואָביטשעוויטשער וועלדער. אָנקומענדיק אין וואַלד אַריין צו די פּאַרטיזאַנער, האָט זי דאָרט געטראָפן איר געוועזענעם מדריך (אינסטרוקטאָר) פון „גורדוניה״־אָרגאַניזאַציע אין פּינסק, שלום גאַלעצקי, וועלכער איז געווען פון די ערשטע פּאַרטיזאַנער אין וואַלד. ער האָט איר געהאָלפן זיך אַנצושליסן אין דער קעמפנדיקער איינהייט.

שלום גאַלעצקי, וועלכער שטאַמט פון סוואָביטשעוויטש, איז געקומען אין פּינסק אַלס אַ 13 יאָריק ייִנגל, און האָט דאָרט געענדיקט די האַנטווערקער־שול פאַר ייִנגלעך. אַ קורצע צייט נאָך זייער באַגעגעניש אין וואַלד האָבן שלום און גאָלדע חתונה געהאַט, און זיי האָבן צוליב דעם דורכגעמאַכט אַ סך שוועריקייטן. די זאַך איז שפּעטער דערגאַנגען אַזוי ווייט, אַז זיי זענען אין סעפּטעמבער 1943 געצוווּנגען געווען אַריבערצוגיין אין אַן אַנדער איינהייט (פון שושמאַבאַוו), ווו זיי האָבן זיך געפונען און געקעמפט ביז דער באַפרייאונג.

ביי אַ זעקס וואָכן נאָך דעם, ווי גאָלדע איז, נאָך די פיל וואַגלענישן, געקומען אין וואַלד אַריין צו די פּאַרטיזאַנער, האָבן דער ד״ר ערליך און די קראַנקן־שוועסטער גראַ־באַרט, אָרגאַניזירט אַ קורס אין וואַלד פאַר אויסבילדן קראַנקן־שוועסטער. גאָלדע איז צוזאַמען מיט דריי אוקראַינישע מיידלעך אַוועק פּריוויליק אויפן קורס, וועלכן זיי האָבן געענדיקט אין זעקס וואָכן אַרום. ביים ענדיקן דעם קורס זענען פאַרגעקומען עקזאַמענס, בעת וועלכע יעדע געענדיקטע שוועסטער האָט געדאַרפט אַלס ביישפּיל ווייזן, ווי אַזוי זי מאַכט אַן איינשפּריצונג — כדי צו דעמאָנסטרירן אירע דערוואָרבענע קענטנישן. אירע צוויי אוקראַינישע חברטעס פונעם קורס, זענען נישט מסכים געווען, אַז גאָלדע זאָל איינע פון זיי מאַכן די איינשפּריצונג. נישט וואַקלענדיק זיך אַ רגע האָט גאָלדע געמאַכט די איינשפּריצונג אין איר אייגענעם לייב.

די משפחה גאַלעצקי וווינט איצט אין גבעתיים, ביי תל־אביב.

די ייִדישע מיידלעך אין די פּאַרטיזאַנישע איינהייטן

מלך באַקאַלטשוק דערציילט אין זיין בוך: „בדרך כלל האָבן ייִדישע מיידלעך, וועלכע האָבן זיך געוואָלט אָנשליסן צו די פּאַרטיזאַנער, זיך אָנגעשטויסן אויף גרייסע שוועריקייטן און קעגנערשאַפט. די פּאַרטיזאַנער שטאַבן זענען געווען ביי דער מיינונג, אַז די מיידלעך וועלן זיך נישט קאָנען צופּאַסן צו די נויטיקע אַרבעטן און אויפגאַבן אין וואַלד, און אַז זיי וועלן נישט ברענגען קיין שום נוצן. צוליב דעם האָט זיך די גרעסטע טייל ייִדישע מיידלעך געפונען אינעם משפחה־לאַגער און בלויז געציילטע פון זיי, זענען אַריינגענומען געוואָרן אין די פּאַרטיזאַנער־רייען. ביי די אַלע עקזיסטירנדיקע שוועריקייטן און שטערונגען, האָט יעדעס ייִדיש מיידל געשטרעבט צו קעמפן מיט געווער אין האַנט.

די פרויען, וועלכע האָבן זיך געפונען אין די קעמפנדיקע פּאַרטיזאַנער־רייען האָבן אויסגעפירט זייער ווירקליכע שלאַכט־אויפגאַבן. זיי פלעגן שטיין אויף דער וואַך, ביים אַריינגאַנג אין די וועלדער, און ביי דער דאָזיקער זייער געפערלעכער אויפגאַבע, זענען פיל פרויען געפאַלן אויף זייערע פּאָסטנס. אַנדערע פרויען זענען געגאַנגען אויף לויערונג — צו אָבסערווירן די באַוועגונג פון שונאס חילות און באַנען, טייל פון זיי האָבן זיך אַריינגעקריגן אין רוקן פון שונא און דורכגעפירט דיווערסיע־אַקטן: אויפגעריסן בריקן, באַן־ליניעס, אויטאָס מיט מיליטער און אַמוניציע. אַ געוויסע צאָל פרויען האָבן געאַרבעט אין דער פּאַרטיזאַנער־ווירטשאַפט אין וואַלד — אַלס קעכינס, אַלס שניידערינס און וועשערינס. אַנדערע האָבן אויסגעפירט ביוראָ־אַרבעטן — אַלס סעקרעטאַרינס און איבערזעצערינס — אין די מיליטערישע שטאַבן. טייל פרויען האָבן זיך מטפל געווען מיט קראַנקע און פאַרווונדעטע״.

אין דעם דאָזיקן קאַפּיטל האָבן מיר דערציילט וועגן די קראַנקן־שוועסטער: טאַמאַרע גראַובאַרט און גאָלדע שערמאַן גאַלעצקי. ווייטער — אין דעם קומענדיקן קאַפּיטל וועלן מיר דערציילן וועגן די אויפטוען פון נאָך אַ קראַנקן־שוועסטער פון פּינסק: פאַני לוץ (פון דער היים: סאָלאָמיאַן), וועלכע האָט זיך געפונען אין אַן אַנדער פּאַרטיזאַנער־איינהייט.

דאָס זענען דריי פרויען פון די 21 פּינסקער פּאַרטיזאַנער, וועגן וועלכע מיר דערציילן אין דער דאָזיקער אָפּטיילונג. די ווירקליכע ראָל, וואָס זיי האָבן אויסגעפירט אין דער געזונטהייטס־דינסט אין די פּאַרטיזאַנער־אָפּטיילונגען, אין וועלכע זיי האָבן זיך געפונען, האָבן זיי פאַרהיט פון די סכנות, וועלכע האָבן געלויערט אויף זיי אַלס פרויען.

מלך באַקאַלטשוק דערציילט אין זיין בוך: „עס זענען געווען קאָמאַנדירן, וועלכע האָבן צוגענומען פרויען אין זייערע אָפּטיילונגען, אויף „ספּעציעלע״ באַדינגונגען... דאָס הייסט, אַז זיי האָבן געמוזט מסכים זיין אויסצונוצט צו ווערן אַלס פרויען דורך די פּאַרטיזאַנער... די פרויען, וועלכע האָבן אָנגענומען די דאָזיקע באַדינגונגען האָבן עס געטאָן אויס נויט, נישט האָבנדיק קיין אַנדער אויסוועג... ווייל אין די פאַמיליען־לאַגערן האָבן זיי געליטן הונגער און האָבן זיך געפונען אויסער יעדער שוץ, זייענדיק שטענדיק אויסגעשטעלט אויף לעבנס־געפאַר״...

פּוילישע איינהייטן

נאָענט פון דעם דאָרף דאַבאַ, האָבן אין וואַלד זיך געפונען 300 פון די פאַרבליבענע פּאַליאַקן אין דער געגנט. דאָס רוב פּוילישע איינוווינער פון דער סביבה זענען דורך די אוקראַינער און רוסן אויסגעקוילעט געוואָרן, און זייערע דערפער האָבן די רוצחים פאַרוואַנדלט אין בערגלעך אַש. מלך באַקאַלטשוק און שלום גאַלעצקי זענען געשיקט געוואָרן צו זיי, מיטן ציל: צו פירן צווישן זיי אַן אויפקלערונגס־אַרבעט, און צו מוטיקן זיי אין זייער שווערן מצב און דערדריקטן געמיט־צושטאַנד. מ׳האָט זיך באַמיט אַריינצוציען די קאַמפּס־פעאיקע פון זיי, און באַזונדערס די יוגנטלעכע אין

אָנגעהויבן מיטן באַגינען. די דייטשישע כוחות זענען געווען גרויסע און גוט־באַוואָפנטע, און זייערע פּאָזיציעס — באַקוועמע און פאַרפעסטיקטע, ווייל דאָס דאָרף האָט זיך געפונען אויף אַ בערגל און די פּאַרטיזאַנער האָבן זיך געפונען אויפן פלאַכלאַנד, אין דער נידער. פון אָנפאַנג האָבן די דייטשן נישט אויסגעהאַלטן דעם קלאַפּ פון די פּאַרטיזאַנער און זענען אָפּגעטראָטן מיט גרויסע פאַרלוסטן. נאָך אַן אָטעם־איבערכאַפּ האָבן די דייטשן קאָנצענטרירט זייערע כוחות און מיט אַ שטאַרקן פייער אָנגעגריפן די פּאַרטיזאַנער, וועלכע האָבן זיך געפונער, אומבאַשיצט, אויפן הוילן פעלד”.

„צום שלימזל האָבן די איבעריקע פּאַרטיזאַנער־איינהייטן אין קעגנזאַץ צום פאָרויס־אָנגעצייכנטן פּלאַן — זיך נישט אָנגעשלאָסן אין דעם אָנגריף און נישט געקומען צו הילף די אָנגרייפנדיקע פּאַרטיזאַנער — שרייבט אין זיין בוך מלך באַקאַלטשוק (זייט 184). די איינהייט א. נ. פון וואָראָשילאָוו, וואָס דער גרעסטער טייל פון אירע שלאַכט־לייט זענען געווען יידן, איז געבליבן אַליין אויפן שלאַכט־פעלד. ווען די לאַגע איז געוואָרן זייער ערנסט, איז געקומען אַ באַפעל: אָפּטרעטן! אויפן שטח פון אָנדערהאַלבן קילאָמעטער האָט זיך אויסגעשפּרייט אַן אָפן פעלד, צוליב וואָס דאָס צוריקציען זיך איז אָנגעקומען זייער שווער”.

אין דער דאָזיקער שלאַכט איז געפאַלן פייוול גלעזער, וועלכער איז געווען פון די אָרגאַניזאַטאָרן פון דער יידישער איינהייט און האָט געהערט צו אירע בעסטע קעמפער. אַ פאַרוווּנדעטער אין ביידע פיס, איז ער אַ הילפלאָזער געבליבן ליגן אויפן פעלד. נישט וועלנדיק אַריינפאַלן אַ לעבעדיקער אין די הענט פון שונא, האָט ער זיך אַריינגעשאָסן אַ קויל אין בויך, אָבער ער האָט זיך נאָך געראַנגלט אין טויט־יסורים. אויף זיין בקשה האָט דאַן איינער פון די אָפּטרעטנדיקע פּאַרטיזאַנער געשאָסן אין אים און געמאַכט אַ סוף צו זיינע יסורים. אין דער דאָזיקער שלאַכט זענען געפאַלן עטלעכע פון די בעסטע קעמפער פון דער איינהייט. צווישן זיי: דוד גאַסמאַן.

„עטלעכע פון אונדזערע חברים־פּאַרטיזאַנער און צווישן זיי דוד גאַסמאַן — דערציילט פּערטשיק — זענען מיר געלעגן און געשאָסן. פּלוצלינג האָט נאָענט פון אונדז אויפגעריסן אַ דייטשישער גראַנאַט. כ׳האָב געשריען: דוד! — אָבער קיין ענטפער איז נישט געקומען. כ׳האָב גערופן פייוול גלעזערן, און ער האָט מיר געענטפערט מיט אַ שוואַך קול: „אברהם, דערציילט וועגן אונדז, ווי אַזוי מיר האָבן נקמה גענומען פאַרן פאַרגאָסענעם יידישן בלוט!” דאַן האָט ער אַרויסגעצויגן זיין געווער און געשאָסן צו זיך אַליין, כדי ער זאָל אַ לעבעדיקער נישט אַריינפאַלן אין די הענט פון די דייטשן”.

דוד גאַסמאַן

די אַלע, וועלכע געדענקען דוד גאַסמאַנען, ליבן אים, ווי אַ זייער ווערטפולן מענטש. אברהם פּערטשיק דערציילט: „דוד גאַסמאַן איז געבוירן געוואָרן אין פּינסק, ווו ער האָט געוווינט אויף נאַדבזשעזשנע גאַס (ברעג־גאַס), נאָענט פון דער טעכנישער שולע. ער איז געווען אַ פאַרהאַרטעוועטער קעמפער אין דער איינהייט. ער איז געגאַנגען אין שלאַכט דרייסט, אָן שרעק, זעענדיק שטענדיק פאַר זיינע אויגן זיינע מערדערלעך־פאַרפייניקטע ברידער און שוועסטער, דאָס בלוט פון צענדליקער טויזנטער יידן, וואָס שרייט פון די גריבער אַרויס... זיין לעבנסציל איז געווען: בלוט פאַר בלוט! וואָס גרעסער זאָל זיין די נקמה אין די דייטשישע רוצחים! שעהןלאַנג פלעגן מיר זיצן צוזאַמען אין וואַלד און — שווייגן... און דאָס דאָזיקע ווייטאָקלעכע שווייגן האָט מער גערעדט, ווי שטאַרקסטע ווערטער”.

מלך באַקאַלטשוק שרייבט אין זיין בוך (זייט 91): „דוד גאַסמאַן איז געווען אַ מוטיקער און אַמביציעזער קעמפער. פאַר דער צווייטער וועלט־מלחמה איז ער געווען טעטיק אין דער קאָמוניסטישער יוגנט־באַוועגונג, וועלכע האָט דאַן געפירט אַן אומלעגאַלע טעטיקייט”.

שלום גאַלעצקי גיט צו:

„בעת דער פערקאַליער שלאַכט האָב איך געזען, ווי גאַסמאַן האָט געכאַפּט די ביקס פון אַ געהאַרגעטן פּאַרטיזאַן, און אין שטורעם פון דער שלאַכט איז ער געלאָפן און געפויזעט מיט צוויי ביקסן אין די הענט, כדי דאָס געווער זאָל נישט אַריינפאַלן אין די הענט פון שונא. דאָס זענען געווים געווען די לעצטע מינוטן אין זיין לעבן”.

גאָלדע און שלום גאַלעצקי

בעת די פּאַרטיזאַנער זענען אָפּגעטראָטן פונעם דאָרף פערקאַליע, האָבן זיי, איבערלאָזנדיק קרבנות אויפן שלאַכט־פעלד, דערגרייכט צום ברעג פון סטיר. איינער פון די שלאַכט־לייט האָט דאַן צוויסן געגעבן, אַז דער פּאַרטיזאַנער אַנאַטאָל קוראַטשקין געפינט זיך אַ פאַרוווּנדעטער אויפן פעלד. דער קאָמאַנדיר האָט זיך געוואַקלט, נישט געוווּסט וואָס צו טאָן און זיך אָפּגעהאַלטן פון געבען אַ באַפעל צו ברענגען דעם פאַרוווּנדעטן, ווייל דאָס פעלד האָט זיך נאָך געפונען אונטערן פייער פון שונא און כדי אים צו ברענגען האָט מען געדאַרפט שטעלן אין קאָן נאָך מענטשלעכע לעבנס. ס׳איז אַנטשטאַנען אַ טרויעריקע שטילקייט.

„די קראַנקן־שוועסטער, גאָלדע גאַלעצקי — ווערט דערציילט אינם „בוך פון די יידישע פּאַרטיזאַנער” — האָט זיך דאַן אויפגעשטעלט און מיט אַ שטילן אָבער אַנטשלאָסענעם קול געזאָגט: „דאָס איז מיין פליכט!” — און נישט וואַקלענדיק זיך אַ מינוט איז זי אַוועק אין פעלד אַריין צו דעם פאַרוווּנדעטן, ווו דער שונא האָט נאָך געהאָגלט מיט פייער, און זי האָט בשלום געבראַכט דעם פאַרוווּנדעטן אין וואַלד אַריין.

דער דאָזיקער העלדישער טאַט פון גאָלדע גאַלעצקי, ווי אויך אירע אַנדערע העלדישע מעשים אויפן שלאַכט־פעלד, האָבן אַרויסגערופן גרויס אָנערקענונג און ליב פאַר דער דרייסטער פּאַרטיזאַנערין מצד דער קאָמאַנדשאַפט און אַ הויכע אָפּשאַצונג מצד אירע שלאַכט־חברים. פאַר אירע העלדישע מעשים איז גאָלדע אויסגעצייכנט געוואָרן מיטן

דריי רוסישע פּאַרטיזאַנער, וועלכע האָבן זיך געטראָפן אינעם דאָזיקן צושטאַנד האָבן זיי צוגענומען צו זיך. אין משך פון דער צייט איז די גרופּע פאַרגרעסערט געוואָרן ביז 10 פּערזאָן. דאָס איז געווען אַ וואַנדערנדיקע גרופּע אין וואַלד, אָן קיין שום פאַרבינדונג מיט אַנדערע פּאַרטיזאַנער, בעת איינער פון זייערע אַקציעס אין דער געגנט פון פּלאָטניצע, איז הערשל באַבראָוו אומגעקומען און גורוויטש איז פאַרבליבן דער איינציקער ייד אין דער גאַנצער גרופּע. ווען די דאָזיקע גרופּע איז פאַרגרעסערט געוואָרן, זענען זיי צוגעשטאַנען צו דער איינהייט פון מיסיורא.

שלום גאַלעצקי געדענקט, אַז ס'איז טאַקע געווען אַזאַ קליינע גרופּע אין זייער איינהייט. אָבער אין אַ געוויסער צייט אַרום האָט זייער קאָמאַנדיר: וואָלאָדיאַ קאָוואַלטשוק צוזאַמען מיט דיקאָוויעצקין געשאַפן אַ באַזונדערע איינהייט און גורוויטש האָט זיך, קענטיק, געפונען אין איר. אַזוי אַרום זענען די איבעריקע פּינסקער נישט געווען אין קאָנטאַקט מיט אים.

גורוויטש איז געבוירן געוואָרן אין יאָר 1897, אין דאָרף ווולקע, אָבער אַלע זיינע יאָרן האָט ער געלעבט אין פּינסק. ער איז געווען פון פאַך אַ שמיד. וועגן אים האָבן מיר אויבן געהאַט דערציילט, אַז ער איז געווען איינער פון דער גרופּע, וואָס איז דורך די דייטשן באַשטימט געוואָרן אויף צו פאַרשיטן די גריבער אין דאָבראָוואָליע, נאָך דער גרויסער שחיטה אין 1942, בעת דער ליקווידאַציע פון פּינסקער געטאָ. ווי אַזוי ער איז געבליבן לעבן קאָן ער אַליין נישט פאַרשטיין און באַגרייפן.

נאָך דער מלחמה, אין יאָר 1945, איז ער אָנגעקומען אין דער שטאָט לינץ, אין עסטרייך, ווו ער האָט זיך געטראָפן מיט מלך באַקאַלטשוק, וועלכער האָט געשמועסט מיט אים און פאַרצייכנט זיינע איבערלעבונגען. זיינע עדות־דערקלערונגען געפינען זיך איצט ביי אונדז. לײדער ווייסן מיר נישט דאָס אָרט, ווו גורוויטש געפינט זיך היינט צו טאָג, און צוליב דעם האָבן מיר אויך נישט געקאָנט קריגן זיינס אַ בילד.

די שלאַכט ביי צומאַן

אויפן ברעג פון טייך סטיר האָבן זיך פאַראייניקט די פּאַרטיזאַנישע כוחות, וועלכע זענען אַרויס פון די וועלדער. רייטער־אויסשפּירער האָבן אויסגעפאָרשט די וועגן, וואָס הינטער די טייכלעך, זומפּן, אָזיערעס און וועלדלעך. נאָך די אויסשפּירער האָבן געפירט די אָבאָזן, באַגלייט פון פוסגייער. אין די צומאַנער וועלדער זענען די פּאַרטיזאַנער געווען געצוואונגען דורכשניידן אַ וועג דורך די זומפּן. אַ שניי איז געפאַלן אָן אויפהער. אין דער צייט פון אָפּרו האָבן בערגלעך שניי צוגעדעקט די פּאַרטיזאַנער, וועלכע האָבן זיך אויסגעלייגט ביי די זייטן וועג. נעבן אַנטאָנאָווקע האָט די פּאַרטיזאַנער־קאָלאָנע זיך צונויפגעטראָפן מיט די אויסשפּירער פון די סאָוויעטישע אַרמיי־טיילן. דער פאָראויסמאַרש פון דער פּאַרטיזאַנער־קאָלאָנע האָט צוגעגרייט אַ וועג פאַר דער אַרמיי וועלכע האָט דורכגעשניטן די פיינטלעכע כוחות און האָט זיי אַרומגערינגלט.

נאָך אַ בלוטיקער שלאַכט האָט די פּאַרטיזאַנישע אַרטילעריע, דורך אַ שטאַרקן אָנגריף, פאַרנומען דאָס שטעטל צומאַן, ווו עס האָט זיך געפונען אַ גוט־פאַרפעסטיקטער דייטשישער פּאַנצער־כוח.

מלך באַקאַלטשוק, וועלכער דערציילט אין זיין בוך וועגן דעם דאָזיקן מאַרש און די שלאַכטן, מיט באַזונדערע פּרטים, ווייזט אָן, צווישן אַנדערן, אויף דער „אויפטרייסלונג, וואָס עס האָבן דורכגעמאַכט די יידן פון דער איינהייט, ווען זיי זענען אַריין אין שטעטל וולאַדימירעץ און האָבן דאָרט געטראָפן די יידישע הייזער גאַנצע און פאַרשלאָסענע. ווען זיי האָבן זיי געעפנט און אַריין אינעווייניק. האָבן זיי, צו זייער גרויסער שטוינונג, געטראָפן אַלץ אין די הייזער נישט גערירט. דאָס מעבל — אין די צימערן, דאָס קליידונג — אין די שאַפעס, אויך אַלע כלים אין שטוב זענען געווען גאַנץ, אָט אַזוי ווי די באַלעבאַטים האָבן זיי איבערגעלאָזט, ווען מ'האָט זיי אַרויסגעטריבן פון די הייזער און אַוועקגעפירט אויף זייער לעצטן וועג — צו די גריבער... דאָס איז געווען עפּעס אַ מאָדנע, אומגלויבלעכע דערשיינונג, אויף וועלכער די פּאַרטיזאַנער האָבן זיך נישט אָנגעטראָפן אין קיין שום אַנדער שטעטל„ אויף דעם גאַנצן לאַנגן וועג, וואָס זיי האָבן אַדורכגעמאַכט” (זייט 274).

אין דער לעצטער סטאַדיע פון פאַרפאָלגן דעם אָפּטרעטנדיקן שונא, האָט זיך ממש אָנגעהויבן אַ וועט־געלויף אין דער ריכטונג פון ראָוונע. די קאָמאַנדשאַפט האָט באַשלאָסן צו העלפן די סאָוויעטישע אַרמיי־טיילן איינצונעמען די שטאָט און באַטייליקן זיך אַקטיוו אין דער דעצידירנדיקער שלאַכט, ביים אַרויסטרייבן דעם שונא. נישט ווייט פון ראָוונע האָט זיך אויף אַ לענג פון צענדליקער קילאָמעטערס געצויגן די פּאַרטיזאַנער־קאָלאָנע. די קאָלאָנע האָט זיך אויף אַזויפיל אויסגעשפּרייט, אַז די קאָמאַנדירן האָבן פאַרלאָרן דעם קאָנטאַקט מיט זייערע איינהייטן. ס'האָט געדראָט אַ געפאַר פון צעברעקלונג פון די כוחות.

די פּאַרטיזאַנער־קאָלאָנע האָט זיך באַגעגנט מיט די סאָוויעטישע פּאַנצער־כוחות, וועלכע האָבן זיך באַוועגט אין דער ריכטונג פון ראָוונע.

„די ערשטע איינהייט, וועלכע איז אַריין אין פאַרשטאָט פון ראָוונע — דערציילט מלך באַקאַלטשוק אין זיין בוך — איז געווען די יידישע איינהייט א. נ. פון וואָראָשילאָוו, און האָט אָנגעבונדן אַ שלאַכט מיט אַ דייטשישער אָפּטיילונג אויף איינער פון די ראָוונער גאַסן. די יידישע פּאַרטיזאַנער האָבן אַרויסגעוויזן גבורה און גרויסמוטיקייט ביים פאַרנעמען די שטאָט און האָבן דורך דעם געעפנט אַ וועג צום קאַמף מיט דעם נאַצישן שונא — פאַר דער גאַנצער דיוויזיע”.

דער פערטער פעברואַר 1944, איז געווען דער טאָג פון נצחון. די יידישע פּאַרטיזאַנער, און צווישן זיי — 8 פּינסקער, האָבן מאַרשירט איבער די ראָוונער גאַסן מיטן זיגרייכן סאָוויעטישן מיליטער און מיט דער טריאומפירנדיקער פאַרניזאַנער־דיוויזיע. אָבער — ביי דער גאַנצער פרייד, זענען די יידישע הערצער געווען צעווייטאָקט און צעבראָכן — ביים אָנבליק פון דער אויסגעליידיקטער, חרובער יידישער שטאָט.

פוילישער פּאַרטיזאַנער־איינהייט א. נ. פון קאָסטשיושקאָ, אונטער דער קאָמאַנדשאַפט פונעם גענעראַל: משה סאַטאַ־נאָווסקי, וועלכער איז אַראָפּגעלאָזט געוואָרן פון אַ סאָוויעטישן עראָפּלאַן, מיט אַ פּאַראַשוט, אין דעם ראַיאָן. אָבער בלויז 25 פּערזאָן האָבן זיך פאַרשריבן אין דער איינהייט. די איבע־ריקע זענען געבליבן אויף זייער אָרט אין וואַלד, זיך פאַר־נעמענדיק מיט פּאַשען די סטאַדעס שאָף, וועלכע זיי האָבן מיטגעבראַכט מיט זיך פון זייערע דערפער. אין עטלעכע טעג אַרום זענען אָנגעפאַלן אויף זיי די בולבאָווצעס און האָבן פיל פון זיי אויסגעשאָכטן און זייערע פאַרמעגנס צוגערויבט.

די יידישע איינהייט באַקומט מיליטערישע פאַרשטאַר־קונגען

אין יוני 1943 האָט דער דיוויזיע־שטאַב באַקומען אַ באַפעל, צו לאָזן זיך מיט דער דיוויזיע, אונטער דער קאָ־מאַנדשאַפט פונעם גענעראַל בייגאַמאַ, אין די דובניצקער וועלדער אַריין (מאָזירער ראַיאָן), כדי צו ברענגען פון דאָרט מיליטערישע אויסשטאַטונג.

די יידישע איינהייט א. נ. פון וואָראָשילאָוו, איז געבליבן אויפן אָרט, כדי צו האַלטן שמירה אין דעם פּאַרטיזאַנער־ראַיאָן. און נישט געקוקט דערויף, וואָס די איינהייט איז געבליבן איינע אַליין אין דער געגנט, האָט זי דרייסט, מוטיק און ווירדיק אויסגעהאַלטן אַלע אַטאַקעס פון די פיינט און מיט כוח זיי צוריקגעשטויסן. דווקא אין די דאָזיקע טעג האָבן די יידישע דיווערסיע־גרופּן פאַרשטאַרקט זייער טעטיקייט. אויך די אויפקלערונגס־אַרבעט איז אויסגעברייטערט און פאַרשטאַרקט געוואָרן, דורך רופן אָפטע פאַרזאַמלונגען און פאַרשפּרייטן פלוג־בלעטלעך אין די דערפער, ווי אויך — דורך איבערגעבן יעדן אינדערפרי די ראַדיאָ־ידיעות פאַר די פּאַרטיזאַנער אין וואַלד.

אין יענע טעג איז אויך אָרגאַניזירט געוואָרן אין וואַלד אַ שפּיטאָל — דורך דעם דאָקטער ערליך און דער קראַנקן־שוועסטער: טאַמאַראַ גראַבאַרט.

אין שייכות מיט דער דערוואַרטונג פונעם צוריקקער פון דער דיוויזיע פון די דובניצקער וועלדער מיטן געווער, וואָס זיי האָבן געזאָלט מיט זיך ברענגען, האָט די יידישע איינהייט באַקומען אַ פּאַראָרדנונג: אויסצובויען אַ בריק איבערן טייך האָרין. עס זענען מאָביליזירט געוואָרן 150 פּויערים, מיט זייערע פורן צום אַריבערפירן דאָס געווער, וואָס איז אַזוי נויטיק און טייער געווען. דער בריק איז אויפגעבויט געוואָרן אונטער דער אָנפירונג און אינסטרוקציעס פון שלום גאָ־לעצקי. דאָס איז געווען זייער אַ שווערע און פאַראַנטוואָרט־לעכע אויפגאַבע, נעמענדיק אין באַטראַכט, אַז דאָס דייטשישע מיליטער האָט זיך געפונען דריי קילאָמעטער פונעם אָרט, ווו דער בריק איז געבויט געוואָרן. אָבער — די אויפגאַבע איז דערפאָלגרייך דורכגעפירט געוואָרן. גענעראַל בייגאַמאַ האָט, אין באַגלייטונג פון שטאַב־מיטגלידער, באַזוכט די באַזע פון דער יידישער איינהייט. בעתן באַזוך האָט ער אָפּ־געגעבן אַ באַריכט פון איר טעטיקייט. בייגאַמאַ האָט גע־לויבט און אויסגעדריקט אָנערקענונג די חברים פון דער איינהייט און די אַקטיוויסטע פון זיי האָט ער באַלוינט מיט מעדאַלן און אַנדערע אויסצייכענונגען.

מיטן צוריקקערן זיך פון דער דיוויזיע זענען די קאַמפּן מיט די דייטשן פאַרשטאַרקט געוואָרן. אַ דאַנק אַ זייער געלונגענעם אָנגריף פון דער יידישע פּאַרטיזאַנער־איינהייט אויפן שטעטל האָראָדנויע, זענען די דייטשן געצוווּנגען געווען דאָס דאָזיקע שטעטל צו פאַרלאָזן. די פּאַרטיזאַנער־כוחות איז סוואָביטשעוויטשער ראַיאָן האָבן שוין דאַן געציילט ביי 2000 מאַן; די יידישע איינהייט — 400 פּערזאָן.

פון דובניצק האָט מען געבראַכט מאַשינען צו דרוקן און דרוק־מאַטעריאַלן. דער דיוויזיע־שטאַב האָט באַשלאָסן אויס־צוברייטערן די אויפקלערונג און פּראָפּאַגאַנדע־אַרבעט — אויף אַזאַ אופן, אַז זי זאָל אויף להבא געפירט ווערן אין דריי שפּראַכן: אוקראַאיניש, רוסיש און פּויליש. די דאָזיקע אויפ־גאַבע איז אַרויפגעלייגט געוואָרן אויף מלך באַקאַלטשוק און אויף ציליע און לייבל דאָלינקאָ, וועלכע האָבן שוין געהאַט פיל פּראַקטיק און דערגרייכונגען אויף דעם געביט.

אין די האַרבסט־חדשים פון יאָר 1943 האָט די דיוויזיע זיך געלאָזט אין מאַרש — צו די דובניצקער וועלדער. נאָענט פונעם טייך האָרין, נעבן דאָרף ליסינקי, איז פאָרגעקומען אַ שווערע שלאַכט מיט די דייטשן, וועלכע האָט זיך פאַרענ־דיקט מיטן פאַלן זיג פון די פּאַרטיזאַנער. ווען די דיוויזיע איז איינגעקוואַרטירט געוואָרן אין דעם דאָרף אָזירי, האָבן די פּאַרטיזאַנער דורכגעפירט אַ ריי דיווערסיע־אַקטן אויף דער באַן־ליניע: סאַרנע—ראָקיטנע—אָולבסק. אין די דובניצקער וועלדער איז אויף דער יידישער איינהייט אַרויפגעלייגט געוואָרן די זייער־וויכטיקע אויפגאַבע — צו האַלטן שמירה (וואַך) אויפן פלי־פעלד, וואָס דורך אים האָבן די פּאַרטיזאַנער אָנגעהאַלטן אַן ענגן קאָנטאַקט מיט מאָסקווע.

מיטן דערנענטערן זיך פון דער סאָוויעטישער אַרמיי האָט די דיוויזיע באַקומען אַן אויפגאַבע: אַריינצודרינגען אין הינטערלאַנד פון שונא. ווידער האָבן זיך אָנגעהויבן וואַנדע־רונגען. מ׳איז צוריק אַריבער דעם האָרין־טייך, אָפּשלאָגנדיק שווערע אַטאַקעס פון די דייטשן. אין יאַנואַר 1944 האָט די דיוויזיע באַקומען אַ באַפעל צו לאָזן זיך אין דער ריכטונג פון ראָוונע, פאַרצוימען דעם וועג דעם שונא, דערלאַנגען קלעפּ די אָפּטרעטנדיקע דייטשן און באַפרייען דערפער און ישובים. די יידישע איינהייט איז דאַן פאַרגרעסערט געוואָרן ביז 500 מאַן. צוזאַמען מיט דער דיוויזיע האָט די יידישע איינהייט זיך באַוועגט דורך ראַפּאַלאָווקע אין די וועלדער פון צומאַן.

שאַיע גורוויטש

מיט דער דאָזיקער דיוויזיע האָט אייך דורכגעמאַכט זיין וועג נאָך אַ פּינסקער ייד, מיטן נאָמען: שאַיע גורוויטש. אויבן, אין אַכטן קאַפּיטל, אין דעם אָפּטייל: „דער גורל פון די אַנטלאָפענע אין וואַלד״, האָבן מיר געבראַכט די עדות־דערקלערונגען פון שאַיע גורוויטש, ווו ער האָט דערציילט, ווי אַזוי ער האָט צוזאַמען מיט זיין חבר הערשל באַבראָוו זיך געפונען 4 חדשים אין פאַרפרוירענע זומפּן.

כדי צו מאַסקירן דעם קעלער, האָט די קריסטין צעוואָרפן דעם טייל הויז, וואָס איבערן קעלער און די ברוק־שטיקער און גרוז געלאָזט ליגן פון אויבן.

דער צווייטער טייל פונעם הויז, וואָס איז גאַנץ געבליבן, איז צעטיילט געווען אויף צוויי: אין איין צימער און אַ קיך האָט געוווינט דאַכמאַצקאַ, מיט אירע צוויי טעכטערלעך נינאַ און די דריי־יאָריקע ליאַליע. אין די איבעריקע צוויי צימערן, מיט אַ באַזונדערן אַריינגאַנג, האָבן געוווינט דייטשישע אָפיצירן.

די דאַכמאַצקאַ פלעגט פאַרקויפן פון אונדזערע זאַכן, וואָס זענען איר איבערגעלאָזט געוואָרן צום אָפּהיטן. זי פלעגט זיי אויסבייטן ביי פויערים אויף שפּייז־פּראָדוקטן, און אַזוי אַרום האָט זי אונדז באַזאָרגט מיט קאַרטאָפל, ברויט און אַנדערע זאַכן. אויך וואַסער האָט זי אונדז געבראַכט. אין די יום־טוב־טעג פלעגט זי זיך באַמיען אונדז צוצושטעלן אַ רייכערן „מעניר" פון די שיריים פון קיך אין דעם דייטשישן רעסטאָראַן, ווו זי האָט געאַרבעט.

אַלעק — דער פריינד פון יעלינסקי, איז געווען אַ פאַרבינדונגס־מאַן ביי די פּאַרטיזאַנער, און אין סעפּטעמבער 1943 האָט ער געבראַכט אין אונדזער באַהעלטעניש צוויי רעוואָלווערן, כדי צו דערמעגלעכן די צוויי מענער, וואָס האָבן זיך געפונען אינעם קעלער, צו פאַרייניקן זיך מיט די פּאַרטיזאַנער. מאַרעק און סיאָמע האָבן אויך אַרויסגעשלעפּט צוויי גראַנאַטן פון דעם צימער פון די אָפיצירן, וועלכע האָבן געוווינט אין זעלבן הויז.

אין אַ געוויסן טאָג זענען געקומען צוויי קריסטן — זיי אָוועקצופירן אין וואַלד אַריין. ווען זיי האָבן שוין געהאַלטן ביים אַריבערגיין דעם טייך, האָבן די קריסטן באַפוילן די צוויי יידן זיך אויסצוטאָן נאַקעט. מאַרעק און סיאָמע האָבן פאַרשטאַנען, אַז די צוויי פאַרשוינען ווילן ביי זיי צונעמען די זאַכן און געווער און זיי דערמאָרדן. נאָך אַ שווערן געראַנגל מיט די אויסוואורפן איז די צוויי יידן געלונגען צו אַנטלויפן און צוריקקערן זיך אין קעלער אַריין. מאַרעק איז געווען פאַרוווּנדעט און איך האָב זיך מטפל געווען מיט זיין ווונד, ביז ער איז געזונט געוואָרן.

אין מאַי 1944 האָבן די דייטשן געכאַפּט אַ גרופּע פּאַרטיזאַנער אין די וועלדער, נאָענט פון פּינסק. צווישן די מאַטעריאַלן, וואָס מ'האָט געפונען ביי די געכאַפּטע, איז אויך געווען מיין אַדרעס, וועלכער איז זיינער צייט איבערגעגעבן געוואָרן אַ פאַרשטייער פון די פּאַרטיזאַנער, מיטן ציל, אַז זיי זאָלן מיך און מיין טעכטערל אַרויספירן אין וואַלד אַריין.

אַ גרופּע דייטשן איז געקומען אין הויז פון פרוי דאַכמאַצקאַ אונדז צו זוכן. איר טאָכטער נינאַ, וועלכע האָט זיך דאַן געפונען אַליין אין שטוב, האָט אָנגעהויבן שטאַרק צו וויינען און געזאָגט, אַז ביי זיי געפינען זיך נישט קיין שום יידן, אַז זי האָט פיינט יידן און ווען עס וואָלט צו זיי געקומען אַ ייד, וואָלט זי אים אַליין איבערגעגעבן אין די הענט פון די דייטשן.

די דייטשן האָבן דורכגעפירט אַ רעוויזיע, געזוכט אין אַלע ווינקעלעך אין שטוב. דורך עפּעס אַ נס איז נינאַ איינגעפאַלן אָוועקצולייגן די צויג זייערע, מיט די הינטעלעך, וואָס זי האָט דאַן נישט לאַנג געבוירן, אויף דער טיר פון קעלער, און אַזוי אַרום האָבן די דייטשן אונדזער באַהעלטעניש נישט געפונען, און אַ דאַנק דעם זענען מיר ניצול געוואָרן.

נאָך דעם דאָזיקן פאַל זענען מיר אַלע פיר אַריבער וווינען אינעם חרובן הויז אויפן הויף, ווו מיר האָבן איינגעאָרדנט אַ פרישע באַהעלטעניש. מיר האָבן זיך געלערנט צו באַנוצן מיט געווער און באַשלאָסן זיך קעגנצושטעלן מיט די רעוואָלווערן און גראַנאַטן, אין פאַל, אויב די דייטשן וועלן אונדז געפינען.

ווען עטלעכע טעג זענען אַדורך שטיל, האָבן מיר זיך צוריקגעקערט אינעם פריערדיקן קעלער, ווו מיר האָבן זיך געפונען נאָך פיר חדשים.

דער פראָנט האָט זיך דערנענטערט צו פּינסק. די דייטשן האָבן פאַרן פאַרלאָזן די שטאָט, אונטערגעצונדן אַ סך הייזער און צווישן זיי אויך אונדזער הויז אויף קאַרמעליצקע 30. אונדז איז, ווי עס איז, געלונגען זיך אַרויסצובאַקומען פונעם קעלער פון ברענענדיקן הויז און זיך אויסבאַהאַלטן אין הויף. אין דריי טעג אַרום זענען די סאָוויעטן אַריין אין פּינסק".

תמר (טעמע) קאָברינעטשיק, פון דער היים גאַרבוה, (וווינט היינט אין רמת־גן), גיט איבער אין איר גביית־עדות:

„אין דער נאַכט פון 27־טן אָקטאָבער 1942, האָב איך זיך אויפגעכאַפּט פונעם קנאַל פון אַ שאָס, און ווי נאָך פיל געטאָאיינוווינער בין איך אַרויס אין דרויסן. האַלטנדיק אויף די צערודערטע געלאָפן, אַליין נישט וויסנדיק וווּהין — אַבי צו הענט מיין פיר־יאָריקן זונעלע, בין איך אַ דערשראָקענע און געפינען ערגעץ אַ באַהעלטעניש פאַר אונדז. פּלוצלונג האָב איך דערהערט דאָס קול פון מיין מאַמע חנה, וועלכע האָט מיר גערופן. ווען כ'בין צוגעקומען צו איר, האָט זי געזאָגט:

— גיי אַראָפּ, מיין טאָכטער, אין קעלער און באַהאַלט זיך מיטן קינד. איך וועל בלייבן אין שטוב און זיין אייער קרבן!... אַלצאיינס בין איך שוין אַלט!...

אַריינקומענדיק אין שטוב, האָבן מיר אָפּגערוקט די שאַפע, וועלכע איז געשטאַנען אויפן טירל פון קעלער, און מיר זענען אַראָפּ אונטן. געפינענדיק זיך אין קעלער, האָבן מיר געהערט, ווי די מאַמע האָט צוריק צוגעריקט די שאַפע אויף איר אָרט און דערמיט פאַרשטעלט דעם אַריינגאַנג אין קעלער.

זיך אַרומקוקנדיק האָב איך באַמערקט, אַז אין קעלער געפינען זיך נאָך יידן, וועלכע האָבן מיט איינגעהאַלטענעם אָטעם געוואַרט אויף דעם, וואָס ווייטער וועט געשען. אין אַ קורצער צייט אַרום האָבן מיר דערהערט די ווילדע געשרייען פון די דייטשן.

— אַלע אַרויס!

מיר האָבן געהערט, ווי איין דייטש איז אַריין אין שטוב און געפרעגט דער מוטער: „ווו זענען אַלע?". זי האָט געענטפערט: „אַלע זענען שוין אַרויס אין דרויסן!.." מיר האָבן געהערט ווי ער האָט באַפוילן: זי זאָל מיטגיין מיט

גרֵאַטעווּעטע און זייערע רעטער

דעם 14־טן יולי 1944 האָבן די סאָוויעטישע אַרמיי־טיילן באַפרייט פּינסק. אין דעם טאָג פון דער באַפרייאונג זענען אַרויס פון זייערע באַהעלטענישן ...17 גראַטעוועטע יידן — דער איבערבלייב פון איינער פון די גרעסטע און שענסטע יידישע קהילות. דאָס זענען געווען שאָטנס פון מענטשן, לעבעדיקע מתים, וואָס זענען אַרויס פון זייערע נאָרעס — אונטער דער ערד, אָדער פון בוידעם־שטיבלעך, ווּ זיי האָבן דורך ניסים ממש אויסגעהאַלטן ביי 650 טעג און נעכט.

דאָס זענען געווען: מלכה שיינבערג־גאָרפינקעל און איר 9 יאָריק טעכטערל סעניע; איר שוואָגער מאַרעק שיינבערג און זיין חבר סיאָמע יעלינסקי. די אַלע פיר האָבן זיך געפונען אין איין באַהעלטעניש.

פיר אַנדערע, וואָס האָבן זיך באַהאַלטן אין אַ בוידעם־שטיבל זענען געווען: תמר (טעמע) קאָברינטשוק־גאַרבוז מיט איר זעקס יאָריק זונעלע חיים; איר שוועגערין פּיראַ זילבערמאַן־טאַנצמאַן און איר 16־יאָריקער זון לאָלעק, וועלכער איז געשטאָרבן פון טובערקולאָז — דריי חדשים נאָך דער באַפרייאונג.

פון אַן אַנדער באַהעלטעניש זענען אַרויס: מיליאַ כהן־ראַטנאָווסקי; איר מוטער — זלאַטע ראָטנאָווסקי; דער בעקער ישראל קופּער, זיין פרוי חוה; טאָכטער — סאָניע און פלימעניצע חיה.

אויסער זיי זענען אויך אַרויס די איינצלנע באַהאַלטענע אין באַזונדערע ערטער: חיה שערמאַן, דוד גלאָב־גלייבמאַן און גוטקע פורמאַן־פעלדמאַן.

זייערע רעטער זענען געווען אַ קריסט אָדער אַ קריסטין פון די חסידי־אומות־העולם, וועלכע האָבן ריזיקירט מיט זייער אייגן לעבן און לעבן פון זייערע משפחות, כדי צו ראַטעווען פון די מערדערישע הענט אַ יידיש לעבן, און די שטראָף פאַר אויסבאַהאַלטן אַ ייד, איז געווען איינע: טויט־שטראָף.

די סיבות, וואָס האָבן באַוויגן די דאָזיקע קריסטן צו ריזיקירן מיט זייער לעבן, כדי צו ראַטעווען יידן, זענען געווען פאַרשידענע. ליידער זענען געווען זייער ווייניק קריסטן, וואָס האָבן געהאַט דעם מוט און ווילן עס צו טאָן. דעריבער זענען טאַקע ליידער אַזוי ווייניק יידן געראַטעוועט געוואָרן סיי אין פּינסק, סיי אין אַנדערע ערטער. און דערפאַר טאַקע האַלטן מיר פאַר אונדזער הייליקן חוב אַרויסצוברענגען די נעמען און ווייזן מער־ווייניקער די געשטאַלטן פון די רעטער, מיט כבוד, דאַנק און אָנערקענונג פאַר זייער הייליקער, טיף־מענטשלעכער און העלדישער טאַט.

צום באַדויערן האָבן מיר נישט געהאַט קיין מעגלעכקייט צונויפצוזאַמלען און ברענגען דאָ דעם פאַרלויף פון די איבערלעבונגען פון די אַלע 17 געראַטעוועטע. אָבער פון די מאַטעריאַלן, וואָס מיר ברענגען דאָ, קאָן מען פיל לערנען און זיך פאָרשטעלן די איבערלעבונגען פון די אַלע, דורך ניסים לעבנגעבליבענע, יידן פון פּינסק.

מאַניע שיינבערג, פון דער היים י. פינקעל, וואָס ווינט היינט אין תל־אביב, דערציילט פאָלגענדעס:

„צוזאַמען מיט מיין 8־יאָריק טעכטערל, רעניע, האָב איך געווינט אין געטאָ אויף לאַהישענער גאַס, צווישן די גאַסן זאַוואַלנע און באָלאָטנע. נאָענט פון אונדזער וווין־אָרט האָבן מיר איינגעאָרדנט אַ באַהעלטעניש, צוזאַמען מיט נאָך פיר משפחות. אונדז איז געלונגען זיך אויסצובאַהאַלטן דאָרט, נאָך דער ליקווידאַציע פון געטאָ, ביז צוויי וואָכן צייט. אָבער צוליבן מאַנגל אין שפּייז און וואַסער זענען מיר געווען געצוווּנגען צו פאַרלאָזן די באַהעלטעניש. איינגעהילט אין דיקן, וואַרעמען מאַנטל פון מיין פאַרשטאָרבענעם מאַן, ז״ל, בין איך אַרויס מיט מיין טעכטערל פון דער באַהעלטעניש, און דורך הייפן און הינטערגעסלעך האָבן מיר זיך דערלאַנגט אויף קאַרמעליצקע 30, ווּ מיר האָבן געהאַט צוויי הייזער. און אַהין זענען מיר אַריין און דאָרט איבערגענעכטיקט. אַזוי ווי אָבער מיין טעכטערל איז געווען פולשטענדיק אויסגעשעפּט פון די כוחות: זי האָט געוויגן צען קילאָ און האָט אויסגעזען ווי אַ פינף־יאָריק קינד, האָב איך באַגינען באַשלאָסן אַריינצוגיין אין אונדזער פראָנטאָווער שטוב, ווּ עס האָבן געווינט אונדזערע קריסטלעכע שכנים.

אויף מיין קלאַפּן אין טיר, האָבן די הינט אָנגעהויבן בילן. דורכן פענצטער האָט דאַן אַרויסגעבליקט נינאַ — דאָס 12־יאָריקע טעכטערל פון אונדזער שכנה שוראַ דאָרמאַצקאַ. ווען זי האָט דערזען, ווער עס קלאַפּט, האָט זי געעפנט די טיר.

— וואָס איז מיט דיר? — האָט אונדז דאָרמאַצקאַ באַגעגנט מיט אַ ברוגז פּנים — האָסט אונדז געבראַכט דעם טויט אין שטוב אַריין?..

— שרעק זיך נישט! — האָב איך איר געענטפערט — מיר ווילן דאָ בלויז איבערזיין דעם טאָג און ווען ס׳וועט טונקל ווערן, וועלן מיר אַוועקגיין. גיב אונדז בלויז אַ שטיקל ברויט און וואַסער. זי האָט אונדז דערלאַנגט ברויט און וואַסער און איז נעלם געוואָרן.

ווען זי האָט זיך אין עטלעכע מינוט אַרום צוריקגעקערט, האָבן מיר זיך פון איר דערוווּסט, אַז אין קעלער פונעם הויז רעק שיינבערג. אים איז געלונגען צו אַנטלויפן פון דער קאַלאַנע, וואָס איז געפירט געוואָרן צו די גריבער, בעת דער ליקווידאַציע פון געטאָ. זי איז אַראָפּ אין קעלער און אים צוגעזאָגט וועגן אונדזער קומען.

איך בין מיט מיין טעכטערל אַראָפּ אין קעלער און מיר זענען שוין דאָרט פאַרבליבן.

נאָך דער ליקווידאַציע פון קליינעם געטאָ, איז געקומען אין דער באַהעלטעניש אַריין מאַרעקס חבר — סיאָמע יעלינסקי, וועלכער ווינט היינט אין דייטשלאַנד. עס האָט אים געבראַכט צו זיך די פרוי דאָכמאַצקאַ, אויף דער ביטע פון סיאָמעס פּוילישן פריינד אַלעק.

פון יאַנואַר 1943, האָבן מיר זיך דאָרט אויסגעבאַהאַלטן זאַלבעפערט.

אונדז אַריינגעבעטן אינעווייניק און פאַרשלאָסן די טיר. ווען ער האָט אין עטלעכע מינוט אַרום זיך באַרואיקט, האָט ער אונדז גענומען אויספרעגן איינצלהייטן: ווו זענען מיר געווען ביז איצט, און וואָס מיר האָבן אַדורכגעמאַכט? און אַזוי שמועסנדיק האָט ער אונדז דערלאַנגט עסן. ווי הונגעריקע וועלף האָבן מיר זיך געוואָרפן אויפן שפייז און עס איינגעשלונגען.

— און איצט — האָט ער אונדז געזאָגט — גייט אַרויף אויפן בוידעם־שטיבל שלאָפן, אָבער מאָרגן אינדערפרי מוזט איר פאַרלאָזן מיין הויז, ווייל יעדער קריסט, וואָס באַהאַלט ביי זיך אויס אַ יידן, איז אויסגעשטעלט אויף טויט־געפאַר, דורך מוראדיקע יסורים. די לעצטע וואָך — האָט ער דערציילט — איז געכאַפּט געוואָרן אַ קריסט, וואָס האָט אויסבאַהאַלטן ביי זיך יידן. די דייטשן האָבן אים אַרויסגעפירט אויפן מאַרק־פּלאַץ און לעבעדיקערהייט צעריסן אויף שטיקער.

צומאָרגנס זענען באַלד פון דער פרי געקומען עטלעכע קריסטן וועגן געשעפטלעכע אָנגעלעגנהייטן, און ער האָט נישט געהאַט קיין מעגלעכקייט צו קאָנטאַקטירן זיך מיט אונדז. אַ טאָג שפּעטער איז ער אַוועק צו דער אַרבעט, און ווען ער האָט זיך צוריקגעקערט פאַרנאַכט, איז ער אַרויף צו אונדז און געמאָלדן, אַז מיר מוזן פאַרלאָזן זיין הויז, ווייל אונדזער געפינען זיך ביי אים שטעלט אין סכנה זיין לעבן.

נישט האָבנדיק וואָס צו פאַרלירן און וווהין צו גיין, האָב איך אים געענטפערט:

— אויב דו צווינגסט אונדז אַוועקצוגיין, וועל איך גיין מעלדן, אַז מיר האָבן זיך ביי דיר אויסגעבאַהאַלטן אין משך פון די לעצטע צוויי וואָכן.

דער מענטש האָט גענומען אומרואיק שפּאַנען איבערן צימער הין און צוריק, רויכערנדיק איין פּאַפּיראָס נאָכן צווייטן, און באַטראַכט, וואָס ער האָט צו טאָן. ענדלעך איז ער שטיין געבליבן און אונדז געזאָגט:

— איר וועט פאַרלויפיק פאַרבלייבן דאָ ביי מיר און ביי דער ערשטער געלעגנהייט וועל איך אייך אַריבערפירן אין אַ צווייטן אָרט.

די געלעגנהייט איז, קענטיק, נישט געקומען און מיר זענען אַזוי פאַרבליבן אין אונדזער באַהעלטעניש אינעם בוידעם־שטיבל ביי 20 חדשים.

מיין פיר און אַ האַלב־יאָריקער זון, נישט קאָנענדיק אויסהאַלטן דעם הונגער, האָט כסדר געוויינט און דערמיט געשטעלט אין געפאַר אונדזער אַלעמענס לעבן. איך פלעג אים אין אַזעלכע מאָמענטן אָנכאַפּן און פּרווון פאַרשטאָפּן דאָס מויל. נישט איינמאָל האָב איך זיין מויל אַזוי שטאַרק צוגעדריקט מיט מיינע הענט, אַז די נעגל האָבן זיך איינגעשניטן אין זיין פּנים ביז בלוט. דריי מאָל האָט דער קריסט זיך געוואָרפן אויפן קינד אים צו דערשטיקן, ווען ער האָט געשריען, און איך האָב אים מיט מיינע לעצטע כוחות קוים אַרויסגעראַטעוועט אַ לעבעדיקן פון מעדיאַנאָוויסקיס הענט.

די אַלע איבערלעבונגען האָבן שווער געווירקט אויף אונדזער געמיט. מיר זענען געווען פיזיש און גייסטיק צעבראָכן. מיין זון האָט דאַן געמאַכט דעם איינדרוק פון אַ דעפעקטיוו קינד. אַזאַ איז אויך געווען זיין אויסערלעכער אויסזען. דער קאָפּ — גרויס, דער בויך — געשוואָלן, די פיס — דאַר, ווי שטעקלעך.

ווען די דייטשן האָבן פאַר זייער אָפּטרעטן אונטערגעצונדן אַ סך הייזער אין שטאָט, האָט דאָס פייער באַדראָט אויך דאָס הויז, ווו מיר האָבן זיך באַהאַלטן. צו אונדזער גליק איז דאָס הויז גאַנץ געבליבן.

ווען מיר האָבן אין עטלעכע טעג אַרום באַמערקט דורך די שפּאַלטן פון אונדזער באַהעלטעניש, ווי עס שפּאַנען אין גאַס באַוואָפנטע זעלנער — נישט קיין דייטשן, האָבן מיר נאָך נישט געוואוסט אַראָפּצוגיין, נישט זייענדיק זיכער, צי דאָס זענען סאָוויעטישע זעלנער. אָבער אין עטלעכע שעה אַרום האָבן מיר סוף־כל־סוף זיך אָנגענומען מיט מוט און אַרויס אין דרויסן. דערזעענדיק נעבן זיך צוויי זעלנער בין איך געבליבן שטיין אַ דערשראָקענע. אויך זיי זענען מבולבל געוואָרן זעענדיק מיין אויסזען.

— ווער ביסטו? — האָבן זיי איבערראַשטע געפרעגט.

— אַ יידישקע! — איז געווען מיין ענטפער.

— איצטער איז די גאַנצע וועלט פריי פאַר אייך! — האָבן זיי מיט צופרידנקייט געזאָגט.

ענדלעך האָבן מיר ווידער דערזען די שיין פון טאָג, ווי פרייע מענטשן!..."

חיה שערמאַן (תל־אביב) דערציילט:

„מיין פאָטער איז געווען דער לייטער פונעם שניידער־וואַרשטאַט אין געטאָ. דעם 22־טן דעצעמבער 1942 — אַ טאָג פאַר דער ליקווידאַציע פון קליינעם געטאָ — האָבן די דייטשן אָנגעהויבן צוריקצונעמען די שטאָפן, וואָס זיי האָבן געגעבן צום אויפנייען, ווי אויך די נישט־פאַרענדיקטע מלבושים זייערע, וואָס האָבן זיך נאָך געפונען אין דער אַרבעט. דאָס איז געווען אַ באַווייז, אַז עס דערנענטערט זיך די ליקווידאַציע פון געטאָ.

דעם זעלבן טאָג, ווען עס איז טונקל געוואָרן, האָט מיך מיין פאָטער אַרויסגעפירט פון געטאָ — אויף אַלברעכטאָווסקע גאַס, ווו עס האָט מיך אָפּגעוואַרט, לויט אַ פריערדיקן הסכם, דער פּאָליאַק בראָניסלאַוו ניימאַטקאַ, וועלכער האָט מיך מיטגענומען צו זיך אַהיים, אויף אוניצקע גאַס.

ניימאַטקאַ איז געקומען קיין פינסק פון אַ דאָרף נעבן ביאַליסטאָק, אין דער צייט פון די סאָוויעטן, כדי צו לערנען אין אַ שול פאַר אויטאָ־מעכאַניקער, און איז שוין פאַרבליבן אין פינסק. ער איז געווען אַ זון פון פויערים, אַ פאַכמאַן אין לאַנדווירטשאַפט, האָבן אים די דייטשן איבערגעגעבן די אָנפירונג און אויפזיכט איבער דריי גערטנער, וועלכע האָבן צוגעשטעלט גרינסן פאַר די באַדערפענישן פון דער אַרמיי. ער איז געווען מיין פאָטערס אַ קליענט, און אויס אַכטונג צו מיין פאָטער, איז ער אַנטקעגנגעקומען זיין בקשה: מיך צו ראַטעווען.

ניימאַטקאַ האָט געוווינט אין הויז פון אַ קריסטלעכער משפחה, ווו אין שכנות האָט זיך געפונען די פאַרלאָזטע שטוב פון דער אומגעבראַכטער משפחה פעלדמאַן, מיט אַ גרויסן

אים. זיי זענען אַרויס און אין שטוב איז געוואָרן טויט־שטיל...

אַזוי זענען מיר געלעגן אין קעלער דריי טעג. אויפן פערטן טאָג האָבן מיר פּלוצלינג דערהערט, ווי דייטשן דערנעענטערן זיך צו אונדזער באַהעלטעניש. ווען זיי האָבן דערשפּירט, אַז אין קעלער געפינען זיך מענטשן, האָבן זיי אָנגעהויבן אויפרייסן די ברעטער פון פּאָדלאָגע און איינציקווייז אונדז אַרויסגעשלעפּט פונעם קעלער אין דרויסן אַרויס.

איך מיט מיין זונעלע און פּירא זילבערמאַן און איר זון ליאָלעק האָבן זיך מיט די לעצטע כוחות אַריינגעשפּאַרט אין אַ שמאָלער עפענונג, אונטער אַן אויוון. די דייטשן האָבן געוואָרנט, אַז זיי וועלן אַריינוואַרפן האַנט־גראַנאַטן אין קעלער, אויב מיר וועלן נישט אַלע אַרויסגיין. איך האָב שושקענדיק געזאָגט צו מיין שוועגערין:

— בעסער צעריסן ווערן פון אַ גראַנאַט, איידער אַריינפאַלן אין זייערע שמוציקע הענט...

און אַזוי זענען מיר פאַרבליבן. די דייטשישע באַנדיטן זענען פאַרשווונדן מיט זייערע קרבנות און רויב.

אין משך פון אַ פּאָר וואָכן זענען מיר געלעגן באַהאַלטן אונטערן אויוון און האָבן זיך געשפּייזט מיט די צעפּוילטע גרינצייג, וואָס האָבן זיך געפונען אין קעלער. צייטנווייז פלעגן מיר ביינאַכט אַרויסגיין זוכן פּיצלעך ברויט און שפּייזאָפּפאַל אַרום שטוב. וואָס מיר פלעגן געפינען, פלעגן מיר אָפּגעבן די קינדער. אין איינעם אַ טאָג האָבן מיר דערהערט פון אויבן, אין שטוב, דאָס קול פון אַ ייד, וואָס דאַוונט.

— דאָס איז, דוכט זיך, דאָס קול פון דיין פאָטער — האָב איך געזאָגט צו מיין שוועגערין.

זי איז פאָרזיכטיק אַרויף אין שטוב, און דאָס איז טאַקע געווען איר פאָטער: דוד טאַנצמאַן. ס'האָט זיך אַרויסגעוויזן אַז אין משך פון די פּאָר וואָכן האָט ער זיך באַהאַלטן אין שטאַל, צווישן האָלץ און ער האָט זיך געשפּייזט מיט צוקער, וואָס ער האָט געפונען ערגעץ. פון די אַלע צרות און איבערלעבונגען איז ער גייסטיק קראַנק געוואָרן. מיט כוח האָבן מיר אים אַראָפּגעשלעפּט צו אונדז אין קעלער. אָבער צומאָרגנס האָט ער זיך איינגעשפּאַרט און נישט געוואָלט פאַרבלייבן אין קעלער. ער איז אַרויף צוריק אין שטוב און זיך אַריינגעלייגט אין בעט. פּלוצלינג האָבן מיר דערהערט געשרייען פון איינעם אַ קריסט, וואָס איז אַריין אין שטוב, כדי צורויבן עפּעס פון די געבליבענע זאַכן. דערזעענדיק דעם אַלטן טאַנצמאַן, האָט ער גלייך אים איבערגעבן צו די דייטשן, וועלכע האָבן דעם אַלטן אַרויסגעשלעפּט אין דרויסן און דערשאָסן.

צומאָרגנס האָבן מיר געהערט, ווי אָרטיקע קריסטן, אונטער דער אויפזיכט פון דייטשן, דרייען זיך אַרום אין שטוב און שלעפּן אַרויס אַלץ, וואָס עס געפינט זיך דאָרט. מיר האָבן געהערט, ווי איינער פון די רויבער האָט געזאָגט צו אַ צווייטן:

— איך האָב זיך נישט פאָרגעשטעלט, אַז די יידן האָבן איבערגעלאָזט נאָך זיך אַזויפיל גוטס. לאָמיר מאָרגן ווידער קומען אַהער און אַ זוך טאָן אין קעלער. זיי האָבן דאָרט זיכער באַהאַלטן ווערטפולע זאַכן!...

מיר האָבן געוווּסט, אַז דאָס מאָל וועלן זיי אונדז געפינען און האָבן באַשלאָסן עוקר צו זיין פון דער באַהעלטעניש.

ס'איז מיר איינגעפאַלן פּרוּוון צוגיין צום קריסט מעדיאַנאָווסקי, וועלכער איז געווען מיין אַרבעטס־לייטער אין פאָרט, ווו איך האָב געאַרבעט אין דער צייט פון געטאָ און האָב אים געקענט אַלס אַן אָנשטענדיקן מענטש.

מיט אַ שוואַכער האָפענונג, אַז דער קריסט וועט מסכים זיין אונדז צו באַהאַלטן, זענען מיר אַרויס פון קעלער אין די פריע אָוונט־שעהן. מיר האָבן, טאַפּנדיק אין דער פינצטער, זיך אָנגעשטויסן אין טויטע קערפּערס און פאַרשידענע חפצים אין גאַס. פּלוצלינג האָבן מיר פון דער נאָענט דערהערט מענטשלעכע שטימען. ס'האָבן געשמועסט צווישן זיך פּאָליאַקן און דייטשן. שטאַרק־דערשראָקענע האָבן מיר זיך גלייך צוריקגעקערט אין קעלער אַריין.

צומאָרגנס אין אָוונט — ס'איז געווען שבת — זענען מיר ווידער אַרויס און געבליבן שטיין, ווי פאַרבלאָנדזשעטע, נישט וויסנדיק וווּהין זיך צו קערן. מיין פּיריאָריק זונעלע, באַמערקנדיק אונדזער פאַרלוירנקייט, האָט געזאָגט:

— קום, מאַמע, און איך וועל דיר ווייזן, ווי אַזוי אַרויסצוגיין.

ער האָט אונדז צוגעפירט צום געטאָ־פּלויט, ווו אונטערן דראָטענעם צוים איז געווען אַ היפּשע פאַרטיפונג אין דער ערד, וואָס די קינדער האָבן אויסגעגראָבן, בעת זייערע שפּילן אין געטאָ. מיר זענען אַדורכגעקראָכן דורכן דאָזיקן קליינעם גראָבן אונטערן געטאָ־צוים און האָבן זיך געפונען אויפן אַלטן בית־עולם, פונוואַנען מיר זענען אַרויס אויף זאַוואַלנער גאַס.

מיר האָבן באַשלאָסן צו מאַכן דעם איינדרוק פון שטאָטאיינוווינער און האָבן גערעדט צווישן זיך פּויליש. מיין זונעלע האָב איך אָנגעזאָגט, נישט אַרויסצולאָזן קיין פּיפּס פון מויל. דער זון פון מיין שוועגערין האָט געטראָגן אין האַנט אַ לעדערנע ביוראָ־טעקע און האָבן געקאָנט מאַכן דעם איינדרוק, אַז מיר קערן זיך צוריק פון ערגעץ אַ רייזע.

אויפן ראָג זאַוואַלנע־האַנטשאַרסקע איז פּלוצלינג אויסגעוואָקסן אַנטקעגן אונדז אַ פּאָליציאַנט. מיר האָבן זיך אינסטינקטיוו דערשראָקן, אָבער באַלד האָבן מירביידע אָנגעהויבן רעדן הויך אויף פּויליש און דערביי כלומרשט פריילעך געלאַכט, דער פּאָליציאַנט איז פאַרבייגעגאַנגען, נישט לייגנדיק בכלל אויף אונדז קיין אַכט.

גייענדיק האָבן מיר אָפּגערעדט צווישן זיך, אַז אין פאַל מעדיאַנאָווסקי וועט בעת אונדזער קומען נישט זיין אין שטוב, וועלן מיר זיך פאַרשליסן אין קלאָזעט, וואָס אויפן הויף און וואַרטן ביז ער וועט קומען. אָבער ווען מיר זענען צוגעקומען אויף קראַיעווסקי גאַס, צום צוויי־שטאָקיקן הויז, ווו ער האָט געוווינט, האָבן מיר באַמערקט ליכט אין זיין דירה, אויפן צווייטן שטאָק.

מיר זענען פאָרזיכטיק אַרויף און אָנגעקלאַפּט אין טיר. ווען מעדיאַנאָווסקי האָט געעפנט די טיר און אונדז דערזען, האָט ער אָנגעהויבן ציטערן פון שרעק. פונדעסטוועגן האָט ער

דין, זאָפיאַ פיאָדאָרטשענקאָ, אויף מאַרשאַל פאָש־גאַס, ווו איך פלעג אָפּעסן צו זאַט.

איך האָב מיט איר אָפּגערעדט, אַז אין דעציִדירנדיקן מאָמענט, וועל איך, צוזאַמען מיט מיין מוטער, זלאַטע (נפטר געוואָרן אין רמת־גן אין יאָר 1962), קומען און זיך באַהאַלטן ביי איר.

פיר טעג פאַר דער ליקווידאַציע פון געטאָ, איז צו אונדז געקומען אונדזער פריינדין, די פרוי פון בעקער קופער, און האָט דערציילט וועגן די צוגעגרייטע גריבער אין דאָבראָוואָליע, און וועגן אַ באַהעלטעניש, וואָס זיי האָבן פאַר זיך צוגעגרייט ביי אַ קריסט. יענער האָט אָבער אין לעצטן מאָמענט חרטה געקריגן און איז נישט מסכים זיי צו באַהאַלטן ביי זיך.

מיר האָבן זיך דאַן געווענדעט צו דער פיאָדאָרטשענקאָ, זי זאָל, אויסער מיך און מיין מוטער, מסכים זיין צו באַהאַלטן נאָך פיר פערזאָן פון דער משפחה קופער.

קופער האָט איר געבראַכט שנאַפס און פאַפּיראָסן און זי איז אַנטקעגנגעקומען אונדזער בקשה צו באַהאַלטן ביי זיךביידע משפחות.

דעם קעלער, אונטערן הויז פון דער פיאָדאָרטשענקאָ, האָבן מיר צעטיילט אויף צוויי העלפטן, און אין דעם טונקעלן, אומבאַמערקבאַרן טייל האָבן מיר זיך באַהאַלטן 6 פערזאָן. צוזאַמען מיט דער פיאָדאָרטשענקאָ האָט געוווינט אירס אַ פריינדין — אויך אַן עלטערע פרוי עלזרבעטאַ באַראַנאָווסקאַ. אויך איר האָבן מיר געשאָנקען ווערט־זאַכן און ביידע האָבן גליַיכצייטיק געזאָרגט פאַר אונדזער אויסהאַלטונג. צוויי מאָל אין טאָג פלעגן מיר באַקומען הונגערפּאָרציעס: אַ ביסל זופּ און אַ שטיקל ברויט.

„מיר האָבן געהאַט אַ שווער לעבן — שרייבט פיאָדאָרטשענקאָ אין דער אויבנדערמאָנטער פאַרצייכענונג אין ציַיטונג — איך האָב געקאָכט און געבאַקט ברויט פאַר מיר און פאַר די זעקס מענטשן אין קעלער. אויסער דעם האָב איך זיך באַשעפטיקט מיט וואַשן וועש פאַר די דייטשן, כדי די שכנים זאָלן זען, אַז איך האַלט זיך אויס פון אַרבעט.

איינמאָל — אַזייגער דריי ביינאַכט האָט זיך דערהערט אַ שטאַרק קלאַפּן אין טיר. „דאָס זענען זשאַנדאַרמען!” — האָב איך געזאָגט צו באַראַנאָווסקאַן, און איך האָב קיין טעות נישט געהאַט. ווען איך האָב געעפנט די טיר, האָט זיך דער ערשטער אַריינגעריסן אין צימער אַ גרויסער וואָלפהינט, און הינטער אים — דייטשן. אָבער דאָ איז געשען עפּעס אומדערוואַרטס: אין אַ ווינקל פון צימער איז געשטאַנען אַ קויש, ווו עס האָט זיך געפונען אַ קאַץ מיט אירע קעצעלעך, וועלכע זי האָט געבוירן מיט עטלעכע טעג צוריק. די קאַץ — דערזעענדיק דעם הונט, האָט זיך דערשראָקן, אַז ער גייט פאַרצוקן אירע קעצעלעך און זי האָט זיך אויף אים געוואָרפן מיט די נעגל אין די אויגן אַריין. די זשאַנדאַרמען האָבן זיי קוים פאַנאַדערגענומען, און נישט פרעגנדיק און נישט זוכנדיק, צעטומלטע פון דעם וואָס איז געשען, האָבן די דייטשן גענומען זייער פאַרוווּנדעטן הונט און זענען אַוועק”.

די אַלטע באַראַנאָווסקאַ האָט געהאַט אַ זון אַ פּאָליציאַנט און איינמאָל האָט זי זיך אַרויסגעכאַפּט פאַר אים וועגן אונדז. צו אונדזער גרויסער פאַרוווּנדערונג, האָט ער אונדז נישט איבערגעגעבן צו די דייטשן. אונדזער לאַגע האָט זיך אַפילו מאַטעריעל פאַרבעסערט, ווייל מיר האָבן אָנגעהויבן צו באַקומען שטריקעריי־אַרבעט, וועלכע האָט אונדז דערמעגלעכט עפּעס צו פאַרדינען. מיטן דאָזיקן געלט האָבן מיר געצאָלט פאַרן עסן און האָבן אויך געהאַט אַ מעגלעכקייט זיך איינצושאַפן מעדיקאַמענטן, אין וועלכע מיר האָבן זיך שטאַרק גענויטיקט, לעבנדיק אין אַזעלכע שווערע, אַנטי־היגיענישע באַדינגונגען.

בערך אַ חודש פאַר דער באַפרייאונג האָבן די דייטשן דורכגעפירט אין שטאָט צאָלרייכע און גרינטלעכע רעוויזיעס, זוכנדיק פאַרטיזאַנער. דער פּאָליציאַנט באַראַנאָווסקי האָט אונדז באַציַיטנס געוואָרנט וועגן דעם, אַ דאַנק וואָס מיר האָבן געהאַט אַ מעגלעכקייט בעסער צו פאַרמאַסקירן אונדזער באַהעלטעניש.

נאָך דער באַפרייאונג האָבן מיר אָנגעהאַלטן אַ קאָנטאַקט מיט די צוויי פרויען — אונדזערע רעטערינס. די משפחה קופער האָט גענומען אויף זיך די אויפגאַבע צו זאָרגן פאַר זאָפיע פיאָדאָרטשענקאָ, און איך, מיט מיין מוטער — פאַר דער פרוי באַראַנאָווסקאַ. מיר האָבן דער אַלטער ביז איר טויט געשיקט פעקלעך און נאָך איר טויט — האָבן מיר באַצאָלט פאַר אַ מצבה, וואָס מ׳האָט געשטעלט אויף איר קבר”.

דוד גלאָב־גלייבמאַן (ניו־יאָרק) שרייבט וועגן דער דאָזיקער תקופה, אַלס דערגענצונג צו זיינע דערקלערונגען, וועלכע מיר האָבן געבראַכט צום סוף פונעם קאַפּיטל אַכט, פאָלגענדעס:

„נאָך דעם, ווי מיר איז געלונגען צו קריגן אַ רעוואָלווער און קוילן, האָב איך זיך דערפילט זיכערער. איך האָב געוווּסט, אַז די דייטשן וועלן טייער באַצאָלן, אויב זיי וועלן מיך כאַפּן, און קיין לעבעדיקער וועל איך צו זיי אין די הענט נישט אַריינפאַלן.

זוכנדיק אַ פּלאַץ, ווו זיך צו באַהאַלטן, האָב איך זיך דערמאָנט, אַז אויף וואָדאָטשאָנגאָווע (פריער: וואָדאָפּראָוואָדנע) גאַס וווינען צוויי שוועסטערס, עלטערע קריסטינס — אין די זיבעציקער, וועלכע האָבן געקענט מיך און מיין משפחה, און אין די טעג פון דער ערשטער שחיטה אין אויגוסט 1941, האָבן זיי און זייערע משפחות געהאָלפן זיך צו ראַטעווען עטלעכע יידן. די נעמען פון די צוויי שוועסטערס זענען: אַנטאָנינאַ סקוואַרטשעווסקא און סטאַניסלאַוואַ טשייגולקאַ.

אין איינעם אַן אָוונט האָב איך אָנגעקלאַפּט צו זיי און בין אַריין. שטאַרק־פאַרוווּנדערטע פון מיין אומגעריכטן דערשיינען ביי זיי, האָבן זיי זיך נאָכגעפרעגט וועגן דעם גורל פון מיין משפחה און ווי אַזוי איך בין ניצול געוואָרן. זיי האָבן מיר אויסגעדריקט מיטגעפיל צוליבן אומקום פון מיין משפחה. איך האָב זיי געזאָגט, אַז צוליב דער שפּעטער אָוונטשעה וועל איך זיך איצט נישט קאָנען ווייזן אין גאַס, איך בעט דעריבער זיי זאָלן מיר דערלויבן צו איבערנעכטיקן ביי זיי. און טראָץ דעם — האָב איך צוגעגעבן — האָב איך בכלל נישט וווהין צו גיין. איך בעט דעריבער: זיי זאָלן מיך אויס־

גאָרטן דערנעבן. איינע פון די יידישע אַרבעטערינס אינעם דאָזיקן גאָרטן, האָט אין יענעם הויז צוגעגרייט פאַר זיך אַ באַהעלטעניש. אָבער מ׳האָט זי געכאַפּט און אומגעבראַכט בעת דער ליקווידאַציע פון געטאָ, איידער זי האָט באַוויזן זיך צו באַהאַלטן. אין דער דאָזיקער באַהעלטעניש האָט מיך געבראַכט ניימאָטקאָ, ווו ער האָט מיך אָפּגעהיט פון אַ „בייזוויג״ און האָט אויך טאָג־טעגלעך געזאָרגט פאַר מיין באַשפייזונג.

אין חודש פעברואַר 1943, איז געקומען צו מיר אין דער באַהעלטעניש מיין ברודער, וועלכער האָט ערב דער ליקווידאַציע פון קליינעם געטאָ, געפּרוווט זיך צו דערלאַנגען צו די פאַרטיזאַנער. ער איז אָבער אויפן וועג צום וואַלד באַרויבט געוואָרן, ס׳האָט אים געדראָט די געפאַר אַריינצופאַלן אין די הענט פון די דייטשן און ער איז געווען געצוווּנגען זיך אומצוקערן אין שטאָט אַריין.

אַ שטיקל צייט האָט ער זיך אויסבאַהאַלטן אין דער אַלטער באָד און שפּעטער איז ער געקומען צו מיר.

צוויי חדשים זענען מיר געווען צוזאַמען. שפּעטער האָבן מיר זיך דערוווּסט, אַז דאָס הויז איז באַשטימט געוואָרן אויף פאַנאַנדערצונעמען. מיין ברודער האָט דאַן געמאַכט אַ צווייטן פּרווו זיך צו דערלאַנגען צו די פאַרטיזאַנער. ער איז אַוועק און פון דאַן אָן זענען פאַרשוווּנדן געוואָרן זיינע שפּורן... ביז היינט ווייס איך נישט, וואָס מיט אים איז געשען. איך בין דאַן אַריבער ווּינען אינעם צימער פון ניימאָטקאָ, אָן קיין שום באַהעלטעניש.

צוזאַמען מיט בראָנקען האָב איך זיך געגרייט אַוועקצוגיין צו די פאַרטיזאַנער. כ׳האָב זיך אָבער פריער געוואָלט באַזאָרגן מיט אַן אַרישן דאָקומענט. איך האָב אַרויסגענומען מיין בילד פון מיין שול־צייגעניש פון דער פּוילישער גימנאַזיע, ווו כ׳האָב געהאַט געלערנט. בראָנעק האָט גענומען דאָס בילדל און געגעבן אַ פאָטאָגראַף זי צו פאַרגרעסערן און מאַכן אַן אַנטשפּרעכנדיקע פאָטאָגראַפיע פאַר אַ קען־קאַרטע. צו מיין שלימזל איז דער פאָטאָגראַף געווען אַן אַבסאָלווענט פון דער זעלבער גימנאַזיע, ווו איך האָב געלערנט, ער האָט מיך דערקענט, און וועגן דעם געמאָלדן אין דער פּאָליציי. אָבער מ׳האָט אונדז באַוויזן צו וואָרענען וועגן דעם און איך האָב אַ וואָך צייט זיך באַהאַלטן ביי אַ פּוילישער פרוי.

אין משך פון דער דאָזיקער צייט האָט ניימאָטקאָ געדונגען אַ נייע דירה, מיט אַ באַזונדערן אַריינגאַנג, און איך בין אַריבער אַהין. נישט האָבנדיק מיט וואָס אויסצופילן מיין צייט, און נישט אַרויסגייענדיק אין ערגעץ, האָב איך גאַנצע טעג געלייענט ביכער. די ביכער האָט בראָנעק געליען ביי אַ פּוילישן אַדוואָקאַט און יענער האָט זיך געוווּנדערט, ווי אַזוי ניימאָטקאָ באַווייזט אַזוי גיך איבערצולייענען אַזויפיל ביכער...

סוף־כל־סוף האָב איך ביי איינעם אַ פּויער געקריגן אַ קען־קאַרטע, אויפן נאָמען פון העלענאַ שאָלאָמיצקא (די פריערישע דאָקומענטן זענען געווען אָן פאָטאָגראַפיעס).

אין אַ געוויסן טאָג איז אין מיין צימער אַריינגעקומען אַ פּוילישער פּאָליציאַנט, וועלכער האָט קענטיק, זיך אָנגעשטויסן אַז איך בין אַ יידישע. ער האָט מיך אָבער נישט איבערגעגעבן צו די דייטשן. פאַרקערט — ער האָט אונדז געראָטן אַרויסצופאָרן אויף אַרבעט אויפן דאָרף, ווו איך וועל זיין זיכערער. מיר זענען דאַן אַריבער צו יענעם פּויער, פון וועלכן איך האָב באַקומען דעם דאָקומענט.

דער דאָזיקער פּויער האָט געהאַט פאַרבינדונגען מיט די פּאַרטיזאַנער. ער איז אָבער נישט מסכים געווען אַוועקצופירן אונדז צו זיי, אין וואַלד אַריין. ער האָט אַפילו געפּרוווט צונעמען ביי מיר צוריק דעם דאָקומענט. דאָס איז אים אָבער נישט געלונגען.

אין מאַי 1944 האָבן מיר זיך צוריקגעקערט אין שטאָט אַריין און געדונגען אַ דירה ווייט פון צענטער שטאָט, אין אַ זייטיק געסל — אויף יענער זייט באַן־רעלסן (הינטערן „פּערעיעזד״). אָבער אויך אין אַ פאַרוואָרפן ווינקל פון שטאָט איז געווען געפערלעך צו ווּינען. מיר זענען דעריבער אין צוויי וואָכן אַרום אַריבערגעפאָרן אין דאָרף לובעל, ווו עס האָט געווּינט אַ קריסטלעכע פרוי, וועלכע האָט פאַר דער מלחמה געאַרבעט ביי אונדז אַלס דינסט. ביי דער דאָזיקער פרוי האָבן מיר זיך שוין געפונען ביזן טאָג פון דער באַפרייאונג.

מיליא כהן, פון דער היים ראַטנאָווסקי (וווינט היינט אין רמת־גן), איז די איינציקע פון די לעבנגעבליבענע אין פינסק, וואָס די געשיכטע פון איר רעטונג איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן דורך איר רעטערין — זאָפיאַ פּיאָדאָרטשענקאָ, אין דער יידישער צייטונג „פאָלקס־שטימע״, וואָס דערשיינט אין וואַרשע.

אין דער צייטונג פון 15־טן אַפּריל 1948 אין דער רובריק „די וועלכע האָבן געראַטעוועט״, דערציילט פּיאָדאָרטשענקאָ די איבערלעבונגען פון מיליאַן און איר מוטער, וועלכע ווערן פולשטענדיק באַשטעטיקט דורך מיליאַן גופא, וועלכע דערציילט:

„זאָפיאַ פּיאָדאָרטשענקאָ, זייער אַ פרומע קריסטין, פון אַ יאָר 70, האָט ביז דער מלחמה, פיל יאָרן געאַרבעט ביי אונדז אַלס דינסט. מיטן אַריינגיין פון די דייטשן זענען מיר געווען געצוווּנגען איבערצורייסן יעדע פאַרבינדונג מיט איר, צוליבן שטרענגן באַפעל פון די דייטשן, אַז יידן טאָרן נישט האָבן קיין שום מגע־ומשא מיט קריסטן.

זאָפיאַ פּיאָדאָרטשענקאָ איז אַריבער אַרבעטן אין אַ בעקעריי, און טראָץ דעם שטרענגן פאַרבאָט פלעגט זי זיך מיט אונדז קאָנטאַקטירן. פאַר געלט אָדער ווערט־זאַכן, וואָס מיר האָבן איר געגעבן, פלעגט זי איינקויפן פאַר אונדז שפּייזפּראָדוקטן, וואָס עס איז שווער געווען צו קריגן, און זי פלעגט אונדז העלפן מיט וואָס זי האָט נאָר געקענט.

אין דעם טאָג, ווען מיר זענען אַריבער אין געטאָ, האָט זי אָנגעטאָן אויף אירע קליידער אַ געלע לאַטע און האָט אונדז געהאָלפן אַריבערפירן אַהין אונדזערע זאַכן, ווי אויך אַ ביסל האָלץ צום הייצן.

ווען מיר זענען געווען אין געטאָ, פלעג איך געפינענדיק זיך אין שטאָט, צוליב מיין אַרבעט אין „פּאָליקליניק״, ביי דער געלעגנהייט זיך אַריינכאַפּן אין הויז פון אונדזער פריינ־

האָט אויך צווויסן געגעבן וועגן קאָליען, וועלכער איז צרמאָרגנס געקומען און אים צוגענומען.

קאָליאַ האָט מיר איבערגעגעבן אַ באַפעל פונעם קאָמאַנדיר צו בלייבן אין פּינסק, ביז אַ פרישער מעלדונג און האָט מיר איבערגעגעבן די אויפגאַבע: איבערצוזעצן געבעלטעס אַרטיקלען פון דער דייטשישער פּרעסע אין רוסיש און צרשטעלן ידיעות וועגן דער באַוועגונג פון דייטשישן מיליטער.

ביי דער מיטהילף פון מיין באַלעבאָסטע, האָב איך געקריגן צייטונגען און ידיעות וועגן די דייטשישע מיליטעראיינהייטן אין שטאָט, די צוגעגרייטע מאַטעריאַלן פלעג איך איבערשיקן מיט אַ שליח פון די פּאַרטיזאַנער, וועלכער פלעגט קומען עס אָפּצונעמען.

אין יענער צייט איז איינגעשטאַנען אין פּינסק אַ פּאָלק פון וולאַסאָווצעס. צוליב דער געפאַר, איך זאָל נישט דורך עמעצן דערקענט ווערן, האָט מען מיך אויף גיך אַריבערגעשיקט אין דאָרף. אין דריי וואָכן אַרום בין איך צוריקגעקערט געוואָרן אין שטאָט אַריין.

אין יוני 1944, אַ חודש פאַר דער באַפרייאונג, בין איך ניצול געוואָרן אין דער לעצטער רגע ממש, אַריינשפּרינגענדיק אין קעלער, ווען פיר דייטשן זענען געקומען זיך צו באַזעצן אין דער דירה. זיי האָבן זיך דאָרט געפונען בלויז דריי טעג און אין משך פון דער דאָזיקער צייט האָב איך זיך נישט אַרויסגערירט פון מיין באַהעלטעניש אין קעלער.

אין יענעם חודש האָבן די דייטשן דורכגעפירט רעוויזיעס אין אַלע הייזער — זוכנדיק פּאַרטיזאַנער. ווען אַ גרופּע דייטשן איז אַריין אינעם דערבייאיקן הויז, האָבן זיי דאָרט געכאַפּט צוויי פּויערים פון דער סביבה, וועלכע זענען געקומען אין שטאָט אַריין פאַרקויפן שפּייז־פּראָדוקטן. די דייטשן האָבן זייער גאַנצע אויפמערקזאַמקייט געווידמעט דעם דאָזיקן הויז. מ׳האָט יעדע רגע געקאָנט קומען אין שטוב אויף אַ רעוויזיע. מיין באַלעבאָסטע האָט זיך באַאומרואיקט און האָט געפּרוווט משפּיע זיין אויף מיר — איך זאָל אַרויסגיין פונעם קעלער און זיך באַהאַלטן אין שטאַל, וואָס אויפן הויף. איך בין אָבער נישט מסכים געווען דערויף, ווייל אין דרויסן האָבן זיך אַרומגעדרייט דייטשן מיט זייערע הינט. און אַזוי אַרום בין איך נאָך אַמאָל ניצול געוואָרן.

קורץ נאָך דעם איז געקומען דער טאָג פון דער באַפרייאונג. איך בין שפּעטער אַריבערגעפאָרן קיין פּוילן און די קריסטלעכע משפּחה, ביי וועלכער איך האָב זיך אויסבאַהאַלטן, איז אויך מיטגעפאָרן. איך האָב זיך דאָרט געהאָלפן מיט וואָס איך האָב נאָך געקאָנט. ווען די באַלעבאָסטע, מיין רעטערין, איז געשטאָרבן, האָב איך אָפּגעבנדיק איר דעם לעצטן כבוד, מיטן געפיל פון דאַנקבאַרקייט און פאַרערונג — געשטעלט אַ מצבה אויף איר קבר״.

יהושע ניידיטש (תל־אביב) דערציילט וועגן אַן אַרבעטער פון אַ דיקטן־פאַבריק אין פּינסק, מיטן נאָמען וואָלאָדיע דאָרגאָטש.

אין די ערשטע וואָכן נאָך דער ליקווידאַציע פון פּינסקער געטאָ, האָט וואָלאָדיע געהאָלפן מיר, צוזאַמען מיט נאָך 8 יידן זיך צו באַהאַלטן. ביי אַ צוויי וואָכן צייט האָט ער אונדז אויסגעבאַהאַלטן און באַזאָרגט מיט שפּייז־פּראָדוקטן. נאָכדעם איז אונדזער באַהעלטעניש אַנטדעקט געוואָרן און מיר זענען געווען געצוווּנגען צו אַנטלויפן פון דאָרט און זוכן פאַר זיך אַ נייעם מקום־מקלט.

אויף וואָדאָטשאַנגאָווער גאַס האָט געוווינט אַ מיידל דוניא, וועלכע איז געווען באַפריינדעט מיט איינעם פון אונדזערע בחורים. זי איז מסכים געווען אונדז צו באַהאַלטן בלויז מיטן באַדינג, אַז נאָך דער מלחמה זאָל ער חתונה האָבן מיט איר. ביים דאָזיקן מיידל האָבן מיר זיך באַהאַלטן ביז מאַי 1943, און דאַן זענען מיר אַוועק אין וואַלד אַריין און זיך פאַראייניקט מיט די פּאַרטיזאַנער.

ציליע דאָלינקאָ (פּתח־תקוה, ישׂראל) גיט איבער אין איר עדות־דערקלערונג:

„פאַרנאַכט דעם 22־טן דעצעמבער 1942, האָב איך און מיין מאַן באַשלאָסן זיך נישט צוריקצוקערן אין געטאָ אַריין פון אונדזער אַרבעטס־פּלאַץ — אין דער דרוקעריי אויף קאָשטיושקאָ גאַס (געוועזענע גלויבערמאַן־דרוקעריי).

אונטער דער אויפזיכט פונעם פּוילישן באַגלייטער, האָבן מיר טאָג־טעגלעך מאַרשירט, אויסגעשטעלט שורותווייז. איינדערפרי פון געטאָ צו דער אַרבעט און פאַרנאַכט, נאָכן ענדיקן די אַרבעט, צוריק אין געטאָ אַריין. דאָסמאָל האָבן מיר אַזוי מאַרשירנדיק פון דער דרוקעריי אין געטאָ אַריין, אין אַ גינסטיקן מאָמענט זיך אַרויסגערוקט פון די שורות און נעלם געוואָרן.

מיט דער הסכמה פונעם פּוילישן פעלדשער מאַרטיניאַק, האָבן מיר די נאַכט זיך באַהאַלטן אין זיין שפּייכלער אויפן הויף — אויפן ראָג פון די גאַסן בערנאַרדינסקע־אַלברעכטאָווסקע. פאַרטאָג האָבן מיר זיך צוריקגעקערט צו אונדזער אַרבעטס־פּלאַץ און דאָרט האָבן מיר זיך דערוווּסט וועגן דער ליקווידאַציע פון קליינעם געטאָ אין יענער נאַכט.

נישט האָבנדיק קיין פון פאָרויס־צוגעגרייטע באַהעלטעניש, האָבן מיר באַשלאָסן זיך צו באַהאַלטן אינעם בוידעמשטיבל אין בנין פון דער דרוקעריי, ווי עס האָט זיך פריער געפונען אַ סטאָלער־וואַרשטאַט. אָבער איצט איז דאָרט אַלץ געווען צעשטערט. די פענצטער־שויבן צעבראָכן און דער שניי און פראָסט האָבן פראַנק און פריי אַריינגעדרינגען אינעווייניק.

אינעם פאַרטער פונעם זעלבן הויז האָט זיך געפונען דאָס דייטשישע געריכט. אַלס רוימערין און שומרטע האָט דאָרט געאַרבעט אַ קריסטלעכע פרוי, מיטן נאָמען באַרבאַראַ מאַכייסקאַ. נישט האָבנדיק קיין אַנדער ברירה זענען מיר אַראָפּ צו איר און פאַרטרויט דעם סוד, אַז מיר באַהאַלטן זיך דאָרט אויבן און אויף דעם אופן האָבן מיר איבערגעענטפערט אונדזערע לעבנס אין אירע הענט.

די פשוטע, פּרימיטיווע און זייער־פרומע עלטערע קריסטלעכע פרוי האָט אויף אונדז רחמנות געקריגן און דערלויבט אונדז צו פאַרבלייבן אין דער באַהעלטעניש.

גאַנצע זעקס וואָכן האָט זי פשוט געטיילט זיך מיט אונדז מיט איר ביסן ברויט, וואָס איז דעמאָלט געווען ממש אַן אוצר.

באַהאַלטן ביי זיך און איך וועל זיי דערפאַר באַצאָלן מיט די פאַרשידענע חפצים און קליידונג, וואָס איך האָב באַהאַלטן און דאָס וועט קלעקן אויף באַשפּייזונג — סיי פאַר מיר, סיי פאַר זיי. נאָך דעם, ווי איך האָב פאַרזיכערט, אַז קיינער האָט מיך נישט באַמערקט אַריינגייענדיק צו זיי, זענען זיי מסכים געווען איך זאָל נעכטיקן אין זייער הויז.

אַ סך ווערט־זאַכן האָב איך געהאַט געגעבן אויף צו באַהאַלטן דעם קריסט קאָזאַקיעוויטש, וועלכער איז פריער געווען אַ באַאַמטער אין שטאָט־ראַט, און אין דער צייט פון די דייטשן איז ער געווען דירעקטאָר פון דער לעדער־פאַבריק, ווו איך האָב געאַרבעט.

צומאָרגנס בין איך אַוועק צו קאָזאַקיעוויטשן, וועלכער האָט צום גליק געווינט נאָענט פון דעם אָרט, ווו איך האָב זיך געפונען. ער איז שטאַרק איבערראַשט געוואָרן, ווען ער האָט מיך דערזען און האָט מיר געזאָגט, אַז די דייטשן זוכן מיך אַרום, נאָך דעם, ווי זיי האָבן זיך דערוווּסט, אַז מיר איז געלונגען זיך אַרויסצודרייען פון זייערע הענט.

זיין שוואָגער האָט אָנגעהויבן שרייען, אַז מיט מיין קומען צו זיי, קאָן איך ברענגען אויף זייער משפחה אַן אומגליק, און ער האָט מיך אויפגעפאָדערט תיכף צו פאַרלאָזן דאָס הויז. דאַן האָב איך אַרויסגעצויגן מיין רעוואָלווער און זיי געזאָגט, אַז איך בין דאָ נישט אַליין און עס וועט פאַר זיי געזונטער זיין, אַז זיי וועלן מיר אָפּגעבן מיינע זאַכן. איך האָב דערביי אונטערגעשטראָכן, אַז איך וויל מיינע זאַכן אָפּנעמען צו ביסלעך און נישט מיט איין מאָל. איך האָב דערביי געהאַט אַ מיין, אַז אויב איך וועל ביי זיי צונעמען אַלץ מיט איין מאָל, קאָנען זיי מיך איבערגעבן צו די דייטשן, ווען זיי וועלן זען, אַז זיי קאָנען פון מיר מער קיין נוצן נישט האָבן.

מיין דראָונג און דערקלערונג האָבן געווירקט, און איך האָב דאַן באַקומען אַ טייל פון מיינע זאַכן.

צומאָרגנס איז איינע פון די שוועסטערס, ביי וועלכע איך האָב זיך געפונען, געגאַנגען און אויסגעביטן אַ טייל פון מיינע געבראַכטע זאַכן אויף שפּייז־אַרטיקלען. אַפילו אַ שטיקל פוטער האָט זי געבראַכט, וואָס איז דאַן געווען אַ יקר־המציאות. איך האָב זיי פאַרזיכערט, אַז אויב זיי וועלן מיך באַהאַלטן ביי זיך, נעם איך אויף מיין חשבון זייער גאַנצע אויסהאַלטונג. זיי האָבן איינגעשטימט.

איך האָב געמאַכט פאַר זיך אַ צייטווייליקע באַהעלטעניש הינטערן קליידער־שאַנק, און שפּעטער בין איך אַראָפּ אין קעלער. פון פאַניר־פּלאַטן האָב איך געמאַכט אַ טאָפּל־וואַנט, ווו איך האָב זיך געקאָנט אויסבאַהאַלטן אין פאַל פון אַ רעוויזיע, אָדער אַן אַנדער געפאַר. פון צייט צו צייט פלעג איך אַריינגיין צו קאָזאַקיעוויטשן און נעמען אַ טייל פון מיינע חפצים.

אין איינער אַ נאַכט האָט מען אָנגעקלאַפּט אין טיר. איך האָב זיך שנעל אַראָפּגעכאַפּט אין קעלער. נאָך דעם, ווי דער מענטש איז אַוועק, איז איינע פון די שוועסטערס אַראָפּ צו מיר אין קעלער און האָט מיר דערציילט, אַז דאָס איז געווען איר פלימעניק, קאָליאַ פּאָליכאָוויטש, וועלכער ווערט געזוכט דורך די דייטשן. ער איז פון דאַנען אַוועק אינעם דאָרף אָכאָווע, ווו ער האָט זיך צו באַגעגענען מיט פּאַרטיזאַנער. זייער מעגלעך, האָט זי צוגעגעבן, אַז ער וועט דאָ אין גיכן ווידער זיין. איך האָב איר געבעטן זי זאָל מיך צונויפפירן מיט אים, ביי דער דאָזיקער געלעגנהייט.

און ווירקלעך — ער איז אין אַ קורצער צייט אַרום געקומען. איך האָב גערעדט מיט אים און ער האָט מיר צוגעזאָגט צו דערוויסן זיך ביי די פּאַרטיזאַנער, צי זיי וועלן מסכים זיין אַריינצונעמען אין זייערע רייען אַ ייד. ער האָט מיר צוגעזאָגט אין גיכן צו ברענגען פון זיי אַ תשובה.

ווען ער איז נאָך אַמאָל געקומען, האָט ער מיר געבראַכט אַ פּאָזיטיוון ענטפער. ער האָט מיך אָנגעטאָן אין פּויערישע קליידער און מיט זיין וואָגן זענען מיר אַוועקגעפאָרן אין דאָרף אַריין.

צוויי טעג האָב איך אין דאָרף געוואַרט ביי זיין פעטער, ביז עס זענען אָנגעקומען פּאַרטיזאַנער און האָבן מיך מיטגענומען צו זייער קאָמאַנדיר, ווו איך בין גרינטלעך אויסגעפאָרשט געוואָרן, און ערשט נאָך דעם, ווי עס איז זיי קלאָר געוואָרן, אַז איינער פון די קאָמיסאַרן, וועלכן איך האָב דערמאָנט אַלס איינעם פון מיינע באַקאַנטע, געפינט זיך אין דער דאָזיקער פּאַרטיזאַנער־אָפּטיילונג, האָט זיך געשטאַרקט זייער צוטרוי צו מיר און דער קאָמאַנדיר האָט מיר געזאָגט:

— דיין באַהערשן די דייטשישע שפּראַך און דאָס, וואָס דו ביזט אַ פּינסקער תושב, איז זייער וויכטיק פאַר אונדז און דו וועסט אונדז קאָנען ברענגען נוצן!

איך בין איינשטימיק אָנגענומען געוואָרן אַלס מיטגליד פון דער פּאַרטיזאַנער־אָפּטיילונג.

די ערשטע אויפגאַבע, וואָס איך האָב באַקומען, איז געווען: גיין אין פּינסק, כדי דאָרט אָנצולאָדן פאַר זיי אַ ראַדיאָ־אַקומוליאַטאָר.

איך האָב געפּרוווט זיך אַרויסדרייען דערפון — דערקלערנדיק, אַז צופיל מענטשן קענען מיך אין פּינסק און דאָס קאָן שטעלן אין סכנה דאָס אויספירן מיין אויפגאַבע. אָבער זיי האָבן נישט אָנגענומען מיינע מאָטיוון און זענען באַשטאַנען אויף זייערס.

צוזאַמען מיט קאָליאַן און נאָך אַ קריסט זענען מיר אַרויסגעפאָרן מיט אַ פּויערישן וואָגן. דער אַקומוליאַטאָר איז דאָרט געלעגן באַהאַלטן אין אַ קויש.

מיר זענען צוגעקומען צום הויז פון די צוויי אַלטע שוועסטערס און זיי געבראַכט פלייש און אַנדערע שפּייזן. דעם זעלבן אָוונט האָב איך זיך פאַרבונדן מיט אַ מענטש פון דער אונטערגרונט־באַוועגונג, צו וועמען דער קאָמאַנדיר האָט מיך געשיקט. דאָס איז געווען אַ פאַבריקס־אַרבעטער, וועלכער האָט געזאָלט דעם אַקומוליאַטאָר אָנפילן אויף זיין אַרבעטס־פּלאַץ.

— דאָס וועל איך קאָנען טאָן בלויז ביינאַכט — האָט ער מיר דערקלערט — און דערפאַר וועט עס דויערן בערך אַ וואָך צייט!

איך האָב אים נישט געזאָגט דאָס אָרט, ווו איך געפין זיך. אין אַ וואָך אַרום האָב איך געשיקט צו אים קאָליעס מוטער, וועלכע האָט מיר געבראַכט דעם אָנגעפילטן אַקומוליאַטאָר. זי

יצחק אייזנברג / עירנו לאחר השואה

(מתוך דברים באסיפת אזכרה ב־1960)

לאחר 16 שנה של פרידה אני נמצא שוב ברכבת, המובילה אותי מוולדיווסטוק לפינסק. ככל שאני מתקרב לעיר מולדתי, מגביר לבי את פעימותיו. מרגיש אני, כי עוד ויתפקע מרוב התרגשות. כזאת היא, כנראה, הרגשתו של אדם, החוזר הביתה לעיר מולדתו אחרי שנים של גיהינום, יסורים וכאבים.

הביתה? — אבל בבית זה לא מצאתי זכר ממשפחתי, — לא אח ואחות, לא אשה וילדים, לא חברים ולא ידידים. כולם הושמדו באכזריות איומה על־ידי רוצחים גרמניים, פולניים ורוסיים גם יחד.

סיפר לי בעל המסעדה הפולני פטרינייץ׳ הרבה פרטים, איך נהרגו יהודי פינסק וידי מי עשו את המלאכה הנוראה. לדבריו, נטלו תושבי העיר והסביבה חלק ניכר בהשמדת קדושי פינסק.

הוא הזכיר את ד״ר דילבסקי, אשר רב חלקו באירגון השמדת האינטליגנציה היהודית בפינסק. הוא הועמד פעמיים לדין על ידי הפולנים, אך יצא זכאי. חומר מאשים נוסף עליו הבאתי אתי מפינסק לפולין, אך גם זה לא נתן תוצאות. הפולנים הבטיחו להעמידו בשלישית לדין, אך הוא הספיק לברוח מפולין.

באתי לפינסק בליל שבת. יצאתי מתחנת הרכבת החדשה, אשר בנו הרוסים במקום התחנה הישנה, שנשרפה בימי המלחמה. שכרתי מכונית־טכסי ונסעתי למלון היחיד שבעיר, המלון הממשלתי, אשר נמצא במקום „הוטל איירופייסקי״ של טורקוב. על־אף השעה המאוחרת נכנסתי בשיחה עם הפקיד־התורן במלון. שאלתי היחידה היתה: — הישנם יהודים בפינסק? הוא ענה, כי למרות זה שהוא גר בעיר זה כמה שנים, אין הוא יודע, אם ישנם יהודים בעיר.

למחרת, בשבת בבוקר, יצאתי לסייר בעיר. התחלתי בסביבות הבית שלנו, ברחוב לאהישינר, אחרי הדואר הישן. עצרתי אנשים אחדים לשאול על יהודים בעיר, אך לא העליתי דבר. רק זקן אחד מסר לי כתובת של סנדלריה בפינת הרחובות פרץ (באלאָטנע) ולאהישינר, בה עובדים שלושה יהודים. כיוונתי צעדי לשם.

רחוב קוסציושקי לא נפגע כמעט. חסרים בו בתים ספורים. בית שמיד, בן שלוש הקומות, עומד והוא שייך כיום לחיל־התעופה הרוסי, וכן גם בית נַיימן. הבתים של האחים קולודני, שני בנייני הגימנסיות, אשר באחת מהם בית־ספר תיכון ובשני — מכון למורים, וכן הכנסיה הקתולית שברחוב זה — כולם שלמים כשהיו.

מכיכר ה־3 במאי נעלמו ואינם ה„מונסטיר״ (המנזר) והכותל, אשר לידו נהרגו 37 קדושי פינסק ב־1919. הרוסים הרסו אותם לפני 3 שנים. נשארו רק הביתנים, בהם גרו הכמרים הצעירים, ובהם כיום מחנה צבאי.

אין זכר לבית־הכנסת הגדול. עוד הרוסים החלו להרוס אותו והגרמנים סיימו את המלאכה הנאה. במקום בית הכנסת נמצא מגרש לספורט של אגודת „ספרטק״. ב„שול־הויף״ נשמר בית הכנסת של החייטים, וכן ה„קלויז״ ובו עתה מועדון לספורט. גם בית הכנסת של חסידי סטולין קיים. סיפרו לי, כי בשנת 1946 מסרו בית־כנסת זה לעדה היהודית, אבל בגלל המס הגדול, שהוטל על העדה תמורתו, הוכרחו למסרו בחזרה לממשלה. בית הכנסת של חסידי קרלין קיים אף הוא ומשמש כבית־מגורים. גם בית הרבי ר׳ מלך׳קה בסביבה ההיא קיים.

כל יתר בתי־הכנסת בקארלינער שול־הויף נהרסו. אין זכר לבית־הכנסת ברחוב זבלנה, על יד בית־הקברות הישן, ואף לא לבתי הכנסת ברחובות פרץ ויסלדובסקה (ר׳ זרח׳ס). ברחוב הונצ׳רסקה משמש בית הכנסת לבית מגורים.

מפי שלושת הסנדלרים, יהודים בגיל 40—60, נודע לי, כי בעיר חיות כ־30 משפחות יהודיות, ומיעוטן הוא מתושבי פינסק הוותיקים. ביניהם: חיים קרולינסקי — צלם, אשר עבד לפני המלחמה אצל וויינטרויב וגר אז ברחוב הונצ׳רסקי.

שרדו עוד כמה משפחות. הגברים היו בימי המלחמה בצבא הרוסי או נמנו עם הפרטיזנים. אחדים מהם ביקשו עתה רשיון לצאת לפולין, אך נענו בשלילה.

על־יד טחנת הקמח של ברזר, שנשארה שלמה, נמצא מנין לתפילה. מצאתי שם דירה של חדר ומטבח. במטבח התפללו כמה נשים זקנות, ובחדר כ־15 גברים. איש מהם אינו מתושבי פינסק לשעבר. הם באו מרוסיה יחד עם בניהם או עם בנותיהם הקומוניסטים, שנשלחו לעבוד בפינסק, מתפל־לים לפעמים גם בימי החול, אם עולה בידם לאסוף מניין. יש להם ספר תורה אחד. החזן הוא גם השוחט. אגב, בנותיו של זה נשואות לגויים.

הייתי בפינסק גם ב„ימים נוראים״. אז התפללו בבית גדול יותר. ל„כל נדרי״ התאספו שם כמה מניינים של יהודים — גברים ונשים.

רוב המשפחות היהודיות בפינסק הן מעורבות. הגברים נשאו על־פי רוב נשים נוצריות. שמעתי, כי אין שלום־בית במשפחות אלו.

הרבה רחובות בעיר אין להכיר. חסרים בהם הרבה בתים. בתים חדשים נבנו, אך מעט באופן יחסי. ומרבית הבתים חסרים ברחובות, בהם היה הגיטו (פרץ, חלק מלא־הישינר, פולנוצנה, ברנרדינסקה, ליסטובסקה). לעומת זה נוספו בעיר הרבה גינות. נזדעזעתי בראותי, כי בית־הקברות הישן שברחוב זבלנה הפך לפארק. פארק שני גדול ניטע בריבוע הסגור ברחובות הונצ׳רסקה—זבלנה—טראוגוטה—פרץ. בכל האיזור הזה עומדים רק הבתים של ד״ר קובלסקי ושל עורך־הדין בושקין.

אין זכר לבניין הגימנסיה „תרבות״ ולבית הקרן הקיימת שלידו. בית סניף „תרבות״ ברחוב בריסקר עומד, ואילו בתי התלמוד־תורה שבפינסק וקארלין אינם. בסימטה שמאחורי

און כדי מיר זאָלן נישט פאַרפרוירן ווערן אויבן, פלעגט זי אונדז נאַכט נאָך נאַכט אַראָפּפירן אונטן אין די וואַרעמע זאַלן פון געריכט־הויז, ווו מיר פלעגן נעכטיקן. אַהין פלעגן זי אונדז אויך אַריינברענגען וואַרעמען זופּ, וואָס זיין געשמאַקער טעם ליגט נאָך אונדז ביז היינט אין מויל.

זי פלעגט אונדז פאַרשליסן פון דרויסן אינעם געריכטס־בנין און פלעגט מיטנעמען די שליסלען מיט זיך אין איר דירה אַריין. אַזוי פלעגן מיר שלאָפן אין דער וואַרעם און פאַרהעלטנישמעסיק זיכער ביז פאַרטאָג. איר זון און טאָכטער האָבן נישט געוווּסט וועגן אונדזער געפינען זיך דאָרטן, ווייל זי איז נישט געווען זיכער, צי זי קאָן זיך סומך זיין אויף זיי.

אין 6 וואָכן אַרום, אין פעברואַר, ווען דער פינאַ־טייך איז שוין געווען גוט פאַרפרוירן, האָבן מיר באַשלאָסן זיך צו לאָזן אין וועג אַריין. מיר האָבן געהאָפט צו טרעפן אין די וועלדער, הינטער די טייכן פאַרטיזאַנער און זיך אָנשליסן צו זיי.

ערשט ביים געזעגענען זיך האָט אונדז פרוי מאַכייסקאַ געפרעגט אונדזערע נעמען. זי האָט אונדז געבראַכט אַ לעבל ברויט און געגעבן דעם אַדרעס פון איר נייער דירה, זאָגנדיק: „אויב אייך וועט זיין שלעכט, קאָנט איר צוריקקומען צו מיר!‟

ס'איז געווען אָונט־צייט. זי האָט אונדז באַגלייט ביזן טייך און אָבסערווירט פון וווייטנס, צי קיינער גייט אונדז נישט נאָך.

נאָך דער באַפרייאונג האָבן מיר זיך צוריקגעקערט אַלס פאַרטיזאַנער אין חרוב־געוואָרענעם פינסק. מיר האָבן אויפגעזוכט אונדזער רעטערין, דער פרוי מאַכייסקאַ, און אונדזער אַלעמענס פרייד האָט קיין גרענעץ נישט געהאַט.

אין טאָג פון דער באַפרייאונג, נאָך פיר יאָר און צען טעג פון דער בלוטיקער נאַצי־הערשאַפט אין פינסק, זענען געשטאַנען די 17 געראַטעוועטע, פאַריתומטע יידן ביים ריזיקן ברודער־קבר פון די צענדליקער טויזנטער אומגעבראַכטע יידן פון די קהילות פון פינסק און קאַרלין... די מיט בלוט־דורכגעזאַפטע ערד האָט געברענט זייערע טריט און דער ווינט האָט געוואָיעט אין זייערע אויערן: אַנטלויפט פון דעם וויסטן שחיטה־טאָל!

לייב מארגנטוי / גערעדט האט דער טויט אויף דער דייטשישער שפראך...

(פראַגמענט פון אַ פאָעמע)

אַ יאָר איז געקומען, אַ יאָר איז אַוועק.
פון איין יאָר ביז צוואַנציק נישט גרויס איז דער וועג.
און ווידער שוין פיבערן הערצער אין שרעק,
און ווידער זיך האָבן סירענעס צעקלאָגט...

— — — — — — — — — — —

אין חיה'שע געגל, אין שטאָלענע ציין
פאַרקוועטשט האָבן פינצטערע רוצחים מיין היים.
ווי הונדערטער שטעט איז מיין יידישע שטאָט
געוואָרן פאַרשפּאַרט הינטער שטעכיקן דראָט...
אַ קאָפּ אויף קאָפּ — אין דריי געסלעך פאַרשפּאַרט.
דער טויט האָט אַליין שטרענג די געטאָ באַוואַכט.
מיט שטאָלענע רערן די געטאָ געהיט —
נישט ראַטעווען זאָל זיך קיין איינציקער ייד...
געשפאַנט האָט דער טויט און האָט שיכור געלאַכט.
גערעדט האָט דער טויט אויף דער דייטשישער שפּראַך...
געהיט — אַז דער מענטש דאָרט מקנא זאָל זיין
דעם טויטן, וואָס פילט שוין נישט מערער קיין פּיין.
אַז צאַנקען אַ קינד זאָל אויף מאַמעשע הענט,
אַז צאַנקען אַ פאָלק זאָל אין פינצטערע ווענט...
דאָך האָט מען געלעבט און באַהאַלטן געגרייט
אַ כוח — זיך קעגנצושטעלן דעם טויט.
פאַר ס'איז זיי דער טויט גיך פאַרלאָפן דעם וועג —
אַ זעץ געטאָן האָט ער מיט אייזערנע העק
אין שטיבלעך פון געטאָ, אין טויער און טיר
אין איינער אַ האַרבסטיקער נאַכט זייגער פיר,
און ס'האָבן די מענטשן אין וואַכזאַמען שלאָף
דערהערט און באַנומען דעם אָנזאָג פון סוף...
געדרייט האָט אַ שאַרפער, אַ פראָסטיקער ווינט.
געבילט האָבן דייטשן, געבילט האָבן הינט —
געגנישטערט, געזוכט, ווו אַ ייד איז פאַרשטעקט,
געבראָכן מיט אייזערנע לאָמען און העק.
פאַרטויבט איז געווען פון יללות די גאַס...
אַ ברעג פונעם הימל געווען איז שוין בלאַס.

אַנטפּלעקט האָט פרימאָרגן דאָס גרויליקע בילד:
אין בלוט ליגן מענטשלעכע גופים פאַרקילט,
פון נאָרעס האַלב־נאַקעטע פרויען מען שלעפּט,
און עופהלעך מיט שטיינער צעזעצט מען די קעפּ,
און טאַטעס, און מאַמעס, און קינדער — צעשיידט —
מ'פירט אויף מאַשינעס באַזונדער — צום טויט...

— — — — — — — — — — — — —

דאָס וועלדל זאָפאַליע, נישט ווייט פון דער שטאָט —
דאָרט ווייסן די ביימער אַ יעטווערן סוד
פון יידישע מיידלעך, פול יידישן חן,
וואָס פלעגן מיט יינגלעך פאַרליבטע דאָרט גיין,
און מאָלן מ'פלעגט זיך דאָס קומענדע גליק,
ס'געדענקען די ביימער אַ יעטוועדן בליק...

דער האַרבסטיקער ווינט טראָגט די בלעטלעך פון וואַלד,
אין גריבער אַ בלאַט נאָך אַ בלעטעלע פאַלט...

צוויי טעג האָבן וועלדער די שאָסן געהערט...
דערנאָך האָט אַ טאַנק אויסגעגליכן די ערד,
דערנאָך האָט די ערד איינגעגליווערט דער פראָסט.

דער פרילינג באַדעקט האָט די קברים מיט גראָז...

לייב מארגנטוי / זאלן דורות געדענקען!

(פאָעמע)

א

כ׳בין צוריק אַהיים געפאָרן,
פעלדער — גרין, ווי ניי־געבאָרן,
טייכן — פול איבער די ברעגן,
זענען מיר אַרויס אַנטקעגן.
ס׳האָבן וועלדער, וואָס דערנעבן,
ברייט מיר שלום אָפּגעגעבן
און די שוועלבעלעך, מיט פרייד
האָבן מיך אַהיים באַגלייט.

כ׳בין צוריק אַהיים געפאָרן,
שיינט אַ זון אין הימל קלאָרן.
כ׳עפן ברייט די פייכטע וויעס:
ס׳אַראַ שיינקייט, ס׳אַראַ חיות! —
נאָך דעם פינצטערן געוויטער
אויף מיין היים־ערד קום איך ווידער,
אויסדערציילן מיינע ווייען,
מיט די טייערסטע זיך פרייען.

כ׳גיי פון באַן אַראָפּ אין פיבער,
איך דערזע באַקאַנטע שטיבער.
איך דערזע — פאַרקוילטע דעכער...
שוואַרצע קוימענס... ווענט מיט לעכער...
ס׳יאָגט אַ גרויל פון אַלע זייטן...
כ׳פיל מיין פנים נעמט זיך בייטן.

מיינע טריט אין שטילקייט קלאַפּן.
כ׳לויף, ווי עמעצן פאַרכאַפּן,
כ׳איל, ווי עפּעס נישט פאַרזאַמען,
און דאָס האַרץ מיינס האַמערט, האַמערט...

אָט איז שוין מיין טאַטנס געסל.
שטייט די שטוב זיך, ווי געוועזן
און די שוועלן און די טירן
אין דער זעלבער ווינונג פירן.
באַלד אַ טיר וועט זיך צעפּראַלן,
אויפן האַלדז מע וועט מיר פאַלן.

כ׳מעסט אַ צימער נאָך אַ צימער
און עס ברעכן זיך די קני מיר.
קיינער קומט מיר נישט אַנטקעגן,
און די ווענט די הוילע פרעגן:
ועמען וויל איך דאָ געפינען?
בין איך נישט געווירט פון זינען?...

פייגל זינגען,ביימער גרינען.
איך מיין היים קאָן נישט געפינען...
אָבער העלפן קאָן מיר קיינער.
כ׳דריי זיך אום אַ זכר איינער
פון אַ גאַנצער שטאָט מיט יידן,
וואָס דער נאַצי האָט פאַרשניטן.

שטייט אַ שטאָט האַלב וויסט און חרוב,
נישט קיין גואל, נישט קיין קרוב,
נישט קיין חבר, נישט קיין פריינט.
און אַ בלויער הימל שיינט
איבער הפקרדיקע שטיבער.
ס׳ליגט אַ שטאָט אין צוואַנציק גריבער...
ס׳ליגט אַ שטאָט... און ביימער רוישן
איבער קדושים — פערציק טויזנט...

ב

כ׳בין צוריק אַהיים געקומען.
פאַר די אויגן שטייען זומערס.
זומערס בונטע, זומערס רייכע,
שפע פול, ווי פולע טייכן.
שעפ דאָס גליק פון פולע הויפנס!
קינדער שטיפן אין די הייפן.
מיידלעך שטראַלן ביי די שוועלן,
און די מאַמעס גליקלעך קוועלן.
אין די הייזער ניי־מאַשינען
שטעפן, רוישן, ווי די בינען.
ס׳הילכן האַמערס ביי די שמידן.
שוסטער — האָרעפּאַשנע יידן —
זינגען, אַז די גאַס צעלייגט זיך.

שטייען זומערס פאַר די אויגן.
דאַמפּערס רוישן, ס׳פייפן באַנען,
אין די זאַמדן סקריפּען רעדער.
פרוכטן טרייסלט מען אין סעדער.
פול מיט זון־רויזן דער גאָרטן.
באַלעבאָסטעס פרעגלען פאַנען
מיט פאָווידלעס אַלע סאָרטן.
ווײנשל שטעלט מען, ווײן פון עפּל,
זאָל מען ווינטער נאָר דערלעבן!
און מען ווינטשט זיך און מען פרייט זיך.
און אויף קימפעטן מען גרייט זיך.

בית הקברות הישן עוד נמצאים הבתים בהם היו „החדרים" של גיטלמן, בקליר, בוימן ואחרים.

התיאטרון של הולצמן קיים, שיפצו אותו קצת, וכן עומד על תילו הקולנוע של בויארסקי — „קזינו". אפילו הגן שלידו נשמר.

בתי החרושת של לוריא והלפרן שלמים ועובדים בהם מהמנסרות המרובות — נשארה רק אחת. בהורודישץ נשאר שלם בית החרושת לדיקטים של קונדה—פלדמן.

את חוף הנהר שיפרו, והביצות אשר מעבר השני יובשו במידה ניכרת.

„לישטשער וואלד" (החורשה בקרלין) קיים, אבל בערב אין מבקרים בו מחשש סכנה.

בלכתך בעיר הנך פוגש רק פרצופים חדשים ובלתי מוכרים. אין זכר לאנשי פינסק שבעבר.

גם למתינו היקרים התנכלו. נעלמו כמעט כל המצבות בבתי הקברות בפינסק ובקארלין. אין שום ציון לקברות ההמוניים של יהודי פינסק מימי ההשמדה הנאצית. רק בדוב־רובוליה, שם נטבחו האלפים האחרונים של יהודי פינסק, אשר היו בגיטו, אפשר עוד להבחין גם כיום בורות עמוקים ותילי עפר כעדות אלמת להשמדה ההמונית, אך אין כל סימן או מצבה לזכור קדושינו היקרים במקום הזה.

אושום

ג.

דאָ אין שטאָט בין איך געבאָרן,
דאָ געשטאַנען איז מיין וויגל.
דאָ אַ שפּליטער פון אַ ניגון
לעבט מיר אויף די קינדער־יאָרן...
דאָ געלעבט אויך מיינע זיידעס.
פאַר די אויגן דורות שטייען.
דאָ פאַרזוכט די ערשטע פריידן
און די ערשטע ליבע־ווייען...

אין דער שטאָט מיינער דער בעסטער,
נישט קיין ברודער, נישט קיין שוועסטער...
נישט אַ בליק, וואָס זאָל דערפרישן,
נישט אַ האַנט, וואָס זאָל פאַרווישן
מיינע גליענדיקע טרערן.
נישט אַן אויער — זאָל מיך הערן,
נישט אַ מויל זאָל עפּעס זאָגן...
בלויז די ווענט, די שטיינער קלאָגן,
אַלע ריידן זיי אינאײנעם:
האָסט מער קיינעם, קיינעם, קיינעם...

און עס פירט דער גרויסער וויי מיר
הינטער שטאָט, צו יענעביימער
פונעם וואַלד, וואָס הייסט: זאַפּאָליע.
כ׳זע שוין קלאָר: ס׳איז נישט קיין חלום...
ביי די קברים כ׳שטיי געבויגן.
וויי דעם טאָג, און וויי די אויגן!...

שאַ און שטיל, די ערד איז הייליק!
יעדעס זאַמדל האָט זיין חלק
בלוט אין זיך אַריינגענומען.
— טייערע, צו אייך געקומען
איז אַ לעבעדיקער ברודער!

— — — — — — — — —

אַלע חושים מיינע הערן,
ס׳בלוט דאָס אומשולדיקע זידן.
ס׳בלוט פון פערציק טויזנט יידן,
וואָס אַנטשוויגן וויל נישט ווערן...
כ׳זע עס נעמט די ערד זיך רירן,
גלייך ווי דעמאָלט, נאָך דער שחיטה.

קאַלטע פינגער מיך באַרירן.
שאָטנס רינגלען מיך אַרומעט.
— פריינט, געבענטשט זאָל זיין דיין קומען!
און זיי רעדן און זיי זאָגן:
— טייערער, מען דאַרף נישט קלאָגן!
זאָל מיט אונדז זיין פול דיין וועזן.
זע, נישט ווערן זאָל פאַרגעסן
אונדזער אומגליקליכער נאָמען...
זאָל מען שטרענג אַ חשבון מאָנען!
נישט פאַרגעבן און נישט שענקען!
זאָלן דורות דאָס געדענקען!...

זאָל פאַרזייט ווערן דער זאמען
פון אַ ניי און ליכטיק לעבן!
אונדזער וואָרט וואָס נישט דערזאָגט איז,
אונדזער טאָג, וואָס נישט געטאָגט האָט.
אונדזער בענקען, אונדזער שטרעבן,
אונדזער דראַנג און אונדזער ווילן,
אַלע צילן און געפילן,
אָפּגעהאַקט אין מיטן בליען,
זאָלסטו אויפלעבן אַצינדער.
גיב עס איבער דיינע קינדער,
זאָלסט דעם פאָדעם ווייטער ציען
און אַ טרייסט וועסטו געפינען!

און דערזען כ׳האָב אַ באַגינען
איבער מיך זיך יונגע צעהעלן.
כ׳האָב דערהערט, ווי טייכלעך קוועלן
און דערזען ווי פייגל טראָגן
שנאָבלען שטרוי פאַר נייע נעסטן.
כ׳האָב דערזען ווי מענטשן מעסטן
קלעצער פאַר אַ נייעם בנין,
זעגן רוישן, האַמער שלאָגן
און די בויערס מוטיק זינגען...

און אַ שבועה כ׳האָב געגעבן,
ביי דער נייער שיין פון לעבן:
ערד און הימל וועלן זען:
אייער ווילן וועט געשען!

ד״ר חיים וייצמן

ימי נעורים בפינסק

פינסק היהודית היתה מחולקת לשתי קהילות: פינסק גופה וקארלין. לכל אחת בתי כנסת שלה, רבנים, בתי־חולים ובתי־לימוד. קארלין, מקום מגורי, נחשבה, כדרך שאומרים, „העלי שבמכתשת״. שם גדלתי מנערותי עד ראשית גברותי, שם קשרתי את קשרי החברתיים והרוחניים הראשונים, ושם הוכנסתי לתוך התנועה הציונית. פינסק טבעה איפוא את שני הפנים אשר לחיי; היא נתנה לי את הנטיה הראשונה למדע והקנתה לי את נסיונותי הראשונים בציונות.

שני שטחי חיי אלה נבדלים לחלוטין. הציונות לא נסבלה מעולם במשטר הצארי כתנועה מדינית. והעבודה הציונית המעשית, שהיתה פרימיטיבית למדי באותם ימים, התנהלה במסווה של צדקה. בשנת 1884, כשנה לפני בואי לפינסק, נתכנסה אסיפת קאטוביץ המפורסמת של חובבי ציון — הכינוס הראשון מסוג זה. מן הבחינה ההיסטורית מציינת אסיפה זו את תחילת הציונות בעלת ההכרה והמאורגנת, והיא באה סמוך לפרוץ תקופת הרדיפות. פינסק נעשתה אחד ממרכזי „חיבת ציון״. רבי דויד פרידמאן — שנודע, לפי הנהוג אצל היהודים, בשם המוקטן ר׳ דוידל, וגם ר׳ דויד׳ל קארלינר, על שם קהילתו — היה חבר הנשיאות באסיפת קאטוביץ, ועל כן נקרא ראש התנועה בפינסק. ר׳ דוד׳ל זה היה טיפוס מצוין, שמיזג בקרבו את המסורת הנעלה של יראת שמים ולמדנות עם חוש לגבי רוח הזמן. הוא היה אדם זעיר, מיובש ומקומט כלולב, בעל פנים משונים ונפלאים, היה צם בשני וחמישי ונחשב אפילו בין יראי השמים כמדקדק עד לאין שיעור במצווה קלה כבחמורה. היה לו בית כנסת קטן מחובר לביתו ולשם הייתי בא להתפלל. גיסו של ר׳ דויד׳ל היה ר׳ יחיאל פינס (השם יש לו שייכות לפינה ולפינסק), אחד מראשוני המתישבים בארץ־ישראל שעלה ממקומותינו; הוא הקדים, אם איני טועה, את קבוצת ביל״ו, שעלו מרוסיה כמתיישבים מודרניים על הקרקע בשנת 1882. כמה ענפים ממשפחה זו התיישבו גם באמריקה ועשרות צאצאיהם מפוזרים ברחבי ארצות־הברית. השם קיבל צורה אמריקנית — פיינס.

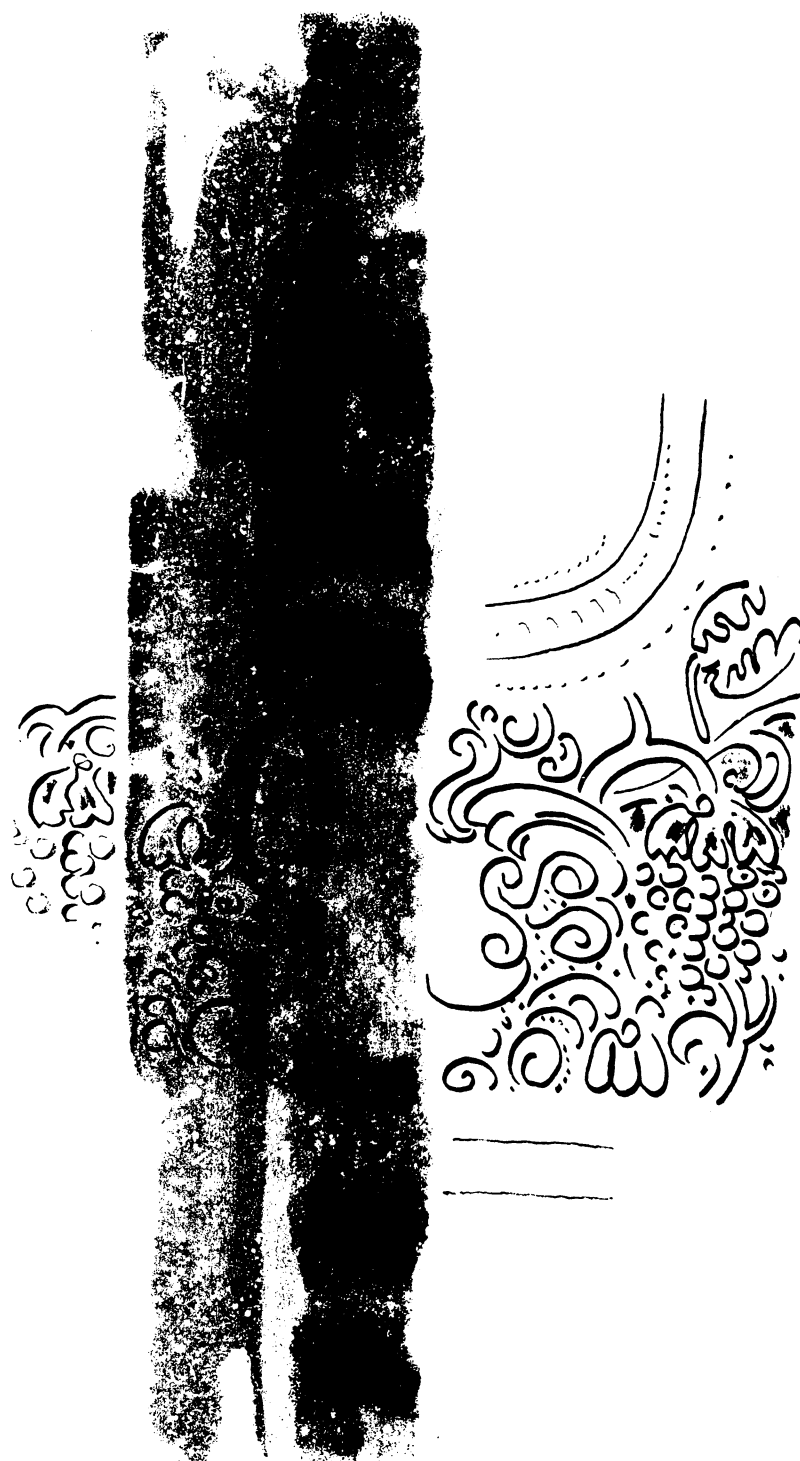
לפי שיעור גודלה נתנה קהילת פינסק מספר רב של עסקנים וחלוצים לתנועה הציונית. היה שם יהודה (לייב) ברגר, שנשא אשה ממשפחה פינסקאית, משכיל מפואר ובעל כשרון אמיתי של מנהיג. היה שם אהרן אייזנברג, שעלה לארץ־ישראל בעודי בפינסק. עלייתו היתה מאורע כביר ופינסק ערכה לו פרידה רבת רושם. ברגש של יראת רוממות התאספנו באותו ערב לראות במו עינינו אדם ההולך באמת לארץ־ישראל. הוא הבטיח לכתוב לנו על מראה הארץ; אחר כך חיכינו בצמא לכל פיסת חדשות על מעשיו וקורותיו שם. אייזנברג התיישב ברחובות ונעשה שם אחד האיכרים המועילים והמצ־ליחים ותרם הרבה לפיתוח הסביבה. כעבור ארבעים שנה קניתי את החלקה, שעליה הוקם ביתנו ברחובות, מידי אחד מבניו של אייזנברג. גיאורג האלפרן, שהיה לאחר שנים רבות מנהל אפ״ק, בא גם הוא מפינסק, וכן יצחק נידיץ׳, אחד

ח. וייצמן (יושב משמאל) בין חבריו בגימנסיה

ממייסדי קרן־היסוד בשנת 1920, מכשיר חשוב בבנין ארץ־ישראל. השרתוקים אף הם מפינסק באו; משה שרתוק, מצעירי המשפחה, שנתחנך בארץ־ישראל, הוא אישיות ראשית במחלקה המדינית של הסוכנות היהודית. בימי נערותי בפינסק היה שם צבי מאסליאנסקי, המטיף הלאומי הגדול, מורה בבית־ספר עברי. הוא היה אחד המגידים האהובים על העם והשפעתו היתה רבה עליו. הוא נשתקע אחר־כך באמריקה והיה מפורסם בין המוני העם המדברים יידיש, כשם שהיה מפורסם לפנים ברוסיה. הוא מת לפני כמה שנים, בן שמונים היה במותו, אחד משרידי הזוהר הראשונים של הציונות. שמות אלה אולי ידועים רק לציונים; אבל אלה הם שמות של אנשים, שחזו את חזון הגאולה לפני חמישים שנה, שהפכו את החלום למציאות ממשית, ושזרעו, על אף דברי הלעג והביטול לאין סוף מצד אנשי המעשה, את זרעי ההישגים החשובים, המהווים את ישוב ארץ־ישראל כיום הזה.

אל לנו לחשוב על הציונות של אותם הימים, זמן רב לפני בואו של תיאודור הרצל, במושגים של התנועה החדשה. פעולה מאורגנת, לפי מושגי זמננו, לא היתה קיימת כלל. עוד

חנה יפה / אמו של ח. וייצמן מספרת

אנו יושבות על המרפסת בבית הדר־קומתי בחיפה. הבית הוא מתנת חיים וייצמן לאמו, והריהוט הוא מעין תערובת של אתמול והיום, ממוטלה עד חיפה.

„הנה הכסא", אומרת היא, „עליו ישב שלום־עליכם בסעודת־צהרים אצלי בפינסק. היה זה בהושענה רבא. המאכלים מצאו חן בעיניו, בעיקר הקרעפלאך. אדם טוב, אדם חכם היה. עוד שמור אצלי המכתב שכתב אלי אחרי מות בעלי".

„...הנה, על ספה זו ישבו הילדים ודיברו על עולם ומלואו. אחד טען: ארץ־ישראל, השני צעק: „בונד", השלישי: „מהפכה", הרביעי „דמוקרטיה". אחד קילל את הצאר, השני ברך את הרצל".

„...החל מן העריסה היה לחיים גורל מיוחד במשפחה. לכאורה בית לא אמיד עם הרבה ילדים, בלי אפשרות לעודד יכולת וכשרונות של ילדים, בלי אפשרות להתמסר במיוחד לילד אחד. בכל זאת כשעוקבים אחרי חיי חיים, רואים שמימי ילדותו היה צפוי לו גורל מיוחד".

„קראנו לו בבית ,שלימזלניק'. תמיד היתה חולצתו מלוכלכת בשיירי דייסה של גריסי־פנינה. אבל במשפחה טענו כי חיים הוא אוצר. בשעת ה,ברית' כיסתה הסבתא את פניו מחשש ,עין־הרע'. היא גם העמידה את עריסתו על־יד מיטתה ותמיד ישנה על ידו. היתה חוזרת ואומרת: חיים הוא מלאך ולא ילד".

אמו של וייצמן ממשיכה: „חיים נשא חן בעיקר בעיני אבי, שהיה אומר תמיד: אינך יודעת, רחל, איזה אוצר יש לך. וכשחיים הגיע לגיל שלוש, לקח אותו אליו ופינק אותו מאוד. כל מה שביקש — קיבל. היו מוכנים לרתום את הסוסים ולנסוע להביא צעצוע מסויים בשבילו. היו מרתיחים חלב והיו נותנים לו את ה„קרומים". בימי החורף הקימו הרי־שלג כדי שיוכל להחליק עליהם וליהנות. במראהו החיצוני דומה היה ליתר הילדים: רזה, פנים ארוכות ועינים חדות. בילדותו כבר הציג דרישות מיוחדות. הוא אהב כותנות־משי ו,מתחת לאדמה' השיגו לו אותן".

הסבא התייחס אליו כאל בן־יחיד. מילדותו היה חיים אורח בבית.

הרבי הראשון שלו היה „בערעלע הלבנבן" („בערעלע דער ווייסינקער"), שהובא מפינסק לילדי וייצמן. אחר כך מסרו סבא לר' אברהם יצחק השחור. ב„חדר" היה תלמיד מצויין. הוא היה אז אדוק מאוד. כשסיים את התנ"ך, התחיל סבא מיכל לשכנע את ההורים, שאין לחיים מקום במוטלה. „הוא גדל כעילוי, ומוכרחים לשלוח אותו להמשיך בלימודים". בגיל 9 החליטו לשלחו לגימנסיה בפינסק, למרות שהמרחק ממוטלה לפינסק הוא רק 6 מיל, נראה היה לנו מרחק זה כעצום. האם בכתה בחשאי, אבל היא ידעה שיהודים מביאים קרבנות כדי שילדיהם יוכלו ללמוד תורה. הבכור, פייוול, שהיה כבר בר־מצוה, ליווה אותו לפינסק. מטענו היה: כר, עוגיות, כריכים ולבנים חמים.

שני הילדים גרו תקופה מסויימת, אצל משפחת פוליאק.

חיים למד בגימנסיה והמשיך גם בלימוד תלמוד אצל ר' שמואלקה ווילקומירער. האב היה מבקר אצל הילדים לעתים קרובות, וראה שאינם שבעים־רצון בנכר. אז הוא שלח אליהם את אחותו ברכה האלמנה והיא היתה ל„בעלת הבית" של הילדים.

סמוך לגיל הבר־מצוה למד חיים יומם ולילה, הירווה צמאונו בספרות אירופה ובספרות יהודית. הדי תנועת „חיבת ציון" הגיעו כבר אליו. לא פעם אסף את תלמידי הגימנסיה וניהל אתם ויכוחים על הציונות.

הוא גם אהב את השפה הרוסית ושנים רבות עוד התכתב עם מורו הראשון ברוסית שלמה סוקולובסקי. בשנים אלו כתב מכתבים רציניים מאוד, למורים — ברוסית, לאביו — בעברית, ולאמא — ביידיש.

חיים היה הגימנזיסט הראשון ממוטלה בפינסק. לא רק מיריו העריכוהו, אלא גם זרים. פינסק כבר הבחינה אז בנער ממוטלה, שדיבר רוסית ועברית כ„אינטליגנט", ואבא ואמא במוטלה היו מקבלים תכופות ד"ש שחיים הוא עילוי. אמא היתה שולחת חבילות עם דברי מאפה, ומפעם לפעם גם כותונת משי.

חגיגת הבר־מצוה שלו היתה בפינסק וערכנו אותה בצניעות. אמא ואבא באו ממוטלה והביאו עוגות עם משקה, אספו את המורים וכמה בעלי־בתים וערכו „סעודה". כיבוד לא חסר לנו, ב"ה. חיים'ל קרן ופיו הפיק מרגליות. הרבי,

לא חלמו אז על אירגון הנוער. היו אסיפות מקריות של אנשים בשנות העמידה, והצעירים באו שמה בהתגנב לשבת באחת הפינות. במקרים רחוקים, כשנשלח איזה חוזר, הורשה לנו לכתוב את הכתובות על המעטפות. אמצעינו הכספיים היו פרימיטיביים עד לגיחוך; עסקנו ברובלים ובקופיקות. אחד ממקורות הכנסתנו העיקריים היה איסוף המעות בחג הפורים. נרשמו נערים להפצת עלונים וחוזרים מבית לבית, ורוב בעלי הבתים תרמו תרומות צנועות. ולא כולם, בשום פנים לא כולם. לא הגבירים, כגון משפחת לוריא, אדירי התעשיה עם סניפים בוארשה, ליבאו ודאנציג, שהיו בעלי בית החרושת לגפרורים בפינסק. כבר אז, בראשית ימי התנועה, נתגלו פילוגי המעמדות בציונות, ופילוגים אלה לא פסקו עד הזמן הזה. אילי הכסף היהודים היו, מלבד מעטים יוצאים מן הכלל, אנטי־ציונים מובהקים. תומכינו היו בני המעמד הבינוני והעניים. אופוזיציה — בצורת תנועת פועלים — עדיין לא היתה קיימת אז, הואיל וה„בונד״, — הסתדרות הפועלים היהודית המהפכנית, לא נוסדה אלא בשנת 1897 — שנת הקונגרס הציוני הראשון.

מובן, שלקחתי חלק פעיל באיסוף מעות זה. כי בשל עמדתי כ„מורה״ בבית משפחה מיוחסת נפלו בחלקי לא רק בית פטרוני, אלא גם בתי כל הקרובים, גיסים וחתנים וכלות. פורים היה חל תמיד באמצע עונת הפשרת השלגים, ושעות על שעות הייתי מבוסס ברפשה של פינסק מקצה העיר עד קצה. זכורני, שאמי היתה נוהגת מטעמי חיסכון לעשות את בגדי העליונים ארוכים ממידתי, כדי להניח מקום לגידול, ובדרך הילוכי הייתי תכופות נכשל בשולי הבגד ולפעמים נפלתי מלוא קומתי לתוך שלולית קרה כקרח שברחוב. עבדתי עד שעה מאוחרת בלילה, אבל היה לי תמיד הסיפוק הגדול, שאספתי יותר מכל אחד. אלו היו שנות לימודי במקצוע, שעסקתי בו (באמת־מידה גדולה הרבה יותר) שנים רבות בחיי הבאים. פעולה אחרת, שמשכה את לבי — היה לה אך קשר בלתי ישיר לציונות — היתה עשיית הנפשות לחדר המשופר בצורה מודרנית — „החדר המתוקן״ — שנוצר באותן השנים ביהדות רוסיה. היה צורך רב בתיקון החינוך, לא רק מבחינת השיטה הפדגוגית וסדר הלימודים, אלא גם מבחינת הגישה כולה לחינוך היסודי של הילדים הצעירים. ותמוה הדבר, שדוקא היהודים, הנותנים ערך רב כל כך לחינוך בניהם, לא נתנו דעתם על דרגת החינוך הראשונה של ילדיהם. כל לא־יוצלח בקהל נחשב ראוי ללמד את התינוקות את ראשית הקריאה, והשם „מלמד״ היה שם נרדף לשלומיאל. אפשר שהיה להם לאבות היהודים חוש, שאמר להם, כי ילדיהם יתפסו איך שהוא את ראשית חכמת הקריאה וכתיבה. ואמנם משער אני, שהם תפסו, אבל במחיר יקר של אושר הילדות ותוך סכנה של מאיסה בתורת ישראל. „החדר המתוקן״ שאף להכניס ללימודים הראשונים יסוד של הומאניזם מתוך שימת הדגש על העברית כשפה חיה, על הצדדים החילוניים במסורת ועל נושאים מחיי העולם הזה, שהיו חרם בעיני הדור הישן.

(מתוך הספר „מסה ומעש״)

מכתבי חיים ווייצמן אל ליאו מוצקין

10.9.1895, פינסק

מוצקין היקר,

...פרט לבני משפחתי וכמה חברים הבאים הנה לחופש אין לי קשרים עם איש. אעפ״י שאני מכיר כתשע עשיריות מבני העיר. ישנו כאן גדוד שלם של חובבי ציון. החשובים ביניהם הנם ה״ה ברגר, שטריק וגילר. ללא משוא פנים אגיד, שהם האנשים ההגונים והמשכילים היחידים בעיר המדמנה שלנו. הם שקועים כולם בתנועת חובבי ציון. ברגר מסור לרעיון רובו ככולו ומנצל כל אפשרות להחדרת הרעיון אל לב העם. אמצעיו הם טהורים ביותר, אך כאיש מעשה הוא סובל לא אחת מן הסרקזם הטפשי מצד החמורים המתקדמים שלנו באפודות החדישות. הודות לשלושה אלה וכן למספר סטודנטים הצלחנו לייסד חוג לספרות אליו הצטרפו הטובים שבבני פינסק. חוג זה הוא לאומי לפי טיבו, אעפ״י שהחברים חסרים הבנה מלאה במהות הלאומית. בחוג זה התחלתי מדבר על תפוצת ספרי פרץ בין ההמונים, אך הרעיון נתקבל בהסתייגות. בפינסק כמעט ואין ספרים. ההמון אינו קורא ואין לו כל ענין רוחני.

בין היתר עלי לציין, כי רוב חברי חובבי ציון מתרכזים באיסוף כספים למען הועד האודיסאי ופחות בהרמת ההכרה העצמית של ההמונים. לא הבחנתי בכל זרמים בקרב היהודים. בכל מקום מורגש מצב רוח עמום. מחכים לנסים וצופים לעתיד מתוך ערפל.

29.11.1895, פינסק

...סיפרתי לך על ה„חדר המתוקן״. יכולני להודיעך, כי הענין מתקדם יפה וכן התלמידים. מספר התלמידים יגיע ל־40 עד סוף הקיץ. לחדר אופי של בית־ספר יהודי לדוגמא. כעת אנו עסוקים באירגון הרצאות עממיות בהיסטוריה היהודית. הגע בנפשך שנקבל לרשותנו את בית־הכנסת.

11.1.1896, פינסק

...החברה היהודית כאן נתונה בצל מצב של צפיה. משהו מרחף באויר ומחכים לשינויים לטובה. האם שמעת דבר על התזכיר, שמתכוננים היהודים להגיש לרגל הכתרת הצאר?

אתה זוכר בודאי את שספרתי לך בבריסק דליטא על יסוד של חדר לדוגמא בפינסק. החדר מצליח ביותר וגרם למהפכה בכל השטח החנוכי כאן. כמו כל מהפכה אף זו היתה מלווה בהתלקחויות ומחאות גסות מצד המלמדים. המאבק היה חריף. נראה שגם תלמוד תורה וכן יתר המוסדות החנוכיים יפלו לידינו ללא קרבות קשים.

שנת 1898 (לאחר הקונגרס הציוני הראשון), פינסק.

...בפינסק מתנהלים העניינים יפה מאד. התעמולה מניחה את הדעת. בחול המועד אצא לסביבה ואכתוב לך, כיצד הגיבו במקומות נדחים אלה על הקונגרס.

הירש אבראמאוויטש / היסטארישע דעבאטן ווייצמאן-טעפער

געווען איז עס אין אַ צייט, ווען מען האָט נאָך געהאַלטן פון דיסקוסיעס מיט קעגנער, הגם די פּאַרטייען אויף דער יידישער גאַס זענען געווען אויך דעמאָלט גאַנץ שטאַרק צעטיילט, אָבער מען האָט זיך נאָך באַגעגנט און דיסקוטירט צוליב אַגיטאַציע־צוועקן.

דאָס איז געווען פּסח־צייט 1903, אין דער עכט יידישער פּאָליעסער שטאָט פּינסק.

כמעט אין יעדער שטאָט און שטעטל פלעגן פאָרקומען דיסקוסיע־אָוונטן אויף דער טעמע: בונדיזם, ציוניזם, סאָציאַליזם. נישט זעלטן האָבן זיך אַזעלכע אָוונטן געענדיקט מיט „שלאָגנדיקע אַרגומענטן" (פשוטו כמשמעו). דער פאַנאַטיזם פון יעדער פּאַרטיי איז גרויס געווען, אַזוי צו זאָגן, אַן ענטוזיאַסטישער און אָנגרייפערישער. ביידע הויפּט־פּאַרטייען אויף דער יידישער גאַס האָבן געהאַט דערפאַרענע פּראָפּאַגאַנדיסטן און גוטע מיטינג־און נישט־מיטינג רעדנער. עס האָט געטראָפן, אַז מענטשן פון דער מאַסע פלעגן אָפט איבערגיין פון איין פּאַרטיי אין דער אַנדערער, אָפּהענגיק פון דער רעדנער־קונסט פון דעם אָדער יענעם רעדנער. דערביי האָבן יידישע סאָציאַליסטן — פון בונד אָדער פּועלי־ציון — געוואָלט זיך איבערליציטירן אין טרייקייט צום מאַרקסיזם,* און איינע די אַנדערע פאָרגעוואָרפן אפּיקורסות (בערנשטייניזם און אַנדערע „אָפּנייגונגען". אָבער אַלגעמיינע ציוניסטן האָבן אויך מיטגעהאַלטן אין די טורנירן. זיי האָבן זיך נישט געשעמט צו פאַרניינען דעם סאָציאַליזם. איינער פון זיי איז געווען חיים ווייצמאַן, וועמענס גרויסע משפּחה (עלטערן, ברידער און שוועסטער) האָבן געוווינט אין פּינסק.

דעם שרייבער פון די שורות איז אויסגעקומען צו זיין יענעם ערב־פּסח אין פּינסק און זיך פאַרהאַלטן דאָרט אַ פּאָר חדשים. ביי דער פּינסקער יידישער אינטעליגענץ און אין אייניקע אַרבעטער־קרייזן איז אויפגעקומען דער געדאַנק פון איינאָרדענען אַ גרויסן דיסקוסיע־אָוונט, אויסנוצנדיק די געלעגנהייט פון חיים ווייצמאַנס אַנוועזנהייט אין שטאָט. ער איז דעמאָלט געווען אַ יונגערמאַן פון אַ יאָר 27, אָבער איז שוין געווען באַוווּסט מיט זיינע אַרויסטרעטונגען אויף די ציוניסטישע קאָנגרעסן, ווי אַ שאַרפער פּאָלעמיקער אין קעגנער פון הרצל׳ס דיפּלאָמאַטישע פאַרהאַנדלונגען. וואָס־וואָס, קיין שעמעוודיקער איז ווייצמאַן נישט געווען.

בכלל האָט די משפּחה ווייצמאַן מיט אירע פילצאָליקע מיטגלידער, וועלכע זענען זיך צונויפגעקומען אויף די ימים־טובים אַהיים, געלאָזט זיך מערקן אין שטאָט. אַלע ווייצמאַנס האָבן גערעדט הויך, געזונגען לידלעך ביי צוזאַ־

* כ׳געדענק אַ קאַריקאַטור פון אַרום 1905 אין אַ יידיש־הומאָריסטישן זשורנאַל: קאַרל מאַרקס אין אַ יאַרמולקע מיט אַ טלית־קטן אין זיין רבנישע באָרד, שטייט אויף אַ בענקל. אַרום אים דער בונד, פּ״צ, ס. ס. סיימאָוועצעס א. אַנד., זיי ציען מאַרקסן פאַר די ציצית פון טלית־קטן, יעדער אין זיין זייט. מאַרקס האָט אויפגעהויבן די הענט און שרייט: „יידן, ראַטעוועט!".

מענטשן. די יינגערע סטודענטן, אין די אוניפאָרמען פון די רוסישע הויכשולן, האָבן זיך געלאָזט הערן. כ׳געדענק אַ לידל, וואָס איינער פון זיי, דוכט זיך שמואל, האָט אונטערגעזונגען: „איין באַטל ביר, צוויי באַטל ביר, דריי באַטל ביר און משקה" אאז״וו. ס׳האָט זיך געשפּירט אין זיי אַ גלויבן אין זייערע אייגענע כוחות, סיי גייסטיקע, סיי פיזישע. ס׳איז געווען אַ לעבנסלוסטיקע, אַ לעבנספרייקע יוגנט. חיים איז שוין געווען פון אַלעמען אָנערקענט ווי איינער פון די פאָרזאָגער פון אַ גרויסן טייל רוסישע ציוניסטן.

אין דער זעלבער צייט איז געקומען קיין פּינסק קאָליע טעפּער, וואָס איז שוין דאַן געווען פּאָפּולער אין די אַרבעטער קרייזן ווי אַ גלענצענדיקער רעדנער און פאַנאַטישער בונדיסט. מיט אַ קורצער צייט פריער, איז ער נאָך געווען אַ הייסער ציוניסט, אַנטייל גענומען אין די קאָנגרעסן. נאָר ער האָט זיך „אַנטוישט". באַזונדערס נאָך בערנאַרד לאַזאַרס צוריקציִען זיך פון ציוניזם (צוליב דער גרינדונג פון קאָלאָניאַל באַנק וואָס האָט בולט אַרויסגעבראַכט, לויט זיין מיינונג, דעם „בורזשואַזן" כאַראַקטער פון ציוניזם). אַלס פּראָזעליט (גר) איז ער געווען אַ קנאַי און אויף די פאַרזאַמלונגען „געשמעטערט" דעם ציוניזם.

זענען טאַקע די צייט, דאָס אָרט און די מענטשן געווען צוגעפּאַסט פאַר אַ גענעראַל־דיסקוסיע וועגן יידישער פּראָבלעמאַטיק אין די ראַמען פון די צוויי הויפּט־ריכטונגען: ציוניזם און סאָציאַליזם, מיט די צוויי „דועלאַנטן" — חיים ווייצמאַן און קאָליע טעפּער. ליתר תוקף האָבן די אַרבעטער־ציוניסטן אַרויסגערופן פון מינסק רובענטשיקן, אַ „וועטעראַן" פון אַרבעטער־ציוניזם, וועלכער איז אגב געווען דער עלטסטער צווישן די דיספּוטאַנטן. ער איז געווען אין די שפּעטע דרייסיקער.

די אַלע פאַרזאַמלונגען זענען געווען אומלעגאַלע. פּאָליציי האָט פון זיי נישט געטאָרט וויסן. האָט מען אויסגענוצט וועלדער אַרום שטאָט, אין ווינטער — פּריוואַטע דירות, אָדער פאַבריק־לאָקאַלן, פאַרשטייט זיך אָן דעם וויסן פון די בעלי־בתים. אין זעלטענע פאַלן האָבן „ליבעראַלע" פאַבריקאַנטן אַליין זיך באַטייליקט אין די פאַרזאַמלונגען. זיי זענען נאָטירלעך געווען, אין גרעסטן טייל, אַלגעמיינע ציוניסטן.

אין פּינסק איז געווען אַזאַ פאַבריקאַנט, אויב מיין זכרון פאַרפירט מיך ניט — איינער ליכטנשטיין, וואָס האָט געהאַט אַ פאַבריק אויסער דער שטאָט, און דאָרטן האָט ער אויך אַליין געוווינט.

בכלל האָט פּינסק אין יענע יאָרן זיך שטאַרק אינדוסטריאַליזירט. מען האָט געעפנט אַ גאַנצע רייע פאַבריקן, צווישן זיי אַ שוועבל־פאַבריק מיט אַ טויזנט יידישע אַרבעטערינס; אַ פּאַפּיר פאַבריק, אַ פאַבריק פון „היגיענישע" קרייט (אייגנטימער גריגאָרי לוריע), אַ שיף ווערק (אייגנטימער אבריען דע־לאַסי, שפּעטער פאַרמישט געווען אין אַ סענסאַציאָנעלער מאָרד־געשיכטע, וואָס האָט אויפגערודערט גאַנץ

ר׳ שמואל ווילקומירר התמוגג מנחת. חיים שוחח עם אחד ברוסית, עם משנהו בעברית ואני התחלתי להרגיש אז, שחיים שלי כבר אינו שייך למוטלה. אבל כשדיבר אתי, היה זה אותו חיים עם גריסי־הפנינה על החולצה הרוסית...

נעשה קשה ביותר ל„החזיק" את חיים בפינסק. כל שנה נוסף אצלנו ילד. האב ראה, שלא יוכל ללמד את כל ילדיו אבל החליט, כי חיים מוכרח להמשיך בלימודיו. אז החליט „לעשות" מפייבל סוחר. פייבל גילה כשרון גדול לחריטה אמנותית, אך הוא נכנס למסחר היערות ונעשה האב השני לילדים. כל ימיו הקדיש למשפחה, אך גם זה לא הספיק לשכר הלימוד של 8 ילדים, שכבר למדו. אמא ביקרה תכופות, בלי ידיעת האב, את ה„וואָכערניקעס" (מלווים בריבית).

בגיל 14 התחיל חיים לתת שיעורים בעברית וביידיש לילדי המשפחות הטובות בפינסק. כל שעה פנוייה הקדיש להוראה. הוא לא שלח כסף הביתה, אבל דאג לילדים. באחד המכתבים לאביו הציע למכור את הסוס והכירכרה ולשלוח את משה ללמוד בפינסק.

כשעברו ה„לובז׳ינסקים" לפינסק, העבירו אליהם מדי פעם ילד אחר מהחדרים במוטלה לגימנסיה בפינסק. כשמשה ושמואל נרשמו בגימנסיה, אמרו להם, שלא יביישו את שם וויצמן, שחיים הוציא לו מוניטין.

3—4 ילדים היו נמצאים דרך קבע בפינסק. כשהילדים היו חוזרים למוטלה, היו פוגשים מדי שנה בפנים חדשות של תינוק. נולדו 15 ילדים. המשפחה החליטה לעבור לפינסק כדי להיות יחדיו. גם מבחינת פרנסה היתה פינסק יותר רצוייה, ההעברה היתה בשנת 1895, וזה היה 3 שנים, לאחר שחיים סיים את הגימנסיה ועבר לטכניון בדרמשטט.

בפינסק התחילה ידידותו עם הציוני המפורסם גריגורי לוריא, בעל ביח"ר לחמרים כימיים. שם הכיר חיים בראשונה מעבדה כימית. משכה אותו גם הספרייה הגדולה בבית ההוא. אחר כך לימד את הילדים וגר אצלם. כשחיים מוכרח היה לעתים בגלל מחסור בכסף להפסיק את לימודיו, היה מכין תלמידים לבתי־ספר גבוהים. היה אוסף קצת כסף, קורא „ים" של ספרות, עושה תעמולה ציונית וחוזר לגרמניה.

פינסק היתה בהתחלת המאה עיר יהודית מעניינת ביותר. מקור לאינטליגנציה יהודית ומרכז לזרמים והסתדרויות ביהדות רוסיה. במשך הזמן נעשה בית־ווייצמן מרכז לאינטליגנציה הצעירה. כל ילד ספג יחד עם האב קצת מן המאבק החברתי. ברור, שאת היסוד הציוני הניח חיים, שהיה כבר אז מנהיג ציוני בברלין, ואת הרוח המהפכנית שאבו הילדים מן הגימנסיה ומחוגי הסטודנטים.

המסחר בעזרת פייבל קצת השתפר. אמא הכניסה תיקונים בבית, והיא והאב שאבו נחת מן הילדים.

בפינסק היו אז כמה צעירים, שנעשו ציונים ותפסו אחר כך מקום מרכזי בתנועה הציונית: גריגורי לוריא, גיאורג הלפרין, יצחק ניידיטש, יחזקאל ווארטסמאן, בוכמיל — שהרצל שלח אותו לעשות תעמולה בפינסק, — מאיר ליברמן, הערש הילער, לייב ברגר, משה ראם ואחרים. לכל אלה היה בית ווייצמן לא רק מכניס־אורחים, אלא גם מצאו בו אוירה חברתית נעימה מצד ההורים, ובמה לנאומיהם

— — — בפינסק היו בתים יותר עשירים מבית ווייצמן, אבל פה היתה שוררת רוח. הבנות ניגנו בכינור ובפסנתר, חיים היה מדקלם את ה„גלאקע" לשילר בגרמנית רהוטה.

השנים האחרונות של המשפחה בפינסק — 1900—1910 — היו שקטות. הילדים סיימו את לימודיהם. פייבל נעשה סוחר גדול, האב היה חולה וישב על ספריו. לקונגרס הששי נסע האב כציר. צירים נוספים מן המשפחה היו: חיים ומשה והגיסים לובז׳ינסקי וליכטנשטיין. שמואל נסע כאורח. האב הצביע בעד אוגנדה, היתר — נגד. כשחזרו הביתה, פרצה ברכבת „מלחמת אזרחים" רעיונית...

הבית הפך מ„בית" למקום מפגש של המשפחה. בעיקר התפרסמו ה„סדרים" של פסח, אשר בהם התרכזו כל בני המשפחה בבית.

*

צעדיו הראשונים בפעולה ציונית

„רוצה אני לתאר רק מומנטים אחדים בחייו, במחשבתו ובעבודתו למען האידיאל שלנו.

כיצד התחיל? רואה אני יום חורף בפינסק עירי לפני 55 שנה, פורים תרמ"ח או תרמ"ט. חובבי־ציון החליטו אז לשלוח לכל בעלי־הבתים של העיר משלוח מנות. תמונתו של משה מונטיפיורי, שהוצאה אז ע"י „מזכרת משה" בורשה, תמונה שנכתבו עליה החרוזים של יל"ג:

„ולנגד פניך תמיד בראותם
תבא גם רוחך בלב אחינו
ושמו את ציון על לבם כחותם
ונחמו חורבותיה ועפרה יחוננו".

מחיר התמונה היה רובל אחד, ותכניתנו היתה לאסוף 300 רובל כדי שנוכל לשלוח את הקולוניסט הראשון לא"י.

בערב פורים בא למשרד של חו"צ צעיר של הגימנזיום הריאלי בפינסק, הציג את עצמו כחיים וויצמן וביקש, כי ישתפוהו כמחלק „משלוח מנות".

בערב אחרי סעודת פורים התאספו כל מחלקי המנות, ובידיהם צרורות הכסף שאספו. גם וויצמן הצעיר היה ביניהם. הוא סיפר שאותו ואת מלווהו גירשו מבתים אחדים. „אבל לא איכפת", הוסיף ואמר, „אנו בכל זאת אספנו כמה וכמה עשרות רובלים".

כעבור שנתיים התחיל סובב בעיירות הקטנות שבסביבת פינסק לשם תעמולה לחיבת־ציון ולתרבות העברית. קשים היו נסעות אלה, מפני שלנאום אפשר היה רק בבתי־הכנסת — המקום היחיד, שהיהודים היו מתכנסים שמה — ובתי הכנסת היו כמעט סגורים בפני מטיפים, שבאו לדבר על ישוב א"י. זו היתה תחילתו של וויצמן בתחילת תקופת התחייה שלנו".

י. ניידיץ׳ — 50 שנה עם ד"ר חיים וויצמן, „דאס אידישע פאלק" טבת תש"ה.

טעפּער איז געווען דער בעסטער יידישער רעדנער, וואָס איך האָב ווען עס איז געהערט. אפילו זשאַבאָטינסקי אין זיין בלי־צייט האָט נישט גערעדט מיט אַזויפיל עקספּרעסיע, ווי טעפּער. חיים ווייצמאַן, נישט קיין דורכשניטלעכער רעדנער, אַ רעדנער מיט גלאַנץ און סטיל, מיט סאַרקאַזם און איראָניע, איז דעמאָלט, אין דעם רעדנער טורניר, געבליבן ווייט הינטערשטעליק לגבי קאָליע טעפּערן. אַ פשיטא שוין רובענטשיק, מיט זיין אויסזען פון אַ עלטערן פּרוש, כאָטש ער איז געווען אַ גוטער רעדנער.

פאַרשטייט זיך, אַז יעדער צד האָט געהאַלטן, אַז ער האָט „געזיגט". אין פּינסק האָט מען דערציילט גאַנצע לעגענדעס וועגן די צוויי ווירקלעך מערקווירדיקע אָוונטן, און וועלכע אַזעלכע גרויסע רעדנער האָבן זיך באַטייליקט. די פּאָליציי האָט זיך סוף־כל־סוף דערוווּסט וועגן די דיספּוטן, אָבער שוין אַביסל צו שפּעט, נאָך די אוונטן. ס'זענען פאָרגעקומען עטלעכע אַרעסטן, די רעדנער האָבן עוקר געווען פון פּינסק. אין באַזונדערע קרייזלעך און אין פּריוואַטע הייזער האָט מען אָבער פאָרגעזעצט די דיסקוסיעס. יוגנט האָט זיך געהיצט נאָך עטלעכע אָוונטן. ס'האָט זיך אויך געטומלט אויף דער „בירזשע" (דאָרט ווּ אַרבעטער פלעגן זיך צוזאַמענטרעפן) אויף קיעווער גאַס.

אָבער אין גיכן זענען די דיסקוסיעס איבערגעריסן און פאַרגעסן געוואָרן. וויכטיקערע געשעענישן זענען פאָרגעקומען: עס האָט אויסגעבראָכן דער קישענעווער פּאָגראָם, וואָס האָט ווי אַ דונער געטראָפן די גאַנצע יידישע באַפעלקערונג און האָט אויך אַבסאָרבירט אַ געוויסן טייל פון דער פּראָגרעסיווער רוסישער געזעלשאַפטלעכקייט.

ווייצמאַן אין מאָכעס־שול

שבת־נחמו איז באַ די פּינסקער חובבי ציון געווען אַ טראַדיציע זיך צונויפצוזאַמלען אין דער גרויסער שול און פייערן דעם יערלעכן יום־טוב. איך געדיינק גוט דעם יום־טוב אין תרנ"ה (1895). די ווענט זענען געווען דעקאָרירט און די שול שטאַרק באַפּוצט. דער כאָר האָט געזונגען פּסוקים וועגן שיבת ציון און י. ל. בערגער האָט געהאַלטן אַ וואַרעמע רעדע וועגן דער נייער היים, וואָס מיר גייען בויען. צום סוף פון דער פייערונג האָט מען געמאָלדן, אַז אין אָוונט קומט פאָר אַ פאַרזאַמלונג פון חובבי ציון וועגן וויכטיקע פראַגן אין מאָכעס שול. צו דער באַשטימטער צייט איז די שול געווען פול געפּאַקט. י. ל. בערגער איז געווען פאָרזיצער. ר' יעקב אביגדור מינקאָוויטש, וועלכער איז געווען דעלעגאַט צו דער חובבי ציון קאָנפערענץ אין אָדעס, האָט אָפּגעגעבן אַ באַריכט פון דער קאָנפערענץ און זיך ספּעציעל אָפּגעשטעלט אויף דעם וויכטיקן אָרט, וואָס די פראַגן פון דערציאונג האָבן פאַרנומען אויף דער קאָנפערענץ. (דעם רעפעראַט וועגן חינוך האָט געהאַלטן מ. ל. לילענבלום).

ווען מינקאָוויטש האָט פאַרענדיקט, האָט גענומען דאָס וואָרט אַ יונגער בחור, אַ סטודענט פון אויסלאַנד. זיינע אייגן האָבן געגלאַנצט און מיט אַ ציטערדיקער שטימע האָט ער אָנגעהויבן ריידן וועגן דעם יידישן חדר, וואו אין אַ איינגן צימער, צוזאַמען מיטן רבי'נס ציג, זיצן צוזאַמענגעקוועטשט די צאן קדשים. דאָס קינד ווערט אַרויסגענומען פון דער ליכטיקער שטוב און פאַרברענגט זיינע טעג און אָוונטן אין אַ פינסטערן חדר אָן לופט. דאָס קינד פאַרלירט דעם רעספּעקט פאַר זיין דערציער, ווייל ער הערט שטענדיק פון זיינע עלטערן דאָס זידל־וואָרט: דו ביסט אַ מלמד! דער יונגערמאַן האָט אויך געשילדערט די קנעכטישע באַציאונג פון יידישע עלטערן צום גויאישן לערער פון דער רעגירונגס־גימנאַזיע. מען קריכט דורך דער הינטערשטער טיר און מען באַצאָלט מיט גאָלד, אַבי דאָס קינד זאָל אָנטאָן די מעשענע קנעפּלאַך... דער רעזולטאַט איז, אַז דאָס יונגע צווייגעלע ווערט אָפּגעריסן פון יידישן וואָרצל. צוליב דעם דראָט אונדז די סכנה פון אַסימילאַציע. דאָס יידישע קינד ווערט דערצויגן אין אַ פרעמדער סביבה, פייערט פרעמדע יום־טובים און פאַרלירט דעם יידישן אינהאַלט.

דער יונגערמאַן האָט ווייטער געזאָגט, אַז מען דאַרף רעפאָרמירן דעם יידישן חינוך, מען דאַרף אַריינפלאַנצן „יפיפותו של יפת באהלי שם". די יידישע דערציאונג מוז ווערן מאָדערניזירט און צוגעפּאַסט צו די נייע באַדינגונגען. דער יידישער מלמד דאַרף ניט פאַרוואַנדלט ווערן אין אַ שם נרדף פון אַ שנאָרער, נאָר ער דאַרף אַוועקגעשטעלט ווערן אויבנאָן, ווייל ער דאַרף זיין דער דערציער פון דאָס טייערסטע וואָס עלטערן פאַרמאָגן — זייערע קינדער. אויב מיר ווילן בויען אַ לאַנד — מוזן מיר פריער פון אַלץ מכשיר זיין דאָס פאָלק פאַרן לאַנד. נאָר אַ געזונט פאָלק, אַ קולטורעל פאָלק, וועלכער איז באַקאַנט מיט אַלע מעכאַנישע דערגרייכונגען פון דער נייער צייט, איז ראוי צו אַן אייגן לאַנד.

די גאַנצע שול איז געווען עלעקטריזירט פון דעם יונגערמאַנ'ס רעדע וועלכע איז געהאַלטן געוואָרן מיט גרויס טעמפּעראַמענט. ווען ער איז אַראָפּ פון דער בימה, האָט אים בערגער געדריקט די האַנט און האָט צוגעגעבן, אַז מיר מוזן דאָס אַלטע פאָלק יונג מאַכן און שאַפן נייע שולן מיט אַ נייעם אינהאַלט.

אויפן אָרט איז געשאַפן געוואָרן אַ קאָמיטעט פון די ה"ה: רובינשטיין, שאול מענדל ראַבינאָוויטש, שטריק, מינקאָוויטש, הילער, אפרים דב ליפשיץ, נחום ראַבינאָוויטש. עס איז גלייך צונויפגעזאַמלט געוואָרן 300 רובל כדי שאַפן דעם ערשטן חדר מתוקן, די ערשטע יידישע מאָדערנע שול.

דער יונגערמאַן, וואָס האָט אַזוי באַגייסטערט דעם עולם און מיטגעהאָלפן גרינדן דעם יידישן חדר מתוקן, איז שפּעטער געווען דער גרינדער פון אונדזער היכל החכמה — פון דער אוניווערזיטעט אויפן הר הצופים אין ירושלים. דאָס איז געווען אונדזער ליבער און טייערער חיים ווייצמאַן.

מרדכי קערמאַן

רוסלאַנד) און אַ רייע אַנדערע אינדוסטריעס. אויסער דעם שיף־ווערק, זענען די אַרבעטער און אַרבעטערינס געווען אין גרעסטן טייל יידן. פּינסק האָט פאַרמאָגט, ווי יעדע גרויסע יידישע שטאָט, איר „העק", וווּ די אָרעמקייט האָט געוווינט אין חורבות, כמעט נאָרעס. אין האָמעל איז געווען „דער ראָוו" (גראָבן). אין ווילנא — נאָוויגאָראָד, אין בעלאַייאַ צערקעוו („שוואַרצע טומאה" אויף יידיש) — „גרוזיע". אין אָדעס — מאַלדאָוואַנקע, אין פּינסק האָט עס געהייסן „לינישטשעס". דאָרטן האָבן געוווינט טויזנטער יידישע משפּחות אָן אַ היינט און אָן אַ מאָרגן, אין הונגער, שמוץ און חורבות, אָפט אָן דעכער, אויסגעבויגן און צעקרימט מיט פענצטער פאַרשטאָפּטע מיט שמאַטעס.

פון לינישטשעס האָבן די נייע פאַבריקאַנטן געצויגן דעם ביליקן מענטשן־קראַפט. לינישטשעס איז געווען הונדערט פּראָצענט יידיש. די סאָציאַליסטישע יידישע פאַרטייען, און אין דער ערשטער ריי דער „בונד", האָבן די אַרבעטער געמאַכט באַוווּסטזיניק דורך סאָציאַליסטישע פּראָפּאַגאַנדע און עקאָנאָמישע שטרייקן. אַזוי אַרום איז פּינסק געווען איינער פון די צענטראַלע פונקטן פון דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג. אָנגעפירט מיט דער אַרבעטער־באַוועגונג האָבן די אינטעליגענטן, לערער, יוגנט און מער באַוווּסטזיניקע אַרבעטער אַליין.

אָט פון דער לעצטער קאַטעגאָריע האָבן זיך פאָרמירט די פּאָר הונדערט צוהערערס פון דער דיסקוסיע. ס'איז געווען אַ פּרייטיק־צונאַכטס, געגאַנגען איז מען אויף דער פאַרזאַמלונג איינציקווייז, אָדער העכסטנס פּאָרווייז, כדי עס זאָל נישט פאַלן קיין פאַרדאַכט. די פאַרזאַמלונג איז פאָרגעקומען אין אַ קאַלאָסאַלן עסצימער, וואָס איז געווען אָנגעפּאַקט מיט עטלעכע הונדערט מענטשן. אויפן וועג זענען פונאַנדערגעשטעלט געוואָרן „פּיקעטן", וועלכע האָבן אָנגעוויזן ווו צו גיין און אויך געדאַרפט סיגנאַליזירן די געפאַר פון אַ ביין (פּאָליציייאיש) אויג...

דער אָוונט האָט זיך אָנגעהויבן אַרום 10.30. געעפנט די פאַרזאַמלונג האָט איינער פון די אָרטיקע בונדיסטן מיט אַ קורץ־וואָרט, און געמאָלדן אַז די הויפּט־דיסקוטאַנטן וועלן זיין ח' קאָליע פון „בונד" און חיים ווייצמאַן און רובענטשיק פון די ציוניסטן. דער פאַרשידנאַרטיקער עולם, וואָס האָט פריער געזשומעט ווי אין אַ בינשטאָק, איז געוואָרן שטיל און אָנגעשטרענגט. טעפער האָט באַקומען דער ערשטער דאָס וואָרט.

דאָס איז געווען אַ שאַרפער אָנגריף אויף דער ציוניסטישער אידעאָלאָגיע, וואָס איז — לויט טעפערס אויפפאַסונג — די אידעאָלאָגיע פון דער יידישער בורזשואַזיע און פון קליינבירגערטום. דער איינציקער וועג פאַרן יידישן פאָלק (אין רוסלאַנד) איז צו גיין מיטן רעוואָלוציאָנערן דרך־המלך, קעגן זעלבסטהערשאַפט צו סאָציאַליזם וואָס וועט לייזן אויף אַ גליקלעכן אופן אַלע סאָציאַלע און נאַציאָנאַלע פּראָבלעמען. טעפער האָט אויך געמאַכט תחת חרב די ציוניסטישע ליטעראַטור וואָס ער האָט כאַראַקטעריזירט ווי „בטלניש". מיר וועלן נישט איבערחזרן אַלע אַרגומענטן פון די רעדנערס, וואָס זענען געווען אין הסכם מיט זייער צייט, ערב די גרויסע געשעענישן פון רוסיש־יאַפּאַנישן קריג און פון דער ערשטער רוסישער רעוואָלוציע.

די רעדע פון קאָליע טעפער האָט געדויערט ביי דריי שעה און האָט פאַרכאַפּט דעם עולם מיט איר רעדנערישער עקספּרעסיע און ליידנשאַפטלעכקייט.

חיים ווייצמאַן איז צוגעגאַנגען צום רעדנער־טיש מיט ענערגישע טריט און אַנטשלאָסענעם אויסדרוק אויף זיין שאַרף־געשניצטן פּנים פון אַן אַמאָליקן סיריער. מיט זיין שוואַרץ בערדל און הויכן גלייכן וווקס האָט ער שטאַרקער אימפּאָנירט ווי דער קליין־געוויקסיקער טעפער מיט זיינע קורצזיכטיקע אויגן.

ווייצמאַן האָט אָנגעהויבן מיט דער פראַזע, אַז אין איין זאַך איז ער מסכים מיט זיין קעגנער: „אייער (בונדיסטישע) און אונדזערע (ציוניסטישע) ליטעראַטור — ביידע אונטערן טיש". מיט דעם האָט ער געוואָלט זאָגן, אַז עס איז קאָרב־ליטעראַטור, ראוי אַרויסגעוואָרפן צו ווערן אין מיסט־קאַסטן.

מען דאַרף דערמאָנען, אַז אין יענע צייטן האָט פּראָפּאַגאַנדע נאָך געהאַט אירע גרענעצן. קיין גאָר גראָבע ליגנס, גוזמאות און פאַרדרייען די פאַקטן האָט מען זיך נאָך נישט דערלויבט. דער לייענער־עולם וואָלט אין האַנט נישט גענומען קיין ליטעראַטור ווו ער וואָלט זיך אָנגעשטויסן אויף כסדרדיקע ליגנס. אָבער, בכלל איז די ליטעראַטור געווען טרוקן און אויבנאויפיק. געווירקט האָבן מער די באַדינגונגען פון לעבן און דער פאַקט אַז די ליטעראַטור איז געווען אומלעגאַל.

ווייצמאַן האָט „געדעקט" די באָדנלאָזיקייט פון „בונד", די בלינדקייט לגבי דעם אַנטיסעמיטיזם פון די מאַסן, די אוממעגלעכקייט פון יידישע מענטשן זיך אַריינצופּאַסן אין די העכערע פאָרמען פון אינדוסטריע, אין אַגריקולטור א. ז. וו.

ווייצמאַן האָט אויך גערעדט נישט ווייניקער ווי צוויי שעה. רובענטשיק האָט אָנגעוויזן אויף דער אוממעגלעכקייט פון יידן צו פּראָלעטאַריזירן זיך אין גלות, צוגעבנדיק די אַלע אַנדערע אַרגומענטן פון דער פּוע"צ אידעאָלאָגיע.

די דיסקוסיע האָט זיך אָבער דעם דעם פרייטיק־צונאַכטס נישט געענדיקט, הגם זי האָט געדויערט אָן איבעררייס ביזן העלן טאָג אַריין. שבת־צו־נאַכטס איז זי באַנייט געוואָרן נאָך מיט מער ליידנשאַפט פון ביידע צדדים, וואָס יעדער צד האָט געוואָלט פּראָקלאַמירן זיך אַלס „זיגער".

טעפער האָט גערעדט דער לעצטער. זיין צווייטע רעדע האָט געדויערט פיר שעה. ס'איז נישט וויכטיק דער אינהאַלט פון די דעמאָלטיקע רעדעס. דער קליינגעוווקסיקער טעפער איז אויסגעוואַקסן צו אַ גרויסן פאָלקס־טריבון. ער האָט געהאַט אַ געדיכטע שוואַרצע שעוועליורע, דורך די פענסנע האָבן די אויגן ביי אים געברענט מיט קנאות, און ווען נישט די פענסנע וואָלט געקענט זיין אַן אילוזיע, אַז דאָס רעדט אַ נביא. שווייס האָט זיך פון אים געגאָסן, אַז די פענסנע פלעגן זיך אַראָפּגליטשן פון דער שאַרפער נאָז.

כ'מוז מודה זיין, אַז דער איינדרוק, וואָס איז ביי מיר געבליבן און וואָס ווירקט נאָך איצט אויך איז, אַז קאָליע

יצחק אשר ניידיץ'

יצחק אשר ניידיץ' נולד במשפחת עשירים. אביו היה מהחסידים החשובים של הרבי מקארלין, שהשפעה גדולה נו־דעה לו על יהודי הסביבה כולה. אביו של ניידיץ' לא היה דוקא מאלה שהיו להוטים במיוחד אחרי עסקנות ציבורית. הוא היה מסוגר יותר בתוך עצמו, ועקרונו היה, שכל אחד ואחד חייב קודם לתקן את עצמו לפני שיצא לתקן את העולם. כנגד זה היה סבו של ניידיץ' עסקן הטרוד מאד בענייני ציבור; לא היה בפינסק „תלמוד־תורה", או חברה סתם, כגון ביקור־חולים, תומכי עניים ואחרות, שסבו של ניידיץ' לא שי־מש שם אחד הגבאים הראשיים או מנהל כללי. יצחק למד מוסר השכל מאביו וגם מסבו, ועשה לעצמו סינתזה מדרך חייהם של השניים. שקוד היה על עצמו וטרח באופן נמרץ להכשיר עצמו לעולם היהודי והכללי, ויחד עם זה, עוד בימי צעירותו, הטיל עצמו לתוך החיים הציבו־ריים. כבר בתחילת דרכו הציג לעצמו תפקידים רחבים יותר מעיסוק בצרכים מקו־מיים. הוא התחיל בעבודתו לטובת הכלל במעוף ובהיקף גדול. העמיד לעצמו מטרות גדולות ומרחיקות לכת, ושקד לבצען במרץ לבלי חת. רגיל היה להדגיש שלאמיתו של דבר ירש את כוח הרצון ואת המסירות לעבודת הכלל מאבי־אבי־זקנו, שהיה חבר חשוב בועד ארבע הארצות. אף הוא הלך בדרכו של הלה: אבטונומיה יהודית לאו־מית ותרבותית נעשתה ברבות הימים עיקר שאיפותיו, והרצון לעצמאות יהודית ושח־רור לאומי היה לתוכן חייו.

אל שולחן סבו הסבו לעתים תכופות שליחים מארץ ישראל, ומעולם לא יצאו מעל פניו בידים ריקות. יצחק היה מקשיב בנשימה עצורה לסיפוריהם על הארץ הק־דושה, על המקומות הידועים לו מן „החו־מש", ודמיונו נתלהב ותשוקה עזה נת־עוררה בו לארץ הקדושה. תשוקה עזה זו ליוותה אותו משנות ילדותו. ניידיץ' היה מספר, שבהיותו ילד קטן רגיל היה, ביחוד לפני שכבו לישון, להרהר בארץ הפלאות, ארץ ישראל, ובלבו התפלל חרש שיזכה לראותה במו עיניו.

ב„חדר", בו למד יצחק עד גיל שלוש־עשרה, אהב במיוחד לעסוק בתנ"ך. תלמיד טוב היה גם בגמרא ופוסקים, אבל לבו ונפשו נתונים היו לתנ"ך. ביחוד נהנה מאמירת פרקי תהילים בעל־פה. באהבה כיוצא בזו היה משנן את שיריהם של משוררים עברים בני זמננו. הפאתוס הל־אומי שבשירים קרוב היה ללבו, ורגשי ההתלהבות למקרא השירים הללו נשארו נטועים בקרבו רעננים ולוהטים עד שנות חייו האחרונים. בגיל צעיר דבק בספרות העברית כמנהג הנערים בני דורו, שנמשכו ל„טרף־פסול", היה הוגה במסתרים ב„התו־עה בדרכי החיים" לסמולנסקין, ב„חטאת נעורים" של לילינבלום, ובספרי חול אח־רים, שפתחו לפניו עולם בלתי ידוע והטילו ספקות כבדים בנפשו.

משהגיע למצוות, קיבל גם חינוך כללי. אביו הזמין לו מורה לרוסית ולספרות רוסית, ובדרך מקרה היה מורהו זה חבר לקבוצה מהפכנית של ה„נרודובולצי", ונוסף על הלשון והספרות הרוסית הורה הלה ליצחק־אשר פרק בתנועת השיחרור הרוסי וברעיונותיה.

בין יהודי פינסק התחילה אז מתפשטת תנועת חיבת־ציון. אין לדעת, אם התנועה יוצרת את האנשים, או האנשים יוצרים את התנועה. בימים ההם חי בפינסק צבי הירש מסליאנסקי (שנתפרסם לאחר מכן כמטיף לאומי), שצעד אז את צעדיו הרא־שונים, אבל הפליא מאוד בדרשותיו הנפ־לאות על תחיית ציון. יצחק אשר ניידיץ' ועוד עשרה צעירים היו בין שומעיו תמיד. הצעירים יסדו אגודה, שנעשתה מרכז של תנועת חיבת ציון בפינסק. י. א. ניידיץ' הטיל על עצמו את התפקיד של מזכיר התנועה.

עד מהרה הועמדה האגודה בפני תפ־קיד של ממש. נקראה ועידת חובבי־ציון בקאטוביץ — ועידה עולמית ראשונה בענ־ייני ארץ־ישראל בדברי ימי ישראל בזמן החדש. זו היתה שאלת יוקרה לחובבי ציון בפינסק שישלחו ציר לועידה. אגודת הצ־עירים היתה מעוניינת, שפינסק תהיה מיו־צגת ע"י בא־כוח.

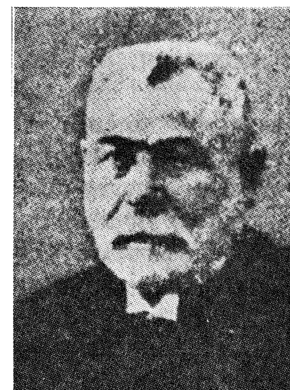
יצחק אשר ניידיץ'

בחלום ובמעשה

יצחק אשר ניידיץ' הצליח להשיג את הסכמתו של הגאון המפורסם ר' דוידל מקארלין — הרב הגאון ר' דויד פרידמן — שיהא שליחם של חובבי ציון בפינסק בועידת קאטוביץ. ויצחק אשר ניידיץ', בן השש־עשרה, מזכיר אגודת חובבי ציון בפינסק, חיבר את המכתב (אף חתם עליו), בו נתן כח־ההרשאה לגאון הנודע לייצג את המרכז הפינסקאי של חובבי ציון. רכישתו של הגאון ר' דויד פרידמן לציונות היתה בבחינת הישג גדול לתנועה העולמית של חובבי ציון ולועידת קאטוביץ, שכן ר' דוידל מקארלין נבחר אחר כך חבר הנשיאות של ועידת קאטוביץ ההיסטורית בשנת 1884.

עבודה מעשית פירושה — שאחד מחב־רי האגודה חייב להתישב בארץ ישראל ולהשתתף בבנייתה. הפור נפל על המורה אהרן אייזנברג. בשל מה? ניידיץ' היה מנמק בחירה זו כדלהלן: ראשית, אהרן אייזנברג היה איש משכיל, יודע ספר ולפי השקפתם העמוקה של ציוני הדור, שעמהם נמנה ניידיץ', יכלו לתרום חלקם לבניין הארץ רק אלה המסוגלים לעבודת חלוצים קדושה וקשה. זה היה

אהרון אייזנברג

אחד מראשוני החלוצים בארץ ישראל ומייסדי המושבות רחובות ונס־ציונה שמו קשור קשר הדוק בתולדות חדרה, חולדה וראשון לציון ועל שמו נרשמו האדמות שנגאלו על ידי הקרן הלאומית בקרבת כפר־אתא, אדמות בן־שמן, דילב (לימים קרית ענבים), חולדה; מגרשים בחיפה, כפר־אוריה וגאולת האדמות בעמק יזרעאל. היה יועץ ומדריך האחוזות מגדל ופוריה ומשקי חפצי־בה, סג׳רה ואחרים.

נולד בפינסק בשנת 1864 למשפחה מיוחסת. אביו, הרב אברהם משה אייזנברג „בעל השם", היה איש־תורה, שלא הפך תורתו קרדום לחפור בו. הצטיין בלימודיו, היה מתמיד גדול ובהגיעו לבר־מצווה כבר היה ידוע בשם „העילוי מפינסק". הוא אהב את התנ"ך ואת הקבלה ובעודו ילד חלם על הרי ירושלים וצפת וראה עצמו נוטע כרמים בשומרון.

התחתן עם בלהה לבית משל מפינסק ולאחר החופה, בעוד האורחים מסובים, המתיק לרעייתו סוד — סודו הגדול — שבקרוב יעזבו את הגולה ויסעו לארץ אבות. הוא קיים את דברו ושם פעמיו, ביחד עם רעייתו ובתו הבכירה, לארץ ישראל. בדרך בין פינסק ליפו נולדה לו בתו השנייה יהודית (יהודית הררי, המורה והמחנכת הידועה).

פרופ׳ ויצמן, נשיאה הראשון של מדינת ישראל כותב בספרו „מסה ומעש":

„היה שם אהרון אייזנברג שעלה לארץ־ישראל בעודו בפינסק. עלייתו היתה מאורע כביר ופינסק ערכה לו פרידה רבת־רושם. ברגש של יראת רוממות התאספנו באותו ערב לראות במו עינינו אדם ההולך באמת לארץ־ישראל. הוא הבטיח לנו לכתוב על מראה הארץ; אחר כך חיכינו בצמא לכל פיסת חדשות על מעשיו וקורותיו שם. אייזנברג התיישב ברחובות ונעשה שם אחד האיכרים המועילים והמצליחים ותרם הרבה לפיתוח הסביבה. כעבור 40 שנה קניתי את החלקה שעליה הוקם ביתנו ברחובות, מידי אחד מבניו של אייזנברג".

בהגיעו ליפו קרע הצעיר אהרון אייזנברג את הדרכון הרוסי ואת כרטיס הנסיעה (הכרטיס, כוחו יפה היה גם לנסיעה בחזרה לרוסיה), כדי שהוא ומשפחתו, והוא כבר אב לשתי בנות, לא יוכלו לשוב אל הגולה. מיפו שם פעמיו לראשון־לציון וראה שם פועלים עברים מתהלכים מחוסרי עבודה, מזי רעב, וחולי קדחת שוכבים ברפתות. הוא מארגן קבוצה של פועלים שהולכים ליפו ללמוד את עבודת הסיתות אצל ערבי, ראש הסתתים שעבד בהקמת ה„סרייה" ביפו. הוא החליט עוד קודם לכן כי עבודת סתתות האבנים לבניין בית הכנסת בראשון־לציון תיעשה על־ידי פועלים עברים. להשגת מטרה זו הוא מוסר את שעון הזהב שלו לערבי כדי שזה ילמדו את המלאכה. ואמנם הועסקו הפועלים בראשון־לציון בבניין בית הכנסת לאחר שעברו את „ההשתלמות" אצל הערבי. לימים מעתיק אהרון את משכנו לואדי־חנין (נס־ציונה) למרתף של ראובן לרר, ונוטע את כרמו הראשון. וכשנולד לו בנו־בכורו קרא לו בן־כרמי (למד בתקופה מאוחרת יותר באקדמיה הצבאית בקושטא ומת כשבוי־מלחמה בסיביר).

הוא משמש כנציג החברה הוורשאית „מנוחה ונחלה" ובעזרת חברה זו מכניסים במעגל העבודה העברית את אנשי המעמד הבינוני, שיקשרו את גורלם באדמת המולדת ושיתפרנסו בכבוד מיגיעת כפיים. כאשר בא השליח של „בני משה" לארץ, לעשות נפשות לאגודה זו, בחר בין הראשונים את בעל ה„מרכז" שבוואדי־חנין ומאז ובמשך שנים מופיע אהרון כאחד מדובריו הראשונים של היישוב והעלייה הראשונה. מוחו וידו היו בכל ודברים רבים נעשו על ידו או בהשראתו.

הוא היה ממנהיגי „חיבת־ציון"; השתתף ביסוד כנסת ישראל, היה בין הנבחרים הראשונים לאסיפת הנבחרים ושימש כחבר הוועד הפועל של הוועד הלאומי ותקופה מסויימת גם של האכזקוטיבה שלו. פעילותו הציבורית חרגה מגבולות הארץ; הוא נשלח לוועידה הציונית ללונדון כחבר המשלחת של יהודי הארץ, ביחד עם דיזנגוף ודוד ילין, בתום מלחמת העולם הראשונה. נפגש בלונדון עם אישים ידועים ובפאריס עם האמיר פייצל.

א. אייזנברג היה איש החזון ואיש המעש; איש ביצוע ממדרגה ראשונה, עקבי ותקיף בדעותיו, עד שהצליח להוציא את חזונו ורצונו אל הפועל. האיש הזה אשר במקלו ובתרמילו בא לארץ, הניח ירושה גדולה: נס־ציונה, רחובות, חדרה ומפעלים חקלאיים רבים. הקים משפחה ובית לתפארת. האילן הגדול והחזק, עשיר ענפים היה: רחל אידלסון שבעלה היה ממקורבי לבונטין באפ"ק; בן־כרמי — בוגר האקדמיה הצבאית; אמציה — כימאי, ניהל אדמות הברון בגולן, ממנהלי פיק"א; חנה פרומקין — רעייתו של השופט העליון גד פרומקין; עובד — ממנהלי פרדס סינדיקאט וביה"ס החקלאי בפרדס־חנה; יהודית הררי — רעייתו של ד"ר חיים הררי, ממייסדי תל־אביב והגימנסיה הרצליה; מחנכת וסופרת שזכורות רבות לה בשדה החינוך והתרבות, ויהושע — עו"ד ומנהל בתי המשפט במדינת ישראל. דור ראשון לאהרון אייזנברג הוא מפואר וצאצאי דור זה אף הם השתלבו בחיי הציבור בישראל ומוכרים בזכות עצמם בשטחים שונים.

אהרון אייזנברג נפטר ברחובות בשנת 1932, בגיל 68.

א. דר

א. שטילרמן / משפחת לוריא

משפחת לוריא היתה אחת המשפחות המיוחסות, ששמה יצא לתהילה הרחק מגבולות העיר פינסק וסביבתה. אם המשפחה, מרת חיה לוריא ז"ל, זכתה לתואר „אזרחית אצילה לדורות", שהוענק לה ע"י הממשלה הצארית כאות הוקרה וכבוד על פעילותה המסורה והלבבית בענייני הפליטים, שעברו את פינסק בשנות 1866/67 בעזבם את פלך קובנא בשנות הבצורת. אלפי משפחות יהודיות עזבו אז את מקומות מושבותיהם ונדדו לדרום רוסיה, ורובם באו לפינסק במגמה לרדת משם באניות לערים שעל חופי הדניפר. מרת חיה לוריא השכילה אז לסדר את הפליטים באיכסון זמני, בכלכלה, במלבושים ואף דאגה להמשך נסיעתם למחוז חפצם. התעודה, שניתנה לה אז, היתה כתובה על קלף, על שם חיה לוריא, ופורטו בה שמות כל בני משפחתה, למעלה מחמשים נפש. האשה הדגולה הזאת היתה בתו של ר' שאול לוין. בעלה הראשון היה ר' ישראל רוקח, ובעלה השני ר' אהרן לוריא, משושלת ר' שלמה לוריא ז"ל (רש"ל) — הדור האחד עשר.

מלבד מוסדות שונים, כגון תלמוד־תורה בקרלין ובפינסק, בתי־חולים, מושבי זקנים, „הכנסת אורחים" ובתי־תמחוי, הקימה המשפחה לוריא בקרלין בית אבנים יפה — הוא בית־המדרש שנשא את שמה של חיה לוריא, שנודע בעירנו בשם „חיה'לעס שוהל". בית־המדרש הנ"ל הוחזק ושוכלל יחד עם כל המוסדות הנ"ל במשך כל השנים ע"י צאצאי בית לוריא. גם אחותה של חיה לוריא, מרת דינה לוין, בנתה בקרלין בית־מדרש שנקרא על שמה, דינה'לעס שוהל. אחת מאחיותיה — עכסה — היתה אשתו של הרב המפורסם, ר' מאיר פדווא ז"ל, הרב בבריסק דליטא.

לחיה לוריא היו בנים מבעלה הראשון ומבעלה השני. אחד מהם, שנקרא בפי בני העיר ר' משה חיה'ס נודע בהשקפתו, כי במקום מעשים פילנטרופיים יש לפעול למען הפחתת הדלות בעיר. הוא לא השלים עם הדעה, כי „יאה עניותא ליהודאי" והתחיל בהקמת בתי חרושת. אין ספק, כי התכוון על ידי כך גם לרכז ולבטח את הונו, שהיה מפוזר בהלוואות ברבית רשמית, וגם להגדילו.

לראשונה בנה טחנת־קמח־קיטור, שהיתה היחידה בעיר ובסביבתה. אחר כך הקים גם בית חרושת לשמן. בשני המפעלים האלה היו עסוקים כמה עשרות פועלים ופקידים.

לאחר זמן — בשנת 1880 — רכש מגרש גדול ובנה עליו בית־חרושת לתוצרת מסמרות־עץ לנעלים. את כל המכונות ומכונאים מומחים הביא מחוץ־לארץ. בית החרושת הזה היה מחושב לכמה מאות פועלים. לאחר זמן התמחו הפועלים בעבודתם, והתוצרת נעשתה בטיבה המשוכלל היחידה ברוסיה. ההזמנות הלכו ורבו, ולאחר זמן־מה לא היה אף כפר נידח ברחבי רוסיה האירופית והאסיאטית אשר על „דלפק" הסנדלר במקום לא תימצא חפיסת מסמרות־עץ עם סמל בית החרושת לוריא מפינסק.

*

כשהזקין משה לוריא, מסר את בית החרושת למסמרות עץ לשני בניו הצעירים, ליאופולד ואלכסנדר. שניהם רכשו את השכלתם בחוץ לארץ. הראשון כטכנולוג והשני כד"ר לפילוסופיה. שני האחים פיתחו את בית החרושת ובשנת 1890 הקימו מנסרה, ואחרי זה — בית חרושת גדול לעיבוד־עץ. כעבור כמה שנים הרחיבו את בית החרושת והתחילו, כראשונים ברוסיה, לייצר עץ לבוד. התוצרת היתה מסוגים שונים והיו מספקים לוחות־עץ בגודלים אחידים וגם לוחות עץ גזורים במידות שונות לפי ההזמנות, לקופסאות ולתבות לאריזה וגם לצרכים אחרים. מלבד השוק הפנימי מצאה לה התוצרת שוק רחב גם בחוץ לארץ ונשלחה גם למדינות שמעבר לים. בכל בתי החרושת עבדו יומם ולילה, תחילה — בשתי משמרות, ולאחר שהונהג יום העבודה של שמונה שעות — בשלוש משמרות.

בתי החרושת לא שבתו אף פעם, לא מחמת חוסר הזמנות ואף לא מחוסר חמרי־גלם. מספר הפועלים והפועלות בבתי החרושת בפינסק הגיע לאלף בערך ותשעים אחוז מהם היו מבני עמנו. עובדה זו השפיעה גם על יוקר התוצרת, שלא כבתי חרושת שהעסיקו כפריים בשכר זול. אך טיב תוצרת בתי החרושת של

גד־אשר לוין (1816—1878)

האחים לוריא היה מעולה ביותר, וברצון שילמו הלקוחות בעדה מחיר יותר גבוה ואף חיכו בסבלנות זמן רב, עד שקיבלו את הזמנותיהם.

לאחים לוריא היו בתקופה זו סוכנויות מכירה ברוסיה (במוסקבה, באודיסה ובוורשה) ובחוץ־לארץ—בווינה ובלונדון.

היחס לפועלים בבתי החרושת של האחים לוריא היה „פטריארכלי". את שכר העבודה היו תמיד משלמים בזמן, ולעתים ניתנו גם מפרעות. הפועלים היו מקבלים פעמיים בשנה דמי־חג; לחג הפסח חולקו מצות חינם, ובחורף — עצי הסקה במחיר נמוך ובתשלומים. הפועלים, שעסקו בעבודה שחורה, קיבלו אחת לשנה בגדי־עבודה. פועל, שרכש לו בית או התחיל לבנות דירה, היה נעזר בהלוואה בלי רבית ובתשלומים נוחים. פועלת שהתחתנה או פועל, שהשיא את בתו, היה מקבל שי מיוחד. היו גם מקרים, שבעלי בתי החרישת שילמו שכר לימוד בעד ילדי הפועלים.

בשנת 1915, בימי מלחמת העולם הראשונה — בא לביקור בסוף הקיץ הד"ר אלכסנדר לוריא, ואעפ"י שצבאות גרמניה התקדמו מזרחה במהירות רבה והיה צפוי כיבוש פינסק לאחר שבועות מעטים, לא חיפש דרכים לחזור לחוץ לארץ וביכר להשאר בעיר מולדתו, כדי שיוכל לעזור לתושביה. כשנוסד ועד האזרחים, נכנס אליו כחבר פעיל מן השורה. אחרי כיבוש העיר — 16 בספטמבר 1916 — בין כסא לעשור — פעל הרבה לטובתה של האוכלוסיה בכלל ולחלקה היהודי בפרט. ב„קומנדנטורה"

גרעין העיקרון לעתיד לבוא של „עלייה סלקטיבית". שנית, היתה לו לאהרן אייזנ־ברג שייכות לחקלאות בפינסק: ע"י הבית, בו ישב, היתה גינה קטנה, והוא היה מגדל בה ירקות. ובכן האמינו, שנסיונו זה, הגם שדל היה, יעמוד לו במאמציו ליהפך איכר בארץ ישראל.

אבל מהיכן יוקח הממון לשלוח את החלוץ הראשון לארץ ישראל ולתת לו צידה לדרך? נחוץ היה לעבד תכנית כספית למגבית. זה היה ה„קאמפיין" הראשון, שהכריזו עליו יצחק ניידיץ' וחב־בריו, — והוא שימש התחלה למגביות הגדולות העולמיות בעתיד בשביל בנין הבית הלאומי היהודי ובשביל בטחונה הכלכלי של המדינה היהודית. ה„קאמפיין" הראשון בפינסק היה פרימיטיבי במקצת. הצעירים של אגודת „חובבי ציון" החליטו לשלוח לכל יהודי פינסק את תמונת השר ר' משה מונטיפיורי ובשוליה — שירו הידוע של יהודה לייב גורדון. בעד כל תמונה דרשו רובל כסף. וזה היה אז סכום ניכר למדי, אבל בפינסק היו אז הרבה יהודים אמידים, שידם השיגה בנקל לתרום רובל כסף. את התמונה עמדו לשלוח בפורים בבחינת „משלוח מנות". נתברר מיד — כדרך שאירע ב„קאמפיינים" הגדו־לים אחר כך, שניידיץ' היה בקי בהם — שהמשלוח גרידא אינו מספיק: את הת־מונה יש לשלוח בידי שליח, שיגבה את הכסף בו במקום. אגודת חובבי ציון גייסה לפעולה זו את תלמידי בית הספר הריאלי בפינסק, שיצחק ניידיץ' וחבריו ניהלו ביניהם תעמולה לטובת הרעיון של חובבי ציון. תלמידי בית הספר הריאלי היו נושאי „משלוח מנות", ואחד מהם היה חיים ווייצמן הצעיר. ובפעולה הציונית בפינסק נוצרה ידידות אינטימית בינו לבין יצחק ניידיץ'. ידידות שנמשכה כל ימי חייהם ושהטביעה את חותמה על התפתחות הציונית ועבודת הבנין בארץ ישראל.

משנות נעוריו ועד סוף חייו היתה לו לניידיץ' נטייה גדולה לשירה. בעודו עסוק בעבודות שונות כמזכיר אגודת חובבי ציון בפינסק, היה עוסק גם בתרגום שירי היינה לעברית, וגם היה כותב שירים משלו. שי־ריו חדורים היו רוח של תחייה לאומית. הם היו שייכים לשירי ציון של הזמן ההוא, בהם שפך דור שלם את געגועיו למולדת העתיקה. את צעדו הראשון בשירה צעד ניידיץ' בשירו „תפילה לאביב", שנתפרסם בשנתון של שפ"ר „כנסת ישראל", שהופיע בוארשה באוקטובר שנת 1887. בשיר לירי זה מתפלל ניידיץ' במצב־רוח אביבי:

תפילה אחת אתפלל ממעמקים:
כי תקותנו הנשארה
תפרח בכל פרחי תפארת...

התקוה, חלום הגאולה הלאומית, מילאה את כל חייו הרוחניים של ניידיץ' הצעיר. דורו היה דור אנשים, שניגשו להגשמת החלום מתוך מאמצים גדולים ומעשים בעלי־משקל, אבל גם דור אנשים, שכל נימי נשמתם ארוגים היו בתקוה ובחלום הגדול. לדור „החולמים ולוחמים" היה יצחק ניידיץ' הנציג האידיאלי, אב־טיפוס מקורי.

מתוך כך עמד יצחק ניידיץ' בן ה־19 ופירסם באותה שנה, שנת 1887, ב„הצפי־רה" מסה מקיפה על שמעון פרוג, המשורר הלאומי בלשון הרוסית. ניידיץ' חש בקיר־בה מיוחדת לפרוג; הוא עצמו בא מתוך האוירה הרוחנית שהושפעה במישרין ע"י יצירתו של אותו משורר רוסי־יהודי מפור־סם, שנתן ביטוי חם כל כך לרגש אהבת ציון. ניידיץ' הצעיר פירש והסביר במסתו את שירתו הלאומית של שמעון פרוג ואת השפעתה על הנוער שבזמנו.

עד סוף חייו נשאר ניידיץ' מעריצו של פרוג, והיה מצטט שיריו בעל פה, בהת־להבות ובהערצה.

באותם הימים נתאהב ניידיץ' בעוד סופר מודרני, בדויד פרישמן. פרישמן נעשה בעיני ניידיץ' סמל של תחיית הספרות העברית המודרנית. סמל של הטעם הספרותי החדש. בשנת 1889, מיד לאחר נשואיו, עבר ניידיץ' למוסקבה. כאן יצא למרחב והתחיל לחיות חייו בקנה מידה גדול.

(„בחלום ובמעשה")

ד"ר זאב רבינוביץ / חיה לוריא (1873-1791)

חיה לוריא (נולדה ב־1791) היתה הבת הבכירה מבין חמש בנותיו של ר' שאול קארלינער (לעווין). בנערותה השיא אותה אביה לר' גד־אשר רוקח, בנו של הגאון ר' אלעזר רוקח מאמשטרדם. הוא מת זמן־מה לאחר הנשואים והשאיר אחריו שני בנים. הבכור, ר' העשע רוקח, חי בפינסק והיה חתנו של ר' שלמה אייגר, הרב מוויזנע, וגיסו של ר' ישראל, הרב מאנטופול, המתיחסים לגאון ר' עקיבא אייגר. (בפינסק היה קיים, ברחוב פרץ, בית כנסת, שנשא את שמו של ר' ישראל אייגר.) לפי דברי עד־ראיה היה ר' העשע רוקח תלמיד־חכם, בן הדור הישן אף לפי לבושו, והיה לו מעין בנק פרטי להלוואות. בנה השני של חיה לוריא מנשואים אלה היה ר' גד־אשר — גאדיע לעווין — שנולד לאחר פטירת אביו, בשנת תקע"ו (1816) ונקרא על שמו. הוא היה אחד האישים הנעלים שקמו בפינסק במאה התשע־עשרה. חיה לוריא נישאה לאחר מכן לר' אהרן לוריא, בנו של ר' איסר לוריא ממוהילב — אבי הענף הפינסקאי של משפחת לוריא. ר' אהרן היה תלמיד־חכם, יושב באהלה של תורה, וחיה אשתו ניהלה את עסקי המסחר, כנראה עסקי תבואה ועצים. הוא לא האריך ימים ונפטר בפינסק בשנת תקצ"ו (1836). במשך הזמן הקצר של נשואיהם הם הס־פיקו להתבסס מבחינה חמרית, ועדות לכך אנו מוצאים בצוואתו של ר' שאול קארלי־נער חותנו: „לחתני (ר' אהרן) ולבתי (חיה) לא יתנו מאומה (מעזבונו), כי הם ת"ל (תודה לאל) אמידים בעשירות". החלטתו זו של ר' שאול באה גם עקב היחסים הבלתי תקינים, שהיו קיימים בינו לבין חיה ור' אהרן. ר' שאול הוריש את החלק המגיע להם, כאמור בצוואתו, לשני בניה של חיה מהנשואים הראשונים.

לאחר מות ר' אהרן לוריא המשיכה חיה לנהל עסקיה והודות לכשרונותיה נהיתה לאחת מעשירי העיר ואולי גם העשירה ביותר שבתוכה. מקומה בין הראשונים, אשר הפכו את פינסק לנמל פנימי בין דרום רוסיה — אוקראינה הפר־ריה — והארצות הבלטיות. חיה לוריא ניצלה את פינסק כתחנה מרכזית ופיתחה דרכה את המסחר בין הדרום למערב. פינסק נכללה ברשת ערי המסחר החשו־בות במערב רוסיה לאחר שהיתה לנמל פנימי ברשת הנהרות. הממשלה הרוסית הכירה בערכו של המפעל האדיר הזה לטובת המדינה והצאר אלקסנדר השני העניק לחיה לוריא ולצאצאיה אחריה את תואר „אזרחות כבוד" של האימפריה הרו־סית. מובן, שבראש וראשונה נהנו מהמפ־על הזה יהודי פינסק.

אולם לא רק בכך קנתה לה חיה את עולמה. זכות גדולה עמדה לה בימי הרעב, אשר פקד בשנות הבצורת 1866—1867 את מחוז קובנה, שהיה מאוכלס ברו־בו יהודים. הרעבים ללחם אנוסים היו לעזוב את בתיהם ורכושם ולנדוד למחו־זות הדרום. זרם הנודדים הגיע לפינסק, כדי להמשיך מכאן דרכם דרומה באניות קיטור. בשעת מצוקה זו באה לעזרתם חיה לוריא. היא הקימה בפינסק מחנה גדול לפליטים, בו הושיבה את פליטי הרעב, האכילה אותם, הלבישה אותם, דא־גה לכל צרכיהם ובאניות הקיטור של בניה העבירה אותם למחוז חפצם — דרו־מה. אף כסף וצידה לדרך נתנה להם. במשך שתי שנות הרעב עמדה חיה לוריא בראש מפעל ההצלה ונשאה בכל ההוצאות. הצילה אלפים מחרפת רעב, ואף גם ממוות.

ואם לעניי ערים אחרות בשעת צרתם כך — לעניי עירה על אחת כמה וכמה. בערך בשנת 1865 הקימה ארבעה בתים, מוסדות של צדקה: את התלמוד־תורה בקארלין, את בית־החולים בקארלין, אותו בנתה יחד עם אחיה ר' משה־יצחק לווין, בית כנסת בקארלין, שנשא את שמה — „חיה'לעס שולכען" — ויחד עם הגברת פייגל לווין בנתה מושב זקנים. לזכר ארבעת המוסדות שהקימה היו חקוקות על מצבת קברה צורות של אר־בעה בתים.

העובדה דלקמן, אותה מספר עד ראייה, מעידה על רגשי הכבוד וההערכה, אשר רחשו לחיה לוריא בני עירה והרב בראשם. בשנת 1872 הרסו בקארלין את בית הכנ־סת הישן, שהיה בנוי עצים, כדי לבנות במקומו בית כנסת מאבן. הרוח החיה במפעל זה היתה חיה לוריא. כשהבית הוקם והגיעה השעה לקבוע את המזוזה, אמרה חיה לוריא לאחד הפקידים שלה, ר' מרדכי־לייב חיה'ס: אילו מותר היה על פי הדין לאשה לקבוע מזוזה, הייתי מק־בלת עלי לקיים מצוה זו, אולם מאחר שאסור הדבר נכבד את המרא־דאתרא שלנו במצווה של קביעת המזוזה. מיהר ר' מרדכי־לייב חיה'ס אל הרב דמתא ומסר לו את דברי חיה לוריא. ענה הרב ואמר: תמסור נא בשמי לחיה לוריא, כי לאשה צדקנית כמותה מגיעה הזכות לקבוע את המזוזה בבית הכנסת. היא תקבע את המזוזה ואני אומר יחד אתה את דברי הברכה. וכך הווה. לאחר קביעת המזוזה — מספר עד הראיה — רקדו חיה לוריא — והיא כבר בת 81 — עם ר' מרדכי־לייב חיה'ס לקול שירתם ונגו־ניהם של החזן וכלי־זמר „ריקוד של מצווה", כשהיא מנפנפת במטפחתה. בג־מר הריקוד שתו „לחיים", כהלכות גוב־רין יהודאין לכבוד חנוכת בית הכנסת.

בימיה ישב על כסא האדמו"רות בקא־רלין הצדיק ר' אהרן השני. ימיו היו תקופת הזוהר של החסידות הקארלינית. לימי החג ול„ימים נוראים" היו אלפי חסידים עולים אל רבם לקארלין להיות יחד אתו בימי חג ומועד. מתוך שמחה חסידית קארלינית נחוגו ימי חג הסוכות וחג שמחת־תורה. ימים ולילות היו מבלים החסידים בזימרה וריקודים בתוך „חצר" הרבי ובכל הרחובות הסמוכים שבקארלין. ר' אהרן השני לא הסתפק בזמירות ורי־קודים בלבד. הוא הנהיג גם נגינה ב„כלי־זמר", והיו לו שתי תזמורות — אחת מהן ה„ווהלינית", שמשתתפיה היו חסידיו מוו־הלין — היו משמיעות נגינתן בשעת „מלווה מלכה" ובפרט באושפיזין שבחול־המועד סוכות וכדומה. אורח זה של הרבי ר' אהרן השני וחסידיו היה זר למשפחת לוריא המתנגדית. ביתה של חיה

התחשבו אתו ולא פעם עלה בידו לבטל גזרות משונות „פראיות" של הכובשים, שהצבור לא יכול היה לעמוד בהן — הוא הגן גם על כבוד עמנו ופעם, כששמע מפי אחד מראשי ה„קומנדנטורה" מבטא, שפגע בכבוד עם ישראל, נכנס תיכף למפקד העיר והודיע לו, שלא ייכנס לה„קומנדנטורה" כל עוד לא יבקש ממנו, בתור בן עם ישראל, אותו „הויפטמן", סליחה בישיבה פומבית. אזהרתו עשתה רושם עז. בכל מחלקות הקומנדנטורה סיפרו ושוחחו על התקרית ודרישתו של הד"ר לוריא נתמלאה במלואה בלי דיחוי. בכל זאת ביום לא בהיר אחד נלקח הד"ר לוריא, ישר מישיבה בקומנדנטורה, והושם במאסר, כערב („Geisel") להתנהגות תקינה מצד האוכלוסייה. החזיקו אותו בבית האסורים כמה חדשים. כששוחרר, לא רצה לסכן עוד את חייו והשתדל להשיג רשיון־יציאה מן העיר כדי לנסוע לביתו. הרשיון ניתן לו בלי השהיה יתירה, והוא עזב את העיר. כל תושביה שמחו להצלחתו, למרות שהם נשארו תחת עולו של הכובש, צפויים למצוקת רעב, לקור, לדכאון ובלי „מליץ יושר" בעדם.

*

מלבד פעילותם בתעשייה שלחו האחים לוריא ידם גם בספינות. היו להם אניות־קיטור למשא, שהפליגו במימי הדניפר וביובליו. בתחילה השתמשו באניות לצורך עצמם והובילו בעזרתן את רפסודות־העץ, שהיו דרושים להם כחומר גלם לתוצרת בתי־החרושת שלהם. אחר כך הסתעף הענף הזה ואניות הקיטור שלהם סחבו וגררו אחריהן דוברות וכלי־שיט טעונים משאות של אחרים. האחים לוריא היו הראשונים ש„העזו" לקרוא את אחת האניות שלהם בשם יהודי, בשם הנדיב המפורסם אז בכל תפוצות עמנו „„מונטיפיורי". מי שהיה מחונן בקצת סנטימנטליות, היה רגיש לתופעה נדירה זאת, לבו התרונן, כשטייל על שפת נהר עירו 'פינא", יובלה של ה„פריפיט", וראה אנית־קיטור גדולה צפה לאיטה ומושכת אחריה רצועת אין־סוף של רפסודות. גלגל האניה מכה גלים, מעלה קצף רב, השוטף ורוחץ את אותיות הזהב, הנוצצות מעליו — אותיות השם „מונטיפיורי". זמן רב היה נשאר צמוד אל מקום עמדתו, כשעיניו נטויות למרחק, אל האניה השטה ומתרחקת. וכשהיא נעלמת מאופקו, מוריד הוא את מבטו לרפסודות המוסיפות עוד להימשך ולהזדנב ללא סוף כאילו בכוחו של ה„שם הנפלא" ההוא, שם זר ודיסונאנסי לאוזן הרוסי האנטישמי.

*

בני משפחת לוריא לא היו אדוקים, אבל בעיר מולדתם לא חללו בפרהסיא דין ישראל או מנהג. להפך, הם עזרו לקהל לשמור עליהם ולקיים אותם.

הפועלים, שעבדו במשמרת הראשונה, היו באים לעבודה, כשהיה עוד חושך והתפללו בשעת העבודה אחרי עלות השחר. ברבית הימים הונהגה הפסקה קלה לתפילה וסידרו לצורך זה גם חדר מיוחד, ובעלי בית־החרושת הכניסו בו גם ספר־תורה וארון קודש. מובן, שמנהל העבודה כיהן כגבאי והוא דאג ל„ציודו" של „בית הכנסת" שלו: לפרוכת יפה, לסידורי־תפילה וגם ללולב ואתרוג לסוכות, כי בתי החרושת עבדו על פי רוב גם בימי חול המועד.

בשבוע של ערב חג הפסח היו מחלקים לפועלים חינם לוחות עץ קלוף ואחר לוחות עץ־לבוד (דיקטים) לכיסוי שולחנות, ספסלים ומדפים, ואותו החומר היה ניתן ביד רחבה חינם לכל המוסדות בעיר, שצריכים היו להכשיר את חדרי האוכל שלהם לחג הפסח.

בעלי בתי החרושת בפינסק תיקנו דבר חשוב מאד. הם סידרו, כי מסיקי הדוודים ישמיעו צפירות ממושכות בכל ערב שבת, אחת לסגירת החנויות ובתי המלאכה, והשנייה, כעבור חצי שעה, להדלקת הנרות. לצורך זה תלו על יד הדוודים מסגרת, בה הכניסו כל פעם פתקא ובה רשום הזמן המדויק לשתי הצפירות. (היו בלי ספק יהודים, שקינאו ב„גוי" המסיק, שעלה בגורלו למלאות תפקיד קדוש זה!). קול הצפירות היה הולך וחזק והקול השתפך בחרדה ובאימה אל סביבות העיר הרחוקות, מעבר לאגמים ולנהרות וידעו גם כל הגויים בכפרים הנידחים, כי באה שבת ל„עם מקדשי שביעי"!

*

בתי החרושת של האחים לוריא גרמו גם להרמת ערך עמנו בעיני הגוים. פקידי ממשלה, ביניהם גם גבוהים, היו מבקרים בענייני עבודתם, לפעמים גם בקבוצות, את בתי החרושת והיו מתפלאים למראה עיניהם בראותם פועלים יהודים עובדים במסגרות, בנפחות ובנגרות, כמסיקי־דוודים, על יד מכונות שונות, וביניהם היו גם יהודים טיפוסיים, מגודלי זקן ולפעמים גם בעלי פאות, ופועלות יהודיות ומהן גם מכוסות ראש ויפהפיות — על אפם ועל חמתם! הם חשבו תמיד, שהיהודים הם רק חנוונים, סרסרים, רוכלים וחוזרים על הפתחים, ופה לנגד עיניהם יהודים עובדים ויוצרים, ועוד איך!

האנשים הזרים האלה היו כל כך תמהים, שנדמה היה לפקיד המשרד, שהיה מלווה אותם, שעוד מעט ויגש מישהו מן האורחים האלה לפועל וימשש בזקנו להיווכח, שאינו מודבק ושכל מה שהוא רואה אינו „מסקרד" (נשף של מסכות). השם „ז'יד" איבד הרבה ממשמעותו אצל „גוי" כזה, ובשיחתו עם מלוויו החליף אותו — לא בנקל — לאיזראעליטא או לעברי (קרי עברי). גם הפקידים, המלווים את האורחים, היו נהנים אז מתמורה זו בדעות הגויים. לפעמים היו פקידי הממשלה מודים, שלא ידעו, כי בתי חרושת אלה שייכים ליהודים. לו ידעו, היו מחפשים דרכים להשתחרר ממילוי תפקיד זה מפאת אי־אהדתם ליהודים. השם לוריא הוליכם שולל, כי חשבו, שהוא ממוצא צרפתי. אבל בדיעבד ניחא להם, ובפרידתם הביעו את שביעת־רצונם היוצאת מן הכלל מהזדמנות מעניינת ונעימה זאת.

מלבד משה לוריא היו לחיה לוריה עוד בנים: מבעלה הראשון שנים: העשקע וגד־אשר רוקח ומבעלה השני שנים: שמואל ודוד לוריא.

גד־אשר רוקח שינה אחר כך את שמו המשפחתי ל„לוין" — הוא הצטיין בחכמתו ובטוב לבו. כל בני העיר חלקו לו כבוד יוצא מן הכלל. הוא התעניין מאוד בגורל עניי העיר ועשה הרבה להקלת מצבם הרע. עיקר פעולתו היה כיסוי מערומיהם. ובכל שנה, בבוא הסתיו, היו נרשמים אצלו כל הזקוקים לעזרה זאת, וכעבור זמן קצר קיבל כל אחד מהם מידי החייט, שאליו נשלח קודם לרישום המידות, מעיל חם, חדש ויפה. אנשי העיר הכירו את לובשי המעילים האלה לפי צורת הבד וקראו להם: חיילי גדודו של ר' גד'יע (פון גאדיעס פאלק).

ד״ר ז. רבינוביץ׳ / משה לוריא (1906 - 1824)

משה לוריא היה בנה הבכור של חיה לוריא. הוא הלך בדרכי אמו הן בנוגע לפיתוחה הכלכלי של העיר והן בדאגתו למוסדות של צדקה והיה אחד האישים החשובים ביותר בתולדותיה של פינסק. הוא האיש, אשר הקים את התעשיה בפינסק ופיתח את המסחר בתוכה, לאחר שהביא והנהיג בה דרכי הטכניקה של מערב־אירופא. ראשית מעשהו היה — בשנת 1860 בערך — הפעלת אניות־קיטור בין פינסק לערי אוקראינה שבדרום לאורך מי הדניפר, במקום השמוש ברפסודות, אשר הוסעו בעזרת משוטי עץ. כך הוציא לפועל את רעיון אמו לפיתוח העיר כנמל פנימי בממדים וצורה מערב־אירופיים. אמנם לפניו כבר נעשו נסיונות להפעלת אניות־קיטור. אולם אלה היו נסיונות בזעיר־אנפין. הוא הביא חלקי אנית־קיטור מגרמניה והרכיב אותה בפינסק. לאחר מכן הוא קנה בגרמניה יחד עם אחיו דוד עוד שלוש אניות־קיטור. אליהם הצטרפו במפעלים אחיהם גד־אשר לווין (גודיע) ובן אחיהם מאיר לווין. תודות לו קמה והתפתחה בפינסק חברת אניות־קיטור גדולה, הן להובלת סחורות והן לנסיעות ומספר האניות — כולל אניות של אחרים — ששטו על נהר פינה בשנת 1868 הגיע לשמונה־עשרה. לאוקראינה, כגון לקיוב, ליקטרינוסלב וכדומה הם הובילו עצי הסקה ובחזרה היו מביאים חטה, שיפון, קמח וגריסים מכל המינים. הנסיעה מפריסלב לפינסק, למשל, ארכה תודות לאניות־הקיטור חמשה־עשר יום במקום חמשים ושלושה יום קודם לכן. מפעל אניות־הקיטור היה גורם ראשון במעלה לפיתוח המסחר בעיר, ממנו נהנו יהודי פינסק. תודות לו נכללה פינסק ברשת ערי המסחר של רוסיה, והיא שימשה תחנת־קשר בין הדניפר, הויסלה ואף הנימן. משה לוריא קרא לאנית־הקיטור הראשונה, אשר בנה, בשם „מונטיפיורי". אין ספק, ששם זה לאניה, אשר שטה במימי הדניפר ויובליו, עשוי היה לעודד את רוחו הנדכא ולפתח את רגש ההכרה הלאומית של היהודי, איש־העם, באוירת הרדיפות והנגישות ברוסיה הצארית. מתן שם זה על ידי משה לוריא מעיד על רגש הגאוה היהודית, שקונן בלבו.

ערכו של משה לוריא בתולדותיה של פינסק נעוץ, נוסף לפיתוח המסחר, בהקמת התעשיה בה. ואף זאת ביצע לפי כללי הטכניקה של מערב־אירופא. הוא הנהיג מכונות־קיטור בתעשיה ולפי עקרון זה בנה בתי־חרושת זה אחר זה: בשנת 1865 קנה טחנת־קמח. ובשנת 1872 הביא מגרמניה יחד עם מכונת־קיטור לטחנה זו מכונות לבית בד לייצור שמנים. אחר כך — בשנים 1879—1880 — בנה בית חרושת גדול למסמרי־עץ לנעליים, שהיה ראשון מסוג זה ברוסיה כולה. את המכונות לבית חרושת זה קנה בשנת 1881 בנו ליאופולד (ליפא), אשר למד הנדסה בטכניון בקרלסרוהע שבגרמניה. בהשראתו של משה לוריא בנו שני בניו ליאופולד (ליפא) וד״ר אלכסנדר לוריא מנסרה גדולה, שאף היא הונעה במכונת־קיטור. בשנת 1895 ובשנים 1898—1899 הם הקימו שני בתי חרושת לייצור סוגים שונים של לבידים. הפועלים בכל בתי חרושת אלה היו רובם ככולם יהודים, ומספרם הגיע לשמונה מאות. תודות ליצירת תנאי עבודה חל שנוי רב־ערך במבנה הסוציאלי של יהודי פינסק. נוצרה שכבה גדולה של פועלים ואומנים בענפים שונים של התעשיה — נוצר פרולטריון תעשיתי ופקידותי. אין צורך לדבר על ערך בתי־החרושת כמקור פרנסה ומחיה לפועלים ולמשפחותיהם. בשני הדברים גם יחד נעוצה גדולתו של משה לוריא. וזאת בפרט לאחר שבשנת 1884 נסללה הרכבת בין פינסק לז׳אבינקה ובשנת 1887 — בין פינסק ללונינץ ועל ידי כך פתח המסחר דרך הנהרות כמקור פרנסה ליהודי פינסק. פינסק היתה לעיר עמלים.

לא על הלחם לבדו עמד ערך בתי החרושת. שררה בהם אוירה יהודית בין בחול ובין בשבת. בבית החרושת היה קיים בית כנסת, בו היו מתפללים, בפרט ב„ימים הנוראים" בצוותא החל ממנהל בית החרושת ועד הפועל הפשוט. בכל יום ששי אחר הצהרים היה משמיע בית החרושת שתי צפירות: הראשונה לאות סגירת החנויות לכבוד שבת, והצפירה השניה, בערך חצי שעה לאחר הראשונה, כי הגיע זמן הדלקת הנרות. לא פינסק בלבד אלא כל הישובים שמסביב שמעו את הצפירות ולפיהן קידשו את השבת. ובשבת, כמובן, לא תדרוך כף רגל יהודי בבית החרושת. כסמל תשמש תמונתו של ,שמואל׳קע השומר׳ (שמואל׳קע דער שומר), אחת הדמויות הפופולריות ביותר במפעל, ששימש עשרות בשנים שומר על יד הכניסה לבתי חרושת גדולים אלה, והיה קובע, למי מותר ולמי אסור להכנס למפעל (ר׳ תמונתו בעמוד הבא), ובשעת מלוי תפקידו היה השומר חסיד מחסידי הצדיק מליבשיי— עובר על פרשת השבוע, שנים מקרא ואחד תרגום עם פרוש רש״י ודברי צדיקים.

יש לציין, כי המנהלים והפקידים הבכירים בבית החרושת היו ראשי „חובבי

משה לוריא

לוריא בקארלין עמד בשכונות מקום ל„חצ־רו" של הרבי ר' אהרן, והיא רדפה את החסידים כל ימיה. וכך מספר מרדכי קרמן, מזקני קרלין: פעם אחת, ביום רביעי של חול־המועד סוכות (אושפיזין „אהרן") שעה שר' אהרן וחסידיו היו שמחים על פי דרכם ושרים ומרקדים ברחובותיה של קארלין במשך ימים רצו־פים, יצאה חיה לוריא מדירתה בחצות הלילה ומעל הגזוזטרא של ביתה חרפה אותם וקראה: עד מתי תטרידו את מנוח־תנו בשירה וריקודים? החסידים נפגעו מדבריה, ומה עוד שפירשו אותם כפגיעה בכבוד רבם וענו לה בדברי עלבון וכעס. למחרת בבוקר הלכו שני בניה של חיה לוריא, משה ודוד, אל שר המשטרה וביקשו לצוות על ר' אהרן לצאת את קארלין. שר המשטרה מילא, כמובן, את בקשת בני לוריא, שהיו נכבדי העיר והזמין את ר' אהרן אליו ואף שלח במ־יוחד מרכבה לכבודו. אולם ר' אהרן סרב לנסוע מחשש של שעטנז בריפוד המרכ־בה וילך ברגל. ר' אהרן התחייב לעזוב את קארלין, אולם סרב לחתום באותו מעמד על ההתחייבות, מפני קדושת החג (הושענה רבה). ר' אהרן עבר אז מקאר־לין לעיר המקלט של חסידות קארלין — לסטולין. מאורע זה מעיד על חילוקי הד־עות ופרוד לבבות, שהיו בתקפם במחצית השנייה של המאה ה־19 בין שני המחנות בקארלין ועל היחס של חיה לוריא לח־סידים ולאדמו"ר שלהם; כמו כן על ההש־פעה הרבה, שהיתה לבני משפחת לוריא בפינסק וקארלין. התאריך המדויק של המאורע הזה — גרושו של ר' אהרן השני מקארלין לפי רצונה של חיה לוריא — אינו ידוע. החקירה העלתה, כי הדבר קרה לפני תרכ"ד (1864).

משורר ההשכלה יהודה לייב גורדון, בהיותו בנערותו מורה בפינסק, לימד עברית את נכדה של חיה לוריא, אהרן לוריא, בן משה בכורה. בספורו „עולם כמנהגו" (ווילנא 1873), תאר גורדון את הסכסוך בין החסידים ומשפחת לוריא וגירושו של ר' אהרן מקארלין בפקודת המשטרה הרוסית. בגלל הפחד מפני החסידים, השתמש יל"ג בשמות בדויים: את ר' אהרן השני הוא קורא בשם ר' לייבעלע, את ר' אשר השני בנו — בשם ר' הירשעלע, את חיה לוריא בשם יוכ־בד, ואת קארלין בשם קרימבילישק. בא־חת מאגרותיו אל תלמידו אהרן לוריא כותב יל"ג: תודיעני... משלום אמך זקנ־תך הכבודה מנשים מ' חיה... דע כי יש תחת ידי סיפורים... בין הסיפורים האלה יש סיפור בשם „אחרית שמחה — תוגה", ענינים ומעשים שהיו מחיי החסידים בו

בניתי במה... לכבוד אמך זאת הזקנה... ולכבוד אביך הנכבד. מובן מאליו, כי הסתר הסתרתי שמם וזכרם, אבל כל יודעיהם יכירום, כי הם זרע ברך ה' המה".

חיה לוריא מתה בראשית שנת תרל"ד (1873). עד ראייה מספר, כי בדרכה למנוחות עולמים נישא ארונה קודם לבית הכנסת אשר בנתה („חיה'לעס שולכען"). על ארונה היו מונחים ספריה, בהם היו רשומים מעשי הצדקה שעשתה והמוסדות שהקימה וקיימה. יותר מתשעים נכדים ונינים ליוו אותה בדרכה האחרונה.

*

מאגרות יל"ג אל אהרן לוריא בפינסק

„שאוועל כי שפט תרנ"ג. שלום לעלם נבר, משכיל על דבר, הערךן אהרן לוריא בפינסק. מכתבך מ/ג' שבט הגיעני ביום י"ז בו, את האיש אשר תדרוש אחריו אינני מכיר, כי אין אדם מכיר את עצמו, ואנכי אמנם טרם אדע אם בתחבלת ערמה בחרת בי מכל בני־משפחת גארדאן הרבים... אבל בין כה וכה הנני חש להודיעך כי אני הוא האיש אשר אתה מבקש! אנכי ישבתי לפני שנים שתים־עשרה בעיר מגורך ואסתופף בבית הוריך הנכבדים מפי לקחת לקח שנים־שלשה ירחים... השלום לאביך הנדיב והיקר ר' משה, ולאמך טובת־שכל אשת־החיל (אשר לדאבון לבי שכחתי את שמה?) העוד חיה אמך הזקנה חיה? השלום לדודך נגיד רב תכונות ר' יוסף אטינגור? איפה הוא כעת?.. ומה הערים... פינסק וקארלין — האם עלו במעלות ההשכלה לפנים או ירדו לאחור?.. הגידה לי ג"כ אם אתה הוא הכותב בעלי העתים לבנ"י בשם א. לוריא? ומה הדבר אשר הביאך לבקש מלפני את ספרי אדו"ם 8 שנים אחרי צאתו לאור... מחירו 50 קאפ' (אגרת ארבעים וארבע).

בעשירי לראשון תרנ"ג, שאוול.

„בשנת תר"י שלחני אבי ז"ל לעיר פינסק לפרוע סך כסף אשר הגיע לו מאדון אחד אשר היה מורה בביה"ס שם, ואני אז כבן 19 שנה ועוד. לרגלי התביעה נאנסתי להעצר בעיר ההיא שבועות אחדים ואועץ לפרנס את עצמי בהוראת שעה... אז ידעתיך, אותך ואת אביך ואמך הנכבדים ואת אמך הזקנה, תפארת מינה, ושאר אנשים ישרים ויקרים מבני משפחתך ומגרי עירך... ואולם אחרי מספר ירחים נתבטלה הסיבה הראשית אשר הביאתני שמה ואז נואשתי גם מפרנסתי אשר הביאה לי שבלים דקות וצנומות, ואשים פני לשוב לווילנא... (אגרת ארבעים וחמש).

„בכל המתרחש בעולם — כותב עליו בנו פאול בחוברת, המוקדשת לזכרו ושׂשימ־שה מקור לרשימה מונוגרפית זו — הוא דן כיהודי. השקפת חיים יהודית הוריש לבניו אחריו... הוא היה בן תורה והיה הוגה בה בשעות הפנאי... עשות צדקה הוא ירש מאבותיו". הוא הכיר את ד"ר הרצל ונפגש אתו פעמים אחדות, אם כי לא היה ציוני פעיל, וד"ר הרצל פרסם בשנת 1898 בשבועון שלו Die Welt את מאמרו המוקדש לפינסק בשם: Eine Judische Fabrikstadt המכיל פרטים חשובים ביותר על מצבה ועל חייה הכלכליים של פינסק. בשנת 1904, כשזרם פליטי הפוגרומים הגיע מרוסיה לוינה, עמד ליאופולד לוריא בראש ועד ההצלה. תודות למאמציו מצאו פליטים רבים עבודה בוינה ולפליטים רבים עזר להמשיך בדרכם, לרוב לאמריקה.

ליאופולד לוריא נפטר בלונדון בשנת 1938.

הוא השאיר אחריו שלושה בנים. הב־כור פאול (שמואל), אשר ניהל את בתי החרושת בפינסק ובוינה עוד בחיי אביו, נוהג היה לפי רשימה שבידו להפריש מדי שנה בפינסק מכסת כסף — תרומות למוסדות של צדקה. וכן עשה גם אחיו הצעיר ארתור. הבן השני אנטון פרסם ב„יווא־בלעטער" (כרך 13, חוברת 5—6) את הצוואה של אבי חיה לוריא, „פרנס הדור" ר' שאול קארלינער; „די צוואה פון א פינסקער בעל־הבית פון אנהויב 19 טן י"ה" (יאר־הונדערט), בצרוף ניתוח על טהרת הדיוק ההיסטורי של הצוואה, המכיל פרטים מענינים וחשובים מאד למצבה של פינסק בראשית המאה התשע־עשרה. הוא הוציא את המונוגרפיה: „Die Familie Lourie" ובה פרטים גיניאולוגיים חשובים לתולדות משפחה זו החל מהמאה הארבע־עשרה, כולל יחסה לפינסק ושלושה הדורות האחרונים שחיו ופעלו בתוכה.

ד"ר אלכסנדר לוריא

(1861 - 1924)

אלכסנדר לוריא היה הצעיר משמונת בניו ובנותיו של משה בן חיה לוריא והידוע ביותר בקרב תושבי העיר פינסק. הוא ייצג את „לוריא" — שהיה בפינסק למושג — בעיני העם. רוב בני המשפחה הענפה הזאת — אף אחיו של משה לוריא, שמואל דוד וצאצאיהם — עזבו את פינסק עד ראשית המאה העש־רים. אלכסנדר לוריא היה האחרון מצאצאי המשפחה, אשר נשאר קשור לפינסק, בפרט לרגלי בתי החרושת שלו, עד פטי־רתו בשנת 1924. אף לאחר שליאופולד (ליפא) אחיו עזב את פינסק בשנת 1889 ויצא לוינה, נשאר אלכסנדר זמן ידוע גר בפינסק. יותר מרבע מאה שנה הוא עמד בראש מפעליו. בו בזמן שליאופולד הש־גיח על החלק הטכני של מפעליו, דאג אלכסנדר לצד המסחרי שבהם. משום כך היה בא לעתים תכופות לפינסק, אף לאחר שעבר לגור לוינה. כל הגורמים האלה קרבו אותו לפינסק ולתושביה.

אלכסנדר לוריא נולד בשנת 1861. בדומה לליאופולד אחיו למד אף הוא ביל־דותו ב„חדר" (ראה תמונת שני האחים כאן משנת 1870 בערך) ונסע לגר־מניה להשתלם בלמודים. הוא פנה למדעי הרוח ורכש באוניברסיטה בהיידלברג את התואר: דוקטור לפילוסופיה. בשובו לפינסק עזר לאביו בהנהלת בית החרושת שלו. אחר כך יסד יחד עם ליאופולד אחיו את ה„חברה של האחים ל. ואל. לוריא". הם בנו מנסרה גדולה והקימו את בתי החרושת ללבידים (בשנת 1895 ובשנים 1898—1899). בימיהם הגיעו מפ־עליהם למרום פסגתם ומספר הפועלים שבהם עלה עד לשמונה מאות איש, רובם ככולם יהודים. באשר ליחסו של אלכסנדר לוריא לפועל היהודי יש לציין, כי לפו־עלים היהודים היה משלם משכורת גבוהה יותר מאשר לפועלים הלא־יהודים. בחורף שנת 1911—1920 הוא העלה את שכר העבודה מחמת יוקר המחיה, כפי שמני־חים, על דעת עצמו ולא בלחץ הפועלים. בבית החרושת נפתחה מרפאה — דבר לא מקובל בימים ההם. מתפקידה היה להגיש „עזרה ראשונה" לכל פועל שנפ־גע, לטפל בפצעים המצריכים טפול ממו־שך ואף רפוי מחלות, כגון התקררות וכדומה. האחראי למרפאה זו היתה דמות ידועה בפינסק, משה ווייין הרופא („משה־קע דער רופא"), איש ללא השכלה רפואית, ואשר למד תורתו ורכש ידיעות מנסיון בקרבת רופאים („פעלדשער"). אלכסנדר לוריא רגיל היה לתת הענקות שונות לפועלים לעת מצוא, אך גם נהג לפרקים ביד חזקה ובעקשנות. כשפרצה בחודש מרץ 1905 שביתה בבית החרושת שלו, העמיס את הסחורה על הקרונות בעזרת המשטרה וקוזקים, ומתיחות שררה בתקופת השביתות (1905) בינו לבין הפועלים, חברי מפלגת ה„בונד".

כאמור, תלמיד מדעי הרוח היה. השכ־לתו הטביעה את חותמה עליו. על אף היותו כה עסוק וטרוד בעניני בתי־החרושת שלו בפינסק ובוינה קבע עתים לתורה. במשך שנים אחדות — והוא כבר בגיל העמידה — היה לומד תלמוד ופילוסופיה יהודית מפי המלומד והחוקר הנודע הרב ד"ר אהרן קמינקא בוינה. בפינסק שמר מסורת אבותיו. נוהג היה בשמו הפרטי ובשם ה„חברה" לתמוך

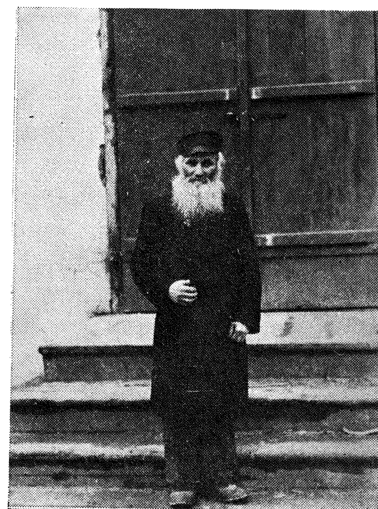

ליאופולד (מימין) ואלכסנדר לוריא בפינסק בשנת 1870 בערך

ציון" והתנועה הציונית בפינסק, והם: אהרן רובינשטיין, שאול רבינוביץ, מרדכי (מאטל) אייזנברג, אהרן שטילרמן ואחרים. בין הפועלים היו בונדאים. משה לוריא עצמו לא נמנה עם „חובבי ציון", אם כי תמך בכל הקשור בציון.

עניני צדקה שונים שבעיר היו בידי אשתו של משה לוריא, מרים־לאה, לבית אליאסברג, בתו של ר' שמואל אליאסברג מהעיירה איבניץ. בשנת 1875 בערך היא יסדה יחד עם פייגל לווין בקארלין את החברה „סומך נופלים", שמטרתה היתה לתמוך באנשים שירדו מנכסיהם, ועמדה גם בראש המוסד „מושב זקנים". במלאות ששים שנה לנשואיו תרם משה לוריא עשרת אלפים רובל לבנין החדש של התלמוד־תורה בקארלין ובשנת 1891 הוא קיבל על עצמו לטחון חמשת אלפים פוד קמח שיפון עבור עניי העיר. את שמו אנו מוצאים תמיד בין ראשי התורמים לטובת מוסדות של צדקה.

עברו ימים ונשתנו הזמנים. בהשפעת התנועות הסוצאליסטיות השונות, שגרמו לתסיסות בקרב הפועלים בראשית המאה העשרים, עזב משה לוריא בסוף ימיו את פינסק עירו ועיר אבותיו ויצא לוויסבדן, שם נפטר בשנת 1906. שם נפטרה גם אשתו בשנת 1911.

שמואל'קה — השומר הותיק בביח"ר לוריא

ליאופולד (ליפא) לוריא

(1938 - 1859)

ליאופולד (ליפא) לוריא היה בנו של משה בן חיה לוריא. בקרב משפחתו נועד לו מקום מיוחד. הוא חונן בכשרון למכניקה והתקין שיפורים במבנה מכונות ופעולותיהן. הוא פיתח מכונות חדשות והפעיל ישנות למטרות חדשות, כשהוא עצמו מעבד את התכניות לכל פרטיהן. המכונות, אשר הביא מחוץ לארץ ואשר פיתח בפינסק, היו לברכה לבני עירו וקנו להן שם בתעשיה ברוסיה ואף במערב־אירופה.

ליאופולד לוריא נולד בשנת 1859. בילדותו למד ב„חדר", וכשגדל שלח אותו אביו לגרמניה. בשנת 1877 נתקבל לטכניון בקרלסרוהע ובגמר חוק לימודיו — בשנת 1881 — נסע לצרפת והשתלם בתורת ההנדסה למכונאות. כאן הוא ראה לראשונה מכונת קילוף מיוחדת, בה התחילו להשתמש באותו זמן לייצור לבידים עדינים. בשעת נסיעתו בחזרה הביתה קנה מכונה כזו בגרמניה, הביא אותה לפינסק והפעילה בבית החרושת של אביו לייצור קופסאות לסיכת גלגלי עגלות. כיוון שהמרכבה היתה באותו זמן כלי הרכב המקובל ברוסיה, זכו הקופסאות האלה לתפוצה רבה ובית החרושת היה למקור פרנסה רב־ערך ליהודי פינסק.

בשנת 1894 בשעת דליקה עלה בית־הבד של אביו באש והמכבש ההידראולי לכבישת השמן נשאר מונח בחצר ללא שימוש. אותה שעה עלה על דעתו ליצר חלקים חזקים וקלי־משקל לקופסאות סיכה אלה על ידי הדבקת הלבידים שתי וערב בעזרת המכבש הזה. לשם כך התקין בו לוחות מברזל יציקה הניתנים לחימום ובין חלקי המכבש נלחצו לוחות הלבידים. הדבר אירע בשנת 1898. אז התחיל בייצור לוחות של לבידים גדולים לבנייה ולרהיטים. תודות להמצאה זו של ליאופולד לוריא קמה בפינסק תעשייה חדשה, שהתפתחה במהרה ברחבי רוסיה, בכל מקום בו היה מצוי עץ ה„אולחה", כי מעץ זה ניתן היה לעשות לבידים לפי שיטתו. וכיוון שעץ זה גדל בפולסיה בביצות רוקיטנה ובמקומות אחרים של

ליאופולד לוריא

תחום המושב, היתה תעשייה זו למחיה לאלפי יהודים, ובעיקר בפינסק עירו. כך קמה בפינסק ה„חברה של האחים ל. ואל. לוריא" (ליפא ואלכסנדר) —. בטכניון בחיפה נשמר לוח ברזל יציקה של אחד המכבשים הראשונים, אשר בנה ליאופולד לוריא.

בשנת 1889 עבר ליאופולד לוריא לוינה, לאחר שנשא לאשה את פני לבית לנדוי מברודי, מצאצאי ר' יחזקאל לנדוי, בעל ה„נודע ביהודה" מברודי ופראג. מוינה הוא בא לפינסק, כי ההשגחה הטכנית על בית החרושת בעירו היתה נתונה בידו. בוינה הקים בשנת 1895 בית חרושת לקופסאות עץ ובשנת 1905 בנה בית חרושת ללבידים — הראשון מסוגו במערב־אירופה.

בפינסק הנהיג את השימוש בדבק לח במקום הדבק היבש, שהיה מקובל בימים ההם לחיבור לוחות עץ ועל ידי כך איפשר את ניצול עץ ה„אולחה", המצוי בפולסיה ובמחוזות הסמוכים, והקים ענף בתעשיה. המצאה זו היתה לברכה ליהודים תושבי מקומות אלה. תודות לשיטתו קמו בפולין בתי חרושת, שעבדו לפי שיטתו ומספרם לאחר מלחמת העולם הראשונה עלה על עשרים.

אף לאחר צאתו את פינסק לא שכח ליאופולד לוריא גירסא דינקותא שלו.

עוללות על משפחת לוריא

אחד מבניו של גד־אשר לוין (או מבני בניו של ר' שאול לוין, אביה של חיה לוריא) בנה בנין גדול על מגרש מול חוף הנהר, כמעט בגבול בין פינסק וקרלין. לכתחילה לא ידע איש לאיזה צורך הוא ישמש, כי לא גילה זאת אפילו למקוביו. הבית היה בן שתי קומות, בנוי לבנים, וגגו עשוי פח. כשהגיעו לעבודות הפנימיות, גילה מר לוין, שבדעתו לסדר בבנין מרחץ מודרני עם כל הנוחיות, עם תאים בשביל יחידים ועם מקלחות חמות. פינסק לא היתה חסרה — „חומדי לצון" והם השמיעו באזני מר לוין שאלות משאלות שונות: למה לנו מרחץ? ולמה דוקה פה, במקום שאינו לא פינסק ולא קרלין? ואיך ירדו מן האמבטיה שבקומה השניה למטה למקוה מבלי להצטנן? והעיקר — איך תלכנה שמה נשים בערבים, הלא המקום כל כך מסוכן וקרוב לגשר, שמתחתיו כידוע לכל, רוחות ושדים, רחמנא לצלן? מר לוין ניחם על כל אשר עשה והפסיק את עבודות הגמר של הבית. שנים על שנים עמד הבנין שומם, עד... שמתו בעליו. בהשפעתו של אהרן לוריא על היורשים, הועבר הרכוש ל„חברה היהודית של פינסק וקרלין" (קהלה מאושרת מטעם השלטון טרם היתה אז). הבנין הושלם כבית ספר למלאכה בשביל ילדים, גומרי בתי התלמוד־תורה שבפינסק וקרלין.

*

הוריהם של שמואל ודוד לוריא, אידל ושמואל, היו הראשונים שפתחו בפינסק בנק. כל אחד מהם הקים משרד ועסק בהלוואות, בגוביינות, בהעברות כסף ובכדומה. העסק הזה התפתח, והם פתחו אחר כך בשותפות משרדי בנק בעיר רובנה ובערים שונות בפלכי צ'רניגוב ומוהילוב שעל הדניפר. בכל המקומות זכו לאמון מלא מצד הבנקים השונים והסוחרים וגם אנשים פרטיים הפקידו אצלם את חסכונותיהם.

*

אשתו של משה לוריא היתה מרים־לאה לבית אלישברג מאי־ויניץ, עיירה קרובה לפינסק. היא היתה „אשת־חיל", ומשה לוריא לא עשה דבר גם בעניני עסק, בטרם נועץ אתה. ענין הצדקה היה כולו בידה, את כל מי, שפנה אליו בענין צדקה, היה מפנה אליה, והיא כלכלה את הענין בחכמה, ברוח נדיבה וביד רחבה ופתוחה.

אחיה של מרים־לאה לוריא — מר אליהו אלישברג — יסד באחוזה „אלברכטובו", בקצה המזרחי של קרלין, בית חרושת לתוצרת חלב־סטיארין. היו לו שותפים ובית החרושת נקרא על שם אלישברג רבינוביץ ושותפיהם. בראש ההנהלה של בית החרושת עמדו אנשים מכובדים, וביניהם חובבי־ציון פעילים, חברי הועד האודיסאי, מר ליברמן והד"ר לכימיה חזנוביץ.

תוצרת בית החרושת לא היתה גרועה באיכותה מטיב תוצרתו של בית חרושת מפורסם ברוסיה. כהוכחה לטיבה המעולה של התוצרת שימשו לבעלי בית החרושת אותות הצטיינות בתערוכות בארץ ובחוץ לארץ. מובן, שבני עמנו העדיפו להשתמש בנרות בית־חרושת זה ובעיקר ליום־כיפור ולימי־החנוכה. בכל זאת לא נמנעו יהודי פינסק מלהתלוצץ והיו אומרים ש„הנרות הללו" אורם יוצא מן הכלל ב„דליקות", שהיו פורצות בבית החרושת לעתים קרובות וכמעט תמיד מסיבות בלתי ידועות... באחת הדליקות עלה בית־החרושת הזה בלהבות על מחסניו ובתי מגוריו — ולא נבנה מחדש.

*

למשה ולמרים־לאה לוריא היו עוד בנים ובנות. אחת מבנותיהם נישאה למר משה חיים אלישברג, בן תורה ומשכיל, נשוא פנים ואהוב על הכל. הוא היה מפקח־כבוד מטעם הממשלה הרוסית על בתי הספר העברים בעירנו.

אחד מבניו, מר יעקב אלישברג, היה מנהל ראשי של בית החרושת ללבידים של האחים לוריא — דודיו. הוא מילא את תפקידו ביעילות רבה לטובת המפעל והעובדים בו. (ר' פרקי זכרונותיו בספר זה).

שמואל בן משה לוריא התחתן עם תרזה, אחותו של יוסף הלפרן, בעל בית החרושת לגפרורים בפינסק „פרוגרס־וולקן". הוא מת בדמי ימיו.

בנם, איסר לוריא, נשא את בתו של העשע לוין, בן אחיה של חיה לוריא, ועבר לגור לעיר ליבאו, מקום שם היה נחשב לאחד מנכבדי האוכלוסיה היהודית.

*

בנם הגדול ואולי גם הבכור, אהרן, שקראו לו אדע, היה מחונן בחכמה, בינה ודעת וידו היתה בכל: במסחר, בקבלנות, בהנה־לות מוסדות. היה בעל עצה והשפעה בחוגי השלטון במקום, בעיר

אהרן בן משה לוריא (1910—1842)

ביד רחבה במוסדות של צדקה, בפרט במוסדות, אשר הקימה אם אביו חיה לוריא. הוא שימש בפינסק בשנת 1905 כ„יועץ" („גלאסני") בעיריה, אולם התפטר, כשה„אגודה להשגת שויון זכויות מלא לעם היהודי ברוסיה" הורתה ל„יועצים" היהודים להתפטר, משום שהם אינם נבחרי הצבור היהודי אלא ממונים מטעם השלטונות. את נאמנותו ליהודי פינסק הוכיח אלכסנדר לוריא בזמן מלחמת העולם הראשונה, כשהעיר נכבשה בשנת 1915 על ידי הגרמנים. כידוע, עת צרה היתה העת ההיא. אויב, חרב ורעב. ואף כי ניתנה לו האפשרות החוקית לחזור למשפחתו לוינה, הצהיר לידידיו, שלא יטוש את בני עירו במצוקתם. הוא סבר, בצדק, כי תודות למעמדו, להשכלתו ולידיעת השפה ונתינותו יגן על זכויות תושבי העיר מפני הכובש הגרמני. ואמנם, הוא נתמנה כיושב ראש „ועד האזרחים", זאת אומרת כראש העיר.

כמיטב יכלתו עמד על משמרתו השכם והערב, אף הצליח בימי הרעב, ששרר אז בגרמניה, בפרט בחלקי רוסיה הכבושה, להשיג אי־שם קרון חיטה לפסח לאפית מצות, וכל יהודי קיבל פונט אחד מצות לחג. אולם נוכח, כי הכובש הגרמני עושה את „ועד האזרחים" לכלי שרת לביצוע תכניותיו ולניצול האוכלוסיה ורכושה לצרכיו. כשהיה לו האומץ להתנגד לדרישות הגרמנים הוא נאסר והובל בחוצות פינסק בלוית חילים גרמנים. (ראה תמונה). פעם שניה לקחו אותו הגרמנים יחד עם עוד ארבעה אנשים מנכבדי העיר כבן תערובות. (ראה תמונה) היו זמנים והרשות להיכנס אל קצין העיר ניתנה רק לו ולחבר שני ב„ועד האזרחים" מבין כל תושבי העיר. האוכלוסיה, אם כי ראתה את אזלת ידו למרות מאמציו, רטנה נגד „ועד האזרחים" ועל היושב ראש שלה. כולו מאוכזב מהמצב התפטר אלכסנדר לוריא מתפקידו ועזב את העיר בקיץ שנת 1916, וחזר אל משפחתו לוינה.

בגמר מלחמת העולם הראשונה הצליח אלכסנדר לוריא לקבל בחזרה את המכונות של בית החרושת שלו, אשר נשדדו מידו בזמן הכיבוש הגרמני. בית החרושת נבנה שוב. באותם הימים הוא חלה ונפטר בשנת 1924.

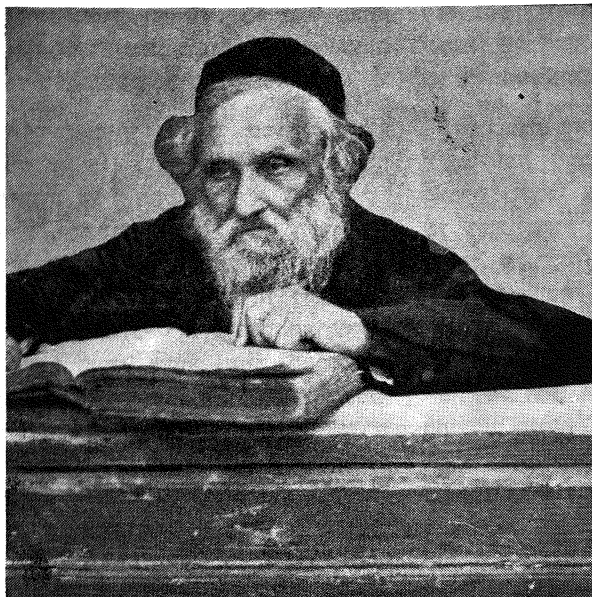

אלכסנדר לוריא

אלכסנדר לוריא כערב בתקופת הכיבוש הגרמני

ר' דוד'ל פרידמן (קרלינר)

הוא נולד בי"ח באדר תקפ"ח בעיירה ביאלה. בגיל שש כבר התפרסם שמו כעילוי יוצא מן הכלל ומשך אליו את תשומת לבם וחיבתם של גדולי הדור, כמו ר' שלמה אייגר, ר' לייב כצנלנבוגן, ר' טעוולע ממינסק, ועוד. עונג מיוחד במינו היה לגדולי היהדות בדור ההוא לבלות שעות עם העילוי הקטן, לבחנו בסוגיות שונות וקשות, לשמוע את הסב־ריו למקומות מוקשים שבתלמוד.

ידועה העובדה המענינת מימי ילדותו של ר' דוד'ל קרלינר: בהיותו בן תשע בא לבריסק־דליטא, ששם התחנך אז הג־און ממינסק ר' דוד טוביה (ר' טעוולע ממינסק), שהיה מועמד לכס הרבנות בבריסק. חלק מחכמי בריסק ו„בעלי הב־תים" שלה התנגדו לו, ולמען בייש פניו ומנוע ממנו את הרבנות בעירם, העלו לבמה את ר' דוד'ל הקטן לאחר שסיים הרב את דרשתו. הנער התחיל להתווכח בעירנות ובהעזה עם הגאון הגדול, ול־תמהונו הרב של הקהל סתר את מסקנות הדרשה העמוקה וקשת ההבנה. הגאון ממינסק עזב את בריסק בפחי־נפש, אך מאותו יום נקשרה נפשו בעבותות חיבה ל„בר־פלוגתא" הקטן שלו ולא פסק מהת־עניין בו.

ראשי היהדות באותה תקופה גילו התעניינות מרובה בכוכב העולה. הגאון מבריסק, ר' לייב כצנלנבוגן, שתחת הש־גחתו נמצא דוד'ל הקטן, השתדל להע־בירו מבריסק לעיירה קטנה ושקטה, בה יוכל ללמוד ולהתפתח ללא הפרעות מב־חוץ. ואז הביאוהו לאחיו הבכור — לקמיניץ, שם יכול היה לשקוע ולהעמיק בשקט בים־התלמוד.

בכל קיבוצי היהדות ברוסיה ובפולין לא פסקו מלדבר על העילוי הקטן וסיפרו ניסים ונפלאות על תבונתו הרבה ועל מוחו החריף.

בעילוי הקטן התעניין גם אחד מגדולי הנגידים בדור ההוא, הנגיד ר' שמעיהו לוריא, אחת הדמויות המעניינות ביותר של המאה שעברה. שמריהו לוריא היה יהודי תקיף וגאה, שהיה מיודד עם ראשי השלטון ברוסיה בזמן ההוא והיה בן־בית בביתו של הנציב טילקוויץ בוורשה. הוא היה נדיב גדול ורחב־לב, שהציל לא פעם את יהודי רוסיה המדוכאים מצרות ומג־זרות רבות. ביתו במוהילב על הדניפר היה תמיד פתוח לעשרות אורחים, ולע־תים קרובות נפגשו ליד שולחנו גדולי הרבנים וגם בחורי הישיבה המרובים עם ראשי המדינה התקיפים. כשהחליט ר' שמריהו לוריא לעלות בימי נעוריו לארץ ישראל, לקח עמו למעלה ממאה איש, שרצה ליישבם בארץ־הקודש; ואם גם התנפצו תכניותיו אל סלע המציאות של איתו הזמן, השאיר בכל זאת אחריו רושם בל יימחה בישוב של זמנו. כך, למשל, פדה את חורבת ר' יהודה חסיד, אחד המקומות המקודשים ביותר של הישוב הישן, והיה היהודי הראשון שביקר, בהס־כמתו של שליט סוריה וא"י בזמן ההוא, איברהים־פחה, במערת המכפלה.

כדוגמת ראשי האצולה שמר האציל היהודי על ספר־היוחסין שלו ויכול היה להוכיח בגאווה, כי היה יורשם הישר של אבות מפורסמים ביותר — דור עשירי לרש"ל, שמוצאו היה מרש"י, מצאצאי רבן גמליאל הזקן ור' יוחנן הסנדלר.

האציל היהודי הזה הביא אליו את העילוי הצעיר, הלבישו מחלצות, הקיפו בעושר והשתדל, שיהיה באמת ל„מאור הגולה", אור לכל היהדות, ושתהיינה לו כל האפשרויות למען פתח את כשרונותיו הבלתי רגילים. באותה תקופה של חייו למד ר' דוד פרידמן לשאוב את מדע התלמוד ישר מהמעין, מהמקור הראשון, בפסחו על כל המפרשים והמבארים, שטוו את חוטיהם זה אחרי זה במשך דורות.

בהיותו משוחרר מכל הדאגות ובפתחי בקרבו את הרגשת העצמיות במחקריו המדעיים, ניגש ר' דוד פרידמן לחיבורו הענקי, מפעל חייו, „פסקי הלכות", שהע־מיד בצל את כל ספרות המפרשים רבת־הדורות, ונסמך ישר על הרמב"ם בהעזה בלתי רגילה של חוקר, ההולך בטוחות בדרכו המיוחדת. עד היום לא הופיעו כל ספרי חיבורו, אך כרכיו הראשונים, שראו כבר אור, הנציחו את שם מחברו בספרות הרבנית.

במשך הזמן השיא ר' שמריהו לוריא את בתו שרה לגאון הצעיר. בתו השניה היתה אשתו של הסופר הידוע וחלוץ הישוב החדש בא"י — ר' יחיאל מיכל פינס. שני הגיסים היו מיודדים במשך כל

הפלך ובפטרבורג עיר הבירה. הוא היה תקיף בדעתו ומושל ברוחו, נואם מצוין, משכנע, בעל שפה ברורה, מתובלת באמרי שפר ובפתגמי חז״ל. היה תלמידו וחברו של המשורר יהודה לייב גורדון היה קבלן להספקת אדנים למסילות הברזל ברוסיה ולבניית גשרים הצפונית לביטוח״ בפטרבורג. הוא ייסד בפינסק את החברה הראשונה ובתי נתיבות והיה סוכן אחת החברות הגדולות לביטוח, „החברה לקרדיט ההדדי וגם את „החברה להלוואה וחסכון״. בנה בית מטבחים והיה שותף בעסקי יערות שונים. בכל מוסדות העיר היה חבר ההנהלה ועמד בראש החשובים שביניהם. בשנים האחרונות החלו לערער על תקיפותו ובעיקר ב„הלוואה וחסכון״ שחבריה בחלקם הגדול היו „מודבקים״ בציונות ונהו אחרי פנחס מ־דלבאים הציוני, המשכיל והישר באדם. באחת האספות הכלליות — סיפרו — היתה צפויה לו „סכנה״ לא להיבחר, והוא עזב את האספה רבת העם לפני ההצבעה וקרא לאנשי שלומו: „אין דבר, הקולות יחדלון!״ (שתי המלים האחרונות בעברית, כמובן).

בסוף ימיו רכש יער גדול עם כמה מנסרות בו בסביבות העיר בוברויסק בפלך מינסק. משם חזר לקרלין, כשהוא מובל כבר למנוחת עולמים.

לשבעת ימי האבל התאספו בפינסק כל בניו — שמונה או תשעה במספר. בשבת הלכו כולם להתפלל לבית המדרש של הסבתא חיה לוריא, ותפשו את כל הצד הימני של קיר „המזרח״.

לא אחד הקשישים מן המתפללים שם קינא בו — בארה לוריא, באמרו בלבו: אשריך וטוב לך. אשריך בעולם הזה וטוב לך גם אחרי מאה ועשרים שנה. אין לך צורך ב„אומר קדיש שכיר״ ואין צורך לחפש אחרי יהודי כדי לצרפו ל„מנין״.

בני משפחת לוריא התחתנו במשפחות ידועי שם, כמו אלישברג, שמחוביץ, זוסמן, הלפרין, לנדאו (ממוצא ה„נודע־ביהודה״), וואהל (צאצא שאול וואהל, שהיה לפי האגדה מלך פולין לילה אחד) ועל פי רוב בינם לבין עצמם.

משפחת לוריא היתה לגאון ולתפארת לבני עמה במשך דורות בכל מקומות מושבותיה. כיום לא נשאר ממנה אף שריד לא בפינסק ולא בווינה. צאצאי המשפחה התגלגלו למדינות שונות: קנדה, ארצות הברית, אפריקה הדרומית ועוד.

א. שטילרמן

הזמנה לחגיגת „חתונת־הכסף״ של משה ומרים־לאה לוריא

על ר' דוד'ל קרלינר

כשבאתי בימי הסליחות של שנת תר״ס מסלובודקה לקרלין ולמדתי בבית הכנסת הקטן של הרב, שהיה בחצרו, גם בלילות — כמנהג בני תורה בימים ההם, הניעה אותי סקרנותי להסתכל ולראות, מה עושה הרב. מצאתיו לומד בעמידה במשך כל הלילה, אם כי היה אז בן 72. כוח שקידתו היה נשגב מכל בינה. בליל שבת אחד הגיעה לאזני של השמש ר' נתן אנחה, שיצאה מפי הרב. הוא מיהר לשאלו, אם אינו מרגיש בטוב. הרב ענה לו: וכי איך אפשר לו ליהודי, שירגיש בטוב, אם במשך לילה שלם אי אפשר יהיה לעיין בספר, לאחר שהנר כבה. מיהר השמש אל השבת־גוי, והלה פתר את הבעייה...

✶

עם כניסת הקוזקים בזמן מלחמת העולם הראשונה קמה מהומה גדולה בעיר. כל שומר נפשו מיהר להיחבא, אך ר' דוד'ל המשיך בתלמודו כרגיל. פניתי אליו ואמרתי לו: רבנו, אנו נזקקים לרחמים, כי מהומה גדולה בעיר. השיב לי הרב: „אני מקווה, כי הכל יהיה בסדר ויתקיים בנו המקרא „וגנותי על העיר הזאת למען דוד עבדי". הרגשתי, שהיא מכיר בזכות תורתו.

ואכן, לא קרה מאומה בעיר והכל היה בסדר.

✶

רב אחד אמר עליו בבדיחות הדעת, שהספרים, שהוא חיבר, גבוהים ממנו. אכן קטן קומה היה ר' דוד'ל, אך ענק הרוח. בקשר לנמיכות קומתו מספרים: כשר' דוד'ל התקיף בצעירותו את הגאון ר' דוד טבל והטיח נגדו דברים בתקיפות הדעת, אמר עליו הגאון רד״ט: אם יגדל בתורה, יהיה איה״ש גאון בתורה, אבל בתקיפות הדעת יהיה גאון, אפילו אם לא יגדל. וכיוון שקללת חכם, אפילו באה על תנאי, היא „כשגגה היוצאת מלפני השליט", התקיימו המלים „לא יגדל", שיצאו מפי רד״ס, והוא נשאר נמוך־קומה.

✶

כשחלה בשנת תרס״ח, הביאו אליו את הפרופסור ברנוב־סקי מוורשה. משׁשאלוהו אם העובדה, שהרב מרבה בלימוד התורה וממעיט באכילה, אינה מזיקה לבריאותו — השיב הפרופסור: אדרבא, מיעוט האכילה גורם לו לאריכות ימים, כי מצב גופו מחייב זאת. תמיה אני, שהוא ידע לסגל לעצמו שיטה, המתאימה לצרכיו. אף דבר זה, שהוא מרבה בתורה, אינו מזיק לו, כי הרי יש לו הנאה מכך, והנאה זו אף היא גורמת לאריכות ימים ולבריאות.

✶

ר' דוד'ל נחשב בעיני הרבנים בדורו כמשכיל, כי הוא גם ידע שפות אחדות והיה מצוי אצל ספרותן. אך באסיפת הרבנים, שהתקיימה בשנת תר״ע בפטרבורג ואשר בה נבחר כנשיא הכבוד שלה, הביע דעתו נגד הרבנות „המשכילית" וטען, שהקהילות צריכות לבקש להן רבנים בנוסח הישן ולא מהמשכילים.

✶

כחדשיים לפני הסתלקותו התחיל חש בעיניו, והצטער על כך, משום שהמחלה הפריעה ללימודיו. ביום ו' בשבט תרע״ה, כחודש לפני פטירתו, נכנסתי אליו לבקרו ושאלתיו: „מה שלום רבנו?" הוא השיב לי: „אני סובל ממחלה, שאין להגיד עליה ,לא עליכם', כי כל אחד רוצה להזקין... אך הנובע ממחלה זו גרוע יותר מהמחלה עצמה, והרי זה חולשת הראייה. קשה לעיין בספרים ואין במה לבלות את ימי הזיקנה". בסוף אמר לי: „אני מרגיש עצמי שבור. הגעתי לשנת פ״ח לחיי ואני חושש מהכתוב ,הפח הנשבר'". השבתי לרב בסופו של פסוק: „ואנחנו נמלטנו. עזרנו בשם ד'".

הרב אהרון ביגון

ספריית א. פרידלנד ור' דוד'ל

בקונטרס על משה אריה לייב פריד־לאנד וספריתו המפורסמת מספר אבר־הם יצחק כ״ץ על חליפת מכתבים שהיתה למ. א. ל. פרידלאנד עם רבה של קרלין הרב דוד פרידמן. מ. א. ל. פרידלאנד היה בן למשפחה מסועפת, עתירת נכסים ובעלת מעמד מושרש בחיי היהדות והדת (נולד בשנת תקפ״ו). הוא בא בכתובים עם מרביתם של גאוני הדור בשאלות העומדות ברום עולם היהדות. היה מפורסם כנ־דיב, עסקן וגומל חסדים. היה המליץ בין הרבנים להכנסת ה„השכלה" במש־כנות התורה ועל נושא זה החליף מכתבים עם גדולי הרבנות בזמנו. במ־יוחד נודע על ידי אוסף הספרים — יותר מ־14 אלף ספרים ממבחר ספרי ישראל — שהפקידם למשמרת במו־זיאון האזיאטי אשר על יד האקדמיה הקיסרית למדעים ברוסיה. כשנתפר־סמה הידיעה ב„המליץ" על החלטתו של פרידלנד למסור את ספריתו הע־שירה והחשובה לאוצר המלוכה בפטר־בורג — נדהמו כל יודעיו ומכיריו ות־גובות נזעמות החלו זורמות אז למ־ערכות העתונים ולפרידלאנד בעצמו אשר הוכיחו אותו על מעשהו זה. היו שראו בהחלטתו בגידה בעם היהודי או התכחשות לערכי הרוח והתרבות של העם היהודי.

הרב ד״ד פרידמן, רבה של קרלין, היה האחד והמיוחד, אשר יחד עם הבעת צער ועגמת נפש על צעדו של אריה לייב פריד־לנד לא שפך עליו קיתונות של בוז אלא ביקש להבין כי צעדו של פרידלנד

חייהם והשפיעו הרבה איש על רעהו. בקשר לחרם, שהכריזו רבני ירושלים על י. מ. פינס, פירסם אז ר' דוד פרידמן את חיבורו „עמק הברכה", בו יצא באופן חריף נגד ה„רבנים השחורים" ונגד זכותם להטיל חרם על מישהו.

אחרי מותו של ר' שמריהו לוריא (בשנת 1867) עלה ר' דוד פרידמן על כס־הרבנות בעיר הקטנה קרלין, פרברה של פינסק. בעיירה השקטה יכול היה להמ־שיך בעבודתו ופה נשאר לכל ימי חייו. לביתו הקטן התחילו לעלות לרגל מכל קצות העולם, כי ראו בו את האוטוריטה הגדולה ביותר בדורו. שמו נתפרסם גם בקרב המוני העם הפשוטים בכינוי העממי והלבבי „ר' דוד'ל קרלינר". ר' דוד'ל — מחמת קומתו הקטנה, המיניאטורית וכן גם על יחסו הנלבב, האבהי לכל אחד מבני העם, שבא לבקש ממנו עצה ונחמה.

הקהילות המפורסמות ביותר השתדלו בכל האמצעים למשכו אליהן שישמש רב אצלן, וביניהן קהילות גדולות כמינסק או וילנה, שזה דורות לא זיכו אף אחד בתואר „רב", ושאפו לכבד בתואר זה את הגאון.

ר' דוד'ל קרלינר לא היה רק איש הספר, הזר למציאות, שאינו יודע על הנעשה בעולם הגדול, הזורם מאחורי תריסי חדרו הקטן, בו היה מבלה יום יום 18 שעות ביממה, בהשכימו קום עם שחר ובהתחילו את יומו בתפילתו החרישית.

הוא התמסר בלב ונפש לתנועת חיבת־ציון שהתחילה להכות אז את שרשיה הראשונים. הוא כתב בהתלהבות על התנועה החדשה בעתוני הזמן כמו „הלבנון" (בשנת תרל"ו) בתמכו בה באוטוריטה הרבנית הגדולה שלו. הוא קיים חליפת־מכתבים עם ראשי המדברים של חיבת־ציון, עם ר' צבי קלישר, אליהו גרודיצר ועוד. הוא השתתף בועידת קטוביץ, שבה נטל חלק יחד עם הד"ר ל. פינסקר בנשי־אות. היה פעיל, עורר מחשבות והציע הצעות, שעד היום לא איבדו את ערכן; הוא הכניס לתנועה הציונית, הצועדת את צעדיה הראשונים, מבקיאותו ומיסודיותו של למדן. כך, למשל, דיבר אז על ההת־ישבות בעבר הירדן ואף העלה את הרעיון על ייסוד בנק עממי, שיוציא מניות שוות לכל נפש ליישוב ארץ ישראל — דבר שמצא אחר כך את הגשמתו בהקמת „אוצר התישבות היהודים".

גם בשנים מאוחרות יותר, כאשר חיים ויצמן היה גימנזיסט צעיר והיה עושה בחברת „חובבי ציון" בפינסק, היה ביתו של הרב מקרלין בבחינת מרכז לנוער הפעיל. מקורבים שונים של הרב התחילו אחר כך למסור לו אינפורמציה כוזבת ומסולפת על הציונות ועל תנועת „חובבי ציון" וגרמו על ידי כך להתרחקות מסו־יימת של הרב ולהתנכרותו לתנועה, אך בתולדות תנועת „חיבת ציון" תישאר, למ־רות הכל, לנצח דמותו של סגן היו"ר בועידת קטוביץ, שעזב את חדרו השקט וספריו על מנת ליטול חלק בתנועת הגאולה, ששאפה להקים מחדש מולדת לעם היהודי בארצו הקדומה.

לא פחות מעניינת מאשר דמות הלמדן, בעל האוטוריטה התלמודית הגדולה ו„חו־בב־ציון" — היא אישיותו של ר' דוד'ל.

אורח חייו היה פנומנאלי: יום העבו־דה שלו היה 18—19 שעות, ללא שינה, כמעט ללא אוכל. השכים קום הראשון בבית, עוד לפני קריאת השכוי, בחורף ובקיץ; בעצמו פתח את התריסים, הדליק אור והתחיל בעבודה, וכך — במשך עשרות שנים. היה מעשן נלהב, שאינו מוציא את הסיגריה מפיו, ובהתעטרו לגמרי מן העולם הגלמי הסובב אותו היה מתעמק במשך שעות רבות בעולמו הרו־חני, אפוף עשן הסיגריות.

פניו המופלאים ביפים המיוחד, המבי־עים התלהבות יוצאת מן הכלל, ידועים לרבים. הם מפארים ספרי ילדים, קלועים בשערי אלבומים, ורבים ראום עשרות פעמים מבלי דעת את מי הם רואים. זוהי תמונתו המפורסמת של א. לילין „מאור הגולה" שצייר אותה על פי התמונה שקיבל מ„בעל מחשבות", אחי כלתו של ר' דוד'ל. התמונה צולמה מהרחוב, מבלי ידיעתו של הגאון הגדול, בזמן שישב שקוע במחשבותיו, הביט בעיניו הפקוחות לפניו מבלי לראות את הנעשה סביבו.

שנות המלחמה הקשות כיבו את האור הטמיר של הנשמה הגדולה, שנלחמה על קיומה בגוף החלש. מבוהלים ומיואשים מהאסון המתרגש לבוא היו המונים מש־כימים לביתו ומחפשים נחמה בניגוניו המשקיטים. מכל קצות רוסיה הריצו אליו אלפי חילים אומללים מכתבים, וביקשו את ברכתו, בטרם יישלחו לחזית. כל מי שהיתה לו האפשרות לכך, היה בא לקרלין לקבל את ברכתו של האדם, שהעריצוהו כאיש קדוש. זה הרגיז אותו לעתים קרו־בות ואף גרם לו צער. לבו ה„מתנגדי" לא השלים עם ההערצה שמגלים ביחס אליו כמו לרבי חסיד. אך הוא הרגיש, עד כמה היתה פוגעת מלה חריפה ביהודי המיואש בסגין הצבאי, והיה מעניק להם את ברכתו היוצאת מן הלב.

בשנת המלחמה האחרונה נפטר בהג־יעו לגיל 87. הוא לא יכול היה להתגבר על ים־היסורים, שפרץ גם אל תוך כתלי ד' אמותיו השקטות. קברו בבית העלמין הקרלינאי הוסיף למשוך אליו את כל אותם האנשים האומללים, הצמאים לדברי נחמה, כפי שמשך ביתו בחייו מכל קצות העולם את הצמאים למלה חיה וקדושה.

מפעל חייו לא זכה לראות את אור העולם, ואלה שזכו להימצא קרוב לו ולשמוע את הדברים השקטים בשעת תפי־לת הערבית שלו, יכלו להבין ולהרגיש את הכאב, שהיה טמון במילים, שחיבר בעצמו ושילב לתוך תפילת הערבית שלו, כשהוא מבקש מריבונו של עולם כוח „להדפיס את כתביו ולפרסמם בכל תפו־צות הגולה".

הוא הרגיש, כנראה, את הפחד מפני העובדה, שמפעל חייו הארוכים והיוצ־רים יישאר חתום ונעול בין ארבעת הכת־לים, שמתוכם נטל מלאך המות את נש־מתו...

ד"ר ש. פרידמן־אלישיב

הרב א. ביגון / ברוך הלוי אפשטיין

ר' ברוך אפשטיין ז"ל, נולד בשנת תר"כ לאביו הגאון ר' יחיאל מיכל הלוי, אב"ד דעיר נובוהרודוק. עוד בילדותו הצטיין בכוח זכרונו וביושר הגיונו. בהיותו בן שבע, היה מפליא בבקיאותו בכל כתבי הקודש. כשהגיע לגיל שתים עשרה, הצטיין כבר בגמרא בחריפות ובבקיאות. אז שלחו אותו לישיבת וולוזין והיה בפיקוחו של דודו הנצי"ב (נפתלי צבי יהודה ברלין). הנצי"ב היה אחי אמו ואחר כך נעשה גם גיסו, כי נשא את אחותו. הנצי"ב היה ראשה של הישיבה הגדולה והוא לא הסיר עיניו מר' ברוך. מדי חודש בחדשו דרש ממנו דו"ח מפורט ממה שלמד במשך החודש ואחר כך התווה לו תכנית לימודים לחודש הבא. היה תוהה על קנקנו בעניינים שלמד, גם התעניין בעניינים הגשמיים, אם הוא מפיק רצון מאכסניא שלו? אם הוא מוצא די צרכו בעיתו ובזמנו? אם אינו מרגיש מחסור בבגדים? מי הם חבריו באכסניא ובישיבה? ולאחר תקופה של שנתיים ומחצה קראו אותו מבית אביו לבוא לחוג אתם את חג הפסח, ובעברו דרך מינסק, נזדמן לו להיפגש שם עם הגאון רבי יוסף דב הלוי מבריסק והיה לו משא ומתן בפלפולא דאורייתא עם הגאון הנ"ל והקשה לו שתי קושיות חמורות, והגאון ר' יוסף דוב אמר לר' ברוך: קושיות חמורות הקשית, הראויות לעמוד בשורה אחת עם קושיותיו של הגאון רבי עקיבא איגר. בימי בחרותו התיש כוחו בתורה במידה מרובה כל כך, עד שדודו הנצי"ב דאג לבריאותו ושלחו לווילנה לנוח חודש ימים. על העת ההיא כותב ר' ברוך בזכרונותיו ומעיד על עצמו, שלמד בשקידה אמיצה בכל כוחו והיה שקוע בלימודיו לילות כימים, עד ששכח עולם ומלואו. קרה פעמים רבות, כי בלכתו לישון לא פשט את בגדיו ופעמים מרוב יגיעה היה נופל על המיטה באפיסת־כוחות. בשנת תרל"ח, כשברוך הגיע לגיל שמונה עשרה, קיים את מאמר חז"ל: „בן שמונה עשרה לחופה" ונעשה חתנו של הגאון רבי אלעזר משה הלוי אב"ד דפינסק. כל בני משפחתו של ר' ברוך וכן גם ר' אלעזר משה נתאכזבו. כולם קיוו לראותו במשך הזמן יושב על כיסא ההוראה בעיר גדולה, כפי שראוי לאיש בעל כשרון גדול בחכמת התורה ובדרכי ההוראה, ונצר למשפחת רבנים. רבי אלעזר משה קיווה שרבי ברוך יהיה ממלא מקומו אחריו.

ר' ברוך לא קיבל משרה של רבנות ושתי סיבות גרמו לכך: סיבה אחת, מפאת מצבו הדחוק נאלץ בצעירותו לחפש פרנסה ולפנות אל עולם המעשה. סיבה שנייה — משרת הרבנות היתה שנואה בעיני ר' ברוך. הוא היה אומר: כשם שאין אני רוצה להשתרר על אחרים, כך אינני רוצה להיות משועבד לאחרים והרבנות יש בה שתיים: שררה ושעבוד כאחד.

לאחר זמן כשרבי ברוך היה מנהל פנקסים בבנק הפינסקאי והיו לו עוד עסקים שונים, נזדמן לו לרגל ענייניו להיות בוולוז'ין. דודו הנצי"ב הביע בפניו צערו וצער המשפחה כולה, על כי נכזבה תוחלתם לראותו מוכתר בכתר רבנות. ר' ברוך התנצל לפניו באמרו, כי רק מצבו הדחוק הניעו לקפוץ מעולם אחד לעולם אחר. ויאמר לו הנצי"ב: הבטח לי, לכל הפחות, שלא תזניח את כל עמלך בתורה ולא תשכח את כל הרכוש, שרכשת לך, ותקבע עתים לתורה, לא כתורת בעלי בתים לצאת אך חובת הלימוד, כי אם לעתים קרובות להתעסק בה בעיון, וכן תקיים את המאמר: „אהב את המלאכה ושנא את הרבנות", כלומר: אהב את מלאכת הרבנות היא ההתעסקות בתורה ושנא את הרבנות — היא משרת הרבנות. ר' ברוך הבטיח, אך הנצי"ב לא הסתפק בהבטחה, ודרש ממנו הבטחה בתקיעת כף, שישתדל להעלות על הגליון מה שיחדש בדרך לימודו וידפיס את דבריו וזה ישמש לו לכוח המושך לעסוק בתורה גם בעתיד. ר' ברוך תקע יד והעסק נגמר. אחר גמר העסק הזה בין ר' ברוך לדודו הנצי"ב עברו שנים אחדות, ובמשך השנים כתב ר' ברוך הרבה ספרים: מהם תלמודיים ומהם ספרותיים, ועל כולם ספר־הענק „תורה תמימה", הרב בכמות ועשיר באיכות, אשר נתקבל באהבה בכל העולם ונחשב לספר העם. הנצי"ב הספיק לראות שני כרכים מאותו ספר בעודו בכתובים וישמח מאד עליהם וישק לר' ברוך על ראשו ויאמר: ברוך ד', אשר נתן נוחם לנפשי הנלאה ולרוחי הנכאה (זה היה מיד לאחר סגירת הישיבה) בבן יקר ותלמיד מקשיב כמוך, וכמוך ירבו בישראל. ספרי „תורה תמימה" מאחדים תורה שבכתב עם תורה שבעל פה, כי דרשות חז"ל על פסוק אחד מפוזרות בהרבה מסכתות הש"ס ובספרא, ספרי תוספתא, מכילתא ואבות דרבי נתן. והמחבר אסף את כל הדרשות מכל המקומות למקום אחד בצד הפסוק, שעליו מוסבות הדרשות. נמצא הלומד את הפסוק מתורה שבכתב, לומד גם כל הדרשות, הנמצאות בתורה שבע"פ, והתורה היא תמימה. כשראה אביו של רבי ברוך בפעם הראשונה את החיבור הזה, קרא עליו את הפסוק: „תורה ד' תמימה, משיבת נפש". ז"א כשהיא תמימה ומאוחדת, אז היא משיבת נפש. בספרות התלמודית עוד לא היה ספר מסוג זה שיאחד את התורה באופן כזה.

רבי ברוך התחיל בחיבורו הגדול: „תורה תמימה" עוד בשנת תרמ"ו. העבודה הענקית הזו נמשכה שלוש עשרה שנה ונגמרה בשנת תרנ"ט. בשנת תרס"ג כבר אזלו הספרים מן השוק, ובשנת תרס"ד הופיעה הוצאה שנייה ונתקבלה באהבה בכל תפוצות ישראל.

נובע ללא ספק מתוך שיקולים כבדי הגות, או יותר נכון מתוך מניעים נפשיים ברו־רים, שלא על ידי דברי מחאה בוטים ודוקרים ניתן לעקור אותם משורשם. אולם גם אם מניעים אלו הם שרירים וקיימים למקומם ולזמנם, הרי ניתן ודאי לעקוף אותם בדרך רצויה יותר. על כן היתה בפיו, או יותר נכון במכתבו, של הרב פרידמן הצעה מעשית, להעביר את ספר־ייתו לירושלים.

מכתבו של הרב ד"ד פרידמן משמש תעודה אנושית נוגעת אל לב, של אדם היודע לחדור לנבכי הדעת וצפונות הלב. המכתב סוקר בקצרה את מעשיו הגדולים של אריה לייב פרידלנד במפעל־חייו של הקניית השכלה, ומעודד אותו בדרכים שונות ולוקחות לב. אף הבקורת שהוא מותח עליו בענין הספריה, היא בקורת של אהבה שאיננה באה מראש להוקיע את המעשה אלא למצוא את המניעים לכך ולהורות על דרכי פתרון אחרים להם.

במכתבו של הרב דוד פרידמן, נאמר בין היתר: „אם כי ידידי לא ידרוש את עצתי בזה, על כל פנים כאשר אוהב אנוכי לכבדו וחפצי בכבודו אשר יקר בעיני מאד וגם חפצי באשרו, מוצא אנוכי עצמי מחויב להגיד לכבודו אשר חס אנוכי על כספו ועמלו בזה". והרב פרידמן ממשיך ומסביר, שהרי ידוע שהספריה בפטרבורג היא סגורה בפני היהודים. דבר זה הן מונע מראש, כי תרומתו תוכל להביא תו־עלת לחכמת התורה או לספרות עברית „וישארו הספרים וחכמת מחבריהם סגור בחושך".

הרב דוד פרידמן לא רק מותח איפוא בקורת על מעשהו של פרידלנד, אלא יש בפיו הצעת ניחומין, שבודאי תסלק את הספקות, אשר היו קיימים בלבו לגבי מסי־רת ספרייתו לשאינם בני ברית. ואמנם ההצעה היתה מרחיקה ראות ומרחיקת חזון, ויש בה מהדי הזמן של התפעמות „חיבת ציון". הרב דוד פרידמן כותב: „אי לזאת עצתי אשר כבודו ייסד בית אוסף לספרי ישראל בירושלים עיר הקו־דש, תחת השגחת רבני ירושלים הספרדים והאשכנזים ביחד".

גם בתוך חיי הדיכוי, שהיו מנת חלקם של היהודים ברוסיה, מתגלים במקרים רבים החרות הפנימית שלהם. הרב דוד פרידמן מונה באומץ לב את המגרעות שיש בהחלטת אריה לייב פרידלנד למ־סור את הספריה למקום שהוא מסר אותה, והנה בכך עמל שוא וריק. אין לבנות את היהדות על ידי מסירת כוח ועמדה לשאינם בני ברית. הגוי הרוסי ישאר תמיד אויב ועויין את היהודי, גם אם הוא ית־פרק למענו מאוצרותיו. את היהדות ניתן לבנות על ידי האדרת כוחה הפנימי, ובעיקר על ידי כוחה הלאומי. ומכאן מת־פתחת מאליה הצעתו המפליאה ליסד את ספרייתו של אריה לייב פרידלנד בירו־שלים, שהחלה לתפוס יותר ויותר מקום בלבותיהם של אנשי תנועת „חיבת ציון".

בהגיון מעמיק וידיעה רחבה יורד הרב דוד פרידמן לפרטים ולפרטי פרטים על סדרי רישום הספריה, אופני השאלה, דרך רכישת ספרים, פיקוח וסדר, ובא שוב לציון בהדגשה, כי המקום הזה של הספריה הוא הטוב והנעלה ביותר, „יען בירושלים עיר הקודש סוף כל סוף מרכז היהדות לדתו ולאומו שם, והיו קודש לה' להוגים בתורת ה' וספרות העברית". בירושלים תוכל למצוא הספריה לא רק את תיקונה המהותי, שכן שם יהיו תמיד אנשים, אשר יעיינו בה ויהגו בה ותוכל לשמש את צרכיהם של היהודים ללא הגבלות, ללא איסורים וללא הסגות גבול, אלא שעל ידי ספריה זאת יזכה להקים ספריה כלל־עולמית שאין דומה לה לגדולה ולחשיבות. כי „והיה, כאשר כבודו יניח אבן היסוד למטרה זו, יתאספו הרבה, אשר להם אוצר ספרים ויודעים אשר בניהם לא ישמרו אותם, ימסרו הכל לבית האוסף הזה". כלומר, ספרייתו של אריה לייב פרידלנד עתידה לשמש אבן פינה, יסוד ובסיס לריכוזם של אוספי ספרים אשר יגדילו ויפארו את שם ישראל בכל העולם כולו.

כאדריכל מושלם, שאיננו רוצה להש־איר שום נקודה לא גמורה בתכנית הפאר של הבנין, כך אין הרב דוד פרידמן רוצה לפסוח על שום דבר ועל שום פרט הנוגע למימוש הצעתו. ברור כי כל ספריה דו־רשת תקציב, כדי לקיים אותה ולהחזיקה בהתאם לצורך. אבל ספרייתו של אריה לייב פרידלנד כאשר היא תועתק לירו־שלים לא תהיה זקוקה אפילו לכספו. בפיו של הרב דוד פרידמן ערוכה תכנית מלאה איך לכלכל את קיומה, איך להרכיב את ההנהלה, איך למנות את הפקידים, איך לקבוע את הליכות המוסד.

הרב דוד פרידמן מביע תקוה כי הצע־תו היא הצעה של כבוד ויקר, אשר יש בה משום הנצחת זכרונו של אריה לייב פרידלנד, הנצחה של נצח בעיר הנצח. ואין לו ספק, כי הוא חייב להעדיף הצעה זו על פני כל מחשבותיו האחרות, תהיינה נימוקיהן ככל שתהיינה, האומרות לו לכאורה למסור את ספרייתו לאוצר המ־לוכה.

מכתבו של הרב דוד פרידמן מצא מסילות ללבו של פרידלנד. תכנו לקח אותו שבי. המכתב הזה היה טוב בעיניו יותר מכל המכתבים האחרים, כי עצתו עצת חכם, אלא שהעצה אחרה את המועד.

אברהם יצחק כ"ץ

תשובת הפרופסור קוקובצוב

אל גביר התורה ופאר התושיה, איש גדול בדורותיו ותפארת חכמי ישראל ברוסיא, כהר"ר ברוך הלוי בן כהר"ר יחיאל מיכל הלוי אפשטיין נ"י.

הנה, הואלת ברוב חסדך לכבדני במכתבך הנעים, וגם לשלוח בתור תשורה את חיבורך הגדול ורב הערך המכונה „תורה תמימה", אשר אספת בו את דברי התלמוד ומאמרי המדרשים, הנוגעים לעניני חמשת חומשי התורה, להועיל בזה את כל אוהב ספרות ישראל ודורשיה.

ובראותי את ספרך היקר והנחמד, אשר באמת תאווה הוא לעינים, שמחתי אלי גיל, וששתי ואמרתי: „ברוך האלהים, אשר האריך ימי עד עתה ויתן לי לראות כדבר הזה, וגם ברוך ומבורך בעל המחבר, אשר נשאו לבו לעשות כספר הזה, ואשר עוד נדבה רוחו לשלוח לי אותו למתנה" ומי אנכי, הצעיר בעמי ובארצי, כי זכיתי למצוא חן בעיני בעל הספר, עד כי כבדני במתת אלהים זאת. ואעפ"י שאין לאל ידי לשלם את טובתך כהוגן אמרתי: לא אהיה כאיש לוקח ולא נותן, חלילה, ועל כן מיהרתי לאסוף את המאמרים הנפרדים, אשר כתבתי במשך איזו שנים על דבר ספרות ישראל בארץ ספרד וזולתה, והנני שולח אותם לך היום לאות כבוד ותודה. ואתה קח נא בסבר פנים יפות את מעט מזער זה, אשר הוא כאין נגד תשורתך היקרה.

מוקירך ומכבדך כרוב ערכך
פרופיסור פאול בן קונסטנטין קוקובצוב

סט. פטרבורג
14/11/1913

הרב א. ביגון

ספר

מְקוֹר בָּרוּךְ

יכיל קורות חיי אבותי וחיי אני, יחד עם

זִכְרוֹנוֹתַי מֵחַיֵּי הַדּוֹר הַקּוֹדֵם:

מחיי רבניו וחכמיו, סופריו ודורשיו, פרנסיו ועשיריו, ממעמד התורה והחכמה, ומחיי האומה בכלל.

יהי מקורך ברוך
(משלי ה', י"ח).

בארבעה חלקים.

יֻקְדַם לו מבוא גדול, בי"ד פרקים, אשר העירותי לתאר ארחות חייהם וסדרי למודיהם של חכמי ישראל בימי קדם, ויכיל חדשות ונצורות בספרות המקראית והתלמודית.

מאתי ברוּךְ הלוי עפשטיין, מפינסק,

מחבר ס' חומשי תורה תמימה וס' מקור ברוך לירושלמי, ועוד.

בהר"ם יחיאל מיכל הלוי עפשטיין ז"ל, מחבר ספר ערוך השלחן, ועוד; ונצר ממשפחה ספרדית, נושנה ונשאה, בְּנְבֶנְשְׂתִּי.

חלק הַמָּבוֹא.

ווילנא,
דפוס ר"ם, ה' תרפ"ח לפ"ק.

שער הספר „מקור ברוך".
מאמר מקיף על חידושי התורה של ר' ברוך אפשטיין — בכרך א' של „ספר פינסק".

יצירה ספרותית בזמן מלחמת העולם הראשונה

סבת עסקי בספרות כזו

מעודי לא חשבתי להתעסק בענין ספרותי כזה אשר בספר זה: לעורר תפקידים ישנים ולהעלות זכרונות קדומים ולחוק אותם בספר; כי אמרתי, כי לא ממלאכתי מלאכה זו ולא מתעודתי ענין זה. אכן, הזמן החותר חשבונות ישנים ובונה מסילות חדשות בהליכות עולם בכלל ובחיי אנשים יהודים בפרט — הזמן הזה הורה לי כי לכל עת, יגם ביחס מחשבתי זאת עת לכל ענין וזמן לכל מלאכה; ואף הראה לי לדעת, כי לא נפלאת היא מלאכה זו ממני.

ואספר סיבת ההוראה הזאת:

בימי מלחמת העולם בעירנו

אז, בתחילת שנת ה'תרע"ז(ו), ח' תשרי; (3/16 ספטמבר 1915) השנה השניה למלחמת העולם (הראשונה), כאשר צרו חיילי הגרמנים על עיר מגורי, פינסק, וילכדוה, ולתכלית מהלך המלחמה בעתיד מצאו לנכון לסגרה להעיר מארבע רוחותיה, ויעשוה כנזופה ובדולה מהעולם כולו „אין יוצא ואין בא", ונמשך המצב הזה קרוב לשלוש שנים, והחיים בתוכה נעשו מרים ועכורים, תוגים נוגים, שוממים ונרגזים עד מאוד; וכל איש אשר בתוכה נעשה כמו אובד דרך מבלי דעת אל מה לפנות בעניניו החומריים, ויותר מזה — בעניניו האצילים, כי השממון והתמהון עלו למעלה ראש, ופזור הנפש וסערת הרוחות ביחד עם היוקר המבהיל לצרכי אוכל נפש אשר הפיל אימים ומפלצת על כל התושבים הכלואים במצור — כל אלה עברו גבול דרכי החיים, וכשל כוח הסבל, ויהי „כל ראש לחלי וכל לבב דוי".

והכונת החיים בשלושת שנות העצור בפינסק ומכל אשר עבר על העיר האומללה הזאת במשך תקופה מרגיזה זאת, סידרתי וערכתי בחוברת מיוחדת, אשר קראתיה „מגילת פורעניות" או „פינסק קודם המלחמה ובתוך המלחמה", וכתבתיה בעברית ויהודית; אכן מפני סיבות שונות לא נדפסו עד כה.

ואז ראיתי ונוכחתי, כי להתעסק בספרות הגיונית עמוקה כאשר הסכנתי — לא זה המקום ולא עתה הזמן. כי „יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי"; ואחשוב לי על עסק ספרותי בענין קל ורפה, ויקביל אל מעמד הגוף ואל כוחות הנפש בימים ההם בזמן ההוא.

ובהיותי דן וחוקר על מחשבתי זאת ורואה בעיני את כל התלאה והפגעים הרעים אשר מצאונו — כמו מאליו עלה על דעתי זכרון ימי הדור הקודם עם שלותם ומנוחתם. ואקביל אותם לעומת הימים האלה, ימים של צער וחיים מרגיזים ושוממים ותשתוחח עלי נפשי ואומר: כדאי וראוי לתת לבני התקופה הזאת ציור נאמן מחייהם של אבותינו בדור הקודם, למען דעת ערך האבידה שאבדנו.

ובהיותי שקוע ושוקד על מלאכתי זאת, לאט לאט נאסף ונקבץ קובץ גדול בענין זה, בערך ובמידה שלא שערתי ולא סללתי, ויצא הספר הזה בתמונתו ובצביונו הנראה כעת לעיני הקוראים.

ובתקוה, כי תעלה עבודתי זאת לרצון לבני דורי זה, החילותי לסדרה ולערכה, וגם לצרפה ולשכללה עד הערך שידי מגעת ולואי שלא תכזבני תקותי זאת...

(מתוך ההקדמה לספרו „מקור ברוך", ווילנא תרפ"ח)

אם כי, כאמור לעיל, לא חשק ר׳ ברוך במשרת הרבנות, חשש בכ״ז פן ייאלץ לקבל עליו משמרת הקודש אף נגד רצונו, ומשום כך אחז את החבל בשני ראשיו: לא פרש מעולם המעשה, אך החליט בדעתו לבקש את גדולי הר־בנים ממכריו, כי יתהו על קנקנו בתורה ובהוראה ויכתירו אותו בתעודת „התרת הוראה״ („סמיכה״) ואחד מהרבנים הג־דולים ממכריו היה הגאון ר׳ יוסף דב, אב״ד בעיר בריסק, שהיה מכירו עוד מימי נעוריו. שבוע ימים היה בביתו של הגאון ר׳ יוסף דב ונשא ונתן עמו בדברי־ תורה והוראה, בדיני ממונות, בדיני גיטין וקידושין ועניינים שונים, ורבי יוסף דב הכתיר אותו בתעודת „סמיכה״ נהדרה. אחרי קבלת ה„סמיכה״ התחילו להציע לפניו מהרבה מקומות, „משרות רבנות״, אבל, כפי הנראה, קיבל ר׳ ברוך „תעודת סמיכה״ רק לעת מצוא, אבל כל זמן שלא היה הכרח בדבר — לא רצה לפרוש מעולם המעשה, ואכן לאחר זמן קיבל את הנהלת הפנקסים אצל הגביר ר׳ ליב שפיר, אך באותה תקופה חיבר את החלק הגדול ביותר מספריו. מספרים, שידע בע״פ את כל החשבונות של מאות פועלי שפיר, ואמר לכל פועל כמה מגיע לו בדיוק מבלי להביט בפנקס. כוח תפיסתו היה כל כך גדול, שמלבד עסקיו בעולם המעשה ועבודתו הגדולה בעולם התורני והספרותי היתה ידו נטויה גם בפעולות לטובת הכלל. בשנת תרע״ג (1913), בעת שעמ־דה כנסת ישראל לפני כס משפט בעיר קיוב והתגוננה מ„עלילת דם״, קמו חכמי הנוצרים המופלגים בתורת ישראל ובספ־רותו, הפרופיסורים פאול קוקובצוב ויואן טרואיצקי והגנו עלינו ממשטינינו בנפש. כל לב יהודי היה מלא רגשי תודה לה־פרופיסורים ישרי הלב האלה. אז קם רבי ברוך וערך לשני החכמים מכתבי תודה, בשמו ובשם עמנו, על כל הטוב, אשר גמלונו ובכדי שיהיה אות זכרון ממשי לאות תודה, שלח לכל אחד מהם חומשי „תורה תמימה״. הפרופיסורים הנזכרים כיבדו את ר׳ ברוך בתשובתם ביחד עם ספריהם הם, שכתבו בספרות ישראל. הפ־רופיסור קוקובצוב כתב את מכתבו בעב־רית, ורבי ברוך מצא לנכון לערוך את מכתבו אליו בלשון פיוטית, כרצון לומדי שפות עתיקות וחוקרי קדמוניות.

העתק מכתבו של רבי ברוך אפשטיין אל הפרופיסור פאול קוקובצוב בעיר הבי־רה פטרבורג:

„ראש לנבונים ואב לחכמים
בתורת וספרות עם קדומים,
אוצר בלום מכל כלי חמדה;
ממקרא ממשנה מהלכה ואגדה,
בנגלות ובסודות
מבין חידות.

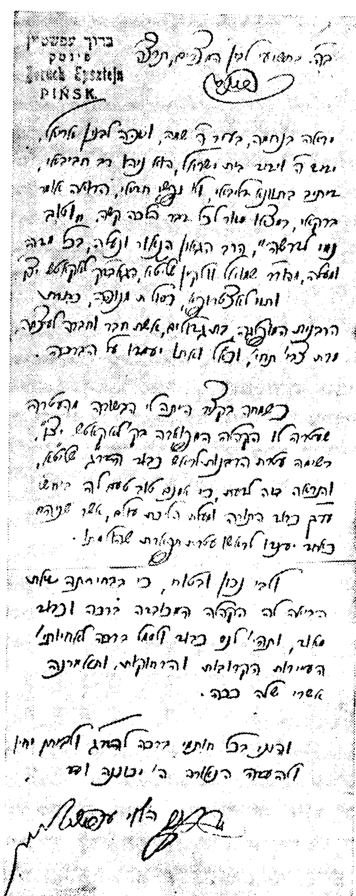
אחד מיוחד בין חכמי בתי המדרש לחכמות גבוהות בק״מ פטרבורג
פרופיסור פאול בן קונסטנטין קוקובצוב
נרך יאיר ככוכבים מאירים בשמים טהורים!
שוכן מעונה, שלומך יענה
בכל עת ועונה, ורעה אליך לא תאונה.

כנוגה ברק השמש אחר ימי ערפלי עלטה הופעת אתה, גאון החכמים, זה ימים מספר, ימים של צער, בקיוב העיר, להגן עלינו, עם ישראל, ממשטמת בעלי חצים, חץ שחוט לשונם, וקבר פתוח גרונם, אם כי אין להם חלק ונחלה, בתורת ישראל הסלולה, לא בהלכה ולא באגדה, לא במשל ולא בחידה; וכל אונם והונם, נחלתם וקנינם, רק אוסף אמרים, רצוצים ושבורים, וטחים אותם טפל בדברי בורות וריקות, בוקות ומבולקות, ובשגיאות וזדוניות, ובשיבושים באושים, שר־אלים ודורשים, מקראות בריאים ועושים אותם לחולאים, ומשימים שקר ברוח הנביאים, כורכים את המקרא ועוטים אותו בדבר שלא הי׳ה ולא נברא, וכתבם ולשונם, כאחד המונם, מכסים פניהם חרולים, חלולים חלולים, בלא הגיון ובלא צחות, כאחד הרקחות והטבחות, בשפה חרופה ובלשון חצופה, בקול דברים, ובעדות שקרים, מלחשים לחשים, להטיל מום בקדשים; ובעוד הם מתטהרים ומתקדשים ומכסים רוע לבם בעשרה לבושים, חורשים רעה במלא הסאה, וכותבים מרורות מיד ולדורות, להבאישנו בעיני עם הארץ ולהסב לבם לשואה וקרץ ומסבבים לנו תוגות נוגות שונות ומשונות, עד שהאחרונות משכחות את הראשונות. ואתה בגאון חכמתך השפלת גאון אבירים, וברוחב תבונתך מחצת רהב אדירים; ועל כי בכל חכמה ומדע ידך רודה ועמדת על סודה — על כן כל אמרותיך טהורות וכל הוכחותיך ברורות ודבריך דברי אמת ניכרים, מאירים לארץ ולדרים; ועתה, אתה ברוך ד׳, ברוך אתה לשמים, וברוך טעמך, טעם חכמים ונבונים, על עמדך בפרץ לימין עם עשוק ורצוץ, עם ישראל הנדכה והנענה תחת יד מציקיו ומעניו, ואף נתת כבוד לתורתו ולדתו, בגלותך מעליו חרפת מחרפיו בעלילה בזויה ומתועבה כדרישת דם למטרה דתית, אשר אמנם יותר מן שגעון מוחלט אין לכנותה, ואשר לחפש ולתור אחריה בספרות ישראל, הנגלית והנסתרית הוא בערך החיפוש לספרי חשבון כאלה, שאמרו, כי שתיים פעם שתים הן חמש. וזאת הברכה המובאת לך, חכם החכמים, ממעמקי לב עם ישראל: מאה ברכות, אלפי שלומים, ורבבות טובות יזלו עליך כמים מעונני שמים והיו ימיך לאין מספר ואשרך וטובתך לא ימד ולא ייספר וחסדך מאתנו עד עולם לא תופר!

ולאות תודת יחיד ממני הכותב — הואל נא לקבל ברצון את ספרי, אשר כתבתי — הוא ספר „חמשת ספרי התורה״ המכונה „תורה תמימה״, ועניינו: אחדות תורה שבכתב עם תורה שבעל פה ובלשון המדינה״.

בכל רגשי כבוד ויקר

פינסק, 30.10.1913 ברוך הלוי אפשטיין״

מכתב של הרב ברוך אפשטיין לרב שמואל וולקין, לרגל הכתרתו כרב בעיר לוקץ׳

בית פיינשטיין בפינסק

אחת מן המשפחות שיצרו היסטוריה בפינסק, השתתפו בעיצוב דמותה והאצילו מרוחן על הקהל סביבן, היתה משפחת פיינשטיין.

הערך הראשון הוא תורה — הלמדנות הליטאית, הבקיאות בתלמוד ובנושאי כליו ובצידה החריפות — הביקורת של היהודי הליטאי הפיכח מאסכולה של הגאון מווילנא וישיבת וולוז'ין. תלמיד אסכולה זו היה ר' אריה דוד פיינשטיין. ממקורביו של הגאון המשכיל אב"ד דפינסק ר' אלעזר משה הורוויץ היה כל ימיו. לפניו היה מופיע כ„טוען". בימים ההם היו מביאים אף דיני ממונות לא לפני בית דין של עכו"ם, אלא בפני בית דין של ישראל, ה„טוען" מילא תפקיד של פרקליט בפני הרב דמתא. ולשמש „טוען" בפני הגאון ר' אלעזר משה הורוויץ לאו מלתא זוטרתא היא! כי חייב היה ה„טוען" להיות חריף ובקי במכמני הספרות התלמודית.

הערך השני היה הפצת תורה ומוסר בעם. ר' אריה דוד היה אחד המטיפים הנכבדים והנעלים בפינסק בסוף המאה שעברה ובראשית המאה הנוכחית. החכם יעקב גולדמן (מחבר הספר „ילקוט ארץ ישראל השלם" ועוד) כותב ב„המליץ" על „הרב המטיף המשכיל ר' אריה דוד פיינשטיין שהספיד את הרב ש"י פין, ובדברים נמרצים ונשגבים תיאר מעלות המנוח ופעולותיו הנעלות בשדה הספרות ברעיון הישוב"...

בר אבהן, בנו של אריה דוד הוא מורי ורבי ר' אברהם אשר ז"ל. תולדות חייו הם ההיסטוריה של פינסק במשך כארבעים שנה. חייו מסמלים את התפתחות המחשבה היהודית, כשהוא עצמו לוחם במסירות נפש כחלוץ להתפתחות זו.

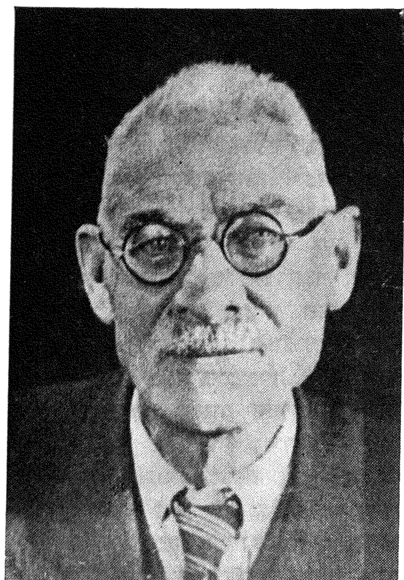
תרבות ישראל לכל גילוייה היתה משאת נפשו. כבר בשנת תר"ן (1890), כשנוסדה בפינסק האגודה המפורסמת „שפה ברורה" להחייאת השפה העברית כשפת הדיבור, נמנה עם חבריה — והוא אז עדיין צעיר לימים. נוסף לתלמוד ומדרש, אשר למד בבית אבא, היתה נודעת ממנו חיבה יתרה לתנ"ך, לדקדוק ולספרות ההשכלה והתחייה. בתקופת המאבק ל„חדרים המתוקנים" היה פיינשטיין בין היוצרים והלוחמים לחינוך הלאומי בפינסק להלכה ולמעשה. בשנת 1902 פירסם ב„פינסקער שטאָט־לוח" מאמר ביקורת חריף על מצב החינוך בעיר ודרש תיקונו הן בנוגע לתוכנו והן מבחינה פדגוגית. אף להתפתחות הגופנית דאג. במאמר זה דרש, כי שפת ההוראה תהיה עברית ועיבד תכנית מפורטת של הלימודים בבית הספר למשך שנים רצופות, בה שילב לימודים, הדנים בבעיות חיי עולם של עמנו וצרכי חיי שעה של הפרט. כדי להגשים את רעיונותיו פונה פיינשטיין בעצמו להוראה ומקים דור של תלמידים.

כשנתגלגלתי לאחר שנים לגרמניה ושמעתי הרצאות על פירושים למקורותיו ההיסטוריים של התנ"ך מפי הפרופסור פרלס באוניברסיטה בקניגסברג, נזכרתי בביאורים, ששמעתי מפיו של פיינשטיין בימי נעורי. אין זאת, שכבר בימים ההם היו נהירים לו המחקרים המדעיים של חכמי המערב. כל ימיו לא פסק פומה מגירסא.

הוא המשיך בהוראה בתקופת כיבוש פינסק על ידי הגרמנים במלחמת העולם הראשונה וכן בתקופת שלטון פולין. עייף ויגע מעמל ההוראה במשך כל היום היה מורה בערבים את בני דלת העם עברית במסגרת של קורסים להפצת תרבות ישראל ולהרמת קרנה, וזאת שלא על מנת לקבל פרס (בערבים היה עובד בנגרות כדי לגוון את סדר יומו והפליא לעשות במלאכת כפיים).

לפני עלותו ארצה הקים פיינשטיין וחידש את בית הספר המקצועי ההרוס וניהל אותו להכשרת הדור הצעיר לעליה לארץ: הכשרת הלבבות ורכישת מקצוע. הבית, בו הוקם בית הספר הזה, היה למרכז ציוני בעיר ופיינשטיין ניהל כאן — שלא על מנת לקבל פרס — את המשרד הארץ־ישראלי.

בחינוכו הדגיש פיינשטיין במיוחד שני ערכים, שהם שני עיקרים של ה„אני מאמין" שלו, והם: האמונה בנצחיות עם ישראל ובעליונות התרבות שלו (הנבואה, האתיקה בתורה, בתלמוד וכדומה) וברוח זו השפיע על תלמידיו. חדור הכרת ערכים אלה נשא פיינשטיין בגאווה את יהדותו. קלסתר פניו, קומתו הזקופה — והוא משכמו ומעלה — העידו על כך. כבר בימי נעוריו היה „חובב ציון" ולאחר מכן — ציוני נלהב בתקופה הרומנטית של התנועה. ליחה של ציונות רומנטית זו לא נס מלבו וכוחה לא תש למרות התמורות, שחלו בתנועה בהתגשמותה. עבודתו הציונית הצטיינה במסירות נפש כדוגמת עבודתו התרבותית. הוא היה בין ציוני פינסק, שעליהם נגזר מטעם המשטר הצארי להגלותם לסיביר, על אשר עסקו בהפצה הבלתי לגלית של דברי תעמולה לטובת הקולוניאל־באנק, ורק תודות למאמציו של ד"ר צ'לינוב נתבטלה הגזרה שיצאה מפטרבורג. לאחר מכן עמד פיינשטיין בראש התנועה בפינסק. היה ציר בקונגרס ציוני בקרלסבד ויושב ראש ההסתדרות הציונית עד עלותו ארצה בשנת 1924. בכתב הזכרון, נאמר: „במשך עשרות שנים עבדת עמנו בפינסק בתור מחיה השפה העברית, בתור ציוני חייל רגיל, בתור מנהל העבודה הציונית, מנהל המשרד הארץ ישראלי, בקהק"ל, בקרן היסוד ובכל העבודות הציוניות השונות. אתה היית תמיד הרוח החיה, המניעה את גלגלי המכונה של עבודת התחייה הלאומית בכל סעיפיה. בכל מקום הראית מרץ, מסירות נפש, לא חסת על עתך, לא שמת לב לצרכי משפחתך ולמצבך החמרי. הכל הקרבת על מזבח הציונות... הגנת על

א. א. פיינשטיין

יהודה קרני (וולובלסקי)

נולד בשנת 1884 בפינסק לאביו עזריאל וולובלסקי, סוחר אמיד, בעל יערות ובתי־משרפות־ליי״ש ועסקן ציבורי בעירו, ולאמו לאה בת יחזקאל לבית גולדברג מטרוסטיאני.

קיבל חינוך עברי מסורתי וכללי. למד בחדר וכן בבית אצל טובי המורים בעיר. בגיל י״ב התחיל לכתוב שירים ודברי פרוזה על נושאים תנ״כיים באידיש, רוסית ועברית. בשנת תרנ״ז נתפרסם ב„הצפירה״ שירו הראשון „בן ציון״ בחתימת יהודה וולובלסקי.

בשנת 1896, עם הופעת בשורת הציונות המדינית, ייסד בפינסק את האגודה „בני־ציון״, שמרדה בציונות הבעל־ביתית, שהיתה שלטת ברחוב היהודי, וקבעה לה דרכי פעולה משלה. אותה תקופה נפוצו שיריו (בטרם ראו אור בדפוס) בסביבה כולה.

כן עסק באותם הימים בהפצת הספרות העברית ברבים. מרצה על ענייני ספרות וציונות. קורא תנ״ך בפני בחורי ישיבה, שוקד על לימוד לשונות לועזיות וכותב סיפורים ומחזות.

בעת ההיא הוזמן ע״י הד״ר צבי ברוק מויטבסק, ולאחר־מכן ע״י הד״ר שמשון רוזנבאום ממינסק לעבודה ציונית והשתתף עמהם בהנהלת „הגלילות״ הציוניים. אז נמנה על חברי מפלגת „פועלי־ציון״ (הזרם הויטבסקאי) והשתתף כציר מטעם המפלגה בקונגרס הציוני הששי, בבזל. כמו כן נמנה עם צירי הקונגרסים השביעי והתשיעי.

בשנת 1906 בא לוילנה ומשם נשלח ע״י מוצקין לחקור את הפוגרומים בדרום רוסיה.

פירסם מאמרים ושירים ב„השלח״ (בעריכת ביאליק־קלויזנר). כתב מאמרים ראשיים ב„היום״ הוורשאי. כמו כן פירסם שירים ליריים באידיש, ב„ליטעראַרישע מאָנאַטשריפטן״ של ד. ברגלסון והשתתף גם בשבועונה הרשמי של ההסתדרות הציונית ברוסיה וכן כתב ב„העולם״. בשנת 1921 עלה ארצה ופירסם מאמרים שונים בעתון היומי „הארץ״, וב־1913 נכנס כחבר קבוע במערכת „הארץ״ ובמדוריו הקבועים עקב והשפיע על עיצובם של חיי החברה במולדת.

הרבה שירים שלו היו נפוצים מאוד באותה תקופה בארץ (לכמה מהם חיבר מנגינות הקומפוזיטור הידוע י. אנגל) ומושרים על ידי מקהלות וזמרים שונים. ספר שיריו הראשון „שערים״ פורסם בשנת תרע״ג, וביאליק העיד על ספר זה: „שיריו של קרני מלאים נפשיות עמוקה ומתחילתם ועד סופם הם כעין תפילה זכה של נפש בודדה וצנועה, המלאה רוח תוגה וגעגועים כבושים״. בשנת תרצ״ה פירסם את ספר שיריו השני „בשעריך מולדת״, ובשנת תש״ה הופיעו 2 ספרים נוספים שלו: „שירי ירושלים״ ו„שיר ודמע״. אותה שנה הוענק לו גם פרס ביאליק.

י. קרני נפטר בב׳ טבת תש״ט (3.1.49) בתל־אביב.

*

אדמת הורתו, גולת פולסיה, ניתנו לה כמה תיאורי שירה, ועיקרם — בהבלטת הניגוד בין שפעת היערות הפרוצה לרוב לקור ולאפלה ובין פינת הבית הכנוסה במעט חום ואורה. קהילת מולדתו ניתנו לה כמה תיאורי־חקר, ועיקרם בהבלטת הניגוד בין שני אגפיה, פינסק על נוסח מתנגדיה, וקארלין על נוסח חסידיה. אדמת ניגודים זו על נופה ורקעה חילחלה את נפש בנה־משוררה, שנלבט כמותה בין חומרה ורוך ונלחם למיזוגם, וציוני מלחמתו והישגיה הם, בעצם, ציוני שירתו והישגיה.

והיתה זו מלחמה כבדה וכפולת־חזית, כי שירתו נדרשה להלחם לעצמו גם בתחומה של שירת הדור, גם בתחומם של חיי הדור. בתחומה של שירת הדור — לפי גילו עשוי היה להימנות עם כת הריבעים של שירתנו החדשה, ואמנם האנתולוגיות שלנו, הסדורות לפי גיל המחברים, מקדימות אותו גם ליעקב שטיינברג וגם לז. שניאור, אך לפי אפיה של שירתו הוא מעבר לחבורה הקרויה בר־גיל בשם הפמליה הביאליקית. ולא קלה היתה ראשית־העמידה ועצם־העמידה מעֵבר לה, ביחוד במי שלא נתפתה לשתי הסכנות הקרובות — הגרירנות האפיגונית מזה והמרדנות האינפאנטילית מזה. והוא, יהודה קרני, ידע לעמוד בה — הוא נאמן לעצמו, לדורו, מבלי שתתעמם בו ההכרה של קודמיו כערכם, ושל הגדול שבהם כמלוא־גדולתו, ולא עוד אלא הוא יודע אף להאמן לו, על דרך הבריחה ממנו — אליו. נאמנותו זו עמדה לו להיות באבות השירה המודרנית שלנו, אשר עמהם נמנים בעיקר, איש איש ותכונתו — אברהם בן־יצחק, דוד פוגל, אביגדור המאירי וי. צ. רמון.

בתחומם של חיי־הדור — משברם הגדול, שביטויו הוא בעקירה מחיי־הגולה ובנטיעה בחיי־ארצנו, ניכר במובלט בשירתו ודרכה, הוא נפש־נפשה. שעל־כן המעבר מנגינה לנגינה הוא פה כאות־מעבר מעולם לעולם — כבר בו חרות בששון־מכאובות ובמכאובות־ששון המרחק שבין רוח שירת החמלה המהלכת ב„שערים״ ובין ריח שיר הקשיות הנישא ב„בשעריך מולדתי״, וחלל־המרחק הזה הוא כחלל־המאבק של תמורת־הדור, המתאכזר לעצמו וכובש את עצמו לתעודתו. ירושלים היא לשירה הזאת גם מופת גם מבחן ועל־כן היא בוחנת וחוזרת ובוחנת את עצמה לסלעי־נצחה של עיר־דוד.

כנשימת בינתיים בנפתולי־שירה אלה היו הפילונים הקטנים השקויים — ככינויו של כותבם — מזג טוב, הפזמונות המשועשעים, שירי־העם; כהפסקות־מרגוע בנפתולי־נפש אלה היה השיטוט בקרית־אביב, תיאור מזגה ומזגיה, גילוי פינות־החמד בסימטותיה והוקעת קצות־הכיעור בשווקיה, מסירות לנופה וצמחה, עציה ופרחיה, החרדה לעבריותה, טהרתה, אנרשיותה.

ועתה נדמה סערת־הנפתולים, שכך הקרב וחדלו רגעי־הנופש, אך עתה, כדברי שירתו, מחומת ירושלים וכתליה ירננו עצמיתיו הכלות לקראת המשיח.

דב סדן

דכי כי רבו הצדיק ר' שלמה מקארלין נהרג בלודמיר על קידוש השם, נטל ידיו, ברך ברכה „דיין אמת" והוסיף ואמר: מורי היה בחייו ומורי יהיה גם לאחר מותו עד יומי האחרון.

בניו: אפרים צור, איש הקיבוץ והמר־שב, רב המעללים, ומשה פיינשטיין, המ־שורר והמחנך, הם חוליה נוספת בשרשרת הזהב של משפחת פיינשטיין.

כידוע דרכה של החסידות לקבוע „שר־רש נשמתו" של כל אדם, וייתכן ולגבי פיינשטיין היו אומרים, כי בשעה שלימד סניגוריה על קהל ישראל בפני הליסטין למיניהם מבין הגויים, היה בו ניצוץ מנשמת הצדיק ר' לוי־יצחק מברדיצ'ב ובעשה שהביא מתוך הקרבת נפשו את קדושי ישראל לקבר ישראל וכתב „מגלת איכה" שלו ,היה בו ניצוץ מנשמת ירמיהו הנביא. ואני הייתי אומר: היה בו ניצוץ של היהודי הנצחי.

ד"ר ז. רבינוביץ'

אפרים צור (פיינשטיין)

הוא היה מבחירי הנוער בפינסק. הת־קרב ל„משמרת חדשה" שריכזה צעירים בני 15—16 ובלט ביניהם בהופעתו הנאה, ברשימות הפיוטיות, שהיה מפרסם בהז־דמנויות שונות בעלונים. זוכרני אגדה אחת מפרי עטו „הארמון שנחרב", בה ניתן ביטוי להלך־מחשבתו בימים ההם. אגדה זו נסתיימה בשורות אלו: „חסר בסיס היה ארמונך בעבר ולא יכול להת־קיים. עכשיו בנה בעצמך ארמון אחר תחתיו. באותיות המתות מצא תשובה לשאלות המנקרות במוחך. וכשתמצא — וייבנה ארמונך על בסיס חזק ומוצק, שאיש לא יוכל להרסו ויחיה לעולמי עול־מים". עליתו לארץ היתה הביטוי להחר־לטתו הנחושה „לבנות ארמון חדש".

אפרים עלה עם עוד 17 חברים. חלק מהם הלך לתל־אביב בהגיעם ארצה, ואילו החלק השני, ואפרים ביניהם, התארגן כפלוגה בגדוד העבודה, שנשאה את השם „פלוגה ע"ש קדושי פינסק". רבות התלבט אפרים, בטרם החליט על הצטרפותו לפלוגת העבודה, אך לאחר שהתחיל בחיי עבודה — עשה דרכו בהתלהבות יתירה. „אני מרגיש, כי הנני צועד בדרך הנכונה והב־טוחה. כל יום אני מתפעל יותר ויותר. זהו הנצחון הגדול" — כך כתב אז לי באחת מאגרותיו.

חדשים מספר עבד ב„קרית שמואל". נפשו הפיוטית התרשמה עמוקות מנוף הכנרת המרהיב, ובמכתביו לחברים הוא נותן ביטוי להתרוננות נפשו מנוף זה ומחיי העבודה המשותפים. לאחר שנס־תיימה העבודה בכביש קרית שמואל הח־ליט גדוד העבודה להעביר חלק ממחנה קרית שמואל לירושלים, לעבודת חציבה ברטיסבון. אפרים סירב לעלות לירושלים עם חבריו מפינסק ובחר ללכת לעין־חרוד —תל־יוסף. גם לאחר שהוחלט להקים את הקבוצה העצמאית ע"ש קדושי פינסק והחברים שהיו בגדוד בירושלים התאחדו עם אלה שהיו מחוץ לירושלים, המשיך אפרים לעבוד בעמק במסגרת „הגדוד", אך לאחר לבטים מרובים החליט להצטרף לחבריו — לקבוצת פינסק. הצטרפותו עוררה שמחה רבה בלב החברים ותסיסה רבה בחיי הקבוצה. הוא לא נתן לחברים לשקוע בדאגות יום־יום והיה מעורר במרץ רב את הבירורים בקבוצה על עתידה. הוא תבע, שהקבוצה תכשיר את חבריה לחיי חקלאות למען להבטיח את עתידה. מבוקשו ניתן לו — הוא נשלח להכשרה חקלאית במקוה ישראל וביזמתו ועזרתו סודרו אחר כך עוד חברים להכשרה במקוה. כאן נתבלט שוב אפרים בערנותו ופעילותו. הוא לא יכול היה לעכל את „המבט מלמעלה, החיוך המושלך כנדבה". הגיב על הופעות שליליות שונות של הפקידים במקום, וכן גם על התרפסות ותנופה מצד הפועלים.

אותו זמן עלתה משפחתו מחו"ל. אגב טיפולו בסידור המשפחה שלו בא במגע עם מוסדות שונים בתל־אביב, ולעתים היה נותן ביטוי עז להתרשמותו: „הוי, לו היה בכוחותינו לגרש את אלפי הצער־רים הבטלנים, השקועים בחולות תל־אביב, להכניסם למקומות היצירה הממ־שית ואת העיר העברית הייתי הופך למושב זקנים" — כך הוא כתב אלי בימים ההם. אך ברבות הימים שינה את דעתו על תפקידה של העיר בקליטת עליה, פיתוח תעשיה ומסחר. לימים הק־דיש הוא עצמו מכוחותיו וכשרונו לפיתוחה של עיר העולים אשקלון אשר נקרא לע־מוד בראשה.

אפרים היה איש תוסס תמיד. בכל אשר פנה חיפש את האמת, את השלמות. חיפושים אלה הביאו אותו תכופות לקונ־פליקט עם החברה.

הקבוצה לא איפשרה לאפרים להאריך את תקופת הכשרתו במקוה ישראל והוא נשלח עם קבוצת חברים־עולים חדשים בשנת 1924 לזכרון־יעקב. הוטל עליו להד־ריך את העולים החדשים. שמור אצלי מכתב שלו מזכרון, וכך הוא כותב אז: „עוד כיום אני מריח ומרגיש את ריח השדה — השדה ההוא שחלמתי עליו בגולה. עוד היום פועם הלב לקראת „הארץ" — אותה ארץ, שניתלו בה עיני החולמות בהיותי מרוחק ממנה אלפי קילומטרים. עוד היום הברה עברית, ודו־קא במבטא ספרדי, מעלה את רגשותי הילדותיים בהיותי חבר ל„פרחי ציון" — — — בד בבד עם כל פעילותי ומעשי היו כל נימי לבבי צועקים תמיד: חלילה לך להיות מנהיג ומפקד, שולט וגדול. תמיד מתפלל אני מי יתנני חבר פשוט ככל אחד" — — —

תחנה נוספת בחייו בארץ היתה — אילת השחר. לאחר שקיום הפלוגה בזכרון יעקב נתערער בשל מחלת הקדחת וקשיים אחרים, הוחלט, לפי הצעת המרכז החק־לאי, לעלות לגליל העליון, ובחנוכה תרפ"ה עלתה פלוגה בת 12 חברים — ואפרים ביניהם — לאילת השחר. ושוב פרשה חדשה של בעיות, לבטים ותלאות — ואפרים הוא אחד הנושאים המרכזיים בעול. גם בהיותו שקוע כל כולו בדאגות

כבודנו הלאומי... תמיד היית אתה, חברנו, הראש והראשון במחננו, מורה הדרך של־נו".

א. א. פיינשטיין היה חדור אהבת ישראל. אהבה זו לא ידעה מצרים. בגמר מלחמת העולם הראשונה ולאחריה באו ימים רעים ומרים על פינסק. העיר עברה מיד ליד וחיי ישראל היו הפקר. הרעב בימי המצור של המלחמה, ה„שחי־טה" בשנת 1919, התוהו ובוהו בזמן שלטון הבולשביקים, הפוגרומים מידי קלגסיו של בולק־בלכוביץ, ושל מלכות פולין הרשעה. בשנות הזוועה והתלאות האלה נתגלה מרצו עד למסירות נפש והוא סיכן חייו פעמים רבות להציל נפשות ורכוש יהודי, להגן על כבוד בני ישראל בחייהם ועל כבוד החללים במיתתם. הוא גלל את חרפת העלילה מעל תושבי פינסק אחר ה„שחיטה" בשנת 1919. תודות למא־מציו נשלחה הוועדה מטעם הסיים הפו־לני לפינסק לחקירת הפוגרום ופיינשטיין היה העד הראשי. שני ימים רצופים ארכה עדותו בפני וועדת הסיים. עיני כל יהודי פינסק היו נשואות אליו באותם הימים המרים. הרגשנו, כי שליחנו הוא, ציר נאמן, הראוי להגן על כבוד ישראל בפני הצר הצורר. דבריו היו לא רק סניגוריה על היהודים, אלא קטיגוריה נועזה על המשטר הפולני ללא פחד וללא רתיעה ממאסרים בלווית חרבות שלופות ומפני איומי נקם. תודות לעדותו ולגיוס עדים נוספים על ידיו ועל סמך התעודות, שצבר וניצל מתוך כשרון רב, מוכרחה היתה וועדת החקירה של הסיים להודות באשמת הצבא ומפקדיו. הוא לא חת ומסר תזכיר על כל אשר עוללו לנו הפולנים לידי מורגנטוי, אשר בא לחקור את הטר־גדיה של ה„שחיטה" מטעם ארצות הברית. לא העלים דבר. והוא הדין בנוגע לסמואל, בא כוח אנגליה. הוא היה בא כוח יהודי פינסק בפני הקלוב של הצירים היהודים בסיים הפולני. וכשקיבל המורה־צדק של פינסק מאת ברוך צוקרמן (מאמריקה) מכתב, המיועד לאוכלוסיה היהודית, פנה אל פיינשטיין והעביר לידו את המכתב.

אם לא למעלה מזה היו פעולותיו בימי הפרעות של קלגסי בולק־בלכוביץ. הוא התיצב לפני בלכוביץ וסבינקוב והצליח לקבל מהם ליווי חיילים בדרכו לחלק בין השדודים שבכפרים מסביב לפינסק בג־דים, נעליים וכסף, ופקודה בשמו של בל־כוביץ לאנשיו, בה יגנה מעשי חמס ואיים בעונשין חמורים על כל העובר על פקודה זו. בשעת נסיעה מסוכנת זו בין עיירות פולסיה נתגלתה לעיניו הטראג־דיה האיומה, אשר פקדה את היהודים מידיהם הטמאות והמגואלות בדם של כנו־פיות בלכוביץ. הרג וביזה. כאן נודע לו מפי המיותמים והשכולים, כי רבים מקדו־שי ישראל — חללי ההרג — לא באו בכלל לקבר ישראל, אלא נטמנו בעפר חצ־רות, בשדות ומאחורי הגדר של בית הקב־רות הנוצרי. ואף כי מילא כבר את אשר הטיל על עצמו וחילק כסף, בגדים ומזון לשרידי החרב והמשיסה, לא מיהר לחזור לפינסק, בה היו חיי היהודים יותר בטו־חים, אלא נסע בדרכים עקלקלות מעיירה לעיירה, סיכן חייו, והוציא את גויותיהם של הקדושים מתוך מקומות קבורתם וה־ביאם בשארית כוחותיו ובעזרת קרוביהם חסרי־האונים ובנות המעונות לקבר יש־ראל בבתי העלמין של העיירות. מסמלת את פיינשטיין גם דרך שובו לפינסק לאחר שעבר נתיב ייסורים זה. בבואו לעיירה פלוטניצה — מספר הוא — ראה את העיירה ריקה ועזובה מיהודים. רק אשה אחת בלבד, בת 70, אשר לא יכלה מחמת זקנתה ומחלתה לנוס יחד עם כל היהודים, התחבאה בערמת תבן וציפתה שם למוות. א. א. פיינשטיין הכניסה לבית, האכילה ותשב רוחה אליה. אחר כך ביקר בבתי־הכנסת שבעיירה. כאן ראה גוילים של ספרי־תורה מתגוללים על הרצפה קרו־עים ומטונפים. הוא אסף את כל ספרי־התורה, שם אותם לתוך שקים, העמיס על עגלתו, הושיב עליה את האשה החולה להעלות לה ארוכה מידי הרופאים בפינסק וכך חזר לפינסק. זאת היתה האפותיאוזה של נסיעתו הטראגית והאיומה.

כדאגתו לחללי החרב כן היתה דאגתו למזי הרעב, אשר פקד את פינסק באותם הימים. בימים הטרופים ההם נסע בין עיירות פולסיה וווהלין — עד לוצק וסארני הגיע בעגלתו — בהשליכו ממש את נפשו מנגד, כשבריוני הבולשביקים, האוקראינים, הפטלורובצים והפולנים היו משוטטים כזאבי טרף, וחיי ישראל ורכושו היו הפקר ומתוך מאמצים לאין שיעור הצליח להביא שבר ל„קואופרטיב הציוני" עבור הנזקקים. אין זאת, כי מתוך אהבת ישראל, שפעמה בלבו, שאב את הגבורה למעשיו ולמפעליו הנועזים והנעלים.

כוחו של פיינשטיין היה בראשית דרכו בתחום בעיות התרבות. במרוצת הזמן עסק גם בפתרון שאלות כלכליות, ולבסוף הוטל עליו להביע דעות גם בענינים פו־ליטיים. בראשית כיבוש פולין נבחר פיינ־שטיין כאחד מבין שני היהודים (היחידי מבין הציונים) למועצת העירייה („לאווי־ניק"). לא תמיד היתה ההשקפה הלאומית היהודית זהה עם השאיפה הפוליטית של הרשות. בשעות אלה עמדו לו עוז רוחו וגאוותו היהודית וסיכן אף כאן פעמים רבות את חייו. למשל, בגלל סירובו לח־תום כבא־כוח היהודים על הצהרה לסיפוח ערי הספר לפולין למרות שידולי הפולנים ואיומיהם, בוטלה הצהרה זו בכלל.

בשנת 1924, לאחר ששכך הזעם, הג־שים פיינשטיין את חלומו הגדול ועלה ארצה. ואף־על־פי שהיה כבר בסוף גיל העמידה, התפרנס מעמל כפיו: בעבודה בכביש ובעבודות פיסיות דומות. אותה שעה העלה על ספר על סמך יומנו, אשר הביא מפינסק, ורשימות, אשר רשם מפי עדים בצרוף זכרונותיו, את כל אשר עבר עליו במשך עשר השנים האחרונות בפינסק. שם הספר: „מגילת פורעניות, זכרונות על מאורעות פינסק וחבל פול־סיה בשנות המלחמה העולמית" (תל־אביב, תרפ"ט) — מצבת זכרון שלו. פר־טים שונים, אשר נכללו בתוך הספר, פיר־סם פיינשטיין עוד בהיותו בפינסק בשנת 1921 בעתונים „דאָס יודישע פאָלק" בווארשה וב„הצפירה", שהופעתה נאסרה לזמן מסויים מטעם שלטונות פולין בגלל מאמרי האשמה שלו. ספרו ראוי לשמש מקור ראשון לחקר הפוגרומים של בולק־בלכוביץ בפולסיה ולהיסטוריה של פינסק בתקופה האיומה הזאת. ספרא וסייפא. לאחר מכן חזר למה שהתחיל בו בימי עלומיו ופירסם ב„הארץ" מאמרים, השגות והערות ביקורת על סגנון הלשון העברית בשם: „טעויות סופרים".

ביום כ' אדר תש"ד (1944) הובא פיינ־שטיין למנוחת עולמים בתל־אביב בגיל 74, מלווה קהל חברים, תלמידים וסתם מעריצים מפינסק. בשעת סתימת הגולל נזכרתי את אשר מספרים על הצדיק ר' מרדכי מלאכוביץ. כשנודע לו לר' מר־

י. ל. ברגר הפינסקאי

דמותו של י.ל. ברגר, המלווה אותי, אינה זו, שעולה עתה מתוך מאמרי האזכרה, דמות תורנית של בעל „מאור היהדות", אלא דמות חילונית בהחלט, דמות לוחם — „ברגר הציוני", „ברגר מפינסק", דמות ציונית בלתי שכיחה, באשר לא דבק בו מאום מאותו נופך הקלי־שות, הקריקאטוריות, משהו מאותם עונג־

י. ל. ברגר

רעפעראט ושמחת דעלעגאט, שהיה באותם הימים מנת חלקם של עסקנים ציונים. הציונות שלו היתה דבר מה רציני, רציני ביותר.

חי בזכרוני הנאום הראשון הברגרי ששמעתי, ואני אז נער בן י"ג. לא תוכן הנאום, אלא האוירה שהשרה הנואם: עומד לפניך אדם לבוש פידז'אק פשוט, גזוז ראש עד היסוד, צרוד גרון (נצטרד בנאום שקדם לזה), וכוס המים שעל השולחן לפניו עומדת לא בכדי, היא דרושה לו באמת. הוא מדבר ואתה רואה וחש, שהוא רוצה דבר־מה הברור לו מאד, ורוצה הוא באמת, בכל כוחו, ורוצה הוא לא להנות אותך בדבריו, אלא־שגם אתה תרצה כמוהו. וכמה שונה היה דרך נאומו מכל אלה ששמעתי לפניו: לא הניגון המתוק של המטיף הציוני המתובל בפסוקים שובי־לב, ולא צחות הדיבור הרוסי של „האופולנומוצ'ני" (המורשה) המדופלם, טוב הלב ויפה־הנימוסים, ולא החריפות של הסניגור

המושבע, המוכיח ברורות, כי הלאומיות ו„הפרוגרס" אינם מתנגדים זה לזה. כאן היה דבר מה אחר: פשטות עד כדי חוסר כל התחכמות, ורצון ממש — מראשית גי־לויי הרצון בציונות.

לא אקפח, חלילה, את זכותם של כל אלה, לא אשכח להם חסד־נעורים, אם כי ברבות הימים נתמעטה והועמה דמותם; כולם הזינו את הנפש, עילו אותה, קסמו לה. ופעל כאן לא רק קסם הרעיון הגואל, המרחיב את הלב, הנושא על כנפיים. לא רק זה. היו כאן גם להטים קטנים: המלה הנאה, המלוטשת, הקולעת; הקל־וחומר החריף, הגזרה השווה המוצלחת, הידענות הרבה המפליאה ומעיקה בכל כבדה. הה, האם לא היו כל אלה אנשי־פלא, אנשי־חידות, כל אחד משכמו ומעלה גבוה מעל שאר בני־תמותה? אולם מכל אלה דווקא אדם זה, מעוט הזוהר וההברקה, הוא שחד לי את חידתו יותר מאחרים. אותו ראיתי כשליח, כשליחו של ה ר צ ל, כשלי־חה של הציונות המדינית. בו הרגשתי את ה ג ב ו ר ה.

ומה ביקשה הנפש אז? — גבור ביש־ראל, גבור חי, לאפשר לראותו מקרוב ולמשש את מציאותו בידים. היה לנו לילנבלום, סמולנסקין, שמואל מן „הדת והחיים", ישראל ברנשטיין, משהו קלטה האוזן על הוויתו של ליברמן — אך כל אלה היו גבורי ספרות, גבורי עבר. מן החוץ, מאויר הספרות הרוסית, נשמת מלוא ריאותיך את אויר הגבורה של האינטליגנציה הרבולוציונית הרוסית בכל זוהר יפעתה ופשטותה העממית. וכאן, ברחובנו אנו — כמה ביקשה הנפש את הגי־בור! ולשוא. מי היה כאן? האברך, הסמוך על השולחן חותנו ומתרברב בשייכותו הסודית ל„בני משה"; או סוחר העצים הצעיר, המשתעשע בשיחות ספרותיות של „המליץ", נהנה ממשובתם החצופה של „הצעירים" ומשתדל להיות רצוי למקום ולבריות וללכת ב„שביל הזהב"; או „הסיר־ניסט" (הציוני) החדש שצץ בינתיים, והוא מגולח למשעי ועוסק עם גברות עדינות בסידור נשף חנוכה, ואגב מבטיח לעצמו מהלכים בין גדולים, משרה ושידוך הגון, וכשחלמת מרחוק את חלום הסופר העברי,

אשר בשלו ומשלו בא, לכאורה, כל רוב עניין זה, ואך אינה לך גורלך פגישה מקרוב, והנה מפח נפש: הזה גיבור איווינהו?

ובין כל אלה מה שונה היה הוא. טיפוס אדם חדש ברחובנו, שכולו — על פש־טותו, פרוזאיותו, „מתנגדותו" — להט באש ה„עניין". והתקיפות הפנימית! אדם שאינו גביר ואינו ד"ר — ואף על פי כן הוא נוסע לקונגרסים, ויש לו בכל שאלה דעה מש־לו — „תנא הוא ופליג". וציונותו אינה כלל הציונות ה„אופולנומוצ'נית" בלבד, של „שקל" ושל „צירקוליאר", ושל „אגודה" ושל „דיסקוסיה". הלא זהו ברגר „הפינס־קאי" שאגדת החדר החדש, „המתוקן", והתנ"ך החדש „המקוצר" — מלווה אותו.

לא רבים אתנו היודעים מהו לתנוע־תנו, לתנועתנו כ י ו ם, אותו המפעל החש־אי והקטן של חידוש פני החינוך העברי בכמה עיירות בליטא וברוסיה הלבנה. אותם „החדרים המתוקנים", שלא זכו בשעתם גם בעיני „לאומיים" טובים, שאת ה„תו" שלהם היו מחליפים ב„סמך" לג־נאי, שמכל צד ניבאו להם גידול עמי־הארצות בישראל — הם הם שהקימו מבצרים חדשים לאהבת הספר העברי, לאהבת ארץ ישראל, לחזון חלוצי.

מי הם הגבורים הנעלמים, אשר עשו את העבודה הזאת? איש לא מנה אותם, ואיש לא הציב להם יד ושם. בהם מלמ־דים פשוטים, יהודים כשרים ויראי־שמים, מלאי אהבת ישראל ולבם יוצא ל„חדש"; בהם מדקדקים החרדים לכל דגש ולכל נסוג אחור, ומקפידים — ראשונים אחרי כמה דורות — על קריאה מדוקדקת בהב־חנת הנע והנח ובשמירת המלעיל והמל־רע; בהם אוהבי „צחות" ומתרפקים על „השפה היפה, השרידה והיחידה" כעל דמות אשה אהובה; ובהם אנשים „מעולם המעשה" הכבולים בשרשראות לעניני פרקמטיה ודאגות פרנסה, אולם לבם נתון כולו לאחת — לשמירת הגחלת לבל תדעך. הם הם אשר חיבת ציון והתרבות העברית היו להם לא דבר שפתיים, אלא נשמת אפם. בין אלה היחידים והמיוחדים היה גם „ברגר הפינסקאי".

והימים הטובים לא ארכו. יצר הגאולה,

כלכלה וקליטה, לא מרפה ממנו הניצוץ הפיוטי. הוא כותב אז: „בחלום ובהקיץ חזיתי, חלמתי, דאבתי. הר ציון קורע את לבי. מתי אראך? מתי ידפוק לבי על סלעיך? מתי אאבק רגלי בעפרות העמק? מתי אלחוץ חזי ל,כותל' היתום? מתי אראה בגלוש עננים מכתר הר כנען? זכיתי. מסלע לסלע עברתי ולהכתי כל אבן להרוותה. על הריך טיפסתי ושאגתי: א־מ־א־! והד ענה מכנען: קודש קדשים את לי. בעבדי אדמתך ראיתי חזות הכל. הנה פרשתי ידי לחבק את הכל, לכנס את כולכם בזרועותי וללחוץ היטב, לבכות ולקונן — — —". ביטוי עז כזה נתן אפרים בשורות רוטטות אלו לאהבתו את ציון.

ולאחר זמן — גבת. לאחר מאמצים מרובים — וחלקו של אפרים במאמצים אלה היה גדול — עלתה הקבוצה על אדמת ג'בתא — היא גבת, ואפרים הוא בין העולים הראשונים למקום זה. שורות ציוריות אלו מעטו של אפרים משקפות את תנאי הימים ההם בגבת: „עומד מבצרנו כאי בלב ים, כרובינזונים חושלכנו אליו. מוטרדים ומתכננים איך לבנות איזה שהוא תנור, מאין להשיג מעט קמח. הבידואי שבקירבתנו משאיל לנו קצת מלח... מבטלים את מתן הדייסות האחרונות. המרק חסר ,תוכן' כלשהו. נשארו עוד 2—3 ככרות לחם בלבד. אף על פי כן — נעימות אופפת את הכל. משהו מלטף, שירה פורצת. אולי תודלק גם ,הורה' — — —"

לאחר חבלי ההסתגלות הראשונים הוטל על אפרים להיות מזכיר החוץ של הקבוצה. היה מתרוצץ מבוקר השכם עד שעות הלילה המאוחרות בחיפה ובתל־אביב. בשובו לגבת היו החברים מתאספים סביבו והוא היה מספר על הרפתקאותיו בעיר ובדרכים. בהומור ובשובבות היה מספר, ולאחר סיפוריו היתה נוצרת אטמוספירה מיוחדת, שהיתה מוצאת ביטוייה ב„הורה" סוערת, ואפרים במרכזה. הוא היה מדליק אש בלבבות ומרקיד את ה„חברה" עד „יציאת נשמה".

אכן, לא תמיד היה אפרים חביב הקהל. לעתים לא היה שולט על עצמו בתגובתו על הופעות, שעוררו את מורת רוחו, ואף חבריו־מוקיריו לא יכלו לעבור על כך בשתיקה. זה היה, לפי דעתי, הרקע ללבטים של אפרים על עתידו בגבת, אשר נסתיימו בעזיבתו את הקבוצה יחד עם רעייתו ברוריה ובנם הבכור גדעון.

עקב סיבות שונות נדחף תחילה לעבודות ארעיות בעיר, אך הוא לא מצא מנוחה לנפשו הסוערת עד שחזר להיות עובד אדמה כשאיפתו תמיד. את 27 שנות חייו האחרונות עשה אפרים במושב באר טוביה, כאן הכה שורש וכאן זכה להקים 3 משפחות עובדים למופת.

לאפרים היתה השקפת עולם „פרימיטיבית" ולאורה חינך את עצמו ואת יוצאי חלציו. זו מתמצית בהכרה, כי שיבת העם לארצו מחייבת „ליצור קודם כל בעצמו את כל המיצרכים ההכרחיים לקיומו ולא להיות תלוי באחרים. משום כך הגענו לקידוש העבודה הפיסית בכלל ועבודת האדמה בפרט". אפרים ידע להנחיל לכפר שלו ערכים תרבותיים־ציבוריים. היה מנחה בכישרון את האירועים התרבותיים־חגיגיים בכפר, היה מעורר למחשבה בעירעוריו על דברים מוסכמים, דאג לחינוכו של הנוער, השופע מרץ וכוח יוצר. עשרות בשנים ליויתי את אפרים. תמיד שימש לנו כסמל וכדוגמא בהליכותיו, בנאמנותו, בידידותו.

גם בהיותו בבאר טוביה היה נקרא מפעם לפעם לפעולות ציבוריות חשובות. הוא היה בין ראשי העוסקים בהעלאת ילדים מסוריה בראשית שנות הארבעים. לאחר קום המדינה שימש בתפקיד ראש עיריית אשקלון והקדיש לה ממרצו וכשרונותיו הרבים.

ד. ברזילי

משה פיינשטיין

נולד ב־1898, בנו של א. א. פיינשטיין. למד בפינסק בגימנסיה של סידליק וב־1912 היגר לארה"ב. השתלם באוניברסיטה בניו־יורק ובאותו זמן היה מורה בבי"ס עברי בברודוויי שבניו־יורק. לאחר זמן נתמנה כמנהל אדמוניסטראטיבי ופדגוגי של ביה"ס „הרצליה", פעל רבות בתחום החינוך העברי בארה"ב והעלה את הגימנסיה והסמינר „הרצליה" לדרגה גבוהה.

פרט לעבודתו בשדה־החינוך (היה גם חבר מועצת החינוך העירונית בניו יורק) נתפרסם מ. פ. כמשורר עברי מוכשר ופורה. שיריו „פורסמו בכתבי־עת עבריים בארה"ב ובישראל ואף הופיעו במקובץ בספרים („חלום וגורל", „שירים וסונטות" ועוד). ביקר בישראל כמה פעמים ומת מיתה חטופה בתשכ"ד בהיותו בישראל.

הגאון ר' אהרון ולקין זצ"ל

את דברי ימי חייו של הגאון ר' אהרון, כתב בנו הרב שמואל ולקין מארה"ב בהקדמתו לספר־אביו „זקן אהרון" שהוצא על ידו במהדורה שניה (ניו־יורק ה'תשי"א):

„אאמו"ר מרן הגאון המחבר זצ"ל, נולד בשנת תרכ"ה בעיר שומיאץ (במדינת רוסיה הלבנה). לאבא הרה"ח המופלג, מוה"ר יעקב־צבי ולאמא הצדקנית מרת ח"י לאה.

משחר ילדותו נראו בו אותות כשרונות נשגבים, והיה ילד שעשועים שהפליא עין כל רואיו. נסע לישיבת וולוז'ין ונתפרסם שם כעילוי נפלא. שקידתו בוולוז'ין היתה רבה מאוד, והיה מספר כי בבואו מביתו לישיבה בוולוז'ין, החליף את מנעליו שהיו עם שרוכים, לנעלי גומי בלי שרוכים, כדי שלא לאבד כל יום רגעים אחדים מהזמן היקר לו. יצק מים על ידי הגאון הנצי"ב זצ"ל (נפתלי צבי יהודה ברלין), שהיה רבו המובהק והיה כרוך ונמשך אחריו כל ימי חייו".

„בהיותו כבן י"ח נשא את אמי מורתי הרבנית, הצדקנית מרת רחל, בתו של הרב הגאון הצדיק ר' בן־ציון סורוצקין הגאב"ד דהורודנא. אח"כ למד בכולל קובנה. לא ארכו הימים, ונתקבל לרב בעיר גרודץ, יסד ישיבה גדולה ומפוארת, שם הרביץ תורה והעמיד תלמידים הרבה. בשנת תרס"ה נתקבל רב אב"ד בעיר שאד, ובשנת תרע"ב היה אב"ד בעיר הגדולה והעתיקה אמצ'יסלב, מקום בו נהג נשיאותו ברמה".

לאחר המהפכה ברוסיה נאסר „בהתגבר הרדיפות על הדת ועליו בפרט, בהיותו מראשי הלוחמים העומדים בפרץ להגן על קדשי ישראל. כחצי שנה היה חבוש בבית האסורים, ובאורח־נס חמק ועבר למדינת־פולין ונתקבל מיד כרב לעדת פינסק־קרלין, העיר רבתי־עם, שהיתה אחת הקהילות בועד ארבע הארצות". כאב"ד ורב הקהילה עד יומה ויומו האחרון, עד ימי החורבן הכללי, כשהובקעה העיר ע"י הנאצים הארורים ושקעה, נשמדה ונמחתה".

„שקידתו בתורה היתה למעלה מהשגה האנושית. למרות היותו מוקף טרדות העיר והכלל לא הסיח דעתו מלהגות ולהתעמק בתורה"... „חדרו מלא היה אנשים והוא יושב שקוע בספרים, שלא משו מעל שולחנו כאילו אין הדברים נוגעים אליו כלל. הקולמוס תחוב כיתד על אוזנו, הפנקס פתוח תמיד לכתוב חידושי־תורה. וכשבאו אליו לדין־תורה, היה שומע ראשי הפרקים והמשיך מיד להתעמק בלימודו, בהניחו את הצדדים לנהל את המשא ומתן שלהם בעצמם. בראותו נכונותם להגיע לידי גמר, הוציא לצדק דינם.

גם בימי הזעם והרעב, תחת כיבוש הנאצים, התגבר כארי בלימודו. במכתבו האחרון הוא כותב: „אני דאגתי. באשר בטן בנים תחסר כעת — באין מזון ומחיה, איך תהיה ארוחת אבינו שבשמים בימים הנוראים האלו, שרגיל אני לכבד את ה' מגרוני בדרשות ותפילות, ותודה להשי"ת שלא החסרתי שום דבר, שנהגתי בו משנים קדמוניות ואח"כ נחלש גופי ותש כוחי. אבל לתורה ולתפילה אני מרגיש כח עלומים. ואתם, בני, אל תעצבו ואל תדאגו עלי. כי מבשרי אחזה, שבשעה שהגשמיות מתמעטת, מתגברת הרוחניות. ויכול אדם להיות ניזון מרוחניות לבד".

„וכן אבא הגאון זצ"ל כתב הרבה ספרים בכל מקצועות התורה: „מצח אהרון" בשני חלקים (נדפסו במהדורות רבות). „בית אהרון" חמישה ספרים, על מסכתות: בבא־קמא, בבא־מציעא, כתובות, גיטין וקידושין. „חשן אהרון" על „חשן משפט" שלשה חלקים, „זקן אהרון" שאלות ותשובות, שני חלקים. „סביר ליראיו" על „ספר יראים" שני חלקים. ועוד כמה ספרים בכתב־יד, ושאלות ותשובות לאלפים שהלכו לטמיון, וחבל על דאבדין". היה גם מפורסם כחכם, ונהרו אליו ליהנות ממנו עצה ותושיה בכל עניני הכלל והפרט".

„בחורף תרע"ד יצא לאמריקה יחד עם הרב הילדהיימר מברלין, בה שהה כחצי שנה, וביקר בכל הערים הגדולות, בהשאירו רושם כביר בכל מקום".

עוד בראשית ימי רבנותו בעירנו, עשה רושם רב על הציבור בהופעותיו ובדרשותיו, אשר חשפו וגילו את אישיותו הגדולה. בשנה הראשונה להגיעו אלינו הספיד בביהמ"ד „מאָכעס" את הרב יעקב

ספר

מצח אהרן

חלק שני

דרושים למועדי השנה ולעתים מזמנים

מאתי

אהרן במוהרי"ץ וואלקין.

בעל הבתים וס' חשן אהרן

ואב"ק פינסק־קארלין

פינסק

בדפוס של ר' שמואל וואלאוועלסקי

שנת תרפ"ו לפ"ק.

MECACH ARON

Kazania religijne

Rabina Arona Walkina.

PINSK

Drukarnia Wołowelskiego

1926.

שער לספרו „מצח אהרון"

שניעור בכוח איתנים, דרש מעשה גואל. והמעשה לא בא. ועם חוסר המעשה הי־שר, הקולע אל המטרה, באו הקושיות המרות, אשר כפשע ביניהן ובין הכפירה. סר הקסם של אנשי מעלה. אמיתותיהם הקלות, הנוחות, הוודאיות — לא הספיקו הפעם. מתק פיהם לא הניח את הדעת. והי־לב כמסוס נוסס. הזמן הסוער צנף את כולנו צניפה גדולה. ונפש הנוער, התועה בדרכי החיים, נקלעה בכף הקלע. ובאחד הדרכים, באחת התחנות, פגשתי שוב מר־חוק ברעי הקשיש וראה כי גם לו לא טוב. הדיבר לא היה בפינו. לא ביטלתי אותו, כאשר ביטלתי את שאר הגדולים ההולכים ומתנדפים. והוא לא לעג לי, כאשר לעגו אחרים, חכמים וטובים לנער ההפכפך והכושל.

ולאחר שנים, אחרי סופות נדודים ואבידות קשות — נפגשנו שוב. כאן. אולם האלם לא עזבנו. אני פועל במר־שבה, דבק בקרקע ושותה ממנה לרוויה, רואה את עולמי כולו בתוך קומץ העוב־דים, זר ונכרי לכל מה שהוא חוץ לו. והוא — מבקש אחיזה בדמות סוחר במנר־פקטורה ברחוב בוסטרוס שביפו העיר, ונושא את נפשו לתכניות ספרותיות. ושוב פגישה: ליד מיטתו של יהושע ברזילי, החולה והכואב, הבודד ונעזב מאת בני גילו, והזקיק לסעד ולקורטוב של חמי־מות. ואלה אינם נמצאים אלא אצל „אנשים חדשים". ובטרם נפלה המחיצה, שעלתה בינינו במשך השנים, והנה הידי־עה: ברגר בין מגורשי יפו, נחבל בגופו, הובל לבירות.

ב. כצנלסון

צבי הירש מסליאנסקי

כיצד נתגלגל האיש הזה לפינסק אינני זוכר, או שלא ידעתי זאת גם לכתחילה. אני זוכר רק את השם מסליאנסקי כשהוא מנסר כבר בכל חללה של העיר. כל בני העלייה וגדולי הסוחרים שבפינסק רצו לזכות את בניהם ובנותיהם במורה זה — בעיקר בזכות שיעוריו היפים בתנ"ך.

והייתכן לא להזמין את מסליאנסקי כמורה ל„חנה'לי" שלנו, ערמונת התל־תלים? כולנו, כל הילדים בבית אבא, היינו מתקנאים באחותנו הבכירה, שניתן לה מורה טוב כזה. וקווינו, שיום יבוא, וגם אנחנו נהיה מסובים עמו לשולחן אחד לשמוע מפיו פרק ב„שופטים" או ב„מלכים".

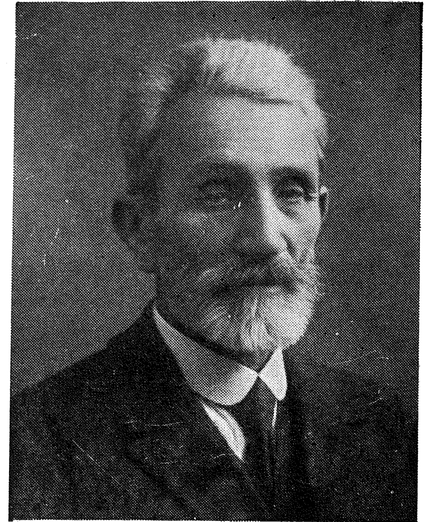
ואז התחיל מסליאנסקי להתפרסם בעיר גם כנואם. תחילה היה מקהיל בשבתות קהילות בבתי כנסיות להשמיע פרקים בתנ"ך, אחר כך החל לנאום בענייני דיומא. וזכורות לי ביותר שתי דרשות שלו: אחת — על ייסורי הנדודים של בני ישראל לאמריקה והשניה — על פרקים ו' וז' ב„שופטים". קולו הערב והנגינתי וכן כשרונו הרב לצייר תמונות בעל פה פעלו פעולה בל תימחה על לב השומעים. תמונת נדודי בני ישראל צוירה בכוח כזה, שבית הכנסת געה בבכי. וכן אינני יכול לשכוח את הציור שנתן ממלחמת בני ישראל עם מדין. ועד עכשיו אני מזדעזע, כשאני נזכר כיצד הטעים את הפסוק ו' משופטים: ואמרה לכם אני ה' אלוהיכם, לא תיראו את אלוהי האמורי, אשר אתם יושבים בארצם". היה בזה רמז לרוסיה, וכן מצלצלות עוד באזני המלים: „און גדעון שטעהט אין קעלטער" („וגד־עון בנו חובט חטים בגת"). ואחר כך — כל התמונה: וכל מדין ועמלק ובני קדם נאספו יחדיו ויעברו ויחנו בעמק יזרעאל. ורוח ה' לבשה את גדעון ויתקע בשופר ויזעק אביעזר אחריו".

ואז, כששמעתי מפיו גם את הפסוק הראשון מפסוק ז' של שופטים: „וישכם ירובעל הוא גדעון וכל העם אשר אתו ויחנו על... עין חרוד ומחנה מדין היה לו מצפון מגבעת המורה בעמק" — החשבתי אז, כי לאחר ארבעים שנה יחנו שוב בני ישראל על „עין חרוד" ו„גבעת המורה" שבעמק, ואני אזכיר לו, למסליאנסקי, קטע מדרשתו אז בבית המדרש בפינסק?

עברו שנים אחדות ומסליאנסקי יצא מפינסק לנוע על פני רוסיה. מפקידה לפקידה היו מגיעות אלינו ידיעות על הצלחתו הגדולה כנואם בכל מקום. אך ביום בהיר אחד הגיעה השמועה, כי הוא הוכרח לעקור את רגליו מרוסיה. וזכורני שסיפרו כיצד קרה הדבר: בנאום מנאר־מיו באחת הערים שלח עקיצות דקות ב„איש הצהוב" (דער געלער יונגערמאן), והוא — אלכסנדר השלישי, מלכה של רוסיה בימים ההם. אחרי הנאום נקרא לרשות, וזו „הציעה" לו ללכת למרחקים. אינני יודע, אם כך היה המעשה, אבל כך סיפרו אז בפינסק. כעבור זמן־מה שמענו, כי הוא באמריקה, ומאז עבר עוד זמן־מה, כארבעים שנה, והוא בארץ־ישראל, וזו הפעם השניה. — — — וכאז כן עתה חובט גדעון חיטים בגת, אז להלכה, ועכשיו — למעשה.

יהודה קרני

ר׳ אלתר קולודני

בחשבון וידע על בוריין את השיטות בהנהלת חשבונות.

תלמידים לא מעטים למדו ממנו את תורת ה„בוכהלטריה", וגם היה מקבל שכר בעד ההוראה הזאת. בשנים האחרונות לחייו חיבר אף ספר להוראת הנהלת החשבונות בשפת יידיש. ספר זה היה אצלו בכתובים ופרקים ממנו היה מקריא לתלמידיו ומסבירם. הספר לא ראה אור ואבד יחד עם כתבים אחרים שלו.

עם זאת היה סבא מתעניין גם בחקלאות ובקי גדול בענפי הירקנות. היה לו שטח אדמה של כמה דונמים ליד ביתו ואותו ניצל לנסיונות חקלאיים ובעיקר לגידול ירקות. הוא עבד בעצמו בגן הירק שלו, וגם אנחנו — נכדיו ובניו — עוסקים היינו בכך. כשהשלג היה מתחיל להפשיר, כבר החל סבא להכין את מסגרות העץ ושטח קרקע קטן ואת חלונות הזכוכית, כדי לזרוע בתוך הארגזים האלה את מיני הירקות, ששתיליהם יועברו אחר כך באביב אל הגינות. השתילים, שהיו גדלים בתוך ה„חממות" הללו, שימשו לא רק לגינות הירק שלנו. סבא היה מוכר שתילים לרבים בעיר שביקשו לגדל ירקות ע"י בתיהם.

זוכר אני איזו פליאה היתה הכרובית הלבנה, שנשים סבורות היו כי יש בה מן החלב ואסור לאכול אותה יחד עם בשר. את הזרעים היה סבא קונה בעיר בחנויות זרעים, אולם גם מזמין באמצעות הדואר והיו אצלו תמיד קטלוגים מחנויות זרעים בעולם. הוא גם למד ולימד כיצד להאבק בכל מיני מזיקים בגן הירק. בשנים האחרונות לחייו לא הסתפק רק בגידול שתילים וירקות, אלא היה אף מגדל זרעים, היה משאיר מפרי הירק עד שהבשיל כליל, ואז היה מכניס את הזרעים הביתה או תולה את הענפים בחצר ודאג לייבושם, ובחדרים ועל החלונות שבביתנו היו תלויים כל מיני צמחי־ירק מתיבשים ועגבניות ירוקות עד שיעלו אודם — ולא היתה פינה בבית שהירקות או הזרעים לא נתנו בה אותותיהם. חיבה מיוחדת נודעה ממנו לגינת הירקות ותמיד שאף להדש בה חידושים. כשהתחלתי לשתול פרחים בחלק מהגינה. לא ראה זאת בעין טובה. הוא אהב את הפרחים, ובעיקר אלה שנתנו ריחם, אולם חס היה על כל שטח מן הגינה למען הירקות האהובים עליו. להרחבת ידיעותיו בענף גידול הירקות היה קורא ספרות רוסית מקצועית ואולי אף בשפה אחרת. אף חיבר חוברת מקיפה על גידול הירקות בשפת אידיש והדפיס אותה על חשבונו בפינסק. חוברת זו היה מחלק או מוכר לאלה שהיו באים לקנות שתילים ורצו לגדל ירקות.

לאחר שדודתי, בתו הצעירה חסיה, ביקרה בעירנו, בדרכה למוסקבה לקונגרס בינלאומי, לקחה אתה חוברות אחדות ומכרה את הרשות להוציא את החוברת בשפת יידיש להוצאת ספרים יהודית בברלין. לאחר זמן הופיעה החוברת בהוצאות רבות בברלין והיתה לה תפוצה גדולה. אפשר כי זו היתה החוברת הראשונה על גידול ירקות שחוברה ע"י יהודי תורני, שלא השלים עם העובדה, שיהודים בקהילה גדולה כמו פינסק, יאכלו ירקות משל האכרים ה„גויים" בלבד; סבור היה שענף זה לפחות אפשר לגדל ע"י הבתים ולהרגיש ע"י כך את טעם האדמה ופרייה.

בערבים היה יושב עד שעה מאוחרת ולומד. בעיקר ספרות תורנית, אך עיין גם בספרים מודרניים בעברית, ברוסית ובאידיש. כמעט בכל יום הקדיש מזמנו לכתיבה. בעיקר כתב סיפורים באידיש מהווי העיר, ואף ניסה לכתוב מחזות. לעתים קרובות אהב לקרוא לפנינו ואף לידידים ומכרים שבאו לביתנו מסיפוריו אלה.

ר׳ אלתר היה חובב מוסיקה ואף היה מנגן בכינור. הוא דאג לכך שבניו, אבי ודודי ז"ל, ישתלמו שניהם בנגינה בכינור ודודי אף גילה כשרון רב בתחום זה.

סבא היה „מתנגד". מעולם לא מצאתי אצלו יחס נפשי לחסידות. הוא אהב לשמוע חזן מפורסם שבא להתפלל בבית הכנסת הגדול ולא נמשך לניגונים חסידיים. עמדתו בתלמוד־תורה ובציבוריות היהודית בפינסק וקשריו אף עם האינטליגנציה הרוסית והפולנית, שיוו לו מעמד מיוחד בין אזרחי עירנו.

מעולם לא נצטרף סבא למפלגה מסוימת. אילו רציתי כיום להגדיר את מקומו בחיים הציבוריים, הייתי אומר שהיה במחצית הדרך בין ה„אגודה" וה„מזרחי". אולם גם ניסוח זה לא יבטא את האמת המציאותית. כשלמדתי בגימנסיה „תרבות" והייתי בועד הספריה ומביא אתי הביתה ספרים לקריאה ולעיון, היה סבא אוהב להציץ בספרים אלה. תקופה זאת קרבה אותו אל העברית המודרנית. התעניין במחקר התנ"ך ובביקורת המקרא ובפירושים חדשים. בשנה האחרונה לחייו, כשהייתי שקוע בקריאת „ישו הנוצרי" של הפרופ׳ קלויזנר, ביקש לראות את הספר. במשך שבועות קרא אף הוא את ספרו של קלויזנר, אולם כל אימת שבא מישהו מעסקני תלמוד־תורה לבקר אצלו, היה מכסה את הספר בעתונים. פעם שאלתיו על שום מה הוא עושה כך, ותשובתו היתה פשוטה: „אתה ואני, שנינו יודעים שאפשר לקרוא את „ישו" של קלויזנר ולא להינזק מבחינה דתית, וודאי שאפשר גם לא להסכים לרבות ממסקנותיו והנחותיו של הסופר וההיסטוריון החשוב, אולם אם מישהו מהגבאים של תלמוד־תורה יראה אותי קורא בספר הזה, הרי יחשוב שנתפקרתי חס וחלילה או סטיתי מדרכי, ומה עוד כשתצא השמועה שעיינתי ב„ישו" של קלויזנר"...

הוא היה יהודי מאמין, אולם שאף ורצה תמיד כל חדש וחידוש גם בעולמות רחוקים מהתלמוד והספרות התורנית.

חוויה גדולה היה לו הביקור במוסקבה אצל בנותיו וגיסיו. זה היה בשנות העשרים. הוא בא לשם ומצא את יוצאי חלציו עוסקים בשליחויות מדע שונות ובעמדות חשובות. שמח מאוד שאין ביניהם פעילי מפלגה, אולם כאב ודאב על חורבן היהד־

מזא"ה ממוסקבה שנפטר באותם הימים. הוא ידע ליצור הערכה יפה, מקיפה ומעמיקה לאישיותו של הנפטר הגדול, בעומדו על כל פרטי עמידתו האמיצה והנבונה להגנת כבוד ישראל והצלתו מהשמדה וכליון בזמן עלילת הדם הטמאה והניבזה במשפט ביילים בקיוב.

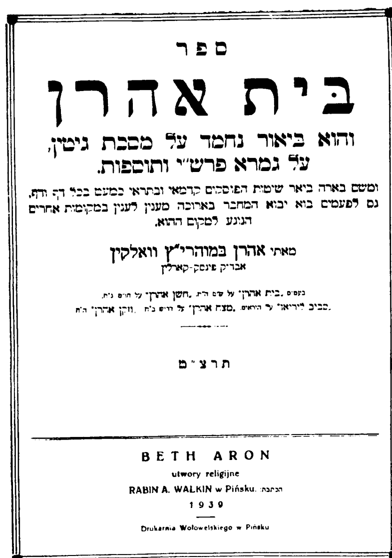
שנים מספר אחרי־כן הופיע בבית הכנסת הגדול באספת עם גדולה, לרגל הנחת אבן־היסוד של האוניברסיטה העברית בירושלים. בהופעתו זו ידע להעריך יפה את הצורך הגדול באוניברסיטה עברית לסטודנטים עבריים באותו הזמן, שקבלתם לאוניברסיטאות אחרות, הלכה וקשתה מיום ליום. ביחוד בפולין של אז, שהיתה ידועה בדחיקת רגלי היהודים ובהרחקתם מכל עמדות מפתח בחיי הציבור, החברה והמדינה.

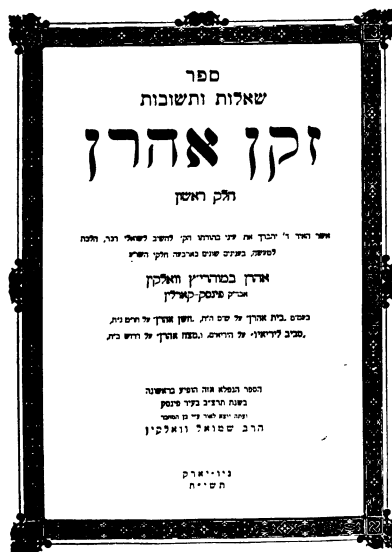
מת"א פנו אליו בשאלה: „אם מותר לגר להגיד „קדיש" אחרי אביו הגוי שמת?" („זקן אהרון" חלק שני סימן פ"ד עמוד 112). מענינת תשובתו של רבנו בה פסק לא רק להתיר, אלא אפילו לחייב אותו בכך, כי גר חייב גם בכיבוד אביו הגוי.

יש לציין, שעמדתו בכל בעיות החברה והציבור, הזדהתה תמיד עם עמדתם של החוגים הציונים בעיר. תמיד היה מופיע כרב העיר בדברי־ברכה לפתיחת כל מגבית של הקרנות הלאומיות. בשנת תרפ"ח נבחר ע"י ועד הקהילה בעירנו כרב רשמי של פינסק, לפי הצעתם ויוזמתם של החברים הציונים שם.

בימי השואה וההשמדה, סרב לעזוב את בני עדתו האהובים עליו ולהציל את נפשו ונפשות בני־ביתו, כמו שעשו אחרים. לקח חלק בגורל בני עדתו — כל קהילת יהודי פינסק בחייהם ובמותם לא נפרדו.

בן־ממ

ספר
בית אהרן
והוא ביאור נחמד על מסכת גיטין,
על גמרא פרש"י ותוספות.
ומשם בארה ביאר שיטות הפוסקים קדמאי ובתראי כמעט בכל דף ודף,
גם לפעמים בוא יבוא המחבר בארוכה מענין לענין במקומות אחרים
הנוגע למקום ההוא.
מאתי אהרן במוהרי"ץ וואלקין
אבד"ק פינסק-קארלין
בעמ"ס „בית אהרן" על ש"ס ה"ח, „חשן אהרן" על חו"מ ג"ח,
„סביב ליראיו" על היראים, „מצח אהרן" על הו"ש ב"ח, „זקן אהרן" ה"א
תרצ"ט
BETH ARON
utwory religijne
RABIN A. WALKIN w Pińsku.
1939
Drukarnia Wołowelskiego w Pińsku

ספר
שאלות ותשובות
זקן אהרן
חלק ראשון
אהרן במוהרי"ץ וואלקין
אבד"ק פינסק-קארלין
בעמ"ס „בית אהרן" על ש"ס ה"ח, „חשן אהרן" על חו"מ ג"ח,
„סביב ליראיו" על היראים, ו„מצח אהרן" על הו"ש ב"ח.
הספר הנפלא הזה הופיע בראשונה
בשנת תרצ"ב בעיר פינסק
ועתה יוצא לאור ע"י בן המחבר
הרב שמואל וואלקין
ניו-יארק
תשי"ח

שני שערים לכפריו של הרב וולקין. מאמר מקיף על חידושי תורה של הרב — בכרך א' של „כפר פינסק"

סבי ר' אלתר קולודני ז"ל

סבא ז"ל, ר' פנחס אליהו הלוי קולודני, היה ידוע בפינסק כר' אלתר קולודני. נתמזגו בו מידות תרומיות, תורה ודרך ארץ. הוא היה אבטודידקט ואת ידיעותיו הרב־גווניות רכש בעבודה קשה ובמאמצים נפשיים רבים. שטחי ההתענינות שלו בחיים היו רבים והם מפתיעים במרחקים ובשוני שבהם. ר' אלתר היה דמות בולטת בקהילת פינסק, דמות שעוררה כבוד והערכה. במשך עשרות בשנים היה מראשי הגבאים של תלמוד־תורה. מוסד חינוכי תורני זה בפינסק ריכז בתוכו מאות ילדים מהשכבות העניות ביותר. בנין התלמוד־תורה היה גדול ויפה אף כי בנוי מעץ. החלונות היו רחבים וגבוהים והאור נכנס בשפע לחדרים. הגבאים שהיו נבחרים ע"י אספות עסקנים, שהתענינו בתלמוד־תורה, היו לרוב אנשי ציבור וביניהם גם אנשי תורה, אולם לא לכולם היתה הבנה אף בהלכות החינוך. בתוך צוות גבאים זה מילא סבא ז"ל תפקיד מרכזי ובולט ביותר. הוא היה אבטוריטה לא רק בעיני הגבאים אלא גם בעיני המורים. הוא ניסה להכניס למוסד תורני־חינוכי זה, שריכז בעיקר ילדים עניים, מהשיטות החינוכיות החדשות. הנקיון במוסד זה היה למופת וזה בוודאי תודות לר' אלתר שבעצמו שקד בחייו האישיים על נקיון בכל המובנים.

סבא היה יהודי דתי ביותר, אולם כל מי שנפגש אתו ראה לפניו אישיות מודרנית, היודעת את הוויות העולם וממזגת בתוכה בלי כל סתירות פנימיות את התוכן הדתי הישן ואת הביטוי התרבותי המודרני החדש. מדי בוקר היה הולך מביתו לתלמוד־תורה ויושב שם עד הצהריים. למוסד זה היה מקדיש כמחצית זמנו. היתה לו הכנסה מהחנויות שהשכיר בביתו בקצה הרחוב הגדול שבקרלין ולכן חדל כמעט לדאוג לצרכי פרנסה.

זמנו היה כולו קודש לצרכי ציבור ולתחומי פעילות בהם מצא ענין מיוחד. הוא היה בקי בתנ"ך, בתלמוד וב„פוסקים" ולפיכך יכול היה לא פעם לשמש כיועץ־משפטי לדין תורני. פעמים רבות היו באים לקבל עצה מפיו המתדיינים בפני הרבנות. אף הטוענים שייצגו צד זה או אחר היו נועצים בו איך לטעון וכיצד לגבש עמדתם. אותו זמן היה משמש כיועץ־משפטי לחוקי המדינה אף כי מעולם לא היה עורך־דין. הייעוץ הזה היה לו כמקור פרנסה מסויים ולפלא היתה בקיאותו ותפיסתו את הדינים והחוקים התורניים והאזרחיים גם יחד. אולם, מה מפליא הדבר, שבאותו הזמן שהקדיש זמנו לעניני חינוך בתלמוד־תורה ושימש כיועץ־משפטי בדיני תורה, היה אף מורה

היה תובע מתלמידיו לא להסתפק בלימוד הספרות החדשה בלבד. לדעתו, אין לדעת על בוריה את ספרותנו בהווה בלי ללמוד — ולו בראשי פרקים — את ספרותנו העתיקה.

ואם זכינו, כי ה„תלמוד" הפך להיות לרב־מכר (מאז מלחמת העולם השניה הודפסו 17 מהדורות חדשות של התלמוד, שהן כ־2,000,000 כרכים), הרי זה במידה רבה תודות למלאכת־הקודש של מורים מחוננים ונלהבים כרבנו ר׳ אהרון ביגון ז״ל.

תלמידיו הנפוצים בכל אתר ואתר ישמרו תמיד בלבם את זכרו היקר של מורם הנעלה.

דוד ברזלי

הרב ר׳ יעקב יצחק גינדין

נולד בפולוצק מחוז ויטבסק, בשנת תרנ״ו (1875) ונפטר בגיטו פינסק בימי הכיבוש הנאצי. קרוב לחמישים שנה כיהן כרב ומו״צ בפינסק. בנעוריו למד בישיבות ליטא ולטביה. איש צנוע מטבעו ונחבא אל הכלים. היה מפורסם בישיבות כעילוי ומתמיד גדול ויצאו מוניטין לבקיאותו הרבה בתלמוד ובפסקי הלכות — ועד פינסק הגיעו. הרב וואהל, ששימש אז כרב בפינסק, הזמינו לכהן בפינסק וצירפו כשלישי בפסקי דין תורה. הצטיין גם בזכרונו המופלא, ורבני הסביבה היו באים להתייעץ אתו בסוגיות חמורות.

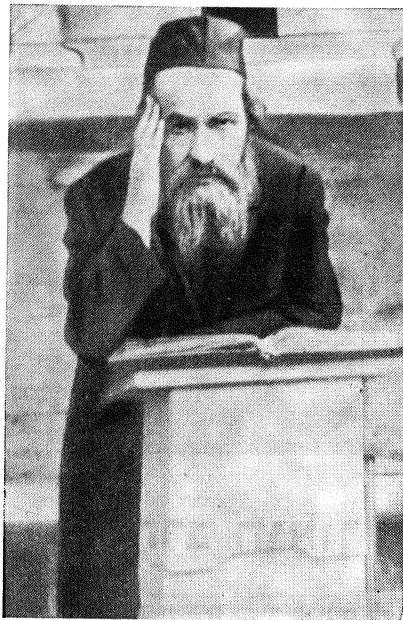
זוכרני אותם לילות חורף ארוכים, כשאבי ז״ל היה קם משנתו בארבע לפנות בוקר, עת כל בני הבית ישנו, היה מדליק נר שעווה או מנורת נפט קטנה ופותח בלימוד באותו לחן ידוע. לעתים היה שוכח, תוך כדי לימוד, שבני הבית ישנים, והיה מרים קולו ואני הייתי מתעורר אותה שעה, מתקרב אליו בחשאי ומסתכל בו ובצללים המתנועעים על הקיר. אכן, תמונה זאת לא תישכח לעולם.

לעתים היינו, אני וחברי, עושים „ספורט": היינו מוציאים איזו גמרא מאחת האיצטבאות הגדולות שהיו עמוסות ספרי גמרא רבים, היינו פותחים באיזה דף ומתחילים לקרוא. בקיאותו של אבי הגיעה עד כדי כך, שלאחר שורה או שתיים היה אומר לנו באיזו גמרא, באיזה דף ובאיזו שורה נאמרו הדברים.

היה אהוב מאוד על בני עדתו והיה מקרב את הבריות. ביתנו היה בשכנות לבית הכנסת „מונסטירשצ׳נה". אבי ז״ל היה נוהג לטייל בין מנחה למעריב הלוך וחזור על המדרכה מהבית עד לבית הכנסת. אותה שעה היו פועלים מבתי החרושת של לוריא והלפרן חוזרים מעבודתם. אבא היה נוהג להיכנס אתם בשיחה והיה מתעניין במצבם המשפחתי והכלכלי של הפועלים. ברובע המגורים שלנו גרו בעיקר אנשי עמל וכן גם פקידים ומומחים לעצים (בראקערס), וכולם אהבוהו, כי היה איש עניו וישר ואוהב הבריות.

הורי שאפו כל ימיהם לעלות לארץ־ישראל, אך אבי היה קשור בכל נימי נפשו אל בני עדתו וקשה היתה עליו הפרידה מהם. הוא שמח, שאני עולה לארץ־ישראל ואחר כך העליתי את אחי ואחותי. מלחמת העולם השנייה שמה קץ לתקוותנו להעביר את כל המשפחה לא־

השרידים מגיטו פינסק סיפרו לי, כי שבוע לפני מותו, בליל שבת, נכנסו גרמנים לביתנו. אבי היה שקוע בלימוד ולא הבחין בבואם ולא נעמד לפניהם. הם כיוונו כבר את רוביהם כדי לירות בו, אך ברגע האחרון נרתעו ולא הרגוהו. כן סופר לי, כי ביום ההלוויה שלו (אמא מתה 3 חדשים לאחר מכן) זעקו רבים: רבי, אשריך, שזכית להלוויה כזו! תושבי העיר הרגישו כבר אז בשואה המתקרבת. כן הוגד לי, כי בזמן האחרון כתב אבי

ר׳ יעקב יצחק גינדין

חיבור על הש״ס, אך לא היה סיפק בידו לסיימו, אם כי חלק ניכר מהחיבור היה כבר מוכן לדפוס.

א. גינדין

ר׳ יעקב מאיר הורביץ - הדיין בפינסק

ר׳ יעקב מאיר, בן הרב ר׳ משה ברוך זצ״ל הלוי הורביץ, נולד בשנת תרט״ו בעיר שאד לאביו הרב, שהיה מפורסם בכל מדינת זאמוט כצדיק מגזע בעל ההפלאה והשל״ה הקדוש. מצד אמו הוא ממשפחת ברודא המיוחסת, נין ונכד להגאון ר׳ יוסף יאסקי זצ״ל, אשר יחוסו מגיע עד ר׳ יהודה הנשיא כמבואר בערכי הכנויים ב„ספר הדורות". הרב שימש הרבה מגדולי הדור והיה ממקורבי הגאון ר׳ ישראל סאלנטער זצ״ל. נסמך להוראה ע״י הגאון מלבו״ם והגאון ר׳ ליפמן אב״ד ביאליסטוק ומחבר ספר „עונג יו״ט".

פניו קרנו תמיד ועיניו העידו, כי מלא חכמה ובינה היה. בשנת תרמ״ה, כשהוא רק בן 29, נתמנה למו״ד בבית דינו של הרב הגאון ר׳ אליעזר משה זצ״ל. הגאון לקח אותו תחת חסותו, כי הבחין בו שהוא איש ישר וישמור על הצדק, ואכן על תכונותיו אלו זכה לכבוד והערצה מכל יודעיו ומכיריו. ובדידי הווה עובדה, שהאירה את טיבו וטבעו של הדיין. היה זה בסתיו של שנת 1919.

רצה הגורל, שאדיין לפני הרב ר׳ יעקב מאיר ז״ל. בצאתי מקיוב נתן לי חתנו של איזיק גרוסברג — .100 רובל למסור לאשתו. בעיר הומל ערכו הבולשביקים חיפוש

דים הדתיים והלאומיים, וכשחזר סיפר על שיחות עם ליטבקוב ואנשי ייבסקציה אחרים, ש„עקץ" אותם בשיחות והטיח דברים קשים על הירידה של העתונות והספרות בשפת אידיש.

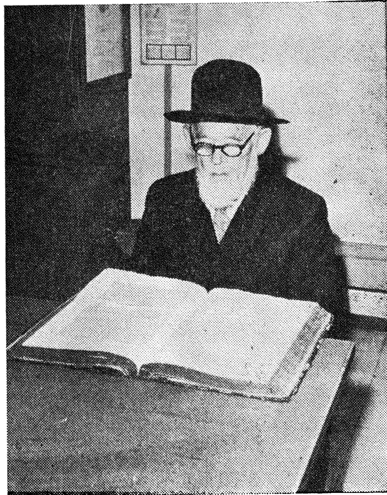
כאיש שהבין את התפתחות החברה בימינו ואת החשיבות בחינוך הדור הצעיר, הקדיש גם תשומת־לב לחינוך ילדיו הוא. כך היה אבי ז"ל לבוגר האוניברסיטה של חרקוב בדנטיסטיקה, אף כי מעולם לא עסק במקצוע פרט לשנים האחרונות בחייו; כך גמרה בתו, רחל, את האוניברסיטה „סורבונה" בפריז והשתלמה בצרפתית, גם בעלה השתלם במתימטיקה והיה אחר כך מרצה במקצוע זה באוניברסיטת במוסקבה ואף פרסם מחקרים וספרים במתמטיקה. כך השתלמה בתו הצעירה בפסיכו־אנליטיקה ופירסמה ספרים בשטחים שונים הקרובים למקצוע זה. אולם הוא לא הסתפק רק בחינוך בניו ובנותיו, אלא ביקש להבטיח גם חינוך לנכדיו. ההשקעה בחינוך היתה בשבילו הביטוח הטוב ביותר לקראת העתיד.

הנה אני רואה אותו גם כיום מול עיני: דמות יפה של תלמיד־חכם, מומחה לחוקים, מורה בהנהלת חשבונות, ירקן וסופר, מחנך ואיש ציבור, חובב מוסיקה ועובר על פני התיבה, אישיות רב גוונית ביותר שהתבלטה בעירו ובקהילתו ורבים רחשו לו אמון ויקר.

לפני שעליתי לארץ הלכנו יחדיו להצטלם, כדי שתהיה לנו תמונה משותפת. הוא ראה בי את יורשו הרוחני, כי היתה קירבה רבה בין שטחי ההתעניינות שלי בצעירותי ובין אלה שלו. על הצילום רשם בעטו: „דור ההולך דורש בשלום הדור הבא".

לעתים קרובות מאוד אני מהרהר: במה הושפעתי ממנו ומה ירשתי מאישיותו. אין לי כל ספק שאם הקדשתי מחצית יובל שנים לחינוך הנוער לציונות ולהגשמה חלוצית וחקלאית, ואם זכיתי לעמוד בראש מפעל עלית הנוער, במשך 17 שנה — הרי זה בודאי במידה רבה תודות לערכים ולנטיות, שירשתי מסבי, שדאג לילדי השכבות החברתיות החלשות בזמנו ובעירו, אהב את האדמה וטיפח את עבודת האדמה.

משה קול

הרב אהרן ביגון

ר' אהרן ביגון

לר' אהרן ביגון היתה השקפת־עולם ברורה, משכנעת ולאורה השקיף על כל המתרחש בחיי עמנו — בעברו, בהוו, בעתידו. הוא היה יהודי מאמין בדת־ישראל, ברוח ישראל ואהב מאוד את תורת ישראל. זאת היתה אהבה לשמה ואת אהבתו זו היה מדביק לשומעי־לקחו.

ספק, אם קרא את הספרות הפדגוגית־פסיכולוגית המודרנית. אך מכל המורים שהיו לי, היה הוא המורה, המדריך והמחנך בחסד עליון.

הוא ידע לא רק להקנות תורה לתלמידיו ולקשר אותם בעבותות אהבה למקצוע שלימדם — לתלמוד. הוא עורר בלבם את הרצון להעשיר ולהשלים את ידיעותיהם בתלמוד בכוחות עצמם. תפקיד המורה (לפי גירסתו) — לפתח בתלמיד את הרצון ואת האמון ביכלתו לשחות לבדו בים התלמוד ומפרשיו וכן במדעים אחרים.

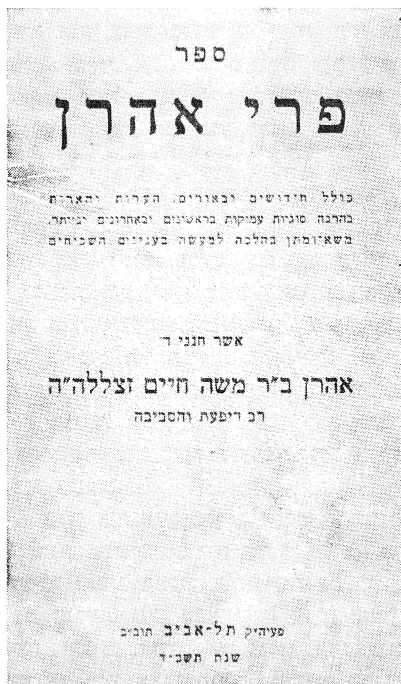
בתמריציו המתמידים בכיוון זה זכה להישגים מופלאים. אינני מכיר עוד מורה בפינסק, שזכה לכל כך הרבה תלמידים אסירי תודה לו כרבנו זה.

בעיני הדור החדש נראה התלמוד כלימוד יבש, משעמם וחסר־עניין. אך מי שזכה ללמוד תלמוד מפי רבנו, לא ישכח לעולם את העניין הרב, שכל „שיעור" היה מעורר בלב.

ר' אהרן ביגון ז"ל החל ללמדנו תלמוד במלחמת העולם הראשונה. אך עוד לפני שזכיתי לשמוע תורה מפיו, היתה לי הזכות להקשיב מרחוק ל„שיעורו", כי ביתנו היה סמוך ל„תלמוד־תורה" דקרלין, מקום שם לימד במשך הרבה שנים. זה לא היה לימוד משעמם כלל וכלל; עד היום מהדהד בלבי ובאזני הניגון המלבב שלו כצלילי־סימפוניה ערבים.

מי שלא ניסה להכיר את הערכים הנעלים השמורים בתורה שבעל־פה, לא יוכל להרגיש את טעם הניגון, שליווה למקורותינו העתיקים — לתלמוד, למפרשיו וכן לספרות ימי־הבינים, כי תמיד את הלימוד של הגמרא.

במקצועו היה הרב ביגון ז"ל במשך שנים רבות „מורה לתלמוד", אבל הוא ראוי לשם „מרביץ תורה" בישראל במובן הרחב של מושג זה. מתוך אהבתו הגדולה ל„תורה לשמה" לא היה מסתפק ב„שיעורים", שנתן ב„תלמוד־התורה" למבוגרים ולבני־נוער, ומי שזכה להימנות בין שומעי־„שיעוריו", דבקה בלבו אהבה

ספר

פרי אהרן

כולל חידושים וביאורים, הערות והארות בהרבה סוגיות עמוקות בראשונים ובאחרונים וביותר, משא־ומתן בהלכה למעשה בעניינים השכיחים

אשר חנני ד'

אהרן ב"ר משה חיים זצללה"ה

רב ריפעת והסביבה

פעיה"ק תל־אביב תוב"ב

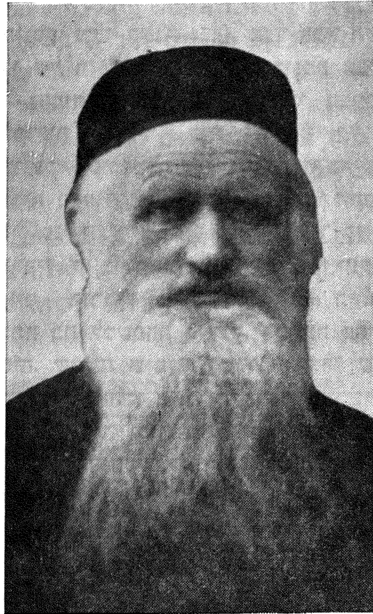
שנת תשכ"ד

ר׳ יצחק (איטשע) ברלין

זקן תמים וירא שמים היה האיש. היה עוסק כל ימיו אך ורק במצוות. עוזר דלים בסתר, מכניס אורחים לבית אמידים, ממציא מאכל כשר לחיילים יהודים, לאסירים בבית הסוהר, מהנה אותם בחלות, בשר ודגים לשבת וחג ומביא להם מצות ויין לפסח. בחול המועד סוכות היו רואים אותו לבקרים ממהר בעגלה בכיוון בית האסורים, כשלולב ואתרוג בידיו. לא פעם נעדר מבית הכנסת בזמני התפילה, משום שהיה מהלך אותן שעות, עם סלט מזין בידיו כדי להחיות משפחה עניה או אורח הגון בסעודת שבת. השוטרים בבית הסוהר והשומרים בבית החולים הממשלתי היו מכירים אותו ומכניסים אותו בכל יום ובכל שעה. בכל מקום, שהיו עלולים בו לחלל את קדושת השבת, היה מופיע בפנים מביעי תמימות ועניין, ובדברים רכים וידידותיים היה מבקש לחדול מפריצות הגדר של דיני הדת. מתחנן היה לפני העבריינים, כאילו היה הדבר בנפשו. היה הולך בכל יום לשוק, מקום שם יושבות התגרניות עם כל מיני ירקות ופירות, מטה לפניהן את סלו והן שמות לתוכו, מי צנון ומי תפוח־אדמה, מי אגס ושזיף, מי קומץ דובדבנים או שעועית. יודעות היו התגרניות, כי הוא שליח מהימן לדבר מצווה ולא היו חושדות בו, שהוא, חלילה, ייהנה ממתנו־

נכנס היה לבתי העשירים, למשרדי הבנקים ולבתי החרושת, ומשראוהו, היו מפסיקים כל העניינים ומסדרים תחילה את עניינו. ידוע לכל, כי חבל על זמנו. שואלים אותו, כמה דרוש לו, ומשתוממים לפעמים על צניעות השגותיו. אין מבקשים ממנו קבלות — אין לו כאלו. והכל בטוחים, שהכסף שנותנים לו, לא ילון אצלו ויימסר תיכף לנצרכים לו. תמיד חיוך של ילד תמים על שפתיו, עינים מושפלות, מביעות ענווה ורחמים אין סוף, ואין בכוחו של איש לעמוד בפני אלה.

א. שטילרמן

ר׳ יצחק ברלין

אחד מל"ו הנסתרים

מנבכי הילדות צצה ועולה דמותו המופלאה של ר׳ איטשע ברלין, המצטיירת לפני תמיד כדמות שלא מעלמא הדין, עוטה אור, זורעת חסד סביבה. על רקע הדלות הגדולה של המוני התושבים היהודיים היתה בולטת ביותר דמותו של איש, אשר בעצם היה מוסד, שהתהלך בין הנצרכים והעניים. יום ולילה היה עושה בשליחות מצווה, קיץ וחורף, עד יומו האחרון ממש. הוא האכיל רעבים, הלביש ערומים, דאג ליתום ולאלמנה, לזקן גלמוד ולכל קשה־יום ומר נפש. אכן, צדיק היה האיש בכל דרכיו. אציין רק כמה ממעשיו וממנהגיו, השופכים אור על דמותו:

בימי חמישי ושישי בשבוע היה עורך סיור ברחובות העיר ומבקר אצל בעלי המאפיות והקצבים כדי לקבל את תרומתם לנצרכים. תמיד היה מוצא בעל־עגלה, שהיה מתנדב לנסוע עם ר׳ איטשע, כי זה נחשב לכבוד בעיניו, והעגלה היתה מתמלאת בככרות לחם ובחלות, במנות בשר, במלבושים וכד׳. ר׳ איטשע היה נוהג לחלק את כל אלה בין הנצרכים והקפיד על כך, שהראויים למתן בסתר יקבלו את התרומה בסתר, לבל ייעלבו. בימי החורף הקרים אפשר היה לראותו משרך רגליו אחרי המזחלה, כשהוא אוסף עצים מבעלי בתים אמידים למען חמם בתיהם הדלים של הנצרכים. מזדמן לו איזה אדם בלוי־סחבות ונעול נעליים בלי סוליות — היה ר׳ איטשע מכניסהו לאחד הבתים, פושט מעל עצמו את בגדו העליון, מוריד את ערדליו, מאכילו ומשקו ולא היה נח, עד אשר היה מסדר אותו איש באיזה מושב זקנים.

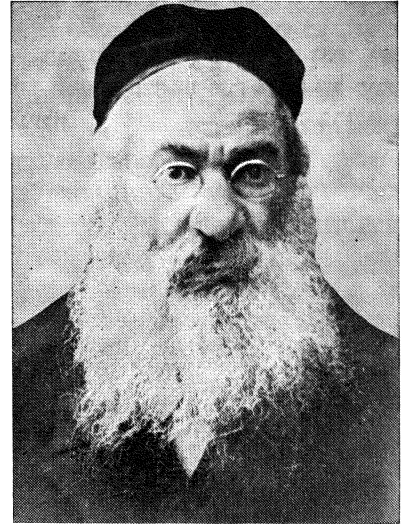
באחד מערבי פסח כינס את משוגעי העיר בביתו כדי לחוג אתם יחד את החג. רבים היו תמהים: היתכן, כי אותם משוגעים יוכלו לשבת בצוותא ולהאזין בנחת לקריאת ה„הגדה", אך מסתבר, כי גם להם היה דרך־ארץ כלפי זה האיש, אשר היה דואג להם תמיד והיה להם כפטרון.

גם תושבי העיר הנוצריים הכירו והוקירו את ר׳ איטשע. הוא לא היה מבדיל בין איש לאיש ולא מעטים מבין הנוצרים זכו בשעת־דחק לחסדיו. בני הישיבות ותלמידי ה„תלמוד תורה" היו אף הם במרכז דאגתו. הוא קיים בגופו אותו פסוק „היזהרו בבני עניים, שמהם תצא תורה" והיה מרבה לעשות למען המוסדות הללו. גם את בניו שלח לא לבית ספר רגיל, אלא דווקא ל„תלמוד תורה" כדי להוכיח, שמוסד זה אינו מכובד פחות מכל מוסד חינוכי אחר בעיר.

לא אשכח את יום ההלווייה של ר׳ איטשע. אבל כבד ירד על העיר. חנוונים סגרו חנויותיהם, פועלים הפסיקו מלאכתם, ילדים עזבו את בתי הספר. המונים נהרו להלווייה, וביניהם גם נוצרים רבים מהכפרים הסמוכים, ששמעו הגיע אליהם. הצדיק נפטר. אגב ריצה ביום חורף קר להשיג עצים בשביל איזה נצרך — נפל. „כי שבע יפול צדיק וקם", אבל זו הפעם לא קם עוד. ההלווייה נדחתה ל־48 שעות כדי שיספיקו הרבנים וגדולי התורה להגיע מכל הסביבה, כראוי לצדיק ולגדול.

העיר כולה ליוותה אותו למנוחת עולמים ובזכרו של כל בן עירנו נשתמרה דמותו המופלאה והזוהרת.

א. לבנדיגר

ר' יעקב מאיר הורביץ

בכלי והחרימו אצלי כשמונה אלפים רובל — הוצאת ניקאָלי. בנס יצאתי שלם מציפרני הקומיסיה המיוחדת של הבולשביקים והם אף החזירו לי חלק מהכסף. סיפרתי על כך לקרובי בחזרי לפינסק. אמר אחד מהם: כדאי לשאול, אם עליך למסור את מאה הרובל שניתנו לך בשביל משפחת גרוסברג, כי הרי היית בבחינת „שומר־חינם" ולא ברור היה, כספם של מי שדדו הבולשביקים. הוסכם שר' איזיק גרוסברג ואנכי נלך לשאול את הדיין, אם עלי למסור את הכסף לתעודתו.

הרב ר' יעקב מאיר הורביץ, לאחר שחקר את כל הפרטים, הוציא פסק דין, שלפיו לא הייתי מחויב לשלם את הכסף לר' איזיק גרוסברג, ונראה לי כי בכך ניכרות מידות הצדק והיושר של הרב. הוא הוא שסייע לי להבין פרושו של הפסוק „ולא תטה משפט אביונך לריבו".

היה צנוע בהליכותיו ורודף שלום. נפטר בשנת ה־66 לחייו.

אריה צייטלין

הרב הגאון ר' דוד רבינסקי

נולד בשנת תרכ"ה בעיר סלונים לאביו ר' אברהם ז"ל. נתייתם בהיותו צעיר וגדל בעניות גדולה. את אביו כמעט ולא זכר. כשגדל קצת, יעצו השכנים לאמו האלמנה, שתמסור אותו לבעל־מלאכה ללמדו אומנות. אמו לא רצתה בשום פנים לנתקו, בעודו באיבו, מן התורה. לקחה את הילד והביאה אותו אל הגאון המפורסם בדורו — ר' שבתי מרוז'נאי זצ"ל. כשנכנסה אליו עם הנער, התיפחה בבכי ואמרה לו: אל הנער הזה התפללתי, שיגדל בתורה, והנה מייעצים לי השכנים, כי אמסור אותו לבעל־מלאכה. פנה אליה הגאון ואמר: אל תבכי, אני אהיה לו לאב. מאז למד הנער תורה בשקידה עצומה ועלה מעלה מעלה בתורה ויראת שמים.

כאשר התבגר קצת, נסע לישיבת וולוז'ין, שהיתה אז מרכז התורה בעולם, ויצק מים על ידי הגאון הקדוש הנצי"ב זצ"ל. ימים בלילות למד תורה, נעשה בקי בש"ס והוסמך על ידי הנצ"ב זצ"ל. אחרי נישואיו למד בנוהרדוק. היה ממקורביו של הגאון הרב ר' יחיאל מיכל אפשטין זצ"ל, בעל „ערוך השולחן", שקירב אותו מאוד והשתדל הרבה לסדרו ברבנות.

מנובוהרדק עבר לז'עטיל, שם שימש כמה שנים כרב בבית המדרש החדש. דרשותיו ושעוריו משכו עם רב. מעריציו רבו מיום ליום והעמידו בסכנה את המוניטין של רב העיר דאז. כיוון שעל האדם להקפיד לזולת, אז עזב את פרנסתו, וקיבל עליו להיות שד"ר של אחת מישיבות ליטא, ובלבד שלא יפגע במישהו.

לרגל מלאכתו שהה גם בפינסק בשנת תרנ"ז ולאחר כמה ימים רכש את לב אנשי העיר, וטובי העיר הזמינוהו לשמש כ„מגיד מישרים" בפינסק.

גדלותו בתורה, תבונתו ופיקחותו במילי דעלמא, ומידותיו הנעלות סייעו לכך, שיתחבב מאוד על אנשי העיר. כל דרשה שלו הפכה למאורע. לפני הופיעו לדרוש היו בתי המדרש מתמלאים מפה לפה, ומאות אנשים צבאו על בתי הכנסת מבחוץ.

בפינסק עלה האיש ונתעלה. שימש כרב בפרבר פינסק „ביעלאוושצ'ינע" ואחר כך נתמנה לרב בפרבר „וואקזאל" והיה נקרא „דער וואָקזאַלנער רב". בשנת תרפ"א נתקבל לראב"ד של פינסק. ובשנת תרפ"ח נתמנה לאב"ד דקרלין. היה משכין שלום בין איש לאשתו ובין אדם לרעהו. כל מר־נפש וקשה־רוח היה מוצא אצלו עידוד. אלפים שאלו בעצתו, והיה מקבל כל אדם בסבר פנים יפות, אך לא נשא פנים לשום איש בדין.

נלחם בעוז בעד החינוך המסורתי הטהור ולא נתן להכניס בו שינויים. מפורסמת מלחמתו נגד העברתו של בית התלמוד־תורה בפינסק לציונים.

בויכוח פומבי, שנערך על נושא זה בביה"כ הגדול בפינסק, יצא כנגדו ראש ההסתדרות הציונית בפינסק דאז ר' שואל רבינוביץ ז"ל, מחשובי העיר, והשתמש באימרתו הידועה של הרב ר' שמואל מוהיליבר ז"ל, שאמר: בשעה שנופלת דליקה בעיר והאש משתוללת, הרי כל הבא להציל ולכבות, יציל ויכבה. אין בודקים את המציל, אם הוא מניח תפילין או שומר שבת. עם ישראל עולה באש בגולה. והציונות באה להציל, ואין לבדוק, אם הם שומרי תורה ומצוות וכו'. הוא סיכם דבריו בדרישה להעברת הת"ת לידי הציונים.

דבריו אלה השפיעו מאוד על הציבור ודומיה נשתררה בבית הכנסת. נדמה היה כי גורל הת"ת נחרץ. אז הופיעה דמותו האצילה של הרב שפתח ואמר: דברי הרב ר' ש. מוהיליבר טובים ונכוחים, אין לבדוק במצילים. אבל במה דברים אמורים? כשבאים להציל את הרהיטים, כלי הבית וכדומה. אבל אם המדובר הוא בכסף וזהב, הרי גם בעיצומה של הדליקה נשאל: מי אתה? האם יש לסמוך עליך? האם אתה נאמן? המדובר הוא בחינוך, בתורה, זהו האוצר הכי יקר שלנו. אם בזה רוצים לשלוח יד אז נשאל „מי אתם?" האם אתם נאמנים לד'? האם אתם מניחים תפילין, וכו'. דבריו של הרב השפיעו מאוד והחינוך בת"ת נשאר בידי החוגים הדתיים.

נפטר בח' אייר תרצ"ה. כבוד גדול עשו לו במותו. כל העיר שבתה ממלאכה וממסחר ובהלויתו השתתפו המוני יהודים.

את מקומו ירש חתנו, הקדוש ר' שאול רוזנצוויג הי"ד, שהיה אב בחכמה ורך בשנים, צדיק ועניו, והלך בדרכי חותנו. הוא נספה יחד עם בני הקהילה היהודית בימי השואה הגדולה.

אשר רבינסקי

על בתי הספר ללימוד מקצוע (1910). „לימודי חול" באו לדידו להשלים את לימודי הקודש, שהם יסוד החינוך היהודי ובהם נעוץ סוד הנצחיות של עם ישראל. האמונה בנצחיות זו היתה מעיקרי ה„אני מאמין" שלו.

לאחר מכן הוא פונה להיסטוריה. כבר בנעוריו, בשנת 1891, הוא מפרסם מאמר בעתון „המגיד" ומציע, במלאות 400 שנה לגלות ספרד, לערוך מחקר היסטורי מקיף מוקדש לתולדות היהודים בספרד. אולם בראש התענינותו היתה ההיסטוריה של פינסק עירו. בשנת 1895 הוא מפרסם במאסף „תלפיות" מאמר בשם: „על פינסק, קארלין ויושביהן" — מחקר ראשון ויחידי לתולדות הישוב היהודי בפינסק והמשמש עד היום אחד המקורות החשובים ביותר, עליו מבססים דבריהם ומסקנותיהם סופרי „טויזנט יאר פינסק" וד"ר ע. שוחט בעבודותיו לתולדות העיר פינסק. במאמרו זה קובע רבינוביץ לראשונה מתוך מחקר ודיוק היסטורי את שמות הרבנים בפינסק ובקארלין וימי שבתם על כסא הרבנות, הוא מתאר את תולדות המוסדות התרבותיים והסוציאליים שבעיר, ומצבם ומספר על התפתחותה הכלכלית של העיר. בשנת 1903 הוא מפרסם ב„פינסקער שטאדט לוח" מאמר היסטורי שני בשם: „דף בתולדות פינסק היהודית", ובו ביאוגראפיות והערכות על רבני פינסק המפורסמים ר' רפאל הכהן האמבורגער ור' לוי־יצחק מברדיצ'ב, תאור החיים התרבותיים בזמנם וציונים לתולדות הישוב היהודי בפינסק. במחקריו אלה מתגלה חוש היסטורי מובהק והם מצטיינים בקפדנות מדעית ובפרטים כרונולוגיים, כשהוא מסתמך על הספרות הרבנית ועל מקורות היסטוריים שונים. לשם ברור הכרונולוגיה של שנות רבנותו של ר' לוי־יצחק מברדיצ'ב בפינסק הוא בא — בשנת 1902 — בקשרי מכתבים עם דובנוב. (ידוע, כי דובנוב שמר על מכתבי: אלה במשך שלושים שנה, עד גמר חבורו „תולדות החסידות", ולאחר מכן שלח דובנוב את מכתביו לארכיון „ייווא" לווילנא).

בפרוס הציונות המדינית נימנה רבינוביץ על החברים שאימצו להם את רעיון ישוב ארץ־ישראל. בכתבתו ב„המליץ" בשנת 1890 הוא מודיע על רכישת אדמה על ידי שלוש משפחות מפינסק וכי העשירים שבעיר התאחדו ויאספו עשרת אלפים רובל לאותה המטרה. בכתבה אחרת מאותה שנה הוא ממליץ לעזור לבן־עירו, לסופר יעקב גולדמן, להוציא לאור את ספרו „ילקוט ארץ־ישראל השלם", „אשר רוב טעם צפון בו לרעיון ארץ ישראל". לאחר הפרעות נגד היהודים בקורפו בשנת 1891 הוא מבקר את הגאון ר' דוד פרידמן, אב"ד דקארלין, ומפרסם את מכתבו ב„המגיד" (11.6.1891) לאסור השימוש באתרוגי קורפו ומוסיף בשמו הוא את הדרישה להשתמש „זולת אתרוגי א"י". בכתבה ב„המליץ" בשנת 1893 הוא הוגה את הרעיון להעביר את הספרים שבספריה בפינסק, מאין קורא בהם, אל הספריה שביפו. מתוך צער הוא מציין במאמרו ב„תלפיות" (1895), כי מספר החברים הנמנים עם „החברה האודיסאית" לישוב ארץ־ישראל פחת בעיר. בזמן הקונגרס הראשון הוא בין העומדים בראש התנועה הציונית בפינסק. בשנת 1902 אנו מוצאים את שמו ברשימת חברי הועד הראשון של הקרן הקיימת לישראל. בשנת 1905 הוא משתתף כציר פינסק בקונגרס הציוני השביעי בבזל ובועידה הציונית של גליל מינסק. בועידה זו נבחר כמזכיר לניהול הפרוטי־כל בשפה העברית. בשנת 1911 היה ברשימת הצירנים, שהמשטרה הצארית עמדה להטיל עליהם עונש גלות, ורק לאחר השתדלויות בפטרבורג בטלה הגזרה, אולם לא נתבטל הפיקוח עליו מטעם המשטרה ונאסר עליו לצאת את העיר.

בימי מלחמת העולם הראשונה לא היו השעה והתנאים בפינסק כשרים לעבודה פוליטית. את מקומה תפשו הדאגות למצב הסוציאלי שבעיר, לו הקדיש רבינוביץ כבר בראשית ימיו תשומת לבו וכתב על הפעולות „להציל עניינו מחרפת רעב" („המליץ", 1892) ופרסם מאמר גדול בשם: „קול קורא מארץ מרחקים" („המגיד", 24.9.1891) על המצב האיום של המהגרים לאמריקה והמשוע לעזרה וסדורים. לאחר גזרות ניקולאי ניקולאייביץ הגיעו לפינסק פליטי חרב ואחריהן שנות עוני ורעב בימי הכבוש הגרמני. רבינוביץ בין הנושאים בעול הדאגה לשכון הפליטים, פתיחת בית תמחוי, אוסף בגדים להלבשה וכדומה. אולם עיקר פעילותו ועזרתו בימי הכבוש הגרמני נעוץ ברכישת אמצעים כספיים לפינסק, ששכנה במרחק קילומטרים אחדים בלבד מהחזית ונותקה כליל מהעולם הגדול. בשעה זו הוא קושר קשרים עם קצין יהודי־ציוני שבצבא הגרמני, מר גוטמן, מברלין, ודרכו הוא מקבל עזרה כספית, כפי שהיו סבורים, מה„הילפס־פאריין דער דויטשן יודן" וממקורות אחרים. והדבר בחזקת סכנה לשניהם. בפעולות אלה עזרה לו במיוחד המנוחה אלקה מילצקי־הולצמן ז"ל. ראשית דאגתם היתה לקיים את „בתי המחסה לילדים".

באותם הימים היה, כידוע, הגוף המקשר בין הרשות הגרמנית ובין האוכלוסיה „ועד האזרחים", ממונה מטעם קצין העיר. כשגדשה סאת הצרות והנגישות, החליטו תושבי העיר, ביזמת הציונים, לערוך בחירות ב„ועד העיר", שתפקידו לשמש באכוח התושבים בפני הקומנדנטורה הגרמנית, במקום „ועד האזרחים", ולנהל את כל עניניהם בעיר. גם המפלגות הפוליטיות השתתפו בבחירות. ואמנם הבחירות נתקיימו, וכיושב ראש של „ועד העיר" נבחר רבינוביץ. אולם, כפי שנמסר, סרב קצין העיר הגרמני להכיר בועד, המורכב מנבחרי העם ושאינם ממונים על ידיו.

בגמר המלחמה נתחדשה העבודה הציונית בפינסק. ראשית פעולתם היתה פתיחת „בית עם" מרווח, ברחוב קופיצ'סקיה. את נאום הפתיחה — בערך חנוכה 1918 — נשא רבינוביץ. נאום זה היה הנאום האחרון שלו. חודש ימים לאחר מכן שם אסון קץ לחייו, בנפול גג רעוע עליו. ששה ימים לאחר המאורע, ביום כ"ז בטבת תרע"ט הוא נפטר והוא רק בן ארבעים וארבע. קהלת פינסק כשם שכבדה אותו בחייו כן כבדה אותו במותו וקבעה לו מקום למנוחת עולמים על יד „אהלו" של הגאון הפינסקאי, אב־בית־דין שלה ר' אלעזר משה הורביץ ו„בית מחסה לילדים" נשא את שמו. משפחתו קיימה את צוואתו ועלו ארצה: רעיתו רגינה, תומכת גורלו בעבודה הצבורית, ואיתה הבת בלה (גננת), והבנים זאב (רופא) ונחמיה (מהנדס) ובנו כאן את בתיהם.

שאול דוד

שאול מנדל רבינוביץ

שאול מנדיל רבינוביץ היה דור רביעי בפינסק. נולד בשנת 1874. מצד אביו היה בנו של ר׳ זאב, מי שהיה כדוגמת אביו ר׳ נחמיה הרוח החיה והגבאי במרכז הלמדנות שבעיר „בית המדרש קלויז דפינסק" (פינסקער קלויז), הידועה בהיס־טוריה כמקור ומעוז המתנגדים, בו התפ־ללו „פני העיר": הגאונים ר׳ אלעזר משה הורביץ, ר׳ ברוך אפשטיין, הדיין ר׳ יעקב מאיר הורביץ ואחרים. אמו, היתה היתה בת למשפחת ניידיץ, הידועה בפו־לסיה, שבניה שימשו כשרי ה„חצר" של הצדיק ר׳ אהרן השני מקארלין ויורשיו. בנערותו זכה והיה מתלמידיו המובהקים של „המלמד הסלוצקאי" הידוע (ר׳ רשימה בספר זה) אשר יצר כחלוץ בפינסק בשנות השמונים של המאה שעברה מעין אי בודד של תורה, בו נתמזגו הלמדנות הליטאית וניצני ההשכלה. חינוך זה הטביע את חותמו עליו לכל ימי חייו. כבר בגיל שש־עשרה — בשנת 1890 — התחיל להשתתף בעתונות („המליץ", „המגיד") והיה כתב „המליץ" בפינסק עד 1895. דבריו ב„המליץ" משקפים את החיים הצבוריים בפינסק במשך שנים אלה ושימשו אחד המקורות לחקר ההיסטוריה של העיר. בשנים 1890—1891 היה בא־כוח השנתון „כנסת הגדולה", שיצא בוור־שה והיה מוקדש לבעיות היהדות. בשנת 1890 הוא מייסד בפינסק, בשיתוף עם חברים לדעה, את החברה הידועה בתול־דות תחיית השפה העברית כשפת הדיבור „שפה ברורה". הוא פונה אל בן־דוד, ראש התנועה באודיסה, ובן־דוד מכוון את תשובתו „אל... חובבי שפת עבר באמת ה׳ שאול רבינאוויץ והנלוים אליו" (מתוך „פנקס החברה"). אלה היו מחלוצי הדיבור העברי בעולם. בועד החברה הזאת משמש רבינוביץ „מבקר". עליו הוטל לתקן את השגיאות בדיבור ולקבוע באיזו מידה השפה העברית שגורה בפי האנשים הרו־צים להצטרף לחברה. הוא כותב ב„המליץ" (1890) על תכניתה של החברה „שפה ברורה", על החלטתה „לפתוח בי"ס, אשר בו ילמדו לנערים חנם אין כסף שפת עבר ודברי ימי ישראל" וכי „חברי הא־גודה יאספו את מורי שפת עבר ויציעו להם לדבר עם תלמידיהם עברית" (1890) וכדומה. הוא חבר הועד ליסוד הספריה הראשונה בעיר בשנת 1891. — האמונה בתחית השפה המובילה לתחיה השלמה — כשרעיון זה היה עדיין באבו בפרט בערי הפרובינציה — היה אחד מעיקרי ה„אני מאמין" שלו.

פרי יצירתה של ה„שפה ברורה" בפינסק היה, כידוע, ה„חדר המתוקן", אותו יזם י.ל. ברגר. כאן אנו מוצאים את שמו של רבינוביץ בין חברי ועד החינוך (1895), אשר ייסד את ה„חדר המתוקן". הוא שותף לחבלי היצירה והקיום של מוסד חשוב זה בתולדות החינוך בישראל בכלל ובפינסק בפרט. כבענין ייסוד החב־רה „שפה ברורה" למבוגרים — כן גם ביצירת ה„חדר המתוקן" לתינוקות של בית רבן צועדת פינסק בראש, ורבינוביץ נמנה על נושא הרעיונות האלה מבחינה עיונית ומעשית. הוא חבר הועד מטעם „החברה מפיצי השכלה" להרמת מצב החינוך בעיר (1905) וחבר הועד המפקח

ציוני פינסק: שאול רבינוביץ — עומד השלישי מימין — ועוזרו וויצמן — עומד השני משמאל, בפגישה של ציונים בקיסינגן בשנת 1909 או 1910.

יושבים: משמאל — ד"ר ניסן קצנלסון מליבוי, ליווה את הרצל בשעת ביקורו בפטרבורג, חבר „הדומה" הראשונה, מנהל הקולוניאל־בנק. באמצע: שמואל ברבש, מראשי חובבי ציון והציונים באודיסה, חבר ה„ועד האודיסאי" והועד הפועל הגדול הציוני. מימין: קרוב לוראי ד"ר מ. שליאפושניקוב מחרקוב, ממשתתפי הקונגרס הציוני הראשון, עורך מונוגרפיות על הציונות והקונגרסים, ספרן המדור העברי של הספריה העברית בחרקוב.

בלתי תלוי, עצמאי במחשבותיו, שדעתו השקולה ראויה להישמע בשעת הכרעות בפעולות כספיות, כלכליות רציניות. בהש־קפתו היה גיאורג הלפרין ליבראל, איש הסובלנות, המכבד את דעותיו של הזולת, האוהב להקשיב ולהאזין, הבוחל בהתנש־אות.

למרות היותו אריסטוקראט מטבעו, היתה נסוכה עליו אותה הפשטות והעממ־מיות שהביא אותה מפינסק. אוהב היה להתערב בין הבריות ולהאזין לשיחתם כדי לעמוד על רחשי לבם. היה זה תענוג בלתי רגיל לשוחח עם הלפרין, לשמוע את תגובותיו ולבקש את עצתו. כל שיחה כזאת היתה מעשירה ומרעננת.

כאנשי פינסק היינו נפגשים תכופות ומשוחחים, ותמיד הייתי מלא התפעלות מניסוחם ומהבעתם של הדברים שהשמיע.

זכרונותיו של הלפרין על פינסק היו מלאי ענין. הוא נשאר קשור לעיר ולקהי־לה שנחרבה. היה בא לישיבות של הועד העוסק בהכנת ספר־פינסק. הוא אהב להת־פאר בפינסקאיות שלו.

הלפרין אמר לי לא פעם, כי לא קיווה לחיות במדינת ישראל עצמאית ולראות את כל התמורות הכבירות בעולם ובתול־דות העם שלנו; וכיון שהדבר ניתן לו, מאושר היה לחיות ולשבת בתוך עמו בירושלים הבירה, לבוא בימים הנוראים לבית הכנסת, לנסוע לתל־אביב לישיבות הבנק, ללכת יום־יום לחברת „מגדל" ולבוא לפעולתו בקרן־היסוד. בעיקר נהנה מן הפגישות החברתיות ומשיחות החולין, שלא פעם עמד במרכזן.

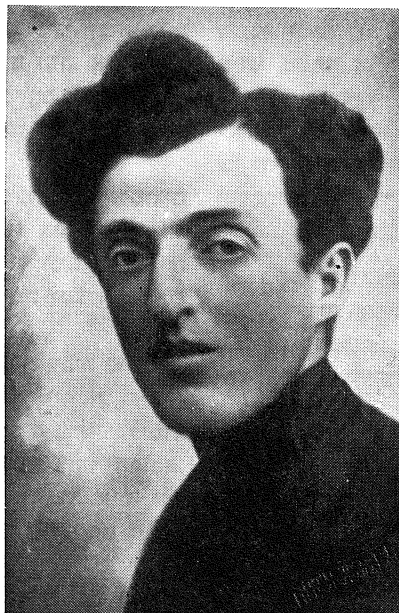
מקום כבוד שמור לו בתולדות מפעל תקומתנו ועצמאותנו.

משה קול

הרשל פינסקי

אין להעלות את דמותו של הרשל בלי להעלות את דמות התקופה, בה גדל, חי ופעל, בלי לתת תיאור לנוף ילדותו וחייו — נוף פוליסיה.

בעירנו, הספוגה עממיות, תרבות יהו־דית מושרשת וגעגועים לציון, התלכדה לפני 40 שנה ומעלה קבוצת נערים בני 12־13, חניכי ה„חדר" ותלמידי בית־הספר, לאגודת נוער „בני התחיה". ללא דחיפה מב־חוץ, ללא מורה ומדריך, מאליהם קמו הנע־רים האלה, שספגו את מיטב הקניינים של התרבות העברית והתלכדו לאגודת נוער ציונית לשם הכשרה, לימוד והשתלמות. בתוך קבוצה זו היה גם הרשל, שאך זה היה לבר מצוה. כולם שקדו אז על לי־מודיהם. גם בימים הקשים של המלחמה והימים האפלים של הכיבוש הגרמני אז, ברעב ובמחסור, בימי עבודת כפייה ומ־צוקה לא הפסיקו הצעירים את פעולתם. הלך והעמיק לימוד התורה הציונית, היה חומר רב לשיחות, אסיפות וויכוחים, ובמ־רוצת הימים הלכה והתגבשה השקפת עולם ציונית, שהפכה יסוד לחיים אידי־איים עשירים ומגוונים בעתיד. שנות עמל קשה ומפרך בעבודת הכפייה ביערות

פוליסיה, כשעל כתפיו הרכות של הנער בן 15—16 החלש והחולני הוטלה הדאגה לקיום המשפחה — הכשירו את הקרקע בנפשו לקליטת האידיאות הסוציאליות, שמילאו אז את חלל העולם. חוש הצדק הסוציאלי התחדד, הרגשת אי ההשלמה עם המשטר הקיים גברה, ובנפשו של הרשל הלכה והתגבשה המזיגה הטבעית של האידיאות הסוציאליסטיות עם ההכרה הציונית העמוקה, שנספגה בדמו עוד מימי הילדות. בימים ההם ירדה המהלומה הגדולה על ראש התנועה בפינסק: רצח 35 החברים בשבת הדמים של ה' ניסן. לאחר שהתאושש הרשל מהמכה, הטיל את עצמו בכל תום הנעורים לעבודה בתנועה, ומאז השתלבו חייו בחיי הת־נועה צ. ס. בפינסק ובפולין, ומאז היו חייו כולם, ללא שיור, קודש לתנועה הזאת, תחילה כמפלגת צ. צ. ואחרי זה, לאחר האיחוד, כמפלגת פועלי ציון המ־אוחדת.

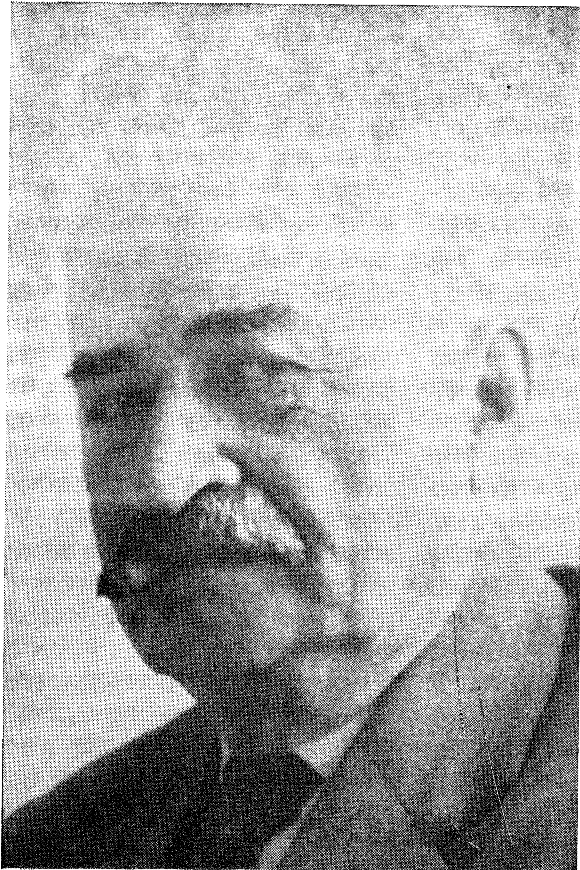
תוך פעולת הרשל בתנועה נתגלתה סגולתו המיוחדת למזג בקרבו את ראיית החזון הגדול עם כושר הפעולה והמעשה. כאן היה טמון סוד הצלחתו הרבה. חזון גאולת האדם והעם עמד במרכז חייו והוא ידע תמיד למצוא לאורו את דרכי הפעו־לה והמעשה המובילים להגשמתו.

מתוך מזיגה עילאית זו של חזון ומע־שה פעל ועשה הרשל בשטחי פעולתו השונים בחו"ל ובארץ: בהדרכת נוער וחינוכו, בהקמת מוסדות חינוך ובפעולתו במפלגה, ב„החלוץ" ובעבודתו בארץ ובקי־בוצה. תמיד נאמן לעצמו, להשקפת עול־מו, לאמיתו ולחזונו. בוחן ובודק כל פסי־עה, כל צעד, והולך בלי ליאות ובלי רתי־עה לקראת מטרתו, וכך הקים דור שלם של תלמידים וחניכים, אשר הדליקם בח־זונו הגדול, הדביק אותם באמונה ובבט־חון, ששפעו ממנו, וקרבם לחיי עבודה והגשמה.

קסם מיוחד היה טבוע בו, והאור, אשר קרן ממנו, משך אליו זקן ונער, אשר ראו בו את מורם ומדריכם. העממיות שבו, זו העממיות הפינסקאית, השורשים הע־מוקים, שהיו לו בחיי המוני העם, הם שקסמו לנער ולחלוץ בעיירות פוליסיה, הם שביטלו מראש כל חיץ בינו לבינם ואיפשרו מגע אמיץ, קרוב, שלם.

במרכז פעולתו בשנים אלו עמדה הק־בוצה בארץ — גולת הכותרת של חזונו. מהיום הראשון ליסוד הקבוצה היה חבר בה, אף כי המשיך לשבת בפינסק. הוא ידע, שעליו הוטל התפקיד החשוב והמ־מכריע ביותר לקיום הקבוצה: הכנת מחנה

ג'ורג' (גד) הלפרין

בשיבה טובה נפטר ג'ורג' הלפרין. עד יומו האחרון חסון היה, פעיל, מלא מרץ, מחשבות ויוזמה; זמן קצר לפני מותו, חגג במסיבת רעים וידידים את הולדת הנינה שלו. ראינו אותו שופע נחת ומאושר, מספר בדיחות ומעשיות עסיסיות, כדרכו, מתבלט בין הקהל המגוון בהדרת פניו ובחיוניות דמותו האצילה.

עברו עליו, על ג'ורג' הלפרין, ימים קשים בימי חייו; אסונות אישיים ומשפחתיים הלמו בו קשות. אחרי כל אסון ראינו אותו מתאושש, שב לחייו ולמעשיו, מתגבר ואינו נכנע; כאלון מושרש עמוק בקרקע עמו, לא נשבר אלא עוד הצמיח ענפים חדשים.

מוצאו מהגזע של היהדות הקורלנדית, מבין אותם היהודים, שגדלו ביערות עברתים, שהיו שלמים עם נפשם, עם עמם ועם אלוהיהם.

יוסף הלפרין ז"ל, אביו של ג'ורג', עבר לפינסק, והקים מחדש את בית־החרושת לגפרורים, שנשרף ב־1897. בית־חרושת זה היה אחד משני מפעלי התעשייה הגדולים בפינסק, והרוב המכריע של פועליו היו יהודים. המשפחה היתה איפוא מוקפת סביבה יהודית עסיסית ועממית והפעילות הכלכלית הטביעה את חותמה על הבית. ברנרד, אחיו הבכור של גיאורג הלפרין, הוא שנטל לאחר מות האב, את הנהלת בית החרושת שהעסיק למעלה מ־200 פועלים בשנות השיא. ג'ורג', שהיה הצעיר במשפחה, למד בגימנסיה בפינסק ובתקופה מסוימת שלחו האב ללמוד לליבק וסידרו בבית הרב ד"ר י. ל. קנטור, שהשפיע עליו בהשקפותיו הלאומיות ועשאו ליהודי לאומי גאה.

לאחר שנוסדה ההסתדרות הציונית בפינסק, היה ג'ורג' אחד מחבריה המסורים. אולם הוא רצה להמשיך בלימודים גבוהים ושם את פעמיו לאוניברסיטאות המערב. ב־1905 הוכתר כד"ר לפילוסופיה. מ־1908 עד 1921 היה בלונדון ושימש כאחד ממנהלי ה„קולוניאל־באנק" שייסד הרצל. ב־1909 פירסם עבודת־מחקר בשפה הגרמנית על מצב הפועלים היהודים בלונדון. ב־1921 נבחר לוועד הפועל הציוני והיה לחבר המועצה הפיננסית והכלכלית של ההסתדרות הציונית.

ג'ורג' הלפרין הביא אתו מהמשפחה ומהסביבה של מזרח אירופה את השרשיות היהודית, ההכרה הלאומית והמסורת הציונית. במערב, בגרמניה ובאנגליה, באוניברסיטאות, בחוגי סטודנטים, בין עסקנים ציוניים גדל, התפתח, העשיר את נסיונו ואת היקף ידיעותיו. הפעילות הכלכלית מבית אבא הטביעה עליו את חותמה וגם בעבודתו הציונית, ואחר כך בארץ־ישראל ובמדינת ישראל, היה מרוכז כולו בפעילות כלכלית ענפה ועסקנותו הציונית שלובה ושזורה בשטח הכלכלי והכספי.

לא מקרה הוא, שג'ורג' הלפרין היה מידידיו הקרובים של חיים וייצמן. ג'ורג' הלפרין נמנה היה לא רק עם ידידיו, חבריו ומקורביו, שוייצמן היה מתייעץ בהם, אלא שהיתה לו גם השפעה על וייצמן; ווייצמן העריך מאד את תבונתו, את שיקול דעתו, את זהירותו וחכמת חייו. לעתים קרובות היה חיים פונה ל„גודיה", שהיה מאנשי ביתו ומחברי החוג האינטימי שלו. הלפרין היה ממייסדי „קרן־היסוד" וחבר הדירקטוריון הראשון שלו בימים, שוייצמן היה שקוע כולו בפעילותו כדי לפתח את „קרן היסוד" כמכשיר גדול לבניין הארץ.

עם עלייתו לארץ־ישראל הקים את חברת „מגדל", חברה לביטוח, פיתח אותה ויחד עם זאת תפס את מקומו בהנהלת הבנק הלאומי כאחד מעמודי התווך של הנהלתו. בשנותיו האחרונות, לאחר פטירתם של הופיין וברט, היה ליושב־ראש כבוד של מועצת המנהלים של הבנק. הוא ראה בבנק הלאומי את אחד המכשירים הציוניים הלאומיים הכספיים הגדולים. המנוח אליעזר קפלן ז"ל, שהיה גזבר הסוכנות ולאחר מכן שר האוצר, נועץ לא פעם בהלפרין. גדולי הציונות ורבי המדינה שלנו ידעו, כי הלפרין הוא אדם

נסיה המשיך להשתלם, וכל ספר עברי חדש הפעים אותו, כל יצירה עברית משכה את לבו.

מורים רבים וטובים היו לנו בגימנסיה באותם הימים, אולם יהיה זה צודק ונכון, אם נקבע, כי דוד אלפר התבלט ביניהם כאישיות מרכזית. הוא עזר לנו לגלות את היופי שביצירה העברית לדורותיה, הוא נטע בנו אהבה לספרות זו ולמכמני היצירה של עמנו. הקפיד על הסגנון והביטוי, היה מעורב בחיי התלמידים והתעניין גם בחייהם הפרטיים, עקב אחרי המתרחש בתנועות הנוער וגילה ענין מיוחד בספרות, שהתלמידים קראו. השתדל לחדור לעולם המחשבה של התלמידים והיה עורך ויכוחים ממושכים עם תלמידים, שהיו להם דעות מנוגדות לאלו שלו. ניתן להגיד, כי הוא היה האב של המפעל החינוכי העברי, שגדל בעיר, והיה לתפארתה.

הגימנסיה התקדמה שלב אחרי שלב. היא נאבקה על זכויות, על הכרה מצד המיניסטריון להשכלה בפולין, על התרחבות, על תנאים כלכליים ומדיניים — ובמאבקים אלה נודע לדוד אלפר תפקיד קובע. קומץ עסקנים ציוניים מעולים נשא בעול המוסד הזה ופעל רבות לביסוסו, אך הכוח המניע והמדרבן את כל אלה היה אלפר. הוא לא הצטמצם רק בתחום הדאגה למוסד אשר עמד בראשו, אלא כיוון והנחה גם את שליחי התנועה הציונית בקהילה. מעולם לא רצה ליטול על עצמו תפקיד רשמי, אולם הוא היה האיש, שהעשיר את הציונות הפינסקאית והעניק לה את היעוד בפיתוח החינוך העברי והבטחת עתידו של הדור הצעיר לציונות ולארץ ישראל.

אין ספק, כי אילו היה אלפר עולה ארצה, היה תופס כאן מקום חשוב במפעל החינוך העברי והיה מתבלט כדמות מרכזית, אולם הוא החליט להישאר על משמרתו ולהמשיך במפעל חייו. הוא הזדהה עם הגימנסיה ולא יכול היה לתאר לעצמו, כי יוכל לנטוש את בית היצירה שלו. מובטחני, כי בילה בתחומי המוסד יותר שעות מאשר בתחום משפחתו, וגם בהיותו בתחום המשפחה לא פסקה התענינותו בעניני המוסד, היה מזמן תלמידים לביתו, התייעצויות וכד׳. הוא היה מנהל, מחנך, מורה, מארגן, איש המעשה ואיש הרוח — צירוף המתגלה לעתים נדירות באיש אחד.

בשנת תרצ״ז הוציא ביה״ס „מדרשה תרבות״ — חוברת לזכרו של מנהל ביה״ס יצחק קוברינצ׳וק ז״ל, שנפטר בהיותו בן 36. באותה חוברת כתב אלפר במאמר הערכה על המנוח: „כמורה עברי הוא ראה את עצמו משועבד לביה״ס העברי, עבד לתרבות העברית לצמיתות, ובבית גנזיה הוא צרר את נשמתו לנצח. על זמנו לא חס, ולבריאותו לא שם לב; תמיד נכון לכל קריאה. הוא ידע להוקיר רבנן ולהעריך חן ערכם של אנשי הרוח בעיצוב דמותנו התרבותית — — — הוא לא נדחק לשום מקום והיה בכל זאת ראש המדברים בכל מקום — — — הוא לא בז לקטנות, אבל גם מגדולות לא הסיח את הדעת. מלא תכניות והצעות חדשות לבקרים — — — במכאוב לבנו הגדול אנו כופפים בדממה ראשינו ומדליקים נר זכרון לנשמת אדם יקר שנשרף כולו בלבת אהבתו לתרבות העברית, ואת סדן עבודתו, עבודת מורה עברי, לא עזב עד נשימתו האחרונה״.

אכן, דברים אלה עצמם אפשר להגיד גם על ד. אלפר, שעה שאנו מתייחדים עם זכרו.

משה קול

אברהם מַזור

אברהם מזור היה דמות קוסמת ומרנינה, איש תוסס, מלא רעיונות ושאיפות, אופטימיסטן בכל נימי נפשו ובעל כושר ביצוע רב.

אברהם מזור נולד בקגרליק פלך קיוב והוא בכור ל־8 ילדים במשפחה. אביו היה בעל חווה חקלאית ובביתם למדו ודיברו עברית ואוקראינית. שפת אידיש כמעט לא היתה בשימוש בבית. בהיותו בן שמונה שנים עברה המשפחה לקיוב כדי לאפשר לילדים ללמוד בבתי ספר מתאימים. גם בקיוב רכש אביו חלקת אדמה שעליה התישבה כל המשפחה הענפה. האחים והאחיות שנישאו נשארו לגור בבית ההורים ורק עם פרוץ מלחמת העולם ברחו אלה שלא היו בצבא לאוראל. אחד האחים, שהוא מהנדס מכרות באוראל, אסף אליו את הנשים והילדים והציל את כולם מצפרני הנאצים.

אברהם מזור סיים את הגימנסיה בעיר ז׳יטומיר. הוא ואחיו למדו כולם באוניברסיטה בסרטוב. כאן פגש מזור את מי שעתידה היתה להיות אשתו והם התחתנו. מזור סיים בסרטוב את הפקולטה למשפטים, למד גם הנדסה, אולם את לימודי ההנדסה סיים אחר כך בפריז. היות וידע יפה עברית, והיה פעיל בתנועת „החבר״, נאלץ לברוח לאחר המהפכה הבולשביסטית. אשתו, שהיתה ממשפחה ליטאית, עברה לפולין והוא ומשפחתו יחד אתם. הוא היחידי מכל משפחתו הענפה שלא נשאר ברוסיה. כל יתר האחים והאחיות נשארו עם משפחותיהם בקיוב.

ב־1922 נוסד בפינסק הועד היוזם להקמת בית ספר תיכון עברי בעיר. היה זה לאחר שהשלטונות הפולנים אסרו על בית הספר הריאלי התיכוני הרוסי לקבל תלמידים ממוצא יהודי מתוך הנחה שבית־ספר תיכון בשפה הרוסית צריך לשמש רק את המיעוט הרוסי, אולם לא את בני היהודים. לאחר שנאספו הכספים הראשונים למטרה זאת על ידי הועד היוזם של הציונים, נתקבל הרשיון לפתוח לשנת הלימודים 1923/24 בית ספר תיכון בן 4 שנות לימוד בלבד ורק ב־1926 הפך המוסד לגימנסיה מלאה. אברהם מזור הוזמן לעמוד בראש המוסד ועד עלייתו היה הוא הרוח המינהלית החיה והוא בער ממש באש ההתלהבות למען המוסד שעמד בראשו.

במשך תקופת חייו ופעילותו בפינסק היה גם פעיל בהסתדרות הציונית ובארגונים ציבוריים של הקהילה המקומית, בארגון בתי היתומים היהודיים בפולין

המילואים. במשך שנות שבתו בגולה חינך והכשיר את הנוער לקראת חיי הקבוצה.

שטח העבודה שלו היה בפוליסיה. שם הרגיש את עצמו כמו בביתו, ושם קיבלו אותו כבן בית בכל סניף של „החלוץ" ובכל קיבוץ הכשרה, בתקופה שלפני עלותו ארצה ובתקופת שליחותו ל„החלוץ" לאחר שנים מספר.

הרשל היה חבר הקבוצה עוד בהיותו בגולה. כבר שם חי את חיי הארץ במלואם. ומשהגיע סוף־סוף להגשמת מטרתו הנכספת — לעליה, היה המעבר בשבילו טבעי ובלתי מורגש כלל. בקלות ללא כל לבטים התערה בארץ, בקבוצה ובעבודה. מהיום הראשון נרתם בעול, נשא בסבל הקבוצה ודאג לענייניה. ואותו קסם אישי, שהיה נסוך בו ושקרב אליו את חניכיו וחבריו בגולה, קשר אליו בעבותות אהבה את חבריו בקבוצה, אהבת רעים נאמנה, טהורה ועמוקה.

עם השתרשותו בקרקע המולדת, באדמת גבת, הוצג מדי פעם בפעם בפני תביעות התנועה ומילוי תפקידים מחוץ לביתו, מחוץ למשקו וגם מחוץ לארץ. לא פעם נאבק האיש קשה עם עצמו. באופן אינסטינקטיבי התקומם נגד כל נסיון לנתק אותו ממקום חיותו, ממפעל חייו. אולם ההכרה החלוצית שלו, מצפון התנועה המפעם בקרבו, לא נתנו לו מרגוע. ומדי פעם היה ניתק בחוזק יד ממקומו וביתו והיה מתיצב לרשות התנועה, למילוי התפקידים שהוטלו עליו. הוא היה מקבל עליו את הדין מתוך תקוה וכמיהה ליום, בו יוכל לחזור לביתו, למשקו, לעבודתו. היום הזה לא בא. המות מצאהו על משמרתו.

דמותו המאירה של הרשל היא סמל לתקופתו, תקופת ההעפלה והכיבוש, התקופה, שתבעה מהאדם בדרך הגשמת יעודו את כל כוחות נפשו וחייו. והוא נתן את כוחותיו אלה ביד נדיבה, ללא שיור. ידע לחיות חיים מלאים ושלמים למען החזון שרחף לעיניו, למען הרעיון לו הקדיש את חייו.

אנו שומרים בתוכנו את דמות החבר, בן לגזע המעפילים החלוציים, שקם לנו בשתי עשרות השנים האחרונות: אנשי ההכשרה החלוצית בגולה, כובשי שממות הארץ ולוחמי הגיטו והפרטיזנים ביערות פולין. אחת היא השלשלת הנמשכת מני אז, והרשל — אחת החוליות בה, שזכה לתת מכוחו ואונו להאדרת הגזע החלוצי הזה, לחיזוקו וביצורו. לאור דמותו וחייו אנו מחנכים ונחנך את הילדים והנוער שלנו וחייו ישמשו דוגמה לכל נער מישראל בדרך־ההגשמה שלו.

קיבוץ גבת הקים בית תרבות על שמו והוא „בית הרשל".

חיים גבתי

דוד אלפר

דמותו של דוד אלפר עומדת חיה לפני עיני, ובהשפעתו על עיצוב עולמי הרוחני אני מכיר עד היום הזה. אני מניח, שרבים מתלמידיו, כאשר יעשו את חשבון עולמם, יגלו בתוככי נפשם, מאותם גרעיני מחשבה ותורה, שנבטו על ספסל הלימודים תוך שיחות ופגישות עם דוד אלפר.

העלאת דמותו היא איפוא לא רק חובה של תלמידים לרבם, אלא צורך נפשי עמוק, שעדיין לא מצא את ביטויו.

הוא נולד ב־1895 בעיירה דרצ'ין במחוז סלונים. על עיירה זו שמעתי לא פעם מפיו. הוא היה מתגאה בה ומעלה על נס את פעלו העברי והציוני שם.

תכופות שמעתי ממנו על דמויות של יהודים יפים בדרצ'ין, שהשפיעו עליו בתקופת ילדותו. כרבים מילדי ישראל באותה תקופה, למד קודם ב„חדר", ואחר כך אצל מורה פרטי שלימדו עברית, תנ"ך ואף רוסית. היה בעל כשרונות, מהיר תפיסה, שקדן, חביב על מוריו. הוא המשיך, כרגיל, בתלמוד. אותו זמן שקד ללא הפסק על לימוד השפה העברית והרוסית, אם כי לא היה בי"ס בעל רמה בעיירה דרצ'ין באותו זמן. כדי לקבל השכלה כללית עזב את הבית ועבר לעיר המחוז, אך המשיך גם כאן להשתלם בעברית ובספרותה, גילה נטייה בולטת להגות ולפילוסופיה, ועקב אחרי פובליציסטיקה. הוא הירבה לקרוא בספרות הקלאסית, ואנו — תלמידיו, ובעיקר אלה שעבדו בספריה של הגימנסיה — ידענו, באיזו מידה זכר את כל הספרים, שקרא בהם בימי צעירותו.

כדי להעמיק את ידיעותיו בלימודי היהדות הפסיק את השכלתו הכללית ושם את פעמיו לישיבות קרינקי ומיר. היה ציוני משחר נעוריו. בבית הוריו קבועות היו תמונת הרצל והקופסה הכחולה של הקרן־הקיימת; ספר עברי ואף עתון יומי לא חסרו. בתקופת מלחמת העולם הראשונה, כשהעיירה נכבשה על ידי הגרמנים, הפסיק לימודיו ואז הכיר את השפה הגרמנית וספרותה, שאיפשרה לו לבוא במגע הדוק יותר עם ספרותה של אירופה ועם הספרות הקלאסית בכללותה.

כשפרצה המהפכה ברוסיה ב־1917, הגיעו ימי פריחה ושגשוג לציונות והחלו ביסוד בית־ספר של „תרבות" ופיתוח התנועה העברית; הוא התמסר כליל לשליחות הזאת. ב־1918 יסד את „צעירי־ציון" ועמד בראש האגודה, ניהל מאבק עם ה„בונד" ועשה הכל כדי שקהילת דרצ'ין תעוצב כלאומית וציונית.

ב־1919 ניגש לארגן את בית הספר „תרבות" בעיירה, אולם חסרו לו מורים, ובית־הספר נפתח רק ב־1920. כבר באותה תקופה אפשר היה לחזות את דרך חייו לעתיד. כוונתו ומחשבתו היו להתמסר לחינוך דור ציוני עברי נאמן לעמו. הוא עמד בראש בית־הספר עד שנת הלימודים 1922/23, ואותה שנה הוזמן כמורה לגימנסיה העברית „תרבות" בפינסק.

החלה תקופה חדשה בחייו, הוא עלה אז לשיאים חשובים וזכה להישגים נכבדים. כל מה שסיפק ושינן לעצמו בימי ילדותו, בבחרותו וצעירותו,, בא לידי ביטוי ונתן את תוצאותיו המצוינות בתקופת חייו בפינסק. גם בהיותו מורה ללימודי היהדות בגימ־

הרב משה המאירי (אוסטרובסקי)

הרב המאירי נולד בפינסק, בערב ראש השנה תרמ"ו (1886) להוריו ר' מאיר נחמן וחיה אוסטרובסקי. עד שנתו האחת עשרה התחנך ולמד אצל המלמדים בפינסק וכבר אז ניכרו בו כשרונות גדולים.

בסוף שנת תרנ"ד עלה אביו לארץ ישראל ובשנת תרנ"ח (1898) העלה אותו ואת אחיו הגדול ממנו, בכדי להכניסם לישיבת „תורת חיים" בירושלים, בה שימשו אז כראשי ישיבה הגאון ר' יצחק וינוגרד והרב זלמן אפשטין, שהיו גם ידידי המשפחה.

בישיבה למד כעשר שנים. בשנת תרס"ד, בהיותו בן שמונה עשרה, נשא לאשה את הגב' שרה הינדה בת הרב נחמן גדליהו ברודר. לאחר חתונתו המשיך בלימודיו עד שנת תר"ע. באותה שנה הוסמך לרבנות — בין היתר — על ידי הרב חיים ברלין, רבה של ירושלים (בנו של הנצי"ב מוולוזין ואחיו הגדול של הרב בר אילן) וע"י הרב קוק זצ"ל, שהיה אז רב מחוז יפו והמושבות. אותו זמן עסק הרב המאירי בייסוד אגודת „קהילת יעקב", שמטרתה היתה: רכישת קרקעות לשם שיכון בני ישיבות ירושלים.

באייר תרע"ב נתקבל כרב בעקרון ושימש ברבנות כעשר שנים. בשנות רבנותו עמד במשא ומתן של הלכה עם הרב קוק, בעיקר בהלכות הנוגעות לחקלאות וגננות ובמצוות התלויות בארץ.

בתחילת תרע"ט נתקבל כמורה בבית הספר „נצח ישראל" בפתח־תקוה. בתר"פ הוטל עליו מטעם הסתדרות „המזרחי" להניח יסוד לבית מדרש למורים של „המזרחי" בירושלים. באותה שנה נפתח ביהמ"ד הנ"ל שאיחד בתוכו את „ישיבת המשתלמים" של ועד החינוך בירושלים, ותלמידי ביה"ס „נצח ישראל" בפתח־תקוה. במוסד זה שימש כממלא מקום המנהל וכמורה לתלמוד.

בשנת תרפ"ב עבר ביהמ"ד למורים לחסותה של ההנהלה הציונית ואחרי כן — לבעלות המחלקה לחינוך של הוועד הלאומי לכנסת ישראל. הוא שימש בו כמורה לתלמוד עד יומו האחרון.

בשנת תרפ"ד הופיע ספרו „המידות שהתורה נדרשת בהן", המוקדש ל„בירור דרכי המידות וכלליהן", הוא פירסם גם מאמרים על „ל"ב מידות", תקנות, גזרות ומנהגים.

בשנת תרצ"ה הוציא ספר „מבוא לתלמוד" (הוצ' „אמנות" ת"א), שאושר על ידי המפקח על בתי הספר של „המזרחי" כספר עזר לתלמידי סמינרים, מורים ותלמידי בתי הספר התיכוניים. בתרצ"ז הרציא „מגילת כנסת ישראל", על פי הצעת מחלקת החינוך של כנסת ישראל בא"י (הוצ' „אמנות") ובתרצ"ח הוציא „שבת הארץ" ותמצית ספרו של הרב קוק בעניני שמיטה.

בשנת תש"ב הופיע ספרו: „ארגון הישוב בארץ ישראל", ובשנת תש"ז — „תולדות המזרחי בארץ־ישראל". השאיר ספר בכתובים „פני משה" — בשטח חקר ההלכה.

השתתף בקביעות בעתונות העברית ופירסם למעלה ממאתים מאמרים על בעיות אקטואליות ומדעיות שונות והופיע גם בהרצאות שונות ברדיו.

בשנת תרפ"ו התחיל עוסק ביסוד שכונת גנים חדשה על יד ירושלים, היא שכונת „קרית משה" (ע"ש מונטיפיורי) השוכנת במערבה של הבירה. במשך כל השנים שימש בה יושב ראש הועד.

היה חבר בהסתדרות „המזרחי" עוד בימי נעוריו והשתתף כציר מארץ־ישראל בכל ועידותיה שלאחר מלחמת העולם הראשונה. היה גם ציר בקונגרסים הציוניים הי"ב, ט"ו, ט"ז, י"ז, י"ח, י"ט וכו'.

נבחר כחבר אסיפת הנבחרים הראשונה, השנייה, השלישית והרביעית, ושימש גם כחבר הנהלת הוועד הלאומי.

בשנת תרצ"א נבחר על ידי אסיפת הנבחרים לעמוד בראש אירגון־הקהילות בארץ ישראל וכראש המחלקה לעזרה סוציאלית.

בשנות מלחמת העולם השנייה, פעל רבות בשטח האספקה של צרכי חג ומועד לחיילים היהודים בצבאות השונים שנלחמו בנאציזם, בתקופת שהותם בארץ־ישראל. לקח חלק פעיל בהקמת בניינים לשיכון בתי הספר.

בשנת תרפ"ה ביקר הרב המאירי בעיר מולדתו — פינסק, בשליחות קרן היסוד. לידידיו, לקרוביו ולמכריו הרבים אמר, שיש לו הרגשה כאילו חזר הביתה. אף על פי שיצא את העיר עוד בימי ילדותו הראשונים ושהה מחוצה לה למעלה מעשרים וחמש שנים, הכיר הרבה מקומות ורחובות, שהיו זכורים לו עוד מימי ילדותו.

בהופעתו רבת־הרושם בפתיחת המגבית של „קרן היסוד", התחיל בפסוק מפרשת השבוע: „והמכתב, מכתב אלקים הוא חרות על הלוחות" (שמות ל"ב ט"ז). וכך אמר: כתוב במדרש „אל תקרא „חָרות" אלא „חֵרות". מכאן יש לראות כי אדם מוכשר ומסוגל להכיר, להבין ולדעת „מכתב אלקים" רק כשהוא מגיע למצב חרות ולא מתוך שעבוד.

הרב המאירי נמנה תמיד על אלה שחתרו ושאפו לליכוד, לאחדות ולשלום, מתוך הדגשת המשותף והמאחד ודחיית המרחיק והמפריד. כך נהג תמיד בעניני כנסת ישראל, וכך גם היתה עמדתו בכל השאלות בתחום הפעולה הציונית.

הרב המאירי נפטר ביום כ"ה בסיון תש"ז בהיותו בן ששים ואחת. זמן קצר לפני התגשמות שאיפת חייו: הקמת מדינת ישראל.

א. ז. ת.

וגם מתחומים אחרים של עסקנות ציבורית יהודית מקומית וארצית לא משך את ידו. היה נוסע הרבה. היה מהיר־החלטה וביצוע עד כדי כך שלפעמים היה מעורר ביקורת על מיעוט של שיקול דעת אצל הציונים המיושבים, שאהבו לשקול כל דבר בכפות המאזניים כהנה וכהנה. זוכר אני את מאבקיו למען הענקת

אברהם מזור

זכויות ממלכתיות מלאות של בית ספר תיכון לגימנסיה ואפשרות קבלת תעודת בגרות ממשלתית פולנית.

זוכר אני את הימים הגדולים האלה של עלייתו יחד עם משפחתו. זה היה אחד החגים הגדולים של פינסק הציונית. הוא עזב משרה חשובה ועמדות כבוד רבות ופעילות לא רק בפינסק אלא אף במוסדות מרכזיים יהודיים ותרבותיים בפרלין. ציונים רבים היו תמהים על שהוא עוזב תנאים כלכליים טובים ועמדה מכרבדת מרכזית בעיר ובקהילה והולך להתחיל הכל מחדש. אולם זו היתה דרכו של אברהם מזור: לתכנן, להחליט, לבצע ולהגשים. ליוינו אותו אז מתוך הערצה ומתוך כבוד וחיבה אל הרכבת, כשדמעות עמדו בעיני רבים. תקופת מזור בגימנסיה העברית „תרבות" בפינסק היתה מן היפות, מהפוריות ומהחשובות בחייו.

לאחר עלייתו של מזור לארץ לא שמענו עליו תקופה מסוימת וכולנו התענינו לדעת מה מעשיו ופעילותו במולדת. בבואו לארץ־ישראל לא מצא סיפוק בעבודת ההוראה בלבד. לאחר שנת עבודה כמנהל בית הספר בתלפיות על יד ירושלים, עבר אברהם מזור לנהלל. היה מרכז המושב, טיפל רבות בבטחון הישובים והצליח להביא את הפרוז'קטור הראשון לארץ ולהעמידו על המגדל בנהלל. נזכר אני בביקורי אצלו בנהלל לאחר עלייתי. היה טבעי שהלכתי לראותו. הדירה היתה צנועה ואורח החיים היה פשוט, אולם היתה שמחה בבית והוא סיפר לי על פעילותו ועל מעשיו ועל נהלל.

עקב מחלת אשתו נאלץ לוותר על המשך עבודתו בנהלל ולעקור העירה. אז התחילה תקופה חדשה גדולה בחייו. היה זה בזמן שהתחילה העליה הגדולה של יהודי גרמניה, עם עלות הנאצים לשלטון. מזור, שהיה בעל כושר אירגוני ומינהלי, אירגן את עולי גרמניה בחיפה ובסביבה להקמת השכונה שהיא היום קריה למופת — קרית־ביאליק. יצחק בן־צבי, שהיה אז יושב־ראש הועד הלאומי והכיר בסגולותיו של מזור, השפיע עליו לעבור לועד הלאומי ולעבוד במוסד המרכזי של הישוב. כאן הטילו עליו משימות אירגוניות קשות. פרצו המאורעות של 1936 והיה צורך לארגן את כופר הישוב ומגבית ההתגייסות והוא היה מהפעילים והעושים בשטח זה. אולם אני זוכר אותו בימים ההם בירושלים כשביקרתיו לעתים, עוסק בהתלהבות ובמרץ ובשקידה בקבלת הפיצויים לנפגעי המאורעות משלטונות המנדט. הוא שקע כולו בענין זה ונאבק על כל סכום למען המשפחות הנפגעות שאיבדו את יקיריהם או שרכושם נהרס. בפני טוב לבו, מזגו הטוב וחוש ההומור לא יכלו לעמוד אפילו פקידי ממשלת המנדט הבריטי. זו היתה תקופה של מתח רב בחייו, אולם היה לו סיפוק על שיכול היה לעזור לרבים. נדמה היה שהוא בכל זאת לא השלים עם חיי העיר ושאף להגשים את חלום חייו הראשון: שילוב עבודת האדמה, הוראה וארגון.

לאחר שיחה אתו הצעתי לקרטוריון של המוסד החינוכי החקלאי במגדיאל שהוקם על ידי הציונים הכלליים א' וב', למען קליטת הנוער העולה, שמזור יוזמן להיות מנהל המוסד הזה. הייתי בטוח שהוא יכול להצליח בתפקיד חשוב זה, לאור נסיונו בניהול הגימנסיה בפינסק מצד אחד ולאור אהבתו הגדולה את חיי הכפר וכשרונותיו האירגוניים. כאן במגדיאל השתלבו סוף סוף כל שאיפותיו ונטיותיו.

הייתי מבקר אותו לעתים קרובות במקום, והיה לי תמיד סיפוק רב לראותו בין התלמידים והמורים, מנסה לחדש את עלומיו. אולם התקופה הזאת לא ארכה זמן רב. המוות כבר ארב לו ושנה לאחר מכן נפטר ממחלה ממארת כשהוא עדיין מלא מרץ ושמחת חיים. הוא נאלץ, לפני מותו, לעזוב את מגדיאל ולעבור לרמת־גן, שם רכש דירה.

נפסקו חיים תוססים ופוריים של איש ששילב את עצמו כליל בתוך חיי הבנין והיצירה ואשר השאיר בכל מקום אותות של יצירה, של רוח טובה, של ידידות וחברות שהיו נסוכים על פניו וטבועים באופיו. חניכיו ותלמידיו, חבריו וידידיו, חייבים לו רבות וודאי לא ישכחוהו.

משה קול

הגאון ר' רפאל המבורגר

בשנת תקל"ב, כשיצא החרם מהגר"א ז"ל על החסידים, כיהן בפינסק כאב"ד הגאון רבי רפאל המבורגר, שמלבד גדר־לתו בתורה היה חכם גדול והוא השפיע בחכמתו להרגיע את הרוחות בעירנו בזמן המחלוקת הגדולה בין החסידים והמתנגדים. הוא נולד בכ"ד במר־חשון תפ"ג לאביו הגאון רבי יקותיאל זיס־קינד האב"ד במדינת ליפלנד. מלבד גדר־לתו בתורה היה אביו גם סופר מהיר בלשון הפולנית, ואת הידיעה הזאת הנחיל גם לבנו אחריו. הגאון ר' רפאל היה קנאי גדול, אך יצאו מוניטין ליושר לבו. גם האנשים, אשר הרבו למרר את רוחו על דבר דעות ואמונות, מעידים עליו, כי לא נשא פני איש. כשמלאו לו שתים עשרה שנה, הביאו אביו להגאון, בעל „שאגת־אריה", שהיה אז ראש ישיבה במינסק, שילמד אצלו גמרא ופוסקים. כשהרבי שלו נתקבל לרב במינסק, הוא נעשה ממלא מקומו בישיבה והיה אז רק בן תשע עשרה שנים, אבל שמו התפרסם בכל תפוצות ישראל בליטא ורייסין ועמד על משמרתו שש שנים כראש מתיבתא. בשנת תקכ"ג נבחר לרב בעיר פינסק והגליל ונשא במשרתו זו עד שנת תקל"ג. כשיצא החרם בשנת תקל"ב, שלחו ראשי הלוחמים מכתב לר' רפאל: „בבקשה לחתום על החרם הידוע". במכ־תב ההוא נאמר: כי גם הרב, הדומה למלאך ד' צבאות, הוא בין החתומים" (הכונה להגר"א). השיב להם תשובה חריפה ומחוכמה מאד וכן היו דבריו: במעשה העקדה אנו מוצאים, שמתחילה בעת שאברהם היה צריך להביא את יצ־חק בנו לעולה, היה מוכרח לשמוע זאת מד' בעצמו, אך אחרי כן, בעת שהצווי היה שלא לשחוט, היה הדיבור ע"י מלאך ד'. הסיבה היא אחת: שלא לשחוט אדם דייה שמועה מפי מלאך ד', אבל בעת שאנו רוצים לשחוט אדם — לא די מה ששומעים מפי מלאך, כי אם מד' בעצמו. החרם הוא שחיטה, ולא אשמע לזה שדומה למלאך, רק אם ד' יצוה.

אחר תקופת הרבנות בפינסק הוזמן לפויזין וכיהן שם עד תקל"ו. אחר כך נתמנה לרב בשלוש הקהילות: אלטונה, המבורג, ואנדסבק. עד תקנ"ט ישב שם על כסא הרבנות. בדעתו היה לבלות שנותיו האחרונות בירושלים, אבל המל־חמה, שפרצה אז, עיכבה את הנסיעה והוא נשאר בהמבורג עד יומו האחרון ובשנת תקס"ד נפטר בגיל שמונים ואחת. הניח אחריו את הספרים: „תורת יקר תיאל", „מרפא לשון", „ושב הכהן", „שאלת הכהנים", „דעת קדושים" ועוד ספרי דרוש וחידושים.

הרב אהרון בגון

הגאון ר' שמואל אביגדור תוספאה

צדיק ותמים במעשיו. לא מש מאהלה של תורה ולן בעומקה של הלכה. שימש בכתר רבנות דקרלין עשר שנים, משנת תרי"ד עד תרכ"ד, חיבר ספרים בהלכה ובדרוש: „שאלות שמואל" (יאהנעסבורג), שאלות ותשובות „שארית הפליטה" (וור־שה), ביאורים על התורה, פירוש על הגדה של פסח.

בהקדמתו לספר „שאלות שמואל" מס־פר המחבר בשבחה של קרלין, ונותן שבח לד' על החסד שעשה אתו, שהביאו לקר־לין, לשבת בין גדולי תורה ואנשי שם בעולם.

כדאי להעיר, שהמחלוקת ע"ד החסי־דות בזמן הגר"א, נתנה אותותיה גם לדורות הבאים והשרישה טינה בכל צד לצד שכנגד, וראיה לכך — אותה פגישה בין הרב תוספאה והרב מקוברין ר' מרים. שניהם לא היו מן הלוחמים ולא התערבו בענייני הכלל. וכך היו הדברים: הרב ר' מרים החסיד בא לקרלין, כמנהג החסי־דים, לקבל פני רבו, ר' אהרן, וכיוון שחייב הוא לקבל פני המרא־דאתרא, נתן דין קדימה לזה, ונכנס תחילה להרב תוספאה המתנגד. הרב קיבלו בסבר פנים יפות, וכמנהג הרבנים פתח בדברי הלכה, ומעניין לעניין התחילו לדבר ע"ד חסי־דות. כאן מצא הרב תוספאה מקום להפ־ליט מילתא דבדיחותא, שיש בה עקיצה לצד שכנגד ואמר לר' מרים:

הוא ידוע, שבעולם הבא יהיו לכ' צרות; החסידים יגידו עליו, שהוא מת־נגד, כיוון שכ' גדול בתורה, ואילו המת־נגדים יגידו עליו, שהוא חסיד, כיוון שנסע לר' אהרן קרלינר כחסיד, ונמצא שבגן־עדן ירחיקו אותו משולחן המתנגדים וגם משולחן החסידים.

ר' מרים השיב בחיוך קל על שפתיו: כ' אל ידאג לכך. אני בטוח, שיהיו עוד כמוני בעולם העליון, ובודאי יסדרו שולחן מיוחד בשבילנו...

הרב אהרן בגון

משה אהרון שאצקס

בשלהי שנות הששים של המאה הקו־דמת גרם פירסומו של סופר עברי, שישב שנים רבות ולמד תורה ב„קלויז" של קרלין, סערה בקהל היהודי שברחבי רו־סיה. זה היה מחבר הספר „המפתח" מ. א. שאצקס. ספר זה, שהכיל הערכות על אגדות התלמוד, היה אחד מן החיבו־רים הספרותיים האופייניים של תקופת ההשכלה. מטרתו הנועזת היתה ממש מפתיעה וסנסציונית: תרגום חלק ניכר של הספרות העתיקה והמקודשת בצורה חדשה, ברוח הזמנים החדשים של הקיד־מה וההשכלה. טבעי הדבר, שנסיון זה עורר פולמוס חד וסכסוכים חריפים בין אנשי המחנה המסורתי והשמרני ובין המחנה הגדל והולך של הדור הצעיר — המשכילים. לגבי אלה האחרונים היה שאצקס מורה דרך.

נולד בקרלין בשנת 1825 למשפחת רבנים. אביו ר' יהושוע־השל היה נכדו של אב בית הדין הקרליני ר' שמואל ומצאצאיו של המרש"א. הצעיר משה אהרון למד בבית מדרשו של ר' משה לווין בקרלין וגילה בקיאות יסודית ורח־בה בתלמוד ואולם עוד בנעוריו התקרב לרעיונות ההשכלה, שהטיפו להם משכי־לים עברים, כגון מ. א. גינזבורג, י. ב. לווינזון, קלמן שולמן ואברהם מאפו.

חלקו הראשון של „המפתח" נדפס בוורשה בשנת 1866, והשני — ב־1869.

נחום מאיר שייקביץ (שמ״ר)

שמ״ר נולד בנסוויעז׳ בשנת 1849 ולפינסק הגיע לאחר שנשא בגיל 20 את דינה, בתו של תושב פינסק, העסקן הצי־בורי בעל ההשפעה, העורך־דין מיכאל ברצ׳ינסקי. עד גיל 17 למד גמרא בלבד, אולם בהשפעת חיבוריהם העבריים של אברהם מאפו, קלמן שולמן ואחרים החל ללמוד בכוחות עצמו ולהתמסר להשכלה. התידד עם חוג המשכילים, מהם הת־פרסמו כבר בחוגי הסופרים והמשכילים העבריים ברוסיה: מ. א. שאצקס, צ. ה. שרשבסקי, א. ד. דובז׳ביץ וא. ח. רוזנ־ברג. לאחר החתונה, כשהיה סמוך על שולחן חותנו ר׳ מיכאל, למד בהתמדה שפות אירופאיות, הרחיב ושיפר את ידי־עותיו בשפה העברית וכדרכם של המש־כילים דאז — כתב שירים בעברית. הוא לא היה בר־מזל בעסקים, כי חסר היה חוש מציאותי וגישה מפוקחת ביחסים פרוזאיים של יום־יום עם אנשים.

בשנת 1872 בערך הוא יוצא לווילנא לתור אחר פרנסה. את משפחתו השאיר אצל חותנו בפינסק. בהמתינו בווילנא למשרה, שהובטחה לו, נכנס שמ״ר לסו־פר העברי והמוציא לאור שמואל פין והציע לו רומן שכתב בפינסק בשפה העברית. פין הסכים, אולם עקב תקלות, שנגרמו מצד הצנזור, לא ניתן היה למ־סור מיד את חיבורו לדפוס. פין הבחין שיש בכוחו של הצעיר החולמני שלפניו להצטיין בכתיבת רומנים עממיים וה־ציע לו להמציא לו בדחיפות סיפור באי־דיש. כעבור שלושה ימים הונח הסיפור על שולחנו של פין ושמ״ר קיבל עבורו 3 רובלים שלמים, שכר סופרים גבוה, לפי מושגי הזמנים ההם. כעבור יום מכר לו סיפור נוסף. המו״לים האחרים בווילנא הלכו בדרכי פין וקנו מה שהשיגו אצל „מחבר המעשיות מפינסק״. במשך 10 ימים חיבר ומכר שמ״ר במזומן תשעה סיפורים והפך למחבר מקצועי של סי־פורים ורומנים.

באחד הספרים הראשונים שלו — „משונאים למחותנים״, העלה נ. מ. שיי־קביץ סיפור אמיתי על משפחה פינסק־אית, ומסיבות מובנות רצה להעלים את שמו מבני עירו, על־כן סיגל לעצמו את הכינוי שמ״ר — לפי האותיות האחרונות של שמו המלא (נחום מאיר שייקביטש). בכינוי זה פירסם ברוסיה ובאמריקה מאות רומנים, סיפורים ומחזות.

בזמן המלחמה הרוסית—תורכית עסק שמ״ר באספקת מיצרכים לצבא ונמצא ברומניה קרוב לחזית. הוא הצליח בעס־קיו (כספקים רבים אחרים באותה תקו־פה) וכמעט שכח את הצלחותיו בשדה הספרות. פגישתו עם להקת גולדפדן, ששיחקה אותו זמן בבוקרשט, השאירה עליו רושם רב וכשעסקיו נחלשו ומצבו הכלכלי הורע, התיישב באודיסה וחזר לכתוב כדי להרוויח את לחמו. הוא חיבר מחזות בשביל התיאטרון היהודי והצלחתם היתה גדולה. בינתיים הוציאו המו״לים מווילנה את חיבוריו הראשונים והם הופ־צו בכל רחבי רוסיה. הוצאת הספרים ראם בווילנא הציעה לו לכתוב בשבילה רומנים. לרומנים הראשונים שלו — „דער פרעמדער מערדער״, „דער בעל תשובה״, „דער טרייפניאק״, „די עגונה״ — היתה הצלחה מסחררת ואת סוד הצלחתו הכ־בירה של שמ״ר ניתן להסביר בכך, שה־רומנים והסיפורים שלו הלמו יפה את מבוקשם של המוני היהודים הפשוטים בתקופה ההיא. יהודים עממיים אלה חיפ־שו בספרי יידיש סיפורים בעלי תוכן מותח, בנושאים של העולם המודרני, דבר שלא מצאו בספרי המוסר הישנים. עוז־רות הבית, הזבנים, הפועלים ובעלי המ־לאכה רצו ליהנות מחומר קריאה קל ומו־תח ומרומן בעל יריעה רחבה, שהקריאה של רומן אחד תימשך ימים ואף שבועות. הם רצו לברוח מחייהם הדלים. האפורים והשיגרתיים ולחיות ולחוש את חיי הגי־בורים, ולו רק בדמיון, תוך כדי הקריאה. את כל זה מצאו בסיפוריו של שמ״ר, אף־על־פי שאלה לא היו יצירות למופת והמבקרים הספרותיים זלזלו בהם.

כשהורע מצבו החומרי של שמ״ר לא־חר סגירת התיאטרונים היהודיים בפקודת שלטונות הצאר, והחריפה הבקורת עליו מצד סופרים בעלי שם — היגר לאמריקה. הוא נתקבל בחמימות בניו־יורק בחוגי התיאטרון היהודי ובקהל היהודי הרחב. הוא קנה בית דפוס, הוציא שבועון „דער מענטשליכער פריינד״ ומכל אלה היה דחוק בפרנסה. לבסוף נאלץ למכור את בית הדפוס לגיסו א. ח. רוזנברג, שהגיע לארה״ב.

באמריקה המשיך בפעילותו הספרו־תית. מחזותיו הועלו על במות התיאטרון היהודי וזכו להצלחה רבה. הוא התחיל להשתתף ב„מארגן זשורנאל״ ככותב סי־פורים קבוע. שמ״ר הספיק לכתוב 205 רומנים ביידיש, 15 בעברית וחיבר כ־50 מחזות. מצבו החומרי השתפר במידה כזאת שנחשב ל„גביר״ בין הסופרים הי־הודים באמריקה.

נפטר בניו־יורק בשנת 1905 בגיל 56.

ט. י. פ.

דים פעילים בהנהלת הקונגרס היהודי באמריקה, כן היה חבר ההנהלה של ההסתדרות הציונית, „קרן היסוד" ובלשכת „בני ציון", שהיה גם נשיאה.

כמחזאי כתב בשביל הבמה האנגלית והיהודית גם יחד. בין מחזותיו באידיש: ה„אולרייטניקים", „אייקעלע־מזיק", „סט־אול", „ברוך דיין אמת", „הדור החדש", „המיליונר הירוק" וכו׳. באנגלית: „הדרכון הצהוב", „בזמנים אלה", „האדם המופנם", „התעלומה של חדר אחד" וכו׳.

משה חיים טויזנר

נולד בפינסק וקיבל חינוכו בהשגחת סבו המשכיל. הוא ספג מרוח היהדות והתרבות העברית הישנה והחדשה גם יחד. בוורשה שימש כמזכירו של אברהם פודלישבסקי — העסקן הציוני המפורסם, היה פעיל בחוגי הסופרים וחבר הוועד של „חובבי שפת עבר" והוועד למען „הצפירה". ב־1913 נשלח כציר מטעם „צעירי ציון" לקונגרס ה־11 בווינה. בימי מלחמת העולם הראשונה הקדיש את כל מרצו ולהטו בוועד לעזרת נפגעי המלחמה. הוא היה הרוח החיה של הועד ולא פעם סיכן את חייו, בהגיעו למקומות המסוכנים ביותר כדי להציל פליטים ולהגיש עזרה לחולים.

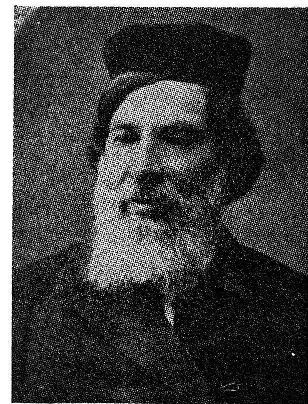
באמריקה פיתח מ. ח. טויזנר פעילות רבה. הוא החייה שם את אגודת „חובבי שפת עבר" ועשה גדולות בהפצת הלשון העברית בחוגי הנוער. בשליחות „ההסתדרות העברית" וכתב־העת „הדואר" עבר בכל מדינות ארה"ב.

בספריתו הפרטית היו אלפי ספרים יקרים ורבי־ערך. טויזנר חילק מאות ספרים לקוראים צמאי־תרבות שלא יכלו לרכוש לעצמם ספר עברי.

מ. ח. טויזנר הצטיין בידיעת שפות רבות, היתה לו ידיעה רבה בחכמת ישראל ובחכמת העמים והצטיין בזיכרון מיוחד במינו.

היה חדור רוח של אידיאלים ואהבת הבריות. היה תומך בנזקקים, מוקיר מלומדים ומנציח את זכרם. בין מאמריו הרבים ידוע לשבח מאמרו על פרופ׳ הרמן שפירא.

מיכל ברצ'ינסקי

ר׳ מיכל נולד בפינסק בשנת 1820. הוא התחתן בשנת הבהלה — 1834 — בהיותו בן 14, עם ינטל בת ה־12.

הם גרו בבית אביו, צדוק משה. כשנתיים לאחר הנשואים התחילו להרגיש בבית, שמיכל נעלם לשעות רבות. הנשים גילו לאחר עיקוב ממושך שהוא מסתתר בעליית־הגג, מקום שם הוא קורא ספרים רוסיים. אז החליטה אמו שיינדל לספר על כך לבעלה. משה צדוק קרע „קריעה", שם עפר על ראשו וישב „שבעה". ר׳ מיכל ומשפחתו (היתה להם כבר בת) עזבו את בית אביו.

אחרי שנים מספר נודע בציבור כ„מיכל הסופר"; לא משום שכתב ספרי־קודש אלא משום שהיה כותב מכתבים, בקשות, תעודות וכדו׳. האיש הצעיר התמיד בלימודיו, עד שהכירו בו כב„עורך־דין", אף־על־פי שלא היתה לו השכלה אקדמאית.

הוא היה גבה־קומה, יפה־תואר, בעל אף נשרי ועינים חומות, נוצצות — אישיות משתלטת, שהעסיקה את דמיונם של בני עירו. הם האמינו בו ללא סייג ודברו היה קודש עד כדי כך שדודו דב היה אומר: „אם מיכל ברצ'ינסקי קורא למישהו, בשם תייש — הרי המכונה כך יתחיל לגעות כתייש"...

ערכו עלה מאוד בעיני הציבור היהודי לאחר המעשה דלקמן: ה„קהל" היהודי צריך היה לשלם מדי שנה 300 רובל לכנסיה הנוצרית. כי זו טענה, כי הקרקע, עליו עומד בית־הכנסת העתיק, שייך לה. את הכסף היו חייבים לשלם לפני החגים, וכל שנה, בפרוס ימי החג, היה בית הכנסת סגור, משום שלא הכניסו את הכסף. מובן, שמצב זה הרגיז את היהודים, כי 300 רובל היו אז סכום ניכר. פעם נשאר בית הכנסת סגור גם בחגים, כי היהודים לא הצליחו לאסוף את הכסף. מיכל היה מודאג מאוד. הוא חקר אנשים ובדק ניירות, עד שגילה משהו בין ניירות העיריה ונסע למינסק, אחר כך לפטרבורג.

היהודים בעיר נדהמו. אטו מילתא זוטא? מלחמה נגד הכנסיה?! וכי מה יכולתם של היהודים המדוכאים לעומת הכנסיה האדירה? אבל מיכל התעקש, הוא רוקן ביתו מכול וכול — כסף, בדים, בגדים, רהיטים — הכל הלך לבית־העבוט. רק אשתו הקטנה והשמנמנה האמינה בו.

עברו חדשים מלאי פחד. האיש נעלם. ינטל בכתה ימים ולילות. פתאום הגיעה ידיעה מפטרבורג — ממיכל. הוא חוזר כמנצח — המס בוטל.

היהודים הנדהמים הריעו בתרועת־נצחון. אלפים יצאו לקבל פניו, וביניהם גם אביו. גברים ונשים בכו בראותם את השניים מתפייסים.

ענין בית הכנסת היה די פשוט. מיכל גילה שבית הכנסת עומד על קרקע שהיה פעם שייך לכנסיה, אבל היה שם בית־קברות, ולפי החוק הרוסי אין לשלם מס בעד קרקע כזה.

בעלי בית העבוט ויהודי העיר החזירו לו את כל רכושו. הוא לא דרש תשלום עבור טרחתו, אלא ביקש וקיבל לכל ימי חייו. מקום בכותל המזרחי של בית־הכנסת. ניתנה לו גם הזכות לקריאת „מפטיר".

כשנפטר צדוק־משה, נעשה מיכל לראש המשפחה, אם כי לא הוא היה הבכור. כל אנשי המשפחה הגדולה פנו אליו במצוקתם. מיכל נולד אוטוקראט. הוא אהב לשלוט וקיבל על עצמו אחריות ודאגה לכולם. כך נשארו סמוכים לשול־

היה זה חיבור של 500 עמוד בערך. בספר זה יש הערכה ביקורתית על אגדות התלמוד, הגוזמאות שבהן, התיאורים המשונים וההתרחשויות המיוחדות במינן, על הדמויות ועל האירועים. גישתו של המחבר והסבריו לסוגיית הפולקלור היהודי העתיק היו ביסודם של איש ההשכלה, שתאמו לדעותיהם של חלק נכבד מהאינטליגנציה היהודית בתקופה ההיא, כאיש בעל השכלה מתקדמת וחוקר טבע. ומנקודת מוצא זו — כאשר אגדות התלמוד הן ביסודן אי־רציונאליות — לא מן השכל ולא מן ההגיון קורצו ככל היצירות, הנובעות מפנטסיה או מרגש, איך אפשר להשוותן למדע הפיזיקה, האסטרונומיה או למדעים אחרים? אולם מ. א. שאצקס שאף להוכיח, שכל האגדות, המשלים והמעשיות שבתלמוד הן אליגוריות בלבד, רמזים מוסתרים, שבהם גילמו בעלי התלמוד את האידיאלים ואת תורת המוסר שלהם. ברור, שתיאוריו ופירושיו ב„המפתח" נתקבלו על ידי המחנה המסורתי בזעם ואילו על ידי המשכילים — בהתלהבות. החוגים האורטודוקסים דאז ראו את חיבורו כנשק מסוכן בידי המשכילים וניסו אף להשפיע על הצנזור הרשמי של השלטונות הרוסיים, שיאסור את הפצתו. כשהדבר לא עלה בידם, החלו לקנות את הספר הפסול והשנוא עליהם בכל חנויות הספרים ושרפוהו, ועל המחבר כמעט והכריזו חרם. ולא האורטודוקסים בלבד התקיפוהו. חלקו על דעותיו גם רבים אחרים וביניהם בן פינסק אחר, הסופר א. ד. דובז'ביץ, שפירסם את השגותיו על „המפתח" בספרו „לא דובים ולא יער".

בספרותה של שפת אידיש התפרסם מ. א. שאצקס בחיבורו (בכינוי המרמ"ז — מ. זליקוביץ) „דער יידישער פאר פסח אדער מנהג ישראל", שהופיע בוורשה בשנת 1881. חיבור זה הוא תיאור נאמן של אורח חיי היהודים בליטא באמצע המאה הקודמת, ויש לו ערך אטנוגרפי רב עד היום. שלום עליכם כתב הערכה על הספר ואמר, כי הוא מלא ממש בדיחות פקחיות, חידודים, רעיונות מזהירים, דברי מוסר, תמונות יפות ומבדחות, ידיעות מועילות, מחשבות נוגות — הכל בצורה שיטתית ובסדר, בלשון סטירית חדה וחיה, בשפת אידיש חלקה וטהורה וכו'.

בימי הכנת „המפתח" שהה שאצקס בפינסק, שבה התרכזה באותה תקופה קבוצה לא מבוטלת של משכילים, וביניהם צ. הכהן שרשבסקי, א. ד. דובז'ביץ, נ. מ. שייקביץ (שמ"ר), א. ח. רוזנברג, ה. ד. מסליאנסקי.

בשלהי שנות השמונים של המאה הקודמת עבר שאצקס לקיוב, חי בעוני אולם לא התאונן על מצבו.

הוא נפטר בקיוב בשנת 1899 בגיל 74.

ספר

המפתח

מאתי

משה אהרן בר' יהושע העשיל ז"ל שאצקעס

נין ונכד להרב הגאון הגדול חסיד ועניו כבוד

מוהר"ר שמואל ז"ל

אב"ד דק"ק קארלין יע"א

דור רביעי להגאון המפורסם בכל קצות תבל

המהרש"א, ז"ל

1929

השער של ספר „המפתח"

מרים שומר־צונזר

בתו של נחום מאיר שייקביץ (שמ"ר). נולדה בשנת 1880 ובגיל 11 הגיעה יחד עם הוריה לארה"ב. את השכלתה הגבוהה רכשה באוניברסיטת ניו־יורק. בשנת 1905 נישאה לצ'רלס צונזר — בנו הבכור של המשורר אליקם צונזר.

את דרכה הספרותית החלה במוספי השפה האנגלית בעיתונים היהודיים „יידישע וועלט" ו„יידישע טאָגבלאַט". פירסמה באידיש פואמות ב„דאס נייע לאנד", בעריכתו של י. רייזן, בעיתון „טאג" וכו'. ערכה את המדור לילדים ולנשים בעתון היהודי־אנגלי "Jewish News", וביחד עם אחותה רוז כתבו מספר מחזות שהוצאו בשנות העשרים. כן פירסמה סיפורים קצרים רבים באידיש ובאנגלית ויצירתה הספרותית החשובה הוא הרומן "Yesterday" (אתמול), שהופיע בשנת 1938. בספר זה היא מעבירה לפנינו תמונה של שלושה דורות — סביבתם, אורח חייהם ושאיפותיהם ורבות הן הדמויות הפועלות בפינסק (ר' התאור על מוצאי־שבת בספר זה).

מרים שומר־צונזר היתה פעילה שנים רבות בחיי הציבור היהודי בארה"ב ובעיקר במוסדות למען ארץ־ישראל. היא אירגנה את סניף „הדסה" בברוקלין והיתה יו"ר של סניף זה ולאחר מכן גם יו"ר של „הדסה" בניו־יורק רבתי. ביזמתה הוקמה האגודה האמריקאית־ישראלית למוסיקה „מאילם" (מכון ארץ־ישראלי למדעי מוסיקה), בשיתוף פעולה עם האוניברסיטה בירושלים.

אברהם שומר

אברהם שומר, בנו של הסופר הידוע נחום מאיר שייקביץ, נולד בפינסק בשנת 1876. את חינוכו קיבל בפינסק, אודיסה ווילנה — בחדרים, בבתי ספר עירוניים ואצל מורים פרטיים. בגיל 15 הגיע יחד עם הוריו לארה"ב והחל לעזור לאביו בעסקי הדפוס שלו ובהוצאת העתון שיסד אביו. בשנת 1900 סיים את לימודיו בפקולטה למשפטים באוניברסיטת ניו־יורק.

עוד בשנת 1904 הגה אברהם שומר את הרעיון של קונגרס יהודי עולמי — נבחר ודמוקראטי, שיגן על האינטרסים של העם היהודי, אולם רעיונו נתקל בביקורת קשה ואף בזילזול מצד רבים, אלא שהוא לא נטש אותו והמשיך לעשות לו נפשות בכתב ובעל־פה עד שנתגשם בשנות מלחמת העולם הראשונה — בארה"ב, בקנדה ובארצות אחרות. הוא מילא תפקי־

בפינסק בית ספר עברי ברוח התורה והמסורת היהודית. עם מורי בית ספר זה נמנו גם צבי הירש מסליאנסקי, „המטיף" הלאומי המפורסם שלימד תנ"ך ואשתו לימדה מתמטיקה ורוסית.

במשך 10 שנים רצופות כיהן כ„רב מטעם", ובשנת 1881 הוזמן לכהן באותה כהונה בעיר גדולה יותר — ניקולייב בפלך חרסון. הוא השתייך לתנועת חיבת־ציון ופיתח פעילות תרבותית ענפה בעיר זו. אולם המפקד האנטישמי של הז'נדרמריה המקומית התנכר לו, הצר את צעדיו והאשים את א. ח. רוזנברג בפני הגוברנאטור (ראש הפלך) בפעילות נגד המדינה בהדחת סוחרים עשירים ידועים לחסל עסקיהם ולנסוע לארץ־ישראל. בגלל רדיפות אלה נאלץ לעזוב בשנת 1888 את ניקולייב וקיבל משרת „רב מטעם" בפולטבה. אולם הרדיפות של שלטונות הצאר נגדו לא פסקו. באותה תקופה היה שמו ידוע ומפורסם ברחבי רוסיה תודות להשתתפותו בעתונות העברית והרוסית־יהודית: „המליץ", „הכרמל", „ווסחוד", „רזסוויעט" ואחרים. עייף מן הרדיפות עזב בשנת 1891 את רוסיה והגיע לאמריקה. בניו־יורק קנה אצל גיסו שמ"ר בית דפוס. את שני הכרכים הראשונים של האנציקלופדיה שלו „אוצר השמות" סידר והדפיס במו ידיו. שני כרכים אלה שהוציאם לאור בשנים 1898—1899, צריכים היו לשמש כאתחלה של יצירה גדולה. לפי תכניתו צריכה היתה האנציקלופדיה לכלול את כל השמות והעצמים המופיעים בתנ"ך — שמות אנשים, ערים, הרים, נהרות ותיאור עמים וארצות שבשכנות היהודים בתקופת התנ"ך. אוצר השמות צריך היה לכלול תמונות, שיבהירו לקורא את אורח החיים ומצבם של היהודים באותה תקופה. עשרים וחמש שנים חלפו, עד שראה את יצירתו הגדולה גמורה ושלמה נמכרת לקוראים. בשנת 1923, ביזמתו של ועד מיוחד, הוצאה לאור האנציקלופדיה ב־5 כרכים (10 חלקים). באמריקה, כמו ברוסיה, היה א. ח. רוזנברג פעיל בשדה הספרות והעתונות. היה עורכו של השבועון „העברי", הירחון „נר המערבי", והשתתף בעתונים „היום", „הלאום", „המודיע לחדשים", „אוצר ישראל" ואחרים. בבית הדפוס של רוזנברג הודפס השבועון „האומה" (בעריכתו של אהרון פינקל) בהשתתפותו הפעילה. הוא השתתף גם בעתונות בשפת אידיש, כגון „אמעריקאנער", „מארגן זשורנאל" ואחרים ופירסם ספרים ביידיש — „אברהם אבינוס לעבנס באשרייבונג" ו„גירוש שפאניע" (גירוש ספרד). בשנת 1918 פורסם תרגומו „תולדות העולם" של י. ג. פאגטס, ב־12 כרכים, בעריכתו של א. הרכבי. שם גם הקדיש מקום מיוחד להיסטוריה היהודית, עד הצהרת בלפור, ולספרות היהודית.

נפטר בניו־יורק בשנת 1925 בגיל 87 והובא לקבורה בחלקה של החברה „דורשי טוב אנשי פינסק".

שמשון רוזנבוים

היה אחד העסקנים הציבוריים הבודדים שבשנות מלחמת העולם הראשונה לא נטש את החלק המערבי של רוסיה (ליטא, רוסיה הלבנה המערבית ופולסיה) — החלק, שבו חיו במשך דורות רבים ריכוזים יהודיים מושרשים. רובם של העסקנים הציבוריים הבולטים נסעו לעמקי רוסיה ומעטים מהם חזרו לאחר חתימת חוזה השלום. הוא עשה את שנות הכיבוש בשטחים אלה בפעילות ציבורית ענפה, ועם הווסדה של מדינת ליטא נפתח לפניו שדה פעולה נרחב כמנהיג האוטונומיה היהודית.

נולד בפינסק בשנת 1859. בצעירותו למד ב„חדרים" ובישיבות. במשך זמן מסויים היה עוזר לעורך הבטאון העברי „האור" בגאליציה. סיים את לימודיו באוניברסיטת אודיסה, בפקולטה למשפטים, השתקע במינסק ועבד במקצועו. בצעירותו, בעודו סטודנט, הצטרף לתנועת „חיבת ציון". עם התפשטות רעיון הציונות הפוליטית היה מן האקטיביים שבעסקנים למען רעיון זה ובקונגרס הציוני בשנת 1905 נבחר לוועד הפועל הציוני.

בשנת 1906, אחרי סערת המהפכה ברוסיה, היה רוזנבוים אחד מן 10—12 הצעירים היהודים ב„גוסודרסטווניה דומא" (הפרלמנט). הוא נבחר ע"י פלך מינסק. מעשה היבחרותו לציר מעניינת מבחינת החיים החברתיים היהודיים בפינסק. הבחירות ל„דומא" לא היו ישירות. כל איזור בחר במיופה־כוח שלו, שהוא היה בעיר הפלך בוחר את הצירים לפרלמנט („דומא"). מאבק קשה התחולל בפינסק, עיר עם רוב יהודי, לפני הבחירות. הציונים תמכו במועמדותו של עו"ד רוזנבוים ועשו הכל כדי שמיופה־הכוח מפינסק יהיה ציוני, ואילו בעלי־הבתים האנטי־ציונים עשו למען המיעמד הנגדי — „התקיף העירוני" והעסקן הציבורי — העשיר א. לוריה. הציונים ניצחו במערכת הבחירות ונציגם היה צבי הילר.

עקב חתימתו על „הכרוז הוויבורגי" בקיץ 1906 לאחר פיזור ה„דומא", נידון רוזנבוים למאסר יחד עם צירים ליברליים אחרים. זכויותיו כאזרח וכעורך־דין לא נשללו ממנו. כעורך־דין התמסר במיוחד להגנת האינטרסים של יהודים — ניזוקי הפרעות ושל ציונים, שפעילותם היתה אסורה אז על־פי החוק ברוסיה. בתחילת מלחמת העולם הראשונה פעל בקבוצת העסקנים (יהודים ונוצרים), ששמה לה למטרה לעזור ליהודים — נפגעי המלחמה. עיקר פעילותו התרכזה בהגנת יהודים, מחוסרי הגנה מאזורי הגבול, מפני תעלולי השלטונות הרוסיים וההאשמות של ריגול ובגידה נגדם (כדי לתרץ את מפלותיהם). סמוך לכיבוש וילנא על ידי הגרמנים הגיע לשם רוזנבוים. הוא נשאר בעיר למעלה מ־3 שנים ומלבד העסקנות הציונית כיהן במשך תקופה זו כסגן יו"ר ועד האזרחים בווילנא (מעין הנהלת העיר).

בשנת 1918 היה רוזנבוים אחד משלו־

חנו לא רק בניו ובנותיו הנשואים, אלא גם אחיו ואחיותיו, עד שהיה צר הבית מהכילם. ינטל לא יכלה לעמוד בכך. היא גם תרמה לגידול המשפחה והביאה כל שנה תינוק נוסף לעולם. מיכל נאלץ לחלק את משפחתו, קודם הלכו הנשואים ואחר כך גם האחרים.

עלייתו של מיכל היתה מפתיעה. וכי מי שמע, שיהודי אוטודידאקט, בלי תעודות, יתפוס עמדה כזאת בימי ניקולאי הראשון? הוא לא רק כתב מכתבים ובקשות, אלא גם הופיע בבית־המשפט, ותודות לשכלו הישר והשנון, התדיין עם מומחים במקצוע וניצחם. זה הכניס לו גם כסף ונתן לו מקום ב„דומה" העירונית. מבין שמונת חברי הועד נבחר כראש — „גולובה". היה זה תפקיד־כבוד.

אך יחד עם כל הכבוד שזכה לו התחילו להתגלות גם שונאיו. הניגודים שבאישיותו הקימו לו שונאים. הוא היה חסיד וראש־עיר. הליכותיו היו שונות משל אחרים. הוא היה יותר מדי קיצוני בעיני המתנגדים האדוקים. מעילו העליון היה מודרני ובלי רבב, והסיגרים שבפי היו מתוצרת חוץ־לארץ. הם ראו בו מתבולל. אמנם, הוא לא קיצץ בזקנו, אבי גם לא היה לו מעיל ארוך וגרבים לבנים כלעמיתיו החסידים. היה אדוק בלי פיאות והתרועע עם נוצרים (הוא גם הסתכל בעין יפה על ה„משכילים").

הוא היה איש בעל אופי חזק, מרבה לספר בדיחות שנונות ובעל תשוקות סוערות. לא קל היה להסתדר אתו, ילדיו פחדו מפניו ויחד עם זאת העריצוהו ככל בני־משפחתו הענפה.

חתנו שומר תיאר אותו בספרו „מחרתנים משונאים".

ר' מיכל נפטר בגיל 84, בשנת 1904.

פרופ' יהודה לייב שרשבסקי

הפרופ' לכימיה יהודה לייב בן יעקב (פידלמן) שרשבסקי נולד בפינסק ב־1896. ב־1912 הגיע לארה"ב. ב־1923 קיבל דיפלומה כבוגר הפקולטה לכימיה באוניברסיטת פיטסבורג וב־1926 קיבל דיפלומה נוספת, מאותה אוניברסיטה, כד"ר לפילוסופיה.

בשנים 1926—1928 עסק במחקר מדע באוניברסיטת ג'ון הופקין בבלטימור.

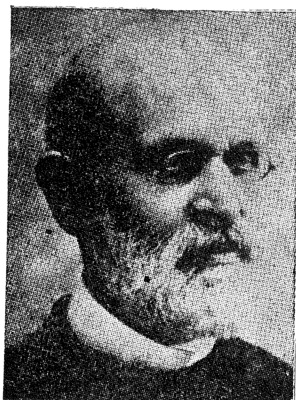
ב־1928—1930 הצטיין במחקרו על הכימיה התעשייתית, באוניברסיטת מאלן בפיטסבורג.

החל משנת 1930 שימש כפרופסור לכימיה באוניברסיטת הרוורד בוושינגטון. החל משנת 1932 מונה לראש הפקולטה לכימיה באותה אוניברסיטה. פירסם מאמרים רבים בכתבי עת מדעיים.

אברהם חיים רוזנברג

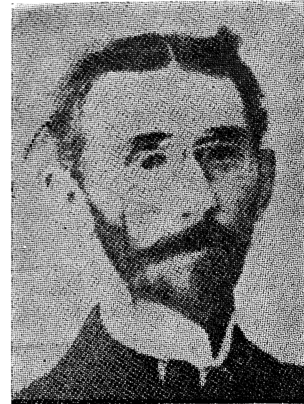
בזרם הראשון של ההגירה ההמונית בשנות ה־80—90 של המאה הקודמת לאמריקה התרכז בניו־יורק חוג של סופרים ומשכילים יהודים, שבאו מרוסיה. ממקום מוצאם הביאו עמם את האהבה לספרות העברית, לתנ"ך ולתלמוד וחיפשו דרכים להפצת חכמת ישראל ב„עולם החדש". אחדים מיוצאי פינסק — א. ח. רוזנברג, מ. גולדמן, א. ד. דובז'ביץ — היו בין הבולטים שבחוג המהגרים המשכילים והבולט בין שלושת אלה היה א. ח. רוזנברג. זו היתה אישיות מקורית ויוצרת, אדם חדור אידיאלים נשגבים ובעל ידע רב בחכמת ישראל.

נולד בעיירה פוהוסט ליד פינסק, בן למשפחת רבנים, שמוצאה מהגאון ר' יפה „בעל הלבושים". אביו, ר' עוזיאל יפה, שהיה למדן ודיין בבית הדין של הרב המפורסם ר' יעקב קרלינר, לא רחש שנאה לשפה העברית ולהשכלה, בניגוד לדרכם של רוב הרבנים והלומדים בתקופה ההיא. בגיל שש החל לשמוע מפי אביו שיעורים בעברית ובדקדוק ורק בגיל תשע התחיל ללמוד גמרא ופוסקים. בגיל 11—13 למד גמרא ביחד עם עילוי אחר — יצחק יעקב ריינס, שהיה בתקופה מאוחרת ראש ישיבת לידה ומחולל תנועת המזרחי. שני העילויים, בעלי ההתמדה הנדירה, למדו אצל ר' עוזיאל, אביו של אברהם חיים, ובין שני הנערים נקשרה ידידות עמוקה.

בגיל שבע־עשרה השיאו את אברהם חיים לבתו של אחד העשירים ומלבד הנדוניה הובטחו לזוג 4 שנות „קעסט" (מזונות על שולחן חותנו). בתקופה זו לא הפסיק, ביחד עם יצחק יעקב ריינס, מללמוד גמרא ומעיון בחיבורים ובכתבים של ספרות ההשכלה. השפעה ניכרת על שני הצעירים, שבילו ימים שלמים בבתי המדרש ובקלויז של קרלין, היתה לבחור מבוגר מהם בשנים — ר' אביגדור שטיין „הפרוש מאמדור", שאף הוא למד שם. אביגדור זה גילה בקיאות מפליאה במדעים המודרניים ובעיקר בתורת המתימטיקה. הוא עורר אותם ללמוד מתימטיקה ותורת ההגיון ובעצמו נתן להם שעורים באלגברה ובהנדסה. תוצאות היכרות זו והשפעתה הרוחנית נתנו אותותיהן בתקופה מאוחרת יותר, כשהשניים התבגרו. א. ח. רוזנברג גדל והיה לאיש מדע. בתום תקופת ה„קעסט" שלח א. ח. רוזנברג את ידו בעסקים, נכשל והפסיד את כל הנדוניה שקיבל. בינתיים נפטרה רעייתו והשאירה אותו עם 4 ילדים רכים. הוא חיפש פרנסה בקיוב, עסק בהוראה והחליט להתחיל ללמוד ב„ראבינער־שול" בז'יטומיר, שהיה בפיקוחו של ר' חיים זליג סלונימסקי. הוא סיים את הלימודים וקיבל בשנת 1872 כהונת „רב מטעם" בעיר מולדתו פינסק. א. ח. רוזנברג נשא אז את קלרה, בתו של העסקן הציבורי והעורך־דין מיכאל ברצ'ינסקי (חתנו של שמ"ר — נ. מ. שייקביץ). הוא הקים

אפרים דב ליפשיץ

נולד במשפחה מיוחסת בפינסק בשנת 1868. למד בחדרים ובישיבה ואחר כך רכש השכלה כללית בכוחות עצמו.

ב־1890 פירסם במאסף „כנסת הגדולה" את שירו הראשון „הרוכל העברי", ב־1891 פורסם ב„המליץ" סיפורו הראשון „בשפל המדרגה" ואחר כך הסיפור „מחיל אל חיל". כעבור שנתיים הוציא בן־אביגדור, המו"ל הורשאי המפורסם, את סיפורו „נקודת הכסף". ב־1893 פירסם את שיר הערש „נומה פרח" — אחד השירים הציוניים הנפוצים ביותר בראשית מאה זו. השיר נכלל גם בספרי הלימוד השונים, חדר לכל בית בתפוצות, הושר בכינוסים ציוניים לפי לחן מיוחד והפך לשיר עממי.

א. ד. ליפשיץ תירגם לעברית יצירות שונות וכן גם את חיבורו של מכס בודנ־היימר על הבנק היהודי הקולוניאלי בלונ־דון. ב־1900 הוציאו ציוני פינסק, בעריכת ליפשיץ, את השנתון „פינסקער שטאָט־לוח" ובו מאמרים ופליטונים ברוח ציונית. העורך כתב גם כמה מאמרים בקובץ זה בפסבדונימים שונים. החומר שהתפרסם בקובץ מסייע במידה רבה לכל חוקרי תול־דותיה של הקהילה היהודית בפינסק.

בימי מלחמת העולם הראשונה עבר א ד. ליפשיץ לגור לרוסיה ובשעת נסיעתו בחזרה לפינסק, לאחר שביתת הנשק, נפטר באורח פתאומי בדנציג, בגיל 51. בנו, ישראל ליפשיץ, היה מזכיר ועד הדר־הכרמל בחיפה.

חפצתי!...

יש עתים בלבבי כי תוגה שוררת
ולהזיל רב דמע מלחץ נאלצתי,
ותשוקה נמרצה בקרבי בוערת,
אף רבות וגדולות חפצתי, חפצתי!

חפצתי — כי עיני פה לא עוד יביטו,
איך נחלי דם עמי בחוצות יזרמו;
כי לא עוד צרימו עלימו ימיטו
בלהות ותלאות ממונם ישימו.

חפצתי — כי קנאת העמים ליהודה
כי תעבור, כי תשכן בשפל המדרגה;
חפצתי — כי תהיה בת עמי השדודה
על ארץ הצבי חגיה חוגגה!

חפצתי — אזני הצעירים תשמענה
חיש לשיר שיר שדה על ארצם במהרה;
חפצתי — כי בתולות ישראל תדענה
כי תחת עדיים — טוב את ומזמרה!...

חפצתי — כי אזני לא תהיה קשבת,
איך קוראים על עמי שם צפור נודדת,
כי עונג אחושה, כי תנוס עצבת,
כי רגלי תעמודנה על ארץ מולדת!

כי דעות אחדות, אגודה אך אחת,
תשורנה בין אחי זה חפצי יאבתי;
אף חפץ אנכי — כי אוכל עד שחת,
השמיע אל עמי: כך אותך אהבתי!...

(שיר של א. ד. ליפשיץ — תרמ"ו)

ישראל ליפשיץ

נולד למשפחה ציונית משכילה וספג מאביו ר' אפרים דב ליפשיץ — משורר ומבשרי התחיה הלאומית — את מיטב הערכים של היהדות וחזון הגאולה וקנה לו גם השכלה כללית רחבה. בתרע"ו גמר את חוק לימודיו והוכתר בתואר מהנדס מסחרי בביה"ס הגבוה למסחר בקיוב. בתרפ"ה עלה לארץ והשתקע בחיפה. בתרפ"ח נתמנה כמזכיר כללי של ועד הדר הכרמל — התא המוניציפלי העברי בחיפה המעורבת אז. 28 שנה עמד על משמר עניני הדר הכרמל והיה שותף נאמן לפעולה ציבורית ברוכה לפיתוח השכונה והרחבתה. אהב את הדר הכרמל ושמח לכל בית שנוסף, לכל כביש שנסלל, לכל נכס צבורי. את כל להט נפשו השקיע בפיתוח מוסדות השכונה ועשה הרבה למען הרחבת רשת גני הילדים והספריה הצבורית. „משרת ציבור נאמן" — זהו התואר שהלם את האיש. לא הבליט את עצמו ועשה תמיד חובתו ברצינות ובצני־עות. היה איש העמל, ההתמדה, המשמעת והסדר. על כן זכה להוקרה וכבוד מכל מי שבא במגע אתו. בן 64 במותו.

ש. א.

זאב רבינוביץ

נולד בפינסק. נין למשפחת רבנים ידו־עי־שם באנטופול והורודיץ, שבפלך גרוד־נה. מילדותו קיבל חינוך עברי־מסורתי. כבר בגיל צעיר הקדיש הרבה ממרצו להפצת השפה העברית וספרותה בעיר מולדתו. בשנת 1912 נדד לוילנה ולמד בגימנסיה של כגן. אולם, לאחר שנה הגשים את חלום נעוריו ועלה לארץ־ישראל. כאן היה בין חניכי גימנסיה „הרצליה" הראשונים. עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה נאלץ לעזוב את הארץ, חזר לפינסק והתמסר בכל מאודו להוראת השפה העברית ולהחדרת רעיון התחיה הלאומית בקרב הנוער.

בשנות העשרים היה בין מניחי היסוד לרשת החינוך העברי בפולניה שלאחר המלחמה. בשנת 1927 הלך לגרמניה להר־חיב ידיעותיו בהיסטוריה ובספרות ולמד באוניברסיטה של לייפציג. לאחר מכן חזר לפולניה, ניהל בתי־ספר עבריים, הר־צה בקורסים למבוגרים ופעל רבות להקמת מוסדות חינוך על־יסודי שם. על אף כל מאמציו לעלות ארצה שנית — נבצר הדבר ממנו. בשנת 1940, בהיותו מנהל בית הספר העברי בפולבי, נרצח ברחוב בדם קר על־ידי קלגסי היטלר, והוא עוד בדמי ימיו, מלא מרץ ורצון עז להקדיש את חייו לתחית הלשון והתרבות העברית.

ד"ר פ. ר.

שת הנציגים המיוחדים שנשלחו על־ידי הנהלת ההסתדרות הציונית בגרמניה בשליחות פוליטית לקונסטנטינופול כדי לקשור קשרים עם ראש המיניסטרים הטורקי טאלאט בי ולנהל מו"מ עמו בענ־יינים ציוניים. לאחר מכן ביקר בשטוק־הולם ובקופנהאגן ומשם הביא את הידי־עות על החורבן ועל המצב הכלכלי הד־חוק של היהודים, כתוצאה מהמגיפות ומ־התנכלות שלטונות הכיבוש הגרמניים ליהודים. פעולה זו הביאה להתעוררות ביהדות אמריקה, שתרמה רבות למען קרבנות המלחמה ומשפחותיהם בארצות מזרח אירופה.

בממשלה הזמנית הראשונה של ליטא, בשנת 1918, כיהן ש. רוזנבוים כסגן שר החוץ. בשנת 1919 נבחר כציר לאסיפה המכוננת של הרפובליקה הליטאית ונש־לח כחבר המשלחת הממשלתית לוועידת השלום בפריס. שם גם הצטרף ל„ועד משלחות היהודים" בהנהגתו של לואיס מרשל, שהגנה על זכויות היהודים. בש־נת 1920 נבחר רוזנבוים למועצה הלאר־מית של יהדות ליטא — המוסד העליון הפוליטי־התרבותי והאוטונומי בליטא. ביו־לי אותה שנה היה חבר המשלחת של ממשלת ליטא לשיחות השלום עם הסו־בייטים. חמש שנים כיהן כנשיא המועצה הלאומית של יהדות ליטא ובמשך שנה היה גם השר לענייני יהודים. לאחר שהאוטונומיה של יהדות ליטא בוטלה בשנת 1927, עזב ש. רוזנבוים את ליטא והשתקע בארץ. בתל־אביב כיהן כנשיא בית משפט השלום היהודי ובשנת 1929 נתמנה על ידי ממשלת ליטא כקונסול ארצה בא"י וכובד בעיטור הנסיך גידומין.

ש. רוזנבוים נפטר בשנת 1934 בגיל 75 בתל־אביב.

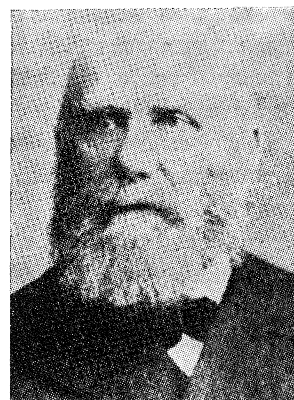
משה דב גולדמן

נולד בפינסק ב־1863. הזיקה לשפה העברית וספרותה שהשתרשה בתוכו בפינסק לא בטלה גם בהגרו לארה"ב. הוא ביקש לטוות חוט־המשך לתרבות העברית באמריקה ולא יכול היה להשלים עם העובדה שניו־יורק אינה פינסק וניסה לה־קים עתונים עבריים שונים בארה"ב. הת־חיל בכתב־עת בשם „המורה" (1894) שעל ידו ביקש לאסוף „חכמי ומשכילי עמנו, להפיץ מעייני שפתנו וחכמת ישראל בין אחינו יושבי ארה"ב והרחוקים ממרכז הספרות העברית". לאחר שתקוותו זו הכ־זיבה לא נרתע גולדמן ולאחר כמה שנים התחיל להוציא יחד עם הסופר האידי שמ"ר (שייקביץ') עתון בשתי הלשונות: עברית ויידיש, אולם לאחר זמן קצר הפך העתון לעברי בלבד בשם חדש „הלאום". העתון התחיל להופיע כירחון ואח"כ הפך לשבועון — הישג לא מבוטל בימים ההם. לאחר זמן התחיל גולדמן להוציא עתון יומי בעברית ושמו היה „היום" — כשם העתון היומי העברית הראשון שהוציא בזמנו י. ל. קנטור. זה היה העתון העברי היומי הראשון בארה"ב שהופיע במשך 90 יום בלבד.

על ימיו האחרונים ופטירתו (1918) מספר ראובן בריינין דברים מרעידים ביותר: הוא פגשו כמה ימים לפני פטירתו ושמע מפיו פרטים על תכניות כבירות בתחום העתונות העברית. לאחר כמה ימים הופיעה ידיעה מוצנעת באחד מעתוני ארה"ב על פטירתו. במותו לא הספידו איש ואף אחד מהסופרים העברים לא הלך ללוות אותו למנוחת עולמים. היה בין מייסדי „עזרת אחים בני פינסק" בניו־יורק.

צבי ה. שרשבסקי

לחוג המשכילים ילידי פינסק ששמו־תיהם היו בין המפורסמים בעולם היהודי בשנות ה־60—70 של המאה הקודמת, הש־תייך הסופר העברי צבי הירש שרשבסקי. נולד בפינסק ב־1840 ומילדותו הוכיח התמדה וכשרון ללימודי הספרות, התנ"ך ותלמוד. בכוחות עצמו, כאוטודידקט, רכש לו הצעיר שרשבסקי, מלבד הידע במדעי היהדות, גם השכלה כללית רחבה. שמונה שנים שימש כ„ספרא דמתא" — מזכיר הקהילה בפינסק והיה נמצא לעתים מזומ־נות במחיצתם של הרב ר' אליעזר משה הורביץ, רבה המפורסם של קהילת פינסק, עמו ניהל שיחות חולין שהוסיפו לידיעותיו בחכמת היהדות.

בשנות הששים התפרסם שמו תודות למאמריו הפובליציסטיים והמדעיים ב„המ־ליץ". עורכו, אלכסנדר צדרבוים, הזמינו אליו לאודיסה והוא נרתם לעבודה ב„המ־ליץ" כעוזרו הראשון של העורך.

בשנים 1868—1870, בהיעדרו של א. צדרבוים מן המערכת, עקב נסיעותיו הר־בות והארוכות ברחבי רוסיה, משמש שר־שבסקי כעורך. עם העברת „המליץ" לפטר־בורג נשאר באודיסה, כנראה בגלל חוסר רשיון מגורים בפטרבורג. בשנות המל־חמה הרוסית־תורכית עשה שרשבסקי ברו־מניה ובבולגריה ועסק במסחר. בשנת 1883 השתקע ברוסטוב ליד הדון ופתח שם חנות ספרים.

שנים רבות פירסם מאמרים ושירים ופליטונים בעתונות העברית. „בסר אבות" — קובץ של שירים סאטיריים שפירסם בשנת 1877, עורר תשומת לב רבה בשל ביקורתו החריפה על החינוך המסורתי היהודי. בשנת 1881 נדפס בווילנה ספרו „עיון בספרות" — דברים על התפתחות הספרות היהודית והשפעתה על החיים הרוחניים של יהדות רוסיה.

נפטר בשנת 1909.

וערסט" ושוב מתמנה כעורך „פרייע אר־בעטער שטימע". ולבסוף הוא פעיל כעי־תונאי בלתי תלוי וכמרצה וכותב בכמה בטאונים.

הוא כתב שורה של חיבורים על הא־נארכיזם, תירגם את ספרי טולסטוי, פשי־בישבסקי, איבסן, ברנרד שאו, קרופוטקין, זוטנר ואחרים. כתביו הצטיינו בחום אנו־שי אולם גם בשנינות לשון, כי מטבעו היה מורד ויצירותיו שיקפו את רוחו המהפכני וטבעו.

נפטר אחרי מחלה ממושכת, בגיל 76, בשנת 1939.

ברנרד הלפרן

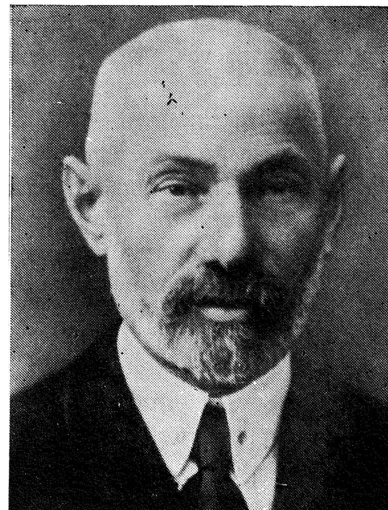
תאור אישיותו הרב־גונית של ברנרד הלפרין כמוהו כחיבור מונוגרפיה רבת־היקף, המשתרעת על מאות עמודי ספר. מפאת מגבלות מקום אעשה כמיטב יכלתי לשרטט קוים־מספר לדמותו של היהודי והאדם הזה, אשר היה מנהלי משחר יל־דותי ועד לסופה המר של פינסק על יהודיה המופלאים.

לאמיתו של דבר ניתן לומר, כי ברנרד הלפרין נלוש מאותה עיסה, ממנה נלושו כל בעלי ההון־החרשתנים, אלא בהבדל תכונה אחת: הוא היה בעל הכרה לאומית גאה, אשר בטויה הומחש בשנים האחרו־נות שלפני מלחמת העולם השניה, כש־האנטישמיות הפולנית פרצה כסערה לר־חאב היהודי ובית החרושת לגפרורים נמכר לטרוסט השוודי ובכך הולאם למעשה על ידי הממשלה. והואיל וכל המוסדות וה־מפעלים הפולניים היו נקיים מיהודים, סברה הממשלה, כי לא יקשה עליה לרוקן מיהודיו גם מפעל זה — בית החרושת לגפרורים, אשר ברנרד הלפרין לא היה עוד בעליו, אלא מנהלו בלבד. כך סברה הממשלה, אולם הלפרין טפח על פניה באומץ לבו ובעקשנותו וכל הפניות בנידון זה מטעם השלטונות הושבו ריקם. מספ־רים, כי על פניית פקיד בכיר בממשלה לפטר בהדרגה את הפועלים היהודים, ענה, כי ראשון היהודים שיפוטר יהיה הוא עצ־מו. כידוע, לא ניתן לפטרו, משום שלפי תנאי מכירת בית החרושת לטרוסט השוודי, נקבע הלפרין כמנהל לכל ימי

הסטרוסטה מעניק תעודות־כבוד מטעם המיניסטריון למסחר ותעשייה לחמישה פועלים של ביה"חר לגפרורים „פרוגרס וולקן" שעבדו בביה"חר יותר מ־25 שנה. עומדים מימין לשמאל: ל. טננבוים, בוקשטנסקי, י. אליסברג, קפלן, ש. זנדברג, והאחרון — א. רובין, מנהל החשבונות בביה"חר.

יעקב אביגדור מינקוביץ'

זקן ציוני פינסק, כפי שכינוהו רבים בעודו בחיים. נולד בשנת 1867. נמנה עם הביל"ויים, שעלו בשנות השמונים של המאה הקודמת לארץ־ישראל. בן 22 ונוטר כרמים היה בראשון לציון. קדח ונפל למשכב לתקופה ממושכת; המחלה כרסמה בו — ובכל זאת סירב לעזוב את משמרתו כחלוץ, אך חזקו עליו פקודת הרופאים והפצרת חבריו הביל"ויים, שראוהו דועך והולך עקב מחלתו. חלומו הגדול עד סוף ימיו, ששאף להגשימו בכל חום לבו, היה השיבה לארץ ביחד עם משפחתו.

י. א. מינקוביץ היה מראשוני הציונים בפינסק, עסקן ציבורי בכל מאודו, תוסס ומלא מרץ, איש ישר ורב־פעלים, שהצטיין באופי מוצק ובנאמנות לעקרונות, שבהם האמין. היה מרבה ללמוד כדי להרחיב את השכלתו וגם לא בחל בכל מלאכה, ולא חסך שום מאמץ למען האידיאלים, שהאמין בהם. ש. נ. גיטלמן בהספדו בשעת הלווייתו אמר בין היתר: „כל חייו הקדיש לבעייה היהודית ולאידיאלים של הציונות".

הוא עמד בראש חובבי־ציון, השתתף בועידות שונות, ובשנת 1890 היה ממייסדי לשכת „בני ברית" ומנהלה. בהופיע ד"ר ת. הרצל עם רעיון הציונות הפוליטית — אימץ לו דרך זו. היה אחד מנאמניו הלוהטים והמסורים והשתתף באחד מן הקונגרסים הראשונים מטעם פלך מינסק. כעסקן ציבורי, שידו היתה בכל — כיוזם, מארגן ומנהל של גופים ציבוריים עירוניים שונים — החדיר בכל מקום, באדיקות ממש, את רעיון הציונות.

יחסי ידידות שררו בינו לבין ד"ר ח. ויצמן, נשיאה הראשון של מדינת ישראל. תחילתם בימי נעוריו של ויצמן, בתקופת לימודיו בגימנסיה הריאלית בפינסק. הוא היה מבאי ביתו של מינקוביץ וכמסופר על ידי בני משפחתו, הירבה אז להיוועץ ביעקב אביגדור, שהיה זקן ממנו בשנים. בשנים שלפני מלחמת העולם הראשונה היה יא"מ חבר פעיל במוסדות ציבור שונים. בשנת 1911 הוקמה ביזמתו „חברה לאשראי הדדי" בפינסק והוא נבחר למנהלה. בתום מלחמת העולם היה חבר ועד הסיוע לפליטים וחבר מזכירות מועדון הסיים שליד המועצה הלאומית היהודית בפולין בהנהגתו של יצחק גרינבוים. בשנות העשרים כיהן כיו"ר ההסתדרות הציונית בפינסק; זכויות מיוחדות לו בארגון „אגודת נשים" ביחד עם ר. רבינוביץ — האגודה ממנה צמחו׳ „ויצ"ו" בפינסק. נבחר כיו"ר הועד של „תרבות" ובית הספר מדרשה תרבות בפינסק והיה גם סגן יו"ר הנהלת בית הספר הטכני היהודי בפינסק.

ביתם של יא"מ ואשתו דובה לבית רובינשטיין היה בית ועד לכל העוסקים בצורכי ציבור והתנועה הציונית בפינסק.

לפתע, בגיל 60, נקרע פתיל חייו, ולפניו עוד תכניות רבות שקיווה להגשימן וכן לא זכה לקיים את משאת נפשו לעלות ארצה ולהצטרף לשלוש בנותיו ששלחן לפניו.

בהלווייתו רבת העם הביעו ההמונים את הוקרתם לדמותו הקורנת. א. דר

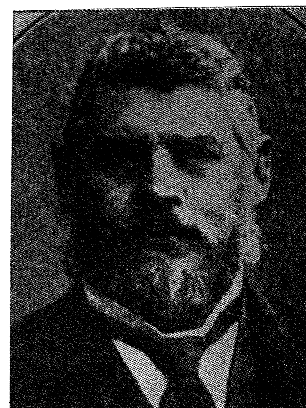
שאול יוסף ינובסקי

נולד בפינסק בשנת 1864. אביו, ר' גרשון, היה חזן ובנו של הרב מקנישין. עד גיל 13 למד שאול ב„חדר" ולאחר מכן בתלמוד תורה. בהשפעת אחיו, יעקב צבי, שהיה סופר עברי, הוא עוזב את לימודי הגמרא, לומד רוסית, גרמנית ומתמטיקה ועומד למבחני־חוץ. בשנת 1880 הוא עובר מפינסק לביאליסטוק ומתפרנס כמורה פרטי. בטרם הגיע לגיל 20 היה כבר מוכר וידוע בחוגים הנאורים של הנוער בביאליסטוק. את מטענו הרוחני ינק מן הספרות הראדיקאלית. הוא משתתף בחוגי השכלה־עצמית, מארגן ספריה במחתרת ונמנה על עובדי השבועון הפרוגרסיבי הפטרבורגי „נ י ע ד ע ל א" (שבוע).

לאחר ההתנקשות בצאר אלכסנדר השני על ידי הסטודנט גרינוויצקי, בוגר הגמנסיה בביאליסטוק, נשללה אפשרות הפעולה המחתרתית מן הנוער הביאלוסטוקי. ינובסקי עוזב את רוסיה עם זרם ההגירה הגדול בשנת 1881 ונוסע לאמריקה. בניו־יורק הוא אקטיבי ביותר בתנועת הפועלים כנואם ופולמוסן. הוא אחד מן התעמלנים הראשונים בחוגים הראדיקליים ברחוב היהודי. בשנת 1890 מוזמן ינובסקי ללונדון כדי לקבל על עצמו את עריכתו של העתון „ארבעטער פריינד". הוא עורך אותו במשך 4 שנים, עד לסגירתו הזמנית. מגעיו האישיים עם קרופוטקין, הלוחם הרוסי המפורסם וחוקר הטבע, ועם וויליאם מוריס, הסוציאליסט, האמן והמשורר — אביה הרוחני של התנועה הסוציאליסטית האנגלית, השפיעו רבות על ריכוך השקפותיו הקיצוניות־אנארכיסטיות שהביא עמו מאמריקה.

בשנת 1894 חזר לאמריקה. שלח ידו בעבודות שונות, ולבסוף, לאחר נסיון ראשון בעריכת „פרייע ארבעטער שטימע" וסגירתו של העתון, הוא מתמנה בשנייה כעורך העתון בשנת 1899, ומעלה במשך שנות כהונתו את העתון לרמה של עתון פופולארי ובעל השפעה. נסיונו להוציא עתון יומי נכשל. בד בבד עם פעילותו הספרותית מוכר ינובסקי כאחד המרצים והנואמים המזהירים בין העמלים היהודים. משנת 1919 עד 1926 עורך ש. י. ינובסקי את השבועון של האיגוד המקצועי לבגדי נשים ואת בטאוני האחות בשפה האנגלית ובשפה האיטלקית — בטאונם הרשמי של תנועת הפועלים, שהודפס בעשרות אלפי עותקים. הוא כותב גם זמן קצר ב„פאַר־

אברהם דב דובז'ביץ

במחצית השנייה של המאה התשע־עשרה הוציאה מקרבה פינסק מספר לא מבוטל של סופרים ואנשי רוח יהודים שחיפשו דרכים לשילוב הידע הרב שלהם בתורה ויהדות עם ההשכלה והמדע האי־רופי. מיעוטם, וביניהם א. ד. דובז'ביץ, שקדו, ככל יתר אנשי הרוח, להביא אור והשכלה ליהודי רוסיה, אולם היו אלה אנשי מדע ממש, בעלי השכלה רחבה ומעמיקה, שבכוחם היה להתמסר למחקר מדעי לפי השיטות, שקבעו קודמיהם המ־לומדים.

א. ד. דובז'ביץ נולד בפינסק בשנת 1844. אביו ר' יוסף עזרא, היה ידען ובקי בתורה. הוא הבחין בכשרונות הנדירים של בנו ודאג שיקבל את ההשכלה והחי־נוך המסורתיים הטובים ביותר. בגיל שלוש־עשרה חיבר הנער ספר (פירושים) על „שיר השירים". מלבד לימוד התורה, רכש לו הצעיר ידיעות בשפת המדינה והשכלה כללית, ובמיוחד בשפה העברית, בספרותה ובדקדוקה.

בשנת 1861 השתקע א. ד. דובז'ביץ ביקטרינוסלב, עבד כמורה לעברית והת־חיל את דרכו הספרותית בפרסום מאמ־רים בכתבי־עת שונים. בשנת 1870 הוא פירסם באודיסה את ספרו הראשון וה־חשוב שביצירותיו הספרותיות — „המצ־רף" — ובו הסברים על אודות האגדות העתיקות של עמנו, כתובים ברוח ההש־כלה. בשנת 1874 עבר לקיוב והתפרנס משעורים לבני העשירים של העיר (כגון ברודסקי), אז התמסר ללימוד השפות השמיות ורכש ידיעות מעמיקות בהן. בשנת 1890 התפרסם ספרו „לא דובים ולא יער", שבו עסק בעיקר בסוגית האינטרפרטציה הנכונה של התלמוד וה־אגדות, וזאת בהקשר ליצירה הספרותית המפורסמת „המפתח" וחיבורים אחרים של בן פינסק אחר, מ. א. שאצקס, שעורר פולמוס בחוגי הסופרים העבריים באותה תקופה. בספרו מספר דובז'ביץ, כי הרע־יונות העיקריים בפירושיו הראציונאליים־קיצוניים של מ. א. שאצקס על אגדות התלמוד, באו לו מפי הפרוש־האפיקורס חצקיל סלוצקר, שבגלל כפירתו באלוהים גורש, בתקופה הראשונה של תנועת ההשכלה, ממינסק וישב בבית המדרש של ר' משה יצחק לווין בקרלין, שם גם למד והושפע מחבר „המפתח" מהסבריו מחוסרי ההגיון.

מלבד בקיאותו הרבה בשפה העברית, ספרותה ודקדוקה, ידע מספר שפות שמ־יות נוספות והשטח שבו עסק במיוחד — מחקרים בתנ"ך, תלמוד וספרות רבנית עתיקה. הוא השאיר אחריו כתבי־יד ובי־ניהם „קרי וכתיב" — הסבר על הכתיב וההיגוי המסורתי של שפת התנ"ך, חיבור על תורה (חומש), על כת השומרונים ואוסף של בדיחות ומכתמים בספרות העתיקה.

בשנת 1891 היגר א. ד. דובז'ביץ עם משפחתו לאמריקה. זמנים קשים עברו עליו, על אשתו ועל ששת ילדיו. מצבו החומרי לא השתפר אלא סמוך למותו בשנת 1900, עת שהחל להשתתף בהכנת „האנציקלופדיה היהודית" באנגלית, בע־ריכתו של איזידור זינגר, ולקרוא הרצ־אות בנושא התנ"ך.

בהלווייתו השתתפו כאלף איש.

שלמה נתן גיטלמן

הוא היה אחד מן הראשונים במקצוע החינוך העברי המתוקן, אחד מן החורשים הנאמנים ביותר בשדה הלשון והתרבות העברית, וממילא גם בשדה התחיה הישראלית — הציונות. זה האיש טהור־הנפש וטהור הלבוש, נקי־הדעת ונקי־הלשון ר' שלמה נתן גיטלמאן, שהלך שבע ימים לעולמו בעיר מולדתו, היא גם עיר מולדתי — פינסק. זה היה טיפוס מצוין של מורה עברי אידיאליסטן, שההוראה העברית היתה לו עבודת קודש, והוא שימש בה באהבה רבה מימי בחרותו ועד שנות חייו האחרונות. אמרתי, כי פעולותיו החינוכיות היו ממילא גם פעולות ציוניות, אבל לאמיתו של דבר ציוניותו של המנוח היא היתה המקור לפעולותיו החינוכיות. כי כבר אז, לפני ארבעים שנה, תפס המנוח את הציונות בכל היקפה התרבותי. כבר אז הבין, כי אין ציונות בלי שיבה אל התרבות המקורית, בלי תחיית הלשון, בלי חינוך עברי. מתוך קטעי הזכרונות, שנשתמרו אצלי מן הימים ההם, רשאי אני לומר, כי המנוח היה כבר בימים ההם בעל הכרה ציונית מפורשת. הוא היה אחד מאלה, שהשתתפו באותה אסיפת חובבי ציון, שבה הרצה יהושע בוכמיל ז"ל על תעודת הקונגרס הראשון והזמין בשם הד"ר הרצל את ציוני פינסק לשלוח ציר לבאזל. המנוח נאם באסיפה זו. ומאז ועד צאתי או, פינסק אינני זוכר אסיפה ציונית או פעולה ציונית, שהמנוח לא השתתף בה. לפני שלושים שנה עזבתי את עיר מולדתי ומאז לא נפגשתי עם המנוח, אבל מפי עולי פינסק, זקנים וצעירים, שמעתי תמיד, כי גיטלמן ממשיך בפעולותיו החי־נוכיות והציוניות, ונשאר נאמן לאידיאלים של ימי בחרותו עד זיקנה ושיבה. יודע אנכי גם זאת, כי בשעת כיבוש פינסק על ידי הפולנים היה גם הוא בשורת הקדושים, שהועמדו אל „הקיר האיום", ורק ברגע האחרון ניצל בדרך נס מן המוות. וכשאני נזכר בפרק זה של יסורי עיר מולדתי, בגזר דין נורא זה, הזועק עד עכשיו אל לב השמים, יש שנדמה לי, כי גיטלמן נשאר אז בחיים כדי למלא אחר־כך שליחות חשובה — לספר לדור הזה ולדורות הבאים את פרשת

חייו. לולא זאת אין כל ספק, שהממשלה הפולנית לא היתה מהססת אף רגע לפטרו ראשון.

זכור לי, כיצד טענה פעם אשתו סופיה באזני נציגי הפועלים היהודים, כי הם מש־חירים את פני בעלה בכנסיהם ובנאומיהם, בעוד שהוא, בעלה, עושה מאמצים על־אנושיים לטובת הפועלים היהודים ולא אחת בדיוניו במיניסטריונים השונים — כך היא המשיכה בטענתה — נמצא בעלה במצב של נלעג בגללם.

פעמים היה הלפרין מזמין את נציגי הפועלים לבית גיסו, ד״ר ברגמן, וקרה, שמוטל פישקו, איש ה„בונד״, נכנס לויכוח נוקב עם חותנו של הלפרין, שהיה מת־בולל מושבע. פישקו, בעל הלשון הש־נונה, המטיר עליו שאלות בענייני יהודים. ואותו מתבולל בא במבוכה ולא ידע את אשר יענה לו. הלפרין נהנה ממש ממ־בוכת חותנו...

גם את אחותו, שהיתה מתבוללת לתי־אבון, היה מלמד בעדינות פרק בהלכות גאווה לאומית וכשהיתה מופיעה בחדר הדיונים עם נציגי הפועלים, היה הלפרין משתמש, על מנת להרגיזה, בביטויים יהו־דיים אופייניים, כגון: „אלי הטוב״, או „יהודים יקרים״.

בשנות השלושים חגג הלפרין את מח־צית היובל להתמנותו כמנהל בית החרר־שת. בדברו באותו מעמד בפני נציגי הפועלים היהודים התוודה, כי עדיין לא עשה דבר של ממש למען העיר וביקש הצעות. הצעות הפועלים, שנשאו אופי אישי, לא נתקבלו על דעתו. הוא עצמו הציע איפוא להקים בניין גדול, מעין בית הבראה, בסוסנובקה, שיעמוד לרשות הפו־עלים. הבניין יושכר בחלקו לאנשי העיר ובדמי השכירות יממנו מדי קיץ את הב־ראת ילדיהם באותו מקום. נוסף על כך תצורף לבניין זה חלקת אדמה, אשר תשמש לילדים לנטיעות ולמשחקים. ברוב צניעותו, לא קיבל הלפרין את דעת הפו־עלים לפאר את שמו בבניין זה ופסק לרשום את הרכוש על שם בית היתומים ולא על שם בית החרושת. „בית החרושת — לדבריו — מי יודע, כמה זמן יופעל עוד על ידי יהודים ואילו בית היתומים — אין עינם של הפולנים צרה בריבוי דייריו. ישאר על כן הרכוש בידים יהו־דיות לאורך ימים״.

הלפרין היה בעל צדקה מטבעו ונדב ביד רחבה שלא לצרכי פרסום. מקום מגוריו היה בוורשה ודוקא לקראת החגים היה מגיע לפינסק על מנת לחלק צדקה לנצרכים. במעטפות סגורות נשלחו ה־תרומות.

זכור לי היטב המעשה במעטפה, שנש־לחה אל ר׳ איטשע ברלין, אשר תכנה לא נשא חן מלפניו. הוא הצליח „לתפוס״ את הלפרין בתחנת הרכבת, כאשר עמד לחזור לוורשה וטען בפניו, שהצרכים מרובים ואין „הקומץ משביע את הארי״. הלפרין חייך ואמר, כי אין אתו כסף, לכ־שיגיע לוורשה, ידאג לכך. על כך ענה לו ר׳ איטשע: „מוורשה יעלה לכב׳ יותר״. מניה וביה סדר ה׳ הלפרין, כי הגדלת התרומה תבוצע על ידי אחד מפקידיו הבכירים של בית החרושת על פי הודעה טלפונית.

דמות אצילה ועממית היה מר הלפרין, ואף כי ניצל מצפרני חיות הטרף הנא־ציות ומת בשיבה טובה — חבל על דאבדין.

א. סרצ׳וק

אייזיק זרצקי

נולד בפינסק ב־1891 לאביו ישראל, שהיה מורה בתלמוד תורה בפינסק וחי־בר ספר לימוד חשבון ברוסית. למד בחד־רים המתוקנים ואח״כ בביה״ס הריאלי (רק מעטים מבין בני היהודים זכו להת־קבל למוסד זה). בשנים 1913—1917 נח־שב לאחד התלמידים המצטיינים ביותר. המשיך ב„דורפאט״ בפקולטה למתמטיקה והיה פעיל בחוג האקדמאי של הסטודנ־טים לתולדות ישראל וספרות אידיש והקסים את שומעיו בהרצאותיו המדעיות באידיש.

בימי הקיץ של 1915—1916 היה פעיל בפינסק ובסאמארה (קויבישב) בחוגי הפ־ליטים. ב־1917 ייסד ב„דורפאט״ קורסים להשתלמות פועלים ונמנה על חברי ה„בונד״ המקומי. ב־1919—1921 נמנה עם חברי המפלגה הקומוניסטית הרוסית ואחר כך נחשב לבלתי מפלגתי. ב־1919 שימש במשך שבועות אחדים כמנהל מחלקת התרבות היהודית ע״י הקומיסריון של ר. ס. פ. ס. ר. במוסקבה.

היה מיוזמי הריפורמה האורתוגרפית של אידיש שהונהגה בשנת 1920 בברית המועצות, ופירסם שורת מאמרים וגם ספ־רים על הכתיב החדש ביידיש, לפי הצעת המחלקה היהודית של הקומיסריון לתר־בות. הוא היה חבר הוועדה הפילולוגית ליידיש במוסקבה ואחר־כך בחרקוב ובמינסק.

א. זרצקי תירגם לאידיש ספרי לימוד למתמטיקה, שימש כמרצה למתמטיקה בקורסים הפדגוגיים היהודיים התלת־שנ־תיים בחרקוב וכן נמנה עם פעילי הק־תדרה לעבודת המחקר של מדעי הלשון בחרקוב.

מרדכי זרצקי

אחיו הצעיר של איזיק זרצקי. סיים את ביה״ס הטכני בוילנא, לאחר שלמד כאחיו בחדרים המתוקנים ובבי״ס עירוני רוסי בפינסק, והמשיך בלימודים במכונים לחקלאות ולכלכלה.

היה חבר הועד של „אורט״, „קולטור ליגע״, איגוד המורים הדימוקרטיים, חבר ועד הקהילה בחרקוב, מורה במכון להש־כלה עממית (האוניברסיטה לפני המה־פכה) בחרקוב, וכן היה עסקן פעיל מאוד בהפצת ההשכלה בחוגי הפועלים בכלל והיהודים בפרט.

פירסם כתבות בעתונים רוסיים בערי השדה השונות. מ־1919 פירסם מאמרים בנושאי פדגוגיה והשכלת־עם בכתבי עת ביידיש וברוסית. כן ייסד בחרקוב הוצאת ספרים והוציא לאור ספרים וחוברות למ־דע פופולארי לילדים ולנוער.

האָבן געהאַט אַ שטאַרקן אָפּקלאַנג. ער פלעגט אָנגרייפן שאַרף די פּוילישע מאַכט־אָרגאַנען פאַר ניט שטיצן די יידישע שולן צו גלייך מיט די פּוילישע. ער האָט דורכגעפירט אַ רעזאָלוציע אַז דער מאַגיסטראַט זאָל ניט אַרבעטן דעם ערשטן מאַי און לויט זיין איניציאַטיוו איז די בלאָטנע גאַס, די גאַס פון יידישע אַרבעטער און האַרעפּאַשניקעס — אָנגערופן געוואָרן פּרץ גאַס.

אהרון יודל האָט אָרגאַניזירט אַרבעטער־פאַריינען, איז געווען אַקטיוו אין דער פאַרוואַלטונג פון דער משה׳ל גלייבערמאַן שול און אין דער מיידל־האַנטווערקער שול פאַר שניידערינס. שטענדיק געווען פאַרוואָרפן מיט געזעלשאַפטלעכער אַרבעט און פאַרנאַכלעסיקט זיינע פּריוואַטע אינטערעסן. נאָך 8 יאָר אַרבעט אין ביוראָ פון קראַנקן־קאַסע אַלס אָנגעשטעלטער, האָט ער פאַרלוירן דעם פּאָסטן, ווייל מען האָט פון אים געפאָדערט ער זאָל זיך פאַרפליכטן ניט פאַרנעמען זיך מיט פּאָליטישע טעטיקייט, און אַזוי אַרום איז ער געווען אַרבעטסלאָז אין די יאָרן 1929־1933 ביז ער האָט אָנגעהויבן אַרבעטן אַלס פאַרוואַלטער אין קאַרלינער שפּיטאָל.

אין די יאָרן 1934 און 1933 האָבן געבושעוועט אין פּינסק פאַשיסטישע אָרגאַניזאַציעס וועלכע האָבן אָפט באַפאַלן די לאָקאַלן פון אַרבעטער אָרגאַניזאַציעס ווי פּ.פּ.ס. און אַנדערע און ניט איין מאָל פּרובירט באַפאַלן דעם לאָקאַל פון „בונד״, אָבער די „באַיוווקעס״ פון „בונד״ וואָס א. שלאַקמאַן האָט אָרגאַניזירט, האָבן דערצו ניט דערלאָזן. בעת אַ מאַי־דעמאָנסטראַציע האָבן כוליגאַנעס מיט מעסערס און גומענע שטעקנס, וועלכע האָבן געהאַט הינטער זיך די שוץ פון פּאָליציי, פּרובירט באַפאַלן אהרון יודלען, אָבער די דעמאָנסטראַנטן האָבן אים אַרומגערינגלט און באַשיצט. אין יאָר 1938 האָט ער אָרגאַניזירט אַ פּאַרטיידיקונגס גרופּע וועלכע האָט זיך קעגנגעשטעלט די אָנפאַלן פון פּוילישע סטודענטן און מאַסראַסן אויף יידישע דורכגייער. קצבים, טרעגער, פורמאַנעס א. א. האָבן זיך אָנגעשלאָסן אין די גרופּן וועלכע האָבן געהאַלטן וואַך אויף דער יידישער גאַס. נאָך עטלעכע צוזאַמענשטויסן האָבן די כוליגאַנעס דערפילט אַז די יידישע גאַס איז ניט הפקר און עס איז דאָ אַ כוח וואָס באַשיצט זי. די באַפעלקערונג האָט פריי אָפּגעאָטעמט.

ווען די מלחמה איז אויסגעבראָכן אין 1939 איז אהרון יודלס שטוב פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ צענטער פון הילף. פּליטים פון פיל שטעט אין פּוילן האָבן געוווּסט איין אַדרעס: אהרון יודל. אהרון יודל האָט אַלעמען אויפגענומען האַרציק. צווישן די אַלע איז אויך געווען די משפּחה פון באַקאַנטן בונדישן פירער ה. ערליך. אָבער די סאָוויעטן האָבן אָנגעהויבן פאַרפאָלגן די פירער פון אַלע פּאַרטייען און אהרון יודלס שטוב ספּעציעל. דעם 23־טן דעצעמבער 1939 האָט מען אַוועקגענומען אהרון יודלען און ער האָט זיך שוין ניט מער צוריקגעקערט. 53 יאָר איז אַלט געווען אהרון יודל ווען מען האָט אים פאַרנומען און 38 יאָר פון די 53 יאָר האָט ער אומדערמידלעך געווידמעט די אַרבעטער און זיין באַוועגונג.

בעלא שלאַקמאַן

אהרון יודל

אין יולי 1921, נאָך מיין צוריקקערן פון סאָוויעט רוסלאַנד קיין פּינסק, האָב איך זיך באַקענט מיט אהרון יודלען, און פון דאַן אָנגעהויבן מיטמאַכן צוזאַמען מיט אים — אָבער נישט ווי ער — זיין געזעלשאַפטלעכן וועג. ער איז נישט געווען אַליין. הונדערטער פּאַרטיי־חברים און פריינט פון צווישן די יידישע האַרעפּאַשניקעס, אַרבעטער און פאָלקס־אינטעליגענץ, האָבן צווישן ביידע וועלט מלחמות מיט מי און מאַטעריעלע געגראָבן פונדאַמענטן, געקליבן אַ שטיין צו אַ שטיין און געהאָלפן בויען אונדזער משה׳ל גלייבערמאַן שול, אונדזער מעדעם האַנטווערקער שול, אונדזער פּאַרטיי קלוב, ביבליאָטעק, כאָר, דראַמאַטישן ווינקל, רעפּרעזענטאַנצן אין שטאָט־ראַט, קהילה, פּראָפעסיאָנעלע פאַריינען א.אַ. אָבער קיינער פון אונדז — מיטהעלפער — איז נישט געווען מסוגל צו טאָן די אַרבעט אַזוי ווי אהרון יודל האָט עס געטאָן. צו דעם האָט מען געדאַרפט פאַרמאָגן זיין שטאָלענעם ווילן, צו זיין אַזאַ געבוירענער פאָלקס־מענטש, ווי ער איז געווען, באַזיצן זיין פּקחות, זיין שטאַנדהאַפטיקייט, זיין אָפּטימיזם און גלויבן אין דער זאַך.

ווער עס האָט ניט געזען, מיט וואָס פאַר אַ שטאָלץ אהרון יודל האָט געטראָגן דעם כתר פון „בונד״, די קרוין פון אַ פירער פון דער פּינסקער יידישער אַרבעטערשאַפט, דעם וועט שווער זיין צו באַנעמען די היסטאָרישע פאַרדינסטן, וואָס דער „בונד״ האָט זיך דערוואָרבן ווען ער האָט אַרויסגעפירט די יידישע פאָלקס־מאַסן צו אַ וועלט פון דערהויבענעם קאַמף פאַר זעלבסט־און־וועלט־באַפרייונג.

אפילו אויסערלעך, אין זיין אויסזען, אין זיין שטעל און אין זיין גאַנג, איז אהרון יודל געווען אַ געטרייע אָפּשפּיגלונג פון זיין אינערלעכן מהות. הויך, שטאַרק, קאַנטיק, מיט אַ קלוגן שמייכל אויף די ליפּן, האָט ער זיך באַוועגט איבער די גאַסן פון פּינסק, ווו פריינט און פיינט האָבן אים באַוואונדערט. די ערשטע — מיט שטאָלץ און פרייד, די צווייטע — מיט שנאה, אָבער ביידע מיט דרך־ארץ און אַכטונג.

צו הערן אהרון יודלס אַ רעדע אין שטאָט־ראַט פלעגן קומען צוויי און דריי מאָל אַזוי פיל מענטשן, וויפל דער זאַל האָט געקענט אַריינגעמען. זיינע פאָלעמישע, מיט דינעם הומאָר געשניצטע, און שכלדיק באַגרינדעטע געדאַנקען־פיילן, וועלכע ער פלעגט אַריבערוואַרפן צו די בענק פונעם קעגנער — פלעגן אויף צומאָרגנס ווערן דער געשפּרעך פון טאָג. ס׳איז דעריבער געווען פאַרשטענדלעך די שנאה צו אים מצד זיינע פיינט, פריער פאַר אַלץ מצד דער מאַכט, דער פּוילישער מאַכט, און נאָכדעם מצד די קעגנער פון „בונד״ פון אַלע פאַרבן.

אין די נעכט פון נויט, פון געפאַלענע שטימונגען ביי חברים, איז אהרון יודל געווען דער, וואָס איז נישט מיד געוואָרן צו מוטיקן, צו וועקן און צו רופן, — צום אויסדויער, צום אויסהאַלטן, נישט אויפ־

המרטירולוגיה הפינסקאית הזאת. הכל זוכרים עוד את הפואימה המזעזעת על קדושי פינסק שהמנוח הדפיס ב„השלוח".

כמו חי רואה אני את האיש יפה־הקומה, כשהיה מהלך בפינסק לאורכה ולרוחבה ללמד בני ישראל תורה. עוד עכשיו אני שומע את צעדי פעמיו הקצובים על פני מדרכות העץ של עירי, כדי ליתן שיעוריו העבריים לנוער שלנו. אבל היתה לי הזכות להיות קשור עמו בקשרים יותר קרובים: במשך שנים אחדות זכיתי לשמוע תורה מפיו. הייתי תלמידו. ויכול אני לומר, כי הוא היה לי לא מורה בלבד. גם חבר טוב היה לי. וזכורני, כיצד הכניסני לפרדס הספרות העברית. זו היתה כבר ספרות המעבר מתקופת ההשכלה — לתקופת הציונות. סמולנסקין וגורדון עמדו עדיין במרכז המחשבה הלאומית. ונחרתו ביחוד בזכרוני אותם השיעורים, שבהם פירש לפני את הפואימה של יל"ג „צדקיהו בבית הפקודות". ידע כיצד מתקשר נער אל מורה טוב, המתהלך עם תלמידו גם כחבר נאמן, והקשרים היקרים האלה לא נותקו בינינו עד הימים האחרונים, אף כי שלושים שנה לא נפגשנו. לפני שלוש שנים נתקשרנו שוב בחליפת מכתבים. הוא העלה לפני במכתביו מזכרונות ימי הנעורים המתוקים. ומתוך המכתבים האלה ראיתי, כי האיש הזה טעמו לא פג. אותו יפי הרות, אותה תמימות הלב, אותה השלמות הנפשית, ואותה המסירות לתפקיד חייו — לחינוך העברי.

יהי ברוך זכרו של אחד ממניחי היסודות לחינוך העברי החדש, של אחד מן הראשונים לעבודת התחיה בישראל.

יהודה קרני

אהרון יודל שלאקמאן

אהרן יודל איז געבוירן געוואָרן אין 1886 אַלס אַ זון פון אַן אַרבעטער משפּחה אין פּינסק. אין די יונגע יאָרן האָט ער זיך געלערנט אַ פֿאַך און אַלט זייענדיק 14־15 יאָר האָט ער זיך אָנגעשלאָסן אין די רייען פון „בונד". מיט זיין טעמפּעראַמענט, פולן כאַראַקטער און מיטן גאַנצן ברען האָט ער אָנגעהויבן זיין אַקטיוויטעט אין די אַרבעטער רייען אין קאַמף פאַר אַ בעסערן מאָרגן און פאַר אַ שענערע וועלט. אין די יאָרן 1903־1905 איז ער אַריבער אין די רייען פון ס.ר. און דאָרט געפונען אַ ברייט פעלד פאַר זיין ענערגיע. ער איז געווען איינער פון די וועלכע האָבן צוגעגרייט פאַרניכטונגס־געווער (באָמבעס) און דערנאָך אויספּרובירן זיי אין די וועלדער אַרום פּינסק. בשעת אַזאַ מין פּראָבע אין יאָר 1904 האָט אויפגעריסן אַ באָמבע. איינער פון די 3 באַטייליקטע אין דער פּראָבע איז אומגעקומען אויפן אָרט און אהרון יודלען האָט אָפּגעריסן די לינקע האַנט. אין אַ קורצער צייט אַרום האָט מען אים אַרעסטירט פאַר פּאָליטישע טעטיקייט און פאַרשיקט קיין סיביר אויף 4 יאָר צייט.

זייענדיק צוזאַמען מיט פיל פּאָליטישע טוער און וויסנדיק אַז צו פיזישע אַרבעט וועט ער שוין ניט טויגן, האָט ער אויסגעניצט די צייט כדי זיך לערנען און לייענען. ווען ער איז צוריקגעקומען אַהיים האָט ער פאָרגעזעצט זיין לערנען. אין דער צייט האָט ער זיך אויך אויסגעלערנט בוכהאַלטעריע. די מאַכט האָט אים כסדר פאַרפאָלגט, זייער אָפט דורכגעפירט רעוויזיעס אין זיין שטוב און אין יאָר 1912 איז ער ווידער אַרעסטירט געוואָרן און אַרויסגעשיקט געוואָרן פון פּינסק אין אַ קליין שטעטל.

זיין פּאָליטישע טעטיקייט האָט ער באַנייט נאָך דער וועלט־מלחמה און אין 1922 האָט ער זיך ווידער אָנגעשלאָסן אין „בונד" וועלכן ער האָט געדינט טריי פון דאַן ביז זיין לעצטן טאָג. ער איז געווען גאָר אַקטיוו און פּאָפּולער ביי די יידישע מאַסן אין שטאָט. זיינע אַרויסטרעטן אויף די שטאָט־ראַט זיצונגען

מאטל פישקו

נולד בשנת 1895. בנעוריו היה חבר הס. ס. אולם לאחר האיחוד עם צעירי־ציון עבר ל„בונד" ושמר לו אמונים עד יומו האחרון.

עבד שנים רבו כפועל פשוט בבית החרושת לגפרורים, נבחר לוועד הפועלים וייצג אותם בנאמנות ובמסירות ללא גבול. היה ממנהיגי ה„בונד" בפינסק, פעלתן ונואם באסיפות, בהן היה עושה תמיד חשבון נוקב עם מתנגדי מפלגתו — הציונים מצד אחד והקומוניסטים מצד שני. הכל — אף מתנגדיו הפוליטיים — העריכו את יושרו ונכונותו לעזור לזולת.

מוטל פישקו סבל רבות ממחלת עיניים ולבסוף התעוור לחלוטין, אולם למרות עוורונו, המשיך להיות אחד מן הפעילים הבולטים במפלגתו והשתתף באסיפות, כנסים ודיונים.

נספה יחד עם משפחתו עם היסול הגיטו בפינסק.

יעקב הולצמן

היה אחד מיוצאי פינסק, שהוגלה לרוסיה הסובייטית לאחר כיבושה של פינסק על־ידי הסובייטים בתחילת מלחמת העולם השנייה. הוא לא זכה לשיחרור המיוחל ונפטר שם, בנכר. בני משפחתו זכו לעלות ארצה.

סוחר אמיד, שותף לחנות בדים בכיכר השוק, התבלט יעקב הולצמן במרצו התוסס ובזיקתו לבעיות הציבור. בגיל צעיר הצטרף לשורות ס. ס. (ציונים סוציאליסטים) והיה מן הפעילים בה כבר בשנת 1905 — שנת המהפכה הכושלת. בשנים 1915—1918 היה אחד מדובריה של תנועת ס. ס. בפינסק. עם התפרקותה של תנועה זו הצטרף יעקב, כרבים אחרים, ל„בונד". זמן קצר היה פעיל בו ולבסוף נטשהו ואח"כ נחשב רק לאחד מאוהדיו.

רעייתו אלקה עסקה אף היא בצורכי ציבור. מספרים, שהסכנה ריחפה עליה מספר פעמים בתקופת הצאר ואף קיבלה מלקות מידי קלגסיו. היא גם היתה מבין הניצולים שנלקחו מחומת המנזר לפני רציחתם של 35 הקדושים.

יעקב הולצמן היה חבר ועד הקהילה בפינסק. היה פעיל למען בית היתומים, בארגון הסוחרים ובמוסדות ציבור אחרים. בשנת 1939 מצא בביתו מקלט ד"ר ארליך, מנהיג ה„בונד", הוא עם משפחתו, עד שנאסר על ידי הנ. ק. וו. ד. — לקראת גורלו המר.

ר' משה ויין (משה'קה דער רופא)

דמות ידועה, אהובה ונערצת בין המוני פינסק היה ר' משה ויין — המוכר בכינוייו „משה'קה דער רופא". ותיקי פינסק זוכרים ביצד היה מהלך, מקלו בידו ופנס זכוכית שנר תקוע בתוכו כדי להאיר את החשיכה בערבים, ברחובותיה וסימטאותיה של פינסק על מנת לבקר את חוליה, אליהם היה נקרא. ולקריאותיהם היה נענה, בין ביום ובין בלילה, בין בקיץ ובין בחורף, בהיותו עדיין צעיר לימים ועד לגיל שיבה מופלגת. בעברו בחוצות פינסק היו עומדות הנשים בצידי הדרך ומברכות אותו בדחילו ורחימו ואת שמ־ היו מעלות על שפתותיהן באהבה ובכבוד.

אף כי לא למד מעודו בבית־ספר לרפואה, ואת כל הידע הרפואי שלו רכש מתוך קריאה בספרים, על־ידי נסיונו הפרטי ומפי אביו („זעליג דער רופא", שמוצאו מקורלנד, שימש כ„רופא" בפינסק, עלה בסוף המאה ה־19 לארץ־ישראל ושימש כ„רופא" ב„מושב זקנים המאוחד" בירושלים, שם ייסד בית־מרקחת על שם נכדתו מלכה, ובירושלים נאסף אל עמו והובא למנוחת־עולמיו בהר־הזיתים בירושלים), התייחסו אליו באמון רב, והדיאגנוזה שלו היתה תמיד הקובעת. במקרים רבים היו פונים אליו בני משפחת החולה לאחר שהתיאשו מהריפוי שהיה ניתן על־ידי רופאים מנוסים.

אף כי הרפואה היתה מקור פרנסתו — הרי בטפלו בחולה עני ומחוסר אמצעים לא רק שהיה מוותר על שכרו, אלא היה נותן לו תרופות בחינם ואף מוסיף לו „מתן בסתר" במזומנים. כדי שיהא בידו לקנות לו מצרכי מזון.

היה ירא־שמיים ושומר מצוות קנאי, אך לא נמנע מלהגיש סעד לחולים, היהודים והנוצרים, בימי שבת ומועד, ואפילו ביום הכיפורים. וותיקי פינסק מספרים, כי אי־פעם, בערב יום הכיפורים, כשר' משה היה כבר אחרי הסעודה המפסקת והתכונן ללכת לבית־הכנסת לתפילת „כל־נדרי", בא אליו נוצרי, תושב פינסק, שבנו היה מונח על ערש דווי, ורופא קופת־חולים המקומית לא הצליח לרפאו. הנוצרי הזמינו ללכת עמו לבקר את בנו החולה אנוש. ר' משה לא היסס, ועל אף גילו המופלג (הוא היה אז בן 86 שנה) נטל את מקלו ותרמילו עם תכשירי הרפואה בידיו וכיתת רגליו לבית החולה. רק לאחר שקבע את מקור המחלה ודרכי הריפוי שם פעמיו לבית־הכנסת לתפילת כל־נדרי — שם ציפה לו קהל המתפללים.

לפני מלחמת העולם השנייה ביקר בארץ־ישראל אצל בתו לאה (אשת הד"ר אלכסנדר וולובלסקי) ובשובו התחיל בהכנות על מנת לעלות ולהשתקע בארץ, אך השואה סיכלה תכניותיו.

ניספה בפינסק בהיותו בן 91.

געבן די פּאָזיציעס! זיינען דאָך זיינע ענגע פּאָר צימערלעך וואָס זיינען געלעגן אינעם רוקן פון אונדזער פּאַרטיי־קלוב געווען דער צענטער, צו וועלכן עס האָבן זיך געצויגן נישט נאָר פּאַרטיי־חברים און חברטעס, נאָר פּשוטע יידישע האַר־ציקע מענטשן פון פאָלק, וואָס זיינען געקומען זוכן ביי אים אַן עצה, איינצו־לאָדן אים צו זיין אַ פאַרמיטלער אין ירושה־און פאַמיליע־אָנגעלעגנהייטן, אָנ־צונעמען זיך די עוולה פון אַ אָרעמען לאָקאַטאָר.

אַ כאַראַקטעריסטישער עפּיזאָד איז געשען אין אונדזער שטאָט — אין די ערשטע האָניג־טעג נאָך דער „באַפריי־ונג" פון דער סאָוועטישער אַרמיי. פּינס־קער האָנדלס־אָנגעשטעלטע האָבן אין אַ געוויסן טאָג אין די הונדערטער זיך צונויפגעזאַמלט מיטן צוועק אויפצובויען אַ נייעם פּראָפעסיאָנעלן פאַריין און במי־לא אויסצוווילן אַ נייע פאַרוואַלטונג. אַלע שטימען, בוכשטעבלעך אַלע — סיי פון קאָמוניסטן, סיי פון פועלי־ציוניסטן, שוין נישט רעדנדיק וועגן בונדיסטן און סימפּאַטיקער פון „בונד" — זיינען ספּאָנ־טאַן און מיט אַן אומגעהויערער באַ־גייסטערונג אָפּגעגעבן געוואָרן פאַר אהרן יודלען, אַלס פאָרזיצער פונעם נייעם פאַ־ריין. דעם זעלבן טאָג האָט די נייע מאַכט פון די „באַפרייער", די מאַכט פון „אָר־בעטער און פויערים" געפּסלט די וואַלן און באַשטימט אַ נייע פאַרוואַלטונג, לויט איר אייגענעם איינזען.

מיט עטלעכע וואָכן שפּעטער איז אהרן יודל שליאַקמאַן, צוזאַמען מיט אַ רייע אַנדערע בונדיסטן פון דער שוועבל־פאַבריק, אַרעסטירט געוואָרן און נאָכדעם פאַרשיקט צום אומקום ערגעץ־ווו אין די טייגעס פון סיביר...

אהרן יודל שליאַקמאַן איז באַשולדיקט געוואָרן דורך דער נ.ק.וו.ד. אַז ער איז געווען אַן אַגענט פון דער פּויליש־פאַשיסטישער געהיים־פּאָליציי. וואָס פאַר אַ איראָניע פון טייוול!...

דעם לעצטן מאָל האָב איך געזען אהרן יודלען אין אַן אָפּענעם לאַסט־אויטאָ צוזאַמען מיט צענדליקער אַנדערע אַרעסטירטע — אויפן וועג פון פּינסקער טורמע צו די געביידעס פון דער נ.ק.וו.ד. צו אַ פאַרהער.

איך האָב אים דערקענט, אהרן יוד־לען, לויטן אָרבל אָן אַ האַנט. אַ שטיקל פון דעם פּוסטן אָרבל האָט געפלאַטערט אין דער לופטן, ווי דער אָרבל אַליין וואָלט געמאָנט גערעכטיקייט פאַר אַ לעבן, וואָס איז געהייליקט געוואָרן אין קאַמף פאַר פרייהייט און געבראַכט אַן אָנקלאַגע, דערווייל אַן אוממעכטיקע אָנ־קלאַגע, קעגן מערדער און באַצווינגער...

אַ האַנט פאַרלוירן אין קאַמף פאַר פרייהייט האָט דורך דעם פּוסטן פלאַ־טערנדיקן אָרבל געוואָרן אין דער לופט אַן אָנקלאַגע קעגן מערדער...

לייזער לעווין

משה'ל גלייברמן

משה'ל גלייברמן נולד בפינסק בשנת 1892. היה בכור ששת בניו של אברהם יצחק, המשכיל וחסיד סטולין.

משה'ל למד ב„חדר" ובתלמוד תורה ואחר כך בבית הספר היסודי הרוסי ליהודים בהנהלת דרונזיק. הוא סיימו בהצטיינות והוענקה לו מדליית זהב. הוא השתלם בידיעותיו ושלט יפה בשפות: רוסית, פולנית, גרמנית וצרפ־תית. תודות להשכלתו ולידיעת הש־השפות היה למזכירו של העורך־דין ניי־דיץ' כשנתיים. אז שימש גם כסופרו הק־בוע של העתון הוורשאי „הײנט", פירסם בו כתבות בחתימת „מאַרריס" או „מאַ־זעס". בתקופה זו הצטרף לאוהדי ה„בונד".

עיקר התעניינותו הוקדשה לילדי הע־ניים. הוא הקים להם גן ילדים על־יד תיאטרון הולצמן. שם התכנסו ילדי הע־ניים ושיחקו באויר הצח בהדרכת גננות.

לפני מלחמת העולם הופיע בפינסק העתון „פינסקער צייטונג" בשפה הרוסית ומשה'ל נמנה עם משתתפיו.

בשנת 1915, בתקופת הכיבוש הגרמני, נבחר בפינסק ועד אזרחים לניהול ענייני העיר. משה'ל היה חבר בוועד זה וכאשר החלו הגרמנים לשלוח יהודים למקומות מרוחקים לעבודת כפייה, עמד על המש־מר, שהשכבות העניות מבני העיר לא יקופחו.

בימי המחסור והעוני שבתקופת הכי־בוש הגרמני גדל ביותר סבלם של היל־דים מזי הרעב. בבלויי סחבות רדפו אחרי החיילים הגרמניים והתחננו לפת לחם. משה'ל הקדיש את כל כוחותיו להקלת סבלם של הילדים. בהכירם ביושרו ובמ־סירותו, נאותו אף הגרמנים לעזור לו והרשו לו לפתוח בית ילדים ונתנו גם הקצבה לקיומו. שלטונות הכיבוש הגר־מניים הוציאו לאור עתון בשפתם ועורכו למעשה (קצין צבא היה העורך הרשמי) ומתרגמו הרשמי היה מ. גלייברמן. כש־פרצה המהפכה ברוסיה נצטווה שלא לפרסם דבר עליה, ואולם למרות האיסור פירסם במדור הרוסי ידיעה על מאורע זה. נמצא מלשין שהלשין עליו בפני של־טונות הצבא, והוא הועמד לדין בפני בית דין שדה של הצבא. תודות להת־ערבותו של העורך הגרמני הרשמי נדון למספר ימי מאסר בלבד. אף־על־פי כן הובא אליו כל החומר למרתף הכלא ושם ערך את העתון. בימים האחרונים של שלטון הגרמנים בעיר, בתקופת התו־הו ובוהו, כשלא נמצא מי שינהל את ענ־ייני העיר, הוכיח משה'ל אומץ אזרחי רב בקבלו את תפקיד ראש העיר בימים הטרופים ההם.

לאחר שהבולשביקים כבשו את העיר, פנו למשה'ל ודרשו ממנו, שימסור לידי־הם את מפתח המחסן, שבו נמצא המזון, שנשלח מאמריקה בשביל ילדי בית הס־פר. כדרכו, ובאומץ לב הידוע שלו, סירב למסור את המפתחות בטענו שמזון זה הוא קודש לילדי בית הספר. הבולשבי־קים אסרוהו ואיימו עליו שיירו בו, אולם הוא לא ויתר, עד שהובטח לו, כי חלק מהמזון שבמחסן יחולק בין הילדים. בימי שלטונם של הבולשביקים לא התערב בק־לחת הציבורית או הפוליטית ועמד מן הצד.

משה'ל גלייברמן שהיה בתקופה הרא־שונה של שלטון הפולנים מזכיר הנהלת העירייה ומזכיר הוועד לעזרה לנזקקים, היה בין 35 הנרצחים בה' בניסן.

סקער שטימע" אַן אַרטיקל וועגן יאָסעלע
קאַלאַדני און צווישן אַנדערע האָט ער
געשריבן, אַז ס'איז שוין פאַר אים געגוג
צו זשאָווערן אין אייזן קראַם און ער
מוז אַרויספּאַרן מיט זיין ליד אין דער
ברייטער וועלט. דער אַרטיקל האָט טאַקע
שטאַרק מיטגעהאָלפן יאָסעלע זאָל אַרויס־
גיין פון די ראַמען פון פינסק. ער האָט
אַנגעהויבן אַרומפאָרן מיט קאָנצערטן אי־
בער שטעט און שטעטלאַך פון פוילן,
און בעיקר פלעגט ער אויפטרעטן מיט
קאָנצערטן אין יידישן ליטעראַטן פאַריין
אויף טלאָמאַצקע 13 אין וואַרשע. יאָסעלע
איז גאַר שנעל געוואָרן דער ליבלינג פון
יידישן עולם אין וואַרשע בפרט און
פוילן בכלל. דאָס איז געווען די צייט
פון זיין גרויסן באַרג אַרויף וואָס האָט
זיך ליידער אָפּגעהאַקט מיטן אויסברוך
פון דער 2־ער וועלט מלחמה.

אין דער צייט פון די סאָוויעטן האָב
איך נאָך עטלעכע מאָל זיך געטראָפן און
געשמועסט מיט יאָסעלען. ער האָט דאַן
געשפּילט אין אַ סאָוויעטיש־יידישן מר־
זיקאַלישן טעאַטער אין פינסק.

אין געטאָ — דערציילט מען — איז
ער פולשטענדיק אַנטשוויגן געוואָרן. ער
האָט פאַרלאָזט אַ לאַנגע באַרד, אַז ס'איז
אים גאַר שווער געווען צו דערקענען. און
אַזוי שווייגנדיק, איז ער אַוועק אויף זיין
לעצטן וועג, צוזאַמען מיט אַלע פינסקער
יידן, וועמען די מערדערישע האַק פון
די פאַרשאָלטענע היטלעריסטישע תליינים
האָט אַזוי גרויזאַם פאַרשניטן...

יאָסעלע קאַלאַדני קאָן, אין אַ גע־
וויסער מאָס, פאַרגליכן ווערן מיט דעם
גרויסן יידישן פאָלקס־זינגער, מרדכי גע־
בירטיק. יאָסעלעס ליד האָט אָבער נישט
געהאַט אָט דעם גרויסן שווונג, פאָעטישע
טיפקייט, ברייטן פאַרנעם און רייכקייט
פון וואָרט, ווי געבירטיקס. ער האָט וויי־
ניק געשליפן זיין וואָרט. זיין ליד האָט זיך
אָבער אויסגעצייכנט מיט האַרציקייט און
פאָלקסטימלעכן חן און מיט דער גרויסער
מעלה, וואָס ער האָט אַליין פּרעכטיק
געזונגען זיין ליד, וואָס האָט געמאַכט
אַ שטאַרקן רושם.

זיין ליכטיקע געשטאַלט וועט שטענ־
דיק לעבן אין די הערצער פון די אַלע,
וואָס האָבן אים געקענט, געשעצט און ליב
געהאַט.

ל. מאַרגנטוי

יוסף גוריון (גורשטל) ז"ל

עם הפינסקאים בוני הארץ, אשר בתכו־
נותיהם הנפלאות ובאורח חייהם קנו להם
שם עולם, נמנה גם יוסף גוריון (גור־
שטיל).

בחוג הנוער של „פרחי ציון" גדל
יוסף והיה מראשוני חבריו, אשר זכו
להגשים את משאת נפשם. הוא עלה
בהיותו בן ט"ז שנים יחד עם חבריו זלמן
איזנברג (עתה פלד — בנהלל) ומרדכי איש
שלום. יוסף גרייבר (עתה אפרתי) קדם
להם בעלייתו בחדשים אחדים.

יוסף גוריון, יוסף אפרתי וזלמן פלד
נכנסו ב־15.2.1914 לבית הספר החקלאי
התיכון בפתח־תקוה. פגישת הצעירים, בני
הט"ז—י"ז, עם פועלי פתח־תקוה ובעיר־
תיהם שימשה מקור השראה על חייהם.
לאחר שנת הלימודים הראשונה יצא יוסף
עם חברו זלמן לקבוצת באר־טוביה. אז
פרצה מלחמת העולם הראשונה ותלמידי
בית הספר החקלאי חכרו חלקות אדמה
בסביבות הירקון ועיבדו ירקות למכירה
בשוק פתח־תקוה ובזה מצאו את מחייתם.
לאחר זמן קצר הצטרפו החברים לקבוצת
באר טוביה, שהיתה מורכבת ממיטב הח־
ברים בציבור הפועלים, ואחדים מהם היו
אחר כך למנהיגי תנועת הפועלים בארץ.
יוסף גוריון התבלט בקבוצת באר
טוביה ביכולתו המשקית והחברתית ונבחר
לתפקידי ייצוג, שמילאם באחריות ובהבנה.

בימי ההתנדבות לגדוד העברי הצטרף
י. גוריון לאנשי העליה השנייה שבגדוד.
לאחר המלחמה חזר לקבוצת באר טוביה,
אך הקבוצה לא האריכה ימים וחבריה
המאוכזבים התפזרו למקומות שונים. יוסף,
פרידה (חברתו) ואתקין הצטרפו ב־1924
לקבוצת גבע בעמק.

יוסף נתחבב על חבריו ביושרו, בכנר־
תו, בתבונתו, בכושר עבודתו, במסירותו
ובנאמנותו. היה לו קסם אישי, ולא לחינם
קראו לו מוקיריו „איש השלמות". הוא
נבחר לתפקידי ציבור חשובים והיה איש
התנועה, ההוגה את מחשבתה. בשנת
תרצ"ה הרצה במועצת חבר הקבוצות
בגניגר על בעיות הקבוצה במאבקו על
הקבוצה המצומצמת והמלוכדת, השומרת
על רוח החברה ועל החלוציות הטהורה.

אהוד ומכובד על בוני הישוב, בני
העלייה השניה והשלישית, נקרא יוסף
למלא תפקידים חשובים בארץ (חבר ההנ־
הלה וחבר המועצה של „תנובה", מנהל
„תנובה" בחיפה ואחר כך בירושלים, חבר
הנהלת קופת חולים, פעיל בהנהלת „כופר
הישוב" ועוד). במיוחד נתגלה כמתכנן
וכמבצע ברוך־כישרון במפעל שיקום
החיילים מטעם הסוכנות היהודית בסוף
מלחמת העולם השניה ומטעם משרד הבט־
חון לאחר מלחמת השיחרור.

הוא זכה להוקרתם של ראשי המדינה
וקנה לו שם עולם ביישובי החיילים המ־
שוחררים שהקים, בקואופרטיבים שייסד
(בעיקר מפעלי תחבורה) ובפעולתו הפר־
ריה לשיקום מאות משפחות נכים. ב־1947
כתב לו משה שרת: „בהצלחה הזאת
(שיקום האנשים השבים הביתה משדה
הקטל) יש חלק כביר לעבודתך ולכושר
התיכנון והביצוע, שגילית בה". ב־2.7.1952
כתב לו דוד בן גוריון: „המדינה, צה"ל
והחיילים המשוחררים לא ישכחו פעלך
המבורך ורב הכשרון בשיקום החיילים
המשוחררים".

בשנת 1938 עשה רבות כשליח ההס־
תדרות בארה"ב ובקנדה. שליחותו סייעה
לחיזוק מוסדות ההסתדרות ולהפצת
רעיונה של א"י העובדת.

באורח חיים זה של נשיאה בעול
האחריות ובמסירות, במאור פנים ובכ־
בוד לכל אדם, באהבה עמוקה להוריו,
לאחיו ולאחיותיו ולביתו היפה שהקים—
בנים ובני־בנים. בדרך חיים אינטנסיבית,
פוריה ורבת־ערכים זו, לא יכול לבו הער
להחזיק מעמד לאורך ימים.

אך יוסף לא נכנע לדרישות הרופאים
ולא יכול להפסיק את פעילותו הענפה
והברוכה. בשנתיים האחרונות לחייו הת־
מסר לעבודה בקבוצתו בגבע והיה לדוג־
מה ולמופת בנשיאה בעול העבודה.

ביום חגה של גבע, במלאת לה ל"ה
שנים ב־1956, נשא יוסף, כמנהגו בכל
שנה, את נאום הדו"ח השנתי של הקבו־
צה. זה היה הדו"ח השנתי האחרון שלו.
בט"ז בשבט תשי"ז נדם לבו והוא מת
מיתה נשיקה, בן ח"ן שנים.

ז. ליבנה

מרדכי קרמן

זכה מרדכי קרמן ז״ל לזיקנה מופלגת. בן 96 הלך לעולמו.

יש אשר זקנותו של אדם ניזונה מעברו, בזכות עברו, והיא לטורח על הזקן עצמו ועל רואיו. ויש אשר הזקנה הדר בה, מעוררת כבוד ופליאה. יש אשר גורל „חוני המעגל״ היא נחלת ישיש גם אם הוא מהלך עדיין, ויש אשר הזקנה היא סמל חי לרציפות של דורות על אף ההשתנות והתמורה.

כל אימת שראיתי אותו בהילוכו החפוז, בדיבורו המהיר, בבת־צחוקו הטובה שהתפשטה מעיניו החיכניות ועד לשפתים המשופמות והסנטר המזוקן — המלבב שבחיים והתום שבהם ראיתי

היה זה יהודי פשוט, עממי, אשר עד ימיו האחרונים פיו הפיק חכמת־חיים והומור מלבב. מראשוני הראשונים שבחובבי־ציון, מאלה שהוקסמו אח״כ מהד״ר הרצל ו„הלכו באש ובמים״ לקריאתו. לימים — מבאי ביתו של חיים ויצמן, בטרם נתגלה לעולם כחיים ויצמן. חיימקה כך היה כינויו בפיו של מרדכי קרמן. ו„חיים׳קה״ עד אחרון יומו חיבבהו אף העניק לו מטוב־לבו ומתשומת־לבו. כי קרמן זה היה התגלמות של תקופות בציונות, גלגול של מגיד ומטיף ציוני, טיפוס של דרשן עממי, מאלה שנאה מדברים ונאה מקיימים.

„קרמן החיט״. כך היה שמו בפי־כל בפינסק. וכל ימיו נשא בגאון את התואר הזה. כבוד רב נחל בחייו, בכל תקופות חייו, אולם על „קרמן החיט״ לא ויתר. כי חייטות אצלו, עוד לפני 70—80 שנים, לא מטליאי טלאים שהיו מצויים ב„תחום המושב״. לא תופר סתם לצאת ידי הכרח, אלא — מקצוע בחיים, התמחות, לימוד ושקידה ואימוץ המלה האחרונה של הטכניקה החייטית. וחייטות, פירושה — 8 שעות עבודה לפועליו, מתן שעורים בתנ״ך ובעברית ובציונות לשוליות שבבית־המלאכה שלו. וחיטות, משמעותה היא — חיים של כבוד, גם חיי עבודה, הגינות בהתנהגות עם לקוחות, גם היום אחד מן העם. ומשהו מה„חיט״ נשאר בו כל ימי חייו הארוכים: מסודר, מגוהץ תמיד, סבר־פנים לאדם, ל„לקוח״ — בן־שיחו.

בעל זכרון פינומנלי היה. שום דבר לא נעלם מזכרונו מאז ימי הילדות הרחוקים. ניסה גם להעלות זכרונותיו בכתב. אולם לא בזה היה כוחו. כוחו בשיחה שבעל־פה, בו בעצמו, בעצם היותו. וראוי הוא האדם הזה להיות מופת לאמנות של חיים, כי אכן, לפי דרכו, אמן חיים היה עד ליומו האחרון.

ארקה

יאָסעלע קאָלאָדני

יאָסעלע קאָלאָדני האָט געשטאַמט פון אַ רייכער משפחה. זיי האָבן געהאַט אַן אייזן געשעפט אויף דער גרויסער גאַס, און דאָך האָט ער אין זיינע לידלעך, וועלכע ער האָט אַליין פאַרפאַסט, געשאַפן צו זיי מוזיק און אַליין זיי פּרעכטיק געזונגען, אַרויסגעוויזן גרויס פאַרשטענדעניש פאַר די פריידן פון אָרעמען פאָלקס מענטש, וואָס עס קומט באַזונדערס צום אויסדרוק אין זיין זייער שיין און האַרציק לידל „דער וואַסער טרעגער״ און אַנדערע לידלעך. אַלע וויכטיקע געשעענישן אין און אַרום פינסק האָבן זיך אָפּגעשפּיגלט אין יאָסעלעס קופּלעטן און לידלעך וועלכע האָבן זיך בליץ־שנעל פאַרשפּרייט אויף דער יידישער גאַס אין פינסק און ניט נאָר אין פינסק.

ווען איך בין אונטערגעוואַקסן און אָנגעהויבן באַזוכן טעאַטער, האָב איך צום ערשטן מאָל געזען יאָסעלען און זיין פרוי אליא ראַבינאָוויטש אין אַ קאָנצערט פון יידישע פאָלקס לידער. כ׳בין אַנטציקט געווען פון דעם שיין־געבויטן, זייער חנעוודיק, טונקל הויטיקן יאָסעלע מיט זיינע שוואַרצע לויכטנדיקע קאַרשן־אויגן און שיינעם קאָפּ געקארבטע האָר. זיין פאַרטנערין און פרוי האָט אים נאָך איבערגעשטיגן מיט איר שיינקייט און חנעוודיקייט.

איך געדענק ווי שיין זיי האָבן אויסגעפירט די דועטן:

„גוט מאָרגן, פייגע שאַשע,
וואָס זיצסטו אַזוי אָסאָבענאַ ?״
ווייל מיר, משה יאַשע
איז אַזוי אודאָבענאַ״.

אָדער דאָס באַוווּסטע לידל „צי געדענקסטו ביי דעם טויער האָב איך דיך געזאָגט אַ סוד אין אויער״.

די מאַסן פינסקער יידן האָבן געזען אין דעם פּאָרל יאָסעלע און אליא זייער באַזינגער, אַן אויסדרוק פון זייער לעבן און טרוים, און יעדער אויפטרעט זייערער האָט געהאַט אַ הילכיקן אָפּקלאַנג.

אויף די שפּאַלטן פון די פינסקער צייטונגען פלעגט יאָסעלע דרוקן זיינע לידלעך און מאָנאָלאָגן און הומאָרעסקעס און ער פלעגט אַריינזאָגן ווי ס׳באַדאַרף צו זיין, גבירים און נגידים, עסקנים און גבאי׳טעס, אין גוטע שאַרפע גראַמען, באַפּעפּערט און באַזאַלצן.

איך האָב זיך באַקענט נעענטער מיט יאָסעלען אין יאָר 1929, ווען קיין פינסק איז צום ערשטן מאָל געקומען דער באַרימטער דיכטער משה בראָדערזאָן אויף אַ באַזוך צו זיין שוואָגער ד״ר מאַנדעלבוים. ביי מאַנדעלבוימען אין שטוב פלעג איך פאַרברענגען גאַנצע טעג און אָוונטן אין אַ אַטמאָספער פון קונסט און מוזיק. דאָרט פלעגט אויך אַריינקומען יאָסעלע קאָלאָדני. מיר פלעגן שמועסן וועגן ליטעראַטור, קונסט, מוזיק און עס האָבן ניט געפעלט קיין וויצן און אַנעקדאָטן. בראָדערזאָן האָט אָפּגעדרוקט אין „פינ־

בהערצה היה מתייחס לאביו ר' אלתר. היה זה מחזה מלבב לראות את מ. איש שלום המלווה בכל ערב שבת וביום השבת את אביו בדרכו לבית הכנסת וממנו.

בתש"ד חשך עליו עולמו במות עליו בתו האהובה תחיה ז"ל בעצם פריחתה בהיותה רק בת י"ח אביבים. הוא חלה והתענה בייסוריו שנים רבות. האיש הדינאמי ורב הפעלים נאלץ להגביל את פעולתו הציבורית, עד שרותק למיטתו מדוכא ומיואש מסבלו. הוא נשא ייסוריו ללא ריטון ולבו היה נתון להתפתחות המדינה, שהיה לו חלק ניכר בה.

בא' באלול תש"ד נגאל מייסוריו, והוא בן ס"ג שנים.

ז. ליבנה

זליג טיר

פעולתו הציונית והציבורית של זליג טיר היא כעין פרשה מיוחדת של תנועת העבודה בתקופתה הראשונה בקרב הנוער הציוני ברוסיה. הוא היה מייסדה של הסתדרות „התחיה" בשעתה, שהקיפה כמה אלפים מבני הנוער בליטא ובחלקי רוסיה אחרים. „התחיה" מרדה בציונות הבעלי־בתית ורשמה על דגלה את המאבק לשיפור המצב הכלכלי של המוני העובדים, וז. טיר היה מנהיגה הרוחני והמעשי עד אשר התמזגה ונבלעה ב„צעירי ציון". מחמת מרדנותה עוררה „התחיה" התנגדות מצד כמה חלקים של הציונים, אבל התנגדות זו לא התישה את כוח הארגון החדש. אלא להיפך. „איש מלחמה" היה טיר ובהרצאותיו המרובות (וגם בדברי דפוס) היה נלחם לדעותיו ולתכניתה של „התחיה" בקרב הציונים ובקרב האנטיציוניים. מי שיכתוב את תולדות הציונות המדינית בתקופתה הראשונה ברוסיה, לא ייתכן, שלא יעמיד ציון לארגון „התחיה" ולמייסדה ז. טיר.

בשנות השלושים בא עם משפחתו להשתקע בארץ ישראל. כאן הוזמן מטעם הקהק"ל למסע תעמ־לה. אחרי שובו ממסעו אי אפשר היה לו מטעמי בריאות להתמסר לעבודה ציונית ורוב שנות שבתו בארץ עסק בחברות ביטוח לשם פרנסה. ז. טיר היה אינטליגנט עברי במלוא משמעות המושג. את השכלתו העברית והכללית קנה לעצמו ע"י יגיעה וקריאה במשך כל שנות חייו. עברית ידע על בוריה והיה לו גם סגנון קפדני ויפה. לשני בניו נתן חינוך ציוני ועברי, ורעיתו מיכלה (היא אחותו של הרב אוסטרובסקי ז"ל) היתה לו חברה נאמנה בחייו ובעבודתו הציונית כל השנים. עם מותו אבד לה, לתנועה הציונית, אחד מראשוני מטיפיה ועסקניה בקרב הנוער ברוסיה ואחד המצויינים בבית ישראל.

י. קרני

(בכרך א' של ספר פינסק מתפרסמת הערכה על פעולתו)

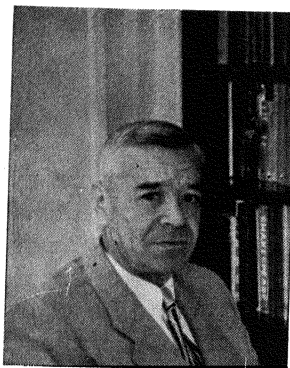
מיכלה טיר (אוסטרובסקי)

ביתם של מיכלה וזליג טיר היה ביתם של צעירי פינסק. תמיד המה הבית קולות צעירים, ויכוחים סוערים על הארץ ותנועת העבודה, על סוציאליזם יהודי ועל המהפכה כפתרון לשאלת היהודים, עברית ויידיש. ציונים ומתנגדים לציונות, בונדאים ואנשי „איסקרא" לא פסחו על הבית. מיכלה היתה החברה המבוגרת וגם האם אשר כל מר נפש מצא אצלה ניחומים.

נולדה בפינסק ב־1885 בבית שומרי מסורת. בהיותה בת 12 עלתה עם אביה לארץ וישבה שנה בירושלים. כשהתבגרה וחזרה בגלל סיבות משפחתיות לפינסק הקימה שם אירגון צעירות בשם „בנות ציון". בעיירה הסמוכה לפינסק, דויד־הורודוק, יסדה יחד עם ישי אדלר וי. ליטבק (אח"כ מראשי ה„בונד") את ביה"ס העברי הראשון. בהיותה בת 19—20 עברה לורשה להשתלם בביה"ס למיילדות. גם שם המשיכה בפעולתה הציונית יחד עם זליק ווייצמן ויוסף שפרינצק ז"ל. עם ייסוד תנועת „התחיה" על ידי בעלה זליג הצטרפה מיכלה לתנועה זו. זליג טיר יכול היה להתמסר בכל לבו ונפשו לעסקנות ציונית, רק משום שמיכלה הטילה על עצמה עול פרנסת הבית וחינוך הילדים. עם גמר מלחמת העולם הראשונה ויסוד „החלוץ" היה ביתה לתחנה, שממנה יצאו ראשוני החלוצים לארץ. ב־1928 עלתה יחד עם בעלה ובנם הקטן לארץ (בנם הבכור, מאיר, הקדימם בכמה שנים). נפטרה בכ"ז חשון תשי"ג.

יעקב ברזילי

מאיר טיר

נולד בשנת 1906 בפינסק בבית אביו זליג טיר. ספג מילדותו את מכמני התרבות היהודית השרשית והעממית. בגימנסיה הרוסית בפינסק, אותה סיים בהצטיינות, היה מאיר הרוח החיה בפעילות הציונית בין התלמידים היהודיים וממייסדי אגודת נוער ציונית בעיר. עלה ארצה ב־1925 והחל לעבוד בקרן היסוד. בעבודתו זו קשר קשרים רבים וענפים עם ההתישבות העובדת, ליווה את הישובים הצעירים בלבטיהם ובא לעזרתם כמיטב יכולתו. כל שנות חייו בארץ היה פעיל ב„הגנה" ובהסתדרות, ובתקופת חייו האחרונה עבד ב„למרחב".

היה דמות עממית ידועה בתל־אביב והיו לו קשרי היכרות טובה עם אלפים שהעריכו את כשרונותיו ונאמנותו לכל תפקיד שמילא. גילה פעילות רבה באירגון יוצאי פינסק והיה שוקד בשנותיו האחרונות על ריכוז אמצעים כספיים להוצאת „ספר פינסק".

מרדכי (מאטל) אייזנברג

הוא היה מעין שלט של הציונות בפינסק בזמנו. היה קשור בכל נימי נפשו לתנועת התחייה מראשיתה. חבריו ליברמן וחזנוביץ׳, אשר במחיצתם עבד בביהח״ר לנרות באלברכטובה ובביהח״ר ללבידים של לוריא, הם אשר קירבו אותו לרעיון הציוני יחד עם אהרון רובינשטיין וש. פ. רבינוביץ. לאחר מכן קיבל חינוך ציוני מחבריו ראם, י. ל. ברגר, י. ניידיץ׳ משפחת וייצמן, צבי הילר, א. ד. ליפשיץ, מ. מנדלבוים, י. א. מינקוביץ׳, א. א. פיינשטיין, יוסף ברגמן, א. אנדרונובסקי ואחרים אשר היוו את קבוצת הציונים הנאמנה בפינסק. הוא שיתף עצמו באמונה בכל מפעל ציוני והיה מופיע באספות ובכינוסים רבים ומביא את דבר הציונות. היה „נאה דורש ונאה מקיים" והיה מביא קודם כל את תרומתו הוא לפני שהיה מתרים אחרים. בבנין ההסתדרות הציונית ברחוב זבלנה ובבנין מדרשה „תרבות" השקיע לא מעט מכספו.

היה משכיל וקורא נאמן של העתונות והספרות העברית בזמנו. היה קורא בעצמו ודואג לכך, שגם אחרים יקראו, ולפיכך עסק בהפצת „השלוח", „העולם" ובטאונים ציוניים אחרים. הוא ראה בחזית התרבות העברית — חזית של התנועה הציונית. יחד עם מי שהיה מנהל ביה״ס העממי קוברינצ׳וק דאג להתפתחות „מדרשה תרבות" (היה מלווה מכספו למוסד בשעות־דחק), ובבנין הגימנסיה העברית היה מבקר מדי יום ומסייע בעצה ותבונה כמיטב יכלתו. את זמנו היה מחלק בין ההסתדרות הציונית והסתדרות „תרבות" ובדייקנות של שעון היה מופיע במקומות האלה מדי יום ביומו. בערוב יומו חלם על הקמת בי״ס „תרבות" נוסף בקרלין, אך לא זכה להתגשמות חלומו זה.

היה אחד ממייסדי „בני ציון". יחד עם יוסף ברגמן ניהל את הפעולה הציונית, עד שעלה לארץ לפני מלחמת העולם השניה. אך כעבור זמן קצר נפטר.

רבים ראו אותו כרגזן וקפדן, כי הוא הלך בדרך הישרה, ראה תמיד את העניין עצמו ואת טובתו, לא סבל דרכי עקיפין ופוליטיקניות ותבע מאחרים מסירות זו שהיתה מציינת אותו תמיד.

שמואל ליפשיץ

מרדכי איש־שלום (מאטל פרידמן)

עם ראשוני הצעירים, שעלו מפינסק בסוף ימי העלייה השנייה ופיתחו בארץ פעולה ציונית פוריה וענפה, נמנה מ. איש שלום.

על שפת הנהר בקירבת האגם היה ביתו של ר׳ אלתר יהודה לייב פרידמן ובו גם דירת גורשטיל. בבית זה היו נערכות אסיפות „פרחי ציון".

זו היתה אגודה של בני י״ד—ט״ז, שדיברו עברית ומטרתם היתה להפיץ את ידיעת השפה העברית וספרותה בקרב בני פינסק. הם עסקו בלימוד הספרות העברית, בעיון בעתונות הציונית, בהפצת בולי ק. ק.ל. (הבולים הקטנים ועליהם מגן דוד כחול על רקע לבן), באיסוף כספים לטובת וועד חובבי ציון באודיסה, ובעיקר חלמו על הגשמה — עלייה לארץ ישראל.

ראשוני החוג הזה, שזכו להגשים את משאת נפשם ב־1913 ובראשית 1914 (בסוף ימי העלייה השנייה) היו: א. בעל האכסניה מוטל פרידמן (הוא מרדכי איש שלום ז״ל, אחיו יבלח״א הוא ד״ר מיכאל איש שלום — פקיד בכיר במשרד החינוך והתרבות), ב. זלמן איזנברג, בן אברהם אהרן השו״ב — עתה ז. פלד בנהלל (אחיו מרדכי, שהיה מראשוני הציונים בפינסק, עלה לפני כ־30 שנים ונפטר כעבור שנים אחדות), ג. יוסף גורשטיל — הוא יוסף גורין ז״ל. קדמו לשלושת אלה: חיים בן יוסף פוטרמן (עתה בחיפה), יוסף גרייבר (הוא חבר הכנסת ואיש גבע יוסף אפרתי, שהיה סגן שר החקלאות וממלא עתה תפקידים ציבוריים חשובים), יעקב איזנברג־ברזילי בן פנחס איזנברג (מראשוני הציונים בפינסק, שגם ביתו שימש בית וועד מחתרתי לאגודת הנוער שלנו במשך שנים אחדות), האחים שמואל ומשה יעקובסון, אריה גוז׳ני (גוז׳אנסקי) ואהרן פלדמן הוא הסופר עבר הדני. חמשת האחרונים עלו ארצה ללמוד בגימנסיה „הרצליה".

ב־15 בפברואר 1914 עלה מרדכי איש שלום עם חבריו יוסף גורשטיל וזלמן אייזנברג כדי להכשיר את עצמו לעבודת החקלאות וללמוד בביה״ס החקלאי בפתח־תקוה. כעבור ירחים אחדים פרצה מלחמת העולם הראשונה. הרעב והסבל שתקפו את הישוב וגם את הצעיר בן י״ז השנים, שנותק מהוריו, הרחיקוהו מביה״ס החקלאי. הוא עבר ממקום למקום, מעיסוק לעיסוק עד לצבא. עם הקמתו של „ועד הצירים", שקדם להנהלה הציונית צורף מ. איש שלום לצוות עובדיו כמבקר חשבונות.

הוא היה פעיל במשרד הא״י בת״א, מנהל בנק למלאכה, ואחר כך ניהל את סניף חברת הביטוח „פניכס" בתל־אביב. התמוטטותה של חברת הביטוח העולמית הזאת הרסה את בריאותו. אך הוא הוסיף להתמכר לעסקנות הציבורית. בין היתר התמסר איש שלום לאירגונה של המשטרה העברית בתל־אביב.

בפעולותיו המבורכות זכה איש שלום ליחס של כבוד ואמון והוא נבחר כחבר בית משפט השלום העברי וכשופט עליון בבית הדין העליון של הסתדרות העובדים.

כציוני מסור הקדיש מאמצים רבים לחיזוק ההסתדרות הציונית ועמל הרבה להפצת השקל הציוני. במשך ט״ו שנים כיהן כיו״ר הועד הארצי לעניני השקל וכיו״ר וועדת הבחירות הראשיות לקונגרסים הציוניים.

ברוחו השקטה, בדבריו השקולים ובקולו המתון היה יודע לשכך סערות, לעקוף מכשולים, ולהביא לתוצאות רצויות של הבחירות, שצויינו לשבח על ידי בית הדין של הקונגרס ועל ידי הקונגרס עצמו.

בהנהלת „משען" טיפל באירגון צרכניות למחוסרי עבודה. היה לו גם „משען" פרטי — משען של מתן בסתר. במאור פנים וברוחב לב היה עוזר לכל נצרך במצוקתו.

המסירות והנאמנות היו מתכונות נפשו והוא היה מסור ונאמן גם לבני משפחתו. בתום מלחמת העולם הראשונה יצא לפינסק והעלה את בני משפחתו ארצה. ביחוד הקפיד על מצוות כיבוד אב ואם.

יוסף ניידיץ

נולד בשנת 1896 בעיירה נובלה על יד לובישוב לאביו מאיר ניידיץ.

עד גיל בר־מצוה למד ב„חדר" אצל המלמד. לאחר מכן נשלח ללמוד בישיבת־נובהרדוק (נובוגרודק) אצל ר' יוסף יוזל הורוביץ, מייסד שיטת המוסר הנובהרד־קאית.

חמש שנים רצופות רכון היה על ספרי־היצירה של רוח העם ולפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה, בגיל שמונה עשרה שנה, הוסמך לרבנות.

כשפרצה המלחמה, מצאה לה משפחת ניידיץ מקום מגורים זמני בסניטובה, תחנה על יד פסי הרכבת הסמוכה לפינסק.

מספר משפחות הפליטים היה גדול במקום הזה, כי האנשים ברחו מהרעב וההפצצות שבעיר, כתוצאה מכך היה גדול גם מספר הילדים הזקוקים לחינוך. ניידיץ התנדב להיות מורם ומחנכם.

באותן השנים רכש לו ידיעה רחבה בשפה העברית, בסגנונה, דקדוקה וספ־רותה, כמו כן השתלם גם בהשכלה כל־לית ובשפות.

לאחר תקומתה של פולין ביקר בוור־שה, שם נפגש עם הח' ש. ח. לנדוי ז"ל, יוצר רעיון „תורה ועבודה" ומייסד הפו־על־המזרחי בארץ. מאז פגישתם זו נק־שרו זה לזה בקשר־נפשי. ניידיץ החל לר־אות אז בציונות הדתית את חזות־הכל.

בוורשה הכיר גם את הרב יצחק ניסנ־בוים, מי שהיה חבר הסנאט הפולני. הרב ניסנבוים היה לו למורה ולמדריך רוחני בתורה, בחכמה ובציונות.

בפינסק הכיר את זוגתו וחברתו בחיים הגב' פסל גלוברמן, ולאחר נישואיהם הקימו במשותף את ביתם וקינם, שהשרה מאוירתו החמה על כל מי שביקר אותו. הוא התחיל לעבוד כמזכיר לשכת קרן־הקיימת לישראל. באותו זמן הוצעה לו משרת רבנות באחת העיירות החשובות, אבל הוא ביכר את עבודתו הציונית על הרבנות.

הוא ייסד אז בפינסק את סניף „החלוץ המזרחי". בפעולתו באירגון שימש לחבריו הצעירים מורה ומדריך בכל שטחי חייהם האישיים והפרטיים. הכל אהבוהו וכיבדוהו על מסירותו ונאמנותו.

ניידיץ הצליח להפוך לב רבים מאויבי הציונות לאוהביה. בני נוער, שהיו רחו־קים מציונות, ביקרו ב„החלוץ המזרחי" בפינסק במגמה להתווכח עם החברים ול־השפיע עליהם השפעה אנטי־ציונית. ניי־דיץ ענה על התקפותיהם בשקט, בסבלנות ובכוח־שכנוע רב. הוא עסק רבות בהש־כלת החברים ונתן שיעורים בדברי ימי ישראל, תנ"ך, אגדה, תולדות הציונות וכדומה.

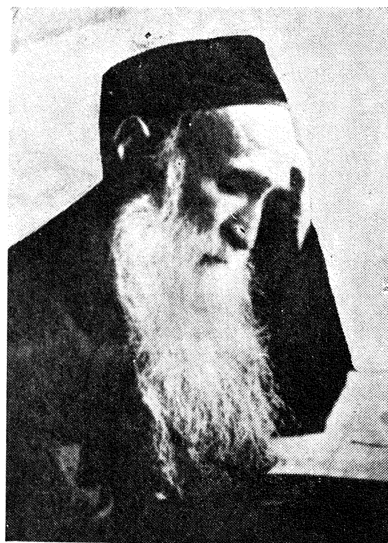
לא הזניח גם את עבודת החינוך והחר ראה ושימש מורה למקצועות עבריים בתלמוד־תורה של פינסק.

שימש שנים רבות כחבר המועצה הארצית והמועצה העולמית לתנועת „תו־רה־ועבודה".

השתתף באופן תמידי בעתונות הפינס־קאית וכתב על בעיות אקטואליות שונות בחיי הציבור היהודי והציוני.

א. ז. תרשיש

ר' צבי משה הלוי דבורקין („המגיד")

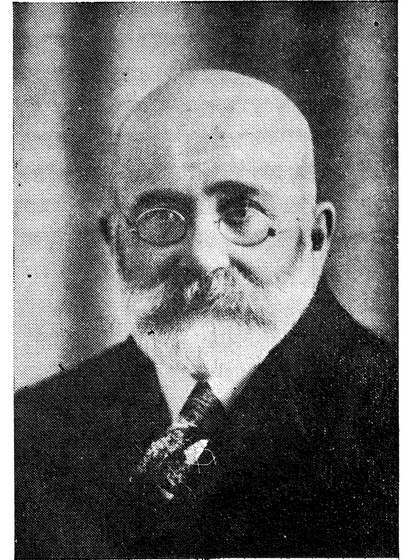
בהיותו בן 5 התחיל ללמוד בישיבה של וולוז'ין ולאחר זמן קצר נודע כ„עילוי הפינסקאי". בגיל 13 קיבל „סמיכות" וחזר לפינסק. צמאונו לדעת ועומק מח־שבתו מנעו בעדו מלהפוך את התורה לקרדום לחפור בו, ולפיכך לא נענה לה־צעה שישמש כרב. היה לו כישר דיבור מפליא ול„דרשות" שלו יצאו מוניטין בפינסק והסביבה, ובזכותן הוכתר בתואר „מגיד". אך גם ה„מגידות" כמקצוע לא ישרה בעיניו. הוא התחיל לתור אחר מקור פרנסה אחר, ובאחד הימים התחיל לאפות „פלעצלעך". ומעשה שהיה כך היה: בשכבר הימים היו משתמשים בשמ־רים רטובים לאפייה, וה„מגיד" התחיל לייצר שמרים אלה למכירה, אך לפני כן ביקש מאשתו שתנסה שמרים אלה לא־פיית ה„פלעצלעך", ולאחר שנוכח כי הש־מ־רים טובים לדברי מאפה - התחיל למ־כור אותם. משנודע בעיר, כי ה„מגיד" מוכר שמרים — באו נשים רבות לביתו כדי לקנותם, כי ראו בכך מעין מצווה. לאחר שמצאו בביתו את ה„פלעצלאך" הטעימות התעניינו לדעת אם הוא מוכר גם אותן. ה„מגיד" ראה בכך אות, הקציב לעצמו רווח של אגורה אחת על כל „פלעצל", וכך הונח היסוד למאפיות הג־דולות והקונדיטוריות של ה„מגיד", אשר שמן הלך לפניהן בזכות טיב התוצרת והנקיון המופתי. „המגיד" עצמו לא עבד, אך כל העסק התנהל בהשגחתו המעולה. הוא ישב כל הימים עטוף טלית ותפילין ולמד.

הוא לא הסתפק בלימודי ספרי קודש בלבד, אלא עיין בספרים חיצוניים ותמיד שאף ללמוד ממקור ראשון. מספרים, כי יום אחד נכנסו לביתו יהודים אחדים כדי לשאלו בעצתו אך הוא לא הרגיש בבואם, כי היה שקוע בראשו ורובו בקריאה. משהעיפו היהודים עיין בספרי הפילוסו־פים שהיו לפניו — נתחלחלו ממש, וה־שמועה יצאה בעיר, כי „המגיד" סטה מ„דרך הישר" ונהיה לאפיקורוס. התחילה פרשה של עלילות שונות, אולם „המגיד" לא סטה לעולם ודבק בתורה.

הוא ראה את עצמו נפגע מכל השמו־עות שרווחו עליו, ולפיכך החליט לא לבוא בציבור ולא להתפלל בקהל היהו־דים שהעלילו עליו ללא יסוד. היה יושב בביתו עטוף טלית ותפילין ונמנע מלבוא בקהל עדתו. נפטר בשנת 1915.

יוסף דבורקין

מרדכי נחמן לדרמן

אלפים מבני עירנו זוכרים את המורה הותיק אשר הנחיל להם את ידיעת הקריאה והכתיבה בכיתות א׳ וב׳ של ה„חדר" שלו. הוא ראה ב„מלמדות" לא רק פרנסה אלא מעין שליחות והתמסר לה בכל מאודו. לעתים תכופות היה מבקר בבתי ההורים של תלמידיו ומוסר להם דו"ח על התקדמות ילדיהם בלימודים.

מלבד לימודי היהדות רכש לו גם ידיעות כלליות מפי מורים פרטיים. את השפה הרוסית ידע על בורייה וכן הכיר יפה את השפה הגרמנית. רבה היתה התעניינותו בספרות העברית החדשה והתפתחותה. הוא דאג שכל חוברת, ירחון או ספר עברי, ימצאו את מקומם בביתו, בספריתו.

יובל שנים עסק בהוראה והרביץ תורה ודעת בין ילדי ישראל בעירנו. את דרכו ל„חדר המתוקן" מצא אחרי ששימש מספר שנים כמורה לשיעורים פרטיים, בשפה הרוסית.

שנים אחדות לפני פרוץ מלחמת העולם השניה, כאשר ה„חדרים", לפי צו הממשלה הפולנית, הפכו להיות לבתי־ספר דתיים מאורגנים, המשיך ללמד בבית־ספר „חורב". ב־1940, שנה אחרי כיבושה של פינסק על־ידי הסובייטים, פרש מההוראה בבית־הספר, כי לבו לא היה שלם עם הרוח והדרך החדשה בהן נדרש על־ידי הסובייטים ללמד, לחנך ולהדריך את תלמידיו.

היה ציוני טוב, איש השורה, חבר בהסתדרות הציונים הכלליים. עשרות שנים היה גבאי של בית־הכנסת „בעלנאדינער שולכען".

נספה בשואה. בן 77 היה במותו.

שמחה דובובסקי

נולד בשנת 1880 בעיירה ינובה שליד פינסק. אביו, מרדכי דובובסקי, שעסק כל ימיו בהוראת העברית ובהקניית תורה לתינוקות־בית־רבן, הוריש את חיבת מקצוע ההוראה לבנו שמחה.

לאחר נישואיו עם בלהה לבית פיילקוב עקר ש. דובוסקי מינובה, עיירת ילדותו, והשתקע בפינסק. בעיר זו יסד בית־ספר עברי מתוקן בסיועו ובשיתופו של חבר מורים מנוסים והם: יוסף פוטרמן, בקלצ'וק, מושקובסקי וגיטלמן ז"ל. בית־ספר זה, בחידוש שבו, סימל באותו זמן את רוח ההתעוררות הלאומית שברחוב היהודי.

כל שנות־חייו הקדיש להוראה, שהיתה בעיניו לא רק „קרדום לחפור בו", כי אם בראש ועיקר עבודת קודש, הנעשית במיטב המסירות ובאהבה ללא־סיג. בנוסף להישגיו בתחום הדידקטיקה ידע לקשור קשרי־נפש עם שומעי לקחו הקטנים ועם הוריהם של הללו, כאחת. חביבים היו עליו הביקורים שערך בבתיהם של תלמידיו ומאלפות היו השיחות הקצרות שניהל עם האבות. הוא היה מחלק גם תשורות נאות ביד נדיבה לשקדנים ולמתמידים שבבית ספרו. בשל כל אלה יצאו לו מוניטין של מורה דגול ואהוב על תושבי פינסק.

למרות שכל זמנו היה קודש לבית־ספרו ולכל מה שכרוך בניהולו — ידע לגלות עירנות רבה לכל המתרחש בעולם הציוני, כי לבו היה מלא אהבה לשפת־עבר, לעם העברים ולארץ העברים.

אהבה זו ידע להקנות לבניו ולבנותיו בתיתו להם השכלה עברית, יסודית וכללית, כאחת. שלושה מבניו עלו ארצה. הוא עצמו לא זכה להגיע אליה, כי נספה בשואה הגדולה.

משה בורטנובסקי

גיסם של שלמה ויעקב ז'לוניקוב, מפעילי ה„בונד" הידועים.

בשנת המהפכה 1905 נתקבל כמורה לתלמוד־תורה דקרלין, שם לימד יחד עם אלתר פיינשטיין ז"ל. בשנת 1915, בזמן גירוש יהודי פינסק, עבר לגור עם משפחתו לכפר אדאמובו ושם הקים חדר מתוקן בשביל כל ילדי ישראל שבסביבה. בשובו לפינסק נתקבל כמורה בתלמוד־תורה דפינסק בהנהלתו של א'תר קורודני. בשנת 1926 פתח חדר מתוקן, שבו למדו במשך השנים מאות תלמידים. בשנות השלושים הצטרף לחדרים המתוקנים של המורים הוותיקים ש. ב. גיטלמן, אפשטיין ולדרמן, שהקימו בשותפות בית ספר „יבנה". בתקופת הסובייטים המשיך לעבוד בהוראה בבית ספר שבהנהלתם. נספה בגיטו פינסק.

אהרון סנדרוביץ

היה ציוני משחר נעוריו והתמסר לעבודה בברית הצה"ר במלוא הלהט החסידי שבו.

חי מיגיע כפיו בצמצום ובצנעה. אף־על־פי שפרנסתו היתה דחוקה ורבץ עליו עול המשפחה הגדולה, לא שמע אדם מפיו כל תרעומת או תלונה.

רבים הוקירוהו על יושרו ומסירותו לתנועה ולחברים והעריצוהו על כשרונו כנואם.

בתקופת הכיבוש הגרמני, בטרם השואה, לא איבד את עשתונותיו ואת אמונתו. תמיד היה חזק ברוחו ומחזק את רוחם של האחרים, היה חוזר לעתים קרובות על הפתגם „מעז יצא מתוק" ומוסיף ומסביר „מלחמה זו חובקת בקרבה את מדינת היהודים שתקום על תילה לאחריה". הוא לא זכה לראות בתקומת ישראל שעליה חלם ולמענה פעל רבות בשנים. נספה בגיטו פינסק יחד עם כל משפחתו.

א. דר

אברהם מאירוביץ'

אברהמ'ל — כך קראנו לו מתוך חיבה ואהבה. הצעיר הזקוף השחרחר, בעל העי־נים היוקדות והחמות, היה מקסים אותנו במבטו החד והחודר, בהבנתו העמוקה ובעיקר בכשרונותיו הרבגוניים. הוא ניחן בכשרון ציור, הוא ידע לשיר ולנגן בכלי מיתרים, הוא הפליא את כולנו בתרגילי הספורט שהיה עורך ובעיקר — בכשרו הפדגוגי הגדול.

הוא היה מורה בחסד עליון ותלמידיו אהבוהו אהבת נפש והעריצוהו. עד היום לא פג זכרו מליבותיהם, והם מתרפקים בגעגועים רבים על החוויות העמוקות, שהיו להם בכל שעור של אברהמ'ל. הוא היה אליל הנוער.

לא קושי חדר ללבות הילדים והנערים שלימד, והם היו מוכנים ללכת אחריו לכל אשר יוליכם. היה בו כושר מיוחד במינו, להגדיר לפי המראה החיצוני בל־בד את תכונותיהם של בני האדם והש־פעתו היתה גדולה ומבורכת.

הוא היה מארגנם של חוגי ספורט ומדריך את בני הנוער בתרגילי התעמ־לות ומעורר בהם שמחת חיים גם בימי המצוקה והרעב בעיר. הוא היה הרוח החיה בהכנת נשפים ומסיבות, וכמובן, שהציורים, הקישוטים והתפאורות הוכנו על ידיו או בהדרכתו.

את תלמידיו בביה"ס הטכני היה מל־מד חתירה בסירות על נהר הפינה, וגם בערבים היה יוצא עמהם לשוט בסירות וקול שירתם נשמע מרחוק ובראשם המו־רה האהוב המנגן במנדולינה ושר.

וכאשר היה צורך בדבר, הוליך בערב פסח את הנערים מביה"ס הטכני למרחץ, שם סיפרו את כולם ונתנו להם בגדים נקיים וחדשים.

כשנפרדתי מהחברים בשנת תרע"ו כתב למזכרת:

„בלי דמעות, בלי אנחות, החזק בחז־קה בדגלנו ולך בלי פחד קדימה! כל המכשולים — אפס הם. ואם סביבך חושך וצלמות, שם, שם במרחקים בארץ הצבי — שם שמש זורחת וקרניה ימיתו את התולעת בשם ה„גלות".

אכן, זו היתה תכונת האיש. התולעת של הילדות הקשה, של המצוקה, של מא־וויים, שלא באו על סיפוקם, של כשרו־נות, שלא ניתן להם להתפתח, כירסמה בלב, אך בלי דמעות ובלי אנחות התהלך בינינו, כאילו היה משכמו ומעלה גבוה מעל כולנו.

ב־1922, שנה לאחר שנשא את שרה, חברת פוע"צ שמאל, נסע. וכשם שהופעתו בחברתנו בראשית ימי המלחמה העולמית הראשונה היתה פתאומית (הוא חזר אז מווילנה, שם נסגר האינסטיטוט המפורסם למורים יהודים, בו למד), כך עזב אותנו פתאום והיגר לארה"ב עם אשתו ועם ילדתו הקטנה. מתברר, כי אמו היתה שם עם אחיו.. אמו, בת ה„מגיד", אשה בלתי רגילה, מקורית מאוד בהליכותיה, נלהבת לשאיפותיה ולרעיונות חובקי עולם, עזבה את בית אביו ואותו, כשהיה ילד קטן. הוא גדל בבית אביו, שנשא אשה שניה והיה מטופל בילדים והתפרנס בקושי משעורים פרטיים. ובכל זאת איפשר לאברהמ'ל להגיע למכון למורים בוילנה. אמנם לא ביקרנו מעולם בביתו ולא ידענו דבר על חיי משפחתו, אך אחר כך נודע, כי אברהמ'ל תמך מאוד באביו ובמשפחתו והיה מסור מאוד להם.

באמריקה נפגש עם אמו ועם אחיו, שאמו לקחתו עמה בעזבה את הבית.

החלה תקופה חדשה של הסתגלות לת־נאים חדשים. הוא עבד שנה במינאפוליס כמורה בביה"ס בתלמוד תורה. אחר כך נדד והגיע לניו־יורק ועבד כמורה בבתי הספר של ה„פארבאנדס" (שם הורה באי־דיש). וכנראה, לא יכול למצוא סיפוק בעבודת הוראה זו. כעבור זמן קצר עבר לדטרויט ועבד כמנהל בית ספר ופיתח גם פעילות ציבורית כחבר במזכירות ה„פארבאנד". ושוב נדד לשיקאגו, והפעם כמזכיר ראשי של ה„פארבאנד". גם שם לא היכה שורש. כל ישיבתו בארה"ב הי־תה ארעית ומכאן גם נדודיו. הוא עבר שוב לניו־יורק. שם קיבל עליו את ההנ־הלה בביה"ס „כינרת". וזו היתה תחנתו האחרונה. קיווה, כי יגיע לארץ ופתאום בנסעו ברכבת לבקר את הבת, קיבל הת־קפת לב ונפטר מן העולם בשנת תשכ"א.

הוא מת משברון לב, מ„התולעת" המ־כרסמת את הלב, כאשר לא יכול להתגבר על המכשולים...

ב־1936 הגיע לביקור בפינסק ורצה לבקר בארץ ולתכנן את השתקעותו בה, אך עקב „המאורעות" אז בארץ נמנע מלבוא בעצת ידידיו.

זאב ליבנה

מרדכי יוסף סגלביץ

היתה בו תמיד התלהבות בלתי נדלית לעשייה קונסטרוקטיבית. אף־על־פי שטרוד היה בעבודה שכרוכה היתה בנסיעות רבות כסוכן נוסע של מוצרי־רפואה — עמד לו להטו החסידי (מחסידי סטולין) ליזום מפעלים ציבוריים ולהשתתף באופן מעשי וממשי באירגונם ובהקמתם.

נולד ב־1875 בטלכני על־יד פינסק. לאחר שהתחתן עם דוברושה לבית בטינסקי והקים משפחה, עבר לפינסק. בשנת 1918 נאסר על ידי הבולשביקים ולאחר זמן שוחרר וחזר לעירו. היה בין העסקנים שהשתתפו בישיבה הגורלית בבית העם ביום המר בשנת 1919, שמטרתה היתה איסוף „מעות־חיטים" בשביל נצרכים לחג הפסח, ורק בנס ניצל מגורלם האכזרי של ל"ה הקדושים שנורו ליד קיר המנזר, בפקודתו של המיור לשצ'ינסקי.

היה מן העסקנים הבולטים בהסתדרות הציונים הכלליים. נציג מפלגתו בכנסים ובוועידות וממייסדי הגימנסיה „תרבות" בפינסק. גייס כספים למען הקמתה, דאג להרכבת צוות מורים מוסמכים והעמיד גם לרשות המוסד את אחד מבתיו ברחוב פילסודסקי (לאהישינער). כן היה ממייסדי בית הספר היסודי „תרבות", חבר פעיל בוועד שוחרי האוניברסיטה, מפעילי הקרנות הלאומיות, תרם והתרים אחרים, פעל והפעיל אחרים.

עם כיבוש פינסק על־ידי הסובייטים הוגלה בשנת 1940 עם משפחתו (שתי בנות שלח לפני מלחמת העולם הראשונה לארץ) לטלכני, ושם גם נרצחו על־ידי החיה הנאצית.

אשר חיים ניימן

נולד בשנת 1890 בעיירה טלכן שליד פינסק. את חינוכו קיבל בישיבות טלכן ולחווה. היה בעל תפיסה כללית חילונית. בשנת 1910 עבר לפינסק.

כציוני פעיל היתה עיקר דאגתו נתונה להקמת בתי ספר עבריים. היה בין מייסדי הגימנסיה העברית „תרבות", שראשיתה גן־ילדים עברי עם מספר כיתות מצומצם.

נוסף לפעילותו ב„תרבות" היה חבר פעיל בהנהלת בית הספר הטכני היהודי, במוסדות הציוניים בעיר, בוועד ההסתדרות הציונית, בוועדי הקק"ל וקרן־היסוד, בא־כוח התנועה הציונית, בוועד הקהילה העברית, ומשנת 1931 — בא־כוח ההסתדרות הציונית במועצת העירייה.

עסקן שלא על מנת לקבל פרס היה ומצניע לכת. לא היה נואם בפומבי — מלאכתו היתה תכליתית, בתוך המוסדות שלמענם ייזם ופעל. ידוע היה בחריפות שכלו, במזגו האופטימי ובנועם הליכותיו. תמיד היה מפזם ניגון חסידי או ציוני ותמיד היה מלא בטחון ואמונה בעתיד. רבים היו האנשים שפנו אליו לשאול בעצתו ולהיעזר בנסיונו ובכושר שיפוטו. בתקופת החורף, כששבתה העבודה בספינות והנהר קפא, היה משמש בורר יחיד לרבים מתושבי העיר.

חינך את ארבעת ילדיו ברוח התרבות העברית והכשירם לקראת העלייה לארץ. לעתים קרובות היתה השפה העברית השפה המדוברת בבית. זכורני שמורה לשפה הפולנית קבלה על אחד מתלמידיו וטענה שהוא תלמיד טוב בכל המקצועות מחוץ לשפה הפולנית; תשובתו היתה: „פולנית אינה שפה עולמית, עם גמר לימודיו יעלה לארץ־ישראל ולמה לו לטרוח ללמוד שפה לא חשובה". שלושה מילדיו שלח לארץ ובעצמו חשב לעלות אחריהם, אלא שלא זכה לכך.

זליג

יהודה פקץ

יוד'ל פקץ, העסקן הציוני רב־הפעלים ו„פודה השבויים", היה מן הבודדים שזכה לעלות ארצה לאחר ימי השואה ולחיות בארץ עם חבריו, בניו ובנותיו.

לכינוי „פודה שבויים" זכה לפני שנים רבות. זוכרים לו טובה ציונים ולא ציונים, אנשי ישיבת „בני־יוסף" מנובהרודוק — „המוסרניקים" — מאות פליטי רוסיה הבולשביקית, שמצאו מקלט בפינסק. ואולם לא כולם קיבלו רשות מגורים בעיר הסמוכה לגבול והיו צפויים לגירוש לארץ גזירה. יודל הציוני הפעיל, בעל הקשרים עם אנשי השלטון, נרתם כולו בעול מצוות פדיון שבויים, ובפקחותו כי רבה השכיל לעשות רבות למענם, השיג תעודות ודרכונים וציידם גם בכסף. והיו מקרים רבים ונוספים: מאסר הרב גליק מטלכן בגבול ליטא; מאסרים של קבוצת יהודים וביניהם הרב ברנשטיין; מניעת שליחותו של ב. קצמן ז"ל למחנה הריכוז ברזה־קורטוסקה ועוד. בית מסחר הבדים שלו שימש לו „אבן שואבת" לקניית ידידותם של רבים מנותני הטון בשלטון הפולני המקומי.

בימי מלחמת העולם הראשונה היה בין מייסדי הקואופרטיב הציוני לאספקת מזון. בין שתי מלחמות העולם היה יו"ר הנהלת בית הספר הטכני היהודי בפינסק ועל שמו נתנו השלטונות את הרשיון לניהול בית הספר; היה חבר וועד הקהילה והנהלתה; נמנה עם מייסדיה של הגימנסיה „תרבות" והנהלתה, היה חבר ועד ההסתדרות הציונית והקרנות הלאומיים.

בשנת 1940 הוגלה עם משפחתו לערבות סיביר על ידי הסוביטים „באשמת" פעילות ציונית וציבורית. לאחר תלאות רבות הגיע ארצה בתום המלחמה, חלש בגופו אבל חזק ברוחו. את שארית ימיו חי בתוך עמו ומשפחתו. נפטר ב־1955 בתל־אביב בגיל 75.

הגאון ר' שמואל וינטרויב

נולד בשנת תרנ"ח (1898) לאביו ר' משה־יעקב שו"ב בפרוסקורוב שבאוקראינה. בשנות ילדותו למד ב„חדר". במלאת לו י"ג שנה נסע ללמוד בישיבת נובהרודוק אצל ר' יוסף־יידל הורוביץ זצ"ל, יוצר שיטת המוסר הנובהרודקאית ומייסד ישיבות שחינכו תלמידיהן בדרך שיטתו, שדרשה מחניכיה התרחקות והתנזרות מהחיים ומצרכיהם באופן מרחיק לכת יותר משיטות אחרות.

ר' שמואל הצטיין בלימודיו והודות לתפיסתו המהירה ושכלו החריף רכש לו במהרה שם ומעמד של עילוי. בימי מלחמת העולם הראשונה, כשר' יידל עזב את נובהרודוק ועבר עם ישיבתו להומל שברוסיה, הצטרף אליו גם תלמידו ר' שמואל. רבו נפטר בהומל בשנת 1921. תלמידיו קיבלו על עצמם להגשים שאיפתו בהקמת ישיבות נוספות ובהפצת תורתו. המבוגרים שבהם התפזרו בעיירות הסביבה. איש איש במקומו אסף צעירים וייסד ישיבה. ר' שמואל, למרות גילו הצעיר, היה כבר אחד מראשי־הישיבה המוכשרים.

הפצת תורה ברבים נאסרה אז על ידי השלטונות וכל מי שנתפס בכך צפוי היה לעונש חמור. ר' שמואל נתפס בישבו בהיחבא ובלמדו תורה לתלמידים. מישהו כנראה הלשין עליו. הוא נאסר. למזלו נאלץ הצבא האדום לסגת באותו לילה וכך ניצל מהסכנה.

תלמידי ר' שמואל הגיעו לכלל דעה, שאין תקוה ואין אפשרות להמשכת עבודתם במחתרת והחליטו לעבור את הגבול לפולין. שם עמד ר' שמואל בראש ישיבת איויה בסימיטיץ' ובשנת תרפ"ז — 1927 עבר עם ישיבתו לפינסק. בעירנו, שהיתה מלאה חכמי־תורה ולמדנים עוד משנים קדמוניות, מצא לו שדה רחב לפעולה ציבורית ענפה, ביסוד הישיבה והרחבתה. הודות למאמציו ולעזרת הועד הציבורי, שהוקם לשם תמיכה בישיבה, הוחל בבניית בית גדול שישמש פנימיה לתלמידים. ר' שמואל קנה בית־חרושת ללבנים לשם סיפוק הלבנים הדרושים להקמת הבית. הוא היה מנהל ביח"ר ותלמידיו היו הפועלים. לתמהון האנשים הצליחו הבחורים בעבודתם... כך עלה בידי הרב לחסוך סכומים ניכרים בהוצאות הבניה ולקרב את הבחורים לעבודה ולמלאכה.

שעוריו של ר' שמואל חדורים היו בקיאות וחריפות כאחד. בחורים נכנסו אתו במשא ומתן של הלכה למשך שעות. בסופו של דבר עלה בידו לתרץ וליישר את כל הדברים הקשים. מלבד השעורים היה נותן לתלמידים גם „שיחות" של מוסר, ביחוד במוצאי שבתות. עזרו על ידו בישיבה: גיסו ר' יוסף גליק, ר' יצחק ולדז'ין משרשוב ור' יצחק ווסטייפל.

לאחר פטירתו של הרב ש. מ. רבינוביץ ז"ל — הדיין מקרלין — בחרו בו בני־קרלין במקומו של הדיין הנפטר. הוא שימש ראש־ישיבה ודיין עד פרוץ מלחמת העולם השניה. עם תחילת המלחמה עבר עם ישיבתו לוילנה ומשם לוילקומיר. מוילקומיר עלה עם משפחתו לארץ ישראל בתקוה להעלות אחרי כן גם את תלמידיו.

נפטר בירושלים, בשנת 1942, בגיל ארבעים וארבע. לפי דעת בני ביתו גרמו לפטירתו בגיל כל כך צעיר — דאגתו לתלמידים וצערו על חוסר האפשרות להעלותם.

דבורה ברנשטיין

ד"ר יהושע גוטליב

ד"ר י. גוטליב, יליד פינסק, היה אחד הפובליציסטים המחוננים ביותר בשפת יידיש בעתונות היהודית שבפולין. הפיליטונים השבועיים שלו ב„היינט" ולאחר מכן ב„מאמענט" העניקו חוויה לקוראי העתונים. היתה בהם מזיגה מופלאה של עמקות־מחשבה וקלות־הביטוי. הוא היה בעל שרשים בתרבות היהודית; עברית ינק מבית אבא; יחד עם אלה היה בן־בית בתרבותה של אירופה. הוא התבלט כאישיות ציונית מרכזית ובין שתי מלחמות העולם תפס מקום חשוב בחיי ההסתדרות והתנועה הציונית בפולין. הוא נמנה עם תנועת „עת־לבנות" אשר תמכה בהרחבת הסוכנות היהודית שהוצעה ע"י ד"ר חיים וייצמן. ד"ר גוטליב היה מן החסידים המובהקים של ד"ר וייצמן, והיו שרשים משותפים לשניהם.

ד"ר גוטליב היה נואם מחונן ומבריק ופולמיקון שנון. הוא עבר את ערי פולין ועיירותיה והרצאותיו על נושאים ציוניים ותרבותיים ריתקו תמיד קהל רב.

הוא כתב גם בעברית ובמיוחד ב„הצפירה", אולם עיקר כתיבתו היתה ביידיש. מאמריו מפוזרים בעתונים ובשבועונים לאין ספור. ב־1917, כשנתאשר התקנון של ההסתדרות הציונית בפולין ע"י שלטונות הכיבוש הגרמניים, נתקיימה הועידה הראשונה לשם כינונה של ההסתדרות. בועידה הזאת נשא ד"ר גוטליב את הנאום הפרוגרמאטי כפי שמספר יצחק גרינבוים בספרו „התנועה הציונית" (חלק רביעי). ד"ר גוטליב היה אז עורך השבועון „דאס יידישע פאלק". בנאום המרכזי בועידה הזאת עמד על היחסים בין הפולנים ובין היהודים, ועל רגשי האיבה והמרירות שמטפחים הפולנים כלפי היהודים. הוא דיבר על היד היהודית המושטה לשיתוף־פעולה עם הפולנים שנשארה תלויה באויר, ותבע שיווי זכויות אזרחי וזכויות מלאות לדת ולחינוך היהודי.

הבראת החיים היהודיים, לדבריו, היא „תנאי בני גד ובני ראובן בפרוגרמה הציונית". באותו נאום קרא ד"ר גוטליב להסתדרות הציונית לא להעלים עין מן המחסור והמצוקה השוררים בארץ בקרב הישוב. ביחס לעבודת הגולה הוא תבע חידוש המסורת של „ועד ארבע הארצות" וההשפעה בקהילות. הציונים צריכים לטפח את השפה העברית ואת שפת יידיש כאחד. יש לחזק את ההסתדרות הציונית כדי שתהיה לכוח בחיים הלאומיים ולשם כך יש לאחד את כל המפלגות של היהודים במלחמה לזכויות האזרחיות והלאומיות של היהודים. הוא תבע אחדות ההופעה היהודית במוסדות הממשלתיים וכינוס קונגרס יהודי שייצג את העם כולו. נאומו זה עמד בזמנו במרכז הויכוח בועידה המכוננת של ההסתדרות הציונית. הדברים נאמרו לפני הקמתה של פולין העצמאית, ערב גמר מלחמת העולם הראשונה.

לאחר מכן באו גם שנים של ויכוחים סוערים קשים, בעיקר מסביב לפוליטיקה ולשאלת היחסים עם ממשלת המנדט

בנימין בוקשטנסקי

שנים רבות היה חבר מועצת העירייה ותקופה מסויימת כיהן גם כעסקן ראש העיר ומנהל לשכת הרישום העירונית של האוכלוסיה היהודית.

היה חבר בוועד הקהילה, חבר מועצת המנהלים של הבנק למסחר ולתעשייה ובוועדת הבקורת שלו, כן היה פעיל בגופים ציבוריים אחרים. העסקנות הציבורית היתה לחם חוקו.

יחד עם י. גבירצמן, ל. טננבוים, י. לובארט וד. באָניוק היו מראשי ה„אומפרטייאישע רעליגיעזע גרופע" וממקימי סיעת בעלי־הבתים הקרלינית. היה תמיד מהודר בלבושו, מקפיד מאוד על מראהו החיצוני, ורינונו אחריו כי הוא משתדל להיראות כאציל או בעל אחוזה פולני.

בתקופת השלטון הנאצי נתמנה ליו"ר ה„יודנראַט" ונספה ב„אקציה" האחרונה עם חיסול הגיטו.

אלתר סלוצקי

היה חבר הנהלת העיריה במשך שנים רבות. עסקן ציבורי שכוחו רב היה בשתדלנות. בר־אוריין, נבון, בן משפחת הנצי"ב. בתקופת מלחמת העולם הראשונה, בזמן המצור על העיר, כשהמצוקה והרעב היו כבדים ביותר, יזם וארגן אספקת מזון וכסות לנצרכים מבין בני־העיר, ואלה היו אז אלפים. העריכוהו וכיבדוהו, הן בני השכבות הבעל־בתיות בעיר והן תושבי ה„ליניש־עס" ובעיקר הביעו את אהדתם אליו אלה האחרונים, כי עזר להם רבות. יהודים במצוקה ונזקקים ידעו את מענו ודפקו על דלתו בצר להם והוא ידע לעודד אותם ועשה למענם כמיטב יכולתו.

היה גם פעיל במוסדות ציבוריים אחרים ותרם למענם במרץ שהיה אופייני לו ובגישתו המעשית לבעיות.

שתי בנותיו (ז׳ניה וחוה) סיימו את הגימנסיה צ׳צ׳יק (הראשונה) והגימנסיה הממשלתית (השנייה).

אברהם מאיר פלדמן

היה אינטליגנט בעל הומור דק והופעה רפרזנטטיבית. מנהל בנק הסוחרים הזעירים ובעלי המלאכה, עסקן ציבורי, אוהב יופי ואמנות. היה משתתף קבוע בעיתונות המקומית, כותב שירים ופליטוניסט. עוד לפני מלחמת העולם הראשונה ערך את ה„פינסקער לוח" והיה ממייסדי החוג לתרבות „אונזער ווינקל", שמקום מושבו היה בבית דרוֹנזיק.

מפעילי הסתדרות הציונים הכלליים בעיר. נשלח כנציג תנועתו לוועידה הציונית הכל־ארצית בלודז, ביחד עם ש. נ. גיטלמן, א.א. פיינשטיין, רגינה רבינוביץ. היה חבר הוועד של הגימנסיה „תרבות" וחבר הוועד הראשון של קהילת פינסק אחר מלחמת העולם השנייה.

נפטר בשנת 1936 ממחלה ממאירה. שיכל אשה ושני בנים שנספו בשואה.

לייב טננבוים

יהודי בעל הדרת־פנים, זקנו ירד על־פי מידותיו, המקפיד בלבושו ובהליכותיו. תלמיד־חכם, פיקח ושנון ומקובל על הבריות. סוחר־סיטונאי בשותפות עם יקותיאל לובאַרט. היה חשוך־ילדים, ואת כל מרצו השקיע בענייני קהל.

לייב טננבוים היה שנים רבות חבר מועצת העירייה וחבר ועד הקהילה. איש ה„אגודה" והעסקן הבולט שבהם, מסור בכל מאודו ונפשו לקהילתו. יחד עם ב. בוקשטנסקי, י. גבירצמן, י. ליובארט ודוד בוֹניוק היה מראשי „אומפארטייאישע רעליגיעזע גרופע" וממקימי הסיעה הקרלינית. היה גיסו של ראש הקהל י. שקולניק.

בתקופת שלטון הגרמנים היה חבר ה„יודנראט".

דוד בוניוק

בעל עסק של עצים וחומרי בניה בשותפות עם ישראל מירסקי, עסקן קרלינאי מובהק שהשתייך לסיעת „הבעלי־בתים של קרלין". חבר ועד הקהילה היהודית במשך תקופה מסויימת, סגן יו"ר מועצת המנהלים של הבנק למסחר ולתעשייה, גבאי של חברה־קדישא ובית הכנסת.

בתקופת השלטון הנאצי היה חבר ה„יודנראט". נספה עם חלק ממשפחתו בשעת חיסול הגיטו בפינסק.

משה גולדברג (קוטשמע)

יהודי פשוט ועממי. פרנסתו היתה על חנות מעדנים והוא עלה במהירות מפתיעה כגורם בחיים הציבוריים בעיר. אחד ממארגני הסוחרים הזעירים ושימש שנים רבות כיו"ר הנהלתם ונציגם במועצת העירייה ובוועד הקהילה. כן היה בוועדת המיסים הממשלתיים.

בבחירות האחרונות לוועד הקהילה, לפני מלחמת העולם השנייה, נבחרו 5 מועמדים מרשימתו לוועד הקהילה, דבר שהפתיע את רוב תושבי העיר.

כל השנים שיתף פעולה עם השלטונות, והיה מקורב ל„סאנאציה" — מפלגת השלטון של הקולונלים — שידעה לנצל אותו לצרכיה מבחינה מדינית.

ידע להגן על האינטרסים של החנוונים, בהם ראה את עיקר משענתו. היתה לו שפה משותפת עם פשוטי־העם, ובשעת מצוקה הגיש עזרה כספית, מה שהגדיל את יוקרתו בציבור זה.

נספה עם משפחתו בשואה.

עורך הדין ברנרד ילנקביץ׳

יליד ולוצלבק. השתקע בפינסק זמן קצר לאחר מלחמת העולם הראשונה. לאחר שנות עבודה כתובע בבית המשפט המחוזי פתח לו לשכה של עו"ד בפינסק.

היה מעורב בחיי הציבור בפינסק — שימש כחבר וועד הקהילה, כיועץ של הבנק למסחר ולתעשייה ושל ביהח"ר ללבידים של האחים לוריה ובתקופה מאוחרת יותר — חבר הנהלת הסוכנות (ה־מורחבת). היה גם יו"ר ועדת הבחירות הראשונות לקהילה היהודית בפינסק.

בעיר היה ידוע, שעוה"ד המנומס, טוב הלב, הגבוה ורחב הגרם אינו מקבל על עצמו הגנה על נאשם, שלא היה בטוח בצדקתו. לעתים היה מטפל במסירות וללא תשלום בהגנת אנשים נצרכים שהיו זקוקים לעזרתו של עוה"ד המוכשר וההגון.

שנים אחדות לפני מלחמת העולם השניה היה ב. ילנקביץ לציוני מסור והצטיין כתורם ביד רחבה וכמתרים לקרנות הלאומיות.

מ. דוברושין

הגיע לרוסיה ומשם דרך וינה לאיסטנבול כתחנה קרובה לארץ־ישראל.

לא היה זה דבר קל לבחור בן 18 שדיבר רוסית ואידיש וידע מעט מאוד שפות אחרות, ובודאי שלא שלט בתור־כית, להתחיל את לימודיו בפקולטה למש־פטים בתורכיה. אולם הודות לכשרונותיו רכש מהר את השפות שהיו אז המקובלות בחברה של איסטנבול. ברבות הימים ידע על בוריין צרפתית, גרמנית, תורכית ויוו־נית, נוסף על רוסית, יידיש ועברית.

ב־1914, כשהתחילה מלחמת העולם הראשונה, נכנס לצבא התורכי בדרגת קצין והיה מתורגמן במשרד המלחמה. הוא פרסם גם מאמרים בעתון צרפתי „התורכי הצעיר". בימים ההם נמצאו בתורכיה יהודים רוסיים אחרים מבני הי־שוב וחלוציו כמו יצחק בן־צבי ז"ל, של־אחר מכן שימש כנשיאה השני של מדינת ישראל. יוסף הרמן שכר יחד עם בן־צבי חדר זול וקטן ברובע של בלט ב„קרן הזהב". באיסטנבול היו אז גם דוד בן־גוריון, ד"ר בנימיני, המורה נופך, משה שרתוק ואחרים. יוסף הרמן התחיל לפתח יחד אתם פעילות ציונית, בעיקר בקרב העתונאים. הוא אירגן שם בנקט לנחום סוקולוב וכן קבלת־פנים לזאב ז'בוטינסקי. היה ידידו של הרב ד"ר מרכוס וקשר קש־רים נרחבים עם הפעילים היהודיים והצ־יוניים בתורכיה שהיתה אז מרכז חשוב בפעילות הציונית. אחרי מלחמת העולם הראשונה הוזמן הרמן לנציגות של הקהי־לה האשכנזית ובאותה תקופה היו לו אפשרויות להתחיל בעבודתו כעורך־דין, בפרט כאשר הכיר ב־1917 את רגינה ויינברג, אשתו לעתיד, אותה נשא ב־1918.

זיגמונד ויינברג היה בעל הקולנוע הראשון באיסטנבול והוא שהכניס את המכונות החדישות של קולנוע וצילום ומכוניות לחצר הסולטאן עבדול חאמיד. ע"י כך ניתנו ליוסף הרמן אפשרויות גדולות להתבסס באיסטנבול, אולם כציוני נאמן החליט שמקומו בארץ־ישראל. ב־1927 עלה יחד עם אשתו ושני בניו, פנחס וישראל, פתח משרד של עורך־דין ברחוב לילינבלום 35, והחל בפעילותו כעורך־דין בתל־אביב של הימים ההם. בהיותו איש צנוע מאוד לא נדחק לפעי־לות ציבורית. הוא מצא סיפוק בחייו בעיר העברית הראשונה ובהגשמת חלום חייו ובנה את ביתו ברחוב מהליבר בתל־אביב.

הוא נפטר ב־31.12.1958.

*

הכרתי את יוסף הרמן מקרוב, מאז 1929. אמי ויוסף הרמן היו בני דודים. לאחר מאורעות 1929 בא לבקר בפינסק ושם ראיתיו לראשונה בביתנו.

הוא הרצה אז על מאורעות הדמים בארץ־ישראל בתיאטרון הולצמן. כשעליתי לארץ בראשית נובמבר 1932 הגעתי ישר לביתם של ההרמנים ברחוב לילינבלום. הם קידמוני בברכה ובלבביות והחדשים הראשונים של חיי בארץ היו במחיצתם. תמיד הרגשתי בביתם כבביתי. זאת היתה הפינה החמה שמצאתי במולדת, פינה של אצילות ומנהגים תרבותיים, ותמיד הייתי מלא התפעלות מרוחב ידיעותיו ומכוח זכרונו, מעין „בור סיד שאינו מאבד טיפה", ידעתי להעריך את צניעותו ונאמנותו. כל הקשרים שרקם בתחנות חייו המרובות עם אנשי הציבור הקוב־עים בישוב ולאחר מכן במדינה, לא נוצלו אף פעם לצרכים אישיים שלו. זוכר אני איך הנשיא יצחק בן־צבי ז"ל שמח לקבלו בביתו ואיך העלו ביחד זכרונות מאותם הימים כשגרו יחדיו בחדר הקטן שבאיס־טנבול.

יוסף הרמן היה דמות של עילוי יהודי. ובין אישיה של יהדות פינסק וחלוציה בארץ ייפקד שמו לתמיד.

משה קול

משפחת וילקוביץ' - חלוצי הדפוס בפינסק

בית הדפוס היהודי הראשון בפינסק נוסד סמוך לשנת 1860 על ידי ברוך וילקוביץ', שגילה עוד בצעירותו כשרו־נות לגראפיקה ולמכונאות וסיגל לעצמו את אומנות חריטת החותמות וההדפסה הליטוגראפית. לאחר שהקים לו בית ומש־פחה, רכש מכונות מקולקלות, תיקן אותן במו ידיו, השלים את החלקים החסרים ופתח בית־דפוס ברחוב קיוב שבמרכז העיר. עד מהרה נודע בית־הדפוס בטיב עבודתו ורבו ההזמנות מפינסק ומסביבו־תיה. המפעל נתבסס ונרכשה מכונה חד־שה.

ברוך וילקוביץ' ניהל את בית הדפוס כעשר שנים, אך הוא מת בלא עת בשנת 1872 ועל האלמנה רודיה וילקוביץ' הוטל לנהל את המפעל ולדאוג לכלכלתם ולחי־נוכם של ששת ילדיה. היא כילכלה את מעשיה בתבונה ונעזרה בעבודת הדפוס בבנה הבכור שמואל — נער בן ארבע־עשרה, שרכש לו ידיעות בענף הדפוס עוד בחיי אביו. לימים הצטרפו אליו שני אחיו הצעירים, ישראל ונחמיה. שמואל ירש מאביו נטייה לגראפיקה ולמכונאות והצ־טיין באמצאותיו הטכניות: הוא היה מפ־רק את המכונות ומרכיבן, היה יוצק אותיות ואמהות־דפוס מעופרת ולמד מעצ־מו להדפיס בכמה צבעים. תודות לחידו־שיו הטכניים ולחריצותם של האחים שיגשג העסק ונתרחב, לאחר שהועבר בשנת 1875 לרחוב הנהר.

סמוך לשנת 1900 פרשה האלמנה רודיה וילקוביץ' מניהול העסק ומסרה לשני בניה ישראל ונחמיה את בית־הד־פוס, שהורחב והועבר למקום גדול ומר־כזי יותר (בפינת הרחובות ליסטובסקי ובוטרימוביץ' בפינסק). הוכנו שיכלולים טכניים, שהיה בהם חידוש רב בתנאי הזמן ההוא.

אחר תלאות המלחמה באה על פינסק ב־1921 פורענות הדליקה הגדולה, בה עלתה באש מחצית העיר ונשרף עד היסוד גם בית־הדפוס של האחים וילקו־ביץ'. אולם נחמיה אסף מתוך ערימות האפר את שברי המכונות השרופות, השלים את החלקים החסרים והצליח להרכיב מכונה אחת ולהפעיל את בית הדפוס, עד שנרכשו מכונות חדשות.

המשבר בדפוס האחים וילקוביץ' בא עם מותו של נחמיה בשנת 1930. כעבור ארבע שנים נפטר גם אחיו ישראל, שהיה ערירי, והנהלת הדפוס עברה לידי בניו של נחמיה, ברוך (בוניה) וילקוביץ', שהצטיין כאביו וכסבו בכשרונותיו הטכ־ניים והמקצועיים. הדפוס הוסיף להתפתח עד שבאה השואה הגדולה. בוניה וילקו־ביץ' ומשפחתו ניספו בין 30 אלף יהודי פינסק.

והרחבת הסוכנות־היהודית. סיעת „על המשמר", עם יצחק גרינבוים בראש, היתה באופוזיציה למדיניות של ד"ר וייצמן ודרשה מנשיא ההסתדרות הציונית עמדה תקיפה יותר כלפי שלטונות המנדט מצד אחד, ומאידך חששה שהרחבת הסוכנות־היהודית תפגע במיבנה הדמוקרטי של התנועה הציונית ע"י צירוף אנשי ההון וגדולי־ההשפעה מארצות־הברית וקהילות יהודיות אחרות. סיעת „עת־לבנות", וב־ראשה ליאון לויטה וד"ר יהושע גוטליב, עמדה לצידו של ד"ר וייצמן והיא היתה האחראית לאירגון העליה הרביעית שהיו לה זכויות רבות בבנין הארץ.

נתמזגו בו בד"ר גוטליב סגולות של עסקן ציוני מפואר, עתונאי וסופר, נואם וכותב, מארגן ולוחם. אין ספק כי אישיותו שבלטה מאוד בין שתי מלחמות העולם — ובזאת מודים גם יריביו — עוצבה במידה לא מעטה עוד בימי ילדותו ונערותו בבית הוריו שבפינסק.

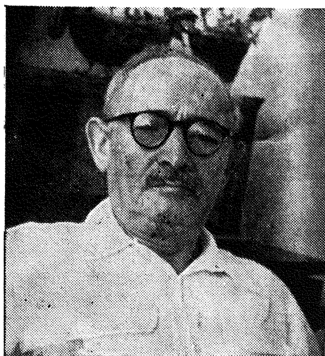
זוכר אני יפה את בית הוריו של ד"ר גוטליב בקרלין. היתה זאת משפחת סוחרים שחיתה חיים צנועים. במשפחה זאת נולד יהושע השל ב־31.8.1882. הוא למד ב„חדר", כשאר ילדי פינסק היהודית, ולאחר מכן השתלם באופן אכסטרני. בשנת 1906, בהיותו בן 24, נתקבל לפקולטה למשפטים באוניברסיטה של ברן בשווייץ. כל אשר השיג בכוחותיו ובכשרונותיו השיג. ב־1911 גמר את הפקולטה וקיבל תואר דוקטור בעד עבודתו „השפעת שופנהאואר על מדע הקרימינולוגיה". מאז, במשך שנות לימודיו כסטודנט בשווייץ, גילה פעילות בתנועה הציונית והשתתף בויכוחים הסוערים על נושאים מדיניים בציבור האקדמאים היהודיים. מאז הקונגרס הציוני ה־11 השתתף ד"ר גוטליב בכל הקונגרסים הציוניים ובועידות הציוניות העולמיות, והיה גם תקופה מסויימת חבר בועד הפועל הציוני. ב־1919 היה בין מייסדי הועד היהודי הלאומי בפולין ומשתתף במאבק למען זכויות היהודים שם. מאז 1924 ועד פרוץ מלחמת העולם השניה היה פרנס בקהילה היהודית בוורשה, ומ־1926 עד 1930 שימש סגן יו"ר של הקהילה היהודית בוורשה ומראשי „הבלוק" הציוני בקהילה. בשנים 1927 ועד 1934 שימש ד"ר גוטליב יו"ר אגודת הסופרים היהודיים בוורשה וחבר הנהלת סינדיקאט העתונאים הכלל־פולני. הוא השתתף בועידות בינ־לאומיות של עתונאים ובקונגרס העתונאים שהתקיים בבודפסט ב־1933 היה יוזם ההחלטה להוציא את העתונאים ה־היטלריסטיים מאגוד העתונות העולמית. הוא היה ממיסדי הועד האנטי־היטלריסטי בפולין וגם שימש תקופה מסוימת כיושב־ראש של הועד. היה פעמים רבות מועמד ל„סיים" הפולני, אולם נדמה שנבחר רק פעם אחת.

אין ספק שד"ר יהושע גוטליב היה אחד מבניה הכשרוניים והמבריקים של יהדות פינסק, שיצא לעולם הגדול וחי בעיר הבירה הפולנית שבתוכה פיתח פעי־לות מסועפת. יהודי פינסק היו תמיד גאים עליו. כשהיה בא לבקר אצל הוריו ומרצה בהסתדרות הציונית על נושאים ספרותיים או פוליטיים — תמיד היו המונים באים לשמוע אותו. הוא היה גאה תמיד על עיר מוצאו, על קהילת פינסק, על הערכים הלאומיים והציוניים שספג בתוכה ומקום־כבוד לו בשורת האי־שים שהעמידה יהדות פינסק ותרמו רבות בחיי יהדות פולין והתנועה הציונית.

בפרוץ מלחמת העולם השניה עזב ד"ר גוטליב עם משפחתו את ורשה והיה זמן מסויים בפינסק — לשם הגיעו פליטים רבים מפולין. לאחר שהצבא הסוביטי נכנס לעיר ניסה לעבור לליטא ונאסר על הגבול הרוסי־ליטאי. על נסיבות מותו ישנן שתי גירסאות: האחת — שהוא מת בבית כלא סובייטי והשניה — שהוא נשלח למחנה בצפון קזקסטאן ונפטר שם.

משה קול

יוסף הרמן

יוסף הרמן נולד בפינסק ב־19.9.1887. הוריו התייחסו למשפחות מיוחסות, גדולי־תורה ולמדנים בפינסק ובקרלין. אביו נמ־נה עם משפחת „מתנגדים", אולם היתה לו נטייה לחסידות ונשאר חסיד־סטולין כל ימי חייו. ביתם עמד ברחוב שעל הגבול בין פינסק וקרלין. המשפחה חיתה בעוני ובדוחק. הילד למד בחדרים וספג תורה, ש"ס ופוסקים. מצעירותו התבלט בכשרונותיו ואביו עשה כל מאמץ כדי לקדמו בלימודים.

בימי נעוריו הכיר לדעת מקרוב את חצר הרבי מקרלין, ידע על בוריים את כל מנהגי בית־הכנסת של החסידים, את היחסים הפנימיים ב„חצר" ואת כל באי בית הרבי ובית־הכנסת.

אחרי שלמד בחדרים ורכש דעת בתורת היהדות התחיל ללמוד בגימנסיה כדי להת־קדם גם בהשכלה כללית, וכאן הושפע מהציונות. בעיר פעלו אז אישים ציוניים חשובים, ממנהיגיה וממייסדיה של התנו־עה הציונית; הוא הלך אחריהם ולא שעה לזרמים השונים שקמו ברחוב היהודי בת־קופת המהפכה של 1905. הוא נהיה אחד ממייסדיה של הסתדרות „התחיה", שלא רצתה למזג את הציונות בשום אידיאו־לוגיה אחרת ושיתפה פעולה עם „צעירי ציון" ועם ארגונים דומים בערים אחרות שברוסיה. הוא פעל ברחבי התנועה, נסע להרצאות בערי־השדה ומילא תפקידים שונים כשליח „התחיה" בערים ובעיירות בליטא ובפולין, שהיו אז חלק מרוסיה הצארית. בימי ביקוריו בוילנה, וורשה, שאבלי, גרודנו, ביאליסטוק וערים אח־רות, הכיר אישים ציוניים והושפע מהם. הוא התוודע לסופרים הודות לקרובו מרדכי קפלן, שהיה ממייסדיה ומראשיה של הוצאת „תושיה" בוורשה.

בהיותו צעיר לימים הרויח כסף ע"י מתן שיעורים בפינסק ובעיירות אחרות והשתדל לא להזדקק להוריו. בגיל 18

רי. „הצפירה" פקדה אותנו מדי בוקר וכל ספר עברי חדש דחק עצמו בין המ־כובדים המקובלים ויראי השמים שבארון. האורחים מארץ־ישראל, ואף בני הגולה, שבאו לעירנו בעסקי ארץ־ישראל, נת־קבלו בביתנו באוירה עברית בבואם וב־צאתם. אבי ואמי השתתפו בחיים הציבו־ריים התוססים שבעיר ואבי היה בין מייסדי הגימנסיה העברית „תרבות" ודאג לביסוסה הכספי.

האחים לוריה תרמו לטובתה, בהש־פעתו של אבא, כספים הרבה אף כי אנשי מעשה היו וראו את עולמם בבתי חרושת בפינסק ובוינה והשקיפו מגבוה על החול־מים על ציון.

ציוניותו המעשית של אבא עוד הת־חילה בימי מלחמת העולם הראשונה. בימי הרעב הפך אבא לחקלאי וחצר בית הח־רושת הגדולה היתה לחלקת תפוחי אדמה ושאר ירקות, שיפון ודוחן. פקידי בית החרושת והפועלים אכלו מפרי האדמה וברכו ברכת הנהנים. לפני מלחמת העו־לם השניה דאג אבא למקומות הכשרה לעולים לארץ לתנועות הנוער השונות בעיר ובסביבה ואמא עזרה על ידו.

תמיד מלא תקווה ובטחון היה. הת־פרנס בארץ בדוחק אך לא רצה להעזר במשפחה ואף לא בילדיו וכשנאלץ למכור את הפרדס שהיה לו בחדרה למחיתו, אמר מתוך צער, כי הוא אוכל ירושת ילדיו.

נעים היה לי לראות את הבאים לבי־תו בהר הכרמל, מספרים בתודה על העז־רה שקיבלו ממנו בפינסק או סתם נהנים מאימרות־הכנף שהיו תמיד על לשונו.

את ימיו האחרונים, והוא כמעט הגיע לגבורות, בילה בבית החולים רמב"ם בחי־פה. משם ראה את הים הגדול, את המת־רחצים השוחים והמתחרים. עיניו מלאו געגועים אל העולם היפה שמחוץ לכתלי בית החולים ושפתיו לחשו:

„הדור נאה זיו העולם
נפשי חולת אהבתך".

שמואל

הסובייטים בעיר. כאחות בבית הסוהר הגישה סעד רוחני וכלכלי לעסקנים הצי־בוריים שנאסרו בתקופה זו וישבו כאסי־רים פוליטיים. במעשיה סיכנה את עצמה ואכן נעלמה מ„נוף" בית הסוהר באחד הימים.

נסיבות מותו של בוסל אינן ידועות. מספרים שנפל בשעת נסיון בריחה מ־כיבוש העיר על ידם.

ר' בנימין־מרדכי אפשטיין

הכרתיו בשנות השלושים הראשונות, בהצטרפי ל„החלוץ־המזרחי" בפינסק, והוא כבר אז מותיקי „המזרחי" ומראשוני החב־רים בו. השתתף באופן פעיל בעבודה הציונית בעירנו והיה חבר ותיק בוועדת קרן היסוד וקרן קיימת. הוא גם הופיע ברשימת „המזרחי" בבחירות לעיריה ולועד הקהילה בעירנו. היה סוחר עצים אמיד בעל „בערלינעס", שעיקר מסחרו היה לפ־נים עם סוחרי העיר קיוב.

לנוער הדתי־הלאומי שהיה מאורגן ב„החלוץ־המזרחי" הקדיש תשומת־לב מרובה והיה מבקר בסניף לעתים קרובות מאור בהתעניינו, בעיקר, בעבודה התר־בותית שלו. הוא אשר הזמין את המורה בושס ז"ל שיתן שיעורים בתנ"ך לצעירים.

היה תלמיד־חכם מובהק וגם משכיל. ידע יפה את השפה העברית ואת ספרותה וכתב גם מאמרים בעתונות העברית. בביתו היתה ספריה גדולה ועשירה.

שיכל את בנו הצעיר עקיבא, ממארגני ומראשי הנוער־הציוני (השומר הלאומי) בעיר.

בן־משה

קופל ומאשה בוסל

נולד בפינסק בשנת 1891 במשפחה של סוחר — אהרון ניסל בוסל. את לי־מודיו התחיל בגיל חמש, בחדר מתוקן. לאחר חמש שנות לימודים עבר לבי"ס תיכון רוסי בקיוב, שם התגוררו קרובי משפחתו.

בפעילותו המפלגתית התחיל בעודו עלם צעיר, בגבור פעולות המפלגות הסו־ציאליסטיות והציוניות, אחרי שנת 1905. על אף כשרונותיו הבולטים ותכונותיו האישיות שעשוהו מקובל ואהוב על הב־ריות, לא בנה לעצמו בסיס כלכלי איתן; מסור היה לענייני הכלל ולמפלגתו.

שכלו העמוק וישרו האישי עשוהו בעיני בני עירו — חבריו למפלגה ויריביו הפוליטיים — כשר לשמש בורר מוסמך ויועץ נאמן בכל סכסוך או בעייה.

בשנות העשרים נבחר לחבר מועצת העיריה ולאחר מכן גם כחבר בוועד הק־הילה, היה נציג נאמן לאוכלוסיה היהו־דית ולמעמד הפועלים.

אשתו מאשה בוסל, אחות במקצועה, היתה אף היא אישיות מעניינת. תמיד מוכנה לעזור לזולת עד כדי סיכון עצמי לעתים, כפי שזה קרה בתקופת שלטון

ברוך כצמן

גבוה, תמיר, חסון עם דוק של בייש־נות בעיניים, מעורר כבוד, כולו אמר כובד ראש ואחריות. לקיומם של בתי

מפי השרידים היחידים, שניצלו מה־שואה, נודע, כי בוניה וילקוביץ׳, שהמ־שיך בפקודת הגרמנים בעבודת הדפוס בתוך גיטו פינסק, ניצל את הדבר להצלת יהודים רבים בסכנו את חייו, אך עם חיסול הגיטו היה גם הוא בין הקרבנות הראשונים וכך עלה הכורת על אחרון המדפיסים לבית וילקוביץ׳, שהקימו את בית הדפוס היהודי הראשון בפינסק, פית־חוהו וקיימוהו במשך שלושה דורות.

ברוך רובינשטיין

פנחס אייזנברג

נולד ב־1868 בסטולין. אביו, שנודע בשם סטאלינער, היה מורה בתלמוד־תורה דקרלין. קיבל חינוך תורני, למד בישיבות שונות ולא פסק מלימוד תורה עד יומו האחרון. היה ציוני נלהב ועם ייסוד תנו־עת „המזרחי" התגייס לשירותה של הת־נועה בלב ונפש. בזמן הבחירות ל„דומה" היה נוסע ממקום למקום כתועמלן למען הרשימה הלאומית היהודית. עסקיו הפר־טיים לא הפריעו לפעילותו הציבורית שהיתה בעיניו קודמת לכל. כשנתקבלה הידיעה ב־1904 על מותו של הרצל — סגר את חנותו וגזר על עצמו אבל. הוא היה הראשון ששלח את בנו יחידו (יעקב) ללמוד בארץ־ישראל בגימנסיה „הרצליה". היה זה בהשפעת ד"ר מוסנזון שביקר בפינסק והרצה על הגימנסיה „הרצליה". מעשהו זה שימש אחר כך דוגמא לעוד יהודים בפינסק, שאף הם שלחו אחר כך את בניהם ללמוד בארץ־ישראל. גם אשתו (מילכה) היתה אחת העסקניות הציוניות בפינסק.

שנים רבות שימש כיו"ר סניף „המז־רחי" והיתה לו הבנה רבה לנפש הנוער וצרכיו. זוכרני, כי היה מבקר תכופות בסניף „החלוץ המזרחי" ומשוחח עם החברים הצעירים שהיו מאזינים נלהבים לשיחותיו על ראשית התנועה. אכן, הוא וחברו ר׳ בנימין מרדכי אפשטיין היוו את הגשר האישי החי בין הדור הצעיר ובין הותיקים בתנועת „המזרחי".

ר׳ פנחס שיתף את עצמו בכל מפעל של התנועה ואף כשנתרופפה בריאותו לא הוקיר רגליו מאסיפה ציונית חשובה.

זוכרני את סיפוריו על ארץ־ישראל, לאחר שביקר בה בערוב יומו. את עוצם אהבתו לארץ־ישראל השקיע בסיפורים אלה אשר קסמו כל כך לנו, הצעירים.

נפטר בשנת 1933.

א. ז. תרשיש

אבי אהרון שטילרמן

אבי מבני עניים היה ואת עולמו קנה באהבת התורה ובהנאה מן הנאה. כל ימיו אהב ספר וכל רגע פנוי עיין בו.

תלמיד מצטיין היה בבית הספר היסו־די „דרונזיק" בפינסק ואת שירת פוש־קין ולרמונטוב חיבב עד כי שגורה היתה על פיו גם בימי זקנותו. כשסיים את בית הספר מסר אותו המנהל לבית הח־רושת של האחים לוריא כמו שראש ישי־בה היה מוסר את העילוי להיות חתן למשפחת הגביר. אבי רצה אמנם להמ־שיך בלימודיו, אך עול פרנסת המשפחה הכביד עליו מנעוריו.

אבי שם אז רגלו על סולם המעלות של בית החרושת של לוריא ואף הגיע למעלות הנהלתו. שמח היה על כל אשר כבר למד ועל אשר עתיד היה ללמוד. השתלם בשפה הגרמנית והפולנית, הת־מסר למוסיקה (כנר היה ברביעיה) וגם למד דף גמרא דבר יום ביומו.

את האהבה ללימוד התורה קיבל אבי בירושה מאביו, שגמרא פתוחה היתה לו מתחת לדלפק הנהלת הפנקסים בעסק של האחים קולודני.

ועוד ירושה הוריש סבי לאבי — את חסידותו לשושלת סטולין. פעם שח לי אבא, כי הלא יודע אני כי בדרך השכל הישר הוא הולך ומכל אמונה תפלה ודברי הבאי הוא מתרחק, אך את הרבי הוא מכבד מכל לבו, כי הוא פשוט אוהב אותו. ולא מצאתי אימרה עזה בכנותה על האהבה שאינה תלויה בדבר „כי אני פשוט אוהב אותו".

יחסו של אבי לרבי לא ניכר היה בחיצוניותו. כי כרוב חסידי סטולין בימי ילדותו בפינסק לא היה לו לא שטריימל אף לא כובע „קשקט" עם מצחיה שחורה ונדמה לי כי גם אותו „גרטל" שחסידי סטולין היו משנסים בו את מתניהם לתפילה אף על מעילם הקצר, לא היה לו.

ציוני היה אבא מימי הרצל ואמי הביאה לו בנדוניה תנ"ך בעל פה ועברית מדוברת. לא בלי רגש גאווה אני מספר כי ה„מאמע לשון" שלי היא עברית ובהזדמנות זאת אני גם רושם את הברכה העברית הראשונה שנשאה אשה אל רעו־תה בפינסק בזמן שאמי נאמה בפני המ־שוררת אלישבע ב„אקדמיה" שערכו לכ־בודה.

אך גם מכוחו של אבי היה ביתנו עב־

דוד קפלן

בא אל הציונות מן התנועה המארכסיסטית השמאלית, והיה מראשי תנועה זו בפולסיה.

ראשי הצה"ר הכירו מיד בכשרונותיו המיוחדים ובמידת אחריותו. הוא צורף אל ההנהלה ולא איכזב. מזגו הסוער, כוח הרצון שלו וכן כשרונו העיתונאי העניקו לתעמולה הצה"רית בגליל פינסק מעוף, שלא ידעה כמותו לפני כן. ביזמתו נוסד בפולסיה העתון „נאציאנאלע וואכנשריפט" (שבועון לאומי) שהוכר כאחד הבטאונים התרבותיים והרציניים של המפלגה. הודות למאמריו המעניינים רכש העתון אהדה ועורר התעניינות מרובה בין קהל הקוראים. להרצאותיו הפומביות היתה הצלחה יוצאת מן הכלל הודות לכשרון הדיבור שלו ודרך ההסברה הפופולארית. חבריו וידידיו תלו בו תקוות מרובות. זוכר אני, כי פעם, לאחר ישיבה בהשתתפותו של נציג המרכז מורשה, פנה אלינו האורח בדברים הללו: „חברים, חברכם הצעיר קפלן שייך לאותם הפרחים הריחניים המיוחדים, שהגליל הפולייסי שלכם מצמיח מזמן לזמן. רשאים אנו להתגאות בכך שצעיר זה נמצא בשורותינו".

כשהרוסים כבשו את גליל פולסיה נמצא קפלן בדרוהיטשין. הנ. ק. ו. ד. לא הירפה ממנו והזמין אותו לעתים תכופות לחקירות. הוא הרגיש שהחוקרים הידקו יותר ויותר את העניבה סביב צווארו. הוא ידע היטב מה צפוי לו והחליט שלא ליפול לידיהם. בימים שבין פורים לפסח נתקבלה הידיעה המעציבה שדוד קפלן שלח יד בנפשו.

ש. באם

יוטה לוינסקי

יוטה לוינסקי, לבית לרמן, נולדה בפינסק ב־1902 להוריה הלל ואסתר לרמן. אביה, ירא שמים ובר־אוריין, סוחר עורות ישר ותמים, נתן לבתו חינוך יהודי־לאומי. אמה אסתר, אשה נבונה ומשכלת אצלה עליה מרוחה והדריכתה במידות נאות ובמעשים טובים.

בשנת 1926 היגרה לבלגיה ונישאה ליום־טוב לוינסקי, תלמיד האוניברסיטה בליז' ועורך העיתון של הפדרציה הציונית בבלגיה. באנטוורפן השתלמה בלימוד שפות, היתה פעילה בתנועת צ. ס. פועלי־ציון, מזכירת הליגה למען ארץ־ישראל העובדת וממייסדי האגודה לתרבות עברית. ביתה היה מרכז לתנועה העברית ואכסניה לשליחי ארץ־ישראל. שפת הדיבור עם ילדיה בביתה, היתה עברית. בשנת 1935 עלתה עם בעלה ושתי בנותיה. לימדה תחילה בגן ובבית הספר לדוגמא, מיסודו של יחיאל הילפרן, ועברה לגימנסיה בן־יהודה, בה לימדה כעשר שנים. בבית החינוך, על שם יוסף הגלילי, בתל־אביב עבדה עד שנת חייה האחרונה.

היתה מורה ומחנכת למופת. אהבה את חניכיה אהבה אימהית ודאגה ללימודם ועוד יותר לחינוכם. נטעה בקירבם מידות טובות ונימוסים נאים, חינכה אותם לעבודה ולאהבת המולדת. היתה גם אהובה על חבריה בעבודה ושימשה גם יועצת למחלקת החינוך בביקורת ספרי לימוד.

שנותיה האחרונות עברו עליה בסבל רב: לקתה במחלת דלקת פרקים חריפה. נאבקה כמה שנים במר גורלה ולא רצתה להיכנע לו: לאחר לילות ייסורים על ערש דווי היתה מתגברת ומשכימה בבוקר לעבודתה בכיתה מאוכלסת, מנהלת שיעוריה בטון הרך והשקט ובחיוך האימהי, שלא סר מעל שפתיה. תלמידיה שחיבבוה והעריצוה, ידעו על מחלתה והשתדלו בכל להקל עליה. המורה — אם הבנים והבנות — מאושרת היתה בתפקידה ומסיחה דעתה לכמה שעות מכאביה. בשובה הביתה היתה חוזרת למיטתה וליסוריה — עד למחרת הבוקר.

נפטרה בשנת 1959, והיא רק בת חמישים ושבע שנים.

ז. ל.

אינג' יעקב גולדברג

נולד בשנת 1887 בפינסק. בנו של שמעון גולדברג האדריכל העירוני.

סיים את בית הספר הריאלי בפינסק והוכתר בתואר מהנדס חשמל באוניברסיטת טולוז.

היה עסקן ציבורי מובהק. פעיל בהנהלות „טאז", „לינת הצדק" ו„חברה קדישא". בשנת 1929 נבחר כחבר ועד הקהילה בפינסק, בשנים שלפני פרוץ מלחמת העולם השנייה נמנה עם הציונים הרביזיוניסטים (הצה"ר).

הוא היה קרבן האנטישמיות הארסית בפולניה. ובפברואר 1938 נרצח על ידי פורעים פולניים בשעות הלילה, בחוצות העיר, עת חזר מישיבה.

י. שפירא

הספר שהקימה בזמנה פ. צ. (צ. ס.) נחוצים היו „משוגעים לדבר", ואחד מהדבקים ביותר ב„שגעון" זה היה ברוך.

היה בן למשפחה ציונית, מושרשת בהווי היהודי. מראשוני החברים בצ. ס. — פועלי ציון משנות 1915, פעיל בסניף ולמען הקרנות הציוניות. חבר הועד הארצישראלי, הועד למען ארץ־ישראל העובדת, יו"ר אגודת עובדי המסחר בפינסק, חבר ועד הקהילה ומועצת העיריה. שנים רבות שימש כמזכיר הגימנסיה „תרבות" והיה לוחם קנאי למען השפה העברית. עלה ארצה בשנת 1934 ונכנס לעבודה במועצת פועלי תל־אביב ואחר כך עבר ללשכת המס המרכזית והיה מזכירה עד יום מותו.

טהור־מידות, נעים־הליכות, מעורה בחיים הציבוריים ומקובל על הבריות. היה איש המשרד, אך האיש קדם אצלו למשרד. היה פעיל גם בארגון יוצאי פינסק ומראשוני העושים למען הוצאת „ספר פינסק"

ארקה

דוד פרוצ'נסקי

נולד בשנת 1892 בפינסק. אביו היה ידוע בעיר כמומחה לתיקון אניות ודודי קיטור. מילדותו התבלט דוד בכשרונותיו למתימטיקה, והיה ידוע כשחקן שח מובהק. בהתבגרותו הצטיין כעסקן ציבורי מסור לתושבי העיר. ישר־מידות, כשרוני וחרוץ, טוב לב, תלמיד חכם, ונוסף לכל אלה — יפה־תואר, גבה קומה, ספורטאי ובעל קסם אישי.

בית משפחת פרוצ'נסקי היה בית ועד לאחדים מטובי בני עירנו: משה"ל גליי־ברמן, גוצמן, אוגולניק, ברקמן ועוד היו מתכנסים שם. אלה נאסרו על ידי הצבא הפולני והיו בין שלושים ושבעה הקדושים שנורו ליד קיר המנזר. בשלהי מלחמת העולם הראשונה, כשהעיר נכבשה על ידי הקומוניסטים, עבד כמנהל תחנת הכוח ואחרי כן כמנהל לשכת האוצר. דוד לא רצה לעזוב את עיר מולדתו ואת משפחתו ונשאר בפינסק, אשר נכבשה ע"י הפולנים (בתחילה הבאלאכובצים). צרות רבות עברו עליו לאחר שהעיר נכבשה על ידי הבאלאכובצים והפולנים. לא פעם עמדו לירות בו, אך קסמו האישי והכבוד שעורר, אפילו אצל חיות פרא אלו, הצילוהו ממוות בטוח. בשנים הראשונות לשלטון הפולנים היה המצב הכלכלי בפינסק ירוד ביותר. דוד נתמנה למנהל „בנק ליודובי", שעמד לפני פשיטת־רגל. הודות לעבודתו המסורה ולכשרונותיו ככלכלן, התפתח הבנק הקטן ונהפך לאחד מן הבנקים הגדולים והמבוססים בעיר. רבים מאזרחי העיר היו באים בזמן מצוקה לבנק, כי ידעו שימצאו אוזן קשבת אצל המנהל.

ביתו היה באותה תקופה מרכז תרבותי בפינסק. בליל ששי ובשבת היו מתאספים בביתו מורים, עורכי דין, עסקני מפלגות שונות — בונדאים, ציונים ואף קומוניסטים, והויכוחים על מצב היהודים בפולין היו נמשכים עד אור הבוקר. למרות ההשקפות הפוליטיות הנוגדות היו באי ביתו חברים וידידים טובים. דוד היה בין מארגני המקהלה והשירה בציבור וביו יוזמי הנשפים שהכנסתם היתה קודש לבתי ספר עממיים.

כשכבשו הרוסים את פינסק סגרו את „בנק ליודובי" — והוא נשאר כאילו קטוע־יד. מספר ימים לאחר שכבשו את העיר בחרו המרצחים הגרמניים אחדים מתושבי העיר המכובדים ותלו אותם בכיכר המרכזית. אחד מן הראשונים שנתלו היה דוד פרוצ'נסקי.

אריה (לייב) דבורקין

נולד בשנת 1912. אביו היה סומא למחצה ועול הפרנסה נפל על שכם אמו. עוד בלמדו בגימנסיה עזר אריה לאמו לקיום המשפחה ולחינוכם של שני אחיו הצעירים ממנו.

בהיותו תלמיד הגימנסיה „תרבות" הצטרף לשורות בית"ר ולימים נתמנה כמפקד הקן. תחת הנהגתו התפתח הקן, מספר חבריו גדל ולשורותיו הצטרפו, בעיקר הודות לפעילותו האישית, רבים מבני הנוער הלומד.

בשנת 1935 נתמנה למפקד הגליל של בית"ר בפולסיה. לאחר מספר שנים כיהן גם כמפקד האצ"ל בגליל פולסיה. השתתף בקורס המדריכים הראשון של בית"ר בז'ילונקה ליד ורשא, בפיקודו של ירמיהו הלפרין ז"ל. את התורה הצבאית שקלט שם, העביר לחניכיו בקורסים של „פלוגות השירות הצבאי" (פ. ש. צ.).

היה איש בעל עקרונות שידע לעמוד ולהגן על דעותיו, בין אם כלפי המורים וההנהלה של הגימנסיה או תלמידיה.

היה נואם ומארגן מצויין, בעל קסם אישי ונעים־הליכות. לא פעם עמדו חבריו מופתעים לנוכח כושר העבודה הגדול שהיה טמון בו; למד בגימנסיה, עזר לאמו ועם זאת הקדיש שעות רבות לתנועת הנוער שלו, לקנו בפינסק ולארגון קנים בסביבה.

בשנת 1939, בפרוץ מלחמת העולם השנייה, נקרא לנשק, לחם ונפל בשבי הגרמני.

ידיעות מקוטעות הגיעו לווילנה העיר, שם התרכזה קבוצה גדולה של יוצאי בית"ר פינסק. הקשר התבטא בשליחת חבילות מזון ובגדים ולעתים בקבלת אישורים על קבלתם. מן השמועות שהגיענו על תקופת היותו בלובלין ובמיידאנק ידוע, שאירגן הברחת יהודים ל„צד הארי" בציידם בתעודות של כמרים (מצעירותו התבלט כבר בכשרונו לשרטט מפות ולגראפיקה). הוא הכין לעצמו תעודה, כמובן על שם כומר כלשהו, ואולם לרוע מזלו נמצא בוגד (סיפרו שהיתה זאת דווקא אשה) שמסר ידיעה על פעילותו לגיסטפו. בחיפוש שערכו בגופו מצאו תעודות מזויפות והוא נתלה בבית הכלא במיידאנק.

א. א. דר

שמואל גורינובסקי

הוא בלט בין העסקנים הציבוריים בהופעתו המרשימה ובקול הבאס שלו. גבוה, רחב גרם, לבוש בקפדנות ובת צחוק מרחפת על פניו. היה חשוך־ילדים ואת כל מרצו וטוב־ליבו הקדיש למעשים טובים ולפעילות למען הציבור.

היה חבר הנהלה בגמילות־חסדים, ב„טאז", בבית היתומים, בבית הכנסת הגדול, ב„חברה קדישא" וכן חבר הוועד המקומי של הציונים הרביזיוניסטים (הצה"ר).

בתקופת הכיבוש הסובייטי, כשמספר עסקנים היו כמעט „מנודים" בציבור בגלל הסכנה שבמגע עמם, הופיע ש. גורינובסקי בבתיהם והגיש עזרה. בלילה סוער, כך מספרת הגב' שליאקמן, רעייתו של א. שליאקמן העסקן הבונדאי, בזמן שכולם פחדו להתקרב אליהם, בא לביתם בליל סערה ובפיו הצעת עזרה וגם עצה טובה. הוא ציין אז שלילה סוער הוא „ידיד טוב" ומתאים לביקורים כאלה. בעניני עזרה וסעד לזולת לא הבחין בין ציוני ולא ציוני.

דמותו תיזכר במיוחד לטובה על שבתקופת האימה והרעב בגיטו לפני חיסולו, התמסר כולו ליתומים הקטנים — הנדכאים והסובלים, שמצבם היה הגרוע ביותר.

ד"ר יעקב מנדלבוים

רופא בעל יזמה, תוסס, מלא מרץ וער ביותר לבעיות ציבוריות. נולד בשנת 1897. כיהן שנים רבות, עד לחורבן פינסק היהודית, כיו"ר ההנהלה של „אזע־טאז" בפינסק ותחת הנהלתו פיתח הסניף פעילות נרחבת, בהגישו עזרה רפואית לנזקקים. היה הרופא של הגימנסיה „תרבות", הקדיש הרבה מזמנו לבית־היתומים בפינסק, חיבר שירים בשבילם ואף לימד את היתומים לשיר שירים אלה. אירגן תזמורת חובבים והיה גם מנצחה. אחד מחברי תזמורת זו, פינסקר ז"ל, הוזמן להצטרף בשנת 1937 לתזמורת הפילהרמונית הארצי־ישראלית, שהוקמה אז על ידי ב. הוברמן. באמצעותו של פינסקר, שד"ר מנדלבוים הגיש לו סיוע מעשי כדי לאפשר נסיעתו לארץ־ישראל, שלח במתנה למנצח הוברמן חבילה עם תווים, פרטיטורות של כל יצירות בטהובן — הקומפוזיטור האהוב עליו. שנות המלחמה עברו עליו ברוסיה הסובייטית לשם הוגלה.

נפטר בשנת 1961 בפולין.

אינג' מרדכי בסביץ

היה בעל השכלה הנדסית נרחבת ובמשך שנים רבות כיהן כמנהל בית הספר הטכני בפינסק. אדם שקט וצנוע, נחבא אל הכלים אשר עשה עבודת נמלים ללא פרסומת.

הקדיש שנים רבות ממיטב ידיעותיו להרמת קרנו של בית הספר הטכני, אשר בו למדו הרבה תלמידים מפינסק והסביבה. לבית אולפנא זה יצאו מוניטין גם הרחק מעבר לגבולות עירנו. נהרו אליו נערים מכל שכבות העם ובעיקר מדלת העם, אשר רכשו השכלה מקצועית במסגרות, חרטות, נגרות וכו'. מחזורים שלמים של צעירים בעלי מקצועות פרודוקטיביים עזבו כתלי בית ספר זה כשבאמתחתם מלאי ידיעות מספיק כדי להתקדם בחיים.

אינג' בסביץ' היה ציוני בעל הכרה עמוקה, שמצא דרכו לתנועה הרביזיוניסטית מיד לאחר שנודעה בקרב הציבור היהודי. בגישתו שהצטיינה בהבנה לזולת, באמונתו העמוקה ביעוד העם ובציונות, רכש לבבות יהודים רבים לתנועה זו.

משולל כשרון דיבור מבמה ציבורית, תרם לחיזוק התנועה על ידי פעילותו האירגונית הברוכה. הוא כיהן כיו"ר ראשון של ברית־הצה"ר בפינסק. ביתו אשר בבנין בית הספר הטכני שימש במשך שנים ככתובת הרשמית של התנועה.

לא אחת חתרו תחתיו מתנגדיו הפוליטיים, איימו עליו שיפסיד כהונתו כמנהל בית הספר בשל דעותיו הרביזיוניסטיות, אולם הוא היה עשוי ללא חת ויושרו ומרצו היו לו לעזר.

בימי השלטון הקומוניסטי בחלקה המזרחי של פולין דאז, בשנת 1939, נעצר אינג' מרדכי בסביץ' והוגלה יחד עם משפחתו ועוד קבוצת חברים לדעה מברית הצה"ר ובית"ר, למקום מרוחק ברוסיה, כאדם „מסוכן" לשלטון הסובייטי. בתום מלחמת העולם השניה עלה ארצה, דרך גרמניה, בהשאירו בגלות רוסיה את בנו בכורו אשר חוסל שם על ידי השלטונות.

על אף גילו הגבוה נרתם גם בארץ לעבודה במקצועו ועבד כמהנדס ב„סולל בונה" בנמל חיפה.

הגורל התאכזר לו ולא ניתן לו זמן רב להזין עיניו ונפשו בארץ חלומותיו.

ש. באס

שמואל בץ

יליד רוסיה, שהיה אחד מטובי בניה של פינסק לאחר מלחמת העולם הראשונה. גם כאשר צמחו לו כנפיים ויצא לעולם הגדול, היה קשור בכל נימי נפשו לקהילת פינסק ומדי פעם בפעם היה חוזר אליה, כבן נאמן לאמו.

יפה־נפש היה. עשה הון רב כסוחר יערות, וידו היתה פתוחה לכל מעשה טוב. בהיותו ציוני משחר ילדותו, הקדיש לתנועת־התחיה הלאומית מזמנו וממרצו, והרבה מכספו.

היה במשך שנים סגן יו"ר קרן־היסוד בפולין ופעל והפעיל יהודים רבים, כדי לבסס את הישוב העברי במולדת.

יעקב לרמן

נפטר בכסלו תשכ"א בפרגווי. מרחק־זמן של 45 שנים. ומעברו של המרחק הזה מעלה הזכרון את דמותו של יעקב לרמן ז"ל. הוא ניצב ער ותוסס כאשר היה. חמדת־עלומים על שפתיו והחיוך בעיניו.

בימים הרחוקים של שלהי־מלחמת ה־עולם הראשונה נצטרף י. אל צוותי הנערים והנערות, אשר היוו יחדיו את איגוד „משמרת־חדשה". פעילותו התרבותית, הרב־צדדית של נוער זה נתרכזה בערבי הק־ריאה והשירה בצוותא. פעילות זאת נת־פרשה לאחר־זמן אל ההיקף וכובשה למ־גמתה חוגי־נוער אחרים. בין הפעילים ביותר נתבלט אז יעקב ל. בבואו הפתיע באינטלקט שבו. הוא כבש את החוג בכוח־שיפוטו וברוחב־ידיעותיו. בשטף ובעוז של בטחה קלח דיבורו. סגנונו רהוט ומשפטיו השלוחים מטעם ההגיון מבט־אים בקיצורם את המרובה.

יעקב שקד בהתמדה על לימוד היצירה העברית וגם שבילי הספרות הכללית היו נהירים לו. היה מאחר שבת בלילות והוגה בספרי־קדמונים ואחרונים. כבוד יחדתי לו בלבי בשל כשרו להבקיע כל סתום וקשה. היה לי פעם העונג לראותו רכון על ספר גדל־ממדים והוא: „הקומדיה האלוהית" של דנטה בתרגום רוסי. בגיל 16 ידע י. לעכל את תכנה המורכב של היצירה הגאונית ולצרפה לאוצר־ידיעותיו.

בנועם התהלך יעקב ל. עם חבריו בנוער. אינדיבידואליסטון היה מטבעו אך יושר־לבו וטוב־מזגו הנחוהו לקראת ה־חברה.

היה בו גם משהו מיסוד הניגודים ה־משלימים. אף־על־פי ששמנמן היה ומסור־בל מעט — הגמישות וזריזות־תנועותיו הפליאו. בתחרות־הליכה היה מנצח את ארוכי הרגלים שבינינו. ארשת־רצינות לפניו המלאים וחיוך־משובה בעיניו הח־מות. והוא ידע גם להתעצב ולהתבדח בנשימה אחת.

קשרי־ריעות שבנפש קשר יעקב ל. עם רובם של חברי „משמרת־חדשה", וב־רור היה לכול, כי נכונו לו עמדות בשטחי־פעולה שונים. הן הכנפים החלו זה רק עתה לצמוח. אך אחרת פסק גורל־הנדודים.

לאחר המלחמה נדדו רבים אל מעבר לים וביניהם גם יעקב לרמן. עד־מה כאבנו אז את כאב המפליגים הרחק מאתנו. נדמו אלה לאברים שנקרעו מן הגוף. זמן־מה היה יעקב משגר מכתבי־געגועים עד שקשר הנייר ניתק לגמרי ולא נודע לנו מאום על מצבו.

דמות יעקב מצאה לה משכנה בלבות־רעיו־ידידיו. התרפקנו במחשבות על החבר בעל הנפש הלז, אשר נקלע לאמריקה הדרומית. והזמן שטף המחשבות בשיכחה. והנה באתנו הידיעה הקשה, כי יעקב אינו עוד בארץ החיים.

תהיינה שורות אלה משמרות את זכרו היקר, למען יעמוד עד קץ הימים.

י. רבינוב

אברהם (אדולף) פלזן

אברהם (אדולף) פלזן נולד בשנת 1898 בעיר ירוסלב שבגליציה. בשנת 1927 הגיע לפינסק ונתקבל כמנהל מחלקת הבנייה במחוז תודות להשכלתו הגבוהה ושלי־טתו בשפה הפולנית. תפקידו ומעמדו איפשרו לו לעזור ליהודי פינסק בשטחים רבים, וכן הוקירוהו מאוד כספורטאי ונבחר ליו"ר מועדון הספורט „מכבי". בשנת 1929 התחתן עם אחותי קלרה לובשבסקי. בשנת 1935 נבחר לסגן ראש העיר ולמנהל המח־לקה הסוציאלית שבעיריה. גם בתוקף תפ־קידו זה עזר רבות ליהודים ופעל למענם.

הזוג פלזן אירגן בשנת 1937 מיטבח ציבורי לילדי היהודים העניים שבעיר, שם היו ניתנות 200—300 ארוחות צהריים ביום. הודות לדרישתו של א. פלזן תמכה העיריה במוסד זה.

בספטמבר 1939, לאחר שהרוסים כבשו את העיר, אסרו מיד את ראש העיר, וזמן קצר לאחר מכן — את סגנו היהודי, אברהם (אדולף) פלזן. מאז נעלם ושום ידיעות או סימן חיים לא נתקבל ממנו.

ב. ל. אפלפלד

ד"ר ברנרד מנדל

נולד בשנת 1903 בגאליציה. סיים את חוק לימודיו באוניברסיטת קרקוב ובעיר זו היה גם ממייסדי הקורפורציה הציונית של הסטודנטים „אמונה".

לפינסק הגיע בשנת 1932. נתקבל כמו־רה בגימנסיה „תרבות" וכן הורה בבית הספר הטכני, בבית הספר למסחר ובבית הספר המקצועי לבנות.

איש ישר וג'נטלמן מושלם במגעיו עם הבריות, היה מן הפעילים של ההסתדרות הציונית־הרביזיוניסטית (הצה"ר) וחבר הנהגתה, ממייסדי ברית־החייל בפינסק ומפקד הגליל במשך כמה שנים. השתתף כציר בקונגרס ה. צ. ח. בוינה.

בתקופת שלטון הנאצים בפולין חי יחד עם רעייתו כנוצרים על „מיסמכים אריים" והחליפו פעמים מספר את מקום מגורי־הם — בלבוב, בוורשה ובקיעלץ. חדרם הצנוע בוורשה, בזמן הכיבוש הנאצי, שי־מש מקום מפגש של אנשי מחתרת יהו־דיים ב־א.ק. שנמצאו מחוץ לגיטו ובחדר זה התחבאו, לעתים קרובות, בורחים מן הגיטו.

בשנת 1945 היה בין מייסדי התנועה הציונית „איחוד" בפולין וכיהן כמזכירה הכללי. בתקופה זו היתה אשתו, ברטה, ממניחי היסוד של הדז'וינט בפולין ומנ־הלת המדור לחיפוש קרובים. עיקר מאמ־ציה נתונים היו להצלתם ופדייתם של ילדי יהודים — יתומים מידי גויים.

בשנת 1946 נבחר כציר לקונגרס הציוני בבאזל. בשנת 1950 עלה יחד עם רעייתו ארצה, לאחר שהוחזק במעצר על ידי שלטונות הבטחון הפולניים באשמת איר־גון עריקת קצינים יהודים מצבא פולין ושליחתם לישראל. בארץ כיהן כחבר הנ־הלה של המפלגה הפרוגרסיבית ועבד כמנהל איזורי של חברת „עמידר".

נפטר בשנת 1962 בתל־אביב.

א. אבן־דר

אברהם ברמן

מעטים היו בין אזרחי העיר פינסק־קרלין, אשר לא ידעו את חנות הטאבאק הקטנה ואת בעליה הצנוע — אברהם ברמן.

בהצטלבות ארבעת הרחובות (אוגינסקה, ראוויצקא, דומיניקאנסקא ואלברכטובסקה) עמד בית עצים ישן בקרן הרחובות זבלנה־פולנוצנה. שם היתה חנותו הקטנה של אברהם ברמן.

כמעט תמיד היתה מלאה יהודים, צעירים וזקנים, בעלי השכלה ו„עמך", שבאו שם לשמוע חדשות מארץ־ישראל וליטול חלקם בויכוח ער ומעניין.

הוא, אברהם ברמן, עמד תמיד על המשמר שהויכוחים יתנהלו באוירה נוחה ובטון מאופק. כציוני ותיק ותלמידו של ז'בוטינסקי, היה ר' אברהם ברמן הנפש החיה באסיפות־ויכוחים אלו. את דברו ידעתו שמעו ברוב דרך־ארץ.

יתרון נוסף היה לו. יהודים היו באים אליו, שפכו את מרי שיחם, סיפרו על תלאותיהם וצרותיהם, בצר להם. בשקט היה שומע להם, ובצינעה ללא פרסומת היה מגיש עזרתו. פשוטי־העם ידעו להעריך עזרתו וטוב לבו וראו בו דואג לעת צרה.

עם כניסת הקומוניסטים לפינסק התרוקנה חנותו מרוב המבקרים. אך מרצו ומזגו הטוב לא עזבו אותו. ברגליו החרלניות היה מהלך בסימטאות הצרות, בריכוזי העוני, ונושא עזרה ומחזק לבבות באמונה בעתיד.

רבות היו יכולים עלובי־הגורל מעירנו לספר על פעליו ומעשיו של יהודי טוב ונערץ זה. נספה יחד אתם.

א. דר

שיינה ונחום גוז'נסקי

היא היתה בין המשכילות שידעו עברית כהלכה, שמה הלך לפניה כאשה בעלת כשרונות בלתי מצויים במקח וממכר ובהנהלת העסק, ובתחום זה יכלה להתחרות עם גברים רבים, שמלאכתם בכך. היא היתה צופיה גם את הליכות ביתה ומידה לא קטנה של צער גידול בנים עלתה בחלקה. הלקוחות שלה, רובם נוצרים, התייחסו אליה באמון רב, כי על כן למדו גם להכיר ולהעריך את יושרה וכושרה. היא לא נתנה אף פעם פתחון פה לנוצרי כלשהו להוצאת לעז והיתה מדייקת בעניני משקל ומחירים. את המו"מ שלה עם הפריץ הפולני — בכתב ובעל־פה — ניהלה בפולנית צחה, ועם הרוסי—ברוסית ללא שגיאה. בחנותה היה תמיד מכל טוב, והסדר והנקיון היו מופתיים. עזרו על ידה בחנות בעלה ובנית אחת, אך על פיה בלבד ישק כל כל דבר.

הפרנסה היתה בשפע, הבית היה גדול ורחב ידיים במרכז העיר והלקוחות היו מצויים תמיד. שיינה היתה מתבלת דיברה באימרות ובפתגמים רבים, כי היתה מצוייה אצל המקורות, ואת בניה חינכה ברוח היהדות המסורתית. למרות שבנים אלה יכלו על נקלה להתקבל הודות לכשרונותיהם ולקשרי המשפחה למוסדות חינוך ממשלתיים — לא בחרה בדרך זו. היא שלחה את בנה בכורה ללמוד בגימנסיה „הרצליה" בתל־אביב, אם כי בימים ההם זה לא היה כל כך פשוט וקל, והבן הצעיר אף הוא למד תחילה בגימנסיה „תרבות" ואחר כך עלה לארץ ישראל ולמד בטכניון. היא שאפה לכך, כי הבנים, לאחר שיסיימו לימודיהם ויסתדרו בארץ יעלו גם את ההורים. וכן היה. לתמהונם הגדול של היהודים וגויים רבים בפינסק, ויתרו על התנאים חנוחים, שהיו להם בפינסק, מכרו את הבית והחנות ועלו לארץ ישראל. ואם הבנים, שיינה, היתה שמחה בחלקה אם כי חיו כאן בצמצום ולא ברווחה. היא היתה מאושרת כאן אשת החייל. על כך חלמה ולכך זכתה.

ר' נחום

הוא, ר' נחום, היה יפה־תואר, חסון, אציל נפש ונשוא פנים בעדתו. עמד לעלות ארצה לאחר שבנו בכורו אריה סיים לימודיו בגימנסיה „הרצליה" בת"א, אך בגלל מלחמת העולם הראשונה נשאר בפינסק.

הגרמנים הגלוהו למחנה ריכוז ורכושו נשדד. הגיע ב־1932 ארצה, וכאן חיכו לו שלושת בניו: המורה, המהנדס בעירית ת"א והצעיר — חבר קיבוץ גבת ובני משפחותיהם.

התלאות הרבות בדרך חייו שברו את לבו החזק והרגיש וזמן רב רותק לערש דווי בגבת. וביום העצמאות תשי"א נפטר.

עם גליון של העתון היומי העברי „הצפירה"

לפי הצעת הפרופ' וייצמן תרם סכום ניכר לביסוסו של העתון „הארץ" בשנות ה־20.

התקרב לז'בוטינסקי, כאשר ייסד את הצה"ר, ושירת את התנועה בכל חום־נפשו ובמסירות ללא־גבול.

בפרוץ מלחמת העולם השניה, התגלגל כץ קודם לכן לפאריס ואחרי־כן נמלט לארצות־הברית. הוא ירד מנכסיו, אך עושר־נפשו לא נפגע. תלמיד־חכם היה, יודע ספר ואיש שיחה מלבב, שהיה מתבל שיחות־חולין שלו בדברי־תורה. גם במצוקתו החמרית שמר על המזג הטוב.

רווק היה, על אף היותו איש־חברה ומעורב עם הבריות. שנותיו האחרונות היו קשות, אבל מעולם לא נתן לדיכדוך־הנפש, שישתלט עליו. בראשית שנת 1952 הלך לעולמו, גלמוד וערירי, בניו־יורק הרחוקה.

ש. באם

ד״ר שמעון אבט

ד"ר שמעון ארט נולד בשנת 1900 בלמברג והשתייך שם לחוג האקאדמאי הלאומי „מכבי". בא לפינסק בשנת 1930 והצטרף להצה"ר. בנאומיו הנלהבים ורבי התוכן רכש את ליבם של ההמונים. היה יושב־ראש הצה"ר בעיר. לעתים קרובות היה משתתף בעתונות. היה נציג של הצה"ר בעיריה ופרנס הקהילה. עמידתו היהודית הגאה והאמיצה עוררה יחס של כבוד אליו גם מצד החברים הנוצריים בעיריה. מי ששמע כיצד שאג ורעם כארי בשעה שהביא בישיבת העיריה, את ההצעה להגיש עזרה לנגועי הפוגרום בפשיטק — הבין מה גדולה השתתפותו של פטריוט יהודי גדול זה בייסוריו ובסבלותיו של אחיו היהודים. כל חברי העיריה, שהשתתפו בישיבה זו, הושפעו מהופעתו של ד"ר שמעון אבט, ואפילו האנטישמיים שבהם לא העזו להרים יד נגד ההצעה.

האוכלוסיה היהודית בפינסק ידעה, שד"ר אבט עומד תמיד על משמר האינטרסים שלה, והודות להשפעתו בוטלו הרבה גזירות שאיימו על התושבים היהודיים.

אל הפועלים והסוחרים הזעירים היהודיים התייחס כאב מסור ונאמן, ולעתים קרובות הגן על האינטרסים שלהם בבתי־הדין ללא שכר טרחה.

כשהצבא האדום נכנס לפינסק, נאסר ד"ר ארט יחד עם חבריו בוועד של הצה"ר והוגלה למחנות ריכוז בסיביר. אחר המלחמה חזר לפולניה וראה את החורבן הגדול של היהדות הפולנית.

החליט לצאת לארץ־ישראל דרך גרמניה, אך לפי דרישתם של החברים התגייס לשירות המפלגה. בגרמניה התמסר לפעולה למען הפליטים היהודיים. כחבר הוועד המרכזי של שארית הפליטה במינכן עשה רבות כדי להקל ולשפר את מצבם של שארית הפליטה. משהגיע להגשמת חלומו ועלה לארץ־ישראל — תקפתו מחלה אנושה ונפטר בי"ד תמוז תשכ"א.

אשר׳קה פלדמן

דמותו עומדת מול עיני. עלם צעיר עם עיניים יוקדות, טובות וקפדניות גם יחד. כולו קורן חדוות חיים, כולו להוט למעש ולהקרבה.

הנני זוכר אותו משחר ילדותו בהיכנסו לשורות בית"ר, בהיותי מדריכו. הוא היה בולע כל מלה על ארץ־ישראל. תפיסתו והתמצאותו היו בולטים ביותר.

לאחר עלייתי ארצה שמעתי עליו לעתים. שמעתי על מסירותו לתורת ז'בוטינסקי ועל פעלו להחדרת רעיון ההכשרה הצבאית.

לא קיויתי לראותו לאחר השואה, אולם הוא ניצל ולאחר תלאות מרובות הגיע ארצה.

באחד הערבים, בבואי מן העבודה לביתי, נתקלתי בחצר בפנים חדשות, אשר נראו לי בכל זאת מוכרות. בטרם הספקתי לשאול, מי הוא, נפל על צוארי בנשיקות ותרעומת הססנית בקולו: „האם שכחתני ? הרי אני אשר !". נזכרתי: עמד לפני גבר יפה־תואר במלוא אונו, אותן העיניים הטובות והחייכניות — אשר'קה !

קיבלתיו כקבל אב את בנו. ישבנו ערב שלם ושוחחנו. סיפר על השואה וההרס, סיפר על תלאותיו וקורותיו; בריחתו ממצודת קובנה ממקום ההשמדה הנאצי המפורסם לדראון, על ימים ארוכים ושחורים במחנות ההשמדה, על קדושים וטהורים, שהלכו בדרכם האחרונה לנגד עיניו — לכבשנים. הוא התגבר בים עינויים ודמעות.

כשנפרד ממני שאלתיו על תכניותיו, והצעתי לו עזרתי, אם יהיה זקוק לה. תשובתו היתה אופיינית לו: לא חסר לו כלום, הוא מאושר. בא ארצה לקיים נדרו מלפני שנים: ללחום ולפעול למען גרוש השלטון הזר ושחרור הארץ. היו אלה דברים, שיצאו מלב לוחם קשות, שקיננה בו אש הנקמה על הדם הטהור שנשפך, ועל ששערי הארץ נסגרו בפני בני משפחתו ועמו.

הוא ראה בשלטון הזר שותף במלאכת החנק וההשמד, וחיפש פורקן לרגשי נקמתו, שהשתלבו ברצון העז לפעול לשינוי פני הדברים בארץ.

נתחוור לי, שאשר'קה, צעיר נעים־הליכות זה, נמצא בין הלוחמים הנועזים במחתרת — „לוחמי חירות ישראל" (לח"י). בלכתו ביקשתיו לבקרני לעתים תכופות, והוא ענה בעליזות: זה תלוי בגורמים שונים... מאז לא ראיתיו עוד.

זמן קצר לאחר פגישתנו, קיבלתי ידיעה שהוא השתתף באחת הפעולות של המחתרת — התקפת בתי המלאכה של מסילת הברזל בחיפה, ונפל חלל.

בבית העלמין בחיפה, על מצבת קבר אחים, חרות שמו „גדליהו". הבן־היחיד, שהיה פאר בית אביו. שריד ממשפחה יהודית, שניצל ממרחץ הדמים הנאצי ונפל על אדמת המולדת. לא זכה עד כה, כי שמו האמיתי — אשר פלדמן, יחרת על מצבת הזכרון.

ש. קולודני

פסיה ביגון

היא גססה אט־אט במשך שנים עקב מחלה ממארת ומותה לא בא כהפתעה לבני משפחתה. כמה אומץ היה דרוש לה להמשיך ולבנות ביתה ומשפחתה תוך כדי מחלה אנושה, לעבוד בבית וגם מחוצה לו, בלי להתחשב מה יבוא אחר כך. בגסיסתה ראינו יפי נפשה.

הכרתיה בשירותנו המשותף בצבא הבריטי במלחמת העולם השנייה, ובזכרוני חרותה דמותה, כשהיא לובשת מדי הא. ט. ס., עונדת על שרוולה 3 פסים ועיניה אומרות תבונה. היא עבדה במשרד, במחנה הנהגות הצבאי בעזה. כשהנהגות היו יוצאות לדרך במכוניות היתה היא, הסרג'נטית טובת־הלב, עומדת על סף משרדה, מחייכת, מנפנפת בידה ומלווה אותנו לדרכנו בברכה: „להיזהר, בנות", „אל תעשינה שוויץ"... גם כשעברו עלינו אחר כך ימים קשים בתחומים שונים נשארה היא איתנה וחזקה ברוחה.

היא הקימה קן משפחתי יפה, חם ותרבותי, גידלה בן ובת, אך יסוריה שגברו עליה, הכריעוה בסוף.

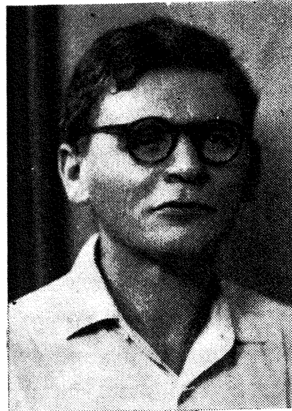
ר. מלים

שמואל חיים ברכון

נולד בפינסק ב־1880. עוד בנעוריו החל לעסוק בהוראה. שימש מורה לעברית בעיירה ברזנה, פלך ווהלין, בחדר המתוקן בהומל ובברדיצ'ב. כבר אז הנהיג שיטה עברית בעברית. היה ממייסדי חברת הספרות העברית וחברת „חובבי שפת עבר". בארץ היה מראשוני המורים בגימנסיה „הרצליה". ביתו היה בית ועד לצעירים שוחרי השכלה, לחוגים ציוניים וסוציאליסטיים. הוציא הרבה ספרי ילדים אשר נפוצו ברחבי הגולה, ב„חדרים מתוקנים", בבתי ספר ובשעורי ערב, ובמשך תקופה מסויימת השתמשו בספריו גם המורים בארץ ישראל. אף באוניברסיטת קהיר למדו לפי ספרים אלה עברית. עלה לארץ בשנת תרע"ב ועסק כאן במשך 36 שנים בהוראה עד צאתו לפנסיה בשנת 1937. היה פעיל באגודה חובבי הבמה העברית, תרגם הרבה מחזות ואף השתתף בהצגתם. עם החרפת בעיית הספר העברי בימי המלחמה העולמית הראשונה הוציא יחד עם ישי אדלר ז"ל חמשים וחמש חוברות בשם „ספריה קטנה לילדים" ובהן סיפורים ושירים, שיחות ומעשיות ממיטב הספרות העולמית לילדים.

נפטר בכ"ס סיון, תשט"ו ואחרי ארונו הלכו מבין תושבי תל־אביב ומבין תלמידיו בוגרי הגינמנסיה „הרצליה".

דניאל טנא (טננבאום)

נולד בפינסק בשנת 1911. מילדותו היה צנום, רזה וחלוש. אולם נראה כי חולשה גופנית זו חיזקה את כשרונותיו הרוחניים. הוא היה אחד התלמידים המצטיינים בכיתתנו שבגימנסיה העברית „תרבות" בפינסק.

דניאל טננבאום, או כפי שקראנו לו דנצ'ה, תפס את מקומו בהנהגת הגליל של התנועה ששימשתי ראשה. הוא היה מזכיר מצויין, עצמאי. הוא העלה את רמת הפרסומים של התנועה בשביל קני הגליל וכן דאג להכנה מושלמת של התכניות החינוכיות, שאנו בוגרי הקן היינו מכינים בשביל השכבות הצעירות יותר. בדיונים ובוויכוחים בתנועה היה מתבלט ודבריו היו תמיד מנוסחים בצורה בהירה ועניינית, כיוון שהיה מוגבל בפעולות שרות מחמת מצב בריאותו הרופף, השתדל לעשות פי כמה באותם השטחים שכוחו היה רב בהם, ולהוכיח בזאת שתרומתו לענייני התנועה אינה פחותה משל אחרים. במשך הזמן מצא אושר וסיפוק בעבודה התנועתית ולאחר סיום הגימנסיה — בהנהגת התנועה בוורשה. לאחר האיחוד שהוקם בין „השומר הלאומי ו„הרצליה" עם „הנוער העברי" בגליציה במסגרת תנועת „הנוער הציוני" הכלל־פולנית, מצא דניאל את מקומו בצמרת התנועה המאוחדת בפולין.

בהיותו בוורשה, במרכז התנועה, היה עורך פירסומיה והיה כמעט היחידי בהנהגה הראשית שהיה מושרש בתרבות העברית ושלט בשפה העברית על בוריה. דבר זה העניק לו מקום מיוחד בתנועה וגם בייצוג כלפי מוסדות וארגונים אחרים.

עלה ב־1934 ונקלט בקיבוץ „המפלס" שבכפר־סבא.

ב־1935 היה בין מייסדי סיעת העובדים הציונים־הכלליים בהסתדרות, שנקראה לאחר מכן „העובד הציוני". הוא היה בין המרצים בכינוס היסוד ברעננה בנובמבר 1935. נושא הרצאתו היה: „חזוננו הוא לא חזונם", כלומר לא של הסוציאליסטים הציונים; דבריו היכו גלים בכינוס. ברל כצנלסון ז"ל התווכח אתו בנושא זה. לאחר הכינוס נבחר דניאל להיות מזכיר סיעת „העובד הציוני" בהסתדרות ושימש גם עורך החוברת הראשונה של הבטאון „העובד הציוני" שהופיע ב־1936.

דניאל־דנצ'ה, שבאותם הימים החליף את שמו טננבאום לטל־הרי, מקובל היה על חברי הקיבוץ בהשתדלו לתת יום יום למען הכלל למעלה מכוחותיו. הוא עסק בענייני המזכירות ובהנהלת חשבונות, בוועדות החברה והתרבות — עשה כמיטב יכולתו כדי ללכד את הקיבוץ.

ב־1937 עבר יחד עם חברי קבוצה „המפלס" לעמק־זבולון והוא בין מייסדי הישוב החדש שנקרא בשם ההיסטורי „אושה". באושה פעיל היה עד סוף ימיו.

דובה (מינקוביץ) ודבורה (בודנקין) לבית רובינשטיין

ראוי להזכיר בפרק זה את שתי האחיות לבית רובינשטיין אשר עוד בצעירותן למדו עברית והתחנכו ברוח לאומית. בית רובינשטיין היה אחד הבתים המעטים בעיר אשר לא מנע את לימוד העברית גם מהבנות. ספר התנ"ך היה בעצם ספר הלימוד העיקרי, אם לא היחיד. התנ"ך השפיע מאד על הבנות באותה תקופה, עורר את דמיונן וגעגועיהן לחיי חופש במולדת. דובה היתה ציונית נלהבת ובביתה (נישאה ליעקב אביגדור מינקוביץ') שלטה אטמוספירה לאומית. היא קראה לבנה עזרא ולבתה יהודית — שמות שלא היו שכיחים ברחוב היהודי בימים ההם. (האחרונה היתה אשתו של לייזר לוין, מראשי ה„בונד" בפינסק, שנפטר בארה"ב).

האחות השניה — דבורה (נישאה לאפרים בודנקין, מחשובי הציונים והעסקנים בעיר) — היתה סמל לפעילות ציבורית לאומית בעירנו, עד אשר עלתה ארצה בשנת 1935. היא לא ידעה ליאות בעסקנותה ושילבה תמיד את הרעיון עם המעשה. היתה מפיצה שקלים, מכתתת רגליה שעות רבות למכור כרטיסים לנשף ציוני, משתתפת פעילה בכל הכינוסים והישיבות, מביאה את דבר הציונות לנשי „החברה הגבוהה" ומאלצת אותן לקנות כרטיס או שקל ציוני. משנוסדה קבוצת „גבת" בארץ ע"ש קדושי פינסק, שיתפה עצמה במפעל לטובת הקבוצה ופעילות מיוחדת גילתה למען מדרשה „תרבות" והגימנסיה, אשר למענם היה פעיל גם בעלה אפרים בודנקין ז"ל.

רחל שטילרמן

הקצין אברהם קפלן

אברהם קפלן, בן שלום ולאה, שקראו לו בעירנו „אברשה", נולד ב־1911 בפינסק. אביו היה סוחר עצים ומומחה גדול במקצוע זה. בתקופת פולין העצמאית התרופפו העסקים שלו ומצב המשפחה לא היה שפיר מבחינה כלכלית. שתי הבנות היגרו לקובה ואילו הבן, אברהם, שהיה חדור אידיאות ציוניות, עלה לארץ־ישראל בראשית שנות השלושים. הוא בא כחלוץ ונקלט בעבודה בנוטרות ואחר־כך שירת במשטרת ממשלת המנדט. השירות במשטרה באותם הימים לא היה קל לשוטר העברי. אברשה שמר אמונים למשטרה במשך כל שנות חייו בארץ. היה חבר ב„הגנה" ואיש השירות הנאמן והשקט. עם הקמת המדינה עבר לתפקידים אחראיים במשטרת ישראל. היה ממונה על תחנת המשטרה בלוד ועזר לקליטת העליה בעיר הזאת, מראשית בואם של העולים למקום. לאחר מכן מילא תפקידים אחראיים במשטרת רחובות. בשנים האחרונות לחייו עסק בעיקר בחקירת מקרים פליליים. בראשית שנות ה־60 עבד במטה הארצי של המשטרה ועם משפט אייכמן נמנה על לשכת 06. כל שנותיו בארץ חי באינטנסיביות ומתוך הזדהות עם התנועה החלוצית וראה את עצמו כאיש תנועת העבודה. בתפקידו כקצין ידע לשמור על כבוד האדם שבא אתו במגע, ולעזור לו במיטב יכולתו.

מחלה ממארת קיפחה את חייו לאחר שמלאו לו חמישים שנה, והוא נפטר בשנת 1962. אנשים מכל חוגי הציבור ברחובות הלכו אחרי ארונו. השאיר אחריו זכרון טוב. היה גבר חסון, גבה קומה, בריא בגופו ובנפשו, מסור למשפחתו ודואג לחינוך בנותיו

משה קול

שלמה וילנציק־בירב

הוא היה המורה האהוב והמכובד בביה"ס לבנות, שהיה ידוע בשם לאה פייגלה'ס שול, ויחד עם זה עסקן ציוני מסור ומעורה בפעולות הסניף הציוני בפינסק. עוד נשארו בחיים תלמידות רבות המתרפקות בזכרונות העבר שלהן על דמותו החביבה של המורה המסור שהחדיר את רוח ארץ־ישראל בליבותיהן ונטע בהן אהבה עזה לעברית ולספרותה.

וכשעלה ארצה (והוא בודד ללא משפחה) ולא היה לו עוד כוח לעבוד בבית ספר יסודי, התמסר להוראה בשיעורי ערב למבוגרים והגיע להישגים רבים בעבודתו תודות לרוחב ולעומק ידיעותיו בעברית, למסירותו ולנאמנותו לרעיון ההוראה ובעיקר תודות לאישיותו המלבבת והקורנת חמימות וחן של אדם תמים נעים הליכות.

ז. ל.

צבי ולודבסקי

נולד ב־1892 בחומסק שליד פינסק. כבר בילדותו גילה כשרונות באמנות הציור והפיסול. הוא למד בגימנסיות של בריסק ופינסק ובאקדמיה לאמנות בקרקוב.

היה מורה לציור וזמרה בבית הספר „תל־חי" ובשנת 1925 עלה לארץ עם רעייתו מרים, גם היא אמנית. למד בביה"ס „בצלאל" והיה מהתלמידים החביבים על פרופ' שץ ז"ל. בשנת 1931 השתקע בכפר־סבא ושימש שם כמורה בבתי הספר. ישר־מידות וחי חיים צנועים. ביתם של הזוג וולודבסקי בכפר־סבא שימש במושבה מרכז אמנותי, שבו נערכו תערוכות פיסול וציור.

רוב יצירותיו הן על נושאים תנכיים־היסטוריים או מהווי היהודי בגולה. מלבד אהבתו לציור ולפיסול מחונן היה באהבת המוסיקה. איש אציל ועדין־נפש היה האיש, אהוב על הבריות, מורה ומדריך של מאות תלמידים שאהבוהו וכיבדוהו.

נפטר בשנת 1957 והובא לקבורה בכפר־סבא. עיריית כפר־סבא הועידה בבית התרבות העירוני אולם על שמו.

הגאון אלעזר משה הלוי הורוביץ

ר׳ אלעזר משה ישב על כסא הרבנות בעירנו למעלה משלושים שנה. מתר״ך (1860) עד תר״ן (1890) היה גאון וצדיק ידוע ומפורסם ששמו הגיע הרחק מגבולות העיר.

נולד ביום ב׳ של ראש השנה תקע״ה (1818) לאביו צבי הלוי ולאמו צייטל בעיר צ׳ריקוב מחוז מוהילוב. מוצאה של המשפחה מר׳ ישעיהו הורוביץ בעל „השלה״ (שני לוחות הברית). למעלה משלושים שנה (1860—1890) ישב על כסא הרבנות בפינסק.

עוד בשחר ילדותו, ניכרו בילד אלעזר משה תפיסה מהירה וחריפות שכלית, שהפליאו את הוריו ומוריו. חוץ מזמן קצר שלמד אצל ר׳ לייבלה מקובנה לא למד בשום ישיבה ואצל שום רב. את ידיעותיו העצומות רכש לו בלימוד עצמי והודות לזה הצליח לסלול לו דרך עצמאית בשיטת הלימוד, מבלי להיות מושפע מאלה שקדמוהו. בצעירותו היה בקי וידען נפלא במקרא נוסף על בקיאותו המפליאה בשני התלמודים ובכל יתר מקצועות הספרות הרבנית. תנאי לימודו העצמאיים איפשרו לו גם לעסוק בהשכלה כללית והוא שקד על לימוד המתמטיקה וידע גם שפות זרות.

עסק במסחר לשם פרנסתו ופרנסת בני משפחתו בסרבו לעשות תורתו „קרדום לחפור בו״ ולקבל משרת רבנות לשם פרנסה. ההצלחה במסחר לא האירה לו פנים, הוא רד מנכסיו, הפסיד הונו ומחוסר ברירה נאלץ היה לקבל משרת רב בעיירה מינסטירשצ׳נה במחוז מוהילוב, אך ימי כהונתו שם לא ארכו ובשנת 1860 עלה על כסא הרבנות בפינסק.

בהגיעו לעירנו, התחיל עוסק במרץ רב בכל שטחי הפעולה של החיים הציבוריים. ראשית דאגתו נתונה היתה למצב החינוך בעיר. בפנקס „תלמוד תורה״ בפינסק משנת תרכ״ב (1862) רשומה לזכרון שבועת קהילת פינסק לתמוך ביד רחבה ב„תלמוד תורה״. ע״י כך גילה הרב את רצונו להבטיח את קיומו של המוסד ולבססו כיסוד החינוך העברי בארץ זמן.

הוא היה מעוז ומחסה לעניים המקופחים והמדוכאים והציב לו תפקיד: „להציל עשוק מיד עושקו״. הודות לכך שחונן בתקיפות־דעת מרובה עלה בידו בהרבה מקרים לעמוד לימין העשוקים והרבה סיפורים מספרים זקני העיר על פעלו בתחום זה.

בענייני איסור והיתר היה ידוע כאחד המקילים הגדולים בדור. בדבר זה עמד על דעתו בתוקף רב ולא התחשב בדעתם של המחמירים.

היה מעשה והתיר „יבום״ (נשואי אח עם אשת אחיו המת שלא השאיר אחריו ילדים) אם כי הדבר נאסר ונהגים לתת רק „חליצה״. הוא ראה בהיתר זה צורך מחמת טעמים סוציאליים ומשפחתיים רציניים. הדבר עורר בזמנו תמיהה רבה בין רבני רוסיה, שהתכנסו לאספה מיוחדת בענין זה במינסק. רובם של שלוש מאות הרבנים שהשתתפו באספה היו נגדו ואילו הוא עלה על הבמה והסביר בשקט ובמפורט את כל הנימוקים שאילצו אותו להתיר דבר אשר נאסר זה מאות בשנים. ההכרעה היתה בידי ר׳ יצחק אלחנן ספקטור, רבה של קובנה, שנחשב כגדול הפוסקים בדור. לאחר שמיעת כל הטענות והנימוקים של המחייבים והשוללים, פסק ר׳ יצחק אלחנן בהתאם לפסק־דין של הרב מפינסק. זה הגדיל את יוקרתו והעלה את ערכו בציבור הרבנים דאז.

כוחו של הרב גדול היה כנגד התקיפים ועזי־הפנים בקהילה. אחדים מהם נהגו לעשות בענייני הכלל כבעניניהם. לרב לא נראו המעשים האלה והוא מצא לנחוץ לזרוק בהם מרה ולבטל כל כוח השפעתם. מאז חרדו תמיד התקיפים לכל תגובה של הרב ביחס למעשיהם.

ביחסיו האישיים, ביחוד עם תלמידי חכמים, גילה ענוות בלתי רגילה. הוא נפגש פעם עם הרב דוד פרידמן — רבה של קרלין, בברית מילה ושוחחו ביניהם בדברי תורה. ר׳ דוד ביסס דעתו על מאמר מסוים שבתלמוד הירושלמי, ר׳ אלעזר משה חזר הביתה, חיפש את המאמר ולא מצאו. השעה היתה לאחר חצות לילה, והרב לא התעצל להתלבש, לקחת מקלו בידו וללכת אל בית ר׳ דוד בכדי לשאלו

על מקומו של המאמר. שמשו כבר ישן ומתוך זה שלא רצה להעירו משנתו עשה הרב את כל הדרך הארוכה מפינסק לקרלין — יחידי. כשהגיע לביתו של ר׳ דוד מצא את הדלת נעולה. אבל ידע שר׳ דוד אינו ישן עדיין. הקיש על הדלת. כששאלו שמשו של ר׳ דוד: „מי שם?״ ענה: „הרב מפינסק״. הלה פתח לו מיד את הדלת ור׳ אלעזר משה מצא את ר׳ דוד לומד בעמידה כדרכו תמיד. הוא ביקשו להראות לו את המאמר בירושלמי. ר׳ דוד ניגש מיד לארון הספרים, הוציא את הספר והראה לרב את המבוקש על ידו. ר׳ א.מ. הסתכל ואמר לו: „אני מודה שהצדק אתו, נתקיים בו: „ויהי דוד בכל דרכים משכיל וה׳ עמו״. יש לו „סייעתא דשמיה״ לכוון תמיד לאמיתה של הלכה״.

הוא חזר לביתו בלווית שמשו של ר׳ דוד. ואף על פי שר׳ דוד היה צעיר ממנו בעשר שנים לא התעצל לבקר אותו, ולו גם בשעת לילה מאוחרת, אם מצא את הדבר לנחוץ.

שלא כרבה של קרלין לא היו לו יחסים קרובים וידידותיים עם החסידים. מספרים, כי פעם נפגש עם ר׳ אהרן השני מקרלין. הרבי אמר לו: „אמנם אין אני גדול בתורה כמותו, אבל הלא זכות אבות יש לי!״ הרב השיב לו: „אבותיכם חיו גם כן על פי זכות אבות — זכותם של אברהם יצחק ויעקב״.

כשנפגש פעם עם חסידים סיפרו לו ההם על מופתי רבותיהם, כי „גוזרים הם גזרה והקדוש ברוך הוא מקיים״. על זה ענה להם: „מופת יותר גדול הוא אם

ב־1938 עזב את שורות „העובד הציוני" לרגל חילוקי דעות עקרוניים על דרכה של התנועה, ובעיקר של קיבוצי „הנוער הציוני" בשאלה: האם להצטרף ל„חבר הקבוצות" או לקיים „ברית" קיבוצית עצמאית.

דניאל טננבאום, שהחליף שמו בשנית לטנא, הצטרף למפא"י ומאז פעיל היה בעיקר בחבר־הקבוצות. הוא היה מזכיר סמינר הקיבוצים בראשית התארגנותו, משנת 1941 עד 1942. משנת 1944 עד 1946 היה רכז ועדת החינוך המרכזית של חבר־הקבוצות וחבר המרכז לחינוך של זרם העובדים. מ־1947 עד 1953, במשך כשש שנים, התמסר לעריכת בטאוניהם של חבר־הקבוצות ושל איחוד הקבוצות והקיבוצים. הוא השתדל לתרום מפרי עטו בבטאוני מפא"י ושל איחוד הקבוצות והקיבוצים. בעשר השנים האחרונות לחייו, היה בעיקר יושב בקיבוץ, פעיל בכל שטחי החיים של אושה. מקובל היה על חברי הקיבוץ ועל הקבוצות השכנות אשר עמן מקיימת „אושה" את בית־הספר האזורי. על אף חולשתו הגופנית עשה מאמצים עליונים לתת מיכולתו לקיבוץ ולחברה, לעשות יום יום למען קידומם. גאה היה על ילדיו ומשפחתו, מאושר לראות את אביו הזקן יחד אתו בקבוצתו.

עברו עליו אכזבות לא מעטות בשנותיו האחרונות. ישנם צמחים הגדלים ופורחים באדמה ובתנאים אקלימיים המתאימים להם. לדניאל טנא היו שנות הפריחה והשגשוג בתנועת „הנוער הציוני" ובראשיתה של תנועת „העובד הציוני". מסופקני אם מצא אי־פעם את אושרו וסיפוקו המלא מאז נטש את תנועתו ועבר למפא"י. פיצוי לאכזבות אישיות וציבוריות, מצא בחוג האינטימי ביותר של משפחתו וחבריו הקרובים.

דניאל טנא ידע שכל שנה שהוא ממשיך לחיות ניתנה לו בזכות עליונה. ידע יפה חולשתו שגברה מאוד. זמן קצר לפני שנפטר ב־1964, בהיותו בן 53, שלח למערכת ספר „פינסק" פרטים על עצמו. המעיין בהם ירגיש כי דבריו נכתבו כציון לתחנות בדרכו הציבורית.

הוא עשה רבות, הוא יצר ותרם מעל לכל שיכול היה. אכן, זכה לחיות חיים מעניינים ולהגשים חלומות נעורים.

משה קול

ד"ר מנשה הוף

נולד בלבוב בשנת 1903, סיים את לימודיו בבית הספר התיכון העירוני ובשנת 1928 סיים את חוק לימודיו באוניברסיטת לבוב.

בשנת 1930 הגיע לפינסק ועשה את תקופת ההתמחות שלו כעורך־דין בבית המשפט המחוזי. בשנת 1934 פתח משרד עורך־דין והיה גם היועץ המשפטי של ארגון הסוחרים בפינסק. התבלט במיוחד בשדה הספורט בפינסק. היה יו"ר הנהלת „מכבי" בפינסק ועשה הרבה להחדרת הספורט בציבור ובמיוחד — בחוגי הנוער העברי.

בשנת 1940 עזב את פינסק. הוא ורעייתו היו בין נוסעי האוניה „פטריה" שטורפדה על ידי הגרמנים וירדה למצולות, על נוסעיה, בדרכה לארץ־ישראל.

ישראל גרבוז (לאלא)

צייר הקריקאטורות והפרסקות (ציורי קיר), ישראל גרבוז, נולד בשנת 1884 ברובע „לינישטשעס" שבפינסק. אביו נפטר בגיל צעיר ועול הפרנסה וקיום המשפחה נפל על שכמה של אמו „אלטע די פפיראסניצע".

כבר בילדותו התבלט בכשרונותיו הרב־צדדיים. כתב שירים בעברית, צייר והיה גם „משורר" בתשלום במקהלתו של יואל זליג. בגיל 14 נסע לפולטאווה, ועבד אצל האמן־הצייר ויתקין — אחיו של מנהיג פועלי־ציון זרובבל. ישראל, בעל האופי התוסס, שלא ידע מנוחה במקום שבתו, נסע לאודיסה והחל שם בלימודים באקדמיה לאמנות. בתקופה זו הצטרף לתנועה המהפכנית „איסקרא", ובשמה פעל בפינסק בין עובדי הרכבת.

בשנת 1906 ברח לאמריקה והתקבל ל„אקדמיה לאמנות" בניו־יורק. לאחר זמן קיבל פרס ראשון בעד ציור קומפוזיציות. הוא התחיל את פעילותו כצייר קריקאטורות ורישומים בעתונות היהודית — ב„פארווערטס", ב„מארגן זשורנאל", „קיביצער", „קונדס" וב„אמריקן היברו". הוא גם הצטיין באיוריו להגדת איינשטיין וליצירות של סופרים יהודים רבים.

ישראל פשקין

היה בעל בית חרושת למכסי־קש לאריזת בקבוקים למים מינראליים, לבקבוקי יין ול„כובעי" סוכר שהוקם בשנת 1895.

בתערוכה עולמית בקיוב קיבל מדליה של זהב מדודו של קיסר רוסיה, ניקולאי ניקולאביץ רומנוב. לאחר התערוכה הוזמן לנהל מו"מ לאספקת תוצרתו ל„צארסקויה סלו" (מושב בית המלוכה), בו היו משרפות יין גדולות. גם בתי החרושת לסוכר של ברודסקי השתמשו במוצרי ביה"ח שלו שיצאו להם מוניטין ברחבי רוסיה. ב־1914, בראשית מלחמת העולם הראשונה, הזמינה אצלו מפקדת צבא רוסיה מחצלות לחפירות ובתי החרושת עבדו בשלוש משמרות.

בתקופת השלטון הפולני הוזמן פשקין לשר החוץ גני אוסמולוביץ שהציע לו לפתוח מחדש את בתי החרושת, בתמיכת ממשלת פולין, לשם הכנת אריזות לתעשית הכוהל, ששימשה כענף יצוא ממשלתי לתורכיה. נפטר ב־1932.

ר' שלמה, השוחט מפלוטניצה

העיירה פלוטניצה היתה אחד ממבצרי החסידות הסטולינית ובין החסידים התבלט במיוחד ר' שלמה השוחט. הוא נחן בתכונות מופלאות. מלבד דבקותו כחסיד ומסירותו לרבי היה „מנגן" אמן; קולו היה ערב, ושירתו הקסימה את הלבבות. כשוחט היה נוסע למרחקים ואף הגיע לסן־רמו. למרות אדיקותו לא הפריע לבניו לשחק על הבמה. אחדים מבני משפחתו היו מהפכנים ידועים ב־1905. האמנית המפורסמת ברטה זינגרמן (ר' רשימה בספר זה) היא מיוצאי משפחתו.

ב־1925 שוחחתי אתו בפינסק, לאחר שחזר עם הרבי ר' מלך מביקורו בארץ־ישראל. היה חדור אהבת הארץ ובוניה ומלא התלהבות. בפנקסו היו רשומים כל המקומות הקדושים, לרבות נקודות ההתישבות העובדת החדשה. היה מחשובי החסידים הקרלינים והיחיד שזכה ללוות את הרבי ר' ישראל, שנסע להבראה לפרנקפורט והיה ליד הרבי ברגעי חייו האחרונים. כשפרצה המחלוקת בין בניו של ר' ישראל הכריע את הכף לטובת ר' מלך באומרו ששמע מפי ר' ישראל, כי ר' מלך ישב על כסאו.

מת מיתה חטופה בנוסעו בעגלה לפלוטניצה.

א. בריסקי

יוסף ברגמן

בחוגי „בני־ציון", האגודה הציונית הראשונה שנוסדה בפינסק עם הופעת „מדינת היהודים" של הרצל, היו קוראים ליוסף ברגמן ז"ל, אשר היה אחד ממיסדי האגודה הזאת: „יוסלי חסיד". לא רק מפני שהיה בן למשפחה חסידית מובהקת מחסידי קרלין־סטולין ונצר האדמו"רים שהיה בעל טמפרמנט לוהט והצטיין במ־מצ'רנוביל מצד הסבתא שלו, אלא מפני מסירותו ללא סיג וקנאותו לרעיון הציוני, כשם שהחסידים המובהקים מסורים וקנאים לחסידות ולרבי. בתקופה ההיא ברוסיה היו עוזבים בחורים מישראל את ה„חדר" ואת ה„ישיבות" והיו מסתערים על הגימ־נסיות והאוניברסיטאות. גם ברגמן יצא את ה„חדר" והתכונן ללכת בדרך „האינטלי־גנציה". אולם עד מהרה עזב את הלימודים והקדיש את עצמו לתנועה הציונית. הוא נוסע מעיר לעיר ומעיירה לעיירה ומטיף לציונות. הוא משתתף בשנת 1903 בועידת מינסק, מתווכח עם אחד העם ונוטה לחיים ויצמן אשר לו נשאר נאמן עד יומו האח־רון. הוא מטיף לפרקציה הדמוקרטית ואחר כך משתף פעולה עם רובנצ׳יק אשר יסד במינסק את ההסתדרות הראשונה של פר־עלי ציון ימין (נוסח מינסק). הוא היה למעשה ציוני ללא תנאי וללא לואי ולא הזניח באותו זמן גם את בתי הכנסת שבהם היתה גישה למטיפים ציוניים.

ברגמן הצטיין גם ברצון עז. למרות הת־נגדותם של הוריו והוריו הזקנים, החסידים הקנאים מחסידי קרלין־סטולין, היה מסדר בביתם, באולמים המפוארים שהיו להם בפינסק, הרצאות ונשפים ציוניים. הוא עזר למורים העברים בפינסק, חלוצי ההר־ראה עברית בעברית, לייסד את החדרים המתוקנים וניהל מלחמה עם החרדים מת־נגדי „החדר המתוקן".

ברגמן נבחר כציר לקונגרס החמישי ונסע בפעם הראשונה לבזל. מקום המנדט שלו היתה העיירה שקלוב, פלך מהילב. משם היה מקבל את המנדטים שלו גם לקונגרסים הציוניים הבאים. באותו פרק זמן שיתף ברגמן פעולה עם גריגורי לוריא בהפצת מניות ה„קולוניאל בנק" שיסד הרצל. זמן מה אחרי כן הוא עוזר על ידו של ד"ר ברנשטין־כהן, אשר ניהל את המשרד לקורוספונדנציה של ציוני רוסיה, שהיה למעשה באותו פרק זמן המשרד הראשי של הציונות הרוסית.

בקונגרס הששי מצטרף ברגמן בלי הי־סוסים למתנגדי אוגנדה — ל„אומרי הלאו". הוא לא כבש את ההעזה ויצא בגלוי ובחריפות נגד הרצל הנשיא. אוסישקין רו־אה בברגמן לוחם מצוין עבור הרעיון של „ציוני־ציון" ונגד אוגנדה, ומאז יוסלי ברג־מן הוא מ„הקוזקים" של אוסישקין. הוא משתתף בועידות „ציוני־ציון" בוילנה וב־פרייבורג, ולבסוף, בקונגרס השביעי הדו־חה את ענין אוגנדה והגורם לפילוג בהס־תדרות הציונית.

ב־1905 נוסע ברגמן יחד עם עוד חברים לכמה מערי אוקראינה כדי לחקור את הפ־רעות שהיו שם. הדו"ח שלו נדפס ב„ספר הפרעות" שהוצא אח"כ ע"י ליאו מוצקין.

בסוף שנת 1906 השתתף בועידת הל־סינגפורס. אולם העבודה הציונית נעשית קשה ברוסיה. היא אסורה בתכלית האיסור. רק הועד האודיסאי של חובבי ציון הוא ליגלי והעבודה הציונית מתנהלת בחסותם של חובבי ציון. אולם לועידה כל־ארצית של אגודות חובבי ציון אי־אפשר להשיג רשיון. ברגמן מכנס ומארגן, בחורף 1908, באודסה, באחד מבתי המלון הכי מפוארים, כינוס בלתי ליגלי של כל אגודות „חובבי ציון" ברוסיה. כינוס זה היה למעשה הכי־נוס הכללי של הציונים ברוסיה באותו זמן, — ועבר בהצלחה רבה. אחר כך עבר הועד המרכזי לציוני רוסיה לוילנה. ברגמן נוסע מטעם הועד המרכזי הזה ומבקר בערים ובעיירות כאינספקטור ומטיף.

עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה עו־בר ברגמן ליקטרינוסלב ואח"כ למוסקבה. עם גמר מלחמת העולם הוא עובד זמן מה בשביל „קרן היסוד", ובשנת 1923 עלה לארץ יחד עם בני משפחתו.

הוא עמד בראש המוסד הקואופרטיבי לאשראי „הלואה וחסכון" יפו־ת"א והתמסר לו בכל כוחו ובכל מאודו.

עשר שנים היה חולה מסוכן, אבל ברג־מן לא השגיח במצב בריאותו, לא דרש לעצמו פנסיה והמשיך לעבוד ולעמוד על המשמר. המוסד גדל ושיגשג, אולם המנהל שלו נפל בעמדו על המשמר.

יוסף הרמן

*****

„יוסל" קראנו לו בחיבה ובהערצה. כי היה האיש להט וסוער ומקרין מיקוד ליבו עלינו הצעירים, אשר ביקשו אפיק למרצם ולפעולתם למען תחיית העם. הוא וחברו לעבודה הציונית, מוטל איזנברג המתון, שדיבורו בנחת ובאיטיות, שימשו לנו כמדריכים וכיועצים, העומדים מאחורי הקלעים ונותנים לבני הנוער לפתח את כשרונותיהם ולפעול לפי דרכם.

הוא היה בין מייסדי בתי הספר הציו־ניים והמקצועיים והלהיב במזגו החם את המורים והתלמידים גם יחד. ידענו, כי את רוב זמנו הוא מקדיש לפעולתו הציו־נית. כשליח הועד הציוני המרכזי היה עובר בערי תחום הישוב בתנאי המחתרת הקשים שבימים ההם לא נרתע ממאסר ומסבל למען ציון.

בימי ראשית הכיבוש הגרמני בעיר, בתקופת מלחמת העולם הראשונה, ייסדנו את שעורי הערב לעברית, שהקיפו מאות צעירים בעיר ושימשו לנו כמסווה מח־תרתי לעבודתנו הציונית והסוציאליסטית. מלבד זאת ערכנו הרצאות־שבת לקהל הרחב על תולדות ישראל ועל הספרות העברית. כאחראים בפני השלטונות למוס־דות אלו היו יוסף ברגמן והירש הילר (מוותיקי הציונים המכובדים, שהיה גם נציג פינסק לבחירות צירי ה„דומה" — בית הנבחרים הרוסי).

כעבור שנים רבות נפגשתי אתו בתל־אביב, בה שימש כמנהל בנק. גם כאן המשיך בפעילותו הציבורית הפוריה. פגי־שתנו האחרונה היתה במסיבה לכבוד יהודה קרני, ויוסף ברגמן ברך את המ־שורר הנלבב בשם בני עירו הפינסקאים.

ז. ליבנה

"הקדוש ברוך הוא גוזר והם מקיימים"...

הוא כתב הרבה ספרים במקצועות שונים ביהדות, בהלכה, אגדה, דרוש ותשובות השיב לשואליו לאלפים. מרוב טירדתו ועיסוקו בצרכי הציבור לא הספיק לסדר את כל ספריו ולהוציאם בדפוס. הופיעו בדפוס „אהל משה" על הש"ס, מדרש, רמב' ושו"ת (ורשה תרמ"ד (1884), 2) יד אלעזר שו"ת (וינה תר"ל (1870), חידושי אלעזר משה (נדפסו בדפוס ראם בווילנה). 4) חידושים על מדרש „שוחר טוב" לתהלים (ורשה 1865). נוסף על כן פירסם גם מאמרים רבים בירחון „הבונה" שבעריכת ר' ישראל סלנטר בקובנה.

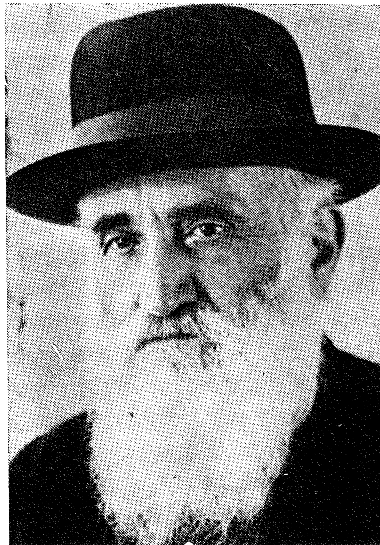
בשנת תרמ"ב (1882) חלה במחלת השיתוק. מאז היתה הליכתו בכבדות ודיבורו נפגם. התחיל מגמגם וכתיבתו היתה מטושטשת. רוב זמנו עבר עליו בשכיבה, בכל זאת המשיך בעבודת הרבנות וענה לכל הפונים אליו.

הוא הלך לעולמו ביום ו' מנחם־אב תר"ן (1890) בכפר זפולי, לשם הועבר בפקודת הרופא לשם חילופי מזג האויר. בן 72 שנה היה בפטירתו.

חתנו הגאון ר' ברוך אפשטין פירסם חוברת מיוחדת בשם „נחל דמעה" (ורשה תר"ן, 1890) ובה דברי הספד והערכה על חותנו הגדול. בין היתר הוא כותב: „ידעתי נאמנה, כי לב כולכם מר על אבדן פארנו, צבי חמדתנו, כאשר ראיתי בצרה נפשכם בהתפללכם לה' כי יחלימנו ויקימנו מחוליו. וכששמעתי קול הבכי ונהי שהתפרץ מפי עשרות אלפי נפש בשמעם השמועה הנוראה כי נפל גבורנו. אבל לא עליכם מכאוב כמכאובי, לא תוכלו להרגיש שברי הגדול וכאבי המר. גדולים מאוד המה, איום ונורא, אין מנחם לנפשי. זה לי כשתים עשרה שנה שזכיתי לתורתו, לשיחתו ולחברתו, פעמים ושלוש בכל יום. זכיתי ללמוד ולדעת כל דרכו בקרדש, מקומו עד שכבו. לא זזה ידי מידו וכוחי מכוחו. אורו עיני ללקוט שושנים ופרחים בחידושי תורה בכל זוית ופינה. כמעט לא עבר יום שלא נהניתי לשמוע ממנו הלכה ואגדה. אליו הייתי מביא כל דבר קשה והוא פתר לי הכל בנחת ושובה. וכל דבריו שמחים ומאירים כנתינתם מסיני, כי תורת־אמת היתה בפיהו ורוח ממרומים בקרבו וכל רז לא אניס לו".

א. ז. תרשיש

הרב שמעון יעקב הלוי גליקסברג

שימש ברבנות עירנו משנת תרס"ב (1902) עד שנת תרס"ו (1906) והיה אחד העסקנים הפעילים בשטח הציוני והציבורי. היה ידוע כיד ימינו של ר' צבי הירש הכהן ולק, שאהבו אהבת נפש.

הוא נולד בשנת תרל"ב (18862) במזריץ' מחוז שדליץ, שבפולין, לאביו ר' מאיר הלוי.

לאחר נשואיו עם בת הרב דוד אלפרט, רבה של סביסלוץ' עבר למינסק והוסמך לרבנות ע"י רבו ר' יוסף הכהן רביץ.

עוד בשהותו במינסק היה פעיל בהסתדרות הציונית שם והשתתף כציר בועידת היסוד של „המזרחי" בווילנה, בשנת תרס"ב (1902). מאז היה אחד העוזרים הקרובים של מייסד „המזרחי" הרב ריינס ז"ל. ועשה רבות לביסוס ישיבת לידה.

כשהגיע לפינסק שימש רב בשכונת „ווקדל" והיה חבר בית דינו של ר' צבי הירש הכהן ולק. עבודתו לא הצטמצמה בגבולות שכונתו הקטנה. הוא בא מיד במגע עם העסקנים הציוניים ונטל חלק פעיל בכל העבודה הציונית. הוא ייסד את סניף „המזרחי" בעיר ורשם את האגודה החדשה בספר הזהב של „הקרן הקיימת לישראל". נבחר כציר לאספה הציונית במינסק ולקונגרס הציוני השישי בבזל שהתקיים בשנת תרס"ד.

בשנת תרס"ו (1906) נתקבל כרב באודיסה, לפי המלצות רבותיו ומדריכיו הרב ריינס ור' צבי הירש ולק.

באודיסה שימש ברבנות משך שלושים ואחת שנים.

עלה ארצה בשנת תרצ"ז והתישב בתל אביב. בדרשותיו ונאומיו רחק מפתוס ותמיד דיבר בשקט והשתדל לא לפגוע בזולת. עם בואו נתמנה כרב בשכונת „נורדיה" ושימש חבר הרבנות הראשית.

פירסם מאות מאמרים שופעים אהבת ישראל וארץ ישראל — בעתונות וכתבי עת שונים בארץ ובחוץ לארץ וכן גם את הספרים: „אדרשה בישראל" — תרומה חשובה לחקר הדרשה בישראל; 2. „תורת הדרשה" — כללים ומידות לצרכי הביטוי של הדרשה; 3. „ישראל ואוריתא" — חלק מהדרשות שדרש בזמנים שונים; 4. „מושגי החיים" — על „מוסר החיים" ו„חשבון הנפש".

נפטר בהיותו בן 79 בתל־אביב.

בוריס גוטליב

נולד בפינסק ב־1889. בהיותו בן 14 הגיע לאודיסה. בשנות ה־20 נטל חלק פעיל בהגנה העצמית. בשנת 1924 הגיע למקסיקו וכאן פיתח פעילות ציבורית ענפה. חבר פעיל בכל האירגונים הציבוריים והמוסדות, היה מהחברים הראשונים של ההסתדרות הציונית ואחר כך — בפועלי ציון. היה לו יד ושם בכל ההתפתחות של הישוב היהודי במקסיקו, ובמיוחד בהקמתם של המוסדות החינוכיים־תרבותיים. ביקר 3 פעמים בישראל ועשה כמיטב יכלתו למען לסייע לקרוביו ומשפחתו הענפה כאן. התכונן להתיישב בישראל, אך מותו הפתאומי סיכל את כל התכניות.

אינג׳ יעקב אליאסברג

אחד האישים המעניינים והחשובים בפינסק היה המהנדס יעקב אליאסברג, שהלך לעולמו בשנת ה־85 לחייו בירושלים, בחורף תשכ״ו. הוא שימש כמנהל הכללי של בית החרושת ללבידים של האחים לוריה ואף נתן ידו לפעולה ציבורית בשטחים שונים. עם הקמת הסוכנות היהודית, בשנת 1929, נבחר כחבר מועצת הסוכנות ולאחר שביקר בארץ ישראל בראשית שנת 1933, הוא נשא עליה נאומים נלהבים וסייע כמיטב יכלתו לענין הציוני ובעיקר לאוסף הכספים למען קרן־היסוד.

יעקב אליאסברג היה יליד פינסק, אך שנים רבות עשה מחוצה לה: במרחבי רוסיה ובאירופה המערבית. הוא השתלם בלימודים בערים לייפציג, ריגה והאמבורג ולאחר שהות קצרה בפטרבורג עבר למוסקבה, והתגורר שם גם ב־1917־1918, בימי המהפכה של קרנסקי ואח״כ של ה„בולשביקים״. במשך ירחים אחדים היה כלוא בבית סוהר סובייטי, אך לאחר שיצא לאור משפטו, הוא שוחרר ועלה בידו לצאת מבריה״מ לריגה, בירת לטביה ומשם — לברלין. בשנת 1924 הוא חזר לפינסק, עיר מולדתו, כנתין זר עם אשרת כניסה פולנית ורשיון לשהות במקום ששה חדשים בלבד.

הוא בא לפי בקשת קרוביו לוריה, שהתגוררו בוינה, לשמש כמנהל ביהח״ר הגדול ללבידים. אליאסברג קיבל כעבור שנים אחדות רשות ישיבה מאת הממשלה הפולנית בפינסק ונשאר בה, עד שפולין המזרחית נכבשה ע״י הסובייטים בראשית מלחמת העולם השניה. מאוחר יותר היה פליט בלבוב ומשם הובילה דרכו לגלות קאזאכסטן הרחוקה עד שלבסוף עלה בידו לעלות לישראל בשנת 1943.

המנוח היה כל ימיו איש מעשה. הוא עסק תחילה במסחר ואחר כך בתעשיה ומעולם לא חשב לשלוח ידו בעט־סופרים, אך כאן בארץ החל להעלות על הנייר פרקי זכרונות ברוסית ובגרמנית. הוא עשה זאת בעידודו של פרופ׳ קבנר ז״ל, אשר הקשיב בענין מיוחד לסיפורי אליאסברג על קורותיו ברוסיה הסובייטית. בביתו של לייב יפה ז״ל, אותו הכיר אליאסברג עוד בראשית המאה הנוכחית בהיותו סטודנט באוניברסיטה, נפגש עם ש״י עגנון, שעודד אותו להמשיך בכתיבה ותודות לפנייתו של עגנון לספריה הציונית בירושלים זכו זכרונות אלה לראות את אור הדפוס. ספרו זה, „בעולם ההפיכות״, הופיע כשמונה חדשים לפני מות מחברו והוא זורע אור על תקופה, שהחלה עוד בשלהי המאה הקודמת ונסתיימה עם בואו של המחבר לארץ, כלומר ששים שנה רצופות. חלק ניכר מזכרונות מאלפים אלה מוקדשים לפינסק, אלה הם זכרונות המחבר על חייו ועל בני־משפחתו, אך היריעה רחבה ומקיפה תקופה שלמה בחיי העם היהודי ברוסיה בכלל ובעיר פינסק בפרט.

יעקב אליאסברג התגורר תחילה בתל־אביב ואחר כך עבר לירושלים. הוא היה איש נעים־הליכות ועורר יחס של כבוד מצד כל אלה שהכירוהו מקרוב. במותו הלך לעולמו אחד מבחירי בניה של פינסק וחבל על דאבדין.

י. א.

*

את מר יעקב אליסברג ז״ל, בן משפחת לוריה המפורסמת לתהילה בפינסק, היכרתי באספות האזכרה לקדושי פינסק שנערכו בתל־אביב, ואת דמותו הקורנת למדתי להוקיר לאחר קריאת ספרו „בעולם ההפיכות״.

הוא פותח את ספרו בפרק „פינסק העתיקה״ בתיאור משפחת לוריא, שהיא משפחת אמו, ומעלה את הדמויות של חיה לוריא, גד אשר לוין ואחרים מבני ה„קלאן של בית לוריא״, שהעדיפו על השם „הגבירים״ את השם ה„משפחה״ ומילאו תפקיד רב ערך בחיי פינסק. הוא גמר את בית הספר הריאלי בפינסק, שיחידי סגולה זכו להימנות עם תלמידיו, ביניהם גם חיים ויצמן ובני לוריא. פרקי פינסק בספרו של אליסברג הם תרומה חשובה מאוד לתולדות העיר ולתאור נופה, אוכלוסיה ודמויותיה.

דרך החיים של י. אליסברג היתה ארוכה ורבת נדודים. הספר מתאר את ימי מלחמת העולם הראשונה, ימי המהפכה ברוסיה וימי מאסרו בבתי הכלא במוסקבה ע״י ה„צ׳יקא״.

בכל שלב מחייו הוא מופיע כאיש כלכלה, המשמש גורם חשוב בחיי המדינה, בה הוא חי ופועל. ב־1924 חזר לפינסק, שהיתה נתונה לשלטון הפולנים, שהתנכלו לפועלים היהודים הרבים, שעבדו בבית החרושת של לוריא בהנהלתו. בטוב טעמו ובהבנתו הרבה ידע להגן על המפעל ושימש כפטרון נאמן לעובדים ולכן זכה לחיבה ולהוקרה מצדם. בפינסק השתתף ביד נדיבה בפעולות למען א״י. עם ראשית מלחמת העולם השניה יצא שוב לנדודיו והגיע גם לגלות קזכסטאן ושם סבל רעב. אך בכל שלב ושלב מחייו, גם בימי צרה ומצוקה, מופיעה לפנינו דמות אצילית, המעוררת יחס של כבוד והערצה, דמות של אדם המהלך בשבילי החיים בזקיפות קומה ומצליח להאציל מכבודו על כל הבאים במגע אתו. תמיד הייתי גאה בבני קהילת פינסק, עיר מולדתי. עתה נוספה לי עוד דמות המפארת את הקהילה הקדושה, שאיננה עוד.

רצוף ענווה כנה היה מכתבו הקצר אלי כתשובה על דברי התרשמותי העמוקה מספרו. „לא אוכל להסתיר, כתב, כי דבריך גרמו לי עונג״. וטוב, שזכיתי להנות את הישיש האציל הזה זמן קצר לפני מותו.

אכן ראוי היה האיש ליחס של כבוד וחיבה גם מצד ש״י עגנון שכתב: „לכן רואה אני ספר זה של תקופה שכזו, שנכתב בידי איש שכזה, שהוא חי את חיי התקופה והכירה מתוכה, ברכה לחקר הציונות״.

זאב ליבנה

אשר לוין

משה שרת ז"ל מספר ביומנו (6.4.54) על פגישתו עם אשר לוין מראשון־לציון, יוצא פינסק וחברו של אביו, בטקס העלאת עצמותיו של הברון רוטשילד לזכרון יעקב.

6.4.54

— — — אני פוסע מתונות ומזין עיני בטבע המרהיב והנה זקן גוץ ונמוש מדשדש על פני וחותר להבקיע לו דרך אל ראש הטור, כשהוא נראה כצולע על שתי רגליו — הלא הוא אשר לוין מראשון־לציון, הרחק מעבר לגבורות, החלוץ השני מפינסק, שעלה בעקבות אבי וכשהגיע לארץ בא אליו לבקש עצה והדרכה. אביהן של שולמית חביב ורחל מאירוביץ. עד שהספקתי לתהות על תופעה יוצאת דופן זאת בתהלוכה החגיגית והמאופקת ולזהות את הישיש — והנה שוטר תופסו בזרועו ומנסה להוציאו מן השורה ולדחפו לתוך הקהל המצטופף משני העברים. ואילו הוא מקרטע ועומד על שלו.

„משה, אתה מוכרח להציל את הזקן", לחשה לי צפורה. מיד התערבתי כשלטון עליון ומכריע בהתנגשות זו בין יצרו המסורתי של יהודי פשוט בן דור חולף להשתתף בהלויה כאחד האדם לבין איש המשטר המבקש לקיים את המסגרת הקפואה של לוויה ממלכתית. אמרתי לשוטר שיניח לזקן והלה משראני והכירני מיד, דבק בי, אחז בזרועי והתחיל מדדה לצדי. וכך היינו מהלכים זה בצד זה, רה"מ והישיש הזעיר והמרופט מראש־לציון, כשכל הקהל משתאים ומתלחשים. ר' אשר לא השגיח בשקט שמסביב וכדרכם של גוברין יהודאין מדורות עברו החל משיח בקול בשבחו של המובא לקבורה, ואגב כך סיפר על ביקורו הראשון של הברון במושבה, אחר שהמרדנים אשר הוא עצמו נמנה עליהם גרשו בחרפה את אוסוביצקי איש חרמם; איך נזף בהם הברון ואיך הטיף מוסר ואיים. ואחר כך איך שאל לבית הכנסת בשבת והובילוהו לצריפון דל שבו היו מתפללים ואמר קדיש אחרי אמו. באמנה, אשר לוין זה אשר בא לארץ נער כבן י"ז, ועבד תחילה כשכיר יום אצל אחרים, בוסס בחול מראשון־לציון ליפו וחזרה, וסוף שנתאכר בעזרת הברון, הוא זוכרו מכל ביקוריו, כיצד היה מסיר לפניו את הכובע בדחילו ומקשיב לדברי כיבושין שלו בצרפתית ואינו מבין מילה; וכל ימיו הוא איש עבודה ומשק וחסכון, מצניע לכת ואין חלקו עם עסקנים וסתם מתרברבים, והעמיד בנים ובנות ועכשיו הוא משופע בחתנים ובכלות ובנכדים ובנינים ומתקרב לתשעים; הרי כשם שעמד לפני הברון פנים אל פנים בחייו כך הוא מבקש ללוותו אלי קבר עשרים שנה אחר מותו, ומה לו לאותו שוטר שהוא מחזיק בו וסותבו הצדה; וטוב שנקרה לו צ'רטוק זה, שהוא זוכר את סבתא שלו עוד מפינסק ואת אביו כבילויי ואותו עצמו כשהוא נער מחזר אחרי בנות גילו בראשון־לציון והריהו צועד לצדו ומשיח עמו לפי תומו; וממילא מובן כי כל ענין המדינה על סדריה וגינוניה והמחיצות שהקימה בתוך הישוב אינו משתלב כלל בתמונת עולמו; איתרע מזלו ונתקל באיזה שוטר שונה שביקש להתאנות לו, אך ברוך השם נמצא לו מכר ותיק שעמד לימינו ונסתדר הענין והכל בא על מקומו בשלום בהתאם למקובל וכחפץ לבו הכשר.

משה שרת

יעקב שרתוק

אביו של המנהיג הציוני ושר החוץ הראשון הדגול והאהוב על כל שכבות העם — משה שרת ז"ל ואחיו המלחין יהודה שרת נולד בפינסק בשנת 1862. קיבל חינוכו ב„חדר" בפינסק. בגיל 19 גמר את לימודיו בבית הספר התיכון הריאלי הממלכתי בפינסק והמשיך את לימודיו במכון הטכנולוגי בחרקוב. לאחר פרעות הדמים בשנת 1881 נמנה עם הביליים הראשונים שעלו ארצה והיו לפועלים חקלאים במקוה־ישראל שנוסד ב־1878.

בסוף 1882 עבר לירושלים והתקרב לראשי העסקנים של הישוב החדש. הוא למד נגרות ויחד עם עוד חברים אחדים הקים נגריה אך לא הצליח למצוא מחייתו ממנה.

בסוף 1886 חזר לרוסיה, כדי לצבור כסף למען יוכל לרכוש לו נחלה בארץ ולעבדה. אך רק כעבור 20 שנה חזר לארץ עם בני משפחתו והתישב בכפר הערבי סינאיה ע"י שכם וחי שם עם בני ביתו כעובד אדמה. לאחר תלאות ועמל רב נאלץ לעזוב את הכפר והתישב ביפו. הוא נפטר בגיל 51 שנה בשנת 1913.

יעקב שרתוק היה פעיל גם כסופר וכחוקר ופירסם מאמרים בעברית וברוסית. בהיותו ברוסיה פירסם בירחון „ווסחוד" (בטאון ציוני ברוסית) שורת מאמרים ותירגום „מלחמות היהודים" של יוסף בן מתתיהו (פלאביוס). לתרגומו צירף פירושים והערות חשובות.

ד"ר נתנאל ראטנוף

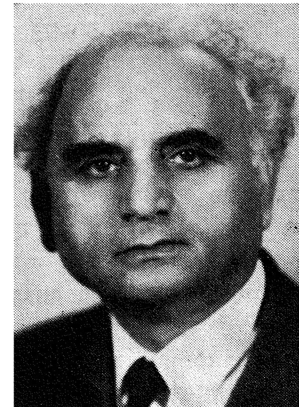
מהמהגרים היהודים של פינסק לאמריקה בשנות ה־80 של המאה הקודמת. חדשים מספר לאחר שהגיע לאמריקה לחפש חופש ולחם הביא אליו את בנו־בכורו בן ה־16 — נתנאל (נולד בשנת 1875), שהספיק בינתיים לסיים חמש כיתות בגימנסיה הריאלית בפינסק.

אשר ראטנוף, שהיה יהודי משכיל, החליט לאפשר לילדיו ללמוד ולרכוש מקצוע חופשי. בשנת 1899 קיבל נתנאל את התואר ד"ר לרפואה באוניברסיטת בלטימור.

זיקתו לפעילות ציבורית היתה רבגונית וברוכה. הוא היה מיוזמיו ומקימיו של בית־החולים היהודי, ובשנת 1930 יזם את איחודו של מוסד רפואי זה עם בית החולים „בית ישראל" במוסד מאוחד זה — אחד מבתי החולים הגדולים והטובים בניו־יורק, כיהן במשך שנים רבות כמנהלו הרפואי. הוא היה מייסדו ומנהלו של „גמילות חסדים" וקרן העזרה של הרופאים ולימים היה בין הנלהבים לרעיון יסוד האוניברסיטה העברית בירושלים. ואמנם היה אחד מבוניו וממייסדיו של המרכז הרפואי בהר־הצופים. הוא הגה את הרעיון, שוועד הרופאים היהודים באמריקה, בשיתוף פעולה עם נשי הדסה, יקימו בית חולים גדול וחדיש, בית־ספר לאחיות ומוסד למחקר רפואי ליד האוניברסיטה. מוסדות אלה קמו והיוו את הצעד הגדול ליסוד הפקולטה לרפואה. הבניין למחקר רפואי באוניברסיטה העברית על הר הצופים נקרא על שמו של ד"ר נתנאל ראטנוף.

היה ממייסדי „הוועד האמריקני של שוחרי האוניברסיטה העברית" וכיהן כיו"ר משותף שלו. כן כיהן במשך שנים כחבר ההנהלה של ההסתדרות הציונית באמריקה.

צבי אביבי ז"ל

עם פטירתו של צבי אביבי ז"ל הלכה קודם זמנה ממשפחת המורים הוותיקים בתל־אביב דמות קורנת של מחנך דגול, סופר בעל שיעור קומה ונחבא אל הכלים כאחד. הלך אדם, שמכל הבחינות ראוי היה לשאת בגאון את השם הנאה הזה, שכן אדם שלם בכול היה, מושלם בכל התכונות הנעלות, שחכמינו רגילים היו למנות באנשים מסוגו: ענו ושפל רוח, זריז וחרוץ, בעל עין טובה ולב חם, בעל נפש עדינה ורוח אצילה, בעל שיחה נאה, המתובלת במאמרי חז"ל ובפתגמי גאוני־הרוח של האנושות, אוהב תורה ומכבד את הבריות ועל הכול — חבר טוב ורע נאמן.

אישיותו היתה שופעת תמיד חמימות רגשית. מן הרגע הראשון, שבאת עם האיש במגע קנה את לבך בהליכותיו הנאות, בניבו הרך ובמבטו המלבב.

גם במשל ובשירה ידיו רב לו, ויעיד על כך ספר משליו „שבעים משל ואחד", אשר רבים הם כאבנים טובות המשובצות בחושן המשל העברי, הן בצורתם הנאה והן בתוכנם העשיר, נע אל המטרה. רובם סובבים על ציר החיים הציבוריים והיחסים שבין אדם לחברו.

עם כל התייחדותו עם הספר ועם העט לא היה אביבי בודד במועדיו. איש חברה היה, וזיקתו לחברה העוסקת בענייני תרבות לשמה.

לא הסתפק בכך, שהוא עצמו לימד, אלא דאג לזכות בכך גם את הרבים. ולא נח ולא שקט עד שביוזמתו נוצר חוג רעיוני „חוג לתרבות", אשר מזמן לזמן היה מתאסף לשם דיון באחת הבעיות האקטואליות העומדות ברומו של עולם התרבות, הספרות או החברה.

כשהייתי רואה את אביבי יושב בראש חוג חבריו אלה, מנחה ומדיין, מנסח ומסכם, וכולו קורן מסיפוק רוחני, ממש כדברי חז"ל „כל העוסק בתורה מבפנים תורתו מכרזת עליו מבחוץ" -- דומה היה בעיני באותו רגע לאיש קדמון יושב בחוג חבריו ונהנה מזיו תורתם.

זאב איגרת

*

הוא מת מיתת נשיקה בי"א בניסן תשכ"ו לא.ר התקפת לב, בשעה שתירגם שיר של לרמונטוב לעברית.

מורה ואיש תרבות היה האיש. שנים רבות עבד בהוראה בפינסק (בגימנסיה „תרבות" ובבי"ס תל־חי) ובבריסק והקים דורות של חלוצים ובוני הארץ. לאחר עלותו ארצה עבד עשרות שנים במוסדות כי"ח בירושלים ובת"א. כיו"ר האיגוד המקצועי של מורי מוסדות כי"ח פעל רבות לשיפור מצב המורים. לאחר צאתו לגימלאות הקדיש בעיקר את זמנו לפעולה ספרותית ועסק גם בארגון החוג לעיון ולתרבות והיה בו הרוח החייה.

ב־1962 הופיע ספרו „שבעים משל ומשל" וזכה להערכה טובה.

מלבד המשלים, שהיה מפרסם בכתבי עת שונים, היה כותב רשימות מאמרים ותירגומים מאידיש ומרוסית ב„דבר", ב„דבר השבוע", ב„הפועל הצעיר" ועוד.

כל ימיו למד והוסיף דעת. שאב את ידיעותיו ממקורות ספרותנו העתיקה והחדשה. שנים אחדות למד באוניברסיטה בירושלים. כאיש תרבות הקים בקרית שלום (בה גר י"ב שנים) סניף של החברה לחקר המקרא והיה מרצה לעתים קרובות בענייני מקרא וספרות. הוא שימש גם כשופט במשפט החברים במפא"י בת"א.

חיים של יצירה והוראה חי האיש ובעוד הוא מתכנן תכניות של פעולות תרבות וספרות ניתק פתיל חייו...

זאב ליבנה

יוסף שקולניק

יוסף שקולניק היה ראש הקהל הנבחר בפינסק במשך שתי הקדנציות שוועד הקהילה היהודית היה קיים — בין שתי מלחמות העולם.

הוא נשא בעול תפקידים נוספים וחשובים וביניהם: יו"ר ההסתדרות הציונית בפינסק וחבר ההנהלה של גימנסיה „תרבות".

נולד בשנת 1887 ברוז'נוי, שם למד בישיבה. בעודו תלמיד הישיבה „הציץ ונפגע" ונתפס להשכלה. מכאן עלה גם על דרך הציונות שהיתה לתוכן חייו. פעילותו הציונית החלה לאחר הכרזת סן־רמו. הוא היה ממחייבי הרעיון ההרצליאני של „כיבוש הקהילות" ואכן הפך הלכה למעשה ונלחם למימוש רעיון זה בעירו פינסק.

יוסף שקולניק היה איש תמים וישר, בעל לב יהודי חם, נוח לבריות ואהוד על כל המפלגות בעיר. הוא הצטיין בחוש ציבורי בריא ובהגינות ציבורית במילוי כל חובותיו. יהודי גאה היה במגעיו הרשמיים עם שלטונות פולין כנציגה של יהדות פינסק. אפשר לומר, שבגלל פעילותו למען הציבור הזניח את עסקיו הפרטיים וחי חיי צנע.

בשנת 1937 חגגו תושבי העיר ומוסדותיה היהודיים את יובלו החמישים. ועד הקהילה ומועצתה החליטו בישיבה מיוחדת, פה אחד, לתלות את תצלומו של ראש הקהל הראשון באולם הישיבות ולנטוע עצים על שמו ביער הקק"ל (בהימנעות הסיעה של „בונד" מטעמים אידיאולוגיים). אַקט זה בא להביע את הערכת הציבור לאישיותו ולפועלו; לדרך פעילותו הציבורית כדמוקרט ורודף שלום, שנמנע אף בקלחת הפוליטית לפגוע ביריביו הפוליטיים ולקפח את חלקה של האופוזיציה בוועד הקהילה.

עם כיבוש פינסק על ידי הרוסים בשנת 1939, דרשו ממנו שליטי העיר החדשים שימסור דו"ח על כל הפעילות הציונית וכן רשימות של החברים. יוסף שקולניק סירב. לאחר זמן קצר הוגלה לעיר שדה ליד פינסק ומצא את מותו. יחד עם בני משפחתו, בשעת חיסול הגיטאות על ידי הקלגסים הגרמנים.

א. א.

משה חיים רזניק (מחר הלוי)

הכרתי אותו משנת 1912. הוא היה אז כבן 40 ומורה לעברית בביאליסטוק. היה בא למשפחתו בפינסק בימי חג וחופשה. בפרוץ מלחמת העולם הראשונה חזר לבית הוריו בפינסק. גרנו בשכנות והתידדנו. אמו היתה מבקרת תכופות בביתנו ובעיניה היה משה חיים תמיד נער, כי היה רווק גם כשהגיע ל־40 ולמעלה מזה.

הוא היה בעל כשרונות ספרותיים והירבה לכתוב, אם כי רק מועטים מחיבוריו נתפרסמו. לימים התחיל לפרסם מאמריו בעתונות הפינסקאית ואמרו עליו, כי הוא עצמו היה מסוגל למלא בפרי־עטו עתונים שלמים.

היה חבר צעירי־ציון ואח"כ נמנה על פוע"צ־צ.ס. היה מרצה על ספרות עברית ויידיש, וזוכרני, כי בתקופת הכיבוש הגרמני היו רבים באים להרצאותיו, כי היה מוחזק למומחה בתחומים אלה. קנאי היה לשפה העברית אם כי מזלו אינה לו להרות עברית דווקא בבתי־ספר ששפת ההוראה בהם היתה יידיש דווקא: מיסודם של ה„בונד" ופוע"צ שמאל.

יפה־נפש היה, בעל חושים מפותחים ליופי והשתדל תמיד להתקרב לבני הדור הצעיר.

כשהתקרב לגיל החמישים התחתן עם צעירה מאחד הכפרים בסביבות פינסק, הקים משפחה ונולד לו בן.

נספה בתקופת השואה.

איסר בריסקי

מחר הלוי

א ל י ך

אליך, ארצי, ישתוקק לבי.
אליך, ארצי, אני נישא על כנפי דמיוני.
אראך — לא ראיתיך. קידשתיך — ואת
ברשות זרים.

אני, האוהב הסובל, שאהבה לא מושבה
אל חיקי.
פיזרתי זהב בעפרותיך, ועפרותיך לא זהב לי.
נטעתיך שורק, ואת מכאיבה לי בחרוליך.
מושלים זרים רימוני ומושלים מאחי
עכרוני. הצרו צעדי.
מיעטו דמות שייכותי. זכותי הקטינו.

אליך, ארצי, אני נושא נפשי,
כי לא רק בית אני מבקש בך,
אלא מקלט והצלה. מקלט לנוס שמה,
לא על שאני הרגתי
בשוגג, אלא מקלט על שאני נהרגתי
והכוני במזיד.

הצילני ופדיני ומכף אויבי גאליני.
ארצי, ארצי, לבך פתחי ללבי...

(אחד משיריו שנתפרסמו בכתב־עת עברי)

ד"ר אלחנן אינבינדר

ד"ר אלחנן בן ברכה ואלתר איינבינדר נולד ב־1922 בינוב ליד פינסק. ב־1921

נשתקעה המשפחה בפינסק. אלחנן למד בחדרים המתוקנים של פיינשטיין, צ'רטוק וגיטלמן. ב־1931, לאחר שסיים את לימודיו בגימנסיה, נתקבל לפקולטה לרפואה באוניברסיטת ברלין. עם השתלטות הנאצים עזב את הארץ הטמאה וסיים לימודיו בבזל ב־1937 כרופא. הוא חשב אז לעלות לא"י כרופא, אך מלחמת העולם השניה שמה לאל את תכניתו.

בימי הסובייטים בפינסק שימש כרופא בביה"ח העירוני בפינסק ועבד גם כרופא ביהח"ר ללבידים של האחים לוריה, שהעסיק אלפי פועלים. בעוון אמידות וציונות היגלו הסוביטים את המשפחה לעיירה יאנובה והבן הועבר לדובוסלבקה, שם שימש כרופא איזורי וכמנהל המרפאה.

ביוני 1941 הוגלו הוריו שוב והפעם לסיביר. את הבן הרופא השאירו במקום. בימי כיבוש הגרמנים עבר לפינסק ועשה רבות כרופא בגיטו המזוהם, הרעב והשותת דם. להקלת הסבל של אחיו המעונים.

כשגברו השמועות על חיסול הגיטו הציעו לו נוצרים מידידיו עזרה ומחבוא. הוא דחה את הצעתם וכיהודי גאה ורופא בחר לסבול עם אחיו היהודים ועם אחותו.

ימים ספורים לפני חיסול גיטו פינסק מסר לאחד מידידיו הפולנים מכתב שנועד להוריו, בו הוא מספר בלשון פשוטה ומאופקת על כל הסבל שעבר עליו ועל היהודים בגיטו. מכתב זה, שהגיע אח"כ לאביו אלתר, שימש מקור לא־אכזב לאינפורמציה על חיי היהודים בפינסק לפני ההשמדה.

א. אבן־דר

לייזר לוין

עדיין קשה לי להתרגל לרעיון, שאתה, לייזער „סערצע" אינך עוד. רק לפני ימים ספורים הגיע ממך מכתב ובו דאגה וחרדה לשלומנו ובריאותנו...

נערים צעירים היינו. שכנים. בתי הורינו סמוכים היו, גדר־רשת חוצה ביניהם, את דרכנו בחיים חצה מסך־ברזל.

שעה, שאנו וקבוצת חברים מצומצמת בחרנו בשביל הצר והיחיד המוביל לנהר הקטן, הירדן, ל„שם בארץ חמדת אבות", בחרת אתה את הכביש הרחב, המחבר את תנועתך ה„בונד" עם שאיפתו של הפרולטריון הבינלאומי — המהפכה הסוציא־לית.

האמנת שעם מיגור המשטר „פה" — בכל מקום שנמצאים המוני יהודים — תיפתר גם השאלה היהודית.

האמנת באמונה שלמה ואת כל נשמתך מסרת לרעיון שלפי דעתך, יביא פדות וגאולה להמוני היהודים. משכיל היית, לייזער יקר, ספגת תרבות כללית והיית בקי במכמני ספרות עברית ויידיש. את אונך מסרת לשפת יידיש, לבית־הספר ע"ש משה'ל גלייברמן ז"ל — אחד מקדושי פינסק, חבר „בונד", שנהרג על קידוש השם ע"י רוצחים טמאים בה' ניסן תרע"ט. קנאי היית לדעותיך ובקנאות התמסרת לעבודה הציבורית במפלגה, בציבוריות, בקהילה ובכל יתר המוסדות. ייצגת בכבוד את מפלגתך — מפלגת ה„בונד".

התקופה שבין שתי מלחמות העולם הראשונה והשניה, היתה תקופת הזוהר של עבודתך הציבורית. ביתכם, שלך ושל רעיתך יהודית, בתו של ר' יעקב אביגדור מינקוביץ, מטובי ציוני פינסק, הפך למרכז האינטליגנציה הסוציאליסטית. את ילדיך ובה ודובה'לי חינכת בכוח אמונתך, עד שבא הקץ המר לכל חלומותיך — חלומותינו.

חבריך, לייזער „סערצע", יזכרו אותך, את הלוחם הישר למען עולם צודק יותר.

יעקב ברזילי

*

לא הכרתי אותו בפינסק — במקום צמיחתו ובעת זריחתו. בערוב יומו, לעת שקיעה, עשיתי עמו היכרות ראשונה. היה זה בניו־יורק שבארה"ב. באחד הערבים, לאחר הרצאה, ניגש אלי, הושיט לי ידו והשהה אותה בידי, ואח"כ, בלי אומר ודברים, חיבקני ונשקני. הלחלוחית שעלתה בעיניו היה בה כדי להסביר לי, שלא היה זה אַקט של הודייה או הערכה של יהודי מארה"ב לגבי שליח או מרצה מישראל. למראה תמי־התי אמר בלחש: אני לייזר לווין מפינסק.

לאחר מכן היינו נפגשים תכופות. כל אימת שהייתי הולך להרצאה בניו־יורק — ידעתי שודאי אמצא בין הקהל את לייזר. לעתים תכופות היה נילווה אלי בדרכי הביתה והיינו יושבים ומספרים בפינסק, בימים ההם, בנושאים ההם, בזיכרו־נות ההם — — —

הכרתיו אז כאדם שחרב עליו עולמו. עולמו הפיסי והנפשי גם יחד. הוא נשא בלבו „לוחות־ברית" שבורים. לעתים, תוך כדי שיחה, הייתי דווקא אני מרגיש צורך להפליג בשבחו של ה„בונד" ובזכויותיו הרבות בתנועת הפועלים, ברחוב היהודי, כאילו לנחמו. לעתים היה לי רושם, כי הוא רוצה לכפר על „חטאות־נעורים", אם כי שמר אמונים, וגם אמונה, למקור מחצבתו האידאי.

מ. קולודני מוסר לל. לוין אות־כבוד בשם הקלוב הפינסקאי בניו־יורק

לאותו „ברנטש" 210 הפינסקאי של ארבעטער רינג" אשר בניו־יורק, הביא לייזר גל חדש של נוסטלגיה פינסקאית. רוב החברים הספיקו להצטנן קצת, לשכוח קצת את פינסק ועברם המהפכני בעיר זו. „ויבוא הפליט" משם והביא בכנפיו רוח גדולה וחמה משם, ודומה כי אהרון ויינברג וקופר ואחרים, ותיקים שבותיקים, התחילו ל„התחמם" מחדש — — —

לא עייף משמוע על ישראל. היה לי רושם, כי היתה זו „אהבתו השנייה", אך לא העז לרקום אותה בגלוי. בצנעה התהלך אתה, מעין „ליבא לפומא לא גלייא"... ובעיקר תאב היה לשמוע על פינסקאים בישראל. ביקורו בארץ עוד העמיק את הקשר. כי סו"ס מה נשאר לו שם, בניו־יורק הגדולה, אל מה נפשו תעגון?

זאת היתה טרגדיה של רבים מבני הדור ההוא והאידיאה ההיא, אַך אצל לייזר היא היתה כ"כ מוחשת. הוא לא התאונן, לא התקומם, אך לעתים היתה זו שתיקתו שכל כך זעקה והחרידה — — —

תוחלתו האחרונה — הבן, הבן אשר בנכר, בפולין זו, שעבורו, עבור האבא, אינה קיימת יותר. בו שיקע כל מעייניו: איך להביאו, איך לקרבו?

ניצוץ דתי התלקח בבונדאי הותיק. היה הולך לביה"כ של הרב שמואל וולקין בברוקלין, בנו של אחרון הרבנים מפינסק — הרב אהרון וולקין ז"ל. גם בהליכה זו היה ודאי מעין „תשובה", והיה מדבר בחמימות כזו על הרב שבברוקלין, כשם שהיה מדבר על אהרון יודל שלקמן ז"ל, חברו ל„בונד".

כה חרד להופעת ספר־הזכרון לעירו, כה עמל למענו — והוא לא יראנו...

נחמן תמיר

יעקב יעקובסון

אחד הסוחרים בפינסק, שריכז במשך עשרות בשנים בסוף המאה התשע עשרה, את מסחר התבואה, היה ר׳ שאול רוזנשטיין ולידו רעייתו שרה רבקה ע״ה. הוא היה גם בעל מיבשלת יין־דבש ובעל בית חרושת לטבק ברחוב הסוחרים. בחצר של הרוזנשטיינים היו מחסני ענק. הפועלים והפקידים בעסקיו היו כולם יהודים. הוא השתתף בכל מוסדות הצדקה, היה נדיב לב, אחד מאנשי סודו של ר׳ דוד׳ל קרלינר וגבאי דב״ה קונפדרק. עם מותו של רוזנשטיין קיבל את הנהלת עסקיו חתנו הצעיר, שנשא את בת זקוניו גיטל — ר׳ יעקב יעקובסון, בן לר׳ נתן יעקובסון מהעיירה חומסק (נרצח שם ע״י הנאצים והוא בן 102 שנים). יעקב נתפרסם כסוחר ישר והגון. בימי מלחמת העולם הראשונה היה אחד מחמשת בני הערובה שהגרמנים כלאום.

כציוני שלח עוד לפני מלחמת העולם הראשונה את שני בניו ארצה: שמואל — מראשוני המתנדבים לגדוד העברי הראשון ומשה, מוותיקי ההגנה. את הבן השלישי שאול (עתה מנהל מחלקת הסעד בעירית תל־אביב), שלח אחרי מלחמת העולם הראשונה. כסוחר ובא־כוח בלעדי של ביהח״ר לסוכר שפיטובקה וקרוקבה שליד קיוב היה מוביל סחורתו באניה שבבעלות יהודית ושמה „ד״ר תיאודור הרצל״. בימי הפולנים בפינסק המשיך בעסקי המסחר וביחסו הפטריארכלי לפועליו. היה חבר הוועד בבנק הסוחרים ובאירגון הסוחרים ונציגם בלשכת המס הראשית; אחד מידידיו ומאנשי סודו של הרה״ג אהרון וולקין ז״ל, גבאי בבית הכנסת קונפדרק ותורם ביד רחבה לקרנות הלאומיים. ב־1936 ביקר בארץ.

לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה היגלו הסובייטים את כל המשפחה לסיביר. שם נפטרו האם גיטל והבת ליבה ב־1942 ויעקב יעקובסון — ב־1944.

בנו נחום ונכדו ישראל נרצחו בפינסק על ידי הנאצים באקציה הראשונה.

רגינה רבינוביץ

רגינה רבינוביץ לבית מרקוס, אשתו של שאול מנדל רבינוביץ, מראשי הציונות בפינסק, באה לעירנו בשנת 1899 מהעיר אבגוסטוב, מבית תורה והשכלה. את זכויותיה בחיי עירנו יש להעמיד על שתים מתכונותיה: על הקסם האישי שבה ועל המסירות בלב ונפש בעבודתה לטובת הציבור, שמקורה באהבת האדם. סמל לדמותה היה החיוך, אשר היה שרוי תמיד על שפתיה — חיוך היוצא מן הלב ומקרב את הבריות. כזה היה דרכה ביחס לבן אדם, אתו באה בדברים. מטרוניתא לפי קלסתר פניה וגיזרתה. הצטיינה בפשטות הליכותיה ובלבביות. מאחר שבעלה היה מנהל בית החרושת הגדול של האחים רוריא, היתה חיבתה נתונה לאיש העמל, שהיה רגיל לפנות אליה תכופות לשם עצה ותושיה. הודות למצבה החברתי ניתן לה להושיט עזרה לנזקקים, בנצלה את היחסים שלה עם בעלי היכולת, שלא יכלו לסרב לגברת רגינה, כי היא נתחבבה על כל יודעיה והיתה אחת הנשים הנכבדות והחשובות בעירנו.

מיום בואה לפינסק היתה רגינה רבינוביץ שותפה לבעלה בעבודתו הצבורית והציונית. היא עמדה לימין בעלה בשעת רדיפות המשטרה הצארית. מפי המורה הידוע פיינשטיין למדה עברית והשפה היתה שגורה בפיה. בימי מלחמת העולם הראשונה הגיעו לפינסק מאות פליטי חרב ורעב. היא היתה בין הפעילות בעיר לסידור בית־התמחוי לפליטים ולאירגון אוסף בגדים עבורם.

מסירות וחיבה יתירה היתה נודעת ממנה ליתומים. בימי מלחמת העולם הראשונה ובמיוחד לאחר גמר המלחמה והפוגרומים של קלגסי בולק־בלכוביץ. בתום המלחמה קרה האסון והיא איבדה את בעלה בתאונה. משעה זו גברו אצלה רגשי הדאגה ליתומים של אחרים, כשם שהוטל עליה לדאוג לילדיה שנתיתמו. הדאגה ליתום הפכה למטרת חייה. כיושבת ראש של ועד בית־היתומים היא נושאת, בשיתוף פעולה עם מר אליהו הולצמן ז״ל, בעול המוסד במשך חמש־עשרה שנה עד עלותה ארצה. היא דואגת לתקציב, משתתפת בוועידות, מנהלת משא־ומתן עם באי־כוח הג׳וינט ודעתה לרוב נשמעת ומתקבלת, כי קשה להשיב פניה ריקם. היא נמצאה בבית היתומים יותר מאשר בביתה. אף את ה„סדרים״ של חג הפסח ערכה לפעמים עם היתומים וידעה לקרוא לכל ילד בשמו. לצוות העובדים היתה כפטרונית, מסורה ללא גבול, ורבים קראו לה: אם היתומים. וכך אמר עליה אחד מנכבדי העיר, ר׳ שמואל צ׳רניכוב: לולא דמסתפינא, הייתי בוחר ברגינה רבינוביץ לעבור לפני התיבה כשליח ציבור ביום הכפורים. לא ייפלא איפוא, שרבים מהיתומים היו נוהגים לבקר בביתה בארץ ברגשי תודה והוקרה.

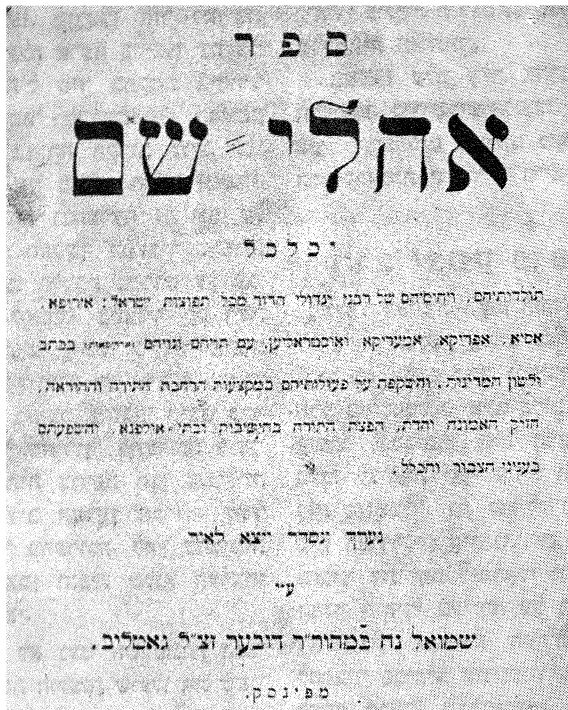
במקביל לעבודתה לטובת היתומים המשיכה בעבודתה הציונית. בשנת 1921 נבחרה כצירת פינסק לכינוס הציוני החמישי בפולין שהתקיים בלודז. בשנת 1923 היא מארגנת יחד עם י.א. מינקוביץ את נשי פינסק ושניהם מייסדים את „אגודת נשים״, שהיתה אחר כך לסניף ההסתדרות „ויצו״. היא עמדה בראש ויצו עד עלותה ארצה בשנת 1933. תודות לכשרונה ליצור אוירה לפעילות הצליחה לקרב את הדור הצעיר לעבודה ציונית. זכורה העובדה, שהמנהל של הגימנסיה „תרבות״ דוד אלפר ז״ל ביקש ממנה להילוות אליו בלכתו לייצג את הגימנסיה בפני העריץ קוסטק ברנצקי, הידוע לשמצה, בזמן ביקורו בעיר. בפינסק היו אומרים אז, כי פניה האריסטוקרטיים של רגינה רבינוביץ ריככו את זעמו של אותו עריץ והוא נמנע מלפגוע בגימנסיה. לילדיה הקנתה השכלה אקדמאית: הבכור, זאב — רופא. הבת, בלה — גננת, והצעיר, נחמיה — מהנדס. כולם עלו ארצה ואיתם חייתה כאן עשרים שנה. נפטרה בגיל 78 בשנת 1953.

שאול דוד

ר׳ שמואל נח גוטליב שו״ב

שמו וכינויו היו שמואל נוח השוחט, אבל מבחינת מעמדו בציבור היהודי והיקף סמכויותיו היה בבחינת אישיות בפינסק ויצאו לו מוניטין גם הרחק מעבר לתחומי העיר. מקובלני מפי אבי, כי ר׳ שמואל נוח היה בעל השפעה מיוחדת על ר׳ דודל קרלינר, ובעיקר באחרית ימיו, כאשר עיניו כהו וכוחו תש. וכך מספרים, כי בקהילות היהודיות אשר בגרמניה היו מקבלים שוחטים רק לפי המלצתו של ר׳ שמואל נוח. הוא היה מעורה בעניני הקהילות היהודיות, עמד בקשר עם רבנים בכל ערי הגולה וספרו „אהלי שם" שכולל ביאוגרפיות של רבני ישראל בתקופה ההיא היו לו מהלכים רחבים. (הספר נדפס בדפוס מ. מ. גלוברמן בפינסק בשנת תרע״ב— 1912). בפתח הספר נתפרסמו הסכמותיהם של ר׳ דודל פרידמן מקרלין, ר׳ חיים סורלובייצ׳יק מבריסק ור׳ חיים־עוזר גרודזנסקי מוילנה. בהקדמתו לספרו מספר המחבר, כי אחד הקשיים שנתקל בו הוא — „הענווה היתירה והנפרזות של הרבה מגדולי התורה, אשר נפשם הטהורה תבחל בכל צל של פרסום".

פרטים על כאלפיים רבנים, מאלף וחמש מאות קהילות בערך, אפשר למצוא ב„אהלי שם", ובתנאי הימים ההם צריך היה להשקיע עבודה מרובה לריכוז כל החומר, אך ר׳ שמואל נח לא חסך זמן ומאמצים, עמד בחליפת מכתבים ארוכה ומייגעת והצליח להוציא מתחת ידיו מדריך מתוקן על רבני התקופה ההיא, המביא תועלת מרובה לרושמי רשומות וחוקרים גם בימינו. ליד כל ביוגרפיה סומנה גם הכתובת של כל רב.

ספר

אהלי שם

יכלכל

תולדותיהם, ויחוסיהם של רבני וגדולי הדור מכל תפוצות ישראל: אירופא, אסיא, אפריקא, אמעריקא ואוסטראליען, עם תויהם ותוים (אייראפיש) בכתב ולשון המדינה, והשקפה על פעולותיהם במקצעות הרחבת התורה והוראה, חזוק האמונה והדת, הפצת התורה בחישיבות ובתי־אולפנא, והשפעתם בעניני הצבור והכלל.

נערך נסדר ויצא לאור

ע״י

שמואל נח במהור״ר דובער זצ״ל גאטליב.

מפינסק.

הוא היה מתנגד לציונות ולחם בה בדרכים שונות. יש מייחסים לו השפעה בכיוון זה גם על ר׳ דודל קרלינר בזמנו.

בתחום השחיטה היה מוחזק כבר־סמכא גדול ועל פסק־דינו לחומרא או לקולא לא היו מערערים. הוא היה למעשה ראש השוחטים, שהיו מאורגנים היטב, ניהל את עניניהם וטיפל בחלוקת העבודה ביניהם.

א. בריסקי

אשר הולצמן

נולד ב־1883 באוטברדיץ׳ למשפחה חסידית. אביו, ר׳ משה, היה מהמקורבים לר׳ ישראלקה פרלוב, הרבי מסטולין. לאחר זמן עברה המשפחה לגור בפינסק ואשר הצעיר נתקבל לעבודה כחניך במשרד של ביהח״ר ללבידים של לוריא. כאן עמדו מיד על כשרונותיו המיוחדים ותפיסתו המהירה אלכסנדר וליאופולד לוריא אשר ניבאו לו גדולות. הוא השלים את ידיעותיו (למד בבי״ס „דרונזיק") על ידי שעורים פרטיים שקיבל ממשה וויצמן (אחיו של חיים).

בשנת 1910 הוציא את ה„פינסקי ליסטוק" (האגרת הפינסקאית) ואת כל העבודה הכרוכה בכך עשה לאחר יום העבודה בביהח״ר של לוריא. בתקופת הכיבוש הגרמני נבחר כחבר הועד האזרחי. לאחר שנשרף ביהח״ר ללבידים החליט הולצמן לעבור לורשה מתוך תקוה, כי לא תהיה זו אלא תחנת־ביניים בדרך לארץ ישראל שהיתה שאיפתו תמיד. כאן נתרחבו עסקיו, אך הוא הקדיש זמן ומרץ רב לפעולה ציונית בתחומים שונים.

לאחר שהגרמנים העבירו את מכונות מפעל הלבידים שהוצת ע״י הרוסים לוילנה ולא הספיקו לקחתם אתם בעת נסיגתם המבוהלת מפולין — נשארו מכונות אלו בידי הפולנים. אלכסנדר לוריא ביקר אצל הולצמן בורשה וביקשו שישתדל לקבל את המכונות בחזרה מידי הפולנים — ואמנם עלה בידיו לעשות זאת. באותה הזדמנות הציע הולצמן ללוריא שיעביר כמה מכונות לארץ ישראל ויקים שם מפעל לבידים. לוריא לא רצה לשמוע על כך והכריז: „לא! אנחנו, האויסטרים, לעולם לא נלך לפלשתינא", ואילו הולצמן ענה לו אז: „אני בטוח, כי יבוא יום וגם אתם תרצו לבוא לפלשתינה".

בראשית 1924 נסע לרגל עסקיו ללונדון ובהיותו שם הצליח בעזרת ידידו ג׳ורג׳ הלפרן להשיג אשרת־תייר לארץ ישראל. בבואו לא״י התקשר עם חברת פיק״א וחתם אתם חוזה על הקמת מפעל לבידים בחדרה. פיק״א התחייבה לספק להולצמן מדי שנה 5000 בולי עץ אקליפטוס בתנאי שביהח״ר בחדרה יתחיל ביי־

יוסף צ'סלר

שנים רבות חלפו מאז נפגשתי לראשו־נה עם יוסף צ'סלר הי"ד, אולם גם כיום עומדת דמותו לנגד עיני כאילו חיה.

צ'סלר היה מורי ללשון העברית וספ־רותה במדרשה „תרבות" בפינסק בשנים 1926—28 — וגם לאחר מכן, במשך קרוב לשש שנים, עבדתי במחיצתו בעתונות המקומית כשהוא מדריכני בשטחים שונים.

את עבודתו הספרותית החל עוד בהיותו תלמיד בית המדרש למורים.

צ'סלר המשיך לכתוב ולפרסם מפרי־עטו מעל במות ספרותיות ועתונאיות רבות משך כל תקופת עבודתו כמורה בביה"ס „תל־חי", במידרשה „תרבות" שבפינסק ואחר כך גם בביה"ס העממי של „תרבות" בקארלין, בקירבת דירת מגוריו.

נוסף לכך היה צ'סלר מפרסם מאמרי־ביקורת על ספרים בשבועונים הספרו־תיים „כתובים" ו„טורים" שיצאו בתל־אביב, וקשריו עם קבוצת „יחדיו" ברא־שותו של המשורר אברהם שלונסקי שע־ליהם היתה גאוותו, נתהדקו לאחר ביקורו בארץ ישראל בשנת 1932.

הוא היה פעיל זמן־מה במפלגת „פועלי ציון" ובסניף הליגה למען ארץ־ישראל העובדת בעיר, והרצה לעתים תכופות מט־עם שני ארגונים אלה. לפי מהותו, לא היה מעולם איש־מפלגה במובן המצומצם של מושג זה. צ'סלר לא סבל מרות מפ־לגתית, ותהיה זו אפילו הקלה ביותר, אם כי לעיתים גרם לו הדבר נזק אישי ולא פעם היה פורץ על רקע זה דין ודברים בינו לבין חבריו הקרובים ביותר.

בן־עניים היה. זכורים לרבים אחיו בן־ציון (בנצ'ה) — בעל קיוסק לעיתונים במרכז העיר — ואחיו השני נחמיה, שהיה מסייע לו (כינינו אותו בשם „אכציק נעזער" על שום אפו השטוח). נחמיה, היה צייר מחונן שהוזמן לווארשה לאחר שצייר בהצלחה את דיוקנו של נשיא פולין דאז (מושציצקי).

בכוחות עצמו סלל יוסף צ'סלר את דרכו בחיים ושמו הלך לפניו. בשנים האחרונות שלפני פרוץ המלחמה חלם לעלות לארץ ישראל לאחר שביקר בה, כתב ופרסם סדרה ארוכה של רשימות נלהבות על ביקורו זה.

מצא מותו בגיטו פינסק בשלהי 1942 והוא אז רק בשנות הארבעים לחייו.

יצחק אייזנברג

מרדכי סגלי (פיאלקוב)

נולד ב־1909 להוריו חיים וחוה פיאל־קוב (קרובים למשפחת חיים ווייצמן). מבוגרי המחזור הראשון של הגימנסיה „תרבות". היה ממייסדי „השומר הלאומי" (הטהור) בפינסק ותודות למרצו הרב ומאמציו קמה והתפתחה תנועת־נוער זו.

עלה ב־1930. מראשוני היוזמים להו־צאת „ספר פינסק" בחיפה ומפעילי איר־גון יוצאי פינסק בעיר זו.

נספה בתאונת־דרכים.

הוא כתב אידיש ועברית בעת ובעונה אחת. מדי שבוע היה מפרסם מאמרים (ביניהם ביקורת על תיאטרון וקולנוע) מעל דפי העיתונות המקומית ואחר כך גם במדורים הספרותיים של העיתונים „דאָס וואָרט" — בטאון פועלי ציון בפולין — ו„דער מאָמענט" בווארשה.

הוא היה מבין אלה, שנתנו יד לקבו־צת סופרים עבריים צעירים בפולין, שהו־ציאה לאור במשך שנים מספר את כתב־העת „ראשית" בווארשה. (קבוצה זו היתה מורכבת מהסופרים מלכיאל לוס־טרניק, ברל פומרנץ, ד"ר נתן עק ואחרים).

חיה שרה ליפשיץ

היתה פעילה מאוד בין חברותיה. תל־מידות הגימנסיה הרוסית בפינסק, בתנועת צעירי ציון והתבלטה בפקחותה ובעליזותה.

למרות כיסופיה לעליה נאלצה להגר עם הוריה לניו־יורק ב־1921.

עול הפרנסה נפל עליה — הבת הב־כורה במשפחה — ועבדה בייצור מגבעות לנשים. למרות עייפותה ביקרה בכל ערב במועדון „פועלי ציון" והיתה פעילה ב„ברנר ברענטש" למען ההסתדרות וא"י העובדת. ביתה שימש אכסניה לפינסקאים, שנזדמנו לניו־יורק, ולשליחי התנועה.

עוד לפני קום המדינה עלתה ארצה והצטרפה לחברי „גבעת ברנר" ולשמחתה לא היה קץ. אך חבלי הקליטה היו קשים. היא לקתה בדלקת פרקים ובכל זאת המ־שיכה בעבודתה. הצליחה ללמוד עברית על בוריה. אהבה ללמוד וללמד והיתה פעילה בחוגים שונים (תנ"ך ספרות, צרפ־תית והתעמלות). היא לימדה ברצון את החברים אנגלית. בשנים האחרונות היה לה סיפוק מעבודתה בכריכיה וכספרנית.

מות בני משפחתה האהובים, הפילוג במפלגה ובקיבוץ דיכאו את רוחה והג־בירו את לבטיה ואת יסורי נפשה. גם הבדידות העיקה עליה. נאבקה שרה ולא יכלה עוד, גברו מצוקי הנפש על כוח החיים שבה...

י. ברזילי

דמויות

צור בסוף 1925. הולצמן חזר לוורשה, חיסל עסקיו ועלה ארצה ב־1925 עם בני משפחתו והתחיל מיד בהקמת ביהח״ר „שומרון״ לייצור לבידים — הראשון בארץ ואולי במזרח הקרוב כולו. בני חדרה, שהיתה אז מוקפת חולות וביצות, הסתכלו בתימהון ובהערצה גם יחד על העולה החדש העקשן המעביר מכונות משונות מתחנת הרכבת בחדרה על עגלות רתומות לסוסים. ביהח״ר קם ויהי. מוצריו הראשונים שימשו לייצור תיבות לאריזת מצות לייצוא של ביח״ר „הטחנות הגדולות״ בחיפה. ב־1927 הוצגו כבר תוצרי ביח״ר „שומרון״ בתערוכה החקלאית הממשלתית בחיפה וזכו במדליה של כסף. הנציב העליון הבריטי לורד פלומר, שביקר בתערוכה, לחץ בחמימות ידיו של הולצמן והביע מלוא הערכתו למפעלו החלוצי.

לאחר זמן לא נענו השלטונות המנדטוריים לבקשת הולצמן שיעלו את שערי המכס של לבידים המיובאים מהחוץ כדי שיוכל לעמוד בהתחרות עם תוצרת פולין ובריה״מ, והולצמן נאלץ להפסיק את הייצור כדי להימנע מהפסדים. עם פרוץ מלחמת העולם השנייה הגיש מלוא עזרתו לקיבוצים ואנשים פרטיים שהתעניינו בהקמת תעשיית לבידים מודרנית בארץ.

היה פעיל גם בתחום הקואופרציה האשראית והיה ממייסדי האגודה לבנין בתים בחיפה ובמפרץ חיפה. נפטר ב־1955.

ד״ר אהרון אליאסברג

ד״ר אהרון אליאסברג, בן משה חיים, מצאצאי הרש״ל ור׳ יחזקאל לנדאו, נולד ב־1879 בפינסק.

את חינוכו העברי קיבל בפינסק, את השכלתו הגבוהה קיבל בהידלברג בגרמניה.

בשנת 1911—1920 נמנה עם בעליה ומנהליה של הוצאת הספרים „יידישער פארלאג״ בברלין. מ־1921—1923 היה גם בעל ההוצאה „וועלט פארלאג״ בברלין. בשנות מלחמת העולם הראשונה ייסד שם אוניברסיטה עממית יהודית.

חיבר ספרים אחדים וביניהם הספר „יהודי פולין״. תירגם לגרמנית ספרות יפה מצרפתית ומרוסית.

ב־1933 עלה ד״ר אהרון אליאסברג והשתקע בירושלים. נפטר ב־1937. היה ציר לקונגרסים ציוניים מטעם הפרקציה הדמוקראטית של ד״ר חיים וייצמן.

הרב יצחק פרפלוציק

נולד בעיירה קוז׳ן־הורדוק בסביבות לוניניץ. לפינסק הגיע מהעיירה פלוטניצה בה שימש כרב, ולפיכך נודע בכינוי הרב מפלוטניצה. שלא כרוב הרבנים בתקופתו ובסביבתו היה הרב מפלוטניצה נוטה לציונות ואף קורא ותיק של ספרות ההשכלה. גם שבילי הספרות הרוסית המודרנית היו נהירים לו והקו שלו בעניני דת היה ליבראלי יותר. הוא היה המנוי היחידי בעיירה על העתון „הצפירה״, בקי בהוויות העולם ונהג היה להסביר בביה״כ את האירועים המדיניים. לאחר פרעות הבלכובצים עבר לפינסק, אך ויתר על כסא הרבנות. הוא קנה מא. א. פיינשטיין, לפני עלותו, את החצר של מאני קאצקער והתפרנס ממכירת שמרים לחלות של שבת ונרות לשבת ולהבדלה. היה מפעיליה החשובים ביותר של תנועת „המזרחי״ ונתן יד לכל מפעל ציוני ולקרנות הציוניות. בביה״כ של הרבי מקארלין, בו התפלל בקביעות, היה לו מעמד מיוחד, ובעיקר התייחסו אליו בחיבה יתירה הצעירים, שראו בו את הביטוי המושלם לצירוף דתיות וציונות.

איסר

חיה וייצמן־ליבטנשטיין

אחותו של פרופ׳ חיים וייצמן. ממבט עיניה נשקף ניצוץ בהיר וחם, ער ועקשני, שהביע חן ואהבת האדם.

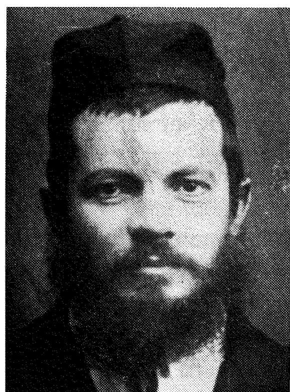
היא היתה טיפוס של אשה ואם עברייה שכל מהותה ערות ופעילות מלוות צלילות דעת וחריפות מחשבה, נועם הליכות, לב פתוח ויד מושטת לעזרת כל הנזקק. בספר זכרונותיה „בצל קורתנו״ היא מתארת בפשטות את בית הוריה — אותו בית שהיה שם־דבר בעיני הציבור היהודי, שהעממיות הטבעית והעסיסית היתה ספוגה בו וממנו ינקו חלק מחיוניותם המיוחדת הבנות והבנים.

בראשית חינוכה של חיה נעשה מעשה מהפכני. היא למדה בחדר יחד עם בנים, דבר שלא היה מקובל באותה תקופה. במשך שנות חייה השתלבה במעשים מהפכניים רבים: בעבודה ציונית מסורה, בהגנה עצמית בשנת 1903. כאשר ריחפה אימת הפרעות ביהודים, היתה מורה לדלת־העם, פעילה בהגשת סעד חמרי ורוחני למדוכאים ולמקופחים ויוזמת הקמת מוסדות ציבוריים שונים. פעילותה המבורכת היתה מלווה יופי של בינה והחלטיות, הנובעים מאותה חיוניות שרשית של האילן הוויצמאני רב הפארות.

בארץ עבדה כמורה בסמינר לוינסקי.

משה גולדשטיין

משה מרדכי תרשיש

כבר בילדותו הוכיח כישרון רב והתמדה בלימודים. הרב אלכסנדר זיסקינד יעקב הכהן קולודני, רבה של סטאכוב באותם ימים ולאחר שנים רבה של טבריה, השפיע על הוריו שישלחוהו ללמוד בישיבתו של הגאון ר׳ חיים מבריסק ולפי המלצתו נתקבל כתלמיד הישיבה, שם למד 7 שנים.

היה ממקורביו של הגאון הרב אהרון וולקין והגאון ר׳ ברוך הלוי אפשטיין ומחסידיו של האדמו״ר משה פרלוב מסטולין. שנים רבות היה בעל תקיעה בבית הכנסת הגדול ובעל קריאה בתורה. לימד את פרשת השבוע, „שולחן ערוך״ ותורה בבתי כנסת שונים, ומצא גם פנאי לעסוק בצרכי ציבור. היה מראשוני ומראשי „המזרחי״ בפינסק.

נרצח יחד עם רעייתו על ידי הנאצים.

אריה אביבי / הפרח והזקן

(דף מיומני מתקופת הכיבוש הסוביטי)

ר׳ אהרון העבדקן, או כפי שהיה ידוע בפינסק בכינויו ר׳ אהרון „די באָרד״, היה דמות ידועה בעירנו. זקנו הארוך, אשר הלבין במשך הזמן, שיווה לו הדרת פנים של צורבא דרבנן. הוא היה חייט לפי מקצועו וצדיק וישר בכל דרכיו. רוח הבריות היתה נוחה הימנו וכל מכיריו הוקירוהו וכיבדוהו. את משפחתו הגדולה כלכל בצמצום ממלא־כת החייטות, כי הוא ראה בעבודה טפל ובלימוד התורה — עיקר. לפיכך האריך בתפילה ובתלמוד תורה וקיצר בשעות עבודתו. מחסידי קרלין הנאמנים והמובהקים היה, מראשוני הבאים לביה״כ ומאחרוני היוצאים. גם את בנים ובנותיו חינך לתורה ולעבודה, ליראת שמיים ודרך־ארץ, וראה ברכה בעמלו, שכן הלכו צאצאיו בדרכיו ואחד מבניו היה מגיד „שיעור״ בישיבה באחת העיירות הסמוכות.

משנכנסו החיילים הסוביטיים לפינסק בערב יום הכפורים, קיבלו אותם התושבים היהודיים בהתלהבות ניכרת. שמחתנו היתה כפולה: על כי נדמו סו״ס לועי התותחים ושבמקום הגרמנים, מבשרי הרעה, שהיו צפויים לנו, הופיעו הרוסים־השקצים הלבביים עם ארשת הפנים המחייכות והעיניים הילדותיות. אך שמחתנו לא ארכה ימים רבים. עם המשטר הסוביטי שהשליטו בעיר השתלטה גם מרה־שחורה בעיר והעכירה את רוח התושבים היהודיים. משטר זה פגע בכל שכבות האוכלוסיה, אך יותר מכולם נפגע, כמובן, היהודי, ובעיקר היהודי הדתי, אשר ממנו ניטלה האפשרות לקיים את אורח חייו הדתי, כאשר היה רגיל מימים ימימה. השלטון החדש החל לגלות את פרצופו האמיתי. נסגרו בתי כנסת ובתי מדרש, הושבתו חגים ומועדים ולא נותרו אלא שני „ימים טובים״, שהם נכפו גם עלינו: ה־7 בנובמבר והאחד במאי.

זוכר אני היטב את השבעה בנובמבר הראשון, „שחגגנו״ בפינסק. נצטווינו ע״י סטאלין „להיות שמחים״. נעשו הכנות קדחתניות כדי לחוג לראשונה בשטחים הכבושים את חג המהפכה כראוי לו. מטעם הרשות אורגנו כינוסים שונים להסברת ערך החג ולדירבון האזרחים להשתתפות בתהלוכה, שנועדה לאותו יום ואשר היתה צריכה לתת ביטוי לשמחה הכללית... באחד הכינוסים האלה ראיתי גם את ר׳ אהרון המזוקן.

כיוון ש„הרבי ציוה לשמוח״ לא היתה ברירה. בהגיע היום הסתדרנו בשורות, וזוגות פעילים עברו בין השורות וקישטו אותנו בפרחים אדומים עשויים מנייר, ור׳ אהרון דנן, קושט אף הוא בפרח אדום, שנתחב לו בדש בגדו העליון, ליד זקנו הארוך והלבן.

ר׳ אהרון הספיק לראות את כל עולמו נחרב לעיניו על ידי המשטר הסובייטי, כי הרי כל עולמו לא היה אלא בית מדרשו, תלמודו ותפילתו. לעיניו נחרב בית הכנסת הגדול ועתיק־היומין שבעיר שהפך לתיאטרון; לעיניו נדם ושמם בנין הישיבה, שהוקם בתרומתה של הנדיבה חיה׳לע לוריא; לעיניו הלכו אנוסים על פי צו מגבוה המוני יהודים אדוקים לעבודה בשבת. אין תימה, שר׳ אהרון התייחס בבוז ובשאט נפש לשלטון, שעולל כל אלה, אך ברירה לא היתה לו: הוא צעד בתהלוכה „הפרולטרית״ יחד עם כולם כשבדש בגדו נעוץ הפרח האדום. פרח אדום זה היה כקוץ ממאיר בעיניו, סמל לחילול השם וחילול השבת וכל קדשי ישראל, שהשלטון כפה על היהודים. כל קרביו התמרדו בתוכו למראה הפרח האדום הזה, שקושט בו. רגליו כשלו תוך כדי הליכה והיה מסמיק כולו למראה יהודי מכר, כאילו נתפש בקלקלתו. היתכן? ר׳ אהרון ופרח אדום!!! ר׳ אהרון העיף עיין בדש בגדו ובשרו נעשה חידודין חידודין. דומה, כי האנחות המתמלטות מגרונו היו מלוות כל הזמן את התהלוכה הצועדת.

„פרח אדום זה קשה עלי כספחת״ — אומר הוא לעצמו, מוכרח הוא לסלק אות זה מעל דש בגדו — ויהי מה. הוא מנסה לטפל בפרח הזה ולסלקו, אך עיניו נתקלות בעיני סדרן־התהלוכה הצופיות ובול־שות מסביב וידיו רפות, כי הרי הוא יודע, מה צפוי לו, אם ייתפש „בקלקלתו״...

ברם יהודי תלמיד חכם יודע לשית עצה בנפשו. משהחליט ר׳ אהרון, כי מוכרח הוא להיפטר מאותו קוץ ממאיר בצורת פרח אדום — מוכרח הוא לבצע החלטתו. וכאן — בא זקנו הארוך לעזרתו. רעיון צץ במוחו: הוא העלה את הפרח האדום מעל דש בגדו ונמצא, שהזקן הלבן, היורד על פי מידותיו, ירד גם על הפרח האדום וכיסהו — — —

והיה אם יכוון הסדרן מבטו אליו — יכוון הוא, ר׳ אהרון, את זקנו הצידה וממילא יתגלה הפרח האדום, ואם יסיר זה מבטן ממנו — יכסה הזקן הלבן את הפרח האדום והיה כלא היה...

כך „נלחם״ ר׳ אהרון הישיש עם השלטון, עד אשר העריב היום ונסתיימה התהלוכה ור׳ אהרון החל מכוון צעדיו לעבר בית מדרשו לתפילת ערבית.

צ. העקעלמאַן / ר׳ פּיניע דער באַנדאַר

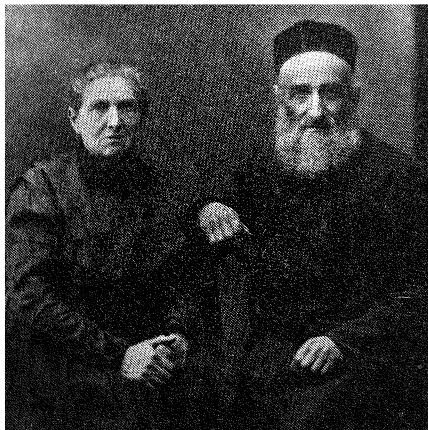
צווישן די ליכטיקע פּערזענלעכקייטן, וועלכע האָבן באַלויכטן דעם טאָג־טעגלעכן גרויען לעבן אין אונדזער פּינסק — האָט פאַרנומען גאָר אַ באַזונדער אָרט ר׳ פּיניע דער באַנדאַר. ער האָט געזאָרגט פאַר דער ישיבה, פאַר דער נייסטאָט־שול, געווען גבאי אין פיל חברות, אָבער זיין עיקרדיקע מיסיע איז געווען — הכנסת כלה. אויב ר׳ איטשע בערלין איז געווען דער אבי היתומים ודיין האלמנות, איז ר׳ פּיניע געווען דער „קרוב" ממש, דער „עצמו ובשרו" פון אַ סך פאַרגעסענע פון גאָט און פון לייט אָרעמע כלה־מיידלעך.

מאָלט אייך, אַז דער שידוך איז פאַרטיק, מ׳האָט שוין געבראָכן כלים בשעת די תנאים, מ׳האַלט שוין ביי דער חתונה און אָט־אָט דאַרף פאַרקומען די חופּה. מחותנים אין שבת־דיקע מלבושים, פּראָסטע יידן מיט צעקעמטע בערד, ברייטע מחותנת׳טעס, אויסגעפוצטע אין קליידער מיט קוויטן — זענען שוין אַלע גרייט. די טישן זענען שוין אויך גרייט. און פּלוצלינג, ווי פון דער העלער הויט, וואַקסט אויס אַ מחלוקת, די מחותנים קענען נישט דורכקומען צווישן זיך און ס׳האַלט ביי דעם, אַז די חופּה זאָל נישט פאַרקומען. דער חתן בוקט ווי אַ לעמעלע, ווייל ער האָט ניט קיין אייגענע דעה און וואַרט נאָר אויף דעם וואָס „לייט" וועלן זאָגן. די כלה, די אָרעמע מיידל, שטייט נעבעך אַ דערשראָקענע און שעפּטשעט שטיל אַ תפילה „גאָטעניו, שרעק מיר, אָבער פאַרשעם מיך ניט". קיינער ווייס ניט, ווי דער ענין וועט זיך אויספּלאָנטערן.

ווי אַ שליח פון דער השגחה העליונה קומט פּלוצים אָן ר׳ פּיניע דער באַנדאַר. ר׳ פּיניע זעט אויס ווי אַ שיינער ייד אויך אין דער וואָכן, ווען ער איז אָנגעטאָן אין זיינע וואָכעדיקע מלבושים מיטן העמערל אין האַנט, אָבער איצט איז ער אינגאַנצן אַ שבת־יום־טובדיקער. ער שיינט מיט זיין ברייט צעקעמטער באָרד און מיט זיין הדרת־פּנים. די אויגן לייכטן ווי ביי אַ גוטן מלאך. מיט אַ מאָל ווערט שטיל. ר׳ פּיניע דערקענט גלייך מיט זיין שאַרפן בליק, אַז עפּעס איז דאָ ניט אין אָרדנונג, ניט גלאַט. רואיק און געלאַסן גייט ער גלייך אַריין „בעובי הקורה" פון ענין, און אַלץ ווערט אויסגעגלייכט. ס׳פעלט עפּעס צום נדן? — נו, איז ער דאָך אַ קרוב (שטענדיק איז ער אַ קרוב, און דווקא פון שוואַכערן צד) וועט ער דערלייגן... און אויב ר׳ פּיניע איז אַ „מחותן" — וואָס פאַר אַ ראָליע שפּילן אַ פּאָר קערבלעך מער אָדער ווייניקער?... גייט מען טאַקע מיט מזל צו דער חופּה און ביידע צדדים בענטשן זיך מיט ר׳ פּיניען, וואָס גלייכט אויס אַלע מכשולים.

דאָס איז געווען דער ספּעציעלער כוח פון ר׳ פּיניע.

עס איז מיר איינגעקריצט אין זכרון דאָס בילד, ווי ר׳ פּיניע ברענגט צו קבר ישראל זיין זון דוד, וועלכער איז געפאַלן אויף קידוש השם ווען דאָס פּויליש מיליטער איז אָפּגעטראָטן פון פּינסק. די מערדערישע באַנדעס האָבן געהאַלטן די גאַנצע יידישע באַפעלקערונג אין שרעק און ציטער. די יידן האָבן זיך פאַרטיידיקט דאַן מיט... פּאַזשאַרנע טרובקעס, דורך וועלכע זיי פלעגן כלומרשט אַלאַרמירן הילף. נאָר אונדזערע פורמאַנעס און קצבים האָבן ניט געהאַלטן פון בלאָזן שופר און האָבן זיך באַוואָרנט אויך מיט העק און מיט אַנדערע מכשירים כדי זיך פאַרטיידיקן. אין יענער נאַכט איז געפאַלן ר׳ פּיניעס זון, וועלכער איז אויך געווען צווישן די, וואָס האָבן זיך קעגנגעשטעלט די רוצחישע באַנדעס. ר׳ פּיניע, ווי אַן אַלטער מיטגליד פון חברה־קדישא, האָט זיין אייגענעם זון מיט זיינע אייגענע הענט אין קבר אַראָפּגעלאָזט מיטגעבנדיק, לויטן יידישן דין, די פאַרגליווערטע פאַרגאָסענע בלוט אין אַ שערבל, און דערביי געהאַלטן אַ קורצן הספד פאַרענדיקנדיק מיט די ווערטער: „זאָלסט זיין, מיין זון, אַן אָפּקומעניש פאַרן כלל ישראל!"

ר׳ פּיניע און זיין פרוי

יעקב ברזילי / יוצאי־דופן...

„יעדער משוגענער האָט זיך זיין שטאָט" (משוגע משוגע ועירו), היו אומרים אצלנו, ולפיכך היו לה לפינסק משוגעים שלה, ולקרלין — משוגעים משלה, אך היו גם יוצאים מן הכלל. לסוג זה היה שייך אלימון. הוא היה יוצא דופן. שלט על שתי ערים גם יחד. גבוה, רחב כתפיים, לבוש קפוטה ארוכה ובה הרבה כיסים, כדי להכניס לתוכם כל מה שניתן להכניס: דגים ממולאים, חמין ופשטידה, וכיו"ב. נוהג היה להזכיר לבעלי בתים אמידים את ה„יאָר צייטן" שלהם והיה משתף עצמו בכל השמחות של אנשי פינסק וקרלין. יום אחד קם והודיע בפני קהל ועדה, שאין הוא חייב להיות המשוגע היחיד לפינסק וקרלין. די לו להיות המשוגע של פינסק בלבד. ברם, משהו־דיעו לו, כי הגבאים של קארלין מחפשים אחר משוגע משלהם, חזר בו מהכרזתו והחליט להמשיך „לשלוט" על שתי הערים... אלימון לא נזקק לבחירות ולדעת הקהל, כי בימיו היו גם פרנסי הקהילה נוטלים שלטון לעצמם על ידי קשריהם עם השלטונות ובעזרת הונם.

בין היהודים, שגורשו ממוסקבה בתחילת שנות השמונים של המאה הקודמת, היה גם ר' איסר לוריא ממשפחת הגבירים המפורסמים של פינסק. הגירוש רושש אותו והוא ירד מנכסיו ויצא מדעתו. משחזר לפינסק, לא הלך לבית קרוביו, אלא התאכסן בבית המדרש של משפחת לוריא (ר' משה־יצחק'ס שול). היה חי על נדבות והיה מבקש תמיד „אַ טעפּעלע קאַשע", ומכאן כינויו. צר היה לראות את הילדים, שהיו מלווים אותו בקריאות: „האָפּ טעפּעלע קאַשע, ארויסגעטריבן פון מאָסקווע"!

בשנים שלאחר מכן, בימי „התקופה המהפכנית", נודעו בפינסק ובקרלין טאלע וראובן. הראשון, נפתלי היה שמו, היה בזמנו פועל בביהח"ר ללבידים של האחים לוריא והיה משתתף בפעילות בכל המיטינגים של הפועלים היהודיים, שנערכו בכל שני וחמישי. השלטון הצארי שלח לפינסק באותם ימים גדודי קוזאקים, שהתנפלו במגלבים על הפועלים והקיזו מדמם. רבים נאסרו והוגלו לסיביר. בלשון סגי־נהור היו קוראים לגלות זו — ארייַנקריכן אין טינטער. טאלע, שהיה מסתובב בחוגי המהפכנים, היה פוחד ממאסר. לאחר שיצא מדעתו, היו הליצנים מקנתרים אותו ואומרים לו: „טאלע, קריך ארייַן אין טינ־טער!" (טאלע היכנס לתוך דיותה!). תשובתו היתה: ווי זשע וועל איך אַרויסקריכן?" (וכיצד אצא ממנה?!).

אם טאלע היה חבר ה„בונד" ו„משל" בפינסק — הרי ראובן היה איש קארלין ונמנה עם הס"ס. היה בן למשפחה אדוקה ועבד כפועל אצל כובען. גם הוא השתתף בהפגנות ובאספות של המהפכנים. משהתחילו המאסרים, היה מתחבא במרתפים. כשיצא מדעתו, התחיל ללכת כל יום לבית הכנסת והיה אומר כל היום פרקי תהלים. היה שקט מאוד ושגעונו התבטא בכך, שהיה מוסיף אחרי כל מלה מ„תהלים" פסוק משלו: „די לינקע האנט", וכך היה מתפלל: אשרי די לינקע האנט, יושבי די ליגקע האנט וכו'.

אחד מאלה, שסטו מהדרך (אַראָפּ פון וועג), היה אלשטיין, צעיר משכיל ורגיש, שהיו לו מהלכים בחוגי נוער הזהב של אז וגם בחוגים המהפכניים לשעבר, בשנים 1907—1908. לבוש היה פראק מרופט, ענד צווארון פרפר מלובלך ועל ראשו חבש מעין צילינדר קרוע — כובע דנדי ובידו מקל גנדרני. הוא נוחן בשמיעה מוסיקאלית טובה. משהיו פותחים בשירה בחוגים הנ"ל, היה אלשטיין מרים מקלו כשרביט מנצחים, כשהוא מלווה עצמו בהקשות במקל על רהיטי החדר.

א. שטילרמן / „הזלה חצי־גלח"

כך קראו לו. למה ומדוע? לאלוקים פתרונים. שם משפחתו היה רוזנקרנץ והיה בעל בית של שתי קומות, האחת של לבנים והשניה של עץ, קרוב לפינת הרחוב הראשי בפינסק שנקרא בזמנו הרחוב הקיובי הגדול, אחר כך „רוזה לוקסמבורג", אחרי זה "ק־סציושקא" ומי יודע כיצד יכונה עתה. העזעלע היה יהודי בר אוריין, בעל מקום־מזרח ב„קלויז" הפינסקאי, לבוש מעיל עליון עם „פלרינה" יורדת מתחת לצווארו ומגיעה עד המתנים, שהונפה לכל עבר אפילו ברוח מצויה. אם להאמין לכל השמועות, שרווחו עליו, הרי חיבר אפילו פירוש על הרמב"ם. הוא היה טיפוס נדיר, רוחו היה תמיד טוב עליו, מבדח, אבל לעתים נדמה היה, שהוא לא שפוי קצת בדעתו, לא עלינו. הגאוניות, כידוע, גובלת לפעמים עם טירוף־דעת במידת מה. ולפיכך — מי שרצה „לסכן את נפשו" ולהיכנס אתו בשיחה, צריך היה להיות זהיר מאוד, לבל ייכווה בגחלתו.

יוצאי חלציו של העזעלע היו כבר בלתי שפויים בסתר ובגלוי, לא עלינו, למרות שהיו בעלי השכלה. בנו האחד למד בצרפת כמה שנים, וכשהיה בא לפינסק היה מתהלך ברחוב וצילינדר כהה חבוש לראשו, מוניקל בעינו השמאלית, מקל־טיול בעל עיטורים שונים בידו ובפיו, מתחת לשפמו, הפראי למדי, סיגרה ארוכה, עטופה באמצע ה־שוק־נייר צבעוני. גם בתו רגילה היתה לצאת „לטייל" והופעתה ברחוב שימשה לא פעם סיבה להשתובבות בין הילדים. סיפרו, כי העזעלע זה הניח פעם טוטפת של תפילין על ראש כלבלבו ועל חטא זה קולל, לפי השמועה, ע"י הרב ששמע על מעשהו. הוא בא על עונשו: מתחת למקום, שנועד להנחת תפילין־של־ראש, נעשה אצלו קצת לא בסדר...

והרי כמה מעשיות המסופרות עליו:

א) הבית שלו היה בנוי על אדמת הכמרים, שהיתה חכורה לזמן ארוך. לעתים היה נוסע לכמורה הראשית בווילנא לסדר ענייניו אתה. פעם שהה בווילנא כמה ימים. בשובו משם מסר למכריו, שמאד התענג שם: מדי יום טייל ברחובות העיר, שורות אנשים הלכו לרוחב המדרכ־ת ועברו על פניו, מבלי שיכיר אף אחד מהם, וייתכן, שהיו ביניהם גם בני־אדם ישרים והגונים. מה שאין כן פה, אצלנו בפינסק. כל מי, שהנך פוגשו פה, היא מהארחי־פרחי, רחמנא ליצלן. הלא מכיר אני כל אחד ואחד מהם, מכיר היטב...

ב) פעם הירבה החזן בסלסולו ב„קדושה", ומשהגיע ל„מתי תמלוך בציון" חזר על המלה „מתי", פעם בניחותא, פעם בשאלה ופעם כאילו בטרוניה כלפי הקב"ה. פקעה סבלנותו של העזעלע וענה לו בנעימה מתאימה: פרייט־ק! (ביום הששי).

ג) העזעלע היה משכים לקום ואהב לטייל בזמן שהרחוב עודנו ריק מאדם ושקט. בטיוליו היה נתקל אז רק בסוחרים, שהיו מהלכים לאורך המדרכות שעל יד חנויותיהם. בוקר אחד, בזמן טיולו, ראה מרחוק זקנה קתולית צועדת לאיטה לתפילת הבוקר וסידור־תפילה קטן בידה. — „פסח, פנה לחנוני שבא לקראתו, אתה אינך מכיר את ה„פריצ'טע" ההיא, גם אני איני מכיר אותה, אבל בטוחני, שיודעת היא „אלף־בית". החנוני הביט עליו בתמהון. משעברה הזקנה על פניהם פנה אליה העזעלע ושאל: — „קמץ־צדי"? הגויה הפנתה את פניה אליו ואמרה „צא?" (בפולנית — מה). „נו שמעת, פסח? — ממש כמו שאמרתי לך!".

שלמה באַס / פּינסקער „פּאַנדרעס"

אויב „סיוועד" גאַס איז געווען דער צענטער פון די בעלי־עגלות — איז „סיוועד" שול געווען זייער גייסטיקער צענטער. דאָ האָט איר געקענט טרעפן וואָלפּקע דעם דראָזש־קאַזש דאַוונענדיק מיט גרויס כוונה. „יאַנקל דער הערבל" פלעגט אַמאָל דאָ זאָגן אַ „שיעור"; דאָ פלעגן די בעלי־עגלות זיך באַראַטן וועגן זייערע פּראָפעסיאָנעלע ענינים, און דאָ פלעגט אַמאָל פאַלן אַ גאַנץ וויכטיקע רעזאָלוציע ווי אַזוי צו רעאַגירן, ווי מען באַדאַרף שטימען א.אַ.וו. פּינסקער בעלי־עגלות זענען געווען אַ מין „שם דבר" אין דער גאַנצער געגנט. זיי האָבן זיך ניט געלאָזט „שפּייען אין דער קאַשע", זיי האָבן געוווּסט ווי צו פאַרטיידיקן ניט נאָר זייערע אייגענע אינטערעסן, נאָר אויך די אינטערעסן פון יידישן כלל, און ניט איין שגץ אָדער גוי האָט געפילט אויף די באַקן אַ „פינפטל" פון אברהם הערש „פּאַנטשאָכע" פון די באַן־טרעגער, וועלכער האָט גע'שמ'ט אַלס גבור ממש. אָך און וויי איז געווען צו דעם וואָס האָט אָנגערירט זיין פּינטעלע ייד. ער איז געווען אַ רעליגיעזער ייד „פּאַנטשאָכע", געגלויבט אין גאָט, אָבער פאַרלאָזן האָט ער זיך ניט נאָר אויף גאָט, נאָר אויף זיינע אייגענע כוחות.

צווישן די באַן־טרעגער איז געווען דער גאַנצער „יאַטעביע דאַם" — ווי מען פלעגט דאַן זאָגן — שלום דער טרעגער. גאַנץ אָפט פלעגן זיך ביי אים אין שטוב צונויפטרעפן אַ מנין טרעגער און אַרומריידן אַ סכסוך אָדער סתם אַן ענין און שלום אַליין פלעגט מאַכן דעם סך־הכל. די פאַרזאַמלונגען פלעגן פאָרקומען זונטיק, און טראָץ דעם וואָס די בעלי־עגלות זענען ניט געווען אָנגעשלאָסן אין פּראָפעסיאָנעלן פאַריין, זענען די באַשלוסן געווען הייליק און די סאָלידאַריטעט צווישן זיי איז געווען אַ מוסטערהאַפטע.

די 3 ברידער חדאש זענען אויך געווען אַ שטאַרקע „פירמע". אַלע ברייט־פּלייציקע און גוטהאַרציקע, און אַז זיי פלעגן מאַכן אַ „נאַגלע" — האָט איר זיך געקענט פאַרלאָזן. אַ באַזונדערן מעמד האָבן געהאַט צווישן די בעלי־עגלות סנדר און נוח ווי אויך די ברידער פּיניאַק, וועלכע האָבן זיך ספּעציעל אויסגעצייכנט אין פאַרשידענע קאַמפן מיט גויים און שקצים וואָס האָבן זיך פּרובירט „פּאַרטשעפּען"...

די שטאָט איז געווען פאַרטיילט צווישן די טרעגער און פורמאַנעס און יעדער איינער האָט געוווּסט זיין פּלאַץ. אויף יעדן פּלאַץ איז געווען אַ מין ניט געקרוינטער קעניג. אַזוי, למשל, האָבן אַלע געוווּסט אַז שלום פערדמאַן איז דער קעניג פון די באַן־טרעגער און אַ צווייטער בעל עגלה, אייזיק האָט ער געהייסן, איז געווען דער גאַנצער מאַכער צווישן די טרעגער וואָס פלעגן אָפּלאָדן און אָנלאָדן אין שטאָט.

די טרעגער האָבן זיך גאַנץ אָפט געמישט אין קהל'שע ענינים. איך געדענק גאַנץ גוט ווי וואָלפּקע דער דראָזש־קאַזש, וואָס איז געווען אַליין אַ שטיקל בונדיסט האָט געאַרבעט מעשים בשעת דער מחלוקת וואָלקין־ראַווינסקי און האָט געזאַמלט חתימות צווישן חברה פורמאַנעס אַז דווקא ראַווינסקי זאָל אויסגעוויילט ווערן אַלס שטאָט־רב, און געטאָן האָט ער עס מיט התלהבות און גרויס טעמפּעראַמענט — כדרכם בקודש...

די פּינסקער טרעגער האָבן געהאַט זייערע אייגענע פּירושים אויף נאַציאָנאַליזם, סאָציאַליזם, יידישקייט, תורה א.ד.ג. און אין די „לינישטשעס" זענען די אַלע באַגריפן געווען אויסגעמישט. ביי די האָלץ־סקלאַדן פון באַניוק־מירסקי, ווו עס איז געווען זייערע אַ „פּלאַצוווקע", פלעגט מען גאַנץ אָפט, אַזוי פאַרבייגייענדיק, קענען אויפכאַפּן „שיריים" פון אַ דיס־קוסיע צווישן די טרעגערס און פורמאַנעס דווקא אויף גאָר הויכע טעמעס און אין גאָר הויכע טענער... ווייל אַלץ האָבן זיי געטאָן מיט „לב ונפש". האָבן זיי עמעצן ליב געהאַט — איז טאַקע „בלב ונפש", אָבער טאָמער האָט זיך עמעצער מיט זיי פאַרריסן — איז אים ניט געווען וואָס מקנא זיין. אויך „בלב ונפש"...

אַ קאַפּיטל פאַר זיך איז ווי די טרעגער און פורמאַנעס האָבן פאַרטיידיקט יידישן כבוד. אַ סך קליינע געסלעך און „גרויסע" גאַסן אין פּינסק וואָלטן געקענט דערציילן וועגן זייערע מעשים — ווען זיי וואָלטן נאָר געקענט — — —

די טרעגער האָבן געהאַט אויך זייער ספּעציעלן לשון. איינער פון זייערע אויסגעשרייען ביים אָנלאָדן צוזאַמען משא איז געווען: „עודך"! (פון העברעאישן „עוד" — נאָך) און דער „עודך" זייערער פלעגט אָפּהילכן גאַנץ אָפט אין די פּינסקער גאַסן.

אַ באַזונדער „קלאַס" זענען געווען די אַזוי־גערופענע „איזוואָשטשיקעס". יעדער איינער פון זיי האָט געהאַט זיין נומער און זיין חשיבות. אַזוי איז געווען באַוווּסט ר' שלמה דער געלער אַלס איזוואָשטשיק נומער 1. זיין חשיבות נעמט זיך דערפון וואָס ר' ישראל'קע בכבודו ובעצמו פלעגט קומענדיק קיין פּינסק פאָרן נאָר מיט ר' שלמה דעם געלן — — —

ר׳ זרח ז״ל

לא כל הקרלינאים הכירו את בית הכנסת ואת הרחוב (מרח׳ בריסקר עד לאגם — „אוזיירר") הנקראים על שמו של ר׳ זרח. אבל דומה, שלא היה פינסקאי שלא הכיר את אלה. ר׳ זרח היה אחת הדמויות החביבות על בני דורו, שגרו בסביבת „מונסטירשטצ׳נה" בפינסק. לכאורה לא היה אלא אחד „ה„למדנים" הרגילים, אשר היו רבים כמותם בעיר, אך תכונותיו וסגולותיו המיוחדות הפלו אותו מרבים אחרים. בימי בחרותו התאבק בעפר תלמידי חכמים וביניהם ר׳ חיים רפופורט, הרב דפינסק, אך ברוב שנות חייו היה מעורב עם הבריות, ובעיקר עם „עמך". הוא גם דחה הצעות שרנות של כסא רבנות באמרו: „בתוך עמי אני יושב". אשתו פייגל היתה המפרנסת, ואילו הוא עצמו שימש כתובת לכל יהודי שרצה להשיח לבו וצערו ולתנות צרותיו. ר׳ זרח היה משתדל להפיס דעתו של כל מי שפנה אליו ולשכך את צערו. הוא היה אומר, שמידת אהבת הבריות היא הגדולה והחשובה שבמצוות, והא ראייה, כי למרות שאנו בני שם — בני נוח — איננו מתייחסים לנוח אלא לאברהם אבינו דווקא. וטעמו של דבר הוא, כי נוח, שהתורה מעידה עליו שאיש צדיק היה, דאג רק לעצמו ומשפחתו בזמן המבול ולא ניסה להציל אף אחד מבני דורו מטביעה במימי המבול, ואילו אברהם אבינו לא הפסיק להתחנן מלפני ה׳ לפני הפיכת סדום, שירחם על אנשי סדום, גם אם יימצאו ביניהם חמשה צדיקים בלבד...

המחלוקת בין החסידים והמתנגדים לא שככה בזמנו (1874—1804) ור׳ זרח תמך במתנגדים בויכוח על נוסח התפילה והקפיד על כך, שבבית הכנסת שלו יתחילו את תפילת שחרית ב„מזמור שיר" ו„ברוך שאמר" ולא בתפילת „הודו" — כדרכם של החסידים. אנשי סביבתו הוקירוהו מאד והתחשבו במוצא פיו. מספרים, שאשה עקרה ביקשה ממנו שיברך אותה בבנים והוסיפה: „בנים אפילו בבית הקברות, ובלבד שיהיו שלי". ר׳ זרח הזדעזע לשמע הדברים ואמר לה: „בתי, נכשלת באמרי פיך". אשה זו ילדה שני בנים ושניהם מתו בחייה.

אחרי מותו היו רבים באים להשתטח על קברו בבית העלמין דפינסק.

א. שרמן

די חאדאשעס

זיי זענען געווען אַ שם־דבר אין אונדזער שטאָט. 4 ברידער, אַלע טרעגער אָדער בעלי־עגלות. לעגענדעס האָבן זיך אַרום זיי געוועבט אין פּינסק.

איך האָב געקענט פּערזענלעך די חאַדאַשעס, וואָס האָבן געוווינט אויף דער ליסטאָוווסקע גאַס, אין אַ נידעריקער הילצערנער שטוב וואָס האָט זיך געגרענעצט, דורך אַ שמאָלן הויף, מיט דער גרויסער שטוב פון הרב ראַווינסקי. זאַלבעפינף האָבן זיי דאָרט געוווינט: דער טאַטע, די מאַמע און 3 קינדער. איך געדענק גענוי דאָס עלטסטע קינד, אַ מיידעלע פון אַ יאָר 17 איז זי דאַן געווען, פול מיט לעבן און רייץ, שטענדיק זינגענדיק און לאַכנדיק, און פאַרליבטע יינגלעך האָבן זיך אַרום איר געדרייט ווי בינען אַרום אַ בינשטאָק... איר טאַטע איז געווען אַ מיטלוווקסיקער, אַ קרעפּטיקער טונקעלער שאַטין מיט פולע בלוט־רויטע באַקן, דיקלעכע ליפּן און שיינע בלויע אויגן. די ענערגיע האָט אַרויסגעשפּראָצט פון די פּנימער פון אַלע חאדאשעס.

אָבער אויסער ענערגיע האָבן זיי נאָך עפּעס פאַרמאָגט — אַ מין נאַטירלעכע דרייסטקייט מיט וועלכער זיי וואָלטן ווי געבוירן געוואָרן. זיי האָבן זיך קיינמאָל ניט געלאָזט שפּייען אין דער קאַשע, שטענדיק גרייט און וואַכזאַם. סיי ווען עס האַנדלט זיך וועגן עפּעס אַ זייטיקן גרעסערן פאַרדינסטל, סיי ווען עס האַנדלט זיך וועגן פאַרטיידיקן יידישן כבוד. די שכנים פון ליסטאָוווסקע גאַס האָבן גוט געוווּסט דאָס צוליב מורא פאַר די חאדאשעס וועלן זיי די אונטערוועלטניקעס ניט פאַרטשעפּען. ניט איין שייגעץ האָט זייערס אַ „פינפטל" געפילט אויף זיך... זיי זענען אויך געווען גרויסע בעלי־טובות. אין פּינסק פלעגט מען זאָגן אַז טרעגער באַדייט: טרעגער, געבער און נעמער. די חאדאשעס האָבן טאַקע געקענט אַלע 3 זאַכן... איז אַ ייד געמסר׳ט געוואָרן פאַר עפּעס אַן עבירה׳לה איז מען געלאָפן צו די חאדאשעס און זיי האָבן שוין געוווּסט ווו און ווי מען דאַרף גיין. דער חאדאש וועלכן איך האָב געקענט איז געווען זייער אַ גוטער משפּחה־מאַן און האָט פאַרשפּאָרט זיין פרוי פיל גאַנגען און אַרבעט.

מנוחה אלפערן

די אסטראוושטשיכע

חיה אָסטראָווסקי איז געווען איר נאָמען, אָבער אין שטאָט האָט מען זי גערופן — די אָסטראָוושטשיכע. זי איז געווען די מאַמע פון דער פרוי זילבערפעניג וואָס האָט געהאַט דעם פּאַפּיר־געשעפט אויפן ראָג פון דער גרויסער גאַס און מאַרק. אַ קליינע, דיקע, נידעריקע, אָנגעטאָן שטענדיק אין אַ שוואַרץ־פּליושן זשאַקעט, פלעגט מען זי זען שטענדיק אַרומלויפן מיט פולע קרוגן מיט קאָמפּאָט אָדער קאַווע צווישן די שפּיטעלער. איבערהויפּט איז זי געווען פּאָפּולער אין קאַרלינעם שפּיטאָל, אַלע קראַנקע האָבן איר געקענט, און ווען זי פלעגט זיך באַווייזן אויפן שוועל פון די צימערן אין שפּיטאָל פלעגן די קראַנקע אויפהערן קרעכצן. ווי אַ גוטער מלאך פלעגט זי אַרומגיין פון קראַנקן צו קראַנקן, שטענדיק מיט אַ שמייכל און מיט אַ גוט וואָרט, מיט אַ קווערטעלע אין האַנט, פלעגט זי אַליין אַרייַנגיסן אין יעדנס שיסעלע אַ ביסל קאָמפּאָט פון זאַפטיקע פרוכטן. און דערביי פלעגט זי ווינטשן יעדן קראַנקן אַ רפואה שלמה און זאָגן: נו, זייט זיך מחייה!

אַזוי פלעגט זי לויפן פון איין פּאַלאַט צום צווייטן, ביז די קאַנען פלעגן זיך אויסליידיקן. דאַן פלעגט זי לויפן צוריק אַ היים און פאַרשווינדן ווערן ווידער אין די געסעלעך פון דחקות און נויט.

וויפל געלט זי האָט נאָר געקענט לייען — פלעגט זי לייען, און אפילו נעמען געלט אויף פּראָצענט, אַבי זי זאָל קענען לייען אַנדערע אָן פּראָצענט. אַלע האָבן איר געטרויט, ווייל אירס אַ וואָרט איז געווען הייליק!

אַלץ וואָס זי האָט געטאָן איז געווען אין גוטן מוט. רואיק, שמייכלענדיק, האָט זי אויסגעהערט יעדן נצרך און שטענדיק געקומען צו הילף.

מנוחה

א. שטילרמן / פולקלור פינסקאי

כשלא יכול מלמד הדרדקים ר׳ שמואל־פלטיאל, הידוע בשם „המלמד פלייטל", להמשיך במלמדות, נעשה לבעל־תפילה בבית המדרש שברחוב הבריסקאי. אחרי ששירת כשלוש שנים בכהונתו, פנה לאחד הגבאים בבקשה, שישתתפו בהוצאות, הדרושות לו לנסיעה לאודיסה כדי להתרחץ שם במעיינות הרפואה, כי סבל ממיחושי שיגרון.

„אין לי בזה כל עניין", ענה לו הגבאי, „לו, חלילה, חשת בגרונך, היינו אולי חושבים על כך, כי ה„כלי" הזה חשוב לנו. אולם הרגליים — מה לנו ולהן? איזו שייכות יש להן ולתפקידך אצלנו?"...

*

ר׳ בצלאל בר׳ יצחק־לייזר אייזנברג, שהיה ידוע ברחוב הבריסקאי בשם „צאלקע החנווני", היה חיגר והשתעל תמיד. בכל זאת היתה רוחו טובה עליו תמיד ולא ידע עוגמה ועצבות. היה רגיל להתבדח בחנות ובבית המדרש בסיפורים ובהלצות בכל הזדמנות שבאה לפניו. את אופיו והרגליו אלה לא שינה עד סוף ימיו. כששכב על ערש־דווי במצב אנוש, פנה אל אחד מידידיו בבקשה, ש„למען השם" אל ישכחו לכתוב על מצבתו: „איש הולך־ישר", אף כי, כאמור, היה צולע על ירכו. את משאלתו הצנועה הזו קיימו.

*

החסידים לא התייחסו בכבוד ל„מגידים", שהיו סובבים בערים ובעיירות בגולה ודורשים בבתי מדרש דרשות של תוכחה ומוסר כ„משולחים" מבתי ישיבות ומוסדות־צדקה שונים ולוא גם מארץ הקודש. ייתכן כי אחת הסיבות ליחסם זה היא שלא יכלו להסכים, כי מישהו יקרא לעצמו בשם „מגיד" כשמם של ר׳ דוב בער ממזריטש זצ"ל, ר׳ ישראל מקוז'ניץ זצ"ל, או של המגיד מדובנא זצ"ל.

פעם בבוקר של שבת הופיע ב„שטיבל" של בית המדרש של חסידי סטולין בפינסק יהודי, שהציג עצמו כ„מגיד" ורצה לדבר עם הגבאי. הצעירים עלצו להזדמנות זו וקראו לר׳ שמואל ניידיטש, שהיה קרוב לרוחם בליצנות ובבדיחות־הדעת למרות גילו, והציגו בפניו את ה„מגיד". ר׳ שמואל ברך אותו לשלום ושאלו למבוקשו. אחרי ששמע, כי המגיד רוצה לשאת דרשה בבית המדרש, נזדעזע כולו, נעץ עיניו במגיד, פער פיו ושאל בתמיהה ובקול: „פה?" — „ומה בכך?" שאל המגיד במבוכה. — „פה הלא מקום קדוש", הסביר לו ר׳ שמואל ניידיטש לשימחתם ולצחוקם של „פרחי" החסידים...

*

כשהרב הגאון ר׳ אלעזר משה הלוי הורביץ זצ"ל נתמנה לרב בפינסק, הציגו בפניו את „כלי הקודש" של העיר וביניהם את החזן של בית הכנסת הגדול ר׳ יואל זליג וסיפרו לו, כי הלה מיסכן, שכן איבד את קולו. „איני מקנא בזה, שמצא אותו", לחש הרב על אוזנו של אחד מראשי הקהל, שעמד על ידו.

*

דומני, שכל כובעני פינסק נקראו בשם בייגון, ואולי לא. אולם עובדה היא, כי בעל בית־המלאכה והחנות לכובעים בחומת המיגזר בפינת השוק נקרא בייגון. ועליו מספרים, כי איש מאיכרי הכפר, שנכנס אליו, לא יצא ממנו בלי כובע חדש. היה לו טכסיס בדוק להשפיע על לקוחותיו. משחבש והתאים לגוי את כובעו, היה יוצא מן החנות, חוזר וקורא: „איוון, אייכה?" והגוי היה עונה לו בפליאה: „כאן אני, אדון, מדוע אתה מחפש אותי?" אז היה הכובען מוסיף בתמימות: „האתה הוא זה? האמן לי, שלא היכרתיך בכובע החדש. שיערתי, שאיזה מושל מחוז או ראש משטרה עומד לפני המראה".

*

ר׳ לייב וואלד, אביה של הגב׳ וואלד, בעלת בית הספר התיכון לבנות בפינסק (פנסיון), היה סוחר מנופקטורה. הוא היה אומר: מהכנסות בית המסחר למנופקטורה יש לסוחר: דירה נאה, ריהוט יפה, תזונה מתאימה, תלבושת הגונה, שכר לימוד של הילדים, דמי ביקורים בתיאטרון, הוצאות נסיעות למעיינות הרחצה בחוץ לארץ וגם נדוניה לבנות, פרט לדבר אחד — פרעון שטרות. עד לכך אין ההכנסות מגיעות...

*

להרב מקרלין, ר׳ דוד'ל פרידמן זצ"ל, היה חבר מספסל הישיבה, שהיה ידידו הנאמן ועמד אתו בחליפת מכתבים. שמו היה חוולסון. חוולסון זה המשיך אחרי עוזבו את הישיבה בלימודי־חול, נתקבל לאוניברסיטה במוסקבה. ולאחר שסיים את לימודיו בה נשאר לגור שם ויצא לו שם כפרופסור חוולסון. אחרי הפסקה של שנים כתב הפרופסור חוולסון לרב פרידמן מכתב ידידותי והודיע לו, כי הסתדר יפה ומקווה להמשיך בחליפת המכתבים. אולם הרב לא ענה לו על מכתב זה וגם לא על מכתבים אחרים שהגיעו אחריו, מפני שנודע לו, כי חוולסון אמנם עלה לגדולה, אבל לשם כך טבל במים הקדושים והשתמד. בשנות השמונים, בעת הרדיפות על יהודי מוסקבה, התעניין הפרופסור בגורלם ופעל בהשפעתו הגדולה להצלתם. בעזרתו ניצלו הרבה יהודים מגירוש. אז חשב, כי מעשיו הטובים יצדיקו אותו ושוב כתב לרב ר׳ דוד. בגמר מכתבו הוסיף בהבלטה: „ועכשיו שנוצרתי, כאילו לא נוצרתי". אולם הרב ר׳ דוד לא סלח לו וגם את מכתבו זה קרע ולא ענה עליו. (יש מספרים, כי יהודים היו פונים לפרופ׳ חוולסון להשתדל בפני השלטונות וכתבו לו: כי לכך נוצרת, כלומר, לשם כך היית לנוצרי).

*

ר׳ איטשע חיים היה חכם מחוכם, פיקח ובן תורה. הוא היה סוכן של חברות ביטוח וסוחר סיטונאי בסחורות שונות. מעולם לא אירע שניזוק, נפגע על ידי מישהו או נפל קרבן למעשי־רמאות. קראו לו רבי איטשע חיים טננבוים, איטשע חיים הסוכן, רבי איטשע

רחל שטילרמן / ה„כלי־זמר" מפינסק - בתזמורת הישראלית

בשנות 1935 הוקמה התזמורת הארצישראלית על ידי הכנר ברוך־ניסלב הוברמן המפורסם. הוברמן היה עובר בארצות רבות, מפרסם מודעות בעתונות על בחירת מנגנים למטרה זו והיה עורך בחינות בין האמנים השונים, שהתייצבו לפי קריאתו. אחד מאלה, שעמד לבחינות בפני הוברמן בהיותו בוארשה, היה מאטיע פינסקי, ממשפחת מנגנים וותיקה בעיר. ארבעת הבנים פינסקי היו מגדולי המנגנים בפינסק ושמם הלך לפניהם. כל אחד מהם ניגן בכלי אחר: נחמן — בכינור, משה — בחליל, דוד — אף הוא בכנור, ומאטיע — בצ׳ילו. ראוי לציין, כי כל הכלי־זמר בעיר היו מקורבים זה לזה, כי היו מתחתנים בינם לבין עצמם. המשפחות טורקניץ׳, וויינשטיין, גרבוז, פינסקי — משלח ידם ומשאת־נפשם היתה המוזיקה, והן החזיקו זו בזו, כדי שלא תתפרד החבילה... לא הכרתי את אביהם של ארבעת האחים פינסקי, אך יש לשער, כי הוא הוא שגידל את השושלת המוזיקאלית הזו, אם כי הוא עצמו אולי לא ידע אפילו תוי־נגינה.

הכלי־זמר בימים ההם היו מתקיימים בעיקר מחתונות, ולפיכך לא היתה פרנסתם מצוייה ברווח, כי רק האמידים יכלו להרשות לעצמם להזמין „קאפעליע". הבית הקטן ברחוב סובורנה, בו גרה משפחת פינסקי, העיד על דוחק ומצוקה. הדלות „צפצפה" מכל הפינות, אך הנקיון היה למופת. הבכור — נחמן — היה כנר למופת. באקדמיה למוסיקה לא למד, כי לשם כך חסרו האמצעים, אך את הקריירה שלו עשה נחמן בפינסק עצמה. מכלי־זמר פשוט עלה לדרגת מורה לנגינה והיה נותן שעורים פרטיים לבני אמידים. כנורו של נחמן נראה שונה מכנורות רגילים. עשוי מעץ טבעי, ללא ברק וצבע, ונחמן שמר עליו כעל בבת עינו. הוא היה מוציא אותו בזהירות מתוך נרתיקו, ומשהיה מעביר את הקשת על המיתרים, היו מנגינות מרתקות ושוברות לבבות בוקעות ועולות. מי מהאמהות לא תזכור את שיר־הערש „לו־לו", שנחמן היה מנגן? לצלילי שיר ערש זה היו אמהות מרדימות את ילדיהן, כשהן משקיעות בו את כל הגיגיהן וחלומותיהן. איני יודעת, אם היתה זו מנגינה מקורית של נחמן, אך זוכרתני את כל הקסם שבמנגינה זו. על הבימה הפינסקאית היו מופיעים ארבעת האחים יחד והיו מנגנים בהרמוניה עילאית, כשם שחיו בהרמוניה ובשלום בביתם הדל. הקהל הפינסקאי היה מקדם אותם בתשואות־חן ובקריאות הדרן. המלחמה העולמית הראשונה פגעה בנחמן. לא היו חתונות, השיעורים הפרטיים נפסקו, חטוטרת גבו שחה, רוחו נפלה. הרעב נתן אותות. הוא מת והשאיר אחריו אשה, שתי בנות ובן אחד.

הכנר דויד פינסקי התפרנס בעיקר משיעורים פרטיים. „גמרתי עם החתונות" — היה אומר. לא רצה להשפיל עצמו. יפה־נפש היה ובעל ארשת פנים אצילה. היה מורה מצוין ונתחבב על תלמידיו. היה מנגן קבוע בראי־נוע היחידי בפינסק, אך משנכנסו הגרמנים לעיר. החרימו את ה„קינו" ומטה לחמו של דויד נשבר. הוא היה בא אלינו תכופות בימים ההם, אך היה מסרב ליסב אתנו לסעודה. לא ייתכן — היה אומר — שאני אוכל, ואשתי וילדי ירעבו. לא נוח היה לו משום כך לבקרנו בביתנו, אם כי ידע שהיינו מקבלים אותו בשמחה תמיד, כי לצלילי המנגינות שלו היינו שוכחים את המצוקה, שהיתה מנת חלקם של כל התושבים בתקופת הכיבוש הגרמני. דויד, ברוך הכשרון, כרע ונפל אף הוא, מת מרעב. האחים משה ומוטיה עברו אח"כ יחד עם משפחות רבות לכפר נטוש של הרוסים, התיישבו שם, זרעו את השדות וקיימו עצמם בלחם צר. משניגפו הגרמנים ועזבו את העיר, חזרו גם הפינסקים לפינסק ואתם גם משפחות נחמן ודויד. מוטיה דאג להן ועבר לגור עם המשפחות המיותמות.

נזדמן לי לאחר שנים רבות להיפגש שוב עם אחד מהפינסקאים. היה זה בימים, שהיישוב בארץ התכונן בשמחה רבה לקונצרט הפתיחה של התזמורת הארצישראלית, כשבא המנצח הדגול טוסקניני יחד עם הוברמן לארץ. גרנו אז בהר הכרמל, שהיה מיושב רק על ידי משפחות מעטות. בעלי היה אז בחו"ל. קניתי כרטיסים בשביל בני ובתי, ואילו אני נשארתי בבית ושמעתי את הקונצרט ברדיו. רישומו של הקונצרט הראשון הזה היה עצום, ונדמה לי, כאילו אני שומעת גם עתה, בכתבי את השורות האלו, את הצלילים האדירים, שהרטיטו אז לבו של כל איש בארץ. השעה היתה כבר אחת לאחר חצות וילדי לא חזרו עדיין. התחלתי דואגת. יצאתי לרחוב ונודע לי, כי האוטו האחרון מהדר הכרמל הגיע מזמן, ודאגתי גדלה עוד יותר. בשעת לילה מאוחרת חזרו הילדים. כששאלתים לפשר האיחור הזה, הסבירו לי, כי שמואל (בני) הכיר בין חברי התזמורת את מוטיה פינסקי שלנו. גאוותו עלתה על המשוער, כי סו"ס לא מילתא זוטרתא היא, שבן עירנו יהיה בין הנבחרים והמהוללים, שזכו להשתתף בתזמורת של טוסקניני והוברמן. הוא רצה איפוא להנות גם את אמו והפציר במוטיה פינסקי, שיעלה לביתנו ללון, אך דאגתו היתרה לכלי שלו (הכלים אוחסנו במלון בהדר הכרמל) מנעה בעדו לעשות זאת. הוא בא אלינו למחרת, וכן נהג לסור לביתנו כל אימת שהזדמן לחיפה. גם בשובו ממסע קונצרטים במצרים, בלבנון ובסוריה היה בא אלינו ומתחלק אתנו ברשמיו ואף מראה את ה„מציאות", שרכש בארצות המזרח. מוטיה היה מתאונן על כך, שאין לו כמעט שפה משותפת עם חברי התזמורת, כי הללו רובם ככולם היו בעלי השכלה גבוהה ושלטו בשפות אירופיות שונות, ואילו הוא רק הרוסית ושפת יידיש היו שגורות בפיו... אך לא היתה לו הרגשת נחיתות. הוא ידע את ערכו כמנגן, ואכן הכל היו גומרים את ההלל על נְגִינָתוֹ הַמְשׁוּבַּחַת.

א. לעבענדיגער / פנים'ער און פנים'לאך

איך דערמאָן זיך אין פינסקער טיפּן פון מיינע יוגנט־יאָרן:

„שיינדעלע די הייוויניציכע" האָט זי געהייסן, ווייל איר פרנסה האָט זי געמאַכט פון פאַרקויפן אַ האַלבן לייט הייוון צו באַקן חלות. מיט ציטערדיקע הענט פלעגט זי וועגן דעם האַלבן לייט, און דאָ־נערשטיק איז מען ביי איר געשטאַנען אין „אָטשערעד"...

„רייזעלע די מאַטשאָניקיכע" — אַן אַלטיטשקע. איר גאנצער געשעפט איז געווען דער קליינער פריפּעטשאָק אויף וועלכן זי פלעגט באַקן אירע „מאטשאניקעס" פון רעטשענע מעל אויף גאָר אַ גרויסער „סקאָרוואָדע".

משה הוליטשוק'ס „פרנסה" זענען געווען די וואַרעמע פרישע „הוליקעס" וועלכע ער פלעגט אונטערשמירן מיט פוטער פון שיינדל פרידמאַנס קעלער. איך פיל נאָך איצט דעם טעם פון די „הוליקעס"...

מיכלע די געבעקסערין האָט גע'שמ'ט מיט אירע פרישינקע „פירעשקעס" מכל המינים. לכבוד יום־טוב פלעגט זי אָפּבאַקן שטרודל, פלעצל, פּיראָג, צוקער־לעקעך און נאָך אַזעלכע יום־טוב'דיקע מאכלים.

„דער געלער יקרות" אויף האלישענער גאַס האָט „געמאַכט אַ לעבן" פון „לאַנדרינקעס" (צוקערקעס) — 9 פאַר אַ קאָפּיקע. זיינע קליענטן זענען געווען איבערהויפּט גויים.

אין אַ קליין בודקעלע נעבן „סאבאר" האָט אַ ייד מיט זיינע 2 טעכטער פאַרקויפט סאָדע־וואַסער פון אַ קופערנעם באַלאָן, קוואַס, ייריסלעך, מאָראזשינע און — — — פענעס מיט טיטראַדן.

„העניע די קרופארניטשיכע" נעבן דער פּאָמפּע אויף לאַהישענער האָט געהאַט אַ מין מילכען וועלכן זי פלעגט דרייען מיטן האַנט כדי מאָלן גרויפּן, האָבערנע, יאָטשענע א"אַ.

„גוט שבת", אויף שקאָלנע גאַס, פלעגט אונדז צושטעלן קולטור: צייטונגען מכל המינים פון דער גרויסער שטאָט. מען האָט געמוזט זיך גוט אָנבויגן אַריינגייענדיק אין זיין אַלטער כאַלופּע כדי ניט כאַפּן אַ קלאַפּ אין קאָפּ. — — —

„יונה קטונתי" אין לאה־פייגעלעס געסל, אַ שמש און אַ צוהעלפער פאַר מלמדים, האָט געלעבט פון זיין מעשענעם סאַמאָוואָר און 6 גלעזער טיי (פונקט 6!).

„לייבע די קליאַטשע" אויף ליסטאָווסקע האָט געלעבט פון דער קליאַטשע מיט וועלכער ער פלעגט צופירן קליינע פּעקעלעך. גרויסע פלעגט ער ניט נעמען — אַ רחמנות אויף דער קליאַטשע..

„כאשקע די טערקיש־ווייצעריך" האָט געצויגן „חיונה" פון די 2 קוישן טערקיש־ווייץ, וועלכע זענען געווען איינגעוויקלט אין סצירקעס...

די קוימען־קערער פלעגן אַרומגיין זאַלבעדריט פון הויז צו הויז. איינער פלעגט אַרויפקריכן אויפן בוידעם און אַריינשטופּן דעם „פּאָמעלא" מיטן אייזערנעם קויל אין קוימען און די גאַנצע קיך איז געוואָרן באַדעקט מיט סאַדזשע. די איבעריקע 2 פלעגן העלפן ציען די קויל און שרייען..

דוד'ל באַהעלפער — געטראָגן קליינע קינדער אין שולע, פאַרן דייטש — פאַרשפּרייטן די „פינסקער צייטונג", און נאָכדעם — צע־טראָגן וואַסער אין די הייזער מיטן „קאָראָמיסל".

און איך זע איצט נאָך צענדליקער אַזעלכע טיפּן, פּנימער און פּנים'לעך, דלות שבדלות, די אָרעמקייט אַליין, יידן און יידענעס וועלכע האָבן זיך „אויסגעלעבט" אין נויט און הונגער, געשטאָרבן פאַר אַ גראָשן, אָבער „דאָס פינטעלע ייד" איז ביי זיי שטענדיק פאַר־בליבן, דער פונק יידישקייט שטענדיק געגליט.

לאָמיר זיי אויך געדענקען!

פינסקער ווערטלעך

* פּאָלג מיר אַ גאַנג פון אַלברעכטאָווע קיין קאסטאָפּאָליע

* פון פינסק אין מינסק אין מאָטעלע אויף שבת

* נאחמוש איז נאחמוש, אָבער לוריא בלייבט לוריא

* „פינסקער מיידלאך — וואַרשאַוויאַנקעס — טאַנצן — טאַנצן זיי ווי גאַלעגאַנקעס.
און דאָס רופן זיי אויך אַ לעבן —
קדחות האָבן זיי דעם קלעזמער צו געבן". (יידישע פאָלקס־לידער — יוו"א)

חיים וגם סתם איטשע חיים. הוא היה ידוע גם בפינסק וגם בקרלין.

בכל זאת נכשל ר׳ איטשע חיים לתמהונו ולתמהון מכיריו.

כשנכבשה העיר על ידי הגרמנים, נשארו הרבה ראשי משפחות מחוץ לעיר ולא יכלו לחזור לבתיהם. משפחה כזאת היתה בשכנותו של ר׳ איטשע חיים. לאחר ציפיה של כמה חודשים לשובה של בעלה ואחרי שאזל כספה, החליטה אֵם המשפחה לפנות לר׳ איטשע חיים בבקשת עזרה. בלב דופק נכנסה לביתו של ר׳ איטשע חיים. אולם עוד לפני שהחלו דמעות זולגות מעיניה, הפסיק ר׳ איטשע את סיפורה ושאל אותה, כמה להלוות לה. האשה לא מצאה די מלים בפיה להודות לר׳ איטשע חיים, שהניח לפניה על השולחן שלוש מאות רובל ורק ביקש ממנה, שלא תשכח להחזיר לו את הכסף עם שובו של בעלה.

שנתיים לאחר מכן חזר בעל־חובו של ר׳ איטשע חיים לביתו. ר׳ איטשע היה בטוח, שהשכן ימהר לבקר אותו. אולם לשווא ציפה. לבסוף נאלץ „למחול על כבודו" וסר אל השכן. מובן, שהשכן קיבל את פניו בכבוד רב ולא ידע להיכן יכניסו ואיפה ישיבו. עוד לא הספיק ר׳ איטשע חיים לפתוח את פיו, החל השכן מודה לו על החסד הגדול, שעשה עם בני ביתו והצילם פשוט מחרפת רעב. אולם מצפונו לא הירשה לו להחזיר את הרובלים, שערכם ירד מאוד, ומתוך תקווה שעוד מעט יעלה ערכם, ביקש, שימתין עוד קצת ואז יכניס לו את הכסף. לר׳ איטשע חיים היה קשה לעמוד בפני לבביותו ואדיבותו של בעל חובו ונפרד ממנו בידים ריקות.

עברו חדשים מספר, ערך הרובל נשאר כשהיה והשכן לא הביא את הכסף. ר׳ איטשע חשש, כי העניין ימשך עד „ימות המשיח", ונכנס שנית לבעל החוב. ובראותו כי הלה התפלא לביקורו אמר לו: „ערך הרובל עוד לא עלה, לצערי, ואני כמוך מקווה, שסופו לעלות. לכן אני מבקש ממך, שתסלק לי את החוב בתוספת ריבית של תשעה אחוזים. לשם הרגעת מצפונך מבטיח אני לך, כי את הכסף אכניס אל הבנק בחשבון מיוחד ולא אוציא אותו, עד שיחזור הרובל להיות כשהיה". וכך זכה לקבל את חובו.

לייב מארגנטוי / פ י נ ס ק

(געשריבן אין טאָג, ווען פינסק איז באַפרייט געוואָרן פון די היטלער־רוצחים)

ס׳האָט דיין נאָמען היינט פאַר מיר אַ לייכט געגעבן,
ווי אַ זוניקער באַגין,
ווי אַ שטיק פון מיין פאַרלוירן לעבן,
וואָס אויף פליגל האָט אים צוריקגעבראַכט
דער ווינט,

ווי אַ פאַרגיטיקונג פאַר גאָר מיין פיין,
ווי פינף קוואַלן שיין.
ווי פינף פאַרבן פונעם רעגנבויגן
האָבן אויפגעשטראַלט פאַר מיינע אויגן
די פינף אותיות פון דיין נאָמען:
פ י נ ס ק!

און ס׳האָט געטאָן אויף מיר אַ ווייַ
מיט פעך, מיט קאָרן־ברויט, מיט פריש־
געקאָסעט היי,
מיט ליד פון פויערים און האָרעפּאַשנע יידן
אויף שווימענדיקע באַרזשעס און אויף פליטן.

איך האָב דערזען די רחבותדיקע טייכן,
די טרוימענדיקע ווערבעס ביי דער פינאַ,
די געדיכטע וועלדער, וואָס האָבן נישט קיין גלייכן;
דעם לישטשער פאַרק, דעם באַרג דעם גרינעם,
יעדעס שטעגעלע און ווינקעלע באַזונדער,
וואָס איז פול מיט כישוף און מיט וווּנדער.

דעם אַלטן בית־הקברות, וואָס עס רוען דאָרט
די ביינער
פון „עמך"־יידן פשוטע, צדיקים און גאונים,
די „בוליאַוושטשינע" מיט פריציש־רייכע סעדער,
אין פענצטער — בלומען־טעפּ, די גאַנעקעס אין
בלעטער;
דעם מאַרק מיט קאַטערינקעס און ציגיינער;
די „גרויסע גאַס", מיט שוי־פענצטער, וואָס שיינען:
די „לינישטשעס" מיט גרויע געסלעך שמאָלע,
מיט שטיבלעך — האַלב־פאַרזונקענע פון טרעגער,
באַלעגעאָלעס
די הייפן פול מיט קינדער און מיט ציגן,
ווו האָרעפּאַשנע מאַמעס וואַשן גרעט און שטריקן;
ווו וואָכן־טעג, ווי פערד געשפּאַנטע, לויפן,
און אָפט מען פרייט זיך אין אַ גוטן אופן.

אָט אַזוי, אין אַלע דיינע חנען
האָב איך דערזען דיך, אויסגעבענקטע ערד,
וואָס פון דיינע זאַפטן האָב איך זיך גענערט!
האָב איך געוואָלט אי לאַכן הויך, אי וויינען,
ווי געבראַכט וואָלט מען אַ גרוס מיר פון מיין מאַמען,
ווי מיין טאַטנס נאָמען כ׳וואָלט דערהערט!..

סאַמאַרקאַנד 1944

קציר באיוואניקי, 1933

בחממות מיוחדות בראשית האביב ועל ידי כך הקדימו להוציא לשוק ביכורי ירקות.

בגלל מחירם הגבוה היו ירקות אלה עולים רק על שולחנם של עשירים בלבד, אך עצם העובדה של אספקת ירקות לפני העונה היה בה כדי לעשות רושם על יהודים ועל שאינם יהודים...

בני איוואניקי — כפר יהודי מהמעטים בפולין, אשר בו היו כל האיכרים יהודים — היו אף הם חברים בקואופרטיב. ואמנם הודות לכך, היה מצבם יותר טוב מכל שכניהם הגויים. משקיהם היו יותר מגוונים־מעורבים ומלבד פלחה ורפת היו להם מטעים של עצי פרי משובחים ואף מכוורות.

כל העבודות נעשו בידי עצמם ובידי בני משפחותיהם של האכרים, וליהודי איווניקי יצאו מוניטין כיהודים בריאים וחזקים, ממש כגויים.

האכר הרשל פטשקין, שהגיע לזיקנה מופלגת (התפאר, כי זכורה לו מלחמת קרים), היה יוצא עד לימיו האחרונים לרעות את הסוסים ותוך כדי כך היה מתקין לו מקל משתיל עץ אורן. משהרגיש, שקיצו קרוב, הזמין אליו את משפחתו הענפה, ביקש למזוג כוס יי״ש, וכך נפרד מעולמנו, בן חי למעלה ממאה שנה.

אנשל / הפטיש של קפא״י

קפא״י (קופת פועלי ארץ ישראל) היה מוסד, שיצאו לו מוניטין בעירנו. זה היה המכשיר הכספי של הליגה למען ארץ ישראל העובדת, שנוסדה עוד ב־1911. אך בזכרוני קשור שם המוסד עם... פטיש. בבוקר לא עבות הופיעו ברחובות העיר מודעות מטעם ה„פאלעסטינער ארבעטער פאנד" על אוסף כלי עבודה ומכשירים שונים למען הפועלים והחלוצים בארץ. התושבים נתבקשו במודעות אלו לתרום מחרשות, קלשונים, גרזנים, פטישים וכלים אחרים, העשויים להביא תועלת לחלוצים בארץ ישראל. הדבר היה ב־1921, ואני עודני עלם עול־ימים, אשר בכל עצמותיו בערה התשוקה לעלות ארצה. המודעות האלו הסבו את תשומת לבי, אך לכלל מעשה לא הגעתי. והנה נזכר אני, כי אותו יום, בשעת תפילת „מנחה" משהגעתי ל„ותחזינה עינינו בשובך לציון" העפתי עין החוצה ולפני עיני נתגלתה „תהלוכה" שלמה. עגלות סוסים מקושטות בסיסמאות שונות נוסעות ברוב פאר ומלוות ב־גרי התנועות והמפלגות, שתמכו בקפא״י. למען שוות לתהלוכה זו אופי ארצישראלי מובהק צירפו אליה גם את זוג החמורים היחיד, שהיה בעיר אצל משפחת רייזל קובולניק (שתי בנותיה נמצאות עתה בישראל). את חטאי אני מזכיר היום. משראיתי את הכבודה הזאת והחמורים המכובדים, הציף את כל ישותי גל של רגשות ציוניים. לא הספקתי לסיים את „השמונה־עשרה", חמקתי מבית הכנסת, כי יצרי הטוב והפטריוטיזם הארצישראלי שלי השיאוני לשתף עצמי במצווה זו של אוסף כלי עבודה למען החלוצים בארץ. רצתי מהר הביתה כדי למצוא איזה כלי עבודה. הפכתי את כל הבית, כי אלו כלי־עבודה אפשר היה למצוא בביתו של סוחר יהודי?... לאחר חיפושים מרובים גיליתי את הפטיש היחיד, שהיה בבית ואשר שימש לכל מיני צרכים. איני יודע, כיצד נתגלגל לביתנו, אך הוא היה מעין „כל בו". צידו האחד שימש להוצאת מסמרים, צידו השני צורת גרזן היתה לו — ודאי שריד מימי ניקולאיי. באין רואים סחבתי את הפטיש הזה וכן גם מספריים, ששימשו בעיקר את אמא. כל עוד נפשי בי, רצתי כדי להשיג את העגלה עם החמורים ולתרום את הכלים שלי לחלוצים בישראל.

עברו ארבע שנים, ואף אני הגעתי לארץ לאחר 500 ימים של נדודים בדרך־לא־דרך ולאחר מסע ארוך סביב העולם. הצטרפתי למחנה הבונים. תארו לכם, מה גדול היה תמהוני ומה עצמה התרגשותי, כאשר באחד הימים, בבואי למקום עבודה מסויים, נתקלתי פתאום באותו פטיש שלי, שתרמתי בזמנו בפינסק למען החלוצים בארץ! כן, זה הוא ולא אחר. שמחתי בו כמוצא שלל רב. נשתמרו בו כל הסימנים המוכרים מבית אבא. ובכן חזר הפטיש לבעליו! לא יכולתי להבליג על עוצם התרגשותי, חיבקתי את הפטיש בידי והאל הטוב יסלה לי על עווני — סחבתיו. לא יכולתי להיפרד ממנו. התמונה מהימים ההם בפינסק וכל התהלוכה של קפא״י עמדו עתה חיים מול עיני רוחי.

מני אז מלווה אותי פטיש זה בכל דרכי. מי ידע למנות אילו עבודות שונות ומשונות ביצע כבר פטיש זה?! גם בהקמת מחנה הקבוצה ע״ש קדושי פינסק שיתפתי נאמנה את פטישי זה, ואחרי כן עשה אתי בהקמת ישובים שונים בארץ, בהקמת גדרי־תייל, בהקמת המשק שלי בצופית — בכל דרכי החיים. ועד היום איני יודע, אם היתה זו באמת עבירה, שסחבתי את הפטיש ושמא הסוחב משלו עצמו — פטור?...

ירחמיאל מורשטיין / חקלאיים יהודיים

איוואַניקי היתה, כידוע, מעין „עיר הנופש והמרפא" של פינסק. כל מי שידו השיגה היה שוכר עגלה בירחי הקייץ ומעביר מטלטליו ובני־ביתו לכפר זה כדי להחליף קצת את האויר... איווניק, היתה גם מרכז לחקלאים יהודיים ומקום מושבו של קואופרטיב חקלאי יהודי.

מלבד היהודים, שעסקו בעקיפין בחקלאות, כחוכרי אחוזות של „פריצים", מפטמי בקר, אווזים ודייגים, היו כמאה משפחות, שהתפרנסו והתקיימו על חקלאות, על גננות ועל החזקת פרות. אמנם בעבודות עונתיות היו מעסיקים עובדים שכירים, אולם על פי רוב עבדו בעצמם, התמחו בענפי חקלאות וראו בזה יעודם בחיים.

המשפחות ילינסקי, פלדמן, לוסובסקי, שפירא, רובאחה ועוד התבססו יפה, בגו בתים, רכשו ציוד, היו לבעלי משקים מסודרים וראו ברכה בעמלם.

ביזמתן ובעזרתן של חברות י. ק. א. ו„אורט" הוקם קואופרטיב, שאיגד בתוכו את כל היהודים, שעסקו בענפי חקלאות בפינסק והסביבה. תפקידו היה להלוות כספים לחבריו, לקנות זרעים, חמרים וציוד אחר ולמכור את התוצרת. כמו כן השתדל להגיש הדרכה מקצועית לכלל החברים ולפרט, לעורר התענ־יינות ולעודד יהודים לעסוק בענפי חקלאות — בעיקר בגידול עצי־פרי ודבורים — כענף עזר לפרנסה העיקרית. לשם כך נוצלו חלקות אדמה ליד הבתים, בעיקר בין יהודי העיירות.

האגרונומים של החברות היו מבקרים מזמן לזמן ומסייעים בעצה ובהדרכה. בראש הקואופרטיב עמד מנהל ועד שנבחר ע"י החברים.

התוצרת שווקה ברובה בפינסק ובחלקה נשלחה לווארשה. בעונת המלפפונים היו נשלחים כמה קרונות ליום. מאחר והיו מבררים בהקפדה את התוצרת בטרם שווקה, היתה הדרישה למלפפוני פינסק גדולה במיוחד. את המלפפונים שלא היו ראויים למכירה בגלל גדלם, היו משאירים לייצור זרעים.

הודות למומחיותם של חברים התפתח ענף הזרעים. מלבד סיפוק צרכיו של הגנן בזן הכי טוב, המתאים למקום ולאקלים, שימש גם כמקור הכנסה ניכר.

כמה חברים אף הכניסו חידוש, בגדלם כמה סוגי ירקות

יידישער
גערטנער - לאַנדווירטן־
קאאפעראטיוו
מיט באגר. פאראנטוו.
אין פינסק און אומגעגנט.

ŻYDOWSKA SPÓŁDZIELNIA
OGRODNICZO-ROLNICZA
z odp. ogr.
w PIŃSKU.

CZŁONEK ZWIĄZKU ŻYDOWSKICH TOWARZYSTW SPÓŁDZIELCZYCH w POLSCE.

Skrz. poczt. 44. *Telefon №* ____

משפחת איכרים יהודיים באיוואַניקי

אייך איצט דערציילן וועגן אַן אַנדער שול כדי איר זאָלט וויסן און פֿאַרשטיין, וואָס איך פֿיל איצט און פֿאַרוואָס איך האַלט, אַז דער דאַנק קומט אייך, אייך און נישט מיר.

איך בין אַ ייד פֿון פּינסק. איך ווייס נישט, צי דער נאָמען פּינסק זאָגט אייך עפּעס, אָבער מיר זאָגט דער נאָמען זייער אַ סך. מיך באַגלייט ער פֿון מיין פֿריסטער יוגנט. אַ שטאָט אין פּוילן וואָס האָט זיך געטובלט אין יידישקייט. אין אירע בלאָטיקע געסעלעך איז געווען איינגעוואָרצלט אַן עכטע יידישקייט, האָט זיך אויסגעשמידט אַ פֿאָלקסטימלעך און שעפֿעריש יידיש לעבן. פּינסק איז געווען דאָס וויגעלע פֿאַר גרויסע יידישע באַוועגונגען אין פֿאַרשידענע צייטן. דאָרט האָב איך מיינע חלומות אויסגעטרוימט, דאָרט האָב איך, מאָטל שוכמאַן, נישט „מאַקס" ווי היינט, איינגעזאַפּט אין זיך דעם פּינסקער ניגון וואָס באַגלייט מיך ביז היינט. מיין פֿאָטער עליו השלום, בנימין, איז געווען אַ קרעמער, אַ פּשוטער קרעמער, ווי די „הונדערטער קרעמער פֿון גאַס" (ווי עס זינגט זיך אין אַ יידיש פֿאָלקס־ליד), אָבער ער האָט מיך דערצויגן צו יידישקייט, צו אהבת ישראל און אים האָב איך צו פֿאַרדאַנקען די געשטאַלטונג פֿון מיין כאַראַקטער און פֿון מיינע איינגנשאַפֿטן. איך בין געווען איינער פֿון זעקס קינדער אין אונדזער פֿאַמיליע. איך בין זיכער נישט געווען בעסער אָדער פֿעאיקער פֿון זיי, אָבער דער גורל האָט געוואָלט אַז איך זאָל בלייבן לעבן. זיי אַלע זענען אומגעקומען. דאָס איז געווען דער גרויזאַמער גורל פֿון מיליאָנען יידן, אָבער איך בין נישט מער ווי אַ בשר ודם און איך זע שטענדיק מיין מאַמע גישע, מיין פֿאָטער בנימין און מיינע ברידער און שוועסטער. זאָל מיר דער אַלמעכטיקער מוחל זיין אויב דאָס איז אַ זינד! איך ווייס נישט מיט וואָס איך האָב זוכה געווען צו פֿאַרבלייבן צווישן די לעבעדיקע. מיינע אויגן האָבן געזען דעם מלאך המוות אויף יעדן טריט און שריט. איך בין ניט איין מאָל געשטאַנען פּנים אל פּנים מיטן טויט, אָבער ער האָט מיך אויסגעמיטן. געווען אין פּוילישן מיליטער, געווען אין געפֿאַנגענשאַפֿט ביי די דייטשן, געוואַנדערט איבער רוסלאַנד. ער האָט געשניטן, דער מלאך המוות, אויף רעכטס און אויף לינקס. פֿאַרשניטן מיינע טייערסטע און נאָענטסטע, און מיך האָט ער געלאָזט לויפֿן פֿון פּלאַץ צו פּלאַץ, פֿון קעלער צו בונקער, פֿון וואַלד צו וואַלד. איך וועל אייך איצט נישט דערציילן וואָס איך האָב זיך אָנגעזען אין די אַלע מיינע לויפֿעניש, אָבער איין עפּיזאָד מוז איך אייך איצט דערציילן, ווייל דער עפּיזאָד האָט אַ גרויסן שייכות צו אונדזער היינטיקער פֿייערונג. דאָס איז געווען אין אַ ווינטער־נאַכט אין 1943. נאָך לאַנגע אַרומזוכענישן און אַרומלויפֿענישן האָב איך אויסגעפֿונען אַ מין בונקער אין אַ האַלב חרובן הויז וואָס האָט פֿריער געהערט צו אַ יידישער משפּחה. אין די טעג ווען אַרום און אַרום האָט געבושעוועט דער נאַצישער מלאך המוות, בין איך געזעסן הונגעריק און פֿאַרשמאַכט אין דער סאַלקע און אויסגעקוקט אויף אַ רעטונג און אויף בעסערע צייטן. פּונקט קעגנאיבער דעם בונקער ווו איך בין געזעסן פֿאַרשמאַכט, איז געשטאַנען אַ האַלב חרובע הילצערנע יידישע שול. די נאַציס האָבן שוין, ווייזט אויס, איינמאָל באַמבאַרדירט די שול, און נאָר אַ זכר לחורבן איז פֿון איר פֿאַרבליבן. אין די רעשטלעך פֿון דער שול פֿלעג איך איינקלאַמערן מיינע אויגן אין יענע טעג. דער סקעלעט פֿון דער שול איז פֿאַר מיר געווען אַ מין גייסטיקע באַזע, אַ מין אָנלען, אַ מין סימבאָל, אַ האָפֿענונג.

צו דער האַלב חרובער שול פֿלעג איך דאַווענען אין זיך, שטילינקערהייט, צו איר פֿלעג איך מיין געבעט אַרויפֿשיקן, אין איר האָב איך געזען דעם גייסט פֿון מיין אויסגעהרגעטן יידישן פֿאָלק, מיינע עלטערן, ברידער און שוועסטער. ווען איך פֿלעג זיך אויפֿכאַפּן פֿון מיין קאַשמאַר־שלאָף און חלומות, פֿלעג איך דורכן פֿענצטערל אַרויסשיקן מיין בליק צו איר און זי פֿלעגט מיר אַריינטריפֿן טראָפּנס פֿון האָפֿענונג און גלויבן — און די צוויי זאַכן האָב איך באַדאַרפֿט דאַן נישט ווייניקער ווי ברויט און וואַסער. איך ווייס נישט ווי דאָס צו דערקלערן, אָבער די אַלטע האַלב־חרובע שול איז דאַן געווען אַ מין טייל פֿון מיין גאַנץ וועזן. איך בין געווען עלנט ווי אַ שטיין און די קליינע שול איז געווען מיין איינציקער אָנהאַלט.

איינמאָל אַ פֿאַרנאַכט, בין מנחה למעריב, ווען איך בין געזעסן אין בונקער זינקענדיק אין טיפֿן אומעט, האָב איך דערהערט ווילדע קולות. איך בין געווען זיכער, אַז מען האָט אַנטדעקט מיין באַהעלטעניש און מיין לעצטע שעה איז געקומען. אָבער — ניין! נישט מיך איז מען געקומען נעמען, נאָר מיין שול, מיין מקדש־מעט, מיין האָפֿענונג. איך האָב זיך געכאַפּט צום קליינעם פֿענצטערל און איך האָב געזען אַ בילד וואָס האָט אויפֿגעציטערט אַלע מיינע איברים. מיין קליין בית־מקדשל איז געווען אין פֿלאַמען. די וואַנדאַלן האָבן נישט געקאָנט פֿאַרטראָגן אפֿילו די רעשטלעך פֿון דער שול און זענען געקומען אָפּמעקן איר זכר. די פֿלאַמען האָבן אַרומגענומען די שול פֿון אַלע זייטן און צוקוקנדיק זיך צו זיי האָב איך געהאַט דעם געפֿיל אַז נישט די שול ברענט, נאָר איך אַליין ברען אין די פֿלאַמען, איך און אַלץ וואָס אין מיר. עס האָט זיך מיר געוואָלט וואַרפֿן אין דעם פֿייער, אָבער עפּעס אַ כוח האָט מיך אָפּגעהאַלטן. אין אַ פּאָר מינוט איז געבליבן פֿון דער שול אַ הייפֿעלע אַש. דאַן, אין ליכט פֿון די פֿלאַמען, האָב איך אַ נדר געטאָן, אַז אויב דער אַלמעכטיקער גאָט וועט מיך לאָזן לעבן, אויב די וועלט וועט נאָך האָבן אַ קיום און אויך איך צוזאַמען מיט איר, וועל איך העלפֿן אויפֿשטעלן אַ נייע שול כדי אָפּצומעקן דעם גרויל פֿון דער פֿאַרברענטער הילצערנער שול, כדי זיך אַליין צו באַפֿרייען פֿון דעם קאַשמאַר וואָס איך האָב איבערגעלעבט אין יענע מינוטן, כדי די גאָלדענע קייט פֿון שולן און בתי־מדרשים זאָל נישט צעריסן ווערן, כדי עס זאָל זיין אַ המשך פֿון אונדזער אמונה און טראַדיציע.

די מלחמה איז אַריבער. איך האָב זיך געראַטעוועט. איך האָב אָנגעהויבן אַ ניי לעבן און דורכגעגאַנגען פֿיל, פֿיל סטאַציעס: פּוילן, דייטשלאַנד, פֿראַנקרייך, און פֿון 1953 — קאַנאַדע. גאָט איז געווען גוט צו מיר. איך האָב אויפֿגעבויט אַ נייע פֿאַמיליע און אַ נייעם לעבן, אָבער איך ווייס נישט ווי איז עס געשען: דעם נדר וואָס איך האָב געגעבן ביי ליכט פֿון די פֿלאַמען פֿון דער אַלטער הילצערנער שול, האָב איך נישט מקיים געווען, ער איז אַרויס פֿון מיין זכרון. אָבער דער קאַשמאַר איז געבליבן. גרויזאַמע חלומות פֿלעגן מיך אויפֿוועקן ביינאַכט. מיין אומגעקומענע משפּחה פֿלעגט מיר קומען צו חלום. איך האָב פֿון זייערע פּנימער געלייענט, אַז זיי פֿאָדערן פֿון מיר עפּעס, אָבער וואָס גענוי — האָב איך נישט געוווסט. די צייט אַליין איז אַ מעכטיקער כוח וואָס מאַכט פֿאַרגעסן. איך האָב זיך געפֿילט שולדיק און נישט געוווסט פֿאַר וואָס. און אַזוי ביז אָט דעם פֿרימאָרגן פֿון 3־טן יוני 1958.

דעם פֿרימאָרגן בין איך, ווי געוויינטלעך, אַריין אין מיין ביוראָ,

נחמן תמיר / דער נדר

דער גרויסער זאַל פון דער „יונג־ישראל“־סינאַגאָגע אין וואַל־ראַיאַל איז געווען פול געפּאַקט דעם אָוונט. די פרייד און יום־טוב־דיקייט האָט זיך געפילט אין יעדן ווינקל און אין יעדן האַרץ. עס האָבן געלויכטן די אילומינאַציע־לאָמפּן אַרום דעם ארון קודש און עס האָבן געשיינט די פּנימער פון יונגע און אַלטע יידן, וועלכע זענען געקומען דעם אָוונט פון פאַרשידענע געגנטן פון מאָנטרעאַל, כדי זיך משמח זיין ביי דער געלעגנהייט פון אנטהילן דעם נייעם בנין פון דער שול און קאָנגרעגאַציע אין דער געגנט פון וואַל־ראַיאַל. אַפילו אַ פרעמדער וואָלט געקאָנט באַמערקן אַז דאָ קומט פאָר נישט סתם אַ חנוכת־הבית פון אַ שול. די מונטערע און יום־טובדיקע שטימע פון ראַביי האָט אָפּגעקלונגען גאָר הילכיק און צוגעגעבן צו די פייערלעכע שטימונגען:

— יאָ, ליבע פריינט, מיר פייערן היינט אַ חנוכת הבית און אַ נצחון גלייכצייטיק. די חנוכת הבית איז פון אונדזער נייער שול און „קאָמיוניטי צענטער“. דער נצחון איז פון דעם „פּינטעלע ייד“, פון יידישן געוויסן און יידישער מאָראַל. לאָמיר קודם־כל דערמאָנען יענעם טאָג, דעם 3־טן יוני 1958, ווען עס איז אונדז אָנגעקומען די ידיעה, אַז די מוניציפּאַליטעט פון מאָנטרעאַל האָט קאָנפיסקירט דעם באָדן, אויף וועלכן עס האָט געזאָלט אויפגעבויט ווערן אונדזער נייע סינאַגאָגע און „קאָמיוניטי צענטער“. דער טאָג איז געווען אַ שוואַרצער טאָג פאַר דער יידישער געמיינדע ביי אונדז. מיר האָבן שוין געהאַט אַלץ פאַרטיק. עס זענען שוין געווען אונטערגעשריבן די קאָנטראַקטן און דערליידיקט אַלע פאָרמאַליטעטן; מיר האָבן אַלע געהאָפט, אַז אויף „ימים נוראים“ וועלן מיר האָבן די נייע שול און דאָ האָט אונדז ווי אַ דונער געטראָפן די ידיעה וועגן דער קאָנפיסקאַציע פון באָדן. אָבער, מיינע ליבע פריינט, די צייט פון ניסים איז נישט פאַריבער. דעם זעלבן טאָג איז געשען אַ נס. איין טעלעפאָן־רוף האָט פאַרוואַנדלט דעם אַלגעמיינעם טרויער אין אַ פרייד, אין אַ טיפער יידישער פרייד. דעם 3־טן יוני 1958 האָט געקלונגען דער טעלעפאָן אין הויז פון אונדזער געוועזענעם פרעזידענט ה׳ פּראַזאַוו, און איצט קאָנען מיר דרייסט זאָגן, אַז נאָר אַדאַנק ד ע ם טעלעפאָן־רוף פייערן מיר איצט אָט דעם היינטיקן חנוכת הבית. דאָס איז געווען אַ טעלעפאָן־רוף פון כמעט אַן אומבאַקאַנטן ייד אין אונדזער געגנט, אַ געוויסן מאַקס שוכמאַן.

— וויפל באָדן האָט איר געהאַט פאַר דער שול? — האָט געפרעגט דער אומבאַקאַנטער.

— צוואַנציק טויזנט פוס — האָט געענטפערט ה׳ פּראַזאַוו.

— איך האָב אין מיין באַזיץ באָדן אין דער געגנט פון „וואַל־ראַיאַל“. זייט אַזוי גוט און קומט אַריף אין מיין ביוראָ און קלייבט זיך אויס צוואַנציק טויזנט פוס באָדן ווו איר ווילט און שטעלט אויף די שול און קהילה־צענטער. איך שענק דעם גאַנצן באָדן פאַר דעם צוועק.

— מיינע פריינט — האָט פאָרגעזעצט דער ראַביי — עס איז איבעריק אייך שילדערן איצט די איבעראַשונג פון ה׳ פּראַזאַוו. נישט ער און נישט מיר אַלע — ווען ער האָט דערציילט די נייעס — האָבן געגלייבט די אייגענע אויערן. עס איז געווען צו שיין, נישט רעאַליסטיש, ווי פון אַ קינדער־דערציילונג אַרויסגענומען, אַ חלום. אָבער ווי איר זעט איז דאָס אַ ווירקלעכקייט און נישט קיין חלום. און דער „מלאך הגואל“ וועלכער האָט דאַן דערמוטיקט און דערפרייט די גאַנצע יידישע געמיינדע, אויך ער איז נישט קיין חלום, ער געפינט זיך דאָ מיט אונדז. מיט טיפע דאַנק־געפילן און מיט טיפער פאַרערונג אין נאָמען פון אונדז אַלע באַגריס איך און רוף צום וואָרט מיסטער מאַקס שוכמאַן.

אַ האַגל פון אַפּלאָדיסמענטן האָט אָפּגעהילכט אין פול־געפּאַקטן זאַל. טיף גערירט און עמאָציאָנירט איז אַרויף אויף דער בינע אַ ברונעט אין די מיטעלע יאָרן. זיין פּנים איז געווען בלייך און עס איז געווען קענטיק, אַז ער ראַנגלט זיך מיט זיך אַליין. זיינע ליפּן האָבן עפּעס געשעפּטשעט, אָבער די שטימע איז צו קיינעם נישט דערגאַנגען. דער ראַביי האָט זיך אַראָפּגעבויגן צו אים פון דער טריבונע, נאָך דעם ווי די גרויסע אָוואַציע איז אַדורך, און געבעטן:

— מיר ווילן הערן אייער וואָרט, מיסטער שוכמאַן!

אָבער מיסטער שוכמאַן איז נאָך צו זיך ניט געקומען. זיינע אויגן זענען געווען האַלב פאַרמאַכט, זיין בליק — אין די ווייטענישן, און דאָס פּנים — בלייך, בלייך ווי די ווייסע מזרח־וואַנט. אַ מין הדרת קודש האָט באַהערשט דעם גרויסן עולם. אַ פּנים אַז אויך דער עולם האָט דערפילט, אַז עפּעס קומט דאָ פאָר, אַז דאָס שטיל־שווייגן פון ה׳ שוכמאַן איז נישט קיין פּאָזע, און ניט קיין געוויינלעכע עמאָציאָנירונג. נישט אַזוי זעען אויס די געוויינלעכע נדבנים ווען עס רעדט זיך וועגן זייערער אַ לייסטונג. ביסלעכווייז איז שוכמאַן געקומען צו זיך, די בלייכקייט אויף זיין פּנים איז פאַרשוואונדן און זיין שטים איז געוואָרן קלאָרער:

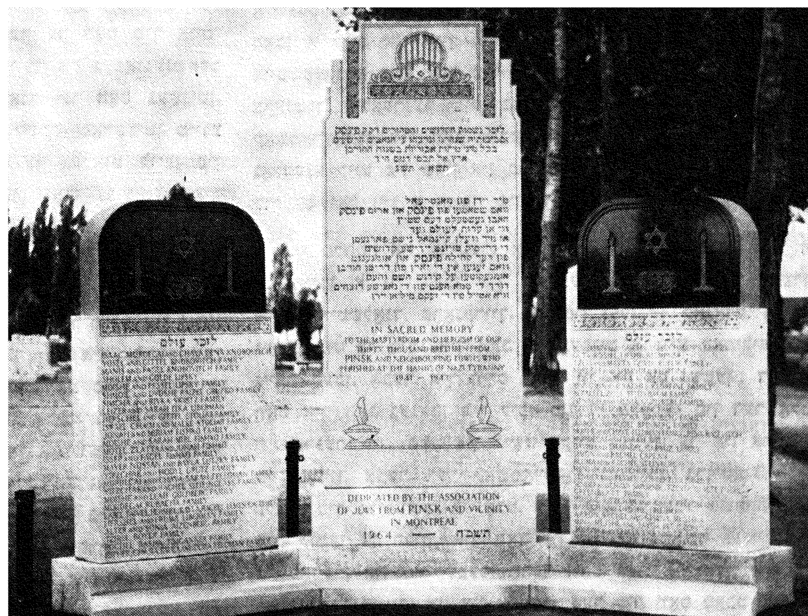
— „איך ווייס נישט וואָס איך באַדאַרף אייך זאָגן ביי דער געלעגנהייט. איך בין נישט זיכער צי איך בין ביכולת אַרויסזאָגן דאָס וואָס עס ליגט מיר אויפן האַרץ, אויף די ליפּן. איך בין נישט געוווינט צו רעדן פאַר אַן עולם. איך האָב שטענדיק באַוווּנדערט מיין פאַרשטאָרבענעם ברודער שמואל, וואָס איז געווען אַ חזן אין „מאַכעס“־שולכל אין מיין היים־שטאָט פּינסק, פאַר זיין קוראַזש דאַוונען פאַר אַן עולם. איר וועט מיר דעריבער אַנטשולדיקן, מיינע ליבע פריינט, אויב איך וועל ניט יוצא זיין היינט מיט געוויינלעכע דאַנק־ווערטער, ווי עס פירט זיך ביי אַזעלכע געלעגנהייטן. עס איז נישט מיין שולד, איך קאָן נישט באַהערשן מיינע געפילן. יאָרן לאַנג האָב איך זיי געשטיקט אין מיר, און איצט פאָדערן זיי זייער באַפרייאונג. אויב עס קומט עמעצן אַ דאַנק — קומט עס אייך, ווייל אַדאַנק אייך באַפריי איך זיך היינט פון אַ קאָשמאַר, וואָס האָט מיך יאָרן לאַנג געפייניקט, אַדאַנק אייך באַפריי איך זיך אויך פון אַ נדר, וועלכן איך בין איצט מקיים. מיט אַ מינוט צוריק האָב איך נאָך געזען ווי צו דעם ארון קודש פון דער נייער שול גייען צו, טריט ביי טריט, מיינע אומגעקומענע ברידער, און שוועסטער, טאַטע מאַמע, פעטערס און מומעס. ניין און צוואַנציק פון מיין משפחה זענען פאַרטיליקט געוואָרן דורך די נאַצישע תליינים. ווייל איך

מוסדות
עזרה
וסעד

געכאַפּט אַן אויבערפלעכלעכן בליק אין דער מאָרגן־צייטונג און איך האָב גלייך באַמערקט די ידיעה וועגן דער קאָנפיסקאַציע פון באָדן פאַר דער יידישער שול. ווי דורך אַ רעפלעקטאָר־שיין איז מיר פלוצלינג באַלויכטן געוואָרן מיין אַמאָליקער נדר. איך האָב דערזען פאַר זיך די פלאַמען פון דער אַלטער שול אין פוילן און זיך דער־מאָנט מיין נדר. איך האָב נישט געוואָלט וואַרטן איין איבעריקע מינוט. איך האָב גלייך אויפגעזוכט דעם טעלעפאָן־נומער פון קהילה־פּרעזידענט און זיך געשטעלט מיט אים אין קאָנטאַקט. ער איז זיכער געווען דערשטוינט פון מיין איילעניש און אימפּעט, אָבער איך האָב געפילט, אַז מען מוז וואָס שנעלער אויפבויען די שול, אין זכר פון יענער שול מיינער, אין זכר פון די אַלע קדושים, אין זכר פון דער יידישער פּינסק מיינער, וואָס איז אומגעקומען און פאַרטיליקט געוואָרן. איצט קאָנט איר פאַרשטיין, מיינע ליבע פריינט, פאַרוואָס איך בין געבליבן אָן לשון, ווען מען האָט איבער־געשניטן די לענטע און אנטהילט די שול. יאָ, איך האָב דערזען ווי די קדושים וטהורים אונדזערע גייען צום ארון קודש אים עפענען און אַ ציטער איז מיר אַדורך — פונקט ווי דער ציטער וואָס איז מיר אַדורך ווען איך האָב געזען יענע שול אין פלאַמען. איך האָב מקיים געווען דעם נדר ווערלכן איך האָב געגעבן אין דעם פינצטערן בונקער. אויך איצט קומען צו מיר צו חלום מיינע טייערסטע און ליבסטע, אָבער זייערע פנימער שטראָפן מיך נישט. ווען איך דערמאָן זיך אין מיינע היימישע, אין מיין גרויסער פאַרצווייגטער פאַמיליע וואָס איז אומגעקומען — לויף איך גלייך צו דער שול, און דאָ, וווּ עס קלאַפּט דער פולס פון יידישן לעבן, ווו עס ווערט דערצויגן אַ דור צו יידישקייט, ווו עס גליט דער פונק פון פּינטעלע ייד — שעפּ איך טרייסט און מוט. יאָ, מיינע פריינט, דער ראַביי איז געווען גערעכט, נישט נאָר אַ חנוכת הבית פייערן מיר היינט, נאָר אויך אַ נצחון. יענע בעסטיעס זענען געקומען דאָן פייערן דעם ענדגילטיקן נצחון זייערן דורך פאַרברענען די רעשטלעך פון דער יידישער שול, אָבער נישט זיי האָבן געזיגט. די שול איז פאַרבליבן.

*

שוכמאַן איז מיט שטילע טריט אַראָפּ פון בעלעמער. ער האָט זיך צעקושט מיטן ראַביי און דערנאָך — מיט זיין פרוי און 2 קינדער. גרויסע טרערן האָבן אַראָפּגערונען פון זיינע אויגן. אַ מינוט איז אין דער גרויסער שול געשטאַנען אַ טיפע שטילקייט און פלוצלינג האָט זיך דערהערט אַ געזאַנג, אַ ניגון וועלכן אַלע בייוועזנדיקע האָבן אויסגעזונגען. עס איז געווען דאָס געזאַנג פון „אני מאמין“, און מאָטל שוכמאַן האָט זיך געדוכט, אַז דאָס זינגען זיינע קאַרלינער־פּינסקער יידן, מיטן זעלבן ניגון, מיט דער זעלבער דביקות.

אַ דענקמאָל פאַר די קדושי־פּינסק אויפן בית־עולם אין מאָנטרעאל (קאַנאַדע).

על מוסדות ואירגונים

רשת ענפה של מוסדות צדקה וחסד היתה פרושה בפינסק, רובם ככולם הוחזקו ע"י היהודים עצמם. כל מוסד היה לו חבר נאמנים או ועד שדאגו לתקציבו השוטף, לאירגון מגביות, גיוס תרומות וכו'.

ראוי להזכיר במיוחד את „גמילות חסדים" — למתן הל־וואות לנצרכים ללא ריבית, בתי־יתומים (האחד בפינסק והשני בקרלין), „הכנסת אורחים" — מקום לינה לעניים חסרי־בית, „מושב זקנים" — האחד בפינסק והשני בקרלין, „תומכי עניים" — למתן עזרה לנזקקים במזון, בגדים ועצים לחורף, „לינת הצדק" (ר' הרשימה המיוחדת במדור זה), „מעות חיטים" — להגשת עזרה לקראת חג הפסח, „מאכל כשר" — מפעלו של ר' יצחק ברלין לסיפוק אוכל כשר לחיילים היהודיים שעשו בעיר. ראוי לייחד כמה דברים להערכת מוסד זה.

ר' יצחק עצמו היה מביא את המיצרכים שאסף בעיר לדירתו של יהודי בקירבת הקסרקטין ושם היו מכינים את הארוחות עבור החיילים.

החיילים היהודיים שרצו באוכל כשר היו משתחררים מהקסרקטין לשעת הארוחות.

ראוי לציין במיוחד את סדרי־הפסח שנערכו לחיילים. מאות חיילים היו מסבים לסדר זה ור' יצחק ברלין בראש, כשהוא אומר אתם את ה„הגדה". הייתה זו חווייה עמוקה לכל מי שראה „סדר" זה. גם קציני צבא גבוהים היו באים להשתתף בחגם של החיילים היהודיים והם היו מהללים את מפעלו זה של ר' איטשה ברלין.

לאחר פטירתו עמדה בראש המפעל הזה אשתו והחיילים היו נוהגים לצאת בריקודים, כשבאמצע המעגל עומדת זו שהמשיכה במפעל בעלה. פרט ל„סדר" היתה הגב' ברלין מארגנת גם את „הסעודה המפסקת" לחיילים בערב יום־הכיפו־רים וכן גם את הסעודה במוצאי החג.

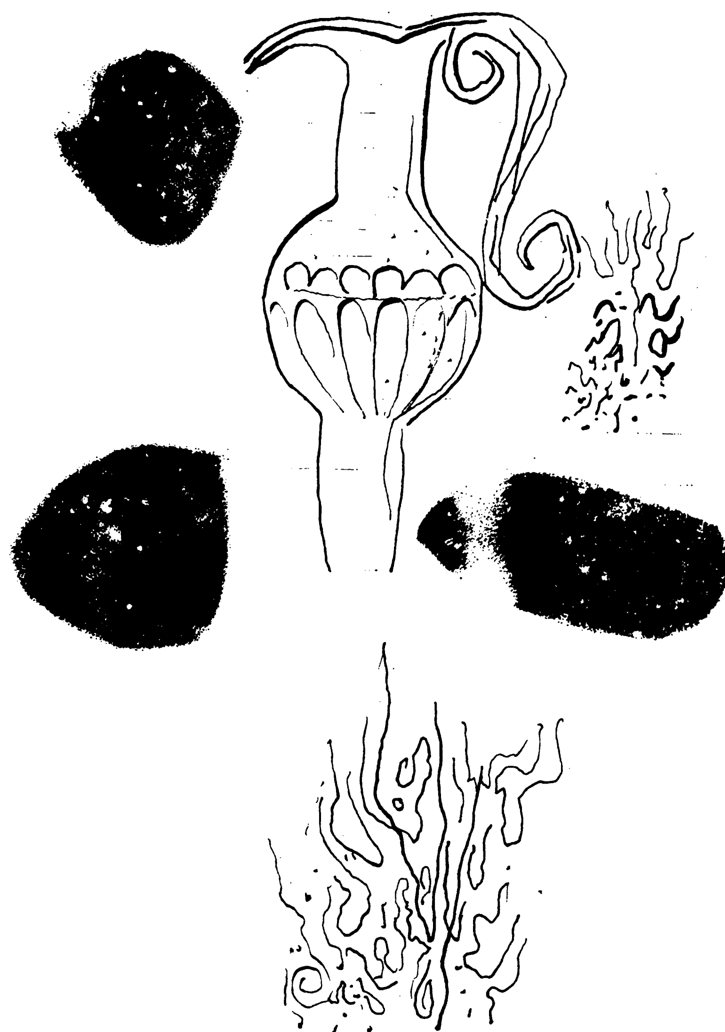
עוד מפעל של עזרה הדדית ראוי לציון — העברת ילדי עניים לקייטנות־קייץ. בתקופה האחרונה רוכז מפעל זה בידי „צנטוס" (החברה שדאגה לטיפול ביתומים). ידוע לנו, כי בשנת 1937 בלבד סידרה חברה זו 250 ילדים בקייטנה בזשצי־אנק ליד פינסק. חלק ניכר מהתקציב הנדרש כוסה ע"י מרכז „צנטוס" וועד הקהילה, אך רובו של התקציב בא מהמגביות שנערכו לצורך זה ע"י הנהלות „בתי היתומים" בפינסק ובקר־לין.

לפי עדותו של שאול מנדל רבינוביץ' הוקמה קופת „גמילות חסד" ראשונה בתמיכתה של משפחת לוריא בשנת תרל"ב. מנהלי הקופה הראשונים היו: ר' אהרון לוריא וגב' גיטל אטינגר. הקופה השנייה נוסדה ע"י משפחת צייטלין בשנת תרמ"ב. באחת הכתבות שלו מספר ש. מ. ר. כי כעשרים אלף איש (?) נעזרו ע"י הקופות האלו.

בשנים האחרונות היה למוסד זה בית משלו ברח' בלוטנה.

הועד של „גמילת־חסד" בראשותו של פ. גורנובסקי

שלמה בס / „לינת הצדק"

אַלס געוועזענער פּאָרזיצער פון דער אינסטיטוציע בין איך אפשר ניט גענוג אָביעקטיוו אין דער אָפּשאַצונג פון „לינת הצדק", אָבער מיר דוכט זיך אַז ניט נאָר איך, נאָר פיל־פיל יידן האָבן זיך באַצויגן צו „לינת הצדק" ווי צו איינער פון אונדזערע קרוין־אינסטיטוציעס. „לינת הצדק" פלעגט שיקן וואָלונטירער וואָס פלעגן נעכטיקן און האַלטן וואַך אין די הייזער פון אָרעמע קראַנקע יידן, זי פלעגט צושטעלן פאַרשיידענע מעדיצינישע אינסטרומענטן וואָס זענען געווען פון ערשטע וויכטיקייט פאַר די קראַנקע ווי טערמאָמעטרן, ליאָד, פּענכערס א. אַנד. הונדערטער קראַנקע וואָס האָבן ניט געהאַט קיין געלט כדי באַצאָלן אַ דאָקטאָר פלעגן פון „לינת הצדק" באַזאָרגט ווערן מיט ספּעציעלע קוויטעלעך, און ביי דער געלעגנהייט איז כדאי פאַרצייכענען אַז די דאָקטוירים האָבן אין די מערהייט פאַלן זיך אָפּגעזאָגט פון וועלכער עס איז באַלוינונג ביים אויפנעמען אַזעלכע אָרעמע קראַנקע.

די ביוראָ פון „לינת הצדק" נעבן „בית יתומים" אין אָנהויב פון דאָמניקאַנסקע גאַס, איז געווען אַן אַדרעס פאַר פיל נויטבאַדערפטיקע אין שטאָט. די יידישע עפנטלעכקייט האָט געוווּסט גאַנץ גוט וועגן דעם און דערפאַר פלעגן פּינסקער יידן זיך אָפּרופן זייער וואַרעם ביי יעדער געלעגנהייט לטובת דער אינסטיטוציע. הונדערטער יידן האָבן געצאָלט אַ חודש־שטייער, די קהילה און דער שטאָט־ראַט האָבן אויך סובסידירט „לינת הצדק", אָבער דאָס איז נאָך געווען ווייניק כדי צו דעקן דעם בודזשעט פון וואָס איז כסדר געוואָקסן, ווייל די נויט איז געוואָקסן. כדי צו דעקן די דעפיציטן פלעגן מיר 2 מאָל אין יאָר דורכפירן „בלימל־טעג", יעדן ווינטער אַ ליאָד־אַקציע, און אויסער דעם פלעגן מיר מיט דער מיטהילף פון פאַרשיידענע קרייזן אָרגאַניזירן אַ באַל אָדער אַ ספּעציעלע פאָרשטעלונג פון אַ דראַמאַטישן קרייז אָדער פון אַ ספּעציעלער טרופּע, און די ריינע הכנסה איז געגאַנגען פאַר „לינת הצדק".

עס איז כדאי אונטערשטרייכן אַז אַלע האָבן מיטגעווירקט און געהאָלפן שלא על מנת לקבל פרס און גאָר באַזונדער זאָל דאָ דערמאָנט ווערן ד"ר יעקובסאָן, וואָס איז שטענדיק געווען גרייט העלפן און אַקטיוויזירן אַנדערע פאַר „לינת הצדק". דער גאַנצער „פּערסאָנאַל" פון לינת הצדק איז באַשטאַנען פון איין און איינציקער דאָקטאָרשע און שוועסטער גלייכצייטיק — ד"ר קאַפּלאַן, וועלכע האָט ניט געשפּאָרט קיין מי און געטאָן אַלעס אין די ראַמען פון אירע מעגלעכקייטן און דעם סעקרעטאַר — דער זון פון רב וואלק. אויך די פּאָליטישע פּאַרטייען און אָרגאַניזאַציעס האָבן געהאַלטן פאַר זייער חוב מיטהעלפן און פלעגן אַרויסשיקן זייערע „פּאָרלעך" כדי זיך באַטייליקן אין די פאַרשיידענע אַקציעס.

אין די יאָרן 1935־37 איז דער קאָמיטעט באַשטאַנען פון ש. באַס (פּאָרזיצער), מאיר ראַטנאָווסקי, ליפּא ווארצאַוויצקי, באַנדאַר, אינזש. יעקב גאָלדבערג.

דער קאָמיטעט פון „לינת הצדק". צווישן די מיטגלידער: אלתר קאָלאָדני, יעקב האָלצמאַן, ד"ר יעקאָבסאָן, ל. ווארצאוויצקי, י. גאלדבערג מ. ראַטנאָווסקי, סנדר ראַבינאָוויטש.

כיו"ר המוסד כיהן אינג. ישראל רייך. החברים הפעילים בועד היו: פריזנט, טשרניכוב, מ. טרייווש, משה ווייצל, טיוקל, גב' גווירצמן. זו האחרונה הפעילה גם קבוצת נשים שדאגו במיוחד לקיום מוסד זה. גם הא"א אפרים בודנקין ודוברושין גילו התעניינות מיוחדת בפעולת „גמילות חסד". ראוי לציין, כי בידי החברה היה „פנקס החברה", שלפי עדות רבים היה כבן 200 שנה.

מושב הזקנים הראשון הוקם לפי אותה עדות, ע"י חיה לוריא ופייגל לווין וניהלו את המוסד בתקופתו הראשונה מרים־לאה לוריא וג. אטינגר. גם ר' יוסף הלפרן שקד על פיתוח המוסד הזה. בסוף המאה ה־19 היו כבר קיימות גם: חברת משען ליולדות עניות, ביקור חולים, חברה ש"ס, חברה תהלים וכן גם חברת „סומך נופלים". זו האחרונה נוסדה ע"י מרים לוריא ופייגל לווין. מטרתה היתה לתמוך ביהודים שמצבם הכלכלי נתערער ולא יכלו לקיים את העסק או בית המלאכה שלהם.

איגוד הסוחרים הזעירים (קליינהענדלער פאַראיין) היה אף הוא מוסד חשוב לעזרה הדדית בין החנוונים. היו"ר האחרון של האגודה משה גולדברג (היה ידוע בכינויו „קוטשמע") הצליח לארגן כמעט את כל החנוונ־ם היהודיים במסגרת אגודה זו. אירגן אותם בסקציות שונות, הנהיג משמעת פנימית מחייבת וזכה משום כך להכרה רבה ולהשפעה. רשימתם זכתה בבחירות לקולות רבים ועקב הקשרים המיוחדים עם השלטונות שטיפח היו"ר הצליח תכופית לבטל גזירות שונות, הגבלות וקנסות. מזכיר האיגוד הזה היה — יצחק זיניוק. גם הקצבים (יו"ר שלהם היה מ. גלייברמן) והאופים (יו"ר — קופר) התאגדו במסגרת הארגון הזה.

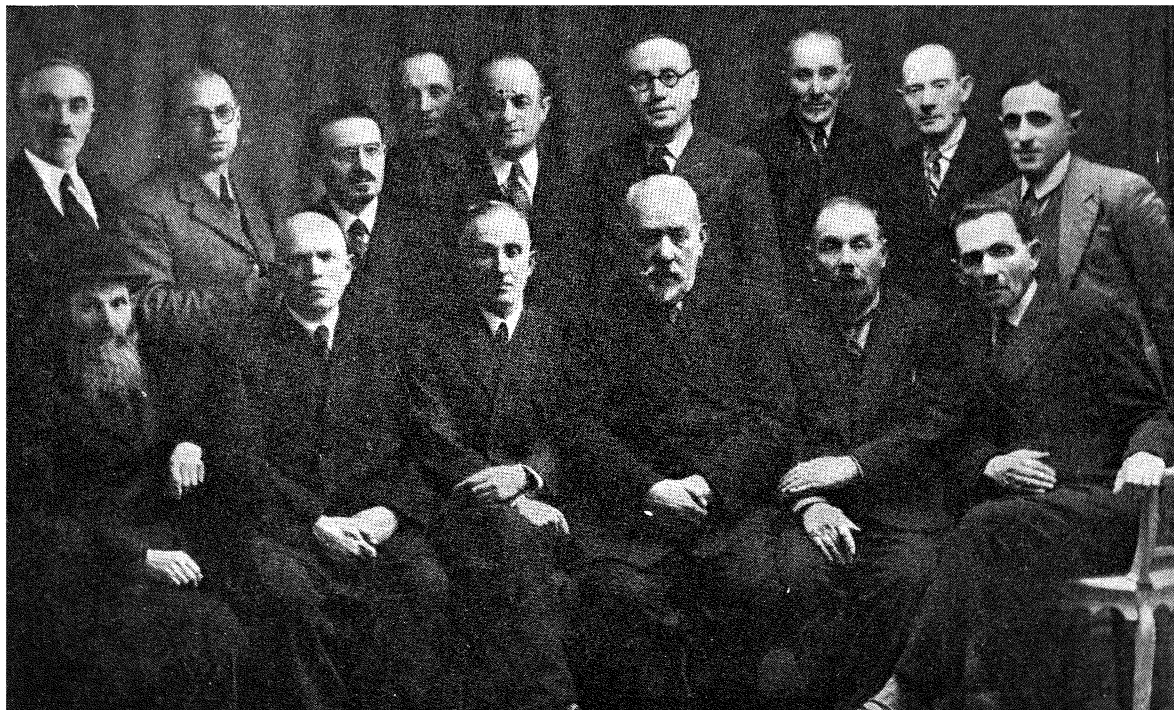
אגודת הסוחרים היתה אחת האגודות הפעילות ביותר בחיים הציבוריים והכלכליים בעיר. פרט ליו"ר פ. רקובשצ'יק היו פעילים בועד בתקופות שונות: שלמה באַס, יעקב הולצמן, שלמה מוצ'ניק. דוברושין, דוד בוניוק, יקותיאל לוברט, יהודה פקץ', פרידמן וסמז'ובסקי. במשך זמן מסויים כיהן גם מ. פריזנט כיו"ר. מומחים, שנקבעו ע"י אגודת הסוחרים, שיתפו פעולה עם ועדות השומה הממשלתיות. ב"כ האגודה היו מסייעים לסוחרים בהגשת ערעורים על גובה השומה ואף מגישים עזרה משפטית לשעת־צורך.

היה לאגידה בנק מיוחד והיקף פעולותיו גדל משנה לשנה. החל משנת 1934 הוקמו בפינסק חנויות נוצרים שנועדו להרחיק את הקונים הנוצריים מחנויות יהודים, ואגודת הסוחרים נחלצה לפעולה כדי לסלק סכנה זו, אך מאמציה בענין זה עלו בתוהו, שכן היתה זו „מדיניות מגבוה". כמזכיר האגודה שימש י. המרשטיין. הסוחרים נטלו חלק פעיל בבחירות המוניציפליות והופיעו ברשימה מיוחדת.

המועדון של הסוחרים בעיר („אונדזער ווינקל") הוקם בשנת 1925 ושימש כמקום־מיפגש לסוחרים, בנקאים ובעלי־יכולת. פייבל־שרגא רקובשצ'יק, שהיה יו"ר אגודת הסוחרים, היה מיוזמיו. במועדון היתה מצוייה עתונות וותיקי פינסק יודעים לספר, כי מכשיר הרדיו הראשון שהיה בפינסק הותקן במועדון זה (היו אומרים אז: „אַ קָאָפּיקע אַ הער"...).

כאן היו נערכות גם הופעותיהם של האמנים המקומיים, להקות חובבים וכו' וההכנסות היו מוקדשות לכיסוי הוצאות המועדון. מכאן יצאה גם היזמה לאירגון הצגות שונות לטובת מפעלים ציבוריים. במיוחד היו ידועות בפעילותן הגברות לאה רקובשצ'יק, רגינה רבינוביץ' והגב' בורשטיין שגייסו את חברי המועדון לכל מגבית ומפעל פילנטרופי־סוציאלי. ליצני המועדון היו אומרים עליהן: „3 ווייבער — 6 פיס", כי הן היו „חיל־הרגלי" לכל דבר שבצדקה.

ועד הקהלה. יושבים מימין לשמאל: אייזל פרידמן, בנימין בוקשטאנסקי, אייזנשטיין, יוסף שקולניק (יו"ר), דוד בוניוק ויוסף דננברג.
עומדים: סטוליאר, קולטון, קראוועץ, א. מ. פלדמן, המרמן, פייבל גינזבורג, שטילרמן, אל. לווין, י. פקאטש.

בתקופת השלטון הסובייטי נסגרו בית החולים היהודי ושתי הקליניקות הפרטיות. הרופאים והצוות הרפואי הועברו לבית החולים הממשלתי ברחוב ברנאָדינסקה, שנשאר היחידי בעיר והורחב לצורך קליטתם של מספר גדול יותר של חולים. קופת החולים הממשלתית — „kasa chorych” הפכה לפולי־קליניקה. בתקופה זו קויים גם קורס לפלדשרים, בראשותו של ד״ר קרוטוב, רופא סובייטי שהשתקע בעיר ובתקופת הגרמנים פעל ביחידה פרטיזאנית.

כאשר כבשו הנאצים את פינסק סילקו מבית החולים את כל הרופאים והאחיות ממוצא יהודי. בגיטו, בבניין בית־היתומים הפולני לשעבר, היה בית־חולים קטן שבראשו עמד ד״ר יעקובסון ופוליקליניקה ברחוב יסנה בראשותו של ד״ר לב. חלק מן הרופאים עבד בבית החולים היהודי בגיטו וחלק בפו־ליקליניקה. הוא הדין ביחס לאחיות.

בתקופת שלטון הנאצים היה מצב הבריאות והתברואה חמור ביותר. הצוות הרפואי בשני המוסדות עבד בתנאים קשים ביותר ולמרות המחסור החמור בתרופות ובאביזרים רפואיים (אלה נתקבלו רק על פי אישורו של ד״ר דילבסקי, הידוע לשימצה), עשו הרופאים והאחיות כמיטב יכולתם לה־גיש עזרה רפואית לנזקקים.

על אף השנאה והזלזול שרחשו הגרמנים ליהודים, לא היססו ולא התביישו להזעיק את הרופאים היהודיים הידועים במקרים חמורים ואף להינתח על ידם — כמובן תחת שמירה מעולה.

קורס לאחיות עזרה ראשונה (21.5.35)

א. אבן־דר

רופאים ורפואה

בפינסק העריכו נכונה את חשיבותם של מוסדות רפואה ורופאים למען התושבים. דבר זה ניתן ללמוד ממספר בתי החולים והמוסדות הרפואיים שעסקו בהגשת עזרה לחולים וגם ממספר הרופאים במקום. בראש וראשונה יש לייחס הישג זה ל־תושביה היהודים ולמוסדותיהם, שדאגו לקיום רמה נאותה של שירותים רפואיים כגון: בתי החולים, „טאָז״—„אזע״ ו„לינת הצדק״. בידינו רשימה של רופאים שעסקו בפועל במקצוע הרפואה (מלבד רופאי שיניים ומיילדות) והיא מונה למעלה מ־50 איש וביניהם כ־15 רופאים צעירים, שהתחילו להתמחות במקצועם, סמוך למלחמת העולם השנייה.

עד מחצית שנות השלושים התקיימו בפינסק שני בתי הולים שהנהלתם היתה בידי יהודים: האחד בפינסק, ברחוב זבלנה. והשני בקרלין, ברחוב ווישניובייצקי.

בבית־החולים היהודי שברחוב זבלנה היו 60 מיטות בערך. מנהלו בשנות השלושים היה ד״ר י. יעקובסון, רופא פנימי וכי־רורג. בין רופאי בית־החולים היה רופא כירורג שיצאו לו מו־ניטין כמנתח מושלם ייבסיינקו (ממוצא רוסי), הלארינגולוג ד״ר פראגר, הכירורג ד״ר גניכוב, הרנטגנולוג ד״ר יגרמן ועוד. בבית החולים היהודי שבקרלין היו כ־30 מיטות ומנהלו היה ד״ר גליקסמן. ראוי לציין שכל בית חולים העסיק גם „פלדשר״ אחד — „הרופא״ אברהם חיים בקרלין וקולודני „דרייפא״ — בפינסק. „רופאים״ — פלדשרים אחרים ידועים בעיר היו: משקה דער רופא, פישל, טוניס ופיקמן.

מלבד שני בתי חולים שהיו כאמור בבעלות הציבור היהודי בפינסק, היה גם בית חולים ממשלתי ובו 100 מיטות לערך. מנהלו במשך תקופה ארוכה, ה״ה ד״ר פיצ׳טוב; קלי־ניקה פרטית בבעלותו של הכירורג ד״ר ייבסיינקו ורעייתו רופאת העיניים ד״ר הלנה ייבסיינקו ברחוב הונצ׳רסקה וקלי־ניקה פרטית שנייה בבעלותו של ד״ר גניכוב, ברחוב זבלנה, פינת ספורטובה. בכל אחת מן הקליניקות הפרטיות היו 20 מיטות בערך.

בניינה של קופת החולים הממשלתית ״kasa chorych״ היה ברחוב קוסציושקו, בקירבת הגמנסיה הממשלתית. גם יהודים רבים נהנו מהשירותים הרפואיים שלה, פועלי בתי החרושת, בעיקר, פקידים, עובדי בתי המסחר, עובדים שהועסקו בקביעות בענף היערות ועובדים בענפים אחרים.

„טאָז״ (אז״ע) עשה מלאכה נאמנה בפינסק. הרוח החיה של מוסד רפואי זה היה ד״ר יעקב מנדלבוים. לידו עזרו ד״ר וויין־גולדברג ושתי האחיות גרינברג. ליד ה„טאָז״ קוימה גם „טיפת חלב״ בהנהלת רופאת הילדים ד״ר עלשטיין. „טאָז״ הגיש עזרה רפואית למעוטי־יכולת ובידיו היה גם הפיקוח הרפואי על בית־היתומים ועל בתי הספר היהודיים שבעיר. כן קוימו בחודשי הקייץ קייטנות לילדים.

צוות העובדים בביה״ח הפינסקאי עם הרופאים: יווסיינקו, גנכוב ויעקובסון

קורס לאחיות בהנהלת „הצלב האדום״

בית־החולים הקרלינאי

„EWA", שהמתעמלות בו היו רובן מן המעמד הבינוני והאמיד.

אין לפסוח גם על מועדוני הספורט הנוצריים — „יריבינו" בתחרויות אשר לעתים גרמו להתפרעויות, התנגשויות ושפיכת דמים על המגרש וכן גם להתנגשויות המוניות מחוצה לו. על פי רוב אירעו ההתנגשויות לאחר שקבוצה נוצרית הפסידה במשחק וחיפשה דרך לנקמה ועשיית שפטים בשחקנים היהודים ואוהדיהם היהודים. זכור לשימצה מקום הפורענות המתמיד — מגרש הכדורגל P.K.K.S "Ognisko" באיזור המגורים הנוצרי, בפרבר העיר, שליד תחנת הרכבת.

איצטדיון הכדורגל של „הכוח־מכבי" ברחוב ספורטובה היה מגודר ומדושא, רחב־ידיים עם מסלולי מירוץ ובמה בצידו האחד. באיצטדיון זה נתקיימו רוב תחרויות הכדורגל ותחרויות האטלטיקה הקלה בין הקבוצות השונות של היהודים והן בין קבוצות של יהודים ונוצרים. באיצטדיון „מכבי" היו גם מגרשים לטניס (קורט), לכדורעף ולכדורסל.

האיצטדיון השני נמצא בפרברי העיר, שהיה מאוכלס נוצרים, סמוך לתחנת הרכבת ולגן העירוני המטופח. הוא היה גדול יותר מהאיצטדיון של „מכבי" ואף בו היו מיתקנים לטניס, כדורעף וכדורסל.

מגרש כדורגל, קטן־ממדים, היה גם בסמוך לישיבה של קארלין. עליו התאמנו הילדים והצעירים, וברוב שעות היום היה שוקק מילדים ונערים משחקים. על סוג זה של מגרשים נימנה גם זה שבחורשת לישצ'ה, שם התקיימו האימונים הראשונים של קבוצת „הכוח".

המקומות העיקריים לאימון הגופני בשטח האטלטיקה הקלה היו באולם הגימנסיה „תרבות", בבניין ההסתדרות הציונית שברחוב זבלנה, בבית ויינברג באותו רחוב („מכבי"), ברח' אלברכטובסקי (הפועל) ובאולמות של הסתדרויות הנוער. הנהרות והאגמים שפינסק וסביבותיה היו ברוכות בהם, שימשו לחובבי ספורט המים — השחייה, החתירה בסירות, החלקה על הקרח בעונת החורף.

בין עסקני הספורט הבולטים, שאחדים מהם היו גם מאמנים, ראוי להזכיר את:

קבוצת „מכבי" בשנות העשרים בהדרכת המורה א. מאירוביץ'

קבוצת כדורגל „מכבי" בשנות השלושים: ל. ברוצקי, מ. ז'וכוביצקי, ס. אייזנברג, י. ציפרשטיין י. הוברמן, י. סמורין, ט. ריז'י, קוסובוקוב (פולני), קשיסטיקוב (פולני), אייזלמן, י. ז'כוביצקי

הנבחרת של פינסק: פינקל, הוברמן, אייזלמן, סמורין, קופלוב, סוקולוב, ז'כוביצקי, פרנץ, פטר, דנגברג

א. דר

ספורט

זוהי ודאי זכותם של בתי הספר השונים בפינסק, שהתחילו לטפח בשנות העשרים את ענפי הספורט השונים במסגרת תכנית הלימודים הקבועה ועל ידי כך הגיעו את הכשרונות שהיו בתחום זה להתפרץ ולהתבלט. זוהי גם זכותן של תנועות הנוער השונות, שבמסגרת פעולתן, ובעיקר בנשפים השונים שערכו, הדגישו והבליטו את המקום המכובד שייחדו לספורט. על כל פנים, עובדה היא, כי ההתפרצות של הנוער היהודי בפינסק לספורט היתה בממדים הרבה יותר גדולים מאשר זו בערים אחרות בפולין של הימים ההם. בכל חוגי האוכלוסיה, ללא הבדלי מעמד ומוצא סוציאלי, עסקו בספורט, אך הגדילו לעשות אירגוני הנוער ליד המפלגות ותנועות הנוער. ודאי, שאילולא אותם „משוגעים לדבר”, שהקדישו זמנם ומרצם (אחרים — גם כספם) לפיתוח וטיפוח הספורט לענפיו השונים — לא היתה זוכה פינסק היהודית לאותו מעמד שכבשה בתחום זה ולאותם מוניטין טובים שיצאו לה, בפרט בענף הכדורגל, שהיה גם אז הפופולארי ביותר בקרב הנוער. רבים־רבים שהתחילו לשחק בקרני רחובות בכדורגל מסמרטוטים („אַ שמאַטאָוועך מייאַץ' — כך קראו לו ביידיש רוסית...) גמרו כאלופים על מגרשי כדורגל מודרניים לאחר זמן. לתחרויות כדורגל היו נוהרים המונים, לא כל שכן כאשר המישחק היה בין קבוצה נבחרת פינסקאית לבין אחת הקבוצות המפורסמות בפולין. הפטריוטיזם היהודי והפינסקאי היה מופגן אז באותן קריאות עידוד לשחקנים (הכל הכירו אותם בשמם, כמובן) ותשואות הידד, שהשתתפו בהן זקן ונער.

הקבוצות העיקריות היו: „מכבי” שירשה את „הכוח”, „הפועל” מיסודו של „קראפט”, „מאָרגנשטערן”, „נורדיה” ו„שטערן”.

מלבד הקבוצות שמנינו לעיל, ראוי להזכיר את קבוצת הכדורגל „חשמונאי”, שלה, כנראה, זכות הבכורה בין קבוצות הכדורגל, אלא שזו לא האריכה ימים והתפרקה. כן יש לציין את קלוב הנשים

קבוצת כדורגל „הכוח”: ל. ריז'י, פטר, קופלוב, פינקל, ש. פיאלקוב, דנגברג, נ. שוכמן, י. ז'כוביצקי, אוקסמן, פרנץ, פינקל, סמורין.

נציגי העירייה (יושבים בשורה האמצעית: ד"ר הוף, פלזן, ד"ר פלדמן, אורבך) מעניקים את גביע העירייה לקבוצת „מכבי” (1925)

יוצאי
פינסק
בתפוצות

חברי ועד „הפועל״: א. רודמן, י. פורטנוי, ז. שוורץ, רוזמן, ד. קופלוב

ד״ר פלדמן, ד״ר הוך, עו״ד פאס, אדולף פלזן ואחיו המורה אורבאך, רודה, משה כגן, מרדכי פקץ, קונסטנטין, אהרון קופילוב, משה׳ל גולדברג („קוטשמע״), שמואל דננברג, ז. ספירא, יאשה לב, נחמן ז׳וכוביצקי, ישעיהו פילקוב, מיקה ברמן, גורליק, עקיבא אפשטיין, אריה שוורץ, ירמיהו פורטנוי, אינג׳ רוזמן, דבורה קופילוב (שנשלחה גם לקורס הדרכה בוורשה ועסקה אח״כ בהדרכה), פסח פקץ, אלי פלוטניצקי, אליהו רודמן וברמן. כל העסקנים האלה תרמו רבות לפיתוח הספורט בעיר ובעיקר — בענף הכדורגל.

מועדון „מכבי״ (קודם „הכח״) הוקם בשנים 1923—1922 ונתמך על ידי חוגים נרחבים יותר של האוכלוסייה היהודית משני טעמים: כושרם הגופני של אנשיו ורמתם עלתה על זו של חברי מועדונים אחרים; הוא נשא אופי בלתי־מפלגתי למרות שהיה מקורב יותר לחוגי הציונים הכלליים. היו בו סקציות לכדורגל, לאטלטיקה קלה, לאיגרוף, לכדורעף, לכדורסל, לכדור יד, לפינג־פונג ולרוכבי אופניים.

על שחקניו הראשונים של „הכוח״ נמנו: יוסף רובינשטיין, חיים קפלן, יעקב ז׳וכוביצקי, חיים קופילוב, שמואל דננברג, יצחק סמוריץ, לייבל פינקל, ב. גלייברמן, נח פולין, ראקובשצ׳יק, מילצקי, מומה, ברודצקי, שמעון, יודל ומשה שלפושניק. ב„הכח״ שיחקו גם הנוצרים: פטר ופרנץ.

על „הגל השני״ של השחקנים נימנו: סיומה אייזנברג, זוכוביצקי משה׳ל, אייזלמן, יעקב הולצמן, לייבלה ריז׳ין, אלינקה גוטמן, ברל אפלמן, לוכטאן, ניומה לדרמן, יוסף הוברמן, לוזר ווקסר, ברל קויפמאן, נח פוטניצקי, יוסף בנקובסקי, במבל לבנדיגר, ישׂשכר פרידמן, לייזר גולדמן. באמצע שנות השלושים הופיעו בקבוצה זו גם: רבינוב בורה, אומה פסאכין, ראובן גלייברמן, שמואל הלמן, יצחק ז׳וכוביצקי, זוניה פלדמן, אברהם לווין, לייבלה כגן, טבל פרישברג, יצחק ציפרשטיין, שמואל סטולרוב וישראל כלבוויניק.

קבוצת הכדורגל הכוח־מכבי, שהיתה פאר הקבוצות היהודיות בפינסק והשתייכה לליגה א׳ המחוזית, ערכה תחרויות עם הקבוצות: טור־פולסיה, קוטוויצא, קבוצת הצבא 84 פ.פ., אוז׳ל, פוגון־לבוב, שמיגלי מוילנה, חשמונאי מלבוב, חשמונאי מרובנה, מכבי־ברנוביץ, הכוח־לוניניץ, קבוצת הגדוד ה־9 של חיל־השריון, ל.ק.ס. לודז, מכבי וילנא, לגיה ורשה ועוד. הקבוצה סבלה ממחסור כרוני באמצעים למימון פעולותיה ולהחזקת המועדון, ורק תודות למספר עסקנים בעלי יכולת וכרטיסי הכניסה לתחרויות יכלה להחזיק מעמד.

המועדון „קראפט״ הוקם בשנת 1929. בין מייסדיו היו: יעקב רוזמן, אלי פלוטניצקי, פסח פקץ, אליהו רודמן, סטרובינסקי וברמן והוא נתמך על ידי פועלי ציון (צ.ס.). לימים, בשנת 1935, שונה שמו של המועדון ל„הפועל״. „קראפט־הפועל״ פיתחה פעולה ספורטיבית ענפה עד לפרוץ מלחמת העולם השנייה. המדריך הראשי לקבוצות הבחורים היה ירמיהו פורטנוי ולקבוצות הבחורות — דבורה קופילוב.

במועדון היו קבוצות מאורגנות של כדורגל ואטלטיקה קלה. על שחקני קבוצת הכדורגל של „קראפט״ ואח״כ „הפועל״ במשך שנות קיומה נמנו: זוניה פלדמן, וורמן, אלי גוטמן, יום־טוב גרבוז, יצחק [illegible], פנחס אייזנברג, בורמן, יצחק סרגיק, מרקליוק, אברהם לווין, מולה הלמן, אלי סופוזניקוב, ניונה פינקל, קרביץ, ראובן גלייברמן ובורטנובסקי יצחק. קבוצת הכדורגל השתייכה לליגה השנייה.

המועדון „גורדיה״ נמצא בחסותה של המפלגה הרבזיוניסטית ובית״ר ועל מייסדיו נמנו: משה כגן, בורושוק, מרדכי פקץ ועוד. המועדון קיים סקציה לכדורגל, לאטלטיקה קלה, לאיגרוף ולפינג־פונג.

על שחקני קבוצת הכדורגל שהשתייכה לליגה השנייה במחוז נמנו: מרדכי פקץ׳, מיכאל פקץ׳, סיומה ילינסקי, איצל זוכרביצקי, אליעזר וקסר, איזי שפירא, אייזיק שמיד, אברהם גלייברמן, דוד הוברמן, מריק גלמן, ניונה פינקל, אביגדור ליס, ו. סלוצ׳ק ויוסף שוורצמן.

קבוצת האטלטיקה הקלה בהדרכתו של מרדכי פקץ׳ היתה ברמה גבוהה והוכיחה את יכולתה בהזדמנויות שונות במופעים.

המועדון „מורגנשטרן״ היה בחסותו של ה„בונד״. גם במועדון זה נתקיימה פעילות ספורטיבית בכיוונים שונים. קבוצת הכדורגל השתייכה לליגה המחוזית השנייה.

המועדון „שטערן״ היה בחסותם של פועלי ציון שמאל. עיקר פעילותו היה בקיום קבוצת כדורגל שהשתייכה לליגה השנייה במחוז.

און פילאַנטראָפישע אינסטיטוציעס. אָנהייבנדיק פון יאָר 1918 האָט דער „ברענטש” אָנטיילגענומען אויך אין די פאַרשיידענע קאַמפּיינען פאַרן אַרבעטנדן ארץ־ישראל. אַזוי אַרום איז די הויפּט ליניע געווען און פאַרבליבן — שטיצן די סאָציאַליס־ישע באַוועגונג אויף דער יידישער גאַס. עס איז כדאי צו אונטערשטרייכן אַז דער ברענטש האָט אַקטיוו מיטגעווירקט אין דער באָיקאָט אַקציע קעגן היטלער־דייטשלאַנד און אין די פאַרשיידענע אַנטי־נאַצישע ליגעס.

אין קעגנזאַץ צו פאַרשיידענע אָפּצווייגונגען פון „אַרבעטער רינג” האָט דער פּינסקער ברענטש געשטיצט דעם „געווערקשאַפטן קאַמפּיין” פון דער הסתדרות אין ארץ־ישראל און שליחים פון דער הסתדרות האָבן אָפט אָנטייל גענומען אין די ספּעציעלע הסתדרות־אָוונטן וואָס זענען דורך אים אָרגאַניזירט געוואָרן.

דער ברענטש האָט זיך אויך אָנגעשלאָסן אַלס מיטגליד אין פאַרשיידענע געזעלשאַפטלעכע אָרגאַניזאַציעס ווי „אָרט”, „יידישער אַרבעטער קאָמיטעט” א״אַנד.

גלייכצייטיק איז ניט אָפּגעשוואַכט געוואָרן די קעגנזייטיקע הילף צווישן די מיטגלידער. אין נויט פאַלן האָבן די חברים שטענדיק געהאַט אַן אַדרעס צו וועמען זיך ווענדן. אַ דאַנק זיין פערצווייגטער געזעלשאַפטלעכער אַקטיוויטעט האָט דער ברענטש 210 זוכה געווען צו גרויס אָנזען אין יידישן געזעלשאַפטלעכן לעבן אין אַמעריקע און פירנדע פּערזענלעכקייטן אין יידישן לעבן, הגם ניט קיין פּינסקער, האָבן זיך אָנגעשלאָסן אין דעם ברענטש.

אין יאָר 1929 איז אויך אָרגאַניזירט געוואָרן אַ פּינסקער פרויען ברענטש, וועלכער האָט זיך אויך קונה־שם געווען אין יידישן געזעלשאַפטלעכן לעבן אין אַמעריקע.

אין יאָר 1931 האָט דער ברענטש אויך אָרגאַניזירט אַ יוגנט־ברענטש, וועלכער האָט עקסיסטירט עטלעכע יאָר, ביז ער האָט זיך פאַראייניקט מיט אַ צווייטן יוגנט־ברענטש פון „אַרבעטער רינג”.

הילף פאַר פּינסקער יידן

אַ קאַפּיטל פאַר זיך איז די טעטיקייט פון פּינסקער ברענטש אויפן געביט פון הילף פאַר פּינסקער יידן.

גלייך נאָכן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט מלחמה איז ספּאָנטאַן אויפגעשווומען די אידעע פון אָרגאַניזירן הילף פאַר פּינסק. נישט וויסנדיק נאָך גענוי וואָס קומט פאָר אין דער היימאַטס־שטאָט איז אָרגאַניזירט געוואָרן אַ ספּעציעלער „רעליעף קאָמיטעט”. צווישן די פּינסקער לאַנדסמאַנשאַפטן זענען פאַרטיילט געוואָרן קופּאָנען פון 5 סענט ביז 1 דאָלאַר און די ערשטע סומען זענען אַריבערגעשיקט געוואָרן קיין פּינסק שוין אין 1915, נאָכדעם ווי די דייטשן האָבן אָקופּירט די שטאָט. אָבער די ערשטע סומען זענען ניט אויסגעניצט געוואָרן אויפן בעסטן אופן. ערשט אין 1919, נאָכן אַריינמאַרשירן פון פּוילישן מיליטער, ווען די לאַגע איז קלאָרער געוואָרן, האָט מען אָנגעהויבן טראַכטן וועגן אַ גרויסן הילפס־

קאַמפּיין פאַר די פּינסקער יידן וואָס האָבן אַזוי שרעקלעך געליטן פון דער מלחמה.

די ידיעות וועגן דעם שוידערלעכן מאָרד פון די 35 געזעלשאַפטלעכע טוער און יידישע לערער, וואָס איז אויסגעפירט געוואָרן אין ה׳ ניסן דורך די פּוילישע לעגיאָנערן, האָבן אויפגעטרייסלט די פּינסקער לאַנדסלייט אין אַמעריקע. דער פּינסקער ברענטש האָט גענומען אויף זיך די איניציאַטיוו קאָנסאָלידירן אַלע פּינסקער לאַנדסמאַנשאַפטן אין אַמעריקע כדי וואָס שנעלער אַרויסשיקן הילף. עס איז דאַן געשאַפן געוואָרן אַ „פאַראייניקטער פּינסקער הילפס־קאָמיטעט” און דער ברענטש 210 האָט דער ערשטער אַריינגעטראָגן אַ סומע פון העכער 3000 דאָלאַר.

אין דער דאָזיקער אַקציע האָט אַקטיוו אָנטייל גענומען אַ נייע אָרגאַניזאַציע פון פריש־אָנגעקומענע פּינסקער אימיגראַנטן, וועלכע האָט זיך גערופן „פּינסקער וואָלונטירס” און האָבן זיך שפּעטער אויך אָנגעשלאָסן אין ברענטש 210. אויסער זיי זענען געווען פאַרטראָטן אין דעם פאַראייניקטן הילפס־קאָמיטעט: „עזרת־אחים, אנשי פּינסק”, „שוחרי טוב אנשי פּינסק” און „דורשי טוב אנשי פּינסק”. אויך די פּינסקער לאַנדסמאַנשאַפטן פון די גרעסערע שטעט אין די פאַראייניקטע שטאַטן האָבן אין פאַרלויף פון דער אַרבעט מיטגעהאָלפן צום דערפאָלג פון דער הילפס־אַקציע.

שפּעטער, ווען די אַקציע האָט זיך גאָר שטאַרק אויסגעברייטערט, האָט דער קאָמיטעט דעלעגירט קיין פּינסק דעם ה׳ קוגעל וועלכער האָט מיטגעפירט 35.000 דאָלאַר, כדי צו פאַרטיילן צווישן פּריוואַטע מענטשן און געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציעס. ווען ה׳ קוגעל איז צוריקגעקומען קיין אַמעריקע און אָפּגעגעבן אַ באַריכט וועגן דער גרויסער נויט פון דעם ה׳ דאַוויטש, וועלכער איז באַאויפטראַגט געוואָרן אָרגאַ־ די פּינסקער יידן האָט דער קאָמיטעט דעלעגירט קיין פּינסק דעם ה׳ דאַוויטש, וועלכער איז בעאויפטראַגט געוואָרן אָרגאַניזירן די קאָנסטרוקטיווע הילף און שטיצע פאַר געזעלשאַפט־

פּינסקער אין אַמעריקע און קאַנאַדע

די שווערע עקאָנאָמישע לאַגע און די ספּעציפישע סאָציאַלע באַדינגונגען פון די יידישע אימיגראַנטן אין אַמעריקע האָבן אַרויסגערופן די נויטווענדיקייטן פון שאַפן הילפס־אָרגאַניזאַציעס כדי דער פרישׂ איינגעוואַנדערטער, וועלכער איז על פּי רוב געווען עלנט, אָן פאַמיליעס און פריינד, זאָל געפינען אַ סביבה און הילף אין אַ נויט־פאַל. אַזוי האָבן זיך אָנגעהויבן אָרגאַניזירן די פאַרשיידענע לאַנדסמאַנשאַפטן אין אַמעריקע און אויף דעם באַזיס האָבן זיך אָנגעהויבן אָרגאַניזירן אויך די פּינסקער יידישע אימיגראַנטן.

די „פּינסקער שול" האָט געדינט אַלס דער ערשטער צענטער פאַר די פּינסקער יידן אין ניו־יאָרק אין די ערשטע יאָרן פון 20־סטן יאָרהונדערט. דער שווערער פּראָצעס פון פּראָלעטאַריזאַציע וועלכן עס האָבן געמוזט דורכמאַכן די אימיגראַנטן אין די אַזוי גערופענע אַמעריקאַנער „שוויץ שאָפּן" און די אינטעגראַציע שוועריקייטן האָבן נאָך מער פאַרטיפט דעם סענטימענט און די בענקשאַפט געפילן צו דער אַלטער יידישער היים. אין דער „פּינסקער שול" פלעגן זיך טרעפן די פּינסקער אימיגראַנטן כדי נאָכן דאַוונען אָפּנעמען גרוס, אַראָפּריידן אַ ביסל פון האַרצן, זוכן אַ קרוב, אַ פריינד, אַן עצה א.ד.ג. אין דער שול איז פאַקטיש געבוירן געוואָרן דער געדאַנק פון שאַפן דעם „פּינסקער ראַדיקאַלן עמיגראַנטן אונטערשטיצונג פאַראיין".

אין יענער צייט, ווען אין פּינסק האָט זיך אָנגעהויבן אויסקריסטאַליזירן די אַרבעטער באַוועגונג און נאָכדעם ווי דער „בונד" האָט אָנגעהויבן אַנטוויקלען אַן אינטענסיווע טעטיקייט וועלכע האָט אַרויסגערופן שטרייקן און אַרעסטן, ווי אויך פאַרשיקונגען פון די פּינסקער אַרבעטער טוער קיין צאַרישן סיביר, זענען אויך אָנגעקומען הילפס־רופן פון פּינסק צו די לאַנדסלייט אין אַמעריקע. בעת אַ געוויסן צוזאַמענטרעף אין שול איז באַשלאָסן געוואָרן צו שיקן הילף פאַר די קרבנות פון די צאַרישע פאַרפאָלגונגען און אויך גרינדן דעם אויבנדערמאָנטן פאַראיין.

די ערשטע סומען וואָס די „פּינסקער ראַדיקאַלע" האָבן אַריבערגעשיקט דעם קאָמיטעט פון „בונד" אין פּינסק האָבן אַרויסגערופן ענטוזיאַזם ביי די פּינסקער בונדישע עסקנים און אַזוי אַרום איז געשאַפן געוואָרן דער שטאַרקער קאָנטאַקט צווישן פּינסק און ניו־יאָרק, וועלכער איז נאָך פאַרטיפט געוואָרן אין די קומענדיקע יאָרן ווען עס האָבן אָנגעהויבן קומען קיין אַמעריקע נייע עמיגראַנטן, וועלכע זענען שוין זייענדיק אין פּינסק געווען אַקטיוו אין דער בונדישער באַוועגונג. די „פּינסקער ראַדיקאַלע" האָבן זיך אָנגעהויבן זען ווי אַ רעזערוו־ליניע פאַר דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג אין דער „אַלטער היים" און גלייכצייטיק געזאָרגט פאַר די נייע אימיגראַנטן פון פּינסק, זיי זאָלן האָבן אַ סביבה, קריגן אַרבעט און ניט זיין אַזוי איינזאַם ווי די ערשטע אימיגראַנטן פון פּינסק זענען געווען אָנקומענדיק קיין אַמעריקע.

די טעטיקייט פון דעם פאַראיין, וועלכע איז געוואָקסן מיט דער צייט, האָט געדינט אַלס ביישפּיל פאַר אַנדערע לאַנדסמאַנשאַפטן, וועלכע האָבן זיך אויך געשטעלט אַלס ציל שטיצן די יידישע רעוואָלוציאָנערע באַוועגונג אין זייערע אַלטע היימען.

דער זיג פון דער רעאַקציע אין רוסלאַנד, דאָס פאַרשיקן די וויכטיקסטע עסקנים, דער צוזאַמענברוך פון דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג אין פּינסק — האָט געהאַט אַ דערדריקנדע ווירקונג אויף די מיטגלידער פון דעם פּינסקער „ראַדיקאַלן פאַראיין", וועלכער איז אַריינגעפאַלן אין אַ געוויסער אַפּאַטיע און כמעט ווי אָפּגעשטעלט זיין טעטיקייט. אין די יאָרן 6־1905 האָט זיך אָנגעהויבן אַן עמיגראַציע פון רעוואָלוציאָנערן, ווען עס איז געלונגען צו ראַטעווען זיך פון צאַרישן רעזשים. די שווערע אַנטוישונג פון דער דורכגעפאַלענער רעוואָלוציע האָט אַרויסגערופן יאוש שטימונגען ביי אַ גרויסן טייל פון די פּאָליטישע עמיגראַנטן, וועלכע האָבן זיך דערווייטערט פון יעטוועדער פּאָליטישער און געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט און געזוכט נאָר „ביזנעס" און „תכלית". די אָרגאַניזאַציע „פּינסקער ראַדיקאַלע" האָט כמעט אויפגעהערט פונקציאָנירן. דאַקעגן האָט אין יענער צייט גענומען וואַקסן דער „אַרבעטער רינג" אין אַמעריקע און די אַקטיווע טוער פון „פּינסקער ראַדיקאַלע" האָבן באַשלאָסן אָנצושליסן זיך אַלס „ברענטש" (צווייג) פון „אַרבעטער רינג" און אַזוי אַרום איז געשאַפן געוואָרן דער „פּינסקער ברענטש 210 אַרבעטער רינג".

פּינסקער ברענטש 210

די נייע אָרגאַניזאַציע איז געוואַקסן סיי אין איר מיטגלידערשאַפט און סיי אין איר איינפלוס. די מיטגלידער פון „ברענטש 210", צווישן וועלכע עס האָבן זיך געפונען פיל אויסגעפּרוּווטע בונדיסטן, האָבן אָנגעהויבן אָרגאַניזירן די שטיצע פאַרן „בונד" אין רוסלאַנד און עס איז דאַן באַשטימט געוואָרן אַז יעדער מיטגליד פון „ברענטש 210" מוז צאָלן אַ ספּעציעלן שטייער פון 10 סענט יעדע 3 חדשים פאַרן „בונד". דער דאָזיקער באַשלוס איז געבליבן אין קראַפט אויך אין די שפּעטערדיקע יאָרן — ווען די מיטגלידערשאַפט אין ברענטש האָט זיך געביטן און די חברים פון „בונד" זענען שוין ניט געווען די דעצידירנדע מערהייט.

דער ברענטש 210 איז זייער שנעל געוואָרן פּאָפּולער אין דער גרויסער „אַרבעטער רינג" אָרגאַניזאַציע. אויף זיין טאָג־אָרדנונג זענען תמיד געשטאַנען אַלגעמיין־געזעלשאַפטלעכע פראַגן, סאָציאַליסטישע פּראָבלעמען און גלייכצייטיק האָט זיך אַלץ מער געשטאַרקט דאָס ברידערלעכע סאָלידאַריטעט־געפיל פאַר און צווישן די מיטגלידער. די הכנסה פון די פאַרשיידענע אונטערנעמונגען וואָס דער פּינסקער ברענטש האָט אָרגאַניזירט איז געווען געווידמעט שטיצן פאַרשיידענע קולטורעלע

דער פ.פ.ק. האָט אין צייט פון דער 2־טער וועלט־מלחמה איבערגעשיקט שטיצע דירעקט קיין פינסק ווי אויך קיין איטאַליע און פראַנקרייך פאַר די פליטים פון פינסק.

אַלס פרעזידענטן פון „פין־פאָר־קלוב" האָבן אַמטירט במשך דער צייט: א. עלמאַן (ביז 1935), אַלעקס טאנסמאַן (פון 1935 ביז 1937), מאַקס דזשאספּער (ביז 1939), מאַקס מילער (1940), מאַקס ליבערמאַן (ביז 1946), היימאַן פרידמאַן (ביז 1948), טשארל פרידמאַן (ביז 1951), א. מעלצער (ביז 1957), שמואל גלאצער (ביז 1962), נתן פישקאָוו (פון 1963). דער איצטיקער סעקרעטאַר — א. רובין.

אויסער די אָפיציעל באַשטעטיקטע הלוואות פלעגט דער פ.פ.ק. אויך מקיים זיין די מצווה פון „מתן בסתר" פאַר נויט־באַדערפטיקע און פאַרטיילן פאַרשידענע געלט סכומים פאַר צדקה־אינסטיטוציעס, פילאַנטראָפּישע און קולטורעלע פאָנדן. פאַרשטייט זיך אַז דער פ.פ.ק. האָט אָנטייל גענומען אין פינסקער הילפס פאָנד.

דער הויפּט קוואַל פון די הכנסות זענען די באַגריסונגען אין דעם זשורנאַל וואָס ווערט אַרויסגעגעבן דורך פ.פ.ק. אין פאַרבינדונג מיטן יערלעכן באַנקעט. במשך זיין עקסיסטענץ האָט דער פ.פ.ק. געהאָלפן זייער פיל מיטגלידער מיט הלוואות און נאָר אַ קליינער פּראָצענט פון די הלוואות ווערט ניט געדעקט.

די מיטגלידערשאַפט פון קלוב זענען פינסקער לאַנדס־לייט. ניט פינסקער ווערן זעלטן אָנגענומען אַלס מיטגלידער.

סאָציאַלער קלוב פון פינסקער פאריער (פוטערוואַרג) אַרבעטער

אין 1938 איז געגרינדעט געוואָרן אין ניו־יאָרק דער קלוב אונטערן אויבן דערמאָנטן נאָמען. די איניציאַטיוו דער־צו איז געקומען פון אַקטיווע מיטגלידער פון די פּראָפעסיאָ־נעלע פאַראיינען, וואָס האָבן געשטאַמט פון פינסק. דער ציל איז געווען צו העלפן די מיטגלידער, פינסקער פוטערוואַרג אַרבעטער, דורך קריגן אַרבעט, געבן אַ הלוואה א.ד.ג. די מיטגלידער האָבן געשטרעבט צו אַ היימישער סביבה, אָנ־האַלטן די קאָנטאַקטן און טראַדיציע פון דער אַלטער היים. אויך דער קלוב האָט אָנטייל גענומען אין קולטורעלע אונטער־נעמונגען, ספּעציעל אין די רייען פון די אַרבעטער, און געשטיצט די פאַרשיידענע הילפס־אַקציעס פאַר פינסקער יידן און אינסטיטוציעס.

„דורשי טוב אנשי פינסק"

די פינסקער אָרגאַניזאַציע שטאַמט פון פאַראיין „שוחרי טוב אנשי פינסק", וועלכע איז געגרינדעט געוואָרן שוין אין יאָר 1886 דורך אייזיק גרינבערג, וועלכער איז אין פינסק געווען אַ סיגאַרן־מאַכער און אין ניו־יאָרק, האָט ער מיט דער צייט געשאַפן אַן אייגענעם וואַרשטאַט אין וועלכן ער פלעגט באַשעפטיקן זיינע פינסקער לאַנדסלייט. זיי זענען טאַקע גע־ווען, צוזאַמען מיט זייערע קרובים און פריינט די ערשטע מיטגלידער פון דער אָרגאַניזאַציע, וועלכע האָבן געהאַט אַן אייגענע שול און זייער ציל איז געווען — געבן הילף אין פאַלן פון אָרעמקייט, קראַנקהייט אָדער טויט פון די פאַמיליע שפּייזער. דאָס איז געווען די ערשטע פינסקער געזעלשאַפט אין אַמעריקע, וועלכע האָט אויך אָפּגעקויפט אַ שטיק קרקע פאַר אירע מיטגלידער אויפן בית־עולם אין ברוקלין — ניו־יאָרק. צוליב סכסוכים צווישן די רעליגיעזע און די פרייע מיטגלידער פון דער געזעלשאַפט האָט זי זיך געשפּאָלטן אין 1893. איין טייל האָט געשאַפן אַ נייעם פאַראיין א. נ. „עזרת

די עקזעקוטיווע פון „פינפאר" קלוב, ניו־יורק

זיצן (פון רעכטס) ב. וויינער, ס. בוכשטיין, ס. גלאצער, נ. פישקאוו (פרעזידענט), א. רובין, ג'. רובין, ב. גלאצער.
שטייען: מ. גאמזא, ג'. פערלמאן, ד. מעטץ, ב. אייזנבערג, ה. מארגאליעס, פ. וויניק.

לעכע אינסטיטוציעס. אויסער די געזעלשאַפטלעכע שטיצע האָבן מער ווי 3500 פּערזאָן איבערגעגעבן דעם הילפס־קאָמי־טעט אַ סומע פון קנאַפּע 150,000 דאָלאַר כדי צו פאַרטיילן פאַר זייערע קרובים און פריינד אין פּינסק.

במשך פון די עטלעכע וואָכן וואָס ש. דאַוויטש האָט גע־ווײלט אין פּינסק איז געשאַפן געוואָרן אויפן אָרט אַ „יידישער הילפס קאָמיטעט" אין וועלכן עס האָבן אָנטייל גענומען פאַר־שטייער פון אַלע שיכטן פון דער באַפעלקערונג. עס איז איינגעשטעלט געוואָרן אַ ליי־קאַסע, אַן עמיגראַציע ביוראָ, פאַרשיידענע קאָאָפּעראַטיוון פון בעלי־מלאכות, אַרבעטער א״אַנד. דאָס אַלעס האָט געהאָלפן אויפלעבן פון דאָסניי די יידישע געזעלשאַפט: קרעמער און הענדלער האָבן זיך גע־קענט צוריק נעמען צו מסחר, האַנטווערקער האָבן ווידער געעפנט זייערע וואַרשטאַטן. דאָס יידישע פּינסק האָט אָפּ־געאָטעמט. דאָס איז געווען, בלי ספק, איינער פון די שענסטע קאַפּיטלען וואָס די פּינסקער אין אַמעריקע האָבן צו פאַר־צייכענען.

אויך אין דער צייט פון דער 2־טער וועלט־מלחמה האָט דער „פּינסקער ברענטש" צוגלייך מיט אַלע פּינסקער לאַנדס־מאַנשאַפטן אין אַמעריקע, פּרובירט העלפן און ראַטעווען די פאַרבליבענע און געראַטעוועטע פון נאַצישע שחיטות. די באַדינגונגען זענען געווען גאָר אַנדערע. עס איז איינגע־שטעלט געוואָרן אַ קאָנטאַקט מיט די שארית־הפליטה קאָ־מיטעטן פון די פּינסקער, מיט דעם „אירגון יוצאי פינסק" אין ישראל און מיט אַלע מאַסגעבנדע קערפּערשאַפטן, וועלכע האָבן זיך פאַרנומען מיט הילף פאַר די פּליטים און שרידים.

די קולטור אַרבעט פון ברענטש

אַ סיסטעמאַטישע קולטור און אויפקלערונגס אַרבעט איז אָנגעפירט געוואָרן דורכן פּינסקער ברענטש: פּאָפּולער־וויסנשאַפטלעכע לעקציעס, רעפעראַטן פון די אָנגעזעענסטע קולטור־מענטשן, שליחים פון דער הסתדרות אין ישראל, ציש״אָ אין פּוילן א״אַנד. גאָר אַקטיוו האָט זיך דער ברענטש באַטייליקט אין אַלע אויפטוען פון קולטורעלן כאַראַקטער, פאַרשפּרייטונג פון יידישן בוך, שטיצע פאַר יידישע שולן אין אַמעריקע און אין פּינסק (די משה'ל גלייבערמאַן שולע איז געווען אַ מין גייסטיק קינד פון ברענטש). אויסער דעם האָט דער ברענטש אַרויסגעגעבן אַ זשורנאַל „דאָס לעבן" וואָס פלעגט דערשיינען איין מאָל אין 3 חדשים און פלעגט אָפּ־שפּיגלען די טעטיקייט פון ברענטש ווי אויך באַהאַנדלען אַלגעמיינע פּאָליטישע און געזעלשאַפטלעכע אַקטועלע פּראָב־לעמען. ספּעציעלע יובילעאום זאַמל־ביכער זענען דערשינען ביי ספּעציעלע געלעגנהייטן ווי צום 15 יאָריקן, 20 יאָריקן און 25 יאָריקן יובל פון ברענטש.

אָבער די קרוין אַרבעט אויפן געביט פון קולטור אַקטיווי־טעט איז זיכער דאָס אַרויסגעבן דעם בוך „טויזנט יאָר פּינסק". צו דעם ספּעציעלן קאָמיטעט וואָס איז געשאַפן געוואָרן פאַר דעם צוועק זענען צוגעצויגן געוואָרן פירנדע יידישע פּער־זענלעכקייטן און קולטור־טוער, פּינסקער און אויך ניט פּינסקער, ווי ב. וולאַדעק, י. באַסקין, ד״ר נ. ראַטנאָף, וועלכע האָבן צוזאַמען מיט די הויפּט־אַקטיוויסטן פון פּינסקער ברענטש (מ. דזשאַספּאַר, ש. דאַוויטש, אהרן וויינבערג, ש. סעלניק, ה. גאָלדבערג, י. קופּער, מ. גורין, ל. קאַנטאָר, ד. וואָלף, מ. אדלער, פ. אייזנבערג, א. עלמאַן, פ. גאָלדבערג). מיטגעהאָלפן דעם דערפאָלג פון דער וויכטיקער מיסיע: אַרויסגעגעבן אַ בוך וואָס זאָל אָפּשפּיגלען דאָס בילד פון פּינסקער יידישן ישוב אין זיין געשיכטלעכער פאַרגאַנגנהייט.

דאָס בוך איז דערשינען אין יאָר 1941 אונטער דער רעדאַקציע פון י. צביון, אַנטהאַלט קרוב 500 זייטן, און די פּינסקער אָרגאַניזאַציעס אין ניו־יאָרק, שיקאַגאָ, לאָס־אַנדזשע־לעס, וואַשינגטאָן און אַנדערע שטעט האָבן מיטגעהאָלפן צו פינאַנסירן די דאָזיקע גרויסע אונטערנעמונג.

„פּין פּאָר־קלוב"

מיטן גרויסן עמיגראַציע שטראָם אין די יאָרן 1904—1907 זענען אָנגעקומען קיין אַמעריקע פּוטערוואָרג־אַרבעטער פון פּינסק, וועלכע האָבן אויך דאָ זיך גענומען צו זייער אַלטן פאַך און געוואָרן פּוטערוואָרג־אַרבעטער. מיט דער צייט איז אַ גרויסע מערהייט פון זיי געוואָרן געשעפטס־לייט, וועלכע האָבן אַליין אויסגעאַרבעט אָדער געהאַנדלט מיט פּוטער. סיי ווען זיי זענען געווען אַרבעטער און סיי ווען זיי זענען אויפגעקומען און געוואָרן פּראָדוצירער אָדער סוחרים, האָבן זיי אָפּגעהיט אַן אַלטע טראַדיציע פון פּינסק: קעגנ־זייטיקע הילף, סאָלידאַריטעט און ברידערלעכקייט. עס איז געשאַפן געוואָרן אַ קרייז פון די פּינסקער אין דער בראַנזשע, וועלכע האָט זיך געשטעלט אַלס ציל העלפן מאָראַליש און מאַטעריעל יעדן לאַנדסמאַן פון דעם פאַך אין אַ עת־צרה. ווען עס איז אויסגעבראָכן דער עקאָנאָמישער קריזיס אין אַמעריקע אין 1929 האָט דער קלוב פּשוט געראַטעוועט פיל פּינסקער פאַכמענער פון אונטערגאַנג דורך הלוואות און אַנדערע הילפס־מיטלען. מיט דער צייט, האָבן די איניציאַטאָרן פון דעם קרייז געקומען צו דער איבערצייגונג, אַז כדי פאַר־ברייטערן די קעגנזייטיקע הילף איז נייטיק צו שאַפן אַ אָפיציעלע קערפּערשאַפט און אַ רעגולמעסיק פונקציאָנירנדיקע אָרגאַניזאַציע.

אין 1929 האָט אברהם עלמאַן איינגעלאַדן 60 פּינסקער לאַנדסלייט, וואָס האָבן זיך פאַרנומען מיט פּוטערוואָרג, צו אַ באַראַטונג וועגן אָרגאַניזירן אַזאַ קערפּערשאַפט, און לויט זיין איניציאַטיוו איז טאַקע באַשלאָסן געוואָרן אויפשטעלן דעם „פּין פּאָר קלוב" (פּין — אַ פאַרקירצונג פון פּינסק, פּאָר — פּוטערוואָרג אין ענגליש). אין דעם רעגולאַמענט פון דעם קלוב זענען אַזוי פאָרמולירט געוואָרן זיינע צילן און אויפגאַבן: „מיטצוהעלפן אין דעם סאָציאַלן, פיזישן, אינטעלעקטועלן און קאָמערציעלן וווילזיין פון די מיטגלידער; פלעגן און אַנטוויקלען אַ גייסט פון גוטע באַציאונגען, פריינטשאַפט און קעגנזייטיקן צוטרוי צווישן די מיטגלידער; אָנהאַלטן אַ הויכן סטאַנדאַרד פון קאָמערציעלער עטיק; געבן פּריוויליגיע אונטערשטיצונג אין קראַנקהייט פאַלן, ביי אומ־גליק צופאַלן אָדער נויט, העלפן און שטיצן אַלע ווירדיקע, וווילטעטיקע אונטערנעמונגען".

פּינסקער לײדים גמילות חסדים און צדקה געזעלשאַפֿט

די געזעלשאַפֿט, אויסשליסלעך פֿאַר פֿרויען, איז געגרינדעט געוואָרן שוין אין אָנהויב פֿון 20סטן יאָרהונדערט און איר הויפּט ציל — צדקה. זי האָט געשטיצט די פּינסקער און קאַרלינער בתי־יתומים און תלמוד־תורה. די געזעלשאַפֿט האָט אויך געהאַט אַ „גמילות־חסדים" וואָס האָט אויסגעבאָרגט די מיטגלידער הלוואות אָן פּראָצענט.

פּינסקער ברענטש 252 אין שיקאַגאָ

יוסף ברען, וועלכער איז אָנגעקומען פֿון פּינסק קיין שיקאַגאָ אין 1905, איז געווען דער וואָס האָט פֿערוואַנדלט דעם „פּינסקער ראַדיקאַלן אונטערשטיצונג פֿאַראײן" וואָס האָט עקסיסטירט אין שיקאַגאָ אין אַ ברענטש פֿון „אַרבעטער־

עס איז כדאי אונטערשטרײכן בײ דער געלעגנהײט די געוואָקסן פֿון 25 מיטגלידער ביז 250. אַ דאַנק דער איניציאַטיוו פֿון דעם ברענטש איז אָרגאַניזירט געוואָרן אין שיקאַגאָ דער פּינסקער הילפֿס־קאָמיטעט נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה, און דער גרינדער פֿון ברענטש, יוסף ברען, איז דעלעגירט געוואָרן קיין פּינסק, מיטברענגענדיק מיט זיך 20.000 דאָלאַר צו פֿאַרטײלן צווישן דער נויטלײדענדער באַפֿעלקערונג און פּינסקער אינסטיטוציעס.

דער ברענטש האָט אויך געגרינדעט אַ פֿרויען־ברענטש, מיט וועלכן ער האָט קאָאָפּערירט אויף אַלע געזעלשאַפֿטלעכע אַרבעטס־געביטן. גאָר אַקטיוו האָט דער ברענטש מיטגעאַרבעט אויפֿן שול־געביט און געשטיצט די ייִדיש־וועלטלעכע שולן אין פּוילן בכלל און די משה'ל גלײבערמאַן שולע אין פּינסק בפֿרט. ער האָט אויך געשטיצט די סאָציאַליסטישע פּרעסע און צוגעשטעלט פֿיל אַקטיווע טוערס פֿאַר דער סאָציאַליסטישער באַוועגונג אין אַמעריקע.

„פּינסקער אינדעפּענדענט פֿאַראײן" אין שיקאַגאָ

אין 1922 האָבן אײניקע פּינסקער לאַנדסלײט געגרינדעט דעם פֿאַראײן אין שיקאַגאָ, וועלכער האָט ביז 1930 איבערגעשיקט 10.000 דאָלאַר פֿאַרן פּינסקער בית־יתומים און אויך געשטיצט די פּינסקער נויטבאַדערפֿטיקע לאַנדסלײט אין שיקאַגאָ. צוגלײך מיט אַנדערע פּינסקער אינסטיטוציעס האָט אויך דער פֿאַראײן זײן אײגענעם „סעמעטערי" (בית־עולם).

די פֿרויען אָפּטײלונג, וואָס איז געשאַפֿן געוואָרן אין

א מסיבה בײ די „פּינסקער פֿרײנד"

זיצן (פֿ׳ רעכטס): מינע קאפלאן, מלכה קאצמאן, לײבל קאצמאן, דוד פלאטניק, פר׳ פלאטניק, לײזער לווין, מאניע שפירא, איזע שפירא, נינע האָלצמאַן, שײקע האָלצמאַן.

שטײען (פֿון ׳עכטס): לובא סעגאל, פר׳ גלײבמאן, דוד גלײבמאן, ד״ר א. רוכאצקי, ראָזע קאָלאָדני, מאָטל קאָלאָדני, פר׳ דאלגאפיאטי, יעקב דאלגאפיאטי, ברוך גלײבערמאן, ש. מאלאוויצקי, יודל ציגאוויעץ, פר׳ ציגאוויעץ.

אַחים בני פינסק" און די איבעריקע האָבן זיך אַ נאָמען געגעבן „דורשי טוב אנשי פינסק". דער ערשטער פּרעזידענט פון דער געזעלשאַפט איז געווען שמואל בוכמאַן. אין יאָר 1910 האָבן די „דורשי טוב" געגרינדעט אַ „גמילות־חסד" מיט אַ קאַפּיטאַל פון 1000 דאָלאַר. מיט דער צייט האָבן זיי אויך איינגעהאַנדלט אייגענע „סעמעטריס" (בית־עלמין׳ס), אַן איינגענעם לאָקאַל ווו ס׳האָט זיך געפונען אויך זייער שול.

מיט דער צייט זענען אַנטשטאַנען פיל שוועריקייטן אויפצוהאַלטן די שול צוליב דעם וואָס די יידן פון דער געגנט זענען אַריבער אין אַנדערע קוואַרטאַלן. אין 1938 האָבן די „דורשי טוב" באַשלאָסן אויפצוגעבן די שול. פאַר דער צייט פון איר עקסיסטענץ האָט די געזעלשאַפט איבערגעשיקט געוויסע געלט סומען פאַר לאַנדסלייט אין דער אַלטער היים און אויך סובסידירט פאַרשיידענע אַנשטאַלטן און צדקה אינסטיטוציעס.

„אינדעפּענדענט שוחרי טוב אנשי פינסק"

צוויי זין פון יהודה קוגעל, אַ זייגערמאַכער, וואָס האָט עמיגרירט פון פינסק קיין אַמעריקע אין די 80־ער יאָרן פון 19־טן יאָרהונדערט, האָבן געגרינדעט די אָרגאַניזאַציע אין 1903. אויך די געזעלשאַפט האָט אײַנגעקויפט קרקע אין בית־עלמין׳ס פאַר אירע מיטגלידער, זי האָט אויך געגרינדעט אַ גמילות־חסדים קאַסע און פלעגט שטענדיק זיך אָפּרופן אויף די נויטן פון לאַנדסלייט. דער הויפּט־עסקן פון דעם פאַראיין יוליוס קוגעל, איז געווען דער ערשטער דעלעגאַט פון „הילפס־קאָמיטעט", וואָס איז געפאָרן קיין פינסק, כדי צו פאַרטיילן די אַמעריקאַנער שטיצע. נאָך דער גרויסער שריפה אין פינסק האָט די געזעלשאַפט אַרויסגעשיקט דרינגנדע הילף און אויך סובסידירט דעם בית־יתומים און אַנדערע קהלשע אינסטיטוציעס.

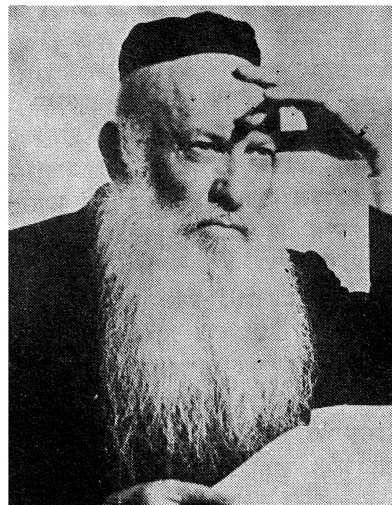
„עזרת־אחים בני פינסק"

דער פאַראיין האָט זיך געגרינדעט אין ניו־יאָרק אין 1891. די טאָן־געבער זענען דאָ געווען די פינסקער בעלי־מלאכות. זיין ציל איז געווען צו שטיצן די „גרינע", און צום אָנהויב האָט טאַקע דער פאַראיין זיך גערופן „דער גרינער אונטערשטיצונג פאַראיין". מען פלעגט לייען אַ „גרינעם" אַ פּאָר צענדליק דאָלאַר כדי צו לעבן די ערשטע צייט און אויסלערנען זיך אַ פאַך. אַ דאַנק דער שטיצע זענען פיל פינסקער באַלעבאַטישע בחורים געוואָרן גאָר שנעל „קאָלאָמבוסעס שניידער" — ווי זיי האָבן זיך דאַן גערופן. מיט דער צייט און צוליב סכסוכים צווישן רעליגיעזע און ראַדיקאַלע האָט זיך דער פאַראיין פאַראייניקט מיט די „שוחרי טוב אנשי פינסק". נאָך שפּעטער, אונטער דער אָנפירונג פון ד״ר ראַטנאָוו, האָט די געזעלשאַפט געקראָגן אַן אַנדער כאַראַקטער און איר הויפּט־ציל איז געווען אָרגאַניזירן פאַרווייַלונגען, צוזאַמענקונפטן און באַנקעטן אויפן אַמעריקאַנער שטייגער. די געלט־מיטלען זענען אינוועסטירט געוואָרן אין קרקע אויף פאַרשיידענע בית־עלמין׳ס. דער פאַראיין איז מאָדערניזירט געוואָרן במשך דער צייט, אויסער אַרבעטער זענען צוגעצויגן געוואָרן אויך ביזנעס־לייט צו דער מיטגלידערשאַפט, אָבער דעם יונגן אַמעריקאַנער דור איז ניט געלונגען צוציען. ביזן אויסברוך פון דער 2־טער וועלט־מלחמה האָט דער פאַראיין געשטיצט פינסקער אַנשטאַלטן מיט 500 דאָלאַר אַ יאָר.

פינסקער ברענטש 10 אינטערנאַציאָנאַלער אַרבעטער־אָרדן

אַ גרופּע וועלכע האָט זיך אין יאָר 1929 אָפּגעשפּאָלטן פון פינסקער ברענטש 210 פון אַרבעטער־רינג האָט אָרגאַניזירט דעם ברענטש, וועלכער האָט אין יאָר 1939 געציילט קרוב צו 400 מיטגלידער. דער ברענטש, וועלכער איז געווען ראַדיקאַל געשטימט, האָט געהאָלפן מאָראַליש און פינאַנציעל פאַרשיידענע קאַמף־אַקציעס פון די אַרבעטער־מאַסע אין אַמעריקע, אָרגאַניזירט הילף פאַר די פּאָליטיש־אַרעסטירטע אין פינסק און אויסער די פראַטערנאַלע פאַרפליכטונגען לגבי די מיטגלידער און זייערע פאַמיליעס — געפירט קולטור־אַרבעט.

הרב שמואל וואלקין

ער קען פאַר אַ יידן עפּעס טאָן און אים מהנה זיין. דאָס ווייסן זיינע פריינד און אויך ווייטע פרעמדע מענטשן. דעריבער איז ביי אים אין שטוב שטענדיק געפּאַקט. און ווען איך דערמאָן זיך די ימי הפורים און די פּסחדיקע סדרים וואָס איך האָב ביי אים פאַרבראַכט — ווערט ביי מיר יום־טוב אין סאַמע וואָכעדיקסטן טאָג״.

הרב וואַלקין און לייזער לעווין האָבן אויפגעלעבט די טעטיקייט פון די פּינסקער. עס איז אָרגאַניזירט געוואָרן דער קאָמיטעט פון „פּינסקער פריינד״ און עס זענען ווידער אָנגעקניפּט געוואָרן קאָנטאַקטן מיט דעם „ארגון יוצאי פּינסק״ אין ישראל. אהרון דוד רוכאצקי, וועלכער האָט געענדיקט די „תרבות״ גימנאַזיע אין פּינסק, שטודירט אין בעלגיע און איז ד״ר מעדיצין אין ניו־יאָרק, האָט אַקטיוו מיטגעהאָלפן די לעצטע יאָרן אַלס סעקרעטאַר פון די „פּינסקער פריינד״ צוגלייך מיט דעם קאַסירער מרדכי קאלאדני.

עס איז כדאי אונטערשטרייכן ביי דער געלעגנהייט די טעטיקייט פון ה׳ נתן פישקאוו, וועלכער האָט מיטגעהאָלפן אין אַ באַדייטנדער מאָס אַלס פּרעזידענט פון „פין־פאָר־קלוב״ אין די לעצטע יאָרן פאַר דער אַנטוויקלונג פון דער „גמילות חסדים״ ליי־קאַסע ביי דעם „ארגון יוצאי פּינסק״ אין ישראל.

אויסער די האָבן מיטגעווירקט אין קאָמיטעט פאַרן „ספר פּינסק״: אשר טשעטשיק, שמשון סיגאל, מיכאל שוכמאַן, דוד גלאב (גלויבערמאַן), יחיאל קארטיס (צוקערמאַן) א״אַנד.

פּינסקער אין קאַנאַדע

ליידער איז אונדז ניט געלונגען קריגן מאַסגעבנדע אינפאָרמאַציע וועגן די פּינסקער אין קאַנאַדע. מיר ווייסן נאָר אַז אין מאָנטרעאָל, טאָראָנטאָ, וויניפּעג, און אפשר אויך אין אַנדערע שטעט אין קאַנאַדע, האָבן אין געוויסע צייטן עקסיסטירט פּינסקער קרייזן און געזעלשאַפטן. אַזוי ווייסן מיר אַז משה מענאכאווסקי, וועלכער איז געווען באַוווסט אין פּינסק אונטערן נאָמען „משה׳ל דער שוואַרצער״ איז געווען איינער פון די וואָס האָבן פיל געטאָן כדי אָנהאַלטן דעם קאָנטאַקט צווישן די פּינסקער אין קאַנאַדע. מ. מענאַכאָווסקי, וועלכער איז געווען פון די פירער פון לינקע פּועלי־ציון און פון יידישן שול־וועזן אין פּוילן (ציש״א), האָט עמיגרירט קיין קאַנאַדע אין יאָר 1929 און אויך דאָ האָט ער פאַרנומען דעם אויבן־אָן אין קולטור און דערציאונגס־טעטיקייט. ער האָט באַזוכט ישראל און ראַטן־פאַרבאַנד און פאַרעפנטלעכט אַ

מרדכי שוכמאַן

סעריע באַשרייבונגען פון די באַזוכן זיינע. מענאכאווסקי איז פירער פון די לינקע פּועלי־ציון און דירעקטאָר פון אַ יידישער שול אין טאָראָנטאָ.

די פּינסקער יידן אין מאָנטרעאָל האָבן אין יאָר 1965 — 22 יאָר נאָכן אומקום פון דער פּינסקער יידישער קהילה — אַנטהילט אַ מאָנומענט אויפן מאָנטרעאָלער יידישן בית־עולם נאָך די פּינסקער קדושים. דער „פּינסקער קאָמיטעט״ האָט דורכגעפירט אַ ספּעציעלע אַקציע פאַר דעם צוועק און צו דער אַנטהילונג פון דעם מאָנומענט זענען זיך צונויפגעקומען פּינסקער יידן פון פאַרשיידענע ישובים אין קאַנאַדע. אין „קאַנאַדער אָדלער״ פון 10־טן סעפּטעמבער 1965 איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן אַ גרעסערע אָפּשאַצונג וועגן דער פּינסקער יידישער קהילה פון ה׳ אַברהם קופּליק, ווי אויך אַ ליד (דער אייביקער קול) פון דעם זעלבן.

אין מאָנטרעאָל האָט זיך אויך באַזעצט ה׳ מרדכי (מאָטל) שוכמאַן, וועלכער האָט געאַרבעט אַלס בעאַמטער אין „יודענראַט״ אין פּינסק בשעת דער דייטשער אָקופּאַציע אין דער תקופה פון דער 2־טער וועלט־מלחמה. ה׳ שוכמאַן, וועלכער איז מיט טויזנטער פעדעם פאַרבונדן מיט פּינסק, האָט זייער שנעל אָנגעקניפּט קאָנטאַקטן מיט די פּינסקער אין קאַנאַדע, זיך אָפּגערופן האַרציק פאַר יעדע געזעלשאַפטלעכע הצטרכות און גאָר ספּעציעל פאַר פּינסקער נויטבאַדערפטיקע, און האָט מיטגעהאָלפן מיט באַדייטנדע סומען פאַר דער אַרויסגעבונג פון ספר פּינסק (זע די באַשרייבונג „דער נדר״ אויף זייט 578).

1934, האָט אַקטיוו מיטגעהאָלפֿן אונטערשטיצן די פּינסקער מושב־זקנים׳ס, די בתי־יתומים ווי אויך די מ. גלייבערמאַן און תל־חי שולן. אויך אין אַנדערע קאַמפּיינען האָט דער פֿאַראיין אַן אַקטיוון אָנטייל גענומען.

אין די לעצטע יאָרן

נאָך דער 2־טער וועלט־מלחמה, ווען עס איז פֿולשטענדיק פֿאַרניכטעט געוואָרן די גרויסע פּינסקער יידישע קהילה, איז כמעט ווי ניט געבליבן פֿאַר די פּינסקער לאַנדסלייט אין אַמעריקע אין וואָס זיך אָנהאַלטן. עס איז ניט געבליבן וועמען צו העלפֿן אין פּינסק און נאָר אין יאָרטאָג פֿון דער גרויסער שחיטה, פֿלעגן פֿאָרקומען טרויער־פֿערזאַמלונגען, כדי צו באַערן דעם אָנדענק פֿון די קדושים. לייזער לעווין, וועלכער איז אַראָפּגעקומען קיין אַמעריקע נאָך דער מלחמה און וועלכער האָט מיט זיינע אייגענע אויגן געזען דעם גרויסן חורבן באַזונכנדיק פּינסק, האָט פּרובירט פֿונדאָסניי דערשיטערן די פּינסקער און דערפֿרישן דעם זכרון פֿון דער היימאַט־שטאָט מיט זיינע שילדערונגען פֿון די איבערלעבענישן און זכרונות. ער איז געווען דער „שומר הגחלת", ער האָט געשאַפֿן קאָנטאַקטן מיט די פֿריש געקומענע פּינסקער, ווי אויך — זייענדיק אַ מיטגליד פֿון ברענטש 210 — מיט די פּינסקער וואָס זענען שוין יאָרן לאַנג אין אַמעריקע און אַמעריקאַניזירט געוואָרן. זיינע הספּדים נאָך פּינסק אין דעם זשורנאַל פֿון ברענטש ווי אויך אויף די טרויער־אַקאַדעמיעס, האָבן אַרויסגערופֿן טיפֿן טרויער און געוויין.

אין אַמעריקע איז אויך אַראָפּגעקומען נאָך דער מלחמה הרב ר׳ שמואל וואלקין, דער זון פֿון לעצטן רב אין פּינסק הרב ר׳ אהרון וואלקין, וועלכער האָט פֿאַרנומען דעם כסא הרבנות פֿון דער שטאָט לאָקאַטש אין פּוילן. הרב שמואל וואלקין׳ס שול אין ברוקלין (עדת־ישראל) איז געוואָרן גאָר שנעל אַ מין מקדש־מעט, גייסטיקער צענטער פֿאַר פּינסקער (און ניט נאָר פּינסקער) אין אַמעריקע. ער האָט געירשנט פֿון זיין פֿאָטער ז"ל די מידה פֿון זיין אַ טוב ומיטיב, ווי עס שרייבט וועגן אים דער גרויסער יידישער פּאָעט חיים גראַדע, און ער האָט מקרב געווען צו זיך אין זיין שול פֿיל פּינסקער אין אַמעריקע. הרב שמואל וואַלקין, וועלכער איז פֿון די פֿירער פֿון „פּועלי אַגודת ישראל" אין אַמעריקע, האָט אויפֿגעטראָטן אויף די אזכּרות פֿון די פּינסקער און ער האָט באַצויבערט מיט זיינע ווערטער, וועלכע זענען געווען דורכגעדרונגען מיט טיפֿן טרויער, סענטימענט צו פּינסק און חכמת־ישראל. ער האָט אויך פּרובירט צונויפֿזאַמלען דאָקומענטן און מאַטעריאַלן פֿאַרן ספֿר פּינסק און אַקטיוו מיטגעהאָלפֿן שאַפֿן פֿינאַנציעלע מיטלען פֿאַר דעם צוועק.

הרב שמואל וואלקין האָט אייניקע מאָל באַזוכט מדינת ישראל און האָט ניט דורכגעלאָזט קיין איין געלעגנהייט זיך טרעפֿן מיט די פּינסקער לאַנדסלייט.

דער אויבנדערמאָנטער חיים גראַדע שרייבט וועגן אים: „אין מיין יוגנט, האָב איך זוכה געווען צו משמש זיין גרויסע תּלמידי חכמים, אָבער איך האָב זעלטן ווען געזען אַזאַ ליבשאַפֿט און גרייטקייט צו טאָן פֿאַר מענטשן ווי איך זע עס ביים לוקאַטשער רב. ס׳וועט ניט זיין קיין שום גוזמא ווען איך וועל זאָגן, אַז ר׳ שמואל האָט די גרעסטע שמחת־הנפש ווען

קאמיטעט פון „פינסקער פריינד" אין ניו־יארק.

זיצן: ליובא סעגאל, מאטל קאלאדני, לייזער לעווין, דוד גלאב.

שטייען: ד"ר אהרון רר כאצקי, איזא שפירא, ברוך גלייבערמאן.

יידן זיינען געווען צווישן זיי, און די מערהייט פון אָט די ווייניקע זיינען געווען יוצאי פינסק וקאַרלין. טייל פון זיי האָבן אָפּגעאַרבעט אין די „פריגאָריפיקאָס" אַ גאַנץ לעבן און זיך שוין פענסיאָנירט, אַנדערע אַרבעטן נאָך און אייניקע האָבן זיך געמאַכט אַ פרנסה, אַ קלייטל אָדער אַ וואַרשטאַט, אַרום די פאַבריקן.

פינסקער יידן זיינען פאַרטראָטן נישט נאָר אין פאַרשידענעווירטשאַפטס־צווייגן, נאָר זיינען אויך טעטיק אויף די געביטן פון גייסט, וויסנשאַפט און קונסט. די זיינען נאָך דאָס רוב אימיגראַנטן פון ערשטן דור. דער צווייטער דור, טייל מיט אַקאַדעמישער בילדונג שוין, אַנדערע האַלטן זיך ביי די פראָפעסיעס פון זייערע עלטערן, און גייען אויך דאָס רוב אין זייערע וועגן. ביי דער אָנפירונג פון די היינטיקע פינסקער אינסטיטוציעס איז דער צווייטער דור שטאַרק פאַרטראָטן, און מעגלעך אין אַ גרעסערער פראָפּאָרץ ווי ביי די איינגעוואַנדערטע פון פיל אַנדערע רוסיש־פוילישע געגנטן. דער דריטער דור איז נאָך, אין גרעסטן טייל, אין שולעלטער און עס איז גאָר קליין די צאָל משפחות, וואָס גיבן נישט די קינדער קיין יידישע דערציאונג. עס האָט זיכער אין דעם פיל בייגעטראָגן דער אויפשטייג פון נאַציאָנאַלן באַוווסטזיין, ווי אַ רעזולטאַט פון יידישן חורבן און פון אויפקום פון מדינת־ישראל. אָבער עס ווירקט אויך די טראַדיציע פון דער אַלטער שטאָט פינסק, אַ סימבאָל פון יידישן גייסט און הויכע עטישע ווערטן, וואָס גייט איבער בירושה פון איין דור צום צווייטן.

מיר האָבן אין אַלגעמיינע שטריכן אָנגעצייכנט אַ סכעמאַטיש בילד ווי עס זעען אויס און וואָס שטעלן מיט זיך פאָר די „יוצאי פינסק וקאַרלין" אויפן אַרגענטינער באָדן. מיר וועלן אין די ווייטערדיקע שורות זיך באַציען אויף אייניקע געשיכטלעכע און סטאַטיסטישע דאַטן, און אויספילן דאָס „בילד" מיט מער פרטים און פאַקטן.

✶

אונדזער אינפאָרמאַציע־קוואַל איז אין גרעסטן טייל „תורה שבעל פה", פון זכרונות און פערזענלעכער דערפאַרונג פון לאַנדסלייט, וואָס טיילן זיך מיט זייערע איבערלעבונגען און איינדרוקן. אין הסכם מיט אָט די ידיעות, איז דער ערשטער פינסקער וואָס איז אַריינגעקומען אין לאַנד, געווען יונה פאָגעל. ער איז געקומען פון לאָנדאָן אין יאָר 1905. ווי אַן אַנאַרכיסט האָט ער, ווי אַ סך אַנדערע זיינע אידעען־חברים אין יענער צייט, געהאַט אין לאָנדאָן זיין

אַ גרופּע פינסקער אויפן בית־עולם אין בוענאָס־איירעס אין יאָר־צייט־טאָג נאָך די קדושי־פינסק

ג. סאפאזשניקאוו / פּינסקער אין ארגענטינע

די ערשטע שוואַלבן פון דעם פּינסקער אימיגראַציע־שטראָם האָבן זיך באַוויזן אין אַרגענטינע אין יאָר 1905. די אומרוען אין דער צאַרישער אימפּעריע נאָכן רוסיש־יאַפּאַנישן קריג און די כוואַליע אַנטי־יידישע עקסצעסן, וואָס האָבן אין יענער צייט פּאַרגאָסן דאָס לאַנד, האָבן געגעבן אַ שטאַרקן אימפּולס דעם פּראָצעס פון יידישער אויסוואַנדערונג, וואָס האָט זיך געלאָזן אויפן וועג פון זוכן פרייערע האָריזאָנטן פאַרן יידישן לעבן.

די עמיגראַציע פון דער אַלטער היים איז דער עיקר געגאַנגען אין די פאַראייניקטע שטאַטן פון צפון אַמעריקע און אין ארץ ישראל, וועלכע האָבן באַקומען אַ פּיינעם צושטייער פון דער שטאָט פּינסק־קאַרלין פאַר איר צווייטער עליה. אין דער ווייטער און אומבאַקאַנטער אַרגענטינע זיינען די ערשטע צייט אינדיווידועל געקומען די, וועלכע האָבן צוליב פאַרשידענע סיבות נישט געקאָנט זיך אָנשליסן אין די אַלגעמיינע מאַסן־שטראָמען, וואָס האָבן געפירט אין לענדער מיט אַ גרעסערע צוציאונגס־קראַפט.

די מלחמה האָט באַפרייט פּוילן, אָבער נישט אירע יידישע בירגער. אונטער דער הערשאַפט פון דער זעלבסטשטענדיקער פּוילישער מלוכה איז נאָך שאַרפער און ראַפינירטער געוואָרן דער סאָציאַל־עקאָנאָמישער דרוק אויף דער יידישער באַפעלקערונג און גרעסער די עמיגראַציע־באַוועגונג. פון דער אַנדערער זייט איז שטאַרקער געוואָרן די אַטראַקציע־קראַפט פון אַרגענטינע, וועלכע איז דעפיניטיוו אַרויפגעשטעלט געוואָרן אויף דער מאַפּע פון דער יידישער איינוואַנדערונג.

אַן ערך פיר הונדערט און פופציק פּינסקער משפחות וווינען היינט צו טאָג אין אַרגענטינע. דער גרעסטער טייל פון זיי אין בוענאָס איירעס. אויפן באָדן פון דעם נייעם לאַנד האָבן די אימיגראַנטן נישט אויפגעגעבן די טראַדיציע פון זייער אַלטער היים־שטאָט. אָן דרוק פון תחום־המושב, אָן גראַבסקי־געזעצן און אָן כל־המינים דיסקרימינאַציעס, וואָס האָבן מיט גוואַלד איזאָלירט דעם יידן פון דער אַלגעמיינער באַפעלקערונג, האָבן די פּינסקער זיך געהאַלטן צוזאַמען אויך אין בוענאָס איירעס. זיי האָבן זיך איינגעבירגערט אין לאַנד און גלייכצייטיק אויך געפירט אַן אייגן יידיש־געזעלשאַפטלעך לעבן. דער פּראָצעס פון איינבירגערונג איז געגאַנגען האַנט־ביי־האַנט מיט אַ פאַרצווייגטער יידישער טעטיקייט, וואָס האָט אין פאַרשידענע פּעריאָדן אַרומגענומען אַ הילפס־קאַסע, אַ לאַנדסלייט פאַריין, אַ ביבליאָטעק, אַ קאָאָפּעראַטיווע קרעדיט־קאַסע, און צוגלייך אויך קולטור־אונטערנעמונגען, יאָרצייטן און אַניווערסאַרן, וואָס האָבן צוזאַמענגעהאַלטן די פּינסקער משפחה און אַרויסגעהאָלפן יעדן איינעם, פריער זיך „אויסגרינען" און שפּעטער זיך איינוואָרצלען און אויסלעבן. פּינסק האָט נישט אויפגעהערט צו זיין פּינסק אויך אין אַרגענטינע.

דאָס איז דער כוח פון קולטור־טראַדיציע, פון נאַציאָנאַלן געפיל און לעבנס־שטייגער, וואָס טויזנט יאָר יידישע פּינסק האָט געגעבן בירושה אירע קינדער. עס האָבן אויך געווירקט לאָקאַלע סאָציאַל־עקאָנאָמישע סיבות: לאַנדסלייט האָבן אין אָנהויב זיך געטוליעט איינער צום אַנדערן און נאָכדעם געשאַפן אינסטיטוציעס אַרום וועלכע מען האָט זיך גרופּירט. עס איז געווען גענוג, אַז איין פּינסקער זאָל זיך אויסלערנען אַ פאַך — אַ רויכוואַרגער פון דאַמען פוטער — אַז פּינסקער זאָלן נאָכדעם ווערן אַ וויכטיקער פאַקטאָר אין דער גאַנצער בראַנזשע. דער „איינער" האָט געמאַכט אַ צענדליק לאַנדסלייט פאַר פוטערוואַרג־אַרבעטער, נאָכדעם האָבן די אויסגעלערנטע געלערנט אַנדערע, און אַזוי אַרום פיל בייגעטראָגן פאַר דער אַנטוויקלונג פון דער דאָזיקער וויכטיקער אינדוסטריע און אַלע אירע צוגאָב־צווייגן.

די צאָל פּינסקער אין דער פוטערוואַרג־בראַנזשע באַטרעפט אַן ערך צוואַנציק פּראָצענט. אַ טייל פון זיי אָבער פאַרנעמען אָנפירנדיקע אַמטן אין אירע פאַך־אָרגאַניזאַציעס, אין דער פאַרוואַלטונג פון אינדוסטריאַלן־פאַריין און אין דעם קאָאָפּעראַטיוו, וואָס באַזאָרגט די בראַנזשע מיט רוימאַטעריאַלן. אויך אין דער באַקלייד־אינדוסטריע זיינען פאַרטראָטן אַ צאָל פּינסקער און עס זיינען פאַראַן אויך אייניקע גרויסע אונטערנעמער אין פאַרשידענע אַנדערע אינדוסטריע־צווייגן.

נישט גרינג איז געווען דער וועג פון אויפבוי פון אַזעלכע פּאָזיציעס, באַזונדערס ביזן פּעריאָד פון צווייטן וועלט־קריג. אין יעדער אונטערנעמונג אַזאַ זיינען פאַרקערפּערט יאָרן פון מסירות־נפש און שווערער אַרבעט. די יידישע איניציאַטיוו אין דעם לאַנד, און אין דעם אויך פון די פּינסקער, האָט זיך דאָס רוב קאָנצענטרירט אויף די געביטן, וועלכן זיינען נאָך נישט אַנטוויקלט געווען אויפן היגן באָדן. די אינדוסטריע פון פוטערוואַרג, ווי די שטריקעריי, טעקסטיל, מעבל און אַנדערע, איז דאָס רוב אַ שאַפונג פון יידישן אונטערנעמונגס־גייסט, וואָס האָט באַפרייט דאָס לאַנד פון אַ סך אימפּאָרט־אַרטיקלען און געשאַפן אויפן אָרט אַ באַזע פאַר אַ מאַסן־פּראָדוקציע פון רוימאַטעריאַלן פאַר די אינדוסטריעלע אונטערנעמונגען.

נישט אַלע אָבער האָבן זיך באַוויזן צו שאַפן אַזעלכע סאָלידע עקאָנאָמישע פּאָזיציעס. דער אַבסאָלוט גרעסטער טייל פון די פּינסקער זיינען קליינע אונטערנעמער, בעלי־מלאכה׳ס, קלייטניקעס און אָנגעשטעלטע, צעוואָרפן איבער אַלע טיילן פון דער גרויסער שטאָט און פאַרטראָטן אין די פאַרשידנסטע בראַנזשעס. עס פעלן אויך נישט קיין עכטע יגיע־כפּימניקעס און דווקא אין די גרעסטע אונטערנעמונגען פון לאַנד, אין דער אינדוסטריע פון פלייש. אין דער שטאָט בעריסאָ, נישט ווייט פון בוענאָס איירעס, זיינען קאָנצענטרירט די גרויסע פלייש־פאַבריקן, ווו פיל טויזנטער מענטשן אַרבעטן ביי גאַנץ שווערע באַדינגונגען. די „פריגאָריפיקאָס" האָבן שטענדיק געפאָדערט אַרבעטס־הענט און אַהין האָבן געשטראָמט אימיגראַנטן אין די ערשטע יאָרן. זייער ווייניק

די טערמינען דריקן נישט אויס די פילפאַרביקייט פון איר קרעאַציע. ריכטיקער איז צו זאָגן, אַז זי שפּילט־אויס און אינטערפּרעטירט אַ פּאָעטישע שאַפונג. איר שטימע אַליין איז געזאַנג און אירע הענט רעדן מיט אַ שפּראַך פון ווערטער. איר אַנוועזנהייט גופא אויף דער בינע איז אַ ספּעקטאַקל, וואָס איז אַנגעלאָדן מיט דראַמאַטישער שאַפונג.

✶

אין יאָר 1909 איז געקומען באַשע דאָלינקאַ און אין יאָר 1912 שרה פּייסאַכאָוויטש, וועלכער מען האָט מיט רעכט אַנגעהויבן רופן די „מאַמע פון די פּינסקער". ווי אַן אמתע מאַמע האָט זי געזאָרגט פאַר די לאַנדסלייט, האָט יעדן אויפגענומען מיט אַ געגרייטן טיש און מיט אַ פריינדלעכן שמייכל, און פון איר שטוב איז מען אַרויס זאַט, דערמוטיקט און אָפטמאָל אפילו מיט אַ פּאָר פּעזעס אין קעשענע. די „מאַמע" איז שוין היינט אַן עלטער־באַבע, האָט נישט לאַנג געפייערט דעם געבורט פון איר ערשט אוראייניקל, טאַקע אין לאָקאַל פון פּינסקער פאַריין, און האָט ווי שטענדיק אויפגענומען די לאַנדסלייט מיט מאַמישער האַרציקייט און מיט... הערינג מיט קאַרטאָפל.

אין זעלבן יאָר איז אויך געקומען אברהם פּאַרטנאָי ע"ה, וואָס האָט דאָ גיך געמאַכט אַ קאַריערע און האָט משתּף געווען אַ סך פּינסקער אין זיין פאַך. אַ מענטש אַן אַקטיווער און פעאיקער האָט ער אין אַ קורצער צייט זיך אויסגעלערנט די פּוטערוואַרג אַרבעט, און איז געוואָרן אַ צושניידער און פאַרוואַלטער פון אַ גרויסער אונטערנעמונג. צו די לאַנדסלייט, וועלכע האָבן אָנגעהויבן אַריינקומען נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה, האָט ער אַרויסגעוויזן אַ באמת ברידערלעכע באַציאונג און האָט זיי מקרב געווען. ווער עס האָט נאָר געוואָלט פּלעגט ער אים אַריינגעמען אין וואַרשטאַט און פּערזענלעך לערנען דעם פאַך, און פּלעגט נאָך זאָגן, אַז מען זאָל דעם „לערניינגל" עפּעס צוצאָלן, ער זאָל האָבן פון וואָס צו לעבן. זיין „שול" האָבן דורכגעמאַכט מאַרקאָס עפּשטיין, זכריה סטאַראַבינסקי, לייבל גאָלדמאַן, אברהם ראָדעלס, א. אַ. די אַלע שטייען היינט מיט גרעסערע און קלענערע געשעפטן אין פאַרשידענע קאָמערציעלע געגנטן פון שטאָט.

אין פאַרלויף פון די מלחמה־יאָרן, האָט זיך אינגאַנצן איבערגעריסן דער צופלוס פון דעם דינעם אימיגראַנטן־שטראָם, אָבער גלייך נאָך דער מלחמה האָט די יידישע איינוואַנדערונג אין לאַנד אָנגעהויבן אַ מאַסן־פאַרנעם, און אין דער צייט זיינען אויך אַריינגעקומען דער גרעסטער טייל פּינסקער. צווישן זיי אייזיק פורמאַן, וועלכער האָט אין פאַרשידענע פעריאָדן, ווי מיר האָבן אויבן דערמאָנט, פאַרנומען אָנפירנדיקע אַמטן אין די אָרגאַניזאַציעס פון דער פּוטערוואַרג בראַנזשע, און געווען אויך פּרעזידענט פון דער קאָמערציאַל־באַנק; וואָלף פורמאַן, גרינדער און אָנפירער פון דער פּינסקער קרעדיט־קאַסע; אברהם פּאָמעראַניעץ ע"ה, איינער פון די ראשונים ביי דער אָנפירונג פון לאַנדסלייט פאַראיין און פון אַלע אַנדערע פּינסקער אינסטיטוציעס; ראובן טורקעניטש ע"ה, (געבוירן אין לונינעץ), פּרעזידענט פון פאַראיין אין פאַרלויף פון עטלעכע פעריאָדן; משה לעבענדיקער, אַקטיווער טוער פון די „שלום עליכם" שולן, אָנפירער פון נאַציאָנאַלן יידישן פאָלקס־טעאַטער און דירעקטאָר פון יידישן פאָלקס־באַנק; אברהם פעלדמאַן (אַ זון פון יעקב פעלדמאַן ע"ה, שעף פון פּערסאָנאַל אין דער פּינסקער שוועבל־פאַבריק) גרינדער פון מכבי־קלוב אין בוענאָס איירעס, טעטיק אין פאַרשידענע אינסטיטוציעס, אַרבעט אין דער יידישער טאָג־צייטונג „די פּרעסע"; אייזיק מירסקי, אַ ברודער פון נחמן תמיר אין ישראל, אַ מייסטער פון פּלאַסטישע בילדער און באַהעם פון פאַך, וואָס באַגלייט די פּינסקער אין אַלע זייערע אונטערנעמונגען; נחום אייזענבערג, געוו. קאַסיר פון ציוניסטישן צענטראַל־ראַט און היינט קאַסיר פון מגבית לטובת ישראל; לייבל גיטעלמאַן, אהרן לוצקי, זאַהרן גרושקאַ ע"ה און יצחק פּילטשוק, וועלכע זיינען אין פאַרשידענע פעריאָדן געווען טעטיק ביים פּינסקער פאַראיין; הערשל נימצאָוויטש, פאַרטראָטן אין דער פאַרוואַלטונג פון די „שלום עליכם" שולן און אַקטיווער טוער פון מגבית; כוליא רובאַכאַ, אַקטיוו ביי פאַרשידענע יידישע אינסטיטוציעס און פיל אַנדערע, וועלכע דער מאַנגל אין פּלאַץ דערלויבט אונדז נישט אויסצורעכענען.

פון די פּינסקער אין די שכנישע רעפּובליקן דאַרף דערמאָנט ווערן שמאי גרינבערג, רעדאַקטאָר פון מאָנאַטלעכן זשורנאַל „דאָ", אין מאָנטעווידעאָ. אַ ליטעראַריש־געזעלשאַפטלעכע אויסגאַבע, וואָס ווערט רעדאַגירט מיט געשמאַק און וויסן. אין מאָנטעווידעאָ האָט אויך אימיגרירט יעקב לאַפּטשיק, וואָס האָט זיך דאָרט געשאַפן אַ סאָלידע עקאָנאָמישע פּאָזיציע און איז אַלע יאָרן אַן אַקטיווער ציוניסטישער עסקן. זיין איידעם, דער נאָטאַר משה גאָלדמאַן, איז פּרעזידענט פון דער יידיש־אורוגווייער באַנק און דער צווייטער איידעם, ד"ר מ. האַנדעל, האָט עולה געווען קיין ישראל מיט דער פאַמיליע. אין בראַזיל האָבן צוויי פּינסקער יונגעלייט, די ברידער שערעשעווסקי, געשאַפן אַ גרויסע פאַבריק פון שוועבעלעך און אין פּערנאַמבוקאָ, איז הערשל שערמאַן, פּרעזידענט פון דער קהילה.

✶

אין דעם פעריאָד פון מאַסן־איינוואַנדערונג איז אויך געקומען פון פּינסק (אין 1926) דאָס פאַרפאָלק וואַקס (האָמערשלאַק פון דער אַלטער־היים) — מיט זייער בן־יחיד פון פיר יאָר, וואָס האָט גיך אַרויסגעוויזן גרויסע פעאיקייטן. ער ענדיקט די מיטלשול מיט די העכסטע קוואַליפיקאַציעס און גראַדואירט זיך ווי אַ מעדיקער מיט אַן ערן־דיפּלאָם. נאָך אַלס סטודענט ווערט ער, לויט אַ קאָנקורס, באַשטימט ווי אַ סובשעף פון ביאָלאָגישער פיזיק ביי דער קאַטעדרע פון פּראָפ. הוסיי. נאָכן דיפּלאָמירן זיך ווי אַ מעדיקער ווערט ער באַשטימט ווי אַ שעף פון קאַרפּאָראָלאָגישער קליניק און ווי אַ שעף פון פּאַראַזיטישע קראַנקהייטן ביי די אַנטשפּרעכנדיקע קאַטעדרעס, און לעצטנס ווי אַ דאָצענט פון באַקטעריאָלאָגיע און פּאַראַזיטאָלאָגיע אין מעדיצינישן פאַקולטעט.

דער ד"ר יוסף וואַקס האָט דיקטירט קורסן פאַר גראַדו־

ערשטע סטאַציע. דער גרעסטער טייל זיינען פון דאָרט געפאָרן אין די פאַראייניקטע שטאַטן, פאָגעל האָט אויסגענוצט די געלעגנהייט פון אַ טראַנספּאָרט יידן, וואָס איז געפאָרן אויף קאָלאָניזאַציע קיין אַרגענטינע און איז מיטגעפאָרן, אָבער נישט זיך צו קאָלאָניזירן. זיין אידעאַל איז געווען צו ראַטעווען די מענטשהייט און נישט קיין יידישע קאָלאָניזאַציע. און ער איז געבליבן טריי זיין אידעאַל. כל ימיו געווען אַ כשרער פּראָלעטאַריער, אַ סטאָליער פון פאַך, האָט ער זיך פענסיאָנירט ווי אַן אַרבעטער.

אין זעלבן יאָר איז אויך געקומען קיין אַרגענטינע אברהם סידליק, אַ קירזשנער פון היטלען, וואָס האָט זיך געשטעלט אַרבעטן פאַר זיך. האָט נישט געשאַפן קיין גרויסע אונטערנעמונג, אָבער געהאַט פיין פרנסה און האָט שפּעטער אַרויסגענומען זיינע שוועסטער און דעם ברודער מאיר.

אין די ווייטערדיקע יאָרן זיינען אַריינגעקומען יצחק באָנדאר, לייבל באָנדאר און יצחק וועקסלער. אין וואַרשע איז אין יענער צייט אַרויס אַ זשורנאַל „דער עמיגראַנט" וואָס האָט אָריענטירט אין פראַגן פון עמיגראַציע, אַ פּראָבלעם וואָס האָט שוין אין יענער צייט אַרויסגערופן אַ גרויסן אינטערעס ביי דער יידישער באַפעלקערונג. דער זשורנאַל האָט אָנגעגעבן דעם אַדרעס פון הכנסת אורחים אין בוענאָס איירעס. ריא באמבאַ 228, ווו אַ סך פון די ערשטע אימיגראַנטן האָבן באַקומען אַן אומזיסטן מיטאָג, ביז זיי האָבן געפונען אַרבעט און זיך איינגעאָרדנט אין דעם נייעם לאַנד.

אין יאָר 1907 איז געקומען דאָס פּאָרפאָלק זינגערמאַן מיט זייער טעכטערל, בערטאַ, וואָס איז דעמאָלט אַלט געווען צוויי מיט אַ האַלבן יאָר. דער פאָטער איז געבוירן געוואָרן אין סטאָלין און די מוטער אין לאהישין, צוויי שטעטלעך אַרום פּינסק, פון משפחות חזנים און שוחטים. ר' אהרן זינגרמאַן ע"ה, וועלכער איז אַ צייט געווען בעל־תפילה אין בית־המדרש פון סטאָלינער רבין, האָט אין בוענאָס איירעס געדאַוונט ימים־נוראים פאַרן עמוד און די קליינע בערטאַ אין אַ יינגלשן כאַלאַטל, האָט געזונגען אין כאָר. אין יענער צייט איז קיין בוענאָס איירעס געקומען מאָריס מאָשקאָוויטש און מיט גרויס דערפאָלג געשפּילט טעאַטער. האָט ער געדאַרפט האָבן פאַר זיין טרופּע אַ קינד, אַ „יתומהלע", און גענומען בערטאַן. אַזוי האָט אַ יידישע טאָכטער פון פּינסקער געגנט אָנגעהויבן איר מערקווירדיקע קאַריערע, פון שול און פון יידישן טעאַטער צו וועלט־רום, ווי אַ שעפערין פון אַן אייגנאַרטיקן סטיל און ווי די גרעסטע וואָרט־קינסטלערין פון שפּאַנישן לשון.

צו אַכצן יאָר איז שוין בערטאַ זינגערמאַן געווען באַרימט אין אַלע לאַטיין אַמעריקאַנער לענדער. די טעאַטערן זיינען קליין אויף אויפצונעמען די מאַסן צוהערער פון אירע וואָרט־קאָנצערטן, און זי פירט אַרויס איר קונסט אונטערן פרייעם הימל, און גיט אירע פאָרשטעלונגען אויף עפנטלעכע פּלעצער, אין פּאַרקן און שטאָטישע גערטנער. יעדער טור אירער איז אַ טריאומפולער מאַרש. זי ווערט באַערט פון פּרעזידענטן, אויפגענומען אין אוניווערסיטעטן, און אירע צוהערער זיינען אומציילקע מאַסן מענטשן. זעלטן וועלכער קינסטלער האָט

בערטא זינגערמאַן

גענאָסן פון אַזאַ פאַרערונג צווישן אינטעלעקטואַלן און גלייכצייטיק געווען אַזוי פּאָפּולער און באַליבט צווישן די ברייטסטע פאָלקס־שיכטן.

און אַ פאַל וואָס כאַראַקטעריזירט די טראַגיק פון דער יידישער סיטואַציע אין דער נישט־ווייטער פאַרגאַנגענהייט: אין יאָר 1937 ווערט אונטער נאַציסטישן איינפלוס דעקרעטירט אַ גירוש פון דער יידישער באַפעלקערונג אין עקוואַדאָר. בערטאַ ווענדעט זיך טעלעגראַפיש צום פּרעזידענט פון יענער רעפּובליק און די גזירה ווערט בטל...

בערטאַ זינגערמאַנס רעפּערטואַר איז די וועלט־פּאָעזיע און אירע אויפטריטן רופט זי „וואָרט־קאָנצערטן". באַשענקט מיט אַ פענאָמענאַלן זכרון געדענקט זי אויף אויסווייניק טויזנטער שורות און האָט דעם קינסטלערישן כוח אין פאַרלויף פון שעהן צו האַלטן עלעקטריזירט מיט איר „וואָרט" מאַסן מענטשן. זי רעציטירט נישט קיין ליד און זינגט נישט.

דער יידישער און אוניווערסאַלער ליטעראַטור, און די לייענער האָבן זיך געציילט אין די הונדערטער. די ביבליאָטעק פון פאַראיין איז געוואָרן אַ פאַקטאָר פון שטאָלץ פאַר די פינסקער אין בוענאָס איירעס. און די קולטורעלע אַקטיוויטעט האָט זיך נישט באַגרענעצט בלויז מיט דער ביבליאָטעק, עס זיינען אויך דורכגעפירט געוואָרן פיל צענדליקער קאָנפערענצן און שמועסן אויף פאַרשידענע טעמעס, מיטן אנטייל פון באַקאַנטע יידישע און נישט־יידישע פערזענלעכקייטן, צווישן זיי אויך אונדזערע לאַנדסלייט משה קיטרון (קאסטרינסקי) און גרשון סאַפּאָזשניקאָוו.

אויפן סאָציאַלן געביט איז אויך דער פאַראיין נישט געבליבן הינטערשטעליק. אין די דרייסיקער יאָרן באַזונדערס זיינען געוועזן פיל פינסקער פאַמיליעס, וועלכע האָבן זיך געבייטיקט אין הילף, און אין פאַראיין האָבן זיי געפונען אָפענע טירן און הערצער. די זעלבע באַציאונג איז אויך אָנגעווענדעט געוואָרן לגבי די פאַרשידענע יידישע אינסטיטוציעס, אַזוי קולטורעלע ווי פילאַנטראָפּישע, פאַר וועלכע דער פאַראיין האָט ברייטהאַרציק בייגעטראָגן זיין צושטייער.

אַ גאָר באַזונדער וויכטיק קאַפּיטל אין דער טעטיקייט פון פאַראיין זיינען געווען די קאַמפּיינען פאַר הילף די לעבנס־געבליבענע לאַנדסלייט פון דער צווייטער וועלט־מלחמה. די פינסקער האָבן זיך מאָביליזירט ממש פאַר דעם הילפס־קאַמפּיין און אין יאָר 1945 איז אַרויסגעשיקט געוואָרן דורכן „פאַרייניקטן הילפס־קאַמפּיין" אַ באַדייטנדיקע סומע, דאָס זעלבע אויך אין די ווייטערדיקע יאָרן. עס איז אויך אויסגעטיילט געוואָרן אינדיווידועלע הילף פאַר די אַלע יחידים וואָס האָבן זיך געווענדעט פון פאַרשידענע אייראָפּעאישע שטעט און פון ישראל. דער פאַראיין האָט זיך פאַרבונדן מיט פינסקער לאַנדסלייט אין סאַן פּאַבלאָ און פּאָרטאָ אַלעגרע פון בראַזיל, וועלכע האָבן אויך צוגעשיקט זייער בייטראָג פאַר דער הילפס־אַקציע.

אַ פּרויען־קאָמיסיע ביים פאַראיין האָט אַקטיוו מיטגעאַרבעט אין דער פאַרווירקלעכונג פון אַלע איניציאַטיוועס און האָט אויך אַראַנזשירט פיל קינסטלערישע אונטערנעמונגען מיטן אנטייל פון הערץ גראָסבאַרט, ראָזענבלום־מעלניק, בוזגאַן־שילער און אַנדערע. די דאָזיקע לעבהאַפטע טעטיקייט, אָנגעוואָרפן אין גרויסע שטריכן, איז אָנגעגאַנגען מער־ווייניקער נאָרמאַל ביזן יאָר 1949, ווען ס'איז פאָרגעקומען די באַדויערנסווערטע שפּאַלטונג אין דער יידישער געזעלשאַפט, וועלכע האָט איינגעטיילט דעם ישוב אויף צוויי קעגנערישע לאַגערן. די סיטואַציע האָט נישט אויסגעמיטן דעם פאַראיין, וואָס האָט אָנגעהויבן פאַרלירן מיטגלידער און האָט אויפגעגעבן זיין טעטיקייט. אָבער די פינסקער משפחה האָט זיך נישט געשפּאָלטן און עס האָבן זיך נישט געשאַפן קיין צוויי פאַראיינען פון דער זעלבער שטאָט, ווי דאָס האָט פּאַסירט ביי אַנדערע לאַנדסמאַנשאַפטן. די פינסקער קרעדיט קאַסע האָט טיילווייז איבערגענומען די געזעלשאַפטלעכע פונקציעס פון פאַראיין. און אַרום דער אינסטיטוציע גרופּירן זיך היינט דער אַבסאָלוט גרעסטער טייל פינסקער.

*

ווי מיר האָבן אויבן דערמאָנט, איז אין יאָר 1938 געגרינדעט געוואָרן אַ ליי־קאַסע אונטערן נאָמען „קעגנזייטיקע הילפס־געזעלשאַפט פינסק און אומגעגנט". די געזעלשאַפט פון „קעגנזייטיקער הילף" האָט נישט געקענט באַקומען קיין יורידישע אָנערקענונג. עס האָט אויך מיט דער צייט זיך געענדערט די סיטואַציע פון לאַנד. מיטן אויסברוך פון קריג איז געקומען אַן עקאָנאָמישע אויפלעבונג און עס איז אַנטשטאַנען אַ נויטווענדיקייט אין אַ קרעדיט־אנשטאַלט, וואָס זאָל אויך קאָנען ארויסגעבן הלוואות די אַלע גרעסערע און קלענערע אונטערנעמער, וועלכע האָבן נישט קיין צוטריט, אָדער האָבן ווייניק קרעדיט אין די אָפיציעלע בענק. עס איז דעריבער אויך געביטן געוואָרן דער נאָמען. די „קעגנזייטיקע הילפס־געזעלשאַפט" האָט אָפּגעטראָטן איר פּלאַץ פאַר דער קרעדיט קאַסע „לא קאַפּיטאַל", וואָס האָט באַקומען איר יורידישע אנערקענונג אין אַפּריל 1940.

די קרעדיט קאַסע האָט געשאַפן אַ קאַפּיטאַל אויף דער באַזע פון אַקציעס און האָט אַנטוויקלט אַן אינטענסיווע טעטיקייט. אַ וויכטיקע אויפגאַבע האָט דערפילט די קאַסע אין פאַרלויף פון די לעצטע זעקס יאָר ווען אין הסכם מיט דער „סטאַביליזאַציע" פּאָליטיק פון דער רעגירונג, האָבן אַלע בענק פון לאַנד „פאַרגליווערט" די קרעדיטן פאַר זייערע קליענטן. אויף די קרעדיט־קאַסעס איז נישט חל דער פאַרגליווערונגס־געזעץ און די פינאַנץ אינסטיטוציע פון די פינסקער האָט פון די צוויי מיליאָן קרעדיט אין 1957 אַרויסגעגעבן 66 מיליאָן פּעזעס אין יאָר 1962. אין די יאָרן איז אויך די צאָל אַקציאָנערן געוואַקסן פון 359 אויף 905, ווייל עס זיינען אָנגענומען געוואָרן אויך נישט קיין לאַנדסלייט, און דער אייגענער קאַפּיטאַל פון דער קאַסע האָט זיך פאַרגרעסערט פון 3 מאָל הונדערט טויזנט אויף אַריבער די זעקס מיליאָן.

זייט דער עקזיסטענץ פון דער אינסטיטוציע, ווערט יעדעס יאָר באַשטימט אַ טייל פון דיווידענדן פון דער קרעדיט קאַסע פאַרן מגבית לטובת מדינת ישראל, און אויך פאַר אָרטיקע קולטורעלע און פילאַנטראָפּישע צוועקן.

צום פינאַנציעלן באַלאַנס פון לעצטן פעריאָד וואָס איז אַרויסגעשיקט געוואָרן צו די מיטגלידער איז אויך צוגעגעבן געוואָרן אַזאַ כאַראַקטעריסטיש פלוגבלעטל, אין יידיש, געשריבן בזה הלשון:

„אַ וואָרט צו די פינסקער ל"ל אין אַרגענטינע: די קרעדיט־קאַסע „לא קאַפּיטאַל" איז געגרינדעט געוואָרן מיט אַריבער 22 יאָר צוריק דורך די שעפערישע כוחות פון דער פינסקער משפחה אין בוענאָס איירעס, ווי אַ קינד פון דעם פינסקער לאַנדסלייט פאַראיין. היינט עקזיסטירט שוין נישט ליידער דער פאַראיין, אָבער דער גייסט פון די גרינדער ווערט אָפּגעהיט מיט כבוד.

„אונדזער וואָרט צו אייך צילט אָנצוצינדן ווידער דאָס פלאַמיקע פייער פון אונדזערע געזעלשאַפטלעכע טראַדי־

פינסקער אין בוענאָס־איירעס פייערן 20 יאָר עקזיסטענץ פון דער פינסקער באַנק מיטן אָנטייל פון באַרימטן אַרטיסט מאָריס שוואַרץ און זיין פרוי. צווישן זיי — אייזיק מירסקי.

אירטע אין לאַנד און אין אויסלאַנד, האָט געלייענט פּאָרטראַגן אויף אינטערנאַציאָנאַלע מעדיצינישע קאָנגרעסן, און פאַר־עפנטלעכט פאָרשונגען אין נאַציאָנאַלע און אויסלענדישע מעדיצינישע אויסגאַבעס. דער נאָמען פון ד״ר וואַקס, ווי אַן אויטאָריטעט אויף זיין געביט, פאָרשער און וויסנשאַפטס־מאַן, איז ווייט אַרויס די גרענעצן פון אַרגענטינע.

אין די ערשטע צוואַנציקער יאָרן איז אויך געקומען קיין אַרגענטינע יצחק שלאַגמאַן, אַ פינסקער יונגערמאַן, וואָס האָט ווי אַלע אימיגראַנטן די ערשטע יאָרן, אָנגעהויבן ערגעץ אין אַ וואַרשטאַט און פלעגט דעם טאָג פאַרברענגען ביי דער אַרבעט, אָבער אין די אָוונטן איז ער אומפאַרמיידלעך געגאַנגען אין דער אָפּערע אָדער אויף קאָנצערטן. ווי אַ מעלאָמאַן האָט ער נישט דורכגעלאָזן קיין איין פאָרשטעלונג און איז מיט דער צייט געוואָרן אַ היימישער מענטש באַזונ־דערס אין די מוזיקאָלישע קרייזן. מיט 22 יאָר צוריק האָט ער אַרויסגעגעבן דעם ערשטן נומער „אַרס״. אַ קונסט־זשורנאַל, וואָס דערשיינט זייט דעמאָלט רעגולער יעדן טריי־מעסטער, און איז היינט צו טאָג די וויכטיקסטע קינסטלערישע טריבונע אין דער שפּאַנישער שפּראַך.

און נאָך אַ פינסקער פון דער שרייבער משפחה, גרשון סאַפּאָזשניקאָוו, איז געבוירן געוואָרן אין דאָרף אָסטראָווע ביי פינסק. האָט געלערנט אין חדרים, אין פינסקער תלמוד תורה, נאָכדעם אין יידישן לערער סעמינאַר פון ווילנע. איז קיין אַרגענטינע געקומען אין 1928 אין עלטער פון 21 יאָר. האָט די ערשטע צייט געשריבן אויף פּעדאַגאָגישע טעמעס און האָט אַרויסגעגעבן אַ בוך „שמועסן מיט עלטערן״, פון וועלכע עס זיינען דערשינען דריי אויסגאַבעס און אויך אַן איבערזעצונג אין שפּאַניש, דערנאָך האָט ער אָנגעהויבן שרייבן ליטעראַטור־קריטיק און האָט געמאַכט אַ סך־הכל וועגן דער יידישער ליטעראַטור אין אַרגענטינע.

סאַפּאָזשניקאָוו האָט רעדאַגירט די יאָרביכער פון דעם פאַרבאַנד פון יידישע האָלץ־און אייזן־אינדוסטריאַלן אין אַרגענטינע. די דאָזיקע יאָרביכער זיינען געוואָרן גאַנץ אייגנאַרטיקע ליטעראַרישע זאַמלביכער און זיי האָבן זיך קונה־שם געווען. די לעצטע יאָרן ווענדעט ער אָן דעם פּסי־כאָאַנאַליז אין דער פאָרשונג פון ליטעראַרישע דערשיינונגען און האָט אַרויסגעגעבן אַ בוך „פון די טיפענישן״ מיט סאָלידע אַרבעטן וועגן יידישע שרייבער. דאָס דאָזיקע בוך איז אַ נייעס אין דער יידישער ליטעראַטור, האָט באַקומען אַ ברייטן אָפּקלאַנג אין דער וועלט און די „צבי קעסעל״ פּרעמיע פאַר דעם יאָר 1959. דאָס בוך איז אויך דערשינען אין שפּאַניש און האָט באַקומען זייער גוטע אָפּרופן. ג. ס. איז פּראָפעסאָר פון יידישער ליטעראַטור אין דער מדרשה העברית פאַר אַביטוריענטן פון די מיטלשולן און אין אינ־סטיטוט פאַר העכערן וויסן ביי דער „העבראַיקא״.

✶

אין די ערשטע דרייסיקער יאָרן זיינען צו די פינסקער דערגאַנגען קלאַנגען וועגן שווערע פאַרפאָלגונגען פון דער פּוילישער רעגירונג אויף דער פּראָגרעסיווער באַפעלקערונג און באַזונדערס אויף די יידן, וואָס האָט זיך אויסגעדריקט אין מאַסן אַרעסטן און פאַרשטאַרקטן עקאָנאָמישן באָיקאָט. עס איז דעריבער געגרינדעט געוואָרן אַ „שעפטום״ אין באַשטאַנד פון איצל רעזניק, הערשל באַרטמאַן, בצלאל ביע־לאַק, מאיר קאַלטון, דניאל טאַראַנדאַ און יחזקאל יאַקשער, וואָס האָט זיך געשטעלט פאַר אַ ציל צו זאַמלען פינאַנציעלע הילף פאַר די געליטענע. די אַרבעט איז געווען נישט קיין לייכטע, דאָך איז זי געפירט געוואָרן מיט דער גרעסטער ערנסטקייט, מען האָט ווערבירט מיטגלידער און איבערגע־שיקט הילף קיין פּוילן.

אויף דער איניציאַטיוו פון די לאַנדסלייט, וואָס האָבן זיך גרופּירט אַרום „שעפטום״, איז דעם 9טן יולי 1937 געגרינ־דעט געוואָרן דער „פאַרבאַנד פון פינסקער ל״ל און אומ־געגנט״. די גרינדונגס־פאַרזאַמלונג איז פאָרגעקומען אין הויז פון אהרן פריזאַנט (אראַנטשיק) ע״ה. אין אַ קורצער צייט זיינען ווערבירט געוואָרן פיר הונדערט מיטגלידער און אין אויגוסט 1938 איז געשאַפן געוואָרן אַ ליי־קאַסע אונטערן נאָמען „קעגנזייטיקע הילפס־געזעלשאַפט פינסק און אומ־געגנט״. דער ציל פון דער געזעלשאַפט אין יענער צייט איז געווען אַרויסצוהעלפן די אומפאַרמעגלעכע מיטגלידער מיט קליינע הלוואות אויף נידעריקע פּראָצענטן. און אַזוי ווערט געזאָגט אין פּראָטאָקאָל פון דער זיצונג: „צוליב דער שווערער עקאָנאָמישער סיטואַציע פון די, וואָס דאַרפן אָנקו־מען צו דער ליי־קאַסע, ווערט באַשטימט אַ קליינער אינטערעס פון נישט מער ווי 4 פּראָצענט״.

אויפן קולטורעלן געביט איז אַנטוויקלט געוואָרן אַ באַזונדערס אינטענסיווע טעטיקייט. עס איז געגרינדעט געוואָרן אַ ביבליאָטעק אויפן נאָמען פון די 37 טראַגיש־אומגעקומענע יידן אין פינסק באַלד נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה. עס זיינען איינגעשאַפן געוואָרן ביכער פון

פּינסקער אין בראַזיל

שוין אין יאָר 1927 האָט זיך אָנגעהויבן אָרגאַניזירן אַ פּינסקער לאַנדסלייט פאַריין אין סאַן־פּאולאָ. אין 1929 זענען מיר אָנגעקומען אַ גרופּע פון 32 פּינסקער יוגנטלעכע קיין בראַזיל און מיט אַ פּאָר יאָר שפּעטער זענען ווידער אָנגעקומען יונגע לייט און מיידלאַך פון פּינסק, און אַזוי זענען מיר ביסלעכווייז געוואַקסן און דערגרייכט אַ צאָל פון אַרום 55 פאַמיליעס פון פּינסקער אָפּשטאַם — דאָס הייסט אַרום 220 פּערזאָן.

די עקאָנאָמישע לאַגע פון אונדזערע פּינסקער דאָ איז גאַנץ צופרידנשטעלנד. אַלענפאַלס קיין אָרעמע לייט זענען ביי אונדז ניטאָ. די מערהייט פון די קינדער פון די פּינסקער לאַנדסלייט זענען פּראָפעסיאָנעלן: דאָקטוירים, אינזשיניערן, אַדוואָקאַטן, בוכהאַלטערס א. ד. ג. ווען עס מאַכט זיך אַ פּינסקער שמחה קומען זיך אַלע צונויף און מען איז זיך משמח אויף אַ היפּשן שטייגער פּונקט ווי איין פאַמיליע. דאַן קומען אויך די פּינסקער אייניקלאַך — דאָס הייסט דער 3־ער דור שוין — און אַלע האַלטן זיך צוזאַמען.

מיטן אויסברוך פון דער 2־ער וועלט מלחמה האָט זיך אָפּגעשטעלט דער קאָנטאַקט מיט אונדזערע משפחות און מיר אַלע האָבן איבערגעלעבט דאָס וואָס אַלע יידן אין גאָר דער וועלט, ניט האָבנדיק קיין ידיעה פון אונדזערע נאָענטסטע.

נאָכן קריג ווען עס זענען אָנגעקומען די ערשטע ידיעות פון די לעבנס פאַרבליבענע און די היגע צייטונגען האָבן אָפּגעדרוקט די וואַנדונגען פון פאַרשיידענע פּליטים, צווישן זיי אויך פּינסקער, וועלכע האָבן געזוכט קרובים און הילף, האָט אַ גרופּע לאַנדסלייט זיך אָרגאַניזירט, געגרינדעט דעם „לאַנדסלייט פאַריין פון פּינסק און אומגעגנט", און מיר האָבן אָנגעהויבן אַ גרויסע טעטיקייט פאַר הילפס צוועקן. די איניציאַטאָרן זענען געווען: ישראל גאָבערשטיין, דוד פּיקמאַן, דוד מיכל שיפּסמאַן, זעליק גאָטליב, גרשון יוזיוק, שמעון גערשטעל, אהרון גאָבערשטיין און יונה יוזיוק. דעם 24־טן מאַרס 1946 איז פאָרגעקומען די אַלגעמיינע פאַרזאַמלונג און עס זענען גלייך געשאַפן געוואָרן 60 מיטגלידער. מיר האָבן באַלד געזוכט מיטלען זיך שטעלן אין קאָנטאַקט מיט אונדזער פּינסקער לאַנדסמאַנשאַפט און מיר האָבן זיך פאַרבונדן מיט פּאָרטאָ־אַלעגרע (בראַזיל), בוענאָס־איירעס, פּינסקער ברענטש אין ניו־יאָרק ווי אויך מיט פּינסקער פּאָסט־וואר רעליף אין ניו־יאָרק. אַזוי אַרום איז אונדז געלינגען צו קריגן די אַדרעסן און נעמען פון די לעבנסגעבליבענע פּינסקער.

באַ דער 2־ער אַלגעמיינער פאַרזאַמלונג (יולי 1946) איז פּראָקלאַמירט געוואָרן אַ קאַמפּיין אַקציע און אַלע לאַנדסלייט האָבן זיך וואַרעם אָפּגערופן. מיר האָבן איבערגעשיקט וויכטיקע סומען קיין פּוילן, איטאַליע, עסטרייך, פראַנקרייך און אויך קיין ישראל — צו הילף די פּליטים. אויסער דעם האָבן מיר אויך איבערגעשיקט פיל פּעקלאַך מיט שפּייז פּראָדוקטן. אַ גרעסערע סומע האָבן מיר איבערגעשיקט צו דער פּינסקער קבוצה גבת כדי בויען אַ צימער אויפן נאָמען פון פּינסקער פאַריין אין סאַן פּאולאָ אין דעם געפּלאַנטן „הכנסת אורחים" הויז פאַר פּליטים פון פּינסק.

פון צייט צו צייט אָרגאַניזירן מיר טרויער אַקאַדעמיעס צום אָנדענק פון די פּינסקער קדושים און אויך אַנדערע אונטערנעמונגען.

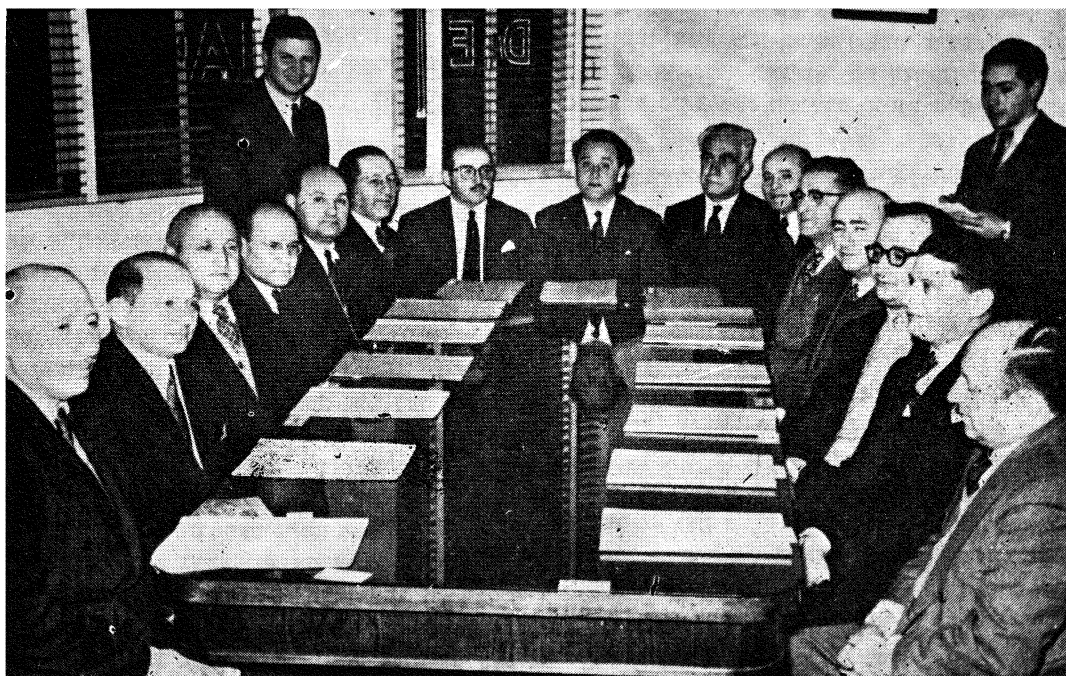

ציעס, פון קולטור־טעטיקייט אין סאָציאַלער הילף. זאָל דער פּאָדעם, וואָס ציט זיך זינט דורות פון אונדזער ערלעכער געבוירן־שטאָט, פּינסק, נישט איבערגעריסן ווערן! זאָל צוריק ווערן אונדזער אינסטיטוציע דער אַדרעס פאַר די לאַנדסלייט, דער זאַמל־פּלאַץ פון אַלע פּינסקער ברידער און שוועסטער!".

דער איצטיקער פּרעזידענט פון דער קרעדיט־קאַסע, מרדכי פרישמאַן, איז אַ זון פון די פּינסקער עלטערן, אַ היי־געבאָרענער און מיט אַקאַדעמישער בילדונג, וואָס איז אַקטיוו אין דער קאָאָפּעראַטיוויסטישער באַוועגונג פון לאַנד. עס באַגלייטן אים אין דעם פּעריאָד אין דער פאַרוואַלטונג: לייבל גאָלדזאָן, וועלוול פורמאַן, מדכי עפּשטיין, יוסף לערנער, לייב גיטעלמאַן, בנימין רייכמאַן, אהרן ליבערמאַן, אברהם פעלדמאַן, משה מולער, חיים פּריזאַנט, רפאל שאַל־קאָוויטש, אברהם זלאָבינסקי, גרשון שופער, דוד פּינעס, יצחק באָנדאַר, א. פאַלטשוק, ס. לעווין, אייזיק פורמאַן, אייזיק מירסקי, ס. בעגון, הערשל נימצאָוויטש, ב. קאָפּמאַן, פּ. יאָשפּע, יצחק וועקסעל, שלמה וואַרמאַן און ב. מ. זיל־בערלייב.

אין דער פרויען־קאָמיסיע זיינען פאַרטראָטן: פאַני פאַלטשוק, רבקה פורמאַן, סאָניע פעלדמאַן, שרה פייסאַכאָ־וויטש, סעלינא רייכמאַן, ראָזאַ לעווין, עלינא יעלין, (פּלאָט־ניק), עווגעניא וואַכמאַן, רבקה גאָלדזאָן, אידאַ מולער, פאַני וויאַר (פרענקעל) און ש. וועקסעל ע"ה.

צום סוף פון דעם איבערזיכט איז כדאי צו באַטאָנען אַז די פּינסקער אין אַרגענטינע האַלטן זיך צוזאַמען און לאָזן ניט דורך קיין איין געלעגנהייט זיך טרעפן און דערמאָנען אַלטע צייטן אין דער אַלטער היים. צו דער יאָרצייט פון די פּינסקער קדושים זאַמלען זיך צונויף די פּינסקער לאַנדסלייט אויפן בית־עולם, ווו עס קומט פאָר די אַזכרה. אין די אַרגענטינער יידישע צייטונגען דערשיינען דאַן אַרטיקלען פון אייזיק מירסקי, וועלכער איז אַ שטענדיקער מיטאַרבעטער אין „די פּרעסע". אויך אַנדערע געלעגנהייטן ווערן אויסגעניצט פאַר צוזאַמענ־טרעפן. נחמן תמיר (מירסקי), וועלכער האָט עטלעכע מאָל באַזוכט אַרגענטינע אין געזעלשאַפטלעכע שליחות'ן, פלעגט זיך אָפט טרעפן מיט די פּינסקער לאַנדסלייט. אַ וואַרעמע קבלת־פּנים איז אויך איינגעאָרדנט געוואָרן פאַר אונדזער לאַנדסמאַן חיים גבתי, דער אַגריקולטור מיניסטער פון ישראל, בעת זיין לעצטן באַזוך אין אַרגענטינע.

דער עקזעקוטיוו קאָמיטעט פון דער „פּינסקער באַנק". פאַרזיצער — ח. פורמאַן.

יוצאוי

פיינסק

בייעראל

אביבי (יוזוק) אריה, נולד ב־1906, עלה בשנת 1947, עיתונאי, כותב בעיתונות בארץ ובחו"ל („הבוקר", „שערים", „המודיע").

אבן־דר (אינבינדר) אברהם, נולד ב־1918, עלה בשנת 1949, רב־פקד במשטרת ישראל וראש מדור במטה הארצי. חבר הנהלת ארגון יוצאי פינסק, בעבר חבר הוועדה העליונה לענייני העפלה בפולין.

אזניה (אייזנשטדט) ברוך, נולד ב־1905, עלה ב־1933. חבר קיבוץ גבעת־חיים (איחוד). חבר כנסת. חבר מרכז מפא"י ומרכז איחוד הקיבוצים והקבוצות. חבר ועד החינוך ומועצת „יד־ושם". היה חבר הועד הפועל של ההסתדרות. פירסם חוברת „על יסודותיה של מפלגת פועלי א"י".

איזנברג יהושוע, נולד ב־1900, בנו של אהרון אייזנברג — ממייסדי רחובות ונס־ציונה, שופט, מנהל בתי המשפט בישראל.

אייזנברג יעקב, נולד ב־1895, עלה בשנת 1913, בוגר „בצלאל" ומורה שם במשך שנים. ציוריו הוצגו בתערוכות והראשונה מהן בחסותו של פרופ' שץ, בביה"ס „בצלאל" בירושלים.

אייזנברג יצחק, נולד ב־1914, עלה בשנת 1934, חבר מערכת „הבוקר". חבר הנהלת הקונגרס היהודי העולמי, חבר מרכז המפלגה הליברלית, ציר לקונגרסים ציוניים, פירסם מאמרים בעתונים יומיים בארץ ובחו"ל והשתתף בעריכת קבצים שונים. חבר מערכת „ספר פינסק".

איזנשטדט ב"צ, מראשוני צ"צ בפינסק, היה מנהל מוסד „נעורים" בכפר סבא.

אייזנשטדט שמואל נח, נולד ב־1923, עלה בשנת 1935, פרופסור וראש המחלקה לסוציולוגיה באוניברסיטה העברית, ירושלים. חבר ההנהלה למחקר ולהוראה של ארגון הסוציולוגים הבין־לאומי. חבר המכון המלכותי הבריטי לאנטרופולוגיה; כתב ספרים על נושאים סוציולוגיים.

איש שלום מרדכי, נולד ב־1901, עלה ב־1920. ד"ר לפילוסופיה וחוקר תולדות הישוב היהודי בארץ ישראל. ממונה על אישור ספרי הלימוד במשרד החינוך. פירסם ספרים ומחקרים שונים.

אלפרן מנוחה, נולדה ב־1899, עלתה ב־1948, עתונאית. משתתפת בעתוני יידיש המופיעים בישראל „לעצטע נייעס", „יידישע צייטונג", „ביי וועלט" ואחרים.

אפרתי (גרייבר) יוסף, נולד ב־1898, עלה ב־1914, ממייסדי קיבוץ גבע. היה סגן שר החקלאות, חבר כנסת, חבר מרכז איחוד הקיבוצים, מרכז מפא"י, המרכז החקלאי, יו"ר מועצת פרי־הדר. פירסם מאמרים בקובצים ועתונים שונים. בנו (מרדכי) נפל במלחמת השחרור בקרב על יד לטרון.

אלפר דובה, מנהלת בי"ס בת"א. עבדה בגימנסיה ובבי"ס „תרבות" בפינסק.

אלפר רחל, מנהלת בי"ס לדוגמא בת"א ומדריכה בסמינר לוינסקי. עבדה כמורה בבי"ס „תרבות" בפינסק.

ארנין (אנטין) שמעון, נולד ב־1912, עלה בשנת 1935, סגן המפקח על המשק במשרד הבטחון. היה חבר מזכירות העובד הציוני, חבר מרכז הסתדרות הפקידים.

אשר ארטור, נולד ב־1899, עלה בשנת 1957. בוגר אוניברסיטה בפקולטה לפילוסופיה ואקדמיה למסחר. היה מנהל בית הספר המסחרי בפינסק.

בודנקין אליעזר, נולד ב־1910, עלה ב־1933. מהנדס. משמש עתה בתפקיד מנהל כללי של בנק ירושלים לפיתוח ומשכנתאות. שימש בתפקיד מנהל כללי לציוד חיל אויר, אלוף משנה בצה"ל.

בגון עזריאל, נולד ב־1907, עלה בשנת 1936. אחראי לגזברות במרכז העולמי של איחוד פועלי ציון (צ. ס.) התאחדות, חבר מועצת סניף מפא"י בת"א.

בונה נחום (מוליאר), נולד ב־1914, עלה ב־1934. חבר קיבוץ שער הגולן. פעל בפולין בשליחות השוה"צ, חבר הועד המנהל של „עלית הנוער" וחבר הועד הפועל של הקיבוץ הארצי ומרכז מפ"ם. פירסם מאמרים ב„על המשמר" ובקבצים שונים;

בס שלמה, נולד ב־1896, עלה בשנת 1949. מוותיקי התנועה הציונית והרביזיוניסטית. פירסם מאמרים בעתונות בשפת יידיש. חבר הנהלת ארגון יוצאי פינסק, יו"ר קופת גמ"ח של הארגון. השאיר עזבון בחיים לקופ"ח לעובדים לארמיים. אסיר ציון לשעבר.

בר־רצון ישראל, נולד ב־1899, עלה בשנת 1922. חבר ההנהלה ומזכיר כללי של „סולל בונה" ועורך פרסומים של החברה.

ברגמן אליעזר ד"ר, נולד ב־1898, עלה בשנת 1934. כימאי ובקטריולוג. היה מנהל המעבדות של קופ"ח בתל־אביב ומפקח על המעבדות הרפואיות בקופ"ח. פירסם מאמרים בקבצים מדעיים והספרות הפריודית למדעי הכימיה והרפואה. היה סגן ראש העיר בפינסק, ציר לקונגרסים ציונים וחבר מרכז פועלי ציון (צ. ס.) בפולין.

ברגמן ברוך, נולד ב־1907, עלה ב־1923. ממייסדי הברית העברית העולמית. משמש בתפקיד מנהל בכיר בבנק לאומי לישראל.

בריסקי איסר, נולד בשנת 1897, עלה בשנת 1925. מוותיקי „סולל בונה", בעבר — יו"ר ארגון יוצאי פינסק וקרלין ומיוזמי הקמת הארגון. פעיל למען „ספר פינסק".

ברגמן משה, נולד ב־1910, עלה בשנת 1933. חבר מזכירות של ועדת הביקורת המרכזית של הסתדרות העובדים הכללית, ראש המוסד לביקורת של המפלגה הליברלית העצמאית.

ברזילי דוד, נולד ב־1900, עלה ב־1923. ממייסדי „משמרת חדשה" ומראשוני צ"צ בפינסק. ממייסדי קבוצת גבת. כיום מנהל אדמיניסטרטיבי של בית היולדות ברחובות.

ברמסון רחל, נולדה ב־1899, עלתה ב־1950. אדריכלית. מרכזת ועדת התרבות בארגון אמהות עובדות בחיפה. פעי־

מספרם של יוצאי פינסק במדינת ישראל מגיע לשלושת אלפים איש, בערך. רבים מהם ממלאים תפקידים חשובים כבונים וכיוצרים בכל התחומים. רצינו לשקף בספר זה את פעלם, הישגיהם וזכויותיהם של בני־עירנו במדינת ישראל. לצערנו לא קיבלנו את התשובות לשאלונים שהמצאנו מאנשים רבים, אך גם הרשימה המתפרסמת בעמודים 614—611 יש בה כדי להוכיח מה חלקם של בני פינסק בהתפתחות הארץ. מקוצר היריעה הקדשנו רק שורות מעטות לכל איש. ראינו צורך להבליט במיוחד את פעלם של שני שרים בממשלת ישראל, שהם ילידי פינסק (חיים גבתי ומשה קול), נשיא אוניברסיטת ת״א (ד״ר ג. ווייז) ויו״ר ארגון יוצאי פינסק (י. ברזילי).

לוצקי דוד, נולד ב־1910, עלה ב־1933. מוסמך לכלכלה. מזכיר ארצי של הס־תדרות האקדמאים למדעי החברה. היה מנהל מחלקת ההדרכה ברשויות המקו־מיות ומדריך המחלקה המוניציפלית של הסתדרות העובדים. פירסם מאמרים על נושאים כלכליים בעתונים שונים וכן גם ערך מדריך מוניציפלי וחוברות שונות.

ד״ר לזבניק יעקב, נולד ב־1908, עלה בשנת 1942. רופא מנתח. מנהל המחלקה האורולוגית בבית החולים „בילינסון". מורה למקצוע האורולוגיה בבית הספר לרפואה בתל־אביב. פירסם מאמרים שו־נים באורולוגיה וכירורגיה בארץ וב־חו״ל.

לוין חנוך, מנהל בי״ס „אלונים" ברמת־אביב, פירסם מאמרים בכתבי־עת פדגוגיים ובעתונות. היה מורה בבי״ס „תרבות" בפינסק.

מורגנטוי לייב, נולד ב־1905, עלה ב־1957. משורר. התחיל בפירסום שירים ביידיש בגיל 16. השתתף בעתונות הי־הודית בפינסק. פירסם במקובץ ספרי־שירה. משתתף בקבצים ספרותיים שונים ובעתונות היומית והפריודית. סייע בהו־צאת „ספר פינסק" בתרגומיו לאידיש.

מירסקי דב, נולד ב־1918, עלה בשנת 1936. חבר ההנהלה של „סולתם". מראשוני „תעש".

מיכאלי זאב, נולד ב־1913 עלה ב־1934. חבר הנהלת „כור".

מיכאל לוין, נולד ב־1915, עלה — 1935. חיבר ופירסם ספרים ואף תרגם משפות שונות. היה בשליחויות שונות בחו״ל.

ליבנה (לרמן) זאב, נולד ב־1897, עלה ב־1936. מורה ומחנך. מראשוני צ״צ בפינסק. היה מורה בגימנסיה „תרבות" ובבי״ס „תל־חי" בפינסק. עבד בתיכון „גאולה" ובסמינר הקיבוצים בת״א. השת־תתף בכתבי עת פדגוגיים ואחרים. מחב־רם של ספרי לימוד לדקדוק לבתי־ספר יסודיים ועל־יסודיים, ספרי לימוד לטבע וספרי קריאה לנוער.

למדן הרצל, נולד ב־1916, עלה בשנת 1936. מנהל הגימנסיה העירונית ע״ש בליך בר״ג. היה מפקח ראשי ומנהל המחלקה הפדגוגית ברשת בתי הספר של „אורט" בארץ ומנהל גימנסיה „שלוה" בת״א. פירסם ספר (2 כרכים) לבתי ספר תיכוניים ומקצועיים.

מונדלק יאיר, ממשפחת בודנקין, פרופסור לכלכלה במכון וייצמן בר־חובות.

מינסקי יעקב, נולד ב־1908, עלה בשנת 1930. מורה ומחנך. מורה בבי״ס ממלכתי למר״ג — סמינר הקיבוצים „אורנים", מנהל המרכזיה הפדגוגית בחי־פה. פירסם מדריכים ללימודי ההיסטוריה היהודית והכללית. משתתף ב„דבר", „על־המשמר", „הד־החינוך" ועוד. היה ממייס־די קן השומר הצעיר בפינסק, רכז „חר־מה ומגדל" בשנת 1937, ציר לקונגרס הציוני, ממארגני עליה ב׳ בשנים 1937—1939 ושליח ההסתדרות בצ׳כוסלובקיה.

מישלוב איסר, נולד ב־1915, עלה ב־1935. מנהל משרד מס ההכנסה בתל־אביב. חבר מרכז „מכבי" ומרכז איגוד עובדי המדינה. כותב על נושאים כלכ־ליים ובעיות מיסוי בעתונים יומיים וב־שבועונים שונים.

משל ירוחם, נולד ב־1912, עלה בש־נת 1933. חבר הועדה המרכזת של הועה״פ של ההסתדרות ויו״ר המחלקה לאיגוד מקצועי. חבר מרכז מפא״י. משתתף במא־מרים ב„דבר", „באיגוד המקצועי" על הבעיות הכלכליות ועניני האיגוד המק־צועי.

ד״ר מרגולין יולי (יהודה), נולד ב־1900, עלה בשנת 1937. ד״ר פילוסו־פיה, סופר ועתונאי. בין כתביו הבולטים: מחקר על פושקין, „דער אופבוי פון לי־טערארישן ווערק", „אידעא סיוניזמו" (בפולנית), „נסיעה בארץ העצורים" (ברוסית ותורגם להרבה שפות) ועוד.

ניימן זליג, נולד ב־1913, עלה בשנת 1933. משמש מנהל שרותי נמל קישון בע״מ. פעיל באירגון יוצאי פינסק.

ד״ר א. נגב, נולד ב־1923, עלה בשנת 1934, בנו של יו״ר ארגון יוצאי פינסק יעקב ברזילי. ארכיאולוג, מרצה באוניברסיטה העברית. משחזר עבדת וקיסריה, עובד עתה בשחזור ממשית (כורנוב), כותב בכתבי עת, על נושאים ארכיאולוגיים, בארץ ובחו״ל. מחבר הס־ספר „סלע אדום" ביחד עם רחל ינאית.

סרלין יוסף, עו״ד, נולד ב־1906. עלה בשנת 1933. חבר־כנסת, סגן יו״ר הכנסת, ממנהיגי המפלגה הליברלית, שר הבריאות לשעבר, ציר לקונגרסים הציו־נים, מזכירו של נ. סוקולוב ז״ל, ממייסדי ההתאחדות הציונית האקדמית „ירדניה" ומורה הגימנסיה „תרבות" בפינסק.

עשת (אייזנשטט) אביגדור, נולד ב־1899, עלה בשנת 1933. חבר מזכירות „חברת העובדים", מרכז מפא״י והוועד הפועל של ההסתדרות. ניהל מטבחי פוע־לים בחיפה ובתל־אביב, היה מ״מ מזכיר מ. פ. חיפה ומזכיר מפלגת פועלי ארץ־ישראל במחוז חיפה.

פיקץ׳ פסח, נולד ב־1907, עלה בש־נת 1951. חבר מרכז מפא״י, מזכירות האיחוד העולמי של פועלי־ציון. היה יו״ר הועד המרכזי של שארית הפליטה בגרמניה (מינכן). משתתף בעתונים בש־פת אידיש בחו״ל.

פלדמן אהרון (עבר הדני), נולד ב־1899, עלה ב־1913. ממתנדבי הגדוד העברי במלחמת העולם הראשונה. ערך בטאונים שונים וחיבר ספרים. מחזה שלו („שומרים") הוצג ע״י „הבימה", חוקר קורות הישוב בארץ.

פלדמן ישראל, נולד ב־1904, עלה בשנת 1924. מנהל ב„פרמה שרפ", חבר הנהלת ארגון יוצאי פינסק, פעיל למען ספר פינסק.

פסטרנק־שריג חנה, נולדה ב־1905, עלתה בשנת 1925. חברת משק גבת. מפרסמת מפרי עטה ביומן המשק של גבת. הופיע ספר רשימות שלה בשם „ניסן היה בעמק".

פרי־זן (פריזנט) אלכסנדר, נולד ב־1914, עלה בשנת 1936. שירת בצבא הבריטי ובתפקידים שונים במערכת הבט־חון של ישראל. הגיע לדרגת סגן־אלוף. כיום מנהל המנגנון של המשביר לצרכן.

פריזנט חיים מונש, נולד ב־1888, עלה בשנת 1947. עובד במשרד הבטחון.

לה במועצת הפועלות ובארגון יוצאי פינסק. היתה פעילה שנים רבות בפועלי ציון ולמען ההסתדרות בארצות הברית.

הרב ברנשטיין משה, נולד ב־1897, עלה בשנת 1948. מזכיר כללי ב„היכל התלמוד". יו״ר הנהלת „אהבת חסד", „חברת לומדי תורה ודרשנות תפארת ישראל" ומרכז ביקור חולים בת״א. פירסם ספר „וידבר משה", כותב בעתונות אידיש בארץ ובארה״ב.

ד״ר גוטליב שמעון, נולד ב־1909, עלה ב־1948. הרופא הראשי של משטרת ישראל בדרגת סגן ניצב. היה פעיל באירגון ההעפלה בחו״ל.

גוז׳ני אריה, נולד ב־1896, עלה ב־1920, בוגר גימנסיה „הרצליה", בעל השכלה פדגוגית גבוהה, מורה־מדריך בסמינר לוינסקי בת״א, מרצה בחוגי מורים ומשתתף בכתבי־עת פדגוגיים.

גולנדסקי יוסף, נולד ב־1912, עלה ב־1932. רב־חובל. מראשוני הקברניטים בישראל.

גורשטיין יעקב, מהנדס. נולד ב־1897, עלה בשנת 1949, אסיר ציון לשעבר. היה חבר מועצת עירית פינסק וחבר ועד הקהילה.

גינת חיים (גינזבורג), נולד ב־1922, ד״ר לפסיכולוגיה. הוסמך ע״י אוניברסיטת קולומביה בארה״ב. חיבר ספרים שניתרגמו ללשונות שונות. מכהן גם כפרופסור באוניברסיטת ניו־יורק.

גיל משה, נולד ב־1911, עלה ב־1936. בוגר האוניברסיטה בירושלים. מפקח על הסמינרים למורים ולגננות. היה מנהל המכון ע״ש חיים גרינברג בירושלים ובשליחויות חינוכיות בחו״ל. מפרסם מאמרי בקורת ספרותית בעתונות וב„קול ישראל".

יהושוע א. גלבוע (גלוברמן), נולד ב־1918, עלה ב־1949. חבר מערכת „מעריב". שימש כחבר מערכת „דבר" ועורך „זמנים". עוסק בעיקר בפובליציסטיקה, בבקורת ספרותית ובפרשנות לענינים סוביטיים. פירסם שלושה ספרים: „גחלים להוהטות" (ילקוט מספרות יידיש וספרות עברית בברית המועצות), „על חורבות התרבות היהודית בברית המועצות", „לשמור לנצח" (פרקי אסיר בברית המועצות).

גינזבורג פייבל, נולד ב־1897, עלה בשנת 1947. חבר מועצת סניף המפלגה הליברלית בר״ג. פעיל בארגון יוצאי פינסק וקרלין — חבר ועדת הביקורת; בעבר חבר ועד הקהילה בפינסק וסגן ראש מועצתה, ממנהיגי הציונים הכלליים בפינסק ואסיר ציון לשעבר.

גליקסברג חיים, בנו של הרב ש. י. גליקסברג — מגדולי הציירים בישראל. חיבר ספר על ביאליק.

גפני (ווינשטיין) חיים, נולד ב־1915, עלה ב־1939. רב־סרן בחיל־האויר ועורך הפרסומים שלו.

גת (מירסקי) דבורה, עלתה ב־1932. מפקחת על גני הילדים מטעם משרד החינוך והתרבות, משתתפת במאמרים ב„הד הגן".

דבודקין יוסף, נולד ב־1909, עלה ב־1934. צייר. משתתף בתערוכות כלליות של ציירי ארץ־ישראל וכן ערך תערוכות יחיד בירושלים, גבעתיים, תל־אביב ורמת־גן, בשנים 1959, 1960, 1961, 1963 ו־1965. פעיל בארגון יוצאי פינסק.

דוברושין משה, נולד ב־1894, עלה בשנת 1950. תעשיין. היה חבר ועד הקהילה בפינסק, חבר המנהלים של בנק המסחר והתעשיה, נדבן וציוני פעיל בהנהגת המפלגה הרביזיוניסטית.

הדרי (פומרניץ) חיים (ליוליק), נולד ב־1907, עלה ב־1925. מזכיר קבוצת גבת, פעל בשליחות ההסתדרות הכללית של העובדים בפולין, שימש כמזכיר הקיבוץ המאוחד בשנים 1955—60, חבר מרכז הקיבוץ המאוחד. פירסם מאמרים ב„מבפנים", „בקיבוץ" ועוד.

הררי יהודית, נולדה ב־1886 בדרך מפינסק ליפו. בתו של אהרון אייזנברג — ממייסדי רחובות ונס־ציונה. בוגרת המכון הגבוה למדעי החינוך שליד אוניברסיטת ז׳נבה. למדה בסורבון. עסקה בהוראה 50 שנה: מורה בגימנסיה „הרצליה"; בסמינר למורות, מייסדת ומנהלת ביה״ס העירוני „בלפור". ממייסדיה של תל־אביב. פירסמה ספרים: „בין הכרמים", „אם ואשה בישראל" ומשתתפת בכתבי עת ועתונים.

הלמן יהודה (יודקה), נולד ב־1907, עלה ב־1924. חבר קיבוץ גבת. פעיל במוסדות המרכזיים של הקיבוץ המאוחד ואחדות העבודה־פועלי ציון. משתתף בבטאוני הקה״מ. פעל בשליחות ההסתדרות בפולין.

וולפסון יהושע, נולד ב־1918, עלה ב־1935. סגן־ניצב במשטרת ישראל. ראש המדור המשפטי במחוז תל־אביב. בשרות המשטרה משנת 1935.

וייצמן גיטה (דוניה), נולדה ב־1887, עלתה ב־1912. מנהלת הקונסרבטוריון בחיפה. פעילה בחיים המוסיקליים בעיר חיפה. אחותו של פרופ׳ חיים וייצמן.

ישראלי (וינר) אהרון (ארקה), נולד ב־1898, עלה ב־1930. חבר קבוצת גבת. היה חבר מזכירות הקיבוץ המאוחד. פירסם ספרים: „היהודים בדורותינו" (פרקים בסוציולוגיה של היהודים), „בסוד היחד" (רשימות מן הקיבוץ). משתתף בקביעות ב„מבפנים" ו„בקיבוץ" וכן גם ב„למרחב".

יעקב (טרילניק) רפאל, נולד ב־1917, עלה בשנת 1936. סגן־ניצב במשטרת ישראל — ראש ענף החקירות במחוז תל־אביב. היה מפקד נפות שונות. בשירות המשטרה משנת 1936.

כהן הלל, נולד ב־1900, עלה ב־1920, מנהל „סולל־בונה", חבר מרכז מפא״י, מרכז רפ״י ומוסדות ציבוריים רבים.

לבנדיגר אנשל, נולד ב־1906, עלה ב־1925, חבר מושב צופית. פעיל בארגון יוצאי פינסק ובקליטת עליה. פירסם רשימות ומאמרים בעתונים יומיים ב„הפועל־הצעיר" ובקובצים שונים. השתתף בעריכת קובץ צופית.

ארגון יוצאי פינסק - קרלין

1. הקמת הארגון

בשנת 1945 לאחר שהידיעות המחרידות על גורל בני עירנו אושרו במלואן, זימנה קבוצה יוזמת את הכינוס הראשון של יוצאי פינסק בארץ־ישראל. הכינוס התקיים באולם „מרכז בעלי מלאכה" בתל־אביב ובו נבחר ועד ובראשו זליג טיר ז"ל. פעילותו של הארגון החלה במגבית למען הניצולים, שבודדים מהם נמצאו בפינסק גופא ויתרם היו פזורים ברחבי רוסיה הסובייטית. עזרה הוגשה גם לשרידי הניצולים, שהגיעו לארץ עם גלי העלייה הראשונים בתום מלחמת העולם השניה. הסיוע התבטא בשליחת בגדים חמים ונעליים לאחינו בחו"ל ועזרה לעולים החדשים, על ידי מענקים כספיים צנועים וסידורים למען קליטתם בארץ.

עם חברי הוועד הראשון של ארגון יוצאי פינסק נמנו: יו"ר: זליג טיר ז"ל, אינג' י. אליאסברג ז"ל, איסר בריסקי,

הנשיאות והקהל באזכרה השנתית לקדושי פינסק — תל־אביב תשכ"ה.

היה מייסד ומנהל בנק הסוחרים והתעשיינים בפינסק, יו"ר ארגון הסוחרים וחבר ההנהלה של גמ"ח.

קול (קולודני) מנוס, נולד ב־1916, עלה ב־1935. היה סגן־אלוף בחיל התותחנים. עתה — מנהל מפעל טקסטיל.

קמחי (מוצ'ניק) אהרון דוד, מנהל בנק „פויכטוונגר". היה מהעובדים הבכירים במשרד האוצר.

קטרון משה, נולד ב־1909, עלה בשנת 1949. מנהל המחלקה לפעולה צבורית בחינוך בהסתדרות העובדים, חבר הוועד הפועל הציוני, חבר מרכז מפא"י, מזכירות האיחוד העולמי פוע"צ־אחדות. יו"ר התאחדות עולי אמריקה הלטינית. משתתף בעתונים בארץ ובחו"ל.

קמחי יחזקאל, נולד ב־1918 עלה בשנת 1947, צייר אמן, חבר קיבוץ יקום. תערוכות מיצירותיו הוצגו בארץ בשנים 1957, 1962, 1963. צייר את הרישומים והציורים ל„מגילת רות", „הקיבוץ" ולספרים שונים. בעל פרס דיזנגוף.

קמחי צבי, נולד ב־1918, עלה בשנת 1947. מהנדס בתע"ש, בוגר ביה"ס הטכני בפינסק ואומן שם. בעל פרס קפלן.

קנטור פייבל, נולד ב־1909, עלה בשנת 1925. חבר הנהלת חברת החשמל, חבר מועצת העירייה ת"א—יפו, חבר הועה"פ של ההסתדרות, חבר מרכז אחדות־העבודה־פוע"צ, חבר ההנהלה הארצית של חברת החשמל, חבר בוועדות ממשלתיות.

קליינמן יחיאל, נולד ב־1908, עלה בשנת 1937. מפקח מטעם משרד החינוך והתרבות. חיבר ספרי לימוד בלשון ובדקדוק.

קריניוק שלמה, נולד ב־1913, עלה ב־1935. מנהל אדמיניסטרטיבי של לשכת הבריאות הנפתית בפתח־תקוה. כתב איזורי של עתון „הארץ".

רבינוב אפרים, נולד ב־1908, עלה ב־1931. חבר קבוץ שער הגולן. היה חבר ועדת הבקורת המרכזית של ההסתדרות וביה"ד העליון של ההסתדרות, מרכז קבוצי השוה"צ (אגודה), חבר מועצת המנהלים של חברת „הסנה", מנהל הקופה לביטוח חקלאי הדדי בע"מ. ערך כתבי־עת, קובצים ופרסומים שונים.

רבינוב ברוך, נולד ב־1909, עלה בשנת 1925. מנהל בנק הפועלים. היה חבר המפקדה הארצית של ה„הגנה", ראש אגף במטה הכללי הראשון של צה"ל, חבר מרכז מפ"ם, חבר מזכירות הקה"א, חבר בהנהלות חברות כלכליות שונות. השתתף באנציקלופדיה למדעי החברה.

רבינוב יהושע, נולד ב־1904, עלה בשנת 1925. חבר קיבוץ גבת. משורר וסופר. חבר המועצה של אגודת הסופרים העבריים בישראל, חיבר חמישה ספרי שירה: „בשדמות ישראל", „שבילים לאופק", „מול הר העקדה", „שירת אמיתי" ו„ברקים בחלון". בעל פרסי אוסישקין, קוגל ומנחת העצמאות מטעם מועצת איזור הקישון.

ד"ר זאב רבינוביץ, נולד ב־1900, עלה בשנת 1933. רופא. מנהל המרפאה הכירורגית של עיריית חיפה. היה פוסק רפואי מטעם שר האוצר ושר העבודה. חבר הועד והמועצה של ההסתדרות הרפואית, סופר מדעי של „הרפואה" — בטאון ההסתדרות הרפואית. פירסם עבודות מחקר בשדה הכירורגיה והאורולוגיה בכתבי־עת שונים בארץ ובחו"ל. פירסם את הספר „החסידות הליטאית מראשיתה ועד ימינו".

רבינוביץ צבי, נולד ב־1897, עלה בשנת 1926. מהנדס מכונות. היה מזכיר אגודת פועלי המתכת בחיפה וחבר מועצת פועלי חיפה, חבר בועד השופטים. פעיל באירגון יוצאי פינסק — חבר הנהלת הארגון.

רזניק ניסן, נולד ב־1918, עלה בשנת 1948, רואה חשבון. חבר המועצה הארצית של תנועת העבודה הליברלית. היה יו"ר המועצה האיזורית חוף אשקלון, שליח הסוכנות היהודית בארגנטינה וארצות אמריקה לאטינית; פרטיזן ומיוזמי תנועת המרי בווילנא, חבר המטה הראשי של פ.פ.א. (תנועת הפרטיזנים) בווילנא — מפעילי ההעפלה.

רקובשצ'יק משה, ד"ר. נולד ב־1907. מומחה לאורולוגיה.

שכס פייבל, נולד ב־1910, עלה בשנת 1932. מראשי הפעילים למען ספר פינסק. היה מפעילי „ההברחה" בארצות ערב בתקופת מלחמת העולם השניה.

שילון (שטילרמן) שמואל, נולד ב־1913, עלה ב־1929. מהנדס. משורר. פירסם בשמו הספרותי (שמואל שתל) שני ספרי שירים: „החוט הלבן" ו„מיתרים לאבן". שיריו מתפרסמים במוספים הספרותיים של עתונים שונים.

שטילרמן רחל, אשתו של אהרון שטילרמן ז"ל. מפעילות הנשים הציוניות בפינסק. חברת־כבוד של ארגון יוצאי פינסק.

שופט (ריכטר) אשר, נולד ב־1912, עלה בשנת 1935. חבר קיבוץ „נגבה". מורה במוסד החינוכי של הקיבוץ. פעיל בתחום חיי התרבות בקיבוץ. שימש כתב „על המשמר". פירסם שירים, מאמרים ורשימות ב„על המשמר", „הד החינוך" ובעיתונות של תנועת השוה"צ.

שיינבוים ישראל, נולד ב־1907, עלה בשנת 1938. חבר קיבוץ גליל־ים. מנהל מחלקת התעשיה של המרכז החקלאי. חבר מרכז מפא"י ועשה בשליחותו בארצות אירופה. היה ציר לקונגרסים ציוניים.

שרמן אהרון, נולד ב־1891, עלה בשנת 1933, מראשוני הציונים בפינסק, חבר הנהלת ארגון יוצאי פינסק ופעיל למען „ספר פינסק".

תמיר (מירסקי) נחמן (ניומה), נולד ב־1913, עלה בשנת 1934. עורך הירחון „ליקוטים", היה חבר מרכז מפא"י ועתה במרכז רפ"י. ניהל את מחלקת ההסברה של הסתדרות העובדים ומפלגת פועלי א"י. ערך קבצים וספרים שונים. השתתף ב„דבר" ועתונים יומיים אחרים. העורך הראשי של „ספר פינסק". חבר הוה"פ של ההסתדרות ופעל בשליחותה בארצות־אמריקה.

תרשיש אהרון, נולד ב־1912, עלה בשנת 1933. מורה בירושלים. משתתף ב„הצופה". כותב סיפורים ומונוגרפיות. ערך חוברות שונות. עוסק בחקר החסידות בפולין.

הצינקוגרפיה. חלו שיבושים לא מעטים בלוח הזמנים של הריכוז, קידום העבודה וסיום הכתיבה, אולם בסופו של דבר יצאנו ברווח חשוב בכל הנוגע לחומר שנכלל בספר, כי נתוספו או נתגלו כתבים ועבודות חשובות.

כדי ליצור מגע מתמיד עם בני עירנו הוכנה כרטסת שמית מסודרת של יוצאי עירנו בארץ ומענם של פעילים בחו"ל; שכרנו מקום באירגון יוצאי פולין ומזכירות הארגון פתוחה בכל יום ראשון בשבוע בשעות הערב; כדי לממן את הפעולות הארגוניות נתבקשו כל אנשי פינסק לשלם מס שנתי בסך 6.— ל"י. רובם של בני עירנו נענו לבקשה. חלק מן הכספים הופרשו לעזרה סוציאלית וחולקו במקרים דחופים ומוצדקים; פורסמו „ידיעונים" תקופתיים (בולטינים) ובהם פרטים על פעולות הארגון וידיעות הנוגעות לאנשי פינסק; אורגנו מפגשים, כנסים ומסיבות: אזכרה למלאת 40 שנה להרצחם של 35 קדושי פינסק, בבית המלין; אזכרה לזכרו של ה. פינסקי ממייסדי גבת; ערב לרגל הופעת ספרו של ד"ר ז. רבינוביץ „חסידות ליטא", בבית לסין בתל־אביב; ערב עיון לעילוי נשמתו של מנהל הגימנסיה „תרבות" ד. אלפר ז"ל, במלאת 20 שנה להירצחו בידי הנאצים; קוימו נשפי פורים בשנים 1963, 1964, 1965, בהשתתפות קהל רב וכנס של יוצאי פינסק — חברי תנועת ארץ־ישראל העובדת, שנמשך יומיים, באולם „יחדיו" בתל־אביב. בכנס זה השתתפו מאות חברים מכל קצווי הארץ. כן נערכו קבלות פנים ומסיבות לאורחים מחוץ־לארץ שביקרו בארץ: הרב וולקין, לייזר לווין, מכס שוכמן, נתן פישקוב, דולגין ועוד.

בשנים האחרונות חודש הקשר עם יוצאי עירנו בארה"ב ובאמריקה הלאטינית. נעשו פעולות נרחבות לריכוז כספים להוצאת הספר.

מחובתנו להעלות על נס את עזרתם המינהלית החשובה לענייני הארגון של בני עירנו אלה: סימה פלדמן, דולה אקשטיין, טייבל כצמן, אברהם פוטרמן ב. צ. איזנשטט, א. ז. תרשיש. היועץ המשפטי של הארגון עו"ד עמירם מ. קיטרון.

4. קופת גמילות חסדים

בשלהי שנת 1961, ביוזמתה של הגב' שרה שיינבוים (אחותו של יעקב ברזילי) שבאה לביקור משפחתי בארץ, נוסדה קופת גמילות חסדים על שם הוריה — מלכה ופנחס אייזנברג ז"ל. מייסדת הקופה תרמה 5,000 ל"י למטרה זו וסכומים נוספים נתרמו על ידי בני המשפחה בארץ. בהמשך

שרה שיינבוים (ארה"ב) — מייסדת קופת גמילות־חסד ע"ש מלכה ופנחס אייזנברג ז"ל.

הזמן תרמו לקופה מוסדות שונים ואחדים מבני עירנו בארץ ואורחים מחו"ל.

ליושב ראש קופת גמ"ח נבחר שלמה באס ולחברי הוועד של הקופה: חיה קליינשטוב, כנציגה של משפחת המייסדת, פ. שבס, י. ברזילי, א. ציטלין. בין התורמים הבולטים הנוספים למען קופת גמ"ח יש להזכיר „פין פור קלוב" בארה"ב — 5392 ל"י, פרופ' ג'ורג' וייז — 3,000 ל"י, שיינדל דולינקו — 600 ל"י, חיה קליינשטוב — 500 ל"י. רבים אחרים תרמו סכומים קטנים יותר. וכך גדל הון הקופה, ולתאריך 1.2.1965 רשום הון יסוד של 16,080 ל"י.

יוצאי עירנו, שנזקקו להלוואה קיבלוה בהתאם לתקנון ללא ריבית ובתנאי תשלום נוחים ביותר. עד לתאריך 1.2.1965 אושרו וניתנו 43 הלוואות, בסך כולל של 20,900 ל"י, בין הנהנים מן קופת גמ"ח יש עולים חדשים, שזה מקרוב עלו ארצה.

*

לבסוף שמחים אנו לברך על המוגמר. כרך ב' של „ספר פינסק" הופיע ואנו תקווה שבעזרת כל בני עירנו נוציא בקרוב לאור את כרך א' של ספר פינסק ובכך נציב גלעד לקדושי קהילת פינסק.

א. אבן־דר

ד"ר ז. רבינוביץ, משה יעקובסון, ישראל פלדמן, משה רבינוב, זאב ליבנה, ברוך כצמן ז"ל וישראל דגני. לאחר פטירתו של זליג טיר מילא את מקומו לזמן קצר אינג' יעקב אליאסברג ז"ל, ואחר כך ריכז את פעולת הארגון איסר בריסקי.

לעזרת פליטי החרב נחלץ „פין פור קלוב", ארגון הפר־ וונים מיוצאי פינסק בארצות הברית, ואסף סכום ניכר, שנועד להקמת בית בקבוצת גבת. בבית זה קיוו לשכן את בני פינסק, הבאים מן הגולה, או, לפחות, לתת להם שם דיור ארעי, עד שיסתדרו. בית זה אמנם הוקם בגבת, אבל לא נוצל למטרה היעודה בהיעדר מועמדים והוא משמש שם אכסנייה לעליית הנוער.

„פינסקער ברענטש 210 ארבעטער רינג" שהוציא לאור את „טויזנט יאָר פינסק", שלח ספרים אלה לארץ ומשום מה — לפי מענו של צה"ל. הארגון קנה מצה"ל 700 ספרים במחיר סמלי והפיצם בין בני עירנו בארץ.

אריה דולינקו, אחד מבין שני המניינים שנשארו בחיים בפינסק וחזה במו עיניו את שקיעתה של קהילת פינסק והשמדתם של יהודי העיר על ידי הקלגסים הגרמנים, העלה על הנייר את זכרונותיו. תחילה עמדו להוציא לאור את ספרו ידידינו בארה"ב, אולם תכנית זו לא יצאה אל הפועל והספר הוצא בסיוע הארגון, בעריכתו ובתירגומו של ז. ליבנה. גם ספר הזכרונות של הישיש מרדכי קרמן ז"ל, בעריכתם של מנוחה הלפרין וזאב ליבנה, הוצא לאור והופץ בסיוע הארגון.

הארגון נטע ביער הקהק"ל חורשה לזכרו של דוד אלפר הי"ד, מנהל הגימנסיה „תרבות" (בסיוע אחיותיו בארץ), וחורשה לזכרו של אברהם מאירוביץ, מראשוני צעירי ציון בפינסק (בשיתוף עם פועלי ציון בארה"ב).

2. ספר פינסק

עוד לפני קום המדינה החליט האיגוד להוציא לאור „ספר פינסק". פעולות ראשוניות למען הגשמתו של מפעל זה ננקטו על־ידי אהרון ישראלי (ווינר). בדעת הוגי הרעיון היה להוציא „אנציקלופדיה של פולסיה" שתכיל תולדות הקהילות של הערים והיישובים בפלך זה. ההתייעצויות הרבות שבהן השתתפו נציגי ארגוני הערים והעיירות, מבריסק דליטא ועד לוניניץ והורו־ דוק לא נשאו פרי. בשנים האחרונות פירסמו ארגוני הקהילות בזה אחר זה את ספרי ההנצחה לקהילותיהם, בעזרתם הכס־ פית הניכרת של אחיהם בארצות אמריקה.

רבים מבני עירנו בארץ והארגונים של יוצאי פינסק בחוץ־לארץ ואישים — בני עירנו בגולה, גילו התעניינות גדולה ברעיון הוצאת הספר והחלו לתרום את תרומותיהם הכספיות למטרה זו.

כעורך הספר נקבע נחמן תמיר. אולם הפעילות המוגברת למען הספר, הן במובן הכספי והן בריכוז החומר, הופסקה עם יציאתו של העורך לחו"ל. חידוש הפעילות למען הספר, ריכוז החומר, כתיבתו ועריכתו, החלו מחדש לפני חמש שנים, הצעות שונות על צורתו ועל תוכנו של הספר נבחנו. רבות היו הדעות ורבים הלבטים. בסופו של דבר נקבעו בישיבה מורחבת, בשנת 1963, שיפורסמו שני כרכים: האחד יכלול את הסקירה ההיסטורית ואת החיבורים של ד"ר ע. שוחט, ד"ר מ. נדב והרב צבי קפלן, והשני — פרקים על תקופת הסובייטים בפינסק, השואה והמרי (פרטיזנים), על ההווי של העיר, אישים וזכרונות.

למערכת כרך א' נבחרו הח' ד"ר א. ברגמן העורך, ד"ר ז. רבינוביץ ויצחק בונה כחברי המערכת. למערכת כרך ב' נבחרו: נחמן תמיר כעורך, אברהם אבן־דר, יצחק אייזנברג וזאב ליבנה כחברי המערכת. נחום בונה ריכז וכתב את פרקי־ השואה והמרי.

בפנינו הועמדה הבעייה הכספית בכל חומרתה. מימון (נייר, דפוס, גלופות, שכר סופרים, עבודות הכנה וכו') ומניין יבוא הסכום הזה? ואכן נחלצו לעזרתנו אישים ומוס־ דות בארץ ובחו"ל. מבין האישים יש לציין במיוחד את ד"ר ג'ורג' וויז, נשיא אוניברסיטת תל־אביב, את מרדכי (מכס) שוכמן ואת השר מ. קול, שנחלץ למעשים, שהביאו בעק־ בותיהם סכומי כסף נכבדים שתרמו באמצעותו חברת „מגדל", חברת „רסקו" ומכון ויצמן (ויסגל). כן תרמה חברת „סולל בונה" סכום נכבד. ארגון בני עירנו בארצות הברית בראשותם של הרב ש. ולקין ולייזער לווין תרמו עד עתה סך של 14,512 ל"י, מברזיל 898 ל"י, מארגנטינה 900 ל"י, ורבים מבני עירנו שילמו מראש תמורת הספר.

3. הרחבת פעולות הארגון

במחצית השנייה של שנות החמישים היו פעולות הארגון מוגבלות ומצומצמות. היא התבטאה, בעיקר, בארגון האזכרות השנתיות. בשלהי שנת 1960, באזכרה השנתית, הובעה על ידי רבים המשאלה להגביר את הפעילות של מוסדות הארגון ולחדש פני ההנהלה.

בפברואר 1961 נתקיימה אסיפה כללית של אנשי הארגון ובה נבחרה מועצת הארגון בת 60 איש. חברי המועצה בחרו בישיבתם הראשונה את הנהלת האירגון. להנהלה נבחרו: יעקב ברזילי יושב־ראש, ד"ר זאב רבינוביץ סגן יו"ר, איסר בריסקי סגן יו"ר, דוד לוצקי מזכיר (התפטר לאחר תקופה קצרה), ישראל פלדמן גזבר (כיהן עד 1965), משה קול, אברהם אבן־דר, ישראל ביגון, יוסף דבורקין, אנשל לבנדיגר ואינג' צבי רבינוביץ כחברי ההנהלה. לוועדת הביקורת נבחרו: פייבל גינזבורג, פייבל שבס, צבי רבינוביץ. במשך הזמן התחלפו חברים בתפקידים ואחרים צורפו להנהלה: א. אבן־דר למזכיר הארגון, פ. שבס לגזבר הארגון; ש. באס, הדרה דגני, אריה גרו'ני, שמעון פלוטניק, צביה פינסקר ואהרון שרמן צורפו להנ־ הלה. לוועדת הביקורת צורף אריה צייטלין.

ההנהלה החדשה בראשותו של יעקב ברזילי החלה מיד בפעילות ענפה בשטח האירגוני ונקטה מיד צעדים לקידום העבודה למען הוצאת הספר ולסיומו. נבחנו הרבה דעות ואפשרויות, חברי ההנהלה וחברים רבים אחרים שותפו בדיו־ נים ולבסוף נחתמו חוזים עם המחברים, עם בית הדפוס ועם

ד"ר ג'ורג' ס. וויז

נולד בפינסק ב־1906 לאביו נוח־זלמן (אלתר) שנייוויס ואמו ממשפחת רבינוביץ'. בילדותו למד ב„חדרים" של אורליאנסקי, מושקובסקי וגיטלמן. בהיותו בן 14 עברה המשפחה לגור בלומז'ה ובשנת 1920 היגר לארצות־הברית. התחיל ללמוד רפואה באוניברסיטת קולומביה (ניו־יורק), אך נאלץ להפסיק לימודיו בשאפו להגיע תחילה לאי־תלות כלכלית. לאחר זמן השתלם בסוציולוגיה והוסמך כד"ר ע"י אוניברסיטת קולומביה בשנת 1950. עבודת־הגמר שלו היתה על התמוטטות האוטוריטה של ההורים בקרב המהגרים מפולין.

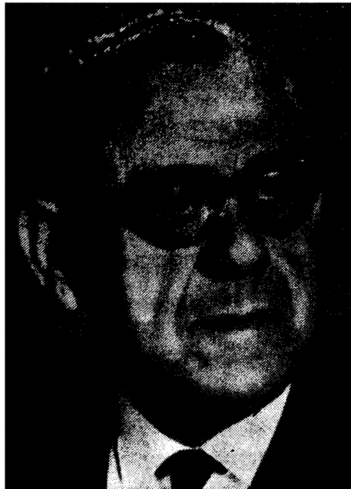
עסק במחקרים שונים וחלק מהם נתפרסם בדפוס. בין היתר ראויים לציון מחקריו על הנושאים דלקמן: לדמותו של רודן לטינו־אמריקאי („קאודיג'ו); המהפכה המכסיקאית והתפתחותה.

משנת 1944 עד 1952 היה אחד המנהלים של הלשכה לחקר סוציאלי ליד אוניברסיטת קולומביה ואף הורה באוניברסיטה זו. בשנת 1944 השתתף בפעילות בביצוע תכניתה של ממשלת מכסיקו לביעור הבערות בין מבוגרים וזכה לאות הצטיינות הגבוה ביותר של ממשלת מכסיקו על תרומתו והישגיו בתחום זה. ב־1955 עבר עם רעייתו לגור במכסיקו ופיתח שם את תעשיית הנייר וכן גם פעילות ציבורית ענפה שזכתה להוקרה כללית. באותה תקופה שימש גם כפרופסור־אורח באוניברסיטה של מכסיקו־סיטי.

ד"ר וויז היה פעיל בתנועת הפועלים הציונית ונשא בעול תפקידים חשובים ביותר: היה נשיא שוחרי האוניברסיטה העברית ויו"ר מועצת המנהלים שלה. הוא עצמו תרם סכומים ניכרים למען האוניברסיטה ואף התרים אחרים. האודיטוריום הגדול בקריית האוניברסיטה בירושלים הוא על שם ד"ר וויז ורעיתו. שימש גם כיו"ר מועצת המנהלים של יט"א, חבר ההנהלות של המגבית המאוחדת, הקרן הקיימת, מגבית ההסתדרות בארה"ב ועוד מוסדות שונים.

בשנת 1962 נבחר כנשיא האוניברסיטה והעלה אותה לדרגה גבוהה.

יעקב ברזילי (אייזנברג)

נולד בפינסק ב־1895 (תרנ"ו). ראשית השכלתו — **בחדרים** „המתוקנים". בבית הוריו קיבל חינוך ציוני משחר ילדותו ועוד בשנת 1912 נשלח ללמוד בגימנסיה העברית „**הרצליה**" בת"א. נסיבות שונות גרמו לשובו לחו"ל. מ־1917 השתלם בקיוב (רוסיה) בביה"ס הגבוה למסחר. אותו זמן היה פעיל ב„צעירי ציון" וחבר הועד המקומי שעליו נימנו עוד 5 חברים מפינסק. לאחר מאורעות ה' ניסן ב־1919 גילה פעילות רבה במסגרת בי"ס „תל־חי", בו שימש כמורה, ועמד על משמר הערכים הלאומיים והעבריים במוסד זה. ב־1920 היה בין יוזמי הקמת גימנסיה עברית. עד לעליתו ב־1914 עמד יעקב אייזנברג בראש מוסדות ציבוריים רבים בעיר ופעל בתחומים שונים: היה חבר ה„מזרח פארבאנד" מיסודם של צעירי־ציון בפולין, בין מייסדי „תרבות" בפולין, יו"ר המשרד הארצישראלי המחוזי (גליל פולסיה), מעסקני קרן היסוד וקרן קיימת (שימש שנים רבות כמורשה), חבר הנהלת „אורט" (היה ציר לועידת „אורט" שנערכה בדנציג בשנת 1923 יחד עם זליג טיר וד"ר א. פלדמן), חבר בהנהלות בתי־היתומים בפינסק, מנהל אדמיניסטראטיבי של ביה"ס למלאכה.

כמורה ב„תל חי", גימנסיה „תרבות", הגימנסיה הממשלתית ועוד מוסדות חינוכיים זכה י. א. להוקרה רבה ויחס מיוחד מצד תלמידיו המרובים, שחינך אותם לציונות, לארץ־ישראל, ליחס ער ונאמנות לכל ערכינו הלאומיים־חברותיים. גם בישראל גילה י. א. את יכולתו ופעילותו במרכז הקואופרציה, בליגה למלחמה בשחפת, בהנהלת סטודיו לציור (ע"ש אבני), ואחרון אחרון — בארגון יוצאי פינסק, בו שימש כיו"ר משנת 1959 עד היום הזה והפעיל הרבה מיוצאי עירנו למען הארגון והוצאת „ספר פינסק". בימי מלחמת העולם השנייה התנדב לצבא.

שני שרים בממשלת ישראל — ילידי פינסק

חיים גבתי

נולד בפינסק ב־1901 למשפחת סביטץ. למד ב„חדרים", ב„חדר מתוקן", בביה"ס הרוסי לילדי יהודים שנקרא ע"ש מנהלו דרונזיק. לאחר מכן יצא לרוסיה. למד בסבסטופול ואח"כ במכון טכני בוילנה. היה מראשי „צעירי ציון" בפינסק.

עלה ארצה ב־1924 והיה מראשוני המייסדים של קבוצת גבת ע"ש קדושי פינסק, ולאחר הפילוג בקבוצה זו — מראשי הבונים של קבוצת יפעת בעמק יזרעאל.

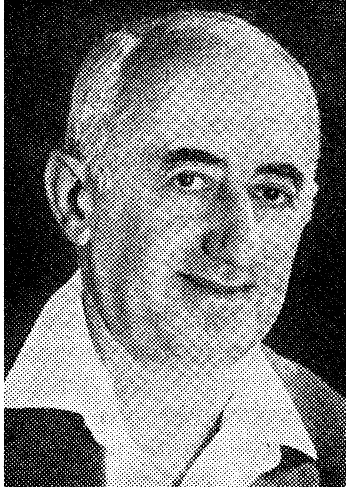
מיום עלותו ועד היום הזה מקדיש את מיטב מאמציו לפיתוח החקלאות והמשק החקלאי. היה חבר המרכז החקלאי, מזכיר איחוד הקיבוצים והקבוצות, מרכז ברית התנועה הקי־בוצית, חבר מזכירות „חברת העובדים", חבר מרכז מפא"י ופעיל במוסדות משקיים וכלכליים רבים. היה המנהל הכללי של משרד החקלאות במשך 8 שנים, יזם והפעיל תכנית ליצירת מזון לאוכלוסיה בישראל שסייעה למעבר ממחסור לשפע. מ־1964 מכהן כשר החקלאות בממשלת ישראל.

חיים גבתי מוציא מוניטין לעירנו. שגורות בפיו אימרות פינסקאיות מימי הנעורים, מצטט תכופות בהרצאותיו מגירסא־דינקותא שלו בפינסק, ידוע כאיש עממי בעל הומור פינסקאי מיוחד.

ביקר בארצות רבות בשליחויות התנועה, ולאחרונה — בארצות אמריקה הדרומית לפי הזמנות ממשלותיהן.

פירסם חוברות שונות ומאמרים בעתונות, ערך את הספר „גבת — מקורות וקורות".

משה קול (קולודני)

נולד ב־1911 בפינסק. הוריו: מרדכי ויהודית (לבית קפלן). למד בחדרים בפינסק ואח"כ בגימנסיה „תרבות". ב־1928 הצטרף להסתדרות „השומר הלאומי" והיה חבר הנהגת הקן והגליל של התנועה. עם סיום הגימנסיה (1930) עבר לוורשה, מקום שם פעל במרכז התנועה. אותו זמן היה גם חבר הועד המרכזי של ההסתדרות הציונית בפולין כנציג „הנוער הציוני" וכן ערך את בטאון התנועה „דרך הנוער הציוני".

עלה ארצה ב־1932 וכאן התחילה פעילותו הענפה והרבה: בתנועה הציונית, בהסתדרות העובדים, במפלגת הציונים הכלליים ו„העובד הציוני". הקים את המזכירות העליונה של „הנוער הציוני", ערך את בטאון „העובד הציוני", היה חבר בהנהלת הסת. הציונים הכלליים, ציר לכל הקונגרסים הציוניים החל מ־1933, נבחר לוה"פ הציוני (1937), להנהלה הציונית (החל מ־1948), ראש המחלקה לעלית הנוער, סגן נשיא האיר־גון הבינלאומי של קהיליות הילדים בחסות אונסק"ו, נציג הסוכנות במועצות המנהלים של חברות „רסקו" ו„אל על" ובמועצת „יד ושם", חבר במועצת המדינה הזמנית (1948) ולאחר מכן — חבר הכנסת, חבר בוה"פ של ההסתדרות וב־מזכירותה, יו"ר מרכז לשכות העבודה הכלליות.

לאחר הקמת המדינה היה מיוזמי הקמתה של המפלגה הפרוגרסיבית ושימש במשך שנים כיו"ר ההנהלה של מפלגה זו ואף יו"ר הנהלת המגבית המאוחדת. בשנת 1961 יזם את הקמת המפלגה הליבראלית והיה יו"ר המרכז. ב־1964 נבחר כסגן נשיא האינטרנאציונל הליבראלי. ב־1965 נבחר כחבר הממשלה ונקבע כשר התיירות.

נזכור ונשמור!

חניכי,

לא בכדי בחרנו ביום ד' בסיון כיום ההנצחה, הן אחד משלושת ימי ההגבלה הוא, בהם עמדו אבותינו לרגלי הר סיני והכשירו את עצמם לקבלת עול מצוות.

במשך הימים הארוכים מני אז ועד היום מלווה אותנו ההרגשה, כי טעם החיים של היחיד והכלל אינו אלא בקיומן של מצוות. בלעדיהן הכל ריק ונטול משמעות.

ביאליק במאמרו „הלכה ואגדה" אמר: „בואו והעמידו עלינו מצוות". מצוות שהזמן גרמן, מצוות שנצרפו בכור העתים ובעומק הזמנים ושהן צורך הארץ והמדינה, מצוות שהן כורח לעיצוב דמותנו כעם וכמדינה. מצווה זו שקבלתם על עצמכם הערב לעשותה, מרבית הסימנים, שמנה משוררנו ביאליק — בה הם. היא ללא כל ספק שייכת למצוות שהזמן גרמן, היא נצרפה בכור העתים. „למען תזכור", „וזכרת", „זכור את", כל חיינו קשורים בעבותות הזכירה, לזכור כורח הוא לנו לשם שמירה על דמותנו כעם עתיק יומין... עם הזוכר על מנת לשמור ולקיים.

הנני מבטיחה לכם, יקירינו, בשם חברי — מוריכם ומחנכיכם ובשמי אני, כי נעזור לכם לשאת בעול המצווה שקיבלתם והנדר שנדרתם, נדרכם — נדרנו הוא! נדר זה שייך לנדרי נצח ישראל, אשר בקיומו לנו קיום!

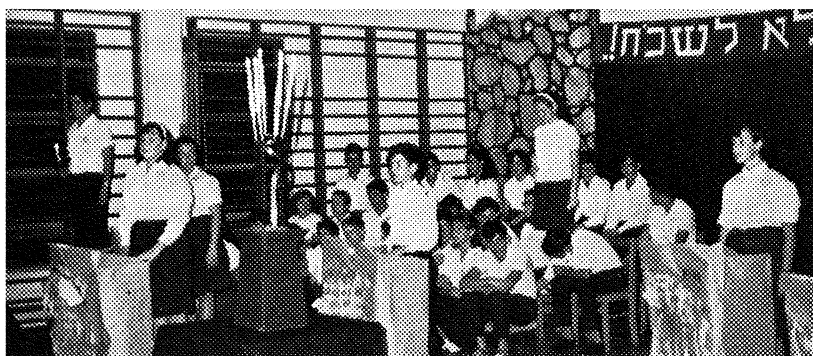
מי יתן וכל הטוב והנעלה שטיפחה קהילת פינסק מאז היתה לעיר ואם בישראל ועד אשר כלתה בעשר המכות המשונות שגזר עליה המן בן דורנו, ישמשו לכם מקור השראה לכל חייכם ומבין שורותיכם יצאו ממשיכים נאמנים בכל שטחי הפעולה למען העם, המדינה והעולם, בהם התחילו והמשיכו בני פינסק.

ותהיה זאת נחמא פורתא לשארית שנותרה מפינסק ולכל אלה אשר חיו בה והכירוה מקרוב.

אמן, כן יהי רצון!

רחל אלפר
מנהלת ביה"ס

אימוץ זכר קהילת פינסק ע"י בית־ספר בת"א

בד' בניסן תשכ"ו נערך בביה"ס לדוגמא טכס אימוץ קהילת פינסק. באולם הגדול להתעמלות התכנסו תלמידי הכי־תות העליונות לבושי חולצות לבנות, דרוכים לקראת המאורע. האורחים — נציגי משרד החינוך, אנשי אירגון עולי פינסק — במרכז וממול — מקהלה ומשתתפי מסכת השואה, שבוצעה בהדרכת הגב' לאה פישמן. על חולצות המשתתפים „מגן דוד צהוב" סמל הגיטו. על הקיר מול הקהל מפת אירופה ובה מסומנים ריכוזי היהודים ביבשה זו, ובמרכז זוהרת נקודת אור — פינסק.

מלמטה כתובת גדולה: „לזכור ולא לשכוח". בכניסה הצמידו תלמידים על בגדי האורחים — סרט כחול לבן ועליו הכתובת „פינסק".

בחרדת קודש וברטט של אימת הזכרונות האיומים ישבנו בחברת הילדים — ילדי ישראל היקרים והנחמדים.

מי אמר, כי ילדינו רחוקים מכל הווי הגולה ואין ברצונם להכיר את הדורות של סבא וסבתא ואסור להעיב על שמחת נעוריהם בסיפורי השואה האיומה? הילדים שקעו כולם בתוך חווית ההנצחה והוכיחו הזדהות עם גבורי הגיטאות, גם התר־רפקו על דמויות העבר ורב היה זעמם וצערם על האבדן והכליון.

הטכס נפתח בהדלקת ששת נרות הזכרון — נר למיליון נפש. משני עברי הבמה הופיעו 6 תלמידים ונר דולק בתוך פמוט שחור ביד כל אחד. כל תלמיד הדליק נר במנורת הזכרון ופסק את פסוקו. בוגרת ביה"ס רות מעיני פרטה על נבל. המקהלה המלוכדת להפליא שרה שירי גיטו ושירי פרטיזנים.

מסכת השואה בוצעה ע"י התלמידים בכוח ביטוי אמנותי נעלה ומרטיט את הלב. זה היה צוות מלוכד שהפליא לבטא כל פסוק. נגינה ליוותה בחן רב את דברי התלמידים.

בסיום המסכת קראה אחת התלמידות את דברי הקינה: „איכה" מפרי עטו של המשורר — יהושע רבינוב — איש פינסק ועמק יזרעאל.

דמעות עמדו בעיני המוזמנים לזכרון הקדושים יקירי פינסק שנספו.

והנה תהלוכת דגלים ודברי חזון על תקומת המדינה ובנ־ינה — חזון שהמובלים לטבח לא זכו לראותו ולהקדיש לו את חייהם. המקהלה שרה „אני מאמין" והניגון חדר לעמקי הנשמה.

תמה מסכת השואה. אחת התלמידות גוללה את היריעה של מגילת ההנצחה קראה אותה בקול והזמינה את הנציגים לחתום עליה.

ראשוני החותמים — השר משה קול, יו"ר הארגון. מחנכי הכיתות, נציגי התלמידים ח, ז, ו, ה, בני כיתות א, ב, ג, ד ומנהלת המוסד הגב' רחל אלפר.

היא פנתה אל התלמידים בנאום קולע וקצר על עול המצוות, שנטלו עתה עליהם מד' בסיון — בימים שלפני זמן מתן תורה.

היה זה טכס עמוק החוויה שזכרו לא ימוש ולא יימחה מלב כל מי שזכה להשתתף בו.

מובטחני כי ילדינו היקרים, משתתפי הטכס שהפליאו לעשות בהכנת מסכת זו והוכיחו את הזדהותם עם חלומותיהם של חללי השואה ומאבקם, נתעשרו בחוויה, שנחרתה עמוק בלבבותיהם הרכים.

ז. ליבנה

מגילת-הנצחה

בית הספר

„לדוגמא"

ע"ש הנריטה סאלד

בתל-אביב במדינת ישראל

מצהיר בזה חגיגית, כי ביום ד' לחודש סיון תשכ"ו
קבל עליו את המשימה הקדושה להנציח את קהילת

פינסק בארץ פולין

שנחרבה בשנות השואה על ידי קלגסי הנאצים הטמאים וגרוריהם.

תלמידי בית הספר, בשיתוף עם הרשויות החינוכיות ועם ארגוני הקהילה בארץ ובתפוצות, ובעזרת הוועדה הארצית להנצחת הקהילות שעל יד יד-ושם בירושלים, יעשו כמיטב יכולתם וימשיכו בפעולה שהחלו בה להעלות לזכר עולם את הקהילה הנ"ל בחייה ופעלה, עד לשואה וכן בסבלה, מאבקה וכליונה בתקופת החורבן.

על החתום:

ב"כ ארגון הקהילה:

מנהלת ביה"ס:

נציגי התלמידים:

מחנכים:

ב"כ הועדה להנצחת הקהילות ע"י "יד ושם" בירושלים

יוצאי פינסק ובניהם שנפלו בארץ במלחמת השחרור ובמיבצע סיני

אנטין מאיר („מרה"), בן משה ובדיה, נולד בשנת 1919. למד בבי"ס „תרבות" והיה חבר „הנוער הציוני". עלה ארצה באונית מעפילים בשנת 1939. נפל בהגנת ניצנים ב־7 ביוני 1948.

בן ישי (גולומבוביץ) ברוך בן פסח ודוברושה. נולד בשנת 1914. עלה ארצה בשנת 1925. בוגר הגימנסיה „הרצליה" [illegible] מן המארב ונהרג ע"י קרית ענבים. השאיר אחריו אשה וילד.

בנארי שושנה, בת שרה (ריכטר) ודוד בנארי, נפלה במלחמת השחרור.

גוטרמן משה בן ליטמן ושרה־ביילה, נולד בשנת 1912 בפלוטניצה, חבר החלוץ הצעיר. עלה ארצה בשנת 1931. נהרג בהפצצת תל־אביב ע"י המצרים ביולי 1948.

גינזבורג יצחק („יציק") בן משה ורחל. נולד בשנת 1926. עלה ארצה בשנת 1935. פעיל בתנועת „השומר הצעיר". נפל במחלקת ה„ל"ה" בהרי חברון בשנת 1948 (תש"ח).

דולינקו שמואל בן משה ושרה. נולד בשנת 1923. עלה ארצה בשנת 1933. פעיל ב„נוער העובד". נפל בג'נין בשנת 1948.

דורצ'ין צבי, בן ישראל־נחום ואסתר. נולד בשנת 1922, בוגר הגימנסיה העברית „תרבות". עלה ארצה בשנת 1947. נפל בחבל סדום בדצמבר 1948.

זילברמן יצחק בן אליעזר ואסתר. נולד בשנת 1929. הוריו בני־הארץ. בוגר ביה"ס מונטיפיורי. נפל בקרב לטרון במאי 1948.

זינגמן מאיר בן צמח ולאה. נולד בשנת 1913. עלה ארצה בשנת 1933. נפל בצפת במאי 1948.

ירמנובסקי אריה בן מרדכי, נולד בשנת 1915. עלה ארצה בשנת 1925. חבר הגנה משנת 1936. נפל בעת פירוק פצצה בעכו במאי 1948. הניח אשה וילדים.

ליפשיץ שמואל (מוליק), בן שושנה (לבית סביטץ') ויצחק. נולד בפינסק ב־1929, התחנך בקב' גבת, בין ראשוני חטיבת „גבעתי", נפל במישלט ב־1949.

ליברמן יוסף, בן חסיה וישכר, נולד בפינסק ב־1912, לחם בבריגדה היהודית במלחמת העולם השניה ונפל על אדמת איטליה.

לחובסקי זאב, בן שלום ובתיה, נולד בשנת 1926. חבר פעיל ב„הנוער הציוני", ניצל מההשמדה הנאצית. עלה ארצה בשנת 1947. נפל בקרב סג'רה ביולי 1948.

לרמן ראובן, בן ברכה וזאב. נהרג בהפצצת ת"א בר' באלול, ת"ש. היה צייר ברוך־כשרון.

מטצקי יהודה, בן מרים ודוב שעלו מפינסק ב־1926. נולד בת"א ב־1927. התנדב לפלוגות הפלמ"ח ולחטיבת „יפתח" בתקופת מלחמת השחרור. נפל בקרב על שחרור צפת בכ"ח ניסן, תש"ח (8.5.48).

נמצא־כי (נימצוביציקי) **מרדכי**, בן שמואל־אבא וזהבה, נולד בשנת 1903. גמר משפטים ברוסיה. ראש הג"א בזמן הבריטים בדרגת סגן אלוף. ראש שירותי הג"א בצה"ל. נספה בתאונת דרכים ליד רחובות בינואר 1949. על שמו נקרא מיבצע „מרדכי" — הגבלת מהירות הנהיגה בצה"ל.

נתן זיוה, בת מייטה (גוטליב) ויהונתן נתן, נפלה במל־חמת השחרור.

סופר מנחם, בן יעקב. נולד ב־1931. התחנך בראשון־לציון. צייר ופסל מחונן. נפל על משמרתו בנובמבר 1950 ליד קיבוץ גבר־עם.

פומרנץ אברהם, בן משה וסובה. נולד בשנת 1926. עלה ארצה בשנת 1934. היה חבר בהגנה משנת 1943. נפל ליד חולדה בינואר 1948.

פומרנץ דניאל בן אריה וריבה. נפל במיבצע סיני — על שמו נוסדה ספרייה באמצעות „אילנשיל".

פלקוביץ יהודה, בן מאיר ולאה. נולד בשנת 1912. עלה ארצה בשנת 1938. חבר בהגנה מיום בואו ארצה. נפל בכיבוש כפר טירה ליד חיפה ביולי 1948.

פלדמן אשר (גדעון), נולד בשנת 1920, חבר בית"ר ופעיל במחתרת לח"י. נפל בשעת ההתקפה על בתי המלאכה בחיפה.

פינקלשטיין (בן שחר) בן רוזה ואברהם. נפל במיבצע סיני.

פינסקי יוסף, בן רבקה והרשל פינסקי מקבוצת גבת, סופר. נפל במלחמת סיני.

צייטלין ירחמיאל, בן אהרון אריה ובת־שבע. נולד בשנת 1929. עלה ב־1938. איש פלמ"ח. נפל בראדאר ביוני 1948.

צינאדר ראובן נולד ב־1923. חניך הגימנסיה בפינסק ובלבוב. עלה בשנת 1946. החל את לימודיו באוניברסיטה בירושלים. נפל בהגנה על ירושלים בשנת 1948.

רבינוב רות, בת ברכה ויהושע מקב' גבת, נולדה ב־1929. נפלה במלחמת השחרור.

תרשיש חנן־גדליהו בן זהבה ואהרון. נולד בחיפה ב־1935, נפל במרץ 1954. תלמיד הקורס לראשון בביה"ס לר־פואה. כתב שירים וחלקם נתפרסם ב„גוילי אש", כרך ב'.

ילדי ביה"ס המאמץ כותבים על פינסק

מכל אשר שמעתי מפי יוצאי פינסק, אני מצייר בדמיוני עיר ששטחה גדול מאוד. בתיה ברובם בתי עץ ובני קומה אחת. רחובותיה ארוכים, מדרכות עץ ואספלט משמשים בערבוביה. כבשיה אבנים. עגלות עמוסות משא עוברות ברחובותיה. אלה דלז'נסים, המובילים מרכולת ופרקמטיה מפינסק אל עירותיה בנותיה. ובין העגלות מסתר־בבות אי פה כרכרות רתומות לסוסים יפים ורכב על מושב מוגבה מכוון את הסוס במושכות.

שמים אפורים היו שמי פינסק, גשומים, ורחובותיה מלאים שלו־ליות וביצות. הערדלים היו דבר הכרחי גם בימי הקיץ, וכתמי בוץ על המעיל לא לחרפה נחשבו.

לנו, אשר נולדנו בארץ, מעל לראשינו שמי תכלת במשך מרבית ימות השנה, כבישים ומדרכות מצוינים לרשותנו, לנו נראית עיר כזאת נידחת, גוססת וספק ראויה לתשומת לב. אולם מה רב השוני בין מראה העיר לבין החיים בה!

הנה אנו שומעים על בית כנסת בפינסק שאת ההיתר לבנותו נתנה ליהודי פינסק המלכה בונה במאה ה־XVI וגדולי החסידים ישבו על כסא הרבנות שלה. ובמאה העשרים, באיזו קהילה גדל נשיאנו הרא־שון? — בפינסק. מה נעים היה לעקוב בבוקר אחרי מאות הילדים, שהעמיסו את ילקוטיהם על גבם ונעו מקצה רחוב אלברכטובסקה, להישינסקה, ברז'סקה ועוד רבים אל מרכז העיר — אל בתי הספר הרבים. אל בית־הספר ע"ש משה"ל גלוברמן, אל בית הספר „תל־חי", תלמוד תורה, אל ביה"ס ע"ש בורוכוב ואל מוסדות „תרבות", צ'צ'יק ועוד.

היתה זאת עיר שתושביה, ולו גם העניים ביותר, שלחו את בניהם ללמוד! בין המוסדות, עליהם מרבים לדבר אנשי פינסק, היא „הגימנסיה" — כך נקראת בפיהם הגימנסיה „תרבות" אם כי בעיר הזאת היתה גימנסיה ממלכתית לבנים ובנות, גימנסיה של הגב' צ'צ'יק. זו „הגימנסיה" הביאה ארצה כפי הנראה, את כל אלה, שהיו אתנו בערב ההנצחה ואחריו. הגימ' היתה ברחוב זבלנה בטבורה של העיר. בנין עץ גדול, בן קומה אחת. הקרקע עלתה בזול, לפי דברי אנשי פינסק, לא צריך היה לבנות קומות, ויערות פוליסיה המציאו עצים לבנין ללא הסוף.

חדרי לימוד ומעבדות ואולם רחב ידים היוו את הבנין. מספרים שמשעות מוקדמות בבוקר ועד מאוחרות בערב היה הבנין הזה שוקק חיים. שעות לימודים ארוכות ופעולות משלימות עד אין סוף.

בבנין הגימנסיה התקימו כל הפעולות של הסתדרויות הנוער. מכאן הפיצו את הדיבור העברי והתרבות העברית. מכאן יצאו לחוות הכשרה ועלו ארצה ללמוד בטכניון ובאוניברסיטאות. אבל הרוב המכריע הלך להתישבות. הוכחה לכך נקודות ישוב רבות בארץ, בהם ליוצאי פינסק חלק נכבד. כאן הקבילו בני נוער את פני משוררינו הדגולים ח. נ. ביאליק ז"ל, את ד"ר יעקב כהן ועוד.

היום כשאני יושב מול אנשי פינסק ומאזין לדבריהם, לאהבתם למוסדות בהם קיבלו השכלה, וביחוד לגימנסיה ולמוריה ואני רואה במו עיני את אשר הם עושים פה בארץ כחלוצים, מורים, אנשי ממשלה, חברי כנסת, בעלי מלאכה וסוחרים, הנני מלא כבוד עמוק לקהילה ולבניה ומאחל לעצמי ולחברי להיות ראוי לשאת את זכרה של קהילת פינסק עמי בכל ימי חיי ולמסרה לבאים אחרי.

יעקב, כיתה ח'

ביום ד' בסיון תשכ"ו קיבל עליו בית ספרנו את המשימה הקדושה להנציח את זכר קהילת פינסק.

ערב זה חשוב וקדוש היה לא רק ליוצאי פינסק, לא רק למקבל המשימה אלא גם לי בפרט.

בערב זה הונחל לי הכבוד הגדול ביותר בחיי: הוטל עלי להח־תים על מגילת ההנצחה באי כוח הקהילה, מחנכים ותלמידים. הנצחת כל קהילה מעוררת חיל ורעדה על אחת כמה וכמה של קהילה, שנתנה לנו את נשיאנו הראשון, את הד"ר חיים ויצמן ויבדלו לחיים ארוכים, שרי ממשלה, וחברי כנסת של היום, חלוצים ואנשי מעש. אפילו המנהלת שלנו מרת רחל אלפר, באה מקהילה זו.

שעה שמונה בערב הגיעה. יוצאי הקהילה התחילו ממלאים את האולם. הקולות השקטים שהשמיע הנבל בעת כל נגיעה קלה בו, החזירו את כל באי הכנס אל העבר הרחוק והקרוב. עם כל פריטה על פי הנבל זע דף בהיסטוריה בזכרוננו. הדלקת ששת הנרות היתה אחד השיאים בערב זה. עם קריאת היצירה „איכה" עמדו נגד עיני נוף ילדותם של אורחינו בית אבא ואמי! ועם יוצאי פוליסה זעקנו את זעקת השבר האחת מני אלף: „איכה היה הדבר הנורא הזה"? „איכה תשבי שכולה על אגמיך ויהודיך אינם עוד!!!"

אט אט בידיים רועדות פרשתי את המגילה והתחלתי נוקבת בשמות החותמים. אלפי עינים של ילדים בני גילי גדולים ורבים ממנו דיברו אלי מתוך המלה פינסק. הביט לעברי לא שם של עיר אלא עולם שלם, שנגדע ולא ישוב לתחיה עוד.

הוי, מה רעדו ידי החותמים! הן כולם חוץ מהתלמידים הרבים רגילים בכתיבה. בשעה שקראתי למנהלת לחתום בשם כל תלמידי הכיתות הנמוכות ובשמה היא — יכולתי לראות את היד הרועדת. נדמה לי שאצבעותיה מאנו לקבל את הפקודה. היא התעכבה רגע ובסוף חתמה (חתימה שכמעט אינה דומה לזו שעל גבי התעודות שלנו) ביחוד האות הראשונה של שמה הפרטי.

דפנה דרורי

אותו יום, יום ההנצחה, היה לי פי כמה ארוך מכל יום רגיל. פחדתי מפני הרגע בו אעמוד מול קהל ועדה ואקבל על עצמי את את המצוה „לזכור ולא לשכוח". הערב הגיע, אני במקומי עומדת, מעל לראשי מפת אירופה הכבושה, ובין היתר נקודה אחת מוארת „פינסק", התלמידים לבושי חולצות לבנות בראשות מחנכיהם. האולם מתמלא אנשים מבוגרים. הם יוצאי קהילת „פינסק". לא הכרתי איש מהם, לא הייתי בפינסק.

ניסיתי ליצור מושג מה מתוך מגילת „איכה" ליהושע רבינוב. הייתי מאוד מתוחה. הייתי מאוד מעוניינת בהצלחת הטכס. רציתי שכל מילה שתצא מפינו תישמע ע"י הקהל.

הסתכלתי בפני האורחים, איזו קדרות ירדה על פניהם, רבים גנבו דמעה, לא התפלאתי! הן הם יודעים בדיוק את אשר אבד להם ואת אשר אנו עומדים להנציח. כל לבי נתמלא רצון עז להוכיח לכולם שהם יכולים לבטוח בנו, ואחרי שירת התקווה, עת התחילו להתקרב אלינו אנשים, וכל אחד על פי דרכו, הביע את תודתו לנו, לבי רחש תפילה:

מי יתן ואעמוד במשימה שקיבלתי על עצמי אני וחברי!

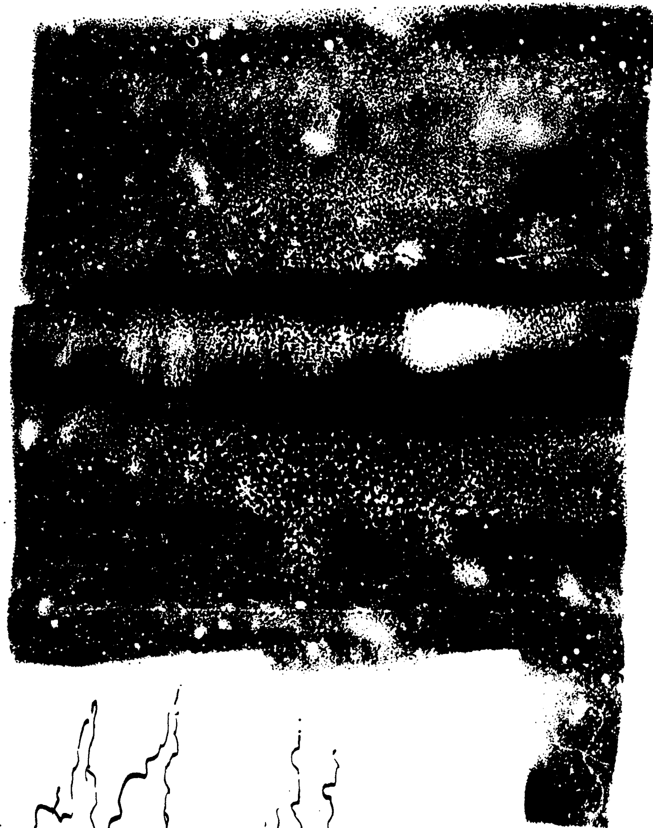
אירית דרור

נזכור

קצרה ידנו להציב מצבה על קברות הקדושים והטהורים, היקרים לנו מכל יקר, שנרצחו בפינסק בשנים 1941-42 (תש"ב-ג').

תהיה נא הרשימה הזאת, שהומצאה לנו ע"י קרובים בישראל ובחו"ל, במקום מצבה, לבל יאבד זכרם ולמען תהיה נשמתם צרורה בצרור החיים.

נזכור אותם, יחד עם שאר בני-עירנו הי"ד, שלצערנו הרב לא יכולנו לכלול שמותיהם ברשימה זו.

קמחי 64

איזנשטדט קובלס
„ ביילה
„ דבורה (לב׳ וקסלר)
„ צביה
אייזנשטיין מאיר
„ רחל
„ יהודית
„ דב
„ פרומה
„ שרה
אוליביצקי משה
„ אייזיק
„ יוסף
„ לנה
איינבינדר מנדל
„ יעקב
„ מלכה
„ שרה
„ פסיל
„ זינוול
„ אברהם
„ דבורה
„ אלחנן
„ מיכלה
„ מיכאל
איינשטיין פייבל
איצקוביץ דוד
„ ניאנע (לב׳ אשפיז)
„ חסיה
איירוש מוטל
אלטמן אלטה
אלטרמן ברל
„ הניה
„ שאול
„ שפרה
„ שרה־גיטל
אלכסנדרוביץ חיה בת מרדכי
„ הניה בת חיה
„ יונה
„ חומה
„ ישעיה
אלפינר חנה
אלסטר רוזה
„ קלמן
„ מלכה
אלפר תמרה
„ ראובן
„ פשה
„ שלמה
אלפרין בתיה

אלשטיין אשר
„ חיים
„ חוה
„ אהרן
„ אובסיי
„ אפרים
„ דבורה
„ פניה
„ שרה
אנדרונובסקי אשר
אנדרונובסקי טייבל
אנדריסייער מוטל
„ גולדה
„ יצחק
„ ביילקה
„ דובה
„ רסל
„ ינקל
„ דלבה
אנטופולסקי לאה
„ משה
„ „אליהו
„ לממה
אסטלמן פסיה
אפל מוסיי
אפלבאום ישראל
אפלבאום פייגה
אָפלמן דוד
אָפלמן שרה
אפנסיבה שרה
אפשטיין פניה בת ברוך
„ פישל
„ מרים בת גינזבורג
„ שלמה
„ שרה
„ רחל
„ דבורה
„ רבקה
„ פריידל
„ ברוך
„ מרדכי
„ עטל
„ נפתלי
„ מאיר
„ משה
„ בנימין מרדכי
„ חנה
„ חיה־פרומה
„ גיטל
„ מרים

אפשטיין עקיבא
„ גודיה
„ גולדה
„ חנה־דבורה
„ טויבה
„ סוניה
אקסלרוד (ניידיץ) פייגה
„ רינה
„ דב
אקרמן זלדה
„ מוזס
„ בלה
אקשטיין דורה
„ מערע
„ מוליה
„ סוניה
ארדמן בתיה
„ אסתר
„ משה
„ בובה
„ רחל
ארליך גישה
„ לייבל
„ אסתר
„ ישראל (תינוק)
„ אריה
אשפיז אברהם
„ אהרון
„ חיה
„ יעקב
„ ליטמן
„ ברוך־חיים
„ חנה
„ לייבל
„ לייזר
„ שפסל
„ גולדה
„ חיה׳לה
„ באשה
„ פייגל
„ אסתר
„ זליג
„ אסיה
אשרוביץ מיכאל (לב׳ רטנובסקי)
„ יעקב בן מיכאל־משה
„ משה בת ברל־אלטה
„ בריל
„ אלטה

ב

באואר לאה
„ שרה
„ רחל
„ אברהם
„ גולדה
„ ברוך
„ ישראל
„ מרדכי
„ שושנה
„ שפרה
באומן זלטה
באשוק יעקב
„ פרידל
בבס מאיר
בבקין קלמן
„ דובה (לב׳ דננברג)
„ זלמן
„ חיים
בגון שרה
„ הניה
„ לייבל (לייבה)
„ רחל לאה
„ יצחק׳ל
„ שלום־יעקב
„ דבורה
„ אליהו־אהרון
„ ויטה
„ דבורה
„ אליעזר משה
„ דובה
„ זוויל
„ גיטל
„ זליג
„ שרה־גיטל
„ טויבה
„ רבקה רחל
„ דוד
„ פייגיל
„ שרה מינדל
„ רייזל
„ ניסן
„ לאה
„ אָלה
„ הינדה
„ חיה
„ ירחמיאל
„ זלטה־רייזל
„ חיה
„ מינה

א

אברושין גולדה
אברון מאיר
אברון שרה
אברלין פניה
אברמוביץ חיטל
" בת־שבע
" יהודית
אברמובסקי רבקה
" יצחק
" בלה
" בת־שבע
" חיים
אהרונוביץ ירחמיאל
" אסתר־מלכה
" דינה
אהרונסון ביילה
" מיכלה
" טויבה
אוגולניק גוטה
אוטוטיצקי זלטה
אוליביצקי נחמן־הירש
" חנה־גולדה
" יוסף
" משה
אולפינר ביילה
אוסטרובסקי מינדל
אוסטרובסקי רחל
אוסטרייצקי חשקה
" יוסף
" משה
אוקין לייב
אוקסמן צפורה
" יהודה

אוקסמן רבקה
" מאיר בן יהודה רבקה
" ישעיה
" יששכר
" בלה
" שמחה
" משה
" שמריהו בן אהרון
" זיסל לאה לב׳ גלויברזון
" בריינדל
" משה בן שמריהו
" פייגל לב׳ נתנזון
" אהרון
" גיטל בת אשר חיה ריזל
" אשר בן מאיר־גיטל
" יודל
" אברהם־יעקב
" יוסף
" שפרינצה
" שיינה
" עטל
" חיה־רייזל
אוקראינץ סוניה
אורבך שורה
" יונס
" נתן
אורבוך זלטה
" צפורה
אורמן חיה
אושרוביץ מיכאל
" מאשה
" יעקב
אידלמן בן־ציון
" נחמה (לב׳ קולומיצקי)

אידלמן רחל
" שלמה
" מרדכי
איזלמן ביילה
אייזנברג חנניה
" טמה
" ישראל
" מלכה
" יוסף
" מינקה
" מרדכי
" רבקה
" אברהם
" ישראל
" וולוויל
" לאה (לב׳ פינסקי)
" חיה
" שלום מיכל
" איטקה
" פריל
" מרים
" משה׳ל
" סוניה (לב׳ גולדמן)
" יהושע׳לה בן משה׳ל
" ביילה׳לה בת משה׳ל
" לייבל
" אניוטה (לב׳ גרינברג)
" עטקה
" סיומה
" סונקה לב׳ ספוצניק
" יהושע׳לה בן סיומה
" פרומה
" יהושע
" אליעזר

אייזנברג מאירקה בן סיומה
" אוקה
" ביילה
" יילפקה
" דאבה
" גרשון
" פייבל
" איטה רבקה
" יומה
" אורי
" אסתר
" חסיה
" גולדה
" אליעזר־משה
" מוטל
" משה־אהרון
" ישראל־יעקב
" באשה־מרים
" דוד
" פוליה
" אלה
" בתיה
" יצחק (איזק)
" מיכלה
" רחל
" שמחה
" שרה
" יעקב
" שלום
" רשקה
אייזנשטדט יוסף
" דבורה בת יעקב
" אסתר בת דבורה ,
" הניך

בנקובסקי גיטה
" שלמה
" שרה
" הינדה
בסביץ הרשיל
"ביילה
" עטל
" אייזיק
" פרידה
" שרה
" יודל
" ז'ניה
" הלל
" אברהם
" שפרה
" פייגה
" אסתר (אספיר)
" הירש
" חיה
" ירחמיאל
" ריבה
" לאה
" משה
" גרשון
" נחמה
" שמואל
" משה־יצחק
" ישראל
" ניסן
" דב
" צבי
" אלקה
" צפורה
" יצחק
" יהודה
בסיוק יעקב
בסיוק פריידל
בס חנה
" אסתר
" נחמן
" פריידל
" צילה
" צביה
" פועה
" משה־נחמן
" יחיאל־יוסף
בסרגליק־חנה־חיה
בסרגליק משה
" נחמן
בקלמן פייגל

בקלמן יוסף
" נח
" דבורה
בקלצ'וק זלמן
" באשקה
" מיכל
" ליפשה
" לובה
" יוסף
" פריידל
" דינה בת יוסף
" דבורה
" פסיל
" מיכאל
" בתיה
" ירחמיאל
" וולף
" זלדה
" סלבה
" קלמן
" סונה
" וולוול
" ריבה
בקלר אשר
בקרמן סוניה
בררמן וולוויל
" ריבה
" רבקה בת מרדכי
" אהרן
" שיינדיל
ברגמן בני
" חיה
" משה מאיר
" אסתר
" צביה
" מחלה
" אשר
" מוטל
" משה
" ציפה
" פנחס־דב
" שבח
" בנימין
" גיטל
" וולף
" יצחק
" ישעיה
" מושה
" רוזה
" אביגדור

ברגמן לייזר
ברגרום פסיה־לאה
ברודן איסר
ברודסקי חיה־רחל
" יהושע
" יעקב
ברוידה ינטה
ברומברג משה
ברומברג יאנקל
ברונברג יאנקל
" לאה
" נחומקה
ברונפלד יעקב
ברונשטיין צרנה
" סוניה
" חנה
" מרים
ברוק אליעזר
ברוק רייזל
" איידל
" יונה
" חיה
" אהרון
" מאיר
" בת־שבע
ברורמן רבקה בת מרדכי
" אהרון
" שיינדל
ברזנבוים יצחק
ברזר וולף
" רשה בת משה לייב
" זאב (ולול) בן אהרון־
רחל לאה
" ישעיהו בן זאב
" זלדה בת זאב
" משה בן זאב
" חנה בת זאב
" שמואל זנויל בן יוסף מאיר
" יוסף מאיר
" אברהם
ברטנובסקי לאה
בריסקמן יעקב
" בלה
ברילה שרה
ברימברג צילה (לב' קולודני)
ברינברג ולוויל
" ריבל
" אליעזר
" חיה־רחל
" שרה־רבקה

גרינברג יעקב־בר
" יצחק
" שרה־גיטל
" זלמן
" רחל
" חנה
" פניה
" חסיה
" ינטה
" אהרון
בריסקי שלמה
" מרים
" טודרוס
" שושנה
" חנה
" מאיר־לייב
" טייבל
" ויטה
בריפמן צבי (לב' קולומיצקי)
" חיה
" דוד
" רחל
" אליעזר
ברלין ביילה
ברלס רבקה
" צבי (הרשיל)
" נטע
ברמן צפורה
" קטיה
" דובה
" מאיר
" משה
" בלה
" ריבה
" מרים
" יעקב
" קלמן
" באשע־פייגל
" פרידה
" בתיה
" מירל (מרים)
" אברהם
" מריה
" פרומה (לב' וסרמן)
" רחל
" גישה
" הירש
" מיכלה

בדחן יהודה (יודל)
בוברוב חיים (אלטר פוהוסטר)
" לאה
" פרל (לב' הוברמן)
" אליעזר
" משה
" דינה
" חנה
" יצחק
" רבקה
" ניסל
" רוזקה
" רסל
בוברין יעקב
בוברין בלה (לב' גוטליב)
בודמן אהרון־שמואל
" פריל
" איטקה
" חנה
בודנסקה מיכלה
בודנקין אליעזר (לייזר)
" צבי
" מרדכי
" בערל
בוטביניק פרידה
בוים חיה
בוים חנה
בוימן זלטקה
" אהרון
" דב
" מוניק
בוזיאן־בושקין ביילה
בוזיאן־בושקין מרים
בוירסקי דוד
" ליזה
" אליהו
בוילין יואל
" הינדה
" זליג
" שמחה
" דורה
בולין מיכאל
" רייזל (לב' גוטליב)
" ברכה
" סימקה
" תמרה
" חיה־שרה
" יואל
" שמחה
" שיינה

בוכר זיסקינד
" חיה
" שרה
" יחזקאל
" יעקב
" ישראל
" לאה (לב' וקס)
" יוסף
בולגסקי בלומה־רייזל
" לייזר
" שלום־הירש
" שלום
" באשה־טובה
" יוכבד
" טייבל
" אסתר־פייגל
" אהרון
" שלמה צבי
" רחל
בונדר ישראל־משה
" אסתר
" חיה בת־ישראל
" שמעון בן ישראל
" רסל
בוגיוק אברהם
" דוד
" הניה
" אסתר
בוסין חיה
בוסל קופל
" משה
" ריבה
בוקסר בן־ציון
" הניה
" אברהם
בוקוב גניה
" בוריס
" אברהם
" חנה
בוצקין חוה
בוקשטיין רחל
" נחמה
" מיכאל
" בלומה
" ברכה
" פרומה
" נחה
בורדבסקי אליהו
בורוכין נח
" בלה

בורוכין דב
" שושנה
" פייגה
בורושק צילה
בורושק רוזה
בורמן חצקיל
" אברהם
" טייבה
" ירחמיאל
" חיים
" צירל
" דוד
" קופל
" דבורה
" פסח
" גולדה
" ישראל
" לאה
" בלה
" שרה
" יוסף
" אָבר
" לוי
" אפרים
" נחמה
" פייגל (לב' וולקוב)
" חיה
" רייזל
בורנשטיין אברהם
בורקו דינה
בורשטיין זיידל
" אסתר
" משה
" סימה
" סוניה
" גיטל
" ריה
" שמחה
" משה
" שרה־רבקה
" אברהם
" צירל
" יהודית
" אלתר
" ניסל
" רבקה
" בלה־יהודית
" יהודה
" שרה־בריינה
" אברהם־חיים

בורשטיין מיכל
" אסתר
" צילה (לב' שולמן)
" אשר
" בן־ציון
" חיה
" חינקה
" פרלה
" משה יוסף
" חינקה
" ישראל מרדכי בן אריה
לייב ובילה
" מרים מב' יוסף שרמן
" משה־יוסף תאומים
" חינקה
בז'זינסקי בלה
בז'זינסקי חלבנה
ביגון מינה רחל
בייגלמן יצחק
" שרה
" זלטה
בייזמן חנה
בייטל חשקה
" הרשיל
" חיה־לאה
" איטקה
בייטנר רבקה
ביימן הירש
בייר אברהם
בירובה לאה
בכרך דינה
בלבן מריה
בלבן מריה
בלומנזון רבקה
בלושטין ברקו
בלזובסקי חנה
בלטר דובה
בליזובסקי שלום
" בלה
" שלמה
" מרדכי
בלינדר אסתר
בלכובסקי ישעיה
בלכר מנדל
" באשה (לב' אשפיז)
" יוסף־יצחק
" משה
" שיינדל
בנדר רבקה
בן־יעקב־חיים

גולדברג יצחק
„ הינדה'לה
„ שמעון
„ יוסף
„ זיסקינד
„ יוחנה
„ רייזל
„ לאה
„ אברהם
„ אידה
„ פרידה
„ לייב
„ חניה
גולדגור אשר
גולדויץ משה
גולדזון אסתר־רחל
„ יחיאל
„ סנדר
גולדט פייבל
גולדט זלטה
גולדין לייבה
„ פייגל
„ חיים
„ מניה
„ רבקה
„ מאיר
„ רחל
„ זיידל
„ בת־שבע
„ אליעזר
„ חיה
„ חיים
„ ירמיה
„ מינדל
„ שולמית
גולדויץ מוטל
„ דורה
„ בריל
„ משה
„ בלקה
גולדין פייגל
„ חיים
„ בת־שבע
„ אליעזר
„ חיה
„ חיים
„ ירמיה
„ מינדל
„ שולמית
„ מניה

גולדין מאיר
„ רבקה
„ רחל
„ זיידל
גולדינר חיים
„ בשקה
„ חנה
„ ברוך
„ ביילה
„ הירש
„ יוסף
„ שלמה
„ טרייבה
גיטלמן בן־ציון
„ חוה
„ זלמן
גולדמן חייטשע
„ עטל
„ אבא
„ בודיה לב' אייזנשטט)
„ קדיש
„ מינקה
„ מרים
„ משה
„ בריל
„ לאה
„ איסר
„ מינצה
„ מרים
„ מלכה
„ שרה
„ יהושע
„ שלמה
„ ישראל
„ איטקה'לה
„ איידל
„ משה־מאיר
„ גולדה
„ מיכאל
„ אפרים־דב
„ שמואל
„ ינטל
„ חיה
„ רגינה
„ טוליה
„ אהרון
„ עוזיאל
„ בריל
„ שרה
„ אסתר

גולדמן ברכה
„ ברוך
„ פרל
„ בלומה
„ איטקה
„ ביילה
„ בתיה
„ בסיה
„ גניה
„ צפורה
„ רחל
גולדנר חיים
„ בשקה
„ ברוך
„ חנה
גולדפרב שלום
„ איידל
„ מלכה
„ זרח
„ נתן
גולדשול פייגה
„ שמחה
גולדשטיין וולף
„ יהודית
„ סימה
„ ברכה
„ רייזל
גולוביצקי בלה־רחל
„ בשה
גולין דינה
גולינקר אלכסנדר
„ אברהם
„ יעקב
גולמן בושקה
„ אסתר
„ מוטל
„ יעקב־שלמה
„ דבורה
גולנד זיסל
גולדנסקי צבי
„ חיה־דורה
„ צפורה
„ האדל
„ יפה
„ דוד
„ לאה
„ מרים
„ אברהם
„ שלמה
„ יצחק

גולדנסקי חיה
„ הירש
גולצמן דבורה
„ חנה־רחל
„ אידה
„ בצלאל
„ יוזפינה (פרידה)
„ ינטה
„ יוסף
„ גניה
„ שרה משה
„ ציפה
„ לובה
„ מינה
„ מלכה
„ פייבל
„ מירל
„ אברהם־אבא
„ פייגה
„ שלמה
„ שיינדל
„ שרה־עטיל
„ לאה
„ ביילה
„ גיטל
„ יעקב
„ בריל
„ שרה
„ איטקה
„ מרדכי בן מיכאל
„ אסתר
„ ברכה
„ ברוך
„ פריל
„ מלכה
„ בלומה
„ ישעיה
„ מרדכי
„ פסיה
„ שלמה
גולצקי רחל
„ יעקב־יצחק
„ ליובה
„ פנחס
„ מניה
„ יואל
„ דוד
גולרט צירל
גולדשול פייגה
„ שמחה

ברמן פייגה
„ קלמן
„ רחל
„ שרה
ברן ברכה
„ פייגל
„ זכריה
„ לייזר
„ מרים
„ יוסף
ברנבאום בלה
ברנבאום בתיה
„ סנדר
„ בנימין־יעקב
„ רחל
„ לאה
„ פרידה
ברנשטיין הרשיל
ברנצ׳וק רבקה
„ חיים
„ איטקה
„ זאב
„ מיכאל
„ באשה (לב׳ לוצקי)
„ פוליה (מב׳ פלדמן)
„ בנימין (בוניק)
„ דוד
„ יהודית
„ אברהם
„ פייגל
„ מרדכי
„ ברכה
„ משה
„ פריידל
„ שרה
„ חיה
„ ינטה
ברסון יצחק
ברעון זכריהו
בשוק לייב
„ רחל־רבקה
„ אסתר־רחל
„ אברהם
„ פרידה
בשוק לייבל בן שמואל
„ רחל בת יעקב צבי
„ רסיל
„ יעקב־צבי
בשקין חוה
בשקין שרה

ג

גדינסקה גיטל
גוברמן אליהו
„ מרים
„ אשר
„ חיה
„ פשקה
„ בריינדל
„ חוה
„ יוסף
„ דאשה
„ פסיה
„ סוניה
גוז שרה
גוזובסקי משה
גוזובסקי מינדל
גוטדינר ריבה
„ נחמה
„ עטל
„ שמואל־חיים
„ ברכה
„ משה
„ שמואל
גוטליב יצחק
„ שרה
„ חשה־גולדה
„ יוסף־אריה
„ דוד
„ אהרון
„ מלכה
„ שמואל חיים
„ בריינדל
„ רבקה
„ מיכאל (מוליה)
„ נינה
„ מינה
„ גיטה
„ רבקה
„ ברכה בת יצחק מב׳ פריזנט
„ מאיר (ניורה)
„ מישה
„ מרקה
„ שפרה
„ איסר
„ מערל
„ באשקה (בתיה)
„ הרשיל
„ מאיר
„ חוה
„ יקותיאל

גוטליב אייזיק
„ מרים
„ בנימין
„ גרוניה
„ שאול
„ משה
„ רחל
„ אטיה
„ הרשיל
„ פשה־דבורה
„ יעקב
„ ישראל (זיקא)
„ יצחק
„ ויטמן
„ רבקה
„ יעקב
„ ציפה
„ רוזה
„ איזה
„ מאכלה
„ גוטה
„ דבורה
„ גניה
„ בצלאל
„ סוניה
„ חיה־שרה
„ פנחס
„ חיה־רחל
„ בלה
„ אברהם
„ ברוך
„ בריל
„ בתיה
„ גישה
„ הנך
„ חיה
„ חיים
„ ינטה
„ סנדר
„ פוליה
„ פרידה
גוטלר מחלה
גוטמן ריבה
גוטנסקי מא׳ר
גוטרד צירל
גוטרמן מנדל בן פסח
„ ברכה בת פסח
„ משה
„ פסח
„ פייבל

גוטרמן רחל
„ אסתר
גוט־שבת שלום
„ גולדה
„ שלמה
גוירצמן חנה
„ אליהו־צבי ב״ר ישעיהו
„ רחל בת יצחק־שלמה
„ פייג׳לה בת אליהו
„ משה׳לה בן אליהו
„ שבע
„ צבי (גרישה)
גוירצמן שבע
„ יהושע
גוכברג מטל
„ דובה
„ בלה
גוכמן בריינה
גוכמן נינה
„ שמואל
גוכשטיין שמואל
„ שרה גולדה
„ שרה
„ רבקה
„ לייבל
„ לייזר
„ הרשיל
„ יחיאל־אהרון
„ גולדה
„ חיה
„ לאה
„ משה
„ מאיר
„ אהרן
גולד סלומון
גולדברג שרה
„ רגינה
„ סוליה
„ (וינשטין) רייזל
„ ד״ר שרה
„ מניה
„ יעקב
„ חיה
„ חנה־רייזל
„ אשר
„ נחמה
„ צביה
„ ישראל
„ בנימין
„ חנה־רייזל

גלויברמן מאיר
„ שושה
„ שמואל־אהרון
„ בתיה
„ טמה
„ ליבה
„ פייגה
„ פניה
„ פרידה
„ ריבה
גלוברמן יעקב
„ רבקה
„ אברהם
„ יחיאל
„ שרה
„ בתיה
„ מרים
„ חיה
„ שרה
„ נחמן
„ לילה
„ יצחק
„ רחל
„ לאה
„ יעקב
„ שמואל־חיים
„ מלכה
„ פייגה־חיה
„ שמעון
„ שמחה
גלוצר משה
„ רבקה
„ שושנה
„ פנחס
„ רוזה
„ פוליה
„ טוביה
„ שמואל
„ הניה
„ יצחק
„ חשה
„ ראדיע
„ יחיאל
„ מרדכי
„ צירל
„ אהרו
„ חיה
„ הניה
„ הרשיל
„ ראובן

גלוצר משה׳ל
„ פרומה׳לה
גלזמן אברהם
„ ביילה
„ מאיר
גלזר אסתר־מרים
„ מרדכי
גלזרמן שרה
גלייבמן יצחק
„ נפתלי
„ חיה
„ ברוניה
„ שושנה
„ משה
„ רינה
„ שמואל
„ פרידה
גלייזין ברל
גלינינסקה לאה
גלמבוצקי גדליהו־מאיר
„ גודיה
גלמן גולדה
„ חנה־לאה
„ חנה
„ יודל
„ מינדל
„ אברהם
„ משה
„ חיה
„ אסתר־רחל
„ שיינה
„ רבקה
„ שפרה־לאה
„ יהודה
גלפנד גיטל
„ ביזל
„ דוד
„ שלמה
גלפרין שיינדל
„ פסיה
גלצקי יהושע־זאב
„ עקיבא
„ מרדכי
„ אריה
„ פלק
„ משה
„ אפרים
„ משה (רב)
„ זיסל
„ רבקה

גלצקי דב
„ דוברושה
„ איסר
„ יוסף
„ רבקה
„ ברכה
„ חסיה־ביילה
„ יואל
„ פניה
גלר אובסיי
גלרשטיין ישעיהו
גלשטיין יצחק
„ סופיה־גיטל
„ גניה
„ אהרון
„ חנה־פייגה
„ שלמה
„ משה־מרדכי
„ אברהם
„ זלדה
„ צפורה
„ חיים
„ שמואל־יוסף
„ לייב
גמזו רוזה
„ משה
„ יעקב
„ חינקה
„ מינה
„ לייבל
„ גודל
„ חסיה
„ גניה
„ דוברושה
גמזה פייגה
גמנט מריה
גנדלר אברהם
גנחוב אברהם, ד״ר
„ פרידה
„ אידה
„ בר
גניש סלומון־לייב
„ פפה
גסמן פריידל
„ נח
„ פסיל
„ אברהם
„ בשקה
גפשטיין מאטל
„ רבקה

גפשטיין יצחק
„ רחל
„ לאה
„ יעקב
„ ביילקה
גרבוז שפרה
„ שמואל
„ יצחק
„ יודל
„ דוד
„ שרה
„ שיינדל
„ פייגל
„ דינה
„ מירל
„ טייבל
„ זלמן
„ אשר
„ חסיה
„ ביילה
„ משה
„ חנניה
„ יענטל
„ זאוול
„ מנדל
„ טמה
„ צפורה
„ בר
„ בן־ציון
„ יהודה
„ אשר
„ חיה
„ ילקה
„ לייבה
„ יוסף
„ רישה
„ צבי
„ רחל
„ חנה
„ טויבה
„ פייגה
„ עטיל
„ נחמה
„ משה־דוד
„ שיינה
„ יעקב
„ חשקה
„ יהודית
„ רפאל
„ סוניה

גומן מינה־פייגה
גומר גולדה
גופשטיין קופל
„ חסיה רחל
„ יהודית
„ בלה
גוצמן שמואל
גורה חוה
גורביץ משה
„ אידה
„ אובסיי
„ בלה
„ גניה
„ בשה
„ יהושע
„ ליובה
גוסטבסקי גרוניה
„ אלקה
„ יעל
„ מלכה
גורודצקי שרה׳לה (קומ־ניאר)
„ משה׳לה
„ חנה
„ פירה
גורינובסקי פניה (לב׳ בבקין)
„ יהודית
„ שרה (לב׳ פסקין)
„ שמואל
„ נדיה
„ יאחקה (לב׳ ולדמן)
גורפינקל גיטה
„ יוכה
„ פרל
„ יאכנה
„ איטקה
„ פרומה
„ פעלטה
„ חיה
„ מנדל
„ יעקב
„ דובה
„ אהרון
„ חיים
גורנשטיין צירל
גורסטמן יוסף
„ ראובן
„ חנה
„ בצלאל
גורשטיין (גורפינקל) אידה־פניה
„ שרה

גרבוז שרה
„ דוד
„ טייבל
„ הלה
„ משה
גיטלמן לייבוש
„ נחמה
„ אלטה בת לייבוש
„ שמשל
„ שושי בת לייבוש
„ רייזל
„ אסתר
„ צבי בן לייבוש
„ אברהם בן יעקב
„ הינדה
„ מוטל
„ שרה
„ יעקב־לייב
„ משה
„ וולף
„ יצחק
„ מרים
„ מרדכי
„ דוד
„ יעקב
„ ליובה
„ בן־ציון
„ חוה
„ זלמן
גייז שרה
גילר רייזל
„ רחל
„ דוד בן יואל־חיים
„ מלכה
„ יהודית
„ אסתר בת מרדכי
„ לייבל
„ משה
„ אייזיק
„ מרדכי בן מיכאל
„ צילה
„ שרה
„ אברהם
„ שושה
„ מתתיהו
„ יצחק
„ רבקה
„ בלומה׳לה
„ ברכה
„ שרה־רבקה

גילר צביה
גיימן יהודה
גינזבורג זאב (ולול)
„ יוכבד (יכנה)
„ רבקה
„ חשקה
„ יוסף
„ זליג
„ פייבל
„ יצחק
„ מירה
„ לאה
„ יצחק
„ אהרן
„ חיים
„ שרה פיגל
גלברג מרדכי
„ גיטל
„ למה
„ אלקה
גלוב דוד
גלוזמן גובסיי
גלויברזון דוד־לייב
„ יונה
„ חנן
„ יוסף
„ יעקב
„ מאיר
„ שרה
„ שמאי
„ חיה
„ משה
„ מרים
„ מרדכי
„ פנחס
„ וויטע
„ אברהם
גלויברמן שמואל־חיים
„ מלכה
„ אליעזר
„ הודין
„ נטע
„ הינדה
„ שמחה
„ מנחם
„ יעקב
„ ברוך
„ חיים
„ יוכבד
„ דוד

גלויברמן רחל
„ זליג
„ יעקב
„ ישראל
„ אשר
„ אברהם
„ משה
„ שלמה
„ פרל
„ עקיבא
„ מירה
„ אסתר
„ נתנאל
„ פייגל
„ פריידל
„ סימה
„ ראובן
„ שמשון
„ שמחה
„ משה׳ל
„ דב
„ בסל
„ יצחק
„ רחל
„ הניה
„ מיכלה
„ לייבל
„ טייבל
„ אריה
„ יהודה
„ רייזל
„ בתיה
„ רבקה
„ שרה
„ פייגל
„ בלומה
„ דינה
„ ברוך
„ גינצה
„ דורה־מרים
„ גיטל
„ משה־לייב
„ חסיה
„ ויכנה
„ יהודית
„ לאה
„ ינטה־מירל
„ אסתר
„ אהרון
„ שרה

דולינקו דבורה
" סימה
" יחזקאל
" איטקה
" שולמית
" יצחק
" משה
" חנה
" בריל
" אסתר
" דוד
" מנחם
" נחמה
" זלמן
" זליק
" שלמה
" בלה
" פועה־רבקה
" ברכה
" דובה
" לאה
" פייגל
" פרידה
" שיינדל
דומשיצקי אהרון
" חיה
" יצחק
" מאיר
" לייב
דורצין שלום
" חנן
" רחל
דז'יק זיסלה
" דבורה־רייזל
" פסיה
דיאטלוביצקי גליה בת נח
" גולדה בת דוד
" מרים בת יעקב
" נפתלי בן הרשיל
דמבוביץ יוסף
דמבסקה ביילה
דננברג גבריאל בן אשר
דננברג חיה־רייזל
" משה
" אשר
" איצה'לה בן אלחנן שרה
" אלחנן
" שרה
" קריינה
" זכריה

דננברג פרל
" שמואל
" אסתר
" לאה
" רסל
" רודיה־יהודית
" חיה
" איידל
" אלקה
" יצחק
" צייטל
" יעקב
" חנה
" ינטה
דרוקר שמואל
" ברכה־גיטל
" יהודית
" מאיר
דרושינסקי בלה
דריז'ון נחום
" מיכלה
" גודל
" משה'ל
" חיים
" רחל
" אסתר
" ישעיהו
" שושקה
" יצחק
" מלכה
" מרדכי
" הירש־לייב
" ביילה
" מוליק
" אברהם־איסר
" הוטקה
" רייזל
" מוטל
" משה'ל
" ברל
" פסח־ברל
" אליהו
" חומה
" חיה
" ישראל
" שרה

ה

האוס פסיה
הוברמן יוסף
הוברמן פריידל
" דשה
" לייבל
" חיקה
" מינה
" רחל
הוכמן משה
" צביה
" בריינדל
" פנינה
" חנה־רחל
" יהודה
הוכשטיין משה
" יהודה
" פינחס
" נתנאל
" דורה
" הלל
" יוסף
" יעקב
הולצמן אהרון
" דינה
" נח
" זינה
" מוניה
" איטקה
" שעיה
" צילה
" גישה
הון חנה
הורודצקי חנה־פריידל
" יעקב
היטלמן שלמה־נתן (מורה)
הלפר שלום
" מלכה
" אהרון־לייזר
" יוסף
" אנושקה (חנה) (לב' פלדמן)
" סבה
" מַשה
הלר צעדטל
" יהושע
" אלטע
" אהרון
" אריה (לויבה)
המבורג רוזה
המרמן תמרה
" אהרון
הנדלר בנימין
הקלמן שמואל
הקמן פייגה
הקמן הניה
" גולדה
הרצקר ירמיהו
" חיה
" פייגה
" נחום

ו

וגנר בצלאל
" בריינדל
" מַשה
וטמן נחמה
ויגנשפרג רחל
וויטלמן פייגה
וויין משה
וויינר דב
" פריל
" אייזיק
" אסתר
" יוסף
" ברל
" יצחק
" צביה
" פסח
" מַשה
" הודל (סגלביץ)
" מַשה
" אבא
" מנדל
וויינרוט שרה
ווילקומירסקי (רוזנצוייג) דינה
ווילק רחל
" רבקה
" שיינדל
" גרשון
" גולדה
" אשר
" חיים
וולובלסקי רחל
" הלל
" אברהם
" חנה
" הינדה
" משה
" לאה
" ריינה
" רפאל
" ווּבסיי

גרבוז חיים
„ בנא
„ גרשון
„ שרה
„ מרים
„ דב
„ דבורה
„ רוזה
„ שמריהו
„ ברוך
„ בריל
„ פשקה
„ רבקה
„ בוריס
„ חיה
„ שרקה
„ נטע
„ אהרון
„ בשקה
„ חסיה
„ מרה
„ צירל
„ רוזה
„ שלמה
„ שרה
„ דוד
„ טייבל
„ הלה
„ משה
„ רבקה
„ משה'ל
גרבר חיים
„ לובה
„ שמואל
גרוז משה
„ שיינדל מב' גוטליב
„ לייב בן ירחמיאל
„ מתתיהו
גרובמן חנה
„ אשר
גרובר צבי
גרוזובסקי ישראל
„ פניה
גרויה טניה
גרונדמן טובה
גרוס שיינה
גרוסבוים וולף
„ יצחק
גרושקו חנה־פריל
„ חיה

גרושקו משה
„ סטישה
„ יחיאל
„ בתיה
„ חנה
„ איטה
„ יוסף
„ שמעון
„ חיים־ברוך
„ אהרון
„ חיה
„ יוסף
„ חנניה
„ יעקב
„ אריה
„ משה
„ אליהו
„ יצחק
„ סנדר
„ שרה־לאה
גרטמן יצחק
גרינבלט ריבה
„ בתיה
„ שלום
„ מניה
„ מוטל
„ חנה
גרינברג לייבל
„ מוניה
„ נחום
„ פניה
„ גולדה
„ אידה
„ חסיה
„ שמואל
„ דוד
„ פריל
„ פסיה
גרינפלד שרה־עטיל
גרינשטיין זיסקינד
„ חינקה
„ יהודה
„ נפתלי
„ שיינדל
„ סימקה
„ בלומה
„ חיה
„ רייזל
גרלר אהרון
גרמן מניה

גרמן מלכה (לב' הולצמן)
„ רוזה (לב' פישקין)
„ חיים
גרצקס שרה'לה
„ ברל
„ אברהם
גרשטיין איסר
„ אליעזר
„ יהודית
„ זאב
„ חיה
„ שלמה
„ רחל
„ שמעון
„ פלטה
גרשטל דב
„ שושנה
„ דבורה
„ שרה
„ חיה

ד

דבורין סוניה
דבורקין בן־ציון־חיים
„ בריל
„ מנוחה
„ לייב
„ הניה
„ שלום
„ משה־הירש
„ זכריה
„ רבקה
„ שולמית
„ דוד־בר
„ חנה
„ שלמה
דובובסקי יעקב־בר
„ מרים־פייגל
„ ישראל בן יעקב־דב
„ חיים
„ הניה בת ישראל
„ שמואל־מיכל
„ שרה־מינדל בת יעקב
„ ביילה בת שמואל
„ אברהם בן שמואל
„ חיים בן יעקב
„ שמחה
„ פריידל (לב' ליטבק)
„ בלה
„ עטיל

דובובסקי ינטל
„ חיים
„ סנדר
„ אהרון־מאיר
„ יונה־גרשון
„ דובה
דובז'ביץ דוד
„ ראובן
דובין גניה
„ חיה־לאה
„ יוסף
„ טובה
„ בלומה
„ חיה־מיכלה
דובינסקי מלכה
דוברושין לייב
„ חנה
„ אברהם־יוסף
„ ברטה
„ שלמה
„ נח
„ שמואל
„ דוד
דובשביץ שמואל־מיכאל
„ שרה
„ חנה
דודיוק עמנואל (מני)
„ מייטה
„ גיטל
„ פנחס
„ צבי בן חיים
„ פרידה
„ מירה בת צבי
„ בנימין בן צבי
„ מאיר בן ישראל
„ אסתר
דודקס ינטה
דולגופיאטה איטקה
„ טובה־לאה
„ משה
„ איידל
דולינסקי חוה בת פעשע־פייגל
„ יוסף
„ חנה בת יוסף
דולינקו הרשיל
„ ביילה
„ אלתר־חיים
„ מניה
„ לאה
„ בנימין

זוק תמרה
זטורנסקי ברכה (לב׳ גוטליב)
זידינגר מירל
זיוניץ חיה
זייף יעקב
" שרה
זייצ׳יק חיה
" בנימין
" יששכר
" פלה
" טייבל
זילברבלט יחיאל
" עלקה
" משה
" ברוך
זילבגליט יצחק
זילברקוייט פשקה (לב׳ פיסצקי)
" לייבל
" אהרון
" קובה
זילברמן לאה
" גולדה (לב׳ ליובינסקי)
" יצחק
" משה
" אסתר
" הניה
" סוגית (שרה)
" גודס
" מחלה
" אסתר
" סופיה
" אברהם
" דוד
" ריבה
" נחמיה
" חנה
" שמואל
" נחמה
" נחמן
" חיה־רחל
זילברפרב זבל
" רחל
זינגמן זיסקינד
זיניוק אברהם
" בשה
" פרומה
" איסר
" משה
" איזקה
" דוברה

זיסלמן יוחנן
" בלה
" גיטל
" קיילה
" שלום
" רבקה
" משה
" שמחה
" בנימין
" גודיה
" יעקב
" מאיר
זיץ משה
ז׳יקליק שפרינצה
זכוביצקי שרה
" מאיר
זלדין רייזל
" רחל
" יודל
" יהודה
זלוטניק מרדכי
זלוטקביץ לאה
ז׳לזניקוב פייגל־צייטל
" שכנא
" גוטה
" ישעיהו
" שאול
זלצמן פסח
" אלטה
" רחל
" משה
זלצר רחל
זמזדויז בנימין
" חיה
" משה
זמדקובסקי סוניה (לב׳ מינסקי)
זמחובסקי יצחק
" ביילה
" ליבה
" סוניה
" לייבל תאומים
" זלטקה
זמציק מניה
" יהודה
זנדויס אברהם
" פסיה
" חנה
" ניטה
" חיה
" פשה

זנדויס אברהם־וזולף
" בתיה
" דוד
" פייגה
זפרין גנשה
" יצחק
" יצחק
" לאה
" איטקה
" אוגניה
זריצקי בריינדל
" סנדר
" יוסף
" הרשיל
" אברהם
" דב
" טניה
" יצחק
" שרה

ח

חבטיוק אסתר
" חיים־סנדר
" שלמה
" מרים
חוברס נחמה־חיה
" יהושע
" רחל
חודש איסר־לייב
" חיה־שרה
" יוחה
חומסקי מישה
" חיה
חנוביץ אסתר
חזן משה
" יצחק
" חייצה
" יוסף
" רייזל
" נחמן
" טניה
" אברהם
" חיים
" חנה
" דב
חזנוב פלתיאל
חזנוביץ אהרון
" שפרה
" מרדכי
חיז׳יי דינה

חימן יהודית
" אשר
" ישראל
" שרה־רבקה
חינסון טויבה
" חנקה
" שרה
חינקל סוניה
חשין יוסף
" דינה
חנין רבקה
חפץ מריה
" חיה
" משה
" ביילה
" חשקה
" הירש־לייב
חרופקו אליהו
" יוסף
" רוזה
" אסתר
" חיים
חרפינסקי אסתר
" חיה
" לזר
" פנחס
" רוזה
" יוסף־דוד
" שרה
" משה
" יעקב
" חיה
" חיים
" יוכה
" הרשיל
" מניה
" פיניה
" רחל
" צביה

ט

טאובין שלמה
" רבקה (לב׳ פינסקי)
" אביגדור
" מולה
" חסיה
טבצניק אברהם
טובילויצקה רייזל
טודרס ליוסיה

וולודבסקי משה (לב׳ הלפר)
„ אליהו
„ ברוניה
„ פייגל
„ זכריה
„ חנה
„ חיה
„ רוזה
„ אסנה
וולינץ שלמה
„ מלכה
„ דבורה
„ אתל
„ אבא
„ ישעיהו
„ מאיר
„ חנה
„ דורה
וולפגור אברהם יצחק
„ חנה בת דינה ואברהם
„ שרה בת ר׳ זלמן
„ רייזל בת דוד לייב אייזנברג
„ זלמן בר׳ אברהם יהודה
„ אלכסנדר גבאי בהכ״נ
„ מר׳ זלמן
„ קלרה
„ שלמה
„ שמואל
„ דינה
„ אייזיק
„ ברוך
„ חסיה
„ יוסף
וולינסקי אליהו
„ לאה
„ פישל
וליצקי פרידה
„ אברהם
וולף יהודה
וולפוביץ חיה־ליבה
וולפסון מינה
וולק טויבה
וולקוב צפורה
ויטמן נחמה
וילקוביץ ברוך
ויינברג יעקב
„ לובה
„ גרישה

ויינברג חוה
„ רבקה
„ ברטה
„ אולגה
„ פוליו
ויינטרויב אדולף
„ הלנה
„ רשל
„ מאיר
„ מירה
„ ישעיה
וינוגרד אלקה
ויניק דוד
„ גוטה)לב׳ גולדברג)
„ חנה
„ קרינה
„ אברהם
„ שרה
„ דבורה
„ חיה
וינמן (תיטיוק) אידה
„ דב
ויינשטיין אסתר
„ לאה
„ רבקה
„ שמעון (בר יהודה הלוי)
„ יעקב
„ אברהם־אהרון
„ זינה
„ אסתר
„ חנה
„ גניה
„ לאה
„ שמעון
„ שלמה
„ חיה־פסיה
„ זיסל
„ שלמה
„ חיה־פסיה
„ זיסל
וינשלבוים אידל בת ברל אלטה
„ (דב) בריל בן דוד איידל
„ דוד
„ אלטה
ויסוצקי ישראל
„ פריל
„ מאיר
„ איידל
„ חיה

ויסוצקי עטיל
„ גוטה
„ גרשון
„ הרש
„ יעקב
„ שושה
ויצבסקי יעקב
„ ביילה
„ ישעיה
„ בתיה
וייצל משה
ויירניק רייזל
ולדמן רחל
„ מיכאל
„ חיה
„ רבקה (לב׳ פיאלקוב)
„ מנחם
„ ישראל
„ יצחק
„ בשקה
„ שפרה
„ מוטקה
„ רבקה
„ הניה
„ רחל
ולצקי טייבל
„ צבי
„ אהרון
וסרמן חנה
„ לייבל
„ נחמן
„ חיה
„ משה
„ בבה
„ אסתר (לב׳ שופרמן)
„ ביילה־הינדה
„ אלטע
„ יוסף
„ רחל
„ שיינדל
„ חנה
„ אייזיק
„ ברוך
„ חסיה
וקסמן טמצה
וקסר חנה בת יוסף
„ פריידל
„ זאב
„ ביילה (לב׳ אלפרין)
„ בנימין בן יוסף

וקסר פנחס
„ ישראל
„ יצחק בן יעקב
„ רחל (לב׳ אלמן)
„ אשר בן יצחק
„ יוסף בן יצחק
„ ישעיה בן יצחק
„ מרים (לב׳ לוין)
„ חיה (לב׳ לוין)
„ חיים בן אשר
„ אליה בן אשר
„ שרה בת אשר
ורזבר רחל
ורטהיים פלטה
ורמן סוניה
„ דינה
וורצוביצקי נח
ורשבסקי חיים
„ רבקה
„ מרדכי
„ מינה
„ דב
„ מוניק
„ אברהם
„ חיה
„ הירש־לייב
„ סוניה
„ מלך
„ שרה

ז

זבלונסקי יוסף
„ מרים (לב׳ גוטליב)
„ יעקב
„ לאה
זברובסקי אסתר
„ יוסף
„ הניה
„ גניה
„ צביה
„ אסתר־ביילה
זגר רחל
„ שרה
„ פייגל
„ שמעון
זדיאטובסקה פרומה
זוחוביצקי ברטה
„ נחמן
זולנה הינדה־גיטל
זוק לייב

י

יבוליצקי יהושע
" אברהם
יבלונסקה זלטה
יודקובסקר ברטה
יודוביץ יצחק־דב
" חנה
" פישל
" דוד
" דינה
" דבורה
יוכנוביץ שרה
יוסיבסקה קדס
" סימה
יוזוק אייזיק
" באשה־פייגל
" פסח
" טייבל
" יוסף
" היגדה
יושפה אברהם
" אלטע
" דוד
" שרה
" יודל
" חיים
" שמואל־חיים
" יצחק
" בריינדל
" חנה
" יגטה
" זלטה
" שרה־היגדה
" בתיה־מיכלה
" צירל
" שיינה־לאה
" חיה
" לאה
" מיכלה
" יודל
" הניה
" משה
ילינסקי ציפה־רייגה
(לב׳ אברמובסקי)
" יצחק בן בר ואיטה
" מאיר דב בן איצל וציפה
" נתן בן מאיר וציפה
" מוטל
" קריינה (לב׳ טיוקל)
" חיה בת בריל

ילינסקי אסתר בת בריל
" שיינה גיטל
" טמה
" ציפה
" נטע
" משה־וולף
" צביה
" דב
" שמואל
ינובסקי רבקה (לב׳ זלברקויט)
" לאה
" מורק
ינקוביץ הניק
יסלביץ שושנה
יעקובסון ד״ר
" לאה
" חנה
" גיטל
" חיה
" נחום
יפה חנה
יקשין גיטל
" חיה

כ

כגן גיטל
" וולול
" יוסף
" רחל
" מאיר
" פסיה
" אסתר
" אשר
" צבי
" יהושע
" משה
" איידל
" שמואל
" שרה
" חיה
" יעקב
" סוניה
" רוניה
" בלה
" גדליהו
" חלבנה
" לאה
" לייבה
" ליבה
" מרדכי

כגן מוטל
" נחמה
" ראובן
כהן רחל
" אלטה
" זלטקה
" רגינה
" יעקב
" שמעונקה
כנוך פריידה
" מאיר
כץ מרדכי
" רחל
" רבקה
" אייזיק
" מולק
" פריידל
" אשר
" אֶטי
" אליהו
" רסל
" משה
" אליעזר
" שלמה
כצמן שלמה
" ניסל
" ברוך
" עטל
" ברכה
" דבורה
" יעקב
" דורה
" יוסף
" פשקה

ל

לאופר ריצה
" אהרון
" בלה
לב חסיה־סימה
" גיטה
" יצחק
" צביה
" פישל
" יעקב
" אברהם
" חייקה
" חשקה
" דבורה
" אסתר

לב ביילה
" ישעיהו
" לאה
" מלכה
" מרים
" צילה
לבקוביץ אסתר
לדרמן גניה
" מרדכי־נחמן (מורה)
" יצחק־יעקב
" שרה
" חיים־משה
" מרדכי
" אברהם
" ביילה
" לאה
לובין סופיה
לובינסקי מיכלה
" דבורה
" אייזיק
" חיה
לובינר חנה
" זליג
" חיים
" ליבה
לובצקי אודל
" דוד
" צבי
" מרדכי
" בריל
לובשבסקי יעקב
" שמעון
" רוזה
" נחמה בת בריל
" טייבל בת בריל
" גניה
לודביניצקה רייזל
" הודל
" יצחק
לוכטן חיים
" דוד
" יצחק
" דינה־רחל
" מרדכי
" גיטל
" חיה
" מיכאל
" זיסקינד
" אסתר
" נחום

טולקובסקי רחל־לאה
" יעקב
" רייזל
טולר בצלאל
" חנה
" יהודה
טוקר יכנה
" שמעון
" לייבה
טורבוביץ (שוכמן) מינה
טורוק ביילה
טוכמן זליג
טורצקה ביילה
" שרה
" מינה
" צבי
טורק מאיר
" שרה
" מרדכי
" ליובה
טוקוב נחמן
טורקין אביגדור
" ביילה
" זלמן
טורקניץ פסיה
" חיה
" פרידה
" רחל
" ישעיהו
" חשה
" יהושע־ברוך
" חסיה
" אסתר
" אשר
" ולול
" דוד
" בצלאל
" בריל
" שיינדל
" יעקב־מאיר
" רבקה (ברוריה)
" לאה
" הרשיל
" שולמית
" משה
" שרה
" בנימין
" באשה
" מוטל
" חיה־רחל
טורקניץ רובין
" לאה
" שפרה
" ביילה
" דב
" חנה
" מלכה
" נחמן
" הירש
" חוה
" יצחק
" נח
" סוניה
טיוקל דבורה
" וולף
" אסתר
" חנה
" שרה
טייטל יעקב
טייטלבוים איטה
טייר דורה
טלחנסקי אשר
טלקובסקה אסתר
" שיינה
טמצין רבקה
" בצלאל
" סוניה
" רחל׳ה
" מניה
" שיינה
" סוניה בת מנחם
" אסתר
" יעקב אליעזר
" אהרן דוד
" יצחק
" אסתר
טננבוים בנימין בן שלום
" איסר בן שלום
" זליק בן משה
" מייטשה
" שלום
" אהרון
" זליג
" מלכה
" יהושע
" שפרינצה
" אליעזר
" אידה (לב׳ דורצין)
" סוניה
" מיכאל
טננבוים הלינקה
" יוסף
" מרדכי
" לייב (ליובה)
טנצמן שרה
" מיכל
" מירל
" שלום־דב
" חסיה
" משה
" שיינה
" יעקב
" לאה
" פישלה
" חנה
" מיכאל
" מרים
" אהרון
" פרידה
" דוד
" שמשל
" מינצה
טפר מלכה
טרבילו מאיר
טרוגמן חיה
" חיים
" חיה־לאה
" חנה־גיטל
" לייב
" בריל
" סושה
" שמעון
טרושינסקי אשר
" בתיה
" זלדה
" רבקה
" דוד
" נח
" אהרון־דוד
" יצחק
" פרומה
" ישראל
" מרים
" שפרינצה
" בתיה־מינדל
טרייב אייזיק
" חיים
" גוטה
" זליג
" לאה
טרייב חסיה
" שיינד
" לייזר
" דוד
" גישה
" ליבה
טרייבוש אהרון
" לאה לב׳ אשפיז
טרייבמן חנה
" יצחק
" מנדל
" פייבל
" חינקה
טרילניק שלמה (זיידל)
" שושה
" מרדכי
" יצחק
" שמחה
" סלומון
טרספולסקי ישראל
" גניה
" פריידה
טרץ רחל
טשסלר יוסף
" רוזה
" דבורה
" סוניה
" דוד
" בן־ציון
" נחמה
" רוז׳לה
טשרטוק אלקה־מרים
" דינה
" מרים
" רייזל
" חיה
" משה
" רוזנה
" בסיה
" גניה
" חיים
" יוסף
" צבי
" לאה
" מיכלה
" פניה
" ריבה
" רסל

ליברמן הלל
„ אבריהם־יעקב בן משה
„ גולדר
„ שיינדל
„ משה
„ מרים
„ דב־מאיר בן משה
„ יחזקאל
„ דוד־לייב
„ חנה־מרים
„ בני
„ יהודית
„ חנה
„ אֶטה
„ עטל
„ סוניה
„ אשר
„ אלקה
„ אהרון
„ חיים
„ סימה
„ אברהם־מרדכי
„ מלכה
„ חיה־רייזל
„ חסיה
„ יהושע
„ אברהם־חיים
„ רחל
„ ויטיה
„ קלמן
„ יצחק
„ שלום
„ ליבה
„ לאה־פרידה
„ דבורה
„ יעקב
„ רייכל
„ מרדכי
„ ביילה
„ לייזר
„ ישכר
„ יהודה
„ מאיר
„ אלקה
„ משה־יצחק
„ רבקה
„ בוניה
„ יוסף־לייב
„ אייזיק
„ מלכה

ליברמן ציפה
„ אפרים ·
„ אברהם
„ שיינדל
„ אביגדור
„ בריל
„ יוסף
„ הרשיל
„ מיכלה
„ סיומה
„ אבראשא
„ משה'ל
„ דוטשה (דוד)
„ גוטה
„ חשקה
ליוביגר דוד
„ ישראל
ליוברט יקותיאל
ליובשבסקה טויבה רסל
„ אברהם משה
„ יצחק
„ רייזל
„ טייבל
„ משה
„ יוסלה
„ יוד'לה
ליזרוק פייגל
„ משה
„ יצחק
„ חיים
„ אביבה
„ רחל
„ גניה
„ שרה
„ ראובן
„ ישראל
„ שלמה
„ לייבל
„ סירקה
„ רבקה
„ ישעיה
„ לאה
„ איסר
„ איצל
„ שמאי
ליטבק שאול
„ אברהם
„ יוסק
לייבוביץ פייגה
לייכטמן גולדה־רישקה

לייכטמן מרקה
„ רחל
„ רחמיאל
„ אברהם
„ שמעון
„ שיינה
„ גולדה
„ דבושה
ליילצ'וק בנימין
„ גיטל
„ חיה (שכניוק)
„ בינה
ליפסקי שמעון
„ יצחק
„ רחמיאל
„ שרה
„ צילה
„ מינדל
ליפצוק מרדכי
„ ישעיה
„ בתיה
„ חיים
„ צפורה (פייגל)
„ ליזה (לעשע)
„ חסיה־רחל
„ אברהם (אבראשא)
„ אסתר
ליפשיץ בצלאל
„ לייבקה
„ ביילה
„ חיה
„ אסתר
„ משה
„ יחיאל־לייב
„ מינה
„ רחל
„ מיכלה
„ אלטה
„ בתיה
„ חנה
„ יודל
„ ישראל
„ ליבה
„ שמואל
ליקבורניק מניה (לב' הלפר)
„ אלכסנדר
„ פרידריך
למו נח
למיש אהרון
„ חיה

למיש סוניה
„ ינטהלה
„ רייזל
„ שושה
„ שרה־פרידה
„ חיים
„ מונה
למישוב צבי
„ נחמן
„ יהודה
למפרט חיה
למציצקי אהרון
למקוביץ לייבל
„ זלטקה (לב' קפלן)
„ שמעון
לנדאו ישראל
„ גרוניה
„ זלמן
„ אסתר־רחל
„ נחמה
„ נחמן
לסובסקי צילה (לב' מינקובסקי)
לסובסקי אהרון
„ חיה (לב' גוטליב)
„ דינה
„ צבי
לסק קרווה
לסקוֹ בלה
לרמן נחמן
„ יוסף בן שלמה דוד וסלבה
„ פסח
„ דבורה
„ שיינה בת בריל ואלטה
„ רחל בת יוסף ושיינה
„ בריל בן יוסף ושיינה
„ ססה
„ נחום בן יעקב
„ פריידל
„ זאב בן נחום
„ אריה
„ זלטקה בת נחום
„ לאה בת נחום
„ חיים בן יעקב
„ יעקב בן נחום
„ נחמן
„ בתיה
„ טוביה
„ חיים ניסל
„ מלכה
„ פסח

לוכטן פישל
„ פייגה
„ איטה
„ הניה
„ פועה
„ חוה (פורטנוי)
„ אליה
„ דוד
„ זלטה
„ רבקה
„ ריבה
„ שמחה
לוין הניה־רייזל (גלויברמן)
„ נתן
„ פישל
„ משה
„ צפורה
„ יעקב
„ יודעס (יהודית)
„ משה־מאיר
„ לאה
„ יעקב־משה
„ מלכה
„ שלמה
„ מרסל־מרדכי
„ שרה
„ פסה־בלה
„ צירל
„ הדסה (לב׳ רוזנצויג)
„ פייגל
„ רחל־לאה
„ שמעון
„ שמחה
„ משה
„ חיים
„ ישראל
„ אהרון
„ חנה
„ פריידל
„ רבקה
„ יוסף
„ גיטל
„ וולפקה
„ מרדכי
„ גרשון
„ רחל
„ בריל
„ הניה
„ גרשון
„ חסיה

לוין ינטה־רייזל
„ רחל
„ דוד
„ חנה
„ צבי (הרשיל)
„ משקה
„ רבקה
„ אסתר
„ יצחק
„ פשקה
„ רייזל
„ יוגה
„ שמואל
„ הניה בת רוניה
„ משה
„ חיה
„ יהודית
„ דובה
„ טויבה־בילה
„ יהודה
„ דורה
„ אהרון
„ גניה
„ פניה
„ פייגל
„ מיכל
„ אברהם־ברוך
„ דבורה
„ גולדה
„ דינה
„ הירש
„ זלדה
„ אראן
„ יוחנן
„ יחיאל
„ יצחק
„ ראובן
„ שמשון
„ מיכאל
„ קלמן
לוין ישראל
„ שיינה
„ לאה
„ יוכבד
„ יוסף דוד
לוינברג וויטע־הניה
„ נחמן
„ אליהו
„ יוסף
לויפר גיטל

לויפר ברכה
לולב שלום
לוס יצחק
„ דוד
„ ינטה
לוצקי דבורה
„ חיים
„ מייטה
„ גניה
„ שמואל
„ מלכה
„ לאה
„ וויכנה
„ שפרה
„ מאיר־יעקב
„ מאיר־נתן
„ בלה
„ יצחק
„ חיה
„ שרה־אסתר
„ דובה
„ שמואל
„ שמעון
„ טויבה
„ אפרים־משה
„ דב
„ סוניה
„ הרשיל
„ בריל
„ פניה
„ שרה
„ בלה
„ אסתר
„ בביל
„ ישראל־חיים
„ שיינה־לאה
„ בתיה
„ חנה
„ אידה
„ אהרון
„ יהודית
„ זאב
„ ישראל
„ שיינדל
„ רחלה
„ פרומצה
„ מינקה
„ שמואל־מיכל
„ יוסף
„ יעקב

לוצקי רחל
„ ריבה
„ רישקה
„ שאול
לוצקה בריל
לוקין (לב׳ קריסטל) שרה
„ ססה
„ רחל
„ רעיה
„ שמואל
לוריא גרשון
„ גניה
„ ברכה
„ חוה
„ רבקה
„ גיטה
„ ביאטה
לושובה שרה
לחוביצקי חוה
„ שרה
„ לייב
לחובסקי רגינה
„ סופיה
„ יצחק
„ זיסקינד
„ פרומה
„ גיטל
„ שרה
„ ישראל
„ מרדכי
ליברמן הרי
„ פסח־הרשיל
„ גולדה
„ פיניה
„ הניה
„ דובה
„ חיה
„ איזיק
„ ביניה
„ צביה
„ מניה
„ קלמן
„ מאיר
„ חיה
„ חוה
„ לייבל (אריה)
„ משה
„ ברוך
„ חיים־לייב
„ הדסה

מישלוב שכנא
מישקין רחל
" משה
" יעקב
" ראובן
" זיידל
" זליג
" חיים
מכלין מרדכי
מכליס ולול
" פייגל
" שמואל'קה
" נחומ'קה
" משה'לה
" יצחק'ל
מכניק אהרון
מכנס אהרון
מלוביצקי אליעזר
" מלכה
" משה־מאיר
" פריידל
" ליפה
" דבורה
מלמד ישעיה
" עטיל
" פועה
" שרה
" דוברושה
מליצה איטקה
מלניק משה
" שרה
" נטע
" דוד
" פוליה
מלצדסקי אברהם
" שרה
" צבי
מנדלבאום איסר
" גיטה
" שולמית
" רודיה
" ברכה
" יחזקאל
מנדלוביץ שרה־שיינדל
מנל יצחק
" גיטל
" מַטל
" לאה
מנטל שלמה
מנקר נטע

מנקרמן חסיה
מסלובטה רחל
מקלר גוטה
" ליטמן
" הירש
" פייגה
" רייזל
מרגולין בלומה (קוברינצוק)
" אייזיק
" רבקה־ליבה
" רבקה
" אולגה
מרגלית אובסיי
מַרין ברה
" ליובה (לב' אפשטין)
" בלה
" רוזה
" שעיהו
" פניה
מרליס הירש
מרקליוק אסתר
" רוזה
" שיינה־חיה
" לובה
מרלס פראדל
" איטקה
" הרשל
משל זליג
" משה
" אלטה
" אלימלך
" פייגל
" מניה
" דינה
" נחמן
" הינדה
" ישראל
" אשר
" זלטקה (זהבה)
" רבקה
" אהרון
" לזר
" איזקה
" פניה
" ילקה
" בריינדל
" באשה
" מינה
" באשקה
" משה

משל משה
" פסיה
" רחל
" מלכה
" גולדה
" שלום
" פרידה
" נתנאל
" אברהם
" מחלה
" לייבקה
" רבקה
" דוד
" משה־הרשיל
" גריינה
" מיכל

נ

נבטון מינה
נגל יצחק־שמואל
נדנר משה
נובינזון חנה
" ישראל
" פייגה
" מאיר
" דבורה
" שמאי
נוביק פסח
" חוה
" ישעיהו
" דובה
" פרידה
" אסתר
" דבושה
" צביה
" קופל
" מרים
" פייגה־רחל
" חומה
" סוניה
" שרה
" לייזר
נויהאוז רבקה
נון גיטל
" משה
נורקין גולדה
נחמנוביץ אייזיק
" זלדה
" ברטה
" מרדכי

נחמנוביץ שרה
" דוד
" חלף
נחמצוק אשר
" רסל־ברכה
" מרדכי
נתנסון חיה
ניידיץ שמריל
" עטקה
" שלמה־ישעיהו
" חסיה־אלטה
" יוסף
" פסיה
" חנה
" טובה
" יהודית
" ישראל
" זנויל
" חשקה
" שמואל
" אסתר
" רבקה (לב' ליבשיץ)
" פריידל
" אליעזר
" ראובן
" דב
" פשקה
" לייזר
" ינקל
" איצל
" הירש־לייב
" דבורה
" הניה
" דובה
" יוסף
" פסיל
" זאב
" אברהם
" שמשון
" בריל
" שיינקה
" שיינדל
" עמנואל
" שמאי
" מיטה
" חיה
" מיכאל
" ישראל
" גיטל
" נפתלי

לרמן בלומה
„ בלה
„ גניה
„ יעקב
„ שמואל
„ יוסף
„ שלמה־דוד
„ סלבה בת יוסף ושיינה
„ אלטה
„ דוד
„ איידל
לרנלייט יצחק
„ חשה־גיטל
„ צילה
„ משה
„ שמואל
„ דוניה
„ גרשון

מ

מאירוביץ אברהם
„ שרה (לב׳ פלדמן)
„ צירל
„ אסתר
„ ינטה
מדלינסקי חנה
„ בתיה
מדניק דובה
„ משה
„ ריבה
„ יהודה
„ שלמה
„ וולף
„ פייגה־ריבה
„ איצ׳ה
„ רחל
„ בתיה
„ נפתלי
„ ביילה
„ אברהם־לייב
„ גישה
„ רייזל
„ ינטה
„ דוד
„ לאה
„ ביילה־ריבה
„ ישעיה־זליג
„ רחל
„ ליבה
„ אהרון

מדניק לייב
„ אברהם
„ בריל
„ פניה
מוגילנסקי איסר
„ רבקה
„ לייבל
„ זליג
„ חיים
„ חסיה־לאה
„ ליבה
„ לאה (לב׳ גינזבורג)
מודריצקי יוסף
„ מוטל
„ לאה
מוחרנסקי לייביק בן לייבה
„ יעקב בן לייבה
„ הרצל בן לייבה
„ ציפה בת לייבה
„ צביה בת לייבה
מולוצני אלקה
„ פרידה
מוליר רבקה
„ ביילה־רחל
מוליאר פייבל
„ יוסף־צבי
„ חנה־זלטה
„ נחמה
„ נחום
„ סנדר
„ לאה
„ מנדל
„ יעקב
„ יוסף
„ סימה
„ יחיאל
„ אברהם־אליעזר
„ חנה
„ יצחק
„ נאניה (נחום)
„ שמואל
מונווייז נדיה
מוצניק חנה
„ שרה
מורבניק אשר
מורגנשטרן יעקב
„ רחל (לב׳ אשפריז)
מוריק חיה
„ יעקב
„ זכריה

מוריק סימה
„ פייגה
מושקובסקי מורה
מטושבסקה מריה
מטצקה דבושה
„ סושה
„ חנה
„ שלמה־הירש
„ ישעיה
„ הירש
„ רחל
מולוצניק פניה
מיידלוב ב־ציון
„ יונה
מיידנברג הירש
„ סוניה
מייזל בתיה
„ דאשה
„ יעקב
„ מלכה־דבורה
„ רחל
מיטלמן מרדכי
„ חוה
„ מישקה
מילמן איידל (לב׳ סרצוק)
„ שרה
„ מאיר
„ ליבה
„ משה
מילנר מנחם (הרב)
„ לייב (הרב)
„ מרים (הרבנית)
„ זאב הרה״ג
„ יצחק
מיילס צילה
„ מריה
מילר מנשה
„ שרה־הניה
מילשטיין נחמן
מינדיוק ברוניה
„ שרה
„ סוניה
מינסקי חנה־דבושה
„ דבורה
„ יוסף
„ מיכלה
„ שרה
„ מרדכי
„ אסתר
„ אהרון

מינסקי דשה
„ משה
מינקוביץ יהודית לוין
„ דובה (הבת)
„ ניוניק (נחום)
„ נחמיה
„ מוליה (מוליק)
„ חיים
„ מרי
„ פסח (פוליוס)
מינקובסקי פייבל
„ בלהה
„ פרומה (לב׳ בורשטיין)
„ יוסף
„ מיכל
„ חיה
„ יחיאל־בר
„ גולדה
„ מרדכי
„ דינה
מיקוליצקי פשה
„ משה
„ לאה־גיטל
„ שמעון
„ אבא
„ שרה
„ שפרינצה
„ גוטה
„ זאב
מירונובה רבקה
מירנר זלדה
מירסקי ישראל
„ מלכה
„ ישה (יעקב)
„ סוניה
„ בלומה
„ מריה
מישוק טובה
„ מלכה
„ לאה
„ דוד
„ פייגל
„ פייגה
„ ריבה
„ מריה
„ גולדה
„ זלדה
„ טויבה
מישלוב חיה־רחל

סנדרוק לייבה
" ניסל
" פייגל
" ישראל
" צירל
ספוזניק אליעזר בן יוסף
" אברהם בן אליעזר
" שרגה פייבל בן אליעזר
" טייבל בת אליעזר
" איטקה בת אליעזר
" רחל
" שכנא בן יוסף
" אברהם בן שכנא
" אליעזר בן שכנא
" סאשקה בת שכנא
" ליבה בת שכנא
" איטקה בת שכנא
" טוביה בן יוסף
" אסתר
" יעקב
" פייגה־גולדה
" פסיה־לאה
" פריל
" לייב
" ראובן
" שמואל
" משה־יצחק
" ביילה
" אליעזר
" אברהם
" עטל
" שרגא פייבל
" שכנא
" רחל
" ליבה
" איטקה
" חשקה
" אברהם
" שמואל טוביה
" רחל
ספוצניק ברה׳לה
ספירשטיין שמאי
" חנה־צירל
" יחיאל (הרב)
ספרן לאה
סרוצקי חנן
סריבניק חלבנה
" שרה
" חנה
סרצ׳וק גניה

סרצ׳וק בריינדל בת סנדר
" פרידה

פ

פאפאק ינטה (לב׳ ליובינסקי)
" שבתאי
פאון הניה בת הרשיל
" איסר בן מוטל
" יוסף בן מוטל
" הניה בת מוטל
" יהודית בת מוטל
" אסתר
" מינדל
" גיטל
פבר סלה
פוזן ראובן
" ינטה
פוטרמן בנימין
" סוניה
" רייזל בת יצחק (וקסר)
" לייבל־אריה בן עקיבא
" דוד בן לייבל
" אלקה בת לייבל
" אברהם
" דובה
" סיומה
" דוד
" שרה
פוטרבניק גציל
" שרה־הניה (בולנסקי)
" אהרון
" לייבל
פוליאק זלמן
" צביה
" יעקב
" חיים
" גדליהו
" חינקה
" הניה
" דינה
" חיים
" חיה
" אברהם
פולין ינטה
" שולמית
פוליק שרה
" זוול
פומרניץ איטקה בת שפסל
פומרנץ דב (בריל)
" מכלה

פומרנץ אידה
" הניה בת גרשון
" מיכלה
" ישראל־משה
" ישראל
" רחל
" סוניה
" לאה בת דוד
" צביה בן דוד
פוסניצקי צבי
" דבורה
" פייגה
" בירך
" פסח
" טייבל
" יוסל
" מניס
" בנימין
" אסתר
" הרשיל
" בנטשה
" משה
" פנחס
" יצחק
פוקס איטקה
פורוש פייגה
" מלכה
פורז אברהם
פורטנוי זלטה
" צרנה
" שמואל
" ירחמיאל
" פועה
" יצחק
" דינה
" ינטה
" סלבה
" פייגל
" פישל
" הרשיל
" חיה
" ירמיהו
" שרה
" רחל
" אשר
" דוד
" זיידל
" שיינה־רחל
" יוסף
" גולדה

פורטנוי משה
" מֹשה
" הניה
" סוניה
" חיים
" צביה
" גולדה
" יצחק
" חיה
פורים שלמה
" יעקב
" גיטל
פוריצקי ישראל
" יששכר
" צביה
" שמואל
" הלל
" אטקה
" מרי
" חנה
" שלמה
" יצחק
פורמן ביילה
" משה
" חיה
" יודל־יהודה
" מיכאל
" חנן
" פוליה
" סוניה
" אהרון
" אברהם
" ניירוק
" גיטל
" חוה
" ישראל
" שאול
" שיינדל
" שרה
" הירש־אייזיק
" לאה־מינדל
" רוחה
" בתיה
" דבורה
" הירש
" יודל
" יצחק
" מֹשה
" פרידה
" רות

ניידיץ אבא
„ יעקב
„ סוניה
„ אסתר
„ נפתלי־שמחה
„ מלכה
„ רוזה
„ רבקה
„ נחום־אביגדור
„ מנדל
„ שיינה־חנה
„ רבקה רחל
„ יצחק
„ אהרון
„ ביניש
„ סירקה
„ רחל
ניימן משה
„ שרה־צביה
„ חיים־ראובן
„ נחמה
„ שלמה
„ ישראל
„ רייזל
נימצוביץ שלמה
„ לייזר
„ איסר
„ ביילה
„ מרדכי
„ פרומה
„ שרה
ניסנבוים אלתר
„ הניה־פייגל
„ יוסף
„ ראסל
ניסנטשוק משה
„ משה
„ פרומה
„ לייבל
„ אביבה
נפחן ביילה
„ לייב (פנחס־אריה) בן ברוך
„ פרומה
„ הניה־טייבל
„ שרה־לאה
„ משה
„ פסיה
נתן פייבל

ס

סגל רות
„ ליובה
סגלביץ אברהם
„ פריידל
„ ראובן
„ רייזל
„ שרה־מניה
סגלביץ קלמן
„ סוניה
„ מרדכי
„ וולף
„ שרה־מניה
„ משה׳ל
„ מרים (לב׳ כגן)
„ יוליה
„ אהרון
סויטץ גוטה (לב׳ דננברג)
„ עטקה
„ טייבהלה
„ יוסקה
„ חנה־אסתר
„ חסיה
„ שמואל
„ זיסל
„ אסתר
סולוביי ציפה
„ אסתר
סולודובניק אברהם
„ גיטל
סולומון דוד
„ וולף
„ חיה
סולומיאן משה
„ ישעיהו
„ חיה
„ דוד
„ חיים
„ יצחק
„ ישראל
„ חיה
סולומיץ איטקה
„ חנה
סולנר גניה
„ הינדה
סוסל לייב
סוקניק אברהם
„ חיה
„ שמעון
„ פריידה
סוקניק דורה
„ פסח־יעקב
„ לאה
„ שמריהו
סושניק חיים בן זאב
„ מיכאל בן משה
„ טוביה
„ בתיה
„ בריל (דב)
„ באשה (לב׳ לוצקי)
„ בנימין (ביניש)
„ צביה
„ וולף (זאב)
„ שלום
„ מרים
„ פרלה
„ סוניה (לב׳ נוביק)
„ יצחק
„ פריידה
„ דבורה־חיה
„ משה
„ יעקב
„ מלכה
„ פוליה
סטולבינסקי אליהו
„ חיה
„ שושנה
„ חוה־ליבה
סטולר לייזר
„ יודל
„ רחל
„ רייצה
„ מנדל
„ ביילה
„ זרח
„ מאשה
„ בתיה
„ יהושע
„ מלכה
„ פייגל
סטולצינסקי משה
„ רחל
סטק סנדר
„ פירה
סטרניק רחל
סידליק אלטר
„ ישראל
„ גולדה
„ זלמן
„ צביה
סידליק אהרון
„ משה׳לה
„ רחל
„ יעקב
„ נחום
„ רבקה
„ רוזה
סטוצינסקי משה־זרח
„ מלכה
„ אוקע
„ פירא
„ באשה
„ ממל
„ מוסיה
„ ליוסיק
סידלמן רבקה
„ מרים
„ רחל
„ מינה
„ יצחק
„ אברהם
סימנוביץ דב
„ הינדה
סלונימקה אסתר
סלוצקי חיים
„ חוה
סלוצקר יהודית
סלזניק שמואל
סלצר ביילה
„ עזריאל
„ איטקה
סמולר חנה
סמורין רוזה
„ אהרון
„ אסתר־רחל
„ ראובן
„ נחמה
„ הינדה־לאה
„ מרדכי
„ ראובן
„ דבורה
„ רבקה
„ שרה
סנדברג משה
„ מוטל
„ שרה
סנדומירסקי מלכה (לב׳ פלדמן)
סנדרוביץ ביילה
סנדרוק פרידה
„ דב

פלדמן ריישקה
" יעקב
" מלכה בת ישעיהו
" חיה
" ברוך
" משה
" הינדה
" ליבה
" ישעיהו בן אברהם
" שיינדל
" קלמן בן ישעיהו
" חיה מלכה לב' גורינובסקי
" מיכאל
" מינה
" ברטה
" שלמה
" סוניה (לב' פושקו)
" עמנואל
" תמר
" יעקב־ישראל הכהן
" רבקה
" אהרון
" שורה
" ירחמיאל
" אשר
" משה־לייב
" ראניה
" ינקל
" פייגל
" חלבנה
" דוד
" שמואל
" אליעזר
" נחומקה
" לאה (לב' זיניוק)
" ביילה (לב' ברנשטיין)
" רבקה (לב' מוליאר)
" מלכה
" דב
" פוליה
" מינדל
" זאב
" זיידל
" רייזל
" ינטה
" מרדכי
" שיינה
" פייגה־לאה
" יצחק
" גולדה

פלדמן יוסף
" גדליה
" האדעס
" בנימין
" שרה
" בצלאל־ליזר
" ריבה
" דבושה
" בת־שבע
" משה
" חנה־לאה
" לייב
" חנה
" נחמה
" רייזל
" בתיה
" יחזקאל
" אסתר־מרים (גוטרמן)
" חשה־רחל
" הירש
" פייגה־שרה
" דובה
" חנה־לאה
" לאה
" גיטל
" גישה
" דבורה
" הירש
" חיה (גלויברמן)
" חסיה
" ידל
" יהודית
" חצקל
" ינטה
" איצקו
" ישכר
" לאה
" מיכלה
" מיכל
" ניסיה
" ניחה
" סוניה
" פרידה
" שלום
" חיים
" זינדל
" אליהו
" נשה
" וולוול
" נחה

פלדמן איסר
" מולינקה
" שמואל
" באשה
" מאיר
" שמואל
" דבורה
" ברל־לייב
" חיה
פלדנשטיין חיים
" שמואל
" יהודה
פלובסקי מרים־חנה
פלוטניק מיכאל
" שרה
" ראובן
" חסיה
" מיכל
" הוגיה
" בינה
" אלטר
" מרדכי
" פריידה
" גוטה
" חנה
" דובה
" טייבל
" משה
" שיינה
" בלומה
" זלטה
" גנשה
" עזריאל
פלוטקה שעיה
" גוטה
פלוטניצקי מיכאל
" חוה
" צבי (הרשל)
" פרומה
" חנצה
" פראדל (לב' גרובר)
" יעקב
" אהרון
" מלכה
" יצחק
" ישראל
פלוצקה גולדה
פלזן חיה
" אברהם
" עמנואל

פלחובסקי פייגל
" מניה
" שרה
" ז'ניה
" סוניה
" בנימין
" יעקב
" אסתר
" לייב
" ביילה־מרים
" מולה (קוברינצוק)
" נתן
" מיכלה
פלטשוק אליעזר
" צירל
" חנה
" יעקב
" זאב
" צביה
פלר יוסף
" אסנה (לב' אשפיז)
פלייאב פייגל
" יואל
" אליעזר
" נינה
" מלכה
" אלכסנדר
" אידה
פליסקין יצחק
" שרה
" רוזה
פליישון מינה
" חנה
פלכמן גוטה
פלץ איטקה
" איטשה
" מוניה
" מוטיה
פלצ'וק טייבל
" דבורה
" ביילה
" ריבה
פלצני איטקה
" זליג
" איידל
פלצניק מאיר
" סידקה
" זיסל
" חיה
" אסתר

פורמן אליהו
„ חיה
„ מאיר
„ סושקה
„ יואל־לייב
„ יעקב
„ שמעון
„ הינדה
„ בנימין
„ ליבה
„ ניסל
„ ביילה
„ פרידה
„ רוזה
„ לייזר
„ זלטה
„ מיכאל
„ חנה
„ איידל
„ שרה
פושקו לייבל
„ צילה
„ גדליהו
„ חסיה
„ שיינה
„ יהודית
„ רייזל
„ שיינה
פטקובסקי אסתר
פטשקין ליבה
„ שיינדל
„ יצחק
פיאלקו לייבל
„ פעשע (פוליה) (לב׳ ללצ׳וק)
„ אליה
„ ביילה
„ נתן
פיאלקוב דב
„ רבקה
„ אסתר
„ בריל
„ יצחק
„ רודל
„ חנה
„ לייבל
„ חוה
„ אברהם־יצחק
„ דבורה בת לייבל
„ אסתר בת לייבל

פיאלקוב נחמיה
„ חיים־דוד בן לייבל
„ דוד
„ חיה
„ יהושע
„ יוכבד
„ מרים
„ זרח
„ ישראל
„ אברהם
„ ליפשה
„ ליבה
„ אסתר
„ בת־שבע
„ אשר
„ גולדה
„ ליובה
„ רוזה
„ ריבה
פיבורוב דוב
פייגלבאום דבורה
פייגלמן חיים
„ פרומה
„ יצחק
„ בלומה (לב׳ פלוטניק)
„ שיינדל (לב׳ ליברמן)
פייגנבאום צרנה
„ וולוול
„ גוטה
„ אסתר
פיינברון בלה
„ רבקה
„ אפרים
פיינגולד שמואל
„ ינטה
פינס וירה
פינסקי ינטה
„ יכנה
„ תמרה
„ שיינה
„ שפרה
פינסקי אפרים
„ לאה
„ הרשל
„ פייגל
„ גבריאל
„ חנה
„ יאשקה
„ צרעזה
„ משה

פינסקי מאטל
פינסקר בריל
„ לאה (לב׳ מינקובסקי)
„ סוניה
„ שרה־רייזל
„ יואל
„ ליבה
„ יעקב
„ משה
„ פשה
„ חיה־נישקה
„ טובה
פינצוק קלמן
„ חיה
פינקל מאיר
„ אידה (לב׳ סגלוב)
„ חנה
„ סוניה
„ משה
„ טוביה
„ שרה
„ בנימין
„ לייבל
„ מניה
„ איצל
„ ניוניק
„ חנה
פינקלשטיין פסיה
„ ארטור
פיינשטיין רוזה
„ מאיר
„ לוביק
„ גניה
פיסברג חיים
פיסצקי אלקה
„ יעקב
„ פשקה (לב׳ זילברקרויט)
„ בריל
„ ביילה
פיצניק מאיר
„ דבורה
„ ברוך
פיקוב מאיר
פיקוס יוסף
„ נחמה
„ יואל
פיקמן פריל
„ מרדכי
„ חיה
„ יוסף

פיקמן יצחק
„ פייגה
„ שרה
פישבין גניה
פישלוב אברהם־משה
„ אסתר
פישלביץ טייבל
פישמן דבורה
„ ריבה
פישקו גיטל
פלד לייבה (יהודה)
„ גיטל
„ דב
„ שרה
פלדבין דוד
„ רחל
„ אסיה
„ משה
„ אָטי
„ אהרון
פלדלייט הירש
פלדלייט משה בן יהושע
„ אשר בן משה
„ מרדכי בן משה
„ גליקה בת מרדכי־ש
„ שרה אשת מרדכי
„ מרדכי (מרדל) בן יהו
„ צבי מרדכי ושרה
„ משה אשת אשר
פלדמן אברהם
„ נישקה
„ רבקה
„ פניה בת איסר
„ שרה בת איסר
„ פוליה בת איסר
„ זניה בת איסר
„ יככה (לב׳ גורונובסקי)
„ מאיר
„ אלי
„ וויטיה בת ישעיהו
„ יהודית בת ישיעהו
„ חיים בן ישעיהו
„ חוה
„ חנה בת ישעיהו
„ נטע
„ יצחק־לייב
„ דוד
„ פייגל
„ מולינקה
„ בנימין

פרלוב מנוחה
פרלמן משה
„ פרומה
פרלשטיין עזריה
„ אסתר
„ שרה
פרנטון איסר
פרנקל חנה
„ שמואל
פרס לייב
„ שמואל
פרסון לייב
פרסקי בלה
פרץ משה
פרצוב יוסף
פרציק חיה
„ סוניה
„ אליהו
„ בוניה
„ טוביה
„ טעמה
„ לאה
„ גיטל
„ סירקה
„ נחמן
„ פיניה
„ חיה
„ מוצה
„ רבקה
„ משה
„ פרידה
„ משה
„ חנה
„ פסיה (לב׳ לוין)
„ מרדכי
„ מייטה
„ פסיל
„ שרה
„ יעקב
פרקלסקי חיים
„ שמואל
„ יצחק
„ צבי
פרקיס גישה
פרשטיק נחמיה
„ שרה
„ לייבל
פשקין אסתר־ריבה
„ לויני
„ ראובן

פשקין חיה
„ חנה
„ מוטיה
„ ז׳ניה (לב׳ קרמן)
„ סוניה (לב׳ טורקניץ)
„ דורה (לב׳ רוחוצקי)

צ

צוקר מתתיהו
צוקרמן שמחה
„ משה
„ נחמה
„ טייבל
צייטלין משה־אהרון
„ טייבל
„ פנחס
„ משה
„ גיטל
„ יצחק
„ וולף
„ בתיה
„ פניה בת ירחמיאל
„ טויבה
„ קלמן
„ יעקב־לייב
„ נחמה־פייגה
צייטמן אסתר
ציטרין ניחה
צינובץ שושקה בת חיים
„ רחל
„ גולדה
„ לייזר
„ ריבה
„ ברל
„ שפרה
„ רוזה
„ חיה
„ שמואל
„ מינדל
צמרינסקי דבורה
„ לייזר
„ פסיה
צפורין פייבל
„ ביילה
ציפרשטיין לייב
„ בבל
„ חיה
„ שיינה
„ חנה
„ שאול

ציפרשטיין מלכה
„ הירש
„ רבקה
„ ביילה
„ פסיה
„ ישראל
„ גולדה
„ פייבל
„ שמואל
„ זלדה
„ אברהם
„ דבורה
„ לאה
„ ריבה
„ לולה
ציקלמן בן־ציון
„ ברטה
צירינסקי ראובן
צירקל פריידל
„ מרדכי
„ שרה
„ פייגל
„ נעמי
צסלר יוסף
צציק אלכסנדר־גולינקר
„ שיינה בת לייבל
„ מרדכי
„ טניה
„ לב
„ נטע
„ בלומה
„ באשע־רחל
„ מוטל
„ האדל
„ הרשיל
„ אהרון
„ באשקה
„ יוסה׳לה
„ נחומקה
צרטוק רבקה
„ שמואל
„ עוזיאל
„ רוזה
„ חיים
„ יוסף
צ׳רני פייגלה
„ פשקה
צרציל מרדכי
„ הניה־פייגל
„ אסתר

צרציל אברהם
קאופמן בייניש
„ מיכלה
„ פסיה
„ אסתר
„ אליהו

ק

קבון שרה
„ יצחק
קבציצקה סוניה
קבק(נחימובסקי) אליה
„ אוריאל
קברן לאה
קגן משה
„ איידל
„ שמואל
„ שרה
„ אברהם־שבתאי
„ איידל־חיה
„ עטל
„ אבא
„ שיינדל
„ משה
„ נחמה
„ רבקה
„ פניה
קובולניק גולדה
„ יהודית
„ פייגה
„ יעקב
קובל דינה
„ מאשה
„ טויבה
קוברינסקי חיה
„ לייב
קוברינצוק חנה
„ יצחק
„ אברהם
„ ריבה
„ אסתר
„ יהודה
„ ברכה
„ ביילה
„ אסתר־מרים
„ חשה
„ מוסיה
„ הלל־יעקב
„ רחל
„ משה

פלצניק הניה
" דוד
פלקסמן ברוך־אייזיק
" צירל
" אסתר
" רחל
" אסתר־מלכה
" ריבה
" לייב
" זיסל
" קופל
" איטקה
פלר גיטל
" משה־הירש
" חיה
פסיש משה'ל
" חוה
" אברהם
" בלה
" בן־ציון
" חנה
" שלמה
" מלכה
" שמואל
" יצחק
" בת־שבע
" רחל
" מאיר־הירש
" עטקה
" חיה
" פוליה
" יעקב
" משה
" אליעזר
" גניה
" מלכה
" חיה
פצ'ניק חנה־רבקה בת אבא
" דוד
" אבא בן דוד
" אסתר בת דוד
פקמן דוד
" באשקה
" אברהם
" איצה
פקץ אברהם
" שיינדל
" רחל
" שיינה
" מלכה־יהודית

פקץ אהרון
" יונה
פרגר בריינדל
" אהרון
" מֶשה
" מרים
" רישרד
" בתיה
" חיה
" חנה
" סוניה
" צילה
" שמואל
פרוז'נסקי שמואל
" פניה
פרידזון אטל
פרידלנסקי מניה
" פייבל
פרידמן זיסקינד
" רחל
" בתיה
" משה־מרדכי
" וולף
" שעליא
" לייבה
" חיים
" זלטקה
" פרדל
" משה
" פייבל
" שרה־הניה
" מיכאל
" משה־אהרון
" שיינה־רחל
" מערע
" אברהם
" חוה
" לאה
" חיים
" יעקב
" מקס
" איידל
" משה
" וולפקה
" ברטה
" שולמית
" רחל־לאה
" חיה־איטקה
" חיה־שרה
" שרה־רייזל

פרידמן מאיר
" פייגל
" מרדכי
" גולדה
" בר
" שיינדל
" אליק
" רבקה
" אסתר
" איידל
" וולף
" וויטיה
" יונה
" לובה
" מלכה
" מרים
" פרידה
" רחל
" שיינדל
" שמחה
" שרה
" ליובה
" שמואל
" טייבל
" וולוול
" טייבה־גיטל
" גרשון
" מוטיה
" חיה
" בריינה
" חשה
" שמואל בן וולוול
" ביילה בת חיים שמשון
" רוזה בת שמואל
" אסתר בת שמואל
" הרשיל בן שמואל
" ברכה בת שמואל
" רבקה בת שמואל
" לייבה בן שמואל
פרידנזון אברהם לייזר
פריזנט איטקה
" מרדכי בן יצחק
" רבקה מב' דובדביץ
" חיים
" חיים
" איטקה
" פריידל ז
" מנחם (בן יצחק)
" סוניה בת מנחם
פריטיקא אלטר

פריטיקא אסתר
" שרה
" רבקה
" יקותיאל
" ינטה'לה
" יעקב
פרימר מרים
פרייר אלפרד
פרישברג יעקב
" טייבל
" אסתר
" שרה
פרישמן מרדכי בן יהודה
" חנה
" צבי בן יהודה
" שיינה־שרה בת מלכה
" אברהם־יצחק בן יהודה
" רבקה בת צבי
" רוניה בת אברהם־יצחק
" הניה בת אברהם־יצחק
" אלתר בן אברהם־יצחק
" ינטה
" וולוול בן מרדכי
" טייבל
" וולוול בן הרשיל
" יעקב בן הרשיל
" יעקב־משה בן הרשיל
" יהודית בת הרשיל
" דבורה בת מרדכי
" הנק בן משה
" נחמיה
" פשקה בת וולוול
" גניה
" מיכאל
" טויבה
" מרים
" ריבה
" דוד
" משה
" לייבה
" זינה
" איטקה
פרלוב אלימלך הרבי
" זליג
" אלקה
" גבריאל
" מרדכי
" אהרון
" משה
" אברהם

קופרמן יהושע
" ליבה (סגלביץ)
" יואל
" מנדל
" זיסל
" פייגל
" ינדל
" וולוול
" חוה
" מרדכי
" אברהם
קוקולקה שרה
קוקלס אברהם
" ז׳ניה
" זאב
" יעקב
קורובוצקה בתיה
קורז׳ יצחק
" רבקה
" שיינה
" מוריס
קורנבלום שמשון
קורנבליט בתיה
קורש מנחם
" סנדר
" שרה
קושניר יצחק־בר (דב)
" גיטל
" שמאי
" מוסיה
" שרה
" מיכל
" דב
" דבורה
" מירל
" אברהם
" גליה
" פסיה
" מיכאל
" יוסף
" בת־שבע
" משה
" זאב
קושפט וולף
קז׳ אידה
" טניה
" מלכה
" נעמי
קס רבקה
קטשקר יהושע

קטשקר פיה (לב׳ סופר)
" מלכה
" נתן
" ברוך
קירש קריינה
קירשנר ברל
קכל לאה
קלוז׳ני יענק
קלוזניצקה פניה
קלוס הינדה
קלוצמן מריה
קלורפיין שיינדל
קליבץ דובה
קליחובסקי זלטה
קליג זלטה (לב׳ גולדמן)
" איצל
" לייזר
" ביילה
קליטניק ביילה
" רייזל
" אייזיק
" אהרון
" שמואל
" סימה
" מנחם
" חוה
" פייגל
קליימן זלדה
" רוזה
קליינמן משה
קליקשטיין לולה
קלמבצקי משה׳ל
" חיה
" צפורה
" מיכאל
קלמביצקי גדליהו
" ישראל
קלצקה פרידה
קמינסקי אברהם
" חיה
" ציפה
" משה
" רבקה
" שולמית
קמניק אברהם
קמינר משה
קנדינסקי שמחה
" איטקה
" הינדה
קנובובץ חיה

קנובובץ זלדה
" גיטל
" מירל
" חנה
" חיה־שרה
" גוטה־לאה
" חנה־איטקה
" מלכה
" ברכה
" שיינדל
" ינטה
" סוניה
קנט טויבה
קנטור חסיה
" ליבה
" ניסן
קנטורוביץ חנה
" יונה
" חוה
קס משה
קפובי מרדכי
קפוסטה שרה
קפלן שמואל
" נישקה
" יחזקאל
" בלה
" צבי
" שרה
" גרשון
" דבורה
" חיים
" נחמיה
" הינדה
" אברהם
" חנה
" עטל
" יעקב
" דוד
" שרה
" יוסף
" שיינה
" בריינדל
" יצחק
" ינטה
" בתיה
" משה
" אליהו
" טייבל
" יעקב
" אהרון

קפלן מאיר
" זלמן
" רחל
" מַשה
" פינצה
" ישראל
" שרה־לאה
" נחמה
" יעקב
" זלמן
קצין פישל
" סלבה
" לאה
" אפרים
קצנלסון שמואל
" דבושה
קצקו אבראשא
קצקר בלה
" דוד
" חיה־ברכה
" בריינדל
" שרה
" מייטה
" פולה
" ברוך
" מלכה
קרבץ ריבה
" חיה־פריל
קרוגלי אברהם
" חנה
קרוגמן יצחק
" פריל
" שרה־רבקה
" פייגל
" יואל
" אלטה
קרוטובסקי ליבה
קרולין חיה
קרולינסקי ישראל
" גליה
" יוסף
" שרה
" שלמה
" שמחה
" איטקה
" סימה
" מנחם
" דובה
" יעקב
" שמחה בן שלמה

קוברינצוק יואל־חיים
„ בלומה
„ בריינדל (ויניק)
„ שרה
„ אביגדור
„ רייזל
„ דבורה
„ רחל
קוגוט פרל
„ יעקב
„ הלל
„ מיכאל
קוגון ישראל
„ ינטה
„ ריבה
קוהה ריבה
„ מיטיה
קוזיול מורה למוסיקה
קוז'יק לובה
„ מינה
„ סולקה
קוניץ מנשה
„ שיינדל
„ ספה
„ יוסף
„ גולדה
„ לאה
„ מרדכי
„ שלמה
„ שרה
„ חיים
„ פייגה
„ הירש
„ דב (בר)
„ בסיה
„ פרידה
„ ניומה
„ טייבל
„ חוה
„ לאה'לה
„ ברל
„ דורה
„ יעקב
„ מיכלה
קוט הרשיל
„ רבקה
„ פשקה
„ לאה
„ דינה
„ צילה

קוט יעקב
„ רייזל
„ שרה
„ אהרון
„ פסיה
קוטוק אברהם
„ דבורה
„ ברוך־משה
„ יצחק
„ חיים
„ הירש
קוטקו דבורה
„ חיה
„ מולה
קוטלר קדוש־סנדר
„ ברוך
„ חיה
„ דינה
קופמן לייב
„ חוה
קולב (לוצקי) לאה
„ אוה
„ זלטה
„ נטע
קולודני אברהם־לייב
„ הניה־מכלה
„ יצחק
„ עטל
„ נחמיה
„ שמואל
„ לייבל
„ יהודית
„ רודיה
„ הודל
„ אסתר
„ ישראל
„ צילה בת ישראל
„ אסתר
„ משה־דב
„ שולמית
„ רות
„ מוריס
„ צביה
„ אריה־לייב
„ מרדכי
„ שמואל
„ אסתר־מרים
„ נחמיה
„ חנה
„ שיינדל

קולודני פוליה
„ שושה
„ ברטה
„ אברהם
„ סוניה
„ שרשה
„ אוליה
„ לב
„ מרק
„ ישראל (פלטשר)
„ משה־דוד
„ פייגה
„ אלטה
„ חוה
„ יעקב
„ לאה (לב' סנדרוביץ)
„ אהרון
„ לייב
„ משה
„ שרה
„ פנחס
קולומיצקי מַשה (לב' סופר)
„ רייזל
„ יוסף
„ לאה
„ צבי
„ מרדכי
„ אליעזר
„ זלטקה
קולניק פייגה
„ הירש
„ ינטה
„ יעקב
„ בלומה
קולפק אשר
„ שרה
קומיניאר זיסקינס
„ לאה
„ משה
„ בריינדל
„ פשקה־רייזל
„ יצחק
„ יהודה
„ אברהם
„ שרה
„ פניה
„ קלמן
קומר מוטל
„ מינדל
„ אלקה

קומר אהרון
„ משה
„ יוסף
„ ישראל
„ יעקב
„ משה־בר
קוניניץ דבורה
„ ברוך
„ חיים
קוניק טוביה
„ רחל
קוסובסקי מרים
„ מינה
„ מייטה
קוסיק סולקה
„ פייגה
„ אביגדור
קופילוב פייגל
קופילביץ יוסף
קופליק הרשיל
„ מוטיה
„ אפרים
„ חנה
„ אידקה
„ חוה
„ אננה
„ זלטה
„ יוסקה
„ מישה
„ פייגל
„ מוטל
„ מינה
„ טייבל (לב' גולדמן)
„ נחמקה
„ מירל
קופלס הרשיל
„ רחל (לב' סופר)
„ בשקה
„ מנדל
„ איצל
„ חיים
„ מינדל
„ אהרון
קופמן חצקל
„ פייגל
„ אסתר
קופר ישראל
„ שרה
קופרמן פייבל
„ יוסף

רוזנברג סימה
„ לאה (לב׳ מגדל)
„ ברכה (לויפר)
„ צירל
„ טויבה
רוזניקר אסתר
רוזנמן אליהו
רוז׳נסקי פרומה (פניה)
„ משה־דוד
„ אסתר
„ יואל
„ פוליה
„ חוה
„ יצחק
„ אברהם
„ ישראל
„ משה
„ דינה־גולדה
„ ליבה
„ רבקה (לב׳ הוברמן)
„ יונה
„ פיה
„ משה
„ חנה׳לה
„ טויבה־פריידל
רוזנצויג (הרב) שאול חתנו של הרב רבינסקי
„ זלטה
„ גודיה
„ גולדה
„ בוריס
„ נעכע, בתו של הרב רבינסקי
„ חיה
„ דבורה
רוזנקרנץ שמואל
„ חינקה
„ רבקה
„ שפרה
„ ליבה
„ לייבה
„ פיבל
„ חיים
רוזנשטיין שפרה
„ שמואל־חיים
„ יוסף
„ לייבל
„ אשר
„ ראובן
„ וויטיה
רוזנשטיין ישעיהו
„ שרה
„ משה
„ לנה
„ אשר בן ראובן
„ פניה
„ פוליה
„ סימה
„ פייבל
„ שפרה
„ מנחם
„ ביילה
רוזנשיין אליעזר „
„ רבקה
„ מונה
רוזשי יאנקל
„ פרומה
„ חיה
„ גיומה
„ הניה
„ פייגל
רוחוצקי בוריס
„ ישראל
„ פריידל
„ ניסל
רוט לייבה
רוטברד ארטק
רולניק נחמה
„ יוסף־אהרון
„ שרה
„ הינדה
„ נחה
„ בריל
„ לאה
„ הניה
„ חנה
„ פייגה
„ הינדה
„ יוסף
„ לאה
רויזמן (ניידיץ) טרזה
„ שמואל
„ וואווע (זאב)
„ שרה
„ חיים
רוניצקי מרים
„ רוזה
רוסמן מינדל
רושצינזר פרידה
רזי בנימין
רזי מרדכי
רזיוק דבורה
„ משה
רזניצקי יצחק
רזניק חיים
„ רבקה
„ לייבל
„ יהודה
„ אליעזר־משה
„ יעקב
„ משה־חיים
„ צפורה
„ באשע־רחל
„ עמנואל
„ זיסל
„ לאה
„ לייבל
„ לאליק
„ אריאלה
„ באשה בת פעשע־פייגל
„ יוסף
„ דוד
„ חישקה בת מוטל
„ אברהם
„ יצחק־אייזיק
„ ליבה־יהודית (לב׳ גינזבורג)
„ אלחנן
„ דניאל
„ שמואל
„ חנה
„ איצל
„ מרדכי־יוסף
„ חיה־שרה
„ מרדכי
„ בריל
„ הרשיל
„ אסתר
„ יצחק־יעקב
„ עטל
„ הירש
„ דב־מאיר
„ מיכלה
„ גניה
„ דבורה
„ חוה
„ משה
רטנובסקי משה
„ לאה
„ פולה
„ שרה
רטנובסקי יוסף
„ הניה
„ רייזל בת אהרון־דוד
„ אהרן־דוד
„ שלמה
„ אסתר
רטנר חסיה
רטקביץ שרה
ריבלין הניה
„ בן־ציון
ריבניק מרה
ריזי זלטה
„ פרומה
„ ינקל
„ חיה
„ פייגל
„ הניה
„ רבקה
„ גיומה
רייזין מלכה
ריזנמן לאה
ריטרמן בן־ציון
„ רחל
ריכטר שמריהו (שמערל)
„ רחל
„ ישראל
רייכמן אלקה
„ בת־שבע
רימר אנושקה
„ שמעון
„ אולה
רינג אסתר
ריקל חנה
ריקלין אבא
„ גולדה
רכט יעקב
„ רייזל
„ סוניה
„ בנימין
„ רחל
רמר שמואל
„ לנוס (אריה)
רניוק פייגל
„ ישראל
רסיוק שרה
„ גניה (גיטל)
„ מיכלה
רפופורט יוסף
„ רבקה
„ יהושע

קרולינסקי הינדה בת שמחה
קרופסקה חסיה
קרוק ברטה
קריז פרומה
קרינס חיה
קריסטל אלתר
„ חיה
„ שמשון
„ מוטל
„ סימה
„ ישראל
„ אשר
„ מלכה
קריקון פנחס
„ פרומה
„ יהודה
„ מרים
קריץ וולף־בר
„ מלכה
„ זכריה
„ אסתר
קרמיען אלתר
קרמן מישה
„ ישראל
„ חיים
„ ינטה
„ מינדל
„ יצחק
„ מרדכי
„ שרה
קרמר דבורה
„ חיים
„ יוסף
„ גדליהו
קרסילבסקה אסתר
„ ינטה
„ פרידה
קרסילשצ׳יק שרה
„ יעקב
„ אהרון
„ דינה
„ דבורה

ר

ראוכפלד לאה
רבין דוד
„ נישה
רבינוב חוה
„ בן־ציון
„ עזריאל
רבינוב טוביה
„ חיה
„ חייקה (לב׳ כץ)
„ איטקה (לב׳ רימר)
„ יוסף
„ אסתר
„ ראובן

רבינוביץ נחום
„ אסתר
„ נחמיה
„ שרה
„ משה
„ ביילה־איטקה
„ נטע
„ כלא
„ שמואל
„ רוזה
„ דינה־מלכה
„ צילה
„ נתן
„ איטקה
רבינסקי אליעזר
„ חנה
„ חיה
„ דובה
רגוטנר זיסקין
„ פרומה
„ שרה
„ נחמן
„ אוטשה
„ ישראל
„ אידה
„ פייגל
רדקביץ חיים־שמחה
„ שושה־רייזה
רואינה דינה
רואינובה ריבה
ראיק הניה
„ זלמן
רובחא ישראל־יעקב
„ שמריה
„ דוד
„ צבי
„ זיסל
„ אסתר
„ אסתר־פייגה
„ גוניה
„ אלקה
„ פשה
רובחא גיטל
„ חוה
„ חיה
„ זלמן
רובאכה וויטקה
רובין ביילה
„ מערע
„ אהרון בן נחמה ושושה
„ מניה
„ אליעזר
„ משה־אהרון
„ מלכה (מניה)
„ לארה (אליעזר)
„ אלכסנדר
„ איידל
„ אהרון
רובינוביץ שרה
רובינצוק חנה
רובינר לידה
„ לייבה
רובינשטיין מייטה (בת מרדכי)
„ שלום
„ גניה
„ איטה־חיה
„ רחל־דילה
„ שאול
„ חומה
„ יצחק
„ חיה
„ משה
„ חיים
„ ראובן
„ שושנה
„ משה
„ מרדכי
רובכה לייב
„ חנה
„ ביילה
„ שרה
„ גבריאל
„ משה
„ מאיר
„ יצחק
„ גולדה
„ ויטיה
„ חיים
„ טויבה
„ יואל
„ מירל
„ נחמן
רובכה שלום
רודי ישעיהו־הירש
רודלס ראובן
„ לייבל
„ ליבה
„ זוצה
„ מאיר
„ חיה־לאה
„ נחמה
„ ליבה
„ יחיאל
„ יהודית
„ מירל
רודמן רפאל
„ שפרה
„ חוה
„ שמריל
„ חנה
„ חיה
רודניק עזריאל
„ פרידה
„ שרה
רודגה חנה
רוזינסקי שפסל
„ גרשון
„ פרדל
רוזמן צילה
„ מניה
„ חיה
„ לולה
„ אברהם
„ שיינדל
רוזנבוים יכנה
„ יאנקל
רוזנבלום חיה־שרה
„ שלמה
„ אשר (אסא)
„ איטקה
„ שרה
רוזנבלום פסיה
„ שמואל
רוזנבלט מאיר
רוזנברג אליעזר
„ יהודית (יענטל)
„ שפרה
„ אהרון
„ נחמה
„ זאב
„ משה
„ יעקב

שיניוק יצחק
" חוה
" חנה
" פייגה
" פשה
" אסתר
שכניוק חיים
שלוסברג גיטה
שלזינגר חנה
" הניק
" מרק
שלייפשטיין משה
" רבקה
" רעיה
" שרה
שלישבסקי אסתר (פיסצקי)
" יעקב
שלכמן יצחק
שלפוצניק זלדה
" יהודה
" שמואל
שלקמן דב
" מרה
" שרה
שמוץ אסתר־מירל
" שרה
" אייזיק
" ישה
" לייב
שמוקלר חנה
" קופל
" ריבה
" הרשיל
" ינטל
" פריל
" דבושקה
" מאיר
" אסתר
שמטניק מוטל
" ויטיה

שמידט אפרים
" חיה־רחל
" יוסף
" עטיל
" גולדה
" ישעיהו
" לייב
" פסח
" צביה
שמכל יולה
שמס חנה
" חיה
" חיים
שמפלינר רחל
שניידמיל אהרון
שנידר שמואל הרב
" ברכה
" יוסף
" בת־שבע
" חנה
" שיינה־מרים
" מאיר־שמעון
" זלטה־רחל
" חיה־שרה
" בריינדל
שניידרמן פשה
שנקמן פרומה
" מוטקה
" דבושה
שפושניק רחל
" לובה
" חנה
" חיים
- דוד
שפיץ בתיה
" רוזה
שפירא בלה
" זיסל
" אהרון
" משה

שפירא ביילה־בלומה
" חיה
" ליבה
" גניה
" רבקה־פייגל
" שיינה
" שולמית
" חסיה
" רחל־אסתר
" נחמיה
" מאיר
" אייזיק
" דינה
" חנה
" רוזה
" צבי
" טמה
" רחל
" יעקב
" יוסף
" אברהם
" רחל
שפרמן בנימין
שקולניק יוסף
" איידל
שקליר מניה
" זליג
" מלכה
שר אהרון
" יוחה
" צבי
" משה
שרבוים יהודית
" שרה
שרייבמן קיילה
" דוד
שרמן שרה־אסתר
" פסח
" טייבל
" יעקב

שרמן גולדה
" דוברושה
" חיה־רייזל
" לייב
" גוטה
" דוד
" חיף
" סוניה
" שלמה
" יצחק
" מלכה
" שרה
" זאב
" גניה
" גולדה
" חנה
" רבקה
" אברהם
" זליג
" מרים
" פריידל
" מאיר
" חשקה
" חנה
שרשבסקי שרה
" משה
" יצחק
" לייבל
" שאול

ת

תנכובסקי צבי
" יהודה־לייב
" שרה־שיינה
" חסיה
תרשיש משה־מרדכי
" לאה־רחל
" טייבל (לב׳ אייזנברג)

רפופורט גניה
רצמן אסתר
רקובציק סוניה
„ טניה

ש

שבזיז דבורה
שבס אלטר־יצחק
„ הניה
„ גולדה
„ יעקב
„ גיטל (טובה)
„ מרדכי
„ חוה
שבץ חנה
„ הרש
„ אהרון
„ יעקב
„ פישל
„ קריינה־פייגה
„ חיה
„ חהי
„ שרה
שוב חסיה
„ דוד־מאיר
„ גוטה
שוחט רחל
שוכמן חיה
„ שרה'לה
„ אברהם
„ אבא
„ חיה
„ אסתר
„ מינה (טורקניץ)
„ שרה
„ ליאון
„ טובה
„ ינטה־פייגל
„ סנדר
„ בשה
„ דוד
„ איטקה
„ ליבה
„ שמואל
„ ביילה
„ פיניה
„ פרומה
„ ממק
„ אברהם
„ טייבל

שוכמן אסתר
„ לוניק
„ דבורה
„ לאה
„ יהודית
„ בנימין
„ גישה
„ חנה
„ זלטה
„ בוניה
„ מרדכי
„ משה
„ פריידה
„ לייזר
„ יוסף
„ זאב
שולומיץ קופל
„ ביילה
„ שפרה
שולמן עטיל
„ הירש
„ נחמן
„ דוד
„ פרץ
„ רישה
„ משה
„ אברהם
„ רחל
„ מוטל
„ לייבל
„ סוניה
„ יאקל
שולצקה לישה
שוסטקובסקי אלקה
„ משה
„ יוסף
שוסטרמן יוסף
„ עטיל
שוסניק מרדכי
„ צביה
„ זאב
„ פוליה
„ משה
„ באשה
שופרמן מנחם
„ לאה
„ אהרון
שוסטר בריינה
„ שרה
„ טובה

שוסטר ברכה
„ לאה
„ לאה־פייגה
„ נחמן
שורץ מיכלה
„ אסתר
„ חיה
„ עטיל
„ זאב
„ מיכל
„ מילא
שורצבורד רגינה
שורצמן חוה
„ שלמה
„ יוסי
„ חנה
„ איטקה
„ אלקה
„ יעקב
„ אייזיק
„ גודס
„ רוזה
„ נפתלי
„ רייזל
„ אהרון־יוסל
„ רישקה
„ בתיה
„ נדיזדה (תקוה)
„ סופיה
„ פריידל
שטיינברג ישעיהו
„ פייגל (צפורה)
„ דינה־ינטל
„ משה
„ בתיה
„ אברהם
„ בודיה
„ עמיליה־אסתר
„ חיים
„ שרה
„ יוסף
„ בתיה
„ משה
„ חשה
„ ינקל
„ חיה
„ צבי (הרשיל)
„ עטיל
„ לייזר־משה
„ מאיר

שטיינברג חיה
„ אבראשא
„ חוה
„ גניה
„ שלמה
„ טמה
„ גרישה
שטיינמן ינטה־גיטל
„ אסתר
„ ברכה
„ חוה
„ יצחק
שטיינשרייבר ישעיה
שטייערמן חנה
„ נחה
„ רודל
„ חיה
„ לייבל
„ אברהם
„ אלקה
„ נחמן
„ חנה
„ אברהמ'ל
שטרן שמואל
שיין חיה־גולדה
„ פשה
„ ליבה
„ אלקה
שיינברג מלכה (לב' קריסטל)
„ מרק
שיינקמן שלמה
„ רבקה
„ יצחק
„ בני
„ אברהם
„ מוטל
„ יעקב
„ רוזה
שינדר רבקה
שיניוק יקותיאל
„ לייבה
„ רבקה
„ ברוך
„ יהודה
„ נחמן
„ עקיבא
„ חיה
„ פרומה
„ בת־שבע
„ לילה